

ॐ श्रीदुर्गादेव्यै नमः ॐ

श्रीकृष्णद्वैपायनव्यासप्रणीतं—

# श्रीमद्देवीभागवतम्

( महापुराणम् )

सरोधिता परिमाजिता च सूतनाम्बुति

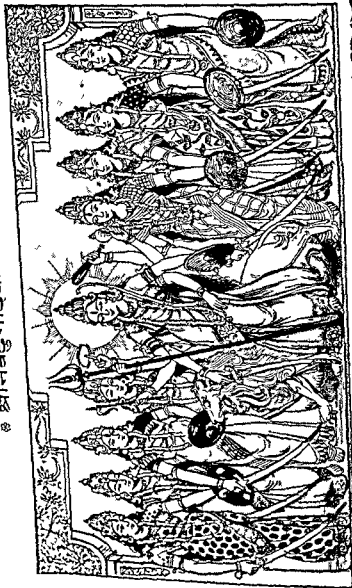
साहित्य शास्त्रिणा

प० रामतेजपाण्डेयेन सम्पादितम्

पण्डित-पुस्तकालय, काशी

१६६६

श्रीनवदुर्गादेविक्यां नमः



## प्राक्कथनम्

भो भोः पुराणैकरसास्वादनलोलुपा विद्वांसः !

विदितमेवास्ति तत्रभवता यद्भूगवता श्रीकृष्णद्वैपायन-  
व्यासेन श्रुतीना सारमाकलय्य अष्टादश पुराणान्युपपुराणानि  
च रचितानि । तेष्वेकतममिदं श्रीमद्देवीभागवतम् । अत्र  
भगवत्या पराशक्तेः प्रादुर्भाव. तत्कृतदुष्टजनसंहार. शिष्ट-  
जनपालन भक्ताना कठिनस्थितिषु च साहाय्य बाहुल्येन  
वर्णितमस्ति । अतएवार्यधर्मावलम्बिनामेतद्ग्रन्थरत्न पठन-  
श्रवणपूजनादिभि सुसम्मानित विद्यते । एतदतिरिक्त-  
माधुनिके समये यद्येतस्य वैज्ञानिकदृष्ट्या विद्वद्भिरनुसन्धानं  
क्रियेत तदा बहु लोकोपकारि तथ्य सम्मुखीकर्तुं शक्यते ।  
एतस्मिन् बहवो मन्त्रा बहूनि स्तोत्राणि कवचानि चैतादृशीनि  
सन्ति येषामुपयोगेन जनसाधारणाना बहव. उपकारा  
भवितुमर्हन्ति । आवश्यकताऽस्ति एतेषामनुसन्धानस्य ।  
साम्प्रत यदा भारते वर्षे अनेके रोगा शोका मनस्तापाश्च  
विद्यन्ते । अत्रत्याना जनाना मानसेषु नैकविधा अशान्तयः  
कोलाहल कुर्वन्ति । आसुरीशक्तिसम्पन्नानामनेकेषा राष्ट्राणा  
मन सु समग्र विश्वमुदरसात्कर्तुं या ज्वाला धूधूकारेण समं  
समुज्जम्भते तस्या उपशमायापि देवीभागवते बह्वचो युक्त-

योऽनेके मंत्राश्च लब्धुं शक्यन्ते । एतद्ग्रन्थरत्नस्य पठन-  
 श्रवणमननादहलौकिक पारलौकिकमुद्धा स्वार्थस्य परमार्थस्य  
 च साधनमनायासेन भवितुमर्हति । अद्यापि लौकिकं सुखं  
 मानं सम्मानं च तृणवन्मन्यमाना बहवः शक्त्युपासका अल-  
 क्षितभावेन वर्तमाना आत्मानं सर्वप्राणिषु निवसन्तं पर-  
 मात्मानं च स्तुवन्तः संसारेऽनिशं सुखसंदोहं वर्षयन्ति ।

ग्रन्थस्थास्येदृशीभुपयोगितामवलोक्यैव मया भगवत्या  
 दुर्गायाः प्रीतये तद्भक्तानां च सौलभ्याय प्रचुरधनव्ययेनासा-  
 धारणेन श्रमेण चास्य प्रकाशनं विहितम् । सावधानतया  
 मुद्रणसंशोधनादिकरणेऽपि दृष्टिदोषवशाद्यदि काश्चित्त्रुटयो  
 लभ्येरन् ताः संशोद्यास्मान्कृतार्थोक्त्वन्तु तत्रभवन्तः—

घावतः स्पलनं कापि भवेदेव प्रमादतः ।

हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति साधवः ॥

फाशीधाम  
 गुग्गुणिमा  
 सं० २०२६

भयता बशवदो  
 रामतेज पाण्डेयः



# श्रीमद्देवीभागवतविषयानुक्रमणिका

## श्रीदेवीभागवतमाहात्म्ये

अध्याय

पृष्ठम्

- १ सूतशौनकादिसनादे देवीभागवत-  
श्रवणप्रसगादितिहासकथनपुर  
सर देवीभागवतमाहात्म्यवर्णनम् १
- २ श्रीकृष्णप्राप्त्यर्थं वसुदेवेन  
देवीभागवतनवाहपारायणश्रवण  
तत्प्रभावेण जाम्बवद्विलप्रविष्टस्य  
कृष्णस्य पुन प्राप्तिस्तदारभ्य  
देवीभागवतनवाहपारायणप्रवृत्ति ३
- ३ रत्नदागरस्यसवाद, तत्र स्वदेन  
देवीभागवतमाहात्म्यकथनप्रस्तावे  
श्राद्धदेवमनुवृत्तान्तवर्णनम्, श्रा  
द्धदेवेन पुत्रेच्छया यज्ञकरणम्,  
तत्सन्त्या कन्येच्छया होतु सकल  
कलनाया परिवर्तनम्, होतु सक  
लवैषम्येण कन्योत्पत्ति, मुनितप  
प्रभावादिलाकन्याया पुरुषत्वे  
सुयुम्ननामकरणम्, सुयुम्नत्येला  
त्रनप्रवेशात्स्त्रीत्वप्राप्ति, तस्य  
पुरुषत्वप्राप्तये वसिष्ठेन शिवप्रार्थ  
नम्, शिवप्रसादात्तस्य मासात्-

अध्यायः

पृष्ठम्

- रितपुत्रत्वप्राप्ति, ततश्च देवीस्तुत्या  
देव्या सुप्रसन्नता, देव्याश्रया  
वसिष्ठेन सुयुम्नाय देव्याराधन-  
पुरसर देवीभागवतपुराणनवा-  
हश्रवणम्, तत्प्रभावेण च सु-  
युम्नस्याखण्डपुरुषत्वप्राप्ति ७
- ४ देवीभागवतमाहात्म्यप्रसंगेन श्रु-  
तवाङ्मुनीतिहासवर्णनम्, तस्य  
मूर्त्युपुत्रप्राप्त्यातिविषण्णस्य ग-  
र्गवाक्येन रेवतीनक्षत्रशापपुर सर-  
मम्भिकादेव्याराधनात्पुत्रस्य पा-  
ण्डित्यादिमुखावाप्ति, श्च पिशापा-  
त्कुमुदाचले पतितस्य रेवतीनक्ष  
त्रस्य तेजस्य सकाशात्कन्यको-  
त्पत्ति, प्रमुचमहर्षिणा तस्या रेव-  
तीतिभ्यमकरणपुर सर पोषणम्,  
रेवत्याद्दर्शनेन राज्ञ सह विवाह,  
दुर्दमस्य राज्ञो महर्षिनाभ्याद्देव्या-  
राधनाद्देवीभागवतनवाहपाराय-  
णाच्च रैमतनामकमनुपुत्रीत्वपत्ति-  
पूर्वकं सौख्यलाम्भवर्णनम् १०

अध्यायः	पृष्ठम्
७ तत्त्वनिरूपणम्	१२३
८ गुणानां रूपसंस्थानादि	१२५
९ पुनरपि गुणानां लक्षणमधिकृत्य नारदप्रश्नः	१२७
१० सत्यव्रतकथा	१२९
११ वाग्बीजोच्चारणार्त्सत्यव्रतस्य सिद्धिलाभः	१३२
१२ अम्नायज्ञविधिः	१३५
१३ अग्निं कामलस्यविष्णुनानुष्ठानम्	१३८
१४ राजप्रश्नोत्तर वैभववर्णनं च	१४०
१५ युधाजिद्वीरसेनयोर्युद्धम्	१४३
१६ युधाजिनः सुदर्शनजिघासया भरद्वाजाश्रमं प्रति गमनम्	१४६
१७ विश्वामित्रकथोत्तरं राजपुत्रस्य कामबीजप्राप्तिः	१४८
१८ काशिराजस्य स्वसुताविवाहो- योगः	१५१
१९ सुदर्शनेन सह राज्ञा स्वयंवरा- गमनम्	१५३
२० राजसवादनितृप्तिपूर्वकं कन्याया बोधः	१५६
२१ राज्ञा कौलाहले कन्यासप्रतस्य राज्ञः स्थानम्	१५९
२२ सुबाहौ कन्याया सुदर्शनविवाहः	१६२
२३ महारणे देव्या सुदर्शनस्य शत्रूणां व्यापादनम्	१६५
२४ देवीमहिमा काश्या दुर्गावासश्च	१६७

अध्यायः	पृष्ठम्
२५ अबिक्रतोपणं तत्पुरे देवी- स्थापनं च	१७०
२६ व्यासेन नवरात्रविधेर्नृपाय कथनम्	१७२
२७ कुमारिकाकथनम्	१७४
२८ रामायणकथाप्रश्नः	१७७
२९ रामशोकः	१७९
३० नारदेन व्रतकथनम्	१८१

चतुर्थस्कन्धे

१ श्रीकृष्णावतारविषयकः प्रश्नः	१८५
२ कर्मणो जन्मादिकारणत्वनिरू- पणम्	१८७
३ अदितेः शापकथनम्	१८९
४ जगतः स्थितिः	१९२
५ नारायणकथा	१९४
६ नरायणेन नारायणेनोर्वशीसृष्टिः	१९६
७ अहंकारावर्तनम्	१९९
८ प्रह्लादनारायणयोः समागमः	२०२
९ प्रह्लादनारायणयोर्युद्धम्	२०४
१० हरये भृगुणा शापदानम्	२०७
११ मन्त्रलामार्थं शुक्रस्य गमनं, शुक्र- मातुर्वधः, भृगुणां शुक्रमातुरुज्जी- वनम्	२०९
१२ इन्द्रेण जयत्या. शुक्रसेवार्थं प्रेषणम्	२१२
१३ शुक्ररूपेण देवानां गुरुणा बृहस्पतिना दैत्यपचना	२१४

अध्यायः	पृष्ठम्	अध्यायः	पृष्ठम्
१४ दैत्यानां शुभसंप्राप्तिः	२१७	११ महिषासुरसंसदि विमर्शानुसार	
१५ देवदानवयोर्युद्धशान्तिः	२१९	ताम्रनाम्नो दूतस्य प्रेषणनिर्णयः	२७५
१६ हरेर्नानावताराः	२२३	१२ ताम्रन्यागमनोत्तर बाष्कल-	
१७ सुरागनानां नारायणाश्रमगमनम्	२२४	दुर्मुखायोः प्रेषणम्	२७८
१८ दुष्टराजन्वैर्भारानाताया मेदिन्धा		१३ देव्या बाष्कलदुर्मुखायोर्घः	२८१
ब्रह्माण प्रति गमनम्	२२६	१४ ताम्रचिक्षुरयोर्घः	२८३
१९ देवैः शक्तिस्तवनम्	२२९	१५ महारणेऽमिलोमादीनां निधनम्	२८५
२० वासुदेवाग्नावतारकथाः	२३१	१६ महिषासुरस्य देव्या उवादः	२८८
२१ देवक्याः सप्तपुत्राणां वधः	२३५	१७ मद्रोदर्यां कथानवम्	२९०
२२ देवानामागतप्रणमम्	२३७	१८ महिषासुरस्य वधः	२९३
२३ श्रीकृष्णान्नकथनम्	२४०	१९ देवैः कृता महादेवीन्नुतिः	२९६
२४ श्रीकृष्णकथा	२४२	२० अन्तर्धानोत्तर वृत्तनथनम्	२९९
२५ पराशक्तोः गर्वशक्तकथनम्	२४५	२१ शुम्भामुत्पत्त्या	३०१
<b>पंचमस्कन्धे</b>		२२ सुरकल्पार्थं परादेव्याः प्रादुर्भावः	३०४
१ विष्णोरपेक्षया रुद्रस्य श्रेष्ठत्वम्	१४९	२३ वीक्षिषीति प्रमिद्धाया देव्या	
२ देवीमाहात्म्यवर्णनं महिषो-		गिरी प्रादुर्भावः	३०७
त्सत्तिश्च	२५१	२४ देवी-दूतसंवादः	३१०
३ देवद्रेण सह समरोगोः	२५४	२५ धूम्रलोचनवधः	३१३
४ देवानां गमदि विमर्शः	२५६	२६ चण्डमुदयोः श्रीदेव्या सह युद्धम्	३१५
५ देवसेनापराजयः	२५८	२७ रत्नबीजयुद्धम्	३१८
६ देवदानवयुद्धम्	२६१	२८ रत्नबीजवधः शुभस्य च युद्ध-	
७ पराभूतानां देवानां पैटास-		विस्तारः	३२१
गमनम्	२६३	२९ रत्नबीजवधः शुभस्य युद्धोद्योगः	३२३
८ जगद्व्यापारः पैटाससन्निधा		३० निशुम्भवधः	३२६
व्यासस्योत्तरात्	२६६	३१ शुम्भामुत्पत्त्याभिधा कथा	३२९
९ पंचमेहायुषोऽभ्यर्चनम्	२६९	३२ राजपैदरयोर्भरिषम्	३३१
१० रत्नबीजदूतसंवादादधीर्जनम्	२७२	३३ भूतनगंधर्वां यज्ञम्	३३४

अध्यायः	पृष्ठम्
४ राज्ञे तापसोपदेशः	३३८
५ राजवैश्वयोर्देव्याः प्रत्यक्ष- दर्शनम्	३३९

### पष्टस्कन्धे

१ वृत्रदैत्यवधकथा	३४२
२ त्रिशिरोवधवर्णनम्	३४६
३ तपोऽर्थं वृत्रस्य वनगमनम्	३४९
४ वृत्रस्य वरगर्षेण पराभूतानां देवानां शकरसमीपे गमनम्	३५१
५ देवीस्तुत्या देवैर्वरप्राप्तिः	३५४
६ वृत्रदैत्यवधाभिता कथा	३५७
७ वासवस्य गुप्तवासो नहुषस्य चन्द्रपदेऽभिषेकः	३६०
८ नहुषेण प्रार्थितायाः शय्याश्रिता, देवीप्रसादतस्तस्या इन्द्रदर्शनम्	३६३
९ नहुषस्याघःपातः	३६६
१० त्रिविधस्य कर्मणो रूपकथनम्	३६६
११ युगोद्भवाना धर्माणा कथनं सदसद्दर्शनंनिर्णयश्च	३७१
१२ तीर्थयात्राप्रसंगत आढीव्रजमहा- सुदस्य वर्णनम्	३७४
१३ शुनःशेषकथाते सुदस्य स्मरणम्	३७७
१४ मित्रावरुणापत्यत्वविस्तारः	३७९
१५ निमिर्देशतरे गतिः देहयाना कथा	३८२
१६ देहयैर्मांगवाणा वधः	३८५
१७ देवीवृष्या भृगुवशरियतिः	३८७
१८ देहस्य कथा	३९०

अध्यायः	पृष्ठम्
१९ हरेरश्विन्यां जन्म	३९३
२० ह्यीजातस्य हरेः कथानकम्	३९५
२१ एकरीराभिषेचनोर्वैवृत्तकथनम्	३९८
२२ एकावल्याः कथानकम्	४०१
२३ हैहयभूमृतः कालकेतुना सह महासुदम्	४०३
२४ विश्वे सशक्तिकथनम्	४०६
२५ व्यासेन स्वमोहोपपादनम्	४०९
२६ नारदेनाभि तथाकरणम्	४११
२७ स्त्रीत्व गतस्य नारदस्य विनाहः	४१४
२८ पुनरपि तस्यैव विस्तारः	४१६
२९ स्त्रीभाव गतस्य नारदस्य पुनः पुरुषत्वप्राप्तिः	४१८
३० हरिणा महामायाप्रभावकथनम्	४२१
३१ भगवनी-शानादिकम्	४२३

### सप्तमस्कन्धे

१ सूर्यसोमोद्भवाना राजा कथारम्भः	४२७
२ सूर्यसोमान्वयस्य विस्तारः	४२९
३ सुकन्यकायाः च्यवनानाव प्रदानम्	४३२
४ मुकन्यादेवभियजोरश्विनोः संवादः	४३५
५ अश्विनोः प्रसादजा च्यवनस्य सुबावल्या	४३७
६ शर्यातिर्षभ.	४४०
७ तत्राश्विनोः सोमपानम्	४४२
८ तद्वशकथनम्	४४५
९ ककुत्स्थादीनामुत्पत्तिः	४४७
१० सत्यव्रतकथा	४५०

अध्याय	पृष्ठम्	अध्याय	पृष्ठम्
११ त्रिशको कथानकम्	४५१	३७ भक्तिमहिमा	५२०
१२ त्रिशको स्वर्गवास	४५५	३८ देव्या महोत्सवप्रतानि स्थानानि च	५२२
१३ हरिश्चद्रे नृप सति त्रिशकोर्वि श्वामिनेण समागम	४५८	३९ भगवतीपूजनम्	५२४
१४ हरिश्चन्द्रकथा	४६१	४० ब्रह्मपूजाविधानम्	५२६
१५ राज्ञ पुत्रोत्सव	४६३	<b>अष्टमस्कन्धे</b>	
१६ शुन शेषवधाश्रया कथा	४६६	१ मनवे देव्या वरदानम्	५२९
१७ विश्वामिनेण शुन शेषस्य मोचनम्	४६९	२ वराहेण धरोद्धरणम्	५२१
१८ हरिश्चन्द्रेण विश्वामित्रवैरम्	४७१	३ मनुवशवर्णनम्	५३३
१९ हरिश्चन्द्रस्य राज्यविधत्स	४७४	४ प्रियव्रतकथानकम्	५३४
२० नृपस्य दक्षिणादानयत्न	४७७	५ भूमण्डलस्य विस्तार	५३५
२१ तत्कृत शोक	४७७	६ देवीवर्णन देव्युपास्तिश्च	५३६
२२ हरिश्चन्द्रेणात्मविक्रय	४८०	७ मूलादूर्ध्वमहामायावर्णनम्	५३८
२३ चाडालेन हरिश्चन्द्रक्रय	४८३	८ शलावृत्तवर्णनम्	५३९
२४ हरिश्चद्रस्य चाडालगृहेवस्थानम्	४८६	९ वपातर्गतसेव्यसेवकत्वकथनम्	५४१
२५ हरिश्चद्रस्य पुत्रभार्याकथा	४८७	१० तत्र सेव्यसेवकरूपाणा वर्णनम्	५४३
२६ पत्नीमभिज्ञाय हरिश्चद्रस्य शोक	४९१	११ वर्षांतरे क्रमप्राप्ता सेव्यसेवकता	५४४
२७ हरिश्चद्रस्य स्वर्गवास	४९५	१२ द्वीपांतरसमाचार	५४६
२८ शताक्षीमहिमा	४९७	१३ दिष्टद्वीपसमा र	५४८
२९ राजवार्ताया प्रश्न	५००	१४ लोकालोकगिरिव्यवस्था	५४९
३० गौरीजम नानापीडोद्भवश्च	५०२	१५ स्वर्गमनमात्रादिप्रकारा	५५०
३१ पार्वत्या हिमालयाजन्म	५०६	१६ सोमादीना गत्पनुसारेण विविध फलम्	५५२
३२ आत्मतत्त्वनिरूपणम्	५१०	१७ भ्रवमण्डलस्यस्थानम्	५५४
३३ विश्वरूपदर्शनम्	५१२	१८ राहूमण्डल चद्रसूर्योपरागश्च	५५५
३४ ज्ञानस्य मोक्षापत्त्वम्	५१४	१९ तलाभिलोकाना वर्णनम्	५५६
३५ मत्रसिद्धे साधनम्	५१६	२० तलातलत्तिधति	५५८
३६ ब्रह्मतत्त्वम्	५१९		

अध्याय	पृष्ठम्
२१ नरकस्वरूपम्	५५९
२२ पातकोपपादनम्	५६०
२३ अग्निशिष्टानां नरकाणां वर्णनम्	५६३
२४ देव्याराधनम्	५६४

नवमस्कन्धे

१ सक्षेपेण शक्तिवर्णनम्	५६७
२ पञ्चप्रकृतिसम्भवः	५७३
३ देवतादिसृष्टिः	५७६
४ सरस्वतीस्तोत्रपूजादि	५७९
५ घर्मात्मजेन नारदाय सर- स्वतीमहास्तोत्रकथनम्	५८२
६ पृथ्वील्लोके लक्ष्मीगगाभार- तीना जन्म	५८४
७ तासां शापोद्धारप्रकारः	५८७
८ गगादीनां समुत्पत्तिस्तासां कलौ वर्तनं च	५८९
९ शक्त्युत्पत्तिप्रसगतो भूमि- शक्तेः समुत्पत्तिः	५९३
१० धरादेव्या अपराधं कृते सति नरकादिफलप्राप्तिकथनम्	६९६
११ गगोत्पत्तिः	५९७
१२ राधाङ्गणागसम्भवाया गगाया गोलोके समुत्पत्तिः	६००
१३ जादवी नारायणप्रिया जातेति वार्ता	६०३
१४ गगविण्णवोः परस्परसम्बन्धः	६०९
१५ तुल्यस्तुताख्यानप्रदनः	६१०

अध्याय	पृष्ठम्
१६ महालक्ष्म्याः राजगृहे जन्म	६१२
१७ धर्मध्वजसुतायास्तुलस्याः कथा	६१४
१८ शलचूडेन तुलस्याः सगतिः सवादश्च	६१७
१९ तयोर्विवाहानंतरं देवानां वैकुण्ठगमनम्	६२१
२० शलचूडस्य देवैः सह सप्रामः	६२४
२१ शलचूडमहेशयोर्युद्धम्	६२७
२२ समवाययुद्धारम्भः	६३१
२३ जनार्दनेन शलचूडस्य कवचहरणम्	६३३
२४ तुलसीसगवर्णनं तन्माहात्म्यं च	६३५
२५ महामन्त्रसहितं तुलसीपूजनम्	६३९
२६ सावित्र्याख्यानम्	६४१
२७ तस्या राजगृहे जन्म	६४४
२८ अध्यात्मप्रश्नः	६४५
२९ दानधर्मफलम्	६४७
३० नानादानफलम्	६४९
३१ सावित्र्यैर्मूलशक्तिमहामन्त्रदानम्	६५५
३२ पातकानां फलानि	६५५
३३ कुड्डेषु ये पतति तेषां लक्षणम्	६५७
३४ अवशिष्टानां कुड्डानां कथनम्	६६१
३५ पुनरपि शिष्टानां कुड्डानां कथनम्	६६५
३६ देवीभक्त्या यमपुरीनाशवार्ता	६६७
३७ नरककुण्डानां लक्षणम्	६६८
३८ देवीमहोत्सवः	६७३
३९ महालक्ष्म्याख्यानम्	६७६

अध्याय'	पृष्ठम्
४० लक्ष्मीजन्मादेर्नारदाय कथनम्	६७८
४१ शत्रुस्य ब्रह्मलोक प्रति गमनम्	६८२
४२ महालक्ष्म्यर्चनक्रम.	६८४
४३ स्वाहाशक्तैरुपाख्यानम्	६८७
४४ स्वधायाः समुपाख्यानम्	६९०
४५ दक्षिणाया उपाख्यानम्	६९१
४६ पृथ्वीदेव्या उपाख्यानम्	६९५
४७ मंगलचक्ष्याः कथा	६९८
४८ मनसाया' कथास्तोत्रादि	७००
४९ सुरभ्याख्यानम्	७०७
५० राधाया दुर्गायाश्च चरित्रम्	७०८
<b>दशमस्कन्धे</b>	
१ मनो. स्वायम्भुवस्थाख्यानम्	७१३
२ भगवत्या विन्ध्याद्रिगमनम्	७१४
३ विष्येन भानुमार्गनिरोध	७१६
४ वृषभ्वजस्तुतिस्तरुमै वृत्तान- कथन च	७१७
५ देववृत्तमहाविष्णुस्तोत्रम्	७१८
६ अगस्त्येन देवीप्रार्थनातो विष्याद्रेऽर्द्धिकुण्डनम्	७१९
७ मुनिना विष्यवृद्धिरवगात्म.	७२०
८ स्वारोचिषस्य मनो. कथा	७२२
९ चाक्षुषस्य मनो कथा	७२३
१० सावर्णर्मनोः कथा	७२४
११ महर्षिःशरीरचरित्रम्	७२५
१२ महालक्ष्मीमहासरस्वत्योभरितम्	७२७
१३ नवमादिमनूना चरित्रवर्णनम्	७३१

अध्यायः	पृष्ठम्
<b>एकादशस्कन्धे</b>	
१ प्रातःकृत्यम्	७३७
२ शौचादिविधिः	७३६
३ स्नानादिविधिः रुद्राक्षधारण- महिमा च	७४१
४ रुद्राक्षाणा बहुविधत्वकथनम्	७४३
५ जपमालाविधानम्	७४४
६ रुद्राक्षमहिमा	७४६
७ एकवचनादिरुद्राक्षाणा रर्णनम्	७४८
८ भूतशुद्धिः	७५०
९ शिरोमूतविधानम्	७५१
१० गौणभस्मादिवर्णनम्	७५२
११ तस्य त्रिविधत्व माहात्म्य च	७५४
१२ भस्मधारणविस्तर'	७५५
१३ भस्मनो महिमा	७५६
१४ विभूतिधारणमाहात्म्यम्	७५८
१५ त्रिपुड्रोर्ध्वपुड्रयोर्माहिना	७६०
१६ सध्यारासनम्	७६१
१७ सध्यादिकृत्यम्	७६९
१८ पूर्णोपचारादिषु कथनम्	७७१
१९ मध्याह्नसध्याकरणम्	७७३
२० ब्रह्मयज्ञादिषु	७७६
२१ गायत्रीपुरधारणम्	७७६
२२ शक्तिरैश्वर्यादिषु	७७९
२३ भोजनाते षण्णव्यं तमवृत्त्या- दिलक्षण च	७८०

अध्यायः	पृष्ठम्	अध्यायः	पृष्ठम्
२४ काम्यकर्मसंग्रहः प्रायश्चित्त- विधानं च	७८३	७ दीक्षाविधिः	७९९
<b>द्वादशस्कन्धे</b>		८ केनोपनिषत्कथा	८०५
१ गायत्र्याः ऋध्यादिकथनम्	७८७	९ गौतमशापेन ब्राह्मणानामन्य- देवतोपासनश्रद्धा	८०९
२ वर्णानां शक्त्यादिवर्णना	७८८	१० द्वीपवर्णनम्	८१३
३ जगन्मातुः कवचम्	७८६	११ पद्मरागादिनिर्मितिप्रकारवर्णनम्	८१७
४ गायत्रीहृदयम्	७९०	१२ चिंतामणिगृहवर्णनम्	८२०
५ गायत्रीस्तोत्रम्	७९१	१३ जनमेजयेन देवीमखकरणम्	८२३
६ गायत्रीनामसहस्रम्	७९२	१४ उपसहारः पुराणफलदर्शनं च	८२५

॥ इति ॥





## श्रीमद्देवीभागवतनवाहपारायणक्रमः

प्रथमदिने—आदितस्तृतीयस्कन्धस्याध्यायत्रयपर्यन्तम्	( पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५ )
द्वितीयदिने—चतुर्थस्कन्धस्याष्टमाध्यायान्तं यावत्	( पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५ )
तृतीयदिने—पञ्चमस्कन्धस्यादष्टाध्यायान्तं यावत्	( पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५ )
चतुर्थदिने—षष्ठस्कन्धस्याष्टादशाध्यायपर्यन्तम्	( पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५ )
पञ्चमदिने—सप्तमस्कन्धस्याष्टादशाध्यायान्तम्	( एकत्रिंशदध्यायाः ३१ )
षष्ठदिने—अष्टमस्कन्धस्य सप्तदशाध्यायान्तम्	( एकोनचत्वारिंशदध्यायाः ३१ )
सप्तमदिने—नवमस्कन्धस्याष्टाविंशतितमाध्यायान्तम्	( पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५ )
अष्टमदिने—दशमस्कन्धस्य त्रयोदशाध्यायपर्यन्तम्	( पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५ )
नवमदिने—द्वादशस्कन्धस्यान्तं यावत्पारायणम्	( अष्टत्रिंशदध्यायाः ३८ )

इति नवाहपारायणक्रमः

### अथ श्रीमद्देवीभागवतेऽध्यायसंख्या

प्रथमस्कन्धे—विंशत्यध्यायाः	२०
द्वितीयस्कन्धे—द्वादशाध्यायाः	१२
तृतीयस्कन्धे—त्रिंशदध्यायाः	३०
चतुर्थस्कन्धे—पञ्चविंशत्यध्यायाः	२५
पञ्चमस्कन्धे—पञ्चत्रिंशदध्यायाः	३५
षष्ठस्कन्धे—एकत्रिंशदध्यायाः	३१
सप्तमस्कन्धे—चत्वारिंशदध्यायाः	४०
अष्टमस्कन्धे—नवत्रिंशत्यध्यायाः	२४
नवमस्कन्धे—पञ्चाशदध्यायाः	५०
दशमस्कन्धे—त्रयोदशाध्यायाः	१३
एकादशस्कन्धे—नवत्रिंशत्यध्यायाः	२४
द्वादशस्कन्धे—चतुर्दशाध्यायाः	१४

( संकलनयाऽष्टादशाधिकप्रिगणतमा अध्यायाः ३१८ )

श्रीदुर्गादेव्यै नमः.

# श्रीमद्देवीभागवतमाहात्म्यम्



सृष्टी . या सर्गरूपा जगदवनविधौ पालिनी या च रोद्री  
सहारे चापि यस्या जगदिदमखिल क्रीडन याऽपरास्या ।  
पश्यन्ती मध्यमाऽथो तदनु भगवती वैखरीवर्णरूपा  
माऽस्मद्वाच प्रसन्ना विधिहरिगिरिशाराधिताऽलङ्करोतु ॥ १ ॥

नारायण नमस्कृत्य नर चैव नरोत्तमम् । देवी सरस्वती व्यास ततो जयमुदीरयेत् ॥ २ ॥

ऋषय ऊचुः

सूत जीव ममा बह्वीर्यस्त्व श्रावयसीह न । कथा मनोहरा पुण्या व्यासशिष्य महामते ॥३॥  
सर्वपापहरं पुण्य विष्णोश्चरितमद्भुतम् । अवतारकथोपेतमस्माभिर्भक्तित श्रुतम् ॥४॥  
शिवस्य चरित दिव्य भस्मरुद्राक्षयोस्तथा । सेतिहान्न च माहात्म्य श्रुत तव मुखाम्बुजात् ॥५॥  
अघुना श्रोतुमिच्छाम पावनात्पावन परम् । भुक्तिमुक्तिप्रद नृणामनायासेन सर्वश ॥६॥  
तत्र ब्रूहि महाभाग येन सिद्धयन्ति मानवा । कलावपि वर त्वत्तो न विद्य सशयच्छिदम् ॥७॥

सूत उवाच

साधु पृष्ट महाभाग लोकाना हितकाम्यया । सर्वशान्त्वस्य यत्सारं तद्वो वक्ष्याम्यशेषत ॥८॥  
तावद्दर्शयन्ति तीर्थानि पुराणानि व्रतानि च । यावन्न श्रूयते सम्यग्देवीभागवत नरै ॥९॥  
तावत्प्राणैः शिवो नृणा वेश्याऽदभ्रकण्टका । यावन्न परशु प्राप्तो देवीभागवताभिध ॥१०॥  
तावत्प्लेशावह नृणामुपसर्गमहातम । यावन्नैवोदय प्राप्तो देवीभागवनोष्णनु ॥११॥

ऋषय ऊचुः

सूत सूत महाभाग वद नो वदतावर । कीदृश तत्पुराणं हि विधिस्तच्छ्रवणं च क ॥१२॥  
कतिभिर्वासरेरेतच्छ्रोतव्य किं च पूजनम् । वैमनिधै श्रुत पूर्वं कान्कान्कामानवाप्नुयु ॥१३॥

## सूत उवाच

विष्णोरंशो मुनिर्जातः सत्यवत्या पराशरात् । विभज्य वेदांश्चतुर, विष्णानध्यापयत्पुरा ॥१४॥  
 घात्याना द्विजवन्धूनां वेदेष्वनधिकारिणाम् । स्त्रीणा हुमेषसा नृणा धर्मज्ञानं वधं भवेत् ॥१५॥  
 विचार्येतत्तु मनसा भगवान्वादरायणः । पुराणं संहितां दध्वा तेषां धर्मविधित्तया ॥१६॥  
 अष्टादश पुराणानि स कृत्वा भगवान्मुनिः । मामेवाध्यापयामास भारतास्थानमेव च ॥१७॥  
 देवीभागवतं तत्र पुराणं भोगमोहादम् । स्वयं तु श्रावयामास जनमेजयभूपतिम् ॥१८॥  
 पृथं यस्य पिता राजा परीक्षितश्चाहिना । संदष्टस्तस्म सद्गुर्धर्षे राज्ञा भागवतं श्रुतम् ॥१९॥  
 नवभिर्दिवसैः श्रीमद्देव्यासमुखाभ्युजात् । श्रैलोक्यमातरं देवी पूजयित्वा विधानतः ॥२०॥  
 नवाह्वये सम्पूर्णे परीक्षितपि भूपतिः । दिव्यरूपधरो देव्या. सालोक्यं तत्तदाणादगान् ॥२१॥  
 पितुर्दिव्यां गतिं राजा विलोक्य जनमेजयः । व्यासं मुनिं समम्यर्ष्यं परं मुदमवाप ह ॥२२॥  
 अष्टादशपुराणानां मध्ये सर्वोत्तमं परम् । देवीभागवतं नाम धर्मवार्ताधर्मोत्तमम् ॥२३॥

ये शृण्वन्ति सदा भक्त्या देव्या भागवतीं वचाम् ।

तेषां सिद्धिर्न दूरस्या तस्मात्तन्व्या सदा नृभिः ॥ २४ ॥

तथा न गङ्गा न गया न काशी न नैमिष नो मयुरा न पुष्करम् ।

पुनाति सद्यो बदरीवन नो यथा हि देवीमख एष विप्रा ॥ ३६ ॥

अतो भागवतं देव्या पुराण परत परम् । धर्मार्थकाममोक्षाणामुत्तम साधन मतम् ॥ ३७ ॥

आश्विनस्य सिते पक्षे कन्याराशिगते रवौ । महाष्टम्या समभ्यर्च्य हैकसिंहासनस्थितम् ॥ ३८ ॥

देवीप्रीतिपद भक्त्या श्रीभागवतपुस्तकम् । दद्याद्विप्राय योग्याय स देव्या पदवी लभेत् ॥ ३९ ॥

देवीभागवतस्यापि श्लोक श्लोकार्द्धमेव वा । भक्त्या यश्च पठेन्नित्य स देव्या प्रीतिभागभवेत् ॥

उपसर्गभव घोर महामारोममुद्भवम् । उत्पातानखिलाश्चापि हति श्रवणमात्रत ॥ ४१ ॥

बालप्रहृष्टत यच्च भूतप्रेतकृत भयम् । देवीभागवतस्यास्य श्रवणाद्याति दूरत ॥ ४२ ॥

यस्तु भागवत दव्या पठेद्भक्त्या शृणोति वा ।

धर्ममर्थ च काम च मोक्ष च लभते नर ॥ ४३ ॥

श्रवणाद्भुवद्वोऽस्य प्रमेनान्वेषणे गतम् । चिरायित प्रिय पुन कृष्ण लब्ध्वा मुमोद ह ॥ ४४ ॥

य एता शृणुयाद्भक्त्या श्रीमद्भागवती कथाम् । भुक्ति मुक्ति स लभते भक्त्या यश्च पठेदिमाम् ॥

अपुत्रो लभते पुत्र दरिद्रो धनवानभवेत् । रोगी रोगात्प्रमुच्येत श्रुत्वा भागवतामृतम् ॥ ४६ ॥

वध्या वा काकवध्या वा मृतवत्सा च याङ्गना । देवीभागवत श्रुत्वा लभेत्पुत्र चिरायुषम् ॥ ४७ ॥

पूजित यद्गृहे नित्य श्रीभागवतपुस्तकम् । तद्गृह तीर्थभूत हि वसता पापनाशकम् ॥ ४८ ॥

अष्टम्या वा चतुर्दश्या नवम्या भक्तिसमुत् । य पठेच्छृणुयाद्वापि स सिद्धि लभते पराम् ॥ ४९ ॥

पठन्द्भुजो वेदविदप्रणीर्भवेद्बाहुप्रजातो धरणीपति स्यात् ।

वेदय पठन्वित्तसमृद्धिमैति शूद्रोऽपि शृष्वन्स्ववृत्तोत्तम स्यात् ॥ ५० ॥

इति श्रीस्कन्द पुराणे मानसखण्डे देवीभागवतमाहात्म्ये प्रथमोऽध्याय. ॥ १ ॥



## अथ द्वितीयोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

धमुदेवो महामाग कथ पुत्रमवाप्तवान् । प्रमेन वुत्र कृष्णेन भ्रमनाऽन्वपित कथम् ॥ १ ॥

रिपिना वेन कस्माच्च देवोभागवत श्रुतम् । वसुदेवेन सुमते यद सूत कथादिमाम् ॥ २ ॥

सूत उवाच

सभाजिद्भोजवशीयो द्वारवत्या मुत्र वसन् । सूर्यस्यासत्तने युक्तो नक्तश्च परम सत्ता ॥ १ ॥

अथ कालेन विपदा प्रसन्न सविताऽभवत् । स्वलोच दन्तयामास तद्भक्त्या प्रणयेन च ॥ २ ॥

तस्मै प्रतीतस्य भगवान्स्यमंतकर्मणि ददौ । स तं विभ्रन्मणि कण्ठे द्वारकामाजगाम ह ॥५॥

दृष्ट्वा तं तेजसा भ्रान्ता मत्वादित्यं पुरोकसः । कृष्णमूचुः समम्येत्य सुधर्मायामवस्थितम् ॥६॥

एष आयाति सविता दिदृक्षुस्त्वा जगत्पते । श्रुत्वा कृष्णस्तु तद्वाचं प्रहस्योवाच संसदि ॥७॥

सविता नैष भो बालाः सत्राजिन्मणिना ज्वलन् ।

स्यमन्तकेन चायाति भास्वद्देतेन भास्वता ॥ ८ ॥

अथ विप्रान्धमाहूय स्वस्तिवाचनपूर्वकम् । प्रावेशयत्समम्यर्च्यं सत्राजित्स्वगृहे मणिम् ॥९॥

न तत्र मारी दुभिक्षं नोपसर्गंभयं बवचित् । यत्रास्ते स मणिर्नित्यमष्टभारसुवर्णदः ॥१०॥

अथ सत्राजितो भ्राता प्रसेनो नाम कहिचित् ।

कण्ठे बद्ध्वा मणिं सद्यो ह्यमारुह्य सैधवम् ॥ ११ ॥

मृगयार्थं वनं यातस्तमद्राक्षीन्मृगाधिपः । प्रसेनं सह्यं हत्वा सिंहो जग्राह त मणिम् ॥१२॥

जाम्बवानुक्षराजोऽथ दृष्ट्वा मणिधरं हरिम् । हत्वा च तं बिलद्वारि मणिं जग्राह वीर्यवान् ॥१३॥

स तं मणिं स्वपुत्राय क्रीडनार्थमदात्प्रभुः ।

अथ चिक्रीड वालोऽपि मणिं संप्राप्य भास्वरम् ॥ १४ ॥

प्रसेनेऽनागते चाथ सत्राजित्पर्यतप्यत । न जाने केन निहतः प्रसेनो मणिमिच्छता ॥१५॥

अथ लोकमुखोदगीर्णां विवदन्ती पुरेऽभवत् । शृण्वेन निहतो नूनं प्रसेनो मणिलिप्सुना ॥१६॥

स तं क्षुधाय कृष्णोपि दुर्दशो लिप्तमात्मनि । मन्त्रं तत्तस्य पदवी पुरीकोभिः सहागमत् ॥१७॥

गत्वा स विपिनेऽपश्यत्प्रसेन हरिणा हतम् । ययो मृगंन्द्रमान्विष्यन्नसृग्बिद्वित्ताध्वना ॥१८॥

अथ कृष्णो हतं सिंहं बिलद्वारि विलोक्य च । उवाच भगवान्वाचं वृषया पुरवासिनः ॥१९॥

तिष्ठध्वं युयमर्ध्वं यावदागमनं मम । प्रविशामि विलं त्वेतन्मणिहारकलध्वये ॥२०॥

तथेत्युक्त्वा तु ते तस्युत्तर्ध्वं द्वारकोकसः । जगामातर्विलं कृष्णो यत्र जाम्बवतो गृहम् ॥२१॥

वृक्षराजसुतं दृष्ट्वा कृष्णो मणिधरं तदा । हर्तुमिच्छन्मणिं तावद्वाप्रीं चुक्रोश भीतवत् ॥२२॥

श्रुत्वा धामोरवं सद्यः समागत्पर्यक्षराद् तदा । युयुधे स्वामिना साकमविश्राममहनिदाम् ॥२३॥

एवं त्रिनवरात्रं तु महद्युद्धमभूत्तयोः । वृष्णागमप्रतीक्षास्ते तस्युद्धारि पुरोकसः ॥२४॥

द्वादशाहं ततो भीत्या प्रतिजग्मुनिजालयम् । तत्र ते वधयामासुर्वृत्तांतं सर्वगादितः ॥२५॥

सत्राजितं शपंतस्ते सर्वे शोकाकुला भूवाम् । वामुदेवो महाभागः श्रुत्वा पुत्रस्य ता वधाम् ॥२६॥

मुनोह संपरीत्यारस्तथा परमया श्रुत्या । चिन्तयामास चतुष्टयं कथं श्रेयो भवेत्सम ॥२७॥

अथाजगाम भगवान्देवैर्षिर्ब्रह्मलोकतः । उत्थाय तं प्रणम्यासी वामुदेवोऽग्न्यपूजयत् ॥२८॥

नारदोऽनामयं पृष्ट्वा वामुदेवं महामतिम् । प्रपच्छ च यदुद्येष्टं किं चित्तयति तद्वद ॥२९॥

वसुदेव उवाच

पुत्रो मेऽतिप्रिय कृष्ण प्रसेनान्वेषणाय तु । पौरैः साकं वनं गत्वा निहतं तदक्षतं ॥३०॥  
 प्रसेनघातकं दृष्ट्वा विलङ्घारे मृतं हरिम् । द्वारिं पौरानधिष्ठाय विलातर्गतवान्स्वयम् ॥३१॥  
 बहवो दिवसा याता नायात्यद्यापि मे सुत ।  
 अतः शोचामि तदं ब्रूहि येन लप्स्ये सुत मुने ॥ ३२ ॥

नारद उवाच

पुत्रप्राप्त्यै यदुश्रेष्ठं देवीमाराधय विक्रम । तस्या आराधनं नैव सद्यः श्रेयो ह्यवाप्स्यसि ॥३३॥

वसुदेव उवाच

भगवन्का हि सा देवी किंप्रभाया महेश्वरी । कथमाराधनं तस्या देवर्षे कृपया वद ॥३४॥

नारद उवाच

वसुदेव महाभाग शृणु सक्षेपता मम ।  
 दव्या माहात्म्यमनुल को वक्तुं त्रिस्तरात्मम ॥ ३५ ॥  
 या सा भगवती नित्या सच्चिदानन्दरूपिणी । परात्परतरा देवी यथा व्यासमिदं जगत् ॥३६॥  
 यदारोधनतो ब्रह्मा सृजतीदं चराचरम् । या च स्तुत्वा विनिमुक्तो मधुकैटभजाद्भयान् ॥३७॥  
 विष्णुयत्कृपया विश्वं विभक्तिं भगवानिदम् । रत्नं सहरत यस्या कृपापागनिरीशणात् ॥३८॥  
 सत्तारवधहेतुर्या सैव मुक्तिप्रदायिता । सा विद्या परमा देवी सैव सर्वेश्वरेश्वरी ॥३९॥  
 नवरात्रविधानं सम्पूज्य जगद्विक्रम । नवाहाभि पुराणं च दव्या भागवतं शृणु ॥४०॥  
 यस्य श्रवणमात्रेण सद्यः पुत्रमवाप्स्यसि । भुक्तिमुक्तिर्न दूरस्था पठता शृण्वता नृणाम् ॥४१॥  
 इत्युक्तो नारदेनासौ वसुदेव प्रणम्य तम् । उवाच परया प्रात्या नारदं मुनिसत्तमम् ॥४२॥

वसुदेव उवाच

भगवस्तव वाक्येन सम्मृतं वृत्तमात्मन । श्रूयतां तच्च वदयामि देवीमाहात्म्यसंभवम् ॥४३॥  
 पुत्रं नभोगिरा कसो दवक्येष्टमगर्भत । ज्ञात्वात्ममृत्यु पापो मां सभार्या न्यरुणद्भिया ४४॥  
 वारागारेऽहमवस दवक्या सह भार्यया । जातं जातं समवधीत्पुत्रं कसोऽपि पापहृत् ॥४५॥  
 पद्पुत्रा निहृतास्तेन तदा शाकानुला नृणाम् । अतप्यद्देवकी देवी नक्तदिवमनिन्दिता ॥४६॥  
 तदाऽहं गर्गमाहूय मुनिं नत्वाऽभिपूज्य च । निवेद्य दवकीदुःखमवोच पुत्रकाम्यया ॥४७॥  
 भगवन्वरुणासिंघो यादवानां गुरुर्भवान् । आयुष्मत्पुत्रसंप्राप्तिसाधनं वद मे मुने ॥४८॥

ततो गर्गं प्रसन्नात्मा मामुवाच दयानिधि ।

वसुदेव महाभाग शृणु तत्साधनं परम् ॥ ४९ ॥

या सा भगवती दुर्गा भक्तदुर्गतिहारिणी । तामाराधय कल्याणी सद्यः श्रेयो ह्यवाप्स्यसि ५० ॥

यदाराधनत सर्वे सर्वान्कामानवाप्नुयुः । न किञ्चिद्दुर्लभं लोके दुर्गार्चनवता नृणाम् ॥ ५१ ॥

इत्युक्तोऽहं मुदा युक्तः सभार्यो मुनिपुङ्गवम् । प्रणम्य परया भक्त्या प्रावोच विहिताजलि ॥ ५२ ॥

### वसुदेव उवाच

यद्यस्ति भगवन्प्रीतिर्मयि ते करुणानिधे । तदा पुरा मदर्थे त्वं समाराधय चण्डिकाम् ॥ ५३ ॥

निरुद्धं कसंगेऽहं न किञ्चित्कर्तुंमुत्सहे । अतस्त्वमेव दुःखाब्धेरमामुद्धर महामते ॥ ५४ ॥

इत्युक्तस्तु मया प्रीतः प्रोवाच मुनिपुङ्गव । वसुदेव तव प्रीत्या करिष्यामि हितं तव ॥ ५५ ॥

अथ गर्गमुनिः प्रीत्या मया संप्रायिनोऽंगमत् । आरिराधयिष्ये दुर्गां विध्याद्रिं ब्राह्मणं सह ॥ ५६ ॥

तत्र गत्वा जगद्धात्रीं भक्तानीष्टप्रदायिनोम् । आराधयामास मुनिर्जपपाठपरायणः ॥ ५७ ॥

यत् समाप्ते नियमे वाग्वाचाशरीरिणी । प्रसन्नाऽहं मुने वार्यसिद्धिस्तव भविष्यति ॥ ५८ ॥

भूभारहरणार्थं मया संप्रेषितो हरिः । वसुदेवस्य दक्षय्या स्वाशोनावतरिष्यति ॥ ५९ ॥

कसभीत्या तमादाय बालमानवकुटुम्बिभ्यः । प्रापयिष्यति सद्यस्तु गोकुण्डे नन्दवेदमनि ॥ ६० ॥

यसोदातनया नीत्वा स्वगृहे कसभभुजे । दास्यत्यथ च तां हतुं क्व आशेष्यति शितौ ६१ ॥

सा तद्वस्ताद्विनिर्गत्य सद्यो दिव्यवपुर्दरा । मदसभूता विध्याद्रीं करिष्यति जगद्धितम् ॥ ६२ ॥

इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रणम्य जगदम्बिवाम् । गर्गो मुनिः प्रसन्नात्मा मयुरामगमत्पुरीम् ॥ ६३ ॥

वरदानं महादेव्यां गर्गाचार्यसुखावहम् । श्रुत्वा सभार्यं सप्रीतः परां मुदमयागमत् ॥ ६४ ॥

तदारम्य परं जाने देवीमाहात्म्यमुत्तमम् । अधुनापि हि देवर्षे श्रुतं तव मुगावुजान् ॥ ६५ ॥

अतो भागवतं देव्यागत्वमेव श्रावय प्रभो । मद्राग्यादथ दक्षर्षे गप्रतोऽंगि दयानिधे ॥ ६६ ॥

वसुदेववचं श्रुत्वा नारदः प्रीतमानसः । सुदिनेऽनुभूयान्ने कथारभमपाररोत् ॥ ६७ ॥

कथाविघ्नविघातायं द्विजा जेतुर्नवाक्षरम् । मार्कण्डेयपुराणोक्तं पट्टदेव्या मृत्युं तथा ॥ ६८ ॥

प्रथमस्वर्गमारम्य श्रीगारुडमुरोद्गतम् । द्वाश्राय वसुदेवश्च भवत्या भागवतामृतम् ॥ ६९ ॥

नवमेऽह्नि कथापूर्तां पुस्तकं वाचकं तथा । प्रसन्नं पूजयामास वसुदेवो महामना ॥ ७० ॥

अथ तत्र विस्तस्यात् कृष्णजायवतोर्मध्ये । कृष्णमुष्टिविनिष्पन्नश्लयाङ्गो जायमानभूत् ॥ ७१ ॥

अथागतस्मृतिः शोऽहं भगवतः प्रणम्य च । उवाच परया भक्त्या ग्याराराधयामापयाम् ॥ ७२ ॥

शान्तिं प्रति रघुवर्षस्त्वय्यसोदात्तरिता पति । शोभं जगाम रक्षां च राधया गानुगो हतः ॥ ७३ ॥

स एवासि भवान्कृष्ण मदीरोत्स्य क्षमस्व भो । ब्रूहि यत्करणीय मे भृत्योऽह तव सर्वथा ॥७४॥  
श्रुत्वा जाववतो वाचमब्रवीज्जगदीश्वर । मणिहेतोरिह प्राप्ता वयमुक्षपते विलम् ॥७५॥

ऋक्षराजस्तत प्रीत्या कन्या जाम्बवतो निजाम् ।

ददौ कृष्णाय सपूज्य स्यमतकर्मणि तथा ॥ ७६ ॥

स ता पत्नी समादाय मणि कठे तथा दधत् । अभिमन्यशंराजञ्च प्रतस्थे द्वारका प्रति ॥७७॥  
कथासमाप्तिदिवसे वसुदेव उदारधी । ब्राह्मणान्भोजयामास दक्षिणाभिरतोपयत् ॥७८॥

आसीर्वाद प्रसुञ्जाना द्विजा यत्समये हरि । आजगाम क्षणे तस्मिन्पत्न्या सह मणि दधत् ॥७९॥

भार्यया सहित कृष्ण वसुदेवपुरोगमा । दृष्ट्वा हर्षान्शुपूर्णाक्षा समवापु परा भुदम् ॥८०॥

देवपिनारदश्चाथ कृष्णागमनर्हपित । आमन्य वसुदेव च कृष्णो ब्रह्मसमा ययौ ॥८१॥

हरिचरितमिद यत्कीर्तित दुर्यशोघ्न पठति विमलभक्त्या शुद्धचित्त शृणोति ।

स भवति सुखपूर्ण सर्वदा मिद्धिकामो जगति च वपुयोऽन्ते मुक्तिमार्गं लभेच्च ॥८२॥

इति श्रीस्कन्दपुराणे मानसखण्डे देवीभागवतमाहात्म्ये द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

## अथ तृतीयोऽध्यायः

### सूत उवाच

अयेतिहासमयच्च शृणुध्व मुनिउत्तमा । देवीभागवतस्यास्य माहात्म्य यत्र गीयते ॥१॥

एकदा कुम्भयानिस्तु लोपामुद्रापतिर्मुनि । गत्वा कुमारमभ्येच्य पप्रच्छ विविधा कथा ॥२॥

स तस्मै भगवान्स्वन्द कथयामास भूरिश । दाननीर्यंत्रतादीना माहात्म्योपचिता कथा ॥३॥

वाराणस्याश्च माहात्म्य मणिक्शोर्भाव तथा । गङ्गायाश्चापि तीर्थाना वणिता बहुविस्तरम् ॥४॥

श्रुत्वाथ स मुनि प्रीत कुमार भूरिवर्चनम् । पुन पप्रच्छ लोकाना हितार्यं कुमसभव ॥५॥

### अगस्त्य उवाच

भगवस्तारकाराते देवीभागवतम्य तु । माहात्म्यश्रवणे तस्य विधि चापि वद प्रभो ॥६॥

देवीभागवतं नाम पुराण परमोत्तमम् । त्रैलोक्यजननी साशाङ्गीयते यत्र शाश्वती ॥७॥

### स्कन्द उवाच

श्रीभागवतमाहात्म्यं को षक्नु विस्तरात्तदा । शृणु सशेषतो ब्रह्मन्वयमिष्यामि सांप्रतम् ॥८॥

मा निदा सच्चिदानन्दरूपिणी जगदम्बिका । साशाङ्गीयते यत्र भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ॥९॥

अतस्तद्वाङ्मयी मूर्तिर्देवीभागवते मूने । पठनात्पद्मवणाद्यस्य न त्रिचिदिह दुर्जनम् ॥१०॥



षासीद्विवस्वत पुत्र श्राद्धदेव इति श्रुत । सोऽनपत्योऽकरोर्दिष्ट वसिष्ठानुमतो नृप ॥११॥  
 होतार प्रार्थयामास श्रद्धाऽथ दयिता मनो । कन्या भवतु मे ब्रह्मस्तथोपायो विधीयताम् ॥१२॥  
 मनसा चिन्तयन्होता कन्यामेवाजुहोद्विव । ततस्तद्वचभिचारेण कन्येला नाम चाभवत् ॥१३॥  
 अथ राजा सुता दृष्ट्वा प्रोवाच विमना गुरुम् । कथं सङ्कल्पवैषम्यमिह जातं प्रभो तव ॥१४॥  
 सङ्कष्टत्वा स मुनिर्दंष्ट्रौ ज्ञात्वा होतुर्व्यतिक्रमम् । ईश्वर शरणं यात इलाया पुस्त्वकाम्यमा ॥१५॥  
 मुनेस्तप प्रभावाच्च परेशानुग्रहात्तथा । पश्यतां सर्वलोकानामिला पुरुषतामगात् ॥१६॥  
 गुरुणा कृतसंस्कारं सुद्युम्नोऽथ मनो सुत । निधिर्वभूव विद्याना सरितामिव सागर ॥१७॥  
 अथ कालेन सुद्युम्नस्तारुण्यं समवाप्य च । मृगयार्थं वनं यातो ह्यमारुह्य सन्धवम् ॥१८॥  
 वनाद्वनात्तरं गच्छन्बहुं वभ्राम सानुग । देवादधस्ताद्रेमाद्रे स कुमारो वनं ययौ ॥१९॥  
 कस्मिंश्चित्समये यत्र भार्ययाऽपर्णया सह । अरमद्देवदवस्तु शङ्करो भगवान्मुदा ॥२०॥  
 तदा तु भुनयस्तत्र शिवदर्शनलालसा । आजग्मुरथ तान्दृष्ट्वा गिरिजा व्रीडिताऽभवत् ॥२१॥  
 रममाणो तु तौ दृष्ट्वा गिरिशी सशितव्रता । निवृत्ता मुनयो जन्मुर्वैकुण्ठनिलयं तदा ॥२२॥  
 प्रियाया. प्रियमन्विच्छच्छिवोऽरण्यं शशाप ह ।

अक्षारम्यं विगोचोऽत्र पुमान् यापिद्भवदिति ॥ २३ ॥

तत आरम्यं तं देशं पुरुषा वर्जयति हि । तत्र प्रविष्टं सुद्युम्नो वभूव प्रमदोत्तमा ॥२४॥  
 स्त्राभूतानुगानश्च बडवा वीक्ष्य विस्मितः । अथ सा सुन्दरी योषा विचचार वनं यने ॥२५॥  
 एकदा सा जगामाथ ब्रुधस्याश्रमसन्निधौ । दृष्ट्वा तां चारुसर्वाङ्गीं पीनो नतपयोधराम् ॥२६॥  
 विवोष्टी कुन्ददशना सुमुखीमृत्पलक्षणां । अनङ्गशरविद्रागश्रकमे भगवान्बुध ॥२७॥  
 सापि तं चकमे सुभ्रू कुमार सोमनदनम् । ततस्तस्याश्रमेऽवात्नीद्रममाणा बुधेन मा ॥२८॥  
 अथ कालेन कियता पुरुरवसमामजम । स तस्यां जनयामास मित्रावरणसभय ॥२९॥  
 अथ वर्षेषु यातेषु कदाचित्सा बुधाश्रमे । स्मृत्वा स्वपूर्ववृत्तान्तं दृष्टिता त्रिजंगाम ह ॥३०॥  
 गुरोरथाश्रमं गत्वा वसिष्ठस्य प्रणम्य तम् । निवृत्तवृत्तं शरणं ययौ पुंस्यमभोष्पती ॥३१॥  
 वसिष्ठो ज्ञातवृत्तातो गत्वा वैलासपर्वतम् । सपृज्य दाभुं तुष्टाव भक्त्या परमया मुत ॥३२॥

### वसिष्ठ उवाच

नमो नमः शिवायास्तु शबराय वर्षदिने । गिरिजाद्वन्द्वदहाय नमस्ते चन्द्रमौलये ॥३३॥  
 मृडाय सुसदात्रे ते नमः शैलासधामिने । नीलकण्ठाय भक्तानां भुक्तिमुक्तिप्रदायिने ॥३४॥  
 शिवाय शिवरूपाय प्रपन्नभयहारिणे । नमो वृषभवाहाय शरण्याय परात्मने ॥३५॥  
 ब्रह्मविष्णोशरूपाय शर्गस्थितिलयेषु च । नमो देवाधिदेवाय वरदाय पुतायै ॥३६॥

यज्ञरूपाय यज्ञता फलदात्रे नमो नम । गगाधराय सूर्येन्दुशिखिनेत्राय ते नम ॥३७॥  
 एव स्तुत स भगवान्प्रादुरासीज्जगत्पति । वृषाहृदोऽम्बिकोपेत कोटिसूर्यसमप्रभ ॥३८॥  
 रजतचलसकाशस्त्रिनेत्रश्चद्रशेखर । प्रणत परिदृष्टात्मा प्रोवाच मुनिसत्तमम् ॥३९॥

### श्रीभगवानुवाच

वर वरय विप्रप्रे यते मनसि वर्तते । इत्युक्तन्त, प्रणम्येलापुंस्त्वमभ्यर्थयन्मुनि ॥४०॥  
 अथ प्रसन्नो भगवानुवाच मुनिसत्तमम् । मास पुमान्स भविता मास नारी भविष्यति ॥४१॥  
 इति प्राप्य वर दामोर्महपिर्जगदम्बिकाम् । वरदानोमुखी देवी प्रणनाम महेश्वरोम् ॥४२॥  
 कोटिचद्रकलाक्रान्ति सुस्मिता परिपूज्य च । तुष्टाव भक्त्या सततमिलाया पुस्त्वकाम्यया ४३॥  
 जय देवि महादेवि भक्तानुग्रहकारिणि । जय सर्वसुराराध्ये जयानतगुणालये ॥४४॥  
 नमो नमस्ते दवेसि शरणागतवत्सले । जय दुर्गे दु खहनि दुष्टदैत्यनिपूदिनि ॥४५॥  
 भक्तिगम्ये महामाये नमस्ते जगदम्बिके । मसारनागरोत्तारणोनीभूतपदाम्बुजे ॥४६॥  
 ब्रह्मादयोऽपि विबुधास्त्वत्पादाद्बुजमेदया । विश्वमर्गस्त्वनिलयप्रभुत्व समवाप्नुवु ॥४७॥  
 प्रसन्ना भव देवसि चतुर्वर्गप्रदायिनि । कस्त्वा स्तोतुं क्षमो देवि केवल प्रणतोऽम्यहम् ४८॥  
 एव स्तुता भगवती दुर्गा नारायणी परा । भक्त्या वसिष्ठमुनिना प्रसन्ना तत्प्रणादभूत ॥४९॥  
 तदोवाच महादेवी प्रणतातिहरी मुनिम् । मुद्युम्नभवन गत्वा कुर भक्त्या मदर्थनम् ॥५०॥  
 मुद्युम्न धावय प्रीत्या पुराण मतिप्रथमरम् । देवीभागवत नाम नवाहाभिर्द्विजोत्तम ॥५१॥  
 श्रवणादेव सतत पुस्त्वमस्य भविष्यति । इत्युक्त्वा च तिरोधान गच्छन् स्म शिवश्वरो ॥५२॥  
 वसिष्ठन्ता दिसा नत्वा समागत्याश्रम निनम् । समाहूय च मुद्युम्न दव्यारापनमादिगन् ॥५३॥  
 आरिवनम्य मित पक्ष सपूज्य जगदत्रिकाम । नवरात्रविधानन धावयामास नूपतिम् ॥५४॥  
 श्रुत्वा भक्त्यापि मुद्युम्न श्रीमद्भागवतनामृतम् । प्रणम्यान्म्यर्च्य च गुर लभ पुस्त्व निरतरम् ५५॥  
 राज्यासनर्जभयित्तन्तु वसिष्ठेन महर्षिणा । भुव यागास धर्मेण प्रजादेवैवानुरजयन् ॥५६॥  
 ईजे च विविधैर्देवैः सपूर्णवरदक्षिणं । पुत्रेषु राज्य सदित्य प्राप दव्या सलाकताम् ॥५७॥

इति कथितमशेषे सेतिहास च विप्रा यदि पठति सुभक्त्या मानवो वा शृणोति ।

स इह सकलात्माप्राप्य दव्या प्रजादान्परममूनमपान्ते याति देव्या सदाकम् ॥५८॥

इति श्रीस्वन्दपुराण मानसखण्डे देवीभागवतमाहात्म्ये तृतीयाऽध्याय ॥ ३ ॥

## अथ चतुर्थोऽध्यायः

सूत उवाच

‘इति श्रुत्वा, कथा दिव्या विचित्रा कुंभसंभवः । शुश्रूषुः पुनराहेदं विशालं विनयान्वितः ॥१॥

अगस्त्य उवाच

देवसेनापतेऽ, देव विचित्रैषः श्रुता कथा । पुनरन्यच्च माहात्म्यं वदः, भागवतस्य मे ॥२॥

स्कन्द उवाच

‘मित्रावरुणसंभूतः मुने शृणु कथामिमाम् । यत्रैकदेशमहिमा प्रोक्तो भागवतस्य तु ॥३॥

वर्णयते धर्मविस्तारो गायत्रीमधिकृत्य च । गायत्र्या महिमा यत्र तद्भागवतमिष्यते ॥४॥

भगवत्या इदं यस्मात्तस्माद्भागवतं विदुः । ब्रह्मविष्णुशिवाराध्या परा भगवती हि सा ॥५॥

ऋतवागिति विख्यातो मुनिरासीन्महामतिः । तस्य पुत्रोऽभवत्काले गण्डान्ते पौष्पभान्तिमे ॥६॥

स तस्य जातकर्मादि क्रियाश्रक्रे यथाविधि । चूडोपनयनादोश्च संस्कारानपि सोऽकरोत् ॥७॥

यत आरभ्य जातोऽसौ पुत्रस्तस्य महात्मनः । तत एवाथ स मुनिः शोकरोगानुलोऽभवत् ॥८॥

रोपलोभपरोतात्मा तथा मातापि तस्य च । बहुरागादिता नित्यं शुचा दुःखीकृता भूताम् ॥९॥

ऋतवाक्स मुनिश्चिन्तामवाप भृशदुःखितः । किमेतत्त्वारणं जातं पुत्रो मेऽत्यंतदुर्मतिः ॥१०॥

कस्यचिन्मुनिपुत्रस्य बलात्पत्नी जहार च । मेने शिष्यां पितुर्नासी न च मातुर्विमूढधीः ॥११॥

ततो विपण्णचित्तस्तु ऋतवागश्रवोदिदम् । अपुरता वरं नृणा न वदाचित्कुपुत्रता ॥१२॥

पितृन्कुपुत्रः स्वर्यातान्निरये पातयत्यपि । यावज्जीवेत्सदा पित्रोः श्वेलं दुःखदायकः ॥१३॥

पित्रोर्दुःखाय धिग्जन्म कुपुत्रस्य च पापिनः । सुहृदा नोपनाराय नापकाराय वरिणाम् ॥१४॥

धन्यास्ते मानवा लोके सुपुत्रो यद्गृहे स्थितः । परोपकारशीलश्च पितुर्मातुः सुतावहः ॥१५॥

कुपुत्रेण कुलं नष्टं कुपुत्रेण हतं यथा । कुपुत्रेणेह चामुत्र दुःखं निरययातनाः ॥१६॥

कुपुत्रेणान्वयो नष्टो जन्म नष्टं कुभार्यया । कुभोजनेन दिवसः कुमित्रेण सुप्तं कृतः ॥१७॥

स्कन्द उवाच

एवं दुष्टस्य पुत्रस्य दुष्टैराचरणं मुनिः । तप्यमानोऽनिरां बाले गत्वा गर्गमपुञ्जत ॥१८॥

ऋतवागुवाच

भगवंस्त्वामहं प्रष्टुमिच्छामि वद तत्प्रभो ।

प्योतिःशास्त्रस्य पाषाणं पुनरोःशीत्यकारणम् ॥१९॥

गुह्यमूह्यमया वेदा अर्षीता विधिबन्धना । ब्रह्मपातिप्रतं तीर्त्वा विवाहो विधिपत्नः ॥२०॥

भार्यया सह गार्हस्थ्यधर्मश्चानुष्ठितोऽनिशम् । पचयन्नविधानं च मयाऽकारि यथाविधि ॥२१॥  
 नरकाद्विम्यता विप्र न तु कामसुखेच्छया । गर्भाधानं च विधिवत्पुत्रप्राप्त्यै मया कृतम् ॥२२॥  
 पुत्रोऽयं मम दोषेण मातुर्दोषेण वा मुने । जातो दुःखावहं पित्रोर्दुःशीलो बहुशोकदः ॥२३॥  
 एतन्निशम्य वचनं गगर्चार्यो मुनेस्तदा । विचार्य सर्वं तद्धेतुं ज्योतिर्विद्वाचमब्रवीत् ॥२४॥

### गर्ग उवाच

मुने नैवापराधस्ते न मातुर्न कुलस्य च । रवत्यत तु गण्डान्तं पुत्रदौ शील्यकारणम् ॥२५॥  
 दुष्टे काले यतो जन्म पुत्रस्य तव भो मुने । तनैव तव दुःखाय नान्यो हेतुर्मनागपि ॥२६॥  
 तद्दुःखशातये ब्रह्मक्षरगता मातरं शिवाम् । समाराधय यत्नेन दुर्गां दुर्गतिनाशिनीम् ॥२७॥  
 गर्गस्य वचनं श्रुत्वा ऋतवाक् क्रोधमूर्च्छितः । रेवती तु वशापासौ व्योम्नः पततु रेवती ॥२८॥  
 दत्ते शापे तु तेनायं पूष्णो भव च पातः खातः । कुमुदादौ भासमानं सर्वलोकस्य पश्यतः ॥२९॥  
 रूपातो रैवतकश्चाभूत्तत्पातात्कुमुदाचलः । अतीव रमणीयश्च ततः प्रभृति मोऽप्यभूत् ॥३०॥

दत्त्वा शापं च रेवत्यै गर्गोक्तविधिना मुनिः ।

समाराध्याविका देवो सुखसौभाग्यभागभूत् ॥३१॥

### स्कन्द उवाच

रेवत्यृक्षस्य यत्तेजस्तस्माज्जाता तु कन्यका । रूपेणाप्रतिमा लोके द्वितीया श्रीरिवामवत् ॥३२॥  
 अथ तं प्रमुच्य कन्या रेवतीकांतिसमवाम् । दुग्धा नाम चकारास्या रेवतीति मुदा मुनिः ॥३३॥  
 निन्येऽयं स्वाश्रमे चैनां पोषयामास धर्मतः । ब्रह्मर्षिं प्रमुचो नाम कुमुदादौ सुतामिव ॥३४॥

अथ कालेन च प्रौढा दुग्धा तां रूपशालिनीम् ।

स मुनिश्चिन्तयामास कोऽस्या योग्यो वरो भवेत् ॥३५॥

बहुधाऽन्वेपयस्तस्या नाससादोचितं पतिम् । ततोऽग्निशाला सविद्यं मुनिस्तुष्टाव पावकम् ॥३६॥  
 कन्यावरं तदासत्तप्तोतस्तमपि हृष्यवाद् । घर्मिष्ठो बलवान्वीरः प्रियवागपराजितः ॥३७॥  
 दुर्दमो भविता भर्ता मुनेऽस्या पृथिवीपतिः । इति श्रुत्वा वचो बह्वे प्रसन्नोऽभून्मुनिस्तदा ॥३८॥  
 दीवादास्तेऽवभ्याजातक्षणादागतो नृपः । दुर्दमो नाम मेधावी तस्याश्रमपदं मुने ॥३९॥  
 पुत्रो विक्रमशीलस्य बलवान् वीर्यवत्तरः । कालिन्दीजठरे जातः प्रियव्रतकुलोद्भूतः ॥४०॥  
 मुनेराश्रममाविस्य तमदृष्ट्वा महामुनिम् । आमन्थ्य तां प्रिये चेति रेवतीं पृष्टवान्पुनः ॥४१॥

### राजावाच

महर्षिर्भगवानस्मादाश्रमात्स्वयं गतः प्रिये । तस्यादौ द्रष्टुमिच्छामि वद कन्याणि तत्स्वतः ॥४२॥

समाप्तिदिवसे राजा पुराणं च मुनि तथा । पूजयामास धर्मात्मा मुदा परमया युतः ॥८१॥  
 हुत्वा नवानमंत्रेण भोजयित्वा कुमारिका । वाडवाश्च सपत्नीकान्दक्षिणाभिरतोपयत् ॥८२॥  
 अथ कालेन कियता भगवत्याः प्रसादतः । गर्भं दधार सा राज्ञी लोककल्याणकारकम् ॥८३॥  
 पुण्येऽथ समये प्राप्ते ग्रहं सुस्थानसंगतैः । सर्वमंगलसपत्ने रेवती सुपुत्रे सुतम् ॥८४॥  
 श्रुत्वा पुत्रस्य जननं स्नात्वा राजा मुदान्वितः । स सुवर्णाभसा चक्रे जातकर्मादिकाः क्रियाः ॥८५॥  
 यथाविधि च दानानि दत्त्वा विप्रानतोपयत् । कृतोपनयनं राजा सागान्वेदानपाठयत् ॥८६॥  
 सर्वविद्यानिधिर्जातो धर्मिष्ठोऽस्त्रविदा वर । धर्मस्य वक्ता कर्ता च रेवतो नाम वीरवान् ॥८७॥  
 नियुक्तवानथ ब्रह्मा रेवतं मानवे पदे । मन्वन्तराधिप श्रीमान्गा क्षशास स धर्मतः ॥८८॥  
 इत्थं देव्याः प्रभावोऽयं संक्षेपेणोपवर्णित । पुराणस्य च माहात्म्यं को वक्तुं विस्तरात्क्षमः ॥८९॥

### सूत उवाच

कुंभयोनिस्तु माहात्म्यं विधिं भागवतस्य च । श्रुत्वा कुमारं चाम्यर्च्य स्वाश्रमं पुनराययी ॥९०॥  
 इदं मया भागवतस्य विप्रा माहात्म्यमुक्तं भवता ममक्षम् ।  
 शृणोति भक्त्या पठतीह भोगान्भुक्त्वाऽखिलान्मुक्तिमुपैति चाते ॥९१॥  
 इति श्रीस्कन्दपुराणे मानसखण्डे श्रीदेवीभागवतमाहात्म्ये चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

### अथ पञ्चमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सूत सूत महाभाग श्रुतं माहात्म्यमुत्तमम् । अधुना श्रोतुमिच्छाम पुराणश्रवणे विधिम् ॥१॥

सूत उवाच

श्रूयता मुनयः सर्वे पुराणश्रवणे विधिम् । नराणां शृण्वता येन सिद्धिः स्यात्सार्वाकामिकी ॥२॥  
 आदौ देवज्ञमाहूय भूतैः कल्पयेत्सुधीः । आरभ्य शुचिमास तु मासपट्कं शुभावहम् ॥३॥  
 हस्ताश्विमूलपुष्यशं ब्रह्ममंत्रेन्दुवैष्णवे । सत्तिथौ शुभवारे च पुराणश्रवणं शुभम् ॥४॥  
 गुरुभाद्रेदशवेदाऽब्जशराऽगाद्विधुःखण्डे । ४ क्रमात् ।

धर्मातिरिन्दिराप्राप्तिः कयासिद्धिः पर सुखम् ॥ ५ ॥

षोडाश्व भूपतिभयं ज्ञानप्राप्तिः क्रमात्फलम् । पुराणश्रवणे चक्रं शोधयेच्छिवभाषितम् ॥६॥  
 अथवा प्रीतये देव्या नवरात्रचतुष्टये । शृणुयादन्यमानेऽपि तिथिवारैःशोधिते ॥७॥  
 संभारं तादृशं कार्यं विवाहादौ च यादृशम् । नवाहयज्ञे चाप्यस्मिन्विधेयं यत्नतो ब्रुषः ॥८॥  
 सहाया बहवः कार्या दम्भलोभविजिताः । चतुराश्च वदाम्याश्च देवीभक्तिपरा मराः ॥९॥

प्रेम्या यत्नेन वार्तेयं देशे देशे जने जने । आगन्तव्यमिहावश्यं कथा देव्या भविष्यति ॥१०॥  
सौराश्च गाणपत्याश्च शैवाः शाक्ताश्च वृष्णवाः । सर्वेषामपि सेव्येयं यतो देवाः सशक्तयः ॥११॥  
श्रीमद्देवीभागवतपीयूषरसलोलुपैः । आगन्तव्यं विशेषेण कथार्यं प्रेमतत्परैः ॥१२॥

ब्राह्मणाद्याश्च ये वर्णाः स्त्रियश्चाश्रमिणस्तथा ।

सकामाश्चापि निष्कामाः पानव्यं तैः कथामृतम् ॥१३॥

नावकाशः कदाचित्स्यान्नवाह्रवणोऽपि तैः । आगतव्यं यथाकालं यज्ञे पुण्या क्षणस्थितिः ॥१४॥  
विनयेनैव कर्तव्यमेवमाकारणं नृणाम् । आगतानां च कर्तव्यं वासस्थान यथोचितम् १५॥  
कथास्थानं प्रकर्तव्यं भूमौ मार्जनपूर्वकम् । लेपनं गोमयेनाथ विशालाया मनोरमम् ॥१६॥  
कार्यस्तु मण्डपो रम्यो रंभास्तंभोपशोभितः । वितानमुपरिष्ठात्तु पताकाध्वजराजितः ॥१७॥  
वक्तुश्चैवासनं दिव्यं सुखास्तरणसंयुतम् । रचितव्यं प्रयन्नेन प्राङ्मुखं बाप्युदङ्मुखम् ॥१८॥  
यथोचितानि कुर्वीत श्रोतृणामसनानि च । नृणां चैवाथ नारीणां कथाश्रवणहेतवे ॥१९॥  
वाग्मी दातश्च शास्त्रज्ञो देव्याराधनतत्परः । दयालुर्निस्पृहो दक्षो धीरो वक्तोत्तमो मतः ॥२०॥  
ब्रह्मण्यो देवताभक्तः कथारसपरायणः । उदारोऽलोलुपो नम्रः श्रोता हिंसादिवर्जितः ॥२१॥  
पाखण्डनिरतो लुब्धः स्त्रैणो धर्मध्वजस्तथा । निदुरः क्रोधघ्नो वक्ता देवीयज्ञे न शस्यते ॥२२॥  
संशयच्छेदनायैकः पण्डितश्च तथागुणः । श्रोतृबोधकृदव्यग्रः कार्प्यो वक्तु सहायकृत् ॥२३॥  
मूहूर्तं दिवसादवर्गवक्तृश्रोतादिभिर्जनैः । कर्तव्यं क्षौरकर्मादि ततो नियमकल्पनम् ॥२४॥  
अरुणोदयवेलायां स्नायाच्छीघ्रं विधाय च । सध्या तर्पणकार्यं च नित्यं संक्षेपतश्चरेत् ॥२५॥  
कथाश्रवणयोग्यत्वसिद्धये गाश्च दापयेत् । समस्तविघ्नहर्तारमादौ गणपतिं यजेत् ॥२६॥  
कलशाश्चापि संस्थाप्य पूजयेत्तत्र दिग्भवान् । वटुकं क्षेत्रपालं च योगिनीर्मातृकास्तथा ॥२७॥  
तुलसी चापि संपूज्य ग्रहान्विष्णुं च शंकरम् । नवाक्षरेण मनुना पूजयेज्जगदम्बिकाम् ॥२८॥  
नवोपचारैः संपूज्य श्रीभागवतपुस्तकम् । श्रीदेव्या वाङ्मयी मूर्तिं यथावच्छोभनाक्षरम् २९॥  
कथाविघ्नोपशान्त्यर्थं वृणुयात्तं च वाडवान् । जाप्यो नवार्णमंत्रस्तैः पाठयः सप्तशतीस्तवः ३०॥  
प्रदक्षिणनमस्कारान्त्वृत्वाते स्तुतिमाचरेत् । कार्तयायनि महामाये भवानि भुवनेश्वरि ॥३१॥  
मंसारसागरे ममं मामुद्धर कृपायाम्ये । ब्रह्माविष्णुशिवाराध्ये प्रसीद जगदंबिके ॥३२॥  
मनोमिलपितं देवि वरं देहि नमोऽस्तु ते । इति सप्रार्थ्यं शृणुयात्कथा नियतमानसः ॥३३॥

वक्तारं चापि संपूज्य व्यासबुद्ध्या तदात्मवान् ।

मात्स्यालकारवल्गार्द्यैः संपूज्य प्रार्थयेच्च तम् ॥३४॥

सर्वशास्त्रेतिहासज्ञ व्यासरूप नमोऽस्तु ते । कथाचंद्रोदयेनातस्तम स्तोमं निराकुरु ॥३५॥

## कन्योवाच

अग्निशालामुपगतो महाराज महामुनि । निश्चक्रामाश्रमात्तूर्णं राजाप्याकर्ण्य तद्वच ॥४३॥  
 तथाऽग्निशालाद्वारस्थ राजानं दुर्दम मुनि । रणजलक्षणसयुक्तमपश्यत्प्रश्रयानतम् ॥४४॥  
 प्रणनाम च त राजा मुनि शिष्यमुवाच ह । गौतमानोयतामर्घ्यमर्घ्ययोग्योऽस्ति भूपति ॥४५॥  
 आगतश्चिरकालेन जामानेति विशेषत । इत्युक्त्वाघ्न्यं ददौ तस्मै सोपि जग्राह चिन्तयन् ॥४६॥  
 मुनिरासनमासीन गृहीताघ्न्यं च भूपतिम् । आशीर्भिरभिनद्याय कुशल चाप्यपृच्छन् ॥४७॥  
 अपि तैऽनामय राजन्वले कोशे सुहृत्सु च । भृत्येऽमात्ये पुरे देशे तथात्मनि जनाधिप ॥४८॥  
 भार्याऽस्ति ते कुशलिनी यत सात्रैव तिष्ठति । अतो न पृच्छाम्यस्यास्ते चान्यासा कुशल वद ॥

## राजोवाच

भगवस्त्वत्प्रसादेन सर्वत्रानामय मम । एतत्कुतूहल ब्रह्मन्मद्भार्या काऽत्र विद्यते ॥५०॥

## ऋषिरुवाच

रेवती नाम ते भार्या रूपेणाप्रतिमा भुवि । विद्यतेऽत्र कथं पत्नी ता न वेत्सि महीपते ॥५१॥

## राजोवाच

सुभद्राद्यास्तु या भार्या मम सन्ति गृहे विभो । जानामि तास्तु भगवन् वै जानामि रेवतीम् ॥५२॥

## ऋषिर्वाच

प्रियेति साप्रत राजस्त्वयोक्ता या महामते । सा विस्मृता क्षणादेव या ते श्लाघ्यतमा प्रिया ॥

## राजोवाच

त्वयोक्तं यन्मृषा तन्नो तथैवानन्विता मया । मुने दुष्टो न मे भाव कोप मा वर्तुमर्हमि ॥५४॥

## ऋषिर्वाच

राजघ्नोक्तं त्वया सत्यं न भावो दूषितस्तव । वह्निना प्रेरितेनेत्य भवता ध्यातुं शक्यं ॥५५॥

अद्य पृष्टो मया वह्नि कोऽग्न्या भर्ता भविष्यति ।

तेनोक्तं दुर्दमो राजा भविताऽस्या पतिर्ध्रुवम् ॥५६॥

तदादत्स्व मया दत्तामिमा कन्या महीपते । प्रियेयामप्रिता पूर्वं मा विचार मृदुल्यभो ॥५७॥

ध्रुवैरत्नोऽभयत्पूष्णी चितयन्मुनिभाषितम् । वैमर्हितं विधिं तस्य मुनि वर्तुं समुद्यत ॥५८॥

अयोचन विवाहाय दृष्ट्वा कन्याऽश्रवीन्मुनिम् । रेवत्युक्ते विवाहो मे तात वर्तुं स्वमर्हति ॥५९॥

## ऋषिरुवाच

वसो विवाहयोग्यानि सत्यन्यर्थाणि भूरिच । रेवत्या कथमुदाह पोत्तम न दिवि स्थितम् ॥६०॥

कन्योवाच

रेवत्यृक्षं विना कालो ममोद्गाहोचितो न हि । अतः संप्रार्थयाम्येतद्विवाहं पौष्णभे कुरु ॥६१॥

ऋषिरुवाच

ऋतवाङ्मुनिना पूर्वं रेवतीभं निपातितम् । भान्तरे चेन्न ते प्रीतिविवाहः स्यात्कर्यं तव ॥६२॥

कन्योवाच

तपः किं तप्तवानेक ऋतवागेव केवलम् । भवता किं तपो नैदृक्तं वाक्कायमानसैः ॥६३॥

जगत्स्रष्टुं समर्थस्त्वं वेद्यच्चहं ते तपोबलम् । रेवत्यृक्षं दिवि स्थाप्य ममोद्गाहं पितः कुरु ॥६४॥

ऋषिरुवाच

एवं भवतु भद्रं ते यथैव त्वं ब्रवीषि माम् । त्वत्कृते सोममार्गेऽहं स्थापयाम्यद्य पौष्णभम् ६५॥

स्कन्द उवाच

एवमुक्त्वा मुनिस्तूर्णं पौष्णभं स्वतपोबलात् । यथापूर्वं तथा चक्रे सोममार्गे षटोद्भव ॥६६॥

रेवतीनाम्नि नक्षत्रे विवाहविधिना मुनिः । रेवती प्रददौ राज्ञे दुर्दमाय महात्मने ॥६७॥

कृत्वा विवाहं कन्याया मुनी राजानमब्रवीत् । किं तैऽभिलषितं वीर वद तत्पूरयाम्यहम् ॥६८॥

राजोवाच

मनो स्वायंभुवस्याहं वंशे जातोऽस्मि हे मुने । मन्वन्तराधिप पुत्रं त्वत्प्रसादाच्च कामये ॥६९॥

मुनिरुवाच

यद्येपा कामना तेऽस्ति देव्या आराधनं कुरु । भविष्यत्येवं ते पुत्रो मनुर्मन्वंतराधिप ॥७०॥

देवीभागवतं नाम पुराणं यत् पञ्चमम् । पञ्चकृत्वस्तु तच्छ्रुत्वा लप्स्यसेऽभिमतं सुतम् ॥७१॥

रेवत्या रेवती नाम पञ्चमो भविता मनु । वेदविच्छास्त्रतत्त्वज्ञो धर्मवानपराजितः ॥७२॥

इत्युक्तो मुनिना राजा प्रणम्य मुदितो मुनिम् । भार्यया सह मेघावी जगाम नगरं निजम् ॥७३॥

पितृपैतामहं राज्यं चकार स महामतिः । पालयामास धर्मात्मा प्रजा पुनानिवोरसान् ॥७४॥

एकदा लोमशो नाम महात्मा मुनिरागत । प्रणिपत्य तमभ्यर्च्यं प्राजलिश्राववीन्पुः ॥७५॥

राजोवाच

भगवंस्वत्प्रसादेन श्रोतुमिच्छामि भो मुने । देवीभागवतं नाम पुराणं पुनलिप्सया ॥७६॥

श्रुत्वा वाचं प्रजाभर्तुः प्रीतः प्रोवाच लोमश । धन्योऽसि राजस्ते भक्तिर्ज्ञाता त्रैलोक्यमातरि ७७॥

सुरासुरनराराध्या या परा जगदम्बिका । तस्या चेद्भक्तिरुत्पन्ना कार्यसिद्धिर्भविष्यति ॥७८॥

अतस्त्वा थावयिष्यामि श्रीमद्भागवतं नृप । यस्य श्रवणमात्रेण न किञ्चिदपि दुर्लभम् ॥७९॥

इत्युक्त्वा मुदिने ब्रह्मन्कारभ्रमथाकरोत् । पञ्चकृत्वः स शुश्राव विधिवद्भार्यया सह ॥८०॥



तदग्रे तु नवाहान्त कर्त्तव्या नियमास्तदा । विप्रादीनुपवेश्यादौ सपूज्योपवेशित्वयम् ॥३६॥  
 श्रोतव्य सावधानेन चतुर्वर्गफलाप्तये । गृहपुत्रकलत्रासघनचिन्तामपास्य च ॥३७॥  
 सूर्योदय समारम्भ किञ्चित्सूर्येऽवशेषिते । मुहूर्त्तमान विश्रम्य मध्याह्ने वाचयेत्सुधी ॥३८॥  
 मलमूनजयार्थेपा लघु भोजनमिष्यते । हविष्यात् वर भोज्य सङ्गदेव कथाधिना ॥३९॥  
 अथवा स्यात्फलाहारी पयोभुक्त्वा घृताशन । यथा स्यात् कथाविघ्नस्तथा कार्यं विचक्षणं ४०॥  
 ऋथाश्रवणनिष्ठाना वक्ष्यामि नियमं द्विजा । ब्रह्मविष्णुमहेशाना मध्ये ये भेददर्शिनः ॥४१॥  
 देवीभक्तिविहीना ये पाखण्डा हिमका खला ।  
 विप्रद्रुहो नास्तिका ये न ते योग्या कथाश्रवे ॥४२॥

ब्रह्मस्वहरणे लुब्धा परदारघनेषु च । देवस्वहरणे तेषा नाधिकार कथाश्रवे ॥४३॥  
 ब्रह्मचारी च भूषायी सत्यवक्ता जितेन्द्रिय । कथासमाप्तौ भुञ्जीत पत्रावल्यां यतात्मजान् ४४॥  
 वृताक् च कलिद च तैल च द्विदलं मधु । दग्धमन्न पर्युषित भावदुष्ट त्यजेदवती ॥४५॥  
 आमिष च मसूरास्रमुदकया दृष्टमेव च । रस्तीन मूलकं हिगु पलाडु गृञ्जन तथा ॥४६॥  
 कूमाडनलिकाशाकं न भुञ्जीत कथाव्रती । वाम क्रोध मद लोभ क्षम मान च वर्जयेत् ॥४७॥  
 विप्रध्रुवपतितप्रात्यवपावयवनात्यजे । उदकयथा वेदवाहार्त्तं वदेत् कथाव्रती ॥४८॥  
 बदगोगुरुविप्राणा ग्रीराजा महता तथा । देवानां देवभक्तानां न निंदा शृणुयादपि ॥४९॥  
 विनय चार्जव शौचं दया च मितभाषणम् । उदार मानसं चैव कुर्याद्यस्तु कथाव्रती ॥५०॥  
 वध्या वा काकवध्या वा दुर्भगा वा मृताभंगा ।

। दरिद्रश्चानपत्यश्च भक्त्येमां शृणुयात्त्वयाम् ॥५१॥  
 वध्या वा काकवध्या वा दुर्भगा वा मृताभंगा । पतद्भर्गिणा याचतामि श्राव्या तथा कथा ५२॥  
 धर्मार्थकाममोक्षाश्च मो वाछति विना श्रमम् । भगवत्यां भागवत श्रानव्यं तां यत्नत ॥५३॥  
 कथादिनानि चैतानि मयपरं समानि हि । तेषु दत्तं हृतं जप्तमातपस्यं भवेत् ॥५४॥  
 एव यत्नं गवाहं तु कृत्योत्पापनमाचरेत् । मर्यादमीव्रत यदस्तथा कार्यं परेषुभिः ॥५५॥  
 पित्रामां श्रवणेनैव पूता मुक्तिं शङ्कति हि । भोगमोक्षप्रदां नृणां यथा भगवतो परा । ५॥  
 पुस्तकस्य च यन्तुश्च पत्रा तामां तु नित्यम् । वक्त्रा दत्तं प्रसादं तु गृह्णीतान्द्विपुर्वक्त्रम् ॥५७॥  
 युगारी पृजयेदित्यं भोजयत्प्रार्थयेच्च यः । सुपाणिनांश्च विप्रांश्च तस्य गिरिं तं तपम् ॥५८॥  
 गायत्र्या नामगार्हस्यं समासावधं वा पठेत् । विष्णोर्नामगार्हस्यं च सत्यं देवोपागत्य दे ॥५९॥  
 यन्म स्मृत्या च नामाग्न्या तपावगात्रियादिषु । नूनं संपूर्णतां याति तस्माद्दृष्ट्वा च कोर्तव्यं ॥६०॥  
 देव्यां गार्हस्यीमन्त्रेण समाप्तौ होममाचरेत् । पयोमाहात्म्यमृतेन । यथासंजुनाऽपवा ॥६१॥

गायन्त्या त्वयवा होम पायसेन ससर्पिषा । यतो भागवत त्वेतद्रायत्रीमयमीरितम् ॥६२॥  
वाचक तोपयेत्सम्यग्ब्रह्मभूपाधनादिभि । प्रसन्ने वाचके सर्वा प्रसन्नास्तस्य देवता ॥६३॥

ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या दक्षिणाभिश्च तोपयेत् ।  
पृथिव्या देवरूपास्ने तुष्टेष्वेष्वीप्सित फलम् ॥६४॥  
सुवासिनी कुमारीश्च देवीभक्त्या च भोजयेत् ।  
ताम्योऽपि दक्षिणा दत्त्वा प्रार्थयेत्सिद्धिमात्मन ॥६५॥

दद्याद्दानानि चान्यानि सुवर्णं गा पयस्विनी । हयानिभान्मेदिनी च तस्य स्यादक्षय फलम् ॥६६॥  
देवीभागवत चैतल्लिखित शोभनाक्षरम् । हर्मसिंहासने स्थाप्य पट्टवस्त्रेण वेष्टितम् ॥६७॥  
अष्टम्या वा नवम्या च वाचकायावित्ताय च । दद्यात्स भोगान्भुक्त्वह दुर्लभ मोक्षमाप्नुयात् ६८॥  
दरिद्रो दुर्बलो बालस्तर्णो जरठोऽपि वा । पुराणवेत्ता वैच स्यात्पञ्चो मान्यश्च सर्वदा ॥६९॥  
सन्ति लोकस्य बहवो गुरवो गुणजन्मत । सर्वेषामपि तेषा च पुराणज्ञ परो गुह ॥७०॥  
पौराणिको ब्राह्मणस्तु व्यासासनसमाश्रित । अगमाप्ते प्रसंग तु नमस्कुपान कस्यचित् ॥७१॥

पौराणिकी कथा दिव्या येऽपि शृण्वत्यमन्त्रित ।  
तेषा पुण्यफल नास्ति दु खदारिद्र्यभागिनाम् ॥७२॥

असंपूज्य पुराण तु ताम्बूलकुसुमादिभि । ये शृण्वति कथा दव्यास्त दरिद्रा भवति हि ७३॥  
कीर्त्यमाना कथा त्यक्त्वा ये ब्रजत्यन्यतो नरा ।  
भोगान्तरे प्रणश्यति तेषा दाराश्च सम्पद ॥७४॥

ये च तुगासनाह्वा कथा शृण्वति दाभिका । ते वायसा भवत्यत्र भुक्त्वा निरययातनाम् ॥७५॥  
ये चाढ्यासनसस्याश्च ये बीरासनसस्थिता । शृण्वति च कथा दिव्या त स्फुरर्जुनदाखिन ७६॥  
कथाया कीर्त्यमानाया य वदति दुरुत्तरम् । रासभास्ते भवतीह कृत्वलामास्तन परम् ॥७७॥  
निन्दति ये पुराणज्ञान्कथा वा पापहारिणीम् । ते तु जन्मशत दुष्टा गुनरा स्युर्न सशय ॥७८॥  
य शृण्वति कथा वक्तु समानासनसस्थिता । गुरतरूपसम पाप लभत नरकालया ॥७९॥  
ये चाप्रणम्य शृण्वति त भवति विपट्टमा । शयाना येऽपि शृण्वति भवत्यजगराहय ॥८०॥  
य वदाचन पौराणी न शृण्वति कथा नरा । त घोर नरक भुक्त्वा भवति ग्रामसूत्ररा ॥८१॥  
य कथा नानुभोऽस्ते विघ्न कुर्वति य दृष्टा । षोडशब्द निरय भुक्त्वा भवति ग्रामसूत्ररा ८२॥  
आसन भाजन इव्य फल वस्त्राणि कम्बलम् । पुराणशाययच्छन्ति त त्रान्ति हरे पदम् ॥८३॥  
पुराणस्मृतस्पर्शादि ये पट्टवस्त्र न सयम् । प्रयच्छन्ति शुभ सूय ते नरक सुखभागिन ॥८४॥  
पुराणाना तु सर्वेषा श्रवणाद्यहस्त लभेत् । तस्माच्छ्रुतगुण पुण्य देवीभागवतान्भवेत् ॥८५॥

यथा सरित्सु प्रवरा गगा देवेषु शकर । काव्ये रामायण यद्ब्रज्ज्योतिष्मत्सु यथा रवि ॥८६॥  
 आह्लादकाना चन्द्रश्च घनाना च यथा यश । क्षमावता यथा भूमिर्गाम्भीर्ये सागरो यथा ॥८७॥  
 मन्त्राणा चैव सावित्री पापनाशे हरिस्मृति । अष्टादशपुराणाना देवीभागवत तथा ॥८८॥  
 येन केनाप्युपायेन नवकृत्व शृणोति चेत । न शक्य तत्फल वक्तु जीवन्मुक्त स एव ह ॥८९॥  
 राजशनुभये प्राप्ते महामारीभये तथा । दुर्भिक्षे राष्ट्रभगे च तच्छाल्यै शृणुयादिदम् ॥९०॥  
 भूतप्रेतविनाशाय राज्यलाभाय शनुत । पुत्रलाभाय शृणुयाद्देवीभागवत द्विजा ॥९१॥  
 श्रीमद्भागवत यस्तु पठेद्वा शृणुयादपि । श्लोकाद्वै श्लोकपाद वा सयाति परमा गतिम् ॥९२॥  
 भगवत्या स्वय देव्या श्लोकाद्वै प्रकाशितम् । शिष्यप्रशिष्यद्वारेण तदेव विपुलीकृतम् ॥९३॥  
 न गायत्र्या परो धर्मो न गायत्र्या पर तप । न गायत्र्या समो देवो न गायत्र्या परो मनु ॥९४॥  
 गातार त्रायते यस्माद्गायत्री तन सोच्यते । साऽत्र भागवते देवी सरहस्या प्रतिष्ठिता ॥९५॥  
 अतो भागवतस्यास्य देव्या प्रीतिवरस्य च । महात्म्यपि पुराणानि कला नार्हति षोडशीम् ॥९६॥

श्रीमद्भागवत पुराणममल यद्ब्राह्मणाना घन  
 धर्मो धर्मसुतेन यत्र गदितो नारायणेनामल ।

गायत्र्याश्च रहस्यमत्र च मणिद्वीपश्च सर्वणित  
 श्रीदेव्या हिमभूते भगवती गीता च गीता स्वयम् ॥९७॥

तस्मान्नास्य पुराणस्य लोकेऽयत्सदृश परम । अत सदैव ससेव्य देवीभागवत त्रिजा ॥९८॥

यस्या प्रभावमखिल न हि वेद घाता नो वा हरिर्न गिरिशो न हि चाप्यनन्त ।  
 अशाशका अपि च ते किमुतान्यदेवास्तस्यै नमोऽस्तु सतत जगदम्बिकायै ॥९९॥

यत्पादपकजरज समवाप्य विश्व ब्रह्मा सृजत्यनुदिन च विभति विष्णु ।  
 रुद्रश्च सहरति नेतरथा समर्थास्तस्यै नमोऽस्तु सतत जगदम्बिकायै ॥१००॥

सुधाकूपारातस्त्रिदशतर्खाटीविलसिते मणिद्वीपे चिन्तामणिमयगृहे चित्ररुचिरे ।  
 विराजन्तीमम्बा परशिवहृदि स्मेरवदना नरो ध्यात्वा भोग भजति सखु मोक्ष च लभते ॥१०१॥

ब्रह्मेशाच्युतशक्राद्यैर्महर्षिभिरुपासिता । जगत् श्रेयसे साऽस्तु मणिद्वीपाधिदेवता ॥१०२॥

इति श्रीस्कन्दपुराणे भानसलगढे देवीभागवतमाहात्म्ये

श्रवणविधिवर्णन नाम षष्ठमोऽध्याय ॥ ५ ॥

समाप्तमिदं स्कान्दीयं श्रीमद्देवीभागवतमाहात्म्यम् ।

श्रीगणेशाय नमः

# श्रीमद्देवीभागवतम्



प्रथमः स्कन्धः

—:०:—

प्रथमोऽध्यायः

ॐ सर्वचैतन्यरूपा तामाद्या देवी च धीमहि । बुद्धि या न प्रचोदयात् ॥१॥

शौनक उवाच

सूत सूत महाभाग धन्योऽसि पुरुषर्षभ । यदधीतास्त्वया सम्यक्पुराणसहिता शुभा ॥२॥  
अष्टादन पुराणानि कृष्णेन मुनिनाऽनघ । कथितानि सुदिव्यानि पठितानि त्वयाऽनघ ॥३॥  
पंचलक्षणयुक्तानि सरहस्यानि मानद । त्वया ज्ञातानि सर्वाणि व्यासात्सत्यवतीमुतात् ॥४॥  
अस्मान् पुण्ययोगेन प्रातस्त्व धेनमुत्तमम् । दिव्य विश्वसम पुण्य कलिदोषविर्वाजितम् ॥५॥  
समाजोऽयमुनीनांहि श्रोतुं कामोऽस्तिपुण्यदाम् । पुराणसहिता भूत ब्रूहि त्व न समाहित ॥६॥  
दीर्घायुर्भव सर्वत्र तापत्रयविर्वाजित । वययाद्य महाभाग पुराण ब्रह्मसमितम् ॥७॥  
श्रोत्रेन्द्रिययुता सूत नरा स्वादयिचक्षणा । न शृण्वन्तिपुराणानि वक्षिता विधिना हि ते ॥८॥  
यया जिह्वेन्द्रियाह्लाद पड्रसै प्रतिपद्यते । तथा श्रोत्रेन्द्रियाह्लादावचोभि सुधियास्मृत ॥९॥  
अश्रोत्रा फणित वामं मुहूर्ति हि नभोगुणै । सक्त्रांयेन शृण्वन्ति तेष्ववर्णा वय न च ॥१०॥  
अत सर्वे द्विजा मौम्य श्रोतुं कामा समाहिता । यतने नैमिपारण्ये क्षेत्रे कलिभयादिना ॥११॥  
येन वेनाम्बुपायेन कालानिवाहन स्मृतम् । व्यसर्नरिह मूर्खाणा दुषाना शास्त्रचित्तने ॥१२॥  
दाग्नाण्यनि विचित्राणि जल्पवादयुतानि च । ( त्रिविधानि पुराणानि शास्त्राणि विविधानि च ॥  
विनडाचछन्दुकानि गर्वाभर्षकराणि च ॥१॥ ) नानार्षवादयुतानि हेतुमति ब्रूहि च ॥१३॥

सात्त्विकं तत्र वेदान्तं मीमासा राजसं मतम् । तामस न्यायशास्त्रं च हेतुवादाभियत्रितम् ॥१४॥  
 तथैव च पुराणानि त्रिगुणानि कथानकैः । कथितानि त्वया सौम्य पंचलक्षणवति च ॥१५॥  
 तत्र भागवतं पुण्यं पंचमं वेदसमितम् । कथितं यत्त्वया पूर्वं सर्वलक्षणसंगृतम् ॥१६॥  
 उद्देशमात्रेण तदा कीर्तितं परमाद्भुतम् । मुक्तिप्रदं भुमुक्षूणा कामद धर्मद तथा ॥१७॥  
 विस्तरेण तदास्याहि पुराणोत्तममादरात् । श्रोतुकामा द्विजाः सर्वे दिव्यं भागवतं शुभम् ॥१८॥  
 त्वं तु जानासि धर्मज्ञ पौराणी संहिता किल । कृष्णोक्ता गुरुभक्तत्वात्सम्यक्सत्त्वगुणादयः ॥१९॥  
 श्रुतान्यन्यानि सर्वज्ञ त्वन्मुखान्नि सूतानि च । नैव तृप्तिं ब्रजामोऽद्य सुधापानेऽमरा यथा ॥२०॥  
 धिक्सुधां पिबता सूत मुक्तिर्नैव कदाचन । पिबन्भागवतं सद्यो नरो मुच्येत संकटात् ॥२१॥  
 सुधापाननिमित्तं यत्कृता यज्ञाः सहस्रशः । न शान्तिमधिगच्छाम सूत सर्वात्मना वयम् ॥२२॥  
 मखाना हि फलं स्वर्गं स्वर्गात्प्रच्यवन् पुनः । एवं ससारचक्रेऽस्मिन्भ्रमणं च निरंतरम् ॥२३॥  
 विना ज्ञानेन सर्वज्ञ नैव मुक्तिः कदाचन । भ्रमता कालचक्रेऽत्र नराणां त्रिगुणात्मके ॥२४॥  
 अतः सर्वरसोपेतं पुण्यं भागवतं वद । पावनं मुक्तिदं गृह्यं भुमुक्षूणा सदा प्रियम् ॥२५॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे शौनिकप्रश्नो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

## अथ द्वितीयोऽध्यायः

### श्रीसूत उवाच

धन्योऽहमतिभाग्योऽहं पावितोऽहं महात्मभिः । यत्पृष्टं सुमहत्पुण्यं पुराणं वेदविश्रुतम् ॥१॥  
 तदहं संप्रवक्ष्यामि सर्वश्रुत्यर्थसंमतम् । रहस्यं सर्वशास्त्राणामागमानामनुत्तमम् ॥२॥  
 नत्वा तत्पदपङ्कजं सुललितं मुक्तिप्रदं योगिना  
 ब्रह्माद्यैरपि सेवितं स्तुतिपरैर्ध्वयैः मुनीन्द्रैः सदा ।  
 वक्ष्याम्यद्य सविस्तरं बहुरुचं श्रीमत्पुराणात्तमं  
 भक्त्या सर्वरसालयं भगवतीनाम्ना प्रसिद्धं द्विजाः ॥३॥  
 या विद्येत्यभिधीयते श्रुतिपथे शक्तिः सदाऽऽद्या परा  
 सर्वज्ञा भवन्नरछित्तिनिपुणा सर्वाशये सस्थिता ।  
 दुर्ज्ञेया सुदुरात्मभिश्च मुनिभिर्ध्यानास्पद प्रापिता  
 प्रत्यक्षा भवतीह सा भगवती सिद्धिप्रदा स्यात्सदा ॥४॥  
 सुष्ट्वाऽखिलं जगदिदं सदसत्स्वरूपं शक्त्या स्वया त्रिगुण्या परिपाति विश्वम् ।  
 संहृत्य कल्पसमये रमते तथैवा सा सर्वविश्वजननी मनसा स्मरामि ॥५॥

ब्रह्मा सृजत्यग्निलमेतदिति प्रनिद्धं पौराणिकं च यथिन गलु वेदविद्भिः ।  
 विष्णोन्तु नाभिक्रमले किल तस्य जन्म तैरक्तमेव सृजते न हि स स्वतंत्रः ॥६॥  
 विष्णुस्तु दीपशयने स्वपतीति काले तन्नाभिवक्ष्यमुकुले खलु तस्य जन्म ।  
 आधारता किल गतोऽत्र सहस्रमौलिः गम्बोध्यता स भगवान् हि कथं मुरारिः ॥७॥  
 एवार्णवस्य सलिलं रसरूपमेव पात्रं विना न हि रगस्थितिरस्ति कच्चित् ।  
 या सर्वभूतविषये किल शक्तिरूपा ता सर्वभूतजननी शरणं गतोऽस्मि ॥८॥  
 योगनिद्रामौलिताक्षं विष्णुं दृष्ट्वाद्युजे स्थितः । अजस्तुष्टाव या देवी तामहं शरणं ब्रजे ॥९॥  
 ता ध्यात्वा मगुणा माया मुक्तिदा निर्गुणा तथा । वक्ष्ये पुराणमखिलं शृण्वंतु मुनयस्त्विवह ॥१०॥  
 पुराणमुत्तम पुण्यं श्रीमद्भागवताभिधम् । अष्टादश सहस्राणि श्लोकास्तानि तु संस्कृताः ॥११॥  
 स्कन्वा द्वादश चैवात्र कृष्णेन विहिता शुभा । त्रिंशत् पूर्णमध्याया अष्टादशयुताः स्मृताः ॥१२॥  
 विंशति प्रथमे तत्र द्वितीये द्वादशैव तु । त्रिंशच्चैव तृतीये तु चतुर्थे पंचविंशतिः ॥१३॥  
 पंचत्रिंशत्तयाऽध्यायाः पचमे परिकीर्तिताः । एकात्रिंशत्तया पष्ठे चत्वारिंशच्च सप्तमे ॥१४॥  
 अष्टमे तत्त्वमंख्याश्च पंचाशन्नवमे तथा । त्रयोदश तु संप्रोक्ता दशमे मुनिना किल ॥१५॥  
 तथा चैकादशस्कन्धे चतुर्विंशतिरीरिता । चतुर्दशैव चाध्याया द्वादसे मुनिसत्तमाः ॥१६॥  
 एवं सख्या समाख्याना पुराणेऽस्मिन्महात्मना । अष्टादशसहस्रोया सख्या च परिकीर्तिता ॥१७॥  
 सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वंतराणि च । वशानुचरित चैव पुराणं पंचलक्षणम् ॥१८॥  
 निर्गुणा या सदा नित्या व्यापिका विकृता शिवा ।

योगगम्याऽखिलाधारा तुरीया या च सस्थिता ॥१९॥

तस्यास्तु सात्त्विकी शक्ती राजसी तामसी तथा । महालक्ष्मी सरस्वती महाकालीति ता त्रियः ॥२०॥  
 तासां तिरुणा शक्तीनां देवागीकारलक्षणः । सृष्टयर्थं च समाख्यात सर्गं शास्त्रविशारदः ॥२१॥  
 हरिद्रुहिण्येन्द्राणां समुत्पत्तिस्ततः स्मृता । पालनोत्पत्तिनाशार्थं प्रतिसर्गं स्मृतो हि सः ॥२२॥  
 सोमसूर्योद्भवानां च राज्ञां वशप्रकीर्तनम् । हिरण्यकशिप्वादीनां वंशास्ते परिकीर्तिताः ॥२३॥  
 स्वार्थभुवभुजानां च मनूनां परिवर्णनम् । कालसंख्या तथा तेषां तत्तन्मन्वंतराणि च ॥२४॥  
 तेषां वंशानुकथनं वशानुचरितं स्मृतम् । पंचलक्षणयुक्तानि भवति मुनिसत्तमाः ॥२५॥  
 सपादलक्षणं च तथा भारतं मुनिना कृतम् । इतिहास इति प्रोक्तं पञ्चमं वेदसमतम् ॥२६॥

शौनक उवाच

इति तानि पुराणानि ब्रूहि सूत सविस्तरम् । कृतिवंश्यानि सर्वज्ञ श्रोत्ररूपा कथं त्विवह ॥२७॥  
 कलिकालविभीता स्मो नैमिषारण्यवासिनः । ब्रह्मणाऽत्र समादिष्टाश्चक्रं दत्त्वा मनोमयम् ॥२८॥

कथितं तेन नः सर्वान्गच्छंस्वेतस्य पृष्ठतः । नेमि. संशीर्यते यत्र स देश. पावनः स्मृतः ॥२१॥  
 कलेस्तत्र प्रवेशो न कदाचित्संभविष्यति । तावत्तिष्ठतु तत्रैव यावत्सत्ययुगं पुनः ॥३०॥  
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य गृहीत्वा तत्कथानकम् । चालयन्निर्गतस्तूर्णं सर्वदेशदिदृक्षया ॥३१॥  
 प्रेत्यात्र चालयंश्चक्रं नेमि. शीर्णोऽत्र पश्यतः । तेनेदं नेमियं प्रोक्तं क्षेत्रं परमपावनम् ॥३२॥  
 कलिप्रवेशो नैवात्र तस्मात्स्थानं कृतं मया । मुनिभि. सिद्धसंघैश्च कलिभोर्तेर्महात्मभिः ॥३३॥  
 पशुहीनाः कृता यज्ञा. पुरोडासादिभिः किल । कालातिवाहनं कार्यं यावत्सत्ययुगागम. ॥३४॥  
 भाग्ययोगेन संप्राप्तः सूत त्वं चात्र सर्वथा । कथयाद्य पुराणं हि पावनं ब्रह्मसंमतम् ॥३५॥  
 सूत शुश्रूषवः सर्वे वक्ता त्वं मतिमानथ । निर्व्यापारा वय नूनमेवचित्तास्तयैव च ॥३६॥  
 त्वं सूत भव दीर्घायुस्तापत्रयविवर्जित. । कथयाद्य पुराणं हि पुण्यं भागवतं शिवम् ॥३७॥  
 यत्र धर्मार्थकामाना वर्णनं विधिपूर्वकम् । विद्या प्राप्य तया मोक्ष कथितो मुनिना विल३८॥  
 द्वैपायनेन मुनिना कथितं यच्च पावनम् । न तृप्यामो वय सूत कथा श्रुत्वा मनोरमाम् ॥३९॥

सकलगुणगणानामेकपानं पवित्रमखिलभुवनमातुर्नाटघवद्विचित्रम् ।  
 निखिलमलगणाना नासकृत्कामवदं प्रकटय भगवत्या नामयुवतं पुराणम् ॥४०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

## अथ तृतीयोऽध्यायः

### सूत उवाच

शृण्वंतु संप्रवक्ष्यामि पुराणानि मुनीश्वरा. । यथाश्रुतानि तत्त्वेन व्यासात्सत्यवतीमुनात् ॥१॥  
 मद्भयं भद्रयं चैव व्रत्रयं वचतुष्टयम् । अनामल्लिगवृस्वानि पुराणानि पृथक्पृथक् ॥२॥  
 चतुर्दशसहस्रं च मत्स्यमाद्यं प्रकीर्तितम् । तथा ग्रहसहस्रं तु मारण्डेय महाद्भुतम् ॥३॥  
 चतुर्दश सहस्राणि तथा पंचशतानि च । भविष्यं परिसंख्यातं मुनिभिस्त्वत्स्वदक्षिभि. ॥४॥  
 अष्टादशसहस्रं वै पुष्य भागवतं विल. । तथा चामुतमह्यायं पुराणं ग्रहसंज्ञकम् ॥५॥  
 द्वादशैव सहस्राणि ब्रह्माहं च साताधिकम् । तथाष्टादशसाहस्रं ब्रह्मवैवर्तमेव च ॥६॥  
 अयुतं धामनाख्यं च वायव्यं पट्टशतानि च । चतुर्विंशतिसंख्यात. सहस्राणि तु शौनव. ॥७॥  
 त्रयोविंशतिसाहस्रं वैष्णव परमाद्भुतम् । चतुर्विंशतिउहस्रं वाराहं परमाद्भुतम् ॥८॥  
 षोडशैव सहस्राणि पुराणं चाग्निशक्तिम् । पंचविंशतिसाहस्रं वारुदं परमं मतम् ॥९॥  
 पञ्चपञ्चाशत्साहस्रं पाषाण्यं विपुलं मतम् । एकादशग्रहस्राणि लिगाख्यं चातिविश्रुतम् ॥१०॥  
 एकोनविंशत्याहस्रं गारुड हरिमापितम् । अष्टादशसहस्रं च पुराणं कूर्मभाषितम् ॥११॥  
 एकात्रिंशत्सहस्राणि स्वदाम्यं परमाद्भुतम् । पुराणास्या च मंथ्या च विन्तरेण ममानया ॥१२॥

तथैवोपपुराणानि शृण्वतु ऋषिसत्तमा । सनत्कुमार प्रथम नारसिंह तत. परम् ॥१३॥  
 नारदीय शिव चैव दौर्वाससमनुत्तमम् । कापिल मानव चैव तथा चौशनस स्मृतम् ॥१४॥  
 वारुण कालिकाख्य च साव नदिश्रुत शुभम् । सौर पाराशरप्रोक्तमादित्य चातिविस्तरम् ॥१५॥  
 माहेश्वर भागवत वासिष्ठ च सविस्तरम् । एतान्युपपुराणानि कथितानि महात्मभि ॥१६॥  
 अष्टादश पुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुत । भारताख्यानमतुल चत्रे तदुपबृंहितम् ॥१७॥  
 मन्वन्तरेषु सर्वेषु द्वापरे द्वापरे युगे । प्रादु करोति धर्मार्थो पुराणानि यथाविधि ॥१८॥  
 द्वापरे द्वापरे विष्णुव्यासिरूपेण सर्वदा । वेदमेक स बहुधा कुस्ते हितकाम्यया ॥१९॥  
 अल्पायुषोऽल्पबुद्धीश्च विप्राञ्ज्जात्वा कलावय । पुराणसहिता पुण्या कुस्तेऽसौ युगे युगे ॥२०॥  
 स्त्रीशूद्रद्विजवधूना न वदध्रवण मतम् । तपामेव हितार्थाय पुराणानि कृतानि च ॥२१॥  
 मन्वन्तरे सप्तमेऽत्र शुभे वैवस्वताभिधे । अष्टाविंशतिमे प्राप्ते द्वापरे मुनिसत्तमा ॥२२॥  
 व्यास सत्यवतीसूनुर्गुरोर्मे धर्मवित्तम । एकोनत्रिंशत्सप्राप्ते द्रौणिर्व्यासो भविष्यति ॥२३॥  
 अतीतास्तु तथा व्यासा सप्तविंशतिरेव च । पुराणसहितास्तैस्तु कथितास्तु युगे युगे ॥२४॥

ऋषय ऊचुः

ब्रूहि सूत महाभाग व्यासा पूर्वयुगोद्भवा । वक्तारस्तु पुराणाना द्वापरे द्वापरे युग ॥२५॥

सूत उवाच

द्वापरे प्रथमे व्यस्ता स्वय वदा स्वयभुवा । प्रजापतिद्वितीये तु द्वापरे व्यासकार्यवृत्त ॥२६॥  
 तृतीये चोशनस व्यासश्चतुर्थे तु बृहस्पति । पंचमे सविता व्यास षष्ठे मृत्युस्तथापरे ॥२७॥  
 मधवा सप्तमे प्राप्ते वसिष्ठस्त्वष्टमे स्मृत । सारस्वतस्तु नवमे त्रिधामा दशमे तथा ॥२८॥  
 एकादशेऽथ त्रिवृषो भरद्वाजस्तत परम् । त्रयोदश चातरिक्षा धर्मश्चापि चतुर्दशे ॥२९॥  
 त्रय्याशुणि पंचदशे षोडशे तु धनजय । महाविधि सप्तदशे व्रती ह्यष्टादशे तथा ॥३०॥  
 अत्रिरेकोनविंशेऽथ गौतमस्तु तत परम् । उत्तमश्रैकविंशेऽथ ह्यर्थात्मा परिकीर्तित ॥३१॥  
 चैनो वाजध्रवश्रैव सोमोऽमुष्यायणस्तथा । तूणविंदुस्तथा व्यासो भार्गवस्तु तत परम् ॥३२॥  
 तत शक्तिर्जातुकर्ष्यं कृष्णद्वैपायनस्तत । अष्टाविंशतिसख्येय कथिता या मया श्रुता ॥ ३॥  
 कृष्णद्वैपायनात्प्रोक्त पुराण च मया श्रुतम् । श्रीमद्भागवत पुण्य सर्वदु खौघनाशनम् ॥३४॥  
 कामद मोक्षद चैव वेदार्थपरिवृंहितम् । सर्वांगमरसारां मुमुक्षूणा सदा प्रियम् ॥३५॥

व्यासेन कृत्वाऽतिशुभ पुराण शुक्याय पुत्राय महात्मने यत ।

वैराग्ययुक्ताय च पाठित वै विशाय चैवारणिसभवाय ॥३६॥

श्रुत मया तत्र तथा गृहीत यथार्थवद्व्यासमुखा मुनीन्द्रा ।



पुराणगुह्य मकल समेत गुरो प्रसादात्करुणानिधेश्च ॥३७॥

सूतेन पृष्ट सकल जगद द्वैपायनस्तत्र पुराणगुह्यम् ।

अयोनिजेनाद्भुतबुद्धिना वै श्रुत मया तत्र महाप्रभावम् ॥३८॥

श्रीमद्भूगवतामराद्विपफलास्वादाहर सत्तम  
ससारार्णवदुविगाह्यसलिल सहर्तुकाम शुष ।

नानाख्यानरसालय श्रुतिपुत्रे प्रेम्णाऽशृणोदद्भुत  
तच्छ्रुत्वा न विमुच्यते कलिभयादेवविध क शितौ ॥३९॥

पापीयानपि वेदवर्मरहित स्वाचारहीनाशयो व्याजेनापि शृणाति य परमिद श्रीमत्पुराणोत्तमम् ।  
भुक्त्वा भोगकलापमत्र विपुल देहावसानेऽचल योगिप्राप्यमवाप्नुयाद्भूगवतीनामाकित सुदरम् ॥

या निर्गुणा हरिहरादिभिरप्यलम्बा विद्या सता प्रियतमाऽथ समाधिगम्या ।

सा तस्य चित्तकुहरे प्रकरोति भाव य सशृणोति सतत तु सतीपुराणम् ॥४१॥

सप्राप्य मानुषभव सकलाङ्गयुक्त पोत भवार्णवजलोत्तरणाय कामम् ।

सप्राप्य वाचकमहा न शृणोति मूढ सो बद्धितोऽत्र विधिना सुखद पुराणम् ॥४२॥

य प्राप्य कर्णयुगल पटुमानुषत्वे रागी शृणोति सतत च परापवादान ।

सर्वार्थद रसनिधि विमल पुराण नष्ट कुतो न शृणुते भुवि मदबुद्धि ॥४३॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे प्रथमस्कन्धे तृतायोऽध्याय ॥३॥

### चतुर्थोऽध्यायः

ऋषय ऊचु

सौम्यव्यासस्य भार्याया कस्या जात सुत शुक्र । कथ वा कीदृशो येन पठितेय सुसहिता ॥१॥

अयोनिजस्त्वयया प्रोक्तमथा चारणिज शुक्र । सदेहोऽस्ति महास्तत्र कथमाद्य महामते ॥२॥

गर्भयोगी श्रुत पूर्वं शुभो नाम महातपा । कथ च पठित तत्र पुराण बहुविस्तरम् ॥३॥

सूत उवाच

पुरा सरस्वतीतीरे व्यास सत्यवतीसुत । आश्रमे कलविकौ तु दृष्ट्वा विस्मयमागत ॥४॥

जातमात्र सिन्धु नीड मुक्तमण्ड मनोहरम् । ताम्रास्य शुभगर्वाङ्ग पिच्छानुरविवर्जितम् ॥५॥

तौ तु भक्षयार्थमत्यत रतौ ध्रमपरायणौ । शिपोश्चञ्चुपुटे भक्ष्य क्षिपतो च पुन पुन ॥६॥

अगेनागानि बालस्य घर्षयती मुदान्वितौ । चुवतो च भुत् प्रेम्णा कलविकौ शिसौ शुभम् ७॥

बोध्य प्रेमाद्भुत तत्र वाते षट्कयोस्तदा । व्यासश्चितानुर वाम मनसा समचित्तयत् ॥८॥

तिरश्चामपि यत्प्रेम पुत्रे समभिलष्यते । वि चित्र यमनुव्यागा रोवाप्यमनीष्यताम् ॥९॥

किमेतौ चटनी चाम्य विवाह मुदासाधनम् । निरच्य मुक्तिनो स्याता दृष्ट्वा बध्वा मुन शुभम् ॥  
 अथवा वार्धके प्राप्ते परिचर्या करिष्यति । पुत्र परमर्षिष्ठ पुण्यार्थं कर्त्तव्यो ॥११॥  
 अर्जुनिवाञ्छवा द्रव्य पिनरौ तर्पिष्यति । अथवा प्रेतकार्याणि करिष्यति यथाविधि ॥१२॥  
 अथवा किं गयाश्राद्धं गत्वा मविनरिष्यति । नीलोत्पलं च विधिवत्प्रकरिष्यति घालक ॥१३॥  
 ससारेऽन ममाख्यात मुखानामुत्तम सुखम् । पुत्रगात्रपरिष्वगो लाजन च विशेषत ॥१४॥  
 अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च । पुत्रादन्यतरजास्ति परलोकस्य साधनम् ॥१५॥  
 मन्वादिभिश्च मुनिभिर्धर्मशास्त्रेषु ऽपि तम । पुत्रवाम्बगमाप्नोति नापुनस्तु ष्यन्न ॥१६॥  
 दृश्यतेऽन समथ तजानुमानन साध्यत । पुत्रवान्मुच्यते पापादासवाक्य च शाश्वतम् ॥१७॥  
 आतुरो मृत्युकाऽपि भूमिशय्यागतो नर । कराति मनसा धिता द्रुखित पुत्रवर्जित ॥१८॥  
 यम मे विपुल गृहे पात्राणि विविधानि च । मन्दिर सुदर चैतत्कोऽस्य स्वामी भविष्यति ॥१९॥  
 मृत्युकाले मनस्तस्य टु खन भ्रमने यत । अतोऽस्य दुर्गतिर्नून भ्रातचित्तस्य सर्वथा ॥२०॥  
 एव बहुविधा चिन्ता कृत्वा सत्यव्रतामुन । नि श्वस्य बहुधा चोष्ण विमता सम्बभूव ह ॥२१॥  
 विचार्य मनमाऽत्यथ कृत्वा मनसि निश्चयम् । जगाम च तपस्तप्तु मेरुपर्वतसन्निधौ ॥२२॥  
 मनमा चित्तयामास क देव समुपास्मह । वरप्रदाननिपुण वाञ्छितार्थप्रद तथा ॥२३॥  
 विष्णु रद्र सुरन्द्र वा ब्रह्माण वा दिवाकरम् । गणेश कार्तिकेय च पावक वारुण तथा ॥२४॥  
 एव चिन्तयतस्तस्य नारदो मुनिसत्तम । यदृच्छ्यासमायातो वीणापाणि समाहित ॥२५॥  
 त दृष्ट्वा परमश्रीतो ऽप्यप सयवतीसुत । कृत्वाऽर्घ्यमासन दत्त्वा पप्रच्छ कुशल मुनिम् ॥२६॥  
 श्रुत्वाऽथ कुशलप्रश्न पप्रच्छ मुनिसत्तम । चितातुरोऽसि कस्मात्त्व द्वैपायन बद्धस्व मे ॥२७॥

### व्यास उवाच

अपुत्रस्य गतिर्नास्ति न मुख मानसे तन । तदर्थं दु खितश्चाह चित्तयामि पुन पुन ॥२८॥  
 तपसा तोषयाम्यद्य क देव वाञ्छितार्थदम् । इति चितातुरोऽस्म्यद्य त्वामह शरण गत ॥२९॥  
 सर्वज्ञोऽसि महर्षे त्व कथयाशु कृपानिचे । क देव शरण यामि यो मे पुत्र प्रदास्यति ॥३०॥

### सूत उवाच

इति व्यासेन पृष्ट्वन्तु नारदो वेदविन्मुनि । उवाच परया प्रीत्या कृष्ण प्रति महामना ॥३१॥

### नारद उवाच

पारागर्भ महाभाग यत्न पृच्छामि मामिह । तमवार्थं पुरा पृष्ट पित्रा मे मधुसूदन ॥३२॥  
 ध्यानस्य च हारिं दृष्ट्वा पिता मे विस्मय गत । पर्यपृच्छत देवेश श्रीनाथ जगत पतिम् ॥३३॥  
 कौस्तुभोद्भूयामित दिव्य शश्वकक्रगदाधरम् । पीताम्बर चतुर्बाहु श्रीवत्साकितवशसम् ॥३४॥

कारण सर्वलोकानां देवदेवं जगद्गुरुम् । वासुदेवं जगन्नाथं तप्यमानं महत्तपः ॥३५॥

### ब्रह्मोवाच

देवदेव जगन्नाथ भूतभव्यभवत्प्रभो । तपश्चरसि कस्मात्त्वं किं ध्यायसि जनार्दन ॥३६॥

विस्मयोऽयं ममात्यर्थं त्वं सर्वजगता प्रभु । ध्यानयुक्तोऽसि देवेता विद्मः चित्रमतः परम् ॥३७॥

त्वन्नाभिकमलाज्जातः कर्ताऽहमस्मिन्नस्य ह । त्वत्त. कोऽप्यधिकोऽस्त्यत्र तं देवं ब्रह्मि मापने ॥३८॥

जानाम्यहं जगन्नाथ त्वमादिः सर्वकारणम् । कर्ता पालयिता हर्ता समर्थः सर्वकार्यकृत् ॥३९॥

दृच्छया ते महाराज सृजाम्यहमिदं जगत् । हर. सहस्वते काले सोऽपि ते वचने सदा ॥४०॥

सूर्यो भ्रमति चावासे वायुर्वाति दुभानुभ. । अग्निस्तपति पर्जन्यो वर्षतीति त्वदात्मया ॥४१॥

त्वं तु ध्यायसि कं देव संशयोऽयं महान्मम । त्वत्त. पर न पद्यासि देवं ये भुवनत्रये ॥४२॥

शृपा शृत्वा वरस्वाद्य भक्तोऽस्मि तव सुवत । महतानेव गोप्यं हि प्राय. विद्मिदिति स्मृति ॥४३॥

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य ुरिराह प्रजापतिम् । शृणुष्वैरमना ब्रह्मस्त्वा ब्रयोमि मनोगतम् ॥४४॥

यद्यपि त्वा शिरं मा च म्वित्तिगुष्टघतरारणम् । ते जानति जना. सर्वे सदेवागुरमानुजा. ॥४५॥

यथा त्वं पालयश्वाह हर. सहस्वरास्व । शृता श्रुतेति सत्तर्क त्रियो वेदपारणे ॥४६॥

ह्याननोऽहं परिकीर्तितश्च प्रत्यक्षमेतत्तव लोककर्त ।  
 विह्वनेप किल लोकमध्ये कथं भवेदात्मपरो यदि स्यात् ॥६०॥  
 तस्मान्नाह स्वतश्रोऽस्मि शक्त्यधीनोऽस्मि सर्वया ।  
 तामेव शक्तिं सततं ध्यायामि च निरतरम् ॥६१॥  
 नात परतरं किञ्चिज्जानामि कमलोद्भव ।

नारद उवाच

इत्युक्तं विष्णुना तेन पद्मयोनेस्तु सन्निधौ ॥६२॥

तेन चाप्यहमुक्तोऽस्मि तथैव मुनिपुंगव । तस्मात्त्वमपि कल्याण पुरुषार्थासिंहेतवे ॥६३॥  
 असंशयं हृदभोजे भज देवीपदावुजम् । सर्वं दास्यति सा देवी यद्यदिष्टं भवेत्तव ॥६४॥

सूत उवाच

नारदेनैवमुक्तस्तु व्यास सत्यवतीसुत । देवीपादाब्जनिष्णातस्तपसे प्रययौ गिरौ ॥६५॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सूतास्माकं मनं कामं मग्नं संशयसागरे । यथोक्तं महदाश्रयं जगद्विस्मयकारकम् ॥ १ ॥  
 यन्मूर्द्धा माघवस्यापि गतो देहात्पुनः परम् । हयग्रीवस्ततो जातः सर्वकर्ता जनार्दन ॥ २ ॥  
 वेदोऽपि स्तौति यं नित्यं देवा सर्वे यदाश्रया । आदिदेवो जगन्नाथ सर्वकारणकारण ॥ ३ ॥  
 तस्यापि वदनं छिन्नं दैवयोगात्कथं तदा । तत्सर्वं कथयामासु त्वं विस्तरेण महामते ॥ ४ ॥

सूत उवाच

ऋषवस्तु मुनयः सर्वे सावधाना समतत । चरितं देवदेवस्य विष्णा परमतेजस ॥ ५ ॥  
 कदाचिद्धारुणं युद्धं कृत्वा देवसनातन । दशवर्षसहस्राणि परिश्रुतो जनार्दन ॥ ६ ॥  
 समे देशे शुभे स्थाने कृत्वा पद्मासनं विभु । अवलम्ब्य धनुः सज्यं कठदेशे घरास्थितम् ॥ ७ ॥  
 दत्त्वा भारं धनुष्कोट्या निद्रामाप रमापति । श्रातत्वादैवयोगाच्च जातस्तत्रातिनिद्रित ॥ ८ ॥  
 तदा कालेन कियता देवा सर्वे सवासवा । ब्रह्मेशसहिता सर्वे यज्ञं कर्तुं समुद्यता ॥ ९ ॥  
 गता सर्वेऽप्यं वैकुण्ठं द्रष्टुं देवं जनार्दनम् । देवकार्यार्थिसिद्धयर्थं मखानामधिप प्रभुम् ॥१०॥  
 अद्भुता तु तदा तत्र ज्ञानदृष्ट्या विलोक्य ते । यत्रास्ते भगवान्विष्णुर्जग्मुस्तत्र तदा सुरा ॥११॥  
 ददृशुस्ते तदेतानं योगनिद्रावशं गतम् । विचेतनं विभुं विष्णुं तत्रासाचक्रिरे सुरा ॥१२॥  
 स्थितेषु सर्वदेवेषु निद्रामुसे जगत्पती । चित्तामासु सुरा सर्वे ब्रह्मरूपुरोगमा ॥१३॥

तानुवाच तत शक्र किं कर्तव्यं सुरोत्तमा । निद्राभग कथं कार्यंश्चित्तयतु सुरोत्तमा ॥१४॥  
 तमुवाच तदा शभुनिद्राभगेऽस्ति दूषणम् । कार्यं चैवं प्रकर्तव्यं यज्ञस्य सुरसत्तमा ॥१५॥  
 उत्पादिता तदा वस्त्री ब्रह्मणा परमेष्ठिना । तथा भक्षयितुं तत्र धनुषोऽग्र धरास्थितम् ॥१६॥  
 भक्षितेऽग्रे तदाऽनिम्नं गमिष्यति धरासनम् । तदा निद्राविमुक्तोऽसौ देवदेवो भविष्यति ॥१७॥  
 देवकार्यं तदा सर्वं भविष्यति न सदाय । स वस्त्री सदिदशाथ देवदेव सनातन ॥१८॥  
 तमुवाच तदा वस्त्री देवदेवस्य मापत । निद्राभग कथं कार्यो देवस्य जगता गुरो ॥१९॥  
 निद्राभग कथाच्छेदो दपत्यो प्रीतिभेदनम् । शिशुमातृविभेदश्च ब्रह्महत्यामम स्मृतम् ॥२०॥  
 तत्कथं देवदेवस्य करोमि सुखनाशनम् । किं फलं भक्षणाद्देवं येन पापं करोम्यहम् ॥२१॥  
 सर्वं स्वार्थवशो लोकं कुरुते पातकं किल । तस्माद्बहूँ करिष्यामि स्वार्थमेव प्रभक्षणम् ॥२२॥

### ब्रह्मोवाच

तव भागं करिष्यामो मलममध्ये यथा शृणु । तेन त्वं कुरु कार्यं नो विष्णु वीज्य माचिरम् २३  
 होमकर्मणि पार्श्वे च हविर्दानात्पतिष्यति । तस्ते भागं विजानीहि कुरु कार्यं त्वरान्विता ॥२४॥

### सूत उवाच

इत्युक्त्वा ब्रह्मणा वस्त्रो धनुषोऽग्रं त्वरान्विता । चराद्द सस्थितं भूमौ विमुक्त्वा ज्या तदाऽभवत् ॥  
 प्रत्यक्षाया विमुक्ताया मुक्ता कोटिस्तथोत्तरा । शब्दं समभवदधोरस्तेन व्रस्ता सुराम्बदा ॥२५॥  
 ब्रह्माडं धुमितं सर्वं वसुधा कपिता तदा । समुद्राश्च समुद्रिनास्रेमुखं जलगतव ॥२६॥  
 वदुर्वातास्तथा चोग्रा पर्यताश्च चरपिरे । उत्पापाता महोत्पाता बभूवुर्दुःखरासिन ॥२७॥  
 दिशो धोरतराश्चासन्मूर्धोऽप्यस्तगतोऽभवत् । चितामापुं सुरा सर्वे किं भविष्यति कुदिने ॥२८॥  
 एव चितपता तेषां मूर्धा विष्णो मकुडल । गतं समकुटं क्वापि देवदेवस्य तापात् ॥२९॥  
 अधनारे तदा घोरे शाते ब्रह्महरो तदा । शिरोहीनं शरीरं तु ददृशाने विष्णुणम् ॥३०॥  
 दृष्ट्वा कथं विष्णोस्ते विस्मिता सुरसत्तमा । चितारागरमग्नाश्च रुद्रुः शीरवशिना ॥३१॥  
 हा नाय किं प्रभो जातमत्यद्भुतममानुषम् । यैरासं सर्वदेवानां देवदेव सनाता ॥३२॥  
 मायेयं कस्य देवस्य यया तेऽयं शिरो हृतम् । अच्छेदस्त्वमभेदोऽसि अत्रदाहोऽगि गर्वदा ॥३३॥  
 एवगते त्वयि विभो भरिष्यति च देवता । कीदृशस्त्वयि न स्नहं स्वार्थेनैव रदा महे ॥३४॥  
 नाय विष्णुं हृतो दैत्यैर्न यानैर्न च रासगैः । देवैरेव कृतं कस्य दूषणं य रमापते ॥३५॥  
 पराधीना गुरा सर्वे किं कुर्मं वरं व्रजाम व । परणं नैव देवेनां गुराणां मृडनेनगाम् ॥३६॥  
 न चैषां ग्रात्विक्वी माया राजसी न यतामो । यया छिन्नं शिरस्तेऽयं मायेगस्य जगद्गुरो ॥३७॥  
 ब्रह्मदानांस्तदा दृष्ट्वा देवाञ्छिन्नपुरुोगमान् । बृहस्पतिस्तदोवाच समयचेद्विह्वल ॥३८॥

रुदितेन महाभागा क्रुदितेन तथापि किम् । उपायश्चात्र वर्तव्य सर्वथा बुद्धिगोचर ॥४०॥  
देव पुरुषकारश्च देवेशसदृशाबुभौ । उपायश्च विघातव्यो देवात्फलति सर्वथा ॥४१॥

इन्द्र उवाच

दैवमेव पर मन्ये धिक्पौरुषमनर्थकम् । विष्णोरपि शिररिछन्न सुराणा चैव पश्यताम् ४२॥

ब्रह्मोवाच

अवश्यमेव भोक्तव्य कालेनापादित च यत् । शुभ वाप्यशुभ वापि दैव कोऽतिब्रमेत्पुन ॥४३॥  
देहवान्मुखदुःखाना भोक्ता नैवात्र सशय । यथा कालवशात्कृत्त शिरो मे शमुना पुरा ॥४४॥  
तथैव लिंगपातश्च महादेवस्य शापत । तथैवाद्य हरेर्मूर्धा पतितो लवणाभमि ॥४५॥  
सहस्रभगसप्रातिर्दुःख चैव शचीपते । स्वर्गाद्भ्रशस्तथा वास कमण्ये मानस सरे ॥४६॥  
एते दुःखस्य भोक्तर केन दुःख न भुज्यते । ससारेऽस्मिन्महाभागास्तस्माच्छोक त्यजतु वै ॥  
चित्तयतु महामाया विद्यादेवी सनातनीम् । सा विघास्यति न कार्यं निर्गुणा प्रकृति परा ॥  
ब्रह्मविद्या जगद्धात्री सर्वेषा जननी तथा । यथा सर्वमिद व्यास त्रैलोक्य सचराचरम् ॥४९॥

सूत उवाच

इत्युक्त्वा वै सुरान् वेधा निगमानादिदेश ह । देहयुक्तान्स्थितानग्रे सुरकार्यार्थसिद्धय ॥५०॥

ब्रह्मोवाच

स्तुवतु परमा दवी ब्रह्मविद्या सनातनीम् । गूढाङ्गी च महामाया सर्वकार्यार्थसाधनीम् ॥५१॥  
तच्छ्रुत्वा वचन तस्य वेदा सर्वाङ्गसुन्दरा । तुष्टुवुर्जनिगम्या ता महामाया जगत्स्थिताम् ॥५२॥

वेदा ऊचुः

नमो देवि महामाये विश्वोत्पत्तिकरे शिवे । निर्गुणे सर्वभूतेशि मात शकरकामदे ॥५३॥

त्व भूमि सर्वभूताना प्राण प्राणवता तथा ।

धी श्री काति क्षमा शाति श्रद्धा मेधा धृति स्मृति ॥५४॥

त्वमुदगीयेऽर्धमानाऽसि गायत्री व्याहृतिस्तथा । जया च विजया धात्री लज्जा कीर्ति स्पृहा दया ॥

त्वा सस्तुमोऽम्ब भुवनत्रयसन्निधानदम्ना दयारसयुता जननी जनानाम् ।

विद्या शिवा सकललोकहिता वरेण्या वाम्बीजवासनिपुणा भवनाशकर्त्रीम् ॥५६॥

ब्रह्मा हर शौरिसहस्रनेत्रवाग्बह्निमूर्धा भुवनाधिनाया ।

ते त्वत्कृता सति ततो न मूर्या माता यतस्त्व स्थिरजगमानाम् ॥५७॥

सकलभुवनमेतत्कर्तुकामा यदा त्व सृजसि जननि देवान्विष्णुब्रह्माजमुख्यान् ।

स्थितिलयजनन तै कारयस्येकरूपा न खलु तव कथंचिद्देवि ससारलेश ॥५८॥

न ते रूपं वेत्तु सकलभुवने कोऽपि निपुणो न नाम्ना संख्या ते कथितुमिह योग्योऽस्ति पुरुषः ।  
 यदल्पं कीलालं कलयितुमशकः स तु नरः कथं पारावाराकलनचतुरः स्यादृतमतिः ॥५९॥  
 न देवानां मध्ये भगवति तवानंतधिभवं विजानात्येकोऽपि त्वमिह भुवनैकासि जननी ।  
 कथं मिथ्या विश्वं सकलमपि चैका रचयसि प्रमाणं त्वेतस्मिन्निगमवचनं देवि विहितम् ॥६०॥  
 निरोह्वासि त्वं निखिलजगता कारणमहो चरित्रं ते चित्रं भगवति मनो नो व्यथयति ।  
 कथंकारं वाच्यः सकलनिगमागोचरगुणप्रभावः स्वं यस्मात्स्वयमपि न जानासि परमम् ॥६१॥  
 न किं जानासि त्वं जननि मधुजिन्मीलपतनं शिवे किं वा ज्ञात्वा विविदिपसि शक्तिं मधुजितः ।  
 हरेः किंवा मातर्दुरितततिरेपा बलवती भवत्याः पादाब्जे भजननिपुणे क्वास्ति दुरितम् ॥६२॥  
 उपेक्षा का च्येयं तव सुरसमूहेऽतिविपमा हरेर्मूर्ध्नो नाशो मतमिह महाश्चर्यजनकम् ।  
 महद्दुःखं मातस्त्वमसि जननच्छेदबुशला न जानीमौ मौलेविघटनविलंबः कथमभूत् ॥६३॥  
 ज्ञात्वा धोषं सकलसुरतापादितं देवि चित्ते किंवा विष्णावमरजनितं दुष्कृतं पातितं ते ।  
 विष्णोर्वा किं समरजनितः कोपवर्गोऽतिवेगाच्छेतु मातस्त्वव विलसितं नैव विघ्नोऽत्र भावम् ॥६४॥  
 किं वा दैत्यैः समरविजितं स्तोत्रदेशे सुरम्ये धोरं तप्त्वा भगवति वरं लब्धवद्विभवंत्या ।  
 अन्तर्धानं गमितमधुना विष्णुचीर्षो भवानि द्रष्टुं किंवा विगतशिरसं वासुदेवं विनोदः ॥६५॥

सिंधोः पुत्र्या रोपिता किं त्वमाद्ये कस्मादेना प्रेक्षसे नाथहोनाम् ।

धंतव्यस्ते स्वाशजातापराधो व्युत्थाप्येनं मोदिता ता कुरुष्व ॥६६॥

एते सुरास्त्वा सततं नमन्ति कार्येषु मुह्यताः प्रथितप्रभावाः ।

श्लोकार्णवात्तारय देवि देवानुत्थाप्य देवं सक्लाधिनाथम् ॥६७॥

मूर्धागतः क्वाम्ब हरेर्न विघ्नो नान्योऽस्त्युपायः खलु जीवनेऽद्य ।

यथा सुधा जीवनकर्मदक्षा तथा जगज्जीवितदाऽसि देवि ॥६८॥

### सूत उवाच

एवं स्तुता तदा देवी गुणातीता महेश्वरी । प्रसन्ना परमा माया वैदेः सागैश्च साम्नाः ॥६९॥

तानुवाच तदा वाणी चाकाशस्था शरीरिणी । देवान्प्रति सुते शब्दैर्जनानंदवरी शुभा ॥७०॥

मा कुरुष्व सुराश्रिता स्वस्थास्तिष्ठंतु चामराः । स्तुताऽहं निगमं कामं सतुष्टाऽस्मि न संशयः ॥

यः पुमान्मानुषे लोके स्तोत्रयेता मामकी स्तुतिम् । पठिष्यति सदा भक्त्या सर्वांगामानवानुमात् ॥

शृणोति वा स्तोत्रमिदं मदीयं भक्त्या त्रिकालं सततं नरो यः ।

विमुक्तदुःखः स भवेत्सुखी च वेदोक्तमेतन्ननु वेदनुत्स्यम् ॥७३॥

शृण्वंतु वारणं वाद्य यद्गतं वदनं हरे । अकारणं कथं यायं संसारेऽत्र भविष्यति ॥७४॥

उदधेस्तनया विष्णु सस्थितामतिके प्रियाम् । जहास वदन वीक्ष्य तस्यास्तत्र मनोरमम् ॥७५॥  
 तथा ज्ञात हरिर्नून कथ मा हसति प्रभु । विरूप हरिणा दृष्ट मुख मे केन हेतुना ॥७६॥  
 विनापि कारणेनाद्य कथ हास्यस्य सम्भव । सपत्नीव कृता तेन मन्येऽन्या वरवर्णिनी ॥७७॥  
 तत कोपयुता जाता महालक्ष्मी तमोगुणा । तामसी तु तदा शक्तिस्तस्या देहे समाविशत ॥७८॥  
 केनचित्कालयोगेन देवकार्यार्थसिद्धये । प्रविष्टा तामसी शक्तिस्तस्या देहेतिदारुणा ॥७९॥  
 तामस्याविष्टदेहा सा चुकोपातिशय तदा । शनकं समुवाचेदमिद पततु ते शिर ॥८०॥  
 स्त्रीस्वभावाच्च भावित्वात्कालयोगाद्विनिर्गत । अविचार्य तदा दत्त शाप स्वमुखनाशन ॥८१॥  
 सपत्नीसम्भव दुःख वैधव्यादधिक त्विति । विचिरय मनसेत्युक्त तामसी शक्तियोगत ॥८२॥  
 अनृत साहस माया मूर्खत्वमतिलोभता । अशौच निदयत्व च स्त्रीणा दोषा स्वभावजा ॥८३॥  
 सशोषं वासुदेव त करोम्यद्य यथा पुरा । शिरोऽस्य शापयोगेन निमग्न लवणाबुधौ ॥८४॥  
 अयच्च कारण किञ्चिद्वर्तते सुरसत्तमा । भवता च महत्कार्यं भविष्यति न शशय ॥८५॥  
 पुरा दैत्यो महाबाहुर्हयग्रीवोऽतिविश्रुत । तपश्चक्रे सरम्बत्यास्तीरे परमदारुणम् ॥८६॥  
 जपत्रेकाक्षर मन्त्र मायावीजात्मक मम । निराहारो जितात्मा च सर्वभोगविवर्जित ॥८७॥  
 ध्यायन्मा तामसी शक्तिं सर्वभूषणभूषिताम् । एव वर्षसहस्रं च तपश्चक्रेऽतिदारुणम् ॥८८॥  
 तदाह तामस रूपं कृत्वा तत्र समागता । दर्शने पुरतस्तस्य ध्यात तत्तेन यादृशम् ॥८९॥  
 सिंहेपरि स्थिता तत्र तमवोच दयान्विता । वर ब्रूहि महाभाग ददामि तव सुभ्रत ॥९०॥  
 इति श्रुत्वा वचो देव्या दानव प्रेमपूरित । प्रदक्षिणा प्रणाम च चकार त्वरितस्तदा ॥९१॥  
 दृष्ट्वा रूपं मदीयं स प्रेमोत्फुल्लविनोचन । हर्षाश्रुपूर्णनयनस्तुष्टाव स च मा तदा ॥९२॥

हयग्रीव उवाच

नमो देव्ये महामाये सृष्टिस्थित्यन्तकारिणि । भक्तानुग्रहचतुरे कामद भोगदे सिन्धे ॥९३॥  
 धराम्बुनेज पवनतपद्माना च कारणम् । त्व गघरस्रृष्टपाणा कारण स्पर्शदब्दयो ॥९४॥  
 घ्राण च रसना चक्षुस्त्वक्श्रोत्रमिन्द्रियाणि च । कर्मोन्द्रियाणि चायानि त्वत्त सर्वं महेश्वरि ॥९५॥

श्रीदेव्युवाच

किं तऽमीष्ट वर ब्रूहि वाञ्छितं यद्ददामि तव । परितुष्टाऽस्मि ननुघाते तपसा चाद्भुतेन च ॥९६॥

हयग्रीव उवाच

यथा मे मरणं मानर्नं भवत्तत्तथा कुम् । नवयममरो यागी तयाऽज्येयं सुरामुरै ॥९७॥

श्रीदेव्युवाच

जानस्य हि ध्रुव मृयुध्रुव जन्म मृतस्य च । मर्यादा चेत्की लोके भवेच्च कथमजया ॥९८॥



एव त्व निश्चय कृत्वा मरणे राक्षसोत्तम । वर वरय चेष्ट ते विचार्य मनसा किल ॥९९॥

ह्यग्रीव उवाच

ह्यग्रीवाच्च मे मृत्युर्नान्यस्माज्जगदम्बिके । इति मे वाञ्छित काम पूरयस्व मनोगतम् ॥१००॥

श्रीदेव्युवाच

गृह गच्छ महाभाग कुरु राज्य ययासुखम् । ह्यग्रीवाद्भूते मृत्युर्न ते नून भविष्यति ॥१०१॥

इति दत्त्वा वर तस्मा अर्तघानि गता तथा । मुद परमिका प्राप्य सोपि स्वभवन गत ॥१०२॥

स पीडयति दुष्टात्मा मुनीन्वेदाश्च सर्वश । न कोऽपि विद्यते तस्य हृताऽद्य भुवनत्रये ॥१०३॥

तस्माच्छीर्षं ह्यस्यास्य समुद्धृत्य मनोहरम् । देहऽत्र विशिरो विष्णोस्त्वष्टा सयोजयिष्यति १०४॥

ह्यग्रीवोऽय भगवाहनिष्यति तमासुरम् । पापिष्ठ दानव क्रूर देवाना हितकाम्यया ॥१०५॥

सूत उवाच

एव सुरास्तदाभाष्य शर्वाणी विरराम ह । देवास्तदातिसतुष्टास्तमूचुर्देवशिल्पिनम् ॥१०६॥

देवा ऊचु

कुरु वार्य सुराणा वै विष्णो शीर्षाभियोजनम् । दानवप्रवर दैत्य ह्यग्रीवो हनिष्यति ॥१०७॥

सूत उवाच

इति श्रुत्वा वचस्तेषा त्वष्टा चातित्वरान्वित । वाजिशीर्षं चकर्तांशु खड्गेन सुरसन्निधौ ॥१०८॥

विष्णो क्षरीर तेनाशु योजित वाजिमस्तकम् । ह्यग्रीवो हरिर्जातो महामायाप्रसादत ॥१०९॥

क्रियता तन कात्रेण दानवो मददर्पित । निहतस्तरसा सस्ये दवाना रिपुरोजसा ॥११०॥

य इद शुभमाख्यान शृण्वन्ति भुवि मानवा । सर्वदु खविनिर्मुक्तास्ते भवति न सशय ॥१११॥

महामायाचरित्रञ्च पवित्र पापनाशनम् । पठता शृण्वता चैव सर्वसंपत्तिकारकम् ॥११२॥

इति श्रीद्वीभागवते प्रथमस्कन्धे ह्यग्रीवावतारकथन नाम पञ्चमोऽध्याय ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सौम्य यच्च त्वया प्रोक्त शौर्युद्ध महाशंख । मधुर्वटभयोः

वस्मात्तो दानवो जातो तस्मिन्नेकाणव जन् । महावीर्यो

वष सावगुरो जानी कर् हतो । तत्राचक्ष्व म

शानुवामा वय सर्वे तर् । देवाश्चात्रैव

गौण सह समीगा । विप्रेण सह स

वोवति पाय मर्गे । जानति विप्रेण

पञ्चवर्षसहस्रकम् ॥ १ ॥

मुदुर्जयो ॥ २ ॥

परमाद्भुतम् ॥ ३ ॥

तथा ॥

न तेषां सदसज्जानं विवेको न च मोक्षदः । पशुभिस्ते समा ज्ञेया येषां न श्रवणादरः ॥७॥  
 मृगाद्याः पशवः केचिज्जानन्ति श्रावणं सुखम् । अश्रोत्रा. फणिनश्चैव मुमुहूर्नादिपानतः ॥८॥  
 पंचानामिन्द्रियाणां वै शुभे श्रवणदर्शने । श्रवणाद्भस्तुविज्ञानं दर्शनाच्चित्तरंजनम् ॥९॥  
 श्रवणं त्रिविधं प्रोक्तं सात्त्विकं राजसं तथा । तामसं च महाभागा सुज्ञोक्तं निश्चयान्वितम् १०॥  
 सात्त्विकं वेदशास्त्रादि साहित्यं चैव राजसम् । तामसं युद्धवार्ता च परदोषप्रकाशनम् ॥११॥  
 सात्त्विकं त्रिविधं प्रोक्तं प्रज्ञावद्भिश्च पण्डितैः । उत्तमं मध्यमं चैव तथैवाधममित्युत ॥१२॥  
 उत्तमं मोक्षफलदं स्वर्गदं मध्यमं तथा । अधमं भोगदं प्रोक्तं निर्णयि विदितं बुधैः ॥१३॥  
 साहित्यं चैव त्रिविधं स्वीयाया चोत्तमं स्मृतम् । मध्यमं वारयोपाया परोद्धाया तथाऽधमम् ॥१४॥  
 तामसं त्रिविधं ज्ञेयं विद्वद्भिः. शास्त्रदर्शिभिः । आततायिनियुद्धं यत्तदुत्तममुदाहृतम् ॥१५॥  
 मध्यमं चापि विद्वेषात्पाण्डवानां तयारिभिः । अधमं निर्निमित्तं तु विवादे कलहे तथा ॥१६॥  
 तदत्र श्रवणं मुख्यं पुराणस्य महामते । बुद्धिप्रवर्धनं पुण्यं ततः पापप्रणाशनम् ॥१७॥  
 तदास्याहि महाबुद्धे कथा पौराणिकी शुभाम् । श्रुता द्वैपायनात्पूर्वं सर्वार्यस्य प्रसाधिनीम् ॥१८॥

### सूत उवाच

यूपं धन्या महाभागा धन्योऽहं पृथिवीतले । येषां श्रवणबुद्धिश्च ममापि कथने किल ॥१९॥  
 पुरा चैवार्णवे जाते विलोभे भुवनत्रये । शेषपर्यंकमुत्ते च देवदेवे ज्ञानादने ॥२०॥  
 विष्णुर्कर्मलोद्भूतो दानयो मधुवंतभौ । महाबलौ च तौ दंत्यौ विवृद्धौ सागरे जले ॥२१॥  
 श्रीहमानो स्थितौ तत्र विचरतावितस्ततः । तावेकदा महाबायो श्रीडासक्तौ महार्णवे ॥२२॥  
 चिंतामवापनुश्चिने भ्रान्तराविव सस्थितौ । नाकारण भवेत्वायं सर्वत्रैवा परपरा ॥२३॥  
 आधेयं तु विनाधारं न तिष्ठति वयचन । आधाराधेयभावस्तु भानि नो चित्तगोचरः ॥२४॥  
 अत्र तिष्ठति जलं चेदं मुत्सम्प मुविम्नरम् । केन सृष्टं वयं जातं मग्नावावाञ्जले स्थितौ ॥२५॥  
 आवा वा वयमुत्पन्नौ केन बोत्पादितावुभौ । पितरो ववति विज्ञानं नास्ति काम तथावयो. ॥२६॥

### सूत उवाच

एवं वाग्मयमानो तौ जन्मनुर्न विनिश्चयम् । उवाच कंटभस्तत्र मधु पादवै स्थित जन्ते ॥२७॥

### कंटभ उवाच

मधो वामन सलिले म्यानुं शक्तिर्मातृग । यत्नेन भ्रातरचला कारणं सा हि मे मता ॥२८॥  
 तथा तत्रनिदं तोयं तदाधारं च तिष्ठति । सा एव परमा देवी कारणं च तथावयो. ॥२९॥  
 एवं त्रिपुण्ड्रमानो तौ चिन्ताविष्टौ यदाऽगुरो । तदावातोऽथुन तान्यां वाग्नीजं मुमनोत्सृजम् ॥३०॥  
 गृहीत्वा च तत्ररुग्णया तन्म्याभ्यासो दुःखं कृत । तदा सीदामनो दृष्ट्वा तान्या मे शौरियुता धृमा ॥

ताभ्या विचारितं तत्र मंत्रोऽयं नात्र संशयः । तथा ध्यातमिदं दृष्टं गगने सगुण किल ॥३२॥  
 निराहारी जितारामानो तन्मनस्नो समाहितो । बभूवनुविवित्येवं जपध्यानपरायणो ॥३३॥  
 एवं वर्षसहस्रं तु ताभ्या तर्षं महत्तपः । प्रसन्ना परमा शक्तिर्जाता सा परमा तयोः ॥३४॥  
 त्रिप्रौ तौ दानवी दृष्ट्वा तपसे वृत्तनिश्चयो । तयोरनुब्रह्मार्थाय वागुवाचाशरीरिणी ॥३५॥  
 वरं वा वाञ्छितं दैत्यो ब्रूतं परमसंमतम् । ददामि परितुष्टाऽस्मि युवयोस्तपसा किल ॥३६॥

सूत उवाच

इति श्रुत्वा तु ता यःणो दानया चतुस्तदा । स्वेच्छया मरणं देवि वरं नो देहि सुव्रते ॥३७॥

वागुवाच

वाञ्छितं मरणं दैव्यो भवेद्वा मत्प्रसादतः । अजेयो देवदेत्यंश्च भ्रातरी नात्र संशयः ॥३८॥

सूत उवाच

इति दत्तवरी दैव्या दानवी मददर्शितो । चक्रनुः सागरे श्रीडा यादोगणसमन्वितो ॥३९॥  
 शालेन चियता विप्रा दानवाभ्या यदृच्छया । दृष्ट. प्रजापतिर्ब्रह्मा पद्मासनगतः प्रभुः ॥४०॥  
 दृष्ट्वा तु मुदितावास्ता युद्धनामौ महाबली । तमूचतुस्तदा तत्र युद्धं नो देहि सुव्रत ॥४१॥  
 नोचेत्पद्मं परित्यज्य यथेष्टं गच्छ माचिरम् । यदित्वं निर्बलश्चासि क्व योग्यं शुभमासनम् ४२॥  
 शीरभोग्यमिदं स्थानं पातरोऽति त्यजानु वै । तयोरिति वचः श्रुत्वा चितामाप प्रजापतिः ॥४३॥  
 दृष्ट्वा च बलिगो योगो वि परोमीति तापगः । चिताविष्टस्तदा तस्यो चितयन्मनसा तदा ॥४४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

अथ मत्स्योऽध्यायः

अन्तर्यामिन्मेवामन् वामुदेव जगत्पते । दुष्टारिनाशनैकाग्रचित्त चक्रगदाधर ॥९॥  
 सर्वज्ञ सर्वलोकेश सर्वशक्तिवमन्वित । उत्तिष्ठोत्तिष्ठ देवेश दुःखनाशन पाहि माम् ॥१०॥  
 विश्वम्भर विशालाक्ष पुण्यश्रवणचोर्तन । जगद्योने निराकार सर्गस्वित्यनकारक ॥११॥  
 इमो दीप्त्यो महाराज हतुनामो मदोद्धृती । न जानास्यस्त्रिआधार कथं मा सकटे गतम् ॥१२॥  
 उपेक्षसेऽतिदुःखार्तं यदि मा शरणं गतम् । पालकत्व महाविष्णो निराधार भवेत्तत ॥१३॥  
 एव स्तुतोऽपि भगवान् वृशो यदा हरिः । योगनिद्राममाक्रातस्तदा ब्रह्मा ह्यर्चितयत् ॥१४॥  
 नूनं शक्तिममाशानो विष्णुनिद्रावशं गत । जजागार न धर्मात्मा किं करोम्यद्यदुःखितम् ॥१५॥  
 हतुकामावुभो प्राप्नो दानवीं मदगर्वितौ । किं करोमि वव गच्छामि नास्ति मे शरणं ववचिन् ॥  
 इति सचित्त्य मनसा निश्चय प्रतिपद्य च । तुष्टाव योगनिद्रा तामेकाग्रहृदयस्थित ॥१७॥  
 विचार्य मनमाऽप्येव शक्तिर्मे रथणे क्षमा । यदा ह्यचेतनो विष्णुः कृतोऽस्ति स्पदवर्जित ॥१८॥  
 व्यसुर्यथा न जानाति गुणाऽऽदादिकानिह । तथा हरिर्न जानाति निद्रामोलितलोचन ॥१९॥  
 न जहाति यतो निद्रा बहुधा सस्तुतोऽप्यमी । मन्ये नास्य वशे निद्रा निद्रयाऽयं वशीकृत ॥२०॥  
 यो यस्य वशमापन्नं स तस्य किंकर किल । तस्माच्च योगनिद्रेय स्वामिनो मापनेर्हरे ॥२१॥  
 सिंधुजाया क्षपि वशे यया स्वामी वशीकृत । नूनं जगदिदं सर्वं भगवत्या वशीकृतम् ॥२२॥  
 अहं विष्णुस्तथा शम्भु सावित्री च रमाप्युमा । सर्वे वयं वशे यस्या नात्र किंचिद्विचारणा ॥२३॥  
 हरिरप्यवशं शेने यथाऽऽयं प्राकृतो जन । ययाभिभूत कावार्ता किलान्येषा महात्मनाम् २४॥  
 स्तोम्यद्य योगनिद्रा वै यया मुक्तो जनार्दन । घटयिष्यति युद्धं च वामुदेव सनातन ॥२५॥  
 इति कृत्वा मतिं ब्रह्मा पश्चालस्थितन्तदा । तुष्टाव योगनिद्रा ता विष्णोरगेषु सस्थिताम् ॥२६॥

### ब्रह्मोवाच

देवि त्वमस्य जगतः किल कारणं हि ज्ञातं मया सकलवेदवचोभिरस्य ।  
 यद्विष्टमुरप्यरिणिल्लोकविवेककर्ता निद्रावशं च गमिनं पुण्योत्तमोऽथ ॥२७॥  
 को वेद ते जननि माहविलासलीला मूढोऽस्म्यहं हरिरस्य विवशश्च तेने ।  
 ईदृक्तया राजलभूतमनोनिधाय विद्वत्तमो विबुधकोटिपु निर्गुणाया ॥२८॥  
 सास्या वदति पुंस्यं प्रवृत्तिं च या ता चैतन्यभावरहिता जगतश्च कर्त्रीम् ।  
 किं तादृशाऽस्ति कथमनं जगन्निवासश्चैतन्यताविरहितो विहिनस्त्वयाऽथ ॥२९॥  
 नाटय तनोपि सगुणा विविधप्रकारं नो वेत्ति कोऽपि तव कृत्यविधानयोगम् ।  
 ध्यायति या मुनिगया नियतं त्रिकालं सद्येति नाम परिकल्प्य गुणान्भवानि ॥३०॥  
 बुद्धिर्हि बोधकरणा जगता सदा त्वं श्रीश्चासि देवि एतत्तं मुखदा मुराणाम् ।

कीर्तिस्तथा मतिमृतौ किल कातिरेव श्रद्धा रतिश्च सकलेषु जनेषु मात ॥३१॥  
 नात पर किल वितर्कशतै प्रमाण प्राप्त मया यदिह दु खगति यतेन ।  
 त्व चात्र सर्वजगता जननीति सत्य निद्रालुता वितरता हरिणाञ्ज दृष्टम् ॥३२॥  
 त्व देवि वेदविदुषामपि दुर्बिभाव्या बदोऽपि नूनमखिलार्थतया न वेद ।  
 यस्मात्त्वदुद्भवमसौ श्रुतिराप्नुवाना प्रत्यक्षमेव सकल तव कार्यमेतत् ॥३३॥  
 कस्ते चरित्रमखिल भुवि वेद धीमान्नाह हरिर्न च भवो न सुरास्तयाऽन्ये ।  
 ज्ञातु क्षमाश्च मुनयो न ममात्मजाश्च दुर्वाच्य एव महिमा तव सर्वलोके ॥३४॥  
 यज्ञेषु देवि यद्वि नाम न ते वदति स्वाहेति वेदविदुषो हवने कृतेऽपि ।  
 न प्राप्नुवति सतत मखभागधेय देवास्त्वमेव विबुधेष्वपि वृत्तिदाऽसि ॥३५॥  
 प्राप्ता वय भगवति प्रथम त्वया वै देवारिसुभवभयादधुना तथैव ।  
 भीतोऽस्मि देवि वरदे शरण गतोऽस्मि घोर निरीक्ष्य मधुना सह वँटभ च ॥३६॥  
 नो वेत्ति विष्णुरधुना मम दु खमेतज्जाने त्वयात्मविवशीकृतवेहयष्टि ।  
 मुचादिदेवमयत्रा जहि दानवेद्रौ यद्रोचते तव कुरुष्व महानुभावे ॥३७॥  
 जानति ये न तव देवि पर प्रभाव ध्यायति ते हरिहरावपि मदचित्ता ।  
 ज्ञात मयाऽद्य जननि प्रकट प्रमाण यद्विष्णुरत्यतिसरा विवशोऽय शेते ॥३८॥  
 सिन्धूद्भवापि न हरिं प्रतिबोधितु वै शक्ता पतिं तव वशानुगमय शक्त्या ।  
 मये त्वया भगवति प्रसभ रमापि प्रस्वापिता न बुबुधे विवशीकृतैव ॥३९॥  
 धन्यास्त एव भुवि भक्तिपरास्तवाद्ग्री त्यक्त्वाऽन्यद्वभजन त्वयि लीनभावा ।  
 कुर्वन्ति देवि भजन सकल निकाम ज्ञात्वा समस्तजननी किल कामधेनुम् ॥४०॥  
 धीवातिकीर्तिशुभवृत्तिगुणादयस्ते विष्णोर्गुणास्तु परिहृत्य गता व्व चाद्य ।  
 बदोऽकृतो हरिरसौ ननु निद्रयाञ्ज शक्त्या तवैव भगवत्यतिमानवत्या ॥४१॥  
 त्व शक्तिरेव जगतामखिलप्रभावा त्वन्निमित्त च सकल खलु भावमात्रम् ।  
 त्व श्रीदृष्टे निजविनिमित्तमोहजाते नाट्ये यथा विहरते स्वकृतौ नटो वै ॥४२॥  
 विष्णुस्त्वया प्रकटित प्रथम युगादौ दत्ता च शक्तिरमला खलु पालनाय ।  
 प्रात च सर्वमखिल विवशीकृतोऽद्य यद्रोचते तव तथाऽन्य करोपि नूनम् ॥४३॥  
 गृध्नाञ्ज मा भगवति प्रविनासितु चेन्नेच्छास्ति ते कुरु दया परिहृत्य मौनम् ।  
 वस्मादिमौ प्रवटितौ त्रिः कालरूपौ यद्वा भवानि हसितु नु किमिच्छसे माम् ॥४४॥  
 ज्ञात मया तव विवेष्टितमद्भुत वै शृत्वाऽखिल जगदिद रमसे स्वतत्रा ।

लीन करोषि सुवल किल मा तथैव हतुं त्वमिच्छसि भवानि विमत्र चित्रम् ॥४५॥  
 कामं कुर्यात् वधमद्य मर्मैव मातर्दुःख न मे मरणज जगदम्बिकेऽत्र ।  
 वर्ता त्वयैव विहित प्रथम स चाप देत्याहतोऽप्य मून इत्ययसो गरिष्ठम् ॥४६॥  
 उत्तिष्ठ देवि कुरु रूपमिहाद्भुत त्वं मा वा त्विमौ जहि ययेच्छसि धारालोले ।  
 नोचेत्प्रबोधय हरि निहनेदिमो यस्त्वत्साध्यमेतदखिल किल कार्यजानम् ॥४७॥

सूत उवाच

एव स्तुता तदा देवो तामनी तत्र वेधया । नि सृत्य हरिदेहात्तु सत्पिता पार्श्वनस्तदा ॥४८॥  
 त्यक्त्वाऽग्राणि च सर्वाणि विष्णोरनुकृतेजस । निर्गता योगनिद्रा सा नाशाय च तपोस्तदा ॥४९॥  
 विस्मदिनसरोरोऽमी यदा जातो जनार्दन । धाता परमिवा प्राप्नो मुद दृष्ट्वा हरिं तत ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे त्रिंशुप्रबोधो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सदेहोऽत्र महाभाग कथाया तु महाद्भुत । वेदशास्त्रपुराणैश्च निश्चित तु सदा बुधै ॥ १ ॥  
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रयो देवा सनातना । न त परतर किंचिद्ब्रह्माण्डस्मिन्महामते ॥ २ ॥  
 ब्रह्मा सृजति लोकान्त्रै विष्णु पात्यखिल जगत् । रुद्र सहस्ते काले त्रय एतेऽत्र कारणम् ॥ ३ ॥  
 एका मूर्तिस्त्रयो दवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा । रज सत्त्वतमोभिश्च सयुता कार्यकारका ॥ ४ ॥  
 तेषा मध्ये हरि श्रेष्ठो माधव पुत्पोत्तम । आदिदेवो जगन्नाथ समर्थ सर्वैकर्मसु ॥ ५ ॥  
 नान्य कोऽपि समर्थोऽस्ति विष्णोरनुलतजस । स कथ स्वापित स्वाभो विवशो योगमायया ॥ ६ ॥  
 क्व गत तस्य विज्ञान जीवतश्चेष्टित कुत । सदहाऽय महाभाग कथयस्व यथाशुभम् ॥ ७ ॥  
 कासाशक्ति पुरा प्रोक्ता यया विष्णुजित प्रभु । कुतो जाता कथ शक्ता का शक्तिर्वदसुव्रत ॥ ८ ॥  
 यस्तु सर्वेश्वरो विष्णुर्वासुदेवो जगद्गुर । परमात्मा परानन्द सच्चिदानन्दविव्रह ॥ ९ ॥  
 सर्वदृत्सवभृत्लला विरज सर्वग शुचि । स कथ निद्रया नीत परतन्त्र परात्पर ॥१०॥  
 एतदाश्चर्यभूतो हि सन्दहो न परतप । छिधि ज्ञानासिना सूत व्यासशिष्य महामते ॥११॥

सूत उवाच

क सन्देह भिनत्त्येन श्रैलोक्ये सराचरे । मुह्यति मुनय काम ब्रह्मपुत्रा सनातना ॥१२॥  
 नारद कपिलश्चैव प्रदनेऽस्मिन्भुनिसत्तमा । किं ब्रवीमि महाभागा दुर्घटेऽस्मिन्विमर्शने ॥१३॥  
 देवेषु विष्णु कथित सर्वग सर्वपालक । यतो विराडिद सर्वमुत्पन्न सचराचरम् ॥१४॥

पडिता स्वोदरार्थं वै पाखडानि पृथक्पृथक् । प्रवर्तयति वग्निना प्रेरिता मदचेतस ॥४३॥  
 कलावस्मिन्महाभाग नानाभेदसमुत्थिता । नान्ये युगे तथा धर्मा वेदवाह्या वथचन ॥४४॥  
 विष्णुश्चरत्सदाबुध तपो वर्याण्यनेकश । ब्रह्माहरस्त्रयो दवा ध्यायत कमपि ध्रुवम् ॥४५॥  
 कामयाना सदा काम ते प्रथ सर्वदेव हि । यजति यज्ञान्विविधान्ब्रह्माविष्णुमहेश्वरा ॥४६॥  
 ते वै शक्ति परा देवी ब्रह्मात्म्या परमात्मिकाम् । ध्यायति मनसा नित्या मत्वा सनातनीम् ४७॥  
 तस्माच्छक्ति सदा सेव्या विद्वद्भिः कृतनिश्चयै । निश्चय सर्वशान्नाणा ज्ञातव्यो मुनिपत्तमा ॥४८॥  
 वृष्णाच्छ्रुत मया चैतत्तेन ज्ञात तु नारदात् । पितु सवाशात्तेनापि ब्रह्मणा विष्णुवाक्यत ॥४९॥  
 न श्रोतव्यं न मतपमन्येपा वचन बुधै । शक्तिरेव सदा सेव्या विद्वद्भिः कृतनिश्चयै ॥५०॥  
 प्रत्यक्षमपि द्रष्टव्यमशक्तस्य विचेष्टिनम् । अत सर्वेषु भूतेषु ज्ञातया शक्तिरेव हि ॥५१॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धेऽष्टमोऽध्याय ॥ १ ॥

### अथ नवमोऽध्यायः

#### सूत उवाच

यदा विनिर्गता निद्रा दहात्तस्य जगद्गुरा । नत्रास्पनासिकाबाहुहृदयेभ्यस्तथोरस ॥१॥  
 नि सृत्य गगने तस्थौ तामसी शक्तिरुत्तमा । उदतिष्ठन्नगनाथो जृम्भमाण पुन पुन ॥२॥  
 तदाऽपश्यत्स्थित तव भवनस्त प्रजापतिम् । उवाच च महातेजा मेधगभीरया गिरा ॥३॥

#### विष्णुरुवाच

विमागतोऽसि भगवस्तपस्त्यक् बाऽन पन्नज । कस्माच्चिन्वतातुरोऽसि त्व भयाकुलितमानस ॥४॥

#### ब्रह्मोवाच

त्वत्कर्णमञ्जौ देव देव्यो च मधुकैटभी । हतु मा ममुगयातो घोररूपो महाबली ॥५॥  
 भयात्तयो समायातस्त्वत्समीप जगत्पने । आहि मा वामुदेवाद्य भयवस्त विचेतनम् ॥६॥

#### विष्णुरुवाच

तिष्ठान्निर्भयो जातस्ती हनिष्याम्यह किंल । युद्धायाजग्मतुमूनी मत्समीप गतायुषी ॥७॥

#### सूत उवाच

एव वदति देवेभ्यो दानवौ ती महान्त्यौ । विचिन्ववानावज चोभी सप्राप्तो मदगवितो ॥८॥  
 निराधारो जले तत्र सस्थितो विगतज्वरी । तावूचतुर्दोन्मत्तो ब्रह्माण मुनिसप्तमा ॥९॥  
 परायित्वा समायात सन्निधावस्य किं तत । युद्धं कुर्व हनिष्याव पश्यतोऽस्यैव सन्निधौ ॥१०॥  
 पश्चादेन हनिष्याव सर्पभोगोपरि स्थितम् । त्वमद्य कुह सप्राप्त दानोऽस्मीति च वा वद ॥११॥

भगवत्या वरो दत्तस्तया सोऽपि च दुर्घट । मरणं चेच्छया काम दु खितोऽपि न वाळति ॥३५॥  
 रोगप्रस्तोऽपि दीनोऽपि न भुमूर्षति कश्चन । कथं चेमौ भदोन्मत्तो मर्तुवामौ भविष्यत ॥३६॥  
 नन्द्य शरण यामि विद्या शक्ति सुकामदाम् । विना तया न सिद्धचन्ति कामा सम्भवप्रसन्ना ॥  
 एवं सच्चित्यमानस्तु गगने सस्यिता शिवाम् । अपश्यद्भ्रगवार्वावष्णुयोगनिद्रा मनोहराम् ॥३८॥  
 कृताञ्जलिरमेयात्मा ता च तुष्टाव योगवित् । विनाशार् तयोस्तत्र वरदा भुवनेश्वरीम् ॥३९॥

### विष्णुरुवाच

नमो देवि महामाये सृष्टिसंहारकारिणि । अनादिनिधने चडि भुक्तिमुक्तिप्रदे शिवे ॥४०॥  
 न ते रूप विजानामि सगुणं निर्गुण तथा । चरित्राणि कुतो देवि सख्यातोतानि यानि ते ॥४१॥  
 अनुभूतो मया तेऽद्य प्रभावश्चातिदुर्घट । यदह निद्रया लीन सजातोऽस्मि विचेतन ॥४२॥  
 ब्रह्मणा चातियत्नेन बोधितोऽपि पुन पुन । न प्रबुद्ध सर्वथाऽह सङ्कोचितपर्ण्डिय ॥४३॥  
 अचेतत्व सम्प्राप्त प्रभावात्तव चाम्बिके । त्वया मुक्त प्रबुद्धोऽह युद्धन्न बहुधा कृतम् ॥४४॥  
 श्रातोऽह न च तौ श्रातो त्वया दत्तवरो वरो । ब्रह्मण हतुमायातो दानवौ भद्रगवितो ॥४५॥  
 आहूतो च मया काम द्वन्द्वयुद्धाय मानदे । कृत युद्ध महाघोर मया ताम्या महार्णवे ॥४६॥  
 मरण वरदान ते ततो ज्ञात महाद्भुतम् । ज्ञात्वाह शरण प्राप्तस्त्वामद्य शरणप्रदाम् ॥४७॥  
 साहाय्य कुरु मे मात खितोऽह युद्धकर्मणा । दृप्तौ तौ वरदानेन तव देवातिनाशने ॥४८॥  
 हतु मामुद्यतो पापी किं करोमि क्व यामि च । इत्युक्त्वा सा तदा देवी स्मितपूर्वभवाच ह ॥४९॥  
 प्रणमन्त जगन्नाथ वासुदेव सनाननम् । देवदेव हरे विष्णो कुरु युद्ध पुन स्वयम् ॥५०॥  
 वचयित्वा त्विमौ शूरो हतव्यौ च विमोहितौ । मोहयिष्याम्यह नून दानवौ वक्रया दृशा ॥५१॥  
 अहि नारायणाशु त्व मम मायाविमोहितौ । तच्छ्रुत्वा वचन विष्णुस्तस्या प्रीतिरसान्वितम् ॥  
 सन्नामस्यल्मासाद्य तस्यो तत्र महार्णवे । तदायातो च तौ वीरो युद्धकामो महाबलौ ॥५३॥  
 वीक्ष्य विष्णु स्थित तत्र हर्षयुक्तौ बभूवुः । निष्ठ निष्ठ महाबाय कुरु युद्ध चतुर्भुज ॥५४॥  
 दैवाधीनो विदित्वाऽद्य नून जयपराजयो । सवलो जयमाप्नोति दैवाञ्जयति दुर्बल ॥५५॥  
 सर्वथैव न कर्तव्यो हर्षशोकौ महात्मना । पुरा वै बहवो दैत्या जिता दानववैरिणा ॥५६॥  
 अधुना चानयो सार्धं युध्यमान पराजित ।

### सूत उवाच

इत्युक्त्वा तौ महाबाहू युद्धाय समुपस्थितौ ॥५७॥

वीक्ष्य विष्णुर्जघानाशु मुष्टिनाऽद्भुतकर्मणा । तावप्यतिबलोन्मत्तो जघ्नतुर्मुष्टिना हरिम् ॥५८॥  
 एव परस्पर जात युद्ध परमदारणम् । युध्यमानौ महावीर्यौ दृष्ट्वा नारायणस्तदा ॥५९॥



## सूत उवाच

अपश्यत्सम्पुत दव्या कृत्वा दीना दृश हरि ।

त वाक्ष्य तान्श विष्णु करुणारससमुत्तम ॥६०॥

जहासानात्र तान्नाश्री वीक्षमाणा तदासुरी । ती जघान कटाक्षैश्च कामप्राणैरिवापरं ॥६१॥  
मदस्मितयुत काम प्रमभावयुत्तरनु । दृष्ट्वा मुमुह्तु पापौ देव्या वचन विलोकयन् ॥६२॥  
त्रिगुणमिति मवानौ कामप्राणातिपाडितौ । वाक्षमाणो स्थितौ तत्र ता देवी विशदप्रभाम ॥  
हरिणाऽपि च तन्मृष्ट दव्यास्तत्र चिकीर्षितम् । माहितौ तौ परिज्ञाय भगवान्कायविस्रम ॥६४॥  
उवाच तौ हसन दृग्दृश मघगम्भीरया गिरा । वर वरयता वीरो युवयोर्वीऽभिवाञ्छित ॥६५॥  
ददामि परमप्रीता युद्धेन युवयो किल । दानवा बहवो दृष्टा युध्यमाना मया पुरा ॥६६॥  
युवयो मत्पुत्र कोऽपि न दृष्टो न च वै श्रुत । तस्मात्तुष्टोऽस्मि काम वै निस्तुलेन वनेन च ॥६७॥  
भ्रात्रोश्च वाञ्छित काम प्रयच्छामि महावती । तच्छ्रुत्वा वचन विष्णो साभिमानो स्मरातुरी ॥

## सूत उवाच

वीक्षमाणो महामाया जगदानन्दकारिणीम् । तमूचतुश्च कामार्तो विष्णु कमललोचनो ॥६९॥  
हरेर्जनया च वा वा वा त्व रि दानुमिहच्छसि । ददावन्तुल्य देवण दातारो नौ न याचकौ ॥७०॥  
प्रार्थय तत्र हृषीकेश मनोऽभिलषित वरम् । तुष्टो स्वमत्तत्र युद्धेन वासुदेवाद्भुतन च ॥७१॥  
तयोस्तद्वचन श्रुत्वा प्रत्युवाच जातार्ता । भवतामद्य मे तुष्टो मम वध्यावुभावपि ॥७२॥

## सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा यथा विष्णोर्दानवी चातिविस्मितौ । यच्चिताविति मवानौ तस्यतु शोकसयुतौ ॥७३॥  
वितार्य मनसा तौ तु दानवो विष्णुमूचतु । प्रेत्य सर्वं जन्मय भूमि स्यन्विविजिताम् ॥७४॥  
हरे माय्य वरा दनस्त्रया पूर्वं जनार्दन । नरयनागसि दवा दहि त वाञ्छित वरम् ॥७५॥  
त्रिगुणे विष्णु ददा हनस्व मधुसूदन । वध्यावाया तु भवत सत्यवाग्भव मापव ॥७६॥  
स्मृया षत्रे तदा विष्णुस्तावुवाच ह्यहं हि । हृम्यद्य वा महामागौ निज्जिते विष्णु स्पर्शे ॥७७॥  
दनुवचा दवत्तवा उवाच शृवाऽनिविरतगौ । दद्यामान तौ तत्र निर्जत्रं च जलोपरि ॥७८॥  
नागरयत्र दातौ वारि त्रिगुणो मुञ्चनामिह । गत्यनाहमग्रैव भविष्यामि च या तथा ॥७९॥  
तन्नाशयं वचन्मर्ष्यं विरिन्त्य मनसा तौ । यर्षयामागदुर्दंष्ट्रं योजनात्ता गृह्णन्तम् ॥८०॥  
भगवाऽत्रिगुण षत्रे जया विस्मिनौ तदा । शिष्ये सद्दपतां तत्र जपते परमाद्भुते ॥८१॥  
स्पर्शते तदा त्रिगुणे विष्णुना प्रभविष्णुना । जपनोपरि षण्ण प्रष्टे निरुषी तयो ॥८२॥  
तदा तौ तदा जपते दानवो मधुसूतौ । सागर गङ्गे ध्यात्तन्मदायै मेत्या तयो ॥८३॥

मैदिनोति ततो जान नाम पृथ्व्या ममनत । अभय्या मृत्तिका तेन कारणेन मुनीश्वरा ॥८४॥  
 इति व कथित मर्व यत्पूषोऽस्मि मुनिश्चिनम् । महाविद्या महामाया सेवनीया मदा बुधं ॥ ८५॥  
 आगध्या परमा शक्ति सर्वैरपि सुरासुरं । नात परतर किञ्चिदधिक भुानत्रये ॥८६॥  
 सत्य सत्य पुन सत्य वेदशास्त्रार्थनिर्णय । पूजनीया परा शक्तिर्निर्गुणा सगुणाऽधरा ॥८७॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे नवमोऽध्याय ॥ ९ ॥

### अथ दशमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सूत पूर्वं त्वया प्रोक्त व्यामेनामितनेज्जमा । वृत्वा पुराणमखिल शुकायाध्यापित शुभम् ॥१॥  
 व्यामेन तु तपस्तप्त्वा कथमुत्पादित शुक् । विस्मर ब्रूहि सकल यच्चञ्चन कृष्णतस्त्वया ॥२॥

सूत उवाच

प्रवक्ष्यामि शुकोत्पत्ति व्यासात्मत्यवनीमुतात् । यथोत्पन्न शुक् साक्षाद्योगिना प्रवरो मुनि ॥३॥  
 मेऽश्रुगे महारम्ये व्यास सत्यवतीसुत । तपश्चचार सोऽस्तुप्र पुनार्थं कृतनिश्चय ॥४॥  
 जपत्रेकाश्वर मत्र वाग्बीज नारदाच्छ्रुतम् । ध्यायन्परा महामाया पुत्रकामस्तपोनिधि ॥५॥  
 अनेभूमैस्तथा वायोरतरिक्षस्य चाप्ययम् । वीयण समित पुनो मम भूयादिति स्म ह ॥६॥  
 अनिष्टस गनाहार दानसवत्सर प्रभ । आराधयन्महादेव तथैव च सदाशिवम् ॥७॥  
 शक्ति सवन पूज्यति विचार्य च पुन पुन । अशक्तो निश्चते लोके शक्तस्तु परिपूज्यते ॥८॥  
 यत्र पर्वतशृगे वै कर्णिकारवनाद्भुत । क्रीडति देवता सर्वे मुनयश्च तपोऽधिका ॥९॥  
 आदित्या वसवो रुद्रा मन्त्रशाश्विनो तथा । वसति मुनवा यत्र य चान्ये ब्रह्मवितमा ॥१०॥  
 सत्र हेमगिरे शृग सगीतध्वनिनादिते । तपश्चचार धर्मात्मा व्यास सत्यवतीसुत ॥११॥  
 ततोऽस्य तेजसा व्यास विश्व सब चराचरम् । अग्निवर्णा जटा जाता पाराशर्यस्य धीमत ॥१२॥  
 ततोऽस्य तेन आलस्य भयमाप शचीपति । तुरामाह तदा दृष्ट्वा भयनस्त श्रमावुरम् ॥१३॥  
 उवाच भगवान् रुद्रो मधवत तथास्वितम् । कथमिद्राद्य भीतोऽसि किं दुःख ते सुरेश्वर ॥१४॥

शंकर उवाच

धर्मो नैव कर्तव्यस्तापसेषु कदाचन । तपश्चरति मुनयो ज्ञात्वा मा शक्तिसयुतम् ॥१५॥  
 न त्वेनेऽहितमिच्छति तापमा सर्वथैव हि । इत्युक्तवचन शक्तस्तमुवाच वृषध्वनम् ॥१६॥  
 कस्मात्तपस्यति व्यास कोऽर्थस्तस्य मनोगत ।

शिव उवाच

पाराशर्यस्तु पुनार्थो तपश्चरति दश्वरम् ॥१७॥

पूर्णवर्षशतं जातं ददाम्यद्य सुतं शुभम् । इत्युक्त्वा वासवं रुद्रो दयया मुदिताननः ॥१८॥  
सूत उवाच

गत्वा ऋषिसमीप तु तमुवाच जगद्गुरुः । उतिष्ठ वासवीपुत्र पुत्रस्ते भविता शुभः ॥१९॥  
सर्वतेजोमयो ज्ञानी कीर्तिकर्ता तवानघ । अखिलस्य जनस्यात्र बल्लभस्ते सुतः सदा ॥२०॥  
भविष्यति गुणैः पूर्णैः सात्त्विकैः सत्यविक्रमः । तदाकार्यं वचः श्लक्ष्णं कृष्णद्वैपायनस्तदा ॥२१॥

सूत उवाच

शूलपाणिं नमस्कृत्य जगामाश्रममात्मनः । स गत्वाऽऽश्रममेवाशु बहुवर्षश्रमानुरः ॥२२॥  
अरणीसहितं गुह्यं ममथान्नि चिकीर्षया । मन्थनं कुर्वतस्तस्य चित्ते चिताभरस्तदा ॥२३॥  
प्रादुर्बभूव सहसा सुतोत्पत्तौ महात्मन । मथानारणिसंयोगान्मन्थनाच्च समुद्भव ॥२४॥  
पावकस्य यथा तद्भक्त्यं मे स्यात्सुखोद्भव । पुत्रारणिस्तु व्याख्याता सा ममाद्य न विद्यते ॥२५॥  
तरुणी रूपसम्पन्ना कुलोत्पन्ना पतिव्रता । कथं करोमि काता च पादयोः शृङ्खलासमाम् ॥२६॥  
पुनोत्पादनदक्षा च पानिव्रत्ये सदा स्थिताम् । पतिव्रताऽपि दक्षाऽपि रूपवत्यपि कामिनी ॥२७॥  
सदा बन्धनरूपा च स्वैच्छासुखविधायनी । शिब्रोऽपि पर्वते नित्यं कामिनीपाशसंयुत ॥२८॥  
कथं करोम्यहं चात्र दुर्घटं च गृहाश्रमम् । एवं चितयतस्तस्य घृताची दिव्यरूपिणी ॥२९॥  
प्राप्ता दृष्टिपथं तत्र समीपे गगने स्थिता । ता दृष्ट्वा चञ्चलापागी समीपस्था वराप्सराम् ॥३०॥  
पञ्चबाणपरीतागस्तूर्णमासीदधृतव्रत । चितयामास च तदा किं करोम्यद्य सकटे ॥३१॥  
धर्मस्य पुरतः प्राप्ते कामभावे दुरासदे । अङ्गीकरोमि यद्येना बन्धनार्थमिहागताम् ॥३२॥  
हसिष्यति महात्मानस्तापसा मा तु विह्वलम् । तपस्तप्त्वा महाधोरं पूर्णवर्षशतं त्विह ॥३३॥  
दृष्ट्वाऽप्सरा च विवदा कथं जानी महातपा । काम निद्रापि भवतु यदि स्यादतुलं सुखम् ॥३४॥  
गृहस्थाश्रमसमभूत सुखदं पुत्रकामदम् । स्वर्गदं च तथा प्रोक्तं ज्ञानिना मोक्षदं तथा ॥३५॥  
न भविष्यति तन्नूनमनया देवकन्यया । नारदाच्च मया पूर्वं श्रुतमस्ति कथानकम् ॥

यथोर्वशीवशी राजा पराभूत पूरुखा ॥३६॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥११॥

अथ एकादशोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

कोऽपि पुरुरवा राजा कोर्वशी देवकन्यका । कथं वष्टं च सप्राप्तं तेन राज्ञा महात्मना ॥१॥  
महं कथ्यते श्रीहृत्सुखे सौम्यैर्षण्यजायुना । श्रोतुकामा वयं सर्वे त्वन्मृषाञ्जच्युत रसम् ॥२॥  
अमृतादपि मिष्टा ते वाणी सूत रसात्मिका । न तूपायो वयं सर्वे सुधया च यथाऽमरा ॥३॥

सूत उवाच

मृणुष्व मुनय सर्वे कथा दिव्या मनोरमाम् । वक्ष्याम्यहं यथाबुद्ध्या श्रुता व्यासवरोत्तमात् ॥४॥  
 गुरोस्तु दयिता भार्या तारा नामेति विश्रुता । रूपयौवनयुक्ता सा चार्वंगी मदविह्वला ॥५॥  
 गतैकदा विधोर्धाम यजमानस्य भामिनी । दृष्टा च शशिनाऽऽर्यं रूपयौवनशालिनी ॥६॥  
 कामातुरस्तदा जात शशी शशिमुखी प्रति । साऽपि वीक्ष्य विधुं काम जाता मदनपीडिता ॥७॥  
 तावन्व्योन्य प्रेमयुक्तौ स्मरार्तौ च बभूवतु । ताराशशी मदोन्मत्तौ कामवाणप्रपीडितौ ॥८॥  
 रेभाते मदमत्तौ तौ परस्परस्पृहान्वितौ । दिनानि कतिचित्तत्र जातानि रममाणयो ॥९॥  
 बृहस्पतिस्तु दुःखार्तस्तारामानयितु गृहम् । प्रेपयामास शिष्य तु नायाता सा वशीकृता १०॥  
 पुन पुनर्यदा शिष्य परावर्तत चन्द्रमा । बृहस्पतिस्तदा क्रुद्धो जगाम स्वयमेव हि ॥११॥  
 गत्वा सोमगृह तत्र वाचस्पतिरदारधो । उवाच शशिन क्रुद्ध स्मयमान मदान्वितम् ॥१२॥  
 किं कृतं क्विल शीताशो कर्म धर्मविगर्हितम् । रक्षिता मम भार्येय सुन्दरी केन हेतुना ॥१३॥  
 तव देव गुरुश्चाह यजमानोऽसि सर्वथा । गुरुभार्या कथं मूढ भुक्ता किं रक्षिताऽथवा ॥१४॥  
 ब्रह्महा हेमहारी च सुरापो गुरुतल्पग । महापातकिनो ह्येते तत्ससर्गा च पञ्चम ॥१५॥  
 महापातकयुक्तस्तथ दुराचारोऽतिगर्हित । न देवसदनाहोऽसि यदि भुक्तेयमङ्गना ॥१६॥  
 मुञ्चेमामसितापाङ्गी नयामि सदन मम । नोचेद्वक्ष्यामि दुष्टात्मन् गुरुदारापहारिणम् ॥१७॥  
 इत्येव भाषमाण तमुवाच रोहिणीपति । गुरु क्रोधसमायुक्त कान्ताविरहदुःखितम् ॥१८॥

इन्दुरुवाच

क्रोधात्ते तु दुराराध्या ब्राह्मणा क्रोधवर्जिता । पूजार्हा धर्मशास्त्रज्ञा वर्जनीयास्ततोऽन्यथा ॥१९॥  
 आगमिष्यति सा काम गृह ते वरवर्णिनी । अत्रैव सस्थिता बाला का ते हानिरिहानघ ॥२०॥  
 इच्छया सस्थिता चात्र सुखकामायिनी हि सा ।

दिनानि कतिचित्स्थित्वा स्वेच्छया चागमिष्यति ॥२१॥

त्वयैवोदाहृत पूर्वं धर्मशास्त्रमत तथा । न स्त्री दुष्यति चारेण न विप्रो वेदकर्मणा ॥२२॥  
 इत्युक्त शशिना तत्र गुरुरत्यन्तदुःखित । जगाम स्वगृह तूर्णं चिन्ताविष्ट स्मरानुर ॥२३॥  
 दिनानि कतिचित्तत्र स्थित्वा चिन्तानुरो गुरु । यथावथ गृह तस्य त्वरि तश्चीपधीपते ॥२४॥  
 म्बित क्षत्रा निपिद्धोऽसौ द्वारदेशे रूपाऽन्वित । नाजगाम शशी तत्र चुकोपाति बृहस्पति ॥२५॥  
 अय मे शिष्यता यातो गुरुपत्नी तु मातरम् । जग्राह बलतोऽधर्मा शिक्षणीयो मयाऽधुना ॥२६॥  
 उवाच वाचं कोपात्तु द्वारदेशस्थितो बहि । किं शेषे भवने मद पापाचार सुराधम ॥२७॥  
 देहि मे कामिनी शीघ्र नोचेच्छाप ददाम्यहम् । करोमि भस्मसानून न ददासि प्रिया मम ॥२८॥

## सूत उवाच

ब्रूराणि चैवमादीनि भाषणानि बृहस्पते । श्रुत्वा द्विजपति शीघ्र निर्गतं सदानाद्बहि २९॥  
 तमुवाच हसन्सोम किमिदं बहु भाषते । न ते योग्याऽसितापागो सर्वलक्षणसयुता ॥३०॥  
 कुरुषा च स्वसदृशी गृहाणान्या स्त्रिय द्विज । भिक्षुकस्य गृहे योग्या नेदृशी वरवर्णिनी ॥३१॥  
 रति स्वसदृशे काते नार्या किल निगद्यते । त्व न जानासि मदात्मन्कामशास्त्रविनिर्णयम् ॥  
 यथष्ट गच्छ दुर्वुद्धे नाह दास्यामि कामिनीम् । यच्छक्य कुरु तत्काम न देया वरवर्णिनी ३३॥  
 कामार्तस्य च त शापो न मा वाधितुमहति । नाह ददे गुरो काता यथेच्छसि तथा कुरु ३४॥

## सूत उवाच

इत्युक्त शशिना चर्ज्याश्चितामाप रूपान्वित । जगाम तरसा सद्य क्रोधयुक्त शचीपत ॥३५॥  
 द्रष्टुं शतक्रतुस्तन गुरु दुःखातुर स्थितम् । पाद्यार्घ्याचमनीयाद्यै पूजयित्वा सुमस्थित ३६॥  
 पप्रच्छ परमोदारस्त तथावस्थित गुरम । का चिंता ते महाभाग शोकातोऽग्नि महामुने ॥  
 केनापमानितोऽसि त्व मम राज्ये गुरुश्च म । त्वदधीनमिदं सर्व सैन्यं लावाधिपै सह ॥३८॥  
 ब्रह्मा विष्णुस्तथा शभुर्मे चान्ये देवसत्तमा । करिष्यति च साहाय्यं का चिंता वद साप्रतम् ।

## गुरु उवाच

शशिनाऽपहृता भार्या तारा मम सुलोचना । न ददाति स दुष्टात्मा प्रार्थितोऽपि पुन पुन ४०॥  
 तिं करोमि सुरेशान त्वमेव शरणं मम । साहाय्यं कुरु देवेश दुःखितोऽस्मि शतक्रतो ॥४१॥

## इन्द्र उवाच

मा शोकं कुरु धर्मज्ञ दासोऽस्मि तव सुव्रत । आनयिष्याम्यहं नूनं भार्यां तव महामते ॥४२॥  
 प्रेषिते चेन्मया दूते न दास्यति मदाबुल । ततो युद्धं करिष्यामि देवसैन्यै समावृतं ॥४३॥  
 चर्याश्वस्य गुर शक्रो दूतं वक्नुविचक्षणम् । प्रेषयामास सोमाय चार्तासिनिमद्भुतम् ॥४४॥  
 स गत्वा शशिलोकं तु त्वरितं सुविचक्षणम् । उवाच वचननैव वचनं राहिणीपतिम् ॥४५॥  
 प्रेषितोऽहं महाभाग शक्रेण त्वा विवशया । वधिनं प्रभुणा यच्च तदब्रवीमि महामन ॥४६॥  
 धर्मज्ञोऽसि महाभाग नीतिं जानासि सुव्रत । अत्र पिता तं धर्मात्मन न निद्यं कर्तुमर्हसि ।  
 भार्यां रभ्यां धर्मभूतैयथाशक्तिं ह्यतद्रितं । तदर्थं बलहं कामं भविता नात्र रागय ॥४८॥  
 यथा तव तथा तस्य यत्नं स्याद्दररक्षणे । आत्मवत्सर्वभूतानि चिंतय त्वं सुधानिध ॥४९॥  
 अष्टाविंशतिरुद्यास्ते कामियो दशजा गुभा । गुरुपत्नीं वयं भान्तु त्वमिच्छति सुधानिधे ।  
 स्वर्गं गदा वरास्पता मेनराद्या मनोरमा । भुङ्क्ष्व त्वां स्वेच्छया कामं रुचं पत्नीं गुरोरपि ।  
 ईश्वरा यदि भुवन्ति जुगुप्सितमहत्तया । अज्ञास्तदनुवर्तन्ते तदा धर्मधायो भवेन ॥५२॥

तस्मान्मुच महाभाग गुरोः पत्नी मनोरमाम् । बलहृस्त्वन्निमित्तोऽद्य सुराणां न भवेद्यथा ॥५३॥

### सूत उवाच

सोम. शक्रवच. ध्रुत्वा विचित्रोद्यसमाबुल. । भंग्या प्रतिवच. प्राह शक्रदूतं तदा शशी ॥५४॥

### इंदुमुवाच

धर्मज्ञोऽपि महाबाहो देवानामधिप स्वयम् । पुरोधोऽपि च ते तादृग्भुवयो सदृशी मतिः ॥५५॥

णरोपदेशे कुशला भवन्ति बहवो जनाः । दुर्लभस्तु स्वयं कर्ता प्राप्ते कर्मणि सर्वथा ॥५६॥

वार्हस्पत्यप्रणीतं च शास्त्रं गृह्णन्ति मानवा । को विरोधोऽन्य देवेश कामयाना भजन्निन्नयम् ॥

स्वकीय वलिना सर्वं दुर्बलानां न विचन । स्वीया च परकीया च भ्रमोऽयं मंदचेतसाम् ५८॥

तारा मय्यनुरक्ता च यथा न तु तथा गुरो । अनुरक्ता कथं त्याज्या धर्मतो न्यायतस्तथा ५९॥

गृहारंभस्तु रक्ताया विरक्ताया कथं भवेत् । विरक्तोऽयं यदा जाता चक्षुःशुभ्रजामिनीम् ६०॥

न दास्येऽहं वरारोहा गच्छ दूत वद स्वयम् । ईश्वरोऽपि सहस्राक्ष यदिच्छसि कुरएव तन् ॥६१॥

### सूत उवाच

इत्युक्तः शशिना दूतः प्रययौ शक्रसन्निधिम् । इंद्रायाचष्ट तत्सर्वं यदुक्तः शीतरश्मिना ॥६२॥

तुरापाडपि तच्छ्रुत्वा क्रोधयुक्तो बभूव ह । सेनोद्योग तथा चक्रे साहाय्यार्थं गुरोर्विभु. ॥६३॥

शुक्रस्तु विग्रहं श्रुत्वा गुरुद्वेषात्ततो ययौ । मा ददस्वेति तं वाक्यमुवाच शशिनं प्रति ॥६४॥

साहाय्यं ते करिष्यामि मंत्रशक्त्या महामते । भविता यदि सग्रामस्तव चेद्रेण मारिप ॥६५॥

शंकरस्तु तदाकर्ण्य गुरुदाराभिर्दर्शनम् । गुरुशानु भृगु मत्वा साहाय्यमकरोत्तदा ॥६६॥

संग्रामस्तु तदा वृत्तो देवदानवयोर्द्वैतम् । बहूनि तत्र वर्षाणि ताराकासुरवत्किल ॥६७॥

देवासुरकृतं युद्धं दृष्ट्वा तत्र पितामह । हसार्हदो जगामाशु तं देशं क्लेशशततपे ॥६८॥

राकापतिं तदा प्राह मुच भार्या गुरोरिति । नोचेद्विष्णु समाहूय करिष्यामि तु सक्षयम् ॥६९॥

भृगुं निवारयामास ब्रह्मा लोकपितामह । किमन्यायमतिर्जाता संगदोपान्महामते ॥७०॥

निषेधयामास ततो भृगुस्त चौपघोपनिम् । म्च भार्या गुरोरद्य पित्राऽहं प्रेषितस्तव ॥७१॥

### सूत उवाच

द्वित्रराजस्तु तच्छ्रुत्वा भृगोर्वचनमद्भुतम् । ददौ च तत्प्रिया भार्या गुरोर्गर्भवती शुभाम् ॥७२॥

प्राप्य कातां गुरुं स्वगृहं मुदितो ययौ । ततो देवास्ततो दंत्या ययुः स्वान्स्वान्गृहान्प्रति ७३॥

ब्रह्मा स्वसदनं प्राप्तः कैलासं चापि शङ्कर । बृहस्पतिस्तु सतुष्टं प्राप्य भार्यां मनोरमाम् ॥७४॥

ततः कालेन कियता ताराऽसूत सुत शुभम् । सुदिने शुभनक्षत्रे तारापतिसमं गुणै. ॥७५॥

दृष्ट्वा पुत्रं गुरुर्जातं चवार विधिपूर्वकम् । जातकर्मादिकं सर्वं प्रहृष्टेनातरात्मना ॥७६॥

श्रुत पद्ममया जम पुत्रस्य मुनिगत्तमा । द्वा प प्रेयसाभाग गुण प्रति मतामनि ॥७३॥  
 न चाय तप पुत्रोऽस्मि मा योर्मत्तमुद्रय । कथ त्व वृत्तयान्नाम जातवर्मादिष विधिम् ॥७८॥  
 तच्छ्रुत्वा यवन तस्य दूतस्य च वृत्तयति । उवाच मम पुत्रो मे सुदृशा नात्र मगय ॥७९॥  
 पुनर्विवाद मजानो मित्रिता दयदानरा । युद्धार्थभागवान्नेषा समाज ममजायत ॥८०॥  
 तत्रागत म्वय व्रजा शातिवाम प्रजावनि । तिरारवामास मुने सन्धियात् युद्धदुर्मदान् ॥८१॥  
 तारा पप्रच्छ धर्मात्मा कस्याय ताय धुमे । सत्य वद परारोहे यया वनेन प्रगम्यति ॥८२॥  
 तमुवाचासित्रापाद्नी लज्जमानाऽप्यधोमुगा । चन्द्रयेति धीरन्लज्जगाम वरवर्णिना ॥८३॥  
 जप्राह त मुन साम प्रहृष्टेऽतारात्मना । ताम चये वुष इति जगाम स्वगृह पुन ॥८४॥  
 यदी ब्रह्मा स्वय धाम सर्वे देवा गवाश्रवा । यथागत गत सर्वे सर्वश प्रेशवर्जो ॥८५॥  
 कथितेय वुधादरत्तिरुल्लस्रे च गामन । यथा श्रुता मया पूर्वंध्यासास्तस्यवतीमुक्तात ॥८६॥  
 इति श्रीद्वीभागवत प्रथमस्कन्धे सुषोणत्तिर्नामैकादशोऽध्याय ॥११॥

### अथ द्वादशोऽध्यायः

#### सूत उवाच

तत पुरुखा जने इलाया कथयामि व । वृषपुत्रोऽतिधर्मात्मा यज्ञवृद्धानतत्पर ॥ १ ॥  
 सुद्युम्नो नाम भूपाल सत्यवादी जितेन्द्रिय । संधय ह्यमारुह्य चचार मृगया यने ॥ २ ॥  
 युत कतिपयामात्यैर्दशितश्चारुडल । धनुराजगव वद्ध्या वाणसध तयाद्भूतम् ॥ ३ ॥  
 स भ्रमस्तद्वनोद्देशे ह्यमानो रुरुमृगान् । शशाश्च मूवराश्वैव सङ्गाश्च गवयास्तथा ॥ ४ ॥  
 शरभामहिपाश्र्वैव साम्भरान्वनकुवुटान् । निघ्न मेप्यान्यनूद्राजा कुमारवनमायिषान् ॥ ५ ॥  
 मेरोरधस्तले दिव्य मदाद्भुमराजितम् । अशोकलतिपाकीर्णं वपुर्लरधिधासितम् ॥ ६ ॥  
 सांस्तालैस्तमालैश्च चपकै पनसैस्तथा । आग्नेर्नीर्पिमंघुकैश्च माघवीमण्डपावृतम् ॥ ७ ॥  
 दाडिमैर्नारिकेलैश्च बदलीखडमण्डितम् । यूथिकामाग्तीकुदपुष्पवल्लीसमावृतम् ॥ ८ ॥  
 हसकारडवाकीर्णं कीचकध्वनिनादितम् । भ्रमरालिघताराम वन सर्वसुखावहम् ॥ ९ ॥  
 दध्वा प्रमुदितो राजा सुद्युम्न सेवकैर्वृत । वृषाम्मुपुष्पितान्वीश्य कोविलारावमडितान् १०॥  
 प्रविष्टस्तत्र राजपि स्त्रीरवमाप क्षणात्तत । अश्वोऽपि वदवा जातश्चिताविष्ट स भूपति ॥११॥  
 किमतदिति चिन्तार्तश्चित्यमान पुन पुन । दु ख बहुतर प्रात सुद्युम्नो लज्जयान्वित ॥१२॥  
 किं करोमि कथ यामि गृह स्त्रीभावसयुत । कथ राज्य करिष्यामि केन वा वचितो ह्यहम् ॥१३॥

#### ऋषय ऊचुः

सूताश्चर्यमिद प्रोक्त त्वया यल्लोमहर्षण । सुद्युम्न स्त्रीत्वमापन्नो भूपतिदेवसन्निभ ॥१४॥

किं तत्कारणमाचक्ष्व वने तत्र मनोहरे । किं कृतं तेन राजा च विस्तर वद सुव्रत ॥१५॥

### सूत उवाच

एकदा गिरिसं द्रष्टुमूपय सनकादय । दिशो वितिमिगभामा षडुर्वन्त समुपागमन् ॥  
 तस्मिंश्च समये तत्र शङ्कर प्रमदायुत । ब्रीडासक्ता महादेवी विवस्त्रा कामिनी शिवा ॥  
 उत्सर्गे सस्यिता भर्तु रममाणा मनोरमा । तान्द्विलोक्याविका दधां विवस्त्रा श्रीडिताभूताम् ॥  
 भर्तुरङ्गात्समुत्थाय वस्त्रमादाय पर्यधान् । लज्जाविष्टा स्थिता तत्र वपमानातिमानिनी ॥१९॥  
 ऋषयोऽपि तयोर्वीक्ष्य प्रसग रममाणयो । परिवृष्य यदुस्तूर्णं नरनारायणाथमम् ॥२०॥  
 ह्रीयुता कामिनी बीक्ष्य प्रोवाच भगवान हृर । वयं लज्जातुगमित्त्वमुष्य ते प्रकरोम्यहम् ॥२१॥  
 अद्यप्रभृति या मोहात्पुमान्गोऽपि वरानने । वन च प्रविशेदतत्स वै यापिद्रुविष्यति ॥२२॥  
 इति शप्त वन तन ये जाननि जना क्वचित् । वर्जयतीह त काम वन दापसमृद्धिमन ॥२३॥  
 सुद्युम्नस्तु तदज्ञानात्प्रविष्ट सचिवै मह । तथैव स्त्रीत्वमापन्नस्त महति न सशय ॥२४॥  
 चिताविष्ट स राजर्षिर्न जगाम ऋगृह ह्रिया । विचचार बहिस्त्नन्माद्भनदेशादितस्तत ॥२५॥  
 इलेति नाम सप्राप्त स्त्रीत्व तन महात्मना । विचरस्ता सप्राप्तो बुध मामसुता युवा ॥२६॥  
 स्त्रीभि परिवृता तानु दृष्ट्वा काना मनारमाम । हावभावकलायुक्ता चक्रम भगवान बुध ॥२७॥  
 साऽपि त चक्रम कात बुध सोमसुत पतिम् । सयोगस्तत्र न जानस्तयो प्रेम्णा परस्परम् ॥२८॥  
 स तस्या जनयामास पुरुरवसमात्मजम् ॥२९॥

साऽप्रसूत सुत बाला चिताविष्टा वन स्थिता । सस्मार स्वकुलाचाय वसिष्ठ मुनिसत्तमम् ॥३०॥  
 स तदाऽस्य दशा दृष्ट्वा सुद्युम्नस्य कृपावित । अतोपय महादेव शकर लोकशकरम् ॥३१॥  
 तस्मै स भगवास्तुष्ट प्रददौ वाञ्छित वरम् । वसिष्ठ प्रार्थयामास पुस्त्व राज प्रियस्य च ॥३२॥  
 शङ्करस्तु निजा वाचमृता कुर्वन्नुवाच ह । मास पुमास्तु भविता मास स्त्री भूपति किल ३३॥  
 इत्य प्राप्य वर राजा जगाम स्वगृह पुन । चक्रे राज्य म धर्मात्मा वसिष्ठस्याप्यनुग्रहात् ॥३४॥  
 स्त्रीत्वे तिष्ठति ह्यस्यै पुस्त्व राज्य प्रशास्ति च । प्रजास्तस्मिन्समुद्भिन्ना नाम्न्यनन्दमहीपतिम् ॥३५॥  
 कात्रे तु यौवन प्राप्त पुत्र पुरुरवास्तदा । प्रतिष्ठा नृपतिस्तस्मै दत्त्वा राज्य वन ययौ ॥३६॥  
 गत्वा तस्मि वन रम्य नानाद्रुमसमाकुले । नारदा मत्रमासाद्य नवाश्वरमनुत्तमम् ॥३७॥  
 जजाप मत्रमत्यर्थं प्रेमपूरितमानस । परितुष्टा नदा देवी सगुणा तारिणी शिवा ॥३८॥  
 सिंहारूढा स्थिता चाग्रे दिव्यरूपा मनोरमा । वारुणीपानसमत्ता मदाधूर्णितलोचना ॥३९॥  
 दृष्ट्वा ता दिव्यरूपा च प्रेमाकुलितलोचन । प्रणम्य शिरसा प्रीत्या तुष्टाव जगदम्बिकाम् ॥४०॥



## इलोवाच

दिव्य च ते भगवति प्रथित स्वरूप दृष्ट मया/ सकललोकहितानुरूपम् ।  
 वदे त्वदग्निकमल सुरसघतेभ्य कामप्रद जननि चापि विमुक्तिद च ॥४१॥  
 को वेत्ति तेऽम्ब भुवि मर्त्यतनुनिकाम मुह्यति यत्र मूनयश्च सुराश्च सर्वे ।  
 ऐश्वर्यभेतदखिल कृपणे दया च दृष्ट्व देवि सकल किल विस्मयो मे ॥४२॥  
 शम्भुर्हरि कमलजो मघवा रविश्च वित्तेशवह्निवरुणा पवनश्च सोम ।  
 जानति नैव वसधोऽपि हि ते प्रभाव बुध्येत्कथ तव गुणानगुणो मनुष्य ॥४३॥  
 जानाति विष्णुरमितद्युतिरम्ब साक्षात्त्वा सार्विकीमुदधिजा सकलार्थदा च ।  
 को राजसी हर उमा किल तामसी त्वा वेदाविके न तु पुन खलु निर्गुणा त्वाम् ॥४४॥  
 ष्वाह सुमदमतिरप्रतिमप्रभाव व्वाय तवातिनिपुणो मयि सुप्रसाद ।  
 जाने भयानि चरित कर्हणासमेत यत्सेवकाश्च दयसे त्वयि भावयुक्तान ॥४५॥  
 वृत्तस्त्वया हरिरसौ वनजेशयापि नैवाचरत्यपि मुद मधुसूदनश्च ।  
 पादौ तवादिपुत्र्य किल पावकेन कृत्वा करोति च करेण शुभो पविनी ॥४६॥  
 वाछरयहो हरिरशोक इवातिकाम पादाहति प्रमुदित पुरुष पुराण ।  
 ता त्व करोपि रुषिता प्रणत च पाद दृष्ट्वा पति सकलदेवनुत स्मरार्तम् ॥४७॥  
 वक्ष स्थले वससि देवि सदैव तस्य पर्यवत्सुचरिते विपुलेऽतिशाते ।  
 सौदामनीव सुघने सुविभूषिते च कि ते न वाहनमसौ जगदीश्वरोऽपि ॥४८॥  
 त्व चेज्जहासि मधुसूदनमव कोपानैवाचितोऽपि स भवेत्किल शक्तिहीन ।  
 प्रत्यक्षमेव पुरुष स्वजनास्त्यजति शान्त श्रियोज्झितमतीवगुणैर्वियुक्तम् ॥४९॥  
 ब्रह्मादय सुरगणा न तु कि युवत्या ये त्वत्पदाम्बुजमहनिशमाश्रयन्ति ।  
 मन्ये त्वयैव विहिता खलु ते पुमास कि वर्गयामि तव शक्तिमनन्तवीर्ये ॥५०॥  
 त्व नापुमात्र च पुमानिति मे विकल्पो या काऽसि देवि सगुणा ननु निर्गुणा वा ।  
 ता त्वा नमामि सतत किल भावयुक्तो वाछामि भक्तिमचला त्वयि मातर तु ॥५१॥

## सूत उवाच

इति स्तुत्वा महीपालो जगाम शरण तदा । परितुष्टा ददौ देवी तत्र सायुज्यमात्मनि ॥५२॥  
 सुद्युम्नस्तु तत्र प्राप पद पदम् स्थिरम् । तस्या देव्या प्रसादेन मुनीनामपि दुर्लभम् ॥५३॥

इति श्रीमद्देवीभागवते प्रथमस्कन्धे सुद्युम्नस्तुतिर्नाम द्वादशोऽध्याय ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

सूत उवाच

सुद्युम्ने तु दिव याते राज्य चक्रे पुरूरवा । सगुणश्च सुरूपश्च प्रजारंजनतत्पर ॥१॥  
 प्रतिष्ठाने पुरे रम्ये राज्य सर्वनमस्कृतम् । चकार सर्वधर्मज्ञ प्रजारक्षणतत्पर ॥२॥  
 मत्र सुगुप्तस्तस्यामीत्यरत्राभिजता तया । सदैवोत्साहशक्तिश्च प्रभुशक्तिस्तयोत्तमा ॥३॥  
 मामदानादप्य सर्वे वशगास्तस्य भूपते । वर्गाश्रमान्स्वधर्मस्यान्कुर्वन्नाज्य शशास ह ॥४॥  
 यज्ञाश्च विविधाश्चक्रे स राजा बहुदक्षिणान् । दानानि च पवित्राणि ददावथ नराधिप ॥५॥  
 तस्य रूपगुणौदार्यशीलद्रविणविक्रमान् । धृत्वोर्वशी वशीभूता चकमे त नराधिपम् ॥६॥  
 ब्रह्मशापाभितता सा मानुष लोकमास्थिता । गुणिन त नृप मत्वा वरयामास मानिनी ॥७॥  
 समय चेदृश कृत्वा स्थिता तत्र वराङ्गना । एतावुरणकौ राजन्यस्तौ रक्षस्व मानद ॥८॥  
 धृत मे भक्षण नित्य नान्यैरिचचिन्तुपादानम् । नेक्षे त्वा च महाराज नमनमन्यत्र मैदुनात् ॥९॥  
 भापावधस्त्वय राजन् यदि भग्नो भविष्यति । तदा त्यक्त्वा गमिष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् १०॥  
 अङ्गीकृत च तद्राजा कामिन्या भाषित तु यत । स्थिता भापणवधेन शापानुग्रहकाम्यया ॥११॥  
 रेमे तदा स भूपालो लीनो वपगणान्ब्रह्मन् । धर्मकमादिक त्यक्त्वा चोर्वश्या मदमोहित ॥१२॥  
 एकचित्तस्तु सजातस्तनमनस्को महीपति । न शशाक तया हीन क्षणमप्यतिमोहित ॥१३॥  
 एव वर्षगणान्ते तु स्वर्गस्य पाकशासन । उर्वशी नागता दृष्ट्वा गधवर्नाह देवराट् ॥१४॥  
 उर्वशीमानयध्व भो गधर्वा सर्व एव हि । हृत्वोरणौ गृहात्तस्य भूपत समये किल ॥१५॥  
 उर्वशारहित स्थान मदीय नातिशभते । येन केनाप्युपायेन तामानयत कामिनीम् ॥१६॥  
 इत्युक्तास्तेऽप्य गधर्वा विश्वावसुपुरोगमा । ततो गत्वा महागाढ तमसि प्रत्युपस्थित ॥१७॥  
 जह्नुस्तावुरणौ देवा रममाण विलोक्य तम । चक्रदतुस्तदा तौ तु ह्रियमाणौ विहायसा ॥१८॥  
 उर्वशी तदुपाकर्ण्य क्रुदित सुतयोरिव । कुपितोवाच राजान समयोऽप्य कृतो मया ॥१९॥  
 नष्टाऽह तव विद्वासादृतौ चौरैर्ममारणौ । राजपुत्रसमावेतौ त्व किं शेषं क्षिया सम ॥२०॥  
 हताऽस्म्यह कुनायेन नपुसा वीरमानिना । उरणौ मे गतौ चाद्य सदा प्राणप्रियौ मम ॥२१॥  
 एव विलप्यमाना ता दृष्ट्वा राजा विनोहित । नम एव ययौ तूर्णं पृष्ठं पृथिवीपति ॥२२॥  
 विद्युत्प्रकाशिता तत्र गधर्वैर्नृपवेशमनि । नमनभूतस्त्वया दृष्टो भूपतिर्गन्तुकामया ॥२३॥  
 त्यक्त्वोरणौ गता सर्वे गधर्वा पथि पार्थिव । नमो जग्राह तौ श्रातो जगाम स्वगृह प्रति ॥२४॥  
 तदोर्वशीं गता दृष्ट्वा विललापातिदु खित । नमन बोध्य पति नारो गता सा वरवर्णिनी ॥२५॥

ब्रह्मन् स देशदेशेषु बभ्राम नृपतिः स्वयम् । तच्चित्तो विह्वलः शोचन्विवशीः काममोहितः ॥२६॥  
 भ्रमन्वै सकला पृथ्वी कुरुक्षेत्रे ददर्श ताम् । दृष्ट्वा संहृष्टवदनः प्राह सूक्तं नृपोत्तमः ॥२७॥  
 अये जाये तिष्ठ तिष्ठ घोरे न त्यक्तुमर्हसि । मा त्व त्वन्मनसं कातं वशगं चाप्यनागसम् ॥२८॥  
 स देहोऽय पतत्यत्र देवि दूरं हृतस्त्वया । सार्दत्पेनं वृकाः काकास्तवया त्यक्तं वरोह यत् २९॥  
 एवं विलपमान त राजानं प्राह चोर्वशी । दुःखितं कृपणं श्रातं कामातं विवशं भृशम् ॥३०॥

### उर्वशुवाच

मूर्खोऽग्नि नृपशार्दूल ज्ञान कुत्र गतं तव । क्वापि सख्यं न च स्त्रीणा बृकाणामित्र पाथिव ॥३१॥  
 न विश्वामो हि वर्तव्यः स्त्रीषु चौरेषु पाथिव्यै । गृह गच्छ सुख भुक्ष्व मा विपादे मनः कृयाः ॥३२॥  
 इत्येवं बोधितो राजा न विवेदातिमोहितः । दुःख च परमं प्राप्तः स्वैरिणीस्नेहयत्रितः ॥३३॥

### सूत उवाच

इति सयं समाख्यातमुर्वशीचरितं महत् । वेदे विस्तारितं चैतत्संक्षेपात्कथित मया ॥३४॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

## अथ चतुर्दशोऽध्यायः

### सूत उवाच

दृष्ट्वा तामसितापानी व्यासश्चितापरोऽभवत् । किं करोमि न मे योग्या देवकन्येयमप्सराः ॥१॥  
 एवं चिन्तयमान तु दृष्ट्वा व्यासं तदाप्सराः । भयभीता हि संजाता शापं मा विमृजेदयम् ॥२॥  
 सा वृत्वाऽय मुकीरूपं निर्गता भयविह्वला । वृष्णस्तु विस्मयं प्राप्तो विहंभीता विलोकयन् ॥३॥  
 कामस्तु देहे व्यासस्य दर्शनादेव सगतः । मनोऽनिविस्मित जातं सर्वगात्रेषु विस्मितः ॥४॥  
 स तु धर्मेषु महता निगूह्यन्मानसं मुनिः । न दशाक नियतं च स ध्यायः प्रभूतं मनः ॥५॥  
 बहुशो गुह्यमाणं च पृत्राच्या मोहितं मनः । भावित्वाप्तं विधृतं व्यासस्वामिननेजसः ॥६॥  
 मयनं कुर्वन्तस्य मुनेरन्निचिर्वीर्यया । धरण्यामेव सहसा तस्य दृक्प्रमयापनन् ॥७॥  
 सोऽविचिन्त्य तया पात मनस्वारणिमेव च । तस्माच्छुभं समुद्भूतो ऋगागाहृनिमनोहृत् ॥८॥  
 विस्मय जननवात् संजानन्त्रदग्भयजः । यथाध्वरे समिद्धोऽग्निर्भाति हृद्येन दीप्तिमान् ॥९॥  
 ध्यायन्तु मुनिसासोऽय विस्मय परमं मनः । निमेतदिति संचित्य वरदानाच्छिष्यस्य वै ॥१०॥  
 तेजोऽग्निं मुनी ज्ञानोऽन्यरणीगर्भसंभवः । द्वितीयोऽग्निरिवात्ययं दीप्यमानः स्यनेजसा ॥११॥  
 विरुचिदामास तदा ध्यायन्तु मुदिनं गुह्यम् । दिव्येन तेजसा युक्तं गार्हपत्यमिवापन्नम् ॥१२॥  
 गङ्गाः स्नादयामास सप्तमस्य गिरेस्तथा । पुष्पद्विम्बु स्याज्जाता गिरीरुपरि सापद्य ॥१३॥

जातकर्मादिकं चक्रे व्यामन्तस्य महात्मनः । देवदुद्रुभयो नेदुर्नृतुश्चाप्सरोगणाः ॥१४॥  
जगुर्गन्धर्वपनयो मुदितास्ते दिक्षुश्च । विश्वायमुनारिदश्च तुबुवुः शुक्रसंभवे ॥१५॥  
तुप्सुवुर्मुदिताः सर्वे देवा विद्याधराम्बया । दृष्ट्वा व्यामसुतं दिग्भ्रमरणीगर्भसंभवम् ॥१६॥  
अंतरिक्षात्पेपातोऽर्घ्या दंडः कृष्णाजिनं मुभम् । कमडलुस्त्रथा दिव्य शुक्रस्यार्थे द्विजोत्तमः ॥१७॥  
मद्यः म यदूधे वाली जातमात्रोऽनिदीप्तिमान् । तस्योपनयन चक्रे व्यामो विद्याविधानवित् ॥१८॥  
उत्पन्नमात्रं तं वेदाः मरुहस्या. ममग्रहा. । उपतस्युर्मात्मान यथाऽस्य पितर तथा ॥१९॥  
यतो दृष्टं शुक्रैरुपं घृताच्या संभवे तदा । शुकेति नाम पुत्रस्य चकार मुनिसत्तमः ॥२०॥  
बृहस्पतिमुपाध्याय कृत्वा व्यामसुन्तदा । वनानि ब्रह्मचर्यस्य चकार विधिपूर्वकम् ॥२१॥  
सोऽधीत्य निखिलान्वेदान्मरुहस्यान्मग्रहान् । धर्मशास्त्राणि सर्वाणि कृत्वा गुरुकुले शुक्रः ॥२२॥  
गुरवे दक्षिणा दत्त्वा समावृत्तो मुनिस्तदा । आजगाम पितु पार्श्वे कृष्णद्वैपायनस्य च ॥२३॥  
दृष्ट्वा व्यास. शुक्र प्रातः प्रेम्णोत्थाय मसन्नमम् । आलिङ्गि महुर्ब्राह्मणं मूर्ध्नि तस्य चकार ह ॥२५॥  
पप्रच्छ कुशल व्यामन्तस्यो चाध्ययन शुचि. । आश्वस्य स्यापयामास शुक्र तत्राश्रमे शुभे ॥२५॥  
दारकर्म तनो व्यास. शुक्रस्य पर्यचितयत् । कन्या मुनिमुता कातामपृच्छदतिवेगवान् ॥२६॥  
शुकं प्राह मुनं व्यासो वेदोऽधीतस्त्वयाऽनय । धर्मशास्त्राणि सर्वाणि कुरु भार्या महामते ॥२७॥  
गार्हस्थ्यं च समासाद्य यज देवान्पितृन्तथ । ऋणान्मोचय मा पुत्र प्राप्य दारान्मनोरमान् ॥  
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च । तस्मात्पुत्र महाभाग कुरुत्वाद्य गृहाथमम् ॥२९॥  
कृत्वा गृहाथमं पुत्र सुखिन कुरु मा शुक्र । आणा मे महती पुत्र पूरयस्व महामते ॥३०॥  
तपस्तप्त्वा महाघोरं प्राप्तोऽसि त्वमयोनिज. । देवरूपो महाप्राज्ञ पाहि मा पितर शुक्र ॥३१॥

सूत उवाच

इति वादिनमभ्यासे प्रातः प्राह शुक्रस्तदा । विरक्त. मोऽतिरक्तं साक्षात्पितरमात्मनः ॥३२॥

शुक उवाच

किं त्वं वदसि धर्मज्ञ वेदव्यामः महामत । तत्त्वेन शाधि शिष्य मा त्वदाज्ञा करवाण्यलम् ॥

व्यास उवाच

त्वदर्थे यत्पश्यन्तं मया पुत्र शन ममा । प्राप्तस्त्वं चानिदुःखेन शिवस्याराधनेन च ॥३४॥

वदामि तव वित्तं तु प्रार्थयित्वाऽथ भूषतिम् । सुख भुङ्क्व महाप्राज्ञ प्राप्य यौवनमुत्तमम् ॥३५॥

शुक उवाच

किं सुखं मानुषे लोके ब्रूहि तात 'निगमयम् । दु खविद्धं सुख प्राज्ञा न वदंति सुखं किल ॥३६॥

न्त्रिय कृत्वा महाभाग भवामि तद्गमानुग' । मुग् कि परतंत्रस्य स्त्रीजितस्य वियोपतः ॥३७॥

तस्माद्द्वारान्प्रकुर्वीत तज्जयाम महामते । वार्धके तप आतिष्ठेदिति शालोदितं वचः ॥६५॥  
 विश्वामित्रो महाभागस्तपः कृत्वाऽतिदुश्चरम् । श्रीणि वर्षसहस्राणि निराहारो जितेन्द्रियः ॥६६॥  
 मोहितश्च महातेजा वने मेनक्या स्थितः । शत्रुन्तला समुत्पन्ना पुत्री तद्दीर्घजा शुभा ॥६७॥  
 दृष्ट्वा दाशमुता काली पिता मम परास्तरः । कामवाणादितः कन्या ता जग्राहोऽपु स्मितः ॥६८॥  
 ब्रह्माऽपि स्वमुता दृष्ट्वा पंचवाणप्रपीडितः । धावमानश्च र्ट्रेण मूर्च्छितश्च निवारितः ॥६९॥  
 तस्मात्त्वमपि कल्याण कुरु मे वचनं हितम् । कुलजा कन्यका कृत्वा वेदमार्गं समाश्रय ॥७०॥ -

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

### अथ पञ्चदशोऽध्यायः

#### श्रीशुक उवाच

नाहं गृहं करिष्यामि दुःखद सर्वथा पित । वापुरासद्वन नित्यं बंधनं सर्वदेहिताम् ॥१॥  
 धनचित्तातुराणा हि क्व सुखं तात दुःखते । स्वजनैः खलु पीड्यन्ते निर्धना लोलुपा जनाः ॥२॥  
 इन्द्रोऽपि न सुखी तादृग्यादृशो भिक्षुनि स्पृह । कोऽन्यः स्याद्विह ससारे त्रिलोकीविभवे सति ॥३॥  
 तपंतं तापस दृष्ट्वा मधवा दुःखितोऽभवत् । विघ्नान्बहुविधानस्य करोति च दिवस्पतिः ॥४॥  
 ब्रह्माऽपि न सुखी विष्णुर्लक्ष्मी प्राप्य मनोरमाम् । खेदं प्राप्नोति सततं सगमैरसुरैः सह ॥५॥  
 करोति विपुलान् यत्नास्तपश्चरति दुश्चरम् । रमापतिरपि श्रीमान्कस्यास्ति विपुल सुखम् ॥६॥  
 शंकोऽपि सदा दुःखी भवत्येव च वैचनहम् । तपश्चर्यां प्रकुर्वाणो दैत्ययुद्धकरः सदा ॥७॥  
 कदाचिन्न सुखी शेते धनवानपि लोलुप । निर्धनस्तु कथं तात सुखं प्राप्नोति मानवः ॥८॥  
 जानन्नपि महाभाग पुत्रं वा वीर्यसंभवम् । नियोक्ष्यसि महाघोरे समारे दुःखदे सदा ॥९॥  
 जन्मदुःखं जरादुःखं दुःखं च मरणे तथा । गर्भवासे पुनर्दुःखं विघ्नमूत्रमये पितः ॥१०॥  
 तस्मादतिशयं दुःखं तृष्णालोभसमुद्भवम् । याञ्चाया परमं दुःखं मरणादपि मानद ॥११॥  
 प्रतिग्रहघना विप्रा न बुद्धिबलजीवना । पराशा परमं दुःखं मरणं च दिने दिने ॥१२॥  
 पठित्वा सकलान्वेदाङ्गान्नाणि च समतत । गत्वा च धनिना कार्यां स्तुतिं सर्वात्मना बुधैः ॥  
 एकौदरस्य का चिन्ता पत्रमूलफलादिभिः । येन वेनाप्युपायेन सतुष्ट्या च प्रपूर्यते ॥१४॥  
 भार्या पुत्रास्तथा पीना कुटुम्बे विपुले सति । पूरणार्थं महद्दुःखं क्व सुखं पितरद्भुतम् ॥१५॥  
 योगशास्त्रं वद मम ज्ञानशास्त्रं सुखाकरम् । कर्मकाण्डेऽखिले तात न रमेऽहं कदाचन ॥१६॥  
 वद कर्मक्षयोपायं प्रारब्धं संचितं तथा । वर्तमानं यथा नश्येत्त्रिविधं कर्म मूलजम् ॥१७॥  
 जलौकेव सदा नारी हृदिर पिबतीति वै । मूर्खस्तु न विजानाति मोहितो भावचेष्टितः ॥१८॥

भोगैर्वीर्यं घन पूर्णं मन कुण्डिलभाषणं । वाता हरति सर्वस्व क स्तेनस्तादृशोऽपर ॥१९॥  
निद्रामुखकिनागार्यं मूर्खंस्तु दारसग्रहम् । करोति वचितो धाना दुःखाय न सुखाय च ॥२०॥

### सूत उवाच

एवमिधानि वाक्यानि श्रुत्वा व्याम दुःखस्य च । सप्राप महतीं चिन्तां किं करोमीत्यसशयम् ॥२१॥  
तस्य सुसुप्तुरश्रूणि लोचनादद्दुःखजानि च । वेपथुश्च शरीरेऽभूद्गन्तानि प्राप मनस्तथा ॥२२॥  
शोचत पितर दृष्ट्वा दीन शोरपरिप्लुतम् । उवाच पितर व्याम विम्मयोत्फुल्ललोचन ॥२३॥  
अहो मायावल चोप यमोहयति पण्डितम् । वदातस्य च कर्तारं सवज्ञं वेदसमितम् ॥२४॥  
न जाने वा च सा माया किंस्वित्साऽस्तीव दुष्करा ।

या मोहयति विद्वांस व्यास सत्यवतोमुनम् ॥ २५ ॥

पुराणानां च यक्ता यो निर्माता भारतस्य च । विभागतर्कानां वेदानां सोऽपि मोहमुपागत ॥२६॥  
सा यामि शरणं देवी या मोहयति वै जगन् । ब्रह्मविष्णुहरादींश्च कथाऽऽद्येषां च कीदृशी ॥२७॥  
कोऽप्यस्ति त्रिषु लोकेषु यो न मुह्यति मायया । यन्मोहं गमिता पूर्वं ब्रह्मविष्णुहरादय ॥२८॥  
अहो वन्महो वीर्यं दध्या रज्जुं विनिर्मितम् । माययैव वशं नीत सर्वज्ञ ईश्वरं प्रभु ॥२९॥  
विष्वक्शमभवो व्यास इति पौराणिका जगुः । सोऽपि मोहार्हाव मन्वो भग्नपोतो वणिग्यथा ॥३०॥  
अश्रुपानं करोत्यद्य विवशं प्राकृतो यथा । अहो मायावल चैनन्दुस्त्यज पण्डितैरपि ॥३१॥  
कोऽप्य कोऽहं वचं ह क्वीदृशोऽप्य भ्रमं किल । पञ्चभूतात्मके देहे पितापुत्रेति वासना ॥३२॥  
बलिष्ठा रज्जुं मापेय मायिनामपि मोहिनी । ययाऽभिभूतं तृष्णोऽपि करोति रोदनं द्विज ॥३३॥  
मा नत्वा मामा देवी सर्वकारणकारिणाम् । जननी सर्वदवानां ब्रह्मादीनां तथेश्वरीम् ॥३४॥  
पितरं प्राह दीनं न शोकार्णवपरिप्लुतम् । अरणोत्सभवो व्याम हेतुमद्वचनं गुभम् ॥३५॥

### श्रीशुक उवाच

पारायणं महाभाग सर्वेषां बोधदं स्वयम् । किं शोचं कुम्पे म्यामिन् यथाऽनं प्राकृतो नर ॥३६॥  
अपाहं तरं पुत्रोऽस्मि न जाने पूर्वजन्मनि । कोऽहं कस्त्व महाभाग विश्रमोऽप्य महात्मनि ॥३७॥  
कुरु धैर्यं प्रनुच्यस्व मा विपादे मनः कृथा । मोहजालमिमं मत्वा मुचं शोचं महामते ॥३८॥  
क्षुपातिवृत्तिर्भयैः न पुत्रदानेन च । पिपासा जन्माननं याति नैवात्मजेषणात् ॥३९॥  
प्राणं गुणं गुणधेनं चान्नं श्रवणेन च । स्त्रीसुखं तु म्रियानूनं पुत्रोऽहं किं करोमि त ॥४०॥  
अज्ञोऽहं न पुत्रोऽपि हरिश्चन्द्राय नूमुजे । पशुबामाय यज्ञार्थं दत्तो मोह्येन सर्वथा ॥४१॥  
गुणानां शायनं द्रव्यं पापं गुणगुणचयम् । घनमर्जय लोभश्चेत्पुत्रोऽहं किं करोम्यहम् ॥४२॥  
न प्रयोगय ब्रह्मपां तरं देवतोऽस्मि महामते । यथा मुष्ण्येयमयं न गर्भं वागभया मुने ॥४३॥

दुर्लभं मानुषं जन्म कर्मभूमाविहानम् । तथापि ब्राह्मणत्वं वै दुर्लभं चोत्तमे कुले ॥४४॥  
बद्धोऽहमिति मे वृद्धिर्नापनर्पति चित्तम् । मसारवाक्यनाजाले निविष्टा वृद्धगामिनी ॥४५॥

### सूत उवाच

इत्युक्तन्तु तदा ध्यानं पुत्रेगामिनवृद्धिना । प्रयुवाच गुणं ज्ञातं चतुर्थाश्रममाननम् ॥४६॥

### व्यास उवाच

पठ पुत्र महाभाग मया भागवतं कृतम् । शुभं न चातिविस्तीर्णं पुराणं ब्रह्मणमितम् ॥४७॥  
स्कन्धा द्वादशं तत्रैव पञ्चदशममयुतम् । सर्वेषां च पुराणानां भूषणं मम समतम् ॥४८॥  
सदमज्ज्ञानविज्ञानं श्रुतमात्रेण जायते । येन भागवतेनहं तत्पठं त्वं महामते ॥४९॥  
वटपत्रदशानामयं विष्णवे बालभूषिणे । केनास्मि बालभावेन निर्मितोऽहं चिदात्मना ॥५०॥  
किमर्थं केन द्रव्येण कथं जानामि चाखिलम् । इत्येव चित्यमानाय मुकुदाय महात्मने ॥५१॥  
दलोकार्थेन तथा प्रोक्तं भगवत्याऽविलार्यं दम् । सर्वं खल्विदमेवाहं नान्यदस्ति सनातनम् ॥५२॥  
तद्वचो विष्णुना पूज्यं सविज्ञातं मनस्यपि । केनोक्ता वागियं सत्यां चित्तयामास चेतसा ॥५३॥  
कथं वेद्यं प्रवक्तारं त्वापुमौ वा नपमकम् । इति चिन्ताप्रपन्नेन घृतं भागवतं हृदि ॥५४॥  
पुनः पुनः कृतोच्चारस्तस्मिन्नेवास्तचेतसा । वटपत्रे शयानं मत्प्रभूच्चिन्तासमन्वितं ॥५५॥  
तदा ज्ञाता भगवती प्रादुरास चतुर्भुजा । दाखचक्रगदापद्मवरासुधधरा शिवा ॥५६॥  
दिपावरधरा देवी दिव्यभूषणभूषिता । संयुता सदृशीभिश्च सखीभिः स्वविभूतिभिः ॥५७॥  
प्रादूर्बभूव तस्याग्रे विष्णोरमिततज्जसः । मदहास्यं प्रयुञ्जाना महालक्ष्मीं शुभानना ॥५८॥

### सूत उवाच

ता तथा संस्थिता दृष्ट्वा हृदये कमलेश्मिण । विस्मितं सलिले तस्मिन्निराधारा मनोरमाम् ५९॥  
रतिभूतिस्तस्या वृद्धिर्मतिं कीर्तिं स्मृतिर्धृतिः । श्रद्धा मेघास्वघा स्वाहा क्षुधा निद्रा दया गतिः ॥  
तुष्टिः पृष्टिः क्षमालज्जा जम्मा तद्रात्रिः शक्त्यः । संस्थिता सर्वतः पार्श्वं महादेव्या पृथक् पृथक् ॥  
वरासुधधरा सर्वा नानाभूषणभूषिता । मदारमालाकुलिता मुक्ताहारविराजिता ॥६२॥  
ता दृष्ट्वा ताश्च सघोषं तस्मिन्नेकार्णवे जले । विस्मयाविष्टहृदयं सर्वभूवं जनार्दनं ॥६३॥  
चित्तयामामं सर्वात्मा दृष्ट्वा योऽतिविस्मितः । कुतोभवा स्त्रियं सर्वां कुतोऽहं वटतल्पगं ॥६४॥  
अस्मिन्नेकार्णवे घोरे न्यग्रोधे कथमुत्थितः । केनाहं स्थापितोऽस्म्यत्र शिषुः कृत्वा शुभाङ्गतिम् ॥  
ममेव जननी नो वा माया वा कापि रूपांशुः । दर्शनं केनचित्स्वयं दत्तं वा केन हेतुना ॥६६॥  
किं मया चात्र वक्तव्यं गतव्यं वा न वा क्वचिन् । मोक्षमास्थाय तिष्ठेयं बालभावादतद्रितं ॥६७॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

## अथ षोडशोऽध्यायः

व्यास उवाच

दृष्ट्वा त विस्मित देव शयान वटपत्रके ।

उवाच सस्मित वाक्य विष्णो किं विस्मितो हसि ॥१॥

महाशक्त्या प्रभावण त्व मा विस्मृतवान्पुरा । प्रभवे प्रलये जात भूत्वा भूत्वा पुन पुन ॥२॥

निर्गुणा सा परा शक्ति सगुणस्त्व तथाऽप्यहम् ।

सार्विकी विल या शक्तिरुता शक्ति विद्धि मामिकाम ॥३॥

त्वन्नाभिरमलाद्व्रह्मा भविष्यति प्रजापति । स कर्ता सर्वलोकस्य रजोगुणसमन्वित ॥४॥

स तदा तप आस्थाय प्राप्य शक्तिरनुत्तमाम् । रजसा रत्नवर्णञ्च करिष्यति जगत्त्रयम् ॥५॥

सगुणा पद्मभूर्ताश्च समुत्पाद्य महामति । इन्द्रियाणीन्द्रियशाश्च मन पूर्वान्समतत ॥६॥

करिष्यति तत सर्गं तन कर्ता स उच्यते । विश्वस्थास्य महाभाग त्व वै पालयिता तथा ॥७॥

तद्भ्रुवोर्मध्यदेशाच्च त्र्योषाद्गुह्री भविष्यति । तप कृत्वा महाधोर प्राप्य शक्ति तु तामसीम ८॥

कल्पाने सोऽपि सृष्ट्वा भविष्यति महामत । तनाह त्वामुपायाता सार्विकी त्वमवहि माम् ९॥

स्यात्स्येऽन् त्वत्समीपस्या मदाऽह मधुसूदन । हृदय त कृतावासा भवामि सतत विल ॥१०॥

विष्णुरुवाच

श्लोकस्यार्धं मया पूव श्रुत देवि स्फुटागरम् । तत्त्वनोक्त वरारोह रहस्य परम शिवम् ॥११॥

तमे यूहि वरारोहे सगोऽय वरानन । निधनो हियया द्रव्य तत्स्मरामि पुन पुन ॥१२॥

व्यास उवाच

विष्णान्मण्डचन श्रुत्वा महात्मनी स्मितानना । उवाच परया प्रीत्या वचन चाट्टासिनी ॥१३॥

महालक्ष्मीरुवाच

शृणु गौर यथा मेऽद्य सगुणाऽह चतुर्भुजा । मा जानासि न जानासि निगुणा सगुणालयाम् ॥१४॥

त्व जानाहि महामात तया सत्प्रमटोऽहम् । पुण्य भागवत सिद्धि वदसार गुभावहम् ॥१५॥

कृपां च महर्षी मन्त्र दध्या शत्रुनिपूदन । मया प्राक्त पर गुह्य हिताय तव मुन्नत ॥१६॥

रत्नाय स्या तस्ते न विस्मयार्थं कदाचन । धार हि सर्वशास्त्राणा महाविद्याप्रवाणितम् १७॥

मन परं वन्तिभ्य वन्नत भुवात्रय । त्रिषासि मन्त्र दध्यास्त्व तन त व्याहृत वव १८॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा वचो दध्या महात्म्याश्रतुर्भुज । दधार हृदय निग्य मत्वा मन्त्रमनुत्तमम् ॥१९॥



कालेन कियता तत्र तन्नाभिकमलोद्भवः । ब्रह्मा दैत्यभयात्प्रस्तो जगाम शरणं हरेः ॥२०॥  
ततः कृत्वा महायुद्धं हत्वा तो मधुकैटभो । जजाप भगवान्विष्णुः श्लोकार्थं विशदाक्षरम् २१॥  
जपन्तं वासुदेवं च दृष्ट्वा देवः प्रजापतिः । प्रपच्छ परमप्रीतः कञ्जः कमलापतिम् ॥२२॥  
किं त्वं जपमि देवेश त्वत्तः कोऽप्यधिकोऽस्ति वै । यत्स्मृत्वा पुंडरीकाक्ष प्रीतोऽसि जगदीश्वर ॥२३॥

### हरिरुवाच

मयि त्वयि च या शक्तिः क्रियाकारणलक्षणा । विचारय महाभाग या सा भगवती शिवा ॥२४॥  
यस्याघारे जगत्सर्वं तिष्ठत्यत्र महार्णवे । साकारा या महाशक्तिरमेया च सनातनी ॥२५॥  
यया विसृज्यते विश्वं जगदेतच्चराचरम् । सैषा प्रसन्ना वरदा नृणा भवति मुक्तये ॥२६॥  
सा विद्या परमा मुक्तेर्हेतुभूता सनातनी । संसारबन्धहेतुश्च सैव सर्वेश्वरेश्वरी ॥२७॥  
अहं च त्वखिलं विश्वं तस्याश्चिच्छक्तिमंभवम् । विद्धि ब्रह्मप्रसदेह कर्तव्यं सर्वदाऽनघ ॥२८॥  
श्लोकार्थेन तथा प्रोक्तं तद्वै भागवतं किल । विस्तरो भविता तस्य द्वापररादौ युगे तथा ॥२९॥

### व्यास उवाच

ब्रह्मणा संगृहीतं च विष्णोस्तु नामिपद्भजे । नारदाय च तेनोक्तं पुत्रायामितदुद्भये ॥३०॥  
नारदेन तथा मह्यं दत्तं हि मुनिना पुरा । मया कृतमिद पूर्णं द्वादशस्कन्धविस्तरम् ॥३१॥  
तत्पठस्व महाभाग पुराणं ब्रह्मसमितम् । पञ्चलक्षणयुक्तं च देव्याश्चरितमुत्तमम् ॥३२॥  
तत्त्वज्ञानरसोपेतं सर्वेषामुत्तमोत्तमम् । धर्मशास्त्रसमं पुण्यं वेदार्थेनोपबृंहितम् ॥३३॥  
वृत्रासुरबधोपेतं नानाख्यायकथायुतम् । ब्रह्मविद्यानिघान तु संसारार्णवतारकम् ॥३४॥  
गृहाण त्वं महाभाग योग्योऽसि मतिमत्तर । पुण्यं भागवतं नाम पुराणं पुरुपर्यभ ॥३५॥  
अष्टादशसहस्राणां श्लोकानां कुरु संग्रहम् । अज्ञाननाशनं दिव्यं ज्ञानभास्करबोधकम् ॥३६॥  
सुखदं चातिद धन्यं दीर्घायुष्यकरं शिवम् । शृण्वता पठता चेदं पुत्रपौत्रविवर्धनम् ॥३७॥  
शिष्योऽयं मम धर्मात्मा लोमहर्षणसम्भव । पठिष्यति त्वया सार्धं पुराणीं संहितां शुभाम् ॥३८॥

### सूत उवाच

इत्युक्तं तेन पुत्राय मह्यं च कथितं किल । मया गृहीतं तत्सर्वं पुराणं चातिविस्तरम् ॥३९॥  
शुकोऽधीत्य पुराणं तु स्थितो व्यासाश्रमे शुभे । न लेभे शर्मं धर्मात्मा ब्रह्मात्मज इवापरः ॥४०॥  
एकातसेर्षां विकलः स शून्य इव लक्ष्यते । नात्यन्तभोजनासक्तो नोपवासरतस्तथा ॥४१॥  
चिताविष्टं शुकं दृष्ट्वा व्यासः प्राह सुतं प्रति । किं पुत्र चिन्त्यते नित्यं कस्माद्ब्रह्मप्रोऽसि मानद ४२॥  
आस्ते ध्यानपरो नित्यमृणप्रस्त इवाधन । का चिन्ता वर्तते पुत्र मयि ताते तु तिष्ठति ॥४३॥  
सुखं भुङ्क्व यथाकामं भुङ्क्व शोकं मनोगतम् । ज्ञानं चित्तय शास्त्रोक्तं विज्ञाने च मतिं कुरु ॥४४॥

न चेन्मनसि ते शातिर्वचसा मम मुत्रत । गच्छ त्वं मिथिला पुत्रपालिता जनकेन ह ॥४५॥  
 स ते मोहं महाभाग नाशयिष्यति भूपति । जननी नाम धर्मात्मा विदेहः सत्यमागरः ॥४६॥  
 तं गत्वा नृपति पुत्र सन्देहं स्वं निवर्तय । वर्णाश्रमाणा धर्मास्त्रं पृच्छ पुत्र यथातथम् ॥४७॥  
 जीवन्मुक्तः स राजपित्रंज्ञानमतिः शुचिः । तथ्यवन्नातिज्ञानश्च योगी योगत्रियः सदा ॥४८॥

### सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य व्यामस्यामितनेजम । प्रत्युवाच महातेजाः शुक्रशरणिर्भवः ॥४९॥  
 दभोऽयं विल धर्मात्मभाति चित्ते ममाधुना । जीवन्मुक्तो विदेहश्च राज्यं शास्ति मुदान्वितः ५०॥  
 वध्यापुत्र इवाभाति राजाऽप्यो जनक पित । कुर्वन् राज्यं विदेहः किं सदेहोऽयं ममाद्भुतः ॥५१॥  
 द्रष्टुमिच्छाम्यहं भूप विदेह नृपसत्तमम् । कथं तिष्ठति संसारे पद्मपत्रमिवाभसि ॥५२॥  
 सन्देहोऽयं महास्तात विदेहे परिवर्तते । मोक्ष किं वदता श्रेष्ठ सौगतानामिवापरः ॥५३॥  
 कथं भुक्तममुक्तं स्यादवृत्तं च वृत्त कथम् । व्यवहारः कथं त्माज्य इन्द्रियाणा महामते ॥५४॥  
 माता पुत्रस्तथा भार्या भगिनी कुलटा तथा । भेदाभेद कथं न स्याद्यज्ञे तन्मुक्तता कथम् ॥५५॥  
 कटु क्षारं तथा तीक्ष्ण कपाय मिष्टमेव च । रसना यदि जानाति मुक्ते भोगाननुत्तमान् ॥५६॥  
 शीतोष्णसुखद खादिपरिज्ञान यदा भवेत् । मुक्तता कीदृशी तात सदेहोऽयं ममाद्भुतः ॥५७॥  
 शत्रुमिनपरिज्ञान वैर प्रीतिकर सदा । व्यवहारे परे तिष्ठन्कथं न कुरुते नृपः ॥५८॥  
 चौर वा तापस वापि समान मन्यते कथम् । असमा यदि बुद्धिः स्माम्मुक्तता तर्हि कीदृशी ५९॥  
 दृष्टपूर्वा न मे कश्चिज्जीवन्मुक्तश्च भूपति । शक्ये महती तात गृहे मुक्तः कथं नृपः ॥६०॥  
 दिदृक्षा महती जाता श्रुत्वा तं भूपति तथा । सदेहविनिवृत्त्यर्थं गच्छामि मिथिला प्रति ॥६१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

### अथ सप्तदशोऽध्यायः

#### सूत उवाच

इत्युक्त्वा पितर पुत्र पादयो पतित शुकः । बद्धाञ्जलिह्वाचेदं गन्तुकामो महामनाः ॥१॥  
 आपृच्छे त्वा महाभाग ग्राह्यं ते वचन मया । विदेहान्द्रष्टुमिच्छामि पालिताञ्जनकेन तु ॥२॥  
 विना दड कथं राज्यं करोति जनक विल । धर्मं न वर्तते लोको दडश्चेन्न भवेद्यदि ॥३॥  
 धर्मस्य कारणं दण्डो मन्वादिप्रहितः सदा । स कथं वर्तते तात संशयोऽयं महान्मम ॥४॥  
 मम माता त्वियं वप्या तद्रद्राति विचेष्टितम् । पृच्छामि त्वा महाभाग गच्छामि च परंतप ॥५॥

सूत उवाच

त दृष्ट्वा गतुवाम च शुक् सेत्ययतीमुत । आलिङ्ग्योवाच पुत्र त ज्ञानिन नि स्पृह दृष्टम् ॥६॥

व्यास उवाच

स्वस्त्यस्तु शुक् दार्ढ्यायुर्भवं पुत्र महामते । सत्या वाच प्रदत्त्वा म गच्छ तात यथासुखम् ७॥  
 आगतव्य पुनर्गत्वा ममाश्रममनुत्तमम् । न कृत्रापि च गतव्य त्वया पुत्र कथंचन ॥८॥  
 सुख जीवामि पुत्राह दृष्ट्वा ते मुखपक्वजम् । अपश्यदु लमाप्नामि प्राणन्त्वमसि म सुत ॥९॥  
 दृष्ट्वा त्व जनक पुत्र सदेह विनिवर्त्य च । अत्रागत्य सुख तिष्ठ वदाध्ययनतत्पर ॥१०॥

सूत उवाच

इत्युक्त सोऽभिवाद्यायं कृत्वा चैव प्रदक्षिणाम । चलितस्तरसाऽतीव धनुमुक्त शरो यया ॥११॥  
 सपश्यन्विद्विधानदर्शाल्लोकाश्च वित्तधर्मिण । वनानि पादपाश्र्वैव क्षत्राणि फलितानि च ॥१२॥  
 तापसास्तप्यमानाश्च याजकादीक्षयात्रितान । योगाभ्यासरतान् योगिवानप्रस्थान्वनौकस ॥१३॥  
 शैवापागुपताश्र्वैव सौराञ्छालाश्च वैष्णवान । वीक्ष्य नानाविधान्वर्माङ्गमातिस्मयन्मुनि १४॥  
 वर्षद्वयन मरु च समुल्लङ्घ्य महामति । हिमाचल च वर्षेण जगाम मिथिला प्रति ॥१५॥  
 व्रविष्टो मिथिला मध्ये पश्यन्मर्वाद्धिमुत्तमाम । प्रजाश्च सुखिता सर्वा सदाचारा सुमस्थिता ॥  
 क्षत्रा निवारितस्तत्र कस्त्वमत्र समागत । किं त काय वदस्वति पृष्टस्तन न चात्रवात ॥१७॥  
 नि सत्य नगरद्वारात्स्थित स्थाणुरिवाचल । विस्मिताऽतिहसस्तस्यौ वचो नावाच किंचन १८॥

प्रतोहार उवाच

ब्रूहि मूकोऽसि किं ब्रह्मन्किमय त्वमिहागत । चलन च दिना काय न भवदिति म मति १९॥  
 राजाजया प्रवष्टव्य नगरऽस्मिन्सदा द्विज । अज्ञानकुलशोऽस्य प्रवशो नान सवथा ॥२०॥  
 तजस्वा भासि नो नून ब्राह्मणो वदवित्तम । कुल काय च म ब्रूहि यथष्ट गच्छ मानद ॥२१॥

शुक उवाच

यदथमागतोऽभ्यन तत्प्राप्त वचनात्तव । विदेहनगर द्रष्टु प्रवथा यत्र दुर्लभ ॥२२॥  
 मोहोऽय मम श्वुद्धे समुल्लङ्घ्य गिरिद्रयम । राजान द्रष्टुकामोऽह पदटन्समुपागत ॥२३॥  
 वचितोऽह स्वय पित्रा दूषण वस्य दीयत । भ्रामितोऽह महाभाग कर्मणा वा महीतल ॥२४॥  
 धनाशा पुत्पस्यह परिभ्रमणकारणम । मा म नास्ति तथाप्यत्र सप्राप्तास्मि भ्रमात्किल ॥  
 निराशास्य सुत नित्य यदि माह न मज्जति । निराशोऽह महाभाग मन्तोऽस्मि माहसागर ॥२६॥  
 यत्र भरुमिथिला कवय पद्म्या च समागत । परिश्रमफल किं मे वचितो विधिना किल ॥२७॥

प्रारब्धं तिल भोजनं दानं वाप्यपवाङ्मुमम् । उद्यमन्तश्चो नित्यं कारकस्यैव गर्वया ॥२८॥  
 न तीर्थं न च वेदोऽत्र यद्यपि मा मे धम । अप्रवेशः पुरे जातो विदेहो नाम भूपतिः ॥२९॥  
 इत्युवाच विररामानु मोनोभूत इव ग्मितः । ज्ञातो हि प्रतिहारेण ज्ञानो बभ्रिद्भिरोत्तमः ॥३०॥  
 गामभूयमुवाचागौ तं दाता संस्पिनं मुनिम् । गच्छ भो यत्र ते कार्यं यथेष्टं दिनगतम् ॥३१॥  
 अपराधो मम ब्रह्मण्यभिपारितोपानम् । तर्पितस्मिं महाभाग विमुक्तप्रतां दामावलम् ॥३२॥

### शुक उवाच

किं तेऽत्र दूषणं दाताः परतन्त्रोऽपि गर्वया । प्रभुत्वायं प्रवर्तस्मिं मेवनेन ययोपितम् ॥३३॥  
 न भूपदूषणं चात्र यदहं रक्षितस्त्वया । गौरानुपरिज्ञानं वर्तस्मिं सर्वथा भूपिः ॥३४॥  
 ममैव सर्वथा दोषो यदहं समुपागत । गमनं परमेहे यन्त्पुठापाश्च कारणम् ॥३५॥

### प्रताहार उवाच

किं भुपं द्विज किं दु सं किं कार्यं शुभमिच्छता । ब. दाश्रुहितवर्ता षो ब्रूहि सर्वं ममाद्य वै ॥३६॥

### शुक उवाच

द्वैविध्यं सर्वलोकेषु सर्वत्र द्विविधो जन । रागो धैर्य निरागो च ततोश्चितं द्विधा पुनः ॥३७॥  
 विरागो त्रिविधः कामं ज्ञातोऽज्ञातश्च मध्यम । रागो च द्विविधः प्रोक्तो मूर्खश्च क्षतुरस्त्वया ॥३८॥  
 चातुर्यं द्विविधं प्रोक्तं शास्त्रजं मतिजं तथा । मतिस्तु द्विविधा लोके युक्तायुक्तेषु सर्वथा ॥३९॥

### प्रताहार उवाच

यदुक्तं भवता विद्वद्भ्राथंशोऽहं द्विजोत्तम । तत्सर्वं विस्तरेणाद्य ययार्थं यद उक्तम् ॥४०॥

### शुक उवाच

रागो यस्पास्ति ससारे स रागीत्युच्यते ध्रुवम् । दु सं बहुविधं तस्य सुखं च विविधं पुनः ॥४१॥  
 धनं प्राप्य सुतान्दारान्मानं च विजय तथा । तदप्राप्य महद्दु खं भवत्येव क्षणे क्षणे ॥४२॥  
 कार्यं तस्य सुखोपायः वर्तव्यं सुखसाधनम् । तस्पाराति, स विज्ञेयः सुखविज्जं करोति य. ४३॥  
 सुखोत्पादयिता मित्र रागयुक्तस्य सर्वथा । क्षतुरो नैव मुह्येत मूर्खं सर्वत्र मुह्यति ॥४४॥  
 विरक्तस्यात्मरक्तस्य सुखमेकातसेवनम् । आत्मानुचितनं चैव वेदातस्य च चित्तनम् ॥४५॥  
 दुःख तदेतत्सर्वं हि ससारकथनादिकम् । क्षत्रवो बहवस्तस्य विज्ञस्य शुभमिच्छतः ॥४६॥  
 काम क्रोध. प्रमादश्च क्षत्रवो विविधा. स्मृता. । वन्युः संतोष एवास्य नान्योऽस्ति भुवनत्रये ॥४७॥

### सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य भत्वा तं ज्ञानिनं द्विजम् । दाता प्रवेदायामास वसा चातिमनोरमाम् ॥४८॥  
 नगरं बीक्षमाण. संसर्गविध्यजनसंकुलम् । नानाविधिनिद्रव्याढ्यं क्रयविक्रयकारकम् ॥४९॥

रागद्वेषयुत कामलोभमोहाकुलं तथा । विवदत्सुजनाकीर्णं वसुपूर्णं महत्तरम् ॥५०॥  
 पश्यन्स त्रिविधांल्लोकान्प्रासरदाजमदिरम् । प्राप्त परमतेजस्वी द्वितीय इव भास्कर ॥५१॥  
 निवारितश्च तत्रैव प्रतीहारेण काष्ठवत् । तत्रैव च स्थितो द्वारि मोक्षमेवानुचितयन् ॥५२॥  
 छायायामातपे चैव समदर्शी महातपा । ध्यान कृत्वा तथैकाते स्थित स्थाणुरिवाचल ५३॥  
 त मुहूर्तादुपागत्य राज्ञोऽभात्य वृताजलि । प्रावेशमत्तत कक्षा द्वितीया राजवेश्मन ॥५४॥  
 तत्र दिव्य मनोरम्य पुष्पित दिव्यपादपम् । तद्वन दर्शयित्वा तु वृत्वा चातिपिसत्क्रियाम् ५५॥  
 वारमुख्य क्रियस्तत्र राजसेवापरायणा । गीतवादित्रकुशला कामशास्त्रविशारदा ॥५६॥  
 ता आदिश्य च सेवार्यं शुक्लस्य मत्रिसत्तम । निर्गत सद्नात्तस्माद्ब्रह्मासपुत्र स्थितस्तदा ॥५७॥  
 पूजित परया भक्तयात्ताभि स्त्रीभिर्यथाविधि । देशकालोपपन्नेन नानात्रेनातितोषित ॥५८॥  
 ततोऽन्त पुरवासिन्यस्तस्यात पुरकाननम् । रम्य सदश्यामासुरगना काममोहिता ॥५९॥  
 म युवा रूपवान्कातो मृदुभापी मनोरम । दृष्ट्वा ता मुमुहु सर्वास्त च काममिवापरम ॥६०॥  
 जितेंद्रिय मुनिं भक्त्वा सर्वा पर्यचरस्तदा । आरण्यस्तु शुद्धात्मा मातृभावमकल्पयत ॥६१॥  
 आत्मारामो जितक्रोधो न हृष्यति न तप्यति । पश्यस्तासा विकाराश्च स्वस्थ एव स तस्विवान ॥  
 तस्मै शय्या सुरम्या च ददुर्नार्यं सुप्तसृताम् । परार्घ्यान्तरणोपेता नानोपस्करमवृताम् ॥६३॥  
 स वृत्वा पादशौचं च कुशपाणिरतद्रित । उपास्य पश्चिमा सध्या ध्यानमेवान्वपद्यत ॥६४॥  
 याममेक स्थितो ध्याने सुप्त्वाप तदनतरम् । सुप्त्वा यामद्वयं तत्र चोदतिष्ठत्ततं शुक् ॥६५॥  
 पाश्चात्य यामिनीयाम ध्यानमेवावपद्यत । स्नात्वा प्रात क्रिया कृत्वा पुनरास्ते समाहित ६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे सप्तदशोऽध्याय ॥१७॥

## अथ अष्टादशोऽध्यायः

### सूत उवाच

श्रुत्वा समागत राजा मत्रिभि सहित शुचि । पुर पुरोहित कृत्वा गुत्पुन समम्यगात् ॥१॥  
 कृत्वाऽर्हणा नृप सम्यग्दत्तासनमनुत्तमम् । पप्रच्छ कुशलं गा च विनिवेश पयस्विनीम् ॥२॥  
 स च ता नृपपूजा वै प्रत्यगृह्णाद्यथाविधि । पप्रच्छ कुशलं राज्ञे स्व निवेश निरामयम् ॥३॥  
 वृत्वा कुशलसप्रश्नमुपविष्ट सुखासन । शुक् व्याससुतं शत पर्यपृच्छत पार्थिव ॥४॥  
 किं निमित्तमहाभाग निस्पृहस्य च भा प्रति । जात ह्यागमनं ब्रूहि कार्यं तं मुनिसत्तम ॥५॥

### शुक उवाच

व्यासेनोक्तो महाराजः कुर्वः दारपरिग्रहम् । सर्वेषामाश्रमाणा च गृहस्थाथम उत्तम ॥६॥

मया नागीकृतं वाक्यं मत्वा वधं गुरोरपि । न वधोऽस्तीति तेनोक्तो नाहं तत्कृतवान्पुन ॥७॥  
 इति सदिग्धमनसं मत्वा स मुनिसत्तम । उवाच वचनं तस्य मिथिला गच्छ माशुच ॥८॥  
 याज्योऽस्ति जनकस्तत्र जीवन्मुक्तो नराधिप । विदेहो लोकविदित पाति राज्यमकटकम् ॥९॥  
 कुर्वन् राज्यं तथा राजा मायापाशैर्न बध्यते । त्वं विभेपि कथं पुन वनवृत्तिं परतप ॥१०॥  
 पश्य तं नृपशार्ङ्गं त्यज मोहं मनोगतम् । कुरु दारान्महाभाग पृच्छ वा भूपतिं च तम् ॥११॥  
 सदेहं ते मनोज्ञात् कथयिष्यति पार्थिव । तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य मामेहि तरसा सुत ॥१२॥  
 सप्रोक्तोऽहं महाराज तत्पुरे च तदाजया । मोक्षकामोऽस्मि राजेंद्र ब्रूहि कृत्यं ममानघ ॥१३॥  
 तपस्वीर्यत्रतेज्याश्च स्वाध्यायस्तीर्थसेवनम् । ज्ञानं वा वद राजेंद्र मोक्षं प्रति च कारणम् ॥१४॥

### जनक उवाच

शृणु विप्रेण कर्तव्यं मोक्षमार्गाश्रितेन यत् । उपनीतो वसेदादौ वेदान्म्यामाय वै गुरो ॥१५॥  
 अधोत्य वेदवेदातान्दत्त्वा च गुरुदक्षिणाम् । समावृत्तस्तु गार्हस्थ्ये सदारी निवसेन्मुनि ॥१६॥  
 नान्यवृत्तिस्तु सतोपी निराशीर्गतकल्मष । अग्निहोत्रादिकर्माणि कुर्वाण सत्यवाक्शुचि १७॥  
 पुत्रं पौत्रं समासाद्य धानप्रस्थाश्रमे वसेत् । तपसा पङ्क्तिपूजित्वा भार्यां पुत्रे निवेश्य च ॥१८॥  
 शयानिनीन्यथान्यायमात्मन्यारोप्य धर्मवित् । धमेत्तुर्माश्रमे श्रातं शुद्धे वैराग्यसम्भवे ॥१९॥  
 विरक्तन्यायधिकारोऽस्ति सन्यासे नान्यथा क्वचित् । वेदवाक्यमिदं तस्य नान्यथेति मतिर्मम ॥२०॥  
 शुवाष्टचत्वारिंशद् वैस्वारा वेदयोधिता । चत्वारिंशद्गृहस्थस्य प्रोक्तास्तत्र महात्मभि २१॥  
 अष्टौ च मुक्तिवामस्य प्रोक्ता शमदमादयः । आश्रमादाश्रमं गच्छेदिति सिद्धानुशासनम् ॥२२॥

### श्रीशुक उवाच

उत्पन्ने हृदि वैराग्ये ज्ञानविज्ञानमभवे । अवश्यमेव वस्तव्यमाश्रमेषु वनपु वा ॥२३॥

### जनक उवाच

इन्द्रियाणि बलिष्ठानि न नियुक्तानि मानद । अपक्वस्य प्रकुर्वन्ति विकारास्ताननेकश ॥२४॥  
 भोजनेच्छा सुपेच्छा च शय्येच्छागामजस्य च । यती भूत्वा कथं कुर्याद्विकारे समुपस्थिते ॥२५॥  
 दुर्जरं वासनाजालं न शान्तिमुपयानि वै । अतस्तच्छमनार्थाय ब्रमेण च परित्यजेत् ॥२६॥  
 ऊर्वं सुतं पतत्येव न शयानं पतत्यथ । परित्यज्य परिभ्रष्टो न मार्गं लभते पुन ॥२७॥  
 यथा पिपीलिका मूत्रच्छाग्यायामधिरहति । शनं शनं फलं यानि मुञ्चन पदगामिनी ॥२८॥  
 विहगस्तस्यायाति विघ्नशयामुदस्य वै । भ्रान्तो भवति विश्रम्य गुणं यानि पिपीलिका ॥२९॥  
 मनस्तु प्रबलं काममज्येयमदृष्टारतनि । अनं ब्रमेण जेतव्यमाश्रमानुक्रमेण च ॥३०॥  
 नृस्याश्रमस्योऽपि शान्तं समनिरातरमवान् । न च हृष्येन्न च तपेन्न चाश्रमे समो भवेत् ॥३१॥

विहितं कर्म कुर्वाणस्त्वर्जाश्चितान्वितं च यत् । आत्मलाभेन सन्तुष्टो मुच्यते नात्र सशय ॥३२॥  
 पश्माह राज्यसस्योऽपि जीवन्मुक्तो यथानघ ।  
 विचरामि यथाकामं न मे किञ्चित्प्रजायते ॥३३॥  
 भुजानो विविधान्भोगान्कुर्वन्कार्याण्योक्ताः ।  
 भविष्यामि यथाऽहं त्वं तथा मुक्तो भवानघ ॥३४॥  
 कथ्यते खलु यद्ब्रह्मवश्यं बध्यते कुत ।  
 दृश्यानि पचभूतानि गुणास्तेषां तथा पुन ॥३५॥  
 आत्मा भग्नोऽनुमानेन प्रत्यक्षो न कदाचन । स कथं बध्यते ब्रह्मन्निर्विकारो निरञ्जनः ॥३६॥

मनस्तु सुखदुःखानां महता कारणं द्विज ।

जाते तु निर्मले ह्यस्मिन्सर्वं भवति निर्मलम् ॥३७॥

भ्रमन्सर्वेषु तीर्थेषु स्नात्वा स्नात्वा पुन पुन । निर्मलं न मनो यावत्तावत्सर्वं निरर्थकम् ॥३८॥  
 न देहो न च जीवात्मा नेंद्रियाणि परतप । मन एव मनुष्याणां कारणं बधमोक्षयो ॥३९॥  
 शुद्धो मुक्तः सदैवात्मा न वै बध्येत कर्हिचित् । बधमौशौ मनस्यौ तस्मिञ्छाते प्रशाम्यति ४०॥  
 शत्रुमित्रमुदासीनो भेदा सर्वे मनोगताः । एकात्मत्वे कथं भेदः स भवेदद्वैतदर्शनात् ॥४१॥  
 जीवो ब्रह्म सदैवाहं नात्र कार्या विचारणा । भेदबुद्धिस्तु ससारे वर्तमाना प्रवर्तते ॥४२॥  
 अविद्येयं महाभागं विद्यां चैतन्नित्यतनम् । विद्याविद्ये च विज्ञेयं सर्वदैवं विचक्षणं ॥४३॥

विनाऽऽतपं हि छायायां ज्ञायते च कथं सुखम् ।

अविद्यया विना तद्वत्कथं विद्यां च वक्ति वै ॥४४॥

गुणा गुणेषु वर्तते भूतानि च तथैव च ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु को दोषस्तत्र चात्मनः ॥४५॥

मर्यादां सवरक्षार्थं कृता वदेषु सर्वशः ।

अन्यथा धर्मनाशं त्यागयोगतानामिवानघ ॥४६॥

धर्मनाशे विनष्टं स्याद्व्यापारोऽतिवर्तितः । अतो वदप्रदिष्टेन मार्गेण गच्छतां शुभम् ॥४७॥

श्रीशुक उवाच

सदेहो वर्तते राजत्रं निवर्तते मे क्वचित् । भवता कथितं यत्तच्छृण्वतो म नराधिप ॥४८॥  
 वेदधर्मेषु हिंसा स्यादधर्मबहुला हि सा । कथं मुक्तिप्रदो धर्मो वदोक्तो यत्तं भूपते ॥४९॥  
 प्रत्यक्षेण त्वनाचारं सोमपानं नराधिप । पशूनां हिंसनं तद्ब्रह्मक्षणे चामिपस्य च ॥५०॥

दासराजोऽपि सपूज्य व्यास प्रीतिपुर सरम् । स्वागतेनाभिसत्कृत्य प्रोवाच विहिताजलि ॥८॥

दासराज उवाच

अथ मे सफल जन्म पावित न कुल मुने । देवानामपि दुर्दश यज्जात तव दर्शनम् ॥ ९ ॥  
यदर्थमागतोऽसि त्व तदब्रूहि द्विजसत्तम । अपि दारा धन पुत्रास्त्वदायत्तमिद विभो ॥१०॥  
सरस्वत्यास्तटे रम्ये चकाराश्रममडलम् । व्यासस्तप समायुक्तस्तत्रैवास समाहित ॥११॥  
सत्यवत्या सुतो जातो शतनोरमितद्युते । मत्वा तौ भ्रातरौ व्यास सुखमाप वने स्थित १२॥  
चित्रागद प्रथमजो रूपवाञ्छन्नुतापन । बभूव नृपते पुत्र सर्वलक्षणसयुत ॥१३॥  
विचित्रवीर्यनामासी द्वितीय समजायत । सोऽपि सर्वगुणोपेत शतनो सुखवर्धन ॥१४॥  
गागेय प्रथमस्तस्य महावीरो बलाधिक । तथैव तौ सुतो जातो सत्यवत्या महाबलौ ॥१५॥  
शतनुस्तान्सुतान् वीक्ष्य सर्वलक्षणसयुतान् । अमस्ताजय्यमात्मान देवादीना महामना ॥१६॥  
अथ कालेन कियता शतनु कालपर्ययात् । तत्याज देह धर्मात्मा देहो जीर्णनिवाबरम् ॥१७॥  
कालधर्मगते राज्ञि भीष्मश्चक्रे विधानत । प्रेतकार्याणि सर्वाणि दानानि विविधानि च ॥१८॥  
चित्रागद ततो राज्ये स्थापयामास वीर्यवान् । स्वय न कृतवान् राज्य तस्माद्देवव्रतोऽभवत् ॥१९॥  
चित्रागदस्तु कीर्येण प्रमत्त परदु खद । बभूव बलवान वीर सत्यवत्यात्मज शुचि ॥२०॥  
अर्षकदा महाबाहु सैन्येन महता वृत । प्रचचार वनोद्देशान्पश्यन्बध्याभृगान् हरून् ॥२१॥  
चित्रागदस्तु गधर्वो दृष्ट्वा त मार्गं नृपम । उत्तसारतिक भूमेर्विमानवरमास्थित ॥२२॥  
तत्राभूच्च महद्युद्ध तयो सदृशवीर्ययो । कुरुधने महास्थान त्रीणि वपाणि तापसा ॥२३॥  
इन्द्रलोकमवापाशु गधर्वेण हतो रणे । भीष्म श्रुत्वा चकाराशु तस्योर्ध्वदैहिक तदा ॥२४॥  
गागेय कृतशोकस्तु मन्त्रिभि परिवारित । विचित्रवार्यनामान् राज्येश च चकार ह ॥२५॥  
मन्त्रिभिर्बोधिता पश्चादगुरभिश्र महात्मभि । स्वपुत्र राज्यं दृष्ट्वा पुत्रशोकहृताऽपि च ॥२६॥  
सत्यवत्यतिसतुष्टा बभूव वरवर्णिनी । व्यामोपि भ्रानर श्रुत्वा राजान मुदितोऽभवत् २७॥  
यौवन परम प्राप्त सत्यवत्या सुत शुभ । चकार चित्ता भीष्मोपि विवाहार्थं वनीयस ॥२८॥  
यादाराजसुतास्तिस्र सर्वलक्षणसयुता । तेन राजा विवाहार्थं स्थापिताश्च स्वयंवरे ॥२९॥  
राजानो राजपुत्राश्च समाहूता सहस्रश । इच्छास्वयंवराथ वै पूज्यमाना समागता ॥३०॥  
तत्र भीष्मो महातेजास्ता जहार वनेन वै । निर्मध्य राजक सर्वं रथेनैवेन वीर्यवान् ॥३१॥  
स जित्वा पायिवान्सर्वास्ताश्चादाय महारथ । बाहूवीर्येण तेजस्वी ह्याससाद गजाह्वयम् ॥३२॥  
मातृवद्भृगिनीवच्च पुत्रीयच्चितमन्त्रि । निरत समानयामास वन्यका यामलोचना ॥३३॥  
सत्यवत्यै निवेदान् द्विजानाह्वय सत्वर । दीवजान्येदविदुष पर्यपृच्छच्छुभ दिनम् ॥३४॥



त्वा विवाहसभार तदा वै भ्रातर निजम् । विचित्रवीर्यं धर्मिष्ठ विवाहयति ता यदा ॥३५॥  
 दा ज्येष्ठोऽप्युवाचेद कन्यका जाह्नवीसुतम् । लज्जमानासितापागी तिसूणा चारुलोचना ॥३६॥  
 गापुत्र कुश्रेष्ठ धर्मज्ञ कुलदीपक । मया स्वयवरे शाल्वो वृतोऽस्ति मनसा नृप ३७॥  
 ताऽह तेन राजा वै चित्ते प्रेमसमाकुले । यथायोग्य कुरुष्वद्य कुलस्यास्य परतप ॥३८॥  
 नाह वृतपूर्वास्मि त्व च धर्मभृता वर । बलवानसि गागोय यथेच्छसि तथा कुरु ॥३९॥

सूत उवाच

इवमुक्तस्तथा तत्र कथया कुरुन्दन । अपृच्छद्ब्राह्मणान्वृद्धान्मातर सधियास्तथा ॥४०॥  
 र्वेषा मतमाज्ञाय गागोयो धर्मवित्तम । गच्छति कथका प्राह यथान्चि वरानने ॥४१॥  
 वेसजिताय मा तन गता शाल्वनिकेतम । उवाच त वरास्राहा राजान मनमेष्मितम ॥४२॥  
 विनिर्मुक्तास्मि भोष्मेण त्वन्मनस्वेति धर्मत । आगताऽस्मि महाराज गृहाणाद्य कर मन ॥४३॥  
 धर्मपत्नी तवात्यत भवामि नृपसत्तम । चिन्तितोऽमि मया पूव त्वयाह नान सशय ॥४४॥

शाल्व उवाच

गृहीता त्व वरारोह भोष्मण पश्यतो मम । रथ सस्यापिता तन न ग्रहीष्य कर तव ॥४५॥  
 परोच्छिष्टा च क कन्या गृह्णानि मतिभातर । अतोह न ग्रहीष्यामि त्यक्ता भाष्मेण मातृवत् ॥४६॥  
 रुदती विलपती सा त्यक्ता तन महात्मना । पुनर्भोष्म समागत्य रुदती चदमव्रवात् ॥४७॥  
 शाल्वा मुक्ता त्वया वीरन गृह्णाति गृहाण माम । धर्मज्ञामि महाभाग मरिष्याम्य यथा ह्यहम् ॥४८॥

भोष्म उवाच

अन्यचित्ता कथ त्या वै गृह्णामि वरवर्णिनि । पितर त्व वरारोह ब्रज गीघ्र निराकुला ॥४९॥  
 तयोक्ता सा तु भोष्मण जगाम वनमव हि । तपश्चकार विज्जन तार्थं परमपावन ॥५०॥  
 द्वे भार्ये चानिस्पाडप तस्य राजा यभूवतु । अम्बालिका चाविका च कारिणानसुत गुभे ॥५१॥  
 राजा विचित्रवीर्योऽज्ञो तान्या सह महाबल । रम नानाविहारश्च गृह चापवन तथा ॥५२॥  
 वर्षाणि नव राजत्र कुवन ब्राडा मनारमाम । प्रापासौ मरण भूया गृहीता राज्य मगा ॥५३॥  
 मूत्रे पुत्रेऽतिदुःसाता जाता सरयवती तदा । कारयामास पुत्रस्य प्रेनकार्याणि मन्त्रिभि ॥५४॥  
 भोष्ममाह तर्दरान्त वचन चानिदु सितता । राज्य कुरु महाभाग पितुम्ने शतना सुत ॥५५॥  
 भ्रातुर्मर्या गृहाण त्व वर च परिरक्षय । यथा न नाशमायानि यथातेर्वश इत्युत ॥५६॥

भाष्म उवाच

प्रतिज्ञा मे धृता मात पित्रर्थे,या मया कृता । नाह राज्य वरिष्यामि न चाह दारसुग्रहम् ॥५७॥

विकल्पोपहतस्त्वं वै दूरदेशमुपागतः । न मे विकल्पसंदेहो निर्विकल्पोस्मि सर्वथा ॥३२॥  
 सुखं स्वपिमि विप्राहं सुखं भुजामि सर्वदा । न वदोस्मीति बुद्ध्याहं सर्वदेव सुखी मुने ॥३३॥  
 त्वं तु दुःखी सदैवासि वदोऽहमिति शंकया । इति शंका परित्यज्य सुखी भव समाहितः ॥३४॥  
 देहोऽयं मम बंधोऽस्ति न ममेति च मुक्तता । तथा धनं गृहं राज्यं न ममेति च निश्चयः ॥३५॥

### सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य शुक् प्रीतमनाऽभवत् ।  
 आपृच्छथ तं जगामाशु व्यासस्याश्रममुत्तमम् ॥३६॥

आगच्छतं सुतं दृष्ट्वा व्यासोपि सुखमातवान् । आलिङ्ग्याध्नाय मूर्धानं पप्रच्छ कुशलं पुनः ॥३७॥  
 स्थितस्तत्राश्रमे रम्ये पितुः पार्श्वे समाहितः । वेदाध्ययनसंपन्न सर्वशास्त्रविशारदः ॥३८॥  
 जनकस्य दशा दृष्ट्वा राज्यस्थस्य महात्मन । स निवृत्तिं परा प्राप्य पितुराश्रमसंस्थितः ॥३९॥  
 पितृणां सुभगा कन्या पीवरी नाम सुन्दरी । शुक्श्चकार पत्नी ता योगमार्गस्थितोपि हि ॥४०॥  
 स तस्या जनयामास पुत्राश्रतुर एव हि । कृष्णं गौरप्रभं चैव भूरि देवश्रुतं तथा ॥४१॥  
 कन्या कीर्ति समुत्पाद्य व्यासपुत्रः प्रतापवान् । ददौ विभ्राजपुत्राय त्वणुहाय महात्मने ॥४२॥  
 लणुहस्य सुत श्रीमान्ब्रह्मदत्तः प्रतापवान् । ब्रह्मज्ञः पृथिवीपालः शुक्कन्यासमुद्भवः ॥४३॥  
 कालेन किमता तत्र नारदस्थोपदेशतः । ज्ञानं परमक प्राप्य योगमार्गमनुत्तमम् ॥४४॥  
 पुत्रे राज्यं निषापाय गतो बदरिकाश्रमम् । मायावीजोपदेशेन तस्य ज्ञानं निरर्गलम् ॥४५॥  
 नारदस्य प्रसादेन ज्ञातं सद्यो विमुक्तिदम् । कैलासशिखरे रम्ये त्यक्त्वा संगं पितुः शुक्ः ॥४६॥  
 ध्यानमास्थाय विपुलं स्थितः संगपराङ्मुखः । उत्पपात गिरेः शृङ्गात्सिद्धिं च परमां गतः ॥४७॥  
 आवासागो महातेजा विरराज यथा रविः । गिरेः शृङ्गे द्विधा जातं शुक्स्योत्पतने तदा ॥४८॥  
 उत्पाता बहवो जाताः शुक्श्चावासागोऽभवत् ।  
 अन्तरिक्षे यथा वायुः स्तूपमानः सुरपिभिः ॥४९॥  
 तेजसाऽतिविराजन्वै द्वितीय इव भास्करः ।  
 व्यासस्तु विरह्रात्रातः ब्रह्मन्पुत्रेति चासृष्टत् ॥५०॥  
 गिरेः शृङ्गे गतस्तत्र शुको यत्र स्थितोऽभवत् ।  
 ब्रह्ममानं तदा दीनं ध्यायं मत्वा श्रमाशुलम् ॥५१॥  
 त्र्यंभुतगत्रः शासी प्रतिशब्दमदात्तदा । तत्राद्यापि गिरेः शृङ्गे प्रतिशब्दः स्फुटोऽभवत् ॥५२॥  
 तं समाश्रय ध्यानं शीघ्रमन्वितम् । पुत्र पुत्रेति भाषन्तं विरह्येण परिष्कृतम् ॥५३॥

शिवस्तत्र समागत्य पाराशर्यमबोधयत् । व्यास शोकं मा कुरु त्वं पुत्रस्ते योगवित्तमः ॥५४॥  
परमां गतिमापन्नो दुर्लभा चाकृतात्मभिः । तस्य शोको न कर्तव्यस्त्वया शोकं विजानता ॥५५॥  
कीर्तिस्ते विपुला जाता तेन पुत्रेण चानघ ।

व्यास उवाच

न शोको याति देवेश किं करोमि जगत्पते ॥५६॥  
अतृप्ते लोचने मेऽद्य पुत्रदर्शनलालसे ।

महादेव उवाच

छाया द्रक्ष्यसि पुनस्य पार्श्वस्था सुमनोहराम् ॥५७॥  
तां वीक्ष्य मुनिशार्दूल शोक जहि परतप ।

सूत उवाच

तदा ददर्श व्यासस्तु छाया पुत्रस्य सुप्रभाम् ॥५८॥  
दस्वा वरं हरस्तस्मै तत्रैवातरधीयत ।  
अन्तर्हिते महादेवे व्यास स्वाश्रममभ्यगात् ॥५९॥  
शुकस्य विरहेणापि तप्त परमदु खित ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

अथ विंशोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

शुकस्तु परमा सिद्धिमाप्तवान्देवसत्तम । किंचकार ततो व्यासस्तन्नो ब्रूहि सविस्तरम् ॥१॥

सूत उवाच

दिव्या व्यासस्य येऽप्यासन्वेदाभ्यासपरायणा । आज्ञामादाय ते सर्वे गता पूर्वं महीतले ॥२॥  
असितो देवलश्चैव वैरापायन एव च । जैमिनिश्च सुमनुश्च गताः सर्वे तपोधनाः ॥३॥  
सानेतान्वीक्ष्य पुत्रं च लोकातरितमप्युन । व्यासः शोत्रसमात्रातो गमनायाव रोन्मतिम् ॥४॥  
सस्मार मनसा व्यासस्ता निपादमुता शुभाम् । मातरं जाह्नवीतीरे मुक्तां शोत्रसमन्विताम् ॥५॥  
स्मृत्वा सत्यवती व्यासस्त्यक्त्वा तं पर्वतोत्तमम् । आजगाम महानेजा जन्मस्थानं स्वकं मुनिः ॥६॥  
द्वीपं प्राप्याय पप्रच्छ क्व गता सा वरानना । निपादास्तं समाचर्युदंता रामे तु हन्यका ॥७॥

दासराजोऽपि सपूज्य व्यास प्रीतिपुर सरम् । स्वागतेनाभिसत्कृत्य प्रोवाच विहिताजलि ॥८॥

दासराज उवाच

अद्य मे सफल जन्म पावित न कुल भुने । देवानामपि दुर्दशं यज्जात तव दर्शनम् ॥ ९ ॥  
यदर्थमागतोऽसि त्व तदब्रूहि द्विजसत्तम । अपि दास धन पुत्रास्त्वदायत्तमिद विभो ॥१०॥  
सरस्वत्यास्तटे रम्ये चकाराश्रममडलम् । व्यासस्तप समायुक्तस्तत्रैवास समाहित ॥११॥  
सत्यवत्या सुतो जातो शतनोरमितद्युते । मत्वा तौ भ्रातरौव्यास सुखमाप वने स्थित १२॥  
चित्रागद प्रथमजो रूपवाञ्छुद्रुतापन । बभूव नृपते पुत्र सर्वलक्षणसयुत ॥१३॥  
विचित्रवीर्यनामासौ द्वितीय समजायत । सोऽपि सर्वगुणोपेत शतनो सुखवर्धन ॥१४॥  
गागेय प्रथमस्तस्य महावीरो बलाधिक । तथैव तौ सुतौ जातौ सत्यवत्या महाबली ॥१५॥  
शतनुस्तान्मुतान् वीक्ष्य सर्वलक्षणसयुतान । अमस्ताजय्यमात्मान देवादीना महामना ॥१६॥  
अथ कालेन कियता शतनु कालपर्ययात् । तत्पाज दह धर्मात्मा देही जीर्णमिवावरम् ॥१७॥  
कालधर्मगते राज्ञि भोष्मश्चक्रे विधानत । प्रेतकार्याणि सवाणि दानानि विविधानि च ॥१८॥  
चित्रागद ततो राज्ये स्थापयामास वीर्यवान । स्वय न कृतवान् राज्य तस्माद्देवव्रतोऽभवत् ॥१९॥  
चित्रागदस्तु वीर्येण प्रमत्त परदु खद । बभूव बलवान् वीर सत्यवत्यात्मज शुचि ॥२०॥  
अथैवदा महाबाहु सैषेन महता वृत् । प्रचचार वनोद्देशोपस्यन्वध्याभृगान् रहन् ॥२१॥  
चित्रागदस्तु गधर्वो दृष्ट्वा त मार्गं नृपम । उत्तत्तारानिभ भूमेर्विमानवरमास्थित ॥२२॥  
तत्राभूच्च महद्युद्ध तयो सदृशवीर्ययो । कुम्भेन महान्बान श्रीणि वपाणि तापसा ॥२३॥  
इन्द्रलोकमवापाणु गधर्वेण हतो रणे । भोष्म ध्रुत्वा चकारासु तस्योर्ध्वदैहिक तदा ॥२४॥  
गागेय कृतशौर्यस्तु मन्त्रिभि परिवारित । विचित्रवीर्यनामान् राज्येन च चवार ह ॥२५॥  
मन्त्रिभिवोषिता पश्चाद्गुरुभिश्च महात्मभि । स्वपुत्र राज्यं दृष्ट्वा पुत्रशोकहृताऽपि च ॥२६॥  
सत्यवत्यतिमनुष्टा यनूव वरवर्णिनी । ध्यातोपि भ्रातर ध्रुत्वा राजान मुदितोऽभवत् २७॥  
यौत्रन परम प्राप्त सत्यवत्या सुत शुभ । चकार चित्ता नीष्मापि विनाहार्य वनीयस ॥२८॥  
शाशिराजमुतास्तिष्ठ सर्वलक्षणसयुता । तेन राजा विवाहार्थं स्यापिताश्च स्वयवरे ॥२९॥  
राजानो राजपुत्राश्च समाहृता सहस्रश । इच्छाम्यवधरार्थं वै पूज्यमाना समागता ॥३०॥  
तत्र भोष्मो महातेजाम्ता जहार वनेन यै । निर्मथ्य रात्रक सर्वं रयेनेकेन धीर्मवान् ॥३१॥  
स जित्वा पापिबान्धवान्ताश्चाशय महारथ । यादृशवीर्येण तेजस्यो ह्याससाद गजाह्वयम् ॥३२॥  
मानुबद्भुगिनीवेष्व पुत्रीवच्चित्तमन्त्रि । निम्न समानयामास वन्द्यवा वामलोचना ॥३३॥  
सत्यवत्यं निवृत्तान् दिजानान्पु सत्वर । दिवसान्धेदविदुष पर्यंपृच्छच्छुभ दिनम् ॥३४॥

कृत्वा विवाहसंभारं तदा वै भ्रातरं निजम् । विचित्रवीर्यं धर्मिष्ठं विवाहयति ता यदा ॥३५॥  
 तदा ज्येष्ठोऽप्युवाचैवं कन्यका जाल्लवीसुतम् । लज्जमानासितापागी तिसृणा चारुलोचना ॥३६॥  
 गंगापुत्र कुरुश्रेष्ठ धर्मज्ञ कुलदीपक । मया स्वयंवरे शाल्वो वृत्तोऽस्ति मनसा नृप. ३७॥  
 वृत्ताऽहं तेन राज्ञा वै चित्ते प्रेमसमाकुले । यथायोग्यं कुरुष्वच्च कुलस्यास्य परतप ॥३८॥  
 तेनाहं वृतपूर्वास्मि त्वं च धर्मभृता वर । ब्रह्मवानसि गागेय यथेच्छसि तथा कुह ॥३९॥

### सूत उवाच

एवमुक्तस्तथा तत्र कन्यया कुरुनदन । अपृच्छद्ब्राह्मणान्वृद्धान्मातरं सविवास्तथा ॥४०॥  
 सर्वेषा मतमाज्ञाय गागेयो धर्मवित्तम । गच्छेति कन्यका प्राह यथारचि वरानने ॥४१॥  
 विसर्जिताथ सा तेन गता शाल्वनिकेतम् । उवाच त वरारोहा राजानं मनमैप्सितम् ॥४२॥  
 विनिर्मुक्तास्मि भीष्मेण त्वग्मनस्वेति धर्मत । आगताऽस्मि महाराज गृहाणाद्य कर मम ॥४३॥  
 धर्मपत्नी तवात्यत भवामि नृपसत्तम । चितिनोऽसि मया पूर्वं त्वयाह नात्र संशय ॥४४॥

### शाल्व उवाच

गृहीता त्व वरारोहे भीष्मेण पश्यतो मम । रथे सस्यापिता तेन न ग्रहीष्ये कर तव ॥४५॥  
 परोच्छिष्टा च क कन्या गृह्णाति मतिमान्नर । अतोह न ग्रहीष्यामि त्यक्त्वा भीष्मेण मातृवत् ॥४६॥  
 रुदती विलपती सा त्यक्त्वा तेन महात्मना । पुनर्भोष्मि समागत्य रुदती चैवमब्रवीत् ॥४७॥  
 शाल्वो मुक्ता त्वया वीरन गृह्णाति गृहाण माम् । धर्मज्ञोसि महाभाग मरिष्याम्यन्यथा ह्यहम् ॥४८॥

### भीष्म उवाच

अन्यचित्ता कथ त्ना वै गृह्णामि वरवर्णिनि । पितर त्व वरारोहे ब्रज शीघ्र निराकुला ॥४९॥  
 तयोक्ता सा तु भीष्मेण जगाम वनमेव हि । तपश्चकार रिजने तीर्थे परमपावने ॥५०॥  
 द्वे भार्ये चातिरपाड्ये तस्य राज्ञो वभूवन्तु । अम्बालिका चादिका च काशिराजसुने शुभे ॥५१॥  
 राजा विचित्रवीर्योऽसौ ताभ्या सह महाबल । रेमे नानाविहारंश्च गृहे धीपवने तथा ॥५२॥  
 वर्षाणि नव राजेन्द्र कुर्वन् क्रीडा मनोरमाम् । प्रापामो भरण भूयो गृहीतो राजयत्नया ॥५३॥  
 मृने पुत्रेऽतिदुरागता जाता सत्यवती तदा । कारयामास पुत्रस्य प्रेतकार्याणि मन्त्रिभि ॥५४॥  
 भीष्ममाह तर्दकान्ते वचन चातिदु खिता । राज्य कुह महाभाग पितुस्ते शंतनो. सुत ॥५५॥  
 धातुर्भार्या गृहाण त्व वंश च परिरक्षय । यया न नाशमायाति ययानेवंश इत्युत ॥५६॥

### भीष्म उवाच

प्रतिज्ञा मे श्रुता मात पित्रर्थेऽया मया कृता । नाहं राज्य वरिष्यामि न चाहं दारसंप्रहम् ॥५७॥

## सूत उवाच

तदा चिंतातुरा जाता कथं वशो भवेदिति । नालसाद्धि सुखं मह्यं समुत्पन्ने ह्यराजके ॥५८॥  
 गागेयस्तामुवाचेदं मां चिंतां कुरु भामिनि । पुत्रं विचित्रवीर्यस्य क्षेत्रजं चोपपादय ॥५९॥  
 कुलीनं द्विजमाहूय बध्वा सह नियोजय । नात्र दोषोऽस्ति वदेऽपि कुलरक्षाविधौ किल ६०॥  
 पौत्रं चैव समुत्पाद्य राज्यं देहि शुचिस्मिते । अहं च पालयिष्यामि तस्य शासनमेव हि ॥६१॥  
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कानीनं स्वसुतं मुनिम् । जगाम मनसा व्यासं द्विपायनमकल्मषम् ॥६२॥

स्मृतमानस्ततो व्यास आजगाम स तापस ।

कृत्वा प्रमाणं मात्रेऽथ सस्थितो दीप्तिमान्मुनि ॥६३॥

भीष्मेण पूजितं कामं सत्यवत्या च मानितं । तस्यौ तत्र महातेजा विधूमोऽग्निरिवापर ॥६४॥  
 तमुवाच मुनिं माता पुत्रमुत्पादयाधुना । क्षेत्रे विचित्रवीर्यस्य सुन्दरं तव वीर्यजम् ॥६५॥  
 व्यासं श्रुत्वा वचो मातुरासत्वाकममन्यत । क्षीमित्युक्त्वा स्थितस्तत्र ऋतुकालमचित्तपत ६६॥  
 अबिका च यदा स्नाता नारी ऋतुमती तदा । सगं प्राप्य मुने पुत्रममृताधं महाबलम् ॥६७॥  
 जन्मान्धं च सुतं वीक्ष्य दुःखिता सत्यवत्यपि । द्वितीया च बधूमाह पुत्रमुत्पादयाशु वै ॥६८॥  
 ऋतुकालेऽथ सप्राप्ते व्यासेन सह सगता । तथा चाबालिका रात्रौ गर्भं नारी दधार सा ॥६९॥  
 साऽपि पादु सुतो जातो राज्ययोग्यो न समतः । पुत्रार्थं प्रेरयामास वर्षान्ते च पुनर्वधूम ॥७०॥  
 आहूय च ततो व्यासं सप्रार्थ्यं मुनिसत्तमम् । प्रेषयामास रात्रौ सा शयनागारमुत्तमम् ॥७१॥

न गता च वधूस्तत्र प्रेष्या सप्रेषिता तथा ।

तस्या च विदुरो जातो दास्या धर्मासतः शुभ ॥७२॥

एव व्यासेन ते पुत्रा धृतराष्ट्रादयस्त्रयः । उत्पादिता महावीरा वदरक्षणहेतवे ॥७३॥

एतद् सर्वमाख्यातं तस्य वदाममुद्भूतम् । व्यासेन रक्षितो वशो भ्रातृधर्मविदाजघा ॥७४॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणेऽष्टदशसाहस्रधा संहिताया प्रथमस्कन्धे चिंतोऽध्याय ॥२०॥

वेदाष्टैर्गुणितमितं [ ११८४ ] सार्धं द्लोकं सविस्तरम् ।

देवीभागवतस्यास्य प्रथमस्कन्ध ईरित ॥ १ ॥

ममाप्तोऽयं प्रथमः स्कन्धः ।

श्रीगणेशाय नमः

# श्रीमद्देवीभागवतम्

द्वितीयः स्कन्धः

—:ॐ:—

प्रथमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

आश्चर्यकरमेतत्ते वचनं गर्भहेतुकम् । सन्देहोऽत्र समुत्पन्नः सर्वेषां नस्तपस्विनाम् ॥१॥  
माता व्यागस्य मेघाविभ्राम्ना सत्यवतीति च । विवाहिता पुरा जाता राजा शन्ननुना यया ॥२॥  
उस्याः पुत्रः कथं व्यासः सती स्वमवने स्थिता । ईदृशी सा कथं राजा पुनः शन्ननुना वृता ॥३॥  
तस्यां पुत्रावुभौ जातौ तत्त्वं कथय मुप्रत । विस्तरेण महाभाग कथा परमपावनीम् ॥४॥  
उत्पत्तिं वेदव्यासस्य सत्यवत्यास्तथा पुन । श्रोतुकामाः पुन सर्वे ऋषयः संशितव्रता ॥५॥

सूत उवाच

प्रणम्य परमा शक्तिं चतुर्वर्गप्रदायिनीम् । आदिनाक्तिं वदिष्यामि कथा पौगणिकी शुभाम् ॥  
दग्धोच्चारणमात्रेण गिद्धिर्भवति शाश्वती । व्याजेनापि हि बीजस्य वाग्भवस्य विरोधतः ॥७॥  
सम्यक्सर्वार्थिगमना सर्वे सर्वकामार्थसिद्धये । स्मर्तव्या सर्वथा देवी वाष्टितार्थप्रदायिनी ॥८॥  
राजोपरिचरो नाम धामिकः सत्यसुन्दरः । चेदिदेशपति श्रीमान्वभूव द्विजपूजकः ॥९॥  
सपना तस्य तुष्टेन विमानं स्थाटिकं शुभम् । द्रतमिन्द्रेण तत्सर्वं मुन्दरं प्रियवाम्यया ॥१०॥  
तेनाह्वस्तु सर्वत्र याति दिग्धेन भूपतिः । न भूमावुपरिस्थोऽग्री तेनोपरिचरो वसुः ॥११॥  
विरघातः सर्वलोकेषु धर्मनित्यः ए भूपतिः । तस्य भार्या वराहोदा गिरिवानाम मुन्दरी ॥१२॥

अहो मद्वृद्धिर्द्विजोऽय प्रहीष्यञ्जले मग्न एवाद्य मा वै गृहीत्वा ।

मनो व्याकुल पञ्चबाणातिविद्ध न कोऽपीह शक्त प्रतीप हि कतुम् ॥१३॥

इति संचित्य सा बाञ्जा तमुवाच महामुनिम् । धैर्यं कुरु महाभाग पर पार नयामि वै ॥१४॥

### सूत उवाच

पाराशरस्तु तच्छ्रुत्वा वचन हितपूर्वकम् । कर त्यक्त्वा स्थितस्तत्र सिधो पार गत पुन ॥

मत्स्यगधा प्रजग्राह मुनि कामातुरस्तदा । वपमाना तु सा कया तमुवाच पुर स्थितम् ॥१६॥

दुग्धाऽह मुनिश्रेष्ठ कथं त्वं नोपशकसे । समानरूपयोः कामसयोगस्तु सुखावह ॥१७॥

इत्युक्तन तु सा कया क्षणमात्रेण भामिनी । कृता योजनगधा तु सुरूपा च वरानना ॥१८॥

मृगनाभिसुगधा ता कृत्वा काता मनोहराम् । जग्राह दक्षिणे पाणौ मुनिममथपीडित ॥१९॥

ग्रहीतुकामं तं प्राह नाम्ना सत्यवती शुभा । मुनं पश्यति लोकोऽयं पिता चैव तटस्थित ॥२०॥

पशुधर्मो न मं प्रीतिं जनयत्यतिदारुणम् । प्रतीक्षस्व मुनिश्रेष्ठ यावद्भवति यामिनी ॥२१॥

रात्रौ व्यवाय उद्दिष्टो दिवा न मनुजस्य हि । दिवासगं महादोषं पश्यति किल मानवा ॥२२॥

कामं यच्छं महाबुद्धे लोकनिदा दुरासदा । तच्छ्रुत्वा वचनं तस्या युक्तमुक्तमुदारधी ॥२३॥

नीहारं कल्पयामास शीघ्रं पुण्यबलेन वै । नीहारं च समुत्पन्ने तटऽतितमसा युत ॥२४॥

कामिनीं तं मुनिं प्राह मृदुपूर्वमिदं वचं । कयाऽहं द्विजगार्दूलं भक्त्वा गतासि कामत ॥२५॥

अमोघवीयस्व ब्रह्मका गतिर्मे भवदिति । पितरं किं ब्रवीम्यद्य सगर्भा चद्भ्रवाम्यहम् ॥२६॥

त्वं गमिष्यसि भुक्त्वा मां किं करोमि वदस्व ततः ।

### पाराशर उवाच

कातऽद्य मप्रियं कृत्वा कथं व त्वं भविष्यसि ॥२७॥

वृणोष्व च वरं भीरुं यं त्वमिच्छसि भामिनि ।

### सत्यवत्युवाच

यथा मं पितरौ लोके न जानीते हि मानद ॥२८॥

कयाव्रतं न मं हन्यात्तथा कुरु द्विजोत्तम । पुत्रश्च त्वत्समं कामं भवदद्भुतवीयवान् ॥२९॥

गधोऽयं सवदा मे स्याद्यौवनं च नव नवम् ।

### पाराशर उवाच

शृणु सुदरि पुत्रस्तं विष्वगसंभवं शुचिं ॥३०॥

भविष्यति च विख्यातस्त्रैलोक्यं धरर्वाणि । मेनचित्कारणेनाहं जातं कामातुरस्त्वयि ॥३१॥

कदापि च न समोहो भूतपूर्वो वरानन । दष्टा चाप्सरसा रूपं सदाऽहं धैर्यमावहम् ॥३२॥



देवयोगेन वीक्ष्य त्वा यामस्य वशगोऽभवम् । तत्किंचित्कारणं त्रिद्धिं देव हिदुरतिक्रमम् ॥३३॥  
 दृष्ट्वाऽहं चातिदुर्गन्धा त्वा कथं मोहमाप्नुयाम् । पुराणकर्ता पुत्रस्ते भविष्यति वरानने ॥३४॥  
 वेदविद्भ्रागवर्ता च ख्यातश्च भुवननये ।

### सूत उवाच

इत्युक्त्वा ता वशं याता भुक्त्वा स मुनिसत्तम ॥३५॥

जगाम तरसा स्नात्वा कालिंदीसलिले मुनि । साऽपि सत्यवती जाता सद्यो गर्भवती सती ॥३६॥  
 सुपुत्रे यमुनाद्वीपे पुत्रं काममिवापरम् । जातमात्रस्तु तेजस्वी तामुवाच स्वमातरम् ॥३७॥  
 तपस्येव मन कृत्वा विविधे चातिवीर्यावान् । गच्छ मातर्यथाकामं गच्छान्यहमत परम् ॥३८॥  
 तप कर्तुं महाभागे दर्शयिष्यामि वै स्मृतं । मातर्यदा भवेत्कार्यं तव किंचिदनुत्तमम् ॥३९॥

स्मर्तव्योऽहं तदा शीघ्रमागमिष्यामि भामिनि ।

स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि त्यक्त्वा चिंतां सुखं वस ॥४०॥

इत्युक्त्वा निर्ययौ व्यास साऽपि पितृतिकं गता ।

द्वीपे न्यस्तस्तथा बालस्तस्माद्द्वैपायनोऽभवत् ॥४१॥

जातमात्रो जगामाशु वृद्धिं विष्णवशमोगतं । तीर्थे तीर्थे कृतस्नानश्चचार तप उत्तमम् ॥४२॥  
 एव द्वैपायनो जज्ञे सत्यवत्या पराशरात् । चकार वेदशास्त्राश्च प्राप्तं ज्ञात्वा कलेर्युगम् ॥४३॥  
 वेदविस्तारकरणाद्वासनामाऽभवन्मुनि । पुराणसहिताश्चक्रे महाभारतमुत्तमम् ॥४४॥  
 शिष्यान्व्यापयामास वेदान्कृत्वा विभागशः । सुमन्तु जैमिनि पैल वैशम्पायनमेव च ॥४५॥  
 असितं देवलं चैव शुक्रं चैव स्वमात्मजम् । एतच्च कथितं सर्वं कारणं मुनिसत्तमा ॥४६॥

### सूत उवाच

सत्यवत्या सुतस्यापि समुत्पत्तिस्तथा शुभा । सशयोऽत्र न कर्तव्यं सम्भवे मुनिसत्तमाः ॥४७॥  
 महता चरिते चैव गुणा ग्राह्या मुनेरिति । कारणाच्च समुत्पत्तिं सत्यवत्या जपोदरे ॥४८॥  
 पाराक्षरेण सयोगं पुन शन्तनुना तथा । अन्यथा तु मुनेश्चित्तं कथं कामाकुलं भवेत् ॥४९॥  
 अनार्यजुष्टं धर्मज्ञं कृतवान्स कथं मुनि । सकारणेयमुत्पत्तिं कथिताऽऽश्चर्यकारिणी ॥५०॥  
 श्रुत्वा पापाच्च निर्मुक्तो नरो भवति सर्वथा । य एतच्छ्रुत्वा महाह्यानं श्रूणोति श्रुतिमानर ॥५१॥  
 न दुर्गतिमवाप्नोति सुखी भवति सर्वदा ॥५२॥

पुत्राश्चास्य महावीर्याः पञ्चासन्नमितोजसः । पृथग्देशेषु राजानः स्थापितास्तेन भूभुजा ॥१३॥  
 वसोस्तु पत्नी गिरिका कामान्काले न्यवेदयत् । ऋतुकालमनुप्राप्ता स्नाता पुंसवने शुचिः ॥१४॥  
 तदहः पितरश्चैनमूचुर्जहि मृगानिति । तच्छ्रुत्वा चितयामास भार्यामृतुमती तथा ॥१५॥  
 पितृवाक्यं गृहं मत्वा कर्तव्यमिति निश्चितम् । चचार मृगया राजा गिरिका मनसा स्मरन् ॥१६॥  
 वने स्थितः स राजर्षिश्चित्ते सस्मार भामिनीम् । अतीवरूपसम्पन्ना साक्षाच्छ्रियमिवापराम् ॥१७॥  
 तस्य रेतः प्रचस्कंद स्मरतस्ता च कामिनीम् । वटपत्रे तु तद्राजा स्कन्नमाश्रं समाक्षिपत् ॥१८॥  
 इदं वृथा परिस्कन्नं रेतो वै न भवेत्कथम् । ऋतुकालं च विज्ञाय मतिं चक्रे नृपस्तदा ॥१९॥  
 अमोघं सर्वथा वीर्यं मम चैतन्न संशयः । प्रियायै प्रेषयाम्येतदिति बुद्धिमक्ल्पयत् ॥२०॥  
 दुरुप्रस्थापने काले महिष्याः प्रसमीक्ष्य स । अभिमन्व्याथ तद्वीर्यं वटपर्णपुटे कृतम् ॥२१॥  
 पार्श्वस्थं श्येनमाभाष्य राजोवाच द्विज प्रति । गृहाणेदं महाभाग गच्छ शीघ्रं गृहं मम ॥२२॥  
 मत्प्रीत्यर्थमिदं सौम्य गृहीत्वा त्वं गृहं नय । गिरिकायै प्रयच्छाशु तस्यास्त्वार्तवमद्य वै ॥२३॥

### सूत उवाच

इत्युक्त्वा प्रददौ पर्णं श्येनाय नृपसत्तमः । स गृहीत्वोत्पपाताशु गगनं गतिवित्तमः ॥२४॥  
 गच्छंतं गगनं श्येनं धृत्वा चंचूपुटे पुटम् । तमपश्यदथायान्तं खगं श्येनमथाऽपरः ॥२५॥  
 आमिषं स तु विज्ञाय शीघ्रमभ्यद्रवत्स्रगम् । तुण्डयुद्धमथाकाशे तादुभी सम्प्रचक्रतु ॥२६॥  
 युद्धयतीरपतद्रेतस्तच्चापि यमुनाभसि । खगौ तौ निर्गतौ कामं पुटके पतिते तदा ॥२७॥  
 एतस्मिन्ममये वाचिदद्रिका नाम चाप्सरा । ब्राह्मणं समनुप्राप्तं सन्ध्यावन्दनतत्परम् ॥२८॥  
 धुर्वती जलवेलि सा जले नग्ना चचार सा । जग्राह चरणं नारी द्विजस्य वरवर्णिनी ॥२९॥  
 प्राणायामपरः सोऽथ दृष्ट्वा ता कामचारिणीम् । शशाप भव मत्स्यो त्वं ध्यानविघ्नकरी यतः ॥३०॥  
 सा शप्ता विप्रमुख्येन बभूव यमुनाचरी । शफरी रूपसम्पन्ना ह्यद्रिका च वराप्सराः ॥३१॥  
 श्येनपादपरिभ्रष्ट तच्छृङ्गमथ वासवी । जग्राह तरसाऽम्येत्य साऽद्रिका मत्स्यरूपिणी ३२॥  
 अथ कालेन रिपता मत्स्यो ता मत्स्यजीवनः । सप्राप्ते दशमे मासि बबध ता मनोरमाम् ॥३३॥  
 उदरं विददाराशु स तस्या मत्स्यजीवनः । युग्मं विनि सूतं तस्मादुदरान्मानुपाकृति ॥३४॥  
 यालः वृमारः सुभगस्तथा बन्धा धुमानना । दृष्ट्वाऽऽश्चर्यमिदं सोऽथ विस्मयं परमं गतः ॥३५॥  
 राज्ञे निवेदयामास पुत्रो द्वौ तु क्षपोद्भवी । राजाऽपि विस्मयाविष्टः सुतं जग्राह तं शुभम् ॥  
 स मत्स्यो नाम राजाऽसी घामिकः सत्यसंगरः । वसुपुत्रो महातेजाः पित्रा तुल्यपराक्रमः ॥३७॥  
 बालिनः वसुना दत्ता तरसा जलजीविने । नाम्ना कालीति विख्याता तथा मत्स्योदरीति च ॥  
 मत्स्यगन्धेति नाम्ना वै गुणेन समजायत । विवर्धमाना दासस्य गृहे सा वासवी शुभा ॥३९॥

ऋषय ऊचुः

अद्रिका मुनिना शप्ता मत्स्यी जाता वराप्सराः । विदारिता च दाशेन मृता च भक्षिता पुनः ॥४०॥  
किं बभूव पुनस्तस्या अप्सराया वदस्व तत् । शापस्यातं कथं सूत कथं स्वर्गमवाप सा ॥४१॥

सूत उवाच

शप्ता यदा स मुनिना विस्मिता संबभूव ह । स्तुति चकार विप्रस्य दीनेव रुदती तदा ॥४२॥  
दयावान्ब्राह्मण. प्राह ता तदा रुदती स्त्रियम् । मा शोकं कुरु कल्याणि शापात् ते वदाम्यहम् ४३॥  
मत्क्रोधशापयोगेन मत्स्ययोनिं गता शुभे । मानुषी जनयित्वा त्वं शापमोक्षमवाप्स्यसि ॥४४॥  
इत्युक्त्वा तेन सा प्राप मत्स्यदेहं नदीजले । बालकौ जनयित्वा सा मृता मुक्ता च शापतः ॥४५॥  
सत्यज्य रूपं मत्स्यस्य दिव्यरूपमवाप्य च । जगामामरमार्गं च शापाते वरवर्णिनी ॥४६॥  
एवं जाता वरा पुत्री मत्स्यगंधा वरानना । पुत्री च पाल्यमाना सा दाशगेहे व्यवर्धत ॥४७॥  
मत्स्यगधा तदा जाता किशोरी चातिसुप्रभा । तस्य कार्याणि कुर्वाणा वासवी चातिसुप्रभा ॥४८॥  
इति श्रीमद्देवीभागवते द्वितीयस्कन्धे मत्स्यगन्धोत्पत्तिर्नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

सूत उवाच

एकदा तीर्थयात्राया ब्रजन्याराधरो मुनि । आजगाम महातेजा कालिद्यास्तटमुत्तमम् ॥१॥  
निपादमाह धर्मात्मा कुर्वन्तं भोजन तदा । प्रापयस्व पर पार कालिद्या उडुपेन माम् ॥२॥  
दाश श्रुत्वा मुनेर्विक्रय कुर्वाणो भोजन तटे । उवाच ता सुता बाला मत्स्यगन्धा मनोरमाम् ॥३॥  
उडुपेन मुनिं बाले पर पार नयस्व ह । गनुकामोऽस्ति धर्मात्मा तापसोऽयं शुचिस्मिते ॥४॥  
इत्युक्त्वा सा तदा पित्रा मत्स्यगंधाऽथ वासवी । उडुपे मुनिमासीन सवाह्वयति भामिनी ॥५॥  
ब्रजन् सूर्यसुतातोये भावित्वाद्देवयोगत । कामार्तस्तु मुनिर्जातो दृष्ट्वा ता चारुलोचनाम् ॥६॥  
गृहीतुकाम स मुनिर्दृष्ट्वा व्यजितपीवनाम् । दक्षिणेन करेणैनामस्पृशद्दक्षिणे करे ॥७॥  
तमुवाचासितापागी स्मितपूर्वमिद वच । कुलस्य सदृश व किं श्रुतस्य तपसश्च किम् ॥८॥  
त्वं वै वसिष्ठदायाद. कुलशीलसमन्वितः । किं चिकीर्षसि धर्मज्ञ मन्मथेन प्रपीडित. ॥९॥  
दुर्लभं मानुषं जन्म भुवि ब्राह्मणवत्तम । तत्रापि दुर्लभ मन्ये ब्राह्मणत्वं विशेषत ॥१०॥

कुलेन शीलेन तथा श्रुतेन द्विजोत्तमस्त्वं किल धर्मविचच ।

अनार्यभावं कथमागतोऽसि विप्रैर्द्र मा वीक्ष्य च मीनगन्धाम् ॥११॥

मदीये धरीरे द्विजामोघबुद्धे शुभं किं समालोक्य पाणि ग्रहीतुम् ।

समीपं समावासि कामानुरस्त्वं कथं नाभिजानासि धर्मं स्वकीयम् ॥१२॥

अहो मद्वुद्धिर्द्विजोऽय ग्रहीष्यञ्जले मग्न एवाद्य मा वै गृहीत्वा ।

मनो व्याकुल पञ्चवाणातिविद्ध न कोऽपीह द्यक्त प्रतीप हि कर्तुम् ॥१३॥

इति संचित्य सा बाला तमुवाच महामुनिम् । धैय कुरु महाभाग पर पार नयामि वै ॥१४॥

### सूत उवाच

पाराशरस्तु तच्छ्रुत्वा वचन हितपूर्वकम् । कर त्यक्त्वा स्थितस्तत्र सिधौ पार गत पुन ॥

मत्स्यगधा प्रजग्राह मुनि कामातुरस्तदा । वेपमाना तु सा कया तमुवाच पुर स्थितम् ॥१६॥

दुर्गंधाऽह मुनिश्रेष्ठ कथ त्व नोपशक्से । समानरूपयो कामसयोगस्तु सुखावह ॥१७॥

इत्युक्तेन तु सा कन्या क्षणमात्रेण भामिनी । कृता योजनगधा तु सुरूपा च वरानना ॥१८॥

भृगुनाभिसुगधा ता कृत्वा काता मनोहराम् । जग्राह दक्षिणे पाणौ मुनिर्मन्मथपीडित ॥१९॥

ग्रहीतुकाम त प्राह नाम्ना सत्यवती शुभा । मुन पश्यति लोकोऽय पिता चैव तटस्थित ॥२०॥

पशुधर्मो न मे प्रीति जनयत्यतिदारुण । प्रतीक्षस्व मुनिश्रेष्ठ यावद्भवति यामिनी ॥२१॥

राशौ व्यवाय उद्दिष्टो दिवा न मनुजस्य हि । दिवासग महान्दोष पश्यति किल मानवा ॥२२॥

काम यच्छ महाबुद्धे लोकर्निदा दुरासदा । तच्छ्रुत्वा वचन तस्या युक्तमुक्तमुदारधी ॥२३॥

नीहार कल्पयामास शीघ्र पुण्यवलेन वै । नीहारे च समुत्पन्ने तटेऽतितमसा युते ॥२४॥

कामिनी त मुनि प्राह मृदुपूर्वमिद वच । कन्याऽह द्विजशार्दूल भुक्त्वा गतानि कामत ॥२५॥

अमोघवीर्यस्त्व ब्रह्मन्का गतिर्मे भवेदिति । पितर किं ब्रवीम्यद्य सगर्भा चेद्रूवाम्यहम् ॥२६॥

त्व गमिष्यसि भुक्त्वा मा किं करोमि वदस्व तत ।

### पाराशर उवाच

वातऽद्य मतिप्रय कृत्वा कन्दैव त्व भविष्यसि ॥२७॥

वृषीष्व च वर भीरु य त्वमिच्छसि भामिनि ।

### सत्यवत्युवाच

यथा मे पितरौ लोके न जानीतौ हि मानद ॥२८॥

अमात्रत न मे हयात्तया कुरु द्विजोत्तम । पुत्रश्च त्वत्सम काम भवदद्भुतवीर्यवान् ॥२९॥

गपाऽय सर्वदा मे स्याद्यौवन च नव नवम् ।

### पाराशर उवाच

शृणु गुदरि पुत्रस्ते विष्ववशयभव शुचि ॥३०॥

भविष्यति च विष्वानस्यैलोक्ष्ये वरवर्णिनि । वेनचित्कारणेनाह जात कामातुरस्त्वयि ॥३१॥

अद्यापि च न संमोहो भूतपूर्वो वरानने । दृष्ट्वा पाण्डुरसां रूप सदाऽह धैर्यमावहम् ॥३२॥

दैवयोगेन बोधय त्वा कामस्य वरागोऽभवत् । तत्किञ्चित्कारण विद्धि देव हिंदुरतिक्रमम् ॥३३॥  
दृष्ट्वाऽहं चातिदुर्गन्धा त्वा कथं मोहमानुयाम् । पुराणवर्ता पुत्रस्ते भविष्यति वरानने ॥३४॥  
वेदविद्भ्रागवर्ता च ख्यातश्च भुवनत्रये ।

### सूत उवाच

इत्युक्त्वा तां वशं याता भुक्त्वा स मुनिसत्तम ॥३५॥

जगाम तरसा स्नात्वा कालिंदीसलिले मुनि । साऽपि सत्यवती जाता सद्यो गर्भवतीसती ॥३६॥  
सुपुत्रे यमुनाद्वीपे पुत्र काममिवापरम् । जातमात्रस्तु तेजस्वी तामुवाच स्वमातरम् ॥३७॥  
तपस्येव मन कृत्वा विविधे चातिवीर्यवान् । गच्छ मातर्ययाकाम गच्छाम्यहमत परम् ॥३८॥  
तप कर्तुं महाभागे दर्शयिष्यामि वै स्मृत । मातर्यदा भवेत्कार्यं तव किञ्चिदनुत्तमम् ॥३९॥  
स्मर्तव्योऽहं तदा शीघ्रमागमिष्यामि भामिनि ।  
स्वस्ति तेऽस्तु भमिष्यामि त्यक्त्वा चित्ता सुख वस ॥४०॥  
इत्युक्त्वा निर्ययौ व्यास साऽपि पित्रतिक्रमता ।  
द्वीपे न्यस्तस्तया बालस्तस्मादर्द्रपायनोऽभवत् ॥४१॥

जातमात्रो जगामागु वृद्धि विष्ववशयोगत । तीर्थे तीर्थे कृतस्नानश्चचार तप उत्तमम् ॥४२॥  
एव द्वैपायनो जज्ञे सत्यवत्या पराशरात । चकार वेदशाखाश्च प्राप्त ज्ञात्वा कलेर्युगम् ॥४३॥  
वेदविस्तारकरणाद्व्यासनामाऽभवन्मुनि । पुराणसहिताश्चक्रे महाभारतमुत्तमम् ॥४४॥  
शिष्यानव्यापयामास वेदान्कृत्वा विभागश । सुमन्तु जैमिनि पैल वैशम्पायनमेव च ॥४५॥  
असित देवल चैव द्युक्र चैव स्वमात्मजम् । एतच्च कथित सर्वं कारण मुनिसत्तमा ॥४६॥

### सूत उवाच

सत्यवत्या सुतस्यापि समुत्पत्तिस्तया शुभा । सशयोऽत्र न कर्तव्य सम्भवे मुनिसत्तमा ॥४७॥  
महता चरिते चैव गुणा ग्राह्या मुनेरिति । कारणाच्च समुत्पत्ति सत्यवत्या क्षपोदरे ॥४८॥  
पाराशरेण सयोग पुन शन्तनुना तथा । अन्यथा तु मुनेश्चित्त कथं कामाकुल भवेत् ॥४९॥  
अनार्यजुष्ट धर्मज्ञ कृतवान्श कथं मुनि । सकारणेयमुत्पत्ति कथिताऽऽश्चर्यकारिणी ॥५०॥  
श्रुत्वा पापाच्च निर्मुक्तो नरो भवति सवथा । य एतच्छ्रुममाख्यान शृणोति ध्रुतिमान्नर ॥५१॥  
न दुर्गतिमवाप्नोति सुखी भवति सर्वदा ॥५२॥

## अथ तृतीयोऽध्यायः

शृणुय ऊचुः

उत्पत्तिस्तु त्वया प्रोक्ता व्यासस्यामिततेजस । सत्यवत्यास्तथा सूत विस्तरेण त्यवाऽनघ ॥१॥  
 तथाप्येकस्तु सदेहश्चित्तोऽस्माकं सुसंस्थित । न निवर्तति धर्मज्ञ कथितेन त्वयाऽनघ ॥२॥  
 माता व्यासस्य या प्रोक्ता नाम्ना सत्यवती शुभा । सा कथं नृपतिं प्राप्ता शन्तनु धर्मवित्तमम ॥३॥  
 निपादपुत्री स कथं वृतवानृपतिं स्वयम । धमिष्ठ पौरवो राजा कुलहीनामसवृताम् ॥४॥  
 शन्तनो प्रथमा पत्नी का ह्यभूत्कथयाधुना । भीष्म पुत्रोऽथ मेधावी वसोरश कथं पुन ॥५॥  
 त्वया प्रोक्तं पुरा सूत राजा चित्रागद कृत । सत्यवत्या सुतो वीरो भीष्मेणामिततेजसा ॥६॥  
 चित्रागदे हृते वीरे कृतस्तदनुजस्तथा । विचित्रवीर्यनामाऽसौ सत्यवत्या सुतो नृप ॥७॥  
 ज्येष्ठे भीष्मे स्थिते पूर्वं धमिष्ठे रूपवत्यपि । कृतवान्स कथं राज्यं स्यापितस्तेन जानता ॥८॥  
 मृते विचित्रवीर्ये तु सत्यवत्यतिदुःखिता । वधूम्या गोलकौ पुत्रौ जनयामास सा कथम् ॥९॥  
 कथं राज्यं न भीष्माय ददौ सा वरवर्णिनी । न कृतस्तु कथं तेन वीरेण दारसग्रह ॥१०॥  
 अधर्मस्तु कृतं कस्माद्दयासेनामिततेजसा । ज्येष्ठेन भ्रातृभार्याया पुनावुत्पादिताविति ॥११॥  
 पुराणकर्ता धर्मात्मा स कथं कृतवान्मुनि । सेवन परदारणा भ्रातुश्चैव विशेषत ॥१२॥  
 जुगुप्सितमिदं कर्म स कथं कृतवामुनि । शिष्टाचार कथं सूत वेदानुमितिकारक ॥१३॥  
 व्यासशिष्योऽसि मेधाविन्सन्देहं छेत्तुमर्हसि । श्रोतुकामा वयं सर्वे धर्मक्षेत्रे कृतक्षणा ॥१४॥

सूत उवाच

इक्ष्वाकुवशप्रभवो महामिष इति स्मृत । सत्यवाधर्मशीलश्च चक्रवर्ती नृपोत्तम ॥१५॥  
 अश्वमेधसहस्रेण वाजपेयशतेन च । तोषयामास देवेन्द्रं स्वर्गं प्राप महामति ॥१६॥  
 एकदा ब्रह्मसदनं गतो राजा महामिष । सुरा सर्वे समाजग्मुः सेधनार्थं प्रजापतिम् ॥१७॥  
 गगा महानदी तत्र संस्थिता सेवितुं विभुम् । तस्या वासं समुद्रतः मास्तेन तरस्विना ॥१८॥  
 अधोमुखा सुरा सर्वे न विलोक्यैव ता स्थिता । राजा महामिषस्ता तु नि शकं समपश्यत ॥१९॥  
 साऽपि तं प्रेमसयुक्तं नृपं ज्ञातवती मदी । दृष्ट्वा तौ प्रेमसयुक्तौ निर्लज्जौ काममोहितौ ॥२०॥  
 ब्रह्मा चुकोप तौ तूर्णं शशाप च शपान्वित । मर्त्यलोकेषु भूपाल जन्म प्राप्य पुनर्दिवम् ॥२१॥  
 पुण्यं महता विष्टस्त्वमवाप्स्यसि सर्वथा । गगा तयोक्तवान्ब्रह्मा वीक्ष्य प्रेमवती नृपे ॥२२॥  
 विमनस्वो तु तौ तूर्णं नि सुतो ब्रह्मणोऽन्तिवात् । स नृपार्थितयित्वाऽथ भूत्रेकं धर्मतत्परान् ॥२३॥  
 प्रतीपं चिन्तयामास पितरं पुस्वराजम् । एतस्मिन्समये चाष्टौ वसव स्त्रीसमन्विता ॥२४॥  
 वशिष्ठस्याश्रमं प्राप्ता रममाणा यदृच्छया । पृथ्वादीनां वसूनां च मध्येकोऽपि वसूतम ॥२५॥

द्यौर्नामा तस्य भार्याऽय नदिनी गा ददर्श ह । दृष्ट्वा पतिं सा पप्रच्छ कस्येय धेनुस्तमा ॥२६॥  
 द्यौस्तामाह वसिष्ठस्य गौरिः शृणु मुन्दरि । दुग्धमस्या पिबेद्यस्तु नारी वा पुरुषोऽथ वा २७॥  
 अयुतायुर्भवेद्भूत सदैवागतयोवन । तच्छ्रुत्वा सुन्दरी प्राह मृत्युलोकेऽस्ति मे सखी २८॥  
 उशीनरस्य राजर्षे पुत्रो परमशोभना । तस्याहेतोर्महाभाग सवत्सा गा पयस्विनीम् ॥२९॥  
 आनयास्वाश्रम श्रेष्ठ नदिनी कामदा शुभाम् । यावदस्या पय पीत्वा सखी मम सदैव हि ॥३०॥  
 मानुषेषु भवेदेका जरारोगविवर्जिता । तच्छ्रुत्वा वचन तस्या द्यौर्जहार च नदिनीम् ॥३१॥  
 अबमय मुनिं दान्त पृथ्वाद्यं सहितोऽनघ । हृतायामय नदिन्यां वसिष्ठस्तु महातपा ॥३२॥  
 आजगामाश्रमपथ फलान्यादाय सत्वर । नापश्यत यदा धेनु सवत्सा स्वाश्रमे मुनि ॥३३॥  
 मृगयामास त्रैजस्वी गह्वरेषु वनेष्वपि । नासादिता यदा धेनुश्चुकोपातिशय मुनि ॥३४॥  
 वारुणिश्रापि विज्ञाय ध्यानेन वसुभिर्हृताम् । वसुभिर्मै हृता धेनुर्यस्मान्मामवमन्य वै ॥३५॥  
 तस्मात्सर्वे जनिष्यति मानुषेषु न सशय । एव दशाप धर्मात्मा वसुस्तान्वारुणि स्वयम ॥  
 श्रुत्वा विमनस सर्वे प्रययुर्दुःखिताश्च ते । शशा स्म इति जानत ऋषिं तमुपचक्रमु ॥३७॥  
 प्रसादयतस्तमृषिं वसव शरण गता । मुनिस्तानाह धर्मात्मा वसून्दीनान्युर स्थितान ॥  
 अनुसवत्सर सर्वे शापमोक्षमवाप्स्यथ । येनेय विहृता धेनुर्नदिनी मम वत्सला ॥३९॥  
 तस्माद्द्यौर्मानुष देहे दीर्घकाल वसिष्यति । ते शशा पथि गच्छन्ती गगा दृष्ट्वा सरिद्धराम् ॥  
 ऊचुस्ता प्रणता सर्वे शशा चिंतातुरा नदीम् । भविष्यामो वय देवि कथ देवा सुधाशना ॥४१॥  
 मानुषाणा च जठरे चितेय महती हि न । तस्मात्त्व मानुषी भूत्वा जनयास्मान्सरिद्धरे ॥४२॥  
 शतनुर्नाम राजपिस्तस्य भार्या भवानघे । जाताञ्जाताञ्जले चास्मान्नि शिपस्व सुरापने ॥४३॥  
 एव शापविनिर्माणो भविता नात्र सशय । तथेत्युक्ताश्च ते सर्वे जन्मलोक स्वक पुन ॥४४॥  
 गगाऽपि निर्गता दैवो चिन्त्यमाना पुन पुन । महाभिपो नृपो जात प्रतीपस्य सुतस्तदा ॥४५॥  
 शतनुर्नाम राजर्षिर्धर्मात्मा सत्यसगर । प्रतीपस्तु स्तुतिं चक्रे सूर्यस्थामिततेजस ॥४६॥  
 तदा च सल्लित्तस्मान्नि सुता वरवर्णिनी । दक्षिण शालसकाशमूर भेजे शुभानना ॥४७॥  
 अके स्थिता स्त्रिय चाह मा पृष्ट्वा किं वरानन । मनोरावास्थिताऽस्ति त्व किमयं दक्षिणे शुभे ॥४८॥  
 सा तमाह वरारोहा यदर्थं राजसत्तम । स्थिताऽऽभ्यके कुरुश्रेष्ठ कामयाना भजस्व माम ॥  
 तामवोचदधो राजा रूपयोवनशालिनीम् । नाह परस्त्रिय कामाद्गच्छेय वरवर्णिनीम् ॥५०॥  
 स्थिता दक्षिणमूर मे त्वमाश्लिष्य च भामिनि । अपत्याना स्नुषाणा च स्थान विद्धि शुचिस्मित ॥  
 स्नुषा मे भव कल्याणि जाते पुत्रेऽतिवाञ्छिते । भविष्यति च मे पुत्रस्तव पुष्यान् सशय ॥५२॥  
 तथेत्युक्त्वा गता सा वै कामिनी दिव्यदर्शना । राजा चापि गृह प्राप्तश्चितयस्ता स्त्रिय पुन ॥५३॥

ततः कालेन कियता जाते पुत्रे पयस्विनी । वनं जिगमिषू राजा पुत्रं वृत्तातमूषिवान् ॥५४॥  
 वृत्तातं कथयित्वा तु पुनरूचे निजं सुतम् । यदि प्रयाति सा बाला त्वा वने चारुहासिनी ॥  
 कामयाना वरारोहा ता भजेथा मनोरमाम् । न प्रष्टव्या त्वया काऽसि मन्त्रियोगाघ्नराधिप ॥५६॥  
 धर्मपत्नी च ता कृत्वा भविता त्वं सुखी किल ।

सूत उवाच

एवं संदिश्य तं पुत्रं भूपति प्रीतमानसः ॥ ५७ ॥

दत्त्वा राज्यश्रियं सर्वा वन राजा विवेश ह । तत्रापि च तपस्तप्त्वा समाराध्य पराबिकाम् ॥५८॥  
 जगाम स्वर्गं राजाऽसौ देहं त्यक्त्वा स्वतेजसा । राज्य प्राप्य महातेजा शंतनुः सार्वभौमिकम् ॥  
 प्रजा वै पालयामास धर्मदंडो महीपतिः ॥ ६० ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

सूत उवाच

प्रतीपेऽथ दिवं याते शंतनुः सत्यविक्रमः । बभूव मृगयाशीलो निघ्नन्व्याघ्रान्मृगान्नुपः ॥ १ ॥  
 स कदाचिद्वने घोरे गंगातीरे चरन्नुप । ददर्श मृगशाबाक्षी सुदरी चारुभूषणाम् ॥ २ ॥  
 दृष्ट्वा ता नृपतिर्मग्न पित्रोक्तेयं वरानना । रूपयोवनसपत्ना साक्षाल्लक्ष्मीरिवापरा ॥ ३ ॥  
 पिबन्मुखाव्रुज तस्या न तुप्तिमगमन्नुपः । हृष्टरोमाभवत्तत्र व्यातचित्त इवानघ ॥ ४ ॥  
 महाभिषं साऽपि मत्वा प्रेमयुक्ता बभूव ह । किञ्चिन्मदस्मित कृत्वा तस्यावग्रे नृपस्य च ॥ ५ ॥  
 वीक्ष्य तामसितापागी राजा प्रीतमना भूषम् । उवाच मधुर वाक्य सात्वयञ्दलक्षणा गिरा ॥ ६ ॥  
 देवी वा त्वं च वामोह मानुषी वा वरानने । गधर्वी वाथ यक्षी वा नागकन्याऽप्सरारपि वा ॥ ७ ॥  
 यासि काऽसि वरारोहे भार्या मे भव सुंदरि । प्रेमयुक्तस्मितैव त्वं धर्मपत्नी भवाद्य मे ॥ ८ ॥

सूत उवाच

राजा ता नाभिजानाति गंगेयमिति निश्चितम् । महाभिष समुत्पन्नं नृप जानाति जाह्नवी ॥ ९ ॥  
 पूर्वप्रेमसमायोगाच्छ्रुत्वा वाचं नृपस्य ताम् । उवाच नारी राजान स्मितपूर्वमिदं वच ॥१०॥

स्त्र्युवाच

जानामि त्वा नृपश्रेष्ठ प्रतीपत्तनय शुभम् । का न वाञ्छति चावंगी भावित्वात्सदृश पतिम् ॥  
 वाग्धनेन नृपश्रेष्ठ करिष्यामि पतिं किल । शृणु मे समयं राजन्वृणोमि त्वा नृपोत्तम ॥१२॥  
 ग्लान्, कुर्म्यमहं, कल्पं, शुभं च, यति, आऽशुभम् । न निषेध्या त्वया राजत्र वक्तव्यं तथाऽप्रियम् ॥  
 यदा च त्वं नृपश्रेष्ठ न करिष्यसि मे वचः । तदा मुक्त्वा गमिष्यामि स्वैष्टदेशं च मारिपि ॥१४॥



स्मृत्वा जन्म वसूना सा प्रार्थनापूर्वकं हृदि । महाभिपस्य प्रेमाय विंचित्यैव च जाह्नवी ॥१५॥  
 देवी चकार नृपतिं पतिम् । एवं कृता नृपेणाय गङ्गा मानुपरूपिणी ॥१६॥  
 नृपस्य मन्दिरं प्राप्ता सुभगा वरवर्णिनी । नृपतिस्ता समानाद्य चित्रीडोपवने शुभे ॥१७॥  
 साऽपि तं रमयामान भावज्ञा वै वराङ्गना । न बुबोध नृप क्रीडन्तान् वर्धगणानथ ॥१८॥  
 स तया मृगशावाक्ष्या शच्या शतव्रतुर्यथा । सा सर्वगुणसपत्ना सोऽपि कामविचक्षण ॥१९॥  
 रेमाते मदिरे दिव्ये रमानारायणाविव । एव गच्छति काले सा वनार नृपतेस्तदा ॥२०॥  
 गर्भं गङ्गा वसु पुत्र सुपुत्रे चारलोचना । जातमान सृत वारि चित्रैपैव द्वितीयके ॥२१॥  
 तृतीयेऽथ चतुर्थेऽथ पञ्चमे पष्ठ एव च । सप्तमे वा हते पुत्रे राजा चित्तापरोऽभवत् ॥२२॥  
 किं करोम्यद्य वशो मे नथ स्यात्सुस्थिरो भुवि । सप्त पुत्रा हता नूनमनया पापरूपया ॥२३॥  
 निवारयामि यदीमा त्यक्त्वा यास्यति सर्वथा । अष्टमोऽय सुसप्राप्तो गर्भो मे मनसीप्सित ॥२४॥  
 न वारयामि चेदद्य सर्वथेय जले क्षिपेत् । भविता वा न वा चाग्रे सशयोऽय ममाद्भूत ॥२५॥  
 सभवेऽपि च दृष्टेय रक्षयेद्वा न रणयेत् । एव सशयिते कार्ये किं कर्तव्य मवाऽधुना ॥२६॥  
 वशस्य रक्षणार्थं हि यत्न कार्यं परो मया । तत् काले यदा जात पुत्रोऽयमष्टमा वसु ॥२७॥  
 मुनेर्येन हृता धनुनदिनी स्त्रीजितन हि । त दृष्ट्वा नृपतिं पुत्रं तामुवाच पतन्पद ॥२८॥  
 दासोऽस्मि तव तन्वङ्गि प्रार्थयामि शुचिस्मिते । पुत्रमेकं पुपाम्येन देहि जीवितमद्य मे ॥२९॥  
 हिंसिता सप्त पुत्रा मे करभोरु त्वया शुभा । अष्टमं रक्ष सुश्रोणि पतामि तव पादयो ॥३०॥  
 अन्यद्गं प्रार्थितं तेऽद्य ददाम्यय च दुर्लभम् । वशो मे रक्षणीयोऽद्य त्वया परमशोभने ॥३१॥  
 अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गं वेदविद्यो विदुः । तस्मादद्य वरारोहे प्रार्थयाम्यष्टमं सुतम् ॥३२॥  
 इत्युक्त्वापि गृहीत्वा त यदा गतु समुत्सुका । तदा स कुपितो राजा तामुवाचातिदु खित ॥३३॥  
 पापिष्टे किं करोम्यद्य निरयान् विभेपि किम् । काऽसि पापकराणा त्व पुत्री पापरता सदा ॥३४॥  
 यथेच्छ गच्छ वा तिष्ठ पुत्रो मे स्थीयतामिह । किं करोमि त्वया पापे वशात्करयाऽनया ॥३५॥  
 एव वदति भूपाले सा गृहीत्वा सुतं शिशुम् । गच्छती वचनं कौपसयुता तमुवाच ह ॥३६॥  
 पुत्रकामा सुतं त्वनं पात्रयामि वने गता । समयो मे गमिष्यामि वचनं ह्यन्यथाकृतम् ॥३७॥  
 गगा मा वै विजानीहि देवकार्यार्थमागताम् । वसवस्तु पुरा शप्ता वसिष्ठत महात्मना ॥३८॥  
 व्रजतु मानुषी योनिस्थिता चित्तातुरास्तु माम् । दृष्ट्वेदं प्रार्थयामासुर्जननी नो भवानद्ये ॥३९॥  
 तेभ्यो दत्त्वा वरं जाता परनी ते नृपसत्तम । देवकार्यार्थसिद्धयर्थं जानीहि सभवो मम ॥४०॥  
 सप्त ते वसव पुत्रा मुक्त्वा शान्तादृपेस्तु त । जियत कालमेकोऽय तव पुत्रो भविष्यति ॥४१॥  
 गनादत्तमिमं पत्रं गृहाण शतनो स्वयम् । वसु त्वं विदिवैनं मुत्र भृशं मुनो र्वम् ॥४२॥

गागेयोऽयं महाभाग भविष्यति बलाधिक । अद्य तत्र नयाम्येन यत्र त्व वै मया वृत ॥४३॥  
 दास्यामि यौवन प्राप्त पालयित्वा महीपते । न मातुरहित पुत्रो जीवेन्न च सुखो भवेत् ॥४४॥  
 इत्युक्त्वान्तर्दधे गङ्गा त गृहीत्वा च बालकम् । राजा चातीव दुःखार्त सस्थितो निजमदिरे ॥४५॥  
 भार्याविरहज दुःख तथा पुत्रस्य चाद्भुतम् । सर्वदा चिन्तयन्नास्त राज्य कुर्वन्महीपति ॥४६॥  
 एव गच्छति षात्रेऽय नृपतिर्मृगया गत । निघ्नन्मृगगणान्बाणैर्महिषान्सूकरानपि ॥४७॥  
 गगातीरमनुप्राप्त स राजा गतनुस्तदा । नदी स्तोकजला दृष्ट्वा विस्मित स महीपति ४८॥  
 तत्रापश्यत्सुमार त म्रनत विशिखान्वहून् । आश्रुप्य च महाबाप क्रीडत सरितस्तटे ॥४९॥  
 त बोधय विस्मितो राजानम्म जानाति किंचन । नोपेभे स्मृतिं भूप पुत्रोऽय मम वा न वा ॥५०॥  
 दृष्ट्वाऽप्यमानुष कर्म बाणेषु लघुहस्तनाम् । विद्या वाऽप्रतिमा रूपतस्य वै स्मरनविभम् ॥५१॥  
 पप्रच्छ विस्मितो राजा वस्य ऋत्रोऽसि चानघ । गोत्राच्च किंचिद्दीरोऽजो म्चच्छिलीमुमानय ॥५२॥  
 अतर्धान गत गोऽय राजा चितातुरोऽभवत् । को यमम सुता बाल किं करोमि व्रजामि वम् ५३॥  
 गगा तुष्टाव भूपात्र स्थितस्तत्र समाहित । दर्शनं सा ददौ चाय चारुस्था यथा पुरा ॥५४॥  
 दृष्ट्वा ता चारुसर्वांगी यभापे नृपति स्वयम् । कोऽय गग गर्ता बालो मम त्व दर्शयाधुना ॥५५॥

गगोवाच

श्रीमद्भागवतं पुण्यं नानाख्यानकथान्वितम् । इंपायनमुखोद्भूतं पञ्चलक्षणसंयुतम् ॥६८॥  
शृण्वता सर्वपापघ्न शुभदं सुखदं तथा । इतिहानमिदं पुण्यं कीर्तितं मुनिसत्तमा ॥६९॥  
इति श्रीमदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

### अथ पञ्चमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

वसूना संभव. सूत कथित. शापकारणात् । गगोयस्य तयोत्पत्ति कथिता लोमहर्षणे ॥१॥  
माता व्यासस्य धर्मज्ञ नाम्ना सत्यवती सती । वध शतनुना प्राप्ता भार्या गंधवती शुभा ॥२॥  
तन्ममाचक्ष्व विस्तार दाशपुत्री कथं वृता । राज्ञा धर्मवरिष्ठेन सशयं छिधि सुव्रत ॥३॥  
सूत उवाच

शंतनुर्नाम राजर्षिर्मृगयानिरत सदा । वन जगाम निघ्नन्वै मृगाश्च महिषाघ्नून् ॥४॥  
चत्वार्येव तु वर्षाणि पुत्रेण सह भूपति । रममाण सुख प्राप कुमारेण यथा हर ॥५॥  
एकदा विक्षिपन्वाणान्विनिघ्नन्स्रष्ट्वासूकरान । स कदाचिद्वन प्राप्त कालिदी सरिता वराम् ॥६॥  
महोपतिरनिर्देश्यमाजिघ्रदगधमुत्तमम् । तस्य प्रभवमन्विच्छन्सचचार वनं तदा ॥७॥  
न मदारस्य गधोऽय मृगनाभिमदस्य न । चपकस्य न मालरया न केतक्या मनोहर ॥८॥  
कुतोऽयमेति वायुर्वे मम घ्राणविमोहन ॥९॥

इति सचिन्त्यमानोऽसौ वभ्राम वनमण्डलम् । मोहितो गधलोभेन शतनु पवनानुग ॥१०॥  
स बदशं नदीतीरे सस्थिता चारुदर्शनाम् । शृङ्गारसहिता कातासुस्थिता मलिनाबराम् ॥११॥  
दृष्ट्वा तामसितापागो विस्मित स महोपति । अस्या देहस्य गधोऽयमिति सजातनिश्चय ॥१२॥

तदद्भुत रूपमतीव सुदर तथैव गन्धोऽखिललोकसमत ।  
वयश्च तादृङ्नवयौवन शुभ दृष्ट्वैव राजा किल विस्मितोऽभवत् ॥१३॥  
केय कुतो वा समुपागताऽधुना देवागता वा किमु मानुषी वा ।  
गधर्वपुत्री किल नागकन्या जाने कथं गधवती नु कामिनीम् ॥१४॥  
सचित्य चैव मनसा नृपोऽसौ न निश्चय प्राप यदा तत् स्वयम् ।  
गङ्गा स्मरन्कामवश गतोऽथ पप्रच्छ काता तटसस्थिता च ॥१५॥  
काऽसि प्रिये कस्य सुताऽसि वस्मादिह स्थिता त्व विजने वररोह ।  
एकाकिनी किं वद चारुनेत्रे विवाहिता वा न विवाहिताऽसि ॥१६॥  
सजातकामोऽहमरालनेत्रे त्वा वीक्ष्य काता च मनोहर च ।  
यूहि प्रिये याऽसि चिकीर्षसि त्व किं चेति सर्वं मम विस्तरेण ॥१७॥

सूत उवाच

श्रुत्वा वाक्यं तु दाशम्य राजा चिन्तानुरोऽभवत् । गणेशं मनसा वृत्त्वा नोमात्रं नृगतिस्तदा ॥३३॥  
 कामानुरो गृहं प्रातश्चिन्तयित्वा महोपनि । न मन्तो दुमुने नाथ न मुञ्चाप गृहं गत ॥३४॥  
 चिन्तानुर तु त दृष्ट्वा पुत्रो देवप्रनस्तदा । गन्तानुपृच्छ महापाल तदप्रतीपकारणम् ॥३५॥  
 दुर्जयं कोऽस्ति यदुस्ते करोमि वनग तव । वा चिन्ता नृपसार्द्धं ल सत्यं वद नृसोत्तम ॥३६॥  
 किं तेन जानेन मुनेन राजन्दुष्य न जानाति न नाशयेद्य ।  
 ऋणं ग्रहोतु ममुपागतोऽसौ प्राग्ब्रह्मज्ञानं विचारणाऽस्ति ॥३७॥  
 विमुच्य राज्यं रघुनन्दनोऽपि तानाज्ञया दाशरयिस्तु राम ।  
 वनं गत लक्ष्मणजानकीभ्या सहैव शैलं किञ्च चित्रकूटम् ॥३८॥  
 मुनो हरिश्चन्द्रनृपस्य राजन् यो राहिनश्चेति प्रसिद्धनामा ।  
 क्रोतोऽथ पित्रा विपगोद्यतश्च दामापिनो विप्रगृहे तु नूनम् ॥३९॥  
 तयाऽजिगर्तस्य सुनो वरिष्ठो नाम्ना गुन शेष इति प्रसिद्ध ।  
 क्रोतन्तु पित्राप्यथ यूपवद्धं समोचितो गात्रिमुनेन पश्चात् ॥४०॥  
 पित्राज्ञया जामदग्न्येन पूर्वं छिन्नं शिरो मातुरिति प्रसिद्धम् ।  
 अकार्यमन्याचरितं च तेन गुरोरनुज्ञा च गरीयसी कृता ॥४१॥  
 इदं शरीरं तव भूपते न क्षमोऽस्मि नूनं वद किं करोम्यहम् ।  
 न शोचनीयं मयि वनं मानेऽप्यसाध्यमयं प्रतिपादयाम्यद ॥४२॥  
 प्रब्रूहि राजन्तव काऽस्ति चिन्ता निवारयाम्यद्य घनपूर्वोत्त्वा ।  
 देहेन मे चेच्चरितार्थता वा भवत्वमोषा भवनशिक्षार्था ॥४३॥  
 धिक्तं सुत यं पितुरीप्सितार्थं श्रमोऽपि सन्नं प्रतिपादयेद्य ।  
 जातेन किं तेन सुतन कामं पितुर्न चिन्ता हि नमुद्धरेद्य ॥४४॥

सूत उवाच

निशम्येति वचस्तस्य पुत्रस्य पुत्राननुनूय । लज्जमानस्यु मनसा तमाह त्वरितं मुनम् ॥४५॥

राजोवाच

चिन्ता मे महती पुत्रं यस्त्रमेकोऽपि मे मुनः । पूराऽजिब्रह्मणांता इति नामेवंपराङ्मुख ॥४६॥  
 एकापत्यस्य मे तात वृषेद जीविनं किल । मूत्रै त्वयि मूत्रे क्वापि किं करामि निराश्रय ॥४७॥  
 एषा मे महती चिन्ता नेताद्यं दुःखिनोन्म्यहम् । नान्वाचिन्ताऽस्ति मे पुत्र या त्वाप्रे वदाम्यहम् ४८॥

## सूत उवाच

सदाकर्ष्याथ गागेयो मन्त्रिवृद्धानपृच्छत । न मा वदति भूपालो लज्जयाऽद्य परिप्लुतः ॥४९॥  
 विस्रत घाती नृपस्याद्य पृष्ट्वा यूय विनिश्चयात् । सत्य द्रुदतु मा सर्वं तत्करोमि निराकुलः ॥५०॥  
 सचन्द्रतुत्या ते नृप गत्वा सविज्ञाय च कारणम् । दाशसुविदितार्थस्तु गागेयस्तदर्चितयत् ॥५१॥  
 सहितस्तर्जंगामाशु दाशस्य सदन तदा । प्रेमपूर्वमुवाचेद विनम्रो जाह्नवीसुतः ॥५२॥

## गागेय उवाच

पित्रे देहि सुता तेऽद्य प्रार्थयामि सुमध्यमाम् । माता मेऽस्तु सुतेय ते दासोऽस्म्यस्याः परतप ५३॥

## दाश उवाच

त्वं गृहाण महाभाग पत्नी वुरु नृपात्मज । पुत्रोऽस्या न भवेद्राजा वर्तमाने त्वयीति वै ॥५४॥

## गागेय उवाच

मातेर्यं मम दाशेयी राज्य नैव करोम्यहम् । पुत्रोऽस्या सर्वथा राज्य वरिष्यति न सदाय ॥५५॥

## दाश उवाच

सत्य वाच्यं मया ज्ञात पुत्रस्ते बलवान्भवन् । नोऽपि राज्य बलाद्गून गृहीयादिति निश्चयः ॥५६॥

## गागेय उवाच

न दाशस्य नूनं वरिष्यामि नैव सर्वथा । सत्य मे वचन तान मया भीष्म व्रतं कृतम् ॥५७॥

## सूत उवाच

एव कृता प्रतिज्ञा तु निदाम्य दाशेऽपि । दशै मत्पत्नी तस्मै राशे सर्वाङ्गशोभनाम् ॥५८॥

अनेन विधिना तन कृता मत्पत्नी प्रिया । न जानाति पर जन्म ध्यागस्य नृपसत्तम ॥५९॥

इति श्रीमद्देवीभागवत महापुराणे द्वितीयस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

## अथ षष्ठोऽध्यायः

सत यज्ञान्

पाडोरपि तथा पन्थो द्वे प्रोक्ते वेदवादिभि । शौरसेनी तथा कुन्ती मातौ च मद्रदेशजा ॥८॥  
गान्धारी सुपुत्रे पुनश्चत परमशोभनम् । वैश्याप्येक सुत वात युयुत्सु सुपुत्रे प्रियम् ॥९॥  
कुन्ती तु प्रथम कन्या सूर्यात्कर्णं मनोहरम् । सुपुत्रे पितृगृहस्था पश्चात्पाण्डुपरिग्रह ॥१०॥

**ऋषय ऊचुः**

किमेतत्सूत चित्र त्व भापसे मुनिसत्तम । जनितश्च सुत पूर्व पाण्डुना सा विवाहिता ॥११॥  
सूर्यात्कर्णं कथं जात कन्याया वद विस्तरात् । कन्या कथं पुनर्जाता पाण्डुना सा विवाहिता ॥१२॥

**सूत उवाच**

दूरसेनसुता कुन्ती बालभावे यदा द्विजा । कुन्तिभोजेन राज्ञा तु प्रार्थिता कन्यका शुभा ॥१३॥  
कुन्तिभोजेन सा बाला पुत्री तु परिकल्पिता । सेवनाथं तु दीप्तस्य विहिता चाह्लादिनी ॥१४॥  
दुर्वासस्तु मुनि प्राप्तश्चातुर्मास्ये स्थितो द्विज । परिचर्यां कृत्वा कुत्या मुनिस्तोष जगाम ह ॥१५॥  
ददौ मत्र शुभ तस्यै येनाहूत सुर स्वयम् । समायाति तथा काम पूरयिष्यति वाञ्छितम् ॥१६॥  
गते मुनौ तत कुन्ती निश्चयार्थं गृहे स्थिता । चिन्तयामास मनसा क सुर ममचितये ॥१७॥  
उदितश्च तदा भानुस्तथा दृष्टो दिवाकर । मन्त्राच्चार तथा कृत्वा चाहूतस्तिग्मगुस्तदा ॥१८॥  
मण्डलान्मानुष रूप कृत्वा सर्वातिपशलम् । अवातरत्तदाकाशात्समापे तत्र मन्दिर ॥१९॥  
दृष्ट्वा देव समायात कुती भानु सुविस्मिता । वपमाना रजोदोष प्राप्ता सद्यस्तु भामिनी ॥२०॥  
वृत्ताञ्जलि स्थिता सूर्यं वभापे चास्त्रलोचना । मुष्रीना दर्शननाद्युगच्छ त्व निजमडलम ॥२१॥

**सूर्य उवाच**

आहूतोऽस्मि कथं कुति त्वया मन्त्रवरेण वै । न मा भजसि कस्मात्त्व सप्ताह्यपुरोगतम् ॥२२॥  
कामार्तोऽस्म्यसितापाणि भज मा भावसयतम् । मन्त्रेणार्थानता प्राप्ता व्रीडितु नय मामिति ॥२३॥

**कुन्त्युवाच**

कन्याऽस्म्यह तु धर्मज्ञ सर्वसान्निभाम्यम् । नराण्यह न दुर्बन्धा कुलकन्याऽस्मि सुव्रत ॥२४॥

**सूर्य उवाच**

रज्जा मे महती चाद्य यदि गच्छाम्यह वृथा । वाच्यता सर्वदेवाना यास्याम्यत्र न सशत्र ॥२५॥  
शप्स्यामि त द्विज चाद्य यन मन समर्पित । त्वा चापि सुभूदा कुति नोचेन्मा त्व भजिष्यसि ॥  
कन्याधर्म स्थिरस्त स्यात्त ज्ञास्यतिजना विल । मत्समस्तु तथा पुत्रो भविता त वरानने ॥२७॥  
इत्युक्त्वा तरणि कुती तन्मनस्का सुलज्जिताम् । भुक्त्वा जगाम देवशो वर दत्त्वाऽतिवाञ्छितम् ॥  
गर्भं दधार सुधोणो सुगुप्ते मन्दिरे स्थिता । धात्री वेद प्रिया चैकान माता न जनस्तया ॥२९॥  
गुप्त सद्यति पुनस्तु जातश्चातिमनोहर । कवचेनात्रिरम्भण कुण्डलाभ्या ममन्वित ॥३०॥

त्रिनीय इव मयसा कुमार इव चापर । करकृत्वाथ धारयेयी तामुवाच सुलज्जिताम ॥३१॥  
 काचित्ता करभोरु त्वमाधत्सऽद्यस्थिताऽस्म्यहम् । मजूपाया सुत कुता मुचनी वाक्यमब्रवात् ॥३२॥  
 किं करोमि मुतार्ताऽह त्यज त्वा प्राणवत्प्रभम् । मदभाग्या त्यजामि त्वा सबलक्षणस्युतम् ॥३३॥

पातु त्वा मगुणाऽगुणा भगवती मर्वेश्वरा चाम्बिना  
 स्ताय सव ददातु विश्वजननी कायायना वामदा ।  
 द्रक्ष्यऽह मुखपङ्कज सुलज्जित प्राणप्रियाह कदा  
 त्यक्त्वा त्वा विजन वन रविमुत दुष्टा यथा स्वैरिणी ॥३४॥  
 पवस्मिन्नपि जमनि त्रिजगता माता न चाराधिता  
 न ध्यात पदपङ्कज सुखकर देव्या शिवायाश्चिरम् ।  
 तनाह सुत दुभगाऽस्मि सतत त्यक्त्वा पुनस्त्वा वन  
 तप्स्यामि प्रिय पातक स्मृतवती बुद्ध्या कृत यत्स्वयम् ॥३५॥

### सूत उवाच

इत्युक्त्वा त सुत कुता मजपाया धत किल । धात्रीहसन् ददौ भीता जनदग्नतस्तथा ॥३६॥  
 स्नात्वा नस्ता तदा कुनी पितवश्मयुवास सा । मजूपा बहमाना च प्राप्ता ह्यधिरथन वै ॥३७॥  
 राधा सूतस्य भार्या वै तथाऽसौ प्रार्थित सुत । कर्णोऽभूद्बलवावीर पालित मूतसन्नति ॥३८॥  
 कुती विवाहिता कया पाण्डुना सा स्वयवर । माद्री चैवापरा भाया मद्रराजसुता गुभा ॥३९॥  
 मृगया रममाणस्तु वन पाण्डुमहाश्रुत । जघान मगबुद्ध्या तु रममाण मनि वन ॥४०॥  
 शप्तस्तन तदा पाण्डुमनिना वुपितन च । स्त्रीसग यदि कर्ताऽसि तदा त मरण ध्रुवम् ॥४१॥  
 इति गतस्तु मुनिना पांडु शोकसमवित । त्यक्त्वा राज्य वनवास चकार भृंगु खित ॥४२॥  
 पुती माती च भार्ये द्व जग्मतु सह सगत । सेवनाय सतीधम सश्रित मनिसत्तमा ॥४३॥  
 गङ्गातीर स्थित पाण्डुमनीनामाश्रमपु च । शृण्णानो धमगास्त्राणि चकार दुश्चर तप ॥४४॥  
 कथाया वतमानाया कदाचिद्धमसश्रितम् । अशृणोद्भचन राजा सुपष्ट मुनिभापितम् ॥४५॥  
 अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्ग गत परतप । यन वेनाप्युपायन पुत्रस्य जनन चरत ॥४६॥  
 अज पुत्रिवापुत्र क्षत्रजो गोल्वस्तथा । युण्ड सहोड कानीन वीत प्राप्तस्तथा वन ॥४७॥  
 दत्त धनाप चागची धनप्राप्तिना स्मृता । उत्तरोत्तरत पुत्रा निवृष्टा इति निश्चय ॥४८॥  
 इत्यावप्य तदा पाह पुती कमन्तोचनताम् । सुतमुत्पादयातु त्व मुनि गत्वा तपावितम् ॥४९॥  
 ममाशया न दोषस्त पुरा रागा महात्मना । वसिष्ठाज्जनिता पुत्र मोक्षाननति मश्रुतम् ॥५०॥  
 त कुती वचन प्राह मम मनोऽस्ति वामद । दत्तो दुर्वाग्या पूव सिद्धिद सवथा प्रभो ॥५१॥

निमग्नयेऽह य देव मन्त्रेणानेन पायिव । जागच्छेन्मर्त्यागौ वै मम पार्श्वं निमग्नित ॥५८॥  
 भर्तुर्वाक्येन मा तत्र स्मृत्वा धर्मं सुरोत्तमम् । सगन्ध सुपुत्रे पुत्र प्रथम च युधिष्ठिरम् ॥५९॥  
 वायोर्वृकोदर पुत्र जिष्णु चैव शनक्रन्तौ । वर्षे वर्षे त्रय पुत्रा कृत्या जाता महाबला ॥६०॥  
 माद्री प्राह पतिं पादु पुत्र मे कुरु सन्तम । किं करोमि महाराज तु म नागमे प्रभो ॥६१॥  
 प्रार्थिता पतिना कुन्ती ददौ मत्र दयान्विता । एकपुत्रप्रवधेन माद्री पतिमते म्यिता ॥६२॥  
 स्मृत्वा तदाश्विनी देवौ मद्रराजसुता सुनो । नतुल सहदेवश्च सुपुत्रे वरवर्गिनी ॥६३॥  
 एव ते पाडवा पञ्च क्षेत्रोत्पन्ना सुरात्मजा । वर्षवर्षान्तरे जाता वने तस्मिन्दिजोत्तमा ॥६४॥  
 एकस्मिन्समये पाडुमाद्री दृष्ट्वाऽप्य निर्जन । जाश्रमे चातिकामार्तो जप्राहागनर्वास ॥६५॥  
 मा मा मा मेति बहुधा निपिद्धोऽपि तया भृगम् । आर्लिङ्ग प्रिया देवात्पपात धरणीतले ॥६६॥  
 यथा वृषगता बल्ली टिन्ने पतति वै द्रुमे । तथा सा पतिता बाला कुर्वती रादन बहु ॥६७॥  
 प्रत्यागता तदा कुन्ती रुदती बालकास्तथा । मुनयश्च महाभाग श्रुत्वा बोलाहल तदा ॥६८॥  
 मृत पाडुस्तदा सर्वे मुनय सशितप्रता । सहाग्निभिर्विधिं कृत्वा गगातीरे नदाऽग्रहन् ॥६९॥  
 चक्रे सहेव गमन माद्री दत्त्वा सुतो शिशू । कुन्त्यै धर्मं पुरस्कृत्य सतीना सत्यवामत ॥७०॥  
 जलदानादिव कृत्वा मुनयस्तत्र वामिन । पञ्चपुत्रयुता कुन्तीमनय हस्तिनापुरम् ॥७१॥  
 ता प्राप्ता च ममाज्ञाय गागेयो विदुरस्तथा । नगरी धृतराष्ट्रस्य सर्वे तत्र ममाययु ॥७२॥  
 पप्रच्छश्च जना सर्वे कस्य पुत्रा वरानन । पाडा शापसमाज्ञाय कुन्ती दुःखाचिता तदा ॥७३॥  
 तानुवाच सुराणा वै पुत्रा कुरुकुलोद्भवा । विश्वासार्थं समाहृता कृत्वा मत्रे सुरास्तदा ॥७४॥  
 आगत्य खे तदा तस्नु कथित न सुता किल । भीष्मेण सत्कृत वाक्यं दवाना मस्कृता सुता ६९  
 गता नागपुर सर्वे तानादाय सुतान्वधूम । भीष्मादय प्रीतचित्ता पालयामामुर्यत ॥  
 एव पार्था समुत्पन्ना गायनाय पालिता ॥७०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

सुत उवाच

पञ्चाना द्रौपदी भार्या सा मान्यासा पतिव्रता । पञ्च पुत्रास्तु तस्या स्युर्भर्तुभ्योऽनीव सुदरा ॥१॥  
 अर्जुनस्य तथा भार्या कृष्णस्य भगिनी शुभा । सुभद्रा या हृता पूर्वं जिष्णुना हरिसमते ॥२॥  
 तस्या जातो महावीरो निहतोऽसौ रणाजिर । अभिमन्युर्हस्तस्तत्र द्रौपद्याश्च सुत किल ॥३॥  
 अभिमन्योर्बरा भार्या वैराटी चातिमुदरी । वृलते सुपुत्रे पुत्र मृतो वाणाग्निना शिशु ॥४॥  
 जीवित स तु कृष्णेन भागिनेयसुत स्वयम् । द्रोणिवाणाग्निनिर्दग्ध प्रतापनाद्भूतेन च ॥५॥



यदा न वेधा न च विष्णुरीश्वरो न वासवो नैव जलाधिपस्तथा ।  
 न वित्तपो नैव यमश्च पावकस्तदाऽसि देवि त्वमहं नमामि ताम् ॥६१॥  
 जल न वायुर्न धरा न चाक्षर गुणा न तपा च न चेंद्रियाण्यहम् ।  
 मनो न बुद्धिर्न च तिग्मगुं शशी तदाऽसि देवि त्वमहं नमामि ताम् ॥६२॥  
 इमं जीवलोकं समाधाय चित्ते गुणैर्लिङ्गकोशं च नीत्वा समाधी ।  
 स्थिता कल्पकालं न यस्यात्मतनानं कोऽप्यस्ति वेत्ता विवेकं गतोऽपि ॥६३॥  
 प्रार्थयत्येव मां लोको मृतानां दर्शनं पुनः ।  
 नाहं क्षमोऽस्मि मातस्त्वं दर्शयामुं जनान्मृतान् ॥६४॥  
 सूत उवाच

एव स्तुता तदा देवी माया श्रीभुवनेश्वरी । स्वर्गादाहूय सर्वान वै दर्शयामास पार्थिवान् ॥६५॥  
 दृष्ट्वा कुन्ती च गांधारी मुभद्रा च विराटजा । पांडवा मुमुक्षु सर्वे वीक्ष्य प्रत्यागतान्स्वकान् ॥६६॥  
 पुनर्विसर्जितास्तेन व्यासेनामिततेजसा । स्मृत्वा दवी महाभार्यामिन्द्रजालमिवोद्यतम् ॥६७॥  
 तदा पृष्ट्वा ययुः सर्वे पांडवा मुनयस्तथा । राजा नागपुरं प्राप्तं कुर्वन् व्यासकथां पथि ॥६८॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

### अथ अष्टमोऽध्यायः

#### सूत उवाच

ततो दिने तृतीये च धृतराष्ट्रं स भूपति । दावाग्निना वने दग्धं सभार्यं कुतिसयुतं ॥१॥  
 सजयस्तीर्थयानाया गतस्त्यक्त्वा महीपतिम् । श्रुत्वा युधिष्ठिरा राजा नारदाद्दुःखमासवान् ॥२॥  
 पट्टिर्त्रयोऽथ गते वर्षे कौरवाणां क्षयात्पुनः । प्रभासे यादवा सर्वे विप्रशापात्स्थं गता ॥३॥  
 ते पीत्वा मदिरा मत्ता कृत्वा युद्धं परस्परम् । क्षयं प्राप्ता महात्मानं पश्यतो रामकृष्णयो ॥४॥  
 देहं तत्याज रामस्तु कृष्ण कमललोचन । व्याघवाणहतं शापं पालयन्भगवान्हरिं ॥५॥  
 यमुदेवस्तु तच्छ्रुत्वा देहत्यागं हरेरथ । जहौ प्राणाञ्छुचीन्कृत्वा चित्ते श्रीभुवनेश्वरीम् ॥६॥  
 धनुंस्तु ततो गत्वा प्रभासे चातिदुःखितः । सस्कारं तत्र सर्वेषां यथायोग्यं चकार ह ॥७॥  
 समोक्षयाथ हरेर्देहं कृत्वा काष्ठस्य सचयम् । अष्टाभिः सह पत्नीभिर्दाहयामास पार्थिव ॥८॥  
 देहं रामस्य रेवत्या सह दग्ध्वा विभावसो । अर्जुना द्वारकामेत्यं पुरात्रिष्कामयज्जनम् ॥९॥  
 पुरीं सा वासुदेवस्य प्लावितोदधिना ततः । अर्जुनं सर्वलोकान् वै गृहीत्वा निर्गतस्तदा ॥१०॥  
 कृष्णपत्न्यस्तदा मार्गं चौराभीरंश्च लुठिता । धनं सर्वं गृहीतं च निस्तेजश्चार्युनोऽभवत् ॥११॥  
 इन्द्रप्रस्थे मभागत्यं वचो राजा कृतस्तदा । धनिष्ठदुतो नाम्ना पार्थेनामिततेजसा ॥१२॥

व्यासाय कथितं दुःखं तेनोक्तोऽसौ महारथः । पुनर्यदा हरिस्त्व च भविताऽसि महामते ॥१३॥  
 तदा तेजस्तवात्युग्रं भविष्यति पुनर्युगे । तच्छ्रुत्वा वचनं पार्यो गत्वा नागपुरेऽर्जुन ॥१४॥  
 दुःखितो धर्मराजानं वृत्तान्तं सर्वमब्रवीत् । देहत्यागं हरे श्रुत्वा यादवानां क्षयं तथा ॥१५॥  
 गमनाय मतिं चक्रे राजा हिमाचलं प्रति । पट्टशिरःत्राणिकं राज्ये स्थापयित्वात्तरामुतम् ॥१६॥  
 निर्जगाम वनं राजा द्रौपद्या भ्रानृभि सह । पट्टशिरश्चैव वर्षाणि कृत्वा राज्यं गजाक्षये १७॥  
 गत्वा हिमाचले पट्टं ते जहू प्राणान्पृथामुता । परोक्षिदपि राजपि प्रजा सर्वां सुधामिव १८॥  
 अपालयञ्च राजेन्द्रं पृष्टिवर्षाण्यतद्रितं । उभूव मृगयाशीलो जगाम च वनं महत् ॥१९॥  
 विद्वं मृगं विचिन्वानो मध्याह्ने भूपति स्वयम् । तृपितश्च परिध्यात क्षुधितश्चात्तरामुन ॥२०॥

राजा धर्मेण सततो वदशं मुनिमतिके ।

ध्याने स्थितं मुनिं राजा जलं पप्रच्छ चातुरं ॥२१॥

नोवाच किञ्चि मौनस्यश्चुकाप नृपतिस्तदा । मृतं सर्पं तदाऽऽदाय धनुष्कोट्यानुपातुरं ॥२२॥  
 कलिनाऽऽविष्टचित्तस्तु वठे तस्य न्यवेशयत । आरोपितं तथा सर्पं नोवाच मुनिसत्तम ॥२३॥  
 न चचाल समाविस्थो राजाऽपि स्वगृहं गतः । तस्य पुत्रोऽतितजस्वी गवि जातो महातपा २४॥  
 महाशक्तोऽथ दुःखाव क्रीडमानो वनातिक् । मित्राण्याहुश्च तत्पुत्रं पितुं वठं तवाधुना ॥२५॥  
 लभितोऽस्ति मृतं सर्पं केनापीति मुनीश्वरः । तपा तद्वचनं श्रुत्वा चुकोपातिशयं तदा ॥२६॥  
 शशाप नृपतिं क्रुद्धो गृहीत्वाऽऽशुं वरजलम् । पितुं कठं सद्य मे यनं विनिक्षिप्तो मृत्तरण ॥२७॥  
 तत्रैकं सतरात्रेण तं दशैत्पापपूरुषम् । मुनं शिष्योऽथ राजानं समुपेत्य गृहे स्थितम् ॥  
 शापं निवेदयामास मुनिपुत्रेण चापितम् । अभिमन्युसुतं श्रुत्वा शापं दत्तं द्विजेन वै ॥२९॥  
 अनिवार्यं च विज्ञाय मन्त्रिवृद्धानुवाच ह । शप्तोऽहं द्विजरूपेण मम द्वेषादसंशयम् ॥३०॥  
 किं विधेयं मयाऽभात्या उपायश्चित्यतामिह । मृत्युं किलानिवाप्योऽसौ वदति वेदवादिन ॥३१॥  
 यत्नस्तथापि शास्त्रोक्तं कर्तव्यं सर्वथा बुधैः । उपायवादिनं केचित्प्रवदति मनीषिण ॥३२॥  
 विज्ञोपायेन सिध्यति कार्याणि नेतरस्य च । मणिमत्रोपधीना वै प्रभावा खलु दुर्विद ॥३३॥  
 न भवेदिति किं तंस्तु मणिमद्भि सुसाधितं । सर्पदंष्ट्रा पुरा भार्या मुने सजीविता मृता ॥३४॥  
 दत्त्वाऽर्धमायुपस्तनं मुनिना सा वराप्सरा । भवितव्यं न विश्वासं कर्तव्यं सर्वथा बुधैः ॥३५॥  
 प्रत्यक्षं तत्र दृष्टांतं पश्यतु सचिवा किल । दिवि कोऽपि पृथिव्या वा दृश्यते पुरं च क्वचित् ॥  
 दैवे मतिं समाधाय यस्तिष्ठेत्तु निरुद्धम । विरक्तस्तु यतिर्भूत्वा भिसार्धं याति सर्वथा ॥३७॥  
 गृहस्थानां गृहे काममाहूतो वाऽथवा यथा । यदृच्छयोरपतं च क्षिप्तं केनापि वा मुखे ॥३८॥  
 उद्यमेन विना चाम्यादुदरं सविनेत्त्वथम् । प्रयत्नश्चेद्यमे कार्यो यदा सिद्धिं न याति चेत् ॥

तदा देव स्थित चेति चित्तमालम्बयेद्बुध ।

मत्रिण ऊचुः ।

को मुनिर्वेन दत्त्वाऽर्धमायुषो जीविता प्रिया ॥४०॥

कथं मृता महाराज तप्तो ब्रूहि सविस्तरम् ।

राज्ञोवाच

भृगोभार्या वरारोहा पलोमा नाम सुदरी ॥४१॥

तस्या तु च्यवनो नाम मुनिर्जातोऽतिविश्रुत । च्यवनस्य च शर्यात सुकन्यानाम सुदरी ॥४२॥

तस्या जज्ञे सुत श्रीमान्प्रमतिर्नाम विश्रुत । प्रमतस्तु प्रिया भार्या प्रतापी नाम विश्रुता ॥४३॥

रुह्नाम सुतो जातस्तथा परमतापस । तस्मिंश्च समये कश्चित्स्थूलकेशश्च विश्रुत ॥४४॥

बभूव तपसा युक्तो धर्मात्मा सत्यसमत । एतस्मिन्नतर माया मेनका च वराप्सरा ॥४५॥

क्रीडा चक्रे नदीतीरे त्रिपु लोकेषु सुदरी । गर्भं विश्वावसो प्राप्य निर्गता वरवर्णिनी ॥४६॥

स्थूलकेशाश्रमे गत्वा विससर्ज वराप्सरा । कथंका च नदीतीरे त्रिपु लोकेषु सुन्दरीम् ॥४७॥

दष्टाऽनाथा तदा कथा जग्राह मुनिसत्तम । पुषोप स्थूलकेशस्तु नाम्ना चक्रे प्रमद्वराम ॥४८॥

सा काले यौवन प्राप्ता सर्वलक्षणसयुता । रुहर्दष्टाऽथ ता वाला कामवाणादितो ह्यभूत् ॥४९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

परीक्षिदुवाच

कामार्तं स मुनिर्गत्वा रुह सुप्तो निजाश्रमे । पिता पप्रच्छ दीन त किं हरो विमना अक्षि ॥१॥

स तमाहातिकामार्तं स्थूलकेशस्य चाश्रमे । कथा प्रमद्वरा नाम सा मे भार्या भवदिति ॥२॥

स गत्वा प्रमतिस्तूर्णं स्थूलकेश महामुनिम् । प्रमुह्य सुमुख कृत्वा ययाचे ता वराननाम् ॥३॥

ददौ वाच स्थूलकेश प्रदास्यामि शुभऽह्नि । विवाहार्थं च समार रचयामासनुवत् ॥४॥

प्रमति स्थूलकेशश्च विवाहार्थं समुद्यतौ । बभूवतुर्महात्मानौ समीपस्थौ तपोवन ॥५॥

तस्मिन्नवसरे कन्या रमभाणा गृहागणे । प्रसुप्त पन्नग पादेनास्पृशच्चारुलोचना ॥६॥

दष्टा तु पन्नगेनाथ सा ममार वरागना । कोलाहलस्तदा जातो मृता दष्टा प्रमद्वराम् ॥७॥

मिलिता मुनय सर्वे चुक्रुशु शोकसयुता । भूगो ता पतितता दष्टा पिता तस्यातिदु खित ॥८॥

हरोद विगतप्राणा दीप्यमाना सुतजसा । रुह श्रुत्वा तदात्रददर्शनार्थं समागत ॥९॥

ददर्श पतितता तत्र सजीवामिव कामिनीम् । रुदत स्थूलकेश च दष्टाऽयानृपिसत्तमान ॥१०॥

रुह स्थानाद्दहिर्गत्वा रुरोद विरहाकुल । अहो दैवेन सर्पोऽप्य प्रेषित परमाद्भुत ॥११॥  
 मम शर्मविधाताप्य दु खतेतुरय विल । किं करोमि क्व गच्छामि मृता मे प्राणवल्लभा ॥  
 न वै जीवितुमिच्छामि वियुक्त प्रिययाऽनया । नालिङ्गिता वरारोहा न मया चुम्बिता मुले ॥१३॥  
 न पाणिग्रहण प्राप्त मदभाग्येन सर्वथा । लाजाहोमस्तथा चाग्नौ न वृतस्त्वनया सह ॥१४॥  
 मानुष्यं धिगिद कामं गच्छत्वद्य ममासव । दु खितस्य न वा मृत्युर्वाञ्छित समुपैति हि ॥१५॥  
 सुख तर्हि कथं दिव्यमाप्यते भुवि वाञ्छितम् । प्रपतामि हृदे घोरे पावके प्रपताम्यहम् ॥१६॥  
 विपमच्चि गते पाश कृत्वा प्राणास्त्यजाम्यहम् । विलप्यैव हरस्तन विचार्य मनसा पुन ॥१७॥  
 उपाय चिंतयामास स्थितस्तस्मिन्दीतटे । मरणात्किं फल मे स्यादात्महत्या दुरत्यया ॥१८॥  
 दु खितश्च पिता मे स्याज्जननी चातिदु खिता । दैवस्तुष्टो भवे काम दृष्ट्वा मा त्यक्तजीवितम् ॥१९॥  
 सर्वं प्रमुदितश्च स्यान्मरक्षयेनात्र सशय । उपकार प्रियाया क परलोके भवदर्पि ॥२०॥  
 मृत मय्यात्मघातेन विरहात्पीडितऽपि च । परलोके प्रिया साऽपि न मे स्यादात्मघातिन ॥  
 एतदर्थं मृते दोषा मयि नैवामृते पुन ।

विमृश्यैव हरस्तत्र स्नात्वाऽऽचम्य शुचि स्थित ॥ २२ ॥

अब्रवीद्वचन कृत्वा जल पाणावसी मुनि । यमया सुकृत किञ्चित्कृत देवार्चनादिकम् ॥२३॥  
 गुरव पूजिता भक्त्या हुत जप्त तप कृतम् । अधीतास्त्वखिला वदा गायत्रीसंस्कृता यदि ॥२४॥  
 रविराराधितस्तेन सजीवतु मम प्रिया । यदि जीवन मे काता त्यजे प्राणानह तत ॥२५॥  
 इत्युक्त्वा तज्जल भूमौ चिक्षपाराध्य देवता ।

### राजीवाच

एव विलपतस्तस्य भार्यया दु खितस्य च ॥ २६ ॥  
 देवदूतस्तदाऽभ्यत्य वाक्यमाह रुह तत ।

### देवदूत उवाच

भाकार्पी साहस ब्रह्मन् कथं जीवन्मृता प्रिया ॥ २७ ॥  
 गधर्वाप्सरसी सुता । अन्या कामय चार्वांगी मृतय चाविवाहिता ॥२८॥  
 किं रोदिषि सुदुबुद्धे का प्रीतिस्तेऽनया सह ।

### रुरुवाच

देवदूत न चान्या वै वरिष्याम्यहमगनाम् ॥ २९ ॥  
 यदि जीवन जीवद्वा मर्तव्य चाधुना मया ।

## राजोवाच

विदित्वेति हृष्टं तस्य देवदूतो मुदान्वितः ॥३०॥

उवाच वचनं तद्यं सत्यं चातिमनोहरम् । उपायं शृणु विप्रेद्र विहितं यूत्सुरैः पुरा ॥३१॥  
आयुषोऽर्धप्रदानेन जीवयाशु प्रमद्वराम् ।

## रुरुवाच

आयुषोऽर्धं प्रयच्छामि कन्यार्यं नात्र संशयः ॥३२॥

अथ प्रत्यावृत्तप्राणा प्रोत्तिष्ठतु मम प्रिया । विश्वावसुस्तदा तत्र विमानेन 'समागतः ॥३३॥  
ज्ञात्वा पुत्री मृता चाशु स्वर्गलोकात्प्रमद्वराम् । ततो गधर्वराजश्च देवदूतश्च सत्तमः ॥३४॥  
धर्मराजमुपेत्येदं वचनं प्रत्यभापताम् । धर्मराज इरो पत्नी सुता विश्वावसोस्तथा ॥३५॥  
सुता प्रमद्वरा कन्या दष्टा सपेण चाधुना । सा इरोरायुषोऽर्धेन मर्तुकामस्यैः सूर्यज ॥३६॥  
समुत्तिष्ठतु तन्वंगी व्रतचर्याप्रभावतः ।

## धर्म उवाच

विश्वावसुमुता कन्या देवदूत यदीच्छसि ॥३७॥

उत्तिष्ठत्वायुषोऽर्धेन इह गत्वा त्वमर्षय ।

## राजोवाच

एवमुक्तस्ततो गत्वा जीवयित्वा प्रमद्वराम् ॥३८॥

इरोः समर्पयामास देवदूतस्त्वरान्वित । ततः शुभेऽङ्घ्रि विधिना हृष्टाऽपि विदाहिता ३९॥  
इत्थं वोपाययोगेन मृताप्युज्जीविता तदा । उपायस्तु प्रकर्तव्यः सर्वथाः शास्त्रसंमत ॥४०॥  
मणिमंत्रौपधीभिश्च विधिवत्प्राणरक्षणे ।

इत्युवत्वा सच्चिदाप्राजा कल्पयित्वा सुरक्षकान् ॥४१॥

वारयित्वाऽप्य प्रासादं सतभूमिवसुत्तमम् । आरुरोहोत्तरामूनः सचिवैः सह तत्क्षणम् ॥४२॥  
मणिमंत्रधराः शूरा स्थापितास्तत्र रक्षणे । प्रेषयामास भूपालो मुनि गौरमुख ततः ॥४३॥  
प्रणादायं गेयवम्य धाम्भवेति पुन पुनः । ब्राह्मणांसिद्धमंत्रज्ञाप्रक्षणाधर्मिनस्तत ॥४४॥  
मणिपुत्रः स्थितस्तत्र स्थापयामास दत्तितः । न यश्चिद्दरहेत्तत्र प्रासादे चातिरक्षितं ॥४५॥  
वानोऽपि न शरैस्तत्र प्रवेद्ये विनिवार्यते । भक्ष्यभोज्यादिकं राजा तत्रस्यश्च चकार सः ॥४६॥  
स्नानसध्यादिरं कर्म तत्रैव विनिवर्त्य च । राजकार्याणि सर्वाणि तत्रन्यदचारुरोद्गुरः ॥४७॥  
मन्त्रिभिः सह संमथ्य गणयन्दिव्यानापि । यश्चिच्च कश्यपो नाम ब्राह्मणो मदिसत्तमः ॥४८॥

शुश्राव च तथा शाप प्राप्त राजा महामना । स धनार्यो द्विजश्रेष्ठ वक्ष्यम समर्चितयत् ॥४९॥  
 ब्रजामि तत्र यत्रास्ते शत्रो राजा द्विजेन ह । इति कृत्वा मतिं विप्र स्वगृहानि सूत पयि ॥५०॥  
 वक्ष्यपो मत्रविद्विद्राघनार्यो मुनिसत्तम ॥५१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे नवमोऽध्याय ॥ ९ ॥

### अथ दशमोऽध्यायः

#### सूत उवाच

तस्मिन्नेव दिने नाम्ना तत्रकस्त नृपोत्तमम् । शप्त ज्ञात्वा गृहात्तूर्णं नि सूत पुरुषोत्तम ॥१॥  
 बृद्धब्राह्मणवेपेण तक्षक पयि निर्गतं । अपश्यत्कश्यप मार्गं ब्रजत नृपतिं प्रति ॥२॥  
 तमपृच्छन्पत्रगोऽसौ ब्राह्मण मत्रवादिनम् । बव भवास्वरितो याति किं च कार्यं चिकीर्षति ॥३॥

#### कश्यप उवाच

परीक्षित नृपश्रेष्ठ तक्षकश्च प्रघक्ष्यति । तत्राह त्वरितो यासि नृप कर्तुमपज्वरम् ॥४॥  
 मत्रोऽस्ति मम विप्रैर्द्र विपनाशकर किञ्च । जीवयिष्याम्यह त वै जीवितव्येऽधुना किल ॥५॥

#### तक्षक उवाच

अह स पत्रगो ब्रह्मस्त घक्ष्यामि महीपतिम् । निवर्तस्व न शक्तस्त्व मया दष्ट चिकित्सितुम् ॥६॥

#### कश्यप उवाच

अह दष्ट त्वया सर्प नृप शप्त द्विजेन वै । जीवयिष्याम्यसदेह वाम मत्रबलेन वै ॥७॥

#### तक्षक उवाच

यदि त्व जीवितु यासि मया दष्ट नृपोत्तमम् । मत्रशक्तिं वठ विप्रैर्द्राय त्वममानघ ॥८॥  
 घक्ष्याम्येन च न्यग्रोध विगदष्टाभिरद्य वै ।

#### कश्यप उवाच

जीवयिष्ये त्वया दष्ट दग्ध वा पत्रगोत्तम ॥९॥

#### सूत उवाच

अदशत्पत्रगो वृष भस्मनाञ्च चकार तम । उवाच कश्यप भूयो जीवयैन द्विजोत्तम ॥१०॥  
 दृष्ट्वा भस्मीकृत वृष पत्रगेन विषाम्निना । सर्वं भस्म समाहृत्य कश्यपो वाक्यमब्रवीत् ॥११॥  
 पश्य मत्रबल मेऽद्य न्यग्रोध पत्रगोत्तम । जीवयाम्यद्य वृष वै पश्यतस्ते महाविप ॥१२॥

इत्युक्त्वा जलमादाय कश्यपो मन्त्रवित्तम । सिपेच भस्मराशि त मन्त्रितेनैव वारिणा ॥१३॥  
 तद्धारिसेचनाज्जातो न्यप्रोष पूर्ववच्छुभ । विस्मय तक्षक प्राप्तो दृष्ट्वा त जीवित नगम् ॥१४॥  
 तमाह कश्यप नाग किमर्थं ते परिश्रम । सम्पादयामि त काम ब्रूहि वाडव वाञ्छितम् ॥१५॥

### कश्यप उवाच

वित्तार्थी नृपति मत्वा शत पद्मग नि सूत । गृहादह चोपकर्तुं विद्यया नृपसत्तमम् ॥१६॥

### तक्षक उवाच

वित्त गृहाण विप्रेंद्र यावदिच्छसि पाथिवात् । ददामि स्वगृह याहि सकामोऽह भवाम्यत ॥१७॥

### सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य कश्यप परमार्थवित । चित्तयामास मनसा कि करोमि पुन पुन ॥१८॥  
 धन गृहीत्वा स्वगृह प्रयामि यद्यह पुन । भविष्यति न मे कीर्तिलोके लोभसमाश्रयात् ॥१९॥  
 जीवितेऽय नृपथेष्टे कीर्ति म्यादचला मम । धनप्राप्तिश्च बहुधा भवत्पुण्य च जीवनात् ॥२०॥  
 रक्षणीय यथा काम धिग्धन मशसा विना । सबस्व रघुणा पूर्वं दत्त विप्राय कीर्तय ॥२१॥  
 हरिश्चन्द्रेण कर्णेन कीर्त्यर्थं बहुविस्तरम् । उपशय कथ भूप दह्यमान विपाग्निना ॥२२॥  
 जीविनऽय मया राज्ञि मुख सर्वजनस्य च । अराजके प्रजानाशो भविता नात्र सदाय ॥२३॥  
 प्रजानागस्य पाप मे भविष्यति मृत नृप । अपकीर्तिश्च लोकपु धनलोभाद्भविष्यति ॥२४॥  
 इति सञ्चिय मामा ध्यान श्रुत्वा स कश्यप । गतायुष च नृपति ज्ञातवान्बुद्धिमत्तर ॥२५॥  
 आग्रप्रभृद्यु राजान ज्ञात्वा ध्यानन कश्यप । गृह ययो स धर्मात्मा धनमादाय तक्षकान ॥२६॥  
 नियमं कश्यप सप सप्तमे दिवस नृपम । हतुकामो जगामानु नगर नागसाह्वयम् ॥२७॥  
 सुश्राव नगरस्यात् प्रासादस्य पराक्षितम् । मणिमन्त्रोपधै काम रदयमाणमतद्रितम् ॥२८॥  
 वित्ताविष्टस्तदा नाग विप्रशापभयानुल । वित्तयामास योगन प्रविशय गृह कथम् ॥२९॥  
 वचयामि कथ र्धन राजान पापकारिणम् । विप्रशापाद्धन मूढ विप्रपीडाकर शटम् ॥३०॥  
 पाडवार्ता बुभुजात् जान कारि नेत्राङ्गो भवन् । तापस्यस्य गन्धन मृत सर्पो निवेगित ॥३१॥  
 श्रुत्वा विगन्ति धर्म जागरागति नृप । रक्षकामभवन श्रुत्वा प्रागादमभिगम्य च ॥३२॥  
 मृग्य यन्धन राजा यर्नतऽय निराकुर । त कथ धर्मायिष्यामि विप्रवाकथन शोदित ॥३३॥  
 न जागति च मन्त्राया मरण ह्यतिवर्नाम । तेनाद्यो ग्वावास्याप्यश्रीयाह्वोऽय मोदने ॥३४॥  
 यदि वै विप्रिभो मृग्यर्द्धेतामितनेजगा । म कथ परिवर्नेत श्रुतैर्यत्नैस्तु कीर्तिभि ॥३५॥  
 पारिषय्य च दायागे जानमृग्य ग्न नृप । जीवते मतिमाध्याय म्दिन म्याने निराकुर ॥३६॥

दानपुण्यादिकं राजा कर्तुमर्हति सर्वथा । धर्मेण हन्यते व्याधियेनापु. शाशन भवेत् ॥३७॥  
 नोचेन्मृत्युर्विधिं वृत्वा स्नानदानादिका क्रिया । मरण स्वर्गलोकाय नरकान्यायथा भवेत् ॥३८॥  
 द्विजपीडावृत्त पाप पूषवाऽस्य च भूपते । विप्रशापस्तथा घोर आसन्ने मरणे किल ॥३९॥  
 न कोऽपि भ्राह्मण पात्रं वै एन प्रतिबोधयेत् । वेधसा विहितो मृत्युरनिवार्यस्तु सर्वथा ॥४०॥  
 इति संचित्य सर्पोऽथो स्वात्नागामिकटे स्थितान् । कृत्वा तापमवेपास्ताऽप्राहिणोत्सुभुजगमान् ॥४१॥  
 फलमूलादिक गृह्य राज्ञे नागोऽथ तक्षक । स्वय च कोटरूपेण फलमध्ये सत्तार ह ॥४२॥  
 निर्गतास्ते तदा नागा फलान्यादाय सत्वर । ते राजभवन प्राप्य स्थिता प्रासादसन्निधौ ॥४३॥  
 रक्षकास्तापसान्दृष्ट्वा पत्रञ्जुस्तन्निचकीर्षितम् । ऊचुस्ते भूपतिं द्रष्टुं प्राप्ता स्पोऽथ तपोवनात् ४४  
 अभिमन्युसुत वीर कुलार्कं चारदर्शनम् । परिवर्धयितुं प्राप्ता मन्त्रैराथर्वणैस्तथा ॥४५॥  
 निवेदयध्वं राजान् दर्शनार्थागतान्मुनीन् । कृत्वाऽभिषेकान् यास्यामो दत्त्वा मिष्टफलानि च ॥  
 भारताना कुले क्वापि न दृष्टा द्वाररक्षका । न श्रुत तापसाना तु राज्ञोऽसदर्शनं किल ॥४७॥  
 आरोहामो वय तत्र यत्र राजा परोश्रित । आशीर्भिवर्धयित्वैव दत्ताज्ञा पत्रजामहे ॥४८॥

### सूत उवाच

इत्याकर्ण्य बचस्तेषा तापसाना तु रक्षका । प्रत्युचुस्तान्द्विजान्मत्वा निदेश भूपतेर्यथा ॥४९॥  
 नाद्य वो दर्शनं विप्रा राज्ञे स्यादिति नो मति । श्व सर्वतापसैरत्र त्वागतव्य नृपालये ॥५०॥  
 अनारोहस्तु प्रासादो विप्राणा मुनिसत्तमा । विप्रशापभयाद्राजा विहितोऽस्ति न सशय ॥५१॥  
 तदोचुस्तानथो विप्रा फलमूलजलानि च । विप्राशिपश्च राज्ञेऽथ प्राहयतु सुररक्षका ॥५२॥  
 ते गत्वा नृपतिं प्रोचुस्तापसानांगताञ्जना । राजोवाच नयध्व वै फलमूलादिकं च यत् ॥५३॥  
 पृच्छध्व तापसान्कार्यं प्रातरागमनं पुन । प्रणाम कथयध्व मे नाद्य सन्दर्शनं मम ॥५४॥  
 ते गत्वाऽथ समादाय फलमूलादिकं च यत् । राज्ञे समपथामासुर्बहुमानपुर सरम् ॥५५॥  
 गतेषु तेषु नागेषु विप्रवेपामृतम् च । फलान्यादाय राजाऽथो सचिवानिदमब्रवीत् ॥५६॥  
 सुहृदो भक्षयन्त्वद्य फलान्येतानि सर्वश । अद्यचह चैकमेतद्वै फलं विप्रापितं महत् ॥५७॥  
 इत्युक्त्वा तत्फलं दत्त्वा सुहृद्भ्यश्चोत्तरासुत । करे कृत्वा फलं पक्वं ददार नृपति स्वयम् ॥५८॥  
 विदारितं फलं राजा तत्र क्रिमिरभूदणु । स कृष्णनयनस्तान्नो दृष्टो भूपतिना स्वयम् ॥५९॥  
 त दृष्ट्वा नृपतिं प्राह सचिवान्बिस्मितानथ । अस्तमभ्येति सविता विपादद्य न म भयम् ॥६०॥  
 अङ्गीकरोमि तं शापं कृमिको मा दशत्वयम् । एवमुक्त्वा स राजेन्द्रो प्रोवाया सग्यवेशयत् ॥६१॥  
 अस्तं याते दिवानाथे घृतं कठऽथ कीटक । तक्षकस्तु तदा जात कालरूपी भयानक ॥६२॥  
 राजा सवेष्टितस्तेन दष्टश्चापि महीपति । मन्त्रिणो विस्मयं प्राप्ता रुद्दुर्भुशदु खिता ॥६३॥



घोररूपमहि वीक्ष्य दुद्रुवुस्ते भयादिता । चुक्रुशू रक्षका सर्वे हाहाकारो महानभूत् ॥६४  
 वेष्टितो भोगिभोगेन विनष्टवहुपोष्य । नोवाच नृपति किञ्चिन्न चचालोत्तरामुत् ॥६५  
 स्रित्यताऽग्निशिखा घोरा विपजा तक्षकाननात् । प्रजज्वाल नृप त्वाशु गतप्राण चकार ह ॥६६  
 हृत्वाऽऽशु जीवित राजस्तक्षको गगने गत । जगद्गद्य तु कुर्वाण ददृशुस्त जना इह ॥६७  
 स पपास गतप्राणो राजा दग्ध इव द्रुम । चुक्रुशुश्च जना सर्वे मृत दृष्ट्वा नराधिपम् ॥६८

इति श्रीदेवीभागवते द्विर्नाथस्कन्धे परीक्षिन्मरण नाम दशमोऽध्यायः ॥१०॥

### अथ एकादशोऽध्यायः

#### सूत उवाच

गतप्राण तु राजान वा७ पुत्र समीक्ष्य च । चक्रुद्वच मन्त्रिण सर्वे परलोक्ष्य सत्क्रिया ॥१॥  
 गगातीरे दग्धदह भस्मप्राय महीपतिम् । अगुरमिश्रामियुक्ताया चितायामध्यरोपयन् ॥२॥  
 दुर्मरणे मृतस्यास्य चक्रुदचैवोर्ध्वदैहिकीम् । क्रिया पुरोहिनास्तस्य वेदमन्त्रैर्विधानत ॥३॥  
 ददुर्दानानि विप्रेभ्यो गा सुवर्ण यथोचितम् । अन्न बहुविध तत्र वस्त्राणि विविधानत च ॥४॥  
 सुमुहूर्ते सुते बाल प्रजाना प्रीतिवर्धनम् । सिंहासने शुभे तत्र मन्त्रिण सन्त्यवेशयन् ॥५॥  
 पीरा जानपदा लोकाश्चक्रुस्त नृपतिं शिशुम् । जनमेजयनामान राजलक्षणसयुतम् ॥६॥  
 धात्रेयी शिशुपामान राजचिह्नानि सर्वदा । दिने दिने वर्धमान स बभूव महामनि ॥७॥  
 प्राप्ते चैवादरो वयं तस्मै कुलपुरोहित । यथोचिता ददौ विद्या जग्राह स यथोचिताम् ॥८॥  
 धनुर्वेदं कृप पूर्णं ददावस्मै सुसंस्तृतम् । अर्जुनाय यथा द्रोण कर्णाय भार्गवो यथा ॥९॥  
 सप्रातर्विद्यो बलवान्बभूव दुरतिग्रम । धनुर्वेदे तथा वेदे पारय परमार्थविव् ॥१०॥  
 धर्मशास्त्रार्थकुशलं सत्यवादी जितेन्द्रिय । चरार राज्य धर्मात्मा पुरा धर्मसुतो यथा ॥११॥  
 तत सुवर्णवर्माहो राजा काशिपति विल । वपुष्टमा शुभा मन्या ददौ पारीशिताय च ॥१२॥  
 स तौ प्राप्यासितशास्त्री मुमुद जनमेजय । काशिराजसुता कान्ता प्राप्य राजा यथा पुरा ॥१३॥  
 विचित्रवीर्यो मुमुद मुमतां च यथाऽऽर्जुन । विजहार महीपालो वनेषूपवनेषु च ॥१४॥  
 तथा कमलपत्राद्या गन्ध्या गन्धत्रयुया । प्रजास्तस्य सुयतुगा यभूव सुगलालिता ॥१५॥  
 मन्त्रिण कर्मकृताश्वरु कार्याणि सर्वदा । गन्धस्मिन्प्रेव बाले तु मुनिदत्तनामक ॥१६॥  
 तत्राथैव परिक्रिष्टो हस्त्रिणागुरम्यगान् । धरत्यापचिति कोऽप्य प्रतुषादिति चिन्तयन् ॥१७॥  
 परोक्षितगुण मया न नृपं गमुपागत । कार्याकार्यं न जानासि समये नृपसत्तम ॥१८॥  
 अकार्यं करोष्यस्य कर्तव्यं न करोषि वै । किं त्वा संप्रापयाम्यस्य गतागमं निरायमम् ॥१९॥

अवैरजमतत्रज्ञ बालचेष्टायमन्वितम् ।

जनमेजय उवाच

किं वैरं न मया ज्ञानं किं प्रतिद्वन्द्वं मया ॥२०॥

तद्वद त्वं महाभागं करोमि यदनंतरम् ।

उत्तं उवाच

पिता ते निहतो भूष तक्षकेण दुरात्मना ॥२१॥

मन्त्रिणस्त्वसमाहूय पृच्छस्व पितृनाशनम् ।

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राजा पप्रच्छ मन्त्रिसत्तमान् ॥२२॥

ऊचुस्ते द्विजशापेन दष्ट सर्पेण वै मृतम् ।

उनमेजय उवाच

शापोऽत्र कारणं राज्ञः शप्तस्य मुनिना किल ॥२३॥

तक्षकस्य तु को दोषो ब्रूहि मे मुनिसत्तमम् ।

उत्तं उवाच

तक्षकेण घनं दत्त्वा कश्यपः सन्निवारितः ॥२४॥

न स किं तक्षको वैरीः पितृहा तव भूपते । भार्यां हरो पुरा भूष दष्टा सर्पेण सा मृता ॥२५॥

अविवाहिता तु मुनिना जीविता च पुनः प्रिया । रुग्णापि कृता तत्र प्रतिज्ञा चातिदारुणा ॥२६॥

यं यं सर्पं प्रपश्यामि त तं हन्म्यामुधेन वै । एव कृत्वा प्रतिज्ञां स दक्षपाणी वरस्तदा ॥२७॥

व्यचरत्पृथिवी राजांश्च धन्वसपानितस्ततः । एकदा स वने घोरं दुण्डुभं जरसान्वितम् ॥२८॥

अपश्यद्दुण्डुमुद्यम्य हतुं तं समुपाययौ । अभ्यहनुपितो विप्रस्तमुवाचायं दुण्डुभं ॥२९॥

नापराधोमि न विप्रं कम्मान्मामभिहितं वै ।

ऋशवाच

प्राणप्रिया मे दयिता दष्टा सर्पेण सा मृता ॥३०॥

प्रतिज्ञेयं तदा सर्पं दुःखिनेन मया कृता ।

दुण्डुभ उवाच

नाहं दद्यामि तेऽन्ये वै ये क्षान्तिं भुजंगमा ॥३१॥

शरीरसमयोगेन न मा हिंसितुमर्हसि ।

उत्तक उवाच

श्रुत्वा ता भानुपी वाणी सर्पेणोक्त मनुहराम ॥३२॥

रु पप्रच्छ कोऽसि त्व कस्माडडण्डुभता गत ।

सर्प उवाच

ब्राह्मणोऽह पुरा विप्र सखा म खगमाभिध ॥३३॥

विप्रो धममता श्रेष्ठ सत्यवादी जितेंद्रिय ।

स मया वचितो मोख्यात्सप कृत्वा च ताणकम ॥३४॥

भय च प्रापितोऽत्यथमग्निहोत्रगृह स्थित । तन भीतन शसोऽह विह्वलेनातिवपिना ॥३५॥

भव सर्पो मदबुद्धे यनाह धपितस्त्वया । मया प्रसादितोऽय स सर्पेणासौ द्विजोत्तम ॥३६॥

मामुवाचाथ तत्क्रोधात्किञ्चिच्छातिमवाप्य च । रुस्त मोचिता शापस्यास्य सप भविष्यति ॥३७॥

प्रमत्तस्तु सुतो नूनमिति मा सोऽश्रवीद्वच । सोऽह सर्पो रुस्त व च शृणु म परम वच ॥३८॥

अहिंसा परमो धर्मो विप्राणा नात्र सगय । दया सवत्र कतव्या ब्राह्मणन विजानता ॥३९॥

यनादयत्र विप्रेन्द्र न हिंसा यानिकी मता ।

उत्तक उवाच

सपयोनविनिमत्तो ब्राह्मणाऽमी ररस्तत ॥४०॥

कृत्वा तस्य च शापात् परित्यक्त च हिंसनम् । विवाहिता तन बाला मृता सजीविता पुन ॥४१॥

कदन सबसर्पाणा कृत वैरमनुस्मरन । त्व त वैर समुसज्य वटसे पत्रगव्यथ ॥४२॥

विमयुर्भरतश्रष्ठ पितृघातकरपु वै । अतरिक्ष मतस्तात स्नानदानविषजित ॥४३॥

तस्योद्धार च राजेंद्र कुरु हृश्याऽथ पत्रगान । पितुर्वैर न जानाति जीवत्रव मतो हि स ॥४४॥

दुगतिस्ते पितुस्तावद्यावत्तान्न हनिष्यसि । अवामखमिप कृत्वा कुरु यत्र नृपातम ॥४५॥

सपसत्र महाराज पितुर्वैरमनुस्मरन ।

सूत उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा राजा जमजयस्तदा ॥४६॥

नत्राम्यामश्रुपात च चकारासौव दु खित । विष्टमामस्तु सुदुवुद्धव्या मानकरस्य वै ॥४७॥

पिना यस्य गतिं घोरा प्राप्त पन्नगपीडित । अद्याह मखमारम्य करोम्यपचितिं पितु ॥४८॥

हत्वा सर्पानसर्पिण्यो दीप्यमान विभावसो । आहूय मत्रिण सर्वान् राजा वचनमग्नवीत ॥४९॥

कुर्वन्तु यज्ञसंभारं यथाहं भंशिसत्तमाः । गंगातीरे शुभा भूमि मापयित्वा द्विजोत्तमः ॥५०॥  
 कृवन्तु मंडपं स्वस्याः शतस्तंभं मनोहरम् । वेदी यज्ञस्य कर्तव्या ममाद्य सचिवाः खलु ॥५१॥  
 तदंगत्वे विधेयो वै सर्पसत्रः सविस्तरः । तक्षकस्तु पशुस्तत्र होतोत्तको महामुनिः ॥५२॥  
 शीघ्रमाहूयता विप्राः सर्वज्ञा वेदपारगाः ।

सूत उवाच

मन्त्रिणस्तु तदा चभूर्भूषवाक्यैर्विवक्षणा ॥५३॥

यज्ञस्य सर्वसंभारं वेदी यज्ञस्य विस्तृताम् । हवने वर्तमाने तु सर्पाणा तक्षको गतः ॥५४॥  
 इन्द्रं प्रति भयार्तोऽहं ब्राहि मामिति चाब्रवीत् । भयभीतं समाश्रास्य स्वाग्ने संनिवेश्य च ॥५५॥  
 ददावभयमत्यर्थं निर्भयो भव पद्मग । तमिन्द्रशरणं ज्ञात्वा मुनिर्दत्ताभयं तया ॥५६॥  
 उत्तंकोऽह्वयदुद्विग्ना सेंद्रं कृत्वा निमन्त्रणम् । स्मृतस्तदा तक्षकेण यायावरकुलोद्भवः ॥५७॥  
 आस्तीको नाम धर्मात्मा जरत्कारसुतो मुनि । तत्रागत्य भुनेर्वास्तुष्टाव जनमेजयम् ॥५८॥  
 राजा तमर्चयामास दृष्ट्वा बालं सुपंडितम् । अर्चयित्वा नृपस्तं तु छदयामास वाष्टिनै ॥५९॥  
 स तु ब्रूवे महाभाग भजोऽयं विरमत्विति । सत्यब्रह्मो नृपस्तेन प्रार्थितश्च पुनस्तथा ॥६०॥  
 होमं निवर्तयामास सर्पाणा मुनिवाक्यतः । भारतं श्रावयामास वैशंपायन विस्तरात् ॥६१॥  
 श्रुत्वापि नृपति काम न शातिमभिजग्मिवान् । व्यास पप्रच्छ भूपालो मम शाति कथं भवेत् ॥६२॥  
 मनोऽतिदह्याते काम किं करोमि वदस्व मे । पिता मे दुर्भगस्यैव मृत पार्थमुतात्मजः ॥६३॥  
 क्षत्रियाणा महाभाग संग्रामे मरणं वरम् । रणे वा मरणं व्यास गृहे वा विधिपूर्वकम् ॥६४॥  
 मरणं च पितुर्मेऽभूदनरिक्षे मृतोऽवशः । शात्युपाय वदस्वात्र त्वं च सत्यवतीसुत ॥६५॥  
 यथा स्वर्गं ब्रजेदासु पिता मे दुर्गतिं गत ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य व्यास सत्यवतीसुत । उवाच वचनं तत्र सभाया नृपति च तम् ॥११॥

व्यास उवाच

शृणु राजप्रवक्ष्यामि पुराणं गुह्यमद्भुतम् । पुण्य भागवतं नाम नानास्थानयुतं शिवम् ॥२॥  
 अध्यापितं मया पूर्वं शुक्रायात्मसुताय वै । श्रावयामि नृप त्वा हि रहस्यं परमं मम ॥३॥  
 धर्मार्थकाममोक्षाया कारणं श्रवणात्किल । शुभदं सुखदं नित्यं सर्वांगमसमुद्भूतम् ॥४॥

## जनमेजय उवाच

आस्तीकोऽयं सुत कस्य विघ्नार्थं कथमागत । प्रयोजनं किमत्रास्य सर्पाणां रक्षणे प्रभो ॥५॥  
 कथयैतन्महाभाग विस्तरणं कथानकम् । पुराणं च तथा सर्वं विस्तराद्ब्रह्म सुब्रत ॥६॥

## व्यास उवाच

जरत्कार्मुनिं शातो न चकारं गृहाधमम् । तेन दृष्ट्वा वने गर्ते लडमाना स्वपूर्वजा ॥७॥  
 ततस्तमाहु कुरु पुत्र दारान् यथा च न स्यात्परमा हि तृप्ति ।  
 स्वर्गे ब्रजाम खलु दुःखमुक्ता वयं सदाचारयुते सुते वै ॥८॥  
 स तानुवाचाथ लभे समानामयाचिता चातिवशानुगा च ।  
 तदा गृहारभमहं करोमि श्रवीमि तथ्यं भमं पूर्वजा वै ॥९॥

इत्युक्त्वा ताञ्जरत्कार्गर्गतस्तीर्थान्प्रति द्विज । तदैव पत्नया शशा मात्राऽम्नो निपतत्त्विति ॥१०॥  
 कश्यपस्य भुजे पत्नी बद्रूश्च विनता तथा । दृष्ट्वाऽऽदित्यरथे चाश्वमूचतुदच परस्परम् ॥११॥  
 च दृष्ट्वा च तदा कद्रूविनतामिदमब्रवीत । किंवर्णोऽयं ह्यो भद्रे सत्यं प्रब्रूहि माचिरम् ॥१२॥

## विनतोवाच

श्वेत एवाश्वराजोऽयं किं वा त्वं मयसे क्षुभे । ब्रूहि वर्णं त्वमप्यस्य ततस्तु विपणावहे ॥१३॥

## कद्रूवाच

ऋष्णवर्णमहं मये ह्यमेन ! शुचिस्मिते । एहि सार्धं मया दिव्यं दासीभावाय भामिनि ॥१४॥

## सूत उवाच

बद्रूश्च स्वसुतानाह सर्वासर्पावसे स्थितान् । बालान् श्यामान्प्रकुर्वन्तु यावतोऽश्वशरीरके ॥१५॥  
 नेति वेचनं तत्राहुस्तानयासौ शशाप ह । जनमेजयस्य यज्ञे वै गमिष्यथ हुताशनम् ॥१६॥  
 अन्ये चब्रुर्ह्यं सर्पा बर्बुरं वर्णभोगकं । वष्टमित्वाऽस्य पुच्छतु मातु प्रियचिकीर्षया ॥१७॥  
 भगिन्यौ च मुसयुक्ते गत्वा ददन्तुर्ह्यम् । बर्बुरं तं ह्यं दृष्ट्वा विनता चातिदुःखिता ॥१८॥  
 तदाऽऽजगाम गरडं मुतस्तस्या महाबलं । स दृष्ट्वा मातरं दीनामपृच्छत्पन्नगाशनं ॥१९॥  
 मातं कथं सुदीनाऽग्निं रदितयं विभासि मे । जीवमाने मयि सुत तथाऽये रविसारथौ ॥२०॥  
 दुःखिताऽसि ततो वा धिग्जीवितं चारुलोचने । किं जातेन मुतेनायं यदि माता मुदुःखिता ॥२१॥

यस्य मे कारणं मातं करोमि विगतज्वराम् ।

## विनतोवाच

सपत्या दास्यहं पुत्रं किं श्रवीमि वृथा दाता ॥२२॥

बहू मां सा श्रवीत्यथ तेनामिं दुःखिता मुदुः ।

गण्ड उवाच

बहिष्येऽहं तत्र किल यत्र सा गतुमुत्सुका ॥२३॥

मा शौचं कुरु बल्याणि निश्चिता त्वा करोम्यहम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा सा गता पार्श्वं कद्रोश्च विनता तदा ॥२४॥

दासीभावमपाकुर्वन् गरडोऽपि महाबल । उवाह ता सपुत्रा वै सिंधो पार जगाम ह ॥२५॥

गत्वा ता गण्डं प्राह ब्रूहि मातर्नमोऽस्तु ते । कथं मुच्येत मे माता दासीभावादवशयम् ॥२६॥

कद्रूवाच

अमृतं देवलोकात्त्व वलादानीय मे सतान् । समर्पय सुताद्याशु मातर मोक्षयाबलाम् ॥२७॥

व्यास उवाच

इत्युक्तं प्रथमौ शीघ्रमिदलोकं महाबल । कृत्वा युद्धं जहारागु मुधाकुम्भं खगोत्तम ॥२८॥

समानीयामृतं मात्रे वैनतेय समर्पयत । मोक्षिता विनता तेन दासीभावदसशयम् ॥२९॥

अमृतं सजहारन्द्रं स्नातु सर्पा यदा गता । दासीभावाद्दिनिर्मुक्ता विनता विपत्तेर्बलात् ॥३०॥

तत्रास्तीर्णां कुशास्तेस्तुलीढा पद्मगणामकं । द्विजिह्वास्ते सुसपत्ना कुशाग्रस्पर्शमानत ॥३१॥

मात्रा गताश्च ये नागा वासुकिप्रमुखा शुचा । ब्रह्माणं शरणं गत्वा ते होतुं शापजं भयम् ॥३२॥

तानाह भगवान्ब्रह्मा जरत्कार्महाभुनि । वासुकेर्भगिनी तस्मै अपयध्वं सनामिकाम् ॥३३॥

तस्या यो जायते पुत्रः स वस्त्राता भविष्यति । आस्तीक इति नामासौ भविता नात्र सशय ॥३४॥

वासुकिस्तु तदाकर्ष्यं वचनं ब्रह्मणं शिवम् । वनं गत्वा सुता तस्मै ददौ विनयपूर्वकम् ॥३५॥

समाप्ता ता मुनिर्जात्वा जरत्कार्मवाच तम । अप्रिय मे यदा कुयातदा ता सत्यजाम्यहम् ॥३६॥

वाग्वधं तादृशं कृत्वा मुनिर्जग्राह ता स्वयम् । दत्त्वा च वासुकिं कामं भवनं स्वजगाम ह ॥३७॥

कृत्वा पर्णकुटीं गुभ्रां जरत्कार्महावन । तया सहं मुखं प्राप रममाणं परतप ॥३८॥

एकदा भोजनं कृत्वा सुप्तोऽसौ मुनिस्तम । भगिनी वासुकेस्तत्र संस्थिता वरवर्णिनी ॥३९॥

स संबोधयित्वाऽहं त्वया वाते कथंचन । इत्युक्त्वा तु गता निद्रा मुनिस्ता सुदती तदा ॥४०॥

रविरस्तगिरिं प्राप्तं सध्याकालं उपस्थिते । किं करोमि न भेदान्निस्त्यजेन्मा बोधत पुन ॥४१॥

धर्मलोपभयाद्भीता जरत्कार्मचित्तयत् । नोचेत्प्रबोधयाम्येन सध्याकालो वृथा व्रजेन ॥४२॥

धर्मनाशाद्भयं त्यागस्तथापि मरणं भुवम् । धर्महानिर्नराणां हि नरकाय भवेत्पुन ॥४३॥

इति सचित्प सा बाला त मुनिं प्रत्यबोधयत । सध्याकालोऽपि सजात उत्तिष्ठोत्तिष्ठ सुवत ॥४४॥

उत्थिनोऽसौ मुनिं कीपात्तामुवाच व्रजाम्यहम् । त्वं तु भ्रातृगृहं याहि निद्राविच्छेदकारिणी ॥४५॥

श्रीगणेशाय नमः

# श्रीमद्देवीभागवतम्

तृतीयः स्कन्धः

—४—

प्रथमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

भगवन्भवता प्रोक्त यज्ञमवाभिध महत् । सा का कथं समुत्पन्ना कुन कस्माच्च किं गुणा ॥१॥  
कीदृशश्च महत्तस्तस्या स्वरूपं कीदृशं तथा । विद्यां विद्विद्वद्ब्रूहि सर्वज्ञोऽसि दयानिधे ॥२॥  
ब्रह्माण्डस्य तद्योत्पत्तिं वद विस्तरतस्तथा । यद्योक्तं यादृशं ब्रह्मत्रलिलं वेत्सि भूसुर ॥३॥  
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रयो देवा मया श्रुता । सृष्टिपालनसंहारकारकाः सगुणास्त्वमी ॥४॥  
स्वतश्चास्त महात्मानं पाराशर्यं वदस्व मे । आहोस्वित्परतत्रास्ते श्रोतुमिच्छामि साप्रतम् ॥५॥  
मृत्युघर्माश्च तं नो वा सन्निदानन्दरूपिण । अधिभूतादिभिर्युक्ता न वा दुःखैस्त्रिधात्मकं ॥६॥  
कालस्य वशगा नो वा ते सुरेंद्रा महानला । कथं ते वै समुत्पन्ना कस्मादिति च सशय ॥७॥  
हर्षशोकयुता ते वै निद्रालस्यसमन्विता । सप्तघातुमयास्तेषां देहा किं वाऽन्यथा मुने ॥८॥  
कैर्द्रव्यैर्निर्मितास्ते वै कैर्गुणैरिद्विवैस्तथा । भोगश्च कीदृशस्तेषां प्रमाणमायुषस्तथा ॥९॥  
निवासस्थानमप्येषां विभूतं च वदस्व मे । श्रोतुमिच्छाम्यहं ब्रह्मन्विस्तरैश्च कथामिमाम् ॥१०॥

न्यास उवाच

दुर्गं प्रश्नमारोऽयं कृतो राजस्त्वयाऽधुना । ब्रह्मादीनां समुत्पत्तिं कस्मादिति महामते ॥११॥  
एतदेव मया पुत्र पृष्टोऽसी नारदो मुनि । विस्मितः प्रत्युवाचेदमुत्थितः शृणु भूपते ॥१२॥  
कस्मिंश्च समये चाहं गगातीरे स्थितः मुनिम् । अपश्यं नारदं शान्तं सर्वज्ञं वेदवित्तमम् ॥१३॥

अनीश्वरमिदं सर्वं ब्रह्माण्डमिति केचन । न कदापीशजन्यं यज्जगदेतद्वर्चितम् ॥४२॥  
 सदैवैदमनीयं च स्वभावोत्थं सदेदृशम् । अकर्तारिणी पुमान्प्रोक्तं प्रकृतिस्तु तथा च सा ४३॥  
 एष वदति सारुष्याश्च भुनयति कपिलादयम् । एते सन्देहसन्दोहा प्रभवन्ति तथाऽपरे ॥४४॥  
 विकल्पोपहृतं चेतं किं करोमि मुनीश्वर । धर्माधर्मविवक्षाया न मनो मे स्थिरं भवेत् ॥४५॥  
 को धर्मं कीदृशोऽधर्मश्चिह्नं नैवोपलभ्यते । देवा मत्स्वगुणोत्पन्ना सत्यधर्मव्यवस्थिता ॥४६॥  
 पीडयन्ते दानवै पापैः कुत्र धर्मव्यवस्थितिः । धर्मस्थिता सदाचारा पाडवा मम वशजा ॥४७॥  
 दुःखं बहुविधं प्राप्तास्तत्र धर्मस्य का स्थितिः । अतो मे हृदयं तात वेपतेऽतीव सशये ॥४८॥  
 कुरु मेऽसशयं चेतं समर्थोऽसि महामुने । त्राहि ससारवार्धेस्त्वं ज्ञानपोतेन मा मुने ॥४९॥

मज्जतं चोत्पतन्तं च भग्नं मोहजलाविले ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे जनमेजयप्रश्ने प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

### अथ द्वितीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

यत्त्वया च महाबाहो पृष्टोऽहं कुरुसत्तम । तान्प्रश्नान्नारदं प्राह मया पृष्टो मुनीश्वर ॥१॥

नारद उवाच

व्यास किं ते ब्रवीम्यद्यं पुराज्यं सशयो मम । उत्पन्नो हृदयेऽत्ययं सदहासारपीडित ॥२॥  
 गत्वाऽहं पितरं स्थाने ब्रह्माण्डममितीजसम् । अपृच्छ यत्त्वया पृष्टं व्यासाद्यं प्रश्नमुत्तमम् ॥३॥  
 पितरं कुत समुत्पन्नं ब्रह्माण्डमखिलं किञ्चिन्मो । भवत्कृतेन वा सम्यक्किं वा विष्णुकृतं त्विदम् ॥४॥  
 रद्रकृतं वा विश्वात्मन्ब्रूहि सत्यं जगत्पते । आराधनीयं कं कामं सर्वोत्कृष्टं च प्रभु ॥५॥  
 तत्सर्वं वद मे ब्रह्मन्मन्देहाशिष्ठिधि चानध । निमग्नो ह्यस्मि ससारे दुःखरूपऽनृतोपम ॥६॥  
 सन्देहादोलितं चेतो न प्रशाम्यति कुत्रचिन्म । न तीर्थेषु न देवेषु साधनेष्वितरेषु च ॥७॥  
 अविज्ञाय परं तत्त्वं कुत ज्ञाति परन्तप । विकीर्णं बहुधा चित्तं नैकत्र स्थिरता ब्रजेत् ॥८॥  
 कस्मरामि युगे कं वा कं ब्रजाम्यर्चयामि कम् । स्तोमि कं नाभिजानामि देवं सर्वेश्वरेश्वरम् ॥९॥  
 ततो मा प्रत्युवाचेदं ब्रह्मा लोकपितामहं । मया सत्यवतीसूनो कृते प्रश्ने मुदुस्तरे ॥१०॥

ब्रह्मोवाच

किं ब्रवीमि मुताद्याहं दुर्बोधं प्रश्नमुत्तमम् । त्वया शक्यं महाभागं विष्णोरपि सुनिश्चयान् ॥११॥  
 रोगी कोऽपि न जानाति सगारेऽस्मिन्महामते । विरक्तश्च विजानाति निरोहा यो विमत्सर ॥१२॥  
 एकार्णवे पुरा ज्ञाने नष्टे स्यात्परजङ्गमे । भूतमात्रे समुत्पन्ने सज्जे कर्मलादहम् ॥१३॥  
 नापश्यं तरणिं सोमं न वृक्षात्तं च पर्वतान् । वणिक्वाया समाविष्टं श्रितामकरव तदा ॥१४॥



कस्मादहं समुद्भूतः सलिलेऽस्मिन्महार्णवे । को मे प्राता प्रभुः कर्ता संहर्ता वा युगात्यये १५॥  
 न च भूविद्यते स्पष्टा यदाधारं जलं त्विदम् । पंकजं कयमुत्पन्नं प्रसिद्धं रुद्रियोगयो ॥१६॥  
 यश्याम्यद्यास्य पंकं तं मूलं वै पंकजस्य च । भविष्यति घरा तत्र मूलं नास्त्यत्र संशयः ॥१७॥  
 उत्तरन्सलिले तत्र यावद्वर्षसहस्रकम् । अन्वेपमाणो घरणी नावाप ता यदा तदा ॥१८॥  
 तपस्तपेति चाकाशे वागभूदशरीरिणी । ततो मया तपस्तप्तं पद्मे वर्षसहस्रकम् ॥१९॥  
 सृजेति पुनरुद्भूता वाणी तत्र श्रुता मया । विमूढाहं तदाकर्ण्यं कं सृजामि करोमि किम् २०॥  
 तदा दैत्यावपि प्राप्तौ दारुणो मधुकैटभौ । ताम्या विभोपितश्चाहं युद्धाय मकरालये ॥२१॥  
 ततोऽहं नालमालंब्य वारिमध्यमवातरम् । तदा तन मया दृष्ट पुरुषः परमाद्भूतः ॥२२॥  
 मेघश्यामशरीरस्तु पीतवासाश्चतुर्भुजः । शेषशायी जगन्नाथो वनमालाविभूषितः ॥२३॥  
 शंखचक्रगदापद्माद्यायुधै सुविराजित । शयानत समालोक्य भोगिभोगोपरिस्थितम् ॥२५॥  
 चिता ममाद्भूता जाता किं करोमीति नारद । मया स्मृता तदा देवी स्तुता निद्रास्वरूपिणी ॥२६॥  
 दहान्निर्गत्य सा देवी गगने सस्थिता शिवा । अवितर्क्यशरीरा सा दिव्याभरणमडिता ॥२७॥  
 विष्णोर्देहं विहायाशु विरराज नभस्थिता । उदतिष्ठदमेयात्मा तया मुक्तो जनार्दन ॥२८॥  
 पचवर्षसहस्राणि कृतवान् युद्धमुत्तमम् । तदा विलोकितो दैत्यो हरिणा विनिपातितौ ॥२९॥  
 उत्तमग विमल कृत्वा तत्रैव निहतौ च तौ । रुद्रस्तत्रैव सप्राप्तो यत्रावा सस्थितावुभौ ॥३०॥  
 त्रिभि सवीक्षितास्मामि स्वस्या देवी मनोहरा । सस्तुता परमा शक्तिरुवाचास्मानवस्थितान् ॥३१॥  
 कृपावलोकनै कृत्वा पावनैर्मुदितानथ ।

### देव्युवाच

वाजेशा स्वानि कार्याणि कुरध्व समतन्द्रिता ॥३२॥  
 सृष्टिस्थितिविशिष्टानि हतावेतौ महामुरौ । कृत्वा स्वानि निवेतानि वसध्व विगतज्वरा ३३  
 प्रजाश्चतुर्विधा सर्वा सृजध्व स्वविभूतिभि ।

### ब्रह्मोवाच

नच्छ्रुत्वा वचन तस्या पेशल सुखदं मृदु ॥३४॥  
 अब्रूम तामरात्ता स्म कथं कुर्मस्त्विमा प्रजा । न मही वितता मातः सर्वत्र वितत जलम् ॥३५॥  
 न भूतानि गुणाश्चापि तन्मात्राणीन्द्रियाणि च ।  
 तदाकर्ण्यं वचोऽस्माकं शिवा जाता स्मितानना ॥३६॥  
 झटित्येवागत तत्र विमानं गगनाच्छुभम् । सोवाचास्मिन्पुराः काम विशाष्यं गतसाध्वसाः ॥

माने ब्रह्मविष्ण्वीशा दर्शयाम्यद्य चाद्भुतम् । तत्रिशम्य वचस्तस्या ओमित्युक्त्वा पुनर्वयम् ३८॥  
 मारुह्योपविष्टा स्मो विमाने रत्नमडिते । मुक्तादामसुसवीते किकिण्णोजालशब्दिते ॥३९॥  
 रसदनिभे रम्ये त्रयस्तत्राविशकिता । सोपविष्टास्ततो दृष्ट्वा देव्यस्मान्विजितेद्रियान् ४०॥  
 स्वसक्तया तद्विमान वै नोदयामास चावरे ॥४१॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

## अथ तृतीयोऽध्यायः

### ब्रह्मोवाच

विमान तन्मनोवेग यत्र स्थानातरे गतम् । न जलतत्र पश्यामो विस्मिता स्मो वय तदा ॥१॥  
 वृथा सर्वफला रम्या कोकिलारावमडिता । मही महीधरा काम वनान्युपवनानि च ॥२॥  
 नार्यश्च पुरुषाश्चैव पशवश्च सरिद्धरा । वाप्य कूपास्तडागाश्च पल्वलानि च निर्भरा ॥३॥  
 पुरतो नगर रम्य दिव्यप्राकारमडितम् । यज्ञशालासमायुक्त नानाहर्म्यविराजितम् ॥४॥  
 प्रत्यभिज्ञा तदा जाताऽप्यस्माक प्रेक्ष्य तत्पुरम् । स्वर्गोयमिति केनासौ निर्मितोस्ति महाद्भुतम् ॥५॥  
 राजान देवसकाश व्रजत मृगया वन । अस्माभि सम्बिता दृष्टा विमानोपरि चाविका ६॥  
 क्षणाच्चचाल गगने विमान पवनेरितम् । मुहूर्ताद्वा तत प्राप्त देशे चाये मनोहरे ॥७॥  
 नदन च वन तत्र दृष्टमस्माभिरुत्तमम् । पारिजाततच्छायायामथिता सुरभि स्थिता ॥८॥  
 चतुर्दन्तो गजस्तस्या समीप समवस्थित । अप्सरसा तत्र वृदानि मेनकाप्रभृतीनि च ॥९॥  
 क्रीडति विविधैर्भवेर्गानिनृत्यसमन्वितै । गधवा शतशस्तत्र यज्ञा विद्याधरास्तथा ॥१०॥  
 मदारवाटिकामध्ये गायति च रमति च । दृष्ट शतक्रतुस्नन पीलोम्या सहित प्रभु ॥११॥  
 वय तु विस्मिताश्चास्म दृष्ट्वा त्रैविष्टप तदा । माद पति कुवर च यम सूर्य विभावमुम् ॥१२॥  
 विलोक्य विस्मिताश्चास्म वय तत्र सुरान्स्थितान । तदा विनिगतोराजा पुगत्तस्मात्सुमडितात ॥१३॥  
 दवराज इवाशोभ्यो नरवाहावनो स्थिन । विमानस्या वय तूच्चचाल तरसागतम् ॥१४॥  
 ब्रह्मलोक तदा दिव्य सर्वदेवनमम्बृतम् । तत्र ब्रह्माण्णालोक्य विस्मिता हरकेदशो ॥१५॥  
 सभाया तत्र वेदाश्च सर्वे सागा स्वरूपिण । सागरा सरितश्चैव पर्वता पन्नगोरगा ॥१६॥  
 मामूचतुश्चतुर्वक्त्र कोऽय ब्रह्मा सनातन । तावदोचमह नैव जान सृष्टिपति पतिम् ॥१७॥  
 कोऽह कोऽय विमर्षं वा भ्रमोऽय मम चक्षरो । क्षयादय विमान तच्चचालानु मनोभवम् ॥१८॥  
 कैलासशिखरे प्राप्त रम्ये यत्प्रगणाचिते । मदारवाटिकारम्ये कीरवोविल्लूजिते ॥१९॥  
 वीणामुग्जवाद्यैश्च नादिने मुखदे सिधे । यदा प्राप्त विमान तत्तदेव सदानाच्छुभात् ॥२०॥

नाम्परा नापि गधर्वी नेय देवागना किल । इति सशयमापनास्तत्र नारद सस्थिता ॥४९॥  
 तदाश्नौ भगवान्बिष्णुर्दष्टा ता चारुहासिनीम् । उवाचावास्वविज्ञानात्कृत्वा मनसि निश्चयम् ॥५०॥  
 एषा भगवती देवी सर्वेषा कारण हि न । महाविद्या महामाया पूर्णा प्रकृतिरव्यया ॥५१॥  
 दुर्ज्ञेयाऽल्पधिया देवी योगगम्या दुराशया । इच्छा परात्मन काम नित्यानित्यस्वरूपिणी ॥५२॥  
 दुराराध्याऽल्पभायैश्च देवी विश्वेश्वरी शिवा । वेदगर्भा विशालाक्षी सवपामादिरीश्वरी ॥५३॥  
 एषा सहृद्य सकल विश्व क्रीडति सक्षये । लिंगानि सर्वजीवाना स्वशरीरे निवेश्य च ॥५४॥  
 सर्वबीजमयी ह्येषा राजते साम्प्रत सुरौ । विभूतय स्थिता पार्श्वे पश्यता कोटिश क्रमात् ॥  
 दिव्याभरणभूपाढ्या दिव्यगधानुलेपना । परिचर्यापरा सर्वा पश्यता ब्रह्माशकरी ॥५६॥  
 धन्या वय महाभागा कृतकृत्या स्म साप्रतम् । यदन दर्शन प्राप्त भगवत्या स्वय त्विदम् ॥५७॥  
 तपस्तप्त पुरा यत्नात्तस्येद फलमुत्तमम् । अन्यथा दर्शन कुत्र भवेदस्माकमादरात् ॥५८॥  
 पश्यति पुण्यपुजा ये ये वदान्यास्तपस्विन । रागिणो नैव पश्यति देवी भगवती शिवाम् ॥५९॥  
 मूलप्रकृतिरेवैषा सदा पुरूपसगता । ब्रह्माड दर्शयत्येषा कृत्वा वै परमात्मने ॥६०॥  
 द्रष्टाऽसौ दृश्यमखिल ब्रह्माड देवता सुरौ । तस्यैषा कारण सर्वा मामा सर्वेश्वरी शिवा ॥६१॥  
 क्वाह वा क्व सुरा सर्वे रम्भाद्या सुरयोपित । लक्षाशेन तुलामस्या न भवाम कश्चन ॥६२॥  
 सैषा वरागना नाम या वै दृष्टा महार्णवे । बालभावे महादेवी दोलयतीव मा मुदा ॥६३॥  
 शयन वटपत्रे च पर्यवे सुस्थिरे दृढ । पादागुष्ठ कर कृत्वा निवश्य मुखपकजे ॥६४॥  
 लेलिहृत च क्रीडतमनेकैर्बालर्षेष्टैः । रममाण कोमलाग वटपत्रपुटे स्थितम् ॥६५॥  
 गायती दोलयती च बालभावान्मयि स्थिते । सेय मुनिश्चित ज्ञात जात म दर्शनादिव ॥६६॥  
 काम नो जननी सैषा शृणु त प्रवदाम्यहम् । अनुभूत मया पूव प्रत्यभिज्ञा समुत्थिता ॥६७॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे तृतीयोऽध्याय ॥३॥

### अथ चतुर्थोऽध्यायः

#### ब्रह्मोवाच

इत्युक्त्वा भगवान्बिष्णु पुनराह जनार्दन । वय गच्छेम पार्श्वेऽस्या प्रणमत पुन पुन ॥१॥  
 सेय वरा महामाया दास्यत्येषा वरान्हि न । स्तुवाम सर्निधि प्राप्य निर्भयादचरणातिके ॥२॥  
 यदि नो वारयिष्यति द्वारस्या परिचारका । पठिष्यामश्नतत्रस्या स्तुति देव्या समाहिता ॥३॥

#### ब्रह्मोवाच

इत्युक्ते हरिणा वाक्ये सुप्रहृष्टी मुसस्थितौ । जातौ प्रमुदिनौ काम निरुक्ते गमनाय च ॥४॥

ओमित्युक्त्वा हरिं सर्वे विमानात्त्वरितास्त्रय । उत्तीर्य निर्गता द्वारि शकमाना मनस्यलम् ॥५॥  
 द्वारस्थान्वीक्ष्य तान्सर्वादेवी भगवती तदा । स्मित कृत्वा चकाराशु तास्त्रीन्स्त्रीरूपधारिण ॥६॥  
 वयं युवतयो जाता सुरूपाश्चारुभूषणा । विस्मये परम प्राप्ता गतास्तत्सन्निधिं पुन ॥७॥  
 सा दृष्ट्वा न स्थितास्तत्र स्त्रीरूपाश्चरणातिके । व्यलोकयत चावंगी प्रेमसपूर्णया दृशा ॥८॥  
 प्रणम्य ता महादेवीं पुरत सस्थिता वयम् । परस्पर लोकयत स्त्रीरूपाश्चारुभूषणा ॥९॥  
 पादपीठ प्रेक्षमाणा नानामणिविभूषितम् । सूर्यकोटिप्रतीकाश स्थितास्तत्र वय त्रय ॥१०॥  
 नाश्रिद्रन्नाबरास्तत्र सहचर्यं सहस्रश । नाश्रिद्रोलाबरा नार्यस्तथा पीताबरा शुभा ॥११॥  
 देव्य सर्वा शुभाकारा विचित्राम्बरभूषणा । विरेजु पाद्वर्तस्तस्या परिचर्यापरा किल ॥१२॥  
 जगुश्च ननृतुश्चाया पर्युपासत ता स्त्रिय । वीणामारुतवाद्यानि वादयतो मुदान्विता ॥१४॥  
 ब्रह्माडमखिल सर्वं तत्र स्थावरजगमम् । अह विष्णुश्च रुद्रश्च वायुरग्निर्यमो रवि ॥१५॥  
 शरण शीतगुस्त्वष्टा कुबेर पावशासन । पर्वता सागरा नद्यो गधर्वाप्सरसस्तथा ॥१६॥  
 विश्वावसुश्चित्रकेतु स्वतश्चित्रागदस्तथा । नारदस्तुबुरुश्चैव हाहाहूहस्तयैव च ॥१७॥  
 अश्विनो वराह साध्या सिद्धाश्च पितरस्तथा । नागा शेषादय सर्वे विन्नरोरगराक्षसा ॥१८॥  
 वैवृटो ब्रह्मलोकश्च कैलास पर्वतोत्तम । सर्वं तदखिल दृष्ट नलमध्यस्थित च तत् ॥१९॥  
 मग्जमपवज तत्र स्थितोऽह चतुरानन । शेषशायी जगन्नाथस्तथा च मधुकैटभौ ॥२०॥

### श्रीभगवानुवाच

एव दृष्ट मया तत्र पादपद्मने स्थितम् । विस्मतोऽह ततो वीक्ष्य किमेतदिति शकित ॥२१॥  
 विष्णुश्च विस्मयाविष्ट शबरश्च तथा स्थित । ता तदा मेनिरे देवी वय विश्वस्य मातरम् ॥२२॥  
 ततो धर्षणं पूर्णं व्यतिव्रात प्रपद्यत । सुधामये शिव द्वीपे विहार विविध तदा ॥२३॥  
 सस्य इय तदा तत्र भनिरेऽम्मानवस्थितान् । दव्य प्रमुदिताकारा नानामरणमडिता ॥२४॥  
 वयमप्यतिरम्यत्वाद्भवभूमि विमोहिना । प्रनष्टमनसा सर्वे पदयभावामनोरमान् ॥२५॥  
 एतादा ता महादेवी देवी श्रीभुवनशरीम् । तुष्टाव भगवान्विष्णुर्बुवतोभावसस्थित ॥२६॥

### श्रीभगवानुवाच

नमो देव्यं प्रश्रुत्यै च विषास्यै सतत नम । बल्यास्यै वामदायै च बुद्धिसिद्धयै नमोनम ॥२७॥  
 सुचिदादास्यै मगारारण्ये नम । पचश्रुत्वविषास्यै ते भुजनेस्यै नमोनम ॥२८॥  
 सर्वाधिष्टायै वृट्पायै तमायै । अर्षमात्रार्थभतायै हृत्पायै नमोनम ॥२९॥  
 नमो मया गिरिभिर्द त्वदि गतिविष्ट त्वस्तोम्य गमवत्पावपि मातरस्य ।

शक्तिश्च तेऽस्य करणे विततप्रभावा जाताऽधुना सकललोकमयीति नूनम् ॥३०॥  
 विस्तार्य सर्वमखिल सदसद्रिकार सदृश्यस्यविकल पुरुषाय काले ।  
 तत्त्वैश्च षोडशभिरेव च सप्तभिश्च भासीद्रजालमिव न किल रजनाय ॥३१॥  
 न त्वामृते किमपि वस्तुगत विभाति व्याप्यैव सर्वमखिल त्वमवस्थिताऽसि ।  
 शक्तिं विना व्यवहृतौ पुत्रपोऽप्यशक्तो बभण्यने जननि बुद्धिमता जनेन ॥३२॥  
 प्रीणासि विश्वमखिल सतत प्रभावं स्वंस्तेजसा च सकल प्रकटीवरुषि ।  
 अत्स्येव देवि तरसा किल कल्पकाले को वेद देवि चरित तव वै भवस्य ॥३३॥  
 त्राता वय जननि ते मधुकुंठभाभ्या लोकाश्च ते मुवितता खलु दर्शिता वै ।  
 नीता सुखस्य भवने परमा च कोटि यद्दर्शनं तव भवानि महाप्रभावम् ॥३४॥  
 नाह भवो न च विरिचि विवद मात कोऽन्यो हि वेत्ति चरित तव बुद्धिभाष्यम् ।  
 कानीह सति भुवनानि महाप्रभावे ह्यस्मिन्भवानि रचिते रचनाकलापे ॥३५॥  
 अस्माभिरन भुवने हरिरन्य एव दृष्ट शिव कमलज प्रथितप्रभाव ।  
 अन्येषु देवि भुवनेषु न सति किं ते किं विद्य दवि वितत तव सुप्रभावम् ॥३६॥  
 याचेऽम्ब तैऽध्निकमल प्रणिपत्य काम चित्ते सदा वसतु रूपमिद तवैतत् ।  
 नामापि वनप्रकृहरे सतत तवैव सदृशनं तव पदावुजयो सदैव ॥३७॥  
 भृत्योऽयमस्ति सतत मयि भावनीय त्वा स्वामिनीति मनसा ननु चित्तयामि ।  
 एपाऽवयोरविरता किं देवि भूयाद्भवासि सदैव जननी सुतयोरिवार्थे ॥३८॥  
 त्व वेत्सि सर्वमखिल भुवनप्रपञ्च सर्वज्ञता परिसमातिनितान्तभूमि ।  
 किं पामरेण जगदत्र निवेदनीय यद्युक्तमाचर भवानि तवैंगित स्यात् ॥३९॥  
 श्रद्धा सृजत्यवनि विष्णुहमापतिश्च सहारकारक इय तु जने प्रसिद्धि ।  
 वि सत्यमेतदपि दवि तवच्छया वै कर्तुं शमा वयमजे तव शक्तियुक्ता ॥४०॥  
 धात्री धराधरमुत न जगद्भिर्भाति आधारशक्तिरखिल तव वै विभति ।  
 सूर्योऽपि भाति वरदे प्रभया युतस्ते त्व सर्वमेतदखिल विरजा विभासि ॥४१॥  
 ब्रह्माऽहमीश्वरवरः किं त प्रभावात्मवै वय जनियुता न यदा तु नित्या ।  
 केऽन्ये मुरा शनमम्बप्रमूलाश्च नित्या नित्या त्वमेव जननी प्रकृति पुराणा ॥४२॥  
 त्व चेद्भवानि दयम पुरय पुराण जानऽहमय तव सनिधिग सदैव ।  
 नोचदह विभुरनादिरनीह ईनी विश्वात्मधीरिति तम प्रकृति गदैव ॥४३॥  
 विद्या त्वमेव ननु बुद्धिमता नराणा शक्तिस्त्वमेव त्रिल शक्तिमता सदैव ।

त्वं कीर्तिकातिक्रमलामलतुष्टिरूपा मुक्तिप्रदा विरतिरेव मनुष्यलोके ॥४४॥  
 गायत्र्यसि प्रथमवेदकला त्वमेव स्वाहा स्वधा भगवती सगुणार्धमाना ।  
 धाम्नाय एव विहितो निगमो भवत्यै सजीवनाय सतत सुरपूर्वजानाम् ॥४५॥  
 मोक्षार्थमेव रचयस्यखिल प्रपञ्चं तेषां गता खलु यतो ननु जीवभावम् ।  
 अंशा अनादिनिघनस्य किलानघस्य पूर्णार्णवस्य वितता हि यथा तरगाः ॥४६॥  
 जीवो यदा तु परिवेत्ति तवैव कृत्य त्वं सहरस्यखिलमेतदिति प्रसिद्धम् ।  
 नाट्य नटेन रचित वितथेऽन्तरगे कार्ये कृते विरमसे प्रथितप्रभावा ॥४७॥  
 ज्ञाता त्वमेव मम मोहमयाद्भ्रवाब्धेस्त्वामविके सततमेमि महातिदे च ।  
 रागादिभिर्विरचिते वितथे किलान्ते मामेव पाहि बहुदुःखकरे च काले ॥४८॥  
 नमो देवि महाविद्ये नमामि चरणी तव । सदा ज्ञानप्रकाश मे देहि सर्वार्थदे शिवे ॥४९॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

### अथ पञ्चमोऽध्यायः

#### ब्रह्मोवाच

इत्युक्त्वा विरते विष्णो देवदेवे जनार्दने । उवाच शंकर शर्ष प्रणत पुरत स्थितः ॥१॥

#### शिव उवाच

यदि हरिस्तव देवि विभावजस्तदनु पद्यज एव तवोद्भव ।  
 किमहमत्र तवापि न सद्गुण सकललोकविधां चतुरा शिवे ॥ २ ॥  
 त्वमसि भू सलिल पवनस्तथा खमपि वह्निगुणश्च तथा पुनः ।  
 जननि तानि पुन करणानि च त्वमसि बुद्धिमनोऽप्यथ हृत्तिः ॥ ३ ॥  
 न च विदति वदति च येऽन्यथा हरिहराजकृत निखिल जगत् ।  
 तव कृतात्म एव सदैव ते विरचयति जगत्सचराचरम् ॥ ४ ॥  
 अवनिवायुखवह्निजलादिभि सविषयै सगुणैश्च जगद्भवेत् ।  
 यदि तदा कथमद्य च तत्स्फुट प्रभवतीति तवाव कलामृते ॥ ५ ॥  
 भवसि सर्वमिद सचराचर त्वमजविष्णुशिवाकृतिकल्पितम् ।  
 विविधेषुबिलासकुतूहलैर्विरमसे रमसेऽत्र यथारुचि ॥ ६ ॥  
 सकललोकसिसृक्षुरह हरि कमलभूश्च भवाम यदाऽम्बिके ।  
 तव पदाम्बुजपामुपरिग्रह समधिगम्य तदा ननु चक्रिम ॥७॥

यदि दयार्द्रमना न सदाविके कथमहं विहितश्च तमोगुणः ।  
 कमलजश्च रजोगुणसम्भवः सुविहितं विमुक्तत्त्वगुणो हरिः ॥८॥  
 यदि न ते विपत्ता मतिरविके कथमिदं बहुधा विहितं जगत् ।  
 सचिवभूपतिभृत्यजनावृतं बहुवनैरथनैश्च समाकुलम् ॥९॥  
 तव गुणास्त्रय एव सदा क्षमा प्रकटनावनसहरणेषु वै ।  
 हरिहरद्रुहिणाश्च क्रमात्त्वया विरचितास्त्रिजगत् किल कारणम् ॥१०॥  
 परिचितानि मया हरिणा तथा कमलजेन विमानगतेन वै ।  
 पथिगतैर्भुवनानि कृतानि वा कथय वेन भवानि नवानि च ॥११॥  
 सृजसि पामि जगज्जगदविके स्वकलया कियदिच्छसि नाशितुम् ।  
 रमयसे स्वर्पातं पुरुषं सदा तव गतिं न हि विषयं वयं शिवे ॥१२॥  
 जननि देहि पदाम्बुजसेवनं भवति भागवतानपि न सदा ।  
 पुरुषतामधिगम्य पदाब्जद्विरहिता क्व लभे न सुखं स्पृष्टम् ॥१३॥  
 न रुचिरस्ति ममावपदाब्जं तव विहाय शिवे भुवनेष्वलम् ।  
 निवसितुं नरदेहमवाप्य च त्रिभुवनस्य पतित्वमवाप्य वै ॥१४॥  
 सुदति नास्ति मनागपि मे रनिर्युवतिभावमवाप्य तवान्तिके ।  
 पुरुषता क्व मुखाय भवत्यलं तव पदं न यदीक्षणगोचरम् ॥१५॥  
 त्रिभुवनेषु भवत्विषयमविके मम सदैव हि कीर्तिरनाविला ।  
 युवतिभावमवाप्य पदाब्जं परिचितं तव ससृतिनाशनम् ॥१६॥  
 भुवि विहाय तवान्तिकसेवनं क इह वाञ्छन्ति राज्यमकटकम् ।  
 ऋषिःसौ किल याति युगात्मना न निवृत्तं यदि तैःऽग्निःसरोरहम् ॥१७॥  
 तपसि ये निरता मनुयोऽमलास्तव विहाय पदाम्बुजपूजनम् ।  
 जननि ते त्रिधिना किल वचिता परिभवो विभवे परिकल्पित ॥१८॥  
 न तपसा न दमेन समाधिना न च तथा विहितं क्रतुभिर्यथा ।  
 तव पदाब्जपरागनिपेवणाद्भवति मुक्तिर्ज्ये भवभागरात् ॥१९॥  
 बुद्ध्या दया दयमे यदि देवि मा कथय मत्प्रमत्ताविलम्बितम् ।  
 ममभव प्रजपन्मुनिवितो ह्यहं मुविशदं च नवार्णमनुत्तमम् ॥२०॥  
 प्रथमजन्मनि चाधिगतो मया तदधुना न विभाति नवाक्षरं ।  
 कथय मा मनुमय भगवन्नाज्जननि तारय तारय तारके ॥२१॥

न किं त्वं समर्थाऽसि विश्वं विधातुं दृश्रीवाशु सर्वं चतुर्धा विभक्तम् ।  
 विनोदार्यमेवंविधं मा विधायादिसर्गे किलेदं करोषीति कामम् ॥३५॥  
 हरिः पालकः किं त्वयाऽसौ मघोर्वा तथा कंटभाद्रक्षितः सिंधुमध्ये ।  
 हरः संहृत किं त्वयाऽसौ न काले कथं मे भ्रुवोर्मध्यदेशात्स जातः ॥३६॥  
 न ते जन्म कुत्रापि दृष्टं श्रुतं वा कुत. संभवस्ते न कोऽपीह वेद ।  
 किलाद्यासि शक्तिस्त्वमेका भवानि स्वतंत्रं समस्तरतो बोधिताऽसि ॥३७॥  
 त्वया संयुतोऽहं विकतुं समर्थो हरिस्त्रातुमव त्वया सयुतश्च ।  
 हरः सप्रहृतुं त्वयैवेह युक्तः क्षमा नाद्य सर्वे त्वया विप्रयुक्ताः ॥३८॥  
 यथाऽहं हरि शकर. किं तथाऽन्ये न जाता न संतोह नो वाऽभविष्यन् ।  
 न मुह्यन्ति केऽस्मिस्तवात्यतचित्रे विनोदे विवादास्पदेऽल्पाशयानाम् ॥३९॥  
 अकर्ता गुणस्पष्ट एवाद्य देवो निरीहोऽनुपाधिः सर्वैवाकलश्च ।  
 सथापीश्वरस्ते वितीर्णं विनोद सुसपश्यतीत्याहुरेव विधिज्ञाः ॥४०॥

दृष्टादृष्टविभेदोऽस्मिन्प्राक्त्वत्तो वै पुमान्पर । नान्य कोऽपि तृतीयोऽस्ति प्रमेये सुविचारिते ॥४१॥  
 न मिथ्या वेदवाक्य वै कल्पनीय वदाचन । विरोधोऽय मयाऽत्यत हृदये तु विशकित. ॥४२॥  
 एकमेवाद्वितीय यद्ब्रह्म वेश वदति वै । सा किं त्व वाक्यमो वा किं सदेह विनिवर्तय ॥४३॥  
 नि संशय न मे चेत प्रभवत्यविशङ्कितम् । द्वित्वैकत्वविचारेऽस्मिन्निमग्न क्षुल्लक मन. ॥४४॥  
 स्वमुखेनापि सदेह छेत्तुमर्हसि मामकम् । पुण्यभोगाच्च मे प्राप्ता समतिस्रव पादयो ॥४५॥  
 पुमानसि त्वं श्री चाऽसि वद विस्तरतो मम । ज्ञात्वाऽह परमा शक्ति मुक्त. स्या भवसागरात् ॥४६॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

### अथ पृष्ठोऽध्यायः

#### ब्रह्मोवाच

इति पृष्टा भया द्देवी विनयावनतेन च । उवाच वचन श्लक्ष्णमावा भगवती हि सा ॥१॥

#### देव्युवाच

सर्वैकत्वं न भेदोऽस्ति सर्वदेव ममाम्य च । योऽसौसाहमह योश्री भेदोऽस्ति मतिविभ्रमात् ॥२॥  
 आचर्योऽंतरं सूक्ष्म यो वेद मतिमान्हि स. ( विमुक्त. स तु ससाराण्मुष्यते नात्र सशय. ॥३॥  
 एकमेवाद्वितीय वै ब्रह्म नित्यं सनातनम् । इतंभाव पुनर्याति काल उत्यित्सुसन्नके ॥४॥



यथा दीपस्तथोपाधेर्योगात्मजायते द्विधा । छायेवादर्शमध्ये वा प्रतिबिम्ब तथाऽऽवयो ॥५॥  
 भेद उत्पत्तिशाले वै मर्त्यं प्रभवत्यज । दश्यादृश्यविभेदोऽय द्विविधे सति सर्वथा ॥६॥  
 नाह न्नी न पुमाश्चाह न क्लीव सर्गसक्षये । सर्गे सति विभेद स्यात्कल्पितोऽय धिया पुन ॥७॥  
 अह बुद्धिरह श्रीश्च धृति कीर्ति स्मृतिस्तथा । श्रद्धा मेघा दया लज्जा क्षुधा तृष्णा तथा क्षमा ॥८॥  
 कार्ति शांति पिपासा च निद्रा तद्रा जराऽजरा । विद्याविद्या म्यूहा वाछा शक्तिश्चाशक्तिरेव च ॥९॥  
 वसा मज्जा च त्वक्चाह दृष्टिर्वागनृनानृता । परा मध्या च पश्यती नाटघोऽह विविधाश्च या ॥  
 किं नाह पश्य ससारे मद्रियुक्त किमस्ति हि । सर्वमेवाहमित्येव निश्चय विद्धि पश्य ॥११॥  
 एतैर्निश्चितै र्परिविहीन किं वदस्व मे । तस्मादह विधे चास्मिन्सर्गे वै वितताऽभवम् ॥१२॥  
 नून सर्वेषु देवेषु नानानामधरा ह्यहम् । भवामि शक्तिरूपेण करोमि च पराक्रमम् ॥१३॥  
 गौरी ब्राह्मी तथा रौद्री वाराही वैष्णवी शिवा । वाहणी चाथ कौवेरी नारसिंही च वासवी ॥१४॥  
 उत्पन्नेषु समस्तेषु वार्येषु प्रविशामि तान् । करोमि सर्वकार्याणि निमित्त त विधाय वै ॥१५॥  
 जज्ञे शीत तथा बह्णावोष्ण्य ज्योतिर्दिवाकरे । निशानाथे हिमा काम प्रभवामि यथा तथा ॥१६॥  
 मया त्यक्त विधे नून स्पदितु न क्षम भवेत् । जीवजात च ससारे निश्चयोऽय ब्रुवे त्वयि ॥१७॥  
 अशक्त शङ्कोरो हतु दैत्यान्विल मयोज्जित । शक्तिहीन नर ब्रूते लोकश्रैवातिदुर्बलम् ॥१८॥  
 रुद्रहीन विष्णुहीन न वदति जना निल । शक्तिहीन यथा सर्वे प्रवदति नराधमम् ॥१९॥  
 पतित स्वलितो भीत शत शत्रुवश गतः । अशक्त प्रोच्यते लोके नारद कोपि कथ्यते ॥२०॥  
 तद्विद्धि कारण शक्तियथा त्व च पिसृशसि । भविता च यदा युक्त शक्त्या कर्ता तदाऽखिलम् ॥  
 तथा हरिस्तथा ग्रभुन्तर्धेद्रोऽय विभावमु । शशी मूर्धो यमस्त्वष्टा बहण पवनस्तथा ॥२२॥  
 परा स्थिरा तदा धर्तुं शक्तियुक्ता यदा भवेत् । अन्यथा चेदशक्ता स्यात्परमाणोश्च धारणे ॥२३॥  
 तथा रोपन्तथा कूर्मो येऽये सर्वे च दिग्गजा । मयुक्ता वै समर्याश्च स्वानि कार्याणि साधितुम् ॥  
 जल पिबामि सकल महुरामि विभावमुम् । पत्रन स्तभयाम्यद्य यदिच्छामि तथाचरम् ॥२५॥  
 तत्त्वाना चैव सर्वेषा वदापि बभलोद्भव । असता भावसदेह कर्तव्यो न वदाचन ॥२६॥  
 वदाषित्प्रागभाव स्यात्प्रध्वमाभाव एव वा । मूर्तिपट्टेषु कपालेषु घटाभावे यथा तथा ॥२७॥  
 अद्यान पृथिवी नाम्नि च गतेनि विचारणे । सजाता इति विज्ञेया अस्यास्तु परमाणव ॥२८॥  
 दाशन शणिक शून्य निघानित्य सकर्तृकम् । अहकाराग्रिम चैव सतभेदैर्विवक्षितम् ॥२९॥  
 गृहाणाज महत्त्वमहद्भारस्लदुद्भव । तत सर्वाणि भूतानि रचयस्व यथा पुरा ॥३०॥  
 प्रजन्तु स्वर्गि यिल्लयानि विरच्य निवगतु व । स्वानि स्वानि च कार्याणि कुर्वतु ईश्रमाविता ३१॥  
 गृहाणेमां विधे शानि मूर्त्त्या चारहाग्निनीम् । महासरम्बती नाम्ना रजोगुणयुता वराम् ॥३२॥

इवेतावरधरा दिव्या दिव्यभूषणभूषिताम् । वरासनसमारूढा क्रीडार्यं सहचारिणीम् ॥३३॥  
 एषा सहचरी नित्य भविष्यति वरागना । माऽवमस्या विभूर्भित्ते मे मत्वा पूज्यतमा प्रियाम् ॥  
 गच्छ त्वमनया सार्धं सत्यलोक वताशु वै । वीजाच्चतुर्विध सव समुत्पादय साप्रतम् ॥३५॥  
 लिंगबोशाश्च जीवैर्मते सहिता कर्मभिस्तथा । वर्तन्ते सस्थिता काले तान्कुरु त्व यथा पुरा ॥  
 कालकर्मस्वभावाख्यै कारणं सकल जगत् । स्वभावस्वगुणैर्युक्तं पूर्ववत्सचराचरम् ॥३७॥  
 माननीयस्त्वया विष्णु पूजनीयश्च सर्वदा । सत्त्वगुणप्रधानत्वादधिकं सर्वत सदा ॥३८॥  
 यदा यदा हि कार्यं वो भविष्यति दुरत्ययम् । करिष्यति पृथिव्या वै अवतार तदा हरि ॥३९॥  
 तिर्यग्योनावयान्यत्र मानुषी तनुमाश्रित । दानवाना विनाश वै करिष्यति जनार्दन ॥४०॥  
 भवोऽय ते सहायश्च भविष्यति महाबल । समुत्पाद्य सुरान्सर्वांन्विहरस्व यथासुखम् ॥४१॥  
 ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या नानायज्ञै सदश्रिणै । यजिष्यन्ति विधानेन सर्वान्व मुञ्जमाहिता ४२॥  
 भद्रामोच्चारणात्सर्वे मन्त्रेषु सकलेषु च । सदा तृसादश्च सतुष्टा भविष्यन्ध्व सुरा किल ॥४३॥  
 शिवश्च माननीयो वै सर्वथा यत्तमोगुण । यज्ञकार्येषु सर्वेषु पूजनीय प्रपन्नत ॥४४॥  
 यदा पुन सुराणा वै भय दैत्याद्भविष्यति । शक्त्यो मे तदोत्पन्ना हरिष्यति सुविग्रहा ४५॥  
 चाराही वैष्णवी गौरी नारनिही सदाशिव । एताश्चान्याश्च कार्याणि कुरु त्व कमलोद्भव ॥  
 नवाश्रमिम मन्त्र वीजघ्यानपुत्र सदा । जपन्सर्वाणि कार्याणि कुरु त्व कमलोद्भव ४७॥  
 मन्त्राणामुत्तमोऽय वै त्व जानीहि महामते । हृदये ते सदा धार्यं सर्वकामार्यमिन्द्रये ॥४८॥  
 इत्युक्त्वा मा जगन्माता हरि प्राह शुचिस्मिता । विष्णो ब्रज गृहाणोमा महालक्ष्मी मनोहराम् ४९॥  
 सदा वक्ष स्पृशे स्थाने भविता नात्र सदाय । क्रीडार्यं ते मया दत्ता शक्ति सर्वार्यदा शिवा ॥  
 त्वयेय नावमन्तव्या माननीया च सर्वदा । लक्ष्मीनारायणाख्योऽय योगो वै विहितो मया ॥५१॥  
 जीवनार्यं कृता यथा देवाना सर्वथा मया । अविरोधेन सगेन वर्तितव्य त्रिभि मदा ॥५२॥  
 त्व च वेधा शिवस्त्वेते देवा मद्गुणसम्भवा । मान्या पूज्याश्च सर्वेषा भविष्यन्ति न सदाय ॥५३॥  
 ये विभेद करिष्यति मानवा मूढचेतस । निरय ते गमिष्यन्ति विभेदान्नात्र सदाय ॥५४॥  
 यो हरि स शिव साक्षात् शिव स स्वय हरि । एतयोर्भेदमातिष्ठन्नरवाप भवेन्नर ॥५५॥  
 तर्पय द्रुहिणो ज्ञेयो नात्र कार्या विचारणा । अपरो गुणभेदाऽस्ति शृणु विष्णो ब्रवीमि ते ॥५६॥  
 मुख्यं सत्त्वगुणस्मिन्नु वरमात्मविचिन्तने । गौणत्वेऽपि परी क्थ्याती रजोगुणतमामुणो ॥५७॥  
 ऋष्या सह विकारेषु नानाभेदेषु सर्वदा । रजोगुणयुतो भूत्वा विहरस्वानया मह ॥५८॥  
 कामोऽत्र कामराज च मायावीज तृतीयवम् । मन्त्रोऽय त्व रमावात् महत् परमार्यद ॥५९॥  
 गृहीत्या जप त नित्यं विहरस्व यथामुग्रम् । न ते मृत्युभय विष्णो न कालप्रभव भयम् ॥६०॥

यावदेव विहारो मे भविष्यति मुनिश्चय । सहरिप्याम्यह सर्वं यदा विश्व चराचरम् ॥६१॥  
 भवतोऽपि तदा नून मयि लीना भविष्यथ । स्मर्तव्योऽय सदा मत्र कामदो मोक्षदस्तथा ॥६२॥  
 उद्गीथेन च संयुक्त कर्तव्य शुभमिच्छता । कारयित्वाऽथ वैकुण्ठ वस्तव्य पुरपोत्तम ॥६३॥  
 विहरस्व यथाकाम चित्तयन्मा सनातनीम् ।

### ब्रह्मोवाच

इत्युक्त्वा वासुदेव सा त्रिगुणा प्रकृति परा ॥६४॥

निर्गुणा शकर देवमवोचदमृत वच ।

### देवयुवाच

गृहाण हरगौरी त्व महाकाली मनोहराम् ॥६५॥

वैलास कारयित्वा च विहरस्व यथामुखम् । मुख्यस्तमोगुणस्तेऽस्तु गौणी सत्त्वरजोगुणौ ६६॥  
 विहरामुरनाशाय रजोगुणतमोगुणौ । तपस्तप्त तथा कर्तुं स्मरण परमात्मन ॥६७॥  
 सर्वसत्त्वगुण शान्तो गृहीतव्य सदाऽनघ । सर्वथा त्रिगुणा यूय सृष्टिस्थित्यतकारका ॥६८॥  
 एभिर्विहीन ससारे वस्तु नैवान कुञ्चित् । वस्तुभाज तु यद्दृश्य ससारे त्रिगुण हि तत् ॥६९॥  
 दृश्य च निर्गुण लोके न भूत नो भविष्यति । निगुण परमात्माऽसौ न तु दृश्य कदाचन ॥७०॥  
 सगुणा निर्गुणा चाह समये शकरोत्तमा । सदाऽह कारण शभो न च कार्यं कदाचन ॥७१॥  
 सगुणा कारणत्वाद्गै निर्गुणा पुरुषातिके । महत्तत्त्वमहकारो गुणा शब्दादयस्तथा ॥७२॥  
 कार्यकारणरूपेण ससरते त्वहर्निशम् । सदुद्भूतस्त्वहकारस्तेनाह कारण शिवा ॥७३॥  
 अहकारश्च मे कार्यं त्रिगुणोऽभौ प्रतिष्ठित । अहकारामहत्तत्त्व बुद्धि सा परिकीर्तिता ॥७४॥  
 महत्तत्त्व हि कार्यं स्यादहवाग हि कारणम् । तन्मात्राणि त्वहकारादुत्पद्यते सर्वे हि ॥७५॥  
 कारण पञ्चभूताना तानि सर्वसमुद्भवे । कर्मेन्द्रियाणि पञ्चैव पञ्च ज्ञानेन्द्रियाणि च ॥७६॥  
 महाभूतानि पञ्चैव मन षोडशमेव च । वाय च कारण चैव गुणोऽय षोडशात्मव ॥७७॥  
 परमात्मा पुमानाद्यो न कार्यं न च कारणम् । एव समुद्भव शभो सर्वेषामादिसभवे ॥७८॥  
 सक्षेपेण मया प्रोक्तस्तव तत्र समुद्भव । ब्रजत्वद्य विमानेन कार्यायं मम सत्तमा ॥७९॥  
 स्मरणार्हर्शन तुभ्य दाम्येऽह विपमे स्थिते । स्मर्तव्याऽह सदा दवा परमात्मा सनातन ॥८०॥  
 उभयो स्मरणादव कार्यसिद्धिरनयम् ।

### ब्रह्मोवाच

इत्युक्त्वा विससर्जास्मान्दत्त्वा शक्तीं सुसंस्कृता ॥८१॥

विष्णवेऽथ महालक्ष्मी महाकाली शिवाय च । महासरस्वती मह्य स्थानात्तास्माद्भिर्मजिता ॥८२॥

यलातर समासाद्य ते जाता. पुरुषा वयम् । चिंतयत. स्वरूपं तत्प्रभावं परमाद्भुतम् ॥८३॥  
वमानं तत्समासाद्य सख्वास्तत्र वै त्रय । न द्वीपोऽसौ न सा देवी सुधासिंधुस्तथैव च ॥  
पुनर्दृष्टं विमानं वै तथास्माभिर्न चान्यथा ॥८४॥

आसाद्य तस्मिन्वितते विमाने प्राप्ता वयं पकजसन्निधौ च ।  
महार्णवे यत्र हतौ दुरत्ययौ मुरारिणा तौ मधुकंटभाख्यौ ॥८५॥  
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे पद्योऽध्यायः ॥६॥

## अथ सप्तमोऽध्यायः

### ब्रह्मोवाच

एवप्रभावा सा देवी मया दृष्टाय विष्णुना । शिवेनापि महाभाग तास्ता देव्यः पृथक्पृथक् ॥१॥  
व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य पितुर्वाक्यं नारदो मुनिष्ठतम । पप्रच्छ परमप्रीत प्रजापतिमिदं वच ॥२॥

### नारद उवाच

पुमानाद्योऽविनाशी यो निर्गुणोऽच्युतिरव्यय । दृष्टश्चैवानुभूतश्च तद्वदस्व पितामह ॥३॥  
त्रिगुणा वीक्षिता शक्तिर्निर्गुणा कीदृशो पित । तस्या स्वरूपं मे ब्रूहि पुरपत्यं च पद्य ॥४॥  
यदर्थं च मया तत श्वेतद्वीपे महत्तप । दृष्टा सिद्धा महात्मानस्तापसा गतमन्यव ॥५॥  
परमात्मा न सप्राप्तो मयाऽमौ दृष्टिगोचरः । पुन पुनस्तपस्तीव्रं हृतं तत्र प्रजापते ॥६॥  
भवता सगुणा शक्तिर्दृष्टा तात मनोरमा । निर्गुणा निर्गुणाश्चैव कीदृशो तौ वदस्व मे ॥७॥

### व्यास उवाच

इति पृष्ठं पिता तेन नारदेन प्रजापति । उवाच वचनं तथ्यं स्मितपुवं पितामह ॥८॥

### ब्रह्मोवाच

निर्गुणस्य मुने रूपं न भवेददृष्टिगोचरम् । दृश्यं च नश्वरं यस्मादरूपं दृश्यते वयम् ॥९॥  
निर्गुणा दुर्गमा शक्तिर्निगुणश्च तथा पुमान् । ज्ञानगम्भ्यो मुनीनां तु भावनीयो तथा पुनः ॥१०॥  
अनादिनिधनो विद्धि सदा प्रकृतिपूरणम् । विश्वानेनाभिगम्भ्यो तौ नाविश्वामनं कर्हिचित् ॥११॥  
चैतन्यं सर्वभूतेषु यत्तद्विद्धि परात्मकम् । तेज सर्वत्रगं नित्यं नानाभावेषु नारद ॥१२॥  
तं च तां च महाभाग व्यापको विद्धि सर्वगो । ताम्यां विहीनं ससारे न किंचिद्भ्रस्तु विद्यते ॥१३॥  
तौ विचिंत्यो सदा देहे मिश्रीभूतौ सदाऽप्यथो । एकं रूपं चिदात्मानो निर्गुणो निर्मलावुभौ ॥१४॥  
या शक्तिः परमात्माऽशीसा योऽमौ परमा मता । अतरं नंतयो कोऽपि मूढम वेदं च नारद ॥१५॥

अधीत्य सर्वशास्त्राणि वेदान्सागाश्च नारद । न जानाति तयो सूक्ष्मतर विरतिं विना ॥१६॥  
 अहकारकृतं सर्वं विद्वन् स्थावरजङ्गमम् । कथं तद्रहितं पुत्रं भवेत्कल्पशतैरपि ॥१७॥  
 निर्गुणं सगुणं पुत्रं कथं पश्यति चक्षुषा । सगुणं च महाबुद्धे चेतसा सविचारय ॥१८॥  
 पित्तोनाच्छादिता जिह्वा चक्षुश्च मुनिसत्तम । कटुं पित्तं विजानाति रसं रूपं न तत्तथा ॥१९॥  
 गुणैः समावृतं चेतं कथं जानाति निर्गुणम् । अहकारोद्भवं तच्च तद्विहीनं कथं भवेत् ॥२०॥  
 यावन्न गुणविच्छेदस्तावत्तद्दर्शनं कुत । तं पश्यति तदा चित्तं यदाऽहकारवर्जितं ॥२१॥

### नारद उवाच

स्वरूपं देवदेवेश त्रयाणामेव विस्तरात् । गुणानां यत्स्वरूपोऽस्ति ह्यहकारस्त्रिरूपक ॥२२॥  
 सात्त्विको राजसश्चैव तामसश्च तथापर । विभेदेन स्वरूपाणि वदस्व पुरुषोत्तम ॥२३॥  
 यज्ज्ञात्वा विप्रमुच्येऽहं ज्ञानं तद्वद मे प्रभो । गुणानां लक्षणान्येव विततानि विभागशः ॥२४॥

### ब्रह्मोवाच

त्रयाणां शक्तयस्ति सस्तदब्रवीमि तवानप । ज्ञानशक्तिं क्रियाशक्तिरर्थशक्तिस्तथापरा ॥२५॥  
 सात्त्विकस्य ज्ञानशक्ती राजसस्य क्रियात्मिका । द्रव्यशक्तिस्तामसस्य तिस्रश्च कथितास्तव ॥२६॥  
 तेषां कार्याणि वक्ष्यामि शृणु नारद तत्त्वतः । तामस्यां द्रव्यशक्तेश्च शब्दस्पर्शसमुद्भव ॥२७॥  
 रूपं रसश्च गन्धश्च तन्मात्राणि प्रचक्षते । शब्दैकगुणमाकाशं वायुं स्पर्शगुणस्तथा ॥२८॥  
 सुरूपैकगुणोऽग्निश्च जलं रसगुणात्मकम् । पृथ्वी गन्धगुणा ज्ञेया सूक्ष्माण्येतानि नारद ॥२९॥  
 दर्शयतानि मिलित्वा तु द्रव्यशक्तियुतानि वै । तामसाहङ्कारजं स स्यात्सर्गस्तदनुवर्तिक ॥३०॥  
 राजस्याश्च क्रियाशक्तेरुत्पन्नानि शृणुष्व मे । श्रोत्रत्वग्रसनां चक्षुर्घ्राणं चैव च पञ्चमम् ॥३१॥  
 ज्ञानेन्द्रियाणि चैतानि तथा कर्मेन्द्रियाणि च । वाक्पाणिपादपायुश्च गुह्यातानि च पञ्च वै ॥३२॥  
 प्राणोऽपानश्च ध्यानश्च समानोदानवायव । पञ्चदश मिलित्वैव राजसं सर्गं उच्यते ॥३३॥  
 नाधनानि किलैतानि क्रियाशक्तिमयानि च । उपादानं किलैतेषां चिदनुवृत्तिरुच्यते ॥३४॥  
 ज्ञानशक्तिसमायुक्ता सात्त्विकाच्च समुद्भवा । दिशो वायुश्च सूर्यश्च बरुणश्चाश्विनावपि ॥३५॥  
 ज्ञानेन्द्रियाणां पञ्चानां पञ्चाधिष्ठातृदेवता । चन्द्रो ब्रह्मा तथा रुद्र क्षेत्रज्ञश्च चतुर्थक ॥३६॥  
 इत्यतः करणाख्यस्य बुद्ध्यादेश्चाधिदैवतम् । चत्वार्येव तथा प्रोक्ता किलाधिष्ठातृदेवता ॥३७॥  
 मनसा सह चैतानि नूनं पञ्चदशैव तु । सात्त्विकस्य तु सर्गोऽयं सात्त्विकाख्यं प्रकीर्तितं ॥३८॥  
 स्थूलसूक्ष्मादिभेदेन द्वे रूपे परमात्मनः । ज्ञानरूपं निराकारं निदानं तत्प्रचक्षते ॥३९॥  
 मायवस्य तु ध्यानादौ स्थूलरूपं प्रचक्षते । शरीरं सूक्ष्ममेवेदं पुरुषस्य प्रकीर्तितम् ॥४०॥  
 मम चैव शरीरं वै सूत्रमित्यभिधीयते । स्थूलं शरीरं वक्ष्यामि ब्रह्मण परमात्मनः ॥४१॥

शृणु नारद यत्नेन यच्छ्रुत्वा त्रिप्रमुच्यते । तन्मात्राणि पुरोक्तानि भूतसूक्ष्माणि यानि वै ॥४२॥  
 पचीकृत्य तु तान्येव पचभूतमद्भुव । पचीकरणभेदोऽय शृणु सवदत किल ॥४३॥  
 प्रथम रसतन्मात्रागुपादाय मनस्यपि । कल्पयेच्च तथा तद्वै यथा भवति चोदकम् ॥४४॥  
 शिष्टाना चैव भूतानामशान्दत्वा पृथक्पृथक् । उदके मिश्रयेच्चाशान्कृते रसमये तत ॥४५॥  
 तदा भूतविभागे च चैतन्ये च प्रकाशिते । चैतन्यस्य प्रवेशात् तदाऽहमिति सशय ॥४६॥  
 प्रतीयमाने तेनैव विशेषेणाभिमानत । आदिनारायणो देवो भगवानिति चोच्यते ॥४७॥  
 घनीभूतेऽथ भूताना विभागे स्पष्टता गते । वृद्धि प्राप्य गुणैश्चेत्यमेवैकगुणवृद्धित ॥४८॥  
 आकाशम्य गुणश्चैकं शब्द एव न चापर । शब्दस्पर्शां च वायोश्च द्वौ गुणौ परिकीर्तितौ ४९॥  
 अग्ने शब्दश्च स्पर्शाश्च रूपभेदे त्रयो गुणा । शब्दस्पर्शरूपरसाश्चत्वारो वै जलस्य च ॥५०॥  
 स्पर्शशब्दरसा रूपं गंधश्च पृथिवीगुणा । एवं मिलितयोगैश्च ब्रह्माडोत्पत्तिरुच्यते ॥५१॥  
 सर्वे जीवा मिलित्वैव ब्रह्माडोत्पत्तिमुद्भवा । चतुरशीतिलक्षाश्च प्रोक्ता वै जीवजातय ॥५२॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

### अथ अष्टमोऽध्यायः

#### ब्रह्मोवाच

सर्गोऽयं कथितस्तात यत्पृष्टोऽह स्वयाऽधुना । गुणाना रूपसस्था वै शृणुष्वंकाग्रमानस ॥१॥  
 सत्त्वं प्रीत्यात्मकं ज्ञेयं सुखात्प्रीतिसमुद्भव । अर्जवं च तथा सत्यं शौचं श्रद्धा क्षमा धृतिः ॥२॥  
 अनुकंपा तथा लज्जा शांतिः सतोप एव च । एतै सत्त्वप्रतीतिश्च जायते निश्चला सदा ॥३॥  
 श्वेतवर्णं तथा सत्त्वं धर्मं प्रीतिकरं सदा । सच्छब्दोत्पादकं नित्यमसच्छब्दानिवारकम् ॥४॥  
 सात्त्विकी राजसी चैव तामसी च तथापरा । श्रद्धा तु त्रिविधा प्रोक्ता मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥५॥  
 रत्नवर्णं रज प्रोक्तमप्रीतिकरमद्भुतम् । अप्रीतिर्दृ स्रियोगत्वाद्भुवत्येव मुनिश्रिता ॥६॥  
 प्रद्वेषोऽथ तथा द्रोहो मत्सरः स्तभ एव च । उत्कठा च तथा निद्रा श्रद्धा तव च राजसी ॥७॥  
 मानो मदस्तथा गर्वो रजसा किल जायते । प्रत्येतव्यं रजस्वतेर्लक्षणैश्च विचक्षणं ॥८॥  
 शृष्णवर्णं तम प्रोक्तं मोहनं च विपादकृत् । आलस्यं च तथाऽज्ञानं निद्रा दैन्यं भयं तथा ॥९॥  
 विवादश्चैव कार्पण्यं कौटिल्यं रोष एव च । वैषम्यं वातिनास्तिक्यं परदोषानुदर्शनम् ॥१०॥  
 प्रत्येतव्यं तमस्वतेर्लक्षणं सर्वथा बुधैः । तामस्या श्रद्धया युक्तं परतापोपपादकम् ॥११॥  
 सत्त्वं प्रकाशयितव्यं नियतव्यं रजं सदा । सहर्तव्यं तमं कामं जनेन दुःखमिच्छता ॥१२॥  
 अन्योन्याभिभवाच्चैते विरध्यन्ति परस्परम् । तथाऽन्योन्याश्रया सर्वे न तिष्ठति निराश्रया ॥१३॥  
 सत्त्वं न वेदलं क्वापि न रजो न तमस्तथा । मिलिताश्च सदा सर्वे तेनान्योन्याश्रयाः स्मृताः १४॥

अयो यमिधुनाच्चैव विस्तार कथयाम्यहम् । शृणु नारद यज्ज्ञात्वा मुच्यत भवबधनात् ॥१५॥  
 सदहोऽत्र न कर्तव्यो ज्ञात्वत्युक्त मया वच । ज्ञात तदनुभूत यत्परिज्ञात फले सति ॥१६॥  
 श्रवणाद्गुणाच्चैव सपद्येव महामत । सस्कारानुभवाच्चैव परिज्ञात न जायते ॥१७॥  
 श्रुत तीर्थं पवित्रं च श्रद्धोत्पन्ना च राजसी । निर्गतस्तत्र तीर्थे वै दृष्टं चैव यथाश्रुतम् ॥१८॥  
 स्नातस्तत्र वृत कृय दत्त दानं च राजसम् । स्थितस्तत्र वियत्कालं रजोगुणसमावृतं ॥१९॥  
 रागद्वेषात्तन्निर्मन्तं कामक्रोधसमावृतं । पुनरव गृहं प्राप्तो यथापूर्वं तथा स्थित ॥२०॥  
 श्रुतं च नानुभूतं वै तत्र तीर्थं मुनीश्वर । न प्राप्तं च फलं यस्मादश्रुतं विद्धि नारद ॥२१॥  
 निष्पापत्वं यत्र विद्धि तीर्थस्य मुनिसत्तम । कृपे फलं यथा लोके निष्पन्नानस्य भक्षणम् २२॥  
 पापदहविकारा ये कामदोषादय पर । लोभो मोहस्तथा तृष्णा द्वेषो रागस्तथा मद ॥२३॥  
 असूयर्ष्याऽक्षमाऽगाति पापान्यतानि नारद । न निगतानि देहात्तु तावत्पापयुतो नर ॥२४॥  
 वृते तीर्थे यदैतानि देहात्त निगतानि चत । निष्कामं श्रम एवैकं कर्षकस्य यथा तथा ॥२५॥  
 श्रमणापीडित क्षत्रं वृष्टा भूमि सुदुर्घटा । उत वीज महर्षं च हिता वृत्तिरुदाहृता ॥२६॥  
 अहोरात्रं परिविश्रितो रक्षणार्थं पणोसुक । काठे सुप्तस्तु हतं वन व्याघ्रादिभिर्भृशम् ॥२७॥  
 भक्षितं शलभं सर्व निराशश्च वृतं पुन । तद्वतीर्थश्रमं पुत्रं कष्टदो न फलप्रदं ॥२८॥  
 मत्स्यं समुत्पद्यते जातं प्रवृद्धं शास्त्रद्वानात् । वैराग्यं तत्फलं जातं तामसाथेषु नारद ॥२९॥  
 प्रसह्याभिभवयत् तद्रजस्तमसी उभे । रजं समुत्पद्यते जातं प्रवृत्तं त्रैभयोगत ॥३०॥  
 तत्तथाभिभवयत् तमं सत्त्वं तथा उभे । तमस्तयोत्पद्यते भूत्वा प्रवृद्धं मोहयोगत ॥३१॥  
 तत्सत्त्वरजसी चाभ सगम्याभिभवयत्पि । विस्तरं कथयाम्यद्य यथाभिभवतीति वै ॥३२॥  
 यदा गत्वं प्रवृद्धं वै मतिधर्मं स्थिता तदा । न चिन्तयति वाह्यार्थं रजस्तमं समुद्भवम् ॥३३॥  
 अर्थमत्त्वसमुद्भूतं गृह्णाति च न चायया । अनायागवृत्तं चार्थं धर्मं यत् च वाञ्छति ॥३४॥  
 गात्रिणाप्यव भागेषु कामं वै कुरुत तदा । राजसेषु न माशार्थं तामसेषु पुन वृतं ॥३५॥  
 यत्तत्र जिवान् रजं पूवं तत्रैव तमगो जय । मत्स्यं च वेद्यं पुत्रं तदा भवति निर्मलम् ॥३६॥  
 यत्तत्र रजं प्रवृद्धं वै त्यक्त्वा धमान्धनानानात् । अयथाकुरुते धमाच्छ्रद्धा प्राप्य तु राजसीम् ॥३७॥  
 राज्ञादप्यगवद्विद्वन्मया भोगस्तु राजसम् । सत्त्वं विनिगद्य तत्र तमगश्चापि निग्रह ॥३८॥  
 दा तमा त्रिवृद्धं स्यात्पुत्रं गवभूय ह । तत्र वने न विश्वासो धमनास्त्र तर्षव च ॥३९॥  
 नदा च तामगा प्राप्य शरति च धामाययम् । द्रोहं गवत्र कुम्भे न गानिमिधगच्छति ॥४०॥  
 त्रिंशत्संहरत्तत्रैव प्रापना हुमनि गत् । यतश्च कामचारण भावेषु विनतपु न ॥४१॥  
 एव संहरत्तत्रैव नवति रजश्चैव तमस्तया । सदैवाधिय यतने गुणा मिथुपमिण ॥४२॥

रजो विना न सत्त्व स्याद्रज सत्त्व विना क्वचित् । तमो विना न चैवैते वर्तन्ते पुरुषर्षभ ॥४३॥  
 तमस्ताम्या विहीन तु केवल न कदाचन । सर्वे मिथुनघर्माणो गुणा कार्यान्तरेषु वै ॥४४॥  
 अन्योन्यसश्रिता सर्वे तिष्ठति न वियोजिता । अन्योन्यजनकाश्चैव यत प्रसवघर्णिण ॥४५॥  
 सत्त्व कदाचिच्च रजस्तमसी जनयत्युत । कदाचित्तु रज सत्त्वतमसी जनयत्यपि ॥४६॥  
 कदाचित्तु तम सत्त्वरजसी जनयत्युभे । जनयत्यवमन्योन्य मूर्त्पिडश्च घट यथा ॥४७॥  
 बुद्धिस्थास्ते गुणा कामान्बोधयति परस्परम् । देवदत्तविष्णुमित्रयज्ञदत्तादयो यथा ॥४८॥  
 यथा स्त्रीषु पुरुषश्चैव मिथुनौ च परस्परम् । तथा गुणा समायाति युग्मभाव परस्परम् ॥४९॥  
 रजसो मिथुने सत्त्व सत्त्वस्य मिथुने रज । उभे ते सत्त्वरजसी तमसो मिथुने विदु ॥५०॥

नारद उवाच

इत्येतत्कथित पित्रा गुणरूपमनुत्तमम् । श्रुत्वाप्येतत्स एवाह ततोऽपृच्छ पितामहम् ॥५१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे अष्टमोऽध्याय ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

नारद उवाच

गुणाना लक्षण तात भवता कथित किल । न तुमोऽस्मि पिवन्मिष्ट त्वन्मुखात्प्रच्युत रसम् ॥१॥  
 गुणाना तु परिज्ञान यथावदनुवर्णय । येनाह परमा शातिमधिगच्छामि चेतसि ॥२॥

व्यास उवाच

इति पृष्टस्तु पुत्रेण नारदेन महात्मना । उवाच च जगत्कर्ता रजोगुणसमुद्भव ॥३॥

ब्रह्मोवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि गुणाना परिवर्णनम् । सम्यङ् नाह विजानामि यथामति वदामि ते ॥४॥  
 सत्त्व तु केवल नैव कुत्रापि परिलक्ष्यत । मिथ्रीभावात्तु तेषा वै मिथ्रत्व प्रतिभाति वै ॥५॥  
 यथा षाचिद्वरा नारी सर्वभूषणभूषिता । हावभावयुता काम भर्तुं प्रीतिकरी भवेत् ॥६॥  
 मातापित्रोस्तथा सैव वधुवर्गस्य प्रीतिदा । दुःख मोह सपत्नीषु जनयत्यपि सैव हि ॥७॥  
 एव सत्त्वेन तेनैव स्त्रीत्वमापादितेन च । रजसस्तममश्चैव जनिता वृत्तिरन्यथा ॥८॥  
 रजसा स्त्रीकृतेनैव तमसा च तथा पुन । अन्योऽस्य समायोगादन्यथा प्रीतिभाति वै ॥९॥  
 अवस्थानात्स्वभावेषु न वै जात्यतराणि च । लक्ष्यतेऽविपरीतानि योगानारद कुत्रचित् ॥१०॥  
 यथा रूपवती नारी यौवनेन विभूषिता । लज्जामाघुर्ययुक्ता च तथा त्रिनयमयुता ॥११॥  
 कामशास्त्रविधिज्ञा च धर्मशास्त्रेऽपि समता । भर्तुं प्रीतिकरी भूत्वा सपत्नीना च दुःखदा ॥१२॥



मोहदुःखस्वभावस्था सत्त्वस्थेत्युच्यते जने । तथा सत्त्व विदुर्वाणमन्यभावं विभाति वै ॥१३॥  
 चौरैरपद्रुताना हि साधूना मुखदा भवेत् । दुःखा मूढा च दस्यूना सैव सेना तथागुणा ॥१४॥  
 विपरीतप्रतीति वै वर्जयन्ति स्वभावतः । यथा च दुःखित जात महामेघनावृतम् ॥१५॥  
 विदुस्तनितसयुक्त तिमिरेणावगुण्डितम् । सिचद्भूमिं प्रवर्षट्टै तमोरुपमुदाहृतम् ॥१६॥  
 यदतत्कर्पकाणा वै तदेवातीवदुःखिनम् । वीजोपस्वरयुक्ताना सुखद प्रभवत्युत ॥१७॥  
 अप्रच्छन्नगृहाणा च दुर्भगाना विशेषतः । तृणकाष्ठगृहीताना दुःखद गृहमेधिनाम् ॥१८॥  
 प्रापितभर्तृवाणा वै मोहदः प्रवदत्यपि । स्वभावस्था गुणा सर्वे विपरीता विभाति वै ॥१९॥  
 लक्षणानि पुनस्तेषा शृणु पुत्र ब्रवीम्यहम् । लघुप्रकाशक सत्त्व निर्मल विशद सदा ॥२०॥  
 यदाङ्गानि लघूयेव नेत्रादीनीन्द्रियाणि च । निर्मल च तथा चेतो ग्लान्ति विपयान् तान् २१॥  
 तदा सत्त्व शरीरे वै मतव्य च समुत्कटम् । जूभास्तभ च तद्राच च ल चैव रज पुन ॥२२॥  
 यदा तदुत्कट जात दहे यस्य च यस्यचित् । कलिं भृगयते कर्तुं गतु ग्रामातर तथा ॥२३॥  
 चलचित्तस्य सोऽत्यर्थं विवादे चोद्यतस्तथा । गुरुमावरण काम तमो भवति तद्यदा ॥२४॥  
 तदाङ्गानि गुरुण्याशु प्रभवत्यावृतानि च । इन्द्रियाणि मन क्षुण्य निद्रा नैवाभिवाञ्छति ॥२५॥  
 गुणाना लक्षणायेव विज्ञेयानीह नारद ।

नारद उवाच

विभिन्नलक्षणा प्रोक्ता पितामह गुणास्त्रय ॥२६॥  
 कथमेवत्र सस्याने कार्यं बुर्वति शाश्वतम् । परस्पर मिलित्वा हि विभिन्ना क्षत्रव किल ॥२७॥  
 एतस्या कथं कार्यं बुर्वतीति वदस्व मे ।

प्रश्नोवाच

शृणु पुत्र प्रवक्ष्यामि गुणान्ते दीपवृत्तय ॥२८॥  
 प्रदीपश्च यथा कार्यं प्रकृत्यर्थदर्शनम् । वतिस्तं यथाचिश्च विद्वाश्च परस्परम् ॥२९॥  
 विद्वा हि तथा तैलमग्निना सह गगतम् । तैल वतिविरोध्येव पावकोऽपि परस्परम् ॥३०॥  
 एतस्या पदार्थाना प्रबुवति प्रदर्शनम् ।

नारद उवाच

एव प्रवृत्तिजा. प्रोक्ता गुणा सत्यवतीमुन ॥३१॥  
 विश्वस्य कारण ते वै यथा पूर्वं यथा श्रुतम् ।

व्यास उवाच

इन्द्रा नारदेनाप मम सर्वं शक्तिरम् ॥३२॥

गुणाना लक्षण सर्वं कार्यं चैव विभागश । आराध्या परमा शक्तिर्यथा सवमिद ततम् ॥३३॥  
 सगुणा निर्गुणा चैव कार्यभेदे सदैव हि । अकर्ता पुरुष पूर्णो निरीह परमोऽव्यय ॥३४॥  
 करोत्येषा महामाया विश्व सदसदात्मकम् । ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्र सूर्यश्चन्द्र शचीपति ॥३५॥  
 अश्विनौ वमवस्त्वष्टा कुबेरो यादसा पति । बह्निर्वायुस्तथा पूषा सेनानीश्च विनायक ॥३६॥  
 सर्वे शक्तियुता शक्ता कर्तुं कार्याणि स्वानि च । अन्यथा तेऽप्यशक्ता वै प्रस्पदितुमनीश्वरा ॥३७॥  
 सा चैव कारण राजञ्जगत परमेश्वरी । समाराधय ता भूप कुरु यज्ञ जनाधिप ॥३८॥  
 पूजन परया भक्त्या तस्या एव विधानत । महालक्ष्मी महाकाली तथा महासरस्वती ॥३९॥  
 ईश्वरी सर्वभूताना सर्वकारणकारणम् । सर्वकामार्थदा शाता सुखसेव्या दयान्विता ॥४०॥  
 नामोच्चारणमात्रेण वाञ्छितार्थफलप्रदा । देवैराराधिता पूर्वं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरे ॥४१॥  
 मोक्षकामैश्च विविधैस्तापसैर्विजितात्मभि । अस्पष्टमपि यज्ञाम प्रसमेनापि भाषितम् ॥४२॥  
 ददाति वाञ्छितानर्थान्दुर्लभानपि सर्वथा । ऐरे इति भयार्तेन दृष्ट्वा व्याघ्रादिव वने ॥४३॥  
 निन्दुहीनमपीदमुक्त वाञ्छित प्रददाति वै । तत्र सत्यव्रतस्यैव दृष्टान्तो नृपसत्तम ॥४४॥  
 प्रत्यक्ष एव चास्माक मुनीना भावितात्मनाम् । ब्राह्मणाना समाजेषु तस्योदाहरण वृरे ॥४५॥  
 कथ्यमान मया राजञ्छ्रुत सर्वं सविस्तरम् । अतश्चरो महामूर्खो नाम्ना सत्यव्रतो द्विज ॥४६॥  
 श्रुत्वाऽभर कालमखात्समुच्चार्य स्वयं तत । विन्दुहोत प्रसंगेन जातोऽसौ विबुधोत्तम ॥४७॥  
 ऐकारोच्चारणाद्देवी तुष्टा भगवती तदा । चकार कविराज त दयार्द्रा परमेश्वरी ॥४८॥

इति श्रीद्वीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

## अथ दशमोऽध्यायः

### जनमेजय उवाच

कोऽसौ सत्यव्रतो नाम ब्राह्मणो द्विजसत्तम । कस्मिन्दशो ममुत्पन्न कीदृशश्च वदस्व मे ॥१॥  
 वयं तेन श्रुत शब्द कथमुच्चारित पुन । सिद्धिश्च कीदृशी जाता तस्य विप्रस्य तत्क्षणात् ॥  
 कथं तुष्टा भवानी सा सर्वज्ञा सर्ववस्थिता । विस्तरेण वदस्वाद्य कथामेता मनोरमाम् ॥३॥

### सूत उवाच

इति पृष्ट्वा राजा व्यास सत्यवतीमुत । उवाच परमोदार वचन रसवच्छुचि ॥८॥

### व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवदयामि कथा पौराणिकी शुभाम् । श्रुता मुनिममाजेषु मया पूर्वं कुरूद्वह ॥१॥  
 एकदाऽहं कुरुश्रेष्ठ कुर्वंस्तीर्थाटनं शुचि । संप्राप्तो नैमिपारष्य पावन मुनिसेवितम् ॥६॥

प्रणम्यायं मुनीन्सर्वान् स्थितस्तत्र वराध्रमे । विधिपुत्रास्तु यत्रासञ्जीवन्मुक्ता महाव्रताः ॥७॥  
कथाप्रसंग एवासीत्तत्र विप्रसमागमे । जमदग्निस्तु पप्रच्छ मुनीनेवं समास्थितः ॥८॥

### जमदग्निरुवाच

सदेहोऽस्ति महाभाग मम चेतसि तापसाः । समाजेषु मुनीना वै नि संदेहो भवाम्यहम् ॥ ९ ॥  
ब्रह्माविष्णुस्तथा रुद्रो मघवा वरणोऽनल । कुबेरः पवनस्त्वष्टा सेनानीश्च गणाधिपः ॥१०॥  
भूर्योऽश्विनो[भग] पूषा निशानाथो ब्रह्मास्तथा । आराधनीयतम कोऽत्र वाछितायफलप्रदः ॥११॥  
भृशसेव्यश्च सततं चाशुतोपश्च मानद । द्रुवन्तु मनय शीघ्रं सर्वज्ञाः संशितव्रता ॥१२॥  
एव प्रदने कृते तत्र लोमसो वाक्यमब्रवीत् । जमदग्ने शृणुष्वेतद्यत्पृष्टं वै त्वयाऽधुना ॥१३॥  
नेवनीयतमा दक्षिः सर्वेषा शुभमिच्छताम् । परा प्रकृतिराद्या च सर्वंगा सर्वदा शिवा ॥१४॥  
देवाना जननी सैव ब्रह्मादीना महात्मनाम् । आदिप्रकृतिमूलं सा संसारपादपस्य वै ॥१५॥  
स्मृता चोच्चारिता देवी ददाति किल वाछितम् । सर्वदैवार्द्रचित्ता सा वरदानाय सेविता ॥१६॥  
इतिहासं प्रवक्ष्यामि शृण्वन्तु मनय. शुभम् । अक्षरोच्चारणादेव यथा प्राप्तं द्विजेन वै ॥१७॥  
बोधलेपु द्विजः कश्चिद्देवदत्तेति विश्रुतः । अनपत्यदचकारेष्टि पुत्राय विधिपूर्वकम् ॥१८॥  
क्षमसातीरमास्थाय कृत्वा मङ्गपमुत्तमम् । द्विजानाहूय वेदज्ञान्शत्रुवर्मविशारदान् ॥१९॥  
कृत्वा वेदो विधानेन स्यापयित्वा विभावमून् । पुत्रेष्टि विधिवत्तत्र चकार द्विजसत्तमः ॥२०॥  
ब्रह्माण कल्पयामास मुहोत्र मुनिसत्तमम् । अध्वर्युं याजवस्त्र्यं च होतारं च बृहस्पतिम् ॥२१॥  
प्रस्तोतार तथा पैलमुद्गातारं च गोभिलम् । सम्पानन्यान्मुनीन्कृत्वा विधिवत्प्रददौ वसु ॥२२॥  
उद्गाता सामग श्रेष्ठ सप्तस्वरसमन्वितम् । रथन्तरमगायत्तु स्वरितेन समन्वितम् ॥२३॥  
तदाऽस्य स्वरमद्भ्योऽभूत्कृते द्वासे मुहुर्मुहुः । देवदत्तश्चुकोपान् गोभिलं प्रत्युवाच ह ॥२४॥  
मूर्गोऽसि मुनिमुस्याद्य स्वरभगस्त्वया कृत । षाम्यवर्मणि मजाते पुत्रायं यजतश्च मे ॥२५॥  
गोभिलस्तु ततोवाच देवदत्तं सुकोपिनः । मूर्गस्ते भविता पुत्रः शठः शब्दविवर्जितः ॥२६॥  
सर्वप्राणिशरीरे तु स्वामोच्छ्वाग मुदुर्ग्रह । न मेऽत्र द्रूपणं किञ्चित्स्वरभंगे महामते ॥२७॥  
त्पुत्रावा वचनं तस्य गोभिलस्य महात्मनः । शापाद्भ्रीतो देवदत्तस्तमुवाचातिदुःखितः ॥२८॥  
एवं ब्रह्मोऽसि त्रिष्टेष्ट वृषा मयि निरगसि । अबोधना हि मुनयो भवन्ति मुग्धाः सदा ॥२९॥  
अल्पेऽपराधे त्रिष्टेष्ट कथं शापन्वया ह्यहम् । अपुत्रोऽहं मुत्तप्तं प्राणापयुक्तं पुनः कृतः ॥३०॥  
गुणपुत्रादपुत्रत्वं धरं येऽश्विनो विदुः । तथापि ब्राह्मणो मूर्गं सर्वेषां निच गृह्ये हि ॥३१॥  
तद्वत्पुत्रवचनेन न योग्यं सर्वकर्मणुः । किं मूर्गोऽहं मूर्गेण पुत्रेण द्विजगत्तम ॥३२॥  
तदा शूद्रमया मूर्गो ब्राह्मणो नात्र मंगयः । न पुत्राहो न दानाहो निदधं सर्वकर्मणु ॥३३॥

देवो वै वसमानश्च ब्राह्मणो वेदवर्जित । करद शूद्रवर्चव मत्स्य स च भूभुजा ॥३४॥  
 नासने पित्र्कार्येषु देवकार्येषु स द्विज । मूर्ख समुपवेश्यश्च कार्यश्च फलमिच्छता ॥३५॥  
 राज्ञा शूद्रसमो ज्ञेयो न योज्य सर्वकर्मसु । कर्षवस्तु द्विज कार्यो ब्राह्मणो वेदवर्जित ॥३६॥  
 विना विप्रेण कर्तव्यं श्राद्धं कुशक्लेन वै । न तु विप्रेण मूर्खेण श्राद्धं कार्यं कदाचन ॥३७॥  
 आहारादधिकं चात्र न दातव्यमङ्घ्रिते । दाता नरकमान्नोति ग्रहीता तु विशेषत ॥३८॥  
 धिग्राज्य तस्य राज्ञो वै यस्य देशेऽद्भुवा जना । पूज्यन्ते ब्राह्मणा मूर्खा दानमानादिकैरपि ॥३९॥  
 आसने पूजने दाने यत्र भेदो न चाण्वपि । मूर्खपडितयोर्भेदो जातव्यो विद्वेषेन वै ॥४०॥  
 मूर्खा यत्र मुग्धाविष्टा दानमानपग्निर्ह । तस्मिन्देशे न वस्यन्त्य पडिनेन कथंचन ॥४१॥  
 अमतामुपनाराय दुर्जनाना विभूतय । पित्रुमद फलाढयोऽपि कार्करेवोपभुङ्क्ते ॥४२॥  
 भुक्त्वात्र वेदविद्विप्रो वदाम्याम करोति वै । क्राडति पूर्वजास्तस्य स्वर्गं प्रमुदिता किल ॥४३॥  
 गोभिलात त्रिमुक्तं वै त्वया यदविद्वृत्तम् । ससारे मूर्खंपुत्रत्वं मरणादतिगर्हितम् ॥४४॥  
 कृपा कृत् महामाग पापस्यानुग्रहं प्रति । दीनोद्धारणशक्तोऽसि पनामि तव पादयो ॥४५॥

### लोमश उवाच

इत्युक्त्वा देवदत्तस्तु पतितस्तस्य पादयो । स्तुवन्दीनहृदत्ययं कृपण साश्रुलोचन ॥४६॥  
 गोभिलस्तु तदा तत्र दृष्ट्वा त दीनचेतसम् । दणवोपा महातो वै पापिष्ठा कल्पकोपना ॥४७॥  
 जलं स्वभावतः शीतं पावनातपयोगत । उष्णं भवति तच्छीघ्रं तद्विना शिशिरं भवेत् ॥४८॥  
 दयावागोभिरम्बाह देवदत्त सुदुःखितम् । मूर्खो भूत्वा सुतस्ते वै विद्वानपि भविष्यति ॥४९॥  
 इति दत्तवर सोऽप्य मुदिताऽमूद्रद्विजर्षभ । इष्टिं समाप्य विप्राञ्चै विमसर्जं यथाविधि ॥५०॥  
 कालेन वियता तस्य भार्या रूपमती सती । गर्भं दधार काले सा रोहिणी रोहिणीसमा ॥५१॥  
 गर्भाधानादिकं कर्म चकार विधिवद्द्विज । पुसवनविधानं च शृङ्गारकरणं तथा ॥५२॥  
 सीमतोऽग्रयणं चैव कृतं वेदविधानत । ददौ दानानि मुदिनो मत्वाष्टिं सफला तथा ॥५३॥  
 शुभेऽर्ह्ये सुपुत्रे पुत्रं रोहिणी रोहिणीपुते । दिने लग्ने शुभेऽग्रयणं जातकर्म चकार स ॥५४॥  
 पुत्रदर्शनं कृत्वा नामकर्म चकार च । उतस्य इति पुत्रस्य कृतं नाम पुराविदा ॥५५॥  
 स चाष्टमे तथा वर्षे शुभे वै शुभवासरे । तस्योऽग्रयणं कर्म चकार विधिवन्विता ॥५६॥  
 येऽमघ्नापयामास गुस्तं वै वने स्मितम् । नोच्चचार तयोन्म्य सस्थितो मुग्धवत्तदा ॥५७॥  
 बहुषा पाटितं पित्रा न दधार भति शठ । मूढवत्तिष्ठन्नेऽग्रयणं तं नुरोच पित्रा तदा ॥५८॥  
 एवं श्रुत्वाऽदाऽम्भासं जानो द्वाद्दशवारिकं । न वेद विधिवत्कर्तुं सद्योऽवदत्तकं विरिम् ॥५९॥  
 मूर्खोऽमूद्रद्विगोत्रेषु गठा वार्ताऽग्निविस्तरः । ब्राह्मणेषु च सर्वेषु नापेऽपिऽत्रेषु च ॥६०॥

जहास लोकस्त विप्र यत्र तत्र गत मुने । पिता माता निर्निदाय मूर्खं तमतिभर्त्सयन् ॥६१॥  
 निर्दितोऽथ जन काम पितृभ्यामथ वाधवै । वैराग्यमगमद्विप्रो जगाम वनमप्यसौ ॥६२॥  
 अधो वरस्तथा पगुर्न मुर्खस्तु वर सुत । इत्युक्तोऽसौ पितृभ्या वै विवेश कानन प्रति ॥६३॥  
 गंगातीरे शुभ स्थाने कृत्वोटजमनुत्तमम् । वन्या वृत्ति च सकल्प्य स्थितस्तत्र समाहित ६४॥  
 नियम च पर कृत्वा नासत्य प्रब्रवीम्यहम् । स्थितस्तत्राश्रमे रम्ये ब्रह्मचर्यव्रतो हि स ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे दशमोऽध्याय ॥ १० ॥

## अथ एकादशोऽध्यायः

### छोमश् उवाच

न वेदाध्ययन किञ्चिज्जानाति न जप तथा । ध्यान न देवताना च न चैवाराधन तथा ॥१॥  
 नासन वेद विप्रोऽसौ प्राणायाम तथा पुन । प्रत्याहार तु नो वेद भूतशुद्धि च कारणम् ॥२॥  
 न मन्त्रकीलक जाप्य गायत्री च न वेद स । शौच स्नानविधि चैव तथाचमनक पुन ॥३॥  
 प्राणाग्निहोत्र नो वेद बलिदान य चातिथिम । न सध्या समिधो होम विवेद च तथा मुनि ॥४॥  
 सोऽकरोत्प्रातस्तथाय यत्किञ्चिद्दत्तधावनम् । स्नात् च शूद्रवत्तत्र गगाया मन्त्रवर्जितम् ॥५॥  
 फलान्यादाय वन्यानि मध्याह्नेऽपि यदृच्छया । भक्ष्याभयपरिज्ञान न जानाति शठस्तथा ॥६॥  
 सत्य व्रत स्थितस्तत्र नान्त घदते पुन । जने सत्यतपानाम कृतमस्य द्विजस्य वै ॥७॥  
 नाहित वस्यचित्तु यान्न तथाऽविहित व्वचित । सुग स्वपिति तत्रैव निर्भयश्चिन्तयन्निति ॥८॥  
 वदा मे मरण भावि दु ष जीवामि कानने । जीवित धिक्च मूर्खस्य तरसा मरण ध्रुवम् ॥९॥  
 देवेनाह कृतो मूर्खो नायोऽत्र कारण मम । प्राप्य चैवात्तम जन्म वृथा जात ममाधुना ॥१०॥  
 यथा यथा सुरूपा च यथा वा निष्कृता द्रुम । अदुग्धदाहा धनुश्च तथाऽह निष्कृता वृत्न ॥११॥  
 किं नु निदाम्यह देव नून वर्म ममेदृशम् । न दत्त पुन्नक कृत्वा ब्राह्मणाय महात्मने ॥१२॥  
 न वै विद्या मया दत्ता पूर्वजन्मनि निर्मला । तनाह कर्मयोगेन शठोऽस्मि च द्विजाधम ॥१३॥

न च तीर्थे तपस्तप्त सविता न च साधय ।

न द्विजा पजिता द्रव्यस्नन जाताःस्मि दुष्टयो ॥१४॥

वर्तन्ते मुनिपुत्राश्च यदाग्नायवाग्ना । अह मुमूढ सञ्जाना देवयोगन वनवित् ॥१५॥  
 न जागामि तपस्तप्तु नि करोमि गुमाधनम् । मिथ्याय मञ्च सवल्पो न मे भाग्यं गुम तिल १६॥  
 देवमेव परं मये धिक्पौत्रपमनर्थकम् । वृथा श्रमकृत पाय देवाद्भुवनि सर्वथा ॥१७॥  
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च शत्रादा किल दधता । वाग्यय वदन्ता सर्वे बालो हि दुरतिश्चम ॥१८॥

एवविधान्वितर्कास्तु कुर्वाणोऽहनिशं द्विज । स्थितस्तत्राश्रमेतीरे जाल्लब्ध्या पावने स्थले ॥१९॥  
विरक्तं स तु सजातः स्थितस्तत्राश्रमे द्विज । कालातिवाहनं शातरश्चकार विजने वने ॥२०॥

एव स्थितस्य तु वने विमलोदके वै वर्षाणि तत्र नवपत्र गतानि कामम् ।  
नाराधनं न च जप न विवेद मत्र कालातिवाहनमसौ कृतवान् वने वै ॥२१॥  
जानाति तस्य वितत व्रतमेव लोक सत्य वदत्यपि मुनि किल नामजातम् ।  
जात यशश्च सकलेषु जनेषु काम सत्यव्रतोऽयमनिश न मृपाभिभाषी ॥२२॥  
तत्रैकदा तु मृगया रममाण एव प्राप्तो निपादनिपाठो धृतचापबाण ।  
क्रीडन् वनेऽतिविपुले यमतुल्यदेह क्रूराकृत्तिर्हननकर्मणि चातिदक्ष ॥२३॥

तेनातिकृष्टेन शरेण विद्ध कोल किरानेन धनुशरेण ।  
पलायमानो भयविह्वलश्च मुने समीप विद्रुतो जगाम ॥२४॥  
विक्रपमानो रुधिरार्द्रदेहो यदा जगामाश्रममडल वै ।  
कालस्तदातीव दयार्द्रभाव प्राप्तो मुनिस्तत्र समीक्ष्य दीनम् ॥२५॥  
अग्रे ब्रजतं रुधिरार्द्रदेहं दृष्ट्वा मुनि सूकरमाशु विद्धम् ।  
दयाभिवेशादतिक्रपमानं सारस्वत वीजमथोच्चचार ॥२६॥  
अज्ञातपूर्वं च तथा श्रुतं च देवान्मुखे वै सम्पागतं च ।  
न ज्ञातवान्बीजमसौ विमूढो ममज्ज शोके स मुनिर्महात्मा ॥२७॥  
कीलं प्रविश्याश्रममडलं तद्गतो निवृजे प्रविलीय गूढम् ।  
अप्रातमागो दृढनिविण्णचेता प्रवेपमानं शरपीडितत्वात् ॥२८॥  
तत क्षणादाकरणात्कृष्टं चापं दधानोऽतिकरालदेहः ।

प्रातस्तदने स च मृगयमाणो निपादराज किल काल एव ॥२९॥  
दृष्ट्वा मुनिं तत्र कुशामने स्थितं नाम्ना तु सत्यव्रतमद्वितीयम् ।  
व्याध प्रणम्य प्रमुखे स्मितोऽसौ पप्रच्छ कोलं क्व गतो द्विजेरा ॥३०॥  
जानामि तेऽहं सुप्रन प्रमिद्धं तेनाद्यं पृच्छे मम बाणविद्धं ।  
क्षुधादिन मे सकलं कुटुंब विभर्तुकामं किल आगतोऽस्मि ॥३१॥  
वृत्तिर्ममैषा विहिता विधात्रा नान्याऽस्ति विप्रेन्द्र ऋतं ब्रवीमि ।  
भर्तव्यमेवेह कुटुम्बमजगता केनाप्सुपायेन दृमासुमेन ॥३२॥  
सत्यं श्रुत्वात्स्य सत्यव्रतोऽसि क्षुधातुरो वर्तते पोषयवर्गं ।  
ववानो गतं सूकरो बाणविद्धं पृच्छाम्यहं वाडव शूहि तूर्णम् ॥३३॥

तेनेति पृष्टः स मुनिर्महात्मा वितर्कमग्नः प्रबभूव कामम् ।  
 सत्यव्रतं मेऽद्य भवेन्न भग्नं न दृष्ट इत्युच्चरितेन किं वै ॥३४॥  
 गतोऽत्र कोलः क्षरविद्धदेहः कथं ब्रवीम्यद्य मृषाऽमृषा वा ।  
 क्षुधादितोऽयं परिपृच्छतीव दृष्ट्वा हनिष्यत्यपि सूकरं वै ॥३५॥  
 सत्यं न सत्यं खलु यत्र हिंसा दयान्वितं चानृतमेव सत्यम् ।  
 हितं नराणां भवतीह येन तदेव सत्यं न तस्याऽन्मथैव ॥३६॥  
 हितं कथं स्यादुभयोविरुद्धयोस्तदुत्तरं किं न यथा मृषा वचः ।  
 विचारयन्वाडव धर्मसंकटे न प्राप वक्तुं वचनं यथोचितम् ॥३७॥  
 बाणाहतं वीक्ष्य दयान्वितं च कोल तदते समुदाहतं वचः ।  
 तेन प्रसन्ना निजबीजतः शिवा विद्या दुरापा प्रददौ च तस्मै ॥३८॥

बीजोच्चारणतो देव्या विद्या प्रस्फुरिताखिला । वात्मीवेश्च यथापूर्वं तथा स ह्यभवत्कविः ॥३९॥  
 तमुवाच द्विजा व्याधं समुखस्थं धनुर्धरम् । सत्यकामस्तु धर्मात्मा श्लोकमेकं दद्यापरः ॥४०॥  
 या पश्यति न सा ह्युते या द्रूते सा न पश्यति । अहो व्याध स्वकार्यार्थिन्किं पृच्छसि पुनः पुनः ॥  
 इत्युक्तस्तु तदा तेन गतोऽञ्जी पशुहा पुनः । निराश सूकरे तस्मिन्परावृत्तो निजालये ॥४२॥  
 ब्राह्मणस्तु कविर्जातः प्राचेतस इवापरः । प्रसिद्धः सर्वलोकेषु नाम्ना सत्यव्रतो द्विजः ॥४३॥  
 सारस्वतं ततो बीजं जजाप विधिपूर्वकम् । पंडितश्चातिविस्त्यातो द्विजोऽसौ धरणीतले ॥४४॥  
 प्रतिपर्वसु गायति ब्राह्मणा यद्यद्यः सदा । आख्यानां चातिविस्तीर्णं स्तुवंति मुनयः किल ॥  
 तच्छ्रुत्वा सदनं तस्य समागम्य तदाद्यमे । येन त्यक्तं पुरा तेन गृहं नीतोऽतिमानितः ४६॥  
 तस्माद्राजन्सदा सेव्या पूजनीया च भक्ति । आदिशक्तिः परा देवी जगता कारणं हि सा ॥  
 तस्या यज्ञं महाराज कुरु वेदविधानतः । सर्वकामप्रदं नित्यं निश्चयं वथितं पुरा ॥४८॥

स्मृता सपूजिता भक्त्या ध्याता चोच्चारिता स्तुता ।

ददाति वाञ्छितानर्थान्वार्यदा तेन कीर्त्यते ॥४९॥

अनुभावमिदं राजन्वर्तव्यं सर्वथा बुधं । दृष्ट्वा रोगयुतान्दीनान्क्षुधितान्निर्धनाञ्छठान् ॥५०॥  
 जनानातस्तथा मूर्खान्पीडितान् वैरिभिः सदा । दासानाज्ञां रान्क्षुद्रान्विबलान्विह्वलानथ ॥५१॥  
 अतुसान्भोजने भोगे सदार्तानजितेद्रियान् । तूष्णाधिकानशान्नाश्च सदाधिपरिपीडितान् ॥५२॥  
 तथा विभवसपद्मान्पुत्रपौत्रविबर्धनान् । पुष्टदेहाश्च सभोगैः संयुतान्वेदवादिनः ॥५३॥  
 राजलक्ष्म्या युताञ्छूरान्वशीकृतजनानथ । स्वजनैरविद्युक्ताश्च सर्वलक्षणलक्षितान् ॥५४॥  
 ध्यतिरेकान्वयाम्ना च विचेतव्यं विचक्षणं । एभिर्न पूजिता देवी सर्वार्थफलदा शिवा ॥५५॥

समाराधिता च तथा नृभिरेभिः सदाऽम्बिका । यतोऽभी सुखिनः सर्वे ससारेऽस्मिन् सशय ॥५६॥

व्यास उवाच

इति राजञ्छ्रुतं तत्र मया मुनिमगागमे । लोमशस्य मृषात्काम देवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥५७॥

इति सच्चित्य राजेन्द्र कर्णव्य च सदाऽर्चनम् । भक्त्या परमया देव्या प्रीत्या च पुहपर्षभ ॥५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥ ११<sup>१</sup> ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

राजोवाच

वद यज्ञविधिं सम्यग्देव्यास्तस्या समतत । श्रुत्वा करोम्यहं स्वामिन्यथाशक्ति ह्यतद्रित ॥१॥

पूजाविधिं च मन्त्राश्च होमद्रव्यममशयम् । ब्राह्मणा कतिसदृशाश्च दक्षिणाश्रुतया पुन ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देव्या यज्ञ विधानत । त्रिविधं तु मदा ज्ञेयं विधिदृष्टेन कर्मणा ॥३॥

सात्त्विकं राजसं चैव तामसं च तथापरम् । मुनीनां सात्त्विकं प्रोक्तं नृपाणां राजसं स्मृतम् ॥

तामसं राक्षसानां वै ज्ञानिनां तु गुणोज्जितम् । विमुक्तानां ज्ञानमयं विस्तरात्प्रब्रवीमि ते ॥५॥

देशः कालस्तथा द्रव्यं मन्त्राश्च ब्राह्मणास्तथा । श्रद्धा च सात्त्विकी यत्र तत्र यज्ञं सात्त्विकं विदुः ६॥

द्रव्यशुद्धिं क्रियाशुद्धिर्मन्त्रशुद्धिश्च भूमिषु । भवेद्यदि तदा पूर्णं फलं भवति नान्यथा ॥७॥

श्रम्यापोपाजितेनैव वर्तव्यं सुकृतं कृतम् । न कीर्तिरिह लोके च परलोके न तत्फलम् ॥८॥

तस्मान्न्यायाजितेनैव वर्तव्यं सुकृतं मदा । यशसे परलोकाय भवत्येव सुखाय च ॥९॥

प्रत्यक्षं तत्र राजेन्द्र पाटवंस्तु मया कृतं । राजमूयं क्रतुवरं समाप्तवरदक्षिणं ॥१०॥

यत्र माथाद्धरिं कृत्वा यादवेद्रो महामना । ब्राह्मणा पूर्णविचादश्च भारद्वाजादयस्तथा ॥११॥

कृत्वा यज्ञं सुमपूर्णं मासमात्रेण पाटवं । प्राप्तं महत्तरं कष्टं वनवामदश्च दारणं ॥१२॥

पीडनं चैव पाचात्पान्स्याद्यत्तं पगजयं । वनवामो महत्कष्टं क्व गतं मयज्जं फलम् ॥१३॥

दारुत्वं च विराटम्यं कृतं सर्वमहात्मभिः । कीचकेन परिकल्पितं द्रौपदी च प्रमद्वरा ॥१४॥

आशीर्वादा द्विजातीनां क्व गताः शुद्धचेतसाम् । भक्तिर्वा वामुदेवस्य क्व गता तत्र सक्ते ॥१५॥

न रक्षिता तदा बाला वनेनापि द्रुपदात्मजा । प्राप्तकेशग्रहा काले माध्वी च वरवर्णिनी ॥१६॥

त्रिमयं चित्तनीयं वै धर्मवैगुण्यकारणम् । केशवै सति दवेशे धर्मपुत्रे गुधिष्टिरे ॥१७॥

भक्तित्यमिति प्रोक्ते निष्कण्ठं स्यात्तदाशयम् । वेदमन्त्रास्तथाऽन्ये च धितथाः स्फुरन्मयम् ॥१८॥

माधनं निष्कण्ठं सर्वमुपायश्च निष्कण्ठं । भविष्यति भवत्येव वचने प्रतिपादकं ॥१९॥



आगमोऽप्यर्थवाद स्यात्क्रिया सर्वा निरर्थका । स्वर्गार्थं च तपो व्यर्थं वर्णधर्मश्च वै तथा ॥२०॥  
 सर्वं प्रमाणं व्यर्थं स्याद्भूतव्ये कृते हृदि । उभयं चापि मतव्यं देव चोपाय एव च ॥२१॥  
 कृते कर्मणि चेत्सिद्धिविपरीता यदा भवेत् । वैगुण्यं कल्पनीयं स्यात्प्राज्ञं पटितमौलिभि २२॥  
 तत्कर्म बहुधा प्रोक्तं विद्वद्भिः कर्मकारिभिः । कर्तृभेदान्मन्त्रभेदाद्द्रव्यभेदात्तथा पुन ॥२३॥  
 यथा मघवता पूर्वं विश्वरूपो वृत्तो गुरुः । विपरीतं कृतं तेन कर्म मातृहिताय वै ॥२४॥  
 देवेभ्यो दानवेभ्यस्तु स्वस्नीत्युक्त्वा पुन पुन । असुरा मातृपक्षीया कृतं तेषां च रक्षणम् ॥२५॥  
 दैत्यान् दृष्ट्यातिसपुष्टाश्चुकोप मघवा तदा । शिरासि तस्य वज्रेण चिदछेदं तरमा हरि ॥२६॥  
 क्रियावैगुण्यमत्रैव कर्तृभेदादसंशयम् । नोचेत्पचालराजेन रोपेणापि कृता क्रिया ॥२७॥  
 भारद्वाजविनाशाय पुत्रस्योत्पादनाय च । धृष्टद्युम्नं समुत्पन्नो वेदिमध्याच्च द्रौपदी ॥२८॥  
 पुरा दशरथेनापि पुत्रेष्टिस्तु कृता यदा । अपुत्रस्य सुतास्तस्य चत्वारः सप्रजज्ञिरे ॥२९॥  
 अतः क्रिया कृता युक्त्या सिद्धिदा सर्वथा भवेत् । अयुक्त्या विपरीता स्यात्सर्वथा नृपमत्तम ॥३०॥  
 पाडवानां यथा यज्ञे किञ्चिद्वैगुण्ययोगतः । विपरीतं फलं प्राप्तं निर्जितास्ते दुरोदरे ॥३१॥  
 सत्यवादी तथा राजन्धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः । द्रौपदी च तथा साध्वी तथा न्येप्यनुजा शुभा ३२॥  
 कुद्रव्ययोगाद्द्वैगुण्यं समुत्पन्नं मखेऽथवा । साभिमानं कृताद्यापि दूषणं समुपस्थितम् ॥३३॥  
 सात्त्विकस्तु महाराज दुर्लभो वै मख स्मृतः । वैखानसमुनीनां हि विहितोऽसौ महामख ॥३४॥  
 सात्त्विकं भोजनं ये वै नित्यं कुर्वन्ति तापसाः । न्यायार्जितं च वन्यं च तथा ऋष्यं सुसंस्कृतम् ३५॥  
 पुरोडाशपरा नित्यं विदूषा मन्त्रपूर्वकाः । श्रद्धाधिका मखा राजन्सात्त्विका परमा स्मृता ३६॥  
 राजसा द्रव्यबहुला सयूपाश्च सुसंस्कृताः । क्षत्रियाणां विशा चैव साभिमानाश्च वै मखा ३७॥  
 तामसा दानवानां वै सक्रोधा मदवर्धकाः । सामर्पा संस्कृता क्रूरा मखा प्रोक्ता महात्मभि ३८॥  
 मुनीनां मोक्षकामानां विरक्तानां महात्मनाम् । मानसस्तु स्मृतो याग सर्वसाधनसयुत ॥३९॥  
 अन्येषु सर्वयज्ञेषु किञ्चिन्न्यूनं भवेदपि । द्रव्येण श्रद्धया वाऽपि क्रियया ब्राह्मणस्तथा ॥४०॥  
 देशकालपृथग्द्रव्यसाधनैः सकलैस्तथा । नान्यो भवति पूर्णो वै तथा भवति मानस ॥४१॥  
 प्रथमं तु मनः शोध्यं कर्तव्यं गुणवर्जितम् । शुद्धे मनसि देहो वै शुद्ध एव न संशय ॥४२॥  
 इन्द्रियार्थपरित्यक्तं यदा जातं मनः शुचिः । तदा तस्य मखस्यासौ प्रभवेदधिकारवान् ॥४३॥  
 तं ऽसौ मडप कृत्वा बहुयोजनविस्तृतम् । स्तवैश्च विपुलैः शृङ्गैर्वज्रियद्रुमसंभवं ॥४४॥  
 वेदीं च विशदा तत्र मनसां परिकल्पयेत् । अन्नयोऽपि तथा स्थाप्य विधिबन्धनसा किल ॥४५॥  
 ब्राह्मणानां च वरणं तथैव प्रतिपाद्यं च । ब्रह्माऽव्ययं स्तथा होता प्रस्तोता विधिपूर्वकम् ॥४६॥  
 उद्गाता प्रतिहर्ता च मय्याश्चान्ये यथाविधिः । पूजनीया प्रयत्नेन मनमैव द्विजोत्तमा ॥४७॥

प्राणोऽपानस्तथा व्यान समानोदान एव च । पावका पच एवैने स्याप्या वेद्या विधानत ॥४८॥  
 गार्हपत्यस्तदा प्राणोऽपानदचाहवनीयक । दग्निणाग्निस्तथा व्यान समानदचावसस्यक ॥४९॥  
 सम्प्रीदान स्मृता ह्येने पावका परमोत्कटा । द्रव्य च मनसा भाव्य निर्गुण परम शुचि ॥५०॥  
 मन एव तदा होना यजमानस्तथैव तत् । यज्ञाधिदेवता ब्रह्म निर्गुण च सनातनम् ॥५१॥  
 फल्दा निर्गुणा शक्ति सदा निर्वेददा शिवा । ब्रह्मविद्याऽखिलाधारा व्याप्य सर्वत्र सस्थिता ॥५२॥  
 तदुद्देशेन तदद्रव्य हुनेत्प्राणाग्निपु द्विज । पदचाच्चित्त निरालम्ब कृत्वा प्राणानपि प्रभो ॥५३॥  
 कुण्डलीमुखमार्गेण हुनेद् ब्रह्मणि शारदते । स्वानुभूतस्यमात्मान सर्वभूतानि चात्मनि ॥५४॥  
 समाधिर्नैव योगेन ध्यायेच्चैनस्यनाकुल । सर्वभूतस्यमात्मान सर्वभूतानि चात्मनि ॥५५॥  
 यदा पश्यति भूतात्मातदा पश्यति ता शिवाम् । दृष्ट्वा ता ब्रह्मविद्भूयात्सच्चिदानन्दरूपिणीम् ॥५६॥  
 तदा मायादिक सर्वं दग््न्य भवति भूमिप । प्रारब्ध कर्ममात्र तु यावद्देह च तिष्ठति ॥५७॥  
 जीवन्मुक्तस्तदा जातो मृतो मोक्षमवाप्नुयात् । कृतकृत्यो भवेत्तात यो भजेज्जगदम्बिकाम् ॥५८॥  
 तस्मात्सर्वयत्नेन ध्येया श्रीभुवनेश्वरी । श्रोतव्या चैव मतव्या गुण्वाक्यानुसारत ॥५९॥  
 राजत्रेव कृतो यज्ञो मोक्षदो नात्र सशय । अन्ये यज्ञा सकामास्तु प्रभवति क्षयोन्मुखा ॥६०॥  
 अग्निष्टोमेन विधिवत्स्वर्गकामो यजेदिति । वेदानुशासन चैतत्प्रवदति मनीषिण ॥६१॥  
 क्षीणे पुण्ये मृत्युलोक विशति च यथामति । तस्मात्तु मानस श्रेष्ठो यज्ञोऽप्यक्षय एव स ॥६२॥  
 न राज्ञा साधितु योग्यो मखोऽसौ जयमिच्छता । तामसस्तु कृत पूर्वं सर्पयज्ञस्त्वयाऽधुना ॥६३॥  
 वैर निर्वाहित राजस्तक्षकस्य दुरात्मन । यत्कृते निहता सर्पास्त्वयाऽन्नोकोटिषा परे ॥६४॥  
 देवीयज्ञ कुरुष्वद्य वितत विधिपूर्वकम् । विष्णुना य कृत पूर्वं सृष्ट्यादौ नृपमत्तम् ॥६५॥  
 तथा एव कुरु राजेन्द्र विधि ते प्रब्रवीम्यहम् । ब्राह्मणा सति गजेंद्र विधिज्ञा वेदवित्तमा ॥६६॥  
 देवीबीजविधानज्ञा मन्त्रमार्गविचक्षणा । याजकास्ते भविष्यन्ति यजमानस्त्वमेव हि ॥६७॥  
 कृत्वा यज्ञ विधानेन दत्त्वा पुण्य मर्त्ताजितम् । समुद्धर महाराज पितर दुर्गति गतम् ॥६८॥  
 विप्रावमानज पाप दुर्घट नरकप्रदम् । तथैव शापजो दोष प्राप्त पित्रा तवानप ॥६९॥  
 तथा दुर्मरण प्राप्त सर्पदशेन भूभुजा । अन्तराले तथा मृत्युर्न भूमौ कुशसस्तरे ॥७०॥  
 न सग्रामे न गगाया स्नानदानादिवर्जितम् । मरण ते पितुस्तत्र सौधे जात कुरुद्ब्रह्म ॥७१॥  
 कृपणानि च सर्वाणि नरकस्य नृपोत्तम । तत्रैक कारण तस्य न जात चातिदुर्लभम् ॥७२॥  
 यत्र यत्र स्थित प्राणो ज्ञात्वा काल समागतम् । सात्रनामानाभावेऽपि ह्यवशश्चातिसकटे ॥७३॥  
 यदा निर्वेदमायाति मनसा निर्मलेन वै । पचभूतात्मको देहो मम किं चात्र दु खदम् ॥७४॥  
 पतत्वद्य यथाकाम मुक्तोऽहं निर्गुणोऽव्यय । नासात्मकानि तत्त्वानि तत्र का परिदेवना ॥७५॥

ब्रह्मवाह न ससारी सदा मुक्त सनातन । देहेन मम सबध कर्मणा प्रतिपादित ॥७६॥  
 तानि सर्वाणि मुक्तानि शुभानि चेताराणि च । मनुष्यदेहयोगेन सुखदुःखानुसाधनात् ॥७७॥  
 विमुक्तोऽतिभयाद्धारदस्मात्ससारसकटात् । इत्येव चिन्त्यमानस्तु स्नादानविदग्जित ॥७८॥  
 मरण चेदवाप्नोति स मुच्येज्जन्मदुःखतः । एषा काष्ठा परा प्रोक्ता योगिनामपि दुर्लभा ॥७९॥  
 पिता ते नृपशार्ङ्गल श्रुत्वा शाप द्विजोदितम् । देहे ममत्व कृतवाद्य निर्वेदमवाप्तवान् ॥८०॥  
 नीरोगो मम देहोऽयं राज्यं निहतकटकम् । कथं जीवान्यहं काम मत्रज्ञानानयतु वै ॥८१॥  
 औपध मणिमन्त्रं च यत्र परमकं तथा । आरोहणं तथा सौधे कृतवानृपतिस्तदा ॥८२॥  
 न स्नानं न कृतं दानं न देव्या स्मरणं कृतम् । न भूमौ शयनं चैव देवं मत्वा परं तथा ॥८३॥  
 मग्नो मोहार्णवे धोरे मृतं सौधेऽहिना हतं । कृत्वा पापं क्लेयोङ्गात्तापसस्यावमानजम् ॥८४॥  
 अवश्यमेव नरक एतैराचरणैर्भवत् । तस्मात्तं पितरं पापात्समुद्धरं नृपोत्तम ॥८५॥

सूत उवाच

इति श्रुत्वा वचस्तस्य व्यासस्यामिततेजसः । साश्रुकण्ठोऽतिदुःखार्तो बभूव जनमेजय ॥८६॥  
 धिग्दिग् जीवितं मेऽद्य पिता मे नरके स्थितं । तत्करोमि यथैवाद्यं स्वर्गं यात्युत्तरामुत ॥८७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

राजोवाच

हरिणा तु कथं यज्ञं कृतं पूर्वं पितामह । जगत्कारणरूपेण विष्णुना प्रभविविष्णुना ॥१॥  
 के सहायास्तु तत्रासन्नाहणा के महामते । ऋत्विजो वदतत्त्वज्ञास्तन्मे ब्रूहि परतप ॥२॥  
 पश्चात्करोम्यहं यज्ञं विधिदृष्टेन कर्मणा । श्रुत्वा विष्णुकृतं यागमविकायां समाहितं ॥३॥

व्यास उवाच

राजञ्छृणु महाभाग विस्तरं परमाद्भुतम् । यथा भगवता यज्ञं कृतं च विधिपूर्वकं ॥४॥  
 विसृजिता यदा देव्या दत्त्वा शक्तीश्च तास्त्रयं । काजेशा पुष्ट्या जाता विमानवरमास्थिता ॥५॥  
 प्राप्ता महार्णवं धोरं त्रयस्ते विबुधोत्तमाः । चक्रुः स्नानानि वासार्थं समुत्पाद्य धरास्थिता ॥६॥  
 आधारशक्तिरचला मुक्ता देव्या स्वयं ततः । तदाधारा स्थिता जाता धरा मेदं समन्विता ॥७॥  
 मधुर्बटभयोर्मेदं सयोगामेदिनी स्मृता । धारणाच्च धरा प्रोक्ता पृथ्वी विस्तारयोगतः ॥८॥  
 मही चापि महीयस्त्वादृता सा शेषमस्तके । गिरयश्च कृता सर्वे धारणार्थं प्रविस्तरा ॥९॥  
 लोहवीर्यं मया काष्ठे तथा ते गिरयं कृता । महीधरो मफाराजं प्रोच्यन्ते विबुधैर्जनैः ॥१०॥

जानरूपमयो मेख्वहुयोजनविस्तर । कृतो मणिमयं श्रुगं शोभित परमाद्भुत ॥११॥  
 मरीचिनारदोऽग्निश्च पुलस्त्य पुलह क्रतु । दशो वसिष्ठ इत्येते ब्रह्मण प्रथिता सुता ॥१२॥  
 मरीचे वश्यपो जातो दक्षकन्यास्त्रयोदश । ताम्यो देवाश्च दैत्याश्च समुत्पन्ना ह्यनेवश ॥१३॥  
 ततस्तु काश्यपी सृष्टि प्रवृत्ता चातिविस्तरा । मनुष्यपशुसर्पादिजातिभेदैरनेकधा ॥१४॥  
 ब्रह्मणश्चार्धदेहात्तु मनु स्वायम्भुवोऽभवत् । शतरूपा तथा नारी सजाता वामभागत ॥१५॥  
 प्रियव्रतोत्तानपादो सुतो तस्या बभूवतु । तिस्र कन्या वरारोहा ह्यभवनतिसुन्दरी ॥१६॥  
 एवं सृष्टि समुत्पाद्य भगवान्कमलोद्भव । चकार ब्रह्मलोक च मेरुशृगे मनोहरम् ॥१७॥  
 वैरुठ भगवान्विष्णु रमारमणमुत्तमम् । क्रीडास्थान सुरम्य च सर्वलोकोपरि स्थितम् ॥१८॥  
 शिवोऽपि परम स्थान कैलासाख्य चवार ह । समासाद्य भूतगण विजहार यथाशुचि ॥१९॥  
 स्वर्गस्त्रिविष्टपो मेरुशिखरोपरि कल्पित । तच्च स्थान सुरेन्द्रस्य नानारत्नविराजितम् ॥२०॥  
 समुद्रमथनात्प्रात पारिजातस्तरुत्तम । चतुर्दंतस्तथा नाग कामधेनुश्च कामदा ॥२१॥  
 उच्चै थवास्तथाऽऽद्वो वै रभाद्यप्सरसस्तथा । इन्द्रणोपात्तमसिल जात वै स्वर्गभूषणम् ॥२२॥  
 धन्वतरिश्चद्रमाश्च सागराश्च समुद्रभौ । स्वर्गस्थिनो विराजते देवो बहुगर्णवृन्दौ ॥२३॥  
 एव सृष्टि समुत्पन्ना त्रिविधा नृपसत्तम । देवतिर्यङ्मनुष्यादिभेदैर्विविधकल्पिता ॥२४॥  
 अडजा स्वदेजाश्चैव चोद्भिज्जजाश्च जरायुजा । चतुर्भेदै समुत्पन्ना जीवा कर्मयुता किल ॥२५॥  
 एव सृष्टि समासाद्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा । विहार स्वेषु स्थानेषु चक्रु सर्वे यथेप्सितम् ॥२६॥  
 एव प्रवर्तिते सर्गे भगवान्प्रभुरच्युत । महालक्ष्म्या सम तत्र त्रिकोड भुवन स्वके ॥२७॥  
 एकस्मिन्समये विष्णुर्वैकुण्ठे सस्थित पुरा । सुधासिंधुस्थित द्वीप सस्मार मणिमण्डितम् ॥२८॥  
 यत्र दृष्टा महामाया मन्त्रश्चासादित शुभ । स्मृत्वा ता परमा शक्ति स्त्रीभाव गमितो यया ॥  
 यज्ञ कर्तुं मनश्चक्रे अश्विकाया रमापति । उत्तीर्य भुवनात्समात्समाहूय महेश्वरम् ॥३०॥  
 ब्रह्मण वरण शक्र कुबेर पावक यमम् । वसिष्ठ कश्यप देव वामदेव बृहस्पतिम् ॥३१॥  
 सभार कल्पयामास यज्ञार्थं चातिविस्तरम् । महाविभवसयुक्त सात्विक च मनोहरम् ॥३२॥  
 मण्डप वितत तत्र वारयामास शिल्पिभि । ऋत्विजो वरयामास सप्तविंशति सुव्रतान् ॥३३॥  
 चिति च वारयामास वेदोश्चैव सुविस्तरा । प्रजेपुत्रांहीणा मन्त्रान्देव्या बीजसमन्वितान् ॥३४॥  
 जुहुवुस्ते हवि काम विधिवत्परिकल्पिते । कृते तु वितते होमे वागुवाचाशरीरिणो ॥३५॥  
 विष्णु तदा समाभाष्य सुचरा मधुराक्षरा । विष्णो त्व भव दवाना हरे श्रेष्ठतम सदा ॥३६॥  
 मान्यश्च पूजनीयश्च समर्थाश्च सुरेष्वपि । सर्वे त्वामर्चयिष्यन्ति ब्रह्माद्याश्च सवासवा ॥३७॥  
 प्रभविष्यति भो भक्त्या मानवा भुवि सर्वत । वरदस्त्व च सर्वेषा भविता मानवेषु वै ॥३८॥

कामद सर्वदेवाना परम परमेश्वर । सर्वयज्ञेषु मुख्यस्त्व पूज्य सर्वैश्च याज्ञिकं ॥३९॥  
 त्वा जना पूजयिष्यति वरदस्त्व भविष्यति । श्रयिष्यति च देवास्त्वा दानवैरतिपीडिता ॥४०॥  
 शरणस्त्व च सर्वेषा भविता पुरुषोत्तम । पुराणेषु च सर्वेषु वेदेषु विततेषु च ॥४१॥  
 त्व वै पूज्यतम काम कीर्तिस्तव भविष्यति । यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भूतले ॥४२॥  
 तदाशेनावतीर्याशु कर्तव्य धर्मरक्षणम् । अवतारा सुविख्याता पृथिव्या तव भागश ४३॥  
 भविष्यति घराया वै माननीया महात्मनाम् । अवतारेषु सर्वेषु नानायोनिषु माधव ॥४४॥  
 विख्यात सर्वलोकेषु भविता मधुसूदन । अवतारेषु सर्वेषु शक्तिस्ते सहचारिणी ॥४५॥  
 भविष्यति ममाशेन सर्वकार्यप्रसाधिनी । वाराहो नारसिंहो च नानाभेदेरनेकधा ॥४६॥  
 नानायुधा शुभाकारा सर्वाभरणमडिता । ताभिर्युक्त सदा विष्णो सुरकार्याणि माधव ॥४७॥  
 साधयिष्यति तत्सर्वं महत्तवरदानत । तास्त्वया नावमतध्या सर्वदा गर्वलेशत ॥४८॥  
 पूजनीया प्रयत्नन माननीयाश्च सर्वथा । नून ता भारते खड शक्त्य सर्वकामदा ॥४९॥  
 भविष्यन्ति मनुष्याणा पूजिता प्रतिमासु च । तासा तव च देवेश कीर्ति स्यादखिलेष्वपि ॥५०॥  
 द्वीपेषु सप्तस्वपि च विख्याता भुवि मडले । ताश्च त्वा वै महाभाग मानवा भुवि मडले ॥५१॥  
 अचयिष्यति वाछार्य सकामा सतत हरे । अर्चामु चोपहारैश्च नानाभावसमन्विता ॥५२॥  
 पूजयिष्यति वेदोक्तैर्मन्त्रैर्नामजपैस्तथा । महिमा तव भूलोके स्वर्गे च मधुसूदन ॥५३॥  
 पूजनाद्देवदेश वृद्धिमेष्यति मानवै ।

### व्यास उवाच

इति दत्त्वा वरान्वाणी विरराम खसभवा ॥५४॥

भगवानपि प्रीतात्मा ह्यभवच्छ्रवणादिद । समाप्य विधिवद्भज भगवान्ह्रिरीश्वर ॥५५॥  
 विसर्जयित्वा तान्देवान्ब्रह्मपशान्मुनीनथ । जगामानुचरं सार्धं वैकुण्ठ गरुडध्वज ॥५६॥  
 स्वानि स्वानि च धिष्ययानि पुन सर्वे सुरास्तत । मुनयो विस्मिता वार्ता बुवंतस्ते परस्परम् ॥५७॥  
 ययु प्रमुदिता काम स्वाश्रमान्वावनानथ ॥५८॥

श्रुत्वा वाणी परमविशदा व्योमजा श्रोत्ररम्या सर्वेषा वै प्रकृतिविषये भक्तिभावश्च जात ।  
 चक्रु सर्वे द्विजमुनिगणा पूजन भक्तियुक्तास्तस्या काम निखिलफलद चागमोक्त मुनीन्द्रा ॥५९॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे त्रयोदशोऽध्याय ॥१३॥

### अथ चतुर्दशाऽध्यायः

जनमेजय उवाच

श्रुतो वै हरिणा मनुसो यज्ञो विस्तरतो द्विज । महिमान तथाऽध्याया वद विस्तरतो मम ॥१॥

श्रुत्वा देव्याश्चरित्रं वै कुर्वे मखमनुत्तमम् । प्रसादात्तत्र विप्रेन्द्र भविष्यामि च पावनः ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देव्याश्चरितमुत्तमम् । इतिहाम पुराणं च कथयामि सुविस्तरम् ॥३॥

कौसलेषु नृपश्रेष्ठः सूर्यवशसम्द्भवः । पुष्पपुत्रो महातेजा ध्रुवमंधिरिति स्मृतः ॥४॥

धर्मार्त्ता सत्यमधश्च वर्णाश्रमहिते रतः । अयोध्याया समृद्धाया राज्यं चक्रे शुचिब्रतः ॥५॥

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चान्ये तथा द्विजाः ।

स्वां स्वा वृत्तिं समास्थाय तद्राज्ये धर्मतोऽभवन् ॥६॥

न चौरा पिशुना घृतास्तिस्य राज्ये च कुत्रचित् ।

दभा कृतघ्ना मूढाश्च वसति किल मानवा ॥७॥

एवं वै वर्तमानस्य नृपस्य कुत्सत्तम । द्वे पत्न्यो रूपसंपन्ने ह्यासतु कामभोगदे ॥८॥

मनोरमा धर्मपत्नी सुहृत्पतिविचक्षणः । लीलावती द्वितीया च साऽपि रूपगुणान्विता ॥९॥

विजहार सपत्नीभ्या गृहेष्ववनेषु च । क्रीडागिरी दीधिकामु सोधेषु विविधेषु च ॥१०॥

मनोरमा शुभे काले सुपुत्रे पुनमुत्तमम् । सुदर्शनाभिधं पुन राजलक्षणसंयुतम् ॥११॥

लीलावत्यपि तत्पत्नी मासेनकेन भामिनी । सुपुत्रे सुन्दरं पुत्रं शुभे पक्षे दिने तथा ॥१२॥

चकार नृपतिस्तत्र जातकर्मदिकं द्वयोः । ददौ दानानि विप्रेभ्यः पुनजन्मप्रमोदित ॥१३॥

प्रीतिं तयो समा राजा चकार मुतयोर्नृप । नृपश्चकार सौहादेर्वंतरं न वदाचन ॥१४॥

चूडाकर्म तयोश्चक्रे विधिना नृपसत्तम । यथाविभवमेवासी प्रीतियुक्त परतपः ॥१५॥

वृत्तचूडौ सुतौ काम जहतुर्नृपतेर्मन । क्रीडमानावुभौ कातो लोकानामनुरजकौ ॥१६॥

तयोः सुदर्शनो ज्येष्ठो लीलावत्या सुतः शुभः । शत्रुजित्शंशक काम चाटुवाक्यो बभूव ह ॥१७॥

नृपतेः प्रीतिजनको मज्जुवाक्चारदर्शन । प्रजाना वल्लभ सौऽभूत्तथा मत्रिजनस्य वै ॥१८॥

तथा तस्मिन्नृपः प्रीतिं चकार गुणयोगतः । मदभाग्यान्मदभावो न तथा वै सुदर्शन ॥१९॥

एव गच्छति काले तु ध्रुवसिध्नृपोत्तम । जगाम वनमध्येऽसौ मृगयाभिरत सदा ॥२०॥

निघ्नन्मृगान् ररन्व ब्रून्व रान्गवयाञ्छशान् । महिषाञ्छरभान्खड्गाश्चिक्रीड नृपतिर्वने ॥२१॥

क्रीडमाने नृपे तत्र वने घोरेऽतिदाहणे । उदतिष्ठन्निजुजातु सिंहः परमकोपनः ॥२२॥

राजा सिलीमुखेनादौ विद्ध क्रोधवदा गतः । दृष्ट्वाऽप्रे नृपतिं सिंहो ननाद मेघनि स्वनः ॥२३॥

वृत्वा चोर्ध्वं स लागूल प्रसारितवृहत्सटः । हेतु नृपनिमात्राशादुत्पपातातिकोपनः ॥२४॥

नृपतिस्तरसा बीक्ष्य दधराग्निं करे तदः । कामे चर्षं सफादाथ स्थितः सिंह इवापरः ॥२५॥

सेवकास्तस्य ये सर्वे तेऽपि बाणान्पृष्वपृष्व । अमुचन्कुपिता काम सिंहोपरि रपान्विताः ॥२६॥

हाहाकारो महानासीत्सप्रहारश्च दारुण । उत्पपात तत सिंहो नृपस्योपरि दारुण ॥२७॥  
 त पतत समालोक्य खड्गेनाभ्यहनन्पृष । सोऽपि क्रूरैर्नखाग्रैश्च तत्रागत्य विदारित ॥२८॥  
 स नखैराहतो राजा पपात च ममार वै । चुक्रुशु सैनिकास्ते तु निर्जघ्नुर्विशिखैस्तदा ॥२९॥  
 मृत सिंहोऽपि तत्रैव भूपतिश्च तथा मृत । सैनिकैर्मन्त्रिमुख्याश्च तत्रागत्य निवेदिता ॥३०॥  
 परलोकगत भूप श्रुत्वा ते मन्त्रिसत्तमा । सस्कार कारयामासुर्गत्वा तत्र वनातिके ॥३१॥  
 परलोकक्रिया सर्वा वसिष्ठो विधिपूर्वकम् । कारयामास तत्रैव परलोकसुखावहम् ॥३२॥  
 प्रजा प्रवृत्तयश्चैव वसिष्ठश्च महामुनि । सुदर्शनं नृप कर्तुं मन्त्र चक्रु परस्परम् ॥३३॥  
 धर्मपत्नीसुतं ज्ञात पुरुषश्च मुलक्षण । अयं नृपासनार्हश्च ह्यद्भुवमन्त्रिसत्तमा ॥३४॥  
 वसिष्ठोऽपि तथैवाह योग्योऽयं नृपते सुत । बालोऽपि धर्मवान राजा नृपासनमिहार्हति ॥३५॥  
 कृते मन्त्रे मन्त्रिवृद्धैर्युधाजिप्तम पायिव । तत्राजगाम तरसा श्रुत्वा तूज्जयिनीपति ॥३६॥  
 मृतं जामातरं श्रुत्वा लीलावत्या पिता तदा । तत्राजगाम त्वरितो दौहित्रप्रियकाम्यया ॥३७॥  
 वीरसेनस्तथाऽऽयात सुदर्शनहितेच्छया । कर्लिगाधिपतिश्चैव मनोरमापिता नृप ॥३८॥  
 ज्ञो तो संन्यसयुक्तो नृपो साध्वससस्थितो । चक्रतुर्मन्त्रिमुख्यैस्तंमन्त्रं राज्यस्य कारणात् ॥३९॥  
 युधाजित्तु तदाऽपुच्छज्ज्येष्ठं क सुतयोर्द्वयो । राज्यं प्राप्नोति ज्येष्ठो वै न कनीयान्कदाचन ४०॥  
 वीरसेनोऽपि तत्राह धर्मपत्नीसुतं किल । राज्याहं स यथा राजञ्छास्त्रज्ञेभ्यो मया श्रुतम् ॥  
 युधाजित्पुनराहेद ज्येष्ठोऽयं च तथा गुणं । राजलक्षणसयुक्तो न तथाऽयं सुदर्शन ॥४२॥  
 विवादोऽत्र मुसपन्नो नृपयोस्तत्र लुब्धभो । क सद्दहमपाकर्तुं क्षमं स्यादतिसकटे ॥४३॥  
 युधाजिमन्त्रिणं प्राह यूयं स्वार्थपरा किल । सुदर्शनं नृपं कृत्वा धनं भोक्तुं किलेच्छथ ॥४४॥  
 युष्माकं तु विचारोऽयं मया ज्ञातस्तथैवितं । शत्रुजित्सबलस्तस्मात्समतो वा नृपासने ॥४५॥  
 मयि जीवति कं कुर्यात्वनोयास नृप किल । त्यक्त्वा ज्येष्ठं गुणाहं च सेनया च समन्वितम् ॥  
 नूनं युद्धं करिष्यामि तस्मिन्खड्गस्य मदिनी । धारया च द्विधा भूयाद्युष्माकं तत्र वा कथा ॥४७॥  
 वीरसेनस्तु तच्छ्रुत्वा युधाजित्तमभाषत । बालो द्वौ सद्दशप्रज्ञौ कौ भेदोऽत्र विचक्षण ॥४८॥  
 एव विषदमानो हो सस्थितो नृपतो तदा । प्रजाश्च शत्रुपदश्चैव बभूवुर्व्यप्रमानसा ॥४९॥  
 समाजग्मुश्च सामता समन्या बन्धान्तरा । विग्रहं चामिवांशत परस्परमतद्रिता ॥५०॥  
 निपादा ज्ञाययुस्तत्र शृगवेगपुराश्रया । राजद्रव्यमपाहर्तुं मृतं श्रुत्वा महीपतिम् ॥५१॥  
 पुत्रो च बालो श्रुत्वा विग्रहं च परस्परम् । वीरास्तत्र समाजग्मुर्दशदेशान्तरादपि ॥५२॥  
 गमदंगत्रं राजानं बलदे सन्मुपस्थिते । युधाजिद्वीरसेनश्च युद्धबानौ बभूवुः ॥५३॥

## अथ पञ्चदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

सयुगे च सति तत्र भूपयोराहवाय समुपात्तशस्त्रयो ।  
 क्रोधलोभवशयो सम तत सबभूव तुमुलस्तु विमर्द ॥ १ ॥  
 सस्थित स समरे घृतचाप पार्थिव पृथुल्बाहुयुधाजित् ।  
 सयुत स्वबलवाहनादिकैराहवाय कृतनिदचयो नृप ॥ २ ॥  
 वीरसेन इह सैन्यसयुत क्षात्रधर्ममनुसृत्य सगरे ।  
 पुत्रिकात्मजहिताय पार्थिव सस्थित सुरपत समतेजा ॥ ३ ॥

स बाणवृष्टि विससर्ज पार्थिवो युधाजित वीक्ष्य रणे स्थित च ।  
 गिरिं तद्वित्वानिव तोयवृष्टिभि क्रोधान्वित सत्यपराक्रमोऽसौ ॥ ४ ॥  
 त वीरसेनो विसित्तै शिलाशितै समावृणोदासुगर्मरजिह्वुर्गै ।  
 विच्छेद बाणैश्च शिलीमुखानसौ तनैव मुक्तानतिवेगपातिन ॥ ५ ॥  
 गजरथतुरगाणा सबभूवातियुद्ध सुरनरमुनिषधैर्वीक्षित चातिघोरम् ।  
 विततविहगवृंदैरावृत व्योम सद्य पिशितमशितुकामै कामगृध्रादिभिश्च ॥ ६ ॥  
 तत्राद्भुता क्षतजसिन्धुस्वाह घोरा वृदेभ्य एव गजवीरतुरगमाणाम् ।  
 प्रासावहा नयनमार्गगता नराणा पापात्मना रविजमार्गभवेव कामम् ॥ ७ ॥  
 कीर्णानि भिन्नपुलिने नरमस्तकानि केशावृतानि च विभाति यथैव सिन्धौ ।  
 तुम्बोफ्लानि विहिनानि विहृतुकामैबालैर्यथा रविमुताप्रभवंश्च नूनम् ॥ ८ ॥  
 वीर मूत्र भुवि गत पतित रथाङ्गै गृध्र पलायंमुपरि भ्रमतीति मन्ये ।  
 जीवोऽप्यसौ निजशरीरमवेदय कात वाशत्यहोऽतिविबशोऽपि पुन प्रवेष्टुम् ॥ ९ ॥  
 आजौ हतोऽपि नृवर मुविमानरूढ स्वाङ्के स्थिता सुरवधू प्रवदत्यमीष्टम् ।  
 पद्याधुना मम शरीरमिद पृथिव्या बाणाहत निपतित करभोरु कातम् ॥ १० ॥  
 एको ह्वस्तु रिपुर्गं व गतोऽन्तरिण देवागनां समधिगम्य युतो विमाने ।  
 तावत्प्रिया हृतवहे सुममर्ष्य देह जग्राह कातमवला सबला स्वकीया ॥ ११ ॥  
 युद्धे मूत्रो च मुभटो दिवि सगनो ताव योयशस्त्रनिहनौ सृष्ट सप्रयातौ ।  
 सत्रैव जघ्ननुरल परमाहिताम्नावेकाप्सरोर्यविहतौ बलहाकुलो च ॥ १२ ॥  
 कश्चिद्युवा समधिगम्य मुरागता वै रूपाधिका गुणवती तिल भक्तिदुक्ताम् ।



स्वीयान गुणान्प्रविततान्प्रवदस्तदाऽसौ ता प्रेमदामनुचकार च योगयुक्त ॥१३॥

भौम रजोऽतवितत दिवि सस्थित च रात्रि चकार तरणि च समावृणोद्यत ।

मग्न तदेव रुधिराबुनिधावकस्मात्प्रादुर्बभूव रविरप्यतित्रातियुक्त ॥१४॥

कश्चिदगतस्तु गगन किल देवकन्या सप्राप्य चारुवदना किल भक्तियुक्ताम् ।

नागीचकार चतुरो व्रतनाशभीतो यास्यत्यय मम वृथा ह्यनुकूलशब्द ॥१५॥

सग्रामे सवृते तत्र युधाजित्पृथिवीपति । जघान वीरसेन त बाणंस्तीव्रं स दारुणं ॥१६॥

निहत स पपातोर्व्यां छिन्नमूर्धा महीपति । प्रभग्न तदवल सर्वं निर्गत च चतुर्दिशम् ॥१७॥

मनोरमा हत श्रुत्वा पितर रणमूर्धनि । भयत्रस्ताऽथ सजाता पितुर्वैरमनुस्मरन् ॥१८॥

हृनिष्यति युधाजिञ्चै पुत्र मम दुराशय । राज्यलोभेन पापात्मा सेति चिन्तापराऽभवत् ॥१९॥

किं करोमि क्व गच्छामि पिता मे निहतो रणे । भर्ता चापि मृतोऽद्यैव पुत्रोऽय मम बालक ॥२०॥

लोभोऽतीव च पापिष्ठेनैवो न वशीकृत । किं न कुर्यात्तदाविष्ट पाप पाथिवसत्तम ॥२१॥

पितर मातर भ्रातृन्गुरुन्स्वजनवाधवान् । हृति लोभसमाविष्टो जनो नात्र विचारणा ॥२२॥

अभक्ष्यभक्षण लोभादगम्यागमन तथा । करोति किल तृष्णातो धर्मत्याग तथा पुन ॥२३॥

न सहायोऽस्ति मे कश्चिन्नरगेऽन महाबल । यदाधारे स्थिता चाह पालयामि सुत शुभम् ॥२४॥

हृते पुत्रे नृपेणाद्य किं करिष्याम्यह पुन । न मे भ्राताऽस्ति भुवने येन वै सुस्थिता ह्यहम् ॥२५॥

सापि वैरयुता काम सपत्नी सर्वदा भवेत् । लीलावती न मे पुत्रे भविष्यति दयावती ॥२६॥

युधाजिति समायान न मे ति सरण भवेत् । ज्ञात्वा बाल सुत सोऽद्य कारागार नयिष्यति ॥२७॥

श्रूयते हि पुरेद्रेण मत्तुर्गर्भगत शिशु । कृतित सप्तधा पश्चात्कृतास्ते सप्त सप्तधा ॥२८॥

प्रविश्य चोदर मातु करे कृत्वाऽन्पक पविम् । एकोनपचाशदपि तेऽभवन्मरतो दिवि ॥२९॥

सपत्न्यै गरल दत्त सपत्न्या नृपभार्यया । गर्भनाशार्थमुद्दिश्य पुरैतद्वै मया श्रुतम् ॥३०॥

जानन्तु बालक पश्चाद्देहे विपद्युत किल । तेनासौ सगरो नाम विरुपातो भुविमडले ॥३१॥

जोवमानोऽथ भर्ता वै वैवर्ष्या नृपभार्यया । राम प्रश्नाजितो ज्येष्ठो मृतो दशरथो नृप ॥३२॥

मत्रिणस्त्ववशा काम ये मे पुत्र मुदर्शनम् । राजान कर्तुकामा वै युधाजिद्वशादथ ते ॥३३॥

न मे भ्राता तथा दूरो यो मा वधात्प्रमोचयेत् । महत्कष्ट च सप्राप्त मया वै देवयोगतः ॥३४॥

उद्यम सर्वथा कार्य सिद्धिर्देवादि जायते । उपाय पुत्ररक्षार्थं करोम्यद्य त्वराश्रिता ॥३५॥

इति सचित्य सा बाग विदन्ल चातिमानिम् । निपुण सर्वकार्येषु चिन्त्य मत्रिवरोत्तमम् ॥३६॥

शमाहूय सप्तैकाने प्रोवाच बहुदु खिता । गृहीत्वा बालक हस्ते रुदती दीनमानमा ॥३७॥

पिता मे निहत सख्ये पुत्रोऽय बालकस्तथा । युधाजिद्वलाभाभा किं विधेय वदस्य मे ॥३८॥

तामुवाच विदल्लोऽसौ नाथ स्यातव्यमेव च । गमिष्यामो वने कामं वाराणस्या पुन किल ॥३९॥  
 तत्र मे मातुल श्रीमान्वर्तते बलवत्तर । सुबाहुरिति विख्यातो रक्षिता स भविष्यति ॥४०॥  
 युधाजिदर्शनोत्कण्ठमनसा नगराद्बहि । निर्गत्य रथमारुह्य गतव्य नाथ सशय ॥४१॥  
 इत्युक्त्वा तेन सा राज्ञी गत्वा लीलावती प्रति । उवाच पितर द्रष्टुं गच्छाम्यद्य मुलोचने ॥४२॥  
 इत्युक्त्वा रथमारुह्य संजग्मीमयुता तदा । विदल्लेन च सयुक्ता नि मृता नगराद्बहि ॥४३॥  
 प्रस्ता ह्यार्ताऽतिवृषणा पितु शोकसमाकुला । दृष्ट्वा युधाजित भूप पितर गतजीवितम् ॥४४॥  
 मत्कार्यं च त्वरायुक्ता वेपमाना भयाकुला । दिनद्वयेन सप्राप्ता राज्ञी भागीरथीतटम् ॥४५॥  
 निपादैलुठिता तत्र गृहीत सकल वसु । रथ चापि गृहीत्वा ते निर्गता दस्यव शय ॥४६॥  
 रदती सूतमादाय चारवश्चा मनोरमा । निर्ययी जाह्नवीतीरे सैरध्रीकरलविता ॥४७॥  
 आरुह्य च भयाच्छीत्रमुडुप ना भयाकुला । तीर्त्वा भागीरथी पुण्या ययौ त्रिकूटपर्वतम् ॥४८॥  
 भारद्वाजाश्रम प्राप्ता त्वरया च भयाकुला । सवीक्ष्य तापसास्तन सजाता निर्भया तदा ॥४९॥  
 मुनिना सा तत पृष्टा वाऽसि कस्य परिग्रह । कष्टेनाथ कथं प्राप्ता सत्य ब्रूहि शुचिस्मिते ॥५०॥  
 देवी वा मानुषी वाऽसि बालपुत्रा वने कथम् । राज्यभ्रष्टेव वामोर भासि त्वं कमण्डले ॥५१॥  
 एव सा मुनिना पृष्टा नोवाच वरवर्णिनी । रदती दुःखसतता विदल्ल च समादिशत ॥५२॥  
 विदल्लस्तमुवाचेद ध्रुवसधिनृपोत्तम । तस्य भार्या धर्मपत्नी नाम्ना चैव मनोरमा ॥५३॥  
 सिंहेन निहतो राजा सूर्यवशी महाबल । पुत्रोऽयं नृपतेस्तस्य नाम्ना चैव सुदर्शन ॥५४॥  
 अस्या पिताऽतिधर्मा मा शोहिनायै मृतो रणे । युधाजिद्भयस्रस्ता सप्राप्ता विजने वने ॥५५॥  
 त्वामेव शरणं प्राप्ता बालपुत्रा नृपात्मजा । ज्ञाता भव महाभाग त्वमस्या मुनिसत्तम ॥५६॥  
 आर्तस्य रक्षणे पुण्यं यज्ञाधिकमुदाहृतम् । भयतस्तस्य दोनस्य विशेषफलद स्मृतम् ॥५७॥

### ऋषिरुवाच

निर्भया वस कल्याणि पुत्र पालय सुव्रते । न ते भय विशालाक्षि कर्तव्यं शनुसभवम् ॥५८॥  
 पालयस्व सुत कात राजा तेऽयं भविष्यति । नात्र दुःखं तथा शोकं कदाचित्संभविष्यति ॥५९॥

### व्यास उवाच

इत्युक्त्वा मुनिना राज्ञी स्वस्था सा सबभूव ह । उटजे मुनिना दत्ते वीतशोका तदाऽवसत् ॥६०॥  
 सैरध्रीमहिता तत्र विदल्लेन च सयुता । सुदर्शनं पालयानां न्यवसत्सा मनोरमा ॥६१॥

## अथ षोडशोऽध्यायः

व्यास उवाच

युधाजित्स्वयं संप्रामादगत्वाऽयोध्या महाबल । मनोरमा च पप्रच्छ सुदर्शनजिघासया ॥१॥  
 सेवकान् प्रेषयामास वच गतेनि मुहुर्वदन् । शुभे दिनेऽथ दौहित्रं स्थापयामास चासने ॥२॥  
 मंत्रिभिश्च वसिष्ठेन मंत्रैरायवर्षणैः शुभैः । अभिपिक्तश्च संपूर्णैः कलशैर्जलपूरितैः ॥३॥  
 भेरीशङ्खनिनादैश्च तूर्याणां चाथ नि स्वने । उत्सवस्तु नगर्यां वै संबभूव कुरूद्रह ॥४॥  
 विप्राणां वेदपाठैश्च वदिना स्तुतिभिस्तथा । अयोध्या मुदितेवासीज्जयशब्दैः सुमङ्गलैः ॥५॥  
 हृष्टपुष्टजनाकीर्णा स्तुतिवादिननि स्वना । नवे तस्मिन्महोपाले पूर्वभी नूतनेव सा ॥६॥  
 वेचिल्लाघुजना ये वै चक्रुः शाकं गृहे स्थिता । सुदर्शनं विचिंतयाम्य वच गतोऽसौ नृपात्मजः ॥७॥  
 मनोरमाऽतिशयाध्वी सा वच गता मुनगयुता । पिताऽस्या निहत सख्ये राज्यलोभेन वैरिणा ॥८॥  
 इत्येव चिन्त्यमानास्ते साधव ममबुद्धयः । अतिहृन्दु पितस्तास्त्र दानुजिद्वशवर्तिनः ॥९॥  
 युधाजित्दपि दौहित्रं स्थापयित्वा विधानतः । राज्यं च मत्रिसान्त्वित्वा चलित स्वापुरी प्रति ॥१०॥  
 श्रुत्वा सुदर्शनं तत्र मुनीनामाश्रमे स्थितम् । हंतुवामो जगामासु चित्रकूटं च पर्वतम् ॥११॥  
 निपादाधिपतिं गूरं पुरस्कृत्य बलाभिषम् । दुर्दशैस्त्रिमगादासु शृङ्गवेरपुराधिपम् ॥१२॥  
 श्रुत्वा मनोरमा तत्र बभूवातिमुदुग्निना । आगच्छंतं बालपुत्रा भयार्ता संन्यसयुतम् ॥१३॥  
 तमुवाचातिशोबार्ता मुनि शश्रुर्विलोचना । किं करोमि वच गच्छामि युधाजित्समुपस्थितः ॥  
 पिता मे निहतोऽनेन दौहित्रो भूपति कृत । मुत्त मे हतुवामोऽत्र समायाति बलान्वितः ॥१५॥  
 पुत्रा श्रुत मया स्वामिन्याडवा ये धने स्थिता । मुनीनामाश्रमे पुण्ये पाञ्चालत्वा सहितास्तदा १६॥  
 गताग्नौ मृगयां पार्था भ्रातर पञ्च एव ते । दोषदो गस्थिता तत्र मुनीनामाश्रमे शुभे ॥१७॥  
 शौम्योऽग्निर्मान्य पैलो जाग्रदग्निर्गोतमो भृगुः । अथवनदशाग्निगोत्रश्च षण्ण्यदर्चय जतुः ॥१८॥  
 योनिहोत्रं मुमनुत्स्य यज्ञदशोऽयं वरुणः । राणागन बहोदश्च ययत्रीर्मज्जहृत्स्वतु ॥१९॥  
 एते चान्ये च मुनयो भारद्वाजादयः शुभा । वेदशाठयुताः सर्वे गस्थितादशाश्रमे स्थिताः ॥२०॥  
 दामोभि गृहिता तत्र वाजसेनो स्थिता मुने । आश्रमे पाण्डुर्बाह्नी निर्भया मुनिसद्वी ॥२१॥  
 पार्था मृगानुशास्त्रावरप्रयागादथ यनाशनम् । पनुर्बाह्णपरा धीराः पञ्च धे दानुतापनाः ॥२२॥  
 त्वर्षिण्यनुपदि श्रीमामार्गंभ्यो बल्यं नुतः । आगतदशाश्रमाम्याने श्रुत्वा तु निगमप्यनिम् ॥  
 श्रुत्वा वेदपार्था रात्रा मुनीना भावितारमनाम् । उत्सृजत रथासूत्रं दर्शनाकांशया नृप ॥२४॥  
 मया निरगमन्वच भूयद्वदमन्वितः । वेदशाठयुताऽन्यो मुनीनुदमगस्थितः ॥२५॥

कृताजलिपुट स्वस्मिन्सस्वितोऽथ जयद्रथ । आश्रमे मुनिभिर्जुष्टे भूपति सविवेश ह ॥२६॥  
 तत्रोपविष्ट राजान द्रष्टुकामा स्त्रियस्तदा । आययुर्मुनिभार्याश्च कोऽयमित्यब्रुवन्नूपम् ॥२७॥  
 तासा मध्ये वरारोहा याज्ञसेनी समागता । जयद्रथेन दृष्टा सा रूपेण श्रीरिवापरा ॥२८॥  
 ता विलोक्यासितापागी देवकन्यामिवापराम् । प्रपच्छ नृपतिर्घोम्य केय श्यामा वरानना ॥२९॥  
 भार्या कस्य मुता कस्य नाम्ना का वरवर्णिनी । स्वलावण्यसयुक्ता शचीव वसुधा गता ॥३०॥  
 बब्रूलवनमध्यस्था लवगलतिका यथा । राक्षसीवृदगा नून रभेवाभाति भामिनी ॥३१॥  
 मत्स्य वद महाभाग कस्येय वल्लभाऽबला । राजपत्नीव चाभाति नैषा मुनिवर्षाद्भिर्ज ॥३२॥

धौम्य उवाच

पाडवाना प्रिया भार्या द्रौपदी शुभलक्षणा । पाचाली सिन्धुराजेंद्र वसत्यन वराश्रमे ॥३३॥  
 जयद्रथ उवाच

वव गता पाडवा पञ्च शूरा सप्रति विश्रुता । वसत्यत्र वने वीरा वीतशोका महाबला ॥३४॥

धौम्य उवाच

भृगुयार्थं गता पञ्च पाडवा रथसस्थिता । आमिष्यति मध्याह्ने मृगानादाय पार्थिवा ॥३५॥  
 तच्छ्रुत्वा वचन तस्य उदतिष्ठदसौ नृप । द्रौपदीमन्निधौ गत्वा प्रगम्येदमुवाच ह ॥३६॥  
 कुशल ते वरारोहे वव गता पतयश्च ते । एकादश गतान्यद्य वर्षाणि च वने किल ॥३७॥  
 द्रौपदी तु तदोवाच स्वस्ति तेऽस्तु नृपात्मज । विथमस्वाश्रमाभ्यांशो क्षणादायाति पाडवा ॥३८॥  
 एव ब्रुवत्या तस्या तु लोभाविष्ट स भूपति । जहार द्रौपदी वीरोऽनादृत्य मुनिसत्तमान् ॥३९॥  
 कस्यचिन्नैव विश्वास कर्तव्य सर्वथा दुधै । कुर्वन्दु खमवानोति दृष्टातस्त्वत्र वै वलि ॥४०॥  
 वैरोचनसुत श्रीमान्धर्मिष्ठ सत्यसगर । यज्ञकर्ता च दाता च शरण्य साधुसमत ॥४१॥  
 नाथमै निरत ववापि प्रह्लादस्य च पौत्रक । एकोनशतयज्ञान्वै स चकार सदक्षिणान् ॥४२॥  
 मत्त्वमूर्ति सदा विष्णु सेव्य स योगिनामपि । निर्विकारोऽपि भगवान्देवकार्यार्थसिद्धये ॥४३॥  
 कश्यपाच्च समुद्भूतो विष्णु कपटवामन । राज्य छलेन हृतवान्मही चैव ससागराम् ॥४४॥  
 सोऽभवत्सत्यवाप्राजा वलिर्वैरोचनिस्तदा । कपट कृतवान्विष्णुरिद्रार्थे तु मया श्रुतम् ॥४५॥  
 अय किं न करोत्येव कृत वै सत्त्वमूर्तिना । वामन रूपमास्थाय यज्ञपात चिकीर्षता ॥४६॥  
 न च विश्वसितव्य वै कदाचित्केनचित्तया । लोभश्चेनसि चेत्स्वस्म क्रीदृक्पापकृत भयम् ॥४७॥  
 लोभाहता प्रकुर्वति पापानि प्राणिन किल । परलोकाद्भय नास्ति कस्यचित्कर्हिचिन्मुने ॥४८॥  
 मनसा कर्मणा वाचा परस्वादानहतुन । प्रपतन्ति नरा सम्यग्लोभोपहतचेनम ॥४९॥  
 देवानाराध्य सतत वाहति च धन नरा । न देवास्तत्करे कृत्वा समर्था दानुमजमा ॥५०॥

अन्यस्यानीयते वित्तं प्रयच्छति मनीषितम् । वाणिज्येनाथ दानेन चौर्येणापि बलेन वा ॥५१॥  
 विक्रयार्थं गृहीत्वा च धान्यवस्त्रादिकं बहु । देवानर्चयते वैश्यो महर्द्धिमं भवेदिति ॥५२॥  
 नात्र किं परवित्तेच्छा वाणिज्येन परतप । ग्रहणकाले तु संप्राप्ते महर्धं चापि काक्षति ॥५३॥  
 एव हि प्राणिनः सर्वे परस्वादानतस्परा । वर्तन्ते सततं ब्रह्मन् विद्वास कीदृशं पुनः ॥५४॥  
 वृथा तीर्थं वृथा दानं वृथाऽध्ययनमेव च । लोभमोहावृत्तानां वै वृत्तं तदवृत्तं भवेत् ॥५५॥  
 तस्मादेन महाभाग विसर्जय गृहं प्रति । सपुत्राऽहं वसिष्यामि जानकीवद्द्विजोत्तम ॥५६॥  
 इत्युक्तोऽसौ मुनिस्तावदगत्वा युधाजितं नृपम् । उवाच वचनं राज्ञे भारद्वाजं प्रतापवान् ॥५७॥  
 गच्छ राजयथाकामं स्वपुरं नृपसत्तम । नय मनोरमाऽभ्येति वाल्पुत्रा सुदुःखिता ॥५८॥

### युधाजितुवाच

मुने मुच हृष्टः सौम्या विसर्जय मनारमाम् । न च यास्याम्यहं मुक्त्वा नप्याम्यद्य बलात्पुनः ॥५९॥

### ऋषिरुवाच

नयस्व यदि क्षत्तिरते बलनाद्यं ममाश्रमात् । विस्वामिश्रो यथा धेनु वसिष्ठस्य मुने पुरा ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

## अथ सप्तदशोऽध्यायः

### व्यास उवाच

इत्यावर्ष्यं वचस्तस्य मुनस्तत्रावनोपति । मन्निवृद्धं समाहूय पप्रच्छ तमतद्रितं ॥१॥  
 निःसर्गं गुरुदं न मयाऽद्य वद सुप्रत । बलात्प्रयामि तां काम सपुत्रा च सुभाषिणीम् ॥२॥  
 रिपुरत्योऽपि नाशय सर्वदा क्षुभमिच्छता । राजयन्मद्यं सवृद्धो मृत्यवे परिवर्त्तयेत् ॥३॥  
 नात्र सीय न यादास्ति यो मामत्र निवाग्येन । गृहीत्वा हृदि तं तत्र दौहित्रस्य रिपुं विलं ॥४॥  
 रिपुं तत्र भवद्गम्य यत्प्राग्यद्य बलादहम् । हते मुदर्शनं नूनं निर्भयोऽसौ भवेदिति ॥५॥

विश्वामित्र उवाच

मुने धेनुसहस्र ते घटोऽनीना दशम्यहम् । नन्दिनी देहि मे धेनु प्रार्थयामि परतप ॥१२॥

वसिष्ठ उवाच

होमधेनुरिय राजन ददामि कथञ्चन । महस्र चापि धेनूना तवेद तव तिष्ठतु ॥१३॥

विश्वामित्र उवाच

अयुत बाण्य लक्षं वा दशमि मनपेप्सितम् । देहि मे नदिनी माधो ग्रहोष्यामि बलादथ ॥१४॥

वसिष्ठ उवाच

वाम गृहाण नृपते बलादथ यथारचि । नाह ददामि ते राजन्त्रेच्छया नदिनी गृहान् ॥१५॥

तच्छ्रुत्वा नृपतिर्भृत्यानादिदेश महाबलान् । नयध्व नदिनी धेनु बलदर्पसुसस्थिता ॥१६॥

ते भृत्या जगृहुस्ता तु हठादाक्रम्य यत्रिताम् । वेपमाना मुनिं प्राह सुरभि साश्रुलोचना ॥१७॥

मुने त्यजसि मा कस्मात्कर्षयति सुयत्रिताम् । मुनिस्ता प्रतुवाचेद त्यजे नाह सुदुग्धदे ॥१८॥

बलानयति राजाऽसौ पूजितोऽथ मया शुभे । किं करोमि न चेच्छामि त्यक्तु त्वा मनसा किल ॥

इत्युक्त्वा मुनिना धेनु क्रोधयुक्ता बभूव ह । हमारव चकारासु क्रूरशब्द सुशरुणम् ॥२०॥

उदगतास्तस्या देहात्तु दैत्या धोरतरास्तदा । सायुधास्निष्ठ तिष्ठेति ब्रुवत कवचावृता ॥२१॥

सैन्य सर्वं हत तैस्तु नदिनी प्रतिमोचिता । एकाकी निर्गतो राजा विश्वामित्रोऽतिदु खित ॥

हत पापोऽतिदीनात्मा निदन्क्षात्रबल महन् । ब्राह्म बल दुराराध्य मत्वा स तपसि स्थित ॥२३॥

तप्त्वा बहूनि वर्षाणि तपो धोर महावने । ऋषित्व प्राप गाधेयस्त्यक्त्वा क्षात्र विधिं पुन ॥

तस्मात्त्वमपि राजेंद्र मा कृपया वैरमद्भूतम् । कुलनाशकर नून तापसं सह सयुगम् ॥२५॥

मुनिवर्षं ब्रजाद्य त्व समादवाप्त्य तपोनिधिम् । सुदर्शनीऽपि राजेंद्र निष्ठ चत्र यथासुखम् ॥२६॥

बालोऽय निर्धन किं ते करिष्यति नृपाहितम् । वृषा ते वैरभावोऽयमनाथे दुर्बले शिषी ॥२७॥

दया सर्वत्र वर्तव्या देवाधोनमिद जगत । ईर्ष्या किं नृपत्रेष्ठ यद्भ्रातृव्य तद्भविष्यति ॥२८॥

वज्र तृषायते राजन्दैवयोगान्न सशय । तृण वज्रायते क्वापि समये दैवयोगत ॥२९॥

शशको हति शार्दूल मशको वै तथा गजम् । साहस्य मुञ्च मेधाविन् कुह मे वचन हितम् ॥३०॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य युवाजिन्मृपतत्तम । प्रणम्य त मुनिं मूर्त्ता जगाम स्वपुर नृप ॥३१॥

मनोरमाऽपि स्वस्याऽभूदाश्रमे तत्र मस्थिता । पालयामान पुत्र त सुदर्शनमृतव्रतम् ॥३२॥

दिने दिने कुमारोऽसौ जगामोपच५ तन । मुनिबालगत क्रोडतिर्भय सर्वत शुभ ॥३३॥

एकस्मिं समये तत्र विदन्ल समुरागतम् । वश्रैवेति मुनिपुत्रमनामत्रयतदतिके ॥३४॥

सुदर्शनस्तु तच्छ्रुत्वा दधारंकाक्षरं स्फुटम् । अनुस्वारयुतं तच्च प्रोवाचापि पुनः पुनः ॥३५॥  
 बीजं वै कामराजाख्यं गृहीतं मनसा तदा । जजाप बालकोऽत्यर्थं धृत्वा चेतसि सादरम् ॥३६॥  
 भावियोगान्महाराज कामराजाख्यमद्भुतम् । स्वभावेनैव तेनेत्य गृहीतं बालकेन वै ॥३७॥  
 तदाऽसौ पञ्चमे वर्षे प्राप्य मन्त्रमनुत्तमम् । ऋषिच्छदोविहीनं च ध्यानन्यासविर्वाजितम् ॥३८॥  
 प्रजपन्मनसा नित्यं क्रीडत्यपि स्वपित्यपि । विसस्मार न त मन्त्रं ज्ञात्वा सारमिति स्वयम् ॥३९॥  
 वर्षे चैकादशे प्राप्ते कुमारोऽसौ नृपात्मज । मुनिना चोपनीतोऽथ वेदमध्यापितस्तथा ॥४०॥  
 धनुर्वेद तथा सागं नीतिशास्त्रं विधानतः । अम्यस्ता सकला विद्यास्तेन मन्त्रबलादिना ॥४१॥  
 कदाचित्सोऽपि प्रत्यक्षं देवीरूपं ददर्श ह । रक्ताम्बरं रक्तवर्णं रक्तसर्वाङ्गभूषणम् ॥४२॥  
 गरुडे बाहूने सस्था वैष्णवी शक्तिमद्भुताम् । दृष्ट्वा प्रसन्नवदनं स बभूव नृपात्मज ॥४३॥  
 वने तस्मिन्स्थितं सोऽथ सर्वविद्यार्थतत्त्ववित् । मातरं सेवमानस्तु विजहार नदीतटे ॥४४॥  
 शारासनं च सप्राप्तं विशिखाश्च शिलाशिता । तूष्पीरकवचं तस्मै दत्तं चाविक्रया वने ॥४५॥  
 एतस्मिन्समये पुत्री काशिराजस्य सुप्रिया । नाम्ना शशिकला दिव्या सर्वलक्षणसयुता ॥४६॥  
 शुश्राव नृपपुत्रं तं वनस्थं च सुदर्शनम् । सर्वलक्षणसपन्नं शूरं काममिवापरम् ॥४७॥  
 वंदीजनमुत्पाच्छ्रुत्वा राजपुत्रं मुममत्तम् । चक्रमे मनसा तं वै वरं वरयितुं धिया ॥४८॥  
 स्वप्ने तस्याः समागम्य जगद्वा निशान्तरे । उवाच वचनं चेदं समाश्वास्य मुसस्थिता ॥४९॥  
 वरं वरय सुश्रोणि मम भक्तं सुदर्शनं । सर्वकामप्रदस्तेऽस्तु वचनान्मम भामिनि ॥५०॥  
 एवं शशिकला दृष्ट्वा स्वप्ने रूपं मनोहरम् । अवाया वचनं स्मृत्वा जहर्षं भृशभामिनी ॥५१॥  
 उपस्थिता सा मुदा मुक्ता पृष्ठा मात्रा पुनः पुनः । प्रमोदे कारणं बाला नोवाचातिश्रपान्विता ॥५२॥  
 जहास मुदमापन्ना स्मृत्वा स्वप्नं मुहुर्मुहुः । सखी प्राह तदाऽन्यावं स्वप्नवृत्तं सविस्तरम् ॥५३॥  
 कदाचित्सा विहारार्थं मवापोपवनं शुभम् । सर्गोयुक्ता विशालाक्षी चपकम्परोभितम् ॥५४॥  
 पुष्पाणि चिन्वती बाला चपकाश्च स्थिताऽबला । अपश्यद्ग्राह्येण मार्गं आगच्छत त्वरान्वितम् ॥५५॥  
 तं प्रणम्य द्विजं श्यामा वभाषे मधुरं वचः । कुतो देशान्महाभागं वृत्तमागमनं त्वया ॥५६॥

द्विज उवाच

भारद्वाजाधमादाले नूनमागमनं मम । जानं वै कार्ययोगेन किं पृच्छसि वदन्म मे ॥५७॥

शशिकलोवाच

तत्राश्रमे महाभागं वर्णनीयं किमस्ति वं । लोकातिगं विशेषेण प्रेक्षणीयतमं किल ॥५८॥

भ्राह्मण उवाच

धूमस्यपिगुतं धोमानास्ने सुदर्शनो नृप । ययार्थनामा सुश्रोणि यतने पुण्योत्तम ॥५९॥

तस्य लोचनमत्यत निष्कल प्रतिभाति मे । येन दृष्टो न वामोरु कुमारस्तु सुदर्शन ॥६०॥  
एकत्र निहिता धात्रा गुणा. सर्वे सिसृधुणा । गुणानामाकर द्रष्टु मन्ये तेनैव कौतुकात् ॥६१॥  
तव योग्य. कुमारोऽसौ भर्ता भवितुमर्हति । योगोऽय विहितोऽप्यासीन्मणिकाचनयोरिव ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे सप्तदशोऽध्याय. ॥ १७ ॥

## अथ अष्टादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

श्रुत्वा तद्वचन श्यामा प्रेमयुक्ता बभूव ह । प्रतस्थे ब्राह्मणस्तस्मात्स्थानादुक्त्वा समाहित ॥१॥  
सा तु पूर्वानुरागाद्रं मग्ना प्रेम्णाऽतिचचला । कामबाणहृतेवास गते तस्मिन्दिजोत्तमे ॥२॥  
अथ कामादिता प्राह सखी छदोनुवर्तनीम् । विकारश्च समुत्पन्नो दहे यच्छ्रवणादनु ॥३॥  
अज्ञातरसविज्ञान कुमार कुलसभदम् । दुनोति मदन पाप किं करोमिक्व यामिच ॥४॥  
स्वप्नेषु वा मया दृष्ट पचबाण इवापर । तपते मे मनोऽत्यर्थं विरहाकुलित मूढु ॥५॥  
चंदन देहलग्न मे विपवद्भाति भामिनि । स्रगिय सर्पवच्चैव चद्रपादाश्च बह्लिवत ॥६॥  
न हृम्ये न वने श मे दीघिकाया न वर्तते । न दिवा न निशाया वा न सुख सुखसाधने ॥७॥  
न शय्या न च तावूल न गीत न च वादनम् । प्रीणयति मनो मेऽथ न तूमे मम लोचने ॥८॥  
प्रयाम्यथ वने तत्र यत्रापौ वर्तते शठ । भीतास्मि कुललज्जाया परतत्रा पितुस्तथा ॥९॥  
स्वयवर पिता मेऽथ न करोति करोमि किम् । दास्यामि राजपुत्राय काम सुदर्शनाय वै ॥१०॥  
स यन्ये पृथिवीपाला शनश सभृनर्दय । रमणीया न मे तस्य राज्यहीनोऽप्यसौ मत ॥११॥

व्यास उवाच

एकाकी निर्धनश्चैव बलहीन सुदर्शन । धनवासी फलाहारस्तस्याश्चित्ते सुसस्थिता ॥१२॥  
वाग्बीजस्य जपालिद्विस्तस्या एषाप्युपस्थिता । सोऽपि ध्यानपरोऽत्यत जजाप मन्मत्तमम् ॥१३॥  
स्वप्ने पश्यत्यसौ दवी विष्णुमायामखडिताम् । विश्वमातरमव्यक्ता सर्वसपत्कराधिकाम् ॥१४॥  
शृगवेरपुराध्यक्षो निपाद समुपत्य तम् । ददौ रथवर तस्मै सर्वोपस्करसयुतम् ॥१५॥  
चतुर्भिस्तुरगैर्युक्त पताकावरमडितम् । जैत्र राजसुत ज्ञात्वा ददौ चोपायन तदा ॥१६॥  
सोऽपि जग्राह त प्रीत्या मित्रत्वेन सुसस्थिनम् । बन्धैर्मूलफलै सम्यगर्चयामास शवरम् ॥१७॥  
कृतातिथ्ये गते तस्मिन्निपादाधिपतौ तदा । मुनय प्रीतियुक्तास्ते तमूचुस्तापमा मिथ ॥१८॥  
राजपुत्र ध्रुव राज्य प्राप्स्यसि त्व च सर्वथा । स्वल्पैरहोभिरव्यग्र प्रतापान्नात्र सशय ॥१९॥  
प्रसन्ना तेऽम्बिका दवी वरदा विश्वमोहिनी । सहायस्तु सुसपत्नो न चिन्ता कुरु सुव्रत ॥२०॥



मनोरमा तथोचुस्त मुनय सगितव्रता । पुत्रस्तज्जघ घराधीशा भविष्यति शुचिस्मित ॥२१॥  
 सा तानुवाच तवगी वचन वोऽस्तु सत्फलम् । दासोऽय भवता विप्रा वि चित्र मदुपामनात् ॥२२॥  
 न संय मचिवा कोऽनो न सहायश्च कश्चन । केन यागन पुत्रो म राज्य प्राप्तुमिहाहति ॥२३॥  
 आर्गीर्वाच वो नून पुत्रोऽय म महीपति । भविष्यति न सदेहा भवतो मन्त्रवित्तमा ॥२४॥

### व्यास उवाच

रथारूढ स मधावी यत्र याति सुदर्शन । अक्षीहिणीसमावत्त इवाभाति स तजसा ॥२५॥  
 प्रतापो मन्त्रवोजस्य नाय कश्चन भूपत । एव वै जपतस्तस्य प्रीतियुक्तस्य सर्वथा ॥२६॥  
 सप्राप्य मदगरावीज कामराजाख्यमद्भुतम् । जपयस्तु शुचि शात सर्वाकामानवाप्नुयात् ॥२७॥  
 न तदस्ति पृथिव्यावा दिवि वाऽपि सुदृग्भयम् । प्रमत्ताया शिवायाश्च यदप्राप्य नृपोत्तम ॥२८॥  
 ते मदास्तऽतिदुर्भग्या रागस्त ममभिदुता । यथा चित्ते न विवासा भवदवार्चनादिषु ॥२९॥  
 या माता नख्तेवाना यगादौ पत्निकीर्तिता । आदिमानति विख्याता नाम्ना तन कुरूदह ॥३०॥  
 बुद्धि कीर्तिधृतिरक्ष्मी गति श्रद्धा मति स्मृति । सर्वेषा प्राणिना मा वै प्रत्यक्ष वै विभासत ॥३१॥  
 न जानति नरा य वै माहिता मायया किल । न भजति कुतश्चान्त्री विष्वक्वरी गिवाम ॥३२॥  
 श्रद्धा विष्णुस्तथा गामुर्वामवा वरणो यम । वायुरग्नि कुवरश्च त्वष्टा पूपाश्विनौ भग ॥३३॥  
 आदित्या वसवो ऋद्रा विश्वदेवा मरुत्गणा । सर्वे ध्यायति ता देवो सृष्टिस्थित्यतकाग्नीम ॥ ४॥  
 को न सवत विद्वा वै ता गति परमात्मिनाम् । सुदर्शनम् मा ज्ञाता त्वो सवायदा गिवा ॥३५॥  
 श्रद्धाव गाऽतिदुःप्रापा विद्याऽविद्यास्वरूपिणी । योगगम्या परा गनिमुमुक्षुणा च वल्लभा ॥३६॥  
 परमात्मस्वरूप को वत्तमहनि ता विना । या सृष्टि विविधा कृत्वा दर्शयत्यविनात्मन ॥३७॥  
 सुदर्शनम् तु ता त्वो मनसा परिचितयन । राज्यलाभात्पर प्राप्य सुप वै कानन स्थित ॥३८॥  
 गाऽपि चद्रव्याऽत्यय कामरागप्रपीष्टिता । नानापचारैरनिग दधार दुग्निन वषु ॥३९॥  
 तावत्तस्या विना पात्रावया पुत्रवरस्थिनीम् । मुग्धाह कार्यानाम् स्वयवर्गमत्तद्रित ॥४०॥  
 म्ययवरम् तु त्रिविधा त्रिद्विदि परिवीक्षित । रागा विवाह्याग्या वै नायगा कथित किल ॥४१॥  
 इच्छाम्ययवरश्चरो द्वितीयदत्त पणाभिध । यथा रामण भग्न वै श्यवस्य शरारसनम् ॥४२॥  
 तृतीय गौयगुक्त्वाच गगणा परिवर्तित । इच्छाम्ययवर तत्र चकार नृपगत्तम् ॥४३॥  
 त्रिभिर्भिराग्निना मथा गुर्भेगन्तरण्यता । ततश्च विविधाकाग मुक्नुता मध्यमरूपा ॥४४॥  
 एव हृत निगभार विद्यानाय गुर्विग्नर । गुणो दागिकया प्राप्त दृग्गिता चारुत्वात् ॥४५॥  
 इत् म मानर श्रुति स्वमवान यथा मय । मया कृत पतिश्रिने ध्रुवगधिगुन गुभ ॥४६॥  
 नाय यत्र शिष्यामि तमून ये गन्तानम् । म म भर्ता नृपमुता भगवत्या प्रतिष्ठित ॥४७॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा सा सखी गत्वा मातरं प्राह सस्वरा । वैदर्भीं विजने वाक्यं मधुरं मजुमापिणी ॥४८॥  
पुत्री ते दुःखिता प्राह साध्वी त्वा मन्मुखेन यत् । शृणु त्वं कुरु कल्पाणि तद्धितं त्वरिताऽधुना ॥४९॥  
भारद्वाजाश्रमे पुण्ये ध्रुवमयिमुतोऽस्ति यः । स मे भर्ता वृतरिचते नान्यं भूषणोऽप्यहम् ॥५०॥

व्यास उवाच

राज्ञी तद्बचनं श्रुत्वा स्वपती गृहमागते । निवेदयामास तदा पुत्रीवाक्यं यथातथम् ॥५१॥  
तच्छ्रुत्वा वचनं राजा विस्मितः प्रहसन्मूढः । मार्यामुवाच वैदर्भीं मुवाहस्तु ऋतं वच ॥५२॥  
सुभ्रुजानामिदालोऽसौ राज्यान्निष्कामितो वने । एवाकीं सह माया वै वसते निर्जने वने ॥५३॥  
तत्सृते निहतो राजा वीरसेनो युधाजिता । स कथं निर्धनो भर्ता योग्यं स्याच्चारल्लोचने ॥  
ब्रूहि पुत्री ततो वाक्यं कदाचिदपि विप्रियम् । आगमिष्यति राजानं स्थितिमतं स्वयंवरे ॥५५॥

इति श्रीमदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

भर्ता साऽभिहिता बालो पुत्री कृत्वाकथं स्थिताम् ।

उवाच वचनं श्लक्ष्णं समाश्वस्यं शुचिस्मिताम् ॥१॥

किं वृथा मुदति त्वं हि विप्रियं मम भाषसे । पिता ते दुःखमाप्नोति वाक्येनाननं सुव्रत ॥२॥  
सुदर्शनोऽतिदुर्भाग्यो राज्यभ्रष्टो निराश्रयः । बलकोशविहीनश्च परित्यक्तस्तु बाधवै ॥३॥  
माया सह वनं प्राप्तं फल्गुलादानं कृशं । न ते योग्यो वरोऽयं वै वनवासी च दुर्भग ॥४॥  
राजपुत्रा कृतप्रज्ञा रूपवतः सुसमता । तवार्हा पुत्रि सन्त्यन्ये राजचिह्नैरलकृता ॥५॥  
भ्राताऽस्य वर्तते कातः स राज्यं कोसलेषु वै । करोति रूपसपन्नं सर्वलक्षणसयुतं ॥६॥  
अन्यच्च कारणं सुभ्रुं शृणु यच्च यथा श्रुतम् । युधाजित्सततं तस्य वधकामोऽस्ति भूमिप ॥७॥  
दौहित्रं स्यापितस्तेन राज्ये कृत्वाऽतिसगम् । वीरसेनं नृपं हत्वा समन्यं सचिवैः सह ॥८॥  
भारद्वाजाश्रमं प्राप्तं हतुकामं सुदर्शनम् । मुनिना वारितं पद्माज्जगाम निजमदिरम् ॥९॥

शशिश्लोवाच

मातर्ममेषितं कामं वनस्थोऽपि नृपालमजः । शर्यातिवचनेनैव सुकृत्या च पतिव्रता ॥१०॥  
अथ वनं च यथा प्राप्य पतिशुभ्रूपणे रता । भर्तृशुभ्रूपणं स्त्रीणां स्वर्गदं मोक्षदं तथा ॥११॥  
अर्कतवकृतं नूनं सुखदं भवति स्त्रियाः । भगवत्या समादिष्टं स्वप्ने वरमनुत्तमम् ॥१२॥

तमृतेऽहं कथं चान्य सश्रयामि नृपात्मजम् । मच्चित्तभित्तौ लिखितो भगवत्या सुदर्शन ॥१३॥  
तं विहाय प्रियं कात करिष्येऽह न चापरम् ।

### व्यास उवाच

प्रत्यादिष्टास्य वैदर्भी तया बहुनिदर्शनं ॥१४॥

भर्तारं सर्वमाचष्ट पुत्र्योक्त वचन भृशम् । विवाहस्य दिनादर्वागात् श्रुतसमन्वितम् ॥१५॥  
द्विज शशिकला तत्र प्रेषयामास सत्वरम् । यथा न वेद मे तातस्तथा गच्छ सुदर्शनम् ॥१६॥  
भारद्वाजाश्रमे ब्रूहि मद्वाक्यात्तरसा विभो । पित्रा मे सभृत काम मदर्थेन स्वयवर ॥१७॥  
आगमिष्यन्ति राजानो बलयुक्ता ह्यनेकश । मया त्व वै धृतश्चित्ते सर्वथा प्रीतिपूर्वकम् ॥१८॥  
भगवत्या समादिष्ट स्वप्ने मम सुरोपम । विषमधि हुताशे वा प्रपतामि प्रदीपिते ॥१९॥  
वरये त्वदृते नान्य पितुम्या प्रेरिताऽपि वा । मनसा कर्मणा वाचा सधृतस्त्व मया वर ॥२०॥  
भगवत्या प्रसादेन शर्मावाभ्या भविष्यति । आगतव्य त्ययाऽश्रैवं दैवं कृत्वा परं बलम् ॥२१॥  
यदधीन जगत्सर्वं वर्तते सचराचरम् । भगवत्या यद्वादिष्ट न तन्मिथ्या भविष्यति ॥२२॥  
यद्भयो देवता सर्वा वर्तन्ते शङ्करादय । वक्तव्योऽसौ स्वया ब्रह्मन्नेवाते वै नृपात्मज ॥२३॥  
यथा भवन्ति मे शायं तत्तर्नव्य त्ययाऽनघ । इत्युक्त्वा दक्षिणा दत्त्वा मुनिर्व्यापारितस्तया ॥  
गत्वा शवं निवेद्यानु तत्र प्रत्यागतो द्विज । सुदर्शनस्तु तज्ज्ञात्वा निश्चय गमने तदा ॥२५॥  
चकार मुनिना तेन प्रेरित परमादरात् ।

### व्यास उवाच

गमनायोद्यत पुत्रं तमुवाच मनोरमा ॥२६॥

येषमानाऽग्निदु गार्गा जातश्रायाऽश्रुलाचना । कुत्र गच्छसि पुत्राद्य ममाजे भूभृता त्रिल ॥२७॥  
एषारी श्रुतवैरस्य त्रि विचिन्त्य म्ययवरे । युधात्रिदुनुवामस्त्वा गमेष्यन्ति महोपनि ॥२८॥  
न तेऽस्मिन् महायस्य तस्मान्मा श्रज पुत्रव । एषपुत्रानिदीनाऽस्मि तयापारा निराश्रया ॥२९॥  
मार्हसि त्व महानाग निराणां कर्तुमद्य माम् । पित्रा त त्रिलो येन गोऽपि तत्रागतो नृप । ३०॥  
एषात्रिन गत तत्र युधात्रिन्व्या हृत्प्यनि ।

### सुदर्शन उवाच

भविष्य भयम्येष नात्र शर्वा विचारणा ॥३१॥

आश्रय जगन्मार्गं स्वयवरे । मा लोक कुत्र कस्यापि शत्रियाऽपि वरातन ॥  
न विभिमि प्रसादेन भगवत्या त्रिगन्तम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा रथमारुह्य गन्तुकाम सुदशनम् ॥३३॥

दृष्ट्वा मनोरमा पुत्रमाशीभिश्चान्वमोदयत् । अग्रतस्तेऽम्बिका पातु पार्वती पातु पृष्टन ॥३४॥

पार्वती पार्श्वयो पातु शिवा सवत्र साप्रतम् ।

वाराही विपमे मार्गे दुर्गा दुर्गेषु कर्हिचित् । कालिका बलहे घोरे पातु त्वा परमेश्वरी ॥३५॥

मण्डपे तत्र मातङ्गी तथा सौम्या स्वयंवरे । भवानी भूपमध्वे तु पातु त्वा भवमोचनी ॥३६॥

गिरिजा गिरिदुर्गेषु चामुण्डा चत्वरेषु च । कामया काननेष्वेव रक्षतु त्वा सनातनी ॥३७॥

त्रिवादे वैष्णवी शक्तिरवतात्वा रघूद्रह । भ्रंरवी चरणे सौम्य शनूणा वै समागमे ॥३८॥

सर्वदा सर्वदेशेषु पातु त्वा भुवनेश्वरी । महामाया जगद्धात्री सच्चिदानन्दरूपिणी ॥३९॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा त तदा माता वेपमाना भयाकुला । उवाचाह त्वया सार्धमागमिष्यामि सर्वया ॥४०॥

निमिषार्धं विना त्वा वै नाह स्यातुमिहोत्सहे । सहैव नय मा वत्स यत्र ते गमने मति ॥४१॥

इत्युक्त्वा नि सृता माता धात्रेयोसयुता तदा । विप्रदंताशिपु सर्वे निर्यगुर्हर्षसयुता ॥४२॥

वाराणस्या तत प्राप्ता रथेर्नैकेन राघव । ज्ञात सुवाहुना तत्र पूजितश्चारुहणादिभि ॥४३॥

निवेशार्थं गृह दत्तमनपानादिक तथा । सेवक समनुज्ञाप्य परिचर्यार्थमेव च ॥४४॥

मिलितास्त्वथ राजानो नानादेशाधिपा किल । युष्माजिदपि सप्राप्तो दौहित्रेण समन्वित ॥४५॥

वरूपाधिपनिश्चैव तथा मद्रेश्वरो नृप । सिन्धुराजस्तथा वीरो योद्धा माहिष्मतीपति ॥४६॥

पाचाल पर्वतीयश्च कामरूपोऽतिवीर्यवान् । कार्णाटश्चोलदेशीयो वंदर्भश्च महाबल ॥४७॥

अक्षौहिणी त्रिपष्टिश्च मिलिता सख्यया तदा । वैष्टिता नगरी सा तु सैन्यं सर्वत्र सस्थितं ॥४८॥

एते चान्ये च बहव स्वयंवरदिदृक्षया । मिलितास्तत्र राजानो वरवारणसयुता ॥४९॥

अन्योन्य नृपपुत्रास्त इत्युचुर्मिलितास्तदा । सुदर्शनी नृपसुतो ह्यागतोऽस्ति निराकुल ॥५०॥

एकाकी रथमारुह्य मात्रा सह महामति । विवाहार्थमिहायात काकुत्स्थ किं नु साप्रतम् ॥५१॥

एतान्नाजसुतास्त्यक्त्वा ससैन्यान्सामुधानथ । किमेन राजपुत्रो सा वरिष्यति महाभुजम् ॥५२॥

युष्माजिदथ राजेशस्तानुवाच महीपतीन् । अहमेन हनिष्यामि कन्यार्थं नात्र सशय ॥५३॥

केरलाधिपति प्राह त तदा नीतिसत्तम । नात्र युद्ध प्रकर्तव्यं राजत्रिच्छास्वयंवरे ॥५४॥

बलेन हरण नास्ति नात्र शुल्कस्वयंवरे । कन्येच्छयाऽत्र वरण विवाद कीदृशस्त्वह ॥५५॥

अन्यायेन त्वया पूर्वमसौ राज्यात्प्रवासित । दौहित्रायापित राज्य बल्वन्नृपसत्तम ॥५६॥

काकुत्स्थोऽय महाभाग कोसलाधिपने सुत । कथमेन राजपुत्र हनिष्यसि निरागसम् ॥५७॥

लस्यसे तत्फल नूनमनयस्य नृपोत्तम । शास्तास्ति कश्चिदायुष्मञ्जगतोऽस्य जगत्पतिः ॥  
धर्मो जयति नाधर्मं सत्यं जयति नानृतम् । माऽनयं क्रुह राजेंद्र त्यज पापमतिं किल ॥५९॥  
दौहित्रस्तव सप्राप्तः सोऽपि रूपसमन्वितः । राज्ययुक्तस्तथा श्रीमान्कर्यं तं न वरिष्यति ॥६०॥  
अन्ये राजसुताः कामं वर्तन्ते बलवत्तराः । कन्यास्वर्यंवरे कन्या स्वीकरिष्यति सांप्रतम् ॥६१॥  
वृते तथा विवाद क प्रवदन्तु महीभुजः । परस्परं विरोधोऽत्र न कर्तव्यो विजानता ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

## अथ विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इतिवादिनि भूपाले केरलाधिपतौ तदा । प्रत्युवाच महाभाग युधाजिदपि पार्थिवः ॥१॥  
नीतिरियं महीपाल यद्भवति भवानिह । समाजे पार्थिवाना वं मत्यवाग्विजितेंद्रियः ॥२॥  
योग्येषु वर्तमानेषु कन्यारत्नं कुलोद्ग्रह । अयोग्योऽर्हति भूपाल न्यायोऽयं तव रोचते ॥३॥  
भागं सिंहस्य गोमायुर्भोक्तुमर्हति वा कथम् । तथा सुदर्शनोऽयं वं कन्यारत्नं विमर्हति ॥४॥  
बलं वेदो हि विप्राणा भूभुजा चापज बलम् । किमन्यार्यं महाराज ध्रुवीम्यहमिहाधुना ॥५॥  
बलं शुक्लं यथा राज्ञा विवाहे परिकीर्तितम् । बलवानेव गृह्णानु नावलस्तु वदाचन ॥६॥  
तस्मात्कर्त्यापणं कृत्वा नीतिरत्र विधीयताम् । अन्यथा कलहः कामं भविष्यति महीभुजाम् ॥७॥  
एवं विवादे सवृत्ते राज्ञा तत्र परस्परम् । आहूतस्तु मभामध्ये सुवाहूनुपमत्तमः ॥८॥  
समाहूय नृपाः सर्वे तमूचुस्तत्त्वदर्शिनः । राजप्रोतिस्त्वया कार्या विवाहेऽत्र समाहिता ॥९॥  
किं ते चिकीर्षितं राजस्तद्ब्रह्म समाहितः । पुण्या प्रदानं कस्मै ते रोचते नृप चेतसि ॥१०॥

सुवाहुरुवाच

पुण्या मे मनसा कामं वृत्तं किल सुदर्शनः । मया निवारितोऽत्यर्थं न सा प्रत्येति मे वचः ॥११॥  
किं करोमि सुताया मे न वदो वर्तने मनः । सुदर्शनस्तथैकाकी संप्राप्तोऽस्ति निराकुलः ॥१२॥

व्यास उवाच

संप्रदा भूभुज सर्वे समाहूय सुदर्शनम् । ऊचुः ममागतं ज्ञातमेवाकिनमनद्रिताः ॥१३॥  
राजपुत्र महाभाग केनाहूतोऽसि मुद्रन । एवाही य ममायातः ममाजे भूमतामिह ॥१४॥  
न वं गैर्य न मचिवा न कोनो न बृहद्बलम् । तिमर्यं च ममायातस्तत्तत्र ब्रूहि महामते ॥१५॥  
युद्धवामा नृपतयो वनंतंऽत्र ममागमे । कन्यार्यं गैर्यसंप्रदाः किं त्वं कर्तुमिच्छसि ॥१६॥  
भ्राता ते सुबलः दूरः संप्राप्तोऽस्ति जिपुत्रपा । युषाजिष्व महाशङ्कः साहाय्यं कर्तुमागतः ॥१७॥

गच्छ वा तिष्ठ राजेंद्र याथातथ्यमुदाहृतम् । त्वयि सैन्यविहीने च यथेष्ट कुरु सुव्रत ॥१८॥

### सुदर्शन उवाच

न बल न सहायो मे न कोशो दुर्गसश्रय । न मित्राणि न सौहार्दो न नृपा रसका मम ॥१९॥  
 अत्र स्वयवर श्रुत्वा द्रष्टुकाम इहागत । स्वप्ने देव्या प्रेरितोऽस्मि भगवत्या न सशय ॥२०॥  
 नान्यच्चिकीर्षित मेऽद्य मामाह जगदीश्वरी । तथा यद्विहित तच्च भविताऽद्य न सशय ॥२१॥  
 न शत्रुरस्ति ससारे कोऽप्यत्र जगतीश्वरा । सर्वत्र पश्यतो मेऽद्य भवानी जगदम्बिकाम् ॥२२॥  
 य करिष्यति शत्रुत्व मया सह नृपात्मजा । शास्ता तस्य महाविद्या नाह जानामि शत्रुताम् ॥  
 यद्भावि तद्वै भविता नान्यथा नृपसत्तमा । का चिन्ता ह्यत्र कर्तव्या देवाधीनोऽस्मि सर्वथा २४॥  
 देवभूतमनुष्येषु सर्वभूतेषु सर्वदा । सर्वेषा तत्कृता भक्तिर्नान्यथा नृपसत्तमा ॥२५॥  
 सा य चिकीर्षत भूष त करोति नृपाधिपा । निर्धन वा नर काम का चिन्ता वैतदा मम ॥२६॥  
 तामृते परमा शक्तिं ब्रह्मविष्णुहरादय । न शक्ता स्पदितु देवा काचिन्ता मे तदा नृपा ॥  
 अशक्तो वा सशक्तो वा यादृशस्तादृशस्त्वहम् । तदाज्ञया नृपालैव सप्राप्तोऽस्मि स्वयवरे ॥२८॥  
 सा यद्विच्छति तत्कुर्यान्मम किं क्षितनेन वै । नात्र शका प्रकर्तव्या सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ॥२९॥  
 जये पराजये रज्जा न मेऽत्राप्यपि पायिवा । भगवत्यास्तु लज्जास्ति तदधीनोऽस्मि सर्वथा ॥३०॥

### व्यास उवाच

इति तस्य तदाकर्ण्य वचन राजसत्तमा । ऊचु परस्पर प्रेक्ष्य निश्चयज्ञा नराधिपा ॥३१॥  
 सत्यमुक्त त्वया साधो न मिथ्या क्वहिचिद्भवेत् । तथाप्युज्जयनीनायस्त्वा हतु परिकाक्षति ॥३२॥  
 त्वत्कृते न दया दृष्टा त्वा ब्रवीमो महामते । यद्युक्त तत्त्वया कार्यं विचार्य मनसाऽनघ ॥३३॥

### सुदर्शन उवाच

सत्यमुक्त भवद्भिश्च कृपावद्भि सुहृज्जनै । किं ब्रवीमि पुनर्वाक्यमुक्त्वा नृपतिसत्तमा ॥३४॥  
 न मृत्यु केनचिद्भाव्य कस्यचिद्वा कदाचन । देवाधीनमिदं सर्वं जगत्स्यावरजगमम् ॥३५॥  
 स्ववशोऽयं न जीवोऽस्ति स्वकर्मवशग सदा । तत्कर्म त्रिविधं प्रोक्तं विद्भिस्तत्त्वदर्शिनभि ३६॥  
 सचित्तं वर्तमानं च प्रारब्धं च तृतीयकम् । कालकर्मस्वभावैश्च तत सर्वमिदं जगत् ॥३७॥  
 न देवी मानुष हतु शक्तं कालागम विना । हतं निमित्तमात्रेण हति काल सनातन ॥३८॥  
 यथा पिता मे निहतं सिंहेनामित्रवर्षणं । तथा मातामहोऽप्येव युद्धे युधाजिता हत ॥३९॥  
 यत्नकोटिं प्रबुर्वाणो हन्यते दैवयोगत । जीवेद्वर्षसहस्राणि रक्षणेन विना नर ॥४०॥  
 नाह विभेमि धमिष्ठा कदाचिच्च युधाजित । दैवमेव परं मत्वा सुस्थितोऽस्मि सदा नृपा ॥४१॥  
 स्मरणं सततं नित्यं भगवत्या करोम्यहम् । विश्वस्य जननी देवी कल्याण सा करिष्यति ॥४२॥

पूर्वाजित हि भोक्तव्य शुभ वाप्यशुभ तथा । स्वकृतस्य च भोगेन कीदृक्शोको विजानताम ४३॥  
 स्वकर्मफलयोगेन प्राप्य दुःखमचेतन । निमित्तकारणे वैर करोत्यल्पमति किल ॥४४॥  
 न तथाऽहं विजानामि वैर शोक भय तथा । नि शकमिह सप्राप्त समाजे भूभृतामिह ॥४५॥  
 एवाकी द्रष्टुकामोऽहं स्वयवरमनुत्तमम् । भविष्यति च यद्भाव्यं प्राप्तोऽस्मि चडिकाज्ञया ॥  
 भगवत्या प्रमाण मे नाय जानामि सयत । तत्कृतं च सुख दुःख भविष्यति च नान्यथा ॥४७॥  
 युधाजित्सुखमाप्नोतु न मे वैर नृपोत्तमा । यं करिष्यति मे वैरं स प्राप्स्यति फलं तथा ॥४८॥

### व्यास उवाच

इत्युक्तास्ते तथा तेन सतुष्टा भूमुज स्थिता । सोऽपि स्वमाश्रम प्राप्य सुस्थित सबभूवह ॥४९॥  
 अपरेऽङ्घ्रि शुभे काले नृपा समन्विता किल । सुबाहुना नृपेणाथ रचिरे वै स्वमडपे ॥५०॥  
 दिव्यास्तरणयुक्तेषु मचेपु रचितपु च । उपविष्टाश्च राजान शुभालकरण्युता ॥५१॥  
 दिव्यवेषधरा काम विमानध्वमरा इव । दीप्यमाना स्थितास्तत्र स्वयवरदिदृक्षया ॥५२॥  
 इति चितापरा सर्वे कदा साऽप्यागमिष्यति । भाग्यवत नृपश्चेष्ट श्रुतपुष्य वरिष्यति ॥५३॥  
 यदा सुदर्शन देवात्स्रजा सभूपयदिह । विवादो वै नृपाणां च भविता नात्र सशय ॥५४॥  
 इत्यव चिंत्यमानस्ते भूपा मचेपु सस्थिता । वादित्रघोषं सुमहानुत्थितो नृपमडपे ॥५५॥  
 अथ वाशीपति प्राह सुता स्नाता स्वलकृताम् । मधूकमालासयुक्ता क्षीमवासोविभूषिताम् ॥५६॥  
 विवाहोपस्करैर्युक्ता दिव्या सिंधुसुतोपमाम् । चितापरा सुवसना स्मितपूर्वमिदं वच ॥५७॥  
 उत्तिष्ठ पुत्रि सुनसे कर धृत्वा शुभां स्रजम् । व्रज मडपमध्येऽद्य समाजं पश्य भूभुजाम् ॥५८॥  
 गुणवारूपसपन्न कुलीनश्च नृपोत्तम । तव चित्ते वसेद्यस्तु तं वृणुष्व सुमध्यमे ॥५९॥  
 दशदेशाधिपा सर्वे मचेपु रचितपु च । सविष्टा पश्य तन्वगि वरयस्व यथाहृचि ॥६०॥

### व्यास उवाच

त तथा भापमाणं वै पितरं मितभाषिणी । उवाच वचनं बाला ललितं धर्मसयुतम् ॥६१॥

### शशिकलोवाच

नाहं दृष्टिपथं राजा गमिष्यामि पितं किल । कामुकानां नरेशानां गच्छत्यन्याश्च योषित ॥६२॥  
 धर्मशास्त्रे श्रुतं तातं भयदं वचनं किल । एक एव वरो नार्यां निरीक्ष्य स्यान्न चापर ॥६३॥  
 सतीत्वं निगतं तस्या या प्रयाति बहून्मथ । सवल्पयति ते सर्वे दृष्ट्वा मे भवतात्त्विति ॥६४॥  
 स्वयवरं स्रजं धृत्वा यदागच्छति मडपे । सामाया सा तदा जाता कुलवापरा वधू ॥६५॥  
 वारस्त्रो विपणं गत्वा यथा वीक्ष्य नरांस्थितान् । गुणानुगुणपरिणामं करोति निजमानसे ॥६६॥  
 नैव भाषा यथा वक्ष्या वृथा पश्यति कामुकम् । तथाऽहं मडपे गत्वा पुर्वे वारस्त्रिया वृत्तम् ॥६७॥

द्वैरेतैः कृतं धर्मं न करिष्यामि साप्रतम् । पत्नीव्रतं तथा वामं चरिष्येऽहं धृतव्रता ॥६८॥  
 मामान्या प्रथमं गत्वा कृत्वा सकल्पितं बहु । वृणोति चंक तद्द्वे वृणोमि कथमद्य वै ॥६९॥  
 सुदर्शनो मया पूर्वं वृतः सर्वात्मना पितः । तमृते नान्यथा कर्तुमिच्छामि नृपसत्तम ॥७०॥  
 विवाहविधिना देहि कन्यादानं शुभे दिने । सुदर्शनाय नृपते यदीच्छसि शुभं मम ॥७१॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

## अथ एकविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

सुबाहुरपि तच्छ्रुत्वा युक्तमुक्तं तया तदा । चिताविष्टो बभूवाशु किं कर्तव्यमत परम् ॥१॥  
 संगता पृथिवीपाला ससैन्याः सपरिग्रहाः । उपविष्टाश्च मत्पुत्रे योद्धुकामा महाबलाः ॥२॥  
 यदि ब्रवीमि तान्सर्वान्मुता नायाति साप्रतम् । तथापि कोपसयुक्ता हन्युर्मां दुष्टबुद्धयः ॥३॥  
 न मे सैन्यबल तादृङ्गं दुर्गबलमद्भूतम् । येनाहं नृपतीन्सर्वान् प्रत्यादेष्टुमिहोत्सहे ॥४॥  
 सुदर्शनस्तयैकाकी ह्यसहायोऽधन शिशुः । किं कर्तव्यं निमग्नोऽहं सर्वथा दुःखसागरे ॥५॥  
 इति चितापरो राजा जगाम नृपसन्निधौ । प्रणम्य तानुवाचाथ प्रथयावनतो नृप ॥६॥  
 किं कर्तव्यं नृपाः कामं नैति मे मङ्गले सुता । बहुश प्रेर्यमाणोऽपि सा मात्राऽपि मयाऽपि च ॥७॥  
 मूर्च्छापतामि पादेषु राजा दासोऽस्मि साप्रतम् । पूजादिकं गृहीत्वाऽद्य व्रजतु सदनानि वः ॥८॥  
 ददामि बहुरत्नानि वस्त्राणि च गजाग्रथान् । गृहीत्वाऽद्य वृषा कृत्वा व्रजतु भवनान्युत ॥९॥  
 न वशे मे सुता बाला म्रियते यदि खेदिता । तदा मे स्यान्महद्दुःख तेन चितातुरोऽस्म्यहम् १०॥  
 भवत करुणावंतो महाभाग्या महौजसः । किं मे तया दुहित्रा तु मंदया दुर्विनीतया ॥११॥  
 अनुग्राह्योऽस्मि वः कामं दासोऽहमिति सर्वथा । सुता सुतेव मतव्या भवद्भिः सर्वथा मम ॥१२॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा सुबाहुवचनं नोचुः केचन भूमिपाः । युधाजित्क्रोधताम्राक्षस्तमुवाच रूपान्वितः ॥१३॥  
 राजन्मूर्खोऽसि किं दूषे कृत्वा कार्यं सुनिन्दितम् । स्वयंवरं कथं मोहाद्रचितं सशये सति ॥१४॥  
 मिलिता भूभुज सर्वे त्वयाऽऽहूता स्वयंवरे । कथमद्य नृपा गतु योग्यास्ते स्वगृहान्प्रति ॥१५॥  
 अवमान्य नृपान्सर्वास्त्व किं सुदर्शनाय वै । दातुमिच्छसि पुत्रीं च किमनार्यमत परम् ॥१६॥  
 विचार्य पुरपेणादौ कार्यं वै शुभमिच्छता । आरब्धव्यं त्वया तत्तु कृतं राजत जानता ॥१७॥  
 एतान्विहाय नृपतीन्बलवाहनसयुतान् । वरं सुदर्शनं कर्तुं कथमिच्छसि साप्रतम् ॥१८॥  
 अहं त्वा हन्मि पापिष्ठं तथा पश्चात्सुदर्शनम् । दौहित्रायाद्य ते कन्यां दास्यामीति विनिश्चयः १९॥



मयि तिष्ठति को योऽस्ति य कन्या हर्तुमिच्छति । सुदर्शनं विद्यानद्यं निर्धनो निर्वलं शिशु ॥२०॥  
 भारद्वाजाश्रमे पूर्वं मुक्तो मुनिवृत्ते मया । नागाह मोचयिष्यामि सर्वथा जीवित शिशो ॥२१॥  
 तस्माद्विचार्यं सम्भवत्व पुत्र्या च भार्यया सह । दौहित्राय प्रिया कन्या देहि मे सुभ्रुव किल ॥२२॥  
 सम्बन्धी भव दत्त्वा त्व पुत्रीमता मनोरमाम् । उच्चाश्रय प्रवर्तव्य सर्वदा शुभमिच्छता ॥२३॥  
 सुदर्शनाय दत्त्वा त्व पुत्री प्राणप्रिया शुभाम् । एवाकिनेऽप्यराज्याय किं मुखं प्राप्नुमिच्छसि ॥२४॥  
 “कुलं विस्रं बलं रूपं राज्यं दुर्गं सुहृज्जनमं । दृष्ट्वा कन्यां प्रदातव्यां नान्यथा सुखमृच्छति” ॥  
 परिचितय धमं त्वं राजनीतिं च शाश्वतीम् । कुरु कार्यं यथायोग्यं मा कृथा मतिमन्यथा ॥२५॥  
 सुहृदसि ममात्यर्थं हितं तं प्रब्रवीम्यहम् । समानय सुतां राजन्मण्डपे तां सखीवृताम् ॥२६॥  
 सुदर्शनमते चयं वरिष्यति यदाऽप्यसौ । विप्रहो मे तदा न स्याद्विवाहोऽस्तु तवेष्वित ॥२७॥  
 अन्यं नृपतयं सर्वे कुलीनाः सवलाः समाः । विरोधं कीदृशस्त्वनं वृणोद्यदि नृपोत्तम ॥२८॥  
 अन्यथाऽहं हरिष्येऽद्य बलात्कं यामिमां शुभाम् । मा विरोधं सुदं साध्यं गच्छ पायिवसत्तम ॥२९॥

व्यास उवाच

युधाजिता समादिष्ट सुबाहुः शाकस्युत । निःश्वसन्भवनं गत्वा भार्यां प्राह शुचावृत ॥३०॥  
 पुत्रीं ब्रूहि सुधमज्ञे कल्हं समुपरिथत । किं कर्तव्यं मया शक्यं त्वद्वशोऽस्मि सुलोचन ॥३१॥

व्यास उवाच

सा श्रुत्वा पतिवाक्यं तु गत्वा प्राह सुतातिक्रम । वस्ते राजातिदुःखार्थं पिता तेऽद्यापि वर्तते ॥३२॥  
 स्वदर्थे विग्रहं कामं समुत्पन्नोऽद्य भूभृताम् । अन्यं वरय सुश्रोणि सुदर्शनमृते नृपम् ॥३३॥  
 यदि सुदर्शनं वस्ते हृष्टात्वं वै वरिष्यसि । युधाजितं च मा चैव हनिष्यति बलात्कृतं ॥३४॥  
 सुदर्शनं च राजाऽसौ बलमत्तं प्रतापवान् । द्वितीयस्ते पति पश्चाद्भ्रूविता कल्हं सति ॥३५॥  
 तस्मात्सुदर्शनं त्यक्त्वा वरयाय नृपोत्तमम् । सुखमिच्छसि चे मद्गृह्य तुभ्यं वा मृगलोचन ॥

इति माना बोधिता ता पश्चाद्राजाप्यबोधयत ॥ ३६ ॥

उभयोवचनं श्रुत्वा निर्भयोवाच कन्यका ।

कन्योवाच

सत्यमुक्तं नृपश्रेष्ठं जानासि च व्रतं मम ॥ ३७ ॥

नायं वृणोमि भूपाल सुदर्शनमृते बवचित् । विभक्तिं यदि राजद्रूपेभ्यः किल कातर ॥३८॥  
 सुदर्शनाय दत्त्वा मा विसर्जय पुण्ड्रिहि । स मा रथे समारोप्य निगमिष्यति तं पुरात ॥३९॥  
 भवितव्यं तु पश्चाद्भ्रूविता त्वया कार्या भवितव्यं नृपोत्तम ॥४०॥

यद्भावि तद्भवत्येव सर्वयाऽप्र न सशयः ।

### राजोवाच

न पुत्रि साहस कार्यं मतिमद्भि कदाचन ॥४१॥

यद्दुर्भिनं विरोद्धयमिति वेदनिदो विदुः । विस्रक्ष्यामि कथं वन्या दत्त्वा राजसुताय च ॥४२॥

राजानो वरसयुक्ता किं न कुर्युस्ताप्रतम् । यदि ते रोचते वसे पण सविदधाम्यहम् ॥४३॥

जनवेन यया पूर्वं कृत सीतास्वयवरे । शैव धनुर्यया तेन धृत कृत्वा पण तथा ॥४४॥

तथाऽहमपि तन्वगि करोम्यद्य दुरासदम् । विवादो येन राज्ञा वै कृते सति समं व्रजेत् ॥४५॥

पालयिष्यति यं काम स त भर्ता भविष्यति । सुदर्शनस्तथाऽन्यो वा यं कश्चिद्वलवत्तर ॥४६॥

पालयित्वा पण त्वा वै वरयिष्यति सर्वया । एव कृते नृपाणां तु विवाद शमितो भवेत् ॥४७॥

सुप्तेनाह विवाह ते करिष्यामि तत परम् ।

### कन्योवाच

सदहं नैव मज्जामि मूर्खकृत्यमिदं यत ॥४८॥

मया सुदर्शनं पूर्वं धृतश्चेतमि नान्यथा । वारणं पुण्यपापानां मन एव महीपते ॥४९॥

मनसा विधृतं त्यक्त्वा कथमन्यं वृणे पिदं । कृतं पणे महाराज सर्वेषां वशगा ह्यहम् ॥५०॥

एकं पालयिता द्वौ वा बहवो वा भवति चेत् । किं वर्तव्यं तदा तात विवादे समुपस्थिते ॥५१॥

सशयाधिष्ठिते कार्ये मतिं नाहं करोम्यत । मां चिंतां कुरु राजेंद्र देहि सुदर्शनाय माम् ॥५२॥

विवाहं विधिना कृत्वा स विधास्यति चडिका । यन्नामकीर्तनादव दुःखौघो विलयं व्रजेत् ॥५३॥

तां स्मृत्वा परमां शक्तिं कुरु कार्यमतद्रितं । गत्वा वद नृपेभ्यस्त्व कृताजलिपुटोऽद्य वै ॥५४॥

आगतव्यं च श्व सर्वैरिह भूयै स्वयं वरे । इत्युक्त्वा त्वं विसृज्यान्तु सर्वं नृपतिमडलम् ॥५५॥

विवाहं कुरु राज्ञी मे वेदोक्तविधिना नृप । पारिवह यथायोग्यं दत्त्वा तस्मै विमर्जय ॥५६॥

गमिष्यति गृहीत्वा मां ध्रुवसधिसुतं किल । कदाचित्ते नृपा क्रुद्धा सप्रानं कर्तुमुद्यता ॥५७॥

भविष्यति तदा देवी साहाय्यं न करिष्यति । सोऽपि राजसुतैस्तैस्तु सप्रानं सविधास्यति ॥५८॥

देवान्मृधे मृते तस्मिन्मरिष्याम्यहमप्युत । स्वस्ति तैस्तु गृहे तिष्ठ दत्त्वा मां सहसैन्यक ॥५९॥

एवंवाहं गमिष्यामि तेन सार्धं रिरसया ।

### व्यास उवाच

इति तस्या वचं श्रुत्वा राजाऽसौ कृतनिश्चयः ॥६०॥

मतिं चक्रे तथा कर्तुं विश्वासं प्रतिपद्य च ॥

इति श्रीदेवीभागवते मह पुराणे तृतीयस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥



धाङ्गात् यतो वृत्रहीनुतो तु यत्पुत्रो प्रेमयुतो विक्रामम् ॥१३॥  
 आजाविशमं विप्रवद्विधाय कृत्वा हृतागम्य प्रदक्षिणा च ।  
 तो चतनुन्वन्न यथोचितं मूलवं विधानं कुट्टगोपजातम् ॥१४॥  
 न नद्दयं चाश्वयुजा रशाना मुनूपितं चापि शरीरत्वंयुतम् ।  
 दशो नृपेन्द्रम्तु मुदर्शनाय मुपुञ्जित पारिवर्हं विनाहं ॥१५॥  
 मशोन्नटाह्नेमिभूमिनाश्च गजान्गिरे शृगनमानदहान् ।  
 गत सवाद नृपपूतरेञ्जो ददाय च प्रेमयुतो नृपन् ॥१६॥  
 दासीमन काञ्चनभूपय च करपुराणा च मन मुचात् ।  
 समययामास वराय राजा विवाहकात् मुदितोऽनुवल्म् ॥१७॥  
 अदात्पूतदानसहस्रमत्र सुवार्द्धं सम्भृतभूपिनं च ।  
 रन्तानि दानानि यथाचितानि दिव्यानि विप्राण तयाऽऽविभानि ॥१८॥  
 दशो पुनवाप्तगृहाय तस्मै रम्याणि शेषानि वाचकितानि ।  
 सिन्धुद्वाना नुरगात्तमानामदात्सहस्रद्वितयं सुरम्यम् ॥१९॥  
 ब्रमेऽशाना च शतत्रय वै प्रत्यादिशद्भारमुता मुचात् ।  
 धनत्रय वै गकटात्तमाना तस्मै दशो धान्परमं प्रपूरितम् ॥२०॥  
 मनोरमा रजनुता प्रणम्य जगाद वाक्यं त्रिहिताञ्जलि पुरः ।  
 दासोऽस्मि त राजमुत्तरिष्ठे तद्ब्रूहि यन्मयात्तु मनागतं त ॥२१॥  
 ० चारुवाक्यं निजगाद सापि स्वस्त्यन्तु त भूप कुलम्य वृद्धिः ।  
 सम्मानिताऽहं मम भूतव त्वया दत्ता यता ग्न्ववरा स्वकन्या ॥२२॥  
 न यन्दिपुत्रो नृप मागधी वा स्नामीह किं त्वा स्वजन महतरम् ।  
 मुमेत्तुल्यन्तु वृत्तं मुतोऽथ मे सम्बन्धिना भूपाननात्तमेत ॥२३॥  
 अहोऽन्तिचित्रं नृपनश्चरित्रं परं पवित्रं तव किं वदामि ।  
 यद्ब्रह्मपराय्याय मुताय मेऽथ दत्ता त्वया पूज्यनुता वरिष्ठा ॥२४॥  
 वनापिवासाय क्त्रिणापनाय पित्रा विहोनाय विनन्दकाय ।  
 सर्वानिदानभूमिपतीन्विहाय फलाद्यनायार्थविव्रजिताय ॥२५॥  
 ममानवित्तेऽथ कृते वृष्टे च ददाति पुत्रो नृपतिश्च भूयः ।  
 न कौर्जीप मे भूपमुतेऽर्थहीने गुणान्विता ऋषवतो च दद्यान् ॥२६॥  
 वैरं तु सर्वं सह सविनाय नृपवैरिर्हृत्कलत्रंयुनश्च ।

## अथ द्वाविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

श्रुत्वा सुतावाक्यमनिदितात्मा नृपाश्च गत्वा नृपतिर्जगाद ।  
 ब्रजतु काम शिविराणि भूपा स्वो वा विवाह किल सविधास्ये ॥ १ ॥  
 भद्रयाणि पेयानि मयाऽर्पितानि गृह्णतु सर्वे मयि सुप्रसन्ना ।  
 स्वो भावि कार्यं किञ्च मङ्गपेऽन समेत्य सर्वैरिह सविधेयम् ॥ २ ॥  
 नायाति पुत्री किल मङ्गपेऽद्य करोमि किं भूपतयोऽन कामम ।  
 प्रातः समाश्वास्य सुता नयिष्य गच्छतु तस्माच्छिविराणि भूपा ॥ ३ ॥  
 न विग्रहो बुद्धिमता निजाश्रिते कृपा विधेया सतत ह्यपत्ये ।  
 विधाय ता प्रातरिहानयिष्ये सुता तु गच्छतु नृपा यथेष्टम् ॥ ४ ॥  
 इच्छापण वा परिचित्य चित्ते प्राण करिष्याम्यथ सविवाहम् ।  
 सर्वे समेत्यात्र नृपे समेतै स्वयवर सर्वमतेन कार्यं ॥ ५ ॥  
 श्रुत्वा नृपास्तेऽवितथ विदित्वा वचो ययु स्वानि निकेतनानि ।  
 विधाय पार्श्वे नगरस्य रक्षा चक्रु क्रिया मध्यदिनोदिताश्च ॥ ६ ॥  
 सुबाहुरप्यार्यजनं समेतश्चकार कार्याणि विवाहवाले ।  
 पुत्री समाहूय गृहे सुगुप्ते पुरोहितैर्वेदविदा वरिष्ठैः ॥ ७ ॥  
 स्नानादिकं कर्म वरस्य कृत्वा विवाहभूपाकरणं तथैव ।  
 आनाय्य वेदीरचिते गृहे वै तस्यार्हणा भूमिपतिश्चकार ॥ ८ ॥  
 सविष्टर चाचमनीपमर्ष्यं वस्त्रद्वयं गामथ कुडले द्वे ।  
 समर्प्यं तस्मै विधिवन्नरेंद्र ऐच्छत्सुतादानमहीनसत्त्व ॥ ९ ॥  
 सोऽप्यप्रहीत्सर्वमदानचेता क्षाम चिंतास्य मनोरमाया ।  
 वन्या सुवेशी निधिवन्यनासमा मेने तदाऽऽत्मानमनुत्तमं च ॥ १० ॥  
 सुपूजितं भूषणवस्त्रदानैर्वरोत्तमं तं सचिदास्तदानीम् ।  
 निन्युश्च ते वीतुममङ्गपातर्मुदाविता वीतमयाश्च सर्वे ॥ ११ ॥  
 समाप्तभूपा विधिवद्विधिजा स्त्रियश्च सा राजसुता मुयाने ।  
 आरोग्यं निःसुर्यंग्गनिधानं चतुष्टययुक्ते किल मङ्गे वै ॥ १२ ॥  
 अग्निं गमाधाय पुराहितं स हृत्वा यथावच्च तदतराणे ।

तन्निशम्य वचस्तस्य नृपा श्लोघपरिप्लुता । प्रत्यूचुर्भुक्तमस्माभि स्वगृह नृपते व्रज ॥४३॥  
 कुरु कार्याण्यरोपाणि यद्येष्ट सुवृत कृतम् । नृपा सर्वे प्रयात्वद्य स्वानि स्वानि गृहाणि वै ४४॥  
 सुवाहुरपि तच्छ्रुत्वा जगाम शक्तिो गृहम् । किं करिष्यति मविन्ना क्रोधयुक्ता नृपोत्तमा ॥४५॥  
 गते - तस्मिन्महीपालाश्चन्द्रश्च समय पुन । रुदृष्या मार्गं ग्रहीष्याम कया हत्वा सुदर्शनम् ४६॥  
 केचनोचु किमस्माक् हत तेन नृपेण वै । दृष्ट्वा तु कौतुकं सर्वं गमिष्यामि ययागतम् ॥४७॥  
 इत्युक्त्वा ते नृपा सर्वे मार्गमाक्रम्य सस्थिता । चकारोत्तरकार्याणि सुवाहु स्वगृह गत ॥४८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे द्वाविंशोऽध्याय ॥२२॥

### अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तस्मै गौरवभोज्यानि विधाय विधिवत्तदा । वासराणि च पट्टाजा भोजयामास भक्तित ॥१॥  
 एव विवाहकार्याणि कृत्वा सर्वाणि पार्थिव । पारिवर्हं प्रदत्त्वाऽथ मन्त्रयन्त्रचिवै सह ॥२॥  
 दूतैस्तु कथितं श्रुत्वा मार्गघरोधनं कृतम् । बभूव विमना राजा सुवाहुरमितद्युति ॥३॥  
 सुदर्शनस्तदोवाच श्वशुर सशितव्रत । अस्मान्विसर्जयानु त्व गमिष्यामी ह्यशकिता ४॥  
 भारद्वाजाश्रम पुण्यं गत्वा तत्र समाहिता । निवासाय विचारो वै कर्तव्य सर्वथा नृप ॥५॥  
 नृपेभ्यश्च न कर्तव्यं भयं किञ्चित्त्वयाऽजघ्न । जगन्माता भवानी मे साहाय्यं वै करिष्यति ॥६॥

व्यास उवाच

तस्येति मतमाज्ञाय जामातुर्नृपसत्तम । विसर्जं धनं दत्त्वा प्रतस्ये सोऽपि सत्वर ॥७॥  
 बलेन महताविष्टो ययावनु नृपोत्तम । सुदर्शनो वृतस्तत्र चचाल पथि निर्भय ॥८॥  
 रथं परिवृतं शूर सदारो रथसस्थित । गच्छन्ददर्शं सैन्यानि नृपाणा रघुनन्दन ॥९॥  
 सुवाहुरपि तान्वीक्ष्य चिंताविष्टो बभूव ह । विधिवत्सं चिदा चित्ते जगाम शरणं मुदा ॥१०॥  
 जजापैकाक्षरं मन्त्रं कामराजमनुत्तमम् । निर्भयो वीतशोकश्च पत्न्या सह नवोदया ॥११॥  
 तत सर्वे महीपाला कृत्वा कोलाहलं तदा । उत्थिता सैन्यसमुक्ता हन्तुकामास्तु कयकाम ॥१२॥  
 काशिराजस्तु तान्दृष्ट्वा हतुकामो बभूव ह । निवारितस्तदाऽत्यर्थं राघवेण जिगीपता ॥१३॥  
 तत्रापि नेदु शखाश्च भैर्यश्चानकदुदुभि । सुवाहोश्च नपाणा च परस्परजिघासताम् ॥१४॥  
 शत्रुजित्तु सुसवृत्तं स्थितस्तत्र जिघासया । युधाजित्तत्सहायार्थं सन्नद्धं प्रबभूव ह ॥१५॥  
 केचिच्च प्रेक्षकास्तस्य सहानीकैः स्थितास्तदा । युधाजिदग्रतो गत्वा सुदर्शनमुपस्थित ॥१६॥  
 शत्रुजित्तेन सहितो हतुः आतरमानुज । परस्परं ते बाणोष्मन्तुः क्रोधमूर्च्छिता ॥१७॥

सुदर्शनायाय सुताऽपिता मे किं वर्णये धैर्यमिदं त्वदीयम् ॥२७॥

निशम्य वाक्यानि नृप प्रहृष्ट कृताञ्जलिर्वाक्यमुवाच भूय ।

गृहाण राज्यं मम सुप्रसिद्धं भवामि सेनापतिरस्य चाहम् ॥२८॥

नोचेत्तदर्थं प्रतिगृह्य चात्र सुतान्वितो राज्यफलानि भुक्त्व ।

विहाय वाराणसिकानिवासं वने पुरे वासमतो न मेऽस्ति ॥२९॥

नृपास्तु सत्येव रूपान्विता वै गत्वा करिष्ये प्रथमं तु सान्त्वनम् ।

ततः परं द्वावपरावुपायौ नोचेत्ततो युद्धमहं करिष्ये ॥३०॥

जयाजयौ देवदत्तौ तथापि धर्मो जयो नैव कृतेऽप्यधर्मो ।

तेषां विलाधर्मवता नृपाणां कथं भविष्यत्यनुचितं तैः ॥३१॥

आनर्ष्यं तद्भाषितमर्थवच्च जगाद वाक्यं हितकारकं तम् ।

मनोरमा मानमवाप्य तस्मात्सर्वात्मना मोदयुता प्रसन्ना ॥३२॥

राजञ्छिव तऽस्तु कुरुष्व राज्यं त्यक्त्वा भयं त्वं स्वसुते समेत ।

सुतोऽपि मं नूनमवाप्य राज्यं सावतपुर्यां प्रचरिष्यतीह ॥३३॥

विसर्जयास्मात्प्रिजमद्य गन्तुं शिव भवानी तव सविधास्यति ।

न वाऽपि चिता मम भूष वर्तते सचिन्तयन्त्या परमाश्रिका वै ॥३४॥

दाया गता विविधवाक्यपदै रसालैर्गन्धोन्वभाषणपदैरमृतोपमैश्च ।

प्रातर्नृपा समधिगम्य कृतं विवाहं रोषान्विता नगरवाह्यगतास्तथोचुः ॥३५॥

अर्धं च तं नृपवरकधरं च हत्वा बालं तथैव किल तं न विवाहयोग्यम् ।

गृन्मीम तां शनिवला नृपतेश्च लक्ष्मी लज्जामवाप्य निजमद्य कथं व्रजेम ॥३६॥

शृण्वन्तु तूर्यनिनदान्विलयाद्यमानाञ्छयस्वनानभिभवति मृदङ्गशब्दा ।

गीतध्वनिं च विविधं निगमस्वनं च भयामहे नृपतिनाऽद्य कृतो विवाहः ॥३७॥

अस्मात्प्रनार्यं वचनं विविधवचनारं वैवाहितेन विधिना परपीडनं वै ।

वर्तव्यमद्य किमहो प्रविचिन्तयन्तु भूषा परस्परमनिं च समर्थयन्तु ॥३८॥

एव वदन्तु नृपतिष्वयं वन्द्यावाया कृत्वा विवाहविधिप्रतिप्रभावः ।

भूषाभिमतप्रियुमाः जगाम राजा याज्ञीपतिं स्वमुद्दं प्रथितप्रभावं ॥३९॥

आमच्छत च तं शृणु नृपा वाशीपतिं तदा । नोचुः किञ्चिदपि क्रोधाभौनमापायं गस्थिता ४०॥

एव गत्वा प्रणिपत्याह कृताञ्जलिर्भाषत । आगन्तव्यं नृपे सर्वभोजनार्थं गृहे मम ॥४१॥

कामयाग्यो वृषो भूष वि करोमि हिनाहितम् । भयद्रिगुणैः कार्यो महानो हि दयालवः ॥४२॥

किं स्तौमि विश्वजननी प्रकटप्रभावा भक्तातिनाशनपरा परमा च शक्तिम् ॥४४॥  
 वाग्देवता त्वमगि सर्वगर्तव बुद्धिविद्यामतिश्च गतिरप्यसि सर्वजतो ।  
 त्वा स्तौमि किं त्वमगि गर्भमनोनियत्री किं स्तूयते हि सततं खलु चात्मरूपम् ॥४५॥  
 ब्रह्मा हरश्च हरिरप्यनिश स्तुवन्तो नात गताः सुरवराः किल ते गुणानाम् ।  
 क्वाहं विभेदमतिरंय गुणैर्वृतो वै वक्तु क्षमस्तव चरित्रमहोऽप्रसिद्धः ॥४६॥  
 सत्सङ्गति कथमहो न करोति कामं प्रासङ्गिकापि विहिता खलु चित्तसुद्धिः ।  
 जामातुरस्य विहितेन समागमेन प्राप्त मयाऽद्भुतमिदं तव दर्शनं वै ॥४७॥  
 ब्रह्माऽपि बाह्यति सदैव हरो हरिश्च सेंद्रा सुराश्च मुनयो विदितार्थतत्त्वाः ।  
 यद्दर्शनं जननि तेऽद्य मया दुराप प्राप्त विना दमसमादिसमाधिभिश्च ॥४८॥  
 क्वाहं सुमदमतिरागु तवावलोकं क्वेद भवानि भवभेदजमद्वितीयम् ।  
 ज्ञाताऽसि देवि सततं किल भावयुक्ता भक्तानुक्पनपराऽमरधर्मपूजया ॥४९॥  
 किं वर्णयामि तव दवि चरित्रमेतद्यद्रक्षितोऽस्ति विपमेऽन सुदर्शोऽयम् ।  
 शनू हतो सुवलिनौ तरमा त्वयाऽद्य भक्तानुक्पि चरितं परमं पवित्रम् ॥५०॥  
 नाश्वर्यमेतदिति देवि विचारितेऽर्थे त्वं पासि सर्वमरिल स्थिरजंगम वै ।  
 त्रातस्त्वया च विनिहृत्य रिपुर्दयात सरक्षिताऽयमधुना ध्रुवमविसूनु ॥५१॥  
 भक्तस्य सेवनपर स्वयसोऽतिदीप्तं कर्तुं भवानि रचितं चरितं त्वयैतत् ।  
 नोचेत्कथं सुपरिगृह्य सुता यदीया युद्धे भवेत्कुशलवाननवद्यशील ॥५२॥  
 शक्ताऽसि जन्ममरणादिभयान्विहतं किं चिन्मनं किल भक्तजनस्य कामम् ।  
 त्वं गीयसे जननि भक्तजनैरपारा त्वं पापपुण्यरहिता मगुणाऽगुणा च ॥५३॥  
 त्वद्दर्शनादहमहो सुवृत्ती वृत्तार्थो जातोऽस्मि दवि भुवनेश्वरि धन्यजन्मा ।  
 बीजं न ते न भजनं किल बेधि मानज्जातिस्तवाद्य महिमा प्रकटप्रभावः ॥५४॥

व्यास उवाच

एवं स्तुता तदा देवी प्रसन्नवदना शिवा । उवाच च नृप देवी वर वरय सुव्रत ॥५५॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तस्यास्त्रद्वचनं श्रुत्वा भवान्या स नृपोत्तम । प्रोवाच वचनं तत्र सुवाहुर्भक्तिंसंयुत ॥२॥



समर्दं सुमहास्तत्र सप्रवृत्तं सुमार्गणं । काशीपतिस्तदा तूर्णं सैन्येन बहूना वृत ॥१८॥  
 साहाय्यार्थं जगामाशु जामातरमनिदितम् । एव प्रवृत्ते सप्रामे दारणे लोमहर्षणे ॥१९॥  
 प्रादुर्बभूव सहसा देवी सिंहोपरि स्थिता । नानायुधधरा रम्या वराभूषणभूषिता ॥२०॥  
 दिव्याम्बरपरीधाना मदारस्रक्सुसयुता । ता दष्ट्वा तेऽथ भूपाला विस्मय परम गता ॥२१॥  
 केय सिंहसमारूढा कुतो वेति समुत्थिता । सुदर्शनस्तु ता वीक्ष्य मुग्धाहुमिति चात्रवीत ॥२२॥  
 पश्य राजन्महादेवीमागता दिव्यदर्शनाम् । अनुग्रहाय मे नूनं प्रादुर्भूता दयान्विता ॥२३॥  
 निर्भयोऽहं महाराज जातोऽस्मि निर्भयादपि । सुदर्शनं सुवाहुश्च तामालोक्य वराननाम् ॥२४॥  
 प्रणामं च तनुस्तस्या मुदितौ दशनेन च । ननाद च तदा सिंहो गजान्मस्ताश्चकपिरे ॥२५॥  
 बबुर्वाता महाघोरा दिशश्चासमुदारुणा । सुदर्शनस्तदा प्राह निजं सनापतिं प्रति ॥२६॥  
 मार्गं ब्रज त्वं तरसा भूपाय यत्र सस्थिता । किं करिष्यति रात्रानं कुपिता दृष्टचतस्रं ॥२७॥  
 शरणाय च सप्राप्ता देवी भगवती हि न । निरानवैश्च गतव्यं मार्गोऽस्मि भूपसबुधे ॥२८॥  
 स्मृता मया महादेवो रक्षणार्थमुपागता । तच्छ्रुत्वा वचनं सेनापतिस्त्वनं पथाऽत्रजत ॥२९॥  
 युधाजित्तु मम नुद्धस्तानुवाच महीपतीन । किं स्थिता भयसत्रस्ता निघ्नतु वयंकान्वितम् ३०॥  
 अवमयं च न सर्वाबलहीनो बलाधिकान् । वन्या गृहीत्वा समाति निर्भयस्तरसा शिशु ३१॥  
 किं भीता कामिनी वीक्ष्य सिंहोपरि गमस्थिताम् । नोपेक्ष्यो हि महाभगा हतव्योऽथ समाहितै ॥३२॥  
 हत्वैनं सप्रह्रीष्याम कन्या चारविभषणाम् । नाय कसरिणाऽऽदत्ता छेतुमर्हति जवुक ॥३३॥  
 इत्युक्त्वा सैयसयुक्तं शत्रुजित्सहितस्तदा । योद्धुकामं सुसप्राप्तो युधाजित्तु-नोधसवृत ॥३४॥  
 मुमाच विशिखास्तूर्णं ममपस्त्राञ्छिलाशितान् । धनूराकृष्य कर्णान्तं कर्मारपरिमाजितान् ॥३५॥  
 हेतुकामं सुदुर्मेधा सुदर्शनमथोपरि । सुदर्शनस्तु तान्वापैश्चिच्छेदापतत क्षणात् ॥३६॥  
 एव मुद्धे प्रवृत्तेऽथ चुकोप चडिका भूशम । दुर्गादेवी भूमोचाय वाणानं युधाजित प्रति ॥३७॥  
 नानारूपा तदा जाता नानाशस्त्रधरा शिवा । सप्राप्ता तुमुल तत्र चकार जगदविका ॥३८॥  
 शत्रुजिनिहतस्तत्र युधाजिदपि पाथिव । पतितौ तौ रयाम्या तु जयशब्दस्तदाऽभवत् ३९॥  
 विस्मय परमं प्राप्ता भूपा सर्वे विलोक्य ताम् । निघ्नं मातुलस्यापि भागिनेयस्य सयुगे ॥४०॥  
 सुबाहुरपि तददृष्ट्वा निघ्नं सयुगे तयो । तुष्टाव परमप्रीतो दुर्गा दुर्गातिनाशिनीम् ॥४१॥

### सुवाहुरुवाच

नमो देव्यै जगद्धार्यै शिवायै सततं नमः । दुर्गायै भगवत्यै ते कामदायै नमो नमः ॥४२॥  
 नमः शिवायै शाल्यै तं विद्यायै भोगदे नमः । विश्वव्याप्त्यै जगमातर्जगद्धार्यै नमः शिवे ॥४३॥  
 नाहं मतिं तव घिया परिचितयनं वै जानामि देवि रागणं वि- निर्गुणायाम् ।

## सुबाहुरुवाच

तो देवलोकस्य राज्य भूमण्डलस्य च । एकतो दर्शनं त वै न च तु य कदाचन ॥२॥  
 नात्सदृशं किञ्चित्त्रिषु लोकेषु नास्ति मे । क वर देवि याचऽहं कृतार्थोऽस्मि धरातले ॥३॥  
 दिच्छाम्यहं मातर्याचिनु वाञ्छितं वरम् । तव भक्तिं सदा मऽस्तु निश्चया ह्यनपायिनी ॥४॥  
 रेऽत्र त्वया मात स्थातव्यं मम सर्वदा । दुर्गादेवोति नाम्ना वै त्वं शक्तिरिह सस्थिता ॥५॥  
 । त्वया च कर्तव्या सर्वदा नगरस्य ह । यथा सुदर्शनस्त्रातो रिपुसंघादनामय ॥६॥  
 ।ऽत्र रक्षा कर्तव्या वाराणस्यास्त्वयाविके । यावत्पुरी भवद्भूमौ सुप्रतिष्ठा सुसंस्थिता ॥७॥  
 । त्वयाऽत्र स्थातव्यं दुर्गे देवि कृपानिधे । वरोऽयं मम ते देयं किमयत्प्रार्थयाम्यहम् ॥८॥  
 वेधान्सकलान्कामादेहि मे विद्विषो जहि । अभद्राणां विनाशं च कुह लोकस्य सर्वदा ॥९॥

## व्यास उवाच

। सप्रार्थिता देवी दुर्गा दुर्गातिनाशिनी । तमुवाच नृप तत्र स्तुत्वा वै सस्थितं पुर ॥१०॥

## दुर्गोवाच

गन्सदा निवासो मं मुक्तिपुर्या भविष्यति । रक्षार्थं सर्वलोकानां यावत्तिष्ठति मदिनी ॥११॥  
 । तो सुदर्शनस्तत्र सभागत्य मुदान्वित । प्रणम्य परया भक्त्या तुष्टाव जगदबिकाम ॥१२॥

अहो कृपा ते कथयाम्यहं किं नातस्त्वया यत्किल भक्तिहीन ।  
 भक्तानुकपी सकलो जनोऽस्ति विमुक्तभक्तेरवनं व्रतं त ॥१३॥  
 त्वं देवि सर्वं सृजसि प्रपन्नं श्रुतं मया पालयसि स्वसृष्टम् ।  
 त्वमस्ति सहारपरं च काले न तऽत्र चिन्मम रक्षणं वै ॥१४॥  
 करोमि किं तं वद देवि कार्यं क्व वा ब्रजामीत्यनुमोदयाशु ।  
 कार्यं विमूढोऽस्मि तवाज्ञयाऽहं गच्छामि तिष्ठे विहरामि मात ॥१५॥

## व्यास उवाच

तया भाषमाणं तु देवी प्राह दयान्विता । गच्छायोध्यां महाभागं वुरु राज्यं कुलोचितम् १६॥  
 परणीया सदाऽहं तं पूजनीया प्रयत्नत । शं विधास्याम्यहं नित्यं राज्यं तं नृपसत्तम ॥१७॥  
 ।ऽष्टम्या च चतुर्दश्या नवम्या च विशेषत । मम पूजा प्रकर्तव्या बलिदानविधानत ॥१८॥  
 । र्चा मदीया नगरस्थापनाया त्वयाऽनघ । पूजनीया प्रयत्नत त्रिकालं भक्तिपूर्वकम् ॥१९॥  
 । रत्वाले महापूजा कर्तव्या मम सर्वदा । नवरात्रविधानेन भक्तिभावयुतं च ॥२०॥  
 । त्रैशंभने तथापाठे माये कार्यो महोत्सव । नवरात्रे महाराजपूजा कार्या विशेषत ॥२१॥  
 । षण्पदो चतुर्दश्या मम भक्तिसमन्वितै । कर्तव्या नृपसार्दूल तथाऽष्टम्या सदा बुधै ॥२२॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वातहिता दवी दुर्गा दुर्गातिनासिनी । नता सुदर्शनेनाय स्तुता च बहुविस्तरम् ॥२३॥  
 अतहिता तु ता दृष्ट्वा राजान सर्व एव ते । प्रणेमुस्त समागम्य गया शक सुरास्तथा ॥२४॥  
 सुबाहुरपि त नत्वा स्थितश्चाग्रे मुदान्वित । उचु सर्वे महोपाला अयोध्याधिपति तदा ॥२५॥  
 त्वमस्माव प्रभु शास्ता शेषवास्ते वय सदा । क्रुह राज्यमयोध्याया पात्रयास्मान्‌नृपोत्तम ॥२६॥  
 त्वत्प्रसादान्महाराज दृष्ट्वा विश्वेश्वरी शिवा । आदिशक्तिर्भवानी सा चतुर्वर्गफलप्रदा ॥२७॥  
 धन्यस्त्व वृत्तश्रुत्योऽसि बहुपुण्यो धरातके । यस्माच्च त्वत्कृते देवी प्रादुर्भूता सनातनी ॥२८॥  
 न जानीमो वय सर्वे प्रभाव नृपसत्तम । चडिकायास्तमोयुक्ता मायया मोहिता सदा २९॥  
 धनदारमुताना च चितनेऽभिरता सदा । मग्ना महार्णवे घोरे कामक्रोधचपाकुले ॥३०॥  
 पृच्छामस्त्वा महाभाग सर्वज्ञोऽसि महामते । वेय शक्ति कुतो जाता विप्रभावा वदस्व तत ३१॥  
 भव त्व नौश्च ससारे साधवोऽतिदयापरा । तस्मान्नोवद कानुत्स्य देवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥३२॥  
 यत्प्रभावा च सा देवी यत्स्वरूपा यदुद्भवा । सत्सर्वं श्रोतुमिच्छामस्त्व ब्रूहि नृवरोत्तम ॥३३॥

व्यास उवाच

इति पृष्टस्तदा तैस्तु ध्रुवसधिसुतो नृप । विचिंत्य मनसा देवी तानुवाच मुदान्वित ॥३४॥

सुदर्शन उवाच

किं ब्रवीमि महोपालास्तस्याश्चरितमुत्तमम् । ब्रह्मादयो न जागति शेषा सुरगणास्तथा ॥३५॥  
 सर्वस्याद्या महालक्ष्मीर्वरेण्या शक्तिरत्तमा । सात्विकीय महोपाल जगत्यालनतत्परा ॥३६॥  
 सृजते या रजोरूपा सत्त्वरूपा च पालने । सहारे च तमोरूपा त्रिगुणा सा सदा मता ॥३७॥  
 निर्गुणा परमा शक्ति सर्वकामफलप्रदा । सर्वेषा कारण सा हि ब्रह्मादीना नृपोत्तमा ॥३८॥  
 निर्गुणा सर्वथा ज्ञातुमशक्या योगिभिर्नृपा । सगुणा सुखसेव्या सा चिंतनीया सदा बुधे ३९॥

राजान ऊचुः

वाल एव वन प्राप्तस्त्व तु नून भयानुर । कथ ज्ञाता त्वया देवी परमा शक्तिरत्तमा ॥४०॥  
 उपासिता कथ चैव पूजिता च कथ नृप । या प्रसन्ना तु साहाय्य चकार त्वरयान्विता ४१॥

सुदर्शन उवाच

बालभावा मया प्राप्त बीज तस्या सुसमतम् । स्मरामि प्रजपतित्य कामबीजाभिध नृपा ॥४२॥  
 ब्रह्मिभि कथ्यमाना सा मया ज्ञाताविका शिवा । स्मरामि ता दिवारात्र भक्त्या परमया पराम् ॥

व्यास उवाच

तनिशम्य वचस्तस्य राजानो भक्तितत्परा । ता मत्वा परमा शक्तिं निर्ययु स्वगृहान्प्रति ४४॥

सुबाहुरगमत्काश्या तमापृच्छत् सुदर्शनम् । सुदर्शनोऽपि धर्मात्मा निज्जगाम सुकोसलान् ॥  
 मन्त्रिणस्तु नृपं ध्रुत्वा हत शत्रुजित मूषे । जितं सुदर्शनं चैव बभूवु प्रेमसयुता ॥४६॥  
 आगच्छत नृप श्रुत्वा त साकेतनिवासिन । उपायनान्युपादाय प्रययु समुखे जना ॥४७॥  
 तथा प्रकृतय सर्वे नानोपायनपाणय । ध्रुवसधिसुत दत्त्वा मुदिता प्रययु प्रजा ॥४८॥  
 स्त्रियोपसयुत सोऽय प्राप्यायोध्या सुदर्शन । संमान्य सर्वलोकाश्च ययौ राजा निवेशनम् ४९॥  
 वदिभि स्तूयमानस्तु वचमानश्च मन्त्रिभि । कन्याभि वीर्यमाणश्च लाजं सुमनसैस्तथा ॥५०॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्याय ॥२४॥

## अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

### व्यास उवाच

गत्वाऽयोध्या नृपश्रेष्ठो गृह राजं सुहृदवृत । शत्रुजिन्मातरं प्राह प्रणम्य शोकसकुलाम् ॥१॥  
 मातर्न ते मया पत्र सग्रामे निहतं किल । न पिता त यथाजिच्च दापे त चरणौ तथा ॥२॥  
 दुर्गया सौ हतौ सख्ये नापराधो ममात्र वै । अवश्यभाविभावेपु प्रतीकारो न विद्यते ॥३॥  
 न शोकोऽन त्वया कार्यो मृतपुत्रस्य मानिनि । स्वकर्मवशागो जीवो भुञ्जे भोगान्मुखासुखान् ॥४॥  
 दासोऽस्मि तव भो मातर्यथा मम मनोरमा । तथा त्वमपि धर्मज्ञे न भेदोऽस्ति मनागपि ॥५॥  
 अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् । तस्मान् शोचिनव्य ते सुखे दु खे कदाचन ॥६॥  
 दु खे तु स्वाधिकान्पश्येत्सुखे पश्येत्सुखाधिकम् । आत्मानं शोकहृत्पर्याया शत्रुभ्यामिव नार्पयेत् ॥७॥  
 दैवाधीनमिदं सर्वं नात्माधीनं कदाचन । न शक्तेन तदात्मानं शोपयेन्मतिमान्नर ॥८॥  
 यथा दास्यमी योपा नटादीनां प्रचेष्टते । तथा स्वकर्मवशागो देही सर्वत्र वर्तते ॥९॥  
 अहं वनगतो मातर्न भव दु खमानस । चित्तयन्स्वकृतं कर्म भोक्तव्यमिति वेदि च ॥१०॥  
 मृतो मातामहोऽर्धं विधुरा जननी मम । भयातुरा गृहीत्वा मां निर्ययौ गहनं वनम् ॥११॥  
 लुटिता तस्करैर्मागं वल्लहीना तथा कृता । पाथेयं च हृतं सर्वं बालपुत्रा निराश्रया ॥१२॥  
 माता गृहीत्वा मां प्राप्ता भारद्वाजाश्रमं प्रति । विदल्लोऽयं समायातस्तथा धानेयिकाऽबला ॥१३॥  
 मुनिभिर्मुनिपत्नीभिर्दयायुक्तं समततं । पोषिता फलनीवारैर्वयं तत्र स्थितास्त्रय ॥१४॥  
 न दु खं मे तदा ह्यासीत्सुखं नाहं घनागमे । न वैरं न च मात्सर्यं मम चित्ते तु कर्हिचित् ॥१५॥  
 नावारभक्षणं श्रेष्ठं राजभोगात्परतपे । तदाशी नरकं याति न नीवाराशनं क्वचित् १६॥  
 धमस्याचरणं कार्यं पुरुषेण विजानता । सजित्येन्द्रियवर्गं वै यथा न नरकं व्रजेत् ॥१७॥  
 मानुष्यं दुर्लभं मातं खण्डेऽस्मिन्भारते शुभे । आहारादि सुखं नूनं भवेत्सर्वासु योनिषु ॥१८॥

प्राप्य तं मानुषं देहं कर्तव्यं धर्मसाधनम् । स्वर्गमोक्षप्रदं नृणां दुर्लभं चान्ययोनिषु ॥१९॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा सा तदा तेन लोलावत्यतिलज्जिता । पुत्रशोकं परित्यज्य तमाहाश्रुविलोचना ॥२०॥  
 सापराधाऽस्मि पुनाहं कृता पित्रा युधाजिता । हत्या मातामह तेषां हतं राज्यं तु येन वै ॥२१॥  
 न तं वारयितुं शक्नोति तदाऽहं न सुतं मम । यत्कृतं कर्म तेनैव नापराधोऽस्ति मे सुत ॥२२॥  
 तौ मृतौ स्वकृतेनैव कारणं त्वं तयोर्न च । नाहं शोचामि तं पुत्रसदा शोचामि तत्कृतम् ॥२३॥  
 पुत्रं त्वमसि कल्याणं भगिनी मे मनोरमा । न क्रोधो न च शोको मे त्वयि पुत्रमनागपि ॥२४॥  
 कुरु राज्यं महाभाग प्रजापालय सुव्रत । भगवत्या प्रसादनं प्राप्तमेतदकटकम् ॥२५॥  
 तदाकर्ण्यं वचो मातुर्नत्वा सा नपनदग । जगाम भवनं रम्यं यत्र पूर्वं मनोरमा ॥२६॥  
 न्यवसत्तत्र गत्वा तु सर्वानाहूय मन्त्रिण । दैवज्ञानथं पप्रच्छ मूर्हतं दिवसं शुभम् ॥२७॥  
 सिंहासनं तथा हैमं वारयित्वा मनोहरम् । सिंहासने स्थिता दवीं पूजयिष्य मदाऽप्यहम् ॥२८॥  
 स्थापयित्वाऽऽग्नें दवीं धर्मार्थकाममोक्षदाम् । राज्यं पश्चात्कारिष्यामि यथा रामादिभिः कृतम् ॥  
 पूजनीया सदा दवी सर्वैर्नागरिर्बर्जने । माननीया शिवा शक्तिः सर्वकामार्थमिच्छिता ॥३०॥  
 इत्युक्त्वा मन्त्रिणस्ते तु चतुर्ध्वं राजशामनम् । प्रासादं कारयामासु शिल्पिभिः सुमनारमम् ॥३१॥  
 प्रतिमां कारयित्वाऽथ मूर्हर्तेश्च शुभे दिने । द्विजानाट्यं देवज्ञानस्थापयामास भूपति ॥३२॥  
 हवनं विधिवत्कृत्वा पजयित्वाऽथ देवताम् । प्रासादे मत्तिमानं दद्यात्स्थापयामास भूमिषु ॥  
 उत्सवस्तत्र सर्वतो वादित्राणां च निस्वनं । ब्राह्मणानां वेदघोषैर्गनिस्तु विविधैर्नृप ॥३४॥

व्यास उवाच

प्रतिष्ठाप्य शिवा देवीं विधिवद्देवादिभिः । पूजां नाम्नाविधा राजा चकारातिविधानतः ॥३५॥  
 कृत्वा पूजाविधिं राजा राज्यं प्राप्य स्वपैतृकम् । विख्याता चाम्बिका देवी कोसलेषु बभूव ह ॥३६॥  
 राज्यं प्राप्य नृप सर्वं सामतकनृपानथ । वशे चक्रेऽतिधर्मिष्ठान्सद्र्मविजयी नृप ॥३७॥  
 यथा राम स्वराज्येऽभूद्दिलीपस्य रघुर्वर्या । प्रजानां वै सुखं तद्वन्नमर्यादाऽपि तथाऽभवत् ॥३८॥  
 धर्मो वर्णाश्रमाणां च चतुष्पादभवत्तया । नाथर्मो रमते चित्तं केपामपि महीतले ॥३९॥  
 ग्रामे ग्रामे च प्रासादाश्चक्रुः सर्वे जनाधिपा । देव्यां पूजां तदा प्रीत्या कोसलेषु प्रवर्तिता ॥४०॥  
 सुवाहुरपि काश्या तु दुर्गाया प्रतिमां शुभाम् । कारयित्वा च प्रासादं स्थापयामास भक्ति ॥४१॥  
 तत्र तस्या जना सर्वे प्रेमभक्तिपरायणा । पूजां चतुर्विधानं यथा विश्वेश्वरस्य ह ॥४२॥  
 विख्याता सा बभूवाय दुर्गादेवी धरातले । देशे देशे महाराज तस्या भक्तिर्न्यवर्धत ॥४३॥  
 सर्वत्र भारते लोके सर्ववर्णेषु सर्वथा । भजनीया भवानी तु सर्वोपामभवत्तदा ॥४४॥

क्तिभक्तिरता सर्वे मानिनश्चाभवन्पु । आगमोक्तैरथ स्तोत्रैर्जपध्यानपरायणा ॥४५॥  
 वरात्रेषु सर्वेषु चक्रुः सर्वे विधानत । अर्चनं हवनं यागं देव्या भक्तिपरा जना ॥४६॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्याय ॥२५॥

## अथ पट्विंशोऽध्यायः

### जनमेजय उवाच

वरात्रे तु सप्राप्ते किं कर्तव्यं द्विजोत्तम । विधानं विधिवद् ब्रूहि शरत्काले विशेषत ॥१॥  
 ऽ फलं यत्तु वस्तत्र विधिं कार्यो महामते । एतद्विस्तरतो ब्रूहि कृपया द्विजसत्तम ॥२॥

### व्यास उवाच

एषु राजन्प्रवक्ष्यामि नवरानव्रतं शुभम् । शरत्काले विशेषेण कर्तव्यं विधिपूर्वकम् ॥३॥  
 सते च प्रकर्तव्यं तथैव प्रेमपूर्वकम् । द्वावृत्तं यमदष्टास्यौ नूनं सर्वजनेषु वै ॥४॥  
 रदसतनामानौ दुर्गमौ प्राणिनामिह । तस्माद्यत्नादिदं कार्यं सर्वत्र शुभमिच्छता ॥५॥  
 विष्वक् सुमहापोरावृत्तं रोगकरौ नृणाम् । वसतशरदावेव सर्वनाशकरावुभौ ॥६॥  
 स्मात्तत्र प्रवर्तव्यं चडिकापूजनं बुधैः । चैत्राश्विने शुभे मासे भक्तिपूर्वं नराधिप ॥७॥  
 मावास्या च सप्राप्य सभारं कल्पयेच्छुभम् । हविष्यं चाग्नौ कार्यमेकभुक्तं तु तद्दिने ॥८॥  
 द्यपन्तु प्रकर्तव्यं समे दशे शुभे स्थिते । हस्तापोडसमानेन स्तभध्वजसमन्वित ॥९॥  
 ऐरुद्रोमयाम्या च लेपनं कारयत्तत । तन्मध्ये येदिकां शुभ्रां कर्तव्यां च समां स्थिरा १०॥  
 तुर्हस्ता च हस्तोच्छ्रां पीठायं स्थानमुत्तमम् । तोरणानि विचित्राणि वितानं च प्रकल्पयेत् ॥११॥  
 प्रो द्विजानयामस्य दशोत्तमविचारदान् । आचारनिरतान्दान्दान्वेदवेदागपारगान् ॥१२॥  
 तिपहियस्य कार्यं प्रातस्नानं विधानत । नद्या नदे तडागे वा वाप्यां वृषे गृहेऽप्यवा ॥१३॥  
 तर्त्तित्यं पुरं श्रुत्वा द्विजाता वरणं तत । अर्घ्यपाद्यादिकं सर्वं कर्तव्यं मधुपूर्वकम् ॥१४॥  
 त्नात्वरणाशीनि दद्यान्नि च स्वगन्तिना । वित्तशाठ्यं च कर्तव्यं विभवे सति बहिष्कृत् ॥१५॥  
 वंशं गतोपितं कार्यं सपूर्णं रघयसा भवन् । नवपत्रयश्रंको दद्यात् पाठे द्विजा स्मृता ॥१६॥  
 रयेद् द्वाप्राणं शान्तं पारायणतनूतं तदा । स्वस्तिवाचनं च कार्यं वेदमन्त्रविधानत ॥१७॥  
 दिं विहाय स्वप्राणं दशोत्तममन्त्रमन्वितम् । तत्र स्याप्याऽम्बिवा देवी चतुर्हस्तायुपान्विता ॥  
 तानुपानन्दुता मुनारारविगन्त्रिता । दिव्याबरधरा सोम्या सर्वस्त्राण्ययुता ॥१९॥  
 तपत्रप्रणयप्रयरा सिद्धे स्थिता गिषा । दृष्टाऽद्यभुजा वार्त्ति प्रतिष्ठाप्या यन्ताती ॥२०॥  
 र्पामात्रे तया यत्र नवार्त्तमत्रययुताम् । स्याप्येत्पाठयुजायं कल्पं तत्र पार्श्वत ॥२१॥

पञ्चपल्लवसयुक्तं वेदमंत्रं सुसंस्कृतम् । सुतीर्थजलसपूर्णं हेमरत्नं समन्वितम् ॥२२॥  
 पार्श्वं पूजार्थसभारान्परिकल्प्य समतत । गीतवादित्रनिर्घोषान्कारयेन्मगलाय वै ॥२३॥  
 त्रिथौ हस्तान्विताया च नदाया पूजन वरम् । प्रथमे दिवसे राजन्विधिवत्कामद नृणाम् ॥२४॥  
 नियम प्रथमं कृत्वा पश्चात्पूजा समाचरेत् । उपवासेन नत्नेन चैवभक्तेन वा पुन ॥२५॥  
 करिष्यामि व्रतं मातर्नवरान्नमनुत्तमम् । साहाय्यं कुरु मे देवि जगदव ममाखिलम् ॥२६॥  
 यथाशक्ति प्रकर्तव्यो नियमो व्रतहेतवे । पश्चात्पूजा प्रकर्तव्या विधिवन्मनपूर्वकम् ॥२७॥  
 चन्दनागुल्फपूर्वैः कुसुमैश्च सुगन्धिभिः । मदारकरजाशोकचपकैः करवीरकैः ॥२८॥  
 मालतीब्रह्मकापुष्पैस्तथा विल्वदलैः शुभैः । पूजयेज्जगता धात्री घूर्णदीर्घविधानत ॥२९॥  
 फलैर्नानाविधैरर्घ्यं प्रदातव्यं च तत्र वै । नारिकेलैर्मालुर्गुर्दाडिमिकदलीकैः ॥३०॥  
 नारगं पनसैश्चैव तथा पूर्णफलैः शुभैः । अन्नदानं प्रकर्तव्यं भक्तिपूर्वं नराधिप ॥३१॥  
 मासागन ये कुर्वन्ति तं कार्यं पशुहिंसनम् । महिपाजवराहाणां बलिदानं विशिष्यते ॥३२॥  
 देवग्रे निहन्ता याति पशव स्वर्गमव्ययम् । न हिमा पशुजा तत्र निष्पता तत्कृतेऽनघ ॥३३॥  
 अहिंसा याजित्री प्रोक्ता सर्वशास्त्रविनिर्णये । देवतार्थं विसृष्टानां पशूनां स्वर्गतिर्भ्रुवा ॥३४॥  
 होमार्थं चैव कर्तव्यं कुड चैव त्रिकोणकम् । स्थण्डिलं वा प्रकर्तव्यं त्रिकोणं माननं शुभम् ॥३५॥  
 त्रिकालं पूजनं नित्यं नानाद्रव्यैर्मनोहरैः । गीतवादित्रनृत्यैश्च कर्तव्यं महो मय ॥३६॥  
 नित्यं भूमौ च शयनं कुमारीणां च पूजनम् । वस्त्रालकरणैर्दिन्यैर्भोजनैश्च सुगामयैः ॥३७॥  
 एवंवा पूजयेन्नित्यमेकवृद्धया तथा पुनः । द्विगुणं त्रिगुणं चाऽपि प्रत्येकं नवकं च वा ॥३८॥  
 विभक्त्यानुसारेण कर्तव्यं पूजनं क्विलं । वित्तमाठपं न कर्तव्यं राजशुक्तिमयसदा ॥३९॥  
 एकवर्षं न कर्तव्यां बन्धा पूजाविधौ नृप । परमज्ञा तु भागानां गधादीनां च बालिका ॥४०॥  
 कुमारिका तु मा प्रोक्ता द्विवर्षा या भवेदिह । त्रिमूर्तिश्च त्रिवर्षा च कल्याणो चनुरदिका ॥४१॥  
 रोहिणी पञ्चवर्षा च षड्वर्षा बालिका स्मृता । चडिका सप्तवर्षा स्यादष्टवर्षा च दशमवो ॥४२॥  
 नववर्षा भवेददुर्गा सुभद्रा दगावापिकी । अत ऊर्ध्वं न कर्तव्या मर्वकार्यत्रिगहिना ॥४३॥  
 एभिश्च नामभिः पूजा कर्तव्या विधिसयुता । तासां पत्न्यानि वक्ष्यामि नवानां पूजने सदा ॥४४॥  
 कुमारी पूजिता कुर्याददुःसदारिद्र्यनाशनम् । शत्रुघ्नस्य घनायुष्यं बलवृद्धिं करोति वै ॥४५॥  
 त्रिमूर्तिपूजनाद्रायन्त्रिगर्गस्य पत्न्यं भवेत् । घनधान्यागमश्चैव पुत्रपौत्रादिवृद्धयः ॥४६॥  
 विद्यायां विजयार्थं च राज्यायां यश्च पाषिय । मुग्धार्थं पूजयेन्नित्यं कल्याणो सर्वकामदा ॥४७॥  
 बालिकां शत्रुनाशार्थं पूजयेद्भक्तिपूर्वकम् । ऐश्वर्यघनकामश्च चडिका परिपूजयेत् ॥४८॥  
 पूजयेच्छाभवी नित्यं नृपशमोहनाय च । दुःसदारिद्र्यनाशाय संप्रामे विजयाय च ॥४९॥

नूरशयुविनाशाय तथोप्रकर्मसाधने । दुर्गा च पूजयद्भक्त्या परलोवसुखाय च ॥५०॥  
 वाछितार्थस्य सिद्धयर्थं सुभद्रा पूजयेत्सदा । रोहिणी रोगनाशाय पूजयेद्विधिवत् ॥५१॥  
 श्रीरस्तिर्वात च मन्त्रेण पूजयेद्भक्तितत्पर । श्रीयुक्तमर्नरथवा बीजमर्नरथापि वा ॥५२॥  
 कुमारस्य च तत्त्वानि या सृजत्यपि लीलया । कादीनपि च दवास्तान्कुमारी पूजयाम्यहम् ॥५३॥  
 सत्त्वादिभिस्त्रिमूर्तिर्या तीर्हि नानास्वरूपिणी । त्रिकालव्यापिनी शक्तिस्त्रिमूर्ति पूजयाम्यहम् ॥५४॥  
 कल्याणवारिणी नित्यं भक्तानां पूजिताऽतिशम् ।

पूजयामि च ता भक्त्या कल्याणी सर्वकामदाम् ॥५५॥

रोहयती च योजानि प्राग्जन्मसचितानि वै । या देवी सर्वभूतानां रोहिणी पूजयाम्यहम् ॥५६॥  
 कालो कालयते सर्वं ब्रह्माड सचराचरम् । कल्पातसमये या ता कालिका पूजयाम्यहम् ॥५७॥

ता चडपापहरणी चडिका पूजयाम्यहम् ॥५८॥

अकारणात्समुत्पत्तिर्यन्मयं परिकर्तिता । यस्यास्ता सुखदा देवी शाभवी पूजयाम्यहम् ॥५९॥  
 दुर्गात्रयापति भक्त या सदा दुर्गीतनाशिनी । दुर्ज्ञेया सर्वदवानां ता दुर्गा पूजयाम्यहम् ॥६०॥  
 सुभद्राणि च भक्तानां कुरुते पूजिता सदा । अभद्रनाशिनी देवी सुभद्रा पूजयाम्यहम् ॥६१॥  
 एभिर्मन्त्रैः पूजनीया वन्यवा सर्वदा बुधं । बह्वालवरणैर्माल्यैर्गंधैरुच्चावचैरपि ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे षड्विंशोऽध्यायः ॥२६॥

## अथ सप्तविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

हीनाग्नी वर्जयेत्कन्या कुष्ठयुक्ता व्रणाविताम् । गधस्पुरितहीनाग्नी विशालकुलसभवाम् ॥१॥  
 जात्यधा वेचरा वाणा कुरूपा बहुरोमशाम् । सत्यजेद्रोगिणी कन्या रक्तपुष्पादिनाकिताम् ॥२॥  
 क्षामा गर्भसमुद्भूता गोलका वन्यबीद्भ्रवाम् । वर्जनीया सदा चैता सर्वपूजादिवर्मसु ॥३॥  
 अरोगिणी मुरुषाग्नी सुन्दरी व्रणवज्रिताम् । एववदसमुद्भूता कन्या सम्भवप्रपूजयेत् ॥४॥  
 शाल्मली सर्ववायेषु जयायै नृपवराजा । लाभायै वैदव्यवशोऽथा मता या शूद्रवराजा ॥५॥  
 शान्त्यर्पणराजा पूज्या राजन्वैर्ब्रह्मवराजा । धैर्यैस्त्रिपुर्गजा पूज्याश्चतस्र पादसभयै ॥६॥  
 वाग्निश्रैव यंगोऽथा यथायोग्य प्रपूजयेत् । नवरात्रवियानेन भक्तिपूर्वं सदैव हि ॥७॥  
 अशक्तो निवृत्त पूजा कर्तुं चैत्रवरात्रके । अष्टम्या च विशेषेण कर्तव्यं पूजनं सदा ॥८॥  
 पुराऽष्टम्या भद्राग्नी दशम्यापिनाशिनी । प्राशुभूता महाघोरता योगिनी कोटिभिः सह ॥९॥  
 अष्टोऽष्टम्या विशेषेण कर्तव्यं पूजनं सदा । नात्रविधापराश्रमं गधमायातुःपरं ॥१०॥



पायसंरामिपैर्होमैराह्वयाना च भोजन । फलपुष्पोपहारैश्च तोपयज्जगदत्रिकाम् ॥११॥  
 उपवासे ह्यशक्ताना नवरानव्रत पत । उपोषणत्रय प्रोक्त यथात्फलद नृप ॥१२॥  
 सप्तम्या च तथाऽष्टम्या नवम्या भक्तिभावत । त्रिरानकरणात्सर्वं फल भवति पूजनात् ॥१३॥  
 पूजाभिश्चैव हामैश्च कुमारीपूजनैस्त्रया । सपूण तदन्नं प्रोक्त त्वप्राणा चैव भाजनै ॥१४॥  
 व्रतानि यानि चा यानि दानानि विविधानि च । नवरानव्रतस्यास्य नैव तुल्यानि भूतले ॥१५॥  
 घनधान्यप्रद नित्य सुखसतानवृद्धिदम । आयुरारोग्यद चैव स्वर्गद मोक्षद तथा ॥१६॥  
 विद्यार्थी वा धनार्थी वा पुत्रार्थी वा भवन्नर । तदेन विधिवत्कार्यं व्रत सौभाग्यद शिवम् ॥१७॥  
 विद्यार्थी सर्वविद्या वै प्राप्नोति व्रतसाधनात् । राजभ्रष्टा नृपो राज्य ममवाप्नोति सर्वदा ॥१८॥  
 पूर्वज-मनि यैर्नूत न कृत व्रतमुत्तमम् । त व्याधिनो दरिद्राश्च भवति पुनर्वजिता ॥१९॥  
 वध्या च या भवन्नारी विधवा धनवर्जिता । अनुमा तत्र कर्तव्या तत्र कृतवती व्रतम् ॥२०॥  
 नवरानव्रत प्रोक्त न कृत यन भूतले । स कथं विभव प्राप्य मोदत च तथा दिवि ॥२१॥  
 रक्तचदनसमिधं कोमलैर्विल्वपत्रकै । भवाना पूजिता यन स भवन्नृपति क्षितौ ॥२२॥  
 नाराधिता यन शिवा सनातनी दुःखातिहा सिद्धिकरी जगद्धरा ।  
 दुःखावृत्त शानुयुतश्च भूतले नून दरिद्रो भवतीह मानव ॥२३॥  
 या विष्णुरिद्रो हृत्पद्मजो तथा वह्नि कुबरो वरुणो दिवाकर ।  
 ध्यायति सर्वायसमाप्तिनदितास्ता किं मनुष्या न भजति चडिकाम ॥२४॥  
 स्वाहा स्वधा नाम मनुप्रभावेस्तृप्यति देवा पितरस्तथैव ।  
 यज्ञेषु सर्वेषु मुदा हरति यन्नाम युग्मश्रुतिभिर्मनीन्द्रा ॥२५॥  
 यस्यच्छया सृजति विश्वमिदं प्रजेशो नानावतारकलन कुश्ल हरिश्च ।  
 नून करोति जगत किल भस्म शम्भुस्ता शमदा न भजत नु कथ मनुष्य ॥२६॥  
 नैकोऽस्ति सर्वभुवनपु तथा विहीनो देवोनरोऽथ विहग किलपन्नगो वा ।  
 गधर्वराक्षसपिशाचनगपु नून य स्पदितु भवति शक्तिर्युतो यथच्छम ॥२७॥  
 ता न सेवेत कश्चण्डी सर्वकामार्थदा शिवाम । व्रत तस्या न क कुर्याद्वाछन्नर्थचतुष्टयम् ॥२८॥  
 महापातकसयुक्तो नवरानव्रत चरेत् । मुच्यते सर्वपापेभ्यो नात्र कार्या विचारणा ॥२९॥  
 पुरा कश्चिद्द्विगन्दीनो घनहीन सुदुःखित । कुटुबी चाभवत्कश्चित्कोसले नृपसत्तम ॥३०॥  
 अपत्यानि बहू यस्याभवन्कुत्पीडितानि च । भयं किञ्चित्तु सायाह्ने प्रापुस्तस्य च बालका ३१॥  
 भक्तेस्म कायकर्ताऽसौ परस्याय वुभुक्षित । कुन्वभरण तत्र चकारातिनिराकुल ॥३२॥  
 सदा धर्मरत शात सदाचारश्च सत्यवाक । अक्रोधनश्च धृतिमानिर्मदश्चानसूयक ॥३३॥

सपूज्य देवता नित्य पितृनृप्यतिथीस्तथा । भुजाने पोष्यवर्गोऽथ कृतवान्भोजन वणिक् ॥३४॥  
एव गच्छति काले वै सुखीलो नामतो गुणै । दारिद्र्यार्तो द्विज शात पप्रच्छातिबुभुक्षित ॥३५॥

### सुशाल उवाच

भो भूदव कृपा कृत्वा वदस्वाद्य महामते । कथदारिद्र्यनाश स्यादिति मे निश्चयेन वै ॥३६॥  
धनैपणा मे नैवास्ति धनी स्यामिति मानद । कुटुम्बभरणार्थं वै पृच्छामि त्वा द्विजोत्तम ॥३७॥  
पुत्री सुतस्तु मे बालो भक्षार्थी रोदते भृशम् । तावमान गृहे नाम मुष्टिमेवा ददाम्यहम् ॥३८॥  
विसर्जितो यतो गेहाद्गतो बालो रुदन्मया । अतो म दहतेऽत्यर्थं किं करोमि धनविना ॥३९॥  
विवाहाऽस्ति सुताया मे नास्ति वित्तकरोमिकिम् । दशवर्षाधिकयास्तु दानकालोऽपि यात्यलम् ॥४०॥  
तेन शोचामि विप्रैर्द सर्वज्ञोऽसि दर्यानिध । तपो दान व्रत किञ्चिद्ब्रूहि मश्रजप तथा ॥४१॥  
येनाह पोष्यवर्गस्य करोमि द्विज पोषणम् । तावमे स्याद्धनप्राप्तिर्नाधिक प्रार्थये किल ॥४२॥  
त्वत्प्रसादात्कुटुम्ब मे सुखित प्रभवदिह । तत्कुरुष्व महाभाग ज्ञानन परिचित्य च ॥४३॥

### व्यास उवाच

इति पृष्टस्तथा तेन ब्राह्मण सशितव्रत । उवाच परमप्रीतस्त वैश्य नृपसत्तम ॥४४॥  
पूजन भगवत्याश्च हवन भोजन तथा ॥४५॥  
वदपूरायण शक्तिजपहोमादिव तथा । कुरुष्वद्य यथाशक्ति तव कार्यं भविष्यति ॥४६॥  
एतस्मादपर किञ्चिद् व्रत नास्ति धरातले । नवरात्राभिध वैश्य पावन सुखद तथा ॥४७॥  
ज्ञानद मोक्षद चैव सुखसतानवर्धनम् । शत्रुनाशकर काम नवरात्रव्रत सदा ॥४८॥  
राज्यभ्रष्टेन रामेण सीताविरहितन च । किष्किधाया व्रत चैतत्कृत दुःखातुरेण वै ॥४९॥  
प्रतप्तेनापि रामेण सीताविरहवह्निना । विधिवत्पूजिता देवी नवरात्रव्रतन वै ॥५०॥  
तन प्राप्ताऽय वैदेही कृत्वा सेतु महार्णव । हत्वा मदोदरीनाप कुभकणं महाबलम् ॥५१॥  
मेघनाद सुत हत्वा कृत्वा भूप विभीषणम् । पश्चादयोध्यामागत्य प्राप्त राज्यमकटकम् ॥५२॥  
नवरात्रव्रतस्यास्य प्रभावण विशावर । सुप्त भूमितटे प्राप्त रामेणामिततेजसा ॥५३॥

### व्यास उवाच

इति विश्वच श्रुत्वा स वैश्यस्त द्विज गुम्म् । कृत्वा जग्राह सन्मत्र मायाबीजाभिध नृप ॥५४॥  
जजाप परया भक्त्या नवरात्रव्रतद्विता । नानाविधोपहारैश्च पूजयामास सादरम् ॥५५॥  
नवमत्तार चैव मायाबीजपरायण । नवमे वत्सराते तु महाष्टम्या महेश्वरी ॥५६॥  
अर्परात्रे तु सजाते प्रत्यग दर्शन ददौ । नागावरप्रदानंश्च कृतकृत्य चकार तम् ॥५७॥  
इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे तृतीयस्कन्धे सप्तविंशोऽध्याय ॥२७॥

## अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

## जनमेजय उवाच

कथं रामेण तच्चोर्णं श्रुतं देव्या मुखप्रदम् । राज्यं भ्रष्टं कथं सोऽयं कथं सीता हृता पुनः ॥१॥

## व्यास उवाच

राजा दशरथः श्रीमानयोध्याधिपतिः पुरा । सूर्यवशधरश्चासीद्देवग्राह्यपूजकः ॥२॥

चत्वारो जनिरे तस्य पुत्रा लोकेषु विश्रुताः । रामलक्ष्मणशत्रुघ्ना भरतश्चेति नामतः ॥३॥

राज्ञः प्रियवरा सर्वे सदृशा गुणरूपतः । कौसल्याया सुतो रामः कैकेय्या भरतः स्मृतः ॥४॥

सुमित्रात्तनयो जातो यमलौ द्वौ मनाहरो । तौ जाता वै विशोराश्च धनुर्बाणधरा विलः ॥५॥

सूनवः कृतसंस्कारा नूपतः सुखवर्धकाः । कौशिकेन तदाऽऽगत्य प्रार्थितो रघुनन्दनः ॥६॥

राघवः मखरक्षायः सूनुः षोडशवार्षिकम् । तस्मै सोऽयं ददौ रामः कौशिकाय सत्यमणम् ॥७॥

तौ नमस्य मुनिं मार्गे जग्मतुश्चारुदर्शनौ । ताटका निहता मार्गे राधासौ घोरदर्शनाः ॥८॥

रामर्षेण वागेन मुनीनां दुःखदा सदा । यज्ञरक्षा कृता तत्र सुवाहुर्निहतः शठः ॥९॥

मारीचोऽथ मृतप्रायो निक्षिप्तो वाणवगतः । एव कृत्वा महत्कर्म यज्ञस्य परिरक्षणम् ॥१०॥

गतास्तं मिथिला सर्वे रामलक्ष्मणकौशिकाः । अहल्या मोचिता शापान्निष्पापा सा कृताऽवला ॥

विदहनगरं तौ तु जग्मतुर्मुनिना सह । वभजः शिवचापः च जनकेन पणीकृतम् ॥१२॥

उपयमे ततः सीता जानकी च रमाशजाम् । लक्ष्मणाय ददौ राजा पुत्रीमका तयामिलाम् १० ॥

कुशध्वजसुतः कन्ये प्रापतुर्भ्रतिरावुभौ । तदा भरतशत्रुघ्नौ सुशीलौ गभलक्षणौ ॥१४॥

एव दारक्रियास्तपा भ्रातृणां चाभवन्पुत्रः । चतुर्णां मिथिगया तु यथाविधि विधानतः ॥१५॥

राज्ययोग्यः सुतः दृष्ट्वा राजा दशरथस्तदा । राघवाय धुरं दातुं मनश्चक्रे निजाय वै ॥१६॥

सभारं विहितं दृष्ट्वा वैकेयी पूर्वकल्पितौ । वरौ सप्रार्थयामास भर्तारं वगवर्तिनम् ॥१७॥

राज्यं सुताय चैकेन भरताय महात्मने । रामाय वनवासं च चतुदशं समास्तथा ॥१८॥

रामस्तु वचनान्तस्था सीतालक्ष्मणसयुतः । जगाम दडकारण्यं राभसंरूपमवितम् ॥१९॥

राजा दशरथः पुत्रविरहणं प्रपीडितः । जहौ प्राणानमयात्मा पूवशापमनुस्मरन् ॥२०॥

भरतः पितरं दृष्ट्वा मृतं मातकृतनं वै । राज्यमूढः न जग्राह भ्रातुं प्रियचिकापया ॥२१॥

पचवटजा वसनं रामा रावणावरजा वनः । शूषणखा विरूपा वै चकारातिस्मरानुराम ॥२२॥

खरादयस्तु तां दृष्ट्वा छिन्ननासा निशाचराः । चक्रुः सश्राममनुलं रामणामितनजसा ॥२३॥

स जघान खरादीश्च दैत्यानतिबलावितानः । मुनीनां हितमन्विच्छन् रामः सत्यपराक्रमः ॥२४॥

निर्जने विपिने किं त्व सौयार्हा त्वमसि प्रिये । उटजे मुनिपत्नीवद्देवकन्यासमप्रभा ॥५२॥

व्यास उवाच

इति तद्वचन श्रुत्वा प्रत्युवाच विदेहजा । दिव्य दिष्टया यतिं ज्ञात्वा मदोदर्या पतिं तदा ॥  
 राजा दशरथ श्रीमाश्रुत्वारस्तस्य वै सुता । तेषा ज्येष्ठ पतिर्मोऽस्ति रामनामेति विश्रुत ॥५४॥  
 विवासितोऽथ कैवेय्या कृते भूपतिना वरे । चतुर्दश समा रामो वसतेऽत्र सलक्ष्मण ॥५५॥  
 जनकस्य सुता चाह सीतानाम्नीति विश्रुता । भक्त्वा शैव धनु काम रामेणाह विवाहिता ॥५६॥  
 रामबाहुवलेनात्र वसामो निर्भया वने । काचन मृगमालोक्य हतु मे निर्गत पति ॥५७॥  
 लक्ष्मणोऽपि पुन श्रुत्वा रव भ्रातुर्गतोऽधुना । तयोर्बाहुवलादत्र निर्भयाऽह वसामि वै ॥५८॥  
 मयेद कथित सर्वं वृत्तान्त वनवासके । तेऽत्रागत्यार्हणा ते वै करिष्यति यथाविधि ॥५९॥  
 यतिविष्णुस्वरूपोऽसि तस्मात्त्व पूजितो मया । आश्रमो विपिने घोरे कृतोऽस्ति रक्षसा कुले ॥६०॥  
 तस्मात्त्वा परिपृच्छामि सत्यं ब्रूहि ममाग्रत । कोऽसि त्रिदंडरूपेण विपिने त्व समागत ॥६१॥

रावण उवाच

लकेशोऽह मरालाक्षि श्रीमामदोदरीपति । त्वत्कृते तु कृत रूप मयेत्य शोभनाकृते ॥६२॥  
 आगतोऽह वरारोह भगिन्या प्रेरितोऽत्र वै । जनस्थाने हतौ श्रुत्वा भ्रातरी खरदूपणी ॥६३॥  
 अङ्गीकुरु नृप मा त्व त्यक्त्वा त मानुष पतिम् । हृतराज्य गतश्रीक निर्वल वनवासिनम् ॥६४॥  
 पट्टराज्ञी भव त्व मे मन्दादर्यपरि स्फुटम् । दासोऽस्मि तव तावद्भि स्वामिनी भव मामिनि ॥  
 जेनाऽह लोकपालाना पतामि तव पादयो । कर गृहाण मेऽद्य त्व सनाथ कुरु जानकि ॥६६॥  
 पिता ते याचित पूर्वं मया वै त्वत्कृतऽवने । जनको मामुवाचेत्य पणवधो मया कृत ॥६७॥  
 रुद्रचापभयात्नाह सप्राप्तस्तु स्वयवरे । मनो मे सस्थित तावन्निमग्न विरहातुरम् ॥६८॥  
 वनेऽत्र सम्यक्ता श्रुत्वा पूर्वानुरागमोहित । आगतोऽस्म्यसितापाणि सफल कुरु मे श्रमम् ॥६९॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे अष्टाविंशोऽध्याय ॥२८॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तदाकर्ण्यं वचो दुष्ट जाननी भयविह्वला । वैपमाना स्थिर कृत्वा मनो वाचमुवाच ह ॥१॥  
 पौलस्त्य किमसद्वाक्य त्वमात्य स्मरमोहित । नाह वै स्वैरिणी किंतु जनकस्य कुलोद्भवा ॥२॥  
 गच्छ लका दशास्य त्व राम त्वा वै हनिष्यति । मत्कृत मरण तत्र भविष्यति न सशय ॥३॥  
 इत्युक्त्वा पर्णशालाया गता सा बह्लिसन्निधौ । गच्छ गच्छेति वदती रावण लोकरावणम् ॥४॥

त्यजेत्प्राणान्प्रियतृत्वे मैथिली भरतानुज । न रावणस्य वसगा भोदिति मुनिश्चितम् ॥३३॥  
मृता चेज्जाननी वीर प्राणास्त्यक्ष्याम्यसशयम् । मृता चेदसितापागी किं मे देहेन लक्ष्मण ॥३४॥  
एव त्रिलपमान त राम कमललोचनम् । लक्ष्मण प्राह धर्मात्मा सात्वयनृतया गिरा ॥३५॥  
धैर्यं कुरु महाबाहा त्यक्त्वा कातरतामिह । आनयिष्यामि वैदेहीं हत्वा त राक्षसाघमम् ॥३६॥  
आपदि सपदि तुल्या वैर्वाद्भवति ते धीरा । अल्पधियस्तु निमग्ना कष्टे भवति विभवेऽपि ३७॥  
सयोगो विप्रयोगश्च दैवाधोनावुभावपि । शोकस्तु कीदृशस्तत्र देहेनात्मनि च क्वचित् ॥३८॥  
राज्याद्यया वने वासो वैदेह्या हरण यथा । तथा काले समीचीने सयोगोऽपि भविष्यति ॥३९॥  
प्राप्तव्य सुखदुःखाना भोगान्निर्वर्तनं क्वचित् । नान्यथा जानकीजाने तस्माच्छोकं त्यजाधुना ४०॥  
वानरा मन्त्रि भूयासो गमिष्यति चतुर्दिशम् । शुद्धिं जनकनन्दिन्या आनयिष्यति ते किल ॥४१॥  
ज्ञात्वा मार्गस्थितिं तत्र गत्वा कृत्वा पराक्रमम् । हत्वा त पापकर्माणमानयिष्यामि मैथिलीम् ॥४२॥  
ससैन्यं भरत वाऽपि समाहूय महानुजम् । हनिष्यामो वयं शत्रुं किं शोचसि वृथाग्रज ॥४३॥  
रघुर्नैकरथेनैव जिता सर्वा दिशः पुरा । तद्वशजं कथं शोकं कर्तुंमर्हसि राघव ॥४४॥  
एकोऽहं सक्लाञ्जितु ममर्थोऽस्मि सुरासुरान् । किं पुनः ससहायो वै रावणं कुल्पासनम् ॥४५॥  
जनकं वा समानीयं ग्राहाय्यं रघुनन्दन । हनिष्यामि दुराचारं रावणं सुरकटकम् ॥४६॥  
सुखस्यानतरं यस्य सुखदुःखसमुद्भवे । स शोकसागरं मग्नो न सुखी स्यात्कदाचन ॥४७॥  
इन्द्रेण व्यसनं प्राप्तं पुरा वै रघुनन्दन । नहुषं स्थापितो देवैः सर्वैर्मघवतः पदे ॥४८॥  
स्थितं पञ्चमध्ये च बहुवर्षमणानपि । अजातवासं मघवा भीतस्त्यक्त्वा निजपदम् ४९॥  
पुनः प्राप्तं निजस्थानं काले विपरिवर्तिते । नहुषं पतितो भूमौ शपादजगराकृति ॥५०॥  
इन्द्राणी कामयानस्तु ब्राह्मणानवमय च । अगस्तिकोपात्सजातं सपदैहो महीपति ॥५१॥  
तस्माच्छ्लोको न कर्तव्यो व्यमने सति राघव । उद्यमे चित्तमास्थाय स्यातव्यं वै विपश्चिता ॥५२॥  
सर्वज्ञोऽसि महाभाग ममर्थोऽसि जगत्पते । किं प्राकृतं इवात्यर्थं कुरुषे शोकमात्मनि ॥५३॥

व्यास उवाच

इति लक्ष्मणवाक्येन बोधितो । रघुनन्दन । त्यक्त्वा शोकं तथाऽऽत्यर्थं बभूव विगतज्वर ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

एव तौ सविद कृत्वा यावत्तूष्णीं बभूवतु । आजगाम तदाकाशानारदो भगवानुपि ॥१॥

रणयन्महती वीणा स्वरप्रामविभूषिताम् । गायन्वृहद्रथं साम तदा तमुपतस्थिवान् ॥२॥  
 दृष्ट्वा तं राम उत्थाय ददावथ वृषं शुभम् । आसनं चार्घ्यं पाद्यं च कृतवानमितद्युतिः ॥३॥  
 पूजा परमिका कृत्वा कृताजलिरपस्थितः । उपविष्टः समीपे तु कृताज्ञो मुनिना हरिः ॥४॥  
 उपविष्टं तदा रामं सानुजं दुःखमानसम् । पप्रच्छ नारदः प्रीत्या कुशलं मुनिसत्तमः ॥५॥  
 कथं राघव शोकार्तो यथा वै प्राकृतो नरः । हृता सीता च जानामि रावणेन दुरात्मना ॥६॥  
 सुरमघगतश्राहं श्रुतवाञ्छजनकात्मजाम् । पोलस्त्येन हृता मोहान्मरणं स्वमजानता ॥७॥  
 तव जन्म च वाकुत्स्य पोलस्त्यनिधनाय वै । मैथिलीहरणं जातमेतदर्थं नराधिप ॥८॥  
 पूर्वजन्मनि वैदेही मुनिपुत्री तपस्विनी । रावणेन वने दृष्टा तपस्पती दुचिस्मिता ॥९॥  
 प्रार्थिता रावणेनासौ भव भार्येति राघव । तिरस्कृतस्तयाऽग्नौ वै जग्राह कबरं बलान् ॥१०॥  
 दासाप तत्क्षणं राम रावण तापसी भुवाम् । कुपिता त्यक्तुमिच्छन्ती देहं संपर्शद्भूपितम् ॥११॥  
 दुरात्मंस्तव नानार्यं भविष्यामि घरातले । अयोनिजा वरा नारी त्यक्त्वा देहं जहावपि ॥१२॥  
 सेय रमासद्यभूता गृहीता तेन रक्षमा । विनाशार्यं कुलस्यैव व्याली गृगिव सभ्रमान् ॥१३॥  
 तव जन्म च वाकुत्स्य तस्य नाशाय चामरं । प्रार्थितस्य हरेरंशादजवदोऽप्यजन्मन ॥१४॥  
 कुरु धैर्यं महाबाहो तत्र सा वर्ततऽवरा । सती धर्मरता मोता त्वा ध्यायती दिवानिशम् ॥१५॥  
 कानधेनुपय पात्रे कृत्वा मघजता स्वयम् । पानार्यं प्रेषित तस्या पीत चैवामृतं यथा ॥१६॥  
 सुरभोदुग्धपानात्प्रा द्युत्तुष्टुःशक्तिवर्जिता । जाता कमलपत्राशो वर्तते योक्षिता मया ॥१७॥  
 उपाय कथयाम्यस्य तस्य नाशाय राघव । श्रुत कुरुष्व श्रद्धावानाश्रिते माणि संप्रतम् ॥१८॥  
 नवरत्नोपवाग च भगवत्या प्रपूजनम् । सर्वनिद्रिकरं राम जपरोमविद्यानतः ॥१९॥  
 मेघ्यंश्च परमिरेणा वरि दत्त्वा विप्रगितं । दशाशं ह्ययं कृत्वा मदान्तरथ भविष्यसि ॥२०॥  
 विष्णुनाऽऽप्यसि पदं महादेवेन श्रुत्वा । तया मघवता घोषं ग्यर्गमप्यभ्यनेन वै ॥२१॥  
 मुनिना राम कर्तव्यं नवरत्नप्रदं शुभम् । विशेषेण च कर्तव्यं दुष्टा कष्टनेन वै ॥२२॥  
 विश्वामित्रेण वाकुत्स्य श्रुत्मेतन्न मया । भृगुणाऽप्य वगिष्टेन कश्यपेन तथैव च ॥२३॥  
 पुराण ह्युत्तरेण कृत्वाऽयमहाव्रतम् । गङ्गात्थं कुरु राजेऽऽ रावणस्य कथाय च ॥२४॥  
 श्रेण वृत्तनाशाय कृत्वं व्रतमनुसमम् । त्रिपुरग्न्य विनाशाय नियेनापि पुरा कृतम् ॥२५॥  
 शक्तिं मघुनाऽप्य श्रुत मेरी मरामो । विधिवत्कुरु वाकुत्स्य व्रतमेतद्वर्तितम् ॥२६॥  
 श्रीराम उवाच  
 वा देवो विप्रभाषा सा कृता जाता विमोहति । प्रभं वि विधिवद्गृहि सर्वंजोगि 'द्वयानिधे ॥२७॥  
 नारद उवाच  
 शृणु राम महा त्रिपदा कलिखटा मनाऽग्नौ । सर्वकामप्रदा देवी पुत्रिता दु स्तनादिनी ॥२८॥

कारण सर्वजतुना ब्रह्मादीना रघूद्रह । तस्या शक्तिं विना कोऽपि स्पदितु न क्षमो भवेत् ॥  
 विष्णो पालनशक्ति सा कर्तृशक्ति पितुर्मम । रुद्रस्य नाशशक्ति सा त्वन्यशक्ति परा शिवा ३० ॥  
 यच्च किञ्चित्त्रयचिद्रस्तु सदसद्भुवनत्रये । तस्य सर्वस्य या शक्तिस्तदुत्पत्ति कुतो भवेत् २१ ॥  
 न ब्रह्मा न यदा विष्णुर्न रुद्रो न दिवाकर । न चेन्द्राद्या सुरा सर्वे न धरा न धराधरा ॥३२॥  
 तदा सा प्रवृत्ति पूर्णा पुरपेण परेण वै । सयुता विहरत्येव युगादौ निर्गुणा शिवा ॥३३॥  
 सा भूत्वा सगुणा पश्चात्कराति भुवनत्रयम् । पूर्वं ससृज्य ब्रह्मादीन्दत्वा शक्तीश्च सर्वश ॥३४॥  
 ता ज्ञात्वा मुच्यन् जतुर्जन्मससारवचनात् । सा विद्या परमा ज्ञेया वेदाद्या वदकारिणी ॥३५॥  
 असख्यातानि नामानि तस्या ब्रह्मादिभि किल । गुणकर्मविधानेस्तु कल्पितानि च किं ब्रुवे ॥३६॥  
 अकारादिक्षकारातै स्वैर्वर्णैस्तु योजितै । असख्येयानि नामानि भवति रघुनन्दन ॥३७॥

### राम उवाच

विधिं मे ब्रूहि विप्रपे ब्रतस्यास्य समासत । करोम्यद्यैव श्रद्धावाञ्छीदेव्या पूजन तथा ॥३८॥

### नारद उवाच

पीठं कृत्वा समे स्थाने सस्थाप्य जगदम्बिकाम् । उपवासाद्यैवैव त्व कुरु राम विधानत ॥३९॥  
 आचार्योऽह भविष्यामि कर्मण्यस्मिन्महीपत । दवकार्यविधानार्थमुत्साहः प्रकरोम्यहम् ॥४०॥

### व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन सत्य मत्वा राम प्रतापवान् । कारयित्वा शुभ पीठं स्थापयित्वाविका शिवाम् ॥  
 विधिवत्पूजन तस्याश्चकार व्रतवान् हरि । सप्राप्ते चाश्विने मासि तस्मिन्गिरिवरे तदा ॥४२॥  
 उपवासपरो राम कृतवान्ब्रतमुत्तमम् । होम च विधिवत्तत्र बलिदान च पूजनम् ॥४३॥  
 भ्रातरौ चक्रतु प्रेम्णा व्रत नारदसमतम् । अष्टम्या मध्यरात्रे तु देवी भगवती हि सा ॥४४॥  
 सिंहासदा ददौ तत्र दर्शनं प्रतिपूजिता । गिरिशृङ्गे स्थितोवाच राघव सानुज गिरा ॥४५॥  
 मेघगम्भीरया चेद भक्तिभावेन तोपिता ।

### देव्युवाच

राम राम महाबाहो तुष्टोऽस्म्यस्य व्रतन ते ॥४६॥

प्रार्थयस्व वर काम यत्ते मनसि वर्तत । नारायणाशसभूतस्त्व विशे मानवेऽजने ॥४७॥  
 रावणस्य वधायैव प्रार्थितस्त्वमरैरसि । पुरा मत्स्यतनु कृत्वा हत्वा घोर च राक्षसम् ॥४८॥  
 त्वया वै रक्षिता वदा सुराणा हितमिच्छता । भूत्वा कच्छपरूपस्तु धृतवान्मन्दर गिरिम् ॥४९॥  
 अकूपार प्रमथान कृत्वा देवानपोषय । कोलरूप पर कृत्वा दशनाश्रेण मेदिनीम् ॥५०॥  
 धृतवानसि यद्राम हिरण्याक्ष जघान च । नारसिंही तनु कृत्वा हिरण्यकशिपु पुरा ॥५१॥

प्रह्लाद राम रक्षित्वा हृतवानसि राघव । वामन वपुरास्थाय पुरा छलितवान्वलिम् ॥५२॥  
 भूत्वेन्द्रस्यानुज काम देवकार्यप्रसाधक । जमदग्निमुतस्त्व म विष्णोरशेन सगत ॥५३॥  
 कृत्वात क्षत्रियाणा तु दान भूमरदादद्विज । तथदानी तु काकुत्स्थ जातो दशरथात्मज ॥५४॥  
 प्रार्थितस्तु सुरै सर्वे रावणेनातिपीडित । कपयस्त सहाया वै देवाशा बलवत्तरा ॥५५॥  
 भविष्यति नरव्याघ्र मच्छक्तिसयुता ह्यमी । शोपाशोऽप्यनुजस्तस्य रावणात्मजनाशक ॥५६॥  
 भविष्यति न सदेह कर्तव्योऽत्र त्वयाऽनघ । वसत सेवन काय त्वया तनातिश्रद्धया ॥५७॥  
 हृत्वाऽथ रावण पाप कुरु राज्य यथासुखम् । एकादश सहस्राणि वर्षाणि पृथिवीतले ॥५८॥  
 कृत्वा राज्य रघुश्रेष्ठ गताऽसि त्रिदिव पुन ।

### व्यास उवाच

इत्युक्त्वातर्दध देवी रामस्तु प्रीतमानस ॥५९॥

समाप्य तदव्रत चक्रे प्रयाण दशमीदिन । विजयापूजन कृत्वा दत्त्वा दाना यनकश ॥६०॥  
 कपिपतिबलयुक्त सानुज श्रीपतिश्च प्रकटपरमशक्त्या प्रेरित पूर्णकाम ।  
 उदधितटगतोऽसौ सेतुवन्ध विधायाप्यहनदमरत्तशु रावण गीतकीर्ति ॥६१॥  
 य शृणोति नरो भक्त्या देव्याश्चरितमुत्तमम् । स भुक्त्वा विपुलाभोगा प्राप्नोति परम पदम् ६२॥  
 सत्यन्यानि पुराणानि विस्तराणि बहूनि च । श्रीमद्भागवतस्यास्य न तुल्यानीनि म मति ॥६३॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्रधा सहिताया तृतीयस्कन्धे त्रिंशोऽध्याय ॥३०॥

समाप्तोऽय तृतीयः स्कन्धः ।



श्रीगणेशाय नमः.

# श्रीमद्देवीभागवतम्

चतुर्थः स्कन्धः

—:०:—

प्रथमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

वासवेय मुनिश्रेष्ठ सर्वज्ञाननिबन्धन । प्रष्टुमिच्छाम्यह स्वामित्रस्माक कुलवर्धन ॥१॥  
शूरसेनमुत धीमान्वसुदेव प्रतापवान् । श्रुत मया हरिर्यस्य पुत्रभावमवाप्तवान् ॥२॥  
देवानामपि पूज्योऽभूत्प्राप्त्वा चानकदुदुभि । कारागार कथ बद्ध कसस्य धर्मतत्पर ॥३॥  
देवक्या भार्यया सार्धं किमाय कृतवानसौ । देवक्या धालपट्नस्य विनाशश्च कृत पुन ॥४॥  
तेन कसेन कस्माद्दं ययातिकुलजेन च । कारागार कथ जन्म वासुदेवस्य वै हरे ॥५॥  
गोकुले च कथ नीतो भगवान्सात्वता पति । गतो जन्मातर कस्मात्पितरो निगडे स्थितौ ॥६॥  
देवकीवसुदेवो च कृष्णस्यामिततेजस । कथ न माञ्चितौ वृद्धौ पितरो हरिणाऽमुना ॥७॥  
जगत्कर्तुं समर्थेन स्थितेन जनकोदरे । प्राप्तुं किं तयो बर्गं दुर्विज्ञेय महात्मभि ॥८॥  
जन्म वै वासुदेवस्य यन्नासीत्परमात्मन । के ते पुत्राश्च का बाला या कसेन विपोयिता ॥९॥  
शिलाया निर्गता व्योम्नि जाता त्वष्ट्रभुजा पुन । गार्हस्थ्ये च हरेर्ब्रूहि बहुभार्यस्य चानघ ॥१०॥  
कार्याणि तत्र तान्येव देहत्याग च तस्य वै । किंवदन्त्या श्रुत यत्तन्मनो मोहयतीव मे ॥११॥  
चरित वासुदेवस्य त्वमाख्याहि यथातथम् । नरनारायणो देवो पुराणावृषिसत्तमौ ॥१२॥  
धर्मपुत्रो महात्मानो तपश्चेरतुश्स्तमम् । यो मुनी बहुवर्षाणि पुण्ये बदरिकाश्रमे ॥१३॥  
निराहारी जितात्मानो नि स्पृहो जितपद्गुणो । विष्णोरशो जगत्स्येम्ने तपश्चेरतुश्स्तमम् ॥१४॥

तयोरशावतारौ हि जिष्णुकृष्णौ महाबली । प्रसिद्धौ मुनिभि प्रोक्तौ सर्वज्ञैर्नरदादिभि ॥१५॥  
 विद्यमानशरीरौ तौ कथ देहातर गतौ । नरनारायणौ देवौ पुन कृष्णार्जुनौ कथम् ॥१६॥  
 यो चक्रतुस्तपश्चोप्र मुक्त्यर्थं मुनिसत्तमौ । तौ कथ प्रापतुर्द्वेहौ प्राप्तयोगी महातपौ ॥१७॥  
 शूद्र स्वधर्मनिष्ठस्तु देहान्ते क्षत्रियस्तु स । शुभाचारो मृतौ यो वै स शूद्रो ब्राह्मणो भवेत् १८॥  
 ब्राह्मणो नि स्पृह शातो भवरोगाद्विमुच्यते । विपरीतमिद भाति नरनारायणौ च तौ ॥१९॥  
 तपसा शोपितात्मानौ क्षत्रियो तौ बभूवतु । केन तौ कर्मणा शातौ जातौ शापेन वा पुन ॥२०॥  
 ब्राह्मणो क्षत्रियो जातौ कारण तन्मुने वद । यादवाना विनाशश्च ब्रह्मशापादिति श्रुत ॥२१॥  
 कृष्णस्यापि हि गाधार्यां शापेनैव कुलभ्य । प्रद्युम्नहरण चैव शवरेण कथ कृतम् ॥२२॥  
 वर्तमाने वासुदेवे देवदेवे जनार्दने । पुत्रस्य सूतिकागेहाद्वरणं चातिदुर्घटम् ॥२३॥  
 द्वारकादुर्गमध्याद्रे हरिवेश्माददुरत्ययात् । न ज्ञात वासुदेवेन तत्कथ दिव्यक्षपुषा ॥२४॥  
 सदहोऽय महाब्रह्मन्नि सदेह कुरु प्रभो । यत्पत्न्यो वासुदेवस्य दस्युभिर्लुठिता हृता ॥२५॥  
 स्वर्गत देवदेवे तु तत्कथ मुनिसत्तम । सशयो जायते ब्रह्मश्चित्तादोलनकारक ॥२६॥  
 विष्णोरश समुद्भूत शौरिर्भूभारहारवृत् । स कथ मथुराराज्य भयात्यक्त्वा जनार्दन ॥२७॥  
 द्वारवत्या गत साधो ससैय समुद्भ्रण । अवतारो हरे प्रोक्तो भूभारहरणाय वै ॥२८॥  
 पापात्मना विनाशाय धर्मसंस्थापनाय च । तत्कथ वासुदेवेन शौरस्ते न निपातिता ॥२९॥  
 यैर्हता वासुदेवस्य पत्न्य सलुठिताश्च ता । स्तेनास्ते किं न विज्ञाता सर्वज्ञेन सता पुन ३०॥  
 भीष्मद्रोणयध काम भूभारहरणे मत । अविताश्च महात्मान पाडवा धर्मतत्परा ॥३१॥  
 कृष्णभक्ता सदाचारा युधिष्ठिरपुरोगमा । ते कृत्वा राजसूय च यज्ञराज विधानत ॥३२॥  
 दक्षिणा विविधा दत्त्वा ब्राह्मणेभ्योऽतिभावत । पाडुपुत्रास्तु देवाशा वासुदेवाश्रिता मुने ॥३३॥  
 घोर दुःख कथ प्राप्ता यव गत सुदृष्ट च तत् । किं तत्पाप महारौद्र येन ते पीडिता सदा ॥३४॥  
 द्रौपदी च महाभागा वेदीमध्यात्तामुत्थिता । रमाशजा च साध्वी च कृष्णभक्तियुता तथा ३५॥  
 सा कथ दुःखमनुल प्राप घोर पुन पुन । दुःशासनन सा कथे गृहीता पीडिता भृशम् ३६॥  
 रजस्वला शमाया तु नीता भीतैर्वाससा । विराटनगर दासी जाता मत्स्यस्थ सा पुन ॥३७॥  
 धर्मिता वीचकेनाय रुदनी कुररी यया । हृता जयद्रथेनाय क्रदमानाऽतिदुःखिता ॥३८॥  
 माचिता पाडवै पश्चाद्दुर्लभद्विर्गहात्मभि । पूर्वजन्मकृत पाप किं तद्येन च पीडिता ॥३९॥  
 दुःशासनवान्याप्तान्ते कथयाद्य महान्ते । राजसूय क्रतुवर कृत्वा ते मम पूर्यजा ॥४०॥  
 दुःख महत्तर प्राप्ता पूर्वजमृतेन वै । देवासाना कथ तेषा सदायोग्य महान्दि मे ॥४१॥  
 सदाचारंस्तु कौतयेर्भीष्मद्रोणादयो हता । छलने घनलोभार्थं जानार्नर्नधर जगत् ॥४२॥

प्रेरिता वासुदेवेन पापे घोरे महात्मना । कुल क्षयितवतस्ते हरिणा परमात्मना ॥४३॥  
 वर मिखाटन साधो नोवारैर्जीवन वरम् । योधात्र हत्वा लोभेन शिल्पेन जीवन वरम् ॥४४॥  
 विच्छिन्नस्तु त्वया वशो रक्षितो मुनिसत्तम । समुत्पाद्य सुतानाशु गोलकाञ्छत्रुनाशनान् ॥४५॥  
 सोऽल्पेनैव तु कालेन विराटतनयासुत । तापसस्य गले सर्पं न्यस्तवान्कथमद्भुतम् ॥४६॥  
 न कोऽपि ब्राह्मण द्वेष्टि क्षत्रियस्य कुलोद्भव । तापस मौनसयुक्त पित्रा किं तत्कृत मुने ॥४७॥  
 एतैरन्यैश्च सदेशैर्विकल मे मनोऽधुना । स्थिर कुरु पित साधो सर्वज्ञोऽसि दयानिधे ॥४८॥

इति श्रीदेवीभागवते चतुर्थस्कन्धे जनमेजयप्रश्नो नाम प्रथमोऽध्याय ॥१॥

## अथ द्वितीयोऽध्यायः

### सूत उवाच

एव पृष्ट पुराणज्ञो व्यास सत्यवतीसुत । परीक्षितसुत शात ततो वै जनमेजयम् ॥१॥

उवाच सशयच्छेत् वाक्य वाक्यविशारद ।

### व्यास उवाच

राजन्किमेतद्ब्रूव्य कर्मणो गहना गति ॥२॥

दुर्ज्ञेया किल देवाना मानवाना च का कथा । यदा समुत्थित चैतद्रह्याण्ड त्रिगुणात्मकम् ॥३॥  
 कर्मणैव समुत्पत्ति सर्वेषा नात्र सशय । अनादिनिधना जीवा कर्मबीजसमुद्भवा ॥४॥  
 नानायोनिषु जायत म्रियते च पुन पुन । कर्मणा रहितो देहसयोगो न कदाचन ॥५॥  
 शुभाशुभैस्तथा मिथै कर्मभिर्वेष्टित त्विदम् । त्रिविधानि हि तान्याहुर्वृधास्तत्त्वविदश्च ये ॥६॥  
 सचितानि भविष्यन्ति प्रारब्धानि तथा पुन । वर्तमानानि दह्स्मिन्श्रैविध्य कर्मणा किल ॥७॥  
 ब्रह्मादीना च सर्वेषा तद्भक्तव नराधिप । मुक्त दुःख जरामृत्युहर्षशोकादयस्तथा ॥८॥  
 कामक्रोधो च लोभश्च सर्वे देहगता गुणा । दैवाधीनाश्च सर्वेषा प्रभवति नराधिप ॥९॥  
 रागद्वेषादयो भावा स्वर्गोऽपि प्रभवति हि । देवाना मानवाना च तिरश्चा च तथा पुन ॥१०॥  
 विकारा सर्व एवैते देहेन सह सगता । पूर्ववैरानुयोगेन स्नेहयोगेन च पुन ॥११॥  
 उत्पत्ति सर्वजतूना विना कर्म न विद्यते । कर्मणा भ्रमत सूर्यं शशाक क्षयरोगवान् ॥१२॥  
 कपाली च तथा हृद्र कर्मणैव न सशय । अनादिनिधन चैतत्कारण कर्म विद्यते ॥१३॥  
 तेनेह शाश्वत सर्वे जगत्स्थावरजगमम् । नित्यानित्यत्रिचारेऽत्र निगमना मुनय सदा ॥१४॥  
 न जानति किमेतद् नित्य वाऽनित्यमेव च । मायाया विद्यमानाया जगन्नित्य प्रतीयते ॥१५॥  
 कार्याभाव कथ वाच्य कारणे सति सर्वथा । माया नित्या कारण च सर्वेषा सर्वदा किल ॥१६॥

कर्मबोज ततो नित्य चिंतनीय सदा वृधै । भ्रमत्येव जगत्सर्वं राजन्कर्मनियत्रितम् ॥१७॥  
 नानायोनिषु राजेंद्र नानाधर्ममयेषु च । इच्छया च भवेज्जन्म विष्णोरमिततेजस ॥१८॥  
 युगेयुगेष्वनेकासु नीचयोनिषु तत्कथम् । त्यक्त्वा वैकुण्ठमवास सुखभोगाननेक्यु ॥१९॥  
 विष्णुत्रयमदिरे वास सप्तस्त कोऽभिवाद्यति । पुष्पावचमलीला च जलकेलि सुखासनम् ॥२०॥  
 त्यक्त्वा गर्भगृहे वास कोऽभिवाद्यति बुद्धिमान् ।  
 तूलिका मृदुसयुक्ता दिव्या शय्या विनिर्मिताम् ॥२१॥

त्यक्त्वाऽभोमुखवास च कोऽभिवाद्यति पंडित । गीत नृत्य च वाद्य च नानाभावसमन्वितम् ॥२२॥  
 मुक्त्वा को नरके वास मनसापि विचिंतयेत् । सिधुजोद्भूतभावाना रस त्यक्त्वा सुदुस्त्यजम् ॥२३॥  
 विष्णुत्रयसपान च क इच्छेमतिमाप्नर । गर्भवासात्परो नास्ति नरको भुवनत्रये ॥२४॥  
 तद्भीताश्च प्रकुर्वन्ति मुनयो दुस्तर तप । हित्वा भोग च राज्य च वने याति मनस्विन २५॥  
 तद्भीतस्तु विमूढात्मा कस्त सेवितुमिच्छति । गर्भे तुदति क्रमयो जठरान्निस्तपत्यथ ॥२६॥  
 वपासवेष्टन क्रूर किं सुख तत्र भूपते । वर कारागृहे वासो बन्धन निगडैर्वरम् ॥२७॥  
 अल्पमात्र क्षण नैव गर्भवास क्वचिच्छुभ । गर्भवासे महददुःख दशमासनिवासनम् ॥२८॥  
 तथा नि सरणे दुःख मोनियनेऽतिदारुणे । बालभावे सदा दुःख भूकाज्ञभावसयुतम् ॥२९॥  
 क्षुत्तृडा वेदनाऽशक्त परतत्रोऽतिक्रातर । क्षुधिते हृदिते बाले माता चिंतातुरा तदा ॥३०॥  
 नाताविधानि दुःखानि बालभावे भवति वै ॥३१॥

किं सुख विबुधा दृष्ट्वा जन्म वाद्यति चच्छया । सग्राममभरै सार्धं सुख त्यक्त्वा निरतरम् ॥३२॥  
 कर्तुमिच्छेच्च को मूढ ध्रमद सुखनाशनम् । सर्वथैव नृपथेऽसर्वे ब्रह्मादय सुरा ॥३३॥  
 कृतकर्मविपाकेन प्राप्नुवति सुखासुखे । अवश्यमेव भोक्तव्य कृत कर्म शुभाशुभम् ॥  
 देहवद्भिन्नभुविदेवैस्तिर्यग्भिश्च नृपोत्तम ॥३४॥

तपसा दानयज्ञैश्च मानवश्चेन्द्रता व्रजेत् । क्षीणे पुण्येऽथ शक्रोऽपि पतत्येव न सशय ॥३५॥  
 रामावतारयोगेन देवा वानरता गता । तथा कृष्णसहायार्थं देवा यादवता गता ॥३६॥  
 एव युगे युगे विष्णुखताराननेकश । करोति धर्मरक्षार्थं ब्रह्मणा प्रेरितो भृशम् ॥३७॥  
 पुन पुनर्हरेरेव नानायोनिषु पार्थिव । अवतारा भवत्यन्ये रथचक्रवदद्भुता ॥३८॥  
 दैत्याना हनन कर्म कर्तव्य हरिणा स्वयम् । अशाशेन पृथिव्या वै कृत्वा जन्म महात्मना ॥३९॥  
 तदह संप्रवक्ष्यामि कृष्णजन्मकथा शुभाम् । स एव भगवान्विष्णुरवततोर्णो यदो कुले ॥४०॥  
 १-कश्यपस्य मुनेरशो वसुदेव प्रतापवान् । गोवृत्तिरभवद्राजन्पूर्वशापानुभावत ॥४१॥  
 कश्यपस्य च द्वे पत्न्यौ शापादत्र महीपते । अदिति सुरमा चैवमासतु पृथिवीपते ॥४२॥

देवकी रोहिणी चोभे भगिन्यौ भरतर्षभ । वरुणेन महाञ्छापो दत्तः कोपादिति श्रुतम् ॥४३॥

### राजोवाच

किं कृतं कश्यपेनागो येन शतो महानृपिः । सभार्यः स कथं जातस्तद्वदस्व महामते ॥४४॥  
 कथं च भगवान्विष्णुस्तत्र जातोऽस्ति गोकुले । वासी वैकुण्ठनिलये रमापतिरखंडितः ॥४५॥  
 निदेशात्कस्य भगवान्वर्तते प्रभुरव्ययः । नारायणः सुरश्रेष्ठो युगादिः सर्वधारकः ॥४६॥  
 स कथं सदनं त्यक्त्वा कर्मवानिव मानुषे । करोति जननं कस्मादत्र मे संशयो महान् ॥४७॥  
 प्राप्य मानुषदेहं तु करोति च विडंबनम् । भावाघ्नानाविधास्तत्र मानुषे दुष्टजन्मनि ॥४८॥  
 कामः क्रोधोऽमर्षसोकी वरं प्रीतिश्च कर्हिचित् । सुखं दुःखं भयं नृणा दैन्यमार्जवमेव च ॥४९॥  
 दुष्टृतं सुकृतं चैव वचनं हननं तथा । पोषणं चलनं तापो विमर्शश्च विक्रत्यनम् ॥५०॥  
 लोभो दंभस्तथा मोह कपटः शोचनं तथा । एते चान्ये तथा भावा मानुष्ये संभवति हि ॥५१॥  
 स कथं भगवान्विष्णुस्तद्वक्त्वा सुखमनश्चरम् । करोति मानुषं जन्म भावैस्तैस्तरिभद्रुतम् ॥५२॥  
 किं सुखं मानुषं प्राप्य भुवि जन्म मुनीश्वर । किं निमित्त हरि साक्षाद्भवास करोति वै ॥५३॥  
 गर्भदुःखं जन्मदुःखं बालभावे तथा पुन । योयने कामजं दुःख गार्हस्थ्येऽतिमहत्तरम् ॥५४॥  
 दुःखान्येतान्यवाप्नोति मानुषे द्विजसत्तम । कथं स भगवान्विष्णुरवतारान्पुनः पुनः ॥५५॥  
 प्राप्य रामावतारं हि हरिणा ब्रह्मयोनिना । दुःखं महत्तरं प्राप्तं वनवासेऽतिदारुणे ॥५६॥  
 सीताविरहजं दुःखं सग्रामश्च पुनः पुन । कातात्यागोऽप्यनेनैवमनुभूतो महात्मना ॥५७॥  
 तथा कृष्णावतारेऽपि जन्म रक्षागृहे पुनः । गोकुले गमनं चैव गवा चरणमित्युत ॥५८॥  
 कंसस्य हननं कष्टाद्द्वारकागमनं पुन । नानासंसारदुःखानि भुक्तवान्भगवान्कथम् ॥५९॥  
 स्वेच्छया कः प्रतीक्षेत युक्तो दुःखानि ज्ञानवान् । संशयं छिधि सर्वज्ञ मम चित्तप्रशातये ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

### अथ तृतीयोऽध्यायः

#### व्यास उवाच

वारणानि ब्रह्मन्नाप्यवतारे हरे किल । सर्वेषां चैव देवानामंशवतरणेऽपि ॥१॥  
 वसुदेवावतारस्य कारणं शृणु तत्त्वत । देवक्याश्रवं रोहिण्या अवतारस्य कारणम् ॥२॥  
 एवदा कश्यपः श्रीमान्यज्ञार्यं धेनुमाहर्त् । याचितोऽयं बहुविधं न ददौ धेनुमुत्तमाम् ॥३॥  
 वरुणस्तु ततो गत्वा ब्रह्माणं जगतः प्रभुम् । प्रणम्योवाच दोनात्मा स्वदुःखं विनयान्वितः ॥४॥  
 किं करोमि महाभाग मत्तोऽसौ न ददाति माम् । सापो मया विसृष्टोऽस्मि गोपालो भव मानुषे ॥५॥

भार्ये द्वे अपि तत्रैव भवेता चातिदु खिते । ततो वत्सा रुदत्यत्र मातृहीना मुदु खिता ॥६॥  
मृतवत्साऽदितिस्तस्माद्भविष्यति द्वे धरातले । कारागारनिवासा च तेनापि बहुदु खिता ॥७॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य यादोनाथस्य पद्मभू । समाहूय मुनिं तत्र तमुवाच प्रजापति ॥८॥  
कस्मात्त्वया महाभाग लोकपालस्य धेनव । हृता पुनर्न दत्ताश्च किमन्याय करापि च ॥९॥  
जानन्ध्याय महाभाग परवित्तापहारणम् । कृतवान्कथमन्याय सर्वशोऽसि महामते ॥१०॥  
अहो लोभस्य महिमा महतोऽपि न मुचति । लोभ नरकद नून पापाकरमसमतम् ॥११॥  
कश्यपोऽपि न त त्यक्तु समर्थं किं करोम्यहम् । सर्वदेवाधिकस्तस्माल्लोभो वै कलितो मया ॥१२॥  
धन्यास्ते मुनय शता जितो यैर्लोभ एव च । वैखानसै क्षमपरं प्रतिग्रहपराङ्मुखै ॥१३॥  
ससारे बलवान्छत्रुर्लोभोऽमेध्योऽवर सदा । कश्यपोऽपि दुराचार कृतस्नेहो दु रात्मना ॥१४॥  
ब्रह्मापि त शशापाय कश्यप मुनिस्तत्तमम् । मर्यादारक्षणार्थं हि पौत्र परमवल्लभम् ॥१५॥  
अशेन त्व पृथिव्या वै प्राप्य जन्म यदो कुले । भार्यया सयुतस्तत्र गोपालत्व करिष्यसि ॥१६॥

व्यास उवाच

एव शप्त कश्यपोऽसौ वरुणेन च ब्रह्मणा । अशावतरणार्थाय भूभारहरणाय च ॥१७॥  
तथा दित्याऽदिति शप्ता शोकसतप्तया भृशम् । जाता जाता विनश्येरस्तत्र पुत्रास्तु सप्त वै ॥१८॥

जनमेजय उवाच

कस्माद्दित्या च भगिनी शप्तैर्द्रजननी मुने । कारण वद शापे च शोकस्तु मुनिसत्तम ॥१९॥

सूत उवाच

पारीक्षितेन पृष्टस्तु व्यास सत्यवतीमुत । राजान प्रत्युवाचेद कारण सुसमाहित ॥२०॥

व्यास उवाच

राजन्दक्षमुते द्वे तु दितिश्चादितिस्तमे । कश्यपस्य प्रिये भार्ये बभूवतुरुरुक्रमे ॥२१॥  
अदित्या मधवा पुत्रो यदाऽभूदतिवीर्यवान् । तदा तु तादृश पुन चक्रमे दितिरोजसा ॥२२॥  
पितामहासितापागी पुत्र मे देहि मानद । इद्रतुल्य बल वीर धर्मिष्ठ वीर्यवत्तमम् ॥२३॥  
तामुवाच मुनि कान्ते स्वस्या भव मयोदिते । व्रताते भविता तुभ्य शतक्रतुसम सुत ॥२४॥  
सा तथेति प्रतिश्रुत्य चकार व्रतमुत्तमम् । निपिक्त मुनिना गर्भं विभ्राणा सुमनोहरम ॥२५॥  
भूमौ चकार शयन पयोव्रतपरायणा । पवित्रा धारणायुक्ता बभूव वरवर्णिनी ॥२६॥  
एव जात सुसुपर्णो यदा गर्भोऽपि वीर्यवान् । शुभ्राशुर्मतिदीप्तागी दीर्घतृष्णा तु दु खिता ॥२७॥  
मधवत्सदृशः पुत्रो भविष्यति महाबल । दित्यास्तदा मम सुतस्तेजोहीनो भवेत्किल ॥२८॥

इति चितापरा पुत्रमिद्र चोवाच मानिनी । शनूस्तेऽद्य समुत्पन्नो दितिगर्भेऽतिवीर्यवान् ॥३९॥  
उपाय कुरु नाशाय शनोरद्य विचिंत्य च । उत्पत्तिरेव हतव्या दित्या गर्भस्य शोभन ॥३०॥  
वीक्ष्य तामसितापागी सपत्नीभावमास्थिताम् । दुनोति हृदये चिता सुखमर्मविनाशिनी ॥३१॥  
राजयस्मेव सवृद्धो नष्टो नैव भवद्रिपु । तस्मादकुरित हन्यादबुद्धिमानहित किल ॥३२॥  
लोहशकुरिव क्षिप्तो गर्भो वै हृदय मम । येन केनाप्युपायेन पातयाद्य शतक्रतो ॥३३॥  
सामदानवलेनापि हिंसनीयस्त्वया सुन । दित्या गर्भो महाभाग मम चेदिच्छसि प्रियम् ३४॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा मातृवच शक्रो विचिंत्य मनसा तत । जगामापरमातु स समीपममराधिप ॥३५॥  
वदं दे विनयात्पादौ दित्या पापमतिर्नृप । प्रोवाच विनयेनासौ मधुर विपगभिन्म ॥३६॥

इन्द्र उवाच

मातस्त्व व्रतमुक्ताऽसि धोणदेहाऽतिदुर्बला । सेवार्यमिह सप्राप्त किं कर्तव्य वदस्व मे ॥३७॥  
पादसवाहन तेऽहं करिष्यामि पतिव्रते । गुरुशुश्रूषणात्पुण्यं लभते गतिमशयाम् ॥३८॥  
न मे किमपि भेदोऽस्ति तथादित्या शपे किल । इत्युक्त्वा चरणौ स्पृष्ट्वा सवाहनपरोऽभवत् ॥३९॥  
सवाहनमुख प्राप्य निद्रामाप सुलोचना । श्राता व्रतकृशा सुता विश्वस्ता परमा सती ॥४०॥  
ता निद्रावशमापना विलोम्य प्राविशत्तनुम् । रूपं कृत्वाऽतिसूक्ष्मं च शल्लपाणि समाहित ॥४१॥  
उदरं प्रविशशासु तस्या यागवलेन वै । गर्भं चवर्तं वज्रेण सप्तधा पविनायक ॥४२॥  
हरोद च तदा बालो वज्रेणाभिहतस्तथा । मा रुदति शनैर्वाक्यमुवाच मधवानमुम् ॥४३॥  
शकलानि पुन सप्त सप्तधा कर्तितानि च । तदा चैकोनपचाशमस्तश्चाभवन्नृप ॥४४॥  
तदा प्रवृद्धा सुदती ज्ञात्वा गर्भं तथा कृतम् । इद्रेण छत्ररूपेण चुकोप मृशदु क्षिता ॥४५॥  
भगिनीकृत तु सा बुद्ध्वा शशाप कृपिता तदा । अदिति मधवत च सत्यव्रतपरायणा ॥४६॥  
यया मे कर्तितो गर्भस्त्व व पुत्रेण छयना । तथा तज्जाशमामातु राज्यं त्रिभुवनस्य तु ॥४७॥  
यया गुप्तेन पापेन मम गर्भो निपातित । अदित्या पापचारिष्या यया मे धातित सुत ॥४८॥  
तस्या पुत्रास्तु नश्यतु जाता जाता पुन पुन । कारागारे वसत्वया पुनसोकापुरा मृशम् ॥४९॥

वन्यजमनि चाप्येव मृतापत्या भविष्यति ।

व्यास उवाच

इत्तुत्मृष्टं तदा श्रुत्वा शापं मरीचिनदन ॥५०॥

उवाच प्रणयोनेनो वचनं शमयशिव । मा कोपं कुरु कन्याणि पुत्रास्ते बलवत्तरा ॥५१॥  
भविष्यति सुरा सर्वे मरुतो मधवन्मसा । गापोऽयं तव वामोरु त्वष्टाविणोऽयं द्वापरे ॥५२॥

अशेन मानुष जन्म प्राप्य भोक्ष्यति भामिनी । वरुणेनापि दत्तोऽस्ति शाप सतापितेन च ॥५३॥

उभयो शापयोगन मानुषीय भविष्यति ॥

व्यास उवाच

पतिनाऽऽवसिता देवी सतुष्टा साऽभवत्तदा ॥५४॥

नोवाच विप्रिय किञ्चित्तत सा वरवर्णिनी । इति ते कथित राजन्पूर्वशापस्य कारणम् ॥

अदितिर्देवकी जाता स्वाशेन नृपसत्तम ॥५५॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे तृतीयोऽध्याय ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

राजोवाच

विस्मितोऽस्मि महाभाग श्रुत्वाऽऽख्यान महामते ।

ससारोऽय पापरूप कथ मुच्यत वधनात् ॥१॥

कश्यपस्यापि दामादत्रिलोकविभवे सति । कृतवानीदृश कर्म को न कुर्याज्जगुप्सितम् ॥२॥

गर्भे प्रविश्य बालस्य हनन दाहण किल । सेवामिपेण मातुश्च कृत्वा शपथमद्भुतम् ॥३॥

शास्ता धर्मस्य गोप्ता च त्रिलोक्या पतिरप्युत । कृतवानीदृश कर्म को न कुर्यादसाप्रतम ॥४॥

पितामहा मे सग्रामे कुरुक्षेत्रेऽतिदारुणम् । कृतवतस्तथाऽऽश्रय दुष्ट कर्म जगद्गुरो ॥५॥

भीष्मो द्रोण कृप कर्णो धर्माशोऽपि युधिष्ठिर । सर्वे विरुद्धधर्मेण वासुदेवन नोदिता ॥६॥

असारता विजानत ससारस्य सुमेधस । देवाशाश्च कथ चक्रुर्निन्दित धर्मतत्परा ॥७॥

काऽऽस्था धर्मस्य विप्रेद प्रमाण किं विनिश्चितम् ।

चलचित्तोऽस्मि सजात श्रुत्वा चैतत्कथानकम् ॥८॥

आप्तवाक्य प्रमाण चेदाप्त क परदेहवान । पुरूपो विपयासक्तो रागी भवति सर्वथा ॥९॥

रागो द्वेषो भवेन्नूनमर्थनाशादसशयम । द्वेषादसंयवचन वक्तव्य स्वार्थसिद्धये ॥१०॥

जरासधविघाताय हरिणा सत्त्वमूर्तिना । छलन रचित रूप ब्राह्मणस्य विजानता ॥११॥

तदाप्त व प्रमाण किं सत्त्वमूर्तिरपीदृश । अर्जुनोऽपि तथैवात्र कार्ये यज्ञविनिर्मित ॥१२॥

कीदृशोऽय कृतो यज्ञ विमथ क्षमवर्जित । परलोचपदार्थं वा यशसे वाऽयथा विल ॥१३॥

धर्मस्य प्रथम पाद सत्यमेतच्छ्रुतवर्धच । द्वितीयन्तु तथा शौच दया पादस्तृतीयक ॥१४॥

दान पादश्चतुर्थश्च पुराणज्ञा वदन्ति वै । तीर्थहीन कथ धर्मस्तिष्ठेदिह सुसमत ॥१५॥

धर्महीन कृत कर्म कथ तत्फलद भवेत् । धर्मोऽस्यैव मति क्वापि न कस्यापि प्रतीमते ॥१६॥



छलायं च तदा विष्णुर्वामिनोऽभूज्जगत्प्रभु । येन वामनरूपेण वचितोऽसौ बलिनृप ॥१७॥  
 विहर्ता शतयज्ञस्य वेदाना परिपालक । धर्मिष्ठो दानशीलश्च सत्यवादी जितेंद्रिय ॥१८॥  
 स्थानात्प्रभ्रशितोऽकस्माद्विष्णुना प्रभविष्णुना । जित केन तयो कृष्ण बलिना वामनेन वा ॥१९॥  
 छलकर्मविदा चाप सदेहोऽत्र महान्मम । वचयित्वा वचितेन सत्य वद द्विजोत्तम ॥२०॥  
 पुराणवर्ता त्वमसि धर्मज्ञश्च महामति ।

व्यास उवाच

जित वै बलिना राजन्दत्ता येन च मेदिनी ॥२१॥

त्रिविक्रमोऽपि नाम्ना य प्रयितो वामनोऽभवत् । छलनार्यमिद राजन् वामनत्व नराधिप ॥२२॥  
 सप्राप्त हरिणा भूयो द्वारपालत्वमेव च । सत्यादन्यतरनास्ति मूल धर्मस्य पार्थिव ॥२३॥  
 दु साव्य देहिना राजन्सत्य सर्वात्मना किल । माया बलवती भूप निगुणा बहुरूपिणी ॥२४॥  
 ययेद निमित्त विश्व गुणं शत्रुलित त्रिभि । तस्माच्छलवता सत्य कुतोऽविद्ध भवेन्नृप ॥२५॥  
 मिश्रेण जनितश्रैव स्थितिरेपा सनातनी । वैखानसाश्च मुनयो नि सगा निष्प्रतिग्रहा ॥२६॥  
 सत्ययुक्ता भवन्त्यन वीतरागा गततृप । दृष्टातदर्शनार्थाय निमितास्ते च तादृशा ॥२७॥  
 अन्यत्सर्वं शबलित गुणैरेभिस्त्रिभिर्नृप । नैक वाक्य पुराणेषु वेदेषु नृपसत्तम ॥२८॥  
 धर्मशास्त्रेषु चागेषु सगुणं रचितत्प्विह । सगुण सगुण कुर्यान्निर्गुणं न करोति वै ॥२९॥  
 गुणास्ते मिश्रिता सर्वे न पृथग्भावसगता । निर्व्यलीके स्थिरे धर्मे मति कस्यापि न स्थिरा ॥  
 भवोद्भवे महाराज मायया मोहितस्य वै । इन्द्रियाणि प्रमाथीनि तदासक्त मनस्तथा ॥३१॥  
 करोति विविधान्भावान्गुणैस्ते प्रेरितो भूयम् । ब्रह्मादिस्तवपर्यता प्राणिन स्थिरजगमा ॥३२॥  
 सर्वे मायावशा राजन्साऽनुक्रीडति तैरिह । सर्वान्वं मोहयत्येषा विकुर्वत्यविश जगत् ॥३३॥  
 असत्यो जायते राजन्कार्यवान्प्रथम नर । इन्द्रियार्थाश्चितयानो न प्राप्नोति यदा नर ॥३४॥  
 तदर्थं छलमादत्ते छलात्पापे प्रवर्तत । काम क्रोधश्च लोभश्च वैरिणो बलवत्तरा ॥३५॥  
 वृत्तावृत्त न जानति प्राणिनस्तद्वश गता । विभवे सत्यहकार प्रबल प्रभवत्यपि ॥३६॥  
 अह्वाराद्भवेन्मोहो मोहान्मरणमेव च । सबल्पा बहवस्तन विबल्पा प्रभवति च ॥३७॥  
 ईर्ष्यामूया तथा द्वेष प्रादुर्भवति चेतसि । आशा तृष्णा तथा दैन्य दमोऽधर्ममतिस्तथा ॥३८॥  
 प्राणिना प्रभवत्येते भावा मोहसमुद्भवा । यज्ञदानानि तीर्थानि व्रतानि नियमास्तथा ॥३९॥  
 अह्वाराभिभूतस्तु करोति पुण्योऽबहम् । अहमावकृत सर्वं प्रभवद्वै न शोचवत् ॥४०॥  
 रागलोभावकृत कर्म सर्वाणि शुद्धिर्वाजितम् । प्रथम द्रव्यशुद्धिश्च द्रष्टव्या विदुषं किल ॥४१॥  
 अत्रोहेणाजित द्रव्यं प्रगल्भ धर्मकर्मणि । द्रोर्हाजितेन द्रव्येण यत्करोति शुभ नर ॥४२॥

विपरीतं भवेत्तत्तु फलकाले नृपोत्तम । मनोऽतिनिर्मलं यस्य स सम्यक्फलभाग्भवेत् ॥४३॥  
 तस्मिन्विकारयुक्तं तु न यथार्थफल लभेत् । कर्तार कर्मणा सर्वे आचार्यन्तृत्विकादयः ॥४४॥  
 स्युस्ते विशुद्धमनसस्तदा पूर्णं भवेत्फलम् । देशकालक्रियाद्रव्यकर्तृणा शुद्धता यदि ॥४५॥  
 सत्राणा च तदा पूर्णं कर्मणा फलमश्नुते । शनूणा नाशमुद्दिश्य स्ववृद्धिं परमा तथा ॥४६॥  
 करोति सुकृतं तद्वद्विपरीतं भवेत्किल । स्वार्थासक्तं पुमास्त्रित्यं न जानाति शुभाशुभम् ॥४७॥  
 दैवाधीनः सदा कुर्यात्पापमेव न सत्कृतम् । प्राजापत्याः सुराः सर्वे ह्यसुराश्च तदुद्भवाः ॥४८॥  
 सर्वे ते स्वार्थनिरता परस्परविरोधिनः । सत्त्वोद्भवा सुराः सर्वेऽप्युक्ता वेदेषु मानुषाः ४९॥  
 रजोद्भवास्तामसास्तु तिर्यंचः परिकीर्तिता । सत्त्वोद्भवाना तैर्वैरं परस्परमनारतम् ॥५०॥  
 तिरश्चामन किं चिन जातिवैरसमुद्भवे । सदा द्रोहपरा देवास्तपोविघ्नकरास्तथा ॥५१॥  
 असन्तुष्टा द्वेषपरा परस्परविरोधिनः । अहंकारसमुद्भूतं ससारोऽयं यतो नृप ॥  
 रागद्वेषविहीनस्तु स कथं जायते नृप ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

### अथ पञ्चमोऽध्यायः

व्यास उवाच

अथ किं यदुनोत्तेन ससारेऽस्मिन्नृपोत्तम । धर्मात्माऽद्रोहवृद्धिस्तु कश्चिद्भवति कर्हिचित् ॥१॥  
 रागद्वेषावृतं विश्वं सर्वं स्थावरजंगमम् । आद्ये युगेऽपि राजेंद्र किमद्य कलिद्वूपिते ॥२॥  
 देवाः सेष्याश्च सद्रोहादृच्छलकर्मरताः सदा । मानुषाणां तिरश्चा च का वार्ता नृप गण्यते ॥३॥  
 द्रोहपरे द्रोहपरो भवेदिति समानता । द्रोहिणि तथा शाते विद्वेषः खलता स्मृता ॥४॥  
 यः कश्चित्तापसः शातो जपध्यानपरायणः । भवेत्तस्य जपे विघ्नकर्ता वै मधवा परम् ॥५॥  
 सतां सत्ययुगं साक्षात्सर्वदैवावता कलिः । मध्यमो मध्यमाना तु क्रियायोगी युगे स्मृतौ ॥६॥  
 कश्चित्कदाचिद्भवति सत्यधर्मानुवर्तकः । अन्यथाऽन्ययुगानां वै सर्वे धर्मपरायणाः ॥७॥  
 वासना कारणं राजन्सर्वत्र धर्मसंस्थितौ । तस्या वै मलिनाया तु धर्मोऽपि मलिनो भवेत् ॥८॥  
 मलिना वासना सत्यं विनाशायैति सर्वथा । ब्राह्मणो हृदयाज्जातं पुत्रो धर्म इति स्मृतः ॥९॥  
 ब्राह्मणः सत्यसंपन्नो वेदधर्मरतः सदा । दशस्य दुहितारो हि वृता दश महात्मना ॥१०॥  
 विवाहविधिना सम्यङ् मुनिना गृहधर्मिणा । तास्वजीजनयत्पुत्रान्धर्मः सत्यवता वरः ॥११॥  
 हरिं कृष्णं नरं चैव तथा नारायणं नृप । योगाम्यासरतो नित्यं हरिं कृष्णो बभूव ह ॥१२॥  
 नरनारायणौ चैव चैरतुस्तप उत्तमम् । प्रालेयाद्रिं समागत्य तीर्थे वदरिकाश्रमे ॥१३॥

तपस्विषु धुरीणौ तौ पुराणौ मुनिसत्तमौ । गृणंती तम्पर ब्रह्म गगाया विपुले तटे ॥१४॥  
 हरेरंशौ स्थितौ तत्र नरनारायणावृषी । पूर्णं वर्षसहस्रं तु चक्राते तप उत्तमम् ॥१५॥  
 तापित च जगत्सर्वं तपसा सचराचरम् । नरनारायणाम्बा च शक्र क्षोभ तदा ययौ ॥१६॥  
 चिन्ताविष्ट सहस्राशो मनसा समकल्पयन् । किं कर्मव्य धर्मपुत्री तापनी ध्यानसंतुतौ ॥१७॥  
 सिद्धार्थीं सुमृश श्रेष्ठमासन नो ग्रहीष्यत । विघ्न कथं प्रकर्मव्यस्तपो येन भवेत् हि ॥१८॥  
 उत्पाद्य काम क्रोध च लोभ वाप्यतिदारुणम् । इत्युद्दिश्य सहस्राक्ष समाहूय गजात्तमम् ॥१९॥  
 विघ्नकामस्तु तरसा जगाम गन्धमादनम् । गत्वा तत्राश्रमे पुण्ये तावपश्यच्छतक्रतु ॥२०॥  
 तपसा दीप्तदेहो तु नास्कराविव चोदितौ । ब्रह्मविष्णु किमेतौ वै प्रकटौ वा विभावसू ॥२१॥  
 धर्मपुत्रावृषी एतौ तपसा किं करिष्यत । इति संचिंत्य तौ दृष्ट्वा तदोवाच शचीपतिः ॥२२॥  
 किं वा कार्यं महाभागो ब्रूत धर्मसुतौ किल । ददामि वा वर श्रेष्ठ दातु यातोऽस्म्यहमृषी ॥२३॥  
 अदेयमपि दास्यामि तुष्टोऽस्मि तपसा किल ।

व्यास उवाच

एव पुन पुन शक्रस्तावुवाच पुर स्थित ॥२४॥

नाचतुस्तावृषी ध्यानसन्धितौ दृढचेतनौ । ततो वै मोहिनी माया चकार भयदा वृष ॥२५॥  
 वृत्तान्निहाश्च व्यात्राश्च समुत्पाद्याविभोपयन् । वर्षं वात तथा वह्निं समुत्पाद्य पुन पुन ॥२६॥  
 भीषयामास तौ शक्रो माया कृत्वा विमोहिनीम् । भयतोऽपि वश नीतौ न तौ धर्मसुतौ मुनी ॥२७॥  
 नरनारायणौ दृष्ट्वा शक्र स्वभवन गत । वरदाने प्रलुप्तौ न न भीतौ वह्निवायुत ॥२८॥  
 व्याघ्रसिंहादिभि क्रान्तौ चलितौ नाप्यमात्स्वकात् ।

न तयाध्यानभग वै वक्तुं कोऽपि क्षमोऽभवत् ॥२९॥

इन्द्रोऽपि सदन गत्वा चितयामास दु खिन । चलितौ भयलाभाम्बा नमो मुनिवरोत्तमौ ॥३०॥  
 चित्तमती महाविद्यामादिशन्ति सनातनीम् । ईश्वरो सर्वलोकाना परा प्रकृतिमद्भुताम् ॥३१॥  
 ध्यायता व क्षमो लोके वटुमायाविदम्बुत । यन्मूला सकला माया दवामुरङ्गता किल ॥३२॥  
 ते कथं याधितु शक्ता ध्यायन्ति गतवन्मया । वाग्बीज कामबीज च मायाबीज तयैव च ॥३३॥  
 चित्ते यस्य भवेत्त तु वाधितु कोऽपि न क्षम । मायया मोहित शक्रो भूयस्तस्य प्रतिज्जियाम् ॥३४॥  
 वक्तुं कामवसतो तु समाहूयात्रवीड्वच । मनोभववसनेन रम्या युक्ता ब्रजाधुना ॥३५॥  
 अप्सरोभि समायुक्तस्तरसा मधमादनम् । नरनारायणौ तत्र पुराणावृषिसत्तमौ ॥३६॥  
 कुरन्स्तप एवाते स्थितौ वदरिकाश्रमे । गत्वा तत्र समीप तु तयोर्मन्मथ मार्गणं ॥३७॥  
 चित्तं कामानुर कार्यं कुरु कार्यं ममाधुना । मोहयित्वोच्चाटयित्वा विशिषंस्ताडयानु च ३८॥

वशीकुरु महाभाग मुनी धर्मसुतावपि । को ह्यस्मिन्सर्वससारे देवो दैत्योऽथ मानव ॥३९॥  
 यस्ते बाणवशं प्राप्तो न याति भृशताडितः । ब्रह्माऽहं गिरिजानाथश्रद्धो वह्निर्विमोहितः ॥४०॥  
 गणना काऽनयो काम त्वद्वाणाना पराक्रमे । वारागनागणोऽयं ते सहायार्थं मयैरितः ॥४१॥  
 धाममिष्यति तत्रैव रंभादीना मनोरमः । एका तिलोत्तमा रंभा कार्यं साधयितु क्षमा ॥४२॥  
 त्वमेवैकः क्षमः कामं मिलितैः कस्तु संशयः । कुरु कार्यं महाभाग ददामि तव वाञ्छितम् ॥४३॥  
 प्रलोभितौ मयाऽत्यर्थं वरदानैस्तपस्विनी । स्थानान्न चलती शतौ वृथाऽय मे गतः श्रमः ४४॥  
 तथा वै मायया कृत्वा भीषितौ तापसौ भृशम् । तथापि नोत्थितौ स्थानाद्देहरक्षापरी न तौ ॥४५॥

### व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा शक्रं प्राह मनोभवः । वासवाद्य करिष्यामि कार्यं ते मनसेप्सितम् ॥४६॥  
 यदि विष्णुं महेशं वा ब्रह्माणं वा दिवाकरम् । ध्यायन्ती तौ तदाऽस्माकं भवितारौ वशी मुनी ४७॥  
 देवीभक्तं वशीकर्तुं नाहं शक्त कथंचन । कामराज महाबीजं चित्तयन्तं मनस्यलम् ॥४८॥  
 ता देवी चेन्महाशक्तिं सश्रितौ भक्तिभावत । न तदा मम बाणाना गोचरो तापसौ किल ॥४९॥

### इन्द्र उवाच

गच्छ त्वं च महाभाग सर्वैस्तत्र समुद्यतैः । कार्यं ममातिदु साध्यं कर्ता हितमनुत्तमम् ॥५०॥

### व्यास उवाच

इति तेन समादिष्टा ययुः सर्वे समुद्यताः । यत्र तौ धर्मपुत्रौ द्वौ तेषाते दुष्करं तपः ॥५१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

## अथ षष्ठोऽध्यायः

### व्यास उवाच

प्रथमं तत्र सप्राप्तो वसन्तः पर्वतोत्तमे । पुष्पिता पादपा सर्वे द्विरेफालिविराजिताः ॥१॥  
 आम्राश्च बकुला रम्यास्तिलका किशुकाः शुभा । सालास्तालास्तमालाश्च मधूकाः पुष्पिता वभुः २॥  
 बभूवुः कोकिलालापा वृक्षाग्रेषु मनोहराः । बल्ल्योऽपि पुष्पिता सर्वा आर्लिङ्गुर्नगोत्तमान् ३॥  
 प्राणिनः स्वामु भार्यासु प्रेमयुक्ता स्मरानुराः । वभुवुश्चातिमत्ताश्च क्रीडासक्ताः परस्परम् ४॥  
 ववुर्मदाः सुगंधाश्च सुस्पर्शा दक्षिणानिला । इन्द्रियाणि प्रमाथीनि मुनीनामपि चाभवन् ५॥  
 रतियुक्तस्ततः कामः पूरयन्पञ्च मार्गणान् । चकार त्वरितस्तत्र वासं बदरिकाश्रमे ६॥  
 रंभा तिलोत्तमाद्याश्च गत्वा तत्र वराश्रमे । गानं चक्रुः सुगीतज्ञाः स्वरतानसमन्वितम् ७॥  
 तच्छ्रुत्वा मधुरोद्गीतं कोकिलानां च कूजितम् । भ्रमरालिविरावं च प्रवृद्धौ तौ मुनीश्वरौ ८॥

ऋतुराजमकाले तु दृष्ट्वा तौ पुलित वनम् । जानौ वितापरो तत्र नरनारायणावृषी ॥१॥  
 किमद्य शिशिरापय सवृत समय विना । प्राणिनो विह्वला सर्वे लक्ष्यन्तस्मिरातुरा ॥१०॥  
 कालधर्मविपर्यास कथमद्य दुरासद । नर नारायण प्राह विस्मयोत्फुल्ललोचन ॥११॥

नारायण उवाच

पश्य भ्रातरिमे वृक्षा पुल्लिता प्रतिभाति वै । कोकिलालापसधुष्टा भ्रमरालिविराजिता ॥१२॥  
 शिशिर भीमपातग दारयन्स्वखरैर्नखै । वसतकेसरी प्राप्त पलाशकुसुमैर्मुने ॥१३॥  
 रक्षाशोककरा तन्वी दवपे किंशुकान्निका । नीलाशोककचा श्यामा विकासिकमलानना ॥१४॥  
 नीलेदीवरनेना सा विल्ववृषफलस्तनी । प्रोत्फुल्लकुदरदना मजरी कर्णशोभिता ॥१५॥  
 बधुजीवधरा शुभ्रा सिंधुवारमखाद्भवा । पुस्कोकिलस्वरा पुष्पा कदम्बवसना शुभा ॥१६॥  
 वहिवृ दकलापा च सारसस्वननूपुरा । वासता बद्धरशना मत्तहसगतिस्तथा ॥१७॥  
 पुत्रजीवाशुकन्यस्त रोमराजिविराजिता । वसतलक्ष्मी सप्राप्ता ब्रह्मन्बदरिकाथमे ॥१८॥  
 अकाले किमिय प्राप्ता विस्मयाऽय मनावुना । तपाविघ्नकरा नून देवपे परिचितय ॥१९॥  
 श्रूयते सुरनारीणा गान ध्यानविनाशनम् । आवयोस्तपिभगाय कृत मधवता किल ॥२०॥  
 ऋतुराड्यया काले प्राति सजनयन्कथम् । विघ्नाऽय विहितो भाति भीतेनासुरशत्रुणा ॥२१॥  
 वाता मुग्धा शीताश्च समायाति मनोहरा । नायत्कारणमस्तीह शतक्रतुर्कृति विना ॥२२॥  
 इति ब्रुवति विप्राय दवे नारायणे विभौ । सर्वे दृष्टिपय प्राप्ता मन्मथप्रमुखास्तदा ॥२३॥  
 ददर्श भगवान्सर्वानुरो नारायणस्तथा । विस्मयाविष्टमनसौ वमून्तुलभाविपि ॥२४॥  
 मन्मथ मेनका चैव रभा चैव तिलात्तमाम् । पुष्पगधा मुक्ेशी च महास्वेता मनारमाम् ॥२५॥  
 प्रमदरा घृताची च गीतज्ञा चारुहासिनीम् । चद्रप्रभा च सोमा च कोकिलालापमडिताम् ॥२६॥  
 विद्युमालाबुजानी च तथा काचनमालिनीम् । एताश्चाया वरारोहा दष्टास्ताम्या तदाऽन्तिके २७॥  
 तासा दृष्टपसहस्राणि पचाशदाधकानि च । वीक्ष्य तौ विस्मितौ जातौ कामसेय सुविस्तरम् २८॥  
 प्रणम्याप्रे स्वित्ता सर्वा दववारागनास्तदा । दिव्याभरणभूपाड्या दिव्यमाल्यापशाभिता ॥२९॥  
 जगुश्छन्नेन ता सर्वा पूयिव्यामनिदुर्लभम् । तत्तथाऽवस्थित दिव्य मन्मथादिविवर्धनम् ॥३०॥  
 सुश्राव भगवान्विष्णुर्नरो नारायणस्तदा । श्रुत्वा प्रोवाच तास्तत्र प्रीत्या नारायणो मुनि ३१॥  
 आस्यता सुखमत्रैव कराम्यातिव्यमद्भुतम् । भवत्योऽतिविधर्मण प्राप्ता स्वगात्सुमध्यमा ॥३२॥

व्यास उवाच

साभिमानस्तु सजातस्तदा नारायणो मुनि । इद्रण प्रपिता नून तथा विघ्नचिकारपया ॥३३॥  
 यराक्य का इमा सर्वा सृजाम्यद्य नवा किल । एताम्यो दिव्यरूपाश्च दर्शयामि तपावलम् ॥३४॥

इति संचित्य मनसा करेणोहं प्रताडय वै । तरसोत्पादयामास नारी सर्वाङ्गसुदरीम् ॥३५॥  
 नारायणोरुसंभूता ह्युर्वशीति सत शुभा । ददृशुस्ताः स्थितास्तत्र विस्मयं परमं ययुः ॥३६॥  
 तासां च परिचर्यायं तावतीश्चातिसुन्दरी । प्रादुश्चकार तरसा तदा मुनिरसंभ्रम ॥३७॥  
 गायंत्यश्च हसत्यश्च नानोपायनपाणय । प्रणेमुस्ता मुनी सर्वा, स्थिता, कृत्वा जर्जल पुर ३८।

ता वीक्ष्य विभ्रमकरो तपसो विभूति देवागना हि मुमुहु. प्रविमोहयंत्यः ।  
 ऊचुश्च तो प्रमुदिताननपद्मशोभा रोमोद्गमोल्लसितचारुनिजागवल्लयः ॥३९॥  
 कुर्युः कथं स्तुतिमहो तपसो महत्त्वं धैर्यं तथैव भवतामभिवीक्ष्य बालाः ।  
 अस्मत्कटाक्षविषदिग्धशरेण दग्ध को वा न तत्रभवता मनसो व्यथा न. ॥४०॥  
 ज्ञातो युवा नरहरे. परमाशभूतो देवी मुनी समदमादिनिधी सदैव ।  
 सेवानिमित्तमिह नो गमतं न कामं कार्यं हरेः शतमखस्य विधातुमेव ॥४१॥  
 भास्येत केन युवयो. किल दर्शनं न सपादितं न विदितं खलु संचितं तत् ।  
 चित्तं क्षमं निजजने विहितं युवाम्यामस्मद्विधे किल कृतागसि तापमुक्तम् ॥४२॥  
 कुर्वति नैव विवृधास्तपनो श्ययं वै शापेन तुच्छफलदेन महानुभावा ।

व्यास उवाच

इत्थं निशम्य वचनं सुरकामिनोना तावूचतुर्मुनिवरी विनयानतानाम् ॥४३॥  
 प्रीतो प्रसन्नवदनो जितकामलोभो धर्मात्मजो निजतपोहृत्चिशीमितागौ ।

नरनारायणावूचतुः

शुबन्तु वाञ्छितान्कामान्ददावस्तुष्टमानसौ ॥४४॥

यातु स्वर्गं गृहीत्वैमामुर्वशी चारुलोचनाम् । उपायनमिर्यं बाला गच्छत्वद्य मनोहरा ॥४५॥  
 दत्ताऽऽवाम्या मघवत प्रीणनायोरुसभवा । स्वस्त्यस्तु सर्वदेवैभ्यो यथेष्टं प्रव्रजतु च ॥४६॥

“न कस्यापि तपोविघ्नं प्रवर्तव्यमत परम्” ।

देव्य ऊचुः

क्व गच्छामो महाभाग प्राप्तास्ते पादपङ्कजम् ।

नारायण सुरश्रेष्ठ भक्त्या परमया मुदा ॥४७॥

वाञ्छितं चेद्भर नाथ ददासि मधुसूदन । तुष्ट कमलपत्राक्ष ब्रवीमो मनसेप्सितम् ॥४८॥  
 पतिस्त्वं भव देवेश वरमेन परंतप । भवाम प्रीतियुक्तास्त्वा सेवितुं जगदीश्वर ॥४९॥

चोत्पादिता नार्य. संत्यन्याश्चारुलोचना । उर्वश्याद्यास्तथा यातु स्वर्गं वै भवदाज्ञया ॥५०॥

स्त्रीणा षोडशसाहस्रं तिष्ठत्वत्र शतार्धकम् । सेवा तेऽत्र करिष्यामो युवयोस्तापसोत्तमौ ॥५१॥

वाञ्छितं देहि देवेश सत्यवाग्भव माधव । आशाभगो हिनारीणा हिंसनं परिकीर्तितम् ॥५२॥  
कामार्तानां च मुनिभिर्धर्मज्ञैस्तत्त्वदर्शिनः । भाग्ययोगादिह प्राप्ता स्वर्गात्प्रेमपरिप्लुता ॥५३॥  
त्यक्तुं नार्हसि दवेन समर्थोऽसि जगत्पते ।

नारायण उवाच

पूर्णं वर्षसहस्रं तु तपस्तप्त मयाऽन वै ॥५४॥

जितेन्द्रियेण चार्वग्य कथं भगं करोम्यत । नेच्छां कामे सुखे काचित्सुखधर्मविनाशके ॥५५॥  
पशूनामपि साधन्यै रमेत मतिमात्कथम् ।

अप्सरस ऊचुः

शब्दादीनां च पचानां मध्ये स्पर्शसुखं वरम् ॥५६॥

आनन्दरसमूलं वै नायदस्ति सुखं क्विलं । अतोऽस्माकं महाराज वचनं कुरु सर्वथा ॥५७॥  
निर्भरं सुखमासाद्य चरस्व गधमादन । यदि वाञ्छसि नाकं त्वं नाविको गधमादनात् ॥  
रमस्वान् शुभे स्थाने प्राप्य सर्वां सुरागणां ॥५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ मत्स्योऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्याकर्ष्यं वचस्तासां धर्मपुत्रं प्रतापवान् । विमर्शमकरोञ्चित्ते किं कर्तव्यं मयाऽधुना ॥१॥  
हास्योऽहं मुनिवन्देषु भविष्याम्यद्य सगमात् । बहूकारादिदं प्राप्तं दुःखं नात्र विचारणा ॥२॥  
मूलं सत्तारवृक्षस्य यत् प्रोक्तं महात्मनि । दृष्ट्वा मौनं समाधाय न स्थितोऽहं समागतम् ॥३॥  
वारान्नायणं जुष्टं तनासं दुःखराजनम् । उत्पादितास्तथा नायौ मया धर्मव्ययेन वै ॥४॥  
तास्तु मां वाधितुं वृत्तां कामार्तां प्रमदोत्तमा । ऊर्णनाभिरिवाद्याहं जालेन स्ववृत्तेन वै ॥५॥  
बद्धोऽस्मि सुदृढनाभं किं कर्तव्यमतं परम् । यदि चिन्ता समुत्सृज्य सत्यजाम्बवला इमाः ॥६॥  
शप्त्वा भ्रष्टा ब्रजिष्यति सर्वा भग्नमनोरया । मुक्तोऽहं सचरिष्यामि विजने परमं तप ॥७॥  
तस्मात्क्रोधं समुत्पाद्य त्यक्त्वा मं सुन्दरोगणम् ।

व्यास उवाच

इति सचिन्त्यं मनसा मुनिर्नारायणस्तदा ॥८॥

विमर्शमकरोञ्चित्ते सुखोपादानसाधने । द्वितीयोऽयं महासानु क्रोधं सतापकारकं ॥९॥  
कामादप्यधिको लोके लोभादपि च दाहणः । क्रोधाभिभूतं कुर्वन् हिंसरं प्राणविघातिनम् ॥१०॥

दु खदा सर्वभूताना नरकारामदीर्घिकाम । यथाऽग्निर्घर्षणाज्जात पादप प्रदहेत्तया ॥११॥  
देहोत्पन्नस्तथा क्रोधो देह दहति दारुण ।

व्यास उवाच

इति सचित्यमान त भ्रातर दीनमानसम ॥१२॥  
उवाच वचन तथ्य नरो धर्मसुतोऽनुज ।

नर उवाच

नारायण महाभाग कोप यच्छ महामते ॥१३॥

शात भाव समाश्रित्य नाशयाहकृति पराम । पुराऽहकारदोषण तपो नष्ट किलावयो ॥१४॥  
सग्रामश्चाभवत्ताम्या भावाम्यामसुरेण ह । दिव्यवर्षसहस्र तु प्रह्लादेन महाद्भुतम ॥१५॥  
दु ख बहुतर प्राप्त तनावाभ्या सुरोत्तम । तस्मात्क्रोध परित्यज्य शातो भव मुनीश्वर ॥१६॥

“शातत्व तपसो मूल मुनिभि परिकीर्तितम् ।”

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा शातोऽभूद्धर्मनदन ।

जनमेजय उवाच

सशयोऽय मुनिश्रेष्ठ प्रह्लादेन महात्मना ॥१७॥

विष्णुभक्तेन शातन कथ युद्ध इत पुरा । कृतवतौ कथ युद्ध नरनारायणावृषी ॥१८॥  
तापसौ धर्मपुत्रौ द्वौ सुशातमानसावुभौ । समागम कथ जातस्तयोर्देत्यसुतस्य च ॥१९॥  
सग्रामस्तु कथ ताम्या कृतस्तन महारमना । प्रह्लादोऽप्यतिघमर्त्तिमा ज्ञानवान्विष्णुतत्पर ॥२०॥  
नरनारायणौ तद्वत्तापसौ सत्त्वसस्थितौ । तेन ताम्या समुद्भूत वैर यदि परस्परम ॥२१॥  
तदा तपसि धर्मे च श्रम एव हि केवलम । क्व जप क्व तपश्चर्या पुरा सत्ययुगऽपि च ॥२२॥  
सादृशीर्न जित चित्त क्रोधाहकारसवृतम । न क्रोधो न च मात्सर्यमहङ्काराकुर विना ॥२३॥  
अहङ्कारात्समुत्पन्ना कामक्रोधादय किल । वर्षकोटिसहस्र तु तप कृत्वाऽतिदारुणम ॥२४॥  
अहङ्काराकुरे जाते व्यर्थं भवति सर्वथा । यथा सूर्योदये जाते तमोरूप न तिष्ठति ॥२५॥  
अहङ्काराकुरस्याग्रे तथा पुण्य न तिष्ठति । प्रह्लादोऽपि महाभाग हरिणा समयुध्यत ॥२६॥  
तदा व्यर्थं कृत सर्वं सुवृत निल भूतले । नरनारायणौ शातौ विहाय परम तप ॥२७॥  
कृतवन्तौ यदा युद्ध क्व शम सुकृत पुन । ईदृग्या सत्त्वयुक्ताम्यामजेया यद्यहकृति ॥२८॥  
मादृशाना च का वार्ता मुनेऽहङ्कारसक्षये । अहकारपरित्यक्त कोऽप्यस्ति भुवनत्रये ॥२९॥  
न भूतो भविता नैव यस्त्यक्तस्तेन सर्वथा । मुच्यते लोहनिगडैर्बद्ध काष्ठमयैस्तथा ॥३०॥



अहकारनिबद्धस्तु न कदाचिद्विमुच्यते । अहकारावृण सर्वं जगत्स्थावरजगमम् ॥३१॥  
 भ्रमत्येव हि ससारे विष्टामूत्रप्रदूषिते । ब्रह्मज्ञान कुतस्तावत्ससारे मोहसवृते ॥३२॥  
 भत मोमासकाना वै समत भाति सुव्रत । महातोऽपि मदायुक्ता कामक्रोधादिभिर्मुने ॥३३॥  
 मादृशाना कलावस्मिन्का कथा मुनिसत्तम ।

### व्यास उवाच

कार्यं वै कारणाद्भूत कथं भवति भारत ॥३४॥

कटक कुडल चैव सुवर्णसदृश भवत । अहकाराद्भव सर्वं ब्रह्माड सचराचरम् ॥३५॥  
 पटस्ततुवश प्रोक्तस्तद्वियुक्तं कथं भवेत् । मायागुणैस्त्रिभिः सर्वं रचितं स्थिरजगमम् ॥३६॥  
 सतृणं स्तब्धपर्यन्तं का तत्र परिदेवना । ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रस्ते चाहकारमोहिता ॥३७॥  
 भ्रमत्यस्मिन्महागाथे ससारे नृपसत्तम । वसिष्ठनारदाद्याश्च मनयो ज्ञानिनः परम् ॥३८॥  
 तेऽभिभूता ससरति ससारेऽस्मिन्पुनः पुनः । न कोऽप्यस्ति नृपश्रेष्ठ त्रिषु लोकेषु देहभृत् ॥३९॥  
 एभिर्मायागुणैर्मुक्तं शातं आत्मसुखे स्थिनः । कामक्रोधी तथा लोभो मोहोऽहकारसंभवः ॥४०॥  
 न मुच्यति नर सर्वं देहवतं नृपात्तम । अधोत्य वेदशास्त्राणि पुराणानि विचिंत्य च ४१॥  
 कृत्वा तीर्थाटनं दानं ध्यानं चैव सुरार्चनम् । करोति विषयासक्तं सर्वं कर्म च चौरवत् ॥४२॥  
 विचारयति नो पूर्वं काममोहमदावित । वृते युगेऽपि त्रेताया द्वापरे कुल्लन्दन ॥४३॥  
 विद्वोऽत्रास्ति च धर्मोऽपि का कथाऽथ कलौ पुनः ।  
 स्वर्गा सदैव सद्रोहा लोभामर्षा च सर्वदा ॥४४॥  
 एवविधोऽस्ति ससारो नात्र कार्या विचारणा । साधवा विरला लोके भवति गतमत्सरा ॥४५॥  
 जितश्रीधा जितामर्षा दृष्टातार्थं व्यवस्थिता ।

### राजोवाच

ते धन्या वृत्तपुण्यास्ते मदमोहत्रिर्बहिता ॥४६॥

त्रितेन्द्रिया सदाचारा जितं तैर्भुवनत्रयम् । दुनोमि पातकं स्मृत्वा पितुर्मम महात्मन ॥४७॥  
 कृतस्तपस्विनं कठे मृतसर्पो ह्यथ विना । अतस्तस्य मुनिश्रेष्ठ भविता किं ममाग्रत ॥४८॥  
 न जाने बुद्धिसमोहातिकं वा कार्यं भविष्यति । मधु पश्यति मूढात्मा प्रपातं नैव पश्यति ॥४९॥  
 करोति निन्दितं कर्म नरकान् विभेति च । कथं युद्धं पुरा वृत्तं विस्तरात्तद्वदस्व मे ॥५०॥  
 प्रह्लादेन यथा चोपरं नरनारायणस्य वै । प्रह्लादस्तु कथं यात पातालात्तद्वदस्व मे ॥५१॥  
 सारस्वते महातीर्थे पुण्ये बदरिकाश्रमे । नरनारायणो शातो तापसो मुनिसत्तमो ॥५२॥  
 शृणुवती तथा युद्धं हेतुना वनं मानदं । वैरं भवति वित्तार्थं दारार्थं वा परस्परम् ॥५३॥

एपणारहितो कस्माच्चक्रु प्रघन महत । प्रह्लादोऽपि च धर्मात्मा ज्ञात्वा देवो सनातनो ५४॥  
कृतवान्स कथ युद्ध नरनारायणो मुनी । एतद्विस्तरतो ब्रह्मञ्छ्रोतुमिच्छामि कारणम् ५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे सप्तमोऽध्याय ॥ ७ ॥

## अथ अष्टमोऽध्यायः

### सूत उवाच

इति पृष्टस्तदा विप्रो राजा पारोक्षितेन वै । उवाच विस्तरात्सर्वं व्यास सत्यवतीसुत ॥१॥  
जनमेजयोऽपि धर्मात्मा निर्वेद परम गत । चित्त दुश्चरित मत्वा वैराटोतनयस्य वै ॥२॥  
तस्यैवोद्धरणार्थाय चकार सतत मन । विप्रावमानपापेन यमलोक गतस्य वै ॥३॥  
पुत्रामनरकाद्यस्मात्त्रायते पितर स्वकम । पुत्रेति नाम सार्थं स्यात्तेन तस्य मुनोश्चरा ॥४॥  
सर्पदष्ट नृप श्रुत्वा हर्म्योपरि मृत तथा । विप्रशापादौत्तरेय स्नानदानविर्वाजितम् ॥५॥  
पितुर्गतिं निशम्यासौ निर्वेद गतवान् नृप । पारोक्षिता महाभाग सतप्तो भयविह्वल ॥६॥  
पप्रच्छाय मुनिं व्यास गृहागतमनिदित । नरनारायणस्येमा कथा परमविस्तृताम् ॥७॥

### व्यास उवाच

स यदा निहतो रौद्रो हिरण्यकशिपुर्नृप । अभिपिक्तस्तदा राज्ये प्रह्लादो नाम तत्सुत ॥८॥  
तस्मिञ्छासति दैत्येन्द्रे देवब्राह्मणपूजके । मखैर्भूम्या नृपतयो यजत श्रद्धयान्विता ॥९॥  
ब्राह्मणाश्च तपोधर्मतीर्थयात्राश्च कुर्वत । वैश्याश्च स्वस्ववृत्तिस्था शूद्रा शुश्रूषणे रता १०॥  
नृसिंहेन च पाताले स्थापित सोऽथ दैत्यराट । राज्य चकार तत्रैव प्रजापालनतत्पर ॥११॥  
कदाचिद्भृगुपुत्रोऽथ च्यवनाख्यो महातपा । जगाम नर्मदा स्नातु तीर्थं वै व्याहृतीश्वरम् ॥१२॥  
रेवा महानदी दृष्ट्वा ततस्तस्यामवातरत । उत्तरत प्रजग्राह नागो विपभयकर ॥१३॥  
गृहीतो भयभीतस्तु पाताले मुनिसत्तम । सस्मार मनसा विष्णु देवदेव जनार्दनम् ॥१४॥  
सस्मृते पुण्डरीकाक्षे निर्विषोऽभून्महोरग । न प्राप च्यवनो दु ख नीयमानो रसातलम् ॥१५॥  
द्विजिह्वेन मुनिस्त्यक्तो निर्विण्णेनाग्निशकिना । मा शपेत मुनि क्रुद्धस्तापसोऽय महानिति ॥१६॥  
चचार नागकन्याभि पूजितो मुनिसत्तम । विवशाप्यथ नागाना दानवाना महत्पुरम् ॥१७॥  
कदाचिद्भृगुपुत्र त विचरत पुरोत्तमे । ददर्श दैत्यराजोऽसौ प्रह्लादो धर्मवत्सल ॥१८॥  
दृष्ट्वा त पूजयामास मुनिं दैत्यपतिस्तदा । पप्रच्छ कारण किं ते पातालागमने वद ॥१९॥  
प्रेपितोऽसि किमिद्रेण सत्य क्षूहि द्विजोत्तम । दैत्यविद्वेषयुक्तेन मम राज्यदिदृक्षया ॥२०॥

च्यवन उवाच

किं मे मधवता राजन् यदहं प्रेषितः पुनः । दूतकार्यं प्रकुर्वाणः प्राप्तवान्नगरे तव ॥२१॥  
 विद्धि मा भृगुपुत्रं तं स्वनेत्रं धर्मतत्परम् । मा शंका कुरु दैत्यैर्द्र वासवप्रेषितस्य वै ॥२२॥  
 स्नानार्थं नर्मदां प्राप्तः पुण्यतीर्थे नृपोत्तम । नद्यामेवावतीर्णोऽहं गृहीतश्च महाहिता ॥२३॥  
 जातोऽमौ निविपः सर्पो विष्णोः संस्मरणादिव । मुक्तोऽहं तेन नागेन प्रभावात्मरणस्य वै ॥२४॥  
 अत्रागतेन राज्ञेद्र मयाऽऽप्तं तव दर्शनम् । विष्णुभक्तोसि दैत्यैर्द्र तद्भूक्तं मा विचिन्तय ॥२५॥

व्यास उवाच

तन्निशम्य वच. श्लक्ष्णं हिरण्यकशिपो सुत । पप्रच्छ परया प्रीत्या तीर्थानि विविधानि च ॥२६॥

प्रह्लाद उवाच

पृथिव्या ज्ञानि तीर्थानि पुण्यानि मुनिसत्तम । पाताले च तथाऽऽकाशे तानि नो वद विस्तरात् २७॥

च्यवन उवाच

मानोवाक्कायशुद्धाना राजंस्तीर्थं पदे पदे । तथा मलिनचित्ताना गंगापि कीकटाशिका ॥२८॥  
 प्रथमं चेन्मन शुद्धं जातं पापविर्बजितम् । तदा तीर्थानि सर्वाणि पावनानि भवन्ति वै ॥२९॥  
 गगातीरे हि सर्वत्र वसति नगराणि च । नृजाश्रवाकरा ग्रामा सर्वे खेटास्तथापरे ॥३०॥  
 निपादाना निवासाश्च वैवर्तना तथापरे । हूणवगखलाना च म्लेच्छाना दैत्यसत्तम ॥३१॥  
 पिबन्ति सर्वदा गागं जलं ब्रह्मोपमं सदा । स्नानं कुर्वन्ति दैत्यैर्द्र त्रिकालं स्वेच्छया जना ॥३२॥  
 तत्रैकोऽपि विगुडात्मा न भवत्येष मारिष । किं फलं तर्हि तीर्थस्य विषयोपहृतात्मसु ॥३३॥  
 कारणं मन एवात्र नान्यद्राजन्विचिन्तय । मन शुद्धिं प्रवर्तन्व्या सततं शुद्धिमिच्छता ॥३४॥  
 तीर्थवासी महापापो भवेत्तत्रात्मवंचनात् । तथैवाचरितं पापमानत्याय प्रकल्पने ॥३५॥  
 मयैद्रवाग्णं पक्वं मिष्टं नैवोपजायते । भावदुष्टस्तथा तीर्थे कोटिस्नातो न शुष्यति ॥३६॥  
 प्रथमं मनसः शुद्धिं कर्तव्या शुभमिच्छना । शुद्धे मनसि द्रव्यस्य शुद्धिर्भवति नान्यथा ॥३७॥  
 तथैवाचारशुद्धिं स्यात्तत्तस्तीर्थं प्रसिध्यति । अन्यथा तु कृतं सर्वं व्यर्थं भवति तत्प्राणात् ३८॥

“हीनवर्णस्य संसर्गं तीर्थे गत्वा सदा त्यजेत् ।”

भूतानुसंपन्नं चैव कर्तव्यं कर्मणा धिया । यदि पृच्छसि राज्ञेद्र तीर्थं वक्ष्याम्यनुत्तमम् ॥३९॥

प्रथमं नैमिषं पुण्यं चक्रतीर्थं च पुष्करम् । अन्येषां चैव तीर्थानां सख्या नाम्नि महीतले ॥४०॥

पावनानि च स्थानानि बहूनि नृपसत्तम ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राजा नैमिषं गंतुमुद्यतः ॥४१॥

नोदयामास दैत्यान्वं हर्षनिर्भरमानसः ।

प्रह्लाद उवाच

उत्तिष्ठंतु महाभागा गमिष्यामोऽद्य नैमिषम् ॥४२॥

द्रक्ष्याम. पुंडरीकाक्षं पीतवाससमच्युतम् ।

न्यास उवाच

इत्युक्त्वा विष्णुभक्तेन सर्वे ते दानवास्तदा ॥४३॥

तेनैव सह पातालान्निर्ययुः परया मुदा । ते समेत्य च दैतेया दानवाश्च महाबलाः ॥४४॥

नैमिषारण्यमासाद्य स्नानं चक्रुर्मुदान्विताः । प्रह्लादस्तत्र तीर्थेषु चरन्दैत्यैः समन्वितः ॥४५॥

धरस्वती महापुण्या ददर्श विमलोदकाम् । तीर्थे तत्र नृपश्रेष्ठ प्रह्लादस्य महात्मनः ॥४६॥

मनः प्रसन्नं संजात स्नात्वा सारस्वते जले । विधिवत्तत्र दैत्यैर्द्रः स्नानदानादिकं शुभे ॥

चकारापि प्रसन्नात्मा तीर्थे परमपावने ॥४७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

## अथ नवमोऽध्यायः

न्यास उवाच

कुर्वंस्तीर्थविधिं तत्र हिरण्यकशिपोः सुत. । न्यग्रोधं सुमहच्छायमपश्यत्पुरतस्तदा ॥१॥

ददर्श बाणानपरान्नाजातीयकास्तदा । गृध्रपक्षयुतास्तीव्राञ्छिलाघौतान्महोज्ज्वलान् ॥२॥

चित्तयामास मनसा यस्येमे विशिखास्त्विह । ऋषीणामाश्रमे पुण्ये तीर्थे परमपावने ॥३॥

एव चित्तयताऽनेन कृष्णाजिनधरो मुनी । समुन्नतजटाभारो दृष्टो धर्मसुतो तदा ॥४॥

तपोरग्रे धृते शुभ्रे धनुषी लक्षणान्विते । शार्ङ्गभाजगवं चैव तथाऽक्षय्यो महेषुधी ॥५॥

ध्यानस्थौ तौ महाभागी नरनारायणावृषी । दृष्ट्वा धर्मसुतो तत्र दैत्यानामधिपस्तदा ॥६॥

क्रोधरक्तेक्षणस्तौ तु प्रोवाचासुरपालकः । किं भवद्गुहा समारब्धो दंभो धर्मविनाशनः ॥७॥

न श्रुतं नैव दृष्टं हि संसारेऽस्मिन्कदापि हि । तपसश्चरणं तीव्रं तथा चापस्य धारणम् ॥८॥

विरोधोऽयं युगे चाद्य कथं युक्तं कलिप्रियम् । ब्राह्मणस्य तपो युक्तं तत्र किं चापधारणम् ॥९॥

क्व जटाधारणं देहे क्वेषुधी च विडम्बनो । धर्मस्याचरणं युक्तं युवयोर्दिव्यभावयोः ॥१०॥

न्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा नरः प्रोवाच भारत । का ते चिंताऽत्र दैत्यैर्द्र वृथा तपसि चावयोः ११॥

सामर्थ्ये सति यत्कुर्यात्तत्संपद्येत तस्य हि । आवा कार्यद्वये मंद समर्थौ लोकविश्रुतौ ॥१२॥

युद्धे तपसि सामर्थ्यं त्वं पुनः किं करिष्यसि । गच्छ मार्गं यथाकामं कस्मादन विकल्पसे ॥१३॥  
ब्रह्मतेजो दुराराध्यं न त्वं वेद विमोहितः । विप्रचर्चा न कर्तव्या प्राणिभिः सुखमीप्सुभिः ॥१४॥

प्रह्लाद उवाच

तापसो मन्दबुद्धी स्थो मृषा वा गर्वमोहिता । मयि तिष्ठति दैत्येन्द्रे धर्मसेतुप्रवर्तके ॥१५॥  
न युक्तमेतत्तीर्थेऽस्मिन् धर्माचरणं पुनः । का शक्तिस्तव युद्धेऽस्ति दर्शयाद्य तपोधन ॥१६॥

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य वचस्तस्य नरस्तः प्रत्युवाच ह । युध्यस्वाद्य मया सार्धं यदि ते मतिरीदृशी ॥१७॥  
अद्य ते स्फोटयिष्यामि मूर्धानमसुराधम । 'युद्धे श्रद्धा न ते पश्चाद्भविष्यति कदाचन' ॥

व्यास उवाच

तन्निशम्य वचस्तस्य दैत्येन्द्र कुपितस्तदा ॥१८॥

प्रह्लादो बलवानत्र प्रतिज्ञामाहरोह स । येन वेनाप्युपायेन जेष्यामि तानुभावपि ॥१९॥  
नरनारायणौ दातावृषी तपिसमन्वितौ ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा वचनं दैत्य प्रतिगृह्य शरासनम् ॥२०॥

आकृष्य तरसा चापं ज्यासब्दं च चकार ह । नरोऽपि धनुरादाय शरास्तीव्राञ्छिलाशितान् ॥२१॥

मुमोच बहुश क्रोधात्प्रह्लादोपरि पार्थिव ॥२२॥

तान्दैत्यराजस्तपनीयपुंसंश्चिच्छेद वाणैस्तरसा समेत्य ।  
समोदय छिन्नाश्च नर स्वसृष्टानयामुमोचासु हयान्वितो वै ॥२३॥

दैत्याधिपस्तानपि तीव्रवर्गदिष्टत्वा जघानोरसि तं मुनीन्द्रम् ।  
नरोऽपि तं पञ्चभिराशुर्गंश्च क्रुद्धोऽहनद्वैत्यपतिं बाहुदेशे ॥२४॥

सैन्धवा सुरास्तत्र तपोहि युद्धं द्रष्टुं विमानंर्गगनस्थिताश्च ।  
नरस्य वीर्यं युधि सस्थितस्य ते तुष्टुवुर्दैत्यपतेश्च भूय ॥२५॥

ववर्ष दैत्याधिप आत्तचापं शिलीमुत्सान्बुधरो यथाप ।  
आदाय धाञ्जं धनुरप्रमेयं मुमोच वाणाञ्छितहमपुखान् ॥२६॥

वभूव युद्धं तुमुलं तपोस्तु जयैपिणो पार्थिवददवदैत्ययो ।  
ववर्षुराकारापये स्थितास्ते पुष्पाणि दिव्यानि प्रहृष्टचित्ता ॥२७॥

शुक्रोप दैत्याधिपतिर्हरो स मुमोच वाणानतितोव्रवेगान् ।  
चिच्छेद तान्धर्मसुतं सुतीक्ष्णंर्धनुर्विमुक्तं विशिखंस्तदासु ॥२८॥

ततो नारायणं बाणैः प्रह्लादश्चातिकर्पितैः । ववर्ष सुस्थितं वीरं धर्मपुत्रं सनातनम् ॥

नारायणोऽपि तं वेगान्मुर्च्छवर्णैः शिलाशितैः ॥२९॥

तुतोदातीव पुरतो दैत्यानामधिपं स्थितम् । सन्निपातोऽम्बरे तत्र दिदक्षुणा बभूव ह ॥३०॥

देवाना दानवाना च कुर्वता जयघोषणम् । उभयो. शरवर्षेण छादिते गगने यदा ॥३१॥

दिवाऽपि रात्रिसदृशं बभूव तिमिरं महत् । ऊचुः परम्परं देवा दैत्याश्चातीव विस्मिताः ॥३२॥

अदृष्टपूर्वं युद्धं वै वर्ततेऽद्य सुदारुणम् । देवर्षयोऽय गंधर्वा यक्षकिन्नरपन्नगाः ॥३३॥

विद्याधराश्चाराणाश्च विस्मयं परमं ययुः । नारदः पर्वतश्चैव प्रेक्षणार्थं स्थितौ मुनी ॥३४॥

नारदः पर्वत प्राह नेदृशं चाभवत्पुरा । तारकामुरयुद्धं च तथा वृशामुरस्य च ॥३५॥

मधुकैटभयोयुद्धं हरिणा चेदृशं कृतम् । प्रह्लादः प्रबलः शूरो यस्मान्नारायणेन च ॥३६॥

करोति सदृशं युद्धं सिद्धेनाद्भुतकर्मणा ।

व्यास उवाच

दिने दिने तथा रात्रौ कृत्वा कृत्वा पुनः पुनः ॥३७॥

चक्रतुः परमं युद्धं तौ तदा दैत्यतापसौ । नागयणस्तु चिच्छेद प्रह्लादस्य शरासनम् ॥३८॥

तरसैकेन बाणेन ग चान्यद्बनुराददे । नारायणस्तु तरसा मुक्त्वान्यं च शिलीमुखम् ॥३९॥

तदैव मध्यतश्चापं चिच्छेद लघुहस्तकः । छिन्नं छिन्नं पुनर्दैत्यो धनुरन्यत्समाददे ॥४०॥

नारायणस्तु चिच्छेद विशिलैराशु कोपितः । छिन्ने धनुषि दैत्येद्रः परिधं तु समाददे ॥४१॥

जघान धर्मजं तूष्णं बाहोर्मध्येऽतिकोपनः । समायातं स बलवान्मार्गर्णैर्नवभिर्मुनिः ॥४२॥

चिच्छेद परिधं धोरं दशभिस्तमताडयत् । गदामादाय दैत्येद्रः सर्वासमयो दृढाम् ॥४३॥

जानुदेशे जघानाशु देवं नारायणं रुषा । गदया चापि गिरिवत्संस्थितः स्थिरमानसः ॥४४॥

धर्मपुत्रोऽतिबलवान्मुमोचाशु शिलीमुखान् । गदा चिच्छेद भगवांस्तदा दैत्यपतेर्दृढाम् ॥४५॥

विस्मयं परमं जग्मु प्रेक्षका गगने स्थिताः । स तु शक्ति समादाय प्रह्लादः परवीरहा ॥४६॥

चिक्षेप तरसा क्रुद्धो बलान्नारायणोरसि । तामापतंती संबीक्ष्य बाणैर्नैकेन लीलया ॥४७॥

सप्तधा कृतवानाशु सप्तभिस्तं जघान ह । दिव्यवर्षसहस्रं तु तद्भुद्ध परमं तयोः ॥४८॥

जातं विस्मयदं राजन्सर्वेषा तत्र चाश्रमे । तदाजगाम तरसा पीतवासाश्चतुर्भुजः ॥४९॥

प्रह्लादस्याश्रम तत्र जगाद च गदाधरः । चतुर्भुजो रमाकांतो रथागदरपद्मभृत् ॥५०॥

दृष्ट्वा तमागतं तत्र हिरण्यकशिपोः सुतः । प्रणम्य परया भक्त्या प्राजलिः प्रत्युवाच ह ॥

प्रह्लाद उवाच

देवदेव जगन्नाथ भक्तवत्सल माधव ॥५१॥

कथं न जितवानाजावहमेतौ तपस्विनौ । संग्रामस्तु मया देव कृतः पूर्णं शतं समा ॥५२॥  
सुराणां न जितौ कस्मादिति मे विस्मयो महान् ।

विष्णु उवाच

सिद्धाविमो मदंशौ च विस्मयः कोऽन मारिप ॥५३॥

तापसौ न जितात्मानो नरनारायणौ जितौ । गच्छ त्व वितलं राजङ्कुर भक्तिं ममाचलाम् ५४॥  
नाम्या कुरु विरोधं त्व तापसाम्या महामते ।

व्यास उवाच

इत्याज्ञसो दैत्यराजो निर्यावसुरैः सह ।

नरनारायणौ भूयस्तपोयुक्तौ बभूवतुः ॥५५॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

सदेहोऽयं महानत्र पराशर्यं कथानके । नरनारायणौ शातो वैष्णवाशौ तपोधनौ ॥१॥

तीर्थाश्रमौ सत्त्वयुक्तौ वन्याशनपरी सदा । धर्मपुत्री महात्मानो तापसौ सत्यसंस्थितौ ॥२॥

कथं रागसमायुक्तौ जातौ युद्धे परस्परम् । संग्रामचक्रतु कस्मात्प्रयत्वा तपिमनुत्तमाम् ॥३॥

प्रह्लादेन समं पूर्णं दिव्यवर्षशतं किल । हित्वा शातिसुखं युद्धं कृतवन्तौ कथं मुनी ॥४॥

कथं तौ चक्रतुयुद्धं प्रह्लादेन समं मुनी । कथयस्व महाभाग कारणं विग्रहस्य वै ॥५॥

कामिनी वनकं कार्यं कारणं विग्रहस्य वै । युद्धबुद्धिः कथं जाता तयोश्च तद्विरक्तयोः ॥६॥

तथाविधं तपस्तप्तं ताम्या च केन हेतुना ।

मोहायं सुखभोगार्थं स्वर्गायं वा परन्तप । कृतमत्युत्कटं ताम्या तप सर्वफलप्रदम् ॥७॥

मुनिभ्यां शातचित्ताभ्यां प्राप्तं किं फलमद्भुतम् । तपसा पीडितो देह संग्रामेण पुनः पुनः ॥८॥

दिव्यवर्षशतं पूर्णं ध्रमेण परिपीडितौ । न राज्यायं धने वाऽपि न दारेषु गृहेषु च ॥९॥

क्रिमयं तु कृतं युद्धं ताम्या तेन महात्मना । निरीहं पुष्टं कस्मात्प्रकुर्याद्युद्धमोदसम् ॥१०॥

दुःखदं सर्वथा देहे जानन्धर्मं सनातनम् । सुबुद्धिं सुखदानीह कर्माणि कुर्वते सदा ॥११॥

न दुःखदानि धर्मज्ञ स्थितिरेषा सनातनी । धर्मपुत्री हरैरशौ सर्वज्ञौ सर्वभूपितौ ॥१२॥

कृतवन्तौ कथं युद्धं दुःखं धर्मविनाशकम् । त्यक्त्वा ततः समानोत्तं सुखारामं महत्फलम् ॥१३॥

संयुगं दारणं कृत्वा नैव मूर्खोऽपि वाञ्छति । श्रुतो मया यथातिस्तु च्युतः स्वर्गान्महीपतिः ॥१४॥

अहकारभवात्पापात्पातित्वात् पृथिवीतले । यज्ञवृद्धानकर्ता च धार्मिक पृथिवीपति ॥१५॥  
 शब्दोच्चारणमात्रेण पातितो वषपाणिना । अहवारमृते युद्ध न भवत्येव निश्चय ॥१६॥  
 किं फलद्व्यास्य युद्धस्य मुने पुण्यविनाशनम् ।

व्यास उवाच

राजन्ससारमूलं हि त्रिविधं परिवर्तितम् ॥१७॥  
 अहकारस्तु सर्वशैर्मुनिभिर्धर्मनिश्चये । स कथं मुनिनात्युक्तं योग्यो देहभृता किल ॥१८॥  
 कारणेन विना कार्यं न भवत्येव निश्चय । तपो दानं तथा यज्ञा सात्त्विकात्प्रभवति ते ॥१९॥  
 राजसाद्वा महाभाग तामसात्कल्हस्तथा ।  
 क्रिया स्वल्पाऽपि राजेन्द्र नाहकारं विना भवति ॥२०॥

शुभा वाऽप्यशुभा वाऽपि प्रभवत्यपि निश्चय । अहकाराद्बन्धकारी नान्योऽस्ति जगतीतले ॥२१॥  
 यनेदं रचितं विश्वं कथं तद्रहितं भवेत् । ग्रहाणां रुद्रस्तथा विष्णुरहंकारयुतास्त्वमी ॥२२॥  
 अन्येषां चैव वा घातां मुनीनां वसुधाधिप । अहकारावृतं विश्वं भ्रमतीदं चराचरम् ॥२३॥  
 पुनर्जन्म पुनर्मृत्युं सर्वं कर्मवशानुगम् । देवतिर्यङ्मनुष्याणां ससारेऽस्मिन्महीपते ॥२४॥  
 रथागवदसर्वार्थं भ्रमणं सर्वदा स्मृतम् । विष्णोरप्यवताराणां सत्या जानाति कं पुमान् २५॥  
 विततेऽस्मिस्तु ससारं उत्तमाधमयोनिषु । नारायणो हरि साक्षान्मात्स्य वपुर्हृपाश्रित ॥२६॥  
 कामठं सौकरं चैव नारसिंहं च वामनम् । युगे युगे जगन्नाथो वासुदेवो जनार्दन ॥२७॥  
 अवतारानसंख्यातान्करोति विधियत्रित । वैवस्वते महाराज सप्तमे भगवान् हरि ॥२८॥  
 मन्वतरेऽवतारान् चक्रे ताञ्छृणु तत्त्वतः । भृगुशापान्महाराज विष्णुर्देववर प्रभु ॥२९॥  
 अवताराननकास्तु कृतवानखिलेश्वर ।

राजोवाच

सदेहोऽयं महाभाग हृदये मम जायते ॥३०॥  
 भृगुणा भगवान्विष्णु कथं शप्तं पितामह । हरिणा च मुनेस्तस्य विप्रियं किं कृतं मुने ॥३१॥  
 यद्रोपाङ्गुणा शप्तो विष्णुर्देवनमस्कृतः ।

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि भृगो शापस्य कारणम् ॥३२॥  
 पुरा कश्यपदायादौ हिरण्यकशिपुर्नृप । यदा तदा सुरैः सार्धं कृतं सख्यं परस्परम् ॥३३॥  
 कृते सख्ये जगत्सर्वं व्याकुलं समजायत । हृते तस्मिन्नूपे राजा प्रह्लादं समजायत ॥३४॥  
 देवान् पीडयामास प्रह्लादं शत्रुकर्षणं । सप्तमो ह्यभवद्दोरं शक्रप्रह्लादयोस्तदा ॥३५॥



पूर्णं वर्षशत राजल्लोकविस्मयकारकम् । देवीयुद्धं कृतं चोत्रं प्रह्लादस्तु पराजितं ॥३६॥  
 निर्वेदं परमं प्राप्ता ज्ञात्वा धर्मं सनातनम् । विरोचनमुत्तं राज्ये प्रतिष्ठाप्य बलिं नृप ॥३७॥  
 जगाम स तपस्तप्तुं पर्वतं गन्धमादनं । प्राप्य राज्यं बलिं श्रीमासुरैर्वैरचकार ह ॥३८॥  
 ततः परस्परं युद्धं जातं परमदारुणम् । ततः सुरैर्जिता दैत्या इद्रेणामिततजसा ॥३९॥  
 विष्णुना च सहायतं राज्यभ्रष्टा कृता नृप । ततः पराजिता दैत्या काव्यस्य शरणं गता ॥४०॥  
 किं त्वं न कुरुषे ब्रह्मण साहाय्यं न प्रतापवान् । स्यात्तु न शक्नुमो ह्यत्र प्रविशामो रसातलम् ॥४१॥  
 यदि त्वं न सहायोऽसि ज्ञातुं मन्त्रविदुत्तम ।

व्यास उवाच

इत्युक्तं सोऽब्रवीद्दैत्याकाव्यं कारुणिको मुनि ॥४२॥

मा भैष्ट धारयिष्यामि तजसा स्वैनं भो सुरा । मन्त्रैस्तयोपधीभिश्च साहाय्यं व सदैव हि ॥४३॥  
 करिष्यामि कृतोत्साहा भवन्तु विगतज्वरा ।

व्यास उवाच

ततस्ते निर्भया जाता दैत्या काव्यस्य सश्रयात् ॥४४॥

देवं श्रुतस्तु वृत्तान्तं सर्वश्रारमुखात्किल । तत्र समस्य ते देवा शक्रेण च परस्परम् ॥४५॥  
 मन्त्रं चक्रुः सुखविग्ना काव्यमन्त्रप्रभावतः । योद्धुं गच्छामहे तूर्णं यावत्तं व्याधयन्ति वै ॥४६॥  
 प्रसह्य हत्वा शिष्टास्तु पातालं प्रापयामहे । दैत्याञ्जग्मुस्ततो देवा सरुष्टा शक्रेणाय ॥४७॥  
 जग्मुस्तान्विष्णुसहिता दानवा हरिणोदिता । वध्यमानास्तु ते दैत्या सत्रस्ता भयपीडिता ॥४८॥  
 काव्यस्य शरणं जग्मु रक्ष रक्षेति चान्नुवनं । ताञ्छुक्रु पीडितान्दृष्ट्वा देवैर्दैत्या महाबलान् ॥४९॥  
 मा भैष्टेति वचः प्राह मन्त्रोपधिबलाद्भिः । दृष्ट्वा काव्यं सुरा सर्वे त्यक्त्वा ताः प्रययुः किल ५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तथा गतेषु देवेषु काव्यस्ताप्रत्युवाच ह । ब्रह्मणा पूर्वमुक्तं यच्छृणुध्वं दानवोत्तमा ॥१॥  
 विष्णुर्दैत्यवधे युक्तीं हनिष्यति जनार्दन । वाराहरूपं सस्याय हिरण्याक्षो यथा हतः ॥२॥  
 यथा नृसिंहरूपेण हिरण्यकशिपुर्हतः । तथा सर्वान्वृतोत्साहो हनिष्यति न चायथा ॥३॥  
 न मे मन्त्रबलं सम्यक्प्रतिभाति यथा हरिम् । न तं यूयं समर्था स्य मया जाता सुरानय ॥४॥  
 तस्मात्पालं प्रतिशप्यं क्रियन्तं दानवोत्तमा । अहमद्य महादेव मन्त्रार्थं प्रव्रजामि वै ॥५॥

प्राप्य मन्त्रान्महादेवादागमिष्यामि साप्रतम् । युष्मभ्य तान्प्रदास्यामि यथार्थं दानवोत्तमा ॥६॥  
 दैत्या ऊचुः

पराजिता कथं स्यातु पृथिव्या मुनिसत्तम । शक्ता भवामोऽप्यबलास्तावत्काल प्रतीक्षितुम् ॥७॥  
 निहता बलिन सर्वे केचिच्छिष्टाश्च दानवा । नाद्य युक्ताश्च सग्रामे स्यातुमेव सुखावहा ॥८॥

शुक उवाच

यावदहं मन्त्रविद्यामानयिष्यामि शकरात् । तावद्भ्रुवद्भिः स्यातव्यं तपोयुक्तं शमन्वितं ॥९॥  
 सामदानादयं प्रोक्ता विद्वद्भिः समयोचिता । देशकालबलवीर्यज्ञात्वाशक्तिबलबुधैः ॥१०॥  
 सेवाऽथ समये कार्या शत्रूणां शुभकाम्यया । स्वशक्त्युपचये काले हृतव्यास्ते मनीषिभिः ॥११॥  
 तदद्य विनयं कृत्वा सामपूर्वं छलेन वै । तिष्ठध्वं स्वनिकेतेषु मदागमनकाक्षया ॥१२॥  
 प्राप्य मन्त्रान्महादेवादागमिष्यामि दानवा । युष्यामहं पुनर्देवान्मन्त्रमास्थाय वै बलम् ॥१३॥  
 इत्युक्त्वाऽथ भृगुस्तेभ्यो जगाम कृतनिश्चयः । महादेवं महाराजं मन्त्रार्थं मुनिसत्तम ॥१४॥  
 दानवा प्रेषयामासु प्रह्लादं सुरसन्निधौ । सत्यवादिनमव्यग्रं सुराणां प्रत्ययप्रदम् ॥१५॥  
 प्रह्लादस्तु सुरा प्राह प्रथयावनतो नृप । असुरैः सहितस्तत्र वचनं नम्रतायुतम् ॥१६॥  
 न्यस्तशस्त्रा वयं सर्वे निःसन्नाहास्तर्यैव च । देवैस्तपश्चरिष्यामः सर्वता वल्कलयुता ॥१७॥  
 प्रह्लादस्य वचं श्रुत्वा सत्याभिब्याहृतं तु ततः । ततो देवा न्यवर्तन्त विज्वरा मुदिताश्च त ॥१८॥  
 न्यस्तशस्त्रेषु दैत्येषु विनिवृत्तास्तदा सुराः । विश्रव्या स्वगृहान्गत्वा क्रीडासक्ता सुसंस्थिता ॥  
 दैत्या दम्भं समालम्ब्य तापसास्तपिसयुता । कश्यपस्याश्रमे वासं चक्रुः काव्यागमेच्छया ॥२०॥  
 काव्यो गत्वाऽथ कैलासं महादेवं प्रणम्य च । उवाच विभुना पृष्टं किं तं कायमिति प्रभु ॥२१॥  
 मन्त्रानिच्छाम्यहं देव ये न सन्ति बृहस्पतौ । पराजयाय देवानामसुराणां जयाय च ॥२२॥

न्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य सर्वज्ञं शकरं शिवं । चिंतयामास मनसा किं कर्तव्यमतं परम् ॥२३॥  
 सुरेषु द्रोहबुद्ध्याऽसौ मन्त्रार्थमिह साम्प्रतम् । प्राप्तं काव्यो गुरुस्तथा दत्तानां विजयाय च ॥२४॥  
 रक्षणीया मया देवा इति सचिन्त्यं शकरं । दुष्करं व्रतमत्युग्रं तमुवाच महेश्वर ॥२५॥  
 पूर्णं वपसहस्रं तु वणधूममवाविशरा । यदि पास्यसि भद्रं तं ततो मन्त्रानवाप्स्यसि ॥२६॥  
 इत्युक्तोऽसौ प्रणम्यशं वाढमित्यन्नवीढच । व्रतं चराम्यहं देव त्वयाऽऽज्ञप्तं सुरेश्वर ॥२७॥

न्यास उवाच

इत्युक्त्वा शकरं वायश्कारं व्रतमुत्तमम् । धूमपानरतं शान्तो मन्त्रार्थकृतनिश्चय ॥२८॥  
 ततो देवा परिज्ञात्वा काव्यं व्रतरतं तदा । दैत्यान्दम्भरताश्चैव वभूवुर्मन्त्रतत्परा ॥२९॥

विचार्य मनसा सर्वे संप्रामायाद्यता नृप । ययुर्धृतायुधास्तत्र यत्र ते दानवोत्तमाः ॥३०॥  
 तानागतान्समीक्ष्याथ सायुषान्दंशितास्तथा । आसस्ते भयसविन्ना दैत्या देवान्समंततः ॥३१॥  
 उत्पेतु. सहसा ते वै सन्नद्धान्भयकर्षिताः । अब्रुवन्वचनं तथ्यं ते देवान्बलदर्पितान् ॥३२॥  
 न्यस्तशस्त्रे भगवति आचार्यं व्रतमास्थिते । दत्त्वाभयं पुरा देवाः संप्राप्ता नो जिघांसया ॥३३॥  
 सत्यं वः क्व गतं देवा धर्मश्च श्रुतिनोदितः । न्यस्तशस्त्रा न हंतव्या भीताश्च शरणं गताः ॥३४॥

### देवा ऊचुः

भवद्भिः प्रेषितः काव्यो मंत्रार्यं कुहकेन च । तपो ज्ञानं हि युष्माकं तेन युष्याम एव हि ॥३५॥  
 सज्जा भवंतु युद्धाय संरब्धाः । शत्रुच्छिद्रेण हंतव्य एव धर्मः सनातनः ॥३६॥

### व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं दैत्या विचार्य च परस्परम् । पलायनपराः सर्वे निर्गता भयविह्वलाः ॥३७॥  
 शरणं दानवा जग्मुर्भीतास्ते काव्यमातरम् । दृष्ट्वा तानतिघततानभयं च ददावथ ॥३८॥

### काव्यमातोवाच

भेतव्यं न भेतव्यं भयं त्यजत दानवाः । मत्सन्निधौ वर्तमानान्न भीर्भवितुमर्हति ॥३९॥  
 च्छ्रुत्वा वचनं दैत्याः स्थितास्तत्र गतव्ययाः । निरायुधा ह्यसंप्रातास्तनाश्रमवरेऽसुराः ॥४०॥  
 वास्तान्विद्रुतान्बोक्ष्य दानवास्ते पदानुगाः । अभिजग्मुः प्रसह्य तानविचार्य बलाबलम् ॥४१॥  
 श्रामताः सुराः सर्वे हंतुं दैत्यान्समुद्यता । कारिताः काव्यमानाऽपि जघ्नुस्तानाश्रमस्थितान् ॥४२॥  
 न्यमानान्पुरेर्दृष्ट्वा काव्यमाताऽतिवेपिता । उवाच सर्वान्सनिद्रास्तपसा वै कराम्यहम् ॥४३॥  
 त्युक्त्वा प्रेरिता निद्रा तानागत्य पपात च । सेंद्रा निद्रावश याता देवा मूकवदास्थिता ॥४४॥  
 त्रं निद्राजितं दृष्ट्वा दोनं विष्णुरभाषत । मा त्वं प्रविश भद्र ते नये त्वा च सुरोत्तम ॥४५॥  
 एवमुत्तन्ततो विष्णुं प्रविवेश पुरंदर । निर्भयो गतनिद्रश्च बभूव हरिरक्षित ॥४६॥  
 क्षितं हरिणा दृष्ट्वा शत्रु तन गतव्यथम् । काव्यमाता ततः क्रुद्धा वचनं चेदमब्रवीत् ॥४७॥  
 त्पतंस्त्वा मक्षयामि सविष्णु वै तपोबलात् । पश्यता सर्वदेवानामोदृश मे तपाबलम् ॥४८॥

### व्यास उवाच

त्युक्तौ तु तया देवो विष्ण्वद्रो यागविद्यया । अभिभूतो महात्मानो स्त्वग्नौ तौ संवभूवतु ॥४९॥  
 वेस्मिन्नास्तु तदा देवा दृष्ट्वा तावद्विवाधितौ । चतुः किलकिलाशब्द तनस्ते दीनमानसाः ॥५०॥  
 शोषमानान्मुरान्दृष्ट्वा विष्णुं प्राह शचीपतिः । विरोपेणाभिभूतोऽस्मि त्वतोऽहं मनुसूदन ॥५१॥  
 ख्येना तस्मा विष्णो वाक्चनो न दहेद्रभो । तपसा दर्पिता दुष्टा मा विचारय माधव ॥५२॥  
 त्युक्तो भगवान्विष्णु शस्त्रेण प्रथितेन च । चक्रं सस्मार तरसा घृगा त्यक्त्वाथ माधव ॥५३॥

स्मृतमात्र तु सप्राप्त चक्र विष्णुवशानुगम । दधार च करे क्रुद्धो ववाचं शक्रनोदित ॥५४॥  
 गृहीत्वा तत्करे च न शिरश्चिच्छेद रहसा । हता दष्टा तु ता शक्रो मुदितश्चाभवत्तदा ॥५५॥  
 देवाश्चातीव सतुष्टा हरिं जय जयेति च । तुष्टुवुर्मुदिता सर्वे सजाता विगतज्वरा ॥५६॥  
 इद्रविष्णु तु सजातौ तत्क्षणाद्दृदयव्ययौ । स्त्रीवधाच्छकमानौ तु भृगो शाप दुरत्ययम् ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे एकादशोऽध्याय ॥११॥

### अथ द्वादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

त दष्टा तु वध घोर चुक्रोध भगवा भृगु । वपमानोऽतितु खार्तं ७ प्रोवाच मधुसूदनम् ॥१॥

भृगुरुवाच

अकृत ते कृत विष्णो जान पाप महामत । वधोऽय विप्रजाताया मनसा कतुमक्षम ॥२॥  
 आख्यातस्त्व सत्त्वगुण स्मृतो ब्रह्मा च राजस । तथाऽसौ तामस दाभुविपरीत कथ स्मृतम् ॥३॥  
 तामसस्त्व कथ जात कृत कर्मातिनिन्दितम् । भवध्या स्त्री त्वया विष्णो हता कस्मानिरागसा ॥४॥  
 शपामि त्वा दुराचार किमयत्प्रकरोमि त । विधुरोऽह कृत पाप त्वयाऽह शक्रकारणात् ॥५॥  
 न शपेऽह तथा शक्र शपे त्वा मधुसूदन । सदा छलपरोऽसि त्व कीटयोनिदुराशय ॥६॥  
 ये च त्वा सार्विक प्राहुस्त मूर्खां मुनय किल । तामसस्त्व दुराचार प्रत्यक्ष मे जनार्दन ॥७॥  
 अवतारा मृत्युलाके सतु मच्छापसभवा । प्रायो गर्भभव दु खं भुक्व पापाज्जनार्दन ॥८॥

व्यास उवाच

ततस्तनाथ शापेन नष्टे धर्मे पुन पुन । लोकस्य च हितार्थाय जायत मानुषेष्विह ॥९॥

राजोवाच

भृगुभार्या हता तत्र चक्रेणामिततजसा । गाहस्थ्य च पुनस्तस्य कथ जात महात्मन ॥१०॥

व्यास उवाच

इति शप्त्वा हरिं रोपात्तदादाय शिरस्स्वरन । काय सयोज्य तरसा भृगु प्रोवाच कायवित ॥११॥  
 अद्य त्वा विष्णुना देवि हता सजीवयाम्यहम् । यदि कृत्स्नो मया धर्मो ज्ञायत चरितोऽपि वा ॥१२॥  
 तेन सत्यं जीवत यदि सत्यं ब्रवीम्यहम् । पश्यतु देवता सर्वा मम तजोबल महत् ॥१३॥  
 अद्भिस्ता प्रोक्ष्य शीताभिर्जोवियामि तपोबलात् । सत्यं शौचं तथा वदा यदि म तपसो बलम् ॥१४॥

व्यास उवाच

अद्भिः सप्रोक्षिता देवी सद्य सजीविता तदा । उत्थिता परमप्रीता भृगोभार्या शुचिस्मिता ॥१५॥

ततस्ता सर्वभूतानि दृष्ट्वा सुप्तोऽस्मिन्मिव । साधु साध्विति त ता तु तुष्टुवु सर्वतो दिशम् १६॥  
 एवं सजीविता तेन भृगुणा वरुणिनी । विस्मय परम जग्मुर्देवा सेंद्रा विलोक्य तत् १७॥  
 इंद्र सुरानयोश्च मुनिना जीविता सती । काव्यस्तप्त्वा तपो धार किं करिष्यति मववित् ॥

व्यास उवाच

गता निद्रा सुरेन्द्रस्य देहेऽक्षेममभून्नृप । स्मृत्वा काव्यस्य वृत्तात् मन्त्रार्थमतिदारुणम् ॥१९॥  
 विमृश्य मनसा शक्रो जयती स्वसुता तदा । उवाच कन्या चार्धगी स्मितपूर्वमिद वच ॥२०॥  
 गच्छ पुत्रि मया दत्ता काव्याय त्व तपस्विने । समाराध्य तन्वगि मत्कृत्ने त वश कुरु ॥२१॥  
 उपचारैर्मुनिस्तैस्तै समाराध्य मन प्रियै । भय मे तरसा गत्वा हर तत्र वराश्रमे ॥२२॥  
 सा पितुर्वचन श्रुत्वा तत्रागच्छन्मनोरमा । तमपश्यद्विशाखाक्षी पिबत् धूममाश्रमे ॥२३॥  
 तस्य देह समालोक्य स्मृत्वा वाक्य पितुस्तदा । कदलीदलमादाय वीजयामास त मुनिम् ॥२४॥  
 निर्मलं शीतल वारि समानीय सुवासितम् । पानाय कल्पयामास भक्त्या परमया लघु ॥२५॥  
 छाया वन्नातपत्रेण भास्करे मन्वगे सति । रचयामास तन्वगी स्वय धर्मे स्थिता सती ॥२६॥  
 फलान्यानीय दिव्यानि पत्रवानि मधुराणि च । मुमोचाग्रे मुनेस्तस्य भक्षयार्थं विहितानि च ॥२७॥  
 कुशा प्रादेशमात्रा हि हरिता शुकमनिभा । दधाराप्रेऽथ पुष्पाणि नित्यकर्मसमृद्धये ॥२८॥  
 निद्रार्थं कल्पयामास सस्तर पल्लवान्वितम् । तस्मिन्मुनी चादरस्था चकार षड्जन शनै ॥२९॥  
 हावभावादिक किंचिद्विकारजनन च तत् । न चकार जयती सा शापभोता मुनेस्तदा ॥३०॥  
 स्तुति चकार तन्वगी गोमिस्तस्य महात्मन । सुभापिष्यनुकूलाभि प्रीतिकर्त्रीरिरप्सुत ॥३१॥  
 प्रवृद्धे जल्मादाय दधाराचमनाय च । मनोऽनुकूल सतत कुर्वन्ती व्यचरत्तदा ॥३२॥  
 इंद्रोऽपि सेवकास्तत्र प्रेषयामास चातुर । प्रवृत्तं ज्ञातुकामो वै मुनेस्तस्य जितात्मन ॥३३॥  
 एव बहूनि वर्षाणि परिचर्यापराऽभवत् । निर्विकारा जितशोधा ब्रह्मचर्यपरा सती ॥३४॥  
 पूर्णं वर्षसहस्रे तु परितुष्टो महेश्वर । वरेण छदयामास काव्य प्रति मनोहर ॥३५॥

ईश्वर उवाच

यच्च किंचिदपि ब्रह्मन्विद्यते भृगुनदन । प्रतिपश्यसि यत्सर्वं तच्च वाच्य न कस्यचित् ३६॥  
 सर्वाभिभावकत्वेन भविष्यसि न सशय । अवध्य सर्वभूताना प्रजयश्च द्विजोत्तम ॥३७॥

व्यास उवाच

एव दत्त्वा वराञ्छभुस्तर्नवानरपीयत । काव्यस्नामय सर्वोद्य जयती वाक्यमब्रवीत् ॥३८॥  
 काऽपि कस्यासि सुर्याणि शूहि किं ते चिकीर्षितम् । विमर्षमिह सप्राप्ता कार्यं वद वरोह मे ॥३९॥  
 किं वाछसि कगोम्यद्य दुष्कर चेत्सुलोचने । प्रीतोऽस्मि त्वत्कृतेनाद्य धर वरय सुप्रते ॥४०॥

ततः सा तु मुनिं प्राह जयती मुदितानना । चिकीर्षित मे भगवंस्तपसा ज्ञानुमर्हसि ॥४१॥

व्यास उवाच

ज्ञात मया तथापि त्वं ब्रूहि यन्मनसेष्वितम् । करोमि सर्वथा भद्रं प्रीतोऽस्मि परिचर्यया ॥४२॥

जयत्युवाच

शत्रुस्याहं सुता ब्रह्मन्पित्रा तुभ्यं समर्पिता । जयती नामतश्चाह जयतावरजा मुने ॥४३॥

सकामाऽस्मि त्वयि विभो वाञ्छितं कुरु मेऽधुना । रंस्ये न्वया महाभाग धर्मतः प्रीतिपूर्वकम् ॥४४॥

शुक्र उवाच

मया सह त्वं सुश्रोणि दश वर्षाणि भामिनि । सर्वैर्भूर्तैरदृश्या च रमस्वेह यदृच्छया ॥४५॥

व्यास उवाच

एवमुक्त्वा गृहं गत्वा जयत्या पाणिमुद्रहन् । तथा सहावसद्देव्या दश वर्षाणि भार्गव ॥४६॥

अदृश्य सर्वभूतानां मायया सवृतं प्रभु । दैत्यास्तमागतं ध्रुत्वा कृतार्थं मन्त्रसयुतम् ॥४७॥

अभिजग्मुर्गृहे तस्य मुदितास्त दिदृक्षवः । नापश्यन्ममाणं ते जयत्या सह सयुतम् ॥४८॥

तदा विमनसं सर्वे जाता भग्नेद्यमाश्च ते । चिन्तापरातिदीनाश्च वीक्षमाणा पुनः पुनः ॥४९॥

अदृष्ट्वा तं तु सवृत्तं प्रज्जिज्जग्मुर्गन्धर्गास्तु । स्वगृहान्दैत्यवर्षास्ते चिन्ताविष्टा भयातुरा ॥५०॥

रममाणं तथा ज्ञात्वा शत्रुः प्रोवाच तं गुरुम् । ब्रूहस्पतिं महाभागं किं कर्तव्यमतः परम् ॥५१॥

गच्छाद्य दानवान्ब्रह्मन्मायया त्वं प्रलोभय । अस्माकं कुरु कार्यं त्वं बुद्ध्या संचित्य मानद ॥५२॥

तच्छ्रुत्वा वचनं काव्यं रममाणं सुसवृतम् । ज्ञात्वा तद्रूपमास्थाय दैत्यान्प्रति ययौ गुरु ॥५३॥

गत्वा तत्रातिभक्त्याऽसौ दानवान्समुपाह्वयत । आगतास्तेऽसुरा सर्वे ददृशुः काव्यमग्रतः ॥५४॥

प्रणम्य संस्थिता सर्वे काव्यं मत्वाऽतिमोहिताः । न विदुस्ते गुरोर्मायां काव्यरूपविभाविनीम् ॥५५॥

तानुवाच गुरुः काव्यरूपं प्रच्छन्नमायया । स्वागतं मम याज्यानां प्राप्तोऽहं वो हिताय वै ॥५६॥

अहं वो बोधयिष्यामि विद्यां प्राप्ताममायया । तपसा तोषितं शत्रुर्भुङ्क्त्वत्कल्याणहेतवे ॥५७॥

तच्छ्रुत्वा प्रीतमनसो जातास्ते दानवोत्तमाः । कृतकार्यं गुरुं मत्वा जहृपुस्ते विमोहिताः ॥५८॥

प्रणेमुस्ते मुदा युक्ता निरातका गतव्यथा । देवेभ्यश्च भयं त्यक्त्वा तस्युः सर्वे निरामया ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

राजोवाच

किं कृतं गुरुणा पश्चाद्भृगुरूपेण वर्तता । छलेनैव हि दैत्यानां पीरोहित्येन घीमता ॥१॥

गुरु सुराणामनिश सर्वविद्यानिधिस्तथा । सुतागिरस एवासौ स कथ छलकृन्मुनि ॥२॥  
 धर्मशास्त्रेषु सर्वेषु सत्यधर्मस्य कारणम् । कथित मुनिभिर्येन परमात्माऽपि लभ्यते ॥३॥  
 वाचस्पतिस्तथा मिथ्या वक्ता चेद्दानवान्प्रति । क सत्यवक्ता ससारे भविष्यति गृहाश्रमी ॥४॥  
 आहारादधिक भोज्य ब्रह्माण्डविभवेऽपि न । तदर्थं मुनयो मिथ्या प्रवर्तन्ते कथ मुने ॥५॥  
 शब्दप्रमाणमुच्छेद शिष्टाभावे गत न किम् । छलकर्मप्रवृत्ते वाऽविगीतत्व गुरो कथम् ॥६॥  
 देवा सत्त्वसमुद्भूता राजसा मानवा स्मृता । तिर्यचस्तामसा प्रोक्ता उत्पत्तो मुनिभि किल ७॥  
 अमराणा गुरु साक्षान्मिथ्यावादी स्वय यदि । तदा क सत्यवक्ता स्याद्राजसस्तामस पुन ॥८॥  
 क्व स्थितिस्तस्य धर्मस्य सदेहोऽय ममात्मन । का गति सर्वजन्तूना मिथ्याभूते जगत्त्रये ॥९॥  
 हरिर्ब्रह्मा शचीकान्तस्तथाऽन्ये सुरसत्तमा । सर्वे छलविधौ दत्ता मनुष्याणा च का कथा ॥१०॥  
 कामक्रोधामिसन्तसा लोभोपहतचेतस । छले दशा सुरा सर्वे मुनयश्च तपोधना ॥११॥  
 वसिष्ठो वामदेवश्च विश्वामित्रो गुरस्तथा । एते पापरता वाऽत्र गतिर्धर्मस्य मानव ॥१२॥  
 इन्द्रोऽग्निश्चन्द्रमा वेधा परदारभिलम्पटा । आर्यत्व भुवनेष्वप्यु स्थित कुन मुने वद ॥१३॥  
 वचन कस्य मतव्यमुपदेशधियाऽनघ । सर्वे लोभाभिभूतास्त देवाश्च मुनयस्तथा ॥१४॥

### व्यास उवाच

किं विष्णु किं शिवो ब्रह्मा मधवा किं बृहस्पति । देहवान प्रभवत्येव विकारं सयुत सदा ॥१५॥  
 रागी विष्णु शिवो रागी ब्रह्माऽपि रागसयुत । “रागवान्किमकृत्य वै न करोति नराधिप” ॥  
 रागवानपि चातुर्याद्विदेह इव लक्ष्यते ॥१६॥  
 सम्प्राप्ते सकटे सोऽपि गुणं सम्वाध्यते किल । कारणाद्रहित कार्यं कथ भवितुमर्हति ॥१७॥  
 ब्रह्मादीना च सर्वेषा गुणा एव हि कारणम् । पञ्चविंशत्समुद्भूता देहास्तपा न चान्यथा ॥१८॥  
 काले मरणधर्मास्ते सन्दह कोऽन ते नृप । परोपदेशे विस्पष्ट शिष्टा सर्वे भवन्ति च ॥१९॥  
 विप्लुतिर्ह्यविरोपेण स्वकार्ये समुपस्थिते । काम क्रोधस्तथा लोभद्रोहाहकारमत्सरा ॥२०॥  
 देहवान्क परित्यक्तुमीधो भवति तान्युन । ससारोऽय महाराज सदैवैवविध स्मृत ॥२१॥  
 नायथा प्रभवत्येव शुभाशुभमय किल । कदाचिद्भ्रूगवान्विष्णुस्तपश्चरति दारुणम् ॥२२॥  
 कदाचिद्विधियायजान्वितनोति सुराधिप । कदाचित्तु रमारङ्गरञ्जित परमेश्वर ॥२३॥  
 रमते किल वैकुण्ठे तद्गयास्तरुणो विभु । कदाचिद्दानवै सार्धं युद्ध परमदारुणम् ॥२४॥  
 करोति करुणासि धुस्तदाणापीडितो भृशम् । कदाचिज्जयमाप्नोति देवात्सोऽपि पराजयम् २५॥ ;  
 सुखदुःखाभिभूतोऽयौ भवत्येव न सशय । रोपे शोते कदाचिद्वै योगनिद्रासमावृत । २६॥  
 काले जागति विश्वात्मा स्वभावप्रतिबोधित । सर्वो ब्रह्मा हरिश्चेति इन्द्राद्या ये सुरास्तथा ॥२७॥

मुनयश्च विनिर्माणं स्वायुपो विचरन्ति हि । निशावसाने सजाते जगत्स्थावरजगमम ॥२८॥  
 म्रियते नान सन्देहो नृप किञ्चित्कदापि च । स्वायुपोऽन्ते पद्मजाद्या क्षयमृच्छति पार्थिव ॥२९॥  
 प्रभवन्ति पुनर्विष्णुहरस्राकादय सुरा । तस्मात्कामादिकान्भावान्देहवान्प्रतिपद्यते ॥३०॥  
 नात्र ते विस्मय कार्य कदाचिदपि पार्थिव । ससारोऽय तु सदग्ध कामनोधादिभिर्नृप ॥३१॥  
 दुर्लभस्तद्विनिर्मुक्तं पुरुष परमार्थवित् । यो विभेतीह ससारे स क्षारात् करोत्यपि ॥३२॥  
 विमुक्त सर्वसगेभ्यो विचरत्यविशकत । तस्मादवहृम्पतेर्भार्या शशिनालभिता पुन ॥३३॥  
 गुरुणालम्बिता भार्या तथा भ्रातुर्यवीयस । एव ससारचक्रेऽभिमन्नागलोभादिभिर्वृत ॥३४॥  
 गार्हस्थ्यं च समास्थाय कथं मक्तो भवेत्तर । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन हित्वा ससारसारताम् ॥३५॥  
 आराधयेन्महेशानी सच्चिदानन्दरूपिणीम् । तन्मायागुणतश्छेत्त जयदेतच्चराचरम् ॥३६॥  
 भ्रमत्युन्मत्तवत्सर्वं मदिरामत्तवन्नृप । तस्या आराधनेनैव गुणान्सर्वान्विमृश च ॥३७॥  
 मुक्तिं भजेत मतिमानान्य पथास्त्वित पर । आराधिता महेशानी न यावत्कुरुते कृपाम् ॥३८॥  
 तावद्भवेत्सुख कस्मात्कोन्मोऽस्ति दयया युत । करुणासागरामेता भजेत्तस्मादमायया ॥३९॥  
 यस्यास्तु भजनेनैव जीवमुक्तत्वमश्नुते । मानुष्य दुर्लभं प्राप्य सेविता न महेश्वरी ॥४०॥  
 नि श्रेणिकाप्राप्ततिता अथ इत्येव विचहे । अहकारावृत विश्व गुणत्रयसमन्वितम् ॥४१॥  
 असत्येनापि सम्बद्धं मुच्यते कथमन्यथा । हित्वा सर्वं तत् सर्वं समेच्या भुवनेश्वरी ॥४२॥

### राजोवाच

किं कृतं गुरुणा तं काव्यरूपधरेण च । कदा शुक्रं समायातस्तन्मे ब्रूहि पितामह ॥४३॥

### व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यत्कृतं गुरुणा तदा । कृत्वा काव्यस्वरूपं च प्रच्छन्नेन महात्मना ॥४४॥  
 गुरुणा बोधिता दैत्या मत्वा काव्यं स्वकं गुरम । विश्वासं परमं कृत्वा वभूवुस्तन्मयास्तदा ॥४५॥  
 विद्यार्थं शरणं प्राप्ता भृगु मत्वाऽतिमोहिता । गुरुणा विप्रलब्धास्ते लोभात्को वान्मुह्यति ४६॥  
 दर्शवर्षात्मके काले सम्पूर्णसमये तदा । जयत्या सह श्रीडित्वा काव्यो याज्यान्चितयत् ४७॥  
 आशया मम मार्गं ते पश्यन्त सस्थिता किल । गत्वा तान् वै प्रपश्येऽहं याज्यान्तिभयानुरान् ॥४८॥  
 मा देवेभ्यो भयं तेषां मद्भ्रान्तानां भवेदिति । सचित्यं बुद्धिमास्थाय जयती प्रत्युवाच ह ॥४९॥  
 देवानेवोपसयान्ति पुत्रा मे चारुलोचने । समयस्तेऽद्य सपूर्णो जातोऽयं दशवार्षिक ॥५०॥  
 तस्माद्गच्छाम्यहं दवि द्रष्टुं याज्यान्मुमक्ष्यमे । पुनरेवागमिष्यामि तवान्तिकमनुदुत ॥५१॥  
 तथेति तमुवाचाथ जयन्ती धर्मवित्तमा । यथेष्टं गच्छ धर्मज्ञं न ते धर्मं विलोपये ॥५२॥  
 तच्छ्रुत्वा वचनं काव्यो जगाम त्वरितस्ततः । अपश्यद्दानवानां च पार्थं वाचस्पतिं तदा ॥५३॥



छत्ररूपधर सौम्य बोधयत छलेन तान । जैन धर्मं कृत स्वेन यज्ञनिदापर तथा ॥५४॥  
 भो देवरिपव सत्य ब्रवीमि भवता हितम् । अहिंसा परमो धर्मो हतव्या ह्याततामिन ॥५५॥  
 द्विर्जभोगरतंबेदे दक्षित हिमन पगो । जिह्वास्वादपरं धाममहिंसैव परा मना ॥५६॥  
 एवविधानि वाक्यानि वेदशास्त्रपराणि च । ब्रुवाण गुरुमाकर्ष्य विस्मितोऽसौ भृगो सुत ॥५७॥  
 चिंतयामास मनसा मम द्वेष्यो गुरु किल । वचिता किल धूर्तेन याज्या मे नात्र सशय ॥५८॥  
 घिग्लोभ पापबोज वै नरकद्वारमूर्जिनम् । गुरुरप्यनृत नून प्रेरितो येन पाप्मना ॥५९॥  
 प्रमाण वचन यस्य सोऽपि पाखण्डधारक । गुरु सुराणा सर्वेषा धर्मशास्त्रप्रवर्तक ॥६०॥  
 किं किं न लभते लौभात्मलिनीकृतमानस । अयोऽपि गुरुगप्येव जात पाखण्डपण्डित ॥६१॥  
 शैलूपचेष्टित सर्वं परिगृह्य द्विजोत्तम । वचयत्यतिसमूढान्दैत्यान् याज्यान्ममाप्यसौ ॥६२॥  
 इति श्रीदेवाभागवत महापुराणे चतुर्थस्कन्धे त्रयोदशोऽध्याय ॥१३॥

### अथ चतुर्दशोऽध्यायः

#### न्यास उवाच

इति सचित्र्य मनसा तानुवाच हसन्निव । वचिता मत्स्वरूपेण दैत्या किं गुरुणा किल ॥१॥  
 अह काव्यो गुरुश्राय देवकार्यप्रसाधक । अनन वचिता यूय मद्याज्या नात्र सशय ॥२॥  
 मा श्रद्धध्व वचोऽस्वार्या दामिकोऽय मदाकृति ।  
 अनुगच्छत मा याज्यास्त्यजर्तेन बृहस्पतिम् ॥३॥  
 इत्याकर्ष्य वचस्तस्य दृष्ट्वा तौ सदृशौ पुन । विस्मय परम जगम काव्योऽयमिति निश्चिता ॥४॥  
 स तावीक्ष्य मुसभ्रातान्गुर्ध्वोक्त्रयमुवाच ह । गुरुर्वो वचयत्येव मद्रूपोऽय बृहस्पति ॥५॥  
 प्राप्तो वचयितु युष्मान्देवकार्यार्थसिद्धय । मा विश्वास वचस्पस्य कुरुध्व दैत्यसत्तमा ॥६॥  
 प्राप्ता विद्या मया दम्भोर्युष्मानघ्यापयामि ताम् । देवम्यो विजय नून करिष्यामि न सशय ॥७॥  
 इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्य काव्यरूपधरस्य त । विश्वास परम जग्मु काव्योऽयमिति निश्चयात् ॥८॥  
 काव्येन बहुधा तत्र बोधिता किल दानवा । बुबुधुर्न गुरोर्मायामोहिता कालपययात् ॥९॥  
 एव ते निश्चय कृत्वा ततो भार्गवमब्रुवन् । अय गुरुर्नो धर्मात्मा बुद्धिदश्च हिते रत ॥१०॥  
 दश वर्षाणि सततमय न शास्ति भार्गव । गच्छ त्व कुहको भासि नास्माक गुरुरप्युत ॥११॥  
 इत्युक्त्वा भार्गव मूढा निर्भर्त्स्यं च पुन पुन । जगूहस्त गुरु प्रीत्या प्रणिपत्याभिवाद्य च ॥१२॥  
 बाव्यस्तु तमयान्दृष्ट्वा चुकोपाय शशाप च । दैत्यान्विबोधितान्मत्वा गुरुणा चातिवचितान् ॥१३॥  
 यस्मान्मया बोधिता वै गूह्योपुर्नं च मे वच । तस्मात्प्रनष्टज्ञा वै परामवमवाप्यय ॥१४॥  
 मदवशाफलं काम स्वल्पे काले ह्यवाप्स्यथ । तदाऽस्य कपट सर्वं परिज्ञात भविष्यति ॥१५॥

इत्युक्त्वाऽसौ जगामाशु भार्गवः क्रोधसंयुतः । बृहस्पतिर्मुदं प्राप्य तस्यौ तत्र समाहितः ॥१६॥  
 ततः शतान्गुरुर्जात्वा दैत्यास्तान्भार्गवेण हि । जगाम तरसा त्यक्त्वा स्वरूपं स्वं विधाय च १७॥  
 गत्वोवाच तदा शक्रं कृतं कार्यं मया ध्रुवम् । शप्ताः शुक्रेण ते दैत्या मया त्यक्ताः पुनः किल ॥  
 निराधाराः कृता नूनं यतध्वं सुरसत्तमाः । मंत्रामाय महाभाग शापदग्धा मया कृताः ॥१९॥  
 इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं मधवा मुदमासवान् । जहृपुश्र सुराः सर्वे प्रतिपूज्य बृहस्पतिम् ॥२०॥  
 संग्रामाय मतिं चक्रुः संविचार्य मियः पुनः । निर्ययुर्मिलिताः सर्वे दानवाभिमुखाः सुराः ॥२१॥  
 सुरान्समुद्यताञ्ज्ञात्वा कृतोद्योगान्महाबलान् । अन्तर्हितं गुरुं चैव बभूवुश्चितयान्विताः ॥२२॥  
 परस्परमथोचुस्ते मोहितास्तस्य मायया । संप्रसाद्यो महात्मा च यातोऽसौ नष्टमानसः ॥२३॥  
 वंचयित्वा गतः पापो गुरुः कपटपंडितः । भ्रातृस्त्रीलंभनः प्रायो मलिनोऽन्तर्बहिः शुचिः २४॥  
 किं कुर्मः क्व च गच्छामः कथं कान्य प्रकोपितम् । कुर्वामिहि सहायार्थं प्रसन्नं हृष्टमानसम् ॥२५॥  
 इति संचित्य ते सर्वे मिलिता भयकपिताः । प्रह्लादं पुरतः कृत्वा जग्मुस्ते भार्गवं पुनः ॥२६॥  
 प्रणेमुक्षरणौ तस्य मुनिर्मानिभूतस्तदा । भार्गवस्तानुवाचाथ रोपसंरक्तलोचनः ॥२७॥  
 मया प्रबोधिता यूयं मोहिता गुरुमायया । न गृहीत वचो योग्यं तदा याज्या हितं शुचि २८॥  
 तदाऽवगणितश्चाहं भवद्भिस्तदशं गतैः । प्राप्तं नूनं मदोन्मत्तैर्ममावमानजं फलम् ॥२९॥  
 तत्र गच्छत सद्भ्रष्टा यत्रासौ कपटाकृतिः । वचकः सुरकार्यार्थी नाहं तद्वद्धि वचकः ॥३०॥

### न्यास उवाच

एवं ब्रुवंतं शुक तु वाक्यसदिग्धया गिरा । प्रह्लादस्यं तदोवाच गृहीत्वा चरणौ ततः ॥३१॥

### प्रह्लाद उवाच

भार्गवाद्य समाधातान्याज्यानस्मास्तथातुरान् । त्यक्तु नार्हसि सर्वज्ञ त्वद्विज्ञास्तनयान् हि नः ३२॥  
 गते त्वयि तु मंत्रार्थं शैलूषेण दुरात्मना । त्वद्वेषमधुरालापैर्वयं तेन प्रवचिताः ॥३३॥  
 अज्ञानकृतदोषेण नैवं कुप्यति शातिमान् । सर्वशस्त्व विजानासि चित्तं नः प्रवणं त्वति ॥३४॥  
 ज्ञात्वा नस्तपसा भावं त्यज कोपं महामते । ब्रुवंति मुनयः सर्वे क्षणकोपा हि साधवः ॥३५॥  
 जलं स्वभावतः शीतं बहूधातपसमागमात् । भवत्युष्णं वियोगाच्च शीतत्वमनुगच्छति ॥३६॥  
 क्रोधश्चाडालरूपो वै त्यक्तव्यः सर्वथा बुधैः । तस्माद्रोपं परित्यज्य प्रसादं कुरु सुव्रत ॥३७॥  
 यदि न त्यजसि क्रोधं त्यजस्यस्मान्पुद्गुःखितान् । त्वया त्यक्ता महाभाग गमिष्यामो रसातलम् ३८॥

### न्यास उवाच

प्रह्लादस्य वचः श्रुत्वा भार्गवो ज्ञानचक्षुषा । विलोक्य सुमना भूत्वा तानुवाच हसन्निव ॥३९॥

न भेतव्यं न गतव्यं दानवा वा रसातलम् । रक्षयिष्यामि वो याज्यान्मन्त्रैरवित्तयै किल ॥४०॥  
 हितं सत्यं ब्रवीम्यद्य ऋणुष्व तत्तु निश्चयम् । वचनं मम धर्मज्ञा श्रुतं यद्व्रह्मणं पुरा ॥४१॥  
 अवश्यं भाविनो भावा प्रभवति शुभाशुभा । देवं न चान्यथा कर्तुं क्षमं कोऽपि धरातले ॥४२॥  
 अद्य मदबला यूयं कालयोगादसशयम् । देवैर्जिता मङ्गुच्छापि पातालं प्रतिपत्स्यथ ॥४३॥  
 प्राप्तं पर्यायकालो व इति ब्रह्माऽम्यभापत । भुक्तं राज्यं भवद्भिश्च पूर्णं सर्वं समृद्धिमत् ॥४४॥  
 पुणानि दश पूर्णानि देवानाक्रम्य मूर्धनि । देवयोगाच्च युष्माभिर्भुक्तं त्रैलोक्यमूर्जितम् ॥४५॥  
 सार्वणिके मनो राज्यं पुनस्तत्तु भविष्यति । पौत्रस्त्रैलोक्यविजयी राज्यं प्राप्स्यति ते बलि ४६॥  
 यदा वामनरूपेण हृतं देवेन विष्णुना । तदैव च भवत्यौत्र प्रोक्तो देवेन जिष्णुना ॥४७॥  
 हृतं येन बले राज्यं देववाछार्यसिद्धये । त्वमिन्द्रो भविता चाग्रे स्थिते सार्वणिके मनौ ४८॥

### भागव उवाच

इत्युक्तो हरिणा पौत्रस्तव प्रह्लादं साप्रतम् । अदृश्यं सर्वभूतानां गुप्तश्चरति भीतवत् ॥४९॥  
 एकता वासवेनासौ बलिर्गर्दभरूपभाक् । शून्ये गृहे स्थितं कामं भयभीतं शतक्रतो ॥५०॥  
 दृष्ट्वा बहुधा तनं वासवेन बलिस्तदा । किमयं गर्दभरूपं कृतवान्दैत्यपुंगव ॥५१॥  
 मोक्ता त्वं सर्वलोकस्य दैत्यानां च प्रशासिता । “न लज्जा खररूपेण तव राक्षससत्तम ॥”  
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दैत्यराजो बलिस्तदा ॥५२॥

प्रोवाच वचनं शरुं कोऽत्र शोकं शतक्रतो । यथा विष्णुर्महातेजा मत्स्यकच्छपता गत ॥५३॥  
 तथाऽहं खररूपेण संस्थितः कालयोगतः । यथा त्वं कमले लीनं संस्थितो ब्रह्महृत्यया ॥५४॥  
 पीडितश्च तथा ह्यद्य स्थितोऽहं खररूपधृक् । दैवाधीनस्य किं दुःखं किं सुखं पाकशासनं ॥५५॥  
 कालं करोति वै नूनं यदिच्छति यथा तथा ।

### भार्गव उवाच

इति तौ बलिदेवेशो कृत्वा सविदमुत्तमाम् ॥५६॥  
 प्रबोधं प्रापतु कामं यथास्थानं च जग्मतु । इत्येतत्ते समाख्याता मया दैवबलिष्ठता ॥  
 दैवाधीनं जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

### अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

#### व्यास उवाच

इति तस्य वचनं श्रुत्वा भार्गवस्य महात्मनः । प्रह्लादस्तु सुसहृष्टो बभूव नृपनन्दन ॥१॥

ज्ञात्वा देव वलिष्ठ च प्रह्लादस्तानुवाच ह । कृतऽपि युद्धे न जयो भविष्यति कदाचन ॥२॥  
 तदा त जयिन प्रोचुदानवा मदगविता । सग्रामस्तु प्रकतव्यो देव किं न विदामहे ॥३॥  
 निरुद्यमाना देव हि प्रधानमसुराधिप । केन दृष्ट क्व वा दृष्ट कीदृश केन निर्मितम् ॥४॥  
 तस्माद्युद्ध करिष्यामो बलमास्थाय माप्रतम । भवाग्ने दैत्यवर्यं त्व सचजोऽसि महामत ॥५॥  
 इत्युक्तस्तैस्तदा राजप्रह्लाद प्रबलारिहा । सेनानीश्च तदा भूत्वा देवान युद्धे समाह्वयत् ॥६॥  
 तैऽपि तत्रासुरान्दृष्ट्वा सग्रामे समुपस्थितान । सर्वे सभृतसभारा देवास्तासमयोधयन ॥७॥  
 सग्रामस्तु तदा घोर शक्रप्रह्लादयोरभूत् । पूर्णं वर्षशत तत्र भुनीना विस्मयावह ॥८॥  
 वर्तमाने महायुद्धे क्षत्रेण प्रतिपालिता । जयमापुस्तदा दैत्या प्रह्लादप्रमुखा नृप ॥९॥  
 तदैव द्रो गुरोर्वावयात्सर्वदु खविनाशिनीम् । सस्मार मनसा देवी मुक्तिदा परमा शिवाम ॥१०॥

## इन्द्र उवाच

जय देवि महामाय शूलधारिणि चाविके । शतषष्ठ्यगदापशखड्गहस्तऽभयप्रदे ॥११॥  
 नमस्ते भुवनेगानि शक्तिदर्शननायिके । दशतत्त्वात्मिके मातर्महाविन्दुस्वरूपिणि ॥१२॥  
 महापृण्डलिनोरूपे सच्चिदानन्दरूपिणि । प्राणान्निहोत्रविद्ये ते नमो दीपनिखात्मिके ॥१३॥  
 पञ्चकोशातरगते तुच्छे ब्रह्मस्वरूपिणि । आनन्दखलिके मात सर्वोपनिषदचित्त ॥१४॥

मात प्रसीद सुमुरी भव हीनसत्त्वास्त्रायस्व नो जननि दैत्यपराजितान् वै ।  
 त्व देवि न शरणदा भुवने प्रमाणा शक्ताऽसि दु खशमनऽखिलवीर्ययुक्ते ॥१५॥  
 ध्यायति यऽपि सुखिनो नितरा भवति दु खविता विगतशोकभयास्तथाऽन्ये ।  
 मोक्षार्थिनो विगतमानविमुक्तसंगा ससारवारिधिजल प्रतरति सत ॥१६॥  
 त्व दैवि विश्वजननि प्रथितप्रनावा मरणशायमुदिताऽऽतिहरप्रतापा ।  
 सहतुभतदस्मिन् किल कालरूपा को वत्ति तज्ज्व चरित ननु मदनुद्धि ॥१७॥  
 ब्रह्मा हरश्च हरिदशरथो हरिश्च इन्द्रो यमोऽय वरुणोऽग्निसमारणौ च ।  
 शत्रु क्षमा न मुनयोऽपि महानुभावा यस्या प्रभावमतुल निगमागमाश्च ॥१८॥  
 पञ्चाम्त एव तव भक्तिमरा महात सयारदु खरहिना सुयसिधुमन्ना ।  
 ये भक्तिभावरहिता न कदापि दु खामोघि जनिशयतरगमुमे तरति ॥१९॥  
 ये योग्यमाता शिवधामरेश्वरी शीघ्रति पया गिधिवानिषुवा ।  
 तै पूजिता त्व किल पूर्यदेह नानापहाररिति चिन्तयामि ॥२०॥  
 ये पूज्यमाना वरवारणस्या विलाशिनावुदविलासयुक्ता ।  
 सामान्तरैर्भोपनर्भ्रवन्ति मन्ये हि तैस्त्व किल पूजिताऽसि ॥२१॥

व्यास उवाच

एव स्तुता मधवता देवी विश्वेश्वरी तदा । प्रादुर्बभूव तरसा सिंहाखण्डा चतुर्भुजा ॥२२॥  
 शखचक्रगदापद्यान्विभ्रती चारुलोचना । रक्ताबरधरा देवी दिव्यमाल्यधिभूषणा ॥२३॥  
 तानुवाच सुरान्देवा प्रसन्नवदना गिरा । भय त्यजतु भो देवा श विधास्ये किलाघुना ॥२४॥  
 इत्युक्त्वा सा तदा देवी सिंहाखण्डातिमुन्दरी । जगाम तरसा तत्र यत्र दैत्या मदान्विता ॥२५॥  
 प्रह्लादप्रमुखा सर्वे दृष्ट्वा देवी पुर स्थिताम् । ऊचु परस्पर भीता किं कर्तव्यमितस्तदा ॥२६॥  
 देव नारायण चात्र संप्राप्ता चडिका किल । महिषातकरी नून चडमुडविनाशिनी ॥२७॥  
 निहृनिष्यति न सर्वान्विका नान सशय । वज्रदृष्ट्या यया पूर्वं निहतो मधुकैटभौ ॥२८॥  
 एव चिन्तानुराग वीक्ष्य प्रह्लादस्तानुवाच ह । योद्धव्य नाथ गतव्य पलाय्य दानवोत्तमा ॥२९॥  
 नमुचिस्तानुवाचाय पलायनपरानिह । हनिष्यति जगन्माता रुपिता किल हेतिभि ॥३०॥  
 तथा कुरु महाभाग यथा दुःख न जायते । व्रजामोऽर्धं व पाताल ता स्तुत्वा तदनुज्ञया ॥३१॥

प्रह्लाद उवाच

स्तौमि देवी महामाया सृष्टिस्थित्यन्तकारिणीम् । सर्वेषा जननी शक्ति भक्तानामभयकरीम् ॥३२॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा विष्णुभक्तस्तु प्रह्लाद परमाथवित् । तुष्टाव जगता धात्री कृताञ्जलिपुटस्तदा ॥३३॥  
 माला सर्पवदाभाति यस्या सर्वं चराचरम् । सर्वाधिष्ठानरूपायै तस्यै ह्रीमूर्तय नम ॥३४॥  
 त्वत्त सर्वमिद विश्वं स्यावर जगम तथा । अन्ये निमित्तमात्रास्ते कर्तारस्तव निमिता ॥३५॥  
 नमो देवि महामाये सर्वेषा जननी स्मृता । को भेदस्तव देवेषु दैत्येषु स्वकृतपु च ॥३६॥  
 मातु पुत्रेषु को भेदोऽप्यशुभेषु शुभेषु च । तथैव देवेष्वस्मासु न कर्तव्यस्त्वयाऽघुना ॥३७॥  
 यादृशास्तादृशा मात सुतास्ते दानवा किल । यतस्त्व विश्वजननी पुराणेषु प्रकीर्तिता ॥३८॥  
 तेऽपि स्वार्थपरा नून तथैव वयमप्युत । नातर दैत्यसुरयोर्भेदोऽथ मोहसम्भव ॥३९॥  
 धनदारादिभोगपु वय सत्ता दिवानिशम् । तथैव देवा देवशि को भदोऽसुरदेवयो ॥४०॥  
 तेऽपि कश्यपदायादा वय तत्सम्भाः किल । कुतो विरोधसभूतिर्जाता मातस्तवाघुना ॥४१॥  
 न तथा विहित मातस्त्वयि सवसमुद्भवे । साम्यतैव त्वया स्थाप्या देवेष्वस्मासु चैव हि ॥४२॥  
 गुणव्यतिकरात्सर्वं समुत्पन्ना सुरामुरा । गुणान्विता भवेयुस्ते वय दहभृतोऽमरा ॥४३॥  
 काम क्रोधश्च लोभश्च सर्वदेहेषु सस्थिता । वर्तन्ते सर्वदा तस्मात्कोऽविरोधी भवेज्जन ॥४४॥  
 त्वया मिथो विरोधोऽय कल्पित किल बौतुकात् । मन्यामहे विभेदेन नून युद्धदिदृक्षया ॥४५॥  
 अयथा खलु भ्रातृणा विरोध बौदृशोऽनघे । त्वचनेच्छसि चामुष्टे वीक्षितु कलह किल ॥४६॥

जानामि धर्मं धर्मज्ञे वेदिं चाहं शतक्रतुम् । तथापि कलहोऽस्माकं भोगार्थं देवि सर्वदा ॥४७॥

एकः कोऽपि न शास्ताऽस्ति संसारे त्वा विनाऽम्बिके ।

स्पृहावतस्तु कः कर्तुं क्षमते वचनं बुधः ॥४८॥

देवासुरैरयं सिधुर्मथितः समये क्वचित् । विष्णुना विहितो भेदः सुधारत्नच्छलेन वै ॥४९॥

त्वयाऽसौ कल्पितः शौरिः पालकत्वे जगद्गुरुः । तेन लक्ष्मीः स्वयं लोभाद्गृहीताऽमरसुन्दरी ॥५०॥

ऐरावतस्तथेन्द्रेण पारिजातोऽयं कामघुक् । सुरैरुच्चैश्चरुः सर्वं गृहीतं वैष्णवेच्छया ॥५१॥

अनयं तादृशं कृत्वा जाता देवास्तु साधवः । “अन्यायिनः सुरा नूनं पश्य त्वं धर्मलक्षणम् ॥”

संस्थापिता. सुरा नूनं विष्णुना बहुमानिता ॥५२॥

नूनं दैत्याः पराभूवन्पश्य त्वं धर्मलक्षणम् । क्व धर्मः कीदृशो धर्मः क्व कार्यं क्व च साधुता ॥

कथयामि च कस्याप्रे सिद्धं भैसासिकं मतम् । तार्किका युक्तिवादज्ञा विधिज्ञा वेदवादकाः ॥५४॥

उक्ताः सकर्तृकं विश्वं विवदन्ते जडात्मकाः । कर्ता भवति चेदस्मिन्संसारे वितते किल ॥५५॥

विरोधः कीदृशस्तत्र चैककर्मणि वै मिथः । वेदेनैकमतिः कस्माच्छास्त्रेष्वपि तथा पुनः ॥५६॥

नैकवाक्यं वचस्तेषामपि वेदविदा पुनः । यतः स्वार्थपरं सर्वं जगत्स्यावरजंगमम् ॥५७॥

नि.स्पृहः कोऽपि संसारे न भवेन्न भविष्यति । शशिनाऽयं गुरोर्भार्या हृता ज्ञात्वा बलादपि ॥५८॥

गौतमस्य तथेन्द्रेण जानता धर्मनिश्चयम् । गुरुणाऽनुजभार्या च भुक्ता गर्भवती बलात् ॥५९॥

शसो गर्भगतो बालः कृतश्चाधस्तथा पुनः । विष्णुना च शिररिच्छन्नं राहोश्चक्रेण वै बलात् ॥६०॥

अपराधं विना कामं तदा सत्त्ववताम्बिके । पोत्रो धर्मवतां शूरः सत्यवतपरायणः ॥६१॥

यज्वा दानपतिः शातः सर्वज्ञः सर्वपूजकः । कृत्वाऽयं वामनं रूपं हरिणा छलवेदिना ॥६२॥

वंचितोऽसौ बलिः सर्वं हृतं राज्यं पुरा किल । तथापि देवान्धर्मस्यान्प्रवदति मनोपिणः ॥६३॥

वदति चाटुषादाश्च धर्मवादाअयं गताः । एवं ज्ञात्वा जगन्नातयंयेच्छसि तथा ब्रुह ॥६४॥

शरणा दानवाः सर्वे जहि वा रक्ष वा पुनः ।

श्रीदेव्युवाच

सर्वे गच्छत पातालं तत्र वामं यथेप्सितम् ॥६५॥

दानवाः सर्वे निर्भया गतमन्यवः । बाल. प्रतोदयो सुष्माभिः कारणं न सुभेऽनुभे ॥

सुनिर्वेदपराणां हि सुखं सर्वत्र सर्वदा । श्रीलोक्यस्य च राज्येऽपि न सुखं लोभचेतसां ॥

पृतेऽपि न सुखं पूर्णं सस्पृहाणा फलैरपि । तस्मात्पयक्त्वा महीमेतां प्रयातव्य महीतलम् ॥६८॥

ममाज्ञां पुरतः कृत्वा सर्वे विगतपल्मयाः ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं देव्यान्तयेत्युक्त्वा रसातलम् ॥६९॥

प्रणम्य दानवाः सर्वे गताः शक्याऽभिरश्रिताः । अन्तर्दधे ततो देवो देवाः स्वभुवनं गताः ॥७०॥

त्यक्त्वा वैरं न्यिताः सर्वे ते तदा देवदानवाः । एतदाख्यानमखिलं यः शृणोति वदन्यय ॥

सर्वदुःखविनिमुक्तः प्रयाति पदमुत्तमम् ॥७१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

नृगुणापांमुनिषेष्ठ हरेच्छ्रुतवर्मण । अवतारता कथं जना बन्मिन्मन्वन्तरे विभो ॥१॥

विश्वतगद्गद् धर्मज्ञ अवतारकथा हरेः । पापनाशकरी ब्रह्मच्छ्रुता सर्वसुन्दावहाम् ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजप्रवक्ष्यामि अवतारान् हरेर्पथा । मन्मिन्मन्वन्तरे जाता युगे मन्मिन्नराधिप ॥३॥

येन स्यात् यत्रार्थं कृतं नारायणेन वै । तसर्वं नृप वक्ष्यामि सक्षेपेण तवापुना ॥४॥

धर्मस्यैवावतारोऽभूच्छ्वाशुपे मनुसन्धे । नरनारायणो धर्मपुत्री स्यातो महोत्तले ॥५॥

अथ वैवस्वताम्येऽस्मिन्त्रितीये तु युगे पुनः । दत्तापेयोऽवतारोऽथे पुत्रत्वमगमद्वरि ॥६॥

ब्रह्मा विष्णुस्य यद्वृक्षयोऽमी देवसत्तमा । पुत्रत्वमगमन्द्वास्तस्याथेभार्यया वृषा ॥७॥

अतमृदाऽधिपत्नी च सतीनामुत्तमा सती । मया सप्रार्थिता देवा पुत्रत्वमगमन्त्रय ॥८॥

ब्रह्माऽनुचोमन्यस्युः दत्तापेयो हरिः स्वयम् । दुर्वासा ऋषयोऽग्री पुत्रत्वं ते प्रथदरे ॥९॥

नृसिंहस्यावतारस्युः देवकार्यार्थमिद्वय । चतुर्थं तु युगं जातो द्विषारुषो मनोहर ॥१०॥

हिरण्यकान्ठो सम्मन्वथाप भगवान् हरिः । चत्रे स्यं नारसिंह देवानां विस्मयप्रदम् ॥११॥

बभेनियमनापाय श्रेष्ठे धेन्वापुत्र तथा । चकार स्य भगवान् वामन वदयथायुगे ॥१२॥

एतन्विना मन्वे नृपं राज्यं तस्य जहत् ह । पातारो म्वापयामास वलिं वामनस्यपु ॥१३॥

युगे चैतन्नविगोप्य वेतास्य भगवान् हरिः । जनदग्निमुनो जातो रामो नाम महाबल ॥१४॥

सविमानकर श्रीमान्वापदातो त्रिनेद्रिय । दत्तवान्मेदिनी कुन्त्यां वरयथाप महामने ॥१५॥

यो वै परसुतामास्यो हरेरद्वैतवर्मा । अवतारस्युः रात्रेऽवदित पापनाशन ॥१६॥

वेतापुगे रथोर्वधे रामो दत्तपातमत्रः । नरनारायणशौ द्रो जातो भुवि महाबलौ ॥१७॥

जानामि धर्मं धर्मज्ञे वेदिं चाह शतक्रतुम् । तथापि कल्होऽस्माक भोगार्थं देवि सर्वदा ॥४७॥

एक कोऽपि न शास्ताऽस्ति ससारे त्वा विनाऽम्बिके ।

स्पृहावतस्तु क कर्तुं क्षमते वचनं बुध ॥४८॥

देवासुरैरयं सिधुर्मयित समये क्वचित् । विष्णुना विहितो भेद सुधारत्नच्छलेन वै ॥४९॥

त्वयाऽसौ कल्पित शौरि पालकत्वे जगद्गुरु । तेन लक्ष्मी स्वयं लोभाद्गृहीताऽमरमुन्दरी ॥५०॥

ऐरावतस्तथेन्द्रेण पारिजातोऽथ कामधुक् । सुरैरुच्चैश्च वा सर्वं गृहीत वैष्णवेच्छया ॥५१॥

अनयं तादृशं कृत्वा जाता देवास्तु साधवः । “अन्यायिनं सुरा नूनं पश्य त्वं धर्मलक्षणम् ॥”

सस्थापिता सुरा नूनं विष्णुना बहुमानिना ॥५२॥

नूनं दैत्या पराभूवन्पश्य त्वं धर्मलक्षणम् । क्व धर्मं कीदृशो धर्मं क्व कार्यं क्व च साधुता ॥

कथयामि च कस्याग्रे सिद्धं मैमासिकं मतम् । तार्किका युक्तिवादज्ञा विधिज्ञा वेदवादका ॥५४॥

उक्ता सकर्तृकं विश्वं विवदते जडात्मका । कर्ता भवति चेदस्मिन्ससारे वितते किल ॥५५॥

विरोधं कीदृशस्तत्र चैककर्मणि वै मियं । वेदेनैकमतिं कस्माच्छास्त्रेष्वपि तथा पुनः ॥५६॥

नैव वाक्यं वचस्तोषामपि वेदविदा पुनः । यतः स्वार्थपरं सर्वं जगत्स्यावरजगम् ॥५७॥

निस्पृहं कोऽपि ससारे न भवेन्न भविष्यति । शशिनाऽथ गुरोर्भार्या हृता ज्ञात्वा बलादपि ॥५८॥

गौतमस्य तथेन्द्रेण जानता धर्मनिश्चयम् । गुह्याऽनुजभार्या च भुक्त्वा गर्भवती बलात् ॥५९॥

शशो गर्भगतो बालः कृतश्चापस्तथा पुनः । विष्णुना च शिरश्छिन्नं राहोश्चक्रेण वै बलात् ॥६०॥

अपराधं विना कामं तदा सत्त्ववृत्ताम्बिके । पौत्रो धर्मवता दूरं सत्त्ववतपरायण ॥६१॥

यज्वा दानपतिं दातुं सर्वज्ञं सर्वपूजकं । शृत्वाऽथ वामनं रूपं हरिणा छलवेदिना ॥६२॥

वचितोऽसौ बलिं सर्वं हतं राज्यं पुरा बलिः । तथापि दत्त्वा धर्मस्यान्वदति मनीषिण ॥६३॥

यदतिं चाट्टयादाश्च धर्मवादाज्जयं गताः । एव ज्ञात्वा जगन्मातर्धेषेच्छसि तथा कुरु ॥६४॥

शरणां दानवा सर्वे जहि वा रक्ष वा पुनः ।

### श्रादेव्युवाच

गुरोर्गच्छत पातालं तत्र वामं यथेप्सितम् ॥६५॥

गुरोर्गच्छत पातालं तत्र वामं यथेप्सितम् ॥६५॥

गुरोर्गच्छत पातालं तत्र वामं यथेप्सितम् ॥६५॥

गुरोर्गच्छत पातालं तत्र वामं यथेप्सितम् ॥६५॥

गुरोर्गच्छत पातालं तत्र वामं यथेप्सितम् ॥६५॥

ममानां पुरतः शृत्वा गुरोर्गच्छत पातालम् ॥६६॥



व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं देव्यास्तथेत्युक्त्वा रसातलम् ॥६९॥

प्रणम्य दानवा सर्वे गता शक्त्याऽभिरक्षिता । अन्तर्दधे ततो देवी देवा स्वभुवन गता ॥७०॥  
त्यक्त्वा वैरं स्थिता सर्वे ते तदा देवदानवा । एतदास्यानमखिलं यं शृणोति वदत्यथ ॥  
सर्वदुःखविनिर्मुक्तं प्रयाति पदमुत्तमम् ॥७१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

मृगुशापान्मुनिश्रेष्ठ हरेरद्भुतकर्मण । अवतारा कथं जाता कस्मिन्मन्वन्तरे विभो ॥१॥  
विस्तराद्ब्रह्म धर्मज्ञ अवतारकथा हरे । पापनाशकरी ब्रह्मच्छ्रुता सर्वसुखावहाम् ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राज प्रवक्ष्यामि अवतारान् हरेर्यथा । यस्मिन्मन्वन्तरं जाता युगे यस्मिन्नराधिप ॥३॥  
येन रूपेण यत्कार्यं कृतं नारायणेन वै । तत्सर्वं नृप वक्ष्यामि संक्षेपेण तवाधुना ॥४॥  
धर्मस्यैवावतारोऽभूच्चन्द्रधुपे मनुसभवे । नरनारायणौ धमपुत्रौ ख्यातौ महीतले ॥५॥  
अथ वैवस्वतास्येऽस्मिन्द्रितीये तु युगे पुन । दत्तात्रेयोऽवतारोऽने पुत्रत्वमगमद्धरि ॥६॥  
ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रस्त्रयोऽमी देवसत्तमा । पुत्रत्वमगमन्देवास्तस्यात्रेभ्यः कृता ॥७॥  
अनसूयाऽन्निपत्नी च सतीनामुत्तमा सती । यया सप्राथिता दवा पुत्रत्वमगमस्त्रय ॥८॥  
ब्रह्माऽभूत्सोमरूपस्तु दत्तात्रेयो हरि स्वयम् । दुर्वासा रुद्ररूपोऽसौ पुत्रत्वं ते प्रपेदिरे ॥९॥  
नृसिंहस्वावतारस्तु देवकार्यार्थसिद्धयः । चतुर्थे तु युगे जातो द्विघारूपो मनोहर ॥१०॥  
हिरण्यकशिपो सम्भ्यग्बधाय भगवान् हरि । चक्रे रूपं नारसिंहं देवानां विस्मयप्रदम् ॥११॥  
वनेनियमनार्थाय श्रेष्ठे त्रेतायुगे तथा । चकार रूपं भगवान् वामनं कश्यपामुन ॥१२॥  
छन्दवित्वा मखे भूपं राज्यं तस्य जहाग ह । पातालं स्थापयामास वलिं वामनरूपधृक् ॥१३॥  
युगे चैकानविशेऽथ त्रेताख्ये भगवान् हरि । जमदग्निमुतो जातो रामो नाम महाबल ॥१४॥  
दानियातकरं श्रीमान्स्त्ववादो जितेन्द्रिय । दत्तवामेदिनीं वृत्स्ना कश्यपाय महात्मने ॥१५॥  
यो वै परदारामाख्यो हरेरद्भुतकर्मण । अवतारस्तु राजेंद्र कथितं पापनाशन ॥१६॥  
त्रेतायुगे रघोर्वंशे रामो दशरथात्मजः । नरनारायणासौ द्वौ जातौ भुवि महाबलौ ॥१७॥

अष्टाविंशो युगे शस्तौ द्वापरेऽर्जुनशीरिणो । धराभारावतारायं जातो कृष्णार्जुनो भुवि ॥१८॥  
 कृतवंतो महायुद्धं कुरन्नेत्रेऽनिदाग्णम् । एवं युगे युगे राजप्रवतारा हरेः किल ॥१९॥  
 भवंति बहवः कामं प्रवृत्तेरनुकूपतः । प्रवृत्तेरगिलं सर्वं यशमेतज्जगत्प्रथमम् ॥२०॥  
 यथेच्छति तदेवेयं भ्रामयत्यनिनं जगत् । पुण्यस्य प्रियार्थं ना रक्षयत्यगिलं जगत् ॥२१॥  
 दृष्ट्वा पुरा हि भगवाञ्जगदेतच्चराचरम् । सर्वादि सर्वगश्चामी दुर्जयः परमोऽव्ययः ॥२२॥  
 निरालंबो निराकारो निःस्पृहश्च परात्परः । उपाधितन्त्रिणा भाति यस्याः सा प्रकृतिः परा ॥२३॥  
 उत्पत्तिकालयोगात्मा भिन्ना भाति शिवा तदा । सा विश्व कुरते कामं सा पालयति कामदा ॥२४॥  
 कल्पान्ते संहरत्येव त्रिरूपा विश्वमोहिनी । तया युक्तोऽमृजद्ब्रह्मा विष्णुः पात तयान्वितः २५॥  
 रुद्रः संहरते कामं तया समिलित शिवः । सा चैवोत्पाद्य कानुत्स्यं पुरा वै नृपमत्तमम् ॥२६॥  
 कुत्रचित्स्यापयानास दानवाना जयाय च । एवमस्मिंश्च ससारे सुवदुःमान्-ताः किल ॥

भवन्ति प्राणिनः सर्वे विधितं प्रनियंत्रिताः ॥२७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

## अथ सप्तदशोऽध्यायः

### जनमेजय उवाच

वारागनास्त्वया ख्याता नरनारायणाश्रमे । एकं नारायणं शातं कामयानाः स्मरातुराः ॥१॥  
 शतुकामस्तदा जातो मुनिर्नारायणश्च ताः । निवारितो नरेणाथ भ्रात्रा धर्मविदा नृप ॥२॥  
 किं कृतं मुनिना तेन व्यसने समुपस्थिते । ताभिः संकल्पितेनाथ कामार्थाभिर्भृशं मुने ॥३॥  
 शत्रेणोत्पादिताभिश्च बहुप्रार्थनया पुनः । याचितेन विवाहार्थं किं कृतं तेन जिष्णुना ॥४॥  
 इत्येतच्छ्रोतुमिच्छामि चरितं तस्य मोक्षदम् । नारायणस्य मे ब्रूहि विस्तरेण पितामह ॥५॥

### व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यथा तस्य महात्मनः । धर्मपुत्रस्य धर्मज्ञ विस्तरेण वदामि ते ॥६॥  
 शप्तुकामस्तु संदृष्टो नरेणाथ यदा हरिः । वारितोऽसौ समाश्वास्य मुनिर्नारायणस्तदा ॥७॥  
 शातकोपस्तदोवाच तास्तपस्वी महामुनिः । स्मितपूर्वमिदं वाक्य मधुरं धर्मनन्दनः ॥८॥  
 अस्मिञ्जनि चार्वंग्यः कृतसंकल्पवानहम् । आवाभ्या च न कर्तव्यः सर्वथा दारसंग्रहः ॥९॥  
 तस्माद्गच्छन्तु त्रिदिवं कृपां कृत्वा भमोपरि । धर्मज्ञा न प्रकुर्वन्ति व्रतभंगं परस्य वै ॥१०॥  
 शृंगारेऽस्मिन्नस्ते नूनं स्यायीभावो रतिः स्मृतः । कथं करोमि संबन्धं तदभावे सुलोचना ॥११॥  
 वारणेन विना कार्यं न भवेदिति निश्चयः । कविभिः कथितं शास्त्रे स्यायीभावो रस किल १२॥

घन्यः सुचारुसर्वांगः सभाग्योऽहं धरातले । प्रीतिपात्रं यतो जातो भवतीनामकृत्रिमम् ॥१३॥  
 भवतीभिः कृपा कृत्वा रक्षणीयं व्रतं मम । भविष्यामि महाभागाः पतिरप्यन्यजन्मनि ॥१४॥  
 अष्टाविंशो विशालाक्ष्यो द्वापरेऽस्मिन्धरातले । देवानां कार्यसिद्धयर्थं प्रभविष्यामि सर्वथा ॥१५॥  
 तदा भवत्यो महाराः प्राप्य जन्म पृथक्पृथक् । भूपतीनां सुता भून्वा पत्नीभावं गमिष्यथ ॥१६॥  
 इत्याश्वास्य हरिस्तास्तु प्रतिश्रुत्य परिग्रहम् । व्यसर्जयत्स भगवाञ्जग्मुश्च विगतज्वराः ॥१७॥  
 एवं विसर्जितास्तेन यताः स्वर्गं तदागता । शक्राय कथयामासु कारणं सकलं पुनः ॥१८॥  
 आश्रुत्य मधवा ताम्यो वृत्तात् तस्य विस्तरात् । तुष्टाव तं महात्मानं नारीर्दुष्टा तथोर्वशोः ॥१९॥

### इन्द्र उवाच

अहो धैर्यं मुने. कामं तयैव च तपोबलम् । येनोर्वश्यं स्वतपसा तादृग्गुणाः प्रकल्पिताः ॥२०॥  
 इति स्तुत्वा प्रसन्नात्मा वभूव मुरराट् तत । नारायणोऽपि धर्मात्मा तपस्यभिरतोऽभवत् ॥२१॥  
 इत्येतत्सर्वमाख्यात मुनेर्वृत्तात्तमद्भुतम् । नारायणस्य सकलं नरस्य च महामुने ॥२२॥  
 तौ हि कृष्णार्जुनौ वीरौ भूभारहरणाय च । जातौ तौ भरतश्रेष्ठ भृगोः क्षापवसादिह ॥२३॥

### राजोवाच

कृष्णावतारचरितं विस्तरेण वदस्व मे । सदेहो मम चित्तेऽस्ति तं निवारय मानद ॥२४॥  
 ययो. पुनत्वमापन्नौ हर्यन्तौ महाबली । देवकीवसुदेवौ तौ दुःखभाजौ कथं मुने ॥२५॥  
 कंसेन निगटे बद्धौ पीडितौ बहुवत्सरान् । ययोः पुत्रो हरिः साक्षात्तपसा तोषितोऽभवत् २६॥  
 जातोऽसौ मथुरामा तु गोकुले स कथं गतः । कंसं हत्वा द्वारवत्या निवास कृतवान्कथम् ॥२७॥  
 पित्रादितेवितं देशं समृद्धं पावनं त्रिलः । त्यक्त्वा देशातरेऽनार्यं गतवान्म कथं हरिः ॥२८॥  
 कुलं च द्विजशापेन कथमुत्सादित हरे । भारवतारण कृत्वा वासुदेव मनातनः ॥२९॥  
 देहं मुमोच तरसा जगाम च दिवं हरिः । पापिष्ठाना व भारेण व्याकुलाऽभूच्च मेदिनी ३०॥  
 ते हता वासुदेवेन पायैनामितकर्मणा । लुठिता यैर्हरेः पत्न्यस्ते कथं न निपातिताः ॥३१॥  
 भीष्मो द्रोणस्तथा कर्णो बाह्योकोप्यय पाथिव । वैराटोऽप्य विवर्णश्च घृष्टद्युम्नश्च पाथिव ॥३२॥  
 सोमदत्तादय सर्वे निहता समरे नृप । तेषामुत्तारितो भारश्चौराणां न हत कथम् ॥३३॥  
 कृष्णपत्न्य कथं दुःख प्राप्ता प्राणे पतिघ्नता । सदेहोऽयं मुनिश्रेष्ठ चित्ते मे परिवर्तने ॥३४॥  
 वसुदेवन्तु धर्मात्मा पुत्रदुःखेन तापितः । त्यक्तवान्म कथं प्रागानपमृत्यु जगाम ह ॥३५॥  
 पांडवा धर्मसंयुक्ताः कृष्णे च निरता सदा । ते कथं दुःखभोक्तारो ह्यभयन्मुनिसत्तम ॥३६॥  
 द्रौपदी च महाभागा कथं दुःखस्य भागिनी । वेदीमध्याच्च संजाता लक्ष्म्यशसंभवा त्रिल ॥३७॥  
 सभायां च समानीता रजोशेषसमन्यता । वाञ्छा दुःशासननाथ वैशप्रह्वणकगिता ॥३८॥

अष्टाविंशो युगे शस्तौ द्वापरैऽर्जुनशौरिणो । धराभारावतारार्यं जातो कृष्णार्जुनौ भुवि ॥१८॥  
 कृतवतो महायुद्ध कुक्षेत्रेऽनिदारुणम् । एव युग युगे राजन्वतारा हरे किल ॥१९॥  
 भवति बहव काम प्रवृत्तेरनुरूपतः । प्रकृतेरपिल सर्वं वशमेतज्जगत्प्रलयम् ॥२०॥  
 यथेच्छति तदैवेय भ्रामयद्यनिा जगत । पुरुषस्य प्रियार्यं सा रचयत्यखिल जगत ॥२१॥  
 दृष्ट्वा पुत्र हि भगवाङ्गदेतच्चराचरम् । सर्वादि सर्वगश्चात्मी दुर्गे परमाऽव्यय ॥२२॥  
 निरालम्बो निराकारो नि स्पृहश्च परात्पर । उपाधितस्त्रिधा भातियस्या मा प्रकृति परा ॥२३॥  
 उत्पत्तिकालयोगात्मा भिन्ना भाति शिवा तदा । सा विश्वं बुक्त काम सा पालयति वामना ॥२४॥  
 कल्पान्ते सहरत्येव त्रिरूपा विश्वमाहिनी । तथा युक्तोऽमृजदब्रह्मा विष्णु पाति तयान्वित २५॥  
 रुद्र सहरते काम तथा समिलित शिव । सा चैवोत्पद्य काकुत्स्थ पुरा वै नृपसत्तमम् ॥२६॥  
 कुत्रचित्स्यापयामास दानवाता जयाय च । एकमस्मिश्च ससार सुखदुःखाः-ता किल ॥  
 भवति प्राणिन सर्वे विप्रितप्रनियत्रिता ॥२७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे षोडशोऽध्याय ॥१६॥

### अथ सप्तदशोऽध्यायः

#### जनमेजय उवाच

वारागनास्त्वया ख्याता नरनारायणप्रभे । एक नारायण शात कामयाना स्मरातुरा ॥१॥  
 क्षामुकामस्तदा जातो मुनिनारायणश्च ता । निवारितो नरेणाय भ्रात्रा धर्मविदा नृप ॥२॥  
 किं कृत मुनिना तेन व्यसने समुपस्थिते । ताभि सकल्पितेनाथ कामार्याभिर्भृश मुने ॥३॥  
 शत्रेणोत्पादितामिश्च बहुप्रायनया पुन । माचितेन विवाहाद्यं किं कृत तेन जिष्णुना ॥४॥  
 इत्येतच्छ्रोतुमिच्छामि चरित तस्य मोक्षदम् । नारायणस्य मे ब्रूहि विस्तरेण पितामह ॥५॥

#### व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यथा तस्य महात्मन । धर्मपुत्रस्य धर्मज्ञ विस्तरेण वदामि ते ॥६॥  
 क्षामुकामस्तु सद्दृष्टो नरनाथ यदा हरि । वारितोऽसौ समाश्वास्य मुनिनारायणस्तदा ॥७॥  
 शातकोपस्तदोवाच तास्तपस्वी महामुनि । स्मितपूर्वमिद वाक्यं मधुर धर्मनन्दन ॥८॥  
 अस्मिञ्जनि चारुं ग्यं कृतसकल्पवानहम् । आवाभ्या च न कर्तव्यं सर्वथा दारसग्रह ॥९॥  
 तस्माद्गच्छतु त्रिदिव कृपा कृत्वा ममोपरि । धर्मज्ञा न प्रकुर्वन्ति व्रतभग परस्य वै ॥१०॥  
 शृणुपारैऽस्मिन्नेते नूनं स्थायीभावो रति स्मृत । कथं करोमि सबध तदभावे सुलोचना ॥११॥  
 वारणेन विना कार्यं न भवेदिति निश्चय । कविभि कथित शास्त्रे स्थायीभावो रस किल १२॥

तैरह पीडिता शक्र माराकाताऽक्षमा विभो । किं करोमि क्व गच्छामि चिंता मे महती स्थिता ॥८॥  
 पीडिताऽह वराहण विष्णुना प्रभविष्णुना । शक्र जानीहि हरिणा दुःखाद्दुःखतर गता ॥९॥  
 याताऽह दुष्टदैत्येन कश्यपस्यात्मजेन वै । हताऽह हिरण्याक्षण मग्ना तस्मिन्महार्णवे ॥१०॥  
 तदा सूकररूपेण विष्णुना निहतोऽप्यसौ । उद्धृताऽह वराहेण स्यापिता हि स्थिरा कृता ॥११॥  
 नोचेद्रसातले स्वस्या स्थिता स्या सुखशायिनी । न शक्नोऽस्म्यद्य देवश भार बोद्धुं दुरात्मनाम् ॥१२॥  
 अग्रे दुष्ट समायाति ह्यष्टाविंशस्तया कलि । तदाऽह पीडिता शक्र गताऽस्म्याशु रसातलम् ॥१३॥  
 तस्मात्त्व देवदेवेश दुःखरूपार्णवस्य च । पारदो भव भार मे हर पादौ नमामि ते ॥१४॥

### इन्द्र उवाच

इद्रे किं ते करोम्यद्य ब्रह्माण शरण ब्रज । अह तत्रागमिष्यामि स त दुःख हरिष्यति ॥१५॥  
 तच्छ्रुत्वा त्वरिता पृथ्वी ब्रह्मलोक गता तदा । शक्रोऽपि पृष्टत प्राप्त सर्वदेवपुर सर ॥१६॥  
 सुरभीभागता तत्र दृष्ट्वोवाच प्रजापति । महती ज्ञात्वा महाराज ध्यानेन समुपस्थिताम् ॥१७॥  
 कस्माद्बुद्धसि कल्याणि किं ते दुःख वदायुना । पीडिताऽसि च केन त्व पापाचारेण भूर्वद ॥१८॥

### धरोवाच

कलिरायाति दुष्टोऽय विभेमि तद्भ्रूयादहम् । पापाचारा प्रजास्तत्र भविष्यन्ति जगत्पते ॥१९॥  
 राजानश्च दुराचारा परस्परविरोधिन । चौरकर्मरता सर्वे राक्षसा पूर्णवैरिण ॥२०॥  
 तान्हुत्वा नृपती भार हर मेऽद्य पितामह । पीडिताऽस्मि महाराज सैन्यभारेण भूभृताम् ॥२१॥

### ब्रह्मोवाच

नाह शक्तस्तथा देवि मारावतरणे तव । गच्छाय सदन विष्णोर्देवदेवस्य चक्रिण ॥२२॥  
 स ते मारापनोद वै करिष्यति जनार्दन । पूर्वं मयापि ते कार्यं चिन्तित सुविचार्यं च ॥२३॥  
 तत्र गच्छ सुर्येष्ठ यत्र देवो जनार्दन ।

### व्यास उवाच

इत्युक्त्वा वदवर्ताऽसौ पुरस्सृत्य सुराश्च गाम् ॥२४॥  
 जगाम विष्णुसदन हसाह्वश्चतुर्मुख । तुष्टाय वदवाक्यैश्च भक्तिप्रवणमानस ॥२५॥

### ब्रह्मोवाच

सहस्रशोर्पास्त्वमसि सहस्राक्ष सहस्रपाद । त्व वेदपुरय पूर्वं दवदेव सनातन ॥२६॥  
 भूतपर्वं भविष्यन्च वर्तमानं च यद्विनो । श्रमरय त्वया दत्तमस्माकं च रमापते ॥२७॥  
 एतावान्हिमा तेऽस्ति यो न वसति जगत्त्रये । त्व वर्ताऽप्यविना हर्ता त्व सर्वगतिरोश्चर ॥२८॥

पीडिता सिंधुराज्ञास्य वनमध्यगता सती । तथैव कोचकेनापि पीडिता रुदती भृशम् ॥३९॥  
 पुना पर्वव तस्यास्तु निहता द्रौणिना गृहे । सुभद्राया सुतो युद्धे बाल एव निपातित ॥४०॥  
 तथा च देवकीपुत्रा पट् कसेन निपूडिता । समर्थेनापि हरिणा दैवेन कृतमयथा ॥४१॥  
 यादवाना तथा शाप प्रभासे निघ्न पुन । कुलक्षयस्तथा तीव्रस्तत्पत्नीना च लुठनम् ॥४२॥  
 विष्णुना चेश्वरेणापि साक्षात्नारायणेन च । उग्रसेनस्य सेवा वै दासवत्सतत कृता ॥४३॥  
 संदेहोऽय महाभाग तत्र नारायणे भुनौ । सर्वजतुसमानत्व व्यवहारे निरतरम् ॥४४॥  
 हृषीकेशादयो भावा सर्वेषा सदृशा कथम् । ईश्वरस्य हरेर्जाता कथमप्ययथा मति ॥४५॥  
 तस्माद्विस्तरतो ब्रूहि कृष्णस्य चरित महत् । अलौकिकेन हरिणा कृत कर्म महोत्तले ॥४६॥  
 हता आयु क्षये दैत्या धलेशेन महता पुन । क्वैश्वर्यशक्ति प्रथिता हरिणा मुनिसत्तम ॥४७॥  
 शक्तिमणीहरणे नून गृहीत्वाऽथ पलायनम् । कृत हि वासुदेवन चोरवच्चरित तदा ॥४८॥  
 मयुरामडल त्यक्त्वा समृद्ध कुलसमतम । जरासंधभयात्तेन द्वारकागमन कृतम् ॥४९॥  
 तदा केनापि न ज्ञातो भगवान्हरिरीश्वर । किञ्चित्प्रब्रूहि मे ब्रह्मन्कारण व्रजगोपनम् ॥५०॥  
 एते चान्ये च बहव सदेहा वासवीमुत । नाशयाद्य महाभाग सर्वज्ञोऽसि द्विजोत्तम ॥५१॥  
 गोप्यस्तथैक सदेहो हृदयान् निव्रतते । पाचाल्या पचभर्तृत्व लोके किं न जुगुप्सितम् ५२॥  
 सदाचार प्रमाण हि प्रवदति मनीषिण । पशुघर्म कथ तैस्तु समर्थैरपि सश्रित ॥५३॥  
 भीष्मेणापि वृत्त किं वा देवरूपेण भूतत्रे । गोलकौ तौ समुत्पाद्य यत्तु वशस्य रक्षणम् ॥५४॥  
 धिग्घमनिर्णय काम मुनिभि परिदर्शित । यन केनाप्युपायन पुत्रोत्पादनलक्षण ॥५५॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे सप्तदशोऽध्याय ॥१७॥

## अथ अष्टादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

शृणु राज प्रवक्ष्यामि कृष्णस्य चरित महत् । अवतारव्यारण चैव दव्याश्चरितमद्भुतम् ॥१॥  
 परैकदा भराव्राता रुदती चानिबशिता । गोरुपधारिणी द्रोना भीताऽगच्छन्निविष्टपम् ॥२॥  
 पृथा शत्रेण वि तऽद्य वर्तत भयमित्यथ । केन वै पीडिताऽसि त्व वि ते दु रा वगुधरे ॥३॥  
 तच्छ्रुत्वत्वा तदोवाच शृणु दवश मेऽस्तिलम् । दु रा पृच्छमि यत्त्व मे भाराव्राताऽस्मि मानद ॥४॥  
 जरासंधो महापापो मागधेषु पतिर्गम । शिगुपास्तथा चैद्य कारिण राज प्रतापया ॥५॥  
 रक्ष्मो च यत्पावसो नरक्ष्य महाबल । शास्य शौमपति धूर वेशो धेनुपयत्सवो ॥६॥  
 एवं धमविहीनाश्च परम्परविरोधिना । पापाचारा मदीमता वाग्भ्याश्च पापिवा ॥७॥

तैरहं पीडिता शक्र भाराक्राताऽक्षमा विभो । किं करोमि क्व गच्छामि चिंता मे महती स्थिता ॥८॥  
 पीडिताऽहं वराहेण विष्णुना प्रभविष्णुना । शक्र जानीहि हरिणा दुःखाद्दुःखतरं गता ॥९॥  
 याताऽहं दुष्टदैत्येन कश्यपस्यात्मजेन वै । हताऽहं हिरण्याक्षेण मग्ना तस्मिन्महार्णवे ॥१०॥  
 तदा सूकररूपेण विष्णुना निहतोऽप्यसौ । उद्धृताऽहं वराहेण स्थापिता हि स्थिरा कृता ॥११॥  
 नोचेद्रसातले स्वस्या स्थिता स्या सुखशायिनी । न शक्नोऽस्म्यद्य देवेश भारं बोधुं दुरात्मनाम् ॥१२॥  
 अग्रे दुष्टः समायाति ह्यष्टाविंशस्तथा कलिः । तदाऽहं पीडिता शक्र गंताऽस्म्याद्यु रसातलम् ॥१३॥  
 तस्मात्त्वं देवदेवेश दुःखरूपार्णवस्य च । पारदो भव भारं मे हर पादौ नमामि ते ॥१४॥

### इन्द्र उवाच

इले किं ते करोम्यद्य ब्रह्माणं शरणं ब्रज । अहं तत्रागमिष्यामि स ते दुःखं हरिष्यति ॥१५॥  
 तच्छ्रुत्वा त्वरिता पृथ्वी ब्रह्मलोकं गता तदा । शक्रोऽपि पृष्टतः प्राप्तः सर्वदेवपुरःसरः ॥१६॥  
 सुरभीमागतां तत्र दृष्ट्वा च प्रजापतिः । मही शात्वा महाराज ध्यानेन समुपस्थिताम् ॥१७॥  
 कस्माद्बुद्धसि कल्याणि किं ते दुःखं वदाधुना । पीडिताऽसि च केन त्वं पापाचारेण भूर्वद ॥१८॥

### धरोवाच

कलिरायाति दुष्टोऽयं किमेमि तद्भयादहम् । पापाचाराः प्रजास्तत्र भविष्यन्ति जगत्पते ॥१९॥  
 राजानश्च दुराचाराः परस्परविरोधिनः । चौरकर्मरताः सर्वे राक्षसाः पूर्णवैरिणः ॥२०॥  
 तान्हुत्वा नृपतीन्भारं हर मेऽयं पितामह । पीडिताऽस्मि महाराज सैन्यभारेण भ्रूताम् ॥२१॥

### ब्रह्मोवाच

नाहं शक्तस्तथा देवि भारवतरणे तव । गच्छावः सदनं विष्णोर्देवदेवस्य चक्रिणः ॥२२॥  
 स ते भारानोदं वै करिष्यति जनार्दनः । पूर्वं मयापि ते कार्यं चिन्तितं सुविचार्य च ॥२३॥  
 तत्र गच्छ सुरश्रेष्ठ यत्र देवो जनार्दनः ।

### न्यास उवाच

इत्युक्त्वा वेदवर्ताऽगौ पुरस्त्रुत्य मुराश्च गाम् ॥२४॥  
 जगाम विष्णुसदनं हंसाहृदश्चतुर्मुखः । तुष्टाव वेदवाक्यैश्च भक्तिप्रवणमानसः ॥२५॥  
 ब्रह्मोवाच

सहस्रशीर्षस्त्वमसि सहस्रादाः सहस्रपाद् । त्वं वेदपुरुषः पूर्वं देवदेवः सनातनः ॥२६॥  
 भूतपूर्वं भविष्यन्च यत्तमानं च यद्विभो । अमरत्वं त्वया दत्तमस्माकं च रमापते ॥२७॥  
 एतावान्महिमा तैऽन्ति को न वेत्ति जगत्त्रये । त्वं यतोऽप्यविता हर्ता त्वं सर्वगतरीश्वरः ॥२८॥

## व्यास उवाच

इतीडित प्रभुविष्णु प्रसन्नो गरुडध्वज । दर्शनं च ददौ तेभ्यो ब्रह्मादिभ्योऽमलाशय ॥२९॥  
 प्रप्रच्छ स्वागतं देवान्प्रसन्नवदनो हरि । ततस्स्वागमने तेषां कारणं च सविस्तरम् ॥३०॥  
 तमुवाचाब्जजो नत्वा धरादुखं च सस्मरन् । भारावतरणं विष्णोः कर्तव्यं ते जनार्दन ॥३१॥  
 भुवि धृत्वाऽवतारं त्वं द्वापराते समागते । हत्वा दुष्टान्पानुर्व्यां हरि भारं दयानिधे ॥३२॥

## विष्णुरुवाच

नाहं स्वतन्त्र एवान्नं न ब्रह्मा न शिवस्तथा । नेन्द्रोऽग्निर्न यमस्त्वष्टा न सूर्यो वरुणस्तथा ॥३३॥  
 योगमायावशे सर्वमिदं स्थावरजङ्गमम् । ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं प्रथितं गुणमूर्तम् ॥३४॥  
 यथा सा स्वच्छया पूर्वं कर्तुमिच्छति सुव्रत । तथा करोति सहिता वयं सर्वेऽपि तद्वशा ॥३५॥  
 यद्यहं स्या स्वतन्त्रो वै चित्तयन्तु धिया किल । कुतोऽभवत्स्यवपुः कच्छपो वा महार्णवे ॥३६॥  
 तिर्यग्योनिपुको भोगं का कीर्तिं किं सुखं पुनः । किं पुण्यं किं फलं तत्र क्षुद्रयोनिगतस्य मे ॥३७॥  
 कोलो वाऽथ नृसिंहो वा वामनो वाऽभवत् कुत । जमदग्निस्तु कस्मात्सम्भवयत्पितामह ॥३८॥  
 नृशशं वा कथं कर्म कृतवानस्मि भूतले । क्षतजंस्तु हृदान्सर्वापूरययत् कथं पुनः ॥३९॥  
 तत्कथं जमदग्निश्च पत्नो भू वा द्विजोत्तम । क्षत्रियान्हतवानाजो निर्दयो गर्भगानपि ॥४०॥  
 रामो भूत्वाऽथ देवद्राविशद्दृढकं वनम् । पदातिश्चीरवासाश्च जटावल्कलवापुन ॥४१॥  
 असहायो ह्यपाथेयो भीषणे निजनं वने । कुर्वन्नाखटकं तत्र व्यचरन् विगततप ॥४२॥  
 न ज्ञातवान्मृगं हैमं मायया पिहितस्तदा । उदजे जानकीं त्यक्त्वा निर्गतस्तत्पदानुग ॥४३॥  
 लक्ष्मणोऽपि च तां त्यक्त्वा निर्गतो मत्पदानुग । वारितोऽपि मयाऽत्यर्थं मोहितः प्राकृतैर्गुणैः ॥४४॥  
 भिक्षुरूपं ततः कृत्वा रावणं कपटाकृतिम् । जहार तरसा रक्षो जानकीं शोककशिताम् ॥४५॥  
 दुष्कारेण मया तत्र रुदितं च वनं वने । सुग्रीवणं च मित्रत्वं कृतं कार्यवशान्मया ॥४६॥  
 अन्यायेन हतो वाली शापाच्चैव निवारितः । सहयान्वानरा कृत्वा लकायां चलितं पुनः ॥४७॥  
 बद्धोऽहं नागपाशैश्च लक्ष्मणश्च ममानुजः । विसृज्यो पतितो दृष्ट्वा वानरा विस्रम्य गता ॥४८॥  
 गरुडेन तदाऽऽगत्य मोचितो भ्रातरो किल । चिन्ता मे महती जाता देव किं वा करिष्यति ॥४९॥  
 हतं राज्यं वने वासो मृतं तात प्रिया हता । युद्धं कष्टं ददात्येवमग्रे किं वा करिष्यति ॥५०॥  
 प्रथमं तु महादुःखमराज्यस्य वनाश्रयम् । राजपुत्र्याऽन्वितस्त्वैव धनहीनश्च निर्गतः ॥५१॥  
 वराटिकाऽपि पित्रा मे न दत्ता वननिर्गमे । पदातिरसहायोऽहं धनहीनश्च निर्गतः ॥५२॥  
 चतुर्दशैव वर्षाणि नीतानि च तदा मया । क्षात्रधर्मं परित्यज्य व्याघ्रवृत्त्या महावनः ॥५३॥  
 देवाद्युद्धे जयं प्राप्नोतिहतोऽसी महासुरः । आनीता च पुनः सीता प्राप्ताऽयोध्या मया तथा ५४॥



वर्षाणि कतिचित्तत्र सुख ससारसंभवम् । प्राप्तं राज्यं च सम्पूर्णं कोसलानघितिष्ठता ॥५५॥  
 पुरैव वर्तमानेन प्राप्तं राज्येन वै तदा । लोकापवादभोतेन त्यक्त्वा सीता वने मया ॥५६॥  
 काताविरहजं दुःखं पुनः प्राप्तं दुरासदम् । पातालं सा गता पश्चाद्द्वारा मित्वा घरात्मजा ५७  
 एव रामावतारोऽपि दुःखं प्राप्तं निरतरम् । परतत्रेण मे नूनं स्वतन्त्रं को भवेत्तदा ॥५८॥  
 पश्चात्कालवशात्प्राप्तं स्वर्गो मे भ्रातृभिः सह । परतत्रस्य वा वार्तां वक्तव्या विबुधेन वै ॥५९॥  
 परतन्त्रोऽस्म्यहं नूनं पद्मयोने निशामय । तथा त्वमपि ह्यस्त्रं सर्वे चान्ये सुरोत्तमा ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

### अथ एकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुः पुनराह प्रजापतिम् । यन्मायामोहितं सर्वस्तत्त्वजानाति नो जन ॥१॥  
 वयं मायावृता कामं न स्मरामो जगद्गुरुम् । परमं पुरुषं शतं सञ्चिदानन्दमव्ययम् ॥२॥  
 अहं विष्णुरहं ब्रह्मा शिवोऽहमिति मोहिता । न जानीमो वयं घातं परं वस्तु सनातनम् ॥३॥  
 यन्मायामोहितश्चाह सदा वर्ते परात्मनः । परवान् दास्याचाली भायिकस्य यथा वशे ॥४॥  
 भवताऽपि तथा दृष्टा विभूतिस्तस्य चाद्भुता । कल्पादौ भवयुक्तेन मयाऽपि च सुषार्षवे ॥५॥  
 मणिद्वीपेऽप्य मन्दारविटपे रासमण्डले । समाजे तत्र सा दृष्टा श्रुता न वचसापि च ॥६॥  
 तस्मात्ता परमाशक्तिस्मरत्वद्य सुरा शिवाम् । सर्वकामप्रदा मायामाद्या शक्तिं परात्मनः ॥७॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा हरिणा देवा ब्रह्माद्या भुवनेश्वरोम् । सम्मूर्धनसा देवी योगमाया सनातनीम् ॥८॥  
 स्मृतमात्रा तदा देवी प्रत्यक्षं दर्शनं ददौ । पाशाङ्कुशवराभीतिधरा देवी जपारणा ॥  
 दृष्ट्वा प्रमुदिता देवास्तुष्टुवुस्ता सुदर्शना ॥९॥

देवा ऊचुः

कर्णनाभाद्यथा तन्तुविस्फुलिंगा विभावसो । तथा जगद्यदेतस्या निर्गतं ता नता वयम् ॥१०॥  
 यन्मायाशक्तिसकलं जगत्सर्वं चराचरम् । तां चित्तभुवनाधीशा स्मराम कर्णार्णवाम् ॥११॥  
 यदज्ञानाद्भवोत्पत्तियज्जानाद्भवनाशनम् । सविद्रुपां च ता देवी स्मराम सा प्रचोदयात् ॥१२॥  
 महालक्ष्म्यं च विद्यह सर्वशक्त्यं च धीमहि । तनो देवी प्रचोदयात् ॥१३॥  
 मातर्नता स्म भुवनातिहरे प्रसीद नो विधेहि कुरु कार्यमिदं दयार्द्रं ।  
 भारं हरस्व विनिहत्य सुरारिवर्गं मह्या महेश्वरि सता कुरु न भवानि ॥१४॥

यद्यबुजाक्षि दयसे न सुरान्कदाचित्किं ते क्षमा रणमुखेऽसिचरं प्रहर्तुम् ।  
 एतत्त्वयैव गदितं ननु यक्षरूपं धृत्वा तृणं दहं हुताशपदाभिलाषं ॥१५॥  
 कस्य बुजोऽथ यवनद्रसुतश्च केशी बार्हद्रयो बकबकीखरशाल्वमुष्या ।  
 येऽन्ये तथा नृपतयो भुवि सति तास्त्व हत्वा हरस्व जगतो भरमाशु मात ॥१६॥  
 ये विष्णुना न निहता किल शकरेण ये वा विगृह्य जलजाक्षि पुरन्दरेण ।  
 ते ते मुखसुखकरसुसमीक्षमाणा सख्ये शरैर्विनिहता निजलीलया ते ॥१७॥  
 शक्तिं विना हरिहरप्रमुखा सुराश्च नैवश्वरा विचलितुं तव देवदेवि ।  
 किं धारणाविरहितं प्रभुरप्यनतो धर्तुं धरा च रजनीशकलावतसे ॥१८॥

### इन्द्र उवाच

वाचा विना विधिरल भवतीह विश्वं कर्तुं हरिं किमु रमारहितोऽयं पातुम् ।  
 सहर्तुमीश उमयोज्जित ईश्वर किं ते वाभिरेव सहिता प्रभय प्रजेशा ॥१९॥

### विष्णुरुवाच

कर्तुं प्रभुर्न द्रुहिणो न कदाचनाह नापीश्वरस्तव कलारहितस्त्रिगोक्या ।  
 कर्तुं प्रभुत्वमनघेऽन तथा विहर्तुं त्वं वै समस्तविभवेश्वरि भासि नूनम् ॥२०॥

### न्यास उवाच

एव स्तुदा तदा देवी तानाह विबुधेश्वरान् । किं तत्कार्यं यदत्तद्य करोमि विगतज्वरा ॥२१॥  
 क्षसाध्यमपि लोकैऽस्मिस्तत्करोमि सुरस्मितम् । शसतु भवतां दुःखं धरायाश्च सुरोत्तमा ॥२२॥

### देवा ऊचुः

वसुधेय भयाक्राता सम्प्राप्ता विबुधाप्रति । रुदती वपाना च पीडिता दुष्टभूभुजै ॥२३॥  
 भारापहरण चास्या कर्तव्यं भुवनेश्वरि । देवानामोप्सितं कार्यमेतदेवाधुना शिवे ॥२४॥  
 घातितस्तु पुरा मातस्त्वया महिपरूपभूत । दानवोऽतिबलाक्रातस्तत्सहायाश्च कोटिः ॥२५॥  
 तथा शुम्भो निशुम्भश्च रक्तवीजस्तथापर । चण्डमुण्डौ महावीर्यौ तथैव धूम्रलोचन ॥२६॥  
 दुर्मुखो दुःसहस्रैव करालश्चातिवीर्यान् । अन्यं च बहवः क्रूरास्त्वयैव च निपातिता ॥२७॥  
 तथैव च सुरारीश्च जहि सर्वांमहीश्वरान् । भारं हर धरायाश्च दुर्धरं दुष्टभूभुजाम् ॥

### न्यास उवाच

इत्युक्त्वा सा तदा देवी देवानाहाम्बिका शिवा ॥२८॥  
 सम्प्रहृत्यासितापाङ्गी भयगम्भीरया गिरा ।

श्रीदेव्युवाच

मयेदं चित्तितं पूर्वमंशावतरणं सुराः ॥ २९ ॥

भारावतरणं चैव यथा स्याद्दुष्टभूभुजाम् । मया सर्वे निहंतव्या दैव्येशा ये महीभुजाः ॥३०॥  
 मागधाद्या महाभागाः स्वशक्त्या मंदतेजसः । भविद्भिरपि स्वैरंशैरवतीर्य घरातले ॥३१॥  
 मच्छक्तिर्युक्ते. कर्तव्यं भारावतरणं सुराः । कश्यपो भार्यया सार्धं दिविजाना प्रजापतिः ॥३२॥  
 यादवाना कुले पूर्वं भविताऽऽनकदुंदुभि । तथैव भृगुशापाट्टे भगवान्विष्णुरव्यय ॥३३॥  
 अंशेन भविता तत्र वसुदेवसुतो हरि । तदाऽहं प्रभविष्यामि यशोदाया च गोकुले ॥३४॥  
 कार्यं सर्वं करिष्यामि सुराणां सुरसत्तमा । कारागारे गतं विष्णुं प्रापयिष्यामि गोकुले ॥३५॥  
 शेषं च देवकीगर्भतप्रापयिष्यामि रोहिणीम् । मच्छक्त्योपचिंतौ तौ च कर्तारौ दुष्टसंक्षयम् ॥३६॥  
 दुष्टानां भूभुजा काम द्वापरते सुनिश्चितम् । इंद्राशोऽप्यर्जुनं साक्षात्करिष्यति बलक्षयम् ॥३७॥  
 धर्माशोऽपि महाराजो भविष्यति युधिष्ठिर । वाय्वशो भीमसेनश्चाश्विन्यंसौ च यमावपि ॥३८॥  
 वसोरशोऽप्य गान्धेयः करिष्यति बलक्षयम् । ब्रजतु च भवतोऽद्य घरा भवतु सुस्थिरा ॥३९॥  
 भारावतरणं नूनं करिष्यामि सुरोत्तमा । कृत्वा निमित्तमात्रास्तान्स्वशक्त्याऽहं न सशय ॥  
 कुरुक्षेत्रे करिष्यामि क्षत्रियाणां च सक्षयम् । असूयेर्या मतिस्तृष्णा ममताभमता स्पृहा ॥४१॥  
 जिगीषा मदनी मोहो क्षोभैर्नक्षयन्ति यादवाः । ब्राह्मणस्य च शापेन वशनाशो भविष्यति ॥४२॥  
 भगवानपि शापेन त्यक्ष्यत्येतत्कलेवरम् । भवन्तोऽपि निजापैश्च सहाया शार्ङ्गधन्वन ४३॥  
 प्रभवन्तु सनारीका मयुराया च गोकुले ।

न्यास उवाच

इत्युक्त्वा तर्दधे देवी योगमाया परात्मन ॥४४॥

सघरा वै सुरा सर्वे जन्मु स्वान्यालयानि च । घराऽपि सुस्थिरा जाता तस्या वाक्येन तोषिता ॥  
 ओषधीवोरधोपेता बभूव जनमेजय । प्रजाश्च सुखिनो जाता द्विजाश्चापुर्महोदयम् ॥  
 सन्तुष्टा मुनय सर्वे बभूवुर्धर्मतत्पराः ॥४६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे एकोनविंशोऽध्याय ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

न्यास उवाच

शृणु भारत वक्ष्यामि भारावतरणं तथा । कुरुक्षेत्रे प्रभासे च क्षपितं, योगमायया ॥१॥  
 यदुवसी समुत्पत्तिविष्णोरमिनतेजसः । भृगुशापप्रतापेन महामायाबलेन च ॥२॥

क्षितिभारसमुत्तारनिमित्तमिति मे मति । मायया विहितो योगो विष्णोर्जन्म धरातत्रे ॥३॥  
 किं चिन नृप दवी सा ब्रह्मविष्णुसुरानपि । नर्तयत्यनिश माया त्रिगुणा न पराकिमु ॥४॥  
 गर्भवासोद्भव दुःख विष्णुसन्नायुसयुतम । विष्णोरापादित सम्पद्यया विगतलील्या ॥५॥  
 पुरा रामावतारेऽपि निर्जरा वानरा वृता । विदित ते यथा विष्णुर्दृग्पाशेन माहित ॥६॥  
 अहं ममेति पाशेन सुदृढेन नराधिप । योगिनो मुक्तसगाश्च मुक्तिजामा मुमुक्षव ॥७॥  
 तामेव समुपासन्त देवी विश्वेश्वरी शिवाम् । तद्भुक्तिशेखरेणाश लेशशैलवासात्म ॥८॥  
 लब्ध्वा मुक्तो भर्षज्जनुस्ता न सेवेत को जन । भुवनशीत्यव वक्त्रे ददाति भुवनत्रयम् ॥९॥  
 मां पाहीत्यस्य वचसो दयाभावादृणाविता । विद्याऽविद्येति तस्या द्वे रूपे जानीहि पाथिव ॥१०॥  
 विद्यया मुच्यते जन्तुर्विद्येतेऽविद्यया पुन । ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सर्वे तस्या वशानुगा ॥११॥  
 अवतारा सर्व एव यानिता इव दामभि । कदाचिच्च सुख भुक्ते वैकुण्ठे क्षीरसागरे ॥१२॥  
 कदाचिस्तुक्ते युद्ध दानवैर्दलवत्तरै । हरि कदाचिद्यज्ञान्वै विततान्प्रकरोति च ॥१३॥  
 कदाचिच्च तपस्तीव्र तीर्थे चरति सुध्रत । कदाचिच्छयन शेत योगनिद्रामुपाश्रित ॥१४॥  
 न स्वतन्त्र कदाचिच्च भगवामधुसूदन । तथा ब्रह्मा तथा रुद्रस्तथन्द्रो वरुणो यम ॥१५॥  
 कुबेरोऽग्नी रवीन्दू च तथाऽन्य सुरसत्तमा । मुनय सनकाद्याश्च वसिष्ठाद्यास्तथापर ॥१६॥  
 सर्वेऽम्बावरागा नित्य पाञ्चालीव नरस्य च । नसि प्रोता यथा गावो विचरति वशानुगा ॥१७॥  
 तथैव देवता सर्वा कालपाशनिघ्निता । हर्षशोकादयो भावा निद्रातन्द्रालसादय ॥१८॥  
 सर्वेषा सर्वदा राजन्देहिना देहसश्रिता । अमरा निर्जरा प्रोक्ता दवाश्च ग्रथकारवै ॥१९॥  
 अग्निधानतश्चार्थतो न ते नून तादृशा वचित । उत्पत्तिस्थितिनाशाख्या भावा यथा निरतरम् ॥२०॥  
 अमरास्ते कथ वाच्या निर्जराश्च कथ पुन । कथ दुःखाभिभूता वा जायन्ते विबुधोत्तमा ॥२१॥  
 कथ देवाश्च वक्तव्या व्यसन क्रोडन कथम् । क्षणादुत्पत्तिनाशश्च दृश्यतेऽस्मिन् सशय ॥२२॥  
 जलजाना च कीटाना मशकाना तथा पुन । उपमा न कथ चैपामायुषोऽन्त मरा स्मृता ॥२३॥  
 ततो वर्षायुषश्चापि शतवर्षायुषस्तथा । मनुष्या ह्यमरा देवास्तस्तस्माद् ब्रह्मा पर स्मृत ॥  
 रुद्रस्तथा तथा विष्णु क्रमशश्च भवति हि । नश्यन्ति क्रमशश्चैव वर्द्धन्त चोत्तरोत्तरम् ॥२५॥  
 नून देहवता नाशो मृतस्योत्पत्तिरेव च । चक्रवदध्रमण राजन्सर्वेषा नात्र सशय ॥२६॥  
 मोहजालावृतो जतुर्मुच्यते न कदाचन । मायाया विश्वमानाया मोहजाल न नश्यति ॥२७॥  
 उत्पित्तुकाल उत्पत्ति सर्वेषा नृप जायते । तथैव नाश कल्पात् ब्रह्मादीना यथाक्रमम् ॥२८॥  
 निमित्त यस्तु यनाशे स धातयति त नृप । नान्यथा तद्भवेन्नून विधिना निमित्त तु यत् ॥२९॥  
 जन्ममृत्युजराश्याधिदुःख वा सुखमेव वा । तत्तत्रैव भवेत्काम नान्यथेह विनिर्णय ॥३०॥

सर्वेपा सुखदो देवो प्रत्यक्षो शशिभास्करौ । न नश्यति तयो पीडा क्वचित्तद्विरिषभवा ॥३१॥  
 भास्करस्य सुतो मद क्षयो चद्र कलकवान् । पश्य राजन्विधे सून दुर्वार महतामपि ॥३२॥  
 वेदकर्ता जगद्धर्ता बुद्धिदस्तु चतुर्मुख । सोऽपि विक्लवता प्राप्नो द्यूतापुत्री सरस्वतीम् ३३॥  
 शिवस्यापि मृता भार्या सती दग्ध्वा कलेवरम् । सोऽभवददु खसतस कामार्णश्च जनातिहा ॥३४॥  
 कामाग्निदग्धदेहस्तु कार्लिद्या पतित शिव । साऽपि श्यामजला जाता तन्निदाघवशात्पु ॥३५॥  
 कामार्तो रममाणस्तु नग्न सोऽपि भृगोवनम् । गत प्राप्नोऽथ भृगुणा सप्त कामातुरो भृशम् ३६॥  
 पतत्वद्यैव ते लिंग निर्लज्जेति भृश किल । पपो चामृतवापी च दानवैर्निमिता मुदे ॥३७॥  
 इन्द्रोऽपि च वृषो भूत्वा वाहनत्व गत क्षितौ । आद्यस्य सर्वलोकस्य विष्णोरेव विवेकिन ॥३८॥  
 सर्वज्ञत्व गत कुत्र प्रभुशक्ति कुतो गता । यद्वेममृगविज्ञान न ज्ञात हरिणा किल ॥३९॥  
 राजन्मायाबल पश्य रामो हि काममोहित । रामो विरहसतप्तो हरोद भृशमातुर ॥४०॥  
 योऽपृच्छत्पादपान्मूढ क्व गता जनकात्मजा । भक्षिता वा हृता केन रुदन्मुच्चतर तत ॥४१॥  
 लक्ष्मणाह मरिष्यामि काताविरहदु खित । त्व चापि मम दु खेन मरिष्यसि वनेऽनुज ॥४२॥  
 आवयोर्मरण ज्ञात्वा माता मम मरिष्यति । शत्रुघ्नोऽप्यतितु खार्त कथ जीवितुमर्हति ॥४३॥  
 सुमिना जीवित जह्यात्पुन्यसनकाशिता । पूर्णकामाऽथ कैकेयो भवेत्पुनसमन्विता ॥४४॥  
 हा सीते क्व गताऽसि त्व मा विहाय स्मरातुरा । एह्येहि मृगवाशावाक्षि मा जीवय कृशोदरि ॥४५॥  
 किं करोमि क्व गच्छामि त्वदधीन च जीवितम् । समाश्वासय दीन मा प्रिय जनकनन्दिनि ॥४६॥  
 एव विलपता तन रामेणामिततजघा । वने वने च भ्रमता नञ्जिता जनकात्मजा ॥४७॥  
 शरण्य सर्वलोकाना राम कमललोचन । शरण वानराणा स गतो मायाविमाहित ॥४८॥  
 सहायान वानराकृत्वा बबन्ध वरुणालयम् । जघान रावण वीर कुभकर्ण महोदरम् ॥४९॥  
 आनीय च तत सीता रामो दिव्यमकारयत् । सर्वज्ञोऽपि हृता मत्वा रावणेन दुरात्मना ॥५०॥  
 किं ब्रवीमि महाराज योगमायाबल महत । यया विश्वमिद सर्वं भ्रामित भ्रमते किल ॥५१॥  
 एव नानावतारेऽथ विष्णु शापवश गत । करोति विविधाश्रेष्ठा देवाधीन सदैव हि ॥५२॥  
 तवाह कथमिष्यामि कृष्णस्यापि विचेष्टितम् । प्रभव मानुषे लोके देवकार्यार्थसिद्धये ॥५३॥  
 वाल्मिन्दीपुलिने रम्ये ह्यासीमधुवन पुरा । लवणो मधुपुनस्तु तत्रासीद्दानवो वली ॥५४॥  
 द्विजाना दु खद पापो वरदानेन गवित । निहतोऽसौ महाभाग लक्ष्मणस्यानुजेन वै ॥५५॥  
 शत्रुघ्नेनाय सग्रामे त निहत्य मदोत्कटम् । वासिता मथुरा नाम्नी पुरी परमशोभना ॥५६॥  
 स तत्र पुष्कराग्नौ द्वौ पुत्री शत्रुनिपदन । निवेश्य राज्ये मतिमान्काले प्राप्ते दिव गत ॥५७॥  
 सूर्यवंशक्षये तां तु यादवा प्रतिपेदिरे । मथुरा मुक्तिदा राजन ययातितनया पुरा ॥५८॥

शूरसेनाभिधः शूरस्तत्राभून्मेदिनीपतिः । मायुराञ्छूरसेनाश्च वुभुजे विपयानृप ॥५९॥  
 तत्रोत्पन्नः कश्यपाशः शापाच्च वरुणस्य वै । वसुदेवोऽतिविख्यातः शूरसेनसुतस्तदा ॥६०॥  
 वैश्ववृत्तिरतः सोऽभून्मृते पितरि माधवः । उग्रसेनो वभूवाय कंसस्तस्यात्मजो महान् ॥६१॥  
 अदितिर्देवकी जाता देवकस्य सुता तदा । शापाद्वै वरुणस्थाय कश्यपानुगता किल ॥६२॥  
 दत्ता सा वासुदेवाय देवकेन महात्मना । विवाहे रचिते तत्र वागभूद्गणे तदा ॥६३॥  
 कस कंस महाभाग देवकीगर्भसंभवः । अष्टमस्तु सुतः श्रीमास्तव हंता भविष्यति ॥६४॥  
 तच्छ्रुत्वा वचन कसो विस्मितोऽभून्महाबल । देववाच तु ता भवा सत्या चिन्तामवाप सः ॥६५॥  
 किं करोमीति संचिन्त्य विमर्शमकरोत्तदा । निहृत्यैना न मे मृत्युर्भवेदद्यैव सत्वरम् ॥६६॥  
 उपायो नान्यथा चास्मिन्कार्ये मृत्युभयावहे । इयं पितृष्वसा पूज्या कथं हन्मीत्यचिन्तयत् ॥६७॥  
 पुनर्विचारयामास मरणं मेऽस्त्यहो स्वसा । पापेनापि प्रकर्तव्या देहरक्षा विपश्चिता ॥६८॥  
 प्रायश्चित्तेन पापस्य शुद्धिर्भवति सर्वथा । प्राणरक्षा प्रकर्तव्या बुधैरप्येनसा तथा ॥६९॥  
 विचिन्त्य मनसा कंस खड्गमादाय सत्वरः । जग्राह ता वरारोहा केशेष्वाकृष्य पापकृत् ॥७०॥  
 कोशात्खड्गमुपाकृष्य हंतुकामो दुरासय । पश्यता सर्वलोकाना नवोढा ता चकर्प ह ॥७१॥  
 हन्यमाना च ता दृष्ट्वा हाहाकारो महानभूत् । वसुदेवानुगा वीरा युद्धायोद्यतकार्मुकाः ॥७२॥  
 मुञ्च मुचेति प्रोचुस्तं ते तदाद्भुतसाहसा । कृपया मोचयामासुर्देवकी देवमातरम् ॥७३॥  
 तद्युद्धमभवद्धोरं वीराणा च परस्परम् । वसुदेवसहायाना कसेन च महात्मना ॥७४॥  
 वर्तमाने तथा युद्धे दारुणे लोमहर्षणे । कस निवारयामासुर्वृद्धा ये यदुसत्तमाः ॥७५॥  
 पितृष्वसेयं ते वीर पूजनीया च बालिशा । न हतव्या त्वया वीर विवाहोत्सवसंगमे ॥७६॥  
 स्त्रीहत्या दुःसहा वीर कीर्तिष्नी पापकृत्तमा । भूतभाषितमात्रेण न कर्तव्या विजानता ॥७७॥  
 अन्तर्हितेन केनापि शत्रुणा तव चास्य वा । उदितेति कुतो न स्याद्वागनर्थकरी विभो ॥७८॥  
 यशसस्ते विधाताय वसुदेवगृहस्थ च । अरिणा रचिता वाणी गुणमायाविदा नृप ॥७९॥  
 विभेपि वीरस्त्वं भूत्वा भूतभाषितभाषया । यशोमूलविधातार्थमुपायस्त्वरिणा कृतः ॥८०॥  
 पितृष्वसा न हंतव्या विवाहसमये पुनः । भवितव्यं महाराज भवेच्च कथमन्यथा ॥८१॥  
 एवं तैर्वोध्यमानोऽसौ निवृत्तो नाभवच्चदा । तदा त वसुदेवोऽपि नीतिज्ञः प्रत्यभाषत ॥८२॥  
 कंस सत्यं ब्रवीम्यद्य सत्याधारं जगत्त्रयम् । दास्यामि देवकीपुत्रानुत्पन्नास्तव सर्वशः ॥८३॥  
 जातं जातं सुतं तुम्यं न दास्यामि यदि प्रभो । कुम्भीपाके तदा घोरे पततु मम पूर्वजाः ॥८४॥  
 श्रुत्वाऽथ वचनं सत्यं पीरवा ये पुर स्थिताः । ऊचुस्ते त्वरिता कंसं साधु साधु पुनः पुनः ॥८५॥  
 न मिथ्या भाषते क्वापि वसुदेवी महामना । केश मुंच महाभाग स्त्रीहत्यापातकं तथा ॥८६॥

एव प्रबोधित कसो यदुवृद्धर्महात्मनि । क्रोध त्यक्त्वा स्थितस्तत्र सत्यवाक्यानुमोदित ॥  
ततो द्रुद्रुभयो नेद्रुर्वादित्राणि च सस्वन् ॥८७॥

“जयशब्दस्तु सर्वेषामुत्पन्नस्तत्र ससदि ।”

प्रसाद्य कस प्रतिमोच्य देवकी महायशा शूरसुतस्तदानीम् ।

जगाम गेह स्वजनानुवृत्तो नवोदया वीतभयस्तरस्वी ॥८८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे विंशोऽध्याय ॥२०॥

## अथ एकविंशोऽध्यायः

### व्यास उवाच

अथ काले तु सप्राप्ते देवकी देवरूपिणी । गर्भं दधार विधिवद्भुसुदेवेन सगता ॥१॥

पूर्णेऽय दशमे मासे सुपुत्रे सुतमुत्तमम् । रूपावयवसपन्न देवकी प्रथम यदा ॥२॥

तदाऽऽह वसुदेवस्ता सत्यवाक्यानुमोदित । भावित्वाच्च महाभागो देवकी देवमातरम् ॥३॥

बरोह समय मे त्व जानासि स्वसुतार्पणे । मोचिता त्व महाभागे क्षपयेन मया तदा ॥४॥

इम पुत्र सुकेशाते दास्यामि भ्रातृसूनवे । “खले कसे विनाशार्थं दैवे किं वा करिष्यसि ॥”

विचित्रकर्मणा पाको दुर्ज्ञेयो ह्यकृतात्मनि ॥५॥

सर्वेषा किल जीवाना कालपाशानुवर्तिनाम् । भोक्तव्य स्वकृत कर्म शुभ वा यदि वाऽशुभम् ॥

प्रारब्ध सर्वर्थवात्र जीवस्य विधिनिमित्तम् ॥६॥

### देवक्युवाच

स्वामिन्पूर्वं कृत कर्म भोक्तव्य सर्वथा नृनि ॥७॥

तीर्थेस्तपोभिर्दानैर्वा किं न याति क्षय हि तत । लिखितो धर्मशास्त्रेषु प्रायश्चित्तविधिनृप ॥८॥

पूर्वाजिताना पापाना विनाशाय महात्मनि । ब्रह्महा हेमहारी च सुरापो गुस्तल्पग ॥९॥

द्वादशाब्दभ्रते चीर्णे शुद्धिं याति यतस्तत । मन्वादिभिर्मथोद्दिष्ट प्रायश्चित्त विधानत ॥१०॥

तथा कृत्वा नर पापामुच्यते वा न बाऽनघ । विगीतवचनास्ते किं मुनयस्तत्त्वदर्शिन ॥११॥

याजवल्क्यपादय सर्वे धर्मशास्त्रप्रवर्तका । भवितव्य भवत्येव यद्येव निश्चय प्रभो ॥१२॥

आयुर्वेद स मिथ्यैव मन्त्रवादास्तथाऽखिला । उद्यमस्तु वृथा सर्वमेव चेद्देवनिमित्तम् ॥१३॥

भवितव्य भवत्येव प्रवृत्तिस्तु निरर्षका । अग्निष्टोमादिव व्यर्थं नियत स्वर्गसाधनम् ॥१४॥

यदा तदा प्रमाण हि वृथैव परिभाषितम् । वितथे तत्प्रमाणे तु धर्मोच्छेदे कुतो न हि ॥१५॥

उद्यमे च कृते सिद्धिः प्रत्यक्षेणैव साध्यते । तस्मादत्र प्रकर्तव्यः प्रपञ्चश्चित्तकल्पितः ॥१६॥  
 यथार्थं बालकः क्षेमं प्राप्नोति मम पुत्रक । मिथ्या यदि प्रकर्तव्यं वचनं शुभमिच्छता ॥१७॥  
 न तत्र दूषणं किञ्चित्प्रवदंति मनीषिणः ।

### वसुदेव उवाच

निशामय महाभागे सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥१८॥

उद्यमः खलु कर्तव्यः फलं देववशानुगम् । त्रिविधानीह कर्माणि संसारेऽत्र पुराविदः ॥१९॥  
 प्रवदंतीह जीवानां पुराणेष्वगमेषु च । संचितानि च जीर्णानि प्रारब्धानि सुमध्यमे ॥२०॥  
 वर्तमानानि वामोह त्रिविधानीह देहिनाम् । शुभाशुभानि कर्माणि बीजभूतानि यानि च ॥२१॥  
 बहुजन्मसमुत्थानि काले तिष्ठंति सर्वथा । पूर्वदेहं परित्यज्य जीवः कर्मवशानुगः ॥२२॥  
 स्वर्गं वा नरकं वाऽपि प्राप्नोति स्वकृतेन वै । दिव्यं देहं च संप्राप्य यातनादेहमर्षजम् ॥२३॥  
 भुनक्ति विविधान्भोगान्स्वर्गं वा नरकेऽथवा । भोगाते च यदोत्पत्तेः समयस्तस्य जायते ॥२४॥  
 लिंगदेहेन सहितं जायते जीवसंज्ञितम् । तदैव सचित्तेन्मश्च कर्मभ्यः कर्मभिः पुनः ॥२५॥  
 योजयत्येव तं कालं कर्माणि प्राकृतानि च । देहेनानेन भाव्यानि शुभानि चाशुभानि च ॥२६॥  
 प्रारब्धानि च जीवेन भोक्तव्यानि सुलोचने । प्रायश्चित्तेन नश्यति वर्तमानानि भामिनि ॥२७॥  
 संचितानि तथैवास्तु यथार्थं विहितेन च । प्रारब्धकर्मणा भोगात्संक्षयो नान्यथा भवेत् ॥२८॥  
 तेनायं ते कुमारो वै देयः वसाय सर्वथा । न मिथ्यावचनं मेऽस्ति लोकनिदाभिदूषितम् ॥२९॥  
 अनित्येऽस्मिस्तु संसारे धर्मसारे महात्मनाम् । देवाधीनं हि सर्वेषां मरणं जननं तथा ॥३०॥  
 तस्माच्छोको न कर्तव्यो देहिना हि निरर्थकः । सत्यं यस्य गतं काते वृथा तस्यैव जीवितम् ॥३१॥  
 इह लोको गतो यस्मात्परलोकं वृत्तस्ततः । अतो देहि सुतं मुञ्चु वंसाय प्रदाम्यहम् ॥३२॥  
 सत्यसंस्तरणाद्देवि शुभमग्रे भविष्यति । कर्तव्यं सुकृतं पुंभिः सुखे दुःखे सति प्रिये ॥३३॥  
 "सत्यसंस्तरणाद्देवि शुभमेव भविष्यति ।"

### व्यास उवाच

दृत्युत्सवति वाते सा देवकी शोभसंपृता । ददौ पुत्रं प्रसूतं च वेपमाना मनस्विनी ॥३४॥  
 वसुदेवोऽपि धर्मात्मा आदाय स्वसुतं शिशुम् । जगाम वंससदनं मार्गं लोकैरभिप्लुतः ॥३५॥

### लोका ऊचुः

परमंतु वसुदेवं भो लोका एवं मनस्विनम् । स्ववाक्यमनुरूप्येण बालमादाय यात्यसी ॥३६॥  
 मृत्युपे दातुवामोऽद्य सत्यवागनमूषकः । सफलं जीवितं चास्य धर्मं परयंतु चाद्भुतम् ॥३७॥  
 यः पुत्रं याति वसाय दातुं बालात्मनेऽपि हि ।



कर्ता कारयिता पापे तुल्यपापौ स्मृतौ बुधैः । स कथं प्रेरयामास मुनिः कंसं खलं तदा ॥३॥  
संशयोऽयं महान्मेऽत्र ब्रूहि सर्वं सविस्तरम् । येन कर्मविपाकेन बालको निघनं गतः ॥४॥

व्यास उवाच

नारदः कौतुकप्रेक्षी सर्वदा कलहप्रियः । देवकार्यार्थमागत्य सर्वमेतच्चकार ह ॥५॥  
न मिथ्याभाषणे बुद्धिमुनेस्तस्य कदाचन । सत्यवक्त्रा सुराणां स कर्तव्ये निरतः शुचिः ॥६॥  
एवं पद् बालकास्तेन जाता जाता निपातिताः । पद् गर्भा शापयोगेन संभूय मरणं गताः ॥७॥  
शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि तेषां शापस्य कारणम् । स्वार्थभुवेऽन्तरे पुत्रा मरीचे. षण्महाबलाः ॥८॥  
ऊर्णायां चैव भार्यायामासन्धर्मविचक्षणाः । ब्रह्माणं जहसुर्वीक्ष्य सुता यभितुमुद्यतम् ॥९॥  
शशाप तास्तदा ब्रह्मा दैत्ययोगिन विशंत्यधः । कालनेमिसुता जातास्ते पद्गर्भा विशांपते ॥१०॥  
अवतारे परे ते तु हिरण्यकशिपो. सुता. । जातास्ते ज्ञानसंयुक्ताः पूर्वशापभयान्प ॥११॥  
तस्मिन्नन्मनि शताश्र तपश्चक्रुः समाहिता । तेषां प्रीतोऽभवद्ब्रह्मा पद्गर्भाणां वरान्ददौ ॥१२॥

ब्रह्मोवाच

घाता यूयं मया पूर्वं क्रोधयुक्तेन पुत्रकाः । तुष्टोऽस्मि वो महाभागा भ्रुवंतु वाछितं वरम् ॥१३॥

व्यास उवाच

ते तु श्रुत्वा वचस्तस्य ब्रह्मणः प्रीतमानसाः । ब्रह्माणमब्रुवन्वामं सर्वे कार्यार्थतत्पराः ॥१४॥

गर्भा ऊचुः

पितामहाद्य तुष्टोऽसि देहि नो वाछितं वरम् । अवध्या देवतं. सर्वैर्मानवैश्च महोरगैः ॥१५॥  
गंधर्वसिद्धपतिभिर्बधो माभूत्पितामह ।

व्यास उवाच

तानुवाच ततो ब्रह्मा सर्वमेतद्भ्रुविष्यति ॥१६॥

गच्छन्तु वो महाभागा सत्यमेव न संशयः । दत्त्वा वरं ततो ब्रह्मा मुदितास्ते तदाऽभवन् ॥१७॥  
हिरण्यवशिपु. क्रुद्धस्तानुवाच कुरुद्ब्रह्म । यस्माद्ब्रिहाय मा पुत्रास्तोपितो वै पितामहः ॥१८॥  
वरेण प्रापितोऽर्यमं बलयन्तो यतोऽभवन् । युष्माभिर्हापितः स्नेहस्ततो युष्मास्त्यजाम्यहम् ॥  
यूयं व्रजन्तु पाताले पद्गर्भा विश्रुता भुवि । पाताले निद्रयाविष्टास्तिष्ठन्तु बटुवत्तरान् ॥२०॥  
सगस्तु देववीगर्भे षपे षपे पुनः पुनः । पिता यः कालेनमिन्सु तत्र वंत्तो भविष्यति ॥२१॥  
स एव जातमानान् वो वधिष्यति मुदाएनः ।

व्यास उवाच

एवं घातस्तदा तेन गर्भे जातायुनः पुनः ॥२२॥

जघान देवकीपुत्रान्पद्मगर्भञ्छापनोदित । शेषाश्च सप्तमस्तत्र देवकीगर्भसंस्थित ॥२३॥  
 विस्मसितश्च गर्भोऽसौ योगेन योगमायया । नीतश्च रोहिणीगर्भे कृत्वा सकर्मण बलात् ॥२४॥  
 पतित पचमे मासि लोकख्यातिं गतस्तदा । वसोऽपि ज्ञातवास्तत्र देवकीगर्भपातनम् ॥२५॥  
 मुद प्राप स दुष्टात्मा श्रुत्वा वार्ता सुखावहाम् । अष्टमे देवकीगर्भे भगवान्चात्वता पति ॥२६॥  
 उवाच देवकार्यार्थं भारवतरणाय च ।

### राजीवाच

वसुदेव कश्यपाश्च शेषाश्च तदाऽभवत् ॥२७॥

हरेरसास्तया प्रोक्तो भवता मुनिसत्तम । अन्ये च योऽशा दवाना यत्र जातास्तु तान् वद ॥२८॥  
 भारवतरणार्थं वै क्षिते प्रार्थनयाऽनघ ।

### व्यास उवाच

सुराणामसुराणा च ये योऽशा भुवि विश्रुता ॥२९॥

तानह सप्रवक्ष्यामि सक्षेपेण शृणुष्व तान । वसुदेव कश्यपाशो देवकी च तथाऽदिति ॥३०॥  
 बलदेवस्त्वनताशो वर्तमानेषु तेषु च । योऽसौ धर्मसुत श्रीमाध्वारायण इति श्रुत ॥३१॥  
 तस्याशो वासुदेवस्तु विद्यमाने मुनी तदा । नरस्तस्यानुजो यस्तु तस्याशोऽर्जुन एव च ॥३२॥  
 युधिष्ठिरस्तु धर्माशो वाय्वशो भीम इत्युत । अश्विन्यशो तत प्रोक्ता माद्रीपुत्री महाबलौ ॥३३॥  
 सूर्याश कर्ण आख्यातो धर्माशो विदुर स्मृत । द्रोणो बृहस्पतेरशस्तत्सुतस्तु शिवाशज ॥३४॥  
 समुद्र शतनु प्रोक्तो गगा भार्या मता बुधे । देववस्तु समाख्यातो गधर्वपतिरागमे ॥३५॥  
 वसुभीष्मो विराटस्तु मद्भद्रण इति स्मृत । अरिष्टस्य मुनो हसो धृतराष्ट्र प्रकीर्तित ॥३६॥  
 मद्भद्रण कृप प्रोक्त कृतवर्मा तथापर । दुर्योधन कलेरस शकुनि विद्धि द्वापरम् ॥३७॥  
 सोमपुत्र सुवर्चाख्य सोमप्ररसदाहृत । पावकाशो घृष्टद्युम्न शिराढी रागासस्तया ॥३८॥  
 सनत्कुमारस्याशस्तु प्रद्युम्न परिकीर्तित । द्रुपदो वरुणास्याशो द्रौपदी च रमाशजा ॥३९॥  
 द्रौपदीतनया पच विरवेदेवाशजा स्मृता । कुति विद्धिर्घृतिर्माद्री मतिर्गांधारराजजा ॥४०॥  
 कृष्णपत्न्यस्तया शर्वा देववारागना स्मृता । राजानश्च तथा सर्वे असुरा राजनोदिता ॥४१॥  
 हिरण्यकशिपोरस शिशुपाल उदाहृत । विप्रचित्तिर्जरासघ शत्य प्रह्लाद इत्यपि ॥४२॥  
 कालनेमिस्तया कस केशो ह्यशिरास्तथा । अरिष्टो बलिपुत्रस्तु ककुप्पी गोकुले हृत ॥४३॥  
 अनुह्लादो घृष्टवेतुर्भगदत्तोऽय वाय्वकल । लव प्रलव सजान सरोज्यौ धेनुकौऽभवन् ॥४४॥  
 वाराहश्च किशोरश्च दैत्यौ परमदारुणौ । मल्लीतावेव सजातो ह्यातो चापूरमुष्टिकौ ॥४५॥  
 दितिपुत्रस्तपाऽरिष्टो गज कुबल्याभिष । बलिपुत्री बकी ह्याता ववस्तदनुज स्मृत् ॥४६॥

यमो रुद्रस्तथा काम क्रोधश्चैव चतुर्थक । तेषामर्शस्तु सजातो द्रोणपुत्रो महाबल ॥४७॥  
 अशावतरणे पूर्वदैतेया राक्षसास्तथा । जाता सर्वे सुराशास्ते क्षितिभारवतारणे ॥४८॥  
 एतेषा कथित राजनशावतरण नृप । सुराणा चासुराणा च पुराणेषु प्रकीर्तितम् ॥४९॥  
 यदा ब्रह्मादयो देवा प्रार्थनार्थं हरिं गता । हरिणा च तदा दत्तो केशी खलु सितासितौ ॥५०॥  
 श्यामवर्णस्तत कृष्ण श्वत सकर्षणस्तथा । भारवतारणार्थं तौ जाता देवाशसभवौ ॥५१॥  
 अशावतरण चैतच्छृणोति भक्तिभावत । सर्वपापविनिर्मुक्तो भोदत स्वजनैर्वृत ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे द्वाविंशोऽध्याय ॥ २२ ॥

### अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

हतेषु पदेषु पुत्रेषु देवक्या औप्रसेनिना । सप्तमे पतिते गर्भे वचनाद्भारदस्य च ॥१॥  
 ऋष्टमस्य च गर्भस्य रक्षणार्थमतद्वित । प्रयत्नमकरोद्राजा मरणं स्व विचिंतयन् ॥२॥  
 समये देवकीगर्भे प्रवेशमकरोद्धरि । अशेन वसुदेवे तु समागत्य यथाक्रमम् ॥३॥  
 तदयं योगमाया च यशोदाया यथेच्छया । प्रवेशमकरोद्देवी देवकार्यार्थसिद्धये ॥४॥  
 रोहिण्यास्तनयो रामो गोकुले समजायत । यत वसभयोद्विग्ना सस्थितासा च कामिनी ॥५॥  
 वारागारे तत वसो दवकी दवसस्तुताम । स्थापयामास रक्षार्थं सेवकासमकल्पयत ॥६॥  
 वसुदेवस्तु कामिया प्रेमतन्तुनिर्मात्रित । पुत्रोत्पत्तिं च सचिन्त्य प्रविष्ट सह भार्यया ॥७॥  
 देवकीगर्भगो विष्णुदेवकार्यार्थसिद्धये । सस्तुतोऽमरसंधेश्च व्यवर्षत यथाक्रमम् ॥८॥  
 सजाते दशमे तत्र मासेऽप्य थावणे शुभे । प्राजापत्यार्थसमुक्ते कृष्णपक्षऽष्टमीदिन ॥९॥  
 वसस्तु दानवान्सर्वानुवाच भयविह्वल । रक्षणीया भवद्भिश्च दवकी गर्भमदिरे ॥१०॥  
 ऋष्टमो दवकीगर्भं दात्रुर्मे प्रभविष्यति । रक्षणीय प्रयत्नेन मृत्युरूपं स बालक ॥११॥  
 हृत्वेन बालकं देव्या सुप्तं स्वप्स्यामि मदिरे । निर्वृत्तिवर्जितं दुःखे नाशितं चाष्टमे सुत ॥१२॥  
 सर्गप्रासधरा सर्वे तिष्ठतु धृतवामुखा । निद्रात द्राविहीनाश्च सर्वत्र निहितेक्षणा ॥१३॥

व्यास उवाच

इत्यादिश्यामुरणान् वसोऽतिभयविह्वल । मदिरे स्व जगामानु न लेभे दानव सुगम् ॥१४॥  
 तिग्गोपे दवकी तत्र वसुदवमुवाच ह । किं करोमि महाराज प्रसवावसरो मम ॥१५॥  
 बह्वा रणपालाश्च तिष्ठन्त्यत्र भयानका । नन्दपत्या मया सार्धं शृतोऽस्ति समय पुरा ॥१६॥  
 प्रेषिष्यस्त्वया पुत्रो मदिरे मम मानिनि । पालयिष्याम्यहं तत्र तवातिमनसा विल ॥१७॥

अपत्य ते प्रदास्यामि वसस्य प्रत्ययाय वै । किं कर्तव्य प्रभो चाद्य विपमे समुपस्थिते ॥१८॥  
 व्यत्यय सतते शौरे कथं कर्तुं क्षमो भवे । दूरे तिष्ठस्व काताद्य लज्जा मेऽतिदुरत्यया ॥१९॥  
 परावृत्य मुखं स्वामिन्नन्यथा किं करोम्यहम् । इत्युक्त्वा त महाभाग देवकी देवसमतम् ॥२०॥  
 बालकं मुपुवे तत्र निशीथे परमाद्भुतम् । त दृष्ट्वा विस्मयं प्राप देवकी बालकं शुभम् ॥२१॥  
 पतिं प्राह महाभागा हर्षोत्फुल्लकलेवरा । पश्य पुत्रमुखं कातं दुर्लभं हि तव प्रभो ॥२२॥  
 अर्चनं कालरूपोऽसौ घातयिष्यति भ्रातृज । वसुदेवस्तथेत्युक्त्वा तमादाय करे सुतम् ॥२३॥  
 अपश्यच्चाननं तस्य सुतस्याद्भुतकर्मण । वीक्ष्य पुत्रमुखं शौरिश्चिताविष्टो बभूव ह ॥२४॥  
 किं करोमि कथं न स्याददुःखमस्य कृते मम । एव चिंतातुरे तस्मिन्वागुवाचाशरीरिणी ॥२५॥  
 वसुदेव समाभाष्य गगने विशदाधरा । वसुदेव गृहीत्वैनं गोकुलं नय सत्वर ॥२६॥  
 रक्षपालास्तथा सर्वे मया निद्राविमोहिता । विवृतानि कृतान्यष्टौ कपाटानि च शृण्वन् ॥२७॥  
 मुक्त्वा नदगंहे त्वं योगमाया समानय । श्रुत्वा वसुदेवस्तु तस्मिन्कारागृहे गत ॥२८॥  
 विवृतं द्वारमालोक्य बभूव तरसा नृप । तमादाय ययावाशुं द्वारपालैरलक्षित ॥२९॥  
 बालिन्दोतटमासाद्य पूरं दृष्ट्वा सुनिश्चितम् । तदेव कटिदध्नी सा बभूवाणु सरिदरा ॥३०॥  
 योगमायाप्रभावेण ततारानकद्वन्दुभिः । गत्वा तु गोकुलं शौरिनिशीथे निर्जने पथि ॥३१॥  
 नदद्वारे स्थितं पश्यन्विभूतिं पशुसज्जिताम् । तदेव तत्र सजाता यशोदा गर्भसभवा ॥३२॥  
 यागमायाशजा देवी त्रिगुणा दिव्यरूपिणी । जाता ता बालिका दिव्या गृहीत्वा करपक्वे ३३ ॥  
 तत्रागत्य ददौ देवी सैरध्रीरूपधारिणी । वसुदेव सुतं दत्त्वा सैरध्रीकरपक्वे ॥३४॥  
 तामादाय ययौ शीघ्रं बालिकां मुदिताशय । कारागारे ततो गत्वा देवक्या शयने सुताम् ३५ ॥  
 निक्षिप्य सस्थितं पार्श्वे चिन्ताविष्टो भयातुर । शूरोद सुस्वरं कन्या तदेवागतसज्जका ॥३६॥  
 उत्सस्युः सेवका राज्ञः श्रुत्वा तद्भ्रूतं निशि । तमूचुर्भूपतिं गत्वा त्वरितास्तऽनिविह्वला ॥३७॥  
 देवक्याश्च सुतो जातः शीघ्रमेहि महामते । तदाकर्ण्यं वचस्तेषां शीघ्रं भोजपतिर्ययौ ॥३८॥  
 प्रावृत्तं द्वारमालोक्य वसुदेवमयाह्वयत ।

कंस उवाच

सुतमानय देवक्या वसुदेव महामते ॥३९॥ मृचुर्मो चाष्टमो गर्भस्तं निहृमि रिपु हृदिम् ॥

न्यास उवाच

श्रुत्वा वसुदेव शौरिर्मयस्तविलोचन ॥४०॥

तामादाय सुतां पानो ददौ चानु रदन्निव । दृष्ट्वाऽप्य दारिकां राज्ञा विस्मयं परमं गत ॥४१॥

देववाणीं श्रुया जाता नारदस्य च भाषितम् । वसुदेव कथं कुर्यादनुत् सक्टे स्थित ॥४२॥

रक्षपालाश्च मे सर्वे सावधाना न संशयः । कुतोऽत्र कन्यका कामं क्व गतः स सुतः किल ॥  
 संदेहोऽत्र न कर्तव्यः कालस्य विपत्ता गतिः । इति संचित्य ता बालां गृहीत्वा पादयोः खलः ॥  
 पोथयामास पापाणे निर्घृणः कुलपासनः । सा करान्निःसृता बाला यथावाकाशमंडलम् ॥४५॥  
 दिव्यरूपा तदा भूत्वा तमुवाच मृदुस्वना । किं मया हतया पाप जातस्ते बलवान्निपुः ॥४६॥  
 हनिष्यति दुराराध्यः सर्वथा त्वा नराधमम् । इत्युक्त्वा सा गता कन्या गगनं कामगा शिवा ॥  
 कंसस्तु विस्मयाविष्टो गतो निजगृहं तदा । आनाम्य दानवान्सर्वानिदं वचनमब्रवीत् ॥४८॥  
 वक्रधेनुकवत्सादीन्क्रोधाविष्टो ममानुरः । गच्छन्तु दानवाः सर्वे मम कार्यार्थिसिद्धये ॥४९॥  
 जातमात्राश्च हंतव्या बालका यत्र कुत्रचित् । पूतनैषा व्रजत्वद्य बालघ्नी नदगोकुलम् ॥५०॥  
 जातमात्रान्विघ्नती शिशूंस्तत्र ममाजया । धेनुको वत्सकः केशी प्रलंबो वक्र एव च ॥५१॥  
 सर्वे तिष्ठंतु तत्रैव मम कार्यचिकीर्षया । इत्याज्ञाप्यासुरान्कंसो ययौ निजगृह खलः ॥

चिताविष्टोऽतिदीनात्मा चितयित्वैव तं पुनः ॥५२॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

### अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

#### व्यास उवाच

प्रातर्नन्दगृहे जातः पुत्रजन्ममहोत्सवः । किंवदंत्यथ वसेन श्रुता चारमुखादपि ॥१॥  
 जानाति धमुदेवस्य दारास्तत्र वसति हि । पशवो दासवर्गश्च सर्वे ते नदगोकुले ॥२॥  
 तेन शंकासमाविष्टो गोकुलं प्रति भारत । नारदेनापि तत्सर्वं कथितं कारणं पुर ॥३॥  
 गोकुले ये च नंदाद्यास्तत्पत्न्यश्च सुरांशजाः । देवकीवसुदेवाद्याः सर्वे ते क्षत्रवः विल ॥४॥  
 इति नारदवाक्येन बोधितोऽसौ कुलापमः । जातः क्षोपमना राजन्वंसः परमपापवृत् ॥५॥  
 पूतना निहता तत्र वृष्णेनामिततेजसा । वक्रो वत्सामुरश्चापि धेनुवश्च महाबलः ॥६॥  
 प्रलंबो निहतस्तेन तथा गोवर्धनो धृतः । श्रुत्वैतत्कर्म कंसस्तु मेने मरणमात्मनः ॥७॥  
 तथा विनिहृतः केशी ज्ञात्वा कसोऽतिदुर्मना । धनुर्यागमिषेणानु तावानेतुं प्रचक्रमे ॥८॥  
 अक्षरं प्रेषयामास ध्रुवः पापमतिस्तदा । आनेतुं रामवृष्णी च वधायामितविक्रमौ ॥९॥  
 रथमारोप्य गोपालौ गोकुलात्तान्दिनीसुतः । आगतौ मयुराया तु कंसादेशे स्थितः विल ॥१०॥  
 तावागत्य तदा तत्र धनुर्भंगं च चक्रतुः । हत्वाऽप्य रजकं कामं गर्जं चानूरमुष्टिकम् ॥११॥  
 दालं च तोदालं चैव निजधानं हृस्तिदा । जधान कंसं देवेशः केशोष्वाट्प्य लीलया ॥१२॥  
 पिठरी मोक्षयित्वाऽप्य गतदुःसौ धकार ह । उग्रसेनाय राज्यं तद्दायपरिनिपूदनः ॥१३॥  
 वसुदेवस्तपोस्तत्र मौजीकन्यनपूर्वकम् । वारयामास विपिवद् व्रतवर्धं महामनाः ॥१४॥

सपनीतो तदा तो तु गतो सादीपनालयम् । विद्या सर्वा समम्यस्य मयुरामागतौ पुन ॥१५॥  
 जाती द्वादशवर्षीयो कृतविद्यो महाबलौ । मयुराया स्थितौ वीरो सुतावानकदुदुभे ॥१६॥  
 मागधस्तु जरासधो जामातृवधदु खित । कृत्वा सैन्यसमाज स मयुरामागत पुरीम् ॥१७॥  
 स सप्तदशवार तु कृष्णेन वृत्तबुद्धिना । जित सप्राममासाद्य मधुपुर्या निवासिना ॥१८॥  
 पश्चाच्च प्रेरितस्तेन स कालयवनाभिष । सर्वम्लेच्छाधिप शूरो यादवाना भयकर ॥१९॥  
 श्रुत्वा यवनमायात कृष्ण सर्वान् यदूत्तमान् । आनाय्य च तथा राममुवाच मधुसूदन ॥२०॥  
 भय नोऽत्र समुत्पन्न जरासधान्महाबलत । किं कर्तव्य महाभाग यवन समुपैति वै ॥२१॥  
 प्राणत्राण प्रकर्तव्य त्यक्त्वा गृह बल धनम् । सुखेन स्थीयते यत्र स देश खलु पैतृक ॥२२॥  
 सदोद्वेगकर वाम किं वर्तव्य बुलोचितम् । शैलसागरसान्निध्ये स्थातव्य सुखमिच्छता ॥२३॥  
 यत्र वैरिभय न स्यात्स्यातव्य तत्र पडितै । शेषशय्या समाश्रित्य हरि स्वपिति सागरे ॥२४॥  
 तथैव च भयाद्भीत कैलासे त्रिपुरार्दन । तस्मान्नात्रैव स्थातव्यमस्मानि शशुतापितै २५॥  
 द्वारवत्या गमिष्याम सहिता सर्व एव वै । कथिता गरुडेनाद्य रम्या द्वारवती पुरी ॥२६॥  
 रैवताचलसानिधये सिंधुनूले मनोहरा ।

न्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तथ्य सर्वे यादवपुङ्गवा ॥२७॥

गमनाय मतिं चक्रुः सकुटुम्बा सवाहना । शकटानि तयोप्राश्च वाम्यश्च महिपास्तया ॥२८॥  
 धनपूर्णानि कृत्वा ते निर्यमुर्नगराद्बहि । रामकृष्णौ पुरस्करय सर्वे ते सपरिच्छदा ॥२९॥  
 अग्रे कृत्वा प्रजा सर्वाश्चैलु सर्वे यदूत्तमा । कतिचिद्विबसै प्रापुः पुरी द्वारवती किल ॥३०॥  
 शिल्पिभिः कारयामास जीर्णोद्धार हि मावव । सस्थाप्य यादवास्तत्र तावतौ बलकेशवौ ॥३१॥  
 तरसा मयुरामेत्य सस्थितौ निर्जना पुरीम् । तदा तत्रैव सप्राप्तो बलवान् यवनाधिप ॥३२॥  
 ज्ञात्वा नमागत कृष्णो निर्ययौ नगराद्बहि । पदातिरग्रे तस्याभूच्चवनस्य जनार्दन ॥३३॥  
 पीताम्बरधर श्रीमान्प्रहस मधुसूदन । त दृष्ट्वा पुरतो यात कृष्ण कमललोचनम् ॥३४॥  
 यवनोऽपि पदाति सन्पृष्ठतोऽनुगत खल । प्रसुप्तो यत्र राजर्षिर्मुचुकुदो महाबल ॥३५॥  
 प्रययौ मगवास्तत्र सकालयवनो हरि । तत्रैवातदर्थे विष्णुर्मुचुकुद समीक्ष्य च ॥३६॥  
 तत्रैव यवन प्राप्त सुप्तमूतमपश्यत । मत्वा त वासुदेव स पादेनाताडयन्नपम् ॥३७॥  
 प्रबुद्ध क्रोधरक्ताक्षस्त ददाह महाबल । त दग्ध्या मुचुकुदोऽप्य ददर्श कमलेशणम् ॥३८॥  
 वासुदेव सुदेवेश प्रणम्य प्रस्थितो वनम् । जगाम द्वारका कृष्णो बलदेवसमन्वित ॥३९॥  
 उग्रसेन नृप कृत्वा विजहार ययारुचि । अहरद्रुक्मिणो काम शिशुपालस्वयवरात् ॥४०॥

राक्षसेन विवाहन चक्रे दारविधिं हरि । ततो जाववती सत्या मित्रविदा च भामिनीम् ॥  
 कालिदी लक्ष्मणाभद्रा तथा नान्नजित्ती शुभाम् । पृथक्पृथक्समानोयाप्युपयेमे जनार्दन ॥४२॥  
 ब्रह्मावव महीपाल पत्य परमशोभना । प्रासूत रक्मिणी पुत्र प्रद्युम्न चारुदर्शनम् ॥४३॥  
 जातकर्मादिक तस्य चकार मधुसूदन । हृतोऽसौ सूतिकागेहाच्छवरेण वलीयसा ॥४४॥  
 नीतश्च स्वपुरी बालो मायावत्यै समपित । वासुदेवो हृत दृष्ट्वा पुत्र शोक्समवित ॥४५॥  
 जगाम शरण देवी भक्तियुक्तेन चतसा । वृत्रासुरादयो दैत्या लील्यैव यया हता ॥४६॥  
 ततोऽसौ योगमायाश्रकार परमा स्मृतिम् । वचोभि परमोदारैरक्षरै स्तवर्नै शुभै ॥४७॥

### श्रीकृष्ण उवाच

मातर्मयातितपसा परितोषित त्व प्राग्जननि प्रसुमनादिभिरचिताऽसि ।  
 धर्मात्मजन बदरीब्रनखण्डमध्य किं विस्मृतो जननि त त्वयि भक्तिभाव ॥४८॥  
 सूतीगृहादपहत किमु बालको मे केनापि द्रुष्टमन्साऽप्यय कौतुकात् ।  
 मानापहारकरणाय ममाद्य नून लज्जा तवाम्ब खलु भक्तजनस्य युक्ता ॥४९॥  
 दुर्गो महानतितरा नगरी सुगता तत्रापि मेऽस्ति सदन किल मध्यभाग ।  
 अत पुरे च पिहित ननु सूतिगृह बालो हृत खलु तथापि ममैव दोषात् ॥५०॥  
 नाह गत परपुर न च यादवाश्च रक्षावती च नगरी किल धीरवयै ।  
 माया तवैव जननि प्रकटप्रभावा मे बालक परिहृत कुहकेन केन ॥५१॥  
 नो वेद्यपह जननि त चरित सुगुप्त को वद मदमतिरल्पविदेव देही ।  
 धवात्तो गतो मम भट्टेन च वीक्षितो वा हर्ताऽम्बिके जवनिका तव कल्पितयम् ॥५२॥  
 चित्र न तऽत्र पुरतो मम मातृगर्भो नीतस्त्वयाऽर्धसमये किल माययाऽसौ ।  
 य रोहिणी हलधर सुपुत्र प्रसिद्ध दूरे स्थिता पतिपरा मिथुन विनाऽपि ॥५३॥  
 सृष्टिं करोपि जगतामनुपालन च नाश तयैव पुनरप्यनिश गुणस्त्वम् ।  
 को वद तऽम्ब चरित दुरितातकारि प्रायण सर्वमखिल विहित त्वयैतत् ॥५४॥  
 उत्पाद्य पुत्रजननप्रभव प्रमोद दत्त्वा पुनविरहज किल दुःखभारम् ।  
 त्व व्रीडये सुललित खलु तैविहारनो चत्कथ मम सुताभिरतिर्वृथा स्यात् ॥५५॥  
 माताऽस्य रोदिति भृङ्ग कुररीव बाला दुःख तनोति मम सन्निधिगा सदैव ।  
 कष्ट न वत्सि ललितऽप्रमितप्रभावा मातस्त्वमव शरण भवपीडितानाम् ॥५६॥  
 सीमा सुखस्य सुतजम तदीयनाशो दुःखस्य देवि भवने विबुधा वदति ।  
 तत्किं करोमि जननि प्रथमे प्रनष्टे पुत्रे ममाद्य हृदय स्फुटतीव मात ॥५७॥

यज्ञ करोमि तव तुष्टिकर यत वा दैव च पूजनमयाखिलदु खहा त्वम् ।

मात सुतोऽत्र यदि जीवति दर्शयाशु त्व वै क्षमा सकलशोकविनाशनाय ॥५८॥

व्यास उवाच

एव स्तुता तदा देवी कृष्णेनाविलष्टकर्मणा । प्रत्यक्षदर्शना भूत्वा तमुवाच जगद्गुरुम् ॥५९॥

श्रीदेव्युवाच

शोक मा कुरु देवेश शापोऽय ते पुरातन । तस्य योगेन पुत्रस्ते शवरेण हृतो बलात् ॥६०॥

अतस्ते षोडशे वर्षे हत्वा त शवर बलात् । आगमिष्यति पुत्रस्ते मत्प्रनादान्न सशय ॥६१॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे देवी चडिका चडविक्रमा । भगवानपि पुत्रस्य शोक त्यक्त्वाभवत्सुखी ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्याय ॥२४॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

राजोवाच

संदेहो मे मुनिश्रेष्ठ जायते वचनात्तव । वैष्णवाशे भगवति दु खोत्पत्ति विलास्य च ॥ १ ॥

नारायणाशसभूतो वासुदेव प्रतापवान् । कथं स सूतिकागाराद्धृतो बालो हरेरपि ॥ २ ॥

सुगुप्तनगरे रम्ये गुप्तेऽय सूतिकागृहे । प्रविश्य तेन दैत्येन गृहीतोऽसी कथं शिशु ॥ ३ ॥

न ज्ञातो वासुदेवेन चित्रमेतन्ममाद्भुतम् । जायते महदाश्चयं चित्ते सत्यवतीसुत ॥ ४ ॥

ब्रूहि तत्कारणं ब्रह्मज्ञात केशवेन यत् । हरणं तन सस्थेन शिशारवा सूतिकागृहात् ॥ ५ ॥

व्यास उवाच

माया बलवती राजधराणा बुद्धिमोहिनी । शाभवी विश्रुता लोके को वा मोह न गच्छति ॥ ६ ॥

मानुष जन्म संप्राप्य गुणा सर्वेऽपि मानुषा । भवति दहजा काम न देवा नामुरास्तथा ॥ ७ ॥

शुत्पुत्रिद्रा भय तद्रा व्यामोहं शोकसशय । हर्षश्रीवाभिमानश्च जरामरणमेव च ॥ ८ ॥

अज्ञानं ग्लानिः प्रीतिरोर्ष्यासूया मद श्रम । एते देहभवा भावा प्रभवति नराधिप ॥ ९ ॥

यथा हेममृग रामो न बुबोध पुरोगतम् । जानक्या हरणं चैव जटायुमरणं तथा ॥ १० ॥

अभिपेकदिने रामो वनवास न वेद च । तथा न ज्ञातवानाम स्वशोकान्मरणं पितु ॥ ११ ॥

अज्ञवद्विचारासौ पर्यमानो वने वन । जानकी न विवदाथ रावणेन हृता बलात् ॥ १२ ॥

सहायान्वानराण्कुत्वा हत्वा शक्रमुत बलात् । सागरे सेतुवधं च कृत्वोत्तीर्यं सरित्पतिम् ॥ १३ ॥

प्रेपयामास सर्वासु दिक्षु तान्कपिकुञ्जरान् । सग्रामं कृतवान्धोरं दुःखं प्राप रणाजिरे ॥ १४ ॥



बधन नागपाशेन प्राप रामो महाबल । गरुडान्मोक्षण पश्चादन्वभूद्रघुनन्दन ॥१५॥  
 अहनद्रावण सख्ये कुम्भकर्णं महाबलम् । मेघनाद निकुम्भ च कुपितो रघुनन्दन ॥१६॥  
 अदृष्यत्व च जानक्या न विवेद जनार्दन । दिव्य च कारयामास ज्वलितेऽग्नी प्रवेशनम् ॥१७॥  
 लोकापवादाच्च पर ततस्तत्याज ता प्रियाम । अदृष्या दूषिता मत्वा सीता दशरथात्मज ॥१८॥  
 न ज्ञातो स्वसुतो तेन रामेण च कुशीलवो । मुनिना कथितो तोतु तस्य पुत्रो महाबलो ॥१९॥  
 पातालगमन चैव जानक्या ज्ञातवान्न च । राघव कोपसयुक्तो भ्रातर हतुमुद्यत ॥२०॥  
 कालस्यागमन चैव न विवद खरातक । मानुष देहमाश्रित्य चक्रे मानुषचेष्टितम् ॥२१॥  
 तथैव मानुषान्भावात्तात्र कार्या विचारणा । पूर्वं कसभयात्प्राप्तो गोकुले यदुनन्दन ॥२२॥  
 जरासघभयात्पश्चाद्द्वारवत्या गतो हरि । अधम कृतवा कृष्णो रमिण्या हरण च यत ॥२३॥  
 शिशुपालहृतायाश्च जातधर्मं सनातनम् । शुशोच बालक कृष्ण शबरण हृत बलात् ॥२४॥  
 मुमोद जानपुत्र त हर्षशोकयुतस्तत । सत्यभामाज्ञया यत्तु युयुधे स्वर्गत किल ॥२५॥  
 हृद्रेण पादपाय तु स्त्रीजितत्व प्रकाशयन् । जहार कल्पवृष य पराभूय शतक्रतुम् ॥२६॥  
 माग्निनीमानरक्षाय हरिश्चिन्धर प्रभु । वदध्वा वृक्ष हरिस्त्या नारदाय ददौ पतिम् ॥२७॥  
 दत्त्वाऽथ वानक कृष्ण मोचयामास भामिनी । दृष्ट्वा पुत्रान्पुरुगुणा प्रद्युम्नप्रमुखानथ ॥२८॥  
 कृष्ण जाववतो दीना ययाच सतीन् शुभाम । स ययौ पर्वत कृष्णस्तपस्याकृतनिश्चय ॥२९॥  
 उपमयुमुनियत्र शिवभक्त परतप । उपमयु गुरु कृत्वा दीक्षा पानुपती हरि ॥३०॥  
 जग्राह पत्रकामस्तु मुण्डी दण्डी वभूव ह । उग्र तत्र तपस्तपे मासमेव फलाशन ॥३१॥  
 जजाप शिवभक्त तु शिवध्यानपरो हरि । द्वितीय तु जलाहारस्तिष्ठतेकपदा हरि ॥३२॥  
 तृतीय वायुभक्षस्तु पादाङ्गुष्ठाग्रसस्थित । षष्ठे तु भगवानुद्र प्रसन्नो भक्तिभावत ॥३३॥  
 दर्शन च ददौ तत्र सोम सोमवत्प्रधर । आजगाम वृषारूढ सुरैरिन्द्रादिभिर्वृत ॥३४॥  
 ब्रह्मविष्णुयुत साक्षात्सगवर्वसेवित । सम्प्रोधयन वासुदेव शङ्करस्तमुवाच ह ॥३५॥  
 ह्युष्टोऽस्मि कृष्ण तपसा तवोग्रेण महामते । ददामि वाछितान्नामा ब्रूहि यादवनन्दन ॥३६॥

सयि दष्टे कामपूरे कामशेषो न सम्भवेत् ।

न्यास उवाच

त दृष्ट्वा शङ्कर तुष्ट भगवादेवकीसुत ॥३७॥

‘‘पपात पादयोस्तस्य दण्डवत्प्रेमसयुत । स्तुति चकार देवेशो मेघमम्भोरया गिरा ॥

स्थितस्तु पुरत धम्भोर्वासुदेव सनातन ॥३८॥

कृष्ण उवाच

देवदेव जगन्नाथ सर्वभूतार्तिनाशन ॥३९॥

विश्वयोने सुरारिध्न नमस्त्रैलोक्यकारक । नीलकण्ठ नमस्तुभ्यं शूलिने ते नमोनम ॥४०॥  
 शैलजावल्लभायाय यज्ञध्याय नमोऽस्तु ते । बद्धोऽहं कृतकृत्योऽहं दर्शनात्तव सुव्रत ॥४१॥  
 जन्म मे सफलं जातं नत्वा ते पादपकजम् । बद्धोऽहं स्त्रीमयै पाशै संसारेऽस्मिजगद्गुरो ॥४२॥  
 शरणं तेऽद्य संप्राप्तो रक्षणार्थं त्रिलोचन । सप्राप्य मानुषं जन्म खिन्नोऽहं दुःखनाशन ॥४३॥  
 श्राहि मा शरण प्राप्त भवभीत भवाधुना । गर्भवासे महद्दुःख प्राप्तं मदनदाहक ॥४४॥  
 जन्मत कंसभयजमनुभूतं च गोकुले । जातोऽहं नन्दगोपालो वल्लवाज्ञाकरस्तथा ॥४५॥  
 गौरज कीर्णकिशस्तु भूमन्वृदावने वने । म्लेच्छराजभयत्रस्तो गतो द्वारवती पुनः ॥४६॥  
 त्यक्त्वा पित्र्य शुभ देश मायुर दुर्लभ विभो । ययातिशापवद्धेन तस्मै दत्त भयाग्निभो ॥४७॥  
 राज्यं सुपुष्टमपि च धर्मरक्षापरेण च । उग्रसेनस्य दासत्व वृत्त वै सर्वदा मया ॥४८॥  
 राजाऽनो यादवाना वै कृतो न पूर्वजं किल । गार्हस्थ्यं दुःखद शभो स्तोत्रस्य धर्मखडनम् ॥  
 पारतंत्र्यं सदा बधो मोक्षवार्ताऽत्र दुर्लभा । रुक्मिण्यास्तनयान्दृष्ट्वा भार्या जात्रवती मम ॥५०॥  
 प्रेरयामास पुनार्थं तपमे मदनातक । सकामेन मया तप्त तप पुनार्थमद्य वै ॥५१॥  
 लज्जा भवति देवेश प्रार्थनाया जगद्गुरो । वस्त्वामाराध्य देवेशं मुक्तिद भक्तवत्सलम् ॥५२॥  
 प्रसन्न याचते मूढः फल तुच्छं विनाशि यत् । सोऽय मायाविमूटात्मा याचे पुनसुखं विभो ॥५३॥  
 कामिन्या प्रेरित शंभो मुक्तिद त्वा जगत्पते । जानामि दुःखद शभो समार दृ ससाधनम् ॥५४॥  
 अनित्यं नाशधर्माणं तथापि विरतिर्न मे । शापानारायणाशोऽहं जातोऽस्मिन्क्षितिमङ्ग्रे ॥५५॥

भोक्तुं बहुतरं दुःखं मायापाशेन यत्रित ।

व्यास उवाच

इत्युक्तवन्त गोविद प्रत्युवाच महेश्वरः ॥५६॥

बहुवस्ते भविष्यति पुना दान्निपूदन । स्त्रीणा पोडशसाहस्रं भविष्यति शतार्धकम् ॥५७॥  
 तामु पुना दश दश भविष्यति महाबला । इत्युक्त्वोपररामाशु शंकरः प्रियदर्शनः ॥५८॥  
 उवाच गिरिजा देवी प्रणत मधुसूदनम् । कृष्ण कृष्ण महाबाहो संसारेऽस्मिन्नराधिप ॥५९॥  
 गृहस्थप्रवरो लोके भविष्यति भवानिह । ततो वर्षशताते तु द्विजशापाज्जनार्दन ॥६०॥  
 गाधार्याश्च तथा शापाद्भविता ते कुलक्षय । परस्परं निहत्याजो पुत्रास्ते शापमोहिताः ॥६१॥  
 गमिष्यन्ति क्षयं सर्वे यादवाश्च तथापरे । सानुजस्त्वं तथा देहं त्यक्त्वा यास्यसि वै दिवम् ॥  
 शोकस्तत्र न कर्तव्यो भवितव्यं प्रति प्रभो । अवश्यंभाविभावाना प्रतीकारो न विद्यते ॥६३॥

तत्र शोको न कर्तव्यो नून मम मत सदा । अष्टावक्रस्य शापेन भार्यास्ति मधुसूदन ॥६४॥  
 चौरैर्म्यो ग्रहण कृष्ण गमिष्यति मृत त्वयि । इत्युक्त्वाऽतर्दधे शम्भु सोम ससुरमडल ॥६५॥  
 उपमन्यु प्रणम्याथ कृष्णोऽपि द्वारका ययौ । यस्माद् ब्रह्मादयो राजमति यद्यप्यधीश्वरा ॥६६॥  
 तथापि मायाकल्लालयोगसक्षुभितातरा । तदधीना स्थिता सर्वे काष्ठपुत्तलिकोपमा ॥६७॥  
 यथा यथा पूर्वमह कर्म तपा तथा तथा । प्रेरयत्यनिश माया परब्रह्मस्वरूपिणी ॥६८॥  
 न वैपम्य न नैर्घृष्य भगवत्या कदाचन । केवल जीवमोक्षार्थं यतते भुवनेश्वरो ॥६९॥  
 यदि सा नैव सृज्यत जगदेतच्चराचरम् । तदा माया बिना भूत जड स्यादव नित्यश ७०॥  
 तस्मात्कारुण्यमाश्रित्य जगज्जीवादिक च यत । करोति सतत देवो प्रेरयत्यनिश च तत ॥७१॥  
 तस्माद्ब्रह्मादिमोहेऽस्मिन्कर्तव्य सशयो न हि । मायात पातिन सर्वे मायाधीना सुरासुरा ॥७२॥  
 स्वतत्रा सैव दवेशो स्वेच्छाचारविहारिणी । तस्मात्सर्वात्मना राजन्सेवनीया महेश्वरी ॥७३॥  
 नात परतर किञ्चिदधिक भुवनत्रये । एतद्धि जममाफलय पराशक्ते पदस्मृति ॥७४॥  
 माभूत्तत्र कुले जम यत्र देवो न दैवतम । अह देवो न चान्योऽस्मि ब्रह्मैवाह न शोकभाक् ॥  
 इत्यभेदेन ता नित्या चितयेज्जगदधिकाम् । ज्ञात्वा गुरुमुखादेना वदात्तश्रवणादिभि ॥७६॥  
 नित्यमेकाग्रमनसा भावयेदात्मरूपिणीम् । मुक्तो भवति तेनाशु नान्यथा कर्मकोटिभि ॥७७॥  
 श्वेताश्वतरादय सर्वे ऋषयो निर्मलाशया । आत्मरूपा हृदा ज्ञात्वा विमक्ता भववधनात् ॥७८॥  
 ब्रह्मविष्ण्वादयस्तद्ब्रह्मगौरीऽभ्यादयस्तथा । तामेव समुपासते सच्चिदानन्दरूपिणीम् ॥७९॥  
 इति त कथित राजन यद्यद्यत्पुष्ट त्वयाऽनघ । प्रपन्नपापत्रस्तन किं भूय श्रोतुमिच्छसि ॥८०॥  
 एतत्ते कथित राज मयाऽऽख्यानमनुत्तमम् । सर्वपापहर पुण्यं पुराण परमाद्भूतम् ॥८१॥  
 य इद शृणुयान्नित्य पुराण वदसमितम् । सर्वपापविनिर्मुक्तो दवीलोक महीयते ॥८२॥

### सूत उवाच

एतन्ममा श्रुत व्यासात्कथ्यमान सविस्तरम् । पुराण पञ्चम नून श्रीमद्भागवताभिषम् ॥८३॥

इति श्रीदेवीमागवत महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्याय ॥२५॥

अर्धाविंशं मुविधुगविश्वभरा ( १४१८॥ ) भिषं ।

पदं श्रुयस्व ध्याय कथितो व्यासनिर्मितं ॥

ममाप्तोऽय चतुर्थः स्कन्धः ।

श्रीगणेशाय नमः.

# श्रीमद्देवीभागवतम्

पञ्चमः स्कन्धः

—:०:—

प्रथमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

भवता कथितं सूतं महदाख्यानमुत्तमम् । वृष्णस्य चरितं दिव्यं सर्वपातकनाशनम् ॥१॥  
संदेहोऽत्र महाभागं वासुदेवकथानके । जायते न प्रोच्यमाने विस्तरेण महामते ॥२॥  
वने गत्वा तपस्तप्तं वासुदेवेन दुष्करम् । विष्णोरशावतारेण शिवस्याराधनं कृतम् ॥३॥  
वरप्रदानं देव्या च पार्वत्या यत्कृतं पुनः । जगन्मातुश्च पूर्णायै श्रीदेव्या अशमूतया ॥४॥  
ईश्वरेणापि कृष्णेन, कुतस्तौ संपूजितौ । न्यूनता वा किमस्त्यस्य तदेव सशयो मम ॥५॥

सूत उवाच

शृणुष्व कारणं तत्र मया व्यासं श्रुतं च यत् । प्रब्रवीमि महाभागा कथां वृष्णगुणान्विताम् ॥६॥  
दुस्तान्तं व्यासतः श्रुत्वा वैराटोमुतजस्तदा । पुनः पप्रच्छ मेधावी संदेहं परमं गतं ॥७॥

जनमेजय उवाच

सम्यक्सत्यवतीसूनो श्रुतं परमकारणम् । तथापि मनसो वृत्तिं सशयं न विमुचति ॥८॥  
कृष्णेनाराधितं शभुस्तपस्तप्त्वाऽतिदारुणम् । विस्मयोऽयं महाभाग देवदेवेन विष्णुना ॥९॥  
यं सर्वात्माऽपि सर्वेश सर्वसिद्धिप्रदं प्रभुः । स कथं कृतवान्धोरं तपः प्राकृतवद्भरि ॥१०॥  
जगत्कर्तुं क्षमं कृष्णस्तथा पालयितुं क्षमं । सहर्तुमपि कस्मात्सं दारुणं तपः वाचरत् ॥११॥

व्यास उवाच

सत्यमुक्तं त्वया राजन्वासुदेवो जनार्दन । क्षमं सर्वेषु कार्येषु देवानां दैत्यसूदन ॥१२॥

तथापि मानुषं देहमाश्रितः परमेश्वरः । कृतवान्मानुषान्भावान्वर्णाश्रमसमाश्रितान् ॥१३॥  
 वृद्धानां पूजनं चैव गुह्यादाभिवंदनम् । ब्राह्मणानां तथा सेवा देवताराधनं तथा ॥१४॥  
 शोके शोकाभियोगश्च हर्षे हर्षसमुन्नतिः । दैन्यं नानाऽपवादाश्च स्त्रीषु कामोपसेवनम् ॥१५॥  
 क्रामः क्रोधस्तथा लोभः काले काले भवन्ति हि । तथा गुणमये देहे निर्गुणत्वं कथं भवेत् ॥१६॥  
 सौवलीशापजाद्वोपात्तथा बाह्यणशापजात् । निधनं यादवानां तु कृष्णदेहस्य मोचनम् ॥१७॥  
 हरणं लुठनं तद्वत्तत्पत्नीनां नराधिप । अर्जुनस्यास्त्रमोक्षे च क्लीबत्वं तस्करेषु च ॥१८॥  
 अन्नत्वं हरणे गेहात्तत्प्रद्युम्नानिरुद्धयोः । एवं मानुषदेहेऽस्मिन्मानुष खलु चेष्टितम् ॥१९॥  
 विष्णोरंशावतारेऽस्मिन्नारायणमुनेस्तथा । अंशजे वासुदेवेऽत्र किं चित्रं शिवसेवने ॥२०॥  
 स हि सर्वेश्वरो देवो विष्णोरपि च कारणम् । सुपुत्रस्थाननाथः स विष्णुना च प्रपूजितः ॥२१॥  
 तदंशभूताः कृष्णाद्यास्तैः कथं न स पूज्यते । अकारो भगवान्ब्रह्माप्युकारः स्याद्वरिः स्वयम् ॥  
 मकारो भगवाद्गुह्योऽर्धमाना महेश्वरी । उत्तरोत्तरभावेनाप्युत्तमत्वं स्मृतं बुधैः ॥२३॥  
 अतः सर्वेषु शास्त्रेषु देवी सर्वोत्तमा स्मृता । अर्धमाना स्थिता नित्या यानुच्चार्या विशेषतः २४॥  
 विष्णोरप्यधिको रुद्रो विष्णुस्तु ब्रह्मणोऽधिकः । तस्मान्न संशयः कार्यः कृष्णेन शिवपूजने ॥२५॥  
 इच्छया ब्रह्मणो वक्त्राद्वरदानार्थमुद्बभौ । मूलरुद्रस्याशभूतो रुद्रनामा द्वितीयकः ॥२६॥  
 सोऽपि पूज्योऽस्ति सर्वेषां मूलरुद्रस्य का कथा । देवीतत्त्वस्य सान्निध्यादुत्तमत्वं स्मृतं शिवे ॥२७॥  
 अवनारा हरेरेवं प्रभवन्ति युगे युगे । योगमायाप्रभावेण नात्र कार्या विचारणा ॥२८॥

या नेत्रपद्मपरिसंचलनेन सम्पन्विष्व सृजत्यवति हन्ति निगूढभावा ।  
 संपा करोति सतत इहियाच्युतेशाघ्नानावतारकलने परिभूयमानान् ॥२९॥  
 मूर्तीगृहाद्व्रजनमप्यनया नियुक्तं संगोपितश्च भवने पशुपालराजः ।  
 संप्रापितश्च मथुरा विनियोजितश्च श्रीद्वारवाप्रणयने ननु भीतचित्तः ॥३०॥  
 निर्माय षोडशसहस्रशतार्धकास्ता नार्योऽष्ट समततराः स्वकलासमुत्थाः ।  
 तासां विलासवशगं तु विधाय कामं दासीकृतो हि भगवाननयाप्यन्तः ॥३१॥  
 एकाऽपि बंधनविधौ युवती ममर्षा पुंसो यथा सुदृढलोहमयं तु दाम ।  
 किं नाम षोडशसहस्रशतार्धकाश्च तं स्वीकृतं ध्रुवमिवातिनिबंधयति ॥३२॥  
 सान्नाजितोयथागतेन मुदान्वितेन प्राप्त सुरेंद्रभवनं हरिणा तदानीम् ।  
 वृत्वा मूषं मषवता विहृतस्तस्करुणानीशः प्रियासदनभूषणतां यथाप ॥३३॥  
 यो भीमजा हि हृतयाञ्छिन्नुपालनादीञ्छित्वा विधिं निरिलयमंश्रुतो विधित्सुः ।  
 प्रजाह तां निजबलेन च धर्मपत्नो योऽशौ विधिः परकलप्रहृतो विजातः ॥३४॥

अहकारवश प्राणी करोति च क्षुभाक्षुभम् । विमूढो मोहजालेन तत्कृतेनातिपातिना ॥३५॥  
 अहकाराद्धि सजातमिदं स्यावरजगमम् । मूलाद्धरिहरादीनामुग्रात्प्रकृतिसभवात् ॥३६॥  
 अहकारपरित्यक्तो यदा भवति पद्यज । तदा विमुक्तो भवति नोचेत्ससारकर्मकृत् ॥३७॥  
 तमुक्तस्तु विमुक्तो हि बद्धस्तद्वशता गत । न नारी न घन गेह न पुत्रा न सहोदरा ॥३८॥  
 वधन प्राणिना राजरहकारस्तु वधक । अहं कर्ता मया चेद कृतं कार्यं वलीयसा ॥३९॥  
 करिष्यामि करोम्येव स्वयं वध्नाति प्राणभृत् । कारणेन विना कार्यं न सम्भवति कर्हिचित् ॥४०॥  
 मया न दृश्यते जन्तो मूर्तिपडेन विना घट । विष्णु पालयिता विश्वस्याहकारमन्वित ॥४१॥  
 अयया सर्वदा चिंतादुषो मग्नं कथं भवेत् । अहकारविमुक्तस्तु यदा भवति मानव ॥४२॥  
 अवतारप्रवाहेषु कथं मज्जेच्छुभासाय । मोहमूलमहवारं ससारस्तत्समुद्भव ॥४३॥  
 अहकाराविहीनाना न मोहो न च संसृति । त्रिविधं पुरं प्रोक्तं सात्त्विको राजसस्तथा ४४॥  
 तानसस्तु महाराज ब्रह्मविष्णुशिवादिषु । त्रिविधस्त्रिषु राजेंद्रं काजेशादिषु सर्वदा ॥४५॥  
 अहकारं सदा प्रोक्तो मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः । अहकारेण तेनैव बद्धा एते न संशय ॥४६॥  
 मायाविमोहिता मदा प्रवदति मनीषिणः । करोति स्वच्छया विष्णुरवताराननेकश ॥४७॥  
 मदोऽपि दुःखगहनं गर्भवासेऽतिसक्रे । न करोति मतिं विद्वान्कथं कुर्यात्स चक्रमृत् ॥४८॥  
 कौनल्यादेवकीर्णं विद्यामलममाकुटे । स्वेच्छया प्रवदत्यद्धा गतो हि मबुसूदन ॥४९॥  
 वैकुण्ठसदनं त्यक्त्वा गर्भवासे सुखं नु किम् । चिंताकोटिममृत्याने दुःखदे विपसमिते ॥५०॥  
 तपस्तप्त्वा क्रतून्कृत्वा दत्त्वा दानायनकशः । न वार्हति यतो लोका गर्भवासं सुदुःखदम् ॥५१॥  
 स कथं भगवान्विष्णुं स्ववशश्चेज्जनार्दन । गर्भवाससृचिर्भूयाद्भवेत्स्ववशता यदि ॥५२॥  
 जानीहि त्वं महाराज योगमायावशे जगतः । ब्रह्मादिस्तवपर्यन्तं देवमानुषपतियगम् ॥५३॥  
 मायातनीनिबद्धा ये ब्रह्मविष्णुहरादयः । भ्रमति बधमायाति लीलया चार्णनाभवत् ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥ ४ ॥

### अथ द्वितीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

यागेश्वर्या प्रभावोऽयं कथितश्चातिविस्तरात् । ब्रूहि तच्चरितं स्वामिन्द्रोऽनु कौतूहलं मम ॥१॥  
 महादेवीप्रभावं वै श्रोतुं को नाभिवाञ्छति । यो जानाति जगत्सर्वं तदुत्पन्नं चराचरम् ॥२॥

राजोवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि विस्तरेण महामते । श्रद्धाघानाय दाताय न श्रूयात्स तु मदधी ॥३॥

पुरा युद्धमभूद्घोरं देवदानवसेनयोः । पृथिव्या पृथिवीपाल महिपात्ये महीपतौ ॥४॥  
 महिषो नाम राजेन्द्र चकार तप उत्तमम् । गत्वा हेममिरी चोद्यं देवविस्मयकारकम् ॥५॥  
 वर्षाणामयुतं पूर्णं चितयन्हृदि देवताम् । तस्य तुष्टो महाराज ब्रह्मा लोकपितामहः ॥६॥  
 तत्रागत्यान्नवीद्वाक्यं हंसारूढश्चतुर्मुखः । वरं वरय धर्मात्मन्ददामि तव वाञ्छितम् ॥७॥

महिष उवाच

अमरत्वं देवदेव वाछामि द्रुहिण प्रभो । यथा मृत्युभयं न स्यात्तथा कुरु पितामह ॥८॥

ब्रह्मोवाच

उत्पन्नस्य ध्रुवं मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च । सर्वथा मरणोत्पत्ती सर्वेषा प्राणिना किल ॥९॥  
 नाशः कालेन सर्वेषा प्राणिना दैत्यपुंगव । महामहीधराणा च समुद्राणां च सर्वथा ॥१०॥  
 एकं स्थानं परित्यज्य मरणस्य महीपते । प्रब्रूहि तं वरं साधो यस्ते मनसि वर्तते ॥११॥

महिष उवाच

न देवान्मानुषाद्दैत्यान्मरणं मे पितामह । पुरुषान च मे मृत्युर्येषा मा का हनिष्यति ॥१२॥  
 तस्मान्मे मरणं नूनं कामिन्याः कुरु पद्मज । अबला हंत मां हंतु कथं शक्ता भविष्यति ॥१३॥

ब्रह्मोवाच

यदा कदापि दैत्येन्द्र नार्यास्ते मरणं ध्रुवम् । न नरेभ्यो महाभाग मृतिस्ते महिपासुर ॥१४॥

व्यास उवाच

एवं दत्त्वा वरं तस्मै यमो ब्रह्मा निजालयम् । सोऽपि दैत्यवरः प्राप निजं स्थानं मुदान्वितः ॥१५॥

राजोवाच

महिषः कस्य पुत्रोऽसौ कथं जातो महाबली । कथं च माहिषं रूपं प्राप्तं तेन महात्मना ॥१६॥

व्यास उवाच

दनो. पुत्रो महाराज निर्यातो क्षितिमंडले ॥१७॥

सावपुत्रो महाराज पुत्रायं तेषतुस्तपः । बहून्वर्षगणान्नामं पुष्ये पंचनदे जले ॥१८॥  
 करंमस्तु जले मन्त्रश्चकार परमं तपः । दृशं रसावटं प्राप्य रंभोऽग्निमक्षेपयत् ॥१९॥  
 पंचान्निघादनासक्तः स रंमस्तु यदाऽभवत् । ज्ञात्वा शचीपतिर्दृ.समूहयो दानयो प्रति ॥२०॥  
 गत्वा पंचनदे तत्र ब्राह्मरूपं चकार ह । सासवस्तु करंमं तं तदा जग्राह पादयोः ॥२१॥  
 निरघान च तं दुष्टं करंमं वृत्रमूदनः । भ्रानरं निहतं मृत्वा रंभः कोप परं गतः ॥२२॥

स्वशीर्षं पावके होतुमच्छच्छित्वा करेण ह । केदापाशे गृहीत्वाऽऽगु वामेन क्रीडसयुत ॥२३॥  
 दधिणेन करेणाग्र गृहीत्या सङ्गमुत्तमम् । छिनत्ति शीर्षं तत्तावद्बह्विना प्रतिरोधित ॥२४॥  
 उक्तञ्च दैत्य मूर्खोऽसि स्वशीर्षं छेत्तुमिच्छसि । आत्महृत्याऽतिदु साध्या कथं त्वं कर्तुमुद्यत ॥२५॥  
 वर वरय भद्र ते यन्त मनसि वर्तत । मा भ्रिमन्व मृतेनाथ किं ते कार्यं भविष्यति ॥२६॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन रभ पावकस्य गुभापितम् । ततोऽप्रवीद्वधो रभस्त्यनत्वा वेशकलापकम् ॥२७॥  
 यदि तुष्टोऽसि देवेश देहि मे वाञ्छित वरम् । त्रैलोक्यविजयी पुत्र स्यान् परबलार्दन ॥२८॥  
 अजेय सर्वथा स स्याद्विदानवमानवं । कामरूपी महावीर्यं सर्वलोकाभिवदित ॥२९॥  
 पावकस्त तथेत्याह भविष्यति तवेष्यितम् । पुत्रस्तव महाभाग मरणाद्विरमाधुना ॥३०॥  
 यस्या चित्त तु रभ त्वं प्रमदात्तं वरिष्यसि । तस्या पुत्रो महाभाग भविष्यति बलाधिक ॥३१॥

व्यास उवाच

इत्युक्तो बह्विना रभो वचन चित्तरजनम् । श्रुत्वा प्रणम्य प्रययौ बह्विं तं दानवोत्तम ॥३२॥  
 यक्षैः परिवृत्त स्यान् रमणीय श्रियाञ्चितम् । दृष्ट्वा चक्रे तदा भाव महिष्या दानवोत्तम ॥३३॥  
 मत्ताया रूपपूर्णाया विहायान्या च योपितम् । सा समागाञ्च तरसा कामयती मुदान्विता ॥३४॥  
 रभोऽपि गमन चक्रे भवितव्यप्रणोदित । सा तु गर्भवती जाता महिषी तस्य वीर्यत ॥३५॥  
 ता गृहीत्वाऽथ पातालं प्रविवेश मनोहरम् । महिषेभ्यश्च ता रक्षन्प्रियामनुमता किल ॥३६॥  
 कदाचिन्महिषश्चान्यं कामार्तस्तामुपाद्रवत् । स्वयमागत्य तं हतुं दानव समुपाद्रवत् ॥३७॥  
 स्वरक्षार्थं समागत्य महिष समताडयत् । सोऽपि न निजघानाशु शृगाम्या काममाहित ॥३८॥  
 ताडितस्तेन तीक्ष्णान्या शृगाम्या हृदये भृशम् । भूमौ पपात तरसा ममार च विमूर्छित ॥३९॥  
 मृते भर्तरि सा दीना भयार्ता विद्रुता भृशम् । सा वेगात्त वटं प्राप्य यक्षाणां शरणं गता ॥४०॥  
 पृष्ठतस्तु गतस्तन् महिष कामपीडित । कामयानस्तु ता कामी बलवीर्यमदोद्धत ॥४१॥  
 रुदती सा भृशं दीना दृष्ट्वा यन्मैर्भयातुरा । धावमानं च तं वीदय यक्षास्त्रातु समाययु ॥४२॥  
 युद्धं समभवद्धोर यक्षाणां च ह्यारिणां । शरणं ताडितस्तूर्णं पपात घरणीतले ॥४३॥  
 मृतं रभ समानीय यक्षास्तं परमं प्रियम् । चिताया रोपयामासुस्तस्य देहस्य शुद्धये ॥४४॥  
 महिषी सा पतिं दृष्ट्वा चिताया रोपितं तदा । प्रवेष्टुं सा मतिं चक्रे पतिना सह पावकम् ॥४५॥  
 वार्यमाणाऽपि यक्षैः सा प्रविवेश हुताशनम् । ज्वालमालाकुलं साध्वी पतिमादाय बल्लभम् ॥४६॥  
 महिषस्तु चितामध्यात्समुत्तस्थौ महाबल । रम्भोप्यन्यद्वयु कृत्वा निःसृतं पुत्रवत्सल ॥४७॥  
 रक्तबीजोऽप्यसौ जातो महिषोऽपि महाबल । अभिपित्तस्तु राज्येऽसौ ह्यारिरसुरोत्तमं ॥४८॥



एवं स महिषो जातो रक्तबीजश्च धीर्यवान् । अवध्यस्तु सुरदेत्यैर्मानवैश्च नृपोत्तम ॥४९॥  
इत्येतत्कथितं राजञ्जन्म तस्य महात्मनः । वरप्रदानं च तथा प्रोक्तं सर्वं सविस्तरम् ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे महिषासुरोत्पत्तिर्नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

## अथ तृतीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

एवं स महिषो नाम दानवो वरदपितः । प्राप्य राज्यं जगत्सर्वं वशे चक्रे महाबलः ॥१॥  
पृथिवी पालयामास सागराता भुजाजिताम् । एकच्छत्रा निरातंका वैरिवर्गविवर्जिताम् ॥२॥  
सेनानोश्चिक्षुरस्तस्य महावीर्यो मदौत्कटः । घनाध्यक्षस्तथा ताम्रः सेनाऽयुतसमावृतः ॥३॥  
अशिलोमा तथोदको विडालाख्यश्च बाष्कलः । त्रिनेत्रोऽथ तथा कालबंधको बलदपितः ॥४॥  
एते सैन्ययुताः सर्वे दानवा मेदिनी तदा । आवृत्य संस्थिताः काममृद्धा सागरमेरा श्रम् ॥५॥  
वरदाश्च कृताः सर्वे भूमिपालाः पुरातनाः । निहता ये बलोदघ्नाः शात्रघर्मव्यवस्थिताः ॥६॥  
ब्राह्मणा यथागा जाता यज्ञभागसमर्षवाः । महिषस्य महाराज निरितिले क्षितिमंडले ॥७॥  
एकातपर्यं तद्राज्यं कृत्वा स महिषासुरः । स्वर्गं जेतुं मनश्चक्रे वरदानेन गर्वितः ॥८॥  
प्रणिधि प्रेषयामास हयारिस्तु शचीपतिम् । स संदेशहरं शीघ्रमाहूयोवाच दैत्यराट् ॥९॥  
गच्छ वीर महाबाहो दूतत्वं कुरु मेऽजय । श्रूहि शक्रं दिवं गत्वा निःशंकः सुरसन्निधौ ॥१०॥  
मुञ्च स्वर्गं सहस्राक्ष यदेष्टं गच्छ माचिरम् । सेवा वा कुरु देवेश महिषस्य महात्मनः ॥११॥  
स त्वां संरक्षयेद्गूढं राजा धारणमागतम् । तस्मात्त्वं धारणं याहि महिषस्य शचीपते ॥१२॥  
नोचेन्द्रप्यं गृहाणाधु मुद्धाय बलसूदन । पूर्वजितोऽसि चास्माकं जानामि तव पौरुषम् १३॥  
अर्हत्याजार विज्ञातं बलं ते सुरसपथ । युध्यस्य भ्रज धा कामं यत्र ते रमते मनः ॥१४॥

व्यास उवाच

सञ्च्रुत्वा वचनं तस्य शक्रः श्रोयसमन्वितः । उवाच तं नृपश्रेष्ठ स्मितपूर्वं वचस्तदा ॥१५॥  
न जानेऽहं गुमदात्मन् यतस्त्वं मद्दपितः । चिचिरसां सवर्षिष्यामि रोगस्यास्य प्रभोस्तव ॥  
अतः परं वरिष्यामि मूलस्याम्य निरृन्तनम् । गच्छ दूत तथा श्रूहि तस्याप्रे मम भाषितम् ॥१७॥  
निष्टेऽस्ता न हंतव्यान्मस्मात्वा विगृजान्यहम् । मुद्गेष्टा पेलनमागच्छ त्वरितो महिषीगुप्त ॥१८॥  
एतारे खड्गस्तं ज्ञानं कृणासस्त्वं जटाकृतिः । शृंगयोस्ते वरिष्यामि मुदुंडं च धारायनम् ॥१९॥  
दांः शृंगबलतोऽस्ति विदिजं वारणं मया । विषाणे ते परिच्छित्त्वा संहरिष्यामि तद्बलम् ॥२०॥  
चन्द्रेनागिपूर्वस्त्वं जातोऽसि बलदपितः । कुशलस्त्वं तदापागे न मुद्गे महिषापथ ॥२१॥

व्यास उवाच

इत्युक्तोऽसौ सुरेन्द्रेण स द्रुतस्वरितो गत । जगाम महिष मत्त प्रणम्य प्रत्युवाच ह ॥२२॥

द्रुत उवाच

राजन्देवाधिप काम न त्वा विगणयत्यसौ । मन्यते स्वदल पूर्णं देवसैन्यसमावृत ॥२३॥

यदुक्त तेन मूर्खेण कथमन्यद्ब्रवीम्यहम् । प्रिय सत्य च वक्तव्य भृत्येन पुरत प्रमो ॥२४॥

प्रिय सत्य च वक्तव्य प्रभोरग्रे शुभेच्छुना । इति नीतिर्महाराज जागर्ति शुभकारिणी ॥२५॥

केवल चेत्प्रिय ब्रूयान ते कार्यं भविष्यति । परुष च न वक्तव्य कदाचिच्छुभमिच्छता ॥२६॥

यथा रिपुमुखाद्वाच प्रसरन्ति विपोपमा । तथा भृत्यमुखानाथ नि सरति कथ गिर ॥२७॥

यादृशानीह वाक्यानि तेनोक्तानि महीपते । तादृशानि न मे जिह्वा वक्तुमर्हति कर्हिचित् ॥२८॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य हतुगभ तृणाशन । भृश कोपपरीतात्मा वभूव महिषासुर ॥२९॥

समाहूयाब्रवीद्दैत्यान्क्रोधसरत्तलोचन । लागूल पृथदेशे च वृत्वा मूत्र परित्यजन् ॥३०॥

भो भो दैत्या सुरेद्रोऽसौ युद्धकामोऽस्ति सर्वथा । बलोलोग क्रुद्धव्य वै जेतव्योऽसौ सुराधम ॥३१॥

मदग्रे को भवेच्छूर कोटिशश्रेत्तथाविधा । न विभेभ्येकत काम हनिष्याम्यद्य सर्वथा ॥३२॥

दूर शान्तेष्वसौ नून तपस्विषु बलाधिक । बलवर्ता हि ह्रको लपट परदारहृत् ॥३३॥

अप्सरोबलसमत्तस्तपोविघ्नकर खल । छिद्रप्रहरण पापो नित्य विश्वासघातक ॥३४॥

नमुचिनिहतो येन कृत्वा सधिं दुरारमना । शपथान्विविधानादौ कृत्वा भीतेन छन्नना ॥३५॥

विष्णुस्तु कपटाचार्यं कुहक शपथाकर । नानारूपधर काम बलकृद्भपडित ॥३६॥

कृत्वा कोलाकृति येन हिरण्याक्षो निपातित । हिरण्यकशिपुयै न नृसिंहेन च घातित ॥३७॥

नाह तद्वशगो नून भवेय दनुनदना । विश्वास नैव गच्छामिदेवाना कुत्र कर्हिचित् ॥३८॥

किं करिष्यति मे विष्णुरिद्रो वा बलवत्तर । रुद्रो वापि न मे शक्त प्रतिकर्तुं रणागणे ॥३९॥

त्रिविष्टप ग्रहीष्यामि जित्वेन्द्र वरुण यमम् । घनद पावक चैव चन्द्रसूर्यौ विजित्य च ॥४०॥

यज्ञभागभुज सर्वे भविष्यामोऽद्य सोमपा । जित्वा देवसमूह च विहरिष्यामि दानवै ॥४१॥

न मे भय सुरेभ्यश्च वरदानेन दानवा । मरण न नरेभ्यश्च नारी किं मे करिष्यति ॥४२॥

पातालपर्वतेभ्यश्च समाहूय वरान्वरान् । दानवामम सैन्येशान्कुर्वतु त्वरिताश्चरा ॥४३॥

एकोऽह सर्वदेवेशान्विजेतु दानवा क्षम । शोभार्थं व समाहूय नयामि सुरसङ्गमे ॥४४॥

शृगाम्या च खुराम्या च हनिष्येऽह सुरान्किल । न मे भय सुरेभ्यश्च वरदानप्रभावत ॥४५॥

अवध्योऽह सुराणैरसुरैर्मानवैस्तथा । तस्मात्सज्जा भवन्त्वद्य देवलोकजयाय वै ॥४६॥

जित्वा सुरालय दैत्या विहरिष्यामि नन्दने । मदारकुसुमापीडा देवयोपित्समन्विता ॥४७॥  
 कामधेनुपयोत्सिक्ता सुधापानप्रमोदिता । देवगधर्वगीतादिनृत्यलास्यसमन्विता ॥४८॥  
 उर्वशी मेनका रभा घृताक्षो च तिलोत्तमा । प्रमद्वरा महासेना मिश्रकशी मदोत्कटा ॥४९॥  
 विप्रचित्तिप्रभृतयी नृत्यगीतविशारदा । रजयिष्यति व सर्वाज्ञानासवनिषेवणै ॥५०॥  
 सर्वे सज्जा भवत्वद्य रोचता गमन दिवि । सग्रामार्थं सुरै सार्थं कृत्वा मञ्जलमुत्तमम् ॥५१॥  
 रक्षणार्थं च सर्वेषा भार्गव मुनिसत्तमम् । समाहूय च सपूज्य स्थाप्य यज्ञे गुरु परम् ॥५२॥

व्यास उवाच

इति सदिश्य दैत्येन्द्रान्महिष पापधीस्तदा । जगाम त्वरितो राजन्भवन स्व मुदान्वित ॥५३॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे दैत्यसैन्योद्योगो नाम तृतीयोऽध्याय ॥ २ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

व्यास उवाच

गते दूते सुरेन्द्रोऽपि समाहूय सुरानथ । यमवायुधनाध्यक्षवरुणानिदमूचिवान ॥१॥  
 महिषो नाम दैत्येन्द्रो रभपुत्रो महाबल । वरदपमदो मत्तो मायाशतविचक्षण ॥२॥  
 तस्य दूतोऽद्य सप्राप्त प्रेषितस्तन भो सुरा । स्वर्गकामेन लुब्धेन मामुवाचेदृश वच ॥३॥  
 त्यज देवालय शक्र यथेच्छ व्रज वासव । सेवा वा कुरु दैत्यस्य महिषस्य महात्मन ॥४॥  
 दयावादानवैद्रोऽसौ स ते युक्ति विधास्यति । स तपु भृत्यभूतपु न कुप्यति कदाचन ॥५॥  
 नोचेद्बुद्ध्या देवश सेनोद्योग कुरु स्वयम् । गत मयि स दैत्यद्रस्त्वरित समुपेष्यति ॥६॥  
 इत्युक्त्वा स गतो दूतो दानवस्य दुरात्मन । किं कर्तव्यमत कार्यं चितयध्व सुरोत्तमा ॥७॥  
 दुर्वलोऽपि न क्षोपेक्ष्य शत्रुर्वलवता सुरा । विशेषण सदोद्योगी बलवान्बलदपित ॥८॥  
 उद्यम किल कर्तव्यो यथा बुद्धिर्मथा बलम् । दैवाधीनो भवन्नून जयो वाऽथ पराजय ॥९॥  
 सधियोगो न चात्रास्ति खले सधिनिरर्थक । सर्वथा साधुभि कार्यं विचार्यं च पुन पुन ॥१०॥  
 यानमप्यधुना नैव कर्तव्य सहसा पुन । प्रेक्षवा प्रेपणीयाश्च शीघ्रगा सुप्रवेशका ॥११॥  
 इङ्गितज्ञाश्च नि सङ्गा नि स्पृहा सत्यवादिन । सनाभियोग प्रस्थान बलसरया यथार्थत ॥१२॥  
 वीरारणां च परिज्ञान कृत्वा यातु त्वराविता । ज्ञात्वा दैत्यपतेस्तस्य सैन्यस्य च बलाबलम् १३॥  
 हरिष्यामि ततस्तूर्णं यान वा दुर्गसग्रहम् । 'विचार्यं खलु कर्तव्य कार्यं बुद्धिमता सदा ॥'

सहसा विहित कार्यं दु खद सर्वथा भवत ॥१४॥

तस्माद्भिद्रुप कर्तव्य सुखद सर्वथा बुधै । नात्र भेदविधिर्न्याप्यो दानवेषु च सर्वथा ॥१५॥

एकचित्तेषु कार्येऽस्मिस्तस्माच्चारो व्रजतु वै । ज्ञात्वा बलाबलं तेषां पश्चानीति विचार्य च ॥१६॥  
विधेया त्रिविधस्तज्जैस्तेषु कार्यपरेषु च । अन्यथा विहितं कार्यं विपरीतफलप्रदम् ॥१७॥

सर्वथा तद्भवेन्नूनमज्ञातमौषधं यथा ।

व्यास उवाच

इति सचित्यं ते सर्वे प्रणिनि कार्यवेदिनम् ॥१८॥

प्रेषयामास देवेन्द्र परिजानाय पापिव । दूतस्तु त्वरितो गत्वा समागम्य सुराधिपम् ॥१९॥  
निवेदयामास तदा सर्वं सैन्यबलाबलम् । ज्ञात्वा तद्बलमुद्योगं तुरापाडतिविस्मित ॥२०॥  
देवानचोदयत्पूर्णं समाहूय पुरोहितम् । मन्त्रं मन्त्रविदा श्रेष्ठं चकार त्रिदशेश्वर ॥२१॥  
उवाचागिरसश्रेष्ठं समासीनं वरासने ।

इन्द्र उवाच

भो भा देवगुरो विद्वन्कि कर्तव्यं वदस्व न ॥२२॥

सर्वंज्ञोऽसि समुत्पन्ने कार्ये त्वं गतिरयं न । दानवो महिषो नाम महावीर्यो मदान्वित ॥२३॥  
योद्धुकामं समायाति बहुभिर्दानिवैवृत । तत्र प्रतित्रिया कार्या त्वया मन्त्रविदाऽधुना ॥२४॥  
तेषां शुक्रस्तथा त्वं मे विघ्नहर्ता सुसयतः ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं प्राह तुरासाह बृहस्पति ॥२५॥

विचिन्तय मनसा कामं कार्यसाधनतत्परः ।

गुरु उवाच

स्वस्थो भव सुरेन्द्र त्वं धर्ममालम्ब्य मारिष्य ॥२६॥

व्यसने च समुत्पन्ने न त्याज्यं धर्ममाणु वै । जयाजयो सुराध्यक्ष देवाधीनो सदैव हि ॥२७॥  
स्थातव्यं धर्ममालम्ब्य तस्माद्बुद्धिमता सदा । भवितव्यं भवत्येव जानमेव शतत्रतो ॥२८॥  
उद्यमः सर्वथा कार्यो यथापोरुपमात्मनः । मुनयोऽपि हि मुक्त्यर्थमुद्यमंकरता सदा ॥२९॥  
देवाधीनं च जानन्तो योगध्यानपरायणाः । तस्मात्सदैव वर्तन्थ्यो दयहारोदितोद्यम ॥३०॥  
गुरां भवतु वा मा वा दैवे वा परिदयता । बिना पुरुषकारेण वदाविन्विद्धिमाप्नुयात् ॥३१॥  
अपवत्पशुवत्याम न तथा मुदमावहेत् । कृते पुरुषकारेऽपि यदि मिद्धिर्न जायते ॥३२॥  
न तत्र दूषणं तस्य देवाधीने शरीरिणि । कार्यमिद्धिर्न सैव्येऽस्ति न मन्त्रे न च मन्त्रणे ॥३३॥  
न रथे नायुधे नूनं देवाधीनासुराधिप । बलवान्क्लेशमाप्नोति निबलं सुखमश्नुते ॥३४॥  
बुद्धिमान्बुधितः शक्ते निर्बुद्धिर्नोगवान्भवेत् । कातरो जयमाप्नोति शूरो याति पराजयम् ॥३५॥

दैवाधीने तु संसारे कामं का परिदेवना । उद्यमे योजयेन्नूनं भवितव्यं सुराधिप ॥३६॥  
 दुःखदे सुखदे वाऽपि तत्र तौ न विचिंतयेत् । दुःखे दुःखाधिकान्पश्येत्सुखे पश्येत्सुखाधिकम् ॥३७॥  
 आत्मानं हर्षशोकाम्या शत्रुभ्यामिव नार्पयेत् । धैर्यमेवावगन्तव्यं हर्षशोकोद्भवे बुधैः ॥३८॥  
 अर्धर्षाद्यादृशं दुःखं न तु धैर्येऽस्ति तादृशम् । दुर्लभं सहनत्वं वै समये सुखदुःखयोः ॥३९॥  
 हर्षशोकोद्भवो यत्र न भवेद्बुद्धिनिश्चयात् । किं दुःखं कस्य वा दुःखं निर्गुणोऽहं सदाऽव्ययः ॥  
 चतुर्विंशतिरिक्तोऽस्मि किं मे दुःखं सुखं च किम् ।

प्राणस्य क्षुत्पिपासे द्वे मनसः शोकमूच्छने ॥४१॥

जरामृत्युशरीरस्य पङ्क्तिरहितः शिवः । शोकमोहौ शरीरस्य गुणौ किं मेऽत्र चिंतने ॥४२॥  
 शरीरं नाहमथवा तत्संबन्धी न चाप्यहम् । सप्तैकपोडशादिभ्यो विभिन्नोऽहं सदा सुखी ॥४३॥  
 प्रकृतिविकृतिर्नाहं किं मे दुःखं सदा पुनः । इति मत्वा सुरेश त्वं मनसा भव निर्ममः ॥४४॥  
 उपायः प्रथमोऽयं ते दुःखनाशो शतक्रतो । ममता परमं दुःखं निर्ममत्वं परं सुखम् ॥४५॥  
 संतोषादपरं नास्ति सुखस्थानं शचीपते । अथवा यदि न ज्ञानं ममत्वनाशने किल ॥४६॥  
 ततो विवेकः कर्तव्यो भवितव्ये सुराधिप । प्रारब्धकर्मणा नाशो नामोगाल्लक्ष्यते किल ॥४७॥  
 यद्भ्रावि तद्भ्रुवत्थेव का चिंता सुखदुःखयोः । सुरैः सर्वे सहार्थैर्वा बुद्ध्या वा तव सत्तम ॥४८॥  
 गुणं क्षयाय पुण्यस्य दुःखं पापस्य मारिष्य । तस्मात्सुखदाये हर्षः कर्तव्यः सर्वथा बुधैः ॥४९॥  
 अथवा मयत्त्वाऽद्य कुरु यत्नं यथाविधि । कृते यत्ने महाराज भवितव्यं भविष्यति ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

## अथ पञ्चमोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति ध्रुवा सहस्राद्याः पुनराह बृहस्पतिम् । युद्धोद्योगं करिष्यामि ह्यारैर्नाशनाय वै ॥१॥  
 नोद्यमेन विना राज्यं न गुण न च धै यदा । निरुद्यमं न शंतिं वानरा न च सोद्यमाः ॥२॥  
 यनीना भूषणं ज्ञानं गतोपो हि द्विजन्मनाम् । उद्यमः शत्रुहननं भूषणं भूतिमिच्छताम् ॥३॥  
 उद्यमेन ह्यस्त्रवाधुं नमुनिर्वैश्व एव च । तथैवं निरुदिष्यामि महिरं मुनिमुत्तम ॥४॥  
 शत्रुं देवगुरुभ्य मे दशमासुधमुत्तमम् । गृह्यायस्तु हस्तिनूतं तपोमापतिरव्ययः ॥५॥  
 रथोष्णापट मे शयो शरोभ्यस्य समुद्यमम् । स्वर्गन्याभितिवेगं च महिरं प्रति मानद ॥६॥

व्यास उवाच

इत्युत्तरे देवराजेन वाचस्पतिर्वाच ह । गुरुरेन्द्रं युद्धसंरक्षं त्मिनयूवं वचस्तदा ॥७॥

बृहस्पतिरुवाच

प्रेरयामि न चाह त्वा न च निर्दारयाम्याहम् । सद्विद्येऽन जये काम युध्यतश्च पराजये ॥८॥  
 न तेऽत्र द्रूपण किञ्चिद्भूवितव्ये शचीपते । सुख वा यदि वा दुःख विहितं च भविष्यति ॥९॥  
 न मया यत्परिज्ञातं भावि दुःखं सुखं तथा । यद्भार्याहरणे प्राप्तं पुरा वासवं वेत्सि हि ॥१०॥  
 शशिना मे हृता भार्या मित्रेणामित्रदर्शनं । स्वाश्रमस्थेन सप्राप्तं दुःखं सर्वसुखापहम् ॥११॥  
 बुद्धिमान्सर्वलोकेषु विदितोऽहं सुराधिप । क्व मे गता तदा बुद्धिर्यदा भार्या हृता बलात् ॥  
 तस्मादुपायं कर्तव्यो बुद्धिमद्भिः सदा नरैः । कार्यसिद्धिं सदा नूनं देवाधीना सुराधिप ॥१३॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं सत्यं गुरोः सार्धं शचीपति । ब्रह्माणं शरणं गत्वा नत्वा वचनमब्रवीत् ॥१४॥  
 पितामहं सुराध्यक्षं दीप्त्यो महिषसंशकं । प्रहीतुकामं स्वर्गं मे बलोलोचनं करोत्यलम् ॥१५॥  
 अन्ये च दानवा सर्वे तत्सैन्यं समुपस्थिता । योद्धुकामा महावीर्या सर्वे युद्धविदारदा ॥१६॥  
 तेनाहं भीतभीतोऽस्मि त्वत्सकाशमिहागतं । सर्वज्ञोऽसि महाप्राज्ञ साहाय्यं कर्तुमर्हसि ॥१७॥

ब्रह्मोवाच

गच्छामि सर्वं एवाद्य कैलासं त्वरिता वयम् । शकरपुरतः कृत्वा विष्णुं च बलिना वरम् ॥१८॥  
 ततो युद्धं प्रकर्तव्यं सर्वं सुरगणैः सह । मिलित्वा मन्त्रमाघायं देशकालं विचिंत्य च ॥१९॥  
 वरदावलमविज्ञातं विप्रेभ्यमपहाय च । साहसं तु प्रकुर्वाणो नरपतनमृच्छति ॥२०॥  
 व्यास उवाच

तस्मिंश्चाम्यं सहस्राक्षं कैलासं निर्जगाम ह । ब्रह्माणं पुरतः कृत्वा लोकपालसमन्वितं ॥२१॥  
 तुष्टाव शङ्करं गत्वा वदमममहेश्वरम् । प्रसन्नं परतः कृत्वा यमो विष्णुपुरं प्रति ॥२२॥  
 स्तुत्वा तं देवदेवं कार्यं प्रोवाच चात्मनः । महिषास्तद्भयं चोन्नतं वरदानमदोद्धृतात् ॥२३॥  
 तदाकर्ण्यं मयं तस्य विष्णुर्देवानुवाच ह । करिष्यामो वयं युद्धं हनिष्यामस्तु दुर्जयम् ॥२४॥

व्यास उवाच

इति ते निश्चयं कृत्वा ब्रह्मविष्णुहरीश्वरा । स्वानि स्वानि समारुद्य बाहनानि ययुः सुरा ॥२५॥  
 ब्रह्मा हससमाप्तो विष्णुर्गण्डवाहनः । शकरो वृषभास्तदा वृषहा गजसंस्थिनः ॥२६॥  
 मयूरवाहनं स्वन्दो यमो महिषवाहनः । कृत्वा सैन्यसमायोगं यावत्ते निरयं सुरा ॥२७॥  
 सावर्हृत्स्यबलं प्राप्तं दूतं महिषपालितम् । तत्राभूत्सुमुलं युद्धं देवदानवसैन्ययोः ॥२८॥  
 वाणैः शङ्खैस्तथा प्रासैर्मंसलैश्च परश्वधैः । गदाभिः पट्टिभिः शूलैश्चक्रैश्च शक्तिजोमरैः ॥२९॥  
 मुद्गरैर्मिदिपालैश्च हलैश्चैवातिदारुणैः । अन्यैश्च विविधैस्त्रैनिजज्जुस्ते परस्परम् ॥३०॥

सेनानीश्चिक्षुरस्तस्य गजारूढो महाबलः । मघवंतं पञ्चभिस्तैः सायकैः समताडयत् ॥३१॥  
 तुरापाडपि ताश्छित्वा बाणैर्बाणास्त्वरान्वितः । हृदये चार्धचन्द्रेण ताडयामास तं कृती ॥३२॥  
 बाणाहतस्तु सेनानीः प्राप मूर्च्छां गजोपरि । वरुणं वज्रघातेन स जघान करे ततः ॥३३॥  
 तदध्वाभिहतो नागो भग्न सैन्यं जगाम ह । दृष्ट्वा तं दैत्यराट् नुद्धो विडालाख्यमयाब्रवीत् ॥३४॥  
 गच्छ वीर महाबाहो जहीद्रेणं मदगवितम् । वरुणादीन्परा-देवान्हत्वाऽऽगच्छममातिकम् ॥३५॥

### व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विडालाख्यो महाबलः । आरुह्य दारणं मत्तं जगाम त्रिदशाधिपम् ॥३६॥

वासवस्तं समायान्तं दृष्ट्वा क्रोधसमन्वितः ।

जघान विशिखैस्तीक्ष्णैराशीविपसमप्रभैः ॥३७॥

स तु छित्वा दारास्तूर्णं स्वशरैश्चापनिःसृत् । पञ्चाशद्भिर्जघानानु वासवं च शिलीमुखैः ॥३८॥  
 तथैद्रोऽपि च तान्बाणांश्छित्वा कोपसमन्वितः । जघान विशिखैस्तीक्ष्णैराशीविपसमप्रभैः ॥३९॥  
 स तु छित्त्वा दारास्तूर्णं स्वशरैश्चापनिःसृत् । गदया ताडयामास गजं तस्य करोपरि ॥४०॥  
 स्वकरे निहतो नागश्चकारार्तस्वरं मुहुः । परिवृत्य जघानानु दैत्यसैन्यं भयातुरम् ॥४१॥  
 दानवस्तु गजं वीक्ष्य परावृत्य गतं रणात् । समाविध्य रथे रम्ये जगामानु सुरान् रणे ॥४२॥  
 तुरापाडपि तं वीक्ष्य रथस्यं पुनरागतम् । अहनद्विशिखैस्तीक्ष्णैराशीविपसमप्रभैः ॥४३॥  
 सोऽपि क्रुद्धश्चारोप्रा बाणवृष्टिं महाबलः । धभूव तुमुलं युद्धं तयोस्तत्र जयैपिनोः ॥४४॥  
 इन्द्रस्तु बलिनं दृष्ट्वा कोपेनावुल्लितैश्चियः । जयन्तमप्रतः कृत्वा युयुधे तेन संयुतः ॥४५॥  
 जयन्तस्तु शिशैर्बाणैस्तं जघान स्तनातरे । पञ्चभिः प्रबलाकृष्टैरसुरं मदगवितम् ॥४६॥  
 स बाणाभिहतस्तावन्निपपात रथोरपि । अतिबाह्य रथं मृतो निर्जगाम रणाजिरात् ॥४७॥  
 तस्मिन्विनिर्गते दैत्ये विडालाख्येऽय मूर्च्छिते । जयशब्दो महानासीदनुद्गुभीनां च नि स्वनः ४८॥  
 गुराः प्रमुदिताः सर्वे तुष्टुयुस्तं दाक्षीपतिम् । जगुर्गंधर्वपतयो ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥४९॥  
 चुकोप महिपः श्रुत्वा जयशब्दं सुरैः कृतम् । प्रेपयामास तथैव ताघ्नं परमदापहम् ॥५०॥  
 ताघ्नस्तु बहुभिः सार्धं समागत्य रणाजिरे । दारवृष्टिं चकारानु तद्विवानिध सागरे ॥५१॥  
 धरणः पादमुद्धम्य जगाम त्वरितस्तदा । यमश्च महिषारूढो दंष्ट्रमादाय निर्ययौ ॥५२॥  
 तत्र युद्धममूढोरं देयदानवयोमियः । बाणैः सार्द्धैश्च मुसलैः दान्तिभिक्ष परश्वधैः ॥५३॥  
 दग्नेन निहतरताम्रो यमहस्तोद्यतेन च । न चचाल महाबाहुः संप्रामागणतस्तदा ॥५४॥  
 चापमाहृष्य बणेन मुक्त्वा तीव्राश्छिलीमुखान् । इन्द्रादीन्हनत्सूर्णं ताघ्नस्तस्मिन्नणाजिरे ॥५५॥

तेऽपि देवा शरद्विभ्रंनिशिनंश्च शिलाशितं । निजध्नुर्दानवान्कुडास्तिष्ठ तिष्ठेति चुक्रुन् ॥५६॥  
निहतस्तं सुरदैत्यो मूर्च्छामाप रणागणे । हाहाकारा महानासीद्दैत्यसैन्ये भयातुरे ॥५७॥  
इति श्रीदेवीभागवते पञ्चमस्कन्धे दैत्यसैन्यपराजयो नाम पञ्चमोऽध्याय ॥५॥

## अथ पद्योऽध्यायः

न्यास उवाच

ताम्रेऽय मूर्छिते दैत्ये महिष क्रोधसयुत । समुद्यम्य गदा गुर्वी देवानुपजगाम ह ॥१॥  
तिष्ठत्वद्य सुरा सर्वे हृन्म्यह गदया किल । सर्वे बलिभुज काम बलहीना सदैव हि ॥२॥  
इत्युक्त्वाऽग्नौ गजारूढ सप्राप्य मदगवित । जघान गदया तूर्णं बाहुमूले महाभुज ॥३॥  
सोऽपि वज्रेण घोरेण चिच्छेदागु गदा च ताम् । प्रहर्तुकामस्त्वरितो जगाम महिष प्रति ॥४॥  
ह्यारिरपि कोपेन खड्गमादाय सुप्रभम् । यथाविद्र महावीर्यं प्रहरिष्यन्निवातिकम् ॥५॥  
बभूव च तयोर्मुद्द सर्वलोकमथावहम् । आयुर्धैविधिर्धस्तत्र मुनिविस्मयकारकम् ॥६॥  
चकारागु तदा दैत्यो माया मोहकरो किल । शाबरी सर्वलोकघ्नो मुनोनामपि मोहिनीम् ॥७॥  
कोटिशो महिषास्तत्र तद्रूपास्तत्पराक्रमा । ददृशु सायुधा सर्वे निघ्नतो देववाहिनीम् ॥८॥  
मथवा विस्मिनस्तत्र दृष्ट्वा ता दैत्यनिमित्ताम् । बभूवातिभयोद्भिन्नो माया मोहकरो किल ॥९॥  
बहूणोऽपि सुसत्रस्तस्तथैव धननायक । यमो हुताशन सूर्य शीतरश्मिर्भयातुर ॥१०॥  
पलायनपरा सर्वे बभूवुर्मोहिता सुरा । ब्रह्मविष्णुमहेशाना स्मरण चक्रुश्चता ॥११॥  
तत्राजम्भुश्च काजेशा स्मृतमात्रा सुरोत्तमा । हसताश्ववृषारूढास्त्रातुकामा वरायुधा ॥१२॥  
शौरिस्ता मोहिनी दृष्ट्वा सुदर्शनमथोज्ज्वलम् । मुमोच तत्तेजसैव माया सा विलय गता ॥१३॥  
वीक्ष्य तान्महिषस्तत्र सृष्टिस्त्यत्यतकारिण । योद्धुकाम समादाय परिघ समुपाद्रवत् ॥१४॥  
महिषाख्यो महावीर भेनानीश्चिक्षुरस्तथा । उग्रास्यश्चोप्रवीर्यश्च दुद्रुवुर्योद्धुकामुका ॥१५॥  
असिलोमा त्रिनेत्रश्च बाष्कलाधक एव च । एते चाये च बहवो योद्धुकामा विनिर्यसु ॥१६॥  
सनद्धा घृतचापास्ते रषारूढा मदाद्धता । परिवन्तु सुरान्सर्वान्दुका इव सुवत्सकान् ॥१७॥  
बाणवृष्टिं ततश्चक्रुर्दानवा मदगविता । सुराश्चापि तथा चक्रु परस्परजिघासव ॥१८॥  
अधको हरिमासाद्य पञ्चबाणाञ्छिलाशितान् । मुमोच विपत्सदिग्धा कर्णाकुटा महाबलान् ॥१९॥  
वासुदेवोऽयसप्राप्ताविशिखानाशुर्गस्तदा । विच्छेद तान्पुन पञ्च मुमोच रिपुनाशन ॥२०॥  
तथा परस्पर युद्ध बभूव हरिदैत्ययो । बाणासि बक्रमुसर्जैर्दशतिरश्चरैः ॥२१॥  
महेसाधकयोर्मुद्द तुमुल लोमहर्षणम् । पञ्चाशद्दिनपर्यंत बभूव च परस्परम् ॥२२॥



इन्द्रवाष्कलयो तद्वन्महिषासुररुद्रयोः । यमत्रिनेत्रयोस्तद्वन्महाहनुधनेशयोः ॥२३॥  
 अंसिलोमावरुणयोर्युद्धं परमदारुणम् । गरुडं गदया दैत्यो जघान हरिवाहनम् ॥२४॥  
 स गदापातखिन्नाङ्गो निःश्वसन्नवतिष्ठति । शौरिस्तं दक्षिणेनाशु हस्तेन परिसात्वयन् ॥२५॥  
 स्थिरं चकार देवेशो वैनतेयं महाबलम् । समाकृष्य धनुः शाङ्गं मुमोच विशिखान्वहून् ॥२६॥  
 अंधकोपरि कोपेन हंतुकामो जनार्दनः । दानवोऽपि च तान्बाणाश्चिच्छेद स्वशरैः शितैः २७॥  
 पञ्चाशद्भिर्हरिं कोपाज्जघान च शिलाशितैः । वासुदेवोऽपि तास्तूर्णं वंचयित्वा शरोत्तमान् ॥२८॥  
 धक्त्रं मुमोच वेगेन सहस्रारं सुदर्शनम् । त्यक्तं सुदर्शनं दूरात्स्वचक्रेण न्यवारयत् ॥२९॥  
 ननाद च महाराज देवान्संमोहयन्निव । दृष्ट्वा तु विफलं जातं चक्रं देवस्य शाङ्गिणः ॥३०॥  
 जम्मुः शोकं मुरा. सर्वे जहर्षुर्दानवास्तथा । वासुदेवोऽपि तरसा दृष्ट्वा देवाञ्छुचाऽऽवृत्तान् ॥३१॥  
 गदा कौमोदकी धृत्वा दानवं समुपाद्रवत् । तं जघानातिवेगेन मूर्ध्नि मायाविनं हरिः ॥३२॥  
 स गदाऽभिहतो भूमौ निपपातातिमूर्च्छितः । तं तथा पतितं वीक्ष्य ह्यारिरतिकोपनः ॥३३॥  
 आजगाम रमानार्थं त्रासयन्नतिगर्जितैः । वासुदेवोऽपि तं दृष्ट्वा समायातं क्रुधान्वितम् ॥३४॥  
 चापज्यानिनदं चोग्रं चकार नंदयन्मुरान् । शरवृष्टिं चकाराशु भगवान्महिपोपरि ॥३५॥  
 सोऽपि चिच्छेद बाणोपैस्ताञ्छरान् गनेरितान् । तयोर्युद्धमभूदाजम्परस्परभयावहम् ॥३६॥  
 गदया ताडयामास केशवो मस्तकोपरि । स गदाभिहतो मूर्ध्नि पपातोर्व्यां सुमुच्छितः ॥३७॥  
 हाहाकारो महानासीत्सैन्ये तस्य सुदारुणः । स विहाय व्यथा दैत्यो मुहूर्ताद्रित्यतः पुनः ॥३८॥  
 गृहीत्वा परिधं शीर्षं जघान मधुसूदनम् । परिषेणाहतस्तेन मूर्च्छामाप जनार्दनः ॥३९॥  
 मूर्च्छितं तमुवाहामु जगाम गरुडो रणात् । परावृत्ते जगन्नाये देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥४०॥  
 भयं प्रापुः सुदुःखातश्चिनुशुश्च रणाजिरे । त्रदमानान्मुरान् वीक्ष्य शंकरः शूलभृत्तदा ॥४१॥  
 महिषं तरसाऽभ्येत्य प्राहरद्रोपसमुतः । सोऽपि शक्तिमुमोचाय शंकरस्योरसि स्फुटम् ४२॥  
 जगर्ज स च दुष्टात्मा वंचयित्वा त्रिशूलकम् । शंकोरोऽपि तदा पीडानं प्रापोरसि ताडितः ४३॥  
 तं जघान त्रिशूलेन कोपादरुणलीचनः । संलग्नं शंकरं दृष्ट्वा महिषेण दुरात्मना ॥४४॥  
 आजगाम हरिस्तावत्यक्त्वा मूर्च्छीं प्रहारजाम् । महिपस्तु तदा वीक्ष्य संप्राप्तो हरिशंकरो ॥४५॥  
 युद्धकामो महावीर्यो चक्रशूलधरो वरो । कोपयुक्तो वभूवासी दृष्ट्वा तौ समुपागतौ ॥४६॥  
 जगाम समुत्तस्तावत्संग्रामार्थं महाभुजः । माहिषं वपुरास्थाय घृन्वन्मुच्छं समुत्कटम् ॥४७॥  
 चकार भैरवं नादं त्रासयन्नमरानपि । घृन्वन्मूर्च्छं महाकायो दारुणो जलदो यथा ॥४८॥  
 श्रृंगाम्या पार्वताञ्छृङ्गादिचक्षेप भृशमृत्कटान् । दृष्ट्वा तौ तु महावीर्यौ दानवं देवसत्तमौ ॥४९॥  
 चक्रदुर्वाणवृष्टिं च दानवोपरि दारुणम् । कुर्वाणो बाणवृष्टिं तौ दृष्ट्वा हरिहरो हरिः ॥५०॥

चिक्षेप गिरिशृंग तु पुच्छेनावृत्य दारुणम् । आपतत गिरि वीक्ष्य भगवान्सात्वता पति ॥५१॥  
 विशिखं. शतधा चक्रे चक्रेणाशु जघान तम् । हरिचक्राहत. सख्ये मूर्च्छामाप स दैत्यराट् ॥५२॥  
 उतस्यौ च क्षणान्नून मानुष वपुरास्थित । गदापाणिर्महाधोरो दानव पर्वतोपम. ॥५३॥  
 मेघनाद ननादोच्चैर्भीषय नमरानपि । तच्छ्रुत्वा भगवान्बिष्णु पाचजन्य समुज्ज्वलम् ५४॥  
 पूरयामास तरसा शब्द कर्तुं खरस्वरम् । तेन शब्देन शखस्य भयनस्ताश्च दानवा ॥

बभूवुर्मुदिता देवा ऋषयश्च तपोधना ॥५५॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे पद्योऽध्याय ॥६॥

## अथ सप्तमोऽध्यायः

व्यास उवाच

असुरान्महिषो दृष्ट्वा विपण्णमनसस्तदा । त्यक्त्वा तन्माहिष रूप बभूव मृगराडसौ ॥१॥  
 कृत्वा नाद महाघोर विस्तार्य च महासटाम् । पपात सुरसेनाया नासयन्नखदर्शने ॥२॥  
 गरुड च नखाघातं कृत्वा रुधिरविप्लुतम् । जघान च भुजे विष्णुं नखाघातेन केसरी ॥३॥  
 वासुदेवोऽपि त दृष्ट्वा चक्रमुद्यम्य वेगवान् । हतुक्वामो हरिं काममवापाशु क्रुधान्वित ॥४॥  
 यावद्धरिर्प वेगाच्चत्रेणाभिजघान तम् । नावत्सोऽतिबल शृङ्गो शृगाम्या न्यहनद्धरिम् ५॥  
 वासुदेवो विपाणाम्या ताडितोरसि विह्वल । पलायनपरो वेगाज्जगाम भुवन निजम् ॥६॥  
 गत दृष्ट्वा हरिं काम शकरोऽपि भयान्वित । अवध्य त पर मत्वा ययौ किलासपर्वतम् ॥७॥  
 ब्रह्माऽपि च निज धाम त्वरित प्रययौ भयात् । मधवा वज्रमालव्य तस्थावाजी महाबल. ॥८॥  
 वरुण शक्तिमालव्य धैर्यमालव्य सस्थित । यमोऽपि दडमादाय यत्त समरतत्पर ॥९॥  
 ततो यक्षाधिप काम बभूव रणतत्पर । पावक शक्तिमादाय तत्राभूद्युद्धमानस ॥१०॥  
 नक्षत्राधिपति सूर्य समवेतो स्थितावुभौ । वीक्ष्य त दानवश्रेष्ठ युद्धाय कृतनिश्चयो ॥११॥  
 एतस्मिन्नतरे क्रुद्ध दैत्यसैन्य समम्यगात । विसृजन्वाणजालानि क्रूराहिसदृशानि च ॥१२॥  
 कृत्वा हि माहिष रूप भूपति सस्थितस्तदा । देवदानवयोधाना निनादस्तुमुलोऽभवत् ॥१३॥  
 ज्याघातश्च तलाघातो मेघनादसमोऽभवत् । सग्रामे सुमहाघोरे देवदानवसेनयो ॥१४॥  
 शृगाम्या पार्वताशृङ्गाशिक्षेप च महाबल । जघान सुरसघाश्च दानवो मदगावित ॥१५॥  
 खुराघातैस्तथा देवान्पुच्छस्य भ्रामणेन च । स जघान रुपाविष्टो महिष परमाद्भुत ॥१६॥  
 ततो देवा सगधर्वा भयमाज्जमरदृष्टता । मधवा महिष दृष्ट्वा पलायनपरोऽभवत् ॥१७॥  
 सगर सपरित्यज्य गते शके शचीपती । यमो घनाधिप पाशी जग्मु सर्वे भयातुरा ॥१८॥

महिषोऽपि जय मत्वा जगाम स्वगृह तत । ऐरावत गज प्राप्य त्यक्तमिद्रेण गच्छता ॥१९॥  
 तथोच्चैश्रवस भानो कामधेनु पयस्विनाम । स्वसैन्यसवृतस्तूपं स्वगं गतु मनो दधे ॥२०॥  
 तरसा देवसदन गत्वा स महिषासुर । जग्राह सुरराज्य वै त्यक्त देवैर्भयातुरै ॥२१॥  
 इन्द्रासने तदा रम्ये दानव समुपाविशत । दानवास्थापयामास देवाना स्थानकेषु स ॥२२॥  
 एव वर्षशत पूर्णं कृत्वा युद्ध सुदारुणम । अवापिद्रपद काम दानवो मद्गवित ॥२३॥  
 निर्जरा निर्गता नाकात्तेन सर्वेऽतिपीडिता । एव वहूनि वर्षाणि बभ्रमुर्गिरिगह्वरे ॥२४॥  
 श्राप्ता सर्वे तदा राजन्ब्रह्माण शरण ययु । प्रजापतिं जगन्नाथ रजोरूप चतुर्मखम ॥२५॥  
 पद्मासन वेदगर्भं सेवित मुनिभि स्वजै । मरीचिप्रमलै शतैर्बेदवदाङ्गपारगै ॥२६॥  
 किन्नरै सिद्धगधर्वैश्चारणोरगपत्नै । तुष्टुवुर्भयभीतास्ते देवदेव जगदगुरुम ॥२७॥

### देवा ऊचु.

घात किमेतदखिलातिहराबुजम जन्माभिवीक्ष्य न दया कुरुपे सुरान यत ।  
 सपीडिताघणजितानसुराधिपेन स्थानच्युतांगिरिगुहाकृतसन्निवासान ॥२८॥  
 पुत्रम्पिता किमपराधशतं समतान्स्त्यज्य लोभरहित कुस्तेऽतिदु स्थान ।  
 यस्त्व सुरास्तव पदाबुजभक्तियुक्तान्दैत्यादिताश्च कृपणान यदुपेक्षसऽथ ॥२९॥  
 अमरभुवनराज्य तन भुक्त नितात मखहविरपि योग्य ब्राह्मणरावदाति ।  
 सुरतरुवरपुण्य सेवतऽसौ दुरात्मा जलनिधिनिधिभूता मामसौ सेवते ताम् ॥३०॥

किं वा गृणीम सुरकार्यमद्भूत जानासि देवेश सुरारिचेष्टितम् ।

ज्ञानेन सर्वं त्वमशपकायवित्तस्मात्प्रभो ते प्रणता स्म पादयो ॥३१॥

यत्रापि कुत्रापि गतासुरानसौ नानाचरित्र खलु पापमानस ।

पीडा करोत्यव स दुष्टचेष्टितैस्त्राताऽसि देवश विधहि श विभो ॥३२॥

नो चेद्वय दावमहाग्निपीडिता क शातिकर्तारमनततेजसम ।

याम प्रजेश शरण सुरष्ट धातारमाद्य परिभुच्य क शिवम ॥३३॥

इति स्तुत्वा सुरा सर्वे प्रणमुस्त प्रजापतिम । बद्धाजलिपुटा सर्वे विषण्णवदना भृशम् ॥३४॥

सास्तया पीडितादध्ना तदा लोकपितामह । उवाच इत्यथवा वाचा सुख सजनयनिव ॥३५॥

### ब्रह्मोवाच

विं करोमि सुरा काम दानवो वरदापित । स्त्रीवधयोऽसौ न पुवधयो विधेय तत्र किपुन ॥३६॥

द्रजामोऽथ सुरा सर्वे बैलास पर्वतोत्तमम । शंकर पुरत कृत्वा सर्वकार्यविशारदम ॥३७॥

ततो ब्रजाम वैकुण्ठ यत्र देवो जनार्दन । मिलित्वा देवकार्यं च विमृशामो विशेषत ॥३८॥  
 इत्युक्त्वा हसमारुह्य ब्रह्मा कार्यसमुच्चये । देवाश्च पृष्ट्वा कृत्वा कैलासाभिमुखो ययौ ॥३९॥  
 तावच्छिवोऽपि तरसा ज्ञात्वा ध्यानेन पद्मजम् । आगच्छत सुरैः सार्धं निर्गत स्वगृहादहि ॥४०॥  
 दृष्ट्वा परस्परं तौ तु कृताम्बिवादनौ भृगम् । प्रणतो च सुरैः सर्वैः सतुष्टौ सबभूवतु ॥४१॥  
 आसनानि पृथग्दत्त्वा देवेभ्यो गिरिजापति । उपविष्टेषु तेष्वेव निपसादासने स्वके ॥४२॥  
 कृत्वा तु कुशलप्रश्नं ब्रह्माणं वृषभध्वज । पप्रच्छ कारणं देवान्कैलासागमने विभु ॥४३॥

### शिव उवाच

किमत्रागमनं ब्रह्मकृतं देवैः सवासवैः । भवता च महाभागं ब्रूहि तत्कारणं किल ॥४४॥

### ब्रह्मोवाच

महिषेण सुरेशानं पीडितां स्वनिवासिनः । भ्रमन्ति गिरिदुर्गेषु भयत्रस्ताः सवासवाः ॥४५॥  
 यज्ञभुङ्ग्महिषो जातस्तथाऽन्ये सुरशत्रवः । पीडिता लोकेपालाश्च त्वामद्य शरणं गताः ॥४६॥  
 मया ते भवनं शभो प्रापिता कार्यगौरवात् । यद्युक्तं तद्विधत्स्वाद्य सुरकार्यं सुरेश्वर ॥४७॥  
 त्वमिं भारोऽस्ति सर्वेषां देवानां भूतभावन ।

### व्यास उवाच

इति तद्वचनं श्रुत्वा शंकरः प्रहसन्निदम् ॥४८॥  
 वचनं श्लक्ष्णया वाचा प्रोवाच पयज प्रति ।

### शिव उवाच

भवतैव कृतं कार्यं वरदानात्पुरा विभो ॥४९॥

अनर्षदं च देवानां किं कर्तव्यमतं परम् । ईदृशो बलवाञ्छूरः सर्वदेवभयप्रदः ॥५०॥  
 का समर्था वरा नारो तं हतुं मददपितम् । न मे भार्या न ते भार्यासंग्रामं गतुमर्हति ॥५१॥  
 गत्वा ते महाभागे युयुधाते कथं पुनः । इन्द्राणी च महाभागा न युद्धकुशलास्ति हि ॥५२॥  
 काया हतुं सामर्थ्याऽस्ति तं पापं मददपितम् । ममेदं मतमद्यैव गत्वा देव जनार्दनम् ॥५३॥  
 स्तुत्वा तं स्वकार्याय प्रेरयामि सुसत्वरम् । सोऽतिबुद्धिमता श्रेष्ठो विष्णुः सर्वार्थसाधने ॥५४॥  
 मिलित्वा वामुदेव वै कर्तव्यं कार्यचिन्तनम् । प्रपञ्चेन च बुद्ध्या न सविधास्यति साधनम् ॥५५॥

### व्यास उवाच

इति रुद्रवचनं श्रुत्वा ब्रह्माद्या मुत्स्यन्तमा । उपरिपितास्ते तथेत्युक्त्वा शिवेन सह सत्वरः ॥५६॥  
 स्वकीयैर्वाहने सर्वे ययुर्विष्णुपुरं प्रति । मुद्रिताञ्छुक्रुन्तान्द्रुगा कार्यसिद्धिकराञ्छुभान् ॥५७॥

ववूर्वाताः शुभाः शाताः सुगंधाः शुभशंसिनः । पक्षिणश्च शिवा वाचस्तत्रोचुः पथि सर्वशः ॥५८॥  
निर्मलं चाभवद्वद्योम दिशश्च विमलास्तथा । गमने तत्र देवानां सर्वं शुभमिवाभवत् ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

### अथ अष्टमोऽध्यायः

#### व्यास उवाच

तरसा तेऽथ सप्राप्य वैकुण्ठं विष्णुवल्लभम् । ददृशु सर्वशोभाढ्यं दिव्यगृहविराजितम् ॥१॥  
सरोवापीसरिद्धिश्च संयुतं सुखद शुभम् । हंससारसचक्राह्वं कूजद्धिश्च विराजितम् ॥२॥  
शंपकाशोककह्लारमंदारवकुलावृतं । मल्लिकातिलकाघ्रातयुतं कुरवकादिभिः ॥३॥  
कोकिलारावसन्नादै शिखडैर्नृत्यरञ्जितैः । भ्रमरावावरम्यैश्च दिव्यैरुपवनेर्युतम् ॥४॥  
सुनंदनंदनाद्यैश्च पार्यदैर्भक्तितत्परैः । संस्तुवद्भिर्युतं भक्तैरतन्यभववृत्तिभिः ॥५॥  
प्रासादै रत्नखचितैः काचनैश्चित्रमण्डितैः । अध्रलिहैर्विराजद्धिः संयुतं शुभसत्पकैः ॥६॥  
गायद्धिर्देवगधर्वैर्नृत्यद्धिरप्सरोगणैः । रञ्जितं किन्नरैः शश्वद्रक्तकठैर्मनोहरैः ॥७॥  
मुनिभिश्च तथा शान्तैर्वेदपाठकृतादरैः । स्तुवद्धिः श्रुतिसूक्तैश्च मण्डितं सदनं हरेः ॥८॥  
ते च विष्णुगृहं प्राप्य द्वारपालो शुभाकृतो । वीक्ष्योचुर्वज्रविजयो हेमयष्टिधरो स्थितौ ॥९॥  
गत्वैकोऽप्युभयोर्मध्ये निवेदयतु संगतान् । द्वारस्थान्ब्रह्महृद्रादीन्विष्णुदर्शनलालसान् ॥१०॥

#### व्यास उवाच

विजयस्तद्वच श्रुत्वा गत्वाऽथ विष्णुसन्निधौ । सर्वान्समागतान्देवान्प्रणम्योवाच सत्वरः ॥११॥

#### विजय उवाच

देवदेव महाराज रमाकात सुरारिहन् । समागताः सुरा सर्वे द्वारि तिष्ठति वै विमो ॥१२॥  
ब्रह्मा रुद्रस्तयैर्ब्रह्म वरुणः पावको यम । स्तुवन्ति वेदवाक्यैस्त्वाममरा दर्शनायिनः ॥१३॥

#### व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं विष्णुविजयस्य रमापति । निर्जगाम गृहात्पूर्णं सुरान्सामधिकोत्सवः ॥१४॥  
गत्वा वीक्ष्य हरिर्देवान्द्वारस्याञ्जमकशितान् । प्रीतिप्रवणया दृष्ट्या प्रीणयामास दु खितान् ॥१५॥  
प्रणेमुस्ते सुराः सर्वे देवदेवं जनादनम् । तुष्टुवुश्च सुरारिघ्नं वाग्भिर्वेदविनिश्चितम् ॥१६॥

#### देवा ऊचुः

देवदेव जगन्नाथ सृष्टिस्त्यंतकारक । दयांसिधौ महाराजं ब्रह्मि नः शरणागतान् ॥१७॥

विष्णुरुवाच

विशतु निर्जरा सर्वे कुशल कथयतु व । आसनेषु किमयं वै मिलिता समुपागता ॥१८॥  
चितातुरा कथ जाता विपण्णा दीनमानना । ब्रह्मरुद्रेण सहिता कार्यं प्रभूत सत्वरम् ॥१९॥

देवा ऊचु

महिषेण महाराज पीडिता पापकमणा । असाध्यनातिदुष्टेन वरदृष्टेन पापिना ॥२०॥  
यज्ञभागानसौ भुक्ते ब्राह्मणं प्रतिपादितान् । अमरा गिरिदुर्गेषु भ्रमन्ति च भयातुरा ॥२१॥  
वरदानेन घातु स दुर्जयो मधुसूदन । तस्मात्त्वा शरण प्राप्ता ज्ञात्वा तत्कार्यगौरवम् ॥  
समर्थोऽसि समुद्धतुं दैत्यमायाविशारद । कुरु कृष्ण वधोपाय तस्य दानवमदन ॥२३॥  
घात्रा तस्मै वरो दत्तो ह्यवध्योऽसि नरैः किल । कास्त्रो त्वेवविद्या बाला या ह्यात्त शठ रणे २४॥  
उमा मावाशचो विद्या का समर्याऽस्य घातने । महिषस्यातिदुष्टस्य वरदानबलादपि ॥२५॥  
विचिन्त्य द्रुद्धजा यत्सर्वं मरणस्यास्य कारणम् । कुरु कार्यं च देवाना भक्तवत्सल भूधर ॥२६॥

न्यास उवाच

श्रुत्वा सद्बचन विष्णुस्तानुवाच हसन्निव । युद्धकृतपुराऽस्माभिस्तथापि न मृतो ह्यसौ ॥२७॥  
अद्य सर्वसुराणां वै तेजोमी रूपसम्पदा । उत्पन्ना चन्द्रारोहा सा हन्यात्त रणे बलात् ॥२८॥  
हयारि वरदृष्ट च मायाशतविशारदम् । हतु योग्या भवेन्नारी सकल्पशीर्निमिता हिन ॥२९॥  
प्रार्थयतु च तेजोशान्त्रियोऽस्माक तथा पुन । उत्पन्नेस्तैश्च तेजोसैस्तेजोराशिर्भवेद्यथा ॥३०॥  
आयुधानि वय दत्त्वा सर्वे मद्रपुरोगमा । तस्यै सर्वाणि दिव्यानि त्रिशूलादीनि धानि च ॥  
सर्वायुधधरा नारी सर्वतेज समन्विता । हनिष्यति दुरात्मान त पाप मदगर्वितम् ॥३२॥

न्यास उवाच

इत्युक्तवति देवेशे ब्रह्मणो वदनात्तत । स्वयमेवोद्भूतो तेजोराशिश्चातीव दुःसह ॥३३॥  
रक्तवर्णं शुभाकार पद्मरागमणिप्रभम् । किञ्चिच्छीततथाचोष्ण मरोचिजालमडितम् ॥३४॥  
नि सृत हरिणा दृष्ट हरेण च महात्मना । विस्मितो तौ महाराज बभूवतुहृष्टकर्मौ ॥३५॥  
शंकरस्य शरीरात्तु नि सृत महद्भ्रूतम् । रौप्यवर्णमभूत्तोत्र दुर्दशं दाहण महत् ॥३६॥  
भयकर च दैत्याना देवाना विस्मयप्रदम् । घोररूप गिरिप्रस्थ तमोगुणमिवापरम् ॥३७॥  
ततो विष्णुशरीरात्तु तेजोराशिमिवापरम् । नील सत्त्वगुणोपत प्रादुरास महाद्युति ॥३८॥  
ततश्चेन्द्रशरीरात्तु चित्ररूप दुरासदम् । आविरासोत्सुसवृत्त तेज सर्वगुणात्मकम् ॥३९॥  
शुबेरयमवह्नीनां शरीरेभ्य समतत । निश्चराम महत्तेजो वरुणस्य तथैव च ॥४०॥  
अन्येषां चैव दवानां शरीरेभ्योऽतिभास्वरम् । निर्गत तन्महत्तेजो राशिरासीन्महोज्ज्वल ॥४१॥

त दृष्ट्वा विस्मिता सर्वे देवा विष्णुपुरोगमा । तेजोराशिं महादिव्यं हिमाचलमिवापरम् ॥४२॥  
 पश्यता तत्र देवानां तेज पुञ्जसमुद्भवा । वभूवातिवरा नारी सुदरी विस्मयप्रदा ॥४३॥  
 त्रिगुणा सा महालक्ष्मी सर्वदेवशरीरजा । अष्टादशभुजा रम्या त्रिवर्णा विश्वमोहिनी ॥४४॥  
 श्वेतानना कृष्णनेत्रा सरन्नाधरपल्लवा । तात्रापणितला काता दिव्यभूषणभूषिता ॥४५॥  
 अष्टादशभुजा देवी सहस्रभुजमडिता । समूताऽमु रनाशाय तेजोराशिसमुद्भवा ॥४६॥

### जनमेजय उवाच

कृष्ण देव महाभाग सर्वज्ञ मुनिसत्तम । विस्तरं ब्रूहि तस्यास्त्व शरीरस्य समुद्भवम् ॥४७॥  
 एकीभूतं च सर्वेषां तेजं किं वा पृथक्स्थितम् । अङ्गानि चैव तस्यास्तु सर्वतजामयानि वा ॥४८॥  
 भिन्नभागविभागेन जातान्यपि यानि तु । मुखनासाक्षिभेदेन सर्वत्रैकभवानि च ॥४९॥  
 ब्रूहि तद्विस्तरं व्यास शरीराङ्गसमुद्भवम् । बभूव यस्य देवस्य तेजसोऽङ्गं यदद्भुतम् ॥५०॥  
 आयुधाभरणादीनि दत्तानि यैर्यथा यथा । सत्सर्वं श्रोतुकामोऽस्मि त्वं मुखाब्जनिर्गतम् ॥५१॥  
 न हि तृप्याम्यहं ब्रह्मसुधामयरसपिवन । चरितं च महालक्ष्म्यास्त्वन्मुखाभोजनि सूतम् ॥५२॥

### सूत उवाच

इति तस्य वचं श्रुत्वा राज्ञः सत्यवतीसुत । उवाच मधुरवाक्यं प्रीणयन्निव भूषितम् ॥५३॥

### व्यास उवाच

शृणु राजन्महाभाग विस्तरेण ब्रवीमि ते । ययामतिं कुरुष्वेष्टं तस्या देहसमुद्भवम् ॥५४॥  
 न ब्रह्मा न हरिः साक्षात् रुद्रो न च वासव । यायातथ्येन तद्रूपं वक्तुमीश कदाचन ॥५५॥  
 कथं जानाम्यहं देव्यां यद्रूपं यादृशं यत । वाचारभणमात्रं तदुत्पन्नेति ब्रवीमि यत ॥५६॥  
 सा नित्या सर्वदेवास्ते देवकार्यापिसिद्धये । नानारूपा त्वैकरूपा जायते कार्यगौरवात् ॥५७॥  
 यथा नटो रगगतो नानारूपो भवत्यसौ । एकरूपस्वभावोऽपि लोकरजनहेतवे ॥५८॥  
 तथैषा देवकार्यार्थमरूपाऽपि स्वलीलया । करोति बहुरूपाणि निर्गुणा सगुणानि च ॥५९॥  
 कार्यकर्मानुसारेण नामानि प्रवदति हि । धात्वर्थगुणयुक्तानि गौणानि सुबहून्पि ॥६०॥  
 तद्वै बुद्धधनुसारेण प्रब्रवीमि नराधिप । यथा तेजसमुद्भूतं रूपं तस्या मनोहरम् ॥६१॥  
 शकरस्य च यत्तेजस्तेन तन्मुखपवजम् । श्वेतवर्णं शुभाकारमजायत महत्तरम् ॥६२॥  
 वैशास्तस्यास्तथास्निग्धायाम्पनतजसाऽभवत् । वक्राग्रप्रातिदीर्घा वै मेघवर्णा मनोहरा ॥६३॥  
 नमनत्रितयं तस्या जज्ञे पावकतजसा । कृष्णं रक्तं तथा श्वेतं वर्णत्रयविभूषितम् ॥६४॥  
 चने स्निग्धे कृष्णवर्णे सध्ययोस्तेजसा भ्रुवौ । जाते देव्या सुतेजस्के कामस्य धनुषीव ते ॥६५॥  
 चापेश्च तेजसा शस्तौ श्रवणौ सबभूवन्तु । नाति दीर्घो नातिह्रस्वो दोलाविव मनोभुव ॥६६॥

तिलपुष्पसमाकारा नासिका सुमनोहरा । सजाता स्निग्धवर्णा वै धनदस्य च तजसा ॥६७॥

दत्ता शिखरिण श्लक्ष्णा कुन्दाग्रसदृशा समा ।

सजाता सुप्रभा राजन्प्राजापत्येन तेजसा ॥६८॥

अधरश्चातिरक्तोऽस्या सजातोऽरुणतेजसा । उत्तरोष्ठस्तथा रम्य कार्तिकेयस्य तेजसा ॥६९॥

अष्टादशभुजाकारा घाह्वो विष्णुतेजसा । वसूना तेजसागुल्यो रक्तवर्णस्तथाऽभवन् ॥७०॥

सौम्येन तेजसा जात स्तनयोर्युग्ममुत्तमम् । ऐन्द्रेणास्यास्तथा मध्य जातं त्रिवलिसयुतम् ॥७१॥

जघोरु वरुणस्याय तेजसा सबभूवतु । नितव स तु सजातो विपुलस्तेजसा भुव ॥७२॥

एव नारी शुभाकारा सरूपा सुस्वरा भृशम् । समुत्पन्ना तथा राजस्तेजोराशिसमुद्भवा ॥७३॥

ता दृष्ट्वा सुष्टु सर्वांगी सुदती चारुलोचनाम् । मुद प्रापु सुरा सर्वे महिषेण प्रपीडिता ॥७४॥

विष्णुस्त्वाह सुरान्सर्वान्भूषणान्यायुधानि च । प्रयच्छतु शुभायस्यै देवा सर्वाणि साप्रतम् ॥७५॥

स्वायुधेभ्य समुत्पाद्य तजोयुक्तानि सत्वरा । समर्पयतु सर्वेऽद्य देव्यै नानायुधानि वै ॥७६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे देव्या स्वरूपोद्भवो नामाष्टमोऽध्याय ॥८॥

## अथ नवमोऽध्यायः

### व्यास उवाच

देवा विष्णुवच श्रुत्वा सर्वे प्रमुदितास्तदा । ददुश्च भूषणायाशु वस्त्राणि स्वायुधानि च ॥१॥

धारोदश्वाररे दिव्ये रक्ते सूक्ष्मे तथाऽजरे । निर्मलं च तथा हार प्रीतस्तस्यै सुमङ्गितम् ॥२॥

ददौ चूडामणिं दिव्यं सूर्यकोटिसमप्रभम् । कुण्डले च तथा शुभ्रे कटकानि भुजेषु वै ॥३॥

वैयूरान्कणान्दिव्यान्नानारत्नविराजितान् । ददौ तस्यै विश्वकर्मा प्रसन्नोऽद्रियमानस ॥४॥

नूपुरौ सुस्वरो कातो निर्मलो रत्नभूषितौ । ददौ सूर्यप्रतीकाशौ त्वष्टा तस्यै सुपादयो ॥५॥

तथा ग्रैवयक रम्य ददौ तस्यै महार्णव । अगुलीयकरत्नानि तेजोवर्ति च सर्वश ॥६॥

बम्बलानपक्वा माला गधादघा भ्रमरानुगाम । तथैव वैजयन्ती च वरुण सप्रयच्छत ॥७॥

हिमवानय सतुष्टो रत्नानि विविधानि च । ददौ च वाहनं सिंहं कनकाभ मनोहरम् ॥८॥

भूषणंभूषिता दिव्यै सा रराज वरा शुभा । सिंहासदा वरारोहा सर्वलक्षणसयुता ॥९॥

विष्णुश्चक्रात्समुत्पाद्य ददावस्यै रथागकम् । सहस्रार सुदीप्तं च देवारिसिरसा हरम् ॥१०॥

स्वत्रिशूलात्समुत्पाद्य शंकर दालमुत्तमम् । ददौ देव्यै सुरारोणा कृतन भयनाशनम् ॥११॥

वरुणश्च प्रसन्नात्मा ददौ शक्तिं समुज्ज्वलम् । धोषवत स्वशक्तान्तु समुत्पाद्य सुमगलम् ॥१२॥

हृदाशनस्तथा शक्तिं शतध्नीं सुमनोजवाम् । प्रायच्छतु प्रसन्नात्मा तस्यै दैत्यविनाशिनीम् ॥१३॥



इषुधि धाणपूर्णं च चाप चाद्भूतदर्शनम् । मारुतो दत्तवास्तस्यै दुराकर्षं खरस्वरम् ॥१४॥  
 स्ववज्राद्वज्रमुत्पाद्य ददाविन्द्रोऽतिदारुणम् । घटामैरावतात्तूर्णं सुशब्दा चातिमुन्दराम ॥१५॥  
 ददौ दड यम काम कालदडसमुद्भवम् । येनात् सर्वभूतानामकरोत्काल आगते ॥१६॥  
 ब्रह्मा कमडलु दिव्य गगावारिप्रपूरितम् । ददावस्यै मृदायुक्तो वरुण पाशमेव च ॥१७॥  
 काल खड्ग तथा चर्म प्रायच्छत्तु नराधिप । परशु विश्वकर्मा च तीक्ष्णमस्यै ददावथ ॥१८॥  
 धनदस्तु सुरापूर्णं पानपात्र सुवर्णजम् । पकज वरुणश्चादाहेभ्यै दिव्य मनोहरम् ॥१९॥  
 गदा कौमोदकी त्वष्टा घटाशतनिनादिनीम् । अदात्तस्यै प्रसन्नात्मा सुरशत्रुविनाशिनीम् ॥२०॥  
 अस्त्राप्यनकरूपाणि तथाऽभेद्य च दशनम् । ददौ त्वष्टा जगन्मात्रे निजरश्मीन्दिवाकर ॥२१॥  
 सायुधा भूषणैर्युक्ता दृष्ट्वा त विस्मय गता । तुष्टुवुस्ता सुरा देवी नैलोक्यमोहिनी शिवाम् ॥२२॥

### देवा ऊचुः

नम शिवायै कल्याण्यै शास्यै पुष्ट्यै नमोनम । भगवत्यै नमो देव्यै रुद्राण्यै सतत नम ॥२३॥  
 कालरात्र्यै तथावार्यै इद्राण्यै त नमोनम ।  
 सिद्ध्यै बृद्ध्यै तथा वृद्ध्यै वैष्णव्यै ते नमोनम ॥२४॥  
 पृथिव्या या स्थिता पृथ्व्या न ज्ञाता पृथिवी च या ।  
 अन्त स्थिता यमयति वदे तामीश्वरी पराम् ॥२५॥  
 मायाया या स्थिता ज्ञाता मायया न च तामजाम ।  
 अन्त स्थिता प्रेरयति प्रेरयित्री नुम शिवाम् ॥२६॥  
 कल्याण कुरु भो मातस्त्राहिन शत्रुतापितान् । जहि पाप ह्यारिं त्व तैजसा स्वेन मोहितम् ॥२७॥  
 खल मायाविन घोर स्त्रीवधय वरदापितम् । दु खद सबदेवाना नानारूपधर शठम् ॥२८॥  
 त्वमेका सर्वदेवानां शरण भक्तवत्सले । पीडिता दानवेनाद्य त्राहि देवि नमोऽस्तु ते ॥२९॥

### व्यास उवाच

एव स्तुता तदा देवी सुरैः सर्वमुखप्रदा । तानुवाच महादेवी स्मितपूर्वं शुभ वच ॥३०॥

### देव्युवाच

भय त्यजतु गीर्वाणा महिषाम दचतस । हनिष्यामि रणेऽद्यैव वरदृप्त विमोहितम् ॥३१॥

### व्यास उवाच

इत्युक्त्वा सा सुरान्देवी जहासातीव सुस्वरम् । चित्रमेतच्च ससारे भ्रममोहयुत जगत् ॥३२॥  
 ब्रह्मविष्णुमहेशाया सैद्राश्चान्ये सुरास्तथा । कपयुक्ता भयत्रस्ता वर्तन्ते महिषात्किल ॥३३॥  
 अहो दैवबलं घोर दुर्जयं सुरसत्तमा । बाल वर्ताऽस्ति दु खाना मुखाना प्रभुरीश्वर ३४॥

सृष्टिपालनसंहारे समर्था अपि ते यदा । मुह्यति क्लेशसन्तप्ता महिषेण प्रपीडिता ॥३५॥  
 इति कृत्वा स्मित देवी साऽऽट्टहास चकार ह । उच्चैः शब्द महाघोर दानवाना भयप्रदम् ॥३६॥  
 चकम्पे वसुधा तत्र श्रुत्वा तच्छब्दमद्भुतम् । चेलुश्च पर्वता सर्वे चुक्षोभाक्लिश्चवीर्यवान् ॥३७॥  
 मेरुश्चच्चाल शब्देन दिश सर्वा प्रपूरिता । भय जग्मुस्तदा श्रुत्वा दानवास्तत्स्वन महत् ॥३८॥  
 जय पाहीति देवास्तामूचु परमहृषिता । महिषोऽपि स्वन श्रुत्वा चुकोप मदगवित ॥३९॥  
 किमेतदिति तान्दैत्यान्प्रच्छ स्वनशक्ति । गच्छतु त्वरिता दूता ज्ञातु शब्दसमुद्भवम् ॥४०॥  
 कृत केनायमल्पुष शब्द कर्णव्यथाकर । देवो वा दानवो वाऽपि यो भवेत्स्वनकारक ॥४१॥  
 गृहीत्वा त दुरात्मान मत्समीप नयतिवह । हनिष्यामि दुराचार गर्जन्त स्मयदुर्मदम् ॥४२॥  
 क्षीणायुष्य मन्दमति नयामि यमसादनम् । पराजिता सुरा काम न गर्जन्ति भयातुरा ॥४३॥  
 नासुरा मम वश्यास्ते कस्येद मूढचेष्टितम् । त्वरिता मामुपायातु ज्ञात्वा शब्दस्य कारणम् ॥४४॥  
 अह गत्वा हनिष्यामि त पाप वितथश्रमम् ।

न्यास उवाच

इत्युक्तास्तेन ते दूता देवी सर्वाङ्गसुन्दरोम् ॥४५॥

अष्टादशभुजा दिव्या सर्वाभरणभूषिताम् । सर्वलक्षणसम्पन्ना वरायुषधरा शुभाम ॥४६॥  
 दधती चपकं हस्ते पिबन्ती च मुहुर्मधु । सवीक्ष्य भयभीतास्ते जग्मुस्त्रस्ता सुशक्ता ॥४७॥  
 सकाश महिषस्याशु तमूचु स्वनकारणम् ।

दूता ऊचुः

देवो दैत्येश्वर प्रौढा दृश्यते काचिदगता ॥४८॥

सर्वाङ्गभूषणा नारी सर्वरत्नोपशोभिता । न मानुषी नासुरी सा दिव्यरूपा मनोहरा ॥४९॥  
 सिंहारूढाऽऽयुषधरा चाष्टादशकरा वरा । सा नाद कुरते नारी लक्ष्यते मदगविता ॥५०॥  
 सुरापानरता काम जानीमो न समर्तुवा । अन्तरिक्षस्थिता देवास्ता स्तुवति मुदान्विता ॥५१॥  
 जयेति पाहि नश्चेति जहि शत्रुमिति प्रभो । न जाने का वरारोहा कस्य वा सा परिग्रह ॥५२॥  
 किमर्थमागता चात्र किं चिकीर्षति सुदरी । द्रष्टुं नैव समर्था स्म तत्तेज परिष्विता ॥५३॥  
 शृगारवीरहासादधा रौद्राद्भुतरसाचिता । द्रष्टुं विधा नारीमसम्भाष्य समागता ॥५४॥  
 वय त्वदाज्ञया राजर्निक कर्तव्यमत परम् ।

महिष उवाच

गच्छ वीर मयादिष्टो मन्त्रियेष्ट बलान्वित ॥५५॥

सामादिभिरुपायैस्त्वं समानय शुभाननाम् ।  
नायाति यदि सा नारी त्रिभिः सामादिभिस्त्वह ॥५६॥

अहृत्वा ता वरारोहा त्वमानय ममान्तिकम् । करोमि पट्टमहिषी ता मरालभ्रुव मुदा ॥५७॥  
प्रीतियुक्ता समायाति यदा सा मृगलोचना । रसभगो यथा न स्यात्तथा कुरु ममेप्सितम् ॥५८॥  
श्रवणान्मोहितोऽस्म्यद्य तस्या रूपस्य सम्पदा ।

व्यास उवाच

महिषस्य वच श्रुत्वा पेशल मन्त्रिसत्तम ॥५९॥

जगाम तरसा कामं गजाश्रयसयुत । गत्वा दूरतर स्थित्वा तामुवाच मनस्विनीम् ॥६०॥  
विनयावनत इलक्षण मन्त्री मधुरया गिरा ।

प्रधान उवाच

कासि त्वं मधुरालापे किमत्रागमन कृतम् ॥६१॥

पृच्छति त्वा महाभागे मन्मुखेन मम प्रभु । स जेता सर्वदेवानामवध्यस्तु नरै किल ॥६२॥  
ब्रह्मणो वरदानेन गवितश्चाहलोचने । दैत्येश्वरोऽसौ बलवान्कामरूपधर सदा ॥६३॥  
श्रुत्वा त्वा समुपायाता चारुवेपा मनोहराम । प्रष्टुमिच्छति राजा मे महिषो नाम पार्थिव ॥६४॥  
मानुष रूपमादाय त्वत्समीप समेष्यति । यथा रुच्येत चार्वाङ्गि तथा मन्यामहे वयम् ॥६५॥  
तर्ह्येहि मृगशावाक्षि समीप तस्य धीमत । नो चेदिहानयाम्येन राजान भक्तितत्परम् ॥६६॥  
तथा करोमि देवेशि यथा ते मनसेऽपि तम । वशगोऽसौ तवात्यर्थं रूपसश्रवणात्तव ॥६७॥  
करभोरु वदाशु त्व सविधेय मया तथा ॥६८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे देवीमाहात्म्ये नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा प्रहस्य प्रमदोत्तमा । तमुवाच महाराज मेघगम्भीरया गिरा ॥१॥  
देव्युवाच

मन्त्रिवर्य सुराणा वै जननी विद्धि मा किल । महालक्ष्मीमिति ख्याता सर्वदैत्यनिपूदिनीम् ॥२॥  
प्रायिताऽह सुरै सर्वैर्महिषस्य वधाय च । षोडशैर्दानवेन्द्रेण यज्ञभागवहिष्कृतै ॥३॥  
तस्मादिहागताऽस्म्यद्य तदधार्थं कृतोद्यमा । एकाकिनी न सैन्येन सयुता मन्त्रिसत्तम ॥४॥  
यत्त्वयाऽहं सामपूर्वं कृत्वा स्वागतमादरात् । उक्ता मधुरया वावा तेन तुष्टाऽस्मि तेऽनघ ॥५॥

नोचेद्धन्मि दृशा त्वा वै कालामिनसमया किल । कस्य प्रीतिकर न स्यान्माधुर्यवचन खलु ॥६॥  
 गच्छ त महिष पाप वद मन्त्रनादिदम् । गच्छ पातालमधुना जीवितेच्छा यदस्ति ते ॥७॥  
 नाचेत्कुतागस दुष्ट हनिष्यामि रणाङ्गणे । मद्राणक्षुण्णदेहस्त्व गताऽसि यमसादनम् ॥८॥  
 दयालुत्व ममेद त्व विदित्वा गच्छ सत्वरम् । हते त्वयि सुरा मूढ स्वर्गं प्राप्स्यति सत्वरम् ॥९॥  
 तन्माद्रच्छस्व त्यक्त्वैकोमेदिनी च ससागराम् । पाताल तरसा मद यावद्वाणा न मेऽपतन ॥१०॥  
 युद्धेच्छा चेन्मनसि ते तर्होहि त्वरितोऽसुर । वीरैर्महाबलै सर्वैर्नयामि यमसादनम् ॥११॥  
 युगे युगे महामूढ हतास्त्वत्सदृशा किल । असख्यातास्तथा त्वा वै हनिष्यामि रणागणे ॥१२॥  
 साफल्य कुरु शस्त्राणा धारणे तु श्रमोऽन्यथा । तद्युद्धयस्व मया सार्धं समरे स्मरपीडित ॥१३॥  
 मागर्वं कुरु दुष्टात्मन यन्मेऽस्ति ब्रह्मणो वर । स्त्रीवध्यत्वे त्वया मूढ पीडिता सुरसत्तमा ॥१४॥  
 वर्तव्य वचन धातुस्तेनाह त्वामुपागता । स्त्रीरूपमतुल कृत्वा सत्य हतु कृतागसम् ॥१५॥  
 यथेच्छ गच्छ वा मूढ पाताल पद्मगावृतम् । हित्वा भूसुरसन्नाद्य जीवितेच्छा यदस्ति ते ॥१६॥

### व्यास उवाच

इत्युक्त स ततो देव्या मन्त्रिश्रेष्ठो बलान्वित । प्रत्युवाच निशम्यासौ वचन हतुर्गमितम् ॥१७॥  
 देवि स्त्रीसदृश वाक्य श्रूये त्व मदगविता । क्वासौव त्व कथ युद्धमसभाव्यमिद किल ॥१८॥  
 एकाकिनो पुनर्वाला प्रारब्धयौवना मृदु । महिषोऽसौ महाकायो दुर्वाभाव्य हि सगरम् ॥१९॥  
 सैय बहुविध तस्य हस्यश्वरथसकुलम् । पदातिगणसविद्ध नानायुधविराजितम् ॥२०॥  
 क श्रम करिराजस्य मालनीपुष्पमदन । मारणे तव वामोर महिषस्य तथा रणे ॥२१॥  
 यदि त्वा परुष वाक्य ब्रवीमि स्वल्पमप्यहम् । शृगार तद्विरुद्ध हि रसभङ्गाद्विभेद्यहम् ॥२२॥  
 राजाऽस्माक सुररिपुर्वर्तत त्वयि भक्तिमान् । साममेव मया वाच्य दानयुक्त तथा वच ॥२३॥  
 नोचेद्धन्म्यहमद्यैव वाणेन त्वा मृपावदाम् । मिथ्याऽभिमानचतुरा रूपयौवनगविताम् ॥२४॥  
 स्वामी मे मोहित श्रुत्वा रूप ते भुवनातिगम् । तत्प्रियाय प्रिय काम वक्तव्य त्वयि यन्मया ॥२५॥  
 राज्य तव घन सर्वं दासस्त महिष किल । कुरु भाव विशालाक्षि त्यक्त्वा रोप मृत्तिप्रदम् ॥  
 पतामि पादयोस्तेऽह भक्तिभावेन भामिनि । पट्टराज्ञो महाराज्ञो भव शीघ्र शुचिस्मिते ॥२७॥  
 श्रैलोक्यविभव सर्वं प्राप्स्यसि त्वमनाविलम् । सुख ससारज सर्वं महिषस्य परिग्रहान् ॥२८॥

### देव्युवाच

शृणु मन्त्रिप्रवक्ष्यामि वाक्याना सारमुत्तमम् ।

शास्त्रदृष्टेन मार्गेण चातुर्यमनुचित्य च ॥२९॥

महिषस्य प्रधानस्त्व मया ज्ञात धिया किल । पशुबुद्धिस्वभावोऽसि वचनात्तव साप्रतम् ॥३०॥

मंत्रिणस्त्वादृशा यस्य स कथं बुद्धिमान्भवेत् । उभयोः सदृशो योगः कृतोऽयं विधिना किल ॥३१॥  
 यदुक्तं स्त्रीस्वभावाऽग्नि तद्विचारय मूढ किम् । पुमाद्ग्राहं तत्स्वभावाऽभवं स्त्रीवेषधारिणी ॥३२॥  
 यावितं मरणं पूर्वं स्त्रिया त्वत्प्रभुणा यया । तस्मान्मन्येऽतिमूर्खोऽसौ न वीररसवित्तमः ॥३३॥  
 वामिन्या मरणं क्लीवरतिदं शूरदुःखदम् । प्रायितं प्रभुणा तेन महिषेणात्मबुद्धिना ॥३४॥  
 तस्मात्स्त्रीरूपमाधाय कार्यं कर्तुमुपागता । कथं विभेमि त्वद्वाक्यैर्धर्मशास्त्रविरोधकैः ॥३५॥  
 विपरीतं यदा देवं तृणं वज्रसमं भवेत् । विधिश्चेत्समुखा कामं कुलिसं तूलवत्तदा ॥३६॥  
 किं सैर्गैरायुधैः किं वा प्रपञ्चैर्दुर्गसेवने । मरणं सांप्रतं यस्य तस्य मर्न्यस्तु किं फलम् ॥३७॥  
 यदाऽयं देहसवधो जीवस्य कालयोगतः । तदेव लिखितं सर्वं सुरां दु रं तथा मृतिः ॥३८॥  
 यस्य येन प्रकारेण मरणं देवनिमित्तम् । तस्य तेनैव जायेत नान्यथेति विनिश्चयः ॥३९॥  
 अह्नादीना यथा काले नासोत्पत्ती विनिमित्ते । तथैव भवतः काम किमन्येषा विचार्यते ॥४०॥  
 ये मृत्युधर्मिणस्तेषा वरदानेन दपिता । मरिष्यामो न मन्यते ते मूढा मंदचेतसः ॥४१॥  
 तस्माद्गच्छ नृपं ब्रूहि वचनं मम सत्वरम् । यदाज्ञापयते भूपस्तत्कर्तव्यं त्वया किल ॥४२॥  
 मघवा स्वर्गमाप्नोतु देवाः संतु हविर्भुजः । यूयं प्रयात पातालं यदि जीवितुमिच्छथ ॥४३॥  
 अन्यथा चेन्मतिमंद महिषस्य दुरात्मनः । तद्यध्यस्व मया सार्धं मरणाय कृनादरः ॥४४॥  
 मन्यसे संगरे भग्ना देवा विष्णुपुरोगमाः । देवं हि कारणं तत्र वरदानं प्रजापनेः ॥४५॥

### व्यास उवाच

इति देव्या वचः श्रुत्वा चिंतयामास दानव । किं कर्तव्यं मया युद्धं गंतव्यं वा नृपं प्रति ॥४६॥  
 विवाहार्थमिहाज्ञसो राजा कामातुरेण वै । तत्कथं विरसं कृत्वा गच्छेयं नृपसन्निधौ ॥४७॥  
 इयं बुद्धिः समीचीना यद्ब्रजामि कलिं विना । यथाऽऽगतं तथा शीघ्रं राज्ञे सवेदयाम्यहम् ॥४८॥  
 स प्रमाणं पुनः कार्यं राजा मतिमता वरः । करिष्यति विचार्यैव सचिवैर्निपुणैः सह ॥४९॥  
 सहसा न मया युद्धं कर्तव्यमनया सह । जये पराजये वापि भूपतेरप्रियं भवेत् ॥५०॥  
 यदि मा सुंदरी हन्यादहं वा हनिमि ता पुनः । येन केनाप्युपायेन स कुप्येत्पार्थिवः किल ॥५१॥  
 तस्मात्तत्रैव गत्वाऽहं बोधयिष्यामि तं नृपम् । यथाऽद्याभिहितं देव्या यथावृचि करोतु सः ॥५२॥

### व्यास उवाच

इति संचिंत्य मेधावी जगाम नृपसन्निधौ । प्रणम्य तमुवाचेदं कृताजलिरमात्यकः ॥५३॥

### मन्त्र्युवाच

राजन्देवी वरारोहा सिंहस्योपरि संस्थिता । अष्टादशभुजा रम्या वरायुधधरा परा ॥५४॥  
 सा मयोक्ता महाराज महिषं भज भामिनि । महिषो भव राजस्त्वं त्रैलोक्याधिपतेः प्रिया ॥५५॥

पट्टराज्ञी त्वमेवास्य भविता नात्र सशय । स तवाज्ञाकरो जातो वशवर्ती भविष्यति ॥५६॥  
 शैलोक्यविभव भुक्त्वा चिरकाल वरानने । महिप पतिमासाद्य योपिता सुभगा भव ॥५७॥  
 इति मद्रचन श्रुत्वा सा स्मयावेशमोहिता । मामुवाच विशालाक्षी स्मितपूर्वमिद वच ॥५८॥  
 महिपोगर्भसभूत पशूनामवम किल । बलिं दास्याम्यह दैव्यै सुराणा हितकाम्यया ॥५९॥  
 का मूढा कामिनी लोके महिप वै पतिं भजेत् । मादृशी मदबुद्धे किं पशुभाव भजेदिह ॥६०॥  
 महिपी महिप नाथ सश्रुगा श्रुगसप्ततम् । कुरुते ऋदमाना वै नाह तत्सदृशी क्षठा ॥६१॥  
 करिष्येऽह मृधे युद्ध हनिष्ये त्वा सुराप्रियम् । गच्छ वा द्रुष्टपाताल जीवितेच्छा यदस्ति ते ॥६२॥  
 परुष तु तथा वाक्यमित्युक्त नृप मत्तया । तच्छ्रुत्वाऽह समायात प्रविचिंत्य पुन पुन ॥६३॥  
 रसभग विचिंत्यैव न युद्ध तु मया कृतम् । आज्ञा विना तवात्यत कथं कुर्यां वृथोद्यमम् ॥६४॥  
 साऽनीव च बलौमत्ता वर्तत भूप भामिनी । भवितव्यं न जानामि किं वा भावि भविष्यति ॥  
 कार्येऽस्मिंस्त्व प्रमाणं नो मत्तोऽतीव दुरासद । युद्धं पलायनं श्रेयो न जानेऽहं विनिश्चयम् ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

### अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तस्य वचं श्रुत्वा महिपो मदबिह्वल । मन्त्रिवृद्धानं समाहूय राजा वचनमब्रवीत् ॥१॥  
 कार्येऽस्मिन्निपुणा यूयमुपायपु विचिन्तय । सामादिषु च कर्तव्यं विश्रव्यं ब्रूत मा चिरम् ॥२॥  
 आगता देवविहिता मायया शाबरीव विम । सामादिषु च वर्तव्यं कोऽत्र मह्यं ब्रुवतु च ॥३॥

मन्त्रिण ऊचुः

सत्यं सदैव वक्तव्यं प्रियं च नृपसत्तम । कायं हितकरं नूनं विचार्यं विदुषैः किल ॥४॥  
 सत्यं च हिनृष्ट्राजन्त्रियं चाहितं नृद्वदत । यथोपय नृणां लोके ह्यप्रियं रोगनाशनम् ॥५॥  
 सत्यस्य श्रोता मता च दुर्लभा पृथिवापत । वक्ताऽपि दुःशमं कामं बहवश्चात्तुभाषका ॥६॥  
 कथं ब्रूमोऽत्र नृपत विचारं गहनं विह । शुभं वा व्यशुभं वाऽपि को वक्ति भुवनत्रय ॥७॥

राज्ञोवाच

स्वस्वमत्यनुसारेण ब्रुवत्वद्वा पृथक्पृथक् । यथा हि यादृशा भावस्तच्छ्रुत्वा चिन्तयाम्यहम् ॥  
 यद्गता मत्तमाज्ञाय विचार्यं च पुन पुन । यच्छ्रेयस्तद्वि कर्तव्यं कार्यं वायविचक्षणं ॥९॥

व्यास उवाच

तस्यैव वचनं श्रुत्वा विरूपानो महाबल । उवाच तरसा वाक्यं रजयन्पृथिवीपतिम् ॥१०॥

मंत्रिणस्त्वादृशा यस्य स कथं बुद्धिमान्भवेत् । उभयोः सदृशो योगः कृतोऽयं विधिना किल ॥३१॥  
 यदुक्तं स्त्रीस्वभावाऽसि तद्विचारय मूढ किम् । पुमान्नाहं तत्स्वभावाऽभवं स्त्रीवेपधारिणी ॥३२॥  
 यावितं मरणं पूर्वं स्त्रिया त्वत्प्रभुणा यथा । तस्मान्मन्येऽसि मूर्खोऽसौ न वीररसवित्तमः ॥३३॥  
 कामिन्या मरणं क्लीबरतिदं शूरदुःखदम् । प्रार्थितं प्रभुणा तेन महिषेणात्मबुद्धिना ॥३४॥  
 तस्मात्स्त्रीरूपमाधाय कार्यं कर्तुमुपागता । कथं विभेमि त्वद्वाक्यैर्धर्मशास्त्रविरोधकैः ॥३५॥  
 विपरीतं यदा देवं तृणं वज्रसमं भवेत् । विधिश्चेत्सुमुखः कामं कुलिशं तूलवत्तदा ॥३६॥  
 किं सैन्यैरायुधै किं वा प्रपञ्चैर्दुर्गसेवकैः । मरणं सांप्रत यस्य तस्य सैन्यंस्तु किं फलम् ॥३७॥  
 यदाश्रयं देहसदृशो जीवस्य कालयोगतः । तदेव लिखितं सर्वं सुखं दुःखं तथा मृतम् ॥३८॥  
 यस्य येन प्रकारेण मरणं देवनिर्मितम् । तस्य तेनैव जायेत नान्यथेति विनिश्चयः ॥३९॥  
 ब्रह्मादीना यथा काले नाशोत्पत्तौ विनिर्मिते । तथैव भवतः काम किमन्येषा विचार्यते ॥४०॥  
 ये मृत्युधर्माणस्तेषा वरदानेन दपिता । मरिष्यामो न मन्यंते ते मूढा मंदचेतसः ॥४१॥  
 तस्माद्गच्छ नृपं ब्रूहि वचनं मम सत्वरम् । यदाज्ञापयते भूपस्तत्कर्तव्यं त्वया किल ॥४२॥  
 मघवा स्वर्गमाप्नोतु देवाः संतु हविर्भुज । पूयं प्रयात पातालं यदि जीवितुमिच्छस्य ॥४३॥  
 अन्यथा चेन्मतिमंदं महिषस्य दुरात्मन । तद्यद्ध्यस्व मया सार्धं मरणाय कृतादरः ॥४४॥  
 मन्यसे संगरे भग्ना देवा विष्णुपुरोगमाः । देवं हि कारणं तत्र वरदानं प्रजापते ॥४५॥

### व्यास उवाच

इति देव्या वचं श्रुत्वा चितयामास दानवः । किं कर्तव्यं मया युद्धं गंतव्यं वा नृपं प्रति ॥४६॥  
 विवाहार्थमिहाज्ञसो राजा कामातुरेण वै । तत्कथं विरसं कृत्वा गच्छेयं नृपसन्निधौ ॥४७॥  
 इयं बुद्धिः समीचीना यद्ब्रजामि कलिं विना । यथाऽऽगतं तथा शीघ्रं राज्ञे संवेदयाम्यहम् ॥४८॥  
 ए प्रमाणं पुनः कार्यं राजा मतिमता वर । करिष्यति विचार्यैव सचिर्वैनिपुणैः सह ॥४९॥  
 सहसा न मया युद्धं कर्तव्यमनया सह । जये पराजये वापि भूपतेरप्रिय भवेत् ॥५०॥  
 यदि मां मुदरी हन्यादहं वा हन्मि तां पुनः । येन केनाप्युपायेन स कुप्येत्पायिवः किल ॥५१॥  
 तस्मात्तत्रैव गत्वाऽहं बोधयिष्यामि तं नृपम् । यथाऽद्याभिहितं देव्या यथाऽचिं करोतु सः ॥५२॥

### व्यास उवाच

इति संचित्य मेधायौ जगाम नृपसन्निधौ । प्रणम्य तमुवाचेदं कृताजलिस्मात्यकः ॥५३॥

### मन्त्र्युवाच

राजन्द्रेयो वरारोहा सिंहस्योपरि संस्थिता । अष्टादशभुजा रम्या वरायुधपरा परा ॥५४॥  
 सा मयोक्ता महाराज महिषं भज मामिति । महिषी भव राजस्त्वं प्रैलोक्याधिपतेः प्रिया ॥५५॥

पट्टराज्ञी त्वमेवास्य भविता नात्र संशयः । स तवाज्ञाकरो जातो वशवर्ती भविष्यति ॥५६॥  
 त्रैलोक्यविभवं भुक्त्वा चिरकालं वरानने । महिषं पतिमावाद्य योपिता सुभगा भव ॥५७॥  
 इति मद्रचनं श्रुत्वा सा स्मयावेशामोहिता । मामुवाच विशालाक्षी स्मितपूर्वमिदं वचः ॥५८॥  
 महिषीर्गर्भसंभूतं पद्मनामधमं त्विह । बलिं दास्याम्यहं देव्यं सुराणां हितशाम्यया ॥५९॥  
 वा मूढा कामिनी लोके महिष्यं वै पतिं भजेत् । मादृशी मंदबुद्धे किं पद्मभावं भजेदिह ॥६०॥  
 महिषी महिषं नायं सशृंगं शृंगसंयुतम् । कुरते चंद्रमाना ये नाहं तत्सदृशो शठा ॥६१॥  
 वरिष्येऽहं मूषे युद्धं हनिष्ये त्वा सुरान्मियम् । गच्छ त्वा दुष्टपातालं जीवितेच्छा यदस्ति ते ॥६२॥  
 परुषं तु तथा वाक्यमित्युक्तं नृप भक्तया । तच्छ्रुत्वाऽहं समायातः प्रविचिंत्य पुनः पुनः ॥६३॥  
 रत्नभंगं किंचित्पैव न युद्धं तु मया कृतम् । आज्ञा विना तत्वात्यंतं कथं कुर्यां वृषोद्यमम् ॥६४॥  
 साऽतीव च बलोनमत्ता वर्तते भूप भामिनी । भवितव्यं न जानामि किं वा भावि भविष्यति ॥  
 कामेऽस्मिस्त्वं प्रमाणं नो मश्रोऽतीव दुरासद । युद्धं पलायनं धेयो न जानेऽहं विनिश्चयम् ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

## अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा महिषो मदविह्वलः । मन्त्रिवृद्धान् समाहूय राजा वचनमब्रवीत् ॥१॥  
 वार्येऽस्मिन्निपुणा यूयमुपायेषु विचक्षणः । सामादिषु च कर्तव्यं विध्वंस्यं ब्रूत मा चिरम् ॥२॥  
 आगता देवविहिता मायेय शावरीव किम् । सामादिषु च कर्तव्यं कोऽत्र मह्यं ब्रुवंतु च ॥३॥

मन्त्रिण ऊचुः

सत्यं सदैव वक्तव्यं प्रियं च नृपसत्तम । कार्यं हितकरं नूनं विचार्यं विदुषीं किल ॥४॥  
 सत्यं च हितकृद्राजन्प्रियं चाहितकृद्भवेत् । यथोपधं नृणां लोके ह्यप्रियं रोगनाशनम् ॥५॥  
 सत्यस्य श्रोता मता च दुर्लभं पृथिवीपते । वक्ताऽपि दुर्लभं कामं वहवश्चाटुभाषकाः ॥६॥  
 कथं ब्रूमोऽत्र नृपते विचारे गहने त्विह । शुभं वाऽप्यशुभं वाऽपि को वेत्ति भुवनत्रये ॥७॥

राजोवाच

स्वस्वमत्यनुसारेण ब्रुवस्त्वेदा पृथक्पृथक् । येषां हि यादृशो भावस्तच्छ्रुत्वा चिन्तयाम्यहम् ॥  
 बहूना मतमाज्ञाय विचार्यं च पुनः पुनः । यच्छ्रेयस्तद्वि कर्तव्यं कार्यं कार्यविचक्षणैः ॥९॥

व्यास उवाच

तत्सर्वं वचनं श्रुत्वा विह्वलाक्षो महाबलः । उवाच तरसा वाक्यं रंजयन्पृथिवीपतिम् ॥१०॥



## विरूपाक्ष उवाच

राजधारी वराकीय सा ब्रूते मदगविता । विभीषकामात्रमिदं ज्ञातव्यं वचनं त्वया ॥११॥  
 को विभति स्त्रियो वाक्यैर्दुर्मुक्तै रणदुर्मदै । अनृत साहसं चेति जानन्तारीविवेष्टितम् ॥१२॥  
 जित्वा त्रिभुवनं राजन्नद्यं काताभयं वै । दीनत्वोऽप्ययशो नूनं वीरस्य भुवने भवेत् ॥१३॥  
 तस्माद्याम्यहमेकाकी युद्धाय चडिका प्रति । हनिष्ये तां महाराजं निभयो भव सांप्रतम् ॥१४॥  
 सेनावृतोऽहं गत्वा तां शस्त्रास्त्रैर्विविधै किल । निपूदयामि दुर्मर्षां चडिकां चडविक्रमाम् ॥१५॥  
 बद्ध्वा सर्पमयै पाशैरानयिष्ये तवातिक्रम । वशगा तु सदा तस्यात्पश्य राजबलमम ॥१६॥

## न्यास उवाच

विरूपाक्षवचं श्रुत्वा दुग्धरो वाक्यमब्रवीत् । सत्यमुक्तं वचो राजविरूपाक्षण धीमता ॥१७॥  
 ममापि वचनं श्लक्ष्णं श्रोतव्यं धीमता त्वया । कामातुरपा सुदती लक्ष्यतेऽप्यनुमानत ॥१८॥  
 भवत्येवविषा काम नायिका रूपगविता । भीषण्यत्वा वराराहा त्वा वशे कर्तुमिच्छति ॥१९॥  
 ह्रावोऽयं मानिनीना वै तं वक्ति रसवित्तम । बक्रोक्तिरेपा कामिया प्रियं प्रात परायणम् ॥२०॥  
 वेत्ति कोऽपि नरं काम कामशास्त्रविचक्षण । यदुक्तं नाम वाणैस्त्वा वधिष्ये रणमूर्धनि ॥२१॥  
 हेतुगर्भमिदं वाक्यं ज्ञातव्यं हेतुवित्तमै । वाणास्तु मानिनीना वै वटाक्षा एव विश्रुता ॥२२॥  
 पुष्पाजलिभयाश्चान्ये व्यग्यानि वचनानि च । का शक्तिरयवाणानां प्रेरणे त्वयि पाथिव ॥२३॥  
 तादृशीनां न सा शक्तिर्ब्रह्मविष्णुहरादिषु । यथोक्तं नेत्रवाणैस्त्वा हनिष्ये मन्द पाथिवम् ॥२४॥  
 विपरीतं परिज्ञातं तेनारसविदा किल । पातयिष्यामि शय्याया रणमय्या पतिं तव ॥२५॥  
 विपरीतरतिक्रीडाभाषणं ज्ञेयमेव ततः । करिष्ये विगतप्राणं यदुक्तं वचनं तया ॥२६॥  
 वीर्यं प्राणः इति प्रोक्तं तद्विहीनं न चायथा । व्यग्याधिक्येन वाक्येन वरयत्युत्तमां नृप ॥२७॥  
 तद्वै विचारतो ज्ञेयं रसग्रन्थविचक्षणं । इति ज्ञात्वा महाराजं वक्तव्यं रससमुत्तम ॥२८॥  
 सामदानद्वयं तस्या नायोपायोऽस्ति भूपते । रष्ट्रा वा गविता वाऽपि वशगा मानिनी भवत् ॥२९॥  
 तादृशीर्मधुर्वाक्यैरानयिष्ये तवातिक्रम । किं बहूक्तेन मे राजकर्तव्या यथावतिनी ॥३०॥  
 गत्वा मयाऽधुनैवेयं विचरीष्व सदैव ते ।

## न्यास उवाच

इत्थं निशम्य तद्वाक्यं ताघ्रस्तत्त्वविचक्षण ॥३१॥

उवाच वचनं राजनिशामय मयोदितम् । हेतुमद्वर्गसहितं रसयुक्तं नवाधितम् ॥३२॥  
 नीपा कामातुरा बाला नानुरक्ता विचक्षणा । व्यग्यानि नैव वाक्यानि तयोक्तानि तु मानद ॥३३॥  
 चित्रमत्र महाबाहो यदेवा वरणिनी । निराल्वा समयाति चित्ररूपा मनोहरा ॥३४॥

षष्ठादशभुजा नारी न श्रुता न च बोक्षिता । केनापि त्रिषु लोकेषु पराक्रमवती शुभा ॥३५॥  
 आयुधान्यपि तावति धृतानि बलवति च । विपरोतमिदं मन्ये सर्वं कालकृतं नृप ॥३६॥  
 स्वप्नानि दुर्निमित्तानि मया दृष्टानि वै निशि । तेन जानाम्यहं नूनं वैशसं समुपागतम् ॥३७॥  
 कृष्णावरधरा नारी रुदती च गृहागणे । दृष्टा स्वप्नेषुपुनः काले चिंतितव्यस्तदत्यय ॥३८॥  
 विकृता पक्षिणो रात्रौ रोह्वति गृहं गृहं । उत्पाता विविधा राजन्प्रभवति गृहे गृहे ॥३९॥  
 तेन जानाम्यहं नूनं कारणं किंचिदेव हि । यत्त्वा प्रार्थयते बाला युद्धाय कृतनिश्चया ॥४०॥  
 नैपाऽस्ति मानुषी नो वा गाधर्वो न तथासुरो । देवं कृतेयं ज्ञातव्या मायामोहकरी विभो ॥४१॥  
 कातरत्वं न कर्तव्यं महंतन्मतमित्यलम् । कर्तव्यं सर्वथा युद्धं यद्भ्राज्यं तद्भ्रविष्यति ॥४२॥  
 को वेद देवकर्तव्यं शुभं वाऽप्यशुभं तथा । अबलं यद्यथा धैर्यं स्यात्तव्यं वै विचक्षणं ॥४३॥  
 जीवितं मरणं पुसा देवाधीनं, नराधिप । कोऽपि नैवान्यथा कर्तुं समर्थो भुवनत्रये ॥४४॥

### महिष उवाच

गच्छ तां महाभाग युद्धाय कृतनिश्चय । तामानय वरारोहा जित्वा धर्मणं मानिनीम् ॥४५॥  
 न भवेद्वशाया नारी सप्रामे यदि सा तव । हतव्या नायथा काममाननीया प्रयत्नत ॥४६॥  
 वीरस्त्वमसि सर्वज्ञ कामशास्त्रविशारद । येन केनाप्युपायन जेतव्या वरवर्णिनी ॥४७॥  
 त्वरन् वीर महाबाहो सैन्यं महता वृत । तत्र गत्वा त्वया ज्ञेया विचार्य च पुनः पुनः ॥४८॥  
 किमर्थमागता चयं ज्ञातव्यं तद्धि कारणम् । नामाद्रा वरं भावाच्च माया कस्येयमित्युत ॥४९॥  
 आदौ तनिश्चयं कृत्वा ज्ञातव्यं तच्चिचकारिणम् । पश्चाद्युद्धं प्रकर्तव्यं यथायोग्यं यथावलम् ॥५०॥  
 कातरत्वं न कर्तव्यं निर्दयत्वं तथा न च । मादृशं हि मनस्तस्या कर्तव्यं तादृशं त्वया ॥५१॥

### न्यास उवाच

इति तद्भाषितं श्रुत्वा तां कालवशं गत । निर्गतं सैन्यसयुक्तं प्रणम्य महिषं नमः ॥५२॥  
 गच्छ मार्गं दुरात्माऽसौ शकुना वीक्ष्य वास्थान । विस्मयं च धयं प्राप यममार्गप्रदर्शकान् ॥५३॥  
 स गत्वा तां समालोक्य देवीं सिंहोपरि स्थिताम् । स्तूयमानां सुरैः सर्वैः सर्वाभुषविभूषिताम् ॥५४॥  
 तामुवाच विनीतं स न वाक्यं मधुरया गिरा । सामभावसमाश्रित्य विनयावनतं स्थितं ॥५५॥  
 देवि देवेश्वर शृणु त्वद्रूपगुणमोहित । स्पृहां करोति महिषस्त्वत्पाणिग्रहणाय च ॥५६॥  
 भाव कुरु विशालाक्षि तस्मिन्भरदुर्जये । पतिं तं प्राप्य मृदंगि नदने विहराद्भूते ॥५७॥  
 सर्वांगसुन्दर देहं प्राप्य सर्वसुखास्पदम् । सुखसर्वात्मना ग्राह्यं दुःखहेयमिति स्थितिं ॥५८॥  
 करमोहं किमर्थं ते गृहीतान्यायुषामलम् । पुष्पकदुकयोग्यास्ते करं कमलकोमला ॥५९॥  
 भ्रूचापे विद्यमानेऽपि धनुषा किं प्रयोजनम् । कटाक्षा विशिक्ता सति किं वार्णनिप्रयोजनं ॥६०॥

ससारे दुःखद युद्धं न कर्तव्यं विजानता । लोभासक्ता प्रकुर्वन्ति सग्रामं च परस्परम् ॥६१॥  
 पुष्पैरपि न योद्धव्यं किं पुनर्निशितैः शरैः । भेदनं न जगात्राणां कस्य तज्जायते मुद ॥६२॥  
 तस्मात्त्वमपि तन्वगि प्रसादं कर्तुमर्हसि । भर्तारं भज मे नाथ देवदानवपूजितम् ॥६३॥  
 स तत्र वाञ्छितं सर्वं करिष्यति मनोरथम् । त्वं पट्टमहिषी राज्ञं सर्वथा नात्र सशय ॥६४॥  
 वचनं कुरु मे देवि प्राप्स्यसे सुखमुत्तमम् । सग्रामे जग्रसदेहं कष्टं प्राप्य न सशय ॥६५॥  
 जानासि राजनीतिं त्वं यथानन्दरवर्णिनि । भुक्त्वा राज्यसुखं पूर्णं वर्षाणामयुतायुतम् ॥६६॥  
 पुनस्ते भविता कात सोऽपि राजा भविष्यति । योवनं क्रोडयित्वा तं वार्धक्ये सुखमाप्स्यसि ॥६७॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे पञ्चमस्कन्धे ष्कादशोऽध्याय ॥११॥

### अथ द्वादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तन्निशम्य वचस्तस्य ताम्रस्य जगदम्बिका । मेघगम्भीरया वाचा हसती तमुवाच ह ॥१॥

देव्युवाच

गच्छ ताम् पतिं ब्रूहि मुमुर्षुं मदचतसम् । महिषं चातिवामातं मूढं ज्ञातिवर्जितम् ॥२॥  
 यथा ते महिषी माता प्रीडा यवसभक्षिणी । नाहं तथा शृगवती लवपुच्छा महोदरी ॥३॥  
 न कामयेऽहं दवेश नैव विष्णुं न शंकरम् । घातं वरणं नैव ब्रह्मण न च पायकम् ॥४॥  
 एतान्देवगणान्हित्वा पशुं वनगुणेन वै । वृणोम्यहं द्यूषा लोके गर्हणा मे भवति ॥५॥  
 नाहं पतिवन्तं नारी वर्तते मे पतिं प्रभु । सर्वकर्ता सर्वसाक्षी ह्यकर्तानि स्पृहं स्थिर ॥६॥  
 निष्णुगो निष्णुगोऽता निराश्रयो निराश्रय । सर्वज्ञं सर्वगं सागीं पूर्णं पूर्णाशयं स्थि ॥७॥  
 सर्वाद्यां क्षमं शतं सर्वद्वयमवभावनं । तं त्यक्त्वा महिषं मदं कथं सवितुमुत्सहे ॥८॥  
 प्रवृष्य मुष्यां ताम् करोमि यमराहनम् । अथवा मनुजानां वै करिष्ये जलघातनम् ॥९॥  
 जीविनेच्छां स्निग्धेपापं पातालगाम् वै । समस्तैर्दानैर्वैश्वानरैस्त्वन्मया हृमिं सगर ॥१०॥  
 कामं गुणायोर्धोगं सगरे गुणदो भवत । अथवा तु मदी भूयादनात्तद्यदि विगत ॥११॥  
 मूर्खत्वमपि यद्गुरोरे पतिं मे भज भामिनि । वराहं क्व महिषं शृणो मध्यं क्रीडतां द्वयो ॥  
 गच्छ गुह्यं त्वं वा कामं हनिष्येऽहं सवाधवम् । यत्र भागं दयलोकं गोचैस्त्वयं वा गुह्यो भव ॥१२॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा सा तदा देवो जगज्जन्मानन्दतम् । पत्यात्सदृशं नादं धरे दैत्यभयावहम् ॥१४॥  
 पश्ये वसुधां धलुस्तेन दालेन भूषणा । गर्भाश्च दैत्यपत्नीनां गम्यमुर्गीतस्यना ॥१५॥

ताम्र श्रुत्वा च त शब्द भयत्रस्तमनास्तदा । पलायन तत कृत्वा जगाम महिपातिकम् ॥१६॥  
नगरे तस्य ये दैत्यास्तेऽपि चिंतामवाप्नुवन् । बधिरीकृतकर्णाश्च पलायनपरा नृप ॥१७॥  
तदा क्रोधेन सिंहोऽपि ननाद भृशमुत्सट । तेन नादेन दैतेया भय जग्मुरपि स्फुटम् ॥१८॥  
ताम्र समागत दृष्ट्वा ह्यारिरपि मोहित । चित्तयामास सचिवै किं कर्तव्यमत परम् ॥१९॥  
दुर्गग्रहो वा कर्तव्यो युद्ध निर्गत्य वा पुन । पलायने कृते श्रेयो भवेद्वा दानवोत्तमा ॥२०॥  
बुद्धिमतो दुराधर्षा सर्वे शास्त्रविशारदाः । मत्र खलु प्रकर्तव्य सुगुप्त कार्यसिद्धये ॥२१॥  
मत्रमूल स्मृत राज्य यदि स स्यात्सुरक्षित । मत्रिभिश्च सदाचारनिधेय सर्वथा बुधै ॥२२॥  
मन्त्रभेदे विनाश स्याद्राज्यस्य भूपतेस्तथा । तस्माद्भेदमयाद्गुप्त कर्तव्यो भूतिमिच्छता २३॥  
तदत्र मत्रिभिर्वाच्य वचन हेतुमद्वितम् । कालदेशानुसारेण विचिंत्य नीतिनिर्णयम् ॥२४॥  
या योपाऽत्र समायाता प्रबला देवनिर्मिता । एकाकिनो निराल्वा कारण तद्विचिंत्यताम् २५॥  
युद्ध प्रार्थयते घाला विमाश्रयमत परम् । श्रेयोऽत्र विपरीत वा वा वेत्ति भुवनत्रय ॥२६॥  
न बहूना जयोऽप्यस्ति नैकस्य च पराजय । दैवाधीनो सदा ज्ञेयो युद्धे जयपराजयो ॥२७॥  
उपायवादिन प्राहुर्देव किं केन बोधितम् । अदृष्टमिति यत्ताम प्रवदन्ति मनोपिण ॥२८॥  
तत्सत्त्वेऽपि प्रमाण किं कातराशावल्वनम् । न समर्थजनाना हि देव कुत्रापि लक्ष्यत ॥२९॥  
उद्यमो ईवमेतो हि शूरकानरयोर्मनम् । विचिंत्याद्यधिमा सर्वं कर्तव्य कार्यमादरान् ॥३०॥

### व्यास उवाच

इति राज्ञो वच श्रुत्वा हेतुगर्भं महायशा । विडालार्षो महाराजमित्युवाच वृतात्परि ॥३१॥  
राजन्नेपा विशालाग्नी ज्ञातव्या यत्नत पुन । त्रिमर्थमिह सप्राप्ता कुत वस्य परिरह ॥३२॥  
मरण ते परित्नाय स्त्रिया मर्वात्मना सुरै । प्रेषिता पद्मपत्राक्षी समुत्पाद्य स्वतजसा ॥३३॥  
तेऽपि छत्रा स्थित्वा श्वेऽत्र सर्वे युद्धदिग्गव । ममयऽस्या सहायास्त भविष्यन्ति युयुत्सव ॥३४॥  
पुरत कामिनी कृत्वा त वै विष्णुपुरोगमा । बधिष्यति च न सवान्मा त्वा युद्धे हनिष्यति ३५॥  
एतच्चिक्वीपित तपा मया ज्ञात नराधिप । भवितव्यस्य न ज्ञान यत्तत मम सर्वथा ॥३६॥  
योद्धव्य न त्वयाऽप्येति नाह वक्तु क्षम प्रभो । प्रमाण त्व महाराज कार्येऽत्र देवनिर्मिते ॥३७॥  
त्वदर्थेऽप्यभिरनिश मर्तव्य कार्यगौरवान् । विहर्तव्य त्वया सार्धमेव धर्मोऽनुजीविनाम् ॥३८॥  
विचारोऽत्र महानस्मि यदवा कामिनी नृप । युद्ध प्रार्थयतेऽस्माभि ससन्धैर्वलदपितं ॥३९॥

### दुर्मुख उवाच

रात्रन युद्धे जय नोऽद्य भविता वपपह किल । पलायन न कर्तव्य यतोहानिकर नृणाम ॥४०॥  
हन्तादीना सयुगेऽपि न ह्यत्र यद्गुण्यितम् । एकाकिनो स्त्रिय प्राप्य का हि कुर्यात्पलायनम् ४१॥

तस्माद्बुद्ध प्रकृतं व्य मरण वा रणे जय । यद्भावि तद्भवत्येव काऽन चित्ता विपश्यत ॥४२॥  
मरणेऽत्र यश प्राप्तिर्जीवने च तथा सुखम् । उभय मनसा कृत्वा कर्तव्य युद्धमद्य वै ॥४३॥  
पलायने यशोहानिर्मरण चायुष धये । तस्माच्छोको न कर्तव्यो जीविते मरणे वृथा ॥४४॥

व्याम उवाच

दुर्मुखस्य वच श्रुत्वा बाष्कलो वाक्यमब्रवीत् । प्रणत प्राजलिर्भूत्वा राजान वाक्यकोविद ॥४५॥

बाष्कल उवाच

राजश्चिता न कर्तव्या कार्येऽस्मि कातरप्रिये । अहमेको हनिष्यामि चडी चचललोचनाम् ॥४६॥  
उत्साहस्तु प्रकृतं व्य स्थायीभावो रमस्य च । भयानको भवेद्वैरी वीरस्य नृपमत्तम् ॥४७॥  
तस्मात्त्यक्त्वा भय भूप करिष्ये युद्धमद्भुतम् । नयिष्यामि नरेन्द्राह चडिका यमसादनम् ॥४८॥  
न विभेमि यमादिद्रात्कुबेराद्रुणादपि । बायोर्वह्नेस्तथा विष्णो शङ्कराच्छशिनो रवे ४९॥  
एकाकिनी तथा नारो कि पुनर्मन्दगविता । अह ता निहनिष्यामि विशिलैश्च शिलाशितै ॥५०॥  
पश्य बाहुबल मेऽद्य विहरस्व ययासुखम् । भवताऽत्र न गतव्य सग्रामेऽप्यनया ममम् ॥५१॥

व्याम उवाच

एव ब्रुवति राजेद्र बाष्कले भद्रगविते । प्रणम्य नृपति तत्र दुर्धरो वाक्यमब्रवीत् ॥५२॥

दुधर उवाच

महिषाह विजेष्यामि देरी देवविनिमित्तम् । अष्टादशभुजा रम्या कारणाच्च ममागताम् ॥५३॥  
राजन्भीषयितु त्वा वै प्रापैषा निमिता सुरै । विभीषिकेय विज्ञाय त्यज माह मनोगतम् ॥५४॥  
राजनीतिरिय राजन्निवृत्त्य तथा शृणु । सात्त्विका राजसा केचित्तामसाश्च तथापरे ॥५५॥  
मन्त्रिणस्त्रिविधा लोके भवन्ति दानवाधिप । सात्त्विका प्रभुकार्याणि साधयति स्वसक्तिभि ५६॥  
धात्मवृत्त्य प्रबुर्वन्ति स्वामिकार्याविरोधत । एकचित्ता धर्मपरा मन्त्रशास्त्रविदारदा ॥५७॥  
राजसा निप्रचित्ताश्च स्वकार्यनिरता सदा । वदाचित्त्वामिकार्यं ते प्रबुर्वन्ति यदुच्छया ॥५८॥  
तामसा लोभनिरता स्वकार्यनिरता गदा । प्रमकार्यं विनाशयैव स्वकार्यं साधयन्ति ते ॥५९॥  
समय ते विभिनन्त परंस्तु परिचरिता । स्वच्छिद्र शत्रुपशोमाग्निदिशति गृहस्थिता ॥६०॥  
धार्यभैश्वरा त्रिय कोणगतामिव सदा । सग्रामेऽय ममुत्पन्ने भीषयन्ति प्रभु सदा ॥६१॥  
विधाऽस्तु न वनध्यस्तथा राजन्मदाचन । विश्वमे कार्यहानि स्यामप्रहानि सदैव हि ॥६२॥  
राज सि कि न बुर्वात्तविभन्ता लोभतत्परा । तामसा पापनिरता बुद्धिहीना गटास्तथा ॥६३॥  
सम्मात्कार्यं करिष्यामि गत्याऽह रणमस्तवे । चित्ता त्वया न कर्तव्या सर्वथा नृपसत्तम् ॥६४॥  
गृहीत्वा तां दुराचारामागमिष्यामि सत्वर । पश्य मेऽद्य बल धैर्यं प्रभुकार्यं स्वसक्ति ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पद्ममस्कन्धे द्वादशोऽध्याय ॥१२॥

## अथ त्रयोदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा ती महाबाहू दैत्यौ बाष्कलदुर्मखौ । जग्मतुर्मददिग्धागौ ॥ सर्वशस्त्रास्त्रकोविदौ ॥१॥  
 ती गत्वा समरे देवीमूचतुर्वचन तदा । दानवौ च मदोमत्तौ मेघमभीरया गिरा ॥२॥  
 देवि देवा जिता येन महिषेण महात्मना । वरय त्व वरारोहे सर्वदैत्याधिप नृपम् ॥३॥  
 स कृत्वा मानुष रूप सर्वलक्षणसयुतम् । भूपित भूपर्णदिव्यैस्त्वामेष्यति रह किल ॥४॥  
 त्रैलोक्यविभव काम त्वमेष्यसि शुचिस्मित । महिषे परम भाव कुरु काते मनोगतम् ॥५॥  
 कृत्वा पति महावीर ससारसुखमद्भुतम् ।  
 त्व प्राप्स्यसि पिकालापे योऽपता खलु वाञ्छितम् ॥६॥

श्रीदेव्युवाच

जाल्म त्व किं विजानासि नारीय काममोहिता । मदबुद्धिबलात्यर्थं भजेय महिष शठम् ॥७॥  
 कुलशीलगुणंस्तुल्य त भजति कुलस्त्रिय । अधिक रूपचानुर्यद्बुद्धिशोलसमादिभि ॥८॥  
 का नु कामातुरा नारी भजेच्च पशुरुपिणम् । पशूनामघम नून महिष देवः पिणी ॥९॥  
 गच्छ त महिष तूर्णं भूप बाष्कलदुर्मदौ । वदत तद्वचो दैत्य गदतुल्य विपाणिनम् ॥१०॥  
 पाताल गच्छ वाऽभ्येत्य सग्राम कुरु वा भया । रणे जाते सहस्राशो निर्भय स्यादिति ध्रुवम् ॥११॥  
 हत्वाह त्वा गमिष्यामि नान्यथा गमन भम । इत्य ज्ञात्वा सुदुर्बुद्धे यथेच्छसि तथा कुरु ॥१२॥  
 मामनिर्जित्य भूभागे न स्यान् ते कदाचन । भविष्यति चतुष्पाद दिवि वा गिरिकन्दरे ॥१३॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा ती तथा दैत्यो बोपाकुलितलीचनो । धनुर्बाणधरो वीरो युद्धकामो बभूवतु ॥१४॥  
 कृत्वा सुविपुल नाद देवो सा निर्भया स्थिता । उभौ च चक्रतुस्तीव्रा बाणवृष्टि कुरुऽह ॥१५॥  
 भगवदयपि बाणौघान्मुमोच दानवौ प्रति । कृत्वाऽतिमधुर नाद देवकार्यार्थसिद्धये ॥१६॥  
 तयोस्तु बाष्कलस्तूर्णं संमुखोऽभूद्रणागणे । दुर्मुख प्रेक्षन्स्तत्र दवीमभिमुख स्थित ॥१७॥  
 तयोर्मुद्गमभूद्घोर देवीबाष्कलयोस्तदा । बाणासिपरिघाघातर्भयद मदचेतसाम् ॥१८॥  
 तत्र क्रुद्धा जगमाता दृष्ट्वा त युद्धदुर्मदम् । जघान पचभिर्बाणैर् कर्णाकृष्टं शिलाशितं ॥१९॥  
 दानवोऽपि शरान्दव्याश्चिच्छेद निर्गिरं शरं । सप्तभिस्ताडयामास देवो सिंहोपरि स्थिताम् २०॥  
 साऽपि तं दशभिस्तीक्ष्णं सुपीतं सायवं फलम् । जघान तच्छरानिच्छत्वा जहास च मुहुर्मुहु ॥२१॥  
 शर्षचद्रेण बाणेन चिच्छेद च शरानसनम् । बाष्कलोऽपि गदा गृह्य देवी हतुमुपाययौ ॥२२॥  
 आगच्छत गदापाणि दानव मदगवितम् । चट्टिका स्वगदाघातं पातयामास भूतले ॥२३॥

वाष्कल. पतितो भूमौ मुहुर्तादुत्थितः पुनः । चिक्षेप च गदा सोऽपि चडिका चंडविक्रमः ॥२४॥

तमागच्छन्मालोक्य देवी शूलेन वक्षसि । जघान वाष्कलं क्रुद्धा पपात च ममार सः ॥२५॥

पतिते वाष्कले सैन्यं भग्नं तस्य दुरात्मनः । जयेति च मुदा देवाश्चुशुर्गुर्गने स्थिताः ॥२६॥

तस्मिंश्च निहते दैत्ये द्रुमुंसोऽतिरलान्वितः । आजगाम रणे देवी क्रोपसंरक्तलोचनः ॥२७॥

निष्ट तिष्ठावले सोऽपि भाषमाणः पुनः पुनः । धन्वर्वाणघरः श्रीमाग्रयस्थः कथंचावृत ॥२८॥

तमागच्छन्मालोक्य देवी शशमवाद्यत् । योपयतो दानवं तं ज्याषोर्षं च चकार ह ॥२९॥

सोऽपि याणान्मुमो गन्तु तीक्ष्णानारीविषोपमान् ।

स्यवाग्ंस्तान्महामाया चिच्छेद च ननाद च ॥३०॥

ऋषयः सिद्धगर्वाः सविद्यावरकिन्नराः । जहृषुस्त हत दृष्ट्वा दानव रणमस्तके ॥५०॥  
इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

### अथ चतुर्दशोऽध्यायः

व्यास उवाच

दुर्मुख निहत श्रुत्वा महिष क्रोधमूर्छित । उवाच दानवान्सर्वाँकं जातमिति चासकृत् ॥१॥  
निहतो दानवो शूरो रणे दुर्मुखमाकलौ । तन्व्या तत्परमाश्रयं पश्यतु देवचेष्टितम् ॥२॥  
कालो हि बलवान्कर्ता सतत सुखदुःखयो । नराणां परतत्राणां पुण्यपापानुयोगतः ॥३॥  
निहतो दानवश्रेष्ठो किं कर्तव्यमत परम् । ब्रुवतु मिलिता सर्वे यद्युक्तं कार्यसकटे ॥४॥  
एव ब्रुवति राजेंद्र महिषेऽतिबलान्विते । चिक्षुराख्यस्तु सेनानोस्तमुवाच महारथ ॥५॥  
राजन्ह हनिष्यामि वा चिता स्त्रीविहिंसन । इत्युक्त्वा स्वबलैर्युक्तं प्रययो रथसवृत ॥६॥  
द्वितीयं पाष्णिग्रन्थं तु कृत्वा ताम्र महाबलम् । महता संयधोपेण पूरयागन दिशः ॥७॥  
तमागच्छतमालोक्य देवी भगवती शिवा । चकार शस्त्रज्याघोष घटानाद महाद्भुतम् ॥८॥  
तत्रमुस्तेन शब्देन ते च सर्वे सुरारथ । किमेतदिति भापतो दुद्रुवुर्मयकपिता ॥९॥  
चिक्षुराख्यस्तु तान्दृष्ट्वा पलायनपरायणान् । उवाचातीव सक्रुद्ध किं भयं समागतम् ॥१०॥  
अर्धंवाह हनिष्यामि वार्णवाला मदानताम् । तिष्ठन्न भयं त्यक्त्वा देव्या समरमूर्धनि ॥११॥  
इत्युक्त्वा दानवश्रेष्ठश्चापपाणिर्वलांबित । आगत्य सगरे देवीमित्युवाच गतव्यम् ॥१२॥  
किं गर्जमि विशालान्नि भीषयतातरान्नरान् । नाहं विभेमि तत्त्वगि श्रुत्वा तस्य विचेष्टितम् ॥१३॥  
स्त्रीवधे रूपेण ज्ञात्वा तथैवाकीर्तिसम्भवम् । उपेक्षां कुरुते चित्तं मदीयं वामलोचने ॥१४॥  
स्त्रीणां युद्धं कृत्वा तया हास्यं च सुन्दरि । न शस्त्रैर्विहितं क्वापि त्वादृशीनां कदाचन ॥१५॥  
पुष्पैरपि न योद्धव्यं हि पुनर्निशितं शरं । भवादृशीनां देहेषु दुनोनि मालतीदलम् ॥१६॥  
धिग्जन्म मानुषे लोके क्षात्रधर्मानुजोविनाम । लालितोऽयं प्रियो देहं वृन्तनीयं शितं शरं ॥१७॥  
तं लाम्यगं पुष्पवार्तस्तथा मिष्टान्नभोजनैः । पोषितोऽयं प्रियो दहो घातनीयं परेषुभिः ॥१८॥  
देहं छित्त्वाऽसिधाराभिर्धनभुज्जामत नर । धिग्धनं दुःखदं पूर्वं पश्चात्किं सुखदं भवेत् ॥१९॥  
त्वमप्यश्वं वामोहं युद्धमावाक्षसे मत् । सुखं सभोगं त्यक्त्वा क्व गुणं वेत्सि सगरे ॥२०॥  
सद्गुणान् गदाघातं भेदनं च तिलीमुत्तं । भरणाते तु सस्वारो गोमायुसुखवर्षणम् ॥२१॥  
सर्वस्य क्वचिर्भूतं हृतं चातीव शसनम् । रणे मृतानां स्वप्रतिरर्थवादोऽस्ति केवल ॥२२॥  
तस्माद्गच्छ वरारोहे यत्र ते रमते मनः । भज वा भूपतिं नाथं ह्यारिं सुरमर्दनम् ॥२३॥



एव वृषाण त दैय प्रोवाच जगदबिका । किं मृषा भापसे मूढ बुद्धिमानिव पडित ॥२४॥  
 नीतिशास्त्र न जानासि विद्या चान्वीक्षिकी तथा । न सेवितास्त्वया वृद्धा न धर्मं मतिरस्ति ते ॥२५॥  
 मूर्खसेवापरो यस्मात्तस्मात्त्व मूर्ख एव हि । राजधर्मं न जानासि किं ब्रवीषि ममाग्रत ॥२६॥  
 सप्रामे महिप हत्वा कृत्वा रुधिरकर्दमम् । यश स्तम्भ स्थिर कृत्वा गमिष्यामि यथासुखम् ॥  
 देवाना दु खदातार दानव मदगवितम । हनिष्येऽह दुराचार युद्ध कुह स्थिरो भव ॥२८॥  
 जीवितेच्छाऽस्ति चेन्मूढ महिपस्य तथा तव । तदा गच्छतु पाताल दानवा सर्व एव ते ॥२९॥  
 मुमुर्षा यदि वञ्चिते युद्ध कुर्वन्तु सत्वरा । सर्वनिव वधिष्यामि निश्चयोऽय ममाधुना ॥३०॥

### व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य दानवो बलदपित । मुमोच वाणवृष्टि ता घनवृष्टिमिवापराम् ॥३१॥  
 चिच्छेद तस्य सा वाणास्त्वबाणैर्निशितैस्तदा । जघान त तथा घोरैराशीविपसमै शरै ॥३२॥  
 युद्ध परस्पर तत्र बभूव विस्मयप्रदम् । गदया घातयामास त रथाञ्जगदबिका ॥३३॥  
 मूर्छां प्राप स दुष्टात्मा गदयाऽभिहतो भृशम् । मूर्हतं द्वयमात्र तु रथोपस्य इवाचल ॥३४॥  
 त तथा मूर्च्छित दृष्ट्वा ताम्न परबलादन । आजगाम रणे योद्धु चडिका प्रति चापलात् ॥३५॥  
 आगच्छत तु त वीक्ष्य हसती प्राह चडिका । एह्येहि दानवश्रेष्ठ यमलोक नयाम्यहम् ॥३६॥  
 किं भवद्भि समायातैरबलैश्च गतायुषै । महिप नि गृहे मूढ करोति जीवनोद्यमम् ॥३७॥  
 किं भवद्भिर्हर्तैर्मर्दमापि विफल श्रम । अहत महिषे पापे सुरदात्रो दुरात्मनि ॥३८॥  
 तस्माद्युय गृह गत्वा महिप प्रेषयत्विह । पश्येमा सोऽपि मदात्मा यादृशी तादृशी स्थिताम् ॥  
 ज्ञाप्रस्तद्वचन श्रुत्वा वाणवृष्टि चकार ह । चडिका प्रति कोपेन कर्णाकृष्टशरासन ॥४०॥  
 भगवत्यपि ताम्नाशी समाकृष्य शरासनम् । वाणान्मुमोच तरसा हतुकामा सुराहितम् ॥४१॥  
 चिदुराख्योऽपि बलवा मूर्छां त्यक् चोत्थित पुन ।  
 गृहीत्वा सशर चाप तस्यो तत्समुख क्षणात् ॥४२॥

चिदुराख्यश्च ताम्नश्च द्वावप्यतिवश्रोत्कटौ । युयुधाते महावीरो सह देव्या रणागणे ॥४३॥  
 कुपिता च महामाया बधर्षं शरसततिम् । चकार दानवा सर्वा वाणक्षततनुच्छदान् ॥४४॥  
 अगुरा क्रोपसमूढा बभूव शरताडिता । चिक्षिपु शरजागानि देवो प्रति स्थापिता ॥४५॥  
 यमुस्ते राससास्तत्र विगुवा इव पुष्पिण । शिलीमुखश्रुता सर्वे वसते च घन रणे ॥४६॥  
 बभूव तुमुल युद्ध ताम्रेण सह सयुग । विस्मय परम जग्मुर्देवा ये प्रेम्णा स्थिता ॥४७॥  
 ताम्नो मुसलमादाय लोहज दारुणं दृढम् । जघान मस्तके सिंहे जहास च नददं च ॥४८॥  
 नर्दमान सदा स तु दृष्ट्वा दवो स्थापिता । स्रह्येन शितपारेण शिरश्चिच्छेद सत्त्वरा ॥४९॥

छिन्ने शिरसि ताग्रस्तु विशीर्षो मुसली बली । बभ्राम क्षणमात्र तु पपात रणमस्तके ॥५०॥  
 पतित ताम्रमालोवय चिक्षुराख्यो महाबल । खड्गमादाय तरसा दुद्राव चडिका प्रति ॥५१॥  
 भगवत्यपि त दृष्ट्वा खड्गपाणिमुपागतम् । दानव पचभिर्बाणैर्जघान तरसा रणे ॥५२॥  
 एकेन पतित खड्ग द्वितीयेन तु तत्कर । कठाच्च मस्तक तस्य कृतित चापरं शरं ॥५३॥  
 एव तौ निहतौ क्रूरो राक्षसौ रणदुर्मदौ । भग्न सैन्य तयोस्तूर्णं दिक्षु सत्रस्तमानसम् ॥५४॥  
 देवाश्च मुदिता सर्वे दृष्ट्वा तौ निहतौ रणे । पुष्पवृष्टि मुदा चक्रुर्जयशब्द नभ स्थिता ॥५५॥  
 ऋषयो देवगर्वा वेताला सिद्धचारणा । ऊचुस्त जय देवीति चाविकेति पुन पुन ॥५६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्याय ॥१४॥

### अथ पञ्चदशोऽध्यायः

न्यास उवाच

तौ तया निहतौ श्रुत्वा महिषो विस्मयान्वित । प्रेपयामास दंतेयास्तद्वधार्थं महाबलान् ॥१॥  
 असिलोमविडालाल्यप्रमुखान् युद्धदुर्मदान् । सैन्येन महता युक्तासायुधान्सपरिच्छदान् ॥२॥  
 ते तत्र ददृशुर्देवी सिंहस्योपरि सस्थिताम् । अष्टादशभुजा दिव्या खड्गखेटकधारिणीम् ॥३॥  
 असिलोमाऽग्रतो गत्वा तामुवाच हसन्निव । विनयावनत शान्तो देवी दैत्यवधोद्यताम् ॥४॥

असिलोमोवाच

देवि ब्रूहि वच सत्य किमर्थमिह सुदरि । आगताऽसि किमर्थं वा हसि दैत्यानिरागस ॥५॥  
 कारण कथयाद्य त्व त्वया सर्धि करोम्यहम् । काचन मणिरत्नानि भाजनानि वराणि च ॥६॥  
 यानीच्छसि वरारोहे गृहीत्वा गच्छ माचिरम् । किमर्थं युद्धकामाऽसि दु खसतापवर्धनम् ॥७॥  
 कथयति महात्मानो युद्ध सर्वसुखापहम् । कोमलेऽतीव ते देहे पुष्पाघातासहे भुशम् ॥८॥  
 किमर्थं शस्त्रसपातान्सहसीति विसिस्मिये । चातुर्यस्य फल शान्ति सतत सुखसेवनम् ॥९॥  
 तत्किमर्थं दु खहेतु सग्राम कर्तुमिच्छसि । ससारेऽत्र सुख ग्राह्य दु ख हेयमिति स्थिति ॥१०॥  
 तत्सुख द्विविधं प्रोक्त नित्यानित्यप्रभेदत । आत्मज्ञान सुख नित्यमनित्य भोगजस्मृतम् ॥११॥  
 नाशात्मक तु तत्त्याज्य वेदशास्त्रार्थचित्तकं । सौगताना मत चेत्य त्वीकरोपि वरानने ॥१२॥  
 तथापि यौवन प्राप्य भुश्व भोगाननुत्तमान् । परलोकस्य सदेहो यदि तेऽस्ति कृशोदरि ॥१३॥  
 स्वर्गभोगपरा नित्य भव भामिनि भूतले । अनित्य यौवन देहे शात्वेति सुवृत्त चरेत् ॥१४॥  
 परोपतापन कार्यं वर्जनीय सदा बुधं । अविरोधेन कर्तव्य धर्मार्थकामसेवनम् ॥१५॥  
 तस्मात्त्वमपि कल्याणि मति धर्मो सदा कुह । अपराध विना दैत्यान्कस्मान्मारयसेऽविके ॥१६॥

दया धर्मोऽस्य देहोऽस्ति सत्ये प्राणा प्रकीर्तिता । तस्माद्द्या तथा सत्य रक्षणीय सदा बुधे ॥१७॥  
कारण वद सुश्रोणि दानवाना वधे तव ।

### देव्युवाच

त्वया पृष्ट महाबाहो किमर्थमिह चागता ॥१८॥

तदह सप्रवक्ष्यामि हनने च ऽयोजनम् । विचरामि सदा दैत्य सर्वलोकेषु सर्वदा ॥१९॥  
न्यायान्यायो च भूताना पश्यती साक्षिरूपिणी । न मे कदापि भोगेच्छा न लोभो न च वैरिता ॥२०॥  
धर्मार्थं विचराम्यत्र ससारे साधुरक्षणम् । व्रतमेतत्तु नियत पालयामि निज सदा ॥२१॥  
साधूना रक्षण कार्यं हन्तव्या येऽप्यसाधव । वेदसरक्षणं कार्यमवतारैरनेकश ॥२२॥  
युगे युगे तानेवाहमवतारान्विभमि च । महिपस्तु दुराचारो देवान् वै हतुमुद्यत ॥२३॥  
ज्ञात्वाऽह तद्रघार्थं भो प्राप्ताऽस्मि राक्षसाधुना । त हनिष्ये दुराचार सुरशत्रु महाबलम् ॥२४॥  
गच्छ वा तिष्ठ काम त्व सत्यमेतदुदाहृतम् । ब्रूहि वा त दुरात्मान राजान महिषीसुतम् ॥२५॥  
विमयान्प्रेयस्यमथ स्वय युद्ध वुरूप्य ह । सपिश्रेत्कृतुमिच्छाऽस्ति राजस्तव मया सह ॥२६॥  
सर्वे गच्छन्तु पाताल वैर त्यक्त्वा ययामुत्तम् । देवद्रव्य तुयत्किञ्चिद्भूत जित्वा रणे सुरान् ॥२७॥  
तद्दत्त्वा यातु पाताल प्रह्लादो यत्र तिष्ठति ।

### व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन देव्या असिलोमा पुर स्थित ॥२८॥

बिडालाख्य महावीर पप्रच्छ प्रीतिपूर्वकम् ।

### असिलोमोवाच

श्रुत तेऽद्य बिडालाख्य भवान्या वधित च यत् ॥२९॥

एय गत वि कर्तव्यो विप्रह सन्धिरेव या ।

### बिडालारय उवाच

न सपिश्रामाऽस्ति नृपोऽभिमानो ऽद्वे च मृत्यु नियत हि जानन् ।  
दृष्ट्वा हृडाप्रेरयत तथाऽग्नादेव हि षोऽतिव्रमितु समर्थ ॥३०॥  
'दु साध्य एवास्त्विह सेवयाना धर्म सदा मानविषयितानाम् ।  
आशापराणां वशवतिवाना पाचालिवानामिव सूत्रभदात् ॥३१॥'  
गत्वा कथं तस्य पुरस्त्वया च मयाऽपि यत्तन्व्यमिद षडोरम् ॥३१॥  
गच्छन्तु पातालमित्य सर्वे दत्त्वाऽप रत्नानि यत्र सुराणाम् ।  
"प्रियं हि यत्तन्व्यमपरममेव न च प्रियं स्याद्विद्वद्भु भाषितम् ॥

सत्यं प्रियं नो भवतीह कामं मौनं ततो बुद्धिमता प्रतिष्ठितम् ॥२॥”

न फल्गुवाक्यैः प्रतिबोधनीयो राजा तु वीरैरिति नीतिशास्त्रम् ॥३२॥

न नूनं तत्र गतव्यं हितं वा वक्तुमादरात् । प्रष्टुं वाऽपि गते राजा कोपयुक्तो भविष्यति ३३॥  
इति सर्चित्यं कर्तव्यं युद्धं प्राणस्य संशये । स्वामिकार्यं परं मत्वा मरणं तृणवत्तया ॥३४॥

### व्यास उवाच

इति सर्चित्यं तो वीरो संस्थितो युद्धतत्परो । धनुर्बाणधरो तत्र सज्जो रथसज्जो ॥३५॥  
प्रथमं तु विडालाख्यं सप्त बाणान्ममोक्षं ह । असिलोमा स्थिता दूरे प्रेक्षकं परमास्त्रं च ॥३६॥  
चिच्छेदं तास्तथा प्राप्तान्विका स्वशरैः शरान् । विडालाख्यं त्रिभिर्बाणैर्जघान च शिलासितं ॥३७॥  
प्राप्य बाणव्यथा दैत्यं पपात समरागणे । मूर्च्छिनोऽथ ममारानु दानवो देवयोगतः ॥३८॥  
विडालाख्यं हतं दृष्ट्वा रणे शक्तिशरोत्तरं । असिलोमा धनुष्पाणि संस्थितो युद्धतत्परः ॥३९॥  
उर्ध्वं सव्यं करं कृत्वा तामुवाच मितं वच । देवि जानामि मरणं दानवानां दुरात्मनाम् ॥४०॥  
तथापि युद्धं कर्तव्यं पराधीनेन वै मया । महिषो मदबुद्धिश्च न जानाति प्रियाप्रिये ॥४१॥  
तदग्रे नैव वक्तव्यं हितं चैवाप्रियं मया । मर्तव्यं वीरधर्मेण शुभं वाऽप्यशुभं भवेत् ॥४२॥  
देवमेव परं मन्ये धिक्पौष्टमनर्घं कम् । पतन्ति दानवास्तूर्णं तत्र बाणहता भुवि ॥४३॥  
इत्युक्त्वा शरवृष्टिं स चकार दानवात्तम । दवी चिच्छेद तान्बाणैरप्राप्तास्तु निजातिके ॥४४॥  
अन्यैर्विष्याथ तं तूर्णमसिलोमानगानुगं । वीणिताऽमरसंधंश्च कोपपूर्णानना तदा ॥४५॥  
पुंगुभे दानवं कामं बाणैर्विद्धतनुं किल । स्रवद्बुधिरधारं स प्रफुल्लं किष्कुका यथा ॥४६॥  
असिलामा गदां गुर्वीं लौहीमुद्यम्य वेगतं । दुद्राव चडिका कोपात्सिंहं मूर्च्छिं जघान ह ॥४७॥  
सिंहोऽपि नयराधातैस्तद्दारं भुजातरे । अगणय्य गदाघातं हृतं तनं वलीयसा ॥४८॥  
उपत्यं तरमा दैत्यो गदापाणि मुदात्थं । सिंहमूर्च्छिं समागह्य जघान गदयाविक्रामं ॥४९॥  
हृतं तनं प्रहारं तु वज्रयिवा विनापतं । खड्गं शितधारणं शिरश्चिच्छेदं कण्ठन ॥५०॥  
छिन्ने शिरसि दैत्येऽप्यपपात तरमा शितौ । हाहाकारो महानासीत्संभवे तस्य दुरात्मनः ॥५१॥  
जयं देवीति दवास्ता तुष्टुवृर्जन्दन्दिवाम । देवदुःखयो नदुर्नगुश्च नृपं किररा ॥५२॥  
निहतो दानवो बोध्यं पतितो च रणागणे । निहता सैनिका सर्वे तत्र केसरिणा वलात् ॥५३॥  
भणिताश्च तथा केचिन्निशेपं तद्रणं हृतम् । भग्ना केचिद्रतामदा महिषं प्रति दुःखिता ॥५४॥  
चुम्बुः सानुश्चैव प्राहि प्राहीति भाषणं । असिलोमविडालाख्यो निहतो नृपसत्तम ॥५५॥  
अथैवै सैनिका राजन्सिंहेन मक्षिताश्च ते । एव ब्रुवन्तो राजानं तदा चक्रुश्च वैशसम् ॥५६॥

तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां महिषो दुर्मनास्तदा । बभूव चिन्ताकुलितो विग्नो दुःखसयुतः ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

## अथ षोडशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा क्रोधयुक्तो नराधिप । दारुणं प्राह तरसा रथमानय मेऽद्भुतम् ॥१॥  
 सहस्रखरसयुक्तं पतानाध्वजभूपितम् । आयुधैः सयुतं शुभ्रं सुचक्रं चारुकूबरम् ॥२॥  
 सूतोऽपि रथमानीय तमुवाच त्वरावित । राजत्रयोऽयमानीतो द्वारि तिष्ठति भूपित ॥३॥  
 सर्वायुधसमायुक्तो वरास्तरणसयुतः । अनीतं तं रथं ज्ञात्वा दानवेन्द्रो महाबलः ॥४॥  
 मानुषं देहमास्याय सश्रामं गन्तुमुद्यतः । विचार्य मनसा च तं देवो मां प्रेक्ष्य दुर्मुलम् ॥५॥  
 शृङ्गिणं महिषं नूनं विमना सा भविष्यति । नारीणां च प्रियं रूपं तथा चातुर्यमित्यपि ॥६॥  
 तस्माद्रूपं च चातुर्यं कृत्वा यास्यामि तां प्रति । यथा मां वीक्ष्य सा बाला प्रेमयुक्ता भविष्यति ॥७॥  
 ममापि च तदेव स्यात्सुप्तं नायस्वरूपतः । इति संचिंत्य मनसा दानवेन्द्रो महाबलः ॥८॥  
 त्यक्त्वा तं माहिषं रूपं बभूव पुंस्यं शुभं । सर्वायुधधरं श्रीमाश्वारूपं भूषणभूषितम् ॥९॥  
 दिव्यारण्यधरं वातं पुष्पबाणं इवापरं । रथोपविष्टं वीर्यरत्नं वाणधनुर्धरं ॥१०॥  
 सेनापरिवृतो देवो जगाम मदगतिं । मनाज्ज्ञापमास्याय मानिनोना मनोहरम् ॥११॥  
 तमागतं समालोक्य देव्यानामधिप तदा । बहुभिः सवृत्तं वीरैर्देवीं शङ्कमवादयत् ॥१२॥  
 स शार्ङ्गनिन्दं श्रुत्वा जनस्मिन्परारवम् । समीपमेतयं देव्यान्तु तामुवाच हंमश्रिव ॥१३॥  
 देवि सशरारत्रेऽस्मिन्वर्तमाना जनवित्र । नरा वाऽथ तथा नारी मुन्यं बाह्यतिशयया ॥१४॥  
 मुसं सयोगजं नृणां नासयोगे भवदिह । सयागो बहुधा भिन्नस्तात्र वीमि शृणुष्व ह ॥१५॥  
 भेदान्गुप्तीति हेतुत्वात्स्यभावात्प्रायानकशः । तत्र प्रीतिभवात्तानादौ वक्ष्यामि यथामति ॥१६॥  
 मातापित्रोस्तु पुत्रेण सयोगस्तूतमस्मृतं । भ्रातुर्भ्रात्रा तथा योगकारणा मध्यमे मत ॥१७॥  
 उत्तमस्य गुणस्यैव दातृत्वाद्दुत्तमस्मृतं । तस्मादल्पगुणस्यैव प्रदातृत्वाच्च मध्यमं ॥१८॥  
 नापि ज्ञातांस्तु सयोगस्मृतं स्यान्नाश्रितो बुधैः । विविधायुक्तचित्ताणां प्रसङ्गपरिवर्तिनाम् ॥१९॥  
 अत्यल्पगुणसदानुस्वात्प्रनिष्ठाऽयं स्मृतो बुधैः । अत्युत्तमस्तु सयोगं सशरं गुणदुत्तमं ॥२०॥  
 नारीपुरणयोः कान्ते समानययद्यो सदा । सयोगो यं समास्यात् स एवाऽदुत्तमस्मृतं ॥२१॥  
 अत्युत्तमगुणस्यैव दातृत्वात्स तपाविधेः । चातुर्यरूपवेपथुं कुरुशोऽल्पगुणस्तथा ॥२२॥  
 परस्परसमुत्कर्षं कथ्यत हि परस्परम् । तं भेदं तापि संयोगवीरेण च मया सह ॥२३॥

अत्युत्तमसुखस्यैव प्राप्ति स्यात्ते न सशय । नानाविधानि रूपाणि कामिस्वच्छया प्रिये ॥२४॥  
 इन्द्रादय सुरा सर्वे सप्रामे विजिता मया । रत्नानि यानि दिव्यानि भवनेऽस्मिन्ममाघुना ॥२५॥  
 भुक्ष्व त्व तानि सर्वाणि यथेष्ट दहि वा यथा । पट्टराज्ञो भवाद्य त्व दासोऽस्मि तव सुदरि ॥२६॥  
 वैर त्यजेऽह देवैस्तु तत्र वाक्यात् सशय । यथा त्व सुखमानोपि तथाऽह करवाणि वै ॥२७॥  
 आज्ञापय विशालाशि तथाऽह प्रकरोम्यथ । चित्त मे तत्र रूपेण मोहित चारुभाषिणि ॥२८॥  
 आतुरोऽस्मि वरारोह प्राप्तस्ते शरण किल । प्रपन्न पाहि रमोह कामवाणं प्रपीडितम् ॥२९॥  
 धर्मिणामुत्तमो धर्म शरणागतरक्षणम् । त्वदीयोऽस्म्यसितापाणि सेवकोऽह कृशोदरि ॥३०॥  
 मरणात् वच सत्य नायथा प्रकरोम्यहम् । पादौ ननोऽस्मि तत्त्वगि त्यक्त्वा नानायुधानि ते ॥  
 दया कुरु विशालाशि तप्तोऽस्मि काममार्गणं । जन्मप्रभृति चार्वाणि दैन्य नाचरित मया ॥३२॥  
 ब्रह्मादीनीश्वरान्प्राप्य त्वयि तद्विदधाम्यहम् । चरित मम जानति रणे ब्रह्मादय सुरा ॥३३॥  
 सोऽप्यह तत्र दासोऽस्मि मन्मुख पश्य भामिनि ।

व्यास उवाच

इति ब्रुवाण त दैत्य देवी भागवती हि सा ॥३४॥  
 प्रहस्य सस्मित वाक्यमुवाच वरवर्णिनी ।

दैन्युवाच

नाह पुरुषमिच्छामि परम पुरुष विना ॥३५॥

तस्य चेच्छास्म्यह दैत्य सृजामि सकल जगत । स मा पश्यति विश्वात्मा तस्याह प्रकृति शिवा ॥  
 तत्त्वानिध्यवशादेव चैतय मयि शाश्वतम् । जडाऽह तस्य सयोगात्प्रभवामि मचेतना ॥३७॥  
 अयस्कातस्य सान्निध्यादयसश्चेतना यथा । न ग्राम्यसुखवाद्या मे तदाचिर्दपि जायते ॥३८॥  
 मूर्खस्त्वमसि मदात्मन यत्स्त्रीसग चिकीपसि । नरस्य बधनार्थाय शृङ्खला स्त्री प्रकीर्तिता ॥३९॥  
 लौहबद्धोऽपि मुच्येत स्त्रीबद्धो नैव मुच्यते । किमिच्छसि च मदारमन्मूवागारस्य सवनम् ॥४०॥  
 शम कुरु सुखाय त्व शमा सुखमवाप्स्यसि । नारीसगे महद्दुःख जानन्वि त्व विमुह्यसि ॥४१॥  
 त्यज वैर सुरे सार्धं यथष्ट विचरावनी । पाताल गच्छ वा काम जीवितेच्छा यदस्ति ते ४२॥  
 अथवा कुर सप्राम ब्रह्मवत्यस्मि संप्रतम् । प्रेषिताऽह सुरे सर्वेस्त्वव नाशाय दानव ॥४३॥  
 सत्य ब्रवीमि येनाद्य त्वया वचनसोहृदम् । दक्षित तेन तुष्टाऽस्मि जीवन्गच्छ यथामुखम् ॥४४॥  
 सता सप्तपदी मैत्रो तेन मुचामि जीवितम् । मरणेच्छाऽस्ति चेद्दुष्ट कुरु वीर यथामुखम् ४५॥  
 हनिष्यामि महावाटो त्वामह नात्र सशय ।

महिष उवाच

सिंहलो नाम देशोऽस्ति विख्यात पृथिवीतले । धनपादपसंयुक्तो धनधान्यसमृद्धिमान् ॥३॥  
 चंद्रसेनाऽभिघस्तन राजा धर्मपरायणः । न्यायदंडधरः शातः प्रजापालनतत्परः ॥४॥  
 सत्यवादी मृदुः शूरस्ति तिक्षुर्नोतिसागरः । शास्त्रवित्सर्वधर्मज्ञो धनुर्वेदोऽतिनिष्ठितः ॥५॥  
 तस्य भार्या वरारोहा सुन्दरी सुभगा शुभा । सदाचाराऽतिसुखी पतिभक्तिपरायणा ॥६॥  
 नाम्ना गुणवता काता सर्वलक्षणसयुता । सुपुत्रे प्रथमे गर्भे पुत्री सा चातिसुन्दरीम् ॥७॥  
 पिता चातीव संतुष्टः पुत्री प्राप्य मनोरमाम् । मन्दोदरीति नामास्याः पिता चक्रे मुदान्वितः ॥८॥  
 इन्दोः कलेव चात्यर्थं बद्धे सा दिने दिने । दशवर्षा यदा जाता कन्या चातिमनोहरा ॥९॥  
 वरार्थं नृपतिश्चिन्तामवाप च दिने दिने । मद्रदेशाधिपः शूरः सुधन्वा नाम पायिवः ॥१०॥  
 तस्य पुत्रोऽतिमेधावी कंबुग्रीवोऽतिविश्रुतः । ब्राह्मणैः कथितो राज्ञे संयुक्तोऽस्या वरः शुभः ॥११॥  
 सर्वलक्षणसंपन्नः सर्वविचार्यपारगः । राजा दृष्ट्वा तदा राज्ञी नाम्ना गुणवती प्रिया ॥१२॥  
 कंबुग्रीवाय कन्या स्वा दास्यामि वरवर्णिनीम् । मा तु पत्युर्वचः श्रुत्वा पुत्री पप्रच्छ सादरम् ॥१३॥  
 वेवाहं ते पिता कर्तुं कंबुग्रीवेण वाञ्छति । तच्छ्रुत्वा मातरं प्राह वाक्यं मन्दोदरी तदा ॥१४॥  
 ग्राहं पतिं करिष्यामि नेच्छा मेऽस्ति परिग्रहे । कौमारं व्रतमास्याय कालं नेष्यामि सर्वथा ॥१५॥  
 आतन्व्येण चरिष्यामि तपस्तीव्रं मदैव हि । पारतन्व्यं परं दुःखं मातः संसारसागरे ॥१६॥  
 स्वातन्त्र्यान्मोक्षमित्याहुः पण्डिताः शास्त्रज्ञोविदाः ।  
 तस्मान्मुक्ता भविष्यामि पत्न्या मे न प्रयोजनम् ॥१७॥  
 वेवाहे वर्तमाने तु पावनस्य च गतिधो । वक्तव्यं वचनं सम्पक्त्वदवीनाऽस्मि सर्वदा ॥१८॥  
 धश्रुदेवरवर्गणा दासीत्वं श्वपुरालये । पतिचित्ताऽनुरागतत्वं दुःसाद्दुःखतरं स्मृतम् ॥१९॥  
 इदाचित्पतिरन्या का कामिनी च भजेद्यदि । तदा महत्तरं दुःखं मपत्नीसंभवं भवेत् ॥२०॥  
 तदेर्ष्या जायते पत्यो कष्टेयश्चापि भवेद्य । संसारे क्व सुखं मातर्नारीणा च विशेषतः ॥२१॥  
 स्वभावात्परतन्त्राणा संसारे स्वप्नधमिणि । श्रुतं मया पुरा मातश्चान्तरात्मजः ॥२२॥  
 उत्तमः सर्वधर्मज्ञो ध्रुवादवरजो नृपः । पत्नी धर्मवरा साध्वी पतिभक्तिपरायणाम् ॥२३॥  
 धपरार्थं विना वाता त्यक्तवान्विपिने प्रियाम् । एवंविधानि दुःखानि विद्यमाने तु भर्तुरि ॥२४॥  
 बालयोगान्मुने तस्मिन्नारो स्याद्दुःखभाजनम् । वैश्वं परमं दुःखं शोकसंतापकारकम् ॥२५॥  
 परोपि नरनिन्वेऽपि दुःखं स्यादपि नृने । मदनान्निविदग्नाया किं सुखं पतिमगजम् ॥२६॥  
 तस्मात्पतिर्न कर्तव्यः सर्वथेति मनिर्मम । एव प्रोक्ता तदा माता पतिं प्राह नृपात्मजा ॥२७॥  
 न च वाञ्छति भर्तारं कौमारव्रतधारिणी । व्रतजाप्यपरा नित्यं संसाराद्रिमुत्ती नदा ॥२८॥

न कांक्षति पतिं कर्तुं बहुदोषविचक्षण । भार्याया भाषितं श्रुत्वा तथैव संस्थितो नृपः ॥२९॥  
 विवाहो न कृतः पुत्र्या ज्ञात्वा भावविजिताम् । वर्तमाना गृहेष्वेव पित्रा मात्रा च रक्षिता ॥३०॥  
 यौवनस्याकुरा जाता नारीणां कामदीपका । तथापि सा वयस्याभिः प्रेरिताऽपि पुनः पुनः ॥३१॥  
 चकमे न पतिं कर्तुं ज्ञानार्थपदभाषिणी । एकदोद्यानदेशं सा विहर्तुं बहुपादपे ॥३२॥  
 जगाम सुमुखी प्रेम्णा सैरंध्रीगणसेविता । रेमे वृशोदरी तत्रापश्यत्कुसुमिता लता ॥३३॥  
 पुष्पाणि चिन्वती रम्या वयस्याभिः समावृता । कौशलाधिपतिस्तत्र मार्गं देववशात्तदा ॥३४॥  
 आजगाम महावीरो वीरसेनोऽतिविश्रुतः । एकाकी रथमारूढ कतिचित्सेवकंबृतः ॥३५॥  
 सैन्यं च पृष्ठतस्तस्य समायाति शनैः शनैः । दृष्टस्तस्या वयस्याभिर्दूरतः पाथिवस्तदा ॥३६॥  
 मन्दोदर्ये तथा प्रोक्तं समायाति नरः पथि । रथारूढो महाबाहू रूपवान्मदनोऽपरः ॥३७॥  
 मन्येऽहं नृपतिः कश्चित्प्राप्तो भाग्यवशादिह । एवं ब्रुवत्या तत्रासौ कोशलेन्द्रः समागतः ॥३८॥  
 दृष्ट्वा तामसितापागो विस्मयं प्राप भूपतिः । उत्तीर्य स रथात्तूणं पप्रच्छ परिचारिकाम् ॥३९॥  
 केयं बाला विशालाक्षी वस्य पुत्री वदाशु मे । एव पृष्टा तु सैरंध्री तमुवाच शुचिस्मिता ॥४०॥  
 प्रथमं ब्रूहि मे वीर पृच्छामि त्वा सुलोचन । कोऽसि त्वं किमिहायातः किं कार्यं वद साप्रतम् ॥  
 इति पृष्टस्तु सैरंध्रया तामुवाच महीपतिः । कोशलो नाम देशोऽस्ति पृथिव्या परमाद्भुतः ॥४२॥  
 तस्य पालयिता चाहं वीरसेनाभिधः प्रिये । वाहिनी पृष्ठतः काम समायाति चतुर्विधा ॥४३॥

भार्यभ्रमादिह प्राप्तं विद्धि मा कोशलाधिपम् ।

सैरंध्र्युवाच

चंद्रसेनमुता राजघाम्ना मन्दोदरी किल ॥ ४४ ॥

उदाने रंतुकामेयं प्राप्ता कमललोचना । श्रुत्वा तद्भाषितं राजा प्रत्युवाच प्रसाधिकाम् ४५॥  
 सैरंध्रि चतुराऽसि त्वं राजपुत्री प्रबोधय । वक्तुस्त्यवंशजश्चाहं राजाऽस्मि चारुलोचने ॥४६॥  
 गापवैण विवाहेन पतिं मा वृणु कामिनि । न मे भार्याऽस्ति मुश्रोणि वयसोद्भुतयोवना ॥४७॥  
 वांछामि रूपशपत्रा सुकुला कामिनी किल । अपवा ते पिता मह्य विधिना दातुमर्हति ॥४८॥

अनुकूलपतिश्चाह भविष्यामि न संशय ।

महिष उवाच

इत्याकर्ष्यं वचस्तस्य सैरंध्रो प्राह तां तदा ॥४९॥

प्रहस्य मधुरं वाक्यं कामशास्त्रविदारदा । मन्दोदरि नृप प्रातः सूर्यवंशतमुद्भूय ॥५०॥  
 रूपवान्वलवान्वातो वयसा त्वत्समः पुनः । प्रीतिमान् नृपनिर्जितस्त्वयि सुन्दरि सर्वथा ॥५१॥  
 पिताऽपि ते विशालाक्षि परितप्यति सर्वथा । विवाहकाले ते ज्ञात्वा त्वां च वीरान्वतं मुताम् ५२॥



इत्याहास्मान्स नृपतिर्विनि श्वस्य पुन पुन । पुत्रो प्रबोधयत्वैता सैरध्व्य सेवने रता ॥५३॥  
वक्तुं शक्ता वय न त्वा हठधर्मरता पुन । भर्तुं शुभ्रूषण खोणा परो धर्मोऽप्रवीन्मनु ॥५४॥  
भर्तारि सेवमाना वै नारी स्वर्गमवाप्नुयात् । तस्मात्कुर्व विशालाक्षि विवाह विधिपूर्वकम् ॥५५॥

मन्दोदर्युवाच

नाह पतिं करिष्यामि चरिष्ये तप अद्भुतम् । निवारय नृप बाले किं मा पश्यति निस्त्रप ॥५६॥

सैरंध्र्युवाच

दुर्जयो देवि कामोऽमो कालोऽमो दुरतिक्रम । तस्मान्मे वचन पथ्य कर्तुमर्हसि सुदरि ॥५७॥  
अन्यथा व्यसन नूनमापतेदिति निश्चय । इति तस्या वच श्रुत्वा कन्योवाचायता सखीम् ५८॥  
यद्यद्भवेत्तद्भवतु दैवयोगादसशयम् । न विवाह करिष्येऽह सर्वथा परिचारिके ॥५९॥

महिष उवाच

इति तस्यास्तु निर्वंधं ज्ञात्वा प्राह नृप पुन । गच्छ राजन्ययाकाम नेयमिच्छति सत्पतिम् ॥६०॥  
नृपस्तु तद्वच श्रुत्वा निर्गत सह सेनया । कोशलान्विमना भूत्वा कामिनी प्रति नि स्पृह ६१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे सप्तदशोऽध्याय ॥१७॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

महिष उवाच

तस्यास्तु भगिनो क्या नाम्ना चेंदुमती शुभा । विवाहयोग्या सजाता सुरूपावरजा तदा ॥१॥  
तस्या विवाहं सवृत्त सजातश्च स्वयवर । राजानो बहुदेशीया सगतास्तत्र मडपे ॥२॥  
तया वृत्तो नृप कश्चिद्भलवानूपसयुत । कुलशीलसमायुक्त सर्वलक्षणसयुत ॥३॥  
सदा कामातुरा जाता विट बोक्ष्य नृप तु सा । चकमे दैवयोगात्तु शठ चातुर्यभूषितम् ॥४॥  
पितर प्राह तच्चगी विवाहं कुरु म पित । इच्छा मेऽद्य समुद्भूता दृष्ट्वा मद्राधिप त्विह ॥५॥  
चद्रसेनोऽपि तच्छ्रुत्वा पुश्यास्तद्भ्रापित रह । प्रसध्नेन च मनसा तत्कार्ये तत्परोऽभवत् ॥६॥  
समाहूय नृप गेहे विवाहविधिना ददौ । कन्या मदोदरी तस्मै पारिवर्हं तथा बहु ॥७॥  
आरुदेष्णोऽपि ता प्राप्य सुदरी मुदितोऽभवन् । जगाम स्वगृहं तुष्टो राजाऽपि सहित स्त्रिया ॥८॥  
रेमे नृपतिशार्दूल कामिन्या बहुवासरान् । कदाचिद्वासपत्न्या स रममाणो रह किल ॥९॥  
सैरध्व्या कथित तस्यै तथा दृष्ट पतिस्तया । उपालभ ददौ तस्मै स्मितपूर्वे रूपांश्विता ॥१०॥  
कदाचिदपि सामान्या रहौ रूपवतो नृप । व्रीडयत्पालयन्दृष्ट खेद प्राप तदैव सा ॥११॥  
न ज्ञातोऽयं शठ पूर्वं यदा दृष्ट स्वयवरे । किं कृत तु मया मोहाद्बचिताऽह नृपेण ह ॥१२॥

किं करोम्यद्य सताप निर्लज्जे निर्घृणे शठे । का प्रीतिरीदशे पत्यौ धिगद्य ममजीवितम् ॥१३॥  
 अद्यप्रभृति ससारे सुख त्यक्त मया खलु । पतिसभोगज सर्वं सतोपोऽद्य मया कृत ॥१४॥  
 अकर्तव्य कृत कार्यं तज्जात दुःखद मम । देहत्याग क्रियते चेद्वत्याऽतीव दुरत्यया ॥१५॥  
 पितृगृहे ब्रजाम्याशु तत्रापि न सुख भवेत् । हास्ययोग्या सखीना तु भवेय नात्र सशय ॥१६॥  
 तस्मादत्रैव सवासो वैराम्ययुतया मया । कर्तव्य कालयोगन त्यक्त्वा कामसुख पुन ॥१७॥

महिष उवाच

इति सचित्य सा नारी दुःखशोकपरायणा । स्थिता पतिगृहे त्यक्त्वा सुखससारज तत ॥१८॥  
 तस्मात्त्वमपि कल्याणि मामनादृत्य भूपतिम् । अन्य कापुरष मद कामार्ता सश्रयिष्यसि ॥१९॥  
 वचन कुरु मे तथ्य नारीणा परम हितम् । अकृत्वा परम शोक लप्स्यसे नात्र सशय ॥२०॥

देव्युवाच

मदात्मन्गच्छ पाताल युद्ध वा कुरु साप्रतम् । हत्वा त्वामसुरान्सर्वान्गमिष्यामि यथासुखम् ॥२१॥  
 यदा यदा हि साधूना दुःख भवति दानव । तदा तेषा च रक्षार्थं देह सधारयाम्यहम् ॥२२॥  
 अरूपायाश्च मे रूपमजन्मायाश्च जम च । सुराणा रक्षणार्थाय विद्धि दैत्य विनिश्चितम् ॥२३॥  
 सत्य ब्रवीमि जानीहि प्रार्थिताऽह सुरैः किल । त्वद्द्वर्षार्थं ह्यारे त्वा हत्वा स्थास्यामि निश्चला ॥२४॥  
 तस्माद्बुध्यस्व वा गच्छ पातालमसुरालयम् । सर्वथा त्वा हनिष्यामि सत्यमेतद्ब्रीम्यहम् ॥२५॥

न्यास उवाच

इत्युक्त स तया देव्या धनुरादाय दानव । युद्धकाम स्थितस्तत्र सग्रामागणभूमिषु ॥२६॥  
 मुमोच तरसा वाणाकर्णकृष्णच्छलाशितान । देवी चिच्छेद तावार्णं क्रोधान्मुक्तैरयोभुरै ॥२७॥  
 तयो परस्पर युद्ध सबभूव भयप्रदम् । देवाना दानवाना च परस्परजयैपिणाम् ॥२८॥  
 मध्ये दुर्धर आगत्य मुमोच च शिलीमुखान । देवी प्रति विपासक्तान्कोपयन्नतिदादरान् ॥२९॥  
 ततो भगवती क्रुद्धा त जघान शिर्षं शरं । दुर्धरस्तु पपातोऽर्घ्यां गतासुगिरिशृगवत् ॥३०॥  
 त तथा निहत दृष्ट्वा त्रिनेत्र परमास्त्रवित । आगत्य सप्तभिर्वाणैर्जघान परमेश्वरीम् ॥३१॥  
 अनागतास्तु चिच्छेद देवी ताविशिखं शरान् । त्रिसूलेन त्रिनेत्र तु जघान जगदविवा ॥३२॥  
 अधकस्त्वाजगामाशु हत दृष्ट्वा त्रिलोचनम् । गदया लोहमय्यानु सिंह विव्याध मस्तके ॥३३॥  
 सिंहस्तु नरघातेन त हत्वा बलवत्तरम् । चत्पाद तरसा मासमधकस्य रूपावित्त ॥३४॥  
 त्राघने निहता बोधय दानवो विस्मय गत । चिक्षेप तरसा वाणानतित्रोदणाच्छिलाशितान ॥  
 द्विधा चक्रे शरादेवो तानप्राप्ताच्छिलीमुखं । गदया साडयामास दैत्य वरसि षाविव ॥३५॥  
 उ गदाभिहतो मूर्च्छामवापामरसाधक । विपश्य पीडा पापामा पुनरागम्य सत्वर ॥३७॥

जघान गदया सिंह मूर्ध्नि क्रोधसमन्वित । मिहोऽपि नखघातेन त ददार महामुरम् ॥३८॥  
 विहाय पीरय रूप सोऽपि सिंहो बभूव ह । नखैर्विदारयामास देवीसिंह मदोत्कण्ठम् ॥३९॥  
 त च केसरिण वीक्ष्य देवी कुट्टा ह्यामुखै । शरैरवाकिंस्ताक्ष्यं क्रूरैरासोविपरिव ॥४०॥  
 त्यक्त्वा स हरिरभ्य तु गजो भूत्वा मदस्रव । शैलशृङ्गं करे कृत्वा चिक्षेप चण्डिका प्रति ॥४१॥  
 आगच्छत गिरे शृङ्गं देवी वाणं शिलाशितं । चकार तिलश खण्डाञ्जहास जगदम्बिका ॥४२॥  
 उत्पत्य च तदा सिंहस्तस्य मूर्ध्नि व्यवस्थित । नखैर्विदारयामास महिष गजरूपिणम् ॥४३॥  
 विहाय गजरूपं च बभूवाष्टापदी तथा । हन्तुकामो हरि कोपादारुणो बलवत्तर ॥४४॥  
 त वीक्ष्य शरभ देवी खड्गेन सरुपान्विता । उत्तमागे जघानासु सोऽपि ता प्राहरत्तदा ॥४५॥  
 तयो परस्पर युद्धं बभूवातिभयप्रदम् । माहिष रूपमास्थाय शृङ्गाम्या प्राहरत्तदा ॥४६॥  
 पुच्छप्रभ्रमणेनासु शृङ्गाघातंमहामुर । ताडयामास तबङ्गी घोररूपो भयानक ॥४७॥  
 पुच्छेन पवताञ्छङ्गं गृहीत्वा भ्रामयद्वलत । प्रेषयामास पापात्मा प्रहसन्परया मुदा ॥४८॥  
 तामुवाच बलोन्मत्तस्तिष्ठ हवि रणागणे । अद्याह त्वा हनिष्यामि रूपयौवनभूषिताम् ॥४९॥  
 मूर्खाऽसि मदमत्ताऽयं यन्मया सह सङ्गरम् । करोपि मोहिताऽतीव मृषा बलवती खरा ॥५०॥  
 हत्वा त्वा निहनिष्यामि देवान्कपटपण्डितान् । ये नारी पुरत कृत्वा जेतुमिच्छन्ति मा शठा ॥५१॥

द्वैतुवाच

मा गर्वं कुरु मन्दात्मस्तिष्ठ तिष्ठ रणागणे । करिष्यामि निरातका हत्वा त्वा सुरसत्तमान् ॥५२॥  
 पीत्वाऽयं माषवी मिष्टा शतयामि रणेऽधम । देवाना दु खद पाप मुनीना भयकारकम् ॥५३॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा चपकं ह्रीं गृहीत्वा सुरया मुतम् । पपी पुन पुन क्रोधादन्तुकामा महामुरम् ॥५४॥  
 पीत्वा द्राशासव मिष्टं शूलमादाय सत्वर । दुद्राव दानव देवी हर्षय देवतागणान् ॥५५॥  
 देवास्ता तपुषु प्रेम्णा चक्रु कुसुमवर्षणम् । जय जीवति ते प्रोचुर्दुन्दुभीना च नि स्वने ॥५६॥  
 ऋषय सिद्धगन्धर्वा पिशाचोरगचारणा । विभ्ररा प्रेक्ष्य सद्राम मुदिता गगने स्थिता ॥५७॥  
 सोऽपि नानाविधान्देहान्कृत्वा कृत्वा पुन पुन । मायामयाञ्जानाजौ देवी कपटपण्डित ॥५८॥  
 चण्डिकाऽपि च त पाप त्रिनूलेन बलादृदि । ताडयामास तीरणेन क्रोधादरणलोचना ॥५९॥  
 तादितोऽसौ पपानोर्ध्यां मूच्छमािष मत्तं कम् । पुनरुपायं चामुहा पद्भ्या वेगादताडयत् ॥६०॥  
 विनिहत्य पदाघातंजहाग च महर्भृत् । श्राव दारुणं शब्दं देवाना भयकारकम् ॥६१॥  
 ततो देवी सहस्रार मनाभ चक्रमुत्तमम् । करे कृत्वा जगादाच्च संस्थित महिषामुरम् ॥६२॥  
 परय चरं मदाघातं तव कर्णनिशृत्तनम् । क्षणमात्र स्थिरा भूत्वा द-१८५ दजापुता ॥६३॥

इत्युक्त्वा दारुण चक्र मुमोच जगदम्बिका । गिरिद्विजत्र रथागन दानवस्य तदा रणे ॥६४॥  
 सुस्त्राव हृषिर चोष्ण कण्ठनालाद्गिरयथा । गैरिकाद्यरण प्रौढ प्रवाहमिव नक्षरम ॥६५॥  
 कवघस्तस्य दैत्यस्य भ्रमन वै पतित क्षितौ । जयदा ऽथ देवाना वभूव सुखवधन ॥६६॥  
 सिंहस्तवतिबलस्तत्र पलायनपरानथ । दानवाभक्षयामास क्षुधात इव मञ्जर ॥६७॥  
 मृत च महिषे क्रूर दानवा भयपीडिता । मृतशपाश्च य केचित्पानात् त ययनूप ॥६८॥  
 आनन्द परम जग्मुर्देवास्तस्मिन्निपातित । मुनया मानवाश्चैव य चाय साधव क्षितौ ॥६९॥  
 चण्डिकाऽपि रण त्यक्त्वा शुभ दशऽथ सस्थिता ।  
 देवास्तत्रायथु शीघ्र स्तातुकामा सुखप्रदाम् ॥७०॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे पञ्चमस्कन्धे महिपासुरवधो नामाष्टादशोऽध्याय ॥१८॥

### अथैकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

अथ प्रमुदिता सर्वे देवा इन्द्रपुरोगमा । महिष निहन दृष्ट्वा तुष्टुसुर्जगदम्बिकाम ॥१॥

देवा ऊचुः

ब्रह्मा सृजत्यवति विष्णुरिद महेश शक्या तवैव हरत ननु चातकाले ।  
 ईशा न तऽपि च भवति तथा विहीनास्तस्मा वमव जगत म्यनिनागकर्त्रो ॥२॥  
 कीर्तिर्भति स्मृतिगती वरुणा दद्या त्व श्रद्धा धृतिश्च समुधा रमत्रा जया च ।  
 पुष्टि कलाऽथ विजया गिरिजा जया त्व तुष्टि प्रमा त्वममि बुद्धिर्गमा रमा च ॥३॥  
 विद्या क्षमा जगति वातिरपीह मधा सद्य त्वमव विदिता नुवत्तयेऽस्मिन् ।  
 आभिविना तव तु गतिभिरागु क्तु को वा क्षम मदल्लोकविवागभूम ॥४॥  
 त्व धारणा ननु न चदसि कूमनागौ घतु क्षमो ययमित्यमपि तौ भवताम् ।  
 पृथ्वी न चेत्वमसि या गगन कथ म्यास्ययत्तम्ब निविल गृभारयुक्तम् ॥५॥  
 य वा स्तुवन्ति मनुजा अमरान्विमूढा मायागुणैस्तथ चतुमुराविष्णुर्द्रान् ।  
 दुष्प्रागुर्वाह्यमवायुगणैरामुक्ष्याविक त्वामृत जानि त प्रभवति वार्ये ॥६॥  
 य जुहति प्रविततऽल्पधियो म्व यत्न वातो मुरागमपिहृत्य हवि समृद्धम् ।  
 स्वाहा न चत्थमसि त वयमापुरुदा त्वामव वि न हि यजति ततो हि मुदा ॥७॥  
 भागप्रदाऽसि भवतोह धराचराणां स्वोर्ददासि गलु जीवनमय गियम् ।  
 स्यामा मुरावननि पोपयसीह यदत्तदत्परानि च पालयसीति हता ॥८॥

मात स्वय विरचितान्विपिन विनादाद्विष्यान्वलाशरहिनाश्च वट्श्च वृक्षान् ।  
 नोच्छेदयति पुर्या निपुणा क्वचित्तस्मात्त्वमप्यतितरा परिपासि दैत्यान् ॥१॥  
 यत्त्व तु हसि रणमूर्ध्नि गरैररातीन्द्रवागनासुरतकेलिमनीन्विदित्वा ।  
 दहान्तरेऽपि करणारसमाददाना तत्ते चरिन्मिदमोप्सितपूरणाय ॥१०॥  
 चित्र त्वमी यदसुभी रहिता न सन्ति त्वच्चितितेन दनुजा प्रथिनप्रभावा ।  
 येषा कृते जननि देहनिबन्धन ते क्रीडारसस्त्व न चायनरोऽत्र हेतु ॥११॥  
 प्राप्ते कलावहह दुष्टतरे च काले न त्वा भजन्ति मनुजा ननु वञ्चिनास्ते ।  
 घृते पुराणचतुरर्हैरिशङ्कराणा सवापराश्च विहिताम्बव निर्मितानाम् ॥१२॥  
 ज्ञात्वा सुरास्तव वसानसुरादिताश्च ये वं भजन्ति भुवि भावयुता निमग्नान् ।  
 घृत्वा करे सुविमल खलु दोषक ते कूप पतन्नि मनुजा विजलेऽनिघोरे ॥१३॥  
 विद्या त्वमेव सुखदाऽसुखदाऽप्यविद्या मातस्त्वमेव जननानिहरा नराणाम् ।  
 मोक्षायिमिस्तु कलिना किल मदधीभिर्नाराधिता जननि भोगपरैस्तयाऽजै ॥१४॥  
 ब्रह्मा हरश्च हरिररप्यनिश शरप्य पादाबुज तव भजति सुरास्तथान्ये ।  
 तद्वै न येऽल्पमतयो मनसा भजन्ति भ्रान्ता पतन्ति सतत भवसागरे ते ॥१५॥  
 चण्डि त्वर्दाग्रजलजोत्थरज प्रसादं ब्रह्मा करोति सकल भुवन भवादी ।  
 शौरिश्च पाति खलु सहरते हरस्तु त्वा सेवते न मनुजस्त्वह दुर्भगोऽसौ ॥१६॥  
 वाग्देवता त्वमग्नि देवि सुरासुराणा वक्तु न तेऽमरवरा प्रभवन्ति शक्ता ।  
 ख चेन्मुखे वससि नैव यदैव तेपा यस्माद्भवन्ति मनुजा न हि तद्विहीता ॥१७॥  
 गतो हरिस्तु भृगुणा कुपितेन काम मोनो बभूव कमठ खडू सूकरस्तु ।  
 रश्वात्रसिंह इति यश्छलकृद्धराया तान्भवता जननि मृत्युभय न किं स्यान् ॥१८॥  
 गम्भो पपात भुवि लिंगमिद प्रसिद्ध शापन तन च भृगोविपिने गतस्य ।  
 त ये नरा भुवि भजति कपालिन तु तथा सुख क्यमिहापि परत्र मात ॥१९॥  
 योऽभूद्भजाननगणाधिपतिर्महिंशात् ये भजन्ति मनुजा विदधप्रपत्ता ।  
 जानति ते न सकलार्थफलप्रदात्री त्वा देवि विश्वजननी सुखसेवनीयाम् ॥२०॥  
 चित्रं त्वयाऽरिजनताऽपि दयार्द्रभावाद्भवत्वा रणे शितशरैर्गमिता द्युलोकम् ।  
 नोचेत्स्वकर्मनिचिते निरये नितान्त दुःखातिदुःखगतिमापदमापतेत्वा ॥२१॥  
 ब्रह्मा हरश्च हरिररप्युत गर्वभावाज्जानति तेऽपि विदुषा न तव प्रभावम् ।  
 केऽन्ये भवति मनुजा विदितु समर्था समोहितास्तव गुणैरमितप्रभावं ॥२२॥

क्लिश्यन्ति तेऽपि मुनयस्तत्र द्विविभाव्य पादाम्बुज न हि भजन्ति विमूढचित्ता ।  
 सूर्याग्निसेवनपरा पद्मार्थतत्त्व ज्ञात न तै श्रुतिशर्तैरपि वेदसारम् ॥२३॥  
 मन्ये गुणास्तत्र भुवि प्रथितप्रभावा कुर्वन्ति ये हि विमुखाऽननु भक्तिभावात् ।  
 लोकांस्वबुद्धिरचितैर्विविधागमश्च विष्णुशोभास्करगणेशपरान्विधाय ॥२४॥  
 कुर्वन्ति ये तत्र पदाद्रिमुखाऽत्राप्रचास्वोक्तागमैर्हरिहरार्चनभक्तियोगे ।  
 तेषां न कुप्यसि दया कुर्वेऽम्बिके त्व तान्मोहमन्त्रनिपुणान्प्रथयस्यल च ॥२५॥  
 त्र्ये युगे भवति चातिबल गुणस्य तुर्यस्य तत्र मथितान्यसदागमानि ।  
 त्वा गोपयन्ति निपुणा कवय कलौ वै त्वत्कल्पितासुरगणानपि सस्तुवन्ति ॥२६॥  
 ध्यायन्ति मुक्तिफलदा भुवि यागसिद्धा विद्या परा च मुनयोऽतिविशुद्धसत्त्वा ।  
 ते नाप्नुवन्ति जननीजठरे तु दुःख धन्यास्त एव मनुजास्त्वयि ये विलीना ॥२७॥  
 चिच्छक्तिरस्ति परमात्मनि येन सोऽपि व्यक्तो जगत्सु विदितो भवकृत्यकर्ता ।  
 कोऽन्यस्त्वया विरहित प्रभवत्यमुष्मिन्कतुं विहर्तुमपि सञ्चलित स्वशक्त्या ॥२८॥  
 तत्त्वानि चिद्विरहितानि जगद्विधातु किं वा क्षमाणि जगदम्ब यतो जडानि ।  
 किं चेन्द्रियाणि गुणकर्मयुतानि सन्ति देवि त्वया विरहितानि फल प्रदातुम् ॥२९॥  
 देवा भलेष्वपि हृत मुनिभि स्वभाग गृह्णीयुरम्ब विधिवत्प्रतिपादित किम् ।  
 स्वाहा न चेत्वमसि तत्र निमित्तभूता तस्मात्त्वमेव ननु पालयसीव विश्वम् ॥३०॥  
 सर्वं त्वयेदमखिल विहित भवादौ त्व पासि वै हरिहरप्रमुखान्दिगीशान् ।  
 कालेऽस्मि विश्वमपि ते चरित भवाद्य जानन्ति नैव मनुजा क्व नु मन्दभाग्या ॥३१॥  
 हत्वाऽसुर महिपरूपधर महोद्य मातस्त्वया सुरगण किल रक्षितोऽयम् ।  
 का ते स्तुति जननि मन्दधियो विदामो वेदा गतिं तत्र यथार्थतया न जग्मु ॥३२॥  
 कार्यं कृत जगति नो यदसौ दुरात्मा वैरा हता भुवनवटत्रदुर्विभाव्य ।  
 कीर्ति कृता ननु जगत्सु कृपा विधेयाऽप्यस्माश्च पाहि जननि प्रथितप्रभावे ॥३३॥

### व्यास उवाच

एव स्तुता सुरदेवो तानुवाच मृदुस्वरा । अन्यत्कार्यं च दुःसाध्यं ब्रुवन्तु सुरसत्तमा ॥३४॥  
 यदा यदा हि देवानां कार्यं स्यादतिदुर्घटम् । स्मर्तव्याऽह तदा शीघ्रं नाशयिष्यामि चापदम् ३५॥

### देवा ऊचुः

सर्वं कृत त्वया देवि कार्यं न खलु साम्प्रतम् । यद्य निहत शत्ररस्माक महिषासुर ॥३६॥  
 स्मरिष्यामो यथा तेऽम्ब सर्वं पदपङ्कजम् । तथा कुरु जगन्मातर्भक्ति त्वय्यप्यचञ्चलाम् ॥३७॥

अपराधसहस्राणि मार्तव्यं सहते सदा । इति ज्ञात्वा जगद्योनिं न भजते कुतो जना ॥३८॥  
 द्वौ सुपर्णो तु देहेऽस्मिस्तयो सख्य निरतरम् । नान्य सखा तृतीयोऽस्ति योऽपराध सहेत हि ॥३९॥  
 तस्माज्जीव सखाय त्वा हित्वा किं नु करिष्यति । पापात्मा मन्दभाग्योऽसौ सुरमानुषयोनिषु ॥४०॥  
 प्राप्य देहं सुदुष्प्रापं न स्मरेत्वा नराधम । मनसा कर्मणा वाचा ब्रूम सत्यं पुन पुन ॥४१॥  
 सुखे वाप्ययं वा दुःखे त्वं न शरणमद्भुतम् । पाहि न सततं देवि सर्वैस्तव वरायुधै ॥४२॥

अन्यथा शरणं नास्ति त्वत्पदानुजरेणत ।

एव स्तुतां सुरैर्देवो तत्रैवातरधीयत ॥४३॥

विस्मयं परमं जन्मुदेवास्ता वीक्ष्य निर्गताम् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

## अथ विंशोऽध्यायः

### जनमेजय उवाच

अद्याद्भुतं वीक्ष्य मुने प्रभावं देव्या जगच्छातिकरं परं च ।  
 न तृप्तिरस्ति त्रिजगदर्थं शृण्वन्त कथामृतं ते मुखपथजातम् ॥ १ ॥  
 अन्तर्हिताया च तदा भवान्या चक्रुश्च किं देवपुरोगमास्ते ।  
 देव्याश्चरित्रं परमं पवित्रं दुरापमेवाल्पपुण्यैरराणां ॥ २ ॥  
 कस्तृप्तिमाप्नोति कथामृतेन भिक्षोऽल्पभाग्यात्पटुकरणैश्च ।  
 पीतेन यनामरता प्रयाति धिक्कातरान् ये न पिवन्ति सादरम् ॥ ३ ॥  
 लीलाचरित्रं जगदविकाया रक्षान्वितं देवमहामुनीनाम् ।  
 ससारवाधैस्तरणं नराणां कथं कृतज्ञा हि परित्यजेयु ॥ ४ ॥  
 मुक्ताश्च ये चैव मुमुक्षवश्च ससारिणो रोगयुताश्च केचित् ।  
 तपा सदा श्रोत्रपुटैश्च पेयं सर्वार्थदं वेदविदो वदन्ति ॥ ५ ॥  
 तथा विशेषेण मुने नृपाणां धर्मार्थकामेषु सदा रतानाम् ।  
 मुक्ताश्च यस्मात्स्रलु तत्पिबति कथं न पेयं रहितैश्च तैभ्य ॥ ६ ॥  
 यैः पूजिता पूर्वभवे भवानो सत्कुन्दपुष्पैरथ चपकैश्च ।  
 वैतर्कैर्दण्डैश्च भुक्तिं भोगयुक्तं नृपां यदन्तीत्यनुपेक्षयेत् ॥ ७ ॥  
 ये भक्तिहीना गमवाप्यं देहं तं मानुषं भारतभूमिभागे ।  
 यैर्नाचिता तं धनधान्यहीना रोगान्विता सततिवञ्जिताश्च ॥ ८ ॥

भ्रमति नित्य किल दासभूता आज्ञाकरा कैवलभारवाहा ।  
 दिवानिश स्वार्थपरा कदापि नैवाप्नुवत्यौदरपूर्तिमात्रम् ॥ ९ ॥  
 अयाश्च मूका वधिराश्च खजा कुष्ठाचिता ये भुवि दुःखभाज ।  
 तन्मानुमान कविभिविधय नाराधिता तं सतत भवानो ॥१०॥  
 ये राजभोगान्वितऋद्धिपूर्णा ससेव्यमाना बहुभिर्मुष्यै ।  
 दश्यति य वा विभवै समेतास्तै पूजिताऽभ्वेत्यनुमेयमेव ॥११॥

सम्मात्सत्यवतोसूनो देव्याश्चरितमुत्तमम् । कथयस्व कृपा वृत्वा दयावानसि साप्रतम् ॥१२॥  
 हत्वा त महिष पाप स्तुता सपूजिता सुरै । क्व गता सा महालक्ष्मी सर्वतज समुद्भवा ॥१३॥  
 कथित ते महाभाग गतातर्धानमागु सा । स्वर्गे वा मृत्युगेके वा सस्थिता भुवनधरी ॥१४॥  
 लय गता वा तत्रैव वैशुण्ठ वा समाधिता । अथवा ह्यमशैले सा तत्त्वतो मे वदाधुना ॥१५॥

व्यास उवाच

पूर्वं मया त वधित मणिद्वीप मनोहरम् । द्वीडास्थान सदा देव्यावलम्ब परम स्मृतम् ॥१६॥  
 यत्र ब्रह्मा हरि स्थाणु आभाव त प्रपदिर । पुरुषत्व पुत्र प्राप्य स्वानि कार्माणि चक्रिरे ॥१७॥  
 य मुपासि धुमध्यऽस्ति द्वीप परमशोभन । तानारूपे सदा तत्र विहार कुस्तेऽम्बिका ॥१८॥  
 स्तुता सपूजिता देवै ना तत्रैव गता शिवा । यत्र सजीडत नित्य मायाशक्ति सनातनी ॥१९॥  
 देवास्ता निर्गता योक्ष्य दनी सर्वेश्वरी तथा । रविवगोद्भव चश्रुर्भूमिपाल महाबलम् ॥२०॥  
 अयोध्यापिपति वीर गन्धुघ्न नाम पादिरम । सवत्सपररूप्य महिषस्यासन गुमे ॥२१॥  
 दत्या राज्य तदा तस्मै दया इन्द्रपुरो मा । स्वरीर्यैर्वाहनै मर्वे जम्मु स्वान्यालयागिते ॥२२॥  
 गङ्गु तपु दवपु पृथिव्या पृथिवीपत । धर्मराज्य यभूवाय प्रजाश्च मुसितास्तथा ॥२३॥  
 परन्त्य कालर्यो च धरा धायगुणावृता । पादपा पत्रपुष्पाढमा बभूधु सुगदा सदा ॥२४॥  
 गावश्च धारसपत्रा प्रटाण्य कामदा नृणाम् । तत्र सुमार्गं गन्ध्या शीतादा गगसयुता २५॥  
 ब्राह्मणा यदतत्त्वाश्च यग्नमरतास्तथा । क्षत्रिया धर्मसमुक्ता दानाध्ययनतत्परा ॥२६॥  
 क्षत्रविद्यारता नित्य प्रजारणजतत्परा । न्यायदण्डधरा सर्वे राजान गमसंयुता ॥२७॥  
 अविरोपस्तु भूतानां सर्वेषां समन्वय ह । आकरा धनदानां प्रजा गोपूयसंयुता ॥२८॥  
 क्षात्रजा क्षत्रिया वैश्या गृह्याश्च नृपसत्तम । देवाभक्तिपरा सर्वे सवमुत्परातये ॥२९॥  
 सर्वत्र यन्मूपाश्च मंडपाश्च मनोहरा । मरुतं पूर्णा धराभ्रामनू ब्राह्मणे क्षत्रिये कृते ३०॥  
 पतिव्रतपरा भार्य सुगता सत्यममृता । पितृभक्तिपरा पुत्रा आमपमपरायणा ॥३१॥  
 न पातयन् न वाप्यम बुत्राणि पुदिवातत । यथादा दाम्बिवादा माय्य वादास्तुपाऽभवन् ३२॥



कलहो नैव केपाचित्तं दैन्यं नाशुभा मति । सर्वत्र सुखिनो लोका काले च मरणं तथा ॥३३॥  
सुहृदा न वियोगश्च नापदश्च कदाचन । नानावृष्टिर्न दुर्मिषः न मारी दुःखदानृणाम् ॥३४॥  
न रोगो न च मात्सर्यं न विरोधः परस्परम् । सर्वत्र सुखसपत्ना नरा नार्यं सुखान्विता ॥३५॥  
क्रीडति मानवा सर्वे स्वर्गे देवगणा इव । न चोरा न च पाण्ड्या वचका दम्भकास्तथा ॥३६॥  
पिशुना लम्पटा स्तब्धा न बभूवुस्तदा नृप । न वदद्रेपिण पापा मानवा पृथिवीपते ॥३७॥  
सर्वे धर्मरता नित्यं द्विजसेवापरायणा । त्रिधात्वात्सृष्टिधर्मस्य त्रिविधा ब्राह्मणास्ततः ३८॥  
सात्त्विका राजसाश्चैव तामसाश्च तथापरे । सर्वे वदद्विदो दक्षा सात्त्विका सत्त्ववृत्तयः ३९॥  
प्रतिग्रहविहीनाश्च दयादमपरायणा । यज्ञास्ते सात्त्विकैरत्रैर्कुर्वाणा धर्मतत्परा ॥४०॥  
पुरोडाशविधानैश्च पशुभिर्न कदाचन । दानमध्ययनं चैव यजनं तु तृतीयकम् ॥४१॥  
त्रिकर्मरसिकास्ते वै सात्त्विका ब्राह्मणा नृप । राजसा वेदविद्वांसः क्षत्रियाणां पुरोहिता ॥४२॥  
पट्कर्मनिरता सर्वे विधिवन्मासभक्षकाः । यजनं याजनं दानं तथैव च प्रतिग्रहः ॥४३॥  
अध्ययनं तु वेदानां तथैवाध्यापनं तु पट् । तामसा क्रोधसयुक्ता रागद्वेषपरा पुनः ॥४४॥  
राजा कर्मकरा नित्यं किञ्चिदध्ययने रता । महिषे निहतं सर्वे सुखिनो वेदतत्परा ॥४५॥  
बभूवुर्नतनिष्णाता दानधर्मपरास्तथा । क्षत्रिया पालने युक्ता वैश्या वणिजवृत्तयः ॥४६॥  
कृपिवाणिज्यगोरक्षाकुसीदवृत्तयः परे । एव प्रमुदितो लोको महिषे विनिपातिते ॥४७॥  
अनुद्वेगं प्रजानां वै सबभूव धनागमः । बहुक्षीरा शुभा गावो नद्यश्चैव बहुदका ॥४८॥  
वृक्षा बहुफलाश्चासन्मानवा रोगवर्जिता । नाद्यो नेतयः क्वापि प्रजानां दुःखदायकाः ॥४९॥  
न निघनमुपयान्ति प्राणिनस्तेऽप्यकाले सकलविभवयुक्ता रोगहीना सदैव ।  
निगमविहितधर्मे तत्पराश्चण्डिकायाश्चरणसरसिजानां सेवनं दत्तचित्ता ॥५०॥  
इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे पद्ममस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

### अथ एकविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देव्याश्चरितमुत्तमम् । सुखदं सबजतूनां सर्वपापप्रणाशनम् ॥१॥  
यथा शुभो निशुभश्च भ्रातरो बलवत्तरो । बभूवतुमहावीरो अवध्यो पुरुषं किल ॥२॥  
बहुमेनावृत्तो शूरो देवानां दुःखदो सदा । दुराचारो मदोत्सिक्तो बहुदानवसयुतो ॥३॥  
हतावम्बिकया तौ तु सप्रामेऽतीव दारुणः । देवानां च हितार्थाय सर्वे परिचरं सह ॥४॥  
चन्द्रमुडौ महाबाहू रक्तवज्रोऽतिदारुणः । धूम्रलोचननामा च निहतास्ते रणागणे ॥५॥

तान्निहत्य सुराणां सा जहार भयमुत्तमम् । स्तुता सपूजिता देवीगिरी ह्रीमाचले शुभे ॥६॥

### राजोवाच

कथितावसुरावादी कथं तौ बलिना वरौ । केन सस्थापितौ चेह स्त्रीवध्यत्व कुतो गतौ ॥७॥  
तपसा वरदानेन कस्य जातौ महाबलौ । कथं च निहतौ सर्वं कथयस्व सविस्तरम् ॥८॥

### व्यास उवाच

शृणु राजन्कथा दिव्या सर्वपापप्रणाशिनीम् । देव्याश्चरितसयुक्ता सर्वार्थफलदा शुभाम ॥९॥  
पुरा शुभनिशुभौ द्वावसुरौ भूमिमडले । पातालतश्च सप्राप्तौ भ्रातरी शुभदर्शनौ ॥१०॥  
तौ प्राप्तयौवनौ चैव चैरतुस्तप उत्तमम् । अज्ञोदक परित्यज्य पुष्करे लोकपावने ॥११॥  
वर्षाणामयुतं यावद्योगविद्यापरायणौ । एकत्रैवासनं कृत्वा तेषां परमं तप ॥१२॥  
तयोस्तुष्टोऽभवद ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः । तत्रागतश्च भगवानारुह्य वरटापतिम् ॥१३॥  
तावुभौ च जगत्स्रष्टा दृष्ट्वा ध्यानपरी स्थितौ । उत्तिष्ठत महाभागौ तुष्टोऽहं तपसा किल ॥१४॥

### व्यास उवाच

वाञ्छितं वा वरं कामं ददामि ब्रुवतामिह । कामदोऽहं समायातो दष्ट्वा वा तपसो बलम् ॥१५॥  
इति श्रुत्वा वचस्तस्य प्रबुद्धौ तौ समाहितौ । प्रदक्षिणक्रिया कृत्वा प्रणामं चक्रदुस्तदा ॥१६॥  
दडवत्प्रणिपातं च कृत्वा तौ दुर्बलाकृती । ऊचतुर्मधुरा वाचं दीनौ गद्गदया गिरा ॥१७॥  
देवदेव दयासिन्धो भक्तानामभयप्रदः । अमरत्वं च नो ब्रह्मन्देहि तुष्टोऽसि चेद्विभो ॥१८॥  
मरणादपरं किञ्चिद्भूय नास्ति धरातले । तस्माद्भूयाच्च सन्नस्तौ युष्माकं शरणं गतौ ॥१९॥  
त्राहि त्वं देवदेवेश जगत्कर्तृ क्षमानिधे । परिस्फोटय विश्वात्मसद्यो मरणजं भयम् ॥२०॥

### ब्रह्मोवाच

किमिदं प्रार्थनीयं वो विपरीतं तु सर्वथा । अदेयं सर्वथा सर्वं सर्वैर्मयो भुवननये ॥२१॥  
जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च । मर्यादा विहिता लोके पूर्वं विश्वकृता किल ॥२२॥  
मर्तव्यं सर्वथा सर्वं प्राणिभिर्नात्र सशयं । अन्यं प्राययत कामं ददामि यच्च वाञ्छितम् ॥२३॥

### व्यास उवाच

तदाकर्ण्य वचस्तस्य सुविमृश्य च दानवौ । ऊचतु प्रणिपत्याथ ब्रह्माणं पुरतः स्थितम् ॥२४॥  
पुण्ड्रैरमराद्यैश्च मानवैर्मृगपशुभिः । श्रवण्यत्य कृपासिन्धो देहि नो वाञ्छितं वरम् ॥२५॥  
नारी बलवती काऽस्ति या नो नाशं करिष्यति । न विभोव स्त्रियं कामं त्रैलोक्ये सचराचर ॥२६॥  
अथघ्न्यौ भ्रातरी स्यातां नरेभ्यः पकजोद्भव । भयं न स्त्रीजनेभ्यश्च स्वभावादबला हि सा ॥२७॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा तयोर्वाक्यं प्रददौ वाञ्छितं वरम् । ब्रह्मा प्रसन्नमनसा जगामाय स्वमालयम् ॥२८॥  
 गतेऽप्य भवने तस्मिन्दानवौ स्वगृहं गतौ । भृगुं पुरोहितं कृत्वा चक्रतु पूजभं तदा ॥२९॥  
 शुभे दिने सुनक्षत्रे जातरूपमयं शुभम् । कृत्वा सिंहासनं दिव्यं राज्यार्थं प्रददौ मुनि ॥३०॥  
 शुभाय ज्येष्ठभूताय ददौ राज्यासनं शुभम् । सेवनार्थं तदैवाशु सम्प्राप्ता दानवोत्तमा ॥३१॥  
 चण्डमुण्डौ महावीरौ भ्रातरौ बलदक्षिणौ । सम्प्राप्तौ सैयसयुक्तौ रथवाजिगजान्वितौ ॥३२॥  
 घूम्रलोचननामा च तद्रूपश्चण्डविक्रमः । शुभं च भूपतिं श्रुत्वा तदाऽगाढलसयुत ॥३३॥  
 रक्तबीजस्तथा शूरो वरदानबलाधिकः । अक्षौहिणीम्या सयुक्तस्तत्रैवागत्य मगत ॥३४॥  
 तस्यैकं कारणं राजन्सग्रामे युध्यत सदा । देहाद्रुधिरसम्पातस्तस्य शस्त्राहतस्य च ॥३५॥  
 जायते च यदा भूमावुत्पद्यन्ते ह्यनेकशः । तादृशां पुरुषा क्रूरा बहवः शस्त्रपाणय ॥३६॥  
 सम्भवन्ति तदाकारास्तद्रूपास्तत्पराक्रमाः । युद्धं पुनस्ते कुर्वन्ति पुरुषा रक्तसम्भवा ॥३७॥  
 अतः सोऽपि महावीर्यं सग्रामेऽतीव दुजयः । अवध्यं सर्वभूतानां रक्तबीजो महासुर ॥३८॥  
 अन्ये च बहवः शूराश्चतुरङ्गसमन्विताः । शुभं च नृपतिं मत्वा बभूवुस्तस्य सेवका ॥३९॥  
 असख्याता तदा जाता सेना गुमनिशुभयोः । पृथिव्या सकलं राज्यं गृहीतं बलवत्तया ॥४०॥  
 सेनायोगं तदा कृत्वा निशुभं परवीरहः । जगाम तरसा स्वर्गं शचीपतिजयाय च ॥४१॥  
 चकारामौ महायुद्धं लाकपालं समततः । वृत्रहा वज्रपातनं ताडयामास वक्षसि ॥४२॥  
 स वज्राभिहतो भूमौ पपात दानवानुजः । भग्नं बलं तदा तस्य निगुप्तस्य महात्मनः ॥४३॥  
 भ्रातरं मूर्च्छितं श्रुत्वा गुभं परबलार्दनः । तत्रागत्य सुरान्सर्वास्ताडयामास सायकं ॥४४॥  
 कृतं युद्धं महत्तेन गुभनाखिलष्टवर्मणा । निजितास्तु सुरा सर्वे सेंद्रा पालाश्च मर्वशः ॥४५॥  
 ऐन्द्रं पदं तदा तेन गृहीतं बलवत्तया । कल्पपादपद्मयुक्तं कामधेनुसमन्वितम् ॥४६॥  
 श्रैलोक्यं यन्मागाश्च हृतास्तन महात्मना । नन्दनं च वनं प्राप्य मुदितोऽभूमहासुर ॥४७॥  
 सुधायाश्च पानेन सुखमाप महासुरः । कुवरं च निजित्य तस्य राज्यं चकार ह ॥४८॥  
 अधिकारं तथा भानो दक्षिणश्च चकार ह । यमं चैव विजित्य जग्राह तत्पदं तथा ॥४९॥  
 वरुणस्य तथा राज्यं चकार वह्निवर्मं च । वायां वायं निगुप्तश्च चकार स्वबलान्वित ॥५०॥  
 ततो देवा विनिर्युता हृतराज्या हतधियः । सत्यज्यं नन्दनं मर्षं निर्यपुगिरिगह्वर ॥५१॥  
 हृताधिनारास्त सर्वे बभ्रुमविव्रजं वनः । निरालंबा निराधारा निम्नजम्बा निरायुधा ॥५२॥  
 विचेहरमरा सर्वे पर्वनानां गुहामु च । उद्यानपु च शून्यपु नदीनां गह्वरपु च ॥५३॥  
 न प्रापुस्ते सुगं क्वापि स्थानभ्रष्टा विचेतसः । लोकपालं महाराजं देवापीनं सुगं किल ॥५४॥

बलवतो महाभागा बहुशा धनसयुता । काले दु ख तथा दैन्यमाप्नुवन्ति नराधिप ॥५५॥  
 चित्रमेतन्महाराज कालस्यैव विचेष्टितम् । य करोति नर तावद्राजान भिक्षुव तत ॥५६॥  
 दातार याचक चैव बलवन्त तथाऽबलम् । पडित विकल काम शूर चातीव कातरम् ॥५७॥  
 मखाना च शत कृत्वा प्राप्यद्रासनमत्तमम् । पुनर्दु ख पर प्राप्त कालस्य गतिरीदृशो ॥५८॥  
 काल करोति घमिष्ठ पुरुष ज्ञानसयुतम् । तमेवातीव पापिष्ठ ज्ञानरेशविर्वाजितम् ॥५९॥  
 न विस्मयोऽत्र कर्तव्य सर्वथा कालचेष्टित । ब्रह्मविष्णुहरादीनामपीदृक्कष्टचष्टितम् ॥६०॥  
 विष्णुर्जननमाप्नोति सूकरादिषु योनिषु । हर कपाली सञ्जात कालेनैव बलीयसा ॥६१॥  
 इति श्रीदवाभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे भगवतामाहात्म्य एकावशोऽध्याय ॥२१॥

### अथ द्वाविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

पराजिता सुरा सर्वे राज्य शुभ शशास ह । एव वपसहस्र तु जगाम नृपसत्तम ॥१॥  
 भ्रष्टराज्यास्ततो देवाश्चित्तामाषु सुदुस्तराम । गुरु दु खानुरास्ते तु पप्रच्छुरिदमादृता ॥२॥  
 किं कर्तव्य गुरो ब्रूहि सब्रह्मस्त्व महामुनि । उपायोऽस्ति महाभाग दु खस्यापि निवृत्तये ॥३॥  
 उपचारपग नून वदमत्रा सहस्रश । वाञ्छितायकरा नून सूरं सलक्षिता किल ॥४॥  
 इष्टयो विविधा प्रोक्ता सबकामफलप्रदा । ता कुरुष्व मुन नून त्व जानासि च तत्क्रिया ॥५॥  
 विधि शत्रुविनाशाय ययोद्दिष्ट सदागम । त कुरुष्वद्य विधिवद्यथा नो दु खसक्षय ॥६॥  
 भवदागिरसाद्यैव तथा त्व कर्तुमहसि । दानवाना विनाशाय अभिचार ययामति ॥७॥

बृहस्पतिरुवाच

सर्वे मत्राश्च वदोक्ता देवाधीनफलाश्च त । न स्वतत्रा सुराधीश तयैकातफलप्रदा ॥८॥  
 मत्राणा देवता यूय ते तु दु खैकभाजनम् । जाता स्म कालयोगन किं करोमि प्रसाधनम् ॥९॥  
 इन्द्राग्निवरुणादीना यजन यज्ञवर्मसु । त यूय विपद प्राप्ता करिष्यति किमिष्टम् ॥१०॥  
 अवश्यभाविभावाना प्रतीकारो न विद्यत । उपायस्त्वथ कर्तव्य इति शिष्टानुशासनम् ॥११॥  
 दैव हि बलवत्केचित्प्रवदन्ति मनोपिण । उपायवादिनो दैव प्रवदन्ति निरयकम् ॥१२॥  
 दैव चैवाप्युपायश्च द्वाववाभिमतो नृणाम् । केवल दैवमाश्रित्य न स्यातव्य कदाचन ॥१३॥  
 उपाय सर्वथा कार्यो विचार्य स्वधिया पुन । तस्माद्ब्रवीमि व सर्वासविचार्य पुन पुन ॥१४॥  
 पुरा भगवतो तुष्टा जघान महिषासुरम् । युष्माभिस्तु स्तुता देवो वरदान ददावय ॥१५॥  
 आपद नाशयिष्यामि सस्मृता वा सदव हि । यदा यदा वो देवशा आपदो देवसम्भवा ॥१६॥

प्रभवति तदा काम स्मर्तव्याऽह सुरै सदा । स्मृताऽह नाशयिष्यामि युष्माक परमापद ॥१७॥  
 तस्माद्विभाचले गत्वा पर्वत सुमनोहरं । आराधन चडिकाया कुरुष्व प्रेमपूर्वकम् ॥१८॥  
 मायाबीजविधानज्ञास्तत्पुरश्चरणे रता । जानाम्यह योगबलात्प्रसता सा भविष्यति ॥१९॥  
 दु खस्यातोऽद्य युष्माक दृश्यत नात्र सद्यः । तस्मिञ्छंले सदा देवी तिष्ठतीति मया श्रुतम् ॥२०॥  
 स्तुता सम्पूजिता सद्यो वाञ्छितार्थान्प्रदास्यति । निश्चय परम कृत्वा गच्छध्व वै हिमालयम् ॥२१॥  
 सुरा सर्वाणि कार्याणि सा व काम विधास्यति ।

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा देवास्ते प्रययुर्गिरिम् ॥२२॥

हिमालय महाराज देवीध्यानपरायणा । मायाबीज हृदा नित्य जपन्त सर्व एव हि ॥२३॥  
 नमश्चक्रुर्महामाया भक्तानामभयप्रदाम् । तुष्टवु स्तोत्रमन्त्रैश्च भक्त्या परमया युता ॥२४॥

नमो देवि विश्वेश्वरि प्राणनाथे सदानन्दरूपे सुरानन्ददे ते ।  
 नमो दानवान्तप्रदे मानवानामनेकार्थदे भक्तिगम्यस्वरूपे ॥२५॥  
 न ते नामरूपा न ते रूपमोदृक्त्वा कोऽपि वेदादिदेवादित्से ।  
 त्वमेवासि सर्वेषु शक्तिस्वरूपा प्रजासृष्टिसंहारकाले सदैव ॥२६॥  
 स्मृतिस्त्व धृतिस्त्व त्वमेवासि बुद्धिर्जरा पुष्टितुष्टी धृति कातिशाती ।  
 सुविद्या मुल्क्ष्मीर्गति कीर्तिमेध त्वमेवासि विश्वस्य बीज पुराणम् ॥२७॥  
 यदा यै स्वरूपे करापीह कार्यं सुराणा च तेभ्यो नमामोऽद्य शाल्यै ।  
 क्षमा योगनिद्रा दया त्व विवधा स्थिता सर्वभूतेषु शस्तै स्वरूपे ॥२८॥  
 कृन् कार्यमादौ त्वया यत्सुराणा हृतोऽसौ महारिमदाघो ह्यारि ।  
 दया ते सदा सर्वदेवेषु देवि प्रसिद्धा पुराणेषु वदेयु गीता ॥२९॥  
 विमत्रास्ति चित्र यदम्बा सुत स्व मुदा पालयेत्पोषयेत्सम्यगेव ।  
 यतस्त्व जनित्री सुराणा सहाया कुरुष्वैकचित्तेन कार्यं समग्रम् ॥३०॥  
 न वा ते गुणानामियत्ता स्वरूप वय देवि जानीमहे विश्ववन्द्ये ।  
 कृपापात्रमित्यव मत्वा तयाऽस्मान्भयम्य सदा पाहि पातु समर्थे ॥३१॥  
 विना वाणपातैर्विना मुष्टिपातैर्विना मूलखड्गैर्विना शक्तिदण्डे ।  
 रिपून्हन्तुमेवासि शन्या विनोदात्तयापीह लोकोपकाराय लीला ॥३२॥  
 इद शाश्वत नैव जानन्ति मूढा न कार्ये विना कारण सम्भवेदा ।  
 वय तर्क्यामोऽनुमान प्रमाणं त्वमेवायि कर्ताऽस्य विश्वस्य चेति ॥३३॥

बज्र सृष्टिकर्ता मुकुन्दोऽविताऽय हरो नाशकृदा पुराणे प्रसिद्ध ।  
 न किं त्वत्प्रसूतास्त्रयस्ते युगादौ त्वमेवासि सर्वस्य तेनैव माता ॥३४॥  
 त्रिभिस्त्व पुराराधिता देवि दत्ता त्वया शक्तिरुप्रा च तेभ्य समग्रा ।  
 त्वया सयुतास्ते प्रकुर्वन्ति काम जगत्पालनोत्पत्तिसंहारमेव ॥३५॥  
 ते किं न मदमतयो यतयो विमूढास्त्वा ये न विश्वजननी समुपाश्रयति ।  
 विद्या परा सकलकामफलप्रदा ता मुक्तिप्रदा विबुधवृद्धसुवदित्ताग्निम् ॥३६॥  
 ये वैष्णवा पाशुपताश्च सौरा दभास्त एव प्रतिभाति नूनम् ।  
 ध्यायन्ति न त्वा कमला च लज्जा वाति स्थिति कीर्तिमयापि पुष्टिम् ॥३७॥  
 हरिहरादिभिरप्यथ सेविता त्वमिह देववरैरसुरैस्तथा ।  
 भुवि भजति न येऽल्पधियो नरा जननि ते विधिना खलु वचिता ॥३८॥  
 जलधिजापदपकजरजन जतुरसेन करोति हरि स्वयम् ।  
 त्रिनयनोऽपि घराघरजाग्निपकजपरानिपेवणतत्पर ॥३९॥  
 किमपरस्य नरस्य कथानवैस्तव पदान्जयुग न भजति के ।  
 विगतरागगृहाश्च दया क्षमा कृतधियो मुनयोऽपि भजति ते ॥४०॥  
 देवि त्वदाग्निभजने न जना रता ये ससारकूपपतिता पतिता किलामी ।  
 ते कुष्ठगुल्मशिरआधियुता भवति दारिद्र्यदैन्यसहिता रहिता सुखीर्ष ॥४१॥  
 ये काष्ठभारवहने यवसावहारे कार्ये भवन्ति निपुणा धनदारहीना ।  
 जानामीमहेऽल्पमतिभिर्भयदग्निसेवा पर्वे भवे जननि तर्न कृता न दाऽपि ॥४२॥

### व्यास उवाच

एव स्तुता सुरै सर्वैरम्बिका करणान्विता । प्रादर्वभूध तरसा ऋषीवदनसयुता ॥४३॥  
 दिव्यावरधरा देवो दिव्यभूषणभूषिता । दिव्यमाल्यसमायुक्ता दिव्यचदनचर्चिता ॥४४॥  
 जगमोहनलावण्या सर्वलक्षणलक्षिता । अद्वितीयस्वरूपा सा देवाना दर्शन गता ॥४५॥  
 जाह्नव्या स्नातुषामा सा निर्गता गिरिगह्वरात् । दिव्यरूपधरा दवी विश्वमोहनमोहिनी ॥४६॥  
 देवानस्तुतिपरानाह मेषगभीरया गिरा । प्रेमपूर्वं म्मित कृत्वा षोडशामजुवादिनी ॥४७॥

### देव्युवाच

भो भो सुरधरा वाऽय भवद्भि स्तूयते भूनाम् । विमर्षं कृत य नार्थं चिताविष्टा कृत पुन ॥४८॥

### व्यास उवाच

तद्भ्रत्वा भाषित तस्या मोहिता रूपसपदा । प्रेमपूर्वं हृदुत्साहास्तामपु सुरलक्षणा ॥४९॥

देवा ऊचुः

देवि स्तुमस्त्वा विश्वेति प्रणताःस्म कृपार्णवे । पाहिनः सर्वदुःखेम्यः संविग्नान्दैत्यतापितान् ॥५०॥  
पुरा त्वया महादेवि निहत्यासुरकटकम् । महिषं नो वरो दत्तः स्मर्तव्याऽहं सदापदि ॥५१॥  
स्मरणाद्दैत्यजा पीडा नाशयिष्याम्यसंशयम् । तेन त्वं संस्मृता देवि नूनमस्माभिरित्यपि ॥५२॥  
अद्य शुभनिशुम्भो द्वावसुरौ घोरदर्शनौ । उत्पन्नौ विघ्नकर्तारवहन्यौ पुष्टयः किल ॥५३॥  
रक्तबीजश्च बलवाश्रंडमुंडौ तथाऽसुरौ । एतैरन्यैश्च देवाना हृतं राज्य महाबलैः ॥५४॥  
गतिरन्या न चास्माकं त्वमेवासि महाबले । कुरु कार्यं सुराणा वै दुःखिताना सुमध्यमे ॥५५॥  
देवास्त्वदंघ्रिमजने निरता सदैव ते दानवैरतिबलैर्विपदं सुनीताः ।  
ता देवि दुःखरहिता कुरु भक्तियुक्ता मातस्त्वमेव शरणं भव दुःखितानाम् ॥५६॥  
सकलभुवनरक्षा देवि कार्या त्वयाऽद्य स्वकृतमिति विदित्वा विश्वमेतद्युगादौ ।  
जननि जगति पीडा दानवा दर्पयुक्ताः स्वबलमदसमेतास्ते प्रकुर्वन्ति मातः ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

एवं स्तुता तदा देवो दैवतैः शत्रुतापितैः । स्वशरीरात्परं रूपं प्रादुर्भूतं चकार ह ॥१॥  
पार्वत्यास्तु शरीराट् निसृता चाविका तदा । कौशिकीति समस्तेषु ततो लोकेषु पठघते ॥२॥  
नि मृताया तु तस्या सा पार्वती तनुव्यत्ययात् । कृष्णरूपाऽप सञ्जाता कालिका सा प्रकीर्तिता ॥३॥  
मपीवर्णा महाघोरा दैत्याना भयवधिनी । कालरात्रीति सा प्रोक्ता सर्वकामफलप्रदा ॥४॥  
अम्बिकायाः पर रूप विरराज मनाहरम् । सर्वभूषणसंयुक्तं लावण्यगुणसंयुतम् ॥५॥  
ततोऽम्बिका तदा देवानित्युवाच ह सस्मिता । निष्ठन्तु निर्भया यूयं हनिष्यामि रिपूनिह ॥६॥  
कार्यं वः सर्वया कार्यं विहरिष्याम्यह रणे । निःशुभादोन्वधिष्यामि युष्माकं सुखहेतवे ॥७॥  
इत्युक्त्वा सा तदा देवो सिंहाह्वदा मदोत्तरा । कालिका पार्श्वतः कृत्वा जगाम नगरे रिपोः ॥८॥  
सा गत्वोपवने तस्यावम्बिका कालिकान्विता । जगावथ कलं तत्र जगन्मोहनमोहनम् ॥९॥  
श्रुत्वा तन्मधुर गान मोहमीयु तगा मृगाः । मुदं च परमामापुरमरा गगने स्थिताः ॥१०॥  
तस्मिन्नवसरे तत्र दानवौ शुम्भमेवकौ । चढमुण्डामिषो घोरो रममाणो यदृच्छया ॥११॥  
भागतो दद्शाते तु तौ तदा दिव्यरूपिणौ । अविका गानसंयुक्ताकालिका पुरतः स्थिताम् १२॥  
दृष्ट्वा ता दिव्यरूपा च दानवौ विस्मयान्वितौ । जगन्तुस्तरसा पार्श्वं शुम्भस्य नृपसत्तम ॥१३॥

तो गत्वा त समासीन दैत्यानामधिप गृहे । ऊचतुर्मधुरा वाणी प्रणम्य शिरसा नृपम् ॥१४॥  
 राजन्हिमालयात्काम कामिनी काममोहिनी । सप्राप्ता सिंहमारूढा सर्वलक्षणसयुता ॥१५॥  
 नेदृशी देवलोकैःस्ति न गधर्वपुरे तथा । न दृष्टा न श्रुता ववापि पृथिव्या प्रमदोत्तमा ॥१६॥  
 गान च तादृश राजन्करोति जनरञ्जनम् । मृगास्तिष्ठति तत्पार्श्वे मधुरस्वरमोहिता ॥१७॥  
 ज्ञायता कस्य पुत्रीय किमर्थमिह चागता । गृह्यता राजशङ्कल तव योग्याऽस्ति कामिनी ॥१८॥  
 ज्ञात्वा नय गृहे भार्या कुरु कल्याणलोचनाम् । निश्चित नास्ति समारे नारी त्वेवविधा । कल ॥१९॥  
 देवाना सर्वरत्नानि गृहीतानि त्वया नृप । कस्मान्नेमा वरारोहा प्रगृह्णासि नृपोत्तम ॥२०॥  
 हृद्रस्यैरावत श्रीमान्पारिजाततल्लस्तया । गृहीतोऽथ सप्तमुखस्त्वया नृप बलात्किल ॥२१॥  
 विमान वैधस दिव्य मरालध्वजसयुतम् । त्वयाऽऽत्त रत्नभूत तद्वलेन नृप चाद्भुतम् ॥२२॥  
 कुवेरस्य निधि पद्मस्त्वया राजन्समाहृत । छत्र जलपते शुभ्र गृहीत तत्त्वया बलात् ॥२३॥  
 पाशश्चापि निगुम्भेन भ्रात्रा तव नृपोत्तम । गृहीतोऽस्ति हृत्काम वरुणस्य जितस्य च ॥२४॥  
 अम्लानपक्वा तुम्य माला जलनिधिर्ददौ । भयात्तव महाराज रत्नानि विविधानि च ॥२५॥  
 मृत्यो दक्षिण्यमस्यापि दड परमदारुण । त्वया जित्वा हृत काम किमन्यद्वर्षते नृप ॥२६॥  
 कामधेनुर्गृहीताऽथ वर्तते सागरोद्भवा । मेनकाद्या वशे राजस्तव तिष्ठति चाप्सरा ॥२७॥  
 एव सर्वाणि रत्नानि त्वयाऽऽत्तानि बलादपि । कस्मान्न गृह्यत वा तारलमेपा वराङ्गना ॥२८॥  
 सर्वाणि ते गृहस्थानि रत्नानि विशदायथ । अनया सभविष्यन्ति रत्नभूतानि भूपते ॥२९॥  
 त्रिषु लोकेषु दैत्येद्र नेदृशी वर्तते प्रिया । तस्मात्तामानया तु त्व कुरु भार्या मनोहराम् ॥३०॥

### व्यास उवाच

इति श्रुत्वा सयोर्वाक्य मधुर मपुराशरम् । प्रसन्नवदन प्राह सुप्रीव सन्निधौ स्थितम् ॥३१॥  
 गच्छ सुधीव द्रुतत्व कुरु कार्यं विषक्षण । वक्तव्यं च तथा तत्र यथाऽभ्येति वृशोदरी ॥३२॥  
 उपायो द्वौ प्रयोक्तव्यौ वांतासु सुविचक्षण । सामदाने इति प्राहुः शृगाररसक्रीषिदा ॥३३॥  
 भेद प्रयुज्यमानेऽपि रसामासस्तु जायते । निग्रहे रसमङ्ग स्यात्तस्मात्तो दूषितौ बुधे ॥३४॥  
 सामदानमुर्गैर्वाक्यैः शरणैर्नर्मयुतैस्तथा । वा न याति वशे द्रुत कामितो वामपीडिता ॥३५॥

### व्यास उवाच

सुधीयस्तु वष श्रुत्वा शुम्भोक्तं सुप्रिय पटु । जगाम तरगा तत्र यथास्ते जगदम्बिका ॥३६॥  
 षोऽभ्यस्तमुमुसौ वांतां सिंहस्योपरि सस्थिताम् । प्रणम्य मधुरं वाक्यमुवाच जगदम्बिकाम् ॥३७॥

### द्रुत उवाच

वरोऽत्र त्रिदशारति शुम्भ सर्वाङ्गमुन्दर । शंलोक्यापिपति नृर सर्वत्रिशात्रते नृप ॥३८॥



नेताऽह प्रेषित काम त्वत्सकाश महात्मना । त्वद्रूपधवणासक्तचित्तेनातिविद्रुयता ॥३९॥  
 वचन तस्य तन्वङ्गि शृणु प्रेमपुर सरम् । प्रणियत्य यथा प्राह दैत्यानामधिपस्त्वधि ॥४०॥  
 देवा मया जिता सर्वे त्रैलोक्याधिपतिस्त्वहम् । यज्ञभागानह कान्ते गृह्णामीह स्थित सदा ॥४१॥  
 हृतसारा कृता नून श्रौर्मया रत्नवजिता । यानि रत्नानि देवाना तानि चाहृतवानहम् ॥४२॥  
 भोक्ताऽह सर्वरत्नाना त्रिषु लोकेषु भामिनि । वशानुगा सुरा सर्वे मम दैत्याश्च मानवा ॥४३॥  
 त्वद्गुणं कर्णमागत्य प्रविश्य हृदयातरम । त्वदधीन कृत काम किकरोऽस्मि करोमि किम् ४४  
 त्वमाज्ञापय रम्भोह तत्करोमि वशानुग । दासोऽह तव चार्वांगि रक्ष मा कामवाणत ॥४५॥  
 मज मा त्व मरालाक्षि तवाधोन स्मरत्कुलम् । त्रैलोक्यस्वामिनी भूत्वा भुक्ष्व भोगाननुत्तमान् ४६॥  
 तव चाज्ञाकर कान्ते भवामि मरणावधि । अवध्योऽस्मि वरारोहे सदैवासुरमानुषं ॥४७॥  
 सदा सौभाग्यसयुक्ता भविष्यसि वरानने । यत्र ते रमते चित्त तत्र क्रीडस्व सुदरि ॥४८॥  
 इति तस्य वचश्चित्ते विमृश्य मदमयरे । वक्तव्य यद्भवेत्प्रेम्णा तद्ब्रूहि मधुर वच ॥४९॥  
 शुभमाय चचलापाणि तद्ब्रवीम्यहमासु वै ।

### व्यास उवाच

तद्दूतवचन श्रुत्वा स्मित कृत्वा सुपेशलम् ॥५०॥  
 त प्राह मधुरा वाच देवी देवार्थसाधिका ।

### श्रीदेव्युवाच

जानाम्यहं निगुभ च शुम्भ चातिबल नृपम् ॥५१॥

जैतार सर्वदेवाना हतार चैव विद्विषाम । राशि सर्वगुणाना च भोक्तार सर्वसपदाम् ॥५२॥  
 दातार चातिगूर व सुदर मन्मथाहृतिम् । द्वात्रिंशल्लक्षणैर्युक्तमवध्य सुरमानुषै ॥५३॥  
 ज्ञात्वा समागताऽस्म्यत्र द्रष्टुकामा महासुरम । रत्न वनकमायाति स्वशोभाधिकवृद्धये ॥५४॥  
 तत्राह स्वर्पति दष्ट दूरादेवागताऽस्मि वै । दृष्टा मया सुरा सर्वे मानवा भुवि मानदा ॥५५॥  
 गन्धर्वा राक्षसाश्चान्ये ये चातिप्रियदशना । सर्वे शुभमयाद्भोक्ता वेपमाना विचेतस ॥५६॥  
 श्रुत्वा शुभगुणानत्र प्राप्ताऽस्म्यद्य दिक्षया । गच्छ दूत महाभाग ब्रूहि शुभ महाबलम् ॥५७॥  
 निर्जने ऋक्षण्या वाचा वचन वचनामम । त्वा ज्ञात्वा बलिना श्रेष्ठसुन्दरणा च सुदरम् ॥५८॥  
 दातार गुणिन दूरं सर्वविद्याविशारदम् । जैतार सर्वदेवाना दक्ष चोप्र कुलोत्तरम् ॥५९॥  
 भोक्तार सर्वरत्नाना स्वाधीन स्वबलोनतम् । पतिवामाऽस्म्यह सत्य तव योग्या नराधिप ॥६०॥  
 स्वेच्छया नगरे तेऽत्र सभाधाता महामते । ममास्ति कारण किञ्चिद्विवाहे राक्षसोत्तम ॥६१॥  
 बालभावाद्भवत किञ्चित्कृत राजन्मया पुर । क्रोडत्या च वयस्याभि सर्वैकाते यद्दृच्छया ॥६२॥

स्वदेहबलदपेण सखीनां पुरतो रहः । मत्समानबलः शूरो रणे मा जेष्यति स्फुटम् ॥६३॥  
 तं वरिष्याम्यहं कामं ज्ञात्वा तस्य बलाबलम् । जहसुर्वचनं श्रुत्वा सख्यो विस्मितमानसाः ॥६४॥  
 किमेतया कृतं क्रूरं व्रतमद्भुतमाशु वै । तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र ज्ञात्वा मे हीदृशंबलम् ॥६५॥  
 जित्वा मां स्वबलेनाद्य बाधितं कुरु चात्मनः । त्वं वा तवानुजो भ्राता समेत्य समरागणे ॥

जित्वा मां समरेणान् विवाहं कुरु सुन्दर ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

## अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

### व्यास उवाच

देव्यास्तद्वचनं श्रुत्वा स द्रुतः प्राह विस्मितः । किं ब्रूये रुचिरापांगि स्त्रीस्वभावादि साहस्रात् ॥१॥  
 इंद्राद्या निर्जिता येन देवा दैत्यास्तथाऽपरे । तं कथं समरे देवि जेतुमिच्छसि भामिनि ॥२॥  
 शैलोक्ये तादृशो नास्ति यः शुभं समरे जयेत् । का त्वं कमलपत्राक्षि तस्याग्रे युधि साप्रतम् ॥३॥  
 अविचार्य न वक्तव्यं वचनं क्वापि सुन्दरि । बलं स्वपरयोर्ज्ञात्वा वक्तव्यं समयोचितम् ॥४॥  
 शैलोक्याधिपतिः शुम्भस्तव न्येण मोहितः । त्वां च प्रार्थयते राजा कुरु तस्येप्सितं प्रिये ॥५॥  
 त्यक्त्वा भूर्लस्वभावं त्वं संमान्य वचनं मम । भज शुभं निशुभं वा हितमेतद् ब्रवीमि ते ॥६॥  
 शृङ्गारः सर्वथा सर्वे प्राणिभिः परया मुदा । सेवनीयो बुद्धिमद्भिर्नवानामुत्तमो रसः ॥७॥  
 नागमिष्यसि चेदाले संद्रुद्धः पृथिवीपतिः । अन्यानाज्ञाकरान्प्रेष्य बलान्प्रेष्यति साप्रतम् ॥८॥  
 शेषोष्वाष्टप्य ते नूनं दानवा बलदर्पिता । त्या नयिष्यन्ति यामोह तरसा शुम्भसन्निधौ ॥९॥  
 स्वलज्जां रस तन्वंगि साहसं सर्वथा त्यज । मानिता गच्छ तत्पार्श्वे मानपात्रं यतोऽसि वै ॥१०॥  
 क्व युद्धं निरिर्तव्यं। क्व सुखं रतिसङ्गजम् । सारासारं परिच्छेद्य कुरु मे वचनं पटु ॥११॥

भज शुम्भं निशुम्भं वा लब्धाऽसि परमं शुभम् ।

### देव्युवाच

सत्यं द्रुत महाभाग प्रवक्तुं निपुणो हसि ॥१२॥

निशुम्भशुभौ जानामि बलवताविति ध्रुवम् । प्रतिज्ञा मे कृता बाल्यादयन्या सा कथं भवेत् ॥१३॥  
 तस्माद्ब्रूहि निशुभं च शुभं वा बलवत्तरम् । विना युद्धं न मे भर्ता भविता कोऽपि सौष्टवात् ॥१४॥  
 जित्वा मां तरसा यामं करं ग्लान्तु साप्रतम् । युद्धेच्छया समायातां विद्धि मामत्रलां नृप ॥१५॥  
 युद्धं देहि समर्थोऽसि योरपमं समाचर । विभ्रेपिमम दूलाप्लेत्पातालं गच्छमाचिरम् ॥१६॥  
 निदिशं च परां त्यक्त्वा जीवितेच्छा यदस्ति ते । इति द्रुत वदानु त्वं गत्या स्वपतिमादरात् ॥१७॥

विचार्य यथा युक्तं करिष्यति महाबल । ससारे दूतधर्मोऽयं यत्सत्यं भाषणं किल ॥१८॥  
शत्रौ पत्यौ च धर्मज्ञं तथा त्वं कुरु मा चिरम् ।

व्यास उवाच

अथ तद्वचनं श्रुत्वा नीतिमद्वलसयुतम् ॥१९॥  
हेतुयुक्तं प्रगल्भं च विस्मितं प्रययौ तदा । गत्वा दैत्यपतिं दूतो विचार्य च पुनः पुनः ॥२०॥  
प्रणम्य पादयोः प्रह्वं प्रत्युवाच नृप च तम । राजनीतिमयं वाक्यं मृदुपूर्वं प्रियं वचः ॥२१॥

दूत उवाच

सत्यं प्रियं च वक्तव्यं तेन चितापरो ह्यहम् । सत्यं प्रियं च राजेंद्रं वचनं दुर्लभं किल ॥२२॥  
अप्रियं वदतां कामं राजा कुप्यति सर्वथा । साक्षात्कुतः समायाता कस्य वा किं वलाऽप्यला २३॥  
न ज्ञानगोचरं किञ्चित्कं ब्रवीमि विचेष्टितम् । युद्धकामा मया दृष्टा गविता कटुभाषिणी ॥२४॥  
तथा यत्कथितं सम्भवत्तच्छृणुष्व महामते । मया बाल्यात्प्रतिज्ञाय कृता पूर्वं विनोदतः ॥२५॥  
सखीनां पुरतः कामं विवाहं प्रति सर्वथा । यो मा युद्धे जयेदद्धा दपं च विद्युनोति मे ॥२६॥  
तं वरिष्याम्यहं कामं पतिं समबलं किल । न मे प्रतिज्ञा मिथ्या सा कर्तव्या नृपसत्तम ॥२७॥  
तस्माद्युद्धस्य धर्मज्ञं जित्वा मा स्ववशं कुरु । तथेति व्याहृतं वाक्यं श्रुत्वाऽहं समुपागतः ॥२८॥  
यथेच्छसि महाराजं तथा कुरु तव प्रियम् । सा युद्धार्थं कृतमतिं सायुधा सिंहगामिनी ॥२९॥  
निश्चला वर्तते भूप यद्योग्यं तद्विधीयताम् ।

व्यास उवाच

इत्यावर्ष्यं वचस्तस्य सुग्रीवस्य नराधिप ॥३०॥  
पप्रच्छ भ्रातरं शूरं समीपस्थं महाबलम् ।

शुम्भ उवाच

भ्रातः किमत्र वर्तव्यं ब्रूहि सत्यं महामते ॥३१॥  
नार्यैका योद्धुक्कामाऽस्ति ममाह्वयति साप्रतम् । अहं गच्छामि सग्रामे त्वं वा गच्छ बगन्वित ॥३२॥  
यद्रोचते निशुभाद्यं तत्कर्तव्यं मया किल ।

निशुम्भ उवाच

न मया न त्वया वीरं गतव्यं रणमूधनि ॥३३॥  
प्रेषयस्व महाराजं त्वरितं धूम्रलोचनम् । स गत्वा तारणे जित्वा गृहीत्वा चारुलोचनाम् ३४॥  
आगमिष्यति शुभोऽत्र विवाहं सविधीयताम् ।

## व्यास उवाच

तन्निशम्य वचस्तस्य शुभो भ्रातुः कनीयसः ॥३५॥  
कोपात्संप्रेषयामास पार्श्वस्थं धूम्रलोचनम् ।

## शुम्भ उवाच

धूम्रलोचन गच्छासु सैन्येन महताऽऽवृतः ॥३६॥

गृहीत्वाऽऽनय ता मुग्धा स्ववीर्यमदमोहिताम् । देवो वा दानवो वाऽपि मनुष्यो वा महाबलः ॥३७॥  
तत्पाणिग्राहता प्राप्नो हंतव्यस्तरसा त्वया । तत्पाश्वर्ध्वतिनी कालो हत्वा सगृह्य ता पुनः ॥३८॥  
शीघ्रमत्र समागच्छ कृत्वा कार्यमनुत्तमम् । रक्षणीया त्वया साध्वी मुंचंती मृदुमार्गणान् ३९॥  
यत्नेन महता वीर मृदुदेहा कृशोदरो । तत्सहायाश्च हंतव्या ये रणे शस्त्रपाणयः ॥४०॥  
सर्वया सा न हंतव्या रक्षणीया प्रयत्नतः ।

## व्यास उवाच

इत्यादिष्टस्तदा राज्ञा तरसा धूम्रलोचनः ॥४१॥

प्रणम्य शुभं सैन्येन वृतः शीघ्रं ययौ रणे । असाधूना सहस्राणा पृथ्वा तीपा वृत्स्तया ॥४२॥  
स ददर्श ततो देवी रम्योपवनसंस्थिताम् । दृष्ट्वा ता मृगशावाक्षी विनयेन समन्वितः ॥४३॥  
उवाच वचनं द्रव्यं हेतुमद्रसभूपितम् । शृणु देवि महाभागे शुभस्त्वद्विरहातुरः ॥४४॥  
दूतं प्रेषितवान्याश्वे तव नीतिविशारदः । रसभंगभयोद्विग्नः सामपूर्वं त्वमि स्वपम् ॥४५॥  
नेताऽऽगत्य वचः प्रोक्तं विपरीतं वरानने । वचसा तेन मे भर्ता चिताविष्टमना नृपः ॥४६॥  
वभूव रसमार्गज्ञे शुभः कामविमोहितः । दूतेन तेन न ज्ञात हेतुगर्भं वचस्तव ॥४७॥  
यो मा जमति संग्रामे यदुक्तं कटिनं वचः । न ज्ञातस्तेन संग्रामो द्विविधः खलु मानिनि ॥४८॥  
रतिजोऽथोत्साहजश्च पात्रभेदे विवक्षितः । रतिजस्त्वमि धामोऽशत्रोरुत्साहजः स्मृतः ॥४९॥  
मुखदः प्रथमः कान्ते दुःखदश्चारिजः स्मृतः । जानाम्यहं वरारोहे भवत्या मानसं किल ॥५०॥  
रतिसंग्रामभावस्ते हृदये परिवर्तते । इति तज्जं विदित्वा मा त्वत्सकाशं नराधिपः ५१॥  
प्रेषयामास शुभोऽथ वलेन महताऽऽवृतम् । चतुराऽसि महाभागे शृणु मे वचनं मृदु ॥५२॥  
भज शुभं त्रिलोकेनं देवदर्पनिवर्हणम् । पट्टराज्ञी प्रिया भूत्वा भूक्ष्य भोगाननुत्तमान् ॥५३॥  
जेप्यति त्वा महाबाहुः शुम्भ कामवलार्थवित् । विचित्रान्द्रुह हावांस्त्वं सोऽपि भावान्करिष्यति ५४॥  
भविष्यति बालिवेयं तत्र वै नमंसादिणी । एवं संगरयोगेन पतिर्मे परमार्थवित् ॥५५॥  
जित्वा त्वां शुभशय्याया परिध्यातां करिष्यति । रक्तदेहां नसापातं दन्तैश्च संक्षिप्तापराम् ॥५६॥  
स्वेदकित्वा प्रभ्रान्नां त्वां संविपास्यति भूपतिः । भविता मानसः कामो रतिसंग्रामजः ५७॥

दर्शनाद्गश एवास्ते शुभ सर्वात्मना प्रिये । वचन कुरु मे पथ्य हितकृच्चापि पेशलम् ॥५८॥  
जय शुभ गणाध्यक्ष माननोयातिमानिनी । मदभाग्याश्च ते नून ह्यस्त्रयुद्धप्रियाश्च ये ॥५९॥  
न तदह्रांसि कान्ते त्व सदा सुरतवल्लभे । अशोक कुरु राजान पादघातविकासितम् ॥  
बकुल सीधुमेकेन तथा कुरवक कुरु ॥६०॥

इति श्राद्धेवीभागवते महापुराणे दवामाहात्म्ये चतुर्विंशोऽध्याय ॥ २४ ॥

### अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

#### न्यास उवाच

इत्युक्त्वा विररामासौ वचन धूम्रलोचन । प्रत्युवाच तदा काली प्रहस्य ललित वच ॥१॥  
विद्रूपकोऽसि जात्म त्व शैलूप इव भापसे । वृथा मनोरथाश्चित्त करोषि मधुर वदन् ॥२॥  
यलवान्वलसयुक्त प्रेपितोऽसि दुरात्मना । कुरु युद्ध वृथा वाद मुच मूढमतऽधुना ॥३॥  
हत्वा शुभ निशुभ च त्वदन्यान्वा वलाधिकान । देवी क्रुद्धा शराघातर्त्रंजिष्पति निजालयम् ॥४॥  
क्वासौभदमति शुभ वव वा विश्वविमोहिनी । अयुक्त खलु ससार विवाहविधिरेतयो ॥५॥  
सिंहो किं त्वतिकामार्ता जवुक कुरुते पतिम् । करिणी गर्दभ वापि गवय सुरभि किमु ॥६॥  
गच्छ शुभ निशुभ च वद सत्य वचो मम । कुरु युद्ध न चेद्याहि पाताल तरसाऽधुना ॥७॥

#### न्यास उवाच

कालिकाया वच श्रुत्वा स दैत्यो धूम्रलोचन । तामुवाच महाभाग क्रोधसरत्नलोचन ॥८॥  
दुर्दशो त्वा निहत्याजो सिंह च मदगवितम् । गृहोत्थेना गमिष्यामि राजान प्रत्यह किल ॥९॥  
रसभगभयात्कालि विभेमि त्विह साप्रतम् । नोचेत्वा निशित्वांगिर्हंम्यद्य कल्हप्रिय ॥१०॥

#### कालिकोवाच

किं विकल्पसि मदात्मन्नाय धर्मो धनुष्मताम् । स्वगत्या मुच विशिखागतासि यमसमदि ॥११॥

#### न्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन दैत्य सगृह्य कार्मक दृढम् । कालिका ता शरासारैर्ववर्पातिशिलाशितं ॥१२॥  
देवास्तु प्रेषकास्तत्र विमानवरमस्थिता । सा स्तुवतो जयेत्पुबुर्देवी शार्ङ्गपुरोगमा ॥१३॥  
तयो परस्पर युद्ध प्रवृत्त चानिदारुणम् । प्राणसङ्गदशान्ति मुसलादिभिरुत्कटम् ॥१४॥  
कालिका बाणपार्तस्तु हत्वा पूर्वं खरानय । धमञ्ज तद्रथ व्यूढ जहास च मुहुर्मुहु ॥१५॥  
स चाय रथमारूढ कोपेन प्रज्वलन्निव । बाणवृष्टि चकारोप्रा कालिकोपरि भारत ॥१६॥  
साऽपि चिच्छेद तरसा तस्य बाणानसगतान् । मुमोचान्यानुषवेगान्दानवोपरि कालिका ॥१७॥

तैर्वाणिनिहतास्तस्य पार्ष्णिग्राहा सहस्रश । बभज च रथ वेगात्सूत हत्वा खरानपि ॥१८॥  
 चिच्छेद तद्धनु सद्यो वाणैररगसन्निभै । मुद चक्रेसुराणा सा शखनाद तथाऽकरोत् ॥१९॥  
 विरथ परिधं गृह्य सर्वलोहमय दृढम् । आजगाम रथोपस्य कुपितो धूम्रलोचन ॥२०॥  
 वाचा निर्भर्त्सयन्काली कराल कालसन्निभ । अर्हं व त्वा हनिष्यामि कुरूपे पिंगलोचने ॥२१॥  
 इत्युक्त्वा सहसाऽऽगत्य परिध क्षिपते यदा । हुङ्कारेणैव त भस्म चकार तरसाविका ॥२२॥  
 दृष्ट्वा भस्मीकृत दैत्य सीनिका भयविह्वला । चक्रु पलायन सद्यो हा तातेत्यब्रुवन्पथि ॥२३॥  
 देवास्त निहत दृष्ट्वा दानव धूम्रलोचनम् । मुमुक्षु पुष्पवृष्टि ते मुदिता गगने स्थिता ॥२४॥  
 रणभूमिस्तदा राजन्दाहणा समपद्यत । निहर्तृर्दानवैरशं खरैश्च वारणंस्तथा ॥२५॥  
 गृध्रा वावा वटा श्येना वरफाजवुकास्तथा । ननृतुश्चक्रुश्चु प्रेतान्पतितान् रणभूमिषु ॥२६॥  
 शविका तद्रणस्थान त्यक्त्वा दूरस्थलातरे । गत्वा चकार चाप्युग्र शखनाद भयप्रदम् ॥२७॥  
 त श्रुत्वा दरशद तु शुभ सद्यनि सस्थित । दृष्ट्वाऽथ दानवान्भग्नानागतान्हरिरोक्षितान् ॥२८॥  
 छिन्नपादवराधाश्च भचकारोपितानपि । भग्नपृष्ठकटिग्रोवान्क्रदमानाननेकश ॥२९॥  
 वीक्ष्य गुभो निशुभश्च क्व गतो धूम्रलोचन । कथ भग्ना समायाता नानीता किं वरानना ॥३०॥  
 सैय कुत्र गत मदा कथयतु ययोचितम् । कस्याय शखनादोऽथ श्रूयते भयवर्धन ॥३१॥

### गणा ऊचुः

बल च पातित सर्वं निहतो धूम्रलोचन । कृत कालिकया कर्म रणभूमावमानुपम् ॥३२॥  
 शखनादाविधायास्तु गगन व्याप्य राजते । हर्षद मुरसधाना दानवाना च शोकवृत् ॥३३॥  
 यदा निपातिता सर्वे तेन केसरिणा विभो । रथा भग्ना ह्याश्रैव बाणपार्तविनाशिता ॥३४॥  
 गगनस्या मुगश्चक्रु पुष्पवृष्टि मुदाविता । दृष्ट्वा भग्न बल मवं पातित धूम्रलोचनम् ॥३५॥  
 निश्चयस्तु वृत्तोऽस्माभिर्जयो नैव भवेदिति । विचार ब्रुह राजेन्द्र मन्निभिर्मन्त्रवित्तमै ॥३६॥  
 विस्मयोऽय महाराज यदेवा जगदम्बिका । भवद्भिः मह युद्धाय सस्थिता सैन्यवर्जिता ॥३७॥  
 निर्भयैकाकिनो बाला सिंहासुदा मदोत्कटा । चित्रमेतमहाराज भासतेऽद्भुतमजसा ॥३८॥  
 मधिर्या विग्रहो वाऽथ स्थान निर्यागमेव च । मन्त्रयित्वा महाराज ब्रुह कार्यं यथास्व ॥३९॥  
 तत्प्रतिघो बल नास्ति तथापि शत्रुतापन । पार्ष्णिग्राहा सुरा सर्वे भविष्यति किलापदि ॥४०॥  
 समये तत्समीपस्यौ शातो च हरिदाशरो । लोकपाला समीपेऽप्य वर्तन्ते गगने स्थिता ॥४१॥  
 रथोणाश्च गधर्वा बिभ्रता मानुपास्तथा । तत्सहायाश्च गतव्या समये सुरतापन ॥४२॥  
 अस्माव मतिमानेन शापते सर्वपेदशम् । अविधाया महायासा तत्कार्याणा न वाचन ॥४३॥  
 एषा नाशयितु शक्य जगत्सर्वं पशुचरम् । का कथा दानवानां तु सर्वेषामिति निश्चय ॥४४॥

इति ज्ञात्वा महाभाग यथा रुचि तथा कुरु । हित सत्य मित वाक्य वक्तव्यमनुयायिभि ॥४५॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तेपा शुम्भ परवलार्दन । कनीयास समानीय पप्रच्छ . रहसि स्थित ॥४६॥

भ्रात कालिकयाऽर्ध्व निहतो घूम्रलोचन । बल चशातित सर्वं गणा भग्ना समागता ॥४७॥

अंविक्ता शखनाद वै करोति मदगविता । ज्ञानिना चैव दुर्ज्ञेया गति कालस्य सर्वथा ॥४८॥

तूष्ण वज्रायते नून वज्र चैव तूष्णायते । बलवान् बलहीन स्याद्द्वैवस्य गतिरोदृशी ॥४९॥

पृच्छामि त्वा महाभाग किं कर्तव्यमत परम् । अभोग्या चाविका नून कारणादन चागता ॥५०॥

युक्त पलायन वीर युद्ध वा वद सत्वरम् । लघु ज्येष्ठ विजानामि त्वामहं कार्यसकटे ॥५१॥

निशुम्भ उवाच

न वा पलायन युक्त न दुर्गग्रहण तथा । युद्धमेव पर श्रेय सर्वयैवानयाऽनघ ॥५२॥

ससैन्योऽहं गमिष्यामि रणे तु प्रवराश्रित । हत्वा तामागमिष्यामि तरता त्वबलामिमाम् ॥५३॥

अथवा बलवद्द्वैवान्मथा चेद्भूविष्यति । मृत मयि त्वया कार्यं विमृश्य च पुन पुन ॥५४॥

इति तस्य वच श्रुत्वा शुम्भ प्रोवाच चानुजम । तिष्ठ त्व चङ्मुडौ द्वौ गच्छेता बलसयुतौ ॥५५॥

शयकग्रहणायान न युक्त गजमोचनम् । चङ्मुण्डो महावीरो ता हतु सर्वथा क्षमौ ॥५६॥

इत्युक्त्वा भ्रातर शुभ समाप्य च महाबलौ । उवाच वचन राजा चङ्मुडौ पुर स्थितौ ॥५७॥

गच्छत चङ्मुडौ द्वौ स्वसंयपरिवारितौ । हतु तामबला शीघ्र निर्लज्जा मदगविताम् ॥५८॥

गृहीत्वाऽपि निहत्याजौ कालिका पिंगलोचनाम् । आगम्यता महाभागो हृत्वा कार्यं महत्तरम् ॥५९॥

सा नायाति गृहीताऽपि गविता चाविका यदि । तदा वार्ष्णेर्मातीर्णहैन्तव्याऽऽहवमडिता ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे पञ्चमस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्याय ॥ २५ ॥

अथ पङ्क्तिशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्याजसौ तदा वीरो चङ्मुण्डौ महाबलौ । जग्मतुस्तरसैवाजौ सैन्येन महताऽन्वितौ ॥१॥

दृष्ट्वा तत्र स्थिता दवी देवाना हितकारिणौम् । ऊचतुस्तौ महावीर्यौ तदा सामाश्रित वच ॥२॥

बाले त्व किं न जानासि शुम्भ मुरवलार्दनम् । निशुम्भ च महावीर्यं तुरापाड्विजयोद्धतम् ॥३॥

त्वमेकासि वरारोहे कालिका सिंहासयुता । जेतुमिच्छसि दुर्बद्धे शुम्भं सर्वबलान्वितम् ॥४॥

मतिद कोऽपि ते नास्ति नारो वाऽपि नरोऽपि वा । देवास्त्वा प्रेरयत्येव विनाशाय तवैव ते ॥५॥

विमृश्य कुरु सन्वगि कार्यं स्वपरयोर्बलम् । अष्टादशभुजत्वात्त्व गवं च कुरुये मृषा ॥६॥

किं भुजैर्बहुभिर्व्यर्थैरायुधै किं श्रमप्रदं । शुम्भस्याग्ने सुराणा वै जतु समरशालिन ॥७॥  
 ऐरावतकरच्छेत्तुर्दन्तिदारणकारिण । जयित सुरसधाना कार्यं कुरु मनोगतम् ॥८॥  
 वृथा गर्वायसे कान्ते कुरु मे वचन प्रियम् । हिन तव विशालाक्षि सुखद दु खनाशनम् ॥९॥  
 दु खदानि च कार्याणि त्याज्यानि दूरतो बुधं । सुखदानि च सेव्यानि शास्त्रनत्त्वविशारदं ॥१०॥  
 चतुरासि पिकालापे पश्य शुम्भबल महत् । प्रत्यक्ष सुरसधाना मर्दनेन महोदयम् ॥११॥  
 प्रत्यक्ष च परित्यज्य वृथैवानुमिति किल । सदेहसहिते कार्ये न विपश्चित्प्रवर्तते ॥१२॥  
 शत्रु सुराणा परम् शुम्भ समरदुर्जय । तस्मात्त्वा प्रेरयत्यत्र देवा दैत्येशपीडिता ॥१३॥  
 तस्मात्तद्वचनं स्निग्धैर्वचिताऽसि शुचिस्मिते । दु खाय तव देवाना शिक्षा स्वार्थस्य साधिका ॥१४॥  
 कार्यमित्र परिक्षिप्य धर्ममित्र समाश्रयत । देवा स्वार्थपरा काम त्वामह सत्यमब्रवम् ॥१५॥  
 भज शुम्भ सुरेशान जेतार भुवनश्वरम् । चतुर सुन्दर शूर कामशाल्विशाखरदम् ॥१६॥  
 ऐश्वर्यं सर्वलोकाना प्राप्स्यसे शुम्भशासनात् । निश्चय परम् कृत्वा भर्तार भज शोभनम् ॥१७॥

### व्यास उवाच ७

इति तस्य वच श्रुत्वा चडस्य जगदम्बिका । मेघगम्भीरनिनद जगर्ज पुनुरब्रवीत् ॥१८॥  
 गच्छ जाल्म मृपा किं त्व भापसे वचक वच । त्यक्त्वा हरिहरादीश्च शुम्भ कस्माद्भुजे पतिम् ॥१९॥  
 न मे कश्चित्पति कार्यो न कार्यं पतिना सह । स्वामिनी सर्वभूतानामहमेव निशामय ॥२०॥  
 शुम्भा मे बह्वो दृष्टा निशुम्भाश्च सहस्रश । धातिताश्च मया पूर्वं शतशो दैत्यदानवा ॥२१॥  
 ममाग्ने देववृदानि विनष्टानि युगे युगे । नाश यास्यति दैत्याना यूनानि पुनरद्य वै ॥२२॥  
 काल एवागतोऽस्त्यत्र दैत्यसंहारकारक । वृथा त्व कुरुषे यत्न रक्षणायात्मसतते ॥२३॥  
 कुरु युद्ध वीरधर्मरक्षायै त्व महामते । मरण भावि दुस्त्याज्य यशो रक्ष्य महारमभि ॥२४॥  
 किं ते कार्यं निगुम्भेन शुम्भेन च दुरात्मना । वीरधर्मं पर प्राप्य गच्छ स्वर्गं सुरालयम् ॥२५॥  
 शुम्भो निगुम्भश्चैवान्य य चात्र तव वाधवा । सर्वे तवानुगा पश्चादागमिष्यति सांप्रतम् ॥२६॥  
 क्रमस्य सवदैत्याना परिध्याम्यद्य सहायम् । विपाद त्यज मदात्मकुरु युद्ध विशापते ॥२७॥  
 त्वामह निहृष्यामि भ्रातरं तव सांप्रतम् । तत शुम्भ निगुम्भ च रक्तबीज मदोत्वटम् ॥२८॥  
 क्षयाश्च दानवान्कर्वाह्न्त्वाऽहं समरागणे । गमिष्यामि ययास्यान तिष्ठ वा गच्छ वा द्रुतम् ॥२९॥  
 गृहाणास्त्रं द्रुत दुष्ट कुरु युद्ध मयाऽधुना । किं जल्पसि मृपा भावय सर्वया कातरप्रियम् ॥३०॥

### व्यास उवाच

सत्यप प्रेरितो दैत्यो बृहमुष्टो ब्रूयान्वितो । ज्याशब्द तरया धोरं शत्रुर्बलदपितो ॥३१॥  
 शानि दक्षस्वन शजे पूर्यन्ती दिशो द्यौः । मिहोऽपि बुधिनस्तावप्रादं गमकरोऽस्ती ॥३२॥



तेन नादेन शक्राद्या जहर्पुरमरास्तदा । मुनयो यक्षगधर्वा सिद्धा साध्याश्च कित्ररा ॥३३॥  
 युद्ध परस्पर तत्र जात कातरभोतिदम् । चडिकाचण्डयोस्तोत्र बाणखड्गगदादिभि ॥३४॥  
 चण्डमुक्ताञ्छरान्देवी चिच्छेद निशितं शरं । मुमोच पुनरुघ्रात्तराचाश्चडिका पत्रगानिव ॥३५॥  
 गगन छादित तत्र सग्रामे विशिखैस्तदा । शलभैरिव मेघान्ते कर्पकाणा भयप्रदं ॥३६॥  
 मुण्डोऽपि सैनिकै सार्धं पपात तरसा रणे । मुमोच बाणवृष्टिं वै क्रुद्ध परमदारुण ॥३७॥  
 बाणजाल महद्दृष्ट्वा क्रुद्धा तत्राविका भृशम् । कोपेन वदन तस्या बभूव घनसन्निभम् ॥३८॥  
 कदलीपुष्पनेत्र च भ्रुकुटीकुटिल तदा । निष्क्रान्ता च तदा काली ललाटफलकाद् द्रुतम् ॥  
 व्याघ्रचर्मावरा क्रूरा गजचर्मोत्तरीयका । मुडमालाधरा धोरा शुष्कवापीसमोदरा ॥४०॥  
 खड्गपाशधराऽस्तीव भीषणा भयदायिनी । खट्वागधारिणी रौद्रा कालरात्रिरिवापरा ॥४१॥  
 विस्तोर्णवदना जिह्वा चालयती मुहुर्मुहु । विस्तारजघना वेगाज्जघानासुरसैनिकान् ॥४२॥  
 करे कृत्वा महावीरास्तरसा सा ह्यपान्विता । मुखे चिक्षेप दैतेयान्पिपेप दशनं शनं ॥४३॥  
 गजान्घटावितान्दृष्टे गृहीत्वा निदधे मुखे । सारोहान्भक्षयित्वाजौ साट्टहास चकार ह ॥४४॥  
 तथैव तुरगानुष्ट्रास्तथा सारथिभि सह । निक्षिप्य वक्त्रे दशनैश्चर्वयतिभैरवम् ॥४५॥  
 ह्यमान बल प्रेक्ष्य चडमुण्डो महासुरो । छादयामासतुद्देवी बाणासारंरनतरं । ४६॥  
 चडश्चण्डकरच्छाय चक्र चक्रधरासुधम् । चिक्षेप तरसा देवी ननाद च मुहुर्मुहु ॥४७॥  
 नदत वीभ्य त काली रथाग च रविप्रभम् । बाणेनैकेन चिच्छेद सुप्रभ तत्सुदर्शनम् ॥४८॥  
 त जघान शरैस्तीक्ष्णैश्चण्ड चडी शिलाशितं । मूर्च्छितोऽसौ पपातोर्व्या देवीबाणादितो भृशम् ४९॥  
 पतित भ्रातर वीक्ष्य मुण्डो दु ख्वादितस्तदा । चकार शरवृष्टि च कालिकोपरि कोपत ॥५०॥  
 चडिका मुण्डनिर्मुक्ता शरवृष्टि सुदारुणाम् । ईपिकास्त्रैर्बलान्मुक्तैश्चकार तिलश क्षणात् ॥५१॥  
 अर्धचन्द्रेण बाणेन ताडयामास त पुन । पतितोऽसौ महावीर्यो मेदिन्या मदवर्जित ॥५२॥  
 हाहाकारो महानासीद्दानवाना बले तदा । जहर्पुरमरा सर्वे गगनस्या गतव्यया ॥५३॥  
 विहाय मूर्छां चडस्तु सगृह्य महती गदाम् । तरसा ताडयामास कालिका दक्षिणे भुजे ॥५४॥  
 वचयित्वा गदाघात त ववध महासुरम् । तरसा बाणपाशेन मन्त्रमुक्तेन कालिका ॥५५॥  
 उत्थितस्तु तदा मुडो बद्ध दृष्टानुज बलात् । आजगाम सुसन्नद्ध शक्तिं कृत्वा करे दृढम् ॥५६॥  
 आगच्छत तदा कालो दानव वास्य सत्वरम् । ववध तरसा त तु द्वितीय भ्रातर भृशम् ॥५७॥  
 गृहीत्वा तौ महावीर्यौ चडमुडो दशाविव । कुर्वन्ती विपूल हासमाजगामाविका प्रति ॥५८॥  
 आगत्य तामघोवाच गृहाणेमो पन् प्रिये । रणयज्ञार्थमानीतो दानवो रणदुर्जयौ ॥५९॥  
 तावानीतो तदा वीक्ष्य चडिका तौ वृकाविव । अविका कालिका प्राह माधुरीसमुदं वच ॥६०॥

वध मा कुरु मा मुच चतुरासि रणप्रिये । देवाना कार्यसंसिद्धि कर्तव्या तरसा त्वया ॥६१॥

व्यास उवाच

इति तस्या वच श्रुत्वा कालिका प्राह ता पुन । युद्धयज्ञेऽतिविख्याते खड्गे यूपे प्रतिष्ठिते ॥६२॥

बालम्भ च करिष्यामि यथा हिंसा न जायते । इत्युक्त्वा सा तदा देवी खड्गेन शिरसी तयो ॥

चकर्त तरसा काली पपौ च रुंधिर मुदा । एव दैत्यौ हतौ दृष्ट्वा मुदितोवाच चाविका ॥६४॥

कृत वामं सुराणा ते ददाम्यद्य वर शुभम् । चडमुडौ हतौ यस्मात्तस्मात्ते नाम कालिके ॥

चामुडति सुविख्यात भविष्यति धरातले ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे चडमुडवधे षड्विंशोऽध्याय ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

हतौ तौ दानवौ दृष्ट्वा हृतशेषाश्च सैनिका । पलायन तत कृत्वा जग्मु सर्वे नृप प्रति ॥ १ ॥

निभ्रागा विशिष्ये केचित्त्वेचिच्छिन्नकरास्तथा । रुधिरसावदेहाश्च रुदतोऽभिययु परे ॥ २ ॥

गत्वा दैत्यपतिं सर्वे चक्रुर्वृंदाख मुहु । रक्ष रक्ष महाराज भक्षयन्मद्य काठिका ॥ ३ ॥

तया हतौ महावीरौ चडमुडौ सुरार्दनौ । भक्षिता सैनिका सर्वे वय भग्ना भयातुरा ॥ ४ ॥

भीतिद च रणस्थान कृत कालिकया प्रभो । पातितर्गजवीरास्वीदसेरकपदातिभि ॥ ५ ॥

शोणितौभवहा कुल्या कृता मासतिवर्दमा । वेशसंबलिनी भग्नरथचक्रविराजिता ॥ ६ ॥

छिन्नवाह्यादिमत्स्याडपा शीर्षतुधीजलान्विता । भयदा कातराणा वं सुराणा मोदवधिनी ॥ ७ ॥

कुलं रक्ष महाराज पातालं गच्छ सत्वरम । बुद्धादवी क्षय सद्य करिष्यति न सशय ॥ ८ ॥

सिंहोऽपि भक्षयत्याजो दानवाद्नुजेश्वर । तथैव कालिका देवो हति घाणंरनेनथा ॥ ९ ॥

तस्मात्त्वमपि राजेंद्र मरणाय मृषा मतिम । परापि महितो भ्रान्ना घुम्भेन घुषिताशय ॥ १० ॥

किं करिष्यति नार्येषा पूरा कुर्यान्नाशिनो । यस्या ह्तामंहराज हतुमिच्छसि वांघवा ॥ ११ ॥

दैवाधीनो महाराज लावे जयपुराजधी । अल्पाययि मद्दद्दु रा बुद्धिमात्र प्रहल्यय ॥ १२ ॥

पित्र पदम विषे कर्म मदधीन जगत् प्रभो । निहता रागाया सर्वे श्विवा पदरंघमाजया ॥ १३ ॥

जैत्रा त्व शोरपालां संययुक्तो हि सांस्तम् । एषा प्रार्थयो यात्रा युद्धायत मुगधम ॥ १४ ॥

पूरा त्वया तस्मात्तं पुनरे दवतायन । वरदानाय सप्राप्तो वत्सा शैरविनामह ॥ १५ ॥

पापोन्मग्न्य महाराज वर वरय मुदत । तदा त्वयाऽमरत्य च प्रापिन वत्सा तिल ॥ १६ ॥

देवर्षयमनुष्येभ्यो न भवमरण मम । सर्पविप्ररदगेभ्य पुल्लिङ्गवाचकादपि ॥ १७ ॥

तस्मात्वा हतुकामेया प्राप्ता योषिद्वरा प्रभो । मुद्घ मा कुरु राजेन्द्र विचार्यैव धियाऽधुना ॥१८॥  
 देवी ह्येषा महामाया प्रकृति परमा मता । कल्पातकाले राजेन्द्र सर्वसंहारकारिणी ॥१९॥  
 उत्पादयित्री लोकाना देवानामीश्वरी शुभा । त्रिगुणा तामसी देवी सर्वशक्तिसमन्विता ॥२०॥  
 अजय्या चाक्षया नित्या सर्वज्ञा च सदोदिता । वेदमाता च गायत्री सध्या सर्वसुरालया ॥२१॥  
 निर्गुणा सगुणा सिद्धा सर्वसिद्धिप्रदाऽव्यया । आनन्दाऽऽनन्ददा गौरी देवानामभयप्रदा ॥२२॥  
 एव ज्ञात्वा महाराज वैरभाव त्यजानया । शरण व्रज राजेन्द्र देवी त्वा पालयिष्यति ॥२३॥  
 आज्ञाकरो भवैतस्या सजीवय निज कुलम् । हृतशेषाश्च ये दैत्यास्ते भवतु चिरायुष ॥२४॥

व्यास उवाच

इति तेषा वच श्रुत्वा शुम्भ सुरबलादन । उवाच वचन तथ्य वीरवर्यं गुणावितम् ॥२५॥

शुम्भ उवाच

मान कुर्वतु भो मदा यूय भग्ना रणाजिरात । शीघ्र गच्छत पाताल जीविताशा बलीयसी ॥२६॥  
 दैवाधीन जगत्सर्वं का चिन्ताऽग्र जय मम । दवास्तथैव ब्रह्माद्या दैवाधीना वय यथा ॥२७॥  
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रोऽय यमोऽग्निर्वरुणस्तथा । सूर्यश्चन्द्रस्तथा शक्र सर्वे दैववशा किल ॥२८॥  
 का चिन्ता तर्हि मे मदा यद्भावि तद्भुविष्यति । उद्यमस्तादृशो भूयादृशी भवितव्यता ॥२९॥  
 सर्वथैव विचार्यैव न शौचति बुधा क्वचित् । स्वधर्मं न त्यजतीह ज्ञानिनो मरणाद्भूयात् ॥३०॥  
 सुखं तु ख तथैवायुर्जीवित मरणं नृणाम् । काले भवति सप्राप्ते सर्वथा दैवनिर्मितम् ॥३१॥  
 ब्रह्मा पतति काले स्वे विष्णुश्च पार्वतीपति । नाशङ्क्यत्त्यायुषोऽस्ते सर्वे दवा सवासवा ॥३२॥  
 तथाऽहमपि कालस्य वशम् सवथाऽधुना । नाश जय वा गतास्मि स्वधर्मपरिपालनात् ॥३३॥  
 आहूताऽप्यनया काम युद्धायाबल्या किल । कथं पलायनपरो जीवैव शरदा शतम् ॥३४॥  
 वारिष्याम्यद्य सप्राप्तं यद्भावि तद्भुवत्विह । जयो वा मरण वाऽपि स्वाकरामि यथा तथा ॥३५॥  
 दैव मिष्यति विद्रासो वदन्त्युद्यमवादिन । युक्तिशून्य वचस्तथा ये जानत्यभिभाषितुम् ॥३६॥  
 उद्यमेन विना काम न सिद्ध्यन्ति मनोरथाः । कातरा एव जल्पति यद्भ्राव्य तद्भुविष्यति ॥३७॥  
 अदृष्टं वदन्मूढा प्रवदन्ति न पण्डिता । प्रमाणं तस्य सत्त्वं किमदृश्यं दृश्यत कथम् ॥३८॥  
 अदृष्टं क्वापि नृप स्यादपामुखविभीषिका । श्वलम्ब्य विनैवैषां दुःखं चित्तस्य धारणा ॥३९॥  
 चतुरीसमाप सविष्टा सस्यितापाष्टकारिणी । उद्यमेन विना पिष्टं न भवत्येव सर्वथा ॥४०॥  
 उद्यमे च कृतं कार्यं सिद्धिं यात्येव सर्वथा । कदाचित्तस्य न्यूनत्वे कार्यं नैव भवेदपि ॥४१॥  
 देश कालश्च विज्ञाय स्वबलं शत्रुज बलम् । कृतं कार्यं भवत्येव बृहस्पतिवचो मया ॥४२॥

व्यास उवाच

इति निश्चित्य दैत्येन्द्रो रक्तवीज महासुरम् । प्रेषयामास सप्राप्ते संन्येन महतावृतम् ॥४३॥

शुम्भ उवाच

रक्तबीज महाबाहो गच्छ त्व समरागणे । कुरु यद्ध महाभाग यथा ते बलमाहितम् ॥४४॥

रक्तबीज उवाच

महाराज न त कार्या चिन्ता स्वल्पतरापि वा । अहमेना हनिष्यामि करिष्यामि वशे तव ॥४५॥

पश्य मे युद्धचातुर्यं क्वेय बाला सुरप्रिया । दासी तऽहं करिष्यामि जित्वमा समरे बलात् ॥४६॥

व्यास उवाच

इत्याभाष्य कुरुश्रेष्ठ रक्तबीजो महासुर । जगाम रथमारुह्य स्वसयपरिवारित ॥४७॥

हस्त्यश्वरथपादातवन्दैश्च परिवेष्टित । निर्जगाम रथारूढो देवी शैलोपरि स्थिताम् ॥४८॥

तमागत समालोक्य देवीशङ्खमवादपत । भयद सवदैत्याना देवाना मोदवर्धनम् ॥४९॥

श्रुत्वा शङ्खस्वन चोग्र रक्तबीजोऽतिवेगवान् । गत्वा समीपे चामुण्डा वभाषे वचन मृदु ॥५०॥

रक्तबीज उवाच

बाले किं मा भीषयसि मत्वा त्व कातर प्रिये । शङ्खनादन तं वद्भिर्वेत्सि किं धूम्रलोचनम् ॥५१॥

रक्तबीजोऽस्मि नाम्नाऽहं त्वत्सकाशमिहागत । युद्धेच्छा चरित्यकालापे सज्जा भव भय न मे ॥५२॥

पश्याद्य मे बल काते दृष्टा य कातरास्त्वया । नाहं पत्तिगतस्तथा कुरु युद्ध यथच्छसि ॥५३॥

वृद्धाश्च सेविता पूर्व नीतिशास्त्र श्रुत त्वया । पठित चाथविज्ञान विद्वदोष्टो कृत्वाऽथवा ॥५४॥

साहित्यतन्त्रविज्ञान चदस्ति तव सुन्दरि । शृणु म वचन पथ्य तथ्य प्रमितिबृहितम् ॥५५॥

रसाना च नवाना वै द्वावेध मुख्यता गते । शृङ्गारक शातिरसो विद्वज्जनसभासु च ॥५६॥

तयो शृङ्गार एवादौ नृपभाव प्रतिष्ठित । विष्णुर्लक्ष्म्या सहास्ते वै सावित्र्या चतुरानन ॥

शङ्खेन्द्र शैलसुतया शङ्कर सह शेरते । बल्या वृक्षो भृगो मृग्या कपोत्या च कपोतक ॥

एव सर्वे प्राणभूत सयोगरसिका भृशम् । अप्राप्तभोगविभवा ये चान्ये कातरा नरा ॥५९॥

भवन्ति यतयस्ते वै मूढा दैवेन वद्विता । अससाररसजास्ते वद्विता वद्वनापरं ॥६०॥

मधुरालापनिपुर्ण रता शातिरसे हि ते । क्व ज्ञान क्व च वैराग्य वर्तमाने मनोभवे ॥६१॥

लोभे क्रोधे च दुर्धर्षे मोहे सति विनाशके । तस्मात्त्वमपि बल्याणि कुरु वात मनोहरम् ॥६२॥

शुम्भ सुराणा जेतार निशुम्भ वा महाबलम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा रक्तबीजोऽसौ विरराम पुर स्थित ॥६३॥

श्रुत्वा जहास चामुण्डा कालिन्वा चाबिका तथा ।

## अथाष्टाविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

कृत्वा हास्य ततो देवी तमुवाच विशापते । मेवगम्भीरया वाचा युक्तियुक्तमिदं वच ॥१॥  
 पूर्वमेव मया प्रोक्तं मन्दात्मन्किं विकथ्यसे । दूतस्याग्रे यथायोग्यं वचनं हितसयुतम् ॥२॥  
 सदृशो मम रूपेण बलेन विभवेन च । त्रिलोक्या यदि कोऽपि स्यात्तं प्रति प्रवृणोम्यहम् ॥३॥  
 ब्रूहि शुम्भ निशुभं च प्रतिज्ञा मे पुरा कृता । तस्माद्युद्धयस्व जित्वा मां विवाहं विधिवत्कुरु ॥४॥  
 त्वं वै तदाज्ञया प्राप्तस्तस्य कार्यार्थसिद्धये । संग्रामं कुरु पातालं गच्छ वा पतिना सह ॥५॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं देव्या स दैत्योऽमर्षपूरितः । मुमोच तरसा वाणान्सिंहस्योपरि दारुणान् ॥६॥  
 अम्बिका ताञ्छरान्बीक्ष्य गगने पत्रगोपमान् । चिच्छेद सायकैस्तीक्ष्णैर्लघुहस्ततया क्षणात् ॥७॥  
 अन्यैर्जघान विशिखं रक्तबीजं महासुरम् । अविका चापनिमुक्तं कर्णाकृष्टं शिलाशितं ॥८॥  
 देवीवाणहतं पापो मूर्च्छामाप रथोपरि । पतिते रक्तबीजे तु हाहाकारो महानभूत् ॥९॥  
 तैनिकाश्चुक्रुशु सर्वे हता स्म इति चाबुवनः । ततो बुवारव श्रुत्वा शुम्भं परमदारुणम् ॥१०॥  
 उद्योगं सर्वसैन्यानां दैत्यानामादिदेश ह ।

शुम्भ उवाच

निर्यान्तु दानवा सर्वे काद्योजा स्ववलंब्वता ॥११॥  
 अन्येऽप्यतिबला दूरा कालकेया विशेषतः ।

व्यास उवाच

इत्याज्ञप्तं बलं सर्वं शुम्भेन च चतुर्विधम् ॥१२॥  
 निर्जगाम मदाविष्टं देवीं समरमण्डले । तमागतं समालोक्य चडिका दानवं बलम् ॥१३॥  
 घण्टानादं चकाराशु भीषणं भयदं मुहुः । ज्यास्वनं शङ्खनादं च चकार जगदंबिका ॥१४॥  
 तेन नादेन सा जाता काली विस्तारितानना । श्रुत्वा तन्निनादं घोरं सिंहो देव्याश्च वाहनम् ॥१५॥  
 जगर्जं सोऽपि बलवाञ्जनयन्भयमद्भुतम् । तन्निनादमुपश्रुत्य दानवा क्रोधमूर्छिता ॥१६॥  
 सर्वे चिक्षिपुरस्त्राणि देवीं प्रति महाबलाः । तस्मिन्नेवायते युद्धे दारुणे लोमहर्षणे ॥१७॥  
 ब्रह्मादीनां च वेदानां शक्तयश्चण्डिका ययुः । यस्य देवस्य यद्रूपं यया भूषणवाहनम् ॥१८॥  
 तादृग्रूपस्तदा देव्यं प्रययुः समराङ्गणे । ब्रह्माणीं वरटारुढां साग्नमूत्रकमण्डलुः ॥१९॥  
 आगता ब्रह्मणः शक्तिर्ब्रह्माणीति प्रतिश्रुता । वैष्णवीं गरुडारुढां शङ्खचक्रगदाधरा ॥२०॥

पद्महस्ता समायाता पीतावरविभूषिता । शाङ्करी तु वृषारूढा निगूलवरधारिणी ॥२१॥  
 अर्धचन्द्रधरा देवी तथाऽहिवलया शिवा । कौमारी शिखिसरूढा शक्तिहस्ता धरानना ॥२२॥  
 युद्धकामा समायाता कार्तिकेयस्वरूपिणी । इन्द्राणी सुष्ठुवदना सुखतगजवाहना ॥२३॥  
 षष्ठहस्ताऽतिरोपाढया सग्रामामिमुखी ययौ । वाराही सूकराकारा प्रौढप्रेतासना मता ॥२४॥  
 नारसिंही नसिंहस्य विभ्रती सदृश वपु । याम्या च महिषारूढा दण्डहस्ता भयप्रदा ॥२५॥  
 समायाताऽथ सग्रामे यमरूपा गुचिस्मिता । तथैव वारणी शक्ति कौबेरी च मदोत्कटा ॥२६॥  
 एवविधास्तथाकारा ययु स्वस्ववलंबृता । आगतास्ता समालोक्य देवी मुदमवाप च ॥२७॥  
 स्वस्या भुमुदिरे देवा दैत्याश्च भयमाययु । ताभि परिवृतस्तत्र शङ्करो लोकशङ्कर ॥२८॥  
 समागत्य च सग्रामे चण्डिकामित्युवाच ह । हेयतामसुरा शीघ्र देवाना कायसिद्धये ॥२९॥  
 निशुभ चैव शुभ च य चाय दानवा स्थिता । हवा दैत्यबल सर्वं कृत्वा च निर्भय जगत ॥३०॥  
 स्वानि स्वानि च घिष्ण्यानि समागच्छतु शक्तय । देवा यज्ञभुज सतु ब्राह्मणा यजन रता ॥३१॥  
 प्राणिन सतु सतुष्टा सर्वे स्यावरजगमा । शम यातु तयोत्पाता इतयश्च तथा पुन ॥३२॥  
 घना काले प्रवर्षतु कृपिर्बहुफला तथा ।

व्यास उवाच

एव भुवति देवो शङ्कर लोकशङ्कर ॥३३॥

चण्डिकाया शरीरात्तु निगता शक्तिरद्भुता । भोषणाऽतिप्रचडा च निवासतनिनादिनी ॥३४॥  
 घोररूपाऽथ पञ्चास्यमित्युवाच स्मितानना । दवदेव ब्रजागु त्व दैत्यानामधिप प्रति ॥३५॥  
 दूतत्व कुरु कामार ब्रूहि शुम्भ स्मराबुलम । निगुम्भ च मदोत्सिक्त वचनामम शङ्कर ॥३६॥  
 मुक्त्वा त्रिविष्टप यात यूय पाताग्मागु वै । दवा स्वर्गे सुसयातु तुरापाट स्वासन शुभम ॥३७॥  
 लभन्ता त्रिदिव स्थान याभागाश्च देवता । जीवितच्छा च युष्माव यदि स्यात्तु महत्तरा ३८॥  
 तर्हि गच्छत पाताल तरसा यत्र दानवा । अथवा बलमास्थाय युद्धेच्छा मरणाय चत ॥३९॥  
 तदाऽऽगच्छतु तृप्यतु मर्त्त्वा पिणितन व ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्या गुप्ताणिम्वरावित ॥४०॥

गत्वाऽह दैत्यराजान गुम्भ सदसि सस्थितम् ।

शिव उवाच

राज दूतो ह्यभवायास्त्रिपुरांतमगे हर ॥४१॥

त्वयावाग्निमहायज्ञो हित वतु तवाग्निम् । त्यक्त्वा म्यग तथा भूमि यय गच्छत सत्वरम् ॥

पाताल यत्र प्रह्लादो बलिश्च बलिना वः । अथवा मरणेच्छा चेतर्ह्यागिञ्जत सत्वरम् ॥४३॥  
सग्रामे वो हनिष्यामि सर्वनिवाहमाशु वै । इत्युवाच महाराज्ञो युष्मत्कल्याणहेतवे ॥४४॥

व्यास उवाच

इति दैत्यवरान्देवी वाक्यममृतसन्निभम् । हितकृच्छ्रावयित्वा स प्रत्यायातश्च शूलभूत् ॥४५॥  
ययाऽसौ प्रेरित शम्भूर्दत्त्वे दानवान्प्रति । शिवद्वीति विख्याता जाता निभुवनेऽखिले ॥४६॥  
तेऽपि श्रुत्वा वचो देव्या शङ्करोक्त तु दुष्करम् । युद्धाय निर्ययु शीघ्रं दशिता शस्त्रपाणय ॥४७॥  
तरसा रणमागत्य चण्डिका प्रति दानवा । निर्जघ्नुश्च शरैस्तीक्ष्णै कर्णाकृष्टै शिलाशितै ॥४८॥  
कालिकामूलपातैस्तान् गदाशक्तिविदारितान् । कुर्वन्ती व्यचरतत्र भक्षयती च दानवान् ॥४९॥  
वमण्डलजलाक्षेपगतप्राणान् महाबलान् । ब्रह्माणी चाकरोत्तत्र दानवान्समरागणे ॥५०॥  
माहेश्वरी वृषारूढा त्रिशूलेनातिरहसा । जघान दानवान्स्वये पातयामास भूतले ॥५१॥  
वैष्णवी चक्रपातन गदाघातेन दानवान् । गतप्राणाश्चकाराशु चोत्तमागविर्वज्रितान् ॥५२॥  
ऐन्द्रीवज्रप्रहारेण पातयामास भूतले । ऐरावतकराघातपीडितान्दैत्यपुगवान् ॥५३॥  
वाराहीतुडघातेन दष्ट्राघ्रापातनेन च । जघान क्रोधसयुक्ता शतशो दैत्यदानवान् ॥५४॥  
नारसिंही नलैस्तीव्रैर्दारितान्दैत्यपुगवान् । भक्षयती चचाराजौ ननाद च मुहुर्मुहुः ॥५५॥  
शिवद्वीती साट्टहास पातयामास भूतले । ताश्चखादाय चामुडा कालिका च त्वरान्विता ५६॥  
शिखिमस्या च कौमारी कर्णाकृष्टै शिलाशितै । निजघान रणे शनूदेवाना च हिताय वै ॥५७॥  
वारुणोपाशसबद्धान्दैत्यान्समरमस्तके । पातयामास तत्पृष्ठे मूर्छितान्गतचेतनान् ॥५८॥  
एव मातृगणेनाजावतिवीर्यपराक्रमम । मर्दित दानव सैय पलायनपर ह्यभूत् ॥५९॥  
बुवारवस्तु सुमहानभूत्तत्र बलाणवे । पुष्पवर्षि तदा देवाश्चक्रुर्देव्या गणोपरि ॥६०॥  
तच्छ्रुत्वा निगद पार जयसाद च दानवा । रक्तव्राजश्चक्रुकापाशु दष्ट्रा दैत्यान्पलायितान् ॥६१॥  
गर्जमानास्तया दानवीक्ष्य दैत्यो महारथ । रक्तबीजस्तु तजस्वा रणमम्याययौ तदा ॥६२॥  
सायुधो रथसविष्ट बुर्वज्र्याशब्दमद्भुतम् । आनगाम तदा दवी क्रोवरक्तेऽणोचन ॥६३॥  
इति ध्वाद्वाभागवत महापुराणे पञ्चमस्कन्धेऽष्टाविंशोऽध्याय ॥ २८ ॥

अथैकोनत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

वरदानमिदं तस्य दानवस्य गिद्यानितम् । अत्यभूत्ततर रागच्छुः तत्तत्रश्रवाम्यहम् ॥१॥  
सस्य दहात्कविदुर्यदा पत्नि भूतले । समुत्पन्नन्ति दैनेयास्तद्रूपास्तत्तरात्रमा ॥२॥

असंख्याता महावीर्या दानवा रक्तसंभवाः । प्रभवंत्विति रुद्रेण दत्तोऽस्त्यत्यद्भूतो वरः ॥३॥  
 स तेन वरदानेन दपितः क्रोधसंयुतः । अध्यगात्तरसा संख्ये हंतुं देवी सकालिकाम् ॥४॥  
 स दृष्ट्वा वैष्णवी शक्तिं गरडोपरि संस्थिताम् । शक्त्या जघान दैत्येन्द्रस्ता वै कमललोचनाम् ॥५॥  
 गदया वारयामास शक्तिः सा शक्तिसंयुता । अताडयच्च चक्रेण रक्तबीजं महासुरम् ॥६॥  
 रथागहतदेहात्तु बहु सुखाव शीणितम् । वज्राहतगिरेः शृंगाग्निर्झरा इव गैरिका ॥७॥  
 यत्र यत्र यदा भूमौ पतन्ति रक्तविदवः । समुत्तस्युस्तदाकाराः पुग्पाश्च सहस्रशः ॥८॥  
 ऐन्द्री तमसुरं धोरं वज्रेणाभिजघान च । रक्तबीजं क्रुधाविष्टा निःससार च शीणितम् ॥९॥  
 ततस्तत्सतजाज्जाता रक्तबीजा ह्यनेकदाः । तद्वीर्याश्च तदावाराः सायुधा युद्धदुर्मदाः ॥१०॥  
 ब्रह्मणी ब्रह्मदंष्ट्रेण कुपिता ह्यहनद्भूनाम् । माहेश्वरी त्रिदूलेन वारयामास दानवम् ॥११॥  
 नारसिंही नखाधार्तस्तं विव्याध महासुरम् । अहनत्तुडघातेन क्रुद्धा तं रादासाधमम् ॥१२॥  
 कौमारी च तथा शक्त्या वशस्येनमताडयत् । सोऽपि वृद्धः शरासारैर्विभेद निशितश्च ताः ॥१३॥  
 गदाशक्तिप्रहारस्तु मातृः सर्वाः पृथक्पृथक् । शक्तयस्तं शराधार्तैर्विष्यधुस्तत्प्रकोपिताः ॥१४॥  
 तस्य शस्त्राणि चिच्छेद चंडिका स्वशरैः शितैः । जघानान्वैश्च विशिग्मैर् देवी कुपिता भूनाम् ॥१५॥  
 तस्य देहाच्च मुग्धाव रधिरं बहुधा तु यत् । तस्मात्तत्सदृशाः शूराः प्रादुरासन्सहस्रशः ॥१६॥  
 रक्तबीजैर्जगद्वपासं रधिरौघसमुद्भवैः । सप्रादैः सायुधैः कामं कुर्वन्निर्गुणमद्भूतम् ॥१७॥  
 प्रहरंतश्च तान्दृष्ट्वा रक्तबीजाननेकशः । भयभीताः मुरास्त्रेणुविषण्णाः शोकवदिताः ॥१८॥  
 कथमद्य दायं दैत्या गमिष्यन्ति सहस्रशः । महाकाया महावीर्या दानवा रक्तगम्भवाः ॥१९॥  
 एतं च चंडिकाज्वालिन तपा बालो च मानरः । एताभिर्दानवा. सर्वे जेतव्याः कष्टमेव तत् ॥२०॥  
 निरुंभो वाऽप्य दुग्भो वा सहसा बलसंयुतः । आगमिष्यति संग्रामे ततोऽनयो महान्भवेत् ॥२१॥

व्यास उवाच



व्यास उवाच

इत्युक्ताविक्रया देवी चामुण्डा चडविक्रमा । पपौ च क्षतज सर्वं रक्तबीजशरीरजम् ॥२९॥  
 अविक्रात जधानाशु खड्गेन मुसलेन च । चखाद देहशकलाश्चामुण्डा तान्कृशोदरी ॥३०॥  
 सोऽपि क्रुद्धो यदाघातेश्चामुण्डा समघातयत् । तथापि सा पपावाशु क्षतज तमभक्षयत् ॥३१॥  
 येऽन्ये रुधिरजा क्रूरा रक्तबीजा महाबला । तेऽपि निष्पातिता सर्वे भक्षिता गतशोणिता ३२॥  
 कृत्रिमा भक्षिता सर्वे यस्तु स्वाभाविकोऽसुर । सोऽपि प्रपालितो हत्वा खड्गेनातिविक्षडित ॥३३॥  
 रक्तबीजे हते रौद्रे मे चान्ये दानवा रणे । पलायन तत कृत्वा गतास्ते भयकपिता ॥३४॥  
 हाहेति विब्रुवतस्ते शुम्भ प्रोचु सुबिह्वला । रुधिरारक्तदेहाश्च विगतास्त्रा विचेतस ॥३५॥  
 राजनविक्रया रक्तबीजोऽसौ विनिपालित । चामुण्डा तस्य देहात्तु पपौ सर्वं च शोणितम् ॥३६॥  
 ये चान्ये दानवा शूरा बाहनेनातिरहसा । मिहेन निहता सर्वे काल्या च भक्षिता परे ॥३७॥  
 वय त्वा कथितु राजन्नागता युद्धचेष्टितम् । चरित च तथा देव्या सग्रामे परमाद्भुतम् ॥३८॥  
 अजेयेय महाराज सर्वथा दैत्यदानवं । गन्धर्वासुरयक्षैश्च पन्नगोरगराक्षसै ॥३९॥  
 अन्यास्तनागता देव्य इन्द्राणीप्रमुखा भृशम् । युष्यमाना महाराज बाहनेरामुर्ध्वयुता ॥४०॥  
 ताभि सर्वं हत संन्य दानवाना वरायुधै । रक्तबीजोऽपि राजेंद्र तरसा विनिपालित ॥४१॥  
 एकाऽपि दु सहा देवी कि पुनस्ताभिरन्विता । सिहोऽपि हन्ति सग्रामे राक्षसानमितप्रभ ॥४२॥  
 अतो विचार्य सचिवैर्यद्युक्त तद्विधीयताम् । न वैरमनया युक्त सधरेव सुहृदप्रद ॥४३॥  
 आश्चर्यमेतदखिल यन्मारी हति राक्षसान् । रक्तबीजोऽपि निहत पीत तस्यापि शानितम् ४४॥  
 अन्ये निपालिता दैत्या सग्रामेऽम्बिकया नृप । चामुण्डया च मास वै भक्षित सकल रणे ॥४५॥  
 वर पातालगमन तस्या सेवाऽयवा वरा । न तु युद्ध महाराज कार्यमविक्रया सह ॥४६॥  
 न नारी प्राकृता ह्योपा देवकार्यार्थसाधिनी । मायेय प्रबला देवी क्षययतीयमृत्ययता ॥४७॥

व्यास उवाच

इति तेषा वचस्तथ्य श्रुत्वा कालविमोहित । मुमुर्षुं प्रत्युवाचेद शुम्भ प्रस्फुरिताघर ॥४८॥

शुम्भ उवाच

मूय गच्छन् पाताल शरण वा भयातुरा । हनिष्याम्यहमसंब ता च ताश्च समुद्यत ॥४९॥  
 जित्वा सर्वान्सुरानाजो कृत्वा राज्य सुपुष्कलम् । कथ नारीभयोद्विम्न पाताल प्रविशाम्यहम् ॥५०॥  
 निहत्य पार्यदान्तवान् रक्तबीजमुत्तान् रणे । प्राणश्राणाय गच्छामि हित्वा कि विपुल यग ॥५१॥  
 मरण त्वनिवायं वै प्राणिना कालकल्पितम् । तद्भय जन्मनोपात्त त्यजेत्को दुर्लेभ यस ॥५२॥  
 निशुम्भाह गमिष्यामि रयाह्वो रणाजिरे । हत्वा तामागमिष्यामि नागमिष्यामि चान्यथा ५३॥

त्व तु सेनायुतो वीर पाणिग्राहो भवस्व मे । तरसा ता शरैस्तीक्ष्णैर्नारी नय यमालये ॥५४॥

निशुम्भ उवाच

अहमद्य हनिष्यामि गत्वा दुष्टा च काञ्चिकाम । आगमिष्याम्यह शीघ्र गृहीत्वा तामथाविकाम ५५॥

मा चिन्ता कुरु राजेंद्र वराकामास्तु कारणे । क्वैपा वाला क्व म वाहुवीर्यं विश्ववशकरम् ॥५६॥

त्यक्त्वाति विपुला भ्रातर्भुक्ष्व भोगानमुत्तमान । आनयिष्याम्यह काम मानिनी मानसयुताम् ॥५७॥

मयि तिष्ठति ते राजन युक्त गमन रणे । गत्वऽहमानयिष्यामि तवार्ये वै जयत्रियम् ॥५८॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा भ्रातर ज्येष्ठ वनीयाबलगवित । रथमास्थाय विपुत्र सन्नद्ध स्ववलावृत ॥५९॥

जगाम तरसा तूर्ण सगरे वृत्तमगल । सस्तुतो वदिसूतैश्च सायुध सपरिष्कर ॥६०॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे एकत्रिंशोऽध्याय ॥२९॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

निशुम्भो निश्चय वृत्त्वा मरणाय जयाय वा । सोद्यम सक्त्वा शूरो रणे देवीमुपासमौ ॥१॥

समाजगाम शुम्भोऽपि स्वबलेन रामावृत । प्रेक्षकोऽभूद्रणे राजा सप्रामरसपण्डित ॥२॥

गगने सस्वित्ता देवास्तदाऽध्रपटलावृता । दिदृक्षवस्तु सप्राम सेन्द्रा यक्षगणास्तथा ॥३॥

निशुम्भोऽय रणे गत्वा धनुरादाय क्षात्तं कम् । चकार शरवृष्टिं स भाषयज्जगदम्बिकाम् ॥४॥

मुचत शरजालानि निशुम्भ षण्डिका रणे । वीक्ष्यादाय धनु श्रेष्ठ जहास सुस्वर मुहु ॥५॥

उवाच काञ्चिका देवी पश्य मूर्खत्वमेतयो । मरणायागतौ काञ्चि मत्समीपमिहाधुना ॥६॥

दृष्ट्वा ब्रह्मवध घोर रथतबीजात्यय तथा । जयासा कुन्तस्त्वतो मोहितो मम मायया ॥७॥

आसा ब्रह्मपती ह्येषा न जहाति नर क्वचित् । भग्न हृत वक्त्रं नष्ट गतपद्य विचतनम् ॥८॥

आसापाणिवद्धो द्वौ युद्धाय समुपागतौ । निहतव्यो मया काञ्चि रण शुम्भनिशुम्भकौ ॥९॥

आसप्रमरणायतौ संप्राप्तौ द्रवमाहितौ । पश्यतां सर्वैवान्ता हनिष्याम्यहमद्य सौ ॥१०॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा काञ्चिकां पटी कर्णावृष्टशरोत्वरं । छादयामाग तरसा निशुम्भ पुरत स्थितम् ॥११॥

दानवोऽपि शरास्तस्याक्षिच्छेद निर्गतां गतौ । तयो परस्पर युद्ध बभूवातिभयानकम् ॥१२॥

शेसटी कर्णाजालानि धुन्वान गीयगागरम् । गाह्यमामाग वक्त्रान्तरसी वारणो यथा ॥१३॥

मरुदंतप्रहारंभु दानवापुरत स्थितान् । अगाद च विगीर्णाभ्यां गजाणि मथोत्पटान् ॥

एवं विमथ्यमाने तु सैन्ये केसरिणा तदा । अन्धघावन्निसुम्भोऽथ विकृष्टवरकामुकः ॥१५॥  
 अन्येऽपि क्रुद्धा दैत्येन्द्रा देवी हन्तुमुपाययुः । सन्दष्टदन्तरसना रक्तनेत्रा ह्यानेकशः ॥१६॥  
 तत्राजगाम तरसा द्युम्भः सैन्धवसमावृतः । निपत्य बालिका कोपाद्गुहीतुं जगदम्बिताम् १७॥  
 तत्रागत्य ददर्शाजाबंशिकां च पुरःस्थिताम् । रौद्ररसयुता क्राता शृंगाररससंयुताम् ॥१८॥  
 ता वीक्ष्य विपुलापागो त्रैलोक्यवरसुन्दरीम् । सुरत्नतपना रम्या क्रोधरक्तेशणां तथा ॥१९॥  
 विवाहेच्छा परित्यज्य जयाद्या दूरतस्तथा । मरणे निश्चय कृत्वा तस्यावाहितकामुकः ॥२०॥  
 तं तथा दानवं देवी स्मितपूर्वमिदं वचः । वभाषे शृण्वता तेषा दैन्याना रणमस्तके ॥२१॥  
 गच्छध्वं पामरा यूयं पातालं वा जलार्णवम् । जीवितारा स्यरा कृत्वा त्यक्त्वा ज्जैवायुधानि च ॥  
 अपवा मच्छराघातहतप्राणा रणाजिरे । प्राप्य स्वर्गमुत्तं सर्वे ब्रौहंतु विगतज्वराः ॥२३॥  
 कातरत्यं च दूरत्वं न भवत्येव सर्वथा । ददाम्यभयदानं वै यान्तु सर्वे यथासुतम् ॥२४॥

व्यास उवाच

## अथैकत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तेषां वचः श्रुत्वां शुम्भो दैत्यपतिस्तदा । उवाच सैनिकानांशु कोपाकुलितलोचनः ॥१॥

शुम्भ उवाच

जाल्मा किं ब्रूत दुर्वाच्यं कृत्वा जीवितुमुत्सहे । निहत्य सचिवान्भ्रातृभ्रिलंज्जो विचरामि किम् ॥२॥  
 काल कर्ता शुभाना वाऽशुभाना बलवत्तरः । का चिंता मम दुर्वरि तस्मिन्नेशोऽप्यरूपके ॥३॥  
 यद्भवति तद्भवतु यत्करोति करोतु तत् । न मे चिंताऽस्ति कुत्रापि मरणाञ्जीवनात्तथा ॥४॥  
 स कालोऽप्यन्यथा कर्तुं भावितो नेशते ववचित् । न वर्पति च पर्जन्यः श्रावणे मासि सर्वदा ॥५॥  
 कदाचिन्मार्गशीर्षे वा पौषे माघेऽय फाल्गुने । अकाले वर्षतीवाशु तस्मान्मुह्यो न चास्त्ययम् ॥६॥  
 कालो निमित्तमात्रं तु दैवं हि बलवत्तरम् । दैवेन निमित्तं सर्वं नान्यथा भवतीत्यदः ॥७॥  
 दैवमेव पर मन्ये धिक्पौष्टपमनथकम् । जेता य सर्वदेवाना निशुम्भोऽप्यनया हतः ॥८॥  
 रक्षत्रौजो महाशूरः सोऽपि नाश गतो यदा । तदाहं कीर्तितुमुज्य जीविताशा करोमि किम् ॥९॥  
 प्राप्ते काले स्वयं ब्रह्मा परार्धद्वयसमिते । निघ्नं याति तरसा जगत्कर्ता स्वयं प्रभुः ॥१०॥  
 चतुर्युगसहस्रं तु ब्रह्मणो दिवसे किल । पतंति भवनात्पंच नव चेंद्रास्तथा पुनः ॥११॥  
 तथैव द्विगुणे विष्णुर्मरणायोपकल्पते । तथैव द्विगुणे काले शकरः शातिमेति च ॥१२॥  
 का चिंता मरणे मूढा निश्चले दैवनिमिते । मही महीघराणा च नाशः सूर्यशशाकयोः ॥१३॥  
 जातस्य हि ध्रुव मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च । अघ्रुवेऽस्मिच्छरीरे तु रक्षणीय यशः स्थिरम् १४॥  
 रथो मे कल्प्यता शीघ्रं गमिष्यामि रणाजिरे । जयो वा मरण वापि भवत्वद्यं दैवतः ॥१५॥  
 इत्युक्त्वा सैनिकाञ्छुम्भो रथमास्थाय सत्वरः । प्रययावदिका यत्र सस्थिता तु हिमाचले ॥१६॥  
 सैन्यं प्रचलितं तस्य संगे तत्र चतुर्विधम् । हस्त्यश्वरथपादातिसयुतं सायुधं बहु ॥१७॥  
 तत्र गत्वाऽचले शुम्भ संस्थिता जगदम्बिकाम् । श्रीलोक्यमोहिनी कातामपश्यत्सहवाहिनीम् ॥१८॥  
 सर्वाभरणभूषाढया सर्वलक्षणसंयुताम् । स्तूयमाना सुरैः सस्यैर्गन्धर्वयक्षत्रिभैः ॥१९॥  
 पुष्यैश्च पूज्यमाना च मदारपादपोद्भवैः । कुर्वाणा शशनिनद घंटानादं मनोहरम् ॥२०॥  
 दृष्ट्वा ता मोहमगमच्छुम्भः कामविमोहितः । पचवाणाह्न काम मनसा समचित्तयत् ॥२१॥  
 बहो रूपमिदं सम्पगहो चातुयमद्भुतम् । सौकृमार्यं च धैर्यं च परस्परविरोधि यत् ॥२२॥  
 सुकुमाराऽतितन्वंगी सद्यः प्रवटयौवना । चित्रमेतदसौ बाला कामभावविवजिता ॥२३॥  
 कामवांतासमा रूपे सर्वलक्षणलक्षिता । अभ्यवेयं किमेतत्तु हति सर्वात्महावलान् ॥२४॥

उपाय. कोऽत्र कर्तव्यो येन मे वशगा भवेत् । न मत्रा वा मरालाक्षीसाधने सन्निधौ मम ॥२५॥  
 सर्वमंत्रमयी ह्येषा मोहिनी मदगविता । सुन्दरीयं कथं मे स्याद्दशगा वरवर्णिनी ॥२६॥  
 पातालगमनं मेऽत्र न युक्तं समरागणात् । सामदानविभेदैश्च नैव साध्या महाबला ॥२७॥  
 किं कर्तव्यं क्व गतव्यं विपमे समुपस्थिते । मरणं नोत्तम चात्र स्त्रीकृतं तु यरोऽपहृत् ॥२८॥  
 मरणं ऋषिभिः प्रोक्तं सगरे मगलास्पदम् । यत्तत्समानबलयोर्योर्वयोर्युध्यतो. किल ॥२९॥  
 प्राप्तेयं देवरचिता नारी नरशतोत्तमा । नासायास्मत्कुलस्येह सर्वथाऽतिबलाऽबला ॥३०॥  
 वृथा किं सामवाक्यानि मया योज्यानि साप्रतम् । हननायागता ह्येषा किं नु साम्ना प्रसीदति ॥३१॥  
 न दानंश्चालितुं योग्या नानाशस्त्रविभूषिता । भेदस्तु विफलं कामं सर्वदेवशानुगा ॥३२॥  
 तस्मात्तु मरणं श्रेयो न सग्रामे पलायनम् । जयो वा मरणं वाऽद्य भवत्वेव यथाविवि ॥३३॥

### न्यास उवाच

इति सचिन्त्यमान स क्षुम्भ सत्त्वाश्रितोऽभवत् । युद्धाय सुस्थिरो भूत्वा ताम्वाच पुरं स्थिताम् ३४॥  
 देवि युध्यस्व कान्तेऽद्य वृथाऽयं ते परिश्रमः । मूर्खाऽसि किल नारीणां नायं धर्मः. कदाचन ३५॥  
 नारीणां लोचने दाणा भ्रुवावेव शरासनम् । हावभावास्तु शस्त्राणि पुमांल्लक्ष्य विचक्षण ॥३६॥  
 सद्गाहृक्षागरागोऽत्र रयश्चापि मनोरथः । मन्दप्रजल्पितं भेरीशब्दो नान्यः. कदाचन ॥३७॥  
 अन्यास्त्रधारणं स्त्रीणां विडम्बनमसंशयम् । लज्जैव भूषणं काते न च घाट्यं कदाचन ॥३८॥  
 युध्यमाना वरा नारी कर्कशैवाभिदृश्यते । स्तनौ सगोपनीयौ वा घनुषः कर्षणे कथम् ॥३९॥  
 क्व मन्दगमनं कुत्र गदामादाय धाषनम् । बुद्धिदा कालिका तेऽत्र चामुडा परनायिका ॥४०॥  
 चडिकामन्त्रमध्यस्था लालनेऽसुस्वरा शिवा । वाहनं मृगरावास्ते सर्वसत्त्वभयकरः. ॥४१॥  
 वीणानादं परित्यज्य घटानादं करोषि यत् । रूपयौवनयोः सर्वं विरोधि वरवर्णिनि ॥४२॥  
 यदि ते सगरेच्छाऽस्ति कुरुपा भव भामिनि । लम्बोष्ठो कुनखी शूरा घ्वाशवर्णा विलोचना ॥४३॥  
 लम्बपादा कुदन्ती च मार्जारनयनाकृति । ईदृश रूपमास्थाय तिष्ठ युद्धे स्थिरा भव ॥४४॥  
 कर्कश वचनं ब्रूहि ततो युद्धं करोम्यहम् । ईदृशी सुदती दृष्ट्वा न मे पाणिः. प्रसीदति ॥४५॥  
 हन्तु त्वा मृगशावाशि कामकातोपमे मूचे ।

### न्यास उवाच

इति श्रुवाणं कामार्तं वीक्ष्य तं जगदम्बिका ॥४६॥  
 स्मितपूर्वमिदं वाक्यमुवाच भरतोत्तम ।  
 वैन्युवाच  
 किं विपीदसि मन्दारमन्वामवाणविमोहितः ॥४७॥

प्रेक्षिकाऽह स्थिता मूढ कुह कालिकया मृधम् । चामुण्डया वा कुर्वेने तव योग्ये रणागणे ॥४८॥  
प्रहरस्व यथाकाम नाह त्वा योद्धुमुत्सहे । इत्युक्त्वा कालिका प्राह देवी मधुरया गिरा ॥४९॥

जह्येन कालिके क्रूरे कुरूपप्रियमाहवे ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा कालिका कालप्रेरिता कालरूपिणी ॥५०॥

गदा प्रगृह्य तरसा तस्यावाजौ कृतोद्यमा । तयो परस्पर मुद्ग बभूवातिभयानकम् ॥५१॥  
पश्यता सर्वदेवाना मुनीना च महात्मनाम् । गदामुद्यम्य शुभोऽय जघान कालिका रणे ॥५२॥

कालिका दैत्यराजान गदया न्यहनद्भृशम् । वभजास्य रथ चढी गदया कनकोज्ज्वलम् ॥५३॥

सरान्हुत्वा जघानाशु दाहक दाहणस्वना । स पदातिर्गदा गुर्वी समादाय क्रुधान्वित ॥५४॥

कालिकाभुजयोर्मध्ये प्रहसनहनत्तदा । वचयित्वा गदाघात खड्गमादाय सत्वर ॥५५॥

चिच्छेदास्य भुज सव्य सायुध चदनाचितम् । स छित्त्वाहुर्विरथो गदापाणि परिप्लुत ॥५६॥

अचिरेण समागत्य कालिकामहनत्तदा । काली च करघालेन भुज तस्याय दक्षिणम् ॥५७॥

चिच्छेद प्रहसंती सा सगद किल सागदम् । कर्तुं पादप्रहार स कुपित प्रययौ जवात् ॥५८॥

काली चिच्छेद चरणौ खड्गेनास्य त्वरान्विता । सच्छिनकरपादोऽपि तिष्ठ तिष्ठेति च घुषन् ॥५९॥

घावमानो ययावानु कालिका भीषयन्निव । तमागच्छत्तमालोक्य कालिका कमलोपमम् ॥६०॥

चकर्त मस्तक कठाद्गिरौघवह भृशम् । छिन्नेऽसौ मस्तके भूमौ पपात गिरिसन्निभ ॥६१॥

प्राणा विनिर्ययुस्तस्य देहादुत्क्रम्य सत्वरम् । गतासु पतित दैत्य दृष्ट्वा देवा सवासवा ॥६२॥

तुष्टुवुस्ता तदा देवी चामुडा कालिका तथा । बबुर्वाता शिवास्तत्र दिशश्च विमला भृशम् ॥६३॥

बभूषुश्चाग्नेयो होमे प्रदक्षिणशिखा शुभा । हतशेषाश्च ये दैत्या प्रणम्य जगदविकाम् ॥६४॥

त्यक्त्वाऽऽयुधानि ते सर्वे पाताल प्रयमुनूप । एतत्ते सर्वमाख्यात देव्याश्चित्तमुत्तमम् ॥६५॥

शुम्भादीना वध चैव सुराणा रक्षण तथा । एतदाख्यातव सर्वं पठन्ति भुवि मानवा ॥६६॥

शृण्वन्ति च सदा भक्त्या ते कृतार्था भवति हि । अपुत्रो लभते पुत्रान्निर्घनश्च घन बहु ॥६७॥

रोगी च मृच्यते रोगात्सर्वान्काभानवाप्नुयात् । सन्ततो न भय तस्म य इद चरित शुभम् ॥

शृणोति पठते नित्य मुक्तिमाप्नायते नर ॥६८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे शुभमवधो नाम एकत्रिंशोऽध्याय. ॥३१॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

महिमा वर्णयते सम्यक्चण्डिकायाम्त्वया मुने । केन चाराभिता पूर्वं चरित्रत्रययोगत ॥१॥

प्रसन्ना कस्य वरदा केन प्राप्तं फल महत् । आराध्य कामदा देवी कथयस्व कृपानिधे ॥२॥  
 स्रपासनाविधिं ब्रह्मस्तथा पूजाविधिं वद । विस्तरेण महाभाग होमस्य च विधिं पुनः ॥३॥

### सूत उवाच

इति भूपवच. श्रुत्वा प्रीत. सत्यवतीसुत । प्रत्युवाच नृपं कृष्णो महामायाप्रपूजनम् ॥४॥

### व्यास उवाच

स्वारोचिषेऽन्तरे पूर्वं सुरयो नाम पाथिव । बभूव दरमोदारः प्रजापालनतत्परः ॥५॥  
 सत्यवादी कर्मपरो ब्राह्मणानां च पूजक । गुरुभक्तिरती नित्य स्वदारगमने रतः ॥६॥  
 दानशीलोऽविरोधी च धनुर्वेदैकपारग । एवं पालयती राज्यं म्लेच्छाः पर्वतवासिनः ॥७॥  
 बलाच्छत्रुत्वमापन्ना सैन्यं कृत्वा चतुर्विधम् । हस्त्यश्वरथवादातिसहितास्ते मदोत्कटाः ॥८॥  
 कोलाविध्वसिनः प्राप्ताः पृथ्वीग्रहणतत्परा । सुरयः सैन्यमादाय संमुखः समपद्यत ॥९॥  
 युद्धं समभवद्घोरं तस्य तैरतिदारुणं । म्लेच्छानां तु बल स्वल्पं राजस्तद्वलमद्भुतम् १०॥  
 तथापि तैर्जिते युद्धे दैवाद्वाजा पराजित् । भग्नश्च स्वपूरं प्राप्तः सुरक्षं दुर्गमंडितम् ॥११॥  
 चितयामास मेधावी राजा नीतिविक्षणः । प्रधानान्विभ्रता दृष्ट्वा शत्रुपक्षसमाश्रितान् ॥१२॥  
 स्थानं गृहीत्वा विपुलं परिखादुर्गमंडितम् । कालप्रतीक्षां कर्तव्या किं वा युद्धं वरं मतम् ॥१३॥  
 मन्त्रिणः शत्रुवशगा मंत्रयोग्या न ते किल । किं करोमीति मनसा भूपतिः समर्षितयत् ॥१४॥  
 कदाचित्ते गृहीत्वा मा पापाचारा पराश्रिता । शत्रुभ्योऽप्य प्रदास्यति तदा किं वा भविष्यति ॥१५॥  
 पापदुद्धिपु विश्वासो न कर्तव्य कदाचन । किं ते वै प्रकूर्वन्ति ये लोभवशगा नराः ॥१६॥  
 भ्रातरं पितरं मित्रं सुहृदं बाधवं तथा । गुरुं पूज्य द्विजं देष्टि लोभाविष्ट सदा नरः ॥१७॥  
 तस्मान्मया न कर्तव्यो विश्वास सर्वथाऽधुना । मन्त्रिवर्गेऽतिपापिष्टे शत्रुपक्षसमाश्रिते ॥१८॥  
 इति संचित्य मनसा राजा परमदुर्मता । एकाकी हृद्यमारुह्य निर्जंगाम पुरात्ततः ॥१९॥  
 असहायोऽथ निर्गत्य गहनं वनमाश्रितः । चिन्तयामास मेधावी क्व गंतव्यं मया पुनः ॥२०॥  
 योजनत्रयमात्रे तु मुनेराश्रममुत्तमम् । ज्ञात्वा जनाम भूपालस्तापसस्य सुमेधसः ॥२१॥  
 बहुवृक्षसमायुक्तः नदीपुलिनसश्रितम् । निर्वेश्वापदाकीर्णं कोकिलारावमंडितम् ॥२२॥  
 शिप्याध्ययनशब्दाढ्यं मृगयूथशतावृतम् । नीवारात्रमुपक्वाडय सुपुष्पफलपादपम् ॥२३॥  
 होमधूमसुगंधेन प्रीतिद प्राणिना सदा । वेदध्वनिशमाक्रांत स्वर्गादपि मनोहरम् ॥२४॥  
 दृष्ट्वा तमाश्रम राजा बभूवासी मुदान्वित । भय त्यक्त्वा मतिं चक्रे विध्रामाय द्विजाश्रमे २५॥  
 आसज्य पादपेश्वे तु जगाम विनयान्वितः । दृष्ट्वा तं मुनिमासीन सालच्छांयासु सश्रितम् ॥२६॥  
 मृगाजिनासनं घातं तपसाऽतिकृतं ऋजुम् । अध्यापयंतं शिप्याश्च वेदशास्त्रार्थदर्शिनम् ॥२७॥

रहित क्रोधलोभाद्यैर्द्रवातीत विमत्सरम् । आत्मज्ञानरत सत्यवादिन शमसयुतम् ॥२८॥  
 त वीक्ष्य भूपतिर्भूमौ पपात दण्डवत्तदा । तदग्रेऽश्रुजलापूर्णनयन प्रेमसयुत ॥२९॥  
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्र ते तमुवाच तदा मुनि । शिष्यो ददौ वृषो तस्मै गुरुणा नोदितस्तदा ॥३०॥  
 उत्थाय नृपतिस्तस्या समासीनस्तदाजया । अर्घ्यपाचार्येण चक्रे सुमेधा विधिपूर्वकम् ॥३१॥  
 पप्रच्छात्र कुत प्राप्त वस्त्व चितापर कथम् । कथयस्व यथाकाम सवृत्त कारण त्विह ॥३२॥  
 किमागमनदृश्य ते ब्रूहि कार्यं मनोगतम् । करिष्ये वाञ्छित काममसाध्यमपि यत्तव ॥३३॥

राजावाच

सुरयो नाम राजाऽहं शत्रुभिश्च पराजित । त्यक्त्वा राज्य गृह भार्यामहत शरण गत ॥३४॥  
 यदाज्ञापयसे ब्रह्मस्तदहं भक्तितत्पर । करिष्यामि न मे त्राता त्वदन्य पृथिवीतले ॥३५॥  
 शत्रुभ्यो मे भय घोर प्राप्तोऽस्म्यद्य तवातिक्रमम् । प्रायस्व मुनिशार्दूल शरणागतवत्सल ॥३६॥

ऋषिरुवाच

निर्भय वस राजेंद्र नात्र त शत्रव किल । आगमिष्यति बलिनो निश्चय तपसो बलात् ॥३७॥  
 नात्र हिंसा प्रकर्तव्या वनवृत्त्या नृपोत्तम । कर्तव्य जीवन शस्त्रैर्नोवारफलमूलकै ॥३८॥

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा निर्भय स नृपस्तदा । उवासाश्रम एवासी फलमूलाशन शुचि ॥३९॥  
 कदाचित्स नृपस्तत्र वृक्षच्छाया समाश्रित । चिन्तयामास चितार्तो गृह एव गताशय ॥४०॥  
 राज्य मे शत्रुभि प्राप्त म्लेच्छै पापरतं सदा । सपीडिता स्युर्लोकास्तुंराचारैर्गतत्रपे ॥४१॥  
 गजाश्च तुरगा सर्वे दुर्बला भयवर्जिता । जाता स्युर्नात्र सदेह शत्रूणा परिपीडिता ॥४२॥  
 सेवका मम सर्वे ते शत्रूणा वशावतिन । दुःखिता एव जाता स्यु पालिता य मया पुरा ॥  
 धन मे सुदुःसुखचारैरसद्रूपमपरं परं । ह्युत्तासवभुजिष्यादित्याने स्यात्प्रापित किल ॥४४॥  
 कोराशय करिष्यन्ति ध्यसनं पापबुद्धय । न पात्रदाननिपुणा म्लेच्छास्त भन्विणोऽपि मे ४५॥  
 इति चिन्तापरो राजा बुधामूलस्थितो यदा । तदाजगाम वैश्यस्तु बन्धितानिपरस्तया ॥४६॥  
 नृपः पुरतो दृष्ट पार्श्वे तत्रोपवेणित । पप्रच्छत नृप कोऽसि कुत एवागतो वनम् ॥४७॥  
 कोऽसि वस्माच्च दीनोऽसि हरित शोकपाडित । द्रुहि सत्य महाभाग मैत्री सातपदी मता ॥४८॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन राजस्तमुवाच विनोत्तम । उपविश्य म्पिरो भूवा मवा साधुगमागमम् ॥४९॥

वैश्य उवाच

मित्रार्थं वैश्यजातीय समापिर्नाम विद्युत । पनवापर्भितनुम शरयवागनगूयक ॥५०॥



पुत्रदारनिरस्तोऽह धनलुब्धैरसाधुभि । कृपणेति मिय कृत्वा त्यक्त्वा माया सुदुस्त्यजाम्”  
 स्वजनन च सत्यक्त प्राप्तोऽस्मि वनमाशु वै ॥५१॥  
 कोऽसि त्व भाग्यवाभासि कथयस्व प्रियाधुना ।

राजोवाच

सुरयो नाम राजाऽह दस्युभि पीडितोऽभवम् ॥५२॥

प्राप्तोऽस्मि गतराज्योऽत्र मन्त्रिभि परित्वचित । दिष्टया त्वमत्र मित्र मे मिलितोऽसि विशोत्तम ५३॥  
 सुखेन विहरिष्यावो वनऽत्र शुभपादपे । शोक त्यज महाबुद्धे स्वस्यो भव विशोत्तम ॥५४॥  
 अत्रैव च यथाकाम सुख तिष्ठ मया सह ।”

वैश्य उवाच

कुटुम्ब म निरालम्ब मया हीन सुदु खितम् । भविष्यति च चिन्तातं व्याधिशोकोपतापितम् ५५॥  
 भार्यादेह सुख नो वा पुत्रदेह न वा सुखम् । इति चिन्तातुर चतो न मे शाम्यति भूमिप ॥५६॥  
 कदा द्रक्ष्य सुत भार्या गृह स्वजनमव च । स्वस्थ नम मनो राजन्गृहचिन्ताकुल भृशम् ॥५७॥

राजोवाच

यैर्निरस्तोऽसि पुत्राद्यैरसद्वृत्तै सुवाल्लिखै । तादृशा किं सुख तस्य भविष्यति महामत ॥५८॥  
 हितकारी वर शत्रुर्दु खदा सुहृद कुत । तस्मात्स्थिर मन कृत्वा विहरस्व मया सह ॥५९॥

वैश्य उवाच

मनो म न स्थिर राज भवत्यद्य सुदु खितम् । चिन्तयाऽत्र कुटुम्बस्य दुस्त्यजस्य दुरात्मभि ॥६०॥

राजोवाच

ममापि राज्यज दु ख दुनोति किल मानसम् । पृच्छावोऽद्य मुनि शात शोकनाशनमौषधम् ॥६१॥

व्यास उवाच

एति कृत्वा मति तौ तु राजा वैश्यश्च जन्मतु । मुनि तौ विनयोपेतौ प्रष्टु शोकस्य कारणम् ॥६२॥  
 गत्वा त प्रणिपत्याह राजा क्षत्रियमनुत्तमम् । आसीन सम्भ्यगासीन शात शान्तिमुपागत ॥६३॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे द्वात्रिंशोऽध्याय ॥३२॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

राजोवाच

मुन वैश्योऽयमधुना वन म मित्रता गत । पुत्रदारनिरस्तोऽस्य प्राप्तोऽत्र मम सगमम् ॥१॥  
 कुटुम्बविरहणासी दु खितोऽस्ताव टमना । न शान्तिमुपमात्यप तथैव मम साम्प्रतम् ॥  
 गतराज्यस्य दु खेन शोकार्तोऽस्मि महामते ॥१॥

निष्कारण च मे चिन्ता हृदयात्प्र निवर्तते । ह्या मे दुर्बला स्यु वि गजा शत्रुवश गता ॥२॥  
 भृत्यवर्गस्तया दृ खो जात स्यात्तु मया विना । कौशलक्षय करिष्यति रिपवोऽतिबलात्क्षणात् ॥३॥  
 इत्येव चिन्तयानस्य च मे निद्रा तनो सुखम् । जानामीद जगन्मिथ्या स्वप्नत्वसर्वमेव हि ॥४॥  
 जानतोऽपि मनो भ्रात न स्थिर भवति प्रभो । कोऽह केऽक्षा गजा केऽमी न ते मे च सहोदरा ॥  
 न पुत्रा न च मित्राणि येषा दु ख दुनोति माम् । भ्रमोऽयमिति जानामि तथापि मम मानस ॥६॥  
 मोहो नैवापसरति किं तत्कारणमद्भुतम् । स्वामिस्त्वमसि सर्वज्ञ सर्वसशयनाशकृत् ॥७॥

कारण ब्रूहि मोहस्य ममास्य च दयानिधे ।

व्यास उवाच

इति पृष्टस्तदा राज्ञा सुमेधा मनिसत्तम ॥८॥  
 तमुवाच पर ज्ञान शोकमोहविनाशनम् ।

ऋषिरुवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कारण बन्धमोक्षयो ॥९॥

महामायेति विख्याता सर्वेषा प्राणिनामिह । ब्रह्मा विष्णुस्तथेशानस्तुरापाद्ब्रह्मणोऽनिल ॥१०॥  
 सर्वे देवा मनुष्याश्च गन्धर्वोरगराक्षसा । वृक्षाश्च विविधा बल्लच पशवो मृगपक्षिण ॥११॥  
 मायाधीनाश्च ते सर्वे भाजन बधमोक्षयो । तया सृष्टिमिदं सब जगत्स्यादरजगमम् ॥१२॥  
 तद्वशे वर्तते नून मोहजालेन यत्रितम । त्व कियान्मानुषेष्वेक शत्रियो रजसाऽऽद्विल ॥१३॥  
 जानिनामपि चेतासि मोहयत्यनिश हि सा । ब्रह्मेशवासुदेवाद्या ज्ञान सत्यपि शेषत ॥१४॥  
 तेऽपि रागवशाल्लोके भ्रमति परिमोहिता । पुरा सत्ययुगे राजन्विष्णुर्नारायण स्वयम् ॥१५॥  
 श्वेतद्वीप समासाद्य चकार विपुल तप । वर्षाणामयुत यावद ब्रह्मविद्याप्रसक्तये ॥१६॥  
 अनश्वरसुखायासौ चिन्तयानस्तत परम् । एकस्मिन्निजन देशे ब्रह्माऽपि परमाद्भुते ॥१७॥  
 स्थितस्तपसि राजेद्र मोहस्य विनिवृत्तये । कदाचिद्वासुदेवोऽसौ स्थलातरमतिर्हरि ॥१८॥  
 तस्माद्देशात्समुत्थाय जगामायद्दिक्षया । चतुमुखोऽपि राजन्द्र तथैव नि सृत स्थलान् ॥१९॥  
 मिलितौ मार्गमध्ये तु चतुमुखचतुर्भुजौ । अयोय पृष्टवतौ तौ कस्त्व कस्त्वमिति स्म ह ॥२०॥  
 ब्रह्मा प्रोवाच त देव कर्ताऽह जगत किल । विष्णुस्तमाह भो मूर्ख जगत्कर्ताऽहमच्युत ॥२१॥  
 त्व कियाद्वलहीनोऽसि रजोगुणसमाश्रित । सत्त्वाश्रित हि मा विद्धि वासुदेव सनातनम् ॥२२॥  
 मया त्व रक्षितोऽस्यैव कृत्वा युद्ध मुदारुणम् । शरण मे समायातो दानवान्या प्रपीडित ॥२३॥  
 मया तौ निहतौ काम दानवौ मधुकैटभौ । कथं गर्वायसे मद मोहोऽयं त्यज साप्रतम् ॥२४॥  
 न मत्तोऽप्यधिक कश्चित्ससारेऽस्मि प्रसारिते ।

## ऋषिरुवाच

एव प्रवदमानो तौ ब्रह्मविष्णु परस्परम् ॥२५॥

स्फुरदोष्ठी वपमानो लोहिताक्षो बभूवतु । प्रादुवभूव सहसा तयोविवदमानयो ॥२६॥

मध्ये लिंग सुधाश्वेत विपुल दीर्घमद्भुतम् । आकाश तरसा तत्र वागुवाचाशरीरिणी ॥२७॥

तौ सबोध्य महाभागौ विवदतौ परस्परम् । ब्रह्मन्विष्णो विवाद मा कुरुता वा परस्परम् ॥२८॥

लिंगस्यास्य पर पारमघस्तादुपरि ध्रुवम् । यो याति युवयोर्मध्ये स श्रेष्ठो वा सदैव हि ॥२९॥

एक प्रयातु पातालमाकाशमपरोऽधुना । प्रमाण म वच वाय त्यक्त्वा वाद निरर्थकम् ॥३०॥

मध्यस्थ सर्वदा कार्यो विवादेऽस्मिन्दयोरिह ।

## ऋषिरुवाच

तच्छ्रुत्वा वचन दिव्य सज्जीभूतो कृतोद्यमौ ॥३१॥

जग्मतुर्मत्तुमप्रस्थ लिङ्गमद्भुतदर्शनम् । पातालमगमद्विष्णुर्ब्रह्माऽप्याकाशमव च ॥३२॥

परिमातु महालिङ्ग स्वमहत्त्वविवृद्धय । विष्णुर्गत्वा क्रियद्देश श्रास सर्वात्मना यत् ॥३३॥

न प्रापात् स लिंगस्य परिवृत्य ययौ स्थलम् । ब्रह्माऽगच्छत्ततश्चोर्ध्वं पतित केतकीदलम् ॥३४॥

शिवस्य मस्तकात्प्राप्य परावृत्तो मुदावृत । आगत्य तरसा ब्रह्मा विष्णव केतकीदलम् ॥३५॥

दर्शयित्वा च वितथमुवाच मदमोहित । लिङ्गस्य मस्तकादेतदगृहीत् केतकीदलम् ॥३६॥

अभिज्ञानाय चानीत तव चित्तप्रशातय । श्रुत्वा तदब्रह्मणो वाक्य दृष्ट्वा च केतकीदलम् ॥३७॥

हरिस्त प्रत्युवाचद साक्षी क कथयाधुना । यथाथवादी मेधावी सदाचार शुचि सम ॥३८॥

साक्षी भवति सवत्र विवादे समुपस्थिते ।

## ब्रह्मोवाच

दूरदेशात्समायाति साक्षी क समयऽधुना ॥३९॥

यत्सत्य तद्वच सेय केतकी कथयिष्यति । इत्युक्त्वा प्रेरिता तत्र ब्रह्मणा केतकी स्फुटम् ॥४०॥

वचन प्राह तरसा शार्ङ्गिण प्रत्यबोधयत् । शिवमूर्ध्नि स्थिता ब्रह्मा गृहीत्वा मा समागत ॥४१॥

सन्देहोऽत्र न कतव्यस्त्वया विष्णो कदाचन । मम वाक्य प्रमाण हि ब्रह्मा पारङ्गतोऽस्य ह ॥४२॥

गृहीत्वा मा समायात् शिवभक्तै समर्पिताम् । केतक्या वचन श्रुत्वा हरिराह समयन्निव ॥४३॥

महादेव प्रमाण म यद्यसौ वचन वदेत् ।

## ऋषिरुवाच

तदाकर्ण्य हरर्वाक्य महादेव सनातन ॥४४॥

कुपित केतकी प्राह मिथ्यावादिनि मा वद । गच्छतो मध्यत प्राप्ता पतिता मस्तका मम ॥४५॥

मिथ्याभिभाषिणी त्यक्ता मया त्वं सर्वदैव हि । ब्रह्मा लज्जापरो भूत्वा ननाम मधुगूदनम् ॥४६॥  
 शिवेन वेतकी त्यक्ता तद्दिनात्युसुमेपु वै । एवं मायाबलं विद्धि ज्ञानिनामपि मोहदम् ॥४७॥  
 अन्येषा प्राणिना राजन्वा वार्ता विभ्रम प्रति । देवाना कार्यसिद्धयर्थं सर्वदैव रमापति ॥४८॥  
 देत्यान्वञ्जयते चागु त्यक्त्वा पापभयं हरि । श्वतारखरो देवो नानायोनिषु माधव ॥४९॥  
 त्यक्त्वाऽऽनन्दमुख दैत्यैर्युद्धं चैवाकरोद्भिभु । नून मायागलं चैतन्माधयेऽपि जगदगुरो ॥५०॥  
 सर्वज्ञे देवनायांशे वा वार्ताऽन्यस्य भूपत । ज्ञानिनामपि चेनामि परमा प्रकृति किल ॥५१॥  
 बलादावृष्य मोहाय प्रयच्छति मर्हीपने । यया व्याप्तमिदं सर्वं जगदत्या चराचरम् ॥५२॥  
 मोहदा ज्ञानदा संव बन्धमोक्षप्रदा सदा ।

### राजावाच

भगवन्गूहि मे तस्या स्वरूपं दलमुत्तमम् ॥५३॥

उत्पत्तिवारणं चापि स्थान परमकं च यत् ।

### ऋषिरुवाच

न चोत्पत्तिरनादित्वान्नुप तस्या कदाचन ॥५४॥

नित्यैव सा परा देवी कारणाना च कारणम् । वर्तते सर्वभूतेषु शक्तिं सर्वात्मना नृप ॥५५॥  
 शिवश्चच्छक्तिहीनस्तु प्राणी भवति सर्वथा । चिच्छक्तिं सर्वभूतेषु रूपं तस्यास्तदेव हि ॥५६॥  
 आविर्भावतिरोभावी देवाना कार्यसिद्धये । यदा स्तुवति ता देवा मनुजाश्च विशापते ॥५७॥  
 प्रादुर्भवति भूताना दुःखनाशाय चाम्बिका । नानारूपधरा देवी नानाशक्तिसमन्विता ॥५८॥  
 आविर्भवति कार्यार्थं स्वेच्छया परमेश्वरी । देवाधीना न सा देवी यया सर्वं सुरा नृप ॥५९॥  
 न कालवशगा नित्यं पुरुषार्थप्रवर्तिनी । अन्तर्ता पुरषो द्रष्टा दृश्यं सर्वमिदं जगत् ॥६०॥  
 दृश्यस्य जननी संव देवी सदमदात्मिका । पुरषं रजयत्येका कृत्वा ब्रह्माण्डनाटकम् ॥६१॥  
 रंजिते पुरषे सर्वं सहस्रत्यतिरहसा । तथा निमित्तभूतास्ते ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा ॥६२॥  
 कल्पिता स्वस्वकार्येषु प्रेरिता लीलया त्वमी । स्वाशं तपु समारोप्य कृतास्ते बलवत्तरा ॥६३॥  
 दत्ताश्च शक्तयस्तेभ्यो गीर्लधर्मगिरिजा तथा । त ता ध्यायति दक्षशा पूजयति परा मुदा ॥६४॥  
 ज्ञात्वा सर्वेश्वरी शक्तिं सृष्टिस्थितिविनाशिनीम् । एतत्ते सर्वमाख्यातं देवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥

मम बुद्धजनुमारेण नान्त जानामि भूपत ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे त्रयाश्रितोऽध्याय ॥३३॥

## अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

## राजोवाच

भगवन्ब्रूहि म सम्यक्तस्या आराधन विधिम् । पूजाविधिं च मन्त्राश्च तथा होमविधिं वद ॥१॥

## ऋषिरुवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि तस्या पूजाविधिं शुभम् । कामद मोक्षद नृणां ज्ञानद दुःखनाशनम् ॥२॥  
 आदौ स्नानविधिं कृत्वा शुचिं शुक्लावरो नर । आचम्य प्रयत्नं कृत्वा शुभमायतनं निजम् ॥३॥  
 ततोऽज्वलितभूम्या तु सस्थाप्यासनमुत्तमम् । तत्रोपविश्य विधिवत्त्रिराचम्य मुदावित ॥४॥  
 पूजाद्रव्यं सुसस्थाप्य यथाशक्त्यनुसारत । प्राणायामं ततः कृत्वा भूतशुद्धिं विधाय च ॥५॥  
 कुर्यात्प्राणप्रतिष्ठां तु सभारं प्रोक्ष्य मन्त्रतः । कालज्ञानं ततः कृत्वा न्यासं कुर्याच्चयाविधिं ॥६॥  
 शुभे तांश्रमये पात्रे चदनं सितं च । पट्कोणं विलिखेद्यत्र चाष्टकोणं ततो वह्नि ॥७॥  
 नवाक्षरस्य मन्त्रस्य बीजानि विलिखत्ततः । कृत्वा यत्रप्रतिष्ठां च वदोक्तां सविधाय च ॥८॥  
 अर्चां वा घातवीं कुर्यात्पूजामर्त्रं शिवोदितैः । पूजनं पृथिवीपालं भगवत्या प्रयत्नतः ॥९॥  
 कृत्वा वा विधिवत्पूजामागमोक्तां समाहितः । जपेन्नवाक्षरं मन्त्रं सततं ध्यानपूर्वकम् ॥१०॥  
 होमं दशांशतः कुर्याद्दशांशेन च तपनम् । भोजनं ब्राह्मणानां च तद्दशांशेन कारयेत् ॥११॥  
 चरित्रत्रयपाठं च नित्यं कुर्याद्द्विसर्जयत । नवरात्रव्रतं च वै विधेयं विधिपूर्वकम् ॥१२॥  
 आश्विने च तथा चैत्रे शुक्ले पक्षे नराधिप । नवरात्रापवासो वै कर्तव्यं शुभमिच्छता ॥१३॥  
 होमं सुविपुलं कार्यो जप्यमन्त्रं सुपायसैः । शर्कराघृतमिश्रंश्च मधुयुक्तं सुसंस्कृतं ॥१४॥  
 छागमासेन वा कार्यो विल्वपत्रैस्तथा शुभैः । हयारिकुसुमैः रक्तैस्तिलैर्वा शर्करायुतैः ॥१५॥  
 अष्टम्या च चतुर्दश्या नवम्या च विशेषतः । कर्तव्यं पूजनं देव्या ब्राह्मणानां च भोजनम् ॥१६॥  
 निर्धनो धनमाप्नोति रोगी रोगात्प्रमुच्यते । अपुत्रो लभते पुत्राञ्छुभाश्च वशवर्तिनः ॥१७॥  
 राज्यभ्रष्टो नृपो राज्यं प्राप्नोति सार्वभौमिकम् । शत्रुभिः पीडितो हतिरिपुं मायाप्रसादतः ॥१८॥  
 विद्यार्थी पूजनं यस्तु करोति नियतैर्द्रियैः । अनवद्यां शुभां विद्यां विदत्तं नानं स गय ॥१९॥  
 ब्राह्मणं क्षत्रियो वैश्यं शूद्रो वा भक्तिसयुतः । पूजयज्जगतां धात्रीं स सर्वसुखभागभवतः ॥२०॥  
 नवरात्रव्रतं कुर्यान्नरनारीगणश्च यः । वाञ्छितं फलमाप्नोति सर्वदा भक्तितत्परः ॥२१॥  
 आश्विने शुक्लपक्षे तु नवरात्रव्रतं शुभम् । करोति भावसयुक्तं सर्वाकामानवाप्नुयात् ॥२२॥  
 विधिवत्सकलं कृत्वा पूजास्थानं प्रकल्पयेत् । कलशं स्थापयेत्तत्र वेदमन्त्रविधानतः ॥२३॥  
 मन्त्रं सुहृत्परं कृत्वा स्थापयत्कलशोपरि । वापयित्वा यवाश्रारूपान्धतः परिवर्तितान् ॥२४॥

कृत्वोपरि वितान च पुष्पमालासमावृतम् । धूपदीपसुसयुक्तं कर्तव्यं चण्डिकागृहम् ॥२५॥  
 त्रिकालं तत्र कर्तव्या पूजा शक्तधनुसारत । वित्तशाठ्ये न कर्तव्यं चण्डिकायाश्च पूजने ॥२६॥  
 धूपदीपं सुनंवेद्यं फलपुष्पैरनेकशः । गीतवाद्यं स्तोत्रपाठैर्वेदपारायणैस्तथा ॥२७॥  
 उत्सवस्तत्र कर्तव्यो नानावादिप्रसयुतः । कन्यकानां पूजनं च विधेयं विधिपूर्वकम् ॥२८॥  
 च दर्शनभूषणैर्वस्त्रैर्भक्ष्यैश्च विविधैस्तथा । सुगन्धतैलमाल्यैश्च मनसो रुचिकारकैः ॥२९॥  
 एव सम्पूजनं कृत्वा होमं मन्त्रविधानतः । अष्टम्या वा नवम्या वा कारयेद्विधिपूर्वकम् ॥३०॥  
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्पारणं दशमीदिने । कर्तव्यं शक्तितो दानं देयं भक्तिपरंनृपैः ॥३१॥  
 एव यं कुरुते भक्त्या नवरात्रव्रतं नरः । नारी वा सद्यवा भक्त्या विधवा वापतिव्रता ॥३२॥  
 इह लोके सुखं भोगान्प्राप्नोति मनसेप्सितान् । देहान्ते परमं स्थानं प्राप्नोति व्रततत्परः ॥३३॥  
 जन्मा तरेऽम्बिकाभक्तिर्भवत्यव्यभिचारिणी । जन्मोत्तमकुले प्राप्य सदाचारो भवेद्वि सः ॥३४॥  
 नवरात्रव्रतं प्रोक्तं व्रतानामुत्तमं व्रतम् । आराधनं शिवायास्तु सर्वसौख्यकरं परम् ॥३५॥  
 अनेन विधिना राजन्समाराधय चण्डिकाम् । जित्वा रिपूनस्खलितं राज्यं प्राप्स्यत्यनुत्तमम् ॥३६॥  
 सुखं च परमं भूपः द्रेहेऽस्मिन्स्वगृहे पुनः । पुत्रदारान्समासाद्य लप्स्यसे नात्र सशयः ॥३७॥  
 वैश्योत्तमं त्वमेवाद्यं समाराधय कामदाम् । देवी विश्वेश्वरी माया सृष्टिसंहारकारिणीम् ॥३८॥  
 स्वजनानां च मायस्त्व भविष्यसि गृहं गतः । सुखं सासारिकं प्राप्य यथाभिलषितं पुनः ॥३९॥  
 देवीलोके शुभे वासो भविता तं न सशयः । नाराधिता भगवती यैस्ते नरकभागिनः ॥४०॥  
 इह लोकेऽतिदुःखार्ता नानारोगी प्रपीडिता । भवति मानवा राजञ्छत्रुभिश्च पराजिता ॥४१॥  
 निष्कलत्रा ह्यपुत्राश्च तृष्णार्ता स्तब्धबुद्धयः । बिल्बीदलैः करवीरैः शतपत्रैश्च चम्पकैः ॥४२॥  
 अचिता जगता धात्री यैस्तऽतीव विलासिनः । भवति कृतपुण्यास्ते शक्तिभक्तिपरायणा ॥४३॥

धनविभवसुखाढ्या मानवा मानवतः सकलगुणगणानां भाजनं भारतीशा ।  
 निगमपठितमन्त्रं पूजिता यैर्भवानी नृपतितिलकमुखास्ते भवतीह लोकः ॥४४॥

इति श्राद्धेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥

### अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

महिष उवाच

इति तस्य वचनं श्रुत्वा दुःखितो वैश्यपार्थिवो । प्रणिपत्य मुनिं प्रीत्या प्रश्रयावनतो भूषम् ॥१॥  
 हर्षेणोत्फुल्लनयनावूचतुर्वाक्यकोविदो । कृताञ्जलिपुटो शान्तो भक्तिप्रवणचेतसो ॥२॥  
 भगवन्नावितावद्यं शान्तो दीनो शुचान्वितो । तव सूक्तसरस्वत्या गङ्गायेव भगोरथ ॥३॥

साधव सम्भवन्तीह परोपवृत्तितपरा । अकृत्रिमगुणारामा सुखदा सर्वदेहिनाम् ॥४॥  
 पूर्वपुण्यप्रसङ्गेन प्राप्तोऽयमाश्रय शुभ । तवावाम्या महाभाग महादु खविनाशक ॥५॥  
 भवन्ति मानवा भूमौ बहव स्वार्थतपरा । परार्थसाधन दक्षा केचित्क्वापि भवादृशा ॥६॥

दु खितोऽह मुनिश्रेष्ठ वैश्योऽय चातिदु खित ।

उभौ ससारसततौ तवाश्रमपद मुदा ॥७॥

दर्शनादेव हे विद्वगत् दु खमिहावयो । देहज मानस वाक्यश्रवणादेव साम्प्रतम् ॥८॥  
 धयावावा वृत्तकृत्यौ जाती सूक्तिसुधारसात् । पाविता भवता ब्रह्मन्वृपया करुणार्णव ॥९॥  
 गृहाणास्मत्करो साधो नय पार भवार्णवात् । मग्नी श्वाताविति ज्ञात्वा मन्त्रदानेन साप्रतम् ॥१०॥  
 तप वृत्त्वाऽतिविपुल समाराध्य सखप्रदाम् । सप्राप्य दर्शन भूयो यास्यावो निजमदिरम् ॥११॥  
 वदनात्तव सम्प्राप्य देवीमग्न नवाक्षरम् । स्मरण च करिध्मावो निराहारी धृतव्रती ॥१२॥

व्यास उवाच

या वैश्वोऽपि दोष्टेऽनी स्वमास प्रापक्षिपत्तदा । दधिरण वल्लि चास्यं ददतुस्तौ कृतोद्यमौ ॥२९॥  
दा भगवती दत्त्वा प्रत्यक्ष दर्शनं तयो । प्राह प्राणिभरोदभ्रातौ दृष्ट्वा तौ दु खितौ भृशम् ॥

### श्रीदेव्युवाच

वरय भा राजन् यत्ते मनसि वाञ्छितम् । तुष्टाऽहं तपसा तेऽद्य भक्ताऽसि त्व मतो मम ३१॥  
वैश्य प्राह तदा देवो प्रमत्ताऽहं महामत । किं तऽभीष्टं ददाम्यद्य प्रार्थयाशु मनोगतम् ॥३२॥

### व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राजा तामुवाच मुदाऽन्वत । दहि मेऽद्य निज राज्य हतशत्रुबल बलात् ॥३३॥  
तमुवाच तदा देवो गच्छ राजनिज गृहम् । शत्रव क्षीणसत्त्वास्त गमिष्यति पराजिता ॥३४॥  
मनिगस्तु समागत्य ते पतिष्यति पादयो । कुर राज्य महाभाग नगरे स्व यथासुखम् ॥३५॥  
कृत्वा राज्यं सुविपुलं वर्षाणामयुतं नृप । देहान्ते जन्म संप्राप्य सूर्याच्च भविता मनु ३६॥

### व्यास उवाच

वैश्यन्तामप्युवाचेर्दं कृताञ्जलिपुट शुचि । न मे गृहेण कार्यं वै न पुत्रेण धनेन वा ॥३७॥  
सर्वं वधकरं मात स्वप्नवन्नश्वरं स्फुटम् । ज्ञानं मे देहि विशद मोक्षद वधनाशनम् ॥३८॥  
असारेऽस्मिश्च असारे मूढा मज्जति पामरा । पण्डिता सतरतीह तस्मान्नेच्छन्ति सत्तृतिम् ३९॥

### व्यास उवाच

तदाकर्ण्य महामाया वैश्य प्राह पुर स्थितम् । वैश्ववर्म तव ज्ञान भविष्यति न सशय ॥४०॥  
इति दत्त्वा वरं ताम्या तत्रवातरधीयत । अदर्शनं गताया तु राजा तं मुनिसत्तमम् ॥४१॥  
प्रणम्य ह्यमाश्रय गमनाय मना दध । तदैव तस्य सचिवास्तत्रागत्य नृप प्रजा ॥४२॥  
प्रणोमुविनयापेतास्तमूचु प्राञ्जलिस्थिता । राजस्तं शत्रव सर्वे पापाच्च निहता रणे ॥४३॥  
राज्यं निष्कटकं भूप कुरुष्व पुरमास्थित । तच्छ्रुत्वा वचनं राजा नत्वा तं मुनिसत्तमम् ४४॥  
आपृच्छज्य निर्ययौ तत्र मन्त्रिभि परिवारित । संप्राप्य च निजं राज्यं दारान्स्वजनबाधवान् ४५॥  
बुभुज पृथिवी सर्वा तत सागरमेखलाम् । वैश्वोऽपि ज्ञानमासाद्य मुक्तसग समतत ॥४६॥  
कालातिवाहनं तत्र मुक्तवधश्चकार ह । तीर्थेषु विचरन्गायन्भगवत्या गुणानय ॥४७॥  
एतत्ते कथितं देव्याश्चरितं परमाद्भुतम् । आराधनफलप्राप्तियथावद्भूपवैश्ययो ॥४८॥  
दैत्यानां हननं प्रोक्तं प्रादुर्भाविस्तथा शुभम् । एवप्रभावा सा देवी भक्तानामभयप्रदा ॥४९॥  
यं शृणोति नरो नित्यमेतदाख्यानमुत्तमम् । संप्राप्नोति नर सत्यं ससारसुखमद्भुतम् ॥५०॥  
ज्ञानद मोक्षद चैव कीर्तिद सुखद तथा । पावनं श्रवणान्मनमेतदाख्यानमद्भुतम् ॥५१॥



अखिलार्थप्रदं नृणां सर्वधर्मसमावृतम् । धर्मार्थवाममोक्षाणां कारणं परमं मतम् ॥५२॥

सूत उवाच

जनमेजयेन राज्ञाञ्जो पृष्ट सत्यवतीसुत । उवाच सहिता दिव्या व्यास सर्वार्थतत्त्ववित् ॥५३॥

चरितं षट्कियास्तु शुम्भदैत्यवघाश्रितम् । कथयामास भगवान्कृष्ण कारुणिको मुनिः ॥

इति व कथित. सार पुराणानां मुनीश्वरा. ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्रपां संहितायां पञ्चमस्कन्धे पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥३५॥

व्योमाकाभ्रद्विसंप्यातै २०९० श्लोकैर्व्यसिन धीमता ।

देवीभागवतस्यास्य पञ्चमस्कन्ध ईरित ॥५॥

समाप्तोऽयं पञ्चमः स्कन्धः



श्रोगणेशाय नमः

# श्रीमद्देवीभागवतम्



पष्ठः स्कन्धः



अथ प्रथमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सूत सूत महाभाग मिष्ट ते वचनामृतम् । न त्वा स्मो वय पीत्वा द्वैपायनकृत शुभम् ॥१॥  
पुनस्त्वा प्रष्टुमिच्छाम कथा पौराणिकी शुभाम् । वेदेऽपि कथिता रम्या प्रसिद्धा पापनाशिनोम् ॥२॥  
वृत्रासुर इति ख्यातो वीर्यवास्त्वष्टुरात्मज । स कथ निहत सख्ये वासवेन महात्मना ॥३॥  
त्वष्टा वै सुरपक्षीयस्तत्पुत्रो बलवत्तर । शक्रेण धातित कस्माद्ब्रह्मयोनिर्महाबल ॥४॥  
देवा. सत्त्वगुणोत्पन्ना मानुषा राजसा स्मृता । तिर्यञ्चस्तामसा प्रोक्ता पुराणागमवादिभि ॥५॥  
विरोधोऽत्र महान्भाति नून शतमखेन ह । छलेन बलवान्बुध शक्रेण विनिपातित ॥६॥  
विष्णु. प्रेरयिता तत्र स तु सत्त्रघर पर । प्रविष्ट पविमघ्ये स छप्पना भगवान्प्रभु ॥७॥  
संधि विधाय स ह्येव मन्त्रितोऽसौ महाबल । हरिम्या सत्यमुत्सृज्य जलफेनेन शातित ॥८॥  
कृतमिद्रेण हरिणा किमेतत्सूत साहसम् । महातोऽपि च मोहेन वचिता पापबुद्धय ॥९॥  
अन्यायवतिनोऽत्यर्थं भवति सुरसत्तमा । सदाचारेण युक्तेन देवा शिष्टत्वमागता ॥१०॥  
एव विशिष्टधर्मेण शिष्टत्व कीदृश पुन । हत्वा वृत्र तु विश्वस्त शक्रेण छप्पना पुन ॥११॥  
प्राप्त पापफल नो वा ब्रह्महत्यासमुद्भवम् । किं च त्वया पुरा प्रोक्त वृत्रासुरवध कृत ॥१२॥  
श्रीदेव्या इति तच्चापि चित्त मोहयतीह न ।

सूत उवाच

शृण्वतु मुनयो वृत्त वृत्रासुरवधाश्रयम् ॥१३॥

ययेन्द्रेण च सप्राप्तं दुःखं हृत्यासमुद्भवम् । एवमेव पुरा पृथो व्यास गत्यवतीसुत ॥१४॥  
पारीक्षितं राज्ञोऽपि स यदाह च तदब्रुव ।

चनमेजय उवाच

कथं वृत्रासुरं पर्वं हतां मघवना मुन । १५॥

सहायं विष्णुमासाद्य छद्यनां गास्त्रिवेन ह । कथं च द्रव्यानिहतो दैत्योऽसौ वेन हेतुना ॥१६॥  
कथमेकवधो नाम्ना वृत्तं स्यान्मुनिपुंगव । तदेतच्छ्रोतुमिच्छामि परं कौतूहलं हि मे ॥१७॥  
महता चरितं शृण्वको विग्ज्येन मानव । तथाम्बावैभवं त्वं वृत्रासुरवधाश्रितम् ॥१८॥

व्यास उवाच

धयोऽसि राक्षसवद्विद्विरीकृशो जाता पुराणश्रवणं प्रतिमादरा ।

पात्राऽभूत् दशवराभ्यं मवधा पानं वितृष्णां प्रभवति वै पुन ॥१९॥

दिनं दिनं तदधिभक्तिभावं तथा मुनिराजमहनीयवीर्ये ।

श्रान्ता यदैत्रप्रवणं शृण्वानि वक्ता तदा प्रीतमना प्रवीरि ॥२०॥

युष्मत्पुरा वामववृत्रमायट्टेदं प्रसिद्धं च तथा पुराणे ।

दृष्ट्वा गुरुरेण तथैव त्वं हत्वा रिपुं त्वाष्ट्रमपापमेव ॥२१॥

चित्रं किमत्र नृपतं हरिवज्रमूद्राया मच्छाप्रना विनिहन्तिस्त्रिगिरोऽथ वृत्र ।

मायाभ्रान् मृगयोऽपि विमाहिनास्व तद्भ्रूश्च निहन्ति गिरिं पापभाता ॥२२॥

त्रिभि स वदनं श्रेष्ठैर्व्यरोचत मनोहरै । त्रिभिभिर्दानि कार्याणि मुलै समनरोन्मुनि ॥३१॥  
 वेदानेनेन माऽर्घने मुरा चंजन नाऽपिजन् । तृतीयेन दिग मर्वा युगपच्च निरोधते ॥३२॥  
 त्रिगिरा भोगमुसृज्य तपश्चक्रे मुदुष्करम् । तपस्वी स मृदुर्दाना धर्ममेव ममाश्रित ॥३३॥  
 पद्मानिगाधन काले पादपात्र निवशनम् । जन्मध्य निवास च हमते शिनिरे तथा ॥३४॥  
 निराहरो जितात्माऽमी त्यक्तमर्बपरिग्रह । तपश्चचार मवावी दुष्कर मन्दबुद्धिभि ॥३५॥  
 त च दृष्ट्वा तपस्यन्त ऐशमाप सचापति । विपादमगमत्तत्र शशाऽय माम्भूदिति ॥३६॥  
 दृष्ट्वा तस्य तपा वायं मत्य गमितनजस । चिन्ता च महती प्राप ह्यनिश पावसासन ॥३७॥  
 विवर्धमानस्त्रिगिरा मामय दातयिष्यति । नापश्य सर्वथा शत्रुवर्धमानवलो वुधं ॥३८॥  
 तस्मादुपाय कर्तव्यस्त्वानागाय नाप्रतम् । कामस्तु तपता शत्रु वामात्रश्यति वै तप ॥३९॥  
 तयैवाद्य प्रकर्तव्य भागासक्ता भवद्यथा । इति सचिन्त्य मनसा बुद्धिमान्बलमर्दन ॥४०॥

-आज्ञापयत्सोऽप्यरमस्त्वाष्ट्रपुत्रप्रशभन । उवशी मनका रम्भा घृताची च तिलोत्तमाम् ४८॥  
 समाहूयात्रवीच्छत्रस्तास्तदा ऋषगविता । प्रिय कुरध्व म सवा वायऽद्य समुपस्थित ॥४१॥  
 यतो मेऽद्य महाच्छत्रुस्तपस्तपात कुजय । काय कुरत गच्छद्य प्रलाभयत माचिरम् ॥४२॥  
 शृगारवैर्षिविर्विहैर्विदहैसमुद्रवै । प्रलाभयत नद्र व शमयध्व ज्वर मम ॥४४॥  
 बस्वस्योऽह महाभागास्तस्य ज्ञात्वा तपोऽलम । बलवानासन मेऽद्य ग्रहीष्यत्यविलज्जि ॥४॥  
 भय मे समुपायात त्रिप्र नाशयताबला । उपकुवन्तु सहिता वार्येऽद्य समुपस्थित ॥४६॥  
 तच्छ्रुत्वा वचन नाय ऊचस्त प्रणता पुर । मा भय कुर देवेश ततिष्याम प्रलाभन ॥४७॥  
 यथा न स्याद्भय तस्मात्तथा कार्यं महाद्युत । नृयगीतवि रंश्च मुनस्तस्य प्रलोभन ॥४८॥  
 कटानैरद्भभेदंश्च माहयित्वा मनि विना । लालुप वशमस्माक कारिष्यामो नियन्त्रिनम् ॥४९॥

व्याख्यान उपाच

इत्याभाष्य हरि नायौ यदुल्लिखितसोऽनिरुम । कुव त्यो विवि गन्भावात्नामशास्त्रोचितानपि ५०॥  
 गायत्यस्तालभेदेस्ता नृत्यत्य परता मुन । त प्रलाभयितु चनुर्दानाभावान वरागना ॥५१॥  
 नापश्यत्स तपोराशिरगनाना विडम्बनम् । इन्द्रियाणि वगे कृत्वा मूकाघदधिर स्थित ॥५२॥  
 दिनानि कनिचित्तस्युनायस्तस्याश्रम वर । कुवत्या गाननृत्यादि प्रपञ्चानतिमोहदान ॥५३॥  
 न चचाल यदा काम ध्यानाच्च त्रिगिरा मुनि । परावृत्त्य तदा दव्य पुन शक्रमुपस्थिता ॥५४॥  
 कृताञ्जलिपुटा सर्वा दवराजमवाब्रुवन् । श्राता दाना भयत्रस्ता विवर्णवदना भृशम् ॥५५॥  
 देवदव महाराज यत्नश्च परम कृत । न स शवयो दुरात्रयो धैर्यच्छालयितु विना ॥५६॥  
 उपायोऽय प्रकर्तव्य सर्वथा पान्शामन । नास्माक बलमेतस्मिस्तापसे विजितन्द्रिये ॥५७॥

विष्टया धम न दाता स्म यदनेन महात्मना । मुनिना वह्नितुल्येन तपसा द्योतितेन हि ॥५८॥  
 विमुज्याप्सरस शक्रश्चिन्तयामास मन्दघो । तस्यैव च वधोपाय पापबुद्धिरसाम्प्रतम् ॥५९॥  
 विमुज्य लोकलज्जा स तथा पापभय भृशम् । चकार पापबुद्धिं तु तद्वधाय महीपते ॥६०॥

इति धीमहेवीभागवते महापुराणे षष्टस्कन्धे प्रथमोऽध्याय ॥ १ ॥

## अथ द्वितीयोऽध्यायः

### व्यास उवाच

अथ स लोभमुपेत्य सुराधिप समधिगम्य गजासनसंस्थित ।  
 त्रिशिरस प्रति दुष्टमतिस्तदा मुनिमपश्यदमेयपराक्रमम् ॥ १ ॥  
 तमभिवोक्ष्य दृढासनसंस्थित जितगिर सुसमाधिबश गतम् ।  
 रविविभावसुसन्निभमोजसा सुरपति परमापदमभ्यगात् ॥ २ ॥  
 कथमसौ विनिहन्तुमहो मया मुनिरपापमति किल सम्मत ।  
 रिपुरय सुसमिद्धतपोबल कथमुपेक्ष्य इहासनकामुक ॥ ३ ॥  
 इति विचिन्त्य पर्वि परमायुध प्रतिभुमोच मुनिं तपसि स्थितम् ।  
 शशिदिवाकरसन्निभमाशुग त्रिशिरस सुरसघपति स्वयम् ॥ ४ ॥  
 तदभिधातहत स घरातले किल पपात ममार च तापस ।  
 शिखरिण शिखर कुलिशादित निपतित भुवि चाद्भुतदर्शनम् ॥ ५ ॥  
 त निहत्य मुदमाप सुरेशश्च नुशुश्च मुनयस्तु संस्थिता ।  
 हा हतति भृशमार्तनिस्वना किं कृत शतमखेन पापिना ॥ ६ ॥  
 विनापराध तपसा निधिर्हत शचीपति पापमतिर्दुरात्मा ।  
 फल किलाय तरसा कृतस्य प्राप्नोतु पापी हननोद्भवस्य ॥ ७ ॥  
 त निहत्य तरसा सुरराजो निर्जगाम निजमन्दिरमाशु ।  
 स हतोऽपि विरराज महात्मा जीवमान इव तेजसा निधि ॥ ८ ॥

त दष्ट्वा पतित भूमौ जीवन्तमिव वृत्रहा । चिन्तामापातिखिन्नाग किं वा जीवेदय पुन ॥९॥  
 विमृश्य मनसाऽतीव तक्षाण पुरत स्थितम् । मधवा वीक्ष्य त प्राह स्वकार्यसदृश वच ॥१०॥  
 तक्षश्छिधि शिरास्यस्य कूरुष्व वचन मम । मा जीवतु महातेजा भाति जीवन्निव स्वयम् ॥११॥

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य तक्षोवाच विगर्हयन् ।

तक्षोवाच

महास्वघो मृश भाति परसुर्न तरिष्यति ॥१२॥

वतो नाह करिष्यामि कार्यमेतद्भिर्गहिनम् । त्वया वै निदित कर्म कृत सद्भिर्विगहितम् ॥१३॥

अहं विभेमि पापाट्टं मृतस्यैश्च च मारणे । मृतोऽय सुनिरस्त्येव शिरस कृत्तनेन किम् ॥१४॥

भय किं तेऽत्र सजात पाकशासन वध्यताम् ।

इन्द्र उवाच

सजीव इव देहोऽयमामाति विशदाकृति ॥१५॥

तस्माद्विभेमि मा जीवेन्मुनि शशुरय मम ।

तक्षोवाच

नात्र किं श्रपसे विद्वन्कुरेणानेन कर्मणा ॥१६॥

ऋषिपुत्रमिम हत्वा ब्रह्महत्याभय न किम् ।

इन्द्र उवाच

प्रायश्चित्त करिष्यामि पश्चात्पापक्षयाय वै ॥१७॥

शशुस्तु सर्वथा वध्यश्छलेनापि महामते ।

तक्षोवाच

त्व लोभाभिहत पाप करोषि मघवन्निह ॥१८॥

त विनाऽह कय पाप करोमि वद मे विभो ।

इन्द्र उवाच

मखेषु खलु भाग ते करिष्यामि सदैव हि ॥१९॥

शिर पशोस्तु ते भाग यज्ञे दास्यति मानवा । शुल्केनानेन छिधि त्व शिरास्यस्य कुह प्रियम् २०॥

व्यास उवाच

एतच्छ्रुत्वा महेंद्रस्य वचस्तथा मुदान्वित । कुठारेण शिरास्यस्य चकर्त सुदृढेन हि ॥२१॥

छिन्नानि श्रीणि शीर्षाणि पतितानि यदा भुवि । तम्यस्तु पक्षिण क्षिप्र विनिष्पेतु सहस्रस ॥२२॥

कलविकास्तित्रिरयस्तथैव च कपिजला । पृथक्पृथग्विनिष्पेतुर्मुखतस्तरसा तदा ॥२३॥

येन वेदानधीते स्म सोम च पिबते तथा । तस्माद्ब्रह्मात्किलोत्पेतु सर्व एव कपिजला ॥२४॥

येन सर्वा दिश काम पिबन्निव निरीक्षते । तस्मात्तु तित्तिरास्तत्र नि सृतास्तिग्मतेजस ॥२५॥

यस्पुराप तु तद्वक्त्र तस्मात्तु चटका किल । विनिष्पेतुस्त्रिशिरस एव ते विहगा नृप ॥२६॥

एव विनि सृतान्दृष्ट्वा तेभ्य शक्रस्तदाद्वजान । मुमोद मनसा राजअगाम त्रिदिव पुन ॥२७॥

गते शक्रे तु तक्षाऽपि स्वगृह तरसा ययो । यज्ञभाग पर लब्ध्वा मुदमाप महीपते ॥२८॥  
 इन्द्रोऽथ स्वगृह गत्वा हत्वा शत्रु महाबलम् । मेने वृत्तार्थमात्मान ब्रह्महत्यामचितयन् ॥२९॥  
 त श्रुत्वा निहत त्वष्टा पुत्र परमधार्मिकम् । चुकापातीव मनसा वचन चेदमब्रवीत् ॥३०॥  
 अनागस भनि यस्मात्पुत्र निहतवान्मम । तस्मादुत्पादयिष्यामि तद्वधार्थं सुत पुन ॥३१॥  
 सुरा पश्यतु मे वीर्यं तपसश्च बल तथा । जानातु सर्वं पापात्मा स्वकृतस्य फल महत् ॥३२॥  
 इत्युक्त्वाऽग्नि जुहावाथ मंत्रैराथर्वणोदितं । पुत्रस्योत्पादनार्थाय त्वष्टा क्रोधसमाकुल ॥३३॥  
 वृते होमेऽष्टरात्र तु सदोसाच्च विभावसो । प्रादुष्यभूव तरसा पुष्य पावकोपम् ॥३४॥  
 त दृष्ट्वाऽग्रे सुत त्वष्टा तेजोबलसमन्वितम् । वेगात्प्रकटित बह्नेर्दीप्यमाननिवानलम् ॥३५॥  
 उवाच वचन त्वष्टा सुत वाह्य पुर स्थितम् । इन्द्रशना विवर्धस्व प्रतापात्तपसो मम ॥३६॥  
 इत्युक्ते वचने त्वष्टा क्रोधप्रज्वलितेन च । सोऽवर्धत दिव स्तब्ध्वा वैश्वानरसमद्युति ॥३७॥  
 जात स पर्वताकार कालमृत्पुसम स्वराट् । किं करोमीति त प्राह पितर परमातुरम् ॥३८॥  
 कुम्भे नाम्न नाथ कार्यं कथय सुप्रत । चितातु रोऽसि कस्मात्त्व ब्रूहि मे शोककारणम् ३९॥  
 नागयाम्यद्य ते शोचमिति मे व्रतमाहितम् । तेन जातन किं भूय पिता भवति दु खित ॥४०॥  
 पिबामि सागर सद्यश्शूर्णयामि धराधरान् । उद्यत वारयाम्यद्य तरणि तिग्मतोजसम् ॥४१॥  
 हन्मीद्र ससुर सद्यो यम वा दवतान्तरम् । क्षपामि सागरे सर्वान्समुत्पाट्य च मेदिनीम् ॥४२॥  
 इत्यारण्यं वचस्तस्य त्वष्टा पुत्रस्य पेशलम् । प्रत्युवाचातिमुदितस्त सुत पर्वतोपमम् ॥४३॥  
 यृजिनात्प्रातुमथुना यस्माच्छन्नोऽसि पुत्रक । तस्मादयूत्र इति ख्यात तव नाम भविष्यति ४४॥  
 भ्राता तव महाभाग विशिरा नाम तापस । प्राणि तस्य च शीर्षाणि ह्यभवन्वीर्यवनि च ४५॥  
 वेदवेदागतत्वन मर्षविद्याविशारद । सत्यितस्तपमि प्रायस्त्रिलोकीविस्मयप्रदे ॥४६॥  
 शक्रेण तु हत माऽथ यज्ञघातन साप्रचम । विनाऽपराध महसा छिन्नानि मस्तकानि च ॥४७॥  
 तस्मात्स्य पुण्यव्याघ्र जहि शत्रु वृतासम । ब्रह्महत्यायत पाप निम्नप दुर्मनि शठम् ॥४८॥  
 इत्युक्त्वा च नदा त्वष्टा पुत्रसोऽवमानुज । आयुधानि च दिव्यानि चकार विविधानि च ॥४९॥  
 ददावस्मै महसाभयप्रदाय प्रवर्तानि च । गङ्गाङ्गदनागच्छितोमरप्रमुत्तानि वै ॥५०॥  
 शार्ङ्गं धनुस्त्रया बाण परिध पट्टिश तथा । उर द्विष्य सहस्रार मुदशनसमप्रभम् ॥५१॥  
 सूणीरो चाभयो दिव्यो कवच चानिसुदरम् । रथ मेघप्रतीकाश दढ भारमह जवम् ॥५२॥  
 युद्धोपकरण सर्वं वृत्वा पुत्राय कारिय । दत्त्वाऽसौ प्रेरयामास त्वष्टा व्राधसमन्वित ॥५३॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

वृत्तस्वस्त्ययनो वृषो ब्राह्मणवैदपारयः । निर्जंगाम रथारूढो हतुं शकं महाबलः ॥१॥  
तदैव राक्षसा ब्रूयात् पुरा देवपराजिता । समाजम्मुक्षु सेवार्यं वृत्तं ज्ञात्वा महाबलम् ॥२॥  
इन्द्रदूतास्तु तं दृष्ट्वा युद्धाय तु समागतम् । वेगादागत्य वृत्तातं शशंसुस्तस्य चर्षितम् ॥३॥

व्यास उवाच

स्वामिञ्छोघ्नमिहायाति वृषो नाम रिपुस्तव । बलावानस्यदने रुढस्त्वष्टा चोत्पादितः किल ॥४॥  
अभिचारेण नाशार्थं नव क्रोधोन्वितेन वै । पुत्रघाताभितसेन दुसहो राक्षसैर्युतः ॥५॥  
यत्नं कुरु महाभाग शीघ्रमायाति साप्रतम् । मेरुमदरसंकागो घोरशब्दोऽतिदारणः ॥६॥  
एतस्मिन्नतरे तत्र भोता देवगणा भृशम् । आगत्योचुः सुरपतिं शृण्वन्तं दूतभाषितम् ॥७॥

गणा ऊचुः

मथवन्दुनिमित्तानि भवति त्रिदशालये । बहूनि भयशसीनि पक्षिणा विरतानि च ॥८॥  
वाक्गुप्रास्तया श्येना वक्राद्या दारुणा तगा । र्न्दति विकृतिं शब्दैस्त्कारैर्भवनोपरि ॥९॥  
धीचीवूचीति निनदान्कुर्वन्ति विहगा भृशम् । बाहनाना च नेत्रेभ्यो जलधारा पतत्यध ॥१०॥  
श्रूयन्तेऽतिमहाञ्छब्दो र्न्दतीना निशासु च । राक्षसीना महाभाग भवनोपरि दारण ॥११॥  
प्रपतति ध्वजास्तूर्णं दिना वातेन मानद । प्रभवति महोन्पाता दिवि भूम्यतरिक्षजा ॥१२॥  
कृष्णावरधरा नार्यो भ्रमति च गृहे गृहे । यातु यातु गृहात्तूण कुर्वन्त्यो विकृतानना ॥१३॥  
रात्रौ स्वप्नेषु काताना सुप्ताना निजमदिरे । केशाल्लुनति राक्षस्यो भीषयन्त्यो भृशातुरा ॥१४॥  
एवविधानि देवेश भूक्पोल्कादयस्तथा । गोमायवो रुदतिस्म निशाया भवनागणे ॥१५॥  
सरदाना च जालानि प्रभवति गृहे गृहे । अगप्रस्फुरणादीनि दुनिमित्तानि सर्वशः ॥१६॥

व्यास उवाच

इति तेषा वच श्रुत्वा चितामाप सुरेश्वर । बृहस्पतिं समाहूय पप्रच्छ च मनोगतम् ॥१७॥

इन्द्र उवाच

ब्रह्मन्किमुत घोराणि निमित्तानि भवति वै । वाताश्च दारुणा वाति प्रपतत्युलकाः खतः ॥१८॥  
सर्वज्ञोऽपि महाभाग समर्थो विघ्ननाशने । बुद्धिमाञ्छलस्त्रत्वज्ञो देवताना गुरस्तथा ॥१९॥  
कुरु शांतिं विधानज्ञ शनुक्षयविघाधिनीम् । यथा मेन भवेद्दुःख तथा कार्यं विधायताम् ॥२०॥

बृहस्पतिरुवाच

किं करोमि सहस्राक्ष त्वयाऽद्य दुष्कृतं कृतम् । अनागसं मुनि हत्वा किं फलं समुपाजितम् ॥२१॥



अत्युर्ग्रं पुण्यपापाना फल भवति सत्त्वरम् । विचार्य खलु कर्तव्यं कार्यं तद्भ्रूतिमिच्छता ॥२२॥  
 परोपतापन कर्म न कर्तव्यं कदाचन । न सुरा विदते प्राणी परपीडापरायण ॥२३॥  
 मोहाल्लोभादब्रह्महत्या कृता शक्र त्वयाऽधुना । तस्य पापस्य सहसा फलमेतदुपागतम् ॥२४॥  
 अवध्य सर्वदेवाना जातोऽसौ वृत्रसज्जक । हतु त्वा स समामाति दानवैर्वहुभिर्वृत ॥२५॥  
 आयुधानि च सर्वाणि वञ्चतुल्यानि वासव । त्वष्टा दत्तानि दिव्यानि गृहीत्वा समुपस्थित २६॥  
 समागच्छति दुर्घर्षो रथारूढ प्रतापवान् । देवन्द्र प्रलय कुर्वन्नास्य मृत्युर्भविष्यति ॥२७॥  
 कोलाहलस्तदा जातस्तथा द्रुवति वाक्पती । गधर्वा किन्नरा यक्षा मुनयश्च तपोधना ॥२८॥  
 सदनानि विहायैवामरा सर्वे पलायिता । तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं शक्रश्चितापरायण ॥२९॥  
 आज्ञापयामास तदा सेनोद्योगाय सेवकान् । आनयध्व वसून्नुद्रानश्विनी च दिवाकरम् ॥३०॥  
 पूषण च भग वायु कुर्वैर वरुण यमम् । विमानेषु समारुह्य सायुधा सुरसत्तमा ॥३१॥  
 समागच्छतु तरसा शत्रुरायाति साप्रतम् । इत्याज्ञाप्य सुरपति समारुह्य गजोत्तमम् ॥३२॥  
 बृहस्पतिं पुरोधाय निर्गतो निजमदिरात । तथैव त्रिदशा सर्वे स्व स्व वाहनमास्थिता ३३॥  
 युद्धाय कृतसकल्पा निर्ययुः शस्त्रपाणय । वृत्रोऽथ दानवैर्युक्त सप्राप्तो मानसोत्तरम् ॥३४॥  
 पर्वत देवतावास रम्य पादपशोभितम् । इद्रोऽप्यागत्य सग्राम चकार मानसोत्तरे ॥३५॥  
 पर्वत देवतायुक्तो वाचस्पतिपुर सर । तनाभूद्धारुण युद्ध वृत्रवासवयोस्तदा ॥३६॥  
 गदासिपरिधौ पार्श्वार्णं शक्तिपरश्वधं । मानुषेण प्रमाणेन सग्राम शरदा शतम् ॥३७॥  
 वभूव भयदो नृणामृषीणा भावितात्मनाम् । वरुण प्रथम भग्नस्ततो वायुगण किल ॥३८॥  
 ततो विभावसु शक्र सर्वे ते निर्गता रणात् । पलायनपरान्दृष्ट्वा देवानिद्रपुरोगमान् ॥३९॥  
 वृत्रोऽपि पितर प्रागादाश्रमस्य मुदावितम् । प्रणम्य प्राह त्वष्टार पितु कार्यं मया कृतम् ॥४०॥  
 देवा विनिजिता सर्वे सेंद्रा समरसस्थिता । विद्रुतास्त गता स्थान यथा सिंहा मृगा गजा ४१॥  
 इन्द्र पदातिरगम मयाऽऽनीतो गजोत्तम । ऐरावतोऽप्य भगवगूहाण द्विरदोत्तमम् ॥४२॥  
 न हतास्त मया तस्माद्युक्त भीतमारणम् । आज्ञाप्य पुनस्तात् किं करोमि तवप्लितम् ॥४३॥  
 निर्जरा निर्गता सर्वे भयभीता श्रमातुरा । इद्रोऽप्यैरावत त्वक्त्वा भयभीत पलायित ॥४४॥

### व्यास उवाच

इति पुत्रवच श्रुत्वा त्वष्टा प्राह मुदावित । पुत्रवानद्य जातोऽस्मि सफल मम जीवितम् ॥४५॥  
 त्वयाऽह पावित पुत्र गतो मे मानसो ज्वर । निश्चल म मनो जात दृष्ट्वा वीर्य तवाद्भुतम् ॥४६॥  
 शृणु वक्ष्याम्यह पुत्र हितं तस्य निशामय । तप कुरु महाभाग सावधान स्थिरासन ॥४७॥  
 विरवायो नैव कर्तव्यं केषाचित्पाकशासन । शश्रुस्ते छलनर्ताऽस्ति नानाभेदविशारद ॥४८॥

तपसा प्राप्यते लक्ष्मीस्तपसा राज्यमुत्तमम् । तपसा बलवृद्धिं स्यात्सग्रामे विजयस्तथा ॥४९॥  
 आराध्य द्रुहिणं देवं लब्ध्वा वरमनुत्तमम् । जहि शक्रं दुराचारं ब्रह्महत्यासमावृतम् ॥५०॥  
 सावधानं स्थिरो भूत्वा दातारं भज शक्रम् । धाञ्छितं स वरं दद्यात्सतुष्टुश्रुतुराननम् ॥५१॥  
 तोषयित्वा विश्वयोनिं ब्रह्माणममितौजसम् । अविनाशित्वमासाद्य जहि शक्रं कृतागसम् ॥५२॥  
 वैरं मनसि मे पुत्रं वर्तते सुतघातजम् । न शांतिमनुगच्छामि न स्वपामि सुखेन ह ॥५३॥  
 तापसो मे हतं पुत्रो निरागा पाप्मना यत । न विदामि सुखं वृत्रं त्वं मामुद्धर दुःखितम् ॥५४॥

व्यास उवाच

तदाकर्ण्यं पितुर्वाक्यं च क्रोधयतस्तदा । आज्ञामादाय च पितुर्जगाम तपसे मुदा ॥५५॥  
 गंधमादनमासाद्य पुण्यां देवधुनीं शुभाम् । स्नात्वा कुशासनं कृत्वा सस्थितश्च स्थिरासनम् ५६॥  
 त्यक्त्वात्र वारिपानं च योगाम्यासपरायणम् । ध्यायं विश्वसृजं चित्ते सोपविष्टं स्थिरासने ॥५७॥  
 मधवा तं तपस्यतं ज्ञात्वा चिंतातुरो ह्यभूत् । गंधर्वा प्रेषयामास विघ्नार्थं पाकशासनम् ॥५८॥  
 यथाश्च पत्रगान्धर्पाङ्किन्नरानमितौजसम् । विद्याधरानप्सरसो देवदूताननेकरम् ॥५९॥  
 उपायास्तैः कृता सम्यक्तपोविघ्नान्यमायिभिः । न च चालं ततो ध्यानात्त्वाष्ट्रं परमतापसम् ॥६०॥  
 इति श्राद्धेयीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे तृतायोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

व्यास उवाच

निर्गतास्ते परावृत्तास्तपोविघ्नकरा सुरा । निरागा कार्यसंसिद्धये तं दृष्ट्वा दृढचेतसम् ॥१॥  
 जातं वर्षाते पूर्णं ब्रह्म लोकपितामहम् । तत्राजगाम तरसा हंसास्त्रधनुर्मुखम् ॥२॥  
 आगत्य तमुवाचेदं त्वष्टुं पुत्रं सुखी भव । त्यक्त्वा ध्यानं वरं गृहीत् ददामि तव धाञ्छितम् ॥३॥  
 तपसा तेषु तुष्टोऽस्मि त्वा दृष्ट्वा चातिकर्णितम् । वरं वरयं भद्रं तं मनोऽभिलषितं तव ॥४॥

व्यास उवाच

वृत्रस्तदाऽतिविषादा पुरतो निगम्य वाचं सृष्टासमरसां जगदेवकर्तुम् ।  
 सत्यं यं योगकलना सहस्रोदतिष्ठसंजातहर्षनयनाश्रुभङ्गकलापम् ॥५॥  
 पादौ प्रणम्य गिरसा प्रणयाद्रिघातुर्वंदाजलिं पुरत एव गुमाससाद ।  
 प्रोवाच तं सुवरदं तपसा प्रपन्नं प्रेम्णाऽतिगद्गदगिरा विनयेन नम्रम् ॥६॥

प्राप्त मया सक्त्वेव नद प्रभोऽद्य यद्दशन तव सुदुर्लभमाशु जातम् ।  
 वाञ्छाऽस्ति नाय मनसि प्रवणे दुरापा ता प्रत्रवीमि कमलग्न वेरिस्ति भावम ॥ ७ ॥  
 मृत्युश्च मा भवतु मे किल लोहवाऽशुष्कान्त्रिवशनिघ्नैरपरैश्च शस्त्रैः ।  
 वृद्धिं प्रयातु मम शौर्यमनोव युद्धे यस्माद्भवामि मयलैरमरैर्गजे ॥ ८ ॥

### व्यास उवाच

इत्थ सम्प्रार्थितो ब्रह्मा तमाह प्रहमन्निव । उत्तिष्ठ गच्छ नद्र त वाञ्छितं सफल सदा ॥९॥  
 न शुष्केण न चार्द्रेण न पापाणेन दाग्णा । भविष्यति च त मृत्कारिणि सत्य व्रतान्महम् ॥१०॥  
 इति दत्त्वा वर ब्रह्मा जगाम भुवन परम् । वृनस्तु त वर लक्ष्म्या मुदित स्वगृह ययौ ॥११॥  
 शशस पित्रुरग्रे तद्भरदान महामति । त्वष्टा तु मुदित प्राप्त पुत्र प्राप्तवर तदा ॥१२॥  
 स्वस्ति तेऽस्तु महाभाग जहि शत्रु रिपु मम । हत्वा गच्छ त्रिशिरसो हन्तार पापसयुतम् ॥१३॥  
 भव त्व निदशाघोश सम्प्राप्य विजय रणे । ममाधि छिधि विपुल पुत्रनाशसमुद्भवम् ॥१४॥  
 जीवतो वाक्यवरणात्क्षयाद्दे भूरिभोजनात् । गयाया पिण्डदानाच्च त्रिभिः पुत्रस्य पुत्रता ॥१५॥  
 तस्मात्पुत्र ममात्ययं दुःख नाशितुमर्हमि । त्रिशिरा मम चित्तानु नापसर्पति कर्हिचित् ॥१६॥  
 सुशील सत्यवादी च तापनो वेदवित्तम । अपराध विना तन निहत पापबुद्धिना ॥१७॥

### व्यास उवाच

ईति तस्य वच श्रुत्वा वृत्र परमदुर्जय । रथमारुह्य तरसा निर्जंगाम पितुर्गृहात् ॥१८॥  
 रणदुन्दुभिर्निर्घोष शङ्खनाद महाबलम् । कारयित्वा प्रयाण स चकार मदपवित् ॥१९॥  
 निर्ययौ नयसयुक्त सेवकानिति सबदन । हत्वा शत्रु प्रहीष्यामि मुरराज्यमकटकम् ॥२०॥  
 इत्युक्त्वा निर्जंगामाशु स्वसैन्यपरिवारित । महता सैन्यनादन भीषयत्रमरावतीम् ॥२१॥  
 तमागच्छन्तमाज्ञाय तुरापाडपि सत्वर । सेनोद्योग भयनस्त कारयामास भारत ॥२२॥  
 सर्वानाहूय तरसा लोकपालानरिन्दम । युद्धार्थं प्रेरयन्सर्वान्वयोचत महाद्युति ॥२३॥  
 गध्रव्यूह तत कृत्वा सस्यित पाकशानन । तत्राजगाम वगास्तु वृत्र परबलार्दन ॥२४॥  
 देवदानवयोस्तावरसश्रामस्तुमुलाऽभवत् । वृत्रवामवयो सरवे मनसा विजयैपिणो ॥२५॥  
 एव परस्पर युद्धे सन्दीप्त भयदे भृशम् । आवूत दन्ता प्रापुर्देत्याश्च परमा मुदम् ॥२६॥  
 तोमरैर्भिन्दिपालैश्च खड्गैः परशुपट्टिभ्यः । जघ्नु परस्पर देवदैत्या स्वस्त्रवगयुधैः ॥२७॥  
 एव युद्धे वर्तमाने दारणे लामहर्षणे । शक्र जग्राह सहसा वृत्र क्रोधसमन्वित ॥२८॥  
 अपावृत्य मुरे क्षिप्त्वा स्थितो वृत्र शतक्रतुम् । मुदितोऽभू-महाराज पूर्ववैरमनुस्मरन् ॥२९॥  
 शक्रे प्रस्तेऽप्य वृत्रेण सम्भ्रान्ता निर्जरास्तदा । चुनुशु परमार्तास्त हा शक्रेति महर्महु ॥३०॥

अपावृते मुखे शक्र ज्ञात्वा सर्वे दिवोकस । बृहस्पतिं प्रणम्योचुर्दीना व्यथितचेतस ॥३१॥  
 किं कर्तव्यं द्विजश्रेष्ठ त्वमस्माकं गुरु पर । शक्रो प्रस्तस्तु वृत्रेण रक्षितो देवतातरै ॥३२॥  
 विना शत्रेण किं कुर्मं सर्वे हीनपराक्रमा । अभिचारं कुरु विभो सत्वरं शक्रमुक्तये ॥३३॥

### बृहस्पतिरुवाच

किं कर्तव्यं सुरा क्षितो मुखमध्येऽस्ति वासव । वृत्रेणोत्सादितो जीवन्नस्ति कोष्ठातरै रियो ॥३४॥

### व्यास उवाच

दर्वाश्रितातुरा सर्वे तुरासाह तथाकृतम् । दृष्ट्वा विमृश्य तरसा चक्रुर्यत्नं विमुक्तये ॥३५॥  
 असृजत महासत्त्वा जृम्भिका रिपुनाशिनीम् । ततो विजृम्भमाणं स व्यावृतास्यो बभूव ह ३६॥  
 विजृम्भमाणस्य ततो वृत्रस्यास्यादवापतत । स्वान्नगायपि सक्षिप्य निष्क्रान्तो बलसूदन ३७॥  
 तत प्रभृति लोकेषु जृम्भिका प्राणिसस्थिता । जहृपुश्च सुरा सर्वे शक्रं दृष्ट्वा विनिर्गतम् ॥३८॥  
 तत प्रवृत्ते युद्धे तयोर्लोकभयप्रदम् । वर्षाणामयुतं यावद्दाह्यं लोमहर्षणम् ॥३९॥  
 एकतश्च सुरा सर्वे युद्धाय समुपस्थिता । एकतो बलवास्त्वाप्यु सप्रामे समवर्तत ॥४०॥  
 यदा व्यवर्धत रणे वृत्रो वरमदावृत । पराजितस्तदा शक्रस्तेजसा तस्य धर्षित ॥४१॥  
 विध्यये मघवा युद्धे तत प्राप्य पराजयम् । विपादमगमन्देवा दृष्ट्वा शक्रं पराजितम् ॥४२॥  
 जम्मुस्त्यक्त्वा रणं सर्वे देवा इन्द्रपुरोगमा । गृहीतं देवसदनं वृत्रेणागत्य रहसा ॥४३॥  
 देवोद्यानानि सर्वाणि भुक्तेऽसौ दानवो बलात् । ऐरावतोऽपि दैत्येन गृहीतोऽसौ गजोत्तम ॥४४॥  
 विमानानि च सर्वाणि गृहीतानि विशापते । उच्चैश्च वा हयवरो जातस्तस्य वरो तदा ॥४५॥  
 कामधेनुं पारिजातो गणश्चाप्सरसा तथा । गृहीतं रत्नमात्रं तु तत त्वष्टृमुतेन ह ॥४६॥  
 स्यान्नभ्रं सुरा सर्वे गिरिदुर्गेषु सस्थिता । दुःखमापु परिभ्रष्टा यज्ञभागात्सुरालयात् ॥४७॥  
 वृत्रं सुरपदं प्राप्य बभूव मदगवित । त्वष्टाऽतीव सुप्तं प्राप्य मुमोद सुतसयुत ॥४८॥  
 अमत्रपन्हितं देवा मुनिभिः सह भारत । किं कर्तव्यमिति प्राप्ते विचिन्त्य भयमोहिता ४९॥  
 जम्मुं कैलासमवलं सुरा शत्रुसमन्विता । महादेवं प्रणम्योचुः प्रह्लां प्राजल्यो भूशम ॥५०॥  
 दबदयं महादेवं कृपासिन्धो महेश्वर । रणाऽस्मा भयमोतांस्तु वृत्रेणातिपराजितान् ॥५१॥  
 गृहीतं देवसदनं तेन देवं बलीयसा । किं कर्तव्यमतं शनो ब्रूहि सत्यं विवाद्य न ॥५२॥  
 किं कुर्मं क्व च गच्छाम स्यान्नभ्रं महेश्वर । दुःखस्य नाधिगच्छामो विनाशोपायमोक्ष ॥५३॥  
 साहाय्यं कुरु भूतेषां व्यथिता स्म कृपानिधे । वृत्रं जहि भद्रोत्पिक्तं वरदानयलाग्निना ॥५४॥

### शिव उवाच

ब्रह्माणं पुरतः कृत्वा वयं सर्वे हरे क्षयम् । गत्वा समेत्य तं विष्णुं चितयामां कथाद्यमन ५५॥

स शक्तश्च छलज्ञश्च बलवाबुद्धिमत्तर । शरण्यश्च दयात्विश्च वासुदेवो जनार्दन ॥५६॥  
विना त देवदेवेश नार्थसिद्धिर्भविष्यति । तस्मात्तत्र च गतव्य सर्वकार्यार्थसिद्धये ॥५७॥

व्यास उवाच

इति सचित्य ते सर्वे ब्रह्मा शक्र सशकर । जग्मुर्विष्णो क्षय देवा शरण्य भक्तवत्सलम् ५८॥  
गत्वा विष्णुपद देवास्तुष्टुवु परमश्वरम् । हरिं पुरःपसूक्तेन वदोक्तं जगदगुरुम् ॥५९॥  
प्रत्यक्षोऽभूज्जगन्नाथस्तथा स कमलापति । समाय च सुरान्सर्वानित्युवाच पुर स्थित ॥६०॥  
किमागता स्म लाकेशा हरब्रह्मसमन्विता । वारण कथयध्व व सर्वेषा सुरसत्तमा ॥६१॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा हरवर्षिय नाचुर्देवा रमापतिम् । चिन्ताविष्टा स्थिता प्राय सर्वे प्राजल्यस्तथा ६२॥  
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे चतुर्थोऽध्याय ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

व्यास उवाच

तथा चिन्तातुरान धीक्ष्य सर्वासर्वार्थितत्त्ववित । प्राह प्रेमभरोदभ्रातामाधवो मदिनीपत ॥१॥

विष्णुरुवाच

किं मौनमाश्रिता यूयं ब्रुवतु कारणं सुरा । सदसद्वाऽपि तच्छ्रुत्वा यतिष्य तन्निवारणे ॥२॥

देवा ऊचुः

किमज्ञात तव विभो त्रिषु लोकेषु वतते । सर्वं वद भवाकार्ये किं पृच्छसि पुन पुन ॥३॥  
त्वया पूर्वं बलिर्बद्ध शक्रो देवाधिप कृत । वामन वपुरास्थाय क्रान्त त्रिभुवन पदे ॥४॥  
अमृत त्वाहृत विष्णो दैत्याश्च विनिपातिता । त्वं प्रभु सर्वदेवानां सर्वापद्धिनिवारणे ॥५॥

विष्णुस्त्वाच

न भेतव्यं सुरवरा वसुधुपायं सुसमतम् । तद्दधाय प्रवक्ष्यामि यन् सौख्यं भविष्यति ॥६॥  
अवश्यं करणीयं मे भवता हितमात्मना । बुद्ध्या वलेन चार्थेन यन् केन हलेन वा ॥७॥  
उपाया रलु चारवारं वयितास्तत्त्वदर्शिनि । सामादयं सुहृत्स्वव दहृदिषु विनोपत ॥८॥  
ब्रह्मणाऽस्य वरो दत्तस्तपसाऽऽराधितेन च । दर्जयत्व च सप्राप्तं वरदानप्रभावतः ॥९॥  
अजेयं सर्वभूतानां त्वष्टा समुपपादित । ततो यत्नेन वृद्धिं स प्राप्तं परपुरंजय ॥१०॥  
दुःसाध्योऽसौ सुरा शत्रुविना रामप्रतारणम् । प्रत्येकं वगमानयो ह तव्यस्तु तत परम् ॥११॥

षष्ठ्य सर्वगधर्वा यत्रास्ति बलवत्तर । साम तस्य प्रयुज्ध्व तत एन विजेष्यथ ॥१२॥  
 गम्य शपथाकृत्वा विश्वास्य समयन हि । मित्तव च समाधाय हतव्य प्रदलो रिपु ॥१३॥  
 दूर्य सप्रवेक्ष्यामि वज्रमस्य वरायुधम् । साहाय्य च करिष्यामि शक्रस्याह सुरोत्तमा १४॥  
 मय च प्रनाक्ष्व सर्वयैत्रायुष क्षये । मरण विवुधास्तस्य नायया सभविष्यति ॥१५॥  
 षष्ठ्यमृषिभि सार्धं गधर्वा वपटावृता । इन्द्रेण मह मित्तव कुरुष्व वाक्यदानते ॥१६॥  
 या स याति विश्वास तथा कार्यं प्रतारणम् । गुप्तोऽह सप्रवेक्ष्यामि पवि सछादित दृढम् ॥१७॥  
 वैश्वस्त मधवा ऋनु हनिष्यति न चायया । विश्वासस्य कृते पाप कृत्वा शक्रस्तु पृष्ठत ॥१८॥  
 त्विहायोऽथ वज्रेण शातविष्यति पापिनम् । न दापोऽन शठ शत्रो शाठमव प्रकुर्वत ॥१९॥  
 त्वया बलवान वध्य दूरधर्मेण जायत । वामन रूपमावाय मयाऽथ वदितो बलि ॥२०॥  
 त्वा च माहिनावप दत्या सर्वेऽपि वचिता । भवत सहिता सर्वे देवी भगवती शिवाम् ॥२१॥  
 षष्ठ्य शरण भावै स्तोनमनै सुरोत्तमा । साहाय्य सा योगमाया भवता सविधास्यति २२॥  
 त्दामह सदा देवी सात्त्विका प्रकृति पराम । सिद्धिदा कामदा कामा दुरापामकृतात्मभि २३॥  
 त्तोऽपि ता समाराध्य हनिष्यति रिपु रणे । मोहिना सा महामाया माहविष्यति दानवन् २४॥  
 मोहितो मायया वृन सुखसाध्या भावष्यति । प्रसन्नाया परावाया सर्वं साध्य भविष्यति ॥२५॥  
 त्वाच मनारथावाहित कस्यापि भविष्यति । अन्तयामिस्वरूपा सा सवकारणकारणा ॥२६॥  
 त्स्मात्ता विश्वजनना प्रकृति परमादृता । भज्ध्व सात्त्विकभावै शत्रुनाशाय सत्तमा ॥२७॥  
 त्वा मया पि सग्राम कृत्वा परमदारुणम् । पचन्नपसहस्राणि निहती मधुकंठभौ ॥२८॥  
 त्तुता मया तदात्यर्थं प्रसन्ना प्रकृति परा । मोहितो तौ तदा दत्यो छेत्त च मया हतौ । २९॥  
 विप्रश्री मन्त्राह दानवो मदगवितौ । तया पुरुष्य प्रवृत्तभजन भावसयुता ॥३०॥  
 त्वया कार्यसिद्धि सा करिष्यति सुरोत्तमा । एव ते दत्तमनयो विष्णुना प्रभविष्णुना ॥३१॥  
 त्गमुन्ने मेगिगर मदारद्रुममण्डितम् । एकात सस्थिता देवा कृत्वा ध्यान जप तप ॥३२॥  
 त्तुवृजता धाना मृष्टिसहारकारिणाम । भक्तकामदुषानवा सकारकेपनागिनोम् ॥३३॥

दवा ऊचु

कुर्वन्ति कार्यमखिल स्ववशा न ते ते भ्रूभगचालनवशाद्बिहरति कामम् ॥३६॥  
 माता सुतान्परिभवात्परिपाति दीनान् रीतिस्त्वयैव रचिता प्रकटापराधान् ।  
 कस्मान्न पालयसि देवि विनापराधानस्मास्त्वदग्निशरणाङ्करणारसाब्धे ॥३७॥  
 नून मद्दग्निभजनाप्तपदा किलैते भक्तिं विहाय विभव सुखभोगलुब्धा ।  
 नेमे कटाक्षविपया इति चेन्न चैषा रीति सुते जननकर्त्तरि चापि दृष्टा ॥३८॥  
 दोषो न नोऽत्र जननि प्रतिभाति चित्ते यत्ते विहाय भजन विभवे निमग्ना ।  
 मोहस्त्वया विरचित प्रभवत्यसौ नस्तस्मात्स्वभावकरणे दयसे कथं न ॥३९॥  
 पूर्वं त्वया जननि दैत्यपतिर्वलिष्ठो व्यापादितो महिप्ररूपधर किलाजौ ।  
 अस्मत्कृते सकललोकभयदहसौ वृत्र कथं न भयद विधुनोपि मात ॥४०॥  
 शुम्भस्तथाऽतिबलवाननुजो निशुम्भस्तौ भ्रातरो तदनुगा निहता हतौ च ।  
 वृत्र तथा जहि खल प्रबल दयाद्रै मत्त विमोहय तथा न भवेद्यथाऽसौ ॥४१॥  
 त्वं पालयाद्य विबुधानसुरेण मात सतापितानतितरा भयविह्वलाश्च ।  
 मान्योऽस्ति कोऽपि भुवनेषु सुरातिहता य क्लेशजालमखिल निदहेत्स्वशक्त्या ॥४२॥  
 वृत्रे दया तव यदि प्रथिता तथापि जहोनमाशु जनदुःखवर खर च ।  
 पापात्समुद्धर भवानि शरै पुनाना नोचेत्प्रयास्यति तमो ननु दुष्टबुद्धि ॥४३॥  
 ते प्रापिता सुरवन विबुधारयो ये हत्वा रणेऽपि विशिलै किल पावितास्ते ।  
 त्राता न किं निरयपातभयाद्दयाद्रै यच्छत्रवोऽपि न हि किं विनिहसि वृत्रम् ॥४४॥  
 जानीमहे रिपुरसौ तव सेवको न प्रायेण पीडयति न किल पापबुद्धि ।  
 यस्तावक्स्त्वह भवेदमरानसौ किन्त्वत्पादपकजरतात्रनु पीडयद्वा ॥४५॥  
 कुर्मं कथं जननि पूजनमद्य तेऽभ्य पुष्पादिकं तव विनिर्मितमेव यस्मात् ।  
 मन्त्रा वयं च सकल परशक्तिरूप तस्माद्भुवानि शरणे प्रणता स्म नूनम् ॥४६॥  
 धयास्त एव मनुजा हि भजति भवत्या पादाब्ज तव भयाब्धिजलेषु पोतम् ।  
 य योगिनोऽपि मनसा सतत स्मरति मोक्षार्थिनो विगतरागविकारमोहा ॥४७॥  
 ये याज्ञिका सकलवेदविदोऽपि नून त्वा सस्मरति सतत किल होमकाले ।  
 स्वाहा तु तृतिजननीमसुरेश्वराणा भूय स्वधा पितृगणस्य च तृप्तिहेतुम् ॥४८॥  
 मेघाऽसि कातिरसि सातिरसि प्रसिद्धा बुद्धिस्त्वमेव विशदार्थकरी नराणाम् ।  
 सर्वं त्वमेव विभव भुवनत्रयेऽस्मिन्कृत्वा ददासि भजता हृषया सदैव ॥४९॥

व्यास उवाच

एव स्तुता सुरैर्देवो प्रत्यक्षा साऽभवत्तदा । चारुरूपधरा तन्वी सर्वाभरणभूषिता ॥५०॥  
 पाशाङ्कुशवराभीतिलसद्बाहुचतुष्टया । रणत्किणिकाजालरक्षनावद्वसत्कटि ॥५१॥  
 कलकण्ठीरवा कान्ता क्वणत्कङ्कणनूपुरा । चन्द्रखण्डसमाबद्धरत्नमौलिविराजिता ॥५२॥  
 मन्दस्मिताऽरविन्दास्या नेत्रत्रयविभूषिता । पारिजातप्रसूनाच्छनोत्वर्णसमप्रभा ॥५३॥  
 रत्नाम्बरपरीधाना रक्तचन्दनचर्चिता । प्रसादसुमुखी देवी करुणारससागरा ॥५४॥  
 सर्वशृङ्गारवेपाढया सर्वद्वंद्वतारणि परा । सर्वज्ञा सर्वकर्त्री च सर्वाधिष्ठानरूपिणी ॥५५॥  
 सर्ववेदान्तससिद्धा सच्चिदानन्दरूपिणी । प्रणेमुस्ता समालोक्य सुरा देवी पुर स्थिताम् ॥५६॥  
 तानाह प्रणतानन्दा किं व कार्यं ब्रुवन्तु माम् ।

देवा ऊचुः

मोहयंतं रिपु वृत्र देवानामतिदुःखदम् ॥५७॥

यथा विश्वमते देवास्तथा कुरु विमोहितम् । आयुषे च बल देहि हत स्याद्येन वारिपु ॥५८॥

व्यास उवाच

तथेत्युक्त्वा भगवती तत्रैवान्तरधीयत । स्वानि स्वानि निकेतानि जग्मुर्देवा मुदाविता ५९॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे देवीमाहात्म्ये षष्ठमोऽध्याय ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

व्यास उवाच

एव प्राप्तवरा देवा ऋषयश्च तपोधना ।

“जग्मु सर्वे च समश्च वृत्रस्याश्रममुत्तमम्” । ददुस्तत्र त वृत्र ज्वलन्तमिव तेजसा ॥१॥  
 घक्ष्यन्तमिव लोकास्त्रीन्द्रसन्तमिव चामरान् । ऋषयोऽप्य ततोऽभ्येत्य वृत्रमूचु प्रिय वच ॥२॥  
 देवकार्यैर्यसिद्धपयं सामयुक्त रसात्मकम् ।

ऋषय ऊचुः

वृत्र वृत्र महाभाग सर्वलोकमयङ्कुर ॥ ३ ॥  
 ध्यास त्वयैतत्सकल ब्रह्माण्डमक्षितं किल । शत्रेण तव धैर यत्तत्तु सोऽस्वविधातकम् ॥४॥  
 युययोर्दुःखद काम चिन्तावृद्धिकर परम् । न त्व स्वपिपि सन्तुष्टो न चापि मपवा तथा ॥५॥  
 मुन स्वपिति चिन्तार्तो द्वयोर्मंदिरिज भयम् । युवयोर्पुंष्यतो बालो ब्यतीतस्तु महानिह ॥६॥  
 पीठपन्ते च प्रजा सर्वा सदेवामुरमानवा । संसारेऽत्र मुन प्राप्तु दुर्गं हेयमिति म्पिञ्जि ॥७॥



न सुख कृतवैरस्य भवतीति विनिर्णय । सग्रामरसिका शूरान्प्रशसन्नि न पण्डिता ॥८॥  
 युद्ध शृङ्गारचतुरा इन्द्रियार्थविधातवम् । पुष्पैरपि न योद्धव्य किं पुनर्निशितं शरै ॥९॥  
 युद्धे विजयसन्देहो निश्चय वाणताडनम् । देवाधीनमिद विश्व तथा जयपराजयो ॥१०॥  
 देवाधीनाविति ज्ञात्वा न योद्धव्य कदाचन । कालेऽथ भोजन स्नान शय्याया शयन तथा ॥११॥  
 परिचर्यापरा भार्या ससारे सुखसाधनम् । किं सुख युष्यत सख्ये वाणवृष्टिभयङ्करे ॥१२॥  
 खड्गपातातिरौद्रे च तथाऽऽरातिमुखप्रदे । सग्रामे मरणात्स्वर्गसुखप्राप्तिरिति स्फुटम् ॥१३॥  
 प्रलोभनपर वाक्य नोदनार्थं निरर्थकम् । छित्त्वा देहव्यथा प्राप्य शृगालकरटादिभि ॥१४॥  
 पश्चात्स्वर्गसुखादाप्तिं को वा वाछति मन्दधी । सख्य भवतु त वृत्र शक्रेण सह नित्यदा ॥१५॥  
 अवाप्त्यसि सुख त्व च शक्रश्चापि निरन्तरम् । वयं च तापसा सर्वे गन्धर्वाश्च निजाश्रमे ॥१६॥  
 सुखावाप्तं गमिष्याम शांते वैरेऽधुनैव धाम् । सग्रामे युवयोर्वीर वर्तमाने दिवानिशम् ॥१७॥  
 पीडयन्ते मुनय सर्वे गन्धर्वा विनरा नरा । सर्वेषां शांतिकामाना सख्यमिच्छामह वयम् ॥१८॥  
 मुनयस्त्व च शक्रश्च प्राप्नुवन्तु सुखं किल । मध्यस्थ्याश्च वयं वृत्र युवयो सख्यकारणे ॥१९॥  
 क्षय कारयित्वाऽन योजयामो मित्र प्रियम् । शक्रस्तु क्षययान्बृत्त्वा यथोक्ताश्च तवाग्रत ॥२०॥  
 चित्तं ते प्रीनिसयुक्तं करिष्यति तु माम्प्रतम् । सत्याधारा धरा नून सत्येन च दिवाकर ॥२१॥  
 तपत्यय यथाकाल वाट सत्येन वात्यथ । उदन्वानपि भर्मावा सत्येनैव न मुञ्चति ॥२२॥  
 तस्मात्सत्येन सख्यं वां भवत्वद्य यथासुखम् । एकत्र शयनक्रीडा जलवेलि सुखासनम् ॥२३॥  
 युवान्या सर्वथा कार्यं कर्तव्यं सख्यमेतय च ।

### व्यास उवाच

महर्षिवचनं श्रुत्वा तानुवाच महामति ॥२४॥

अत्रश्य भगवतो मे माननीयास्तपस्विन । भवतो मुनय क्वापिन मिथ्यावादिनो भूशम् ॥२५॥  
 रादाचारा सुशाताश्च न विदुश्छलकारणम् । कृतवैरे शटे स्तब्धे कामुके च गतत्वपि ॥२६॥  
 निर्लज्जे नैव कर्तव्यं सत्यं मतिमता सदा । निर्लज्जोऽयं दुराचारो ब्रह्महा लपट शठ ॥२७॥  
 न विश्वासस्तु कर्तव्यं सर्वधैवेदुशे जने । भवतो निपुणा सर्वे न द्रोहमतय सदा ॥२८॥  
 अनभिशास्तु शांत्वाच्चित्तानामतिवादिनाम् ।

### मुनय ऊचुः

जन्तु कृतस्य भोक्ता वै शुभस्य त्वशुभस्य च ॥२९॥

द्रोहं कृत्वा कृतं शांतिमान्पुनानष्टचेतन । विश्वायपातकर्तारो नरकं याति निश्चयम् ॥३०॥  
 दुर्लभं च समवाप्नोति नूनं विश्वासाघातक । निष्कृतिर्द्रव्यहृत्तृणां मुग्धापानां च निष्कृति ॥३१॥

विश्वासघातिना नैव मित्रद्रोहकृतामपि । समय ब्रूहि सर्वज्ञ यया ते चेतसि ध्रुवम् ॥३२॥  
तेनैव समयेनाद्य मधि स्यादुभयो किल ।

धृत्र उवाच

न दुष्केण न चार्द्धेण नाश्मना न च दारुणा ॥३३॥

न वज्रेण महाभाग न दिवा निशि नैत्र च । वध्यो भवय विप्रैः शक्रस्य सह दैवतै ॥३४॥  
एव मे रोचत सधि शक्रेण सह नान्यथा ।

व्याम उवाच

ऋषयस्त न तदा प्राहुर्वाढितमित्येव चादृता ॥३५॥

समय श्रावयामासुस्तनानीय सुरश्वरम् । इद्रोऽपि शपयास्तत्र चकार विगतज्वर ॥३६॥  
साक्षिण पावक कृत्वा मुनाना सन्निधौ विभ । वृत्रस्तु वचनैस्तस्य विश्वासमगमत्तदा ॥३७॥  
बभूव मित्रवच्छत्रे सहचयापरायण । कदाचिन्नदन चोभौ कदाचिद्गन्धमादने ॥३८॥  
कदाचिदुदधेस्तार मादमानो विचरतु । एव कृत् न सघान वृत्र प्रमुदितोऽभवत् ॥३९॥  
शक्रोऽपि वधवामस्तु तदुवायानवियत । रथान्वया समुद्दिनस्तदास्ती मघवा भृशम् ॥४०॥  
एव चितयत्तन्मस्य काल समभित्तत । विद्वास परम प्राप वृत्र शक्रेऽतिदारुणे ॥४१॥  
एव कतिचिदब्दानि गतानि समय कृत । वृत्रस्य मरणापायामनसाद्रोऽर्थाचितयत् ॥४२॥  
त्वष्टेकदा सुत प्राह विश्वस्त पाकशासन । पुत्र वृत्र महाभाग शृणु मे वचन हितम् ॥४३॥  
न विश्वासस्तु कर्तव्य कृतवैर कथचन । मघवा कृतवैरस्त सदाऽभूयापर परै ॥४४॥  
लभामतो द्वेपरत परदु खोत्सवान्वित । परदारलपट स पारबुद्धि प्रतारक ॥४५॥  
रथान्वेषी द्रोहपरो मायावी मद्रगवित । य प्रविद्यमादर मातुगभच्छद चकार ह ॥४६॥  
सप्तकृत्व सप्तकृत्व षडनानमनातुर । तस्मात्पुत्र न कतव्यो विश्वासस्तु कथचन ॥४७॥

कृतपापस्य वा लज्जा पुन पुत्र प्रकुवत ।

व्यास उवाच

एव प्रबोधित पित्रा वचनैर्हेतुसयुतै ॥४८॥

न बुबोध तदा वृत्र व्यासप्रमरण किल । स कदाचित्समुद्रान्ते तमपरममहामुरम् ॥४९॥  
सध्यावाङ् उपावृत्ते मुहूर्तेऽनीव शरणे । तत सचित्य मघवा वरदा महात्मनाम् ॥५०॥  
मध्येयं वर्तते रौद्रा न रात्रिदिवगा न च । हतव्योऽय मया चाद्य बलेनैव न सशय ॥५१॥  
एताकी विजन धाय सप्राप्त समयोचित । एव विचार्य मनसा सस्मार हरिमन्वयम् ॥५२॥  
शशाङ्गाम भगवानदृश्य पुर्योत्तम । वयमध्ये प्रविद्यमासौ सस्थितो भगवान्हरि ॥५३॥

इन्द्रो वृद्धिं चकाराणु तदा वृत्रवध प्रति । इति सचिन्धय मनसा वध ह्या रिपु रणे ॥५४॥  
 अजेय सवथा सर्वदेवैश्च दानवैस्तथा । यदि वृत्र न हृम्यद्य वज्रयित्वा महाबलम् ॥५५॥  
 न श्रेयो मम नून स्यात्सर्वथा रिपरक्षणान् । अपा फन तदाऽपश्यत् मद्र पवतोपमम् ॥५६॥  
 नाय शुष्को न चार्द्रोऽय न च गन्धमिद तथा । अपा फन तदा णक्रो जग्राह वित्र लीलया ॥५७॥  
 परा शक्तिं च सस्मार भक्त्या परमया युत । स्मृतमाना तदा दवो स्वाश फन न्यधापयत् ॥५८॥  
 वज्र तदावृत पिप्र चकार हरिसयुतम् । फनावृत पवि तत्र शक्रश्चिक्षप त प्रति ॥५९॥  
 सहसा निपपाताशु वज्राहत इवाचल । वागवस्तु प्रहृष्टात्मा बभूव निहत तदा ॥६०॥  
 ऋषयश्च महद्भ्र तमस्तुवचिचिधै स्तवै । हतशनु प्रहृष्टात्मा वासव सह दैवतै ॥६१॥  
 देवी सपूजयामास यत्प्रसादाद्वदतो रिप । प्रसादयामास तदा स्तोत्रैर्निर्निधिधैरिपि ॥६२॥  
 देवीद्यान पराशक्ते प्रासादमकरोद्धरि । पञ्चरागमयी मूर्ति स्थापयामास वासव ॥६३॥  
 त्रिकाल महती पूजा चक्रु सर्वेऽपि निजरा । तदाप्रभृति देवाना श्रीदेवी कुर्वदेवतम् ॥६४॥  
 विष्णु त्रिभुवनश्रेष्ठ पूजयामास वासव । ततो हत महावीर्ये वृत्र देवभयकर ॥६५॥  
 प्रवधौ च शिवो वायुजह्नुपुद्वेवतास्तथा । हत तस्मिन्सगधर्वा यक्षराक्षसकिन्नरा ॥६६॥  
 इत्थ वृत्र पराङ्क्तिप्रवशयुतफनत । तथा कृतविमोहाच्च शक्रण सहसा हत ॥६७॥  
 ततो वत्रनिहनीति देवी शोकेपु गीयत । शक्रण निहतत्वाच्च शक्रेण हत उच्यत ॥६८॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे पण्डस्कन्धे पण्डोऽध्याय ॥६॥

## अथ सप्तमोऽध्यायः

### व्यास उवाच

अथ त पतित दष्टा विष्णुविष्णुपुरी ययौ । मनसा शकमानस्तु तस्य हत्याकृत भयम् ॥१॥  
 इन्द्रोऽपि भयसन्नस्तो ययाविद्रपुरी तत । मुनयो भयसविग्ना ह्यभवन्निहन रिपी ॥२॥  
 किमस्माभि कृत पाप यदसौ वचित किल । मुनिगण्डो वथा जात सुरशस्य च सगमात् ॥३॥  
 अस्माक वचनादवत्रो विश्वाप्तगमतिकल । विश्वाप्तघातिन सगाद्वय विश्वाप्तघातका ॥४॥  
 धिगिय ममता पापमूलमवमनयदृत् । यदस्माभिश्छल कृत्वा शपथैश्चितीऽसुर ॥५॥  
 मन्त्रकृद्बुद्धिदाता च प्रक पापकारिणाम् । पापभावस भवन्नून पक्षवर्ता तथैव च ॥६॥  
 विष्णुनाऽपि वृत्त पाप यत्साहाय्यमवासवान् । वज्र प्रविश्य यनासौ पातित सत्त्वमूर्तिना ॥७॥  
 नून स्वार्थपर प्राणी न पापात्नासमश्नुते । हरिणा हरिसगन सवथा दुष्कृत कृतम् ॥८॥  
 द्वावेव स्त पदार्थाना द्वावव निघन गतौ । प्रथमश्च तुरीयश्च यो त्रिलोक्या तु दुलभी ॥९॥

अर्थकामो प्रशस्तो द्वौ सर्वेषा समतौ प्रियौ । धर्माधिर्मति वाग्वादो दम्भोऽय महतामपि ॥१०॥  
 मुनयोऽपि मनस्तापमेव कृत्वा पुन पुन । जग्मु स्वानाश्रमानेव विमनस्का हतोद्यमा ॥११॥  
 त्वष्टा तु निहत श्रुत्वा पुत्रमिद्रेण भारत । हरोद दु खसतप्तो निर्वेदमगमत्युन ॥१२॥  
 यत्रासौ पतितस्तत्र गत्वा बोध्य तथा गतम् । सस्कार कारयामास विधिवत्पारलौकिकम् ॥१३॥  
 स्नात्वाऽस्य सलिल दत्त्वा कृत्वा चंबौर्ध्वर्देहिकम् । शशापेद स शोकार्त पापिष्ठ मित्रघातकम् ॥१४॥  
 यथा मे निहत पुन प्रलोम्य शपथैर्भृशम् । तथेद्रोऽपि महददु ख प्राप्नोति विधिनिमित्तम् ॥१५॥  
 इति शप्तवा सुरेशान त्वष्टा तापसमन्वित । मेरो शिखरमास्थाय तपस्तेपे सुदुष्करम् ॥१६॥

### जनमेजय उवाच

हत्वा त्वापू सुरेशोऽय कामवस्थामवातवान् । सुख वा दु खमेवाग्रे तन्मे ब्रूहि पितामह ॥१७॥

### व्यास उवाच

किं पृच्छसि महाभाग सदेह कीदृशस्तव । अवश्यमेव भोक्तव्य कृत कर्म शुभाशुभम् ॥१८॥  
 वलिष्टैर्दुर्वैर्लैर्वाऽपि स्वल्प वा बहु वा कृतम् । सर्वथैव हि भोक्तव्य सदेवासुरमानुषै ॥१९॥  
 शक्रापेत्य मतिर्दत्ता हरिणा वृत्रघातिने । प्रविष्टोऽय पवि विष्णु सहाय प्रत्यपद्यत ॥२०॥  
 न चापदि सहायोऽभूद्रासुदेव कथंचन । समये स्वजन सर्वं ससारेऽस्मिन्नराधिप ॥२१॥  
 दैवे विमुखता प्राप्ते न कोऽप्यस्ति सहायवान् । पिता माता तथा भार्या भ्राता वाऽय सहोदर ॥२२॥  
 सेवको वाऽपि मित्र वा पुनश्चैव तथौरस । प्रतिकूले गते दैवे न कोऽप्येति सहायताम् ॥२३॥  
 भोक्ता पापस्य पुण्यस्य कर्ता भवति सर्वथा । वृत्र हत्वा गता सर्वे निस्तेजस्क शचीपति ॥२४॥  
 शेषुस्त त्रिदशा सर्वे ब्रह्महेत्यध्रुवच्छनै । को नाम शपथान्कृत्वा सत्य दत्त्वा वच पुन ॥२५॥  
 जिघासति सुविश्वस्त मुनि मित्रत्वमागतम् । देवगोष्ठया सुरोद्याने गघर्वाणा समागमे ॥२६॥  
 सवश्रैव कथा तस्य विस्तारमगमत्किल । किं कृत दुष्कृत कर्म शक्रेणाय जिघासता ॥२७॥  
 वृत्र छलेन विश्वस्त मुनिभिश्च प्रतारितम् । वेदप्रमाणमुत्सृज्य स्वीकृत सौगत मतम् ॥२८॥  
 यदय निहत शत्रुवंचयित्वाऽतिसाहसात् । वो नाम वचन दत्त्वा विपरीतमथाचरत् ॥२९॥  
 विनाशक हरि वाऽपि यथाऽय विनिपातित । एवविधा कथाश्रा या समाजेव्भयभूताम् ॥३०॥  
 पुथावेद्रोऽपि विविधा स्वकीर्तेर्हानिकारका । यस्य कीर्तिहता लोके घितस्यैव कुजोवितम् ॥३१॥  
 य दृष्टा पथि गच्छत शत्रु स्मेरमुक्तो भवत । इन्द्रद्युम्नोऽपि राजर्षि पतित कीर्तिसशयान् ॥३२॥  
 स्वर्गादवृ तपापोऽप्यौ पापकृत्क न पात्यते । स्वल्पेऽपराधेऽपि नृपो ययाति पतित किल ॥३३॥  
 नृप षकंठता प्राप्तो युगानष्टादशैव तु । भृगुपत्तिगिरिदृष्टेदाङ्गवदान्हरिरच्युत ॥३४॥  
 ब्रह्मशापात्पशोर्धेनौ सजातो मररादिषु । विष्णुश्च वामनो भू वा याचनायं घलेगुन् ॥३५॥

गत किमपर दुःख प्राप्नोति दुष्कृती नर । रामोऽपि वनवासेषु सीताविरहजं बहु ॥३६॥  
 दुःखं च प्राप्तवान्धोर भृगुशापेन भारत । तथेद्रोऽपि ब्रह्महत्याकृत प्राप्य महद्भयम् ॥३७॥  
 न स्वास्व्यं प्राप गेहेऽसौ सर्वसिद्धिममन्विते । पौलोमी त सभाहीन दृष्ट्वा प्रोवाच वासवम् ॥३८॥  
 निश्चमत भयत्रस्त नष्टसज्ज विचैतसम् । किं प्रभोऽद्य भयातौऽसि मृतस्ते दारुणो रिपु ॥३९॥  
 का चिता वर्तते कात तव शत्रुनिपूदन । कस्माच्चोचसि लोकेश निश्चमन्प्राकृतो यथा ॥४०॥  
 नान्योऽस्ति बलवाञ्छत्रुयैर्न चितापरो भवान् ।

### इन्द्र उवाच

नारातिर्बलवान्मेऽस्ति न शार्तर्न सुख तथा ॥४१॥

ब्रह्महत्याभयाद्राजि विभेमि सतत गृहे । न नदन सुखकर नामृत न गृह वनम् ॥४२॥  
 गधर्षाणा तथा गेय नृत्यमप्यग्ना पुन । न त्व सुखदरा नारी नाना च सुरयोपित ॥४३॥  
 न तथा कामधेनुश्च देववृष सुखप्रद । किं करोमि क्व गच्छामि क्व शर्म मम जायते ॥४४॥  
 इति चितापर वाते न लभ सुखमात्मनि ।

### न्यास उवाच

इत्युक्त्वा वचन शक्र प्रिया परमरानराम् ॥४५॥

विजंगाम गृहामन्दो मानस सर उत्तमम् । पद्मनाले प्रविष्टोऽसौ भयार्तं शोक्वर्षित ॥४६॥  
 न प्राजापन देवेन्द्रम्बभिभूत र कामपे । प्रतिच्छत्रो वनत्यप्सु चेष्टमान इवोरग ॥४७॥  
 अघहायस्तुरापादं चिन्वितातौ विन्नेन्द्रिय । तत प्रनष्टे दवेन्द्रे ब्रह्महत्याभयादिते ॥४८॥  
 सुरार्थाश्च तानुराश्रयान्मुत्पाताश्रयभवनय । नृपय सिद्धगधर्वा भयार्ताश्चाभवन्भुजम् ॥४९॥  
 अराजक जगत्सवमनिभूतमुपद्रवं । अदर्यण तदा जात पृथिवी क्षीणवैभवा ॥५०॥  
 विच्छिन्नयोसः नद्य सरास्यनुदनानि वै । एव त्वराजवे जाने दयना मुनयस्तया ॥५१॥  
 विचार्य नृप चक्र शक्र सर्वे द्विवीर्या । सप्राप्य नहुषो राजा र्षमिष्टोऽपि रजोबलात् ॥५२॥  
 धर्म्य विपयासक्त पचवागनराहन । अप्यरोनिवृत्त श्रीहन्धोद्यानेषु भारत ॥५३॥  
 धर्मपनीगुणाद्भ्रुत्वा चकमे तां स पापव । तृतीयोऽह रिमिदानी नोवाच्छति मा विल ॥५४॥  
 भयद्रिश्चामरं सर्वं कृतोऽह पापम्विह । प्रेयध्व गुरा काम सवार्यं मम वै शरीम् ॥५५॥  
 प्रिय धेनम वर्तव्यं गर्भया मुद्योऽरा । अर्हमिदोऽप्य दवागां लोनागा च तथेश्वर ॥५६॥  
 शागच्छतु शची मरु मिदमद्य विदग्धन । इति तस्य वच भूरा दया देवर्षमन्था ॥५७॥  
 न्चात्पितापुरा प्रोचु पौत्रासौ प्रजास्यत । इन्द्रानि दुर्गाचारी नृपम्वर्षामिदच्छति ॥५८॥  
 कुपितोऽग्ननुदापेद प्रेययण शनोमिद । वि कुर्मन्मदधीन स्म येन्द्रोऽप्य कृत विल ॥५९॥

तच्छ्रुत्वा दुर्मता देवी बृहस्पतिमुवाच ह । रक्ष मा नहुपादन्नहस्तवास्मि शरण गता ॥६०॥

बृहस्पतिरुवाच

न भेतव्य त्वया देवि नहुपात्पापमोहितात् । न त्वा दास्याम्यह वत्से त्यक्त्वा धर्मं सनातनम् ६१ ॥  
शरणागतमार्तं च यो ददाति नराधम ! स एव नरकं याति यावदाभूतसप्लवम् ॥

स्वस्या भव पुत्रश्रोणि न त्यक्ष्ये त्वा कदाचन ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पष्टस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

अथाष्टमोऽध्यायः

व्यास उवाच

नहुपस्त्वथ ता श्रुत्वा गुरोस्तु शरण गताम् । चुक्रीध स्मरवाणार्तस्तमागिरसमायु वै ॥१॥  
देवानाहागिरामूनूर्हेतव्योऽय मया किल । स इन्द्राणी गृहे गूढो रक्षतीति मया श्रुतम् ॥२॥  
इति त कुपित दृष्ट्वा देवा सर्पिपुरोगमा । अद्भुतन्नहुप घोरं सामपूर्वं वचस्तदा ॥३॥  
क्रोधं सहर राजेन्द्र त्यज पापमतिं प्रभो । विदिति धर्मशास्त्रेषु परदारभिमर्शनम् ॥४॥  
शक्रपत्नी सदा साध्वी जीवमाने पतौ पुन । कथमन्यं पतिं कुर्यात्सुभगाऽतिपतिव्रता ॥५॥  
त्रिलोनीशस्त्वमधुना दास्ता धर्मस्य वै विभो । त्वादृशोऽधर्ममातिष्ठेत्तदा नश्येत्प्रजा ध्रुवम् ॥६॥  
सर्वथा प्रमुणा कार्यं शिष्टाचारस्य रक्षणम् । वारमुख्यश्च शतशो वर्ततेऽत्र शचीतमा ॥७॥  
रतिस्तु कारणं प्रोक्तं शृङ्गारस्य महात्मभिः । रमहानिर्वलात्कारे कृते सति तु जायते ॥८॥  
उभयो सदृशं प्रेम यदि पाथिवसत्तम । तदा वै सुखसपतिरुभयोरुपजायते ॥९॥  
तस्माद्भावमिमं मुच परदारभिमर्शने । सद्भाव कुरु दवेन्द्र पदं प्राप्तोऽस्यनुत्तमम् ॥१०॥  
कृद्विदक्षयस्तु पापेन पुण्यनानिविधर्षनम् । तस्मात्पापं परित्यज्य उन्मतिं कुरु पाथिव ॥११॥

नहुप उवाच

गौतमस्य यदा भुक्ता दारा शत्रेण देवता । वाचस्पतस्तु सोमेन ष्व यूय सस्थितास्तदा ॥१२॥  
परोपदेशे कुशला प्रभवति नरा किञ्च । कर्ता चैवोपदद्याच्च दुर्लभं पुरुषो भवेत् ॥१३॥  
मामागच्छतु सा देवी हितं स्यादद्भुतं हि व । एतस्यां परमं देवा सुखमेव भविष्यति ॥१४॥  
अथया न हि तुष्येऽहं सत्यमेतदन्नवीमि व । विनयादा बलाद्वाऽपि तामाशु प्रापयतिवह ॥१५॥  
इति तस्य वचं श्रुत्वा देवाश्च मुनयस्त्रयाः । तमूचुश्चातिष्ठन्स्ता नहुपं मदनातुरम् ॥१६॥  
इन्द्राणीमानयिष्याम सामपूर्वं तवातिक्रम । इत्युक्त्वा तं तदा जग्मुर्बृहस्पतिनिवेदनम् ॥१७॥

व्यास उवाच

ते गत्वागिरसं पुत्रं प्रोचुः प्राज्ञस्य सुरा । जानीमि शरणं प्राप्तार्तिग्राणी तव वेश्मनि ॥१८॥

सा देया नहुपायाद्य वासवोऽसौ कृतो यतः । वृणोत्वियं वरारोहा पतित्वे वरवर्णिनी ॥१९॥  
 बृहस्पतिः सुरानाह तद्धृत्वा दाहणं वचः । नाहं त्यक्ष्ये तु पौलोमी सती च शरणागताम् २०॥

देवा ऊचुः

उपायोऽन्यः प्रकर्तव्यो येन सोऽद्य प्रसीदति । अन्यथा कोपसंयुक्तो दुराराध्यो भविष्यति ॥२१॥

गुरुरुवाच

तत्र गत्वा शची भूपं प्रलोम्य वचसा भृशम् । करोतु समयं बाला पतिं ज्ञात्वा मृतं भजे ॥२२॥

इन्द्रे जीवति मे काते कथमन्यं करोम्यहम् । अन्वेपणायं गंतव्यं मया तस्य महात्मनः ॥२३॥

इति सा समयं कृत्वा वंचयित्वा च भूपतिम् । भर्तुरानयने यत्नं करोतु मम वाक्यतः ॥२४॥

इति संचित्य ते सर्वे बृहस्पतिपुरोगमाः । नहुपं सहिता जग्मुर्दिद्रपत्या दिवोकसः ॥२५॥

सानागतान्त्वमीक्ष्याह तदा कृत्रिमवासवः । जहर्ष च मुदायुक्तस्ता वीक्ष्य मुदितोऽब्रवीत् ॥२६॥

अद्यास्मि वासवः काते भज मा चारुलोचने । पतित्वे सर्वलोकस्य पूज्योऽहं विहितः सुरैः ॥२७॥

इत्युक्त्वा सा नृपं प्राह वेपमाना त्रपायुता । वरमिच्छाम्यहं राजंस्त्वत्तः प्राप्तं सुरेश्वर ॥२८॥

विचित्रकालं प्रतीक्षस्व यावत्कुर्वे विनिर्णयम् । इन्द्रोऽस्तीति न वाऽस्तीति संदेहो मे हृदि स्थितः ॥

ततस्त्वा समुपस्थास्ये कृत्वा निश्चयमात्मनि । तावत्क्षमस्व राजेन्द्र सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥३०॥

न हि विज्ञायते शक्तो नष्टः किं वा क्व वा गतः । एवमुक्तः स इन्द्राण्या नहुपः प्रीतिमानभूत् ॥३१॥

व्यगर्जयत्स तां देवी तथेत्युक्त्वा मुदान्वितः । सा विसृष्टा नृपेणाशु गत्वा प्राह सुरान्तती ॥३२॥

इन्द्रग्यागमने यत्नं कुरुताद्य वृत्तोद्यमाः । श्रुत्वा तद्वचनं देवा इन्द्राण्या रसवच्छुचि ॥३३॥

मन्त्रयामासुरेकाप्राः शक्रायं नृपसत्तम । ते गत्वा वैष्णवं धाम तुष्टुवुः परमेश्वरम् ॥३४॥

आदिदेवं जगन्नाथं शरणागतवरसलम् । ऊचुश्चैनं समुद्रिग्ना वाक्यं वाक्यविशारदाः ॥३५॥

देवः ततः सुरपतिर्ब्रह्महत्याप्रपीडितः । अदृश्यः सर्वभूतानां कथापि तिष्ठति वासवः ॥३६॥

त्वांश्या निहते विप्रे ब्रह्महत्यावृत्तः प्रभो । त्वं गतिस्तस्य भगवन्नस्माकं च तथैव हि ॥३७॥

शक्तिः न परमापन्नान्मोक्षं तस्य विनिर्दिश । देवाना यचनं श्रुत्वा वातरं विष्णुरब्रवीत् ॥३८॥

यत्कामश्चमेधेन शत्रुपापनिवृत्तये । पुण्येन ह्यमेधेन पावितः पावशासनः ॥३९॥

पुनरेष्यति देवानामिदं त्वमनुतोभयः । ह्यमेधेन सतुष्टा देवी श्रीजगदम्बिका ॥४०॥

ब्रह्महत्यादिपापानि नाशयिष्यत्यसंशयम् । यस्याः स्मरणमात्रेण पापजालं विनश्यति ॥४१॥

किं पुनर्वाजिमेधेन तरप्रीत्यर्थं कृतेन च । इन्द्राणी कुरुताप्रित्वं भगवत्याः प्रपूजनम् ॥४२॥

आराधनं शिवायास्तु मुखकारि भविष्यति । नहुपोऽपि जगन्मानुर्मायया मोहितः बिल ॥४३॥

विद्वानं स्वशृतेनाशु गमिष्यत्येनया मुग्धः । पावितश्चाश्चमेधेन सुरागाद्यपि वैभवम् ॥४४॥

प्राप्स्यत्यचिरकालेन स्वमासनमनुत्तमम् । ते तु श्रुत्वा शुभा वाणी विष्णोरमितनेजस ॥४५॥  
जग्मुस्त देशमनिश यत्रास्ते पाकशासन । तमाश्वास्य सुरा शक्र बृहस्पतिपुरोगमा ॥४६॥  
कारयामासुरखिल ह्यमेघ महाक्रतुम् । विभज्य ब्रह्महत्या तु वृक्षेषु च नदीषु च ॥४७॥  
पर्वतेषु पृथिव्या च स्त्रीषु चैवाक्षिपद्विभु । ता विसृज्य च भूतेषु विपाप पाकशासन ॥४८॥  
विज्वर समभूदभूय कालाकाक्षी स्थितो जले । अदृश्य सर्वभूताना पद्मनाले व्यतिष्ठत ॥४९॥  
देवास्तु निर्गता स्थाने कृत्वा कार्यं तदद्भुतम् । पौलोमी तु गुरु प्राह दु खिता विरहाकुला ॥५०॥  
कृतयज्ञोऽपि मे भर्ता किमदृश्य पुरन्दर । कथं द्रश्ये प्रिय स्वामिस्तमुपाय वदस्व मे ॥५१॥

### बृहस्पतिरुवाच

त्वमाराधय पौलोमि देवी भगवती शिवाम् । दर्शयिष्यति ते नाथ देवी विगतकल्मषम् ॥५२॥  
आराधिता जगद्धात्री नहुष वारयिष्यति । मोहयिस्वा नृप स्थानात्पातयिष्यति चाम्बिका ५३॥  
इत्युक्त्वा सा तदा तेन पुलोमतनया नृप । जग्राह मत्र विधिवदगुरोर्देव्या ससाधनम् ॥५४॥  
विद्या प्राप्य गुरोर्देवी देवी श्रीभुवनेश्वरीम् । सम्यगाराधयामास बलिपुष्पार्चनै शुभै ॥५५॥  
त्यक्तान्यभोगसभारा तापसोवैपधारिणी । चकार पूजन देव्या प्रियदर्शनलालसा ॥५६॥  
कालेन कियता तुष्टा प्रत्यक्ष दर्शन ददौ । सौम्यरूपधरा देवी वरदा हसवाहिनी ॥५७॥  
कोटिसूर्यप्रतीकाशा चद्रकोटिसुशीतला । विद्युत्कोटिसमानाभा चतुर्वेदसमन्विता ॥५८॥  
पाशाकुशाभयवरान्दधती निजवाहुभि । आपादलबिनी स्वच्छा मुक्तामाला च विभ्रती ५९॥  
प्रसन्नस्मेरवदना लोचनत्रयभूषिता । आब्रह्मक्रीटजननी बरुणाभूतसागरा ॥६०॥  
अनतकोटिब्रह्माडनायिका परमेश्वरी । सौम्यानतरसैर्युक्तस्तनद्रयविराजिता ॥६१॥  
सर्वेश्वरी च सर्वज्ञा कूटस्थाक्षररूपिणी । तामुवाच प्रसन्ना सा क्षरूपलनी कृतोद्यमाम ॥६२॥  
मेघगभीरशब्देन मुदमाददती मृशम् ।

### देव्युवाच

वर वरय सुश्रोणि वाञ्छित शक्रवल्लभे ॥६३॥  
ददाम्यद्य प्रसन्नाऽस्मि पूजिता सुमृश त्वया । वरदाऽह समायाता दर्शन सहज न मे ॥६४॥  
अनेककोटिजन्मोत्पपुण्यपुर्जैर्ह लभ्यत । इत्युक्त्वा सा तदा देवी तामाह प्रणता पुर ॥६५॥  
क्षरूपलनी भगवती प्रसन्ना परमेश्वरीम् । वाछामि दर्शन मात पत्यु परमदुर्लभम् ॥६६॥  
नहुपाद्भयनारा च स्वपदप्रापण तथा ।

### देव्युवाच

गच्छ त्वमनया दूत्या साहं धीमानसं सर ॥६७॥



यत्र मे मूर्तिरचला विश्वकामाभिधा मता । तत्र पश्यसि शक्र त्व दु खितं भयविह्वलम् ॥६८॥  
मोहयिष्यामि राजान कालेन कियता पुन । स्वस्था भव विशालाक्षि करोमि तव चेप्सितम् ॥६९॥  
अशयिष्यामि भूपाल मोहित त्रिदशासनात् ।

व्यास उवाच

देवीदूती ता गृहीत्वा शक्रपत्नी त्वरान्विता ॥७०॥

प्रापयामास सान्निष्य स्वपत्यु परमेश्वरीम् । सा दृष्ट्वा त पतिं बाला सुरेश गुप्तसस्थितम् ॥  
मुदिताऽभूद्रर वीक्ष्य बहुबालाभिवाछितम् ॥७१॥

इति श्रीद्वीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे शक्रदर्शन नामाष्टमोऽध्याय ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

ता वीक्ष्य विपुलापागो र्ह शोक्समन्विताम् । आलण्डल प्रिया भार्या विस्मितश्चाब्रवीत्तदा ॥१॥  
पथगत्रागता कान्ते कथ ज्ञातस्त्वया ह्यहम् । दुर्ज्ञेय सर्वभूतानां सस्थितोऽस्मि शुभानने ॥२॥

शत्रुयुवाच

देव देव्या प्रसादेन ज्ञातोऽस्यद्य भवानिह । पुनस्तस्या प्रसादेन प्राप्ताऽस्मि त्वा दिवस्पते ॥३॥  
नहुपो नाम राजपि स्यापितो भयदासने । त्रिदशैर्मुनिभिश्चैव स मा वाधति नित्यश ॥४॥  
पतिं मा क्रुध चार्वाङ्गि तुरासाह सुराधिपम् । एव वदति मा पाप्मा किं करोमि वलादेन ॥५॥

इन्द्र उवाच

बालवकीर्णो वरारोहे रस्थितोऽस्मि मदृष्टया । तथा त्वमपि कत्याणि सुस्थिर इदमनं कुरु ॥६॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा तत्र सा दयो पतिनातिप्रशसिता । निश्चसत्याह त शक्र वेपमानाऽनिदु खिता ॥७॥  
कथं तिष्ठे महामाग पापात्मा मा यशानुगाम् । वरिष्यति मदीमत्तो वरदानेन गवित ॥८॥  
दधाध भुगमं सर्वे मामुचुस्तुऽमातुला । त भजस्व वरारोणे दयया । इमरापुरम् ॥९॥  
नृहरानिस्तु शत्रुणा शठवा यत्नचित । तत्र मा रभितुं गतो भवहेवानुग सदा ॥१०॥  
मन्मन्दिनाऽऽस्ति मृती तार्थह वारति । ०नाया नि वरिष्यामि त्रिपरीत त्रिधी त्रिभा ॥११॥  
तादस्यैव तं मृलटा त्यज्यता निपतित्रया । नास्ति मे तत्र यो मा रति दु रिताम् ॥१२॥

इन्द्र उवाच

उवाच प्रव्रधाम्यद्य तं क्रुदष्य वरानना । शील ते दु ग्निउ वारि परित्वात् नयिष्यति ॥१३॥

परेण रक्षिता नारी न भवेच्च पतिव्रता । उपायैः कोटिभिः वामं मिन्नचित्ताऽतिचंचला ॥१४॥  
 शीलमेव हि नारीणा सदा रक्षति पापतः । तस्मात्त्वं शीलमास्थाय स्थिरा भव शुचिस्मिते ॥१५॥  
 यदा त्वा नहुषो राजा बलादाकर्षयेत्खलः । तदा त्वं समयं कृत्वा गुप्तं वंचय भूपतिम् ॥१६॥  
 एकान्ते तत्समीपे त्वं गत्वा वद मदालसे । ऋषियानेन दिव्येन मामुपैहि जगत्पते ॥१७॥  
 एवं तव वशे प्रीता भविष्यामीति मे व्रतम् । इति तं वद सुश्रोणि तदा तु परिमोहितः ॥१८॥  
 वामांघ्रः स मुनीन्याने योजयिष्यति पायिवः । अवश्यं तापसो भूपं शापदग्धं करिष्यति ॥१९॥  
 गाहाय्यं जगदंबा ते करिष्यति न संशयः । जगदंबापदस्मर्तुः संकटं न कदाचन ॥२०॥  
 यदि जायेत तच्चापि ज्ञेयं तत्स्वस्तये विल । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन मणिद्वीपाधिवासिनीम् ॥२१॥

भज त्वं भुवनेशानी गुरुवाक्यानुसारतः ।

न्यास उवाच

इत्याह्याता शची तेन जगाम नहुषं प्रति ॥२२॥

तथेत्युक्त्वाऽतिविश्वस्ता भाविकार्ये कृतोद्यमा । नहुषस्ता समालोक्य मुदितो वाक्यमब्रवीत् ॥२३॥  
 स्वागतं सत्यवचनैस्त्वदधीनोऽस्मि कामिनि । दासोऽहं तव सत्येन पालितं वचनं त्वया ॥२४॥  
 यदागता समीपे मे तुष्टोऽस्मि मितभाषिणि । न च झीडा त्वया कार्या भक्तं मा भज सुस्मिते ॥२५॥  
 कार्यं वद विशालाक्षि करिष्यामि तव प्रियम् ।

शत्रुयुवाच

सर्वं कृतं त्वया कार्यं मम कृत्रिमवासव ॥२६॥

मनोरथोऽस्ति मे देव शृणु चित्तेऽधुना विभो । वाञ्छितं कुरु कल्याण त्वद्द्रशाऽहमतः परम् ॥२७॥  
 व्रवीमि मानसोत्साहं त्वं तं वक्तुमिहार्हसि । कार्यं त्वं ग्रूहि चंद्रास्ये करोमि तव वाञ्छितम् २८॥  
 अलम्यमपि दाम्यामि तुभ्यं सुभ्रु वदम्व माम् ।

शत्रुयुवाच

वयं व्रवीमि राजेन्द्र प्रत्ययो नास्ति मे तव ॥२९॥

शपथं कुरु राजेन्द्र यत्त्वरोमि प्रियं तव । राजान सत्यवचसो दुर्लभा एव भूतये ॥३०॥  
 पश्चाद्ब्रवीम्यहं राजञ्जात्वा सत्येन यत्रितम् । कृते चेद्वाञ्छिते भूप सदा ते वशयतिनी ॥३१॥  
 भविष्यामि तुरापाद् वै सत्यमेन्द्रो मम ।

नहुष उवाच

अवश्यमेव यत्नं यचनं तव मुदरि ॥३२॥

शपामि सृष्टेनाहं यत्तदानृतेन वै ।

## शच्युवाच

इन्द्रस्य हरयो वाहा गजश्रैव रथस्तथा ॥३३॥

गरुडो वासुदेवस्य यमस्य महिषस्तथा । वृषभ शकरस्यापि ब्रह्मणो वरटापति ॥३४॥

मयूर कार्तिकेयस्य गजास्यस्य तु मूपक । इच्छाम्यहमपूर्वं वै वाहन ते सुराधिप ॥३५॥

यन्न विष्णोर्न ह्यद्रस्य नासुराणा न रक्षसाम् । बहुतु त्वा महाराज मुनय सशितव्रता ॥३६॥

सर्वे शिविकया राजनेतद्वि मम वाछितम् । सर्वदेवाधिक त्वा वै जानामि वसुधाधिप ॥३७॥

तेन ते तेजसो वृद्धि वाछाम्यहमतद्रिता ।

## व्यास उवाच

तस्यास्तद्वचन श्रुत्वा प्रहस्य ज्ञानदुर्बल ॥३८॥

मोहितस्तु महादेव्या कृत मोहेन तत्क्षणम् । उवाच वचन भूप सस्तुवन् वासवप्रियाम् ॥३९॥

## नहुप उवाच

सत्यमुक्त त्वया तन्वि वाहन रुचिर मम । करिष्यामि सुकेशाते वचन तव सर्वथा ॥४०॥

न ह्यल्पवीर्यो भवति यो वाहान्कुरते मुनीन् । अहमारुह्य यानेन त्वामेष्यामि शुचिस्मिते ॥४१॥

सप्तर्षयो मा वक्ष्यति सर्वे देवर्षयस्तथा । समर्थं त्रिषु लोकेषु ज्ञात्वा मा तपसाऽधिकम् ॥४२॥

## व्यास उवाच

इत्युक्त्वा ता सुसत्पुष्टो विससर्ज हरिप्रियाम् । मुनीनाह्वय सर्वास्तानित्युवाच स्मरान्वित ॥४३॥

## नहुप उवाच

अहर्मात्रोऽद्य भो विप्रा सर्वशक्तिसमन्वित । कार्यमत्र प्रकुर्वन्तु भवतो विगतस्मया ॥४४॥

इन्द्रासन मया प्राप्त नेन्द्राणी मामुपैति च । आकारिता च मा व्रूते प्रेमपूर्वमिद वच ॥४५॥

मुनियानेन देवेन्द्र मामुपैहि सुराधिप । देवदेव महाराज मत्प्रिय कुरु मानद ॥४६॥

एतत्कार्यं मुनिश्रेष्ठा ममात्यत दुरासदम् । भवद्भिस्तु प्रवर्तव्य सर्वयैव दयालुभि ॥४७॥

मनो दहति मे काम क्षत्रपल्यां प्रवर्तितम् । भयत क्षरण मेऽद्य कुरुध्व कार्यमद्भुतम् ॥४८॥

अगरितप्रमुखास्तस्य श्रुत्वा वाक्यमस्तत्वरम् । अग्रीचमृश भावित्वात्क्षुपया परमर्षय ॥४९॥

अतीवृतेऽप्य तद्वाक्ये मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभि । मुद प्राप नृप याम पौलोमीशृतमानस ॥५०॥

आरुह्य शिविको रम्यां उरिष्यतस्त्वरयाचित । वाहान्श्रुत्वा मुनीर्दिव्यान्सर्पैरुपैति चाब्रवीत् ५१॥

शामार्तं शोऽम्पूराभूद पादेन मुनिमस्तवम् । अगस्तिं तापशश्रेष्ठं लोपामुद्रापतिं तदा ॥५२॥

वातापिमदयवत्तरि समुद्रस्यापि शोषकम् । वक्ष्याताठयामास पचवाणसाराहृत ॥५३॥

इन्द्राणोहृषचित्तोऽग्री सर्पेति प्रद्रवन्मुनिम् । तं क्षशाप मुनि क्रुष्ट क्षशापासमनुस्मरन् ॥५४॥

सर्पो भव दुराचार वने घोरवपुर्महान् । बहुवर्षसहस्राणि यत्र क्लेशो महान्भवेत् ॥५५॥  
विचरिष्यसि वीर्येण पुन स्वर्गमवाप्स्यसि । दृष्ट्वा युधिष्ठिर नाम तव मोक्षो भविष्यति ॥५६॥  
प्रश्नानामुत्तर श्रुत्वा धमपुत्रमुखात्तत ।

### व्यास उवाच

एव शप्त स राजपि स्तुत्वा त मुनिसत्तमम् ॥५७॥

स्वर्गात्पपात सहसा सर्परूपघरोऽभवत् । बृहस्पतिस्ततो गत्वा तरसा मानस प्रति ॥५८॥  
इद्राय सर्ववृत्तात कथयामास विस्तरात । तच्छ्रुत्वा मधवा राज स्वर्गात्प्रच्यवननादिकम् ५९॥  
मुदितोऽभून्महाराज स्थितस्तत्रैव वासव । देवाश्च मुनयो दृष्ट्वा नहुप पतित भुवि ॥६०॥  
जग्मु सर्वेऽपि तत्रैव यत्रेद्र सरसि स्थित । तमाशवास्यसुरा सर्वे मुनिभि सहितास्तदा ६१॥  
स्वर्गे समानयामासुर्मानिपूर्वं शचीपतिम् । समागत तत शक्र सर्वे ते मुनय सुरा ॥६२॥  
स्यापयित्वाऽऽमने पश्चादभिपेक दधु शिवम । इन्द्रोऽपि स्वासन प्राप्य शच्या सह सुरालये ॥६३॥  
चित्राङ्ग नदन रम्ये कानन प्रेमयुक्तया ।

### व्यास उवाच

एवमिद्रेण सप्राप्त दु ख परमदारुणम् ॥६४॥

हत्वाऽसुर कामरूप विश्वरूप महामुनिम् । पुनर्देव्या प्रसादेन स्वस्थान प्राप्तवान्नृप ॥६५॥  
एतत्ते सर्वमाख्यात वृत्रासुरवघाथयम् । यत्पृष्टोऽह त्वया राजन्कथानकमनुत्तमम् ॥६६॥  
यादृश कुहते कर्म तादृश फलमाप्नुयात । अवश्यमेव भोक्तव्य कृत कर्म शुभाशुभम् ॥६७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पटस्कन्धे द्वात्रिंशो नाम नवमोऽध्याय ॥९॥

### अथ दशमोऽध्यायः

#### जनमेजय उवाच

नपित चरित ब्रह्मच्छत्रस्याद्भूतवर्मण । स्थानभ्रमास्तथा दु र्गा मिहक्ता विदीपत ॥१॥  
यत्र देवधिदव्याश्च महिमाऽतीव वर्णित । सदहोऽत्र ममाप्यस्ति यच्छत्रोऽपि महानपा ॥२॥  
दवाधिपत्यमासाद्य दु सह दु खमन्वभूत । मखाना तु शत कृत्वा प्राप्त स्थानमनुत्तमम् ॥३॥  
दवेऽत्व च सप्राप्य भ्रष्ट स्थानादसौ वधम् । एतत्सव समाचक्ष्व कारण करुणानिधे ॥४॥  
सर्वज्ञोऽसि मुनिधेष्ट पुराणाना प्रवर्तक । नावाच्य महता विशिच्छिष्ये च श्रद्धयाऽन्विते ५॥  
तस्मात्कुण महाभाग मत्संदेहापनोदनम् ।

## सूत उवाच

इति पृष्टः स राजा वै तदा सत्यवतीसुतः ॥ ६ ॥

तमाहातिप्रसन्नात्मा यथानुक्रममुत्तरम् ।

## व्यास उवाच

निबोध नृपतिश्रेष्ठ कारणं परमाद्भुतम् ॥ ७ ॥

कर्मणस्तु त्रिधा प्रोक्ता गतिस्तत्त्वविदा वरैः । संचितं वर्तमानं च प्रारब्धमिति भेदतः ॥८॥  
 अनेकजन्मसंज्ञार्तं प्राक्तनं संचितं स्मृतम् । सात्त्विकं राजसं कर्म तामसं त्रिविधं पुनः ॥९॥  
 शुभं वाऽप्यशुभं भूप संचितं बहुकालिकम् । अवश्यमेव भोक्तव्यं सुकृतं दुष्कृतं तथा ॥१०॥  
 जन्मजन्मनि जीवानां संचितानां च कर्मणाम् । नि.शेषस्तु क्षयो नाभूत्कल्पकोटिशतैरपि ॥११॥  
 क्रियमाणं च यत्कर्म वर्तमानं तद्बुध्यते । देहं प्राप्य शुभं वाऽपि ह्यशुभं वा समाचरेत् ॥१२॥  
 संचितानां पुनर्मध्यात्समाहृत्य कियान्किल । देहारंभे च समये कालः प्रेरयतीव तत् ॥१३॥  
 प्रारब्धं कर्म विज्ञेयं भोगात्तस्य क्षयः स्मृतः । प्राणिभिः खलु भोक्तव्यं प्रारब्धं नात्र संशयः ॥१४॥  
 पुरा कृतानि राजेंद्र ह्यशुभानि शुभानि च । अवश्यमेव कर्माणि भोक्तव्यानीति निश्चयः ॥१५॥  
 देवैर्मनुष्यैरसुरैर्यक्षगंधर्वाकिट्टरैः । कर्मैव हि महाराज देहारंभस्य कारणम् ॥१६॥  
 कर्मक्षये जन्मनाशः प्राणिना नात्र संशयः । ब्रह्मा विष्णुस्तथा रद्र इन्द्राद्याश्च सुरास्तथा ॥१७॥  
 दानवा यक्षागंधर्वाः सर्वे कर्मवशाः किल । अन्यथा देहसम्बन्धः कथं भवति भूपते ॥१८॥  
 कारणं यस्तु भोगस्य देहितः सुखदुःखयोः । तस्मादनेकजन्मोत्पसंचितानां च कर्मणाम् ॥१९॥  
 मध्ये वेगः सभायाति यस्यचित्कालपावतः । तत्प्रारब्धवशात्पुण्यं करोति च यथा तथा ॥२०॥  
 पापं करोति मनुजस्तथा देवादयोऽपि च । तथा नारायणो राजन्नरश्च धर्मजावुभौ ॥२१॥  
 जातो वृष्णार्जुनौ काममंशौ नारायणस्य तौ । पुराणपीठिवेयं वै मुनिभिः परिकीर्तितौ ॥२२॥  
 देवांशः स तु विज्ञेयो यो भवेद्विभवाधिकः । मानुषि. कुलने षाड्यं नारदो हृद्रमर्चते ॥२३॥  
 नादेवांशो यदात्यग्रं नाविष्णुः पृथिवीपतिः । इन्द्रादग्नेर्यमाद्रिष्णोर्धनदादिति भूपते ॥२४॥  
 प्रभुस्य च प्रभायं च शोभं चैव पराश्रमम् । आदाय त्रियते नूनं शरीरमिति निश्चयः ॥२५॥  
 यः बधिद्रलवात्लौके भाग्यवानथ भोगवान् । विद्याभ्यान्दानदानं वाऽपि स देवानः प्रपठयते ॥२६॥  
 तथैवेते ममास्याताः पाठया. पृथिवीपते । देवांशो वाग्देवोऽपि नारायणममचुनिः ॥२७॥  
 शरीरं प्राणिनां नूनं भाजनं गुणदुःखयोः । शरीरो प्राण्णुवात्वामं सुखं दुःखमनंतरम् ॥२८॥  
 देहो नास्ति वनः शोऽपि शिवाधीनः सदैव हि । जगत् मरणं दुःखं गुणं प्राप्नोति चावशः ॥२९॥  
 पादवास्ते वने जाता. प्राणान्पु स्वगृहं पुनः । स्वयाद्भवत्यः पश्चात्प्राजगूयं प्रनूतमम् ॥३०॥

वनवास पुन प्राप्ता बहूदुःखकर परम् । अजुनन तपस्तप्त दुष्कर ह्यजितेन्द्रियै ॥३१॥  
 सतुष्टंस्तु सुरैर्दत्त वरदान पुन शुभम् । नरदेहेकृत पुण्य क्व गत वनवासजम् ॥३२॥  
 नरदेहे तपस्तप्त चोप्र बदरिकाश्रमे । नार्जुनस्य शरीरे तत्फलद सबभूव ह ॥३३॥  
 प्राणिना देहसम्बन्धे गहना कर्मणो गति । दुनोया सर्वथा देवैर्मनिवाना तु का कथा ॥३४॥  
 वामुदेवोऽपि संजात कारागारऽतिसकटे । नीतोऽसौ वसुदेवन नदगोपस्य गोकुलम् ॥३५॥  
 एकादशैव वपाणि सस्थितस्तत्र भारत । पुन स मथुरा गत्वा जघानोप्रसुत बलात् ॥३६॥  
 मोक्षयामास पितरौ वघनादभृगद्भ्रु खितौ । उग्रसेन च राजान चकार मथुरापुरे ॥३७॥  
 जगाम द्वारवत्या स म्लेच्छराजभयात्पुन । सर्वं भाविवशात्कृष्ण कृतवान्यौरुप महत् ॥३८॥  
 कृत्वा कार्याप्यनेकानि द्वारवत्या जनादन । देह त्यक्त्वा प्रभासे तु सकुटुम्बो दिव गत ॥३९॥  
 पुना पौत्राश्च सुहृदा भ्रातरो जामयस्तथा । प्रभासे याद्वा सर्वे विप्रशापत्प्रय गता ॥४०॥  
 एव त कथिता राजकर्मणो गहना गति । वामुदेवोऽपि व्याघस्य वाणेन निघन गत ॥४१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्टस्कन्धे दशमोऽध्याय ॥१०॥

### अथैकादशोऽध्यायः

#### जनमेजय उवाच

भारावतरणार्थाय कथिनं जन्म कृष्णया । सशयोऽयं द्विजश्रेष्ठ हृदये मम तिष्ठति ॥१॥  
 पूयिवा गोस्वरूपेण श्रद्धान् शरणं गता । द्वापररातऽतिदीनाऽऽर्ता गुरुभारप्रपीडिता ॥२॥  
 वघसा प्रार्थितो विष्णु कमलापतिराश्वर । भूभारोत्तरणार्थाय साधूना रक्षणाय च ॥३॥  
 भगवान्भारत खण्डं देवं सह जनादन । अवतारं गृहाणाशु वसुदवगृहं विभो ॥४॥  
 एव सप्रार्थितो घाशा भगवान्देवकीसुत । वनूव सह रामेण भूभारोत्तरणाय वै ॥५॥  
 कियानुत्तारितो भारो हृत्वा दुष्टाननकम् । ज्ञात्वा सर्वान्दुराचान्यापयुद्धिनूपानिह ॥६॥  
 हृतो भीष्मो हृतो द्रोणो विराटो द्वपदस्तथा । बाल्हीकं सोमदत्तश्च कर्णो वैकर्तनस्तथा ॥७॥  
 यैर्लुण्ठितं धनं सर्वं हृत्वाश्च हरियोपित । कथं न नागिता दुष्टा ये स्थिता पथिवीतले ॥८॥  
 आभीराश्च गकाम्लेच्छानिपादा कान्तिगस्तथा । भारावतरणं किन्तत्कृतं कृष्णेन घामता ॥९॥  
 सदहोऽयं महाभाग न निवतति चित्तत । कत्रवस्मिप्रजा सर्वा पश्यत पापनिश्चया ॥१०॥

#### न्यास उवाच

राजन यस्मिन्पुत्रं याद्वज्रजा भवति वात्त । नायथा तद्भ्रवन्मूनं युगपर्मोऽत्र कारणम् ॥११॥  
 य धर्मरक्षिका जीवास्ते वै सत्ययुगऽभवन् । धर्माथरक्षिका ये तु ते वै त्रेतायुगेऽभवन् ॥१२॥

धर्मार्थकामरसिका द्वापरे चाभवन युगे । अर्थकामपरा सर्वे कलावस्मिन्भवन्ति हि ॥१३॥  
युगधर्मस्तु राजेन्द्र न याति व्यत्यय पुन । काल कर्तास्ति धर्मस्य ह्यधर्मस्य च वै पुन ॥१४॥

### राजोवाच

ते तु सत्ययुगे जीवा भवति धर्मतत्परा । कुत्र तेऽथ महाभाग तिष्ठति पुण्यभागिन ॥१५॥  
त्रेतायुगे द्वापरे वा ये दानव्रतकारका । वर्तन्ते मुनय श्रेष्ठा कुत्र ब्रूहि पितामह ॥१६॥  
कलावद्य दुराचारा येऽत्र सन्ति गतत्रपा । आद्य युगे क्व यास्यति पापिष्ठा देवनिन्दका ॥१७॥  
एतत्सर्वं समाक्ष्व विस्तरेण महामते । सर्वथा श्रोतुकामोऽस्मि यदेतद्धर्मनिर्णयम् ॥१८॥

### व्यास उवाच

ते वै कृतयुगे राजसभवतोह भानवा । कृत्वा ते पुण्यकर्माणि देवलोकान व्रजति वै ॥१९॥  
ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्च नृपसत्तम । स्वधर्मनिरता याति लोकाः कर्मजितान्किल ॥२०॥  
सत्य दया तथा दान स्वदारगमन तथा । अद्रोह सर्वभूतपु समता सर्वजतुपु ॥२१॥  
एतत्साधारण धर्मं कृत्वा सत्ययुगे पुन । स्वर्गं यातीतर वर्णा धर्मतो रजकादय ॥२२॥  
तथा त्रेतायुगे राजन्द्रापरेऽथ युग तथा । कलावस्मिन्युगे पापा नरक याति मानवा ॥२३॥  
तावत्तिष्ठन्ति ते तत्र यावत्स्याद्युगपर्यय । पुनश्च मानुषे लोके भवन्ति भुवि मानवा ॥२४॥  
यदा सत्ययुगस्यादि कलेरतश्च पार्थिव । तदा स्वर्गात्पुण्यकृतो जायन्ते किल मानवा ॥२५॥  
यदा कलियुगस्यादिर्द्वापरस्य क्षयस्तथा । नरकात्पापिन सर्वे भवन्ति भुवि मानवा ॥२६॥  
एव कालसमाचारो नान्यथाऽभूत्कदाचन । तस्मात्कलिरसत्कर्ता तस्मिन्स्तु तादृशी प्रजा ॥२७॥  
कदाचिद्देवयोगात्तु प्राणिना व्यत्ययो भवेत् । कलौ य साधव केचिद्द्वापर सभवन्ति ते ॥२८॥  
तथा त्रेतायुगे केचित्केचित्सत्ययुगे तथा । दुष्टा सत्ययुग ये तु ते भवति कलावपि ॥२९॥  
कृतकर्मप्रभावेण प्राप्नुवंत्यसुखानि च । पुनश्च तादृश कर्म कुर्वन्ति युगभावत ॥३०॥

### जनमेजय उवाच

युगधर्मान्महाभाग ब्रूहि सर्वानशेषत । यस्मिन् वै यादृशो धर्मो ज्ञातुमिच्छामि त तथा ॥३१॥

### व्यास उवाच

निबोध नृपशार्दूल दृष्टात त ब्रवीम्यहम् । साधूनामपि चेतासि युगभावाद्भवति हि ॥३२॥  
पितुर्यथा त राजेन्द्र युद्धिविप्रावहेलने । कृता वै कलिना राजन्धर्मज्ञस्य महात्मन ॥३३॥  
अन्यथा क्षत्रियो राजा यथातिकुलसभव । तापसस्य गणे सर्पं मृत कस्मादयोजयत ॥३४॥  
सर्वं युगबल राजन वेदितव्य विजानता । प्रयत्नेन हि कर्तव्य धर्मकर्म विशेषत ॥३५॥  
नून सत्ययुगे राजन्ब्राह्मणा वेदपारगा । पराशक्त्यर्चनरता देवीदर्शनलालसा ॥३६॥

गायत्रीप्रणवासक्ता गायत्रीध्यानकारिण । गायत्रीजपससक्ता मायाबीजैकजापिन ॥३७॥  
 ग्रामे ग्रामे पराम्वाया प्रासादकरणोरसुका । स्वकर्मनिरता सर्वे सत्यशौचदयान्विता ॥३८॥  
 श्रथुक्तकर्मनिरतास्तत्त्वज्ञानविशारदा । अभव क्षत्रियास्तत्र प्रजाभरणतत्परा ॥३९॥  
 वैश्यास्तु कृपिवाणिज्यगोसेवानिरतास्तथा । शूद्रा सेवापरास्तत्र पुण्ये सत्ययुगे नृप ॥४०॥  
 पराम्वापूजनासक्ता सर्वे वर्णा परे युगे । तथा त्रेतायुगे किञ्चिन्न्यूना धर्मस्य सस्थिति ॥४१॥  
 द्वापरे च विशेषेण न्यूना सत्ययुगस्थिति । पूर्वं ये राक्षसा राजस्ते कलौ ब्राह्मणा स्मृता ॥४२॥  
 पाण्डनिरता प्रायो भवन्ति जनवञ्चका । असत्यवादिन सर्वे वेदधर्मविवर्जिता ॥४३॥  
 दाम्भिका लोकचतुरा मानिनो वेदवर्जिता । शूद्रसेवापरा केचित्तानाधर्मप्रवर्तका ॥४४॥  
 वेदनन्दाकरा क्रूरा धर्मभ्रष्टातिवादुका । यथा यथा कलिर्वृद्धिं याति राजस्तथा ॥४५॥  
 धर्मस्य सत्यमूलस्य क्षय सर्वात्मना भवेत् । तथैव क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्च धर्मवर्जिता ॥४६॥  
 असत्यवादिन पापास्तथा वर्णतरा कलौ । शूद्रधर्मरता विप्रा प्रतिग्रहपरायणा ॥४७॥  
 भविष्यन्ति कलौ राजन युगे वृद्धिं गता किल । कामचारा स्त्रिय कामलोभमोहमन्विता ॥४८॥  
 पापा मिव्याभिवादिन्य सदा क्लेशरता नृप । स्वभर्तृवञ्चका नित्य धर्मभाषणपण्डिता ॥४९॥  
 भवन्त्येवविधा नार्य पापिष्ठाश्च कलौ युगे । आहारशुद्ध्या नृपते चित्तशुद्धिस्तु जायते ॥५०॥  
 धृष्टे चित्ते प्रकाश स्याद्धर्मस्य नृपमत्तम । वृत्तसकरदोषेण जायते धर्मसकर ॥५१॥  
 धर्मस्य सकरे जाते नून स्याद्र्णसकर । एव कलियुगे भूप सर्वधर्मविवर्जिते ॥५२॥  
 स्ववर्णधर्मवार्तेषा न कुत्राप्युपलभ्यते । महान्तोऽपि च धर्मज्ञा अधर्मं कुर्वते नृप ॥५३॥

कलिस्वभाव एवंप परिहार्यो न केनचित् ॥५४॥

निष्कृतिर्न हि राजेद्र सामा योपायतो भवत् ।

जनमेजय उवाच

भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्वशास्त्रविशारद ॥५५॥

मलावधर्मदहुले नराणा का गतिभवत । यद्यस्ति तदुपायश्चेह्यया त वदस्व मे ॥५६॥

न्यास उवाच

एव एव महाराज तपोपायोऽस्ति नापर । सर्वदोषनिरासार्थं ध्यायेद्देवीपदाम्बुजम् ॥५७॥

न सत्ययानि तावति यावतो शक्तिरस्ति हि । नान्नि देव्या पापदाहे तस्माद्भूति कुतो नृप ५८॥

धवदोनापि यन्नाम श्लैल्योन्चारित यदि । किं किं ददाति तज्ज्ञानु समर्था न हरादय ॥५९॥

प्रायश्चित्त तु पापाना श्रीदेवोनामसम्मृति । तस्मात्कलिभयाद्वाजन्मुष्यन्नेत्रे वसन्तर ॥६०॥

निरन्तर पराम्वाया नामसस्मरण चरेत् । छित्वा भित्वा च भूतानि हत्वा सर्वमिद जगत् ॥



देवी नमति भक्त्या यो न स पार्पैर्विलिप्यते । रहस्यं सर्वशास्त्राणा मया राजन्नुदीरितम् ॥६२॥  
 विमृश्यैतदशेषेण भज देवीपदाबुजम् । अजपां नाम गायत्री जपति निखिलाजनाः ॥६३॥  
 महिमानं न जानन्ति मायाया वैभवं महत् । गायत्री ब्राह्मणाः सर्वे जपन्ति हृदयांतरे ॥६४॥  
 महिमानं न जानन्ति मायाया वैभवं महत् । एतत्सर्वं समाख्यातं यत्पृष्टं तत्त्वया नृप ॥

युगधर्मव्यवस्थाया किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पष्ठस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

## अथ द्वादशोऽध्यायः

### राजोवाच

तीर्थानि भुवि पुण्यानि ब्रूहि मे मुनिसत्तम । गम्यानि मानवैर्देवैः क्षेत्राणि सरितस्तथा ॥१॥  
 फलं च यादृशं यत्र तीर्थेषु स्नानदानतः । विधिं तु तीर्थयात्राया नियमाश्च विशेषतः ॥२॥

### व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि तीर्थानि विधानि च । येषु तीर्थेषु देवीना प्रशस्तान्वयनानि च ॥३॥  
 नदीनां जाह्नवी श्रेष्ठा यमुना च सरस्वती । नर्मदा गङ्गी सिधुगोमती तमसा तथा ॥४॥  
 कावेरी चंद्रभागा च पुण्या वेत्रवती शुभा । चर्मण्वती च सरयूस्तापी साभ्रमती तथा ॥५॥  
 एताश्च कथिता राजन्नन्याश्च शतशः पुनः । तासां समुद्रगाः पुण्याः स्वल्पपुण्या ह्यनन्विगाः ॥  
 समुद्रगानां ताः पुण्याः सर्वदौघवहास्तु याः । मासद्वयं श्रावणादी ताश्च सर्वा रजस्वलाः ॥७॥  
 भवंति वृष्टियोगेन ग्राम्यवारिवहास्तथा । पुष्करं च कुह्लेत्रं घर्मारण्य सुपावनम् ॥८॥  
 प्रभास च प्रयाग च नैमिषारण्यमेव च । विभ्रुतं चार्जुदारण्यं शैलश्च पावनास्तथा ॥९॥  
 श्रीशैलश्च सुमेरुश्च पर्वतो गंधमादनः । सरांसि चैव पुण्यानि मानसं सर्वविश्रुतम् ॥१०॥  
 तथा विन्दुसरं श्रेष्ठमच्छोदं नाम पावनम् । आश्रमास्तु तथा पुण्या मुनीना भावितात्मनाम् ॥  
 विश्रुतस्तु सदा पुष्यः स्यातो बदरिकाश्रमः । नरनारायणो यत्र तेषां तौ मुनी तपः ॥१२॥  
 वामनाश्रम आख्यातः शतयूपाश्रमस्तथा । येन यत्र तपस्तप्तं तस्य नाम्नाऽतिविश्रुते ॥१३॥  
 एवं पुण्यानि स्थानानि ह्यसख्यातानि भूतले । मुनिभिः परिगीतानि पावनानि महोपते ॥१४॥  
 एषु स्थानेषु सर्वत्र देवीस्थानानि भूपते । दर्शनात्पापहारोणि वसन्ति नियमेन च ॥१५॥  
 कथयिष्यामि तान्यग्रे प्रसंगेन च कानिचित् । तीर्थानि नृप दानानि व्रतानि च मखास्तथा ॥  
 तपांसि पुण्यकर्माणि सापेक्षाणि महोपते । द्रव्यशुद्धिं क्रियाशुद्धिं मनःशुद्धिमपेक्ष्य च ॥१७॥  
 पावनानि हि तीर्थानि तपांसि च व्रतानि च । कदाचिद्द्रव्यशुद्धिः स्वात्क्रियाशुद्धिः कदाचन १८॥

दुर्लभा मनस शुद्धि सर्वेषा सर्वदा नृप । मनस्तु चचल राजत्रनेकविषयाश्रितम् ॥१९॥  
 कथं द्रुष्टं भवेद्राजज्ञानाभावसमाश्रितम् । कामक्रोधौ तथा लोभो ह्यहकारो मदस्तथा ॥२०॥  
 सर्वविघ्नकरा ह्येते तपस्तीर्थव्रतेषु च । बहिष्ता सत्यमस्तेय शौचमिन्द्रियनिग्रह ॥२१॥  
 स्वधर्मपालन राजन्सर्वतीर्थफलप्रदम् । नित्यकर्मपरित्यागान्मार्गे ससर्गदोषत ॥२२॥  
 ध्ययं तीर्थाधिगमन पापमेवावशिष्यते । क्षालयति हि तार्थानि सर्वथा देहज मलम् ॥२३॥  
 मानस क्षालितु तानि न समर्थानि वै नृप । शक्तानि यदि चैतानि गगातीरनिवासिन ॥२४॥  
 मनयो द्रोहसयुक्ता कथं स्युर्भावितेश्वरा । वासष्ठसदृशा प्रह्ला विश्वामित्रादय किल ॥२५॥  
 रागद्वेषरता सर्वे कामक्रोधाकुला सदा । चित्तशुद्धिमय तीर्थं गगादिभ्योऽतिपावनम् ॥२६॥  
 यदि स्याद्देवयोगेन क्षालयत्यातर मलम् । विशेषेण तु सत्सगो ज्ञाननिष्ठस्य भूपते ॥२७॥  
 न वेदान च शास्त्राणि न व्रतानि तेषां न । न मन्त्रान च दानानि चित्तशुद्धेस्तु कारणम् ॥२८॥  
 वसिष्ठो ब्रह्मण पुत्रो वेदविद्याविशारद । रागद्वेषान्वित काम गगातीरसमाश्रित ॥२९॥  
 आढीबक महायुद्ध विद्वामित्रवसिष्ठयो । जात निरर्थक द्वेषाद्देवाना विस्मयप्रदम् ॥३०॥  
 विद्वामित्रो बकस्तत्र जात परमतामस । शत स तु वसिष्ठेन हरिश्चन्द्रस्य कारणात् ॥३१॥  
 कौशिकेन वसिष्ठोऽपि शप्त्वाऽऽढीदेहभावकृत । शापादाढीबको जातो तौ भुनी विशदप्रभौ ॥३२॥  
 निवास प्रापतुस्तोरे तापसो धर्मतत्परो । चक्रन्तुर्दारुण युद्ध नक्षत्रचुप्रताडने ॥३३॥  
 वर्षाणामयुत यावत्तावृषी रोपसयुतौ । युयुधाते मदान्मत्तौ सिंहाविव परस्परम् ॥३४॥

### राजोवाच

कथं तौ मनिशार्दूलौ तापसौ धर्मतत्परो । परस्पर वैरपरो सजातो केन हेतुना ॥३५॥  
 शाप परस्पर केन कारणेन महामता । दत्तवतो मिय केशकारकौ दुःखदौ नृणाम् ॥३६॥

### न्यास उवाच

हरिश्चन्द्रो नृपश्रेष्ठश्छिन्नशकुतनय पुरा । बभूव रविदशीया रामचन्द्रस्य पूर्वज ॥३७॥  
 अनपत्य स राजर्षिर्वरुणाय महाक्रतुम् । प्रतिपन्ने पुत्रकामा नरमेघ दुरासदम् ॥३८॥  
 धरणास्तस्य सतुष्टा यज्ञस्य नियम कृत । दधार गर्भं राजस्तु भार्या परमसुदरो ॥३९॥  
 राजा बभूव सतुष्टो दुग्धा भार्या सदाहदाम् । चकार विधिबद्धकर्म गर्भसंस्कारकारकम् ॥४०॥  
 सुयुवे तनय नारो सर्वश्रेष्ठसयुतम् । मुद प्राप नृपस्तत्र पुत्रे जाने विशापने ॥४१॥  
 कृतवाजातकर्मादि संस्कारविधिमुत्तमम् । ददौ हिरण्य गा दाग्ध्रार्द्राहाणेभ्या विशापत ॥४२॥  
 जमोत्सवेऽतिसवृत्ते गेह वै यादसा पति । आजगाम महाराज विप्रवधपरस्तथा ॥४३॥  
 पूजित पापिवनाथ दत्त्वा विधिबदासनम् । कार्यं पृष्टेऽब्रवीदात्म्य वरुणाऽस्माति भूपतिम् ॥४४॥

कुरु यज्ञं सुतं कृत्वा पशुं परमपावनम् । सत्यवाग्भव राजेंद्रं सत्त्वस्तु त्वया कृतः ॥४५॥  
 तच्छ्रुत्वा वचनं राजा विह्वलोऽतिव्यथाकुल । सस्तम्याधिं नृपं प्राह वरुणं सत्कृताजलि ॥४६॥  
 स्वामिन्करोमि तं यज्ञं सर्वथा विधिपूर्वकम् । मया ते यत्प्रतिज्ञातं भवामि सत्यवागहम् ॥४७॥  
 पूर्णं मासे विशुद्धघेते घर्मपत्नी सुरोत्तम । विशुद्धायानुभार्याया कर्तव्यं सपशुर्मख ॥४८॥

### व्यास उवाच

इत्युक्ते वचने राजा वरुणं स्वगृहं गतः । राजा यभूव सतुष्टं किञ्चिच्चिन्तानुरस्तथा ॥४९॥  
 पूर्णं मासि पुनः पारो परीक्षार्थं नृपालये । आजगाम द्विजो भूत्वा सुवेपं सुष्टुभापक ॥५०॥  
 कृताहंणं सुखासीनं भूपतिस्तं सुरोत्तमम् । उवाच विनयोपेतो हेतुगर्भं वचस्तदा ॥५१॥  
 असकृतं सुतं स्वामिन् नृपं बध्नामि तं कथम् । सश्रुत्य धत्रियं कृत्वा यज्ञेऽहं यज्ञमुत्तमम् ॥५२॥  
 दयसे यदि देव त्वं ज्ञात्वा दोषं स्वसवकम् । असकृतस्य बालस्य नाधिकारोऽस्ति कुत्रचित् ॥

### वरुण उवाच

प्रतारयसि राजेंद्रं कृत्वा समयमग्रतः । दुस्त्यजस्तव जानामि सुतस्नेहो ह्यपुत्रिण ॥५४॥  
 गृहं ब्रजामि भूपालं वचनात्तव कोमलात् । कियत्कालं प्रतीक्ष्याहभागमिष्यामि ते गृहम् ॥५५॥  
 भवितव्यं त्वया तात तदा सत्यवचोऽन्वितम् ॥५६॥

### राजोवाच

समावर्तनकर्मान्ति सर्वथा यादसापत । कृत्वा पुत्रपशुं यज्ञे यजिष्ये विधिपूर्वकम् ॥५७॥

### व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राजो वरुणं प्रीतमानसः । तथेत्युक्त्वा ययौ तूर्णं नृपस्तु सुस्थितोऽभवत् ॥५८॥  
 रोहिताख्य इति ख्यातं सुतस्तस्य विबुद्धिमानः । सजातश्चतुरं सर्वविद्यानां च विशारद ॥५९॥  
 यज्ञस्य कारणं तेन ज्ञातं सर्वं सविस्तरम् । भयभीतस्ततः सोऽपि मत्वा मरणमात्मनः ॥६०॥  
 कृत्वा पलायनं वीरो गतोऽसौ गिरिगह्वरे । अगम्ये नृपतिस्थाने स्थितस्तत्र भयातुर ॥६१॥  
 प्राप्ते कालेऽयं वरुणो यज्ञार्थो नृपतेर्गृहम् । गत्वा तमाह भूपालं कुरु यज्ञं विशापते ॥६२॥  
 प्रम्लानवदनो राजा तमाह व्यथितेन्द्रियः । किं करोमि गतं क्वापि सुतो मे सुरसत्तम ॥६३॥  
 श्रुत्वा तद्वचनं राजं कुपितो यादसापतिः । शशाप तं नृपं कोपादसत्यवादिनं भृशम् ॥६४॥  
 जलोदरामिधो व्याधिर्देहे भवतु ते नृप । यत् प्रतारितश्चाह कृत्वा कपटपण्डित ॥६५॥  
 इति शप्तवा ययौ घामं स्वकं पाशधरस्तदा । राजा चिन्तानुरस्तस्थौ भवने व्याधिपीडित ॥६६॥  
 यदाऽतिव्याधितो राजा रोगेण शापजेन ह । तदा शश्राव पुत्रोऽपि पितरं व्याधिपीडितम् ॥६७॥  
 प्राह पुनः हि पितरं ते भृशदुःखितः । जलोदरत्रिकारेण शापजेन नृपालम्ज ॥६८॥

विनष्टं जीवितं तेऽद्य वृथाज्ञातस्य दुर्मते । यत्त्यक्त्वा पितरं दुःस्थं प्राप्तोऽसि गिरिगङ्गारम् ६९॥  
किमनेन शरीरेण प्राप्तं ते जन्मनः फलम् । देहदं दुःखितं कृत्वा स्थितोऽस्यत्र सुताधम ॥७०॥  
प्राणास्त्याज्या पितुः कार्यं सत्पुत्रेणेति निश्चयः । त्वदर्थं दुःखितो राजा ऋदति व्याधिपोडित ॥७१॥

### व्यास उवाच

तदाकर्ण्यं वचस्तथ्य पायिकाद्धर्मसंयुतम् । यदा चक्रे मनो गतुं द्रष्टुं तात व्यथातुरम् ॥७२॥  
तदा विप्रवपुर्भूत्वा वासवस्तमुपागमत् । र्हं प्राह हितं वाक्यं दयावानिव भारत ॥७३॥  
मूर्खोऽसि राजपुत्र त्वं गमनाय मतिं वृथा । करोषि पितरं त्वद्यं न जानासि व्यथायुतम् ॥७४॥  
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पष्ठस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१३॥

## अथ त्रयोदशोऽध्यायः

### इन्द्र उवाच

साहसं कृतवान् राजा पूर्वं यत्कथितो मत्तः । वरुणाय प्रतिज्ञातं पुत्रं कृत्वा पशुं प्रियम् ॥१॥  
गते त्वयि पिता पुत्रं वदध्वा यूषेऽघृणं पुनः । पशुं कृत्वा महाबुद्धे बधिष्यति व्यथातुर ॥२॥  
इत्यनिपिद्धस्तत्पुत्रं शक्रेणामिततेजसा । स्थितस्तत्रैव मायेक्षामायया मोहितो भृशम् ॥३॥  
यदा पुनः पुनः श्रुत्वा पितरं रोगपीडितम् । गमनाय मतिं चक्रे तर्देन्द्रं प्रत्यपेधयत् ॥४॥  
हरिश्चन्द्रोऽतिदुःखार्तं पप्रच्छ गुरुमतिके । स्थितं वसिष्ठमेकान्तं सर्वज्ञं हिततत्परम् ॥५॥

### राजोवाच

भगवन्किं करोम्यद्य कातरौऽस्मि व्यथाकुलः । नाहिं मां दुःखमनसं महाव्याधिभयातुरम् ॥६॥

### वसिष्ठ उवाच

शृणु राजन्नुपायोऽस्ति रोगनाशं प्रति स्तुतः । त्रयोदशविधा पुत्रा कथिता धर्मसंप्रहे ॥७॥  
तस्मात्क्रीतं सुतं कृत्वा यजस्व मत्तमुत्तमम् । द्रव्यं दत्त्वा यथोद्दिष्टमानयस्व द्विजोत्तमम् ॥८॥  
एवं कृते मत्तं भूपः रोगनाशो भविष्यति । वरुणोऽपि प्रसन्नात्मा भविष्यति यथासुखम् ॥९॥

### व्यास उवाच

इति तस्य वचं श्रुत्वा राजा प्रोवाच मन्त्रिणम् । अन्वपय महाबुद्धे विपयेष्वतिथलत ॥१०॥  
वदाचित्कोऽपि लोभार्थं ददाति स्वमुतं पिता । समानय धनं दत्त्वा यावत्प्रार्थयतेऽप्यसौ ॥११॥  
सर्वथैव समानेयो यज्ञार्थं द्विजवाक् । न कार्या कृपणा बुद्धिस्त्वया मत्कार्यहेतवे ॥१२॥  
प्रार्थनीयस्त्वया पुत्रं वस्यचिद्विजवादिनः । द्रव्येण देहि यज्ञार्थं कर्तव्योऽसौ पशुः किल ॥१३॥  
इति सचोदितस्तेन मधिवः कार्यहेतवे । अन्वपयामास पुरे ग्रामे ग्रामे गृहे गृहे ॥१४॥

एवमन्वेपतस्तस्य विषये कश्चिदातुरः । निर्वनस्त्रिमुतश्चासीदजीगर्तेति नामतः ॥१५॥  
 तस्य पुत्रं शुनःशेषं मध्यमं मंत्रिसत्तमः । आनयामास दत्त्वायं प्राथितं तदन्नं तदा ॥१६॥  
 समानीय शुनःशेषं सचिवः कार्यतत्परः । राज्ञे निवेदयामास पशुयोग्यं द्विजात्मजम् ॥१७॥  
 राजाऽतिमुदितस्तेन विप्रानानीय सर्वतः । कारयामास संभारान् यज्ञार्थं वेदवित्तमान् ॥१८॥  
 प्रारब्धे तु मखे तत्र विश्वामित्रो महामुनिः । बद्धं दृष्ट्वा शुनःशेषं निषिपेध नृपं तदा ॥१९॥  
 राजन्मा साहसं कार्पीमुर्चनं, द्विजबालकम् । प्रार्थयाम्यहमायुष्मन्सुखं तेऽद्य भविष्यति ॥२०॥  
 क्रन्दत्ययं शुनःशेषः करुणा मा दुनोत्यपि । दयावान्भव राजेंद्र कुरु मे वचनं नृप ॥२१॥  
 परदेहस्य रक्षायै स्वदेह ये दयापराः । ददति क्षत्रियाः पूर्वं स्वर्गकामाः शुचिव्रताः ॥२२॥  
 तं स्वदेहस्य रक्षायै हंसि द्विजसुतं बलात् । पा- मा कुरु राजेंद्र दयावान्भव बालके ॥२३॥  
 सर्वेषां सदृशी प्रीतिर्देहे वेत्सि स्वयं नृप । मुर्चनं बालकं तस्मात्प्रमाणं यदि मे वच. ॥२४॥

व्यास उवाच

अनादृत्य च तद्वाक्यं राजा दुःखातुरो भूशम् । न मुमोच मुनिस्तस्मै चुकोपातीव तापसः ॥२५॥  
 उपदेशं ददौ तस्मै शुनःशेषाय कौशिकः । मत्रं पाशधरस्याय दयावान्वेदवित्तमः ॥२६॥  
 शुनःशेषोऽपि तं मंत्रमसहृद्रथकशितः । प्लुतस्वरेण चुक्रोश संस्मरन् वरुणं भुशम् ॥२७॥  
 स्तुवंतं मुनिपुत्रं तं ज्ञात्वा वै यादसा पतिः । तत्रागत्य शुनःशेषं मुमोच करुणार्णवः ॥२८॥  
 रोगहीनं नृपं कृत्वा वरुण स्वगृहं ययौ । विश्वामित्रस्तु तं पुत्रं कृतवान्मोचितं मृतेः ॥२९॥  
 न कृतं वचनं राज्ञा कौशिकस्य महात्मनः । रोपं दधार मनसा राजोपरि स माधिज. ॥३०॥  
 एकस्मिन्समये राजा ह्यारुह्यो वनं गतः । सूकरं हंतुकामस्तु मध्याह्ने कौशिकीतटे ॥३१॥  
 वृद्धब्राह्मणवेपेण विश्वामित्रेण वचिर्तः । सर्वस्वं प्राथितं तस्य गृहीतं राज्यमद्भुतम् ॥३२॥  
 पीडितोऽसौ हरिश्चन्द्रो यजमानो यतो भूशम् । वसिष्ठ कौशिकं प्राह वने प्रातं यदुच्छ्रया ॥३३॥  
 क्षत्रियाधम दुर्बुद्धे वृथा ब्राह्मणवेपभृत् । वक्रधर्मं वृथा किं त्वं गवं वहसि दाभिक ॥३४॥  
 कस्मात्त्वया नृपथेष्टो यजमानो ममाप्यसौ । अपराधं बिना जाल्म गमितो दुःखमद्भुतम् ॥३५॥  
 बकध्यानपरो यस्मात्तस्मात्त्वं वै वको भव । इति शप्तो वसिष्ठेन कौशिकः प्राह तं पुनः ॥३६॥

त्वमप्याडिर्भवायुष्मन्बकोऽहं यावदेव हि ।

एवं परस्परं दत्त्वा शापं तौ क्रोधपीडितौ ॥३७॥

व्यास उवाच

अंडजो तरसा जातौ सरस्याडोवको मुनी । एकस्मिन्पादपे नोडं कृत्वाऽसौ बकरूपभाक् ॥३८॥  
 विश्वामित्रः स्थितस्तत्र दिव्ये सरसि मानसे । अन्यस्मिन्पादपे कृत्वा वसिष्ठो नोडमुत्तमम् ॥३९॥

आहीरूपधरस्तस्यावन्यो य द्वेषतत्परो । दिने दिने तो सग्राम चतु क्रोधसयुतो ॥४०॥  
 दुःखद सर्वलोकाना क्रदमानावुभौ भृशम् । चक्षुपक्षप्रहारस्तु नखाघातं परस्परम् ॥४१॥  
 जघ्नत रूधिरक्लिप्तौ पुष्पिताविव किशुकौ । एव बहूनि वर्षाणि पक्षिरूपधरो मुनी ॥४२॥  
 स्थितौ तत्र महाराज शापपात्रेण यत्रितौ ।

### राजोवाच

कथं मुक्तौ मुनिश्रेष्ठो शापाद्दक्षिणकौशिको ॥४३॥  
 तन्ममाचक्ष्व विप्रर्षे पर कौतूहलं हि मे ।

### व्यास उवाच

युष्यमानावुभौ दृष्ट्वा ब्रह्मा लोकपितामह ॥४४॥

तत्राजगामानिमिर्षवृत्त सर्वेर्दयापरं । तावाश्वास्य जगत्कर्ता युद्धतो विनिवार्य च ॥४५॥  
 शापसमोचयामास तयो क्षिप्त परस्परम् । ततो जग्मु सुरा सर्वे स्वानि धिष्ण्यानि पद्मभू ॥४६॥  
 सत्यलोकं जगामाशु ह्यसारूढ प्रतापवान् । विश्वामिनोऽप्यगात्तूर्णं वसिष्ठं स्वाश्रमं गत ॥४७॥  
 मिथं स्नेहं तत कृत्वा प्रजापत्युपदेशत । मैत्रावरुणिनाऽप्येव कृत युद्धमकारणम् ॥४८॥  
 कौशिकेन समं भूप दुःखदं च परस्परम् । को नाम मानवो लोके देवो वा दानवोऽपि वा ॥४९॥  
 अहंकारजयं कृत्वा सर्वदा सुखभागभवेत् । तस्माद्राजश्चित्तशुद्धिर्महतामपि दुर्लभा ॥५०॥  
 यत्नेन साधनीया सा तद्विहीन निरर्थकम् । तीर्थदानतपस्य यत्किञ्चिद्धर्मसाधनम् ॥५१॥  
 “श्रद्धाय निविधा प्रोक्ता सात्त्विकी राजसी तथा । तामसी सर्वदेहेषु देहिना धर्मकर्मसु ॥ १ ॥  
 सात्त्विकी दुर्लभा लोके ययोक्तफलदा सदा । तदर्धफलदा प्रोक्ता राजसी विधिसयुता ॥ २ ॥  
 सामसी त्वफला राजस्र तु कीर्तिकरी पुन । कामक्रोधाभिभूताना जनाना नृपसत्तम’ ॥ ३ ॥  
 वासनारहितं कृत्वा तच्चित्तं श्रवणादिना । तीर्थादिषु वसन्नित्यं देवीपूजनतत्पर ॥५२॥  
 देवीनामानि वचसा गृह्णस्तस्या गुणान्स्तुवन । ध्यायस्तस्या पदाम्भोज कलिलोपभयादित ॥५३॥  
 एष तु कुर्वतस्तस्य न कदाचित्कलेर्भयम् । अनायासेन ससारा मुच्यते पातकी जन ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे पञ्चस्कन्धे त्रयोदशोऽध्याय ॥१३॥

### अथ चतुर्दशोऽध्यायः

#### जनमेजय उवाच

मैत्रावरुणिरित्युक्तं नाम तस्य मुन कथम् । वसिष्ठस्य महाभाग ग्रहणस्तनुजस्य ह ॥१॥  
 किमसी वर्मता नाम प्राप्तवान्गुणतस्तथा । ब्रूहि मे वद श्रेष्ठ कारणं तस्य नामजम् ॥२॥

व्यास उवाच

निबोध नृपतिश्रेष्ठ वसिष्ठो ब्रह्मण सुत । निमिशापात्तनु त्यक्त्वा पुनर्जातो महाद्युति ॥३॥  
मित्रावरुणयोर्यस्मात्तस्मात्तनाम विश्रुतम् । मैत्रावरुणिरित्यस्मिल्लोके सर्वत्र पायिव ॥४॥

राजोवाच

कस्माच्छस स धर्मात्मा राजा ब्रह्मात्मजो मुनि । चित्रमेतन्मुनि लग्नो राज्ञ शपोऽतिदारुण ॥५॥  
अनागस मुनि राजा विमसौ शशवान्मुने । कारण वद धर्मज्ञ तस्य शापस्य मूलत ॥६॥

व्यास उवाच

कारण तु मया प्रोक्त तव पूर्वं विनिश्चितम् । ससारोऽयं त्रिभिर्व्याप्तो राजन्मायागुणं किल ७॥  
धर्मं करोतु भूपालश्चरतु तापसास्तप । सर्वेषां तु गुणैर्विद्ध नोज्ज्वल तद्भवेद्विह ॥८॥  
कागक्रोधाभिभूताश्च राजानो मुनयस्तथा । लोभाहकारसयुक्ताश्चरति दुश्चर तप ॥९॥  
भवति क्षत्रिया राजघ्नजोगुणसमावृता । ब्राह्मणास्तु तथा राजघ्न कोऽपि सत्त्वसयुत ॥१०॥  
ऋषिणाऽसौ निमि शप्तस्तेन शसो मुनि पुन । दुःखाददुःखतर प्राप्तावुभावपि विधेर्बलात् ॥११॥  
द्रव्यशुद्धि क्रियाशुद्धिर्मनस शुद्धिरुज्ज्वला । दुर्लभा प्राणिना भूष ससारे त्रिगुणात्मके ॥१२॥  
पराशक्तिप्रभावोऽयं नोल्लघ्य केनचित्क्वचित् । यस्यानुग्रहमिच्छेत्सा मोचयत्येव त क्षणात् ॥१३॥  
महातोऽपि न मुच्यते हरिर्ब्रह्महरादय । पामरा अपि मुच्यते यथा सत्यव्रतादय ॥१४॥  
तस्यास्तु हृदय कोऽपि न वेत्ति भुवनत्रये । तथापि भक्तवश्येय भवत्येव सुनिश्चितम् ॥१५॥  
तस्मात्तद्भक्तिरास्थेया दोषनिर्मूलनाय च । रागदमादियुक्ता चेत्सा भक्तिर्नाशिनी भवेत् ॥१६॥  
इक्ष्वाकुकुलसभूतो निमिर्नाम नराधिप । रूपवाङ्गुणसपन्नो धर्मज्ञो लोकरजक ॥१७॥  
सत्यवादी दानपरो याज्ञको ज्ञानवाञ्छुचि । द्वादशस्तनयो धीमान्प्रजापालनतत्पर ॥१८॥  
पुर निवेशयामास गौतमाश्रमसन्निधौ । जय तु पुरसज्ञ च ब्राह्मणानां हिताय स ॥१९॥  
बुद्धिस्तस्य समुत्पन्ना यजेयमिति राजसी । यज्ञेन बहुकालेन दक्षिणासयुतेन च ॥२०॥  
इक्ष्वाकु पितर दृष्ट्वा यज्ञकार्याय पायिव । कारयामास सभार यथोद्दिष्ट महात्मभि ॥२१॥  
भृगुमगिरस चैव वामदेव च गौतमम् । वसिष्ठ च पुलस्त्य च ऋचीक पुलह त्रनुम् ॥२२॥  
मुनीनामश्रयामास सर्वज्ञावेदपारगान् । यज्ञविद्याप्रवीणाश्च तापसान् वेदवित्तमान् ॥२३॥  
राजा सभृतसभार सपूज्य गुरुमात्मन । वसिष्ठ प्राह धर्मज्ञो विनयेन समन्वित ॥२४॥  
यजेय मुनिशादूल याजयस्व कृपानिधे । गुरुस्त्व सर्ववेत्तासि कार्यं मे कुह सांप्रतम् ॥२५॥  
यनोपकरण सर्वं समानीत सुसस्कृतम् । पचवर्षसहस्रं तु दीक्षा कर्तुं मतिश्च मे ॥२६॥  
यस्मिन् मम ममाराध्या देवी श्रीजगद्धृष्यका । तत्प्रोत्यर्थमहं यत्नं करामि विधिपूर्वकम् ॥२७॥

तच्छ्रुत्वासौ निमेर्वाक्य वसिष्ठ प्राह भूपतिम् । इन्द्रेणाह वृत पूर्वं यथायं नृपसत्तम ॥२८॥  
 पराशक्तिमख कर्तुमुद्युक्त पाकशासन । स दीक्षा गमितो देव पञ्चवर्षशतात्मिकाम ॥२९॥  
 तस्मात्त्वमतर तावत्प्रतिपालय पार्थिव । इन्द्रयज्ञे समासेऽत्र कृत्वा कार्यं दिवस्पते ॥३०॥

आगमिष्याम्यह राजस्तावत्त्व प्रतिपालय ।

राजोवाच

मया निमत्रिताश्चान्ये मुनयो यज्ञकारणात् ॥३१॥

सभारा सभृता सर्वे पालयामि कथ गुरो । इक्ष्वाकूणा कुले ब्रह्मन्गुरस्त्व वेदवित्तम ॥३२॥  
 कथ त्यक्त्वाऽद्य मे कार्यमुद्यतो गतुमाशु वै । न ते युक्त द्विजश्रेष्ठ धदुत्सृज्य मख मम ॥३३॥  
 गतासि धनलोभेन लोभाकुलितचेतन । निवारितोऽपि राज्ञा त जगामद्रमख गुरु ॥३४॥  
 राजाऽपि विमना भूत्वा गौतम प्रत्यपूजयत । श्याज हिमवत्पार्श्वे सागरस्य समीपत ॥३५॥  
 दक्षिणा बहुला दत्ता विप्रेभ्यो मखकर्मणि । निमिनापचसाहस्री दीक्षा तत्र कृता नृप ॥३६॥  
 ऋत्विज पूजिता काम धनैर्गोभिर्मुंदायुता । शक्रयज्ञे समासे तु पचवर्षशतात्मके ॥३७॥  
 आजगाम वसिष्ठस्तु राज्ञ सत्रदिदृश्या । आगत्य सस्थितस्तत्र दर्शनार्थं नृपस्य च ॥३८॥  
 तदा राजा प्रसुप्तस्तु निद्रयाऽपहृतो भृशम् । नासौ प्रबोधितो भृत्यैर्नागतस्तु मुनि नृप ॥३९॥  
 वसिष्ठस्य ततो मन्यु प्रादुर्भूतोऽवमानत । अदर्शनाग्निमेस्तत्र चुकोप मुनिसत्तम ॥४०॥  
 शाप च दत्तवास्तस्मै राज्ञे मन्युवश गत । यस्मात्त्व मा गुरु त्यक्त्वाऽयगुरुमात्मन ॥४१॥  
 दीक्षितोऽसि ब्रह्मन्मद मामवज्ञाय पार्थिव । वारितोऽपि मया तस्माद्विदेहस्त्व भविष्यसि ४२॥  
 पतत्विद शरीर ते विदेहो भव भूपते ।

न्यास उवाच

इति सट्टपाहृत श्रुत्वा राजस्तु परिचारका ॥४३॥

सद्य प्रबोधयामासुर्मुनिमाहु प्रकोपितम् । कुपित त समागत्य राजा विगतक्लमप ॥४४॥  
 उवाच वचन श्लक्ष्ण हेतुगर्भं च युक्तिमत । मम दोषो न धर्मज्ञ गतस्त्व तृष्णयाकुल ॥४५॥  
 हित्वा मा यजमान वै प्रार्थितोऽपि मया भृशम् । न लज्जस द्विजश्रेष्ठ कृत्वा कर्म जुगुप्सितम् ॥४६॥  
 सतोपे ब्राह्मणश्रेष्ठ जान धर्मस्य निश्चयम् । पुत्रोऽसि ब्रह्मण सासाद्वेदवेदागवित्तम ॥४७॥  
 न वेत्सि विप्रधर्मस्य गर्तं सूक्ष्मा दुरत्ययाम् । आत्मदोष मयि ज्ञात्वा मृषा मा शसुमुद्यत ॥४८॥  
 त्याज्यस्तु मुजनै क्रोधश्चाद्यालादधिको यत । वृथा क्रोधपरीतेन मयि शाप प्रपातित ॥४९॥  
 तवापि च पतरवद्य देहोऽयं शोधसमुत । एव शप्तो मुनी राज्ञा राजा च मुनिना तथा ॥५०॥  
 परस्पर प्राप्य शाप दु खितौ तौ बभूवुत । वसिष्ठस्त्वतिचित्तातो ब्रह्मण शरण गत ॥५१॥



निवेदयामास तथा शापं भूपकृतं महत् ।

वसिष्ठ उवाच

राज्ञा शसोऽस्मि देहोऽय पतत्वद्य तवेति वै ॥५२॥

किं करोमि पितः प्राप्तं कष्टं कायप्रपातजम् । अन्यदेहसमुत्पत्तौ जनकं वद साप्रतम् ॥५३॥  
 तथा मे देहसंयोगः पूर्ववत्समपद्यताम् । यादृशं ज्ञानमेतस्मिन्देहे तत्रास्तु तत्पितः ॥५४॥  
 समर्थोऽसि महाराज प्रसादं कर्तुमर्हसि । वसिष्ठस्य वच. श्रुत्वा ब्रह्मा प्रोवाच तं सुतम् ॥५५॥  
 मित्रावरुणयोस्तेजस्त्वं प्रविश्य स्थिरो भव । तस्मादयोनिज. काले भविता त्वं न सशय ॥५६॥  
 पुनर्देहं समासाद्य धर्मयुक्तो भविष्यसि । भूतात्मा वेदवित्कामं सर्वत्र सर्वपूजितः ॥५७॥  
 एवमुक्तस्तदा पित्रा प्रययौ वरुणालयम् । कृत्वा प्रदक्षिणं प्रीत्या प्रणम्य च पितामहम् ॥५८॥  
 विवेश स तयोर्देहे मित्रावरुणयो किल । जीवाशेन वसिष्ठोऽथ त्यक्त्वा देहमनुत्तमम् ॥५९॥  
 कदाचित्पूर्वशी राजन्नागता वरुणालयम् । यदृच्छया वरारोहा सखीगणसमावृता ॥६०॥  
 दृष्ट्वा तामप्सरा दिव्या रूपयौवनसंयुताम् । जाती कामातुरो देवो तदा तामुचतुर्नृप ॥६१॥  
 विवशौ चारुसर्वाङ्गी देवकन्या मनोरमाम् । आवा त्वमनवद्यागि वर्यस्व समाकुलौ ॥६२॥  
 विहरस्व यथाकाम स्थानेऽस्मिन्वरवर्णिनि । तथोक्त्वा सा ततो देवी ताम्या तत्र स्थितावशा ॥  
 कृत्वा भाव स्थिर देवी मित्रावरुणयोर्गृहे । सा गृहीत्वा तयोर्भावं सस्थिता चारुदर्शना ॥६४॥  
 तयोस्तु पतित वीर्यं कुंभे दीवादनावृते । तस्माज्जाती मनी राजन्द्वावेवात्तिमनोहरो ॥६५॥  
 अगस्ति प्रथमस्तत्र वसिष्ठश्चापरस्तथा । मित्रावरुणयोर्वीर्यात्तापसावृषिसत्तमौ ॥६६॥  
 प्रथमस्तु वन प्राप्तो बाल एव महातपा । इक्ष्वाकुस्तु वसिष्ठ त बाल वज्रे पुरोहितम् ॥६७॥  
 चशस्यास्य सुखार्तं त पालयामास पार्थिव । विशेषेण मुनिं ज्ञात्वा प्रीत्या युक्तो बभूव ह ॥६८॥  
 एतत्ते सर्वमाख्यातं वसिष्ठस्य च कारणम् । शापाद्देहात्तरप्राप्तिमित्रावरुणयो. कुले ॥६९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

देहप्राप्तिर्वसिष्ठस्य वधिता, भवता किल । निमि कथ पुनर्देह प्राप्तवानिति मे वद ॥१॥

व्यास उवाच

वसिष्ठेन च सप्राप्त पुनर्देहो नराधिप । निमिना न तथा प्राप्तो देह शापादनतरम् ॥२॥

यदा शसो वसिष्ठेन तदा ते ग्राह्याणा. क्रतौ । ऋत्विजो ये वृता राजा ते सर्वे समचितयन् ॥३॥

किं कर्तव्यमहोऽस्माभि शापदग्धो महापति । अस्मिन्यज्ञे त्वसम्पूर्णं दोशायुक्तश्च धार्मिक ॥४॥  
 किं कर्तव्यं कार्यमेतद्विपरीतमभूत्किल । अवश्यभाविभावत्वादशक्ता स्म निवारणे ॥५॥  
 मयैवंहुविधैर्देह तदा तस्य महात्मन । रक्षित धारयामासु किञ्चिच्छ्वसनसयुतम् ॥६॥  
 गधैर्माल्यैश्च विविधै पूज्यमान मुहुर्मुहु । मन्त्रशक्त्या प्रतिष्ठस्य निर्विकार सुपूजितम् ॥७॥  
 समाप्ते च क्रतौ तत्र देवा सर्वे समागता । ऋत्विग्भिस्तु स्तुता सर्वे सुप्रीताश्चामवनूप ॥८॥  
 विज्ञप्ता मुनिभि स्तोत्रैर्निविष्णात्मानमद्रुवन । प्रसन्ना स्म महोपाल वर वरय सुव्रत ॥९॥  
 यत्नेनानेन राजर्षे वर जन्म विधीयते । देवदेह नृदेह वा यत्ते मनसि वाञ्छितम् ॥१०॥  
 दृप्त काम पुरोधास्ते मृत्युलोके ययासुखम् । एवमुक्तो निमेरात्मा सतुष्टस्तानुवाच ह ॥११॥  
 न देहे मम वाछाऽस्ति सर्वदैव विनश्वरे । वासो मे सर्वसत्त्वाना दृष्टावस्तु सुरोत्तमा ॥१२॥  
 नेत्रेषु सर्वभूताना वायुभूतश्चराम्यहम् । एवमुक्त्वा सुरास्तत्र निमेरात्मानमव्रुवन् ॥१३॥  
 प्रार्थय त्व महाराज देवी सर्वेश्वरी शिवाम् । मत्सेनानेन सतुष्टा सा तऽभीष्टं विधास्यति ॥१४॥  
 स देवैरेवमुक्तस्तु प्रार्थयामास देवताम् । स्तोत्रैर्नानाविधैर्दिव्यैर्भक्त्या गद्गदया गिरा ॥१५॥  
 प्रसन्ना सा तदा देवी प्रत्यक्ष दर्शन ददौ । कोटिसूर्यप्रतीकाश रूप लावण्यदोषितम् ॥१६॥  
 दृष्ट्वा प्रमुदिता सर्वे कृतकृत्याश्च चेतसि । प्रसन्नाया देवताया राजा वज्रे वर नूप ॥१७॥  
 ज्ञान तद्विमल देहि येन मोक्षो भवेदपि । नेत्रेषु सर्वभूताना निवासो मे भवेदिति ॥१८॥  
 तत प्रसन्ना देवेशी प्रोवाच जगदम्बिका । ज्ञान ते विमल भूयात्प्रारब्धात्यावशेषत ॥१९॥  
 नेत्रेषु सर्वभूताना निवासोऽपि भविष्यति । निमिष याति चक्षुषि त्वत्कृतेनैव देहिनाम् ॥२०॥  
 तव वासात्सनिमिषा मानवा पशवस्तथा । पतगाश्च भविष्यति पुनश्चानिमिषा सुरा ॥२१॥  
 इति दत्त्वा वर तस्मै तदा श्रीवरदेवता । आमन्त्र्य च मुनीन्सर्वास्तत्रैवातहिताऽभवत् ॥२२॥  
 अतहिनाया देव्या तु मुनयस्तत्र सस्थिता । विचिंत्य विधिवत्सर्वं निमेर्देह समाहरन् ॥२३॥  
 अरुणं तत्र सस्थाप्य ममयुर्मंत्रवत्तदा । मन्त्रहोर्मर्महात्मान पुनर्हेतोर्निमेरय ॥२४॥  
 अरण्या मय्यमानाया पुत्र प्रादूरभूतदा । सर्वलक्षणसपन्न साशान्तिमिरिवापर ॥२५॥  
 अरण्या मयनाज्जातस्तस्मान्निधिरिति स्मृत । येनाय जनवाज्जातस्तेनासौ जनकोऽभवत् ॥२६॥  
 विदेहस्तु निमिर्जातो यस्मात्तस्मात्तदवशे । समुद्भूतास्तु राजानो विदेहा इति कीर्तिता ॥२७॥  
 एव निमिसुतो राजा प्रथितो जनकोऽभवत् । नगरी निमिता तेन गगातीरे मनोहरा ॥२८॥  
 मिपिलेति सुविख्याता गोपुराद्रागत्युता । धनपायसमायुक्ता हृद्दशालाविराजिता ॥२९॥  
 यतोऽस्मिन्धेऽपि राजानस्ते सर्वे जनकान्तथा । विख्याता शानिन भवैर्विदेहा परिकीर्तिता ॥३०॥  
 षष्ठे षपित राजप्रिमेरात्मानमुत्तमम् । शापाद्यस्य विदेहत्व विस्ताराद्भूत मया ॥३१॥

## राजोवाच

भगवन्भवता प्रोक्त निमिशापस्य कारणम् । श्रुत्वा सदेहमापन्न मनो मेऽतीव चञ्चलम् ॥३२॥  
 वसिष्ठो ब्राह्मणश्रेष्ठो राजश्रैव पुरोहित । पुत्र पङ्कजयोनेस्तु राज्ञा शप्त कथं मुनि ॥३३॥  
 गुरु च ब्राह्मण ज्ञात्वा निमिना न कृता क्षमा । यज्ञकर्म शुभ कृत्वा कथं क्रोधमुपागत ॥३४॥  
 ज्ञात्वा धर्मस्य विज्ञानं कथमिदं वा कुसंभव । क्रोधस्य वशमापन्न शप्तवान्ब्राह्मणं गुरुम् ॥३५॥

## व्यास उवाच

क्षमाऽतिदुर्लभा राजन्प्राणिभिरजितात्मभि । क्षमावान्दुर्लभो लोके सुसमर्थो विशेषत ॥३६॥  
 सर्वसगपरित्यागी मुनिर्भवतु तापस । निद्राधुधोर्विज्रेता च योगाभ्यासे सुनिष्ठित ॥३७॥  
 काम क्रोधस्तया लोभो ह्यहकारश्चतुर्थक । दुर्ज्ञेया देहमन्यस्या रिपवस्तेन सर्वथा ॥३८॥  
 न भूतपूर्वं ससारे न चैव वर्ततेऽधुना । भविता न पुमान्कश्चिद्यो जयत रिपूनिमान् ॥३९॥  
 न स्वर्गे न च भूलोके ब्रह्मलोके हरे पदे । कैलासे नेदृशं कश्चिद्यो जयत रिपूनिमान् ॥४०॥  
 मुनयो ब्रह्मपुत्राश्च तथाऽन्ये तापसात्तमा । तेऽपि गुणनयाविद्धा किं पुनर्मनवा भुवि ॥४१॥  
 कपिल साख्यवेत्ता च योगाभ्यासरत शुचि । तनापि दैवयोगाद्धि प्रदग्धा सगरात्मजा ॥४२॥  
 तस्माद्राजब्रह्मकारात्सजात भुवनत्रयम् । कार्यकारणभावात्तु तद्विशुक्तं कथं भवेत् ॥४३॥  
 ब्रह्म गुणत्रयाविष्टो विष्णुश्चैवायं शंकर । प्रभवति शरीरपुत्रेपा भावा पृथक्पृथक् ॥४४॥  
 मानवानां च का वार्ता सत्त्वैकानव्यवस्थितौ । गुणानां सकरो राजन्सर्वत्र समर्वास्थित ॥४५॥  
 कदाचित्सत्त्ववृद्धिं स्यात्कदाचिद्रजसं किल । कदाचित्तमसो वृद्धिं समभाव कदाचन ॥४६॥  
 निर्गुणं परमात्माऽसौ निर्लेपं परमाऽव्ययम् । अलक्ष्यं सर्वसत्त्वानामप्रमेयं सनातन ॥४७॥  
 तथैव परमा शक्तिर्निर्गुणा ब्रह्मसंस्थिता । दुर्ज्ञेया चाल्पमतिभिर् सर्वभूतव्यवस्थिता ॥४८॥  
 परमात्मनस्तथा शक्तेस्तयोरेक्यं सदैव हि । अभिन्नं तद्बुज्जात्वा मुच्यते सर्वदोषत ॥४९॥  
 तज्ज्ञानादेव मोक्षं स्यादिति वेदात्तर्हिर्दम । यो वेद स विमुक्तोऽस्मिन्ससारे त्रिगुणात्मके ॥५०॥  
 ज्ञानं तु द्विविधं प्रोक्तं शाब्दिकं प्रथमं स्मृतम् । वेदशास्त्रार्थविज्ञानात्तद्भवेद्बुद्धियोगत ॥५१॥  
 विकल्पास्तत्र बहवो भवन्ति मत्तकल्पिता । 'कुतर्ककल्पिता केचित्सुतर्ककल्पिता परे ॥  
 वितर्कविभ्रमोत्पत्तिविभ्रमादबुद्धिभ्रंशता । बुद्धिभ्रंशाज्ज्ञाननाशं प्राणिनां परिकीर्तितं ॥१॥

अनुभवाख्यं द्वितीयं तु ज्ञानं तददुर्लभं नृप ॥५२॥

तत्तदा प्राप्यते तस्य वेत्तुं सगो यदा भवेत् । शब्दज्ञानान्तं कार्यस्य सिद्धिर्भवति भारत ॥५३॥  
 तस्मान्नानुभवज्ञानं संभवत्यतिमानुषम् । अतर्गतं तमश्छेत्तुं शाब्दबोधो हि न क्षम ॥५४॥  
 यथा न नश्यति तमं कृत्या दीपवार्तया । तत्कर्म यत्र वधाय सा विद्या या विमुक्तये ॥५५॥  
 आयासायापरं कर्म विद्याऽन्यां सिल्पनैपुणम् । क्षीलं परहितं च कोपाभाव क्षमा धृति ॥५६॥

सतीपश्चेति विद्याया परिपाकोज्ज्वल फलम् । विद्यया तपसा वाऽपि योगान्यासेन भूपते ॥५७॥

विना कामादिशत्रूणा नैव नाश कदाचन ।

“मनस्तु चचल राजस्वभावादतिदुर्ग्रहम् ।

तदृश सर्वथा प्राणी त्रिविधो भुवनत्रये ॥११”

कामक्रोधादयो भावाश्चित्तजा परिकीर्तिता ॥५८॥

ते तदा न भवन्त्येव यदा वै निजित मन । तस्मात्तु निमिना राजत्र क्षमा विहिता मुनी ॥५९॥

यया ययातिना पूर्वं कृता शुक्रे कृतागमि । भृगुपुत्रेण शक्तोऽपि ययातिर्नृपसत्तम ॥६०॥

न शशाप मुनि क्रोधाज्जरा राजा गृहीतवान् । कश्चित्स्त्रीभ्यो भवेत्कश्चित्क्रूरो भवति पार्थिव ॥६१॥

स्वभावभेदान्भूपते कस्य दोषोऽन कल्प्यते । हैहया भार्गवान्पूर्वं धनलोभात्पुरोहितान् ॥६२॥

ब्राह्मणान्मूलत सर्वाश्चिच्छिदु क्रोधमूर्च्छिता । पातकं पृष्ट्वा ब्रह्महत्यासमुद्भवम् ॥६३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पण्डस्कन्धे पञ्चदशोऽध्याय ॥ १५ ॥

## अथ षोडशोऽध्यायः

### जनमेजय उवाच

कुले कस्य समुत्पन्ना क्षत्रिया हैहयाश्च ते । ब्रह्महत्यामनादृत्य निजघ्नुर्भार्गवाश्च ये ॥१॥

वैरस्य कारणं तेषां किं मे ब्रूहि पितामह । निमित्तेन विना क्रोधं कथं कुर्वति सत्तमा ॥२॥

वैरं पुरोहितैः साधं कस्मात्तेषामजायत । नाल्पहतोहि तद्वैरं क्षत्रियाणां भविष्यति ॥३॥

अन्यथा ब्राह्मणान्युज्यान्वय जघ्नुरनागस । बाहुजा बलवन्तोऽपि पापभोता कथं न ते ॥४॥

स्वल्पेऽपराधे को हन्याद्वाहवान्क्षत्रियर्षभ । संदेहो मे मुनिश्रेष्ठ कारणं वक्तुमर्हसि ॥५॥

### सूत उवाच

इति पृष्टस्तदा तेन राजा सत्यवतोमुत । उवाच परमश्रीत कथा सस्मृत्य चेतसा ॥६॥

### व्यास उवाच

शृणु पारोक्षिते वार्ता क्षत्रियाणां पुरातनोम् । आश्रयंकारिणी सम्पत्तिविदिता च पुरा मया ॥७॥

वार्तवीर्येति नाम्नाऽभूदहं पृथिवीपति । सहस्रबाहुर्बलवानर्जुनो घर्मतत्पर ॥८॥

दत्तात्रेयस्य शिष्योऽभूदवनारो हरेरिव । मिथं सर्वार्यदं शाक्तो भृगुणायाज्य एव स ॥९॥

यज्मा परमर्षामिष्टं सदादानपरायण । ददौ वित्तं भृगुभ्योऽसौ वृत्त्वा यज्ञाननेकश ॥१०॥

घनिनस्ते द्विजा जाता भृगवो नृप दानत । ह्यरत्नमनुदघाटय्या सञ्जाना प्रथिता भुवि ११॥

स्वर्षानि नृपशाङ्क्रे कार्णवीर्यार्जुने पुन । हैहया निर्धना जाता कालेन महता नृप ॥१२॥

धनकार्यं समुत्पन्नं हैहयाना कदाचन । याचिष्णवोऽभिजग्मुस्तान्भृगूस्ते हैहया नृप ॥१३॥  
 विनयं क्षत्रियाः कृत्वाऽप्ययाचंत धनं बहु । न ददुस्तेऽतिलोभार्ता नास्ति नास्तीतिवादिनः ॥१४॥  
 भूमौ च निदधुः केचिद्भृगवो धनमुत्तमम् । ददुः केचिद्द्विजातिभ्यो ज्ञात्वा क्षत्रियतो भयम् ॥  
 कृत्वा स्थानातरे द्रव्यं ब्राह्मणा भयविह्वलाः । त्यक्त्वाऽऽश्रमान्ययुः सर्वे भृगवस्तृष्णयाऽन्विता ॥  
 याज्याश्च दु खितान्दृष्ट्वा न ददुर्लोभमोहिताः । पलायित्वा गताः सर्वे गिरिदुर्गानुपाश्रिताः ॥१७॥  
 ततस्ते हैहयास्तात दु खिता. कार्यगौरवान् । भृगूणामाश्रमाश्रमुर्द्रव्यार्थं क्षत्रियर्षभाः ॥१८॥  
 भृगूस्तु निर्गतान्वीक्ष्य शून्यास्त्यक्त्वा गृहानथ । चखनुर्भूतलं तत्र द्रव्यार्थं हैहया भृशम् ॥१९॥  
 खनताऽधिगतं वित्तं केनचिद्भृगुर्वश्मनि । ददृशुः क्षत्रियाः सर्वे तद्वित्तं श्रमकशिताः ॥२०॥  
 यत्र तत्र समुत्पन्नं भूरि द्रव्यं महीतलात् । तदा ते पार्श्वभागस्य ब्राह्मणानां गृहाण्यपि ॥२१॥  
 निभिद्य हैहया द्रव्यं ददृशुर्धनञ्छ्रियया । ब्राह्मणाश्चुद्भुशु सर्वे भीताश्च शरणं गता ॥२२॥  
 अतिचिन्वत्सु विप्राणा भवनाग्नि.सृतं बहु । निजघ्नुस्ताञ्छरे.कोपाद्वाडवाञ्छरणागतान् २३॥  
 ययुस्ते गिरिदुर्गाश्च यत्र वै भृगवः स्थिताः । आगर्भादनुकृततश्चैरश्रैव महीमिनाम् ॥२४॥  
 प्रामान्प्रामान्भृगून्सर्वाग्निघ्ननिशितैः शरैः । आबालवृद्धानपरानवमन्य च पातकम् ॥२५॥  
 एवमुत्पाटनमानेषु भार्गवेषु यतस्तत । हन्युर्गर्भाश्च नारीणा गृहीत्वा हैहया भृशम् २६॥  
 रुद्रुस्ता. स्त्रियः कामं कुर्य इव दु खिताः । गर्भाश्च कृतिता यासा क्षत्रियैः पापनिश्रयैः ॥२७॥  
 अन्येऽप्याहुश्च तान्दृष्टान्मुनयस्तीर्थवासिनः । मुंचतुं क्षत्रियाः क्रोधं ब्राह्मणेषु भयावहम् ॥२८॥  
 अयुक्तमेतदारब्धं भवद्भिः कर्म गहितम् । यद्गर्भाभृगुपत्नीनां निहन्युः क्षत्रियर्षभाः ॥२९॥  
 अत्युग्रपुण्यपापानामिहैव फलमाप्नुयात् । तस्माज्जगुप्सितं कर्म त्यक्तव्यं भूतिमिच्छता ॥३०॥  
 तानाहुर्हैहया क्रुद्धा मुनीनथ दयापरान् । भवतः साधव सर्वे नार्यजाः पापकर्मणाम् ॥३१॥  
 एभिर्हृतं धनं सर्वं पूर्वजानां महात्मनाम् । बंचयित्वा छलाभिज्ञैर्गिणो पाटञ्चरैरिव ॥३२॥  
 एते प्रतारका दमास्तादृशा वकवृत्तयः । उत्पन्ने च महाकार्ये प्रायिता विनयेन ते ॥३३॥

न ददु प्रायित विप्रा पादवृद्धघाऽपि याचिताः ।

नास्तीतिवादिन स्तब्धा दु खितान् वीक्ष्य यागवान् ॥३४॥

धनं प्राप्तं कार्तवीर्याद्रक्षितं केन हेतुना । न कृता क्रतव किर्तदानं चापि भूरिशः ॥३५॥  
 न संचितव्यं विप्रैस्तु धनं ववापि कदाचन । यष्टव्यं विधिवद्देयं भोक्तव्यं च यथासुखम् ॥३६॥  
 द्रव्ये चौरभयं प्रोक्तं तथा राजभयं द्विजा । वल्लेर्भयं महाघोरं तथा घूर्तभयं महत् ॥३७॥  
 येन केनाप्युपायेन धनं त्यजति रक्षकम् । अथवाऽसौ मृतौ याति द्रव्यं त्यक्त्वा ह्यसद्रतिम् ॥  
 पादवृद्धघा तपास्माभिः प्रायितं विनयान्वितैः । तथापि लोभसंदिग्धैर्न दत्तं नः पुरोहितैः ॥३९॥

स्वप्ने गत्वा तदा देवी प्राह ता प्रमदोत्तमा । युष्मासु मध्ये कस्याश्चिद्भविता चोरुज पुमान् ॥  
 मदशक्तिसभिन्न स व कार्यं विधास्यति । इत्यादिश्य परावा सा पश्चादतहिताऽभवत् ॥८॥  
 जागृतास्तु तत सर्वा मुदमापुर्वरागना । काचित्तासा भयोद्विग्ना कामिनी चतुरा भृशम् ॥९॥  
 दधार चोरुर्णकेन गर्भं सा कुलवृद्धये । पलायनपरा दृष्ट्वा क्षत्रियैर्ब्राह्मिणी यदा ॥१०॥  
 विह्वला तेजसा युक्ता तदा ते दुद्रुवुर्भृशम् । गृह्यता वध्यता नारी सगर्भायाति सत्वर ॥११॥  
 इति ब्रुवत सप्राप्ता कामिनी खड्गपाणय । सा भयार्ता तु तान्शु ररोद समुपागतान् ॥१२॥  
 गर्भस्य रक्षणार्थं सा चुक्रोशातिभयातुरा । रुदती मातर श्रुत्वा दीना प्राणविवर्जिताम् ॥१३॥  
 निराधारा क्रदमाना क्षत्रियैर्भृशतापिताम् । गृहीतामिव सिंहेन सगर्भा हरिणी यथा ॥१४॥  
 साश्रुनेत्रा वेपमाना सद्गुध्य वालकस्तदा । भित्त्वोरु निर्जंगामाशु गर्भं सूर्यं इवापर ॥१५॥  
 मुष्णन्दृष्टी क्षत्रियाणा तजसा वालक शुभ । दशनाद्वालकस्याशु सर्वे जाता विलोचना ॥१६॥  
 बभ्रमुगिरिदुर्गेषु ज माघा इव क्षत्रिया । चितित मनसा सर्वे किमेतदिति साप्रतम् ॥१७॥  
 सर्वे चक्षुर्विहीना यज्जाता स्म वालदर्शनात् । ब्राह्मण्यास्तु प्रभावोऽय सतीव्रतबल महत् ॥१८॥  
 क्षणाद्वा मोघसकल्पा किं करिष्यति दु खिता । इति संचिन्त्य मनसा नेत्रहीना निराश्रया ॥१९॥  
 ब्राह्मणी शरण जग्मुर्हृदया गतचतस । प्रणेमुस्ता भयत्रस्ता कृताजलिपुटाश्च ते ॥२०॥  
 ऊचुश्चैना भयोद्विग्ना दृष्टय क्षत्रियपभा । प्रसोद सुभग मात सेवकास्त वय किल ॥२१॥  
 कृतापराधा रभोरु क्षत्रिया पापबुद्धय । दर्शनात्तव तवनि जाता सर्वे विलोचना ॥२२॥  
 मुख ते नैव पश्यामो जन्माघा इव भमिति । अद्भुत त तपोत्रीय किं कुम पापकारिण ॥२३॥  
 शरण ते प्रपन्ना स्मो देहि चक्षुषि मानदे । अघत्व मरणादुग्र वृषा कर्तुं त्वमहसि ॥२४॥  
 पुनर्दृष्टिप्रदानन सेवकाक्षत्रियान्कुरु । उपरम्य च गच्छम सहिता पापकर्मण ॥२५॥  
 अत पर न कर्तव्यमोदृश कम कर्हिचित् । भार्गवाणा तु सर्वेषा सेवका स्मो वय किल ॥२६॥  
 अज्ञानाघत्कृत पाप क्षतव्य तत्त्वयाऽधुना । वैर नात पर क्वापि भुगुभि क्षत्रियै सह ॥२७॥  
 कर्तव्य क्षपयं सम्यग्वर्तितव्य तु हृदयै । सपुत्रा भव सुश्रोणि प्रणता स्मो वय च ते ॥२८॥  
 प्रसाद कुरु कल्याणि न द्विष्याम कदाचन ।

### न्यास उवाच

इति तपा वच श्रुत्वा ब्राह्मणी विस्मयान्विता ॥२९॥

तानाह प्रणतान्दु स्थानाश्वास्य गतलोचनान् । गृहीतान मया दृष्टिर्युष्माक क्षत्रिया किल ॥३०॥  
 नाह रूपादिता सत्य कारण शृणुताद्य यत । अय च भार्गवो नूनमूरुज कुपितोऽद्य व ॥३१॥  
 चक्षुषि तेन युष्माक् स्तम्भितानि रपावता । स्ववधूर्निह ताञ्जात्वा गर्भस्थानपि क्षत्रियै ३२॥

अनागसो धर्मपरास्तापसाधनकाम्यया । गर्भानपि यदा यूय भृगून्निघ्नस्तु पुत्रका ॥३३॥  
 तदायमूर्ध्ना गर्भो मया वर्षशत घृत । पट्टगश्वासिलो वेदो गृहीतोऽनेन चाजसा ॥३४॥  
 गर्भस्येनापि बालेन भृगुवशविवृद्धये । सोऽपि पितृवधाघ्नून क्रोधेढो हतुमिच्छति ॥३५॥  
 भगवत्या प्रसादेन जातोऽय मम बालव । तेजसा यस्य दिव्येन चतूपि मुपितानि च ॥३६॥  
 तस्मादीवं मुत मेऽथ याचध्व विनयाविता । प्रणिपातेन तुष्टोऽसौ दृष्टि व प्रतिमोक्षयति ॥३७॥

### व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्या हैहयास्तुष्टुश्च तम् । प्रणेमुविनयोपेता ऊरुज मुनिसत्तमम् ॥३८॥  
 स सतुष्टो यभूवाय तानुवाच विचक्षुष । गच्छध्व स्वगृहान्भूपा ममास्थानवृत्त वच ॥३९॥  
 अवश्यभाविभावास्ते भवति देवनिर्मिता । नात्र शोकस्तु वतध्व पुरुषेण विजानता ॥४०॥  
 पूर्ववद्दुपय सर्वे प्राप्नुवतु ययामुत्रम् । व्रजतु विगतक्रोधा भवनानि ययामुत्तम् ॥४१॥  
 इति तेन समादिष्टा हैहया प्राप्तलोचना । और्वमामय जगमुस्ते सदनानि ययाएचि ॥४२॥  
 ब्राह्मणी त सुत दिव्य गृहीत्वा स्वाश्रम गता । पालयामास भूपाल तेजस्विनमतद्रिता ॥४३॥  
 एव ते कथित राजन्मूर्ध्ना तु विनाशनम् । लोभाविष्टे क्षत्रियैश्च महत् पातक किल ॥४४॥

### जनमेजय उवाच

श्रुत मया महत्कर्म क्षत्रियाणा च दाहणम् । कारण लोभ एवात्र दु खदश्रोभयोस्तु स ॥४५॥  
 किञ्चित्प्रध्नुमिहच्छामि सशय वासवोमुत । हैहयास्त कथ नाम्ना ह्यथा भुवि नृपात्मजा ॥४६॥  
 यदोस्तु यादवा काम भरताद्भारतास्तथा । हैहय कोऽपि राजाऽभूत्तेपा वशे प्रतिष्ठित ॥४७॥  
 सदह श्रोतुमिच्छामि कारण कथनानिधे । हैहयास्त कथ जाता क्षत्रिया केन कर्मणा ॥४८॥

### व्यास उवाच

हैहयाना समुत्पत्ति शृणु भूप सविस्तराम । पुरातनो मुपुण्या च कथा पापप्रणाशिनीम् ॥४९॥  
 कस्मिंश्चित्समये भूप सूर्यपुत्र सुशोभन । रेवतेति च विख्यातो रूपवानमितप्रभ ॥५०॥  
 उच्चं श्रवसमाहृह्य ह्यरत्न मनोहरम् । जगाम विष्णुसदन वैकुण्ठ भास्करात्मज ॥५१॥  
 भगवद्दर्शनाकांक्षी ह्यारूढो यदागत । ह्यस्थस्तु तदा दृष्टो लक्ष्म्याऽसौ रविनदन ॥५२॥  
 रमा बोक्ष्य ह्य दिव्य भ्रातर सागरोद्भवम् । रूपेण विस्मिता तस्य तस्यौ स्तभितलोचना ॥५३॥  
 भगवानपि त दृष्ट्वा ह्यारूढ मनोहरम् । आगच्छत रमा विष्णु पत्रच्छ प्रणयात्प्रभु ॥५४॥  
 कोऽयमायाति चावङ्गि ह्यारूढ इवापर । स्मरतजस्तनु कान्त मोहयन् भुवनत्रयम् ॥५५॥  
 प्रेक्षमाणा तदा लक्ष्मीस्तच्चित्ता दैवयोगत । नोवाच वचन किञ्चित्पृष्टाऽपि च पुन पुन ॥५६॥

## व्यास उवाच

अश्वासत्तमतिं वीक्ष्य कामिनीमतिमोहिताम् । पश्यन्ती परमप्रेम्णा चचलाक्षी च चंचलाम् ॥५७॥  
 तामाह भगवान्क्रुद्धः किं पश्यसि सुलोचने । मोहिता च हरिं दृष्ट्वा पृष्ठा नैवाभिभाषते ॥५८॥  
 सर्वत्र रमसे यस्माद्रमा तस्माद्भ्रविष्यसि । चंचलत्वाच्चलेत्येवं सर्वथैव न सशय ॥५९॥  
 प्राकृता च यथा नारी नूनं भवति चंचला । तथा त्वमपि कल्याणि स्थिरा नैव कदाचन ॥६०॥  
 त्वं ह्यं मत्समीपस्था समीक्ष्य यदि मोहिता । बडवा भव वामोह मर्त्यलोकेऽतिदारुणे ॥६१॥  
 इति शप्ता रमा देवी हरिणा देवयोगत । हरोद वेपमाना सा भयभीताऽतिदुःखिता ॥६२॥  
 तमुवाच रमानाथं शक्तिता चारुहासिनी । प्रणम्य शिरसा देव स्वपतिं विनयान्विता ॥६३॥  
 देवदेव जगन्नाथ करुणाकर केशव । स्वल्पेऽपराधे गोविंद कस्माच्छाप ददासि मे ६४॥  
 न कदाचिन्मया दृष्टं क्रोधस्ते हीदृश प्रभो । क्व गतस्ते मयि स्नेह सहजो न तु नश्वर ॥६५॥  
 बज्रपातस्तु शनो वै कर्तव्यो न सुहृज्जने । सदाऽहं वरयोग्याते शापयोग्या कथं कृता ॥६६॥  
 प्राणास्त्यक्ष्यामि गोविंद पश्यतोऽद्य तवाग्रत । कथं जीवे त्वया हीना विरहानलतापिता ॥६७॥  
 प्रसादं कुरु देवेश शापादस्मात्सुदारुणात् । कदा मुक्ता समीपते प्राप्नोमि सुखद विभो ॥६८॥

## हरिरुवाच

यदा ते भविता पुत्रः पृथिव्या मत्समं प्रिये । तदा मा प्राप्य तन्वगि सुखिता त्वं भविष्यसि ६९॥  
 इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे पष्ठस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

## अथाष्टादशोऽध्यायः

## जनमेजय उवाच

इति शप्ता भगवता सिधुजा कोपयोगत । कथं सा बडवा जाता रेवतेन च किं कृतम् ॥१॥  
 कस्मिन्देशोऽधिजा देवी बडवारूपधारिणी । सस्थितैकाकिनी वाला परोपितपतिका यथा ॥२॥  
 कालं कियतमायुष्मन्वियुक्ता पतिना रमा । सस्थिता विजनेऽरण्ये किं कृतं च तथा पुन ॥३॥  
 समागमं कदा प्राप्ता वामुदेवस्य सिधुजा । पुत्रं कथं तथा प्राप्तो नारायणवियुक्तया ॥४॥  
 एतद्वृत्तात्तमार्येश कथयस्व सविस्तरम् । श्रोतुकामोऽस्मि विप्रेन्द्र कथाख्यानमनुत्तमम् ॥५॥

## सूत उवाच

इति पृष्ठस्तथा व्यास परीक्षित्तनयेन वै । कथयामास भो विप्रा कथामेता सुविस्तराम् ॥६॥

## व्यास उवाच

शृणु राजःप्रवक्ष्यामि कथा पौराणिकीं शुभाम् । पावनी सुखदा कर्णे विशादाशरसदुताम् ॥७॥



एकत्व च न जानति देवाश्च मुनयस्तथा । ज्ञानिनो वेदतत्वज्ञा कुतर्कोनहता किल ॥३४॥  
 मद्भुक्ता धामुदेवस्य निदका बहवस्तथा । विष्णुभक्तास्तु बहवो मम निदापरायणा ॥३५॥  
 भवति कालभेदेन कलौ देवि विरोपत । कथं ज्ञातस्त्वया भद्रे दुर्जयो ह्यहृतात्मभि ॥३६॥  
 सर्वथा त्वैक्यभास्तु हरेर्मम च दुर्लभ ।

### व्यास उवाच

इति सा शम्भुना पृष्टा तुष्टेन हरिवल्लभा ॥३७॥

वृत्तात् तस्य विज्ञात प्रवक्तुमुपचक्रमे । शिव प्रति रमा तत्र प्रसन्नवदना भृशम् ॥३८॥

### लक्ष्मीरुवाच

एकदा देवदेवेश विष्णुर्ध्यानपरो रह । दृष्टो मया तप कुर्वन्पद्मासनगतो यदा ॥३९॥  
 तदाऽहं विस्मिता देव तमपृच्छ पतिं किल । प्रबुद्ध सुप्रसन्न च ज्ञात्वा विनयपूर्वकम् ॥४०॥  
 देवदेव जगन्नाथ यदाऽहं निर्गताऽर्णवात् । मध्यमानात्सुरैर्देवैः सर्वैर्ब्रह्मादिभि प्रभो ॥४१॥  
 वीक्षिताश्च मया सर्वे पतिकामनया तदा । वृत्स्त्व सर्वदेवभ्य श्रेष्ठोऽसीति विनिश्चयात् ॥४२॥  
 त्वं क ध्यायसि सर्वेश सशयोऽयं महामम । प्रियोऽसि कैटभारे मे कथयस्व मनागतम् ॥४३॥

### विष्णुरुवाच

शृणु काते प्रवक्ष्यामि यं ध्यायामि सुरोत्तमम् । आशुनोप महेशान गिरिजावल्लभ हृदि ॥४४॥  
 कदाचिद्देवदेवो मा ध्यायत्यमितविक्रम । ध्यायाम्यहं च देवेश शकर त्रिपुरातकम् ॥४५॥  
 शिवस्याहं प्रिय प्राण शकरस्तु तथा मम । उभयोरतर नास्ति मियं ससक्तचेतसो ॥४६॥  
 नरकं यान्ति ते नूनं ये द्विपति महेश्वरम् । भक्ता मम विशालाक्षि सत्यमेतद्व्रजमीम्यहम् ७७॥  
 इत्युक्तं देवदेवेन विष्णुना प्रभविष्णुना । एकात् किल पृष्टेन मया शत्रुमुताप्रिय ॥४८॥  
 तस्मात्त्वा वल्लभ विष्णोर्ज्ञात्वा ध्यातवती ह्यहम् । तथा कुरु महेशान यथा मे प्रियसगम ॥४९॥

### व्यास उवाच

इति श्रियो वच श्रुत्वा प्रत्युवाच महेश्वर । तामाश्वास्य प्रियैर्वाक्यैर्यथार्यं वाक्यकोविद ॥५०॥  
 स्वस्था भव पूयुश्रोणि तुष्टोऽहं तपसा तव । समागमस्ते पतिना भविष्यति न सशय ॥५१॥  
 अत्रैव ह्यरूपेण भगवाञ्जगदीश्वर । आगमिष्यति ते काम पूर्णं कर्तुं मयस्ति ॥५२॥  
 तथाऽहं प्रेरयिष्यामि तं देव मवसूदनम् । यथाऽसौ ह्यरूपेण त्वामप्यति मदातुर ॥५३॥  
 पुनस्तं भविता सुभ्रु नारायणसम क्षितौ । भविष्यति स भूपाल सर्वलोकनमस्कृत ॥५४॥  
 सुत प्राप्य महाभागे त्वं तेन पतिना सह । गतासि देवि वैकुण्ठ प्रिया तस्य भविष्यसि ५५॥  
 एकवीरेति नाम्नाऽसौ ह्याति यास्यति ते सुत । तस्मात्तु हंहयो वशो भुवि विस्तारमेष्यति ॥५६॥

परन्तु विस्मृताऽसि त्व हृदिस्था परमेश्वरीम् । मदाद्या मत्तचित्ता च तेन ते फलमीदृशम् ॥५७॥  
 अतस्तद्दोषशात्यर्थं हृदिस्था परदेवताम् । शरणं याहि सर्वात्मभावेन जलधे सुते ॥५८॥  
 अन्यथा तव चित्तं तु कथं गच्छेद्वयोत्तमे ।

न्यास उवाच

इति दत्त्वा वरं देव्यै भगवाञ्छूलजापति ॥५९॥

अतर्धानं गतं साक्षादुभया सहितं शिवं । सापि तत्रैव चार्वाङ्गी सस्थिता कमलासना ॥६०॥  
 ध्यायती चरणाम्भोजं देव्या परमशोभनम् । देवासुरशिरोरत्ननिघृष्टनखमङ्गलम् ॥६१॥  
 प्रेमगद्गदया वाचा तुष्टाव च मुहुर्मुहुः । प्रतीक्षमाणा भर्तारं हयरूपधरं हरिम् ॥६२॥  
 इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे पण्डस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः

न्यास उवाच

तस्यै दत्त्वा वरं शम्भुः कैलासं त्वरितो ययौ । रम्यं देवगणैर्जुष्टमप्सरोभिश्च मङ्गितम् ॥१॥  
 तत्र गत्वा चित्ररूपं गणं कार्यविशारदम् । प्रेषयामास वैकुण्ठे लक्ष्मीकार्यार्थिसिद्धये ॥२॥

शिव उवाच

चित्ररूपं हरिं गत्वा ब्रूहि त्वं वचनान्मम । यथाऽसौ दुःखिता पत्नी विशोका च करिष्यति ॥३॥  
 इत्युक्तश्चित्ररूपोऽथ निर्जगाम वराचितः । वैकुण्ठं परमं स्थानं वैष्णवैश्च गणैर्बृतम् ॥४॥  
 नानाद्रुमगणाकीर्णं वापीशतविराजितम् । सवृतं हसकारडम्पूरशुककोकिलैः ॥५॥  
 उच्चप्रासादसयुक्तं पताकाभिरलङ्कितम् । नृत्यगीतकलापूर्णं मन्दारद्रुमसयुतम् ॥६॥  
 बकुलाशोकतिलकचम्पकालिविमण्डितम् । कूजितैर्विहगानां तु कर्णाह्लादकरैर्युतम् ॥७॥  
 सवीक्ष्य भवनं विष्णोर्द्वां स्थौं प्राह प्रणम्य च । जयविजयनामानौ वेत्रपाणी स्थितावुभौ ॥८॥

चित्ररूप उवाच

भो निवेदयत शीघ्रं हरय परमात्मने । दूतं प्राप्तं हरस्यात्र प्रेरितं शूलपाणिना ॥९॥  
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य जयं परमबुद्धिमान् । गत्वा हरिं प्रणम्याह कृताजलिपुटं पुरं ॥१०॥  
 देवदेव रमाकांतं करुणाकरं केशवं । द्वारि तिष्ठति दूतोऽथ शङ्करस्य समागतः ॥११॥  
 आज्ञापय प्रवेष्टव्यो न वेतिं गच्छतः । चित्ररूपधरोऽप्यस्ति न जाने कार्यगौरवम् ॥१२॥  
 इत्याकर्ष्य हरिं प्राह जयं प्रज्ञातकारणं । प्रवेशयात्र रुद्रस्य भृत्यं समयसंस्थितम् ॥१३॥  
 इत्याकर्ष्य जयस्तूर्णं गत्वा तं परमाद्भुतम् । एहीत्याकारयामास जयं शकरसेवकम् ॥१४॥

विमानात्तरसोत्तीर्य चम्पकस्त शिशु जवात् । जग्राह च मुद प्राप निधिं प्राप्य यथाऽघ्न ॥६॥  
 गृहीत्वा चम्पकं प्रादाद्देव्यै तं मदनोपमम् । मदालसार्थं तं बालं जातमात्रं मनोहरम् ॥७॥  
 सा गृहीत्वा शिशुप्रेम्णा सरोमाचा सविस्मया । मुखं चुचुम्ब यालस्य वृत्वा तु हृदये भूशम् ॥८॥  
 आलिङ्गितश्चुवितश्च तयाऽसौ प्रीतिपूर्वकम् । उत्सगं च कृतस्तन्व्या पुत्रभावनं भारत ॥९॥  
 कृत्वांके तौ समाहूढौ विमानं दम्पती मुदा । पतिं पप्रच्छ चार्वाङ्गी प्रहस्य मदनालसा ॥१०॥  
 कस्याय बाणकं कातं त्यक्तं केन च कानने । पुत्रोऽयं मम देवेन दत्तस्यवकधारिणा ॥११॥

### चम्पक उवाच

प्रिये गत्वाऽद्य पृच्छेयं शक्रं सर्वज्ञमाशु वै । देवो वा दानवो वापि गन्धर्वो वा शिशु किल ॥  
 तेनाज्ञप्तं करिष्यामि पुनः प्राप्तं वनादमुम । अपृष्ट्वा नैव कर्तव्यं कार्यं किञ्चिन्मया ध्रुवम् ॥१३॥  
 इत्युक्त्वा तां गृहीत्वा तं विमानेनायं चपक । ययौ शक्रपुरं पूर्णं हर्षेणोत्फुल्ललोचन ॥१४॥  
 प्रणम्य पादयोः प्रीत्या चपकस्तु शचीपतिम् । निवेद्य बालकं प्राह कृताजलिपुटं स्थित ॥१५॥  
 देवदेव मया लब्धस्तीर्थे परमपावने । कार्लिदीतमसासने बालकोऽयं स्मरप्रभ ॥१६॥  
 कस्याय बालकं कानं कथं त्यक्तं शचीपते । आज्ञां चेत्तव देवेश कुर्वेऽहं बालकं सुतम् ॥१७॥  
 अतीव सुन्दरो बाल प्रियाया बल्लभ सुत । कृत्रिमस्तु सुतं प्रोक्तो धर्मशास्त्रेषु सचया ॥१८॥

### इन्द्र उवाच

पुत्रोऽयं वासुदेवस्य वाजिरूपधरस्य ह । हैहयोऽयं महाभाग लक्ष्म्या जात परन्तप ॥१९॥  
 उत्पादितो भगवता कार्याय किल बालक । दातुं नृपतये नूनं ययातितनयाय च ॥२०॥  
 हरिणा प्रेरितः सोऽद्य राजा परमधार्मिक । आगमिष्यति पुनार्थं तीर्थे तस्मिन्मनोरमे ॥२१॥  
 तावत्स्व गच्छ तत्रैव गृहीत्वा बालकं शुभम् । यावन्न याति नृपतिर्गृहीतुं हरिणरित ॥२२॥  
 गत्वा तत्र विमुच्येन विलम्बं मां कृया वर । अदृष्ट्वा बालकं राजा दुःखितश्च भविष्यति ॥२३॥  
 तस्मान्चम्पकं मुच्येन राजा प्राप्नोतु पुत्रकम् । एकवीरेति नाम्नाऽयं रयात स्यात्पृथिवीतले २४॥

### व्यास उवाच

इति तस्य वचं श्रुत्वा चम्पकस्त्वरयावित । जगाम पुत्रमादाय स्थले तस्मिन्महीपते ॥२५॥  
 मुमोच बालकं तत्र यत्र पूर्वं स्थितो ह्यभूत् । आरह्य स्वविमानं तु ययौ स्वाश्रममडलम् ॥२६॥  
 तदैव कमलाकातो लक्ष्म्या सह जगद्गुरुः । विमानवरमाहूढो जगाम नृपतिं प्रति ॥२७॥  
 दृष्टस्तदा तनूषेण विष्णुः समुत्तरस्तत्र विमानमुख्यात् ।  
 जहर्ष राजा हरिदर्शनं पपात भूमौ खलु दण्डवच्च ॥२८॥  
 उत्तिष्ठ वत्सेति हरिः पतन्तमाश्वासयद्भूमिगतं स्वभक्तम् ।

सोऽप्युत्सुरो वामुदेवं पुरस्य तुष्टाव भक्त्या मुखरीशुनोऽय ॥२९॥  
देवापिदेवाखिललोकनाय कृपानिधे लोकगुरो रमेश ।  
मदस्य मे ते विल दशनं यत्सुदुर्लभं योगिजर्जरलभ्यम् ॥३०॥  
ये निस्पृहास्ते विपर्ययरपेतास्तेषां त्वदीयं तद्दुर्लभं दशनं स्यात् ।  
आशापरोऽहं भगवन्नतत योम्यो न ते दर्शनं ददामि ॥३१॥  
इति स्तुतस्तेन नृपेण विष्णुस्तमाह वाक्येन सुधामयेन ।  
वृणोष्य राजन्मनसेष्विति ते ददामि तुष्टस्तपसा तवति ॥३२॥  
ततो तपस्त प्रणित्यत्य पादयो प्रोवाच विष्णु परत स्थित च ।  
तपस्तु तप्तं हि मया सुतार्यं पुत्र ददस्वात्मसमं मुरारे ॥३३॥  
श्रुत्वा नृपप्रापितमादिदवस्तमाह राजानममोघवाक्यम् ।  
ययातिसूनो यत्र तेऽत्र तीर्थे कलिदवन्यातमसाप्रसंगे ॥३४॥  
मयाऽद्य पुत्रस्तु यथेप्सितस्ते तत्रैव मुक्तोऽस्त्यमितप्रभाव ।  
लक्ष्म्या प्रसूतो मम वीर्यंजश्च कृतस्तवार्येऽय गृहाण राजन् ॥३५॥  
श्रुत्वा हरेर्वाक्यमतीव मृष्टं सतुष्टचित्तं प्रबभूव राजा ।  
हरिस्तु दत्वेति वरं जगाम वैकुण्ठलोके रमया सुतश्च ॥३६॥  
गते हरौ सौऽयं ययातिसूनुर्यथावनुद्घातरथेन राजा ।  
प्रेमान्वितस्तत्र सुतोऽस्ति यत्र वचो निशम्येति जनादनस्य ॥३७॥  
स तत्र गत्वाऽतिमनोहरं तं ददर्श बालं भुवि खेलमानम् ।  
मुखे निवेश्यैककरेण कृत्वा श्लक्ष्णं पदागुष्ठमनन्यसत्त्वं ॥३८॥  
तं वीक्ष्य पुत्रं मदनस्वरूपं नारायणाशं कमलाप्रसूतम् ।  
हरिप्रभावं हरिवर्मनामा हर्षप्रफुल्लाननपकजोऽभूत् ॥३९॥  
गृह्णन्सुवैगात्करपकजाभ्यां बभूव प्रेमार्णवमग्नदेह ।  
मूर्धन्युपाघ्राय मुदान्वितोऽसौ नन्दं राजा सुतमालिङ्गि ॥४०॥  
मुखं समीक्ष्यातिमनोहरं तमुवाच नेत्राम्बुनिरुद्धकठ ।  
दत्तोऽसि दधन जनार्दनेन मात्रा हि पुत्रावमदुःखभीते ॥४१॥  
तप्तं मया पुत्रं तपस्तवार्यं सुदुष्करं वपशतं च पूर्णम् ।  
तेनैव त्रुष्टेन रमाप्रियेण दत्तोऽसि ससारसुखोदयाय ॥४२॥  
माता रमा त्वा तनुजं मदर्थं त्यक्त्वा गता सा हरिणा समेता ।

धन्या तु सा या प्रहसतमके दृत्वा सुत त्वा मुदितानना स्यात् ॥४३॥  
 त्वमेव सप्तारसमुद्रनौकारूप कृत पुत्र लक्ष्मीधरेण ।  
 इत्येवमुक्त्वा नृपति सुत त मुदा समादाय ययौ गृहाय ॥४४॥  
 पुरीसमीपे नृपमागत तमाकर्ष्य सर्वे सच्चिवास्तु राज्ञ ।  
 ययु समीप नृपतेश्च लोका सोपायनास्ते सपुरोहिताश्च ॥४५॥  
 बदीजना गायनकाश्चैव सूता समाययु समुखमाशु राज्ञ ।  
 नृप पुर प्राप्य पुर समागत जन समाश्वास्य वाक्यैश्च दृष्ट्वा ॥४६॥  
 संपूजित पौरजनन राजा विवश पुत्रेण युतो नगर्षाम् ।  
 मार्गेषु लाजं कुसुमै समन्ताद्विकीर्यमाणो नृपतिर्जगाम ॥४७॥  
 गृह समृद्ध सचिवै समेत सुत समादाय मुदा करान्याम ।  
 राश्यै ददौ चाय सुत मनोज्ञ सद्य प्रसूत च मनोभवाभम् ॥४८॥  
 राज्ञी गृहीत्वाऽभिनव तनूज पप्रच्छ राजानमनिन्दिता सा ।  
 राजन्कुतश्चैप सुत सुजन्मा प्राप्तस्त्वया मन्मथतुल्यरूप ॥४९॥  
 केनैप दत्त कथयाशु कात चेतो मदीय प्रहृत सुतेन ।  
 नृपस्तदोवाच मुदान्वितोऽसौ प्रिये रमेशेन सुतो हि मह्यम् ॥५०॥  
 लोलाक्षि दत्त कमलासमुत्थो जनार्दनाशोऽयमहीनसत्त्व ।  
 सा तं गृहीत्वा मुदमाप राज्ञी राजा चकारोत्सवमद्भुत च ॥५१॥  
 ददौ च दान किल याचकेभ्यो गीतानि वाद्यानि बहूनि नेदु ।  
 कृत्वोत्सव भूपतिरात्मजस्य नामैकवीरेति चकार विश्रुतम् ॥५२॥  
 सुख च सप्राप्य मुदान्वितोऽसौ नतन्द देवाधिपतुल्यवीर्य ।  
 पुत्रं हरे रूपगुणानुरूप सप्राप्य वक्षस्य ऋषणाच्च मुक्त ॥५३॥  
 इति सकलपुराणामीश्वरेणापित त सकलगुणगणाढ्य पुत्रमासाद्य राजा ।  
 विविधसुखविनोदैर्भार्यया सेव्यमाने व्यहरत निजगहे क्षत्रतुल्यप्रताप ॥५४॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे विंशोऽध्याय ॥२०॥

### अथैकविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

जासकमादि

सस्वारांश्चकार नृपतिस्तदा । दिने दिने जगामाणु वृद्धिं बाल मुलालित ॥१॥

नृप सत्तारज प्राप्य सुख पुत्रसमुद्भवम् । ऋणनयविमोहा च मेने तेन महात्मना ॥२॥  
 पद्मेऽन्नप्राशन तस्य कृत्वा मासि यथाविधि । तृतीयेऽथ तया वर्षे षडानरणमुत्तमम् ॥३॥  
 चकार ब्राह्मणान्द्रव्यै सद्गुण्य विविधैर्धनं । गोभिश्च विविधैर्दनिर्गचकानितरानपि ॥४॥  
 वर्षे चक्रादशे तस्य मौंजीवघनकर्म वै । कारयित्वा धनुर्वेदमध्यापयत पार्थिव ॥५॥  
 अ गितवेद पुत्र त राजधर्मविशारदम् । दृष्ट्वा तस्याभिपेकाय मतिं चक्रे जनाधिप ॥६॥  
 पुष्यार्णयोगसयुक्ते दिवसे नृपसत्तम । कारयामास सभारानभिपेकार्यमादरान् ॥७॥  
 त्रिजानाह्वय वेदज्ञान्सर्वशास्त्रविचक्षणान् । अभिपेक चकारासौ विधिवत्स्वामजस्य ह ॥८॥  
 जठमानीय तीर्थेभ्य सागरेभ्यश्च पार्थिव । स्वय चकार त्रिधिवदभिपेक गुप्ते दिने ॥९॥  
 घन दत्त्वाऽथ विद्रेम्यो राज्य पुत्रे निवेश्य स । जगाम वनमेवात् स्वर्गकाम स भूपति ॥१०॥  
 एतद्वीर नृप कृत्वा समान्य सचिवानय । भार्यता मह भूपाल प्रविवेश वन वशी ॥११॥  
 मंनानशिखर राजा कृत्वा तार्तीयमाश्रमम् । निय पत्रपत्राहारश्चिन्तयामास पार्वतीम् ॥१२॥  
 एव न नृपति कृत्वा दिष्टाते सह भार्यया । मृतोऽग्नौ वासव लाक गत पुण्येन कर्मणा ॥१३॥  
 इत्यान पिता प्राप्त इति श्रुत्वाऽथ हंहय । चकार वेदनिर्दिष्ट कर्म चंवीर्ध्वदंहिकम् ॥१४॥  
 कृत्वोत्तरा क्रिया सर्वा पितु पार्थिवनन्दन । राज्य चकार मेधावी पिता दत्त सुसमतम् ॥१५॥  
 एतद्वीरोऽथ घर्मज्ञ प्राप्य राज्यमनुत्तमम् । बुभुजे विविधान्भोगान्भविद्वैश्च सुमानित ॥१६॥  
 एकस्मिन्दिवसे राजा मन्त्रिपुत्रे समन्वितः । जगाम जाह्नवीतीरे ह्यारूढ प्रतापवान् ॥१७॥  
 सपदयपादपानन्यान्कोकिलालापमधुतान । पुष्पितान्कल्पसयुक्तान्पट्पदाविराजितान् ॥१८॥  
 मुनीनामाश्रमान्दिव्यान्वेदध्वनिनिनादितान । होमधूमावृताकाशा मृगशावसमावृतान् ॥१९॥  
 वेदाराज्जालिसम्पक्वान्गोपिकाभि सुरभितान् । प्रफुल्लपङ्कजारामान्त्रिकुञ्जाश्च मनोरमान् ॥२०॥  
 प्रथमाण प्रियालास्तु चम्पकान्पनसद्भुमान् । बकुलास्तिलकानीपान्मन्दाराश्च प्रफुल्लितान् ॥२१॥  
 शालान्तालतमालाश्च जम्बूचूतकदम्बवान् । सङ्गच्छञ्जाह्नवीतीथे प्रफुल्ल शतपत्रकम् ॥२२॥  
 पञ्च श्वातिगवाडयमपश्यदवनीपति । दक्षिणे जलजस्वाद्य पार्श्वे कमललोचनाम् ॥२३॥  
 वनकाभा सुकेशी च कबुप्रीवा कृशोदरोम् । विवाष्टी सुदरो किञ्चित्समुद्यत्सुपयोधराम् ॥२४॥  
 सुनासा चाह्रस्वार्ङ्गीमपश्यत्कन्यका नृप । हृदती ता सखी त्यक्त्वा विह्वला दु खपीडिताम् ॥  
 माश्रुनना ब्रन्दमाना विजने कुररीमिव । सर्वोक्ष्य राजा पप्रच्छकन्यका शोक्कारणम् ॥२६॥  
 मुनसे ब्रूहि वाऽसि त्व कस्य पुत्री शुभानने । गधर्वी देवकन्याऽथ कथ रोदिपि सुन्दरि ॥२७॥  
 कथमेकाकिनो बाले त्यक्त्वा केन पिबस्वरे । पतिस्ते वव गत काते पिता वा ब्रूहि साप्रतम् ॥  
 किं ते दु खमराल्भु कथयाद्य ममातिके । करोमि दु खनाश ते सर्वथैव कृशोदरि ॥२९॥

न राज्ये मम तन्वद्भिः पीडा कोऽपि करोत्यल्म् । न भय चौरज काते न राक्षसभय तथा ॥३०॥  
 मयि शासति भूपाले नोत्पाता दारुणा भुवि । भय न व्याघ्रसिंहेभ्यो न भय वस्यचिद्भवेत् ॥३१॥  
 वद वामोऽहं कस्मात्त्व विलाप जाह्ल्वीतटे । करोषि त्राणहीनाऽत्र किं ते दुःख वदस्व मे ॥३२॥  
 हृन्मह दुःखमत्युग्र प्राणिना पृथिवीतले । देव च मानुष काते व्रतमेतन्ममाद्भुतम् ॥३३॥  
 विशाललोचन ब्रूहि करोमि तव चितितम् । इत्युक्ते वचने राजा श्रुत्वोवाच मृदुस्वना ॥३४॥  
 शृणु राजेंद्र वक्ष्यामि मम शोकस्य कारणम् । विपत्तिरहित प्राणी कथं रदति भूपते ॥३५॥  
 प्रब्रवीमि महाबाहो यदयं रदती त्वहम् । तव राज्यादयदेशे राजा परमधार्मिक ॥३६॥  
 रैम्यो नाम महाराज सतानरहितो भृशम् । तस्य भार्या सुविध्याता स्वमरेखेति नामत ॥३७॥  
 सुहृपा चतुरा साध्वी सर्वलक्षणसयुता । अपुत्रा दुःखिता कातमित्युवाच पुन पुन ॥३८॥  
 किं जीवितेन मे नाथ धिक्वथा जीवित मम । वध्याया सुखहीनाया ह्यपुत्राया धरातले ॥३९॥  
 ह्येव भार्याया भूप प्रेरितो मल्लमुत्तमम् । चकार ब्राह्मणास्तज्जानाहूय विधिवत्तदा ॥४०॥  
 पुत्रकामो धन भूरि ददावथ ययोदितम् । ह्यमाने धृतेऽप्यथं पावकादतिसुप्रभात् ॥४१॥  
 आविर्बभूव चार्वंगी कन्यका शुभलक्षणा । विवोष्ठी सुदती सुभ्रू पूर्णचन्द्रनिभानना ॥४२॥  
 कनकाभा सुकेशाता रत्नपाणितला मृदु । सुरक्तनयना तन्वी रत्नपादतला भृशम् ॥४३॥  
 हृताशनात्समुदभूता होत्रा सा स्वोवृता तदा । होता प्रोवाच राजान गृहीत्वा ता सुमध्यमाम् ॥४४॥  
 राजन्पुत्री गृहाणेमा सर्वलक्षणसयुताम् । एकावलीव सभूता ह्यमानादधुताशनात् ॥४५॥  
 नाम्नाचैवावली लोके ख्याता पुत्री भविष्यति । सुखितो भव भूपाल पुत्र्या पुत्रसमानया ॥४६॥  
 सतोष कुरु राजेंद्र दत्ता देवन विष्णुना । हीतुर्विक्रिय नृप श्रुत्वा दृष्ट्वा ता कन्यका शुभाम् ॥४७॥  
 जग्राह परमप्रोतो होत्रा दत्ता सुसमताम् । गृहीत्वा नृपतिस्ता तु ददौ पत्न्यै वराननाम् ॥४८॥  
 आभाष्य स्वमरेखायै गृहाण सुभगे सुताम् । सा ता कमलपत्राक्षी प्राप्य कन्या मनोरमाम् ॥४९॥  
 जहर्ष मुदिता राज्ञी पुत्र प्राप्य यथा सुखम् । चकार मङ्गल कर्म जातकर्मादिक शुभम् ॥५०॥  
 पुत्रजन्मसमुत्पद्य यत्तत्सर्वं विधिवत्तत । समाप्य च मल राजा द्विजेभ्यो दक्षिणा शुभाम् ॥  
 दत्त्वा विसृज्य विप्रेन्द्रामुद प्राप महोषति । दिने दिनेऽसितापांगी पुत्रवुद्ध्या भृश बभौ ॥५२॥  
 मुद च परमा प्राप नृपभार्या सुताविता । उत्सवस्तद्दिन तस्य प्रवृत्त सुतजन्मज ॥५३॥  
 पुत्री पुत्रसमाऽप्यथं बभूव बल्लभा किल । राज्ञो मत्रिसुता चाह सुबुद्धे ममथाकृते ॥५४॥  
 यशोवती च मे नाम समान वय आवयो । वयस्याऽहं कृता राजा क्रोडनाय तया सह ॥५५॥  
 सदा सहचरी जाता प्रेमयुक्ता दिवानिशम् । एकावली गधवति यत्र पश्यानि पश्यति ॥५६॥  
 तत्र सा रमते बाला ना यत्र सुखमाप्नुयात् । सुदरे जाह्ल्वीतीरे भवति कमलान्यपि ॥५७॥

रममाणा तत्र याता मत्समेता सखीयुता । मया निवेदित राजन्पुत्री ते कमलाकरान् ॥५८॥  
 प्रेक्षमाणाऽतिदूरे सा प्रयाति तिर्जने वने । निपेधिताऽथ पित्राऽसौ गृहे कृत्वा जलाशयान् ॥  
 कमलान् वापयित्वाऽथ पुष्पितान्ध्रमरातृनान् । तथापि निर्यमो धाला कमलासक्तचेना ॥६०॥  
 तदा राजा रक्षपात्रा प्रेरिता शङ्खपाणय । एव रणायुना तत्रो मत्समेता सखीयुता ॥  
 क्रीडार्यं जाह्नवीताये नित्यमायाति याति च ॥६१॥

इति श्रीद्गीमागवते महापुराणे पञ्चस्कन्धे एकविंशोऽध्याय ॥२१॥

## अथ द्वाविंशोऽध्यायः

### यशोवत्युवाच

प्रातस्त्याय तन्वगो चलिता च सखीयुता । चामरैर्वीज्यमाना सा रक्षिता बहुरग्निभि ॥१॥  
 सायुधैश्चातिसन्नद्धे सहिता वरवर्णिनी । क्रीडार्यमत्र राजेंद्र सप्राप्ता नलिनी शुभाम् ॥२॥  
 अहमप्यनया सार्धं गगातीरे समागता । अप्यरोमि समेता च कमलै क्रीडमानया ॥३॥  
 एकावली तथा चाह जाते क्रीडापरे यदा । सहसैव तदाऽऽयातो दानवो बलसयुत ॥४॥  
 कालकेतुरिति ख्यातो राशमैर्वह्नुभिर्युत । परिघासिगदाचापत्राणतोमरपाणिभि ॥५॥  
 दृष्टा शैकावली तेन रूपयौवनशालिनी । द्वितीया वामपत्नीव क्रीडमाना सुपकजै ॥६॥  
 मयोक्तकावली राजकोऽथ दैत्य समागत । गच्छात्रो रक्षपालाना मध्ये पकजलोचने ॥७॥  
 विमृश्यैव सखी चाऽह त्वरयैव गत भयान् । मध्ये वै सैनिकाना तु सायुधाना नृपात्मज ॥८॥  
 कालकेतुस्तु ता दृष्ट्वा मोहिनी मदनातुर । गदा गुर्वी गृहीत्वा तु धावमान समागत ॥९॥  
 रक्षकादूरत कृत्वा जग्राहाबुजलोचनम् । नस्ता वेपयुसयुक्ता क्रदमाना कृशोदरोम् ॥१०॥  
 त्यजेना मा गृहाणेति मया चोक्तोऽपि दानव । न मा जग्राह कामार्तस्ता गृहीत्वा विनि सृत ॥११॥  
 तिष्ठ तिष्ठेति भापतो रक्षकास्त महावज्रम् । प्रतिपिद्य तु सप्राम चक्रुर्विस्मयकारकम् ॥१२॥  
 तस्मापि राक्षसा क्रूरा सर्वत शङ्खपाणय । युयुधू रक्षकै सार्धं स्वामिकार्ये कृतोद्यमा ॥१३॥  
 सग्रामस्तु तदा जान कालकेतोस्तथा रणे । निहत्य रक्षकासवान्गृहीत्वैना महाबल ॥१४॥  
 युक्तो राशससैन्येन निर्जगाम पुर प्रति । वीक्ष्य ता रुदती बाला गृहीता दानवन तु ॥१५॥  
 पृष्टन्नोऽह गता तत्र यत्र नीता सखी भ्रम । विजोराज्ञी यथा सा मा पश्यदिति पदानुगा ॥१६॥  
 साऽपि मामागता वीक्ष्य किञ्चित्स्वरुपाऽभवत्तदा । गताऽह तत्समीपे तु तामामाव्य पुन पुन ॥१७॥  
 सा मा प्राप्यातिदु खार्ता स्तभस्वदसमाकुला । कठे गृहीत्वा मा भूप हरोद भृशदु खिता ॥१८॥  
 स मामाह कालकेतु प्रीतिपूर्वनिद वच । समाश्रासय भीता त्व मखी चचलत्रोचनम् ॥१९॥



प्रातं ममाद्य नगरं देवलोकसम प्रिये । दासोऽस्मि तव रत्या हि वस्मात्प्रंदसि वातरा ॥  
 चपयैना सती तेऽद्य स्वस्या भव सुलोचने । इत्युक्त्वा मा सती पार्श्वे समारोप्य रयोत्तमे २१॥  
 जगाम तरसा दुष्ट. पुरे स्वस्य मनोहरे । सैन्येन महता युक्तः प्रफुल्लवदनावुज ॥२२॥  
 एवावलो तथा मा च सस्याप्य धवले गृहे । राक्षसान्मूहूरक्षायं वत्पयामास कोटिस ॥२३॥  
 द्वितीये दिवसे सोऽय माम्बाव रहो नृप । प्ररोषय सती बाला शोचंती विरहानुराम् ॥२४॥  
 पत्नी मे भव सुश्रोणि सुप्त भुक्त्वा यथेप्सितम् । राज्यं त्वदीयं चंद्रास्ये सेवकोऽहं सदा तव ॥२५॥  
 पुनरुक्त मया वाक्यं श्रुत्वा तद्भाषितं रारम् । नाह क्षमाऽप्रिय वक्तु त्वमेना कथय प्रभो ॥२६॥  
 इत्युक्ते वचने दुष्टो मदनक्षतमानस । उवाच विनयादेना सती क्षामोदरी प्रियाम् ॥२७॥  
 कृशोदरि त्वया मंत्रो निशितोऽस्ति ममोपरि । तेन मे हृदयं वाते हृतं ते वशता गतम् ॥२८॥  
 तेनाहं तव दासोऽद्य वृत्तोऽस्मोति विनिश्चय । भज मा कामबाणेन पीडित विनशं भृशम् ॥२९॥  
 योवनं याति रमोह चचल दुर्लभं तथा । सफलं कुह बल्याणि पति मा परिरम्य च ॥३०॥

### एकावल्युवाच

पित्राऽह कल्पिता पूर्वं दातुं राजसुताय वै । हैहयस्तु महाभाग स मया मनसा वृत ॥३१॥  
 कथमन्यं भजे कातं त्यक्त्वा धर्मं सनातनम् । कन्याधर्मं विहायाद्य वेत्सि शास्त्रविनिश्चयम् ॥३२॥  
 यस्मै दद्यात्पिता कामं कन्या त पतिमान्पुयात् । परतंत्रा सदा कन्या न स्वातंत्र्यं कदाचन ॥३३॥  
 इत्युक्तोऽपि तथा पापी विरराम न मोहित । न मूमोच विशालाक्षी मा च पार्श्वस्थिता तथा ३४॥  
 पातालविवरे तस्य पुरं परमसकटे । राक्षसै रक्षित दुर्गं मडितं परिखावृतम् ॥३५॥  
 तत्र तिष्ठति दु खार्ता सखी मे प्राणवल्लभा । तेनाह विरहेणात्र रारटीमि मुदु खिता ॥३६॥

### एकवीर उवाच

कथं त्वमत्र सप्राप्ता पुरात्तस्य दुरात्मन । विस्मयो मे महानत्र तत्त्वं ब्रूहि वरानने ॥३७॥  
 त्वया च कथितं वाक्य सन्दिग्ध भाति भामिनि । हैहयार्थं कल्पिता सा पित्रेति मम साप्रनम् ॥३८॥  
 हैहयो नाम राजाऽह नान्योऽस्ति पृथिवीपति । मदर्थं कथिता सा किं सखी तव सुलोचना ॥३९॥  
 एतन्मे सशय सुधु छेतुमर्हसि भामिनि । अह तामानयिष्यामि त हत्वा राक्षसाधमम् ॥४०॥  
 स्थानं दर्शय मे तस्य यदि जानासि सुधते । राजे निवेदित किं वा तत्पित्रे चातिदु खिता ४१॥  
 यस्यैषा बल्लभा पुत्री न किं जानाति ता हताम् । नोधम किं कृतस्तेन ततो मोचनहेतवे ॥४२॥  
 बन्दीकृता सुता ज्ञात्वा कथं तिष्ठति सुस्थिर । असमर्थो नृप किं वा कारण ब्रूहि सत्वरम् ॥४३॥  
 त्वया मेऽपहृत चेतो गुणानुक्त्वा ह्यमानुपान् । सख्याः पङ्कजपत्राक्षि कृत कामवशो भृशम् ॥४४॥  
 कदा पश्यामि ता काता भोचयित्वाऽतिसङ्कटात् । इति मे हृदय चाद्य करोत्यतिमनोरथम् ॥४५॥

मे गमनोपायं पुरे तस्यातिदुर्गमे । कथं त्वमागता तस्मात्सङ्कटादन तद्वद ॥४६॥

### यशोवत्युवाच

।।वानमया मन्त्रो भगवत्या विशा पते । प्राप्तोऽस्ति ब्राह्मणात्सिद्धात्सबीजध्यानपूर्वकः ४७॥

स्थितया राजन्मया चित्ते विचारितम् । आराधयामि सततं चंडिकां चंडविक्रमाम् ॥४८॥

श्रीं सेविता वामं दन्धमोक्षं करिष्यति । भक्तानुकम्पिनी शक्तिः समया सर्वसाधने ॥४९॥

।।श्वं सृजते शक्त्या पालयत्येव सा पुनः । कल्पान्ते संहर्त्येव निराकारा निराश्रया ॥५०॥

प्रचित्त्य मनसा देवी विश्वेश्वरी शिवाम् । ध्यात्वा रक्ताम्बरां सौम्या सुरक्तनयनां हृदि ॥५१॥

य मनसा रूप मन्त्रजाप्यपराऽभवम् । उपागिता मया देवी मासमेकं समाधिना ॥५२॥

मम समायाता भक्तिभावेन तोपिता । मामाहामृतया वाचा किं मुताऽसोति चंडिका ॥५३॥

।।याहि तरसा गंगातीरं मनोहरम् । व्यागमिष्यति तत्रासौ हैहयो नृपपुंगवः ॥५४॥

।।रो महाबाहुः सर्वशत्रुविमर्दनः । दत्तात्रेयेण मन्मन्त्रो महाविद्याभिधः परः ॥५५॥

स्मैसोऽपि सतत मामुपास्तेऽतिभक्तिनः । मध्यासक्तमतिनित्यं मम पूजापरायणः ॥५६॥

।।सर्वभूतेषु ध्यायन्नास्ते च मत्परः । स ते दुःखविनाश वै करिष्यति महामतिः ॥५७॥

।।तो विहरंस्तत्र तव त्राता भविष्यति । हत्वा तं राक्षसं घोरं मोचयिष्यति भानिनीम् ॥५८॥

।।लीमेकवीरः सर्वशाल्वविदारदः । पश्चात्सैव पतिः कार्यस्त्वया राजसुतः शुभः ॥५९॥

त्वातर्दधे देवी प्रबुद्धाऽहं तदैव हि । कथितं स्वप्नवृत्तान्तं देव्याश्च राघनं तथा ॥६०॥

वदना जाता श्रुत्वा सा कमलेक्षणा । विशेषेण च सन्तुष्टा मामुवाच शुचिस्मिता ॥६१॥

तत्र त्वरायुक्ता क्रुह वार्यं मम प्रिये । सत्यवाक्या भगवती साऽऽवा मोक्षं विधास्यति ॥

ज्ञप्ता तथा चाहं सत्या वै प्रेमयुक्त्या । मत्वोपसरणं युक्तं तस्मात्स्थानात्तदा नृप ॥६३॥

।।त्ताऽहं ततः शीघ्रं महादेवीप्रसादतः । मार्गज्ञान शीघ्रगतिर्मया प्राप्ता नृपात्मज ॥६४॥

।।त्कथितं सर्वं कारणं मम दुःखजम् । कस्त्वं कस्य सुतश्चेति वद वीर यथा तथा ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पष्ठस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२३॥

### अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

#### व्यास उवाच

।।स्तु वचनं श्रुत्वा रमापुत्रः प्रतापवान् । प्रफुल्लवदनाभोजस्तामुवाच विशाम्पते ॥ १ ॥

#### राजोवाच

।।रेव यस्त्वया पृष्ठो वृत्तान्तो विशदाक्षरः । हैहयोऽहं चैकवीरनाम्ना सिन्धुसुतासुतः ॥ २ ॥

मनो मे यत्त्वया नूनं परतन्त्रं वृत्तङ्किल । किं करोमि क्व गच्छामि विरहेणातिपीडितः ॥३॥  
 प्रथमं रूपमाख्यातं सर्वलोकातिगं त्वया । तेन मे विह्वलं जातं कामबाणहतं मनः ॥४॥  
 ततस्तस्या गुणाः प्रोक्तास्तैस्तु चित्त हृतं पुनः । यत्त्वयोक्तं पुनर्वाक्यं तेन मे विस्मयोऽभवत् ॥५॥  
 एकावल्या वचः प्रोक्तं दानवाग्ने भया वृतः । हैहयस्तं विना नान्यं वृणोमीति विनिश्चयः ॥६॥  
 तेन वाक्येन तन्वांगि भृत्योऽहमधुना वृतः । त्वया तस्या. सुकेशाते ब्रूहि किं करवाणि वाम् ॥७॥  
 स्थानं तस्य न जानामि राक्षसस्य दुरात्मनः । गतिर्मे नास्ति गमने पुरे तस्मिन्सुलोचने ॥८॥  
 वद मां त्वं विशालाक्षि तत्र प्रापयितुं क्षमा । प्रापयाशु सखी ते सा यत्र तिष्ठति सुन्दरी ॥९॥  
 हत्वा तं राक्षसं क्रूरं मोचयिष्यामि साप्रतम् । विवशा शोकसन्तप्ता राजपुत्री तव प्रियाम् ॥१०॥  
 विमुक्तदुःखा वृत्त्वाऽऽशु प्रापयिष्यामि ते पुरम् । पित्रे चास्याः प्रदास्यामि कन्यामेकावलीमहम् ॥  
 पश्चाद्विवाहं कर्ताऽसौ राजा पुत्र्याः परन्तपः । एवं ते मनसः कामो मम चापि प्रियंवदे ॥१२॥  
 भविष्यति स सम्पूर्णः साधनेन तवाधुना । दर्शयाशु पुरं तस्य पश्य मे त्व पराक्रमम् ॥१३॥  
 यथा हन्मि दुराचारं परदारापहारकम् । तथा कुरु प्रियं कर्तुं शक्ताऽसि वरवर्णिनि ॥१४॥  
 मार्गं दर्शय तस्याद्य पुरस्य दुर्गमस्य च ।

न्यास उवाच

तन्निशम्य प्रियं वाक्यं मुदिता च यशोवती ॥१५॥

तमुवाच रमापुत्रं गमनोपायमादरात् । मन्त्रं गृहाण राजेंद्र भगवत्यास्तु सिद्धिदम् ॥१६॥  
 दर्शयिष्यामि तस्याद्य पुर राक्षसशालितम् । राज्ञो भव महाभाग गमनाय मया सह ॥१७॥  
 सैन्येन महता युक्तस्तत्र युद्धं भविष्यति । कालकेतुर्महावीरो राक्षसैर्बलिभ्रूतः ॥१८॥  
 तस्मान्मन्त्रं गृहीत्वा त्वं व्रज तत्र मया सह । दर्शयिष्यामि ते मार्गं पुरस्यास्य दुरात्मनः १९॥  
 हत्वा तं पापवर्माणं मोचयाशु च मे सखीम् । श्रुत्वा तद्वचनं वीरो मन्त्रञ्जग्राह सत्वरः ॥२०॥  
 दत्तात्रेयाद्देवयोगात्प्राप्ताऽज्ञानिवराच्छुमात् । योगेश्वरीमहामन्त्रं त्रिलोकीतिलकाभिधम् ॥२१॥  
 तेन सर्वज्ञता जाता सर्वान्तश्चारिता तथा । तथा सह जगामाशु पुरं तस्य सुदुर्गमम् ॥२२॥  
 रक्षितं राक्षसैर्धरैः पातालमिव पद्मगैः । यशोवत्या च सैन्येन महता संयुतो नृपः ॥२३॥  
 नमायातं समालीन्य दूतास्तस्य भयावुराः । क्रोशन्तोऽभिययुः पार्श्वं बालवेतोस्तरस्विनः ॥२४॥  
 तमूचुः सहसा गत्वा राक्षसं वाममोहितम् । एकावलीसमीपस्थं कुर्वतं विनयाग्वहन् ॥२५॥

दूता ऊचुः

राजन् यशोवती नारी वामिन्याः सहचारिणा । आयाति सह सैन्येन राजपुत्रेण संयुता ॥२६॥  
 जयन्ती वा महाराज वातिवैयोऽथवा नु विम् । आगच्छति यलोन्मत्तो वाहिनीसहितः विल ॥२७॥

सयतो भव राजेंद्र सप्राम समुपस्थित । देवपुत्रेण युव्यस्य त्यज वा कमलेक्षणाम् ॥२८॥  
इतो दूरेऽस्ति मन्य तद्योजनत्रयमागत । सज्जो भव महोपाल दुर्दुर्भिम घोपयानु वै ॥२९॥

### व्यास उवाच

तेषा तद्रचन श्रुत्वा राक्षस क्रोधमूच्छित । राक्षसान्प्रेरयामास साधुधान्सबलान्वहून् ॥३०॥  
गच्छच्च राक्षसा सर्वे सम्मुखा शस्त्रपाणय । तानाज्ञाप्य कालकेतु प्रप्रच्छ प्रणयान्वित ॥३१॥  
एवावली समीपस्था विवशा भृशदु सिताम् । कोऽयमायाति तन्वद्भिः पिता ते वापर पुमान् ॥३२॥  
त्वदर्थे सैन्यसयुक्तो ब्रूहि सत्य कृशोदरि । पिता ते यदि सप्राप्तो नेतु त्वा विरहातुर ॥३३॥  
ज्ञात्वा ते पितर सम्भवसग्राम न करोम्यहम् । आनयित्वा गृहे पूजा रत्नैर्वस्त्रैर्हर्ष्य शुभं ॥३४॥  
करोमि तस्य चातिथ्य गृहे प्राप्तस्य सर्वथा । अन्यश्चेदि सप्राप्तस्त ह्यनि निनिर्न शरं ॥३५॥  
धानीत किल बालेन मरणाय महात्मना । तस्माद्बद विशालाशि कोऽयमायाति मदघो ॥३६॥

अज्ञात्वा मा दुराधर्ष कालरूप महागलम् ।

### एतानल्युवाच

न जानेऽह महाभाग कोऽयमायाति सत्वर ॥३७॥

न मेऽस्ति विदित कोऽपि स्थितामास्तव वधने । नाम पिता मे न भ्राता कोऽप्यन्योऽस्ति महाबल ॥  
त्रिमर्यमिह चायाति नाह वेद विनिश्चयम् ।

### दैत्य उवाच

एव वदन्त्यमी दृता वयस्या ते यशोवती ॥३९॥

समानोय च त वीरमागन्ति कृतोद्यमा । व्र गतासासखीकान्ते विदग्धा कार्यनिश्चये ४०॥  
नान्य कोऽपि ममारातिर्यो मे प्रतिबलो भवत ।

### व्यास उवाच

एतस्मिन्नतरे दृतास्तत्राय वै समागता ॥४१॥

ते ह्योचुस्त्वरिता भीता कालकेतु गह स्थितम् । किं स्वस्थाऽसि महाराज समीपे सैन्यमागतम् ॥४२॥  
निर्गच्छ नगरात्तूण सैन्येन मृता दृत । इति तेषा वच श्रुत्वा कालकेतुमहाबल ॥४३॥  
रथमारुह्य त्वरितो नियधौ स्वपुराद्बहि । एकवीरोऽपि सहसा ह्यमारुह्य प्रतान्वान ॥४४॥  
आगतस्तत्र कामिन्या विरहण समाकुल । युद्ध तयोरभूत्तत्र वृत्रवासवयोरिव ॥४५॥  
शस्त्रास्त्रैर्बहुधा मुर्च्छरादीपितदिगन्तरम । वर्तमान तदा युद्धे वातराणा भयावहे ॥४६॥  
गदया ताडयामास दैत्य सिन्धुमुतामुत । स गतासु पतातोर्व्या वज्राहत इवाचल ॥४७॥  
पलायित्वा गता सर्वे राक्षसा भयपीडिता । यशोवती ततो गत्वा वेगादेकावली तदा ॥४८॥

उवाच मधुरा वाणी विस्मिता मुदिता भृशम् । एहालि नृपपुत्रेण दानवोऽसौ निपातित ॥४९॥  
 एकवीरेण धीरेण युद्धं कृत्वा सुदारुणम् । स्कन्धावारेऽप्यसौ राजा तिष्ठत्यद्य श्रमातुर ॥५०॥  
 दर्शनं काक्षमाणस्ते श्रुतरूपगुणस्तव । पश्य तं कुटिलापाणि मनोभवसमं नृपम् ॥५१॥  
 कथिता त्वं मया पूर्वं तस्याग्रे जाह्नवीतटे । पूर्णानुरागं सजातस्तेनासौ विरहातुर ॥५२॥  
 बाछति त्वां चारुरूपा द्रष्टुं नृपतिनन्दनम् । सा तस्य वचनं श्रुत्वा गमनाय मनोदधे ॥५३॥  
 लज्जमाना भृशं भीत्या कौमारं प्राप्तया तया । कथं तस्य मुखं द्रक्ष्ये कुमारी ह्यवशा भृशम् ॥५४॥  
 स मां गृह्णाति कामार्तं इति चिताकुला सती । यशोवत्या युता तत्र नरयानस्थिता ययौ ॥५५॥  
 स्कन्धावारेऽतिमलिना मलिनावरधारिणी । तामागता विशालाक्षी दृष्ट्वा राजसुतोऽद्भवीत ॥५६॥  
 दर्शनं देहि तन्वगि तृपिते नयने मम । कामातुरं च तं वीक्ष्य तां च लज्जाभरावृताम् ॥५७॥  
 नीतिज्ञां शिष्टमार्गज्ञां तमुवाच यशोवती । राजपुत्रं पिताऽप्यस्यास्त्वामेना दातुमिच्छति ॥५८॥  
 एषाऽपि त्वद्वशा नूनं भविता संगमस्तव । कालं प्रतीक्ष्य राजेन्द्रं नयैना पितुरन्तिकम् ॥५९॥  
 स विवाहविधिं कृत्वा दास्यतीति विनिश्चयः । स तस्या वचनं तथ्यं मत्वा सैन्यसमन्वितः ॥६०॥  
 समेतं कामिनीभ्यां तु ययौ तत्पितुराश्रमम् । राजपुत्रीं तयायाता श्रुत्वा प्रेमसमन्वितः ॥६१॥  
 प्रययौ सम्मुखस्तूर्णं सचिवं परिवेष्टितः । बहुभिर्दिवसैर्दृष्ट्वा पुत्रीं सा मलिनाम्बरा ॥६२॥  
 यशोवत्या तु वृत्तात् कथितो विस्तरात्पुनः । एकवीरं मिलित्वाऽसौ गृहमानीय चादरात् ६३॥  
 पुण्येऽह्नि कारयामास विवाहं विधिपूर्वकम् । पारिवर्हं ततो दत्त्वा सपूज्यं विधिवत्तदा ॥६४॥  
 पुत्रीं विसर्जयामास यशोवत्या समन्विताम् । एव विवाहं सबृत्ते रमापुत्रीं मुदान्वितः ॥६५॥  
 गृहं प्राप्य बहून्भोगाबुभुजे प्रियया समम् । बभूव तस्यां पुत्रस्तु कृतवीर्याभिधं किल ॥  
 तत्सुतं कार्तवीर्यस्तु वशोऽयं कथितो मया ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

### अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

#### राजोवाच

भगवस्त्वन्मुखाभोजाञ्च्युत दिव्यवधारसम् । न तृप्तिमधिगच्छामि पिवस्तु मुधया समम् ॥१॥  
 विचित्रमिदमाख्यानं कथितं भवता मम । हंहयानां समुत्पत्तिविस्तराद्विमयप्रदा ॥२॥  
 परं कौतूहलं मेऽत्र यद्विष्णुं वमलापति । देवदेवो जगन्नाथ मृष्टिस्त्यत्यतकारक ॥३॥  
 सोऽप्यश्वभावमापन्नो भगवाहरिरच्युत । परतत्र कथं जातं स्वतत्र पुरुषोत्तम ॥४॥  
 एतन्मे सशयं ब्रह्माच्छेत्तुमर्हसि सांप्रतम् । सर्वजस्त्वमन्तिथो

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि सदेहस्यास्य निर्णयम् । तथा श्रुत मया पूर्वं नारदानुनिसत्तमात् ॥६॥  
 ब्रह्मणो मानस पुत्रो नारदो नाम तापस । सर्वज्ञ सर्वंग शान्त सर्वलोचप्रिय कवि ॥७॥  
 उ चैकदा मुनिश्रेष्ठो विचरन्पृथिवीमिमाम् । वादयन्महती वीणा स्वरतानसमन्विताम् ॥८॥  
 बृहद्व्यतरादाना साम्ना भदाननेकरा । गायन्गायत्रममृत सप्राप्तोऽय ममाश्रमम् ॥९॥  
 साम्नाप्राप्त महातीर्थं सरस्वत्या सुपावनम् । निवास मुनिमुख्यानां शर्मद ज्ञानद तथा ॥१०॥  
 तमागतमह प्रेक्ष्य ब्रह्मपुत्र महाद्युतिम् । अम्पुत्यानादिक सर्वं कृतवानर्चनादिकम् ॥११॥  
 अर्घ्यपाद्यविधिं कृत्वा तस्यासनस्थितस्य च । उपविष्ट समोपेऽह मुनेरमिततेजस ॥१२॥  
 दृष्ट्वा विश्रमिणं शांत नारद ज्ञानपारदम् । तमपृच्छमह राजन्यत्पृष्टोऽह त्वयाऽधुना ॥१३॥  
 असारेऽस्मिस्तु ससारे प्राणिना किं सुख मुने । न पश्यामि विनिश्चित्य कदाचित्कुत्रचित्कवचित् ॥  
 द्वीपे जातो जनन्याह सत्यकस्तत्त्वज्ञादापि । अनाश्रयो वने वृद्धिं प्राप्त कर्मानुसारत ॥१५॥  
 तपस्तप्त मया चोग्र पर्वते बहुवापिकम । पुत्रकामेन देवर्षे शकर समुपासित ॥१६॥  
 ततो मया शुक प्राप्त पुत्रो ज्ञानवतां वर । पाठितस्तु मया सम्प्रवेदाना सार आवित ॥१७॥  
 स त्यक्त्वा मागत क्वापि रुदन्त विरहातुरम् । लोकाल्लोकातर साधो वचनात्तव बोधित ॥१८॥  
 ततोऽह पुत्रसतप्तस्त्यक्त्वा मेरु महागिरिम् । मातर मनसा कृत्वा सप्राप्त कुरुजागलम् ॥१९॥  
 पुत्रस्नेहादतितरा कृशाग शोकसयुत । जानन्मिष्येति ससार मायापाशनिवृत्त ॥२०॥  
 ततो राजा वृता ज्ञात्वा मातर वानवी शुभाम । स्थितोऽर्जुवाश्रम कृत्वा सरस्वत्याथास्तटे शुभे २१॥  
 शतनु स्वर्गतिं प्राप्तो विधुरा जननी स्थिता । पुत्रद्वययुता साञ्ची भोष्मेण प्रतिपालिता ॥२२॥  
 चित्रागद कृतो राजा मगापुत्रेण धीमता । कालेन सोऽपि मे भ्राता मृत कामसमद्युति ॥२३॥  
 तत सत्यवती माता निमग्ना शोकसागरे । चित्रागद मृन पुत्र हरोद भृशमातुरा ॥२४॥  
 सप्राप्तोऽह महाभाग ज्ञात्वा ता दु खिता सतीम । आश्वासिता मयात्ययं भोष्मेण च महात्मना ॥२५॥  
 द्विचित्रवीर्यस्त्वपरो वीर्यवा पृथिवीपति । कृतो भोष्मेण भ्राता वै स्त्रीराज्यविमुखेन ह ॥२६॥  
 काशिराजसुत रम्य विजित्य पृथिवीपतीन । भोष्मेणानीय स्वबलात्कन्यके द्वे समपिते ॥२७॥  
 सत्यवत्यै शुभे बाले विवाह परिकल्पित । भ्रातुर्विचित्रवीर्यस्य तदाऽह सुखितोऽभवम् ॥२८॥  
 पुन सोऽपि मृतो भ्राता यक्ष्मणा पीडितो भृशम् । अनपत्यो युवा धन्वो माता मे दु खिताऽभवत् ॥२९॥  
 काशिराजसुते द्वे तु मृत दृष्ट्वा पतिं तदा । पतिव्रताधर्मपरे भगिन्यो सवभूवतु ॥३०॥  
 ते ऊचतु सती श्वश्रू रदती भृशदु खिताम् । पतिना सह्यामिन्यौ भविष्यावो हुताशने ॥३१॥  
 पुत्रेण सह त श्वश्रू स्वर्गं गत्वाऽथ नदने । सुखत विहरिष्याव पतिना सह सयुते ॥३२॥

निवारिते तदा मात्रा वध्वी तस्मान्महोद्यमात् । स्नेहभावं समाश्रित्य भीष्मस्य वचनात्तदा ॥३१॥  
 गांगेयेन च मात्रा मे संमंत्र्य च परस्परम् । कृत्वोर्ध्वर्दहिकं सर्वं संस्मृतोऽहं गजाह्वये ॥३२॥  
 स्मृतमानस्तु मात्रा वै ज्ञात्वा भावं मनोगतम् । तरसैवागतश्चाहं नगरं नागसाह्वयम् ॥३३॥  
 प्रणम्य मातरं मूर्ध्ना संस्थितोऽय कृताजलिः । तामब्रुवं सुतसागी पुनशोकेन कशिताम् ॥३४॥  
 मातस्त्वया विमाहूतो मनसाऽहं तपस्विनि । आज्ञापय महत्कार्ये दासोऽस्मि करवाणि किम् ॥३५॥  
 त्वं मे तीर्थं परं मातर्देवश्च प्रथितः परः । आगतश्चितितश्चात्र ब्रूहि कृत्यं तव प्रियम् ॥३६॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वाहं स्थितस्तत्र मातुरग्रे यदा मुने । तदा सा मामुवाचेदं पश्यन्ती भीष्ममन्तिके ॥३७॥  
 पुत्र तेष्य मृतो भ्राता पीडितो राजश्मगा । तेनाहं दुःखिता जाता वंशच्छेदभयादिह ॥३८॥  
 तस्मात्त्वमद्य मेधाविन्मयातृत्वं समाधिना । गांगेयस्य मतेनात्र पाराशर्यार्थसिद्धये ॥३९॥  
 फुलं स्यापय नष्टं त्वं शतनोर्नामवारणात् । रक्ष मा दुःखतः कृष्ण वंशच्छेदोद्भवाद्भुङ्क्ष्व ॥४०॥  
 धाशिराजमुते भायें भ्रातृस्त्वय ययीयसः । साधोविचित्रवीर्यस्य रूपयौवनभूषिते ॥४१॥  
 सान्ध्यां संगम्य मेधाविन्पुत्रोत्पादनकं कुर । रक्ष त्वं भारतं वंशं नात्र दोषोऽस्ति वहिषिन् ॥४२॥

सा मया सा सुश्रोणी प्रसंगे प्रथमे तदा । अवस्ते भविता पुत्रो यतो नेत्रे निमोलते ॥५८॥  
 तोमे हि मुनिश्रेष्ठ पृष्टो मात्रा रह पुन । भविष्यति सुत पुत्र काशिराजसुतोदरे ॥५९॥  
 योक्ता जननी तत्र ब्राह्मणभ्रमुत्सेन ह । विनेत्रो भविता पुत्रो मात शापान्ममैव हि ॥६०॥  
 या निभस्तिस्तत्र कठोरवचसा मुने । वध पुत्र त्वया शप्त पुत्रस्तेऽन्धो भविष्यति ॥६१॥

इति श्राद्धवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

## अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

पुत्रो चञ्चिता जाता श्रुत्वा मे वाक्यमोदशम् । दास्यो मामुवाचेद पुत्रार्थे भृशमातुरा ॥१॥  
 म्बालिका वचूर्ध्वग्या काशिराजसुता सुत । भार्या विचित्रवीर्यस्य विषवा शोभसयुता ॥२॥  
 त्वलक्षणसम्पत्ता रूपयौवनशालिनी । तस्या जनय सग त्व कृत्वा पुत्र सुसमतम् ॥३॥  
 शशो राजाङ्गिकारो स्यात्तस्मात्पुत्र मनोहरम् । उत्पादय राजपुत्र्या वचनान्मम मानद ॥४॥  
 इत्युक्तोऽह तदा मात्रा म्बिनस्तत्र गजाह्वये । मावदतुमती जाता काशिराजसुता मुने ॥५॥  
 एकाते शयनागारे प्राप्ता सा मम सन्निधौ । लज्जमाना सुकेशाता स्वश्वश्रुवचनात्तदा ॥६॥  
 इष्ट्वा मा जटिल दात तापस रसवर्जितम् । सा स्वेदवदना जाता पादुरा विमना भृशम् ॥७॥  
 दुःपितोऽह तदा दृष्ट्वा कामिनी निशि सङ्गताम् । वेपमाना स्थिता पार्श्वे ह्यनुव तामह रूपा ॥८॥  
 इष्ट्वा मा यदि गर्वेण पादुवर्णा समावृता । अतरते तनय पादुर्भविष्यति सुमध्यमे ॥९॥  
 इत्युक्त्वा निशि तत्रैव स्थितो बालिकया युत । भुक्त्वा ता निशि निर्यात स्थानमापृच्छ्व मातरम् ॥  
 अतस्ताम्या सुतो काले प्रसूतावधपादुरौ । घृतराष्ट्रश्च पादुश्च प्रयितौ सबभूवतु ॥११॥  
 माता मे विमना जाता तादृशो बोधय ती सुतो । तत् सवत्सरस्थाने मामाहूय तदाऽत्रवीत् ॥१२॥  
 द्वैपायन सुतो जातो राज्ययोग्यो न तादृशो । अन्य मनोहर पुत्र समुत्पादय मे प्रियम् ॥१३॥  
 त्रयेति सा मया प्रोक्ता मुदिता जननी तदा । अविका प्रार्थयामास सुतार्थे बाल आगत ॥१४॥  
 पुत्रि व्यास समालिख्य पुत्रमुत्पादयाद्भूतम् । कुरुवशस्य कर्तार राज्ययोग्य वरानने ॥१५॥  
 वचूर्ध्वग्या विना विचित्रोवाच वचन तदा । गतोऽह शयनागारे मातुस्तद्वचनानिशि ॥१६॥  
 दासी विचित्रवीर्यस्य रूपयौवनसयुता । प्रेपिताविक्रया त्वत्र विचित्राभरणावरा ॥१७॥  
 चन्दनारक्तदेहा सा पुष्पमालाविभूदिता । आयाता हावसयुक्ता मुकेशी हसगामिनी ॥१८॥  
 पर्यङ्के मा सभावेश्य सस्थिता प्रेमसयुता । प्रसजोऽह तदा तस्या विलासेनाभव मुने ॥१९॥  
 रात्रौ संक्रीडित प्रेम्णा तया सह मया भृशम् । वरो दत्त पनस्तस्यै प्रमत्नेन त नारद ॥२०॥



सुभगे भविता पुत्र सर्वलक्षणसंयुत । सुरूप. सर्वधर्मज्ञः सत्यवादी शमे रत ॥२१॥  
 स तदा विदुरो जातस्त्रय. पुत्राः सहाभवन् । माया वृद्धि गता साधो परक्षेत्रोद्भवे मम ॥२२॥  
 विस्मृत' शुक्सम्बन्धी विरह. शोककारणम् । दृष्ट्वा त्रोन्वसुतात्काम वीरान् वै वीर्यसंमतान् २३॥  
 माया धलवती ब्रह्मन्दुस्त्यजा ह्यकृतात्मभिः । अरूपा च निरालवा ज्ञानिनामपि मोहिनी ॥२४॥  
 मातरि स्नेहसम्बद्ध तथा पुत्रेषु संवृतम् । न मे चित्त वने शातिमगान्मुनिवरोत्तम ॥२५॥  
 दोलाहृदं मनो जात कदाचिद्धस्तिनापुरे । पुन' सरस्वतीतीरे न चैकत्र व्यवस्थिति ॥२६॥  
 कदाचिच्चितयञ्जानं मानसे प्रतिभाति वै । केऽमी पुत्रा क्व मोहोऽयं न श्राद्धार्हा मृतस्य मे ॥  
 व्यभिचारोद्भवा. किं मे सुखदा. स्यु सुता किल । माया बलवती मोहं वितनोति हि मानसे ॥२८॥  
 जानन्मीहाधकूपेऽस्मिन्पतितोऽहं मृषा मुने । इत्यकुर्वं रहस्तापं कदाचित्सुसमाहित ॥२९॥  
 राज्यं प्राप तत. पाडुर्बलवान्भीष्मसंमत. । तदा मम मनो जातं प्रसन्नं सुतकारणात् ॥३०॥  
 बुंती माद्री सुरूपे द्वे भार्ये तस्य बभूवतु । दूरसेनसुता कुन्ती मद्रराजसुताऽपरा ॥३१॥  
 स शपं द्विजतः प्राप्य कामिनीद्वयसयुत । पाडुनिर्वेदमापन्नस्त्यक्त्वा राज्य वन गत. ॥३२॥  
 तदा मामाविशच्छोक. श्रुत्वा पुत्र वने स्थितम् । गतोऽह तत्र यत्रासौ भार्याभ्या सह सस्थित. ॥३३॥  
 तमाश्रास्य वने पाडुं पुन. प्राप्तो गजाह्वये । घृतराष्ट्रं समाभाष्य ह्यगमं ब्रह्मजातटे ॥३४॥  
 क्षेत्रजान्पुत्रान् स समुत्पाद्य वनाश्रमे । धर्मतो वायुत शक्रादश्विन्या पद्म पाडवान् ३५॥  
 युधिष्ठिरो भीमसेनस्तार्थवार्जुन इत्यपि । कुन्तीपुत्रा समाख्याता धर्मानिलसुरेराजाः ॥३६॥  
 नकुल. सहदेवश्च मद्रराजसुतासुतो । कदाचित्तु रहो माद्री समालिङ्ग्य महीपतिः ॥३७॥  
 मृत. क्षापात्तु मुनिभिः ससृजो हृतमुड्मुखे । माद्री तत्र सती भूत्वा प्रविष्टा पतिना सह ॥३८॥  
 स्थिता पुत्रसुता कुन्ती ज्वलिते जातवेदसि । मुनय सुतसंयुक्ता दूरसेनसुता तदा ॥३९॥  
 दु खिता पतिहीना तामानिपुर्गजसाह्वये । समपिडाऽप्य भीष्माप्य विदुराय महात्मने ॥४०॥  
 श्रुत्वाऽहं सुखदु खाम्या पीडितस्तु परात्मभि । भीष्मेण पालिता. पुत्रा. पाडोरिति विचिन्त्य ते ॥  
 विदुरेण तथा श्रोत्या घृतराष्ट्रेण धीमता । दुर्योधनादयस्तस्य पुत्रा ये क्रूरमानसाः ॥४२॥  
 एवत्र स्थितिमापन्ना विरोधं चक्रुर्द्रुतम् । शोणाचार्यस्तु सप्राप्तस्तत्र भीष्मेण मानित ४३॥  
 अप्यापनाय पुत्राणां पुरे तस्मिन्निवासित । कर्ण. कृत्या परित्यक्तो जातमानः शिशुर्वदा ॥४४॥  
 मूलेन पालितो नयां प्राप्तश्चाधिरथेन ह । दुर्योधनप्रियश्चाभूत्कर्ण. दूरतमस्तथा ॥४५॥  
 परम्परं विरोधोऽभूद्भीष्मदुर्योधनादिषु । घृतराष्टस्तु उचित्य कर्णेन पुत्रेषु तेषु च ॥४६॥  
 निर्यातं बल्पयामास पाटवानीं महापनाम् । विरोधसमनापेव नगरे वारणावते ॥४७॥  
 दुर्योधनेन तथैव शोहाग्रतनुपुहाणि वै । वारितानि च दिव्यानि प्रेष्य मित्रं पुरोधनम् ॥४८॥

श्रुत्वा जतुगृहे दग्धान्पाडवान्मृगया युतान् । पौत्रभावान्मुनिश्रेष्ठ मनोऽह व्यसनार्णवे ॥४९॥  
 शोकातुरो भृश शून्ये वने पश्यन्नहनिशम् । दृष्टा मयैकचक्राया पाडवा दुःखकाशिता ॥५०॥  
 ततस्तुष्टमनाश्चाह जात पार्यान्विलोक्य च । प्रेरितास्ते मया तूर्णं द्रुपदस्य पुर प्रति ॥५१॥  
 ते गतास्तत्र दुःखार्ता विप्रवैपथरा क्रुशा । मृगचर्मपरीधाना सभाया सस्यितास्तदा ॥५२॥  
 कृत्वा पराक्रम जिष्णुं सजित्वा द्रुपदात्मजाम् । चक्रुर्विवाह मानिन्या पञ्चैव मातृवाक्यत ॥५३॥  
 दृष्ट्वा विवाह तेषां तु मुदितोऽहं भृशं तदा । ततो नागाह्वये प्राप्ता पाञ्चालीसहिता मुने ॥५४॥  
 निवास खाडवप्रस्य धृतराष्ट्रेण कल्पितम् । पाडवानां द्विजश्रेष्ठ वामुदेवसुतेन वै ॥५५॥  
 तपित पावकस्तत्र विष्णुना सह जिष्णुना । राजसूय कृतो यज्ञस्तदाऽह मुदिनोऽभवम् ॥५६॥  
 दृष्ट्वाऽथ विभव तेषां तथा मयकृता सभाम् । दुर्योधनोऽतिसतप्तो दुरोदरमयाकरोत् ॥५७॥  
 दुर्धूतवेदी शकुनिरनथाञ्जश्च धर्मज । हृत राज्य घन सर्वं याज्ञसेनी च क्लेशिता ॥५८॥  
 वने द्वादश वर्षाणि पाडवास्ते विवासिता । पाञ्चालोसहितास्तेन दुःख मे जनित भृशम् ॥५९॥  
 एव नारद ससारे सुखदुःखात्मके भृशम् । निमग्नोऽह भ्रमेणैव जानन्धर्मं सनातनम् ॥६०॥  
 कोऽह कस्य सुनास्तेऽमी का माता किं मुख पुन । येन मे हृदय मोहाद्भ्रमतीति दिवानिशम् ॥६१॥  
 किं करोमि क्व गच्छामि सतोपो नाधिगच्छति । दोलाख्य मना मेऽत्र चञ्चल न स्थिर भवेत् ॥६२॥  
 सर्वज्ञोऽसि मुनिश्रेष्ठ सन्देह मे निवर्तय । तथा कुरु मयाऽह स्या सुखितो विगतज्वर ॥६३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पष्टस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

## अथ पष्टविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति मे वचनं श्रुत्वा नारद परमार्थवित् । मामाह च स्मित कृत्वा पृच्छत मोहकारणम् ॥१॥

नारद उवाच

पादाशयं पुराणज्ञ किं पृच्छसि मुनिश्रयम् । ससारेऽस्मिन्विना मोहोऽपि नास्ति शरीरवान् ॥  
 ब्रह्मा विष्णुस्तथा रद्र एतन्न कपिऽस्तथा । भाषया वेष्टिता सर्वे भ्रमन्ति भववर्त्मनि ॥३॥  
 ज्ञानिन मा जनो वेत्ति भ्रातोऽह सर्वलोचवत् । शृणु मे पूर्ववृत्तान् प्रब्रवीमि मुनिश्रितम् ॥४॥  
 दुःख मया मया पूर्वमनुभूत महत्तरम् । स्वकृतेन च मोहेन भाषार्थं यास्यवीसुत् ॥५॥  
 एवदा पर्वतश्चाह दवलोकामहोत्तरम् । प्राप्तो विलोकनार्थाय भारत तपःकृतमम् ॥६॥  
 भ्रमन्तो सहितावुर्व्या परपन्तो वीर्यमण्डलम् । पावनानि च स्थानानि मुनीनामाश्रमाऽष्टुमान् ॥  
 तपसं देवलोकास्तु कृत्वा पूर्वं परस्परम् । चलितौ समय चेर्म सम्मन्य निश्रयेन वै ॥८॥

बालोऽपि सुस्वर गेय श्रुत्वा मुदितमानस । जायते कितु ते वृद्धा न जानति धिगस्तु तान् ॥  
 पिता मे किं न जानाति नारदस्य गुणान्वहन् । द्वितीयं सामगो नास्ति त्रिषु लोकेषु तत्सम २६ ॥  
 तस्मादसौ मया नूनं वृतं पूर्वं समागमात् । पश्चाच्छापवशाज्जातो वानरास्यो गुणाकर ॥२७॥  
 किन्नरा न प्रिया कस्य भवति तुरगानना । गानविद्यासमायुक्ता किं मुखेन वरेण ह ॥२८॥  
 पितरं ब्रूहि मे मातर्वृतोऽयं मुनिसत्तम । तस्मात्त्वमाग्रहं त्यक्त्वा देहि तस्मै च मा मुदा ॥

नारद उवाच

इति पुण्या वचं श्रुत्वा राज्ञो न्यवेदयत् । आग्रहं सुदरीं ज्ञात्वा सुताया नारदे मुने ॥३०॥  
 विवाहं कुरुः राजेन्द्रं दमयन्त्या द्युमे दिने । मुनिना स च सर्वज्ञो वृत्तोऽसौ मनसाऽनया ॥३१॥

नारद उवाच

इति सचोदितो राज्ञ्या सजयं पृथिवीपति । चकार विधिवत्सर्वं विधिं वैवाहिकं ततः ॥३२॥  
 एव दारग्रहं कृत्वा वानरास्यं परतप । स्थितस्तत्रैव मनसा दह्यमानेन चान्वहम् ॥३३॥  
 यदागच्छद्राजसुतां सेवार्यं मम सन्धिः । अभव दुःखसततस्तदाऽहं वानरानन ॥३४॥  
 दमयती तु मां वीक्ष्य प्रफुल्लवदनांबुजा । शोकं वानरवक्त्रत्वात्तत्र चकार वदाचन ॥३५॥  
 एव गच्छति काले तु सहसा पर्वतो मुनि । कुर्वंस्तीर्थान्यनेकानि द्रष्टुं मां समुपागत ॥३६॥  
 मयाऽतिमानितं प्रेम्णा पूजितश्च यथाविधि । आसीन आसने दिव्ये वीक्ष्य मां दुःखितो ह्यभूत् ॥  
 वृत्तदारं वानरास्यं दीनं चिंतातुरं भूयम् । दयावान्मा मुवाचेदं पर्वतो मातुलं वृत्तम् ॥३८॥  
 मया नारदं कोपात्त्वं शप्ताऽसि मुनिसत्तम । निष्कृतिं तस्यं शापस्यं करोम्यद्यं निशामय ॥३९॥  
 भव त्वं चाखवदनो मम पुण्येन नारद । दृष्ट्वा राजसुतां वित्ते वृषा जाता मनाधुना ॥४०॥

नारद उवाच

मयाऽपि प्रवणं चित्तं कृत्वा श्रुत्वाऽस्य भाषितम् । अनुग्रहं वृतं सद्यस्तस्यं शापस्यं तत्क्षणात् ॥४१॥  
 भागिनेयं तवाप्यस्तु गमनं सुरसच्चरिणि । शापस्यानुग्रहं कामं वृत्तोऽयं पर्वतानुना ॥४२॥

नारद उवाच

जातोऽहं चाखवदनो वचनात्तस्यं पश्यत । राजपुत्री तु सतुष्टा मातरं प्राह सत्वरम् ॥४३॥  
 मातस्ते सुमुग्धो जातो जामाता च महाद्युति । वचनात्पर्वतस्याद्यं मुक्तशापो मुनेरभूत् ॥४४॥  
 तच्छ्रुत्वा वचनं राज्ञ्या वक्षितं तत्तु राजनि । यद्यो द्रष्टुं मुनिं तत्र सजयं प्रीतिमास्तदा ॥४५॥  
 धनं ममपितं राजा मत्तुष्टेन तदा महत् । मह्यं च भागिनेयाय पारिवर्हं महात्मना ॥४६॥  
 एतत्ते नर्वमाक्ष्यात वर्तनं यत्पुरातनम् । मायाया बलमाहात्म्यं ह्यनुभूतं मया मया ॥४७॥  
 मसारेऽस्मि महाभागं मायानुण्वृतेऽन्ते । तनुमुत्तुमुग्धी नास्ति न भूतो न भविष्यति ॥४८॥

चित्तवृत्तिस्तु वक्तव्या यादृशी यस्य जायते । सुभा वाऽप्यसुभा वापि न गोप्तव्या कदाचन ॥९॥  
 भोजनेच्छा धनेच्छाऽपि रतीच्छा वा भवेदपि । यादृशी यस्य चित्ते तु कथनीया परस्परम् ॥१०॥  
 इत्यावा समय कृत्वा स्वर्गाद्भूलोकमागतौ । एवचित्ता भुनोभूतौ विचरन्तौ यथेच्छया ॥११॥  
 एवं भ्रमन्तौ लोकेऽस्मिन्प्रीप्मान्ते समुपागते । सजयस्य पुर रम्य सप्राप्तौ नृपते पुन ॥१२॥  
 तेन मपूजितौ भक्त्या राजा समानितौ भूषम् । स्थितौ तत्र गृहे तस्य चानुमस्य महात्मन ॥१३॥  
 वापिकाश्चतुरो भासा दुर्गमा पथि सर्वदा । तस्मादकत्र विबुधं स्थातव्यमिति निश्चय ॥१४॥  
 अष्टौ भासास्तु प्रवमेत्सदा कार्यवशादद्विज । वर्षाकाले न गन्तव्य प्रवासे सुखमिच्छता ॥१५॥  
 इति सचिन्त्य मनसा सजयस्य गृहे तदा । सस्थितौ मानितौ राजा कृतातिथ्यौ महात्मना ॥  
 दमयन्तीति विख्याता तस्य पुनो महीपते । अज्ञता परिचर्यैव सुदती सुन्दरी भूषम् ॥१७॥  
 विवेकज्ञा विशालाक्षी राजपत्नी कृताद्यमा । सवन सर्वकाले च व्यदधादुभयोरपि ॥१८॥  
 स्नानार्थमुदक काले भोजन मृष्टमायतम् । मुख्यासतथा चान्य यदिष्ट तद्ददाति सा ॥१९॥  
 मनोऽभिलपितान्कामानुभयोरपि कन्यका । व्यननासनसय्यादीन्वाछिन्नाप्यकल्पयन् ॥२०॥  
 एत ससेव्यमातौ तु स्थितौ राजो गृहे निल । वेदाध्ययनसशीलावावा वेदव्रते रतौ ॥२१॥  
 अह वीणा वरे कृत्वा साधयित्वा स्वरोत्तमम् । गायन साम सुस्वादमगा वर्णरमायनम् ॥२२॥  
 राजपुत्री तु तच्छ्रुत्वा सामगान मनोहरम् । बभूव मयि रागाट्या प्रीतियुक्ता विशारद ॥२३॥  
 दिन दिनेऽनुरागोऽस्या मयि वृद्धि गत पर । ममापि प्रीनियुक्ताया मनो जातं स्पृहापरम् ॥२४॥  
 मम तस्य च सा कन्या भोजनादिपु कर्हिचित् । अकरोदतर विचिस्तेवाभेद रमान्विता ॥२५॥  
 स्नानायोप्यजल मह्य पर्वताय च शीतलम् । दधि मह्य तथा तक्र पर्वतायाप्यल्पम् ॥२६॥  
 शयनास्तरण गुभ्र मदर्थं पर्यवरपयत । प्रीत्या परमया यत्रपर्वताय न तादृशम् ॥२७॥  
 विलाकयति मा प्रेम्णा मुन्दरो न च पर्वतम् । तताऽस्यास्नादृश दृष्ट्वा पर्वत प्रेमकारणम् ॥२८॥  
 भासा चित्तयाभास विनेतदिति विस्मित । पत्रच्छ मा रह सम्पगृहि नारद सर्वथा ॥२९॥  
 रात्रपुत्री त्वमि प्रेम करोति मुदिता भूषम् । ददाति भक्ष्यभोज्यानि स्नेहेयुक्ता समतत ॥३०॥  
 न तथा मयि भदाऽय खन्दह जायत्यगौ । मयने द्या पति कर्तुं सर्वथा सजयात्मजा ॥३१॥  
 तत्रापि तादृश भाव जानामि लण्णैरहम् । नेत्रवाप्रविकारैश्च जायते प्रीतिकारणम् ॥३२॥  
 मृत्य वद न ते मिथ्या वक्तव्य वचन मुने । स्वगत समय कृत्वा चलिनी सस्मराद्युना ॥३३॥

नारद उवाच

पृष्ट्वाऽऽ पर्वतनेद वारण तु ष्टाद्यदा । तदाऽहं ह्योगमात्रान्न सजातश्चाश्रुव पुन ॥३४॥  
 पर्वतना दिशाऽगौ पति मा वन्देऽहता । गतापि मात्तमो भावो तर्जनेऽस्मिन् विनेपन ॥३५॥

तच्छ्रुत्वा वचनं सत्यं पर्वतः कोपसंयुतः । मामुवाच मुनिर्विक्रियं विग्विगिति पुनः पुनः ॥३६॥  
 प्रथमं शपथान्कृत्वा बद्धितोऽहं त्वया यतः । भव वानरवक्त्रस्त्वं शापाच्च मम मित्रध्रुक् ॥३७॥  
 इति शप्तस्तु तेनाहं कुपितेन महात्मना । सहसा ह्यभवं क्रूरं शाखाभृगुमुखस्तदा ॥३८॥  
 मयाऽपि न कृता तस्मिन्क्षमा तु भगिनीसुते । सोऽपि शप्तोऽतिकोपाद्रै मा स्वर्गे ते गतिः किल ॥  
 स्वल्पेऽपराधे यस्मान्मा शप्तवानसि पर्वत । तस्मात्तवापि भन्दात्मन्मृत्युलोके स्थितिः किल ४०॥  
 पर्वतस्तु गतस्तस्माद्भगवताद्विमना भृशम् । अहं वानरवक्त्रस्तु संजातस्तत्क्षणादपि ॥४१॥  
 दृष्ट्वा मा वानरं क्रूरं राजपुत्री विलक्षणा । विमनाऽतीव संजाता वीणाश्रवणलालसा ॥४२॥

### व्यास उवाच

ततः किमभवद्ब्रह्मण्यकथं शापो निवर्तितः । मानुषास्यः पुनर्जातो भवान्ब्रूहि यथाविधि ॥४३॥  
 पर्वतः क्व गतो भूयः सङ्गमो युवयोरभूत् । कदा पुन कथं सर्वं विस्तरेण वदस्व ह ॥४४॥

### नारद उवाच

किं ब्रवीमि महाभाग मायायाश्चरितं महत् । दुःखितोऽहं भृशं तत्र पर्वते रुपिते गते ॥४५॥  
 पुनः सेवापराऽत्यर्थं राजपुत्री ममाभवत् । गतेऽथ पर्वते कामं स्थितस्तत्रैव सचनि ॥४६॥  
 अहं दुःखान्वितो दीनस्तथा वानरवन्मुखः । विशेषेण तु चितार्तः किं मे स्पदिति चिन्तयन् ॥  
 संजयोऽथ सुता दृष्ट्वा किञ्चित्प्रवटयोवनाम् । विवाहार्थं राजसुतामपृच्छत्सचिवं तदा ॥४८॥  
 विवाहकालः संप्राप्तः सुताया मम साप्रतम् । योग्य वरं मम ब्रूहि राजपुत्रं सुसमतम् ॥४९॥  
 रूपोदार्यगुणैर्युक्तं शूरं सुकुलसंभवम् । विवाहं विधिवत्पुत्र्या करोमि किल साप्रतम् ५०॥  
 प्रधानस्त्वन्नवीद्राजन् राजपुत्रा ह्यनेकशः । वर्तते भुवि पुन्यास्ते योग्याः सर्वगुणान्विता ॥५१॥  
 यस्मिन्हचिस्ते राजेन्द्र तमाहूय नृपात्मजम् । देहि वन्या घनं भूरि हस्त्यश्वरथसंयुतम् ॥५२॥

### नारद उवाच

पितुश्चिकीर्षितं ज्ञात्वा दमयंती तदा नृपम् । घान्या मुखेन वाक्यज्ञा तमुवाच रह-स्थितम् ५३॥

### धात्र्युवाच

दमयंती महाराज पुत्री ते मामयात्रोत् । पितरं ब्रूहि धात्रेयि वचनान्मे सुषान्वितम् ॥५४॥  
 मया वृतोऽथ मेघावो नारदो महतीयुतः । नादमोहितया कामं नान्यं कोऽपि त्रियो मम ५५॥  
 बुर मे वाछिनं तात विवाहं मुनिना सह । नान्यं वरिष्ये धर्मज्ञ नारदं तु पतिं विना ॥५६॥  
 मग्नाऽहं नार्दसिधौ वै नन्नहीने रसात्मके । अशारे सुप्तसंपूर्णे तिमिगिलविवाजते ॥५७॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

चित्तवृत्तिस्तु वक्तव्या यादृशी यस्य जायते । शुभा वाऽप्यशुभा वापि न गोतन्ना वदावन ॥१९॥  
 भोजनेच्छा धनेच्छाऽपि रतीच्छा वा भवेदपि । यादृशी यस्य चित्ते तु वयनीया परस्परम् ॥१०॥  
 इत्यावा समय कृत्वा स्वर्गाद्भूलोकमागतौ । एनचित्तौ मुनीभूतौ विचरन्तौ यदेच्छया ॥११॥  
 एवं भ्रमन्तौ लोकेऽस्मिन्श्रीष्मान्ते समुपागते । सजयस्य पुरं रम्यं सप्राप्तौ नृपते पुनः ॥१२॥  
 तेन सपूजितौ भक्त्या राज्ञा सनानितौ भूशम् । स्थितौ तत्र गृहे तस्य चातुर्मास्यं महात्मनः ॥१३॥  
 वापिनाश्वतुरो मासा दुर्गमाः पथि सर्वदा । तस्मादेव न विदुषः स्यातन्यमिति निश्चय ॥१४॥  
 बध्नो मासास्तु प्रवनेत्सदा पार्यवशाद्द्विज । वर्षाकाले न गन्तव्यं प्रवने सुखमिच्छता ॥१५॥  
 इति संचिन्त्य मनसा सजयस्य गृहे तदा । सस्थितौ मानितौ राज्ञा कृतातिथ्यौ महात्मना ॥  
 दमयन्तीति विरुदाता तस्य पुनो महीपते । अज्ञता परिचर्यायं सुदती सुन्दरी भूशम् ॥१७॥  
 विवेकज्ञा विशालाक्षी राजपुत्री कृतोद्यमा । सेवन मर्षकाळे च व्यदधाद्भयोरपि ॥१८॥  
 स्नानार्थमुदकं काले भोजनं मृष्टमायतम् । मुखसंस्तथा चान्यं यदिष्टं तद्दानि सा ॥१९॥  
 मनोऽभिलषितान्कामानुभयोरपि क्वचनका । व्यजनासनशय्यादीन्वाछितानप्यकल्पयन् ॥२०॥  
 एवं मसेव्यमानौ तु स्थितौ राज्ञो गृहे क्वि । वेदाध्ययनसशीलावावा वेदव्रते रतौ ॥२१॥  
 अहं कीणा करे कृत्वा साधयित्वा स्वरोत्तमम् । गायन साम सुस्वादमगा कर्तारमायनम् ॥२२॥  
 राजपुत्री तु तच्छ्रुत्वा सामगान मनोहरम् । बभूव मयि रागाट्या प्रीतियुक्ता विशारद ॥२३॥  
 दिने दिनेऽनुरागोऽस्या मयि वृद्धि गत परः । ममापि प्रीतियुक्ताया मनो जातं स्पृहापरम् ॥२४॥  
 मम तस्य च सा कन्या भोजनादिपुक्वहचित् । अकरोदतर विचित्मेवाभेदं रमान्विता ॥२५॥  
 स्नानायोष्णजलं महा पर्वताय च शीतलम् । दधि मह्यं तथा तक्रं पर्वतायाप्यकल्पयन् ॥२६॥  
 शयनास्तरण शुभ्र मदर्थं पर्यकल्पयत् । प्रीत्या परमया यद्वत्पर्वताय न तादृशम् ॥२७॥  
 विलोकयति मा प्रेम्णा सुन्दरी न च पर्वतम् । ततोऽस्यास्तादृशं दृष्ट्वा पर्वतः प्रेमकारणम् ॥२८॥  
 मनसा चितयामास किमेतदिनि विस्मित । पप्रच्छ मा रह सम्प्रव्रूहि नारद सर्वथा ॥२९॥  
 राजपुत्री त्वयि प्रेम करोति मुदिता भूशम् । ददाति नश्यभोज्यानि स्नेहयुक्ता समतत ॥३०॥  
 न तथा मयि भेदोऽत्र सुन्दर जनयत्यसौ । मन्यने त्वा पतिं कर्तुं सर्वथा सजयात्मजा ॥३१॥  
 तत्रापि तादृश भाव जानामि लक्षणैरहम् । नेत्रवक्त्रविकारैश्च ज्ञायते प्रीतिकारणम् ॥३२॥  
 सत्य वद न ते मिथ्या वक्तव्यं वचन मुने । स्वर्गत समयं कृत्वा चलितौ सम्मरापुना ॥३३॥

नारद उवाच

पृष्टोऽहं पर्वतेनेदं कारणं तु दृष्ट्वा । तदाऽहं ह्रीसमाक्रान्त संजातश्चाब्रुवं पुनः ॥३४॥  
 पर्वतेषां विशालाक्षी पति मा कर्तुंमुद्यता । ममापि माननो भावो वर्ततेऽस्या विद्येत ॥३५॥

तच्छ्रुत्वा वचनं सत्य। पर्वत कोपसयुत । मामुवाच मुनिर्वाक्यं धिग्धिति पुन पुन ॥३६॥  
 प्रथम शपथान्कृत्वा वञ्चितोऽहं त्वया यत । भव वानरवक्त्रस्त्व शापाञ्च मम मिनद्भुक् ॥३७॥  
 इति शप्तस्तु तेनाहं कुपितेन महात्मना । सहसा ह्यभव क्रूर शाखामृगमुखस्तदा ॥३८॥  
 मयाऽपि न कृता तस्मिन्क्षमा तु भगिनीसुते । सोऽपि शतोऽतिक्रोपादौ मा स्वर्गे ते गति किल ॥  
 स्वल्पेऽपराधे यस्मान्मा शप्तवानसि पर्वत । तस्मात्तवापि मन्दात्मनृत्युलोके स्थिति किल ४०॥  
 पर्वतस्तु गतस्तस्मान्नगराद्रिमना मृगम् । अह वानरवक्त्रस्तु सजातस्तत्क्षणादपि ॥४१॥  
 दृष्ट्वा मा वानर क्रूरं राजपुत्री विलक्षणा । विमनाऽतीव सजाता वीणाश्रवणलालसा ॥४२॥

### न्यास उवाच

ततः किमभवद्ब्रह्मण्ययं शापो निवर्तित । मानुषास्य पुनर्जातो भवान्ब्रूहि यथाविधि ॥४३॥  
 पर्वत एव गतो भूय सङ्गमो युवयोरभूत् । कदा पुन कथ सर्वं विस्तरेण वदस्व ह ॥४४॥

### नारद उवाच

किं ब्रवोमि महाभाग मायायाश्चरितं महत् । दुःखितोऽहं भूषं तत्र पर्वते हविते गते ॥४५॥  
 पुन सेवापराऽयं राजपुत्री ममाभवत् । गतेऽथ पर्वते काम स्थितस्तत्रैव सचनि ॥४६॥  
 अह दुःखान्वितो दीनस्तथा वानरवन्मुख । विशेषेण तु चिन्तार्तं किं मे स्पदिति चिन्तयन् ॥  
 सजयोऽथ सुता दृष्ट्वा किञ्चित्प्रकटयौवनाम् । विवाहार्थं राजसुतामपृच्छत्सचिव तदा ॥४८॥  
 विवाहकाल सप्राप्त सुताया मम साप्रतम् । योग्य वर मम ब्रूहि राजपुत्र सुसमतम् ॥४९॥  
 रूपोदार्यगुणैर्युक्तं शूरं सुकुरुसभवम् । विवाह विधिवत्पुन्या करोमि किल साप्रतम् ५०॥  
 प्रधानस्त्वब्रवीद्राजन् राजपुत्रा ह्यनेकशः । वर्तते भुवि पुन्यास्ते योग्या सर्वगुणान्विता ॥५१॥  
 यस्मिन्ऋचिस्ते राजेंद्र तमाहूय नृपात्मजम् । देहि कन्या धन भूरि हस्त्यश्वरथसयुतम् ॥५२॥

### नारद उवाच

पितृश्चिकीपित ज्ञात्वा दमयती तदा नृपम् । धान्या मुखेन वाक्यज्ञा तमुवाच रह-स्थितम् ५३॥

### धात्र्युवाच

दमयती महाराज पुत्री ते मामथाब्रवीत् । पितर ब्रूहि धान्येयि वचनान्मे सुखान्वितम् ॥५४॥  
 मया वृत्तोऽथ मेघावी नारदो महतीयुत । नादमोहितया काम नान्य कोऽपि प्रियो मम ५५॥  
 बुरु मे वाञ्छित तात विवाहं मुनिना सह । नान्य वरिष्ये धर्मज्ञ नारद तु पतिं विना ॥५६॥  
 मग्नाऽह नादसिंघो वै नक्रहीने रसात्मके । अक्षारे सुखसपूर्णे तिमिगिलविवर्जिते ॥५७॥  
 इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

बालोऽपि सुम्बर गेय श्रुत्वा मुदितमानस । जायते कितु ते वृद्धा न जानति धिगस्तु तान् ॥  
 पिता मे किं न जानाति नारदस्य गुणान्वहन् । द्वितीयं सामगो नास्ति त्रिपु लोकेषु तत्सम २६॥  
 तस्मादसौ मया नून वृत पूर्वं समागमात् । पश्चाच्छापवशाज्जातो वानरास्यो गुणाकर ॥२७॥  
 किन्नरा न प्रिया कस्य भवति तुरगानना । गानविद्यासमायुक्ता किं मुखेन वरेण ह ॥२८॥  
 पितरं ब्रूहि मे मातृवृत्तोऽयं मुनिसत्तम । तस्मात्त्वमाग्रह त्यक्त्वा देहि तस्मै च मा मुदा ॥

नारद उवाच

इति पुन्या वच श्रुत्वा राज्ञो राज्ञे न्यवेदयत् । आग्रहं सुन्दरीं ज्ञात्वा सुताया नारदे मुने ॥३०॥  
 विवाहं कुरुऽराजेंद्रं दमयत्या शुभे दिने । मुनिना स च सर्वज्ञो वृत्तोऽसौ मनसाऽनया ॥३१॥

नारद उवाच

इति सचोदितो रात्र्या सजय पृथिवीपति । चकार विधिवत्सर्वं विधिं वैवाहिकं तत ॥३२॥  
 एव दारग्रहं कृत्वा वानरास्य परतप । स्थितस्तत्रैव मनसा दह्यमानेन चान्वहम् ॥३३॥  
 यदागच्छद्राजसुता सेवार्यं मम सतिधौ । अभव दुःखसततस्तदाऽहं वानरानन ॥३४॥  
 दमयती तु मा वीक्ष्य प्रफुल्लवदनावुजा । शाकं वानरयक्त्रत्वात्प्र चकार कदाचन ॥३५॥  
 एव गच्छति काले तु सहसा पर्वतो मुनि । कुर्वंस्तीर्थान्यनेकानि द्रष्टुं मा समुपागत ॥३६॥  
 मयाऽतिमानित प्रेम्णा पूजितश्च यथाविधि । आसीन आसने दिव्ये वीक्ष्य मा दुःखितो ह्यभूत् ॥  
 कृतदार वानरास्य धीन चिंतातुरं भृशम् । दयावान्माभुवाचेद पर्वतो मातुल कृशम् ॥३८॥  
 मया नारद कोपात्त्व दत्तोऽसि मुनिसत्तम । निष्कृति तस्य शापस्य करोम्यद्य निशामय ॥३९॥  
 भव त्वं चारुवदनो मम पुण्येन नारद । दृष्ट्वा राजसुता चित्ते कृपा जाता ममाधुना ॥४०॥

नारद उवाच

मयाऽपि प्रवणं चित्तं कृत्वा श्रुत्वाऽस्य भाषितम् । अनुग्रहं कृतं सद्यस्तस्य शापस्य तत्क्षणतः ॥४१॥  
 भागिनय तवाप्यस्तु गमनं सुरसद्यनि । शापस्यानुग्रहं कामं कृतोऽयं पर्वताधुना ॥४२॥

नारद उवाच

जातोऽहं चारुवदनो वचनात्तस्य पश्यत । राजपुत्री तु सनुष्टा मातरं प्राह सत्वरम् ॥४३॥  
 मातस्ते सुमुखो जातो जामाता च महाद्युति । वचनात्पर्वतस्याद्य मुक्तशापो मुनिरभूत् ॥४४॥  
 तच्छ्रुत्वा वचनं रात्र्या कथितं तत्तु राजनि । ययो द्रष्टुं मुनिं तत्र सजय प्रीतिमास्तदा ॥४५॥  
 धनं समर्पितं राज्ञा सनुष्टेन तदा महत् । मह्यं च भागिनयाय पारिवहं महात्मना ॥४६॥  
 एतत्ते सर्वमाख्यातं वर्तनं यत्पुरातनम् । मायाया बलमाहात्म्यं ह्यनुभूतं यथा मया ॥४७॥  
 ससारेऽस्मिन्महाभागं मायागुणकृतेऽनृते । तनुभूतुं मुखी नास्ति न भूतो न भविष्यति ॥४८॥



विहस्य भगवास्तत्र जग्राह मम तर्जनीम् । स्तुवन्सरोवरं भूयस्तोरे मामनयत्प्रभुः ॥३८॥  
 विश्रम्य तटभागे तु स्निग्धच्छाये मनोहरे । मामुवाच मुने स्नानं कुरु त्व विमले जले ॥३९॥  
 पश्चादहं करिष्यामि तडागेऽस्मिन्सुपावने । साधूनामिव चेतासि जलानि निर्मलानि च ॥४०॥  
 सुरभीणि परागैस्तु पङ्कजाना विशेपतः । इत्युक्तोऽहं भगवता मुक्त्वा वीणा मृगाजिनम् ॥४१॥  
 स्नानाय कृतघोस्तीरे गतः प्रेमसमन्वित । पादौ प्रक्षाल्य हस्तौ च शिला बद्ध्वा कुशग्रहम् ॥  
 कृत्वाचम्य शुचिस्तोये स्नातवानस्मि तज्जले । यदा तस्मिञ्जले रम्ये स्नातोऽहं पश्यतो हरे ॥४३॥  
 विहाय पौरुषं रूपं प्राप्त. स्त्रीत्वमनुत्तमम् । हरिर्गृहीत्वा वीणा मे तथा कृष्णाजिनं शुभम् ॥४४॥  
 आरह्य गरुडं तूर्णं जगाम स्वगृहं क्षणात् । ततोऽहं स्त्रीत्वमापन्नश्चारुभूषणभूषितः ॥४५॥  
 तत्क्षणान्मनसो जाता पूर्वदेहस्य विस्मृति । विस्मृतोऽसौ जगन्नाथो महती विस्मृता पुनः ॥४६॥  
 संप्राप्य मोहिनीरूपं तडागान्निर्गतो बहि । अपश्यं नलिनोजुष्ट सरस्तद्विमलोदकम् ॥४७॥  
 किमेतदिति मनसाऽकरवं विस्मयं मुहु । एव चितयमानस्य नारीरूपधरस्य मे ॥४८॥  
 सहसा दृक्पथं प्राप्तस्तत्र तालध्वजो नृपः । गजाश्वरथवृन्दैश्च सयुतो रथसस्थितः ॥४९॥  
 युवा भूषणसंबीतो देहवानिव मन्मथ । वीक्ष्य मा भूपतिस्तत्र दिव्यभूषणभूषिताम् ॥५०॥  
 रावाचन्द्रमुखी योषा विस्मयं परमं गत. । पत्रच्छ वाऽसि कल्याणि कस्य पुत्री सुरस्य वा ॥  
 मानुषस्य च वा कान्ते गन्धर्वस्योरगस्य च । एकाकिनी कथं बाला रूपयौवनभूषिता ॥५२॥  
 विवाहिताऽयं बन्धा वा सत्यं वद मुलोचने । किं पश्यसि सुवेदाते तडागेऽस्मिन्सुमध्वमे ॥५३॥  
 चिकीर्षितं पिकालापे गृही मन्मथमोहिनि । भुक्ष्व भोगान्मरालाक्षि मया सह वृत्तोदरि ॥  
 वाञ्छितान्मनसा नूनं श्रुत्वा मा पतिमुत्तमम् ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पण्डस्कन्धेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

## अथ एकोनविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

इत्युक्तोऽहं तदा तेन राजा तालध्वजेन च । विमूष्य मनमाऽमयं तमुवाच विशापते ॥१॥  
 राजद्राहं विजानामि पुत्री कस्येति निश्चयम् । पितरो क्व च मे वेत्त स्यापिता च शरोवरे ॥२॥  
 किं करोमि क्व गच्छामि कथं मे गुहृतं भवेत् । निरापाराऽस्मि राजेन्द्र चिनयामि चिकीर्षितम् ३॥  
 श्वमेव परं राजभारतयत्र पौरुषं मम । परमंशोऽसि महोपाल यथेच्छसि तथा कुरु ॥४॥  
 तथापीनाऽरम्यहं भूष न मे कोऽप्यस्ति पालय । न पिता न च माता च न स्यान् न वापयः ॥५॥  
 इत्युक्तोऽसौ मया राजा बभूव भद्रनातः । तर्जनीं निरीक्ष्य विशालाक्षीं नेत्रकानि युवाच ह ॥६॥

नरयानमानयध्वं चतुर्बाह्यं मनोहरम् । आरोहणार्थमस्यास्तु वीरोपावरवेष्टितम् ॥७॥  
 मृदास्तरणसंयुक्तं मुक्ताजात्रविभूषितम् । चतुरस्रं विशालं च सुवर्णरचिनं शुभम् ॥८॥  
 तस्य नद्रचनं श्रुत्वा भूम्याः सत्वरगामिनः । अनिन्युः शिखिवा दिव्या मध्ये बभ्रुवेष्टितम् ॥९॥  
 आण्डोऽह तदा तस्या तस्य प्रियचिरीर्यया । मुदिनोऽसौ गृहे नीत्वा मा तदा पृथिवीपतिः ॥१०॥  
 विवाहविनिना राजा शुभे लग्ने शुभे दिने । उभयेमे च मा तत्र हुतभुङ्क्त्रिणो ततः ॥११॥  
 तस्याहं बन्धुभा जाना प्राणैर्म्योऽपि गरीयसो । मीभाग्यमुन्दरीत्येवं नाम तत्र कृतं मम ॥१२॥  
 रेममाणो मया सार्धं सुयमाप महोपतिः । नानामोगविलासैश्च कामशास्त्रोदितस्तया ॥१३॥  
 राजकार्याणि संत्यज्य क्रीडासक्तो दिवानिशम् । नासौ विवेद गच्छन्तं बालं कामकलारतः ॥१४॥  
 उदानेषु च रम्येषु वापोषु च गृहेषु च । हर्म्येषु वरशैलेषु दीपिकासु वरासु च ॥१५॥  
 धारुणीमदमत्तोऽसौ विहरन्त्वानने शुभे । विसृज्य सर्वकार्याणि मदघोनी बभूव ह ॥१६॥  
 व्यासाह तेन ससक्ता क्रीडारसवशीकृता । स्मृतावान्पूर्वदेहं न पुमावं मुनिजन्म च ॥१७॥  
 ममैवायं पतिर्योपाऽह पत्नीषु प्रिया सती । पट्टराज्ञी विलासज्ञा सफलं शोभितं मम ॥१८॥  
 इति चिंतयती तस्मिन्प्रेममग्ना दिवानिशम् । क्रीडासक्ता सुखे लुब्धा तं स्थिता वशवतिनी ॥१९॥  
 विस्मृतं ब्रह्मविज्ञानं ब्रह्मज्ञानं च शाश्वतम् । धर्मशास्त्रपरिज्ञानं तदासक्तामनाः स्थिता ॥२०॥  
 एवं विहरतस्तत्र वर्षाणि द्वादशैव तु । गतानि क्षणवत्कामक्रीडासक्तस्य मे मुने ॥२१॥  
 जाना गर्भवती चाहं मुदं प्राप नृपस्तदा । कारयामास विधिवद्गर्भसंस्कारकर्म च ॥२२॥  
 अपृच्छद्दोहदं राजा प्रीणयन्मा पुनः पुनः । नानुबं लज्जमानाऽहं नृपं प्रीतमना भृशम् ॥२३॥  
 सपूर्णं दशमे मासि पुत्रो जानस्ततो मम । शुभेऽह्नि ग्रहनक्षत्रलग्नताराबलान्विते ॥२४॥  
 बभूव नृपतेर्गहे पुनजन्ममहोत्सवः । राजा परमसन्तुष्टो बभूव सुतजन्मतः ॥२५॥  
 सूतकाते सुतं वीक्ष्य राजा मुदमवाप ह । अहं भूमिपतेश्चासं प्रिया भार्या परतप ॥२६॥  
 ततो वर्षद्वयाते वै पुनर्गर्भो मया धृतः । द्वितीयस्तु सुतो जातः सर्वलक्षणसयुतः ॥२७॥  
 सुधवेति सुतस्याथ नाम चक्रे नृपस्तदा । वीरवर्मेति दुर्जयेष्टस्य ब्राह्मणं प्रेरितस्त्वयम् ॥२८॥  
 एव द्वादश पुत्राश्च प्रसूता भूपसमता । मोहितोऽह तदा तेषां प्रीत्या पालनलालने ॥२९॥  
 पुनरष्ट सुता काले काले जाताः सुरूपिण । गार्हस्थ्ये मे ततः पूर्णं सपत्नं सुखसाधनम् ॥३०॥  
 तेषां धारत्रिया काल कृता राजा ययोचिता । स्तुपाभिश्च तथा पुत्रं परिवारो महानभूत् ॥३१॥  
 ततः पौत्रादिसंभूतास्तेऽपि क्रीडारसान्विता । आसन्नानारसोपेता मोहवृद्धिकरा भृशम् ॥३२॥  
 कदाचित्सुखमैश्वर्यं कदाचिद्दुःखमद्भुतम् । पुत्रेषु रोगजनितं देहसंतापकारकम् ॥३३॥  
 परस्परं कदाचित् विरोधोऽभूत्सुदारुणः । पुत्राणां वा यधूना च तेन सतापसंभवः ॥३४॥

सुखदुःखात्मके घोरे मिथ्याचारकरे भृशम् । संकल्पजनिते धुद्रे मग्नोऽहं मुनिसत्तम ॥३५॥  
 विस्मृतं पूर्वविज्ञानं शास्त्रज्ञानं तथा गतम् । योषाभावे विलोकोऽहं गृहकार्येषु सर्वथा ॥३६॥  
 अहंकारस्तु संजातो भृशं मोहविवर्धकः । एते मे बलिनः पुत्राः स्नुषाः सुकुलसंभवाः ॥३७॥  
 एते पुत्राः सुसन्नदाः क्रीडन्ति मम वेश्मसु । धन्याऽहं खलु नारीणां संसारेऽस्मिन्नहो भृशम् ॥  
 नारदोऽहं भगवता वचितो मायया किल । न कदाचिन्मयाप्येवं चितितं मनसा किल ॥३९॥  
 राजपत्नी शुभाचारा बहुपुत्रा पतिव्रता । धन्याऽहं किल संसारे वृष्णैवं मोहितस्त्वहम् ॥४०॥  
 अथ कश्चिद्गृपः कामं दूरदेशाधिपो महान् । अरातिभावमापन्नः पतिना सह मानद ॥४१॥  
 कृत्वा सैन्यसमायोगं रथैश्च वारणैर्मुतम् । आजगाम कान्यकुब्जे पुरे युद्धमचितयत् ॥४२॥  
 वेष्टितं नगरं तेन राज्ञा सैन्ययुतेन च । मम पुत्राश्च पोत्राश्च निर्गता नगरात्तदा ॥४३॥  
 संग्रामस्तुमुलस्तत्र शृतस्तीरैरेन पुत्रैः । हता रणे सुताः सर्वे वैरिणा कालयोगतः ॥४४॥  
 राजा भग्नस्तु संग्रामादागत स्वगृहं पुनः । श्रुतं मया मृताः पुत्राः संग्रामे भृशदारुणे ॥४५॥  
 स हत्वा मे सुतान्पोत्रान्गतो राजा बलान्वितः । क्रन्दमाना ह्यहं तत्र गता समरमण्डले ॥४६॥  
 दृष्ट्वा सान्पतितान्पुत्रान्पोत्राश्च दुःखपीडिता । विललापाहमायुष्मच्छोकसागरसंप्लवे ॥४७॥  
 हा पुत्राः क्व गता मेऽद्य हा हतास्मि दुरात्मना । देवेनातिबलिष्टेन दुर्वरिणातिपापिना ॥४८॥  
 एतस्मिन्नंतरे तत्र भगवान्मधुसूदनः । श्रुत्वा रूपं द्विजस्यागाद्बद्धः परमशोभनः ॥४९॥  
 सुवासा वेदविरकामं मत्समीपं समागतः । मामुवाचातिदीना संब्रन्दमाना रणाजिरे ॥५०॥

### ब्राह्मण उवाच

किं विदोदसि तन्वंगि भ्रमोऽयं प्रवटीश्रुतः । मोहेन योविलालापे पतिपुत्रगृहात्मके ॥५१॥

वा त्वं नस्या सुताः केऽप्यो चित्तमात्मगतिं पराम् ।

उत्तिष्ठ रोदनं त्यक्त्वा स्वस्या भयं गुलोचो ॥५२॥

स्नानं च निलदानं च पुत्रानां कुरुशामिनि । परलोकागतानां च मर्यादात्तापय वै ॥५३॥

बर्षस्यं गर्वणा क्षीयं स्नानं तु न कृते क्वचिन् । मृतानां चित्तं धन्यानां परमसाग्निनिर्णयः ॥५४॥

### नारद उवाच

दारुणत्वात्तेन विद्रेण कृतेन प्रविधोषिताः । उत्पिष्टाऽऽ नृपैः सुभ्रतं बंधुभिराकृता ॥५५॥

अदसो द्विजश्लोक भगवान्ब्रह्मनाथः । अतिशयं तन्मरुतं क्षीयं परमसत्त्वाम् ॥५६॥

हरिमी श्रुत्वा तत्र पृथिवीं गरणि प्रभु । मोचाऽऽह भगवांश्चन्द्रिजस्वतो जनार्दन ॥५७॥

स्नानं कुर्वन् तडागोऽस्मिन्पावने गजगामिनि । त्यज शोकं क्रियाकालः पुनाणां च निरर्थकम् ॥५८॥  
कोटिवास्ते मृताः पुत्रा जन्मजन्मसमुद्भवाः । पितरः पतयश्चैव भ्रातरो जामयस्तथा ॥५९॥  
केषां दुःखं त्वया कार्यं भ्रमेऽस्मिन्मानसोद्भवे । वितथे स्वप्नसदृशे तापदे देहिनामिह ॥६०॥

### नारद उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा तीर्थे पुरुषसंज्ञके । प्रविष्टा स्नातुकामाऽहं प्रेरिता तत्र विष्णुना ॥६१॥  
मज्जनादेव तीर्थेषु पुमाञ्जातः क्षणादपि । हरिर्वीणा करे कृत्वा स्थिनस्तोरे स्वदेहवान् ॥६२॥  
उन्मज्ज्य च मया तीरे दृष्टः कमललोचन । प्रत्यभिज्ञा तदा जाता मम चित्ते द्विजोत्तम ॥६३॥  
संचिन्तितं मया तत्र नारदोऽहमिहागतः । हरिणा सह स्त्रीभाव प्राप्नो मायाविमोहितः ॥६४॥  
इति चितापरश्चाहं यदा जातस्तदा हरिः । मामाह नारदागच्छ किं करोषि जले स्थितः ॥६५॥  
विस्मितोहं तदा स्मृत्वा स्त्रीभावं दाह्यं भृशम् । पुनः पुर्यभावश्च संपन्नः केन हेतुना ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पण्डस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

### अथ त्रिंशोऽध्यायः

#### नारद उवाच

मा दृष्ट्वा नारदं विप्रं विस्मितोऽसौ महोपतिः । क्व गता मम भार्या सा कुनोऽयं मुनिसत्तमः ॥१॥  
विललाप नृपस्तत्र हा प्रियेति मुहुर्मुहुः । क्व गता मां परित्यज्य विलपन्तं वियोगिनम् ॥२॥  
विना त्वा विपुलश्रोणि वृथा मे जीवितं गृहम् । राज्यं कमलपनाशि किं करोमि शुचिस्मिते ॥३॥  
न प्राणा मे बहिर्षान्ति विरहेण तवाधुना । गतो वै प्रीतिघर्मस्तु त्वामृते प्राणधारणात् ॥४॥  
विलपामि विशालाक्षि देहि प्रत्युत्तरं प्रियम् । क्व गता सा मयि प्रीतिर्याऽभूत्प्रथमसंगमे ॥५॥  
निमग्ना किं जले सुभ्रूभक्षिना मत्स्यकच्छपे । गृहीता वरुणेनाशु मम दौर्भाग्ययोगतः ॥६॥  
धन्या सुचारुसर्वांगि या त्वं पुत्रैः समागता । अङ्गनिमस्तु पुत्रेषु स्नेहस्तेऽमृतभाषिणि ॥७॥  
न युक्तमधुना यन्मा विहाय त्रिदिवं गता । विलपन्तं पतिं दीनं पुत्रस्नेहेन यन्निता ॥८॥  
उभयं मे गतं वान्ते पुत्रस्त्वं प्राणबलभे । तथापि मरणं नास्ति दुःखितस्य भूयं प्रिये ॥९॥  
किं करोमि क्व गच्छामि रामो नास्ति गृहीतले । रामाविरहं दुःखञ्जानाति रघुनन्दनः ॥१०॥  
विचिन्ता निष्ठुरेणञ्च विपरीतं कृतम्भुवि । दम्पत्योर्मरणं शिथिलं सर्वथा ससंचित्तपोः ॥११॥  
उपकारस्तु नारोणा मुनिभिर्विहितः किल । यदुक्तं घर्मशास्त्रेषु ज्वलनं पतिना सह ॥१२॥  
एवं विलपमानं तं राजानं भगवान्हरिः । निवारयामास तदा वचनैर्मुक्तियोजितैः ॥१३॥

## श्रीभगवानुवाच

किं विषीदसि राजेन्द्र वव गता ते प्रियाङ्गना । न श्रुतं किं त्वया शास्त्रं न कृतोऽसौ बुधाश्रय ॥१४॥  
 का सा कस्त्वं वव संयोगो वियोगः कीदृशस्तव । प्रवाहरूपे ससारे नृणा नीतरतामिव ॥१५॥  
 गृहे गच्छ नृपश्रेष्ठ वृथा ते रुदितेन किम् । संयोगश्च वियोगश्च देवाधीन. सदा नृणाम् ॥१६॥  
 अनया सह ते राजन्संयोगस्त्विह संवृत. । भुक्त्वा त्वया विशालाक्षी सुदरी तनुमध्यमा ॥१७॥  
 न दृष्टो पितरावस्यास्त्वया प्राप्ता सरोवरे । काकतालीप्रसंगेन यद्भूतं तत्तथा गतम् ॥१८॥  
 मा शोकं कुरुं राजेन्द्र कालोऽतिदुरतिक्रमः । कालयोगं समासाद्य भुक्त्व भोगान्गृहे यथा ॥१९॥  
 यथाऽऽगता गता सा तु तथैव वरवर्णिनी । यथा पूर्वं तथा तत्र गच्छ कार्यं कुरु प्रभो ॥२०॥  
 रुदितेन तवास्तैव नागमिष्यति धामिनी । वृथा शोचसि पृथ्वीश योगयुक्ते भवाधुना ॥२१॥  
 भोगः बालवशादेति तथैव प्रतियाति च । नात्र शोकस्तु वर्तव्यो निष्कले भववर्त्मनि ॥२२॥  
 नैकत्र सुखसंयोगो दुःखयोगस्तु नैकत. । घटिकायन्त्रवत्त्वामं भ्रमणं सुखदुःखयो ॥२३॥  
 मन. कृत्वा स्थिर भूप कुर राज्यं यथामुत्तमम् । अथवा न्यस्य दायादे वनं सेवय साप्रतम् ॥२४॥  
 दुर्लभो मानुषो देह. प्राणिना धोणभ्रंगुरः । तस्मिन्प्राप्ते तु कर्तव्यं सर्वधैवात्मसाधनम् ॥२५॥  
 जिह्वोपस्थरसो राजन्पशुयोनिषु वर्तते । ज्ञानं मानुषदेहे वै नाग्यासु च बुयोनिषु ॥२६॥  
 तस्माद्गच्छ गृहं त्यक्त्वा शोकं बान्तासमुद्भवम् ।  
 मायेयं भगवत्यास्तु यया समोहितं जगत् ॥२७॥

## नारद उवाच

इत्युक्त्वा हरिणा राजा प्रणम्य कमलापतिम् । कृत्वा स्नानविधिं सम्यग्जगाम निजमदिरम् ॥२८॥  
 दत्त्वा राज्यं स्वपौत्राय प्राप्य निवेदमद्भुतम् । वनं जगाम भूपालस्तत्त्वज्ञानमवाप च ॥२९॥  
 गते राजन्यहं योदय भगवन्तमधोदाजम् । तमश्रुयं जगन्नाथं हृद्यन्तं मां पुन पुन. ॥३०॥  
 बद्धितोऽहं त्वया देव ज्ञातं मायाबलं महत् । स्मरामि चरितं सर्वं स्त्रीदेहे मत्कृतं मया ॥३१॥  
 शृहि मे देवदेवेश प्रविष्टोऽहं सरोवरे । विगतं पूर्वविज्ञानं स्नानादेव बधं हरे ॥३२॥  
 योषिदेहं गमयाद्य मोहितोऽहं जगद्गुरो । पतिं प्राप्य नृपश्रेष्ठ पुलोमी यागयं मया ॥३३॥  
 मनस्तदेव तन्निचरं देह स च पुरातन. । लिंगं तदेव देवेश स्मृनेर्नात. बधं हरे ॥३४॥  
 विस्मयोऽयं महामेऽय ज्ञानानां प्रति प्रभो । बधयाद्य रमाबान्त वारणं परमं च यत् ॥३५॥  
 मारीदेहं मया प्राप्य मुक्ता भोगा त्पनेक्याः । गुरादानं शृणं नित्यं विपिहीनं च भोजनम् ॥३६॥  
 मया तदेव न ज्ञानं नारदोऽहमिति स्फुटम् । जानाम्यद्य यथा सर्वं विविक्तं न तथा तथा ॥३७॥

### विष्णुरुवाच

पश्य नारद मायावी विलासोऽय महामते । देहेषु सर्वजतूता दशाभदा ह्यनेकश ॥३८॥  
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिश्च तुरीया देहिना दशा । तथा देहान्तर प्राप्ते सन्देह कोदृश पुन ॥३९॥  
सुप्तो नरो न जानाति न शृणोति वदत्यपि । पुन प्रबुद्धो जानाति सर्वं ज्ञातमरोपत ॥४०॥  
निद्रया चाल्यते चित्तं भवति स्वप्नसभवा । नानाविधा मनोभेदा मनोभावा ह्यनेकश ॥४१॥  
गजो मा हन्तुमायाति न शक्तोऽस्मि पलायन । किं करोमि न मे स्थान यत्र गच्छामि सत्वर ॥  
पितामह स्वप्ने पश्यति स्वगृहागतम् । सयोगस्तेन वार्ता च भोजन सह मन्यते ॥४३॥  
प्रबुद्धं खलु जानाति स्वप्ने दृष्टं सुखामुगम् । स्मृत्वा सर्वं जनेभ्यस्तु विस्तरात्प्रवदत्यपि ॥४४॥  
स्वप्ने कोऽपि न जानाति भ्रमोऽयमिति निश्चय । यथा तथैव विभवो मायाया दुर्गम किल ॥४५॥  
नाहं नारद जानामि पारम्परमदुर्घटम् । गुणानां किल मायाया नैव शम्भुर्न पद्मज ॥४६॥  
कोऽन्यो ज्ञातुं सुमर्योऽभून्मानवो मन्दधी पुन । मायागुणपरिज्ञानं न कस्यापि भवदिह ॥४७॥  
गुणत्रयकृतं सर्वं जगत्स्थावरजङ्गमम् । विना गुणैर्न ससारो वर्तते किञ्चिदप्यद ॥४८॥  
अहं सत्त्वप्रधानोऽस्मि रजस्तमसमन्वित । न कदाचित्त्रिभिर्हीनो भवामि भुवनेश्वर ॥४९॥  
तथा ब्रह्मा पिता तेऽत्र रजोमुख्य प्रकीर्तित । तम सत्त्वसमायुक्तो न ताम्यामुज्ज्वित किल ॥५०॥  
शिवस्तथा तमोमुख्यो रज सत्त्वसमावृत । गुणत्रयविहीनस्तु नैव कोऽपि मया श्रुत ॥५१॥  
तस्मान्मोहो न कर्तव्य ससारेऽस्मिन्मुनीश्वर । मायाविनिर्मितेऽसारेऽपारे परमदुर्घटे ॥५२॥  
दृष्ट्वा माया त्वयाऽद्यैव भुक्त्वा भोगा ह्यनेकश । किंपृच्छसि महाभाग तस्याश्चरितमद्भुतम् ॥५३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे त्रिंशोऽध्याय ॥ ३० ॥

### अथैकत्रिंशोऽध्यायः

#### व्यास उवाच

निशामय महाराज ब्रवीमि विशदाक्षरम् । माहात्म्यं सद्गुणं मायाया नारदात्तु मया श्रुतम् ॥१॥  
मया पुनर्मुनि पृष्ठो नारद सर्ववित्तम । श्रुत्वा कथा मुनेस्तस्य नागदेहसमुद्भवाम् ॥२॥  
श्रूहि नारद पश्चात्किं कथितं हरिणा तदा । क्व गतश्च जगन्नाथो भवता सह माधव ॥३॥

#### नारद उवाच

इत्युक्त्वा भगवास्तात्मस्तद्भागेऽतिमनोहरे । आहृष्ट मरुह गन्तुं वैकुण्ठे च मनो दधे ॥४॥  
मामुवाच रमाकान्तो यथेष्ट गच्छ नारद । एहि वा मम शोच त्वं यथा रुचिं तथा कुह ॥५॥

ब्रह्मलोकं तत्राहमापृच्छ मधुसूदनम् । भगवानपि देवेशस्तत्क्षणाद्गृहासन ॥६॥  
 वैकुण्ठमगमत्पूर्णं मामादिश्य यथासुखम् । ततोऽहं पितृसदनं गतो याते जनार्दने ॥७॥  
 चित्तयन्सकलं दुःखं सुखं च परमाद्भुतम् । गत्वा प्रणम्य पितरं स्थितो यावत्पुरः पितु ॥८॥

तावत्पृष्टो मुने पित्रा वीक्ष्य चित्तातुरं तु माम् ।

ब्रह्मोवाच

क्व गतोऽसि महाभाग कस्माच्चित्तातुरः सुत ॥९॥

स्वस्थं नैवाद्य पश्यामि मनस्ते मुनिसत्तम । केनापि वचितोऽसि त्वं दृष्टं वा किञ्चिदद्भुतम् ॥  
 विपण्णं गतविज्ञानं पश्यामि त्वा कथं सुत ।

नारद उवाच

इति पृष्टस्तदा पित्रा वृत्त्या समुपवेश्य च ॥११॥

तमद्भवं स्ववृत्तान्तं मायावलसमुद्भवम् । वंचितोऽहम्पित कामं विष्णुना प्रभविष्णुना १२॥  
 स्त्रीभावङ्गमितः कामं वर्षाणि सुबहून्यपि । अनुभूतं महद्दुःखं पुत्रशोकसमुद्भवम् ॥१३॥  
 प्रवोपितोऽहं तेनैव मृदुवाक्यामृतेन च । पुनः परोवरे स्नात्वा जातोऽहं नारदः पुमान् १४॥  
 किमेतत्कारणं ब्रह्मन् यन्मोहमगमं तदा । विस्मृतं पूर्वविज्ञानं तन्मयस्तरसा वृतः ॥१५॥  
 एतन्मायावलं ब्रह्म ज्ञानेऽहं दुरत्ययम् । ज्ञानहानिकरं जातं मूलं मोहस्य विस्फुटम् ॥१६॥  
 अनुभूतं मया सम्यग्ज्ञातं सर्वं दुभागुभम् । कथं त्वं जितवास्तात तमुपायं वदस्व मे ॥१७॥

नारद उवाच

विजतोऽसौ मया पाता प्रीतिपूर्वमतः परम् । मामुवाच स्मितं वृत्त्वा पिता मे वासवीमुत १८॥

ब्रह्मोवाच

दुर्जयैषा सुरैः सर्वैर्मुनिभिश्च महात्मभि । तापगर्जनात्पुनश्च योगिभिः पवनादानं ॥१९॥  
 ना हंतां सर्वेषां ज्ञातुं शक्नो माया महाबलाम् । विष्णुर्जातुं न शक्नो तथा संभुदमापतिः ॥२०॥  
 दुर्जया सा महामाया सृष्टिस्थित्यतरारिणो । बालकर्मभ्यभावाद्यनिमित्तकारणवृत्ता ॥२१॥  
 शीर्षं मा गुरु मेधाविग्नं मायामहाबले । न संख्यितमयः कार्यो वयं सर्वे विमोहिताः ॥२२॥

नारद उवाच

पितेत्युत्तरतदा श्याय तमापृच्छ गतस्त्वयः । आगतोऽग्न्यत्र पश्यन्वीक्षीषानि च वराणि वै २३॥

तस्मात्त्वमपि सन्त्यग्र्य मोह कौरवनाशजम् । कालक्षय सुखातीन स्थानेऽस्मिन्कुरु सत्तम ॥२४॥  
अवश्यमेव भोक्तव्य कृत कर्म क्षुभाशुभम् । निश्चय हृदये कृत्वा विचरस्व यथासुखम् ॥२५॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा नारदो राजन्गतो मा प्रतिबोध्य च । अह तच्चित्तयन्वाक्य यदुक्त मुनिना तदा ॥२६॥  
स्थित सरस्वतीतीरे कल्पे सारस्वते वरे । कालातिवाहनायैतत्कृत भागवत मया ॥२७॥  
पुराणमुत्तम भूप सर्वसशयनाशनम् । नानाख्यानसमायुक्त वेदप्रामाण्यसञ्चितम् ॥२८॥  
सदेहोऽत्र न वर्तव्य सर्वथा नृपसत्तम । यथेन्द्रजालिक कश्चित्पाचाली दारवी करे २९॥  
कृत्वा नर्तयते काम स्वेच्छया वशवर्तिनीम् । तथा नर्तयते मामा जगत्स्यावरजगमम् ॥३०॥  
ब्रह्मादिस्तवपर्यंत सदेवासुरमानुषम् । पचेन्द्रियसमायुक्त मनश्चित्तानुवर्तनम् ॥३१॥  
गुणास्तु कारण राजन्सर्वेषा सर्वथा त्रय । कार्यकारणसयुक्त भवतीति विनिश्चय ॥३२॥  
मिन्नमिन्नस्वभावास्ते गुणा मायासमुद्भवा । शातो घोरस्तथा मूढखयस्तु विविधा यत ॥३३॥  
तत्समेत पुमान्नित्य तद्विहीन कथ भवेत् । न भवत्येव ससारे रहितस्ततुभि पट ॥३४॥  
तथा गुणैर्भिर्हीनो न देहीति विनिश्चय । देवदेहो मनुष्यो वा तिरश्चो वा नराधिप ॥३५॥  
गुणैर्विरहितो न स्यान्मृद्विहीनो घटो यथा । ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रस्त्रयश्चामी गुणाश्रया ॥३६॥  
कदाचित्प्रीतियुक्तास्ते तथाऽप्रीतियुता पुन । तथा विपादयुक्तास्ते भवति गुणयोगत ॥३७॥  
ब्रह्मा कदाचित्सत्त्वस्वस्तदा शात समाधिमान् । प्रीतियुक्तो भवेत्सर्वभूतेषु ज्ञानसयुत ॥३८॥  
पुन सत्त्वविहीनस्तु रजोगुणसमावृत । तदा भवेद्घोररूप सर्वत्राप्रीतिसयुत ॥३९॥  
यदा तमोगुणाविष्टो बाहुल्येन भवद्विधि । तदा विपादसम्पन्नो मूढो भवति नायया ॥४०॥  
माधवोऽपि सदा सत्त्वसञ्चित सर्वथा भवेत् । यदा शात प्रीतियुक्तो भवेज्ज्ञानसमवित ॥४१॥  
स एव रजआधिक्वादप्रीतिसयुतो भवेत् । घोरश्च सर्वभूतेषु गुणाधीनो रमारति ॥४२॥  
रुद्रोऽपि सत्त्वसयुक्त प्रीतिमाच्छांतिमा भवेत् । रजोनिमीलित सोऽपि घोर प्रीतिविरजित ४३॥  
तमोगुणयुत सोऽपि मूढो विपादयुग्मवेत् । एते यदि गुणाधीना ब्रह्मविष्णुहृतादय ॥४४॥  
सूर्यवंशोद्भवास्तद्गतसोमवशमवा अपि । मन्वादयश्च ये प्राक्ताश्रुतुर्दशयुगे युगे ॥४५॥  
अन्वेया चैव वा वार्ता ससारेऽस्मिन्पुोत्तम । मायाधीन जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥४६॥  
तस्मादाजत्र वर्तव्य सदहोऽत्र वदाचन । देही मायापराधीनश्चेष्टते तद्गनुशानुग ॥४७॥  
सा च मामा परे तत्त्वे सविद्रूपेऽपि मर्वादा । तदधीना प्रेरिता च तन जीवेषु सवदा ॥४८॥  
ततो मायाविशिष्टा ता सविद परमेस्वरीम् । मायेस्वरी भगवती सच्चिदानन्दरूपिणीम् ॥४९॥  
प्यायेत्तयाराऽऽपयेच्च प्रणमेच्च जपेदपि । तेन सा सदया भूत्वा मोचयत्येव देहितम् ॥५०॥

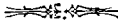


स्वमाया सहरत्येव स्वानुभूतिप्रदानत । भुवन खलु माया स्यादीश्वरी तस्य नायिका ५१॥  
 भुवनेशी तत प्रोक्ता देवी त्रैलोक्यसुन्दरी । तद्रूपे यदि सक्त स्याच्चित्त भूमिपते सदा ॥५२॥  
 मायया किं भवेत्तत्र सदसद्भूतया नृप । तस्मान्मायानिरासार्यं नायद्वै देवतातरम् ॥५३॥  
 समर्थं तु विना देवी सच्चिदानन्दरूपिणीम् । तमोराशिं नाशयितुं शक्त नैव तमो भवेत् ॥५४॥  
 किंतु भानुप्रभाचन्द्रविद्युद्ब्रह्मिप्रभादय । तस्मान्मायेश्वरीमन्वा स्वप्रकाशा तु सविदम् ॥५५॥  
 आराधयेदतिप्रीत्या मायागुणनिवृत्तये । इति सम्यङ्मयाऽऽख्यात वृत्रासुरवधादिकम् ॥५६॥  
 यत्पृष्ट राजशार्दूल किमयच्छ्रोतुमिच्छसि । पूर्वार्धोऽयं पुराणस्य कथितस्तव सुव्रत ॥५७॥  
 यत्र देव्यास्तु महिमा विस्तरेणोपपादित । एतद्ब्रह्मस्य श्रीमातुर्न देय यस्य वस्यचित्त ॥५८॥  
 देय भक्ताय शाताय देवीभक्तिरताय च । शिष्याय ज्येष्ठपुत्राय गुरुभक्तियुक्ताय च ॥५९॥  
 इदमखिलवधाना सारभूत पुराण निखिलनिगमतुल्य सप्रमाणानुविद्धम् ।  
 पठति परमभावाद्य शृणोतीह भक्त्या स भवति धनवान्वै ज्ञानवान्मानवोऽत्र ॥६०॥  
 इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे षष्ठस्कन्धे भगवतोमाहात्म्य एकत्रिंशोऽध्याय ॥३१॥  
 वेदाष्टवसुभूसर्ष्व्यं ( १८८४ ) पर्यव्यासकृतं शुभं ।  
 देवीभागवतस्यास्य षष्ठस्कन्ध समाप्तवान् ॥

समाप्तोऽयं षष्ठः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः.

# श्रीमद्देवीभागवतम्



सप्तमः स्कन्धः



अथ प्रथमोऽध्यायः

सूत उवाच

श्रुत्वा तापसाद्विद्या कथा राजा मुदान्वित । व्यास प्रपञ्च धर्मात्मा परीक्षितमुत पुन ॥१॥

जनमेजय उवाच

स्वामिन्सूर्यान्वयाना च राजा वशस्य विस्तरम् । तथा सोमान्वयाना च श्रोतुकामोऽस्मि सर्वथा ॥२॥

कथयानथ सर्वज्ञ कथा पापप्रणाशिनीम् । चरित भूपतीना च विस्तराद्दशमोर्दयो ॥३॥

ते हि सर्वे पराशक्तिमन्त्र इति मया श्रुतम् । देवीभक्तस्य चरित शृण्वन्कोऽस्ति विरक्तिभाक् ॥

इति राजर्षिणा पृष्टो व्यास सत्यवतीमुत । तमुवाच मुनिश्रेष्ठ प्रसन्नवदनो मुनि ॥५॥

व्यास उवाच

निशामय महाराज विस्तराद्भदतो मम । सोमसूर्यान्वयाना च तथाऽन्येषा समुद्भवम् ॥६॥

विष्णोर्नाभिसरोजादं ब्रह्माऽमूचचतुरानन । तपस्तप्त्वा समाराध्य महादेवो सुदुर्गमात् ॥७॥

तथा दत्तवरो धाता जगत्कर्तुं समुद्यत । नासाङ्गमानुषो सृष्टि कर्तुं लोकपितामह ॥८॥

विचित्य बहुधा चित्ते सृष्टपर्यं चतुरानन । न विस्तार जगामासु रचिनापि महात्मना ॥९॥

“ससर्ज मानसान्पुत्रान्तससृष्ट्यान्प्रजापति” । मरौचिरगिराऽग्निश्च वसिष्ठ पुलह क्रतु ॥

पुलस्त्यश्चेति विख्याता सर्वतै मानसा मुता ॥१०॥

एते रोयात्ममुक्षोऽप्युत्सगाक्षारदोऽभवत् । दम्भोऽगुहातयाऽन्यपि मानसा सनकादय ॥११॥

चामागुष्ठाद्दक्षपत्नी जाता सर्वांगसुन्दरी । वीरिणी नाम विख्याता पुराणेषु महीपते ॥१२॥  
असिक्नोति च नाम्ना सा यस्या जातोऽथ नारदः । देवपिप्रवरः कामं ब्रह्मणो मानसः सुतः ॥१३॥

### जनमेजय उवाच

अत्र मे संशयो ब्रह्मन् यदुक्तं भवता वचः । वीरिण्या नारदो जातो दक्षादिति महातपाः ॥१४॥  
कथं दक्षस्य पत्न्या तु वीरिण्या नारदो मुनिः । जातो हि ब्रह्मणः पुत्रो घर्मज्ञस्तापसोत्तमः ॥१५॥  
विचित्रमिदमाख्यातं भवता नारदस्य च । दक्षाज्जन्मास्य भार्यायां तद्ददस्व सविस्तरम् ॥१६॥  
पूर्वदेहः कथं मुक्तः शापात्कस्थ महात्मना । नारदेन बहुज्ञेन कस्माज्जन्म कृतं मुने ॥१७॥

### न्यास उवाच

ब्रह्मणाऽसौ समादिष्टो दक्षः सृष्ट्यर्थमादितः । प्रजाः सृजेति सुमृशं वृद्धिहेतोः स्वयंभुवा ॥१८॥  
ततः पञ्चसहस्राश्च जनयामास वीर्यवान् । दक्षः प्रजापतिः पुत्रान्वीरिण्या बलवत्तरान् ॥१९॥  
दृष्ट्वा तान्नारदः पुत्रान्सर्वान्वर्धयिषून्प्रजाः । उवाच प्रहसन्वाचं देवर्षिः कालनोदितः ॥२०॥  
भुवः प्रमाणमज्ञात्वा स्मृष्टकामाः प्रजाः कथम् । लोकानां हास्यतां यूयं गमिष्यथ न संशयः ॥२१॥  
पृथिव्या वै प्रमाणं तु ज्ञात्वा कार्यः समुद्यमः । कृतोऽसौ सिद्धिमायाति नान्यथेति विनिश्चयः २२॥  
चालिशा वत यूय वै यद्यज्ञात्वा भुवस्तलम् । समुद्यताः प्रजाः कर्तुं कथं सिद्धिर्भविष्यति ॥२३॥

### न्यास उवाच

नारदेनैवमुक्तास्ते हर्यश्वा दैवयोगतः । अन्योन्यमूचूः सहसा सम्यगाहं मुनिः किल ॥२४॥  
ज्ञात्वा प्रमाणमूर्ध्वास्तु सुखं सक्षयामहे प्रजाः । इति संचिरथ ते सर्वे प्रयाताः प्रेक्षितुं भुवः ॥२५॥  
तलं सर्वं परिज्ञातुं वचनान्नारदस्य च । प्राच्या केचिद्भ्रताः कामं दक्षिणस्या तथापरे ॥२६॥  
प्रतीच्यामुत्तरस्या तु कृतोत्साहाः समततः । दक्षः पुत्रान्गतान्दृष्ट्वा षोडितस्तु शुचा भृशम् ॥२७॥  
अन्यानुत्पादयामास प्रजायं कृतनिश्चयः । तेषुपि तथोद्यताः कर्तुं प्रजायमूद्यमं सुता ॥२८॥  
नारदः प्राह तान्दृष्ट्वा पूर्वं यद्वचनं मुनि । बालिशा वत यूयं वै यद्यज्ञात्वा भुवः किल ॥२९॥  
प्रमाणं तु प्रजाः कर्तुं प्रवृत्ताः केन हेतुना । श्रुत्वा वाक्यं मुनेस्तेऽपि मत्वा सत्यं विमोहिताः ॥  
जग्मुः सर्वे यथापूर्वं भ्रातरश्चलितास्तथा । तान्सुनान्प्रस्थितान्दृष्ट्वा दक्षः कोपसमन्वितः ॥३१॥  
शशाप नारद रोपात्पुत्रशोकसमुद्भवात् ।

### दक्ष उवाच

नाशिता मे सुता यस्मात्तस्मान्नाशमवाप्नुहि ॥३२॥  
पापेनानेन दुर्बुद्धे गर्भवाशं ब्रजेति च । पुत्रो मे भव कामं त्वं यतो मे अंशिताः सुताः ॥३३॥  
इति शप्तस्ततो जातो वीरिण्या नारदो मुनिः । पष्टिर्भूयोऽमृजत्कन्या वीरिण्यामिति नः श्रुतम् ॥३४॥

शोक विहाय पुत्राणा दक्ष परमधर्मवित् । तासा त्रयोदश प्रादात्करुण्यपाय महात्मने ॥३५॥  
दश धर्माय सोमाय सप्तविंशति भूपते । द्वे चैव भृगवे प्रादाच्चतस्रोऽरिष्टनेमिने ॥३६॥  
द्वे चैवागिरसे कन्ये तथैवागिरसे पुन । तासा पुत्राश्च पौत्राश्च देवाश्च दानवास्तथा ॥३७॥  
जाता बलसमायुक्ता परस्परविरोधका । रागद्वेषान्विता सर्वे परस्परविरोधिनः ॥

सर्वे मोहावृता शूरा ह्यभवत्प्रतिमायिनः ॥३८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

## अथ द्वितीयोऽध्यायः

### जनमेजय उवाच

ममाह्माहि महाभाग राजा वश सविस्तरम् । सूर्यावयप्रसूताना धर्मज्ञाना विशेषतः ॥१॥

### व्यास उवाच

शृणु भारत वक्ष्यामि रविवशस्य विस्तरम् । यथा श्रुतं मया पूर्वं नारदादृपिसत्तमात् ॥२॥  
एकदा नारद श्रीमासरस्वत्यास्तत्रे शुभ । आजगामाश्रमे पुण्ये विचरन्स्वेच्छया मुनिः ॥३॥  
प्रणम्य शिरसा पादौ तस्याग्र सस्थितस्तदा । ततस्तस्यासनं दत्त्वा कृत्वाहर्णमयादरात् ॥४॥  
विधिवत्पूजयित्वा तमुक्तवाचचनं त्विदम् । पावितोऽहं मुनिश्रेष्ठ पूज्यस्यागमनन वै ॥५॥  
कथा कथय सर्वज्ञ राजा चरितसंयुताम् । राजानो य समाख्याता सप्तमेऽस्मिन्मनो कुले ॥६॥  
तेषामुत्पत्तिरनुला चरितं परमाद्भुतम् । श्रोतुकामोऽस्म्यहं ब्रह्मन्सूर्यवंशस्य विस्तरम् ॥७॥  
समाख्याहि मुनिश्रेष्ठ समासव्यासपूर्वकम् । इति पृष्ठे मया राजतरुद परमार्थवित् ॥८॥

उवाच प्रहसन्प्रीतः समाभाष्य मुदाऽन्वयम् ।

### नारद उवाच

शृणु सत्यवतीसूनो राजा वशमनुत्तमम् ॥९॥

पावनं कर्णसुखदं धर्मज्ञानादिभिर्युतम् । ब्रह्मा पूर्वं जगत्कर्ता नाभिपवजसम्भवः ॥१०॥  
विष्णोरिति पुराणेषु प्रसिद्धं परिकीर्तितं । सर्वज्ञ सर्वकर्तासौ स्वयम् सर्वशक्तिमान् ॥११॥  
तपस्तपत्वा स विश्वत्मा वर्षाणामयुतपुरा । सृष्टिकामः शिवा ध्यात्वा प्राप्य शक्तिमनुत्तमाम् ॥  
पुत्रानुत्पादयामास मानसाञ्जुनलक्षणान् । मरीचि प्रथितस्तपामभवत्सृष्टिवर्मणि ॥१३॥  
तस्य पुत्रोऽतिविख्यातः कश्यपः सर्वसम्मतः । त्रयोदशैव तस्यासन्भार्या दशमुता विलः ॥१४॥  
देवा सर्वे समुत्पन्ना दैत्या यक्षाश्च पद्मिना । पराव पतिशर्ष्वेव तस्मात्सृष्टिन्तु काश्यपी ॥१५॥  
दवानां प्रथितः सूर्यो विवस्वाप्राप्तः तस्य तु । तस्य पुत्रः स विख्यातो वैवस्वतमनुर्नृपः ॥१६॥

तस्य पुनस्तथेक्ष्वाकु. सूर्यवंशविवर्धन । नवाभवनमुतास्तस्य मनोरिक्ष्वाकुपूर्वजाः ॥१७॥  
 तेषा नामानि राजेन्द्र शृणुष्वैकमनाः पुनः । इक्ष्वाकुरथ नाभागो घृष्ट. शर्यातिरेव च ॥१८॥  
 नरिप्यन्तस्तथा प्राशुर्नृगो दिष्टश्च सप्तम । करुपश्च पुपध्रश्च नवैते मानवाः स्मृताः ॥१९॥  
 इक्ष्वाकुस्तु मनोः पुत्रः प्रथमः समजायत । तस्य पुनश्चतं चासीज्ज्येष्ठो विकुक्षिरात्मवान् २०॥  
 नवाना वंशविस्तारं संक्षेपेण निशामय । शूराणा मनुपुत्राणा मनोरंतरजन्मनाम् ॥२१॥  
 नाभागस्य तु पुनोऽभूदंबरोप. प्रतापवान् । घर्मज्ञः सत्यसंघश्च प्रजापालनतत्पर. ॥२२॥  
 घृष्टात्तु घार्ष्टकं क्षत्रं ब्रह्मभूतमजायत । संग्रामकातरं सम्यग्ब्रह्मकर्मरतं तथा ॥२३॥  
 शर्यातिस्तनयश्चाभूदानर्तो नाम विश्रुत. । सुकन्या च तथा पुत्री रूपलावण्यसंयुता ॥२४॥  
 च्यवनाय सुता दत्ता राजाऽप्यंधाय सुन्दरी । मुनि. सुलोचनो जातस्तस्या शीलगुणेन ह २५॥  
 विहितो रविपुत्राम्यामश्विम्यामिति नः श्रुतम् ।

जनमेजय उवाच

सदेहोऽयं महान्ब्रह्मन्कथाया कथितस्त्वया ॥२६॥

यद्राजा मुनयेऽन्धाय दत्ता पुत्री सुलोचना । कुरूपा गुणहीना वा नारी लक्षणवर्जिता ॥२७॥  
 पुत्री यदा भवेद्राजा तदाधाय प्रयच्छति । ज्ञात्वाधं सुमुखी कस्माद्दत्तवान्पसत्तमः ॥२८॥  
 कारण ब्रूहि मे ब्रह्मन्ननुग्राह्योऽस्मि सर्वदा ।

सूत उवाच

इति राजो वचः श्रुत्वा परीक्षितसुतस्य वै ॥२९॥

द्वैपायनः प्रसन्नात्मा तमुवाच हसिन्नव ।

व्यास उवाच

वैवस्वतसुतः श्रीमाञ्छर्यातिर्नाम पाण्डिवः ॥३०॥

तस्य स्त्रीणा सहस्राणि चत्वार्यासिन्परिग्रहा । राजपुत्र्यः सरूपाश्च सर्वलक्षणसमुताः ॥३१॥  
 पत्न्यः प्रेमयुता. सर्वाः प्रिया राज्ञ. सुसंमता । एका पुत्री तु तासा वै सुकन्या नाम सुंदरी ॥३२॥  
 पितु. प्रिया च मातृणा सर्वासो चारुहासिनी । नगरान्नातिदूरेऽभूत्सरो भानससन्निभम् ॥३३॥  
 बद्धसोपानमार्गं च स्वच्छपानीयपूरितम् । हंसकारंडवाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितम् ॥३४॥  
 दात्यूहसारसाकीर्णं सर्पपक्षीगणावृतम् । पंचधा कमलोपेतं चंचरीकसुसेवितम् ॥३५॥  
 पारश्वतश्च द्रुमाकीर्णं वेष्टितं पादपैः शुभैः । सालंस्तमालैः सरलैः पृत्रागाशोकमंडितम् ॥३६॥  
 बटाश्वत्थकदंबैश्च कदलीसंडराजितम् । जंबीरंबीजपूरैश्च खर्जूरैः पनसैस्तथा ॥३७॥  
 अमुचैर्नारिवैलैश्च वेतकैः काचनद्रुमैः । यूषिकाजालकैः शुभ्रैः संवृतं मल्लिकागर्गः ॥३८॥

जंब्वाभ्रतितिपोभिश्च करंजकुटजावृतम् । पलाशनिवखदिरवित्त्वामलकर्मडितम् ॥३९॥  
 बभूव कोकिलारावः केकास्वनविराजितम् । तत्समीपे शुभे देशे पादपाना गणावृते ॥४०॥  
 भार्गवश्च्यवनः शातस्तापसः संस्थितो मुनिः । ज्ञात्वाऽसौ विजनं स्थानं तपस्तेपे समाहितः ४१॥  
 कृत्वा दृढासनं मौनमाधाय जितमास्तः । इन्द्रियाणि च यम्य त्यक्त्वाहारस्तपोनिधिः ॥४२॥  
 जलपानादिरहितो ध्यायन्नास्ते परानिवाम् । सबल्मीकोऽभवद्राजंल्लताभिः परिवेष्टितः ॥४३॥  
 कालेन महता राजन्समाकोणं पिपीलिकैः । तथा स संवृतो धीमान्मूर्त्पण्ड इव सर्वतः ॥४४॥  
 कदाचित्स महीपालः कामिनोगणसंवृतः । आजगाम सरो राजन्बिहर्तुमिदमुत्तमम् ॥४५॥  
 शर्यातिः सुन्दरोवृंदसंयुतः सलिलेऽमले । क्रीडासक्तो महीपालो बभूव कमलाकरे ॥४६॥  
 सुकन्या वनमासाद्य विजहार सखीवृता । सुमनासि विचिन्वती चञ्चला चञ्चलोपमा ॥४७॥  
 मर्धाभरणसंयुक्ता रणच्चरणनूपुरा । चक्रममाणा बल्मीकं च्यवनस्य समाददत् ॥४८॥  
 क्रीडासक्तोपविष्टा सा बल्मीकस्य ममीपत । ददर्श चास्य रध्रे वै खद्योते इव ज्योतिषी ॥४९॥  
 किमेतदिति संचित्य समुद्धतुं मनो दधे । गृहीत्वा कंठकं तीक्ष्णं त्वरमाणा कृशोदरी ॥५०॥  
 ना दृष्ट्वा मुनिना बाला समीपस्था कृतोद्यमा । विचरन्ती सुकेशाता मन्मथस्यैव कामिनी ॥५१॥  
 सा बोध्य सुदती तत्र क्षामकंठस्तपोनिधिः । तामभापत कल्याणी किमेतदिति भार्गवः ॥५२॥  
 दूर गच्छ विशालाक्षि तापसोऽहं वरानने । मा भिदस्वाद्य बल्मीकं कंठकेन कृशोदरि ॥५३॥  
 तेनेदं प्रोच्यमानापि सा चास्य न शृणोति वै । किमु खल्विदमित्युक्त्वा निविभेदास्य लोचने ५४॥  
 दिवेन नोदिता भित्त्वा जगाम नृपकन्यका । क्रीडंती शंकमाना सा किं कृतं तु मयेति च ॥५५॥  
 चुब्रोघ स तथा विद्वनेत्र परममन्युमान् । वेदनाम्भदितः कामं परितापं जगाम ह ॥५६॥  
 शङ्खमूत्रनिरोधोऽभूत्सैनिकाना तु तत्क्षणात् । विशेषेण तु भूपस्य सामात्यस्य समंततः ॥५७॥  
 गजोष्टनृरगाणां च सर्वेषां प्राणिना तदा । ततो रद्धे शङ्खमूत्रे शर्यातिर्दुःखितोऽभवत् ॥५८॥  
 सैनिकैः कथितं तस्मै शङ्खमूत्रनिरोधनम् । चितयामास भूपालः कारणं दुःखसंभवे ॥५९॥  
 विचित्राह ततो राजा सैनिवान्स्वजनास्तथा । गृहभागत्य चितार्तः केनेदं दुष्कृतं कृतम् ॥६०॥  
 सरस पश्चिमे भागे धनमप्ये महातपाः । च्यवनस्तापसस्तत्र तपश्चरति दुश्चरम् ॥६१॥  
 केनाप्यपकृतं तत्र तापनेऽग्निसमप्रभे । तस्मात्पीडा समुत्पन्ना सर्वेषामिति निश्चयः ॥६२॥  
 तपोवृद्धस्य वृद्धस्य बरिष्ठस्य विनोपत । केनाप्यपकृतं मन्ये भार्गवस्य महात्मनः ॥६३॥  
 ज्ञातं वा यदि वाऽज्ञातं तस्येदं फलमुत्तमम् । कैश्च दुष्टैः कृतं तस्य हेलनं तापसस्य ह ॥६४॥  
 इति पृथास्तमुचुस्ते सैनिका वेदनादिता । मनोवाक्यायजनितं न विप्रोऽपकृतं वयम् ॥६५॥

## अथ तृतीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति पप्रच्छ तान्सर्वाद्वाजा चित्ताकुलस्तथा । पर्यपृच्छत्सुहृद्गं साम्ना चोप्रतयाऽपि च ॥१॥  
 पीडघमानं जनं वीक्ष्य पितरं दुःखितं तथा । विचिन्त्य शूलभेदं सा सुकन्या चेदमब्रवीत् ॥२॥  
 वने मया पितस्तत्र बल्मीको वीरुधावृतः । क्रीडत्या शूद्रो दृष्टश्छिद्रद्वयसमन्वितः ॥३॥  
 तत्र खद्योतवहीतज्योतिषी वीक्षिते मया । सूच्या विद्धे महाराज पुनः खद्योतशंकया ॥४॥  
 जलविलम्बा तदा सूची मया दृष्टा पितः किल । हाहेति च श्रुतः शब्दो मदो बल्मीकमध्यतः ॥५॥  
 तदाहं विस्मिता राजन्किमेतदिति शंकया । न जाने किं मया विद्धं तस्मिन्बल्मीकमंडले ॥६॥  
 राजा श्रुत्वा तु शर्यातिः सुकन्यावचनं मृदु । मुनेस्तद्धेलनं ज्ञात्वा बल्मीकं क्षिप्रमभ्यगात् ॥७॥  
 तत्रापश्यत्तपोवृद्धं च्यवनं दुःखितं भृशम् । स्फोटयामास बल्मीकं मुनिदेहावृतं भृशम् ॥८॥  
 प्रणम्य दंडवद्भूमौ राजा तं भार्गवं प्रति । तुष्टाव विनयोपेतस्तमुवाच कृताञ्जलिः ॥९॥  
 पुत्र्या मम महाभाग क्रीडत्या दुष्कृतं कृतम् । अज्ञानाद्बालया ब्रह्मकृतं तत्क्षन्तुमर्हसि ॥१०॥  
 अक्रोधना हि मुनयो भवन्तीति मया श्रुतम् । तस्मात्त्वमपि बालायाः क्षन्तुमर्हसि सांप्रतम् ॥११॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा वचस्तस्य च्यवनो वाक्यमब्रवीत् । विनयोपनतं दृष्ट्वा राजानं दुःखितं भृशम् ॥१२॥

च्यवन उवाच

राजन्नाहं कदाचिद्धं करोमि त्रोधमभवपि । न मयाऽश्वैव शतस्त्वं दुहित्रा पीडने कृते ॥१३॥  
 नेत्रे पीडा समुत्पन्ना मम चाद्य निरागसः । तेन पापेन जानामि दुःखितस्त्वं महीपते ॥१४॥  
 अपराधं परं कृत्वा देवीभक्तस्य को जनः । सुखं लभेत यदापि भवेत्त्राता शिवः स्वयम् ॥१५॥  
 किं करोमि महीपाल नेत्रहीनो जरावृतः । अन्यस्य परिचर्यायकः करिष्यति पायिव ॥१६॥

राजोवाच

सेवका बहवः सेवा करिष्यन्ति तवानिशम् । क्षमस्व मुनिशार्दूलस्वल्पद्रोघा हि तापसाः ॥१७॥

च्यवन उवाच

अन्योऽहं निर्जनो राजंस्तपस्तप्तुं कथं क्षमः । त्वदीयाः सेवकाः किते करिष्यन्ति मम प्रियम् ॥१८॥  
 क्षमापयसि चेन्मा त्वं कुश मे वचनं नृप । देहि मे परिचर्यायै वन्यां कमललोचनाम् ॥१९॥  
 तुष्येऽनया महाराज पुत्र्या तव महामते । करिष्यामि तपश्चाहं सा मे सेवा करिष्यति ॥२०॥  
 एवं कृते सुप्तं मे स्यात्तव चैव भविष्यति । संतुष्टे मयि राजेन्द्र सैनिकानां न संशयः ॥२१॥  
 विचिन्त्य मनसा नृप कन्यादानं समाचर । न चात्र दूषणं किञ्चित्तापसोऽहं यतप्रतः ॥२२॥

## व्यास उवाच

शर्यातिर्वचनं श्रुत्वा मुनेऽश्रितातुरोऽभवत् । न दास्येऽप्यथवा दास्ये किञ्चिन्नोवाच भारत ॥२३॥  
 कथमघाय वृद्धाय कुरूपाय सुतामिमाम् । देवकन्योपमा दत्त्वा सुखी स्यामात्मसम्भवाम् ॥२४॥  
 को वात्मन सुखार्याय पुत्र्या ससारज सुखम् । हस्तेऽल्पमति पापो जानन्नपि शुभाशुभम् ॥२५॥  
 प्राप्य सा च्यवन सुभू पञ्चबाणशरादिता । अथ वृद्ध पति प्राप्य कथं कालं नयिष्यति ॥२६॥  
 यौवने दुर्जयं कामो विशेषेण सुरूया । आत्मतुल्यं पतिं प्राप्य किमु वृद्ध विलोचनम् ॥२७॥  
 गौतम तापस प्राप्य रूपयौवनसयुता । अहल्या वासवनाशु वक्षिता चरवर्णिनी ॥२८॥  
 शशा च पतिना पश्चाज्जात्वा धर्मविपर्ययम् । तस्माद्भवतु मे दुःखं न ददामि सुकन्यकाम् ॥२९॥  
 इति सचिद्व्य शर्यातिविमना स्वगृहं ययौ । सचिवाश्च समादाय मत्र चक्रेऽतिदुःखित ॥३०॥  
 भो मन्निणो ब्रुवत्वद्यं किं कर्तव्यं मयाऽधुना । पुत्री देयाऽथ विप्राय भोक्तव्यं दुःखमेव वा ॥३१॥

विचारयध्वं मिलिता हितं स्यान्मम वै कथम् ।

## मन्निण उचुः

किं ब्रूमोऽस्मिन्महाराज सकटेऽतिदुरासदे ॥३२॥  
 दुर्भगाय सुकन्येपा कथं देयाऽनिसुदरी ।

## व्यास उवाच

तदा चित्ताकुलं बोध्यं पितरं मन्निणस्तदा ॥३३॥

सुकन्यां त्विगितं ज्ञात्वा प्रहस्येदमुवाच ह । पितरं कस्माद्भवानथ चित्ताश्याकुलिनन्द्रिय ॥३४॥  
 मत्कृते दुःखसविग्नो विपण्यवदनोऽसि वै । अहं गत्वा मुनिं तत्र समाश्रास्य भयादितम् ॥३५॥  
 करिष्यामि प्रसन्नं तमात्मदानेन वै पितरं । इति राजा वचं श्रुत्वा भापितं यत्सुकन्यया ॥३६॥  
 तामुवाच प्रसन्नात्मा सचिवानां च शृण्वताम् । कथं पुत्रिं त्वमथस्य परिचर्यां वनेऽवला ॥३७॥  
 करिष्यसि जरार्तस्य क्रोधनस्य विशेषतः । कथमन्यायं चाननं रूपेण रतिसन्निभाम् ॥३८॥  
 ददामि जरयां प्रस्तदेहाय सुखवाछया । पित्रा पुत्रीं प्रदानव्या वयोजातिवलाय च ॥३९॥  
 धनधान्यसमृद्धाय नाथनाय वदाचनं । क्व ते रूपं विशालाक्षि क्वासी वृद्धो वनेचर ॥४०॥  
 कथं देया मया पुत्री तस्मै चातिवराय च । उदजे नियतं वासो यस्य नित्यं मनोहरे ॥४१॥  
 कथमव्यजपत्राक्षि कल्पनीयो मया तव । मरणं मे वरं प्राप्तं नैनिवाना तर्षव च ॥४२॥  
 न ते प्रदानमघाय रोचतं पिकभापिणि । भवितव्यं भवत्येव धैर्यं नैव त्यजाम्यहम् ॥४३॥  
 सुस्थिरा भव सुश्रोणि न दास्येऽप्यथ कश्चित् । राज्यं तिष्ठतु वा यातु देहोऽयं च तर्षव मे ॥४४॥  
 न त्वां दास्याम्यहं तस्मै नैत्रहानीयं वात्रिके । सुकन्यां तं तदा प्राह श्रुत्वा तदचनं पितु ॥४५॥



प्रसन्नवदनातीव स्नेहयुक्तमिदं वच ।

### सुकन्यावाच

न मे चिता पितः कार्या देहि मा मुनयेऽधुना ॥४६॥

सुखं भवतु सर्वेषा लोकाना मत्कृतेन हि । सेवयिष्यामि संतुष्टा पति परमपावनम् ॥४७॥

भक्त्या परमया चापि वृद्धं च विजने वने । सतीधर्मपरा चाहं चरिष्यामि सुसंमतम् ॥४८॥

न भोगेच्छाऽस्ति मे तात स्वस्थं वित्त ममानघ ।

### व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा भाषित तस्या मन्त्रिणो विस्मय गता ॥४९॥

राजा च परमप्रीतो जगाम मुनिसन्निधौ । गत्वा प्रणम्य शिरसा तमुवाच तपोधनम् ॥५०॥

स्वामिन्गृहाण पुत्री मे सेवार्थं विधिवद्विभो । इत्युक्त्वाऽस्मिं ददौ पुत्री विवाहविधिना नृप ॥५१॥

प्रतिगृह्य मुनिः कन्या प्रसन्नो भार्गवोऽभवत् । पारिचर्यं न जग्राह दीयमानं नृपेण ह ॥५२॥

कन्यामेवाग्रहीत्कामं परिचर्यार्थमात्मन । प्रसन्नेऽस्मिन्मुनी जात सैनिकाना सुखं तदा ॥५३॥

राज्ञश्च परमाह्लाद सजातस्तत्क्षणादपि । दत्त्वा पुत्री यदा राजा गमनाय गृहं प्रति ॥५४॥

मतिं चकार तन्वगी तदोवाच नृपं सुता ।

### सुकन्योवाच

गृहाण मम वासासि भूषणानि च मे पितः ॥५५॥

वत्कलं परिधानाय प्रयच्छाजिनमुत्तमम् । वेष तु मुनिपत्नीना कृत्वा तपसि सेवनम् ॥५६॥

करिष्यामि तथा तात यथा ते कीर्तिरच्युता । भविष्यति भुव पृष्टे तथा स्वर्गे रसातले ॥५७॥

परलोकसुखायाहं चरिष्यामि दिवानिशम् । दत्त्वाधाय च वृद्धाय सुदरी युवती तु माम् ॥५८॥

चिता त्वया न कर्तव्या शीलनाशसमुद्भवा । अरुन्धती वसिष्ठस्य धर्मपत्नी यथा भुवि ॥५९॥

तथैवाहं भविष्यामि मात्र कार्या विचारणा । अतसूया यथा साध्वी भार्याऽने, प्रथिता भुवि ॥६०॥

यथैवाह भविष्यामि पुत्री कीर्तिकरी तव । सुकन्यावचन श्रुत्वा राजा परमधर्मवित् ॥६१॥

दत्त्वाऽजिन हरोदाशु वीर्यता चात्हासिनीम् । त्यक्त्वा भूषणवासासि मुनिवेषधरा सुताम् ॥६२॥

विषण्वदनी भूत्वा स्थितस्तत्रैव पाषिवः । राज्य सर्वाः सुता दृष्ट्वा वत्कलाजिनधारिणीम् ॥६३॥

रुद्रभृङ्गाशोषार्ता वेषमाना ह्यभवन । तामापृच्छय महोपालो मन्त्रिभिः परिवारितः ॥

ययो स्वनगरं राजन्मुक्त्वा पुत्री दृष्ट्वाऽपिताम् ॥६४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे मूर्त्तयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

व्यास उवाच

गते राजनि सा बाला पतिमेवापरायणा । वभूव च तथाऽग्नीना सेवने धर्मतत्परा ॥ १ ॥  
 फलान्यादाय स्वादूनि मूलानि विविधानि च । ददौ सा मुनये बाला पतिसेवापरायणा ॥ २ ॥  
 पतिं ततोदकेनाशु स्थापयित्वा मृगत्वचा । परिवेष्ट्य शुभायां तु वृष्या स्थापितवत्यपि ॥ ३ ॥  
 तिलान् यवकुशानग्रे परिकल्प्य कमण्डलुम् । तमुवाच, नित्यकर्म कुर्वन् मुनिसत्तम ॥ ४ ॥  
 तमुत्थाप्य करे कृत्वा समाप्ते नित्यकर्मणि । वृष्या वा संस्तरे बाला भर्तारं सन्धवेशयत् ॥ ५ ॥  
 पश्चादानीय पक्वानि फलानि च नृपात्मजा । भोजया मास च्यवनं नोवाराधं सुसंस्कृतम् ॥ ६ ॥  
 मुक्तवंतं पतिं तुम्ह दत्त्वाऽऽचमनमादरात् । पश्चाच्च पूर्णं पत्राणि ददौ चादरसंयुता ॥ ७ ॥  
 गृहीतमुखवासं त सवेद्य च शुभाशने । गृहीत्व राजा शरीरस्य चकार साधनं ततः ॥ ८ ॥  
 फलाहारं स्वयं कृत्वा पुनर्गत्वा च सन्निधौ । प्रोवा व प्रणयोपेता किमाज्ञापयसे प्रभो ॥ ९ ॥  
 पादमवाहनं तेऽद्य करोमि यदि मन्यमे । एवं मेवापरा नित्यं वभूव पतितत्परा ॥ १० ॥  
 सायं होमावसाने सा फलान्याहृत्य सुन्दरी । अर्पयामास मुनये स्वादूनि च मृदूनि च ॥ ११ ॥  
 ततः शेषाणि बुभुजे प्रेमयुक्ता तदाज्ञया । सुरैः शीस्तरणं कृत्वा शाययामास तं मुदा ॥ १२ ॥  
 सुते सुप्तं प्रिये काता पादमवाहनं तदा । चवत्तर पृच्छती धर्मं कुलम्ब्रीणा कृशोदरी ॥ १३ ॥  
 पादमवाहनं कृत्वा निशि भक्तिपरायणा । निर्दिष्टं च मुनिं ज्ञात्वा सुप्त्राय चरणातिके ॥ १४ ॥  
 शुचौ प्रतिष्ठितं ब्रीह्य तालवृनेन भागिनी । कुशं गङ्गा शीतल वायु सिपेवे स्वर्पति सदा ॥ १५ ॥  
 हेमते काष्ठमंभारं कृत्वाऽग्निज्वलनं पुरः । स्थण्डिलं पयित्वा तथाऽपृच्छत्मुप्य तेऽस्तीति चासकृत् ॥ १६ ॥  
 ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय जल पात्रं च मृत्तिकां । स मर्पयित्वा साचार्यं समुत्थाप्य पतिं प्रिया ॥ १७ ॥  
 स्थानाद्दूरे च मस्थाय दूरं गत्वा स्थिराऽभवत् । कृत्वा शीघ्रं पतिं ज्ञात्वा गत्वा जग्राह तं पुनः ॥ १८ ॥  
 आनीयाश्रममव्यग्रा चोपवेश्यामने शुभे । मृदुजलान्मा च प्रक्षाल्य पादावस्थययाविधि ॥ १९ ॥  
 दत्त्वा वचनपात्रं तु दन्तधावनमाहरत् । अग्न्यं दन्तकाष्ठं च यथोक्तं नृपनदिनी ॥ २० ॥  
 चकारोष्णं जलं शुद्धं समानीतं मुपावनम् । जानार्यं जलमाहृत्य पप्रच्छ प्रणयान्विता ॥ २१ ॥  
 किमाज्ञापयसे ब्रह्मवृत्तं वै दन्तधावनम् । उगोदकं सुयम्पत्रं कुरु स्नानं समन्त्रकम् ॥ २२ ॥  
 वर्तते होमकालोऽयं सन्ध्या पूर्वा प्रवर्तते । विधिबद्धवनं कृत्वा देवतानुजनं कुरु ॥ २३ ॥  
 एवं कन्या पतिं लब्ध्वा तपस्विनर्मनिदिता । नित्यं पर्यचरतीत्या तपसा नियमेन च ॥ २४ ॥  
 अग्नीनामतिथीना च शुश्रूषा कुर्वती सदा । आराधयामास मुदा च्यवनं सा शुमानना ॥ २५ ॥

प्रसन्नवदनातीव स्नहयुक्तमिदं वच ।

### सुकन्यावाच

न मे चिता पितृ कार्या देहि मां मुनयेऽधुना ॥४६॥

सुखं भवतु सर्वेषां लोकानां मङ्कृतं हि । सेवयिष्यामि सतुष्टां प्रति परमपावनम् ॥४७॥

भक्त्या परमया चापि वृद्धं च विजयं वन । सतीधमपरां चाहं चरिष्यामि सुसमतम् ॥४८॥

न भोगच्छास्ति मत्तातस्वस्य चित्तममानघ ।

### व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा भाषितं तस्या मन्त्रिणो विस्मयं गता ॥४९॥

राजा च परमप्रीतो जगाम मुनिसन्निधौ । गत्वा प्रणम्य शिरसा तमुवाच तपोवनम् ॥५०॥

स्वामिगृहाण पुत्री मत्सेवाय विधिवद्विभो । इयुषं वाऽस्मिं ददौ पुत्रीं विवाहविधिना नप ॥५१॥

प्रतिगृह्य मुनि कन्यां प्रसन्नो भागवोऽभवत् । पारिवहं न जग्राह दीयमानं नृपेण ह ॥५२॥

कन्यामवाप्रहात्कामं परिचर्याथमात्मनः । प्रसन्नोऽस्मिं मुनी जातः सैनिकानां मुखं तदा ॥५३॥

राजश्च परमाह्लादं सजातस्तक्षणादपि । दत्त्वा पुत्रीं यथा राजा गमनाय गृहं प्रति ॥५४॥

मतिं चकार तवगी तदोवाच नृप सुता ।

### सुकन्योवाच

गृहाण मनसा वासांसि भूषणानि च मत्पित ॥५५॥

वल्लभं परिधानाय प्रयच्छाजिनमुत्तमम् । वप तु मुनिपत्नीनां कृत्वा तपसि सेवनम् ॥५६॥

करिष्यामि तथा तात यथा तं कीर्तिरच्युता । भविष्यति भुवः पृष्ठं तथा स्वर्गे रसातले ॥५७॥

परलोकमुखायाहं चरिष्यामि दिवानिगमः । दत्त्वाधाय च वद्धाय सुदरीं यवतीं तु माम् ॥५८॥

चितां वयां न कतव्यां गीलनाशमद्भवा । अरुहती वसिष्ठस्य धमपत्नी यथा भुवि ॥५९॥

तथैवाहं भविष्यामि नात्र कार्या विचारणा । जनसूया यथा साध्वी भायाऽग्ने प्रथिता भुवि ॥६०॥

यथैवाहं भविष्यामि पुत्री कीर्तिकी तव । मुक्त्वा यत्तव च श्रुत्वा राजा परमधमवित् ॥६१॥

दत्त्वाऽजिनं रुरोदाशु वीक्ष्य तां चारुहासिनीम् । तत्रैवा भूषणवासांसि मुनिवपधरा सुताम् ॥६२॥

विषणवदनो भूत्वा स्थितस्तत्रैव पार्थिवः । राज्यं सर्वां सुतादृष्ट्वा वल्ललाजिनधारिणीम् ॥६३॥

रुरुदुभृशशोकार्ता वपमाना इवाभवन् । तामापच्छय महोपालो मन्त्रिभिः परिवारितः ॥

ययौ स्वनगरं राजमुक्त्वा पुत्रीं शुचाऽर्पिताम् ॥६४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

## अथ चतुर्थोऽध्यायः

व्यास उवाच ॥अनीना सेवने धर्मतत्परा ॥ १ ॥

गते राजनि सा बाला पतिसेवापरायणा । वभूव च नये बाला पतिसेवापरायणा ॥ २ ॥  
 फलाग्न्यादाय स्वादूनि मूलानि विविधानि च । ददौ सा भाया तु वृष्या स्थापितवत्यपि ॥ ३ ॥  
 पतिं ततोदकेनाशु स्यापयित्वा मृगत्वचा । परिवेष्ट्य नित्यकर्म कुरुष्व मुनिस्ततम् ॥ ४ ॥  
 तिलान् यवकुशानग्रे परिकल्प्य यमण्डलम् । तमुवाच, स्तरे बाला भर्तार सन्धवेशयत् ॥ ५ ॥  
 तमुत्थाप्य करे कृत्वा समाप्ते नित्यनर्भणि । वृष्या वा स च्यवन नोवारात् सुसंस्कृतम् ॥ ६ ॥  
 पश्चादानोय पत्रानि फलानि च नृपात्मजा । भोजया पूज पत्राणि ददौ चादरसयुता ॥ ७ ॥  
 मुक्तवत पतिं तृप्त दत्त्वाऽऽचमनमादरात् । पश्चात् सा शरीरस्य चकार साधन तत ॥ ८ ॥  
 गृहीतमुखवास त सर्वेश च शुभासने । गृही च प्रणयोपेता किमाज्ञापयसे प्रभो ॥ ९ ॥  
 फलाहार स्वय कृत्वा पुनर्गत्वा च सन्निधौ । प्रोवा सेवापरा नित्य वभूव पतितत्परा ॥ १० ॥  
 पादसवाहन तेऽद्य करामि यदि मन्यम । एव मास मुनये स्वादूनि च मृदूनि च ॥ ११ ॥  
 साय होमावसाने सा फलाग्न्याहृत्य सुन्दरी । अर्पणं शीतल कृत्वा शाययामास त मुदा ॥ १२ ॥  
 तत शेषाणि शुभजे प्रेमयुक्ता तदाज्ञया । सुखं पृच्छती धर्मं कुलस्त्रीणा वृशोदरी ॥ १३ ॥  
 मुने सुख प्रिये काता पादसवाहन तदा । च वृत्तं च मुनिं ज्ञात्वा मुञ्चाप चरणतिके ॥ १४ ॥  
 पादसवाहन कृत्वा निशि भक्तिपरायणा । निर्दिष्टा शीतल वायु सिपेवे स्वपतिं सदा ॥ १५ ॥  
 शुचौ प्रतिष्ठितं वीक्ष्य तालवृतेन भामिनी । कुर्वन्पित्वा तयाऽपृच्छत्सुखं तेऽस्तीति चासकृत् ॥ १६ ॥  
 हेमते काष्ठमभार कृत्वाऽग्निज्वलनं पुर । स्थित्वा तत्र नित्यं सन्निधौ सन्निधौ प्रिया ॥ १७ ॥  
 ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय जलं पात्रं च मृत्तिकाम् । स तशोच पतिं ज्ञात्वा गत्वा जग्राह तं पुन ॥ १८ ॥  
 स्थानाद्दूरे च सस्थाप्य दूरं गत्वा स्थिराऽभवत् । कुरु जलाम्बा च प्रक्षाल्य पादात्रयं यथाविधि ॥ १९ ॥  
 आनोयात्रममव्यग्रा चोपवेश्यासने शुभम् । मुनिं दन्तकाष्ठं च यथोक्तं नृपतदिनी ॥ २० ॥  
 दत्त्वाचमनपात्रं तु दन्तधावनमाहरत् । ज्ञानार्थं जलमाहृत्य पश्चच्छ प्रणयान्विता ॥ २१ ॥  
 चकारोष्णं जलं शुद्धं समानीतं सुपावनम् । उष्णोदकं सुगन्धं कुरु स्नानं समन्वकम् ॥ २२ ॥  
 किमाज्ञापयसे ब्रह्मकृतं वै दन्तधावनम् । विधिवद्भवनं कृत्वा देवतानूजनं कुरु ॥ २३ ॥  
 वर्तते होमकालोऽयं सन्ध्या पूर्वा प्रवर्तते । नित्यं पर्यचरतप्रीत्या तपसा नियमेन च ॥ २४ ॥  
 एव कन्या पतिं लब्ध्वा तपस्विनमनिदिता । ध्यायामास मुदा च्यवन सा शुभानना ॥ २५ ॥

कस्मिंश्चिदथ काले तु रविजाव  
 जले स्नात्वा तु तां कन्या निवृत्ता स्वा  
 तां दृष्ट्वा देवकन्या ता गत्वा चातिव  
 क्षणं तिष्ठ वरारोहे प्रष्टु त्वां गज  
 पुत्री कस्य पतिः वस्ते कथमुद्या  
 द्वितीया श्रीरिवाभासि कांत्या कमर  
 कोमलौ चरणौ कान्ते स्थितौ भूमाव  
 विमानार्हांसि तन्वंगि कथं पद्भ्यां ब्रज  
 दासीशतसमायुक्ता कथं न त्व वि  
 धन्या माता यतो जाता धन्योऽसौ जनक  
 देवलोकाधिका भूमिरियं चैव सुल  
 सौभाग्याश्च मृगाः कामं ये त्वा पश्यंति वै  
 स्तुत्याऽलं तव चात्यर्थं सत्यं ब्रूहि सुलो

श्विनावुभौ । च्यवनस्याश्रमाम्याशे क्रीडमानौ समागतौ ॥२६॥  
 श्रमं प्रति । गच्छंती चारुसर्वांगी रविपुत्रावपश्यताम् ॥२७॥  
 आदरात् । ऊचतुः समभिद्रुत्य नासत्यावतिमोहितौ ॥२८॥  
 गामिनि । आवां देवसुतो प्राप्तौ ब्रूहि सत्यं शुचिस्मिते ॥२९॥  
 आगता । एकाकिनी तडागेऽस्मिन्स्तानार्थं चारुलोचने ॥३०॥  
 लोचने । इच्छामस्तु वयं ज्ञातुं तत्त्वमाख्याहि शोभने ॥३१॥  
 नावृत्तौ । हृदये कुशतः पीडा चलंती चललोचने ॥३२॥  
 स्यदः । अनावृताऽत्र विपिने किमर्थं गमनं तत्र ॥३३॥  
 गता । राजपुत्र्यप्सरा वाऽसि वद सत्यं वरानने ॥३४॥  
 स्तव । वक्तु त्वा नैव शक्तौ च भर्तुर्भाग्यं तवानघ ॥३५॥  
 चने । प्रचलंश्चरणस्तेऽद्य सम्भावयति भूतलम् ॥३६॥  
 वने । ये चाप्ये पक्षिणः सर्वे भूरियं चातिपावना ॥३७॥  
 ने । पिता कस्ते पतिः क्वासौ द्रष्टुमिच्छाऽस्ति सादरम् ॥

व्यास उवाच

तयोरिति वचः श्रुत्वा राजाकन्याऽतिसुन्द  
 क्षयातितनया मा वा वित्तं भार्या मुनेर्  
 पतिरंधोऽस्ति मे देवौ वृद्धश्चातीव ताप  
 की युवा किमिहायाती पतिस्तिष्ठति चाश्र  
 तदाकर्ण्यं वचो दक्ष्णावूचतुस्तां नराधि  
 भ्राजसेऽस्मिन्वनोद्देशे विद्युत्सौदामनी यथ  
 त्वं दिव्यांबरयोग्याऽसि शोभसे नाजिनैर्वृता  
 अहो विधेर्दुष्कलितं विचेष्टि  
 विशालनेत्रेऽन्धमिमं पतिं प्रिये  
 वृषा वृतस्तेन भृशं न शो  
 मनोभवेनाशु शरा मुसधित  
 त्वमंधभार्या नवयौवनाविता  
 न चेतमर्हस्यसितायतेक्षणे प  
 वृथैव ते जीवितमम्युज्जेषणे प

रि । तावुवाच त्रपाक्राता देवपुत्री नृपात्मजा ॥३९॥  
 रिह । च्यवनस्य सती कान्ता पित्रा दत्ता यदृच्छया ॥४०॥  
 तः । तस्य सेवामहोरात्रं करोमि प्रीतमानसा ॥४१॥  
 मे । तत्रागत्य प्रकुरुतमाश्रमं चाद्य पावनम् ॥४२॥  
 य । कथं त्वमसि कल्पाणि पित्रा दत्ता तपस्विने ॥४३॥  
 व । न देवेष्वपि तुल्या हि तव दृष्टाऽस्ति भामिनी ॥४४॥  
 अ । सर्वामरणसंयुक्ता नीलालकवल्गुयिनी ॥४५॥  
 मुतं यदत्र रम्भोर वने विषीदसि ।  
 तं मुनि समासाद्य जरतुरं भृशम् ॥४६॥  
 सासे नवं वयः प्राप्य मुन्यप्यण्डिते ।  
 ताः पतंति कस्मिन्वतिरीदृशस्तव ॥४७॥  
 ल्लृप्ताऽसि । धाना ननु मंदबुद्धिना ।  
 ति त्वमन्यं कुरु चारुलोचने ॥४८॥  
 ति च सम्प्राप्य मुनि गतेक्षणम् ।

वने निवासं च तथाऽजिनावरप्रधारण योग्यतरं न ममहे ॥४९॥  
 अतोऽनवद्याग्युभयोस्त्वमेकं धरं कुरुष्व वावहितं सुलोचने ।  
 किं यौवनं मानिनि सकरोपि वृथा मुनि सुन्दरं सेवमाना ॥५०॥  
 किं सेवसेऽभाग्यविवर्जितं तं समुज्ज्वितं पोषणं रक्षणाभ्याम् ।  
 त्यक्त्वा मुनिं सर्वसुखापवर्जितं भजानवद्याग्युभयोस्त्वमेकम् ॥५१॥  
 त्वं नदने चैत्ररथे वने च कुरुष्व काते प्रयितं विहारम् ।  
 अघेन वृद्धेन कथं हि कालं विनप्यसे मानिनि मानहीनम् ॥५२॥  
 भूपात्मजा त्वं शुभलक्षणा च जानासि ससारां वहारभावम् ।  
 भाग्येन हीना विजने वनेऽथ कालं कथं वाहयसे वृथा च ॥५३॥  
 तस्माद्भुजस्व पिरुभापिणि चारुवक्त्रे एकं द्वयोस्तव सुखाय विशालनेत्रे ।  
 देवालयेषु च कृशोदरि भुश्व भोगास्त्यक्त्वा मुनिं जरं उमाशु नृपद्रुपुनि ॥५४॥  
 ऋते सुखं चात्र वने सुकेशि वृद्धेन सार्धं विजरेः भृगासि ।  
 सेवां तथाघस्य नव वयश्च किं तं मतं भूपतिपुत्रि दुःखम् ॥५५॥  
 नववयं सुखभोगसमोहितं चटुलपद्मघरे वरवर्णिनि ।  
 शशिमुनिं त्वमतीव सुकोमला फलजलाहरणं तव गोचिन्तम् ॥५६॥  
 इति श्रीमद्देवीभागवत महापुराणे सप्तमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

### अथ पञ्चमोऽध्यायः

व्यास उवाच

तयोस्तद्भाषितं श्रुत्वा वेपमाना नृपात्मजा । धैर्यमालम्ब्य तौ तत्र वभाषे मितभाषिणी ॥१॥  
 देवो वा रविपुत्रो च सर्वज्ञो सुरसमतो । सती मां धर्मशीला च नैव वदितुमर्हथ ॥२॥  
 पित्रा दत्ता सुरश्रेष्ठं मुनये योगधामिणे । कथं गच्छामि तं मागं पुश्र्वलीभणसेवितम् ॥३॥  
 द्रष्टव्यं सर्वलोकस्य कर्मसाम्प्रो दिवाकर । कश्यपाच्चैवं सभूतो नैव भाषितुमर्हथ ॥४॥  
 कुलकन्या पतिं त्यक्त्वा कथमयं भजेतरम । असारऽस्मिन्हि ससारे जानतो धर्मनिर्णयम् ॥५॥  
 यद्येच्छं गच्छत दवो शाप दास्यामि वाऽनघो । सुकन्याऽहं च शयति पतिभक्तिपरायणा ॥६॥

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्यं वचस्तस्य नासत्यो विस्मितो भृशम् । तावद्भूता पुनस्त्वना शकमानो भयं मुने ॥७॥  
 राजपुत्रि प्रसन्नो ते धर्मेण वरवर्णिनि । वरं वरयं सुश्रोणि दास्यामि श्रेयसे तव ॥८॥  
 जानीहि प्रमदे नूनमावा देवभिषग्वरो । युवानं रूपसपन्नं प्रकुर्याव पतिं तव ॥९॥  
 ततस्त्रयाणामस्माकं पतिमेकतमं वृणु । समानरूपदेहानां मध्ये चातुर्यपङ्क्ति ॥१०॥

सा तयोर्वचन श्रुत्वा विस्मिता द्रवपति तदा । गत्वोवाच तयोर्वचनं ताम्यामुक्तं यदद्भुतम् ॥११॥

### सुकन्योवाच

स्वामिन्मूर्यसुतो देवी संप्राप्तो च्यवनाश्रमे । दृष्टो मया दिव्यदेहो नासत्यो भृगुन्दन ॥१२॥  
 वीक्ष्य मा चास्सर्वाङ्गी जाती वामातुराबुधो । कथितं वचन स्वामिन्पति ते नवयोवनम् ॥१३॥  
 दिव्यदेह करिष्यावश्चक्षुष्मत मुनि किल । एतेन समयेनाद्य त शृणु त्व मयोदितम् ॥१४॥  
 समावयवरूपं च करिष्यावः पति तव । तत्र त्रयाणामस्मावं पतिमेकतम वृणु ॥१५॥  
 तच्छ्रुत्वाऽहमिहायाता प्रष्टु त्वा कार्यमद्भुतम् । किं कर्तव्यमत साधो ब्रूहास्मिन्वार्यसकटे ॥१६॥  
 देवमायाऽपि दुर्ज्ञेया न जाने, कपट तयो । यदाज्ञापय सर्वज्ञ तत्करोमि तवेप्सितम् ॥१७॥

### च्यवन उवाच

गच्छ कातेऽद्य नासत्यो वरानान्मम सुव्रते । आनयस्व समीप मे शीघ्र देवभिपग्वरो ॥१८॥  
 क्रियतामाशु तद्वाक्य नात्र कार्या विचारणा ।

### व्यास उवाच

एवं सा समनुज्ञाता तत्र गत्वा वचोऽश्रवीत् ॥१९॥  
 क्रियतामाशु नासत्यो चमयेन सुरोत्तमो । तच्छ्रुत्वा चाश्विनौ वाक्य तस्यास्तौ तत्र चागतौ ॥  
 उचतू राजपुत्रो ता पतिस्तव विशतवप । रूपायं च्यवनस्तूणं ततोऽम्भ. प्रविवेश ह ॥२१॥  
 अश्विनावपि पश्चात्तत्प्रदिष्टो सर उत्तमम् । ततस्ते नि सूतास्तस्मात्सरसस्तत्क्षणात्त्रय ॥२२॥  
 तुल्यरूपा दिव्यदेहा युवान सदृशा किल । दिव्यकुडलभूपाढ्या समानावयवास्तदा ॥२३॥  
 तेष्वनुवन्सहिता सर्वे यृणीष्व वरवणिनि । अस्माकमीप्सित भद्रे पति त्वममलानने ॥२४॥  
 यस्मिन्वाप्यधिका प्रीतिस्त वृणुष्व वरानने ।

### व्यास उवाच

सा दृष्ट्वा तुल्यरूपास्तान्समानवयसस्तथा ॥२५॥  
 एकस्वरास्तुत्यवेवास्त्रीन् देवसुतोपमान् । सा तु सशयमापन्ना वीक्ष्य तान्सदृशाकृतीन् ॥२६॥  
 अजानती पति सम्यग्ब्याकुला समचिन्तयत् । किं करोमि नयस्तुल्या व वृणोमि न वेद्यहम् ॥  
 पति देवसुता ह्यते सशय पतिताऽस्म्यहम् । इन्द्रजालमिद सम्यग्देवाम्यामिह कल्पितम् ॥२८॥  
 कर्तव्य किं मया चान मरण समुपागतम् । न मया पतिमुत्सृज्य वरणीय वधचन ॥२९॥  
 देवस्तवाधुनिक कश्चिदित्येषा मम धारणा । इति सचित्य मनसा परा विश्वेश्वरी दिवाम् ॥३०॥  
 दृष्ट्यो भगवती देवी तुष्टाव च कृशोदरी ।

सुकन्योवाच

शरण त्वा जगन्मात प्राप्ताऽस्मि भृगुदु खिता ॥३१॥

रक्ष मेऽद्य सतीधर्मं नमामि चरणौ तत्र । नम पद्मोद्भवे देवि नम शंकरवल्गुभे ॥३२॥  
विष्णुप्रिये नमो लक्ष्मि वेदमात सरस्वति । इद जगत्त्वया सृष्ट सर्वं स्यावर्जगमम् ॥३३॥  
पाप्मि स्वमिदमग्न्या तथाऽस्ति लोकशातये । ब्रह्मविष्णुमहेशाना जननी त्व सुसमता ॥३४॥  
बुद्धिदाऽसि त्वमज्ञाना ज्ञानिना मोक्षदा सदा । अज्ञा त्व प्रकृति पूर्णा पुरुषप्रियदर्शना ॥३५॥  
भुक्तिमुक्तिप्रदाऽसि त्व प्राणिना विशदात्मनाम । अज्ञाना दु खदा काम सत्त्वाना सुखसाधना ॥३६॥  
सिद्धिदा योगिनामव जयदा वीतिदा पुन । शरण त्वा प्रपन्नाऽस्मि विस्मय परम गता ॥३७॥  
पति दर्शय मे मातर्मन्नास्मिन्छोकसागरे । देवाम्या रचित कूट क वृगोमि विमोहिता ॥३८॥

पति दर्शय सवने विदित्वा मे सतीव्रतम् ।

व्यास उवाच

एव स्तुता तदा देवो तथा त्रिपुरमुदरी ॥२९॥

हृदयेऽस्यास्तदा ज्ञान ददात्राणु सुखोदयम् । निश्चित्य मनसा तुल्यवयोरूपधरासती ॥४०॥  
प्रसमीक्ष्य तु तासर्वावद्रे बाला स्वक पतिम् । वृतऽय च्चवने दवो सतुष्टौ तौ बभूवतु ॥४१॥  
सतीधर्मं समालात्र्य सप्रोतो ददतुर्वरम् । भगवत्या प्रसादन प्रसन्नौ तौ सुरोत्तमौ ॥४२॥  
मुनिमामन्य तरसा गमनायोधनानुभौ । लब्ध्वा तु च्यवनो रूपनेत्रे भार्या च यौवनम् ॥४३॥  
हृष्टोऽब्रवीन्महानेजास्तो नासत्याविद वच । उपकार कृतोऽय मे युवाम्या सुरसत्तमौ ॥४४॥  
किं ब्रवीमि सुख प्राप्त ससारेऽस्मिन्ननुत्तम । प्राप्य भार्या सुकशाता दु ख मऽभवदन्वहम् ॥४५॥  
अघस्य चातिबृद्धस्य भागहीनस्य वानन । युवाम्या नयन दत्ते यौवन रूपमद्भुतम् ॥४६॥  
सपादित तत किंचिदुपरतुर्मह द्रुव । उपकारिणि मित्रे यो नोपकुर्यात्क्यचन ॥४७॥  
त धिगस्तु नर देवो भवेच्च ऋणवान्भुवि । तस्मात्वा वाञ्छित किंचिदातुमिच्छामि साप्रतम् ॥४८॥  
आत्मनो ऋणमोक्षाय दवशौ नूतनस्य च । प्राथित वा प्रदास्यामि यदलभ्य सुरासुरै ॥४९॥  
ब्रुवाथा वा मनोद्दिष्टीताऽस्मि सुम्भतन वाम । श्रुत्वा तौ तु मुनर्वाक्पमभिमन्य परस्परम् ॥५०॥  
तमूचतुमुनिश्रेष्ठ सुकयानहित स्थितम् । मुन पितु प्रसादेन सर्वं नो मनसेमित्तम ॥५१॥  
उत्कण्ठा सामपानस्य वतत नो सुरै सह । भिषजाविति देवन निपिद्धौ चमसग्रहे ॥५२॥  
शरुण वितत यजे ब्रह्मण वनकाचके । तस्मात्त्वमपि धर्मज्ञ यदि शक्ताऽसि तापस ॥५३॥  
कार्यमतद्धि कर्तव्य वाञ्छित नो सुमनसम् । एतद्विज्ञाय वा ब्रह्म कुह वा सोमपायिनौ ॥५४॥  
पिपासाऽस्ति मुदऽप्रापा त्वत्त समुपयास्यति । च्यवनस्तु तयो प्राह तच्छ्रुत्वा वचन मृदु ॥५५॥



यदह रूपसपत्नो वयसा च समन्वित । वृतो भवद्द्रुधा वृद्ध सन्भार्या च प्राप्तवानिति ॥५६॥  
 तस्माद्यथा करिष्यामि प्रीत्याह सोमपायिनो । म्रियतो देवराजस्य सत्यमेतद्द्रव्योभ्यहम् ॥५७॥  
 राजस्तु वितते यज्ञे शर्यातिरमितद्युते । इत्यावर्ण्य वचो हृष्टो नो दिव प्रति जग्मतु ॥५८॥

च्यवनस्ता गृहीत्वा तु जगामाश्रममडलम् ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे पञ्चमोऽध्याय ॥ ५ ॥

## अथ षष्ठोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

च्यवनेन कथं वैद्यो तौ वृत्तौ सोमपायिनो । वचनं च कथं सत्यं जातं तस्य महात्मन ॥१॥  
 मानसस्य बलं कोद्देवराजबलं प्रति । निषिद्धो भिषजो तेन वृत्तौ तौ सोमपायिनौ ॥२॥  
 धर्मनिष्ठो तदाश्रयं विस्तरेण वद । प्रभो । चरितं च्यवनस्याद्य श्रोतुकामोऽस्मि सर्वथा ॥३॥

व्यास उवाच

निशामय महाराज चरितं परमाद्भुतम् । च्यवनस्य मखे तास्मिञ्छर्यातिर्भुवि भारत ॥४॥  
 सुकन्या सुदरी प्राप्य च्यवनं सुरसन्निभम् । विजहार प्रसन्नात्मा देवक्यामिवापर ॥५॥  
 कदाचिदथ शर्यातिभार्या चित्तातुरा भृशम् । पतिं प्राह वेपमाना वचनं रुदती प्रिया ॥६॥  
 राजन्पुत्री त्वया दत्ता मुनयेऽन्धाय कानने । मृता जीवति वा सा तु द्रष्टव्या सर्वथा त्वया ॥७॥  
 गच्छ नाथ मुनेस्तावदाश्रमं द्रष्टुमादरात् । किं करोति सुकन्या सा प्राप्य नाथ तथाविधम् ॥८॥  
 पुत्रीद्रुखेन राजर्षे दग्धाऽस्मि सर्वथा हृदि । तामानय विशालाक्षी तपशामा मदतिके ॥९॥  
 पश्यामि सर्वथा पुत्री कृशागो वल्कलावृताम् । अध पतिं समासाद्य दुःखभाजं कृशोदरीम् ॥१०॥

शर्यातिरुवाच

गच्छामोद्य विशालाक्षि सुकन्या द्रष्टुमादरात् । प्रियपुत्री धरारोहे मुनिं तं सशितव्रतम् ॥११॥

व्यास उवाच

एवमुक्त्वा तु शर्यातिं कामिनी शोकसकुलाम् । जगाम रथमारुह्य त्वरितश्चाश्रमं मुने ॥१२॥  
 गत्वाऽऽश्रमसमीपे तु तमपश्यन्महीपतिम् । नवयौवनसपत्नं देवपुत्रोपमं मुनिम् ॥१३॥  
 तं विलाक्यामराकारं विस्मयं नृपतिर्गतम् । किं वृत्तं कुत्सितं कर्मपुन्या लोकविगहितम् ॥१४॥  
 निहतोऽसौ मुनिर्वृद्धस्त्वनयाऽन्यं पतिं वृत्तम् । कामपोडितया कामप्रशातोऽप्यतिनिर्धनं ॥१५॥  
 दुःसहोऽयं पुण्यधवा विशेषेण च यौवने । कुले कलकं सुमहाननया मानवे कृतं ॥१६॥  
 धिक्त्स्य जीवितलोके यस्य पुत्री हि कुत्सिता । सर्वपापैस्तु दुःखाय पुत्री भवति देहिनाम् ॥१७॥

मया त्वनुचित कर्म कृत स्वार्थस्य सिद्धये । वृद्धायाधाय या दत्ता पुत्री सर्वात्मना किल ॥१८॥  
 कया योग्याय दातव्या पित्रा सर्वात्मना किल । तादश हि फल प्राप्त यादृश वै कृत मया ॥१९॥  
 हृन्मि चेदद्य तनया दु शीला पापकारिणीम् । स्त्रोहत्या दुस्तरास्यान्मे तथा पुण्या विशेपत ॥२०॥  
 मनुवशस्तु विख्यात सकलक कृतो नया । लोकापवादो बलवान्दुस्त्याज्या स्नहृष्टखला ॥२१॥  
 किं करोमोति चिंताब्धो यदा मग्न स पार्थिव । सुकयया तदा देवाद्दृष्टाश्चिताकुल पिता ॥२२॥  
 सा दृष्टा त जगामाशु सुकन्या पितुरतिके । गत्वा पप्रच्छ भूपाल प्रेमपूरितमानसा ॥२३॥  
 किं विचारयमे राजश्चिताब्ध्याकुलितानन । उपविष्ट मुनि वीक्ष्य युवानमबुजेक्षणम् ॥२४॥  
 एहोहि पुरुषब्धाघ्न प्रणमस्व पति मम । मा विषाद नृपश्रेष्ठ साप्रत कुरु मानव ॥२५॥

### न्यास उवाच

इति पुत्र्या वच श्रुत्वा शर्याति क्रोधपीडित । प्रोवाच वचन राजा पुर स्या तनया तत ॥२६॥

### राजोवाच

वच मुनिश्च्यवन पुत्रि वृद्धोषस्तापसोत्तम । वीक्ष्य युवा मदो मत्त सदेहोऽत्र महा मम ॥२७॥  
 मुनि किं निहत पापे त्वया दुष्कृतकारिणि । नूतनोऽसौ पति कामात्कृत कुलविनाशिनि ॥२८॥  
 सोऽह चित्तातुरस्त न पश्याम्याश्रमसस्थितम् । किं कृत दुष्कृत कर्म कुलटाचरित किल ॥२९॥  
 निमग्नोऽह दुराचारे शोकाब्धौ त्वत्कृतेऽधुना । दृष्ट्वैन पुरुष दिव्यमग्ना च्यवन मुनिम् ॥३०॥  
 विहस्य तमुवाचाशु सा श्रुत्वा वचन पितु । गृहीत्वानीय पितर भर्तुरतिक्रमादरात् ॥३१॥  
 च्यवनोऽसौ मुनिस्तात जामाता ते न सशय । अश्विम्यामोदृश कात कृत कमललोचन ॥३२॥  
 यदृच्छयाऽत्र सप्राप्तौ नासत्यावाथमे मम । ताभ्या करुणया नून च्यवनस्तादृश वृत्त ॥३३॥  
 नाह तव मुता तात तथा स्या पापकरिणी । यथा त्व मयसे राजन्विमूढो रूपसशये ॥३४॥  
 प्रणम त्व मुनि राजन्भार्गव च्यवन पित । आपृच्छ कारण सर्वं कथयिष्यति विस्तरम् ॥३५॥  
 इति श्रुत्वा वच पुत्र्या शर्यातिस्त्वरितस्तदा । प्रणताम मुनि तत्र गत्वा पप्रच्छ सादरम् ॥३६॥

### राजोवाच

कथयस्व म्ववृत्तात् भार्गवाशु ययोचितम् । नयन च कथ प्राप्ते क्व गता ते जरा पुन ॥३७॥  
 सशयोऽय महा मेऽस्ति रूप दृष्ट्वाऽतिसुदरम् । वद विस्तरतो ब्रह्मऽद्भुत्वाऽह मुखमाप्नुयाम् ॥३८॥

### च्यवन उवाच

नासत्यावन्न सप्राप्तौ देवानां भिपजावुभौ । उपकार वृत्तस्ताम्या वृपया नृपनत्तम ॥३९॥  
 मया ताभ्यां वरो दत्त उपकारस्य हेतवे । वरिष्यामि मखे रागो भवतो सोमपायिनी ॥४०॥  
 एय मया वय प्राप्त लोचने विमले तथा । स्वस्यो भव महाराज सविगत्वासने पुने ॥४१॥

अनिवार्यो ह्यय शत्रुस्त्वया देवैस्तथा मया । शरणं याहि देवेश च्यवनस्य महात्मन ॥२८॥  
स निवारयिता नूनं कृत्यामात्मकृता विल । न निवारयितुं शक्ता शक्तिभक्त्युप क्वचित् ॥२९॥

### व्यास उवाच

इत्युक्तो गुरुणा शत्रुस्तदागच्छन्मुनिं प्रति । प्रणम्य शिरसा नम्रस्तमुवाच भयावित ॥३०॥  
क्षमस्व मुनिशार्दूल क्षमयासुरमुद्यतम् । प्रसन्नो भव सर्वज्ञ वचनं ते करोम्यहम् ॥३१॥  
सोमाहृद्विशिनावेतावद्यप्रभृति भार्गव । भविष्यत सत्यमेतद्वचो विप्र प्रसीद मे ॥३२॥  
मिथ्या ते नोद्यमो ह्येष भवत्वेव तपोधन । जाने त्वमपि धर्मज्ञ मिथ्या नैव करिष्यसि ॥३३॥  
सोमपावश्विनावतौ त्वत्कृतौ च सदैव हि । भविष्यतश्च शर्यातिं कीर्तिस्तु विपुला भवत् ॥३४॥  
मया यद्धि कृतं कर्म सर्वथा मुनिसत्तम । परीक्षार्थं तु विज्ञेय तव धीर्यप्रकाशनम् ॥३५॥  
प्रसादं कुरु मे ब्रह्मन्मदं सहरं चोत्थितम् । कल्याणं सर्वदेवानां तथा भूयो विधीयताम् ॥३६॥  
एवमुक्तस्तु शत्रेण च्यवन परमार्थवित । सजहार तप कोपसमुत्पन्नं विरोधजम् ॥३७॥  
देवमाश्वस्य सविग्नं भार्गवस्तु मदं तत । व्यभजरत्स्त्रोपु पानेषु द्यूतेषु मृगयासु च ॥३८॥  
मदं विभज्य देवद्रमाश्वस्य चकित भिया । सस्थाप्य च सुरासर्वांमख तस्य यवर्तयत् ॥३९॥  
ततस्तु सस्कृतं सोमं वासवाय महात्मने । अश्विम्या सर्वधर्मात्मा पाययामास भार्गव ॥४०॥  
एव तौ च्यवनेनार्यावश्विनी रविपुत्रको । विहितौ सोमपौ राजसर्वथा तपसो बलात् ॥४१॥  
सरस्तदपि विख्यातं जातं यूपविमडितम् । आधमस्तु मुनं सम्पकपुषिष्या विश्रुतोऽभवत् ॥४२॥  
शर्यातिरपि सतुष्टो ह्यभवत्तन कर्मणा । यज्ञं समाप्य नगरे जगाम सचिवैर्वृत ॥४३॥  
राज्यं चकार धर्मज्ञो मनुपुत्र प्रतापवान् । आनर्तस्तस्य पुत्रोऽभूदानर्तद्विवतोऽभवत् ॥४४॥  
सोऽतं समुद्रे नगरीं विनिर्मयं कुशस्थलीम् । आस्थितो भुक्तविषयानानर्तादीनरिदम् ॥४५॥  
तस्य पुत्रशतं जज्ञे ककुच्चिज्यष्टमुत्तमम् । पुत्री च रवती नाम्ना सुदरी शुभलक्षणा ॥४६॥  
वरयोग्या यदा जाता तदा राजा च रवत् । चित्तधामास राजेंद्रो राजपुत्रान्कुलोद्भवान् ॥४७॥  
रवत् नाम च गिरिमाश्रितं पृथिवीपति । चकार राज्यं बलवानानर्तेषु नराधिप ॥४८॥  
विचिन्त्य मनसा राजा कर्म दया मया मुता । गत्वा पृच्छामि ब्रह्माणं सर्वज्ञं सुरपूजितम् ॥४९॥  
इति सर्विरयं भूपालं मुतामादाय रवतीम् । ब्रह्मलोकं जगामागु प्रष्टुकामं पितामहम् ॥५०॥  
यत्र देवाश्च यज्ञाश्च छंदासि पवतास्तथा । अत्र यं सरितश्चापि दिव्यरूपधरा स्थिता ॥५१॥  
ऋषयः सिद्धगणधर्वा पत्रगाश्चरणास्तथा । तस्थुः प्राजल्य सर्वे स्तुवन्तश्च पुरातना ॥५२॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥७॥

## अथ अष्टमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

सशयोऽय महान्ब्रह्मन्वर्तते मम मानसे । ब्रह्मलोकगतो राजा रेवतीसयुता स्वयम् ॥१॥  
मया पूर्वं श्रुतं कृतस्त्वं ब्राह्मणेभ्य कथान्तरे । ब्राह्मणो ब्रह्मविच्छान्तो ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥२॥  
राजा कथं गतस्तत्र रेवतीसयुत स्वयम् । सत्यलोकेऽतिदुष्प्रापे भूर्लोकैकदिति सशय ॥३॥  
मृतं स्वर्गमवाप्नोति सर्वशास्त्रेषु निर्णय ।  
'मानुषेण तु देहेन ब्रह्मलोकं गतिं कथम् ॥'  
स्वर्गात्पुन कथं लोके मानुषे जायते गति ॥४॥

एतन्मे सशय विद्वच्छेत्तुमर्हसि साप्रतम । यथा राजा गतस्तत्र प्रष्टुं वाम प्रजापतिम् ॥५॥  
न्यास उवाच

मेरोस्तु शिखरे राजन्सर्वे लोका प्रतिष्ठिता । इद्रलोको बह्मिलोको या च सयमनी पुरी ॥६॥  
तथैव सत्यलोकश्च कैलासश्च तथा पुन । वैकुण्ठश्च पुनस्तत्र वैष्णव पदमुच्यते ॥७॥  
यथार्जुन, शक्रलोके गतं पार्यो धनुर्धर । पञ्च वर्षाणि कौन्तेय स्थितस्तत्र सुरालये ॥८॥  
मानुषेणैव देहेन वासवस्य च सतिधो । तथैवान्येऽपि भूपालाः ककुत्स्थप्रमुखा किल ॥९॥  
स्वर्लोकगतयः पश्चाद्दृष्ट्याश्चापि महाबलाः । जित्वेन्द्रसदनं प्राप्य सस्थितास्तत्र कामतः ॥१०॥  
महामिषं पुरा राजा ब्रह्मलोकं गतः स्वराट् । आगच्छती नृपो गगामपश्यच्चान्तिमुदरीम् ॥११॥  
वायुनाबरमस्यास्तु देवादपहृतं नृप । किञ्चित्प्रग्नानृपेणाय दृष्टा सा सुदरी तथा ॥१२॥  
स्मितं चकार कामार्तं सा च किञ्चिज्जहास वै । ब्रह्मणा तौ तदा दृष्टौ शतौ जातौ वसुधराम् ॥१३॥  
वैकुण्ठेऽपि सुरा सर्वे पीडिता दैत्यदानवैः । गत्वा हरिं जगन्नाथमस्तुवन्कमलापतिम् ॥१४॥  
सन्देहो नात्र कर्तव्यः सर्वथा नृपसत्तम । गम्या सर्वेऽपि लोकाः स्युर्मानवानानराधिप ॥१५॥  
अवश्यं शृतपुण्यानां तापसानां नराधिप । पुण्यसद्भाव एवात्र गमने कारणं नृप ॥१६॥  
तथैव यजमानानां यज्ञेन भावितात्मनाम् ।

जनमेजय उवाच

रेवतो रेवतीं कन्यां गृहीत्वा चारुलोचनाम् ॥१७॥

ब्रह्मलोकं गतं पश्चात्किं शृतं तं भूभुजा । ब्रह्मणा किं समादिष्टं वस्मिं दत्ता सुता पुन ॥१८॥  
तत्सर्वं विस्तराद्ब्रह्मन्वक्ष्यामि त्वं ममाधुना ।

न्यास उवाच

निशामय महोपाल राजा रेवतकं किल ॥१९॥

मध्य श्राद्धायमधुना वन गत्वा सुतादरात् । इत्युक्तोऽसौ तथत्याशु जगाम वनमल्लभूत् ॥२॥  
 गत्वा जपान् बाणैः स वराहान्सूकरामृगान् । शशांश्चापि परिश्रातो वभवाय वृभुक्षित ॥३॥  
 विस्मृता चाष्टका तस्य शशा चाददसौ वन । शप निवदयामास पित्रे मासमनुत्तमम् ॥४॥  
 प्रोक्षणाय समानीत मास दृष्ट्वा गुरुस्तदा । अनहमिति तज्ज्ञात्वा चुकोप मुनिसत्तम ॥५॥  
 भुक्तशप तु न श्राद्धे प्रोक्षणोयमिति स्थिति । राज्ञ निवदयामास वसिष्ठ पाकदूषणम् ॥६॥  
 पुत्रस्य कम तज्ज्ञात्वा भूपतिगुरुणोदितम् । चुकोप विधिलोपात्त देशात्रि सारयत्तत् ॥७॥  
 शशाद इति विख्यातो नाम्ना जाता नृपामज । गतो वन शशादस्तु पितृकोपादसभ्रम् ॥८॥  
 वयन वतयकाल नीतवाधमतत्पर । पितयुपरत राज्य प्राप्त तन महात्मना ॥९॥  
 शशादस्त्वकरोद्राज्यमयोध्याया पति स्वयम् । यन्नातनकण पूर्णाश्चकार सरयूतटे ॥१०॥  
 शशादस्याभवत्पुत्र ककुत्स्थ इति विश्रुत् । तस्यैव नामभद्राद् इद्रवाह पुरजय ॥११॥

जनमेजय उवाच

नामभद्र कथं जातो राजपुत्रस्य चानप । कारणं ब्रूहि मे सर्वं कमणा यन चाभवत् ॥१२॥

व्यास उवाच

शशादे स्वगत राजा ककुत्स्थ इति चाभवत् । राज्यं चकार धर्मज्ञ पितृपैतामह बलात् ॥

एतस्मिन्नतर देवा दैत्यैः सर्वे पराजिता ॥१३॥

जग्मुस्त्रिलोकाधिपति विष्णु शरणमव्ययम् । ता प्रोवाच महाविष्णुस्तदा देवाः सनातन ॥१४॥

विष्णुरुवाच

पाणिग्राहं महीपालं प्राथयतु शशादजम् । स हनिष्यति वै दैत्यान्सग्रामं सुरसत्तम ॥१५॥

आगमिष्यति धर्मात्मा साहाय्याय धनुधर । परागने प्रसादेन सामर्थ्यं तस्य चातुलम् ॥१६॥

हरे सुवचनाद्देवा ययुः सर्वे सवासवा । अयाध्याया महाराज शशादतनय प्रति ॥१७॥

तानागता सुराभ्राजा पूजयामास धर्मतः । पप्रच्छागमनं राजा प्रयोजनमतद्रित ॥१८॥

राजोवाच

धर्मोऽहं पावितश्चास्मि जीवितं सफलं मम । यदागत्य गृहं देवा ददुश्च दानं महत् ॥१९॥

ध्रुवतु कृत्यं देवशा दुःसाध्यमपि मानवैः । करिष्यामि महकार्यं सवथा भवता महत् ॥२०॥

देवा ऊचुः

साहाय्यं कुरु राजेंद्र सखा भव गचोपत । सग्रामं जय दैत्यैर्द्रादुजयास्त्रिदशैरपि ॥२१॥

परागवितप्रसादेन दुर्लभं नास्ति तं क्वचित् । विष्णुना प्रतिशार्धवमागतास्तव सन्निधौ ॥२२॥

## राजोवाच

ऋषिग्राहो भवाम्यद्य देवाना सुरसत्तमा । इद्रो मे बह्वन तत्र भवेद्यदि सुराधिप ॥२३॥  
 सग्राम तु करिष्यामि देत्यैदेवकृतेऽधुना । आरुह्येन्द्र गमिष्यामि सत्यमेतद्ब्रवोम्यहम् ॥२४॥  
 नदोचुर्वासिव देवा वर्तव्य कार्यमद्भुतम् । पत्र भव नरेन्द्रस्य त्यक्त्वा लज्जा शचीपते ॥२५॥  
 लज्जमानस्तदा शत्रु प्रेरितो हरिणा भृशम् । बभूव वृषमस्तूर्णं ह्यस्त्रैवापरो महान् ॥२६॥  
 तमाहरेह राजाऽसौ सग्रामगमनाय वै । स्थित ककुदियनास्य ककुत्स्थस्येन चाभवत् ॥२७॥  
 इन्द्रो वाह कृतो यन तेन नाम्नेद्रवाहक । पुरो जितास्तु दैत्याना तेनाभृच्च पुरजय ॥२८॥  
 जित्वा दैत्यामहाबाहुर्धन तेषा प्रदत्तवान् । पप्रच्छ चैव राजपेरिति सख्य बभूव ह ॥२९॥  
 ककुत्स्थश्चातिविह्वयातो नृपतिस्तस्य वराजा । काकुत्स्था भुवि राजानो बभूवुर्बहुविश्रुता ॥३०॥  
 ककुत्स्थस्याभवत्पुत्रो धर्मपत्न्या महाबल । अनेन विश्रुतस्तस्य पृथु पुत्रश्च वीर्यवान् ॥३१॥  
 विष्णोरश स्मृत साक्षात्पराशक्तिपदारचक । विश्वरधिस्तु विज्ञेय पृथो पुत्रो नराधिप ॥३२॥  
 चद्रस्तस्य सुत श्रोमान् राजा वशकर. स्मृत । तत्सुतो युवनाश्वस्तु तेजस्वी बलवत्तर ॥३३॥  
 शावतो युवनाश्वस्य जज्ञे परमधामिव । शावती निर्मिता तेन पुरो शरूपुरीसमा ॥३४॥  
 बृहदश्वस्तु पुत्रोऽभूच्छावतस्य महात्मन । कुलवयाश्च सुतस्तस्य बभूव पृथिवीपति ॥३५॥  
 धुघुनामा हतो दैत्यस्तेनासौ पृथिवीतले । धुघुमारति विह्वयात नाम प्रापातिविश्रुतम् ॥३६॥  
 पुत्रस्तस्य दृढाश्वस्तु पालयामास मेदिनीम् । दृढाश्वस्य सुत श्रीमार्हयश्च इति कीर्तित ॥३७॥  
 निकुभस्तत्सुत प्रोक्तो बभूव पृथिवीपति । वर्हणाश्वो निकुभस्य कृशाश्वस्तस्य वै सुत ॥३८॥  
 प्रमेनजित्कृशाश्वस्य बलवान्सत्यविक्रम । तस्य पुत्रो महाभागो यौवनाश्वेति विश्रुत ॥३९॥  
 यौवनाश्वसुत श्रीमान्माघातेति महीपति । अष्टोत्तरसहस्र तु प्रासादा येन निर्मिता ॥४०॥  
 भगवत्पास्तु तुष्टययं महातीर्थेषु मानद । मातृगर्भे न जातोऽसावृषनो जनकोदरे ॥४१॥  
 नि सारितस्वत पुत्र कुक्षि भित्त्वा पितु पुन ।

## राजोवाच

न श्रुत न च दृष्ट वा भवता तदुदाहृतम् ॥४२॥

असमाख्य महाभाग तस्य जन्म यथादिनम् । विस्तरण वदस्वाद्य मागतुर्जमवारणम् ॥४३॥

राजोदर यथात्पन्न पुत्र सर्वांसुदर ।

## व्यास उवाच

यौवनाश्वोऽपत्योऽभूद्राजा परमधामिव ॥४४॥

मार्गान् च शन तस्य बभूव नृपतनृप । राजा चिन्तापर प्रापश्चिन्तयामास नित्यम् ॥४५॥

पुन्या वर परिप्रष्टु ब्रह्मलोक गतो यदा । आवर्तमाने गान्धर्वे स्थितो लब्धक्षण क्षणम् ॥२०॥  
 शृण्वन्नतृप्यदधृष्टात्मा सभाया तु सकयक । समाप्ते तत्र गान्धर्वे प्रणम्य परमेश्वरम् ॥२१॥  
 दर्शयित्वा सुता तस्मै स्वाभिप्राय न्यवेदयत् ।

### राजोवाच

वर कथय देवेश कथेय मम पुत्रिका ॥२२॥  
 देया कस्मै मया ब्रह्मन्प्रष्टु त्वा समुपागत । बहवो राजपुत्रा मे वीक्षिता कुलसभवा ॥२३॥  
 वस्मिंश्चिमे मन काम नोपतिष्ठति चचलम् । तस्मात्त्वा देवदेवेश प्रष्टुमत्रागतोऽस्म्यहम् ॥२४॥  
 तदाज्ञापय सर्वज्ञ योग्य राजसुत वरम् । कुलीन बलवत च सर्वलक्षणसयुतम् ॥२५॥  
 दातार धर्मशील च राजपुत्र समादिश ।

### व्यास उवाच

तदाकर्ण्य जगत्कर्ता वचन नृपतस्तदा ॥२६॥  
 तमुवाच हस वाक्य दृष्ट्वा कालस्य पर्ययम् ।

### ब्रह्मोवाच

राजपुत्रास्त्वया राज वरा ये हृदय कृता ॥२७॥  
 ग्रस्ता कालेन वे सर्वे सपितृपौत्रवाधवा । सप्तविंशतिमोऽसौ द्वारस्तु प्रवर्तत ॥२८॥  
 वशजास्ते मृता सर्वे पुरी दैत्यैर्विलुठिता । सोमवशोऽद्भवस्तत्र राजा राज्य प्रशास्ति हि ॥२९॥  
 उग्रसेन इति ख्यातो मथुराधिपति किल । ययातिवक्षसभूतो राजा माथुरमडले ॥३०॥  
 उग्रसेनात्मज कस सुरद्वेषी महाबल । दैत्यश्च पितर सोऽपि कारागारे न्यवशयत ॥३१॥  
 स्वय राज्य चकारासौ नृपाणा मदगवित । मेदिनी चातिभारार्ता ब्रह्माण क्षरण गता ॥३२॥  
 दुष्टराजन्यसंयाना भारणातिसमाकुला । अशावतरण तत्र गदित सुरसत्तमै ॥३३॥  
 वासुदेव समुत्पन्न कृष्ण कमललोचन । दबक्या देवरूपिण्या योऽसौ नारायणो मुनि ॥३४॥  
 तपश्चचार दुसाध्य धर्मपुत्र सनातन । गगातीर नरसख पुण्य बदरिकाश्रमे ॥३५॥  
 सोऽवतीर्णो यदुकुले व सुदेवोऽपि विधुत । तेनासौ निहत पाप कस कृष्णन सत्तम ॥३६॥  
 उग्रसेनाय राज्य वै दत्त हत्वा खल सुतम् । कसस्य श्वशुर पापो जरासधो महाबल ॥३७॥  
 आगत्य मथुरा क्रोधाच्चकार सगर मुदा । वृष्णेनासौ जित सख्ये जरासधो महाबल ॥३८॥  
 प्रेपयामास युद्धाय सबल धवन तत । श्रुत्वायात महाशूर ससैय यवनाधिपम् ॥३९॥  
 वृष्णस्तु मथुरां त्यक्त्वा पुरी द्वारवतीमगात् । प्रमग्ना ता पुरी कृष्ण शिल्पिभि सह सगर्त ॥

कारणात्मास दुर्गाद्या हृदशालाविमडिताम् । जीर्णोद्धारं पुरः कृत्वा वासुदेवः प्रतापवान् ॥  
उग्रमेनं च राजानं चकार वसवतिनम् ॥१॥”

यादवान्स्यापयामास द्वारवत्या यदूत्तमः । वासुदेवस्तु तत्राद्य वर्तते ब्रान्धवै सह ॥४०॥  
तस्याग्रज 'स विख्यातो बलदेवो हलायुध । शोपाशो मुसली वीरो वरोऽस्तु तव संमत. ॥४१॥  
सकर्पणाय देह्याशु कन्या कमललोचनाम् । रेवती बलनद्राय विवाहविधिना ततः ॥४२॥  
दत्त्वा पुत्री नृपश्रेष्ठ गच्छ त्व वदरिकाश्रमम् । तपस्तप्तुं सुरारामं पावनं कामद नृणाम् ॥४३॥

व्यास उवाच

इति राजा समादिष्टो ब्रह्मणा पद्मयोनिना । जगाम तरसा राजन्दारका कन्ययान्वित. ॥४४॥  
ददौ ता बलदेवाय कन्या वै शुभलक्षणाम् । ततस्तप्त्वा तपस्तीव्रं नृपतिः कालपर्यये ॥४५॥

जगाम त्रिदशानाम त्यक्त्वा देह सरित्तटे ।

जनमेजय उवाच

भगवन्महदाश्रयं भवता ममुदाहृतम् ॥४६॥

रेवतस्तु स्थितस्तत्र ब्रह्मलोके मुतार्थत । युगाना तु गतं तत्र शतमष्टोत्तरं किल ॥४७॥  
कन्या वृद्धा न मंजाता राजा वाऽतितरा नु किम् । एतावत् तथा कालमायु पूर्णं तयो. कथम् ॥४८॥

व्यास उवाच

न जरा क्षुत्पिपासा वा न मृत्युर्न भय पुन । न तु ग्लानिः प्रभवति ब्रह्मलोके सदाऽनघ ॥४९॥  
मेघ गतस्य गर्यति सततो राक्षर्महता । गता कुशस्थली त्यक्त्वा भयभीता इतस्तत्. ५०॥  
मनोश्च क्षुब्धं पुत्र उत्पन्नो बायवत्तर । इक्ष्वाङ्गुरिति विख्यात सूर्यवशकरस्तु सः ॥५१॥  
वशाथ तप आनिष्ठद्देवी ध्यात्वा निरंरतम् । नारदस्योपदेशेन प्राप्य दीक्षामनुत्तमाम् ॥५२॥  
तस्य पुत्रगत राजन्निश्वाङ्गुरिति विधुतम् । विकुक्षि प्रथमस्तेषा बलवीर्यसमन्वितः ॥५३॥  
जयाध्याया स्थितो राजा इक्ष्वाङ्गुरिति विधुत । शकुनिप्रमुखा पुना पंचाशद्वलवत्तराः ॥५४॥  
उत्तरापयदशस्य रक्षितार वृता किल । दक्षिणस्या तथा राजशादिष्टान्तेन ते सुता. ॥५५॥  
चत्वारिंशत्तयाऽष्टौ च रक्षणार्थं महात्मना । अन्यौ द्वौ सस्थितौ पार्श्वे सेवार्थं तस्य भूपतेः ५६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

ब्रह्मचिदष्टकायादे विकुक्षि पृथिवीपतिः । आज्ञापयदत्तंमुढो मांसमानय सत्वरम् ॥१॥



अपत्याथै यौवनाश्वो दु खितस्तु वन गत । ऋषीणामाश्रमे पुण्ये निविण्ण स च पार्थिव ॥४६॥  
मुमोच दु खित स्वासास्तापसाना च पश्यताम् । दृष्ट्वा तु दु खित विप्रा बभूवुश्च कृपालव ॥४७॥  
तमूचुर्ब्राह्मिणा राजन्कस्माच्छोचसि पार्थिव । किं ते दु ख महाराज ब्रूहि सत्य मनोगतम् ॥४८॥

प्रतीकार करिष्यामो दु खस्य तव सर्वथा ।

यौवनाश्व उवाच

राज्य धन सदश्वाश्च वर्तन्ते मुनयो मम ॥४९॥

भार्याणा च शत शुद्ध वर्तते विशदप्रभम् । नारातिस्त्रिपु लोकेपु कोऽप्यस्ति वलवान्मम ॥५०॥  
आज्ञाकरास्तु सामता वर्तन्ते मन्निणस्तया । एक सतानज दु ख नायत्पश्यामि तापसा ॥५१॥  
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च । तस्माच्छोचामि विप्रेंद्रा सतानार्थं भृश तत ॥५२॥  
वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञास्तापसाश्च कृतश्रमा । इष्टि सतानकामस्य युक्ता ज्ञात्वा दिशतु मे ॥५३॥  
कुर्वन्तु मम कार्यं वै कृपा चेदस्ति तापसा ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन राज कृपया पूर्णमानसा ॥५४॥

कारयामासुरव्यग्रास्तस्येष्टिमिन्द्रदेवताम् । कलश स्थापितस्तत्र गलपूर्णस्तु वाडवै ॥५५॥  
मन्त्रितो वेदमन्त्रैश्च पुनार्थं तस्य भूपते । राजा तद्यज्ञसदन प्रविष्टस्तृपितो निशि ॥५६॥  
विप्रान्दृष्ट्वा शयानान्स पथौ मन्त्रजल स्वयम् । भार्यायं ससृष्ट त विप्रैर्मन्त्रित विविनोद्धतम् ॥५७॥  
पीत राज्ञा तृपासेन तदज्ञानानृपोत्तम । व्युदक कलश दृष्ट्वा तदा विप्रा विशकिता ॥५८॥  
पप्रच्छ्रुस्ते नृप केन पीत जलमिति द्विजा । राज्ञा पीत विदित्वा ते ज्ञात्वा देवबल महत ॥५९॥  
इष्टि समापयामासुर्गतास्त मुनयो गृहान । गर्भं दधार नृपतिस्ततो मन्त्रबलादथ ॥६०॥  
तत बाले स उत्पन्न कुक्षि भित्त्वास्य दक्षिणाम । पुत्र निष्नासयामासुर्मन्निणस्तस्य भूपते ॥६१॥  
देवाना कृपया तत्र न ममार महीपति । क धास्यति कुमारोऽय मन्त्रिणश्चक्रुशुर्भृशम् ॥६२॥  
तदेंद्रो देशिनी प्रादामा धानेत्यवदद्वच । सोऽभवद्दलवानाजा माघाता पृथिवीपति ॥

तदुरपत्तिस्तु भूपाल कथिता तव विस्तरात ॥६३॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे नवमोऽध्याय ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

व्यास उवाच

बभूव चक्रवर्ती स नृपति सत्यसगर । माघाता पृथिवी सर्वाभजय नृपतीश्वर ॥१॥

दस्यवोऽस्य भयनस्ता ययुर्गिरिगुहासु च । इन्द्रेणास्य कृत्वा नाम नसद्दस्युरिति स्फुटम् ॥२॥  
 तस्य विदुमती भार्या शशविदो सुताऽभवत् । पतिव्रता सुरूपा च सर्वलक्षणसयुता ॥३॥  
 तस्यामुत्पादयामास माघाता द्वौ सुप्तौ नृप । पुरुकुत्स सुविरयात मुचुकुन्द तथापरम् ॥४॥  
 पुरुकुत्सात्ततोऽरण्य पुन परमधार्मिक । पितृभक्तिरतश्चाभूद्बृहदश्वस्तदात्मज ॥५॥  
 हर्यश्वस्तस्य पुनोऽभूद्दार्मिक परमार्थवित् । तस्यात्मजस्त्रिजवाऽभूद्दरुणस्तस्य चात्मज ॥६॥  
 अरण्यस्य सुत श्रामासत्यव्रत इति श्रुत । सोऽभूद्विष्णुचर कामो भदात्मा ह्यतिलोलुप ॥७॥  
 स पापात्मा विप्रभार्या हृतवान्काममोहित । विवाह तस्य विघ्न स चकार नृपते सुत ॥८॥  
 मिलिता ब्राह्मणास्तत्र राजानमरुण नृप । ऊचुर्भृश सुदुःखार्ताहा हता स्मेति चासकृत् ॥९॥  
 पप्रच्छ राजा ताविप्रादु खितान्पुरधासिन । किं कृत मम पुत्रेण भवनामगुप्त द्विजा ॥१०॥  
 तन्निराम्य द्विजा वाक्य रानो दिनदपूर्वकम् । तदोचुस्-वरुण विप्रा कृताशोर्वचना भृशम् ॥११॥

ब्राह्मणा ऊचुः

राजस्तव सुननाद्य विवाह प्रहता किल । विवाहिता विप्रकन्या बलेन बलिनावर ॥१२॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा तपा वचमन्यथ राजा परमधार्मिक । पुत्रमाह वृथा नाम कृत ते दुष्टकर्मणा ॥१३॥  
 गच्छ दूर सुमदात्मदुराचार गृहामम । न स्यातव्य त्वया पाप विषय मम सर्वथा ॥१४॥  
 कुपित पितर प्राह वव गच्छामीति वै मुहु । अरुणस्तमथावाच श्वपाकै सह वर्तय ॥१५॥  
 श्वपचस्य कृत कर्म द्विजदारापहारणम । तस्मात्तं सह ससगकृत्वा तिष्ठ यथानुष्ठम् ॥१६॥  
 नाह पुत्रेण पुनार्थो त्वया च कुलपासन । ययेष्ट व्रज दुष्टात्मकीर्तिनाश कृतस्त्वया ॥१७॥  
 स निगम्य पितुर्वाक्य कुपितस्य महात्मन । निश्चक्राम पुरात्तस्मात्तरसा श्वपचाययौ ॥१८॥  
 सत्यव्रतस्तदा तत्र श्वपाकै सह वर्तते । धनुवाणधर श्रोमाक्वचो करुणालय ॥१९॥  
 यदा निष्कासित पिना कुपितन महात्मना । गुरणाऽथ वसिष्ठेन प्ररितोऽग्नौ महोपति ॥२०॥  
 तस्मात्सत्यव्रतस्तस्मिन्वभूव क्रोधसयुत । वनिष्ठे धर्मशास्त्रेण निवारणपरान्मुखे ॥२१॥  
 केनचित्कारणेनाय पिता तस्य महोपति । पुनार्थोऽग्नौ तपस्तप्नु पुर त्यक्त्वा वन गत ॥२२॥  
 न ववप तदा तस्मिन्विषय पाकपासन । समा द्वादश राजद्र तनावर्मेण सर्वथा ॥२३॥  
 विद्वामित्रस्तदा दारास्तस्मिस्तु विषय नृप । स यस्य कौशिकातीरे चचार विपुल तप ॥२४॥  
 कातरा तत्र सजाता भार्या वै कौशिकस्य ह । कुटुम्बभरणार्थाय दुःखिता वरवर्णिनी ॥२५॥  
 बालकाभ्युद्यमाक्राता रुदत पश्यती भृशम् । याचमानाश्च नोवाराकृत्माप पतिव्रता ॥२६॥  
 चिन्तयामास दुःखार्तातोवावीक्ष्य क्षुधातुरान् । नूनो नास्ति पुरे ह्यद्य क याचे वा करोमि किम् ॥

न मे त्रातास्ति पुत्राणा पतिर्मे नास्ति सन्निधौ । रुदंसि बालका. कामं घिड्मे जीवनमद्य वै ॥२८॥  
 धनहीना च मा त्यक्त्वा तपस्तप्तुं गतः पतिः । न जानाति समर्थोपि दु खिता धनवजिताम् ॥२९॥  
 बालाना भरणं केन करोमि पतिना विना । मरिष्यन्ति मृता सर्वे क्षुधया पीडिता भृशम् ॥३०॥  
 एकं सुतं तु विक्रीय द्रव्येण कियता पुनः । पालयामि सुतानन्यानेप मे विहितो विधिः ॥३१॥  
 सर्वेषा भरणं नाढ्या युक्तं मम विपर्यये । कालस्य कालनायाहं विक्रीणामि तथात्मजम् ॥३२॥  
 हृदयं कठिनं कृत्वा सचिन्त्य मनसा सती । सादर्भरज्ज्वावद्ध्वाय गले पुत्रं विनिर्गता ॥३३॥  
 मुनिपत्नी गले वद्ध्वा मध्यमं पुत्रमौरसम् । शेषस्य भरणार्थयि गृहीत्वा चलिता गृहात् ॥३४॥  
 दृष्टा सत्यव्रतेनार्ता तापसी शोकसंयुता । पप्रच्छ नृपतिस्तातु किं चिकीर्षसि शोभने ॥३५॥  
 रुदंतं बालकं कठे वद्ध्वा नयसि क्वाधुना । किमर्थं चारुसर्वांगि सत्यं ब्रूहि ममाग्रतः ॥३६॥

### ऋषिपत्न्युवाच

विश्वामित्रस्य भार्याऽहं पुत्रोऽयं मे नृपात्मज । विक्रेतुमौरस कामं गमिष्ये विपमे सुतम् ॥३७॥  
 अत्र नास्ति पतिर्भुक्त्वा गतस्तप्तुं नृप वदचित् । विक्रीणामि दुःघातेनं दीपस्य भरणाय वै ॥३८॥

### राजोवाच

पतिव्रते रक्ष पुत्रं दास्यामि भरणं तव । तावदेव पतिस्तेऽग्र वनार्चवंबागमिष्यति ॥३९॥  
 वृशे त्वाद्यमाभ्यासे भयं किंचिन्निरंतरम् । बंधयित्वा गमिष्यामि सत्यमेतद्वशीम्यहम् ॥४०॥  
 इत्युक्त्वा सा तदा तेन राजा वीशिकवामिनी । विबंधं तनयं कृत्वा जगामाश्रममंडलम् ॥४१॥  
 सोऽभवद्बालवो नाम गलबंधान्महातपाः । सा तु स्वस्थाश्रमे गत्वा मुमोद बालवैर्वृता ॥४२॥  
 सत्यव्रतस्तु भवया च कृपया च परिप्लुत । विश्वामित्रस्य च मुनेः कलत्रं तद्वभार ह ॥४३॥  
 यने स्थितान्मृगान्कृत्वा वराहान्महिषास्तथा । विश्वामित्रयनाभ्यासे मासं वृशे वयष ह ॥४४॥  
 ऋषिपत्नी गृहीत्वा तन्मांसं पुत्रानदास्ततः । निर्वृतिं परमा प्राप प्राप्य भक्ष्यमनुत्तमम् ॥४५॥  
 अयोध्यां रथं राज्यं च तर्षंवांत.पुर मुनि । गते तमु नृपे तस्मिन्वसिष्ठः पर्यरक्षत ॥४६॥  
 सत्यव्रतोऽपि धर्मात्मा ह्यतिष्ठप्रगराऽहि । विनुराज्ञां समास्थाय पशुघ्नव्रतवान्यने ॥४७॥  
 सत्यव्रतो ह्यस्माच्च वस्यचित्कारणान् नृप । वसिष्ठे पाथिक मन्थु पारदायात् नित्यदा ॥४८॥  
 तद्व्यमानं वने विशा पमिष्ठ च त्रिय सुतम् । न वारदायात् मुनिर्यसिष्ठ पारणेन ह ॥४९॥  
 पाणिप्रेतमप्राणा निष्ठा स्यात्समे पदे । जानन्नपि तु धर्मात्मा विप्रदारपरिहरे ॥५०॥  
 कर्मिभिर्द्विषेऽग्न्ये मृगाभावे महीपति । वसिष्ठस्य च गौ दोःश्रीमपश्वद्वनमध्यगाम् ॥५१॥  
 तां जपान क्षुपानस्तु प्रोपागमोऽहोश्च दग्धुर्नृप । वृशे वयष तन्मांस नीत्वा स्वयमभक्षत् ॥५२॥  
 वसिष्ठो मुक्ताभ्यांभोजयामास तत्तदा । रंजमाना मृगवैति न गोरिति च सुव्रत ॥५३॥

वसिष्ठस्तु हतां दोग्ध्रीं ज्ञात्वा क्रुद्धस्तमब्रवीत् । दुरात्मनि कृतं पापं धेनुघातात्पिशाचवत् ॥५४॥  
 एवं ते शंखवः क्रूराः पतंतु त्वरितास्त्रयः । गोवधाद्धारहरणात्पितुः क्रोधात्तथा भृशम् ॥५५॥  
 त्रिशंकुरिति नाम्ना वै भुवि ख्यातो भविष्यसि । पिशाचरूपमात्मानं दर्शयन्सर्वदेहिनाम् ॥५६॥

व्यास उवाच

एवं शप्तो वसिष्ठेन तदा सत्यव्रतो नृपः । चचार च तपस्तीव्रं तस्मिन्नेवाश्रमे स्थितः ॥५७॥  
 कस्माच्चिन्मुनिपुत्रात् प्राप्य मंत्रमनुत्तमम् । ध्यायन्भगवती देवी प्रकृतिं परमां शिवाम् ॥५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

वसिष्ठेन च शप्तोऽसौ त्रिशंकुर्नृपतेः सुतः । कथं शापाद्विनिर्मुक्तस्तन्मे ब्रूहि महामते ॥१॥

व्यास उवाच

सत्यव्रतस्तथा शप्तः पिशाचत्वमवाप्तवान् । तस्मिन्नेवाश्रमे तस्यै देवीभक्तिपरायणः ॥२॥  
 कदाचिन्नुपतिस्तत्र जप्त्वा मंत्रं नवाक्षरम् । होमार्थं ब्राह्मणांगत्वा प्रणम्योवाच भक्तिजः ॥३॥  
 भूमिदेवाः शृणुष्वं वै वचनं प्रणतस्य मे । ऋत्विजो मम सर्वेऽत्र भवंतः प्रभवंतु ह ॥४॥  
 जपस्य च दशाशेन होमः कार्यो विधानतः । भवद्भिः कार्यसिद्धयर्थं वेदविद्भिः कृपापरैः ॥५॥  
 सत्यव्रतोऽहं नृपतेः पुत्रो ब्रह्मविदावराः । कार्यं मम विधातव्यं सर्वथा सुखहेतवे ॥६॥  
 तच्छ्रुत्वा ब्राह्मणास्तत्र तमूचुर्नृपतेः सुतम् । शप्तस्त्वं गुरुणा प्राप्तं पिशाचत्वं त्वयाऽधुना ॥७॥  
 न यागाहोऽसि तस्मात्त्वं वेदेष्वनधिकारतः । पिशाचत्वमनुप्राप्तं सर्वलोकेषु गहितम् ॥८॥

व्यास उवाच

तन्निद्राम्य वचस्तेषां राजा दुःखमवाप ह । धिग्जोवितमिदं मेऽद्य किं करोमि वने स्थितः ॥९॥  
 पित्रा चाहं परित्यक्तः शप्तश्च गुरुणा भृशम् । राज्याद्भ्रष्टः पिशाचत्वमनुप्राप्तः करोमि किम् ॥  
 तदा पृथुतरा कृत्वा चितां काष्ठैर्नृपात्मज । सस्मार चडिका देवी प्रवेशमनुचितयन् ॥११॥  
 स्मृत्वा देवी महामायां चितां प्रज्वलितां पुर । कृत्वा स्नात्वा प्रवेशार्थं स्थितः प्राजलिरग्रतः ॥१२॥  
 ज्ञात्वा भगवतीं तं तु मर्तुकामं महोपतिम् । आजगाम तदाकाशं प्रत्यक्षं तस्य चाग्रतः ॥१३॥  
 दत्त्वाऽथ दर्शनं देवी तमुवाच नृपात्मजम् । सिंहाह्वया महाराज मेघगभोरया गिरा ॥१४॥

देव्युवाच

किं ते व्यवसितं साधो हतासो मा तनुं त्यज । स्विरो भव महाभाग पिता ते जरसान्वितः ॥१५॥

राज्यं दत्त्वा यनेतुम्यं गताग्निं तपने विल । विवादं त्यजं हि यौर परशोऽहं नृपते ॥१६॥  
नेतुं त्वामागमिष्यति सचिवाश्च विरुतय । मत्प्रगादात्पिता य त्वामग्निदित्यं नृपते ॥१७॥  
जित्वा कामं श्रमत्तेन गमिष्यत्येव तिश्रय ।

त्वाम् उवाच

इत्युक्त्वा त तदा देवी तर्वातरपीमन ॥१८॥

राजपुत्रो विरमिणो मरणा पायकान्त । श्रयोध्याया तदात्स्य नारदेन महात्मना ॥१९॥  
वृत्तांतं वदितं सर्वो राणे सत्वरगादित । श्रुत्वा राजाय पुत्रस्य त तदा मरुगोद्यमम् ॥२०॥  
येदमापायं मनसि दुःखोच बहुधा नृप । सचिवानाह धर्माना पुनसोऽपरिप्लुत ॥२१॥  
ज्ञातं भवद्भिरत्युग्र पुत्रस्य मम चेष्टितम् । त्यक्तो मया यो धीमापुत्र सत्यत्रनो मम ॥२२॥  
आज्ञयासौ गतं सद्यो राज्याहं परमार्यवित् । स्थितस्तत्रैव विनाशे धनहीनं क्षमाचित ॥२३॥  
यसिद्धेन तया दत्तं पिशाचसदृशं हृतं । सोऽद्य दुःखोऽसततं प्रवेष्टुं च हृताशनम् ॥२४॥  
उद्यतं श्रीमहादेव्या निषिद्धं सस्यत पुत्र । तस्माद्गच्छतु त शीघ्रं ज्येष्ठपुत्र महात्मन् ॥२५॥  
आश्वास्य वचनेनैव तरसैवानपत्यिह । अभिपिच्य मुन राज्ञे औरसं पालनक्षमम् ॥२६॥  
वनं भास्यामि शांतींश्च तपसे हृतनिश्चय । इत्युक्त्वा मत्रिणं सर्वन्निप्रेयामास पायिव ॥२७॥  
तस्यैवानयनार्थं हि प्रीतिप्रवणमानस । ते गत्वा त समाश्वास्य मत्रिणं पायिवात्मजम् ॥  
श्रयोध्याया महात्मानं मानपूर्वं समानमन् । दृष्ट्वा सत्यव्रतं राजा दुर्बलं मलिनावरम् ॥२९॥  
जटाजूटपरं क्रूरं चित्तानुरमचित्तपत् । किं वृत्तं निष्पूरं कर्मं भया पुत्रो विधासित ॥३०॥  
राज्याहंश्चातिमेधावी जानता धर्मनिश्चयम् । इति सचित्यं मनसा तमालिङ्ग्य महोपति ॥३१॥  
आसने स्वसमीपस्थं समाश्वास्योपवेशयत् । उपविष्टं मुनं राजा प्रेमपूर्वमुवाच ह ॥३२॥  
प्रेमगद्गदया वाचा नीतिशास्त्रविदारद ।

राजोवाच

पुत्रं धर्मं मतिं कार्यं माननीयां मुत्तोद्भवा ॥३३॥

न्यायागतं धनं ग्राह्यं रक्षणीयां सदा प्रजा । नासत्यं क्वापि वक्तव्यं नामार्गं गमनं क्वचित् ॥३४॥  
शिष्टप्रोक्तं प्रकर्तव्यं पूजनीयास्तपस्विन । हृतव्या दस्यव क्रूरा इद्रियाणां तथा जुय ॥३५॥  
कर्तव्यं कार्यसिद्धयै राजा पुन सदैव हि । मत्रस्तु सर्वथा ग्राह्यं कर्तव्यं सचिवै सह ॥३६॥  
नोपेक्ष्योऽस्त्वोऽपि वृत्तिनारिषु सर्वात्मना मुत । न विश्वेत्परासक्तं सचिवं च तथानतम् ॥३७॥  
चारा सर्वान योक्तव्यां शत्रुमित्रेषु सर्वथा । धर्मं मतिं सदा कार्यादानं दद्याच्च नित्यश ॥३८॥  
शुष्कवादो न कर्तव्यो दुष्टसंगं च वर्जयत । यष्टव्या विविधा यज्ञा पूजनीया महर्षय ॥३९॥

न विश्वसेत्स्त्रियं क्वापि स्त्र्येणचूतरतं नरम् । अत्यादरो न कर्तव्यो मृगयाया कदाचन ॥४०॥  
 चूते मद्ये तथा गेये नूनं वारवधूपु च । स्वयं तद्विमुखो भूयात्प्रजास्तेम्यश्च रक्षयेत् ॥४१॥  
 ब्राह्मे मुहूर्ते कर्तव्यमुत्थानं सर्वथा सदा । स्नानादिक सर्वविधिं विधाय विधिवत्तथा ॥४२॥  
 पराशक्ते परा पूजा भक्त्या कुर्यात्सुदीक्षित । पुनतज्जन्मसाफल्य पराशक्ते पदार्चनम् ॥४३॥  
 सवृत्कृत्वा महापूजा देवोपादजलं पिवन् । न जातु जननीगर्भे गच्छेदिति विनिश्चयः ॥४४॥  
 सर्वं दृश्यं महादेवो द्रष्टा साक्षी च सैव हि । इति तद्भावाभरितस्तिष्ठेन्नर्भयचेतसा ॥४५॥  
 कृत्वा नित्यवित्रि सम्यगतव्य सदसि द्विजान् । समाहूय च प्रष्टव्यो धर्मशास्त्रविनिर्णय ॥४६॥  
 संपूज्य ब्राह्मणान्पूजयान्वेदवेदागपारगान् । गार्भोहिरण्यादिक च देय पात्रेषु सर्वदा ॥४७॥  
 अविद्वान्ब्राह्मणः कोऽपि नैव पूज्य कदाचन । आहारादधिक नैव देय मूर्खाय कर्हिचित् ॥४८॥  
 न वा लोभात्त्वया पुन कर्तव्य धमलघनम् । अत पर न कर्तव्यं क्वचिद्विप्रप्रवमाननम् ॥४९॥  
 ब्राह्मणा भूमिदेवाश्च माननीया प्रयत्नत । कारण क्षत्रियाणा च द्विजा एव न सशय ॥५०॥  
 अद्भ्युचोऽग्निर्ब्राह्मण क्षत्रमश्मनो लोहमुत्थितम् । तेषा सर्वेण तेज स्वासु योनिषु शाम्यति ॥५१॥  
 तस्माद्ब्राह्मण विशेषेण माननीया मुखाद्भवा । दानेन विनयनैव सबथा भूतिमिच्छता ॥५२॥  
 दडनीति सदा कार्या धर्मशास्त्रानुसारत । कोशस्य सग्रह कार्यों नून न्यायागतस्य ह ॥५३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

## अथ द्वादशोऽध्यायः

### व्यास उवाच

एवं प्रबोधित पित्रा त्रिशकु प्रणतो नृप । तथेति पितर प्राह प्रेमगद्गदया गिरा ॥१॥  
 विश्रानाहूय मन्त्रज्ञान्वेदशास्त्रविशारदान् । अभिपेकाय सभारान्कारयामास सत्वरम् ॥२॥  
 सलिल सर्वतीर्थाना समानाथ्य विशापति । प्रकृतीश्च समाहूय सामन्तान्भूपतीस्तथा ॥३॥  
 पुण्येऽह्नि विधिवत्सहस्रै ददावासनमुत्तमम् । अभिपिच्य सुत राज्ये त्रिशकु विधिवत्पिता ॥४॥  
 तृतीयमाश्रम पुण्य जग्राह भार्यया युत । वन त्रिपथगाकूले चचार दुश्चर तप ॥५॥  
 काले प्राप्ते ययौ स्वर्गं पूजितस्त्रिदशैरपि । इन्द्रासनसमीपस्यो रराज रविवत्सदा ॥६॥

### राजोवाच

पूर्वं भगवता प्रोक्त कथायोगेन साप्रतम् । सत्यव्रतो वसिष्ठेन शसो दोग्ध्रीवघातिकल ॥७॥  
 कुपितेन पिशाचत्व प्रापितो गुरुणा तत । कथं मुक्त पिशाचत्वादित्येतत्सशय प्रभो ॥८॥  
 न सिंहासनयोग्यो हि भवेच्छापसमन्वित । मुनिना मोचित शापात्वेनान्येन च कर्मणा ॥९॥

एतन्मे ब्रूहि, विप्रर्षे क्षापमोक्षणवारणम् । आनीतस्तु कथं पित्रा स्वगृहे तादृशवृत्ति ॥१०॥

### व्यास उवाच

वसिष्ठेन च शप्तोऽसौ सद्य पैशाचता गत । दुर्वेषश्चातिदुर्धर्ष सर्वलावभमकर. ॥११॥  
 यदैवोपासिता देवी भक्त्या सत्यव्रतेन ह । तया प्रसन्नया राजन्दिव्यदेह दृत् क्षणात् ॥१२॥  
 पिशाचत्व गत तस्य पाप चैव क्षय गतम् । विषाम्ना चातितेजस्वी सभूतस्तत्कृपामृतात् ॥१३॥  
 वसिष्ठोऽपि प्रसन्नात्मा जात शक्तिप्रसादत । पिताऽपि च वभूवास्य प्रेमयुक्तस्त्वनुग्रहात् ॥१४॥  
 राज्यं शशास धर्मात्मा मृते पितरि पार्थिव । ईजे च विविधैर्यज्ञैर्देवदेवी सनातनीम् ॥१५॥  
 तस्य पुत्रो वभूवाय हरिश्चन्द्र सुशोभन । लक्षणै शाल्मनिदिष्टै सयुतश्चातिसुन्दर ॥१६॥  
 युवराजं सुत कृत्वा त्रिशकु पृथिवीपति । मानुषेण शरीरेण स्वर्गे भोक्तु मनो दधे ॥१७॥  
 वसिष्ठस्याश्रम गत्वा प्रणम्य विधिवन्प । उवाच वचन प्रीत वृताजलिपुटस्तदा ॥१८॥

### राजोवाच

ब्रह्मपुत्र महाभाग सर्वमत्रविशारद । विज्ञप्ति मे सुप्रससा श्रोतुमर्हसि तापस ॥१९॥  
 इच्छा मेऽद्य समुत्पन्ना स्वर्गलोकसुखाय च । अनेनैव शरीरेण भोगान्भोक्तुममानुषान् ॥२०॥  
 अप्सरोभिश्च सवास क्रीडितु नदने वने । देवगधर्वगान च श्रोतव्यं मधुर किल ॥२१॥  
 याजय त्व मखेनाशु तादृशेन महामुने । यथाऽनेन शरीरेण वसे लोक त्रिविष्टपम् ॥२२॥  
 समर्थोऽसि मुनिश्चेष्ट कुरु कार्यं ममाधुना । प्रापयाशु मख कृत्वा देवलोकं दुरासदम् ॥२३॥

### वसिष्ठ उवाच

राज मानुषदेहेन स्वर्गे वास सुदुर्लभ । मृतस्य हि ध्रुव स्वर्गं कथित पुण्यकर्मणा ॥२४॥  
 तस्माद्विभेमि सर्वज्ञ दुर्लभाच्च मनोरथात् । अप्सरोभिश्च सवासो जीवमानस्य दुर्लभ ॥२५॥  
 कुरु यज्ञामहाभाग मृत स्वर्गमवाप्स्यसि ।

### व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य राजा परमर्दुमना ॥२६॥  
 उवाच वचन भूयो वसिष्ठ पूर्वरोपितम् । न त्व याजयसे ब्रह्मन्गर्वाविशाच्च मा यदि ॥२७॥  
 अयं पुरोहित कृत्वा यक्ष्येऽहं विल साप्रतम् । तच्छ्रुत्वा वचन तस्य वसिष्ठ कोपसयुत ॥२८॥  
 शशाप भूपतिं चेति चाडालो भव दुर्मते । अनेन त्वं शरीरेण श्वपचो भव सत्वरम् ॥२९॥  
 स्वर्गकृन्तन पापिष्ठ सुरभीवघ्नपित । ब्रह्मपत्नीहरोच्छ्रित धर्ममार्गविदूषक ॥३०॥  
 न ते स्वर्गं गतिं पाप मृतस्यापि कथंचन ।

व्यास उवाच

इत्युक्तो गुरणा राजस्त्रिसकुस्तत्क्षणादपि ॥३१॥

सत्र तेन शरीरेण बभूव श्वचाकृति । कुडलेऽश्ममये चापि जाते तस्य च तत्क्षणात् ॥३२॥  
 देहे चदनगघश्च विगधो ह्यभवत्तदा । नीलवर्णोऽय सज्जाने दिग्धे पीतावरे तनो ॥३३॥  
 गजवर्णोऽभवद्दह शासतस्य महात्मन । शब्युपासकरोपेण फलमेतदभून्नृप ॥३४॥  
 तस्माद्धोरन्तिभक्तो हि नावमान्य कदाचन । गयत्रीजपनिष्ठो हि वसिष्ठो मुनिसत्तम ॥३५॥  
 दृष्ट्वा निश्च निज देह राजा दुःखमवाप्तवान् । न जगाम गृहे दीनो वनमेवाभितो ययो ॥३६॥  
 चित्तयामास दुःखार्तास्त्रिसकु शोकविह्वल । किं करोमि वव गच्छामि देहो मेऽनोर्वनिदित ३७॥  
 कर्तव्य नैव पश्यामि येन मे दुःखसक्षय । गृहे गच्छामि चेत्पुन पीडितोऽय भविष्यति ॥३८॥  
 भार्याऽपि श्वपच दृष्ट्वा नागोकार करिष्यति । सचिवा नादरिष्यति बोक्ष्य मामीदृश पुन ॥३९॥  
 ज्ञातयो वधुवर्गश्च सङ्गता न भजिष्यति । सर्वेस्त्यक्तस्य मे नून जीवितान्मरण वरम् ॥४०॥  
 विप वा भक्षयित्वाऽद्य पतित्वा वा जलाशये । कृत्वा वा वृथपाश च देहत्याग करोम्यहम् ॥४१॥  
 अग्नी वा ज्वलिते देह जुहोमि विधिवद्बलात् । कृत्वा वाऽनशन प्राणास्त्यजामि दूषितान्भृशम् ४२॥  
 आत्महत्या भवेन्नून पुनर्जन्मनि जन्मनि । श्वपचत्व च शापश्च हत्यादोषान्नुवदपि ॥४३॥  
 पुनर्विचार्य भूपालश्चेतसा समचित्तयत् । आत्महत्या न कर्तव्या सर्वथैव मयाऽनुना ॥४४॥  
 भोक्तव्य स्वकृत कर्म देहेनानेन कानने । भोगनास्य विपाकस्य भविता सर्वथा क्षय ॥४५॥  
 प्रारब्धकर्मणा भोगादन्यथा न क्षयो भवत् । तस्मान्मयाऽन भोक्तव्य कृत कर्म शुभाशुभम् ॥४६॥  
 कुर्वन्पुण्याश्रमान्पाशो तीर्थानां सेवन तथा । स्मरण चाबिकायास्तु साधूनां सेवन तथा ॥४७॥  
 एव कर्मक्षय नून करिष्यामि धन वसन । भाग्ययोगात्कदाचित्तु भवेत्साधुसमागम ॥४८॥  
 इति सचित्त्य मनसा त्यक्त्वा स्वनगर नृप । गङ्गातीरे गत काम शोचस्तत्रैव सस्थित ॥४९॥  
 हरिश्चद्रस्तदा ज्ञात्वा पितुः शापस्य कारणम् । दुःखित सचिवास्तत्र प्रेषयामास पार्थिव ॥५०॥  
 सचिवास्तन गत्वाशु तमूचुः प्रश्रयान्विताः । प्रणम्य श्वपचाकार निश्चसत मुहुर्मुहुः ॥५१॥  
 राजन्पुत्रेण ते नून प्रेषिताः समुपागतान् । अवहि सचिवास्त्व नो हरिश्चद्राजया स्थितान् ५२॥  
 युवराजसुत प्राह यत्तच्छृणुष्व नराधिप । आनयध्व नृप यूय समान्य पितर मम ॥५३॥  
 तस्माद्राजन्समागच्छ राज्य प्रति गतव्यथ । सेवा सर्वे करिष्यति सचिवाश्च प्रजास्तथा ॥५४॥  
 गुरु प्रसादयिष्याम स यथा तु दयेत वै । प्रसन्नोऽसौ महातेजा दुःखस्यात करिष्यति ॥५५॥  
 इति पुत्रेण ते राजन्कथित बहुधा किल । तस्माद्गमनमेवाशु रोचता निजसद्यनि ॥५६॥



पुत्रमेक ददाम्यद्य कस्मैचिद्धनिने किल । गृहीत्वा तस्य मौल्य तु तेन द्रव्येण बालकान् ॥३६॥  
 पालयेऽहं धुधार्तास्तु नान्योपायोऽस्ति पालने । इति संचित्य मनसा पुत्रोऽयं प्रहितो मया ॥३७॥  
 विक्रयार्थं महाभाग क्रदमानो भृशतुर । क्रन्दमान गृहीत्वैनं निर्गताऽहं गतनपा ॥३८॥  
 तदा सत्यव्रतो मार्गे मामुद्दीक्ष्य भृशतुराम । पप्रच्छ स च राजपि कस्माद्रोदिति बालक ॥३९॥  
 तदाऽहं तमुवाचेद वचन मुनिसत्तम । विक्रयार्थं नीयतेऽसौ बालकोऽद्य मया नृप ॥४०॥  
 श्रुत्वा मे वचन राजा दयार्द्रहृदयस्तत । मामुवाच गृहं याहि गृहीत्वैनं कुमारकम् ॥४१॥  
 भोजनार्थं कुमाराणामामिषं विहितं तव । प्रापयिष्याम्यहं नित्यं यावन्मुनिसमागम ॥४२॥  
 अहन्यहनि भूपालो वृक्षोऽस्मि मृगसूकरान् । विन्यस्य यामि हत्वाऽसौ प्रत्यहं दययान्वित ॥४३॥  
 तेनैव बालका वातपालिता वृजिनार्णवात् । वसिष्ठेनाथ शतोऽसौ भूपतिर्मम कारणात् ॥४४॥  
 कस्मिंश्चिद्विसे मासं न प्राप्तं तेन कानने । हना दोग्ध्री वसिष्ठस्य तेनासौ कुपितो मुनि ॥४५॥  
 त्रिशकुरिति भूपस्य कृतं नाम महात्मना । कुपितेन वधाद्धेतोश्चाण्डालश्च कृतो नृप ॥४६॥  
 तेनाहं दुःखिता जाता तस्य दुःखेन कौशिक । श्वपचत्वमसौ प्राप्तो मत्कृते नृपनन्दन ॥४७॥  
 येन केनाप्युपायेन भवता नृपते किल । तस्माद्रक्षा प्रकर्तव्या तपसा प्रबलेन ह ॥४८॥

### व्यास उवाच

इति भार्यावच श्रुत्वा कौशिको मुनिसत्तम । तामाह कामिनी दीना सात्वपूर्वमरिन्दम ॥४९॥

### विश्वामित्र उवाच

भोचयिष्यामि तं शापान् नृप कमललोचने । उपकारं कृतो येन काताराद्रक्षिताऽस्ति वै ॥५०॥  
 विद्यातपोबलेनाहं करिष्ये दुःखसंशयम् । इत्याश्वास्य प्रिया तत्र कौशिक परमार्थवित् ॥५१॥  
 चित्तमामास नृपते कथं स्याददुःखनाशनम् । सविमृश्य मुनिस्तत्र जगाम यत्र पाथिव ॥५२॥  
 त्रिशकुं पद्मवणे दीनं सस्यित श्वपचाकृति । आगच्छत मुनिं दृष्ट्वा विस्मितोऽसौ नराधिप ॥५३॥  
 दण्डवन्निपपातोर्ध्वा पादयोस्तरसा मुने । गृहीत्वा तं करे भूपतिं तं कौशिकस्तदा ॥५४॥  
 उत्थाप्योवाच वचनं सात्वपूर्वं द्विजोत्तम । मत्कृते त्वं महीपाल शतोऽस्ति मुनिना यत् ॥५५॥  
 वाञ्छितं तं करिष्यामि ब्रूहि किं करवाण्यहम् ।

### राजोवाच

मया संप्रायितं पूज्यं वसिष्ठो मखहेतवे ॥५६॥

मा याजय मुनिश्रेष्ठं करोमि मखमुत्तमम् । यथेष्टं कुरु विप्रं यथा स्वर्गं ब्रजाम्यहम् ॥५७॥  
 अनेनैव शरीरेण शक्रलोकं सुखालयम् । तपो कृत्वा वसिष्ठोऽसौ मामाहेति सुदुर्मते ॥५८॥  
 मानुषेण हि देहेन स्वर्गवासं कुतस्तव । पुनर्मयोक्तो भगवास्वर्गदुग्धेन चानघ ॥५९॥

वन्य पुरोहित कृत्वा यक्ष्येऽहं यज्ञमुत्तमम् । तदा तेनैव शप्तोऽहं चाडालो भव पामर ॥६०॥  
इत्येतत्कथितं सर्वं कारणं शापसंभवम् । मम दुःखविनाशाय समर्थोऽसि मुनीश्वर ॥६१॥  
इत्युक्त्वा विररामासौ राजा दुःखरजादितः । कौशिकोऽपि निराकर्तुं शापं तस्य व्यचिंतयत् ६२॥

इति श्रादेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

## अथ चतुर्दशोऽध्यायः

### न्यास उवाच

विचिंत्य मनसा कृत्य गाधिसूनुर्महातपा । प्रकल्प्य यज्ञसमाराम्मुनीनामत्रयत्तदा ॥१॥  
मुनयस्तं मखं ज्ञात्वा विश्वामित्रनिमंत्रिता । नागता सर्वं एवैते वसिष्ठेन निवारिता ॥२॥  
गाधिसूनुस्तदाजाय विमनाश्चातिदुःखितः । आजगामाश्रमं तत्र यत्रासौ नृपति स्थितः ॥३॥  
तमाह कौशिक क्रुद्धो वसिष्ठेन निवारिता । नागता ब्राह्मणा सर्वे यज्ञार्थं नृपसत्तम ॥४॥  
पश्य मे तपसं सिद्धिं यथा त्वा सुरसद्यनि । प्रापयामि महाराज वाञ्छितं ते करोम्यहम् ॥५॥  
इत्युक्त्वा जलमादाय हस्तेन मुनिसत्तम । ददौ पुण्यं तदा तस्मै गायत्रीजपसम्भवम् ॥६॥  
दत्त्वाऽथ मुकृतं राज्ञे तमुवाच महीपतिम् । यथेष्टं गच्छ राजर्षे त्रिविष्टपमतद्वित ॥७॥  
पुण्येन मम राजेन्द्र बहुकालाजितेन च । याहि शक्रपुरी प्रीतं स्वस्ति तेऽस्तु सुरालये ॥८॥

### न्यास उवाच

इत्युक्तवति विप्रेन्द्रे त्रिशकुस्तरसा ततः । उत्पपात यथा पक्षी वेगवास्तपसो बलात् ॥९॥  
उत्पत्य गगने राजा गतः शक्रपुरी यदा । दृष्टो देवगणस्तत्र क्रूरश्चाडालवेपभाक् ॥१०॥  
कथितोऽसौ सुरेन्द्राय कोऽयमायाति सत्वरः । गगने देवबद्धा यो दुर्दर्शः श्वपचाकृतिः ॥११॥  
सहस्रोत्थाय शक्रस्तमपश्यत्युहपाधमम् । ज्ञात्वा त्रिशकुमपि स निर्भर्त्स्य तरसाऽब्रवीत् ॥१२॥  
श्वपचं क्व समायासि देबलोके जुगुप्सितः । याहि शीघ्रं ततो भूमौ नात्र स्थातु त्वयोचितम् ॥१३॥  
इत्युक्तं स्खलितं स्वर्गच्छद्रेणामित्रकर्शनं । निपपात तदा राजा क्षीणपुण्यो यथाऽमरः ॥१४॥  
पुनश्चक्रोश भूपालो विश्वामित्रेति चासकृतः । पतामि रक्ष दुःखार्तं स्वर्गान्चलितमाशुगम् ॥१५॥  
तस्य तत्प्रदितं राजन्पततः कौशिको मुनिः । श्रुत्वा तिष्ठेति होवाच पतत वीक्ष्य भूपतिम् ॥१६॥  
वचनात्तस्य तत्रैव स्थितोऽसौ गगने नृपः । मुनेस्तपःप्रभावेण चलितोऽपि सुरालयात् ॥१७॥  
विश्वामित्रोऽप्यप स्पृष्ट्वा चकारेऽष्टं सुविस्तराम् । विधातु नूतनां सृष्टिं स्वर्गलोकं द्वितीयकम् ॥१८॥  
तस्योद्यमं तथा ज्ञात्वा त्वरितस्तु शचीपतिः । तत्राजगाम सहसा मुनिं प्रति तु गाधिजम् ॥१९॥  
किं ब्रह्मक्रियते साधो वरमात्कोपसमाकुलः । अलं सृष्ट्या मुनिश्रेष्ठं ब्रूहि किं करवाणि ते ॥२०॥

## व्यास उवाच

इति तेषां नृप श्रुत्वा भाषितं श्वपचाकृति । स्वगृहं गमनायासौ न मतिं कृतवानद ॥५७॥  
 तानुवाच तदा वाक्यं व्रजतु सचिवा पुरम् । गत्वा पुरं महाभागा द्रुवतु वचनाच्च मे ॥५८॥  
 नागमिष्याम्यहं पुनः कुरु राज्यमनद्रित । मानयन्नाह्वयणा दवान्यजयन्नेरतकश ॥५९॥  
 नाहं स्वपचवेपेण गहितं महात्मभिः । आगमिष्याम्ययोध्याया सर्वे गच्छतु माचिरम् ॥६०॥  
 पुनः सिंहासने स्थाप्य हरिश्चन्द्रं महावक्रम् । कुर्वंतु राज्यकामाणि यूयं तत्र ममाज्ञया ॥६१॥  
 इत्यादिष्टास्ततस्तु तुरुदुश्चातुरा मृशम् । सचिवा निययुस्तूष्णं नत्वा तत्र वनाश्रमम् ॥६२॥  
 अयोध्यायामुपागत्य पुण्यं ह्यहं विधिपूर्वकम् । अभिपक्वं तदा चक्रुर्हरिश्चन्द्रस्य मूर्ध्नि त ॥६३॥  
 अभिपिक्तस्तु तजस्वी सचिवाश्च नृपाज्ञया । राज्यं चकार धर्मिष्ठः पितरं चितयन्भृशम् ॥६४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥२१॥

## अथ त्रयोदशोऽध्यायः

## राजोवाच

हरिश्चन्द्रं वृत्तो राजा सचिवैर्नृपशासनात् । त्रिशकुस्तु कथं मुक्तस्तस्माच्चाडालदेहत ॥१॥  
 मृतो वा वनमध्ये तु गङ्गातीरे परिप्लुतः । गुरुणा वा कृपा कृत्वा शापात्तस्माद्धिमोचित ॥२॥  
 एतद्वृत्तात्तमखिलं कथयस्व ममाग्रतः । चरितं तस्य नृपते श्रोतुकामोऽस्मि सर्वथा ॥३॥

## व्यास उवाच

अभिपिक्तं मुक्तं कृत्वा राजा सतुष्टमानसः । कालातिक्रमणं तत्र चकार चितयञ्छिवाम् ॥४॥  
 एव गच्छति काले तु तपस्तप्त्वा समाहितः । द्रष्टुं दारासुतादींश्च तदाऽगात्कौशिको मुनिः ॥५॥  
 आगत्य स्वजनं दृष्ट्वा मुस्थितं मुदमासवान् । भार्यां पप्रच्छ मेधावी स्थितामग्रे सपर्यया ॥६॥  
 दुर्मिक्षे तु कथं कालस्त्वया नीतं सुलोचनः । अत्र विना त्विमे बाला पालिता केन तद्दद ॥७॥  
 अहं तपसि सनद्धो नागतं शृणु सुन्दरि । किं कृतं तु त्वया काते विना द्रव्येण शोभन ॥८॥  
 मया चिता वृत्ता तत्र श्रुत्वा दुर्मिक्षमद्भुतम् । नागतोऽहं विचार्यैव किं करिष्यामि निर्धन ॥९॥  
 अहमप्यतिवामोरुं पीडितं क्षुधया वनः । प्रविष्टश्चौरभावनं वृत्तचिच्छ्वपचालये ॥१०॥  
 स्वपचं निद्रितं दृष्ट्वा क्षुधया पीडितो भृशम् । महानसं परिज्ञाय भक्षयार्थं समुपस्थित ॥११॥  
 यदा भाण्डं समुद्धाटय पचं स्वतनुजामिपम् । गृह्णामि भक्षणार्थाय तदा दृष्टस्तु तेन वै ॥१२॥  
 पृष्टं कस्त्वव कथं प्राप्नो गृहं मे निशि सादरम् । ब्रूहि कार्यं किमर्थं त्वमुद्धाटयामि भाडकम् ॥१३॥  
 इत्युक्तं स्वपचेनाहं क्षुधया पीडितो भृशम् । तमवोच सुकशात्ते कामं गददया गिरा ॥१४॥

ब्राह्मणोऽहं महाभाग तापस क्षुधयादित । चौरभावमनुप्राप्तो भक्ष्य पश्यामि भाडके ॥१५॥  
चौरभावेन सम्प्राप्तोऽस्म्यतिथिस्त महामते । क्षुधितोऽस्मि ददस्वाज्ञा मासमधि सुप्तस्कृतम् ॥१६॥

विश्वामित्र उवाच

श्वपचस्तु वच श्रुत्वा मामुवाच मुनिश्चितम् । भक्ष मा कुरु वर्णाग्रजानीहि श्वपचालयम् ॥१७॥  
दुर्लभं स्रु मानुष्य तनापि च द्विजन्मता । द्विजत्वे ब्राह्मणत्वे च दुर्लभं वत्सि किं नहि ॥१८॥  
दुष्टाहारो न कर्तव्य सर्वथा लोकमिच्छता । अग्राह्या मनुना प्राक्ता कमणा सप्त चात्यजा ॥१९॥  
त्याज्योऽहं कर्मणा विप्र श्वपचो नात्र सशय । निवारयामि भक्ष्यात्वान लोभनाजसा द्विज ॥२०॥  
वर्णसंकरदोषोऽयं मा यातु त्वा द्विजोत्तम ।

विश्वामित्र उवाच

सत्यं वदसि धर्मज्ञ मतिस्त विशदात्यज ॥२१॥  
तथाप्यापदि धर्मस्य सूक्ष्ममार्गं ब्रवीम्यहम् । देहस्य रक्षणं कार्यं सर्वथा यदि मानद ॥२२॥  
पापस्याते पुनः कार्यं प्रायश्चित्तं विशुद्धये । दुर्गतिस्तु भवत्पापादनापदि न चापदि ॥२३॥  
भरणात्क्षुधितस्याथ नरको नात्र सशय । तस्मात्क्षुधापहरणं कर्तव्यं शुभमिच्छता ॥२४॥  
तनाह चौर्यधर्मेण दह रक्षऽप्यथात्यज । अवर्षणं च चौर्येण यत्पापं कथितं वृषे ॥२५॥  
यो न वपति पञ्चयस्तत्तु तस्मै भविष्यति ।

विश्वामित्र उवाच

इत्युक्ते वचने कात पर्जन्यं सहसाऽपतत ॥२६॥  
गगनाद्ब्रह्मिहस्ताभिधाराभिरभिकाशित । मुदितोऽहं घनं वीक्ष्य वर्षतं विद्युता सह ॥२७॥  
तदाऽहं तदगूहं त्यक्त्वा निःसृतं परया मुदा । कथय त्वं वरारोहं कालो नीतस्त्वया कथम् ॥२८॥  
कातारे परमं क्रूरं क्षयकृत्प्राणिनामिह ।

व्यास उवाच

इति तस्य वचं श्रुत्वा पतिमाह प्रियवदा ॥२९॥  
यथा शृणु मया नीतं बालं परमदारुणं । गतं त्वयि मुनिश्रेष्ठं दुर्मिथं समुपागतम् ॥३०॥  
अन्नार्थं पुत्रका सर्वे बभूवुश्चातिदुःखिता । क्षुधिता बालका वीक्ष्य नीवारार्थं वनं वन ॥३१॥  
भ्राताऽहं चितयाविष्टा किंचित्प्राप्तं फलं तदा । एव च कतिचिन्मासा नीवारणातिवाहिता ॥३२॥  
तदभाव मया कातं चितित मनसा पुनः । न भिन्ना किल दुर्मिथोनीवारा नापि कानने ॥३३॥  
न वृषेषु फलायानुर्न मूलानि घरातये । क्षुधया पीडिता बाया हृदति भृशमातुरा ॥३४॥  
किं करोमि वच गच्छामि किं ब्रवीमि क्षुधादितान । एव विचिंत्य मनसा निश्चयस्तु मया कृत ॥३५॥

## विश्वामित्र उवाच

स्व निवासं महीपालं च्युतं त्वद्भवनद्विभो । नयस्व प्रीतियोगेन त्रिशंकुं चातिदुःखितम् ॥२१॥

## व्यास उवाच

तस्य तं निश्चयं ज्ञात्वा तुरापाडतिशंकितः । ततो बलं विदित्वोग्रमोमित्युवाच वासवः ॥२२॥  
 दिव्यदेहं नृपं कृत्वा विमानवरसंस्थितम् । आपृच्छच्च कौशिकं शक्रोऽगमत्रिजपुरी तदा ॥२३॥  
 गते शक्रे तु वै स्वर्गं त्रिशंकुसहिते ततः । विश्वामित्रः सुखं प्राप्यस्वाश्रमे सुस्थिरोऽभवत् २४॥  
 हरिश्चंद्रोऽथ तच्छ्रुत्वा विश्वामित्रोपकारकम् । पितुः स्वर्गमनं कामं मुदितो राज्यमन्वशात् ॥२५॥  
 अयोध्याधिपतिः क्रीडा चकार सह भार्यया । रूपयौवनचातुर्ययुक्तया प्रीतिसंयुतः ॥२६॥  
 अतीतकाले युवती न सा गर्भवती ह्यभूत् । तदा चिंतातुरो राजा बभूवातीव दुःखित ॥२७॥  
 वसिष्ठस्याश्रमं गत्वा प्रणम्य शिरसा मुनिम् । अनपत्यत्वजा चिंता गुरवे समवेदयत् ॥२८॥  
 देवज्ञोऽसि भवान्कामं मंत्रविद्याविशारद । उपायं कुरु धर्मज्ञ संततेर्मम मानद ॥२९॥  
 अपुत्रस्य गतिर्नास्ति जानासि द्विजसत्तम । कस्मादुपेक्षसे जानन्दु खं मम च शक्तिमान् ॥३०॥  
 कलत्रिकास्त्वमे धन्या ये शिशुं लालयति हि । मदभायोऽहमनिशं चितयामि दिवानिशम् ॥३१॥

## व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य मुनिस्तस्य निर्वेदमिश्रितं वचः । संचित्य मनसा सम्यक्तमुवाच विधेः सुतः ॥३२॥

## वसिष्ठ उवाच

सत्य ब्रूये महाराज संसारेऽस्मिन्न विद्यते । अनपत्यत्वज दुःखं यत्तथा दुःखमद्भुतम् ॥३३॥  
 तस्मात्त्वमपि राजेंद्र वरुण यादसा पतिम् । समाराधय मत्नेन स ते कार्यं करिष्यति ॥३४॥  
 वरुणादधिको नास्ति देवः सतानदायक । तमाराधय धर्मिष्ठ कार्यसिद्धिर्भविष्यति ॥३५॥  
 देव पुरुषकारश्च माननीयाविभो नृभिः । उद्यमेन विना कार्यसिद्धिं सजायते कथम् ॥३६॥  
 न्यायतस्तु नरैः कार्यं उद्यमस्तत्त्वदशिभिः । कृते तस्मिन्भवेत्सिद्धिनान्यथा नृपसत्तम ॥३७॥  
 इति तस्य वच श्रुत्वा गुरोरमिततेजसः । प्रणम्य निर्ययौ राजा तपसे कृतनिश्चयः ॥३८॥  
 गगातीरे शुभे स्थाने कृतपद्मासनो नृप । ध्यायन्पाशधर चित्ते चचार दुश्चर तपः ॥३९॥  
 एवं तपस्यतस्तस्य प्रचेता दृष्टिगोचर । कृपयाऽभून्महाराज प्रसन्नमुखपक्वः ॥४०॥  
 हरिश्चंद्रमुवाचेद वचनं यादसा पति । वर वरय धर्मज्ञ तुष्टोऽस्मि तपसा तव ॥४१॥

## राजोवाच

अनपत्योऽस्मि देवेश पुत्र देहि सुखप्रदम् । ऋणत्रयापहारार्थमुद्यमोऽयं मया कृतः ॥४२॥

नृपस्य वचन श्रुत्वा प्रगल्भ दु खितस्य च । स्मितपूव तत पाशी तमाह पुरत स्थितम् ॥४३॥

वरुण उवाच

पुनो यदि भवद्राजन्गुणी मनसि वाछित । सिद्धे कार्ये तत पश्चात्कि करिष्यसि मे प्रियम् ॥४४॥

यदि त्व तन पुत्रेण मा यजेथाविसकित । पशुवधन तनैव ददामि नृपते वरम् ॥४५॥

राजोवाच

देव मे मास्तु वध्यत्व यजिष्येऽह जलाधिपम् । पशु कृत्वा सुत पुन सत्यमेतदत्रवीमि ते ॥४६॥

वध्यत्वे परम दु सप्तमसह्य भुवि मानद । शोकाग्निशमन नृणा तस्माद्देहि सुत शुभम् ॥४७॥

ऋण उवाच

भविष्यति सुत काम राजग्गच्छ गृहाय वै । सत्य तद्वचन कार्यं यदत्रवीषि ममाप्रत ॥४८॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्ते वरुणेनासी हरिश्चद्रौ गृह ययौ । भार्यायि कययामाम वृत्तात वरदानजम् ॥४९॥

तस्य भार्याशत पूर्णं बभूवातिमनोहरम । पट्टराज्ञी शुभा शैब्या धर्मपत्नी पतिव्रता ॥५०॥

काले गतेऽय सा गभ दधार वरवणिनी । ऋभूव मुदितो राजा श्रुत्वा दोहदचेष्टितम् ॥५१॥

कारयामास विधिवत्सस्कारान्नृपतिस्तदा । मासऽथ दशमे पूर्णे सुपुत्रे सा शुभे दिने ॥५२॥

साराग्रहवलोपेते पुन देवसुतोपमम । पुत्रे जाते नृप स्नात्वा ब्राह्मणं परिवेष्टित ॥५३॥

चकार जातकर्मदीन ददौ दानानि भूरिश । राजश्चातिप्रमोदोऽभूत्युत्रजन्मसमुद्भव ॥५४॥

वभूव परमोदारो धनधान्यसमवित । विशेषदानसयुक्तो गीतवादित्रसकुल ॥५५॥

इति श्राद्धेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्याय ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

प्रवृत्ते सदने तस्य राज पुत्रमहोत्सवे । आजगाम तदा पाशी विप्रवपधर शुभ ॥१॥

स्वस्तोत्सुक्त्वा नृप प्राह वरुणोऽह निशामय । पुनो जातस्तवापीश यजानन नृपां माम ॥२॥

नत्य वुरु वचो राजयत्प्रोक्त भवता पुरा । वध्यत्व तु गत तऽथ वरदानन म किल ॥३॥

इति तस्य वच श्रुत्वा राजा चिंता चकार ह । कथ ह्मि सुत जात जलजेन समाननम् ॥४॥

लोकपाल समायातो विप्रवपेण वीर्यवान । न देवहेलन कार्यं सर्वथा शुभमिच्छता ॥५॥

पुत्रस्नेह सुदुस्स्येद्य सर्वथा प्राणिभि सदा । कि करोमि कथ मे स्यात्सुख सततिसम्बन्धम् ॥६॥

धैर्यमालघ्य भूपालस्त नत्वा प्रतिपूज्य च । उवाच वचन श्रुत्वा युक्त विनयपूर्वकम् ॥७॥

## राजोवाच

देवदेव तवानुज्ञा करोमि करुणानिधे । वेदोक्तेन विधानेन मत्वं च बहुदक्षिणम् ॥८॥  
 पुत्रे जाते दशाहेन कर्मयोग्यो भवेत्पिता । मासेन द्युद्धघेज्जननी दंपती तत्र कारणम् ॥९॥  
 सर्वज्ञोऽसि प्रचेतस्त्वं धर्मं जानासि शाश्वतम् । कृपा कुरु त्वं वारीश क्षमस्व परमेश्वर ॥१०॥

## व्यास उवाच

इत्युक्तस्तु प्रचेतास्तं प्रत्युवाच जनाधिपम् । स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि कुरु कार्याणि पार्थिव ११॥  
 आगमिष्यामि मासाते यष्ट्यं सर्वथा त्वया । कृत्वोत्थानिकमाचारं पुत्रस्य नृपसत्तम ॥१२॥  
 इत्युक्त्वा श्लक्ष्णया वाचा राजानं यादसापतिः । हरिश्चंद्रो मुदं प्राप गते पाशिनि पाथिवः ॥१३॥  
 कोटिशः प्रददौ गास्ता घटोष्नीह्रमपूरिता । विप्रेभ्यो वेदविद्भ्यश्च तथैव तिलपर्वतान् ॥१४॥  
 राजा पुत्रमुखं दृष्ट्वा सुखमाप महत्तरम् । नामास्य रोहितश्चेति चकार विधिपूर्वकम् ॥१५॥  
 पूर्णं मासे सत पाशी विप्रवेपेण भूपते । आजगाम गृहे सद्यो यजस्वेति ब्रुवन्मुहुः ॥१६॥  
 वीक्ष्य तं नृपतिर्देवं निमग्नः शोकसागरे । प्रणिपत्य कृतातिथ्यं तमुवाच कृताजलिः ॥१७॥  
 दिष्टया देव त्वमादातो गृहं मे पावित प्रभो । मत्वं करोमि वारीश विधिवद्वाञ्छितं तव ॥१८॥  
 अदतो न पशुः श्लाघ्य इत्याहुर्वेदवादिनः । तस्माद्दंतोद्भवे तेऽहं करिष्यामि महामखम् ॥१९॥

## व्यास उवाच

इत्युक्तस्तेन वरुणस्तथैत्युक्त्वा ययावथ । हरिश्चंद्रो मुदं प्राप्य विजहार गृहाश्रमे ॥२०॥  
 पुनर्दन्तोद्भवं ज्ञात्वा प्रचेता द्विजरूपवान् । आजगाम गृहे तस्य कुरु कार्यमिति ब्रुवन् ॥२१॥  
 भूपालोऽपि जलाधीश वीक्ष्य प्राप्त द्विजाकृतिम् । प्रणम्यासनसम्मानं पूजयामास सादरम् ॥२२॥  
 स्तुत्वा प्रोवाच वचनं विनयानतवधर । करोमि विधिवत्कामं मख प्रवलदक्षिणम् ॥२३॥  
 बालोऽप्यकृतचौलोऽय गर्भकेशो न समतः । यज्ञार्थं पशुकरणे मया वृद्धमुखाच्छ्रुतम् ॥२४॥  
 तावत्क्षमस्व वारीश विधिं जानासि शाश्वतम् । कर्तव्यः सर्वथा यज्ञो मुंडनाते शिशोः विल ॥२५॥  
 तस्वेति वचनं श्रुत्वा प्रचेता प्राह तं पुनः । प्रतारयसि मा राजन्पुनरिदं ब्रुवन् ॥२६॥  
 अपि ते सर्वसामग्री वर्तते नृपतेऽधुना । पुत्रस्नेहनिवद्धस्त्वं बंधयस्येव साप्रतम् ॥२७॥  
 शौरवर्मविधिं कृत्वा न कर्तासि मत्वं यदि । तदाह दारुणं शापं दास्ये कोपसमन्वित ॥२८॥  
 अद्य गच्छामि राजेंद्र वचनात्तव मानद । न मृपा वचनं कार्यं त्वयैश्वाकु कुलोद्भव ॥२९॥  
 इत्याभाष्य ययावानु प्रचेता नृपतेर्गृहात् । राजा परमसतुष्टो ननद भवने तदा ॥३०॥  
 चूडावरणवाले तु प्रवृत्ते परमोत्सवे । सप्राप्तस्तरसा पाशी भवनं नृपतेः पुनः ॥३१॥  
 यदाथे सुतमादाय राज्ञी नृपतिसन्निधौ । उपविष्टा त्रियावाले तदैव वरुणोऽभ्यगात् ॥३२॥

कुरु कर्मेति विस्पष्टं वचनं वचयन्नृपम् । विप्ररूपधर श्रीमान्प्रत्यक्ष इव पावक ॥३३॥  
 नृपतिस्तं समालोक्य बभूवातीव विह्वलः । नमश्चकार तं भीत्या कृताजलिपुटः परः ॥३४॥  
 विधिवत्पूजयित्वा तं राजोवाच विनीतवान् । स्वामिन्कार्यं करोम्यद्य महस्य विधिपूर्वकम् ३५॥  
 वक्तव्यमस्ति तत्रापि शृणुष्वैकमना विभो । युक्त चेन्मन्यमे स्वामिस्तद्व्रवीमि तवाग्रत ॥३६॥  
 ब्राह्मण क्षत्रियो वैश्यस्त्रयो वर्णा द्विजातयः । सस्कृताश्चान्यथा शूद्रा एवं वेदविदो विदुः ॥३७॥  
 यस्मादयं सुनो मेऽद्य शूद्रवद्वर्तते शिशुः । उपनीत क्रियार्हः स्यादिति वेदेषु निर्णयः ॥३८॥  
 राज्ञामेकादशे वर्षे सदोपनयनं स्मृतम् । अष्टमे ब्राह्मणानां च वैश्यानां द्वादशे विल ३९॥  
 दशसे यदि देवेश दीनं मा सेवकं तव । तदोपनीय कर्ताऽस्मि पशुना यज्ञमुत्तमम् ॥४०॥  
 लोकपालोऽसि धर्मज्ञ सर्वशास्त्रविशारद । मन्यसे यद्वच सत्य तद्गच्छ भवनं विभो ॥४१॥

### व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा दयावान्यादसा पति । ओमित्युक्त्वा ययावाशु प्रसन्नवदनो नृपः ॥४२॥  
 मनेऽयं वरुणे राजा बभूवातिमुदान्वित । सुख प्राप्य सुतस्यैव राजा मुदमवाप ह ॥४३॥  
 चकार राजकार्याणि हरिश्चद्रस्तदा नृप । कालेन व्रजना पुत्रो बभूव दशवापिक ॥४४॥  
 तस्योपवीतसामग्री विभूतिमदृशी नृप । चकार ब्राह्मणं शिष्टैरन्वित सचिवैस्तथा ॥४५॥  
 एनादशे सुतस्याब्दे व्रतवधविधौ नृप । विदधे विधिवत्कार्यं चित्ते चिंतातुरः पुन ॥४६॥  
 वर्माने तथा कार्ये उपनीते कुमारके । आजगामाय वरणो विप्रवेषधरस्तदा ॥४७॥  
 त वीक्ष्य नृपतिस्तूर्णं प्रणम्य पुरत स्थित । कृताजलिपुट प्रीत प्रत्युवाच सुरोत्तमम् ॥४८॥  
 देवदत्तोपवीतोऽयं पशुयोग्योऽस्ति मे सुत । प्रसादात्तव मे शोको गतो वध्यापवादज ॥४९॥  
 वर्तुमिच्छाम्यहं यज्ञं प्रभूतवरदक्षिणम् । समये शृणु धर्मज्ञ सत्यमद्य ब्रवीम्यहम् ॥५०॥  
 समावर्तनकर्मान्ने करिष्यामि तवेप्सितम् । मनोपरि दया कृत्वा तावत्त्व क्षनुमहसि ॥५१॥

### वरुण उवाच

प्रतारयसि मा राजन्युपप्रेमाकुला भूशम् । मुहुमहमतिं कृत्वा युक्तिदुक्ता महामते ॥५२॥  
 गच्छाम्यद्य महाराज वचसा तव नोदित । आगमिष्यामि समये समावर्तनकर्मणि ॥५३॥  
 इत्युक्त्वा प्रययौ पाशी तमापृच्छद्य विशापते । राजा प्रमुदित कार्यं चकार च यथोत्तरम् ॥५४॥  
 आगत वरुण दृष्ट्वा कुमारोऽतिविचक्षण । यज्ञस्य समयं ज्ञात्वा तदा चिंतातुरोऽभवत् ॥५५॥  
 शोकस्य कारणं राज्ञं पर्दपृच्छदितस्तन । ज्ञात्वाऽऽत्मवधमायुष्मन्गमनाय मतिं ददौ ॥५६॥  
 निश्चय परमं कृत्वा समभ्य सन्ध्यात्मजैः । प्रययौ नगरात्सन्निर्गत्य वनमप्यसौ ॥५७॥  
 गने पुत्रे नृप कामं दु खितोऽभूद्भुङ्क्षु तदा । प्रेरयामास दूतान्स्वास्तस्यान्वेषणार्थमा ॥५८॥



एवं गतेऽथ बालेऽसौ वरुणस्तद्गृह गत । राजान शोषसतत कुरु यज्ञमिति युवन् ॥५९॥  
 राजा प्रणम्य त प्राह देवदेव करोमि विम् । न जाने क्वापि पुत्रो मे गतस्त्वद्य भयाकुल ॥६०॥  
 सर्वत्र गिरिदुर्गेषु मुनीनामाश्रमेषु च । अवेपितो मे दूतस्तु न प्राप्तो यादसापते ॥६१॥  
 आज्ञापय महाराज किं करोमि गते सुते । न मे दोषोऽत्र सर्वज्ञ भाग्यदोषस्तु सर्वथा ॥६२॥  
 व्यास उवाच

इति भूपवच श्रुत्वा प्रचेता कृपितो मृशम् । शशाप च नृप क्रोधाद्ब्रूचितस्तु पुन पुन ॥६३॥  
 नृपतेऽह त्वया यस्माद्ब्रूचसा च प्रवक्षित । तस्माज्जलोदरो व्याधिस्त्वा तुदत्वतिदारुणः ६४॥  
 व्यास उवाच

इति शप्तो महोपाल कुपितेन प्रचेतसा । पीडितोऽभूत्तदा राजा व्याधिना दु खदेन तु ॥६५॥  
 एव शप्त्वा नृप पाशी जगाम निजमास्पदम् । राजा प्राप्य महान्याधिबभूवातीव दु खित ॥६६॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्याय ॥१५॥

### अथ षोडशोऽध्यायः

व्यास उवाच

गतेऽथ वरुणे राजा रोगेणातीव पीडित । दु खाद्दु ख पर प्राप्य व्यथितोऽभूद्भूक्ष तदा ॥१॥  
 कुमारोऽसौ बने श्रुत्वा पितर रोगपीडितम् । गमनाय मतिं राजश्चकार स्नेहयत्रित ॥२॥  
 सयत्सरं व्यतीते तु पितर द्रष्टुमादरात् । गतुकाम तु त ज्ञात्वा शक्रस्तत्राजगाम ह ॥३॥  
 वासवस्तु तदा रूप कृत्वा विप्रस्य सत्वर । वारयामास युक्त्या वै कुमार गतुमुद्यतम् ॥४॥

इन्द्र उवाच

राजपुत्र न जानासि राजनीतिं सुदुर्लभाम । अत करोषि मूढस्त्व गमनाय मतिं वृथा ॥५॥  
 पिता तव महाभाग ब्राह्मणैर्वेदपारगं । कारयिष्यति होम ते ज्वलितेऽथ विभावसौ ॥६॥  
 आत्मा हि बल्लभस्तात सर्वेषा प्राणिना खलु । तदर्थं बल्लभा सति पुत्रदारुणनादय ॥७॥  
 आत्मनो देहरक्षार्थं हत्वा त्वा बल्लभ सुतम् । हवन कारयित्वाऽसौ रोगमुक्तो भविष्यति ॥८॥  
 तस्मात्त्वया न गतव्यं राजपुत्र पितृगृहे । मृते पितरि गतव्यं राज्यार्थं सर्वथा पुन ॥९॥  
 एव निषेधितस्तत्र वासवेन नृपात्मज । वनमध्ये स्थित काम पुन सवत्सरं नृप ॥१०॥  
 अत्यत दु खित श्रुत्वा हरिश्चद्र तदात्मज । गमनाय मतिं चक्रे मरणे कृतनिश्चय ॥११॥  
 सुरापाद् द्विजरूपेण तत्रागत्य च रोहितम् । निवारयामास सुत युक्तिवाक्यै पुन पुन ॥१२॥  
 हरिश्चन्द्रोऽतिदु खार्तो वसिष्ठ स्वपुरोहितम् । पप्रच्छ रोगनाशाय तत्रोपाय सुनिश्चितम् ॥१३॥

## विश्वामित्र उवाच

राजन्मु शुभ शेष रुदत भृशदु खितम् ॥३८॥

ऋतुस्ते भविता पूर्णो रोगनाशश्च सर्वथा । दयासम नास्ति पुण्य पाप हिंसासम नहि ॥३९॥  
 रागिणा रोचनार्थाय नोदनेय विचारय । आत्मदेहस्य रक्षार्थं परदेहनिष्कृतनम् ॥४०॥  
 न वर्तव्य महाराज सर्वत शुभमिच्छता । दयया सर्वभूतेषु सतुष्टो येन केन च ॥४१॥  
 सर्वेन्द्रियोपशात्या च तृप्यत्याशु जगत्पति । आत्मवत्सर्वभूतेषु चिन्तनीय नृपोत्तम ॥४२॥  
 जीवितव्य प्रिय नून सर्वेषा सर्वदा विल । त्वमिच्छसि सुख कर्तुं देह हत्वा त्वमु द्विजम् ४३॥  
 कथ नेच्छेदसौ देह रक्षितु स्वसुखास्पदम् । पूर्वजन्मकृत वरं नानेन सह ते नृप ॥४४॥  
 येनामु हतुकामस्त्व द्विजपुत्र निरागसम् । यो य हति विना वरं स्वकाम सतत पुन ॥४५॥  
 हन्तार हति त प्राप्य जनन जनतान्तरे । जनकोऽस्य सुदुष्टात्मा येनासौ ते समर्पित ॥४६॥  
 स्वात्मजो घनलोभेन पापाचार सुदुर्मति । एष्टव्या बहव पुत्रा यद्येकोऽपि गया व्रजेत् ॥४७॥  
 यजेत चाश्वमेधेन नील वा वृषमृतसृजेत् । दशमन्धे च य कश्चित्पापकर्म समाचरेत् ॥४८॥  
 पष्ठाशस्तस्य पापस्य राजा भुक्ते न सशय । निषेधनीयो राज्ञाऽसौ पाप कर्तुं समुद्यत ॥४९॥  
 न निषिद्धस्त्वया कस्मात्पथ विक्रेतुमुद्यत । सूर्यवशे समुत्पन्नस्त्रिशकुतनय शुभ ॥५०॥  
 धार्यस्त्वनार्पवत्कर्म कर्तुमिच्छसि पार्थिव । मोचनामुनिपुत्रस्य करणाद्बचनस्य मे ॥५१॥  
 तव देहे सुख राजन्भव्यत्यविचारणात् । पिता ते शापयोगेन चाडालत्वमुपागत ॥५२॥  
 मयाऽसौ तेन देहेन स्वर्लोक प्रापित किल । तेनैव प्रीतियोगेन कुरु मे वचन नृप ॥५३॥  
 मुचैन बालक दीन रुदत भृशमातुरम् । याचितोऽसि मया नून यज्ञेऽस्मिन्नाजसूयके ॥५४॥  
 प्रार्थनाभगज दोष कथ त्व नावबुध्यसे । प्रायित सवदा देय मखेऽस्मिन्नूपसत्तम ॥५५॥

अन्यथा पापमेव स्यात्तव राजस्य सशय ।

## व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा कौशिकस्य नृपोत्तम ॥५६॥

प्रत्युवाच महाराज वीरिव मुनिवत्तमम् । जलोदरण गावेय दु खितोऽह भृश मुने ॥५७॥  
 तस्मान मोचयाम्येनमयत्प्रार्थय कौशिक । न त्वया विग्रह वार्य कार्येऽस्मिन्मम सर्वथा ५८॥  
 तच्छ्रुत्वा वचन राज्ञो विश्वामित्रोऽतिनीपन । बभूव दु खसततो वीदय दीन द्विजात्मजम् ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे षोडशोऽध्याय ॥१६॥

## अथ सप्तदशोऽध्यायः

### व्यास उवाच

इदं वाच्यं बोध्यं विश्वामित्रो दधातुर । गुणशेषमुवाचैव गत्या पार्योऽतिदुःखितम् ॥१॥  
 मत्र प्रचेतस्य पुत्रमयोक्तं मनसा स्मरत् । जपतस्तत्र कल्याणं भविष्यति ममानया ॥२॥  
 विश्वामित्रवचं श्रुत्वा गुणशेषः पुत्रात्तु ॥ मत्र जगाम मनसा कौशिकोक्तं स्फुटाक्षरम् ॥३॥  
 जपतस्तत्र तस्यां गुणप्रचेतान्मुद्रयात् ॥ प्रादुर्भूय सहसा प्रसन्नो नृपपालके ॥४॥  
 दृष्ट्वा तमागतं सर्वे विस्मयं परमं गता । नृपद्वयैरङ्गं देवमुदिता दर्शनं ते ॥५॥  
 राजाऽनिविस्मिता पाशौ प्रणतामग्नातुर । उद्धाजित्पुगे देवतुष्टावपुरतस्त्विनम् ॥६॥

### हरिश्चन्द्र उवाच

देवदेव कृपाविधा पापात्मा ह सुमदधी । कृतापराय कृपण पावित परमेष्ठिना ॥७॥  
 मया ते पुत्रनामेन दुःखसंस्थो हेतवाम । इतश्चाप्यप्रभुणा बोधराघ सुदुर्मते ॥८॥  
 अर्थी दोषं न जानाति तस्मात्पुत्राविना मया । वचिनश्च देवदेव भातन नरकादिभो ॥९॥  
 अनुग्रहस्य गतिनास्ति स्वर्गो नैत्र च नैत्र च । भीताऽहं तावावयेन तस्मात्त हेलन कृतम् ॥१०॥  
 नाज्ञस्य हृषणं विषयं नूनं जानयता विभा । दुःखिनाऽहं रजाप्राप्तो वचिनस्वगुनेन ह ॥११॥  
 न जानेऽहं महाराज पुत्रो मे क्व गत प्रभो । वचयित्वा वा भीता मरणान्मा कृसानधि ॥१२॥  
 प्रपयौ द्रविणं दत्त्वा गृहीतो द्विवाञ्छर । यनोऽयं क्रीतपुत्रेण प्रारब्धस्तव तुष्टय ॥१३॥  
 दर्शनं तव संप्राप्य गतं दुःखं ममाद्भुतम् । जलोदरं तावत्प्रसन्ने त्वाय सात्रतम् ॥१४॥

### व्यास उवाच

इति तस्य वचं श्रुत्वा राजो रागातुरस्य च । दयावा देवदेवशं प्रत्युवाच नृपोत्तमम् ॥१५॥

### वरुण उवाच

मुच राजञ्छूनशेषं स्तुवत मा भृशातरम । यनोऽयं परिपूणस्तं रोगमुक्तो भवात्मना ॥१६॥  
 इत्युक्त्वा वरुणस्तूणं राजानं विहज्य तया । चकार पश्यता तत्र सदस्यानां सुखस्थितम् ॥१७॥  
 विमुक्तोऽसौ द्विजपाशाद्बहणेन महात्मना । जयशब्दस्ततस्तत्र सजातो मल्लमडपे ॥१८॥  
 राजा प्रमुदितसद्यो रोगामुक्तसुदारुणान् । यूपानुक्तं शुनशपो बभूवात्तीव सस्थित ॥१९॥  
 राजा त्विममल्लपूणं चकार विनयावित । शुनशरस्तदा सम्प्राणित्युवाच कृताञ्जलि ॥२०॥  
 भो भो सम्भ्या सुधर्मज्ञा ब्रुवतु धमनिणयम । वदशास्त्रानुसारेण यथार्थवादिनं किल ॥२१॥  
 पुत्रोऽहं कस्य सर्वनापिता मकोऽग्रतः परम् । भवता वचनात्तस्य शरणं प्रव्रजाम्यहम् ॥२२॥

इत्युक्ते वचने तत्र सम्भ्याः प्रोचुः परस्परम् ।

सम्भ्या ऊचुः

अजीगर्तस्य पुनोऽयं कस्यान्यस्य भवेदसौ ॥२३॥

अंगादंगात्समुद्भूतः पालितस्तेन भक्तितः । अन्यस्य कस्य पुनोऽसौ प्रभवेदिति निश्चयः ॥२४॥  
 तच्छ्रुत्वा नामदेवस्तु तानुवाच सभासदः । विक्रीतस्तेन तातेन द्रव्यलोभात्सुतः किल ॥२५॥  
 पुनोऽयं घनदातुश्च राजस्तत्र न संशयः । अथवा वरुणस्यैव पाशान्मुक्तोऽस्त्यनेन वै ॥२६॥  
 अघ्नदाता भयत्राता तथा विद्याप्रदश्च यः । तथा वित्तप्रदश्चैव पंचैते पितरः स्मृताः ॥२७॥  
 तदा केचित्पितुः प्राहुः केचिद्राजस्तथाऽपरे । वरुणस्येति संवादे निर्णयं न ययुश्च ते ॥२८॥  
 इत्थं संदेहमापन्ने वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् । सम्भ्यान्विवदतस्तत्र सर्वज्ञः सर्वपूजितः ॥२९॥  
 शृणुष्वं भो महाभागा निर्णयं श्रुतिसम्मतम् । नि स्नेहेन यदा पित्रा विक्रीतोऽयः सुतः शिशुः ॥३०॥  
 सम्बन्धस्तु गतस्तस्य तदैव घनसंप्रहात् । हरिश्चन्द्रस्य सजान पुनोऽसौ क्रीत एव च ॥३१॥  
 यूपे बद्धो यदा राजा तदा तस्य न वै सुतः । वरुणस्तु स्तुतोऽनेन तेन तुष्टेन मोचितः ॥३२॥  
 तस्मान्नायं महाभागा ह्यसौ पुत्रः प्रचेतसः । यो यः स्तौति महामन्त्रं सोऽपि तुष्टो ददाति च ॥३३॥  
 घनं प्राणान्पद्मूत्राज्यं तथा मोक्ष निजेषितम् । कौशिकस्य सुतश्चायः गरिष्ठे येन रक्षितः ॥३४॥  
 मन्त्रं दत्त्वा महावीर्यं वरुणस्यातिसङ्घटे ।

व्यास उवाच

श्रुत्वा वाक्यं वसिष्ठस्य वाढमूचुः सभासदः ॥३५॥

विश्वामित्रस्तु जग्राह तं वरे दक्षिणे तदा । एहि पुत्र गृहं मे त्वमित्युक्त्वा प्रेमपूरितः ॥३६॥  
 दान शोषो जगामासु तेनैव सह सत्वरः । वरुणस्तु प्रसन्नात्मा जगाम च स्वमालयम् ॥३७॥  
 ऋत्विजश्च तथा सम्भ्याः स्वगृहान्निर्ययुस्तदा । राजाऽपि रोगनिर्मुक्तो बभूवातिमुदान्वितः ॥३८॥  
 प्रजास्तु पालयामास सुप्रसन्नेन चेतसा । रोहितात्प्यस्तु तच्छ्रुत्वा वृत्तातं वरुणस्य ह ॥३९॥  
 क्षाजगाम गृहं श्रीसो दुर्गमाद्रनपर्वतात् । दूता राजानमभ्येत्य प्रोचुः पुत्रं समागतम् ॥४०॥  
 मुदितोऽसौ जगामासु सम्मुखः कोसलाधिपः । दृष्ट्वा पितरमायातं प्रेमोद्विक्तः सुसंभ्रमः ॥४१॥  
 दण्डवत्पतितो भूमावद्गुणं मुखः शुचा । राजाऽपि तं समुत्थाप्य परिरभ्य मुदान्वितः ॥४२॥  
 समाम्नाय सुतं मूर्ध्नि पप्रच्छ कुशलं पुनः । उत्संगं तं समारोप्य मुदितो मेदिनीपतिः ॥४३॥  
 स्रग्मिर्नेत्रजलैः शीर्षप्यमिषेकमथाकरोत् । राज्यं ददास तेषासौ पुत्रेणातिप्रियेण च ॥४४॥  
 युष्मार्तं नरमेघस्य वधयामास विस्तरात् । राजसूर्यं क्रतुवरं चकार नृपसत्तमः ॥४५॥  
 वसिष्ठं पूजयिष्यामि होतारमकरोद्भिभुः । समाप्ते स्वयं यज्ञेते वसिष्ठोऽसौव पूजितः ॥४६॥

शत्रस्य सदन रम्य जगाम मुनिरादरान् । विश्वामित्रोऽपि तथैव वसिष्ठेन च संगत ॥४७॥  
मिलित्वा तौ स्थितौ देवसदने मुनिसत्तम । विश्वामित्रोऽपि पप्रच्छ वसिष्ठ प्रतिपूजितम् ॥४८॥  
वीक्ष्य विस्मयचित्तस्त सभाया तु शचोपते ।

त्रिश्वामित्र उवाच

ववेय पूजा त्वया प्राप्ता महती मुनिसत्तम ॥४९॥  
कृता येन महाभाग सत्य ब्रूहि ममातिके ।

वसिष्ठ उवाच

यजमानोऽस्ति मे राजा हरिश्चन्द्र प्रतापवान् ॥५०॥

राजमूय कृतस्तेन राजा प्रवरदक्षिण । नेदृशोऽस्ति नृपश्चान्य सत्यवादी घृतव्रत ॥५१॥  
दाता च धर्मशैलश्च प्रजारञ्जनतत्पर । तस्य यज्ञे मया पूजा प्राप्ता कौशिकेन दन ॥५२॥  
किं पृच्छसि पुन सत्य ब्रवीम्यकृत्रिम द्विज । हरिश्चन्द्रसमो राजा न भूतो न भविष्यति ॥५३॥  
सत्यवादी तथा दाता शूर परमधार्मिक ।

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा विश्वामित्रोऽतिकोपत । बभूव क्रोनसस्तलोचनोऽप्यन्नवीच्य तम् ॥५४॥

विश्वामित्र उवाच

एव स्तौषि नृप मिथ्यावादिन कपटप्रियम् । वञ्चितो वरुणो येन प्रतिश्रुत्य वर पुन ॥५५॥  
मम जन्मार्जित पुण्य तपस पठितस्य च । त्वदीय वाऽतितपसो गृह कुरु महामते ॥५६॥  
अहं चेत्त नृप सद्यो न करोम्यतिसस्तुतम् । असत्यवादिन काममदातार महाखलम् ॥५७॥  
आजन्म सचित्त सर्वं पुण्य मम विनश्यतु । अन्यथा त्वत्कृत सर्वं पुण्य त्विति पणावहे ॥५८॥  
गृह कृत्वा ततस्ती तु विवदतौ मुनी तदा । स्वाश्रम स्वर्गलोकाच्च गतौ परमकोपनी ॥५९॥  
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे सप्तदशोऽध्याय ॥ १७ ॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

कदाचित्तु हरिश्चन्द्रो मृगयार्थं वन ययौ । अपश्यद्ब्रह्मदी, बाला सुदरी चारुलोचनाम् ॥१॥  
तामपृच्छ महाराज कामिनी कर्णापर । पद्मपत्रविशालाक्षि किं रोदिषि वरानने ॥२॥  
केनासि पीडिताऽस्यथ किं ते दुःख वदानु मे ।

का च त्वं विजने घोरे वस्ते भर्ता पिताऽथवा ॥३॥

न बाधते च गज्ये मे राक्षसोऽपि परांगनाम् । तं हन्मि तरसा वान्ते यस्त्वां सुन्दरि बाधते ॥४॥

श्रूहि दुःखं वरारोहे स्वस्या भव वृक्षोदरि । विषये मम पापात्मा न तिष्ठति सुगन्धमे ॥५॥

इति तस्य वचः श्रुत्वा नारी तं चात्रवीक्षुषम् । प्रमृज्याथूणि वदनाद्धरिश्चंद्रं नृपोत्तमम् ॥६॥

नार्युवाच

राजन्मा बाधतेऽल्पयं विश्वामित्रो महामुनिः । तप. करोति यद्धोरं मय्यं वीरिणो यने ॥७॥

तेनाहं दुःखिता राजन्विषये तव सुव्रत । विद्धि मा यमना वान्ता पीडितां मुनिना नृशम् ॥

राजोवाच

मालाकारा ऊचुः

न देवो न च दैत्योऽस्ति न यक्षो न च विद्मर । वश्रित्वोलो महाकायो राजस्तिष्ठति वानने ॥२९॥  
 पुष्पवृक्षाननिमूढान् दतेनो मूलपत्यसौ । विदीर्णं तद्वन सर्वं सूत्ररेणातिरहसा ॥३०॥  
 विशिर्णस्ताडितोऽस्माभिर्दंष्ट्रैर्लुङ्कुटंस्तथा । न विभेति महाराज हतुमस्मानुपाद्रवत् ॥३१॥

व्यास उवाच

इत्यानर्ण्यं यचस्तेषा राजा कोपसमाकुल । अश्वमाहृष्ट तरसा जगामोपवन प्रति ॥३२॥  
 सैयेन महता युक्तो गजाश्वरयसयुत । पदातिवृद्धसहित प्रययौ वनमुत्तमम् ॥३३॥  
 तत्रापश्य महाकोल धुर्धुरत भयावम् । वन भग्न च सवीक्ष्य राजा क्रोधयुतोऽभवत् ॥३४॥  
 चाप बाण समारोप्य विट्प्य च शरासनम् । त हतु सूत्रर पाप तरसा समुपाक्रमत् ॥३५॥  
 समालोक्य च राजान चापहस्त रूपाकुलम् । समुत्तोऽभ्यद्रवत्पूर्णं कुर्वन्तद्द्र सुदारुणम् ॥३६॥  
 तमायात समालोक्य वराह विहृताननम् । मुमोच विशिख तस्मिन्हतुकामो महोपति ॥३७॥  
 वचयित्वाऽय तद्द्वारं सूकरस्तरसा वलात । निर्जंगाम महावगात्तमुल्लस्य नृप तदा ॥३८॥  
 गच्छत त समालोक्य राजा कोपसमन्वित । मुमोच विशिखास्तीक्ष्णाश्रापमाहृष्य यत्नत ३९॥  
 क्षण दृष्टिपय राज क्षण चादर्शनं गत । कुर्वन्बटुविधाराव सूकर समुपाद्रवत् ॥४०॥  
 हरिश्चद्रोऽतिकुपितो मृगस्यानुजगाम ह । अश्वेन वानुवेगेन विकृष्य च शरासनम् ॥४१॥  
 इतस्ततस्तत सैयमगच्च वनातरम् । एवाती नृपति कोल व्रजत समुनाद्रवत् ॥४२॥  
 मध्याह्नसमये राजा सम्प्राप्तो विजने वने । तृपित क्षुधितोऽत्यर्थं वभूव श्रातवाहन ॥४३॥  
 सूकरोऽदर्शनं प्राप्तो राजा चितानुरोऽभवत् । मार्गभ्रष्टोऽतिविपिने दारुण दीनवस्थित ॥४४॥  
 किं करोमि यव गच्छामि न सहायोऽस्ति मे वने । अज्ञातस्वपथ कुन व्रजामीति व्यथितयत् ॥४५॥  
 एव चितयतस्तत्र विपिने जनव्रजिते । राजा चितानुरोऽपश्यत्तदी सुविमलोदकाम् ॥४६॥  
 वीक्ष्य सा मुदितो राजा पाययित्वा तुरङ्गकम । अश्वादुत्तीर्य विमल पयो पानीयमुत्तमम् ॥४७॥  
 जल पीत्वा नृपस्तन सुखमाप महीपति । इयेप नगर गतु दिग्भ्रमणातिमोहित ॥४८॥  
 विश्वामिनस्तु सप्राप्तो वृद्धब्राह्मणरूपधरु । ननाम वीक्ष्य राजा त प्रीतिपूर्व द्विजोत्तमम् ॥४९॥  
 तमुवाच गाधिराज प्रणमत नृपोत्तमम् । स्वस्ति तेऽस्तु महाराज किमथमिह चागत ॥५०॥  
 एकाकी विजने राजर्निक चिकीर्षितमत्र ते । ब्रूहि सर्वं स्थिरो भत्वा कारण नृपसत्तम ॥५१॥

राजोवाच

सूकरोऽतिमहाकायो बलवापुष्पकाननम् । समुपेत्य ममर्दाशु कोमलान्पुष्पपादपान् ॥५२॥  
 त निवारयितुं दुष्टं करे कृत्वा च कार्मुकम् । ससैयोऽह स्वनगरानिर्गतो मुनिसत्तम ॥५३॥

गतोऽसौ दृक्पथात्पापो मायावी क्वापि वेगवान् । पृष्ठतोऽहमपि प्राप्तः सैन्यं क्वापि गतं मम ॥५४॥  
 क्षुधितस्तृपितश्चाहं सैन्यभ्रष्टस्त्विहागतः । न जाने पुरमार्गं च तथा सैन्यगतिं मुने ॥५५॥  
 पंथानं दर्शय विभो ब्रजामि नगरं प्रति । ममात्र भाग्ययोगेन प्राप्तस्त्वं विजने वने ॥५६॥  
 अयोध्याधिपतिश्चाहं हरिश्चन्द्रोऽतिविश्रुतः । राजसूयस्य कर्ता च वाछितार्थप्रदः सदा ॥५७॥  
 घनेच्छा यदि ते ब्रह्मन्यज्ञार्थं द्विजसत्तम । आगन्तव्यमयोध्याया दास्यामि विपुलं धनम् ॥५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

### अथ एकोनविंशोऽध्यायः

न्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा भूपतेः कौशिको मुनिः । प्रहस्य प्रत्युवाचेदं हरिश्चन्द्रं तदा नृपः ॥१॥  
 राजंस्तीर्थमिदं पुण्यं पावनं पापनाशनम् । स्नानं कुरु महाभाग पितृणां तर्पणं तथा ॥२॥  
 बालः सुभतमोऽस्तीह तीर्थे स्नात्वा विशापते । दानं ददस्व शक्त्याऽथ पुण्यतीर्थेऽतिपावने ॥३॥  
 प्राप्य तीर्थं महापुण्यमस्नात्वा यस्तु गच्छति । स भवेदात्महा भूय इति स्वार्थं भवोऽब्रवीत् ॥४॥  
 तस्मात्तीर्थवरे राजन्कुरु पुण्यं स्वशक्तित् । दर्शयिष्यामि मार्गं ते गन्ताऽसि नगरं ततः ॥५॥  
 भागमिष्याम्यहं मार्गदर्शनार्थं तथानघ । त्वया सहाद्य काकुत्स्थ तव दानेन तोषितः ॥६॥  
 सञ्च्युत्वा वचनं राजा मुनेः वपटमंडितम् । वासांस्तुत्तार्थं विधिवत्स्नातुमभ्याययौ नदीम् ॥७॥  
 यंधयित्वा ह्ययं वृक्षे मुनिवाक्येन मोहितः । अवदयंभावियोगेन तद्वशस्तु तदाऽभवत् ॥८॥  
 राजा स्नानविधिं कृत्वा संतर्प्य पितृदेवताः । विद्वामिन्नमुवाचेदं स्वामिन्दानं ददामि ते ॥९॥  
 यदिच्छसि महाभाग तत्ते दाम्यामि साप्रतम् । गावो भूमिहिरण्यं च गजाश्चरथवाहनम् ॥१०॥  
 नादेयं मे विमप्यस्ति कृतमेतद्भ्रतं पुरा । राजभूये मरुश्रेष्ठे मुनीनां सप्रिधावपि ॥११॥  
 तस्मात्त्वमिह सम्प्रानस्तीर्थेऽस्मिन्प्रवरे मुने । यत्तेऽस्ति याचित शूहि ददामि तव वाचितम् ॥१२॥

विश्यामिन्न उवाच

मया पूर्वं स्मृता राजन्नीतिस्ते विपुला बुधि । वसिष्ठेन च सम्प्रोक्तो दाता नास्ति महीतले ॥१३॥  
 हरिश्चन्द्रो नृपश्रेष्ठः सूर्यवने महीपतिः । तादृशो नृपतिर्दाता न भूतो न भविष्यति ॥१४॥  
 पुष्य्यां परमोदाररिजिनंश्रुतनयो यथा । अतस्त्वा प्रार्थयाम्यस्य विवाहो मेऽस्ति पापिय १५॥

पुरस्स च महाभाग सत्यं देहि मे धनम् ।

राजोवाच

विवाहं कुरु विप्रेन्द्र ददामि प्रायितं तव ॥१६॥



यदिच्छसि धनं कामं दाता तस्यास्मि निश्चितम् ।

न्यास उवाच

इत्युक्तः कौशिकस्तेन वंचनातत्परो मुनिः ॥१७॥

चन्द्राव्य मायां गांधर्वीं पारिविद्याप्यदर्शयत् । कुमार. मुकुमारश्च कन्या च दशवर्षिकी ॥१८॥

एतयोः कार्यमप्यद्य कर्तव्यं नृपसत्तम । राजसूयाधिकं पुण्यं गृहस्यस्य विवाहतः ॥१९॥

भविष्यति तवाद्यंब विप्रपुत्रविवाहतः । तच्छ्रुत्वा वचनं राजा मायया तस्य मोहितः ॥२०॥

सयेति च प्रतिज्ञाय नोवाचाल्पं वचस्तया । तेन दर्शितमार्गोऽसौ नगरं प्रति जग्मिवान् ॥२१॥

विश्वामिनोऽपि राजानं वंचयित्वाश्रमं यथौ । कृतोद्गाहविधिस्तावद्विश्वामिनोऽप्रवीक्ष्यम् ॥२२॥

वेदोमध्ये नृपाद्य त्वं देहि दानं यथेष्वितम् ।

राजोयाच

किं तेऽभीष्टं द्विजब्रूहि ददामि वाछिनं किल ॥२३॥

अदेयमपि संसारे यश कामोऽस्मि साप्रतम् । व्ययं हि जीवितं तस्य विभवं प्राप्य येन वै २४॥

नोपाजित यशः शुद्धं परलोकसुखप्रदम् ।

विश्वामित्र उवाच

राज्यं देहि महाराज वराय सपरिच्छदम् ॥२५॥

गजाश्वरथरत्नाढ्यं वेदोमध्येऽतिपावने ।

न्यास उवाच

मोहितो मायया तस्य श्रुत्वा वाक्यं मुनेर्नृप. ॥२६॥

दत्तमित्युक्त्वाघ्राज्यमविचार्य यदृच्छया । गृहीतमिति तं प्राह विश्वामिनोऽतिनिष्ठुर. ॥२७॥

दक्षिणा देहि राजेन्द्र दानयोग्यां महामते । दक्षिणारहितं दानं निष्फलं मनुरब्रवीत् ॥२८॥

तस्माद्दानफलाय त्वं यथोक्ता देहि दक्षिणाम् । इत्युक्तस्तु तदा राजा तमुवाचातिविस्मितः ॥२९॥

ग्रहान् क्रियद्धनं तुभ्यं देयं स्वामिन्मयाऽधुना । दक्षिणानिष्कर्यं साधो वद तावत्प्रमाणकम् ॥३०॥

दानपूर्त्यै प्रदास्यामि स्वस्थो भव तपोधन । विश्वामित्रस्तु तच्छ्रुत्वा तमाह मेदिनीपतिम् ॥३१॥

हेमभारद्वयं साधं दक्षिणां देहि सान्प्रतम् । दास्यामीति प्रल्लिख्य तस्मै राजातिविस्मितः ॥

तदैव सैनिकास्तस्य वीक्षमाणाः समागताः । दृष्ट्वा महीपतिं व्यग्र तुष्टुवुस्ते मुदान्विताः ॥३३॥

न्यास उवाच

श्रुत्वा तेषां वचो राजा नोक्त्वा किञ्चिच्छुभाशुभम् । चितयन्स्वकृतं कर्म ययावंत.पुरे ततः ॥३४॥

किं मया स्वीकृतं दानं सर्वस्वं यत्सम्पत्तितम् । वधितोऽहं द्विजेनानं वने पाटच्चरैरिव ॥३५॥

राज्य मोपस्वर तस्मै मया सर्वं प्रतिश्रुतम् । भारद्वय सुवर्णस्य सार्धं च दक्षिणा पुन ॥३६॥  
 किं करोमि मतिभ्रंष्टा न ज्ञात कपट मुने । प्रतारितोऽह सहसा ब्राह्मणेन तपस्विना ॥३७॥  
 न जाने देवकार्यं वै हा देव किं भविष्यति । इति चितापरो राजा गृह प्राप्तोऽतिविह्वल ॥३८॥  
 पति चितापर द्रुष्ट्वा राज्ञी पप्रच्छ कारणम् । किं प्रभो विमना भासि का चिता ब्रूहि साप्रतम् ॥  
 घनात्पुत्र समायातो राजसूय कृत पुरा । वस्माच्छोचसि राजेन्द्र शोकस्य वारणं वद ॥४०॥  
 नारातिर्विद्यते क्वापि बलवान्दुर्बलोऽपि वा । वरुणोऽपि सुसतुष्ट कृतश्रुत्योऽसि भूतले ॥४१॥  
 चितया क्षीयते देहो नास्ति चितासमा मृति । त्यज्यता नृपशार्दूल स्वस्थो भव विचक्षण ॥४२॥  
 तत्रिशम्य प्रियावाक्य प्रीतिपूर्वं नराधिप । प्रोवाच किञ्चिच्चिताया कारणं च शुभाशुभम् ॥  
 भोजन न चकारासौ चिताविष्टस्तथा नृप । सुप्त्वापि शयने शुभ्रे लेभे निद्रा न भूमिप ॥४४॥  
 प्रातरुथाय चितार्तो यावत्सध्यादिवा क्रिया । करोति नृपतिस्तावद्विश्वामित्र समागत ॥४५॥  
 शत्रा निवेदितो राज्ञे मुनि सर्वस्वहारक । आगत्योवाच राजान प्रणमत पुन पुन ॥४६॥

विश्वामित्र उवाच

राजस्त्यज स्वराज्य मे देहि वाचा प्रतिश्रुतम् । सुवर्णं स्पृश राजेन्द्र सत्यवाग्भव साप्रतम् ॥४७॥

हरिश्चन्द्र उवाच

स्वामित्राज्य तवेद मे मया दत्त विलाघुना । त्यक्तवान्यत्र गमिष्यामि मा चिता कुरु कौशिक ॥  
 सर्वस्व मम ते ब्रह्मगृहीत विधिवद्विभो । सुवर्णदक्षिणा दातुमशक्तोऽद्याघुना द्विज ॥४९॥  
 दान ददामि ते तावद्यावन्मे स्याद्धनागम । पुनश्चेत्वालयोगेन तदा दास्यामि दक्षिणाम् ॥५०॥  
 इत्पुक्त्वा नृपति प्राह पुन भार्या च माधवोम् । राज्यमस्मै प्रदत्त वै मया वेद्या सुविस्तरम् ॥५१॥  
 हस्त्यश्वरथसमुक्त रत्नहेमसर्मा वतम् । त्यक्त्वा नीणि शरीराणि सर्वं चास्मै समर्पितम् ॥  
 त्यक्त्वाऽप्योध्या गमिष्यामि कुत्रचिद्वनगह्वरे । गृह्णात्वित्द मुनि सम्मग्राज्य सर्वसमृद्धिमत् ॥५३॥  
 धृत्याभाष्य सुत भार्या हरिश्चन्द्र स्वमदिरात । विनिर्गतं सुधर्मात्मा मानयस्त द्विजोत्तमम् ॥५४॥  
 अजत भूपति शीघ्र्य भार्यापुत्रावुभावापि । त्रितातुरा मुदीनास्यौ जग्मतु पृष्टनस्तदा ॥५५॥  
 हाहाकारो महानासीत्तगरे वीक्ष्य तास्तथा । चुकुशु प्राणिन सर्वे सावेतपुरवासिन ॥५६॥  
 हा राजन्कि वृत कर्म कुत क्लेश सनागत । वचितोऽसि महाराज विधिना पडितन ह ॥५७॥  
 सर्वे वर्णस्तदा दुःखमाप्नुयुस्त महीपतिम् । त्रिलोक्य भार्याया सार्धं पुत्रेण च महात्मना ५८॥  
 निर्निद्रब्राह्मण त तु दुराचार पुरोकस । धूर्तोऽयमिति भापतो दुःखार्ता ब्राह्मणादय ॥५९॥  
 निर्गत्य नगरात्समाद्विश्वामित्र क्षितीश्वरम् । गच्छन्त तमुवाचेद समेत्य निष्टुरं वच ॥६०॥  
 दक्षिणाया सुवर्णं मे दत्त्वा गच्छ नराधिप । नाह दास्यामि वा ब्रूहि मया त्यक्त सुवर्णकम् ॥६१॥

राज्यं गृहाण वा सर्वं लोभश्चेद्धि विवर्तते । दत्तं चेन्मन्यसे राजन् देहि तद्यत्प्रतिश्रुतम् ॥६२॥  
 एव ब्रुवत गाघेय हरिश्चन्द्रो महोपति । प्रणिपत्य सुदीनात्मा वृताञ्जलिपुटोऽब्रवीन् ॥६३॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्याय ॥१९॥

## अथ विंशोऽध्यायः

### हरिश्चन्द्र उवाच

अदत्त्वा ते हिरण्यं वै न करिष्यामि भोजनम् । प्रतिज्ञा मे मुनिश्रेष्ठ विपाद त्यज सुव्रत ॥१॥  
 सूर्यवंशसमुदभूत क्षत्रियोऽहं महोपति । राजसूयस्य यज्ञस्य वर्ता वाद्विषदो नृप ॥२॥  
 कथं करोमि नाकार स्वामिन्दत्त्वा यदृच्छया । अवश्यमेव दातव्यमृण ते द्विजसत्तम ॥३॥  
 स्वस्यो भव प्रदास्यामि सुवर्णं मनसेप्सितम् । कचित्कालं प्रतीक्षस्व यावत्प्राप्स्याम्यहं घनम् ॥४॥

### विश्वामित्र उवाच

कुतस्ते भविता राजन्वनप्राप्तिरत परम । गतं राज्यं तथा कोशो बलं चैवार्थसाधनम् ॥५॥  
 वृषाऽऽशाते महोपालं घनार्थं किं करोम्यहम् । निर्धनं त्वा च लोभेन पीडयामि कथं नृप ॥६॥  
 तस्मात्कथय भूपालं न दास्यामीति साप्रतम् । त्यक्त्वाऽऽशामसती कामं गच्छाम्यहमत परम् ॥७॥  
 ययष्टं ब्रजं राजेन्द्र भार्यापुत्रसमवित । सुवर्णं नास्ति किं तुभ्यं ददामोति वदाधुना ॥८॥

### व्यास उवाच

गच्छन्वाक्यमिदं श्रुत्वा ब्राह्मणस्य च भूपति । प्रत्युवाच मुनिं ब्रह्मन्धैर्यं कुरु ददाम्यहम् ॥९॥  
 मम देहोऽस्ति भार्याया पुत्रस्य च ह्यनामय । क्रीत्वा देहं तु तं नूममृण दास्यामि ते द्विज ॥१०॥  
 ग्राहकं पश्य विप्रेन्द्रं वाराणस्या पुरि प्रभो । दासमात्रं गमिष्यामि सदारोऽहं सपुनक ॥११॥  
 गृहाण काचन पूर्णं सार्धं भारद्वाज मुने । मौल्येन दत्त्वा सर्वान् सतुष्टो भव भूधर ॥१२॥  
 इति ब्रुवञ्जगामाय सह परत्या सुतावित । उभया कातया सार्धं यत्रास्ते शकर स्वयम् ॥१३॥  
 ता दृष्ट्वा च पुरी रम्या मनसो ह्लादकारिणीम् । उवाच स कृतार्थोऽस्मि पुरी पश्य सुवर्चसम् ॥१४॥  
 ततो भागीरथी प्राप्य स्नात्वा देवादितर्पणम् । देवार्चनं च निर्वर्त्य वृत्तवादिग्विलोकनम् ॥१५॥  
 प्रविश्य बभ्रुघोषालो दिव्या वाराणसी पुरीम् । नैपा मनुष्यभुङ्क्तेति शूलपाणे परिग्रह ॥१६॥  
 जातमपद्रव्या दुःखार्तं सह परत्या समाबुल । पुरीं प्रविश्य स नृपो निश्वासमकरोत्तदा ॥१७॥  
 ददर्शाथ मुनिश्रेष्ठं ब्राह्मणं दक्षिणाग्निनम् । तं दृष्ट्वा समनुप्राप्तं वितयावतोऽभवत् ॥१८॥  
 ग्राह्यं चैवाञ्जलिं कृत्वा हरिश्चन्द्रो महामुनिम् । इमे प्राणा सुतश्चायं प्रिया पत्नी मुने मम ॥१९॥  
 येन ते कृत्यमस्यागुं गृहाणाद्यं द्विजोत्तम । यञ्चायत्कार्यमस्माभिस्तं ममात्प्यातुमर्हसि ॥२०॥

## विश्वामित्र उवाच

पूर्णं स मासो भद्र ते दीयता मम दक्षिणा । पूर्वं तस्य निमित्तं हि स्मर्यते स्ववचो यदि ॥२१॥

## राजोवाच

ब्रह्मनाद्यापि सपूर्णो मासो ज्ञानतपोबल । तिष्ठत्वेकदिनार्थं यत्तत्प्रतीक्षस्व नापरम् ॥२३॥

## विश्वामित्र उवाच

एवमस्तु महाराज आगमिष्याम्यहं पुन । द्याप तव प्रदास्यामि न चेदद्य प्रयच्छसि ॥२३॥

इत्युक्तवाच ययौ विप्रो राजा चाचिंतयत्तदा । कथमस्मै प्रयच्छामि दक्षिणा या प्रतिश्रुता ॥२४॥

कुत पुष्टानि मित्राणि कुत्रार्थं साप्रत मम । प्रतिग्रहं प्रदुष्टो मे तत्र याञ्जा कथं भवेत् ॥२५॥

राज्ञा वृत्तित्रयं प्रोक्तं धर्मशास्त्रेषु निश्चितम् । यदि प्राणान्विमुञ्चामि ह्यप्रदाय च दक्षिणाम् ॥

ब्रह्मस्वहा कृमि पापो भविष्याम्यधमाधम । अथवा प्रेतता यास्ये वर एवात्मविक्रय ॥२७॥

## सूत उवाच

राजानं व्याकुलं दीनं चित्तयानमधोमुखम् । प्रत्युवाच तदा पत्नी वाष्पगद्गदया गिरा ॥२८॥

त्यज चिता महाराज स्वधर्ममनुपालय । प्रेतवद्ब्रह्मणीयो हि नर सत्यबहिष्कृत ॥२९॥

नात परतरं धर्मं वदन्ति पुरुषस्य च । यादृशं पुरुषव्याघ्रं स्वसत्यस्यानुपालनम् ॥३०॥

अग्निहोत्रमधीतं च दानाद्या सकला क्रिया । भवन्ति तस्य वैकल्यवाप्य यस्यानृत भवेत् ॥३१॥

सत्यमत्यतमुदितं धर्मशास्त्रेषु धीमताम् । तारणायानृतं तद्वत्पातनायाकृतात्मनाम् ॥३२॥

शताश्वमेधानादृत्य राजसूयं च पार्थिव । कृत्वा राजा सकृत्स्वर्गादिसत्यवचनाच्छ्रुत ॥३३॥

## राजोवाच

वशवृद्धिक्वश्चायं पुत्रस्तिष्ठति बालक । उच्यता वक्तुकामासि यद्वाक्यं गजगामिनि ॥३४॥

## पत्न्युवाच

राजमाभूदसत्यं ते पुसा पुत्रफला स्त्रिय । तमा प्रदाय वित्तेन देहि विप्राय दक्षिणाम् ॥३५॥

## व्यास उवाच

एतद्वाक्यमुपश्रुत्य ययौ मोहं महोपति । प्रतिलभ्य च सजा वै विललापात्तिदुःखित ॥३६॥

महद्दुःखमिदं भद्रे यत्त्वमेव ब्रवीषि मे । किं तव स्मितसलापा मम पापस्य विस्मृता ॥३७॥

हा हा त्वया कथं योग्यं वक्तुमेतच्छुचिस्मिते । दुर्वाच्यमेतद्ब्रूयन् कथं वदसि भामिनि ॥३८॥

इत्युक्त्वा नृपतिश्रेष्ठो न धीरो दारविक्रये । पिपपात महोपष्टे मूर्च्छयाऽतिपरिष्कृत ॥३९॥

दामान् भुवि तं दृष्ट्वा मूर्च्छयाऽपि महोपतिम् । उवाचद सुकण्ठं राजपुत्रीं सुदुःखिता ॥४०॥

हा महाराज कस्येदमपध्यानादुपागतम् । यस्त्वं निपततो भूमौ रक्वच्छरणीचित ॥४१॥

येनैव कोटिशो वित्त विप्राणामपवर्जितम् । स एव पृथिवीनाथो भुवि स्वपिति मे पति ॥४२॥  
 हा कष्ट किं तवानेन कृतं देव महीक्षिता । यदिद्रोपेन्द्रतुल्योऽप्य नीत पापामिमा दशाम् ॥४३॥  
 इत्युक्त्वा साऽपि सुश्रोणी मूर्च्छिता निपपात ह । भर्तुर्दुःखमहाभारेणासह्येनातिपीडिता ॥४४॥  
 शिनुर्दृष्ट्वा क्षुषाविष्ट प्राह वाक्य मुञ्चित । तात तात प्रदेह्यन् मातर्मं देहि भोजनम् ॥४५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने विंशोऽध्याय ॥ २० ॥

## अथ एकविंशोऽध्यायः

### सूत उवाच

एतस्मिन्नन्तरे प्राप्तो विश्वामित्रो महातपा । अन्तकेन सम क्रुद्धो धन स्व याचितु हृदा ॥१॥  
 तमालोक्य हरिश्चन्द्र पपात भुवि मूर्च्छित । स वारिणा तमभ्युक्ष्य राजानमिदमब्रवीत् ॥२॥  
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ राजेद्र स्वा ददस्वेष्टदक्षिणाम् । ऋण धारयता दुःखमहयहनि वर्धते ॥३॥  
 आप्यायमान स तदा हिमशीतेन वारिणा । अवाप्य चेतना राजा विश्वामित्रमवेक्ष्य च ॥४॥  
 पुनर्मोह समापेदे ह्यथ क्रोध ययौ मुनि । समाश्वास्य च राजान वाक्यमाह द्विजोत्तम ॥५॥

### विश्वामित्र उवाच

दीयता दक्षिणा सा मे यदि धैर्यमवेक्षसे । सत्येनार्कं प्रतपति सत्ये तिष्ठति मेदिनी ॥६॥  
 सत्ये चोक्तं परो धर्मं स्वर्गं सत्ये प्रतिष्ठित । अश्वमेधसहस्रं तु सत्यं च तुलया घृतम् ॥७॥  
 अश्वमेधसहस्राद्धिं सत्यमेकं विशिष्यते । अथवा किं ममैतेन प्रोक्तेनास्ति प्रयोजनम् ॥८॥  
 मदीया दक्षिणा राजन् दास्यति भवान्यदि । अस्ताचलगत ह्यर्कं शप्स्यामि त्वामतो घृवम् ॥९॥  
 इत्युक्त्वा स ययौ विप्रो राजा चासीद्भ्रयातुर । दुःखीभूतोऽवनो नि स्वो नृशस मुनिनादित ॥१०॥

### सूत उवाच

एतस्मिन्नन्तरे तत्र ब्राह्मणो वेदपारग । ब्राह्मणैश्च्युभि साध निर्ययौ स्वगृहादबहि ॥११॥  
 त्तनो रानो तु तद्दृष्ट्वा आयात तापस स्थितम । उवाच वाक्यं राजान धर्मार्थसहितं तदा ॥१२॥  
 मयागामपि वर्णना पिता ब्राह्मण उच्यते । पितृद्रव्यं हि पुत्रेण ग्रहीतव्यं न संशय ॥१३॥  
 तस्मादयं प्रार्थनीयो धनार्थमिति मे मति ।

### राजोवाच

नाहं प्रतिग्रहं वांशे क्षत्रियोऽहं सुमध्यमे ॥१४॥  
 पाचनं सत् विप्राणा क्षत्रियाणां न विद्यते । गुरोर्हि विप्रो वर्णना पूजनीयोऽस्ति सर्वथा ॥१५॥

तस्माद्गुह्यं याच्य स्यात्क्षानियाणा विशेषत । यजनाध्ययन दान क्षत्रियस्य विधीयते ॥१६॥  
 क्षरणागतानामभय प्रजाना प्रतिपालनम् । न चाप्येव तु वक्तव्यं देहीति कृपणं वच ॥१७॥  
 ददामीत्येव मे देवि हृदये निहित वच । अर्जित कुत्रचिद्द्रव्य ब्राह्मणाय ददाम्यहम् ॥१८॥

### पत्न्युवाच

काल समविषमकर परिभवसम्मानमानद काल ।

काल करोति पुरप दातार याचितार च ॥१९॥

विप्रेण विदुषा राजा क्रुद्धेनातिबलीयसा । राज्यान्निरस्त सौख्याच्च परस्य कालस्य चेष्टितम् २०॥

### राजोवाच

असिना तीक्ष्णघारेण वरं जिह्वा द्विधा कृता । न तु मान परित्यज्य देहि देहीति भाषितम् ॥२१॥  
 क्षत्रियोऽहं महाभागे न याचे किञ्चिदप्यहम् । ददामि वाऽहं नित्य हि भुजयीर्जाजित धनम् ॥२२॥

### पत्न्युवाच

यदि ते हि महाराज याचितु न क्षमं मन । अह तु न्यायतो दत्ता देवैरपि सवासवै ॥२३॥  
 अहं शास्या च पत्या च रक्ष्या चैव महाद्युते । मन्मौल्य सगृहोत्वाथ गुर्वर्यं सप्रदोयताम् ॥२४॥  
 एतद्वाक्यमुपश्रुत्य हरिश्चन्द्रो महोपति । कष्ट कष्टमिनि प्रोच्य विललापातिदु ग्वित ॥२५॥  
 भार्या च भूय प्राहेद क्रियता वचन मम । विप्रशापाग्निदग्धत्वात्नीचत्वमुपयास्यसि ॥२६॥  
 न द्यूतहेतोर्न च मद्यहेतोर्न राज्यहेतोर्न च भोगहेतो ।  
 ददस्व गुर्वर्यमतो मया त्व सत्यव्रत त्व सफलं पुरुष्व ॥२७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्यानं एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

## अथ द्वाविंशोऽध्यायः

### न्यास उवाच

स तया नोद्यमानस्तु राजा पत्न्या पुन पुन । प्राह भद्रे क्षरोम्येप विक्रय ते मुनिर्गुणः ॥१॥  
 नृसंघैरपि यत्कृतं न क्षय्य तत्क्षरोम्यहम् । यदि ते भ्राजते याणी वक्तुमीवमुनिपुत्रम् ॥२॥  
 एषमुक्त्वा ततो राजा गत्वा नगरमापुर । अवतार्य तदा रगे तां भार्यां नृपसत्तम ॥३॥  
 याप्यगद्गदरष्टस्तु ततो वचनमप्रवीत् । भो भो नागरिका सर्वे शृणुष्व वचन मम ॥४॥  
 वस्त्यचिच्छदि पायं स्याद्दाम्या प्रागेष्टया मम । स प्रवीतु स्वराप्तुर्गो मायस्य धारयाग्यहम् ॥५॥  
 तेऽनुपन्यग्दिता वस्त्य पत्नी विज्ञेनुमागत ।

## राज्ञोवाच

किं मा पृच्छथ कस्त्व भो नृशमोऽहममानुप ॥६॥

राक्षसो वाऽस्मि कठिनस्तत पाप करोम्यहम् ।

## व्यास उवाच

त शब्द सहसा श्रुत्वा कौशिको विप्ररूपधृक् ॥७॥

वृद्धरूप समास्थाय हरिश्चन्द्रमभापत । समर्पयस्व मे दासीमह क्रेता धनप्रद ॥८॥

अस्ति मे वित्तमतुल सुकुमारी च मे प्रिया । गृहवर्त्म न शनोति कतुमस्मात्प्रयच्छ मे ॥९॥

अह गृह्णामि दासी तु कति दास्यामिते धनम् । एवमुक्ते तु विप्रेण हरिश्चन्द्रस्य भूपते ॥१०॥

विदीर्णं तु मनो दुःखान् चैनं किञ्चिदब्रवीत् ।

## विप्र उवाच

कर्मणश्च बयोरूपशीलाना तव योपित ॥११॥

अनुपमिद वित्त गृहाणार्पय मेऽवलाम् । धर्मशास्त्रेषु यददृष्ट स्त्रियो मौल्य नरस्य च ॥१२॥

द्वात्रिंशत्सप्तशोपेता दक्षा शीलगुणाविता । कौटिमौल्य सुवर्णस्य स्त्रिय पुंसस्तथार्थुदम् ॥१३॥

इत्यानर्ष्यं वचस्तस्य हरिश्चन्द्रो महीपति । दुःखेन महताविष्टो न चैनं किञ्चिदब्रवीत् ॥१४॥

तत स विप्रो नृपते पुरतो वल्कलोपरि । धन निधाय केशेषु घृत्वा राज्ञीमकर्षयत् ॥१५॥

## राज्ञ्युवाच

मुच मुचार्य मा सद्यो यावत्पश्याम्यह मुतम् । दुर्लभ दर्शनं विप्र पुनरस्य भविष्यति ॥१६॥

परमेह पुत्र मामेव मातर दास्यता गताम् । मा मास्त्राक्षी राजपुत्र न स्पृदयाऽह त्वयाऽधुना ॥

तत स बाल सहमा दृष्ट्वा कष्टा तु मातरम् । समभ्यधावदम्बति वदन्साधुविलोचन ॥१८॥

हन्ते वस्त्र समाकर्षं वाकपणधर स्वलन । तमागत द्विज क्रोधाद्बालमम्याहनत्तदा ॥१९॥

वदस्तापि सोऽम्बेति नैव मुचनि मातरम् ।

## राज्ञ्युवाच

प्रसाद कुरु मे नाथ क्रीणीध्वेम हि वाञ्छम् ॥२०॥

क्रीडापि नाह भविता विनैव कार्यसाधिका । इत्यममापभाग्वाया प्रसाद कुरु मे प्रभो ॥२१॥

## ब्राह्मण उवाच

गृह्यता वित्तमेतत्ते दीयता मम वाञ्छ । स्त्रीपुंसो धर्मशास्त्रौ वृत्तमेव हि वेतनम् ॥२२॥

पुत्र मह्य रूप च कौटिमौल्य तयावरं । द्वात्रिंशत्सप्तशोपेता दक्षा शीलगुणाविता ॥२३॥

कौटिमौल्यं स्त्रिय प्रीतं पुरुषस्य तथार्थुदम् ।

## सूत उवाच

तथैव तस्य तद्वित्तं पुर. क्षिप्तं पटे पुनः ॥२४॥

प्रगृह्ये बालकं मात्रा सहैवस्थमबन्धयत् । प्रतस्थे स गृहं क्षिप्रं तथा सह मुदान्वितः ॥२५॥  
 प्रदक्षिणा तु सा कृत्वा जानुभ्या प्रणता स्थिता । वाष्पपर्याकुला दीना त्विदं वचनमब्रवीत् ॥२६॥  
 यदि दत्तं यदि हृतं ब्राह्मणास्तर्पिता यदि । तेन पुण्येन मे भर्ता हरिश्चन्द्रोऽस्तु वै पुन. ॥२७॥  
 पादयोः पतिता दृष्ट्वा प्राणेश्मोऽपि गरीयसीम् । हाहेति च वदन्नाजा विललापाकुलेंद्रिय ॥२८॥  
 वियुक्तेयं कथं जाता सत्यशीलगुणान्विता । वृक्षच्छायापि वृक्षं तं न जहाति कदाचन ॥२९॥  
 एव भार्या वदित्वाय सुसंबद्धं परस्परम् । पुत्रं च तमुवाचेद मास्व हित्वा वव यास्यसि ॥३०॥  
 का दिशं प्रति यास्यामि वी मे दु खं निवारयेत् । राज्यत्यागे न मे दु ख वनवासे न मे द्विज ॥३१॥  
 यत्पुत्रेण वियोगो मे एवमाह स भूपति । सद्भर्तृभोग्याहि सदा लोके भार्या भवति हि ॥३२॥  
 मया त्यक्तासि कल्याणि दुःखेन विनियोजिता । इक्ष्वाकुवशसभूत सर्वराज्यमुल्लोचितम् ॥३३॥  
 मामोदृशं पतिं प्राप्य दासीभावं गता ह्यसि । ईदृशे मज्जमानं मा सुमहच्छोक्तागरे ॥३४॥  
 को मामुद्धरते देवि पौराणाख्यानविस्तरैः ।

## सूत उवाच

पश्यतस्तस्य राजर्षे कशाघातं. सुदारुणं ॥३५॥

घातयित्वा तु विप्रेशो नेतु समुपचक्रमे । नीयमानो तु तौ दृष्ट्वा भार्यापुत्रौ स पाथिव ॥३६॥  
 विललापातिदु खार्तो निश्चस्योष्णं पुन पुन । या न वायुर्न वादित्यो न चन्द्रो न पृथग्जना. ॥३७॥  
 दृष्ट्वन्तं पुरा पत्नी सेयं दासीत्वमागता । सूर्यवंशप्रसूतोऽयं सुकुमारकरागुलि ॥३८॥  
 सप्राप्तो विक्रय बालो धिङ्मामस्तु सुदुर्मतिम् । हा प्रिये हा शिशो वत्स ममानार्यस्य दुर्नय ॥३९॥  
 देवाधीनदशा प्राप्ते न मृतोऽस्मि तथापि धिक् ।

## न्यास उवाच

एवं विलपतो राजोऽग्रे विप्रोऽन्तरधीयत ॥४०॥

वृक्षगेहादिभिस्तु गेस्तावादाय त्वरान्वित । अत्रातरे मुनिधेष्टस्त्वाजगाम महातपा ॥४१॥  
 सशिष्य कौशिकेन्द्रोऽसौ निष्ठुर शूरदर्शन ।

## विश्वामित्र उवाच

मा त्वमोक्ता पुरा राजन् राजसूयस्य दक्षिणा ॥४२॥

ता ददस्व महाबाहो यदि सत्यं पुरस्ठतम् ।

## हरिश्चन्द्र उवाच

नमस्वरोमि राजर्षे गृहाणेमा स्वदक्षिणाम् ॥४३॥



राजसूयस्य यागस्य या मयोक्ता पुराऽनघ !

विश्वामित्र उवाच

कुतो लभमिदं द्रव्यं दक्षिणार्थं प्रदीयते ॥४४॥

एतदाचक्ष्व राजेंद्र यथा द्रव्यं त्वयाऽर्जितम् ।

राजोवाच

किमनेन महाभाग कथितेन तवानघ ॥४५॥

शोकस्तु वर्धते विप्र श्रुतेनानेन सुव्रत !

ऋषिरुवाच

अशस्त नैव गृह्णामि शस्तमेव प्रयच्छ मे ॥४६॥

द्रव्यस्यागमनं राजन्कथयस्व यथातथम् ।

राजोवाच

मया देवी तु सा भार्या विक्रीता कोटिसम्मिता ॥४७॥

१ पुत्रो रोहितोऽस्यो विक्रीतोऽर्जुनसहस्रया । विप्रैकादश कोटयस्त्वं सुवर्णस्य गृहाण मे ॥४८॥

सूत उवाच

३ स्वल्पमालदय दारविक्रयमभवम् । शोकाभिभूतं राजानं कुपितं कौशिकोऽब्रवीत् ४९॥

ऋषिरुवाच

मूयस्य यज्ञस्य नैवा भवति दक्षिणा । अन्यदुत्पादय क्षिप्रं सन्पूर्णा येन सा भवेत् ॥५०॥

५ यो ममेमा त्वं सदृशी यदि दक्षिणाम् । मन्यसे तर्हि तत्क्षिप्रं पश्य त्वं मे परं वलम् ॥५१॥

६ गोऽस्य सुतस्य ग्राह्याणस्यामालस्य च । मत्प्रभावस्य चोग्रस्य शुद्धस्याध्ययनस्य च ॥५२॥

राजोवाच

७ दास्यामि भगवन्कालं कश्चित्प्रतीक्ष्यताम् । अपुनैवास्ति विक्रीता पत्नी पुत्रश्च बालकः ॥५३॥

विश्वामित्र उवाच

८ नागं स्थितो यास्य दिवसस्य नरात्रिप । एष एव प्रतीक्ष्यो मे वक्तव्यं नोत्तरं त्वया ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

न्यास उवाच

९ वमुन्वा राजानं निर्धूणं निष्ठुरं वच । तदादाय धनं पूर्णं कुपितः कौशिको ययौ ॥१॥

विश्वामित्रे गते राजा तत शोकमुपागत । श्वासोच्छ्वास मुहु कृत्वा प्रोवाचोच्चैरघोमुख ॥२॥  
 वित्तक्रीतेन यस्यातिर्मया प्रेतेन गच्छति । स ब्रवीतु त्वरायुक्तो यो मे तिष्ठति भास्कर ॥३॥  
 अथाजगाम त्वरितो धर्मश्चाडालरूपधृक् । दुर्गघो विकृतोरस्क श्मश्रुलो दतुरोऽधृणी ॥४॥  
 कृष्णो लवोदर स्निग्ध कराल पुरपाधम । हस्तजर्जरयष्टिश्च शवमात्यैरलकृत ॥५॥

### चाण्डाल उवाच

अह गृह्णामि दासत्वे भृत्यार्थं समहामम । क्षिप्रमाचक्ष्व मौल्य किमेतत्ते सप्रदीयत ॥६॥

### न्यास उवाच

त तादृशमथालक्ष्य क्रूरदष्टिं सुनिर्घृणम् । वदन्तमतिदुःशील वस्त्वमित्याह ॥ पार्थिव ॥७॥

### चाण्डाल उवाच

चाडालोऽहमिह रयात प्रवीरति नृपोत्तम । शासने सवदा तिष्ठ मृतचैलापहारक ॥८॥  
 एवमुक्तस्तदा राजा वचन चेदमब्रवीत । ब्राह्मण क्षत्रियो वापि गृह्णात्विति मतिर्मम ॥९॥  
 उक्तमस्योत्तमो धर्मो मध्यमस्य च मध्यम । अधमस्याधमश्चैव इति प्राहुर्मनीषिणः ॥१०॥

### चाण्डाल उवाच

एवमेव त्वया धर्मं कथितो नृपसत्तम । अविचार्यं त्वया राजनधुनोक्त ममाग्रत ॥११॥  
 विचारयित्वा यो ब्रूत सोऽभीष्टलभत नर । सामान्यमव तत्प्रोक्तमविचार्यं त्वयाऽनघ ॥१२॥  
 यदि सत्यप्रमाणं ते गृहीतोऽसि न सशय ।

### हरिश्चन्द्र उवाच

असत्यान्नरके गच्छेत्सद्यः क्रूरे नराधम ॥१३॥  
 ततश्चाडालता साध्वी न वरा मे ह्यसत्यता ।

### न्यास उवाच

तस्यैव वदत प्राप्नो विश्वामित्रस्तपोनिधिः ॥१४॥

क्रोधामर्षविवृत्ताक्ष प्राह चेद नराधिपम् । चाडालोऽयं मन स्थते दातु वित्तमुपस्थित ॥१५॥  
 वस्मान्न दीयत मह्यमशपा यज्ञदक्षिणा ।

### राजोवाच

भगवन्सूयवशोत्यमात्मानं वधि कोशिक ॥१६॥  
 नय चाडालदासत्व गमिष्ये वित्तवामत ।

### विश्वामित्र उवाच

यदि चाडालवित्तं त्वमात्मविक्रयजं मम ॥१७॥

शस्यसि चेत्तर्हि शप्स्यामि त्वामसशयम् । चाडालादथवा विप्राद्देहि मे दक्षिणाघनम् ॥१८॥  
 । चाडालमधुना नान्य. कश्चिद्धनप्रदः । धनेनाहं विना राजत्र यास्यामि न संशयः ॥१९॥  
 । मेिव मे वित्तं न प्रदास्यसि चेत्तु । दिनेऽर्धघटिकाशेषे तत्त्वा शापान्निना दहे ॥२०॥

व्यास उवाच

अन्द्रस्तनो राजा मृतवच्छिन्नतर्जीवित. । प्रसोदेति वदन्पादौ ऋपेर्जग्राह विह्वल. ॥२१॥

हरिश्चंद्र उवाच

।ऽस्म्यातोऽस्मि दीनोऽस्मि त्वद्भक्तश्च विशेषत. । प्रसादं कुरु विप्रपे कष्टश्चाडालमंकरः ॥२२॥  
 । यं वित्तशेषेण तव कर्मकरोऽवश. । तवैव मुनिशार्दूल प्रेष्यश्चित्तानुवर्तकः ॥२३॥

विश्वामित्र उवाच

मस्तु महाराज ममैव भव किकर । किंतु मद्रचन कार्यं सर्वदैव नराधिप ॥२४॥

व्यास उवाच

मुक्नेऽथ वचने राजा हर्षसमन्वित । अमन्यत पुनर्जातमात्मानं प्राह कौशिकम् ॥२५॥  
 । दिशं करिष्यामि सदैवाहं न संशय । आदेशय द्विजश्रेष्ठ किं करोमि तवानघ ॥२६॥

विश्वामित्र उवाच

डालागच्छ मद्रासमौल्यं किं मे प्रयच्छसि । गृहाण दासं मौल्येन मया दत्तं तवाधुना ॥२७॥  
 । नास्ति दासेन से कार्यं वित्ताशा वर्तते मम ।

व्यास उवाच

एवमुक्त्वा तदा तेन श्वपचो हृष्टमानस ॥२८॥

आगत्य सन्निधौ तूण विश्वामित्रमभाषत ।

चांडाल उवाच

दशयोजनत्रिस्तीर्णं प्रयागत्य च मण्डले ॥२९॥

। मिं रत्नमयी कृत्वा दास्ये तेऽहं द्विजोत्तम । अस्य विक्रयणेनेयमानिश्च प्रहृता त्वया ॥३०॥

व्यास उवाच

। तौ रत्नग्रहणाणि मुवर्णमणिमौक्तिके । चाडालेन प्रदत्तानि जग्राह द्विजसत्तमः ॥३१॥

। रिश्वस्तदा राजा निर्विकारमुखोऽभवत् । अमन्यत तथा धैर्याद्विश्वामित्रो हि मे पति. ॥३२॥

। नदेव मया कार्यं यदयं कारयिष्यति । अघातरिसे सहया वागुनाचाजरोत्तिनो ॥३३॥

। ननुगोऽसि महाभाग दत्ता सा दक्षिणा त्वया । ततो दिवः पुण्यवृष्टिः पपात नृपमूर्धनि ॥३४॥

। शतु याप्यति तं देवा. प्रोचुः सेंद्रा महोजय. । हर्षेण महताद्यिषो राजा कौशिकमत्रबोत् ॥३५॥

## राजोवाच

त्वं हि माता पिता चैव त्वं हि बहुर्महामते । यदर्थं मोक्षितोऽहं ते क्षणाच्चैवानृणी कृत ॥२६॥  
किं करोमि महाबाहो श्रेयो मे वचनं तव । एवमुक्ते तु वचने नृप मुनिरभाषत ॥२७॥

## विश्वामित्र उवाच

चाडालवचनं कार्यमद्यप्रभृति ते नृप । स्वस्ति तेऽस्त्विति तं प्रोच्य तदादाय धनं ययी ॥

इति श्रीदेवीभागवते सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

## अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

## शौनक उवाच

ततः किमकरोद्राजा चाडालस्य गृहे गतः । तदब्रूहि सूतवर्यं त्वं पृच्छतः सत्वरं हि मे ॥१॥

## सूत उवाच

विश्वामित्रे गते विप्रे श्वपचो हृष्टमानसः । विश्वामित्राय तद्द्रव्यं दत्त्वा वदध्वा नरेश्वरम् ॥२॥

धसत्यो यास्यसीत्युक्त्वा दडेनाताडयत्तदा । दण्डप्रहारसम्भ्रान्तमतीवव्याकुलेन्द्रियम् ॥३॥

इष्टवधुवियोगार्तमानोय निजपववणे । निगडे स्थापयित्वा तं स्वयं सुध्वाप विज्वर ॥४॥

निगडस्थस्ततो राजा वसश्चाडालपववणे । अन्नपाने परित्यज्य सदा वै तदशोचयत् ॥५॥

तन्वी दीनमुखी दृष्ट्वा बालं दीनमुखं पुरं । मां स्मरत्यसुखाविष्टा मोक्षयिष्यति नौ नृप ॥६॥

उपात्तवित्तो विप्राय दत्त्वा वित्तं प्रतिश्रुतम् । रोदमानं सुतं वीक्ष्य मां च सम्बोधयिष्यति ॥७॥

तातपार्श्वं व्रजामीति रुदन्तं बालकं पुनः । तात तातेति भाषत तया संबोधयिष्यति ॥८॥

न सा मां भृगुशाखाक्षी वेत्ति चाडालता गतम् । राज्यनाशं सुहृत्त्यागो भायति नयविक्रय ॥९॥

ततश्चाडालता चैयमहो दुःखपरम्परा । एव स निवसन्त्यस्मरश्च दयिता सुतम् ॥१०॥

निनाय दिवसान् राजा चतुरो विधिपीडितः । अथाह्निं पञ्चमे तनं निगडान्मोक्षितो नृप ॥११॥

चाडालेनानुशिष्टश्च मृतचैलापहारणे । क्रुद्धेन पटपैर्विकथैर्निर्भर्त्स्य च पुनः पुनः ॥१२॥

कास्याश्च दक्षिणे भागे इमं शानं विद्यते महत् । तद्रक्षस्व यथायाय न त्याज्यं तत्त्वया ववचित् ॥

इमं च अर्जरं ददं गृहीत्वा याहि मां चिरम् । वीरबाहोरयं ददं इति घोषस्व सर्वतः ॥१४॥

## सूत उवाच

श्मशान धोरसत्राद शिवाशतसमाकुलम् । गृध्रगोमायुसकीर्णं श्ववृदपरिवारितम् ॥१८॥  
 अस्थिसघातसकीर्णं महादुर्गंधसकुलम् । अर्घदग्धशवास्यानि विकसद्दत्पक्तिभि ॥१९॥  
 हसतीवाग्निमध्यस्यकायस्यैव व्यवस्थिति । नानामृतसुहृन्नाद महाकोलाहलाकुलम् ॥२०॥  
 हा पुत्र मित्र हा वधो भ्रातर्वत्स प्रियाद्य मे । हाप्यत भाग्निनेयाह हा मातुल पितामह ॥२१॥  
 हा मातामह पित पौत्र वध गतोऽस्यहि बाधव । इति शब्दै समाकीण भैरवै सर्वदेहिनाम् ॥२२॥  
 ज्वल मासवसामेदच्छूमिति ध्वनिसकुलम् । अग्नेश्चटचटाशब्दो भैरवो यत्र जायते ॥२३॥  
 कल्पातसदृशाकार श्मशान तत्सुदाह्वगम् । स राजा तत्र सप्राप्तो दुखादेवमशोचत ॥२४॥  
 हा भृत्या मत्रिणो यूय वध तद्राज्य कुलोचितम् । हा प्रिय पुत्र मे वाल मा त्यक्त्वा मदभाग्यकम् ॥२५॥  
 ब्राह्मणस्य च कोपेन गता यूय वध हस्त । विना धम मनुष्याणा जायत न शुभ क्वचित् ॥२६॥  
 यत्नतो धारयत्तस्मात्पुरुषा धममव हि । इत्यव चिन्तयत्तत्र चाडालोक्त पुन पुन ॥२७॥  
 मलेन दिग्घसर्वाङ्ग शवाना दग्न व्रजन । लकुटानारकल्पश्च धात्रश्चापि तनस्तत ॥२८॥  
 अस्मिञ्छ्व इद मौल्य शत प्राप्स्यामि चाप्रत । इद मम इद रात्र इद चाडालकस्य च ॥२९॥  
 इत्यव चिन्तयन्नाजा व्यवस्था दुस्तरा गत । जीर्णकपटसुप्रविष्टकयापरिग्रह ॥३०॥  
 चितामस्मरज्जोलिप्तमुखराहृदरात्रिक । नानामदोवशामज्जालिप्तपाप्यगुलि श्वसन् ॥३१॥  
 नानाशबोदनकृतक्षुनिवसितपरायण । तदीयमाल्यससलेपकृतमस्तकमडल ॥३२॥  
 न रात्रो न दिवा शेत हाहेति प्रवदमुहु । एव द्वादश मासास्तु नीता वर्षशतोपमा ॥३३॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्याय ॥ २४ ॥

### अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

#### सूत उवाच

एकदा तु गतो र्तु वात्कं सहितो बहि । वाराणस्या नातिदूरे रोहिताख्य कुमारक ॥१॥  
 प्रोढा कृत्वा ततो दर्मांगृहीतुमुपचक्रमे । कामलानल्पमूलाश्च साप्राञ्छत्पनुवारत ॥२॥  
 आर्यप्रोत्यर्थमित्युक्त्वा हस्तयुग्मेन यत्नत । सलक्षणश्च समिधो बहिरिष्म सलक्षणम् ॥३॥  
 पलाशनाष्टायादाय त्वग्निहामार्यमादरान । मस्तव भारक कृत्वा विद्यमान पद पदे ॥४॥  
 उदकस्थानमासाद्य तदा बालस्तुपात्रित । नुवि भार विनिशिष्य जलम्याने तदा शिशु ॥५॥  
 कामत सलिल पीत्वा विथम्य च मूर्हर्तकम् । बल्मीकोपरि विरयस्तभारो हतु प्रचक्रमे ॥६॥  
 निस्वामित्रापया तावत्कृष्णसर्पो भयावह । महाविषो महापीरो बभौवाग्निर्गतस्तदा ॥७॥  
 वनासो बालसो दष्टस्तदैव च ममार ह । रोहिताख्य मृत दृष्ट्वा यमुर्बाला द्विजालयम् ॥८॥

स्वरिता भयसविग्ना. प्रोचुस्तन्मातुरग्रतः । हे विप्रदासि ते पुत्र. क्रीडा वक्तुं बहिर्गत. ॥९॥  
 अस्माभिः सहितस्तत्र सर्पदष्टो मृतस्ततः । इति सा तद्वच श्रुत्वा वज्रपातोपमं तदा ॥१०॥  
 पपात मूर्च्छिता भूमी छित्तेव वदली यथा । जय ता ब्राह्मणो रष्ट. पानीयेनान्यदिचत ॥११॥  
 मूहूर्ताच्चेतना प्राप्ता ब्राह्मणस्तामथाब्रवीत् ।

ब्राह्मण उवाच

अलक्ष्मीकारकं निधं जानती त्व निशामुखे ॥१२॥

रोदनं कुरुषे दुष्टे लज्जा ते हृदये न विम् । ब्राह्मणेनैव मुक्ता सा न किञ्चिद्वाक्यमब्रवीत् ॥१३॥  
 शरोद करणं दीना पुत्रशोकेन पीडिता । अश्रुपूर्णमुखो दीना धूसरा मुक्तमूर्द्धजा ॥१४॥  
 अथ ता कुपितो विप्रो राजपत्नीमभापत । धिक्त्वा दुष्टे क्रयं गृह्य मम कार्यं विलुपसि ॥१५॥  
 अशक्ता चैत्वयं तर्हि गृहीतं मम तद्वनम् । एवं निर्भत्सिता तेन क्रूरवाक्यैः पुनः पुनः ॥१६॥  
 रुदिता कारणं प्राह विप्रं गद्वदया गिरा । स्वामिन्मम सुतो बाल सर्पदष्टो मृतो बहिः ॥१७॥  
 अगुज्ञा मे प्रयच्छस्व द्रष्टुं यास्यामि बालकम् । दुर्लभं दर्शनं तेन सजातं मम सुव्रत ॥१८॥  
 ह्यपुक्त्वा करणं बाला पुनरेव शरोद ह । पुनस्ता कुपितो विप्रो राजपत्नीमभापत ॥१९॥

ब्राह्मण उवाच

शठे दुष्टसमाचारे कि न जानासि पातकम् । यत्स्वामिवेतनं गृह्य तस्य कार्यं विलुम्पसि ॥२०॥  
 नरके पच्यते सोऽथ महारौरवपूर्वके । उपित्वा नरके यत्पं ततोऽसौ कुक्कुटो भवेत् २१॥  
 विमनेनापया वार्यं धर्मसंकीर्तनेन मे । यस्तु पापरतो मूर्खं क्रूरो नीचोऽनुतः शठः ॥२२॥  
 तद्वाक्यं निष्कृतं तस्मिन्मवेद्रीजमिवोपरि । एहि ते विद्यते किञ्चित्परलोकाभय यदि ॥२३॥  
 एयमुक्त्वाऽथ सा विप्रं वेपमानाऽब्रवीद्वच । वाग्व्य कुरु मे नाथ प्रसीद सुमुणो भव ॥२४॥  
 प्रस्थापय मुहूर्तं मां यावद्दृश्यामि बालकम् । एवमुक्त्वाप सा मूर्खा निपत्य द्विजपादयो ॥२५॥  
 शरोद वरुण बाला पुत्रगाथेन पीडिता । जयाह कुपितो विप्र श्रोणसरत्नलोचनः ॥२६॥

विप्र उवाच

किं ते पुनेन मे वार्यं गृहार्थं पुण्य मे । किं न जानासि मे श्लेष वशापानकप्रदम् ॥२७॥  
 एयमुक्त्वा स्तिप्ता र्थिर्वाद्गृहधर्मं वनार ह । अर्धरात्रो गतस्तस्या पाताम्यगादिभ्रमणा ॥२८॥  
 ब्राह्मणोऽप सा प्रोक्तं पुत्रपादं व्रजापुना । तस्य दाहादिना कृथा पुनरागच्छ उत्तरम् ॥२९॥  
 न ह्यप्येत यथा प्रातर्गृहधर्मं ममेति च । तत्सत्येकारिणी राशो विलयती जयाम ह ॥३०॥  
 पृष्ठा मूर्त्तित्रिं पुत्र भूय शोभेन पीडिता । कृपाभ्रष्टा क्रुरणीव विरसा शौरभो मया ॥३१॥  
 वाराणस्या बहिर्गत्वा दापाद्गृष्टा निरं मुक्त्वा । धर्मा रं वरुणो वाष्टरं तुणोपरि ॥३२॥

बेललापातिटु खार्ता शब्द कृत्वा सुनिष्ठुरम् । एहि मे सम्मुख कस्माद्रोपितोऽसि वदाधुना ॥३३॥  
 शयास्यभिमुखो नित्यमवेत्युक्त्वा पुन. पुन । गत्वा स्वल्पपदा तस्य पपातोपरि मूर्च्छिता ॥३४॥  
 हुनः सा चेतना प्राप्य दोर्म्यमालिङ्ग्य बालकम् । तन्मुखे वदन न्यस्य रुरोदारतस्वनेस्तदा ॥३५॥  
 राम्या ताडनं चक्रे मस्तकस्योदरस्य च । हा बाल हा शिशो वत्स हा कुमारक सुन्दर ॥३६॥  
 हा राजन्वत्र गतोऽसि त्वं पश्येम बालकं निजम् । प्राणेश्चोऽपि गरीयास भूतले पतितं मृतम् ॥३७॥  
 तथापश्यन्मुखं तस्य भूयो जीवितशक्या । निर्जीववदन ज्ञात्वा मूर्च्छिता निपपात ह ॥३८॥  
 हस्तेन वदनं गृह्य पुनरेवभापत । शयन त्यज हे बाल शीघ्रं जागृहि भोषणम् ३९॥  
 निशार्धं बर्धते चेद शिवाशतनिनादितम् । भूतप्रेतपिशाचादिडाकिनीयूथनादितम् ॥४०॥  
 मित्राणि ते गतान्यासस्त्वमेकस्तु कुत स्थित ।

### सूत उवाच

एवमुक्त्वा पुनस्तन्वी कश्चन प्ररुद ह ॥४१॥

हा शिशो बाल हा वत्स रोहिताश्व्य कुमारक । हे पुत्र प्रतिशब्द मे कस्मात्त्वं न प्रयच्छसि ॥४२॥  
 तवाहं जननी वत्स किं न जानासि पश्य माम् । देशत्यागाद्राज्यनाशात्पुन भर्त्रा स्वविक्रयात् ॥४३॥  
 यदासीत्वाच्च जीवामि त्वा दृष्ट्वा पुत्र केवलम् । ते जन्मसमये विप्रैरादिष्ट यत्त्वनागतम् ॥४४॥  
 दोर्घायु. पृथिवीराज पुत्रपौत्रसमन्वित । शौर्यदानरनि सत्वी गुरुदेवद्विजार्चक ॥४५॥  
 मातापित्रोस्तु प्रियवृत्सत्यवादी जितेन्द्रिय. । इत्यादि सकल जातमसत्यमधुना सुत ॥४६॥  
 चक्रमस्त्या वाऽऽपन्नश्रीवत्सस्वस्तिकध्वजा. । तव पाणितले पुत्र कल्शश्चामर तथा ॥४७॥  
 लक्षणानि तयान्यानि त्वद्दस्ते यानि सति च । तानि सर्वाणि मोघानि सजातान्यधुना सुत ॥४८॥  
 हा राजन्पृथिवीनाय क्व ते राज्य न्व मश्रिण । क्व ते सिंहासन छत्र क्व ते खड्ग. क्व तद्धनम् ४९॥  
 क्व सायोध्या क्व हृष्मणि क्व गजाश्वरथप्रजा । सर्वमेतत्तथा पुत्र मा त्यक्त्वा न्व गतोऽसि रे ५०॥  
 हा वात हा नृपागच्छ पश्येम स्वसुत प्रियम् । येन ते रिगता यथा वुनुमेनावलेपितम् ॥५१॥  
 स्वशरीररज.पर्वविशाल मलिनीकृतम् । येन ते बालभावन मृगनाभिविलेपित ॥५२॥  
 भ्रशितो भालतिलनस्तवानस्थेन भूपते । यस्य क्वचन मृदा लित स्नेहाट्टे च्छुम्बित मया ५३॥  
 तन्मुख मशिक्षालिङ्ग्य पश्ये कीटं विद्रूपितम् । हा राजन्वस्य तं पुत्र भुविस्य रक्त्वन्मृतम् ॥५४॥  
 हा देव किं मया कृत्य कृत पूर्वभवान्तरे । तस्य कर्मफलस्येह न पारमुपलभ्ये ॥५५॥  
 हा पुत्र हा शिशो वत्स हा कुमारक सुन्दर । एव तस्या विलाप ते श्रुत्वा नगरपालका ॥५६॥  
 जागृतास्त्वस्त्वित्तास्तस्या. पार्वभोयु. सुविस्मिताः ।

## जना ऊचु

का त्व बालश्च कस्याय पनिस्त कुत्र तिष्ठति ॥५७॥

एकैव निर्भया रात्रौ कस्मात्त्वमिह रोदिषि । एवमुक्त्वा सा तन्वी न किञ्चिद्वाक्यमब्रवीत् ॥५८॥  
 भूयोऽपि पृष्ठा सा तूष्णीं स्तब्धीभूता बभूव ह । विललापातिदु खार्ता शोकाश्रुप्लुतलोचना ॥५९॥  
 अथ ते शकितास्तस्या रोमाचिततनूरुहा । सत्रस्ता प्राहुरन्योग्यमुद्धृतायुधपाणय ॥६०॥  
 नून स्त्री न भवत्येपा यत किञ्चित् भापते । तस्माद्दृष्या भवदेपा यत्नतो बालघातिनी ॥६१॥  
 शुभा चेत्तर्हि किं ह्यन निशार्धे तिष्ठते बहि । भक्षार्थमनया नूनमानीत कस्यचिच्छिशु ॥६२॥  
 इत्युक्त्वा तैर्गृहीता सा गाढ केशपु सत्वरम् । भुजयोरपरैश्चैव कैश्चापि गलके तथा ॥६३॥  
 खेचरी यास्यतीत्युक्त बहभि शरूपानिभि । आकृष्य पक्वणे नीता चाडालाम सर्मापिता ॥६४॥  
 हे चाडाल बहिर्दृष्टा ह्यस्माभिर्बालघातिनी । वध्यता वध्यतामेपा शीघ्र नीत्वा बहि स्थले ६५॥  
 चाडाल प्राह ता दष्टा ज्ञातेय लोकविश्रुता । न दृष्टपूर्वा केनापि लोकाडिभायनेकधा ॥६६॥  
 भक्षितान्यनया भूरि भवद्भि पुण्यमजितम् । रयातिर्वै शास्वती लोके गच्छत्य च यथानुस्रम् ॥  
 द्विजस्त्रीबालगोघाती स्वर्णस्तथा च यो नर । अग्निदा वर्त्मघाती च मद्यपो गुह्यतल्पग ॥६८॥  
 महाजनविरोधी च तस्य पुण्यप्रदो वध । द्विजस्यापि स्त्रियो वापि न दोषो विद्यते वधे ॥६९॥  
 अस्या वधश्च मे योग्य इत्युक्त्वा गाढबन्धनं । वदध्वा केशोप्वधाकृष्य रज्जुभिस्तामताडयत् ॥७०॥  
 हरिश्चन्द्रमथोवाच वाचा परुषया तदा । र दास वध्यतामेपा दुष्टात्मा मा विचारय ॥७१॥  
 तद्वाक्य भूपतिं श्रुत्वा वज्रपातोपम तदा । वपमानोऽथ चाडाल प्राह स्त्रीवधशक्ति ॥७२॥  
 न शक्तोऽहमिदं कर्तुं प्रेष्य देहि मनापरम् । असाध्यमपि यत्कर्म तत्करिष्य त्वयोदितम् ॥७३॥  
 श्रुत्वा तदुक्तं वचनं श्वपचो वाक्यमब्रवीत् । माभैपीस्त्व गृहाणार्सि वधोऽस्या पुण्यदो मत ॥  
 बालानामेव भयदा नेय रक्षया कदाचन । तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य राजा वचनमब्रवीत् ॥७५॥  
 स्त्रियो रक्षया प्रयत्नेन न हन्तव्या कदाचन । स्त्रीवध कीर्तित पाप मुनिभिर्धर्मतत्परं ॥७६॥  
 पुरुषो य स्त्रियं ह्ययाज्ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपि वा । नरके पच्यत सोऽय महारौरवपूवके ॥७७॥

## चाण्डाल उवाच

मा यदासि गृहाणैव तीक्ष्ण विद्युत्समप्रभम् । यत्रैवस्मिन्वध नीत बहूना तु सुप्त भवेत् ॥७८॥  
 तस्य हिंसा श्रुता नून बहुपुण्यप्रदा भवन । भक्षितान्यनया भूरि लोके डिभानि दुष्टया ॥७९॥  
 तस्मिन् वध्यतामेपा लोक स्वस्यो भविष्यति ।

## राजोवाच

चाण्डालघातं तं द्र द्रन म्नावधयन्म ॥८०॥



भाजन्मतस्ततो यत्नं न कुर्यां स्त्रीवधे तव ।

चाण्डाल उवाच

स्वामिकार्यं विना दुष्टं किं कार्यं विद्यतेऽपरम् ॥८१॥

गृहीत्वा वेतन मेऽथ कस्मात्कार्यं विलुम्पसि । यः स्वामिवेतनं गृह्य स्वामिकार्यं विलुम्पति ॥८२॥

नरकाधिष्कृतिस्तस्य नास्ति कल्पायुर्तरपि ।

राज्ञोवाच

चाण्डालनाथ मे देहि प्राप्यमन्यत्सुदारणम् ॥८३॥

स्वशत्रुं ब्रूहि तं क्षिप्रं घातयिष्याम्यसंशयम् । घातयित्वा तु तं शत्रुं तव दास्यामि मेदिनीम् ॥८४॥

देवदेवोरगं सिद्धैर्गंधर्वैरपि संयुतम् । देवेन्द्रमपि जेष्यामि निहत्य निशितं शरैः ॥८५॥

एतच्छ्रुत्वा ततो वाक्यं हरिश्चन्द्रस्य भूपतेः । चाण्डालं कुपितः प्राह वैपमानं महोपतिम् ॥८६॥

चाण्डाल उवाच

“नैतद्वाक्यं सुपटितं यद्वाक्यं दासकीर्तितम् ।” चाण्डालदासतां कृत्वा सुराणां भापसे वचः ।।

दासं किं बहुना नूनं शृणु मे गदतो वचः ॥८७॥

निर्लज्जं तव चेदस्ति किञ्चित्पापभयं हृदि । किमर्थं दासतां यातश्चाण्डालस्य तु वैश्वमनि ॥८८॥

गृहार्णनं ततः खड्गमस्याश्छिन्धि शिरोऽम्बुजम् । एवमुक्त्वाथ चाण्डालो राज्ञे खड्गं न्यवेदयत् ॥८९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने पञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

सूत उवाच

ततोऽपि भूपतिः प्राह राज्ञी स्थित्वा ह्यधोमुखः । अत्रोपविश्यतां बाले पापस्य पुरतो मम ॥१॥

शिरस्ते छेदयिष्यामि हंतुं शक्नोति चेत्कर । एवमुक्त्वा समुद्यम्य खड्गं हंतुं गतो नृपः ॥२॥

न जानाति नृपः पत्नीं सा न जानाति भूपतिम् । अन्नवीक्ष्मशत्रुः सार्ता स्वमृत्युमभिकाशती ॥३॥

स्त्र्युवाच

चाण्डालं शृणु मे वाक्यं किञ्चित्त्वं यदि मन्यसे । मृतस्तिष्ठति मे पुत्रो नातिदूरे वहिः पुरात् ॥४॥

तं दहामि हतं यावदानयित्वा तवातिरुम् । तावत्प्रतीदयतां पश्चादसिनां घातपत्न्यं माम् ॥५॥

तेनापि बाढमित्युक्त्वा प्रेषितां बालकं प्रति । सा जगामातिदुःखार्ता विलपन्ती सुदारणम् ॥६॥

भार्या तस्य नरेन्द्रस्य सर्पदंष्ट्रं हि बालकम् । हा पुत्र हा वत्स शिशो इत्येवं वदती मुहुः ॥७॥

शृणु विवर्णां मलिनां पासुध्वस्तशिरोरुहा । क्षमशानभूमिमागत्य बालं स्थाप्याविशङ्कृष्वि ॥८॥

“राजन्नद्य स्ववाल तं पश्यसीह महीतले । रममाण स्वसखिभिर्दण्डं दुष्टाहिना मृतम् ॥”  
 तस्या विलापशब्द तमाकर्ष्य स नराधिप । शवसन्निधिमागत्य वल्लमस्याक्षिपत्तदा ॥९॥  
 ता तथा हृदतो भार्या नाभिजानाति भूमिप । विरप्रवाससतता पुनर्जातामिवाबलाम् ॥१०॥  
 सापि त चास्केदात पुरो दृष्ट्वा जटालकम् । नाम्यजानानृपवर शुष्कवृक्षत्वचोपमम् ॥११॥  
 भूमौ निपतित बाल दृष्ट्वाशीविपपीडितम् । नरेन्द्रलक्षणोपेतमर्चितयदसौ नृप ॥१२॥  
 अस्य पूर्णेन्दुवद्वक्त्रं शुभमुन्नसमन्नणम् । दर्पणप्रतिभोत्तुङ्गकपोलयुगशोभितम् ॥१३॥  
 नीलान्वेशान्कुञ्चिताग्रान्सान्द्रान्दीर्घास्तरगिण । राजीवसदृशे नेत्रे धोष्टी विवफलोपमौ ॥१४॥  
 विशालवक्षा दीर्घाक्षो दीर्घबाहूनतासक । विशालपादो गभीर सूक्ष्मागुल्यवनीधर ॥१५॥  
 मृणालपादो गम्भीरनाभिरुन्नतकन्धर । अहो कष्ट नरेन्द्रस्य कस्याप्येष कुले शिशु ॥१६॥

जातो नीत कृतातेन कालपाशाद्दुरात्मना ।

एव दृष्ट्वाऽथ त बाल मातुरके प्रसारितम् ॥१७॥

### सूतउवाच

स्मृतिमम्यागतो राजा हाहेत्यश्रूण्यपातयत । सोप्युवाच च वरसो मे दशामेतामुपागत ॥१८॥  
 नीतो यदि च धोरेण कृतातेनात्मनो बधम । विचारयित्वा राजासौ हरिश्चन्द्रस्तथा स्थित. १९॥  
 ततो राज्ञी महादुःखावेशादिदमभाषत ।

### राज्ञ्युवाच

वा यत्त वस्य पापस्य त्वपघ्यानादिद महन् ॥२०॥

दुःसमापतित धोर तद्रूप नोपलभ्यते । हा नाथ राजन्भवता मामपास्य सुदुःखिताम् २१॥  
 यस्मिन्नास्थीयते स्थाने विथ्रद्य वेन हेतुना । राज्यनाशं सुहृत्त्यागो भार्यातनयविक्रय ॥२२॥  
 हरिश्चन्द्रस्य राजपे वि विधात कृत त्वया । इति तस्यायच श्रुत्वा राजा स्थानच्युतस्तदा २३॥  
 प्रत्यभिज्ञाय देवी ता पुत्र च निघन गतम् । वष्ट मर्मव पत्नीय वाल्वश्चापि मे सुत ॥२४॥  
 शाचा स पापसतप्तो मूर्च्छामतिजगाम ह । ता च त प्रत्यभिज्ञाय तामवस्यामुपागतम् ॥२५॥  
 मूर्च्छिता निपपाताता निश्रेष्ठा धरणीतले । चेतना प्राप्य राजेन्द्रो राजपत्नी च तौ समम् ॥२६॥  
 विलेपतु मुञ्चतसौ शोभाभारेण पीडितौ ।

### राज्ञोवाच

हा यत्त गुनुमार ते यदन कुञ्चिताऽऽम् ॥२७॥

पश्यतो मे मुग्ध दीर्घं हृदयं विं न दीर्घते । तात् तातेति मधुरं ध्रुवाण स्वयमागतम् ॥२८॥  
 उपगुप्तं वदा यद्ये वरस यत्सोति सौहृदात् । यस्य जातुप्रणीतेन पिनेन गितिवरेणुता ॥२९॥

ममोत्तरीयमुत्संगं तथागं मलमेप्यति । न वाऽलं मम संभृत मनो हृदयनन्दन ॥३०॥  
 “मयासि पितृमान्पित्रा विक्रोतो येन वस्तुवत् ।” गतं राज्यमरोपं मे सवाधवधनं महत् ॥  
 “हीनदैवान्मृशसेन दृष्टो मे तनयस्तत ।” अहं महाहिदष्टस्य पुनस्याननपंकजम् ॥३१॥  
 निरीक्षतद्य घोरेण विपेणाधिकृतोऽधुना । एवमुक्त्वा तमादाय बालकं बाष्पगद्गद ॥३२॥  
 परिष्वज्य च निश्चेष्टो मूर्च्छया निपपात ह । ततस्तं पतित दृष्ट्वा शैब्या चैवमर्चितयत् ॥३३॥  
 व्ययं स पुरुषव्याघ्र. स्वरेणैवोपलक्ष्यते । विद्वज्जनमनश्चन्द्रो हरिश्चन्द्रो न सशयः ॥३४॥  
 तथाऽस्य नासिका तुङ्गा तिलपुष्पोपमा शुभा । दन्ताश्च मुकुलप्रख्या. रपातकीर्तमहात्मन. ॥३५॥  
 श्मशानभागत. कस्माद्यद्येवं स नरेश्वर । विहाय पुत्रशोकं सा पश्यन्ती पतितं पतिम् ॥३६॥  
 प्रहृष्टा विस्मिता दीना भर्तृपुत्रातिपोडिता । वीक्षन्ती सा तदाऽपतन्मूर्च्छया घरणीतले ॥३७॥  
 प्राप्य चेतश्च शनकैः सा गद्गदमभापत । धिक्त्वा देव ह्यकरुण निर्मर्याद जुगुप्सित ॥३८॥  
 येनायममरप्ररयो नीतो राजा श्वपाकताम् । राज्यनाश सुहृत्यागं भार्यातनयविक्रयम् ॥३९॥  
 प्रापयित्वापि येनाद्य चाडालोऽय कृतो नृप । नाद्य पश्यामि ते छत्र सिंहासनमथापि वा ॥४०॥  
 चामरव्यजने वाऽपि कोऽयं विधिविपर्यय. । यस्यास्य व्रजतः पूर्वं राजानो भृत्यता गताः ॥४१॥  
 स्वोत्तरीयै. प्रकुर्वति विरजस्कं महीतलम् । सोऽयं कपालसलग्ने घटोपटनिरन्तरे ॥४२॥  
 भूतनिर्माल्यमूनातर्लग्नकेशमुदारणे । बसानिष्पदसशुष्कमहापटलमण्डिते ॥४३॥  
 भस्मागाराधदग्धास्थिमज्जासघट्टभीषणे । गृध्रगोमायुनादातौ पुष्टक्षुद्रबिहङ्गमे ॥४४॥  
 चिताधूमायतपटे नीलीकृतदिगन्तरे । कुणपास्वादनमुदा सप्रहृष्टनिशाचरे ॥४५॥  
 चरत्यमेघ्ये राजेंद्रः श्मशाने दु खपीडित । एवमुक्त्वाऽय सदिलप्य बठे राजो नृपात्मजा ॥४६॥  
 कष्टं शोकसमाविष्टा विललापार्तया गिरा । राजन्स्वप्नोऽय तथ्यं वा यदेतन्मन्यते भवान् ॥४७॥  
 तत्कथ्यता महाभाग मनो वै मुह्यते मम । यद्येतदेव धर्मज्ञ नास्ति धर्मं सहायता ॥४८॥  
 तथैव विप्रदेवादिपूजने सत्यपालने । नास्ति धर्मं कुत. सत्यं नार्जव नानुससता ॥४९॥  
 यत्र त्वं धर्मपरम स्वराज्यादवरोपितः ।

### सूत उवाच

इति तस्या वच श्रुत्वा नि श्वस्योष्णं सगद्गद ॥५०॥

वषयामास तन्वर्ग्ये यथा प्राप्त श्वपाकताम् । रुदित्वा सा तु सुचिर नि श्वस्योष्णा मुदु गिता ॥५१॥  
 स्वपुत्रभरण भौर्यपावत्त न्यवेदयत् । श्रुत्वा राजा तथा वाक्यं निपपात महोत्तरे ॥५२॥  
 मृतं पुत्रं समानीय जिह्वया विलिहन्मुहु । हरिश्चन्द्रमयो प्राह शैब्या गद्गदया गिरा ॥५३॥  
 धुरव्य स्वामिनः प्रेष्य छेदयित्वा शिरो मम । स्वामिद्रोहीन तेऽस्त्वद्य माऽऽतयो भव नूपने ॥५४॥

माऽसत्यं तव राजेन्द्र परद्रोहस्तु पातकम् । एतदाकर्ण्य राजा तु पपात भुवि मूर्च्छितः ॥५५॥  
क्षणेन चेतना प्राप्य विललापातिदु खितः ।

### राजोवाच

कथं प्रिये त्वया प्रोक्तं वचन त्वत्तिनिष्ठुरम् ॥५६॥  
यदशक्य भवेद्भवतु तत्कर्म क्रियते कथम् ।

### पत्न्युवाच

मया च पूजिता गौरी देवा विप्रास्तथैव च ॥५७॥

अविप्यसि पतिस्त्वं मे ह्यन्यस्मिञ्जन्मनि प्रभो । श्रुत्वा राजा तदा वाक्यं निपपात महीतले ॥५८॥  
मृतस्य पुत्रस्य तदा चुचुम्ब दु खितो मुखम् ।

### राज्ञीवाच

प्रिये न रोचते दीर्घं काल क्लेशं मयाऽशितुम् ॥५९॥

नात्मायत्तोऽहं तन्वणि पश्य मे मन्दभाष्यताम् । आडालेनाननुजातः प्रवेश्ये ज्वलन यदि ॥६०॥  
आडालदासता यास्ये पुनरप्यन्यजन्मनि । नरकं च वर प्राप्य खेदं प्राप्स्यामि दारुणम् ॥६१॥  
ताप प्राप्स्यामि सप्राप्य महारौरवरौरवे । मग्नस्य दु खजलघो वरं प्राणवियोजनम् ॥६२॥  
एकोऽपि बालको योऽयमासीदशकर सुतः । मम देवानुयोगेन मृत सोऽपि वलीयसा ॥६३॥  
कथं प्राणान्विमुञ्चामि परायत्तोऽस्मि दुर्गतः । तथापिदु खबाहुल्यात्यक्ष्यामि तु निजा तनुम् ॥६४॥  
त्रैलोक्ये नास्ति तद्दुःख नासिपत्रवने तथा । वैतरण्या कुतस्तद्व्यादासां पुत्रविप्लवे ॥६५॥  
सोऽहं सुतशरीरेण दीप्यमाने हुताशने । निपतिष्यामि तन्वङ्गि शन्तव्य तन्ममाधुना ॥६६॥  
न वक्तव्य त्वया किञ्चिदत कमललोचने । मम वाक्यं च तन्वङ्गि निवोधाहतमानसा ॥६७॥  
अनुजाताऽयं गच्छ त्वं विप्रवेशेन द्युचिस्मिते । यदि दत्त यदि हुत गुरवो यदि तोषिताः ॥६८॥  
सगम परलोके मे निजपुत्रेण चेत्यया । इह लोके कुतस्त्वेतद्भ्रुविष्यति समीप्सितम् ॥६९॥  
यन्मया ह्यज्ञता किञ्चिद्दृष्टसि त्वा द्युचिस्मिते । यत्रोपमुक्तं तत्सर्वं शन्तव्यं मम यास्यत ॥७०॥  
राजपत्नीनि गर्वेण नावज्ञेय स मे द्विज । सर्वयत्नेन तौष्य स्यात्स्रामी देवतवच्छुभे ॥७१॥

### राज्ञ्युवाच

अहमप्यत्र राजर्षे निपतिष्ये हुताशने । दु रभारासहा देव सह यास्यामि वै त्वया ॥७२॥  
स्वया एह मम धर्मो गमन नान्यथा भवेत् । सह स्वर्गं च नरकं त्वया भोदयामि मानद ॥

श्रुत्वा राजा तदांवाच एमस्तु पतित्रनं ॥७३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने पद्मविंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

## अथ सप्तविंशोऽध्यायः

### सूत उवाच

ततः कृत्वा चित्ता राजा आरोग्यं तनयं स्वकम् । भार्यया सहितो राजा वद्भ्राजलिपुटस्तदा ॥१॥  
 चिन्तयन्परमेशानी शताक्षी जगदीश्वरीम् । पञ्चकोशान्तरगता पुच्छन्नह्यस्वरूपिणीम् ॥२॥  
 रक्ताम्बरपरीधाना बहणारससागराम् । नानायुधधरामम्बा जगत्पालनतत्पराम् ॥३॥  
 तस्य चिन्तयमानस्य सर्वे देवाः सवासवा । धर्मं प्रमुखतः कृत्वा समाजमुस्त्वरान्विता ॥४॥  
 आगत्य सर्वे प्रोचुस्ते राजञ्छृणु महाप्रभो । अहं पितामहः साक्षाद्धर्मश्च भगवान्स्वयम् ॥५॥  
 साध्याः सविश्वेमरुतो लोकपालाः सचारणाः । नागा सिद्धाः सगन्धर्वा ह्यद्राश्चैव तथाऽश्विनौ ॥६॥  
 एते चान्येऽथ बहवो विश्वामित्रस्तथैव च । विश्वत्रयेण यो भैत्री कर्तुमिच्छति धर्मतः ॥७॥

विश्वामित्र स तेऽभोष्टमाहर्तुं सम्यगिच्छति ।

### धर्म उवाच

मा राजन्साहस कार्पायर्मोऽहं त्वामुपागतः ॥८॥  
 तितिक्षादमसत्त्वाद्यैस्त्वद्गुणैः परितोषितः ।

### इन्द्र उवाच

हरिश्चन्द्र महाभाग प्रातः शक्रोऽस्मि तेऽन्तिकम् ॥९॥

स्वयाऽथ भार्यापुत्रेण जिता लोकाः सनातनाः । आरोह त्रिदिवः राजन्भार्यापुत्रसमन्वितः ॥१०॥  
 सुदुष्प्रापं नरैरन्यैर्जितमात्मोपकर्मभिः ।

### सूत उवाच

ततोऽमृतमयं वर्षमपमृत्युविनाशनम् ॥११॥

इन्द्रः प्रासृजदाकाशाच्चितामध्यगते शिशौ । पुण्यवृष्टिश्च महती दुन्दुभिस्वन एव च ॥१२॥  
 समुत्तस्यो मृतः पुत्रो राजस्तस्य महात्मनः । सुकुमारतनुः स्वस्य प्रसन्नः प्रीतमानसः ॥१३॥  
 ततो राजा हरिश्चन्द्रः परिष्वज्य सुतः तदा । सभार्यं स्वश्रिया युक्तो दिव्यमाल्यावरावृतः ॥१४॥  
 स्वस्य सम्पूर्णहृदयो मुदा परमया वृतः । बभूव तत्क्षणादिन्द्रो भूयं शैवमनापनः ॥१५॥  
 सभार्यस्त्वं सपुत्रश्च स्वर्लोकासद्गतिं पराम् । समारोह महाभाग निजानां कर्मणा फलम् ॥१६॥

### हरिश्चन्द्र उवाच

देवराजाननुज्ञातः स्वामिना स्वपचेन हि । अतृत्वा निष्कृतिं तस्य नारोक्ष्ये वै सुरालयम् ॥१७॥

### धर्म उवाच

तत्रैवभावितं क्लेशमवगम्यात्ममायया । आत्मा स्वपचता नीतो दर्शितं तच्च पश्यगम् ॥१८॥

इन्द्र उवाच

प्रार्थ्यंते यत्परं स्थानं समस्तैर्मनुजैर्भुवि । तदारोह हरिश्चन्द्र स्थान पुण्यकृता नृणाम् ।

हरिश्चन्द्र उवाच

देवराज नमस्तुभ्यं वाक्यं चेद निबोध मे । मच्छोकमनमनस कोसले नगरे नरा ।

तिष्ठति तानपास्यैव कथ यास्याम्यह दिवम् । ब्रह्महत्या सुरापानं गोवध स्त्रीवधस्तथा ॥

तुल्यमेभिर्महत्पाप भक्त्यागादुदाहृतम् । भजत भक्तमत्याज्य त्यजत स्यात्वय सुखम् ॥

तैविना न प्रयास्यामि तस्माच्छक्र दिव व्रज । यदि ते सहिता स्वर्गं गया याति सुरेश्वर ॥

ततोऽहमपि यास्यामि नरक वापि तै सह ।

इन्द्र उवाच

बहूनि पुण्यपापानि तेषा भिन्नानि वै नृप ॥२४॥

कथ सघातभोज्य त्व भूप स्वर्गमभोप्ससि ।

हरिश्चन्द्र उवाच

भुक्ते शक्र नृपो राज्य प्रभावात्प्रकृतेर्ध्रुवम् ॥२५॥

यजते च महामज्ञं कर्म पूर्तं वराति च । तच्च तेषा प्रभावेण मया सर्वमनुष्ठितम् ॥

उपदादान्न सत्यक्षये तानह स्वर्गलिप्सया । तस्माद्यन्मम देवेश किञ्चिदस्ति सुचेष्टितम् ॥

तप्तमिष्टमथो जप्त सामान्य तैस्तदस्तु न । बहुकालोपभोग्य च फल यन्मम कर्मणम् ॥

तदस्तु दिनमप्येक तै सम त्वत्प्रसादत ।

सूत उवाच

एवं भविष्यतीत्युक्त्वा शत्रुस्त्रिभुवनेश्वर ॥२९॥

प्रसन्नचेता धर्मश्च विद्वामिन्द्रश्च गाधिज । गत्वा तु नगर सर्वे चातुर्वर्ष्यसमाकुलम् ॥३॥

हरिश्चन्द्रस्य निवटे प्रोवाच विद्युधाधिप । आगच्छतु जना शीघ्र स्वर्गलोक सुदुर्लभम् ॥३॥

धर्मप्रसादात्सम्प्राप्तं सर्वैर्युष्माभिरेव तु । हरिश्चन्द्रोऽपि तान्स्वर्वाङ्गनाम्नगरवासिन ॥३॥

प्राह राजा धर्मपरो दिवमाहृतामिति ।

सूत उवाच

तदिन्द्रस्य वच श्रुत्वा प्रीतास्तस्य च भूपते ॥३३॥

ये संसारेषु निविष्णास्तो धुर स्वसुनेषु वै । श्रुत्वा प्रहृष्टमनसो दिवमाहृष्टजना ॥३३॥

विमातरमारुढा सर्वे भास्वरविग्रहा । तदा सम्भूतहृषस्ते हरिश्चन्द्रश्च पापिव ॥३४॥

राज्येऽभिविष्य तनयं रोहिणास्य महामना । अमोघ्याम्ये परे रम्ये षष्ठ्यप्रज्ञातिक्रमे ॥३४॥

तनय सुहृदश्चापि प्रतिपूज्याभिनद्य च । पुण्येन लभ्या विपुला देवादीना सुदुर्लभाम् ॥३७॥  
 'सप्राप्य कीर्तिमनुला विमाने स महीपति । आसाचक्रे कामगमे क्षुद्रघटाविराजिते ॥३८॥  
 ततस्तर्हि समालोक्य श्लोकमन्न तदा जगौ । दैत्याचार्यो महाभाग सर्वशास्त्रार्थतत्त्ववित् ॥३९॥

शुक उवाच

अहो तितिक्षामाहात्म्यमहो दानफल महत् । यदागतो हरिश्चन्द्रो महेन्द्रस्य सलोकताम् ॥४०॥

सूत उवाच

एतत्ते सर्वमास्यान हरिश्चन्द्रस्य चेष्टितम् । य शृणोति च द्रु पार्त स सुख लभतेऽन्वहम् ॥४१॥  
 स्वर्गार्थी प्राप्नुयात्स्वर्गं सुतार्थी सुतमाप्नुयात् । भार्यार्थी प्राप्नुयाद्भार्यां राज्यार्थी राज्यमाप्नुयात् ॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने सप्तविंशोऽध्याय ॥२७॥

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

विचित्रमिदमाख्यान हरिश्चन्द्रस्य कीर्तितम् । शताक्षीपादभक्तस्य राजपैर्धामिकस्य च ॥१॥  
 शताशो सा कुतो जाता देवी भगवती शिवा । तत्कारणं वद मुन सार्यकं जन्म मे कुरु ॥२॥  
 का हि दव्या गुणाञ्छृण्वस्तृप्तिं यास्यति शुद्धधी । पदे पदेऽश्वमेधस्य फलमथय्यमनुने ॥३॥

व्यास उवाच

शृणु राज प्रवक्ष्यामि शताशोसंभव शुभम् । तवावाच्यं न मे किञ्चिद्देवाभक्तस्य विद्यते ॥४॥  
 दुर्गमाख्यो महादैव पूव परमदाहण । हिरण्याक्षावये जातो रूद्रपुत्रो महाखल ॥५॥  
 देवानां तु वत् वेदा नाशो तस्य सुरा अपि । नश्यत्यथ न संदेहो विधय तावदेव तत् ॥६॥  
 विमूर्खैस्तप्तपश्र्यां गतं कर्तुं हिमालय । ब्रह्माण मनसा ध्यात्वा वायुमशो व्यतिष्ठत् ॥७॥  
 सन्धर्वपर्वन्तं चकार परम तप । तत्रया तस्य गोमास्तु सतप्ता सपुरापुरा ॥८॥  
 तत्र प्रसन्नो भगवात्सात्तद्वश्नुमुत्स । ययो तस्मै वर दातु प्रसन्नमुखपवज ॥९॥  
 समाधिस्य भोलिताक्ष स्फुटमाह चतुर्मुख । वर वरय नद्र त यस्ते मनसि वर्तते ॥१०॥  
 तत्राय तपसा तुष्टो वरदसाऽहमागत । श्रुत्वा ब्रह्ममुखाद्वाणी व्युत्थित स समाधित ॥११॥  
 पुनरित्वा वर वने वेदादहि सुरेश्वर । त्रिषु लोत्रेषु य मत्रा ब्राह्मणेषु सुरैस्त्वपि ॥१२॥  
 रिचते ते तु सान्निध्ये मम सतु महेश्वर । वत् च दहि येन स्याद्देवानां च पण्डित्य ॥१३॥  
 इति तस्य वच श्रुत्वा तस्मास्त्विति वचो वदन् । जगाम सत्यलोत्र तु चतुर्वेदवर पर ॥१४॥  
 एतन्नृत्तिं विद्वैस्तु विस्मृता वैदेराजाय । स्नानसध्यानित्यहोमप्राद्वयणजपादय ॥१५॥

विलुप्ता धरणीपृष्ठे हाहाकारो महानभृत् । किमिदं किमिदं चेति विप्रा ऊचुः परस्परम् ॥१६॥  
 वेदाभावात्तदस्माभिः कर्तव्यं किमतः परम् । इति भूमौ महानर्थे जाते परमदारुणे ॥१७॥  
 निर्जराः सजरा जाता हविर्भाग्यभावतः । श्लोघ स तदा दैत्यो नगरीममरावतीम् ॥१८॥  
 अशक्तास्तेन ते योद्धुं वज्रदेहासुरेण च । पलायनं तदा कृत्वा निर्गता निर्जराः क्वचित् ॥१९॥  
 निलयं गिरिदुर्गेषु रत्नसानुगुहासु च । संस्थिताः परमा शक्तिं ध्यायंतस्ते परां विकाम् २०॥  
 अग्नौ होमाद्यभावात्तु वृष्ट्यभावोऽप्यभून्नृप । वृष्टेरभावे संशुष्कं निर्जलं चापि भूतलम् ॥२१॥  
 कूपवापीतडागाश्च सरितः शुष्कता गता । अनावृष्टिरियं राजन्नभूच्च शतवार्षिकी ॥२२॥  
 मृताः प्रजाश्च बहुधा गोमहिष्यादयस्तथा । गृहे गृहे मनुष्याणामभवच्छवसंग्रहः ॥२३॥  
 अनर्थं त्वेवमुद्भूते ब्राह्मणाः शातचेतसः । गत्वा हिमवतः पार्श्वं रिराधयिष्वः शिवाम् ॥२४॥  
 समाधिध्यानपूजाभिर्देवी तुष्टुवृन्वहम् । निराहारास्तदासत्तास्तामेव शरणं ययुः ॥२५॥  
 दया कुरु महेशानि पामरेषु जनेषु हि । सर्वापराधयुक्तेषु नैतच्छ्लाघ्यं तवाकिके ॥२६॥  
 फोषं संहर देवेशि सर्वान्तर्यामिरूपिणि । त्वया यथा प्रेर्यतेऽयं करोति स तथा जनः ॥२७॥  
 नान्या गतिर्जनस्यास्य किं पश्यसि पुनः पुनः । यथेच्छसि तथा कर्तुं समर्थाऽसि महेश्वरि ॥२८॥  
 समुद्धर महेशानि संकटात्परमोत्थितात् । जीवनेन विनास्माकं कथं स्यात्स्थितिरंकिं २९॥  
 प्रमोद त्वं महेशानि प्रसीद जगदम्बिके । अनतकोटिब्रह्मांडनायिके ते नमोनमः ॥३०॥  
 नमः वृट्स्वरूपायै चिद्रूपायै नमोनमः । नमो वेदातवेद्यायै भुवनेशयै नमोनमः ॥३१॥  
 नेति नेतीति वाक्यैर्मा धोव्यते सकलागमैः । तां सर्वकारणा देवी सर्वभावेन सद्यताः ॥३२॥  
 इति संप्रायिता देवी भुवनेशी महेश्वरी । अनंताक्षिमयं रूपं दर्शयामास पार्वती ॥३३॥  
 नीलाजनसमप्रदयं नीलपद्मपतेक्षणम् । मुकुरकशसमोत्तुङ्गवृत्तपीनघनस्तनम् ॥३४॥  
 बाण मुष्टि च कमलं पुष्पपल्लवमूलकान् । शाकादीन्फलसंयुक्ताननंतरससंयुतान् ॥३५॥  
 धुत्तृहृजरापहान्दृस्तीविभ्रती च महदनुः । सर्वसौंदर्यसारं तद्रूपं लावण्यशोभितम् ॥३६॥  
 फोडिमूर्त्यप्रतीकारं वरुणारससागरम् । दर्शयित्वा जगदात्री साऽनतनयनोद्भवा ॥३७॥  
 मोचयामास लोकेषु वारिधाराः सद्गमसः । नवरात्र महावृष्टिरभून्नैत्रोद्भूतैर्जलैः ॥३८॥  
 दुःखितान्वीर्य सकलाग्नेत्राधूण विमुञ्चति । तपितास्तेन ते लोका ओषध्यः सकला अपि ३९॥  
 नदीनदप्रवाहास्तेर्जलैः समनवन्नृप । निलीय सस्थिताः पूर्वं सुरास्ते निर्गता बहिः ४०॥  
 मिलित्वा समुद्रा विप्रा देवी समभितुष्टुवुः । नमो वेदातवेद्ये ते नमो ब्रह्मस्वरूपिणि ॥४१॥  
 स्वभाषया सद्यजगद्दिषार्थ्यं ते नमोनमः । भक्तत्रयपद्मे देवि भक्तार्थं देह्यारिणि ॥४२॥  
 निरयनृप्ते निरयमे भुवनेश्वरि ते नमः । अस्मच्छान्तर्यमनुलं लोपनानां सद्गतयम् ॥४३॥



त्वया यतो घृतं देवि शताशी त्वं ततो भव । क्षुधया पीडिता मात. स्तोतुं शक्तिर्न चास्ति नः४४॥  
 कृपा कुह महेशानि वेदानप्याहराविके ।

व्यास उवाच

इति तेषा वचः श्रुत्वा शाकान्स्वकरसंस्थितान् ॥४५॥

स्वाहूनि फलमूलानि भक्षणार्थं ददौ शिवा । नानाविवानि चान्नानि पशुभोज्यानि यानि च ४६॥  
 काम्यान्तर्त्तमैर्युक्तान्यानवीनोद्भवं ददौ । शक्रंभरोति नामापि तद्दिनात्समभूत्प ॥४७॥  
 तत. कोलाहले जाते द्रुतवाक्येन बोधितः । ससैन्य. सायुधो योद्धुं दुर्गमाह्वयोऽमुरो ययौ ॥४८॥  
 सह्याश्रीहिणीयुक्तः शरान्मुचंस्त्वरान्वितः । शरोव देवसैन्यं तद्यद्देव्यग्रे स्थितं पुरा ॥४९॥  
 तथा विप्रगणं चैव रोधयामास सर्वतः । तत किलकिलाशब्दः समभूद्देवमडले ॥५०॥  
 आहि नगहीति वाक्यानि प्रोचुः सर्वे द्विजामराः । ततस्तेजोमयं चक्रं देवानां परितः शिवा ॥५१॥  
 चकार रक्षणार्थाय स्वयं तस्माद्बहिः स्थिता । तत. समभवद्दुष्टं देव्या दैत्यस्य चोभयोः ॥५२॥  
 शम्बरसमाच्छत्रं सूर्यमंडलमद्भुतम् । परस्परशरोद्धर्षसमुद्भूताग्निमुप्रभम् ॥५३॥  
 बटोरज्याटण्कारवधिरौकृतदिकटम् । ततो देवीशरोरात्तु निर्गतास्तीव्रशक्तयः ॥५४॥  
 कालिका तारिणी बाला त्रिपुरा भैरवी रमा । बगला चैव मातंगी तथा त्रिपुरसुन्दरी ॥५५॥  
 कामाक्षी तुलजा देवी जमिनी मोहिनी तथा । छिन्नमस्ता गुह्यकाली दशसाहस्रबाहुका ॥५६॥  
 द्वात्रिंशच्छक्त्यश्चान्याश्रतुःषष्टिमिता. परा. । असंख्यातास्ततो देव्यः समुद्भूतास्तु सायुषाः ॥५७॥  
 मूर्दंगशङ्खवीणादिनादितं सगरस्यलम् । शक्तिभिर्दैत्यसैन्ये तु नाशितेऽश्रीहिणीशने ॥५८॥  
 अग्नेर. समभवद्दुर्गमो वाहिनीपति । शक्तिभि सह युद्धं च चकार प्रथमं रिपुः ॥५९॥  
 महयुद्धं समभवद्यथाभूदक्रवाहिनी । अश्रीहिण्यस्तु ता. सर्वा विनष्टा दशभिर्दिने ॥६०॥  
 तत एकादशे प्राप्ते दिने परमदाहणे । रक्तमान्यावरधरो रक्तमधानुलेपनः ॥६१॥  
 शृत्वाऽसर्वं महातं तु युद्धाय रथस्थित । सरभेणैव महता शक्तौ सर्वा विजित्य च ॥६२॥  
 महादेवीस्याग्रे तु स्वरथ म न्यवेशयत् । ततोऽभवन्महद्युद्धं देव्या दैन्यस्य चोभयो ॥६३॥  
 प्रहृत्यपर्यन्तं हृदयपात्राखम् । तत. पवदशात्पुत्रवागान्देवी मुनीच च ॥६४॥  
 चतुर्भिश्चतुरो बाहान्याणेनैकेन सारथिम् । द्वाभ्या नेत्रे भुजो द्वाभ्या ध्वजमेनेन पत्रिणा ॥६५॥  
 पञ्चभिर्हृदयं तम्य त्रिव्याध जगदविका । ततो वमन्स रथिरं ममार पुर ईशितुः ॥६६॥  
 तस्य तेजम्बु निर्गत्य देवीन्पे विवेश ह । हने तस्मिन्महावीर्यं शातमासीज्जगत्प्रथम् ॥६७॥  
 ततो ब्रह्मादयः गर्वे तुष्टुर्जगदंजिवाम् । पुरस्तृत्य हरीगानो भव या गद्गदमा गिरा ॥६८॥

## देवा ऊचुः

जगद्भ्रमविवर्तेककारणे परमेश्वरि । नम शाकभरि शिवे नमस्ते शतलोचने ॥६९॥  
 सर्वोपनिपदुदघुष्टे दुर्गमासुरनाशिनि । नमो मायेश्वरि शिवे पचकोशातरस्थिते ॥७०॥  
 चेतसा निविकल्पेन या ध्यायति मुनीश्वरा । प्रणवार्थस्वरूपा ता भजामो भुवनेश्वरीम् ॥७१॥  
 अनतकोटिब्रह्माडजननी दिव्यविग्रहाम् । ब्रह्मविष्ण्वादिजननी सर्वभावेनता वयम् ॥७२॥  
 क कुर्यात्पामराद्दृष्टा रोदन सकलेश्वर । सदथा परमेशानी शताक्षी मातर विना ॥७३॥

## व्यास उवाच

इति स्तुता सुरदेवी ब्रह्मविष्ण्वादिभिर्वरैः । पूजिता विविधैर्द्रव्यैः सतुष्टाऽभूच्च तत्क्षणे ॥७४॥  
 प्रसन्ना सा तदा देवी वेदाणाहृत्य सा ददौ । ब्राह्मणेभ्यो विशेषेण प्रोवाच पिकभाषिणी ॥७५॥  
 ममेव सनुरत्नृष्टा पालनीया विशेषतः । यया विनानर्थ एव जातो दृष्टोऽधुर्नव हि ॥७६॥  
 पूज्याऽह सर्वदा सेव्या युष्माभिः सर्वदेव हि । नात परतर किञ्चित्कल्याणायोपदिश्यते ॥७७॥  
 पठनीय ममैतद्धि माहात्म्य सर्वदोत्तमम् । तेन तुष्टा भविष्यामि हरिष्यामि तथापद ॥७८॥  
 दुर्गमासुरहरीत्वाद्दुर्गेति मम नाम य । गृह्णाति च शताक्षीति माया भित्त्वा व्रजत्यसौ ७९॥  
 विमुक्तेनात्र बह्वना सार वक्ष्यामि तत्त्वतः । ससेव्याह सदा देवा सर्वैरपि सुरासुरैः ॥८०॥

## व्यास उवाच

इत्युक्त्वांतहिता दवी देवाना चैव पश्यताम् । सतोप जनयत्येव सच्चिदानन्दरूपिणी ॥८१॥  
 एतत्ते सर्वमाप्स्यात रहस्य परम महत् । गोपनीय प्रयत्नेन सर्वकल्याणकारकम् ॥८२॥  
 य इमं शृणुयान्नित्यमध्वार्य भक्तितत्पर । सर्वान्वामानवाप्नोति देवीलोके महीयते ॥८३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धेऽष्टाविंशोऽध्याय ॥२८॥

## अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

## व्यास उवाच

इत्येव सूर्यवदयाना राणा चरितमुत्तमम् । सामवशाद्भवाता च वर्णनीय मया विद्यत् ॥१॥  
 पराशक्तिप्रसादेन महत्त्र प्रनिर्दिश । राजानुनिश्चिन विद्धि पराशक्तिप्रसादत ॥२॥  
 यद्यद्विभूतिमत्तत्त्व श्रीमत्सृजितमेव वा । तत्तद्वावगच्छ त्व पराशय यदागभवम् ॥३॥  
 एते चामे च राणा पराशक्तिपावना । समान्ताम्भूत्स्य शृटारा अमवन्पु ॥४॥  
 तस्मात्सर्वप्रदत्तेन संशुद्धा भुवनेश्वरी । पलाशमित्र घातार्या ह्यजेत्यमरोदन ॥५॥  
 आत्मस्य वेददुष्पाप्नि प्राप्त रता मया नृप । पराशक्तिपदाभोज कृतकृत्योऽभ्यर्हं ता ॥६॥

पचन्नह्यासनाह्वा नास्त्यन्या कापि देवता । तत एव महादेया पचन्नह्यासन वृत्तम् ॥७॥  
 पचम्यस्त्वधिक वस्तु वेदे व्यक्तमितीर्यते । यस्मिन्नोत च प्रात च सैव श्रीभुवनेश्वरो ॥८॥  
 तामविज्ञाय राजेन्द्र नैव मुक्तो भवेत्तर । यदा चर्मवदाकान वेष्टयिष्यति मानवा ॥९॥  
 तदा सिवामविज्ञाय दुःखस्यातो भविष्यति । अतएव ध्रुतो प्राहु इवेताश्चतरशास्त्रिन ॥१०॥

ते ध्यानयोगानुगता अपश्यन्देवात्मशक्ति स्वगुणानुगुडाम् ।

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन जन्मसाफल्यहृतवे ॥११॥

लज्जया वा भयेनापि भक्त्या वा प्रेमयुक्त्या । सर्वसग परित्यज्य मनो हृदि निरुष्य च ॥१२॥  
 तन्निष्ठस्तत्परो भूयादिति वेदान्तडिडिम । येन केन मियेणापि स्वपस्त्रिष्ठन्नजनपि ॥१३॥  
 कीर्तयेत्सतत देवो स वै मुच्येत वधनात् । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भज राजन्महेश्वरोम् ॥१४॥  
 विराड्रूपा सूत्ररूपा तथातर्पामिरूपिणीम् । सोपानक्रमत पूर्वं तत शुद्धे तु चेतसि ॥१५॥  
 सन्धिदानदलशयार्थरूपा ता ब्रह्मरूपिणाम् । आराधय परा शक्ति प्रपचोन्लासवर्जिताम् ॥१६॥  
 तस्या चित्तलयो य म तस्या आराधन स्मृतम् । राजन्नाज्ञा पराशक्तिभक्ताना चरित मया ॥१७॥  
 धामिकाशा मूर्धसोमवराजाना मनस्विनाम् । पावन कीर्तद धर्मवृद्धिद सद्गतिप्रदम् ॥१८॥  
 कथित पुण्यद पश्चात्किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ।

### जनमेजय उवाच

गौरीलक्ष्मीसरस्वत्यो दत्ता पूर्वं परावया ॥१९॥

हराय हरये तद्भनाभिपन्नोद्भवाय च । तुपाराद्रेश्च दक्षस्य गौरी कथ्येति विद्युत्तम् ॥२०॥  
 शीरोदशेश्च कथ्येति महालक्ष्मीरिति स्मृतम् । मूलशब्दुद्भवाना च कथ कथ्यात्वमन्ययो ॥२१॥  
 धसमान्यमिद भाति सशयोऽत्र महामुन । ङिधि ज्ञानासिना त त्व सशयच्छेदनत्पर ॥२२॥

### व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि रहस्य परमाद्भुतम् । दवाभक्त्य न किञ्चिदवाच्य न हि विशते ॥२३॥  
 दवीत्रय यदा देवत्रयायादात्परारिक्ता । तदाप्रभृति त दया मृष्टिकार्याणि चरिरे ॥२४॥  
 धर्मिश्चित्तमये राज देत्या हालाहलाभिधा । महाररात्रमा जानास्त्रैलोस्य तैजिन धणान् ॥२५॥  
 प्रहृणो वरदानेन शपिता रजताचलम् । ननुर्गिजगन्नाभिस्तया वैकुण्ठनेव च ॥२६॥  
 कामारि वंशभारिश्च युद्धोद्याग च चक्रन् । पष्टिवर्षसहस्राणामभूयुद्ध महोत्तम् ॥२७॥  
 हाहाकारो महानासीद्देवदानवमनयो । मृताऽय प्रयत्नेन ताम्या ते दानवा हता ॥२८॥  
 स्वस्वस्थानेषु गत्वा तावभिमान च चक्रन् । स्वगन्धानिरे राजन्यद्रशादेव ते हता ॥२९॥  
 धनिमान तयोर्ना वा छलहास्य च चक्रन् । महालक्ष्मीश्च गौरी च हास्य दृष्ट्वा तयोस्तु तौ ॥३०॥  
 देवावतीव मद्भूदो मोहिनावादिमायया । दुस्तरं च ददतुस्वमानुर सरम् ॥३१॥

ततस्ते देवते तस्मिन्क्षणे त्यक्त्वा तु तो पुनः । अंतर्हिते चाभवतां हाहाकारस्तदा ह्यभूत् ॥३२॥  
 निस्तेजस्को च निःशक्ती विक्षिप्तौ च विचेतनौ । अवमानात्तयोः शक्योर्जातो हरिहरो तदा ॥३३॥  
 ब्रह्मा चिंतातुरो जातः किमेतत्समुपस्थितम् । प्रघानो देवतामध्ये कथं कार्याक्षमावमू ॥३४॥  
 अकाण्डे किं निमित्तेन संकटं समुपस्थितम् । प्रलयो भविता किं वा जगतोऽस्य निरागसः ॥३५॥  
 निमित्तं नैव जानेऽहं कथं कार्या प्रतिजिया । इति चिंतातुरोऽस्त्यर्थं दध्वी मीलितलोचन ॥३६॥  
 पराशक्तिप्रकोपात् जातमेतदिति स्म ह । जानंस्तदा सावधानः पद्मजोऽभून्नृपोत्तम ॥३७॥  
 ततस्तयोश्च यत्कार्यं स्वयमेवावरोत्तदा । स्वशक्तेश्च प्रभावेण कियत्कालं तपोनिधिः ॥३८॥  
 ततस्तयोस्तु स्वस्त्यर्थं मन्वादीन्स्वसुतानथ । आह्वयामास घर्मात्मासनकादीश्च सत्वरम् ॥३९॥  
 उवाच वचनं तेभ्यः सन्नतेभ्यस्तपोनिधिः । कार्यासक्तोऽहमधुना तप वक्तुं न च क्षमः ॥४०॥  
 पराशक्तेस्तु तोषार्थं जगद्भारयुतोऽस्म्यहम् । शिवाविष्णु च विक्षिप्तौ पराशक्तिप्रकोपतः ॥४१॥  
 तस्मात्ता परमा शक्तिं यूयं सतोपयत्वथ । अत्यद्भुततपः कृत्वा भवत्या परमया युताः ॥४२॥  
 यथा तो पूर्ववृत्तौ च स्याता शक्तियुतावपि । तथा कुरुत मत्पुत्रा यशोवृद्धिर्भवेद्धि व ॥४३॥  
 कुले यस्य भवेज्जन्मतयोः शक्तयोस्तु तत्कुरुम् । पावयेज्जगती सर्वा कृतकृत्य स्वयं भवेत् ॥४४॥

व्यास उवाच

पितामहवचः श्रुत्वा गता सर्वे वनातरे । रिराघयिष्व सर्वे तद्वाद्या विमलंतराः ॥४५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

ततस्ते तु वनोद्देशे हिमाचलतटाश्रया । मायावीजजपासनास्तपश्चेह ? समाहिताः ॥१॥  
 ध्यायता परमा शक्तिं लक्षवर्षाण्यभून्नृप । ततः प्रसन्ना देवी सा प्रत्यक्ष दर्शनं ददौ ॥२॥  
 पाशापुशयराभीतिचतुर्बाहुश्रिलोचना । वरुणारयमम्पुर्णा सच्चिदानन्दरूपिणी ॥३॥  
 दृष्ट्वा सा सर्वजननी तुष्टुवर्मुनयोऽमलाः । नमस्ते विद्वत्स्वपायै यद्वानरमुमूर्तये ॥४॥  
 नमस्तेजस्वरूपाय सूत्रात्मवपुषे नमः । यस्मिन्तर्षे लिंगदेहा ओनप्रोक्ता व्यवस्थिता ॥५॥  
 नमः प्राज्ञस्वरूपाय नमो ध्यातृत्तमूर्तये । नमः प्रत्यक्षस्वरूपाय नमस्ते ब्रह्ममूर्तये ॥६॥  
 नमस्ते सर्वरूपाय सर्वलक्ष्यात्ममूर्तये । इति स्तुत्या जगद्गानी भक्तिगद्गदया गिरा ॥७॥  
 प्रणेगुद्गरणोभोजं दशाद्या मुनयोऽमलाः । ततः प्रसन्ना सा देवी प्रोवाच पित्रभाविणी ॥८॥  
 वरं ब्रूत महाभागा वरदाऽहं सदा मठा । तस्यास्तु वचनं श्रुत्वा हरविष्वोस्तनोः समम् ॥९॥

तयोस्तच्छक्तिलाभ च वदति नृपसत्तम । दक्षोऽथ पुनरप्याह जन्म देवि कुले मम ॥१०॥  
भवेत्तवाम्य येनाह कृतकृत्यो भवे इति । जप ध्यान तथा पूजा स्थानानि विविधानि च ॥  
वद मे परमेशानि स्वमुखेनैव केवलम् ।

देव्युवाच

मच्छक्त्योरवमानाच्च जाताऽवस्था तयोर्द्वयो ॥१२॥

नेतादृश प्रकर्तव्यो मेऽपराध कदाचन । अबुना मत्कृपात्रेसाच्छरीरे स्वस्यता तयो ॥१३॥  
भविष्यति च ते शक्ती त्वद्गृहे क्षीरसागरे । जनिष्यतस्तत्र ताम्या प्राप्स्यत प्रेरिते मया ॥१४॥  
मायाबीज हि मन्यो मे मुख्य प्रियकर सदा । ध्यान विराट्स्वरूप मेऽयवा त्वत्पुरत स्थितम् १५॥  
सच्चिदानन्दरूप वा स्यान् सर्वं जगमम । युष्माभि सर्वदा चाह पूज्या ध्येया च सर्वदा ॥१६॥

व्यास उवाच

इत्नुक्त्वा तर्दवे देवी मणिद्वीपाधिवासिनी । दशाद्या मुनय सर्वे ब्रह्माण पुनरामयु ॥१७॥  
ब्रह्मणे सर्ववृत्तात् कथयामासुरादरात् । हरो हरिश्च स्वस्यो ती स्वस्वकार्यमनो नृप ॥१८॥  
जाती पराबाहुपया गर्वेण रहितौ तदा । कदाचिदय काले तु मह शक्तमवातरत् ॥१९॥  
दशगृहे महाराज त्रैलोक्येऽप्युत्सवोऽभवत् । दवा प्रमुदिता सर्वे पुष्पवृष्टि च चक्रिरे ॥२०॥  
नेदुर्दुःखमय स्वर्गे करकोणाहता नृप । मनास्यास प्रसन्नानि साधूनाममलात्मनाम् ॥२१॥  
धरितो मार्गवाहिय सुप्रभोऽभूद्दिवाकर । मगलाया तु जाताया जात सर्वत्र मगलम् ॥२२॥  
तस्या नाम सती चक्रे सत्यत्वात्परसविद । ददौ पुन शिवायाय तस्य शक्तिस्तु याभवत् ॥२३॥  
सा पुनर्ज्वलने दग्धा देवयोगान्मनोर्नृप ।

जनमेजय उवाच

अनयकरमेतत्तं श्रावितं वचनं मुने ॥२४॥

एतादृशं महद्ब्रह्म कथं दग्धं हुतानने । यत्नामस्मरणान्पूजा ससाराग्निभयं न हि ॥२५॥  
केन कमविपाकेन मनोर्दग्धं तदेव हि ।

व्यास उवाच

शृणु राजन्पुरा वृत्तं सतीदाहस्यं कारणम् ॥२६॥

कदाचिदयं दुर्वागा गतो जानूनदेशरीम । दर्शनं देवी तत्रासी मायाबीजं जजाप स ॥२७॥  
ततः प्रसन्ना दवेशी निजकण्ठगता सजम् । भ्रमद्भ्रमरससक्ता मवरदमदातुलाम् ॥२८॥  
दशै प्रसादमूता ता जग्राह शिरसा मुनि । सती निर्गत्य तरसा ध्यायामागणं तापस ॥२९॥  
आजगाम स यत्रास्ते दश साक्षात्सतीपिता । सदरसनार्थमवाया ननाम च सतीपदे ॥३०॥

पृष्टो दक्षेण स मुनिर्माला वस्यास्त्यलौकिकी । कथं लब्धा त्वया नाथ दुर्लभा भुवि मानवैः ॥३१॥  
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य चोवाचाद्युद्युतेक्षणः । देव्या प्रसादमतुलं प्रेमगद्गदितातर ॥३२॥  
 प्रार्थयामास ता माला त मुनि स सतीपिता । अदेय शक्तिभक्त्या नास्ति त्रैलोक्यमंडले ॥३३॥  
 इति बुद्ध्या तु ता माला मनवे स समर्पयत् । गृहीता शिरसा माला मनुना निजमंदिरे ॥३४॥  
 स्थापिता शयनं यत्र दपत्थोरतिमुन्दरम् । पशुनर्मरतो रात्रौ मालागंधेन मोदितः ॥३५॥  
 वभवत्स महीपालस्तेन पापेन शकरे । शिवे द्वेषमतिर्जातो देव्या सत्या तथा नृप ॥३६॥  
 राजंस्तेनापराधेन तज्जन्यो देह एव च । सत्या योगाग्निना दग्धः सतीधर्मदिदृक्षया ॥३७॥

पुनश्च हिमवत्पृष्ठे प्रादुरासीत्तु तन्मह ।

जनमेजय उवाच

दह्यमाने सतीदेहे जाते विमकरोच्छिव ॥३८॥

प्राणाधिवा सती तस्य तद्वियोगेन वातर ।

व्यास उवाच

तत पर तु यज्जातं मया वक्तु न शक्यते ॥३९॥

श्रैलोक्यप्रलयो जात शिवकोपाग्निना नृप । वीरभद्र समुत्पन्नो भद्रकालीगणान्वितः ॥४०॥

श्रैलोक्यनाशनोद्युक्तो वीरभद्रो यदाऽभवत् । ब्रह्मादयस्तदा देवा शंकर शरणं ययुः ॥४१॥

जाते सर्वस्वनाशेऽपि कृष्णानिधिरीश्वर । अभय दत्तवास्तेभ्यो यस्तववक्षेण त मनुम् ॥४२॥

अजीवयन्महात्माऽशी तत स्निगो महेश्वर । यज्ञवाटमुपागम्य शरोद भृगुदु सित ॥४३॥

अपश्यत्ता सती बह्वी दह्यमाना तु तिर्यकाम् । स्वधेऽप्यारोपयामास हा शोति वदन्मुहुः ॥४४॥

बभ्राम भ्रातृचित्तं शत्रुतादेशेषु शकर । तदा ब्रह्मादयो देवाश्चित्तामापुरनुत्तमाम् ॥४५॥

विष्णुस्तु त्वरया तत्र यनुरत्यम्य मार्गणं । विष्टेऽशययमान्तत्यास्ततत्त्वानेषु तेषुतन् ॥४६॥

सत्तारस्थानेषु तत्राशीप्रानामूर्तिधरो हर । उवाच च तता देवाः स्यात्प्वेनेषु यो शिवाम् ॥४७॥

भजति परया भक्त्या तपो विद्भिन्न दुर्लभम् । तिर्यकप्रतिता तत्र निजाङ्गेषु पराङ्गिषु ॥४८॥

स्थानेष्वेनेषु ये मर्या पुरश्चरणमिण । तेषा मत्रा प्रसिद्धमन्ति मायावीर्यं विर्धयतः ॥४९॥

एतन्नाया शररतेषु स्यातेषु विरहापुर । वाच त्रिये नृपश्रेष्ठ जपध्यानतमापिभि ॥५०॥

जनमेजय उवाच

व्यास उवाच

मृत्यु राजन्प्रवक्ष्यामि देवीपीठानि साप्रथम् । येषां श्रवणमात्रेण पापहीनो भवेन्नरः ॥५३॥  
 येषु येषु च पीठेषुपास्येयं सिद्धिकाक्षिभिः । भूतिकामैरभिध्येया तानि वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥५४॥  
 वाराणस्यां विशालाक्षी गौरीमुखनिवासिनी । क्षेत्रे वै नैमियारण्ये प्रोक्ता सा लिंगधारिणी ॥५५॥  
 प्रयागे ललिता प्रोक्ता कामुकी गंधमादने । मानसे कुमुदा प्रोक्ता दक्षिणे चोत्तरे तथा ॥५६॥  
 विश्वकामा भगवतो विश्वकामप्रपूर्णी । गोमन्ते गोमती देवी मन्दरे कामचारिणी ॥५७॥  
 मदीतकटा चैत्ररथे जयन्ती हस्तिनापुरे । गौरी प्रोक्ता कान्यकुब्जे रम्भा तु मलयाचले ॥५८॥  
 एकाग्रपीठे सम्प्रोक्ता देवी सा कीर्तिमत्यपि । विश्वे विश्वेश्वरी प्राहुः पुरुहूता च पुष्करे ॥५९॥  
 केदारपीठे सम्प्रोक्ता देवी सन्मार्गदायिनी । मन्दा हिमवतः पृष्ठे गोकर्णे भद्रकणिका ॥६०॥  
 स्थानेश्वरी भवानी तु विल्वके विल्वपत्रिका । श्रीशैले माधवी प्रोक्ता भद्रा भद्रेश्वरे तथा ॥६१॥  
 वाराहशैले तु जया कमला कमलालये । रुद्राणी रुद्रकोट्या तु काली कालंजरे तथा ॥६२॥  
 शालग्रामे महादेवी शिवालिंगे जलप्रिया । महालिंगे तु कपिला माकोटे मूमुटेऽश्वरी ॥६३॥  
 मायापुर्यां कुमारी स्यात्संताने ललिताविका । गयाया मंगला प्रोक्ता विमला पुरपोत्तमे ॥६४॥  
 उत्पलाक्षी सहस्राक्षे हिरण्याक्षे महोत्पला । विषाक्षायाममोवाक्षी पाडला पुडुवर्धने ॥६५॥  
 नारायणी सुपाश्वे तु त्रिकूटे रुद्रसुन्दरी । विपुले विपुला देवी कल्याणी मलयाचले ॥६६॥  
 सह्याद्रावैक्वीरा तु हरिश्चन्द्रे तु चन्द्रिका । रमणा रामतीर्थे तु यमुनाया मृगावती ॥६७॥  
 कोटवी कोटतीर्थे तु सुगन्धा माधवे वने । गोदावर्यां निगन्ध्या तु गङ्गाद्वारे रतिप्रिया ॥६८॥  
 शिवकुण्डे शुभानदा नदिनी देविवातटे । हविमणी द्वारवत्या तु राधा वृन्दावने वने ॥६९॥  
 देवनी मथुराया तु पाताले परमेश्वरी । चित्रकूटे तथा सीता विष्वे विष्याधिवासिनी ॥७०॥  
 वरवीरे महालक्ष्मोक्ष्मा देवी विनायके । आरोग्या वैद्यनाथे तु महाकाले महेश्वरी ॥७१॥  
 अभयेत्युष्णतीर्थेषु नितम्बा विष्वपर्वते । माण्डव्ये माण्डवी नाम स्वाहा माहेश्वरीपुरे ॥७२॥  
 छगलण्डे प्रचण्डा तु चडिकाऽमरवण्डवे । सोमेश्वरे वरारोहा प्रमाने पुण्डरावती ॥७३॥  
 देवमाता सरस्वत्या पारावारातटे स्मृता । महालय महाभागा पयोण्या निगण्डेश्वरी ॥७४॥  
 गिहिका वृत्तगीचे तु वातिके त्वतिशाश्वरी । उत्पलावर्तके लोला सुभद्रा शोणमङ्गमे ॥७५॥  
 माना सिद्धवने लक्ष्मीरत्नगा भरताश्रमे । जालन्धरे विश्वमुखी तारा किष्किधनर्वते ॥७६॥  
 देवदासवने पुष्टिमैघा कादमीरमण्डले । भीमा देवी हिमाद्रौ तु तुष्टिविश्वेश्वरी तथा ॥७७॥  
 यशस्मोचने शुद्धिमता कायावरोहणे । शंतीद्वारे परा नाम धृतिः पिडारवे तथा ॥७८॥  
 कथा तु चन्द्रभागायामच्छोदे शिवधारिणी । वैष्णायाममृता नाम वदर्यामुर्वशी तथा ॥७९॥

को विरज्येत मतिमान्पिबञ्छक्तिकथामृतम् । सुधा तु पिबता मृत्यु स नैतच्छृण्वतो भवेत् ॥२॥

न्यास उवाच

धन्योसि कृतकृत्योऽसि शिक्षितोऽसि महात्मभि । भाग्यवानसि यद्देव्या निर्वाजा भक्तिरस्ति ते ॥३॥  
 शृणु राजन्युरावृत्त सतीदेहेऽग्निर्भजिते । भ्रात शिवस्तु वभ्राम क्वचिद्देशे स्थिरोऽभवत् ॥४॥  
 प्रपञ्चमानरहित समाधिगतमानस । ध्यायन्देवीस्वरूप तु काल निये स आत्मवान् ॥५॥  
 सौभाग्यरहित जात नैलोक्य सचराचरम् । शक्तिहीन जगत्सर्वं साब्धिद्वीप सपर्वतम् ॥६॥  
 आनन्द शुष्कता यात सर्वेषा हृदयातरे । उदासीना सर्वलोकाश्चित्तजर्जरचेतस ॥७॥  
 मदा दुःखोदधो मग्ना रोगप्रस्तास्तदाऽभवन् । ग्रहाणा देवताना च वैपरीत्येन वर्तनम् ॥८॥  
 अधिभूताधिदैवाना सत्यभावानृपाभवन । अथास्मिन्नव कात्रे तु तारकाख्यो महासुर ॥९॥  
 ब्रह्मदत्तवरो दैत्योऽभवत्त्रैलोक्यनायक । शिवौरसस्तु य पुत्र स ते हता भविष्यति ॥१०॥  
 इति कल्पितमृत्यु स देवदेवैर्महासुर । शिवौरससुताभावाज्जगर्जं च ननाद च ॥११॥  
 तेन चौषद्रुता सर्वे स्वस्थानात्प्रच्युता सुरा । शिवौरससुताभावाच्चितामापुर्दुरत्ययाम् ॥१२॥  
 नाङ्गना शकरस्यास्ति कथ तस्मृतसम्भव । अस्माक भाग्यहीनाना कथ कार्यं भविष्यति ॥१३॥  
 इति चिन्तातुरा सर्वे जगुर्वैकुण्ठमण्डले । शशसुहूर्हरिकेकाते स चोपाय जगद ह ॥१४॥  
 कृत्वाश्चितातुरा सर्वे कामकल्पद्रुमा शिवा । जागति भुवनेशानी मणिद्वीपाधिवासिनी ॥१५॥  
 अस्माकमायादेव तदुपेक्षास्ति नान्यथा । शिक्षैवेय जगन्माता कृताऽस्मच्छिष्याय च ॥१६॥  
 लालने ताडने मातुर्नकारुण्य यथाभके । तद्भुव जगन्मातुर्नियन्त्या गुणदोषयो ॥१७॥  
 अपराधो भवत्येव तनयस्य पदे पदे । कोऽपर सहते लोके केवल मातर विना ॥१८॥  
 तस्माद्यय पराम्बा ता शरण यात मा चिरम् । निर्वाजया चित्तवृत्त्या सा व कार्यं विधास्यति ॥  
 इत्यादिश्य सुरान्सर्वान्महाविष्णु स्वजायया । सयुतो निर्जगामानु देवै सह सुराधिप ॥२०॥  
 आजगाम महाशैल हिमवन्त नगाधिपम् । अभवंश्च सुरा सर्वे पुरश्चरणकामिण ॥२१॥  
 अम्बायज्ञविधानज्ञ अम्बायज्ञ च चक्रिरे । तृतीयादिप्रताप्यानु चक्रु सर्वे सुरा नृप ॥२२॥  
 केचित्समाधिनिष्णाता केचित्नामपरायणा । केचित्सूक्तपरा केचित्नामपारायणोत्सुका ॥२३॥  
 मन्त्रपारायणपरा केचित्कृच्छ्रादिवारिण । अन्तर्यामिपरा केचित्तेचिन्त्यासपरायणा ॥२४॥  
 हृत्प्रेतया पराशक्ते पूजा चश्रुरतन्द्रिता । इत्येव बहुवर्षाणि कालोऽगाज्जनमेजय ॥२५॥  
 अस्माकचर्चव्रमासीयनवम्बा च भृगोदिने । प्रादुयभूव पुस्तस्तन्मह श्रुतिबोधिनम् ॥२६॥  
 चतुर्दिशु चतुर्वेदैर्मूर्तिमद्भिरभिष्टुनम् । कोटिमूर्त्यप्रतोवाग चन्द्रकोटिमृशीतलम् ॥२७॥  
 विद्युत्कोटिसमानाभमरुण तत्पर मह । नैव चोर्ध्वं न तिर्यक्च न मध्ये परिजग्रमन् ॥२८॥



आद्यतरहितं तत्तु न हस्ताद्यगस्युतम् । न च स्त्रीरूपमथवा न पुरुषमथोभयम् ॥२९॥  
 शीघ्रया पिधाने शाने तेषामासीन्महोपते । पुनश्च धैर्यमालब्धं यावत्ते ददृशुः सुरा ॥३०॥  
 तावत्तदेव स्त्रीरूपेणाभाविष्य मनोहरम् । अतीव रमणीयागौ कुमारी नवयौवनाम् ॥३१॥  
 उद्यत्पीनकुचद्वन्द्वनिदिताभोजकुङ्कुमलाम् । रणार्तिकविणिकाजालसिजन्मजीरमेखलाम् ॥३२॥  
 कनकागदकेयूरश्रैवेयसविभूषिताम् । अनर्घ्यमणिसभिन्नगलवधविराजिताम् ॥३३॥  
 तनुकेतकसराजश्रीलभ्रमरकुतलाम् । नितम्बविषुसुभगा रोमराजिविराजिताम् ॥३४॥  
 वर्षूरक्षकलोन्मिश्रताबूलपूरिताननाम् । कनकनकताटकविटकवदनाम्बुजाम् ॥३५॥  
 अष्टमौचन्द्रबिम्बाभललाटाप्रायतध्रुवम् । रक्तारविन्दनयनामृतसा मधुराघराम् ॥३६॥  
 कुदकुङ्कुमलवताश्रा मुक्ताहारविराजिताम् । रत्नसभिन्नमुकुटा चन्द्ररेखावतसिनीम् ॥३७॥  
 मल्लिकामालतीमालाकेशपाशविराजिताम् । काश्मीरबिन्दुनितिला नेत्रयविलासिनीम् ॥३८॥  
 पाशाकुशवराभीतिचतुर्बाहु त्रिलोचनाम् । रक्तवस्त्रपरीधाना दाडिमीकुसुमप्रभाम् ॥३९॥  
 सर्वशृङ्गारवेपाढया सर्वदेवतमस्कृताम् । सर्वांशापूरिका सर्वमातर सर्वमोहिनीम् ॥४०॥  
 प्रसादसुमुखमवा मन्दस्मितमुखाम्बुजाम् । अब्याजकक्षणाभूति ददृशुः पुरतः सुरा ॥४१॥  
 दृष्ट्वा तां कृष्णामूर्तिं प्रणेमु सादर सुरा । वक्तुं नाशक्नुवन् किञ्चिद्वाप्यपूरितलोचना ॥४२॥  
 कथञ्चित्स्वर्णमालाव्य भक्त्या चानतकन्धरा । प्रेमाश्रुपर्जननयनास्तुष्टुवुजगदम्बिकाम् ॥४३॥

देवा ऊचुः

नमो देव्यै महादेव्यै शिवायै सततं नमः । नमः प्रवृत्तयै भद्रायै नियता प्रणता स्म ताम् ४४॥  
 तामग्निवर्णां तपसा ज्वलतीं वैरोचनीं कर्मफलेषु जुष्टाम् ।  
 दुर्गां देवीं शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः ॥४५॥  
 देवी वाचमजनयत देवास्ता विश्वरूपा पशवो वदति ।  
 सा नो मन्त्रेषुमूर्जं दुहाना घेनुवर्गास्मानुपसुष्टुतैतु ॥४६॥  
 बालरात्रिं ब्रह्मास्तुता वंष्णवीं स्कन्दमातरम् ।  
 सरस्वतीमर्दिति दशतुह्णितरं नमाम पावनां शिवाम् ॥४७॥  
 महालक्ष्म्यै च विष्णवे सर्वशक्त्यै च धीमहि । तन्नो देवी प्रचीदयात् ॥४८॥  
 नमो विराट्स्वरूपिण्यै नमः सूत्रात्ममूर्तये । नमो व्याहृतस्वरूपिण्यै नमः श्रोत्रह्यमूर्तये ॥४९॥  
 यदनानाज्जगद्भ्राति रज्जुसर्पस्रगादिवत् । यज्जानात्लयमाम्णोति नुमस्ता भुवनेश्वरीम् ॥५०॥  
 नुमस्तत्पदलदयार्थां चिदेकरसरूपिणीम् । अखडानन्दरूपा तां वदतात्पर्यं नूमिक्वाम् ॥५१॥  
 पद्मकोशातिरिक्तां तामवस्थात्रयशाशिणीम् । नुमस्तत्पदलदयार्थां प्रत्यगात्मस्वरूपिणीम् ॥५२॥

नमः प्रणवरूपायै नमो ह्रीकारमूर्तये । नानामत्रात्मिकायै ते करुणायै नमो नमः ॥५३॥  
इति स्तुता तदा देवैर्मणिद्वीपाधिवासिनी । प्राह वाचा मधुरया मत्तकोकिलनि स्वना ॥५४॥

श्रीदेव्युवाच

वदतु विद्युधा कार्यं यदर्थमिह सगता । वरदाऽहं सदा भक्तकामकल्पद्रुमाऽस्मि च ॥५५॥  
तिष्ठत्या मयिका चित्तायुष्माक भक्तिशालिनाम् । समुद्धरामि मद्भक्तान्दुःखसंसारसागरात् ॥५६॥  
इति प्रतिज्ञा मे सत्या जानीय विद्युघोत्तमा । इति प्रेमाबुला वाणी श्रुत्वा सतुष्टमानमा ॥५७॥  
निर्भया निर्जरा रागनूचुदुःख स्वकीयकम् ।

देवा उचुः

नाज्ञात किंचिदप्यत्र भवत्याऽस्ति जगत्त्रये ॥५८॥  
सर्वगया सर्वसाक्षिरुपिण्या परमेश्वरि । तारकेणासुरेद्रेण पीडिता स्मो दिवानिशम् ॥५९॥  
शिवाङ्गजाद्वघस्तस्य निमित्तो ब्रह्मणा शिवे । शिवाङ्गना तु नैवास्ति जानासि त्व महेश्वरि ॥६०॥  
सबलपुरत किं वा वक्तव्यं पामरैर्जनैः । एतदुद्देशत प्रोक्तमपर तर्क्याम्बिके ॥६१॥  
सर्वदा चरणाभोजे भक्ति स्यात्तव निश्चला । प्रायनायमिदं मुह्यमपर देहहेनवे ॥६२॥  
इति तेषां वचः श्रुत्वा प्रोवाच परमेश्वरी । मम शक्तिस्तु या गौरी भविष्यति हिमालये ॥६३॥  
शिवाय सा प्रदया स्यात्सा व कार्यं विधास्यति । भक्तियच्चरणाभोजे भूमाद्युष्माकमादरात् ॥६४॥  
हिमालयो हि मनसा मामुपास्तेऽतिभक्ति । तनस्तस्य गृहं जन्म मम प्रियकर मतम् ॥६५॥

न्यास उवाच

हिमालयोऽपि तच्छ्रुत्वाऽत्यनुग्रहकर वच । वार्ष्यं सरुद्धकटाक्षो महाराज्ञी वचोऽप्रवीत ॥६६॥  
महत्तरं तं कुरुष्ये यस्यानुग्रहमिच्छसि । नोचेत्स्वबाहजड स्याणु क्व त्वसच्चित्स्वरूपिणी ॥  
असमायं जन्मशतैस्त्वत्पितृत्व्य ममानघ । अश्वमेधादिपुण्यैर्वा पुण्यैर्वा तत्प्रमाधिजैः ॥६८॥  
अद्य प्रपन्न कीर्ति स्याज्जगन्माता सुताऽभवत् । अहो हिमाग्न्यस्यास्य घयोऽसौ भाग्यवानिति ६९॥  
यस्यास्तु जटार सति ब्रह्माडाना च क्षोद्य । संव यस्य सुता जाता वा वा स्यात्तत्समो भुवि ॥  
न जानेऽस्मत्पितृणां किं स्थानं स्यात्प्रमितं परम । एतादृशानां वासाय यथा वशोऽस्ति मातृसु ॥७१॥  
इदं यथा च दत्तं मे कृपया प्रेमपूर्णाया । सर्ववदातयिद्यं च त्वद्रूपं ब्रूहि मे तथा ॥७२॥  
यागं च भक्तिमहितं ज्ञानं च श्रुतिसम्मतम् । वदस्य परमशानि त्वमवाह यतो भव ॥७३॥

न्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रसन्नमुत्पन्नजा । वचनुभारभतामा सा रहस्यं श्रुतिगृहितम् ॥७४॥  
इति श्रीभद्रेश्वरीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायामथर्वप्रश्नोऽध्याय ॥ ३१ ॥

## अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

## श्रीदेव्युवाच

शृण्वंतु निर्जराः सर्वे व्याहरंत्या वचो मम । यस्य श्रवणमात्रेण मद्रूपत्वं प्रपद्यते ॥११॥  
 अहमेवास पूर्वं तु तद्यत्किंचिन्नगाधिप । तदात्मरूपं चित्सवित्परब्रह्मकनामकम् ॥१२॥  
 अप्रतर्क्यमनिर्देश्यमतीपम्यमनामयम् । तस्य काचित्स्वतः सिद्धा शक्तिर्मयेति विध्रुता ३॥  
 न सती सा नासती च नोमयात्मा विरोधतः । एतद्विलक्षणा काचिद्वस्तुभूताऽस्ति सर्वदा ॥४॥  
 पावकस्योष्ण्यतेवेयमुष्णाशोरिव दीधितिः । चन्द्रस्य चन्द्रिकेवेय ममेयं सहजा ध्रुवा ॥५॥  
 तस्या कर्माणि जीवाना जीवा कालश्च संचरे । अभेदेन विलीना, स्युः सुपुत्री व्यवहारवत् ॥६॥  
 स्वशक्तेश्च समयोगाद्दह वीजात्मता गता । स्वाधारावरणात्तस्या दोषत्वं च समागतम् ॥७॥  
 चैतन्यस्य समयोगान्निमित्तत्व च कथ्यते । प्रपञ्चपरिणामाच्च समवायित्वमुच्यते ॥८॥  
 केचित्ता तप इत्याहुस्तम केचिज्जडं परे । ज्ञान माया प्रधानं च प्रकृतिं शक्तिमप्यजाम् ॥९॥  
 विमर्श इति ता प्राहुः शैवशास्त्रविशारदाः । अविद्यामितरे प्राहुर्वेदतत्त्वार्थचित्तकाः ॥१०॥  
 एव नानाविधानि स्युर्नामानि निगमादिपु । तस्या जडत्व दृश्यत्वाज्ज्ञाननाशात्ततोऽसती ॥११॥  
 चैतन्यस्य न दृश्यत्वं दृश्यत्वं जडमेव तत् । स्वप्रकाशं च चैतन्यं न परेण प्रकाशितम् ॥१२॥  
 अनवस्थादोषसत्त्वाद्ग स्वेनापि प्रकाशितम् । कर्मकर्त्रोविरोधः स्यात्तस्मात्तद्दोषवत्स्वयम् ॥१३॥  
 प्रकाशमानमन्येषा भासक विद्धि पर्वत । अतएव च नित्यत्वं सिद्धसवित्तनोर्मम ॥१४॥  
 जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यादौ दृश्यस्य व्यभिचारतः । सविदो व्यभिचारश्च नानुभूतोऽस्ति कहिंचित् ॥१५॥  
 यदि तस्माप्यनुभवस्तर्ह्यय येन साक्षिणा । अनुभूत स एवात्र सिष्ट सविद्वपु पुरा ॥१६॥  
 श्रुतएव च नित्यत्व प्रोक्तं सच्छास्त्रोविदैः । आनन्दरूपता चास्या, परप्रेमास्पदत्वतः ॥१७॥  
 मा न भूव हि भूयासमिति प्रेमात्मनि स्थितम् । सर्वस्थान्यस्य मिय्यात्वादसगत्वं स्फुटं मम ॥१८॥  
 अपरिच्छिन्नताप्येवमत एव मता मम । तच्च ज्ञानं नात्मधर्मो धर्मत्वं जडतात्मनः ॥१९॥  
 ज्ञानस्य जडदोषत्वं न दृष्टं न च सभयि । चिद्धर्मत्वं तथा नास्ति चित्तश्चिन्न हि विद्यते ॥२०॥  
 तस्मादात्मज्ञानरूप सुररूपश्च सर्वदा । सत्य पूर्णोऽप्यसंगश्च द्रैतजालविभजित ॥२१॥  
 स पुनः शामकमादि युक्तया स्थीयमायया । पूर्वानुभूतसंस्कारान् कालार्थविपाकत ॥२२॥  
 अविवेकाच्च तत्रयस्य सिगृहायाः प्रजायते । अयुद्धिपूर्वं सर्गोऽय भवित्तस्ते नगाधिप ॥२३॥  
 एाद्धि ममया प्रोक्त मम रूपमलौकिकम् । अव्याहृतं तदव्यक्त मायागन्धमित्यपि ॥२४॥  
 श्रोष्यते सर्वशास्त्रेषु सर्वव्यकरणवारणम् । तत्त्वनामादिभूतं च शक्तिशक्त्यादिवदहम् ॥२५॥

सर्वकर्मघनीभूतमिच्छाज्ञानक्रियाश्रयम् । ह्रींकारमन्त्रवाच्य तदादितत्त्वं यदुच्यते ॥२६॥  
 तस्मादाकाश उत्पन्न शब्दतन्मात्ररूपक । भवेत्स्पर्शात्मको वायुस्तेजोरूपात्मक पुन ॥२७॥  
 जल रसात्मक पश्चात्ततो गधात्मिका घरा । शब्दैकगुण आकाशो वायु स्पर्शरवान्वित ॥२८॥  
 शब्दस्पर्शरूपगुण तेज इत्युच्यते बुधै । शब्दस्पर्शरूपरसैरापो वेदगुणा स्मृता ॥२९॥  
 शब्दस्पर्शरूपरसगन्धै पञ्चगुणा घरा । तेभ्योऽभव महत्सूत्र यल्लिग परिचक्षते ॥३०॥  
 सर्वात्मक तत्सप्रोक्त सूक्ष्मदेहोऽयमात्मन । अव्यक्तकारणो देह स चोक्तः पूर्वमेव हि ॥३१॥  
 यस्मिन्नगद्वीजरूप स्थित लिंगोद्भवो यत । तत स्थूलानि भूतानि पञ्चीकरणमार्गत ॥३२॥  
 पञ्चसस्यानि जायन्ते तत्प्रकारस्त्वथोच्यते । पूर्वोक्तानि च भूतामि प्रत्येक विभजेद्द्विधा ॥३३॥  
 एकैक भागमेकस्य चतुर्धा विभजेद्विरे । स्वस्वेतरद्वितीयाशे योजनात्पञ्च पञ्च ते ॥३४॥  
 तत्कार्यं च विराड्देह स्थूलदेहोऽयमात्मन । पञ्चभूतस्यसत्त्वाशै श्रोत्रादीना समुद्भव ॥३५॥  
 ज्ञानन्द्रियाणा राजेन्द्र प्रत्येक मिलितस्तु तै । अत कारणमेक स्यादवृत्तिभेदाच्चतुर्विधम् ॥३६॥

यदा तु सकल्पविकल्पकृत्य तदा भवत्तमन इत्यभिख्यम् ।

स्यादबुद्धिसज्ज च यदा प्रवर्ति सुनिश्चित सशयहीनत्पम् ॥३७॥

अनुसधानरूप तच्चिन्त च परिकीर्तितम् । अहृत्कृत्यात्मवृत्त्या तु तदाहकारता गतम् ॥३८॥  
 तेषा रजाशैर्ज्ञानानि क्रमात्कर्मेन्द्रियाणि च । प्रत्येक मिलितैस्तैस्तु प्राणो भवति पचघा ॥३९॥  
 हृदि प्राणो गुदेऽपानो नाभिस्यस्तु समानक । कठदेशेऽप्युदान स्याद्विधान सर्वशरीरग ॥४०॥  
 ज्ञानन्द्रियाणि पचैव पच कर्मेन्द्रियाणि च । प्राणादिपचक चैव धिया च सहित मन ॥४१॥  
 एतत्सूत्रम शरीर स्यामम लिंग यदुच्यते । तत्र मा प्रकृति प्रोक्ता सा राजन्द्रिविधा स्मृता ॥  
 सत्त्वात्मिका तु माया स्यादविद्यागुणमिश्रिता । स्वाश्रय या तु सरक्षत्सा मायेति निगद्यते ॥४३॥  
 तस्या यत्प्रतिबिम्ब स्याद्विम्बभूतस्य चेति तु । स ईश्वर समाख्यात स्वाश्रयज्ञानवापर ॥४४॥  
 सर्वज्ञ सर्वकर्ता च सर्वानुग्रहकारक । अविद्याया तु यत्किञ्चित्प्रतिबिम्ब नगाधिप ॥४५॥  
 तदव जीवसज्ज स्यात्सर्वदुःखाश्रय पुन । द्वयारपीह सप्राक्त दहनयमविद्यया ॥४६॥  
 दहनमाभिमानाच्चाप्यभूत्रामत्रय पुन । प्राज्ञस्तु नारणात्मा स्यात्सूक्ष्मदेहो तेजस ४७॥  
 स्थूलदेहो तु विश्वास्यस्त्रिविध परिकीर्तित । एकमोशोऽपि सप्रोक्त ईशमूर्त्तिरात्पदै ॥४८॥  
 प्रथमो व्यष्टिर्न्यस्तु समष्ट्यात्मा पर स्मृत । स हि सर्वेश्वर साशाज्जीवानुग्रहात्म्यया ॥४९॥  
 करोति विविध विश्व नामभोगाश्रय पुन । मच्छक्तिरेरितो नित्य मयि राजन्प्रवल्पित ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते सप्तमस्कन्धे देवीगीतायां द्वाविंशोऽध्याय ॥३२॥

## अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

## देव्युवाच

मन्मायाशक्तिसवलृत जगत्सर्वं चराचरम् । सापि मत्त पृथङ्माया नास्त्येव परमार्थत ॥१॥  
 व्यवहारदृशा सेय विद्या मायेति विश्रुता । तत्त्वादृष्ट्या तु नास्त्येव तत्त्वमेवास्ति केवलम् ॥२॥  
 साह सब जगत्सृष्ट्वा तदत्त. प्रविशाम्यहम् । मायाकर्मादिसहिता गिरे प्राणपुर सरा ॥३॥  
 लोकान्तरगतिर्नो चेत्कथं स्यादिति हेतुना । यथा यथा भवत्येव मायाभेदास्तथा तथा ॥४॥  
 उपाधिभेदाद्भिन्नाऽहं घटाकाशादयो यथा । उच्चनीचादियस्तूनि भासयन्भास्कर सदा ॥५॥  
 न दुप्यति तथैवाह दोषैलिता कदापि न । मयि बुद्ध्यादिकर्तृत्व मध्यस्यैवापरे जना ॥६॥  
 वदति चात्मा कर्मेति विमूढा न सुबुद्धयः । अज्ञानभेदतस्तद्गन्मायाया भेदतस्तथा ॥७॥  
 जीवेश्वरविभागश्च कल्पितो माययैव तु । घटाकाशमहाकाशविभाग कल्पितो यथा ॥८॥  
 तथैव कल्पितो भेदो जीवात्मपरमात्मनो । यथा जीवबहुत्व च माययैव न च स्वत ॥९॥  
 तथेश्वरबहुत्व च मायया न स्वभावतः । अहेन्द्रियसघातवासनाभेदभेदिता ॥१०॥  
 अविद्या जीवभेदस्य हेतुर्नान्यः प्रकीर्तितः । गुणानां वासनाभेदभेदिता या धराधर ॥११॥  
 माया सा परभेदस्य हेतुर्नान्यः कदाचन । मयि सर्वमिदं प्रोतमोत च धरणीधर ॥१२॥  
 ईश्वरोऽहं च सूत्रात्मा विराडात्माहमस्मि च । ब्रह्माह विष्णुरुद्रो च गौरी ब्राह्मी च वैष्णवी ॥१३॥  
 सूर्योऽहं तारकाश्चाह तारकेशस्तथाऽस्म्यहम् । पशुपतिस्वरूपाह चाडालोऽहं च तस्कर ॥१४॥  
 व्याधोऽहं ब्रूकर्माह सत्वर्माह महाजन । श्रीपुत्रपुत्रवाकारोऽप्यहमेव न सशय ॥१५॥  
 यच्च विचित्रत्वचिद्वस्तु दृश्यते श्रयनेऽपि वा । अतर्वर्तिश्च तत्सर्वं व्याप्याह सर्वदा स्थिता ॥१६॥  
 न तदस्ति मया त्यक्तं वस्तु विचित्रराचरम् । यद्यस्ति चेत्तच्छून्यं स्यादध्यायुनोपम हितत् ॥१७॥  
 रज्जुर्मया सर्पमालाभेदैरेवा विभाति हि । तथैवेनादिरूपेण भास्यहं नात्र सशय ॥१८॥  
 अधिष्ठानातिरेकेण कल्पितं तत्र भासते । तस्मात्तत्तत्पर्यवैतत्सत्तायन्नायथा भवेत् ॥१९॥

## हिमालय उवाच

यथा वदसि देवसि समष्ट्यात्मवपुस्त्वित्त्वदम् । तथैव द्रष्टुमिच्छामि यदि देवि कृपाशयी ॥२०॥

## न्याम उवाच

एति तस्य यच्च श्रुत्वा सर्वे दवा सविल्वः । नाहुमुदिता ताः पूजयन्तः सद्यः ॥२१॥  
 यद्य देवमर्तं ज्ञात्वा भक्त्यामदुषा णिया । अदर्शनं चिन्तयन् भासमानं पुरी ॥२२॥  
 अपरमस्ते मत्प्रदेव्या विराट्कथं परात्परम् । सोमं सूर्यं भवेत्सद्यः पश्यन्सूर्यो यथापुत्री ॥२३॥

दिश श्रोत्रे दचो वेदा प्राणो वायु प्रकीर्तित । विश्व हृदयमित्याहु पृथिवी जघन स्मृतम् ॥२४॥  
 नभस्तल नाभिसरो ज्योतिश्चक्रमुर स्थलम् । महर्लोक्स्तु ग्रीवास्याज्जनलोको मुख स्मृतम् ॥२५॥  
 तपोलोको रराटिस्तु सत्यलोकादध स्थित । इन्द्रादयो बाहव स्यु शब्द श्रोत्र महेशितु ॥२६॥  
 नासत्यदस्रो नासे स्तो गन्ध प्राण स्मृतो वुधै । मुखमग्नि समारयातो दिवारात्री च पक्षमणी ॥२७॥  
 ब्रह्मस्थान भ्रूविजृम्भोऽभ्यापस्तालु प्रकीर्तिता । रसो जिह्वा समारयाता यमा दष्टा प्रकीर्तिता ॥२८॥  
 दत्ता स्नेहकला यस्य हासो माया प्रकीर्तिता । सर्गस्त्वपागमोक्ष स्याद्वोडोर्ध्वोष्ठो महेशितु २९॥  
 लोभ स्यादधरोष्ठोऽस्या धममार्गस्तु पृष्ठभू । प्रजापतिश्च मेढ्र स्याद्य स्रष्टा जगतीतले ॥३०॥  
 कुक्षि समुद्रा गिरयोऽस्यानि देव्या महेशितु । नद्यो नाड्य समारयाता वृक्षा वेशा प्रकीर्तिता ३१॥  
 कौमार्यौवनजरावयोऽस्या गतिरुत्तमा । बलाहकास्तु केशा स्यु सध्ये ते वाससी विभो ३२॥  
 राजञ्छीजगदवायाश्चद्रमास्तु मन स्मृत । विज्ञानशक्तिस्तु हरी रुद्रोऽन्त करण स्मृतम् ॥३३॥  
 अश्वदिजातय सर्वा श्रोणिदेशे स्थिता विभो । अतलादिमहालोका कटचघोभागता गता ॥३४॥  
 एतादृश महारूप ददृशु सुरपुगवा । ज्वालमालासहस्राढ्य लेलिहान च जिह्वया ॥३५॥  
 दष्टाकटकटाराव वमत बल्लिमक्षिभि । नानामुघघर वीर ब्रह्मक्षत्रौदन च यत् ॥३६॥  
 सहस्रशीर्षनयन सहस्रचरण तथा । कोटिसूर्यप्रतीकाश विद्युत्कोटिसमप्रभम् ॥३७॥  
 भयकर महाघोर हृदक्ष्णोस्त्रासकारकम् । ददृशुस्ते सुरा सर्वे हाहाकार च चक्रिरे ॥३८॥  
 विक्वपमानहृदया मूर्च्छामापुर्दुरत्ययाम् । स्मरण च गत तेषा जगदवेयमित्यपि ॥३९॥  
 थप ते ये स्थिता चेदाश्चतुर्दिशु महाविभो । बोधयामासुरत्युप मूर्च्छातो मूर्च्छिता सुरान् ॥४०॥  
 अत ते धैर्यमालव्य लब्ध्वा च श्रुतिमुत्तमाम् । प्रेमाश्रुपूर्णनयना रुद्रकटास्तु निर्जरा ॥४१॥

वाष्पगद्गदया वाचा स्तोतु समुपचक्रिरे ।

देवा ऊचुः

अपराध क्षमस्वाव पाहि दीनास्त्वदुद्भवान् ॥४२॥

कोप सहर देवशि सभया रूपदशनान् । वा ते स्तुति प्रकर्तव्या पामरैर्निर्जरैरिह ॥४३॥  
 स्वस्याप्यज्ञेय एवासी थावायश्च स्वविक्रम । तदवर्गाज्जायमानाना न्य स विपयो भवन् ॥४४॥  
 नमस्त भुवनेशानि नमस्ते प्रणवात्मिभे । सबवदान्तराशिदे नमो ह्यकारमूर्तये ॥४५॥  
 यस्मादग्नि समुत्पन्नो यस्मात्सूर्यश्चन्द्रमा । यस्मादापधय सर्वास्तिस्मै सर्वात्मने नम ॥४६॥  
 यस्माच्च देवा सभूता साध्या पणिण एव च । पशवश्च मनुष्याश्च तस्मै सर्वात्मने नम ॥४७॥  
 प्राणापानौ श्रीद्विषवो तप श्रद्धा व्रतं तथा । ब्रह्मचय विधिर्नैव यस्मात्तस्मै नमो नम

सप्त प्राणाञ्चिपो यस्मात्समिधः सप्त एव च । होमाः सप्त तथा लोकास्तस्मै सर्वात्मने नमः ॥४९॥  
 यस्मात्समुद्रा गिरयः सिधवः प्रचरन्ति च । यस्मादोषधयः सर्वा रसास्तस्मै नमोनमः ॥५०॥  
 यस्माच्चक्रः समुद्भूतो दीक्षा 'यूपश्च दक्षिणा । ऋचो यजूंषि सामानि तस्मै सर्वात्मने नमः ॥५१॥  
 नमः पुरस्तात्पृष्ठे च नमस्ते पार्श्वयोर्द्वयोः । अध ऊर्ध्वं चतुर्दिक्षु मातर्भूयो नमोनमः ॥५२॥  
 उपसंहर देवेशि रूपमेतदलौकिकम् । तदेव दर्शयास्माकं रूप सुन्दरसुन्दरम् ॥५३॥

### व्यास उवाच

इति भीतान्पुरान्दृष्ट्वा जगदंबा कृपार्णवा । संहृत्य रूपं घोरं तद्दर्शयामास सुन्दरम् ॥५४॥  
 पाशांकुशवराभीतिधरं सर्वाङ्गबोमलम् । कक्षणापूर्णनयनं मदस्मितमूलाबुजम् ॥५५॥  
 दृष्ट्वा तत्सुन्दरं रूपं तदा भीतिविवर्जिताः । शातचित्ताः प्रणेमुस्ते हर्षगद्गदनिःस्वनाः ॥५६॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायां त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥

### अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

#### देव्युवाच

नव यूयं मंदभाग्या वै कवेदं रूपं महाद्भुतम् । तथापि भक्तवात्सल्यादीदृशं दशितं मया ॥१॥  
 न वेदाध्ययनैर्योगिनं दानैस्तपसेज्जया । रूपं द्रष्टुमिदं शक्यं केवलं मत्कृपा विना ॥२॥  
 प्रकृतं शृणु राजेंद्र परमात्माऽत्र जीवताम् । उपाधिमोगारसंप्राप्तः कर्तृत्वादिकमप्युत ॥३॥  
 क्रियाः करोति विविधा धर्माधर्मकहेतवः । नानायोनीस्ततः प्राप्य सुखदुःखैश्च युज्यते ॥४॥  
 पुनस्तत्संस्तृतिवशादानाकर्मरतः सदा । नानादेहान्समाप्नोति सुखदुःखैश्च युज्यते ॥५॥  
 धटोयंत्रधदेतस्य न विरामः कदापि हि । अज्ञानमेव मूलं स्यात्ततः कामः क्रियास्ततः ॥६॥  
 तस्मादज्ञाननाशाय यतेत नियतं नरः । एतद्धि जन्मसाकार्यं यदाऽज्ञानस्य नाशनम् ॥७॥  
 पुरपार्यंघमासिश्च जीवन्मुक्तदशाऽपि च । अज्ञाननाशने सक्ता विद्यैव तु पटीयसी ॥८॥  
 न यमं तज्जं गोपास्त्रिविरोधाभावतो गिरे । प्रत्युत्ताराऽज्ञाननाशे धर्मणा नैव भाव्यताम् ॥९॥  
 अनयंदानि कर्माणि पुनः पुनरुचन्ति हि । ततो रागस्ततो दोषस्ततोऽनर्थो महान्नयेत् ॥१०॥  
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ज्ञानं संपादयेन्नरः । कुर्वन्नेवेह कर्माणीत्यतः कर्माप्यवश्यम् ॥११॥  
 ज्ञानादेव हि ईश्वर्यमतः स्यात्तरसमुच्चयः । सहायतां प्रजेकर्म ज्ञानस्य हितकारि च ॥१२॥  
 इति वैश्वदेवस्य तद्विरोधात् संभवेत् । ज्ञानाद्दुष्कृत्येभेदः स्याद्दुष्कृत्यो कर्मसंभवः ॥१३॥  
 योगपर्यं न संभाव्यं विरोधात्तु ततस्तयोः । तमःप्रशाशयोर्दुष्कृत्येभेदं न संभवि ॥१४॥

सस्मात्सर्वाणि कर्माणि वैदिकानि महामने । चित्तशुद्धघतमेव स्युस्तानि कुर्यात्प्रयत्नत ॥१५॥  
 शमो दमस्तित्रिणा च वैराग्य सत्त्वमभव । तावत्पर्यन्तमेव स्यु कर्माणि न तत परम् ॥१६॥  
 तदते चैव सन्यस्य सध्रयेद्गुरुमात्मवान् । श्रोत्रिय ब्रह्मनिष्ठ च भक्त्या निर्व्याजया पुन ॥१७॥  
 वेदान्तश्रवण कुर्यान्नि यमेवमतद्रित । तत्त्वमस्यादिवाक्यस्य नित्यमयं विचारयेत् ॥१८॥  
 तत्त्वमस्यादिवाक्य तु जीवब्रह्मन्यबोधकम् । ऐक्ये ज्ञाते निर्भयस्तु मद्रूपा हि प्रजायते ॥१९॥  
 पदार्थावगति पूर्वं वाक्यार्थावगतिस्तत । तत्पदस्य च वाक्यार्थो गिरेऽह परिकीर्तित ॥२०॥  
 त्वपदस्य च वाक्यार्थो जीव एव न सदाय । उभयोरैक्यमसिना पदेन प्रोच्यते बुधै ॥२१॥  
 वाक्यार्थयोर्विद्वद्वादिभ्य नैव धन्ते ह । लक्षणात प्रकर्तव्या तत्त्वमो श्रुतिसस्ययो ॥२२॥  
 चिन्मात्र तु तयार्लक्ष्य तयोरैक्यस्य मभव । तयोरैक्यतया ज्ञात्वा स्वाभेदेनाद्रयो भवेत् ॥२३॥  
 देवदत्त स एवायमितिवल्लक्षणा स्मृता । स्पृगादिदेहरहितो ब्रह्म सपद्यते नर ॥२४॥  
 पञ्चोक्तमहाभूतसभूत स्थूलरूढक । भोगालयो जराव्याधिसयुत सर्वकर्मणाम् ॥२५॥  
 मिथ्याभूतोऽयमाभाति स्फुट मायामयत्वत । सोऽय स्पूल उपाधि स्यादात्मनो मे नगेश्वर ॥२६॥  
 ज्ञानकर्मन्द्रिययुत प्राणपञ्चकमयुतम् । मनोबुद्धियुत चैतत्सूक्ष्म तत्कवयो विदु ॥२७॥  
 अपञ्चोक्तभूतोऽय सूक्ष्मदेहोऽयमात्मन । द्वितायोऽयमुपाधि स्यात्मुखादेरवबोधक ॥२८॥  
 अनाद्यनिर्वाच्यमिदमज्ञान तु तृतीयक । देहोऽयमात्मनो भाति कारणात्मा नगेश्वर ॥२९॥  
 उपाधिविलये जाते केवलात्माऽवशिष्यते । देहनये पञ्चकोशा अन्त स्या सन्ति सर्वदा ॥३०॥  
 त च काशपरित्यागे ब्रह्मपुच्छ हि लभ्यते । नतिनेतीत्यादिवाक्यैर्मम रूप यदुच्यते ॥३१॥

न जायते म्रियते तत्कदाचिन्नाय भूत्वा न वभूव कश्चित् ।

अजो नित्य शाश्वतोऽय पुराणो न हन्यते हयमाने शरीरे ॥३२॥

एत चेन्मयते हतुर्हृत्तश्चे मन्यते हतम् । उभौतौ न विजानोतौ नाय हति न हन्यते ॥३३॥

अणोरणीया महतो महीयानात्माऽस्य जतोनिहितो गुहायाम् ।

तमश्रु पश्यति कीतशोको धातु प्रसादान्महिमामनस्य ॥३४॥

आत्मान रयिन विद्धि शरीर रयमव तु । बुद्धि तु सारवि विद्धि मन प्रग्रहमव च ॥३५॥

इन्द्रियाणि ह्यानाहुर्द्विपयास्तपु गोचरान् । आत्मन्द्रियमनायुक्त भोक्तेत्याहुमनोपिण ॥३६॥

यस्त्वविद्वान्भवति चामनस्कश्च सदाऽशुचि । न तत्तदमवाप्नोति ससार चाविगच्छति ॥३७॥

यस्तु विज्ञानवान्भवति समनस्क सदा शुचि । स तु तत्तदमाप्नोति यस्माद्भूयो न जायते ॥३८॥

विज्ञानसारपरिर्त्यु मन प्रग्रहवातर । सोऽञ्चन पारमाप्नोति मदीय यत्पर पदम् ॥३९॥



हृत्थं ध्रुत्मा च मत्या च निश्चित्यात्मानगात्मना । भावयेन्मामात्मरूपा निदिध्यासगतोऽपि च ॥४०॥  
 योगवृत्ते पुरा स्वस्मिन्भावयेदक्षरत्रयम् । देवीप्रणवसङ्गस्य ध्यानाद्यं मन्त्रवाच्ययो ॥४१॥  
 हृकार स्थूलदेह स्याद्रवार सूक्ष्मदेहक । ईकार कारणात्मासी ह्रीकारोऽह् तुरीयकम् ॥४२॥  
 एव समष्टिदेहेऽपि ज्ञात्वा धीजत्रय क्रमात् । समष्टिव्यष्टचोरेवत्व भावये मतिमात्र ॥४३॥  
 समाधिकालात्पूर्वं तु भावयित्स्वीवमादृत । ततो ध्यायेन्निलीनाक्षीं देवीं मां जगदीश्वरीम् ४४॥  
 प्राणापानौ समौ हृत्वा नासाभ्यतरचारिणौ । निवृत्तविषयाकाक्षो वीतदोषो विमत्सर ॥४५॥  
 भक्त्यानिर्घ्याजया युक्तो शुहाया नि स्वने स्थले । हृकार विश्वमात्मान रकारे प्रविलापयेत् ॥४६॥  
 रकार तैजस देवमोकारे प्रविलापयेत् । ईकार प्राज्ञमात्मान ह्रीकारे प्रविलापयेत् ॥४७॥  
 वाच्यवाचकताहीन द्वैतभावविबर्जितम् । अखण्ड सच्चिदानन्द भावयेत्सिद्धिजातरे ॥४८॥  
 इति ध्यानेन मा राज साक्षात्कृत्य नरोत्तम । मद्रूप एव भवति द्वयोरप्येकता यत ॥४९॥  
 योगयुक्तघाऽनया दृष्ट्वा मामात्मान परात्परम् । अज्ञानस्य स कार्यस्य तत्क्षणे नाशको भवेत् ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीताया चतुस्त्रिंशोऽध्याय ॥३४॥

### अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

हिमालय उवाच

योग वद महेशानि साग सवित्प्रदायकम् । कृतेन येन योग्योऽह् भवेय तत्त्वदर्शने ॥१॥

श्रीदेव्युवाच

न योगो न भस पृष्ठे न भूमौ न रसातले । ऐक्य जीवात्मनोराहुर्योग योगविशारदा ॥२॥  
 सत्प्रत्यूहा पडाख्याता योगविघ्नकरानघ । कामक्रोधो लोभमोहौ मदमात्सर्यसङ्गकौ ॥३॥  
 योगार्गेरेव भित्त्वा तान्योगिनो योगनाप्नुयु । यम नियममासनप्रणायामौ तत परम् ॥४॥  
 प्रत्याहार धारणास्य ध्यान सार्धं समाधिना । अष्टागान्याहुरेतानि योगिना योगसाधने ॥५॥  
 अहिंसा सत्यमस्तेय ब्रह्मचर्यं दयाऽऽर्जवम् । क्षमा धृतिमिताहार शौचं चेति यमा दश ॥६॥  
 तप सतोप आस्तिक्य दान देवस्य पूजनम् । सिद्धासन्नश्रवण चैव ह्रीर्मतिश्च जपो हुतम् ॥७॥  
 दशैते नियमा प्रोक्ता मया पर्वतनायक । पचासन स्वस्तिक च भद्र वज्रासन तथा ॥८॥  
 धीरासनमिति प्रोक्त क्रमादासनपचकम् । ऊर्ध्वोत्परि विरयस्य सम्यक्पादतले शुभे ॥९॥  
 अगुष्ठौ च निद्रघ्नीयादस्ताभ्या व्युक्रमात्तत । पचासनमिति प्रोक्त योगिना हृदयङ्गमम् ॥१०॥  
 जानुर्वोरतरे सम्यक्कृत्वा पादतले शुभे । ऋजुकायो विशेषोगी स्वस्तिक तत्प्रचक्षते ॥११॥

सीवन्या पार्श्वयोग्यस्य गुल्फयुग्म सुनिश्चितम् । वृषणाद्य पादपाष्णीं पाणिगम्या परिवन्त्रयेत् ॥१२॥  
 भद्रासनमिति प्रोक्त योगिभि परिपूजितम् । ऊर्वो पादौ क्रमान्यस्य जावो प्रत्यम्बुखागुली ॥  
 करो विदध्यादाख्यात वज्रासनमनुत्तमम् । एक पादमव वृत्वा विन्यस्योरु नयोत्तरे ॥१४॥  
 ऋजुकायो विरोद्योगी वीरामनमितीरितम् । इड्याऽऽकर्षयेद्वायु बाह्य पोडशमानया ॥१५॥  
 धारयेत्पूरित योगी चतु पष्ठया तु माथया । सुपुम्नामध्यग सम्यग्द्वानिच-मानया शनै ॥१६॥  
 नाड्या पिङ्गलया चैव रेचयेद्योगवित्तम । प्राणायाममिम प्राहुर्योगशास्त्रविशारदा ॥१७॥  
 भूया भूय क्रमात्तस्य बाह्यमेव समाचरेत् । मात्रावृद्धिक्रमेणैव सन्यद्वादश पोडश ॥१८॥  
 जपध्यानादिभि माधं सगर्भं त विदुर्बुधा । तदपेत विगर्भं च प्राणायाम परे विदु ॥१९॥  
 क्रमादभ्यस्यत पुसो देहे स्वेदोद्गमोऽधम । मध्यम कपसयुक्तो भूमित्याग परो मत ॥२०॥  
 उत्तमस्य गुणावासिर्यावच्छीलनमिष्यते । इन्द्रियाणा विचरता विषयेषु निरर्गलम् ॥२१॥  
 बलादाहरण तभ्य प्रत्याहारोऽभिधीयते । अङ्गुष्ठगुल्फजानूहमूलाधारऋग्नाभिषु ॥२२॥  
 हृदशीवाकठदेशेषु लविकाया ततो नसि । भ्रूमध्ये मस्तके मूर्ध्नि द्वादशाते यथाविधि ॥२३॥  
 धारण प्राणमस्तो धारणेति निश्चत । समाहितेन मनसा चैतन्यातरवर्तिना ॥२४॥  
 आत्मन्यभीष्टदेवाना ध्यान ध्यानमिहोच्यते । सयत्वभावना नित्य जीवात्मपरमात्मनो ॥२५॥  
 समाधिमाहुर्मुनय प्रोक्तमष्टागलक्षणम् । इदानी कथ्ये तेऽह मनयोगमनुत्तमम् ॥२६॥  
 विश्व शरीरमित्युक्त पञ्चभूतात्मक नय । चन्द्रसूर्याग्निजोभिर्जोविब्रह्मैक्यरूपकम् ॥२७॥  
 तिल कोटचस्तदर्थेन शरीरे नाड्यो मता । तामु मुख्या दश प्रोक्तास्ताम्भस्तिस्त्रोऽव्यवस्थिता ॥  
 प्रधाना मेहदण्डेऽत्र च द्रसूर्याग्निरूपिणी । इडा वाम स्थिता नाडी शुभ्रा तु च द्ररूपिणी ॥२९॥  
 शक्तिरूपा तु सा नाडी साक्षादमृतविग्रहा । दक्षिण या पिङ्गलाख्या पूरुषा सूयविग्रहा ॥३०॥  
 सवतजोमयी सा तु सुपुम्ना वह्निरूपिणी । तस्या मध्य विचित्रारये इच्छाज्ञानक्रियात्मकम् ३१॥  
 मध्ये स्वय भूलिङ्ग तु कोटिसूर्यसमप्रभम् । तद्दूर्ध्वं मायाबीज तृ हरात्मा विदुनादकम् ॥३२॥  
 तद्दूर्ध्वं तु शिखाकारा कुडली रक्तविग्रहा । देव्यात्मिका तु सा प्रोक्ता मदभिन्ना नगाधिप ॥३३॥  
 तद्वाह्ये हेमरूपाभ वादिसातचतुदलम् । द्रुतहमसमप्ररय पञ्च तन विचिन्तयेत् ॥३४॥  
 तद्दूर्ध्वं त्वनलप्रख्य पद्दल हीरकप्रभम् । वादिलातपद्दूर्ध्वेन स्वाधिष्ठानमनुत्तमम् ॥३५॥  
 मूलमाधारपटकोण मूलाधार ततो विदु । स्वशब्देन पर लिङ्ग स्वाधिष्ठान तनो विदु ॥३६॥  
 तद्दूर्ध्वं नाभिदेश तु मणिपूर महाप्रभम् । मेघाभ विशुदाभ च बहुनजोमय तत ॥३७॥  
 मणिवद्भिन्न तत्पद्म मणिपद्म तयोच्यत । दशभिश्च दलैर्युक्त ङादिफाताशरान्वितम् ॥३८॥  
 विष्णुनाधिष्ठित पद्म विष्ण्वालोकनकारणम् । तद्दूर्ध्वेनाहत पद्ममुद्यदादित्यसन्निभम् ॥३९॥

कादिठातदलैरेक पत्रैश्च समधिष्ठितम् । तमध्ये वाणलिंगं तु सूर्यायुतसमप्रभम् ॥४०॥  
 पद्मद्रह्यमयं शब्दानाहतं तत्र दृश्यते । अनाहताख्यं तत्पत्रं मुनिभिः परिकीर्तितम् ॥४१॥  
 ध्यानदसदनं तत्तु पुरपाधिष्ठितं परम् । तदूर्ध्वं तु विशुद्धारयं दलं षोडशपत्रजम् ॥४२॥  
 स्वरैः षोडशभिर्युक्तं धूम्रवर्णं महाप्रभम् । विशुद्धं तनुते यस्माज्जीवस्य हसलोकनान् ॥४३॥  
 विशुद्धं पद्ममाख्यातामकाधारयं महाद्भुतम् । आज्ञाचक्रं तदूर्ध्वं तु आ मनाधिष्ठितं परम् ॥४४॥  
 आज्ञासम्प्रमणं तत्र तेनाज्ञेति प्रकीर्तितम् । विद्वलं हृदययुक्तं पत्रं तत्सुमनोहरम् ॥४५॥  
 कैलासारयं तदूर्ध्वं तु रोधिनी तु तदूर्ध्वतः । एव त्वाधारचक्राणि प्रोक्तानि तव सुप्रतः ॥४६॥  
 सहस्रारयुतं विदुस्थानं तदूर्ध्वमोरितम् । इत्येतत्कथितं सर्वं योगमार्गमनुत्तमम् ॥४७॥  
 आदौ पूर्वयोगेनाप्यावारे योजयेन्न । गुदमेढ्रातरे शक्तिस्तामाकुच्य प्रबोधयेत् ॥४८॥  
 लिंगभेदक्रमेणैव विदुश्चक्रं च प्रापयेत् । शमुना तां परां शक्तिमेकीभूतां विचिन्तयेत् ॥४९॥  
 तत्रोत्थितामृतं यत्तु द्रुतलाधारसोपमम् । पापयित्वा तु तां शक्तिं मायारया योगनिद्धिदाम् ॥  
 पट्चक्रदेवतास्तन सतप्यमृतधारया । ध्यानयेत्तेन मार्गेण मूलाधारं ततः सुधी ॥५१॥  
 एवमन्यस्यमानस्याप्यहयहनि निश्चितम् । पूर्वोक्तदूषितामत्रा सर्वे सिद्धयन्ति नान्यथा ॥५२॥  
 जरामरणदुःखाद्यैर्मुच्यते भवबधनात् । ये गुणा सति देव्या मे जगन्मातुर्यथा तथा ॥५३॥  
 ते गुणा साधकवरे भवत्येव न चान्यथा । इत्येव कथितं तात वायुधारणमुत्तमम् ॥५४॥  
 इदानीं धारणास्य तु शृणुष्व्वावहितो मम । दिक्पालाद्यनवच्छिन्नदेव्या चेतो विधाय च ॥५५॥  
 तमयो भवति क्षिप्रं जीवन्नर्ह्यययोजनात् । अथवा समलं चेतो यदि क्षिप्रं न शुद्धयति ॥५६॥  
 तदावयवयोगेन योगी योगासमभ्यसेत् । मदीयहस्तपादादावगे तु मधुरे नग ॥५७॥  
 चित्तं सस्थापयेन्मन्त्री स्थानं स्थानजयात्पुनः । विशुद्धचित्तं सर्वस्मिन् रूपे सस्थापयेन्न ॥५८॥  
 यावन्मनो लयं याति देव्या सविदि पर्वतः । तावदिष्टमनु मन्त्री जपहोमं समभ्यसेत् ॥५९॥  
 मंत्राभ्यासेन योगेन ज्ञेयज्ञानाय कल्पते । न योगेन विना मन्त्रो न मन्त्रेण विना हि स ॥६०॥  
 द्वयोरभ्यासयोगो हि ब्रह्मसंसिद्धिकारणम् । तमपरिवृते गेहं घटो दीपेन दृश्यते ॥६१॥  
 एव मायावृत्तो ह्यात्मा मनुना गोचरीकृतः । इति योगविधिः कृत्स्नं सागं प्राक्तो मयाऽनुना ॥

गृहपदेशतो ज्ञेयो नायथा शास्त्रकोटिभिः ॥६२॥

इति श्रीमद्देवीभागवत महापुराणे सप्तमस्कन्धे पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥३५॥

## अथ पट्टत्रिंशोऽध्यायः

### श्रीदेव्युवाच

इत्यादियोगयुक्तात्मा ध्यायेन्मा ब्रह्मरूपिणीम् । भक्त्या निर्याजया राजनासने समुपस्थित ॥१॥  
आवि सन्निहितं गुह्यचरं नाम महत्पदम् । अत्रैतत्सर्वमपिनमेजत्प्राणमिपञ्च यत् ॥२॥

एतज्ज्ञानय सदसद्वरेण्य पर विज्ञानाद्यद्वरिष्ठ प्रजानाम् ।  
यद्विचमद्यदगुम्भोऽणु च यस्मिंल्लोका निहिता लोकिनश्च ॥३॥

तदेतदक्षरं ब्रह्म स प्राणस्तद्बु वाङ्मन । तदेतत्सत्यममृत तद्वेद्व्य सौम्य विद्धि ॥४॥  
धनुर्गृहीत्वौपनिषदं महास्र शरं ह्युपासानिशितं सधयीत ।  
आयम्य तद्भ्रावगतेन चेतसा लक्ष्यं तदेवाक्षरं सौम्य विद्धि ॥५॥

प्रणवो धनुः शरो ह्यात्मा ब्रह्म तल्लक्ष्यमुच्यते । अप्रमत्तेन वेद्व्य शरवत्तन्मयो भवेत् ॥६॥  
यस्मिद्योश्च पृथिवी चातरिक्षमोत मन सह प्राणैश्च सर्वैः ।  
तमेवैकं जानथात्मानमन्या वाचो विमुचयामृतस्यैव सेतु ॥७॥

अथ इव रयनाभौ सहता यत्र नाड्य । स एपोतश्चरते बहुधा जायमान ॥८॥  
ओमित्येव ध्यायथात्मानं स्वस्ति व पाराय तमस परस्तात् ।  
दिश्ये ब्रह्मपुरे व्योम्नि स आत्मा सप्रतिष्ठित ॥९॥  
मनोमयं प्राणशरीरनेता प्रतिष्ठितोऽने हृदयं सतिधाय ।  
तद्विज्ञानेन परिपश्यति धीरा आनन्दरूपममृतं यद्विभानि ॥१०॥

मिद्यते हृदयप्रविशिष्टयन्ते सर्वसंशया । क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन्दृष्टे परावरे ॥११॥  
हिरण्यमे परे कोशे विराजं ब्रह्म निष्कलम् । तच्छुभ्रज्योतिषा ज्योतिस्नद्यदात्मविदो विदुः १२॥  
न तत्र सूर्यो भाति न चद्रतारव नेमा विद्युतो भान्ति बुतोऽयमग्निः ।  
तमेव भान्तमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥१३॥

ब्रह्मैवेदममृतं पुरस्ताद्ब्रह्म पश्चाद्ब्रह्म दग्निगत्तश्चात्तरेण ।  
अपश्चोर्ध्वं च प्रसृतं ब्रह्मैवेदं विश्वं वरिष्ठम् ॥१४॥

एतादङ्गनुभवो यस्य स वृत्तायो नरात्तम । ब्रह्मभूतं प्रसन्नत्मा न शोचति न काङ्क्षति ॥१५॥  
द्वितीयार्द्धं भयं राजस्तदभावाद्भिभेति न । न तद्वियोगो मेऽप्यन्ति तद्वियोगोपि तस्य न ॥१६॥

ब्रह्मेव स साऽहं वै निश्चितं विद्धि पर्वत । मद्दर्शनं तु तत्र स्याद्यत्र ज्ञानी स्थितो मम ॥१७॥  
 नाहं तीर्थे न बैलासे वैकुण्ठे वा न कर्हिचित् । वसामि किंतु मज्जानिहृदयाम्भोजमध्यमे ॥१८॥  
 मत्पूजाकोटिफलदं सबृन्मज्जानिनोऽर्चनम् । कुल पवित्रं तस्यास्ति जननी कृतकृत्यया ॥१९॥  
 विश्वम्भरा पुण्यवती चिदलयो यस्य चेतसः । ब्रह्मज्ञानं तु यत्पृष्टं स्वया पर्वतसत्तम ॥२०॥  
 कथितं तन्मया सर्वं नातो वक्तव्यमस्ति हि । इद ज्ञेष्टाय पुत्राय भक्तिपुत्राय शीलने ॥२१॥  
 शिष्याय च यथोक्ताय वक्तव्यं नान्यथा वचित् । यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा गुरो ॥२२॥  
 तस्यैते कथिता ह्यर्था प्रकाशंते महात्मन । येनोपदिष्टा विद्येय स एव परमेश्वर ॥२३॥  
 यस्यायं सुकृतं कर्तुमसमर्थस्ततो ऋणी । पित्रोरप्यधिक प्रोक्तो ब्रह्मब्रह्मप्रदायकः ॥२४॥  
 पितृजातं जन्म नष्टं नेत्यं जातं कदाचन । तस्मै न द्रुह्येदित्यादि निगमोऽप्यवदत्तम ॥२५॥  
 तस्माच्छास्त्रस्य सिद्धातो ब्रह्मदाता गुरुः परः । शिवे रुष्टे गुरुस्त्राता गुरो रुष्टे न शंकर ॥२६॥  
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्रीगुरु तोपवेन्नग । कायेन मनसा वाचा सर्वदा तत्परो भवेत् ॥२७॥  
 अन्यथा तु वृत्तज्जन्म स्यात्कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः । इद्रेणार्थवर्णनाद्योक्ता शिरश्छेदप्रतिज्ञया ॥२८॥  
 अश्विभ्या कथने तस्य शिरश्छिन्नं च वज्रिणा । अश्वीर्यं तच्छिरो नष्टं दृष्ट्वा बैद्यौ सुरोत्तमौ ॥२९॥

पुनः संयोजित स्वीय ताम्बा मुनिशिरस्तदा ।

इति सकटसंपाद्या ब्रह्मविद्या नगाधिप ॥

लब्धा येन स धन्य स्यात्कृतकृत्यश्च भूधर ३०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायां षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥

## अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः

### हिमालय उवाच

स्वीया भक्ति वदस्वाम्त्र येन ज्ञान सुखेन हि । जायेत मनुजस्यास्य मध्यमस्याविरागिणः ॥१॥

### श्रीदेव्युवाच

मार्गास्त्रयो मे विद्याता मोक्षप्राप्तौ नगाधिप । कर्मयोगो ज्ञानयोगो भक्तियोगश्च सत्तम ॥२॥

त्रयाणामप्यय योग वक्तुं शक्योऽस्ति सर्वथा । सुलभत्वान्मानवत्वात्कायचित्ताद्यपोडनात् ॥३॥

गुणभेदान्मनुष्याणां सा भनिस्त्रिविधा मता । परपीडा समुद्दिश्य द्रवं वृत्वा पुर सरम् ॥४॥

मात्सर्यंक्रोधयुक्तो यस्तस्य भक्तिस्तु सामसी । परपीडादिरहितः स्वकल्याणार्थमेव च ॥५॥

नित्यं सकामो हृदयं यशोर्यो भोगलोलुपः । तत्तत्फलसमावाप्स्यै मानुपास्तेऽतिभक्तिः ॥६॥

भेदबुद्ध्या तु मा स्वस्मादन्या जानाति पामरः । तस्य भक्तिः समाख्याता नगाधिप तु राजसी ॥७॥  
 परमेशार्पणं कर्म पापसंशालनाय च । वेदोक्तत्वादवश्यं तत्कर्तव्यं तु मयाऽनिशम् ॥८॥  
 इति निश्चितबुद्धिस्तु भेदबुद्धिमुपाश्रितः । करोति प्रीतये कर्म भक्तिः सा नग सात्त्विकी ॥९॥  
 परामर्त्तेः प्रापिकेयं भेदबुद्ध्यवलम्बनात् । पूर्वप्रोक्ते ह्युभे भक्तौ न परप्रापिके मते ॥१०॥  
 अधुना परामर्त्ति तु प्रोच्यमाना निबोध मे । मद्गुणश्रवणं नित्यं मम नामानुकीर्तनम् ॥११॥  
 कल्पाणगुणरत्नानामाकराया मयि स्थिरम् । चेतसो वर्तनं चैव तैलपारासमं सदा ॥१२॥  
 हेतुस्तु तत्र को वापि न कदाचिद्भवेदपि । सामीप्यसाष्टिसायुज्यसालोक्याना न चंपणा ॥१३॥  
 मत्सेवातोऽधिकं किञ्चिन्नैव जानाति कर्हचित् । सेव्यसेवकताभावात्तत्र मोक्षं न वाद्यति ॥१४॥  
 परानुरक्त्या मामेव चितयेद्यो ह्यतंद्रितः । स्वाभेदेनैव मा नित्यं जानाति न विभेदतः ॥१५॥  
 मद्रूपत्वेन जीवानां चितनं कुरुते तु यः । यथा स्वस्यात्मनि प्रीतिस्तथैव च परात्मनि ॥१६॥  
 चैतन्यस्य समानत्वान्न भेदं कुरुते तु यः । सर्वत्र वर्तमानाना सर्वरूपा च सर्वदा ॥१७॥  
 नमते यजते चैवाप्याचाढालातमोक्षर । न कुत्रापि द्रोहबुद्धि कुरुते भेदवर्जनात् ॥१८॥  
 मत्स्थानदर्शनश्रद्धा मद्भक्तदर्शने तथा । मच्छास्त्रश्रवणे श्रद्धा मत्रतंश्रादिषु प्रभो ॥१९॥  
 मयि प्रेमाकुलमती रोमाचिततनु सदा । प्रेमाश्रुजलपूर्णाक्षः कंटगद्गदनिस्वनः ॥२०॥  
 धनन्येनैव भावेन पूजयेद्यो नगाधिप । मामीक्षरी जगद्योनिं सर्वकारणकारणाम् ॥२१॥  
 श्रानि मम दिव्यानि नित्यनैमित्तिकान्यपि । नित्यं य कुरुते भक्त्या वित्तशाठ्यविवर्जित ॥२२॥  
 मद्रुत्सवदिदृशा च मद्रुत्सवकृतिस्तथा । जायते यस्य नियतं स्वभावादेव भूषर ॥२३॥  
 उर्ध्वर्गायश्च नामानि ममैव खलु नृत्यति । अहंकारादिरहितो देहतादात्म्यवर्जितः ॥२४॥  
 प्रारब्धेन यथा यच्च क्रियते तत्तथा भवेत् । न मे चितास्ति तत्रापि देहसरसणादिषु ॥२५॥  
 इति भक्तिस्तु या प्रोक्ता परमर्त्तिस्तु सा स्मृता । यस्या देव्यतिरिक्तं तु न किञ्चिदपि भाष्यते ॥२६॥  
 इत्थं जाता परा भक्तिर्यस्य भूषर तत्त्वतः । तदैव तस्य चिन्मात्रे मद्रूपे विलयो भवेत् ॥२७॥  
 भवनेस्तु या पराकाष्ठा सैव ज्ञान प्रकीर्तितम् । वैराग्यस्य च सीमा सा ज्ञाने तदुभयं यत ॥२८॥  
 भवो कृताया यस्यापि प्रारब्धवशातो नग । न जायते मम ज्ञान मणिद्वीप स गच्छति ॥२९॥  
 तत्र गत्वाऽखिलान्भोगाननिच्छन्नपि चच्छति । तदने मम विद्रूपज्ञान सम्पन्नभवेन्नग ॥३०॥  
 तेन मुक्तः सदैव स्याज्ज्ञानान्मुक्तिर्न चान्यथा । इहैव यस्य ज्ञान स्याद्दृग्गतप्रत्यगात्मनः ॥३१॥  
 मम सविस्तरतोऽस्तस्य प्राणा श्रजति न । शरीरैव सस्तदाप्नोति श्रेष्ठैव ब्रह्म वेद यः ॥३२॥  
 शब्दं चामीकरसमजानात् तिरोहितम् । ज्ञानादज्ञाननाशेन लभ्यमेव हि लभ्यते ॥३३॥  
 विदिताविदितादन्यन्नगोत्तम वपुर्मम । यथादर्शो तथात्मनि यथा जले तथा विनूलोने ॥३४॥

छायातपो यया स्वच्छे विविको तद्देव हि । मम लोके भवेज्ज्ञानं द्वैतभावविवर्जितम् ॥३५॥  
 यस्तु वैराग्यवानेव ज्ञानहीनो ध्रियेत चेत् । ब्रह्मलोके वसेन्नित्यं यावत्कल्पं ततः परम् ॥३६॥  
 शुचीना श्रीमता गेहे भवेत्तस्य जनिः पुनः । करोति साधनं पश्चात्तनो ज्ञानं हि जायते ॥३७॥  
 अनेकजन्मभी राजञ्ज्ञानं स्यान्नैकजन्मना । ततः सर्वप्रयत्नेन ज्ञानार्थं यत्नमाश्रयेत् ॥३८॥  
 नोचेन्महान्विनाशः स्याज्जन्मैतद्दुर्लभं पुनः । तत्रापि प्रथमे वर्णे वेदप्राप्तिश्च दुर्लभा ॥३९॥  
 शमादिपट्कसंपत्तियोगसिद्धिस्तथैव च । तथोत्तमगुरुप्राप्तिः सर्वमेवान् दुर्लभम् ॥४०॥  
 तथैद्रियाणा पटुता संस्कृतत्व तनोस्तथा । अनेकजन्मपुण्यैस्तु मोक्षेच्छा जायते ततः ॥४१॥  
 साधने सफलेऽप्येवं जायमानेऽपि यो नरः । ज्ञानार्थं नैव यतते तस्य जन्म निरर्थकम् ॥४२॥  
 तस्माद्राजग्यभाशक्त्या ज्ञानार्थं यत्नमाश्रयेत् । पदे पदेऽधमेधस्य फलमाप्नोति निश्चितम् ॥४३॥  
 घृतमिव पयसि निगूढं भूते भूते च वसति विज्ञानम् । सततं मंथयितव्यं मनसा मंधानभूतेन ॥४४॥  
 ज्ञानं लब्ध्वा कृतायः स्यादिति वेदातीर्ण्डिडम् । सर्वमुक्तं समासेन किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥४५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायां सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥

## अथाष्टत्रिंशोऽध्यायः

### हिमालय उवाच

कति स्थानानि देवशि द्रष्टव्यानि महीतले । मुख्यानि च पवित्राणि देवीप्रियतमानि च ॥१॥  
 व्रतान्यपि तथा यानि तुष्टिदान्युत्सवा अपि । तत्सर्वं वद मे मातः कृतकृत्यो यतो नरः ॥२॥

### श्रीदेव्युवाच

सर्वं दृश्यं मम स्थानं सर्वे काला व्रतात्मका । उत्सवाः सर्वकालेषु यतोऽहं सर्वरूपिणी ॥३॥  
 तथापि भक्तवात्सल्यात्किञ्चिद्विचिदयोष्यते । शृणुष्ववावहितो भूत्वा नगराज वचो मम ॥४॥  
 कोलापुर महास्थानं यत्र लक्ष्मीः सदा स्थिता । मातुः पुरं द्वितीयं च रेणुकाधिष्ठितं परम् ॥५॥  
 तुलजापुरं तृतीयं स्यात्सप्तशृङ्गं तथैव च । हिगुलाया महास्थानं ज्वालामुख्यास्तथैव च ॥६॥  
 शाकंभर्या परं स्थानं भ्रामर्याः स्थानमुत्तमम् । श्रीरक्तदन्तिकास्थानं दुर्गास्थानं तथैव च ॥७॥  
 विद्याचलनिवासिन्याः स्थानं सर्वोत्तमोत्तमम् । अन्नपूर्णा महास्थानं काञ्चीपुरमनुत्तमम् ॥८॥  
 भीमादेव्याः परं स्थानं विमलास्थानमेव च । श्रीचन्द्रलामहास्थानं कौशिकीस्थानमेव च ॥९॥  
 नीलपद्मायाः परं स्थानं नीलपर्वतमस्तवे । जाबूलदेश्वरीस्थानं तथा श्रीनपरं शुभम् ॥१०॥  
 गुह्यकाल्या महास्थानं नेपाले यत्प्रतिष्ठितम् । गीनाक्ष्याः परमं स्थानं यच्च प्रोक्तं चिदम्बरं ॥११॥

वेदारण्यं महास्थानं सुन्दर्या समधिष्ठितम् । एकावरं महास्थानं पराशक्त्या प्रतिष्ठितम् ॥१२॥  
मदालसा परं स्थानं योगेश्वर्यास्तथैव च । तथा नीलसरस्वत्याः स्थानं चीनेषु विश्रुतम् ॥१३॥  
वैद्यनाये तु वगलास्थानं सर्वोत्तमं मतम् । श्रीमच्छ्रीभुवनेश्वर्या मणिद्वीपं मम स्मृतम् ॥१४॥  
श्रीमत्त्रिपुरभैरव्याः कामाख्यायोनिमण्डलम् । भूमण्डले क्षेत्ररत्नं महामायाधिवासितम् ॥१५॥  
नातः परतरं स्थानं क्वचिदस्ति धरातले । प्रतिमासं भवेद्देवो यत्र साक्षाद्रजस्वला ॥१६॥  
तत्रत्या देवता. सर्वा पर्वतात्मकता गता. । पर्वतेषु वसत्येव महत्यो देवता अपि ॥१७॥  
तनत्या पृथिवी सर्वा देवीरूपा स्मृता बुधैः । नातः परतरं स्थानं कामाख्यायोनिमण्डलात् ॥१८॥  
गायत्र्याश्च परं स्थानं श्रीमत्पुण्डरीकम् । अमरेशे चण्डिका स्यात्प्रभासे पुष्करेक्षिणी ॥१९॥  
नैमिषे तु महास्थाने देवी सा लिंगधारिणी । पुष्टूता पुष्कराशे आपाढी च रतिस्तथा ॥२०॥  
चण्डमुडोमहास्थाने दण्डिनी परमेश्वरी । भारभूती भवेद्भूतिर्नाकुले नकुलेश्वरी ॥२१॥  
चन्द्रिका तु हरिश्चन्द्रे श्रीगिरौ शाकरी स्मृता । जप्येश्वरे त्रिशूला स्यात्सूक्ष्मा चाभ्रानकेश्वरे ॥२२॥  
शाकरी तु महाकाले शर्वाणी मध्यमाभिधे । केदारारुख्ये महाक्षेत्रे देवी सा मार्गदायिनी ॥२३॥  
भैरवारुख्ये भैरवी सा गयाया मंगला स्मृता । स्थानुप्रिया कुक्षेत्रे स्वायंभुव्यपि नाकुले ॥२४॥  
वनखले भवेदुग्रा विश्वेशो विमलेश्वरे । अट्टहासे महानन्दा महेन्द्रे तु महातका ॥२५॥  
भीमे भीमेश्वरी प्रोक्ता स्थाने वल्लापये पुनः । भवानी शाकरी प्रोक्ता रुद्राणी त्वर्धकोटिके ॥२६॥  
अविमुक्ते विशालाक्षी महाभागा महालये । गोकर्णे भद्रकर्णे स्याद्भद्रा स्याद्भद्रवर्णके ॥२७॥  
उत्पलाक्षी सुवर्णाक्षे स्वाप्नीशा स्थानुसन्निके । कमलालये तु कमला प्रचण्डा छगलंडके ॥२८॥  
कुरण्डले त्रिसव्या स्थान्माकोटे मुकुटेश्वरी । मडलेशे शाडकी स्यात्काली कालजरे पुनः ॥२९॥  
शंकुकर्णे ध्वनिः प्रोक्ता स्यूला स्यात्स्थूलकेश्वरे । जानिना हृदयाभोजे हल्लेखा परमेश्वरी ॥३०॥  
प्रोक्तानीमानि स्थानानि देव्याः प्रियतमानि च । तत्तत्क्षेत्रस्य माहात्म्यं श्रुत्वा पूर्वं नगोत्तम ॥३१॥  
तदुक्तेन विधानेन पश्चाद्देवी प्रपूजयेत् । अथवा सर्वक्षेत्राणि काश्या एति नगोत्तम ॥३२॥  
तत्र चैव वसेन्नित्यं देवीभक्तिपरायणः । तानि स्थानानि सपश्यन्नपन्देवो निरन्तरम् ॥३३॥  
ध्यायंस्तच्चरणाभोजं मुक्ते भवति यधनात् । इमानि देवीनामानि प्रातस्तथाय य पठेत् ॥३४॥  
भस्मीभवंति पापानि तत्क्षणान्तगं सत्वरम् । श्राद्धकाले पठेदेतान्यमलानि द्विजाप्रतः ॥३५॥  
मुक्तास्तन्पितरः सर्वे प्रयाति परमा गतिम् । अधुना कथयिष्यामि व्रतानि तव सुव्रत ॥३६॥  
नारीभिश्च नरैश्चैव कर्तव्यानि प्रयत्नतः । व्रतमनन्ततृतीयाख्य रसकल्याणिनोव्रतम् ॥३७॥  
आर्द्रानन्दवरं नाम्ना तृतीयाया व्रतं च यत् । दुःखवारव्रतं चैव तथा कृष्णचतुर्दशी ॥३८॥  
भीमवारव्रतं चैव प्रदोषव्रतमेव च । यत्र देवो महादेवो देवो सस्याप्य विष्टरे ॥३९॥



नृत्य करोति पुरत सार्धं देवीनिशामुखे । तत्रोपोष्य रजन्यादौ प्रदोषे पूजयेच्छिवाम् ॥४०॥  
 प्रतिपक्ष विशेषेण तद्देवीप्रीतिकारकम् । सोमवारव्रत चैव ममातिप्रियवृत्तनम् ॥४१॥  
 तथापि देवी सपूज्य रात्रौ भोजनमाचरेत् । नवरात्रद्वय चैव प्रत प्रीतिकर मम ॥४२॥  
 एवमन्या यपि विभो नित्यनैमित्तिकानि च । व्रतानि कुर्वते यो वै मत्प्रीत्यर्थं विमत्सर ॥४३॥  
 प्राप्नोति मम सायुज्यस मे भक्त स मे प्रिय । उत्सवानपि कुर्वते दौलोत्सवमुखाविभो ॥४४॥  
 क्षयनोत्सव यथा कुर्यात्तथा जागरणोत्सवम् । रथोत्सव च मे कुर्याद्दमनोत्सवमेव च ॥४५॥  
 पवित्रोत्सवमेवापि श्रावणे प्रीतिकारकम् । मम भक्त सदा नुषदिवमन्यान्महोत्सवान् ॥४६॥  
 मद्भक्तान्भोजयेत्प्रीत्या तथा चैव सुवासिनी । कुमारीर्वटुकाश्चापि मद्बुद्ध्या तद्गतातर ॥४७॥  
 वित्तसाठयेन रहितो यजेदेतान्गुमादिभि । य एव कुर्वते भक्त्या प्रतिवर्षमतद्रित ॥४८॥  
 स धन्य वृत्तकृत्योऽसौ मत्प्रीते पात्रमजसा । सर्वमुक्त समासेन मम प्रीतिप्रदायकम् ॥  
 नाशिष्याय प्रदातव्य ताभक्त्या कदाचन ॥४९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायामष्टत्रिंशोऽध्याय ॥१८॥

### अथैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः

हिमालय उवाच

देवदेवि महेशानि करणासागरेऽम्बिके । ब्रूहि पूजाविधिं सम्यग्यथावदधुना निजम् ॥१॥  
 श्रीदेव्युवाच  
 षड्ये पूजाविधि राजनविकाया यथा प्रियम् । अत्यतश्चन्द्रया सार्धं शृणु पर्वतपुगव ॥२॥  
 द्विविधा मम पूजा स्याद्बाह्या चाम्यतरापि च । बाह्याऽपि द्विविधा प्रोक्ता वैदिकी तान्त्रिकी तथा ३ ॥  
 वैदिक्यर्चाऽपि द्विविधा मूर्तिभेदेन भूधर । वैदिकी वैदिके कार्या वेददोक्षासमन्विते ॥४॥  
 तन्नोक्तदोक्षावद्भिस्तु तान्त्रिकी सधिता भवत् । इत्थं पूजारहस्यं च न ज्ञात्वा विपरीतकम् ॥५॥  
 करोति यो नरो मुड स पतत्येव सर्वथा । तत्र या वैदिकी प्रोक्ता प्रथम्यं ता वदान्यहम् ॥६॥  
 य मे साक्षात्पर रूपं दृष्टवानसि भूधर । अनन्तशीर्षनयनमनन्तचरण महत् ॥७॥  
 सर्वशक्तिसमायुक्त प्रेरक यत्परात्परम् । तदेव पूजयेन्नित्यं न मे ध्यायेत्स्मरेदपि ॥८॥  
 इत्येतत्प्रथमार्याया स्वरूपं कथितं नम । शातं समाहितमना दभाह्वारवर्जित ॥९॥  
 तत्परो भव तद्यागी तदेव क्षरणं ब्रज । तदेव चेतसा पश्य जप ध्यायस्व सर्वदा ॥१०॥  
 अनन्धया प्रेमयुक्तभक्त्या मद्भावमाश्रित । यज्ञैर्यज तपोदानैर्नामैव परितोषय ॥११॥  
 इत्थं ममानुग्रहतो मोक्षयसे भवबन्धनात् । मत्परा ये मदासक्तचित्ता भक्तवरा मता ॥१२॥

प्रतिजाने भवादस्मादुद्धराम्यचिरेण तु । ध्यानेन कर्मयुक्तेन भक्तिज्ञानेन वा पुन ॥१३॥  
 प्राप्याऽह सर्वथा राजत तु केवलकर्मभि । धर्मात्सजायते भक्तिर्भवया सजायते परम् ॥१४॥  
 श्रुतिस्मृतिभ्यामुदित यत्स धर्मं प्रकीर्तित । अन्यशास्त्रेण य प्रोक्तो धर्माभास स उच्यते ॥१५॥  
 सर्वज्ञात्सर्वशक्तेश्च मत्तो वेद समुत्थित । अज्ञानस्य ममाभावादप्रमाणा न च श्रुति ॥१६॥  
 स्मृतयश्च श्रुतेरर्थं गृहीत्वैव च निर्गता । मवादीना श्रुतीना च तत् प्रामाण्यमिष्यते ॥१७॥  
 ष्वचित्कदाचित्तप्रार्थकटाक्षेण परोदितम् । धर्मं वदति साशस्तु नैव ग्राह्योऽस्ति वैदिकं ॥१८॥  
 अन्येषां शास्त्रकर्तृणामज्ञान प्रभवत्वत् । अज्ञानदोषदुष्टवत्तदुक्तेर्न प्रमाणता ॥१९॥  
 तस्मान्मुमुक्षुर्धर्मार्थं सर्वथा वेदमाश्रयेत् । राजाज्ञा च यथा लोके हन्यते न कदाचन ॥२०॥  
 सर्वेशा या ममाज्ञा सा श्रुतिस्त्वाज्या कथं नृभि । मदासारक्षणार्थं तु ब्रह्मक्षत्रियजातय ॥२१॥  
 मया सृष्टास्ततो ज्ञेय रहस्य मे श्रुतेर्वच । यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भूधर ॥२२॥  
 बन्धुत्यानमधर्मस्य तदा वेपान्बिभर्म्यहम् । देवदैत्यविभागश्चाप्यत एवाभवन्नृप ॥२३॥  
 ये न कुर्वन्ति तद्धर्मं तच्छिक्षार्थं मया सदा । सपादितास्तु नरकास्त्रासो यच्चद्ववणाद्भवेत् ॥२४॥  
 यो वेदधर्ममुज्जित्य धर्ममन्य समाश्रयेत् । राजा प्रवासयेद्देशात्त्रिजादेतानधर्मिण ॥२५॥

ब्राह्मणैर्म च सभाष्या पक्तिग्राह्या न च द्विजै ।

अन्यानि यानि शास्त्राणि लोकेऽस्मिन्विधापानि च ॥२६॥

श्रुतिस्मृतिविद्वद्धानि तामसान्येव सर्वश । वाम कपालक चैव कौलक भैरवागम ॥२७॥  
 शिवेन मोहनार्थाय प्रणीतो नान्यहेतुक । दक्षशापाद्भृगो शापाद्दधोचस्य च शापत ॥२८॥  
 दग्धा ये ब्राह्मणवरा वेदभार्गवहिष्कृता । तेषामुद्धरणार्थाय सोपानक्रमत सदा ॥२९॥  
 शैवाश्च वैष्णवाश्चैव सौरा शाक्तास्तथैव च । गाणपत्या आगमाश्च प्रणीता शकरेण तु ॥३०॥  
 सत्र वेदाविरुद्धे षोऽप्युक्त एव ऋचित्ववचित् । वैदिकैस्तदग्रहे दोषो न भवत्येव कर्हिचित् ॥३१॥  
 सर्वथा वेदभिन्नार्थे नाधिकारी द्विजो भवेत् । वेदाधिकारहीनस्तु भवेत्तत्राधिकारवान् ॥३२॥  
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वैदिको वेदमाश्रयत । धर्मेण सहित ज्ञान पर ब्रह्म प्रकाशयेत् ॥३३॥  
 सर्वेषां परित्यज्य मामेव क्षरण गता । सर्वभूतदयावतो मानाहकारवजिता ॥३४॥  
 मच्चित्ता मद्गतप्राणा मत्स्थानकथने रता । सन्यासिनो वनस्थाश्च गृहस्था ब्रह्मचारिण ॥३५॥  
 उपासते सदा भक्त्या योगैर्मन्त्रसज्जितम् । तेषां नित्यवियुक्तानामहमज्ञानज तम ॥३६॥  
 ज्ञानसूर्यप्रकाशेन नाशयामि न सद्यः । इत्य वैदिकपूजाया प्रथमाया नगाधिप ॥३७॥  
 स्वप्नमुक्त सधोपाद्द्वितीयाया अथो श्रुवे । मूर्तो वा स्पष्टिष्ठे वापि तथा सूर्येन्दुमण्डले ॥३८॥

जलस्य वा बाणलिंगे यत्रे वाऽपि महापटे । तथा श्रीहृदयभोजे ध्यात्वा देवी परात्पराम् ॥३९॥  
 सगुणा करुणापूर्णा तरुणीमरुणारुणाम् । सौंदर्यसारसीमा ता सर्वावयवसुदरीम् ॥४०॥  
 शृङ्गाररसपूर्णा सदा भक्तातिकातराम् । प्रसादसुमुखीमवा चद्रखड्गशिखडिनीम् ॥४१॥  
 पाशाकुशवराभीतिधरामानदरूपिणीम् । पूजयेदुपचारैश्च यथावित्तानुसारत ॥४२॥  
 यावदातरपूजायामधिकारो भवेन्न हि । तावद्वाह्यामिमा पूजा श्रयेज्जाते तु ता त्यजेत् ४३॥  
 अन्यतरा तु या पूजा सा तु सविल्लय स्मृत । सविदेव पर रूपमुपाधिरहित मम ॥४४॥  
 अत सविदि मद्रूपे चेत स्याप्य निराश्रयम् । सविद्रूपातिरिक्त तु मिथ्या मायामय जगत् ॥४५॥  
 अत ससारनाशाय सामिणीमात्मरूपिणीम् । भाववैत्रिर्मनस्केन योगयुक्तेन चेतसा ॥४७॥  
 अत पर बाह्यपूजाविस्तार कथ्यते मया । सावधानेन मनसा शृणु पर्वतसत्तम ॥४८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायामेकोनचत्वारिंशोऽध्याय ॥३९॥

## अथ चत्वारिंशोऽध्यायः

### देव्युवाच

प्रातरुत्थाय शिरसि सस्मरेत्पद्मज्ज्वलम् । कर्पूराम् स्मरेत्तत्र श्रीगुरु निजरूपिणम् ॥१॥  
 सुप्रसन्न लसद्भूपाभूषित शक्तिसयुतम् । नमस्कृत्य ततो देवी कुण्डली सस्मरेद्बुध ॥२॥  
 प्रकाशमाना प्रथमे प्रयाणे प्रतिप्रयाणेऽप्यमृतायमानाम् ।  
 अत पदव्यामनुसचरतीमानदरूपामबला प्रपद्ये ॥३॥

ध्यात्वैव तच्छिखामध्ये सन्निदानदरूपिणीम् । मा ध्यायेदथ शोचामि क्रिया सर्वा समापयेत् ॥४॥  
 अग्निहोत्र ततो हुत्वा मत्प्रीत्यर्थं द्विजोत्तम । होमाते स्वासने स्थित्वा पूजासकल्पमाचरेत् ॥५॥  
 मूतशुद्धिं पुरा कृत्वा मातृकान्यासमेव च । हृल्लेखामातृकान्यास नित्यमेव समाचरेत् ॥६॥  
 मूलाधारे हकार च हृदये च रकारकम् । भ्रूमध्ये तद्वीकार ह्रीकार मस्तके न्यसेत् ॥७॥  
 तत्तन्मन्त्रोदितान यान्यासान्सर्वासमाचरेत् । कल्पयेत्स्वात्मनो देहे षोडश धर्मादिभि पुन ॥८॥  
 ततो ध्यायेन्महादेवी प्राणायामं विजृम्भते । हृदभोजे मम स्थाने पद्मप्रेतासने बुध ॥९॥  
 ग्रहा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिव । एते पञ्च महाप्रेता पादमूले मम स्थिता ॥१०॥  
 पञ्चभूतात्मका ह्येते पञ्चावस्थात्मका अपि । अहं त्वव्यक्तचिद्रूप तदतीताऽस्मि सर्वदा ॥११॥  
 ततो विष्टरता माता शक्तित्रेपु सर्वदा । ध्यात्वैव मानसैर्भोगै पूजयेन्मा जपेदपि ॥१२॥  
 जपं समर्प्य श्रीदेव्यै तनोऽर्घ्यस्यापन चरेत् । पात्रासादनक कृत्वा पूजाद्रव्याणि शोधयेत् ॥१३॥

जलेन तेन मनुना चस्त्रभङ्गेन दैहिकः । दिग्बन्धं चपुरा कृत्वा गुरुन्नत्वा तत परम् ॥१४॥  
 तदनुज्ञा समादाय ब्राह्मपीठं तत परम् । हृदिस्था भाविता मूर्ति मम दिव्या मनोहराम् ॥१५॥  
 आवाहयेत्तत पीठे प्राणस्थापनविद्यया । आसनावाहने चार्घ्यं पाद्याद्याचमनं तथा ॥१६॥  
 स्नान वासोद्वय चैव भूषणानि च सर्वशः । गद्य पुष्प यथायोग्यं दत्त्वा दैव्यं स्वभक्तितः ॥१७॥  
 यन्त्रस्यानामावृतीना पूजन सम्यगाचरेत् । प्रतिवारमशक्तानां शुक्रवारो नियम्यते ॥१८॥  
 मूलदेवीप्रभारूपा स्मर्तव्या अंगदेवता । तत्प्रभाषटलव्याप्त नैलोक्य च विचिन्तयेत् ॥१९॥  
 पुनरावृत्तिमहिता मूलदेवी च पूजयेत् । गधादिभि सुगर्भस्तु तथा पुष्पै सुवासितै ॥२०॥  
 नैवेद्यैस्तर्पणैश्चैव तावृल्लक्षणादिभि । तोपयेन्मा त्वत्कृतेन नाम्ना साहस्रकेण च ॥२१॥  
 कवचेन च सूक्तेनाह रुद्रेभिरिति प्रभो । देव्ययर्बसिरोमर्भ्रहृल्लेखोपनिपद्भ्रवै ॥२२॥  
 महाविद्यामहामर्नस्तोपयेन्मा मुहुर्मुहुः । क्षमापयेज्जगद्धात्री प्रेमाद्रहृदयो नरः ॥२३॥  
 पुलकाविनसर्वाङ्गिर्वाप्सट्टाक्षिनि स्वनः । नृत्यगीतादिघोषेण तोपयेन्मा मुहुर्मुहुः ॥२४॥  
 वेदपारायणैश्चैव पुराणै सकलैरपि । प्रतिपाद्या यतोऽह वै तस्मात्तस्तोपयेत्तु माम् ॥२५॥  
 निज सर्वस्वमपि मे सदेह नित्यशोऽर्पयेत् । नित्यहोमतत कुर्याद्ब्राह्मणाश्च सुवासिनीः ॥२६॥  
 वटुकान्नामरानन्यान्देवीबुद्ध्या तु भोजयेत् । नत्वा पुनः स्वहृदये व्युत्क्रमेण विसर् ५त् ॥२७॥  
 सर्वं हृल्लेखया कुर्यात्पूजन मम सुप्रतः । हृल्लेखा सर्वमन्त्राणा नायिका परमा स्मृता ॥२८॥  
 हृल्लेखादर्पणे नित्यमह तत्प्रतिविविता । तस्माद्दृल्लेखया दत्त सर्वमर्नं समर्पितम् ॥२९॥  
 गुह्य मपूज्य भूपालं कृतकृत्यत्वमावहेत् । य एव पूजयेद्देवी श्रीमद्भुवनसुदरीम् ॥३०॥  
 न तस्य दुर्लभ किञ्चित्कदाचित्त्वचिदस्ति हि । देहाते तु मणिद्वीप मम यात्येव सर्वया ॥३१॥  
 शेषो देवीस्वर्णोऽसौ देवा नित्य नमति तम् । इति ते वयित राजन्महादेव्या प्रपूजनम् ॥३२॥  
 विमूर्त्यतदशोपेणाप्यधिकारानुरूपतः । कुह मे पूजन तेन कृतार्थस्त्व भविष्यति ॥३३॥  
 इदं तु गीताशास्त्र मे नाशिष्याय वदेत्कवचित् । नाभक्त्या प्रदातव्यं न धूर्त्या च दुर्हृदे ॥३४॥  
 गतश्चकाशन मानुरुद्धाटनमुरोजयो । तस्मादवश्य यनेन गोपनीयमिदं सदा ॥३५॥  
 देव भक्त्या शिष्याय ज्येष्ठपुत्राय चैव हि । सुगीलाय सुवपाम दवीभक्तिपुताय च ॥३६॥  
 श्राद्धकारे पठेदेतद्ब्राह्मणानां समीपतः । तृप्तास्तपिनर सर्वे प्रयाति परम पदम् ॥३७॥

### व्यास उवाच

दमुकन्या सा भावती तत्रैवातरणीयत । देवाश्च मुदिता सर्वे देवीदर्शनतोऽभवन् ॥३८॥  
 तयो हिमालये जज्ञे देवी ह्रीमवती तु सा । या गीरोति प्रसिद्धासीद्दत्ता सा शबराम च ॥३९॥  
 तव स्वदं समुद्भूतस्तारवस्तेन पातितः । समुद्रमधने पूर्वं रत्नान्यामुर्नराधिप ॥४०॥

तत्र देवैः स्तुता देवी लक्ष्मीप्राप्त्यर्थमादरात् । तेषामनुग्रहार्थाय निर्गता तु रमा तत्र ॥४१॥  
 वैकुण्ठाय सुरैर्देता तेन तस्य समोऽभवत् । इति ते कथितं राजन्देवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥४२॥  
 गौरीलक्ष्म्यो समुद्भूतिविषयं सर्वकामदम् । न वाच्यं त्वेतदन्यस्मै रहस्यं कथितं यत् ॥४३॥  
 गीता रहस्यभूतेयं गोपनीया प्रयत्नतः । सर्वमुक्तं समासेन यत्पृष्टं तत्त्वयाऽनघ ॥  
 पवित्रं पावनं दिव्यं किं भूमिं श्रोतुमिच्छसि ॥४४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसहस्रंवा सहित्वाया सप्तमस्कन्धे  
 देवीगीताया चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४०॥

खशरद्धपक्षि (२२५०) पद्यैस्तु द्वैपायनमुखच्युतैः ।

श्रीमद्भागवतस्यास्य सप्तमस्कन्ध ईरितः ॥१॥



समाप्तोऽयं सप्तमः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः

# श्रीमद्देवीभागवतम्



अष्टमः स्कन्धः



अथ प्रथमोऽध्यायः

जनमेजय उवाचं

सूर्यचन्द्रान्वयोत्थाना नृपाणा सत्कथाश्रितम् । चरितं भवता प्रोक्तं श्रुतं तदमृतास्पदम् ॥१॥  
अधुना श्रोतुमिच्छामि सा देवी जगदविका । मन्वंतरेषु सर्वेषु यद्यद्रूपेण पूज्यते ॥२॥

यस्मिन्व्यस्मिंश्च वै स्थाने येन येन च कर्मणा ।  
“शरीरेण च देवेशी पूजनीया फलप्रदा ॥  
येनैव मंत्रवीजेन यत्र यत्र च पूज्यते” ॥  
देव्या विराट्स्वरूपस्य वर्णनं च यथात्म्यम् ॥३॥

येन ध्यानेन तत्सूदमे स्वरूपे स्यान्मतेर्गति । तत्सर्वं वद विप्रर्षे येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥४॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवदयामि देव्याराधनमुत्तमम् । यत्कृतेन धुनेनापि नरः श्रेयोऽत्र विदने ॥५॥  
एवमेतप्रारदेन पृष्टो नारायणः पुरा । तस्मै यदुक्तवान्देवो योगचर्याप्रवर्तकः ॥६॥  
एतदा नारदः धीमान्पर्यटन्पृथिवीमिमाम् । नारायणाधमं प्राप्नो यत्ररोदथ तस्मिन्वान् ॥७॥  
तस्मै यागात्मने नत्वा ब्रह्मदेवतनूद्भवः । पर्यपृच्छशिमं चार्यं यत्पृष्टो भवताऽनघ ॥८॥

## नारद उवाच

देवदेव महादेव पुराणपुरुषोत्तम । जगदाधार सर्वज्ञ इलाधनीयोऽसद्गुण ॥९॥  
 जगतस्तत्त्वमाद्यं यत्तन्मे वद यथेप्सितम् । जायते कुत एवेदं कुतश्चेदं प्रतिष्ठितम् ॥१०॥  
 कुतोऽन्तं प्राप्नुयात्काले कुत्र सर्वफलोदयः । केन ज्ञातेन मायैषा मोहभूर्नाशमाप्नुयात् ॥११॥  
 कयाऽर्चया किं जपेन किं ध्यानेनात्महृत्कजे । प्रकाशो जायते देव तमस्यर्कोदयो यथा ॥१२॥  
 एतत्प्रश्नोत्तरं देव ब्रूहि सर्वमशेषतः । यथा लोकस्तरैर्दधतमसं त्वंजसंब हि ॥१३॥

## व्यास उवाच

एवं देवर्षिणा पृष्टः प्राचीनो मुनिसत्तमः । नारायणो महायोगी प्रतिनंद्य वचोऽब्रवीत् ॥१४॥

## नारायण उवाच

शृणु देवर्षिवर्यात्र जगतस्तत्त्वमुत्तमम् । येन ज्ञातेन मर्त्यो हि जायते न जगद्भ्रमे ॥१५॥  
 जगतस्तत्त्वमित्येव देवी प्रोक्ता मयापि हि । ऋषिभिर्देवगन्धर्वैरन्यैश्चापि मनोविभिः ॥१६॥  
 सा जगत्सृजते देवी तथा च प्रतिपाल्यते । तथा च नाशयते सर्वमिति प्रोक्तं गुणत्रयात् ॥१७॥  
 तस्याः स्वरूपं वक्ष्यामि देव्याः सिद्धिर्षिपूजितम् । स्मरता सर्वपापघ्नं कामदं मोक्षदं तथा ॥१८॥  
 मनुः स्वायंभुवस्त्वाद्यः पद्मपुत्रः प्रतापवान् । शतरूपापतिः श्रीमान्सर्वमन्वंराधिपः ॥१९॥  
 स मनुः पितरं देवं प्रजापतिमकल्मषम् । भक्त्या पर्यचरत्पूर्वं तामुवाचात्मभूः सुतम् ॥२०॥  
 पुत्र पुत्र त्वया कार्यं देव्याराधनमुत्तमम् । तत्प्रसादेन ते तात प्रजासर्गः प्रसिद्धयति ॥२१॥  
 एवमुक्तः प्रजास्रष्टा मनुः स्वायंभुवो विराट् । जगद्योनिं तदा देवी तपसाऽतर्पयद्विभुः ॥२२॥  
 तुष्टाव देवी देवेशी समाहितमतिः किल । आद्यां माया सर्वशक्तिं सर्वकारणकारणम् ॥२३॥

## मनुरुवाच

नमो नमस्ते देवेशि जगत्कारणकारणे । शंखचक्रगदाहस्ते नारायणहृदाश्रिते ॥२४॥  
 वेदमूर्ते जगन्मातः कारणस्थानरूपिणि । वेदत्रयप्रमाणज्ञे सर्वदेवनुते शिवे ॥२५॥  
 महेश्वरि महाभागे महामाये महोदये । महादेवप्रियावासे महादेवप्रियंकरि ॥२६॥  
 गोपेन्द्रस्य प्रिये ज्येष्ठे महानंदे महोत्सवे । महामारीभयहरे नमो देवादिपूजिते ॥२७॥  
 सर्वमंगलमागल्ये शिवे सर्वार्थसाधिवे । शरथ्ये त्र्यंबके गौरि नारायणि नमोस्तु ते ॥२८॥  
 यतश्चेदं यया विश्वमोतं प्रोतं च सर्वथा । चैतन्यमेकमाद्यंतरहितं तेजसा निधिम् ॥२९॥  
 ब्रह्मा यदीष्टणात्सर्वं करोति च हरिः सदा । पालयत्यपि विदवेशः संहर्ता यदनुग्रहात् ॥३०॥  
 मधुकंठभसंभूतभयार्तः पद्मसंभवः । यस्याः स्तवेन मुमुक्षे घोरदैत्यभवाबुधेः ॥३१॥  
 त्वं ह्रीः कीर्तिः स्मृतिः कातिः कमला गिरिजा सती । दाशायणी वेदगर्भा सिद्धिदात्री सदाऽभया ॥३२॥

स्तोष्येत्वां च नमस्यामि पूजयामि जपामि च । ध्यायामि भावये वीक्षे श्रोष्ये देवि प्रसौद मे ॥३३॥  
 ब्रह्मा वेदनिधिः कृष्णो लक्ष्म्यावासः पुरन्दरः । त्रिलोकाधिपतिः पाशी यादसांपतिरुत्तमः ॥३४॥  
 कुर्वेरो निधिनाथोऽभूद्यमो जातः परेतराट् । नैर्ऋती रक्षसानाथः सोमो जातो ह्यपोमयः ॥३५॥  
 त्रिलोकबन्धो लोकेशि महामाङ्गल्यरूपिणि । नमस्तेऽस्तु पुनर्भूयो जगन्मातर्नमो नमः ॥३६॥

नारायण उवाच

एवं स्तुता भगवती दुर्गा नारायणी परा । प्रसन्ना प्राह देवर्षे ब्रह्मपुत्रमिदं वचः ॥३७॥

श्रीदेव्युवाच

वरं वरय राजेंद्र ब्रह्मपुत्र यदिच्छसि । प्रसन्नाहं स्तवेनात्र भक्त्या चाराधनेन च ॥३८॥

. मनुरुवाच

यदि देवि प्रसन्नासि भक्त्या कारुणिकोत्तमे । तदा निविञ्चत सृष्टिः प्रजायाः स्मात्तवाञ्जया ॥३९॥

श्रीदेव्युवाच

प्रजासर्गं प्रभवतु ममानुग्रहत किल । निविञ्चेन च राजेंद्र वृद्धिश्चाप्युत्तरोत्तरम् ॥४०॥

यः कश्चित्पठते स्तोत्रं मद्भक्त्या त्वत्कृतं सदा । तेषां विद्या प्रजासिद्धिः कीर्तिः कात्युदयः खलु ॥४१॥

जायन्ते धनधान्यानि शक्तिरप्रहता नृणाम् । सर्वत्र विजयो राजन्सुखं शत्रुपरिक्षयः ॥४२॥

नारायण उवाच

एवं दत्त्वा वरान्देवो मनवे ब्रह्ममूनवे । अन्तर्धानं गता चासीत्पश्यतस्तस्य धीमतः ॥४३॥

जय लक्ष्म्यवरो राजा ब्रह्मपुत्रः प्रतापवान् । ब्रह्माणमत्रवीत्तात स्वानं मे दीयता रह ॥४४॥

यत्राहं समधिष्ठाय प्रजाः स्रक्ष्यामि पुष्कलाः । यक्ष्यामि यज्ञदेवेसां तत्समादिश माचिरम् ॥४५॥

इति पुत्रवचः श्रुत्वा प्रजापतिपतिर्विभुः । वितयामास सुचिरं कथं कार्यं भवेद्विदम् ॥४६॥

सृजतो मे गतः बालो विपुलोऽनतसह्यक । परा वामिः प्लुता मग्ना रवं याताऽखिलाश्रया ४७॥

इदं मन्विचतितं कार्यं भगवानादिपूरुषः । करिष्यति सहायो मे यदादेशोऽहमाश्रितः ॥४८॥

इति श्रीमद्देवीमागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे भुवनकोशो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

नारायण उवाच

एवं मीमांसतस्तस्य पश्योने परतप । मन्वादिभिर्भुनिवरैर्मतोच्चार्यैः समन्ततः ॥१॥

प्यायतस्तस्य नासात्राद्विरिचेः सहस्राऽनघ । वराहपोतो निरगादेवांगुलप्रमाणतः ॥२॥

तस्यैव पश्यतः स्वस्यः क्षणेन किल नारद । करिमाणं प्रवक्ष्ये तदद्भुततमं ह्यभूत् ॥३॥



मरीचिमुखैर्विप्रे ढ्रं सनकाद्यैश्च नारद । तद्दृष्ट्वा शौरर रूप तर्कयामास पद्मभू ॥४॥  
 विमेतस्मीवरध्याज दिव्य सत्त्वमवस्थितम् । अत्याश्चर्यमिद जातं नामिकाया मिति नृतम् ॥५॥  
 दृष्टोगुष्टशिरोमात्र क्षणाच्छैत्रसग्निभ । आहोस्विद्भूगवान्नि या यतो म सद्यन्मन ॥६॥  
 इति तर्कयतस्तरय ब्रह्मण परमात्मन । वराडरूपा नगवाञ्जगर्जिलसन्निभ ॥७॥  
 विरिचि हर्षयामास गृह्ताश्च द्विजोत्तमान् । स्वगर्जस दमात्रेण दिव्यभातमनुनादयन् ॥८॥  
 ते निशाम्य स्वसदस्य क्षयिष्णु धुर्धुरस्वनम् । जनस्तप नत्य गेरयासिनोऽमरवर्यवा ॥९॥  
 छदोमयं स्ताप्रवरंजासांसायायवंसभवे । यचोभि पुत्र त्वाद्य द्विजैर्द्रा पर्यवाकिरन् ॥१०॥  
 तेपा स्तोत्र निशम्याद्यो भगवाद्हरिरीश्वर । शृपावलोकमात्रेणानुगृहीत्वाऽप आविशान ॥११॥  
 तस्यातविशत भ्रूसटाघातप्रपीडित । समुद्रोऽयात्रवीहेव रक्ष मा धरणातिहन् ॥१२॥  
 इत्याकर्ष्य समुद्रोक्त यचन हरिरीश्वर । विदारयञ्जलचराञ्जगामातजत् विभु ॥१३॥  
 इतस्ततोऽभिधावन्स विचित्रपृथिवी धराम् । आघ्रायाघ्राय सर्वेशो धरामासादयच्छनं ॥१४॥  
 अतर्जलगता भूमि सर्वसत्त्वाश्रया तदा । भूमि स देवदवशा दद्रयोदाजहार ताम् ॥१५॥  
 ता समुद्रत्य दष्ट्राग्रे यज्ञेशो यज्ञपूरुष । द्युशुभे दिग्गजो यद्बहुद्दुःखाय सुपथिनीम् ॥१६॥  
 त दृष्ट्वा देवदेवेशो विरिचि स मनु स्वराट् । तुष्टाव वाग्भिर्देवरा दष्ट्रोद्धृतवसुधरम ॥१७॥

### ब्रह्मोवाच

जित ते पुण्डरीकाक्ष भक्तानामातिनाशन । सर्वोक्तसुराधार सर्ववामफलप्रद ॥१८॥  
 इय च धरणी देव शोभते वसुधा तव । पथिनीव सुपश्राढया मतगजकरोद्धता ॥१९॥  
 इद च ते शरीर वै शोभते भूमिसगमात् । उद्धताब्जगुडाग्रकरोद्गतनुसन्निभ ॥२०॥  
 नमो नमस्ते देवेश सृष्टिसंहारकारक । दानवाना विनाशाय कृतनानाकृते प्रभो ॥२१॥  
 अग्रतश्च नमस्तेऽस्तु पृथुतश्च नमो नम । सर्वामराधारभूत बृहद्दाम नमोऽस्तु ते ॥२२॥  
 त्वयाऽह च प्रजासर्गे नियुक्त शक्तिबृहित । त्वदाज्ञावशत सग करोमि विकरोमि च ॥२३॥  
 त्वत्सहायेन देवेश अमराश्च पुरा हरे । सुधा विभजिर सर्वे यथाकाल यथाबलम ॥२४॥  
 इद्रखिलोकीसाम्राज्य लब्धवास्त्वनिदशत । भुनक्ति लक्ष्मी बहुला सुरसधप्रभुजित ॥२५॥  
 बह्नि पावकता लब्ध्वा जाठरादिविभेदत । देवामुरमनुष्याणा करोत्याप्यायन तथा ॥२६॥  
 धर्मराजोऽथ पितृणामधिप सर्वकर्मदृक् । कर्मणा फल्दाताऽसौ त्वत्रियोमादधीश्वर ॥२७॥  
 नैर्ऋतो रक्षसामीशो यतो विघ्नविनाशन । सर्वेषा प्राणिना कर्मसाक्षी त्वत्त प्रजायते ॥२८॥  
 वरुणो यादसामीशो लोकपालो जलाधिप । त्वदाज्ञाबलमाश्रित्य लोकपालत्वमागत ॥२९॥  
 वायुर्गण्यवह सर्वभूतप्राणनकारणम । जातस्तव निदेशेन लोकपालो जगद्गुरु ॥३०॥

कुपेर किन्नरादीना यक्षाणा जीवनाश्रय । त्वदाज्ञातर्गत सर्वलोकपेषु च मान्यभू ॥३१॥  
ईशान सब्रह्मणामीश्वरात्कर प्रभु । जातो लालेशवद्योऽसौ सबदेवाधिपालक ॥३२॥  
नमस्तुभ्य भगवत जगदीशाय कुम्ह । यस्याशभागा सर्वे हि जाता देवा सहस्रश ॥३३॥

नारद उवाच

एव स्तुतो विश्वसृजा भगवानादिपूरुष । लालावलोकमात्रेणाप्यनुग्रहमत्रासृजत ॥३४॥  
तत्रैवाभ्यागत दैव हिरण्याप्त महासुरम् । रुधानमध्वना भीम गदयाऽनाड्यद्धरि ॥३५॥  
तद्रक्तपकदिग्धागो भगवानादिपूरुष । उद्धृत्य धरणी देवा दष्ट्या लीलयाप्सु ताम् ॥३६॥  
निवेश्य लोकनाथेशो जगाम स्यानमात्मन । एतद्भूगवतश्चित्र धरण्युद्धरण परम् ॥३७॥  
शृणुयाद्य पुमायश्च पठच्चरितमुत्तमम् । सबपापविनिर्मुक्तो वैष्णवो गतिमाप्नुयात् ॥३८॥  
इति श्रादेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे द्वितीयोऽध्याय ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

नारायण उवाच

महो देव प्रतिष्ठाप्य ययास्थाने च नारद । वैकुण्ठलोकमगमद्ब्रह्मोवाच स्वमात्मजम् ॥१॥  
स्वायम्भुव महाबाहो पुत्र तेजस्विना वर । स्थाने महोमये तिष्ठ प्रजा सृज यथोचितम् ॥२॥  
देशकालविभागेन यज्ञेश पुरुष यज्ञ । उच्चावचपदार्यश्च यज्ञसाधनकैविभो ॥३॥  
धर्ममाचर शास्त्रोक्त वर्णाश्रमनिवधनम् । एतन्न क्रमयोगेन प्रजातृद्धिर्भविष्यति ॥४॥  
पुत्रानुत्पाद्य गुणान् कीर्त्या कात्यात्मरूपिण । विद्याविनयसपत्ना सदाचारवता वरान् ॥५॥  
व्याश्रय दत्त्वा गुणवद्यशास्त्रद्वय समाहित । मन सम्यक्समाधाय प्रधानरूपे पर ॥६॥  
भक्तिसाधनयोगेन भगवत्परिचयया । गतिमिष्टा सदा वद्या यागिना गमिना भवान् ॥७॥  
इत्याश्वास्य मनु पुत्र पद्मयोनि प्रजापति । प्रजागर्भे नियम्यामु स्वधाम प्रत्यपद्यत ॥८॥  
प्रजा सृजत पुत्रेति पितुराज्ञा समादधन । स्वायम्भुव प्रजामर्गमत्रोत्पृवित्रोपति ॥९॥  
प्रियव्रतोत्तानपादौ मनुपुत्रो महोजसौ । व्यास्तिस्र प्रमूताश्च नामा नामानि मे शृणु ॥१०॥  
आवृत्ति प्रथमा व्या द्वितीया देवहूतिना । तृतीया च प्रमूर्तिर्हि विद्याता लारपावना ॥११॥  
आवृत्ति रुचय प्रादात्कर्दमाय च मय्यमाम । दशापादात्प्रमूर्ति च यासा त्रोक इमा प्रजा ॥१२॥  
रुचे प्रजने भगनायनो नामादिनूय । आवृत्त्या देवहूत्या च कपिजोऽसौ च वर्दमात् ॥१३॥  
सास्याचार्य सर्वलावे विन्द्यात् कपिला विभु । दशा प्रमू या कथाश्च गृह्णा जग्निरे प्रजा ॥१४॥  
यासा सतानमभूता दवनिवडनराशय । प्रमूता लारुविहयाता सर्वे मर्गपवर्तका ॥१५॥

यज्ञश्च भगवान्स्वायभुवमन्वतरे विभु । मन ररक्ष रक्षोभ्यो याम्यैर्देवगणैर्वृत ॥१६॥  
 कपिलोऽपि महायोगी भगवान्स्वाश्रमे स्थित । देवहृत्यै पर जान सर्वाविद्यानिवर्तकम् ॥१७॥  
 सविशेष ध्यानयोगमध्यात्मज्ञाननिश्चयम् । नापिल शास्त्रमास्यात सर्वाज्ञानविनाशनम् ॥१८॥  
 उपदिश्य महायोगी समयो पुलहाश्रमम् । अद्यापि वर्तते देव सात्याचार्यो महायज्ञा ॥१९॥  
 यज्ञात्मस्मरणेनापि सारययोगश्च सिद्धयति । त वदे कपिल योगाचार्य सर्ववरप्रदम् ॥२०॥  
 एवमुक्त मनो कन्यावशवर्णनमुत्तमम् । पठता शृण्वता चापि सर्वपापविनाशनम् ॥२१॥  
 अत पर प्रवक्ष्यामि मनुपुत्रान्वय शुभम् । यदाकर्णनमात्रेण पर पदमवाप्नुयात् ॥२२॥  
 द्वीपवर्षसमुद्रादिव्यवस्था यत्सुतै कृता । व्यवहारप्रसिद्धयर्थं सर्वभूतसुखाप्तय ॥२३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे भुवनकोशे तृतीयोऽध्याय ॥ ५ ॥

## अथ चतुर्थोऽध्यायः

### नारायण उवाच

मनो स्वायभुवस्यासीज्यवेष्ट पुन प्रियव्रत । पितु सेवापरो नित्य सत्यधर्मपरायण ॥१॥  
 प्रजापतेर्दुहितर सुख्या विश्वकर्मण । बहिष्मती चोपयेमे समाना शीलकर्मि ॥२॥  
 तस्या पुत्रान्दशगुणैरन्वितान्भावितात्मन । जनयामास कन्या चोर्जस्वती च यवीयसीम् ॥३॥  
 आग्नीध्रश्चेन्मजिह्वश्च यज्ञवाहुस्तृतीयक । महावीरश्चतुर्थस्तु पचमो स्वमशुत्रक ॥४॥  
 घृतपृष्ठश्च सवनो मेघातिथिरथाष्टम । वीतिहोत्र कविश्चेति दशते बह्विनामका ॥५॥  
 एतेषा दशपुत्राणा त्रयोऽप्यासन्विरागिण । कविश्च सवनश्चैव महावीर इति त्रय ॥६॥  
 आत्मविद्यापरिष्णाता सर्वे ते ह्यूर्ध्वरेतस । आध्रमे परहसास्ये नि स्पृहा ह्यभवनमुदा ॥७॥  
 अपरस्या च जायाया त्रय पुत्राश्च जज्ञिरे । उत्तमस्तामसश्चैव रैवतश्चेति विश्रुता ॥८॥  
 मन्वतराधिपतय एते पुत्रा महौजसः । प्रियव्रत स राजेन्द्रो बुभुजे जगतीमिमाम् ॥९॥  
 एकादशार्बुदाब्दानामव्याहृतवलेन्द्रिय । यदा सूर्यं पृथिव्याश्च विभागे प्रथमेऽनपत् ॥१०॥  
 भागे द्वितीये तत्रासीदधवारोदय किल । एव ध्यतिकर राजा बिलोक्य मनसा चिरम् ॥११॥  
 प्रशासति मयि भूम्यां च तम प्रादुर्भवेत्वयम् । एव निवारयिष्यामि भूमौ योगवलेन च ॥१२॥  
 एय व्यवसितो राजा पुत्र स्वामभुवस्य सः । रथेनादित्यवर्णेन सप्तवृत्त्व प्रकाशयन् ॥१३॥  
 तस्मापि गच्छतो रानो भूमौ यद्रथनेमय । पतितास्ते रमुद्रास्या नजिर लोऽहेतव ॥१४॥  
 जाता प्रदशास्त सप्त द्वीपा भूमौ विनागण । रथनेमिसमुत्थास्त परिणा सप्त सिधय ॥१५॥  
 यत आरस्तत सप्तभुवो द्वीपा हि ते रमृता । जम्बुद्वीप प्लथाद्वीप शात्मलीद्वीपसप्तय ॥१६॥

कुसाद्वीप कौचद्वीप शाकद्वीपश्च पुष्करः । तेषां च परिमाणं तु द्विगुणं चोत्तरोत्तरम् ॥१७॥  
समततश्चोपवल्लृत वह्निर्भाग्नमेण च । क्षारोदक्षुरसोदौ च सुरोदश्च घृतोदकः ॥१८॥  
क्षीरोदोदधिमण्डोदः शुद्धोदश्चेति ते स्मृताः । सप्तैते प्रतिविख्याताः पृथिव्या सिधवस्तदा ॥१९॥  
प्रथमो जम्बुद्वीपाख्यो यः क्षारोदेन वेष्टितः । तत्पतिं विदधे राजा पुत्रमाग्नीध्रसक्तम् ॥२०॥  
प्लक्षद्वीपे द्वितीयेऽस्मिन्द्वीपेक्षुरससंश्लुने । जातस्तदधिपः प्रियव्रत इक्ष्मादिजिह्वकः ॥२१॥  
शाल्मलीद्वीपे एतस्मिन्सुरोदधिपरिप्लुते । यज्ञबाहु तदधिपः करोतिस्म प्रियव्रतः ॥२२॥  
कुशद्वीपेऽतिरम्ये च घृतोदेनोर्वेष्टिते । हिरण्यरेता राजाऽभूत्प्रियव्रततनूजनिः ॥२३॥  
कौचद्वीपे पचमे तु क्षीरोदपरिसंश्लुते । प्रियव्रतो घृतपृष्ठ पतिरासौन्महाबलः ॥२४॥  
शाकद्वीपे चाहसरे दधिमण्डोदसंकुले । मेघातिथिरनूद्राजा प्रियव्रतमुतो वरः ॥२५॥  
पुष्करद्वीपके शुद्धोदकसिधुसमानुले । धीतिहोशो वभूवासी राजा जनकसमतः ॥२६॥  
कन्यामूर्जस्वतीनाम्नी ददावुशानसे विभुः । आसीत्तस्या देवयानी कन्या काश्यप्य विधुता ॥२७॥  
एवं विभज्य पुत्रेभ्यः सप्तद्वीपान्प्रियव्रतः । विवेकवशागे भूत्वा योगमार्गाश्रितोऽभवत् ॥२८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे भुवनकोशे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

## अथ पञ्चमोऽध्यायः

### श्रीनारायण उवाच

देवर्षे शृणु विस्तारं द्वीपवर्षविभेदनम् । भूमण्डलस्य सर्वस्य यथा देवप्रकल्पितम् ॥१॥  
समासात्सप्रवक्ष्यामि नालं विस्तरतं क्वचित् । जंबुद्वीपं प्रथमतः प्रमाणे लक्षणयोजनम् ॥२॥  
विशालो वर्तुलाकारो यथाऽञ्जस्य च कर्णिका । नववर्षाणि यस्मिंश्च नवसाहस्रयोजनम् ॥३॥  
आयामैः परिसर्यानि गिरिभिः परितः क्षिताः । अष्टभिर्दोर्घत्पैश्च सुविभक्तानि सर्वतः ॥४॥  
पनुर्धत्सुस्थिते ज्ञेये द्वे वर्षे दक्षिणोत्तरे । दीर्घाणि तत्र चत्वारि चतुरस्रमिलावृतम् ॥५॥  
इलावृतं मध्यवर्षं यत्राभ्यां सुप्रतिष्ठितम् । सोवर्षो गिरिराजोऽयं लक्षणयोजनमुच्चितः ॥६॥  
वर्णिकात्प एवायं भूगोलकमलस्य च । मूर्ध्नि द्वात्रिंशत्सहस्रयोजनैर्विततस्त्वयम् ॥७॥  
मूले षोडशासाहस्रस्तावनाऽन्तर्गतं क्षितौ । इलावृतस्योत्तरतो मोल इवेतश्च शृङ्गवान् ॥८॥  
पयोर्षं गिरयः प्रोक्ता मर्यादावधयस्त्रिभुः । रम्यवाह्ये तथा वर्षे द्वितीये च हिरण्यमे ॥९॥  
बुधवर्षे तृतीये तु मर्यादा व्यजयति तः । प्रागापता उभयतः क्षारादानधयन्त्या ॥१०॥  
द्विसहस्रपुत्ररास्तथा एतं वरा व्रमान् । पूर्वार्त्पूर्वाच्चोत्तरस्यां दत्ताद्यादपिवांगतः ॥११॥  
द्विष्यं एव ह्यसन्तीमे नानानदमदीयुना । इलावृताद्दक्षिणतो निपथो हेमकूटवः ॥१२॥

तत्रत्याना च लोकाना देवनागपिरक्षसाम । पूजनीयपदा मान्या सर्वभूतदयाकरी ॥६॥  
 पावनी पापिना रोगनाशिनी स्मरतामपि । कीर्तिता विघ्नसहर्षो माननीया दिवौषसाम ॥७॥  
 कौकिलाक्षी कामकला करुणा कामपूजिता । कठोरविग्रहा घया नाकिमान्या गभस्तिनी ॥८॥  
 एभिर्नामपदै काम जपनीया सदा नृणाम । जम्बूनदीराघसौर्या मृत्तिवा सीरवर्तिनी ॥९॥  
 जहूरसेनानुविद्धचमाना वाय्वर्कयोगत । विद्याघराभरस्त्रीणा भूषण विविध महत् ॥१०॥  
 जवूनदसुवर्णं च प्रोक्त देवविनिर्मितम् । यत्सुवर्णं च विबुधा योषिर्भिद्भिः कामुका सदा ११॥  
 मुकुट कटिसून च केयूरादीन्प्रकुर्वते । महाकदम्ब सप्रोक्त सुपार्ष्वगिरिसस्थित ॥१२॥  
 तस्य कौटरदेशेभ्य पच धाराश्च या स्मृता । सुपार्ष्वगिरिमूर्ध्नाह पतत्येता भुव गता ॥१३॥  
 मधुधारा पच तास्तु पश्चिमेलावृत प्लुता । याश्चोपभुज्यमानाना देवाना मुखगघमूत् ॥१४॥  
 वायु सम ततोऽगच्छच्छतयोजनवासन । धारेश्वरी महादेवी भक्ताना कार्यकारिणी ॥१५॥  
 देवपूज्या महोत्साहा कालरूपा महानना । वसते कर्मफलदा कातारग्रहणेश्वरी ॥१६॥  
 करालदेहा कालापी कामकोटिप्रवर्तिनी । इत्येतेर्नामिभि पूज्या देवी सर्वसुरेश्वरी ॥१७॥  
 एव कुमुदहृदो यो नाम्ना शतवली वट । तत्स्कन्धेभ्योऽधोमुक्ताश्च नदा कुमुदमूर्धत ॥१८॥  
 पयोदधिमधुधृतगुडानाद्यवरादिभि । शय्यासनाद्याभरणै सर्वे कामदुघाश्च ते ॥१९॥  
 उत्तरेणैलावृत ते प्लावयति समतत । मीनाम्नी तत्स्थले देवी देवागुरनिपेविता ॥२०॥  
 नीलावरा रौद्रमुखी नीलालकयुता च सा । नाकिना देवसधाना फल्दा वरदा च सा ॥२१॥  
 धृतिमायाऽतिपूज्या च मत्तमातगगामिनी । मदनोमादिनी मानप्रिया मानप्रियानरा ॥२२॥  
 मारवेगधरा मारपूजिता मारमादिनी । मयूरवरशाभाडया शिखिवाहनगर्भभू ॥२३॥  
 एभिर्नामपदैर्दद्या देवी सा मीनलाचना । जपता स्मरता मदनदात्री चेश्वरसगिनी ॥२४॥  
 तेषा नदाना पानीयधानानुगतचनसाम् । प्रजाना न कदाचित्स्याद्भीषिपलिनलक्षणम् ॥२५॥  
 बलमन्वेदादिदीर्गन्ध्य जरामयमृत्तिभ्रमा । शीतोष्णवातवैद्यर्ष्यमुखोपप्लवसचया ॥२६॥  
 नापदर्शव जायत यावज्जीव सुप्त भवत । नैरुतयैष तत्स्याद्भी सुप्त निरतिशायकम् ॥२७॥  
 तत्र ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि सनिवेश च तद्गिरि । सुवर्णमयनाम्ना वै सुमेरो पर्वना पृथक् ॥२८॥  
 गिरयो विशतिपरा कर्णिकाया इवह ते । केगरोभूय सर्वेषु मेरोर्भूषविभागे ॥२९॥  
 परितश्चोपवृत्तास्ते तेषा नामानि शृण्वत । गुरुरा गुरुराश्च लुगुभोऽथो विनक्त ॥३०॥  
 त्रिभूट शिशिरश्चैव पनगो रुचकस्तथा । निपघश्च शिनीवाम कपिल शत एव च ॥३१॥  
 वैदूर्यचाग्निश्चैव ह्यो कृपभ एव च । नाग कालजरश्चैव नारदश्चेति विगति ॥३२॥

## अथ सप्तमोऽध्यायः

## श्रीनारायण उवाच

गिरि मेरु तु पूर्वेण द्वी चाष्टादशयोजनै । सहस्रैरायतो चोदग्निस्सहस्र , पूयूचको ॥१॥  
 जठरो देवकूटश्च तावेतो गिरिवर्यको । मेरो पश्चिमतोऽद्री द्वी पवमानस्तथापर ॥२॥  
 पारियात्रश्च तो तावद्विस्थातो तुङ्गविस्तरौ । मेरोर्दग्निगत रयातो कैलासकरवीरको ॥३॥  
 प्रागायतो पूषवृत्तौ महापर्वतराजको । एव चोत्तरतो मेरोस्त्रिभृगमकरी गिरी ॥४॥  
 एतैश्चाद्रिवरैरष्टसह्यै परिवृतो गिरि । सुमरु वाचनगिरि परिभ्राजत्रविर्यया ॥५॥  
 मेरोर्मूर्धनि धातुहि पुरी पकजजमन । मध्यतश्चोपक्लृप्तेय दशसाहस्रयोजनै ॥६॥  
 समानचतुरस्रा च शातर्कोभमयो पुरीम् । वर्णयति महात्मान परावरविदो ब्रुधा ॥७॥  
 ता पुरीमनुलोकानामष्टानामाशिवा परा । पुष्यं प्रख्यातसोवर्णहृपास्ताश्च यथादिशम् ॥८॥  
 यया रूप सार्धनेत्रसहस्रप्रमिता कृता । मेरोर्नव पुराणि स्युर्मनोवत्यमरावती ॥९॥  
 तेजोवती सयमनी तथा कृष्णागनाऽपरा । श्रद्धावती गधवती तथा चान्या महोदया ॥१०॥  
 यशोवती च ब्रह्मेद्रवह्लाघादीना यथाक्रमम् । तत्रैव यज्ञलिंगस्य विष्णोर्भगवतो विभो ॥११॥  
 धामपादागुणलनिभिन्नस्य च नारद । अडोर्ध्वभागरध्रस्य मध्यात्सविशती दिव ॥१२॥  
 मूर्धन्यवततारेय गगा सविशती विभो । लोकानामपिलाना च पापहारिजलाकुला ॥१३॥  
 इय च सागाद्भगवत्पदी लोकेषु विध्रुता । वातेन महता सा तु युगसाहस्रकेण तु ॥१४॥  
 दिवो मूर्धानमागत्य देवो देवनदीश्वरी । यत्तद्विष्णुपद नाम स्नान श्रैलोक्यविध्रुतम् ॥१५॥  
 औत्तानपादियत्रास्त ध्रुव परमपावन । भगवत्पादयुगल पद्मकोपरजो दधत् ॥१६॥  
 अद्याप्यास्ते स राजपि पदवीमचला श्रित । तत्र सप्तपयस्तस्य प्रभावजा महागया ॥१७॥  
 प्रदग्निण प्रव्रमति सर्वलोक्हितम्भव । आत्यतिकी सिद्धिरिय तपता सिद्धिदायिनी ॥१८॥  
 आद्रिमते च शिरसा जटाजूटोपितन च । तता विष्णुपदाद्देवो नैरसाहस्रकोटिभि ॥१९॥  
 विमानैराकुटे ध्वयानऽरतरतो च सा । चद्रमण्यमाप्लाव्य पतती ब्रह्मसचनि ॥२०॥  
 चतुर्षां निद्यमाना सा ब्रह्मलोच च नारद । चतुर्भिर्गामिर्देवो चतुर्दिशमभिसृता ॥२१॥  
 शरितां च नदीना च पनिमेवान्वपश्यत । सीता चालकादा च चतुर्भद्रेनि नामभि ॥२२॥  
 सीता च ब्रह्मसदनाञ्जितरश्म्य क्षमाभूताम् । वसराभिषयान्ता च प्रययती च स्वर्णदी ॥२३॥  
 गधमादासमूर्ध्नाह पतिता पापहारिणी । अंतरण तु भद्राश्वदपं प्राच्या गमागता ॥२४॥  
 सारोर्दपि गता सा तु पुनश्च दक्खिनिजा । ततो मास्ययत शृंगाद्दितोया परिनिर्गता ॥२५॥

ततो वैगवती भूत्वा केतुमालं समागता । चक्षुर्नाम्नी देववदी प्रतीच्या दिश्युपागता ॥२६॥  
 सरिता पतिमाविष्टा सा गङ्गा देववन्दिता । ततस्तृतीया धारा तु नाम्ना ख्याता च नारद ॥२७॥  
 पुण्या चालकनदा वै दक्षिणेनाब्जभूपदात् । वनानि गिरिकूटानि समतिक्रम्य चागता ॥२८॥  
 हेमकूट गिरिवर प्राप्ताऽतोपीह निर्गता । अतिवैगवती भूत्वा भारत चागता परा ॥२९॥  
 दक्षिणा जलधि प्राप्ता तृतीया सा सरिद्धरा । यस्या स्नानाय सरता मनुजाना पदे पदे ॥३०॥  
 राजसूयाश्वमेधादिफल तु न हि दुर्लभम् । ततश्चतुर्थी धारा तु शृगवत्पर्वतात्पुन ॥३१॥  
 भद्रामिषा सप्तवती कुरुन्तन्तर्प्य चोत्तरान् । समुद्र समनुप्राप्ता गङ्गा त्रैलोक्यपावनी ॥३२॥  
 अन्ये नदाश्च नद्यश्च वर्षे वर्षेऽपि सति हि । बहुशो मेरुमदारप्रसूताश्चैव नारद ॥३३॥  
 तत्रापि भारत वर्षं कर्मक्षेत्रमुशति हि । अन्यानि चाष्टवर्षिणि भोमस्वर्गप्रदानि च ॥३४॥  
 स्वर्गिणा पुण्यशेषस्य भोगस्यानानि नारद । पुण्याणा चायुतापूर्वञ्चागा देवसतिमा ॥३५॥  
 पुरुषा नागसाहस्रैर्दक्षभिः परिकल्पिता । महासीरस्तसतुष्टा कलत्राढ्या सुस्रान्विता ॥३६॥  
 एतवर्षीके चायुष्यासगर्भा स्त्रियोऽपि हि । त्रेतायुगसम कालो वर्तते सर्वदैव हि ॥३७॥ ।  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

### अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

तेषु वर्षेषु देवेशा पूर्वोक्तैः स्ववने सदा । पूजयति महादेवी जपध्यानसमाधिभिः ॥१॥  
 सर्वतुङ्कुसुमश्रेणीशोभिता वनराजय । फलाना पल्लवाना च यत्र शोभा निरन्तरम् ॥२॥  
 तेषु काननवर्षेषु वर्षपर्वतसानुषु । गिरिद्रोणेषु सर्वापु निर्मलोदकराशिषु ॥३॥  
 विचचोत्पलमालासु हससारसचपैः । विमिधितेषु तेष्वेव पशुभिः कूजितेषु च ॥४॥  
 जलश्रीडादिभिश्चित्रविनोदैः क्रीडयन्ति च । मुदयो ललिनभ्रूणा विलासायतनेषु च ॥५॥  
 तत्रत्या विहरत्यत्र स्वैर युवतिभिः सह । नवस्वपि च वर्षेषु भगवानादिपूरुष ॥६॥  
 'नारायणाख्यो लाकानामनुग्रहरणकन्द' । देवीमाराधयन्नास्त स च सर्वैश्च पूज्यते ॥  
 आत्मब्रूहेनजययाऽश्री सन्निपत्ते समाहित ॥७॥  
 द्वावृते तु भगवान्यजज्ञानिसमुद्भव । एक एव भवो देवो नित्य वसति सागन ॥८॥  
 सद्योत्रे नापर वदितप्रवद वितनोति च । भवाया साततस्तत्र पुमान्भो भवति स्फुटम् ॥९॥  
 भवानोनायनं श्लोषामसस्वैर्गणराटिभिः । सहस्रयमानो दयसो देव सारण भजन् ॥१०॥  
 आत्मना ध्यानयोगेन सर्वभूतहिनेच्छया । ता तामसी तुरीया च मूर्ति प्रकृतिमात्मन ॥११॥  
 उपपावते चैत्रायमनसा भगवानज ।

## श्रीभगवानुवाच

ॐ नमो भगवते, महापुरुषाय सर्वगुणसंख्यानायानन्तायाव्यक्ताय नम इति ॥१२॥

भजे भजन्यारणपादपंकज भगस्य कृत्स्नस्य परं परायणम् ।

भक्तेष्वलं भावितभूतभावनं भवापहं त्या भवभावमीश्वरम् ॥१३॥

न यस्य मायागुणकर्मवृत्तिभिर्निरीक्षितो ह्यण्वपि दृष्टिरज्यते ।

ईशो यथा नो जितमन्युरंहसा कस्तं न मन्येत जिगीपुरात्मनः ॥१४॥

असद्दूषो यः प्रतिभाति मायया क्षीवेव मध्वासवताम्रलोचनः ।

न नागवध्नोऽर्हण ईशिरं ह्रिया यत्पादयो. स्पर्शनवपितेन्द्रियाः ॥१५॥

यमाहुरस्य स्थितिजन्मसंयमं त्रिभिर्विहीनं यमनंतमूपयः ।

न वेद सिद्धार्यमिव क्वचित्स्यतं भूमण्डलं मूर्धसहस्रधामसु ॥१६॥

यस्याद्य आसीद्गुणविग्रहो महान्विज्ञानधिष्ण्यो भगवानजः किल ।

यत्संवृतोऽहं त्रिवृता स्वतेजसा वैकारिकं तामसमैन्द्रियं सृजे ॥१७॥

एते वयं यस्य वसो महात्मनः स्थिताः शत्रुन्ता इव सूत्रयंत्रिताः ।

महानहवंकृततामनेन्द्रियाः सृजाम सर्वे यदनुग्रहादिदम् ॥१८॥

यन्निर्मिता कर्ह्यपि कर्मपर्वणी मायां जनोऽयं गुरसर्गमोहितः ।

न वेद निस्तारणयोगमअसा तस्मै नमस्ते विलयोदयात्मने ॥१९॥

## नारायण उवाच

एवं स भगवाधुद्रो देवं संबर्षणं प्रभुम् । इलावृतमुपानीत देवीगणसमाहितः ॥२०॥

सर्वेव धर्मपुत्रोऽसौ नाम्ना भद्रश्रवा इति । तत्कुलस्यापि पतयः पुरपा भद्रसेवकाः ॥२१॥

भद्राश्रयणं ता मूर्ति वामुदेवस्य विश्रुताम् । ह्यमूर्तिभिदा ता तु ह्यप्रोवपदाङ्किताम् ॥२२॥

परमेण समाध्यन्यारखेण नियन्त्रिताम् । एयमेव च ता मूर्ति गुणं उदयाति च ॥२३॥

## भद्रश्रयस ऊचुः

ॐ नमो भगवते धर्मायात्मविनोधनाय नम इति ।

अहो त्रिचिरं भगवद्विघ्नेष्ट्रं घ्नतं जनोऽयं हि मिषन्न पश्यति ।

ध्वापद्य तद्यहि विषर्म मेविगु निर्हृत्य पुत्रं पितरं जिजीविषु. ॥२४॥

यदन्ति विस्वं वज्रय. म्म नश्वर पश्यति नाध्यात्मविदो विपदिनतः ।

तथापि मुह्यन्ति तवाज मायया मुविस्मिं कृत्यमजं नतोऽस्मि तम् ॥२५॥

विधाद्भ्रवम्याननिरोपकर्म ते ह्यमूर्तंगोऽहृतमप्यपावृत्रः ।



युक्तं न चित्रं त्वयि कार्यकारणे सर्वात्मनि व्यतिरिक्ते च वस्तुतः ॥२६॥

वेदान्युगान्तं तमसा तिरस्कृतानसातलाद्यो नृत्तुरगविग्रहः ।

प्रत्यादद वै ऋचयेऽभियाचते तस्मै नमस्ते वितथहिनाय ते ॥२७॥

एवं स्तुवति देवशः ह्यक्षीपं हरिं च ते । भद्रश्रवसनामानो वर्णयति च तदगुणान् ॥२८॥

एषा चरितमेतद्धि यं पठच्छात्रयच्च यः । पापकञ्चुकमुत्सृज्य देवालोके ब्रजेच्च सः ॥२९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

## अथ नवमोऽध्यायः

### श्रीनारायण उवाच

हरिवर्षे च भगवान्हरिं पापनाशनं । वर्तते योगयुक्तात्मा भक्तानुग्रहकारकः ॥१॥

तस्य तद्दयितं रूपं महाभागवतोऽमुरः । पश्यन्भक्तिसमायुक्तं स्तीति तदगुणतत्त्ववित् ॥२॥

### प्रह्लाद उवाच

ॐ नमो भगवते नरसिंहाय नमस्तेजसे आविराविर्भव वज्रदष्ट कर्माशयान्

रघय रघय तमो व्रस व्रस ॐ स्वाहा । अभयं ममात्मनि भूयिष्ठा ॥ ॐ क्षोम् ॥

स्वस्त्यस्तु विश्वस्य खलु प्रसीदता ध्यायतु भूतानि शिवं मिथो धिया ।

मनश्च भद्रं भजतादघोश्रजे आवशयता नो मतिररप्यहेतुकी ॥३॥

मागारदारतात्मजवित्तवन्धुषु सगो यदि स्याद्भगवत्प्रियेषु न ।

य प्राणवृत्त्या परितुष्ट आत्मवान्सिद्धघृत्यद्वरान् तथद्रियप्रिय ॥४॥

यत्सगलब्धं निजवीर्यवैभव तीर्थं गृहं सस्पृशता हि मानसम् ।

हरत्यजोऽत ध्रुतिनिर्गतोऽद्भज को वै न सेवेत मुकुदविक्रमम् ॥५॥

यस्यास्ति भक्तिर्भगवत्यकिंचना सर्वैर्गुणैस्तत्र समासत सुरा ।

हरावभक्तस्य कुतो महदगुणा मनोरथेनासति घावतो वहि ॥६॥

हरिर्हि साक्षाद्भगवान्छरीरिणामात्मा शयाणामिव तोयमोक्षितम् ।

हित्वा महास्तं यदि सज्जनं गृहं तत्र महत्त्वं वयसा दपतीनाम् ॥७॥

तस्माद्रजोरागविपादमनुमानस्पृहाभयद्वेषाधिभूतम् ।

हित्वा गृहं समृत्तिचक्रयात्रं नृसिंहपादं भजता कुतो भयम् ॥८॥

एवं दैत्यपति सोऽपि भवत्याऽनुदिनमोहने । नृहरिं पापमातंगहरिं हृत्पत्रवाचिनम् ॥९॥

केतुमात्रे च षष्ठे हि भगवास्मरत्पद्मं । आस्ते तद्दर्पनाथानां पूजनीयश्च उर्वदा ॥१०॥

एतेनोपासते स्तोत्रजालेन च रमाब्धिजा । तद्वर्षनाया सततं महता मानदायिका ॥११॥

### रामोवाच

ॐ ह्रा ह्रीं ह्रूं ॐ नमो भगवते हृषीकेशाय सर्वगुणविशेषैर्विलक्षितारत्नने आकृतीनां  
चित्तीनां चेतसा विशेषाणा चाधिपतये षोडशकलाय छंदोमयाधमयायामृतमयाय सर्वमयाय  
महसे धोजसे बलाय काताय नमस्ते उभयत्र भूयात् ॥

स्त्रियो व्रतंस्त्वा हृषिकेश्वरं स्वतो ह्याराध्य लोके पतिमाशासतेऽन्यम् ।

तासा न ते वै परिपात्यपत्यं प्रियं घनायूपि यतोऽस्वतंत्रा ॥१२॥

स वै पति स्यादकृतोभयः स्वतः समंततः पाति भयातुरं जनम् ।

स एक एवेतरथा मिथो भयं नैवारमलाभादधि मन्यते परम् ॥१३॥

या तस्य ते पादसरोरुहार्हणं न वामयेत्साऽखिलकामलपटा ।

तदेव रासीषितमीषितोऽचिता यद्भृग्नयाच्चा भगवन्न्रतप्यते ॥१४॥

मत्प्राप्तयेऽजेदामुरामुरादयस्तप्यंत उग्रं तप ऐन्द्रिये धियः ।

वृते भवत्पादपरायणात् मा विदत्यहत्वद्घुदया यतोऽजित ॥१५॥

स त्वं ममाप्यच्युत शीर्ष्णं वदितं करावुजं यत्त्वदघायि सात्वताम् ।

विभवि मां लक्ष्मधरेण्य मायया व ईश्वरस्येहितमूहितुं विभुः ॥१६॥

एवं वामं स्तुवंशयेय लोचबंधुस्वरूपिणम् । प्रजापतिमुरा वषर्नाया कामस्य सिद्धये ॥१७॥

रम्यये नाम वर्षे च मूर्ति भगवत पराम् । मात्स्या देवागुरवंचा मनुः स्तोति निरंतरम् ॥१८॥

### मनुरुवाच

ॐ नमो मुह्यतमाय नम सरवाय प्राणायोजने बलाय महागत्सयाय नम ॥

अतर्वाहिभ्रासिललोचपालार्त्तदृष्टरूपो विचरन्मुरम्यनः ।

स ईश्वरत्वं य इदं यमे नयप्राप्त्वा यथा दाहमयो नरः स्त्रियम् ॥१९॥

यं लोचपाला विल मगरज्वरा ह्रिया यत्नतोऽपि पूयक् समेय च ।

पालं न सेतुऽपिपदभ्रुत्पद शरीगुपं म्यागुवदत्र दृश्यते ॥२०॥

भवान् मुग्धांशुष उमिमांति शोनीमिमामोपविशोष्णां निधिम् ।

मया गृह्येत्तम तेऽत्र भोजया तस्मै जगत्प्राणयान्मते नम ॥२१॥

एवं स्तोति च देवेशं मनुः पापियवत्तमः । मग्ग्यावकारं देवेशं मग्ग्यप्रेदकारणम् ॥२२॥

प्यानयोगेन देवस्य त्रिभूतानेवमयः । आम्ने परिचरन्भक्त्या महाभागवतोत्तमः ॥२३॥

इति श्रीदेवीभागवते अष्टमस्कन्धे भुवनकोशपत्तने नवमोऽध्यायः ॥९॥

## अथ दशमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

हिरण्मये नाम वयं भगवान्कूर्मरूपधृक् । आस्ते योगपति सोऽयमयंमणा पूज्य ईड्यते ॥१॥

अर्यमोवाच

ॐ नमो भगवते अकूपाराय सर्वसत्त्वगुणविशेषणाय नोपलक्षितस्थानाय नमो  
वर्ष्मणे नमो धूमने नमोऽवस्थानाय नमस्ते ॥

यद्रूपमेतन्नजमाययापिनमर्यस्वरूप वहरूपरूपितम् ॥  
सख्या न यस्यास्त्ययथोपलभनात्तस्मै नमस्तेऽव्यपदेशरूपिणे ॥ २ ॥

जरायुज स्वेदजमण्डजोद्भिद चराचर देवपिपितृभूतमैन्द्रियम् ।

द्यौ ख क्षिति शैलसरित्समुद्र द्वीपग्रहशैत्यभिधेम एक ॥ ३ ॥

यस्मिन्नसह्येयविशेषनामरुपाकृती कविभिः कल्पितेयम् ।

सख्या यया तत्त्वदृशाऽपनीयते तस्मै नम साह्यनिदर्शनाय ते ॥ ४ ॥

एव स्तुवति देवेशमर्यमा सह वर्यपै । गीयने चापि भजते सर्वभूतभव प्रभुम् ॥५॥

तथोत्तरेषु कुरुषु भगवान्यज्ञपूरुष । आदिवाराहरूपोऽसौ धरण्या पूज्यते सदा ॥६॥

मपूज्य विधिवद्देव तद्भक्त्याऽऽर्द्रार्द्रहृत्कजा । भूमि स्तौति हरिं यज्ञवाराह दैत्यमर्दनम् ॥७॥

भूरुवाच

ॐ नमो भगवते मद्रतत्वलिङ्गाय यज्ञरूतवे महाध्वरावयवय  
महावराहाय नम कर्मगुक्त्राय त्रियुगाय नमस्ते ॥८॥

यस्य स्वरूप कवयो विपश्चितो गुणपु दाहृष्विव जातवेदसम् ।

मघ्नति मघ्ना मनसा दिदृग्बो गूढ क्रियावर्नेन ईरितात्मने ॥९॥

द्रव्यक्रिया हेत्वयनेशशर्नुभिर्मयागुर्बस्तुभिरोपितात्मने ।

अत्रोशयांगातिशयात्मबुद्धिभिनिरस्तमायाहृतये नमोऽस्तु ते ॥१०॥

शरोति विश्वस्विनिषदमादय यस्यञ्चित नप्सिनुमीशितुगुं ।

माया ययाऽयो भमते तदाश्रय प्राणो नमस्ते गुणकर्मसाग्नि ॥११॥

प्रमध्य दैत्य प्रतिवाह्य मूपे यो मां रगाया जगदादिमूकर ।

शृत्वाऽप्रदष्टु निरगादुदन्वत क्रोडप्रिवेभ प्राणाऽस्मि त विभुम् ॥१२॥

किंपुरुषे वर्षेऽस्मिन्भगवत दाशरथि च सर्वेशम् । सीताराम देव श्रीहनुमानादिपूरुष स्तोति ॥१३॥

### हनुमानुवाच

ॐ नमो भगवते उत्तमदेशेऽय नम इति । आर्यलक्षणसीलव्रताय नम  
उपशिक्षितात्मन उपासितलाकाय नम । साधुवादिनरूपणाय नमो ब्रह्मण्यदवाय महापुरपाय  
महाभागाय नम इति ॥

यत्तद्विमुद्धानुभवताममेक स्वतजसा ध्वस्तगुणव्यवस्थम् ।  
प्रत्यक् प्रशात सुधियोपलभन ह्यनामरूप निरह प्रपद्ये ॥१४॥  
मर्त्यावतारस्त्वह मर्त्यशिष्येण रशोवधायैव न केवल विभो ।  
ब्रुतोऽन्यथा स्याद्रमत स्व आत्मन सीतावृतानि व्यसनानीश्वरस्य ॥१५॥  
न वै स आत्मात्मवता सुहृत्तम सच्छिरोक्या भगवान्वासुदेव ।  
न स्त्रीवृत्तं कर्मलमश्नुवीत न लक्ष्मण चापि विहायुमहति ॥१६॥  
न जन्म नून महता न मौभग न बाङ् न बुद्धिर्नावृत्तिस्तोपहतु ।  
तीर्यद्विसृष्टानपि नो वनोक्तसश्रवार सख्ये वत लक्ष्मणाग्रज ॥१७॥  
सुरोऽसुरो वाप्यथवा नरोऽजर सर्वात्मना य सुवृत्तजमुत्तमम् ।  
भजेत राम मनुजावृत्ति हरि य उत्तराननयत्कोशलादिवम् ॥१८॥

### नारायण उवाच

एव किंपुरुषे वर्षे सत्यसद्य दृढव्रतम् । राम राजीवपत्राक्ष हनुमावानरोत्तम ॥१९॥  
स्तोति गायति भक्त्या च सपूजयति सर्वेश । य एतच्छृणुयाच्चित्र रामचन्द्रकथात्मम् ॥  
सर्वपापविगुद्धात्मा याति रामसलोक्तताम् ॥२०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे दशमोऽध्याय ॥१०॥

### अथ एकादशोऽध्यायः

#### श्रीनारायण उवाच

भारताग्नये च वर्षेऽस्मिन्भगवतादिनापुत्रम् । निष्ठासि भवता शैव रतयन त्रियनऽनिगम् ॥१॥

#### नारद उवाच

ॐ नमो भगवते उपगन्तव्योत्तमोत्तमात्मनाय नमो विष्णोर्विष्णाय चन्द्रिकयभाय  
परनारायणाय । परमहंसपरमपुत्राय आत्मनागमादिनये नमो नम इति ।

कर्ताऽस्य सर्गादिषु यो न बद्धचते न हन्यते देहगतोऽपि दैहिकैः ।  
 द्रष्टुर्न दृश्यस्य गुणावदूष्यते तस्मै नमोऽस्तकविविक्तसाक्षिणे ॥२॥  
 इदं हि योगेश्वरयोगनैपुणं हिरण्यगर्भो भगवाञ्जगाद यत् ।  
 यदंतकाले त्वयि निर्गुणे मनो भक्त्या दधीतोऽजितदुष्कलेवर' ॥३॥  
 यथैहिकामुष्मिककामलपट सुतेषु दारेषु घनेषु चितयन् ।  
 शकेत विद्वान्कुक्लेवरात्ययाद्यस्तस्य यत्न श्रम एव केवलम् ॥४॥  
 तन्नः प्रभो त्वं कुक्लेवरापिता त्व माययाऽहंमतामघोक्षज ।  
 भिद्याम येनाशु वयं सुदुर्भेदा विधेहि योग त्वयि न. स्वभावजम् ॥५॥

एवं स्तौति सदा देवं नारायणमनामयम् । नारदो मुनिशार्दूलः प्रजाताखिलसारदृक् ॥६॥  
 अस्मिन्वै भारते वयं सरिच्छैलास्तु सति हि । तान्प्रवक्ष्यामि देवर्षे शृणुष्वैकाग्रमानसः ॥७॥  
 मलयो मंगलप्रस्यो मनाकश्च त्रिकूटक । ऋषभ कुटक कोन्ल. सह्यो देवगिरिस्तथा ॥८॥  
 नृप्यमूकश्च श्योशैलो वैकटाद्रिमहेंद्रक । वारिधारश्च विध्यश्च मुक्तिमानुशपर्वतः ॥९॥  
 पारियात्रस्तथा द्रोणश्चित्रकूटगिरिस्तथा । गोवर्धनो रैवतक. वक्रुभो नीलपर्वतः ॥१०॥  
 गौरमुखश्चैदकीलो गिरि कामगिरिस्तथा । एते चान्येऽप्यसह्याता गिरयो बहुपुण्यदाः ॥११॥  
 एतदुत्पन्नसरित् शतशोऽप्य सहस्रश । पानावगाहकस्नानदर्शनोत्कीर्तनैरपि ॥१२॥  
 नाग्यंति च पापानि त्रिविधानि शरीरिणाम् । ताम्रपर्णी चन्द्रवशा कृतमाला वटोदका ॥१३॥  
 शैशयसी च कावेरी वेणा चैव पयस्विनी । तुङ्गभद्रा वृष्णवेणा शर्करावर्तका तथा ॥१४॥  
 गोशवरी भीमरथी निविन्ध्या च पयोष्णिका । तापी रेवा च सुरसा नर्मदा च सरस्वती ॥१५॥  
 चर्मण्वती च सिन्धुश्च अघशोणो महानदी । सृपिमुल्या त्रिनामा च वेदस्मृतिमहानदी ॥१६॥  
 कौसिकी यमुना चैव मदाकिनो दृपद्वती । गोमती सरयू रोधवती सप्तवती तथा ॥१७॥  
 सुरोमा च शतद्रुश्च चद्रभागा महद्भृघा । वितस्ता च अमिकनी च विश्वा चेति प्रकीर्तिता १८॥  
 अस्मिन्वयं लब्धजन्मपुरुषं स्वस्ववर्मभिः । सुक्ललाहितकृपास्पर्शैर्दिव्यमानुषनारका' ॥१९॥  
 भवति विविधा भोगा सर्वदा च निवासिनाम् । यथावर्णविधानेनापन्नगो भवति स्फुटम् ॥२०॥  
 एतदेव च ययस्य प्राधान्यं कार्यसिद्धिर्न । वदति मुनरो वेदवादिन स्वर्गवासिन. ॥२१॥  
 अहो अमोषा किमकारि शोभन प्रसन्न एषाम्बिदुत स्वय हरि ।  
 यैर्जन्म लब्धं नृषु भारतागिरे मुमुद्गेवोऽपिय स्पृहा हि न ॥२२॥  
 किं दुष्करं. क्रतुभिस्त्रयोऽर्तदर्नादिभिर्वा द्युजयेन पन्थुना ।  
 न यत् नारायणपादरङ्गस्मृति. प्रमुष्टातिशयेन्द्रियोत्सवान् ॥२३॥

कल्पायुषा स्थानजमात्पुनर्भवात्क्षणायुषा भारतभूजयो वरम् ।  
 क्षणेन मर्त्येन कृतं मनस्विन सन्यस्य सयात्यभय पद हरे ॥२४॥  
 न यत्र वैकुण्ठकथामुधापगा न साधवो भागवतास्तदाश्रया ।  
 न यत्र यज्ञेशमखा महोत्सवा सुरेशलोकोऽपि न वै स सेव्यताम् ॥२५॥  
 प्राप्ता नृजातिं त्विह ये च जतवो ज्ञानक्रियाद्रव्यकलापसभृताम् ।  
 न वै यतेरत्र पुनर्भवाय त भूयो वनोका इव याति वधनम् ॥२६॥  
 यै श्रद्धया बर्हिषि भागशो हविर्निरुहमिष्ट विधिमश्रवस्तुत ।  
 एकं पृथङ्नामभिराहतो मुदा गृह्णाति पूर्णं स्वयमाशिषा प्रभु ॥२७॥  
 सत्यं दिशत्ययितमर्थितो नृणां नैवार्यदो यत्पुनरर्थिता यत ।  
 स्वयं विधत्ते भजतामनिच्छतामिच्छापिधानं निजपादपल्लवम् ॥२८॥  
 'यद्यत्र न स्वर्गमुखावशेषितं स्विष्टस्य पूर्तस्य कृतस्य शोभनम् ।  
 तेनाजनाभे स्मृतिमज्जम न स्याद्वर्षे हरिर्भजता श तनाति ॥१॥''

### नारायण उवाच

एव स्वर्गगता देवा सिद्धाश्च परमर्षयः । प्रवदति च माहात्म्यं भारतस्य सुशोभनम् ॥२९॥  
 जवुद्वीपस्य चाष्टौ हि उपद्वीपा स्मृता पर । ह्यमार्गाविशोधद्भिः सागरैः परिकल्पिता ॥३०॥  
 स्वर्णप्रस्थश्चद्रशुकं आवर्तनरमाणनी । मदरोपास्यहरिणा पाञ्चजयस्तर्षवः च ॥३१॥  
 सिंहलश्चैव लकेति उपद्वीपाएक स्मृतम् । जवुद्वीपस्य मानं हि कीर्तितं विस्तरेण च ॥३२॥  
 अतः परं प्रवक्ष्यामि प्लक्षादिद्वीपद्वयम् ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे अष्टमस्कन्धे एकादशाऽध्यायः ॥११॥

### अथ द्वादशोऽध्यायः

#### श्रीनारायण उवाच

जवुद्वीपो यथा धाम यत्प्रमाणेन कीर्तितं । तावता एवत धारोदधिना परिवर्षितं ॥१॥  
 जव्यास्येण यथा मेघस्तथा धारादवा च । धारादधित्तु द्विगुणं प्लक्षाम्यनोपवेष्टितं ॥२॥  
 मर्षवः परिगवावाह्यापवना हि वष्टयत । प्लक्षारपश्च स्वयं जवुप्रमाणो द्वीपस्त्रशुकः ॥३॥  
 हिरण्मयोऽग्निस्तर्षवः तिष्ठतीति विनिश्चयः । प्रियव्रतात्मजस्तत्र सप्तजित् इति स्मृतिः ॥४॥  
 यमिन्स्त्वदधिपस्त्वद्विष्मजित् स्व द्वीपभवः च । विभज्य सप्त वर्षाणि स्वपुत्रेभ्यो ददौ विभुः ॥५॥  
 स्वयमात्मविदा मायां योगवर्षां समाश्रितः । तेषां चात्मयागनं भगवतमुपात्त ॥६॥

त्वं च यवनं भद्रं शान्तं क्षेमामृते तथा । अभयं चेति सत्तैव तद्वर्षाणि सदैक्षताम् ॥७॥  
 त्रुं प्रोक्ता नदी नतं गिर्यं सप्त चैव हि । अरुणा नृम्णागिर्यो सावित्री सुप्रभातिका ॥८॥  
 नर्तभरा मत्यभरा रति नद्यः प्रकीर्तिता । मणिकूटो वज्रकूट इद्रसेनस्तर्षव च ॥९॥  
 योनिष्मान्त्रं सुपर्णश्च हिरण्यष्टौव एव च । मेघमाल इति ह्याताः प्लक्षद्वीपस्य पर्वताः ॥१०॥  
 शरीना जलमात्रेण दर्शनस्पर्शनादिभिः । निर्वृताशेषपरजसो निस्त्रयस्काः प्रजास्तथा ॥११॥  
 सुश्रवः पनगश्च उर्ध्वापन इतीव च । सत्यागसज्ञाश्चत्वारो वर्णाः प्लक्षस्य द्वीपके ॥१२॥  
 उह्रापुः प्रमाणाश्च विविधोपमदर्शनाः । स्वर्गद्वारं त्रयोविद्या विधिनाकं यजति ते ॥१३॥  
 ग्लस्य विष्णो रूपं च सत्यतस्य च ब्रह्मणः । अमृतस्य च मृत्योश्च सूर्यमात्मानमोमहि ॥१४॥  
 प्लक्षद्वीपे च सर्वेषु पंचद्वीपेषु नारद । आयुरिन्द्रियमोजश्च बलं बुद्धिः सहोऽपि च ॥१५॥  
 विक्रमः सर्वलानाना सिद्धिरीत्यत्तिनी सदा । प्लक्षद्वीपापरं चेशुरसोदः सरिता पतिः ॥१६॥  
 प्लक्षद्वीपं समग्रं च परिवार्यावतिष्ठते । शात्मलाह्वयस्ततो द्वापश्चास्माद्द्विगुणविस्तर ॥१७॥  
 समानेन सुरोदेन सिन्धुना परिवेष्टितः । यत्र वै शात्मलोवृक्षः प्लक्षायामः प्रकीर्तितः १८॥  
 स्यात् तत्पश्चिराजस्य महडस्य महात्मनः । तस्य द्वीपस्य नायो हि यज्ञबाहुः प्रियव्रतात् ॥१९॥  
 ज्ञात स एव सप्तम्य स्वपुत्रेभ्यो ददां धराम् । तद्वर्षाणां च नामानि कथितानि निबोधत ॥२०॥  
 सुरोचनं मौमनस्यं रमणं देववर्षकम् । पारिभद्रं तथा चाप्यायनं विज्ञातनामकम् ॥२१॥  
 तेषु वर्षाद्रयं सप्त सत्तैव सरित स्मृताः । सरसः शतशृगश्च वामदेवश्च कदक ॥२२॥  
 वसुधुदः पुष्पवर्षश्च सहस्रश्रुतिरेव च । एते च पर्वताः सप्त नदीनामानि चोच्यते ॥२३॥  
 अनुमतिं निनीवाली सरस्वती कुहूस्तया । रजनी चैव नदा च रावेति परिकीर्तिता ॥२४॥  
 तद्वर्षेषु स्यात् सर्वे चानुवर्ष्यसमाह्वयाः । श्रुतधरो वीर्यधरो वसुन्धर इपुन्धर ॥२५॥  
 भगवतं वेदमयं यजते सोममौश्वरम् । स्वर्गोभिः पितृदेवेभ्यो विभजन्तृष्णशुक्लधोः ॥२६॥  
 सर्वासां च प्रजानां च राजा सोम प्रसीदतु । एव सुरोदाद्द्विगुणं स्वमानेन प्रसीदित ॥२७॥  
 धनोदेनावृतः सोऽयं कुराद्वीपं प्रकाशने । यस्मिन्नास्ते कुरास्तत्रो द्वीपात्पाकारणो ज्वलन् २८॥  
 म्यशाप्सरोचिषा काष्ठा भासयन्परितिष्ठते । हिरण्यरेतास्तद्द्वीपपतिं प्रियव्रतः स्वराट् ॥२९॥  
 नानुवेभ्यश्च सप्तम्यन्तद्द्वीपं नतथाऽभजत् । वसुधु वसुदानश्च तथा दृढर्षिः पर ॥३०॥  
 रतिगुप्तस्तुयव्रती विविक्तनामद्वयी । तेषां वर्षेषु सत्तैव सोमागिरिवरा स्मृताः ॥३१॥  
 यत्र गत्तैव सतीह तन्नामानि निबोधत । यत्रमत्तया चतुःशृगः कपिच्छिन्नकूटकः ॥३२॥  
 शानो रदवोर्ध्वरोमा द्रविण गत पर्वता । रमकुन्धा मनुकुन्धा मित्रविदा तर्षव च ॥३३॥  
 धनविदा देवगर्भा धृतच्युन्मदमालिके । यत्पयोभिः कुराद्वीपवागिनः सर्व एव ते ॥३४॥

कुशलः कोविदश्चैवाप्यभियुक्तस्तथैव च । कुलकश्चेति संज्ञाभिश्चतुर्वर्णाः प्रकीर्तिताः ॥३५॥  
 ज्ञातयेदसरूपं तं देवं कर्मजकौशलैः । यजंते देववर्याभा. सर्वं सर्वविदो जना. ॥३६॥  
 परस्य ब्रह्मण. साक्षाज्जातवेदोऽसि हृव्यवाद् । देवाना पुरुषागाना यज्ञेन पुरुषं यज ॥

एवं यजंते ज्वलनं सर्वे द्वीपाधिवासिनः ॥३७॥

इति श्रीदेवीभागवतो महापुराणेऽष्टमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

## अथ त्रयोदशोऽध्यायः

नारद उवाच

शिष्टद्वीपप्रमाणं च ब्रह्म सर्वाथर्षदर्शन । येन विज्ञातमात्रेण परानन्दमयो भवेत् ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

कुशाद्वीपस्य परितो घृतोदावरणं महत् । ततो बहि. क्रीचद्वीपो द्विगुणः स्यात्स्वमानत. ॥२॥  
 धीरोदेनावृतो भाति यस्मिन्क्रीचाद्विरस्ति च । नामनिर्वर्तकः सोऽयं द्वीपस्य परिवर्तते ॥३॥  
 योऽसौ गुह्यस्य शक्त्या च भिन्नकुक्षिः पुराऽभवत् । धीरोदेनासिच्यमानो वरणेन च रथितः ॥४॥  
 घृतपृष्ठो नाम यस्य विभाति किल नायकः । प्रियव्रतात्मजः श्रीमान्सर्वलोचनमस्कृतः ॥५॥  
 स्वद्वीपं तु विभज्यैव सप्तधा स्वात्मजान्ददौ । पुत्रनामसु चर्षेण चर्षणान्प्रनिवेशयन् ॥६॥  
 स्वयं भगवतस्तस्य क्षरणं संजगाम ह । आसौ मधुहृहृश्चैव मेघपृष्ठः सुधामरुः ॥७॥  
 भ्राजिष्ठो लोहितार्णश्च वनस्पतिरितीव च । नगा नद्यश्च सप्तैव विख्याता भुवि सर्वतः ॥८॥  
 शुबलो वै वर्धमानश्च भोजनश्रोपवर्हणः । नन्दश्च नदनः सर्वतो भद्र इति कीर्तिताः ॥९॥  
 अमया अमृतौघाचार्यका तीर्थवतीति च । वृत्तिरूपवतो शुबला पवित्रवतिका तथा ॥१०॥  
 एतान्नामुदकं पुण्यं चातुर्वर्ष्येन पीयते । पुरुषऋषभौ तद्बद्धविणारूपश्च देवकः ॥११॥  
 एते चतुर्वर्णजाता. पुरुषा निवसन्ति हि । तत्रत्या पुरुषा आपोमयं देवमपा पतिम् ॥१२॥  
 पूर्णेनाजलिना भक्त्या यजंते विविधप्रिया । आप. पुरुषवीर्याः स्य पुनर्तीर्भूभुयः स्वरः ॥१३॥  
 तान. पुनीतामीरघ्नी स्पृशतामात्मना भुयः । इति मन्त्रजापते च स्तुवंति विविधैः स्तयैः ॥१४॥  
 एष परस्ताः श्रीरोदात्परितः शोचयेदिति । द्वात्रिंशत्सप्तत्यस्य योजनायाममाश्रितः ॥१५॥  
 स्वमानेन च द्वीपोऽयं दधिभद्रोदनेन च । नावतीपो त्रिनिष्ठोऽयं यस्मिच्छात्री महीशूः ॥१६॥  
 स्वशोण्यपदेशस्य वार्ष्णेय इति नारद । प्रियव्रतोऽधिपस्तस्य मेधातिथिरिति स्मृताः ॥१७॥  
 पित्रोऽयं सप्त वर्षानि पुत्रनामानि तेषु च । सप्त पुत्रान्निजान्स्याप्य स्वयं योगपति गतः ॥१८॥  
 पुरोऽसौ मनःपूर्वजोऽप्य गयमानव । धृष्टानीपश्चिन्नरैर्कौ यद्वरुणोऽयं विश्वपृक् ॥१९॥



मयादागिरय सप्त नद्य सप्तैव कीर्तिता । ईशान उरुशृंगोऽय बलभद्र दत्तकेसर ॥२०॥  
 सहस्रस्रोतको देवपालोऽप्यते महाशन । एतेऽद्वय सप्त चोक्ता सरिनामानि सप्त च ॥२१॥  
 अनया प्रथमायुर्दामभयस्पृष्टिरेव च । अपराजिता पचपदी महन्नश्रुतिरेव च ॥२२॥  
 ततो निजचूतिश्चोक्ता सप्त नद्यो महोज्ज्वला । तदुत्पत्पुरुषा सर्वे सत्यव्रतक्रतुव्रतौ ॥२३॥  
 दानव्रतानुव्रतौ च चतुर्वर्णा उदीरिता । भगवत प्राणवायु प्राणायामेन संयुता ॥२४॥  
 यजति निर्धूतरजस्नमस परम हरिम् । अन्त प्रविश्य भूतानि यो विभक्त्यात्मवेतुभि ॥२५॥  
 अन्तर्यामीश्वर साक्षात्पातु नो यद्वशे इदम् । परस्ताद्द्विभण्डोदात्ततस्तु बहुविस्तर ॥२६॥  
 पुष्करद्वीपनामाय शाकद्वीपद्विसगुण । स्वसमानेन स्वाद्गुदकेनाय परिवेष्टित ॥२७॥  
 यनास्ते पुष्कर भ्राजदग्निचडानिभानि च । पत्राणि विशदानोह स्वरुणपत्रायुतायुतम् ॥२८॥  
 श्रीमद्भगवतश्चेदमासन परमेष्ठिन । कल्पित लोकगुरुणा सर्वलोकसिसृक्षया ॥२९॥  
 तदुद्दीप एक एवाय गानस्रोतरनामक । अर्वाचीनपराचीनवर्षयोरवधिगिरि ॥३०॥  
 उच्छ्रायायामयो सख्याऽयुतयोजनसमिता । यत्र दिक्षु च चत्वारि चतसृषु पुराणि हि ॥३१॥  
 इन्द्रादिलोकपालाना यदुत्पत्कनिर्गम । मेरु प्रदक्षिणीकुर्वन्भानु पर्येति यत्र हि ॥३२॥  
 सप्तसरात्मक चक्र देवहोत्राभिधो भ्रमन् । प्रयव्रतोऽपिषो वीतिहोत्र स्वात्मजकद्वयम् ॥३३॥  
 वर्षद्वये परिस्थाय्य वर्षनामधर क्रमात् । रमणो घातकिश्चैव तत्तदुत्पत्ती उभौ ॥३४॥  
 कृता स्वय पूर्वजवद्भगवद्भक्तिउत्पत्ता । तदुत्पत्पुष्ट्या ब्रह्मरुपिण परमेश्वरम् ॥३५॥  
 सक्मकेन योगेन यजन्ति परिशीलिता । यत्तत्परममयं लिग ब्रह्मालिग जनोऽर्चयेत् ॥  
 एवातमद्वय शात तस्मै नावत नम ॥३६॥

इति श्रीमद्देवाभागवत महापुराणेऽष्टमस्कन्धे त्रयादशाध्याय ०१३॥

## अथ चतुर्दशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

तत्र परम्नादबला लाङ्गलानेति नामन । अन्तराठे च लोहान्तेभ्यार्यं परिश्लिष्य ॥१॥  
 यावदस्ति च द्रव्यं ह्यन्तर मानसात्तरात । सुमेरालानती शुद्धा वाचनी भूमिरस्ति हि ॥२॥  
 दर्पणोदरनुया सा सर्वशान्तिविजिता । यस्या पदार्थं प्रहितो न किञ्चित्प्रसूदोपने ॥३॥  
 अत्र सर्वशान्तिउपघणिता सा च नारद । लाङ्गलोक इति व्याख्या नन्दर परिश्लिष्यता ॥४॥  
 लोहान्तेभ्यार्ये चास्य वर्तते श्ववदा स्थिति । ईश्वरेण स लोहाना तृणगामन्त्रग कृत् ॥५॥  
 सूर्यादीना ध्रुवाताना रश्मयो यद्गन्नादिह । अर्वाचीनाश्च श्रील्लोकानातृणाना वदापि हि ॥६॥

पराचीनत्वभाजो हि न भवन्ति च नारद । तावदुन्नहनायाम पर्वतेन्द्रो महोदय ॥७॥  
 एतावाल्लोकविद्यासोऽय सस्थामानलक्षणं । कविभि स तु पञ्चाक्षरौटिभिर्गणितस्य च ॥८॥  
 भूगोलस्य चतुर्धाशो लोकालोकाचलो मुने । तस्योपरि चतुर्दिक्षु ब्रह्मणा चात्मयानिना ॥९॥  
 निवेशिता दिग्गजा ये तन्नामानि निबोधत । कृपभ पुष्पचूडोऽय वामनाऽथापराजित ॥१०॥  
 एते समस्तलोकस्य स्थितिहेतव ईरिता । तेषा च स्वविभूतीना बहुवीर्योपबृहणम् ॥११॥  
 विद्युद्धसत्त्व चैस्वयं यर्धयन्भगवाहरि । आस्ते सिद्धचष्टकोपेतो विष्वक्सेनादिसदृत् ॥१२॥  
 निजायुधं परिवृतो भुजदण्डं समन्तत । आस्ते सबललोपस्य स्वस्तये परमेश्वर ॥१३॥  
 आकल्पमेव वेप स गतो विष्णु सनातन । स्वमायारचितस्यास्य गोपीधायामसाधन ॥१४॥  
 योऽतविस्तार एतेन ह्यलोकपरिमाणकम् । व्याख्यात यद्वहिलोकालोकाचल इतीरणात् ॥१५॥  
 तत परस्ताद्योगेशगतिं दुष्टा वदन्ति हि । अण्डमध्यगत सूर्यो द्यावाभूम्योर्यदन्तरम् ॥१६॥  
 सूर्याण्डगोलयोर्मध्ये कोटय स्यु पञ्चविंशति । मूर्तेड एष एतस्मिन्नातो मार्तण्डशब्दधाद् ॥१७॥  
 हिरण्यगर्भ इति यद्विष्ण्वाहसमुद्भव । सूर्येण हि विभज्यत दिश स शीर्महीभिदा ॥१८॥  
 स्वर्गापवर्गौ नरवा रसोर्वास च गर्भश । दवतिर्यङ्मुप्याणा सरोसूपसवीरधाम् ॥१९॥  
 सर्वजीवनिवायाना सूर्य आत्मा दृगाश्वर । एतावान्भूमण्डलस्य सन्निवेश उदाहृत ॥२०॥  
 एतेन हि दिवो मान धर्णयन्ति च तद्विय । द्विदलानां च निष्पावादीना च दलयोर्यथा ॥२१॥  
 अतरेण तयोरन्तरिक्ष तदुभयसहितम् । यन्मध्यश्च भगवान्भानुर्ध्वं तपता वर ॥२२॥  
 आतपोऽत्रिलोकी च प्रतपर्येव भासयन् । उत्तरायणमासाद्य गतिर्माद्य वितन्वते ॥२३॥  
 आरोहणस्यानमसो गत्वाहोर्ध्वमाचरेत् । दक्षिणायनमासाद्य गतिर्दक्षिण वितन्वते ॥२४॥  
 ध्वरोहणस्यानमसो गच्छन्लक्ष्व दिन चरेत् । विपुवत्सजमासाद्य गतिसाम्यं वितन्वते ॥२५॥  
 समस्यानमासाद्य दिनसाम्यं परोति च । यदा च मेपतुल्यो सचरेद्वि दिवाकर ॥२६॥  
 समानानि स्वहोरात्राभ्यातनोति त्रयीमय । यथादिपचमु यदा राशिष्वर्षो विरोचते ॥२७॥  
 तदाहानि च यर्धंते रात्रयोऽपि ह्यमति च । वृश्चिवादिषु मूर्धो हि यदा सशरते रवि ॥२८॥

तदाऽपीमासहोरात्राणि भवन्ति विपर्ययान् ॥२९॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे सप्तमस्कन्धे अष्टमोऽध्याय ॥१४॥

अथ पञ्चदशाऽध्यायः

नारायण उवाच

अत पर प्रवक्ष्यामि भानार्गनासूक्तम् । शीघ्रमाशुदिग्निभिर्निदिधं गमनं त्वये ॥१॥

सर्वग्रहाणा त्रीष्वेव स्थानानि सुरसत्तम । स्थानं जारद्ववं मध्यं तथैरावतमुत्तरम् ॥२॥  
 वैश्वानरं दक्षिणतो निर्दिष्टमिति तत्त्वतः । अश्विनो कृत्तिका याम्या नागवीथीति शब्दिता ॥३॥  
 रोहिण्यार्द्रा मृगशिरो गजवीथ्यभिधीयते । पुष्याश्लेषा तथादित्या वीथी चैरावती स्मृता ॥४॥  
 एतास्तु वीथयस्तिष्ठ उत्तरो मार्ग उच्यते । तथा द्वे चापि फल्गुन्यौ मघा चैवार्थभी मता ॥५॥  
 हस्तश्चित्रा तथा स्वाती गोवीथीति तु शब्दिता । ज्येष्ठा विशाखानुरावा वीथी जारद्ववी मता ॥६॥  
 एतास्तु वीथयस्तिष्ठो मध्यमो मार्ग उच्यते । मूलापाढोत्तरापाढा अजवीथ्यभिश्चब्दिता ॥७॥  
 श्रवणं च धनिष्ठा च मार्गो शतभिषा तथा । वैश्वानरी भाद्रपदे रेवती चैव कीर्तिता ॥८॥  
 एतास्तु वीथयस्तिष्ठो दक्षिणो मार्ग उच्यते । उत्तरायणमाभाद्य गुगाश्चातनिबद्धयोः ॥९॥  
 कर्षणं पाशयोर्वायुबद्धयो रोहण स्मृतम् । तदाभ्यंतरगान्मण्डलाद्रथस्य गतेर्भवेत् ॥१०॥  
 माघ दिवसवृद्धिश्च जायते सुरसत्तम । रात्रिह्लासश्च भवति सौम्यायनक्रमो ह्ययम् ॥११॥  
 दक्षिणायनके पाशे प्रेरणादवरोहणम् । बृहिर्मण्डलवेशेन गतिर्द्वैत्रश्च तदा भवेत् ॥१२॥  
 तदा दिनाल्पता रात्रिवृद्धिश्च परिकीर्तिता । वैपुवे पाशसाम्यात्तु समावस्थानतो रवे ॥१३॥  
 मध्यमण्डलवेशश्च साम्य रात्रिदिनादिके । आकृष्येते यदा तौ तु ध्रुवेण समधिष्ठितौ ॥१४॥  
 तदाम्यंतरत सूर्यो भ्रमते मडलानि च । ध्रुवेण मुच्यमानेन पुन रश्मियुगेन तु ॥१५॥  
 तथैव बाह्यतः सूर्यो भ्रमते मण्डलानि च । तस्मिन्मेरौ पूर्वभागे पुष्येन्द्री देवगानिका ॥१६॥  
 दक्षिणे वै सयमनी नाम याम्या महापुरी । पश्चान्निम्लोचनी नाम वाहणी वै महापुरी ॥१७॥  
 तदुत्तरे पुरी सौम्या प्रोक्ता नाम विभावरी । ऐन्द्रपुर्या रवेः प्रोक्त उदयो ब्रह्मवादिभिः ॥१८॥  
 संयमन्या च मध्याह्ने निम्लोचन्या निमोलनम् । विभावर्या निशीथ स्यात्तिग्माशो सुरपूजितः ॥१९॥  
 प्रवृत्तेश्च निमित्तानि भूताना तानि सर्वश । मेरोश्चतुर्दिश भानो कीर्तितानि मया मुने ॥२०॥  
 मेरुस्थाना सदा मध्य गत एव विभाति हि । सव्य गच्छन्दक्षिणेन करोति स्वर्णपर्वतम् ॥२१॥  
 उदयास्तमये चैव सर्वकाल तु सम्मुखे । दिशास्वशेषामु तथा सुरर्षे विदिशामु च ॥२२॥  
 यैर्यत्र दृश्यते भास्वान्न तेषामुदय स्मृतः । तिरोभाव च यत्रैति तत्रैवास्तमन रवेः ॥२३॥  
 नैवास्तमनमर्कस्य नोदय सर्वदा सतः । उदयास्तमनाह्वय हि दर्शनादर्शनं रवेः ॥२४॥  
 शत्रादीना पुरे निष्ठस्पृशत्येव पुरनयम् । विकर्णो द्वौ विकर्णस्थस्त्रीन्कोणान्द्वे पुरे तथा ॥२५॥  
 सर्वेषा द्वीपवर्षाणा मेरुश्चरत स्थित । यैर्यत्र दृश्यते भानु सैव प्राचीति चोच्यते ॥२६॥  
 तद्गामभागतो मेरुपर्वतंति विनिर्णय । यदि चैद्रघा प्रचलते घटिका दशपञ्चभिः ॥२७॥  
 याम्या तदा योजनाता सपाद कोटिगुणमकम् । सार्वडादशलशाणि पचनेत्रसहस्रकम् ॥२८॥  
 प्रकामनि मह्य्याशु कालमार्गप्रदर्शक । एव ततो वाहणी च सौम्यामेरौ सहस्रदृक् ॥२९॥

पर्येति कालचक्रात्मा क्षुमणि. कालबुद्धये । तथा चान्ये ग्रहा. सोमादयो ये दिविचारिण. ३०॥  
 नक्षत्रैः मह घोद्यति सह चास्त व्रजति ते । एव मूर्हतेन रथो भानोरष्टाताधिकम् ॥३१॥  
 योजनाना चतुस्त्रिंशत्लक्षाणि भ्रमति प्रभु. । नयीमयश्चतुर्विधु पुरीषु च समीरणात् ॥३२॥  
 प्रबहाख्यात्सदा कालचक्रं पर्येति भानुमान् । यस्य चक्रं रथस्यैकं द्वादशार त्रिनाभिकम् ॥३३॥  
 पप्नेमि कवयस्तच्च च वत्सरात्मकमूचिरे । मेरुमूर्धनि तस्याक्षो मानसोत्तरपर्वते ॥३४॥  
 क्रमेतरविभागो य प्रोतं तत्र रथागवम् । तैलभारकयन्त्रेण चक्रमाम्यं परिभ्रमत् ॥३५॥  
 मानसोत्तरनाम्नीह गिरौ पर्येति चानुमान् । तस्मिन्नक्षे कृत मूलं द्वितीयोऽक्षो ध्रुवे कृतः ॥३६॥  
 तुर्यमानेन तैलस्य यत्राधवदितोरित । कृतोपरितनो भाग सूर्यस्य जगतापतेः ॥३७॥  
 रथनीडस्तु पट्टशिशल्लक्षयोजनमापतः । तत्तुर्भगवत सोऽय परिणाहेन कीर्तितः ॥३८॥  
 तावानर्करथस्यात्र युगस्तस्मिन्ह्या शुभा । सप्तच्छदोभिमानाश्च सूरसूतेन योजिता ॥३९॥  
 वहन्ति देवमादित्यं लोकाना सुखहेतवे । पुरस्तात्सवितु मूतोऽरुण पश्चाद्वियोजित ॥४०॥  
 सौत्ये कर्मणि सयुक्तो वर्तते गरडाग्रज । तथैव बालसित्याख्या ऋषयोऽगुष्ठवर्षका ॥४१॥  
 प्रमाणेन परिख्याता पट्टिसाहस्रसख्याका । स्तुवति पुरत सूर्यं सूक्तवाक्यैः सुशोभनैः ॥४२॥  
 तथा चान्ये च ऋषयो गधर्वा अप्सरोरगा । ग्रामण्यो यातुधानाश्च देवा सर्वे परेश्वरम् ॥४३॥  
 एकैवशः सप्त सप्त मासि मासि विरोचनम् । गार्धलक्षोत्तर कोटिनवक भूमिमण्डलम् ॥४४॥  
 द्विसहस्रं योजनाना स गव्यूत्पुत्तर क्षणात् । पर्येति देवदेवेशो विश्वन्यापी निरन्तरम् ॥४५॥

इति श्रीद्वयीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे पंचदशोऽध्यायः ॥१५॥

## अथ षोडशोऽध्यायः

### श्रीनारायण उवाच

अथात. श्रूयता चित्र सोमादीना गमादिकम् । तद्दृश्यन्सृता नृणा शुभानुभविदर्शना ॥१॥  
 यथा कुलालचक्रेण भ्रमता भ्रमता सह । तदाश्रयाणा च गतिरन्या कोटादिता भवेत् ॥२॥  
 एवं हि राशिवृन्देन कालचक्रेण तेन च । मेरुं ध्रुव च सरता प्रादक्षिण्येन सर्वदा ॥३॥  
 ग्रहाणा भानुमुस्थाना गतिरन्यैव दृश्यते । नक्षत्रांतरगामित्वाद्भ्रातरे गमनं तथा ॥४॥  
 गतिद्वयं चाविरुद्ध गर्थत्रैप विनिर्णय । स एव भगवानादिपुत्रयो लोकभावतः ॥५॥  
 नारायणोऽग्निलाघारो लोवाना स्वस्तये भ्रमन् । परमशुद्धिनिमित्तं तु आत्मान वै प्रयीमयम् ॥६॥  
 यत्किमिच्छंय घेदेन विजिज्ञास्योऽर्षपाऽभवत् । पदसु क्रमेण ऋतुषु वसतादिषु च स्वयम् ॥७॥  
 यद्योपजोपमृतुजान्गुणान्यं विदधाति च । तमेन पुरषा. सर्वे प्रव्या च विसमा गदा ॥८॥

वर्णाश्रमाचारपथा तथाऽऽम्नातैश्च वमभि । उच्चावचं श्रद्धया च योगाना च वितानकै ॥९॥  
 अजशा च यजते ये श्रेयो विन्दति ते महत् । अर्थव आत्मा लोकाना द्यावाभूम्यतरेण च ॥१०॥  
 बालचक्रगतो भुक्ते मासाद्वादशराशिभि । सवत्सरस्यावयवान्मास पक्षद्वय दिवा ॥११॥  
 नक्त चेति स पादश्रद्धयमित्युपदिश्यते । यावता पृथमश स भुजीत ऋतुरुच्यते ॥१२॥  
 सवत्सरस्यावयव कविभिश्चोपवर्णित । यावताथेन चाकाशवीथ्या प्रचरते रवि ॥१३॥  
 त प्राक्तना वर्णयति अयन मुनिपूजिता । अथ यावन्नभोमण्डल मह प्रतिगच्छति ॥१४॥  
 कात्स्न्येन सह भुजीत काल तवत्सर विदु । सवत्सर परिवत्सरमिडावत्सरमेव च ॥१५॥  
 अनुवत्सरमिद्वत्सरमिति पचकमीरितम् । भानोमाद्यसौम्यचसमगतिभि कालवित्तमै ॥१६॥  
 एव भानोगति प्रोक्ता चन्द्रादीना निवोद्यत । एव चन्द्रोऽर्करश्मिम्यो लक्षयोजनमूर्ध्वत ॥१७॥  
 उपलभ्यमानो मिनस्य सवत्सरभुजि च स । पश्चाम्या चौपधीनाथो भुक्ते मानभुजि च स ॥१८॥  
 सपादमान्या दिवसभुक्ति पक्षभुजि चरेत् । एव शीघ्रगति सोमो भुक्ते नून भवक्रकम् ॥१९॥  
 सूर्यमाणकलाभिश्चामराणा प्रीतिमावहन् । क्षीयमाणकलाभिश्च पितृणा चित्तरजक ॥२०॥  
 अहोरात्राणि तन्वान पूर्वापरसुधस्रकै । सर्वजीवनिकायस्य प्राणो जीव स एव हि ॥२१॥  
 भुक्ते चैकैकनक्षत्र मुहूर्तत्रिसता विभु । स एव षोडशकल पुरुषोऽनादिहृत्तम् ॥२२॥  
 मनोमयोऽप्यत्रमयोऽमृतधामा सुधाकर । देवपितृमनुष्यादिसरीसृपसवीरुधाम् ॥२३॥  
 प्राणाप्यायनशीलत्वात्स सर्वमय उच्यते । ततो भचक्र भ्रमति योजनाना त्रिलक्षत ॥२४॥  
 मेघप्रदक्षिणेनैव योजित चेश्वरेण तु । अष्टाविंशतिमह्यानि गणितानि सहाभिजित ॥२५॥  
 तत शुक्रा द्विलक्षेण योजनानामथोपरि । पुर पश्चात्सहृद्वासावर्कस्य परिवर्तते ॥२६॥  
 शीघ्रमदसमानाभिर्गतिभिर्विचरन्विभु । लोकानामनुकूलोऽय प्राय प्रोक्त शुभावह ॥२७॥  
 वृष्टिविष्टमशमना भार्गव सर्वज्ञ मुने । शुक्राद्बुध समारूपातो योजनाना द्विलक्षत ॥२८॥  
 शीघ्रमदसमानाभिर्गतिभिः शुक्रवत्सदा । यदाकाद्विचतिरिच्यत सौम्य प्रायेण तन तु ॥२९॥  
 अतिवाताभ्रपाताना वृष्ट्यादिभयसूचक । उपरिष्ठात्ततो भौमो योजनाना द्विलक्षत ॥३०॥  
 पन्नैस्त्रिभिस्त्रिभि साऽय भुक्ते राशीनर्थकश । द्वादशापि च देवर्षे यदि वक्रो न जायते ॥३१॥  
 प्रायेणागुभट्टसोऽय ग्रहौघाना च सूचक । तता द्विलक्षमानन याजनाना च गोपति ॥३२॥  
 एकैकस्मिन्नथा राशौ भुक्ते सवत्सर चरन् । यदि वक्रो भवेत्तैवानुकूलो द्रष्टव्यदिनाम् ॥३३॥  
 तत शनैश्चरा घोरो लक्षद्वयपरो मत । योजनं सूर्यपुत्रोऽय त्रिगन्मासै परिभ्रमन् ॥३४॥  
 एतैकराशौ पर्येति सर्वानाशौ महाग्रह । सर्वेषामगुभो मन्द प्रोक्त कालविदा वरै ॥३५॥  
 सत उत्तरत प्रोक्तमेकादशमुल्लखै । योजनं परिसख्यात मत्तर्षीणां च मण्डलम् ॥३६॥

बृहस्पतिश्च ककुदि वक्षस्यकौ ग्रहाधिप । नारायणश्च हृदये चन्द्रो मनसि तिष्ठति ॥२४॥  
 स्तनयोरश्विनौ नाम्यामुशना परिकीर्तित । बुध प्राणापानयोश्च गले राहुश्च केतव ॥२५॥  
 सर्वांगेषु तथा रोमकूपे तारागणा स्मृता । एतद्भगवतो विष्णो सर्वदेवमय वपु ॥२६॥  
 सध्याया प्रत्यह ध्यायेत्प्रयतो वाग्यतो मुनि । निरोक्षमाणश्चोत्तिष्ठेन्मन्त्रेणानेन घोषर ॥२७॥

नमा ज्योतिर्लोक्याय कालायानिमिया पतये महापुरुषायाभिधीमहोति ॥२८॥

ग्रहर्षतारामयमाधिदैविक पापापह मन्त्रकृता त्रिकालम् ।

नमस्यत स्मरतो वा त्रिकाठ नश्यत तत्कालजमाशु पापम् ॥२९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे सप्तदशाध्याय ॥१०॥

## अथाष्टादशोऽध्यायः

### श्रीनारायण उवाच

अधस्तात्सविन्दु प्रोक्तमधुत राहुमण्डलम् । नक्षत्रवच्चरति च संहिक्रियोऽतदर्हण ॥१॥  
 सूर्याचद्रमसोरेव मर्दन सिंहिकामुत । अमरत्व च खेटत्व लेभे यो विष्णुवनुग्रहान् ॥२॥  
 यददस्तरणबिम्ब तपतो योजनायुतम । तच्छादकोऽसुरो ज्ञेयोऽप्यर्कसाहस्रविस्तरम् ॥३॥  
 त्रयोदशसहस्र तु सोमस्याच्छादको ग्रह । य पूर्वसमये वैरानुबधो छादकोऽभवत् ॥४॥  
 सूर्याचद्रमसोर्दूरद्वुवच्छादनकारक । तन्निशम्योभयत्रापि विष्णुना प्ररित स्वकम् ॥५॥  
 चक्र सुदर्शन नाम ज्वालमालातिभोषणम् । तत्तेजसा द्रु सहन समन्तात्परिवारितम् ॥६॥  
 मूर्हतो द्विजमानस्तु दूराच्चकितमानस । आरान्निवर्तन सोऽयमुपराग इतीव ह ॥७॥  
 उच्यते लोकमध्ये तु देवर्षे अवबुध्यताम् । ततोऽधस्तात्समाख्याता लोका परमपावना ॥८॥  
 सिद्धाना चारणाना च विद्यान्नाणा च सत्तम । योजनायुतविख्याता लोका पुण्या निषेविता ॥९॥  
 ततोऽप्यधस्ताद्देवर्षे यथाणा च मरणसाम । पिशाचप्रेतभूताना बिहाराजिरमुत्तमम् ॥१०॥  
 अतरिण चल्त्प्रोक्त यावद्वायु प्रवाति हि । यावन्मेघास्तपाद्यति यत्प्रोक्त ज्ञानकाविरे ॥११॥  
 ततोऽधस्ताद्योजनाना शत यावद्द्विजासुतम् । पृथिवी परिस्रक्ष्याता सुपर्णस्येनसारसा ॥१२॥  
 हसादय प्रोत्सवति पाथिवा पृथिवीमवा । भूसन्निवेशवस्थान यावदुपवर्णितम् ॥१३॥  
 अधस्तादवने सप्त देवर्षे विवरा स्मृता । एकैकशो योजनानामायामान्द्रायत पुन ॥१४॥  
 अयुर्गानरविस्थाना सर्वर्तुसुखशयका । अतः प्रथम प्रोक्त द्वितीय वितत तथा ॥१५॥  
 तृतीय सुतः प्रोक्त चतुर्थं वै तलातलम् । महातल पद्म च पष्ठ प्राक्त रसातलम् ॥१६॥  
 सप्तमं विप्र पाताल सप्त ते विवरा स्मृता । एतेषु विलस्वर्गेषु दिवोऽप्यधिकमेव च ॥१७॥

कामभोगैश्वर्यमुखसमृद्धभुवनेषु च । नित्योद्यानविहारेषु सुखास्वाद प्रवर्तते ॥१८॥  
 दैत्याश्च काद्रवेयाश्च दानवा बलशालिन । नित्यप्रमुदिता रक्ता कलत्रापत्यबधुभि ॥१९॥  
 सुहृद्भिरनुजीवाद्यै सयुताश्च गृहेश्वरा । ईश्वरादप्रतिहतकामा मायाविनश्च ते ॥२०॥  
 निवसति सदा हृष्टा सर्वतुसुखसयुता । मयेन मायाविभुना येषु येषु च निर्मिता ॥२१॥  
 पुर प्रकामशो भक्ता मणिप्रवरशालिन । विचित्रभवनाट्टाला गोपुराद्या सहस्रश ॥२२॥  
 सभाचत्वरचैत्यादिशोभाढ्या सुरदुर्लभा । नागामुराणा मियुनै सपारावतसारिकै ॥२३॥  
 कीर्णकृत्रिमभूमिश्च विवरेशगृहोत्तमं । अलकृताश्चकासति उद्यानानि महाति च ॥२४॥  
 मन प्रसन्नकारीणि फलपुष्पविशालिभि । ललनाना विलासार्हस्थानं शोभितभाजि च ॥२५॥  
 नानाविहमप्रातसयुक्तजलराशिभि । स्वच्छार्णपूरितहृदै पाठीनसमलकृतै ॥२६॥  
 जलजमुक्षुब्धनी रनीरजातैरनकदा । कुमुदोत्पलकङ्कारनीलरक्तोत्पलैस्तथा ॥२७॥  
 तेषु कृतनिकेताना विहारै सकुलानि च । इन्द्रियोत्सवकारैश्च तथैव विविधै स्वरै ॥२८॥  
 अमराणा च परमा श्रिय चातिशयति च । यत्र नैव भय क्वापि कालार्गैर्दिनरात्रिभि ॥२९॥  
 यत्राहिप्रवराणा च शिरस्थैर्मणिरश्मिभि । नित्य तम प्रवाच्येत सदा प्रस्फुटकातिभि ॥३०॥  
 न वा एतेषु वसता दिव्योपधिरसायनै । रसानपानस्नानार्चनार्धयो न च व्याधय ॥३१॥  
 बलीपन्तिर्जीर्णत्वर्ववर्ष्यस्वेदगघता । अनुत्साहवयोऽवस्था न वाघते कदाचन ॥३२॥  
 बल्याणाना सदा येषा न च मृत्युभय कुत । भगवत्तेजसाऽयत्र चक्रार्चय सुदर्शनात् ॥३३॥  
 यस्मिन्प्रविष्टे दैतेयवधूना गर्भराशय । प्रायो भयात्पतत्येव स्रवति ब्रह्मपुत्रक ॥३४॥

इति श्रीद्वीभागवत महापुराणेऽष्टमस्कन्धेऽष्टादशोऽध्याय ॥१८॥

### अथैकोनविंशोऽध्यायः

#### श्रीनारायण उवाच

प्रथमे त्रिवरे विप्र अतलाहये मनोरमे । मयपुत्रो बन्धो नाम वर्ततःश्वर्वगर्वकृत् ॥१॥  
 पणवयो येन मृष्टा माया सर्वायमाधिवा । मायाविनो याश्च सद्यो धारयति च वाश्चन ॥२॥  
 जम्भमाणस्य यस्संय धलस्य बलशालिन । स्त्रीगणा उपपद्यते तयो लात्रविमाहना ॥३॥  
 पुत्रस्यैश्वर्यंस्वरिप्य काममियश्चेति विश्रुता । या वै त्रिलायन प्रेष्ठ प्रविष्ट पुण्य रह ॥४॥  
 रोम हाणकारयन साधयित्वा प्रयत्नत । स्वत्रिणसायलानानुरागस्मितविगूर्हन् ॥५॥  
 सगणविभ्रमाद्यैश्च रमयत्यपि ता स्त्रिय । यस्मिन्पुण्युक्तो जात मनुने बहुधा स्वयम् ॥६॥  
 ईश्वरोऽहमह सिद्धो नागायुतबन्धो महान । आत्मान मयमान यमराज इव वक्ष्यते ॥७॥

## अथ विंशोऽध्यायः

## श्रीनारायण उवाच

ततोऽधस्ताद्विवरकं तलातलमुदीरितम् । दानवैद्रो मयो नाम त्रिपुराधिपतिर्महान् ॥१॥  
 त्रिलोक्याः शंकरेणाऽयं पालितो दग्धपूज्यः । देवदेवप्रसादात्तु लब्धराज्यमुखास्पदः ॥२॥  
 आचार्यो मायिनां सोऽयं नानामायाविशारदः । पूज्यते राक्षसैर्वरैः सर्वकार्यसमृद्धये ॥३॥  
 ततोऽधस्तात्सुविख्यातं महातलमिति स्फुटम् । सर्पाणां काद्रवेयाणां गणः क्रोधवशो महान् ॥४॥  
 अनेकशिरसा विप्र प्रपानान्कीर्तयामि ते । कुहकस्तक्षकश्चैव सुपेणः कालियस्तथा ॥५॥  
 महाभोगा महासत्त्वाः क्रूराः क्रूरस्वजातयः । पतिराराजाधिपतेरुद्विग्नाः सर्व एव ते ॥६॥  
 स्वकलत्रापत्यमुहृत्कुटुंबेन च संगताः । प्रमत्ता विहरंत्येव नानाक्रोडाविशारदाः ॥७॥  
 ततोऽधस्ताच्च विवरे रसातलसमाह्वये । दैतेया निवसंत्येव पणयो दानवाश्च ये ॥८॥  
 निवातकवचा नाम हिरण्यपुरवासिनः । कालेया इति च प्रोक्ताः प्रत्यनीका हविर्भुजाम् ॥९॥  
 महौजसश्चोत्पत्यैव महासाहसिनस्तथा । सकलेसस्य च हरेस्तेजसा हतधिक्रमाः ॥१०॥  
 विलेशया इव सदा विवरे निवसन्ति हि । ये वै याग्भिः सरमया शक्रदूत्या निरंतरम् ॥११॥  
 मद्रवर्णाभिरसुरास्ताडिता विभ्यति स्म ह । ततोऽप्यधस्तात्पाताले नागलोकाधिपालकाः ॥१२॥  
 चासुकिप्रमुखाः शंखः कुलिः श्वेत एव च । धनंजयो महाशंखो धृतराष्ट्रस्तथैव च ॥१३॥  
 शंखचूडः कंबलाश्वतरो देवोपदत्तकः । महामर्षा महाभोगा निवसन्ति विपोल्यणाः ॥१४॥  
 पंनमस्तकवन्तश्च फणासप्तकभूपिताः । केचिद्दशफणाः केचिच्छतशीर्षास्तथापरे ॥१५॥  
 महस्त्रशिरसः केऽपि रोचिष्णुमणिधारकाः । पातालरंघ्रतिमिरनिकरं स्वमरोचिभिः ॥१६॥  
 विधमति च देवर्षे सदासंजातमन्यवः । अस्य मूलप्रदेशे हि त्रिंशत्साहस्रवैतरे ॥१७॥  
 योजनैः परिसंख्याने तामसी भगवत्वला । अनंतास्या समास्ते हि सर्वदेवप्रपूजिताः ॥१८॥  
 अहमित्यभिमानस्य लक्षणं यं प्रचक्षते । संकर्षणं सात्वतीयाः कर्षणं द्रष्टृदृश्ययोः ॥१९॥  
 इदं भूमदलं यस्य गृह्यशिरगः प्रभोः । अनंतमूर्तेः शेषस्य ध्रियमाणं च शीर्षकं ॥२०॥  
 पृथ्वीगोलमस्येयं हि सिद्धार्थं इव लक्ष्यते । यस्य कालेन देवस्य राजिर्हीर्षो ममं विभोः ॥२१॥  
 पराचरं ध्रुवोरंतयिवरादुदपद्यत । सावर्षणो नाम ह्यो य्यूनादशानोभितः ॥२२॥  
 त्रिलोचनश्च त्रिगिरं मूलमुत्तंनयन्त्ययम् । उदतिष्ठन्महास्यत्यो महाभूतशयंवरः ॥२३॥  
 यस्याग्निरुमलदंद्रशोभाच्छनगमंहेले । विराजन्मणिविद्येषु महाह्यानयोऽनिसाम् ॥२४॥  
 एषातमस्त्रियोगेन सह सात्वतपुंगवैः । प्रणमंतः स्वमूर्च्छां ते स्वमुगानि समीशते ॥२५॥



स्फुरत्कुण्डलमाणिक्यप्रभामडलभाज्यपि । सुकपोलानि चारुणि गडस्थलद्युमति च ॥२६॥  
 नागराजकुमार्योऽपि चार्वङ्गविलसत्स्वप । विशदैविपुलैस्तद्ब्रह्मलै सुभगैस्तथा ॥२७॥  
 रश्मिरैर्भुजददैश्च शोभमाना इतस्तत । चदनागुल्कारमीरपकलेपेन भूषिता ॥२८॥  
 तदभिमर्षसजातकामावेशसमायुता । ललितस्मितसयुक्ता सन्नीड लाक्यति च ॥२९॥  
 अनुरागमदोन्मत्तविधूर्णारुणलोचनम् । करुणावलोकनेत्र च आशासानास्तथाश्रिय ॥३०॥  
 सोऽनतो भगवान्देवोऽनतसत्त्वो महाशय । अनतगुणवाधिश्व आदिदेवो महाद्युति ॥३१॥  
 सहतामर्षरोपादिवेगो लोकसुभाय च । आस्ते महासत्त्वनिधि सर्वदेवप्रसूजित ॥३२॥  
 ध्यायमान सुरैर् मिर्दंरसुरैश्चोरगैस्तथा । विद्याधरैश्च गधर्वैर्मुनिसघैश्च नित्यश ॥३३॥  
 अनारतमदो मत्तालाकविह्वललोचन । वाक्यामृतन विबुधास्त्वपार्पदगणानपि ॥३४॥  
 आप्यायमान स विभुर्वैजयती स्रज दधत । अम्लानाभिनवै स्वच्छैस्तुलसीदलसचयै ॥३५॥  
 माद्यभधुररातघोपश्रीसयुता सदा । नोल्वासा देवदेव एककुण्डलभूषित ॥३६॥  
 हृल्यम् वकुदि न्यस्तसुपीवरभुजोऽन्वय । महेंद्र काचनी यद्ब्रह्मरा च मतगम ॥  
 उदारलीलो देवेशो वर्णित सात्वतर्षभ ॥३७॥

इति श्राद्धाभागावत महापुराणेऽष्टमस्कन्धे विंशोऽध्याय ॥२०॥

## अथैकत्रिंशोऽध्यायः

### नारायण उवाच

तस्यानुभात्र भगवान्ब्रह्मपुत्र सनातन । सभाया ब्रह्मदेवस्य गायमान उपासते ॥१॥  
 उत्पत्तिस्थितित्रयहृतबोऽस्य कल्पा सत्त्वाद्या प्रकृतिगुणा यदीक्षयाऽऽसन् ।  
 वरूप ध्रुवमहृत यदेकमात्मज्ञानाघात्कथमुह वद तस्य वर्त्म ॥२॥  
 मूनि न पुरुहृत्पया वभार सत्त्व सगुड सदसदिद विभाति यत्र ।  
 यत्नेला मृगपतिराददेऽनवद्यामादातु स्वजनमनास्पुदारवीर्य ॥३॥  
 यज्ञाम श्रुतमनुकीतयेदकस्मादात्तो वा यदि पतित प्रमनादा ।  
 ह यह सपदि नृगामसोपमय क शोपाद्भगवन जाश्रयमुमुक्षु ॥४॥  
 भूर्धयपितमणुवत्सहस्रमूर्ध्नो भूगोत्र सर्गिरसरित्समुद्रसत्त्वम् ।  
 आनत्यादनमिनविरूमस्य भूमन को वार्याम्पधिगणयेत्सहस्रजिह्व ॥५॥  
 एवप्रभात्रा भगवाननतो दुरतवीर्योऽगुणानुभाव ।  
 मूले रसाया स्थित जात्मनसो यो ज्ञेया दमा स्तिनये विनर्ति ॥६॥

एता ह्येवेह तु नृभिर्गतयो मुनिसत्तम । गन्तव्या बहुशो यद्वद्यथाकर्मविनिर्मिताः ॥७॥  
 यथोपदेशं च कामान्सदा कामयमानकैः । एतावतीहि राजेंद्र मनुष्यमृगपक्षिपु ॥८॥  
 विपाकगतयः प्रोक्ता धर्मस्य वशगास्तथा । उच्चावच्चा विसदृशा यथाप्रक्षं निदोषत ॥९॥

नारद उवाच

विचित्रमेतल्लोकस्य कथं भगवता वृतम् । समानत्वे कर्मणा च तन्नो ब्रूहि स यथातथम् ॥१०॥

नारायण उवाच

कर्तुं श्रद्धावशादेव गतयोऽपि पृथग्विधाः । त्रिगुणत्वात्सदा तासां फलं विसदृशं त्विह ॥११॥  
 सात्त्विक्या श्रद्धया कर्तुः सुखित्वं जायते सदा । दुःखित्वं च तथा कर्तुं राजस्या श्रद्धया भवेत् ॥१२॥  
 दुःखित्वं चैव मूढत्वं तामस्या श्रद्धयोदितम् । तारतम्यात्तु श्रद्धानां फलवैचित्र्यमीरितम् ॥१३॥  
 अनाद्यविद्याविहितकर्मणा परिणामजा । सहस्रदा प्रवृत्तास्तु गतयो द्विजपुङ्गव ॥१४॥  
 तद्भेदान्बर्णयिष्यामि प्राचुर्येण द्विजोत्तम । त्रिजगत्या अन्तराले दक्षिणस्या दिशीह वै ॥१५॥  
 भूमेरधस्तादुपरि त्वतलस्य च नारद । अग्निष्वात्ताः पितृगणाः वर्तन्ते पितरश्च हि ॥१६॥  
 वसति यस्या स्वीयाना गोत्राणां परमाश्रयः । सत्या समाधिना शीघ्र त्वाशासाना परेण वै ॥१७॥  
 पितृराजोऽपि भगवान्संपरेतेषु जंतुषु । विषयं प्रापितेष्वेव स्वकीयैः पुरर्परिह ॥१८॥  
 सगणो भगवत्प्रोक्ताज्ञापरो दमधारकः । यथाकर्म यथादोष विदधाति विचारदृक् ॥१९॥  
 स्वान्गणान्धर्मतत्त्वज्ञान्सर्वानाज्ञाप्रवर्तकान् । सदा प्रेरयति प्राज्ञो यथादेशनियोजितान् ॥२०॥  
 नरवानेकविशत्या सख्यया वर्णयन्ति हि । अष्टाविंशमितान्वेचित्ताननुक्रमतो ब्रुवे ॥२१॥  
 तामिस्र अधतामिस्रो रौरवोऽपि तृतीयनः । महागोश्वनामा च कुभोपावोऽपरो मत ॥२२॥  
 कालभूत्रं तथा चासिपत्रारण्यमुदाहृतम् । मूकरस्य मुखं चाघकूपोऽथ कृमिभोजन ॥२३॥  
 सदशस्तप्तमूर्तिश्च वज्रकटक एव च । घाल्मलो चाय देवर्षे नाम्ना धैतरणी तथा ॥२४॥  
 पूषोदः प्राणरोधश्च तथा विशसनं मतम् । लालामशः सारमेयादनमुक्तमतः परम् ॥२५॥  
 ध्रुवोचिरप्यय पानं क्षारस्पर्दम एव च । रथोगणाख्यसंभोजः दूलप्रोतो व्यतः परम् ॥२६॥  
 ददनुको यटारोप पर्मावर्तनकः परम् । सूचीमुरामिति प्रोक्ता अष्टाविंशतिनाम्ना ॥२७॥  
 इत्येते नारका नाम यातनाभूमय परा । कर्मभिश्चापि भूतानां गम्याः पञ्चजसंभय ॥२८॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे अष्टविंशोऽध्यायः ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

शर्मभेदाः षट्तिविधाः सनाठनभूने मम । श्लोऽप्यं सर्वपर्यंते यातनात्रातिभूमयः ॥१॥

## श्रीनारायण उवाच

यो वै परस्य वित्तानि दारापत्यानि चैव हि । हरते स हि दुष्टात्मा यमानुचरगोचरः ॥२॥  
 कालपाशेन संबद्धो याम्यैरतिभयानवै । तामिस्रनाभिं नरके पात्यते यातनास्पदे ॥३॥  
 ताडनं दंडनं चैव संतर्जनमनं परम् । याम्याः कुर्वति पाशादघाः कश्मलं याति चैव हि ॥४॥  
 मूर्च्छामायाति विवशो नारकी पद्मभूसुत । यः पतिं बंधयित्वा तु दारादीनुपभुज्यति ॥५॥  
 अन्धनामिन्नरके पान्यने यमनिकरे । पान्यमानो यत्र जंतुर्वेदनापरवान्भवेत् ॥६॥  
 नष्टदृष्टिर्नष्टमतिर्भवत्येवाविलम्बतः । वनस्पतिर्भयमानमूलो यद्भ्रूवेदिह ॥७॥  
 तस्मादप्यंधतामिन्नान्ना प्रोक्तः पुरातनैः । एतन्ममाहमिति यो भूतद्रोहेण केवलम् ॥८॥  
 पुष्पाति प्रत्यहं स्वीयं कुटुम्बं कार्यलंपटः । एतद्विहाय चानैव स्वाद्युभेन पनेदिह ॥९॥  
 रौरवे नाम्नि नरके सर्वसत्त्वभयावहे । इह लोकेऽमुना ये तु हिंसिता जंतव पुरा ॥१०॥  
 त एव हरवो भूत्वा परत्र षोडशति तम् । तस्माद्रौरवमित्याहुः पुरागजा मनोपिण ॥११॥  
 हरः सर्पादित्कूरो जंतुरुक्त पुराननं । एवं महारौरवाह्यो नरको यत्र पूष्य ॥१२॥  
 यातना प्राप्यमाणो हि यः परं देहसभवं । ऋष्यादा नाम हरवस्तं क्रमे घातयति च ॥१३॥  
 य उग्रः पुरुष क्रूर पशुपक्षिगणानपि । उपरंधयते मूढो याम्यास्तं रधयति च ॥१४॥  
 कुंभोपाके तप्तनेत्रे उपर्यपि च नारद । यावन्ति पशुरोमाणि तावद्रूपसहस्रकम् ॥१५॥  
 पितृविश्रन्नाहणध्रुवकाकसूत्रे स नारके । अग्न्यर्काम्या तप्यमाने नारकी विनिवेशित ॥१६॥  
 क्षुत्पिपासादह्यमानोऽन्त शरीरस्तथा बहिः । आस्ते शेते चेष्टते चावतिष्ठति च धावति ॥१७॥  
 निजवेदपथाद्यो वै पाखंडं चोपयानि च । अनापद्यपि देवर्षे त पाप पुरुषं भटाः ॥१८॥  
 शक्तिपत्रवनं नाम नरकं वेदार्पणं च । कक्षया प्रहरत्येव नारकी तद्गनस्तथा ॥१९॥  
 इतस्ततो घावमान उत्तालमतिवेगित । अग्निपत्रं दृष्टमान उभयत्र च धारकं ॥२०॥  
 सच्छिद्यमानसर्वाङ्गो हा ह्नोऽम्नोति मूच्छित । वदना परमा प्राप्त पत्रयत्र पद पद ॥२१॥  
 स्वधर्मानुगतं भुक्ते पाखंडफलमल्पधी । यो राजा राजपुरुषो दृष्ट्येदं त्वधर्मत ॥२२॥  
 द्विजे शरीरदंडं च पापीयान्नारकी च स । नरके मूकरमूमे पात्यने यमकिङ्करः ॥२३॥  
 त्रिनिपिष्टायववरो बलवद्भिस्त्रयेशुवन् । वार्तस्वरेण स्वनयमुच्छ्रित्य वदमलं गत ॥२४॥  
 य षोडशमानो बहृधा वेदना मात्यतीव हि । त्रिबन्धनरपोडा योऽप्यत्रिबन्धनरभ्ययाम् ॥२५॥  
 ईश्वराश्रितवृत्तोना व्ययमानचरने स्वयम् । स च धनूने पतति तदभिद्रांतयत्रिने ॥२६॥  
 मन्नागो जनुभि हूरं पशुभिर्मंगपक्षिभिः । शरीरुपैरथ मगरैर्युक्तामृत्पञ्जातिभिः ॥२७॥  
 मक्षिकाभिश्च तमसि दशगुर्वथ षोडशने । परिश्रामति चंवात्र कुगगरे च जंतुवत् ॥२८॥

यस्तु सविहितं पचयज्ञं, काकैश्च सस्तुत । अश्नाति चासविभज्य यत्किंचिदुपपद्यत ॥२२॥  
 स पापपुरुषः क्रूरैर्यार्म्यैश्च कृमिभोजने । नरकाघमके दुष्टकर्मणा परिप्लव्यत ॥२३॥  
 लक्षयोजनविस्तीर्णे कृमिकुण्डे भयकरे । कृमिरूप समासाद्य भक्ष्यमाणश्च तं स्वयम् ॥२४॥  
 अप्रत्ताप्रहुतादो य पातमाप्नोति तत्र वै । यस्तु स्तेयेन च वलाद्विरण्य रत्नमेव च ॥२५॥  
 ग्राहणस्यापहरति अन्यस्यापि च कस्यचित् । अनापदि च देवर्षे तममुन यमानुगा ॥२६॥  
 अयस्मयैरग्निपिंडे सदृशीनिष्कुपति च । योऽगम्या योषित गच्छेदगम्य पुरुष च वा ॥२७॥  
 सावमुत्रापि कशया ताडयतो यमानुगा । तिग्मया लोहमय्या च सूर्म्याध्याल्लिगयति तम् ॥२८॥  
 तां चापि योषित सूर्म्याल्लिगयति यमानुगा । यस्तु सर्वाभिगमन पुरुष पापसचयी ॥२९॥  
 निरयेऽमुत्र त याम्या शाल्मली रोषयति तम् । वज्रकटकसयुक्ता शाल्मली तामयस्मयीम् ॥३०॥  
 राजन्या राजपुरुषा ये वा पाखडवतिन । धमसेतु विभिदति ते परत्य गता नरा ॥३१॥  
 वैतरण्या पतत्येव भिन्नमर्यादपातका । नद्या निरयदुगस्य परिखाया च नारद ॥३२॥  
 मादोगर्णे समतात्तु भक्ष्यमाणा इतस्तत । नात्मना वियुजत्येव नासुभिश्चापि नारद ॥३३॥  
 स्वीयेन कर्मपात्रेनोपतपन्ति च सवत । विष्णुत्रपूपूरक्तंश्च केशास्थिनखमासकं ॥३४॥  
 मेदोवसासयुताया नद्यामुपपतति ते । वृषलोपतयो ये च नष्टशौचा गतत्रपा ॥३५॥  
 आचारनियमैस्त्यक्त्वा पशुचर्यापरायणा । तेषानुबृष्टगतयो विष्णुत्रश्लेष्मरक्तव ॥३६॥  
 श्लेष्ममलसमापूर्णे निपतति दुराग्रहा । तदेव खादयत्येतान्यमानुचरवर्गका ॥३७॥  
 ये श्वानगर्दभादीना पतयो वै द्विजातय । मृगयारसिका नित्यमतीर्थे मृगघातका ॥३८॥  
 परेतांस्तान्यमभटा लक्ष्मीभूतान्नराधमान् । इषुभिश्च विभिदति तास्तान्दुर्नयमागतान् ॥३९॥  
 ये दभा दभयज्ञेषु पशून्घ्नति नराधमा । तानमुष्मियमभटा नरके वैशसे तदा ॥४०॥  
 निपात्य पीडयत्येव वशापातैर्दुरासदे । यो भायां च सवर्णां वै द्विजा मदनमोहित ॥४१॥  
 रेत पातयते मूढोऽमुत्र त यमकिंनरा । रेत कुण्ड पातयति रेत सपाययति च ॥४२॥  
 ये दस्यवोऽग्निदाश्रयं गरदा सार्धंघातका । प्रामान्त्यार्थाविश्रुपति राजानो राजपुरुषा ॥४३॥  
 तांपरेतान्यमभटा नयति श्वाकादासम् । विगत्यधिकसहयाता सारमेया महादुता ॥४४॥  
 सप्तशत्या समान्घाता रभत सादयति त । सारमयादन नाम नरक दाहण मुन ॥

अत पर प्रवक्ष्यामि अग्रेष्विप्रमुतापुने ॥५२॥  
 इति श्रीद्वाभागवत महापुराणऽष्टमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्याय ॥२२॥



अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

ये नरा सर्वदा नाक्ष्ये अनृत भाषयति च । दाने विनिमयेऽर्थस्य देवर्षे पापबुद्धयः ॥१॥  
 ते प्रेत्यामुत्र नरके अबोच्याख्येऽतिदाहणे । योजनाना शनोच्छ्रामाद्विरिमूर्ध्नः पतन्ति हि ॥२॥  
 अनाशाशेऽथ शिरस्तदवीचीतिनामके । यत्र स्थलं दृश्यते च जलवद्बीचिसंयुतम् ॥३॥  
 अबोचिमत्ततस्तत्र तिलशरिच्छत्रविग्रहः । स्मियते नैव देवर्षे पुनरेवावरोप्यते ॥४॥  
 यो वा द्विजो वा राजन्यो वैश्यो वा ब्रह्मसंभव । सोमपीयस्तत्कलत्र सुरा वा पिबतीह यः ॥५॥  
 प्रमादतस्तु तेषा वै निरये परिपातनम् । कुर्वति यमदूतास्ते पान काष्ण्यासो मुने ॥६॥  
 बह्विना द्रवमाणस्य नितरा ब्रह्मसंभव । सभावनेन स्वस्यैव योऽथमोपि नराधमः ॥७॥  
 विद्याज-मनपोवर्णाश्रमाचारवतो नरान् । वरीयसोऽपि न बहु मन्यते पुरुषाधमः ॥८॥  
 स नीयते यमभटे, क्षारकर्दमनामके । निरयेऽर्वाविशरा घोरा दुरंतयातनाऽऽनुते ॥९॥  
 ये वै नरा यजत्यन्य नरमेघेन मोहिता । स्त्रियोऽपि वा नरपशुं स्त्रादन्त्यन महामुने ॥१०॥  
 पशवो निहतास्ते तु यमसन्नानि सगता । सौनिका इव ते सर्वे विदार्य सितधारया ॥११॥  
 असृनिपवति नृत्यति गायन्ति बहुधा मुने । यथेह मासभोक्तार पुरुषादा दुरासदाः ॥१२॥  
 अनागसोऽपि येऽरण्ये ग्रामे वा ब्रह्मपुत्रक । वैश्रभकंरुपसृतान्विश्रम्य जिजोविपून् ॥१३॥  
 शूलशूत्रादिपु प्रोतान्नीडनोत्कारकानिव । पातयंति च ते प्रेत्य शूलपाते पतति ह ॥१४॥  
 शूलादिपु प्रोतदेहा क्षुत्तुड्या चातिपीडिताः । तिग्मतुंडं ककवकंरितश्चेतश्च ताडिताः ॥१५॥  
 पीडिता आत्मशमल बहुधा सस्मरति हि । ये भूतानुद्वेजयन्ति नरा उत्पन्नवृत्तयः ॥१६॥  
 यथा मर्षादिकास्तेऽपि नरकैः निपतति हि । ददशूकाभिधाने च यनोत्तिष्ठति सर्वत ॥१७॥  
 पचानना, सप्तमुखा ग्रसति नरकागतान् । यथा विलेशया विप्र क्रूरबुद्धिसमन्विता ॥१८॥  
 येऽत्रेपु कुमूलादिगुहादिपु निरन्धते । तानमुत्रोद्यतकरा कीनाशपरिसेवका ॥१९॥  
 तेष्वंशेषविशिखा च सगरेण च बह्विना । घूमेन च निरुधति पापकर्मरताप्ररान् ॥२०॥  
 योऽतिपीन्समयप्राप्तान्दिधक्षुरिव चधुषा । पापेनेहालोचयेच्च स्वय गृहपतिर्द्विज ॥२१॥  
 तस्यापि पापदृष्टेहि निरये यमत्रिकरा । अशिणो वज्रतुडा ये वरा वाजवटादयः ॥२२॥  
 गूत्रा क्रूरतराश्चापि प्रसह्योत्पातयन्ति हि । य आदृषानिमिनियानि अहृत्प्यातिगवित ॥२३॥  
 नियंत्रेक्षण एवाशामिविशकी नराधम । चितयाऽर्थस्य सर्वशायतिग्यपस्वरूपया ॥२४॥  
 गुण्यदृश्यवक्त्रश्च निर्वृति नैव गच्छति । प्रह्वद्रशते चार्थं स प्रेनो यमनिररः ॥२५॥  
 गूषीमुने च नरके पात्यते निजकर्मणा । वित्तग्रहं च पुरप वायना इव याम्यना ॥२६॥

विकरा सर्वतोऽङ्गेषु सूत्रं परिवयति हि । एते बहुविधा वित्त नरका पापकर्मणाम् ॥२७॥  
 नराणां शतश सति यातनास्थानभूमय । सहस्रशोऽपि देवर्षे उक्तानुक्तास्तथापि हि ॥२८॥  
 विराति नरकानता यातनावहुःशामुन । तथा धमपराश्चापि लोकायांति सुखोद्धतान् ॥२९॥  
 स्वधर्मो बहुधा गीतो यथा तव महामुने । देवीपूजनरूपो हि देव्याराधनलक्षण ॥३०॥  
 येनानुष्ठितमात्रेण न नरो नरक व्रजेत् । सा देवी भवपायोघोरहृत्प्री पूजिता नृणाम् ॥३१॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे द्वागीताया त्रयोविंशोऽध्याय ॥२३॥

### अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

नारद उवाच

धर्मश्च कीदृशस्तात दयाराधनलक्षण । कथमाराधिता देवी सा ददाति पर पदम् ॥१॥  
 आराधनविधिं क्वी वा कथमाराधिता कदा । केन सा दुर्गनरकाददुर्गां प्राणप्रदा भवेत् ॥२॥

श्रीनारायण उवाच

देवर्षे शृणु चित्तैवाग्रघेण मे विदुषा वर । यथा प्रसीदते देवी धर्माराधनत स्वयम् ॥३॥  
 स्वधर्मो यादृश प्रोक्तस्त च मे शृणु नारद । अनादाविह ससारे देवी सपूजिता स्वयम् ॥४॥  
 परिपालयन् घोरसङ्घटादिषु सा मुन । सा देवी पूज्यते लोकेयथावत्तद्विधिं शृणु ॥५॥  
 प्रतिपत्तिधिनासाद्य देवीमाज्येन पूजयेत् । घृत दद्याद् ब्राह्मणाय रोगहीनो भवेत्तदा ॥६॥  
 द्वितीयायां शर्करया पूजयेज्जगदविक्रम । शर्करा प्रददेद्विप्रे दीर्घायुर्जायत नर ॥७॥  
 तृतीयादिवस देव्यै दुग्ध पूजनकमणि । क्षीर दत्त्वा द्विजाग्रधाय सर्वदुःखातिगो भवत् ॥८॥  
 चतुर्थ्यां पूजने पूषा दद्या देव्यै द्विजाय च । अपूषा एव दातव्या न विघ्नैरभिभूयते ॥९॥  
 पचम्यां वदनीजातफल देव्यै निवेदयेत् । तद्व ब्राह्मणे देयं मेधावापुस्यो भवेत् ॥१०॥  
 षष्ठीतिथौ मधु प्रोक्त देवीपूजनकमणि । ब्राह्मणाय च दातव्य मधुनातिर्यतो भवन् ॥११॥  
 सप्तम्या गुडनैरद्य देव्यै दत्त्वा द्विजाय च । गुड दत्त्वा दीर्घहीनो जायते द्विजसत्तम ॥१२॥  
 नारिकेलमपाष्टम्या दव्यै नैवद्यमपयत् । ब्राह्मणाय प्रदानव्य सापहीनो भवप्रर ॥१३॥  
 नरम्यां लाजमद्यां चापि वा द्विजाय च । दत्त्वा मुग्धापिबो युष्मिन् लोक परत्र च ॥१४॥  
 दाम्यामपि यथा तु दव्यं शृणुनिष्कामुन । ब्राह्मणाय प्रदद्या मु यमलासाद्य न हि ॥१५॥  
 एकादस्यां दधि तथा दव्यै चार्पयत् तु य । दद्याति ब्राह्मणायैतद्देवीप्रियतया भवन् ॥१६॥  
 द्वादस्यां पुषुनादव्यै दत्त्वाचार्याय यो दत्त । साय च मुनिनेष्ट म दवाप्रियतां प्रकृत ॥१७॥  
 त्रयोदस्यां च दुग्धं शर्कराप्रद्वयानि च । साय दद्या विप्राम् प्रजागततिष्णानाम् ॥१८॥  
 चतुर्दस्यां च दव्यं दव्यै सत् प्रदद्वयति । साय दद्याद्विप्राय विप्रस्य ददित्ता भवन् ॥१९॥

पायसं पूर्णिमातिथ्यामपर्णायै प्रयच्छति । ददाति च द्विजाग्रचाय पितृनुद्धरतेऽखिलान् ॥२०॥  
 तत्तिथौ हवनं प्रोक्तं देवीप्रीत्यै महामुने । तत्तत्तिथ्युक्तवस्तूनामरोपारिष्टनाशनम् ॥२१॥  
 रविवारे पायसं च नैवेद्यं परिकीर्तितम् । सोमवारे पयः प्रोक्तं भोगे च कदलीफलम् ॥२२॥  
 बुधवारे च सप्रोक्तं नवनीतं नव द्विज । गुरुवारे शर्करा च मिता भार्गववासरे ॥२३॥  
 शनिवारे घृतं गव्यं नैवेद्यं परिकीर्तितम् । सप्तविंशतिनक्षत्रनैवेद्यं श्रूयता मुने ॥२४॥  
 घृतं तिलं शर्करा च दधि दुग्धं किलाटकम् । दधिकूची मोदकं च फेणिका घृतमण्डकम् ॥२५॥  
 कंसारं वटपत्रं च घृतपूरमत. परम् । वटकं कोकरसकं पूरणं मधु सूरणम् ॥२६॥  
 गुडं प्यूकद्राक्षे च खर्जूरं चैव चारकम् । अपूपं नवनीतं च मुद्गं मोदकमेव च ॥२७॥  
 मातुलुगमिति प्रोक्तं भनैवेद्यं च नारद । विष्कंभादिपु योगेषु प्रवक्ष्यामि निवेदनम् ॥२८॥  
 पदार्यानां कृतेष्वेपु प्रीणाति जगदम्बिका । गुड मधु घृत दुग्धं दधि तक्रं त्वपूपकम् ॥२९॥  
 नवनीतं कर्णटी च कूप्माड चापि मोदकम् । पनसं कदली जंबुफलमाग्नफलं तिलम् ॥३०॥  
 नारंगं दाडिमं चैव बदरीफलमेव च । धात्रीफलं पायसं च प्यूकं चणकं तथा ॥३१॥  
 नारिकेलं जंभकं कसेरुं सूरणं तथा । एतानि क्रमशो विप्र नैवेद्यानि शुभानि च ॥३२॥  
 विष्कंभादिपु योगेषु निर्णीतानि मनोपिभि । अथ नैवेद्यमाख्यास्ये करणानां पृथङ्मुने ॥३३॥  
 कंसारं मण्डकं फेणीं मोदकं वटपत्रकम् । लड्डुकं घृतपूरं च तिलं दधि घृतं मधु ॥३४॥  
 करणानामिदं प्रोक्तं देवीनैवेद्यमादरान् । अधान्यत्संप्रवक्ष्यामि देवीप्रीतिकरं परम् ॥३५॥  
 विधानं नारद मुने शृणु तत्सर्वमादृतं । चैत्रशुद्धतृतीयायां नरो मधुकवृक्षकम् ॥३६॥  
 पूजयेत्पञ्चगायं च नैवेद्यमुपकल्पयेत् । एव द्वादशमासेषु तृतायातिथिषु कमात् ॥३७॥  
 शुद्धपक्षे विधानेन नैवेद्यमभिदध्महे । वैशाखमासे नैवेद्यं गुडयुक्तं च नारद ॥३८॥  
 ज्येष्ठमासे मनु प्रोक्तं देवीप्रीत्यर्थमेव तु । आपाटे नवनीतं च मधुकस्य निवेदनम् ॥३९॥  
 श्रावणे दधि नैवेद्यं भाद्रमासं च शर्करां । आश्विने पायसं प्रोक्तं कार्तिके पय उत्तमम् ॥४०॥  
 मार्गे फेणुत्तमां प्रोक्त्वा पौषे च दधिकूचिका । माघे मासि च नैवेद्यं घृतं गव्यं समाहरेत् ॥४१॥  
 नारिकेलं च नैवेद्यं फाल्गुने परिकीर्तितम् । एवं द्वादशनैवेद्यं मार्गं च क्रमतोऽर्चयेत् ॥४२॥  
 मग्न्या वैश्रवणीं मायां कालगान्धर्वरथिण्यमा । महामायां च मातंगीं कालीं जलवासिनीं ॥४३॥  
 शिवा सहस्रचरणां सर्वमगलरूपिणीं । एभिर्नामपदैर्देवीं मधुके परिपूजयेत् ॥४४॥  
 उत स्तुवोत देवेशीं मयूकस्या महेश्वरीम् । सर्वकामसमुद्भव्यं जननूर्गत्यगिद्वये ॥४५॥  
 तम पुष्करनेत्रायै जगद्धार्थ्यै नमोऽस्तु ते । माहेश्वर्यै महादेव्यै महामगलमूर्तये ॥४६॥  
 परमा पापहन्त्री च परमार्गप्रदायिनी । परमेस्वरौ प्रजोदयानिः परशुह्यम्बररूपिणौ ॥४७॥

मददात्री मदोन्मत्ता मानगम्या मदोन्नता । मनस्विनी मुनिष्येया मार्तण्डसहचारिणी ॥४८॥  
जय लोकेश्वरि प्राज्ञे प्रलयाबुदसन्निभे । महामोहविनाशार्थं पूजिताऽसि सुरासुरै ॥४९॥  
यमलोकाभावकर्त्री यमपूज्या यमाग्रजा । यमनिग्रहरूपा च यजनीये नमो नम ॥५०॥  
समस्वभावा सर्वेशी सर्वसगविवर्जिता । सगनाशकरी काम्यरूपा काश्यपिग्रहा ॥५१॥  
ककालक्रूरा कामाक्षी मीनाक्षी मर्मभेदिनी । माधुर्यरूपशीला च मधुरस्वरपूजिता ॥५२॥  
महामन्त्रवती मन्त्रगम्या मन्त्रप्रियकरी । मनुष्यमानसगमा मन्मथारिप्रियकरी ॥५३॥  
अश्वत्थवर्तनिवाभ्रकपित्थवदरीगत । पनमाककरीरादिक्षीरवृक्षस्वरूपिणि ॥५४॥  
दुग्धवल्लीनिवासाहं दयनीये दयाधिके । दाक्षिण्यकरुणारूपे जय सर्वेश्वरलभ ॥५५॥  
एव स्तवेन देवेशी पूजनात् स्तुवीत ताम । व्रतस्य सकल पुण्य लभते सर्वदा नर ॥५६॥  
नित्यं य पठते स्तोत्रं देवीप्रीतिकरं नर । आधिष्ठाधिभय नास्ति रिपुभोतिर्न तस्य हि ॥५७॥

अर्घ्यार्थं चार्थमाप्नोति धर्मार्थं धर्ममाप्नुयात् ॥५८॥

ब्राह्मणो वेदसम्पन्नो विजयी क्षत्रियो भवेत् । वैश्यश्च धनधायाढ्यो भवेच्चन्द्र मुसाधिक ॥५९॥  
स्तोत्रमेतच्छ्राद्धकाले य पठेत्प्रयतो नर । पितृणामथवा तृप्तिर्जायते बल्पवर्तिनी ॥६०॥  
एवमारोधनं देव्या समुक्तं सुरपूजितम् । य करोति नरो भक्त्या स देवीलाकभागभवेत् ६१॥  
देवीपूजनतो विप्र सर्वे कामा भवति हि । सवपापहृति दुग्धा मतिरते प्रजायते ॥६२॥  
यत्र तत्र भवेत्पूज्यो मान्यो मानधनपु च । जायते जगदपाया प्रसादन विरिचिच ॥६३॥  
नरकाणां न तस्यास्ति भय स्वप्नेऽपि कुत्रचित् । महामायाप्रसादेन पुत्रपौत्रादिवर्धनं ॥६४॥  
देवीभक्तो भवत्येव नात्र कार्या विचारणा । इत्येव ते समारयात् नरकोटारक्षणम् ॥६५॥  
पूजनं हि महादेव्या सर्वमगलवारणम् । मधुपूजनं तद्रन्मासानां क्रमतो मुने ॥६६॥  
सर्वं सगाचरेद्यस्तु पूजनं मधुवाह्वयम् । न तस्य रोगबाधादिभयमुद्भवतेऽनघ ॥६७॥  
अघायदपि यदयामि प्रकृते पञ्च परम् । नाम्ना ऋणं तोत्पत्या जगदानददायाम् ॥६८॥  
सास्यान च समाहास्य प्रकृते पञ्च मुत् । कुतूहलं च यं शृणु मुक्तिविधायकम् ॥६९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्रपां महिनायां चैयामिन्या ममारोधनविधानेऽ-

ष्टमस्कन्धे देवीपूजननिरूपणं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

नदानिवमुनि ( ८०° ) पठेत्प्राप्तममृतं । देवीभागवतस्यास्याष्टमस्कन्धे उक्तेरिति ॥१॥

समाप्तोऽयमष्टमः स्कन्धः





श्लोकेशाय नमः.

# श्रीमद्देवीभागवतम्



नवमः स्कन्धः



अथ प्रथमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

गणेशजननी दुर्गा राधा लक्ष्मी सरस्वती । सावित्री च सृष्टिविधौ प्रकृति पचधा स्मृता ॥१॥

नारद उवाच

आविर्बभूव सा केन वा वा सा जानिना वर । किं वा तल्लक्षण साधो बभूव पचधा वयम् ॥२॥  
सर्वासा चरित पूजाविधान गुण ईप्सित । अवतार कुत्र कस्यास्तमे व्याख्यातुमर्हसि ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

प्रकृतेर्लक्षण यत्स को वा वक्तु श्रमो भवत । रिचित्तथापि वक्ष्यामि यच्छ्रुत धर्मववनत ॥४॥  
प्रकृष्टवाचक प्रश्न कृतिश्च सृष्टिवाचक । मृष्टौ प्रकृष्टा या देवी प्रकृति सा प्रचीनिता ॥५॥  
गुणे मन्वे प्रकृष्टे च प्रसादो वर्तत श्रुत । मध्यमे रजसि कृश्च निगद्यस्तमसि स्मृत ॥६॥  
त्रिगुणात्मकस्वरूपा या सा च शक्तिसमन्विता । प्रधाना सृष्टवरण प्रकृतिस्तेन बध्यते ॥७॥  
प्रथमे वर्तते प्रश्न कृतिश्च सृष्टिवाचक । सृष्टेरादौ च या देवी प्रकृति सा प्रचीनिता ॥८॥  
योगेनात्मा सृष्टिविधौ द्विधा रूपो बभूव स । पुमाश्च दक्षिणार्धांगो वामार्धा प्रकृति स्मृता ॥९॥  
मा च ब्रह्मस्वरूपा च नित्या सा च सनातनी । ययात्मा च तथा शक्तिर्यथाग्नौ दृष्टिवा स्थिता ॥१०॥  
अथएव हि यागोऽत्र स्त्रीपुंभेदो न मन्यते । सर्वं ब्रह्मण्य ब्रह्मसृष्टश्चन्द्रपि नारद ॥११॥

स्वेच्छामयस्येच्छया च श्रीकृष्णस्य सिसृक्षया । साऽऽविर्भवूव सहसा मूलप्रवृत्तिरोश्वरो ॥१२॥  
 तदानया पचविधा सृष्टिकमविभदिका । अथ भक्तानुरोधाद्वा भक्तानुग्रहविग्रहा ॥१३॥  
 गणेशमाता दुर्गा या शिवरूपा शिवप्रिया । नारायणी विष्णुमाया पूणब्रह्मस्वरूपिणी ॥१४॥  
 ब्रह्मादिदेवैर्मुनिभिक्षुभिः पूजिता स्तुता । सर्वाधिष्ठात्री देवी सा शर्वरूपा सनातनी ॥१५॥  
 धमसत्यपुण्यकीर्तियशोग्लदायिनी । सुखमोक्षहृत्पदाश्री शोकातिदुःखनाशिनी ॥१६॥  
 शरणागतदीनातपरित्राणपरायणा । तज स्वरूपा परमा तदधिष्ठातृदेवता ॥१७॥  
 सवशक्तिस्वरूपा च शक्तिरोशस्य सततम् । सिद्धश्वरी सिद्धिरूपा सिद्धिदा सिद्धिरोश्वरो ॥१८॥  
 बुद्धिनिद्रा क्षुत्पिपासा छाया तद्रा दया स्मृति । जाति क्षातिश्च भ्रातिश्चशाति कातिश्च चतना ॥१९॥  
 तुष्टि पुष्टिस्तथा लक्ष्मीधतिर्मया तथैव च । सवशक्तिस्वरूपा सा कृष्णस्य परमात्मन ॥२०॥  
 उक्त श्रुतौ श्रुत्गुणश्चातिस्वल्पो यथागमम् । गुणोऽऽयनतोऽनताया अपरा च निशामय ॥२१॥  
 शुद्धसत्त्वस्वरूपा या पद्मा सा परमात्मन । सवसप्तस्वरूपा सा तदधिष्ठातृदेवता ॥२२॥  
 काताऽतिदाता शाता च सुशीला सवभगला । लोभमोहकामरोपमदाहकारवर्जिता ॥२३॥  
 भक्तानुरक्ता पशुश्च सर्वाभ्यश्च पतिव्रता । प्राणतुल्या भगवत प्रमपाश्र प्रियवदा ॥२४॥  
 सवसस्यात्मिका देवी जीवनीपायरूपिणी । महालक्ष्मीश्च वैकुण्ठ पतिसेवारता सती ॥२५॥  
 स्वर्गे च स्वगलक्ष्मीश्च राजलक्ष्मीश्च राजसु । गृहपु गृहलक्ष्मीश्च मर्त्याना गृहिणा तथा ॥२६॥  
 सर्वप्राणिषु ब्रह्मपु शोभारूपा मनोहरा । कीर्तिरूपा पुण्यवता प्रभारूपा नृपेषु च ॥२७॥  
 वाणिज्यरूपा वणिजा पापिना कलहाकुरा । दयारूपा च कथिता बढोक्ता सवसमता ॥२८॥  
 सवपूज्या सववद्या चाया मत्तो निशामय । वाग्बुद्धिविद्याज्ञानाधिष्ठानी च परमात्मन ॥२९॥  
 सवविद्यास्वरूपा या सा च देवी सरस्वती । सा बुद्धि कविता मधा प्रतिभा स्मृतिदानूषाम ॥३०॥  
 नानाप्रकारसिद्धातभदाथबलना मता । व्याख्याबोधस्वरूपा च सवसदेहभजिनी ॥३१॥  
 विचारकारिणी ग्रथकारिणी शक्तिरूपिणी । व्याख्याबोधस्वरूपा च सवसदेहभजिनी ॥३२॥  
 विषयनावाग्भूपा प्रतिविश्वोपजीविनी । व्याख्यावादकरी गाता बीणापुस्तकधारिणी ॥३३॥  
 शुद्धमत्त्वस्वरूपा च सुशीला श्रोहरिप्रिया । हिमचत्रनकुदेंदुकुमुदाभोजसन्निभा ॥३४॥  
 यजती परमात्मान श्रीकृष्ण रत्नमालया । तप स्वरूपा तपसा पञ्चदाश्री तपस्विनाम् ॥३५॥  
 सिद्धिविद्यास्वरूपा च सवसिद्धिप्रदा सदा । यया विना तु विप्र्रीधो मूको मूयम सदा ॥३६॥  
 देवा तृतीया गदिता श्रुत्युक्ता जगदविका । यथागम यथा किञ्चित्परः त्व निबोध म ॥३७॥  
 माता चतुर्णां वर्णानां वदागानां च छदमाम् । स यावदनमत्राणां तत्राणां च विचक्षणा ॥३८॥  
 द्विजातिजातिरूपा च जपरूपा तपस्विनी । ग्रहण्यतजोष्पा च सवसस्फाररूपिणी ॥३९॥

पवित्ररूपा सावित्री गायत्री ब्राह्मणप्रिया । तीर्थानि यस्या सस्पर्शवाञ्छति ह्यात्मशुद्धये ॥४०॥  
 शुद्धस्फटिकसकाशा शुद्धसत्त्वस्वरूपिणी । परमानदरूपा च परमा च सनातनी ॥४१॥  
 परब्रह्मस्वरूपा च निर्वाणपददायिनी । ब्रह्मतेजोमयी शक्तिस्तदधिष्ठातृदेवता ॥४२॥  
 यत्पादरजसा पूत जगत्सर्वं च नारद । देवी चतुर्थी कथिता पद्ममी वर्णयामि ते ॥४३॥  
 पञ्चप्राणाधिदेवी या पञ्चप्राणस्वरूपिणी । प्राणाधिकप्रियतमा सर्वाभ्य सुदरो परा ॥४४॥  
 सर्वयुक्ता च सौभाग्यमानिनी गोरवाञ्चिता । वामागार्धस्वरूपा च गुणेन तेजसा समा ॥४५॥  
 परावरा सारभूता परमाद्या सनातनी । परमानदरूपा च धन्या मान्या च पूजिता ॥४६॥  
 रासक्रीडाधिदेवी श्रीकृष्णस्य परमात्मन । रासमण्डलसभूता रासमण्डलमण्डिता ॥४७॥  
 रामेश्वरी सुरसिका रामावासनिवासिनी । गोलोकवासिनी देवी गोपीवेषविधायिका ॥४८॥  
 परमाह्लादरूपा च सतोपहर्षरूपिणी । निर्गुणा च निराकारा निलितात्मस्वरूपिणी ॥४९॥  
 निरोहा निरहकारा भक्तानुग्रहविग्रहा । बदानुसारिध्यानेन विज्ञाता सा विचक्षण ॥५०॥  
 दृष्टिदृष्टा न सा केशी सुरेन्द्रमुनिपुगव । बह्निशुद्धाशुक्धरा नानालकारभूयिता ॥५१॥  
 कोटिचन्द्रमापुष्टसर्वश्रीयुक्तविग्रहा । श्रीकृष्णभक्तिसास्यककरा च सर्वसपदाम ॥५२॥  
 अवनारे च वाराहे नृपभानुसुता च या । यत्पादपञ्चसस्पर्शपवित्रा च वसुधरा ॥५३॥  
 ब्रह्मादिभिरदृष्टा या सर्वैर्दृष्टा च भारते । स्त्रीरत्नसारसभूता कृष्णवक्षस्यले स्थिता ॥५४॥  
 यथावरे नवधने लोला सौदामिनी मुने । पट्टिवर्षसहस्राणि प्रतप्त ब्रह्मणा पुरा ॥५५॥  
 यत्पादपद्मनखरदृष्टये चारमशुद्धये । न च दृष्ट च स्वप्नऽपि प्रत्यक्षस्यापि का कथा ॥५६॥  
 तेनैव तपसा दृष्टा भुवि वृदावन वने । कथिता पद्ममी देवी सा राधा च प्रकीर्तिता ॥५७॥  
 अज्ञप्ता कलाभ्या या कलाज्ञानसभवा । प्रकृत प्रतिविशेषु दध्यश्च सवयापित ॥५८॥  
 परिपूर्णतमा पञ्च विद्यादेव्य प्रकीर्तिता । या या प्रधानाशरूपा वर्णयामि निशामय ॥५९॥  
 प्ररानानस्वरूपा सा गगा भुवनपावनी । विष्णुविग्रहसभूता द्रवरूपा मनाननी ॥६०॥  
 पापिपापघ्नमाहाय ज्वलद्गनिस्वरूपिणी । सुखस्पर्शा स्नानपार्श्वनिवाणपददायिनी ॥६१॥  
 गोलोकस्थानप्रस्थानसुखमोपानरूपिणा । पवित्ररूपा तीर्थाना सरिता च परावरा ॥६२॥  
 रामभौलिजटाभेदमुक्तापत्तिस्वरूपिणी । तप सपादिनी सद्यो भारतपु तपस्विनाम् ॥६३॥  
 चन्द्रपद्मभारनिभा शुद्धसत्त्वस्वरूपिणी । निमला निरहकारा साञ्चो नारायणप्रिया ॥६४॥  
 प्रयानानस्वरूपा च तुलसी विष्णुकामिनी । विष्णुभूषणरूपा च विष्णुपादस्थिता सती ॥६५॥  
 तप सक्त्वरूपादिसचमपादिनी मुन । सारभूता च पुपाणा पत्रिणा पुण्यदा सदा ॥६६॥  
 दर्शनस्पर्शानाम्या च सद्यो निर्वाणदायिनी । क्ली वत्पुण्येन्द्रमदहनायान्तिरूपिणी ॥६७॥

यत्पादपद्मसंस्पर्शात्सद्यः पूता वसुंधरा । यत्स्पर्शदर्शने चैवेच्छति तीर्थानि शुद्धये ॥६८॥  
 यया विना च विश्वेषु सर्वकर्म च निष्फलम् । मोक्षदा या मुमुक्षूणा कामिनी सर्वकामदा ॥६९॥  
 कल्पवृक्षस्वरूपा या भारते वृक्षरूपिणी । भारतीना प्रीणनाय जाता या परदेवता ॥७०॥  
 प्रधानाशस्वरूपा या मनमा कश्यपात्मजा । शंकरप्रियशिष्या च महाज्ञानविशारदा ॥७१॥  
 नागेश्वरस्यानंतस्य भगिनी नागपूजिता । नागेश्वरी नागमाता सुदरी नागवाहिनो ॥७२॥  
 नागेंद्रगणसंयुक्ता नागभूषणभूषिता । नागेंद्रवंदिता सिद्धा योगिनी नागशायिनी ॥७३॥  
 विष्णुरूपा विष्णुभक्ता विष्णुपूजापरायणा । तपस्वरूपा तपसा फलदात्री तपस्विनी ॥७४॥  
 दिव्यं त्रिलक्षवर्षं च तपस्तप्त्वा च या हरेः । तपस्विनीषु पूज्या च तपस्विषु च भारते ॥७५॥  
 सर्वमंत्राधिदेवी च ज्वलन्ती ब्रह्मतेजसा । ब्रह्मस्वरूपा परमा ब्रह्मभावनत्परा ॥७६॥  
 जरत्कारमुनेः पत्नी कृष्णाशस्य पतिव्रता । आस्तीकस्य मुनेर्माता प्रवरस्य तपस्विनाम् ॥७७॥  
 प्रधानाशस्वरूपा या देवसेना च नारद । मातृकामुपूजयन्मासा पृष्टी च प्रकीर्तिता ॥७८॥  
 पुनर्पौत्रादिदात्री च धानी त्रिगता सती । पृष्ठाशरूपा प्रकृतेस्तेन पृष्टी प्रकीर्तिता ॥७९॥  
 स्थाने शिशूना परम वृद्धरूपा च योगिनी । पूजा द्वादशमामेषु यस्या विश्वेषु सत्तमम् ॥८०॥  
 पूजा च सूतिकागारे पुरा पृष्ठदिने शिशोः । एकविंशतिमे चैव पूजा कल्याणहेतुकी ॥८१॥  
 मुनिभिर्नमिता चैषा नित्यकामाप्यत परा । मातृका च दयारूपा शश्वद्रक्षणकारिणी ॥८२॥  
 जले स्थले चातरिक्षे शिशूना सद्योचरे । प्रधानाशस्वरूपा च देवी मंडलचंडिका ॥८३॥  
 प्रकृतेर्मुखसभूता सर्वमगलदा सदा । सुष्टी मगलरूपा च मंहारे कोपरूपिणी ॥८४॥  
 तेन मगलचंडी सा पंडितं परिकीर्तिता । प्रतिमगलवारेषु प्रतिविश्वेषु पूजिता ॥८५॥  
 पुनर्पौत्रघनैर्धर्मयोगमग्नददायिनी । परिनुष्टा सर्वदाष्टाप्रदात्री सर्वयोधिनाम् ॥८६॥  
 रूपा शणेन सहर्तुं शक्ता त्रिदश महेश्वरी । प्रधानाशस्वरूपा सा बाली कमललोचना ॥८७॥  
 दुर्गात्रलाटसंभूता रणे शुभनिशुभयोः । दुर्गावर्णाशस्वरूपा सा गुणेन तेजसा हमा ॥८८॥  
 कौटिसूर्यममाजुष्टपुष्टजाज्वलविग्रहा । प्रधाना सर्वशक्तीना बला बलवती परा ॥८९॥  
 सर्वगिद्धिप्रदा देवी परमा योगरूपिणी । कृष्णभक्ता कृष्णतुल्या तेजसा विक्रमंर्गुणैः ॥९०॥  
 कृष्णभावनाया शश्वत्कृष्णवर्णा सनातनी । सहर्तुं सर्वग्रह्याष्टं शक्ता निद्वानुमाश्रितः ॥९१॥  
 रणं दैत्यैः समं तस्या त्रीट्या लोकशायया । धर्मार्थकाममोक्षाश्च दातुं शक्ता च पूजिता ॥९२॥  
 ग्रहादिभिः स्तूपमाना मुनिभिर्मनुभिरनरे । प्रधानाशस्वरूपा सा प्रकृतेश्च वसुंधरा ॥९३॥  
 आधाररूपा सर्वेषां नवसस्या प्रकीर्तिता । रत्नाकरा रत्नगर्भा सर्वरत्नाकराश्रया ॥९४॥  
 प्रजाभिश्च प्रजेदंश्च पूजिता यदिया मदा । सर्वोपजीव्यरूपा च सर्वसंप्रदायिनी ॥९५॥

यया विना जगत्सर्वं निराधार चराचरम् । प्रकृतेश्च बला या यास्ता निबोध मुनीश्वर ॥१६॥  
 यस्य यस्य च या पत्नी तत्सर्वं वर्णयामि ते । स्वाहादेवी बह्निपत्नी प्रतिविश्वेषु पूजिता ॥१७॥  
 यया विना हृदिदानं न ग्रहीतु सुरा धमा । दक्षिणा यज्ञपत्नी च दीक्षा सर्वत्र पूजिता ॥१८॥  
 यया विना हि विश्वेषु सर्वकर्म हि निष्फलम् । स्वधा पितृणा पत्नी च मुनिभिर्मनुभिर्नरैः ॥१९॥  
 पूजिता पितृदानं हि निष्फलं च यया विना । स्वस्तिदेवो वायुपत्नी प्रतिविश्वेषु पूजिता ॥२०॥  
 आदानं च प्रदानं च निष्फलं च यया विना । पुष्टिर्गणपते पत्नी पूजिता जगतीतले ॥२१॥  
 यया विना ऽक्षोणा पुमासो योविनोऽपि च । अनतपत्नी तुष्टिश्च पूजिता वदिता भवेत् ॥२२॥  
 यया विना न सतुष्टा सर्वलोकाश्च सर्वतः । ईशानपत्नी सपत्ति पूजिता च सुरैर्नरैः ॥२३॥  
 सर्वे लोका दक्षिणाश्च विश्वेषु च यया विना । धृति कपिलपत्नी च सर्वैः सर्वत्र पूजिता ॥२४॥  
 सर्वे लोका अर्घ्यार्थाश्च जगत्सु च यया विना । सत्यपत्नी सती मुक्तं पूजिता च जगत्प्रिया ॥२५॥  
 यया विना भवेल्लोको बधुतारहित सदा । मोहपत्नी दया साध्वी पूजिता च जगत्प्रिया ॥२६॥  
 सर्वे लोकाश्च सर्वत्र निष्फलाश्च यया विना । पुण्यपत्नी प्रतिष्ठा सा पूजिता पुण्यदा सदा ॥२७॥  
 यया विना जगत्सर्वं जीवन्मृतसमं मुने । सुकर्मपत्नी ससिद्धा कीर्तिर्धन्यैश्च पूजिता ॥२८॥  
 यया विना जगत्सर्वं यशोहीनं मृतं यथा । क्रिया तूद्योगपत्नी च पूजिता सर्वसमता ॥२९॥  
 यया विना जगत्सर्वं विधिहीनं च नारद । अधर्मपत्नी मिथ्या सा सर्वधूर्तेश्च पूजिता ॥३०॥  
 यया विना जगत्सर्वमुच्छिन्नं विविर्निमित्तम् । सत्यं अदर्शना या च त्रेताया सुधर्मरूपिणी ॥३१॥  
 अर्धावयवरूपा च द्वापरे चैव सवृता । कलौ महाप्रगल्भा च सर्वत्र व्यापिका बलात् ॥३२॥  
 कपटेन समं भ्रात्रा भ्रमते च गृहे गृहे । शातिलज्जा च भार्ये द्वे सुशीलस्य च पूजिते ॥३३॥  
 याम्या विना जगत्सर्वमुन्मत्तमिव नारद । ज्ञानस्य तिलो भार्याश्च बुद्धिर्मघाघृतिस्तथा ॥३४॥  
 याभिर्विना जगत्सर्वं भूढं मत्समं सदा । मूर्तिश्च धर्मपत्नी सा कातिरूपा मनोहरा ॥३५॥  
 परमात्मा च विश्वोद्यो निराधारो यया विना । सर्वत्र शोभारूपा च लक्ष्मीर्मूर्तिमती सती ॥३६॥  
 श्रीरूपा मूर्तिरूपा च मान्या धन्याऽतिपूजिता । कालाग्नी रुद्रपत्नी च निद्रा सा सिद्धयोगिनी ११५॥  
 सर्वे लोका समाच्छ्रिता यया योगेन रात्रिषु । कालस्य तिलो भार्याश्च सद्यारात्रिदिनानि च ११८॥  
 याभिर्विना विधाता च सख्या कतु न शक्यते । क्षुत्पिपासे लोभभार्ये धन्ये मान्ये च पूजिते ॥११९॥  
 याम्या व्याप्तं जगत्सर्वं नित्यं चिन्तातुरं भवत् । प्रभा च दाहिका चैव द्वे भार्ये तेजसस्तथा ॥१२०॥  
 याम्या विना जगत्स्रष्टु विधातुं च नहोश्वर । कालकन्ये मृ-पुत्रे प्रज्वारस्य प्रियाप्रिये ॥१२१॥  
 याम्या जगत्समुच्छिन्नं विधात्रा निर्मितं विधौ । निद्रा कन्या च तदा सा प्रीतिरया सुखप्रिये १२२॥  
 याम्या व्याप्तं जगत्सर्वं विधिपुत्रं विधेर्विधौ । वैराग्यस्य च द्वे भार्ये श्रद्धा भक्तिश्च पूजिते ॥१२३॥

याम्या शश्वज्जगत्सर्वं यज्जीवन्मुक्तिमन्मुने । अदितिर्देवमाता च सुरभी च गवा प्रसू ॥१२४॥  
 दितिश्च दैत्यजननी कद्रूश्च विनता दनु । उपयुक्ता सृष्टिविधौ एतास्तु कीर्तिता कला ॥१२५॥  
 कला अस्या सति बह्वृचस्नासु काश्चिन्निबोध मे । रोहिणी चद्रपत्नी च सज्ञा सूर्यस्य कामिनी ॥१२६॥  
 शतरूपा मनोभार्या शचीद्रस्य च गेहिनी । तारा बृहस्पतेर्भार्या वसिष्ठस्याप्यरुवती ॥१२७॥  
 अहल्या गौतमस्त्री साऽप्यनसूयाऽत्रिकामिनी । देवहूती कर्दमस्य प्रसूतिर्दक्षकामिनी ॥१२८॥  
 पितृणा मानसी कन्या मेनका साविकाप्रसू । लोपामुद्रा तथा कुन्ती कुबेरकामिनी तथा ॥१२९॥  
 वरुणानी प्रसिद्धा च बलेर्विन्ध्यावलस्तथा । काता च दमयती च यशोदा देवकी तथा ॥१३०॥  
 गाधारी द्रौपदी शंभ्या सा च सरयवती प्रिया । वृषभानुप्रिया साध्वी राधामाता कुलोद्बहा ॥१३१॥  
 मदोदरी च कौसल्या सुभद्रा कौरवी तथा । रेवती सत्यभामा च कालिन्दी लक्ष्मणा तथा ॥१३२॥  
 जांबवती नाग्नजितिमिर्त्रविदा तथाऽपरा । लक्ष्मणा रुक्मिणी सीता स्वयं लक्ष्मी प्रकीर्तिता ॥  
 काली याजनगधा च व्यासमाता महासती । वाणपुत्री तयोपा च चित्रलेखा च तत्सखी ॥१३४॥  
 प्रभावती भानुमती तथा मायावती सती । रेणुका च भृगोर्मता राममाता च रोहिणी १३५॥  
 एकनदा च दुर्गा सा श्रीकृष्णभगिनी सती । बह्वृच सरय कलाश्चैव प्रकृतेरेव भारते ॥१३६॥  
 या याश्च ग्रामदेव्य स्युस्ता सर्वा प्रकृते कला । कलाशाशसमुद्भूता प्रतिविश्वेषु योपिता ॥१३७॥  
 योपितामवमानेन प्रकृतेश्च पराभव । ब्राह्मणी पूजिता येन पतिपुत्रवती सती ॥१३८॥  
 प्रकृति पूजिता तेन ब्रह्मालकारचर्दने । कुमारी चाष्टवर्षा या नख्मालकारचर्दने ॥१३९॥  
 पूजिता येन विप्रस्य प्रकृतिस्तन पूजिता । सर्वा प्रकृतिसभूता उत्तमाधममध्यमा ॥१४०॥  
 सत्त्वाशाश्रोत्तमा ज्ञेया सुशालाश्च पतिव्रता । मध्यमा रजसश्चाशास्ताश्च भोग्या प्रकीर्तिता ॥  
 सुखसभोगवदश्याश्च स्वकार्ये तत्परा सदा । अधमास्तमसश्चाशा अज्ञातकुलसभवा ॥१४२॥  
 दुर्मुखा कुलहा धूर्ता स्वतना बलहृप्रिया । पृथिव्या कुलटा याश्च स्वर्गे चाप्सरसा गणा ॥१४३॥  
 प्रवृत्तेस्तमसश्चाशा पुश्रत्य परिकीर्तिता । एव निगदितं सर्वं प्रवृत्ते रूपवर्णनम् ॥१४४॥  
 ता सर्वा पूजिता पृथ्यापुण्यक्षत्रे च भारते । पूजिता सुरथेनादौ दुर्गा दुर्गातिनाशिनी ॥१४५॥  
 तत श्रीरामचन्द्रेण रावणस्य वधायिता । तत्पद्माञ्जगता माता त्रिपु लोकेषु पूजिता ॥१४६॥  
 जाहादौ दम्बक्या या निहृत्य दैत्यदानवान् । ततो देह परित्यज्य यज्ञे भनुदच निदया ॥१४७॥  
 जज्ञे हिमवत पत्या लेभे पशुपतिं पतिम् । गणेशदच स्वयं कृष्ण स्कन्दो विष्णुकुलोद्भव १४८॥  
 बभूवतुस्तौ तनयो पद्मात्तस्यादच नारद । लक्ष्मीमगलभूयेन प्रथमं परिपूजिता ॥१४९॥  
 त्रिपु लोकेषु तत्पद्माद्देवतामुनिमानवै । सावित्री चाश्वपतिना प्रथमं परिपूजिता ॥१५०॥  
 सत्पद्मात्त्रिपु लोकेषु देवतामुनिपुगवै । आदौ सरस्वतो देवी ब्रह्मणा परिपूजिता ॥१५१॥

तत्पश्चात्त्रिषु लोकेषु देवतामुनिपुङ्गवै । प्रथमं पूजिता राधा गोलोके रासमण्डले ॥१५२॥  
 पूर्णमास्या क्रांतिरस्य कृष्णेन परमात्मना । गोपिनाभिश्च गोपेश्च बालिनाभिश्च बालके १५३॥  
 गवा गणै सुरभ्या च तत्पश्चादाज्ञया हरे । तदा ब्रह्मादिभिर्देवैर्मुनिभि परया मुदा ॥१५४॥  
 पुष्पत्रपादिभिर्भक्त्या पूजिता वदिना मदा । पृथिव्या प्रथम देवो सुयजेनैव पूजिता ॥१५५॥  
 शक्रेणोपदिष्टेन पुण्यक्षेत्रे च भारते । त्रिषु तत्पु तत्पश्चादाज्ञया परमात्मन ॥१५६॥  
 पुष्पत्रपादिभिर्भक्त्या पूजिता मुनिभि मदा । कलाया मा समुद्भूता पूजितास्ताश्च भारते १५७॥  
 पूजिता ग्रामदेशश्च ग्रामे च नगरे मुने । एव ते वक्षित सर्वं प्रकृतेश्चरित शुभम् ॥

यथागमं लक्षणं च किं भूय श्रोतुमिच्छसि ॥१५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

## अथ द्वितीयोऽध्यायः

नारद उवाच

समानेन ध्रुत सर्वं देवीनां चरितं प्रभो । विबोधनाय बोधस्य व्यासेन वक्तुमर्हसि ॥१॥  
 सृष्टेराद्या सृष्टिविधौ कथमाविर्बभूव ह । कथं वा पचघा भूता वद वेदविदावर ॥२॥  
 भूता यथाशकल्या तथा त्रिगुणया भवे । व्यासेन तामा चरित श्रोतुमिच्छामि साप्रतम् ॥३॥  
 तासां जन्मानुकथनं पूजाध्यानविधिं बुध । स्तोत्रं कवचमैश्वर्यं शौर्यं वर्णयं मगलम् ॥४॥

श्रानारायण उवाच

नित्यं आत्मा नभो नित्यं कालो नित्यो दिशो यथा । विश्वानां गोलकं नित्यं नित्यो गोलोक एव च ॥  
 तदेकदेशो वैकुण्ठो नम्रभागानुसारक । तथैव प्रकृतिर्नित्या ब्रह्मलाला सनातनी ॥६॥  
 यथाग्नौ दाहिका चद्रे पद्मे शोभा प्रभा रवी । शश्वद्युक्ता न भिन्ना सा यथा प्रकृतिरात्मनि ॥७॥  
 विना स्वर्णं स्वर्णकारं कुडलं कर्तुमक्षम । विना मृदा घटं कर्तुं कुलालो हि न हीश्वरः ॥८॥  
 न हि क्षमस्तथात्मा च सृष्टिस्तृप्तया विना । सर्वशक्तिस्वरूपा सा यथा च शक्तिमान्मदा ॥९॥  
 ऐश्वर्यवचनं शश्वत्किं पराक्रम एव च । तत्स्वरूपा तयोर्दात्री सा शक्तिः परिकीर्तिता ॥१०॥  
 ज्ञानं समृद्धिं संपत्तिर्यशश्चैव बलं भग । तेन शक्तिर्भगवती भगरूपा च सा सदा ॥११॥  
 तया युक्तं सदात्मा च भगवास्तेन कथ्यते । स च स्वेच्छामयो देव साकारश्च निराकृति ॥१२॥  
 तेजोरूपं निराकारं ध्यायते योगिनः सदा । वदति च परं ब्रह्म परमानन्दमोश्वरम् ॥१३॥  
 अदृश्यं सर्वद्रष्टारं सर्वज्ञं सर्वकारणम् । सर्वदं सर्वरूपं तं वैष्णवास्तत्र मन्वते ॥१४॥  
 वदन्ति चैव ते कस्य तेजस्तेजस्विना विना । तेजोमण्डलमध्यस्थं ब्रह्म तेजस्विनं परम् ॥१५॥  
 स्वेच्छामयं सर्वरूपं सर्वकारणकारणम् । अतीव सुन्दरं रूपं विभ्रतं सुमनोहरम् ॥१६॥

किशोरवयस शत सर्वकात परात्परम् । नवीननीरदाभासधामैक श्यामविग्रहम् ॥१७॥  
 शरन्मध्याह्नपद्मीघशोभामोचनलोचनम् । मुक्ताच्छिविविनिर्द्यैकदत्तपक्तिमनोरमम् ॥१८॥  
 मयूरपिच्छचूड च मालतीमाल्यमडितम् । सुनस सस्मित कात भक्तानुग्रहकारणम् ॥१९॥  
 ज्वलदग्निविशुद्धैकपीताशुकुशुशोभितम् । द्विभुज मुरलीहस्त रत्नभूषणभूषितम् ॥२०॥  
 सर्वाधार च सर्वेश सर्वशक्तियुत विभुम् । सर्वैश्वर्यप्रद सर्वस्वतत्र सर्वमगलम् ॥२१॥  
 परिपूर्णतम सिद्ध सिद्धेश सिद्धिकारकम् । ध्यायते वैष्णवा शश्वदेवदेव सनातनम् ॥२२॥  
 जन्ममृत्युजराव्याधिभोकभीतिहर परम् । ब्रह्मणो वयसा यस्य निमेष उपचर्यते ॥२३॥  
 स चात्मा स पर ब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते । कृपिस्तद्भक्तिवचनो नश्च तदास्यवाचक ॥२४॥  
 भक्तिदास्यप्रदाता य स च कृष्ण प्रकीर्तित । कृपिश्च सर्ववचनो नकारो बीजमेव च ॥२५॥  
 स कृष्ण सब्रह्मणोऽऽदी सिसृक्षन्नक एव च । सृष्ट्युन्मुखस्तदशेन कालेन प्रेरित प्रभु ॥२६॥  
 स्वेच्छामय स्वेच्छया च द्विधा रूपो बभूव ह । स्त्रीरूपो वामभागाशो दक्षिणाश पुमास्मृत ॥२७॥  
 ता ददर्श महाकामी कामाधारा सनातन । अतीव कमनीया च चारुपकजसन्निभाम् ॥२८॥  
 चद्रविविनिर्द्यैकनितबयुगला पराम् । सुचारुकदलीस्तर्भनितदितश्रोणिसुन्दरीम् ॥२९॥  
 युक्तश्रीफलाकारस्तनयुग्ममनोरमाम् । पुष्पजुष्टा सुवलिता मध्यक्षोणा मनाहराम् ॥३०॥  
 अतीव सुदरी शान्ता सस्मिता वक्रलोचनाम् । वल्लिशुद्धाशुकाधाना रत्नभूषणभूषिताम् ॥३१॥  
 शश्वच्चक्षुश्कोराभ्या पिवती सतत मुदा । कृष्णस्य मुखचद्र च चद्रकोटिविनितदम् ॥३२॥  
 कस्तूरी विदुना सार्धमधश्चदनविदुना । सम सिद्धरविदु च भालमध्ये च विभ्रतीम् ॥३३॥  
 वक्रिम कवरीभार मालतीमाल्यभूषितम् । रत्नेद्रसारहार च दधती कातकामुकीम् ॥३४॥  
 कोटिचद्रप्रभामुष्टपुष्टशोभासम्बिताम् । गमनन राजहसजगवविनाशिनीम् ॥३५॥  
 दृष्ट्वा ता तु तया सार्धं रासेशो रासमडले । रासोल्लासे सुरसिको रासक्रीडा चकार ह ॥३६॥  
 नानाप्रकारशृङ्गार शृङ्गारो मूर्तिमानिव । चकार सुखसभोग यावद्वै ब्रह्मणो दिनम् ॥३७॥  
 तत स च परिश्रातस्तस्या योनी जगत्पिता । चकार वीर्याघान च नित्यानन्दे शुभेक्षण ॥३८॥  
 गानतो योषितस्तस्या सुरतात च सुव्रत । निससार श्रमजल श्रातायास्तजसा हर ॥३९॥  
 महाक्रमणविलिष्टाया नि श्वासश्च बभूव ह । तदावप्रे श्रमजल तत्सर्वं विश्वगोलकम् ॥४०॥  
 स च निश्वासवायुश्च सर्वाधारो बभूव ह । निश्वासवायु सर्वेषा जीविना च भवपु च ॥४१॥  
 बभूव मूर्तिमद्वायोर्वामागात्रमाणवल्लभा । तत्पत्नी सा च तत्पुत्रा प्राणा पच च जीविनाम् ४२॥  
 प्राणोऽपान समानश्चोदानव्यानो च वायव । बभूवुरेव तत्पुत्रा अध प्राणाश्च पच च ॥४३॥  
 धर्मतीयाधिदेवश्च बभूव वरुणो महान । तद्वामाङ्गाच्च तत्पत्नी वरुणानी बभूव सा ॥४४॥



शोभारूपा च चद्रे च सा पदमेपु च शोभना । सर्वशक्तिस्वरूपा या श्रीकृष्णे परमात्मनि ॥७३॥  
 यया च शक्तिमानात्मा यया च शक्तिमज्जगत् । यया विना जगत्सर्वं जीवन्मृतमिव स्थितम् ॥७४॥  
 या च ससारवृक्षस्य बीजरूपा सनातनी । स्थितिरूपा बुद्धिरूपा फलरूपा च नारद । ७५॥  
 क्षुत्पिपासादयारूपा निद्रा तद्रा क्षमा मति । नातिलज्जातुष्टिपुष्टिभ्रातिवात्यादिरूपिणी ॥७६॥  
 सा च सस्तूय सर्वेश तत्पर समुवास ह । रत्नसिंहासन तस्यै प्रददौ राधिवेश्वर ॥७७॥  
 एतस्मिन्नतरे तत्र सखीकश्च चतुर्मुख । पद्मनाभेर्नाभिपद्मानि ससार महामुने ॥७८॥  
 कमडलुधर श्रीमास्तपस्वी ज्ञानिना वर । चतुर्मुखैस्त तुष्टाव प्रज्वलन्प्रह्लादजसा ॥७९॥  
 सा तदा सुदरी सृष्टा शतचद्रसमप्रभा । वह्निशुद्धाशुकाधाना रत्नभूषणभूषणा ॥८०॥  
 रत्नसिंहासने रम्ये सस्तूय सर्वकारणम् । उवास स्वामिना सार्धं कृष्णस्य पुरतो मुवा ॥८१॥  
 एतस्मिन्नतरे कृष्णो द्विधारूपो बभूव म । वामार्धागो महादेवा दक्षिणे गोपिकापति ॥८२॥  
 शुद्धस्फटिकसकाश शतकोटिरविप्रभ । त्रिशूलपट्टिशधरा व्याघ्रचर्मविरो हर ॥८३॥  
 तप्तनाचनवर्णभो जटाभारधर पर । भस्मभूषितगात्रश्च सस्मितश्चन्द्रशेखर ॥८४॥  
 दिगंबरो नीलकण्ठ सर्पभूषणभूषित । विभ्रदक्षिणहस्ततन रत्नमालां सुसंस्कृताम् ॥८५॥  
 प्रजपन्पचववप्रेण ब्रह्माज्योति सनातनम् । सत्यस्वरूप श्रीकृष्ण परमात्मानमीश्वरम् ॥८६॥  
 कारण कारणाना च सर्वमगलमगलम् । जन्ममृतपुराज्रव्याधिशोकभीतिहर परम् ॥८७॥  
 सस्तूय मृत्योर्मृत्यु त यतो मृत्युजयाभिध । रत्नसिंहासने रम्ये समुवास हरे पुर ॥८८॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥३॥

### अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथ डिभोजले तिष्ठत्यावद्वै ब्रह्मणो यय । तत्र स काले सृष्ट्वा द्विधाभूतो बभूव ह ॥१॥  
 तन्मध्ये शिशुरेवश्च क्षतकोटिरविप्रभ । क्षण रोह्यमाणश्च स्तनाध पीडित क्षुधा ॥२॥  
 विना मात्रा परित्यक्तो जलमध्ये निराश्रय । ब्रह्माक्षसहयनाथो यो ददर्शोर्ध्वमनायवत् ॥३॥  
 स्थूणस्तस्थूणतम मोऽपि नाग्नादधो महाधिरात् । परमाणुर्दया मून्मात्पर स्थूणतत्तयाऽप्यसौ ॥४॥  
 तेजसा पोऽगानोऽय कृष्णस्य परमा मन । आधार गयविद्याना महाविष्णुस्त प्राशृत ॥५॥  
 प्रत्येन लोमकूपय विद्यानि निगिनानि च ।  
 अस्यापि नेदा गन्धा च कृष्णो यक्नु न हि क्षाम ॥६॥

शंभ्या चन्द्रशमस्तित् विद्याना न यदात्त । ब्रह्मविष्णुः स्यादेना तथा सत्त्वा न विद्यते ॥७॥  
 प्रतिविश्वेषु सत्येयं ब्रह्मविष्णुः स्यादयम् । परात्माद्ब्रह्मलोकान् ब्रह्माष्ट परिशीलितम् ॥८॥

तत ऊर्ध्वं च वैकुण्ठो ब्रह्मांडाद्बहिरेव सः । तत ऊर्ध्वं च गोलोकः पंचाशत्कोटियोजनः ॥९॥  
 नित्यः सत्यस्वरूपश्च यथा कृष्णस्तथाप्ययम् । सप्तद्वीपमिता पृथ्वी सप्तसागरसंयुता ॥१०॥  
 ऊनपंचाशदुपद्रोपासंख्यशैलवनाश्विता । ऊर्ध्वं सप्त स्वर्गलोका ब्रह्मलोकसमन्विताः ॥११॥  
 पातालानि च सप्ताश्रयं ब्रह्माडमेव च । ऊर्ध्वं धराया भूर्लोको भुवर्लोकस्ततः परम् ॥१२॥  
 ततः परश्च स्वर्लोको जनलोकस्तथापरः । ततः परस्तपोलोक सत्यलोकस्ततः परः ॥१३॥  
 ततः परं ब्रह्मलोकस्तत्तत्काचनसन्निभम् । एवं सर्वं कृत्रिमं च बाह्यान्मतरमेव च ॥१४॥  
 तद्विनाशे विनाशश्च सर्वेषामेव नारद । जलबुद्बुदवत्सर्वं विश्वसंघमनित्यकम् ॥१५॥  
 नित्यो गोलोकवैकुण्ठो प्रोक्ती शश्वदकृत्रिमौ । प्रत्येकं लोमकूपेषु ब्रह्माड परिनिश्चितम् ॥१६॥

एषा संख्या न जानाति कृष्णोऽन्यस्यापि का कथा ।

प्रत्येकं प्रतिब्रह्माडं ब्रह्मविष्णुशिवादय ॥१७॥

तिस्रः कोटयः सुराणां च संख्या सर्वत्र पुत्रक । दिगीशाश्रयं दिक्पाला नक्षत्राणि ब्रह्मादयः ॥१८॥  
 भुवि वर्षाश्च चत्वारोऽप्यधो नागाश्चराचराः । अथ कालेन स विराडूर्ध्वं दृष्ट्वा पुनः पुनः ॥१९॥  
 डिभानरे च द्यूयं हि द्वितीयं च न विचन । चितामवाप क्षुद्युक्तो ररोद च पुनः पुनः ॥२०॥  
 शानं प्राप्य तदा दृष्ट्वा कृष्णं परमपूरुषम् । ततो ददर्श सर्वत्र ब्रह्मज्योतिः सगाननम् ॥२१॥  
 नवीनबलदरयामं द्विभुजं पीतवाससम् । सस्मितं मुरलीदम्भं भवदानुग्रहनातरम् ॥२२॥  
 पहासं बाल्यस्तुष्टो दृष्ट्वा जननमोक्षरम् । परं तदा ददौ तस्मै वरेश समयोचितम् ॥२३॥  
 मसुमो ज्ञानयुक्तश्च शुक्तिपाशादिवर्जित । ब्रह्माडासारवनिलयो भव वग लयावधि ॥२४॥  
 गिरिवामो निर्भयश्चैव सर्वेषां वरदो भव । जरामृतपुरोगशोकपीडादिवर्जितो भव ॥२५॥  
 शम्भुवरा तस्य वर्णो स महाभयं घटशरम् । त्रि कृत्स्नश्च प्राजाप वेदानप्रवर परम् ॥२६॥  
 प्रगवादिचतुष्पतं कृष्ण इत्यशरद्रमम् । वृत्तिजा यानमिह च सर्वविघ्नहर परम् ॥२७॥  
 सर्वं दत्त्वा तदात्तारं कृत्वायामाग वै त्रिभु । शूद्रता तद्दृष्ट्वा निरोधं कथयामि ते ॥२८॥  
 प्रतिविरयं सर्वेषां ददाति वैष्णवो जन । तत्पठन्नामो विष्णोः शिवाः पचन्त्यायधे ॥२९॥

त्वद्भक्तियुक्तलोकेऽस्मिञ्जीवन्मुक्तश्च सततम् । त्वद्भक्तिहीनो मूर्खश्च जीवन्नपि मृतो हि स ॥३५॥  
 किं तज्जपेन तपसा यज्ञेन पूजनेन च । व्रतन चोपवासेन पुण्येन तीर्थसेवया ॥३६॥  
 कृष्णभक्तिविहीनस्य मूर्खस्य जीवनं धुषा । येनात्मना जीवितश्च तमेव न हि मयते ॥३७॥  
 यावदात्मा शरीरेऽस्ति तावत्स शक्तिसयुत । पश्चाद्याति गते तस्मिन्स्वतश्चा सर्वशक्तयः ॥३८॥  
 स च त्वं च महाभाग सर्वात्मा प्रकृते पर । स्वेच्छामयश्च सर्वाद्यो ब्रह्मज्योति सनातन ॥३९॥  
 इत्युक्त्वा बालवस्तत्र विरराम च नारद । उवाच कृष्ण प्रत्युक्ति मधुरा श्रुतिसुन्दरीम् ॥४०॥

### श्रीकृष्ण उवाच

सुचिर सुस्विर तिष्ठ यथाऽहं त्वं तथा भव । ब्रह्मणोऽसक्षयपाते च पातस्ते न भविष्यति ॥४१॥  
 अशेन प्रतिब्रह्माड त्वं च क्षुद्रविराड् भव । त्वन्नाभिपद्माद्ब्रह्मा च विश्वस्रष्टा भविष्यति ॥४२॥  
 रुलाटे ब्रह्मणश्चैव रुद्राश्चैकादशैव त । शिवाशेन भविष्यति सृष्टिसहकरणाय वै ॥४३॥  
 यालाग्निरुद्रस्तप्वेको विश्वसहकारक । पाता विष्णुश्च विषयी रुद्राशेन भविष्यति ॥४४॥  
 मद्भक्तियुक्त सततं भविष्यति वरेण मे । ध्यानन वमनीय मा नित्यं द्रक्ष्यसि निश्चितम् ४५॥  
 मातर कमनीया च मम वक्ष स्पलस्यताम् । मामि लोक तिष्ठ वत्सेत्युक्त्वा सातरधीयत ॥४६॥  
 गत्वा स्वलोक ब्रह्मण शंकर समुवाच ह । स्रष्टार स्रष्टुमीश च सत्तु धैर्यं तत्तदाणम् ॥४७॥

### श्रीभगवानुवाच

सृष्टिं स्रष्टुं गच्छ वत्स नाभिपद्मोद्भवो भव । महाविराड् लामकूपे क्षुद्रस्य च विधे शृणु ॥४८॥  
 गच्छ वत्स महादेव ब्रह्मभालोद्भवो भव । अशेन च महाभाग स्वयं च सुचिरं तप ॥४९॥  
 इत्युक्त्वा जगता नाथो विरराम विधे सुत । जगाम ब्रह्मा तं गत्वा शिवश्च शिवदायक ॥५०॥  
 महाविराड् लोमरूपे ब्रह्माडगोलवे जटे । बभूव च विराट्क्षुद्रो विराडगन सांप्रतम् ॥५१॥  
 द्यामो युवा पीतवासा गयानो जलतल्पवे । ईषट्ठास्य प्रसन्नास्या विश्वन्मापी जातर्दन ॥५२॥  
 तन्नाभिपमले ब्रह्मा बभूव वमनोद्भव । सन्नूय पद्मदृष्टं च बभ्राम युगलधवम् ॥५३॥  
 गांति जगाम दृष्टस्य पद्मनाभस्य पद्मज । नाभिजस्य च पद्मस्य पितामाय पिता तप ॥५४॥  
 स्वस्मान् पुनरागत्य दप्यो कृष्णपदांबुजम् । ततो ददर्श क्षुद्रं तं ध्यायान् दिव्यगभुषा ॥५५॥  
 गयान् जलतल्पे च ब्रह्माण्णोल्लसत्पुत्रे । मत्लाभकूपे ब्रह्मा तं कृतं परमावरम् ॥५६॥  
 श्रीकृष्णं पापि गोपीनां गोपगोपीराममित्तम् । तं सन्नूय वर प्राप तत्र गृष्टिं पशारं ह ॥५७॥  
 वभूयुर्ब्रह्मण पुत्रा मातस्य गान्धादयः । ततो रुद्रवर्णाभारिण्यिष्यैरान्नात्ता स्मृता ॥५८॥  
 बभूव पाता विष्णुश्च क्षुद्रस्य धामपायक । धनुर्भुजश्च मन्वात् दयतः पीरे स पायगात् ॥५९॥  
 क्षुद्रस्य नाभिपद्मे च ब्रह्मा विद्वं स्रष्टव्यं ह । स्वयं मर्त्यं च पाताण्णं विपारी स्रष्टराचराम् ॥६०॥

एवं सर्वलोमनूपे विदत्तं प्रत्येकमेव च । प्रतिविश्वे क्षुद्रविराहृद्भ्राविष्णुशिवादयः ॥६१॥  
त्येव कथितं ब्रह्मन्कृष्णसर्कोर्तनं शुभम् । सुखदं मोक्षदं ब्रह्मन्किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥६२॥

इति श्रीद्वैतीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

## अथ चतुर्थोऽध्यायः

नारद उवाच

युन सर्वं मया पूर्वं त्वत्प्रसादात्सुधोपमम् । अधुना प्रकृतीनां च व्यस्तं वर्णय पूजनम् ॥१॥  
रस्या. पूजा कृता वेन कथं मत्तैः प्रचारिता । वेन वा पूजिता का वा वेन वा वा स्तुता प्रभो ॥२॥  
तासां स्तोत्रं च ध्यानं च प्रभावं च गितं शुभम् । काभि. केम्यो वरो दत्तस्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

गणेशजननी दुर्गा राधा लक्ष्मी. सरस्वती । सावित्री च सृष्टिविधौ प्रकृतिः पञ्चधा स्मृता ॥४॥  
धाया पूजा प्रमिद्धा च प्रभाव. परमाद्भुत. । सुधोपमं च चरितं सर्वमङ्गलकारणम् ॥५॥  
प्रष्टुं यथाः कलाश्च तानां च चरितं शुभम् । सर्वं वक्ष्यामि ते ब्रह्मन्सावधानो निशामय ॥६॥  
काली वसुन्धरा गङ्गा पद्मे मङ्गलचण्डिका । तुलसी मनसा निद्रा स्वधा स्वाहा च दक्षिणा ॥७॥  
मथैतमासां चरितं पुण्यदं श्रुतिसुन्दरम् । जीवकर्मविपाकं च तच्च वक्ष्यामि सुररम् ॥८॥  
दुर्गायार्धेन राधाया विस्तीर्णं चरितं महत् । तद्वत्पश्चात्प्रवक्ष्यामि संक्षेपश्रमत्. शृणु ॥९॥  
धादौ सरस्वतीपूजा श्रीकृष्णेन विनिर्मिता । यत्प्रसादान्मुनिश्रेष्ठ मूर्तो भवति पटित. ॥१०॥  
धाविर्भूता यथा देवी वसन्त. वृष्णयोपितः । इयेष कृष्णं कामेन कामुकी कामरूपिणी ॥११॥  
स च विनाय तद्भ्रातं सर्वज्ञः सर्वमातरम् । तामुवाच हित सत्य परिणामे सुखावहम् ॥१२॥

त्वद्भक्तियुक्तलोकेऽस्मिन्जीवन्मुक्तश्च संततम् । त्वद्भक्तिहीनो मूर्खश्च जीवन्नपि मृतो हि सः ॥३५॥  
 किं तज्जपेन तपसा यज्ञेन पूजनेन च । व्रतेन चोपवासेन पुण्येन तीर्थसेवया ॥३६॥  
 कृष्णभक्तिविहीनस्य मूर्खस्य जीवनं वृथा । येनात्मना जीवितश्च तमेव न हि मन्यते ॥३७॥  
 यावदात्मा शरीरेऽस्ति तावत्स शक्तिसंयुतः । पश्चाद्यांति गते तस्मिन्स्वतंत्राः सर्वशक्तयः ॥३८॥  
 स च त्वं च महाभाग सर्वात्मा प्रकृतेः परः । स्वेच्छामयश्च सर्वाद्यो ब्रह्मज्योतिः सनातनः ॥३९॥  
 इत्युक्त्वा बालकस्तत्र विरराम च नारद । उवाच कृष्णः प्रत्युक्ति मधुरा धृतिसुन्दरीम् ॥४०॥

### श्रीकृष्ण उवाच

सुचिरं सुस्विरं तिष्ठ यथाऽहं त्वं तथा भव । ब्रह्मणोऽसंख्यपाते च पातस्ते न भविष्यति ॥४१॥  
 अशेन प्रतिब्रह्माडे त्वं च क्षुद्रविराड् भव । त्वन्नाभिपद्माद्ब्रह्मा च विश्वस्रष्टा भविष्यति ॥४२॥  
 ललाटे ब्रह्मणश्चैव रुद्राक्षकादर्शव ते । शिवाशेन भविष्यति सृष्टिसंहरणाय वै ॥४३॥  
 कालाग्निरुद्रस्तेष्वेको विश्वसंहारकारकः । पाता विष्णुश्च विपथी रुद्राशेन भविष्यति ॥४४॥  
 मद्भक्तियुक्तः सतत भविष्यति वरेण मे । ध्यानेन कमनीयं मा नित्यं द्रक्ष्यसि निश्चितम् ४५॥  
 मातरं कमनीया च मम वक्ष.स्थलस्थिताम् । यामि लोकं तिष्ठ वत्सेत्युक्त्वा सोतरधोयत ॥४६॥  
 गत्वा स्वलोकं ब्रह्माणं शंकरं समुवाच ह । स्रष्टारं स्रष्टृमीशं च संहृतुं चैव तत्क्षणम् ॥४७॥

### श्रीभगवानुवाच

सृष्टिं स्रष्टु गच्छ वत्स नाभिपद्मोद्भवो भव । महाविराड् लोमकूपे क्षुद्रस्य च विधे शृणु ॥४८॥  
 गच्छ वत्स महादेव ब्रह्मभालोद्भवो भव । अशेन च महाभाग स्वयं च सुचिरं तप ॥४९॥  
 इत्युक्त्वा जगतां नाथो विरराम विधेः सुतः । जगाम ब्रह्मा तं नत्वा शिवश्च शिवदायकः ॥५०॥  
 महाविराड् लोमकूपे ब्रह्माडगोलके जले । बभूव च विराट्क्षुद्रो विराडंशेन सांप्रतम् ॥५१॥  
 श्यामो युवा पीतवासाः श्यामो जलतल्पके । ईपद्मास्यः प्रसन्नास्यो विश्वध्यापी जनार्दनः ॥५२॥  
 तन्नाभिश्चमले ब्रह्मा बभूव कमलोद्भवः । संभूय पद्मदंडे च बभ्राम युगलधावम् ॥५३॥  
 नातं जगाम दंडस्य पद्मनालस्य पद्मजः । नाभिजस्य च पद्मस्य चितामाप पिता तव ॥५४॥  
 स्वस्थानं पुनरागत्य श्च्यो कृष्णपदांबुजम् । ततो ददर्श क्षुद्रं तं ध्यानेन दिव्यचक्षुषा ॥५५॥  
 श्याम जलतल्पे च ब्रह्माण्डगोलनाम्बुते । यल्लोमकूपे ब्रह्माडं तत्सुतं परमीदवरम् ॥५६॥  
 श्रीकृष्णं चापि गोलोकं गोपगोपीसमन्वितम् । तं सस्तूय वरं प्राप तत. सृष्टिं चकार सः ॥५७॥  
 यभूवूर्ध्वहाणः पुत्रा मानसाः सनवाद्यः । ततो रुद्रकलाधापि शिवस्यैवाद्यस्य स्मृता. ॥५८॥  
 यभूव पाता विष्णुश्च क्षुद्रस्य यामपार्वतः । चतुर्भुजश्च भगवान् श्वेतद्रीपे स चावगन् ॥५९॥  
 क्षुद्रस्य नाभिपद्मे च ब्रह्मा विश्वं ससृज ह । स्वर्गं मर्त्यं च पातालं त्रिलोकीं सचराचराम् ॥६०॥

तस्माद्देविर्मागवतवभूपणभूपिताम् । सुपूजिता सुरगणैर्ब्रह्मविष्णुशिवान्दिभिः ॥४७॥  
 दे भक्त्या वदिता च मुनीद्रमनुमानवै । एवं ध्यात्वा च मूलेन सर्वं दत्त्वा विचक्षणः ॥४८॥  
 स्तूय कवचं धृत्वा प्रणमेद्दृडवद्भुवि । येषां चैयमिष्टदेवी तेषां निर्यक्रिया मुने ॥४९॥  
 त्वारभे च वर्षान्ते सर्वेषां पञ्चमीदिने । सर्वोपयुक्तं मूलं च वैदिकाष्टाक्षरः परः ॥५०॥  
 सा येनोपदेशो वा तेषां स मूल एव च । सरस्वती चतुर्थ्यंतं बह्विजायातमेव च ॥५१॥  
 तस्मीमायादिकं चैव मंत्रोऽयं कल्पपादप । पुरा नारायणश्चेमं वाल्मीकये कृपानिधिः ॥५२॥  
 ददौ जाह्नवीतीरे पुण्यक्षेत्रे च भारते । भृगुर्ददौ च शुक्राय पुष्करे सूर्यपर्वणि ॥५३॥  
 त्रिपर्वणि मारीचो ददौ वाक्पतये मुदा । भृगोश्चैव ददौ तुष्टो ब्रह्मा वदरिकाश्रमे ॥५४॥  
 वास्तीकस्य जरत्कार्ददौ क्षीरोदमनिधौ । विभाडाको ददौ मेरौ ऋष्यशृङ्गाय घीमने ॥५५॥  
 शैवः कणादमुनये गोनमाय ददौ मुदा । सूर्यश्च याज्ञवल्क्याय तथा कात्वायनाय च ॥५६॥  
 शैवः पाणिनये चैव भारद्वाजाय घीमने । ददौ शान्टाशनाय सुनले बलिखंसदि ॥५७॥  
 चतुर्लक्षजपेनैव मंत्रः सिद्धो भवेन्नृणाम् । यदि स्यान्मंत्रसिद्धो हि बृहस्पतिगमो भवेत् ॥५८॥  
 कवचं शृणु विद्वेद यद्दत्तं ब्रह्मणा पुरा । विश्वस्रष्टा विश्वजयं भृगवे गधमादने ॥५९॥

### भृगुरुवाच

ब्रह्मज्ञानविदा श्रेष्ठ ब्रह्मज्ञानविदारद । सर्वज्ञ सर्वजनक सर्वस सर्वपूजित ॥६०॥  
 अल्पेत्याश्च कवचं ब्रूहि विश्वजयं प्रभो । अयानयाम मन्त्राणां समूहमयुतं परम् ॥६१॥

रत्नसारैर्द्रनिर्माणनवभूपणभूषिताम् । सुसूनिता सुरगणैर्ब्रह्मविशुशिक्षादिभि ॥४७॥  
 वद भवत्या यदिता च मुनोद्रमनुमानम् । एव ध्यात्वा च मूत्रेण सर्वं दत्त्वा विचक्षण ॥४८॥  
 सस्तूय कवच धृत्वा प्रणमेद्दृडवद्भुवि । येषां चैयमिष्टदेवी तेषां नित्यक्रिया मुने ॥४९॥  
 विचारभे च वर्षान्ते सर्वेषां पञ्चमीदिने । सर्वोपयुक्त मूल च वैदिकवाष्टाभर पर ॥५०॥  
 येषां येनोपदेशो वा तेषां स मूल एव च । सरस्वती चतुर्थ्यं वल्लिनायानमेव च ॥५१॥  
 तक्ष्मीमायादिक चैव मनोऽय कल्पपादप । पुरा नारायणश्रेम वाल्मीक्ये कृपानिवि ॥५२॥  
 प्रददौ जाह्नवीनीरे पुण्यक्षेत्रे च भारते । भृगुर्ददौ च शुक्राय पुष्करे सूर्यपर्वणि ॥५३॥  
 चतुर्पर्वणि मारीचो ददौ वाक्वतये मुदा । भृगोश्चैव ददौ तुष्टा ब्रह्मा बदरिकाश्रमे ॥५४॥  
 भास्तीकस्य जरत्कारुर्ददौ क्षीरोदसन्निधौ । विभाडाको ददौ मेरी ऋष्यशृङ्गाय घौमने ॥५५॥  
 सिव वणादमुनये गौतमाय ददौ मुदा । सूर्यश्च याज्ञवल्क्याय तथा कात्यायनाय च ॥५६॥  
 शेष पाणिनये चैव भारद्वाजाय घामन । ददौ शाकटायनाय सुतके वलिससदि ॥५७॥  
 चतुर्लक्षजपेनैव मन सिद्धो भवेत्तृणाम । यदि स्यान्मन्मिद्धो हि बृहस्पतिममो भवेत् ॥५८॥  
 कवच शृणु विप्रेन्द्र यद्दत्त ब्रह्मणा पुरा । विश्वस्रष्टा विश्वजय भृगवे गद्यमादत्त ॥५९॥

### भृगुरुत्नाच

ब्रह्मन्ब्रह्मविदा श्रेष्ठ ब्रह्मज्ञानविशारद । सर्वज्ञ सर्वजनक सर्वेश सर्वपूजित ॥६०॥  
 परस्वत्याश्च कवच ब्रूहि विश्वजय प्रभो । अयानयाम मन्त्राणां समूहसमुत्त परम् ॥६१॥

### ब्रह्मोवाच

शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि कवच सर्वकामदम् । श्रुतिसारं श्रुतिमुच्य श्रुतपुक्त्तं श्रुतिपूजितम् ॥६२॥  
 उक्तं कृष्णेन गोलोके मह्यं वृंदावन वा । रामस्वर्गण विभुना रासे च राक्षमडले ॥६३॥  
 भतीव गोपनीयं च कवचवृक्षसम परम् । अध्रुताद्भुतमन्त्राणां नभुश्चैव समवितम् ॥६४॥  
 यद्भृत्वा भगवान्शुकु सर्वदैत्येषु पूजित । यद्भृत्वा पठाम्ब्रह्मबुद्धिमाश्च बृहस्पति ॥६५॥  
 पञ्जाद्वारणाडागमो कवीन्द्रा वाल्मिकी मुनि । स्वायम्भुवा मनुश्चैव यद्भृत्वा त्वंपूजित ॥६६॥  
 वगादा गौतम वज्र पाणिनि शाकटायन । श्रथ च नारदयद्भृत्वा दक्ष कात्यायन स्वयम् ॥६७॥  
 धृत्वा बदरिभागं च पुराणाचक्षिणाणि च । चकार अलामादेन वृष्णद्वैपायन स्वयम् ॥६८॥  
 शानातपश्च सरनो वसिष्ठश्च पराशर । यद्भृत्वा पठाम्ब्रह्मययाज्ञर इन्द्रश्चकार न ॥६९॥  
 ऋष्यशृङ्गो भरद्वाजश्चास्तिसरा दत्तलक्षया । जै आपण्ड्या दयानिश्च धृत्वा सर्वत्र पूजित ॥७०॥  
 कवचम्यास्य विप्रेन्द्र त्रयिरिव प्रजापति । स्वयं छदश्च बृहता दत्ता शारदाश्रिता ॥७१॥  
 सर्वतत्त्वपरिज्ञानसर्वार्यसाधनेषु च । कवितासु च सर्वान्मु विनियोगं प्रकृतित ॥७२॥

- श्री ह्री सरस्वत्यै स्वाहा शिरो मे पातु सर्वत । श्रीवाग्देवतायै स्वाहा भाल मे सर्वदाऽवतु ॥७३॥  
 ॐ ह्री सरस्वत्यै स्वाहेति श्रोत्रे पातु निरतरम् ।  
 ॐ श्री ह्री भगवत्यै सरस्वत्यै स्वाहा नेत्रयुग्म सदाऽवतु ॥७४॥  
 ऐ ह्री वाग्वादिन्यै स्वाहा नासा मे सर्वदावतु । ह्री विद्याधिष्ठातृदेव्यै स्वाहा चाष्टसदाऽवतु ॥७५॥  
 ॐ श्री ह्री ब्राह्मण्यै स्वाहेति दत्तपत्ति सदाऽवतु । ऐमित्यनाश्रयो मनो मम कठ सदाऽवतु ॥७६॥  
 ॐ श्री ह्री पातु मे श्रीवा स्वधो मे श्री सदावतु । ॐ ह्री विद्याधिष्ठातृदेव्यै स्वाहा वक्ष्य सदावतु ७७॥  
 ॐ ह्री विद्याधिस्वरूपा स्वाहा मे पातु नाभिकाम् ।  
 ॐ ह्री क्ली वाण्यै स्वाहेति मम हस्तौ सदाऽवतु ॥७८॥  
 ॐ सर्ववर्णात्मिवायै पादयुग्म सदाऽवतु । ॐ वाग्धिष्ठातृदेव्यै स्वाहा सर्वं सदावतु ॥७९॥  
 ॐ सर्वकठवासियै स्वाहा प्राच्या सदाऽवतु । ॐ सर्वनिह्वाणवासिन्यै स्वाहाग्निदिशि रदातु ॥८०॥  
 ॐ ऐं ह्री क्ली सरस्वत्यै बुधजनन्यै स्वाहा । सतत मन्त्रराजोऽय दक्षिणे मा सदाऽवतु ॥८१॥  
 ऐं ह्री श्री अक्षरो मन्त्रो नैश्रुत्या सर्वदाऽवतु । ॐ ऐं जिह्वाणवासिन्यै स्वाहा मा वारुणेऽवतु ॥८२॥  
 ॐ सर्वाभिवकायै स्वाहा वायव्ये मा सदाऽवतु । ॐ ऐं श्री क्ली गद्यवासिन्यै स्वाहा मामुत्तरेऽवतु ॥  
 ऐं सर्वशास्त्रवासिन्यै स्वाहेत्याया सदाऽवतु । ॐ ह्री सवपूजितायै स्वाहा चोर्ध्वं सदाऽवतु ॥८४॥  
 ह्री पुस्तकवासिन्यै स्वाहाऽधो मा सदाऽवतु । ॐ ग्रथत्रयस्वरपायै स्वाहा मा सर्वत्रोऽवतु ॥८५॥  
 इति ते कथित विप्र ब्रह्ममनोधविग्रहम् । इद विश्वजय नाम कवच ब्रह्मरूपकम् ॥८६॥  
 पुरा श्रुत धर्मवक्त्रात्पर्वत गद्यमादने । तव स्नहामयास्यात् प्रवक्तव्यं तवस्यचित् ॥८७॥  
 गुरुभयर्च्य विधिवद्वस्त्रात्कारचन्दने । प्रणम्य दृढवद्भूमौ कवच धारयेत्सुधी ॥८८॥  
 पञ्चलक्षजपेनैव सिद्ध तु कवच भवेत् । यदि स्यात्सिद्धकवचो बृहस्पतिसमो भवेत् ॥८९॥  
 महावाग्मी कवीद्रश्च त्रैलोक्यविजयी भवेत् । शक्नोति सर्वं जेतु च कवचस्य प्रसादत ॥९०॥  
 इद च कवचशास्त्रोक्तं कवच कथित मुने । स्तोत्रपूजाविधानं च ध्यानं च वदत शृणु ॥९१॥  
 इति देवीभागवत महापुराणे नवमस्कन्धे चतुर्थोऽध्याय ॥१॥

### अथ पञ्चमोऽध्यायः

#### श्रीनारायण उवाच

- वाग्देवताया स्तवत श्रूयता सर्वनामदम् । महामुनिर्याज्ञित्वत्वयो येन तुष्टाव ता पुरा ॥१॥  
 गुरुशापाच्च स मुनिहृतविद्या बभूव ह । तदा जगाम दुःखार्तो रविस्थान सुपुण्यदम् ॥२॥  
 अप्राप्य तपया ग्यं लोलाकं दृष्टिगाचरे । तुष्टाव भूयं शोरेन हरोद च मुद्गमुद्गु ॥३॥  
 सूर्यस्त पाठयामास वद यदागमोत्तर । उवाच स्त्रीहि वाग्दवी भक्त्याच स्मृतिहेतवे ॥४॥



तमित्युक्त्वा दोननायोऽप्यतर्धानं चकार स. । मुनि स्नात्वा च तुष्टाव भक्तिनम्रात्मकधर. ॥५॥

याज्ञवल्क्य उवाच

कृपा कुर्व जगन्मातर्ममिवं हततेजसम् । गुह्यापात्स्मृतिभ्रष्ट विद्याहीन च दुःखितम् ॥६॥  
 ज्ञान देहि स्मृति विद्या शक्ति शिष्यप्रबोधिनीम् । भयनर्तृत्तराक्षि च सुशिष्य सुप्रतिष्ठितम् ॥७॥  
 प्रतिष्ठा सत्समाया च विचारक्षमता शुभाम् । लुप्त सर्वं देवयोगान्नबोभूत पुन कुर्व ॥८॥  
 ययाकुर भस्मनि च करोति देवता पुन । ब्रह्मस्वरूपा परमा ज्योतीरूपा सनातनी ॥९॥  
 सर्वविद्याधिदेवी या तस्यै वाण्यै नमो नम । विमर्गविदुमात्रामु यदधिष्ठानमेव च ॥१०॥  
 तदधिष्ठात्री या देवी तस्यै नीत्यै नमो नम । व्याहत्यास्वरूपा सा दबो व्याहत्याविष्ठातृरुनिणी ॥११॥  
 यया विना प्रसह्यात्रान्सह्या कर्तुं न शक्यते । कालसह्यास्वरूपा या तस्यै द्यौर् नमो नम ॥१२॥  
 भ्रमसिद्धातरूपा या तस्यै देव्यै नमानम । स्मृतिशक्तिज्ञानशक्ति मुद्धिशक्तिस्वरूपिणी ॥१३॥  
 प्रतिभाक्त्वनाशक्तिर्या च तस्यै नमोनम । सनत्सुमारो ब्रह्माण ज्ञान पप्रच्छ यत्र वै ॥१४॥  
 बभूव मूकवत्सोऽपि सिद्धात कर्तुमश्रम । तदागाम भगवानात्मा श्रोशृष्ण ईश्वर ॥१५॥  
 उवाच स च ता स्तोहि वाणीमिष्टा प्रनापने । स च तुष्टाव ता ब्रह्मा चाज्ञया परमात्मन ॥१६॥  
 अकार तत्प्रमादेन तदा सिद्धातमुत्तमम् । यदाप्यनत पप्रच्छ ज्ञानमेक वसुधरा ॥१७॥  
 बभूव मूकवत्सोऽपि सिद्धात कर्तुमश्रम । तदा ता स च तुष्टाव सत्रस्त वश्यपाज्ञया ॥१८॥  
 ततश्चकार सिद्धात निर्मल भ्रमभजनम् । व्यास पुराणसूत्र च पप्रच्छ वाल्मिकि यदा ॥१९॥  
 मौनोभूतश्च मस्मार तामेव जगदविक्राम । तदा चकार सिद्धात तद्वरेण मुनीश्वर ॥२०॥  
 सप्राप्य निर्मल ज्ञान भ्रमाधध्वसदीपकम् । पुराणसूत्र श्रुत्वा च व्यास कृष्णकलाद्रव ॥२१॥  
 ता शिवा वेद दध्यौ च शतवर्षं च पुष्करे । तदा त्वत्तो वर प्राप्य सत्ववीद्रा बभूव ह ॥२२॥  
 तदा वेदविभाग च पुराण च चकार स । यदा महेंद्र पप्रच्छ तत्त्वनाम सदाशिवम् ॥२३॥  
 अण तामेव मच्चिदय तम्मै नान ददौ विभु । पप्रच्छ शब्दशास्त्र च महेश्वर बृहस्पनिम् ॥२४॥  
 दिव्य वर्षसहस्र च स त्वा दध्यौ च पुष्कर । तदा त्वत्तो वर प्राप्य दिग्बर्षसहस्रकम् ॥२५॥  
 उवाच शब्दशास्त्र च तदर्थं च सुरेश्वरम् । अध्यापिताश्च ये शिष्या यैरद्योत मुनीश्वरै ॥२६॥  
 ते च ता परिसंचित्य प्रवर्तन्ते सुरेश्वरीम् । त्व सस्तुता पूजिता च मुनीन्द्रैर्मनुमानवै ॥२७॥  
 दैत्यैर्दंशु सुरैश्चापि ब्रह्माविष्णुशिवादिभिः । जडोभूत सहस्रास्य पचवक्त्रश्चतुर्मुख ॥२८॥  
 या स्तोतु किमह स्तोमि तामेकास्येन मानव । इयुक्त्वा याज्ञवल्क्यश्च भक्तिनम्रात्मकधर ॥२९॥  
 प्रथनाम निराहारो हरोद च मुहुर्मुहु । ज्योतीरूपा महामाया तेन दृष्टाऽस्त्युवाच तम् ॥३०॥  
 मुकबोदो भवेत्युक्त्वा वैकृठ च जगाम ह । याज्ञवल्क्यकृत वाणीस्तोत्रमेतत्तु य पठेन ॥३१॥

सुकवीद्रो महावाग्मी बृहस्पतिसमो भवेत् । महामूर्खश्च दुर्बुद्धिर्बर्षमेक यदा पठेत् ॥३२॥  
स पठितश्च मेधावी सुकवीद्रो भवेदधुवम् ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे नवमस्कन्धे ५८मोऽध्याय ॥ ५ ॥

## अथ षष्ठोऽध्यायः

### श्रीनारायण उवाच

सरस्वती तु वैकुण्ठे स्वयं नारायणातिके । गंगाशापेन बलहात्वल्पा भारते सरित् ॥१॥  
पुण्यदा पुण्यरूपा च पुण्यतीर्थस्वरूपिणी । पुण्यवद्विनिपेक्ष्या च स्थितिं पुण्यवत्ता मुने ॥२॥  
तपस्विना तपोरूपा तपस फलरूपिणी । कृतपापेष्मदाहाय ज्वलदग्निस्वरूपिणी ॥३॥  
ज्ञानात्सरस्वतीतीर्थे मृता ये मानवा भुवि । तपा स्थितिश्च वैकुण्ठे सुचिर हरिससदि ॥४॥  
भारते कृतपापश्च स्नात्वा तत्र च लीलया । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके वसेन्विवरम् ॥५॥  
चातुर्मास्यां पीर्णमास्यामक्षयाया दिनक्षये । व्यतीपाते च ग्रहणेऽयस्मिन्पुण्यदिनेऽपि च ॥६॥  
अनुपगणे म स्नातो हेतुना श्रद्धयाऽपि वा । सारूप्यं लभते नूनं वैकुण्ठे स हरेरपि ॥७॥  
सरस्वतीमनु तत्र मासमेकं च यो जपेत् । महामूर्खं कवीद्रश्च स भवेत्क्षत्र सशय ॥८॥  
नित्यं सरस्वतीतीर्थे य स्नायान्मुह्यन्नर । न गर्भं वासं कुरुते पुनरेव स मानव ॥९॥  
इत्येव कथितं किञ्चिद्भारतं गुणकीर्तनम् । सुखदं कामदं सारं भूय किं श्रोतुमिच्छसि ॥१०॥

### सूत उवाच

नारायणवचं श्रुत्वा नारदो मुनिव्रततम । पुनः पप्रच्छ सदेहमिमं शौनक सत्वरम ॥११॥

### नारद उवाच

कथं सरस्वती देवी गंगाशापेन भारत । कठया बलहेनैव बभूव पुण्यदा सरित् ॥१२॥  
श्रवणे श्रुतिसाराणां वर्धत कौतुकं मम । कथामृतं मे तृप्तिं वेन श्रेयसि तृप्यते ॥१३॥  
कथं दशाय सा गंगा पूजिता ता सरस्वतीम् । सा तु सरस्वस्वरूपा या पुण्यदा सुखदा सदा ॥१४॥  
तेजस्वि योर्द्वयोर्वादकारणं श्रुतिसुदरम । सुदुर्लभं पुराणेषु तम व्याख्यातुमर्हसि ॥१५॥

### श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि कथामेतां पुरातनीम् । यस्यां श्रवणमात्रेण सर्वपापात्प्रमुच्यते ॥१६॥  
लक्ष्मी सरस्वती गंगा विष्णो सा त्रिध्वजा सदा । प्रेम्णा समास्तास्तित्तिष्ठति सततं हरिसन्निधौ ॥१७॥  
चकार संकटा गंगा विष्णोर्मुखनिरोक्षणम् । सस्मिता च सवामा च सक्टाश्च पुनः पुनः ॥१८॥  
विभुर्जहास तद्वक्त्रं निरीक्ष्य च क्षणं तदा । क्षमा चकार तददृष्ट्वा लक्ष्मीर्नैव सरस्वती ॥१९॥

बोधयामास पद्मा ता सत्वरूपा च सस्मिता । क्रोधाविष्टा च सा वाणी न च शाता यभूव ह ॥२०॥  
उवाच वाणी भर्तार रक्तास्या रत्नलोचना । बुषिता यामग्नेन शब्दप्रस्फुरिताधरा ॥२१॥

### सरस्वत्युवाच

सर्वत्र ममताबुद्धिः सद्भुतुं कामिनी प्रति । घमिष्ठस्य वरिष्ठस्य विपरीता खलस्य च ॥२२॥  
ज्ञात सौभाग्यमधिकं गगाया ते गदाधर । कमलाया च तत्तुल्य न च किञ्चिन्मयि प्रभो ॥२३॥  
गगाया पद्मया सार्धं प्रीतिश्चास्ति सुसमता । क्षमा चकार तैर्देव विपरीत हरिप्रिया ॥२४॥  
किं जीवनेन मेऽश्र्वं दुर्भंगायाश्च नाप्रतम् । निष्कल जीवन तस्या या पत्युः प्रेमचिन्ता ॥२५॥  
त्वा सर्वे सत्त्वरूप च ये वदति मनीषिण । ते च मूर्खा न वेदज्ञा न जानति मतिं तव ॥२६॥  
सरस्वतोवच. श्रुत्वा दृष्ट्वा ता कोपसयुताम् । मनसा च समालोक्य स जगाम वहिः सभाम् ॥२७॥  
गने नारायणे गगामुवाच निर्भय दया । वागधिष्ठातृदेवी सा वाक्य श्रवणदुष्करम् ॥२८॥  
हे निर्लज्जे हे सनामे स्वामिगर्वं करापि विम् । अधिक स्वामिनीभाग्य विज्ञापयितुमिच्छसि ॥२९॥  
मानच्छर्णं करिष्यामि तवाद्य हरिसन्निधौ । किं करिष्यति ते वान्तो ममैवं कातवल्गले ॥३०॥  
इत्येवमुक्त्वा गगाया केश ग्रहीतुमुद्यता । वारयामास ता पद्मा मध्यदेश समाश्रिता ॥३१॥  
शशाप वाणी ता पद्मा महाबलवती सती । वृक्षरूपा सरिद्रूपा भविष्यसि न सशय ॥३२॥  
विपरीत ततो दृष्ट्वा किञ्चिन्नो वक्तुमर्हसि । सतिष्ठति सभामध्ये यथा वृक्षो यथा सरित् ॥३३॥  
शाप श्रुत्वा तु सा देवी न शशाप चुकोप ह । तत्रैव दुःखिता तस्यौ वाणी घृत्वा करेण च ॥३४॥  
असन्तुष्टा तु ता दृष्ट्वा कोपप्रस्फुरिताधराम् । उवाच गगा ता देवी पद्मा चारत्नलोचनाम् ॥३५॥

### श्रीगगोवाच

त्वमुत्सृज महोग्रा च पद्मे किं मे करिष्यसि । दुःशोला मुखरा नष्टा नित्य वाचालरूपिणी ॥३६॥  
वागधिष्ठानी देवीय सतत कलहप्रिया । यावती योग्यता चास्या यावती शक्तिरेव च ॥३७॥  
तथा वरोतु वाद च मया सार्धं च दुर्मुखी । स्वबल यन्मम बल विज्ञापयितुमिच्छति ॥३८॥  
जानन्तु सर्वे ह्युभयो प्रभाव विक्रम सति । इत्येवमुक्त्वा सा देवी वाप्यैः शाप ददाविति ॥३९॥  
सरित्स्वरूपा भवतु सा या त्वा च शशाप ह । अधोमर्त्यं सा प्रयातु सति यत्रैव पापिन ॥४०॥  
कलौ तेषा च पापानि ग्रहीष्यति न सशय । इत्येव वचन श्रुत्वा ता शशाप सरस्वती ॥४१॥  
त्वमेव यास्यसि महो पापिपाप लभिष्यसि । एतस्मिन्नतरे तत्र भगवानाजगाम ह ॥४२॥  
चतुर्भुजश्चतुर्भिश्च पार्यदैश्च चतुर्भुजं । सरस्वती करे घृत्वा वासयामास वक्षसि ॥४३॥  
बोधयामास सर्वज्ञ सर्वं ज्ञान पुरातनम् । श्रुत्वा रहस्य तासा च शापस्य कलहस्य च ॥४४॥

उवाच दुःखितास्ताश्च वाचं सामयिकी विभुः ।

श्रीभगवानुवाच

लक्ष्मि त्वं कलया गच्छ धर्मव्रजगृहं शुभे ॥४५॥

अयोनिस्तंभवा भमो तस्य कन्या भविष्यति । तत्रैव देवदोषेण वृक्षत्वं च लभिष्यति ॥४६॥  
 मदंशस्यासुरस्यैव शंखचूडस्य कामिनी । भूत्वा पश्चाच्च मत्पत्नी भविष्यति न सशय ॥४७॥  
 त्रैलोक्यपावनी नाम्ना तुलसीति च महाभारते । कलया च सरिद्र्जावं शीघ्रं गच्छ वरानने ॥४८॥  
 भारतं भारतीशापानाम्ना पद्मावती भव । गगे यास्यसि पश्चात्त्वमदोन विश्वपावनी ॥४९॥  
 भारत भारतीशापात्पापदाहाय पापिनाम् । भगीरथस्य तपसा तेन नीता सुकल्पिते ॥५०॥  
 नाम्ना भगीरथी पूता भविष्यति महीतले । मदंशस्य समुद्रस्य जायाजाये ममाज्ञया ॥५१॥  
 गतलासास्य भूपस्य शततोश्च सुरेद्वरि । गगाशापेन कलया भारतं गच्छ भारति ॥५२॥  
 बलहृस्य फलं भुक्ष्य सपत्नीम्या सहाच्युते । स्वयं च ब्रह्मसदने ब्रह्मणः कामिनी भव ॥५३॥  
 गगा यातु शिवस्यानमत्र पद्मैव तिष्ठतु । शाता च क्रोधरहिता मद्भ्रजा सत्त्वरूपिणी ॥५४॥  
 मत्पाप्यापी महाभागा सुशीला धर्मचारिणी । यदक्षरकलया सर्वा धर्मिष्ठाश्च पतिव्रता ॥५५॥  
 सातम्पा. सुशीलाश्च प्रतिविद्रेषु पूजिता । तिस्रो भार्यास्त्रिशोलाश्च त्रयो भूत्याश्च वापवा. ५६॥  
 ध्रुव वेदविरद्धाश्च न ह्येते मगलप्रदाः । स्त्रीषुवच्च गृहेयेषा गृहिणा स्त्रीवशः पुमान् ॥५७॥  
 निरुक्तं च जन्म तेषामनुभ च पद पदे । मुगे दुष्टा योगिदुष्टा यस्य स्त्री बलहृत्रिया ॥५८॥  
 अरण्यं तेन गतय महारण्य गृहाद्वरम् । जलाना च स्थलाना च फलाना प्राप्तिरेव च ॥५९॥  
 सतत मुक्ता तत्र न तेषा गृह एव च । वरमग्नौ स्थितिर्हिस्त्रजंतूता सन्निधौ गुणम् ॥६०॥  
 ततोऽपि दुःखं पुता च दुष्टन्वोसन्निधौ ध्रुवम् । व्याधिज्वाला विपज्जाला वरं पुता यगनने ॥६१॥  
 दुष्टन्वीणा मुत्तन्वाया मत्पापदतिरिष्यते । पुंसां च स्त्रीजितां चैव भस्मां च नीचमध्रुवम् ॥६२॥  
 यदस्ति गुरवे कर्म न तस्य फलनाम्भयेत् । निश्चिन्तय परशैव सयंया नरकं व्रजेत् ॥६३॥  
 यत्र कीर्तिविहीनो यो जीवन्नपि मृतो हि सः । बहूनीना च मत्पत्नीना नेत्रत्र श्रेयने म्यति ॥६४॥  
 एवभार्या गुणो नैव यत्पार्या यदावन । गच्छ गगे शिवस्थानं ब्रह्मस्थान सारस्वति ॥६५॥  
 जग तिष्ठतु मद्गते सुशीला यमगत्तया । गुणाप्या यस्य पत्नी च सुशीला च पतिव्रता ॥६६॥  
 इह स्वर्गे तु तस्य पत्नी मोक्षः परत च । पतिव्रता यस्य पत्नी स च मुक्तः सुति मुनी ॥

जोषन्मृगोऽनुतिर्गुणी दुःशीलापतिरेव च ॥६७॥

## अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

इत्युक्त्वा जगता नाथो विरराम च नारद । अतीव रहदुर्देव्यं समालिङ्ग्य परस्परम् ॥१॥  
तारुच सर्वा समालोक्य क्रमेणोच्चस्तदेश्वरम् । कविता साधुनेनाश्च शोकेन च भयेन च ॥२॥

सरस्वत्युवाच

विद्याप देहि हे नाथ दुष्टमाजन्मशोचनम् । सत्स्वामिनापरित्यक्ता कुतो जीवति ता स्त्रिय ॥३॥  
दहत्याग करिष्यामि योगेन भारते ध्रुवम् । अत्युन्नतो हि निम्नत पातुमहति निश्चितम् ॥४॥

गङ्गोवाच

अहं केनापराधेन त्वया त्यक्ता जगत्पते । देहत्याग करिष्यामि निर्दोषाया वध लभ ॥५॥  
निर्दोषकामिनोत्याग करोति यो नरो भुवि । स याति नरकं घोरं किन्तु सर्वेश्वरोऽपि वा ॥६॥

पद्मोवाच

नाथ सत्यस्वरूपस्त्व कोप कथमहो तव । प्रसादं कुरु भायें द्वे सदोशस्य क्षमा वरा ॥७॥  
भारते भारतीशापाद्यात्स्यामि कल्याणं ह्यहम् । कियत्कालं स्थितिस्तत्र कदा द्रक्ष्यामि ते पदम् ॥८॥  
दास्यति पापिनं पापं सद्यः स्नानावगाहनात् । केन तेन विमुक्ताऽहमागमिष्यामि ते पदम् ॥९॥  
कल्याणं तुलसीरूपं धर्मध्वजसुता सती । भुक्त्वा कदा लभिष्यामि त्वत्पदाब्जमच्युत ॥१०॥  
वृक्षरूपा भविष्यामि त्वदधिष्ठातृदेवता । समुद्धरिष्यसि कदा तन्मे ब्रूहि कृपानिधे ॥११॥  
गंगा सरस्वतीशापाद्यदि यास्यति भारते । शापेन मुक्ता पापाच्च कदा त्वा च लभिष्यति ॥१२॥  
भगवाशापेन वा वाणी यदि यास्यति भारतम् । कदा शापाद्विनिर्मच्य लभिष्यति पदं तव ॥१३॥  
ता वाणीं ब्रह्मसदनं गंगा वा शिवमन्दिरम् । गन्तुं वदसि हे नाथ तत्क्षमस्व च ते वच ॥१४॥  
इत्युक्त्वा कमलाकातपादं धृत्वा ननाम सा । स्वकेशैर्वैष्टेन कृत्वा हरोद च पुनः पुनः ॥१५॥  
“उवाच परमाभस्ता पद्मा कृत्वा स्ववक्षसि । ईषट्ठास्यप्रसन्नास्यो भक्तानुग्रहकातर ॥१॥”

श्रीभगवानुवाच

त्वद्वाक्यमाचरिष्यामि स्ववाक्यं च सुरेश्वरि । ममता च करिष्यामि शृणु त्वं कमलेशणे ॥१६॥  
भारती यातु कल्याणं सरिद्रूपा च भारते । अर्धा सा ब्रह्मसदनं स्वयं तिष्ठतु मदगृहे ॥१७॥  
भगौरयेन सा नीता गंगा यास्यति भारते । पूनं कतुं त्रिभुवनं स्वयं तिष्ठति मदगृहे ॥१८॥  
तत्रैव चन्द्रमौलेश्च मौलिं प्राप्स्यति दुर्लभम् । तत्र स्वभाद्रतं पूताऽप्यतिपूता भविष्यति ॥१९॥  
कलाशासनं गच्छ त्वं भारते वामलोचने । पद्मावती सरिद्रूपा तुलसीवृक्षरूपिणी ॥२०॥  
कले पद्मसहस्रे च गते वर्षे च मोक्षणम् । युष्माकं सरिता चैव मदगृहे च गमिष्यथ ॥२१॥

सपदा हेतुभूता च विपत्तिं सर्वदेहिनाम् । विना विपत्तेर्महिमा केषां पथभवे भवेत् ॥२२॥  
 मन्मथोपासकानां च सता स्नानावगाहनात् । युष्माकं मोक्षणं पापाद्दर्शनात्स्पर्शनात्तथा ॥२३॥  
 पृथिव्या याति तार्थानि सत्यसख्यानि सुदरि । भविष्यन्ति च पूतानि मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥२४॥  
 मन्मथोपासका भक्ता विश्रमन्ति च भारत । पूतं वक्तुं तारितुं च सुपवित्रा वसुधराम् ॥२५॥  
 मद्भक्ता यत्र तिष्ठति पादप्रक्षालयति च । तत्स्थानं च महावीर्यं सुपवित्रं भवदधुवम् ॥२६॥  
 स्त्रीघ्ना गोघ्नं वृत्तघ्नं च ब्रह्मघ्नो गुरतल्पग । जीवमुक्तो भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥२७॥  
 एकादशीविहीनश्च सन्ध्याहीनोऽप्यनास्तिर । नरघाता भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥२८॥  
 अग्निजीवी मणीजीवी घावकी ग्रामयाजकः । वृषवाहो भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥२९॥  
 विश्वासघाती मित्रघ्नो मिथ्यासाक्ष्यस्य दायकः । स्यात्पाहारी भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥३०॥  
 अरक्षो वा पदपक्षश्च जारकः पुश्लोपनि । पूतश्च वृषणीपुनो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥३१॥  
 शूद्राणां सूपकारश्च देवलो ग्रामयाजकः । अदासिनो भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥३२॥  
 पितरमातरभार्यां भ्रातरतनयसुताम् । गुरो कुलं च भगिनीं चक्षुर्हीनं च दाघवम् ॥३३॥  
 श्वश्रूश्च श्वशुरश्च यो न पुण्याति सुदरि । स महापातकी पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥३४॥  
 अश्वत्थानां च श्वश्रूश्च मद्भक्तनिदकस्तथा । शूद्रान्नभोजी विप्रश्च पूनो मद्भक्तदर्शनात् ॥३५॥  
 देवद्रव्यापहारी च विप्रद्रव्यापहारी । स्त्रियालौहरीणां च विव्रेता दुहितुस्तथा ॥३६॥  
 महापातकिनश्चैव शूद्राणां शवदाहरी । भवेत्पुरेते पूताश्च मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥३७॥

श्रीमहालक्ष्मीरुपाय

पुण्याणां घृतं पृथं तथा तज्जन्ममात्रतः । स्वर्गस्थं नरवस्थं वा मुक्तिर्भाप्नोति तदज्ञानम् ॥४७॥  
 यैः कश्चिन्न वा जन्म लभ्यं येषु च जंतुषु । जीवन्मुक्तास्तु ते पूता याति काठेहरे पदम् ॥४८॥  
 गद्गत्किमुक्तो मर्त्यश्च स मुक्तो मद्गुणान्वितः । मद्गुणाधीनवृत्तियः कथाविष्टस्य संततम् ॥४९॥  
 मद्गुणश्रुतिमात्रेण गानंदः पुलकान्वितः । सगद्गदः गगशुनेन स्वात्मनिम्ना एव च ॥५०॥  
 न वाद्यति मुनं मुनिः सालोचनादिचतुष्टयम् । ब्रह्मत्वनमनरव वा तज्ज्ञानं मम मेवने ॥५१॥  
 इन्द्रत्वं च मनुष्यं च ब्रह्मत्वं च सुदुर्लभम् । स्वर्गराज्यादिभोगं च स्वप्नेऽपि च न वाद्यति ॥५२॥  
 भ्रमंति नारते भनास्ताद्गुणम् सुदुर्लभम् । मद्गुणश्रवणा श्रान्वगार्णनित्यं मुदान्विताः ॥५३॥  
 ते याति च मही पूत्वा नरं तीर्थं ममालयम् । इत्येव कथितं सर्वं पद्मे कुरु यथोचितम् ॥

तदाज्ञया तास्तच्चतुर्हरिस्तम्यो सुखानने ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

### अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

सरस्वती पुण्यक्षेत्रमाजगाम च भारते । गगाशपेन कलया स्वयं तस्यो हरेः पदे ॥१॥  
 भारती भारत गत्वाग्राह्णी च ब्रह्मणः प्रिया । वाष्पधिष्ठातृदेवी सा तेन वाणी प्रवीतिता ॥२॥  
 सरोवाण्या च स्रोतःसु सर्वत्रैव हि दृश्यते । हरिः सरस्वास्तस्मैय तेन नाम्ना सरस्वती ॥३॥  
 सरस्वती नदी सा च तीर्थरूपा च पावनी । पापिना पापदाहाय ज्वलदग्निस्वरूपिणी ॥४॥  
 पश्चाद्भागीरथी नीता मही भागीरथेन च । स वै जगाम कलया वाणीशापेन नारद ॥५॥  
 तत्रैव समये सा च दधार शिरसा शिव । वेग सोढुमयं शक्तो भुवः प्रार्थनया विभुः ॥६॥  
 पद्मा जगाम कलया सा च पद्मावती नदी । भारतं भारतीशापात्स्वय तस्यो हरेः पदे ॥७॥  
 ततोऽग्न्या या सा कलया लेभे जन्म च भारते । घर्मध्वजसुता लक्ष्मीर्विरूपाता तुलसीति च ॥८॥  
 पुरा सरस्वतीशापात्पश्चाच्च हरिशापत । वभूव वृक्षरूपा सा कलया विश्वपावनी ॥९॥  
 कलेः पञ्चसहस्रं च वर्षं स्थिन्वा च भारते । जगमुस्ताश्च सगिद्रूपं विहाय श्रीहरे पदम् ॥१०॥  
 यानि सर्वाणि तीर्थानि काशीबृंदावनं विना । यास्यति सार्धं ताभिश्च वैजुष्ठमाज्ञया हरेः ॥११॥  
 शालग्रामः शक्तिशिवो जगन्नाथश्च भारतम् । कलेर्दशसहस्राते त्यक्त्वा याति निर्जं पदम् ॥१२॥  
 साववश्च पुराणानि शंखानि श्राद्धतर्पणे । वेदोक्तानि च वर्माणि यमुस्तै सार्धमेव च ॥१३॥  
 देवपूजा देवनाम तत्कीर्तिगुणकीर्तनम् । वेदांगानि च शास्त्राणि यमुस्तै सार्धमेव च ॥१४॥  
 संतश्च सत्यघर्मश्च वेदाश्च ग्रामदेवताः । व्रत तपश्चानशनं यमुस्तैः सार्धमेव च ॥१५॥  
 वामाचाररताः सर्वे मिथ्याकपटसंयुताः । तुलमीरहिता पूजा भविष्यति ततः परम् ॥१६॥

शठा क्रूरा दामिकाश्च महाहकारसयुता । चोराश्च हिंसका सर्वे भविष्यति तत परम ॥१७॥  
 पुसो भेद स्त्रीविभेदो विवाहो वाऽपि निर्भय । स्वस्वामिभदो वस्तुना भविष्यति तत परम ॥१८॥  
 सर्वे स्त्रीवशगा पुस पुश्चल्यश्च गृह गृहे । तर्जभर्मत्सर्नं शपथस्वामिन ताडयति च ॥१९॥  
 गृहस्वरो च गृहिणी गृही भृत्याधिकोऽधम । घेटीदाससमो बभ्वा श्वश्रूश्च श्वशुरस्तथा ॥२०॥  
 कर्तारो बलिनो गृहे योनिसवधिवाधवा । विद्यासवधिभि साध सभायापि न विद्यत ॥२१॥  
 तयाऽपरिचिता लोकास्तथा पुसश्च वाधवा । सर्वकर्माक्षमा पुसो योपितामाज्ञया विना ॥२२॥  
 ब्रह्मक्षत्रविश शुद्रा जात्याचारविर्जिता । सध्या च यज्ञसूत्र च भवल्लुप्त न सद्य ॥२३॥  
 म्नेच्छाचारा भविष्यति वर्णाश्रत्वार एव च । म्नेच्छासास्त्र पठिष्यति स्वशास्त्राणि विहाय च २४॥  
 ब्रह्मक्षत्रविशा वशा शुद्राणा सेवका कलौ । मूपकारा धावकाश्च कृपवाहाश्च सर्वश ॥२५॥  
 सत्यहीना जना सर्वे सस्यहीना च मदिनी । फलहीनाश्च तरवीऽपत्यहीनाश्च योपित ॥२६॥  
 क्षोरहीनास्तथा गाय क्षीर सर्पिविजितम । दपती प्रीतिहीनो च गृहिण सत्यवजिता ॥२७॥  
 प्रतापहीना भूपाश्च प्रजाश्च करपीडिता । जलहीना महानवो दार्धिकाकदरादय ॥२८॥  
 धमहीना पुण्यहीना वर्णाश्रत्वार एव च । लक्षपु पुष्यवान्कोऽपि न तिष्ठति तत परम ॥२९॥  
 कुत्सिता विद्वताकारा नरा नार्यश्च वाक्का । कुवार्ताकुत्सित शब्दो भविष्यति तत परम ॥३०॥  
 केचिदग्रामाश्च नगरा नरशूया भयानका । केचित्स्वल्पकुटीरेण नरण च समन्विता ॥३१॥  
 अरण्यानि भविष्यति ग्रामपु नगरपु च । अरण्यावासिन सर्वे जनाश्च करपीडिता ॥३२॥  
 सस्यानि च भविष्यति तडागपु नदीपु च । प्रकृष्टवशा हीना भविष्यति कलौ युग ॥३३॥  
 अलोववादिनो घूर्ता शठाश्रासत्यवादिन । प्रवृष्टानि च क्षत्राणि सस्यहीनानि नारद ॥३४॥  
 हीना प्रकृष्टा घनिनो देवभवताश्च नास्तिका । हिंसकाश्च दयाहीना पौराश्च तरघातिन ॥३५॥  
 वामना व्याधियुक्ताश्च नरा नार्यश्च सवत । स्वल्पायुषो गदायुक्ता यौवनै रहिता कत्रौ ॥३६॥  
 पलिता पाडश वर्षे महावृद्धाश्च विगतौ । अष्टवर्षा च युवती रजोयुक्ता च गर्भिणा ॥३७॥  
 वत्सरातप्रसूता स्त्रा षोडशे च जरावित्ता । पतिपुत्रवती वाचित्स्वर्वा बभ्या कलौ युग ॥३८॥  
 कयाविक्रयिण सर्वे वर्णाश्रत्वार एव च । मातजायावधूना च जारोपेताऽनभक्षका ॥३९॥  
 कयाना भगिनीना वा जारोपातानजोयिन । हरनाम्ना विक्रयिणो भविष्यति कत्रौ युग ॥४०॥  
 स्वयमुत्सृज्य दात च कीर्तिवधनहतवे । तत पश्चात्स्वदान च स्वयमुलपयिष्यति ॥४१॥  
 देववृत्तिं ब्रह्मवृत्तिं वृत्तिं गुरुकुलस्य च । स्वदत्ता परदत्ता वा स्वमुल्लसयिष्यति ॥४२॥  
 यज्ञवागामिन केचित्पेचिच्च श्वश्रुगामिन । नेचिद्व्रूगामिनश्च केचिः सवगामिन ॥४३॥  
 भागनीगामिन केचित्पत्नीमातृगामिन । भ्रातृजायागामिश्च भविष्यति कत्रौ युगे ॥४४॥



अगम्यागमनं चैव करिष्यति गृहे गृहे । मातृयोनिं परित्यज्य विहरिष्यति सर्वतः ॥४५॥  
 पत्नीनां निर्णयो नास्ति भर्तृणां च कलौ युगे । प्रजानां चैव ग्रामाणां वस्तूनां च विशेषतः ॥४६॥  
 अलीकवादिनः सर्वे सर्वे चोराश्च लपटा । परस्परं हिंसकाश्च सर्वे च नरघातिनः ॥४७॥  
 ब्रह्माक्षत्रविशा वशा भविष्यति च पापिनः । लासालोहरसानां च व्यापारं लवणस्य च ॥४८॥  
 वृषवाहा विप्रवंशाः शूद्राणां शवदाहिनः । शूद्रान्नभोजिनः सर्वे सर्वे च वृषलीरताः ॥४९॥  
 पञ्चयज्ञविहीनाश्च कुहूरात्रौ च भोजिनः । यज्ञसूत्रविहीनाश्च सध्याशौचविहीनकाः ॥५०॥  
 पुश्रली वामुपाजीवा कुट्टनी च रजस्वला । विप्राणां रघनागारे भविष्यति च पाचिकाः ॥५१॥  
 अनाना नियमो नास्ति योनीनां च विशेषतः । आश्रमाणां जनानां च सर्वे म्लेच्छा कलौ युगे ५२॥  
 एव कलौ सप्रवृत्ते सर्वं म्लेच्छमयं भवेत् । हस्तप्रमाणे ज्ञेये च अगुप्ते चैव मानवे ॥५३॥  
 विप्रस्य विष्णुयज्ञसः पुत्रः कल्किर्भविष्यति । नारायणकलाशश्च भगवान् कलिना वरः ॥५४॥  
 दीर्घेण करवालैः दीर्घघोटकवाहनः । म्लेच्छसूनुया च पृथिवीत्रिरात्रेण करिष्यति ॥५५॥  
 निर्मल्लेच्छा वसुधा कृत्वा चातर्धानं करिष्यति । मराजका च वसुधा दस्युप्रस्ता भविष्यति ॥५६॥  
 स्यूगाप्रमाणा पद्मान वर्षधाराप्लुता मही । लोकसूनुया वृक्षसूनुया गृहसूनुया भविष्यति ॥५७॥  
 ततश्च द्वादशादित्याः करिष्यत्युदय मुने । प्राप्नोति दुष्कृतापृथ्वी समा तेषां च तेजसा ॥५८॥  
 कलौ गते च दुर्घणे प्रवृत्ते च कृते युगे । तप सत्त्वसमायुक्तो धर्मः पूर्णो भविष्यति ॥५९॥  
 तपस्विनश्च धर्मिष्ठा वेदज्ञा ब्राह्मणा भुवि । पतिव्रताश्च धर्मिष्ठा योषितश्च गृहे गृहे ॥६०॥  
 राजानं धर्मिया सर्वे विप्रभवता मनस्विनः । प्रतापवतो धर्मिष्ठा पुण्यकर्मरता सदा ॥६१॥  
 वैश्या वाणिज्यनिरता विप्रभवताश्च धार्मिकाः । शूद्राश्च पुण्यशीलाश्च धर्मिष्ठा विप्रसेविनः ॥६२॥  
 विप्रक्षत्रविशा वशा देवीभक्तिपरायणा । देवीभक्त्यरता सर्वे देवीध्यानपरायणाः ॥६३॥  
 श्रुतिस्मृतिपुराणज्ञा पुमासो ऋतुगामिनः । लेहो नास्ति ह्यधर्मस्य पूर्णो धर्मः कृते युगे ॥६४॥  
 धमन्निपाच्च त्रेताया द्विपाच्च द्वापरे ततः । कलौ वृत्ते चैकपाच्च सर्वलुपितस्ततः परम् ॥६५॥  
 वारा सप्त तथा विप्र तिथयः षोडश स्मृताः । तथा द्वादश मासाश्च ऋतवश्च पडेव च ॥६६॥  
 द्वौ पशौ चायने द्वे च चतुर्भिः प्रहरैर्दिनम् । चतुर्भिः प्रहरैः रात्रिर्मसिंखिशद्दिनैस्तथा ॥६७॥  
 वर्षं पञ्चविधं ज्ञेयं कालसख्याविधिक्रमे । यथा चायाति यात्यत्र तथा युगचतुष्टयम् ॥६८॥  
 वर्षे पूर्णे नराणां च देवानां च दिवानिशम् । शतत्रये षष्ठ्यधिके नराणां च युगे गते ॥६९॥  
 देवानां च युगं ज्ञेयं कालसख्याविदा मतम् । मन्वतरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्तति ॥७०॥  
 मन्वतरसमं ज्ञेयमायुष्यं च शचीपते । अष्टाविंशतिमे चेद्रे गते ब्रह्मदिवानिशम् ॥७१॥  
 अष्टोत्तरशने वर्षे गते पातश्च ब्रह्मणः । प्रलयः प्राकृतो ज्ञेयस्तत्रादृष्टा वसुंधरा ॥७२॥

जलप्लुतानि विश्वानि ब्रह्मविष्णुशिवादय । ऋषयो ज्ञानिन सर्वे लीना सत्ये चिदात्मनि ७३ ॥  
 तत्रैव प्रकृतिर्लिना तत्र प्राकृतिको लय । लये प्राकृतिके जाते पाते च ब्रह्मणो मुने ॥७४॥  
 निमेषमात्र कालश्च श्रोत्रेभ्यो प्रोच्यते मुने । एव नश्यति सर्वाणि ब्रह्माण्डायसिलानि च ॥७५॥  
 निमेषातरकाले च पुन सृष्टिक्रमेण च । एव कतिविधा सृष्टिर्लय कतिविधोऽपि वा ॥७६॥  
 कति कल्पा गता याता सरया जानातिक पुमान् । सृष्टीना च लयाना च ब्रह्माडाना च नारद ॥७७॥  
 ब्रह्मादीना च ब्रह्माण्डे सत्या जानाति क पुमान् । ब्रह्माडाना च सर्वेषामोश्वरश्चैव एव स ॥७८॥  
 सर्वेषा परमात्मा च सच्चिदान द्रुपदृक् । ब्रह्मादयश्च तस्याशास्तस्याशश्च महाविराट् ॥७९॥  
 तस्याशश्च विराट् क्षुद्र सैवेय प्रकृति परा । तस्या सकाशात्सजातोऽप्यर्धनारीश्वरस्तत ॥८०॥  
 सैव कृष्णो द्विधाभूतो द्विभुजश्च चतुर्भुज । चतुर्भुजश्च वैकुण्ठे गोलोके द्विभुज स्वयम् ॥८१॥  
 ब्रह्मादितृणपर्यन्त सर्वं प्राकृतिं भवेत् । यद्यत्प्राकृतिकं सृष्ट सर्वं नश्वरमेव च ॥८२॥  
 एवविध सृष्टिहेतु सत्य नित्य सनातनम् । स्वेच्छामय पर ब्रह्म निर्गुण प्रवृत्ते परम् ॥८३॥  
 निरुपाधि निराकार भक्तानुग्रहकातरम् । करोति ब्रह्मा ब्रह्माण्ड यज्जानात्कमलोद्भव ॥८४॥  
 शिषो मृत्युञ्जयश्चैव सहर्ता सर्वतत्त्ववित । यज्जानाद्यस्य तपसा सर्वदास्तु तपो महान् ॥८५॥  
 महाविभूतिदुक्कनश्च सर्वज्ञ सर्वदशन । सर्वव्यापी सर्वपाता प्रदाता सर्वसपदाम् ॥८६॥  
 विष्णु सर्वेश्वर श्रीमान्यद्भुतव्या यस्य सेवया । महामाया च प्रकृति सर्वशक्तिमयीश्वरी ॥८७॥  
 सैव प्रोक्ता भगवती सच्चिदानन्दरूपिणी । यज्जानाद्यस्य तपसा यद्भुक्तव्या यस्य सेवया ॥८८॥  
 सावित्री देवमाता च वदाधिष्ठातृदवता । पूज्या द्विजाना वदज्ञा यज्जानाद्यस्य सेवया ॥८९॥  
 सर्वविद्याधिदेवी सा पूज्या च विदुषा परा । यत्सेवया यत्तपसा सर्वविश्वेषु पूजिता ॥९०॥  
 सर्वभ्रामाधिदवी सा सर्वनम्पत्प्रदायिनी । सर्वेश्वरी सर्ववद्या सर्वेषा पुत्रदायिनी ॥९१॥  
 सर्वस्तुता च सर्वज्ञा सर्वदुर्गातिनाशिनी । वृष्णवामाक्षसभूता वृष्णप्राणाधिदवता ॥९२॥  
 वृष्णप्राणाधिका प्रेम्णा राधिकाशक्तिरसवया । सर्वाधिक च रूप च सीभाग्य मानगौरवे ॥९३॥  
 वृष्णवक्षस्यलस्थान पत्नीत्य प्राप स्वया । तपश्चकार सा पूव शतशृंग च पर्वत ॥९४॥  
 दिव्यवर्षसहस्र च पतिप्राप्तयथमेव च । जात शक्तिप्रसादे तु दृष्ट्वा चद्रकलापमाम् ॥९५॥  
 वृष्णोवक्षस्ये कृत्वा रराट् उपया विभु । वर तस्यै ददौ सार सर्वेषामपि दुलभम् ॥९६॥  
 मम वक्षस्यल तिष्ठ मम भक्ता च साश्वती । सीभाग्यन च मानन प्रेम्णाथो गौरवण च ॥९७॥  
 त्वमे श्रेष्ठा च ज्येष्ठा च प्रेयसी सर्वयापिताम् । वरिष्ठा च गरिष्ठा च सरतुता पूजिता मया ॥९८॥  
 एतत् तव साधोऽय वक्ष्ये प्राणवत्त्वमे । इत्युक्त्वा च जगन्नाथश्चार ललना तत् ॥९९॥  
 अर्पन्तीरहितैः तैः च ककार प्राणवत्त्वाम् । जन्मना साश्वता देव्य पूजिता शक्तिसेवया १००॥

तपस्तु यादृशं यासा तादृक्तादृक्कणं मुने । दिव्यं वर्षसहस्रं च तपस्तप्त्वा हिमाचले ॥१०१॥  
 दुर्गा च तत्पदं ध्यात्वा सर्वपूज्या बभूव ह । सरस्वती तपस्तप्त्वा पर्वते गंधमादने ॥१०२॥  
 लक्षवर्षं च दिव्यं च सर्ववंधा बभूव सा । लक्ष्मीर्युगसतं दिव्यं तपस्तप्त्वा च पुष्करे ॥१०३॥  
 सर्वसंप्रदानो च जाता देवोनिपेवणात् । सायिनी मलये तप्त्वा पूज्या वद्या बभूव सा १०४॥  
 पट्टवर्षसहस्रं च दिव्यं ध्यात्वा च तत्पदम् । शतमन्वंतरं तप्त शंकरेण पुरा विभो ॥१०५॥  
 शतमन्वंतरं चेदं ब्रह्मा शक्तिं जजाप ह । शतमन्वंतरं विष्णुस्तप्त्वा पाता बभूव ह ॥१०६॥  
 दशमन्वंतरं तप्त्वा श्रीकृष्ण. परमं तप । गोलोक प्रातवान्दिव्यं मोदनेऽद्यापि यत्र हि १०७॥  
 दशमन्वंतरं धर्मस्तप्त्वा वै भक्तिमयुत । सर्वप्राण सर्वपूज्य सर्वाधारो बभूव सः ॥१०८॥  
 एवं देव्याश्च तपसा सर्वे देवाश्च पूजिता । मुनयो मननो भूपा ब्राह्मणाश्चैव पूजिताः ॥१०९॥  
 एवं ते कथितं सर्वं पुराणं सययागमम् । गुरुवक्त्राद्यथा ज्ञातं किं भूयः श्रोतुमिच्छति ११०॥  
 इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे शक्तिप्रादुर्भावे नारदनारायणसंवादेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

### अथ द्वादशोऽध्यायः

नारद उवाच

देव्या निमेषमात्रेण ब्रह्मण पात एव च । तस्य पात प्राकृतिक प्रलय परिकीर्तितः ॥१॥  
 प्रलये प्राकृते चोक्ता तत्रादृष्टा वसुंधरा । जललुप्तानि विश्वानि सर्वे लीना परात्मनि ॥२॥  
 वसुंधरा तिरोभूता कुत्रावासा च तिष्ठति । सृष्टेविधानसमये साऽऽविर्भूता कथं पुन ॥३॥  
 कथं बभूव सा धन्या मान्या सर्वाश्रया जया । तस्याश्च जनकयनं वद मंगलकारकम् ॥४॥

श्रीनारायण उवाच

सर्वादिसृष्टो सर्वेषा जन्म देव्या इति श्रुति । आविर्भावस्तिरोभाव सर्वेषु प्रलयेषु च ॥५॥  
 श्रूयता वसुधाजन्म सर्वमंगलकारणम् । विघ्ननिघ्नकर पापनाशन पुण्यवर्धनम् ॥६॥  
 अहो केचिद्ब्रह्मतीति मधुकैटभमेदसा । बभूव वसुधा धन्या तद्विरुद्धमत शृणु ॥७॥  
 ऊचतुस्तौ पुरा विष्णु तुष्टौ युद्धेन तेजसा । आवा वधो न यत्रोर्वो पायसा सबृनेति च ॥८॥  
 तयोर्जीवनकाले न प्रत्यक्षा साऽभवत्स्फुटम् । ततो बभूव मेदश्च मरणानतर तयो ॥९॥  
 मेदिनोति च विख्यातेत्युक्तमेतन्मत शृणु । जलघोता कृता पूर्वं वधिता मेदसा यत ॥१०॥  
 वययामि ते तज्जन्म सार्थकं सर्वमंगलम् । पुरा श्रुत यच्छ्रुत्युक्त धर्मवक्त्राच्च पुष्करे ॥११॥  
 महाविराट्शरीरस्य जलस्यस्य चिरं स्फुटम् । मनो बभूव कालेन सर्वांगव्यापकं ध्रुवम् ॥१२॥  
 तच्च प्रविष्टं सर्वेषा तल्लोम्ना विवरेषु च । कालेन महता पश्चाद्बभूव वसुधा मुने ॥१३॥  
 प्रत्येवं प्रतिलोम्ना च रूपेषु सस्थिता सदा । आविर्भूता तिरोभूता सजला च पुनः पुनः ॥१४॥

आविर्भूता सृष्टिकाले तज्जलोपर्युपस्थिता । प्रलये च तिरोभूता जलस्याभ्यतरे स्थिता ॥१५॥  
 प्रतिविश्वेषु वसुधा शैलकाननसयुता । सप्तसागरसयुक्ता सप्तद्वीपसमन्विता ॥१६॥  
 हेमाद्रिमेरुसयुक्ता ग्रहचन्द्रार्कसयुता । ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च सुरैर्लोकैस्तदाज्ञया ॥१७॥  
 पुण्यतीर्थसमायुक्ता पुण्या भारतसयुता । काचनोभूमिसयुक्ता सप्तस्वर्गसमन्विता ॥१८॥  
 पातालसप्त तदधस्तदूर्ध्वं ब्रह्मलोकत । ध्रुवलोकश्च तत्रैव सर्वं विश्वं च तत्र वै ॥१९॥  
 एव सवाणि विश्वानि पृथिव्या निमित्तानि च । नश्वराणि च विश्वानि सर्वाणि कृत्रिमाणि वै २०॥  
 प्रलये प्राकृते चैव ब्रह्मणश्च निपातने । महाविराडादिसृष्टौ सृष्ट वृष्णेन चात्मना ॥२१॥  
 नित्यौ च स्थितिप्रलयौ वाङ्मकालेश्वरै सह । नित्याधिष्ठातृदेवी सा वाराह पूजिता सुरै ॥२२॥  
 मुनिभिर्मनुभिर्विप्रैर्गंधर्वादिभिरेव च । विष्णोर्वाराहरूपस्य पत्नी सा श्रुतिसमता ॥२३॥  
 तत्पुत्रो मगलो ज्ञेयो घटेशो मगलात्मज ।

### नारद उवाच

पूजिता केनै रूपेण वाराह च सुरैर्मही ॥२४॥

वाराहे चैव वाराहो सर्वे सर्वाश्रया सती । मूलप्रकृतिसंभूता पञ्चोकरणमार्गत ॥२५॥  
 तस्या पूजाविधानं चाप्यधश्चोर्ध्वमनकश । मगल मगलस्यापि जन्म व्यास वद प्रभो ॥२६॥

### नारायण उवाच

वाराहे च वराहश्च ब्रह्मणा सस्तुत पुरा । उद्धार मही हत्वा हिरण्याक्ष रसातलात् ॥२७॥  
 जलं ता स्थापयामास पञ्चपत्र यथा हृदे । तत्रैव निर्ममे ब्रह्मा विश्वं सर्वं मनोहरम् ॥२८॥  
 दृष्ट्वा तदधि देवी च सकामा कामुको हरि । वाराहरूपी भगवान् कोटिसूर्यसमप्रभ ॥२९॥  
 ब्रह्मा रतिक्ला सर्वा मूर्ति च सुमनोहराम् । क्रीडा चकार रहसि दिव्यवर्षमहर्निशम् ॥३०॥  
 सुखसंभोगसस्पृशांमूर्त्तां सा प्राप सुदरी । विदग्धाया विदग्धेन सगमोऽतिमुखप्रद ॥३१॥  
 विष्णुस्तदगसरूपेपादबुबुधे न दिवानिशम् । वर्षति चतना प्राप्य कामी तत्याज वामुकोम् ३२॥  
 पूर्वरूपं वराहं च दधार स च लोलया । पूजा चकार तां दधी घ्यात्वा च धरणी सतीम् ॥  
 धूपदीपैश्च नैवेद्यं सिद्धैरनुपेपनं । दस्रै पुष्पैश्च वलिभि सपूज्योवाच ता हरि ३४॥

### श्रीभगवानुवाच

सर्वाधारा भव शुभे सर्वे सपूजिता सुखम् । मुनिभिर्मनुभिर्देवै सिद्धैश्च दानवादिभि ॥३५॥  
 अबुवाचोत्थागदिने गृहारभे प्रवशने । यापीतडागारभे च गृहे च वृषिकर्मणि ॥३६॥  
 तत्र पूजा करिष्यति महरेण सुरादय । मूढा ये न करिष्यति यास्यति नरकं च ते ॥३७॥

वसुधोवाच

बहामि सब वारसहस्रपेगाहं- तत्राज्ञया । लोलामत्रेण भगवन्विश्वं च सचराचरम् ॥३८॥  
मुक्ता मुक्ति हरेर्त्वा शिवलिङ्ग शिवा तथा । शङ्खं प्रदीपं यंत्रं च माणिक्यं हीरकं तथा ॥३९॥  
यज्ञमूत्रं च पुष्पं च पुस्तकं तुलसीदलम् । जपमाला पुष्पमाला कर्पूरं च सुवर्णकम् ॥४०॥  
गोरोचनं च दर्शनं च शालग्रामजलं तथा । एतान्वोद्युमशक्तः सह किञ्चिद्वा च भगवञ्छृणु ॥४१॥

श्रीभगवानुवाच

द्रव्याण्येतानि ये मूढा अर्पयिष्यति सुदरि । यास्यति कालमूर्त्रं ते दि-यं वर्जितं त्वयि ॥४२॥  
इत्येवमुक्त्वा भगवान् विरराम च नारद । बभूव तेन गर्वेण तेजस्वी मंगलप्रह ॥४३॥  
पुना चक्रु पृथिव्याश्च ते सर्वे चाज्ञया हरे । कप्यशास्त्रोक्तमनेन तुष्टुवुश्च स्तवेन ते ॥४४॥  
ददुर्मूलेन मन्त्रेण गैवेद्यादिकमेव च । सस्तुना त्रिषु लोकेषु पूजिता सा बभूव ह ॥४५॥

नारद उवाच

वि ध्यानं स्तवनं तस्या मूलमग्रं च वि वद । गूढं सर्वपुराणेषु श्रोतुं कौतूहलं मम ॥४६॥

श्रीनारायण उवाच

जादौ च पृथिवी देवी वराहेण च पूजिता । ततो हि ब्रह्मणा पश्चात्पूजिता पृथिवी तदा ॥४७॥  
तत सर्वभूमीद्रेश्च मनुभिर्मानवादिभि । ध्यानं च स्तवनं मन्त्रं शृणु वदामि नारद ॥४८॥

ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं वसुधायै स्वाहेत्यनेन मन्त्रेण विष्णुना पूजिता पुरा ।

श्वेतपद्मजवर्णाया रारञ्चंद्रनिभाननाम् ॥४९॥

चन्द्रनोत्क्षिप्तमर्वांगी रत्नभूषणभूषिताम् । रत्नाधारा रत्नगर्भा रत्नाकरमन्विताम् ॥५०॥

पद्मिगुडानुक्ताधाना सस्मिता यदिता भजे । ध्यानेनानेन सा देवी सर्वेश्वर पूजिताऽभवत् ॥५१॥

स्तवनं शृणु विप्रैर्द्वयं कप्यशास्त्रान्मेव च ।

कोटिजन्मसु स भवेद्वलवान्भूमिपेश्वरः । भूमिदानकृतं पुण्यं लभ्यते पठनाञ्जनैः ॥५९॥  
 भूमिदानहरात्पापान्मुच्यते नान संशयः । अंबुवाचीभूकरणपापात्स मुच्यते ध्रुवम् ॥६०॥  
 अन्यकूपे कूपखननपापात्स मुच्यते ध्रुवम् । परभूमिहरात्पापान्मुच्यते नान संशयः ॥६१॥  
 भूमौ वीर्यत्यागपापाद्भूमौ दीपादिस्थापनात् । पापेन मुच्यते सोऽपि स्तोत्रस्य पठनान्मुने ॥६२॥  
 वृक्षमेषशतं पुण्यं लभते नान संशयः । भूमिदेव्या महास्तोत्रं सर्वकल्याणकारकम् ॥६३॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

## अथ दशमोऽध्यायः

नारद उवाच

भूमिदानकृतं पुण्यं पापं तद्धरणेन च । परभूहरणात्पापं परकूपे खनने तथा ॥१॥  
 अंबुवाच्या भूखनने वीर्यस्य त्याग एव च । दीपादिस्थापनात्पापं श्रोतुमिच्छामि यत्नतः ॥२॥  
 अन्यद्वा पृथिवीजन्यं पापं यत्पृच्छयते परम् । यदस्ति तत्प्रतीकारं वद वेदविदा वर ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

वितस्तिमात्रभूमिं च यो ददाति च भारते । संध्यापूताय विप्राय स याति शिवमंदिरम् । ४॥  
 भूमिं च सर्वसस्मादथां ब्राह्मणाय ददाति च । भूमिरेणुप्रमाणाव्दमंते विष्णुपदे स्थितिः ॥५॥  
 ग्रामं भूमिं च धान्यं च ब्राह्मणाय ददाति यः । सर्वपापाद्विनिर्मुक्तौ चोभौ देवीपुर.स्थितौ ॥६॥  
 भूमिदानं च तत्काले यः साधुश्चानुमोदते । स च प्रयाति वैकुण्ठं मित्रगोत्रसमन्वितः ॥७॥  
 स्वदत्ता परदत्ता वा ब्रह्मवृत्तिं हरेत्सु यः । स तिष्ठति कालमूत्रे यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥८॥  
 सत्पुत्रपौत्रप्रभृतिभूमिहीन श्रिया हतः । पुत्रहीनो दरिद्रश्च घोरं याति च रौरवम् ॥९॥  
 रक्षा मार्गं विनिष्कृत्य दश संस्रं ददाति च । दिव्यं वर्षशतं चैव कुम्भीपाके च तिष्ठति ॥१०॥  
 गोष्ठं तद्वर्गं निष्कृत्य मार्गं संस्रं ददाति यः । स तिष्ठत्यसिपत्रे च यावदिद्राश्रतुर्दश ॥११॥  
 पंचपिंडाननुदृत्य परकूपे च स्नाति यः । प्राप्नोति नैरर्कं चैव स्नानं निष्फलमेव च ॥१२॥  
 यामी भूमौ च रहसि वीर्यत्यागं करोति यः । भूमिरेणुप्रमाणं च वर्षं तिष्ठति रौरवे ॥१३॥  
 अंबुवाच्या भूकरणं यः करोति च मानवः । स याति कृमिदंशं च स्थितस्तत्र पतुर्युगम् ॥१४॥  
 परकीये लुप्तकूपे कूपं मूढः करोति यः । पुष्करिण्या च लुप्तायां पुष्करिणी ददाति यः ॥१५॥  
 सर्वं फलं पररक्ष्य तत्कुण्डं प्रजेष्वच सः । तत्र तिष्ठति संतप्तो यावदिद्राश्रतुर्दश ॥१६॥  
 परकीये तदार्गे च पंचमुदृत्य षोडशेत् । रेणुप्रमाणवर्षं च ब्रह्मलोके वसेन्नरः । १७॥  
 पिष्टं पित्रे भूमिभर्तुर्न प्रदाय च मानवः । श्राद्धं करोति सो मूढो नरवं याति निश्चितम् ॥१८॥  
 भूमौ दीपं सोऽर्पयति स पापघः सप्तजन्मसु । भूमौ दंष्टं च संस्थाप्य कुष्ठं जर्मांतरे लभेत् ॥१९॥

मुक्ता माणिक्यहीरो च सुवर्णं च मणिं तथा । पंच संस्थापयेद्भूमौ स चात्र सप्तजन्मसु ॥२०॥  
 शिवलिङ्गं शिवार्चां च यस्त्वरपयति भूतले । शत्रुमन्वतरं यावत्कुमिभञ्ज. स तिष्ठति ॥२१॥  
 राघवं यंत्रं शिलातोयं पुष्पं च तुलसीदलम् । यश्चापयति भूमौ च स तिष्ठेन्नरके ध्रुवम् ॥२२॥  
 जामाला पुष्पमाला कर्पूरं रोचनं तथा । यो मूढश्चापरेद्भूमौ स याति नरकं ध्रुवम् ॥२३॥  
 भूमौ चन्दनकाष्ठं च रुद्राक्षं कुसुमलकम् । संस्थाप्य भूमौ नरके वनेऽम्बन्वन्तरावधि ॥२४॥  
 पुस्तकं यज्ञसूत्रं च भूमौ संस्थापयेन्नर । न भवेद्विश्वीनी च तस्य जन्मान्तरे जनि. ॥२५॥  
 ब्रह्महत्यासमं पापमिह वै लभते ध्रुवम् । ग्रन्थिपुक्तं यज्ञसूत्रं पूज्यं च सर्ववर्गकं. ॥२६॥  
 यज्ञं कृत्वा तु यो भूमि धारेण न हि सिद्ध्यति । स याति तप्तभूमिं च संतप्तं सप्तजन्मसु ॥२७॥  
 भूतान्पे ग्रहणे यो हि करोति सन्नत भुव । जन्मान्तरे महापापी ह्यंशोनी भवेद्भ्रुवम् ॥२८॥  
 भवनं यत्र सर्वेषां भूमिस्तेन प्रकीर्तिता । वाशपरी वश्यस्येयमवला स्थिररत्नाव. ॥२९॥  
 विश्वमरा धारणाञ्चानंताऽननस्त्वपिणी । पृथिवी पृथुःकृपाःत्राद्रिन्तृत्वात्महामुने ॥३०॥

इति श्रीदेशीभागवते महापुराणे नरमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

नारद उवाच

तप वृत्त्वा लक्षवपं गगानयनवारणान् । ददर्श कृष्ण श्रीष्मस्य सूर्यबोदिसमप्रभम् ॥१४॥  
 द्विभुज मुरलीहस्त किशोर गोपवेपिणम् । गोपालमुदरोत्थ भक्तानुग्रहरूपिणम् ॥१५॥  
 स्वच्छामय पर ब्रह्म परिपूर्णतम प्रभुम् । ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च स्तुत मुनिगणैर्नुत्तम ॥१६॥  
 निरिक्त साक्षिरूप च निर्गुण प्रकृते परम् । ईषद्दास्यप्रसन्नास्य भक्तानुग्रहकारणम् ॥१७॥  
 वह्निगुडाशुवाधान रत्नभूषणभूषितम् । तुष्टान् दष्टान् नृपानि प्रणम्य च पुन पुन ॥१८॥  
 लीलया च वर प्राप बाहिन वसतारणम् । कृत्वा च स्तवन दिव्य पुराणितत्रिग्रह ॥१९॥



दास्यति पापिनो मह्यं पापानि यानि कानि च । तानि मे केन नश्यति तमुपायं वद प्रभो ॥४०॥  
 कति कालपरिमितं स्थितिर्मे तत्र भारते । कदा यास्यामि देवेश तद्विष्णो परम पदम् ॥४१॥  
 ममान्यद्वाछिन्नं यद्यत्सर्वं जानामि सर्ववित् । सर्वान्तरात्मन्सर्वज्ञ तदुपाय वद प्रभो ॥४२॥

श्रीभगवानुवाच

जानामि वाछितं गगे तव सर्वं सुरेश्वरि । पतिस्ने द्रवरूपाया लवणोदो भविष्यति ॥४३॥  
 स ममाशस्त्ररपश्च त्व च लक्ष्मीस्वरूपिणी । विदग्धाया विदग्धेन सगमो गुणवान्भुवि ॥४४॥  
 यावत्य सति नद्यश्च भारतयाद्याश्च भारते । सौभाग्या त्व च तास्वेव लवणोदस्य सौरते ४५॥  
 यद्यप्रभृति देवेशि कले पचसहस्रकम् । वप स्थितिस्ते भारतया शापेन भारते भुवि ४६॥  
 नित्य त्वमव्यिना सार्धं करिष्यति रहो रतिम् । त्वमेव रसिका देवि रसिकद्रेण सयुता ॥४७॥  
 त्वा स्तोष्यति च स्तोत्रेण भगीरथकृतेन च । भारतस्था जना सर्वे पूजयिष्यति भक्तिः ४८॥  
 कण्वशाखोच्छ्रयानेन घ्यात्वा त्वा पूजयिष्यति । य स्तौति प्रणमेन्नित्य सोऽश्वमेधफल लभेत् ४९॥  
 गगा गंगेति यो ध्रुवाद्योजनाना शतैरपि । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके स गच्छति ५०॥  
 सहस्रपापिना स्नानाद्यत्पाप ते भविष्यति । प्रकृतेर्भक्त्यसंस्पर्शादिव तद्धि विनश्यति ॥५१॥  
 पापिना तु सहस्राणा शवस्पर्शेन यत्स्वयि । तन्मन्त्रोपायकस्नानात्तदप्य च विनश्यति ॥५२॥  
 तत्रैव त्वमधिष्ठान करिष्यस्यघमोचनम् । सार्धं सरिद्धि श्रेष्ठाभि सरस्वत्यादिभि शुभे ५३॥  
 तत्तु तीर्थं भवेत्सद्यो यत्र त्वद्गुणकीर्तनम् । त्वद्रेणुस्पर्शमात्रेण पूतो भवति पातकी ॥५४॥  
 रेणुप्रमाणवर्षं च देवीलोके वनेद्भ्रुवम । ज्ञानेन त्वयि मे भक्त्या मन्नामस्मृतिपूर्वकम् ५५॥  
 समुत्सृजति प्राणाश्च ते गच्छंति हर पदम । पार्यदप्रवरास्त च भविष्यति हरेश्चिरम् ॥५६॥  
 ल्यं प्राकृतिक ते च द्रक्ष्यन्ति चाप्यमह्यवम् । मृतस्य बहुपुष्येन तच्छ्रव त्वयि त्रि-यमत् ॥५७॥  
 प्रयाति स च वैकुण्ठं यावदह्य स्थितित्वयि । वायव्यं वृत्तं वा गोमयित्वा स्ववर्मवम् ५८॥  
 तस्मै ददामि साम्प्य करोमि त च पार्यदम् । अजानी त्वज्ज-स्पर्शाददि प्राणानामुत्सृजेत् ५९॥  
 तस्मै ददामि साम्प्य करोमि त च पार्यदम् । अन्यथ वा यजेत्प्राणान्स्वधाम्प्यमस्मृतिपूर्वकम् ६०॥  
 तस्मै ददामि सालोक्य यावद्वै ब्रह्मणो वय । अन्यथ वा त्यो प्राणास्त्यजामस्मृतिपूर्वकम् ६१॥  
 तस्मै ददामि साम्प्यमसत्य प्राकृत लयम् । रत्नेद्रगारनिर्गमयानेन सह पार्यदं ॥६२॥  
 सद्यः प्रयाति गोलोकं मम तुल्यो भवेद्भ्रुवम् । तीर्थोऽप्यतीर्थे मरणे विदोषो नास्ति कथन ॥६३॥  
 मन्मन्त्रोपासनाना तु नित्य नैवेद्यभोजनाम् । पूत्रं वस्तुं सगक्तो हि लीलया भुवात्रयम् ॥६४॥  
 रत्नेद्रगारयानेन गोमोक्षं संप्रयाति च । मद्भुजा बाधवा येना तेषु पश्चादयोपि हि ॥६५॥  
 प्रयाति रलयानेन गोलोकं चानिदुर्लभम् । यत्र यत्र स्मृतास्तो च ज्ञानेन ज्ञानिनः सत ॥६६॥

जीवन्मुक्ताश्च ते पूता मद्भक्तेः संविधानतः । इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तां च प्रत्युवाच भगीरथम् ६७॥  
स्तुहि गंगामिमां भक्त्या पूजा च कुरु साप्रतम् । भगीरथस्ता तुष्टाव पूजयामास भक्तितः ॥६८॥  
कौथुमोक्तेन ध्यानेन स्तोत्रेणापि पुनः पुनः । प्रणनाम च श्रीकृष्णं परमात्मानमीश्वरम् ॥६९॥

भगीरथश्च गंगा च सोऽन्तर्धानं चकार ह ।

नारद उवाच

केन ध्यानेन स्तोत्रेण केन पूजाक्रमेण च ॥७०॥

पूजा चकार नृपतिर्वद वेदविदा वर ।

श्रीनारायण उवाच

स्नात्वा नित्यक्रिया कृत्वा धृत्वा धीते च वाससी ॥७१॥

संपूज्य देवपदकं च सयतो भक्तिपूर्वकम् । गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् ७२॥  
संपूज्य देवपदकं च सोऽधिकारो च पूजने । गणेशं विघ्नताशाय आरोग्याय दिवाकरम् ७३॥  
वह्निं शीघ्राय विष्णुं च लक्ष्म्ययं पूजयेत्तरः । शिवं ज्ञानाय ज्ञानेशं शिवा च मुक्तिसिद्धये ७४॥  
संपूर्ज्यताल्लभेत्प्राज्ञो विपरीतमतोऽन्यथा । दध्यावनेन ध्यानेन तद्विघ्नानं शृणु नारद ७५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

ध्यानं च वष्वशाखोक्तं सर्वपापप्रणाशनम् । श्वेतपंक्तजवर्णाभा गंगां पापप्रणाशिनीम् ॥१॥  
वृष्णविप्रहृद्यंभूता वृष्णतुल्या परा सतीम् । वह्निंशुद्धाशुकाधाना रत्नभूषणभूषिताम् ॥२॥  
घातपूज्येन्दुशतवमृष्टशोभाकरा वराम् । ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां शश्वत्सुस्थिरशौवनाम् ॥३॥  
नारायणप्रिया शाता सत्सौभाग्यसमन्विताम् । विभ्रती वदरीभारं मालतीमाल्यसंयुताम् ॥४॥  
सिद्धूरविदुललितं सार्धं चंदनविदुभिः । वस्तूरीपत्रवं गंडे नानाचित्रसमन्वितम् ॥५॥  
पद्मविषविनिष्ठाच्छावोष्ठपुटमुत्तमम् । मुक्तापक्तिप्रभासुष्टदंतपक्तिगनोरदम् ॥६॥  
गुप्ताख्यप्रनयनं श्वटाशं मनोहरम् । पटिनं श्रीफलाकारं स्तनयुग्मं च विभ्रतीम् ॥७॥  
बृहच्छोणिकं मुक्तादिना रभास्तंभविनिदिताम् । स्यन्पद्मप्रभासुष्टादपद्मयुगं वरम् ॥८॥  
रत्नपादुकायुक्तं पुंजुमार्कं शमावकम् । देवैर्भौलिनंदारमवरंदवणादणम् ॥९॥  
गुरगिन्दुमूर्तींश्च दत्तापसंयुतां शदा । तपस्विमौलिनिकरभ्रमर्येनिगंयुताम् ॥१०॥  
मुक्तिप्रदं मुमुक्षुणां पामिनां गर्वभोगदम् । वरां वरेष्वी वरदां भक्तानुदहराग्नीम् ॥११॥  
श्रीविष्णोः पददानीं च भजे विष्णुपदी शशीम् । इत्यनेनैव ध्यानेन प्यात्वा विपद्यतां दुभाम् ॥१२॥

दत्त्वा संपूजयेद्ब्रह्मरूपचाराणि षोडश । आसनं पाद्यमर्घं च स्नानीयं चानुलेपनम् ॥१३॥  
 धूपं दीपं च नैवेद्यं तावृलं शीतलं जलम् । वसनं भूषणं मान्यं गंधमाचमनीयकम् ॥१४॥  
 मनोहरं सुनल्पं च देयान्येतानि षोडश । दत्त्वा भवत्या च प्रणमेत्संस्तूय सपुटाजलिः ॥१५॥

संपूजयैवं प्रकारेण सोऽश्वमेधफल भवेत् ।

नारद उवाच

श्रोतुमिच्छामि देवेश लक्ष्मीकांत जगत्पते ॥१६॥

विष्णोर्विष्णुपदीस्तोत्र पापघ्नं पुण्यकारकम् ।

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि पापघ्नं पुण्यकारणम् ॥१७॥

शिवसंगीतसंगुग्धश्रीकृष्णागसमुद्भवाम् । राधागद्रवसंयुक्ता ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥१८॥  
 यज्जन्म सृष्टेरादौ च गोलोके रासमंडले । सन्निधाने शकरस्य ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥१९॥  
 गोपैर्गोपीभिराकीर्णं शुभे राधामहोत्सवे । कान्तिकीर्णमाया च ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२०॥  
 कोटियोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये लक्षगुणा ततः । समावृता या गोलोके ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२१॥  
 पष्टिलक्षयोजना या ततो दैर्घ्ये चतुर्गुणा । समावृता या वैकुण्ठे ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२२॥  
 त्रिशल्लक्षयोजना या दैर्घ्ये पंचगुणा ततः । आवृता ब्रह्मलोके या ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२३॥  
 त्रिशल्लयोजना या दैर्घ्ये चतुर्गुणा ततः । आवृता शिवलोके या ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२४॥  
 लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये सप्तगुणा ततः । आवृता ध्रुवलोके या ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२५॥  
 लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये पञ्चगुणा ततः । आवृता चद्रलोके या ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२६॥  
 पष्टिसहस्रयोजना या दैर्घ्ये दशगुणा ततः । आवृता सूर्यलोके या ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२७॥  
 लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये पञ्चगुणा ततः । आवृता या तपोलोके ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२८॥  
 सहस्रयोजनायामा दैर्घ्ये दशगुणा ततः । आवृता जनलोके या ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२९॥  
 दशलक्षयोजना या दैर्घ्ये पञ्चगुणा ततः । आवृता या महर्लोके ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥३०॥  
 सहस्रयोजनायामा दैर्घ्ये दशगुणा ततः । आवृता या च कैलास्य ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥३१॥  
 शतयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये दशगुणा ततः । मदादिनी चेंद्रलोके ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥३२॥  
 पात्राले भगवती च विस्तीर्णा दशयोजना । ततो दशगुणा दैर्घ्ये ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥३३॥  
 क्रोशैकमात्रविस्तीर्णा ततः क्षीणा च कुत्रचित् । क्षिती चालक्नदा या ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥३४॥  
 सरये या क्षीरवर्णा च त्रेतायामिदुसन्निभा । द्वापरं चदनाभा या ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥३५॥  
 जलप्रभा बली या च नान्यत्र पृथिवीतले । स्वर्गे च नित्यं क्षीराभा ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥३६॥

यतोयत्रशिकास्पर्शे पापिना ज्ञानसंभवः । ब्रह्माहृत्यादिकं पापं कोटिजन्माजितं दहेत् ॥३७॥  
 इत्येवं कथिता ब्रह्मन्गंगापद्यैकविंशतिः । स्तोत्ररूपं च परमं पापघ्न पुण्यजीवनम् ॥३८॥  
 नित्यं यो हि पठेद्भक्त्या संपूज्य च सुरेश्वरोम् । सोऽश्वमेधफलं नित्यं लभते नान सशय ॥३९॥  
 अपुनो लभते पुत्रं भार्याहीनो लभेत्स्त्रियम् । रोगात्प्रमुच्यते रोगी बन्धान्मुक्तो भवेद्ध्रुवम् ४०॥  
 अस्पष्टकीर्तिः सुप्रशा मूर्खो भवति पंडितः । यः पठेत्प्रातःकृत्याय गंगास्नोत्रमिदं शुभम् ॥४१॥  
 शुभं भवेच्च दुःस्वप्नो गंगास्नानफलं लभेत् ।

### श्रीनारायण उवाच

स्तोत्रेणानेन गंगा च स्तुत्वा चैव भगीरथः ॥४२॥

जगाम ता गृहीत्वा च यत्र नद्याश्च सागराः । वैकुण्ठ ते ययुस्तूर्णं गंगायाः स्पर्शवायुना ॥४३॥  
 भगीरथेन साऽऽनीता तेन भागीरथी स्मृता । इत्येवं कथितं सर्वं गङ्गोपाख्यानमुत्तमम् ॥४४॥  
 पुण्यदं मोक्षदं सारं किं भूमः श्रोतुमिच्छसि ।

### नारद उवाच

कथं गङ्गा त्रिषधगा जाता भुवनपावनी ॥४५॥

कुत्र वा केन विधिना तत्सर्वं वद मे प्रभो । तत्रस्याश्च जना ये ये ते च किं चक्रुस्तमम् ॥४६॥  
 एतत्सर्वं तु विस्तीर्णं कृत्वा वक्तुमिहार्हसि ।

### श्रीनारायण उवाच

कात्तिकया पूर्णिमाया तु राषायाः सुमहोत्सवः ॥४७॥

कृष्णः संपूज्य ता राषामुवास रासमण्डले । कृष्णेन पूजिता ता तु संपूज्य हृष्टमानसाः ॥४८॥  
 ऊर्ध्वरंह्यादयः सर्वे ऋषयः शौनकादयः । एतस्मिन्नंतरे कृष्णसंगीता च सरस्वती ॥४९॥  
 जगो सुन्दरतालेन वीणया च मनोहरम् । तुष्टो ब्रह्मा ददौ तस्यै रत्नैश्शारहारकम् ॥५०॥  
 शिवो मणोद्वसारं तु सर्वब्रह्माण्डदुर्लभम् । कृष्णः कौस्तुभरत्नं च सर्वरत्नात्परं वरम् ॥५१॥  
 अमृत्यरत्ननिर्माणं हारसारं च राधिका । नारायणश्च भगवानन्दो माला मनोहराम् ॥५२॥  
 अमृत्यरत्ननिर्माणं लक्ष्मीः कनककुण्डलम् । विष्णुमाया भगवती मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥५३॥  
 दुर्गा नारायणीशाना ब्रह्मभक्तिं सुदुर्लभाम् । धर्मबुद्धिं च धर्मज्ञं यशश्च विपुलं भवे ॥५४॥  
 बह्निशुद्धाशुकं बह्निर्वायुश्च मणिनूपुरान् । एतस्मिन्नंतरे शभुर्ह्रणा प्रेरितो मुहुः ॥५५॥  
 जगो श्रीकृष्णसंगीतं रासोल्लासममन्वितम् । मूर्च्छार्त्तापु सुराः सर्वे चित्रपुतलिका यथा ५६॥  
 षष्ट्येन श्वेनता प्राप्य ददसू रासमण्डले । स्थलं सर्वं जलावीर्यं राधाकृष्णबिहीनकम् ५७॥  
 अत्युच्चं रहदु सर्वे गोपा गोप्य सुरा द्विजा । ध्यानेन ब्रह्मा बुबुधे सर्वे तीर्थमभीप्सितम् ॥५८॥

गतञ्च राघया सार्धं श्रीकृष्णो द्रवनामिति । ततो ब्रह्मादय सर्वे तुष्टुवु परमेश्वरम् ॥५९॥  
 स्वमूर्ति दर्शय विभो वाछित वरमेव न । एतस्मिन्नतरे तत्र वाग्बभूवाशरीरिणी ॥६०॥  
 तामेव शुश्रुवु सर्वे सुव्यक्ता मधुरान्विताम् । सर्वात्माऽह्मिय शक्तिर्भक्तानुग्रहविप्रहा ॥६१॥  
 ममाप्यस्याश्च दहन कर्त्तव्यं च किमावयो । मनवो मानवा सर्वे मुनयश्चैव वैष्णवा ॥६२॥  
 ममन्त्रपूता मा द्रष्टुमागमिष्यति मत्पदम् । मूर्ति द्रष्टु च सुव्यक्ता यदीच्छत्य सुरेश्वरा ॥६३॥  
 करोतु शभुस्तनैव मदीय वाक्यपालनम् । स्वय विघातस्त्व ब्रह्माज्ञाज्ञा कुरु जगद्गुरुम् ॥६४॥  
 कर्तुं शास्त्रविशेष च वेदाग सुमनोहरम् । अपर्वमत्रनिकरै सर्वाभीष्टफलप्रदं ॥६५॥  
 स्तोत्रैश्च निकरैर्व्यनिर्युत पूजाविधिक्रमै । म मन्त्रवचस्तोत्र कृत्वा यत्नेन गोपनम् ॥६६॥  
 भवति विमुखा येन जना मा तत्करिष्यति । सहस्रेषु शनैष्वेको ममत्रोपासको भवत ॥६७॥  
 जना ममन्त्रपूताश्च गमिष्यति च मत्पदम् । अथथा न भविष्यति सर्वे गोलोकवासिन ॥६८॥  
 निष्फल भविता सर्वं ब्रह्माड चैव ब्रह्मण । जना पञ्च प्रकाराश्च युक्ता स्रष्टु भवे भवे ॥६९॥  
 पुषिषोवासिन केचित्केचित्स्वर्गनिवासिन । इद कर्तुं महादेव करोति देवससदि ॥७०॥  
 प्रतिज्ञा सुदृढा सद्यस्ततो मूर्ति च द्रक्ष्यति । इत्येवमुक्त्वा गगने विरराम सनातन ॥७१॥  
 तच्छ्रुत्वा जगता घाता तमुवाच शिव मुदा । ब्रह्मणो वचन श्रुत्वा ज्ञानेशो ज्ञानिना वर ॥७२॥  
 गङ्गातोय करे कृत्वा स्वीकार च चकार स । सयुक्त विष्णुमायाया मन्त्रोचै शास्त्रमुत्तमम् ॥७३॥  
 वेदसार करिष्यामि प्रतिज्ञापालनाय च । गगातोयमुपस्पृश्य मिथ्या यदि वदेज्जन ॥७४॥  
 स याति कालसूत्र च यावद्वै ब्रह्मणो वय । इत्युक्ते शकर ब्रह्मण्गोलोके सुरससदि ॥७५॥  
 आविर्बभूव श्रीकृष्णो राघया सहितस्तत । त सुदृष्ट्वा च सहृष्टास्तुष्टुवु पुरुषोत्तमम् ॥७६॥  
 परमानन्दपूर्णश्च चक्रुश्च पुनरुत्सवम् । कालेन शभुर्मगवा मुक्तिदीप चकार स ॥७७॥  
 इत्येव कथित सर्वं सुगोप्य च सुदुर्लभम् । स एव द्रवरूपा सा गङ्गा गोलोकसभवा ॥७८॥  
 राधाकृष्णागसभूता भुक्तिमुक्तिफलप्रदा । स्थाने स्थान स्यापिता सा कृष्णन च परात्मना ॥

कृष्णस्वरूपा परमा सर्वब्रह्माडपूजिता ॥७९॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे द्वादशोऽध्याय ॥१२॥

### अथ त्रयोदशोऽध्यायः

नारद उवाच

४१२ पद्ममह्यन्त्राब्दे समतीते सुरेश्वर । क्व गता सा महाभाग तुभे व्याह्यातुमर्हसि ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

४१३ भारत भारतीशापात्समागत्येद्वरच्छया । जगाम तत्र वैकुण्ठे सापान्त पुनरेव सा ॥२॥

भारती भारतं त्यक्त्वा तज्जगाम हरे पदम् । पद्मावती च शापाते गंगा सा चैव नारद ॥३॥  
गंगा सरस्वती रुदमीश्र्वतास्तिस्र प्रिया हरे । तुलसीमहिता ब्रह्मश्र्वतल्ल. कीर्तिता श्रुती ॥४॥

नारद उवाच

केनोपायेन सा देवी विष्णुपादाब्जसंभवा । ब्रह्मकमंडलुस्था च श्रुता सिवप्रिया च सा ॥५॥  
वभूव सा मुनिश्रेष्ठ गंगा नारायणप्रिया । अहो केन प्रकारेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥६॥

श्रीनारायण उवाच

पुरा वभूव गोलोके सा गंगा द्रवरूपिणी । राधाकृष्णाङ्गसंभूता तदंशा तत्स्वरूपिणी ॥७॥  
द्रवाघिष्ठातृदेवी या रूपेणाप्रतिमा भुवि । नवयौवनसंपन्ना सर्वाभरणभूषिता ॥८॥  
शरन्मध्याह्नपद्मास्या सस्मिता सुमनोहरा । ततत्राद्यनवर्णाभा शरच्चंद्रसमप्रभा ॥९॥  
स्निग्धप्रभाऽतिमुस्तिग्धा शुद्धसत्स्वरूपिणी । सुपीनकठिनश्रोणिः सुनितंबपुगंधरा ॥१०॥  
पोनोन्नतं सुकठिनं स्तनयुग्मं सुवर्तुलम् । सुचारुनेत्रपुगलं सुकटाक्ष सुवर्कमम् ॥११॥  
वर्कमं कवरीभारं मालतीमाल्यसंयुतम् । सिद्धूर्ध्वदुललितं सार्धं चन्दनविदुभिः ॥१२॥  
कस्तूरीपत्रिकायुक्तं गंडयुग्मं मनोरमम् । वंधूकत्रुसुभावारमधरोष्ठं च सुंदरम् ॥१३॥  
पद्मदाडिमबीजाभदतपत्तिसमुज्ज्वलम् । वाससी वह्निशुद्धे च नीवोयुक्ते च विभ्रती ॥१४॥  
सा सकामा कृष्णपार्श्वे समुवास सुलज्जिता । वाससा मुत्तमाच्छाय लोचनाभ्या विभोर्मुखम् १५॥  
निमेषरहिताभ्या च पिवंती सततं मुदा । प्रफुल्लवदना हर्षप्रवसगमलालसा ॥१६॥  
मूर्च्छिता प्रभुपेण पुलकावितविग्रहा । एतस्मिन्नंतरे तत्र विद्यमाना च राधिका ॥१७॥  
गौपीप्रिशाकटियुक्ता कोटिचन्द्रसमप्रभा । कोपेनारक्तपद्मास्या रक्तनज्जलोचना ॥१८॥  
पीता चरनवर्णाभा गजेन्द्रमदगामिनी । अमूल्यरत्ननिर्माणनानामूपणभूषिता ॥१९॥

क्ल्याय गगा सहसा स्तुतिं बहु चकार सा । कुशल परिपत्रच्छ भीताऽतिविनयेन च ॥२९॥  
 नम्रभागस्थिता प्रस्ता शुष्ककण्ठीष्टतालुका । ध्यानेन शरणायत्ता श्रीकृष्णचरणबुजे ॥३०॥  
 ता हृत्पद्मस्थिता वृष्णो भीतायै चाभय ददौ । बभूव स्थिरचित्ता सा सर्वेश्वरवरेण च ॥३१॥  
 ऊर्ध्वसिंहासनस्था च राधा गगा ददर्श सा । सुम्निग्धा मुखदृश्या च ज्वलती ब्रह्मतेजसा ॥३२॥  
 असस्यब्रह्मण कर्त्रीमादिसुष्टे सनातनीम् । सदा द्वादशवर्षीया कन्याभिनयौवनाम् ॥३३॥  
 विश्ववन्द्या निरपमा रूपेण च गुणेन च । शाता कातामनसातामाद्यतरहिता सतीम् । ३४॥  
 शुभा सुभद्रा सुभगा स्वामिसौभाग्यसयुताम् । सांदर्यमुदरी श्रेष्ठा सर्वासु सुदरीषु च ॥३५॥  
 वृष्णा रीगा कृष्णसमा तेजसा वयसा त्विषा । पूजिता च महालक्ष्मी लक्ष्म्या लक्ष्मीश्वरेण च ॥३६॥  
 प्रच्छाद्यमाना प्रभया समामीशस्य सुप्रभाम् । ससीदत्त च ताबूल भुक्तती च दुर्लभम् ॥३७॥  
 अजया सर्वजननी धन्या मान्या च मानिनीम् । कृष्णप्राणाधिदेवी च प्राणप्रियतमा रमाम् ॥३८॥  
 दृष्ट्वा रासेश्वरी तृप्तिं न जगाम सुरेश्वरी । निमेषरहिताभ्या च लोचनाभ्या पपी च ताम ३९॥  
 एतस्मिन्नतरे राधा जगदीशमुवाच सा । वाचा मधुरया शाता विनोता सस्मिता मुने ४०॥

### राधोवाच

कैय प्राणेश क्ल्याणी सस्मिता त्वन्मुखाबुजम् । पश्यती सस्मित पार्श्वे सनामा वरूलोचना ॥४१॥  
 मूर्धा प्राप्नोति रूपेण पुलकाकिनविग्रहा । वस्त्रेण मुखमाच्छाद्य निरोदान्ती पुन पुन ॥४२॥  
 त्वचापि ता सनिरीक्ष्य सकाम सस्मित सदा । मयि जीवति गोत्रोके भूता दुर्वृत्तिरीदृशी ॥४३॥  
 त्वमेव चैव दुर्वृत्त वार वार करोषि च । क्षमा करोमि प्रेम्णा च स्त्रीजाति स्निग्धमानसा ॥  
 सगृह्येमा प्रियामिष्टा गोलोकाद्ब्रूच्छ लपट । अन्यथा न हि ते भद्र भविष्यति व्रजेश्वर ॥४५॥  
 दृष्टस्य विरजायुक्तो मया चदनकानने । क्षमा कृता मया पूर्वं सखीना वचनादहो ॥४६॥  
 त्वया मच्छब्दमात्रेण तिरोधान कृत पुरा । देह तत्याज विरजा नदीरूपा बभूव सा ॥४७॥  
 कोटियोजनविस्तीर्णा ततो दैर्घ्ये चतुर्गुणा । अद्यापि विद्यमाना सा तव सत्कीर्तिरूपिणी ॥४८॥  
 गृह मयि गताया च पुनर्गत्वा तदतिके । उच्चै हरोद विरजे विरजे चेति सस्मरन् ॥४९॥  
 तदा तोषात्समुत्पाय सा योगात्सिद्धयोगिनी । साकारा मूर्तिमती ददौ तुभ्य च दर्शनम् ॥५०॥  
 तत्पत्तां च समाक्षिप्य वीर्याधान कृत त्वया । ततो बभूवुस्तस्या च समुद्रा सप्त एव च ॥५१॥  
 दृष्ट्वा शोभया गोप्या युक्तश्चपकवानने । सद्यो मच्छब्दमात्रेण तिरोधान कृत त्वया ॥५२॥  
 शान्ता देह परित्यज्य जगाम चद्रमडले । ततस्तस्या शरीर च स्निग्ध तेजो बभूव ह ॥५३॥  
 सविभज्य त्वया दत्त हृदयेन विदूयता । रत्नाय किञ्चित्स्वर्णाय किञ्चि मणिवराय च ॥५४॥  
 किञ्चित्स्त्रीणा मुस्ताग्नेभ्यः किञ्चिद्राजे च किञ्चन । किञ्चित्सलयेभ्यश्च पुप्येभ्यश्चापि किञ्चन ॥५५॥

भारती भारतं त्यक्त्वा तज्जगाम हरे पदम् । पद्मावती च सापाते गंगा सा धैव नारद ॥३॥  
गंगा सरस्वती लक्ष्मीश्चैतास्तित्य. प्रिया हरे. । तुलसीमहिना ब्रह्मंश्चतस्रः कीर्तिता. श्रुती ॥४॥

नारद उवाच

वेनोपायेन सा देवी विष्णुपादाब्जसभवा । ब्रह्मवमंडलुस्या च श्रुता शिवप्रिया च सा ॥५॥  
बभूव सा मुनिश्रेष्ठ गंगा नारायणप्रिया । अही येन प्रकारेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥६॥



उत्थाय गंगा सहसा स्तुतिं बहु चकार सा । कुशलं परिप्रच्छ भीताऽतिविनयेन च ॥२९॥  
 नम्रभागस्थिता तस्ता शुष्ककण्ठोष्ठतालुका । ध्यानेन चरणायत्ता श्रीकृष्णचरणांबुजे ॥३०॥  
 ता हृत्पद्मस्थिता वृष्णो भीतायै चाभयं ददौ । बभूव स्थिरचित्ता सा सर्वेश्वरवरेण च ॥३१॥  
 रूर्ध्वगिहासनस्था च राधा गंगा ददर्श सा । सुम्निग्धा सुखदृश्या च ज्वलन्ती ब्रह्मतेजसा ॥३२॥  
 ब्रह्मव्यग्रहणः कर्त्रीमादिसृष्टेः सनातनीम् । सदा द्वादशवर्षीयां कन्याभिनवयौवनाम् ॥३३॥  
 विश्ववन्द्या निरुपमा रूपेण च गुणेन च । शाता कातामन्तातामाद्यन्तरहिता सतीम् ॥३४॥  
 गुभा सुभद्रा सुभगा स्वामिसौभाग्यसयुताम् । सांदर्यमुंदरी श्रेष्ठा सर्वासु सुंदरीषु च ॥३५॥  
 वृष्णा गीर्वा वृष्णसमां तेजसा वयसा त्विषा । पूजिता च महालक्ष्मी लक्ष्म्या लक्ष्मीश्वरेण च ॥३६॥  
 प्रच्छाद्यमानां प्रभया समामोशस्य सुप्रभाम् । सखीदत्त च ताबूलं भुक्तवन्ती च दुर्लभम् ॥३७॥  
 अज्ञन्यां सर्वजननी धन्या मान्या च मानिनीम् । कृष्णप्राणाधिदेवी च प्राणप्रियतमा रमाम् ॥३८॥  
 दृष्ट्वा रातेश्वरी तृप्तिं न जगाम सुरेश्वरी । निमेषरहिताभ्या च लोचनाभ्या पत्नी च ताम् ३९॥  
 एतस्मिन्तरे राधा जगदीशमुवाच सा । वाचा मधुरया शाता विनोता सस्मिता मुने ४०॥

राधोवाच

केयं प्राणेश कल्याणी सस्मिता त्वन्मुखायुजम् । पश्यन्ती सस्मितं पादर्वे सनामा वक्रलोचना ॥४१॥  
 मूर्छां प्राप्नोति रूपेण पुलकाकिनविग्रहा । वस्त्रेण मुखमाच्छाद्य निरोधान्ती पुनः पुनः ॥४२॥  
 त्वं चापि ता संनिरीक्ष्य मन्वामः सस्मिनः सदा । मयि जीवति गोत्रोके भूता दुर्वृत्तिरोदृशी ॥४३॥  
 त्वमेव चैव दुर्वृत्तं वारं वारं करोषि च । क्षमा करोमि प्रेम्णा च स्त्रीजातिः स्निग्धमानसा ॥  
 संगृह्णामा प्रियामिष्टा गोलोवाद्गच्छ लंपट । अन्यथा न हि ते भद्रं भविष्यति व्रजेश्वर ॥४५॥  
 दृष्ट्वा च विरजायुक्तो मया चंदनकानने । क्षमा कृता मया पूर्वं सखीना वचनादहो ॥४६॥  
 त्वया मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं पुरा । देह तत्याज विरजा नदीरूपा बभूव सा ॥४७॥  
 कौटिल्योन्नविस्तीर्णा ततो दीर्घ्यं चतुर्गुणा । अद्यापि विद्यमाना सा तत्र सरस्तीतिरूपिणी ॥४८॥  
 गूं मयि गताया च पुनर्गत्वा तदतिके । उच्चै ररोद विरजे विरजे चेति संस्मरन् ॥४९॥  
 सदा तोषान्समृत्पाय सा योगात्सिद्धयोगिनी । सालंकारा मूर्तिमती ददौ तुभ्यं च दर्शनम् ॥५०॥  
 त्वया च समाशिष्य वीर्यधानं कृतं त्वया । ततो यभूद्युस्तस्या च समुद्राः सप्त एव च ॥५१॥  
 दृष्ट्वा च शोभया गोप्या युक्तश्रपकवानने । सद्यो मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया ॥५२॥  
 शोना देहं परित्यज्य जगाम चंद्रमंडले । ततस्तस्याः शरीरं च स्निग्धं तेजो बभूव ह ॥५३॥  
 मन्त्रिभ्यम् त्वया दत्तं हृदयेन विद्रुमता । रत्नाय त्रिचित्स्वर्णाय त्रिविन्मणिवराय च ॥५४॥  
 त्रिचिन्मोषा मृत्तारमेभ्यः त्रिचिद्राज्ञे च त्रिचन । त्रिचित्त्रिसलयेभ्यश्च पुष्पेभ्यश्चापि त्रिचन ॥५५॥

किञ्चित्फलेभ्यः पक्वैभ्यः सस्येभ्यश्चापि किञ्चन । नृपदेवगृहेभ्यश्च संस्कृतेभ्यश्च किञ्चन ॥५६॥  
 किञ्चिन्नूतनपत्रेभ्यो पुग्धेभ्यश्चापि किञ्चन । दृष्टस्त्वं प्रभया गोप्या युक्तो वृन्दावने वने ॥५७॥  
 सद्यो मच्छ दमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया । प्रमा देहं परित्यज्य जगाम सूर्यमंडपे ॥५८॥  
 ततस्तस्याः शरीरं च तीव्रं तेजो बभूव ह । सविभज्य त्वया दत्तं प्रेम्णा प्ररुदता पुरा ॥५९॥  
 विसृष्टं चक्षुषोः कृष्ण लज्जया मद्भूयेन च । हुताशनाय किञ्चिच्च यक्षेभ्यश्चापि किञ्चन ॥६०॥  
 किञ्चित्पुरुषसिंहेभ्यो देवेभ्यश्चापि किञ्चन । किञ्चिद्विष्णुजनेभ्यश्च नागेभ्योऽपि च किञ्चन ॥६१॥  
 ब्राह्मणेभ्यो मुनिभ्यश्च तपस्विभ्यश्च किञ्चन । स्त्रीभ्यः सौभान्ययुक्ताभ्यो यशस्विभ्यश्च किञ्चन ॥  
 तत्तु दत्त्वा च सर्वेभ्यः पूर्वं प्ररुदितं त्वया । शातिगोप्या युतस्त्वं च दृष्टोऽसि रासमडले ॥६३॥  
 यसते पुष्पशय्याया माल्यवाश्रदनोक्षितः । रत्नप्रदीपैर्युक्तं च रत्ननिर्माणमदिरे ॥६४॥  
 रत्नभूषणभूषाढयो रत्नभूषितया सह । तथा दत्तं च तांबूलं भुक्तवाश्च पुरा विभो ॥६५॥  
 सद्यो मच्छद्रमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया । शातिदेहं परित्यज्य भिया लीना त्वयि प्रभो ॥६६॥  
 ततस्तस्याः शरीरं च गुणश्रेष्ठं बभूव ह । संविभज्य त्वया दत्तं प्रेम्णा प्ररुदता पुरा ॥६७॥  
 विश्वे तु विपिने किञ्चिद्ग्रहाणे च मयि प्रभो । शुद्धसत्त्वस्वरूपायै किञ्चिल्लक्ष्म्यै पुरा विभो ॥६८॥  
 त्वन्मन्त्रोपासकेभ्यश्च शास्त्रेभ्यश्चापि किञ्चन । तपस्विभ्यश्च धर्माय धर्मिष्ठेभ्यश्च किञ्चन ॥६९॥  
 मया पूर्वं च त्वं दृष्टो गोप्या च क्षमया सह । सुवेपयुक्तो मालावाङ्गंधचंदनचचितः ॥७०॥  
 रत्नभूषितया गंधचंदनोक्षितया सह । मुलेन मूर्च्छितस्तल्पे पुष्पचंदनचचिने ॥७१॥  
 श्लिष्टो निश्चितया सद्यः मुलेन नवसांगमात् । मया प्रवोचिता सा च भवाश्च स्मरणं शुक ॥७२॥

सर्वत्र चल्गून्य च क्षुब्धपक् च गोलकम् । जलजतुसमूहश्च मृतदेहै समन्वितम् ॥८४॥  
 प्रह्लादिष्णुशिवावततथमैन्द्रैरदिवाकरा । मनवो मुनय सर्वे देवसिद्धतपस्विन ॥८५॥  
 गालोक च समाजम् क्षुब्धकण्ठोष्टनालुका । सर्वे प्रणेमूर्गोविद सर्वेश प्रवृत्ते परम् ॥८६॥  
 वर वरेष्यम्बरदम्बरिष्ठम्बरवारणम् । गोपिकागोपवृदाना सर्वेषा प्रवरम्प्रभुम् ॥८७॥  
 निरीहञ्च निराकार निर्लिप्त च निराश्रयम् । निर्गुण च निरुत्साह निर्विकार निरञ्जनम् ॥८८॥  
 स्वैच्छामय च साकार भक्तानुग्रहकारकम् । सत्त्वस्वरूप सत्येश साक्षिरूप सनातनम् ॥८९॥  
 पर परा परम परमात्मानमीश्वरम् । प्रणम्य तुष्टुवु सर्वे भक्तिनम्रात्मकम्बरा ॥९०॥  
 सगद्गदा नाशुनेत्रा पुलकाकितविग्रहा । सर्वे सस्तूय सर्वेश भगवत परात्परम् ॥९१॥  
 ज्योतिमय पर ब्रह्म सवकारणवारणम् । अमूल्यरत्ननिर्माणचित्रसिंहासनस्थितम् ॥९२॥  
 नव्यमान च गोपालै श्वेतचामरयायुना । गोपालिजानृत्यगीत पश्यत सस्मित मुदा । ९३॥  
 प्राणानिक्रियतम् राधावक्षस्थलस्थिनम् । तथा प्रदत्त तात्रूल भुक्तवत सुवासितम् ॥९४॥  
 परिपूर्णतम रामे दत्तुश्च सुरेश्वरम् । मुनयो मनव सिद्धास्तापमाश्च तपस्विन ॥९५॥  
 प्रहृष्टमनस सर्वे जग्मु परमविस्मयम् । परस्पर समालोक्य प्रोचुस्ते च चतुर्मुखम् ॥९६॥  
 निवर्दिन जगन्नाथ स्वाभिप्रायमभीषितम् । ब्रह्मा तद्वचन श्रुत्वा विष्णु कृत्वा स्वदक्षिणे ॥९७॥  
 वामतो वामदेव च जगाम कृष्णसन्निभम् । परमानन्दधुवत च परमानन्दरूपिणम् ॥९८॥  
 गव कृष्णमय घाता ददश रासमडले । सर्वे नमानवप च समानासनसस्थितम् ॥९९॥  
 द्विभुज मुरलाहस्त वनमालाविभूषितम् । मयूरपिच्छचूड च कौस्तुभेन विराजितम् ॥१००॥  
 क्षत्राव वमनीय च सुदर शातविग्रहम् । गुणभूषणरूपेण तत्रसा वयसा त्विषा ॥१०१॥  
 परिपूर्णतम सब सर्वेश्वर्यसमन्वितम् । किं मव्य सवत्र किं वादृष्ट्वा निर्वक्तुमशकम् ॥१०२॥  
 ना तेज स्वरूप च रूप तत्र स्थित क्षणम् । निराकार च साकार ददर्श द्विविध क्षणम् ॥१०३॥  
 तत्रमव क्षण कृष्ण राधया रहित परम् । प्रत्यक्षासनसस्थ च तथा सार्धं च तत्क्षणम् ॥१०४॥  
 गोपाम्पर कृष्ण कृष्णरूप कल्पनम् । स्मारप च पुष्प विभाना ध्यानुमशकम् ॥१०५॥  
 हृत्परम च श्राहृष्ण ध्यात्वा ध्यानन क्षुपा । चकार स्तवन भवया परिहारमनकथा ॥१०६॥  
 न म्बरधुमोत्प पुत्रश्च तदनुयाय । ददा कृष्णमव न राधावक्ष स्थलस्थितम् ॥१०७॥  
 उपावर्दे परित्युत गोपामहम्भङ्गिनम् । पुन प्रणमुस्त दृष्ट्वा तुष्टुवु परमेश्वरम् ॥१०८॥  
 दर्शितवमनाय तानुवाच रमधर । गवात्मा स त सव्य तर्वेश सर्वभावत ॥१०९॥

श्रीभगवानुवाच

नान्यत् क्षुब्ध प्रह्लादात्त वमनाय । दृष्ट्वा गच्छ महादेव सवदुःखान्मु व ॥११०॥

इत्येवं कथितं ब्रह्मनांगोपास्यानमुत्तमम् । सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥१३६॥  
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे गंगोपाख्याने त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

## अथ चतुर्दशोऽध्यायः

नारद उवाच

लदमीः सरस्वती गंगा तुलमी विश्वपावनी । एता नारायणस्यैव चतस्रश्च प्रिया इति ॥१॥  
गंगा जगाम वैकुण्ठमिदमेव धृतं मया । कथं सा तस्य पत्नी च वभूवेति च न श्रुतम् ॥२॥

श्रीनारायण उवाच

गंगा जगाम वैकुण्ठे तत्पश्चाज्जगता विधिः । गत्वोवाच तया सार्धं प्रणम्य जगदोश्वरम् ॥३॥

ब्रह्मोवाच

राधा कृष्णागसंभूता या देवी द्रवरूपिणी । नवयौवनसंपन्ना सुसीला सुंदरी वरा ॥४॥  
शुद्धसरस्वरूपया च क्रोधाहंकारवर्जिता । तदगसभवा नान्यं वृणोतीर्यं च तं विना ॥५॥  
व्यातिमानिनी राधा सा च तेजस्विनी वरा । समद्युक्ता पातुमिमा भीतेयं बुद्धिपूर्वकम् ॥६॥  
विवेग धरणाभोजे कृष्णस्य परमात्मनः । सर्वत्र गोलकं शुष्कं दृष्ट्वाऽहमगमं तदा ॥७॥  
गोलोके यत्र कृष्णश्च सर्ववृत्तात्प्राप्तये । सर्वांतरात्मा सर्वेषा ज्ञात्वाऽभिप्रायमेव च ॥८॥  
दृष्ट्विहंकार गंगा च पादागुह्यनखाग्रतः । दत्त्वाऽस्यै राधिकामंत्रं पूरयित्वा च गोलकम् ॥  
प्रणम्य ता च राघवेशं गृहीत्वाऽत्रागम प्रभो । गाधर्वेण विवाहेन गृहाणेमा सुरेश्वरीम् ॥१०॥  
सुरेश्वरेषु रसिको रसिकेयं समागता । त्वं रत्नं पुंसु देवेश स्त्रीरत्नं स्त्रीत्वियं सती ॥११॥  
मिदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् । उपस्थिता स्वयं कन्या नगुह्लातीह य. पुमान् ॥  
तं विहाय महालदमी दृष्टा याति न संशयः । यो भवेत्पंडित सोऽपि प्रकृति नावमन्यते ॥१३॥  
सर्वे प्राकृतिवा. पुंसः कामिन्य प्रकृते. वला । त्वमेव भगवान्नाथो निर्गुणः प्रकृते. पर ॥१४॥  
अर्धाङ्गे त्रिभुजः कृष्णो योऽधोगेन चतुर्भुज । कृष्णवामागसंभूता वभूव राधिका पुरा ॥१५॥  
दृष्ट्वांशः स्वयं सा च वामाद्या कमला तथा । तेनेय त्वा वृणोत्येव यतस्त्वहेहसंभवा ॥१६॥  
एतान् चैव स्त्रीपुंगोर्येषा प्रकृतिवृष्णौ । इत्येवमुक्त्वा धाना ता तं समर्प्यं जगाम स. ॥१७॥  
गाधर्वेण विवाहेन तां जग्राह हार स्वयम् । नारायण करं धृत्वा पुष्पचंदनचर्चितम् ॥१८॥  
रेने रमापतिसत्र गंगया सहितो मुदा । गंगा पृथ्वी गता या सा स्वस्वान पुनरागता ॥  
निर्गता विष्णुपादाब्जात्तेन विष्णुपदीनि च । मूच्छां मंत्राय सा देवी नवसंगमलीलया ॥२०॥  
राधिका मुपासंभोगादरसिचेधरसंयुता । सा दृष्ट्वा दुःखिता धानी पश्यमा धरिताऽपि च ॥

नित्यमोर्ष्यति ता वाणी न च गंगा सरस्वतीम् । गंगा शशाप कोपेन भारते च हरिप्रिया ॥२२॥  
 गङ्गाया सह तस्यैव तिस्रो भार्या रमापतेः । सार्धं तुलस्या पश्चाच्च चक्षशाभवन्मुने ॥२३॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१८॥

### अथ पञ्चदशोऽध्यायः

नाराद उवाच

नारायणप्रिया साध्वी कथं सा च बभूव ह । तुलसी कुत्र संभूता का वा सा पूर्वजन्मनि ॥१॥  
 कस्य वा सा कुले जाता कस्य कन्या कुले सती । केन वा तपसा सा च संप्राप्ता प्रकृतेः परम् ॥२॥  
 निर्विकारं निरीहं च सर्वविश्वस्वरूपकम् । नारायणं परं ब्रह्म परमेश्वरमीश्वरम् ॥३॥  
 सर्वाराध्यं च सर्वेशं सर्वज्ञं सर्वकारणम् । सर्वाधारं सर्वरूप सर्वेषां परिपालकम् ॥४॥  
 कथमेतादृशो देवी वृक्षत्व समवाप ह । कथं साऽप्यसुरग्रस्ता सबभूव तपस्विनी ॥५॥  
 सुस्निग्धं मे मनो लोलं प्रेरयन्मा मुहुर्मुह । छेतुमर्हसि संदेहं सर्वं संदेहभंजन ॥६॥

नारायण उवाच

मनुश्च दक्षसावर्णिं पुण्यवान्वैष्णव, शुचि । यशस्वी कीर्तिमाश्र्वं विष्णोरंशसमुद्भूवः ॥७॥  
 तत्पुत्रो ब्रह्मसावर्णिर्धर्मिष्ठो वैष्णव, शुचि । तत्पुत्रो धर्मसावर्णिवैष्णवश्च जितेन्द्रियः ॥८॥  
 तत्पुत्रो रुद्रसावर्णिर्भक्तिमान्विजितेन्द्रिय । तत्पुत्रो देवसावर्णिविष्णुव्रतपरायणः ॥९॥  
 तत्पुत्र इन्द्रसावर्णिर्महाविष्णुपरायण, । वृषध्वजश्च तत्पुत्रो वृषध्वजपरायणः ॥१०॥  
 यस्याश्रमे स्वयं शभुरासीद्देवयुगत्रयम् । पुत्रादपि परः स्नेहो नृपे तस्मिञ्छिवस्य च ॥११॥  
 न च नारायणं मेने न लक्ष्मी न सरस्वतीम् । पूजा च सर्वदेवानां दूरीभूता चकार सः ॥१२॥  
 भाद्रे मासि महालक्ष्मीपूजां मत्तो बभञ्ज ह । तथा भाषीयपंचम्या विस्तृता सर्वदेवतैः ॥१३॥  
 पाप सरस्वतीपूजा दूरीभूता चकार सः । यज्ञं च विष्णुपूजा च नदत्तं तं दिवाकर, ॥१४॥  
 चुकोप देवी भूपेद्र शशाप शिवकारणात् । भ्रष्टश्रीस्त्वं च भवेति तं शशाप दिवाकरः ॥१५॥  
 दूलं गृहीत्वा त सूर्यमघावच्छंकर, स्वपम् । पित्रा सार्द्धं दिनेशश्च ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥१६॥  
 शिवस्त्रिशूलहस्तश्च ब्रह्मलोकं ययौ क्रुधा । ब्रह्मा सूर्यं पुरस्कृत्य वैकुण्ठं च ययौ भिया ॥१७॥  
 ब्रह्मकश्यपमार्तंडाः संश्रस्ता, शुष्कतालुका, । नारायणं च सर्वेशं ते ययुः शरणं भिया ॥१८॥  
 मूर्ध्ना प्रणेमुस्ते गत्वा तुष्टुवृक्ष पुनः पुनः । सर्वं निवेदनं चन्द्रभयस्य कारणं हरो ॥१९॥  
 नारायणश्च कृपया तैर्म्यश्च ह्यभयं ददौ । स्थिरा भवत हे भीता भयं किं च मयि स्थिते ॥  
 स्मरन्ति ये यत्र यत्र मा विपती भयान्विता । तास्तत्र गत्वा रक्षाभि चक्रहस्तस्त्वरान्वित २१॥  
 पाठाऽहं जगता देवाः कर्ता च सततं सदा । सष्टा च ब्रह्मरूपेण संहर्ता शिवरूपत ॥२२॥

१ १५ मह चापि सूर्योऽह त्रिगुणात्मक । विषाय नानारूप च करोमि सृष्टिपालनम् ॥२३॥  
 २ १५ मद्र वो भविष्यति भय कुत । बद्यप्रभृति मद्वरेण भय वो नास्ति शकरात् ॥२४॥  
 ३ १५ स भगवान्छकरश्च सता गति । भक्ताघोनश्च भक्ताना भक्तार्त्ता भक्तवत्सल ॥२५॥  
 ४ १५ शिवश्चैव मम प्राणाधिक प्रिय । ब्रह्माण्डेषु न तजस्वी हे ब्रह्मधनयो पर ॥२६॥  
 ५ १५ महादेव सूर्यकोटि च लीलया । कोटि च ब्रह्मगामेव नासाध्य शूलिन प्रभो ॥२७॥  
 ६ १५ न नैव किञ्चिद्विद्यायते मा दिवानिशम् । मन्मथा मद्गुणा भक्त्या पचवक्त्रेण गायति ॥२८॥  
 ७ १५ चित्तयामि तत्कन्याण दिवानिशम् । ये यया मा प्रपद्यते तास्तयैव भजाम्यहम् ॥२९॥  
 ८ १५ भगवान्छिवाधिष्ठातृदेवना । शिव भवति तस्मान्च शिव तेन विदुर्बुधा ॥३०॥  
 ९ १५ नतरे तत्र जगाम शकर शिव । शूलहस्तो वृषारूढो रक्तपकजलोचन ॥३१॥  
 १० १५ वृषातूर्णं भक्तिनम्रात्मकधर । ननाम भक्त्या त शात लक्ष्मीकात परात्परम् ॥३२॥  
 ११ १५ शासनस्य च रनाशकारभूपितम् । किरीटिन कुण्डलिन चक्रिण वनमालिनम् ॥३३॥  
 १२ १५ रदश्याम सुदर च चतुर्भुजम् । चतुर्भुजं सेवित च श्वेतचामरवायुना ॥३४॥  
 १३ १५ तसवाङ्ग भूपिन पातवाससम् । लक्ष्मीप्रदत्ताबूल भुक्तवत च नारद ॥३५॥  
 १४ १५ रीनृत्यगान पश्यत सस्मित सदा । ईश्वर परमात्मान भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥३६॥  
 १५ १५ म महादेवा ब्रह्मणा नमिनश्च स । ननाम सूर्यो भक्त्या च सत्रस्तश्चद्रोक्षरम् ॥३७॥  
 १६ १५ म महानक्त्या तुष्टाव च ननाम च । शिव सस्तूय सर्वेश समवास सुखासने ॥३८॥  
 १७ १५ ने सुखासोन विद्यात चद्रोक्षरम् । श्वेतचामरवातेन सवित विष्णुपापदै ॥३९॥  
 १८ १५ पापपुत्रुत्यमधुर वचन मुमनोहरम् ।

विष्णुरुवाच

आगतोऽसि कथ चात्र वद कोपस्य कारणम् ॥४०॥

महादेव उवाच

१ ४० मद्रक मम प्राणाधिक प्रियम् । सूर्य दशाप इति मे प्रकोपस्य तु कारणम् ॥४१॥  
 २ ४० गारन मूय हतु ममुद्यत । स ब्रह्माण प्रपन्नश्च सूर्यश्च सविधिस्त्वयि ॥४२॥  
 ३ ४० गरापन्ना ध्यानेन वचमाऽपि वा । निरापदो विगाकास्ते जरा मृशुश्च तीजित ॥४३॥  
 ४ ४० गरापन्नास्तत्र हि वशमि भो । हरिस्मृतिश्चानयदा सवमगलदा सदा ॥४४॥  
 ५ ४० न्य भविता तमे ब्रूहि जगत्प्रभो । श्रोहनस्यास्य मूढस्य सूर्यसापन हेतुना ॥४५॥

विष्णु उवाच

पन्नो देवन युगानामेव विदाति । बंधुष्ठ घटिकाप्येन शात्र गच्छ त्वमालयम् ॥४६॥

वृषध्वजो मृत कालाददुर्निवार्यात्सुदारुणात् । रयध्वजश्च तत्पुत्रो मृत सोऽपि श्रिया हत  
 तत्पुत्रो च महाभागो धर्मध्वजकुशध्वजो । हृतश्रियो सूर्यशापात्स्मृतौ परमवैष्णवो  
 राज्यभ्रष्टो श्रिया भ्रष्टो कमलातपसा रतौ । तयोश्च भार्ययोर्लक्ष्मी कल्या च भविष्यति  
 सपद्युक्तौ तदा तौ च नृपश्रेष्ठौ भविष्यत । मृतस्ते सेवक शभो गच्छ यूय च गच्छत  
 इत्युक्त्वा च सलक्ष्मीक सभातोऽभ्यन्तर गत । देवा जम्मु सप्रहृष्टा स्वाश्रम परया मुदा ।

शिवश्च तपसे शीघ्र परिपूर्णतमो ययौ ॥५१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारायणनारदसंवाद्

शक्तिप्रादुर्भवि पञ्चदशोऽध्याय ॥ १५ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

लक्ष्मी तौ च समाराध्य चोग्रेण तपसा मुने । वरमिष्ट च प्रत्येक सप्राप्तुरनीप्सितम्  
 महालक्ष्मीवरेणैव तौ पृथ्वीशौ बभूवतु । पुण्यवती पुत्रवती धर्मध्वजकुशध्वजौ  
 कुशध्वजस्य पत्नी च देवी मालावती सती । सा सुपाव च कालेन कमलाशा मुता सतीम्  
 सा च भूयिष्ठकालेन ज्ञानयुक्ता बभूव ह । कृत्वा वदध्वनिं स्पष्टमुत्तस्यौ सूतिकागृहात्  
 वेदध्वनिं सा चकार जातमात्रेण कयका । तस्मात्ता च वदवती प्रवदति मनीषिणा  
 जातमात्रेण सुस्नाता जगाम तपसे वनम् । सर्वे निपिद्धा यत्नन नारायणपरायणा  
 एकमवतर चैव पुष्करे च तपस्विनी । अत्युग्रा च तपस्या च लीलया हि चकार सा  
 तथापि पुष्टा न क्लिष्टा नवयौवनसयुता । शुश्राव सा च सहसा सुवाचमशरीरिणीम्  
 जन्मातरे च ते भर्ता भविष्यति हरि स्वयम् । ब्रह्मादिभिर्दुरारारुष्य पतिं लप्स्यसि सुदरि  
 इति श्रुत्वा च सा हृष्टा चकार ह पुनस्तप । अतीव निर्जनस्थान पर्वते गघमादन  
 तत्रैव सुचिर तपसा विश्वस्य समुवासा । ददर्श पुरतस्तत्र रावण दुर्निवारणम्  
 दृष्ट्वा साऽतिथिमक्त्या च पाद्य तर्प्य ददौ किल । सुस्वादुभूत च फल जल चापि मुपातलम्  
 तच्च भुक्त्वा स पापिष्ठश्रोवास तत्समीपन । चकार प्रश्नमिति ता का त्व कल्याणि वर्तते  
 ता दृष्ट्वा स वरारोहा पीनश्रोणिपयाघराम् । शरत्पद्मोत्सवास्या च सम्मिता सुदती सतीम्  
 मूर्च्छामवाप कृपण कामदानप्रपाडित । स वरण समावृष्य शृगार कतुमुघटं  
 सतीं शुकोप दृष्ट्वा त स्तम्भित च चकार ह । स जशो हस्तपादश्रेणिचिद्वन्तु न च दाम  
 तुष्टाव मनसा देवी प्रययौ पद्मचक्रनाम् । सा तुष्टा तस्य स्तवन मुकृत च चकार ह  
 सा शाप मर्दये त्व विनश्यति सदाधव । स्पृशह च त्वया कामादल चाप्यवलोचय

षा च योगेन देहत्याग चकार ह । गगाया ता च सन्यस्य स्वगृह रावणो ययौ ॥१९॥  
 द्रुत दृष्ट किं वृत वानयाऽधुना । इति सचित्य सचित्य विळलाप पुन पुन ॥२०॥  
 रातरे साध्वी बभूव जनकात्मजा । सीतादेवीति विख्याता यदर्थे रावणो हतः ॥२१॥  
 ली सा च तपसा पूर्वजन्मत । लेभे राम च भर्तारि परिपूर्णतम हरिम् ॥२२॥  
 पसाराध्य दुराराध्य जगत्पतिम् । सा रामा सुचिर रेमे रामेण सह सुन्दरो ॥२३॥  
 । न स्मरति तपसश्च बलम पुरा । सुखेन तज्जहौ सर्वं दुःख चापि सुख फले ॥२४॥  
 रविभव चकार सुचिर सती । सप्राप्य सुकुमार तमतीव नवयौवना ॥२५॥  
 षिक शत कात देवमनुत्तमम् । स्त्रीणा मनोज रुचिर तथा लेभे यथेप्सितम् ॥२६॥  
 त्त्यपालनार्थं सत्यसधो रघूद्रह । जगाम कानन पश्चात्कालेन च बलीयसा ॥२७॥  
 मुद्रनिकटे सीतया लक्ष्मणेन च । ददर्श तत्र वर्हि च विप्ररूपधर हरि ॥२८॥  
 दृक्षित दृष्ट्वा स च दुःखी बभूव ह । उवाच किञ्चित्सत्येष्ट सत्य सत्यपरायण ॥२९॥



लका गत्वा रघुश्रेष्ठो जघान सायकेन च । कालेन प्राप्य त हृत्वा रावण बाधवै सह  
ता च बह्निपरीक्षा च कारयामास सत्वरम् । हुताशस्तत्र काले तु वास्तवी जानकी ददौ  
उवाच छाया बह्नि च राम च विनयाविता । करिष्यामीति किमहं तदुपाय वदस्व मे ।

श्रीरामाग्नी ऊचतुः

त्व गच्छ तपसे देवि पुष्कर च सुपुण्यदम । कृत्वा तपस्या तत्रैव स्वगल्क्ष्मीर्भविष्यति  
सा च तद्वचन श्रुत्वा प्रतप्य पुष्करे तप । दिव्य त्रिलक्षवपं च स्वर्गलक्ष्मीर्बभूव ह  
सा च कालेन तपसा मञ्जुवण्डसमुद्भवा । कामिनी पाडवाना च द्रौपदी द्रुपदात्मजा  
वृते युगे वेदवती कुशध्वजसुता शुभा । हृताया रामपत्नी च सीतेति जनकात्मजा  
तच्छाया द्रौपदी देवी द्वापरे द्रुपदात्मजा । त्रिहायणी च सा प्रोक्ता विद्यमाना युगत्र

नारद उवाच

प्रिया पद्म कथं तस्या बभूवुर्मुनिपुङ्गव । इति मन्त्रित्तसदेह भज सदहभजन

श्रीनारायण उवाच

लकाया वास्तवी सीता राम सप्राप नारद । रूपयौवनसपत्ना छाया च बहुचितया  
रामान्योराज्ञया तमुमुपारत शकर परम् । कामातुरा पतिव्यग्रा प्रार्थयती पुन पुन  
पतिं देहि पतिं देहि पतिं देहि त्रिलोचन । पतिं देहि पतिं देहि पद्मवार चकार सा  
शिवस्तत्प्रार्थना श्रुत्वा प्रहस्य रसिकेश्वर । प्रिये तव प्रिया पद्म भविष्यति वर ददौ  
तेन सा पाडवाना च बभूव कामिनी प्रिया । इति ते कथितं सर्वं प्रस्ताव वास्तव शृणु  
अथ सप्राप्य लकाया सीतां रामो मनोहराम् । विभीषणाय ता लका दत्त्वाऽयोध्यां ययौ  
एकादशसहस्रान्द वृत्वा राज्यं च भारते । जगाम सर्वलोकेश साधं धनुषमेव च  
बमलांसा वेदवती बमलाया विवेश सा । कथितं पुण्यमाख्यानं पुण्यं पापनाशनम्  
सततं मूर्तिमन्तश्च वेदाश्चत्वार एव च । सति यस्याश्च जिह्वाग्रे सा च वेदवती श्रुत  
धर्मध्वजमुतास्याः निषोद्य कथयामि ते ॥६४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

धर्मध्वजस्य परनी च माधवीति च विश्रुता । नृपण साध साऽऽरामे रेमे च गणमा  
क्ष्म्यां रतिवरी श्रुत्वा पुण्यचदनवचिताम् । चन्दालितमर्वाङ्गा पुण्यवन्तावामु  
स्त्रोरलमतिचारङ्गी रत्नभूषणनूपिता । वामुषी रमिका मृष्टा रतिपत्न च समुत्

सुरते विरतिर्नास्ति तयो सुरतिविज्ञयो । गत देववर्षशत न ज्ञात च दिवानिशम् ॥ ४ ॥  
 ततो राजा मति प्राप्य सुरताद्विरराम च । कामुकी सुदरो किञ्चिन्न च तृप्तिं जगाम सा ॥ ५ ॥  
 दधार गर्भं सा सद्यो देवादब्दशत सनी । श्रीगर्भा श्रीयुता सा च सबभूव दिने दिने ॥ ६ ॥  
 शुभे क्षणे शुभदिने शुभयोगे च सयुते । शुभलग्ने शुभांशे च शुभस्वामिग्रहान्विने ॥ ७ ॥  
 कार्तिकीपूर्णिमाया तु सितवारे च पद्मजा । सुपाव सा च पद्माशापद्मिनी ता मनोहराम् ॥ ८ ॥  
 शरत्पार्वणचद्रास्या शरत्पञ्चजलोचनाम् । पञ्चद्विवाघरोष्ठी च पश्यती सस्मिता गृहम् ॥ ९ ॥  
 हस्तपादतलारक्ता निम्ननाभि मनोरमाम् । तदधस्त्रिबलीयुक्ता नितवयुगवर्तुलाम् ॥ १० ॥  
 क्षीते सुखोष्णसर्वांगी ग्रीष्मे च सुखशीतलाम् । श्यामा सुकेशी रुचिरा न्यग्रोवपरिमडलाम् ॥ ११ ॥  
 पीतचपकवर्णाभा सुन्दरीष्वेव सुन्दरीम् । नरा नार्यश्च ता दृष्ट्वा तुलना दातुमक्षमा ॥ १२ ॥  
 तेन नाम्ना च तुलसी ता वदति मनीषिण । सा च भूयिष्ठमानेन योग्यस्त्री प्रकृतिर्यथा ॥ १३ ॥  
 सर्वेर्निपिद्धा तपसे जगाम वदरीवनम् । तत्र देवाब्दलक्ष च चकार परम तप ॥ १४ ॥  
 मनसा नारायण स्वामी भवितेति च निश्चिता । ग्रीष्मे पचतपा क्षीते तोयवस्त्रा च प्रावृषि ॥ १५ ॥  
 आसनस्या वृष्टिधारा सहतीति दिवानिशम् । विशत्सहस्रवर्षं च फलतोयाशना च सा ॥ १६ ॥  
 त्रिंशत्सहस्रवर्षं च पत्राहारा तपस्विनी । चत्वारिंशत्सहस्राब्द वाय्वाहारा वृशोदरो ॥ १७ ॥  
 ततो दशसहस्राद् निराहारा बभूव सा । निर्लक्षा चैकपादस्या दृष्ट्वा ता कमलोद्भूव ॥ १८ ॥  
 समाययौ वर दातु पर वदरिकाश्रमम् । चतुर्मुखं च सा दृष्ट्वा ननाम हसवाहनम् ॥ १९ ॥  
 तामुवाच जगत्कर्ता विधाता जगतामपि ।

ब्रह्मोवाच

वर वृणीष्व तुलसि मत्ते मनसि वाञ्छितम् ॥२०॥

हरिर्भक्तिं हरेर्दास्यमजरामरतामपि ।

तुलस्युवाच

साप्रतं तं पतिं लब्धुं वरये त्वं च देहि मे ।

ब्रह्मदेव उवाच

सुदामा नाम गोपश्च श्रीकृष्णागसमुद्भव ॥२८॥

सुदंशश्चातितेजस्वी लेभे जन्म च भारते । सांप्रतं राधिकाशापाहनुवंशसमुद्भवः ॥२९॥  
 शंखचूडेति विख्यातस्त्रैलोक्ये न च तत्सम । गोलोके त्वा पुरा दृष्ट्वा कामोन्मथितमानसः ॥३०॥  
 विलम्बितु न शशाक राधिकायाः प्रभावतः । स च जातिस्मरस्तस्मात्सुदामाभूच्च सागरे ॥३१॥  
 जातिस्मरा त्वमपि सा सर्वं जानासि सुन्दरि । अधुना तस्य पत्नी त्वं संभविष्यसि शोभने ॥३२॥  
 पश्चात्तारायणं घातं कातमेव वरिष्यसि । शापान्तरायणस्यैव क्लया दैवयोगतः ॥३३॥  
 भविष्यसि वृक्षरूपा त्वं पूता विश्वपावनी । प्रघान्ता सर्वपुण्येषु विष्णुप्रणाधिका भवे ॥३४॥  
 त्वया शिना च सर्वेषां पूजा च विफला भवेत् । वृन्दावने वृक्षरूपा नाम्ना बृन्दावतीति च ॥३५॥  
 त्वत्पत्नैर्गोपिगोपाश्च पूजयिष्यन्ति माघवम् । वृक्षाधिदेवीरूपेण सार्धं कृष्णेन संततम् ॥३६॥  
 विहृरिष्यसि गोपेन स्वच्छन्दं मद्दरेण च । इत्येवं वचनं श्रुत्वा सस्मिता हृष्टमानसा ॥३७॥  
 प्रणनाम च ब्रह्माणं तं च किंचिदुवाच सा ।

तुलस्युवाच

यया मे द्विभुजे कृष्णे वाछा च श्यामसुन्दरे ॥३८॥

सत्यं प्रवीमि हे तात न तथा च चतुर्भुजे । अतृप्ताऽहं च गोविन्दे दैवाच्छृङ्गारभंगतः ॥३९॥  
 गोविन्दस्त्वैव वचनात्प्रार्थयामि चतुर्भुजम् । त्वत्प्रसादेन गोविन्दं पुनरेव सुदुर्लभम् ॥४०॥  
 ध्रुवमेव लभिष्यामि राधाभीतिं प्रमोचय ।

ब्रह्मदेव उवाच

गृहाण राधिकामयं ददामि पोडशाक्षरम् ॥४१॥

सस्याश्च प्राणतुल्या त्व मद्दरेण भविष्यसि । शृंगार युवयोगोष्यं न शास्यति च राधिका ॥४२॥  
 राधासमा त्व सुभगे गोविन्दस्य भविष्यसि । इत्येवमुक्त्वा दत्त्वा च देव्या धं पोडशाक्षरम् ॥४३॥  
 मयं धैम जगद्धाता स्तोत्र च वचन परम् । सर्वं पूजाविधानं च पुरश्चर्याविधिप्रमम् ॥४४॥  
 परं गुणाधिपं धैव पूजा धैव चकार सा । यभूव गिद्धा ना देवो तत्प्रसादात्प्रमा यथा ॥४५॥  
 गिद्धं मन्त्रेण तुलसी वरं प्राप यथोदितम् । सुभुजे च महानोयं यद्विद्वेषु च दुर्गमम् ॥४६॥  
 प्रथममनसा देवी तत्याज तपसः यत्प्रमम् । गिद्धे पत्रे नराणां च दुर्गं च मुगमुत्तमम् ॥४७॥  
 भुक्त्वा पीत्वा च संतुष्टा शयनं च चकार सा । तन्पे मनोरमे तत्र पुष्पचदनपवित्रे ॥४८॥  
 इति धीर्देवीभागवते नवमस्कन्धे नाशायणनारदमन्वादे तुलस्युवाचव्याने मत्तद्वनोऽध्यायः ॥१०॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

नारायण उवाच

तुलसी परितुष्टा च सुध्वाप हृष्टमानसा । नवयौवनसंपन्ना वृषध्वजवरांगना ॥१॥  
 चित्तोप पंचवाणश्च पञ्च वाणांश्च तां प्रति । पुण्यायुधेन सा दग्धा पुष्पचंदनचंचिता ॥२॥  
 पुलकांचितसर्वाङ्गी कंपितारक्तलोचना । क्षणं सा क्षुध्कतां प्राप क्षणं मूर्छामवाप ह ॥३॥  
 क्षणमुद्भिन्नतां प्राप क्षणं तंद्रां सुखावहाम् । क्षणं च दहनं प्राप क्षणं प्राप प्रसन्नताम् ॥४॥  
 क्षणं सा चेतनां प्राप क्षणं प्राप विषण्णताम् । उत्तिष्ठंती क्षणं तल्पाद्गच्छंती निकटे क्षणम् ॥५॥  
 भ्रमंती क्षणमुद्भेगात्रिवसंती क्षणं पुनः । क्षणमेव समुद्भेगात्सुध्वाप पुनरेव सा ॥६॥  
 पुष्पचंदनतल्पं च तद्बभूवातिकंटकम् । विपहारि सुखं दिव्यं सुंदरं च फलं जलम् ॥७॥  
 निलयं च विलाकारं सूक्ष्मवस्त्रं हुताशनः । सिद्धरपत्रकं चैव व्रणतुल्यं च दुःखदम् ॥८॥  
 क्षणं ददर्श तंद्रायां सुवेषं पुरुषं सती । सुन्दरं च युवानं च सस्मितं रसिकेद्वरम् ॥९॥  
 षन्दनोक्षितसर्वाङ्गं रत्नभूषणभूषितम् । आगच्छंतं माल्यवतं पिवंतं तन्मुखांबुजम् ॥१०॥  
 ऋषयंतं रतिकथां ब्रुवंतं मधुरं मुहुः । संभुक्तवतं तल्पे च समारिह्यंतमीप्सितम् ॥११॥  
 पुनरेव तु गच्छंतमागच्छंतं च सन्निधौ । यातं न्व यासि प्राणेश तिष्ठेत्येवमुवाच सा ॥१२॥  
 पुनश्च चेतनां प्राप्य विललाप पुनः पुनः । एवं सा यौवनं प्राप्य तस्यौ तत्रैव नारद ॥१३॥  
 शंखचूडो महायोगी जैगोपव्यान्मनोहरम् । कृष्णमंत्रं च संप्राप्य कृत्वा सिद्धं तु पुष्करे ॥१४॥  
 कवचं च गले वद्ध्वा सर्वमंगलमंगलम् । ब्रह्मणश्च वरं प्राप्य दध्रे मनसि बाछितम् ॥१५॥  
 धाम्नया ब्रह्मणः सोऽपि वदती च समापयो । आगच्छंतं शंखचूडं ददर्श तुलसी मुने ॥१६॥  
 नवयौवनसंपन्नं कामदेवसमप्रभम् । श्वेतचंपकवर्णभिं रत्नभूषणभूषितम् ॥१७॥  
 शरत्पार्ष्णचन्द्रास्यं शरत्पंकजलोचनम् । रत्नछारविनिर्माणविमानस्यं मनोहरम् ॥१८॥  
 रत्नत्रण्डलयुग्मेन गंडस्थलविराजितम् । पारिजातप्रसूनाना मालावतं च मुस्मितम् ॥१९॥

उवाच तत्समीपे तु मधुरं तामुवाच स ।

शंसचूड उवाच

वा त्वं वस्य च वन्या च धन्या मान्या च योपिताम् ॥२७॥

वा त्वं मानिनि कल्याणिसर्वकल्याणदायिनि । मौनीभूते किंकरे भा संभाषां कुह सुन्दरि ॥२८॥  
इत्येवं वचनं श्रुत्वा सकामा वामलोचना । सस्मिता नम्रवदना सकामं तमुवाच सा ॥२९॥

तुलस्थुवाच

धर्मध्वजसुताऽहं च तपस्याया तपोवने । तपस्विन्वहं तिष्ठामि कस्त्वं गच्छ ययासुतम् ॥३०॥  
कामिनी धुलजाता च रहस्येकाकिनी सतीम् । न पृच्छति कुले जात इत्येवं मे श्रुती श्रुतम् ॥३१॥  
संपटोऽस्तुले जातो धर्मशास्त्रार्थवर्जितः । येनाश्रुतः श्रुतेरर्थः सकामीच्छति कामिनीम् ॥३२॥  
आपातमधुरां मत्तामन्तना पुरपस्य ताम् । विपकुभाषाररूपाममृतास्या च सन्ततम् ॥३३॥  
हृदये दुरपाराणा शश्वन्मधुरमापिणीम् । स्वकार्यपरिनिष्पत्यै तत्परां सतत च ताम् ॥३४॥  
कार्यायै स्वामिवशगामन्यैर्वावशाः सदा । स्वातर्मलिनरूपा च प्रसन्नवदनेशणाम् ॥३५॥  
श्रुतो पुराणे यासा च चरित्रमतिद्वूपितम् । सासु भो विश्वेत्प्राज्ञः प्रज्ञावाश्च दुराशय ॥३६॥  
सासां भो या रिपुमित्रं प्रार्थयति नवं नवम् । दृष्ट्वा सुवेप पुरुषमिच्छन्ति हृदये सदा ॥३७॥  
यासो स्वार्थे सतीस्त्र च शापयन्ती प्रयत्नतः । शश्वत्कामा च रामा च कामापारा मनोहरा ॥३८॥  
यासो छलारेपेदयन्ती स्वातर्मयुनमानसा । भातं हसती रहसि बाह्येऽपीय सुलज्जिता ॥३९॥

शुद्धो विप्रो दशाहेन जातके मुनके यथा । भूमिपो द्वादशाहेन वैश्यः पञ्चदशाहतः ॥७७॥  
 शूद्रो मासेन वेदेपु मातृवद्वोनसंकरः । अशुचिः स्त्रोजितः शुद्धचेच्चितादहनकालतः ॥७८॥  
 न गृह्णन्तीच्छया तस्य पितरः पिण्डतर्पणम् । न गृह्णन्त्येव देवाश्च तस्य पुष्पजलादिकम् ॥७९॥  
 किं वा ज्ञानेन तपसा जपहोमप्रपूजनं । किं विद्यया च यशसा स्त्रीमिर्यस्य मनो हृतम् ८०॥  
 विद्याप्रभावज्ञानार्यं मया त्वं च परीक्षित । कृत्वा परोक्षा कान्तस्य वृणोति कामिनी वरम् ॥  
 वराय गुणहीनाय वृद्धायाज्ञानिने तथा । दरिद्राय च मूर्खाय रोगिणे कुत्सिताय च ॥८२॥  
 अत्यतकोपमुक्ताय वाऽऽर्यंतदुर्मुक्ताय च । पगवे चागहीनाय चाघाय वधिराय च ॥८३॥  
 जडाय चैव मूकाय बलीबतुल्याय पापिने । ब्रह्माहृत्या लभेत्सोपि स्वकन्या प्रददाति यः ॥८४॥  
 शास्त्राय गुणिने चैव यूने च विदुषेऽपि च । साधवे च सुतां दत्त्वा दशयज्ञफलं लभेत् ॥८५॥  
 यः कन्यापालनं कृत्वा करोति यदि विक्रयम् । विक्रेता धनलोभेन कुम्भीपाकं स गच्छति ॥८६॥  
 कन्यामूत्रं पुरीषं च तत्र भक्षति पातकी । कृमिभिर्दक्षितः कार्कश्यैर्बादिद्राश्चतुर्दश ॥८७॥  
 तदंते व्याधिसंयुक्त स लभेज्जन्म निश्चितम् । विक्रीणाति मासभारं बहुत्येव दिवानिशम् ॥८८॥  
 इत्येवमुक्त्वा तुलसी विरराम तपोनिधे ।

### ब्रह्मोवाच

किं करोयि शङ्खचूड सवादमनया सह ॥८९॥

गाधर्वेण विवाहेन त्वं चास्या ग्रहण कुरु । पुढ्येष्वसि रत्नं त्वं स्त्रीपु रतन त्विय सती ॥९०॥  
 विदग्धाया विदग्धेन सगमो गुणवान्भवेत् । निर्विरोधसुख राजन्को वा त्यजति दुर्लभम् ॥९१॥  
 योऽविरोधसुखत्यागी स पशुनात्र संशयः । किं परोक्षसि त्वं कातमीदृशं गुणिनं सति ॥९२॥  
 देवानामसुराणां च दानवानां विभर्दकम् । यथा लक्ष्मीश्च लक्ष्मीशे यथा कृष्णे च राधिका ९३॥  
 यथा मयि च सावित्री भवानी च भवे यथा । यथा घरा वराहे च दक्षिणा च यथाऽध्वरे ॥९४॥  
 यथाऽत्रे रनसूया च दमयती यथा नले । रोहिणी च यथा चद्रे यथा कामे रति सती ॥९५॥  
 यथाऽदितिः कश्यपे च वसिष्ठेऽरुधती सती । यथाऽहृत्या गौतमे च देवहूतिश्च कर्दमे ॥९६॥  
 यथा बृहस्पती तारा शतरूपा मनी यथा । यथा च दक्षिणा यज्ञे यथा स्वाहा हुताशने ॥९७॥  
 यथा शची महेंद्रे च यथा पुष्टिर्गणेश्वरे । देवसेना यथा स्वन्वे धर्मं मूर्तिर्यया सती ॥९८॥  
 सौभाग्या सुप्रिया त्वं च शङ्खचूडे तथा भव । अनेन सार्धं सुचिरं सुवरेण च सुदरि ॥९९॥  
 स्थाने स्थाने विहारं च यथेच्छं कुरु संततम् । पश्चात्प्राप्स्यसि गोलोके श्रीकृष्ण पुनरेव च ॥

चतुर्भुजं च वैकुण्ठे शङ्खचूडे मृते सति ॥१००॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥११८॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

विचित्रमिदमार्यान् भवता समुदाहृतम् । श्रुतेन येन मे तृतिर्न कदापि हि जायते ॥१॥

ततः परं तु यज्जातं तत्त्व वद महामते ।

श्रीनारायण उवाच

दृष्ट्वेवमाशिपं दत्त्वा स्वालय च ययौ विधिः ॥२॥

गान्धर्वेण विवाहेन जगृहे ता च दानव । स्वर्गे दुदुभिवाद्य च पुष्पवृष्टिर्वनूव ह ॥३॥

स रेमे रामया सार्धं वासोगेहे मनोरमे । मूर्च्छां सा प्राप तुलसी नवसंगमसंगता ॥४॥

निमग्ना निजले साध्वी सभोगसुखसागरे । चतुःपष्टिकलामानं चतुःपष्टिविध सुस्रम् ॥५॥

कामशास्त्रे यत्रिरक्तं रसिकाना यथेष्टितम् । अंगप्रत्यगसंश्लेषपूर्वक स्त्रीमनोहरम् ॥६॥

तत्सर्वं रसशृङ्गार चकार रसिकेश्वर । अतीव रम्यदेशे च सर्वजंतुविवर्जिते ॥७॥

पुष्पचन्दनतल्पे च पुष्पचन्दनवायुना । पुष्पोद्याने नदीतीरे पुष्पचन्दनचर्चिते ॥८॥

गृहीत्वा रसिको रासे पुष्पचन्दनचर्चिताम् । भूपितो नूपणेनैव रत्नभूषणभूषिताम् ॥९॥

सुरते विरतिर्नास्ति तयो सुरतिविजयो । जहार मानस भर्तुर्लौल्या लीलया सती ॥१०॥

चेलना रसिकायाश्च जहार रसभाववित् । वक्षसश्चदनं राजस्तिलक विजहार सा ॥११॥

जहार स च तस्याश्च सिद्धं त्रिदुपत्रकम् । स तद्वक्षस्युरोजे च नखरेखा ददौ मुदा ॥१२॥

सा ददौ तद्रामपार्श्वं करभूषणलक्षणम् । राजा तदोष्ठपुटके ददौ रदनदशनम् ॥१३॥

तद्गण्डयुगले सा च प्रददौ तच्चतुर्गुणम् । आलिंगन चुम्बन च जघादिमदनं तथा ॥१४॥

एवं परस्परं क्रीडा चक्रतुस्तौ विजानतौ । सुरते विरते तौ च समुत्थाय परस्परम् ॥१५॥

सुवेषं चक्रतुस्तत्र यद्यन्मतसि वाष्टितम् । चदनं कुकुमारत्नं सा तस्य तिलवं ददौ ॥१६॥

सर्वांगे सुन्दरे रम्ये चकार चानुलेपनम् । सुवास चैव ताबूलं बह्निगुदे च वासयो ॥१७॥

पारिजातस्य कुसुम जरारोगहर परम् । अमूल्यरत्ननिर्माणमगुलोमकमुत्तमम् ॥१८॥

मुदर च मणिवरं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् । दागं तवाहमियेव समुच्चार्य पुन पुन ॥१९॥

ननाम परया भवया स्वामिन गुणगालिनम् । सस्मिता तमुत्तामोज लोचनाम्बा पुन पुन ॥२०॥

निमेषरहिताम्बां चाप्यपदय ताममुदरम् । स च ता च समाहृष्य चकार यथासि त्रियाम् ॥

सन्मिर्तं वागसाष्टत्र ददर्श मुक्षपत्रम् । क्षुचुम्ब ऋत्नि गटे विवोष्टी पुनरेव च ॥२२॥

ददौ तस्यं वरप्रदम् वरुणादाहृत च यत् । तदाहूतां रत्नमानां त्रिषु लोकेषु दुर्लभाम् ॥२३॥

ददौ मंगीरदुग्मं च स्वाहाया आहूतं च यत् । मेदूरदुग्मं छायाया रोहिण्याश्च वृण्टत् ॥२४॥

अगुलीयकरत्नानि रत्याश्च करभूषणम् । शङ्ख च रुचिर चित्र यद्वत् विश्वकर्मणा ॥२५॥  
 विचित्रपद्मक्षेत्री शय्या चापि सुदुर्लभाम् । भूषणानि च दत्त्वा च भूपो हास्य चकार ह ॥२६॥  
 निर्ममे कवरीभारे तस्या भागल्यभूषणम् । सुचित्र पत्रक गडमडलेऽस्या सम तथा ॥२७॥  
 चद्रलेखात्रिभिर्युक्त चन्दनेन सुगन्धिना । परीत परितश्चित्रं सार्धं कुकुमविविदुमि ॥२८॥  
 ज्वलत्प्रदीपाकार च सिद्धरतिलकं ददौ । तत्पादपद्मयुगले स्थल्पपद्मविनिदिते ॥२९॥  
 चित्रालक्तकराग च नखरेषु ददौ मुदा । स्ववक्षसि भुङ्ग्यस्य सराग चरणावुजम् ॥३०॥  
 हे देवि तव दासोऽहमित्युच्चार्य पुन पुन । रत्नभूषितहस्तान ता च कृत्वा स्ववक्षसि ॥३१॥  
 तपोवन परित्यज्य राजा स्थानातर ययौ । मलये देवनिलये शैले शैले तपोवने ॥३२॥  
 स्थाने स्थानेऽतिरम्ये च पुष्पोद्याने च निर्जने । कन्दरे कन्दरे सिधुतीरे चैवातिसुन्दर ॥३३॥  
 पुष्पभद्रानदीतीरे नीरवातमनोहरे । पुलिने पुलिने निम्ये नद्या नद्या नद्ये नद्ये ॥३४॥  
 मधो मधुकराणा च मधुरध्वनिनादिते । विस्पन्दे सुरसने नन्दने गन्धमादने ॥३५॥  
 देवोद्याने नन्दने च चित्रचदनकानने । चपकाना केतकीना माघवीना वने वने ॥३६॥  
 कुदाना मालतीना च कुमुदाभोजकानने । कल्पवृक्षे कल्पवृक्षे पारिजातवने वने ॥३७॥  
 निर्जने काचने स्थाने धन्ये काचनपर्वते । काचीवने किजलके कचुके काचनाकरे ॥३८॥  
 पुष्पचन्दनतल्पेषु पुष्कोकिलस्तश्रुते । पुष्पचन्दनसयुक्त पुष्पचन्दनवायुना ॥३९॥  
 कामुक्या कामुक कामात्स रेमे रामया सह । न हि तृप्तो दानवैर्द्रस्तुति नैव जगाम सा ॥४०॥  
 हविषा कृष्णवर्त्मव ववृधे मदनस्तयो । तथा सह समागत्य स्वाश्रम दानवस्तत ॥४१॥  
 रम्य क्रीडालय गत्वा विजहार पुन पुन । एव स बुभुजे राज्य शङ्खचूड प्रतापवान् ॥४२॥  
 एकमन्वन्तर पूर्णं राजराजेश्वरो महान् । देवानामसुराणा च दानवाना च सततम् ॥४३॥  
 गधर्वाणा किन्नराणा राक्षसाना च शातिह । हृताधिकारा देवाश्चरति भिक्षुका यथा ॥४४॥  
 ते सर्वेऽतिविपण्णाश्च प्रजम्मुर्ब्रह्मण सभाम् । वृत्तात कथयामासू हृद्युश्च भृश मुहु ॥४५॥  
 तदा ब्रह्मा सुरै सार्धं जगाम शकरालयम् । सर्वेश कथयामास विधाता चद्रशेखरम् ॥४६॥  
 ब्रह्मा शिवश्च तं सार्धं वैकुण्ठे च जगाम ह । दुर्लभ परम धाम जरामृत्युहर परम् ॥४७॥  
 सप्राप च धर द्वारमाश्रमाणा हरेरहो । ददर्श द्वारपालाश्च रत्नसिंहासनस्थितान् ॥४८॥  
 शोभितान्पोतवह्मैश्च रत्नभूषणभूषितान् । सस्मितान्स्मेरवक्त्रास्या पद्मनेत्रान्मनोहरान् ४९॥  
 शस्त्रक्रगदापद्मधराश्वै चतुर्भुजान् । धनमालान्धितान्सर्वाऽयामसुन्दरविग्रहान् ॥५०॥  
 ब्रह्मा तान्कथयामास वृत्तांतं गमनार्थकम् । तेऽनुजा च ददुस्तस्मिं प्रविवेश तदाजया ॥५१॥  
 एव षोडश द्वाराणि निरीक्ष्य कमलोद्भव । दैर्घ्यं सार्धं तानतीत्य प्रविवेश हरे सभाम् ॥५२॥



देवविभिः परिवृतां पार्यदेश्च चतुर्भुजं । नारायणस्वरूपैश्च सर्वैः कौस्तुभभूषितं ॥५३॥  
 नवैर्दुमडलाकारा चतुरस्रा मनोहराम् । मणोद्रहारनिर्माणा हीरासारसुशोभिताम् ॥५४॥  
 क्षमृत्यरत्नखचिता रचिता स्वेच्छया हरे । माणिक्यमालजालाभा मुक्तापक्तिविभूषिताम् ५५॥  
 मडिता मडलाकारै रत्नदर्पणकोटिभि । विचित्रैश्चित्ररखाभिर्नानाचित्रविचित्रिताम् ॥५६॥  
 पद्मरागेंद्ररचिता रुचिरा मणिपकजै । सोपानशतकैर्युक्ता स्यम तकविनिर्मिते ॥५७॥  
 पट्टसूत्रप्रथियुक्तंश्चारुचन्दनपल्लवै । इन्द्रनीलस्तभवयैर्वेषिता सुमनोहराम् ॥५८॥  
 तद्वत्पूर्णकुम्भाना समूहैश्च समन्विताम् । पारिजातप्रसूनानामालाजालैर्विराजिताम् ॥५९॥  
 वस्तूरीकुकुमारवती सुगन्धिचन्दनद्रुमै । सुसंस्कृता तु सर्वत्र वासिता गंधवायुना ॥६०॥  
 विद्यापरीसमूहाना नृत्यजालैर्विराजिताम् । सहस्रयोगनायामा परिपूर्णां च किंकरै ॥६१॥  
 ददर्श श्रीहरिं ब्रह्मा शकरश्च सुरै सह । वसत तन्मध्यदेशे यथेन्दु तारकानुनम् ॥६२॥  
 क्षमू-यरत्ननिर्माणचित्रसिंहासने स्थितम् । किरीटिन कुण्डलिन वनमालाविभूषितम् ॥६३॥  
 चन्दनोणितसर्वांग विभ्रत केलिपञ्चजम् । पुरतो नृत्यगीत च पश्यत सस्मित मुदा ॥६४॥  
 दात सरस्वतीकान्त लक्ष्मीधृतपदाम्बुजम् । लक्ष्म्या प्रदत्त तादूल भुक्तवत सुवासितम् ॥६५॥  
 गगया परया भक्त्या सेवित श्वेतचामरै । सर्वैश्च स्तूयमान च भक्तिनग्रात्मकधरै ॥६६॥  
 एवविशिष्ट त दृष्ट्वा परिपूर्णतम प्रभुम् । ब्रह्मादय सुरा सर्वे प्रणम्य तुष्टुवुस्तदा ॥६७॥  
 पुलाञ्जितसर्वांगा साधुनेत्राश्च गद्गदा । भक्ताश्च परया भक्त्या भोता नग्रात्मकधरा ॥६८॥  
 वृताजल्पुटो भूत्वा विधाता जगतामपि । धृत्वात कथयामास विनयेन हरे पुर ॥६९॥  
 हरिस्तद्वचन श्रुत्वा सर्वज्ञ सर्वभावविन् । प्रहस्योवाच ब्रह्माण रहस्य च मनोहरम् ॥७०॥

### श्रीमगवानुवाच

पञ्चचूडस्य वृत्तात सर्वं जानामि पद्मज । मद्भक्त्यम्य च गोपस्य महातेजस्विन पुरा ॥७१॥  
 शृणु तत्सर्ववृत्तातमितिहासं पुरातनम् । गोलोकस्थैश्च चरित पापघ्न पुण्यकारकम् ॥७२॥  
 गुदामा नाम गोपश्च पार्यदप्रथरो मम । स प्राप दायी योनि राधाशापात्मुदारगान् ॥७३॥  
 नर्पेक्षदाऽहमगम स्वाल्पयाशामडहल्म् । विरजामपि नात्वा च मम प्राणाधिना परा । ७४॥  
 सा मा विरजया सार्धं विनाय त्रिकरीमुखात् । पश्चात्पुद्गा सा जगाम न ददर्श च तत्र ताम् ॥७५॥  
 विरतां च मदीरूपां मा ज्ञात्वा च तिरोहितम् । पुनर्जगाम सा दृष्ट्वा स्वल्प्य सतिमि सत् ॥७६॥  
 मां दृष्ट्वा मदिरे दयो मुदाम्ना सहित पुरा । भृगु सा भर्त्सयामास मौनीभूत चतुस्त्रियम् ॥७७॥  
 तच्छ्रुत्वाऽगहमानश्च मुदामा तां ध्रुवोप ह । स च तां भर्त्सयामास बोधन मम कल्पितो ॥७८॥  
 तच्छ्रुत्वा बोधुमस्य सा रत्नमगुजलोपा । दहित्तुं चकाराज्ञां सन्नप्त मम सद्यः ॥७९॥

सखीलक्षं समुत्तस्यो दुर्वारं तेजसोत्वणम् । बहिश्चकार तं तूष्णं जल्पन्तं च पुनः पुनः ॥८०॥  
 सा च तत्ताडनं तासां श्रुत्वा रुष्टा शशाप ह । याहि रे दानवी योनिमित्येवं दारुणं वचः ॥८१॥  
 तं गच्छन्तं शपन्तं च रुदन्तं मा प्रणम्य च । वारयामास तुष्टा सा रुदती कृपया पुनः ॥८२॥  
 हे वत्स तिष्ठ मा गच्छ क्व यासीति पुनः पुनः । समुच्चार्य च तत्पश्चाज्जगाम सा च विबलवम् ॥८३॥  
 गोप्यश्च हरदुः सर्वा गोपाश्चापि सुदुःखिताः । ते सर्वे राधिका चापि तत्पश्चाद्बोधिता मया ॥८४॥  
 ध्यायास्यति क्षणार्धेन कृत्वा शापस्य पालनम् । सुदामंस्त्वमिहागच्छेत्युक्त्वा सा च निवारिता ॥८५॥  
 गोलोकस्य क्षणार्धेन चैकं मन्वन्तरं भवेत् । पृथिव्या जगतां घातरित्येव वचनं ध्रुवम् ॥८६॥  
 इत्येवं दंष्ट्रचूडश्च पुनस्तत्रैव यास्यति । महाबलिष्ठो योगेशः सर्वमायाविदारदः ॥८७॥  
 मम शूलं गृहीत्वा च शीघ्रं गच्छतु भारतम् । शिवः करोतु संहारं मम शूलेन रक्षसः ॥८८॥  
 ममैव कवचं कंठे सर्वमंगलकारकम् । विभक्तिं दानवः शश्वत्संसारे विजयी ततः ॥८९॥  
 तस्मिन्ब्रह्मन्स्यते चैव न कोऽपि हिंसितुं क्षमः । तद्याचना करिष्यामि विप्ररूपोऽहमेव च ॥९०॥  
 सतीत्वहानिस्तत्पत्न्या यत्र काले भविष्यति । तत्रैव काले तन्मृत्युरिति दत्तो वरस्त्वया ॥९१॥  
 तत्पत्न्याश्चोदरे वीर्यमर्पयिष्यामि निश्चितम् । तत्क्षणे चैव तन्मृत्युर्भविष्यति न संशयः ॥९२॥  
 पश्चात्सा देहमुत्सृज्य भविष्यति मम प्रिया । इत्युक्त्वा जगता नाथो ददौ शूलं हराम च ॥९३॥  
 शूलं दत्त्वा ययो शीघ्रं हरिरस्मन्तरे मुदा । भारतं च यमुदेवा ब्रह्महृद्रपरोगमा ॥९४॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

### अथ विंशोऽध्यायः

#### श्रीनारायण उवाच

ब्रह्मा शिवं संनियोज्य संहारे दानवस्य च । जगाम स्वालयं तूष्णं यथास्थानं सुरोत्तमाः ॥१॥  
 चन्द्रमागानदीतीरे वटमूले मनोहरे । तत्र तस्यो महादेवो देवविस्तारहेतवे ॥२॥  
 शूलं धृत्वा चित्ररथं गन्धर्वेश्वरमीप्सितम् । शीघ्रं प्रस्थापयामास दंष्ट्रचूडान्तिकं मुदा ॥३॥  
 शर्वेश्वराग्रया शीघ्रं यमो तत्राग्रं परम् । गृहेद्रनगरोत्कृष्टं बुचेरभवनाधिपम् ॥४॥  
 पद्मोजनविस्तीर्णं दीर्घं सद्दिगुणं भवेत् । स्फटिकावारमणिभिर्निर्मितं यानवेष्टितम् ॥५॥  
 शक्तिः परिष्ठाभिश्च दुर्गाभिः समन्वितम् । ज्वलद्गनिभिः शरवत्तपिपत्रं रत्नरोटिभिः ॥६॥  
 युक्तं च धीयोदानैर्मणिवेदिविचित्रितैः । परिलो वनिजां शोभन्तानादरुवितानितैः ॥७॥  
 विदुराकारमणिभिर्निर्मितैश्च विचित्रितैः । भूविनं भूविन्दैश्चिद्गन्धर्भैः क्षमकोटिभिः ॥८॥  
 शका दन्तं तन्मध्ये दंष्ट्रचूडान्तं परम् । दन्तोष बलमाकारं क्षया पूर्णं पुष्पमण्डलम् ॥९॥  
 ज्वलद्गनिशिरात्त्रयभिः परिष्ठाभिश्चतसृभिः । सद्दुर्गं च शम्भूनामवेगां मुग्धं मुसम् ॥१०॥

अत्युर्ध्वगनस्पादिमणिशृङ्गविराजितम् । राजितं द्वादशद्वारैर्द्वारिपालसमन्वितम् ॥११॥  
 मणोन्द्रसारनिर्माणं शोभितं लक्षमन्दिरैः । शोभितं रत्नसोपानै रत्नस्तम्भविराजितम् ॥१२॥  
 तद्दृष्ट्वा पुष्पदत्तोऽपि वरं द्वारं ददर्श सः । द्वारे नियुक्तं पुरुषं शूलहस्तं च सस्मितम् ॥१३॥  
 तिष्ठन्तं पिंगलाक्षं च ताम्रवर्णं भयकरम् । कथयामास वृत्तान्तं जगाम तदनुज्ञया ॥१४॥  
 वनिक्रम्य च तद्द्वारं जगामाभ्यन्तरं पुनः । न कोऽपि रक्षति श्रुत्वा दूतरूपं रणस्य च ॥१५॥  
 गत्वा सोऽभ्यन्तरद्वारं द्वारपालमुवाच ह । रणस्य सर्ववृत्तात् विज्ञापयत माचिरम् ॥१६॥  
 स च तं कथयित्वा च दूतो गंतुमुवाच ह । स गत्वा शंखचूडं तं ददर्श सुमनोहरम् ॥१७॥  
 राजमण्डलमव्यस्य स्वर्णासिंहासने स्थितम् । मणोन्द्ररचिनं दिव्यं रत्नदण्डसमन्वितम् ॥१८॥  
 रत्नकुत्रिमपुष्पैश्च प्रसारतै शोभितं सदा । भूत्वेन मस्तकन्यस्तं स्वर्णच्छत्रं मनोहरम् ॥१९॥  
 सेविनं पार्षदगणै रचिरै र्श्वेतचामरैः । सुवेषं सुन्दरं रम्यं रत्नभूषणभूषितम् ॥२०॥  
 माल्येन लेपनं सूक्ष्मं सुदृक् दधत्तं मुने । दानवेष्टैः परिवृतं सुवेषैश्च त्रिकोटिभिः ॥२१॥  
 शतकोटिभिरन्यैश्च ध्रमद्भिररत्नपाणिभिः । एवभूतं च त दृष्ट्वा पुष्पदन्त सविस्मयः ॥२२॥

उवाच स च वृत्तात् यदुक्तं शकरेण च ।

पुष्पदन्त उवाच

राजेन्द्र शिवभूत्योऽहं पुष्पदन्ताभिषयः प्रभो ॥२३॥

तदुक्तं शंकरेणैव तद्द्वीपमि निशामय । राज्यं देहि च देवानामधिकारं च साप्रतम् ॥२४॥  
 देवाश्च शरणापन्ना देवेश श्रीहरि परम् । हरिर्देत्वाऽस्य शूलं च तेन प्रस्थापितं शिवः ॥२५॥  
 पुत्रभद्रानदीतीरे वटमूले त्रिलोचन । विषयं देहि तेषां च युद्धं वा कुह निश्चितम् ॥२६॥  
 गत्वा वदयामि किं शत्रुमथ तद्ददामपि । दूतस्य वचनं श्रुत्वा दसचूडं प्रहस्य च ॥२७॥  
 प्रनातेऽहं गमिष्यामि त्वं च गच्छे युवाच ह । स गन्तोवाच त तूर्णं वटमूलस्यमोक्षरम् ॥२८॥  
 दसचूडस्य वचनं तदीयं तन्मुञ्चोदितम् । एतस्मिन्तरे त्वं द आजगाम शिवः ॥२९॥  
 वीरभद्रश्च नदी च महाबालः सुभद्रकः । विशालाक्षश्च बाह्यश्च पिंगलाक्षो विषयः ॥३०॥  
 विष्णो विट्टनिर्ध्वं मणिभद्रश्च वाप्वलः । बपिलः स्यादोर्ध्वदृष्टो विक्रमस्ताम्रलोचनः ॥३१॥  
 बालान्तो बलीभद्र फालजित्तुटीचरः । बलोन्नतो रणशायी दुर्जया दुर्गमस्तथा ॥३२॥  
 शौचं भूत्वा रोगा रक्षाधेयस्य स्मृताः । दसदाऽष्टौ वासुधेश्च आदित्या द्वादश स्मृताः ॥३३॥  
 गणेशश्च चन्द्रश्च विश्वकर्माधिपति च तो । कुबेरश्च यमश्च जयतो नलदूवरः ॥३४॥  
 युधश्च धरुणश्च युधश्च मंगलस्तथा । धर्मश्च शनिरोशान वामदेवश्च वीर्यवान् ॥३५॥  
 यदष्टौ चोच्यन्ते कोटरा कंटर्भा तथा । स्वयं चाष्टमुजा देवी भद्रबाली भयकरी ॥३६॥

रत्नेन्द्रसारनिर्माणविमानोपरि सस्थिता । रक्तवस्त्रपरीधाना रक्तमाल्यानुलेपना ॥३७॥  
 नृत्यन्ती च हसती च गायन्ती सुस्वर मुदा । अभय ददाति भक्तेभ्योऽभया सा च भय रिपुम् ॥३८॥  
 विभ्रती विकटा जिह्वा सुलोला योजनायताम् । शस्त्रचक्रगदापद्मशङ्खचर्मधनु शरान् ॥३९॥  
 सर्पर वतुलाकार गभीर योजनायतम् । निःसूल गगनस्पर्शि शक्ति च योजनायताम् ॥४०॥  
 मुद्गर मुसलं वज्र खेट फटकमुज्ज्वलम् । वैष्णवास्त्र वारुणास्त्र बाह्येय नागपाशवम् ॥४१॥  
 नारायणास्त्र गान्धर्वं ब्रह्मास्त्र गारुडं तथा । पर्जन्यास्त्र पाशुपत जृम्भणास्त्र च पार्वतम् ॥४२॥  
 माहेश्वरास्त्र वायव्य दड समोहन तथा । अव्ययमस्त्रक दिव्य दिव्यास्त्रशतक परम् ॥४३॥  
 आगत्य तत्र तस्यो च योगिनीना त्रिकोटिभि । सार्वं च डाकिनीना च त्रिवटाना त्रिकोटिभि ॥४४॥  
 भूतप्रेतपिशाचाश्च कूष्मांडा ब्रह्मराक्षसा । वेताला राक्षसाश्चैव यथाश्चैव तु विभ्ररा ॥४५॥  
 ताभिश्चैव सह स्वद प्रणम्य चन्द्ररोत्तरम् । पितु पार्श्वे सहायार्थं समुवास तदाजया ॥४६॥  
 अथ दूते गते तत्र शस्त्रचूड प्रतापयान् । उवाच तुलसी वार्ता गत्वाऽभ्यतरमेव च ॥४७॥  
 रणवार्ता च सा श्रुत्वा क्षुब्धकटोष्ठालुका । उवाच मधुरं साध्वी हृदयेन विद्रुयता ॥४८॥

### तुलस्युवाच

हे प्राणवधो हे नाथ निष्ठ मे वक्षसि क्षणम् । हे प्राणाधिष्ठातृदेवरण मे जीवित क्षणम् ॥४९॥  
 भुङ्क्व जम समासाद्य यमे मामि याच्छित्तम् । पश्यामि त्वा क्षणं किञ्चित्लोचनाभ्या च सादरम् ॥  
 आन्दोऽयते प्राणा मे मनो दग्ध च सततम् । दुःस्वप्नश्च मया दृष्टश्चाद्यैव चरमे निशि ॥५१॥  
 तुलसीवचना श्रुत्वा भुक्त्वा पीत्वा नृपेश्वर । उवाच वचनं प्राज्ञो हितं सत्यं मयोचितम् ॥५२॥

### शङ्खचूड उवाच

कालेन याजित सर्वं यमं भोगनिःश्रयम् । शुभं हर्षं सुखं दुःखं भवं शोकश्च भगवन् ॥५३॥  
 पापे भवति कृपाश्च स्वयमेव चकार । क्रमेण पुण्यवतश्च पाप्यतश्च कारुण्य ॥५४॥  
 तयो पत्न्यानि पत्न्यानि प्रभवत्येव कालेन । त सर्वे पत्न्याः काये पानं यानि च कालेन ॥५५॥  
 पापं भवति रिशानि पापं नश्यति मुदरि । कायान्मृष्टा च सुजिगीवा पापानि च कालेन ॥५६॥  
 महर्षी सहस्रेतराश्च क्रमेण सुचरति मे । प्रसविष्णुनिवादा तामीश्वर प्रहृति परा ॥५७॥  
 मया पापा च महर्षी य पापमा कारुणिक । पापं मया प्रहृतिभ्यान्निर्ग्रां स्थेज्याया प्रभु ॥५८॥  
 निर्गमि शृङ्गान्धर्षान्निधम्याश्च परानरान् । महर्षी सदात्मश्च महर्षीमा परमेश्वर ॥५९॥  
 जन जनेन जनिता जत पापि जनेन य । जने जनेन जनेन मं दर्वं भद्रं मां प्रभु ॥६०॥  
 मन्दाज्या वाणि वाण वीरगामी च मां प्रभुम् । मन्दाज्या च तरास्तरावेव मया जनेन ॥६१॥  
 मया जनेन दर्वं वीरं मृतुधरति जनेन । मन्दाज्या दर्वं वीरं मया जनेन शीतवा ॥६२॥

शोभं त्यु कालकाल यमन्य च यम परम् । विभु स्रष्टुश्च स्रष्टार मातुश्च मातृक भवे ॥६३॥  
 हर्तार च सहर्तुस्त देव शरण व्रज । को वा वधुश्च केपा वा सर्ववधु भज प्रिये ॥६४॥  
 ह को वा च त्व का वा विधिना योजित पुरा । त्वया साध कर्मणा च पुनस्तेन वियोजित ॥६५॥  
 शातो कातर शोके विपत्तो न च पडित । सुखे दु खे भ्रमत्येव कालनेतिक्रमेण च ॥६६॥  
 त्रायण त मर्वेश कात यास्यसि निश्चिनम् । तप कृत यदयं च पुरा वदरिकाश्रमे ॥६७॥  
 या त्व तपसा लब्धा ब्रह्मणस्तु वरेण च । हर्यर्थे यत्तत्र तपो हर्ति प्राप्स्यसि कामिनि ॥६८॥  
 दावने च गोविन्द गोलोके त्व लमिष्यसि । बह यास्यामि तल्लोक तनु त्यक्त्वा च दानवीम् ॥  
 अद्रक्ष्यसि मा त्व च द्रक्ष्यामि त्वा च साप्रतम् । अगम राधिकाशापाद्भारत च सुदुर्लभम् ॥७०॥  
 नयास्यामि तत्रैव क शोको मे शृणु प्रिये । त्व च देह परित्यज्य दिव्यरूप विधाय च ॥७१॥  
 त्काठ प्राप्स्यसि हर्ति मा कांते कातरा भव । इत्युक्त्वा च दिनाते च तया साधं मनोहरम् ७२॥  
 पुष्पाप शोभने तल्पे पुष्पचदनचर्चिते । नानाप्रकारविभव चकार रत्नमदिरे ॥७३॥  
 जलप्रदोपसयुक्ते श्रीरत्न प्राप्य सुदरीम् । निनाय रजनी राजा क्रोडाकौतुकमगलं ॥७४॥  
 इत्वा वनसि ता काता रुदतीमतिदु खिताम् । क्रुशोदरी निराहारा निमग्ना शोकसागरे ॥७५॥  
 पुनस्ता बोधयामास दिव्यज्ञानन ज्ञानवित् । पुरा कृष्णेन यद्दत्त भाडीरे तत्त्वमुत्तमम् ॥७६॥  
 ए च तस्यै ददौ मधं सर्वशोक्हृत् परम् । ज्ञा सप्राप्य सा देवी प्रसन्नवदनेक्षणा ॥७७॥  
 क्रोडा चकार हर्षेण सर्वं मत्वेति नश्वरम् । तौ दपती च क्रोडतो निमग्नी सुखसागरे ॥७८॥  
 पुष्पाचिनसर्वांगी मूर्च्छितौ निर्जने मुने । अगप्रत्यगसयुक्ती सुप्रीतौ सुरतोत्सुकौ ॥७९॥  
 एकांगी च तया तौ द्वौ चार्धनारीश्वरो यथा । प्राणेश्वर च तुलसी मेने प्राणाधिक परम् ॥८०॥  
 प्राणाधिका च ता मेने राजा प्राणश्वरी सतीम् । तौ स्थितौ गुणमुक्तौ च तद्विती सुदरो समौ ८१॥  
 सुवेणो सुमसमोगादचेष्टौ मुमनोहरो । क्षण मुचतना तौ च वययतौ रसाश्रयात् ॥८२॥  
 कथा मनोरमा दिव्या हसतो च क्षण पुन । क्षण च बेलिसयुक्ती रसभावसमवितौ ॥८३॥  
 गुरते विरनिनास्ति तौ तद्विषयपटिनी । सतत जययुक्ती द्वौ क्षण नैव पराजितौ ॥८४॥  
 इति ध्यात्वाभागवते नवमस्कन्धे नारदनारायणसवादे शक्तिप्रादुर्भावे विंशोऽध्याय ॥२०॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

यादृश मनजा ध्यात्वा रण कृष्णपरायण । ब्राह्मे मुहूर्त्त उत्थाय पुनरतलमोहताम् ॥१॥  
 पापबाध परित्यज्य स्नात्वा मगलवारिणा । धीने च वाजसी धृत्वा हृत्वा तिलकमुज्ज्वलम् ॥२॥  
 पत्तारालिनमावश्यमभीष्टदेवचदनम् । दध्याज्यमपुलात्राश्र ददर्श वस्तु मगलम् ॥३॥

महादेव उवाच

विधाता जगतां ब्रह्मा पिता धर्मस्य धर्मवित् ॥३१॥

मरोचिस्तस्य पुत्रश्च वैष्णवश्चापि धार्मिकः । कश्यपश्चापि तत्पुत्रो धर्मिष्ठश्च प्रजापतिः ॥३२॥  
दक्ष प्रीत्या ददौ तस्मै भक्त्या कन्यास्त्रयोदश । तास्वका च दनु साध्वी तत्सौभाग्यविवर्धिता ॥३३॥  
चत्वारिंशद्दहोः पुत्रा दानवास्तेजसोत्वणा । तेष्वेको विप्रचित्तिश्च महाबलपराक्रमः ॥३४॥  
तत्पुत्रो धार्मिको दमो विष्णुभक्तो जिनेन्द्रियः । जगाप परमं मन्त्रं पुष्करे लज्जवत्सरम् ॥३५॥  
शुक्राचार्यं गुरुं कृत्वा कृष्णस्य परमात्मन । तदा त्वा तनय प्राप पर कृष्णपरायणम् ॥३६॥  
पुरा त्व पापदो गोपो गोपेष्वापि सुधाभिक । अधुना राधिकाशापाद्भारते दानवेश्वरः ॥३७॥  
आन्नद्व्यस्तंयपर्यन्तं तुच्छ मेने च वैष्णव । सालोवयसाष्टिसायुज्यसामोप्य च हरेरपि ॥३८॥  
दीयमानं न गृह्णन्ति वैष्णवा सेवन विना । ब्रह्मत्वममरत्वं वा तुच्छं मेने च वैष्णव ॥३९॥  
इन्द्रत्व वामनत्व वा न मेने गणनासु च । वृष्णभक्तस्य ते किं वा देवाना विषये भ्रमः ॥४०॥  
देहि राज्य च देवाना मत्प्रीतिं रक्ष भूमिद । सुखं स्वराज्ये त्वं तिष्ठ देवास्तिष्ठतु वै पदे ॥४१॥  
बल भूतविरोधन सर्वे कश्यपवशजा । यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥४२॥  
ज्ञातिद्रोहस्य पापानि बला नार्हानि षोडशीम् । स्वसपदा च हानि च यदि राजेन्द्र मन्यते ॥४३॥  
सर्वावस्था च समता केपा याति च सर्वदा । ब्रह्मणश्च तिरोगागो लये प्राकृतिके सदा ॥४४॥  
आविर्भाव पुनस्तस्य प्रभवादोश्वरेच्छया । ज्ञानवृद्धिश्च तपसा स्मृतिलोपश्च निश्चितम् ॥४५॥  
करोति सृष्टि ज्ञानेन स्रष्टा सोऽपि क्रमेण च । परिपूर्णतमो धर्म सत्ये सत्पाश्रये सदा ॥४६॥  
निमानः सोऽपि त्रेताया द्विभागो द्वापरे स्मृत । एकभाग कळौ पूर्वं तदराश्र क्रमेण च ॥४७॥  
बलमात्र बले शेषे कुह्ला चन्द्रबला यथा । यादृक्तेजो रवेर्ग्रीष्मे न तादृक्शिशिरे पुनः ॥४८॥  
दिनेषु यादृङ्मध्याह्ने साय प्रातर्न तत्समम् । उदयं याति कालेन बालता च क्रमेण च ॥४९॥  
प्रकाशता च सत्यश्चात्कालेऽस्त पुनरेति स । दिने प्रच्छन्नता याति कालेन दुर्दिने घने ॥५०॥  
राहुग्रस्ते कपिनश्च पुनरेव प्रसन्नताम् । परिपूर्णतमश्चन्द्र पूर्णिमाया च जायते ॥५१॥  
तादृशो न भवेत्त्रितय धम्य यानि दिने दिने । पुनश्च पुष्टिमायाति पर कुह्ला दिने दिने ॥५२॥  
सपद्युक्त शुक्लपथे वृष्णे म्लानश्च यममणा । राहुग्रस्ते दिने म्लानो दुर्दिने न विरोचते ॥५३॥  
कात्रे चन्द्रो भवेच्छुक्लो भ्रष्टश्चो बालभेदत । भविष्यति बलिश्चेन्द्रो भ्रष्टश्चो मुतकेऽप्युना ॥५४॥  
कारेण पृथ्वी सस्यादद्या सदांनारा वनुधरा । बाले जले निमग्ना सा तिरोगभूताऽविष्णुना ॥५५॥  
काले नश्यति विद्वानि प्रभवत्येव कालत । चराचराश्च कालेन नश्यति प्रभवति च ॥५६॥  
इत्स्वरस्यैव समता ब्रह्मण परमात्मनः । अहं मृत्युंजयो यस्मादसंख्यं प्रावृत्तं लयम् ॥५७॥

अदशं चापि द्रक्ष्यामि वारं वारं पुनः पुनः । स च प्रकृतिरूपश्च स एव पुरुषः स्मृतः ॥५८॥  
 स चात्मा स च जीवश्च नानारूपधरः परः । करोति सततं यो हि तन्नामगुणकीर्तनम् ॥५९॥  
 काले मृत्युं स जयति जन्मरोगभयं जराम् । स्रष्टा कृतो विधिस्तेन पाता विष्णुः कृतो भवेत् ॥६०॥  
 अहंकृतश्च संहर्ता वयं विपयिणः कृताः । कालाग्निरुद्रं संहारे नियोज्य विषये नृप ॥६१॥  
 अहं करोमि सततं तन्नामगुणकीर्तनम् । तेन मृत्युंजयोऽहं च ज्ञानेनानेन निर्भयः ॥६२॥  
 मृत्युर्मृत्युभयाद्याति वैनतेयादिवो रगाः । इत्युक्त्वा स च सर्वेशः सर्वभावेन तत्परः ॥६३॥  
 विरराम च शंभुश्च सभामध्ये च नारद । राजा तद्वचनं श्रुत्वा प्रशशंस पुनः पुनः ॥६४॥  
 उवाच मधुरं देवं परं विनयपूर्वकम् ।

### शंखचूड उवाच

त्वया यत्कथितं देव नान्यथा वचनं स्मृतम् ॥६५॥

तथापि किञ्चिदाथाध्यं श्रूयता मन्निवेदनम् । ज्ञातिद्रोहे महत्पापं त्वयोक्तमधुना च यत् ॥६६॥  
 गृहीत्वा तस्य सर्वस्वं कुत प्रस्थापितो बलिः । मया समुद्धृतं सर्वमूर्ध्वमैश्वर्यमीश्वर ॥६७॥  
 सुतलाच्च समुद्धृतं नालं तत्र गदाधरः । सभ्रातृको हिरण्याक्षः कथं देवैश्च हिंसितः ॥६८॥  
 शुम्भादयश्चासुराश्च कथं देवीनिपातिताः । पुरा समुद्रमथने पीयूषं नक्षितं सुरैः ॥६९॥  
 ऋषिभाजो वयं तत्र ते स पलभोगिनः । ब्रीडाभाडमिदं विश्वं प्रकृतेः परमात्मनः ॥७०॥  
 यस्मै यत्र स ददाति तस्यैश्वर्यं भवेत्तदा । देवदानवयोर्वादिः शश्वत्रैमित्तिकः सदा ॥७१॥  
 पराजयो जयस्तेषां कालेऽस्माकं क्रमेण च । तदाऽऽवयोविरोधे वा गमनं निष्फलं परम् ॥७२॥  
 समसम्बन्धिनो बन्धोरीश्वरस्य महात्मनः । इयं ते महती लज्जा युद्धेऽस्माभिः सह्युना ॥७३॥  
 जये ततोऽपि वा कीर्तिर्हानिर्भव पराजये । इत्येतद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य च त्रिलोचनः ॥७४॥  
 ययोपितमुत्तरं तमुवाच दानवेश्वरम् ।

### महादेव उवाच

युष्माभिः सह युद्धे मे ब्रह्मयंसासमुद्भवैः ॥७५॥

वा लज्जा महती राजप्रकीर्तिर्ना पराजये । युद्धमादौ हरेरेव मधुना वीटनेन च ॥७६॥  
 हिरण्यवशिपोर्भव सह तेनारमना नृप । हिरण्याक्षस्य युद्धं च पुनस्तेन गदाभृता ॥७७॥  
 त्रिपुरैः सह युद्धं च मयाऽपि च पुरा कृतम् । सर्वैश्वर्याः सर्वमानुः प्रकृतेश्च बभूव ह ॥७८॥  
 सह शुम्भादिभिः पूर्वं समरः परमाद्भुतः । पापंदप्रवरस्त्वं च वृष्णस्य परमात्मनः ॥७९॥  
 ये ये हृताश्च दीनेया नहि केऽपि त्वया समाः । वा लज्जा महती राजन्मम युद्धे त्वया सह ॥८०॥  
 सुराणां कारणस्यैव प्रेषितश्च हरेरहो । देहि राग्य च देवानामिति मे निश्चितं वचः ॥८१॥

युद्ध वा कुरु मत्सार्धं वाग्यये वि प्रयोजनम् । इत्युक्त्वा शक्रस्तत्र विरराम च नारद ॥  
उत्तस्यो शङ्खचूडश्च ह्यमात्यं सह सत्वरम् ॥ ८२ ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

### अथ द्वाविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शिव प्रणम्य शिरसा दानवैन्द्रं प्रनापवान् । समापरोह मान च सहामात्यं स सत्वर ॥१॥  
शिव स्वसैन्य देवाश्च प्रेरयामास सत्वरम् । दानवैन्द्रं ससैन्यश्च युद्धारभे वभूव ह ॥२॥  
स्वयं महेंद्रो युयुधे सार्धं च वृषपर्वणा । भास्वरो युयुधे विप्रचित्तिना सह सत्वरः ॥३॥  
दमेन सह चद्रश्च चकार परम रणम् । कालस्वरेण कालश्च गोकर्णेन हुताशन ॥४॥  
कुवेरं कालकेयेन विश्वकर्मा मयेन च । भयङ्करेण मृत्युश्च सहारेण यमस्तथा ॥५॥  
विक्रकणेन वरुणश्चचलेन समोरण । वृषश्च घृतपृष्टेन रत्नाक्षेण शनैश्चर ॥६॥  
जयतो रत्नसारेण वसवो बर्चसा गर्ण । अश्विनौ च दीप्तिमता धूम्रेण नलकूबर ॥७॥  
धुरधरेण धर्मश्च उपाक्षेण च भगल । शोभाकरेण वै भानु पिठरेण च मन्मथ ॥८॥  
गोधामुखेन चूर्णेन खड्गेन च ध्वजेन च । काचीमुखेन पिंडेन धूम्रेण सह नदिना ॥९॥  
विश्वेन च फलाशेनादित्याद्या युयुधु परे । एकादश च रुद्रा वै एकादश भयकरे ॥१०॥  
महामारी च युयुधे चोप्रचडादिभि सह । नन्दीस्वरादय सर्वे दानवाना गर्णे सह ॥११॥  
युयुधुश्च महायुद्धे प्रलयेऽपि भयकरे । वटमूले चक्षुश्च तस्यो काल्या मुतेन च ॥१२॥  
सर्वे च युयुधु सैन्यसमूहा सतत मुने । रत्नसिंहासने रम्ये कोटिभिर्दानवै सह ॥१३॥  
उवास शङ्खचूडश्च रत्नभूषणभूषित । शङ्करस्य च ये योधा दानवैश्च पराजिता ॥१४॥  
देवाश्च दुद्रुवु सर्वे भोताश्च धतविग्रहा । चकार कोप स्कदश्च देवेभ्यश्चाभय ददौ ॥१५॥  
वल् च स्वगणाना च वर्धयामास तेजसा । सोऽयमकश्च युयुधे दानवाना गर्णे सह ॥१६॥  
अशौहिणीना शतक समरे च जघान स । असुरान्पातयामास काली कमललोचना ॥१७॥  
पपी रक्त दानवानामतिक्रुद्धा तत परम् । दशलक्षगजैर्द्राणा शतलक्ष च कोटिषा ॥१८॥  
समादार्यकहस्तेन मुखे चिक्षेप लीलया । वदवाना सहस्र च ननर्त समरे मुने ॥१९॥  
स्कदस्य शरजालेन दानवा धतविग्रहा । भोताश्च दुद्रुवु सर्वे महारणपराक्रमा ॥२०॥  
वृषपर्वा विप्रचित्तर्दम्भश्चापि विककण । स्कदन सार्धं युयुधुस्ते सर्वे विक्रमेण च ॥२१॥  
महामारो च युयुधे न वभूव पराङ्मुखी । वभूवुस्त च सक्षुब्धा स्वन्दस्य शक्तिपीडिता २२ ॥  
न दुद्रुवुर्भयात्स्वर्गे पुष्पवृष्टिर्वभूव ह । स्कदस्य समर दृष्ट्वा महारोद्र समुत्बणम् ॥२३॥



धदशं चापि द्रव्यामि वार वार पुन पुन । स च प्रवृत्तिरुपश्च स एव पुरप स्मृत ॥५८॥  
 स चात्मा स च जीवश्च नानारूपधर पर । करोति सतत या हि तन्नामगुणकीर्तनम् ॥५९॥  
 काले मृत्यु स जयति जमरोगभय जराम् । स्रष्टावृत्तो विधिस्तेन पाता विष्णु कृतो भवत ॥६०॥  
 अह कृतश्च सहर्ता वय विपयिण वृता । कालाग्निरद्र सहारे नियोज्य विपये नृप ॥६१॥  
 अह करोमि सतत तन्नामगुणकीर्तनम् । तेन मृत्युजयोऽह च ज्ञाननानेन निर्मय ॥६२॥  
 मृत्युर्मृत्युभयाद्याति वैनतेयादिवोरगा । इत्युक्त्वा स च सर्वेश सर्वभावेन तत्पर ॥६३॥  
 विरराम च शम्भुश्च सभामध्य च नारद । राजा तद्वचन श्रुत्वा प्रशास पुन पुन ॥६४॥  
 उवाच मधुर देव पर विनयपूर्वकम् ।

### शखचूड उवाच

त्वया यत्कथित दव नायथा वचन स्मृतम् ॥६५॥

तथापि किञ्चिच्छायाभ्यं श्रूयता मन्निवदनम् । ज्ञातिद्रोहे महत्पाप त्वयोक्तमधुना च यत् ॥६६॥  
 गृहीत्वा तस्य सर्वस्व कुत प्रस्थापितो बलि । मया समुद्धृत सर्वमूर्ध्वभैश्वर्यमीश्वर ॥६७॥  
 सुतलाच्च समुद्धतुं नाल तत्र गदाधर । सभ्रातृको हिरण्याक्ष कथ देवैश्च हिंसित ॥६८॥  
 शुम्भादयश्चासुराश्च कथ वृत्तिपादिता । पुरा समुद्रमथने पीयूष भक्षित सुरै ॥६९॥  
 क्लेशभाजो वय तत्र ते स पलभोगिन । ब्रीडाभाडमिद विश्व प्रकृते परमात्मन ॥७०॥  
 यस्मै यत्र स ददाति तस्यैऽथ भवेत्तदा । देवदानवयोर्वाद शश्वत्रैर्मित्तिक सदा ॥७१॥  
 पराजयो जयस्तेषा कालेऽस्माक भ्रमेण च । तदाऽऽवयोविरोधघा गमन निष्फल परम् ॥७२॥  
 समसम्बन्धिनी बधोरीश्वरस्य महात्मन । इय ते महती लज्जा युद्धेऽस्माभि सहाधुना ॥७३॥  
 जये ततोऽधिका कीर्तिर्हानिश्चैव पराजये । इत्येतद्वचन श्रुत्वा प्रहस्य च त्रिलोचन ॥७४॥  
 यथोचितमुत्तर तमुवाच दानवेश्वरम् ।

### महादेव उवाच

युष्माभि सह युद्धे मे ब्रह्मवशसमुद्भवै ॥७५॥

का लज्जा महती राजनकीर्तिर्ना पराजये । युद्धमादौ हररेव मधुना कैटभन च ॥७६॥  
 हिरण्यकशिपोश्चैव सह तनात्मना नृप । हिरण्याक्षस्य युद्ध च पुनस्तन गदाभृता ॥७७॥  
 त्रिपुरै सह युद्ध च मयाऽपि च पुरा कृतम् । सर्वैश्वर्या सबभानु प्रकृतश्च बभूव ह ॥७८॥  
 सह शुम्भादिभि पूर्वं समर परमाद्भुत । पार्षदप्रवरस्त्व च कृष्णस्य परमात्मन ॥७९॥  
 ये ये हताश्च दैतया नहि केऽपि त्वया समा । का लज्जा महती राजमम युद्धे त्वया सह ॥८०॥  
 सुराणा शरणस्यैव प्रेषितश्च हररहो । देहि राज्य च देवानामिति म निश्चित वच ॥८१॥

यद् वा कुरु मत्सार्धं वाग्यये किं प्रयाजनम् । इत्युक्त्वा शक्रस्तत्र विरराम च नारद ॥  
उत्तस्थौ शङ्खचूडश्च ह्यमात्यं सह सत्वरम् ॥ ८२ ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकविंशोऽध्याय ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शिव प्रणम्य शिरसा दानवैर्द्रः प्रतापवान् । समाहरोह यान च सहामात्यं स सत्वर ॥१॥  
शिव स्वसैन्य देवाश्च प्रेरयामास सत्वरम् । दानवैर्द्र ससैन्यश्च युद्धारभे बभूव ह ॥२॥  
स्वय महेन्द्रो युयुधे सार्धं च वृषपर्वणा । भास्वरो युयुधे विप्रचित्तिना सह सत्वर. ॥३॥  
दमेन सह चद्रश्च चकार परमं रणम् । कालस्वरेण कालश्च गोकर्णेन हुताशन ॥४॥  
कुवेर कालकेयेन विद्वकर्मामयेन च । भयङ्करेण मृत्युश्च सहारेण यमस्तया ॥५॥  
विक्रवणेन वरुणश्चचलेन समीरण । बुधश्च घृतपुष्टेन रक्ताक्षेण शनैश्चर ॥६॥  
जयतो रत्नसारेण वसवो वर्चसा गणं । अश्विनो च दीप्तिमता धूम्रेण नलकूबर ॥७॥  
धुरधरेण घर्मश्च उपाक्षेण च मगल । शोभाकरेण वै भानु पिठरेण च मन्मथ ॥८॥  
गोधामुखेन चूर्णेन खन्नेन च ध्वजेन च । काचीमुखेन पिठेन धूम्रेण सह नदिना ॥९॥  
विश्वेन च पलाशेनादित्याद्या युयुधु परे । एकादश च रुद्रा वै एकादश भयकरे ॥१०॥  
महामारी च युयुधे चोप्रचडादिभि सह । नन्दीश्वरादय सर्वे दानवाना गणै सह ॥११॥  
युयुधुश्च महायुद्धे प्रलयेऽपि भयकरे । वटमूले च शत्रुश्च तस्यौ काल्या सुतेन च ॥१२॥  
सर्वे च युयुधु सैन्यसमूहा सतत मुने । रत्नसिंहासने रम्ये कोटिभिर्दानवै सह ॥१३॥  
उवाच शङ्खचूडश्च रत्नभूषणभूषित । शङ्करस्य च ये योधा दानवैश्च पराजिता ॥१४॥  
वाश्च दुद्रुव सर्वे भीताश्च क्षतविग्रहा । चकार कोप स्कदश्च देवेभ्यश्चाभय ददौ ॥१५॥  
रुच स्वगणाना च वर्धयामास तेजसा । सोऽयमेकश्च युयुधे दानवाना गणै सह ॥१६॥  
शशौहिणीना शतक समरे च जघान स । असुरान्यातयामास काली कमललोचना ॥१७॥  
पपो रक्त दानवानामतिक्रुद्धा तत परम् । दशलक्षगजैर्द्राणा शतलक्ष च बोटिश ॥१८॥  
समादायैकहस्तेन मुखे चिक्षेप लीलया । कर्दवाना सहस्र च ननर्त समरे मुने ॥१९॥  
स्कदस्य शरजालेन दानवा क्षतविग्रहा । भीनाश्च दुद्रुव सर्वे महारणपराक्रमा ॥२०॥  
वृषपर्वा विप्रचित्तदर्भश्चापि विक्रवण । स्कदन सार्धं युयुधुस्ते सर्वे विक्रमेण च ॥२१॥  
महामारी च युयुधे न बभूव पराङ्मुखी । बभूवुस्ते च सक्षुभ्ना स्कन्दस्य शक्तिपीडिता २२॥  
न दुद्रुवर्भयास्वर्गे पुष्पवृष्टिर्बभूव ह । स्कदस्य समर दृष्ट्वा महारौद्र समुल्वणम् ॥२३॥

दानवाना भयकर यथा प्राकृतिको लय । राजा विमानमारुह्य चकार वाणवर्षणम् ॥२४॥  
 नृपस्य शरवृष्टिश्च घनस्य वर्षणं यथा । महधोरापकारश्च बह्वृच्युतान वभूव च ॥२५॥  
 दवा प्रदुद्बु सर्वेऽप्यन्ये नदीश्वरादय । एक एव कार्तिकेयस्तस्यो समरमूर्धनि ॥२६॥  
 पर्वताना च सर्पाणा शिलाना शाखिना तथा । नृपश्चकार वृष्टिं च दुर्वारा च भयकरोम् ॥२७॥  
 नृपस्य शरवृष्ट्या च प्रहितं शिवमदनं । नीहारेण च सारेण प्रहितो भास्करो यथा ॥२८॥  
 घनुश्चिच्छेद स्कन्दस्य दुर्दहं च भयङ्करं । वभज च रघु दिव्यं चिच्छेद रथपीठकान् ॥२९॥  
 मयूरं जर्जरीभूतं दिव्यास्त्रेण चकार स । शक्तिं त्रिक्षेपसूर्याभा तस्य यक्षस्य घातिनीम् ३०॥  
 क्षणं मूच्छां च सप्राप वभूव चेतनं पुनः । गृहीत्वा तदनुदिव्यं यदुत्तं विष्णुना पुरा ॥३१॥  
 रत्नेन्द्रसारनिर्माणयानमारुह्य कार्तिक । गच्छास्त्रं च गृहीत्वा स चकार रणमुल्बणम् ३२॥  
 सर्पाश्च पर्वताश्वं च वृक्षाश्च प्रस्तरास्तथा । सर्वाश्चिच्छेद बोपेन दिव्यास्त्रेण शिवात्मज ३३॥  
 बर्हिं निर्वापयामास पार्जयनं प्रतापवान् । रथं घनुश्च चिच्छेद शस्त्रचूटस्य लीलया ॥३४॥  
 सनाह सारथिं चैव विरोधं मुनुटोज्ज्वलम् । चिक्षेप शक्तिं शुक्लाभा दानवेन्द्रस्य वक्षसि ॥३५॥  
 मूच्छां सप्राप्य राजा च चेतनश्च वभूव ह । आहरोह यानमन्यद्गनुर्जग्राह सत्वर ॥३६॥  
 चकार शरजालं च मायया मायिना वर । गुहं चच्छाद ममरे शरजालेन नारद ॥३७॥  
 जग्राह शक्तिमव्यग्रा शतसूर्यसमप्रभाम् । प्रलयान्निशिखारूपो विष्णोश्च तेजसावृताम् ॥३८॥  
 चिक्षेप तां च बोपेन महावगेन कार्तिके । पपात शक्तिस्तद्गात्रे बर्हिराशिरवोज्ज्वला ॥३९॥  
 मूच्छां सप्राप शक्त्या च कार्तिकेयो महाबल । कालीं गृहीत्वा तं क्रोडे निनाय शिवसन्निधौ ४०॥  
 शिवस्तं चापि ज्ञानेन जीवयामास लीलया । ददौ बलमनतं च समुत्तस्यो प्रतापवान् ॥४१॥  
 कालो जगाम समरं रक्षितुं कार्तिकस्य या । वीरास्त्वामनुनमश्च तं च नदीश्वरादय ॥४२॥  
 सर्वे देवाश्च गधर्वा यशराशसकिनरा । नाद्यमाज्ञां ब्रह्मा शतशा मधुवाहका ॥४३॥  
 सा च गत्वाऽयं सग्रामं सिंहाद चकार च । देव्याश्च सिंहादेन प्रापुर्मूच्छां च दानवा ॥४४॥  
 अट्टाट्टहासमशिवं चकार च पुनः पुनः । दृष्ट्वा पपो च माध्वोकं ननर्त रणमूर्धनि ॥४५॥  
 उग्रदट्टा चोग्रदटा कौटवी च पपो मधुः । योगिनीडाकिनीना च गणा सुरपणादय ॥४६॥  
 दृष्ट्वा कालीं शङ्खबुधं शोघ्रमाजौ समासथौ । दानवाश्च नयं प्रापुः राजा तेभ्योऽभयं ददौ ॥४७॥  
 वागे चिक्षेप बर्हिं च प्रलयान्निशिखोपमम् । राजा निर्वापयामास पार्जयनं च लीलया ॥४८॥  
 चिक्षेप वारुणं सा च दीव्यं च महदद्भुतम् । गाधर्वेण च चिच्छेद दानवेन्द्रं लीलया ॥४९॥  
 माहेश्वरं प्रचिक्षेप कालो बर्हिंशिखोपमम् । राजा जघान तं शीघ्रं वीणवेन च लीलया ॥५०॥  
 नारायणास्त्रं सा देवी चिक्षेप मशपूर्वकम् । राजा ननाम तद्दुष्टां चाब्रह्म रयादसौ ॥५१॥

ऊर्ध्वं जगाम तच्चान्न प्रलयाग्निशिखोपमम् । पपात शंखचूडश्च भक्त्या त दडवद्भुवि ॥५२॥  
 ब्रह्मास्य सा च चिक्षेप यत्नतो मन्त्रपूर्वकम् । ब्रह्मास्त्रेण महाराजो निर्वाप चकार स ॥५३॥  
 तदा चिक्षेप दिव्यास्त्र सा देवी मन्त्रपूर्वकम् । राजा दिव्यास्त्रजालेन तन्निर्वाण चकार च ॥५४॥  
 देवी चिक्षेप शक्ति च यत्नतो योजनायताम् । राजा दिव्यास्त्रजालेन दानवडा च चकार ह ॥५५॥  
 जग्राह मन्त्रपूत च देवी पाशुपत ह्या । निक्षेपण निरोद्धु च वाग्बभूवाशरोरिणी ॥५६॥  
 मृत्यु पाशुपते नास्ति नृपस्य च महात्मन । यावदस्ति च मन्त्रस्य कवच च हरेरिति ॥५७॥  
 यावत्सतीत्वमस्त्येव सत्याश्च नवधोषित । तावदस्य जरामृत्तुर्नास्तीति ब्रह्माणो वच ॥५८॥  
 इत्याकर्ष्य भद्रकाली न तच्चिक्षेप शस्त्रकम् । शतलक्षं दानवाना जप्रास लीलया क्षुधा ॥५९॥  
 अस्तु जगाम वेगेन शंखचूड भयकरी । दिव्यास्त्रेण सुतीक्ष्णेन वारयामाम दानव ॥६०॥  
 सङ्ग चिक्षेप सा देवी प्रीष्मसूर्योपम तथा । दिव्यास्त्रेण दानवैः शतखड चकार स ॥६१॥  
 पुनर्घस्तु महादेवी वेगेन च जगाम तम । सर्वसिद्धेश्वर श्रीमान्वबुधे दानवेश्वर ॥६२॥  
 वेगेन मुष्टिना काली कौपयुक्ता भयकरी । वभज च रथ तस्य जघान सारथि सती ॥६३॥  
 सा च शूल च चिक्षेप प्रलयाग्निशिखोपमम् । वामहस्तेन जग्राह शङ्खचूड स्वलीलया ॥६४॥  
 मुष्ट्या जघान स देवी महाकोपेन वेगत । वभ्राम च तथा दैत्य क्षण मूर्च्छामवाप च ॥६५॥  
 क्षणेन चेतना प्राप्य समुत्तस्थौ प्रतापवान् । न चकार बाहुयुद्ध देव्या सह ननाम ताम् ॥६६॥  
 देव्याश्चास्त्र स चिक्षेद जग्राह च स्वतोमसा । नास्त्र चिक्षपता भक्तो मातृभक्त्या तु वैष्णव ६७॥  
 गृहात्वा दानव देवो भ्रामयित्वा पुन पुन । ऊर्ध्वं च प्रापयामास महावेगेन कापिण ॥६८॥  
 ऊर्ध्वात्पपात वेगेन शङ्खचूड प्रनापवान् । निपत्य च समुत्तस्थौ प्रणम्य भद्रकालिकाम् ॥६९॥  
 रत्नेद्रमारनिर्माण विमानं सुमनोहरम् । आरुराह हर्षयुक्तो न विभ्रातो महारणे ॥७०॥  
 दानवाना च क्षतज सा देवी च पपी क्षुधा । पीत्वा भुक्त्वा भद्रकाली जगाम शकरानिकम् ७१॥  
 उवाच रणवृत्तात् पौर्वापर्यं यथाक्रमम् । श्रुत्वा जहास शम्भुश्च दानवाना विनाशनम् ॥७२॥  
 एव च दानवैर्द्राणामवशिष्ट रणेऽधुना । भुञ्जन्त्या निगत वनत्रात्तदन्य भुक्तमीश्वर ॥७३॥  
 सप्राप्त दानवैर्द्र च हतु पाशुपतन वै । अवध्यन्व राजेति वाग्बभूवाशरोरिणा ॥७४॥  
 राजैर्द्रश्च महाज्ञानी महाशूलपराक्रम । न च चिक्षेप मध्यस्थ चिक्षेद मम सायकम् ॥७५॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनारायणसमाद द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शिवस्तत्त्व समाकर्ष्य तत्त्वज्ञानविदारद । ययौ स्वयं च समरे स्वर्गणं सह नारद ॥१॥

शङ्खचूड शिव दृष्ट्वा विमानादवरुह्य च । ननाम परया भक्त्या शिरसा दडवद्भुवि ॥२॥  
 त प्रणम्य च वेगेन विमानमाहरोह स । तूर्णं चकार सज्ञाह धनुर्जग्राह दुर्वहम् ॥३॥  
 शिवदानवयोर्युद्ध पूर्णमब्दशत पुरा । न वभूवतुरन्योय ब्रह्माञ्जयपराजयौ ॥४॥  
 न्यस्तसखश्च भगवान्यस्तसखश्च दानव । रयस्य सखचूडश्च वृषस्यो वृषमभवज ॥५॥  
 दानवाना च शतकमुद्धृत च वभूव ह । रण ये ये मृता शभुर्जीवियामास ताविभु ॥६॥  
 एतस्मिन्तरे वृद्धब्राह्मण परमातुर । आगत्य च रणस्थानमुवाच दानवेश्वरम् ॥७॥

### वृद्धब्राह्मण उवाच

देहि भिक्षा च राजेंद्र मह्य विप्राय साप्रतम् । त्व सर्वसम्पदा दाता यन्मे मनसि वाञ्छितम् ॥८॥  
 निरीहाय च वृद्धाय तृपिताय च साप्रतम् । पश्चात्त्वा कथयिष्यामि पुर सत्य च कुर्विति ९॥  
 ओमित्युवाच राजेंद्र प्रमद्वदनक्षण । ववचार्या जनश्चाहमित्युवाचातिमायया ॥१०॥  
 तच्छ्रुत्वा ववच दिव्य जग्राह हरिरव च । शङ्खचूडस्य रूपेण जगाम तुलसी प्रति ॥११॥  
 गत्वा तस्या मायया च वीर्याधान चवार च । अथ शभुर्हरे शूल जग्राह दानव प्रति ॥१२॥  
 श्रीःपमध्याह्नमार्तण्डप्रलयाग्निशिखापमम । दुर्निवार्यं च दुर्धर्ममन्यथ वैरिघातकम् ॥१३॥  
 तेजसा चक्रतुल्य च सर्वशस्त्रास्त्रसारकम् । शिवकेशवयोरन्यदुर्वहं च भयकरम् ॥१४॥  
 धनु सहस्र दैर्घ्येण प्रस्थान शतहस्तकम् । सजीव ब्रह्मरूप च नित्यरूपमनिदिशम् ॥१५॥  
 सहस्रं सर्वब्रह्माडमल मत्स्वीयलीलया । चिक्षप तोरुन धृत्वा सखचूड च नारद ॥१६॥  
 राजा चाप परित्यज्य श्रीकृष्णचरणाम्बुजम् । ध्यानं चकार भक्त्या च वृत्वा योगासन धिया ॥  
 शूलं च भ्रमणं कृत्वा पपात दानवीपरि । चकार भस्मसात्त च सरय चाय लीलया ॥१८॥  
 राजा धृत्वा दिव्यरूपं विशार गोपधपकम् । द्विभुजं मुरलीहस्तं रत्नभूषणभूषितम् ॥१९॥  
 रत्नद्रसारानमर्षणं वेष्टितं गोपकोटिभिः । गोलोकादागतं यानमाहरोहं पुरं ययौ ॥२०॥  
 गत्वा ननाम शिरसा स राधावृणयोर्भुन । भक्त्या च चरणाभोजं राने वृदावने वने ॥२१॥  
 मुदामानं च तौ दृष्ट्वा प्रसन्नवदनेक्षणौ । क्रोडं चक्रतुरत्यत प्रेम्णाऽतिपरिसमुत्तौ ॥२२॥  
 अथ शूलं च वेगेन प्रययौ तं च मादरम् । आस्यभिः सखचूडस्य सखजातिवभूव ह ॥२३॥  
 नानाप्रकाररूपेण शश्वत्पूना मुराचन । प्रशस्तं सखतोयं च दवाना प्रीतिद परम् ॥२४॥  
 तीर्थतावस्वरूपं च पयित्रं शभुना जिना । शयसब्दो भवेद्यत्र तत्र लक्ष्मीं मुसस्तियरा ॥२५॥  
 स स्नात सर्वतीर्थेषु य स्नानं शयवारिणा । शखो हरेरधिष्ठानं यत्र शयस्ततो हरि ॥२६॥  
 तत्रैव वगते लक्ष्मीर्दूरीभूतममङ्गलम् । स्नाणा च शयश्चरिणिभिः शूद्राणां च वितोषत २७॥  
 भीता रूपा याति लक्ष्मीस्तत्सप्लादयदेशत । शिवोऽपि दानव हत्वा सिबोलाव जगाम ह ॥२८॥

प्रहृष्टो वृषभास्व स्वर्गणैश्च समावृत । सुरा स्वविषय प्रापु परमानन्दसयुता ॥२९॥  
नेदुर्दुन्दुभय स्वर्गो जगुर्गर्धर्वकिन्नरा । वभूव पुष्पवृष्टिश्च शिवस्योपरि सततम् ॥

प्रशशसु सुरास्त च भुनीन्द्रप्रवरादय ॥३०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्याय ॥२३॥

## अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायणश्च भगवावीर्याधान चकार ह । तुलस्या केन रूपेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥

श्रीनारायण उवाच

नारायणश्च भगवान्देवाना साधनेषु च । शखचूडस्य कवच गृहीत्वा द्विष्णुमायया ॥ २ ॥

पुनर्विधाय तद्रूप जगाम तत्सतीगृहम् । पातिव्रत्यस्य नाशेन शङ्खचूडजिघासया ॥ ३ ॥

दुन्दुभि वादयामास तुलसीद्वारसन्निधौ । जयशब्द च तदद्वारे बोधयामास सुन्दरीम् ॥ ४ ॥

तच्छ्रुत्वा च रथ साध्वी परमानन्दसयुता । राजमार्गं गवाक्षेण ददर्श परमादरात् ॥ ५ ॥

ब्राह्मणेभ्यो धन दत्त्वा कारयामास मंगलम् । वदिभ्यो भिक्षुकेभ्यश्च वाचिभ्यश्च धन ददौ ॥ ६ ॥

अवरुह्य रथाद्देवो देव्याश्च भवन ययौ । अमृत्यरत्ननिर्माणं सुन्दरं सुमनोहरम् ॥ ७ ॥

दृष्ट्वा च पुरतः कान्तं सा त कान्तं मुदान्विता । तत्पादक्षालयामास ननाम च हरोद च ॥ ८ ॥

रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास कामुकी । तावूलं च ददौ तस्मै कर्पूरादिसुवासितम् ॥ ९ ॥

अद्य मे सफलं जन्म जीवनं च वभूव ह । रणं गतं च प्राणेशं पश्यत्वाश्च पुनर्गृहे ॥१०॥

सस्मिता सकटाक्षं च सकामा पुलकाङ्किता । प्रपच्छ रणवृत्तात् कान्तं भधुरया गिरा ॥११॥

तुलस्युवाच

असत्यविश्वसहर्त्रा सार्धंमाजौ तव प्रभो । कथं वभूव विजयस्तमे ब्रूहि कृपानिधे ॥१२॥

तुलसीवचनं श्रुत्वा प्रहस्य कमलापति । शखचूडस्य रूपेण तामुवाचामृतं वच ॥१३॥

श्रीभगवानुवाच

आवयो समरं कान्ते पूर्णमब्दं वभूव ह । नाशो वभूव सर्वेषां दानवानां च कामिनि ॥१४॥

प्रीतिं च कारयामास ब्रह्मा च स्वयमावयो । देवानामधिकारश्च प्रदत्तो ब्राह्मणाज्ञया ॥१५॥

मयाऽऽगतं स्वभवनं शिवलोकं शिवो गतः । इत्युक्त्वा जगता नाथं शयनं च चकार ह ॥१६॥

रेम रमापतिस्तत्र रामया सह नारदः । सा साध्वी मुखसभोगादाकर्षणव्यतिक्रमान् ॥१७॥

सर्वं वितर्कयामास तस्त्वमेवैव उवाच सा ।

## तुलस्युवाच

को वा त्व वद मायश भुक्त्वाऽह मायया त्वया ॥१८॥

दूरीकृत मत्सतीत्व यदनस्त्वा शपामि हे । तुलसीवचन धृत्वा हरि शपभयेन च । १९॥  
 दधार लीलया ब्रह्मसुमूर्ति सुमनोहराम । ददश पुरतो देवी देवदेव सनातनम् ॥२०॥  
 नवीननीरदस्याम शरत्पद्मजलोचनम् । कोटकन्दर्पलीलाभ रत्नभूषणभूषितम् ॥२१॥  
 ईषद्भास्य प्रसन्नाम्य शाभित पीतबाहुसम् । तद्दृष्ट्वा कामिनी काम मूर्च्छासंप्राप लीलया ॥२२॥  
 पुनश्च चेनता प्राप्य पुन सा तमुवाच ह ।

## तुलस्युवाच

हे नाथ ते दया नास्ति पापाणसदृशस्य च ॥२३॥

छलन घमभगन मम स्वामी त्वया हत । पापाणहृदयस्त्व हि दयाहीनो यत प्रभा ॥२४॥  
 नस्मात्पापाणरूपस्त्व भवे देव भवाधुना । ये वदन्ति च साधुत्वाते भ्राता हि न सशय ॥२५॥  
 भक्तो विनापराधन पार्थो च कथ त्त । भूष खरोद शोकार्ता विललाप मुहुर्मुहु ॥२६॥  
 ततश्च करुणा दृष्ट्वा करुणारससागर । नयन ता बोधयितुमुवाच कमलापति ॥२७॥

## श्रीभगवानुवाच

तपस्त्वया कृत भद्रे मदर्थे भारत चिरम् । त्वदर्थे शतचूडश्च चकार सुचिर तप ॥२८॥  
 कृत्वा त्वा कामिनी सोऽपि विजहार च तत्क्षणात् । अधुना दातुमुचित तवैव तपस फलम् ॥२९॥  
 इद शरीर त्वक्त्वा च दिव्यदेह विधाय च । रामे रम मया सार्धं त्व रमासदृशी भव ॥३०॥  
 इय तनुर्नदीरूपा गङ्गीति च विश्रुता । पूता सुपुण्यदा नृणा पुण्ये भवतु भारते ॥३१॥  
 तव केतसमूहश्च पुण्यवृक्षो भविष्यति । तुलसीकेशसभूता तुलसीति च विश्रुता ॥३२॥  
 निपु लोकेषु पुष्पाणां पत्राणा देवपूजन । प्रधानरूपा तुलसी भविष्यति वरानने ॥३३॥  
 स्वर्गे मर्त्ये च पाताले गोत्रोक्ते मम सन्निधौ । भव त्व तुलसी वृक्षवरा पुष्पेषु सुन्दरी ॥३४॥  
 गोलोके विरजातीरे रामे वृक्षावन वने । भाडीरे चम्पकवन रम्ये चन्दनकानने ॥३५॥  
 माधवावैतकीकु दमल्लिकामालतीवने । वासस्तेऽनैव भवतु पुण्यस्थानेषु पुण्यद ॥३६॥  
 तुलसीतरमूलापु पुण्यदशेषु पुण्यदम । अधिष्ठान च तीर्थानां सर्वेषा च भविष्यति ॥३७॥  
 तत्र च सर्वदेवाना ममाधिष्ठानमेव च । तुलसीपत्रपतनप्राप्तये च वरानन ॥३८॥  
 ग स्नान सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षित । तुलसीपत्रतोयेन योऽभिषेक समाचरेत् । ३९॥  
 सुधाघटसहस्राणा या तुष्टिस्तु भवद्धरे । सा च तुष्टिर्भवन्नून तुलसीपत्रदानत ॥४०॥  
 गवाममुतदानेन यत्फल तत्फल भवेत् । तुलसीपत्रदानेन तत्फल कार्तिके सती ॥४१॥

तुलीपत्रतोयं च मृत्युकाले च यो लभेत् । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके महीयते ॥४२॥  
 नित्यं यस्तुलसीतोयं भुक्ते भक्त्या च मानवः । लक्षाश्वमेधजं पुण्यं संप्राप्नोति स मानवः ॥४३॥  
 तुलसी स्वकरे कृत्वा घृत्वा देहे च मानवः । प्राणास्त्यजति तीर्थेषु विष्णुलोकं स गच्छति ४४॥  
 तुलसीकाष्ठनिर्माणमाला गृह्णाति यो नरः । पदे पदेऽश्वमेधस्य लभते निश्चितं फलम् ॥४५॥  
 तुलसी स्वकरे कृत्वा स्वीकारं यो न रक्षति । स याति कालसूत्रं च यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥४६॥  
 वरोनि मिव्याशपयं तुलस्या योऽत्र मानवः । स याति कुभीपाव च यावद्विद्राश्रतुर्दगः ॥४७॥  
 तुलसीतोयत्रणिका मृत्युकाले च यो लभेत् । रत्नयानं समारुह्य वैकुण्ठं प्राप्यते ध्रुवम् ॥४८॥  
 पूर्णिमायामगाया च द्वादश्या रविसत्रमे । तैलाभ्यगं च कृत्वा च माष्याह्ने निशि सव्ययो ॥  
 अशौचेऽशुचिजाले ये रात्रिवासीन्विता नराः । तुलसी ये विचिन्वति ते छिदति हरे शिरः ॥५०॥  
 त्रिरात्रं तुलसीपत्रं शुद्धं पर्युपितं सति । श्राद्धे वने च दाने च प्रतिष्ठामा सुरार्चने ॥५१॥  
 भूगत तोयपतितं महत्तं विष्णवे सति । शुद्धं च तुलसीपत्रं क्षालनादन्यवमणिं ॥५२॥  
 वृक्षाधिष्ठातृदेवी या गोलोके च निरामये । कृष्णेन सार्धं नित्यं च नित्यक्रीडा करिष्यसि ५३॥  
 नद्याधिष्ठातृदेवी या गोलोके सा सुपुण्यदा । लवणोदस्य सा पत्नी मदशस्य च भविष्यति ५४॥  
 त्वं च स्वयं महासाव्वी वैकुण्ठे मम सन्निधौ । रमासमा च रामा च भविष्यसि न सशयः ॥५५॥  
 अहं च शैलरूपेण गङ्गकीतीरसन्निधौ । अधिष्ठानं करिष्यामि भारते तव शापतः ॥५६॥  
 वाटिसख्यास्तत्र कीटास्तीक्ष्णदंष्ट्रावरायुधैः । यच्छिलाकुहरे चक्रं करिष्यति मदीयकम् ॥५७॥  
 एकद्वारं चतुश्चक्रं नवीननीरदोपमम् । नवीननीरदाकारं लक्ष्मीनारायणाभिधम् ॥५८॥  
 एकद्वारं चतुश्चक्रं नवीननीरदोपमम् । लक्ष्मीजनार्दनो ज्ञेयो रहितो वनमालया ॥५९॥  
 द्वारद्वये चतुश्चक्रं गोष्पदेन विराजितम् । रघुनाथाभिधं ज्ञेयं रहितं वनमालया ॥६०॥  
 वतिसुत्रं द्विचक्रं च गोष्पदेन विराजितम् । तद्वामनाभिधं ज्ञेयं रहितं वनमालया ॥६१॥  
 अतिसुत्रं द्विचक्रं च नवीनजलदंश्रभम् । विज्ञेयं श्रीधरं रूपं श्रीप्रदं गृहिणा सदा ॥६२॥  
 स्थूलं च वर्तुलादारं रहितं वनमालया । द्विचक्रं स्फुटमत्यन्तं ज्ञेयं दामोदराभिधम् ॥६३॥  
 मध्यमं सप्तचक्रं च छत्रभूषणभूषितम् । रणरामाभिधं ज्ञेयं शरतूणसमन्वितम् ॥६४॥  
 मध्यमं सप्तचक्रं च छत्रचामरभूषितम् । राजराजेश्वरं ज्ञेयं राजसपत्न्यदं नृणाम् ॥६५॥  
 उत्तमं स्थूलं च नवीनरदसुप्रभम् । अनताह्यं च विज्ञेयं चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥६६॥  
 त्रिद्वारं द्विचक्रं च सशोकं जलदंश्रभम् । सगाष्पदं मध्यमं च विज्ञेयं गधुसूदनम् ॥६७॥  
 त्रिद्वारं त्रैलोक्यं च गुप्तचक्रं गदाधरम् । द्विचक्रं ह्यपवक्त्राभं ह्यपग्रीवं प्रकीर्तितम् ॥६८॥  
 त्रिद्वारं विस्तृतास्यं च द्विचक्रं विकटं सति । नरसिंहं सुविज्ञेयं सद्यो वीरगम्यदं नृणाम् ॥६९॥



वृत्वा गौरोचनात्ता च गायत्र्या स्नापयेत्सुसी । गायत्रीशतकं तस्या जपेच्च विधिपूर्वकम् ॥२१॥  
 अथवा पचगव्येन स्नात्वा माला सुसंस्कृताम् । अथ गगोदकेनैव स्नात्वा वाऽतिसुसंस्कृताम् ॥२२॥  
 एव क्रमेण राजर्षे दशलक्ष जप कुरु । साक्षादद्रक्ष्यसि सावित्री त्रिऋत्प्रातकक्षयात् ॥२३॥  
 नित्यं सध्या च हे राजन्करिष्यमि दिने दिन । मध्याह्ने चापि साय ह्ने प्रातरेव शुचि सदा ॥२४॥  
 सध्याहोनेऽशुचिर्नित्यमनर्हं सर्वकर्मसु । यदह्ना कुरुते कर्म न तस्य फलभाग्भवेत् ॥२५॥  
 नोपातिष्ठति यः पूर्वा नोपास्ते यस्तु पश्चिमात् । स शूद्रवद्विष्कार्यं सर्वस्मादिद्विजकर्मण ॥२६॥  
 यात्रज्जीवनपयत त्रि सध्या यः करोति च । स च सूर्यसमो विप्रस्तैजसा तपसा सदा ॥२७॥  
 तत्पादपारजसा संय पूता वसुधरा । जीवन्मुक्त स तेजस्वो सध्यापूतो हि यो द्विज ॥२८॥  
 तीर्थानि च पवित्राणि तस्य सस्पर्शमात्रत । तत पापानि यात्येव ब्रह्मतेयादिवीरगा ॥२९॥  
 न गृह्णाति सुरा पूजा पितर पिडितपणम् । स्वेच्छया च द्विजातेश्च त्रिसध्यारहितस्य च ॥३०॥  
 मूलप्रवृत्त्यभक्तो यस्तन्मत्रस्याप्यनर्चक । तदुत्सवविह्वानश्च विपहीनो यथोरग ॥३१॥  
 विष्णुमत्रविहीनश्च त्रिसध्यारहितो द्विज । एवादक्षीविहीनश्च विपहीनो यथोरग ॥३२॥  
 हररनैवद्यभोजी च घावको वृषवाहक । शूद्राभभोजी यो विप्रो विपहीनो यथोरग ॥३३॥  
 शूद्राणां शवदाही यः स विप्रो वृषलीपति । शूद्राणां भूपकारश्च विपहीनो यथोरग ॥३४॥  
 शूद्राणां च प्रतिग्राही शूद्रयाजी च यो द्विज । मसिजीवी असिजीवी विपहीनो यथोरग ॥३५॥  
 यः कन्याविक्रयो विप्रो यो हरेर्नामविक्रयी । यो विप्रोऽवीराभभोजी ऋतुस्नाताभभोजक ॥३६॥  
 भगजीवो वाधुपितो विपहीनो यथोरग । यो विद्याविक्रयी विप्रो विपहीनो यथोरग ॥३७॥  
 सूर्योदये स्वपेठो हि भस्मभोजी च यो द्विज । शिवापूजादिरहितो विपहीनो यथोरग ॥३८॥  
 हस्त्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठ सर्वपूजाविधिप्रमम् । तमुवाच च सावित्र्या ध्यानादिप्रमभोमित् ॥३९॥  
 दत्त्वा सर्वं नृपेन्द्राय ययो च स्वाश्रमे मुने । राजा संपूज्य सावित्री ददर्श परमाप च ॥४०॥

### नारद उवाच

किं वा ध्याय्यं च सावित्र्या किं वा पूजाविधिप्रमम् । स्तोत्रं मन्त्रं च किं दत्त्वा प्रयसो स परात्तर ॥४१॥  
 नृप येन विधानेन संपूज्य धृतिमातरम् । यरं च यः सा संप्राप संपूज्य मु विधानत ॥४२॥  
 हागर्भं श्रीनुमिच्छामि सावित्र्या परम महत् । रक्षस्यातिरहस्यं च धृतिविद्यं गमासत ॥४३॥

### श्रीनारायण उवाच

ज्येष्ठकृष्णत्रयोदश्यां शूद्रजाते च दत्त । प्रतमेव चतुर्दश्यां व्रती भक्त्या समाचरेत् ॥४४॥  
 पूर्वं चतुर्दश्यां च शिवात्परत्तयुतम् । दत्त्वा शिवसनेरेष्टं पुनःपूजादिर्न चरेत् ॥४५॥  
 वरुं वशीपवीठं च भोस्तं विधिपूर्वकम् । तस्याप्य भंगलपटं चत्वारंगायसं वितम् ॥४६॥

गणेशं च दिनेशं च बलिं विष्णुं शिवं शिवाम् । संपूज्य पूजयेदिष्टं घटे आवाहिते द्विजः ॥४७॥  
 शृणु ध्यानं च सावित्र्याश्चोक्त माध्यदिने च यत् । स्तोत्रं पूजाविधानं च मंत्रं च सर्वकामदम् ॥४८॥  
 तप्तकाचनवर्णाभा ज्वलती ब्रह्मतेजसा । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डसहस्रसमितप्रभाम् ॥४९॥  
 त्रास्पप्रसन्नास्या रत्नभूषणभूषिताम् । बह्लिशुद्धाशुकाघाना भक्तानुग्रहविग्रहाम् ॥५०॥  
 तदा मुक्तिदा शान्ता काता च जगता विधेः । सर्वसंपत्स्वरूपा च प्रदात्री सर्वसंपदाम् ॥५१॥  
 राधिष्ठातृदेवी च वेदशास्त्रस्वरूपिणोम् । वेदवीजस्वरूपा च भजे ता वेदमातरम् ॥५२॥  
 या वा ध्यानेन नैवेद्य दत्त्वा पाणिं स्वमूर्धनि । पुनर्ध्यात्वा घटे भव या देवीमावाहयेद्ब्रती ॥५३॥  
 दत्त्वा षोडशोपचार वेदोक्त मन्त्रपूर्वकम् । संपूज्य स्तुत्वा प्रणमेद्देवदेवो विप्रानत ॥५४॥  
 आसन पाद्यमर्घ्यं च स्नानीय चानुलेपनम् । धूप दोष च नैवेद्य तावूल शीतल जलम् ॥५५॥  
 वसनं भूषणं माल्यं गंधमाचयनीयकम् । मनोहर सुतरुप च देयान्येतानि षोडश ॥५६॥  
 दारुमारविकारं च हेमादिनिर्मितं च वा । दवाधार पुण्यद च मया तुभ्य निवेदितम् ॥५७॥  
 सोर्योदकं च पाद्यं च पुण्यदं प्रीतिदं महत् । पूजागभूत शुद्धं च मया तुभ्य निवेदितम् ॥५८॥  
 पवित्ररूपमर्घ्यं च दूर्वापुष्पदलान्वितम् । पुण्यदं शस्त्रनीयाकं मया तुभ्य निवेदितम् ॥५९॥  
 गुग्गुलु गंधतोयं च स्नेहं सौगन्धकारकम् । मया निवेदितं भस्त्रया स्नानीयं प्रतिगृह्यताम् ॥६०॥  
 गंधद्रव्योद्भवं पुण्यं प्रीतिदं दिव्यगंधदम् । मया निवेदितं भक्त्या गंधनीयं तवाम्बिके ॥६१॥  
 सर्वमंगलरूपं च सर्वं च मंगलप्रदम् । पुण्यदं च सुधूपं तं गृह्णाण परमेश्वरि ॥६२॥  
 गुग्गुलुयुक्तं सुन्दरं मया तुभ्य निवेदितम् । जगता दर्शनार्थाय प्रदीपं दीप्तिकारकम् ॥६३॥  
 अन्पाररुच्यसवीजं मया तुभ्य निवेदितम् । तुष्टिदं पुष्टिदं चैव प्राणितं क्षुद्रिनाशनम् ॥६४॥  
 पुण्यदं स्नादुरूपं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् । तावूलप्रवरं रम्यं कर्पूरदिगुत्तमितम् ॥६५॥  
 तुष्टिदं पुष्टिदं चैव मया तुभ्य निवेदितम् । मुनीतल वारि शीतं पिशामानागकारकम् ॥६६॥  
 जाता जीवरूपं च जीवनं प्रतिगृह्यताम् । देहशोभं स्वरूपं च सभाशोभाविधर्षनम् ॥६७॥  
 कार्पासजं च कृमिजं वसनं प्रतिगृह्यताम् । काचनादिविनिर्माणं श्रोत्रं श्रेयुतं सदा ॥६८॥  
 गुग्गुलु पुण्यदं रत्नभूषणं प्रतिगृह्यताम् । नानावृक्षसमुद्भूतं नानाभूषणं वितम् ॥६९॥  
 नन्दमकरं च पद्मं फलं च प्रतिगृह्यताम् । सर्वमंगलरूपं च सर्वमंगलमंगलम् ॥७०॥  
 नानापुष्पविनिर्माणं बहुशोभाशमन्वितम् । प्रीतिदं पुण्यदं चैव मान्यं च प्रतिगृह्यताम् ॥७१॥  
 पुण्यदं च सुगंधार्घ्यं गंधं च देवि गृह्यताम् । गिद्दूरं च वरं रम्यं नालशोभाविधर्षनम् ॥७२॥  
 भूषणानां च प्रवरं विद्दूरं प्रतिगृह्यताम् । विगुह्यपिचिनदुवनं पुण्यमूत्रविनिर्मितम् ॥७३॥  
 पवित्रं वेदमन्त्रेण यज्ञमूर्धं च गृह्यताम् । द्रव्याभ्येतानि मूलेन दत्त्वा स्तोत्रं पठेत्पुत्री ॥७४॥

द्विचक्र विस्तृतास्य च वनमालासमवितम् । लक्ष्मीनृसिंह विज्ञेय गृहिणा च सुखप्रदम् ॥७०॥  
 द्वारदेशे द्विचक्र च सश्रीव च सम स्फुटम् । वासुदेव तु विज्ञेय सर्वकामफलप्रदम् ॥७१॥  
 प्रद्युम्न सूक्ष्मचक्र च नवीननीरदप्रभम् । सुपिरच्छिद्रबहुल गृहिणा च सुखप्रदम् ॥७२॥  
 द्वे चक्रे चैकलने च पृष्ठ यत्र तु पुष्कलम् । सकर्षण सुविज्ञेय सुखद गृहिणा षदा ॥७३॥  
 अनिच्छद् तु पीताभ वर्तुल चातिशोभनम् । सुखप्रद गृहस्थाना प्रवदति मनीषिण ॥७४॥  
 शालग्रामशिला यत्र तत्र सन्निहितो हरि । तत्रैव लक्ष्मीर्वसति सर्वतीर्थसमन्विता ॥७५॥  
 यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । तानि सर्वाणि नश्यति शालग्रामशिलार्चनात् ॥७६॥  
 छत्राकारे भवेद्राज्य वर्तुले च महाश्रिय । दुःख च शकटाकारे शूलग्रे मरण ध्रुवम् ॥७७॥  
 विकृतास्ये च दारिद्र्य पिण्डे हानिरेव च । भग्नचक्रे भवेद्ब्रह्माधिबिदीर्णे मरण ध्रुवम् ॥७८॥  
 व्रत स्नान प्रतिष्ठा च श्राद्ध च देवपूजनम् । शालग्रामस्य सात्रिध्यात्प्रशस्त तद्रूवेदिति ॥७९॥  
 स स्नात सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षित । सर्वयज्ञेषु तीर्थेषु व्रतेषु च तप सु च ॥८०॥  
 पाठे चतुर्णां वेदानां तपसा करणे सति । तत्पुण्य लभते नून शालग्रामशिलार्चनात् ॥८१॥  
 शालग्रामशिलातोषैर्षोऽभियेक सदाऽऽचरेत् । सर्वदानेषु यत्पुण्य प्रदक्षिण भुवो यथा ॥१॥”  
 शालग्रामशिलातोष नित्य भुक्ते च यो नर । सुरैस्सित प्रसाद च लभते नात्र सशय ॥८२॥  
 यस्य स्पर्शं च वाञ्छति तीर्थानि निखिलानि च । जीव मुक्ती महापूतोऽप्यन्ते याति हरे पदम् ८३॥  
 तत्रैव हरिणा सार्वभस्त्रस्य प्राकृत लयम् । यास्यत्येव हि दास्ये च नियुक्तो दास्यवर्मणि ८४॥  
 यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च । त दृष्ट्वा च पलायते वनतेयादिवोरणा ॥८५॥  
 सत्पादरजसा देवी सद्य पूता वसुधरा । पुसा एष तत्पितृणा निस्तरत्तस्य जन्मत ॥८६॥  
 शालग्रामशिलातोष मृत्युकाल च यो लभत । सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥८७॥  
 निर्वाणमुक्तिं लभत कर्मभोगात्प्रमुच्यत । विष्णो पदे प्रलीनश्च भविष्यति न सशय ॥८८॥  
 शालग्रामशिलां धृत्वा मिथ्यावाक्यं वदतु य । स याति कुम्भीपाके च यावद् ब्रह्मणो वय ८९॥  
 शालग्रामशिलां धृत्वा स्वीकारं यो न पात्यत । स प्रयात्यग्निपत्रं च एषामवतरानधि ॥९०॥  
 गुल्मीपत्रविच्छेदं शालग्रामे करोति य । तस्य जमांतरे वाते स्त्रीविच्छेदो भविष्यति ॥९१॥  
 शालग्रामं च गुल्मीं शयं यो हि करोति च । भार्याहीनो भवेत्सोऽपि रोगी च सताममु ॥९२॥  
 शालग्रामं च गुल्मीं शयं चैत्र एव च । या रति महाशानो स भवेच्छ्रोत्रे त्रिय ॥९३॥  
 शशुदेव हि मो यस्यां शोर्षापानं करोति च । तद्विच्छेदं तस्य दुःखं भवेदत्र परस्परम् ॥९४॥  
 रसं त्रिमांशं गन्धं तस्य पंचमन्वतरावधि । एते गार्ध्वस्वदेदं येवलं दुःखं तदस्तथा ॥९५॥  
 द्रव्यकथा र्थार्हास्तां च विरराम च नारद । सा च दह परित्यज्य दिव्यरूप विषाय च ॥९६॥

यया श्रीश्च तथा सा चाप्युवास हरिवक्षसि । स जगाम तथा सार्धं वैकुण्ठ कमलापति ॥१७॥  
 लक्ष्मी सरस्वती गगा तुलसी चापि नारद । हरे प्रियाश्चतस्रश्च बभूवुरीश्वरस्य च ॥१८॥  
 सद्यस्तद्देहजाता च बभूव गडकी नदी । ईश्वर सोऽपि शैलश्च तत्तोर पुण्यदोनृणाम् ॥१९॥  
 कुर्वन्ति तत्र कीटाश्च शिला बहुविधा मुने । जले पतति या याश्च फलदास्ताश्च निश्चितम् ॥१००॥  
 स्थलस्या पिंगला ज्ञेयाश्चोपतापाद्रवेरिति । इत्येव कथित सर्वं किं भूय श्रोतुमिच्छसि ॥१०१॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारायण नारदसवादे चतुर्विंशोऽध्याय ॥ १४ ॥

### अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

तुलसी च यदा पूज्या कृता नारायणप्रिया । अस्या पूज्याविधानं च स्तोत्रं च वद साप्रथम् ॥ १ ॥  
 केन पूजा कृता केन स्तुता प्रथमतो मुन । तत्र पूज्या सा बभूव केन वा वद मामहो ॥ २ ॥

सूत उवाच

नारदस्य वच श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुङ्गव । कथा कथितुमारभ पुण्या पापहरा पराम ॥ ३ ॥

श्रीनारायण उवाच

हरि सपूज्य तुलसी रेमे च रमया सह । रमासमानसौभाग्या चकार गौरवेण च ॥ ४ ॥  
 नेहे च लक्ष्मीर्गंगा च तस्याश्च नवसगमम् । सौभाग्यगौरव कापात्तत्र सेह सरस्वती ॥ ५ ॥  
 सा ता जघान बलहे मानिनी हरिसन्निधौ । ब्रौडया चापमानन सातर्धानं चकार ह ॥ ६ ॥  
 नवमिद्वेश्वरी देवी ज्ञानिना सिद्धयोगिनो । जगामादर्शनं बोपात्सर्वत्र च हररहो ॥ ७ ॥  
 हरिर्न दृष्ट्वा तुलसी बोधयित्वा सरस्वतीम् । तदनुज्ञा गृहीत्वा च जगाम तुलसीवनम् ॥ ८ ॥  
 तत्र दत्त्वा च सुस्नातो हरि स तुलसी सतीम् । पूजयामास ता ध्यात्वा स्तोत्रं भक्त्या चकार ह ॥  
 लक्ष्मी माया कामवाणी बीजपूव दशाक्षरम् । वृन्दारणीति नेत्त च वह्निजायातमेव च ॥१०॥  
 अनन कल्पतरुणा मन्त्रराजेन नारद । पूजयद्यो विधानन सर्वसिद्धिं लभेद्द्रुवम् ॥११॥  
 पुत्रदीपन धूपेन सिद्धरत्नदनन च । नैवसेन च पुष्पेण चोपचारैर्न नारद ॥१२॥  
 हरिस्ताप्रेण तुष्टा सा चाविर्भूता महोत्तमान । प्रसन्ना चरणाम्बोज जगाम क्षरणं शुभा ॥१३॥  
 वर लभ्यं ददौ विष्णु सर्वपूजया नवरिति । अहत्वा धारयिष्यामि मुख्या मूर्ध्नि वरगणि ॥१४॥  
 गर्भे त्वां धारयिष्यति स्वमूर्ध्नि च सुरादय । श्रुत्वा तां गृहीत्वा च प्रथमो स्वाल्प्य विभु ॥

नारद उवाच

वि ध्यात स्तवनं किं वा किं पूजाविधातम् । तुलस्याश्च महानाग तमे ध्यान्त्यानुमहति ॥१६॥

श्रीनारायण उवाच

अतर्हिनायां तस्यां च हरिर्बुदावन तदा । तस्याश्चरे स्तुतिं गत्वा तुलसीं विरहानुर ॥१७॥

कृत्वा गीरोचनात्ता च गायत्र्या स्नापयेत्सुमी । गायत्रीशतक तस्या जपेच्च विधिपूर्वकम् ॥२१॥  
 अथवा पचगव्येन स्नात्वा माला सुसम्भृताम् । अथ गगोदकेनैव स्नात्वा वाऽतिसुमस्कृताम् ॥२२॥  
 एव क्रमेण राजर्षे दशलक्ष जप कुरु । साक्षादद्रव्यसि सावित्री त्रिजन्मपातकभयान् ॥२३॥  
 नित्य सध्या च हे राजन्करिष्यमि दिने दिने । मध्याह्ने चापि साय ह्ने प्रातरैव शुचि सदा ॥२४॥  
 सध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्ह सर्वकर्मसु । यदह्ना कुरुते कर्म न तस्य फलभागभवेत् ॥२५॥  
 नोपतिष्ठति य पूर्वा नोपास्ते यस्तु पश्चिमाम् । स शूद्रवद्बहिष्कार्य सर्वस्मादिद्वजकर्मण ॥२६॥  
 यात्रज्जीवनपयत त्रि सध्या य कराति च । स च सूयसमो विप्रस्तेजसा तपसा सदा ॥२७॥  
 तत्पादप्यरजसा सद्य पूता वसुधरा । जीवन्मुक्त स तेजस्वी सध्यापूता हि यो द्विज ॥२८॥  
 तार्थानि च पवित्राणि तस्य सत्परांमात्रत । तत पापानि यात्येव वैनतेयादिवोरगा ॥२९॥  
 न गृह्णति सुरा पूजा पितर पिडतर्पणम् । स्वच्छया च द्विजातेश्च त्रिसध्यारहितस्य च ॥३०॥  
 मूलप्रवृत्त्यभक्तो यस्तन्ममस्याप्यनर्चक । तदुत्सवविहानश्च विपहीनो यथोरग ॥३१॥  
 विष्णुमन्त्रविहीनश्च त्रिसध्यारहितो द्विज । एकादशीविहीनश्च विपहीनो यथोरग ॥३२॥  
 हरेरर्नवैद्यभोजी च धावको वृषवाहक । शूद्रान्नभोजी यो विप्रो विपहीनो यथोरग ॥३३॥  
 शूद्राणां शवदाही य स विप्रो वृषलीपति । शूद्राणा मूपकारश्च विपहीनो यथोरग ॥३४॥  
 शूद्राणा च प्रतिग्राही शूद्रयाजी च यो द्विज । मसिजीवी असीजीवी विपहीनो यथोरग ॥३५॥  
 य कन्याविप्रयो विप्रो यो हरेर्नमिषिप्रयो । यो विप्रोऽधीरात्रभोजो कृतुस्नातात्रभोजक ॥३६॥  
 भगजीवो वार्धुपिको विपहीनो यथोरग । यो विद्याविप्रयो विप्रो विपहीनो यथोरग ॥३७॥  
 सूर्योदये स्वपेक्षो हि मात्स्यभोजी च यो द्विज । निषापूजादिरहितो विपहीनो यथोरग ॥३८॥  
 द्युम्बवा च मुनिश्रेष्ठ सर्वपूजाविधिप्रमम् । तमुवाच च सावित्र्या प्यानादिप्रमभीष्टितम् ॥३९॥  
 दत्त्वा र्थं नृपेक्षाय ययो च स्वाध्याये मुने । राजा तंपुण्य सावित्री ददर्श वरमाप च ॥४०॥

गणेश च दिनेश च बह्वि विष्णु शिव शिवाम् । सपूज्य पूजयेदिष्ट घटे आवाहिते द्विज ॥४७॥  
 शृणु ध्यान च सावित्र्याश्चोक्त माध्यदिने च यत् । स्तोत्रं पूजाविधान च मंत्रं च सर्वकामदम् ॥४८॥  
 तप्तकाचनवर्णाभा ज्वलती ब्रह्मतेजसा । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डसहस्रसमितप्रभाम् ॥४९॥  
 ईषद्भास्यप्रसन्नास्या रत्नभूषणभूषिताम् । बह्विशुद्धाशुकाधाना भक्तानुग्रहविग्रहाम् ॥५०॥  
 सुखदा मुक्तिदा शान्ता काता च जगता विधे । सर्वसपत्स्वरूपा च प्रदात्री सर्वसपदाम् ॥५१॥  
 वेदाधिष्ठातृदेवी च वेदशास्त्रस्वरूपिणीम् । वेदबीजस्वरूपा च भजे ता वेदमातरम् ॥५२॥  
 ध्यात्वा ध्यानेन नैवेद्य दत्त्वा पाणिं स्वमूर्धनि । पुनर्ध्यात्वा घटे भक्त्या देवीमावाहयेद्ब्रती ॥५३॥  
 दत्त्वा षोडशोपचार वेदोक्त मन्त्रपूर्वकम् । सपूज्य स्तुत्वा प्रणमेद्देवदेवीं विमानत ॥५४॥  
 आसन पाद्यमर्घ्यं च स्नानीय चानुलेपनम् । धूप दीप च नैवेद्यं तात्रूल शीतल जलम् ॥५५॥  
 वसन भूषण माल्यं गघमाचयनीयकम् । मनोहर सुतल्प च देयाग्येनानि षोडश ॥५६॥  
 दारुमारविकार च हेमादिनिमित्तं च वा । दवाधार पुण्यद च मया तुभ्यं निवेदितम् ॥५७॥  
 तीर्थोदकं च पाद्यं च पुण्यदं प्रीतिदं महत् । पूजागभूतं शुद्धं च मया तुभ्यं निवेदितम् ॥५८॥  
 पवित्ररूपमर्घ्यं च दूर्वापुष्पदलान्वितम् । पुण्यदं दशतोयाक्तं मया तुभ्यं निवेदितम् ॥५९॥  
 मुग्ध गघतीयं च स्नेहं सौगंधकारकम् । मया निवेदितं भस्त्रास्नानाय प्रतिगृह्यताम् ॥६०॥  
 गघद्रयोद्भव पुण्यं प्रीतिदं दिव्यमघदम् । मया निवेदितां भक्त्या गन्तोय तवाम्बिके ॥६१॥  
 सर्वमगलरूपं च सर्वं च मगलप्रदम् । पुण्यदं च मुग्धं तं गृहाण परमेश्वरि ॥६२॥  
 मुग्धयुक्तं मुग्धं मया तुभ्यं निवेदितम् । जगता दर्शनायैव प्रदीपं दीप्तिहारकम् ॥६३॥  
 अक्षरारघ्वसंज्ञं मया तुभ्यं निवेदितम् । तुष्टिदं पुष्टिदं चैव प्राणिदं क्षुद्रिनाशनम् ॥६४॥  
 पुण्यदं स्वातुरूपं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् । तात्रूलप्रवरं रम्यं कूर्पादिमुवाहितम् ॥६५॥  
 तुष्टिदं पुष्टिदं चैव मया तुभ्यं निवेदितम् । मुशीतलं वारिं शीतं पितासानाक्षरकम् ॥६६॥  
 जगता जीवरूपं च जीवतं प्रतिगृह्यताम् । देहशोभं स्वरूपं च सभाशोभाविबर्धनम् ॥६७॥  
 कर्पांसिजं च कृमिजं वसनं प्रतिगृह्यताम् । काचनादिविनिर्माणं श्रोत्रं श्रीयुतं सदा ॥६८॥  
 मुग्धं पुण्यदं रत्नभूषणं प्रतिगृह्यताम् । नानावृक्षसमुद्भूतं नानामृगसमचितम् ॥६९॥  
 फलस्वरूपं फलं फलं च प्रतिगृह्यताम् । सबमगलरूपं च सर्वमगलमगलम् ॥७०॥  
 नानागुणविनिर्माणं बहुशोभासमन्वितम् । प्रीतिदं पुण्यदं चैव माल्यं च प्रतिगृह्यताम् ॥७१॥  
 पुण्यदं च मुग्धपादपं गघं च देवि गृह्यताम् । सिद्धं च वरं रम्यं भालशोभं विवर्धनम् ॥७२॥  
 भुग्गानां च प्रवरं सिद्धं प्रतिगृह्यताम् । विगुह्ययधिनयुक्तं पुण्यमूर्धविनिमित्तम् ॥७३॥  
 पवित्रं वेदमन्त्रेण यज्ञमूर्धं च गृह्यताम् । द्रव्याप्यंतानि मूलेन दत्त्वा स्तोत्रं पश्येत्पुत्री ॥७४॥

## श्रीभगवानुवाच

वृन्दरूपाश्च वृक्षाश्च यदैकत्र भवन्ति च । विदुर्वुधास्तेन वृन्दां मत्प्रियां यां भजाम्यहम् ॥१८॥  
 पुरा वभूव या देवी त्वादौ वृन्दावने वने । तेन वृन्दावनी ख्याता सौभाग्या तां भजाम्यहम् ॥१९॥  
 असंख्येषु च विश्वेषु पूजिता या निरन्तरम् । तेन विश्वपूजिताख्या पूजिता च भजाम्यहम् ॥२०॥  
 असंख्यानि च विश्वानि पवित्राणि त्वया सदा । ता विश्वपावनी देवी विरहेण स्मराम्यहम् ॥२१॥  
 देवा न तुष्टाः पुष्पाणा समूहेन यया विना । ता पुष्पसारा शुद्धा च द्रष्टुमिच्छामि शोकतः ॥२२॥  
 दिश्वे यत्प्राप्तिमानेण भक्तानंदो भवेद्द्गुवम् । नंदिनी तेन विख्याता सा प्रीता भवतादिह ॥२३॥  
 यस्या देव्यास्तुला नास्ति विश्वेषु निखिलेषु च । तुलसी तेन विरयाता ता यामि शरणं प्रियाम् ॥२४॥  
 कृष्णजीवनरूपा सा शश्वत्प्रियतमा सती । तेन कृष्णजीवनी सा सा मे रक्षतु जीवनम् ॥२५॥  
 इत्येवं स्तवनं कृत्वा तस्थौ तत्र रमापतिः । ददर्श तुलसी साक्षात्पादपद्मना सतीम् ॥२६॥  
 रुदतीमवमानेन मानिनी मानपूजिताम् । प्रिया दृष्ट्वा प्रियः शीघ्रं वासयामास यक्षसि ॥२७॥  
 भारत्याज्ञा गृहीत्वा च स्वालयं च ययौ हरिः । भारत्या सह तत्प्रीति कारयामास सत्वरम् ॥२८॥  
 चरं विष्णुर्ददौ तस्यै सर्वपूज्या भवेरिति । शिरोधार्या च सर्वेषा वंद्या मान्या ममेति च ॥२९॥  
 विष्णोर्वरेण सा देवी परितुष्टा वभूव च । सरस्वती तामाकृष्य वासयामास सन्निधौ ॥३०॥  
 लक्ष्मीर्गंगा सस्मिता च ता समाकृष्य नारद । गृहं प्रवेशयामास विनयेन सती तदा ॥३१॥  
 वृन्दा वृन्दावनी विश्वपूजिता विश्वपावनी । पुष्पतारा नंदिनी च तुलसी कृष्णजीवनी ॥३२॥  
 एतन्नामाष्टकं चैव स्तोत्रं नामार्थसंयुतम् । यः पठेत्ता च संपूज्य सोऽश्वमेघफलं लभेत् ॥३३॥  
 कार्तिकया पूर्णिमाया च तुलस्या जन्मभंगलम् । तत्र तस्याश्च पूजा च विहिता हरिणा पुरा ॥३४॥  
 तस्या यः पूजयेत्ता च भक्त्या च विश्वपावनीम् । सर्वपापाद्विनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥३५॥  
 कार्तिके तुलसीपत्रं यो ददाति च वैष्णवे । गवामयुतदानस्य फलं प्राप्नोति निश्चितम् ॥३६॥  
 अणुप्रो लभते पुत्र प्रियाहीनो लभेत्प्रियाम् । वन्धुहीनो लभेद्द्विधून्स्तोत्रश्रवणमात्रतः ॥३७॥  
 रोगी प्रमुच्यते रोगाद्भद्रो मुच्येत यधनान । भयान्मुच्येत भीतस्तु पापान्मुच्येत पातकी ॥३८॥  
 इत्येव कथितं स्तोत्रं ध्यानं पूजार्थाय शृणु । त्वमेव वेदे जानासि कण्वशास्त्रोक्तमेव च ॥३९॥  
 तद्दक्षो पूजयेत्ता च भक्त्या चावाहनं विना । ता ध्यात्वा चोपचारेण ध्यानं पातकनाशनम् ॥४०॥  
 तुलनी पुष्पगारां च सती पूता मनोहराम् । श्रुतापपेष्मदाहाय ज्वलदग्निशिश्रोपामाम् ॥४१॥  
 पुष्पेषु तुलना यस्या नास्ति वेदेषु भाषितम् । पवित्ररूपा सर्वाम् तुलसी सा च शोचिता ॥४२॥  
 शिरोधार्या च सर्वेषामीप्सिता विश्वपावनी ।  
 जीवन्मुक्ता मुक्तिदा च भजे तां हरिभक्तिदाम् ॥४३॥

इति ध्यात्वा च संपूज्य स्तुत्वा च प्रणमेत्सुगोः । उक्तं तुलस्युपाख्यानं किं भूय. श्रातुमिच्छसि ॥४४॥  
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥

### अथ षड्विंशोऽध्यायः

नारद उवाच

तुलस्युपाख्यानमिदं श्रुतं चातिसुधोपमम् । तत सावित्र्युपाख्यानं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१॥  
प्राक् केन ममुद्भूता सा श्रुता च श्रुते. प्रसू. । केन वा पूजिता लोके प्रथमे केश्र वा परे ॥२॥

श्रीनारायण उवाच

ब्रह्मणा वेदजननी प्रथमे पूजिता मुने । द्वितीये च वेदाणं स्तन्यश्राद्धिदुपा गर्ण ॥३॥  
तदा चाश्वपतिर्भूव. पूजयामास भारते । तत्पश्चात्पूजयामासुर्वर्णाश्चत्वार एव च ॥४॥

नारद उवाच

को वा सोऽश्वपतिर्ब्रह्मण्येन वा तेन पूजिता । सर्वपूज्या च सा देवी प्रथमे केश्र वा परे ॥५॥  
श्रीनारायण उवाच

मद्रदेशे महाराजो बभूवाश्वपतिर्मुने । वैरिणा वरुहर्ना च मित्राणा दुःखनाशन ॥६॥  
आसीत्तस्य महाराजो महिषी धर्मचारिणी । मालतीति समाख्याता यथा लक्ष्मीर्गदाभृत् ॥७॥

गा च राजी च वध्या च वमिष्टस्योरदेशत. । चकाराराधनं भक्त्या सावित्र्याश्चैव नारद ॥८॥  
प्रत्यादेश न सा प्राप्ता महिषी न ददर्श ताम् । गृह जगाम दुःखार्ता हृदयेन विदूयता ॥९॥

प्राप्ता ता दुःखिता दृष्ट्वा बोधयित्वा नयेन वै । सावित्र्यास्तपसे भक्त्या जगाम पुष्करतदा ॥१०॥  
उपश्रुत्वा तत्रैव संयत शतवत्सरम् । न ददर्श च सावित्र्या प्रत्यादेशो यभूव च ॥११॥

मुग्धावावादावाणी च नृपेन्द्रश्चाशरीरिणीम् । गायत्र्या दशलक्षं च जपं त्वं कुठ नारद ॥१२॥  
एतस्मिन्प्रंतरे तत्र आजगाम पराक्षर । प्रणनाम ततस्त च मुनिर्नृपमुवाच च ॥१३॥

मुनिरुवाच

सहस्रजपश्च गायत्र्या पापं दिनभवं हरेत् । दशवारं जपेन्नैव नश्येत्पापं दिवानिशाम् ॥१४॥  
शतवारं जपश्चैव पापं मासाजितं हरेत् । सहस्रया जपश्चैव कल्मषं वत्सराजितम् ॥१५॥

एषो जन्ममृतं पापं दशलक्षोऽन्यजन्मजम् । सर्वजन्ममृतं पाप शतलक्षादिनश्यति ॥१६॥  
करोति मुक्ति. विप्राणा जपो दशगुणस्तत । करं सर्वकृपावार कृत्वा तद्रथमुद्रितम् ॥१७॥

आनममूर्धमचल प्रजपेत्प्राङ्मुखो द्विजः । अनामिनामप्येदेसादनो वामप्रमेण च ॥१८॥  
सर्वनीमूलपर्यन्तं जपस्यैवं ब्रह्म. करे । श्वेत्पर्वकेश्रबीजाना स्मृतिकाना च ससृताम् ॥१९॥  
श्रुत्वा वै मालिना राजभवेत्तीर्थे मुरालये । संस्थाप्य मालामश्वत्थपत्रे पत्रे च संयतः ॥२०॥



कृत्वा गोरोचनात्ता च गायत्र्या स्नापयेत्सुसो । गायत्रीशतक तस्या जपेच्च विधिपूर्वकम् ॥२१॥  
 अथवा पचगद्येन स्नात्वा माला सुसंस्कृताम् । अथ गमोदकेनैव स्नात्वा वाऽतिसुसंस्कृताम् ॥२२॥  
 एव क्रमेण राजर्षे दशलक्ष जप कुरु । साक्षादद्रक्ष्यसि सावित्री त्रिजन्मपातकक्षयात् ॥२३॥  
 नित्य सध्या च हे राजकरिष्यमि दिने दिन । मध्याह्ने चापि साय ह्ने प्रातरव शुचि सदा ॥२४॥  
 सध्याहो नोऽशुचि नित्यमनर्हं सबकर्मसु । यदह्ना कुरुत कर्म न तस्य फलभागभवेत् ॥२५॥  
 नोपतिष्ठति य पूर्वा नोपास्ते यस्तु पश्चिमाम् । स शूद्रवद्वहिष्कार्यं सर्वस्माद्विद्वज्जर्मण ॥२६॥  
 यात्रज्जीवनपयस त्रि सध्या य करोति च । स च सूयसमो विप्रस्तेजसा तपसा सदा ॥२७॥  
 तत्पादपञ्चरजसा सद्य पूता वसुधरा । जीवन्मुक्त स तजस्वी सध्यापूतो हि यो द्विज ॥२८॥  
 तार्थानि च पवित्राणि तस्य सस्पशमात्रत । तत पापानि यात्यव येनतेयादिवीरगा ॥२९॥  
 न गृह्णति सुरा पूजा पितर पिडितर्षणम् । स्वच्छया च द्विजातश्च त्रिसध्यारहितस्य च ॥३०॥  
 मूलप्रवृत्त्यभक्तो यस्तन्मत्रस्याप्यनर्चकं । तदुत्सवविधानश्च विपहीनो यथोरग ॥३१॥  
 विष्णुमन्त्रविहीनश्च त्रिसध्यारहितो द्विज । एकादशीविहीनश्च विपहीनो यथोरग ॥३२॥  
 हररनेवद्यभोजो च धावको वृषवाहक । शूद्रान्नभोजो यो विप्रो विपहीना यथारग ॥३३॥  
 शूद्राणा शवदाही य ए विप्रो वृषलीपति । शूद्राणा सूपकारश्च विपहीनो यथोरग ॥३४॥  
 शूद्राणा च प्रतिग्राहो शूद्रयाजो च यो द्विज । मसिजीवी असीजीवी विपहीनो यथोरग ॥३५॥  
 य कन्याविक्रयो विप्रो यो हरेर्नामविक्रयो । यो विप्रोऽवीरान्नभोजो ऋतुस्नातान्नभोजक ॥३६॥  
 भगजीवो सार्धुपिको विपहीनो यथोरग । यो विद्याविक्रयो विप्रो विपहीनो यथोरग ॥३७॥  
 सूर्योदये स्वपेक्षो हि मत्स्यभोजो च यो द्विज । शिवापूजादिरहितो विपहीनो यथोरग ॥३८॥  
 हस्त्युक्त्वा च मुनिष्येष्ठ सर्वपूजाविधिद्वयम् । तमुवाच च सावित्र्या ध्यानादिक्रमभोषितम् ॥३९॥  
 दत्त्वा सर्वं नृपेन्द्राय ययो च स्वाश्रमे भुने । राजा सपूज्य सावित्री ददर्श वरमाप च ॥४०॥

### नारद उवाच

किं वा ध्यानं च सावित्र्या किं वा पूजाविधिद्वयम् । स्तोत्र मन्त्र च किं दत्त्वा प्रययौ स परात्तर ४१॥  
 नृप येन विधानेन सपूज्य श्रुतिमातरम् । वरं च क वा सप्राप सपूज्य तु विधानत ॥४२॥  
 सत्गर्वं श्रोतुमिच्छामि सावित्र्या परम महत् । रहस्यातिरहस्यं च श्रुतिसिद्धं समागत ॥४३॥

### श्रीनारायण उवाच

पपेष्टृष्णत्रयोदस्यां दृढकाले च मरता । व्रतमेव चतुर्दस्यां व्रती भक्त्या समाचरेत् ॥४४॥  
 व्रतं चतुर्दशारं च द्विसप्तशतं युतम् । दत्त्वा द्विसप्तशतं पुण्यपूजादिनां चरेत् ॥४५॥  
 वस्त्रं मग्नोपवीतं च भोजनं विधिपूर्वकम् । संस्थाप्य गंगलपटं पञ्चांगमन्वितम् ॥४६॥

गणेश च दिनेश च बह्वि विष्णु शिव शिवाम् । सपूज्य पूजयेदष्ट घटे आवाहिते द्विज ॥४७॥  
 शृणु ध्यान च सावित्र्याश्रोक्त माध्यदिने च यत् । स्तोत्र पूजाविधान च मन च सर्वकामदम् ॥४८॥  
 तप्तकाचनवर्णाभा ज्वलती ब्रह्मतेजसा । श्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डसहस्रसमितप्रभाम् ॥४९॥  
 ईषद्वास्यप्रसन्नास्या रत्नभूषणभूषिताम् । बह्विशुद्धाशुकाधाना भक्तानुग्रहविग्रहाम् ॥५०॥  
 सुखदा मुक्तिदा शान्ता काता च जगता विधे । सर्वसपत्स्वरूपा च प्रदात्री सर्वसपदाम् ॥५१॥  
 वेदाधिष्ठातृदेवी च वेदशास्त्रस्वरूपिणीम् । वेदवीजस्वरूपा च भजे ता वेदमातरम् ॥५२॥  
 घ्यात्रा ध्यानेन नैवेद्य दत्त्वा पाणि स्वमूर्धनि । पुनर्ध्यात्वा घटे भक्त्या देवीमावाहयेदब्रती ॥५३॥  
 दत्त्वा षोडशोपचार वेदोक्त मन्त्रपूर्वकम् । सपूज्य स्तुत्वा प्रणमेद्देवदेवी विमानत ॥५४॥  
 आसन पाद्यमर्घ्यं च स्नानीय चानुलेपनम् । धूप दीप च नैवेद्य तावूल शीतल जलम् ॥५५॥  
 वसन भूषण माल्य गधमाचयनीयकम् । मनोहर सुतल्प च देया येतानि षोडश ॥५६॥  
 दारुमारविकार च हेमादिनिर्मित च वा । दवाधार पुण्यद च मया तुम्य निवेदितम् ॥५७॥  
 तीर्थोदक च पाद्य च पुण्यद प्रीतिद महत् । पूजागभूत शुद्ध च मया तुम्य निवेदितम् ॥५८॥  
 पवित्ररूपमर्घ्यं च दूर्वापुष्पदलान्वितम् । पुण्यद शस्त्रनोयान्त मया तुम्य निवेदितम् ॥५९॥  
 सुगन्ध गन्धतोय च स्नह सौगन्धकारकम् । मया निवेदित भस्त्र्या स्नानाय प्रतिगृह्यताम् ॥६०॥  
 गन्धद्रव्योद्भूत पुण्य प्रीतिद दिव्यगन्धदम् । मया निवेदिन भक्त्या गन्धतोय तवाम्बिके ॥६१॥  
 सर्वमगलरूप च सर्वं च मगलप्रदम् । पुण्यद च सुधूप त गृहण परमेश्वरि ॥६२॥  
 सुगन्धयुक्त सुगन्ध मया तुम्य निवेदितम् । जगता दर्शनार्थाय प्रदीप दासिकारकम् ॥६३॥  
 अचकारश्चसवीज मया तुम्य निवेदितम् । तुष्टिद पुष्टिद चैव प्रानिद क्षुडिनाशनम् ॥६४॥  
 पुण्यद स्वादुरूप च नैवेद्य प्रतिगृह्यताम् । तावूलप्रवर रम्य कपूरादिमुवाहितम् ॥६५॥  
 तुष्टिद पुष्टिद चैव मया तुम्य निवेदितम् । मुशीतल वारि शीत पितासनाभकारकम् ॥६६॥  
 जाता जीवरूप च जीवन प्रतिगृह्यताम् । देहशोभ स्वरूप च सभागोभाविबर्धनम् ॥६७॥  
 कार्पासज च कृमिज वमन प्रतिगृह्यताम् । काचनादिविनिर्माण श्रेकर श्रीकृत सदा ॥६८॥  
 सुखद पुण्यद रत्नभूषण प्रतिगृह्यताम् । नानावृणसमुद्भूत नानास्वरसमन्वितम् ॥६९॥  
 फलस्वरूप फलद फल च प्रतिगृह्यताम् । सबभगस्वरूप च सर्वमगलमगलम् ॥७०॥  
 नानापुष्पाविनिर्माण बहुशोभासमन्वितम् । प्रीतिद पुण्यद चैव माल्य च प्रतिगृह्यताम् ॥७१॥  
 पुण्यद च सुगन्धाद्य गन्ध च दवि गृह्यताम् । मित्र च वर रम्य नालशोभ विवर्धनम् ॥७२॥  
 भूषणाना च प्रवर शिदूर प्रतिगृह्यताम् । विगुह्यदधिभयुक्त पुण्यमूर्तविनिर्मितम् ॥७३॥  
 पवित्र वेदमन्त्रेण यज्ञमूर्तं च गृह्यताम् । द्रव्याप्येतानि मूलेन दत्त्वा स्तोत्रं पठेरमुषी ॥७४॥

राज्ञा तस्मै ददौ ता च रत्नभूषणभूषिताम् । सोऽपि सार्वं कोतुकेन ता गृहात्वा गृहं ययौ ॥ ९ ॥  
 स च सम्बत्सरेऽतीते सत्यवान्सत्यविक्रम । जगाम फलकाष्ठार्थं सहर्षं पिनुराज्ञया ॥१०॥  
 जगाम साध्वी तत्पश्चात्सावित्री दैवयोगतः । निपत्य वृथात्तत्रैव प्राणास्तत्याज सत्यवान् ॥११॥  
 यमस्त पृथ्व्य दृष्ट्वा वद्धाङ्गुष्ठमम मुने । गृहीत्वा गमन चक्रे तत्पश्चात्प्रययौ सती ॥१२॥  
 पश्चात्ता सुदती दृष्ट्वा यम सयमनीपति । उवाच मधुर साध्वी साजूना प्रवरा महान् ॥१३॥

धर्मराज उवाच

अहा ध्वं यासि सावित्रि गृहीत्वा मानुषो तनुम् । यदि यास्यसि कानेन सार्वं देहं तदा त्वज ॥१४॥  
 गन्तु मर्त्यो न शक्नोति गृहात्वा पाचमौनिकम् । देहं च मम लोकं च नश्वरं नश्वरं सदा ॥१५॥  
 मर्तुस्ते पूर्णकालो वै ध्रुवः भारते सति । स्वकर्मफलभागाय सत्यवत्याति मद्गृहम् ॥१६॥  
 कर्मणा जायते जन्तुः कर्मणैव प्रलीयते । सुखं दुःखं भयं शोकं कर्मणैव प्रगोपयते ॥१७॥  
 तमणेन्द्रो नवज्जीवो ब्रह्मपुत्र स्वकर्मणा । स्वकर्मणा हरेर्दासो ज मादिरहिता भवेत् ॥१८॥  
 स्वकर्मणा सर्वसिद्धिममरत्य लभद्भ्रुवम् । लभेत्स्वकर्मणा विष्णोः सालाक्यादिवतुष्टयम् १९॥  
 मुरत्वं च मनुत्वं च राजेद्रत्वं लभेन्नरः । स्वकर्मणा शिवत्वं च गणेशं च तयैव च ॥२०॥  
 कर्मणा च मुनीन्द्रत्वं तपस्वित्वं स्वकर्मणा । स्वकर्मणा क्षत्रियत्वं वैश्यत्वं च स्वकर्मणा ॥२१॥  
 कर्मणैव च ऋच्छत्वं लभत नात्र संशयः । स्वकर्मणा जङ्घमत्वं शैलं च स्वकर्मणा ॥२२॥  
 कर्मणा राक्षसत्वं च किन्नरत्वं स्वकर्मणा । कर्मणैवाविपत्यं च वृषं च स्वकर्मणा ॥२३॥  
 कर्मणैव पशुत्वं च वनजीवा स्वकर्मणा । कर्मणा क्षुद्रजन्तुत्वं कृमिं च स्वकर्मणा ॥२४॥  
 दैतेयत्वं दानवत्वमसुरत्वं स्वकर्मणा । इत्यतः पुनः सावित्री विरराम स वै यम ॥२५॥  
 इति श्रीद्वाभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

## अथैकोनत्रिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

सावित्रीवचनं श्रुत्वा जगाम विस्मयं यमः । प्रहस्य वक्तुमारेभे कर्मपाकं तु जीविनाम् ॥१॥

धर्म उवाच

कन्या द्वादशवर्षीया वत्से त्वं वयसाऽधुना । ज्ञानं ते पूर्वविदुषा ज्ञानिना योगिना परम् ॥२॥

सावित्रीवरदानेन त्वं सावित्री कला सती । प्राप्ता पुरा भूमृता च तपसा तत्समा सुते ॥३॥

यया श्रीः श्रीपतेः क्रोडे भवानी च भवोरसि । ययाऽदितिः कश्यपे च ययाऽहल्या च गौतमे ॥४॥

यया शची महेन्द्रे च यया चन्द्रे च रोहिणी । यया रतिः कामदेवे यया स्वाहा हुताशने ॥५॥

यया स्वधा च पितृषु यया संघ्या दिवाकरे । वरुणानी च वरुणे यज्ञे च दक्षिणा यया ॥६॥

यया वराहे पृथिवी देवसेना च कार्तिके । सौभाग्यासु प्रिया त्वं च तथा सत्यवतः प्रिये ॥७॥

अयं तुम्यं वरो दत्तोऽप्यपरं च यथेप्सितम् । वृणु देवि महाभागे ददामि सकलेप्सितम् ॥८॥

सावित्र्युवाच

सत्यवत श्रीरसाना पुत्राणा शतकं मम । भविष्यति महाभाग वरमेतन्मदीप्सितम् ॥९॥

मत्पितुः पुत्रशतकं श्वशुरस्य च चक्षुषी । राज्यलाभो भवत्वेव वरमेतन्मदीप्सितम् ॥१०॥

अन्ते सत्यवता सार्धं यास्यामि हरिमदिरम् । समतीने लक्षवर्षे देहोद मे जगद्रभो ॥११॥

जीवकर्मविपाकं च श्रोतुं कौतूहलं मम । विश्वनिस्तारबीजं च तन्मे व्याख्यातुमर्हमि ॥१२॥

विपुले विपुलं वासं कुर्वन्ति मानवा सति । यस्मै यस्मै च देवाय यो ददाति गृहं नरः ॥५२॥  
 स याति तस्य लोकं च रेणुमानाब्दमेव च । साधै चतुर्गुणं पुण्यं देशे शतगुणं फलम् ॥५३॥  
 प्रकृष्टे द्विगुणं तस्मादित्याह कमलोद्भवः । यो ददाति तडागं च सर्वपापापनुतये ॥५४॥  
 स याति जनलोकं च रेणुमानाब्दमेव च । वाप्या फलं दशगुणं प्राप्नोति मानवः सदा ॥५५॥  
 स तु वापीप्रदानेन तडागस्य फलं लभेत् । धनुश्चतुःसहस्रेण दीर्घमानेन निश्चितम् ॥५६॥  
 न्यूना वा तावती प्रस्ये सा वापी परिकीर्तिता । दशवापीसमा कन्या यदि पात्रे प्रदीयते ॥५७॥  
 फलं ददाति द्विगुणं यदि साऽलंकृता भवेत् । यत्फलं च तडागे च तद्गुद्वारे च तत्फलम् ॥५८॥  
 वाप्याश्च पंकोद्धरणे वापीतुल्यफलं लभेत् । अश्वत्यवृक्षमारोप्य प्रतिष्ठा यः करोति च ॥५९॥  
 स प्रयाति तपोलोकं वर्षाणामयुतं सति । पुण्योद्यानं यो ददाति सावित्रि सर्वभूतये ॥६०॥  
 स वसेद्द्ध्रुवलोके च वर्षाणामयुतं ध्रुवम् । यो ददाति विमानं च विष्णवे भारते सति ॥६१॥  
 विष्णुलोके वसेत्सोऽपि यावन्मन्वंतरं परम् । चित्रपुक्ते च विपुले फलं तस्य चतुर्गुणम् ॥६२॥  
 तस्यार्धं शिविकादाने फलमेव लभेद्द्ध्रुवम् । यो ददाति भक्तिपुक्ते हरये दोलमन्दिरम् ॥६३॥  
 विष्णुलोके वसेत्सोऽपि यावन्मन्वन्तरं शतम् । राजमार्गं मौधयुवतं यः करोति पतिव्रते ॥६४॥  
 वर्षाणामयुतं सोऽपि शकल्लोके महीयते । ब्राह्मणेभ्योऽथ देवेभ्यो दाने समफलं लभेत् ॥६५॥  
 यद्धि दत्तं च तद्गुक्ते न दत्तं नोपतिष्ठते । भुक्त्वा स्वर्गादिजं सौख्यं पुण्यवाञ्छन्म भारते ॥  
 लभेद्द्विप्रकुलेष्वेव क्रमेणैवोत्तमादिषु । भारते पुण्यवान्विप्रो भुक्त्वा स्वर्गादिकं फलम् ॥  
 पुनः सोऽपि भवेद्द्विप्रश्चैवं च क्षत्रियादयः । क्षत्रियो वाय वैश्यो वा कल्पकोटिशतं च ॥६८॥  
 तपसा ब्राह्मणत्वं च न प्राप्नोति श्रुतौ श्रुतम् । नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥६९॥  
 एतत्ते कथितं किञ्चित्किं भूय श्रोतुमिच्छसि ॥७०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे सावित्र्युपाख्याने

एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

सावित्र्युवाच

प्रयाति स्वर्गमन्यं च येनैव कर्मणा यमः । मानवा पुण्यवंशश्च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१॥

धर्मराज उवाच

अन्नदानं च विप्राय यः करोति च भारते । अन्नप्रमाणवर्षं च शिवलोके महीयते ॥२॥  
 अन्नदानं महादानमन्येभ्योऽपि करोति यः । अन्नदानप्रमाणं च शिवलोके महीयते ॥३॥

अन्नदानात्परं दानं न भूतं न भविष्यति । नात्र पात्रपरीक्षा स्यान्न कालनियमः क्वचित् ॥४॥  
 देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो वा ददाति चासनं यदि । महीयते विष्णुलोके वर्षाणामयुतं सति ॥५॥  
 यो ददाति च विप्राय दिव्या धेनुं पयस्विनीम् । तस्लाममानवपं च विष्णुलोके महीयते ॥६॥  
 चतुर्गुणं पुण्यदिने तीर्थे क्षतगुणं फलम् । दानं नारायणक्षेत्रे फलं कोटिगुणं भवेत् ॥७॥  
 गा यो ददाति विप्राय भारते भक्तिपूर्वकम् । वर्षाणामयुतं चैव चन्द्रलोके महीयते ॥८॥  
 यश्चोभयमुखीदानं करोति ब्राह्मणाय च । तस्लाममानवपं च विष्णुलोके महीयते ॥९॥  
 यो ददाति ब्राह्मणाय श्वेतच्छत्र मनोहरम् । वर्षाणामयुतं सोऽपि मोदते वरुणालये ॥१०॥  
 विप्राय पीडितागाय वस्त्रयुग्मं ददाति च । महीयते वायुलोके वर्षाणामयुतं सति ॥११॥  
 यो ददाति ब्राह्मणाय शालग्रामं सवस्त्रनम् । महीयते स वैकुण्ठे यावच्चन्द्रदिवाकरी ॥१२॥  
 यो ददाति ब्राह्मणाय दिव्या शय्या मनोहराम् । महीयते चन्द्रलोके यावच्चन्द्रदिवाकरी ॥१३॥  
 यो ददाति प्रदीपं च देवेभ्यो ब्राह्मणाय च । यावन्मन्वंतरं सोऽपि वह्निलोके महीयते ॥१४॥  
 करोति गजदानं च यदि विप्राय भारते । यावद्विद्वो नरस्तावद्विद्विस्वार्थासने वसेत् ॥१५॥  
 भारते योऽश्वदानं च करोति ब्राह्मणाय च । मोदने वाष्णे लोके यावन्मन्वन्तरं सति ॥१६॥  
 प्रवृष्टा सिविका यो हि ददाति ब्राह्मणाय च । मोदने वाष्णे लोके यावद्विद्विश्चतुर्दश ॥१७॥  
 प्रवृष्टा खाटिकां यो हि ददाति ब्राह्मणाय च । महीयते वायुलोके यावन्मन्वन्तरं सति ॥१८॥  
 यो ददाति च विप्राय व्यजनं श्वेतचामरम् । महीयते वायुलोके वर्षाणामयुतं ध्रुवम् ॥१९॥  
 घान्यं रत्नं यो ददाति चिरंजीवी भव्रेत्सुधी । दाता ग्रहीता तौ द्वौ च ध्रुवं वैकुण्ठगामिनौ २०॥  
 ससतं श्रीहरेर्नाम भारते यो जपेन्नरः । स एव चिरंजीवी च ततो मृत्युः पलायने ॥२१॥  
 यो नरो भारते वर्षे दोलनं कारयेत्सुधी । पूणिमारजनीतोपे जीवन्मुक्ती भवेन्नरः ॥२२॥  
 इह लोके गुप्तं भुक्त्वा यास्यते विष्णुमन्दिरम् । निश्चयं निवसेत्तत्र दत्तमन्वन्तरावपि ॥२३॥  
 फलमुत्तरेष्वग्न्यां सतोऽपि द्विगुणं भवेत् । कर्णांतंजीवी स भवेद्विरयाह्वं कमलोद्भवः ॥२४॥  
 तिलदानं ब्राह्मणाय यः करोति च भारते । तिलप्रमाणवपं च मोदने सिवमन्दिरे ॥२५॥  
 ततः सुयोनिं गंप्राप्य चिरंजीवी भवेत्सुगी । ताक्षत्रास्य दानेन द्विगुणं च फलं लजेत् ॥२६॥  
 सालङ्कृतां च भोग्यां च सवस्त्रा मुन्दरी श्याम् । यो ददाति ब्राह्मणाय भारते च पतिव्रताम् ॥२७॥  
 महीयते चन्द्रलोके यावद्विद्विश्चतुर्दश । तत्र स्वर्बंदया साधं मोदने च दिवानिनाम् ॥२८॥  
 तथा गंपर्बलोके च वर्षाणामयुतं ध्रुवम् । दिवानिनां कौतुकेन चोर्बंदया एह मोदने ॥२९॥  
 ततो जन्मसहस्रं च प्राप्नोति मुन्दरी श्याम् । सती मौमाग्यपुत्रां च कौमन्दीं प्रियवादिनीम् ॥  
 ददाति फलं वाद् ब्राह्मणाय च यो नरः । फलप्रमाणवपं च दत्तलोके महीयते ॥३१॥

पुनः सुयोनिं संप्राप्य लभते सुतमुत्तमम् । सफलाना च वृक्षाणा सहस्रं च प्रशंसितम् ॥३२॥  
 केवलं फल्दानं वा ब्राह्मणाय ददाति च । सुचिरं स्वर्गवासं च कृत्वा याति स भारते ॥३३॥  
 नानाद्रव्यसमायुक्तं नानासस्यसमन्वितम् । ददाति यश्च विप्राय भारते त्रिपुलं गृहम् ॥३४॥  
 सुरलोके वनेरसोऽपि यावन्मन्वन्तरं शतम् । ततः सुयोनिं संप्राप्य स महाघनवान्भवेत् ॥३५॥  
 यो नर सस्यसंयुक्ता भूमि च रुचिरां सति । ददाति भक्त्या विप्राय पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥३६॥  
 महीयते च वैकुण्ठे मन्वन्तरशतं ध्रुवम् । पुनः सुयोनिं संप्राप्य महाश्च भूमिपो भवेत् ॥३७॥  
 तं न त्यजति भूमिश्च जन्मना शत्रुक परम् । श्रीमाश्च घनवाश्चैव पुत्रवाश्च प्रजेश्वर ॥३८॥  
 यो व्रजं च प्रकृष्टं च ग्रामं दद्यान्निरजाय च । लक्षमन्वन्तरं चैव वैकुण्ठे स महीयते ॥३९॥  
 पुन सुयोनिं संप्राप्य ग्रामलक्षसमन्वितम् । न जहाति च तं पृथ्वी जन्मना लक्षमेव च ॥४०॥  
 सुप्रजं च प्रकृष्टं च पक्वसस्यसमन्वितम् । नानापुष्करिणीवृक्षफलवल्लीसमन्वितम् ॥४१॥  
 नगरं यश्च विप्राय ददाति भारते भुवि । महीयते स वीलासे दशलक्षेन्द्रकालकम् ॥४२॥  
 पुन सुयोनिं संप्राप्य राजेन्द्र भारते भवेत् । नगराणा च नियुतं स लभेन्नत्र सशय ॥४३॥  
 धरा तं न जहात्येव जन्मनामयुतं ध्रुवम् । परमैश्वर्यसयुक्तो भवेदेव महीतले ॥४४॥  
 नगराणा च शतकं देशं यो हि द्विजातये । सुप्रकृष्टं मध्यकृष्टं प्रजायुक्तं ददाति च ॥४५॥  
 वापीतडागसयुक्तं नानावृक्षसमन्वितम् । महीयते स वैकुण्ठे कोटिमन्वन्तरावधि ॥४६॥  
 पुन सुयोनिं संप्राप्य जंबुद्वीपपतिर्भवेत् । परमैश्वर्यसयुक्तो यथा शक्रस्तथा भुवि ॥४७॥  
 मही तं न जहात्येव जन्मना कोटिमेव च । वल्पातजीवी स भवेद्राजराजेश्वरो महान् ॥४८॥  
 स्वाधिकारं समग्रं च यो ददाति द्विजातये । चतुर्गुणं फलं चाते भवेत्तस्य न सशय ॥४९॥  
 जंबुद्वीपं यो ददाति ब्राह्मणाय तपस्विने । फलं शतगुणं चाते भवेत्तस्य न सशय ॥५०॥  
 जंबुद्वीपमहीदानु सर्वतीर्थानि मेवितु । सर्वेषा तपसा कर्तुं सर्वेषा वासकारिण ॥५१॥  
 सर्वदानप्रदानुश्च सर्वसिद्धेश्वरस्य च । अस्त्येव पुनरावृत्तिर्न भक्तस्य महेशितु ॥५२॥  
 अस्वयं ब्रह्मणा पातं पश्यन्ति भुवनेशितु । निवमति मणिद्वीपे श्रीदेव्या परमे पदे ॥५३॥  
 देवोमन्त्रोपासकाश्च विहाय मानवी तनुम् । विभूति दिव्यरूपा च जन्ममृत्युजराहराम् ॥५४॥  
 लब्ध्वा देव्याश्च सारूप्यं देवीसेवा च कुर्वते । पश्यन्ति ते मणिद्वीपे सखड लोकसक्षयम् ॥५५॥  
 नश्यति देवा सिद्धाश्च विहाय मानवी तनुम् । विभूति दिव्यरूपा च जन्ममृत्युजराहराम् ॥५६॥  
 कार्तिके तुलसीदानं करोति हरये च यः । युगत्रयप्रमाणं च मोदते हरिमन्दिरे ॥५७॥  
 पुन सुयोनिं संप्राप्य हरिर्भक्तिं लभेद्द्रुवम् । जितेन्द्रियाणा प्रवर स भवेद्भारते भुवि ॥५८॥  
 मध्ये य स्नाति गगयामरुणोदयकालत । युगपद्विगहस्राणि मोदने हरिमन्दिरे ॥५९॥

## अथैकत्रिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शक्तेरुकीर्तनं श्रुत्वा सावित्रीः यमवक्यत । साश्रुनेत्रा सपुलका यम पुनरुवाच सा ॥१॥

सावित्र्युवाच

शक्तेरुकीर्तनं धर्मं सकलोद्धारकारणम् । श्रोतृणा चैव वक्तृणा जन्ममृत्युजराहरम् ॥२॥

दानवाना च सिद्धाना तपसा च पर पदम् । योगाना चैव वेदाना कीर्तनं सेवनं विभो ॥३॥

मुक्तिरवममरत्व च सर्वसिद्धित्वमेव च । श्रीशक्तिमेवकस्यैव कला नाहंति पोडशीम् ॥४॥

भजामि केन विधिना वद वेदविदा वर । शुभकमविपाक च श्रुत नृणा मनोहरम् ॥५॥

कर्माशुभविपाक च तन्मे व्याख्यातुमहसि । इत्युक्त्वा च सती ब्रह्मभक्तिनम्रात्मकधरा ॥६॥

तुष्टाव धर्मराज च वेदोक्तेन स्तवेन च ।

सावित्र्युवाच

तपसा घममाराध्य पुष्कर भास्कर पुरा ॥७॥

धर्मं सूर्यं सुत प्राप धर्मराज नमाम्यहम् । समता सर्वभूतेषु यस्य सर्वस्य साक्षिण ॥८॥

अतो यनामशमनमिति त प्रणमाम्यहम् । यनातश्च कृतो विश्वे सर्वेषा जीविना परम् ॥९॥

कामानुरूप कालेन त कृतात नमाम्यहम् । विभक्ति दड दडाय पापिना शुद्धिहेतव ॥१०॥

नमामि त दडधर य शास्ता सर्वजीविनाम् । विश्व च कलयत्यव य सर्वेषु च सततम् ॥११॥

अतीव दुर्निवार्यं च त काल प्रणमाम्यहम् । तपस्वी ब्रह्मनिष्ठो य सयमी सजितेन्द्रिय ॥१२॥

जीवाना कर्मफलदस्त यम प्रणमाम्यहम् । स्वात्मारामश्च सबन्धो मित्र पुण्यकृता भवत ॥१३॥

पापिना वेशदो यस्त पुण्य मित्र नमाम्यहम् । यज्ज म ब्रह्मणाऽशेन ज्वलत ब्रह्मतेजसा ॥१४॥

यो ध्यायति पर ब्रह्म तमीदा प्रणमाम्यहम् । इत्युक्त्वा सा च सावित्री प्रणनाम यम मुने ॥१५॥

यमस्ता शक्तिभजन कर्मपाकमुवाच ह । इद यमाष्टक नित्यं प्रातस्तथाय य पठत ॥१६॥

यमास्तस्य भय नास्ति सर्वपापात्प्रमुच्यत । महापापी यदि पठन्नित्यं भविसमचित ॥

यम करोति सगुह्य वायव्यून निश्चितम् ॥१७॥

इति श्रीद्वीभागवत महापुराणे नवमस्कन्धे एकत्रिंशोऽध्याय ॥३१॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

गायत्रीं महामन्त्रं प्रदत्त्वा विधिपूर्वकम् । कर्माशुभविपाकं च तामुवाच रवे सुत ॥१॥



पुन सुयोनि सप्राप्य विष्णुमंत्रं लभेद्भ्रुवम् । त्यक्त्वा च मानुषं देहं पुनर्याति हरेः पदम् ॥६०॥  
 नास्ति तत्पुनरानृत्तिर्वैकुण्ठाच्च महीतले । करोति हरिदास्यं च तथा सारूप्यमेव च ॥६१॥  
 नित्यस्नायी च गगाया म् पूतः सूर्यवद्भ्रुवि । पदे पदेऽश्वमेधस्य लभते निश्चितं फलम् ॥६२॥  
 तस्यैव पादरजसा सद्य पूता वसुधरा । मोदते स च वैकुण्ठे यावच्चन्द्रदिवाकरो ॥६३॥  
 पुन सुयोनि सप्राप्य हरिभक्तिं लभेद्भ्रुवम् । जीवन्मुक्तोऽतितेजस्वी तपस्विप्रवरो भवेत् ॥६४॥  
 स्वधर्मानरतः शुद्धो विद्वाश्च स जितेन्द्रियः । मोनकर्कटयोर्मध्ये गाढं तपति भास्करः ॥६५॥  
 भारते यो ददात्येव जलमेव सुवासितम् । स मोदते च कैलासे यावद्विद्राश्चतुर्दश ॥६६॥  
 पुनः सुयोनि संप्राप्य रूपवाश्च सुखी भवेत् । शिवभक्तश्च तेजस्वी वेदवेदागपारगः ॥६७॥  
 वैशाले सक्तुदानं च य करोति द्विजातये । सक्तुरेणुप्रमाणाब्दं मोदते शिवमन्दिरे ॥६८॥  
 करोति भारते यो हि कृष्णजन्माष्टमोन्नतम् । शतजन्मकृतं पापं मुच्यते नात्र सशयं ॥६९॥  
 वैकुण्ठे मोदते सोऽपि यावद्विद्राश्चतुर्दश । पुन सुयोनि सप्राप्य कृष्णे भक्तिं लभेद् भ्रुवम् ७० ॥  
 इहैव भारते वर्षे शिवरात्रिं करोति यः । मोदते शिवलोके स सप्तमन्वन्तरावधि ॥७१॥  
 शिवाय शिवरात्रौ च वित्त्वपत्रं ददाति यः । पत्रमानयुगं तत्र मोदते शिवमन्दिरे ॥७२॥  
 पुन सुयोनि सप्राप्य शिवभक्तिं लभेद्भ्रुवम् । विद्यावाप्तुश्रवाञ्छ्रीमान्प्रजावान्भूमिमान्भवेत् ७३ ॥  
 चैत्रमासेऽथवा माघे शकरं योऽर्चयेद्भ्रती । करोति नर्तनं भक्त्या क्षेत्रपाणिदिवानिशम् ७४ ॥  
 मास वाऽप्यर्धमास वा दश सप्त दिनानि च । दिनमानयुगं सोऽपि शिवलोके महीयते ॥७५॥  
 श्रीरामनवमी यो हि करोति भारते पुमान् । सप्तमन्वन्तरं यावन्मोदते विष्णुमन्दिरे । ७६ ॥  
 पुन सुयोनि सप्राप्य रामभक्तिं लभेद्भ्रुवम् । जितेन्द्रियाणां प्रवरो महाश्च धनवान्भवेत् ॥७७॥  
 पारवीया महापूजा प्रकृतेर्यं करोति च । महिषंश्छागलैर्मेघैः खड्गैर्भकादिभि सति ॥७८॥  
 नैवेद्यैश्चपहारंश्च धूपदीपादिभिस्तथा । नृत्यगोतादिभिर्वाद्यैर्नानाकौतुबमगलम् ॥७९॥  
 शिवलोके वसेत्सोऽपि सप्तमन्वन्तरावधि । पुन सुयोनि संप्राप्य नरो दुष्टि च निर्मलाम् ८० ॥  
 अतुलां त्रियमाणोति पुत्रपौत्रविवर्धनीम् । महाप्रभावयुक्तश्च गजवाजिसमन्वितः ॥८१॥  
 राजराजेश्वर सोऽपि भवेदेव न सशयः । तत शुक्लाष्टमी प्राप्य महालक्ष्मीं च योऽर्चयेत् ॥  
 नित्यं भक्त्या पक्षमेक पुण्यक्षेत्रे च भारते । दत्त्वा तस्यै प्रकृतानि क्षोपचाराणि षोडश ॥८३॥  
 गोलोके च वसेत्सोऽपि यावदिन्द्राश्चतुर्दश । पुन सुयोनि सप्राप्य राजराजेश्वरो भवेत् ॥८४॥  
 कात्तिकीपूर्णिमाया च कृत्वा तु रासमण्डलम् । गोपानां शतकं कृत्वा गोपीनां शतत्रं तथा ॥८५॥  
 शिलामां प्रतिमाया च श्रीकृष्णं राधया सह । भारते पूजयेद्भ्रुवत्या क्षोपचाराणि षोडश ॥८६॥  
 गोलोके वसते सोऽपि यावद्वै ब्रह्मणो वयः । भारतं पुनरागत्य कृष्णे भक्तिं लभेद्भ्रुवम् ॥८७॥

क्रमेण सुदृढा भक्तिं लब्ध्वा मंत्रं हरेरहो । देहं त्यक्त्वा च गोलोकं पुनरेव प्रयाति स ॥८८॥  
 ततः कृष्णस्य सारूप्यं पार्षदप्रवरो भवेत् । पुनस्तत्पतनं नास्ति जरामृत्युहरो भवेत् ॥८९॥  
 शुक्लां वाऽप्यथवा कृष्णां करोत्येकादशी च यः । वैकुण्ठं मोदते सोऽपि यावद्वै ब्रह्मणो वयः ॥९०॥  
 भारतं पुनरागत्य कृष्णभक्तिं लभेद ध्रुवम् । क्रमेण भक्तिं सुदृढां करोत्येव हरेरहो ॥९१॥  
 देहं त्यक्त्वा च गोलोकं पुनरेव प्रयाति स । ततः कृष्णस्य सारूप्यं संप्राप्य पार्षदो भवेत् ९२॥  
 पुनस्तत्पतनं नास्ति जरामृत्युहरो भवेत् । भाद्रे च शुक्लद्रादश्या यः शक्रं पूजयेत् ॥९३॥  
 पृष्टिर्षप्तहन्त्राणि शक्रलोके महीयते । रविवारे च सक्रात्या सप्तम्या शुक्लपक्षके ॥९४॥  
 सपूज्याकं हविष्यान्नं यः करोति च भारत । महीयते सोऽर्कलोके यावदिन्द्राश्रतुर्दश ॥९५॥  
 भारतं पुनरागत्य चारोगी श्रीयुतो भवेत् । ज्येष्ठकृष्णचतुर्दश्या सावित्री यो हि पूजयेत् ९६॥  
 महीयते ब्रह्मलोके सप्तमन्वतरावधि । पुनर्मही समागत्य श्रीमान्तुलविक्रमः ॥९७॥  
 चिरजीवी भवेत् सोऽपि ज्ञानवान्सपदायुतः । माघस्य शुक्लपक्षम्या पूजयेत् सरस्वतीम् ॥९८॥  
 समतो भक्तितो दत्त्वा चोपचाराणि षोडशः । महीयते मणिद्वीपे यावदब्रह्म दिवानिशम् ॥९९॥  
 संप्राप्य च पुनर्जन्म स भवेत्कविपंडितः । गा सुवर्णादिकं यो हि ब्राह्मणाय ददाति च ॥१००॥  
 नित्यं जीवनपर्यंतं भक्तिमुक्तश्च भारतः । गवा लोमप्रमाणाब्दं त्रिगुणं त्रिण्णुमदिरे ॥१०१॥  
 मादते हरिणा माघं क्रौडाकौतुभमगलं । तदन्तं पुनरागत्य राजराजश्वरो भवेत् ॥१०२॥  
 श्रीमांश्च पत्रवाविद्वान्ज्ञानवासर्वत सुखी । भोजयेद्योऽपि मिष्टान्नं ब्राह्मणभ्यश्च भारत ॥१०३॥  
 विप्रलोमप्रमाणाब्दं मोदते विण्णुमदिरे । ततः पुनरिहागत्य सुखी च धनवान्भवेत् ॥१०४॥  
 विद्वान्मुचिरजीवी च श्रीमान्तुलविक्रमः । यो वक्ति वा ददात्येव हरेर्नामानि भारत ॥१०५॥  
 युगं नामप्रमाणं च विण्णुलोके महीयते । ततः पुनरिहागत्य स सुखी धनवान्भवेत् ॥१०६॥  
 यदि नारायणक्षेत्रे फलं कोटिगुणं भवेत् । नाम्ना क्रीडितं हरेर्यो हि क्षेत्रे नारायणे जपेत् ॥१०७॥  
 सर्वपापविनिर्मुक्तो जीवमुक्तो भवेदध्रुवम् । न लभेत्स पुनर्जन्म वैकुण्ठे स महीयते ॥१०८॥  
 लभेद्विष्णोश्च सारूप्यं न तस्य पतनं भवेत् । विष्णुभक्तिं लभत्सोऽपि विष्णुसारूप्यमाप्नुयात् ॥  
 शिवं यः पूजयन्नित्यं कृत्वा लिंगं च पाथिवम् । यावज्जीवनपर्यंतं स याति शिवमदिरम् ॥११०॥  
 मृदो रणप्रमाणाब्दं शिवलोके महीयते । ततः पुनरिहागत्य राजेंद्रा भारतं भवेत् ॥१११॥  
 शिला च पूजयेन्नित्यं शिलातोयं च भक्षति । महीयते च वैकुण्ठं यावद्वै ब्रह्मणः शतम् ॥११२॥  
 ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म हरिभक्तिं च दुर्लभाम् । महीयते विण्णुलोके न तस्य पतनं भवेत् ॥११३॥  
 तपासि चैव सर्वाणि व्रतानि निखिलानि च । कृत्वा तिष्ठति वैकुण्ठे यावदिन्द्राश्रतुर्दश ॥११४॥  
 ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म राजेंद्रो भारतं भवेत् । ततो मुक्तो भवेत्पश्चात्पुनर्जन्मं न विद्यते ॥११५॥

## धर्मराज उवाच

शुभकर्मविपाकात् नरकं याति मानवः । कर्मशुभविपाकं च कथयामि निशामय ॥२॥  
 नानापुराणभेदेन नामभेदेन भामिति । नानाप्रकार स्वर्गं च याति जीव स्वकर्मभि ॥३॥  
 शुभकर्मविपाकात् नरकं याति कर्मभि । कुवमणा च नरकं याति नानाविधं नरः ॥४॥  
 नरकाणां च कुण्डानि संति नानाविधानि च । नानाशास्त्रप्रमाणेन कर्मभेदेन यानि च ॥५॥  
 विस्तृतानि च मतानि क्लेशदानि च दुःखिनाम् । भयकराणि धोराणि हे वत्से कृत्स्नानि च ॥६॥  
 यदशीति च कुण्डानि एवमन्यानि सति च । निबोध तेषां नामानि प्रसिद्धानि श्रुती सति ॥७॥  
 वह्निकुण्डं तप्तकुण्डं क्षारकुण्डं भयानकम् । विट्कुण्डं मूत्रकुण्डं च श्लेष्मकुण्डं च दुःसहम् ॥८॥  
 गरकुण्डं दूषिकुण्डं वसाकुण्डं तथैव च । शुककुण्डमसृक्कुण्डमधुकुण्डं च कृत्स्नतम् ॥९॥  
 वृण्डं गात्रमलानां च कर्णविट्कुण्डमेव च । मज्जाकुण्डं मासकुण्डं नक्रकुण्डं च दुस्तरम् ॥१०॥  
 लोमकुण्डं केशकुण्डमस्थिकुण्डं च दुस्तरम् । ताम्रकुण्डं लोहकुण्डं प्रतप्तं क्लेशदं महत् ॥११॥  
 चर्मकुण्डं तप्तसुराकुण्डं च परिकीर्तितम् । तीक्ष्णवटकुण्डं च विषोद विषकुण्डकम् ॥१२॥  
 प्रतप्तकुण्डं तैलस्य वृन्तकुण्डं च दुर्बहम् । कृमिकुण्डं पूषकुण्डं सर्पकुण्डं द्रवन्तकम् ॥१३॥  
 मशकुण्डं दंशकुण्डं भीमं गरलकुण्डकम् । कुण्डं च वज्रदण्डाणां वृश्चिकानां च सुखते ॥१४॥  
 शरकुण्डं शूलकुण्डं खड्गकुण्डं च भीषणम् । गोलकुण्डं नक्रकुण्डं वाककुण्डं शुचास्पदम् ॥१५॥  
 मन्थानकुण्डं बीजकुण्डं वज्रकुण्डं च दुःसहम् । तप्तपापाणकुण्डं च तीक्ष्णपापाणकुण्डकम् ॥१६॥  
 छालाकुण्डं मसीकुण्डं चूर्णकुण्डं तथैव च । चक्रकुण्डं वक्रकुण्डं कूर्मकुण्डं महोत्खणम् ॥१७॥  
 ज्वालकुण्डं भस्मकुण्डं दग्धकुण्डं शुचिस्मिते । तप्तसूचीमसिपत्रं धुरध्र सूचिकामुखम् ॥१८॥  
 गोकामुखं नक्रमुखं गजदशं च गोमुखम् । कुम्भीपाकं कालसूत्रं मत्स्योदककृमिस्तनुकम् ॥१९॥  
 पामुभोज्यपाशवेष्टं शूलप्रोतं प्रकम्पनम् । उल्कामुखमंधकूपं वेधनं ताडनं तथा ॥२०॥  
 जालरंध्रं देहचूर्णं दलनं शोषणं वयम् । शूर्पं ज्वालामुखं चैव घृमायं नागवेष्टनम् ॥२१॥  
 कुण्डान्येतानि सावित्रि पापिना क्लेशदानि च । नियतं किंकरगणं रक्षितानि च सततम् ॥२२॥  
 दण्डहस्तं । पाशहस्तं दमस्तं भयं वरं । शक्तिहस्तं गदाहस्तं रसिहस्तं । सुदारुणं ॥२३॥  
 तमोयुक्तं र्दमाहीनं रनिवार्यं च न सर्वत । तेजस्विभिश्च निःशंखैराताम्रपिगलोचने ॥२४॥  
 योगयुक्तं सिद्धियुक्तं नारायणरंभटं । आमृतमृत्युभिर्दुष्टं । पापभिः सर्वजोविभिः ॥२५॥  
 स्ववर्मानिरतं । सर्वं शान्तं सौरंश्च गाणपे । अदृश्यं पुण्यवृद्धिश्च सिद्धैर्गोविभिरेव च ॥२६॥  
 रश्मिर्निरतैर्वापि विततैर्वा । स्वतन्त्रवैः । बलवद्भिश्च निःशंखैः स्वप्नदुष्टैश्च वैष्णवैः ॥२७॥  
 एतत्ते कथितं साध्वि कुण्डसंख्यानिर्णयम् । येषां निवासो यत्कुण्डे निबोध कथयामि ते ॥२८॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनायायणमंत्रादे द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥

## अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

धर्मराज उवाच

हरिसेवारत सुद्धो योगसिद्धो व्रतो सति । तपस्वी ब्रह्मचारी च न याति नरकं ध्रुवम् ॥ १ ॥  
 कटुवाचा धाधवश्च बललेपेन यो नरः । दग्धान्करोति बलवान्बह्निकुडं प्रयाति सः ॥ २ ॥  
 स्वगात्रलोममानाद् व्रतं स्थित्वा हुताशने । पशुयोनिमवाप्नोति रौद्रदग्धा विजन्मनि ॥ ३ ॥  
 ब्राह्मणं तृपितं तप्तं क्षुधितं गृहमागतम् । न भोजयति यो मूढस्तप्तकुण्डं प्रयाति सः ॥ ४ ॥  
 तत्र तल्लोममानं च वपं स्थित्वा च दुःखदे । तप्तस्यै बह्निक्ल्पे पत्नी च तप्तजन्मसु ॥ ५ ॥  
 रविवारे च सत्रात्याममाया श्राद्धवासरे । वस्त्राणां क्षारसंयोगं करोति केवलं नरः ॥ ६ ॥  
 स याति क्षारकुडं च सूत्रमानाब्दमेव च । स व्रजेद्रजको योनिं सप्तजन्मसु भारते ॥ ७ ॥  
 मूलप्रवृत्तिनिदायं कुर्वते मानवाधमः । वेदनिन्दाशास्त्रनिन्दापुराणानां तथैव च ॥ ८ ॥  
 ब्रह्मविष्णुशिवादीनां तथा निदापरो जनः । गौरीवाण्यादिदेवीनां सदा निदापरो जनः ॥ ९ ॥  
 सर्वे ते निरये याति तस्मिन्कुडे भयानके । नातः परतरं कुण्डं दुःखदं तु भविष्यति ॥ १० ॥  
 तत्र स्थित्वाऽनकल्पं सर्पयोनिं व्रजेत्सुतः । देवीनिदापराधस्य प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ११ ॥  
 स्वदत्ता परदत्ता वा वृत्तिं च मुरविप्रयो । पृष्टिर्वर्षसहस्राणि विट्कुण्डं च प्रयाति सः ॥ १२ ॥  
 तावत्येव च वर्षाणि विड्भोजी तत्र तिष्ठति । पृष्टिर्वर्षसहस्राणि विट्कुमिश्रं पुनर्भुवि ॥ १३ ॥  
 परकीयतडागो च तडागो यो करोति च । उत्सृजेद्दंबदोषेण मूत्रकुण्डं प्रयाति सः ॥ १४ ॥  
 तद्रेणुमानवधं च तद्भोजी तत्र तिष्ठति । पुनः पूर्णशताब्दं च स वृषो भारते भवेत् ॥ १५ ॥  
 एकाकी मिष्टमश्नाति श्लेष्मकुण्डं प्रयाति च । पूर्णमब्दशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥ १६ ॥  
 ततः पूर्णशताब्दं च स प्रेतो भारते भवेत् । श्लेष्ममूत्रपरं चैव पूयं भुङ्क्ते ततः शुचिं ॥ १७ ॥  
 पितरमातरंचैव गुरुभार्यासुतसुताम् । यो न पुण्यात्यनायं च गरकुडं प्रयाति सः ॥ १८ ॥  
 पूर्णमब्दशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततो व्रजेद्भूतयोनिं शतवर्षं ततः शुचिं ॥ १९ ॥  
 दृष्ट्वाऽतिथिं वक्रचक्षुः करोति यो हि मानवः । पिन्दुदेवास्तस्य जलं न गृह्णन्ति च पापिनः ॥ २० ॥  
 यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । इहैव लभते चाते दूपिकाकुडमाव्रजेत् ॥ २१ ॥  
 पूर्णमब्दशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततो व्रजेद्भूतयोनिं शतवर्षं ततः शुचिं ॥ २२ ॥  
 दत्त्वा द्रव्यं च विप्राय चायस्मै दीयते यदि । स तिष्ठति वषाकुडे तद्भोजी शतवत्सरम् ॥ २३ ॥  
 कृकलाशो भवेत्सोऽपि भारतं सप्तजन्मसु । ततो भवेत् महारौद्रीं दरिद्रोऽल्पायुरेव च ॥ २४ ॥  
 पुमांसं कामिनीं वापि कामिनीं वा पुमानथ । यः शुकं पायस्येव शुककुडं प्रयाति सः ॥ २५ ॥  
 पूर्णमब्दशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति । कुमियोनिं शताब्दं च व्रजेद्भूत्वा ततः शुचिं ॥ २६ ॥

संताडय च गुहं विप्रं रक्तपातं च कारयेत् । स च तिष्ठत्यसृक्कुण्डे तद्भोजी शतवत्सरम् ॥२७॥  
 ततो लभेद्वाघ्रजन्म सप्तजन्मसु भारते । ततः शुद्धिमवाप्नोति मानवश्च क्रमेण ह ॥२८॥  
 योऽश्रु त्यजन्तं गायन्तं भक्तं दृष्ट्वा सगद्गदम् । श्रीकृष्णगुणसगीते हसत्येव हि यो नरः ॥२९॥  
 स वसेदश्रुकुण्डे च तद्भोजी शतवर्षकम् । ततो भवेच्च चाडालखिजन्मनि ततः शुचिः ॥३०॥  
 करोति शठता तद्वन्नित्य सुहृदि यो नरः । कुण्ड गात्रमलाना च स प्रयाति शताब्दकम् ॥३१॥  
 ततः सा गार्दभी योनिमवाप्नोति त्रिजन्मनि । त्रिजन्मनि च शार्गाली ततः शुद्धो भवेद्ध्रुवम् ॥३२॥  
 बधिरं यो हसत्येव निदत्येवाभिमानतः । स वसेत्कण्विट्कुण्डे तद्भोजी शतवत्सरम् ॥३३॥  
 ततो भवेत्स बधिरो दरिद्रः सप्तजन्मसु । सप्तजन्मन्यंगहीनस्ततः शुद्धिं लभेद्ध्रुवम् ॥३४॥  
 लोभात्स्वभरणार्थाय जीवितं हति यो नरः । मज्जाकुण्डे वसेत्सोऽपि तद्भोजी लक्षवत्सरम् ॥३५॥  
 ततो भवेच्च शशको गीनश्च सप्तजन्मसु । त्रिजन्मनि वराहश्च कुक्कुटः सप्तजन्मसु ॥३६॥  
 एणादयश्च कर्मस्यस्ततः शुद्धिं लभेद्ध्रुवम् । स्वकन्यापालनं कृत्वा विक्रीणाति च यो नरः ॥३७॥  
 अर्थलोभान्महामूढो मासकुण्डं प्रयाति सः । कन्यालोमप्रमाणान्द तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥३८॥  
 तस्य दण्डप्रहारं च कुर्वन्ति यमकिंकराः । मासभारं मूढिनं कृत्वा रक्तभारं लिहेत्क्षुधा ॥३९॥  
 ततो हि भारते पापी कन्याविट्कुमिगो भवेत् । पट्टिर्षसहस्राणि व्याधश्च सप्तजन्मसु ॥४०॥  
 त्रिजन्मनि वराहश्च कुक्कुटः सप्तजन्मसु । मडूको हि जलोकाश्च सप्तजन्मसु भारते ॥४१॥  
 सप्तजन्मसु कावश्च ततः शुद्धिं लभेद्ध्रुवम् । व्रतानामुपवासानां श्राद्धादीनां च संगमे ॥४२॥  
 करोति यः क्षौरकर्मं सोऽशुचिः सर्वकर्मसु । स च तिष्ठति कुण्डं च नखादीनां च सुदरि ॥४३॥  
 तद्देवदिनमानान्द तद्भोजी दंडताडितः । सकेशं पापिष्वं लिगं यो वाऽर्चयति भारते ॥४४॥  
 स तिष्ठति केशकुण्डे मूढ्रेणुमानवर्षकम् । तदन्ते यावन्तो योनिं प्रयाति हरकोपतः ॥४५॥  
 शताब्दाच्छुद्धिमाप्नोति राक्षसः स भवेद्ध्रुवम् । पितृणां यो विष्णुपदे पिंडं नैव ददाति च ॥४६॥  
 स च तिष्ठत्यस्थिकुण्डे स्वलोमाब्दं महोत्वणे । ततः सुयोनिं संप्राप्य कुखजः सप्तजन्मसु ॥४७॥  
 भवेन्महादरिद्रश्च ततः शुद्धो हि देहतः । यः सेवते महामूढो गुविणी च स्वकामिनीम् ॥४८॥  
 प्रतसे ताम्रकुण्डे च शतवर्षं स तिष्ठति । अवीराप्रं च यो भुङ्क्ते ऋतुस्तातान्मेव च ॥४९॥  
 श्लोहकुण्डे शताब्दं च स च तिष्ठति तप्तके । स ब्रजेद्रजवी योनिं काकानां सप्तजन्मसु ॥५०॥  
 महाव्रणी दरिद्रश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः । यो हि चर्मात्तहस्तेन देवद्वयमुपस्पृशेत् ॥५१॥  
 शतवर्षप्रमाणं च चर्मकुण्डे स तिष्ठति । यः शृङ्गेणान्यनुजातो भुङ्क्ते शूद्रान्मेव च ॥५२॥  
 स च सप्त सुराकुण्डे शताब्दं तिष्ठति द्विजः । ततो भवेच्चद्रयाजी श्राह्मणः सप्तजन्मसु ॥५३॥  
 शूद्राद्यादानभोजी च ततः शुद्धो भवेद्ध्रुवम् । चान्दुष्टः कटुको वाचा ताडयेत्स्वामिर्न सदा ॥५४॥

वीक्षणकटककुण्डे स तद्भोजो तत्र तिष्ठति । ताडितो यमदूतेन दण्डेन च चतुर्गुणम् ॥५५॥  
 तत उच्चैः श्रया सप्तजन्मस्वेव तत शुचि । विपेण जीवनं हति निर्दया यो हि मानव ॥५६॥  
 विपकुण्डे च तद्भोजो सहस्राद च तिष्ठति । ततो भवेन्नुपाना च व्रगो च सप्तजन्मसु ॥५७॥  
 सप्तजन्मसु कुष्ठी च तत्र शुद्धो भवेद्भ्रुवम् । दण्डेन ताडयेत्ना हि वृष च वृषवाहक ॥५८॥  
 भृत्यद्वारा स्वतन्त्रो वा पुण्यक्षेत्रे च भारते । प्रतप्ते तैलकुड्डेऽग्नौ स तिष्ठति चतुर्गुणम् ॥५९॥  
 गवा लोमप्रमाणाद् वृषो भवति तत्परम् । कुन्तेन हति यो जीव बह्नि लोहेन हेलया ॥६०॥  
 कुन्तकुड्डे वनेत्सोऽपि वर्षाणामयुत सति । तत सुयोनिं सप्राप्य चोदरे व्याधिसयुत ॥६१॥  
 जन्मनैवेन क्लेशेन ततः शुद्धो भवेन्नर । यो भुक्ते च वृषा मार्स मासलोभी द्विजाधम ॥६२॥  
 हरेर्गन्धर्वभोजी वृमिकुण्ड प्रयाति स । स्वलोममानवर्षं च तद्भोजो तत्र तिष्ठति ॥६३॥  
 ततो भवेन्क्लेच्छजातिस्त्रिजन्मनि ततो द्विज । ब्राह्मण सूदयाजी च सूद्रश्चाद्वाप्तभोजक ॥६४॥  
 सूद्राणां शवदाही च पूयकुण्डे वनेद्भ्रुवम् । यावत्लोमप्रमाणाद् यमदण्डेन सुव्रते ॥६५॥  
 ताडितो यमदूतन तद्भोजो तत्र तिष्ठति । ततो भारतमागत्य स सूद्र सप्तजन्मसु ॥६६॥  
 महारोगी दरिद्रश्च वधिरो मूक एव च । कृष्ण पद्म च के यस्य त सर्पं हति यो नर ॥६७॥  
 स्वलोममानवर्षं च सर्पकुण्ड प्रयाति सः । सर्पेण भक्षित सोऽप्य यमदूतेन ताडित ॥६८॥  
 यमच्च सर्पविद्भोजी तत सर्पो भवेद्भ्रुवम् । ततो भवेन्मानवश्च स्वल्पायुर्द्विसयुत ॥६९॥  
 महाक्लेशेन तन्मृत्यु सर्पेण भक्षिताद्भ्रुवम् । विधिप्रदत्तजीव्याश्च क्षुद्रजतूश्च हति य ॥७०॥  
 स दशमशयो कुण्ड जन्तुमानावदमेव च । दिवानिसा भक्षितस्तीरनाहारश्च शब्दवान् ॥७१॥  
 हस्तपादादिवद्धश्च यमदूतेन ताडित । ततो भवेत्क्षुद्रजन्तुर्जातिश्च यावन्तो भवेत् ॥७२॥  
 ततो भवेन्मानवश्च सोऽङ्गहीनस्तत शुचि । यो मूढो मधुमश्नाति हत्वा च मधुमक्षिका ॥७३॥  
 स एव गारले कुण्डे जीवमानावदक वसेत् । भक्षितो गरलैर्द्वयो मम दूतेन ताडित ॥७४॥  
 ततो हि भक्षिकाजातिस्तत शुद्धो भवेन्नर । दड करोत्यदडपे च विप्रे दड करोति च ॥७५॥  
 स कुड वज्रदृष्टाणां कीटानां याति सत्वरम् । स तल्लोमप्रमाणाद् तत्र तिष्ठत्यर्हनिशम् ॥७६॥  
 सा दकुड्भ्रुवितस्तैस्तु मम दूतन ताडित । करोति रोदन भदे हाहाकार क्षणे क्षणे ॥७७॥  
 पुन सूकरयोनी च जायत सप्तजन्मसु । त्रिजन्मनि काकयानौ ततः शुद्धो भवेन्नर ॥७८॥  
 वर्षलोभेन यो मूढ प्रजादड करोति स । वृश्चकानां च कुड च तल्लोमाद् वसेद्भ्रुवम् ॥७९॥  
 ततो वृश्चकजातिश्च सप्तजन्मसु भारते । ततो नरश्चागहीनो व्याधिमुद्धो भवेद्भ्रुवम् ॥८०॥  
 ब्राह्मण राजपारी यो ह्यन्येषां धावको भवेत् । सव्याहीनश्च या विशो हरिभक्तिविद्वानक ॥८१॥  
 तिष्ठति स्वलोमाद् कुड्डेषु च शारादिषु । विद्व शरादिभि शशतत शुद्धो भवेन्नर ॥८२॥

कारागारे साधकारे प्रणिहंति प्रजाश्च यः । प्रमत्तः स्वस्य दोषेण गोलकुडं प्रयाति सः ॥८३॥  
स पंकतसतीयान्नं साधकारं भयंकरम् । तीक्ष्णदंष्ट्रश्च कीटैश्च संयुक्तं गोलकुडकम् ॥८४॥  
कीटैर्विद्धो वसेत्तत्र प्रजालोमाब्दमेव च । ततो भवेत्प्रजाभृत्यस्ततः शुद्धो भवेत्क्रमात् ॥८५॥  
सरोवरादुत्थिताश्च नक्रादोन्हीत यो नरः । नक्रकटकमानाब्दं नक्रकुडं प्रयाति सः ॥८६॥  
ततो नक्रादिजातीयो भवेन्नक्रादिपु ध्रुवम् । ततः सद्यो विशुद्धो हि दडेनैव पुनः पुनः ॥८७॥  
वक्ष श्रीणीस्तनास्य च यः पश्यति परस्त्रिया । कामेन वामुधो यो हि पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥८८॥  
स वसेत्वाकतुडे च कार्कः संचूर्णलोचन । ततः स्वलोममानाब्द भवेद्दग्धस्त्रिजन्मनि ॥८९॥  
स्वर्णस्तेथी च यो मूढो भारते सुरनिप्रयोः । स च मथानकुडे वै स्वलोमाब्दं वसेद्भ्रुवम् ॥९०॥  
ताडितो यमदूतेन मथानदृष्टल्लोचनः । तद्विद्भिर्भोजी च तत्रैव ततश्चापस्त्रिजन्मनि ॥९१॥  
सप्तजन्म दारिद्र्यश्च महाद्रुश्च पातकी । भारते स्वर्णकारश्च स च स्वर्णवणिक्तः ॥९२॥  
यो भारते ताम्रचोरो लोहचोरश्च सुंदरि । स च स्वलोममानाब्दं वीजकुडं प्रयाति सः ॥९३॥  
तत्रैव वीजविद्भोजी दीर्घश्च छन्नलोचन । ताडितो यमदूतेन ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥९४॥  
भारते देवचोरश्च रेवद्रव्यापहारकः । स दुस्तरे वज्रकुडे स्वलोमाब्दं वसेद्भ्रुवम् ॥९५॥  
देहदग्धोऽपि तद्वज्रनाहारश्च शब्दवृत् । ताडितो यमदूतैश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥९६॥  
रौप्यगव्याशुवाना च यश्चौरः सुरविप्रयो । तप्तपापाणकुडे स स्वलोमाब्दं वसेद्भ्रुवम् ॥९७॥  
त्रिजन्मनि च कृष्णोऽपि श्वेतरूपस्त्रिजन्मनि । जन्मक श्वेतचिह्नश्च ततोऽन्ये श्वेतपक्षिणः ॥९८॥  
ततो रत्नविकारी च शूली तं मानवो भवेत् । सप्तजन्मसु चात्पायुस्ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥९९॥  
रैतं वास्यमयं पात्रं यो हरेद्देवविप्रयोः । तीक्ष्णपापाणकुडे स स्वलोमाब्दं वसेन्नरः ॥१००॥  
पुंश्चल्यत्रं च यो भुवते पुश्चलीजीव्यजीवनः । स्वलोममानवर्षं स लालाकुडे वसेद्भ्रुवम् ॥१०१॥  
स भवेदशजातिश्च भारते सप्तजन्मसु । ततोऽधियागजातिश्च पादरोमी ततः शुचिः ॥१०२॥  
ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र दुःखित । ततश्चक्षुःशूलरोमी ततः शुद्धः क्रमेण सः ॥१०३॥  
भेच्छेसेवी महीजीवी यो विप्रो भारते भुवि । वसेत्स्वलोममानाब्दं महीकुडे स दुःखभाक् ॥१०४॥  
ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततस्त्रिजन्मनि भवेत्क्षण्यर्णः पशुः सति ॥१०५॥  
त्रिजन्मनि भवेच्छ्याग वृष्णवर्णस्त्रिजन्मनि । ततः स तालवृक्षश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥१०६॥  
धान्यादि दास्यं तादृशं यो हरेत्सुरविप्रयो । आद्येन च तपा तत्प चूर्णकुडे प्रयाति सः ॥१०७॥  
घाताय तत्र निवसेद्यमदूतेन ताडितः । ततो भवेन्मेषजातिः कुपवृत्तश्च त्रिजन्मनि ॥१०८॥  
चतुरोः ऋषेःशूलरश्च ऋषयश्चाप्यिदुहोः शुचिः । चंद्रहीनो दारिद्र्यश्च अत्पायुश्च ततः शुचिः ॥१०९॥  
करोति चक्रं विप्राणां हृत्वा द्रव्यं च यो जनः । स वसेत्पद्मकुडे च घाताब्दं दंष्टताडितः ॥११०॥

ततो भवेमानवश्च तैलकारस्त्रिजन्मनि । व्याधियुक्तो भवेद्रोगी वशहीनस्तत शुचि ॥११॥  
 गोधनेषु च विप्रेषु करोति चक्रता पुमान् । प्रयाति वक्रकुण्ड स तिष्ठेद्युगशत सति ॥११२॥  
 ततो भवेत्स वक्रागो हीनाग सप्तजन्मनि । दरिद्रो वशहीनश्च भार्याहीनस्तत शुचि ॥११३॥  
 ततो भवेदगृध्रजन्मा त्रिजन्मनि च सूकर । त्रिजन्मनि विडालश्च मयूरश्च त्रिजन्मनि ॥११४॥  
 निपिद्ध कूर्ममास च ब्राह्मणो यो हि भक्षति । कूर्मकुंडे वसेत्सोऽपि शताब्द कूमभक्षित ॥११५॥  
 ततो भवेत्कूर्मजन्म त्रिजन्मनि च सूकर । त्रिजन्मनि विडालश्च मयूरश्च तत शुचि ॥११६॥  
 घृत तैलादिक चं व यो हरेत्सुरविप्रयो । स याति ज्वालाकुड च भस्मकुड च पातको ॥  
 तत्र स्थित्वा शताब्द च स भवेत्तैलपाचित । सप्तजन्मनि मत्स्यश्च मूपवश्च तत शुचि ॥११८॥  
 सुगधितैल धात्री वा गघद्रव्या यदव वा । भारते पुण्यवर्षे च यो हरेत्सुरविप्रयो ॥११९॥  
 स वनेद्गन्धकूडे च भवेद्गन्धो दिवानिशम । स्वलोममानवर्षं च ततो दुग्धिको भवेत् ॥१२०॥  
 दुर्गधिक सप्तजन्म मृगनाभिस्त्रिजन्मनि । सप्तजन्मसु मथानस्ततो हि मानवो भवेत् ॥१२१॥  
 बलेनैव छलेनैव हिंसात्पेण वा सति । बलिष्ठश्च हरेद्भूमि भारते परपैतृकीम् ॥१२२॥  
 स वसेत्तप्तसूचि च भवेत्तापी दिवानिशम । तप्ततैले यथा जीवो दग्धो भवति सततम् ॥१२३॥  
 भस्मसात्र भवत्येव भोगे देही न नश्यति । सप्तमवतर पापी सप्तसत्तत्र तिष्ठति ॥१२४॥  
 शब्द करोत्यनाहारो यमदूतन ताडित । पष्टिवर्षसहस्राणि विट्कर्मिश्च भवेत्तत्र ॥१२५॥  
 ततो भवेद्भूमिहीनो दरिद्रश्च तत शुचि । तत्र स्वयोनि सप्राप्य शुभकमाचरेत्पुन ॥१२६॥  
 इति ध्याद्वीभागवत महापुराणे नवमस्कन्धे त्रयस्त्रिंशोऽध्याय ॥३३॥

### अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

यम उवाच

छिनत्ति जीव खड्गेन दयाहीन सुदारुण । नरघातो हति नरमर्यलोभेन भारते ॥१॥  
 अग्निपत्रे वनेत्सोऽपि यावद्विद्राश्चतुर्दश । तेषु यो ब्राह्मणान्हति शतमन्वतर वसेत् ॥२॥  
 टिन्नाग सबसेत्सोऽपि खड्गधारेण सततम् । अनाहार शब्दमुच्यैर्यमदूतेन ताडित ॥३॥  
 मथान शतजन्मानि शतजन्मानि सूकर । कुक्कुट सप्त जन्मानि शृगाल सप्तजमसु ॥४॥  
 अघ्राश्च सप्त जन्मानि वृक्षर्चं च त्रिजन्मसु । सप्तजमसु मडूको यमदूतेन ताडित ॥५॥  
 स भवेद्भारते वर्षे महिषश्च तत शुचि । ग्रामाणा नगराणा वा दहन य करोति च ॥६॥  
 धुरधारे वसेत्सोऽपि छिन्नागस्त्रिपुग सति । तत प्रेतो भवेत्सद्यो बह्निवन्धो भ्रममहीम् ॥७॥  
 सप्तजन्मामेध्वमोजो कपोत सप्तजमसु । ततो भवेन्महाधूलो मानव सप्तजमनि ॥८॥  
 सप्तजममलकुष्ठो तत शुद्धो भवेन्नर । परकण्ठे मुख दत्त्वा परनिदा करोति य ॥९॥



परदोषे महाश्लाघी देवब्राह्मणनिदकः । सूचीमुखे वसेत्सोऽपि सूचीविद्धो युगत्रयम् ॥१०॥  
 सतो भवेद्दृश्विकश्च सर्पश्च सप्तजन्मसु । वज्रकीटः सप्तजन्म भस्मकीटस्ततः परम् ॥११॥  
 ततो भवेन्मानवश्च महाव्याधिस्ततः शुचिः । गृहिणा हि गृहं भित्वा वस्तुस्तेयं करोति यः ॥१२॥  
 गाश्च छागाश्च मेपाश्च याति शोकामुखे च सः । ताडितो यमदूतेन वसेत्तत्र युगत्रयम् ॥१३॥  
 ततो भवेत्सप्तजन्म गोजातिर्व्याधिसंयुतः । त्रिजन्मनि मेपजातिदृच्छागजातिस्त्रिजन्मनि ॥१४॥  
 सतो भवेन्मानवश्च नित्यरोगी दरिद्रकः । भार्याहीनो बंधुहीनः संतापी च ततः शुचिः ॥१५॥  
 सामान्यद्रव्यचोरश्च याति नक्रमुखं च सः । ताडितो यमदूतेन वसेत्तत्राद्भकत्रयम् ॥१६॥  
 ततो भवेत्सप्तजन्म गोपतिर्व्याधिसंयुतः । ततो भवेन्मानवश्च महारोगी ततः शुचिः ॥१७॥  
 हंति गाश्च गजाश्चैव तुरगाश्च नगास्तथा । स याति गजदंशं च महापापी युगत्रयम् ॥१८॥  
 ताडितो यमदूतेन नागदंतेन सततम् । स भवेद्भ्रजजातिश्च तुरगश्च त्रिजन्मनि ॥१९॥  
 गोजातिर्ल्लेच्छजातिश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः । जलं पिबन्ती तृपितागा वारयति यः पुमान् ॥२०॥  
 नरकं गोमुखाकारं कृमिस्तप्तोदकान्दितम् । तत्र तिष्ठति संतप्तो यावन्मन्वतरावधि ॥२१॥  
 ततो नरोऽपि गोहीनो महारोगी दरिद्रकः । सप्तजन्मात्यजातिश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥२२॥  
 गोहत्या ब्रह्महत्या च करोति ह्य तपेशिकीम् । यो हि गच्छत्यगम्यां च यः स्त्रीहत्या करोति च ॥  
 भिक्षुहत्या महापापी भ्रूणहत्या च भारते । कुभीपाके वसेत्सोऽपि यावद्विद्राश्रुतदंश ॥२४॥  
 ताडितो यमदूतेन चूर्ण्यमानश्च संततम् । क्षणं पतति वह्नौ च क्षणं पतति बंटके ॥२५॥  
 क्षणं पतेत्तप्ततैले तप्तो येन क्षणं क्षणम् । क्षणं च तप्तलोहे च क्षणं च तप्तताम्रये ॥२६॥  
 गुप्तो जन्मसहस्राणि शतजन्मानि सूकरः । काकश्च सप्त जन्मानि सर्पश्च सप्तजन्मसु ॥२७॥  
 पृष्टिवर्षसहस्राणि विद्याया जायते कृमिः । नानाजन्मसु स वृषस्ततः कुष्ठो दरिद्रकः ॥२८॥

### सावित्र्युवाच

विप्रहत्या च गोहत्या क्विचिद्वा चातिदंशिकी । वा वा गुणामगम्या च को वासंध्याविहीनकः ॥  
 अदीक्षितः पुमान्को वा को वा तीर्थप्रतिग्रही । द्विजः को वा ग्रामयाजी को वा विप्रोऽथ देवलः ॥  
 क्षुद्राणां शूषकारश्च प्रमत्तो वृषलोपतिः । एतेषां लक्षणं सर्वं यद वेदविदां पर ॥३१॥

### धर्मराज उवाच

धीवृष्णे च तदर्चयामग्येषां प्रवृत्तौ सति । निषे च शिवाल्गि च मूर्खे मूर्खमणौ तथा ॥३२॥  
 गणेशे वाप दुर्गायामेवं सर्वत्र सुंदरि । यः करोति भेदयुद्धि ब्रह्महत्यां रुभेतु सः ॥३३॥  
 स्वगुरो स्वेषुदेये च जन्मदातरि मातरि । करोति भेदयुद्धि यो ब्रह्महत्यां रुभेतु सः ॥३४॥  
 ब्रह्मणेपु च भग्वेपु ब्रह्मणेत्वितरेपु च । करोति भेदयुद्धि यो ब्रह्महत्यां रुभेतु सः ॥३५॥  
 विप्रपादोदरे चैव शालग्रामोदके तथा । करोति भेदयुद्धि यो ब्रह्महत्यां रुभेतु सः ॥३६॥

शिवनैवेद्यके चैव हरिनैवेद्यके तथा । करोति भेदबुद्धिं यो ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥३७॥  
 सर्वेश्वरेश्वरे कृष्णे सर्वकारणकारणे । सर्वार्थे सर्वदेवानां सेव्ये सर्वान्तरात्मनि ॥३८॥  
 माययाऽनेकरूपे वाप्येक एव हि निर्गुणे । करोतीशेन भेदं यो ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥३९॥  
 शक्तिभक्ते द्वेषबुद्धिं शक्तिशास्त्रे तथैव च । द्वेष यं कुर्वते मर्त्यो ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥४०॥  
 पितृदेवाचरन् यो वा त्यजेद्वेदनिरूपितम् । यं करोति निषिद्धं च ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥४१॥  
 यो निन्दति हृषीकेशं तन्मन्त्रोपासकं तथा । पवित्राणां पवित्रं च ज्ञानानन्दसनातनम् ॥४२॥  
 प्रधानं वैष्णवानां च देवानां सेव्यमश्वरम् । ये नार्चयन्ति निन्दति ब्रह्महत्या लभति ते ॥४३॥  
 ये निन्दन्ति महादेवीं कारणब्रह्मरूपिणीम् । सर्वशक्तिस्वरूपां च प्रकृतिं सर्वमातरम् ॥४४॥  
 सर्वदेवस्वरूपां च सर्वेषां वन्दितां सदा । सर्वकारणरूपां च ब्रह्महत्या लभन्ति ते ॥४५॥  
 कृष्णजन्माष्टमीं रामनवमीं च सुपुण्यदाम् । शिवरात्रिं तथा चैकादशीं चारं रवेस्तथा ॥४६॥  
 पञ्च पर्वणि पुण्यानि ये न कुर्वन्ति मानवाः । लभन्ति ब्रह्महत्याते चाडालाधिकपापिनः ॥४७॥  
 अब्रुवाच्यां भूखननं जलशोचादिव च मे । कुर्वन्ति भारते वर्णे ब्रह्महत्या लभन्ति ते ॥४८॥  
 गुरुं च मातरं तातं साञ्चीं भार्यां सुतं मुताम् । अनिद्यां यो न पुष्पाति ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥४९॥  
 विवाहो यस्य न भवति पश्यति सुतं तु यः । हरिभक्तिविहीनो यो ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥५०॥  
 हरेरनैवेद्यभोजी नित्यं विष्णुं न पूजयत् । पुण्यं पाथिविलिंगं च ब्रह्महत्याऽसौ प्रकीर्तितं ॥५१॥  
 गोप्रहारं प्रबुवंतं दृष्ट्वा यो न निवारयेत् । याति गोविप्रयोर्मध्ये गोहत्या च लभेत्तु स ॥५२॥  
 दंडं गस्ताडयेन्मूढो यो विप्रो वृषवाहनः । दिने दिने गोवधं च लभत नात्र सशयः ॥५३॥  
 ददाति गोम्यं उच्छिष्टं भोजयेद्बृषवाहकम् । भुङ्क्ति वृषवाहास्रं स गोहत्या लभेद्भ्रुवम् ॥५४॥  
 वृषलीपतिं याजयेद्यो भुङ्क्तेऽन्नं तस्य यो नरः । गोहत्याशतकं सोऽपि लभते नात्र सशयः ॥५५॥  
 पादं ददाति वह्नीं यो गाश्च पादेन ताडयेत् । गेहं विरोदघोतादग्निं स्नात्वा गोवधमान्पुयात् ॥५६॥  
 यो भुङ्क्ते स्निग्धपादेन श्वेतं स्निग्धाग्निरेव च । सूर्योदये च यो भुङ्क्ते स गोहत्या लभेद्भ्रुवम् ॥५७॥  
 अवीरास्रं च यो भुङ्क्ते योनिजोह्यस्य च द्विजः । यस्त्रिगंध्याविहीनश्च गोहत्यां लभते तु स ॥५८॥  
 स्वभर्तारिं च दवे वा भदबुद्धिं करोति याः । कूबया ताडयेत्वातसां गोहत्या लभेद्भ्रुवम् ॥५९॥  
 गोमार्गवर्जनं कृत्वा ददाति सस्यमेव वा । तडागे वा तु दुर्गे वा स गोहत्या लभेद्भ्रुवम् ॥६०॥  
 प्रायश्चित्ते गोवधस्य यं करोति व्यनिरमम् । पुत्रलोभादपानानाहारं गाहत्या लभेद्भ्रुवम् ॥६१॥  
 राजने दैवके यत्नाद्ब्राम्हणमीं गां न रक्षति । दुःखं ददाति यो मूढो गोहत्या लभेद्भ्रुवम् ॥६२॥  
 प्राणिनो लपयेद्यो हि देवाचारमनञ्जलम् । नैवेद्यं पुष्पमन्नं च स गोहत्या लभेद्भ्रुवम् ॥६३॥  
 राधन्नास्तीति सा कदा मिथ्याकदा प्रचारकः । दवेद्यो मुहुरेयो स गोहत्या लभेद्भ्रुवम् ॥६४॥

देवताप्रतिमा दृष्ट्वा गुरुं वा ब्राह्मणं सति । संभ्रमान्न नमेद्यो हि स गोहृत्या लभेद्भ्रुवम् ॥६५॥  
 न ददात्याशिषं कोपात्प्रणताय च यो द्विजः । विद्याधिने च विद्यां च स गोहृत्या लभेद्भ्रुवम् ॥६६॥  
 गोहृत्या विप्रहृत्या च कथिता चातिदैशिकी । गम्या स्त्रियं नृणामेव निबोध कथयामि ते ॥६७॥  
 स्वस्ती गम्या च सर्वेषामिति वेदानुशासनम् । अगम्या च तदन्या या चेति वेदविदो विदुः ॥६८॥  
 सामान्यं कथितं सर्वं विशेषं शृणु सुन्दरि । अत्यगम्या हि या याश्च निबोध कथयामि ताः ॥६९॥  
 शूद्राणां विप्रपत्नी च विप्राणां शूद्रकामिनी । अत्यगम्या च निन्द्या च लोके वेदे पतिव्रते ॥७०॥  
 शूद्रश्च ब्राह्मणो गत्वा ब्रह्महृत्यापातं लभेत् । तत्समं ब्राह्मणी चापि बुम्भीपाकं लभेद्भ्रुवम् ७१॥  
 शूद्राणां विप्रपत्नी च विप्राणां शूद्रकामिनी । यदि शूद्रा ब्रजेद्विप्रो वृषलोपतिरेव सः ॥७२॥  
 स भ्रष्टो विप्रजातेश्च चांडालात्सोऽपमः स्मृतः । विष्टासमश्च तत्पिडो भूयं तस्य च तर्पणम् ॥७३॥  
 न पितृणां सुराणां च तद्दत्तमुपतिष्ठति । कोटिजन्माजितं पुष्यं तस्यार्चं तपमाऽजिता ७४॥  
 द्विजस्य वृषलोलोभान्नस्यत्येव न संशयः । ब्राह्मणश्च सुरापोतिविद्भोजी वृषलोपतिः ॥७५॥  
 तप्तमुद्रादग्धदेहस्तप्तमूलाकितस्तथा । हरिवासरभोजी च बुम्भीपाकं ब्रजेद्विजः ॥७६॥  
 गुरुपत्नी राजपत्नी सपत्नीमातरं ध्रुवम् । सुता पुत्रवधूंश्च शूद्रसगर्भा भगिनी सतीम् ॥७७॥

सहोदरभ्रातृजायां मातुलानी पितुः प्रसूम् ।

मातुः प्रसूं तस्त्वसारं भगिनी भ्रातृवन्धवाम् ॥७८॥

दिव्याशिव्यस्य पत्नी च भगिनेयस्य कामिनीम् । भ्रातुः पुत्रप्रिया चैवात्यगम्या आह पचजः ॥७९॥  
 एताः कामेन काता यो ब्रजेद्वै मानवापमः । स मातृगामी वेदेषु ब्रह्महृत्यापातं व्रजेत् ॥८०॥  
 अपमर्होऽप्यसंस्पृश्यो लोके वेदे च निदितः । स माति बुम्भीपाके च महापापी सुदुष्करे ॥८१॥  
 चरोत्यशुद्धां सध्यां वा न संध्यां वा करोति च । त्रिसंध्यं व्रजयेद्यो वा संध्याहानश्च य द्विजः ॥८२॥  
 शैल्यं च तथा शीघ्रं सावनं शौरं च गाणपम् । योऽहंकारान्नगृह्णाति मंत्रं सांस्त्रीशितः स्मृतः ॥८३॥  
 प्रवाहमवधिं कृत्वा यावद्वस्तचतुष्टयम् । तत्र नारायणः स्वामी गङ्गागर्भातरे वसेत् ॥८४॥  
 सत्र नारायणक्षेत्रे गृतो याति हरेः पदम् । वाराणस्यां वदयां च गङ्गागानरसङ्गमे ॥८५॥  
 पुण्डरे हरिहरक्षेत्रे प्रभागे कामरस्यले । हृदिदारे च वेदारे तथा मातृपुरेऽपि च ॥८६॥  
 सरस्वतीनदीतीरे पुष्ये दृन्द्रावने यने । गोदावरी च श्रीनिवासां विषय्यां च हिमाचले ॥८७॥  
 एतु शीघ्रेषु यो दान प्रतिगृह्णाति कामतः । य च तीर्थप्रतिप्राप्ती बुम्भीपाके प्रयाति यः ॥८८॥  
 शूद्रसंघो शूद्रमानी काममाप्नोति श्रीनितः । तथा देवोपजीवो च देवलः परिश्रीनितः ॥८९॥  
 शूद्राशोपजीवो यः शूद्रवार इति स्मृतः । संध्यातूष्णहोतश्च प्रमथः पतितः स्मृतः ॥९०॥  
 उक्तं सर्वं मया भद्रे लक्षणं वृषलोपनेः । एते महापातकितः बुम्भीपाकं प्रयाति वै ॥९१॥

कुण्डान्यन्यानि ये याति निबोध कथयामि ते ॥१२॥

इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे नारदनारायणसवादे सावित्र्युपाख्याने चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

धर्मराज उवाच

देवसेवा विना साध्वि न भवेत्कर्मकृतनम । शुद्धकर्म शुद्धबीजं नरकश्च कुकर्मणा ॥१॥

पुश्चल्यन च यो भुङ्क्ते योऽस्या गच्छेत्पतिव्रते । स द्विज कालसूत्र च मृतो याति सुदुर्गमम् ॥२॥

शतवर्ष कालसूत्रे स्थिरीभूतो भवेद्ध्रुवम् । अन्यजन्मनि रोगी च तत शुद्धो भवेद्द्विज ॥३॥

पतिव्रता चंक्रपती द्वितीये कुलटा स्मृता । तृतीये धर्षिणी ज्ञेया चतुर्थे पुश्चलीत्यपि ॥४॥

वेश्या च पञ्चमे पष्टे पुङ्गी च सप्तमेऽष्टमे । तत ऊर्ध्वं महावेश्या साऽस्पृश्या सर्वजातिषु ॥५॥

यो द्विज कुलटा गच्छेद्वर्षिणी पुश्चलोमपि । पुङ्गी वेश्या महावेश्या मत्स्योदे याति निश्चिनम् ॥६॥

घटाब्द कुलटागामी घृष्टागामी चतुर्गुणम् । पद्मगुण पुश्चलीगामी वेश्यागामी गुणाष्टकम् ॥७॥

पुङ्गीगामी दशगुण वसेत्तत्र न सशय । महावेश्याकामुकश्च ततो दशगुण वसेत् ॥८॥

तत्रैव यातना भुङ्क्ते यमदूतेन ताडित । तित्तिर कुलटागामी घृष्टागामी च वायस ॥९॥

कोकिल पुश्चलीगामी वेश्यागामी वृक स्मृत । पुङ्गीगामी सूकरश्च सप्तजन्मनि भारते ॥१०॥

महावेश्याप्रणामो च जायते शाल्मलीतरु । यो भुङ्क्ते ज्ञानहोनश्च ग्रहणे चन्द्रसूययो ॥११॥

अरुतुद स यात्येवाप्यत्रमानाब्दमेव च । ततो भवेन्मानवश्चाप्युदरे रोगपीडित ॥१२॥

शुल्मयुक्तश्च काणश्च दतहीनस्तत शुचि । वाक्प्रदत्ता स्वकन्या च योऽन्यस्मै प्रददाति च ॥१३॥

स वसेत्पासुकुण्डे च तद्भोजो दानवत्सरम । तदद्रव्यहारो य साध्वि पातुर्वेष्टे शताब्दकम् ॥१४॥

निवसेच्छतराध्याया मम दूतेन ताडित । भक्त्या न पूजयेद्विप्र शिवाल्लिग च पार्थिवम् ॥१५॥

स याति घूलिन पापाच्छूलप्रोत मुदाहणम् । स्थित्वा शताब्द तत्रैव श्वापद सप्तजन्मसु ॥१६॥

ततो भवेद्देवलश्च सप्तजन्म तत शुचि । करोति कृठित विप्र यद्विया कपने द्विज ॥१७॥

प्रकपने वसेत्सोऽपि विप्रलोमाब्दमेव च । प्रबोधवदना कोपात्स्वामिन या च पश्यति ॥१८॥

वर्ष्कं तं प्रवदति सोलमुक् सप्रयात हि । सल्का ददाति तद्वक्त्रे सतत मम त्रिकर ॥१९॥

दन्तेन ताडयेन्मूर्ध्नि तल्लोमाब्दप्रमाणकम् । ततो भवेन्मानवी च विषया सप्तजन्मसु ॥२०॥

सा भुक्त्वा चैव वैषव्य व्याघ्रियुक्ता तत शुचि । या ब्राह्मणी शुद्धभोग्या चायकूपे प्रयाति सार ॥२१॥

तप्तपीधोदके ध्वाते तदाहारी दिवानिशम् । निवसेदतिमत्तता मम दूतेन ताडिता ॥२२॥

शौचोदके निमग्ना सा यावद्विद्राश्रतुर्दना । वाक्त्रो जन्मग्रहणाणि शतजन्मानि सूकरी ॥२३॥

शृगाली शतजन्मानि शतजन्मानि कृन्कृटी । पारावती सप्तजन्म वानरी सप्तजन्मसु ॥२४॥

ततो भवेत्सा चाडाली सर्वभोग्या च भारते । ततो भवेच्च रजकी यक्षग्रस्ता च पुश्रली ॥२५॥  
 ततः कुष्ठयुता सैलकारी शुद्धा भवेत्ततः । निवसेद्वेधने वेद्या पुगी च दंडताडने ॥२६॥  
 जलरंध्रे वसेद्वेश्या कुलटा देहचूर्णके । स्वैरिणी दलने चैव घृष्टा च शोपणे तथा ॥२७॥  
 निवसेद्यातनायुक्ता मम दूतेन ताडिता । विष्णुत्रभक्षा सततं यावन्मन्वन्तरं सति ॥२८॥  
 ततो भवेद्विद्वृकमिश्र लक्षवर्षं ततः शुचि' । ब्राह्मणो ब्राह्मणो गच्छेत्क्षत्रिया वाऽपि क्षत्रियः ॥  
 वैश्यो वैश्या च शूद्रा वा शूद्रश्चापि ब्रजेद्यदि । स्वर्णपरदारैश्च कपायं याति ते जनाः ॥३०॥  
 भुक्त्वा कपायं ततोदं निवसेद्वा शताब्दकम् । ततो विप्रो भवेच्छुद्धस्ततो वै क्षत्रियादयः ॥३१॥  
 योपितश्चापि शुद्धचेतोत्येवमाह पितामह । क्षत्रियो ब्राह्मणो गच्छेद्वैश्यो वाऽपि पतिव्रते ॥३२॥  
 मातृगामी भवेत्सोऽपि दूर्पे च नरके वसेत् । दूर्पाकारैश्च कृमिभिर्ब्राह्मण्या सह भक्षितः ॥३३॥  
 प्रतप्तमूत्रभोजी च मम दूतेन ताडितः । तत्रैव यातना भुक्ते यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥३४॥  
 सप्तजन्म वराहश्च छागलश्च ततः शुचिः । करे घृत्वा तुतुलसी प्रतिज्ञा यो न पालयेत् ॥३५॥  
 मिथ्या वा शपथं कुर्यात्स च ज्वालामुखं व्रजेत् । दत्त्वा दक्षिणहस्तं च प्रतिज्ञा यो न पालयेत् ३६॥  
 शिला वा देवप्रतिमां स च ज्वालामुखं व्रजेत् । गगातोयं करे कृत्वा प्रतिज्ञा यो न पालयेत् ३७॥  
 स्थित्वा देवगृहे वाऽपि स च ज्वालामुखं व्रजेत् । आस्पृश्य ब्राह्मणं गा च ज्वालार्वाह्निं निवेद्य च ३८॥  
 न पालयेदप्रतिज्ञा च स च ज्वालामुखं व्रजेत् । मित्रद्रोही कृतघ्नश्च यश्च विश्वासघातकः ॥३९॥  
 मिथ्यासादयप्रदश्चैव स च ज्वालामुखं व्रजेत् । एते तत्र वसंत्येव यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥४०॥  
 तयागारप्रदग्धाश्च यमदूतेन ताडिताः । चाडालस्तुलसी स्पृष्ट्वा सप्तजन्म ततः शुचिः ॥४१॥  
 म्लेच्छी गंगाजलस्पर्शी पंचजन्म ततः शुचिः । शिलास्पर्शी विद्वृकमिश्र सप्तजन्मसु सुदरि ॥४२॥  
 अर्चास्पर्शी ब्रह्मवृमिः सप्तजन्म ततः शुचिः । दक्षहस्तप्रदाता च सर्पश्च सप्तजन्मसु ॥४३॥  
 ततो भवेद्ब्रह्महीनो मानवश्च ततः शुचिः । मिथ्यावादी देवगृहे देवलः सप्तजन्मसु ॥४४॥  
 विप्रादिस्पर्शावारी च व्याघ्रजातिर्भवेद्घ्नवम् । ततो भवेच्च मूकः स घघिरश्च त्रिजन्मनि ॥४५॥  
 भार्याहीनो बंधुहीनो बंधाहीनस्ततः शुचिः । मित्रद्रोही च नकुलः कृतघ्नश्चापि संढवः ॥४६॥  
 विश्वासघाती व्याघ्रश्च सप्तजन्मसु भारते । मिथ्यासाक्षी च दक्ष्ये मद्भूवः सप्तजन्मसु ॥४७॥  
 पूर्वान्तसापरान्तस्य पुष्यान्ति चात्मनः । नित्यत्रियाविहीनश्च जहत्वेन युषो द्विजः ॥४८॥  
 यस्यानास्था वेदवाक्ये मन्द हसति संततम् । धतोपवासहीनश्च मद्राक्षयपरनिदकः ॥४९॥  
 धूम्रांधे च घटेसोऽपि घातार्थं धूम्रभक्षकः । जलजंतुर्भवेत्सोऽपि सप्तजन्मत्रयेण च ॥५०॥  
 ततो नानाप्रकारश्च मत्स्यजानिस्ततः शुचिः । यः करोत्युपहारं च देवब्राह्मणयोर्धने ॥५१॥  
 पातदित्वा स पुराणदस पूर्वान्दत्तापरान् । सोऽयं याति तु धूम्राण्यं धूम्रघ्नं तयमन्वितम् ५२॥

धूम्रविल्लो धूम्रभोजी यद्येतत्र चतुर्गुणम् । ततो मूपवजातिश्च सप्तजमसु भारते ॥५३॥  
 ततो नानाविधा पक्षिजातय शृमिजातिनि । ततो नानाविधा वृक्षा पशवश्च ततो नर ॥५४॥  
 विप्रो दैवपजीवी च वैद्यजीवी चिकित्सक । लग्नालौदिव्यहापारो रसादिविप्रयो च य ॥५५॥  
 स याति नागवैष्ट च नागवैष्टितमेव च । यद्यत्स लोममानाब्द तत्रैव नागपांसित ॥५६॥  
 ततो नानाविधा पणिजातयश्च ततो नर । ततो भवेत्त गणको वैद्यश्च सप्तजमसु ॥५७॥  
 गापश्च कर्मकारश्च रगकारस्तत्र द्युचि । प्रसिद्धानि च पुढानि कथितानि पतिव्रते ॥५८॥  
 अयानि धाप्रसिद्धानि दुराणि सन्ति तत्र वै । सति पातङ्गिनस्तपु स्वकर्मफलभोगिन ॥  
 भ्रमति नानायोगि च किं भूय धोतुमिच्छति ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे नवमस्कन्धे पचत्रिंशोऽध्याय ॥ ३५ ॥

### अथ पट्त्रिंशोऽध्यायः

#### सावित्र्युवाच

धर्मराज महाभाग वेदवेदाङ्गपारग । नानापुराणैतिहाने यत्सार तत्प्रदस्य ॥१॥  
 सर्वेषु सारभूत यत्सर्वैष्ट सर्वसमतम् । वमच्छेदबौजरूप प्रशस्त सुतद नृणाम् ॥२॥  
 सर्वप्रद च सर्वेषा सर्वमगलकारकम् । भय दुःख न पश्यति येन वै सर्वमानवा ॥३॥  
 वृद्धानि ते न पश्यति तेषु नैव पतन्ति च । न भवेत्तेन जन्मादि तत्त्वर्म वद सारतम् ॥४॥  
 किमाकाराणि वृद्धानि तानि वा निर्मितानि च । के च केनैव रूपेण तत्र तिष्ठति पापिन ॥५॥  
 स्वदेहे भस्मसाद्भूते याति लोकात्तर नर । केन देहन वा भोग करोति च दुभागुभम ॥६॥  
 सुचिर केशभोगन कथं देहो न नश्यति । दहो वा किविधो ब्रह्मस्तमे व्याख्यातुमर्हसि ॥७॥

#### श्रीनारायण उवाच

सावित्रीवचन श्रुत्वा धर्मराजो हरि स्मरन् । कथा कथितुमारम्भे कर्मबन्धनिवृत्तनीम ॥८॥

#### धर्मराज उवाच

वस्ते चतुर्षु वेदेषु धर्मेषु संहितासु च । पुराणैष्वितिहासेषु पाचरात्रादिकेषु च ॥९॥  
 अन्येषु धर्मशास्त्रेषु वेदागेषु च सुव्रते । सर्वैष्ट सारभूत च पञ्चदेवानुसवनम ॥१०॥  
 ज नमृत्युजराभ्याधिशोकसतापनाशनम । सर्वमङ्गलरूप च परमानन्दकारणम् ॥११॥  
 गारण सर्वसिद्धीना नरकार्णवतारणम् । भक्तिवृत्ताकुरकर कर्मवृत्तिनिकृतनम ॥१२॥  
 वैमोक्षसोपानमिदमविनाशपद स्मृतम् । सालोक्यवर्षाष्टिसारूप्यसामीप्यादिप्रद शुभम् ॥१३॥  
 वृद्धानि यमदूतैश्च रक्षितानि सदा शुभ । न हि पश्यति स्वप्ने च पञ्चदेवाचर्कना नरा ॥१४॥  
 देवोर्भक्तिविहोना ये ते पश्यति ममालयम । याति ये हरितीर्थं वा श्रयति हरिवासरम् ॥१५॥

प्रणमन्ति हरिं नित्यं हर्यर्चां कल्पयन्ति च । न याति तेषुपि घोरां च मम संयमनी पुरीम् ॥१६॥  
 त्रिसंधिपूता विप्राश्च शुद्धाचारसमन्विताः । निवृत्तिं नैव लप्स्यन्ति देवीसेवां विना नराः ॥१७॥  
 स्वधर्मनिरताचाराः स्वधर्मनिरतास्तथा । गच्छन्तो मृग्युलोकं च दुर्दृशा मम क्रिकराः ॥१८॥  
 भीताः शिवोपासकेभ्यो वैनतेयादिवोरगा । स्वदूतं पाशहस्तं च गच्छन्तं वारयाम्यहम् ॥१९॥  
 यास्यन्ति ते च सर्वत्र हरिदासाश्रयं विना । कृष्णमन्त्रोपासकाश्च वैनतेयादिवोरगाः ॥२०॥  
 देवीमन्त्रोपासकानां नाम्ना चैव निवृत्तनम् । करोति नखलेखन्या चित्रगुप्तश्च भीतवत् ॥२१॥  
 मनुष्यादिकं तेषां कुरते च पुनः पुनः । विलिङ्ग्य ब्रह्मलोकं च लोकं गच्छन्ति ते सति ॥२२॥  
 दुरितानि च नश्यति येषां संस्पर्शमात्रतः । ते महाभाग्यवंतो हि सहस्रकुलपावनाः ॥२३॥  
 यथा च प्रज्वलद्ब्रह्मी शुष्कानि च तृणानि च । प्राप्नोति मोहः समोहं तांश्च दृष्ट्वा च भीतवत् २४॥  
 कामश्च कामिनं याति लोभश्चोषी ततः सति । मृत्युः प्रलीयते रोगो जरा शोको भयं तथा २५॥  
 बालः क्षुभाशुभं वर्म हर्षो भोगस्तथैव च । ये ये न याति ता पीडां कथितास्ते मया सति २६॥  
 शृणु देहविवरणं कथयामि यथागमम् । पृथिवीवायुराकाशस्तेजस्तोयमित स्फुटम् ॥२७॥  
 देहिनां देहबीजं च सृष्टसृष्टिविधौ परम् । पृथिव्यादिपंचभूतैर्षो देहो निर्मितो भवेत् ॥२८॥  
 स कृत्रिमो नश्वरश्च भस्मसाच्च भवेदिह । बद्धोऽद्भुष्टप्रमाणश्च यो जीवः पुरुषः कृतः ॥२९॥  
 विभति सूक्ष्म देहं तं तद्रूपं भोगहेतवे । स देहो न भवेद्भस्म ज्वलदग्नी ममालये ॥३०॥  
 जलेन नष्टो देही वा प्रहारे सुचिरं वृत्ते । न चाग्नेन न वाऽऽग्नेण सुतीक्ष्णवटंके तथा ॥३१॥  
 तप्तद्रवे तप्तलोहे तप्तपापाण एव च । प्रतप्तप्रतिमादलेपे यत्पूर्वपननेऽपि च ॥३२॥  
 न दग्धो न च भ्रमः न भुक्ते संतापमेव च । कथितो देहवृत्तातः कारणं च मयागमम् ॥  
 गुण्डानां लदानं सर्वं बोधाय कथयामि ते ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥३६॥

### अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः

धमराज उवाच

पूर्णभुमंडलाकारं सर्वं कुण्डं च वतुलम् । निम्नं पापाणभेदेश्च पाचितं बहुभिः सति ॥१॥  
 न नश्वरं चाप्रलयं निर्मितं चेश्वरेऋषया । बनेऽतः पातवानां च नानारूपं तदालयम् ॥२॥  
 ज्वलदगाररूपं च शतहस्तदिग्गन्धितम् । परितः क्रोशमानं च बह्विक्वण्टं प्रतीतितम् ॥३॥  
 महोऽश्वत्थं प्रकुर्वद्भिः पापिभिः परिपूरितम् । रक्षितं नम दूतद्वयं तादृशितयादि संकृतम् ॥४॥  
 प्रप्रप्तोऽश्वत्थपूर्णं च हिरण्यगुणमन्वितम् । महाघोरं वाकृत्वात् प्रहारेण दूतेन च ॥५॥  
 त्रोदार्यमानं तद्दूतस्तादृशैर्मम पापदं । तप्तघारोदकैः पूर्णं पुनः वाकृत्वात् संकृतम् ॥६॥

सक्कुल पापिभिश्चैव क्रोशमान भयानम् । त्राहोति शब्दं कुर्वद्भिर्मम दूतैश्च ताडितं ॥७॥  
 प्रचलद्भिर्नाहारैः शुष्ककठोष्ठनालुकैः । विद्भिरेव कृत पूर्णं क्रोशमान च कुत्सितम् ॥८॥  
 अतिदुर्गाधिपसक्तव्याप्त पापिभिरन्वहम् । ताडितैर्मम दूतैश्च तदाहारैः सुदारुणैः ॥९॥  
 रसेनि शब्दं कुर्वद्भिस्तत्कीटैरेव भक्षितं । तप्तमूत्रद्रवैः पूर्णं मूत्रकोटैश्च सकुलम् ॥१०॥  
 युक्तं महापातकिभिस्तत्कीटैर्भक्षितं सदा । गव्यूतिमान् घ्वाताक्तं शब्दकृद्भिश्च सततम् ॥११॥  
 मद्नैस्ताडितैर्घोरैः शुष्ककठोष्ठनालुकैः । श्लेष्मपूर्णं प्रक्षमितं तत्कीटैः परित तदा ॥१२॥  
 तद्भोजिभिः पापिभिश्च वेष्टितं वेष्टितं सदा । क्रोशार्थं गरकुडं च गरभोजिभिरन्वितम् ॥१३॥  
 गरकोटैर्भक्षितैश्च पापिभिः पूर्णमेव च । ताडितैर्मम दूतैश्च शब्दकृद्भिश्च कपितं ॥१४॥  
 सर्पाकारैर्बन्धदष्टैः शुष्ककठैः सुदारुणैः । नेत्रयोर्मलपूर्णं च क्रोशार्थं कीटसयुतम् ॥१५॥  
 पापिभिः सकुलं शश्वद्भिर्मम कीटभक्षितं । वसारसेन सपूर्णं क्रोशतुयं सुदुःसहम् ॥१६॥  
 तद्भोजिभिः पातकिभिर्मम दूतैश्च ताडितं । शुष्ककुडं क्रोशमितं शुककोटैश्च सयुतम् ॥१७॥  
 पापिभिः सकुलं शश्वद्वद्वद्भिः कीटभक्षितं । दुग्धघोरैः पूर्णं च यापिमानं गभीरकम् ॥१८॥  
 तद्भोजिभिः पापिभिश्च सकुलं कीटभक्षितम् । पूर्णं नेत्राद्युभिस्तप्तं बहुपापिभिरन्वितम् ॥१९॥  
 वापीतुयंप्रमाणं च रुदद्भिः कीटभक्षितं । नृणां गान्धर्वायुक्तं तद्भक्षितं पापिभिर्युतम् ॥२०॥  
 ताडितैर्मम दूतैश्च व्यग्रैश्च कीटभक्षितं । कर्णविट्परिपूर्णं च तद्भक्षितं पापिभिर्युतम् ॥२१॥  
 वापीतुयंप्रमाणं च कुर्वद्भिः कीटभक्षितं । मज्जापूर्णं नराणां च महादुग्धसयुतम् ॥२२॥  
 महापातकिभिर्युक्तं वापीतुयंप्रमाणकम् । परिपूर्णं स्निग्धमासेर्मम दूतैश्च ताडितं ॥२३॥  
 पापिभिः सकुलं चैव वापीमानं भयानकं । कन्याविक्रयिमिदं चैव तद्भक्षितं कीटभक्षितं ॥२४॥  
 पाहाति शब्दं कुर्वद्भिः क्षासितैश्च भयानकैः । वापीतुयंप्रमाणं च नत्सादिकचतुष्टयम् ॥२५॥  
 पापिभिः सयुतं शश्वदमम दूतैश्च ताडितं । प्रतप्तताम्रकुडं च ताम्रोपयुक्तमुकावितम् ॥२६॥  
 ताम्राणां प्रतिमालार्थं प्रतप्तव्यापृतं सदा । प्रत्येकं प्रतिमादिल्लैः रुदद्भिः पापिभिर्युतम् ॥२७॥  
 गव्यूतिमान् विस्तीर्णं मम दूतैश्च ताडितं । प्रतप्तलोहपारं च ज्वलदगारसयुतम् ॥२८॥  
 लहानां प्रतिमादिल्लैः रुदद्भिः पापिभिर्युतम् । प्रत्येकं प्रतिमादिल्लैः शश्वत्प्रज्वलितैर्मिया ॥२९॥  
 रत्न रक्षति शब्दं च कुर्वद्भिर्दूतैस्तारितं । महापातकिभिर्युक्तं द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥३०॥  
 भयानकं घ्वातमुक्त्वा लोहकुडं प्रकीर्तितम् । चर्मकुडं तप्तसुराकुडं वायुधर्मव च ॥३१॥  
 तद्भोजिपापिभिव्याप्तं मम दूतैश्च ताडितं । अतः शाल्मलिक्कुडं च वृणक्तकणोभितम् ॥३२॥  
 लण्णोरुपमानं च क्रोशमानं च दुःखदम् । घण्टामानं वटवैश्च सुतीक्ष्णं परिवेष्टितम् ॥३३॥  
 प्रत्येकं विद्वगावैश्च महापातकिभिर्युतम् । वृणाप्राप्रिपतद्भिश्च मम दूतैश्च पातितं ॥३४॥



जलं देहीति शब्दं च कुर्वद्भिः शुष्कतालुकैः । महाभियाऽतिव्यग्रैश्च दण्डैः संभग्नमस्तकैः ॥३५॥  
प्रचलद्भिर्यथा तप्ततैलजोविभिरेव च । विपोदैस्तक्षकाणां च पूर्वं च क्रोशमानकम् ३६॥  
तद्भक्षीः पापिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः । प्रतप्ततैलपूर्णं च कीटादिपरिवर्जितम् ॥३७॥  
महापातकिभिर्युक्तं दग्धागारैश्च वेष्टितम् । काकुशब्दं प्रकुर्वद्भिश्चलद्भिर्दूतपोडितैः ॥३८॥  
ध्वातयुक्तं क्रोशमानं क्लेशदं च भयानकम् । शूलाकारैः सुतोक्ष्णाग्रैर्लोहशस्त्रैश्च वेष्टितम् ॥३९॥  
घाततल्पस्वरूपं च क्रोशतुयंप्रमाणकम् । वेष्टितं यत्पातकिभिः कुतविद्धैश्च वेष्टितैः ॥४०॥  
ताडितैर्मम दूतैश्च शुष्ककंठोष्ठतालुकैः । कीटैश्च शंकुप्रमितैः सर्पमानैर्भयंकरैः ॥४१॥  
तीक्ष्णदंतेश्च विकृतैर्व्यासितं ध्वातयुतं मति । महापातकिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः ॥४२॥  
द्विगभ्यूतिप्रमाणं च पूषकुण्डं प्रचक्षते । तद्भक्ष्यैः प्राणिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः ॥४३॥  
तालवृक्षप्रमाणैश्च सर्पकोटिभिरावृतम् । सर्पवेष्टितगान्त्रैश्च पापिभिः सर्पभक्षितैः ॥४४॥  
सकुलं शब्दवृद्धिश्च मम दूतैश्च ताडितैः । बुण्डत्रयं मशादीनां पूर्णं च मशकादिभिः ॥४५॥  
सर्वं क्रोशार्थमानं च महापातकिभिर्युतम् । हस्तपादादिवद्धैश्च क्षतजोघेन लोहितैः ॥४६॥  
हाहेति शब्दं कुर्वद्भिस्ताडितैर्मम पार्षदे । वज्रवृश्चिकयोः कुण्डं ताम्बा च परिपूरितम् ४७॥  
वाप्यर्धं पापिभिर्युक्तं वज्रवृश्चिकवर्दशितैः । कुण्डत्रयं मशादीनां तैरेव परिपूरितम् ॥४८॥  
संविद्धैः पापिभिर्युक्तं वाप्यर्धं रक्तलोहितैः । तप्ततोषोदकैः पूर्णं सध्वातं गोलबुण्डकम् ॥४९॥  
कीटैः शत्रुसमानैश्च भक्षितैः पापिभिर्युतम् । वाप्यर्धमानं भीतैश्च पापिभिः कीटभक्षितैः ॥५०॥  
ददद्भिः क्रोशमानैश्च मम दूतैश्च ताडितैः । अतिदुर्गपिसंयुक्तं दुःखदं पापिनां सदा ॥५१॥  
दारुणविधृताकारैर्भक्षितं पापिभिर्युतम् । वाप्यर्धं परिपूर्णं च जलस्थेनैश्चकोटिभिः ॥५२॥  
विष्णुप्रदलेष्ममक्षैश्च समुतं घतकोटिभिः । कावैश्च विधृताकारैर्भक्षितैः पापिभिर्युतम् ॥५३॥  
मथानबुण्डं बीजबुण्डं ताम्बा पूर्णं धनु सतम् । भक्षितैः पापिभिर्युक्तं शब्दवृद्धिश्च सततम् ॥५४॥  
धनु सतं जीवयुक्तं पापिभिः एकुलं सदा । शब्दवृद्धिर्व्यसदंष्ट्रैः साद्रध्वातमयं परम् ॥५५॥  
वापोद्भिर्गुणमानं च तप्तस्त्रनिर्मितम् । ज्वलदंभारसदृशं चलद्भिः पापिभिर्युतम् ॥५६॥  
शुरपारोपमंस्तीक्ष्णैः पापाणैर्निमित्तं परम् । महापातकिभिर्युक्तं लालाबुण्डं च लालितैः ॥५७॥  
क्रोशमानं च गभीरं मम दूतैश्च ताडितैः । तप्तान्जनाषलाकारैः परिपूर्णं धनु सतम् ॥५८॥  
चलद्भिः पापिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः । पूर्णं पूर्णद्वयैः क्रोशमानं पापिभिरनियतम् ॥५९॥  
तद्भ्रोजिभिः प्रदग्धैश्च मम दूतैश्च ताडितैः । बुण्डं कुशालपत्रं च पूर्णमानं च सततम् ॥६०॥  
मुनीशं पोष्यारं च क्षुण्णितं पापिभिर्युतम् । अतोव वयं निम्नं च द्विगभ्यूतिप्रमाणकम् ६१॥  
चन्द्राकारनिर्माणं तप्तोदैश्च समन्वितम् । महापातकिभिर्युक्तं भक्षितैर्जलखंडैर्गुभिः ॥६२॥

ज्वलद्भिः शब्दकृद्भिश्च ध्वातयुक्तं भयानकम् । कोटिभिविकृताकारै बन्धपैश्च सुदारुणै ॥६३॥  
 जलस्यै सयुत तैश्च भक्षितै पापिभिर्युतम् । ज्वालाकलापैस्नजोभिर्निमित्तै क्रोमानानकम् ६४॥  
 शब्दकृद्भिः पातकिभि सयुत बलेशद सदा । क्रोशमान च गम्भीर तप्तभस्मभिरन्वितम् ॥६५॥  
 शश्वज्वलद्भिः संयुक्त पापिभिर्भस्मभक्षितै । तप्तपापाणलोहाना समूहै परिपूरितै ॥६६॥  
 पापिभिर्दग्धगात्रैश्च युक्त च शुष्कतालुकै । श्रोशमान ध्वातयुक्त गम्भीरमतिदारुणम् ॥६७॥  
 ताडितैश्च प्रदग्धैश्च दग्धकुड प्रकातितम् । अतीवोमियुत तोय प्रतप्तसारसयुतम् ॥६८॥  
 नानाप्रकारैर्विहृतैर्जलजतुभिरन्वितम् । द्विगव्यूतिप्रमाण च गम्भीर ध्वातसयुतम् ॥६९॥  
 तद्भ्रष्टं पापिभिर्युक्त दशितैर्जलजतुभि । ज्वलद्भिः शब्दकृद्भिश्च न पश्यद्भि परस्परम् ७०॥  
 प्रतप्तसूचीकुण्ड च कीर्तित च भयानकम् । असीव धारापत्रस्याप्युच्चैस्तालतरोरघ ॥७१॥  
 क्रोशार्धमान कुड च पतत्पत्रसमन्वितम् । पापिना रक्तपूर्णं च वृषाप्राप्तपतता ध्रुवम् ॥७२॥  
 परित्राहीति शब्द च कुर्वतामसतामपि । गम्भीर ध्वातयुक्त च रक्तकोटसमन्वितम् ॥७३॥  
 तदसोपत्रकुड च कीर्तित च भयानकम् । धनु शतप्रमाण च क्षुरधारास्त्रसयुतम् ॥७४॥  
 पापिना रक्तपूर्णं च क्षुरधार भयानकम् । सूचीमुखस्त्रसयुक्त पापिरक्तौघपूरितम् ॥७५॥  
 पद्माशङ्कनुरायाम बलेशद सूचिकामुखम् । कस्यचिज्जतुभेदस्य गोकारुहस्य मुखाकृति ॥७६॥  
 कूपरूप च गम्भीर धनुर्विशतप्रमाणकम् । महापातकिना चैव महत्बलेशप्रद परम् ॥७७॥  
 तत्कीटभक्षिताना च नम्रास्याना च सततम् । कुण्ड नम्रमुखाकार धनु षोडशमानकम् ॥७८॥  
 गम्भीर पापरूप च पापिभि सकुल सदा । धनु शतप्रमाण च कीर्तित गजदशनम् ॥७९॥  
 धनुस्त्रिशतप्रमाण च कुड च गोमुखाकृति । पापिना बलेशद शस्त्रद्वगोमुख परिकीर्तितम् ८०॥  
 कालचत्रेण सयुक्त भ्रममाण भयानकम् । कुम्भाकार ध्वातयुक्त द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥८१॥  
 स्त्रण्णोदयमान च गम्भीर विस्तृत सति । कुत्रचित्तत्तल च ताम्रादिकुडमेव च ॥८२॥  
 पापिना च प्रधानैश्च मूर्छितै कृमिभिर्युतम् । परस्पर च नदयद्भि शब्दकृदभिश्च सततम् ८३॥  
 ताडितैर्यमद्रूतैश्च मुसलैर्मुद्गरैस्तथा । घूर्णमानं पनद्भिश्च मूर्छितैश्च क्षण क्षणम् ॥८४॥  
 पानितैर्यमद्रूतैश्च रुदत्यस्मात्क्षण पुन । यावत् पापिन सति सबहुडेषु सुदरि ॥८५॥  
 ततश्चतुर्गुणा सन्ति कुम्भीपाके च दुःखदे । गुचिर बध्यमानास्त भागदहा न नश्वर ॥८६॥  
 सर्वैर्बुधप्रधान च कुम्भीपाव प्रकीर्तितम् । बालनिर्मितगूत्रेण निबद्धा यत्र पापिन ॥८७॥  
 उत्पापितादच दूतैश्च क्षणमेव निमज्जिता । निश्वासवद्धा सुचिरतथा मोह गता पुन ॥८८॥  
 अतीव बलेशसमुक्ता देहभोगेन सुदरि । प्रतप्ततोषयुक्त च बालमूत्र प्रकीर्तितम् ॥८९॥  
 अष्ट रूपभेदश्च मत्स्योद च उदाहृत । प्रतप्ततोषपूर्णं च चतुर्विशतप्रमाणकम् ॥९०॥

व्याप्तं महापापिभिव्यादग्घागंश्च संततम् । मद्द्रुतैस्ताडितैः शश्वदवटोदं प्रकीर्तितम् ॥९१॥  
 यत्रोदस्पशमात्रेण सर्वव्याधिश्च पापिनाम् । भवेदवस्मात्पतता यस्मिन्कुडे धनु शते ॥९२॥  
 अरुंतुदैर्भक्षितैस्तु प्राणिभिर्यच्च संबुलम् । हाहेति शब्दं कुर्वद्भिस्तदेवाहंतुदं विदुः ॥९३॥  
 तप्तपासुभिराकीर्णं ज्वलद्भिस्तुपदग्घकैः । तद्भक्षैः पापिभिर्युक्तं पासुभोजैर्धनु शतम् ॥९४॥  
 पातमात्रेण पापी च पाशेन वेष्टितो भवेत् । क्रोशमात्रेण कुडं च तत्पाशवेष्टनं विदुः ॥९५॥  
 पापमात्रेण पापी च शूलेन वेष्टितो भवेत् । धनुर्विशत्प्रमाणं च दूलप्रोतं प्रकीर्तितम् ॥९६॥  
 पतता पापिना यत्र भवेदेव प्रकंपनम् । अतीव हिमतोयाक्तं क्रोशार्धं च प्रकंपनम् ॥९७॥  
 ददत्येव हि मे दूता यत्रोल्का. पापिना मुखे । धनुर्विशत्प्रमाणं तदुल्काभिश्च सुसंकुलम् ॥९८॥  
 लक्षपौरुषमानं च गंभीरं च धनु शतम् । नानाप्रकारैः कृमिभिः संयुक्तं च भयानकम् ९९॥  
 अत्यंघकारव्याप्तं च कूपाकारं च वर्तुलम् । तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं प्रणश्यद्भिः परस्परम् १००॥  
 तप्ततोयप्रदग्घैश्च ज्वलद्भिः कीटभक्षितैः । ध्वातेन चक्षुषा चार्धैर्धकूपैः प्रकीर्तितः ॥१०१॥  
 नानाप्रकारशस्त्रोघैर्धश्च विद्धाश्च पापिनः । धनुर्विशत्प्रमाणं च वेधनं तत्प्रकीर्तितम् ॥१०२॥  
 दडेन ताडिता यत्र मम दूतैश्च पापिनः । धनु षोडशमानं च तत्कुडं दडताडनम् ॥१०३॥  
 निरुद्धाश्च महाजालैर्यथा मोनाश्च पापिनः । धनुर्विशत्प्रमाणं च जालरध्र प्रकीर्तितम् ॥१०४॥  
 पतता पापिना कुडे देहशूर्णो भवेदिह । लोहवंदीनिबद्धाना कोटिपौरुषमानकम् ॥१०५॥  
 गंभीरं ध्वातसंयुक्तं धनुर्विशत्प्रमाणकम् । मूर्च्छिताना जडाना च देहचूर्णं प्रकीर्तितम् ॥१०६॥  
 दलिताः पापिनो यत्र मम दूतैश्च ताडिताः । धनु षोडशमानं च तत्कुडं दलनं स्मृतम् ॥१०७॥  
 पतनेनैव पापी च शुष्ककंठोष्ठतालुकः । बालुकामु च तप्तासु धनुर्विशत्प्रमाणकम् ॥१०८॥  
 शतपौरुषमानं च गंभीर ध्वातसंयुतम् । शोषणं कुडमेतद्धि पापिना परदु खदम् ॥१०९॥  
 नानाचर्मकपायोदपरिपूर्णं धनु शतम् । दुर्गंधियुक्तं तद्भक्ष्यैः प्राणिभिः संकुलं कपम् ११०॥  
 शूर्पाकारमुखं कुडं धनुर्द्वादशमानकम् । तप्तलोहवालुकाभिः पूर्णं पातविसयुतम् ॥१११॥  
 दुर्गंधियुक्तं तद्भक्ष्यैः पापिभिः संबुलं सति । शूर्पाकारमुखं कुडं धनुर्द्वादशमानकम् ॥११२॥  
 प्रतप्तवालुकापूर्णं महापातकिभिर्युतम् । अंतरग्निशिखाना च ज्वालाव्याप्तमुखं सदा ११३॥  
 धनुर्विशतिमानं च प्रमाणं यस्य सुंदरि । ज्वालाभिर्दग्घगानैश्च पापिभिव्याप्तमेव च ॥११४॥  
 तन्महाबलेश्च शश्वत्कुडं ज्वालामुखं स्मृतम् । पातमात्राद्यत्र पापी मूर्च्छितो वै नरो भवेत् ॥११५॥  
 तप्तोष्णाम्यंतरितं वाप्यर्धं जिह्वाकुण्डकम् । धूम्राधकारसंयुक्तं धूम्रार्धं. पापिभिर्युतम् ॥११६॥  
 धनु.शतं श्वासरं ध्रंधूम्राद्य परिकीर्तितम् । पातमात्राद्यत्र पापी नागद्वय वेष्टितो भवेत् ॥११७॥  
 धनु शतं नागपूर्णं तत्रागवेष्टितं भवेत् ।

पडशीति च कुंडानि मयोक्तानि निशामय ।

लक्षणं चापि तेषां च किं भूय. श्रोतुमिच्छसि ॥११८॥

इति 'श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे सावित्र्युपाख्याने सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

### अथाष्टत्रिंशोऽध्यायः

#### सावित्र्युवाच

देवीभक्तिं देहि मह्यं साराणां चैव सारकम् । पुंसां मुक्तिद्वारबीजं नरकार्णवनाारकम् ॥१॥  
कारणं मुक्तिसाराणां सर्वांशुभविनाशनम् । दारकं कर्मवृक्षाणां क्लृप्तपापीघदारणम् ॥२॥  
मुक्तिश्च कतिधाप्यस्ति किं वा तासां च लक्षणम् । देवीभक्तिं भक्तिभेदं निषेकस्यापि खंडनम् ॥३॥  
तत्त्वज्ञानविहीना च स्त्रीजातिविधिनिर्मिता । किञ्चिज्ज्ञानं सारभूतं घद वेदविदां वर ॥४॥  
सर्वं दानं च यज्ञश्च तीर्थं स्नानं व्रतं तपः । अज्ञानिज्ञानदानस्य कला नाहति षोडशीम् ॥५॥  
पितुः शतगुणा माता गौरवे चेति निश्चितम् । मातुः शतगुणं पूज्यो ज्ञानदाता गुरुः प्रभो ॥६॥

#### धर्मराज उवाच

पूर्वं सर्वो वरो दत्तो यस्ते मनसि वाञ्छित । अधुना शक्तिभक्तिस्ते वत्से भवतु मद्भरात् ॥७॥  
श्रोतुमिच्छसि कल्याणि श्रोदेवीगुणकीर्तनम् । वक्तृणां पृच्छकानां च श्रोतृणां कुलतारणम् ॥८॥  
शेषो वक्त्रसहस्रेण न हि यद्वक्तुमीश्वरः । मृत्युंजयो न क्षमश्च वक्तुं पञ्चमुखेन च ॥९॥  
घाता चतुर्णां वेदानां विघाता जगतामपि । ब्रह्मा चतुर्मुखेनैव नालं विष्णुश्च सर्ववित् ॥१०॥  
कार्तिकेयः पण्मुखेन नापि वक्तुमलं द्रवम् । न गणेश समर्थश्च योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥११॥  
सारभूताश्च सास्त्राणां वेदाश्चत्वार एव च । कलामात्रं यद्गुणानां न विदति बुधाश्च ये ॥१२॥  
सरस्वती जडोभूता नालं तद्गुणवर्णने । सत्कुमारो धर्मश्च सनदनः सनातनः ॥१३॥  
सनकः ऋषिलः सूर्यो येऽन्ये च ब्रह्मण सुत्राः । विचक्षणो न यद्वक्तुं किं चान्ये जडबुद्धयः ॥१४॥  
न यद्वक्तुं क्षमां सिद्धां मुनीन्द्रां योगिनस्तथा । के वा चान्ये वयं के वा श्रोदेव्या गुणवर्णने ॥१५॥  
ध्यायते यत्पदाभोजं ब्रह्मविष्णुशिवाद्यः । अतिसाध्यं स्वमक्तानां तदन्येषां मुदुर्लभम् ॥१६॥  
कश्चित्किञ्चिद्विजानाति तद्गुणोत्कीर्तनं शुभम् । अतिरिक्तं विजानाति ब्रह्मा ब्रह्मविचारदः ॥१७॥  
ततोऽतिरिक्तं जानाति गणेशो ज्ञानिना गुरुः । सर्वातिरिक्तं जानाति सर्वज्ञः संभुरेषु सः ॥१८॥  
तस्मै दत्तं पुरा ज्ञानं कृष्णेन परमात्मना । अतीव निर्जनेऽरभ्ये गोल्गेके राघमदङ्गे ॥१९॥  
तत्रैव ऋषितं किञ्चित्तद्गुणोत्कीर्तनं शुभम् । धर्मं च कथयामास शिवश्लोके शिव स्वयम् ॥२०॥  
धर्मस्तु कथयामास भास्वने पृच्छते तथा । यामागन्धर्वमदित्राऽपि संप्राप तपसा सति ॥२१॥

पूर्वं त्वं विषयं चाहं न गुह्यामि प्रयत्नतः । वैराग्ययुक्तस्तपसे गंतुमिच्छति सुव्रते ॥२२॥  
 तदा मा कथयामास पिता तद्गुणकीर्तनम् । यथागमं तद्वदामि निबोधतीव दुर्गमम् ॥२३॥  
 तद्गुणं सा न जानाति तदन्यस्य च का कथा । यथाकाशो न जानाति स्वातमेव वरानने ॥२४॥  
 सर्वात्मा सर्वभगवान्सर्वकारणकारणः । सर्वेश्वरश्च सर्वाद्यः सर्ववित्परिपालकः ॥२५॥  
 नित्यरूपी नित्यदेही नित्यानन्दो निराकृतिः । निरंकुशो निराशंको निर्गुणश्च निरामयः ॥२६॥  
 निर्लिप्तः सर्वसाक्षी च सर्वाधारः परात्परः । मायाविशिष्टः प्रकृतिस्तद्विकाराश्च प्राकृताः ॥२७॥  
 स्वयं पुमाश्च प्रकृतिस्तावभिन्नौ परस्परम् । यथा वल्लेस्तस्य शक्तिर्न भिन्नाऽस्त्येव कुत्रचित् ॥  
 सेयं शक्तिर्महामाया सच्चिदानन्दरूपिणी । रूपं विभर्त्यरूपा च भक्तानुग्रहहेतवे ॥२९॥  
 गोपालसुन्दरीरूपं प्रथमं सा ससर्ज ह । अतीव कमनीयं च सुन्दरं सुमनोहरम् ॥३०॥  
 नवीननोरदश्याम किशोर गोपवेषकम् । कदपकोटिलावप्यं लीलाधाम मनोहरम् ॥३१॥  
 शरन्मध्याह्नपश्चाना शोभामोचनलोचनम् । शरत्पार्वणकोटीदुशोभाप्रच्छादनाननम् ॥३२॥  
 अमूल्यरत्ननिर्माणनानाभूषणभूषितम् । सस्मितं शोभितं शश्वदमूल्यपीतवाससा ॥३३॥  
 परब्रह्मस्वरूपं च ज्वलतं ब्रह्मतेजसा । सुखदृश्यं च शातं च राधाकातमनंतकम् ॥३४॥  
 गोपीभिर्बोध्यमाणं च सस्मिताभिश्च संततम् । रासमंडलमध्यस्थं रत्नसिंहासनस्थितम् ॥३५॥  
 वशी ध्वणंतं द्विभुजं वनमालाविभूषितम् । कौस्तुभैर्द्रमणीद्रेण शश्वद्वक्ष्यं स्वलोज्ज्वलम् ॥३६॥  
 कुकुमागुरुकरतूरीचन्दनचर्चितविग्रहम् । चारुचपकमालावतं मालतीमाल्यमंडितम् ॥३७॥  
 चारुचद्रकशोभाढ्यं चूडावक्रिमराजितम् । एवंभूतं च ध्यायति भक्ता भक्तिपरिप्लुताः ॥३८॥  
 यद्भ्रूयाज्जगता घाता विद्यन्ते सृष्टिमेव च । कर्मानुसाराल्लिखितं करोति सर्वकर्मणाम् ॥३९॥  
 तपसा फलदाता च कर्मणा च यदाज्ञया विष्णु पाता च सर्वेषा यद्भ्रूयात्पाति संततम् ॥४०॥  
 कालाग्निरुद्रः सहर्ता सर्वविशेषु यद्भ्रूयात् । शिवो मृत्युजयश्चैव ज्ञानिना च गुरोर्गुरुः ॥४१॥  
 यज्ज्ञानाज्ज्ञानवानस्ति योगीशो ज्ञानवित्प्रभुः । परमानन्दयुक्तश्च भक्तिवैराग्यसयुतः ॥४२॥  
 यद्भ्रूयाद्वाति पवनः प्रवरः शीघ्रगामिनाम् । तपनश्च प्रतपति यद्भ्रूयात्सततं सति ॥४३॥  
 यदाज्ञया वर्षतीद्रो मृत्युश्चरति जन्तुषु । यदाज्ञया दहेद्दह्निर्जलमेव सुशीतलम् ॥४४॥  
 दिशो रक्षति दिक्पाला महाभोता यदाज्ञया । भ्रमति राशिचक्राणि ग्रहाश्च यद्भ्रूयेन च ॥४५॥  
 भयात्फलति वृक्षाश्च पुष्यत्यपि च यद्भ्रूयात् । यदाज्ञा तु पूरस्कृत्य काल काले हरेद्भ्रूयात् ॥४६॥  
 तया जलस्यलस्याश्च न जीवति यदाज्ञया । अकालेनाहरेद्द्विद्वं रणेपु विषमेषु च ॥४७॥  
 घत्ते वायुस्तोयराशि तोयं कूर्मं तदाज्ञया । कूर्मोऽजंतं च क्षोणी च समुद्रान्सा च पर्वतान् ॥  
 सर्वा चैव क्षमास्वा नानारत्नं विभति या । यतः सर्वाणि भूतानि स्थीयते हति तत्र हि ४९॥

द्वापुश्चैव दिव्याना युगानामेकसप्तति । अष्टाविंशे शक्राते ब्रह्मणश्च दिवानिशम् ॥५०॥  
 एव त्रिंशद्दिर्नर्मासो द्वाभ्यामाभ्यामृतु स्मृत । ऋतुभि पद्मिरेवाब्द ब्रह्मणो वै वय स्मृतम् ॥  
 ब्रह्मणश्च निपाते च चक्षुस्मीलन हरे । चक्षुहमीलने तस्य लय प्राकृतिक विदु ॥५२॥  
 प्रलये प्राकृत सर्वे देवाद्याश्च चराचरा । लीना घाता विवाता च श्रीकृष्णनाभिकृजे ५३॥  
 विष्णु क्षीरोदशायो च वैकुण्ठे यश्चतुर्भुज । विलीना घामपाशे च कृष्णस्य परमात्मन ॥५४॥  
 यस्य ज्ञाने शिवो लीनो ज्ञानाघोश सनातन । दुर्गाया विष्णुमायाया विलीना सर्वशक्तय ५५॥  
 या च कृष्णस्य वृद्धो च वृद्धयधिष्ठातृदेवता । नारायणाश एक दश लीनो वक्षसि तस्य च ५६॥  
 श्रीकृष्णाशश्च तद्बाहौ देवाघोशो गणेश्वर । पद्माशाश्चैव पद्माया सा राधाया च सुव्रते ॥५७॥  
 गोप्यश्चापि च तस्या च सर्वाश्च देवयोपित । कृष्णप्राणाधिदेवो सा तस्य प्राणेषु सस्थिता ५८॥  
 ावित्री च सरस्वत्या वदा शास्त्राणि यानि च । स्थिता वाणा च जिह्वाया यस्य च परमात्मन ॥  
 लीलोकस्य च गोपाश्च विलीनास्तस्य लोमसु । तत्प्राणेषु च सर्वेषा प्राणा वाता हुताग्ना ६०॥  
 ष्टरान्नी विलीनाश्च जल तद्रसनाप्रत । वैष्णवाश्चरणाभोजे परमानन्दसयुता ॥६१॥  
 तारात्कारतरामक्तिरमयीयूपपायिन । विराडशाश्च महति लीना वृष्णे महाविराट् ६२॥  
 पस्पैव लोमकूपेषु विशानि निखिंशानि च । यस्य चक्षुष उमेषे प्राकृत प्रलयो भवेत् ॥६३॥  
 चक्षुहमालने सृष्टिर्यस्यैव पुनरेव स । यावत्कालो निमिषेण तावद्दुमीलनेन च ॥६४॥  
 ब्रह्मणश्च शतादे च सृष्टे सूत्रलय पुन । ब्रह्मसृष्टिलयाना च सृष्ट्या नास्त्येव सुव्रते ॥६५॥  
 यया भूरजसा चैव सहयान नैव विद्यते । चक्षुनिमेषे प्रलयो यस्य सवन्तिरात्मन ॥६६॥  
 उमीने पुन सृष्टिमवेदेकश्चरेच्छया । स कृष्ण प्रलये तस्या प्रकृतौ लीन एव हि ६७॥  
 एकैव च परा शक्तिर्निर्गुण परम पुमान् । स एवेदमग्र आसीदिति वेदविदो विदु ॥६८॥  
 मूलप्रतिरव्यक्ताऽव्यव्याकृतपदाभिधा । चिदभिप्रत्वमापन्ता प्रलये सैव तिष्ठति ॥६९॥  
 तद्गुणोक्तातर्तन वस्तु ब्रह्माण्डेषु च क दाम । मुक्तयश्च चतुर्वर्द्धनरुक्ताश्च चतुर्विधा ॥७०॥  
 तत्प्रधानादेव भक्तिर्मुक्तेरपि गरीयसी । सा त्रोनपदा भवेदेया तथा साहस्यश परा ॥७१॥  
 सापोप्यदाऽय निव्रणप्रदा मुक्तिश्चतुर्विधा । भक्ताऽत्रा न हि बाध्यति विना तत्तेवर्ते विमो ॥  
 शिवत्वममरत्व च ब्रह्मत्व चावहृलया । जन्ममृत्युत्राद्याधिभययोऽकादिक घनम् ॥७३॥  
 दिव्यरूपधारण च निवान मोक्षण विदु । मुक्तिश्चमधारीहता भक्ति सेवात्रिविदिना ॥७४॥  
 भक्तिमुक्तयोरय भदो निपकरुदन शृणु । विदुषुया निपेक च भोग च हृत्कर्मणाम् ॥७५॥  
 तत्प्रकर्मन च क्षुभद शोविमो सेवन परम् । तत्त्वज्ञानमिद साष्टि स्थिर च तत्रवेदो ॥७६॥  
 निर्दिष्टन क्षुभद चोक्त गण्ड कथ्ये ययामुत्तम् । इत्युपस्था सूर्यपुत्रश्च जावयित्वा च तत्प्रतिम् ७७॥

स्यै शुभाशिपं दत्त्वा गमनं कर्तुमुद्यत । दृष्ट्वा यमं च गच्छत सा सावित्री प्रणम्य च ॥  
हरोद चरणौ धृत्वा साधुच्छेदेन दुःखिता । सावित्रीरोदनं श्रुत्वा यमश्चैव कृपानिधि ॥५॥

तामित्युवाच सतुष्ट स्वयं चैव हरोद ह ।

धर्मराज उवाच

लक्षवर्षं सुखं भुक्त्वा पुण्यक्षेत्रे च भारते । ८० ॥

अन्ते यास्यसि तल्लोकं यत्र देवी विराजते । गत्वा च स्वगृहं भद्रे सावित्र्याश्च व्रतं कुरु ॥८०॥  
द्विसप्तवर्षपर्यन्तं नारीणां मोक्षकारणम् । ज्येष्ठशुक्लचतुर्दश्या सावित्र्याश्च व्रतं शुभम् ॥८१॥  
शुक्लाष्टम्या भाद्रपदे महालक्ष्म्या यथा व्रतम् । द्व्यष्टवर्षं व्रतं चैव प्रत्यादेयं शुचिस्मिते ॥८२॥  
करोति भक्त्या या नारी सा याति च विभो पदम् । प्रतिमङ्गलवारं च देवी मङ्गलदायिनीम् ॥८३॥  
प्रतिमासं शुक्लपष्टम्या पथी मङ्गलदायिनीम् । तथा चापाढसत्रात्या मनसा सर्वसिद्धिदाम् ॥८४॥  
राधारसे च कात्तिव्या कृष्णप्राणाधिकप्रियाम् । उपोष्य शुक्लाष्टम्या च प्रतिमासं वरप्रदाम् ॥८५॥  
विष्णुमाया भगवती दुर्गा दुर्गतिनाशिनीम् । प्रवृत्तिं जगद्वा च प्रतिमासं वरप्रदाम् ॥८६॥  
पतिव्रतासु शुद्धासु यन्त्रेषु प्रतिमासु च । या नारी पूजयेद्भक्त्या धनसत्तानहेतवे ॥८७॥  
इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यते धीविभो पदम् । एव देव्या विभूतीश्च पूजयेत्साधवोऽनिशम् ॥८८॥  
सर्वकालं सर्वदया ससेव्या परमेश्वरी । नात परतरं विचिच्छतदृश्यत्प्रदायकम् ॥८९॥  
इत्युक्त्वा ता धर्मराजो जगाम निजमदिरम् । गृहीत्वा स्वामिन सा च सावित्री च निजालम् ॥९०॥  
सावित्री सत्यवाञ्छव प्रमयो च दयागतम् । अन्याश्च वक्ष्यामास स्ववृत्तानि हि नारद ॥९१॥  
सावित्रीजनकं पुत्रान्सप्राप्तं प्रव्रमेण च । श्वशुरश्चक्षुषी राज्यं सा च पुत्रान्वरेण च ॥९२॥  
लक्षवर्षं सुखं भुक्त्वा पुद्गदोत्रे च भारते । जगाम स्वामिना सार्धं देवीलोकं पतिव्रता ॥९३॥  
सवितुष्ठाधिदेवी या मन्नाधिष्ठातृदेवता । सावित्री ह्यविवेदानां सावित्री तेन वीरिता ॥९४॥  
इत्येवं वक्षितं वस सावित्र्याख्यानमुत्तमम् । जीवकर्मविपाकं च विपुनं श्रोतुमिच्छसि ॥९५॥  
इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे नारदनारायणमघादे सावित्र्युपाख्यानेऽष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥३९॥

अर्थकोनचत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

श्रीनारायण उवाच

पुरा ब्रह्मकृष्णस्य परमात्मनः । देवी वामामसंभूता बभूव रासमंडले ॥४॥  
सुन्दरी श्यामा न्यग्रोधपरिमण्डिता । यथा द्वादशवर्षीया शश्वत्सुस्थिरयौवना ॥५॥  
ववर्णामा सुखदृश्या मनोहरा । शरत्पार्वणकोटीदुषभाप्रच्छादनानता ॥६॥  
राह्यपद्मानां शोभागोचनलोचना । सा देवी द्विविधा भूता सह सर्वेश्वरेच्छया ॥७॥  
त्रेण वर्णेन तेजसा वयसा त्विषा । यदासा वामसा कृत्वा भूषणेन गुणेन च ॥८॥  
बोधक्षणेनैव प्रेम्णा वाऽनुनयेन च । तन्नामासांमहालक्ष्मीर्दक्षिणासाञ्च राधिका ॥९॥  
द्वौ वरयामास द्विभुजं च परात्परम् । महालक्ष्मीश्च तत्पश्चाच्चक्रमे कमनीयकम् ॥१०॥  
द्गौरवेणैव द्विधारूपो बभूव ह । दक्षिणांश्च द्विभुजो वामासश्च चतुर्भुजः ॥११॥  
नाय द्विभुजो महालक्ष्मीं ददौ पुरा । लक्ष्मते दृश्यने विश्वं भिन्यद्दृष्ट्या यथाऽनिशम् ॥  
ता च महती महालक्ष्मीश्च सा स्मृता । राधाकातश्च द्विभुजो लक्ष्मीकातश्चतुर्भुजः ॥१३॥  
वस्वरूपा च गोपैर्गोपीभिरावृता । चतुर्भुजश्च वैकुण्ठ प्रयथो पद्मया सह ॥१४॥  
न समो तौ द्वौकृष्णनारायणौ वरौ । महालक्ष्मीश्च योगेन नानारूपा बभूव सा ॥१५॥  
च महाश्रद्धयोः परिपूर्णतया रमा । शुद्धसत्त्वस्वरूपा च सर्वसौभाग्यसंयुता ॥१६॥  
सा च प्रधाता च सर्वासु रमणीषु च । स्वर्गेषु स्वर्गलक्ष्मीश्च शक्रसंपत्स्वरूपिणी ॥१७॥  
नागलक्ष्मीश्च राजलक्ष्मीश्च राजसु । गृहलक्ष्मीर्गृहेश्वेव गृहिणा च कलाशतः ॥१८॥  
वरूपा गृहिणा सर्वमंगलमगन्धा । यथा प्रसूतिः सुरभिर्दक्षिणा यज्ञकामिनी ॥१९॥  
दसिधुवन्या सा श्रीरूपा पद्मिनीषु च । शोभास्वरूपा चन्द्रे च सूर्यमंडलमंडिता ॥२०॥  
णेषु रत्नेषु फलेषु च जलेषु च । नृपेषु नृपपत्नीषु दिग्बल्लोषु गृहेषु च ॥२१॥  
स्येषु वस्त्रेषु स्थानेषु संस्कृतेषु च । प्रतिमासु च देवानां मंगलेषु घटेषु च ॥२२॥  
वपेषु च मुक्तासु माल्येषु च मनोहरा । मणीन्द्रेषु च हरिषु क्षीरेषु चन्दनेषु च ॥२३॥  
तासु रम्यासु नवमेघेषु वस्तुषु । वैकुण्ठ पूजिता साऽऽदौ देवा नारायणेन च ॥२४॥  
ये ब्रह्मणा भक्त्या तृतीये शंकरेण च । विष्णुना पूजिता सा चक्षीरोदे भारते मुने ॥२५॥  
भुवेन मनुना मानवेन्द्रश्च सर्वतः । ऋषीन्द्रैश्च मुनीन्द्रैश्च सद्भिश्च गृहिभिर्मवे ॥२६॥  
शैशवं नागार्थं पातालेषु च पूजिता । शुक्लाष्टम्या भाद्रपदे कृता पूजा च ब्रह्मणा ॥२७॥  
या च पद्मपर्यन्तं त्रिषु लोकेषु नारद । चैत्रे पौषे च भाद्रे च पुष्ये माच्यशसरे ॥२८॥  
सा पूजिता सा च त्रिषु लोकेषु भविता । वर्षान्ते पौषशुक्लाश्या माघ्यामाच्यहा मंगले ॥२९॥  
सा पूजयामास सा भूता मुक्तावयवे । पूजिता सा महेंद्रेण मंगलेनैव मंगला ॥३०॥



कैदारैर्णव नोलेन सुबलेन नलेन च । ध्रुवेषोत्तानपादेन शक्रेण बलिना तथा ॥३१॥  
 कश्यपेन च दक्षेण कर्दमेन विवस्वता । प्रियव्रतेन चन्द्रेण कुबेरेणैव वायुना ॥३२॥  
 यमेन वह्निना चैव वरुणैर्नैव पूजिता । एवं सर्वत्र सर्वेषु पूजिता वन्दिता सदा  
 सर्वैश्वर्याधिदेवी सा सर्वसंपत्स्वरूपिणी ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३९॥

### अथ चत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायणप्रिया सा च वरा वैकुण्ठवासिनी । वैकुण्ठाधिष्ठातृदेवी महालक्ष्मी सनातनी ॥३॥  
 कथं बभूव सा देवी पृथिव्या सिन्धुकन्यका । पुरा वेन स्तुताऽऽदौ सा तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

पुरा दूर्वाससः शापाद्भ्रष्टश्चीश्र पुरंदरः । बभूव देवसघश्च मर्त्यलोके च नारद ॥३॥  
 लक्ष्मीः स्वर्गादिकं त्यक्त्वा रुष्टा परमदुःखिता । गत्वा लीना च वैकुण्ठे महालक्ष्मीश्च नारद ॥४॥  
 तदा शोकाद्ययुः सर्वे दुःखिता ग्रह्णाणः सभाम् । ग्रह्णाणं च पुरस्कृत्य ययुर्वैकुण्ठमेव च ॥५॥  
 वैकुण्ठे क्षारणापन्ना देवा नारायणे परे । अतीव दैन्ययुक्ताश्च क्षुप्क्वण्ठोष्ठतालुकाः ॥६॥  
 तदा लक्ष्मीश्च कलयामा पुराणपुरुषाज्जया । बभूव सिन्धुकन्या सा सर्वसंपत्स्वरूपिणी ॥७॥  
 तथा मयित्वा क्षीरोदं देवा देत्यगर्णैः सह । संप्राप्ताश्च महालक्ष्मी विष्णुस्ता च ददर्श ह ॥८॥  
 सुरादिभ्यो वरं दत्त्वा वनमालां च विष्णवे । ददौ प्रसन्नवदना तुष्टा क्षीरोदशायिने ॥९॥  
 देवाश्चाप्यसुरप्रस्तं राज्यं प्रापुश्च नारद । ता संपूज्य च संभूय सर्वत्र च निगपद ॥१०॥

नारद उवाच

कथं क्षायाप दूर्वासा मुनिधेष्ट वदाचन । केन दोषेण वा ब्रह्मन् ब्रह्मिष्ठस्तत्त्ववित्तुरा ॥११॥  
 ममंयुः केन रूपेण जलधि ते सुरादय । केन स्तोत्रेण वा देवी वार्धसाशास्त्रभूवसा ॥१२॥  
 को वा तयोश्च संप्राप्तो बभूव तद्दद प्रभो ।

श्रीनारायण उवाच

मपुपानप्रमत्तश्च शैलोनयाधिपत पुरा ॥१३॥

श्रीशंभुश्च चकार रहसि रंमया सह कामुकः । कृत्वा श्रीशंभुस्य सार्धं कामुक्या दूतमन्त्रणः ॥१४॥  
 तस्यै तत्र महारथ्ये कामोन्मयिनमनसः । वैष्णवनिगरे मांशं वैकुण्ठाद्विद्युत्तमम् ॥१५॥  
 दूर्वाससं ददन्शंभो ज्वलनं ब्रह्मतेजसा । श्रीधममध्याह्नमार्गं प्रदत्त्वात्तत्रमगौथरम् ॥१६॥

प्रवेत्तकाचनाकार षट्पामारमहोज्ज्वलम् । शुक्लयज्ञोपवीत च चौरदण्डो कमण्डलुम् ॥१७॥  
 महोज्ज्वल च तिलक विभ्रत चेदुसन्निभम् । समन्विन शिष्यलक्षैर्वेदवेदाङ्गपारणं ॥१८॥  
 दृष्ट्वा ननाम शिरसा सप्रमत्त पुरंदर । शिष्यवर्गं तदा भक्त्या तुष्टाव च मुदान्वितम् ॥१९॥  
 मुनिना च सशिष्येण दत्तास्तस्मै शुभाशिष । विष्णुदत्त पारिजातपुष्प स सुमनोहरम् ॥२०॥  
 तज्जरारोगमृत्युध्न शोकघ्न मोक्षकारकम् । शक्र पुष्प गृहीत्वा च प्रमत्तो राज्यसपदा ॥२१॥  
 पुष्प स न्यस्तयामास तदैव करिमस्तके । हस्ती तत्स्पर्शमात्रेण रूपेण च गुणेन च ॥२२॥  
 तेजसा वषसाऽऽस्माद्विष्णुतुल्यो बभूव ह । त्यक्त्वा शक्र गजेन्द्रश्च जगाम घोरकाननम् ॥२३॥  
 न शशाक महेंद्रस्त रक्षितु तेजसा मुने । तत्पुष्प त्यक्तवत् च दृष्ट्वा शक्र मुनीश्वर ॥२४॥  
 तमुवाच महाष्ट शशाप च रुपाञ्चित ।

मुनिरुवाच

अरे श्रिया प्रमत्तस्त्व कथं मामवमन्यसे ॥२५॥

मद्वत्पुष्प दत्त च गर्वेण करिमस्तके । विष्णोर्निवेदिन चैव नैवेद्य वा फल जलम् ॥२६॥  
 प्राप्तिमात्रेण भोक्तव्य त्यागेन ब्रह्महा भवेत् । भ्रष्टधोर्भ्रष्टबुद्धिश्च पुरभ्रष्टा भवेत्तु स ॥२७॥  
 यस्त्यजेद्विष्णुर्नैवेद्य भाग्येनोपस्थित शुभम् । प्राप्तिमात्रेण शोभुक्ते भक्तो विष्णुनिवेदितम् ॥२८॥  
 पुसां शत समुद्रस्य जीवभुक्त स्वयं भवेत् । नैवेद्य भोजन कृत्वा नित्यं य प्रणमेद्वरिम् ॥२९॥  
 पूजयेत्स्तोत्रि वा भवया स विष्णुसदृशो भवन । तत्स्पर्शं वायुना सद्यस्तीर्योपश्च विशुध्यति ॥३०॥  
 तत्पारजसा मूढ सद्य पूता वमुघरा । पुश्रत्यन्नमवीरास शूद्राद्वाद्वाग्नेव च ॥३१॥  
 यदरेरनिवेद्य च व्या मासस्य भक्षणम् । शिवलिङ्गप्रदानं च यद्वत् शूद्रयाजिना ॥३२॥  
 चिह्नितसकृद्विजात्र च देयलाभ तथैव च । कयादिक्रयिणामन पदन मोनिजीविनाम् ॥३३॥  
 उच्छिष्टान्त्त पर्युपित सर्वभक्षावरोपितम् । अगम्यागाभिना चैव द्विजानामप्रमेव च ॥३४॥  
 अदीक्षितद्विजानां च यदन शयदाहिनाम् । प्रगम्यागाभिना चैव द्विजानामन्लमेव च ॥३५॥  
 मित्रद्रुहां दृष्टघ्नानामन विश्वासघानिनाम् । मिष्यासाहस्यप्रदानं च ब्राह्मणान्त्त तथैव च ॥३६॥  
 एते सर्वे विशुष्यन्ति विष्णोर्नैवेद्यभक्षणत् । श्वपचभ्रेद्विष्णुसर्वो वशाना कोटिमुदरेत् ॥३७॥  
 हरेरमनो मनुज स्व च रक्षितुमक्षम । अनागाद्यदि गृह्णाति विष्णोर्नैवेद्यमेव च ॥३८॥  
 सप्तजन्माजितात्पानान्मुष्यत नाय सशय । ज्ञात्वा भवया च गृह्णाति विष्णोर्नैवेद्यमेव च ॥३९॥  
 कोटिब्रह्माजितात्पानान्मुष्यत निश्चित हरे । यस्यात्सस्यापित पुष्प गर्वेण करिमस्तके ॥४०॥  
 ऽस्मादुप्यास्यतिदण्ड्य यानु लामोहरेर् पदम् । नारायणस्य भक्तरेड्ढ न विभेमि सुरादिषु ॥४१॥  
 काला मूलोर्बरात्रश्च वानन्यागणयामि च । विंशतिर्यन्ति ते तात वन्द्यश्च प्रजापति ॥४२॥

नृहृत्प्रतिगुंरुश्चैव नि शंक्स्य च मे हरे । इदं पुष्पं यस्य मूढनि तस्यैव पूजनं परम् ॥४३॥  
इति श्रुत्वा महेन्द्रश्च धृत्वा स चरणं मुने । उच्चैः हरोद शोकार्तस्तमुवाच भयाकुल ॥४४॥  
महेन्द्र उवाच

दत्त समुचित. शापो मह्यं मायापह प्रभो । हृता न याचे सपत्तिर्विचिञ्जान च देहि मे ॥४५॥  
ऐश्वर्यं विपदा धीर्जं ज्ञानप्रच्छन्नवारणम् । मुक्तिमार्गंकुठारञ्च भवतेश्च व्यवधायकम् ॥४६॥

### मुनिस्त्वाच

जन्ममृत्युजरासोव रोगवीजाकुर परम् । संपत्तितिमिराद्यश्च मुक्तिमार्गं न पश्यति ॥४७॥  
सपन्मत्तो विमूढश्च सुरामत्त स एव च । वाघवैर्वेष्टितः सोऽपि बंधुत्वेनैव हे हरे ॥४८॥  
रूपत्तिमदमत्तश्च विषयाश्च विज्ञल । महाकामो राजसिक् सत्त्वमार्गं न पश्यति ॥४९॥  
द्विविधो विषयाद्यश्च राजसस्तामस स्मृत. । अशास्त्रज्ञस्तामसश्च शास्त्रज्ञो राजस. स्मृत. ॥५०॥  
शास्त्रं च द्विविधं मार्गं दर्शयेत्सुरपुंगव । प्रवृत्तिर्जीवमेक च निवृत्ते. वारणं परम् ॥५१॥  
धरन्ति जीविनश्चादौ प्रवृत्तेर्दु.खवर्त्मनि । स्वच्छन्द च प्रसन्नं च निविरोध च संततम् ॥५२॥  
आयाति मधुनो लोभास्त्वलेपोन सुखमानितः । परिणामेनाशबीजे जन्ममृत्युजराकरे ॥५३॥  
अनेकजन्मपथंस्तं हृत्वा च भ्रमणं मुदा । स्वकर्मविहितायां च नानायोन्या क्रमेण च ॥५४॥  
ततश्चेशानुद्रहाच्च सत्यं लभते च नः । सहस्रेषु सतेष्वेको भवाव्ये.पारकारणम् ॥५५॥  
साधुस्तत्त्वप्रदीपेन मुक्तिमार्गं प्रदर्शयेत् । तदा करोति यत्नं च जीवो बंधनखटने ॥५६॥  
अनेकजन्मयोगेन तपसाऽनशनेन च । तदा लभेन्मुक्तिमार्गं निविघ्नं सुखदं परम् ॥५७॥  
इदं श्रुतं गुरोर्ब्रह्माद्यत्सृष्टसि पुरन्दर । मुनेस्तद्वचनं श्रुत्वा धीनरागो वभूय सः ॥५८॥  
धैर्याय वर्धयामास तस्य ब्रह्मन्दिने दिने । मुने स्थानाद्गृह्णारवा स ददशामगवतीम् ५९॥  
दैव्यैरगुरसधैश्च समाकीर्णो भयाकुलाम् । विपमोपलया पुत्रवन्धुहीनां च मुत्रचित् ॥६०॥  
पिनुमातृकलादिविहीनामतिचंचलाम् । दानुप्रस्तां च ता दृष्ट्वा जगाम वागति प्रति ॥६१॥  
दात्री मन्दाकिनीतीरे ददर्श गुहमीश्वरम् । ध्यायमानं परं ब्रह्म गंगातोये ग्मितं परम् ॥६२॥  
सूर्याभिरसंभूतं पूर्वमुत्तं च विश्वतोमुग्मम् । छाप्रुनेत्र पुलकितं परमानन्दसंयुतम् ॥६३॥  
वरिष्ठं च गरिष्ठं च धमिष्ठं श्रेष्ठमेवितम् । प्रेष्ठं च यन्व्यवर्गाणामतिश्रेष्ठं च ज्ञानिनाम् ॥६४॥  
ज्येष्ठं च भ्रातृप्रगाणामनिष्ठं गुरुर्वरिणाम् । दृष्ट्वा गुहं जपन्तं च तत्र तस्यो गुरेश्वरः ॥६५॥  
प्रहृष्टंते गुहं दृष्ट्वा धोरिषत् प्रणनाम नः । प्रणम्य परलामोके हरोशोचैर्मुहुर्मुहुः ॥६६॥  
दुस्तां कथयामास ब्रह्मणापारिक्तं तथा । पुनर्वतोत्पत्तिं च ज्ञानयासि गुहुरलनाम् ॥६७॥  
वीरिस्तां च स्वपुरी प्रमेणैव गुरेश्वरः । निप्यस्य वचनं धृत्वा मुकुटिर्धरतां वरः ॥६८॥

बृहस्पतिरुवाचेदं

कोपसरक्तलोचन ।

गुरुरुवाच

श्रुतं सर्वं सुरश्रेष्ठ मारोदीर्वचन शृणु ॥६९॥

न कातरो हि नीतिज्ञो विपत्तौ च कदाचन । सपत्तिर्वा विपत्तिर्वा नश्वरा श्रमरूपिणी ॥७०॥  
 पूर्वस्य कर्मायत्ता च स्वयं कर्ता तयोरपि । सर्वेषां च भवत्येव दशवज्जन्मनि जन्मनि ॥७१॥  
 चक्रनेमिक्रमेणैव तत्र का परिदेवना । उक्तं हि स्वकृतं कर्म भुज्यतेऽखिलभारते ॥७२॥  
 शुभाशुभं च यत्किञ्चित्स्वकर्मफलभुक्नुमान् । नाभुवत् क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥७३॥  
 अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं वरं शुभाशुभम् । इत्येवमुक्तं वेदे च कृष्णेन परमात्मना ॥७४॥  
 सामवेदोक्तशाखायां सब्रीह्य कमलोद्भवम् । जन्मभोगावशेषे च सर्वेषां कृतवर्मणाम् ॥७५॥  
 अनुरूपं हि तेषां च भारतेऽन्यत्र चैव हि । कर्मणा ब्रह्मशापं च कर्मणा च शुभाशुभम् ॥७६॥  
 कर्मणा च महालक्ष्मी लभेद्दैन्यं च कर्मणा । कोटिजन्माजितं कर्म जीविनामनुगच्छति ॥७७॥  
 न हि त्यजेद्दिना भोगं तच्छीयेव पुरंदर । कालभेदे देशभेदे पात्रभेदे च कर्मणाम् ॥७८॥  
 न्यूनताधिकभावोऽपि भवेदेव हि कर्मणा । वस्तुदानेन वस्तूनां समं पुण्यं दिने दिने ॥७९॥  
 दिनभेदे कोटिगुणमसंख्यं वा ततोऽधिकम् । समे देशे च वस्तूनां दाने पुण्यं समं सुर ॥८०॥  
 देशभेदे कोटिगुणवसंख्यं वा ततोऽधिकम् । समे पात्रे समं पुण्यं वस्तूनां कर्तुरेव च ॥८१॥  
 पात्रभेदे शतगुणमसंख्यं वा ततोऽधिकम् । यथा फलंति सस्यानि न्यूनान्यप्यधिकानि च ॥८२॥  
 कर्पकाणां क्षेत्रभेदे पात्रभेदे फलं तथा । सामान्यदिवसे विप्रं दानं समफलं भवेत् ॥८३॥  
 क्षमाया रविसंक्रात्या फलं शतगुणं भवेत् । चातुर्मास्यां पौर्णमास्यामनंतं फलमेव च ॥८४॥  
 ग्रहणे शशिनः कोटिगुणं च फलमुच्यते । सूर्यस्य ग्रहणे वाऽपि ततो ददागुणं भवेत् ॥८५॥  
 अक्षयायामक्षयं यदसंख्यं फलमुच्यते । एवमन्यत्र पुण्याहे फलाधिक्यं भवेदिति ॥८६॥  
 यथा दाने तथा स्नाने जपेऽन्यपुण्यकर्मसु । एव सर्वत्र बोद्धव्यं नराणां कर्मणां फलम् ॥८७॥  
 यथा दण्डेन चक्रेण शरावेण भ्रमेण च । कुम्भनिर्मानि निर्माता कुम्भवारो मृदा भुवि ॥  
 तथैव कर्मसूत्रेण फलं धाता ददाति च । यस्याज्ञया सृष्टमिदं तं च नारायणं भज ॥८९॥  
 स विधाता विधातुश्च पातु पाता जगत्त्रये । स्रष्टु स्रष्टा च सहर्तुं सहर्ता कालकालकः ॥९०॥  
 महाविपत्तौ ससारे यः स्मरेन्मधुसूदनम् । विपत्तौ तस्य सरतिर्भवेदित्याह शंकरः ॥९१॥  
 इत्येवमुक्त्वा तत्त्वज्ञः समालिख्य सुरेश्वरम् । दत्त्वा शुभाशुभं चैष्टं बोधयामास नारद ॥९२॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

## अथैकचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

हरिं ध्यात्वा हरिर्ब्रह्मञ्जगाम ब्रह्मण. सभाम् । बृहस्पतिं पुरस्कृत्य सर्वैः सुरगणैः सह ॥१॥  
 शीघ्रं गत्वा ब्रह्मलोकं दृष्ट्वा च कमलोद्भवम् । प्रणेमुर्देवता. सर्वे सहैद्रा गुरुणा सह ॥२॥  
 वृत्तात् कथयामास सुराचार्यो विधिं प्रति । प्रहृस्पोवाच तच्छ्रुत्वा महेन्द्रं कमलासनः ॥३॥

ब्रह्मोवाच

वत्स मद्रक्षजातोऽसि प्रपौत्रो मे विचक्षण । बृहस्पतेश्च शिष्यस्त्वं सुराणामधिपः स्वयम् ॥४॥  
 मातामहश्च दक्षस्ते विष्णुभक्त. प्रतापवान् । कुलत्रयं यस्य शुद्धं कथं सोऽहंकृतो भवेत् ॥५॥  
 माता पतिव्रता यस्य पिता शुद्धो जितेन्द्रियः । मातामहो मातुलेश्च कथं सोऽहंकृतो भवेत् ॥६॥  
 जनः पैतृकदोषेण दोषान्मातामहस्य च । गुरुदोषात्त्रिभिर्दोषैर्हरिदोषी भवेद्भ्रुवम् ॥७॥  
 सर्वान्तरात्मा भगवान् सर्वदेहेष्ववस्थितः । यस्य देहात्स प्रयाति स शवस्तक्षणो भवेत् ॥८॥  
 मनोऽहर्मिद्रियेशं च ज्ञानरूपो हि शंकरः । विष्णुप्राणा च प्रकृतिर्बुद्धिर्भगवती सती ॥९॥  
 निद्रादयः शक्तयश्च ता. सर्वा प्रवृत्ते. कला । आत्मनः प्रतिबिम्बश्च जीवो भोगशरीरभृत् १०॥  
 आत्मनीशे गते देहात्सर्वे याति ससभ्रमा. । यथा वर्त्मनि गच्छन्तं नरदेवमिवानुगाः ॥११॥  
 अहं शिवश्च शेषश्च विष्णुर्धर्मो महाविराट् । यूय यदंशा भक्ताश्च तत्पुष्पं न्यक्कृतं त्वया १२॥  
 शिवेन पूजित पादपद्मं पुष्पेण येन च । तत्र दुर्वाससा दत्तं देवेन न्यक्कृतं त्वया ॥१३॥  
 तत्पुष्पं मस्तके यस्य कृष्णपादाब्जप्रभुतम् । सर्वेषां च सुराणां च तत्तूजा पुरतो भवेत् ॥१४॥  
 देवेन वंचितस्त्वं हि देव च बलवत्तरम् । भाग्यहीन जन मूढं को वा रक्षितुमीश्वरः ॥१५॥  
 सा श्रीर्गतायुना कोपात्कृष्णनिर्माल्यवर्जनात् । अधुना गच्छ वैकुण्ठं मया च गुरुणा सह ॥१६॥  
 निषेव्य तत्र श्रीनारायं श्रियं प्राप्स्यसि मद्रराट् । एवमुक्त्वा च स ब्रह्मा सर्वैः सुरगणैः सह ॥१७॥  
 सप्त गत्वा परब्रह्म भगवंतं सनातनम् । दृष्ट्वा तेजस्वरूपं तं प्रज्वलंतं स्वतंजसा ॥१८॥  
 शोष्मामप्याह्लास्यमातं दशतकोटिशमप्रभम् । पातं चानादिमप्यातं लक्ष्मीर्जातमनन्तशम् ॥१९॥  
 चतुर्भुजैः पार्षदंश्च सरस्वत्या युतं प्रभुम् । भक्त्या चतुर्भुवैश्च गगया परिवेष्टितम् ॥२०॥  
 तं प्रणेमुः सुराः सर्वे मूर्ध्ना ब्रह्मपुरागमा. । भित्तनम्राः साधुनेत्रास्तुष्ट्युः परमेश्वरम् ॥२१॥  
 युतातं कथयामास स्वयं ब्रह्मा वृत्ताश्रितः । रश्मिदुर्देवताः सर्वा स्वाधिकाराच्छ्रुताश्च ताः २२॥  
 स ददशं सुरगण विषद्वस्त भवाकुलम् । रत्नभूषणमन्यं च बाह्यादिविचित्रितम् ॥२३॥  
 शोभान्मन्यं हृत्श्रीवै नित्यभं समयं परम् । उवाच वाचरं दृष्ट्वा भवमीतिविभ्रमनः ॥२४॥

श्रीभगवानुवाच

माभैर्ब्रह्मन् हे सुराश्च मयं किं वो मयि स्थिते । दास्यामि लक्ष्मीमचला परमैश्वर्यैर्वर्धनीम् ॥२५॥  
 किं च मद्भजनं किञ्चिद्भूयता सममोचितम् । हितं सत्यं सारभूतं परिणामसुखावहम् ॥२६॥  
 जनाश्रांसंक्षयविश्वस्था मदधीनाश्च संततम् । यथा तथाऽहं मद्भक्तपराधीनोऽस्वतंत्रकः ॥२७॥  
 यं यं कृष्टो हि मद्भक्तो मत्परो हि निरंकुशः । तद्गृह्णेऽहं न तिष्ठामि पद्मया सह निश्चितम् २८॥  
 दुर्वासाः शंकराश्च वैष्णवो मत्परायणः । तच्छापादागतोऽहं च सलक्ष्मीको हि वो गृहात् ॥  
 यत्र शंखध्वनिर्नास्ति तुलसी न शिवार्चनम् । न भोजनं च विप्राणां न पद्मा तत्र तिष्ठति ३०॥  
 मद्भक्तानां च मे निदा यत्र ब्रह्मन् भवेत्सुराः । महारुष्टा महालक्ष्मीस्ततो याति परामवम् ॥३१॥  
 मद्भक्तित्हीनो यो भूढो भुंक्ते यो हरिवासरे । मम जन्मदिने वापि याति श्रीस्तद्गृहादपि ॥३२॥  
 मन्नामविक्रयो यश्च विक्रीणाति स्वकन्यकाम् । यत्रातिथिर्न भुक्ते च मत्प्रिया याति तद्गृहात् ॥  
 यो विप्रः पुंश्चलीपुत्रो महापापी च तत्रतिः । पापिनो यो गृहं याति शूद्रश्राद्धाद्यभोजकः ॥३४॥  
 महारुष्टा ततो याति मंदिरात्कमलालया । शूद्राणां शवदाही च भाग्यहीनो द्विजाधमः ॥३५॥  
 याति रुष्टा तद्गृहाच्च देवाः कमलवासिनो । शूद्राणां भूपकारी यो ब्राह्मणो वृषवाहकः ॥३६॥  
 ततोपपानभोक्ता च कमला याति तद्गृहात् । अशुद्धहृदयः क्रूरो हिसको निदको द्विजः ॥३७॥  
 ब्राह्मणः शूद्रयाजो च याति देवी च तद्गृहात् । अवीरार्थं च यो भुक्ते तस्माद्याति जगरत्सूः ३८॥  
 तृणं छिनत्ति नखरेस्तैर्वा यो बिलिखेमहोम् । निराणो ब्राह्मणो यत्र तद्गृहाद्याति मत्प्रिया ३९॥  
 भूयोदये द्विजो भुक्ते दिवास्वापो च ब्राह्मणः । दिवा मयुनकारी च यस्तस्माद्याति मत्प्रिया ४०॥  
 आचारहीनो विप्रो यो यश्च शूद्रप्रतिग्रही । अदीक्षितो हि यो मूढस्तस्माद् याति मत्प्रिया ४१॥  
 स्निग्धपादश्च ननो हि यः शोते ज्ञानदुर्बल । शस्वद्वदति वाचालो याति सा तद्गृहात्सतो ४२॥  
 शिरस्नातस्तु तैर्न मोऽन्यागं समुपस्पृशेत् । स्वागे च वादयेद्वाद्यं कृष्टा सा याति तद्गृहात् ४३॥  
 व्रतोपवासहीनो यः सध्याहीनोऽंगुर्चिद्विजः । विष्णुभक्तिविहीनस्तु तस्माद्याति च मत्प्रिया ४४॥  
 ब्राह्मणं निदयेद्यो हि तं च यो द्वेष्टि सतनम् । जोवहिस्रो दयाहीनो याति सर्वंप्रसूततः ४५॥  
 यत्र यत्र हरेरर्चा हरेरुत्कोतनं तथा । तत्र तिष्ठति सा देवी सर्वमंगलमंगला ४६॥  
 यत्र प्रार्थना कृष्णस्य तद्भक्तस्य पितामह । सा च कृष्णप्रिया देवी तत्र तिष्ठति संततम् ४७॥  
 यत्र शङ्खध्वनिः शखः शिला च तुलसीदलम् । तत्सेवाचंदनं ध्यानं तत्र सा परितिष्ठति ४८॥  
 शिवलिङ्गार्चनं यत्र तस्य चोत्कीर्तनं शुभम् । दुर्गाचनं तद्गुणाश्च तत्र पद्मनिवासिनो ४९॥  
 विप्राणां सेवनं यत्र तेषां च भोजनं शुभम् । अर्चनं शवदेवानां तत्र पद्ममुखो सतो ५०॥  
 हृद्युक्ता च सुरान्यर्वाग्यामाह स रमापतिः । क्षीरोदसागरे जन्म कन्या कलवेति च ५१॥

इत्युक्त्वा ता जगन्नाथो ब्रह्माण पुनराह च । मथित्वा सागर लक्ष्मी देवैर्म्यो देहि पद्मज ॥५२॥  
 इत्युक्त्वा कमलकांतो जगामात पुर मुने । देवाश्रिरेण कालेन ययु क्षीरोदसागरम् ॥५३॥  
 मथान मदर कृत्वा कूर्मं कृत्वा च भाजनम् । कृत्वा शेष मथपात्र ममथुरसुरा सुरा ॥५४॥  
 यवर्षि च पोयूपमुच्चैश्च वसमीप्सितम् । नानारत्न हस्तिरत्न प्रापुर्लक्ष्मी सुदर्शनम् ॥५५॥  
 चनमाला ददौ सा च क्षीरोदशाधिने मुने । सर्वेश्वराय रम्याय विष्णवे वैष्णवो सती ॥५६॥  
 देवै स्तुता पूजिता च ब्रह्मणा शकरेण च । ददौ दृष्टिं सुरगृहे ब्रह्मशापविमोचनात् ॥५७॥  
 प्रापुर्देवा स्वविषयं देयग्रस्तं मयकरम् । महालक्ष्मीप्रसादेन वरदानेन नारद ॥५८॥  
 इत्येव कथिनं सर्वं लक्ष्म्युपाख्यानमुत्तमम् । सुखदं सारभूतं च किं भूय श्रोतुमिच्छसि ॥५९॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकचत्वारिंशोऽध्यायः । ४१ ॥

### अथ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

हृरेरकोर्तनं भद्रं श्रुतं तज्ज्ञानमुत्तमम् । ईप्सितं लक्ष्म्युपाख्यानं ध्यानं स्तोत्रं वद प्रभो १॥

नारद उवाच

स्नात्वा तीर्थे पुरा शक्नो धृत्वा धीने च वाससी । घटं सस्याप्यक्षीरादे पद्मेदेवा न्यर्षपूजयत् ॥२॥  
 गणेशं च दिनेशं च बह्विं विष्णुं शिवं शिवाम् । एतान् भक्त्या समभ्यर्च्य पुण्यपादिभिस्तथा ॥३॥  
 खावाह्यं च महालक्ष्मीं परमैश्वर्यरूपिणीम् । पूजां चकार दवशो ब्रह्मणा च पुराधरा ॥४॥  
 पुरस्त्रितपुं मुनिपुं ब्राह्मणेपुं गुरो हरो । दवादिपुं मुदेशं च ज्ञानानन्दं शिवं मुने ॥५॥  
 पारिजातस्य पुष्पं च गृहीत्वा चदनोन्नितम् । ध्यात्वा देवीं महालक्ष्मीं पूजयामास नारद ॥६॥  
 ध्यात्वा च सामवेदोक्तं महत्तं ब्रह्मणं पुरा । हरिणा तेन ध्यानेन तन्निवाप यदाभिते ॥७॥  
 सहस्रदल्पस्यैवर्णिकावासिनीं पराम् । सारत्पार्ष्णकोटोदुप्रभामुष्टिरां पराम् ॥८॥  
 स्वतेजसा प्रज्वलतां सुखदस्यां मनोहराम् । प्रतप्तकाञ्चननिभशोभां मूर्तिमतीं सतीम् ॥९॥  
 रत्नभूषणभूपादपां शोभितां पीतवाहसां । ईष्यतास्यप्रपन्नान्यां दाधरसुस्तिरशीवनाम् ॥१०॥  
 सयंस्रपत्रदात्रीं च महालक्ष्मीं भजे शुभाम् । ध्यानेनानेन तां ध्यात्वा मानागुणसमन्विताम् ॥११॥  
 सपूज्य ब्रह्मवाचयेन धीवचाराणि पादरां । ददौ भक्त्या विधानेन प्रत्येकं मन्त्रपूर्वकम् ॥१२॥  
 प्रशस्तानि प्रवृष्टानि वराणि विविधानि च । अमृत्यरत्नसारं च निमित्तं विदधत्समा ॥१३॥  
 आसुरं च विविधं च महाशक्तिं प्रगृह्णताम् । गुह्यं गगोदरनिदं सर्ववर्द्धनमोन्नितम् ॥१४॥  
 व्याघ्रमवहिरूपं च गृह्णतां कमलालये । पुण्यचदनपूर्वादिर्षपूर्वं जातुर्वीरलम् ॥१५॥

शङ्खगर्भस्थित स्वर्घ्यं गृह्यता पद्मवासिनि । सुगन्धिपुष्पतैल च सुगन्धामलकीफलम् ॥१६॥  
 देहसौन्दर्यवीज च गृह्यता श्रीहरे प्रिये । कार्पासज च कृमिज वसन देवि गृह्यताम् ॥१७॥  
 रत्नस्वर्णविकार च देहमूपाविवर्धनम् । शोभायै श्रीकर रत्न भूषण देवि गृह्यताम् ॥१८॥  
 सर्वसौन्दर्यवीज च सद्य शोभाकर परम् । वृषनिर्घासरूप च गन्धद्रव्यादिसयुतम् ॥१९॥  
 श्रीकृष्णकात धूप च पवित्र प्रतिगृह्यताम् । सुगन्धियुक्त सुखद चदन देवि गृह्यताम् ॥२०॥  
 जगच्चक्षु स्वरूप च पवित्र तिमिरापहम् । प्रदीप सुखरूप च गृह्यता च सुरेश्वरि ॥२१॥  
 नानोपहाररूप च नानारससम्बितम् । अतिस्वादुकर चैव नैवद्य प्रतिगृह्यताम् ॥२२॥  
 अन्न ब्रह्मस्वरूप च प्राणरन्ध्रकारणम् । तुष्टिद पुष्टिद चैव दध्यन्न प्रतिगृह्यताम् ॥२३॥  
 शाल्यन्नज सुपक्व च शर्करागव्यसयुतम् । स्नादुयुक्त महालक्ष्मि परमान्न प्रगृह्यताम् ॥२४॥  
 शर्करागव्यपक्व च सुस्वादु सुमनोहरम् ॥२५॥

नानाविधानि रम्याणि पक्वानानि फलानि च । सुरभिस्तनसत्यक्त सुस्वादु सुमनाहरम् ॥२६॥  
 मर्त्यामृत सुगन्ध च गृह्यतामच्युतप्रिये । सुस्वादुरससयुक्तमिक्षुवृक्षसमुद्भवम् ॥२७॥  
 अग्निपक्वमतिस्वादु गुड च प्रतिगृह्यताम् । यवगोधूमसस्याना चूर्णरणसमुद्भवम् ॥२८॥  
 सुपक्व गुडगव्याक्त मिष्टान्न देवि गृह्यताम् । सस्यचूर्णोद्भव पक्व स्वस्तिनादिसम्बितम् ॥२९॥  
 मया निवदित भक्त्या नैवेद्य प्रतिगृह्यताम् । शीतवायुप्रद चैव दाहे च सुखद परम् ॥३०॥  
 कमले गृह्यता चेद व्यजन श्वेतचामरम् । ताबूल च वर रम्य कपूरादिसुवासितम् ॥३१॥  
 जिह्वाजाडघच्छेदकर ताबूल प्रतिगृह्यताम् । सुवासित सुशीत च पिपासानाशकारकम् ॥३२॥  
 जगज्जीवनरूप च जीवन देवि गृह्यताम् । देवसौन्दर्यवीज च सदाशोभाविवर्धनम् ॥३३॥  
 कार्पासज च कृमिज वसन देवि गृह्यताम् । रत्नस्वर्णविकार च देहमूपाविवर्धनम् ॥३४॥  
 धाभाधार श्रीकर च भूषण देवि गृह्यताम् । नानाकृतपुष्प निर्माण बहुशोभाश्रय परम् ॥३५॥  
 सुरभूप्रिय शुद्ध माल्य देवि प्रगृह्यताम् । गुद्धिद शुद्धरूप च सर्वमगलमगलम् ॥३६॥  
 गधवस्तुद्भव रम्य गध देवि प्रगृह्यताम् । पुष्पतीर्थोदक चैव विशुद्ध शुद्धिद सदा ॥३७॥  
 गृह्यता कृष्णवाते त्व रम्यमाचमनीयकम् । रत्नसारादिनिमाण पुष्पचदनचचितम् ॥३८॥  
 बल्लभूषणभूपाढ्य सुतल्प देवि गृह्यताम् । यद्यदद्रव्यमपूर्वं च पृथिव्यापि दुर्लभम् ॥३९॥  
 देवभूपाहर्भोग्य च तद्द्रव्य देवि गृह्यताम् । द्रव्याभ्यतानि दत्त्वा च भूतन दवपुगव ॥४०॥  
 मूल जजाप भक्त्या च दत्तान्न विधानत । जपन दशलक्षण मन्त्रसिद्धिर्भवति ह ॥४१॥  
 मन्त्रश्च ब्रह्मणा दत्त बल्पवृक्षश्च सर्वत । लक्ष्मीर्माया कामवाणी हेता कमलवासिनी ४२  
 वैदिषी मन्त्राजोऽप्य प्रसिद्ध स्वाहपाठित । कुयरोऽन्नन भवेण परमैश्वर्यमाप्तवान् ॥४३॥



राजराजेश्वरो दक्षः सावर्णिर्मनुरेव च । मंगलोऽनेन मंत्रेण समद्वीपेऽवनीपतिः ॥४४॥  
 प्रियव्रत्तोत्तानपादौ केदारो नृप एव च । एते सिद्धाश्च राजेंद्रा मंत्रेणानेन नारद ॥४५॥  
 सिद्धे मंत्रे महालक्ष्मीः शक्राय दर्शनं ददौ । रत्नेन्द्रसारनिर्माणविमानस्या वरप्रदा ॥४६॥  
 समद्वीपवती पृथ्वी छादयती त्विषा च सा । श्वेतचंपकवर्णाभा रत्नभूषणभूषिता ॥४७॥  
 ईषद्वास्यप्रसन्नास्या भक्तानुग्रहकातरा । विभ्रतो रत्नमाला चकोटिचन्द्रसमप्रभाम् ॥४८॥  
 दृष्ट्वा जगत्प्रभूं शांतां गुह्यावैता पुरंदरः । पुलकाचितसर्वांगः साभ्रुनेत्रः कृताञ्जलिः ॥४९॥  
 ब्रह्मणा च प्रदत्तेन स्तोत्रराजेन संयुतः । सर्वाभीष्टप्रदेनैव वैदिकेनैव तत्र च ॥५०॥

### पुरंदर उवाच

नमः कमलासिन्यै नारायण्यै नमो नमः । कृष्णप्रियायै सततं महालक्ष्म्यै नमो नमः ॥५१॥  
 पद्मपद्मेशनायै च पद्माख्यायै नमो नमः । पद्मासनायै पद्मिन्यै वैष्णव्यै च नमोनमः ॥५२॥  
 सर्वसंपत्स्वरूपिण्यै सर्वांशायै नमो नमः । हरिभक्तिप्रदाय्यै च हृष्यदाय्यै नमो नमः ॥५३॥  
 कृष्णवक्षःस्थितायै च कृष्णेशायै नमो नमः । चंद्रशोभास्वरूपायै रत्नपद्मे च शोभने ॥५४॥  
 सपत्न्यधिष्ठातृदेव्यै महादेव्यै नमो नमः । नमो वृद्धिस्वरूपायै वृद्धिदायै नमो नमः ॥५५॥  
 वैकुण्ठे या महालक्ष्मीर्या लक्ष्मीः क्षीरसागरे । स्वर्गलक्ष्मीरिद्रगेहे राजलक्ष्मीर्नृपालये ॥५६॥  
 गृहलक्ष्मीश्च गृहिणां गेहे च गृहदेवता । सुरभिः सागरे जाता दक्षिणा यज्ञकामिनी ५७॥  
 अदितिर्देवमाता त्वं कमला कमलालया । स्वाहा त्वं च हविर्दाने कव्यदाने स्वघा स्मृता ॥  
 त्वं हि विष्णुस्वरूपा च सर्वाधारा वसुंधरा । शुद्धसत्त्वस्वरूपा त्वं नारायणपरायणा ॥५९॥  
 क्रोत्रहिंसावर्जिता च वरदा शारदा शुभा । परमार्यप्रदा त्वं च हरिदास्यप्रदा परा ॥६०॥  
 यया विना जगत्सर्वं भस्मीभूतमसारकम् । जीवन्मृतं च विश्वं च शश्वत्सर्वं यया विना ६१॥  
 सर्वेषां च परा माता सर्वबाधवरूपिणी । धर्मार्थिकाममोक्षाणा त्वं च कारणरूपिणी ॥६२॥  
 यया माता स्तनाधानां शिशूना शैशवे सदा । तथा त्वं सर्वदा माता सर्वेषां सर्वरूपतः ॥६३॥  
 मातृहीनः स्तनांधस्तु स च जीवति दैवतः । त्वया हीनो जनः कोऽपि न जीवत्येव निश्चितम् ॥  
 सुप्रसन्नस्वरूपा त्वं मा प्रसन्ना भवाविके । वैरिप्रस्तं च विषयं देहि मह्यं सनातनो ॥६५॥  
 अहं यावत्त्वया हीनो बंधुहीनश्च भिक्षुकः । सर्वसंपत्तिहीनश्च तावदेव हरिप्रिये ॥६६॥  
 ज्ञानं देहि च धर्मं च सर्वसौभाग्यमोप्सितम् । प्रभावं च प्रतापं च सर्वाधिकारमेव च ॥६७॥  
 जयं पराक्रमं युद्धे परमैश्वर्यमेव च । इत्युक्त्वा च महेन्द्रश्च सर्वैः सुरगणैः सह ॥६८॥  
 प्रणनाम साभ्रुनेत्रो मूर्ध्ना चैव पुनः पुनः । ब्रह्मा च शंकरश्चैव दोषो धर्मश्च केदावः ॥६९॥  
 सर्वे चक्रुः परीहारं सुरार्यं च पुनः पुनः । देवेभ्यश्च वरं दत्त्वा पुष्पमाला मनोहराम् ॥७०॥

वेशवाय ददौ लक्ष्मीं सन्तुष्टां सुरससदि । ययुर्देवाश्च सन्तुष्टा स्व स्व स्यान् च नारद ॥७१॥  
 देवी ययौ हरे स्यान् वृष्टा क्षीरोदशायिन । ययुश्चैव स्वगृहं ब्रह्मेशानौ च नारद ॥७२॥  
 दत्त्वा शुभाक्षिप तौ च देवेभ्य प्रीतिपूर्वकम् । इदं स्तोत्रं महापुण्यं त्रिसर्घ्यं च पठेन्नर ॥७३॥  
 कृवेरतुल्यं स भवेद्राजराजेश्वरो महान् । पद्मलक्ष्मणपेनैव स्तोत्रसिद्धिर्मवेत्तृणाम् ॥७४॥  
 सिद्धस्तोत्रं यदि पठेन्मासमेकं तु सततम् । महामुखी च राजेन्द्रो भविष्यति न संशय ॥७५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

### अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायण महाभाग देवदेव मम प्रभो । स्पर्णैव गुणेनैव महसा तेजसा त्विषा ॥१॥  
 स्वमेव ज्ञानिना श्रेष्ठ सिद्धाना योगिना मुने । तपस्विना मुक्तीना च परो वेदविदा वर ॥२॥  
 महालक्ष्म्या उपाख्यानं विजातं महद्द्भुतम् । अग्न्यात्किञ्चिदुपाख्यानं निगूढं वद साप्रतम् ॥३॥  
 अतोव गोपनीयं यदुपयुक्तं च सर्वतः । अप्रकाश्यं पुराणेषु वेदोक्तं धर्मसंयुतम् ॥४॥

श्रीनारायण उवाच

नानाप्रकारमाख्यानमप्रकाश्यं पुराणतः । श्रुतं कतिविधं गूढमास्ते ब्रह्मन्मुदुर्लभम् ॥५॥  
 तेषु यत्सारमूतं च श्रोतुं किं वा त्वमिच्छसि । तन्मे ब्रूहि महाभाग पश्चाद्ब्रूयामि तत्पुनः ॥६॥

नारद उवाच

स्वाहा देवी हविर्दाने प्रशस्ता सर्वकर्मसु । पितृदाने स्वधा शस्ता दक्षिणा सर्वतो वरा ॥७॥  
 एतासां चरितं जन्मफलं प्राधान्यमेव च । श्रोतुमिच्छामि त्वद्ब्रह्मद्वयं वेदविदा वर ॥८॥

सूत उवाच

नारदस्य वचं श्रुत्वा प्रहृष्यं मुनिष्ठतम । कथा कथितुमारंभे पुराणोक्ता पुरातनीम् ॥९॥

श्रीनारायण उवाच

मृष्टे प्रथमतो देवा स्वाहारार्यं यपु पुरा । ब्रह्मलोकं ब्रह्मसमामाजम् सुमनोहराम् ॥१०॥  
 गत्वा निवेदनं चक्रुराहारहेतुकं मुने । ब्रह्मा धृन्वा प्रतिज्ञाय निरयेव धोर्हारि परम् ॥११॥

नारद उवाच

यज्ञस्यो हि भगवात्कलया च वभूव ह । यज्ञे यद्यद्विदानं दत्तं तेभ्यश्च ब्राह्मणैः ॥१२॥

श्रीनारायण उवाच

हविर्ददति विश्राश्च अन्ये ये दात्रिमादयः । सुरा नैव प्राप्नुवति तदार्त्तं मुनिपुङ्गव ॥१३॥

देवा विपण्णास्ते सर्वे तरसन्तां प ययुः पुनः । गत्वा निषेदनं पक्रुः सार्वभवावहेतुवम् ॥१४॥  
 ग्रहा श्रुत्वा तु ध्यानेन श्रीकृष्णं शरणं ययौ । पूजा शकार प्रकृतेष्वनिनेव तदाशया ॥१५॥  
 प्रकृतेः कलया चैव सर्वशक्तिस्वरूपिणी । अतीव सुन्दरी श्यामा रमणीया मनोहरा ॥१६॥  
 ईषडास्यप्रसन्नास्या भक्तानुप्रह्ववातरा । उवाचेति विषेरप्रे पद्मपोने वरं शृणु ॥१७॥

विधिस्तद्वचनं श्रुत्वा संभ्रमात्समुवाच ताम् ।

प्रजापतिरुवाच

त्वमग्नेर्दाहिवा शक्तिर्भव माऽतीव सुन्दरी ॥१८॥

दग्धुं न शक्तः प्रकृतीर्हुताशश्च त्वया विना । त्वप्रामोष्वार्यं मंत्राते यो दास्यति हविर्नरः ॥१९॥  
 सुरेभ्यस्तत्प्राप्नुवन्ति सुराः सानन्दपूर्वकम् । अग्नेः संपत्स्वरूपा च श्रीरूपा सा गृहेश्वरी ॥२०॥  
 देवानां पूजिता शश्वन्नरादीना भवाविके । ग्रहणश्च वचः श्रुत्वा सा विपण्णा बभूव ह ॥२१॥  
 तमुवाचे ततो देवी स्वाभिप्रायं स्वयंभुवम् ।

स्वाहोवाच

अहं कृष्णं भजिष्यामि तपसा सुचिरेण च ॥२२॥

ग्रहस्तदन्यं यत्किञ्चित्स्वप्नवद्भ्रममेव च । विधाता जगतस्त्वं च शंभुर्त्युजयो विभुः ॥२३॥  
 विभक्तिं शेषो विद्वं च धर्मं साक्षी च धर्मिणाम् । सर्वाद्यपूज्यो देवानां गणेषु च गणेश्वरः ॥२४॥  
 प्रकृतिः सर्वसंपूज्या यत्प्रसादात्पुराऽभवत् । ऋषयो मुनयश्चैव पूजिता यन्निपेक्षया ॥२५॥  
 तत्पादपद्मं नियतं भावेन चितयाम्यहम् । पद्मास्या पाद्ममित्युक्त्वा पद्मनाभानुसारतः ॥२६॥  
 जगाम तपसे देवी ध्यात्वा कृष्णं निरामयम् । तपस्तेपे वर्षलक्षमेकपादेन पद्मजा ॥२७॥  
 तदा ददर्श श्रीकृष्णं निर्गुण प्रकृतेः परम् । अतीव कमनीय च रूपं दृष्ट्वा च रूपिणी ॥२८॥  
 मूर्च्छां संप्राप कालेन कामेशस्य च कामुकी । विज्ञाय तदभिप्रायं सर्वज्ञस्तामुवाच ह ॥२९॥  
 समुत्थाप्य च ता क्रोडे क्षीणागी तपसा चिरम् ।

श्रीभगवानुवाच

वाराहे वै त्वमंशेन मम पत्नी भविष्यसि ॥३०॥

नाम्ना नाम्नजितो कन्या काते नम्नजितस्य च । अधुनाऽग्नेर्दाहिवा त्वं भवपत्नी च भामिनी ॥३१॥  
 मन्त्रागरूपा पूज्या च मत्प्रसादाद्भविष्यसि । वह्निस्त्वा भक्तिभावेन संपूज्य च गृहेश्वरीम् ॥३२॥  
 रमिष्यति त्वया सार्धं रामया रमणीयया । इत्युक्त्वाऽतर्द्धे देवो देवो संभाष्य नारद ॥३३॥  
 तत्राजगाम संश्रुतो वह्निर्ग्रहानिदेशतः । सामवेदोक्तध्यानेन ध्यात्वा सा जगदधिकाम् ॥३४॥  
 सम्पूज्य परितुष्ट वा पाणिं जग्राह मंत्रतः । तदा दिव्यं वर्षशतं स रेमे रमया सह ॥३५॥

अतीव निर्जने देशे संभोगसुखदे सदा । बभूव गर्भस्तस्या तु हुताशस्य च तेजसा ॥३६॥  
 तं दधार च सा देवी दिव्यं द्वादशवत्सरम् । ततः सुधाव पुत्राश्च रमणीयान्मनोहरान् ॥३७॥  
 दक्षिणाग्निगार्हपत्याहवनीयान् क्रमेण च । ऋषयो मुनयश्चैव ब्राह्मणाः क्षत्रियादयः ॥३८॥  
 स्वाहातं मन्त्रमुच्चार्य हविर्दानं च चक्रिरे । स्वाहायुक्तं च मन्त्रं च या गृह्णाति प्रशस्तकम् ॥३९॥  
 सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य मन्त्रग्रहणमात्रतः । विपहीनो वृथा सर्पो वेदहीनो यथा द्विजः ॥४०॥  
 पतिसेवाविहीना स्त्री विद्याहीनो यथा पुमान् । फलशाखाविहीनश्च यथा वृक्षो हि निन्दितः ॥४१॥  
 स्वागहीनस्तथा मन्त्रो न हुतः फलदायकः । परितुष्टा द्विजाः सर्वे देवा संप्रापुराहुतीः ॥४२॥  
 स्वाहातेनैव मन्त्रेण सफलं सर्वमेव च । इत्येवं कथितं सर्वं स्वाहोपाख्यानमुत्तमम् ॥४३॥  
 सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।

नारद उवाच

स्वाहापूजाविधानं च ध्यानं स्तोत्रं मुनीश्वर ॥४४॥

संपूज्य वह्निस्तुष्टाव येन तद्दद मे प्रभो ।

श्रीनारायण उवाच

ध्यानं च सामवेदोक्तं स्तोत्रपूजाविधानकम् ॥४५॥

वदामि श्रूयता ब्रह्मन्सावधानो मुनीश्वर । सर्वयज्ञारभकाले शालग्रामे घटेऽथवा ॥४६॥

स्वाहा संपूज्य यत्नेन यज्ञं कुर्यात्कलासये । स्वाहा मन्त्रागयुक्ता च मन्त्रनिद्धिस्वरूपिणीम् ॥

सिद्धा च सिद्धिदा नृणा कर्मणा फलदा शुभाम् । इति ध्यात्वा च मूलेन दत्त्वा पार्यादिकं नरः ॥४८॥

सर्वसिद्धिं लभेत्स्तुत्वा मूलमन्त्रं मुने शृणु । ॐ ह्रीं वह्निजायामै देव्यै स्वाहेत्यनेन च ॥४९॥

यः पूजयेच्च तां भक्त्या सर्वेष्टं संभवेद्भुङ्क्ते ।

वह्निरुवाच

स्वाहा वह्निप्रिया वह्निजाया संतोषकारिणी ॥५०॥

शक्तिः क्रिया बालदात्री परिपाककरी ध्रुवा । गतिः मदा नराणां च दाहिका दहनशमा ॥५१॥

संसारमारुत्या च घोरा संसारतारिणी । देवजीवनरूपा च देहपोषणकारिणी ॥५२॥

पोषणतानि नामानि यं घटेऽङ्कितसमुत् । सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य इह लोके परत्र च ॥५३॥

नागहीनं भवेत्तस्य सर्वं कर्म मुशोभनम् । अपुत्री लभते पुत्रं भार्याहीनो लभेत्प्रियाम् ॥

रम्भोपमां स्वकृता च संप्राप्य मुसमानुषान् ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे नारदनारायणमयादे स्वाहोपाख्याने

त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥

## अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि स्वघोषाख्यानमुत्तमम् । पितृणा च तृप्तिकरं श्राद्धान्नफलवर्धनम् ॥१॥  
 सृष्टेरादौ पितृगणान्ससर्ज जगता विधि । चतुरश्र मूर्तिमतस्त्रीश्च तेज स्वरूपिण ॥२॥  
 दृष्ट्वा सप्तपितृगणान् सुखरूपान्मनोहरान् । आहार ससृजे तेषां श्राद्ध तर्पणपूर्वकम् ॥३॥  
 स्नान तर्पणपर्यन्तं श्राद्ध तु देवपूजनम् । आह्निकं च त्रिसध्यान्त विप्राणा च श्रुती श्रुतम् ॥४॥  
 नित्यं न कुर्याद्यो विप्रस्त्रिसध्य श्राद्धतर्पणम् । बलि वेदघ्वनि सोऽपि विपहीनो ययोरग ॥५॥  
 देवीसेवाविहीनश्च श्रीहरेरनिवेद्यभक् । भस्मात् सूतक तस्य न कर्माहंश्च नारद ॥६॥  
 ब्रह्मा श्राद्धादिकं सुष्ट्वा जगाम पितृहेतवे । न प्राप्नुवति पितरो ददति ब्राह्मणादय ॥७॥  
 सर्वे च जग्मु क्षुधिता खिन्नास्तु बहूण सभाम् । सर्वं निवेदनं चक्रुस्तमेव जगता विधिम् ॥८॥  
 ब्रह्मा च मानसी कन्या ससृजे तु मनोहराम् । रूपयौवनसपत्ना शतचद्रनिभाननाम् ॥९॥  
 विद्यावती गुणवती मतिरूपवती सतीम् । श्वेतचपकवर्णाभा रत्नभूषणभूषिताम् ॥१०॥  
 विशुद्धा प्रकृतेरशा मस्मिता वरदा शुभाम् । स्वधाभिधा च सुदती लक्ष्मीलक्षणसयुताम् ॥११॥  
 शतपद्मपदन्त्यस्तपादपद्म च विभ्रतीम् । पत्नी पितृणा पद्मास्या पद्मजा पद्मलोचनाम् ॥१२॥  
 पितृभ्यश्च ददौ ब्रह्मा तुष्ट्यस्तुष्टिरूपिणीम् । ब्राह्मणानां चोपदेशं चकार गोपनीयकम् ॥१३॥  
 स्वघातं मन्त्रमुच्चार्य पितृभ्यो देयमित्यपि । क्रमेण तेन विप्राश्च पित्रे दानं ददु पुरा ॥१४॥  
 स्वाहा शस्ता देवदाने पितृदाने स्वधा स्मृता । सर्वत्र दक्षिणा शस्ता हृत यज्ञमदक्षिणम् ॥१५॥  
 पितरो देवता विप्रा मुनयो मनवस्तथा । पूजा चक्रु स्वधां शक्ता तुष्टुवु परमादरात् ॥१६॥  
 देवादयश्च सतुष्टा परिपूर्णमनोरथा । विप्रादयश्च नितर स्वघादेवीवरेण च ॥१७॥  
 इत्येव कथितं सर्वं स्वघोषाख्यानमेव च । सर्वेषां च तुष्टिकरं किं भूय श्रोतुमिच्छसि ॥१८॥

श्रीनारद उवाच

स्वधापूजाविधानं च ध्यानं स्तोत्रं महामुने । श्रोत्रमिच्छामि यत्नेन वद वेदविदा वर ॥१९॥

नारायण उवाच

ध्यानं च स्तवनं ब्रह्मन्वेदोक्तं सर्वमगलम् । सर्वं जानासि च कथं ज्ञातुमिच्छसि वृद्धये ॥२०॥  
 शरत्कृष्णत्रयोदश्या मघाया श्राद्धवासरे । स्वधा सपूज्यं यत्नेन तत् श्राद्धं समाचरेत् ॥२१॥  
 स्वघाताभ्यर्च्य यो विप्र श्राद्धं कुर्यादहमर्त । न भवेत्फलभावस्तस्य श्राद्धस्य तर्पणस्य च ॥२२॥  
 ब्रह्मणो मानसी कन्या शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् । पूज्या वै पितृदेवानां श्राद्धानां फलदा भजे ॥२३॥  
 इति ध्यात्वा शिलाया वा ह्यथवा मगले घटे । दद्यात्पाद्यादिकं तस्य मूलेनेति श्रुती श्रुतम् ॥२४॥

ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं स्वधादेव्यै स्वाहेति च महामुने। समुच्चवार्यं च संसूज्य स्तुत्वा ता प्रणमेद्द्विजः ॥२५॥  
स्तोत्रं शृणु मुनिधेष्ठ ब्रह्मपुत्र विशारद। सर्ववाछाप्रदं नृणां ब्रह्मणा यत्कृतं पुरा ॥२६॥

### श्रीनारायण उवाच

स्वधोच्चारणमात्रेण तीर्थस्नायो भवेत्तरः। मुच्यते सर्वपापेभ्यो वाजपेयफलं लभेत् ॥२७॥  
स्वधा स्वधा स्वधेत्येवं यदि वारक्ष्यं स्मरेत्। श्राद्धस्य फलमाप्नोति धलेश्च तर्पणस्य च ॥२८॥  
श्राद्धकाले स्वधास्तोत्रं यः शृणोति समाहितः। स लभेच्च्छाद्धसंभूतं फलमेव न संशयः ॥२९॥  
स्वधा स्वधा स्वधेत्येवं त्रिसंध्य यः पठेत्तरः। प्रिया विनोता स ऋभेत्साध्वी पुत्रगुणान्विताम् ३०॥  
पितृणां प्राणतुल्या त्वं हि जजीवनरूपिणी। श्राद्धानिष्ठातृदेवी च श्राद्धादीनां फलदा ॥३१॥  
नित्या त्वं सत्यरूपाऽसि पुण्यरूपाऽसि मुञ्जते। आविर्भावतिरोभावौ सृष्टौ च प्रलये तव ॥३२॥  
ॐ स्वस्तिश्च नमः स्वाहा स्वधा त्व दक्षिणा तथा। निरूपिताश्रुवैदेः प्रशस्ताः कर्मिणां पुनः ॥३३॥  
कर्मपूर्त्यर्थमेवैता ईश्वरेण विनिर्मिता। इत्येवमुक्त्वा स ब्रह्मा ब्रह्मलोके स्वसंसदि ॥३४॥  
तस्यो च सहसा सद्यः स्वधा साऽविर्भव ह। तदा पितृभ्यः प्रददौ तामेव कमलाननाम् ॥३५॥  
ता संप्राप्य यमुस्ते च पितरश्च प्रहृषिताः। स्वधास्तोत्रमिदं पुण्यं यः शृणोति समाहितः ॥  
स स्नात सर्वतीर्थेषु वाञ्छितं फलमाप्नुयात् ॥३६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे स्वधोपाख्यानं

चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४४॥

### अथ पंचचत्वारिंशोऽध्यायः

#### श्रीनारायण उवाच

उक्तं स्वाहास्वधाख्यानं प्रशस्तं मधुरं परम्। वक्ष्यामि दाक्षिणाख्यानं सावधानो निशामय ॥१॥  
गौरी सुतीला गोलोके पुराऽऽसीत्प्रेयसी हरेः। राधा प्रधाना सद्योची धन्या मान्या मनोहरा ॥२॥  
अनीव सुंदरी रामा सुभगा सुदनी नतो। विद्यावती गुणवती चानिरुभवती सती ॥३॥  
बलावती कोमलांगी काता कमललोचना। सुश्रोणी सुस्तनी श्यामा न्यग्रोचपरिमडिना ॥४॥  
ईषद्धास्यप्रसन्नास्या रत्नाञ्जकारभूषिता। श्वेतचंपकवर्णाभा विबोष्टी मृगलोचना ॥५॥  
कामशास्त्रेषु निपुणा कामिनो हृमगामिनो। भवानुरक्ता भावजा कृष्णस्य द्विरभामिनो ॥६॥  
रसजा रमिका रामे रामेशस्य रमोत्सुका। उवापादक्षिणे कोठे रामायाः पुरतः पुरा ॥७॥  
सवभूवानम्रमुखी भवेन मधुसूदन। दृष्ट्वा रामा च पुरतो गौरीनां प्रवरोत्तमान् ॥८॥  
कामिनी रक्तवदना रक्तरक्तलोचनाम्। कोपेन कनितागौ च कोपेन स्फुरिताधराम् ॥९॥

दध्यौ च मृचिरं भवत्या प्रत्यादेशमवाप स । नारायणश्च भगवान्महालक्ष्म्याश्च देहत ॥३८॥  
 विनिष्कृष्य मर्षलक्ष्मीं ब्रह्मणे दक्षिणां ददौ । ब्रह्मा ददौ ता यज्ञाय पूरणार्थं च कर्मणाम् ॥३९॥  
 यज्ञ संपूज्य त्रिधिवत्ता तुष्टाव तदा मृदा । तप्तवाचनवर्णाभा चन्द्रकोटिसमप्रभाम् ॥४०॥  
 वतीव कमनीया च सुन्दरी सुमनोहराम् । कमलास्या कोमलागो कमलायतलोचनाम् ॥४१॥  
 कमलासनपूज्यां च कमलागसमुद्भवाम् । बह्लिशुद्धाशुकाधाना द्विवोष्टी सुदती सतीम् ॥४२॥  
 विभ्रती ववरीभारं मालनीमाल्यसयुतम् । ईषद्वास्यप्रसन्नास्या र नभूषणभूपिताम् ॥४३॥  
 सुवेपादया च मुस्नाता मुनिमानसमोहिनीम् । वस्तूरोविदभिः सार्धं सुगन्धिचन्दनेन्दुभिः ॥४४॥  
 सिद्धरविदुनाल्पेनाप्यलकाध स्थलोज्ज्वलाम् । सुप्रशस्तानितवाढया बृहच्छोणिपयोधराम् ॥४५॥  
 कामदेवाधाररूपा कामवाणप्रपीडिताम् । ता दृष्ट्वा रमणीया च यज्ञो मूर्च्छामवाप ह ॥४६॥  
 परनी तामेव जग्राह विधिवोधितपूर्वकम् । दिव्य वर्षशतं चैव ता गृहीत्वा तु निर्जने ॥४७॥  
 यज्ञो रमे मुदा युक्तो रामेशो रमया सह । गर्भं दधार सा देवी दिव्यं द्वादशवर्षकम् ॥४८॥  
 ततः सुपाव पुत्रं च फलं चै सर्वकर्मणाम् । परिपूर्णं कर्मणि च तत्पुत्रं फलदायकं ॥४९॥  
 यज्ञो दक्षिणया सार्धं पुत्रेण च फलेन च । कर्मिणा फलदाता चेत्येव वेदविदो विदुः ॥५०॥  
 यज्ञश्च दक्षिणा प्राप्य पुत्रं च फलदायकम् । फलं ददौ च सर्वभ्यः कर्मिणा चैव नारद ॥५१॥  
 तदा देवादयस्तुष्टा परिपूर्णमनोरथा । स्वस्थाने ते ययुः सर्वे धर्मवक्त्रादिदश्रुतम् ॥५२॥  
 कृत्वा कर्म च कर्ता च तूर्णं दद्याच्च दक्षिणाम् । तत्क्षणं फलमाप्नोति वेदैरुक्तमिदं मुने ॥५३॥  
 कर्मो कर्मणि पूर्णं च तत्क्षणे यदि दक्षिणाम् । न दद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्च दैवेनाज्ञानतोऽथवा ॥५४॥  
 भूहृतं समतीते तु द्विगुणा सा भवेद्भ्रुवम् । एकरात्रे व्यतीते तु सा त्रिकोटिगुणा च सा ॥५५॥  
 त्रिरात्रे तच्छतगुणा सप्ताहे द्विगुणा ततः । मासे लक्षगुणा प्राक्ता ब्राह्मणानां च वर्धते ॥५६॥  
 सप्तसरे व्यतीते तु सा त्रिकोटिगुणा भवत् । कर्मं तद्यजमानानां सर्वं वै निष्फलं भवेत् ॥५७॥  
 स च ब्रह्मस्वहारी च न कर्माहोऽंशुचिर्नरः । दरिद्रो व्याधियुक्तश्च तेन पापेन पातकी ॥५८॥  
 तद्गृह्याद्यात् लक्ष्मीश्च शापं दत्त्वा सुदारुणम् । पितरो नैव गृह्णन्ति तद्दत्तं श्राद्धतर्पणम् ॥५९॥  
 एव सुराश्च तत्पूजां तद्दत्तामग्निराहुतिम् । दत्तं न दीयते दानं गृहीता नैव याचते ॥६०॥  
 उभौ तौ नरके यातश्छत्ररज्जौ यथा घटः । नार्पयेद्यजमानश्चेद्याचिनश्चापि दक्षिणाम् ॥६१॥  
 भवेद्ब्रह्मस्वापहारी कुम्भोपाकं व्रजेद्भ्रुवम् । वर्षलक्षं वसेत्तत्र यमदूनेन ताडितः ॥६२॥  
 ततो भवेत्स चाडालो व्याधियुक्तो दरिद्रः । पातयेत्पुण्यं सप्त पूर्वांश्च सप्त जन्मनः ॥६३॥

इत्येव कथितं विप्रं किं भूय श्रोतुमिच्छसि ।

नारद उवाच

यत्कर्मं दक्षिणाहीनं को भुक्ते तत्फलं मुने ॥६५॥

पूजाविधिं दक्षिणाया पुरा यज्ञकृत वद ।

श्रीनारायण उवाच

कर्मणोऽदक्षिणस्मैव कुत एव फल मुने ॥६५॥

सदक्षिणे कर्मणि च फलमेव प्रवर्तते । अदक्षिण च यत्कर्म तद्भुक्ते च बलिर्मुने ॥६६॥  
 बलये तत्प्रदत्त च वामनेन पुरा मुने । अश्रोत्रिय श्राद्धद्रव्यमश्रद्धादानमेव च ॥६७॥  
 घृपलीपतिविप्राणा पूजा द्रव्यादिक च यत् । असद्विर्जं कृत यज्ञमशुचे पूजन च यत् ॥६८॥  
 गुरावभक्तस्य कर्म बलिर्भुक्ते न सदाय । दक्षिणायाश्च यद्विधानं स्तोत्रं पूजाविधिक्रमम् ॥६९॥  
 तत्सर्वं कण्वशास्त्रोक्तं प्रवक्ष्यामि निशामय । पुरा संप्राप्य ता यज्ञं कर्मदक्षा च दक्षिणाम् ॥७०॥  
 मुमोहास्या स्वरूपेण तुष्टाव कामकातर ।

यज्ञ उवाच

पुरा गोलोकगोपी त्व गोपीना प्रवरा वरा ॥७१॥

राधासमा तत्सखी च श्रीकृष्णप्रेमसी प्रिया । कात्तिकीपूणिपाया तु रासे राधामहोत्सवे ॥७२॥  
 धाविर्भूता दक्षिणासात्लक्ष्म्याश्च तेन दक्षिणा । पुरा त्व च सुशीलारया स्याता श्रीलेन शोभने ७३॥  
 लक्ष्मीदशासभागात्त्व राधाशापाच्च दक्षिणा । गोलोकात्त्व परिभ्रष्टामम भाग्यादुपस्थिता ॥७४॥  
 कृपा कुरु महाभागे मामेव स्वामिा कुरु । कर्मिणा कर्मणा देवि त्वमेव फलदा सदा । ७५॥  
 त्वया विना च सर्वेषां सर्वं कर्म च निष्फलम् । त्वया विना तथा कर्म कर्मिणा च न शोभते ॥७६॥  
 ब्रह्मविष्णुमहेशाश्च दिवपालादय एव च । कर्मणश्च फलं दातुं न शक्नोताश्च त्वया विना ॥७७॥  
 कर्मरूपी स्वयं ब्रह्मा फलरूपी महेश्वर । यज्ञरूपो विष्णुरह त्वमेवा साररूपिणो ॥७८॥  
 फलदातृ परं ब्रह्म निर्गुणा प्रकृति परा । स्वयं कृष्णश्च भगवा त् च क्षत्रस्त्वया सह ॥७९॥  
 त्वमेव शक्तिं वाते मे दाश्वज्जन्मनि जन्मनि । सर्वकर्मणि शक्तोऽह त्वया सह वरानने ॥८०॥  
 इत्तुवत्वा च पुरस्तस्थौ यज्ञाधिष्ठातृदेवता । तुष्टा वभूव सा देवी भजे तं कमलाकला ॥८१॥  
 इदं च दक्षिणास्तोत्रं यज्ञकाले च यं पठेत् । फलं च सर्वयज्ञानां प्राप्नोति नात्र सदाय ॥८२॥  
 राजसूये वाजपये गोमेषधनरमेषधने । अश्वमेधे लागले च विष्णुयज्ञे यशस्वरं ॥८३॥  
 घनदे भूमिदे पूर्णे फलदे गजमेधके । लोहयज्ञे स्वर्णयज्ञे रत्नयज्ञेऽप्य साधये ॥८४॥  
 शिवयज्ञे रुद्रयज्ञे दारुयज्ञे च वधुके । वृष्टौ वरुणयागं च षड्ये वैरिगर्धने ॥८५॥  
 मुचियज्ञे धर्मयज्ञेऽध्वरे च पापमोचने । ब्रह्मिणी वगयोगं च योनियामे च भद्रके ॥८६॥  
 एतेषां च समारभे इदं स्तोत्रं च यं पठेत् । निविष्टेन च तत्कर्मं सद्य भवति निश्चितम् ८७॥  
 इदं स्तोत्रं च यदितं ध्यानं पूजाविधिं शृणु । दालग्रामे घटे यापि दक्षिणां पूजयत्सुधां ॥८८॥



लक्ष्मीदक्षाससंभूतां दक्षिणा कमलाकलाम् । सर्वकर्मसु दक्षा च फलदां सर्वकर्मणाम् ॥८९॥  
 विष्णो शक्तिस्वरूपा च पूजिता वदिताशुभाम् । शुद्धिदा शुद्धिरूपा च सुशीलाशुभदा भजे ॥९०॥  
 घ्यात्वाऽनेनैव वरदा मूलेन पूजयेत्सुधीः । दक्षा पाद्यादिकं देव्यै वेदोक्तेनैव नारद ॥९१॥  
 ॐ श्री क्ली ह्रीं दक्षिणायै स्वाहेति च विचक्षणः । पूजयेद्विधिवद्भक्त्या दक्षिणा सर्वपूजिताम् ॥९२॥  
 इत्येवं कथितं ब्रह्मन्दक्षिणाख्यानमेव च । सुखद प्रीतिद चैव फलदं सर्वकर्मणाम् ॥९३॥  
 इदं च दक्षिणाख्यातं यः शृणोति समाहितः । अंगहीनं च तत्कर्म न भवेद्भारते भुवि ॥९४॥  
 अपुत्रो लभते पुत्र निश्चितं च गुणान्वितम् । भार्याहीनो लभेद्भार्यां सुशीला सुदरी पराम् ॥९५॥  
 वरारोहा पुत्रवती विनीता प्रियवादिनीम् । पतिव्रता च शुद्धा च कुलजा च वधू वराम् ॥९६॥  
 विद्याहीनो लभेद्विद्या धनहीनो लभेद्धनम् । भूमिहीनो लभेद्भूमिं प्रजाहीनो लभेत्प्रजाम् ॥९७॥  
 संकटे वधुविच्छेदे विपत्तौ बंधने तथा । मासमेकमिदं श्रुत्वा मुच्यते नात्र सशयः ॥९८॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४५॥

### अथ पट्चत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

अनेकानां च देवीनां श्रुतमाख्यानमुत्तमम् । अन्यामां चरितं ब्रह्मन्वद वेदविदा वर ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

सर्वासां चरितं विप्र देवेषु च पृथक्पृथक् । पूर्वोक्तानां च देवीनां तासां श्रोतुमिहेच्छसि ॥२॥

नारद उवाच

पष्ठो मंगलचक्षो च मनसा प्रकृतेः कला । उत्पत्तिमामां चरितं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

पष्ठारा प्रकृतेर्यां च सा च पष्ठो प्रकीर्तिता । बालानामधिष्ठात्री विष्णुमाया च बालदा ॥४॥

मातृवामु च विह्वाना देवसेनाभिषा च या । प्राणाधिकप्रिया साध्वी स्वदमार्या च मुश्रता ॥५॥

आपु प्रदा च बालानां धात्री रक्षणकारिणी । सततं सिन्धुवार्षस्या योगेन सिद्धयोगिनी ॥६॥

तस्या पूजाविधिं ब्रह्मप्रतिहासमिदं शृणु । यन्मृतं घर्मवधयेण सुखद पुत्रद परम् ॥७॥

राजा प्रियव्रतश्चासौ नशवभुवमतो मुनः । योगीन्द्रो नोऽहद्भार्यां तपस्यागु रत सदा ॥८॥

ब्रह्मजया च यस्नेन कृतदारो यभूय ह । सुविरं कृतदारश्च न लेभे तनय मुने ॥९॥

पुत्रेष्टियज्ञं तं धारि वाग्धामाग वदय । मान्द्व्यं तस्य नानार्यं मुनिर्यज्ञारु दशो ॥१०॥

भुक्त्वा न तं धर्मं तस्या गतो गर्भो वभूय ह । दयार तं च सा देवी दयं दादन्वहः प्रम् ॥११॥

सतः सुधाष सा ब्रह्मन्नुमारं वारत्रमम् । सर्वावयवमग्र मृत्सुत्तारणचनम् ॥१२॥

त दृष्ट्वा हरदू सर्वा नार्यश्च बाधवस्त्रिय । मूर्च्छामिवाप तन्माता पुत्रशोकेन भूयसा ॥१३॥  
 इमशान च ययौ राजा गृहीत्वा बालक मुने । हरुद तत्र कातारे पुत्र कृत्वा स्ववक्षसि ॥१४॥  
 नोत्सृजद्बालक राजा प्राणास्त्यवतु समुद्यत । ज्ञानयोग विसस्मार पुत्रनोकात्सुदाहणात् ॥१५॥  
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र विमान च ददर्श स । मुद्गस्फटिकसकाश मणिराजविनिमित्तम् ॥१६॥  
 तेजसा ज्वलित शशच्छोभित क्षौमवाससा । नानाचित्रविचित्राढ्य पुष्पमालाविराजितम् ॥१७॥  
 ददर्श तत्र देवी च कमनीया मनोहराम् । श्वेतचक्रभवर्णाभा शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥१८॥  
 ईषद्दास्यप्रसन्तास्या रत्नभूषणभूषिताम् । कृपामयी योगसिद्धा भक्तानुग्रहकातराम् ॥१९॥  
 दृष्ट्वा ता पुरतो राजा तुष्टाव परमादरात् । चकार पूजन तस्या विहाय बालक भुवि ॥२०॥  
 पप्रच्छ राजा ता तुष्टा श्रीष्ममूर्धसमप्रभाम् । तेजसा ज्वलिता शाता काता स्कदस्यनारद ॥२१॥

### राजोवाच

का त्व सुशोभने काते कस्य कान्तासि सुव्रते । कस्य कन्या वरारोहे ध या मा-या च योपिताम् ॥  
 नृपेन्द्रस्य वच श्रुत्वा जगन्मगलचण्डिका । उवाच देवसेना सा देवाना रणवारिणी ॥२३॥  
 देवाना दैत्यप्रस्ताना पुरा सेना बभूव सा । जय दशै सा तेभ्यश्च देवसेना च तेन सा ॥२४॥

### श्रीदेवसेनोवाच

ब्रह्मणो मानसी कन्या दवसेनाहमीशरी । सृष्ट्वा मामनसा धाता ददौ स्कदाय भूमिप ॥२५॥  
 मातृकामु च विख्याता स्कदभार्या च सुव्रता । विश्वे पृथीति विख्याता पृष्ठाशा प्रकृते परा ॥२६॥  
 श्वपुत्राय पुनदाऽह प्रियदात्री प्रियाय च । घनदाऽह दरिद्रेभ्य कर्मिभ्यश्च स्वकर्मदा ॥२७॥  
 सुख दुःख भय शोको हर्षो मगलमेव च । सम्पत्तिश्च विपत्तिश्च सर्वं भवति कर्मणा ॥२८॥  
 कर्मणा बहुपुत्रश्च वशहीन स्वकर्मणा । कर्मणा मृतपुत्रश्च कर्मणा चिरजीवन ॥२९॥  
 कर्मणा गुणवाश्र्व कर्मणा चागहोनक । कर्मणा बहुभार्यश्च भार्याहीनश्च कर्मणा ॥३०॥  
 कर्मणा रूपवान्धर्मो रागो शश्वत्स्वकर्मणा । कर्मणा च भवेद्दयाधि कर्मणाऽऽराग्यमेव च ॥३१॥  
 तस्मात्कर्मपर राज-सर्वेभ्यश्च श्रुती श्रुतम् । इत्येवमुक्त्वा सा देवी गृहीत्वा बालक मुने ॥३२॥  
 महाज्ञानेन सा देवी जीवयामास लालया । राजा ददर्श त बाल सस्मित वनवप्रभम् ॥३३॥  
 देवसेना च पश्यत नृपमापृच्छथ सा तदा । गृहीत्वा बालक देवी गगन गन्तुमुद्यता ॥३४॥  
 पुनस्तुष्टाव ता राजा मुष्ककण्ठोष्ठनालुक । नृपस्तोत्रेण सा देवी परितुष्टा बभूव ह ॥३५॥

उवाच त नृप ब्रह्मन् वेदोक्त कर्म निर्मितम् ।

### देव्युवाच

त्रिपु लोकेषु स्व राजा स्वायभुवमनो सुत ॥३६॥

मम पूजा च सर्वत्र कारयित्वा स्वयं कुरु । तदा दास्यामि पुत्रं ते कुलपञ्च मनोहरम् ॥३७॥  
सुव्रतं नाम विख्यातं गुणवत् सुपण्डितम् । जातिस्मरं च योगीन्द्रं नारायणकलात्मकम् ॥३८॥  
शतक्रतुकरं श्रेष्ठं क्षत्रियाणां च वन्दितम् । मत्तमातगलम्बाणां घृतवत् बलं शुभम् ॥३९॥  
घनिनं गुणितं शुद्धं विदुषा प्रियमेव च । योगिनां ज्ञानिनां चैव सिद्धिरूपं तपस्विनाम् ४०॥  
यशस्विनं च लोकेषु दातारं सर्वसम्पदाम् । इत्येवमुक्त्वा सा देवी तस्मै तं बालकं ददौ ४१॥  
राजा चकार स्वीकारं पूजार्थं च प्रियव्रत । जगाम देवी स्वर्गं च दत्त्वा तस्मै शुभं वरम् ४२॥  
आजगाम सहामात्यं स्वगृहं हृष्टमानसः । आगत्य कथयामास वृत्तात् पुत्रहेतुकम् ४३॥  
श्रुत्वा यभूवुः सतुष्टा वरा नार्यश्च नारदः । मंगलं कारयामास सर्वत्र पुत्रहेतुकम् ४४॥  
देवी च पूजयामास ब्राह्मणेभ्यो घनं ददौ । राजा च प्रतिमासेषु शुकलापद्यमा महोत्सवम् ४५॥  
पद्यमा देव्याश्च यत्नेन कारयामास सवत् । बालानां सूतिकागारे पद्याहे मत्तपूर्वकम् ४६॥  
तत्पूजां कारयामास चैकविंशतिवासरे । बालानां शुभकार्यं च शुभाश्रमप्रशने तथा ४७॥  
सर्वत्र वर्धयामास स्वयमेव चकार ह । ध्यानं पूजाविधानं च स्तोत्रं मत्तो निशामय ४८॥  
यच्छ्रुत् धर्मवक्त्रेण कौयुमोक्तं च सुव्रत । शालग्रामे घटे वाऽथ वटमूलेऽथवा मुने ४९॥  
भित्त्या पुत्तलिकां कृत्वा पूजयेद्वा विचक्षणः । पद्यासां प्रवृत्ते शुद्धा प्रतिष्ठाप्य च सुप्रभाम् ५०॥  
सुपुत्रदा च शुभदां दयारूपां जगत्प्रसूम् । श्वेतचक्रवर्णां रत्नभूषणभूषिताम् ५१॥  
पवित्ररूपां परमां देवसेनां परां भजे । इति ध्यात्वा स्वशिरसि पुष्पं दत्त्वा विचक्षणः ॥  
पुनर्ध्यात्वा च मुनेन पूजयेत्सुव्रतां सतीम् । पादाध्यायवमनीयैश्च गन्धपुष्पं प्रदात्क ५३॥  
नैवेद्यैर्विविधैश्चापि फलेन शोभनतः च । ॐ ह्रीं पद्योदेव्यै स्वाहाति विधिपूर्वकम् ५४॥  
अष्टाक्षरं महामन्त्रं यथाशक्ति जपेन्नरः । तत् स्तुत्वा च प्रणमद्भक्तियुक्तं समाहृत ५५॥  
स्तोत्रं च सामवेदोक्तं वरं पुत्रफलप्रदम् । अष्टाक्षरं महामन्त्रं लम्बा यो जपेत्ततः ५६॥  
सुपुत्रं स लभेन्नूनमित्याह कमलोद्भवः । स्तोत्रं शृणु मुनिश्रेष्ठ सर्ववामगुभावहम् ५७॥  
षाष्ठाक्षरं च गर्वेषां गूढं वदेषु नारदः । नमो देव्यै महादेव्यै गिद्धार्थं शार्यं नमो नमः ५८॥  
शुभायै देवोत्तर्यै पद्यैर् देव्यै नमो नमः । वरदायै पुत्रदायै घनदायै नमो नमः ५९॥  
सुगन्दायै मोग्गदायै पद्यै र् देव्यै नमो नमः । सूट्यै पद्याङ्गण्यार्थं गिद्धार्थं च नमो नमः ६०॥  
मायायै सिद्धयार्थं पद्योदेव्यै नमो नमः । सागार्यै सांरदार्यै च परादार्यै नमो नमः ६१॥  
वासाधिष्ठातृदेव्यै च पद्योदेव्यै नमो नमः । बल्याणदार्यै वन्द्यार्यै कण्ठदार्यै च कर्मणाम् ६२॥  
प्रारण्यार्यै स्कन्धानां पद्यैर् देव्यै नमो नमः । पूज्यार्यै स्कन्धानार्यै गर्वेषां सर्ववामतु ६३॥  
देवरक्षणकारिण्यै पद्योदेव्यै नमो नमः । शुकलवस्वकार्यै र् देव्यै नमो नमः ६४॥

हिंसाकोषवजितायै पृथ्वीदेव्यै नमो नमः । धनं देहि प्रिया देहि पुनं देहि सुरेश्वरि ॥६५॥  
मानं देहि जयं देहि द्विषो जहि महेश्वरि । धर्मं देहि यशो देहि पृथ्वीदेव्यै नमो नमः ॥६६॥  
देहि भूमिं प्रजा देहि विद्या देहि सुपूजिते । कल्याणं च जयं देहि पृथ्वीदेव्यै नमो नमः ॥६७॥  
इति देवी च संस्तूय लेभे पुनं प्रियव्रत । यशस्विनं च राजेन्द्र. पृथ्वीदेव्याः प्रसादतः ॥६८॥  
पृथ्वीस्तोत्रमिदं ब्रह्मन् य. शृणोति तु वत्सरम् । अपुत्रो लभते पुत्रं परं सुचिरजीविनम् ॥६९॥  
वर्षमेकं च यो भक्त्या संपूजयेदं शृणोति च । सर्वपापाद्भिर्निर्मुक्तो महाबन्ध्या प्रसूयते ॥७०॥  
वीरं पुत्रं च गुणिनं विद्यावतं यशस्विनम् । सुचिरायुष्यन्तं च सूते देवीप्रसादतः ॥७१॥  
काकवंध्या च या नारी मृतवत्सा च या भवेत् । वर्षं श्रुत्वा लभेत्पुत्रं पृथ्वीदेवीप्रसादतः ॥७२॥  
रोगयुक्ते च बाले च पिता माना शृणोति चेत् । मासेन मुच्यते बालः पृथ्वीदेवीप्रसादतः ॥७३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे पञ्चुपाख्याने पञ्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

## अथ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः

### श्रीनारायण उवाच

वधितं पृष्ठपुष्याह्वानं ब्रह्मपुत्र यथागमम् । देवो मंगलचंडो च तदारूपानं निशामय ॥१॥  
तस्याः पूजादिकं सर्वं धर्मवक्त्रेण यच्छ्रुतम् । श्रुतिसंमतमेवेष्ट सर्वेषां विदुषामपि ॥२॥  
दक्षा या वर्तते चंडी कल्याणेषु च मंगला । मंगलेषु च या दक्षा सा च मंगलचंडिका ॥३॥  
पूज्या या वर्तते चंडी मंगलोऽपि महोत्तुतः । मंगलाभोष्टदेवी या सा च मंगलचंडिका ॥४॥  
मंगलो मनुवंश्यश्च समद्रोपधरापति । तस्य पूज्याऽभोष्टदेवी तेन मंगलचंडिका ॥५॥  
मूर्तिभेदेन सा दुर्गा मूलप्रकृतिरोश्वरी । कृपारूपाऽतिप्रत्यक्षा योपितामिष्टदेवता ॥६॥  
प्रथमे पूजिता सा च दक्षरेण परात्परा । त्रिपुरस्य वधे घोरे विष्णुना प्रेरितेन च ॥७॥  
ब्रह्मन्ब्रह्मोऽदशेन दुर्गतेन च सक्ते । आकाशात्पनिने याने दैत्येन पातिने रुपा ॥८॥  
ब्रह्मविष्णुपदिष्टश्च दुर्गा तुष्टाव दक्षर । सा च मंगलचंडो या बभूव रूपभेदतः ॥९॥  
उवाच पुरतः शंभोर्भयं नास्तौति ते प्रभो । भगवान्बुधस्वरश्च सर्वेशस्ते भविष्यति ॥१०॥  
शुद्धशक्तिस्वरूपाऽहं भविष्यामि न सद्यः । मायात्मना च हरिणा सहायेन बुधध्वज ॥११॥  
जहि दैत्यं स्वशत्रुं च सुराणां पदपातकम् । इत्युक्त्वातहिता देवी शंभोः शक्तिर्वभूव सा ॥१२॥  
विष्णुदत्तेन दक्षेण जगान तमुमापति । मुनीन्द्र पतिते दैत्ये सर्वे देवा महर्षयः ॥१३॥  
तुष्टुवु. दक्षर देव भक्तिनद्या मक्षधरा । सद्यः निरसि शंभोश्च पुष्पवृष्टिर्वभूव ह ॥१४॥  
ब्रह्मा विष्णुश्च संतुष्टो ददौ तस्मै शुभातिथम् । ब्रह्मविष्णुपदिष्टश्च शुस्नात संरक्षस्तथा ॥१५॥

पूजयामास ता भक्त्या देवी मगलचङ्काम् । पाद्यार्घ्याचमनीयैश्च वस्त्रैश्च विविधैरपि ॥१६॥  
 पुष्पच दननैवेद्यैर्मकर्या नानाविधैर्मुनि । छागमैपैश्च महिर्पैर्गवयै पक्षिमिस्तथा ॥१७॥  
 बभ्रालङ्कारमाल्यैश्च पायसै पिष्टकैरपि । मधुमिश्र सुधाभिश्च फलैर्नानाविधैरपि ॥१८॥  
 सगीतैर्नर्तकैर्वाद्यैश्च सवैर्नामकीर्तनैः । ध्यात्वा माध्यदिनोक्तेन ध्यानेन भक्तिपूर्वकम् ॥१९॥  
 ददौ द्रव्याणि मूलेन मन्त्रेणैव च नारद । ॐ ह्रीं बलो सर्वपूज्ये देवि मगलचण्डिके ॥२०॥  
 हु हु फट् स्वाहाप्येकविंशत्यो मनु । पूज्य कल्पतरुश्चैव भक्ताना सर्वकामद ॥२१॥  
 दशलग्नजपेनैव मन्त्रसिद्धिर्भवेद्भुवम् । ध्यानं च श्रूयता ब्रह्मन्वेदोक्त सर्वसमतम् ॥२२॥  
 देवी षोडशवर्षीया दशवत्सुस्थिरयौवनाम् । चित्रोष्ठे सुदती शुद्धा शरत्पत्रनिभाननाम् ॥२३॥  
 श्वेतचम्पकवर्णाभा सुनीलोत्पललोचनाम् । जगद्दात्री च दात्री च सर्वेभ्य सर्वसपदाम् ॥२४॥  
 ससारसागरे धोरे ज्योतीरूपा सदा भजे । देव्याश्च ध्यानमित्येव स्तवन श्रूयता मुने ॥२५॥

महादेव उवाच

रक्ष रक्ष जगन्मातर्देवि मगलचण्डिके । हारिके विग्दा रागेऽङ्गमग्नकारिके ॥२६॥  
 हर्षमगलदक्षे च हर्षमगलदायिके । शुभे मगलदक्षे च शुभ मगलचण्डिके ॥२७॥  
 मगले मगलाहं च सर्वमङ्गलमङ्गले । सता मङ्गलदे देवि सर्वेषां मगलालये ॥२८॥  
 पूज्ये मगलवारे च मगलाभीष्टदेवते । पूज्ये मगलभूपस्य मनुवशस्य सततम् ॥२९॥  
 मगलाधिष्ठातृदेवि मगलाना च मगले । ससारमगलाधारे मोक्षमगलदायिनि ॥३०॥  
 सारे च मङ्गलाधारे पारे च सर्वकर्मणाम् । प्रतिमङ्गलवारे च पूज्ये शुभसुखप्रदे ॥३१॥  
 स्तोत्रेणानेन शम्भुश्च स्तुत्वा मङ्गलचङ्काम् । प्रतिमङ्गलवारे च पुत्रा दत्त्वा गत शिव ॥३२॥  
 प्रथमे पूजिता देवी शिवेन सर्वमङ्गला । द्वितीये पूजिता मा च मङ्गलेन ग्रहेण च ॥३३॥  
 तृतीये पूजिता भद्रा मङ्गलेन नृपण च । चतुर्थे मङ्गले वारे मूढराभि प्रनूजिता ॥३४॥  
 पञ्चमे मङ्गलावाशिनैर्मगलचङ्काम् । पूजिता प्रतिविश्वेषु विश्वेशनूजिता सदा ॥३५॥  
 तत गर्वत्र सपूज्या बभूव परमेश्वरी । दैव्यैश्च मुनिभिश्चैव मानवैर्मनुभिर्मन ॥३६॥  
 देव्याश्च मङ्गलस्तोत्र य शृणोति समाहित । तन्मङ्गलं भवतस्थ न भवेत्तस्मङ्गलम् ॥  
 वर्धते पुत्रपौत्रैश्च मङ्गलं च दिन दिने ॥३७॥

श्रीनारायण उवाच

उक्तं द्रव्यादनाख्यानं ब्रह्मयुतं यथागमम् । श्रूयतां मनसाहसान यच्छ्रुतं परमवचनम् ॥३८॥  
 सा च वामा भावती वरदपस्य च मानसी । तेनैव मनसा देवी मनसा या च दीप्यति ॥३९॥  
 मनसा वरदा या च परमात्मामाभीश्वरम् । तेन सा मायादेशी तेन योगेन दीप्यति ॥४०॥

आत्मारामा च सा देवी वैष्णवी सिद्धयोगिनी । त्रियुग च तपस्तप्त्वा कृष्णस्य परमामन ॥४१॥  
 जरत्काशरीर च दृष्ट्वा यत्क्षानमीश्वर । गोपीपतिर्नाम चक्रे जरत्काशरिति प्रभु ॥४२॥  
 वाञ्छित च ददौ तस्यै कृपया च कृपानिधि । पूजा च कारयामास चकार च स्वयं प्रभु ॥४३॥  
 स्वर्गे च नागलोके च पृथिव्या ब्रह्मलोकेत । भूषणं जग सु गौरी सा सुन्दरी च मनोहरा ॥४४॥  
 जगद्गौरीति विख्याता तन सा पूजिता सती । शिवशिष्या च सा देवी तन शैवी प्रकीर्तिता ॥  
 विष्णुभक्तातीव शश्वद्वैष्णवी तन कीर्तिता । नागाना प्राणरक्षित्री यज्ञे पारीक्षितस्य च ॥४६॥  
 नागश्वरोति विख्याता सा नागभगिनीति च । विप सहर्तुमीशा या तन विपहरी स्मृता ॥४७॥  
 सिद्धियोग हरात्प्राप तन सा सिद्धयागिनी । महाज्ञान च योग च मृतसजावनी पराम ॥४८॥  
 महाज्ञानयुता ता च प्रवदति मनोपिण । आस्तीकस्य मुनीद्रस्य माता साऽपि तपस्विनी ॥  
 आस्तीकमाता विज्ञाता जगत्या सुप्रनिष्ठिता । प्रिया मुनर्जरत्कारोमुनीद्रस्य महात्मन ॥५०॥  
 योगिनो विश्वपूज्यस्य जरत्काशप्रिया तत । जरत्काशजगद्गौरी मनसा सिद्धयोगिनी ॥५१॥  
 वैष्णवी नागभगिनी शैवी नागश्वरी तथा । जरत्काशप्रियास्तीकमाता विपहरति च ॥५२॥  
 महाज्ञानयुता चैव सा ददौ विश्वपूजिता । द्वादशैतानि नामानि पूजाकाले तु य पठेत् ॥५३॥  
 तस्य नागभय नास्ति तस्य वशोद्भवस्य च । नागभीत च शयन नागप्रस्ते च मदिरे ॥५४॥  
 नागशोभ महादुर्गे नागवाष्टतविग्रह । इद स्तोत्र पठित्वा तु मुच्यत नात्र सशय ॥५५॥  
 नित्यं पठद्यस्त दुष्टा नागवग पलायत । दशलक्षजपेनैव स्तोत्रसिद्धिर्भव नृणाम् ॥५६॥  
 स्तोत्रसिद्धिर्भवद्यस्य स विप भोक्तुमीश्वर । नागश्च भूषणं कृत्वा स भवन्नागवाहन ॥५७॥  
 नागासनो नागतल्पो महासिद्धो भवनर । अत च विष्णुना साध क्रीडत्येव दिवानिशम् ५८॥  
 इति श्राद्धाभागवत महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवाद् सप्तचत्वारिंशोऽध्याय ॥४७॥

### अथ अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः

#### श्रीनारायण उवाच

मत्त पूजाविधानं च श्रूयतां मुनिपुत्रव । ध्यानं च सामयदोक्तं प्रोक्तं देवोविधानवचम् ॥१॥  
 द्रवतचपकवर्णाभा रत्नभूषणभूषिताम् । चह्निगुडागुकाधाना नागमनोपवीतिनीम् ॥२॥  
 महाज्ञानयुतां ता च प्रवर्तमानिनां वराम् । सिद्धाधिष्ठातृदेवा च सिद्धां सिद्धिप्रदा भज ॥३॥  
 इति ध्यात्वा च सा ददौ मूलेनैव प्रपूजयत । नैवद्यैर्विधिधूपैः पूज्यगधानुलेपनैः ॥४॥  
 मूलमंत्रैश्च वदोक्तैर्भक्तानां वाञ्छितव्रत । मुने कल्पयन्नाम सुसिद्धो द्वादशानर ॥५॥  
 अह्नी श्री क्ली ऐं मनसा देव्यै स्वाहेति श्रोतित । पञ्चदशजपेनैव मन्त्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥६॥

मन्त्रसिद्धिर्भवेद्यस्य स सिद्धौ जगतीतले । सुधासमं विपं तस्य घन्वंतरिसमो भवेत् ॥७॥  
 ब्रह्मन्स्तात्वा तु संक्रात्यां गूढशालासु यत्नतः । आवाह्य देवीमीशाना पूजयेद्योऽतिभक्तितः ॥८॥  
 पञ्चम्या मनसा ध्यायन् देव्यै दद्याच्च यो बलिम् । घनवान्पुत्रवाश्रैव कीर्तिमान्स भवेद्भ्रुवम् ॥९॥  
 पूजाविधानं कथितं तदास्थानं निशामय । कथयामि महाभाग यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रतः ॥१०॥  
 पुरा नागभयाक्राता बभूवुर्मनिवा भुवि । गतास्ते शरणं सर्वे कश्यपं मुनिपुंगवम् ॥११॥  
 मन्त्राश्च ससृजे भीतः कश्यपो ब्रह्मणान्वित । वेदवीजानुसारेण चोपदेशेन ब्रह्मणः ॥१२॥  
 मन्त्राधिष्ठातृदेवी ता मनसा ससृजे तदा । तपसा मनसा तेन वभूव मनसा च सा ॥१३॥  
 कुमारी सा च संभूता जगाम शंकरालयम् । भक्त्या संपूज्य कैलासे तुष्टाव चंद्रशेखरम् ॥१४॥  
 दिव्यवर्षसहस्रं तं सिपेवे च मुने. सुता । आद्युतोपो महेशश्च ता च तुष्टे वभूव ह ॥१५॥  
 महाज्ञानं ददौ तस्यै पाठयामास साम च । कृष्णमंत्रं कल्पतरुं ददावष्टाक्षरं मुने ॥१६॥  
 लक्ष्मीमामाकामवीजं हेन्तं कृष्णपदं ततः । त्रैलोक्यमङ्गलं नाम कवचं पूजनक्रमम् ॥१७॥  
 पुरश्चर्याक्रमं चापि वेदोक्तं सर्वसंमतम् । प्राप्य मृत्युंजयान्मंत्रं सा सती च मुने सुता १८॥  
 जगाम तपसे साध्वी पुष्करं शंकराजया । त्रिपुगं च तपस्तप्त्वा कृष्णस्य परमात्मनः ॥१९॥  
 सिद्धा वभूव सा देवी ददर्श पुरतः प्रभुम् । दृष्ट्वा कृशागी बाला कृपया च कृपानिधिः ॥२०॥  
 पूजा च कारयामास चकार च स्वयं हरिः । वरं च प्रददौ तस्यै पूजिता त्वं भवे भव ॥२१॥  
 वरं दत्त्वा च कल्याण्यै ततश्चातर्दधे हरिः । प्रथमे पूजिता सा च कृष्णेन परमात्मना ॥२२॥  
 द्वितीये शङ्करेणैव कश्यपेन सुरेण च । मुनिना मनुना चैव नागेन मानवादिभिः ॥२३॥  
 वभूव पूजिता सा च त्रिपु लोकेषु सुव्रता । जरत्कार्मुनीश्राम्य कश्यपस्ता ददौ पुरा ॥२४॥  
 अयाचितो मुनिश्रेष्ठो जग्राह ब्राह्मणाजया । कृत्वोद्वाहोमहायोगी विश्रातस्तपसा चिरम् ॥२५॥  
 सुप्त्वाप देव्या जघने वटमूले च पुष्करे । निद्रा जगाम स मुनि स्मृत्वा निदेशमीश्वरम् २६॥  
 जगामास्तं दिनकरः सायंकाल उपस्थिते । संचित्य मनसा साध्वी मनसा सा पतिव्रता २७॥  
 धर्मलोपभयेनेव चकारालोचनं सती । अवृत्त्वा पश्चिमा सध्या नित्या चैव द्विजन्मनाम् ॥  
 ब्रह्महत्यादिकं पाप लभिष्यति पतिर्मम । नोपतिष्ठति य पूर्वा नोपास्ते यस्तु पश्चिमाम् २९॥  
 स सर्वत्रानुचिन्तित्य ब्रह्महत्यादिकं लभेत् । वेदोक्तमिति संचित्य बोधयामास मुदरी ॥३०॥  
 स च बुद्धो मुनिश्रेष्ठस्ता चुक्तेप भूषं मुने ।

मुनिरुवाच

कथं मे मुक्तिनः साध्वि निद्रानग. वृत्तस्त्वया ॥३१॥

कथं व्रतादिकं तस्या मा भर्तुंश्चापकारिणी । तपश्चानशनं चैव व्रतं दानादिकं च यत् ॥३२॥

भर्तुरप्रियकारिण्या सर्वं भवति निष्फलम् । यया प्रिय पूजितश्च श्रीकृष्ण पूजितस्तथा ॥३३॥  
 पतिव्रताव्रतार्थं च पतिरूपो हरि स्वयम् । सर्वदान सर्वयज्ञ सर्वतीर्थनिषेवणम् ॥३४॥  
 सर्वव्रत तप सर्वमुपवासादिक च यत् । सर्वधर्मश्च सत्य च सर्वदेवप्रपूजनम् ॥३५॥  
 तत्सर्वं स्वामिसेवाया कला नाहति योऽशीम् । पुण्ये च भारते वर्षे पतिसेवा करोति या ॥३६॥  
 वैकुण्ठे स्वामिना सार्धं सा याति ब्रह्मण पदम् । विभ्रियं कुरुते भर्तुर्विप्रिय वदति प्रियम् ॥३७॥  
 असत्कुले प्रसूता हि तत्फलं श्रूयता सति । कुम्भीपाक व्रजेत्सा च यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥३८॥  
 सती भवति चाडाली पतिपुत्रविवर्जिता । इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठो बभूव स्फुरिताधर ॥३९॥

चकमे तेन सा साध्वी भयनोवाच त पतिम् ।

साध्युवाच

सध्यालोपमयनेव निद्राभग कृतस्तव ॥४०॥

कुह शक्तिं महाभाग दुष्टाया मम सुव्रत । शृगाराहारनिद्राणा यश्च भग करोति हि ॥४१॥  
 स व्रजेत्कालसूत्र वै यावच्चन्द्रदिवाकरौ । इत्युक्त्वा मनसा देवी स्वामिनश्चरणाबुज ॥४२॥  
 पपात भक्त्या भीता सा शरोद च पुन पुन । कुपित च मुनिं दृष्ट्वा श्रीसूर्यं शसमुद्यतम् ॥४३॥  
 तत्राजगाम भगवान्सध्याया सह नारद । तत्रागत्य मुनि सन्म्यगुवाच भास्कर स्वयम् ४४॥  
 विनयन च भीतश्च तया सह यथोचितम् ।

भास्कर उवाच

सूर्यास्तसमय दृष्ट्वा साध्वी धर्मभयेन च ॥४५॥

लोथयामास त्वा विप्र शरण त्वामह गत । दामस्व भगव ब्रह्मन्मा शसु नोचित मुन ॥४६॥  
 ब्राह्मणाना च हृदय नवनीतसम सदा । तेषा क्षणार्धं क्रोधश्च ततो भस्म भवज्जगत् ॥४७॥  
 पुन स्रष्टु द्विज शक्तो न तेजस्वी द्विजात्पर । ब्राह्मणो ब्रह्मणो वश प्रबल ब्रह्मतजसा ॥४८॥  
 श्रीकृष्ण भावयेन्निरय ब्रह्मजपाति सनातनम् । सूर्यस्य वचन श्रुत्वा द्विजस्तुष्टो बभूव ह ॥४९॥  
 सूर्यो जगाम स्वस्थान गृहीत्वा ब्राह्मणाक्षिपम् । तत्राज मनसा विप्र प्रतिज्ञापाननाय च ॥५०॥  
 रुदती शोकसयुक्ता हृदयेन विद्वयता । सा सस्मार गुह्य शसुमिष्टदेव विधि हरिम् ॥५१॥  
 कश्यप जमदातार विपत्तौ भयकशिता । तत्राजगाम गोपीशो भगवाञ्छभुरेव च ॥५२॥  
 विधिश्च कश्यपश्चैव मनसा परिचितित । दृष्ट्वा विप्रोऽभीष्टदेव निर्गुण प्रकृते परम् ॥५३॥  
 सुष्टाव परया भव या प्रणनाम मुहुर्मह । नमश्चकार गभु च ब्रह्मण कश्यप तया ॥५४॥  
 कथमागमन देवा इति प्रश्न चकार स । ब्रह्मा तद्वचन श्रुत्वा गहगा समयोचिनम् ॥५५॥  
 प्रत्युवाच नमस्तृत्य हृषीकेशपदाबुजम् । यदि त्यक्ता धर्मपत्नी धमिष्ठा मनशा गनी ॥५६॥



कुरुष्वास्यां सुतोत्पत्तिं स्त्रोधर्मपालनाय वै । जायाया च सुतोत्पत्तिं कृत्वा पश्चात्पुत्रजेन्मुने ॥५७॥  
 प्रकृत्वा तु सुतोत्पत्तिं विरागी यस्त्यजेत्प्रियाम् । सवते तस्य पुण्यं च चालन्या च यया जलम् ॥५८॥  
 ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा जरत्कार्मुनीश्वरः । चकार नाभिसस्पर्शं योगेन मंत्रपूर्वकम् ॥५९॥  
 मनसाया मुनिश्रेष्ठो मुनिश्रेष्ठ उवाच ताम् ।

जरत्कारुरुवाच

गर्भेणानेन मनसे तव पुत्रो भविष्यति ॥६०॥

जितेन्द्रियाणा प्रवरो धार्मिको ब्राह्मणाग्रणी । तेजस्वी च तपस्वी च यशस्वी च गुणान्विन ॥६१॥  
 वरो वेदविदा चैव ज्ञानिना योगिना तथा । स च पुत्रो विष्णुसक्तो धार्मिकः कुलमुद्धरेत् ॥६२॥  
 नृत्यन्ति पितरः सर्वे जन्ममात्रेण वै मुदा । पतिव्रतामुशोलाया सा प्रिया प्रियवादिनो ॥६३॥  
 धर्मिष्ठा पुत्रमाता च कुलस्त्री कुलपालिका । हरिभक्तिप्रदो वधुर्न चाभीष्टसुखप्रद ॥६४॥  
 यो बंधुश्रेष्ठस च पिता हरिवर्त्मप्रदर्शकः । सा गर्भधारिणी या च गर्भवासविमोचनी ॥६५॥  
 दयारूपा च भगिनी यमभीतिविमोचनी । विष्णुमंत्रप्रदाता च स गुरुविष्णुभक्तिद ॥६६॥  
 गुरुश्च ज्ञानदो यो हि यज्ज्ञान कृष्णभावनम् । आब्रह्मस्तवपर्यन्तं यतो विश्वं चराचरम् ॥६७॥  
 आविर्भूत तिरोभूतं किं वा ज्ञान तदन्यतः । वेदज यजज यद्यत्तत्सारं हरिसेवनम् ॥६८॥  
 तत्त्वाना सारभूतं च हरेरेन्यद्विद्वदनम् । दत्तज्ञानमया तुभ्य सस्वामी ज्ञानदो हि य ॥६९॥  
 ज्ञानात्प्रमुच्यते बन्धात्स रिपुयो हि बन्धदः । विष्णुभक्तियुत ज्ञानं नो ददाति हि यो गुरु ॥७०॥  
 स रिपु शिष्यघाती च यतो वधात्न मोचयत् । जननी गर्भजबलेदाद्यमयातनया तथा ॥७१॥  
 न मोचयेद्यः स कथं गुरुस्तातो हि बाधवः । परमानन्दरूप च कृष्णमार्गमनस्वरम् ॥७२॥  
 न दर्शयेद्यः सतत कीदृशो बाधवो नृणाम् । भज साध्वि पर ब्रह्माच्युत कृष्ण च निगुणम् ॥७३॥  
 निर्मूलं च भवेत्पुंसा कर्म वै तस्य सेवया । मया छलेन त्वं त्यक्त्वा क्षमस्वैतन्मम प्रिये ॥७४॥  
 क्षमाक्षताना साध्वीनां सत्त्वात्क्रोधो न विद्यते । पुष्कर तपने यामि गच्छ देवि ययासुखम् ॥७५॥  
 श्रीकृष्णचरणाभोजे नि स्पृहार्णा मनोरया । जरत्कारुवच श्रुत्वा मनसा शोककातरा ॥७६॥  
 साश्रुनेत्रा च विनयादुवाच प्राणवल्लभम् ।

मनमोवाच

दोषो नास्त्येव मे त्यक्तुं निद्राभगेन ते प्रभो ॥७७॥

यत्र स्मरामि त्वा नित्यं तत्र मामागमिष्यमि । बधुभेद क्लेशतम पुत्रभेदस्तन परम् ॥७८॥  
 प्राणेशभेदः प्राणाना विच्छेदात्सर्वतः परः । पतिः पतिव्रताना तु दत्तपुत्राधिकं प्रिय ॥७९॥  
 सर्वस्मात् प्रियः स्त्रीणा प्रियस्तेनोच्यते दुर्षेः । पुत्रे ययं च पुत्राणा वैश्यावाना यथा हरी ॥८०॥

नेत्रे यथैकनेत्राणा तृपिताना यथा जले । क्षुधिताना यथाऽने च कामकाना च मयुने ८१॥  
 यथा परस्वे चोराणा यथा जारे कुयोपिताम् । विदुषा च यथा शास्त्रे वाणिज्ये वणिजा यथा ८२॥  
 तथा शश्वमन का ते साध्वीना योपिता प्रभौ । इत्युक्त्वा मनसा देवी पपात स्वामिन पदे ॥८३॥  
 क्षण चकार क्रोड ता कृपया च कृपानिधि । नशोदकेन मनसा स्नायामास ता मुनि ॥८४॥  
 साश्रुनना मुने क्रोड सिपेच भदकातरा । तदा ज्ञानेन ती द्वी च विशोकी सबभूवतु ॥८५॥  
 स्मार स्मार पदाभोज कृष्णस्य परमात्मन । जगाम तपसे विप्र स्वकाता सप्रबोध्य च ॥८६॥  
 जगाम मनसा शभो कैलास मन्दिर गुरो । पार्वती बोधयामास मनसा शोककशिताम् ॥८७॥  
 शिवश्चातीव ज्ञानेन शिवेन च शिवालय । सुप्रशस्ते दिने साध्वी सुपुत्र मङ्गलम्णे ॥८८॥  
 नारायणाश पुत्र त योगिना ज्ञानिना गुरुम् । गभस्थितो महाज्ञान श्रुत्वा शकरवक्त्रम् ॥८९॥  
 सबभूव च योगीन्द्रो योगिना ज्ञानिना गुरु । जातक कारयामास वाचयामास मङ्गलम् ॥९०॥  
 वेदाश्च पाठयामास शिवाय च शिव शिशो । मणिरत्नकिरीटाश्च ब्राह्मणेभ्यो ददौ शिव ॥९१॥  
 पार्वती च गवा लक्ष रत्नानि विविधानि च । शभुश्च चतुरो वेदा व्रतगानितरास्तथा ॥९२॥  
 वालक पाठयामास ज्ञान मृत्युञ्जय परम् । भक्तिरस्त्यधिका का तऽभीष्टदेवे गुरो तथा ॥९३॥  
 यस्यास्तेन च तत्पुत्रो बभूवास्तीव एव च । जगाम तपसे विष्णो पुष्कर शकराज्ञया ॥९४॥  
 सप्राप्य च महामत्र ततश्च परमात्मन । दिव्य वपश्चिलक्ष च तपस्तप्त्वा तपोधन ॥९५॥  
 आजगाम महायोगी नमस्कर्तुं शिव प्रभुम् । शकर च नमस्कृत्य स्थित्वा तत्रैव वालक । ९६॥  
 सा चाजगाम मनसा वश्यपस्याश्रम पितु । ता सपुत्रा सुता दृष्ट्वा मुद प्राप प्रजापति ॥९७॥  
 दातलक्ष च रत्नाना ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुन । ब्राह्मणा भोजयामास सोऽसहयान् श्रेयसे शिशो ॥  
 अदितिश्च दितिश्चाया मुद प्राप परन्तप । सा सपुत्रा च सुचिर तस्यो तातालय तदा ॥९९॥  
 तदीय पुनराख्यान वक्ष्यामि तन्निशामय । अयाभिमपुतनये ब्रह्मदाप परीक्षिते ॥१००॥  
 वभूव सहसा ब्रह्मन् देवदोषण वर्मणा । सप्ताहे समतीते तु तदावस्त्वा च घन्यति ॥१०१॥  
 दाशाय शृङ्गी तत्रैव कौशिययाश्च जलेन वै । राजा श्रुत्वा तत्प्रभृति निर्वातस्थानमागत ॥१०२॥  
 तत्र तस्यो च सप्ताह देहरक्षणतत्पर । सप्ताहे समतीते तु गच्छत तदाव पथि ॥१०३॥  
 घन्वत्परिर्नृप भोक्तु दर्शं गामुक् पथि । तदाभूव तवाद् सुप्रीतिश्च परस्परम् ॥१०४॥  
 घन्वत्परिमणि प्राप तदाव स्थच्छया दशौ । स ययो त गृहीत्वानु धनुष्टो हृष्टमानम् ॥१०५॥  
 तदाको भक्षयामास नृप त मद्यं च स्थितम् । राजा जगाम तरसा देह त्यक्त्वा परत्र च ॥१०६॥  
 सस्वार कारयामास पितुर्वै जनमजय । राजा चकार यत्र च सर्पतत्रं ततो मुन ॥१०७॥  
 प्राणास्तस्याज सपणिं समूहो ब्रह्मजगा । स तदाको वै भौतस्तु मन्त्र दारणं यदौ ॥१०८॥

सैद्रं च तक्षकं हंतुं विप्रवर्गं समुद्यत । अय देवाश्च सेदाश्च संजग्मुर्मनसातिकम् ॥१०९॥  
 ता तुष्टाव महेंद्रश्च भयकातरविह्वल । तत आस्तीक आगत्य यज्ञ च मातुराजया ॥११०॥  
 महेंद्रतक्षकप्राणान्वयाचे भूमिप परम् । ददौ वरं नृपश्रेष्ठ कृपया ब्राह्मणाजया ॥१११॥  
 यः समाप्य विप्रेभ्यो दक्षिणा च ददौ मुदा । विप्राश्च मुनयो देवा गत्वा च मनसानिकम् ११२॥  
 मनसा पूजयामासुस्तुष्टुवृश्च पृथक् पृथक् । शक्र समूनसमारो भक्तिपुक्त सदा शुचि ॥११३॥  
 मनसा पूजयामास तुष्टाव परमादरात् । नत्वा षोडशोपचार वलि च तत्प्रिय तदा ॥११४॥  
 प्रददौ परितुष्टश्च ब्रह्मविष्णुशिवाजया । सपूज्य मनसा देवी प्रययु स्वालयं च ते ॥११५॥  
 इत्येव कथित सर्वं किं भूय श्रोतुमिच्छसि ।

### नारद उवाच

केन स्तोत्रेण तुष्टाव महेंद्रो मनसा सतीम् ॥११६॥  
 पूजाविधिक्रम तस्या श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ।

### श्रीनारायण उवाच

सुस्नातः शुचिराचातो धृत्वा धीते च वाससी ॥११७॥

रत्नसिंहासने देवी वासयामास भक्ति । स्वर्गाया जलेनैव रत्नकुम्भस्थितेन च ॥११८॥  
 स्नापयामास मनसा महेंद्रो वेदमत्रत । वासवी वासयामास वह्निशुद्धे मनोहरे ॥११९॥  
 सर्वाङ्गे चदनं वृत्वा पादाध्यं भक्तिसयुतः ।  
 गणेश च दिनेश चर्वाह्नि विष्णु शिव शिवाम् ॥१२०॥  
 सपूज्यादौ देवपट्क् पूजयामास ता सतीम् ।  
 ॐ ह्रीं श्रीं मनसाऽर्च्यं स्वाहेत्येव च मत्रत ॥१२१॥

दशाक्षरेण मूलेन ददौ सर्वं ययोचितम् । दत्त्वा षोडशोपचारान्दुर्लभान्देवनायक ॥१२२॥  
 पूजयामास भक्त्या च विष्णुना प्रेरितो मुदा । वाद्य नानाप्रकारं च वादयामास तत्र वै ॥१२३॥  
 दभूव पुष्पवृष्टिश्च नभसो मनसोपरि । देवत्रियानया तत्र ब्रह्मविष्णुशिवाजया ॥१२४॥  
 तुष्टाव साधुनेत्रंश्च पुलकावितनिग्रह ।

### पुरंदर उवाच

देवि त्वा स्तोत्रमिच्छामि माध्वीना प्रवरां वराम् ॥१२५॥  
 परात्परा च परमा न हि स्तोत्रु शमोऽधुना ।

स्त्रोत्राणां लक्षणं येन स्वभावात्पानतत्परम् ॥१२६॥

न धाम. प्रवृत्ते यत्तु गुणानां गणना तत्र । शुद्धसत्त्वस्वरूपा तत्र कोर्पाह्यादियजिता ॥१२७॥

न च शक्तो मुनिस्तेन त्यक्तुं याच्या कृता यतः ।

त्वमया पूजिता साध्वी जननी मे यथाऽदितिः ॥१२८॥

दयारूपा च भगिनौ धामारूपा यथा प्रसूः ।

त्वया मे रक्षिता. प्राणा पुत्रदारा सुरेश्वरि. ॥१२९॥

अहं करोमि त्वत्पूजा प्रीतिश्च वर्धतां सदा । नित्या यद्यपि पूज्या त्वं सर्वत्र जगदत्रिके १३०॥

तथापि तत्र पूजा च वर्धयामि सुरेश्वरि । ये त्वामापाहसत्रात्या पूजयिष्यन्ति भक्तितः १३१॥

पंचम्या मनसास्याया मासान्ते वा दिने दिने । पुत्रपौत्रादयस्तेषां वर्धन्ते च धनानि वै ॥१३२॥

यशस्विनः कीर्तिमंतो विद्यावन्तो गुणान्विता । ये त्वा न पूजयिष्यन्ति निर्दरयज्ञानतो जना. १३३॥

लक्ष्मीहीना भविष्यन्ति तेषां नागभयं सदा । त्वं स्वयं सर्वलक्ष्मीश्च वैकुण्ठे वमलालया ॥१३४॥

नारायणासौ भगवान्ज्जरताहर्भुनीश्वरः ।

तपसा तेजसा त्वा च मनसा ससृजे मित ॥१३५॥

अस्माकं रक्षणायैव तेन त्वं मनसाभिधा ।

मनसादेवि शक्त्या त्वं स्यात्माना सिद्धयोगिनो ॥१३६॥

तेन त्वं मनसादेवी पूजिता वदिता भव ।

ये भक्त्या मनसा देवा पूजयन्त्यनिता भूयम् ॥१३७॥

तेन त्वा मनसा देवी प्रवदति मनीषिण ।

सयस्वरूपा देवि त्वं शश्वत्सत्यनिषेवणात् ॥१३८॥

यो हि त्वा भावयेन्नित्यं स त्वा प्राप्नोति तत्पर ।

इन्द्रश्च मनसा स्तुत्वा गृह्णात्वा भगिनीवरम् ॥१३९॥

प्रजगाम स्वभवनं भूपया सपरिच्छदम् । पुत्रेण सार्धं मा देवी चिरं तस्थौ पिनुर्गृहे ॥१४०॥

भ्रातृभि पूजिता शश्वन्मान्या वद्या च सर्वत ।

गोलोकारसुरभिर्ब्रह्मान् तत्रागत्य सुपूजिताम् ॥१४१॥

ता स्नापयित्वा क्षीरेण पूजयामास सावरम् ।

ज्ञानं च कथयामास गोप्यं सर्वं सुदुर्लभम् ॥१४२॥

तथा देवैः पूजिता सा स्वलोकं च पुनर्ययौ । इन्द्रस्तोत्र पुण्यबीजं मनसा पूजयेत्पठेन् ॥१४३॥

तस्य नागभयं नास्ति तस्य वशोद्भवस्य च । त्रिषु भवेत्सुजातुल्य सिद्धस्तोत्रो यदा भवेत् ॥१४४॥

पचलक्षणजपेनैव सिद्धस्तोत्रो भवेन्नरः । सर्पशायी भवेत्तस्यपि निश्चिन सर्पवाहन ॥१४५॥

इति ध्रादेवीभागवतं महापुराणे नवमस्कन्धेऽष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

## अथ एकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः

नारद उवाच

का वा सा सुरभिर्देवी गोलोकादागता च या । तज्जन्मचरितं ब्रह्मज्ञोऽनुमिच्छामि यत्नतः ॥ १ ॥

श्रीनारायण उवाच

गवामग्निष्ठातृदेवी गवामाद्या गवा प्रसू । गवा प्रधाता सुरभिर्गोलोके सा समुद्भवा ॥ २ ॥

सवादिस्तृष्टैश्चरित कवयामि निशामय । बभूव यत्तज्जन्म पुरा वृन्दावने वने ॥ ३ ॥

एवदा राविदानाद्या रापया मह कीतुकी । गापागनापरिवृता पुण्य वृन्दावन ययी ॥ ४ ॥

सहसा तत्र रहति विजहार स कीतुकान् । बभूव क्षीरपानेच्छा तस्य स्वेच्छामयस्य च ॥ ५ ॥

समृजे सुरभि दधी लीलया नामपार्श्वत । वत्सपुक्ता दुग्धवती बली नाम मनोरथः ॥ ६ ॥

दृष्ट्वा सवसा थोदामा नवभाण्ड दुदोह च । क्षार सुधातिरिक्तं च जन्ममृत्युजराहरम् ॥ ७ ॥

तदुत्थ च पय स्वादु पपी गापीपति स्वयम् । सरो बभूव पयसा भाण्डविलसनेन च ॥ ८ ॥

दोन च विस्तृत चैव परितः सानयोजनम् । गोलोकेऽप्यप्रसिद्धश्च सोऽपि क्षीरसरोवरः ॥ ९ ॥

गोपिराना च राधाया प्रीडावापी बभूव सा । रत्नैर्द्रविता पूर्ण भूता चापीश्वरेदक्षया ॥१०॥

बभूव कामधनूना सहसा लज्जकोटय । यावत्तस्तत्र गापाश्च सुरम्या लोमवृषतः ॥११॥

नामा पुत्राश्च बहवः सवभूवुत्सख्ययाः । कथिता च गवा सृष्टन्या च पूरितजगत् ॥१२॥

पुत्रा चारार भगवान् सुरम्याश्च पुरा मुने । ततो बभूव तत्पुत्रा त्रिषु लोकेषु दुर्लभा ॥१३॥

दापान्विताऽपरदिने श्रीवृष्णस्याज्ञया हरे । बभूव सुरभिः पूज्या धर्मवश्यादिह श्रुतम् ॥१४॥

घ्नन् स्ताश्च मूलमत्र मद्यत्पुत्राभिधिजन्मम् । वेदोक्तं च महाभाग निरोध कथयामि ते ॥१५॥

ॐ सुरर्ण्यं नम इति मन्त्रस्तस्या पठन्तर । सिद्धा लक्षणजपेनैव भक्त्यना वल्पपादप ॥१६॥

एव त मयुर्वेदगीत तस्या पूजा च सर्वतः । ऋद्धिदा वृद्धिदा चैव मुक्तिदा सर्वकामदा ॥१७॥

एवमास्त्वहं परमां रायासहचरी पराम् । गवामग्निष्ठातृदेवी गवामाद्या गवा प्रसूम् ॥१८॥

परिमत्स्या पूता च भक्त्या सर्वकामदाम् । मया पूत सर्वयिन्व ता दधी सुरभि भजे ॥१९॥

घटे वा धनुर्निरमि बधस्तभे गवामपि । शालग्रामेऽल्पाग्नीवा मुग्नि पूजयेद्भिज्जः ॥२०॥

दीपान्वितापरदिने पूषाहि भक्तिमुदतः । य पूजयन्त मुग्निं स च पूज्यो भवेत्पुत्रि ॥२१॥

एकदा त्रिषु लोकेषु वराहे विष्णुमायया । क्षीर जहार सुरमिश्रितिताञ्च सुरादय ॥२२॥  
ने गत्वा ब्रह्मलोके च ब्रह्माण तुष्टुवुस्तदा । तदाज्ञया च सुरभि तुष्टाव पावशासन ॥२३॥

### पुरन्दर उवाच

नमो देव्यै महादेव्यै सुरम्यै च नमो नमः । गवा वीजस्वरूपायै नमस्ते जगदधिक ॥२४॥  
नमो राधाप्रियायै च पद्माशायै नमो नमः । नम वृष्णप्रियायै च गवा मागे नमो नमः ॥२५॥  
कल्पवृक्षस्वरूपायै सर्वेषां सततं परे । क्षीरदायै घनदायै वृद्धिदायै नमो नमः ॥२६॥  
शुभायै च सुभद्रायै भोप्रदायै नमो नमः । यशोदायै वीतिदायै धर्मदायै नमो नमः ॥२७॥  
स्तोत्रश्रवणमात्रेण तुष्टा हृष्टा जगत्प्रसूः । आविर्भव तत्रैव ब्रह्मलोके सनातनी ॥२८॥  
महेंद्राय वरं दत्त्वा वाञ्छितं चापि दुर्लभम् । जगाम सा च गोलोक यमुदेंवादयो गृहम् ॥२९॥  
वभूव विदवं सहसा दुग्धपूर्णं च नारद । दुग्धघृतं ततो यज्ञस्तत प्रीति सुरस्य च ॥३०॥  
इदं स्तोत्रं महापुण्यं भक्तियुक्तञ्च यः पठेत् । न गोमान् धनवाक्षैव वीतिमान्पुत्रवारतया ॥३१॥  
स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वमन्त्रेषु दीदितः । इह लोके सुप्त भुक्त्वा मात्यन्ते कृष्णमन्दिरे ॥३२॥  
सुचिरं निवसेत्तत्र करोति कृष्णसेवनम् । न पुनर्भयनं तत्र ब्रह्मपुत्रो भवेत्ततः ॥३३॥  
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥४९॥

### अथ पंचाशत्तमोऽध्यायः

#### नारद उवाच

ततस्तयो प्रसादार्थं नित्यं सेवेत तदत्रयम् । तत्रादौ राधिनामन शृणु नारद भक्तिम् ॥ ९ ॥  
 ब्रह्मविष्ण्वादिभिर्नित्यं सेवितो य परात्परम् । श्रीराधेति चतुर्थ्यंतं बह्वैर्जाया तत परम् ॥ १० ॥  
 पडशरो महामन्त्रो धर्माद्यर्थप्रकाशकः । मायाबीजादिकश्चायं बाह्याचिनामणि स्मृतः ॥ ११ ॥  
 वक्त्रकोटिसहस्रंस्तु जिह्वाकोटिशनैरपि । एतन्मन्त्रस्य माहात्म्यं वगितुं नैव शक्यते ॥ १२ ॥  
 उग्रह प्रथमं मन्त्रं श्रीकृष्णो भक्तिन्तर । उपदेशान्मूलद्रव्या गोलोके रासमण्डले ॥ १३ ॥  
 विष्णुस्तेनोपदिष्टस्तु तेन ब्रह्मा त्रिराद् तथा । तेन धर्मस्तेन चाहमित्येषा हि परम्परा ॥ १४ ॥

अहं जपामि तं मन्त्रं तेनाहमृपिरोडितः ।

ब्रह्माद्या सकला देवा नित्यं ध्यायति ता मुदा ॥ १५ ॥

कृष्णाचाया नाधिकारो यतो राधार्चनं विना । वैष्णवं सकलैस्तस्मात्कर्तव्यं राधिकार्चनम् ॥ १६ ॥  
 कृष्णराणाधिदेवो सा तदधीनो विभूर्यत । राशेश्वरी तस्य नित्यं तथा हीनो न तिष्ठति ॥ १७ ॥  
 राध्नाति सकलान्कामास्तेस्माद्वाधेति कीर्तिता । अत्रोक्तानां मनूनां च ऋषिरस्म्यहमेव च ॥ १८ ॥  
 छदश्च देवी गायत्रा देवताऽत्र च राधिका । तारो बीजं शक्तिबीजं शक्तिस्तु परिकीर्तिता ॥ १९ ॥  
 मूलं कृत्या पङ्गानि कर्तव्यानीतरत्र च । अथ ध्यायेन्महादेवी राधिका रासनायिकाम् ॥ २० ॥  
 पूर्वोक्तरोत्या तु मुने सामवेदे विगीतया । श्वेतचपकवर्णाभा शरदिंदुसमाननाम् ॥ २१ ॥  
 कौटिचं द्रप्रतीकाशा शरदम्भोजलोचनाम् । विवाचरा पृथुश्रीणी वाञ्छीयुतनितविनीम् ॥ २२ ॥  
 बुदपत्तिसमानाभदतपत्तित्रिराजिताम् । क्षौमाबरपरीधाना बह्लिषुद्धाशुकान्विताम् ॥ २३ ॥  
 ईपद्मास्यप्रसन्नास्या करिङ्कुम्भयुगस्तनीम् । सदा द्वादशवर्षांश रत्नभूषणभूषिताम् ॥ २४ ॥  
 शृङ्गारसिधुलहरी भक्तानुग्रहकातराम् । मल्लिकामालतीमालाकेशपाशविराजिताम् ॥ २५ ॥  
 सुकुमारागलतिका रासमण्डलमध्यगाम् । वराभयकरा शान्ता शश्वत्सुस्मिरयौवनाम् ॥ २६ ॥  
 रत्नसिंहासनासीनां गोपीमण्डलायिकाम् । कृष्णप्राणाधिका वेदबोधिता परमेश्वरीम् ॥ २७ ॥  
 एष ध्यात्वा ततो बाह्ये शालग्रामे षटेऽथवा । मन्त्रे वाऽष्टदले द्बी पूजयेत्तु विधानतः ॥ २८ ॥  
 ध्यावाह्यं देवी तत्पश्चादासनादि प्रदीयताम् । मूलमन्त्रं समुच्चार्य चासनादीनि कल्पयेत् ॥ २९ ॥  
 पादौ तु पादयोर्दद्यान्मस्तकेऽध्यं समीरितम् । मुप त्वाचमनीयं स्यात्त्रिवारं मूलविद्यया ॥ ३० ॥  
 मधुपनं ततो दद्यादकां गा च पयस्विनीम् । ततो मयेत्सान्नाशालां ता च तत्रैव भावयेत् ॥ ३१ ॥  
 अन्यङ्गादिस्नानविधिं कल्पयित्वाऽप्य वाससी । ततश्च चन्दनं दद्यात्प्रानालं चारपूर्वकम् ॥ ३२ ॥  
 पुष्पमाला बहुविधास्तुलसीमञ्जरीयुता । पारिजातप्रमूनानि शतपत्रादिवानि च ॥ ३३ ॥  
 तत्र गुर्यात्पवित्रं तत्परिवारार्चनं विभो । अग्नीनामुखाय यमन्यद्विश्वगपूजनम् ॥ ३४ ॥  
 श्रुत्वा पश्चादष्टदले दद्यात्पारवर्ततोऽग्रतः । मालावतीमण्डले बह्लिबोने च माधवीम् ॥ ३५ ॥

ततश्चानेन देवेशो तोपयेत्प्रत्यहं नर । धर्मार्थकाममोक्षाणामालयं जायते नरः ॥८७॥  
इति ते कथितं विप्रं श्रीदुर्गाया विधानकम् । कृतार्थता येन भवेत्तदेतत्कथितं तव ॥८८॥  
सर्वे देवा हरिर्ब्रह्मप्रमुखा मनवस्तथा । मुनयो ज्ञाननिष्ठाश्च योगिनश्चाश्रमास्तथा ॥८९॥

लक्ष्म्यादयस्तथा देव्यः सर्वे ध्यायन्ति तां शिवाम् ।

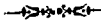
तदैव जन्मसाफल्यं दुर्गस्मरणमस्ति चेत् ॥९०॥

चतुर्दशापि मनवो ध्यात्वा चरणपङ्कजम् । मनुत्वं प्राप्तवन्तश्च देवा स्व स्व पदं तथा ॥९१॥  
तदेतत्सर्वमाख्यातं रहस्यातिरहस्यकम् । प्रकृतीनां पञ्चकस्य तदज्ञानं च वर्णनम् ॥९२॥  
श्रुत्वा तन्मनुजो नित्यं पुरुषार्थचतुष्टयम् । लभते नात्र सन्देहं सत्यं सत्यं मयोदितम् ॥९३॥  
अपुत्रो लभते पुत्रं विद्यार्थी प्राप्नुयाच्च ताम् । ययं कामस्मरेद्वापि तं तं श्रुत्वा समाप्नुयात् ॥९४॥  
नवरत्ने पठेदेतद्देव्यग्रे तु समाहितः । परितुष्टा जगद्दानी भवत्येव हि निश्चितम् ॥९५॥  
नित्यमेवैकमध्यायं पठेद्यं प्रत्यहं नरः । तस्मै वश्या भवेद्देवी देवीप्रियकरो हि सः ॥९६॥  
शांताश्च परीक्षेत नित्यमस्मिन्मयाविधिः । कुमारीदिव्यहस्तनयदा बटुवाम्बुजात् ॥९७॥  
मनोरथं तु सञ्कल्प्य पुस्तकं पूजयेत्ततः । देवीं च जगदीशानां प्रणमेच्च पुनः पुनः ॥९८॥  
सुस्नातां वन्द्या तत्राानीयाम्यर्च्यं यथाविधिः । शलाकां रापयेन्मध्ये तथा स्वर्णं न निर्मिताम् ॥९९॥  
शुभं याऽप्यशुभं तत्र यदायाति च तद्भवेत् । उदासीनेऽप्युदासीनकार्यं भवति निश्चितम् ॥१००॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे पचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥

बाणाशिरसरामस्तु सार्धं ( ३६२५ ) श्लोकं सुविरतरं ।

देवीभागवतस्यास्य नवमस्कन्धे ईरिनः ॥



समाप्तोऽयं नवमः स्कन्धः ।



# श्रीमद्देवीभागवतम्



दशमः स्कन्धः



अथ प्रथमोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायण पराधार सर्वपालनकारण । भवतोदाहरित दवीचरित पापनाशनम् ॥ १ ॥  
मन्वतरेषु मर्तेषु सा देवी यस्वरूपिणी । यदासायेण दुरत प्रादुर्भावि महददरी ॥ २ ॥  
तान् सर्वान्माख्याः हृदवानाहात्म्यमिश्रितान् । यथा च तत्र यनहं पृजिता सस्तुनामि हि ॥ ३ ॥  
मनोरथान्तरयति भक्तान् भक्तवत्सला । तत्र शुभ्रूपमागताना दवीचरितमुत्तमम् ॥ ४ ॥  
वर्णयस्व कृपासिन्धुना यनाप्तानि सुख मद्भुत् ।

श्रीनारायण उवाच

आकर्णय महर्षे त्व चरितं पापनाशनम् ॥ ५ ॥

भक्तानां भक्तिजनानां महासपत्निसारकम् । जगत्त्रानिर्महानना प्रह्ला लोक्पितामह ॥ ६ ॥  
पाविरासीत्त्रानिपद्याद्दशवस्य चक्रिण । म चतुर्भुजं आनाद्य प्रादुर्भावि महामने ॥ ७ ॥  
तु स्वायम्भुव नाम जनयामास मानसान् । स नामाना मनु पुत्रा यज्ञाय परमेष्ठिन ॥ ८ ॥  
तरुणा च तदस्त्री जने धर्मस्वरूपिणीम् । सा मनु शीर्गमिधाय तीरे परमपावने ॥ ९ ॥  
ःवीमाराधयामास महाभागवत्प्रदाम् । मूर्ति च मूर्तमयी उभ्या विषाय पूषिवीपति ॥ १० ॥  
उपासतस्म ता दवी वाग्भव स जपन् रह । निराहारो नित्यवाग्रो नियमग्रतःकृति ॥ ११ ॥  
एकपादन सतिष्ठन् परायामनिश स्थिर । दत्तवप रित काम क्रोधस्तेन महारमना ॥ १२ ॥

भजे स्थावरता देव्याश्चरणी चित्तमन् हृदि । तस्य तत्तपता देवो प्रादुर्भूता जगन्मयी ॥१३॥  
 उवाच वचनं दिव्यं वरं परय भूमिप । तन आनदजनः श्रुत्वा वाक्यं महोपति ॥१४॥  
 वरयामास तान् हृत्स्थान् वरानमरदुर्लभान् ।

### मनुरुवाच

जय देवि विशालाक्षि जय सर्वान्तरस्थिते ॥१५॥

मान्ये पूज्ये जगद्धात्रि सर्वमंगलमंगले । त्वत्कटाक्षावलोकनेन पद्मभूः सृजते जगत् ॥१६॥  
 वैकुण्ठः पालयत्येव हरः संहरते धणात् । शचीपतिस्त्रिलोक्याश्च शासको भवदाज्ञया ॥१७॥  
 प्राणिनः शिक्षयत्येव दंडेन च परेतराद् । यादसामधिपः पाशी पालनं मादृशामपि ॥१८॥  
 कुर्वते स कुबेरोऽपि निधीना पतिरव्यय । हुतभुङ्क्ते नैर्हतो वायुरीशानः शेष एव च ॥१९॥  
 एतदंशसंभवा एव त्वच्छक्तिपरिवृंहिता । अद्यापि यदि मे देवि वरो देयोऽस्ति सा प्रतम् ॥२०॥  
 तदा प्रह्लाः सर्गाकार्ये विघ्ना नश्यंतु मे शिवे । वाग्भवस्यापि मंत्रस्य ये केचिदुपसेविनः ॥२१॥  
 तेषा सिद्धिः सत्वरपि कार्याणा जायतामपि । ये संवादमिमं देवि पठन्ति श्रावयन्ति च ॥२२॥  
 तेषा लोके भुक्तिमुक्ती सुलभे भवता शिवे । जातिस्मरत्वं भवतु वक्तृत्वं सौष्टवं तथा ॥२३॥  
 जानसिद्धिः कर्ममार्गसंसिद्धिरपि चास्तु हि । पुत्रपौत्रसमृद्धिश्च जायेदित्येव मे वचः ॥२४॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

### अथ द्वितीयोऽध्यायः

#### श्रीदेव्युवाच

भूमिपाल महाबाहो सर्वमेतद्भविष्यति । यत्त्वया प्रार्थितं तत्ते ददामि मनुजाधिप ॥१॥  
 अहं प्रसन्ना देव्येन्द्रनादानाऽमोघविक्रमा । वाग्भवस्य जपेनैव तपसा ते मुनिश्चितम् ॥२॥  
 राज्यं निष्कण्टकं तेऽस्तु पुना वंशकरा अपि । मयि भक्तिर्दृढा वत्स मोक्षाते मत्पदे भवेत् ॥३॥  
 एव वरान्महादेवी तस्मै दत्त्वा महात्मने । पश्यतस्तु मनोरेव जगाम विध्यपरंतम् ॥४॥  
 योऽसौ विध्याचलो रुद्रः कुंभोद्भवमहर्षिणा । भानुमार्गाविरोधार्थं प्रवृत्तो गगनं स्पृशन् ॥५॥  
 सा विन्ध्यवासिनी विष्णोरनुजा वरदेश्वरी । दभूव पूजया लोकाना सर्वेषा मुनिसत्तम ॥६॥

#### ऋषय ऊचुः

योऽसौ विध्याचलः सूत किमर्थं गगनं स्पृशन् । भानुमार्गाविरोधं च किमर्थं हृतवानसौ ॥७॥  
 वयं च मैत्रावरुणिः पर्वत तं महोन्नयम् । प्रकृतिस्पृश चपारंति सर्वं विस्तरतो वद ॥८॥  
 न हि तृप्यामहे साधो त्वदाम्यगलितामृतम् । देव्याश्चरित्ररूपाह्वयं पीत्वा तृष्णा प्रवर्धते ॥९॥

सूत उवाच

वासीद्विन्ध्याचलो नाम मान्यः सर्वधराभृताम् । महावनसमूहाढ्यो महापादपसवृतः ॥१०॥  
 सुपुष्पितैरनेकैश्च लतागुल्मैस्तु संवृतः । मृगा यराहामहिषा व्याघ्रा शार्दूलका अपि ॥११॥  
 वानराः शशवा ऋक्षाः शृगालाश्च समततः । विचरति सदा हृष्टा पुष्टा एव महोद्यमाः ॥१२॥  
 नदीनदजलाक्रातो देवगर्धर्बकिन्नरैः । अप्सरोभिः किमुन्पैः सर्वकामफलद्रुमैः ॥१३॥  
 एतादृशो विन्ध्यनगो वृन्दाचित्पर्यटन्महीम् । देवपि परमप्रीतो जगाम स्वच्छया मुनिः ॥१४॥  
 त दृष्ट्वा स नगो मंक्षुः तूर्णमुत्थाय संभ्रमात् । पाद्यमर्घ्यं तथा दत्त्वा वरामनमचार्ययत् ॥१५॥  
 सुखोपविष्ट देवपि सन्न नग ऊचिवान् ।

विन्ध्य उवाच

देवर्षे बध्यता जात आगम कुत उत्तम ॥१६॥  
 तवागमनतो जातमनर्घ्यं मम मन्दिरम् । तव चक्रमण देवाभयार्थं हि यथा रवे ॥१७॥  
 अहं यन्मनोवृत्तददब्रूहि मम नारद ।

नान्द उवाच

ममागमनमिद्वारे जात स्पर्शगिरिरथ ॥१८॥  
 तत्र दृष्ट्वा मया लोका शक्राग्निधमपादिनाम् । सर्वेषां लोसपालानां भवनानि समतत ॥१९॥  
 मया दृष्टानि विन्ध्याग नानाभोगप्रदानि च । इति चोक्त्वा ब्रह्मयोनि पुनरुच्छ्वासमाविशान् ॥  
 उच्छ्वसन्तं मुनि दृष्ट्वा पुनः प्रच्छ ईलराट् । उच्छ्वासमकारणं किं तदब्रूहि देवशृणु मे मम ॥२१॥  
 इत्याकर्ष्य नगस्योक्तं देवपिग्मितद्युति । अश्रवाच्छ्रयता वत्स ममोच्छ्वासस्य कारणम् २२॥  
 गौरीगुणस्तु हिमवाञ्छिवस्य शशुर विल । मवाधिवत्सगपने पूज्य जामीरक्षमाभृताम् ॥२२॥  
 एवमेव च कौन्ताम शिवस्यावमथ प्रभुः । पूज्य पृथ्वीभृता जातो लोके पापौषदारण ॥२४॥  
 निपद्य पर्वतो नीलो गधमादन एव च । पूज्या स्वप्नानम तात्रु मर्ब एव क्षमाभृतः ॥२०॥  
 य पर्येति च त्रिधा मा महमन्त्रिण स्वराः । मद्र्भगोत्त मोज्य कनरपर्वत ॥२॥  
 आत्मान मन्दुत श्रेष्ठ वरिष्ठ च धराभृताम् । सर्वेषामहमेवाश्रया नास्ति लोत्रपु मन्म ॥२७॥  
 एव मानामिमान तस्मृत्वोच्छ्वासो मयोञ्जित । तत्तु नीनायता वृ य तपोबलवता नग ॥  
 प्रसगतो मयोक्त तं मिच्छामि निजं गृहम् ॥२८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

## अथ तृतीयोऽध्यायः

सूत उवाच

एव समुपदिश्याय देवपि परम स्वराट् । जगाम ब्रह्मणो लोकं स्वर्चारी महामुनि ॥१॥  
गत मुनिवरे विध्यश्चिता लेभेऽनपायिनीम् । नैव शान्तिं स लेभे च सदान्त वृतशोचन ॥२॥  
यद्य किं त्वन्न मे कार्यं कथं मेरु जगाम्यहम् । नैव शान्तिं लेभे नापि स्वास्थ्य मे मानसे भवत् ॥३॥

‘धिगुत्साह च मान च धिङ्मे कीर्ति च धिक्कुलम् ।’

धिग्वल मे पौरुष धिक् स्मृत पूर्वमहात्मभि ॥

एवं चित्तयमानस्य विध्यस्य मनसि स्फुटम् ॥४॥

प्रादुर्भूता मतिं वार्ये कर्तव्ये दोषकारिणो । मेरुप्रदक्षिणा कुर्वन्नित्यमेव दिवाकर ॥५॥  
सप्रहृष्टगणोपेत सदा दृष्यत्ययं नग । तस्या मार्गस्य सरोध करिष्यामि निर्जं करं ॥६॥  
तदा निरुद्धो द्युमणि परिक्रामेत्कथं नगम् । एव मार्गे निरुद्धे तु मया दिनकरस्य च ॥७॥  
भानुदर्पो दिव्यनगो भविष्यति विनिश्चितम् । एव निश्चित्य विध्याद्रि ख स्पृशन्वबुधे भुजै ॥८॥  
महोन्नतैः शृङ्गवरैः सर्वं व्याप्य व्यवस्थित । यदोदेष्यति भास्वास्त रोधयिष्याम्यहं कदा ॥९॥  
एव संचितमानस्य सा व्यतीयाय शर्वरी । प्रभात विमलजज्ञे दिशो विनिमिरा करं ॥१०॥  
कुर्वन्स निर्गतो भानुहृदयायोदये गिरी । प्रकाशतेस्म विमल नभो भानुकरं शुभं ॥११॥  
विकास नलिनी भेजे मौलिन च कुमुद्वती । स्वानि कार्याणि सर्वे च लोका समुपतस्थिरे ॥१२॥  
हन्य कव्य भूतबलिं देवानां च प्रवर्धयन् । प्राह्लापराल्लमप्याह्लाविभागेन त्विषा पति ॥१३॥  
एव प्राची तथाग्नेयी समाश्वास्य वियोगिनीम् । ज्वलती चिरकालीनचिरहादिव कामिनीम् ॥१४॥  
भास्करोऽथ कृशानोश्च दिशं नूनं विहाय च । याम्या गतु ततस्तूर्णं प्रतस्थ कमलाकर ॥१५॥  
न शशावाप्रतो गतु ततोऽनूरुर्ध्वजिज्ञपत् ।

अनूरुवाच

भानो भानोन्नतो विध्यो निरुध्य गगनं स्थित ॥१६॥

स्पर्धते मेरुणा प्रेम्सुस्त्वहता च प्रदक्षिणाम् ।

सूत उवाच

अनूरवाक्यमाकर्ष्यं सविता ह्यास चित्तयन् ॥१७॥

अहो गगनमार्गोऽपि रुध्यते चातिविस्मय । प्रायं शूरोन किं कुर्यादुत्पये वर्त्मनि स्थित १८॥  
निरुद्धो नो वाजिमार्गो देव हि बलवत्तरम् । राहुबाहुग्रहव्यग्रो य क्षणं नावतिष्ठते ॥१९॥  
स चिर रुद्धमार्गोऽपि किं करोति विधिर्वेली । एव च मार्गे सरदे लोका सर्वे च सश्वरा ॥२०॥

गन्विदन्त शरण कर्तव्य नान्वपद्यत । चित्रगुप्तादय सर्वे काल जानन्ति सूर्यत ॥२१॥  
 म रुद्धो विध्यगिरिणा अहो देवविपर्यय । यदा निरुद्ध सविता गिरिणा स्पर्धया तदा ॥२२॥  
 नष्ट स्वाहास्वधाकारो नष्टप्रायमभूज्जगन् । एव च पश्चिमा लोका दाक्षिणात्यास्तथैव च ॥२३॥  
 निद्रामीलितचक्षुष्का निशामेव प्रपेदिरे । प्राचस्तद्योतराहाश्च तीक्ष्णतापप्रतापिता ॥२४॥  
 मृता नष्टाश्च भग्नाश्च विनाशमभजन्प्रजा ।  
 हाहाभूत जगत्सर्व स्वप्नाकव्यत्रिवर्जितम् ॥  
 देवा सेंद्रा समुद्रिग्ना किं कुम इतिवादिन ॥२५॥

इति ध्वाद्वीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे द्वावीमाहाध्ये तृतायोऽध्याय ॥३॥

### अथ चतुर्थोऽध्यायः

सूत उवाच

तत सर्वे सुरगणा महेन्द्रप्रमुखास्तदा । पद्म्यानि पुरस्त्वृत्त्य ह्य शरणमवयु ॥१॥  
 उपतस्थु प्रणतिभि स्तोत्रैश्चाशुविभूतिभि । देवदेव गिरिशय शशिलालितशेखरम् ॥२॥

देवा ऊचुः

जय देव गणाध्यक्ष उमाललितपत्कज । अष्टसिद्धिविभूतीना दाने भक्तजनाय ते ॥३॥  
 महामायाविलसितस्यानाय पवनात्मने । वृषाकायामरेशाय कैलासस्थितिशालिन ॥४॥  
 अहिवृष्ण्याय मान्याय मन्वे मानदायिने । अजाय बहुरूपाय स्वात्मारामाय शभवे ॥५॥  
 गणनाथाय देवाय गिरिषाय नमोऽस्तु त । महाविभूतिदाने ते महाविष्णुस्तुताय च ॥६॥  
 विष्णुहृत्कजवासाय महायोगरताय च । योगगम्याय योगाय योगिना पतये नम ॥७॥  
 योगीशाय नमस्तुभ्य योगाना फलदायिने । दीनदानपरायापि दयासागरमृतये ॥८॥  
 आतिप्रशमनायोप्रवीर्याय गुणमूर्तये । वृषध्वजाय कालाय कालवालाय ते नम ॥९॥

सूत उवाच

एव स्तुत स दवसो यज्ञभुग्मिर्वृषध्वज । प्राह गभीरया वाचा प्रहस्यविबुधर्षनान् ॥१०॥

श्रीभगवानुवाच

प्रसन्नाऽह दिविपद स्तोत्रेणोत्तमपूरया । मनारय पूरयामि सर्वेषा देवतर्षभा ॥११॥

देवा ऊचु

मयदेवेण गिरिण शशिमौलिविराजित । आर्ताना गङ्गारस्य च दा विधेहि महाबल ॥१२॥  
 पर्वतो विध्यनामाऽस्त मेरुद्वेष्टा महोप्रत । भानुभाग निराडा हि सर्वेषा दुग्दाऽनप ॥१३॥  
 तद्गुडि स्तभयान सर्ववत्स्याण्टृद्रव । भानुसवारराधेऽ कालान कथ भवेत् ॥१४॥

क्षणैर्न विबुधश्रेष्ठा गत्वा काशीपुरी शुभाम् । मणिकर्णोऽसाम्प्लुत्य सचल भक्तिसयुता ॥८॥  
 सतर्प्य देवाश्च पितृन्दत्त्वा दान विधानत । आगत्य मुनिवर्यस्य चाश्रम परम महत् ॥९॥  
 प्रगातश्चापदाकीर्णं नानापादपसकुलम् । मयूरं मारसैर्हसैश्चक्रवाकैश्चाश्रितम् ॥१०॥  
 महावराहं कोलेश्च व्याघ्रं शार्ङ्गलकरपि । मृगं रुशभिरत्यर्थं खड्गं शरभकरपि ॥११॥  
 समाश्रित परमया लक्ष्म्या मुनिवर तदा । दण्डवत्पतिता सर्वे प्रणमुश्च पुन पुन ॥१२॥

### देवा ऊचु

जय द्विजगणाधीश मान्य पूज्य धरासुर । वातापीवलाशाय नभस्ते कुम्भयोनये ॥१३॥  
 लोपामुद्रापते श्रीमन्मित्रावरणसम्भव । सर्वविद्यानिधिऽगस्त्य शास्त्रयोननमोऽस्तु ते ॥१४॥  
 यस्योदये प्रसन्नानि भवन्त्युज्ज्वलभाज्यपि । तोयानि तोयराशीना तस्मै तुभ्य नमोऽस्तु त ॥  
 काशपुष्पविवासाय लकावल्हाप्रियाय च । जटामण्डलयुक्ताय मशिष्याय नमोऽस्तु ते ॥१६॥  
 जय सर्वाभिरस्तव्य गुणराशे महामुन । वरिष्ठाय च पूज्याय सस्त्रीवाय नमोऽस्तु ते ॥१७॥  
 प्रसाद क्रियता स्वामिवय त्वा इरण गता । दुस्तराच्छैऽज्जाददु खात्पीडिता परमद्युते ॥१८॥  
 इत्येव सस्तुतोऽगस्त्यो मुनि परमधार्मिक । प्राह प्रसन्नया वाचा विह्वलन द्विजसत्तम ॥१९॥

### मुनिरुवाच

भवन्त परमश्रेष्ठा देवास्त्रिभुवनश्वरा । लोकपाला महात्मानो निग्रहानुग्रहधामा ॥२०॥  
 योऽभरावत्यधीशान कुलिग यस्य चायुधम् । सिद्धचष्टक च यदद्गारि स शत्रो महता पति ॥२१॥  
 वैधानर वृक्षानुहि हृव्यकव्यवहोऽनिशम् । मुग्य सर्वाभराणा हि सो गिन कि तस्य दुष्करम् ॥  
 रक्षोगणाधिपो भीम सर्वेषा कर्मसाक्षिक । दण्डव्यप्रकरो देव कि तस्यामुक्तर सुरा ॥२३॥  
 तथापि यदि देवेशा कार्यं मच्छन्ति सिद्धिभूत । अस्ति चदुच्यता देवा वरिष्यामि न सशय २४॥  
 एव मुनिवरेणोक्त निशम्य विबुधर्षभा । प्रतीता प्रणयाद्विगा कार्यं निजगदुनिजम् ॥२५॥  
 गृह्ये विष्मगिरिणा निरुद्धोऽग्निनिर्गम । शैलगत्य ता सविष्ट हाहाभूतमचेतनम् ॥२६॥  
 तद्वृद्धि स्तम्भय मुने निजया तपग श्रिया । भवतस्तोजमाऽगस्त्य नून नद्यो भविष्यति ॥  
 एतदवास्मन्नाय च कार्यं वर्तव्यमस्ति हि ॥२७॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे दशमस्कन्धे षष्ठोऽध्याय ॥ ६॥

### अथ नमोऽध्यायः

#### सूत उवाच

इति पाठ्य समाप्त्यर्प्य विबुधाना द्विजात्तम । वरिष्ये वापमेतद् प्रशुषाय तत्रा मुनि ॥१॥  
 अगोष्ठते तदा कार्ये मुनिना कुम्भजन्मता । देवा प्रमुदिता सर्वे यभूनुऽजगत्तमा ॥२॥

तेदेवा स्वानि धिष्यन्ति भेजिरे मुनिवाक्यत । पत्नी मुनिवर श्रोमानुवाच नृपकन्यकाम् ॥३॥  
 अये नृपसुते प्राप्ते विघ्नोऽनर्थस्य कारक । भानुमार्गनिरोधेन कृतो विध्यमहीभृता ॥४॥  
 आज्ञात कारण तच्च स्मृतं वाक्य पुरातनम् । काशीमुद्दिश्य यद्वीतं मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभि ॥५॥  
 श्विमुक्त न मोक्तव्य सर्वथैव मुमुक्षुभि । किन्तु विघ्ना भविष्यति काश्या निवसता सताम् ॥  
 सोऽन्तरायो मया प्राप्त काश्या निवसता प्रिये । इत्येवमुक्त्वा भार्या ता मुनि परमतापन ॥७॥  
 मणिकर्ष्या समाप्नुत्य दृष्ट्वा विश्वेश्वर विभुम् । दडपाणि समभ्यर्च्य कालराज समागत ॥८॥  
 कालराज महागहो भक्ताना भयहारक । कथ दूरयसे पुर्या काशीपुर्यास्त्वमीश्वर ॥९॥  
 त्व काशीवासविघ्नाना नाशको भक्तृरक्षक । मा किं दूरयसे स्वामिन् भवतातिविनिवारक ॥१०॥  
 परापवादो नोक्तो मे न पैशुन्य न चानृतम् । केन कर्मविपाकेन काश्या दूर करोषि माम् ॥११॥  
 एव प्रार्थ्य च त कालनाथ कुम्भोद्भवो मुनि । जगाम साक्षिविघ्नेश सर्वविघ्ननिवारणम् ॥१२॥  
 त दृष्ट्वाऽभ्यर्च्य सप्रार्थ्य तत पुर्या विनिर्गत । लोपामुद्रापति श्रोमानगस्त्यो दक्षिणा दिशम् १३॥  
 काशीविरहसततो महाभाग्यनिविर्मुनि । सस्मृत्यानुक्षण काशी जगाम सह भार्यया ॥१४॥  
 तपोयानमिवारुह्य निमिपार्थेन वै मुनि । अग्रे ददर्श त विध्य रुद्धावरमयोन्नतम् ॥१५॥  
 चकपे चाचलस्तूण दृष्ट्वाग्रे स्थित मनिम् । गिरि खर्वतरो भूत्वा विवक्षुरवनीमिव ॥१६॥  
 दडवत्पतितो भूमौ साष्टान भक्तिभावत । त दृष्ट्वा नम्रशिखर विध्य नाम महागिरिम् ॥१७॥  
 प्रसन्नवदनोऽगस्त्यो मुनिर्विध्यमयाब्रवीत् । वत्सैव तिष्ठ तावत्त्व यावदागम्यने मया ॥१८॥  
 अशक्तोऽह गडशीलारोहणे तव पुत्रक । एवमुक्त्वा मुनिर्याम्यदिश प्रति गमोत्सुक ॥१९॥  
 आरुह्य तस्य शिखराप्यवाहहदनुक्रमात् । गतो याम्यदिश चापि श्रीशैल प्रेक्ष्य वत्मनि ॥२०॥  
 मल्याचलमासाद्य तत्राश्रमपरोऽभवत् । साऽपि देवी तत्र विध्यमागता मनुपूजिता ॥२१॥  
 लोकेषु प्रथिता विन्यवासिनीति च शौनक ।

सूत उवाच

एतच्चरित्र परम शत्रुनाशनमुत्तमम् ॥२२॥

अगस्त्यविध्यनगयोरारुह्यान पापनाशनम् । राजा विजयद तच्च द्विजाना ज्ञानवर्धनम् ॥२३॥  
 वैश्याना धाम्यघनद शूद्राणा सुगद तथा । धर्मार्थी धर्ममाप्नोति धनार्थी धनमाप्नुयात् ॥२४॥  
 वामानवाप्नुयात्वामी भक्त्या चाम्यसृष्ट्रवान् । एव स्वामभुवमनुदेवीमाराध्य भक्ति ॥२५॥  
 लेभे राज्य धरायाश्च निजमन्वतराश्रयम् । इत्येतद्वजित सौम्य ममा मन्वतराश्रितम् ॥

आद्य चरित्र श्रीदेव्या किं पुन कथामि ते ॥२६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे सप्तमोऽध्याय ॥ ७ ॥

## अथ अष्टमोऽध्यायः

शोनक उवाच

आद्यो मन्वन्तरः प्रोक्तो भवता चायमुत्तमः । अन्येषामुद्भवं ब्रूहि मनूना दिव्यतेजसाम् ॥१॥

सूत उवाच

एवमाद्यस्य चोत्पत्तिं श्रुत्वा स्वायंभुवस्य हि । अन्येषां क्रमशस्तेषां संभूतिं परिपृच्छति ॥२॥

नारदः परमो ज्ञानी देवीतत्त्वार्थकोविदः ।

नारद उवाच

मनूना मे समाख्याहि सूत्पत्तिं च सनातन ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

प्रथमोऽयं मनुः स्वायंभुव उक्तो महामुने । देव्याराधनतो येन प्राप्तं राज्यमकंठवम् ॥४॥

प्रियव्रतोत्तानपादो मनुपुत्री महौजसो । राज्यपालनकर्तारो विख्यातो वसुधातले ॥५॥

द्वितीयश्च मनुः स्वारोचिप उक्तो मनोविभिः । प्रियव्रतमुतः श्रीमानप्रमेयपराक्रमः ॥६॥

स स्वारोचिपनामापि कालिद्वीकूलतो मनु । निवासं कल्पयामास सर्वमन्त्वप्रियंवरः ॥७॥

जीर्णपत्राशनो भूत्वा तपः कर्तुमनुव्रतः । देव्या मूर्तिं मून्मयो च पूजयामास भक्तिः ॥८॥

एवं द्वादश वर्षाणि वनस्पस्य तपस्यतः । देवी प्रादुरभूतात सहस्रांशमद्युतिः ॥९॥

ततः प्रसप्ता देवेशी स्तवराजेन सुव्रता । ददौ स्वारोचिपायैव सर्वमन्वन्तराश्रयम् ॥१०॥

आधिपत्यं जगद्धात्री तारिणीति प्रथामगात् । एवं स्वारोचिपमनुस्तारिण्याराधनात्ततः ॥११॥

आधिपत्यं च लेभे स सर्वारतिविवर्जितम् । धर्मं संस्थाप्य विधिवद्भाग्यं पुत्रैः समं विभुः ॥१२॥

भुवत्वा जगाम त्वर्लोकं निजमन्वन्तराश्रयान् । तृतीयो उत्तमो नाम प्रियव्रतमुतो मनुः ॥१३॥

गगाकूले तपस्तप्त्वा याग्भवं संजपन्नहः । वर्षाणि त्रीण्युपवसन्देभ्यनुग्रहमाविशत् ॥१४॥

स्तुत्वा देवीं स्तोत्रवरैर्भक्तिभारितमानसः । राज्यं निष्कंठं लेभे संततिं चिरवाञ्छितम् ॥१५॥

राज्योत्पान्यानि गोम्यानि भुवत्वा धर्मान्युगह्य च । सोऽप्याजगाम पदवीं रागधिरतभारिताम् १६॥

पशुसंस्तामसो नाम प्रियव्रतमुतो मनुः । नर्मदासिन्धवे कूले समाराध्य जगन्मयीम् ॥१७॥

महेश्वरी कामराजकूटजापरराद्यम् । वान्तिं नारदे वाते नगराजपर्यया ॥१८॥

सोपयामास देवेशीं जन्मशाशीमनून्मताम् । तस्या प्रगाढमागात्तस्या मतोऽनुत्तमम् ॥१९॥

अकंठं महदायं युमुजे गगमाद्यतः । युवान्वपौटगाश्रुत्वाद्यत गोऽपिरेतनान् ॥२०॥

उत्पाद्य निजभार्याया जगामान्वरमुत्तमम् । पशमा मनुसक्ततो रैवमनापयानुजम् ॥२१॥



गल्लिदीकूलमाश्रित्य जजाप कामसङ्गम् । वीजं परमवाग्दर्पदायक साधकाश्रयम् ॥२२॥  
 त्वदाराधनादाप स्वाराज्यद्विमनुत्तमाम् । बलमप्रहृत लोके सर्वसिद्धिविधायकम् ॥२३॥  
 जर्तति चिरकालीना पुनर्पौत्रमयी शुभाम् । घर्मान्व्यस्य व्यवस्थाय विपयानुपभुज्य च ॥  
 जगामाप्रतिम द्यूरो महेंद्रालयमुत्तमम् ॥२४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धेऽष्टमोऽध्याय ॥८॥

### अथ नवमोऽध्यायः

#### श्रीनारायण उवाच

अथात ध्रूयता चित्र देवीमाहात्म्यमुत्तमम् । अगपुत्रेण मनुना यथाऽऽत राज्यमुत्तमम् ॥१॥  
 अगस्य राज पुत्रोऽभूच्छाक्षुषो मनुष्यतम । पृष्ठ सुपुलह नाम ब्रह्मापि शरण गत ॥२॥  
 ब्रह्मर्षे त्वामह प्राप्त शरण प्रणमार्तिहत । शाधि मा किंकर स्वामिन् येनाह प्राप्नुवा श्रियम् ॥  
 मेदिशाश्राधिपत्य मे स्याद्यथावदखडितम् । अव्याहत भुजबल सन्त्रास्त्रनिपुण क्षमम् ॥४॥  
 सततिश्चिरकालीनाऽप्यसह वय उत्तमम् । अतेऽपवर्गलामश्च स्यात्तयोपदिशाय मे ॥५॥  
 इत्येव वचन तस्य मनो कर्णपथऽभवत् । प्रत्युवाच मुनि श्रीमान्दे वा 'सराधन परम् ॥६॥  
 राज्ञाकर्णय वचो मम श्रोत्रसुप्त महत । शिवामाराधयाद्य त्व तत्रसादादिद भवेत् ॥७॥

#### चाक्षुष उवाच

कीदृगाराधन दव्यास्तस्या परमपावनम् । केनाकारेण कर्तव्य वाख्याद्वबुमर्हसि ॥८॥

#### मुनिरुवाच

राजनाकर्णता देव्या पूजन परमऽपयम । वाग्भव .वोजमऽपवन सञ्जग्यमनिश तथा ॥९॥  
 प्रिकाठ सञ्जगमत्यो भुक्तिमुक्ती लभेत्तु हि । न वीज वाग्भवादऽवदस्ति राजग्यनन्दन ॥१०॥  
 जपातिद्विकर वीर्यवल्बुद्धिकर परम् । एतस्य जापात्सामोऽपि सृष्टिर्कृता महाबल ॥११॥  
 विष्णुर्मज्जगत सृष्टिपालः परिर्जोति । महश्चरोऽपि सहता यज्ञयादभवऽनूप ॥१२॥  
 लाकपालस्तथा यऽपि निग्रहानुग्रहामा । यदाश्रयादनूवस्ते वऽन्तोर्यमदोद्धता ॥१३॥  
 एव स्वमपि राज्य महेंद्रो जगदम्बिराम । समाराध्य महर्षि च लक्ष्यमेऽचिरकालत ॥१४॥  
 एव स मुनिवर्षेण पुऽहृत प्रदाधिन । अगपुत्रस्तपस्त्रपु जातम विरजां नदीम् ॥१५॥  
 स च तेप नवस्तोत्र वाग्भवस्य जपे रत । वीजस्य पुष्यवीरात् सार्णवर्गागतो विभु ॥१६॥  
 त्रयमेऽद्रे पऽन्वासो द्वितीये तोयमक्षण । तुनीयेऽद्रे पवनभुक्तम्यो स्यात्पुरियाचल ॥१७॥  
 एव द्वादश वर्षाणि त्यक्तप्रहारस्य भुभुज । वाग्भव जपतो नित्य मतिरासोऽनुभाव्यता ॥१८॥

तथा च देव्याः परमं मन्त्रं संजपती रह. । प्रादुरासीज्जगन्माता साक्षाच्छ्रीपरमेश्वरी ॥१९॥  
तेजोमयी दुराघर्षा सर्वदेवमयीश्वरी । उवाचागतनूजं तं प्रसन्ना ललिताक्षरम् ॥२०॥

### देव्युवाच

पृथिवीपाल ते यत्स्याच्चितितं परमं वरम् । तद्ब्रूहि सप्रदास्यामि तपसा ते सुतोषिता ॥२१॥

### चाक्षुष उवाच

जानासि देवदेवेश यत्प्राथ्यं मनसेप्सितम् । अन्तर्यामिस्वरूपेण तत्सर्वं देवपूजिते ॥२२॥  
तथापि मम भाग्येन जातं यत्तव दर्शनम् । ब्रवीमि देव मे देहि राज्यं राजन्यसत्तमम् ॥२३॥

### श्रीदेव्युवाच

दत्तं मन्वन्तरस्यास्य राज्यं राजन्यसत्तम । पुत्रा महाबलास्ते च भविष्यन्ति गुणाधिकाः ॥२४॥  
राज्यं निष्कण्ठकं भावि मोक्षोऽन्ते चापि निश्चितः । एव दत्त्वा वरं देवी मनवे वरमुत्तमम् ॥२५॥  
जगामादर्शनं सद्यस्तेन भक्त्या च संस्तुता । सोऽपि राजा मनुः पृष्ठः प्रसादात्तु तवाश्रयात् ॥  
बभूव मनुमान्योऽसौ सार्वभौमसुखैर्वृतः । पुत्रास्तस्य वलोद्युक्ताः कार्यभारसहायताः ॥२७॥  
देवीभक्ताश्च शूराश्च महाबलपराक्रमाः । अन्यत्र माननीयाश्च महाराज्यसुखास्पदाः ॥२८॥  
एवं च चाक्षुषमनुर्देव्याराधनतः प्रभुः । बभूव मनुवर्योऽसौ जगामाते शिवापदम् ॥२९॥  
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे देवीचरित्रे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

## अथ दशमोऽध्यायः

### श्रीनारायण उवाच

सप्तमो मनुराह्यातो मनुर्वैवस्वत. प्रभुः । श्राद्धदेवः परानन्दभोक्ता मान्यस्तु भूभुजाम् ॥१॥  
स च वैवस्वतमनु परदेव्या. प्रसादत. । तथा तत्तपसा चैव जातो मन्वन्तरापिप. ॥२॥  
अष्टमो मनुराह्यातः सावणिः प्रथितः क्षिती । स जन्मातर आराध्य देवी तद्दरलामतः ॥३॥  
जातो मन्वन्तरपतिः सर्वराजन्यपूजितः । महापराक्रमो धीरो देवीभक्तिपरायणः ॥४॥

### नारद उवाच

वर्षं जन्मातरे तेन मनुनाऽऽराधनं कृतम् । देव्या पृथिव्युद्रवायास्तन्ममाह्यानुमर्हति ॥५॥

### श्रीनारायण उवाच

श्रीत्रयंदासमुद्भूतो राजा स्वारोचिषेऽन्तरे । सुरसो नाम विख्यातो महायष्टपराक्रमः ॥६॥  
गुणप्राही धनुर्धारी मान्यः श्रेष्ठः कविः श्रुती । धनतप्रहर्ता च दाता याचकमन्दते ॥७॥

अरोणा मर्दनो मानी सर्वास्त्रकुशलो बली । तस्यैकदा बभूवुस्ते कोलाविष्वसिनो नृपा ॥८॥  
 शत्रव सैन्यसहिता परिवार्येनभूजिता । रुरुपुर्नगरी तस्य राजो मानघनस्य हि ॥९॥  
 तदा स सुरयो नाम राजा सैन्यसमावृत । निर्ययौ नगरात्स्वीयात्सर्वशत्रुनिवर्हण ॥१०॥  
 उदा स समरे राजा सुरय शत्रुभिर्जित । अमात्यैर्मन्त्रिभिश्चैव तस्य कोशगत धनम् ॥११॥  
 हृत सर्वमसोपेण तदाऽतप्यत भूमिप । निष्काशितश्च नगरात्स राजा परमद्युति ॥१२॥  
 जगामाश्वमयाह्व्य मृगयामिपतो वनम् । एकाकी विजनेऽरण्ये बभ्रामोद्भ्रातमानस ॥१३॥  
 मुने कस्यचिदागत्य स्वाश्रमं शातमानस । प्रशातजतुसमुक्त मुनिशिष्यगणैर्युतम् ॥१४॥  
 उवाच कचित्कालं स राजा परमशोभने । आश्रमे मुनिवर्यस्य दीर्घदृष्टे सुमेघसः ॥१५॥  
 एकदा स महीपालो मुनि पूजावसानके । काले गत्वा प्रणम्याशु पप्रच्छ विनयान्वित ॥१६॥  
 मुने मम मनोदुःखं बाधते चायिसंभवम् । ज्ञाततत्त्वस्य भूदेव निष्प्रज्ञस्य च सततम् ॥१७॥  
 शत्रुभिर्निर्जितस्यापि हृतराज्यस्य सर्वश । तथापि तेषां ममसि ममत्वं जायते स्फुटम् ॥१८॥  
 किं करोमि वद गच्छामि वयं शर्म लभे मुने । त्वदनुग्रहमासाते वद वेदविदा वर ॥१९॥

### मुनिरुवाच

आवर्णय महीपाल महाश्रयंकर परम् । देवीमाहात्म्यमतुल सर्वकामप्रद परम् ॥२०॥  
 जगमयो महामाया विष्णुप्रह्वहरोद्भवा । सा बलादपहृत्यैव जनूना मानसानि हि ॥२१॥  
 मोहाय प्रतिसयच्छेदिति जानीहि भूमिप । सा सृजत्यखिलं विश्वं सा पालयति सर्वदा ॥२२॥  
 सहारे हररूपेण सहरत्येव भूमिप । वामदात्री महामाया बालरात्रिर्दुरत्यया ॥२३॥  
 विश्वउहारिणा कर्णी कमला कमलालया । तस्या सर्वं जगज्ज्ञानं तस्या विश्वं प्रतिष्ठितम् ॥२४॥

लयमेप्यति तस्या च तस्मान्नीव परान्परा ।

तस्या देव्या प्रसादश्च मन्योपरि भवेन्नृप ॥

स एव मोहमत्येति नायया परणोपने ॥२५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

### अथ एकादशोऽध्यायः

#### राजोवाच

सा सा देवोत्पत्त्या प्रोक्तं ब्रूहि वाग्बिदा वर । सा मोहयति सत्तानि कारणं किं भवेद्द्विज ॥१॥

कस्मादुत्पद्यते देवो किन्वा सा त्रिमात्रिणा । सर्वमाकाशं हि भूदेव इत्या मम सर्वं च ॥२॥

## मुनिरुवाच

राजन्देव्या स्वरूपं ते वर्णयामि निशामय । यथा चीत्पत्तिता देवी येन वा सा जगन्मयी ॥३॥  
 यदा नारायणो देवो विश्वं सहृदयं योगराट् । आस्तीर्य शेषं भगवान्समुद्रे निद्रितोऽभवत् ॥४॥  
 तदा प्रस्वापचशगो देवदेवो जनादन । तत्कर्णमलसजाप्तो दानवीं मधुकैटभौ ॥५॥  
 ब्रह्माणं हतुमुद्युक्तीं दानवीं घोररूपिणीं । तदा कमलजो देवो दृष्ट्वा तौ मधुकैटभौ ॥६॥  
 निद्रितं देवदेवेशं चित्तामाप दुरत्ययाम् । निद्रितो भगवान्नीशो दानवीं च दुरासदौ ॥७॥  
 किं करोमि क्व गच्छामि कथं शर्म लभे ह्यहम् । एव चिंतयन्स्तस्य पद्मयोनेर्महात्मन ॥८॥  
 बुद्धिं प्रादूरभूतात् तदा कार्यप्रसाधिनी । यस्या वशगतो देवो निद्रितो भगवान्ह्रि ॥९॥  
 ता देवीं शरणं यामि निद्रां सवप्रसूतिकाम् ।

## ब्रह्मोवाच

देवि देवि जगद्धात्रिं भक्ताभीष्टफलप्रदे ॥१०॥

जगन्माये महामाये समुद्रशयने शिवे । त्वदाज्ञावशगा सर्वे स्वस्वकार्यविधायिन ॥११॥  
 कालरात्रिर्महारात्रिर्मोहरात्रिर्मदोल्कटा । व्यापिनी वशगा मान्या महानदैकशेवधि ॥१२॥  
 महनीया महाराध्या भाया मधुमती मही । परापराणां सर्वेषां परमा त्वं प्रकीर्तिता ॥१३॥  
 लज्जापुष्टि क्षमाकीर्ति कान्ति काण्ण्यविग्रहा । कमनीया जगद्धद्या जाग्रदादिस्वरूपिणी ॥१४॥  
 परमा परमशांती परानन्दपरायणा । एकाऽप्येकस्वरूपा च सद्ब्रितीया द्रमात्मिका ॥१५॥  
 त्रयो त्रिवर्गनिलया तुर्या तुर्यपदात्मिका । पञ्चमी पञ्चभूतेशी षष्ठी षष्ठेश्वरीति च ॥१६॥  
 सप्तमी सप्तवारेसी सप्तसप्तवत्प्रदा । अष्टमी षसुनाया च नवग्रहमयीश्वरी ॥१७॥  
 नवरागवला रम्या नवसख्या नवेश्वरी । दशमी दशदिक्पूज्या दशाशाब्द्यापिनी रमा ॥१८॥  
 एवादशात्मिका चैकादशास्त्रनिषेविता । एवादशोतिपिप्रीता एकादशागणाधिपा ॥१९॥  
 द्वादशी द्वादशाभुजा द्वादशादित्यजन्मभू । त्रयोदशात्मिका देवी त्रयोदशागणप्रिया ॥२०॥  
 त्रयोदशाभिधा मिथ्या विश्वेदेवाधिदेवता । चतुर्दशैन्द्रवरदा चतुर्दशामुद्रमू ॥२१॥  
 पञ्चाधिवदशोर्वेद्या पञ्चाधिवदशोतिपि । षोडशी षाण्णभुजा षाण्णैन्दुवलागयी ॥२२॥  
 षोडशात्मकचन्द्राब्द्यास्तदिव्यकन्वरता । एवरूपाऽपि देवनि निर्गुणं तामसोदय ॥२३॥  
 स्वया गृहीतो भगवान्देयदनो रमापति । एतो दुरासदो दैत्यो विनातो मधुकैटभौ ॥२४॥

एतयोश्च वक्ष्याम्य ह्येवं प्रतिवाचय ।

## मुनिरुवाच

एष स्तुता भगवतो तामसो भगवद्विद्या ॥२५॥

दधदेव सदा त्यक्त्वा मोहयामास दानवी । तदैव भगवान्विष्णु परमात्मा जगत्पति ॥२६॥  
 प्रवाधमाप देवेशो ददृशे दानवोत्तमो । तदा तौ दानवो घोरो दृष्ट्वा त मधुसूदनम् ॥२७॥  
 युद्धाय कृतसकल्पौ जग्मतु सतिधि हरे । युयुधे च ततस्ताम्या भगवामधुसूदन ॥२८॥  
 पञ्चवर्षसहस्राणि बाहुप्रहरणो विभु । तौ तदाऽतिबलोन्मत्तौ जग्न्मायाविमोहिता ॥२९॥  
 त्रियता वर इत्येवमूचतु परमेश्वरम् । एव तयोर्वच श्रुत्वा भगवानादिपुरुष ॥३०॥  
 वज्रे बध्यावुभो मेऽद्य भवेतामिति निश्चितम् । तौ तदाऽतिबलौ देव पुनरेवोचतुर्हरिम् ॥३१॥  
 आवा जहि न यश्रोवीं पयसा च परिप्लुता । तयेत्युक्त्वा भगवता गदाशङ्खभृता नृप ॥३२॥  
 वृत्वा चक्रेण वै छिन्ने जघने शिरसो तयो । एव देवी समुत्पन्ना ब्रह्मणा सस्तुता नृप ॥३३॥  
 महाकाली महाराज सर्वयोगेश्वरेश्वरी । महालक्ष्म्यास्तथोत्पत्ति निशामय महीपते ॥३४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे देवीमाहात्म्ये एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

## अथ द्वादशोऽध्यायः

### मुनिरुवाच

महिषीगर्भसंभूतो महाबलपराक्रम । देवान्सर्वान्पराजित्य महिषोऽभूजजगत्प्रभु ॥१॥  
 सर्वेषां लोकपालानामधिकारान्महासुर । बलात्रिजित्य बुभुजे त्रैलोक्यैश्वर्यमद्भुतम् ॥२॥  
 तत पराजिता सर्वे देवा स्वर्गपरिच्युता । ब्रह्मण च पुरस्कृत्य ते जग्मुर्लोकमुत्तमम् ॥३॥  
 यत्रोत्तमो देवदेवो सस्थितो शकराच्युतो । वृत्तात कथयामासुर्महिपस्य दुरात्मन ॥४॥  
 देवानां चैव सर्वेषां स्थानानि तरसाऽसुर । विनिजित्य स्वयं भुक्ते बलवीर्यमदोद्धत ॥५॥  
 महिषासुरनामाऽसौ दुष्टदैत्योऽमरेश्वरी । वधोपायश्च तस्यासु चित्यतामसुरार्दनी ॥६॥  
 एव श्रुत्वा स भगवादेवानामातियुग्वच । चकार कोप सुबहु तथा शकरपद्मजौ ॥७॥  
 एव वीपयुतस्यास्य हरेरास्यान्महीपते । तेज प्रादुरभूद्विभ्य सहस्रार्कसमद्युति ॥८॥  
 अधानुश्रमतस्तेज सर्वेषां त्रिदिवोकषाम् । शरीरानुद्भव प्राप हर्षयद्विबुधाधिपान् ॥९॥  
 यदभूच्छुभुज तेजो मुखमस्योदपद्यत । वेशा यभूजुर्गाम्येन वैष्णवत्र च बाहव ॥१०॥  
 सौम्येन च स्तनौ जातौ माहृद्रेण च मध्यम । वारुणत ततो भूप जघोत् सवभूवतु ॥११॥  
 नितवी तेजसा भूमे पादौ ब्राह्म्येण तेजसा । पादाङ्गुल्यो भानवेन यामवेन वरागुली ॥१२॥  
 कौरुण तथा नासा दत्ता सज्जित तदा । प्राजापत्येनोत्तमेन तेजसा वसुधाधिप ॥१३॥  
 पावक च सजात लोचनदिग्गज गुभम् । साम्येन तेजसा जाने भ्रुकुटयो तेजसा निधी ॥१४॥  
 वर्णो वायव्यतो जातो तेजसो मनुजाधिप । सर्वेषां तेजसा ददौ जाता महिपमदिनी ॥१५॥

शूलं ददौ शिवो विष्णुश्चक्रं शकं च पाशभृत् । हुताशनो ददौ शक्तिं मास्तश्चापसायकौ ॥१६॥  
 वज्रं महेन्द्र प्रददौ घटा चैरावताद्भजात् । कालदंडं यमो ब्रह्मा चाक्षमालाकमडलू ॥१७॥  
 दिवाकरो रश्मिमाला रोमकूपेषु संददौ । काल खड्ग तथा चर्मं निर्मल वसुधाधिप ॥१८॥  
 समुद्रो निर्मलं हारमजरे चावरे नृप । चूडामणि कुडले च कटकानि तथागदे ॥१९॥  
 अर्धचंद्र निर्मल च नूपुराणि तथा ददौ । भ्रूवेयकं भूषण च तस्यै देव्यै मुदान्वित ॥२०॥  
 विश्वकर्मा चोमिकाश्च ददौ तस्यै धरापते । हिमवान्बाहन सिंह रत्नानि विविधानि च ॥२१॥  
 पानपाणं सुरापूर्णं ददौ तस्यै घनाधिप । शेषश्च भगवान्देवो नागहारं ददौ विभु ॥२२॥  
 अन्यैरशेषविबुधैर्मानिता सा जगन्मयी । ता तुष्टुवर्महादेवी देवा महिषपीडिता ॥२३॥  
 नानास्तोत्रैर्महेशानी जगदुद्भवकारिणीम् । तेषां निशम्य देवेशो स्तोत्र विबुधपूजिता ॥२४॥  
 महिषस्य वधार्थाय महानाद चकार ह । तेन नादेन महिषश्चकितोऽभूद्रारापते ॥२५॥  
 आससाद जगद्धात्री सर्वसैन्यसमावृत्त । ततः स युयुधे देव्या महिषाह्यो महामुरः ॥२६॥  
 शस्त्रास्त्रैर्वहुधा सिद्धं पूरयन्नम्बरातरम् । चिक्षुरो ग्रामणी. सेनापतिर्दुर्धरदुर्मुखौ ॥२७॥  
 बाष्कलस्ताम्रकश्चैव विडालवदनोऽपरः । एतैश्चान्यैरसंख्यातैः सग्रामातकसन्निभैः ॥२८॥  
 योधैः परिवृतो वीरो महिषो दानवोत्तम । ततः सा कोपताम्राधी देवी लोकविमोहिनी ॥२९॥  
 जघान योधान्समरे देवी महिषमाधितान् । ततस्तेषु हृतेष्वेव स दैत्यो रोपमूर्छित ॥३०॥  
 आससाद तदा देवी तूर्णं मायाविशारद । रूपातराणि सभेजे मायया दानवेश्वरः ॥३१॥  
 तानि तान्यस्य रूपाणि नाशयामास सा तदा । ततोऽन्ते महिषं रूप विभ्राणममरार्दनम् ॥३२॥  
 पाशेन बद्ध्या मुद्ग छित्वा सङ्गेन तच्छिरः । पातयामास महिष देवी देवगणांतकम् ॥३३॥  
 हाहावृत्तं ततः शेषं सैन्यं भग्नं दिशो दत्त । तुष्टुवैवदेवेशो सर्वे देवा प्रमोदिताः ॥३४॥  
 एवं लक्ष्मीः समुत्पन्ना महिषामुरमदिनी । राजञ्छृणु सरस्वत्या. प्रादुर्भावो यथाऽभ्यङ्क्त् ३५॥  
 एवदा शुभनामाऽऽसीर्दैत्यो मदवलोरुवटः । निगुंभश्चापि तद्भ्राता महानलपरारत्रमः ॥३६॥  
 तेन संपीडिता देवा. सर्वे भ्रष्टथियो नृप । हिमवंतमयासाद्य देवी तुष्टुवुरादरात् ॥३७॥

देवा ऊचुः

जय देवेति भक्तानामानिनाशनकीयिरे । दानवोतकहृदे त्वमजगामरणेऽनघे ॥३८॥  
 देवेति भक्तिमुल्ले गहायऽगरात्रमे । विष्णुःशंकरश्चादिस्वरूपेऽनंनवित्रमे ॥३९॥  
 सृष्टिस्त्वितिकरे नाशकारिके यत्तिदायिनि । महातांडवगुरीते मोदयामिनि मापवि ॥४०॥  
 प्रसीद देवदेवेति प्रसीद शरणाग्निधे । निगुंभशुभसंभूतभयानाराधुकारिधे. ॥४१॥  
 छद्मरास्मान्प्रप्रातिनाग्निने शरणागतान् । एवं संस्तुषतां तेषां त्रिदशानां परापते ॥४२॥

प्रसन्ना गिरिजा प्राह ब्रूत स्तवनेवारणम् । एतस्मिन्नतरे तस्या कोशरूपात्समुत्थिता ॥४३॥  
 कौशिकी सा जगत्पूज्या देवान्प्रीत्येदमब्रवीत् । प्रसन्नाऽहं सुरश्रेष्ठा स्तवनेोत्तमरूपिणी ॥४४॥  
 त्रियता वर इत्युक्ते देवा सबन्निरे वरम् । शुभनामाऽवरो भ्राता निशुभस्तस्य विश्रुत ॥४५॥  
 शैलोक्यभोजसाऽऽक्रात दैत्येन बलशालिना । तद्वर्षाश्चित्यता देवि दुरात्मा दानवेश्वर ॥४६॥  
 वाघते सतत देवि तिरस्कृत्य निजौजसा ।

### श्रीदेव्युवाच

देवशत्रु पातयिष्ये निशुभ शुभमेव च ॥४७॥

स्वस्यास्तिष्ठतु भद्र व कटक नाशयामि च । इत्युक्त्वा दवदेवेशी देवा संद्रान्दयामयी ॥४८॥  
 जगामादर्शन सद्यो मियता त्रिदिवीकसाम् । देवा समागता हृष्टा सुवर्णाद्रिगुहा शुभाम् ॥४९॥  
 चङ्गमुडो पश्यत स्म भृत्यो शुभनिशुभयो । दृष्ट्वा ता चारुसर्वाङ्गी देवी लोकविमोहिनीम् ॥५०॥  
 कथयामासतु राज्ञे भृत्यो तौ चङ्गमुडकौ । देव सर्वासुरश्रेष्ठ रत्नभोगार्ह मानद ॥५१॥  
 क्षपूर्वा कामिनी दृष्टा चावाभ्या रिपुमर्दन । तस्या सभोगयोग्यत्वमस्त्येव तव साप्रतम् ॥५२॥  
 ता समानय चार्वंगी भुङ्क्व सौख्यसमन्वित । तादृशी नासुरी नारी न गधर्वो न दानवी ॥५३॥  
 न मानवी नापि देवी यादृशी सा मनोहरा । एव भूत्यवच श्रुत्वा शुम्भ परबलार्दन ॥५४॥  
 दूत सप्रेषयामास सुधीव नाम दानवम् । स दूतस्त्वरित गत्वा देव्या सविधमादरात् ॥५५॥  
 वृत्तात कथयामास देव्यै शुम्भस्य यद्रच । देवि शुभासुरो नाम शैलोक्यविजयी प्रभु ॥५६॥  
 सर्वेषा रत्नवस्तूनां भोक्ता मायो दिवोकसाम् । तद्रुक्त शृणु मे देवि रत्नभोक्ताऽहमव्यय ॥५७॥  
 एव चापि रत्नभूता भज मा चारुलोचने । सर्वेषु यानि रत्नानि दवासुरनरेषु च ॥५८॥  
 तानि मय्येव शुभग भज मा कामजै रसै ।

### देव्युवाच

सत्यं वदसि हे दूत दैत्यराजप्रियकर ॥५९॥

प्रतिज्ञा या मया पूर्वं कृता साप्यनृता कथम् । भवेता शृणु मे दूत या प्रतिज्ञा मया कृता ॥६०॥  
 यो मे दपं विष्णुने यो मे कथमपोहति । यो म प्रतिबलो भूयात्स एव मम भोगमाक् ॥६१॥  
 सत एनां प्रतिज्ञां मे सत्यां कृत्वाऽमुरेश्वर । गृह्णातु पाणिं सखा तस्याऽगत्रय किमत्र हि ॥६२॥  
 तस्माद्रष्ट महादूत स्वामिन ब्रूहि चादत् । प्रतिज्ञां चापि मे सत्या विधास्यति बलपिब ॥६३॥  
 एव वाक्य महादेव्या समाकर्ष्य स दानव । कथयामास शुम्भाय दम्बा वृत्तातमादित ॥६४॥  
 तदप्रियं दूतवाक्यं शुम्भ श्रुत्वा महाबल । शेषमाहारस्यामाग मदान दनुजाधिप ॥६५॥  
 सती घृणागनामान दैत्यं दैत्यपतिं प्रभु । आदिदेव शृणु वचो घृणाग मम चादत् ॥६६॥

## राजपुत्रा ऊचुः

देवि निष्कण्डकं राज्यं संततिश्चिरजीविनी ॥१७॥

भोगा अव्याहताः कामं यशस्तेजो मतिश्च ह । अकुठितत्वं सर्वेषामेव एव वरो हितः ॥१८॥

## श्रीदेव्युवाच

एवमस्तु च सर्वेषां भवतां यन्मनोगतम् । अथान्यदपि मे वाक्यं श्रूयतामादरादिदम् ॥१९॥

भवन्तं सर्वं एवैते मन्वन्तरपतीश्वराः । संतत्या दीर्घया भोगैरनेकैरपि सङ्गमः ॥२०॥

अखण्डितबलैश्वर्यं यशस्तेजोविभूतयः । भवितारो मत्प्रसादाद्राजपुत्राः क्रमेण तु ॥२१॥

## श्रीनारायण उवाच

एवं तेभ्यो वरान्दत्त्वा भ्रामरी जगदंबिका । अतर्धानं जगामाशु भक्त्या तं संस्तुता सती २२॥

ते राजपुत्राः सर्वेऽपि तस्मिन्मन्वन्तनुतमम् । राज्यं महीगताम्रोगान्बुभुजुश्च महीजसः ॥२३॥

संततिं चासङ्गिता ते समुत्पाद्य महीतले । वंशं संस्थाप्य सर्वेऽपि मनूना पतयोऽभवन् ॥२४॥

भवान्तरे क्रमेणैव सावर्णिपदभागिनः । प्रथमो दक्षसावर्णिर्नवमो मनुरीरितः ॥२५॥

अव्याहतबलो देव्याः प्रसादादभवद्विभुः । द्वितीयो मेघसावर्णिर्दशमो भानुरेव च ॥२६॥

वभूव मन्वन्तरयो महादेवीप्रसादतः । तृतीयो भनुराख्यातः सूर्मसावर्णिनामकः ॥२७॥

एनादशो महोत्साहस्तपसा स्वेन भावितः । चतुर्थश्चंद्रसावर्णिर्द्वादशो मनुराड् विभुः ॥२८॥

देवीसमारोपनेन जातो मन्वन्तरेश्वरः । पञ्चमो यद्रसावर्णिस्त्रयोदश मनुः स्मृतः ॥२९॥

महाबलो महासत्त्वो वभूव जगदीश्वरः । षष्ठश्च विष्णुसावर्णिदशतुर्दशमनुः श्रुती ॥३०॥

वभूव देवीवरतो जगतां प्रथितः प्रभुः । चतुर्दशैते गनयो महातेजोबलमुताः ॥३१॥

देव्यारोपनतः पूज्या वंध्या लोकेषु नित्यया । महाप्रतापिनः सर्वे भ्रामर्यास्तु प्रसादतः ॥३२॥

## नारद उवाच

वेयं सा भ्रामरी देवीर्कथं जाता निमात्मिका । तदात्पानं यद् प्राज्ञ विचित्रं शोचनासकम् ॥३३॥

न तृप्तिमपिगच्छामि पिवन्देवीकथामुत्तमम् । अमृतं पिबन्तां मृत्पुनान्म्य श्रवणतो यत्नः ॥३४॥

## श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद यद्यपि जगन्मातुर्विबेष्टितम् । अब्रित्याग्नेरुत्पत्त्या विचित्रं मोक्षदायकम् ॥३५॥

सद्यश्चरितं श्रीदेव्यास्वस्त्यर्थं लोकरेत्ये । निर्व्याजया कथय्या पुत्रे मानुष्या तथा ॥३६॥

पूर्वं श्यो मरुतासीदरुणाम्यो महायत्नः । पातति धैर्यसंस्थाने देवदेवी महागणः ॥३७॥

स देवाञ्ज्रेनुक्तामश्च शरार परमं तपः । पद्यमभवमुत्तमं स पद्मना भविष्यति ॥३८॥

गत्वा हिमवतः पार्श्वं गङ्गात्रमुत्तीर्यते । पञ्चगर्वातो योगी शशिपत्य मद्गमम् ॥३९॥



गायत्रीजपसप्तक सकामस्तमसा युत । दशवर्षसहस्राणि ततो वारिकणाशन ॥४०॥  
 दशवर्षसहस्राणि तत पवनमोजन । दशवर्षसहस्राणि निराहारोऽभवत्तत ॥४१॥  
 एव तपस्यतस्तस्य शरीरादुत्थितोऽनल । ददाह जगती सर्वा तदद्भुतमिवाभवत् ॥४२॥  
 किमिद किमिद चेति देवा सर्वे चकम्पिरे । सनस्ता सकला लोका ब्रह्माणशरण ययु ॥४३॥  
 विज्ञापित देववरै श्रुत्वा तत्र चतुर्मुख । गायत्रीसहितो हससमाट्टो ययौ मुदा ॥४४॥  
 प्राणमात्रावशिष्ट त धमनीशतसकुलम् । शुष्कोदर धामगान ध्यानमोलितलोचनम् ॥४५॥  
 ददर्श तेजसा दीप्त द्वितीयमिद पावकम् । वर वरय भद्र ते वत्स यन्मनसि स्थिनम् ॥४६॥  
 श्रुतिमात्रेण सतोपकारक वाचपमूषिवान् । श्रुत्वा ब्रह्ममुपाद्वाणी सुधाधारामिवाहण ॥४७॥  
 उन्मीलिताक्ष पुरतो ददर्श जलजोद्भवम् । गायत्रीसहित देव चतुर्वेदसमन्वितम् ॥४८॥  
 अक्षककुडिकाहस्त जपन्त ब्रह्म शाश्वतम् । दृष्टोत्थाय ननामाय स्तुत्वा च विविधै स्तवै ॥४९॥  
 वर वरे स्वबुद्धिस्थो मा भवेन्मृत्युरित्यपि । श्रुत्वाऽहणवचो ब्रह्मा बोधयामास सादरम् ॥५०॥  
 ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या मृत्युना क्वचलीकृता । तदाऽप्येषा तु वा वार्ता मरणे दानवोत्तम ॥५१॥  
 वर योग्य ततो ब्रूहि दातु य शक्यने मया । नाशप्रहं प्रकुर्वन्ति बुद्धिमन्ता जना क्वचित् ॥५२॥  
 इति ब्रह्मवच श्रुत्वा पुन प्रोवाच सादरम् । न युद्धे न च शस्त्रास्त्राण् पुम्यो नापि योयित ॥५३॥  
 द्विपाद्म्यो वा चतुष्पाद्म्यो नोभयाकारतस्तथा । भवेन्मे मृत्युरित्येव देव देहि वर प्रभो ॥५४॥  
 वल् च विपुल देहि येन देवजयो भवेत् । इति तस्य वच श्रुत्वा तथास्त्विति वचोऽब्रवीत् ॥  
 दत्त्वा वर जगामाशु पद्मज स्व निकेतनम् । ततोऽरुणाख्यो दैत्यस्तु पातालात्स्वाश्रयस्थितान् ॥  
 दैत्यानाकारयामास ब्रह्मणो वरदपित । आगत्य तेऽसुरा सर्वे दैत्येभ्य त प्रचक्रिरे ॥५७॥  
 दूत च प्रेषयामासुर्युद्धार्थममरावतीम् । दूतवाक्य तदा श्रुत्वा देवराड् भयकम्पित ॥५८॥  
 देवै साधं जगामाशु ब्रह्मण सदन प्रति । ब्रह्मविष्णु पुरसृष्ट्य जग्मुस्ते शकरालयम् ॥५९॥  
 विचार चक्रिरे तत्र वषासं ते सुरद्रुहाम् । एतस्मिन्समये तत्र दैत्यसनासमावृत् ॥६०॥  
 अरुणाख्यो दैत्यराजो जगामाशु त्रिविष्टपम् । सूर्येन्दुमवह्लोनामधिकारान्पुष्य् पुष्य् ॥६१॥  
 स्वय शकार तपसा नानारूपधरो मुने । स्वस्वस्वान्च्युता सर्वे जग्मु वंशसमण्डलम् ६२॥  
 शरामु शकर देवा स्वस्वदु ग पुष्य् पुष्य् । महान्विचारस्तश्राघीत्किर्तव्यमत परम् ॥६३॥  
 न युद्धेन च शस्त्रास्त्रैर्न पुम्यो नापि योयित । द्विपाद्म्यो वा चतुष्पाद्म्यो नोभयाकारतोऽपि वा ॥  
 मृत्युर्भवेदिति ब्रह्म प्रोवाच वचन मत् । इति चितानुरा सर्वे कर्तुं किंचिन्न च दामा ६५॥  
 एतस्मिन्समये तत्र वागभूदशरीरिणी । मज्ज्ध भुवनेशानी सा य कार्यं विधास्यति ६६॥  
 गायत्रीजपसप्तको दैत्यराट्पदि तां त्यजेन् । मृत्युयोग्यस्तदा भूयादित्युर्ध्वस्तोपकारिणी ॥६७॥

ता दुष्टा केशपाशेषु धृत्वाऽप्यानीता मम । समीपमविलम्बेन शीघ्रं गच्छस्व मे पुरः ॥६७॥  
 इत्यादेशं समासाद्य दैत्येशो धूम्रलोचन । पृष्ठाऽसुराणा सहितः सहस्राणा महाबलः ॥६८॥  
 तुहिनाचलमासाद्य देव्या. सविधमेव स. । उच्चैर्देवी जगदाशु भज दैत्यपतिं शुभे ॥६९॥  
 शुभं नाम महावीर्यं सर्वभोगानवाप्नुहि । नोचेत्केशांगृहीत्वा त्वा नेष्ये दैत्यपतिं प्रति ॥७०॥  
 इत्युक्त्वा सा ततो देवी दैत्येन त्रिदशारिणा । उवाच दैत्य यद्द्रूपे तत्सत्यं ते महाबल ॥७१॥  
 राजा शुंभामुरस्त्वं च किं करिष्यसि तद्वद । इत्युक्तो दैत्यपोऽधावत्तूर्णं शस्त्रसमन्वितः ॥७२॥  
 भस्मसात् चकारासु हुङ्कारेण महेश्वरी । ततः सैन्य वाहनेन देव्या भग्नं महीपते ॥७३॥  
 दिशो दशभजच्छीघ्रं हाहा नूतमचेतनम् । तद्वृत्तातं समाश्रुत्य स शुंभो दैत्यराड्विभुः ॥७४॥  
 चुकोप च महाबोपाद्भुकुटो कुटिलानन । ततः कोपपरीतात्मा दैत्यराजः प्रतापवान् ॥७५॥  
 चंडं मुष्ट रक्तबीजं क्रमत. प्रैपयद्विभु । ते च गत्वा त्रयो दैत्या विक्राता बहुविक्रमाः ॥७६॥  
 देवी प्रहीतुमारव्ययत्नास्ते ह्यभवन्बलात् । तानापतत एवासी जगद्धात्री मदोत्कटा ॥७७॥  
 दालं गृहीत्वा वेगेन पातयामास भूतले । ससैन्याप्रिहृताऽद्भुत्वा दैत्यास्त्रीन्दानवेश्वरी ॥७८॥  
 शुंभश्चैव निशुंभश्च समाजन्मतुरोजसा । निशुंभश्चैव शुंभश्च कृत्वा युद्धं महोत्कटम् ॥७९॥  
 देव्याश्च यशसो जाती निहतो च तयाऽसुरो । इति दैत्यवरं शुंभं पातयित्वा जगन्मयी ॥८०॥  
 विद्युधः संस्तुता यद्वत्साशास्त्रागेश्वरी परा । एवं ते वर्णितो राजः प्रादुर्भावोऽतिरम्यकः ॥८१॥  
 यायाश्चैव महालक्ष्म्याः सरस्वत्या क्रमेण च । परा परेश्वरी देवी जगत्सर्गं करोति च ॥८२॥  
 पावनं चैव सहारं गेयं देवी दधाति हि । ता समाश्रय देवेशी जगन्मोहनिवारिणीम् ॥८३॥

महामायां पूज्यतमां सा धार्यं ते विधास्यति ।

नारायण उवाच

इति राजा वच. श्रुत्वा मुनेः परमशोभनम् ॥८४॥

देवी जगाम धारणं सर्वशामकप्रदाम् । निराहारो यतात्मा च तन्मनाश्च समाहितः ॥८५॥  
 देवोमूर्तिं मुनयो च पूजयामाग भक्तितः । पूजनात्ने बलिं तस्यं निजगन्नागजं ददत् ॥८६॥  
 तदा प्रमेत्ता देवेशी जगद्योनिं कृपायती । प्रादुर्बभूव पुण्यो वरं कृतीति भाषिणी ॥८७॥  
 स राजा निजमोहस्य नाशनं ज्ञानमुत्तमम् । राज्यं निष्यत्कं चैव यापयित्वा महेश्वरीम् ॥८८॥

श्रीदेव्युवाच

रात्रिप्लवंतं राज्यं ज्ञानं धैर्यं चोत्तमम् । भविष्यति मया दत्तमस्मिन्नेव भवे सद्यः ॥८९॥  
 क्षमस्व शत्रुः नृपाल जन्मोत्तरविषेष्टिणम् । भागोत्तमं समासाद्य यावन्निर्भविता भवाम् ॥९०॥  
 सद्यः मन्वंतरस्यासि पतिष्वं यद्विजयम् । सन्तति यदुत्तं चासि शान्तरात्रे मया राज्ञ्याम् ॥९१॥

एवं दत्त्वा वरं देवी जगामादर्शनं तदा । सोऽपि देव्याः प्रसादेन जातो मन्वंतराधिपः ॥१२॥  
एवं ते वणितं साधो सायणैर्जन्म कर्म च । एतत्पठंस्तथा शृण्वन्देव्यनुग्रहमाप्नुयान् ॥१३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे देवीमाहात्म्ये द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

## अथ त्रयोदशोऽध्यायः

नारायण उवाच

अथातः श्रूयता सोपमनूना चित्रमुद्भवम् । यस्य स्मरणमात्रेण देवीभक्तिः प्रजायते ॥१॥  
आसन्वैवस्वतमनो पुत्राः पद् विमलोदया । नृपश्च पूषधश्च नाभापो दिष्ट एव च ॥२॥  
शार्पतिश्च त्रिसंकुश्च सर्व एव महाबला । ततः पडेव ते गत्वा कालिद्यास्तोरमुत्तमम् ॥३॥  
निराहारा जितश्वासाः पूजा चक्रुस्ततः स्थिता । देव्या महीमयो मूर्तिं विनिर्माय पूषकपुष्कम् ॥४॥  
विविधैरुपचारैस्ता पूजयामासुरादृताः । ततश्च सर्व एवैते तपसारा महाबलाः ॥५॥  
जीर्णपर्णाशना वायुभक्षणास्तोयजीवना । धूम्रपाना रश्मिपानाः क्रमशश्च बहुधमाः ॥६॥  
ततस्तेपामादरेणाराधनं कुर्वता सदा । विमला मतिरुत्पन्ना सर्वभोहविनाशिनी ॥७॥  
बभूवुर्मनुपुत्रास्ते देवीपादैकचित्तनाः । मत्या विमलया तेषामात्मन्येवाखिलं जगत् ॥८॥  
दर्शनं संजगामाशु तदद्भुतमिवाभवत् । एवं द्वादशवर्षाते तपसा जगदीश्वरी ॥९॥  
प्रादुर्बभूव देवेशी सहस्रार्कसमद्युतिः । तां दृष्ट्वा विमलात्मानो राजपुत्रा पडेव ते ॥१०॥  
तुष्टुवुर्भक्तिमन्नात.करणा भावसंपुता ।

## राजपुत्रा ऊचुः

महेदवरि जयेशानि परमे करुणालये ॥११॥

वाग्भवााराधनप्रीते वाग्भवप्रतिपादिते । बलीकारविग्रहे देवि बलीकारप्रीतिदायिनि ॥१२॥  
कामराजमनोमोददायिनीश्वरतोपिणि । महामाये मोदपरे महासाध्राज्यदायिनि ॥१३॥  
विष्ण्वर्कहरसक्रादिस्वरूपे भोगवर्धिनि । एवं स्तुता भगवती राजपुत्रैर्महात्मभिः ॥१४॥  
प्रसादमुमुखी देवी प्रोवाच वचनं शुभम् ।

## श्रीदेव्युवाच

राजपुत्रा महात्मानो भवंतस्त्वपसा युता ॥१५॥

निष्कल्मषाः शुद्धचित्तो जाता वै मनुपासनात् । वरं मनोगतं सर्वं याचध्वमविलम्बितम् ॥१६॥  
प्रसन्नाऽहं प्रदास्यामि युष्माकं मनसि स्थितम् ।

श्रुत्वा दैवी तथा वाणी मन्त्रयामासुरादृताः । बृहस्पतिं समाहूय वचनं प्राह देवराट् ॥६८॥  
 गुरो गच्छ सुराणां तु कार्यार्थमसुरं प्रति । यथा भवेच्च गायत्रीत्यागस्तस्य तथा कुरु ॥६९॥  
 अस्माभिः परमेशानी सेव्यते ध्यानयोगतः । प्रसन्ना सा भगवती साहाय्यं ते करिष्यति ॥७०॥  
 इत्यादिश्य गुरुं सर्वे जग्मुर्जबूनदेश्वरीम् । सास्मान्दैत्यभयत्रस्तान्पालयिष्यति शोभना ॥७१॥  
 तत्र गत्वा तपश्चर्यां चक्रुः सर्वे सुनिष्ठिताः । मायायीजजपासक्ता देवीमखपरायणाः ॥७२॥  
 बृहस्पतिस्तदा शीघ्रं जगामासुरसन्निधौ । आगतं मुनिवयं तं पप्रच्छाय स दैत्यराट् ॥७३॥  
 मुने कुत्रागमः कस्मात्किमर्थमिति मे वद । नाहं युष्मत्पञ्चपाती प्रत्युत्तारातिरेव च ॥७४॥  
 इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रोवाच मुनिनायकः । अस्मत्सेव्या च या देवी सा त्वया पूज्यतेऽनिशम् ॥  
 तस्मादस्मत्पञ्चपाती न भवेत्त्वं कथं वद । इति तस्य वचः श्रुत्वा मोहितो देवमामया ॥७६॥  
 तत्वाज परमं मन्त्रमभिमानेन सत्तम । गायत्रीत्यागतो दैत्यो निस्तेजस्को बभूव ह ॥७७॥  
 धृतकार्यो गुरस्तस्मात्स्थानान्निर्गतवान्युनः । ततो वृत्तातमखिलं कथयामास वक्षिणे ॥७८॥  
 संतुष्टास्ते सुराः सर्वे भेजिरे परमेश्वरीम् । एवं बहुगते काले कस्मिंश्चित्समये मुने ॥७९॥  
 प्रादुरासीज्जगन्माता जगन्मंगलकारिणी । कोटिसूर्यप्रतीकाशा षोडशबन्धुन्दरा ॥८०॥  
 चित्रानुलेपना देवी चित्रवासोमुगान्विता । विचित्रमातयाभरणा चित्रभ्रमरमुष्टिवा ॥८१॥  
 वराभयवरा शाता वरुणामृतसागरा । नानाभ्रमरसंयुक्तपुष्पमालाविराजिता ॥८२॥  
 भ्रामरीनिबिचित्राभिरसह्याभिः समावृता । भ्रमरर्गायमानैश्च ह्यौत्तरमनुमन्बहम् ॥८३॥  
 समन्ततः परिवृता कोटिकोटिभिरभ्रिषया । सर्वशृंगारवेपाढया सर्ववेदप्रसहिता ॥८४॥  
 सर्वादिमया सर्वमयो सर्वमंगलरूपिणी । सर्वशा सर्वजननी सर्वा सर्वेश्वरी शिवा ॥८५॥  
 दृष्ट्वा तां तदलात्मनो देवा ब्रह्मपुरोगमाः । तुष्टवृद्धमनसो विष्टरत्रवतं शिवाम् ॥८६॥

देवा ऊचुः

नमो देवि महाविद्ये सृष्टिस्वित्यंतकारिणि । नमः कमण्डपादि सर्वाधारै नमोऽस्तु ते ॥८७॥  
 नविश्वर्षेणसप्रागविराट्सूत्रात्मिणे नमः । नमो ध्यातृनरुपायै मूढहायै नमोनमः ॥८८॥  
 दुर्गे सर्गादिरहिते दुष्टमरोपनायके । निरगलप्रेमगम्ये भग्ये देवि नमोऽस्तु ते ॥८९॥  
 नमः श्रीकालिने मातृमनो मोहघरस्थयि । उन्नारै महोद्ये ते निजमेव नमोनमः ॥९०॥  
 नमः पीताम्बरे देवि गमस्त्रिपुरमुन्दरि । नमो भैरवि मातङ्गि भूमावलि नमो नमः ॥९१॥  
 त्रिप्रसन्नो नमस्तेऽस्तु क्षीरगागरवचने । नमः शाकम्बरि शिबे नमस्ते रजस्रिणे ॥९२॥  
 त्रिपुरभङ्गुच्छरत्नलि स्तम्भैकविक्रान्तिनि । भूषणरोचकजिर्नासे कृत्स्नपुरिन्दरिणि ॥९३॥  
 पञ्चमुष्टप्रसन्नयिनि शावातकरे शिबे । नमस्ते विजये मने पारदे विजयाने ॥९४॥

पृथ्वीरूपे द्यारूपे तेजोरूपे नमो नम । प्राणरूपे महारूपे भूतरूपे नमोऽस्तु ते ॥१५॥  
 विश्वमूर्ते दयामूर्ते धर्ममूर्ते नमो नम । देवमूर्ते ज्योतिमूर्ते गानमूर्ते नमोऽस्तु ते ॥१६॥  
 गामत्रि वरदे देवि सावित्रि च सरस्वति । नम स्वाहे स्वधे मातर्दक्षिणे ते नमो नम ॥१७॥  
 नेति नेतीति धावर्षया वोष्यते सबलागम । सर्वे प्रत्यक्स्यरूपा ता भजाम परदेवताम् ॥१८॥  
 भ्रमरैर्वेष्टिता यस्माद्भ्रामरी सा तत स्मृता । तस्यै द्रव्यं नमो नित्यं नित्यमेव नमो नम ॥१९॥  
 नमस्ते पार्श्वयो पृष्ठे नमस्ते पुरतोन्मिवे । नम ऊर्ध्वं नमश्चाप सर्वैर्देव नमो नम ॥२०॥  
 वृषा कुर महादेवि मणिद्विपाधिवासिनि । अन्तर्बोधिर्ब्रह्माटनायिवे जगदम्बिवे ॥२०१॥  
 जय देवि जगन्मातर्जय देवि परात्परे । जय श्रीभुवनेशानि जय सर्वोत्तमोत्तमे ॥२०२॥  
 वामाणगुणरत्नानामावरे भुवनेश्वरि । प्रसीद परमेष्ठानि प्रसीद जगतोरणे ॥२०३॥

### नारायण उवाच

इति दवप्रथ श्रुत्वा प्रगल्भ मधुर वच । उवाच जगदम्बासा मतबोविलभापिणी ॥२०४॥

### देव्युवाच

प्रसन्नाऽह सदा देवा वरदशशिरामणि । द्रुवतु विबुधा सर्वे यदव स्थाच्चित्रीपितम् १०५॥  
 देवीवाक्य सुरा श्रुत्वा प्रोचुर्दुःखस्य वारणम् । दुष्टदैत्यस्य चरित जगद्वाधाकर परम् ॥२०६॥  
 देवज्राह्मणवेदाना हलन नाशन तथा । स्यानभ्रश सुराणा च वक्षयामासुरादृता ॥२०७॥  
 ब्रह्मणो वरदान च यथावत्ते समुचिरे । श्रुत्वा देवमुक्ताद्वाणी महाभगवती तदा ॥२०८॥  
 प्रेरयामास हस्तस्था भ्रमरान्भ्रामरी तदा । पार्श्वस्थानप्रभागस्यान्नानारूपघरास्तदा ॥२०९॥  
 जनयामास बहुशो र्ध्व्यासि भुवनत्रयम् । मटचीयूथवत्तेपा समुदायस्तु निर्गत ॥२१०॥  
 तदातरिक्ष तैश्यासिमघकार क्षितावभूत । दिवि पर्वतशृंगेषु द्रुमेषु विपिनेष्वपि ॥२११॥  
 भ्रमरा एव सजातास्तदद्भुतमिवाभवत् । त सर्वे दैत्यवक्षासि दारयामासुरदगता ॥२१२॥  
 नर मधुहर यद्गमक्षिका कोपसयुता । उपायो न च शस्त्राणा तथाऽस्त्राणा तदाऽभवत् ॥  
 न युद्ध न च सभापा केवल मरण खलु । यस्मिंयस्मिंस्थले य य स्थिता दैत्या यथा यथा ॥  
 तत्रैव च तथा सर्वे मरण प्राप्नुवन्मया । परस्पर समाचारो न कस्याप्यभवत्तदा ॥२१५॥  
 क्षणमात्रेण ते सर्वे विनष्टा दैत्यपुगवा । कृत्वेत्य भ्रमरा कार्यं देवीनिकटमायु ॥२१६॥  
 आश्चर्यमेतदाश्चर्यमिति लोका समुचिरे । किं चित्र जगदम्बाया यस्या मायेयमीदृशी ११७॥  
 ततो देवगणा सर्वे ब्रह्मविष्णुपुरोगमा । निमग्ना हर्षजलधौ पूजयाभासुरविकाम् ॥२१८॥  
 नानोपचारैर्विधिर्नानोपायनपाण्य । जयशब्द प्रकुर्वाणा मुमुक्षु सुमनासि च ॥२१९॥

दिवि दुंदुभयो नेदुर्ननुतुश्चाप्सरोगणाः । पेटुर्वेदान्मुनिश्रेष्ठा गंधर्वाद्या जगुस्तथा ॥१२०॥  
 मृदंगमुरजावीणाढक्काडमरुनि स्वनैः । घंटाशंखनिनादैश्च व्याप्तमासीज्जगत्त्रयम् ॥१२१॥  
 नानास्तोत्रैस्तदा स्तुत्वा मूढ्यर्थाधायजलीस्तदा । जय मातर्जयेशानीत्येव सर्वे समूचिरे ॥१२२॥  
 ततस्तुष्टा महादेवी वरान्दत्त्वा पृथक्पृथक् । स्वस्मिश्च विपुला भक्तिं प्रार्थिता तैर्देवै च ताम् ॥  
 पश्यतामेव देवानामंतर्धानं गता ततः । इति ते सर्वमाख्यात भ्रामर्याश्चरितं महत् ॥१२४॥  
 पठता शृण्वता चैव सर्वपापप्रणाशनम् । श्रुतमाश्चर्यजनकं संसारार्णवतारवम् ॥१२५॥  
 एवं मनूता सर्वेषां चरितं पापनाशनम् । देवीमाहात्म्यसंयुक्तं पठञ्शृण्वञ्शुभप्रदम् ॥१२६॥  
 यश्चैतत्पठते नित्यं शृणुयाद्योऽनिश नरः । सर्वपापविनिर्मुक्तो देवीसायुज्यमाप्नुयात् ॥१२७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

सार्धरुद्रैः पचशन [ ५११॥ ] श्लोकैर्व्यासकृतैः शुभं ।  
 देवीभागवतस्यास्य दशमस्कन्ध ईरितः ॥१॥

समाप्तोऽयं दशमः स्कन्धः



श्रोगणेशाय नमः.

# श्रीमद्देवीभागवतम्



एकादशः स्कन्धः



अथ प्रथमोऽध्यायः

नारद उवाच

भगवन् भूतभव्येश नारायण सनातन । आख्यात परमाश्चर्यं देवीचारित्रमुत्तमम् ॥१॥  
प्रादुर्भावि परो मानु कार्यायमसुरद्रुहाम् । अधिकारतिरुक्ताऽत्र देवीपूर्णकृपावशात् ॥२॥  
अधुना श्रोतुमिच्छामि येन प्रीणाति सर्वदा । स्वभक्तान्परिपुष्णाति तमाचार वद प्रभो ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद तत्त्वज्ञ सदाचारविधिक्रमम् । यदनुष्ठानमात्रेण देवी प्रीणाति सर्वदा ॥८॥  
प्राणरुत्थाय कर्तव्य यदद्विजेन दिने दिन । तदह सप्रवक्ष्यामि द्विजानामुपकारकम् ॥५॥  
उदयास्तमय यावदद्विज सत्कर्मकृद्भवेत् । नित्यनैमित्तिकैर्युक्त काम्यैश्चापैरर्गाहैः ॥६॥  
आत्मनश्च सहायार्थं पिता माता न तिष्ठति । न पुत्रदारा न ज्ञातिर्धर्मस्तिष्ठति केवलम् ॥७॥  
तस्माद्धर्मं सहायार्थं नित्यं सचिनु साधनैः । धर्मैर्णव सहायात्तु तमस्तरति दुस्तरम् ॥८॥  
आचार प्रथमो धर्म श्रुत्युक्त स्मार्त एव च । तस्मादस्मि तमायुक्तो नित्यं स्वादात्मनो द्विज ॥९॥  
आचाराल्लभते चायुराचाराल्लभते प्रजा । आचारादत्रमन्यव्यमाचारो हति पातकम् ॥१०॥  
आचार परमो धर्मो नृणा कल्याणकारक । इह लोके सुखी भूत्वा परत्र लभते सुखम् ॥११॥  
अज्ञानाधजानाना तु मोहितैर्भ्रामितात्मनाम् । धर्मरूपो महादीपा मुक्तिमार्गप्रदर्शक ॥१२॥  
आचारात्प्राप्यते श्रेष्ठ्यमाचारात्कर्म लभ्यते । कर्मणो जायते ज्ञानमिति वाक्य मनो स्मृतम् ॥

सर्वधर्मविरिष्ठोऽयमाचारः परमं तप । तदेव ज्ञानमुद्दिष्ट तेन सर्वं प्रसाध्यते ॥१४॥  
 यस्त्वाचारविहीनोऽन वतते द्विजसत्तम । स सूद्रवद्वहिष्कार्यो यथा सूद्रस्तथैव सः ॥१५॥  
 आचारो द्विविधः प्रोक्तः शास्त्रीयो लौकिकस्तथा । उभावपि प्रकर्तव्यौ न त्याज्यौ शुभमिच्छता ॥१६॥  
 ग्रामधर्मा जातिधर्मा देशधर्माः कुलोद्भवाः । परिव्राह्म्या नृभिः सर्वैरेव ताल्लघयेन्मुने ॥१७॥  
 दुराचारो हि पुरुषो लोके भवति निन्दित । दुःखभागी च सततं व्याधिना व्याप्त एव च १८॥  
 परित्यजेदर्शकामो यो स्याता धर्मवर्जितो । धर्ममप्यसुखोदकं लोकविरिष्टमेव च ॥१९॥

### नारद उवाच

दहृत्वादिह शास्त्राणा निश्चय स्यात्कथं मुने । कियत्प्रमाणं तद्ब्रूहि धर्ममार्गविनिर्णयम् ॥२०॥

### श्रीनारायण उवाच

श्रुतिस्मृती उभे नेत्रे पुराण हृदयं स्मृतम् । एतन्नयोक्त एव स्याद्धर्मो नान्यत्र कुत्रचिन् ॥२१॥  
 विरोधो यत्र तु भवेत्प्रमाणा च परस्परम् । श्रुतिस्तत्र प्रमाणं स्याद्द्वयादौ धे स्मृतिर्वरा ॥२२॥  
 श्रुतिद्वैधं भवेच्च तत्र धर्मविभो स्मृतौ । स्मृतिद्वैधं तु यत्र स्याद्विषय कल्पिता पुनर् ॥२३॥  
 पुराणेषु षड्विधैरेव तत्रदृष्टं यथातथम् । धर्मं वदन्ति तं धर्मं गृह्णीयान् कथंचन ॥२४॥  
 वेदाविरोधि चेतनं तत्प्रमाणं न सशय । प्रत्यक्षश्रुतिरुद्धं यत्तत्रमाणं भवेच्च च ॥२५॥  
 सर्वथा वेद एवाप्तौ धर्ममार्गप्रमाणकः । तेनाविरुद्धं यत्किञ्चित्प्रमाणं न चान्यथा ॥२६॥  
 यो वेदधर्ममुज्जित्य वर्ततेऽन्यप्रमाणतः । पुण्डानि तस्य शिक्षार्थं यमलोके वसति हि ॥२७॥  
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वेदोक्तं धर्ममाश्रयेत् । स्मृतिः पुराणमन्यद्वा तत्र वा शास्त्रमेव च ॥२८॥  
 रन्मूलत्वे प्रमाणं स्यान्नान्यथा तु वदाचन । ये कुशास्त्राभियोगेन वर्तयतीह मानवान् ॥२९॥  
 ऽधोमुखोर्ध्वपादास्ते यास्यन्ति नरकार्णवम् । कामचाराः पाशुपतास्तथा वै लिङ्गधारिणः ॥३०॥  
 ततमुद्राक्षिता ये च वैखानसमतानुगाः । ते सर्वे निरय याति वेदमार्गवहिष्कृताः ॥३१॥  
 येदोक्तमेव सद्धर्मं तस्मात्पुर्यान्नरः सदा । उत्थायोन्याय बोद्धव्यं हि मयाऽन्य कृतं कृतम् ॥  
 ३२॥ वा दापितं वापि दावयेनापि च भापितम् । उपपापेषु सर्वेषु पातकेषु महत्स्वपि ॥३३॥  
 अगम्य रजनीयामं ब्रह्मध्यानं समाचरेत् । ऊरस्योत्तानचरण सध्ये चोरो तपोतरम् ॥३४॥  
 उत्तानं किंचिदुत्तानं मुत्तमवदृष्टम्य चोरसा । निमीलित्ताक्ष सत्यस्यो दन्तवंताग्र सस्फुजेत् ॥३५॥  
 साः दुस्याचलजिह्वश्च सदृतास्यः सुनिश्चल । सत्रिरद्वैद्विषयामो नातिनिम्नस्थितासनः ॥३६॥  
 द्विजुषं त्रिगुण वापि प्राणायाममुपक्रमेत् । ततो ध्येयः स्थितो योऽगो हृदये दीपवत्प्रभुः ॥३७॥  
 धारयेत्तत्र चारत्मानं धारणा धारयेद्बुधः । सधूमश्च बिधूमश्च सगर्भश्चाप्यगर्भकः ॥३८॥  
 सलक्ष्यश्चाप्यलक्ष्यश्च प्राणायामस्तु पद्विधयः । प्राणायामसमो योगः प्राणायाम एनीरित् ॥३९॥



प्राणायाम इति प्रोक्तो रेचपूरककुम्भरं । वर्गत्रयात्मका ह्येते रेचपूरककुम्भका ॥४०॥  
 य एव प्रणव प्रोक्त प्राणायामश्च तन्मय । इडया वायुमारण्य पूरवित्तोदरे स्विक्रम् ॥४१॥

नै पोडशमात्राभिरयथा त विरेचयेत् । एत सभूम प्राणानामायाम कथितो मुने ॥४२॥

आधारे लिंगनामिप्रवृत्तिहृदये ताडुमूले ललाटे  
 द्वे पत्रे पोडशारे द्विदशदशदलद्वादशार्धे चतुष्के ।

वासान्ते दालमव्ये डफक्तसहिते षष्ठरेखे स्वराणा  
 हृत्तत्त्वार्ययुक्त सक्कदलगत् वर्णस्य नमामि ॥४३॥

अरणकमलसस्था तदत्र पुत्रवर्णा हरनिमगिनचिह्ना पद्मतनुस्वरूपा ।

रविहृत्तवहरारानायनास्यस्तनाडधा सहृदपि यदि विते सवन्तस्यात्म मुक्त ॥४४॥

स्मिति संवागतिर्मात्रा मतिश्चिता स्तुतिर्नैव । अह सर्वात्मको देव स्तुति सर्वं त्वदर्शनम् ॥

अह देवी न चा योऽस्मि ब्रह्मैवाह न शाकभाक् । सच्चिदानन्दरूपोऽहं स्वरात्मानमिति विचयेत् ॥

प्रकाशमाना प्रथमे प्रयागे प्रतिप्रयागेऽप्यमृतायमानाम् ।

अत पदयामनुसचरतीमानदरूपामवला प्रपद्ये ॥४७॥

तना निजब्रह्मरश्रे ध्यायेत्त गुहमाश्वरम् । उपचारैर्मानसैश्च पूजयेत्त यथाविधि ॥४८॥

स्तुवानानन मन्त्रेण साप्तको नियतामवान् । गुहर्ब्रह्मा गुहर्विष्णुर्गुहर्देवो महेश्वरः ॥

गुहरेव पर ब्रह्म तस्मै श्योगुरवे नम ॥४९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठादशस्कन्धे प्रातर्धितन नाम प्रथमोऽध्याय ॥१॥

### अथ द्वितीयोऽध्यायः

#### श्रोतारायण उवाच

आचारहीन न पुनन्ति वेदा यदप्यधीता सह पडभिररुं ।

छडास्पन भृत्युकाले त्यजति नीड शकुता इव जातपक्षा ॥१॥

ब्रह्मे मुहूर्ते चात्याय तत्सर्वं सम्यगाचरेत् । रात्रेरन्तिमयामे तु वेदाभ्यास चरेद्बुध ॥२॥

त्रिचिक्काल तत कुमादिष्टदेवानुर्वितनम । योगी तु पूर्वमार्गेण ब्रह्मव्यन समाचारेत् ॥३॥

जीवब्रह्मैक्यता यत जायते तु निरतरम् । जीवन्मुक्तश्च भवति तत्रैवादेव नारद ॥४॥

पञ्चपञ्च उपकाल सतनचाहगोदय । अष्टपञ्च भवेत्प्रात शोय सूर्योदय स्मृत ॥५॥

प्रातस्त्याय य कुर्याद्विष्णुञ्च द्विजसत्तम । नैर्ऋत्यामिपुविशेषमनीयाम्यधिक भुव ॥६॥

विष्णुञ्चेऽपि च कर्णस्य आद्यमे प्रथमे द्विज । निवीत पृथत कुर्याद्वानप्रस्यगृहस्ययो ॥७॥

कृत्वा यज्ञोपवीत तु पृष्ठत कठलवितम् । विष्णुं तु गृही कुर्यात्कर्णस्य प्रथमाश्रमो  
 अन्तर्घायि तूर्णभूमि शिर प्रावृत्य वाससा । याच नियम्य यनेन धीवनश्वासवजित  
 न फालकृष्टे न जले न चिताया न पर्वते । जीर्णदेवालये कुर्यात् वल्मीके न दादले ॥  
 न ससत्त्वेपु गतेषु न गच्छन्न पयि स्थित । सव्ययोरुभयोर्जप्ये भोजने दत्तपावने ॥  
 पितृकार्ये च दैवे च तथा भूत्रपुरीपयो । उत्साहे मैथुने वापि तथा वै गुरुसन्निधौ ॥  
 यागे दाने ब्रह्मयज्ञे द्विजो मौन समाचरेत् । देवता ऋषय सर्वे पिशाचोरगराक्षसा ॥  
 इतो गच्छतु मृतान बहिर्भूमि करोम्यहम् । इति सप्रार्थ्य पश्चात्तु कुर्याच्छौच यद्यादिधि ॥  
 वायव्ये विप्रमादित्यमाप पर्यस्तथैव गा । न वदाचन कुर्वीत विष्णुत्रयस्य विसर्जनम् ॥  
 उदङ्मुखो दिवा कुर्याद्ब्राह्मो चेद्दक्षिणामुख । तत आच्छाद्य विष्णुं लोष्ठपर्णतृणादिभि ॥  
 गृहीतलिङ्ग उत्थाय स गच्छेद्भारिसन्निधौ । पात्रे जल गृहीत्वा तु गच्छेदन्मन चैव हि ॥  
 गृहीत्वा मृत्तिका कूलाच्छ्वेता ब्राह्मणसत्तम । रक्षा पीता तथा कृष्णा गृह्णीयुश्चान्यवर्णका ॥  
 अथवा या यत्र देशे सैव ग्राह्या द्विजोत्तमै । अतर्जलादेवगृहाद्वल्मीकामूपकोत्करात् ॥  
 कृतशौचावशिष्टाच्च न ग्राह्या सप्त मृत्तिका । भूत्रात्तु द्विगुण शौचे मैथुने त्रिगुण स्मृतम् ॥२०॥  
 एका लिंगे करे तिस्र उभयोर्मूढद्वय स्मृतम् । भूत्रशौच समाख्यात शौचे तदद्विगुण स्मृतम् २१॥  
 विद्वशौचे लिंगदशे तु प्रदद्यान्मृत्तिकाद्वयम् । पचापाने दशकस्मिन्नुभयो सप्त मृत्तिका ॥२२॥  
 वामपाद पुरस्सृत्य पश्चाद्दक्षिणमेव च । प्रत्येक च चतुर्वार मृत्तिना लेपयेत्सुधी ॥२३॥  
 एव शौच गृहस्थस्य द्विगुण श्रेष्ठचारिण । त्रिगुण वानप्रस्थस्य यतीना च चतुगुणम् ॥२४॥  
 आर्द्रामल्कमाना तु मृत्तिका शौचवर्मणि । प्रत्येक तु सदा ग्राह्यो नातो न्यूना वदाचन २५॥  
 एतद्दिवा स्याद्विद्वशौच तदर्धं निशि वीर्तितम् । आतुरस्य तदर्धं तु मार्गस्थस्य तदर्धवम् ॥२६॥  
 स्त्रीभद्राणामशक्ताना बालाना शौचवर्मणि । यथा गद्यधाय स्यात्तु तथा कुर्यादसह्यवम् ॥२७॥  
 गद्यलेपदायो यावत्तावच्छौच विधीयते । सर्वेषामेव वर्णात्तमित्याह भगवाननु ॥२८॥  
 वामहस्तेन शौच तु कुर्यात् दक्षिणेन न । नाभेरधो वामहस्ते नाभेरर्धं तु दक्षिण ॥२९॥  
 शौचकर्मणि विज्ञेयो नामथा द्विजपुगवै । जल्पाथ न गृह्णीयाद्द्विष्णुत्रोत्सर्जने गुप ॥३०॥  
 गृह्णीयाच्छादि मोहेन प्रायश्चित्त चरेत्तत । मोहाद्वाप्यथवाऽऽलस्यात्र कुर्याच्छौचमारात् ३१॥  
 जलाहारस्त्रिराथ स्यात्तस्यो जपाच्च शुष्यति । दन्तशालद्रव्यशान्तिस्वोपपत्तोश्च सर्वान् ॥३२॥  
 ज्ञात्वा शौच प्रवर्तय्यमालस्य नाथ धारयेत् । पुरीषोत्सर्जने शुभोद्गृह्णाद्भारतीय तु ॥३३॥  
 चतुरो मूत्रविधाय नातो न्यूना वदाचन । अधोमुग नर इत्या रयजेत् वामत २४ ॥३४॥  
 कापय्य च तत कुतश्चित्पादनमादरात् । कटिशीरयुष्मोत्सर्जने दादनात्पुलकत्रयम् ॥३५॥

मग्नवत्सूल पूर्वाधौ वृत्तकूर्चकम् । करजोदुम्बरो चूत वदम्बो लोघ्रचम्पकी ॥३६॥

वदरोति द्रुमाश्चेति प्रोक्ता दत्तप्रधावने ।

। व्यूहध्वमे सोमो राजत्यमागमत् । स मे मुख प्रक्षाल्येत तेजसा च भगेन च ॥३७॥

४ यशो वर्च प्रजा पशु वमूनि च । शशप्रजा च मेधा च त्वतो देहि वनस्पते ॥३८॥

दत्तकाष्ठस्य प्रतिपिद्धदिनेषु च । अपा द्वादशगङ्गुर्पैविदध्वाद्दत्तधावनम् ॥३९॥

य कुरुने प्राणो दन्तस्य धावनम् । सविता भक्षितस्तेन स्वकुल तेन घातितम् ॥४०॥

सर्पिणीषु नवम्येकादशोरवौ । दन्ताना काष्ठसयोगाद्देहत्यासप्तम कुलम् ॥४१॥

कृवाऽल् पादशौच ह्यमलमय जल त्रि पिवेदद्विविभृज्य

तर्जन्यागुष्टवत्या सजलमभिमृशेन्नासिकारघ्नयुग्मम् ।

अगुष्ठानामिकाम्या नयनयुगयुतं कर्णयुग्म कनिष्ठा-

गुष्ठाम्या नाभिदेशे हृदयमय तलेनागुलीभि स्तरासि ॥४२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे द्वितीयोऽध्याय ॥ ३ ॥

## अथ तृतीयोऽध्यायः

### श्रीनारायण उवाच

ऽस्मात् चाचमनं पौराणं वैदिकं तथा । तान्निव श्रौतमित्याहु पङ्क्तिव्युत्तितम् ॥१॥

त्रादिकशौचं च धृष्टं च परिकीर्तितम् । स्मात् पौराणिकं कर्म आचारे विधिपूर्वकम् ॥२॥

श्रौतमित्यादि ब्रह्मयज्ञादिपूर्वकम् । अस्त्रविद्यादिकं कर्म तान्निको विधिरुच्यते ॥३॥

।। चाकारगायत्री निवध्नीयाच्छिखा तथा । पुनराचम्य हृदयं वाहू स्वधौ च सस्पृशेत् ॥१॥

निष्ठीवने चैव दत्तोच्छिष्टे तथाऽनृते । पतितानां च सभापे दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् ॥२॥

तरापश्च वेदाश्च सोमं सूर्योऽनलस्तथा । सर्वे नारद विप्रस्य कर्णे तिष्ठन्ति दक्षिणे ॥३॥

तु गत्वा नद्यादी प्रातःस्नानं विशोधनम् । समाचरेन्मुनिश्रेष्ठ देहसंशुद्धिहेतवे ॥४॥

तमन्त्रिनो बहो नवद्वारैर्मलं बहन् । सदाऽऽस्ते तच्छोधनाय प्रातःस्नानं विधीयते ॥५॥

ऽयागमनात्पापं यच्च पापं प्रतिप्रहात । रहस्याचरितं पापं मुच्यते स्नानं भर्गवा ॥६॥

।। उच्यते क्रिया सर्वा भवति विफला यत् । तस्मात्प्रातःश्रैत्स्नानं नित्यमेव दिने दिने ॥७॥

तु नश्चरेत्स्नानं तथा सध्याभिवदनम् । सप्ताहं प्रातरस्नायो सध्याहीनस्त्रिभिर्दिने ॥८॥

गृह्णन्मग्निं सन्निजं शूद्रत्वमाप्नुयात् । अल्पत्वाद्दामकालस्य बहुत्वात्स्नानकर्मण ॥९॥

अंतु तथा स्नायाद्दोमकाले विगर्हितः । गायत्र्यास्तु परं नास्ति इह लोके परत्र च ॥१०॥

गायतं त्रायते यस्माद्गायत्रीत्यभिधीयते । प्रणवेन तु समुक्ता व्याहृतित्रयसमुताम् ॥११॥  
 वायु वायो जयेद्विप्र प्राणसयमनत्रयात् । ब्राह्मण श्रुतिसपत्न स्वधमनिरत सदा ॥१२॥  
 स वैदिक जपेन्मथ लौकिक न वदाचन । गोश्रुगे सर्पपो यावत् तावद्योपान सस्थिर ॥१३॥  
 न तारयत्युभौ पक्षौ पितृनेकोत्तर क्षतम् । सगर्भो जपसयुक्तस्त्वगर्भो ध्यानमात्रक ॥१४॥  
 स्नानानुगतपेण कृत्वा देवर्षिपितृतोषकम् । शुद्धे वस्त्रे परोधाय जटाद्वहिर्हृषागत ॥१५॥  
 विभूतिधारण कार्यं रुद्राक्षाणा च धारणम् । क्रमयोगेन कर्तव्य सर्वदा जपसाधवै ॥१६॥

रुद्राक्षान्कण्ठदेशे दशनपरिमिताग्मस्तके विशती द्वे  
 पद् पद् कर्णप्रदेशे करयुगलकृते द्वादश द्वादशैव ।

बाह्वोरिदो कलाभिनयनयुगकृते त्वेकमेक शिखाया

वक्षस्पष्टाधिक य वलयति शतक स स्वय नीलकठ ॥१७॥

बद्ध्वा स्वर्णेन रुद्राक्ष रजतेनाथवा मुने । शिखाया धारयन्नित्य कर्णयोर्वा समाहित ॥१८॥

यज्ञोपवीते हस्ते वा कठ तुदुग्धवा नर । श्रीमत्पचाक्षरेणैव प्रणवेन तथापि वा ॥१९॥

निर्व्याजभक्त्या मेधावी रुद्राक्ष धारयेन्मुदा । रुद्राक्षधारण साक्षाच्छिवज्ञानस्य साधनम् ॥२०॥

रुद्राक्ष मच्छिखाया तत्तारतत्वमि य स्मरेत् । कर्णयोर्हृभयोर्ब्रह्मन् देव देवी च भावयेत् ॥२१॥

यज्ञोपवीते वेदाश्च तथा हस्ते दिश स्मरेत् । वठ सरस्वती देवी पावक चापि भावयेत् ॥२२॥

सर्वाश्रमाणा वर्णाना रुद्राक्षाणा च धारणम् । कर्तव्य मत्रत प्रोक्त द्विजाना नान्यवर्णिनाम् २३॥

रुद्राक्षधारणाद्ब्रह्मो भवत्येव न सशय । पश्यन्नपि निषिद्धाश्च तथा शृण्वन्नपि स्मरन् ॥२४॥

जिघ्रन्नपि तथा चासनप्रलयन्नपि सततम् । कुर्वन्नपि सदा गच्छविसृजन्नपि मानव ॥२५॥

रुद्राक्षधारणादेव सर्वपापैर्न लिप्यते । अनेन भुक्त देवेन भुक्त यत्तु तथा भवेत् ॥२६॥

पीत रुद्रेण तत्पीत घ्रात घ्रातं शिवेन तत् । रुद्राक्षधारण लज्जा येपामस्ति महामुन ॥२७॥

तेषा नास्ति विनिर्मोक्ष ससाराज्जन्मकोटिभि । रुद्राक्षधारिण द्रष्टा परिवाद करोति य ॥२८॥

उत्पत्तो तस्य साकार्यमस्त्येवेति विनिश्चय । रुद्राक्षधारणादेव रुद्रो रुद्रत्वमानुयात ॥२९॥

मुनय सत्यसवल्पा ब्रह्मा ब्रह्मत्वमागत । रुद्राक्षधारणाच्छ्रेष्ठ न विविदपि विद्यत ॥३०॥

रुद्राक्षधारिणे भक्त्या वस्त्र घाय ददाति य । सर्वपापविनिमुक्त शिवलोक स गच्छति ॥३१॥

रुद्राक्षधारिण श्राद्धे भोजयेत् विमोदत । पितृलोभमवाप्नोति मात्र कार्या विचारणा ॥३२॥

रुद्राक्षधारिण पादौ प्रक्षाल्याद्भू विघ्नतर । सर्वपापविनिमुक्त शिवराजे महोपत ॥३३॥

हार वा वटक वापि सुवर्ण वा द्विजोत्तम । रुद्राक्षमहित भक्त्या धारयन्मृतामियान ॥३४॥

रुद्राक्ष केवल वापि यत्र कुत्र महाभवे । समश्रक वा मन्त्रेण रहित भावयति तम् ॥३५॥

यो वा को वा नरा भव या धारयेत्लज्जयाग्निवा । मर्वनापत्रिनिर्मुक्त मम्यग्ज्ञानमवाप्नुयात् ॥३६॥  
 अहा रुद्राक्षमाहात्म्य मया वक्तु न शक्यते । तस्मात्तत्रप्रयत्नन कुर्म्यद्रुद्राक्षधारणम् ॥३७॥

इति श्रामदेवीभागवत एकादशस्कन्धे सदाचारवर्णनं तृतायांऽध्यायः ॥ ३ ॥

## अथ चतुर्थोऽध्यायः

नारद उवाच

एवभूतानुभावोऽयं रुद्राक्षो भवताऽनघ । वर्णिता महता पूज्य कारण तत्र किं वद ॥१॥

नारायण उवाच

एवमेव पुरा पृष्टो भगवान् गिरिश प्रभु । पण्मुखन च रुद्रस्तु यदुवाच शृणुष्व तत् ॥२॥

ईश्वर उवाच

शृणु पण्मुख तत्त्वेन वक्ष्यामि समासत । त्रिपुरो नाम दैत्यस्तु पुराऽऽम्बोत्सर्वदुर्जय ॥३॥

हतास्तेन सुरा सर्वे ब्रह्मविष्ण्वादिदेवता । सर्वेस्तु कथिते तस्मिस्तदाऽहं त्रिपुर प्रति ॥४॥

अर्चितय महाशस्त्रमघोरास्त्र मनोहरम् । सर्वदेवमय दिव्य ज्वलत घोररूपि यत् ॥५॥

त्रिपुरस्य वधाधायि देवाना तारणाय च । सर्वविघ्नोपशमनमघोरास्त्रमर्चितयम् ॥६॥

दिव्यवर्षसहस्र तु चक्षुर्हमोलित मया । पश्चान्ममाकुलाक्षिम्य पतिता जलबिंदव ॥७॥

तत्राश्रुबिंदुतो जाता महारुद्राक्षवृक्षका । ममाज्ञया महासेन सर्वेषा हितकाम्यया ॥८॥

वभूवुस्ते च रुद्राणा अष्टत्रिंशत्प्रभेदत । सूर्यनेत्रममुदभूता कपिला द्वादश स्मृता ॥९॥

सोमनेत्रोत्थिता श्वेतास्त षोडशविधा क्रमात् । बह्विनत्रोद्भवा कृष्णा दशभेदा भवति हि ॥१०॥

श्वेतवर्णश्च रुद्राक्षो जातितो ब्राह्म उच्यते । क्षात्रो रत्नस्तथा मिश्रो वैश्य कृष्णस्तु शूद्रक ॥

एकवक्त्र शिव साक्षाद्ब्रह्महत्या व्यपोहति । द्विवक्त्रो देवदेवो स्याद्विविध नाशयेदघम् ॥१२॥

त्रिवक्त्रस्त्वनल साप्तात्स्नीहत्या दहतिसृणान । चतुर्वक्त्र स्वय ब्रह्मा नरहत्या व्यपोहति ॥१३॥

पञ्चवक्त्र स्वय रुद्र वाग्निनामितामत् । अषड्वक्त्रभक्षणोद्भूतैरगम्यागमनोद्भवे ॥१४॥

मुच्यते सर्वपापैस्तु पञ्चवक्त्रस्य धारणात् । पञ्चवक्त्र कात्तिकेयस्तु स धार्यो दक्षिणे वरे ॥१५॥

ब्रह्महत्यादिभि पापैर्मुच्यन् नात्र सशय । सप्तवक्त्रो महाभागो ह्यनगो नाम नामत ॥१६॥

तद्धारणामुच्यत हि स्वर्णस्तयादिपातकं । अष्टवक्त्रा महासेन साप्ताद्देवो त्रिनायक ॥१७॥

अनकूट सूतकूट स्वर्णकूट तथैव च । दुष्टानयस्त्रिय वाऽथ सस्पृशश्च गुहस्त्रियम् ॥१८॥

एनमाशीनि पापानि हन्ति यवीणि धारणान् । विघ्नास्तस्य प्रणश्यति माति चात पर पदम् १९॥  
 नववक्त्रो गुणा सर्वे ह्यष्टवक्त्रस्य धारणान् । नववक्त्रो भैरवस्तु धारयेद्ग्रामवाहके ॥२०॥

भुक्तिमुक्तिप्रद प्रोक्तो मम तुल्यबलो भवेत् । भ्रूणहत्यासहस्राणि ब्रह्महत्याशतानि च ॥२१॥  
 सद्यः प्रलयमायाति नववक्त्रस्य धारणात् । दशवक्त्रस्तु देवेश साक्षाद्देवो जनार्दन ॥२२॥  
 अष्टाश्र्वं पिशाचाश्च वेताला ब्रह्मराक्षसाः । पत्रगाश्चोपशाम्यन्ति दशवक्त्रस्य धारणात् ॥२३॥  
 चक्रैकादशरुद्राक्षो रुद्रैकादशक स्मृतम् । शिखाया धारयेद्यो वै तस्य पुण्यफलं शृणु ॥२४॥  
 अश्वमेधसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च । गवा शनसहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत्फलम् ॥२५॥  
 सत्फलं लभते शीघ्रं वक्त्रैकादशधारणात् । द्वादगास्यस्य रुद्राक्षस्यैव कर्णे तु धारणात् ॥२६॥  
 आदित्यास्तोपिता नित्यं द्वादशास्ये व्यवस्थिता । गोमेधे चाश्वमेधे च यत्फलं तदवाप्नुयात् ॥२७॥  
 शृगिणा शस्त्रिणा चैव व्याघ्रादीनां भयं न हि । न च व्याधिभयं तस्य नैव चाधि प्रकीर्तितं २८॥  
 न च किञ्चिद्भयं तस्य न च व्याधिं प्रवर्तते । न कुतश्चिद्भयं तस्य सुखी चैवैश्वरो भवेत् ॥२९॥  
 ह्रस्वमृगमार्जारसर्पमूपकदुर्दान् । खराश्च श्वशृगालाश्च हत्वा बहुविधानपि ॥३०॥  
 मुच्यते नात्र सदेहो वक्त्रद्वादशधारणात् । वक्त्रयोदशो वत्स रुद्राक्षो यदि लभ्यते ॥३१॥  
 कार्तिकेयसमो ज्ञेयः सर्वकामाप्तिसिद्धिदः । रसो रसायनं चैव तस्य सद्यः प्रतिष्ठ्यति ॥३२॥  
 तस्यैव सर्वभोग्यानि नात्र कार्या विचारणा । मातरं पितरं चैव भ्रातरं वा निहन्ति यः ॥३३॥  
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो धारणात्तस्य पण्मुखः । चतुदशास्यो रुद्राक्षो यदि लभ्येत पुत्रकः ॥३४॥  
 यः रयेत्सततं मूर्ध्नि तस्य पिंडं शिवस्य तु । किं मुने बहुनोक्तेन वणननं पुनः पुनः ॥३५॥  
 पूज्यते सततं देवैः प्राप्यते च परा गतिः । रुद्राक्ष एव शिरसा धार्यो भवत्या द्विजोत्तमः ॥  
 यद्वा विंशद्भिः शिरोमाला पचाशद्भुदयेन तु । कलाक्षैर्वाहुवलयैः अर्काक्षैर्मणिवधनम् ॥३७॥  
 अष्टोत्तरशतेनापि पचाशदभिः पडाननः । अथवा सप्तविंशत्या कृत्वा रुद्राक्षमालिकाम् ३८॥  
 धारणाद्वा जवाद्वापि ह्यनतं फलमश्नुते । अष्टोत्तरशतैर्माला रुद्राक्षैर्धार्यते यदि ॥३९॥  
 क्षणे क्षणेऽश्वमेधस्य फलं प्राप्नोति पण्मुखः । त्रिसप्तकुलमुद्घृत्य शिवलोके महीयते ॥४०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

### अथ पञ्चमोऽध्यायः

ईश्वर उवाच

रक्षणं जपमात्राया शृणु वक्ष्यामि पण्मुखः । रुद्राक्षस्य मुखं ब्रह्मा विदुः रुद्र इतीरितः ॥१॥  
 विष्णुं पुच्छ भवेत्तस्यैव भागमोक्षप्रदम् । पंचविंशतिभिश्चार्धं पंचवक्त्रं सवर्तव्यं ॥२॥  
 रत्नगणे गीर्तितं कृतरत्नविदम्बितं । अग्नमूत्रं प्रवर्तव्यं गोपुच्छवल्पावृत्तिः ॥३॥  
 वक्त्रं वपनेन सयोज्यं पुच्छं पुच्छतः योजयेत् । मेग्मध्वंभुवः नुर्यात्तदूर्ध्वं नागपाशकम् ॥४॥

एवं संप्रथितां माला मन्त्रसिद्धिप्रदायिनीम् । प्रक्षाल्य गन्धतोयेन पंचगव्येन चोपरि ॥५॥  
 ततः शिवांभसा क्षाल्य ततो मन्त्रगणान्यसेत् । स्पृष्ट्वा शिवास्त्रमन्त्रेण कवचेनावगुण्ठयेत् ॥६॥  
 मूलमन्त्रं न्यसेत्पश्चात्पूर्ववत्कारयेत्तथा । सद्योजातादिभिः प्रोक्ष्य यावदष्टात्तर शतम् ॥७॥  
 मूलमन्त्रं समुच्चार्य शुद्धभूमौ निधाय च । तस्योपरि न्यमेत्साम्भ्रं शिवं परमकारणम् ॥८॥  
 प्रतिष्ठिता भवेन्माला सर्वकामफलप्रदा । यस्य देवस्य यो मन्त्रस्तां तेनैवाभिपूजयेत् ॥९॥  
 मूर्ध्नि कण्ठेऽथवा कर्णे न्यमेद्वा जपमालिकाम् । रुद्राक्षमालया चैवं जस्रव्यं नियतात्मना ॥१०॥  
 कण्ठे मूर्ध्नि हृदि प्राते कर्णे बाहुयुगेऽथवा । रुद्राक्षधारणं नित्यं भक्त्या परमया युतः ॥११॥  
 किमत्र बहुनोक्तेन वर्णनेन पुनः पुनः । रुद्राक्षधारणं नित्यं तस्मादेतत्प्रशस्यते ॥१२॥  
 स्नाने दाने जपे होमे वैश्वदेवे सुरार्चने । प्रायश्चित्ते तथा श्राद्धे दीक्षाकाले विशेषतः ॥१३॥  
 अरुद्राक्षधरो भूत्या यत्किञ्चिदकर्म वैदिकम् । कुर्वन्विप्रस्तु माहेन नरके पतति घ्रुवम् ॥१४॥  
 रुद्राक्षं धारयेन्मूर्ध्नि कण्ठे सूत्रे करेऽथवा । सुवर्णमणिसभिन्नं शुद्धं नान्यैर्भूतं शिवम् ॥१५॥  
 नागुचिर्धारयेदक्ष सदा भक्त्यैव धारयेत् । रुद्राक्षतक्षसंभूतवातोद्भूततृणान्यपि ॥१६॥  
 पुण्यलोकं गमिष्यन्ति पुनरावृत्तिदुर्लभम् । रुद्राक्षं धारयन्पापं कुर्वन्नपि च मानवः ॥१७॥  
 सर्वं तरति पाप्मानं जात्रालथ्युरिराह हि । पशवो हि च रुद्राक्षधारणाद्याति रुद्रताम् ॥१८॥  
 किमु ये धारयन्ति स्म नरा रुद्राक्षमालिकाम् । रुद्राक्षः शिरसा ह्येको धार्यो रद्रपरं नदा ॥१९॥  
 ध्वंसनं सर्वदुःखानां सर्वपापविमोचनम् । व्याहरन्ति च नामानि ये शंभो परमात्मनः २०॥  
 रुद्राक्षालंकृता ये च ते वै भागवज्जोत्तमा । रुद्राक्षधारणं कार्यं सर्वश्रेयोयिभिर्नृभिः ॥२१॥  
 कर्णपाशे शिराया च कण्ठे हस्ते तपोदरे । महादेवश्च विष्णुश्च ब्रह्मा तेषां विभूतयः ॥२२॥  
 देवात्सान्ये तथा भक्त्या खलु रुद्राक्षधारिणः । गोशर्पयश्च सर्वेषां कूटस्था मूलरूपिणः ॥२३॥  
 तेषां वनप्रसूताश्च मुनयः सखला अपि । श्रौतधर्मपराः शुद्धा खलु रुद्राक्षधारिणः ॥२४॥  
 श्रद्धा न जायते साक्षाद्देवसिद्धे विमुक्तिदे । बहूनां जन्मनामन्ते महादेवप्रसादतः ॥२५॥  
 रुद्राक्षधारणे वाछा स्वमात्रादेव जायते । रुद्राक्षस्य तु माहात्म्यं जावालरादरेण तु ॥२६॥  
 पठ्यते मुनिभिः सर्वैर्मया पुनः तथैव च । रुद्राक्षस्य फलं चैव त्रिषु लोकेषु त्रिभूतम् ॥२७॥  
 फलस्य दर्शने पुष्यं स्वर्गात्स्रोतिगुण भवेत् । शतकोटिगुण पुष्य धारणात्समने नरः ॥२८॥  
 रुद्राक्षोत्सिहस्तानि लक्षकोटिशतानि च । जपाच्च लभते दिव्यं नाम कार्या विचारणा २९ ।  
 हस्ते चोरति कण्ठे च कर्णयोर्मस्तके तथा । रुद्राक्ष धारयेद्यस्तु स रूद्रो नात्र संशयः ॥३०॥  
 अवप्य सर्वभूतानां रुद्रवद्वि चरेद्भूवि । सुराणामसुराणां च यदतोयां यथा निवः ॥३१॥  
 रुद्राक्षपाशे सज्जं बन्दनीयतया नरैः । उच्छिष्टो वा विवर्मस्यो मुक्तो वा सर्वपातकैः ३२॥

मुच्यते सर्वपापेभ्यो रुद्राक्षस्य तु धारणात् । कण्ठे रुद्राक्षमाश्च्य श्वापि वा म्रियते यदि ॥२३॥  
 सोऽपि मुक्तिमवाप्नोति किं पुनर्मनुषोऽपि स । जपध्यानविहीनोपि रुद्राक्षे यदि धारयेत् ॥२४॥  
 सर्वपापविनिर्मुक्तं स याति परमा गतिम् । एकं वापि हि रुद्राक्षं कृत्वा यत्नेन धारयेत् ३५॥  
 एकविंशतिमुद्धृत्य रुद्रलोके महीयते । अतः परं प्रवक्ष्यामि रुद्राक्षस्य पुनर्विधिम् ॥३६॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे एकादशस्कन्धे पञ्चमोऽध्याय ॥५॥

## अथ षष्ठोऽध्यायः

### ईश्वर उवाच

महासेन कुशग्रन्थिपुनाजीवादाय परे । रुद्राक्षस्य तु नैकोऽपि कलामर्हति षोडशीम् ॥१॥  
 पुरपाणा यथा विष्णुर्ग्रहाणा च यथा रवि । नदीनां तु यथा गगा मुनीनां वक्ष्यते यथा ॥२॥  
 उच्चैश्च यथा यथाऽथानां देवानामोश्रो यथा । देवीनां तु यथा गौरी तद्वच्छ्रेष्ठमिदं भवेत् ॥ ३॥  
 नानं परतरं स्तोत्रं नातं परतरं व्रतम् । अक्षय्येषु च दानेषु रुद्राक्षस्तु विशिष्यते ॥४॥  
 शिवभक्त्या यथातथा दद्याद्रुद्राक्षमुत्तमम् । तस्य पुण्यफलस्यात न चाहं वक्तुमुत्सहे ॥५॥  
 घृतरुद्राक्षकण्ठाय यस्त्वन्नं सप्रयच्छति । त्रिसप्तकुलमुद्धृत्य रुद्रलोकं स गच्छति ॥६॥  
 यस्य भाले विभूर्तिर्न नागे रुद्राक्षधारणम् । न शभोर्भवते पूजा स विप्रश्चपचाधम ॥७॥  
 खादन्मासं पिबन्मद्यं सगच्छन्नत्यजानपि । पातकेभ्यो विमुच्येत रुद्राक्षे शिरसि स्थिते ॥८॥  
 सबन्धनतपोदानवेदान्यासैश्च यत्कर्म । तत्फलं लभत सद्यो रुद्राक्षस्य तु धारणात् ॥९॥  
 वैदेश्वतुभिर्यत्पुण्यं पुराणपठनं च । यत्तीर्थसेवनं च सर्वविद्यादिभिस्तथा ॥१०॥  
 तत्पुण्यं लभते सद्यो रुद्राक्षस्य तु धारणात् । प्रयाणकाले रुद्राक्षं वधयित्वा म्रियेद्यदि ॥११॥  
 स रुद्रत्वमवाप्नोति पुनर्जन्म न विद्यत । रुद्राक्षं धारयेत्कठं बाह्वोर्वा म्रियत यदि ॥१२॥  
 कुलं क्विंशमुत्तमं रुद्रलोके वसन्तः । शाह्यणो वापि चाडालो निगुणं सगुणोपि च ॥१३॥  
 भस्मरुद्राक्षपारी यः स देवत्वं शिवं व्रजेत् । शुचिवाप्यशुचिर्वापि तथाऽभक्ष्यस्य भक्षक ॥१४॥  
 म्लच्छो वाप्ययं चाडालो युतो वा सर्वपातकं । रुद्राक्षधारणादेव स रुद्रो नात्र सक्षय ॥१५॥  
 शिरसा धारिते कोटिं कणयोर्दशं काटयं । शतकोटिगले वद्धो मूर्ध्नि कोटिनहस्रकम् ॥१६॥  
 अघृतं चोपवीते तु लक्षकोटिर्भुजस्थितम् । मणिवन्धं तु रुद्राक्षो मोक्षसाधनकं परं ॥१७॥  
 रुद्राक्षधारको भूत्वा यत्कृत्स्नं वैदिकम् । कुर्वन्निप्रं सदा भवति महादाप्नोति तत्फलम् ॥१८॥  
 रुद्राक्षमालिका कण्ठे धारयन्नक्तिव्रजितः । पापजर्मा तु यो नित्यं स मुक्तः सबन्धनात् ॥१९॥  
 रुद्राक्षपितृचेता यो रुद्राक्षसेनं वै धृतः । असौ माहेश्वरा लोके नमस्य स तु लिंगवत् ॥२०॥



अविद्यो वा सविद्यो वा रुद्राक्षस्य तु धारणात् । शिवलोक प्रपद्येत कीकटे गर्दभो यथा ॥२१॥

स्कन्द उवाच

रुद्राक्षान्स्कन्धे देव गर्दभ केन हेतुना । कीकटे केन वा दत्तस्तद्ब्रूहि परमेश्वर ॥२२॥

श्रीभगवानुवाच

शृणु पुन पुरावृत्त गर्दभो विध्यपर्वने । धत्ते रुद्राक्षभार तु वाहित पथिकेन तु ॥२३॥

श्रातोऽसमर्थस्तद्भार बोधु पतितवान्भुवि । प्राणस्त्यक्तस्त्रिनेत्रस्तु शूलपाणिर्महेश्वर ॥२४॥

मत्प्रसादान्महामेन मदन्तिकमुपागत । यावद्भवत्त्रास्यसहयान रुद्राणांशु मुदुर्लभम् ॥२५॥

तावद्युगसहस्राणि शिवलोके महोयते । स्वशिष्येभ्यस्तु वक्तव्य नाशिष्येभ्य कदाचन २६॥

अमन्तेभ्योऽपि मूर्खेभ्य कदाचिन्न प्रकाशयेत् । अभक्तो वाऽस्तु भक्तो वा नीचो नीचतरोऽपि वा ॥

रुद्राक्षान्धारयेद्यस्तु मुच्यते सर्वपातकं । रुद्राक्षधारण पुण्य केन वा सदृश भवेत् ॥२८॥

महाव्रतमिदं प्राहुर्भुनयस्नत्स्वर्दांशिन । सहस्र धारयेद्यस्तु रुद्राक्षाणा घृतव्रत ॥२९॥

त नमन्ति सुरा सर्वे यथा रुद्रस्तथैव स । अभावे तु सहस्रस्य बाह्वो षोडश षोडश ॥३०॥

एक शिरायां करयोर्द्वादश द्वादशैव तु । द्वात्रिंशच्छतदेशे तु चत्वारिंशच्च मस्तके ॥३१॥

एकैक कर्णयो र्दृष्ट्वा वक्षस्यष्टोत्तर शतम् । यो धारयति रुद्रान्शान्द्रवस्तु तु पूज्यते ॥३२॥

मुक्ताप्रवालस्फटिकरौप्यैर्दूर्ध्वंवाञ्चन । समेतान्धारयेद्यस्तु रुद्राक्षांश्च शिवो भवेत् ॥३३॥

केवलानपि रुद्राक्षान्यद्यालस्याद्विभक्ति य । त न स्पृशति पापानि तमासीव विभावसुम् ३४॥

रुद्राक्षमालया मन्यो जतोऽनन्तफलप्रद । यस्यागे नास्ति रुद्राक्ष एकोऽपि बहुपुण्यद ३५॥

तस्य जन्म निरर्थं स्यात्त्रिपुण्ड्ररहित यथा । रुद्राक्ष मस्तके धृत्वा शिर स्नान करोति य ३६॥

गङ्गास्नानफल तस्य जायते नान सशय । एकवचन पञ्चवचन एकादशमुखा वरे ॥३७॥

चतुर्दशमुखा केचिद्रुद्राक्षा लोकरूपजिता । भक्त्या सपूज्यते नित्य रुद्राक्ष शकरात्मक ३८॥

दरिद्र वापि पुरुष राजान बुरने भुवि । अत्र ते कथयिष्यामि पुराण मतमुत्तमम् ॥३९॥

कोमलेषु द्विज कश्चिद्भिरिनाथ इति श्रुत । महाधनी च धर्मात्मा वेदवेदागपारण ॥४०॥

यज्ञकृद्दीक्षितस्तस्य तनय. सुन्दराकृति । नानागुणनिधि स्थानस्तरुण कामसुन्दर ॥४१॥

गुरो सुधिपणस्याय पत्नी मुक्तावलीमय । मोहयामास रूपेण यौवनेन मदेन च ॥४२॥

सगतस्तु तथा सार्धं विधित्वा ल ततो भिया । विप ददौ च गुरवे येभे पश्चात्तु निर्भय ॥४३॥

यदा माता पिता कर्म किञ्चिज्जानाति यत्क्षणे । मातर पितर चापि मारयामास तद्विपान् ॥४४॥

नानाविलासभोगैश्च जाते द्रव्यपये तत । ब्राह्मणानां गृहे चौर्यं चकार स तदा सल ॥४५॥

सुरापानमदोन्मत्तस्तदा ज्ञातिवहिष्कृत । ग्रामाग्निष्णमित सर्वैस्तदा सोऽभुद्रनेचर ॥४६॥

मुक्तावल्या तथा सार्धं जगाम गहनं वनम् । मार्गे स्थितो द्रव्यलोभाज्जघान ब्राह्मणान्वहून् ४७॥  
 एवं बहुगते काले ममार स तदाऽधमः । नेतुं तं यमदूताश्च समाजम्मु महस्त्रशः ॥४८॥  
 शिवलोकाच्छिवगणास्तथैव च समागताः । तयोः परस्परं वादो बभूव गिरिजामुत ॥४९॥  
 यमदूतास्तदा प्रोचुः पुण्यमस्य किमस्ति हि । द्रुवंतु सेवकाः शंभोर्यद्येन नेतुमिच्छथ ॥५०॥  
 शिवदूतास्तदा प्रोचुरयं यस्मिन्स्थले मृतः । दशहस्तादधो भूमे रुद्राक्षस्तत्र चास्ति हि ॥५१॥  
 तत्प्रभावेन हे दूता नेप्यामः शिवसन्निधम् । ततो विमानमारुह्य दिव्यरूपधरो द्विजः ॥५२॥  
 गतो गुणनिधिर्दुसैः सहितः शंकरालयम् । इति रुद्राक्षमाहात्म्यं कथितं तव सुव्रत ॥५३॥  
 एवं रुद्राक्षमहिमा समासात्कथितो मया । सर्वपापक्षयकरो महापुण्यफलप्रदः ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

## अथ सप्तमोऽध्यायः

### श्रीनारायण उवाच

एवं नारद पद्मधरो गिरिशेन विवोदित । रुद्राक्षमहिमानं च ज्ञात्वाऽऽसीत्स वृत्तार्थकः ॥१॥  
 इत्थंभूतानुभावोऽयं रुद्राक्षो वर्णितो मया । सदाचारप्रसंगेन शृणु चान्यत्समाहितः ॥२॥  
 यया रुद्राक्षमहिमा वर्णितोऽनन्तपुण्यदः । लक्षणं मन्त्रविन्यासं तथाऽहं वर्णयामि ते ॥३॥  
 लक्ष तु दर्शनात्पुण्यं कोटिस्तत्स्पर्शनाद्भवेत् । तस्य कोटिगुणं पुण्यं लभते धारणात्तरः ॥४॥  
 लक्षकोटिसहस्राणि लक्षकोटिशतानि च । तज्जपत्लभते पुण्यं नरो रुद्राक्षधारणात् ॥५॥  
 रुद्राक्षाणां तु भद्राक्षधारणात्स्यान्महाफलम् । घात्रीफलप्रमाणं यच्छ्लेषमेतदुदाहृतम् ॥६॥  
 बदरीफलमानं तु प्रोच्यते मध्यमं बुधैः । अधमं चणमानं स्यात्प्रतिज्ञेया मयोदिता ॥७॥  
 ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्चेति शिवाजमा । वृशाज्जजाताः पृथिव्या तु तज्जजातीयाः शुभाक्षका ॥  
 श्वेतास्तु ब्राह्मणा ज्ञेया क्षत्रिया रत्नवर्णकाः । पीता वैश्यास्तु विज्ञेयाः कृष्णा शूद्राः प्रकीर्तिनाः ॥  
 ब्राह्मणो विभूयाच्छ्लेषेताम्रक्ताम्राजा तु धारयेत् । पीतान्वैश्यस्तु विभूयात्कृष्णाञ्छूद्रस्तु धारयेत् ॥  
 समाः स्निग्धा दृढास्तद्वत्कंटकैः संयुताः शुभाः । वृमिदष्टाञ्छिन्नभिन्नान्कंटकैः रहितास्तथा ॥११॥  
 वामुक्तानान्नाश्च पङ्कजप्राधास्तु वर्जयेत् । स्वयमेव वृत्तदारो रुद्राक्षः स्यादिहोत्तमः ॥१२॥  
 यानु पीरुपयत्नेन वृत्तं तन्मध्यमं भवेत् । समान्स्निग्धान्दृढान्वृत्तान्श्रीमसूत्रेण धारयेत् ॥१३॥  
 सर्वगात्रेषु साम्येन समानाऽनिविलक्षणा । निघर्षे हेमरेखाभा यत्र लेला प्रदृश्यते ॥१४॥  
 तददामुत्तमं विद्यारत्स धार्यं शिवरुज्जकैः । शिख्रायामेकछद्राक्षं त्रिस्रैः शिरसा वहेत् ॥१५॥  
 पट्टत्रिंशच्च गले पार्यां बाह्वौ षोडश षोडश । मणिवधे द्वादशाक्षाम्बुधे पञ्चाशतं भवेत् ॥१६॥

अष्टोत्तरदशतीर्णलोपवीत च प्रकल्पयत् । द्विमर त्रिसर वापि विभूयात्कण्ठदेशत ॥१७॥  
 पुण्डले मुकुटे चैव कणिकाहारषेपु च । केपूरे वटके चैव कुण्डलेशे तथैव च ॥१८॥  
 मृते पीते सर्वकाल रुद्राक्ष धारयन्नर । त्रिशत त्वधम पञ्चशत मध्यममुच्यते ॥१९॥  
 महत्प्रमुत्तम प्रोक्त चैव भेदेन धारयेत् । शिरसीशाननन्त्रेण कर्णे तत्पुरुषेण च ॥२०॥  
 अघोरेण ललाटे तु तेनैव हृदयेऽपि च । अघोरवीजमन्त्रेण वरदाधारयत्पुन ॥२१॥  
 पद्माशदम्प्रथिना धामदेवेन चोदरे । पद्मब्रह्माभिरर्गंश्राप्येव रुद्राक्षधारणम् ॥२२॥  
 प्रथितामूलमन्त्रेण सर्वानशास्तु धारयेत् । एकवक्त्रस्तु रुद्राक्ष परतत्त्वप्रकाशक ॥२३॥  
 परतत्त्वधारणाच्च जायते तत्प्रकाशनम् । द्विवक्त्रस्तु मुनिश्रेष्ठ अर्धनारीश्वरो भवेत् ॥२४॥  
 धारणादर्धनारीश प्रीयते तस्य नित्यश । त्रिवक्त्रस्त्वन्तल साक्षात्स्त्रीहृत्या दहति क्षणात् २५॥  
 त्रिमुखश्चैव रुद्राक्षोऽप्यग्नित्रयस्वरूपक । तद्धारणाच्च हुतमुक्तस्य तुष्यति नित्यश ॥२६॥  
 चतुर्मुखस्तु रुद्राक्ष पितामह एव रूपक । तद्धारणा महाश्रीमान्महदारोग्यमुत्तमम् । २७॥  
 महती ज्ञानसंपत्ति शुद्धये धारयेन्नर । पञ्चमुखस्तु रुद्राक्ष पञ्चब्रह्मस्वरूपक ॥२८॥  
 तस्य धारणमात्रेण सतुष्यति महेश्वर । पञ्चवक्त्रश्चैव रुद्राक्ष कार्तिकेयाधिदैवत ॥२९॥  
 विनायक चापि देव प्रवदन्ति मनीषिण । सप्तवक्त्रस्तु रुद्राक्ष सप्तगणेशधिदैवत ॥३०॥  
 सप्ताश्वदैवतश्चैव मुनिसप्तकदैवत । तद्धारणान्महाश्री स्यान्महदारोग्यमुत्तमम् ॥३१॥  
 महती ज्ञानसंपत्ति शुचिर्वै धारयेन्नर । अष्टवक्त्रस्तु रुद्राक्षोऽप्यष्टमात्राधिदैवत ॥३२॥  
 वस्वष्टकप्रीतिकरो गङ्गाप्रीतिकर शुभ । तद्धारणादिम प्रीता भवेयु सत्यवादिन ॥३३॥  
 नववक्त्रस्तु रुद्राक्षो यमदेव उदाहृत । तद्धारणाद्यमभय न भवत्येव सर्वथा ॥३४॥  
 दशवक्त्रस्तु रुद्राक्षो दशाशाधिदैवत स्मृत । दशाशाप्रीतिजनको धारणे नान सशय ॥३५॥  
 एकादशमुखस्त्वक्षो रुद्रैकादशदैवत । तस्मिद्दैवत चाहु सदा सौरप्रविवर्धनम् ॥३६॥  
 रुद्राक्षो द्वादशमुखो महाविष्णुस्वरूपक । द्वादशादित्यदैवश्च विभर्त्येव हि तत्पर ॥३७॥  
 त्रयोदशमुखश्चाक्ष कामद सिद्धिद शुभ । तस्य धारणमात्रेण कामदय प्रसीदति ॥३८॥  
 चतुर्दशमुखश्चाक्ष रुद्रनेत्रसमुद्भव । सर्वव्याधिहरश्चैव सर्वारामप्रदायक ॥३९॥  
 मद्य मास च लक्ष्मण पलांडु शिशुमेव च । इलेप्मातक विड्वराह भक्षण वनयेत्तत ॥४०॥  
 ग्रहणे विपुत्र चैव सप्तमे अयने तथा । दशे च पीर्णमासे च पुष्यपु दिवसवपि ॥

रुद्राक्षधारणात्सद्य सर्वपापै प्रमुच्यते ॥४१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे सप्तमाऽध्याय ॥७॥

ललाटे धारयेन्नित्य तिर्यग्भस्मावगुठनम् ।

“महादेवस्य सबघातद्धर्मोऽप्यस्ति सगति ।”

सम्यक् त्रिपुण्ड्रधर्मं च ब्राह्मणो नित्यमाचरेत् ॥२७॥

आदिब्राह्मणभूतेन त्रिपुण्ड्र भस्मना घृतम् । यतोऽन एव विप्रस्तु त्रिपुण्ड्र धारयेत्सदा ॥२८॥  
 भस्मना वेदसिद्धेन त्रिपुण्ड्रदेहगुठनम् । रुद्रलिगार्चनं वाऽपि मोहृतोऽपि च न त्यजेत् २९॥  
 त्रियवनेन मन्त्रेण सतारेण तथैव च । पचाक्षरेण मन्त्रेण प्रणवेन तथैव च ॥३०॥  
 ललाटे हृदये चैव दोढेट्टे च महामुने । त्रिपुण्ड्र धारयेन्नित्य सन्यासाश्रममाधित ॥३१॥  
 त्रियायुषेण मन्त्रेण मेघाधीत्यादिनाऽथवा । गौणेन भस्मना धार्यं त्रिपुण्ड्र ब्रह्मचारिणा ॥३२॥  
 नमोऽन्तेन शिवेनैव शूद्र शुश्रूषणे रत । उद्धूलन त्रिपुण्ड्र च नित्य भक्त्या समाचरेत् ३३॥  
 अयेषामपि सर्वेषां विना मन्त्रेण सुव्रत । उद्धूलन त्रिपुण्ड्र च कर्तव्य भक्तितो मुने ॥३४॥  
 भूत्यैवोद्धूलन तिर्यक् त्रिपुण्ड्रस्य च धारणम् । वरेण्य सर्वधर्मैर्म्यस्तस्मान्नित्य समाचरेत् ॥३५॥  
 भस्माग्निहोत्रं वाऽपि विरजाग्निसमुद्भवम् । आदरेण समादाय शुद्धे पाने निधाय तत ॥३६॥  
 प्रश्नात्य पादौ हस्तौ च द्विराचम्य समाहित । गृहीत्वा भस्म तत्पचब्रह्ममन्त्रै शनै शनै ॥३७॥  
 प्राणायामत्रयं कृत्वा अग्निरिह्वादिमनितम् । तैरेव सप्तभिर्नैस्त्रिवारभिमन्त्रयेत् ॥३८॥  
 ओमापोज्योतिरित्युक्त्वा ध्यात्वा मन्त्रानुदीरयेत् । सितेन भस्मनापूव समुदधूल्य शरीरकम् ॥३९॥  
 विषापो विरजो मर्त्यो जायते नात्र सशय । सतो ध्यात्वा महाविष्णु जगन्नाथ जलाधिपम् ॥  
 सयोज्य भस्मना तोयमग्निरित्यादिभि पुन । विमृज्य साम्ब ध्यात्वा च समुद्धूल्योध्वमस्तवम् ॥  
 ते च भावनया ब्राह्मभूतेन सितभस्मना । ललाटवक्ष स्कधपु स्वाश्रमोच्चतमन्त्रत ॥४०॥  
 मध्यमानामिकागुष्ठैरनुलोमविलोमत । त्रिपुण्ड्र धारयेन्नित्य त्रिकालेष्वपि भक्तित ॥४१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे नवमोऽध्याय ॥९॥

## अथ दशमोऽध्यायः

### श्रीनारायण उवाच

शान्तेय शौणमज्ञानध्वसकं ज्ञानसाधकम् । गौणं नानाविधं विद्धि ब्रह्मन्ब्रह्मविदा वर ॥१॥  
 अग्निहोत्राग्निजं तद्वद्विरजानलजं मुने । औपासनसमुत्पन्नं समिदग्निसमुद्भवम् । २॥  
 पतनान्निसमुत्पन्नं दावानलसमुद्भवम् । त्रैवणिकानां सर्वेषामग्निहोत्रसमुद्भवम् ॥३॥  
 विरजानलजं चैव धार्यं भस्म महामुने । औपासनसमुत्पन्नं गृहस्थानां विशेषत ॥४॥  
 समिदग्निसमुत्पन्नं धार्यं वै ब्रह्मचारिणा । नृद्वानां श्रोत्रियाणारपचाग्निसमुद्भवम् ॥५॥

अन्वेयामपि सर्वेषां धार्यं दावानलोद्भवम् । कालश्चित्रा षोडशो दश स्वीय परिग्रह ॥६॥  
 क्षत्रारामाचरण्य वा प्रशस्त शुभलक्षण । तत्र पूर्वत्रयोदश्या मुस्नात सुकृताग्नि ॥७॥  
 अनुज्ञाप्य स्वमाचार्यं सपूज्य प्रणिपत्य च । पूजा वैशेषिकी कृत्वा शुक्रअरधर स्वयम् ॥८॥  
 शुद्धयज्ञोपवीती च शुभलमाल्यानुलेपन । दर्भासन समासीना दर्भमुष्टि प्रगृह्य च ॥९॥  
 प्राणायामत्रय कृत्वा प्राङ्मुखो वाप्युदन्मुख । ध्यात्वा देव च देवी च तद्विनापनवर्म्मना ॥१०॥  
 व्रतमेतत्करोमीति नवेत्सकल्पदीक्षित । यावच्छरीरपात वा द्वादशाब्दमयाऽपि वा ॥११॥  
 तदर्घं वा तदर्घं वा मासद्वादशकं तु वा । तदर्घं वा तदर्घं वा मासमेवमयापि वा ॥१२॥  
 दिनद्वादशकं वाऽपि दिनपटकमयापि वा । तदर्घं दिनमेकं वा व्रतसकल्पनावधि ॥१३॥  
 अग्निमाधाय विविधद्विरजाहोमवारणात् । हुत्वाऽऽप्येन समिद्धिश्च चरुणा च यथाविधि ॥१४॥  
 पूताहात्पुरतो भूयस्तत्त्वानां शुद्धिमुद्दिशन् । जुहुयात्सकलमन्त्रेण तैरथ समिदादिभि ॥१५॥  
 तत्त्वान्यतानि मे देहे शुभ्य तामित्यनुस्मरन् । पश्चाद्भूतादितन्मात्र पचकर्मैन्द्रियाणि च ॥१६॥  
 ज्ञानकर्मविभेदेन पच पच विभागः । त्वगादि घातव सप्त पच प्राणादिवायव ॥१७॥  
 मनोबुद्धिरहकारो गुणा प्रकृतिपुरुषौ । रागो विद्या कला चैव नियति काल एव च ॥१८॥  
 माया च शुद्धविद्या च महेश्वरमदाशिवा । शक्तिश्च शिवतत्त्व च तत्त्वानि क्रमशो विदु ॥१९॥  
 मन्त्रस्तु विरजैर्हुत्वा होताऽसौ विरजो भवेत् । अथ गोमयमादाय पिंडीकृत्याभिमन्त्र्य च ॥२०॥  
 न्यस्याम्नो त च सरदय दिन तस्मिंहविष्यभुक् । प्रभातं च चतुर्दश्या कृत्वा सव परोदितम् ॥२१॥  
 तस्मिन्दिने निराहार कालरोप समापयत् । प्रातः पवणि चाप्यत्र कृत्वा होमावसानत ॥२२॥  
 उपसहस्रं रुद्राग्नि गृहीत्वा भस्म यनत । ततश्च जटिलो मुण्ड शिलैकजट एव च ॥२३॥  
 भूत्वा स्नात्वा पुनर्वीनलज्जश्च तस्याद्दिग्म्बर । अथ कापायवसनश्चर्भचीराबराऽथ वा ॥२४॥  
 एकाग्रो दलकलवाभवद्द्वी च मन्त्रो । प्रभाल्य चरणौ पश्च द्द्विराचम्या मनस्तनुम् ॥२५॥  
 सकलौकृत्य तद्भस्म विरज नलग्मन्त्रम् । अग्निरित्यादिभिमन्त्रं पंडिभराथर्णं क्रमान्तं २६॥  
 विमज्यागानि मूर्त्त्यादिचरणानि च तै स्पृशत । ततश्चन क्रमणैव समद्वैत्यं च भस्मना ॥२७॥  
 सर्वाङ्गोद्भूतं कुर्यात्प्रणवनं शिवनं वा । ततश्च पुद्ग रचयत्यायुपसमाह्वयम् ॥२८॥  
 शिवभाव समागम्य शिवभावमयाचरत । कुर्यात्त्रिसाध्यमप्यवमत-पाशुपतं व्रतम् ॥२९॥  
 भुक्तिभुक्तिप्रदं चैव पशुत्वं विनिवर्तयत् । तत्पशुत्वं परित्यज्य कृत्वा पाशुपतं व्रतम् ॥३०॥  
 पूजनीयो महादेवो लिङ्गमूर्त्ति सदाशिव । भस्मस्नान महापुण्यं सर्वसौहार्दकरं परम् ॥३१॥  
 आयुष्य बलमारोग्यं श्रीपुष्टिवर्धनं यत् । रक्षार्थं मगलाय च सर्व सपत्समृद्धय ॥३२॥  
 भस्मस्निग्धमनुष्याणां महामारीभयं न च । शाक्तिकं पीष्टिकं भस्मं कामदं च त्रिधा भवत ॥३३॥

## अथ अष्टमोऽध्यायः

## श्रीनारायण उवाच

भूतशुद्धिप्रकारं च कथयामि महामुने । मूलाधारात्तमुत्थाय कुण्डली परदेवताम् ॥१॥  
 सुपुन्नामार्गमाश्रित्य ब्रह्मरध्रगता स्मरेत् । जीवं ब्रह्मणि संयोज्य हंसमन्त्रेण साधकः ॥२॥  
 पादादि जानुपर्यन्तं चतुष्कोणं सवज्रम् । लंबीजाढ्यं स्वर्णवर्णं स्मरेदवनिमण्डलम् ॥३॥  
 जाम्बाद्यं नाभिचन्द्रार्धनिभ पद्मद्वयाकृतम् । बंबीजयुतं श्वेताभ्रमंभसो मंडलं स्मरेत् ॥४॥  
 नाभेर्हृदयपर्यन्तं त्रिकोणं स्वस्तिकान्वितम् । रवीजेन युतं रक्तं स्मरेत्पावकमण्डलम् ॥५॥  
 हृदो भ्रूमध्यपर्यन्तं वृतं पद्मविदुलाद्युतम् । यवीजयुक्तं धूम्राभं नभस्वन्मंडलं स्मरेत् ॥६॥  
 आनह्वरध्रभूमध्याद्बृत् स्वच्छ मनोहरम् । हवीजयुक्तमाकाशमंडलं च विचिंतयेत् ॥७॥  
 एवंभूतानि संचित्य प्रत्येकं सविलापयेत् । भुवं जले जलं वह्नी वह्निं वायो नभस्वमुम् ॥८॥  
 विलाप्य खमहंकारे महत्तत्त्वेऽप्यहंश्रुतिम् । महातं प्रकृतौ मायामात्मनि प्रविलापयेत् ॥९॥  
 शुद्धसविन्मयो भूत्वा चिंतयेत्पापपूरुषम् । वामकुक्षिस्थितं कृष्णमंगुष्ठपरिमाणकम् ॥१०॥  
 ब्रह्महत्याशिरोयुक्तं धनकस्त्रेयवाहुकम् । मदिरापानहृदयं गुरतल्पकटीयुतम् ॥११॥  
 तत्संसर्गिपदद्वन्द्वमुपपातकमस्तकम् । खड्गचर्मधरं कृष्णमधोवक्त्रं सुदु सहम् ॥१२॥  
 चायुवीजं स्मरन्वायुं संपूर्णेन विशोपयेत् । स्वशरीरयुतं मन्त्रो वह्निवीजेन निर्दहत् ॥१३॥  
 कुम्भके परिजतेन ततः पापनरोद्भवम् । वह्निर्भस्म समुत्सार्य वायुं बीजेन रचयेत् ॥१४॥  
 सुषावीजेन देहोत्थं भस्म सप्लावयेत्सुधीः । भूवीजेन धनीवृत्य भस्म तत्कनकाडवत् ॥१५॥  
 विशुद्धमुपुराकारं जपन्वीजं विहायमः । मूर्धादिपादपर्यन्तान्यंगानि रचयेत्सुधीः ॥१६॥  
 आकाशादीनि भूतानि पुनरत्पादयेच्चित्तम् । सोऽहमन्त्रेण चात्मानमानयेद्दृढ्याबुजे ॥१७॥  
 कुण्डलीजीवमादाय परसगात्सुधामयम् । संस्थाप्य हृदयाभोजे मूलाधारगता स्मरेत् ॥१८॥

रक्ताभोधिस्यपीतोत्पलपदरणसरोजाधिरुटा कराद्वैः

शूलं कोदण्डमिश्रदूत्वमणिगुणमप्यंबुश पंचवापान् ।

दिभ्राणासुररूपालं त्रिनयनलसिता पीनवक्षोःह्लाडपा

देवो बालार्जवर्णा भवतु सुखकरो प्रागशक्ति परा नः ॥१९॥

एवं ध्यात्वा प्राणशक्तिं परमात्मस्वरूपिणीम् । विभूतिधारणं कार्यं सर्वाधिष्ठितसिद्धये ॥२०॥

विभूतेविस्तरं नश्ये धारणे च महाफलम् । श्रुतिस्मृतिप्रमाणोक्तं भस्मधारणमुत्तमम् ॥२१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

## अथ नवमोऽध्यायः

### श्रीनारायण उवाच

इदं शिरोव्रतं चीर्णं विधिवद्यैर्द्विजातिभिः । तेषामेव परा विद्या वदेदज्ञानवाधिकाम् ॥१॥  
 विधिवच्चन्द्रया सायं न चीर्णं यैः शिरोव्रतम् । श्रौतस्मार्तसमाचारस्तेषामनुपकारकः ॥२॥  
 शिरोव्रतसमाचारादेव ब्रह्मादिवेदेवता । देवता अभवन्विद्वन् खलु नान्येन हेतुना ॥३॥  
 शिरोव्रतस्य माहात्म्यं पूर्वं पूर्वतरं कृतम् । ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च देवता सकला अपि ॥४॥  
 सर्वपातत्रयुक्तोऽपि मुच्यते सर्वपातकैः । शिरोव्रतमिदं येन चरितं विधिवद्बुध ॥५॥  
 शिरोव्रतमिदं नाम शिरस्यायवर्षंश्रुतं । यदुक्तं तद्धि नैवान्यत्तत्तु पुण्येन लभ्यते ॥६॥  
 धात्वाभेदेषु नामानि व्रतस्यास्य विभेदतः । पठयन्ते मुनिशार्दूलं शाखास्वेकव्रतं हि तन् ॥७॥  
 सर्वशापानामु वस्त्वेकं शिवाख्यं सत्यचिद्धनम् । तथा तद्विषयं ज्ञानं तथैव च शिरोव्रतम् ॥८॥  
 शिरोव्रतविहीनस्तु सर्वधर्मविवर्जितः । अपि सर्वान्मु विद्यासु सोऽधिकारी न सशयः ॥९॥  
 शिरोव्रतमिदं कार्यं पापकातारदाहकम् । साधनं सर्वविद्यानां यतस्तत्सम्यगाचरेत् ॥१०॥  
 श्रुतिराथर्वणी सूक्ष्मा सूक्ष्मार्यस्य प्रकाशिनी । यदुवाच व्रतं प्रीत्या तन्नित्यं सम्यगाचरेत् ॥११॥  
 अग्निरित्यादिभिर्मन्त्रैः पङ्क्तिं शुद्धेन भस्मना । सर्वाङ्गोद्बूलनं कुर्याच्छिरोव्रतसमाह्वयम् ॥१२॥  
 एतच्छिरोव्रतं कुर्यात्सध्याकालेषु सादरम् । यावद्विद्योदयस्तावत्तस्य विद्या खलूत्तमा ॥१३॥  
 द्वादशाब्दमयाब्दं वा तदर्धं च तदर्धकम् । प्रकुर्याद्द्वादशाहं वा सकल्पेन शिरोव्रतम् ॥१४॥  
 शिरोव्रतेन यः स्नातस्तं तु नोपदिशेत्तु यः । तस्य विद्या विनष्टा स्यान्निर्धृणं स गृहं खलु ॥  
 ब्रह्मविद्यागृहं साक्षान्मुनिः कारुणिकं खलु । यया सर्वेश्वरं श्रीमान्मुदु कारुणिकं खलु ॥१६॥  
 जन्मानरमहक्षेपु नरा ये धर्मचारिणः । तेषामेव खलु श्रद्धा जायते न कदाचन ॥१७॥  
 प्रत्युत्तानानवाहुल्याद्द्वेष एव विजायते । अतः प्रद्वेषयुक्तस्य न भवेदात्मवेदनम् ॥१८॥  
 ब्रह्मविद्योपदेशस्य साक्षादेवाधिकारिणः । त एव नतरे विद्वन् ये तु स्नाता शिरोव्रतैः ॥१९॥  
 व्रतं पाशुपतं चीर्णं यैर्द्विजैरादरेण तु । तेषामेवोपदेशेऽप्यमिति वेदानुशासनम् ॥२०॥  
 यः पशुस्तत्पशुत्वं च व्रतेनानेन सत्यजेत् । स ताहत्वा न पापीयान्भवेद्वेदात्तनिश्चयः ॥२१॥  
 त्रिपुङ्गुधारणं प्रोक्तं जावालैरादरेण तु । त्रियबकेन मन्त्रेण सतारेण शिवेन च ॥२२॥  
 त्रिपुङ्गु धारयेन्नित्यं गृहस्थाश्रममाश्रितः । आकारेण त्रिरुक्तेन सहमेन त्रिपुङ्गुकम् ॥२३॥  
 धारयेत्त्रिभुक्तो नित्यमिति जानालिकी श्रुतिः । त्रियबकेन मन्त्रेण प्रणवेन शिवेन च ॥२४॥  
 गृहस्थश्च वनस्थश्च धारयेच्च त्रिपुङ्गुकम् । मेघावीत्यादिना वाऽपि ब्रह्मचारी दिने दिने २५॥  
 भस्मना सजलेनापि धारयेच्च त्रिपुङ्गुकम् । ब्राह्मणो विधिनोत्पन्नस्त्रिपुङ्गुभस्मनैव तु ॥२६॥

## अथ एकादशोऽध्यायः

नारद उवाच

त्रिविधत्वं कथं चास्य भस्मनः परिकीर्तितम् । एतत्कथय मे देव महत्कीर्तुहलं मम ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

त्रिविधत्वं प्रवक्ष्यामि देवर्षे भस्मनः शृणु । महापापक्षयकरं महाकीर्तिकरं परम् ॥२॥  
 गोमयं योनिसबद्धं तद्धस्तेनैव गृह्यते । ब्राह्मंमंत्रैस्तु संदग्धं तच्छास्त्रिकृदिहोच्यते ॥३॥  
 सावधानस्तु गृह्णीयान्नरो वै गोमयं तु यत् । अंतरिक्षे गृहीत्वा तत्पङ्गेन दहेदतः ॥४॥  
 पौष्टिकं तत्समाख्यातं कामदं च ततः शृणु । प्रसादेन दहेदेतत्कामदं भस्म कीर्तितम् ॥५॥  
 प्रातश्कृत्याय देवर्षे भस्मव्रतपरं शुचि । गवा गोष्ठेपु गत्वा तु नमस्कृत्वा तु गोकुलम् ॥६॥  
 गवा वर्णानुरूपाणां गृह्णीयाद्गोमयं शुभम् । ब्राह्मणस्य च गोः श्वेता रक्षा गोः क्षत्रियस्य च ७॥  
 पीतवर्णा तु वैश्यस्य कृष्णा शूद्रस्य कथ्यते । पीर्णमास्याममावास्यामष्टम्या वा विशुद्धघोः ॥८॥  
 प्रसादेन तु मंत्रेण गृहीत्वा गोमयं शुभम् । हृदयेन तु मंत्रेण पिडोक्त्य तु गोमयम् ॥९॥  
 रविरश्मिसुसंतप्तं शुचौ देशे मनोहरे । तुषेण वा ब्रूसैर्वापि प्रासादे न तु निक्षिपेत् ॥१०॥  
 अरण्युद्भवमग्निं वा श्रोत्रियागारजं तु वा । तदग्नी विन्यसेत्तं च शिवबीजेन मन्त्रतः ॥११॥  
 गृह्णीयादथ तत्राग्निबुण्डाद्भस्म विचक्षणः । नवं पात्रं समादाय प्रसादेन तु निक्षिपेत् ॥१२॥  
 वेतकी पाटली तद्बुधरीरं चंदनं तथा । नानासुगन्धिद्रव्याणि वादमीरप्रभृतीनि च ॥१३॥  
 निक्षिपेत्तत्र पात्रे तु सद्योमंत्रेण शुद्धघोः । जलस्नानं पुरा कृत्वा भस्मस्नानमतः परम् ॥१४॥  
 जलस्नाने त्वशक्तश्च भस्मस्नानं समाचरेत् । प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च शिरश्चेशानमन्त्रतः ॥१५॥  
 समुद्भूत्य ततः पश्चान्मुखं तत्पुह्वेण तु । अघोरेण तु हृदयं नाभिं वामेन तत्परम् ॥१६॥  
 सद्योमंत्रेण सर्वाङ्गं समुद्भूत्य विचक्षणः । पूर्ववस्त्रं परित्यज्य शुद्धवस्त्रं परिग्रहेत् ॥१७॥  
 प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च पश्चादाचमनं चरेत् । भस्मनोद्भूतनाभावे त्रिपुण्ड्रं तु विधीयते ॥१८॥  
 मध्याह्नाभ्यां जलैर्मुक्तं परतो जलवर्जितम् । तर्जनीयनामिषामध्वैस्त्रिपुण्ड्रं च समाचरेत् ॥१९॥  
 मूर्ध्नि चैव ललाटे च षण्णो वष्टे तथैव च । हृदये चैव बाह्योश्च न्यासस्थानं हि षोच्यते ॥२०॥  
 पंचांगुलैर्न्यसेन्मूर्ध्नि प्रसादेन तु मन्त्रतः । त्र्यंगुलैर्विन्यसेद्भ्राले निरोमन्त्रेण देसिक् ॥२१॥  
 सव्येन दक्षिणे षण्णो यामदेवेन वामतः । अघोरेण तु वष्टे च मध्याह्नक्या स्पृशेद्गुग्गुम् ॥२२॥  
 हृदयं हृदयेनैव त्रिभिरंगुलिभिः स्पृशेत् । विन्यसेद्दक्षिणे बाहौ दिग्गामन्त्रेण देसिक् ॥२३॥  
 वामबाहौ न्यसेदोमान्त्वचनेन त्रियंगुलैः । मध्येन संस्पृशेद्गाम्यामीशान इति मन्त्रतः ॥२४॥  
 ब्रह्मविष्णुमहेशानास्त्रिभ्यो रेखा इति स्मृताः । आघो ब्रह्मा ततो विष्णुस्तदूर्ध्वं तु मरेश्वरः ॥२५॥



एकागुलेन न्यस्तं यदीश्वरस्तत्र देवता । शिरोमध्ये स्वयं ब्रह्मा ईश्वरस्तु ललाटके ॥२६॥  
 कर्णयोरश्विनौ देवौ गणेशस्तु गले तथा । क्षत्रियश्च तथा वैश्यः शूद्रश्चोद्भूलनं त्यजेत् ॥२७॥  
 सर्वेषामंत्यजातीना मंत्रेण रहितं भवेत् । "अदोक्षितं मनुष्याणामपि मंत्रं बिना भवेत्" २८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

## अथ द्वादशोऽध्यायः

### श्रीनारायण उवाच

देवेषु शृणु तत्सर्वं भस्मोद्भूलनजे फलम् । सरहस्यविधानं च सर्वकामफलप्रदम् ॥१॥  
 कपिलायाः सद्गत्स्वच्छ गृहीत्वा गगने पतत् । न क्लिन्नं नापि कठिनं न दुर्गंधं न चोषितम् ॥२॥  
 उपर्यध परित्यज्य गृह्णीयात्पतितं यदि । पिंडीकृत्य शिवाग्न्यादौ तत्क्षिपेन्मूलमन्त्रितम् ॥३॥  
 आदाय वायसाच्छाद्य भस्माधाने विनिक्षिपेत् । सुदृते सुदृढे शुद्धे क्षालिते प्रोक्षिते शुभे ॥४॥  
 विन्यस्य मन्त्री मन्त्रेण पात्रे भस्म विनिक्षिपेत् । तैजस दारव चाथ मृन्मयं चैलमेव च ॥५॥  
 अन्यद्वा शोभन शुद्ध भस्माधार प्रकल्पयेत् । क्षौमे चैवातिशुद्धे वा घनवद्भस्म निक्षिपेत् ॥६॥  
 प्रस्थितो भस्म गृह्णीयात्स्वयं चानुचरोपि वा । न चायुक्तकरे दद्यात्त चाशुचितले क्षिपेत् ॥७॥  
 न संस्पृशेत्तु नोच्चारणं क्षिपेन्न च लघयेत् । तस्माद्भक्षितमादाय विनियुञ्जीत मन्त्रितम् ॥८॥  
 विभूतिधारणविधिः स्मृतिप्रोक्तो मयेरितः । यदोयाचरणेनैव शिवतुल्यो न सशय ॥९॥  
 शैवैः सपादित भस्म वैदिकैः शिवसन्निधौ । भक्त्या परमया ग्राह्य प्रार्थयित्वा तु पुजयेत् ॥१०॥  
 तत्रोक्तवर्त्मना सिद्ध भस्म तान्त्रिकपूजकैः । यत्र कुत्रापि दत्त चेत्तद्ग्राह्य नैव वैदिकैः ॥११॥  
 गूढैः कापालिकैर्वाप्य पाखण्डैरपरैस्तु तत् । त्रिपुण्ड्र धारयेद्भक्त्या मनसाऽपि न लघयेत् ॥१२॥  
 श्रुत्या विधीयते यस्मात्तत्त्यागी पतितो भवेत् । त्रिपुण्ड्रधारणं भक्त्या तथा देहावगुठनम् ॥१३॥  
 द्विज कुर्याद्धि मन्त्रेण तत्त्यागी पतितो भवेत् । उद्भूलन त्रिपुण्ड्रं च भक्त्या नैवाचरन्ति ये ॥१४॥  
 तेषा नास्ति विनिर्मांश ससाराज्जन्मकोटिभिः । येन भस्मोक्तमार्गेण घृतं न मुनिपुङ्गव ॥१५॥  
 तस्य विद्धि मुने जन्म निष्फलं सौकरं यथा । येषा वपुर्मनुष्याणां त्रिपुण्ड्रेण विनास्थितम् ॥१६॥  
 श्मशानसदृशं तत्स्यान्न प्रेक्ष्यं पुण्यवृज्जनैः । धिग्भस्मरहितं भालं धिग्ग्राममशिवालयम् ॥१७॥  
 धिग्नीशार्चनं जन्म धिग्विधामशिवाश्रयाम् । त्रिपुण्ड्रं ये विनिन्दन्ति निदति शिवमेव ते ॥१८॥  
 धारयन्ति च ये भक्त्या धारयन्ति तमेव ते । यथा कृशानुरहितो भूधरो न विराजते ॥१९॥  
 श्लेषसाधनेऽप्येवं भस्महीनं शिवार्चनम् । उद्भूलनं त्रिपुण्ड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ॥२०॥  
 पूर्वाचरितं सर्वं विपरीतं भवेदपि । भस्मना चेदमन्त्रेण त्रिपुण्ड्रस्य च धारणम् ॥२१॥

विना वेदोचिताचार म्मार्तस्यानर्थकारणम् । कृत स्यादकृत तेन श्रुतमप्यश्रुत भवेत् ॥२२॥  
 अघीतमनघीत च त्रिपुण्ड्र यो न धारयेत् । वृथा वेदा वृथा यज्ञा वृथा दान वृथा तप ॥२३॥  
 वृथा व्रतोपवासेन त्रिपुण्ड्र यो न धारयेत् । भस्मधारणकृत्यकत्या मुक्तिमिच्छति य पुमान् २४॥  
 विपपानेन नित्यत्व कुहते ह्यात्मनो हि स । स्रष्टा सृष्टिच्छलेनाह त्रिपुण्ड्रस्य च धारणम् ॥२५॥  
 ससर्ज स रत्नाट हि तिर्यगूर्ध्वं न वर्तुलम् । तिर्यग्ररा प्रदृश्यन्त ललाटे सर्वदेहिनाम् ॥२६॥  
 तथापि मानवा मूर्खा न कुर्वन्ति त्रिपुण्ड्रकम् । न तद्ध्यान न तमोक्ष न तज्ज्ञान न तत्तप ॥ २७॥  
 विना तिर्यक्त्रिपुण्ड्रं च विप्रेण यदनुष्ठितम् । वेदस्याध्ययने द्यूरो नाधिकारी यथा भवत् ॥२८॥  
 त्रिपुण्ड्रेण विना विप्रो नाधिकारी शिवार्चने । प्राङ्मुखश्चरणो हस्तौ प्रक्षाल्याचम्य पूर्ववत् ॥२९॥  
 प्राणानायम्य सकल्प्य भस्मस्नान समाचरेत् । आदाय भसितं शुद्धमग्निहोतसमुद्भवम् ॥३०॥  
 ईशानन तु मन्त्रेण स्वमूधनि विनिक्षिपेत् । तत आदाय तद्भस्म मुखे च पुरपेण तु ॥३१॥  
 अघोराख्येन हृदय गुह्ये वामाह्वयेन च । सद्योजाताभिधानेन भस्म पादद्वय क्षिपेत् ॥३२॥  
 सर्वाङ्ग प्रणवनेन मन्त्रेणोद्भूलन तत । एतदाग्नयक स्नानमुदित परमपिभि ॥३३॥  
 सर्वकर्मसमृद्धयर्थं कुर्यादादाविद बुध । तत प्रक्षाल्य हस्तादीनुपस्पृश्य यथाविधि ॥३४॥  
 तिर्यक्त्रिपुण्ड्रं विधिना ललाटे हृदये गले । पचभिर्ब्रह्मभिर्वापि कृतन भसितन च ॥३५॥  
 घृतमेतत्त्रिपुण्ड्रं स्यात्तत्सर्वमसु पावनम् । शूद्धैरत्यजहस्तस्थ न धार्यं भस्म च ववचित ३॥३६॥  
 भस्मना साग्निहोत्रेण लिप्तं कर्म समाचरेत् । अयथा सर्वकर्मणि न पठति वदाचन ॥३७॥  
 सत्यं शौचं जपो हीमस्तीथ देवादिपूजनम् । तस्य व्यथमिदं सव यस्त्रिपुण्ड्रं न धारयेत् ॥३८॥  
 त्रिपुण्ड्रघृन्निप्रवरो यो रद्राक्षघरं शुचि । स हन्ति रोगदुरितव्याधिदुष्प्रियातस्त्रयान् ॥३९॥  
 समाप्नोति पर ब्रह्म यतो नावर्तते पुन । स पत्निपावनं श्राद्धे पूज्यो विप्रैर्गुरुरपि ॥४०॥  
 श्राद्धे यज्ञे जपे होमे वैश्वदेवे सुरार्चने । घृतत्रिपुण्ड्रं पूतात्मा मृत्युञ्जयति मानव ॥  
 भस्मधारणमाहात्म्यं भूमौऽपि कथयामि ते ॥ ४१ ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे द्वादशोऽध्याय ॥१२॥

### अथ त्रयोदशोऽध्यायः

#### श्रीनारायण उवाच

महापातकसघातश्च पातकायपरायणवि । नन्दयति मुनिशार्ङ्गं सत्यं सत्यं न चादया ॥१॥  
 एकं भस्म घृतं येन तस्य पुण्यफलं शृणु । यतीनां ज्ञानदं प्रोक्तं वनस्थानां विरहितम् ॥२॥  
 गृहस्थानां मुने सद्ब्रह्मवृद्धिकरं तथा । ब्रह्मचर्याप्रमत्तानां स्वाध्यायप्रमेव च ॥३॥

णा पुण्यद नित्यम येषा पापनाशनम् । भस्मनादधूलन चैव तथा तिर्यक् त्रिपुङ्गकम् ॥६॥  
 त्र्यं सबभाना विप्रत्ते वैदिकी श्रुति । भस्मनोदधूलन चैव तथा तिर्यक् त्रिपुङ्गकम् ॥५॥  
 त्वेनैव सर्वेषा विप्रत्ते वैदिकी श्रुति । भस्मनोदधूलन चैव तथा तिर्यक् त्रिपुङ्गकम् ॥६॥  
 धर्मनया तपा विप्रत्ते वैदिकी श्रुति । भस्मनोदधूलन चैव तथा तिर्यक् त्रिपुङ्गकम् ॥७॥  
 श्वराणां लिगार्थं विप्रत्ते वैदिकी श्रुति । भस्मनोदधूलन चैव तथा तिर्यक् त्रिपुङ्गकम् ॥८॥  
 शानार्थं च सर्वेषा विप्रत्ते वैदिकी श्रुति । भस्मनोदधूलन चैव तथा तिर्यक् त्रिपुङ्गकम् ॥९॥  
 ण्यगर्भेण तदवतारैर्वरुणादिभि । दवताभिर्वृत्तं भस्म त्रिपुङ्गादधूलनात्मकम् ॥१०॥  
 देव्या च लक्ष्म्या च वाचा चान्याभिरास्तिर । सर्वस्त्रीभिर्वृत्तं भस्म त्रिपुङ्गोदधूलनात्मना ॥११॥  
 रागमगर्भसिद्धविद्याघरादिभि । मुनिभिश्च धृतं भस्म त्रिपुङ्गोदधूलनात्मना ॥१२॥  
 गुणै क्षत्रियैर्वैश्यै दार्दरपि च सकरं । अपभ्रशंधृतं भस्म त्रिपुङ्गादधूलनात्मना ॥१३॥  
 धूलन त्रिपुण्ड्रं च यै समाचरत मुदा । त एव शिष्टा विद्वांसो नतर मुनिपुगव ॥१४॥  
 वलिग मणि सत्य मत्र पचाक्षरस्तथा । विभूतिरिषध पुमा मुक्तिस्त्रीषदयकर्मणि ॥१५॥  
 किं यत्र भस्मागो मुखो वा पङ्क्तोऽपि वा । तत्र भक्ते महादेव सपत्नीको वृषध्वज ॥१६॥  
 भसच्छन्नसवागमनुगच्छति य पुमान् । सर्वपापकपुक्ताऽपि पूजितो मानवोऽचिरात् ॥१७॥  
 भसच्छन्नसवाग य स्तौति श्रद्धया सह । सवपातकयुक्ताऽपि पूज्यत मानवोऽचिरात् ॥१८॥  
 पुष्टधारिण भिक्षाप्रदानेन हि केवलम् । तनाधात श्रुत तन तन सर्वमनुष्ठितम् ॥१९॥  
 त्रिप्रेण शिरमि त्रिपुण्ड्रं भस्मना कृतम् । कीकटेष्वपि दशेषु यत्र भूतिविभूषण ॥२०॥  
 नवस्तु वमन्निरय काशीभेनसम हि तत । दु शील शोलयुक्ता वा योगयुक्तीऽप्यलक्षण ॥२१॥  
 तेषास्तनयुक्ते वा स पूज्यो मम पुत्रवत् । छयनापि चरद्या हि भूतिगासनमैश्वरम् ॥२२॥  
 ऽपि या गतिमाप्नोति न ता यज्ञातरपि । सपकर्णाल्लोभ्या वापि भयाद्वा धारयेत्तु य ॥२३॥  
 धिपुक्ता विभूतिस्तु स च पूज्या यया ह्यहम् । शिवस्य विष्णादवाना ब्रह्मगस्तृप्तिकारणम् ॥२४॥  
 र्वेयाश्च महालक्ष्म्या भारत्यास्तृप्तिकारणम् । न दानन न यज्ञेन न यथाभि सुदुलभं ॥२५॥  
 तीर्वयात्रया पुण्य त्रिपुण्ड्रं च लभ्यत । दान यज्ञाश्च धमाश्च तीवयात्राश्च नारद ॥२६॥  
 तन तपस्त्रिपुङ्गस्य बला नाहंन पादशोभ । यथा राजा स्वविह्वं न स्वजन म यन सदा ॥२७॥  
 वा शिवस्त्रिपुङ्गाय वृद्धस्तन नगोद्वन । द्विजातिर्वा यजातिवा सुद्ववितन भम्भना ॥२८॥  
 रिवेद्यन्त्रिपुङ्गाय स्वकीयमिर म यन । त्यक्तवात्रमाचारा लुप्तसवक्रियोगि स ॥२९॥  
 शिष्यैर्न त्रिपुङ्गाय धारयेत्साऽपि मुच्यत । नास्य ज्ञान पराक्षन न कुल न वय तथा ॥३०॥  
 त्रिपुङ्गान्तभात्तेन पूज्य एव हि नारद । शिवमन्त्रायरोमशो नास्ति तु य शिवात्परम् ॥३१॥

शिवाचर्चनात्पर पुण्य न हि तीर्थं च भस्मना । रुद्राग्नेर्यत्पर तीर्थं तद्भस्म परिकीर्तनम् ॥३२॥  
ध्वसन सर्वदु खाना सर्वपापविशोधनम् । अत्यजो वाऽधमो वापि भूर्खो वा पडिनोऽपि वा ॥

यस्मिन्देशे वसेन्नित्यं भूतिशासनसयुत । तस्मिन्सदाशिव सोम सर्वभूतगणैर्वृत ॥

सर्वतीर्थेश्च सयुक्तं सान्निध्यं कुरुते सदा ॥३४॥

एतानि पञ्चशिवमन्त्रपवित्रितानि भस्मानि कामदहनागविभूषितानि ।

त्रैपुङ्गकाणि रचितानि ललाटपट्टे लुपति दैवलिकितानि दुरक्षराणि ॥३५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे त्रयोदशाऽध्याय ॥९॥

## अथ चतुर्दशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

भस्मदिग्धशरीराय यो ददाति धनं मुदा । तस्य सर्वाणि पापानि विनश्यति न सशय ॥१॥

श्रुतयस्मृतय सर्वा पुराणान्यखिला यपि । वदति भूतिमाहात्म्यं तत्तस्मात्तद्वारयेद् द्विज ॥२॥

सितेन भस्मना कुर्यात्त्रिसध्वं यस्त्रिपुङ्गकम् । सर्वपापविनिर्मुक्तं शिवलोके महीयते ॥३॥

योगी सर्वाङ्गकं स्नानमापादतलमस्तकम् । त्रिसध्वमाचरन्तितयमाशु योगमवाप्नुयात् ॥४॥

भस्मस्नानेन पुरुषं कुलस्योद्धारको भवति । भस्मस्नानं जलस्नानादसख्येयगुणान्वितम् ॥५॥

सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्कर्म । तत्फलं लभते सर्वं भस्मस्नानान्न सशय ॥६॥

महापातकयुक्तो वा युक्ता वाप्युपपातकैः । भस्मस्नानेन तत्सर्वं दहत्यग्निरिवंधनम् ॥७॥

भस्मस्नानात्परं स्नानं पवित्रं नैव विद्यते । एवमुक्तं शिवनादौ तदा स्नात स्वयं शिव ॥८॥

तदा प्रभृति ब्रह्माद्या मुनयश्च शिवायिनः । सर्वकर्मनु यत्नेन भस्मस्नानं प्रचक्रिरे ॥९॥

तस्मादेतच्छिरं स्नानमाग्नयं यं समाचरेत् । अननैव शरीरेण स हि रुद्रो न सशय ॥१०॥

ये भस्मधारिणो दृष्ट्वा परितृप्ता भवन्ति ते । देवामुरमुनींद्रैश्च पूज्या नित्यं न सशय ॥११॥

भस्मसद्यप्रसर्वांगं दृष्ट्वात्तिष्ठति यः पुमान् । तं दृष्ट्वा दवराजोऽपि दहवत्प्रणमिष्यति ॥१२॥

अभयभक्षणं येषां भस्मधारणपूर्वकम् । तेषां तद्भक्ष्यमेव स्यात्मुनेनात्र विचारणा ॥१३॥

यं स्नाति भस्मना नित्यं जज्ञे स्नात्वा ततः परम् । ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थोऽथवा दरात् ॥१४॥

सर्वपापविनिर्मुक्तं स याति परमा गतिम् । आग्नयं भस्मना स्नानं यतीनां च विशिष्यते १५॥

आर्द्रस्नानाद्दूरं भस्मस्नानमार्द्रबधो ध्रुवः । आर्द्रं तु प्रकृतिं विद्यात्प्रकृतिं बधनं विदुः ॥१६॥

प्रकृतेस्तु प्रहाणाय भस्मना स्नानमिष्यते । भस्मना सदृशं ब्रह्मन्नास्ति लोकत्रयेऽपि ॥१७॥

रक्षार्थं मंगलार्थं च पवित्रार्थं पुरा मुनिः । भस्मं दृष्ट्वा मुने पूर्वं दत्तं दैव्यं प्रियेण तु ॥१८॥

तस्मादेतच्छिर स्नानमानेय य समाचरेत् । भवपाशविनिर्मुक्त शिवलोके महीयते ॥१९॥  
 ज्वररक्ष पिशाचाश्च पूतनाकुष्ठगुल्मका । भगदराणि सर्वाणि चाशीतिर्वातरोगका ॥२०॥  
 चतुषष्टि पित्तरोगा श्लेष्मा सप्तत्रिपञ्चका । व्याघ्रचौरभय चैवाप्यन्ये दुष्टग्रहा अपि ॥२१॥  
 भस्मस्नानेन नश्यति सिंहेनेव यथा गजा । शुद्धसोतजलेनेव भस्मना च त्रिपुण्ड्रकम् ॥२२॥

यो धारयेत्पर ब्रह्म स प्राप्नोति न सशय ।

“भस्मना च त्रिपुण्ड्र च य कोऽपि धारयेत्परम् ॥

स ब्रह्मलोकमाप्नोति मुक्तपापो न सशय ॥१॥”

यथाविधि ललाटे वै बह्विरीर्यप्रधारणात् ॥२३॥



नाशयेत्लिखिता यामो ललाटस्या लिपि ध्रुवम् । कठोपरि कृत पाप नाशयेत्प्रधारणात् ॥२४॥

कठ च धारणात्कठभोगादिकृतपातकम् । बाह्योर्वाहुस्त पाप वनसा मनसा कृतम् ॥२५॥

नाम्ना शिश्नकृत पाप गुदे गुदकृत हरेत् । पार्श्वयोर्धारणाद्ब्रह्मन्परस्यालिंगनादिकम् ॥२६॥

तद्भस्मधारण शस्त सर्वत्रैव त्रिलिङ्गकम् । ब्रह्मविष्णुमहेशाना ऋषयन्मीना च धारणम् ॥२७॥

गुणलोकत्रयाणा च धारण तेन वै कृतम् । भस्मच्छत्रो द्विजो विद्वान्महापातकसम्भवे ॥२८॥

दोषैर्वियुज्यते सद्यो मुच्यत च न सशय । भस्मनिष्ठस्य दह्यते दोषा भस्मान्निगमात् ॥२९॥

भस्मस्नानविशुद्धात्मा आत्मनिष्ठ इति स्मृत । भस्मना दिग्धसवांगो भस्मदीप्तत्रिपुण्ड्रक । ३०॥

भस्मशापी च पुरुषो भस्मनिष्ठ इति स्मृत । भूतप्रेतपिशाचाद्या रोगाश्चातीव दुःसहा ॥३१॥

भस्मनिष्ठस्य सान्निव्याद्विद्रवति न सशय । भासनाद्भूसित प्रोक्त भस्म कल्मषभक्षणत् ॥३२॥

भूतिर्भूतिकरो पुना रणा रक्षाकरो पुरा । त्रिपुण्ड्रधारिण दृष्ट्वा भूतप्रेतपुर सरा ॥३३॥

भोता प्रकथिता शोघ्न नश्यत्येव न सशय । स्मरणादव रुद्रस्य यथा पाप प्रणश्यति ॥३४॥

अप्यकार्यसहस्राणि कृत्वा य स्नाति भस्मना । तत्सर्वं दहने भस्म यथाग्निस्तेजसा वनम् । ३५॥

कृत्वापि चानुल पाप मृत्युकालेऽपि यो द्विज । भस्मस्नायी भवत्कश्चित्प्र पापे प्रमुच्यते ॥३६॥

भस्मस्नानार्तिद्विगुष्टात्मा जितब्रह्मो जितेंद्रिय । मत्समीप समागत्य न स भूयोऽभिवर्तते ॥३७॥

बृहस्पतिगने सोमे भस्मोदधूलितविग्रह । अचित शकर दृष्ट्वा सर्वपापे प्रमुच्यते ॥३८॥

आयुष्कामोऽथवा विद्वान्भूतिकामोऽथवा नर । नित्यं वै धारयेद्भस्म मोगकामो स वै द्विज ॥३९॥

त्रिपुण्ड्र परम् पुण्य ब्रह्मविष्णुशिवात्मकम् । ये घोरा राक्षसा प्रेता ये चाप्ये दुद्रजतव ॥४०॥

त्रिपुण्ड्रधारिण दृष्ट्वा पलायते न सशय । कृत्वाशीचादिव कर्म स्नात्वा तु विमले जन्ते ॥४१॥

भस्मनोद्धूलन कार्यपापादतलमस्तकम् । केवल बाहण स्नान देह बाह्यमलापहम् ॥४२॥

विभूतिस्नानमनघ बाह्यातरमलापहम् । त्यक्त्वापि चारुण स्नान तत्पर स्यान्न सशय ४३॥

कृतमप्यकृत सत्य भस्मस्नान विना मुन । भस्मस्नान श्रुतिप्रोक्तमाग्नय स्नानमुच्यत ॥४४॥  
 अतवहिंश्च सशुद्ध शिवपजाफल लभत । यद्वाह्यमलमात्रस्य नाशक स्नानमस्ति तत ॥४५॥  
 तद्विवक्ष्यति साध्वण प्राणिबाह्यात् मलम । कृत्वाऽपि षोडशो नित्य वारुण स्नानमादरात् ॥  
 न भवत्यव पूतात्मा भस्मस्नान विना मुन । यद्भस्मस्नानमाहात्म्य तद्देवा वद तत्त्वत ॥४७॥  
 यद्वा वद महादेव सध्वदग्निखामणि । भस्मस्नानमकृत्वैव य कुर्यात्कम वैदिकम् ॥४८॥  
 स तत्कमकलार्थायमपि नाप्नोति वस्तुत । य करिष्यति यत्नन भस्मस्नान यथाविधि ॥४९॥  
 स एवक सवकमस्वधिकारी श्रुतिश्रुत । पावन पावनाना च भस्मस्नान श्रुतिश्रुतम् ॥५०॥  
 न करिष्यति यो मोहात् महापातकी भवत । अन्तर्तर्वाणै स्नानैश्चतुष्य प्राप्यत द्विज ॥५१॥  
 ततोऽनतगुण पुण्य भस्मस्नानादवाप्यत । कालत्रयऽपि कर्तव्य भस्मस्नान प्रयत्नत ॥५२॥  
 भस्मस्नान स्मृत श्रोत सत्यागा पतितो भवत । मूनाद्युत्सजनान तु भस्मस्नान प्रयत्नत ॥५३॥  
 कर्तव्यमयथा पूता न भविष्यति मानवा । विधिवत्कृत्वाशौचोऽपि भस्मस्नान विना द्विज ५४॥  
 न भविष्यति पूतात्मा नाधिकायपि कमणि । अपानवायुनिर्यात जम्भण स्कन्दन क्षुते ॥५५॥  
 श्रेष्ठीमोद्गारऽपि कर्तव्य भस्मस्नान प्रयत्नत । श्रीभस्मस्नानमाहात्म्यस्यैकदेशोऽन वर्णित ॥५६॥  
 पुनश्च सप्रवक्ष्यामि भस्मस्नानोत्थित फलम् । सावधानन मनसा श्रोतव्य मुनिपुङ्गव ॥५७॥

इति श्रादेयीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे चतुर्दशोऽध्याय ॥ १४ ॥

## अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

धमिनरित्यादिभिर्मन्त्रैर्भस्म सगोष्य सादरम् । धारणीय ललाटादौ त्रिपुण्ड्र केवल द्विज ॥१॥  
 ब्रह्मक्षत्रियवैश्याश्च एत सर्वे द्विजा स्मृता । तस्मादग्नि प्रयत्नन त्रिपुण्ड्र धायमवहम् ॥२॥  
 यस्योपनयन ब्रह्मन् स एव द्विज उच्यत । तस्माच्छ्रुत द्विज काय त्रिपुण्ड्रस्य च धारणम् ३॥  
 विभूतिधारण त्यक्त्वा य सत्कम समाचरत । तत्कृत्वा चाङ्गनप्राय भवत्यव न सशम् ॥४॥  
 न गायत्र्युपदेगा पि भस्मनो धारण विना । ततो धृत्वैव भस्मान् गायत्रीजपमाचरत ॥५॥  
 गायत्री मूर्ध्निवाहुर्ग्राह्यं मुनिपुङ्गव । सा भस्मधारणाभाव न केनाप्युपदिश्यत ॥६॥  
 न तावदधिकारो स्ति गायत्रीग्रहण मुन । यावत् न भस्म भालादौ धूतमग्निरमुद्भवम् ॥७॥  
 भस्महीनललाटस्य न ग्राह्यं वानुमापनम् । एवमव मया ब्रह्महृत्सुक्तं मुपुण्ड्र ॥८॥  
 मन्त्रपूत सित भस्म ललाटे परिवर्तत । स एव ब्राह्मणो विद्वान् सत्य सत्य मयोच्यते ॥९॥  
 यस्यास्ति सहजा प्रीतिमणिवद्भस्मसंग्रह । स एव ब्राह्मणो ब्रह्मन्सत्य सत्य मयोच्यते ॥१०॥

न यस्य सहजा प्रीतिर्मणिवद्भस्मसग्रहे । स चडाल इति ज्ञेयो जन्मजमातर ध्रुवम् ॥११॥  
 न यस्य सहजा प्रीतिस्त्रिपुण्ड्रदधूलनादिषु । स चाडाल इति नेय सत्य सत्य मयाच्यत ॥१२॥  
 ये भस्मधारण त्यक्त्वा भुञ्जन्ते च पञ्चादिकम् । ते सर्वे नरक घोर प्राप्नुवन्ति न शशय ॥१३॥  
 'त्रिभूतिधारण त्यक्त्वा य शिव पूजयिष्यति । स दुर्मग शिवद्वेषा सदृषा नरकप्रद ॥

सर्वकर्मबहिभूतो भस्मधारणवजिन ॥१॥'

विभूतिधारण त्यक्त्वा कुबन हस्तुलामपि । न तत्फलमवाप्नोति पतिता वै भवद्वि स ॥१४॥  
 ययोपवीतरहितं सध्या न क्रियत द्विनं । तथा सध्या न कर्त्तव्या विभूतिरहितैरपि ॥१५॥  
 गतोपवीतं सध्याया कार्यं प्रतिनिधि वचचित । जपादिक तु साविद्यास्तथैवोपापणादिकम् ॥१६॥  
 विभूतिधारण स्वयो नास्ति प्रतिनिधि वचचित । विभूतिधारण त्यक्त्वा यदि मध्या करानि य ॥१७॥  
 प्रत्ययैत्यव यनासौ नाधिकारी तदा द्विज । यथा श्रुत्वात्यजो वदा प्रत्ययैति तथा द्विज ॥१८॥  
 प्रत्ययैति न सद्दह सभ्याद्भस्मवजित । सपादनीय यत्नन श्रौत भस्म सदा द्विजं ॥१९॥  
 स्मार्त्तं वा तदभावे तु लौकिक वा समाहित । यादश्च तादृश वाऽस्तु पवित्र भस्म सततम् ॥२०॥  
 धारणीय प्रयत्नन द्विजं सध्यादिकमसु । न सविशति पापानि भस्मनिष्ठ तत सदा ॥२१॥  
 कर्त्तव्यमपि यत्नन ब्राह्मणभस्मधारणम् । मध्यागुलितयणैव स्वदग्निणकरस्य तु ॥२२॥  
 पञ्चगुलायन मानमपि चाधिकमानकम् । नत्रभुग्मप्रमाणन भाल दीप्त त्रिपुण्ड्रकम् ॥२३॥  
 कदाचिद्भस्मना कुर्यात्स रुद्रो नान शशय । अकारोऽनामिका प्रोक्त उजारो मध्यमागुलि २४॥  
 मकारस्तजनी तस्मात्त्रिपुण्ड्रं त्रिगुणात्मकम् । त्रिपुण्ड्रं मध्यमातज यनामाभिरनुलामन ॥२५॥  
 यत्र त कथयाम्यनमिनिहास पुरातनम् । कदाचिदथ दुर्वासा पितृलोक गताऽभवत् ॥२६॥  
 भस्मसदिग्प्रसर्वाद्भो र्द्राक्षाभरणान्वित । शिव शकर सवात्मन्द्भोमातजगदम्बिके ॥२७॥  
 नामानोति गृणन्नुच्चैस्तापनानाऽशिक्षामणि । कव्यवाडादयस्त तु प्रस्तुयानाभिवादने ॥२८॥  
 आसनाद्युपचारैश्च सम्मान वट्ट चक्रि । नानाकषामिरेयोयसमापा चक्रि तदा ॥२९॥  
 तस्मिन्स्तु समय कुभीपाकस्याना तु पापिनाम् । घोर समनवच्छंदाहा हता स्मतिवादिताम् ०॥  
 मृता स्मति वदत्यने दग्ना स्मतिपर जगु । छिन्ना स्मति विभिन्ना स्मत्यव रोदनकारिण ३१॥  
 श्रुत्वा त कर्षण शब्द दु खितो मुनिराड हृदि । पत्रच्छपितृनाथास्ताकेषा शब्दाऽयमिदं पति ॥३२॥  
 त समुच्चुमुनऽश्रैव पुरी सयमनी परा । यतन मगराडन पापिना नागदाय ॥३३॥  
 नानादूतं कालरूपं कृष्णवर्णंभयकरं । सहिनोऽश्रैव तपुषा नामया विद्यनऽनय ॥३४॥  
 तत्र कुण्डायनवानि पापिना भोगदानि च । पङ्क्तिनिर्घोररूपैस्त परिवृष्टानि च ॥३५॥  
 तत्र मुख्यतम कुण्डं कुभापाकाभिध महत् । वतत सद्रताना च यतिनाना तु वर्णात् ॥३६॥

कर्तुं न शक्यते कैश्चिदपि वर्षशतैरपि । ये शिवद्रोहिण सति तथा देवोर्विन्दका ॥३७॥  
 ये विष्णुद्रोहिण सन्ति पतन्त्यत्रैव ते मुने । ये वेदान्दिदका सति सूर्यस्य च गणेशितु ॥३८॥  
 ब्राह्मणाना द्रोहिणो ये पतन्त्यत्रैव ते मुने । कामाचाराश्च ये सन्ति तप्तमुद्राकिताश्च ये ॥३९॥  
 त्रिशूलधारिणो ये च पतन्त्यत्रैव ते मुने । मातृपितृगुरुज्येष्ठपुराणस्मृतिर्निदका ॥४०॥  
 ये धर्मदूषका सन्ति पतन्त्यत्रैव ते मुने । तेषामय महाघोर शब्द श्रवणदाहण ॥४१॥  
 श्रूयतेऽस्माभिरनिश वैराग्य यच्छ्रुतेर्भवेत् । इति तेषा वच श्रुत्वा मुनिराट् तद्द्विदृश्या ॥४२॥  
 उत्थाय चलितस्तूष्णं ययौ कुण्डसमीपत । अवाङ्मुखो ददर्शाधस्तस्मिन्नेव क्षणे मुने ॥४३॥  
 तत्रस्थाना पापिना तु स्वर्गाधिकमभूत्सुखम् । हसति केचिद्वायति नृत्यन्ति च तथापरे ॥४४॥  
 परस्पर रमन्ते तेऽप्युन्मत्ता सुखवर्द्धनात् । मृदगमुरजावीणाढक्काद्रुद्रुभिनिस्वना ॥४५॥  
 समुद्भूतास्तु मधुरा पञ्चमस्वरभूषिता । वस तवल्लीपुष्पाणा सुगन्धमस्तो ववु ॥४६॥  
 मुनिस्तु चकितो दृष्ट्वा यमदूताश्च विस्मिता । शीघ्र ते कथयामासुर्धर्मराजाय वेदिने ॥४७॥  
 महाराज महाश्रयंमधुनैवाभवद्विभो । स्वर्गादप्यधिक सौख्य कुम्भीपाकस्थपापिनाम् ४८॥  
 निमित्त नैव जानीम कस्मादिदमभूद्विभो । चकिता स्म वय सर्वे प्राप्ता देव त्वदन्तिकम् ॥४९॥  
 निशम्य दूतवाणो ता धर्मराट् शीघ्रमुत्थित । महामहिषमारूढो ययो ते यत्र पापिन ॥५०॥  
 ता वातां प्रेपयामास दूतद्वाराऽमरावतीम् । श्रुत्वा ता देवराजोऽपि प्राप्तो देवगणं सह ॥५१॥  
 ब्रह्मलोकात्पञ्चजोपि वैकुण्ठाद्विष्टरश्रवा । तत्तल्लोकाच्च दिक्पाला समाजगमुर्गणं सह ॥५२॥  
 परिवार्य स्थिता सर्वे कुम्भीपाकमितस्तत । अपश्यस्तद्गताऽजीवान्स्वर्गाधिकसुखान्वितान् ५३॥  
 चकिता एव ते सर्वे न विदुस्तस्य कारणम् । अहो पापस्य भोगार्थं बुद्धमेतद्विनिमित्तम् ॥५४॥  
 तत्र सौख्य यदा जात तदा पापात्तु किं भयम् । उच्छिन्ना वेदमर्यादा परमेशकृता कथम् ॥५५॥  
 भगवास्वय सकल्प वितथ वृत्तवा-स्थम् । आश्रयंमेतदाश्रयंमेतदित्येव भापिण ॥५६॥  
 तटस्या अभवन् सर्वे न विदुस्तत्र कारणम् । एतस्मिन्नन्तरे शौरि समर्थ्य विबुधादिभि ॥५७॥  
 ययो कैश्चित्सुरगणै सहित शकरालयम् । पार्वत्या सहित देव कोटिकदर्पसुन्दरम् ॥५८॥  
 रमणीयतमाग त लावण्यखनिमद्भूतम् । सदा षोडशवर्षीय नानालङ्कारभूषितम् ॥५९॥  
 नानागुणै परिवृत शालयत परा शिवाम । ददर्श चन्द्रमौलि स चतुर्वेद ननाम ह ॥६०॥  
 वृतात कथयामास चमत्कृतमतिस्फुटम् । एतस्य कारण देव न जानोम कथंचन ॥६१॥  
 यद तत्कारण दय सर्वजोऽभि यत् प्रभो । विष्णुवाक्य तदा श्रुत्वा प्रमत्तमुगलकज ॥६२॥  
 उवाच मधुर वाक्य मेघमग्भोरया गिरा । शृणु विष्णा तन्निमित्त नाश्रयं त्वत्र विद्यते ॥६३॥  
 भस्मनो महिमैवाय भस्मना किं भव न हि । कुम्भीपाक गतो दृष्टु दुर्वासा शैत्रममत ॥६४॥



अवाङ्मुखो ददर्शाद्यस्तदा वायुवशाद्धरे । भालभस्मकणास्तत्र पतिता दैवयोगतः ॥६५॥  
 तेन जातमिदं सर्वं भस्मनो महिमा त्वयम् । इतः परं तु तत्तीर्थं पितृलोकनिवासिनाम् ॥६६॥  
 भविष्यति न संदेहो यत्र स्नात्वा सुखी भवेत् । पितृतीर्थे तु तन्नाम्नाऽप्यत ऊर्ध्वं भविष्यति ॥६७॥  
 मल्लिगस्यापनं तत्र कार्यं देव्याश्च सत्तम । पूजयिष्यन्ति ते तत्र पितृलोकनिवासिनः ॥६८॥  
 त्रैलोक्ये यानि तीर्थानि तत्र श्रेष्ठमिदं भवेत् । विश्वेश्वरपूजया तु त्रैलोक्यं पूजितं भवेत् ॥६९॥

नारायण उवाच

इति देववचः श्रुत्वा देवं मूर्ध्ना प्रणम्य च । तदनुज्ञा समादाय ययो देवान्तिकं हरिः ॥७०॥  
 तत्प्रबवं कथयामास कारणं शकरोदितम् । साधु साध्विति ते प्रोचुरमरा मौलिचालने ॥७१॥  
 शशांसुर्भस्ममाहात्म्यं हरिब्रह्मादयः सुरा । पितरश्चैव सन्तुष्टास्तोर्थलाभात्परन्तप ॥७२॥  
 तत्तीर्थतीरे लिंगं च देव्या मूर्ति यथाविधि । स्थापयामासुरमगं पूनयामासुरवहम् ॥७३॥  
 तत्र ये प्राणिनोऽभूवन्प्रापमोगार्थमास्थिताः । ते विमानं समारुह्य गताः कलासमण्डलम् ॥७४॥  
 नाम्ना भद्रगणास्ते तु वसंत्यद्यापि तत्र हि । पुनश्च दूरदेशे तु कुंभोपाको विनिमित्तः ॥७५॥  
 निरुद्धं शैवगमनं देवैस्तत्र तु तद्दिनात् । इति ते सर्वमाख्यातं भस्ममाहात्म्यमुत्तमम् ॥७६॥  
 नातः परतरं किञ्चिदधिकं विद्यते मुने । ऊर्ध्वपुण्ड्रविधिं चैवाप्यधिकारिविभेदतः ॥७७॥  
 प्रवक्ष्ये मुनिशार्दूल वैष्णवागमलोकनान् । ऊर्ध्वपुण्ड्रप्रमाणानि दिव्यान्यगुलिभेदतः ॥७८॥  
 वर्गाभिर्मन्त्रदेव्याश्च प्रवक्ष्यामि फलानि च । पर्वताग्रे नदीतीरे शिवक्षेत्रे विशेषतः ॥७९॥  
 सिंधुतीरे च धर्मोके तुलसीमूलमाधिते । मृद एतास्तु सप्राह्या वर्जयेद्व्यमुत्तिकाः ॥८०॥  
 श्यामं शानिकरं प्रोक्तं रक्तं वक्ष्यकर भवेत् । श्रीकर पीतमित्याहुर्धर्मदं श्वेतमुच्यते ॥८१॥  
 अंगुष्ठं पुष्टिदं प्रोक्तो मध्यमामुष्करो भवेत् । अनामिकाप्रदा नित्यं मुक्तिदा च प्रदेशिनी ॥८२॥  
 एतंगुलिभेदस्तु कारयेन्न मत्सं स्पृशेत् । धर्तृदीपावलिर्हृतिं वैष्णुपत्रार्हृतिं तथा ॥८३॥  
 पद्मस्य मुकुलाकारं तथा कुर्यात्प्रयत्नतः । मत्स्यकूर्मार्हृतिं वापि शालाकारं तत्रः परम् ॥८४॥  
 दशागुलिप्रमाणं तु उत्तमोत्तममुच्यते । नवांगुलं मध्यमं स्यादष्टागुलमथः परम् ॥८५॥  
 सप्तपदंपंचमि पुण्ड्रं मध्यमं त्रिविधं स्मृतम् । चतुस्त्रिंशद्भङ्गुलैः पुण्ड्रं ऋणित्रिविधं भवेत् ॥८६॥  
 ललाटे वेदावं विद्याप्रारायणमयोदरे । माधवं हृदि विश्वस्य गोविन्दं षण्डपूपके ॥८७॥  
 उदरे दक्षिणे पार्श्वे विष्णुरित्यभिधीयते । तराशंशाहुमध्मे च मनुमूदनमेश च ॥८८॥  
 त्रिविक्रमं वर्णदेशे वामकुक्षौ तु वामनम् । श्रीधरं बाहूने वामे हृगोभेदं तु ऋणके ॥८९॥  
 पूष्टे च पद्मनाभं तु ऋकुद्दामोदरं स्मरेत् । द्वादशैतानि नामानि वामुदरेणैव मूर्धनि ॥९०॥  
 पञ्चानाने च होमे च मायं प्रायः समाहितं । नामान्पुञ्जार्थं विधिना पारपेदूर्ध्वपुण्ड्रकम् ॥९१॥

अशुचिर्वाप्यनाचारो मनसा पापमाचरेत् । शुचिरेव भवेन्नित्यं मूर्ध्नि पुण्ड्राकितो नरः ॥९२॥  
 ऊर्ध्वपुण्ड्रधरो मर्त्यो म्रियते यत्र कुत्रचित् । श्वाकोऽपि विमानस्यो मम लोके महीयने ॥९३॥  
 एवातिनो महामागा मत्स्वरूपविदोऽमलाः । सातरालान्प्रकुर्वति पुण्ड्रान्विष्णुवदावृतीन् ॥९४॥  
 परमैवातिनोऽप्येवं मत्पादेवपरायणाः । हरिदाचूर्णसंयुक्ताच्छूलाकारास्तुवाऽमलान् ॥९५॥  
 अन्ये तु वैष्णवाः पुण्ड्रानच्छिद्रानपि भक्तिनः । प्रकुर्वीरुदीपपद्येषुपत्रोपमावृतीन् ॥९६॥  
 अच्छिद्रानपि सच्छिद्रान्कुयुः वैश्लवैष्णवाः । अच्छिद्रक्ररणे तेषां प्रत्यवायो न विद्यते ॥९७॥  
 एतानिना प्रपन्नानां परमैवातिनामपि । अच्छिद्रपुण्ड्रावरणे प्रत्यवायो महान्भवेत् ॥९८॥  
 ऊर्ध्वपुण्ड्रं तु यः कुर्याद्दंडाकारं तु शोभनम् । मध्ये छिद्रं वैष्णवाश्च नमोन्तं केशवादिभिः ॥९९॥  
 विमलान्यूर्ध्वपुण्ड्राणि सातरालानि योः नरः । करोति विपुलं तत्र मन्दिरं मे करोति मः ॥१००॥  
 ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य मध्ये तु विशात्रे गुमनोहरेः । लक्ष्म्यासाक समासीनो रमते विष्णुरूपयः ॥१०१॥  
 निरंतरात्रं यः कुर्यादूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजाधमः । स हितत्र स्थित विष्णु श्रियं चैव व्यपोहति ॥१०२॥  
 अच्छिद्रमूर्ध्वपुण्ड्रं तु यः करोति विमूढधीः । स पर्यायेण तानेति नरनानेकविशानिम् ॥१०३॥  
 सृष्टूनि स्फुटपाशानि सातरालानि । वन्यसेत् । ऊर्ध्वपुण्ड्राणि दंडारजदोपमस्यनिभानि च ॥१०४॥  
 विगोत्रयोत्तरदायंमूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजेन च । विनाश्रुताश्रेष्ठिपलाः क्रियाः सर्वा महामुने ॥१०५॥  
 सस्मालवेषु कायेषु काये विप्रस्य धीमतः । ऊर्ध्वपुण्ड्रं निशूलं च यन्तुल्यं चतुरसरत्नम् ॥१०६॥  
 अर्धपन्नादिरं त्रिगं वेदनिष्ठो न धारयेत् । जन्मना लक्षजातिस्तु वेदंधानमाश्रितः ॥१०७॥  
 पुण्ड्रान्तरं भ्रमादापि जगते नैव धारयेत् । स्वातिवारयादिसिद्धिर्धर्मं चापि विगमयमादिपु ॥  
 ग्धियां पुण्ड्रांतरं नैव धारयेद्द्विद्वेको जनः । तिर्यक्त्रिपुण्ड्रमरदयश्चोत्रं कथमपि ध्रमात् ॥१०९॥  
 जगते भस्मना तिर्यगिपुण्ड्रस्य च धारणम् । विना पुण्ड्रान्तरं मोहादारवप्रारको भवेत् ॥११०॥  
 वेदनायैव विदुषु मोक्षेनाप्यतिष्ठो यदि । पश्येद्येव न मंदैस्तदा पुण्ड्रावगदधि ॥१११॥  
 नाशं विष्णोः कुपेद्विद्वानं गमाश्रितः । श्रीगणेशं विष्णोः शिष्यां तिर्यं तु श्रीगणेशं हि ॥११२॥  
 अश्रीगणेशं विष्णोः शिष्यां तिर्यं हि । देवता वेदविद्यामात्राणां तिर्यं तु वेदितम् ॥११३॥  
 प्रशोत्रं विष्णोः यत्र भागवतोऽमेव हि । वेदविदो गणेशेव । साक्षात्पण्यमोषकः ॥११४॥  
 भस्मनामुरगदायश्चोत्रं तिर्यं दयाति च । वेदविदस्य विष्णोश्च श्रीगणेशं न धारयत् ॥११५॥  
 प्रादुर्भावेनैव गणेशं नैव मदेव हि । श्रीगणेशं तु विष्णोः शिष्यां तिर्यं तु प्रादुर्भावेन ॥११६॥  
 अश्रीगणेशं विष्णोः शिष्यां तिर्यं नैव धारयेत् । वेदनायैव विदुषु मोक्षेनाप्यतिष्ठो यदि । पश्येद्येव न मंदैस्तदा पुण्ड्रावगदधि ॥११७॥  
 जगते भस्मना तिर्यगिपुण्ड्रस्य च धारणम् । विना पुण्ड्रान्तरं मोहादारवप्रारको भवेत् ॥११८॥

धारयेत्/गर्भदा एत एत जगते गणेशात्पिता ॥११८॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे वंशदशोऽध्यायः ३१५॥

## अथ षोडशोऽध्यायः

### श्रीनारायण उवाच

अथान श्रुयन्ता पुण्य सध्वोपासनमुत्तमम् । भस्मधारणमाहात्म्य कथित चैव विस्तरात् ॥१॥  
 प्रातः सध्याविधानं च कथयिष्यामि तेऽनघ । प्रातः सध्या सनक्षना मध्याह्ने मध्यभास्करात् ॥२॥  
 समूर्ध्या पश्चिमा सध्या तिल सध्या उपासते । तद्भेदानपि बध्यामि शृणु देवपितृत्तम ॥३॥  
 उत्तमा तारकोपता मध्यमा लुप्तनारका । अथमा सूर्यसंहिता प्रातः सध्या त्रिधा मता ॥४॥  
 उत्तमा सूर्यसंहिता मध्यमाऽस्तमिते रवौ । अथमा तारकोपता सायसध्या त्रिधा मता ॥५॥

विप्रो वृक्षो मूलकान्यत्र सध्या वेद शाखा धर्मकर्माणि पश्यम् ।

तस्मान्मूल यत्नतो रक्षणीयं तिष्ठे मूत्रे नैव वृक्षो न शाखा ॥६॥

सध्या येन न विनाता सध्या येनानुपासिता । जीवमानो भवेच्छूद्रो मृतश्चा चैव जायते ॥७॥  
 तस्मान्नियं प्रवर्तय सध्वोपासनमुत्तमम् । तदभावेऽन्यरुमादावधिकारी भवेत् हि ॥८॥  
 उदयास्तमणदूर्ध्वं यावत्स्याद्वटिकानयम । तावत्सध्वमुपासीत प्रायश्चित्तं ततः परम् ॥९॥  
 कालातिश्रमणे जाते चतुर्थाध्वं प्रदापयेत् । अथवाष्टान् देवी जप्त्वाऽऽदौ ता समाचरेत् ॥१०॥  
 यस्मिन्काले नु यत्कर्म तत्कालाधीश्वरो च ताम् । सध्यामुपास्य पश्चात्तु तत्कार्येण समाचरेत् ॥११॥  
 गृहे साधारणा प्रोक्ता गोष्ठे वै मध्यमा भवेत् । नदीतीरे चोत्तमा स्याद्देवीगृहे तदुत्तमा ॥१२॥  
 यतो देव्या उपास्य ततो देव्यास्तु सन्निधी । सध्याय प्रवर्तय तदान्त्याय कल्पने ॥१३॥  
 एतस्या अपर देव ब्राह्मणानां न विद्यते । न विष्णुप मना त्रिधा न शिवोपासना तथा ॥१४॥  
 यथा भवेन्महादेव्या गायत्र्या श्रुतिचादिना । सर्ववदसारभूता गायत्र्यास्तु समर्चना ॥१५॥  
 ब्रह्मादयोऽपि सध्याया ता ध्यायति जपति च । वदा जपति ता नित्यं वेदोपास्या नत स्मृदा ॥१६॥  
 तस्मात्सर्वे द्विजा शाक्तान्शैवान् च वंष्णवा । आदिशक्तिमुपासते गायत्री वदमातरम् ॥१७॥  
 आचात प्राणमायम्य वेदावादिक्त्रामभि । केशवश्च तथा नारायणो माधव एव च ॥१८॥  
 गोविंदो विष्णुरेवायं मधुमूदन एव च । त्रिविक्रमो वामनश्च भ्राधराऽपि ततः परम् १९॥  
 हृषीकेश पद्मनाभो दामोदर अतः परम् । सत्कर्षणो वामुदेव प्रद्युम्नोऽप्यनिष्टकः ॥२०॥  
 पुष्टपोत्तमाधोऽनघो न नारनिहोऽञ्जुनस्तथा । जनार्दन उपेन्द्रश्च हरिः कृष्णोऽग्निमस्तथा ॥२१॥  
 शंभुश्चकारुण्यं नाम चतुर्दशतिष्ठस्यथा । श्वाहात् प्राणयद्गारि गमोर्त्तं स्पशयेत्तथा ॥२२॥  
 केशवादि त्रिभिः पौत्वा द्वाभ्यां प्रणालयेत्करी । मुग्धं प्रणालयेत्तस्यां द्वाभ्यामुग्धार्जुनं तथा ॥२३॥  
 एवेन पाणो मद्रोऽयं पादावपि तिरोऽपि च । गङ्गपादिदेव्यां द्वाद्दशगार्नि संस्पृशेत् ॥२४॥  
 दक्षिणेनोदकं पौत्वा वामेन संस्पृशेद्द्रुप । तादत्र शुष्पञ्च ठोयं यावद्दामेन न स्पृशेत् ॥२५॥

गोकर्णाकृतिहस्तेन मापमान जलं विवेत् । ततो न्यूनाधिक पीत्वा सुरापायी भवेद्द्विज ॥२६॥  
 सहताङ्गुलिना तोय पाणिना दक्षिणेन तु । मुक्तागुष्ठकनिष्ठाम्या रोपेणाचमन विदु ॥२७॥  
 प्राणायाम तत कृत्वा प्रणवस्मृतिपूर्वकम् । गायत्रीं शिरसा सार्धतुरीयपदसयुतम् ॥२८॥  
 दक्षिणे रेचयेद्वायु वामेन पूरितोदरम् । कुभेन धारयेद्विष्य प्राणायाम विदुर्बुधा ॥२९॥  
 पीडयेद्दक्षिणा नाडीमगुष्ठेन तथोत्तराम् । कनिष्ठानामिकाभ्यां तु मध्यमां तर्जनीं त्यजेत् ३०॥  
 रेचक पूरकश्चैव प्राणयामोऽथ कुम्भक । प्रोच्यते सर्वशास्त्रेषु योगिभिर्यतमानसै ॥३१॥  
 रचक सृजते वायु पूरक पूरयेत्तु तम् । साम्भेन सस्यितर्यत्तत्कुम्भक परिकीर्तित ॥३२॥  
 नोलोत्पलदलश्याम नाभिमध्ये प्रतिष्ठितम् । चतुर्भुज महात्मान पूरके चितयद्धरिम् ॥३३॥  
 कुम्भके तु हृदिस्थाने ध्यायत्तु कमलासनम् । प्रजापतिं जगन्नाथ चतुर्वक्त्र पितामहम् ॥३४॥  
 रचके शकर ध्यायत्ललाटस्थ महेश्वरम् । शुद्धस्फटिकसकाश निमल पापनाशनम् ॥३५॥  
 पूरके विष्णुसायुज्य कुम्भके ब्रह्मणो गतिम् । रचकेन तृतीय तु प्राप्नुयादोत्तर परम् ॥३६॥  
 पीराणाचमनाद्य च प्रोक्त देवपिसत्तम । श्रौतमाचमनाद्य च शृणु पापापह मुने ॥३७॥  
 प्रणव पूर्वमुच्चार्य गायत्री तु तदित्यचम । पादादौ षाह्वतीस्तिष्ठ श्रौताचमनमुच्यते ॥३८॥  
 गायत्री शिरसा साध जपेदव्याहृतिपूर्विकाम् । प्रतिप्रणवसयुक्ता त्रिरय प्राणसयम् ॥३९॥  
 सलक्षण तु प्राणानामायाम कीर्त्यतेऽधुना । नानापापैकशमन महापुण्यफलप्रदम् ॥४०॥  
 पञ्चागुलीभिर्नासाग्र पीडयत्प्रणवन तु । सवपापहरा मुद्रा वानप्रस्यगृहस्थस्ये ॥४०॥  
 त्रिनिष्ठानामिकागुष्ठेयतश्च ब्रह्मचारिण । आपोहिष्ठति तिसृभि प्रोक्षण स्यात्कुशोदकै ॥४१॥  
 ऋगत माजन कुर्यात्पादान्ते वा समाहित । नवप्रणवयुक्तेन आपोहिष्ठयनन तु ॥४२॥  
 नश्यदद्य माजनन सवत्सरममुद्भवम् । तत आचमन कृत्वा सूयश्चति पिवदप ॥४३॥  
 अत करणसन्निन पाप तस्य विनश्यति । प्रणवन व्याहृतिभिर्गायत्र्या प्रणवाद्यया ॥४४॥  
 आपोहिष्ठति सूक्तेन मार्जनं चव कारयत । उद्धृत्य दक्षिण हस्त जल गोकर्णवत्कृत ॥४५॥  
 नीत्वा त नासिकाग्र तु वामकुक्षौ स्मरदपम । पुरुष कृष्णवर्णं च ऋत चति पठत्तत ॥४६॥  
 द्रुपदा वा ऋच पश्चाद्दशनामापुटन च । श्वसमार्गेण त पापमानयत्करवारिणि ॥४७॥  
 नावलोकयैव तद्वारिवामभागऽश्मन्नि शिपेत । निष्वाप तु शरीर म सजातमिति भावयत ॥४८॥  
 उत्थाय तु तत पादौ द्वौ समौ सन्निधोजयत । जलाजलिं गृहीत्वा तु तजयगुष्ठवर्जितम् ॥४९॥  
 वीक्ष्य भानु क्षिपेद्वारि गायत्र्या चाभिमन्त्रितम् । त्रिवार मुनिशार्दूल विधिरपोऽर्घ्यमोचन ॥५०॥  
 तत प्रदक्षिणा कुर्यादसावादित्यभ्रत । मध्याह्ने सकृदेव स्यात्सध्ययोस्तु त्रिवारत ॥५१॥  
 ईषन्नम्र प्रभात तु मध्याह्ने दण्डवत्स्थित । आसने चोपविष्टस्तु द्विज साय शिपेदप ॥५२॥

उदक प्रक्षिपेद्यस्मात्तत्कारणमत शृणु । त्रिशत्कोट्यो महावीरा मदेहा नाम राक्षसा ॥  
 कृतघ्ना दारुणा घोरा सूर्यमिच्छति खादितुम् । ततो देवगणा सर्वे ऋषयश्च तपोधना ॥५४॥  
 उपासते महासध्या प्रक्षिपत्युदकाजलिम् । दहन्ते तेन दैत्यास्ते वच्योभूतेन वारिणा ॥५५॥  
 एतस्मात्कारणाद्विप्रा सध्या नित्यमुपासते । महापुण्यस्य जनन सध्योपासनमीरितम् ॥५६॥  
 अध्याङ्गभूतमत्रोऽय प्रोच्यते शृणु नारद । यदुच्चारणमात्रेण साग सध्याफल भवेत् ॥५७॥  
 सोऽहमर्कोऽस्म्यह ज्योतिरात्मा ज्योतिरह शिव । आत्मज्योतिरह शुक्ल सर्वज्योति रसोऽस्म्यहम् ॥  
 आगच्छ वरदे देवि गायत्रि ब्रह्मरूपिणि । जपानुष्ठानसिद्धयर्थं प्रविश्य हृदय मम ॥५९॥  
 उत्तिष्ठ देवि गतव्य पुनरागमनाय च । अर्घ्येषु देवि गतव्य प्रविश्य हृदय मम ॥६०॥  
 तत शुद्धस्थले नैजमासन स्थापयेदवुध । तत्राह्य जपेत्पश्चाद्गायत्री वेदमातरम् ॥६१॥  
 अत्रैव खेचरी मुद्रा प्राणायामोत्तर मुन । प्रात सध्याविधान च कीर्तिता मुनिपुङ्गव ॥६२॥  
 तत्रामार्थं प्रवक्ष्यामि सादर शृणु नारद । चित्त चरति खे यस्माग्जिह्वा चरति खे गता ॥६३॥  
 भ्रुवोरतर्गता दृष्टिर्मुद्रा भवति खचरी । न चासन सिद्धमम न कुम्भसदृशोऽनिल ॥६४॥  
 न खेचरीसमा मुद्रा सत्य मत्य च नारद । घटावत्प्रणवोच्चाराद्रायु निजित्य यत्नत ॥६५॥  
 स्थिरासने स्थितो भूत्वा निरहकारनिर्मम । लभण नारदमुन शृणु मिद्धासनस्य च ॥६६॥

योनिस्थानकमद्भिर्मूलघटित कृत्वा दृढ वियपे-

न्मण्डे पादमर्षैरुमेव हृदय कृत्वा सम विग्रहम् ।

स्याणु सयमित्तन्द्रियोऽचलदृशा पश्य भ्रुवोरतर

तिष्ठत्यतदतीव योगिसुखद सिद्धासन प्रोच्यते ॥६७॥

आयातु वरदा देवी अजर ब्रह्मसमितम । गायत्री छदसा मातरिद ब्रह्म जुपस्व मे ॥६८॥  
 यदह्ना कुरुते पाप तदह्ना प्रतिमुच्यते । यद्रात्र्या कुरुते पाप तद्रात्र्या प्रतिमुच्यते ॥६९॥  
 सर्ववर्षे महादेवि सध्याविद्ये सरस्वति । अजर अमर दवि सर्वदेवि नमोऽस्तु ते ॥७०॥  
 तत्राऽसीत्यादिमन्त्रेण देवीमावाहयत्तत । यत्कृत त्वदनुष्ठान तत्सर्व पूर्णमस्तु मे ॥७१॥  
 तत शापविमोक्षाय विधान सम्यगाचरत । ब्रह्मज्ञापस्ततो विश्वामित्रस्य च तयैव च ॥७२॥  
 वसिष्ठनाप इत्येतद्विद्विध शापलक्षणम् । ब्रह्मण स्मरणनव ब्रह्मशापो निवर्तत ॥७३॥  
 विश्वामित्रस्मरणतो विश्वामित्रस्य शापत । वसिष्ठस्मरणादेव तस्य शापो विनश्यति ॥७४॥

हृत्पद्ममध्ये पुरप पुराण सरवात्मक सवजगत्स्वरूपम् ।

ध्यायामि नित्य परमात्मसङ्ग चिद्रूपमेक वचसा मगम्यम् ॥ ७५ ॥

अथ न्यासविधि वक्ष्ये सध्याया अगसमवम् । अकार पूर्ववद्योग्य ततो मन्त्रानुदीरयेत् ॥७६॥

भूरित्युक्त्वा च पादान्या नम इत्येव चोच्चरेत् । भुय पूर्वं तु जानुभ्या स्व कटिभ्यां नमो वदेत् ॥  
 महर्नाभ्यै जनश्रैव हृदयाय ततस्तपः । कठाय च तत सत्यं ललाटे परिकीर्तयेत् ॥७८॥  
 अगुष्ठाभ्या तत्सवितुस्तर्जनीभ्या वरेण्यकम् । भर्गोदेवस्य मध्याभ्या धीमहीत्येव कीर्तयेत् ॥७९॥  
 अनामाम्यां कनिष्ठाभ्या धियो यो न पद वदेत् । प्रचोदयात्करपृष्ठतलयोर्विन्यसेत्सुधी ॥८०॥  
 ब्रह्मात्मने तत्सवितुर्हृदयाय नमस्तथा । विष्ण्वात्मने वरेण्य च शिरसे नम इत्यपि ॥८१॥  
 भर्गो देवस्य रुद्रात्मने शिखायै परिकीर्तितम् । शक्त्यात्मने धीमहीति कवचाय तत परम् ॥८२॥  
 कालात्मने धियो यो नो नेत्रत्रय उद्धोरितम् । प्रचोदयाच्च सर्वात्मनःस्त्राय परिकीर्तितम् ॥८३॥  
 अजरन्यासमेवाग्रे कथयामि महामुने । गायत्रीवर्णतभूतो न्यास पापहर परः ॥८४॥  
 प्रणव पूर्वमुच्चार्य वर्णन्यास प्रकीर्तित । तत्कारमादावुच्चार्य पादागुष्ठद्वये न्यसेत् ॥८५॥  
 सकारं गुल्फयोस्तद्विक्वार जघयोर्न्यसेत् । जान्वोस्तुवार विन्यस्य ऊर्वोश्रैव वनारकम् ॥८६॥  
 रेकारं च गुदे न्यस्य णिकारं लिग एव च । कट्या यकारमेवान भकार नाभिमडले ॥८७॥  
 गोकारं हृदये न्यस्येदेकार स्तनयोर्द्वयो । वकारं हृदि विन्यस्य स्यकारं कठकूपके ॥८८॥  
 धीकारं मुखदेशे तु मकारं तालुदेशके । हिकारं नासिकाग्रे तु धिकारं नेत्रमडले ॥८९॥  
 भ्रूमध्ये चैव योकारं योकारं च ललाटेके । नकारं वै पूर्वमुखे प्रकारं दक्षिणे मुखे ॥९०॥  
 चोकारं पश्चिममुखे वकारं चोत्तरे मुखे । याकारं मूर्ध्नि विन्यस्य तकारं व्यापकं न्यसेत् ॥  
 एतन्न्यासविधिं केचिन्नेच्छति जपतत्परा । ततो ध्यायेन्महादेवी जगन्मातरमविकाम् ॥९२॥  
 भास्वज्जपाप्रसूनाभा कुमारी परमेश्वरीम् । रक्ताब्जसनाखुडा रत्नगधानुलेपनाम् ॥९३॥  
 रत्नमाल्याबरधरा चतुरास्या वतुर्भुजाम् । द्विनेत्रा सुकस्तुवी माला कुडिका चैव विभ्रतीम् ॥  
 सर्वाभरणसदीप्तामृग्वेदाध्यायिनी पराम् । हसपतामाहवनीयमध्यस्था ब्रह्मादेवताम् ॥९५॥  
 चतुष्पदामष्टकुक्षि सप्तशीर्षा महेश्वरीम् । अग्निववत्रा रुद्रशिखा विष्णुक्षिता तु भावयेत् ॥  
 ब्रह्मा तु कवच यस्या गोत्र साख्यायन स्मृतम् । आदित्यमडलात् स्या ध्यायेद्देवी महेश्वरीम् ॥९७॥  
 एव ध्यात्वा विधानेन गायत्री वेदमातरम् । ततो मुद्रा प्रकुर्वीत देव्या प्रीतिकरा शुभा ॥  
 गुमुख सपुट चैव वितत विस्तृत तथा । द्विमुख त्रिमुख चैव चतुष्कं पञ्च तथा ॥९९॥  
 पञ्चमुखाधोमुख चैव व्यापकाजलिकं तथा । शकटं यमपाशं च प्रथितं समुखोमुखम् ॥१००॥  
 त्रिलोकं मुष्टिकं चैव मत्स्यं कूर्मं वराहकम् । सिंहाक्रातं महाक्रातं मुद्गरं पल्लव तथा ॥१०१॥  
 चतुर्विंशतिमुद्राश्च गायत्र्या सप्रदर्शयेत् । शताक्षरा च गायत्री सङ्घावर्तयेत्सुधी ॥१०२॥  
 चतुर्विंशत्यक्षराणि गायत्र्या कीर्तितानि हि । जातवेदसनाम्नी च ऋचमुच्चारयेत्तत ॥१०३॥  
 अथकस्यर्चमावृत्य गायत्री शतवर्णका । भवतीत्यं महापुण्याऽसङ्घृज्जप्या वृधेरियम् ॥१०४॥

ॐकारं पूर्वमुच्चार्य भूर्भुवः स्वस्तयैव च । चतुर्विंशत्यक्षरा च गायत्री प्रोच्चरेत्ततः ॥१०५॥  
 एवं नित्यं जपं कुर्याद्ब्राह्मणा विप्रपुंगव । स समग्र फलं प्राप्य संख्यायाः सुखमेवते ॥१०६॥  
 इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

## अथ सप्तदशोऽध्यायः

### श्रीनारायण उवाच

भिन्नपादा तु गायत्री ब्रह्महत्याप्रणाशिनी । अभिन्नपादा गायत्री ब्रह्महत्या प्रयच्छति ॥१॥  
 अच्छिन्नपादागायत्रीजपं कुर्वन्ति ये द्विजा । अवोमुखाश्च तिष्ठति कल्पकोटिशतानि च ॥२॥  
 संपुटेका पडोकारा गायत्री त्रिविधा मता । धर्मशास्त्रपुराणेषु इतिहासेषु सुव्रत ॥३॥  
 पंचप्रणवसंयुक्ता जपेदित्यनुशासनम् । जपसख्याष्टभागान्ते पादो जप्यस्तुरीयकः ॥४॥  
 स द्विजः परमो ज्ञेयः परं सायुज्यमाप्नुयान् । अन्यथा प्रजपेद्यस्तु स जपो विफलो भवेत् ॥५॥  
 संपुटेका पडोकारा भवेत्सा ऊर्ध्वरेतसाम् । गृहस्थो ब्रह्मचारी वा मोक्षार्थी तुरिया जपेत् ॥६॥  
 तुरीयपादो गायत्र्या परोरजसे सावदोम् । ध्यानमस्य प्रवक्ष्यामि जप सागफलप्रदम् ॥७॥

हृदि विकासतपत्रं सार्कसोमाग्निविम्ब प्रणवमयमर्चित्य यस्य पीठ प्रकल्प्यम् ।

अचलपरमसूदम ज्योतिराकाशमार भवतु मम मुदेऽमो सच्चिदानन्दरूप ॥८॥

त्रिशूलयोनि सुरभिर्मशमाला च लिङ्गम् । त्र्यम्बुज च महामुद्रामिति सप्त प्रदर्शयेत् ॥९॥  
 या संख्या सैव गायत्री सच्चिदानन्दरूपिणी । भक्त्या ता ब्राह्मणी नित्यं पूजयेच्च नमेत्ततः १०॥  
 ध्यात्तस्य पूजा कुर्वीत पञ्चभिश्चोपचारकैः । लं पृथिव्यात्मने गंधमर्पयामि नमो नमः ॥११॥  
 ह्यमाकाशात्मने पुष्पं चार्पयामि नमो नमः । यं च वाय्वात्मने घृष चार्पयामि ततो वदेत् १२॥  
 रं च बह्मधात्मने दीपमर्पयामि ततो वदेत् । वममूनात्मने तस्मै नैवेद्यमपि चार्पयेत् ॥१३॥  
 यं रं लं व ह्रिमिति च पुष्पाजलिमचार्पयेत् । एव पूजा विघायाथ चान्ते मुद्रा प्रदर्शयेत् ॥१४॥  
 ध्यायेत्तु मनसा देवी मंत्रमुच्चारयेच्छनं । न यपयेच्छिरोद्रीवा दत्तात्रेव प्रशाशयेत् ॥१५॥  
 विधिनाष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिमेव वा । दशवारमशक्तो वा नातो न्यून वदाचन ॥१६॥  
 तत उद्वासयेद्देवीमुत्तमेत्यनुवाकतः । न गायत्री जपेद्विद्वाञ्जलमध्ये कथंचन ॥१७॥  
 यतः सान्निमुखी प्रोक्तेयाद्बुधेः केचिन्महर्षयः । सुरभिर्ज्ञानशूर्पं च कूर्मो योनिश्च परुजम् ॥१८॥  
 लिङ्गं निर्वाणं चैव जपातेऽष्टौ प्रदर्शयेत् । यदधरपदत्रष्ट स्वर्णवज्रनर्वाजितम् ॥१९॥  
 तत्सर्वं क्षम्यतां देवि कश्यपप्रियवादिनि । गायत्रीतर्पणं चातः वरणीयं महामुन ॥२०॥  
 गायत्रीछन्द आरवातं विश्वामित्रः सृष्टः । सविता देवता प्रोक्ता विनियोगश्च तर्पणे ॥२१॥  
 मूर्तिर्युक्त्वा च द्वाग्बेदपुरुषं तर्पयामि च । भुव इत्येतदुक्त्वा च यत्रुर्बेदमयो वदेत् ॥२२॥

स्वव्याहृति समुक्त्वा च सामवेद समुच्चरेत् । मम इत्येतदुवक्त्वातेऽथर्ववेदं च तर्पयेत् ॥२३॥  
 जनः पदात् इतिहासपुराणमितीरयेत् । ततः सर्वागमं चैव पुरुषं तर्पयामि च ॥२४॥  
 सत्यं च सत्यलोकास्थं पुरुषं तर्पयामि च । ॐभूमूर्लोकपुरुषं तर्पयामि ततो वदेत् ॥२५॥  
 भुवश्चेति भुवलोकपुरुषं तर्पयामि च । स्वः स्वर्गलोकपुरुषं तर्पयामि ततः परम् ॥२६॥  
 ॐभूरेकपदा नाम गायत्री तर्पयामि च । भुवो द्विपदा गायत्री तर्पयामोति कीर्तयेत् ॥२७॥  
 स्वश्च त्रिपदा गायत्री तर्पयामि ततो वदेत् । ॐभूर्भुवश्च स्वश्चेति गायत्रीं च चतुष्पदाम् २८॥  
 उपसी चैव गायत्री सावित्री च सरस्वतीम् । वेदाना मातर पृथ्वीमजा चैव तु कौशिकीम् २९॥  
 साकृति वै सार्वजिति गायत्री तर्पणे वदेत् । तर्पणाते च शान्त्यर्थं जातवैदसमीरयेत् ॥३०॥  
 मानस्तोकेति मंत्रं च शान्त्यर्थं प्रजपेत्सुधी । ततोऽपि श्यबको मंत्रं शान्त्यर्थं परिकीर्तितः ३१॥  
 तच्छंयोरिति मंत्रं च जपेच्छान्त्यर्थमेव तु । अतो देवा इति द्वाभ्या सर्वागस्पर्शनं चरेत् ॥३२॥  
 स्थानोनापृथिविमंत्रेण भूम्यै कुर्यात्प्रणामकम् । यथाविधि च गोत्रादीनुच्चरेद्द्विजसत्तम ॥३३॥  
 एवं विधानं सध्याया प्रातः काले प्रकीर्तितम् ।

सध्याकर्म समाप्पान्तेऽप्यग्निहोत्रं स्वयं हुनेत् ॥३४॥

पचायतनपजा च ततः कुर्यात्समाहित । शिवा शिव गणपतिं सूर्यं विष्णुं तथाऽर्चयेत् ३५॥  
 पौरुषेण तु सूक्तेन व्याहृत्या वा समाहित । मूलमंत्रेण वा कुर्याद्भीष्मं ते इति मंत्रतः ॥३६॥  
 भवानी तु यजेन्मन्त्रे तथेशान्या तु माधवम् । आनेय्या गिरिजानाथं गणेशं रक्षसा दिशि ३७॥  
 बायव्यामर्चयेत्सूर्यमिति देवस्थितिक्रमः । षोडशानुपचाराश्च षोडशग्निहोत्रैः ॥३८॥  
 देवीमम्यर्च्यं पुरतो यजेदन्याननुक्रमात् । न देवीपूजनात्पुण्यमधिकं क्वचिदीक्ष्यते ॥३९॥  
 अतएव तु सध्यासु संध्योपास्ति श्रुतीरिता । नाशतैरर्चयेद्विष्णुं न तुलस्या गणेश्वरम् ॥४०॥  
 दूर्वाभिर्नार्चयेद्दुर्गां केतकैर्न महेश्वरम् । मल्लिकाजातिकुसुमं कुटजं पनसं तथा ॥४१॥  
 किंशुकं बकुल कुद लोध तु करवीरकम् । शिशापाऽपराजितापुष्पं वधूकागस्त्यपुष्पके ॥४२॥  
 मदनं सिंदुवारं च पालाशकुसुमं तथा । दुर्वाकुरं बिल्वदलं कुशमजरिकां तथा ॥४३॥  
 शालकीमाधवीपुष्पमर्कसंदारपुष्पकम् । केतकी कर्णिकारं च कदंबकुसुमं तथा ॥४४॥  
 पुष्पागर्धपकस्तद्व्यधिकतमरो तथा । एवमादीनि पुष्पाणि देवीप्रियकराणि च ॥४५॥  
 गुग्गुलस्य भवेद्भूपो दीपः स्यात्तिलतैलतः । शृङ्खल्यं देवतापूजा ततो मूलमनु जपेत् ॥४६॥  
 एवं पूजा समार्यं च वेदाभ्यासं चरेद्बुधः । ततः स्ववृत्त्या कुर्वति पोष्यवर्ग्यसाधनम् ॥

तृतीयदिनभागे तु नियमेन विचक्षण ॥४७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥



अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्रीनारद उवाच

पूजाविशेष श्रोदेव्या श्रोतुमिच्छामि मानद । येनाश्रितेन मनुज कृतकृत्यत्वमावहेत् ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

देवर्षे शृणु वक्ष्यामि श्रीमातु पूजनक्रमम् । भुक्तिमुक्तिप्रद साक्षात्प्रमस्तापनिवारणम् ॥२॥

आचम्य मौनी सकल्प्य भूतगुह्यचदिक चरेत् । मानूकान्यासपूर्वं तु पङ्गन्यासमाचरेत् ॥३॥

साम्य स्यापन कृत्वा सामान्यार्घ्यं त्रिणय च । पूजाद्रव्याणि चास्यग प्राक्षय मनिमात्र ॥४॥

गुरारनुज्ञामादाय सत पूजा नमारभेत् । पीठपूजा पुरा कृत्वा दवी ध्यायत्तत्र परम् ॥५॥

आमनाद्युपचारैश्च भक्तिप्रेममुता सदा । स्नायपेत्परदेवी ता पचामुत्तरमादिभि ॥६॥

पीठेशुरसपूर्वेस्तु क्लृप्तं शनसदृक् । स्नापयद्या महेशानो न स भूयोऽभिजायते ॥७॥

यश्च चूनरसैरेव स्नायत्तत्रगदविकाम् । वेदनारायण कृत्वा रसेनेऽप्युद्धवेन वा ॥८॥

तदगेह न त्यजेन्नित्य रमा चैव सरस्वती । यस्तु द्वाभ्यारमेर्नैव वैश्वारायण चरन् ॥९॥

अभिषिचे महेशानी सकुटुबो नरोत्तम । रसरेणुगमाण च देवो लोके महायते ॥१०॥

वर्षागुह्यतामोरकस्तूरीपक्वपक्वितै । सलिलं रनायेद्देवी वेदनारायण चरन् ॥११॥

नम्मोभवति पापानि मनत्रमार्जितानि च । यो दुग्धकृत्तर्देवी स्नापयेद्देवताठन ॥१२॥

आकाशसवनेत्रिय तस्मिचै शीरनागरे । यस्तु दद्यात्त्रिपिचेता दमिकृत्यानिर्भवेत् ॥१३॥

कोटिसस्य पूजया तु जायते स चतुर्मुख । दशकोटिभिरप्येवं तीरेव कुसुर्मर्मुने ॥२६॥  
 विष्णुत्व लभते मर्त्यो यत्सुरेष्वपि दुर्लभम् । विष्णुर्नैतद्व्रत पूर्व कृत स्वपदलब्धये ॥२७॥  
 शतकोटिभिरप्येव सूत्रात्मस्व व्रजेद्भुवम् । व्रतमेतत्पुरा सम्पकृत भक्त्या प्रयत्नत ॥२८॥  
 तेन व्रतप्रभावेण हिरण्योदरता व्रजेत् । जपाकुसुमपुष्पस्य वधूक्कुसुमस्य च ॥२९॥  
 दाडिमोकुसुमस्यापि विधिरेव उदीरित । एवम यानि पुष्पाणि श्रीदेव्यै विधिनाप्येत ॥३०॥  
 तस्य पुष्पफलस्यात न जानातीश्वरोऽपि स । तत्तद्वृत्तञ्चैव पुष्पनिर्मिसाहस्रसख्यया ॥३१॥  
 समर्पयेन्महादेव्यै प्रत्नवर्षमत्तद्भित् । य एव कुरते भक्त्या महापातकसमुत् ॥३२॥  
 सपपातकमुक्तोऽपि मुच्यत सर्वपातकै । देहांते श्रीपदाभोज दुर्लभ देवसत्तमै ॥३३॥  
 प्राप्नोति साधकधरो मुन नारस्यत्र सशय । कृष्णागुरु सकर्पर चदनेन समन्वितम् ॥३४॥  
 सिरहक चाज्यसयुक्तं गुग्गुलेन समं वितम् । धूप दद्याद्महादेव्यै येन स्यादधूपित गृहम् ॥३५॥  
 तेन प्रसन्ना देवेशो ददाति भुवनत्रयम् । दीपकर्परसहैश्च दद्याद्देव्यै निरतरम् ॥३६॥  
 सूर्यलोकमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा । शतदीपास्तथा दद्यात्सहस्रान्वा समाहित ॥३७॥  
 नैवेद्य पुरतो देव्या स्यापयेत्पर्वतावृत्तिम् । लेह्यैश्चोष्यैस्तथा पेयै षड्दसैस्तु समाहितै ॥३८॥  
 नानाफलानि दिव्यानि स्वाङ्गानि रसवति च । स्वर्णपानस्थितानानि दद्याद्देव्यै निरतरम् ॥३९॥  
 तृप्ताया श्रीमहादेव्या भवेत्तृप्त जगत्त्रयम् । यतस्तदात्मक सर्वं रज्जो सर्पो यथा तथा ॥४०॥  
 तत पानीयक दद्याच्छुभ गगाजल महत् । कर्पूरवालासमुक्त शीतल कलशस्थितम् ॥४१॥  
 ताम्बूल च ततो देव्यै कर्पूरशकलाचितम् । एलावगसमुक्त मुखसौगन्ध्यदायकम् ॥४२॥  
 दद्याद्देव्यै महाभक्त्या येन देवी प्रसीदति । मृदगवीणामुरजटवकादुदुम्बिनि स्वने ॥४३॥  
 तोपयेज्जगता धात्री गायर्नरतिमोहनै । वदपारायणं स्तोत्रं पुराणादिभिरप्युत् ॥४४॥  
 छत्र च चामरे द्वे च दद्याद्देव्यै समाहित । राजोपचारान श्रीदेव्यै नित्यमेव समर्पयेत् ॥४५॥  
 प्रदक्षिणा नमस्कार कुयद्दिव्या अनेकधा । क्षमापयेज्जगद्धात्री जगदवा मुहुर्मुहु ॥४६॥  
 सङ्कत्स्मरणमात्रेण यत्र देवी प्रसीदति । एतादृशोपचारैश्च प्रसीदेदत्र क स्मय ॥४७॥  
 स्वभावतो भवेन्माता पुत्रेऽतिक्रमणावती । तेन भक्तौ कृताया तु वक्तव्य कितत परम् ॥४८॥  
 अत्र ते वधयिष्यामि पुरावृत्त सनातनम् । वृहद्दशरथ राजर्षे प्रिय भक्तिप्रदायकम् ॥४९॥  
 चन्द्रबाकोऽभवत्पक्षी ववचिद्देशे हिमालये । भ्रमन्नानाविधा देशा यथौ काशीपुर प्रति ॥५०॥  
 अन्नपूर्णमहारथाने प्रारब्धवशतो द्विज । जगाम लीलया तत्र कणलीभादनायवत् ॥५१॥  
 कृत्वा प्रदक्षिणामेवा जगाम स विहायसा । देशातरं विहायैव पुरी मुक्तिप्रदायिनीम् ॥५२॥  
 कालातरे ममारसौ गत स्वर्णपुरी प्रति । बुभुजे विषया सर्धान दिव्यरूपधरो युवा ॥५३॥

वल्पद्वय तथा भुक्त्वा पुन प्राप भुव प्रति । क्षत्रियाणा कुले जन्म प्राप सर्वोत्तमोत्तमम् ॥५४॥  
 बृहद्रथेति नाम्नाऽभूत्प्रसिद्ध श्रितिमडले । महायज्ञा धार्मिकश्च सत्यवादी जितेन्द्रिय ॥५५॥  
 त्रिकालज्ञ सार्वभौभो यमो परदुरजय । पूर्वजन्मस्मृतिस्तस्य वर्तते दुर्लभा भुवि ॥५६॥  
 इति श्रुत्वा किंवदती मुनयः समुपागता । वृतातिध्या नृपेन्द्रेण विष्टरेपूपुरेव ॥५७॥  
 पप्रच्छुर्मुनय सर्वे सशयोऽस्ति महानृप । केन पुण्यप्रभावेण पूर्वजन्मस्मृतिस्तव ॥५८॥  
 त्रिकालज्ञानमेवापि कस्मात् पुण्यप्रभावत । ज्ञान तवेति तज्ज्ञानुभागता स्म तवातिकम् ॥५९॥  
 वद निर्याजया वृत्त्या तदस्माव ययातयम् ।

श्रीनारायण उवाच

इति तेषा वच श्रुत्वा राजा परमधार्मिक ॥६०॥

उवाच सकल ब्रह्मस्त्रिकालज्ञानकारणम् । ध्रुयता मुनय सर्वे मम ज्ञानस्य कारणम् ॥६१॥  
 चक्रवाक स्थित पूर्वं नोचयानिपतोऽपि वा । अज्ञानतोऽपि कृत्वानतपूर्णाप्रदक्षिणाम् ॥६२॥  
 तेन पुण्यप्रभावेण स्वर्गे वल्पद्वयस्थिति । त्रिकालज्ञानताऽप्यस्मिन्नभूजन्मनि सुव्रता ॥६३॥  
 वो वेद जगदम्नाया पदस्मृतिफल क्रियन् । स्मृत्वा तन्महिमान तु पतत्यथूणि मेऽनिशम् ॥६४॥  
 धिगस्तु जन्मतेषा वै कृत्वघ्नाना तु पापिनाम् । ये सर्वमातर देवो स्वोपास्या न भजति हि ॥६५॥  
 न शिवोपासना नित्या न विष्णुपासना तथा । नित्योपास्तिन परादेव्या नित्या ध्रुत्यैव चोदिता ॥  
 किं मया बहु उक्त य स्थाने सशयवर्जिते । भेदनीय पदाभाज भगवत्या निरतरम् ॥६७॥  
 नात परतर किञ्चिदत्रिव जगतासु । भेदनीया पश देवा निर्गुणा सगुणाऽप्यना ॥६८॥

श्रीनारायण उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा राजर्षेर्धार्मिकस्य च । प्रसन्नहृदया सर्वे गता स्वस्वनिकेतनम् ॥६९॥  
 एवप्रभावा सा देवो तत्पूजाया फल क्रियन् । अस्तीति च न प्रष्टव्य वक्तव्य वा न केनचित् ॥७०॥  
 येषां तु जन्ममाप्स्य तेषा श्रद्धा प्रजायते । येषां तु जन्मशक्यं तेषा श्रद्धा न जायते ॥७१॥  
 इति श्रादेवामागते महापुराणे एकादशस्कन्धेऽष्टादशोऽध्याय ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथात ध्रुयता ब्रह्मन् सध्या माध्याह्निकीं शुभाम् । यदनुष्ठानताऽपूर्वं जायतेऽभ्युत्तम फलम् ॥१॥  
 याद्वित्री युवती स्वैतरां चैव त्रिनेत्रताम् । यदा चागमाजडया त्रिगुणभयदम्भकम् ॥२॥  
 श्वास्ता यजुर्देवहितां रददेवनाम् । ततो गुणपुता चैव नुवन्ताऽभवन्पिताम् ॥३॥  
 यादिन्पमार्गसंचारत्रयीं माया नमाम्यहम् । आदिदेवोमप ध्यावाचमनादि च पूर्ववत् ॥४॥

अथ चार्घ्यप्रकरण पुष्पाणि चिनुयात्तत । तदलाभे वित्त्वपन्नतोयेन मिश्रयेत्तत ॥५॥  
 ऊर्ध्वं च सूर्याभिमुखं क्षिप्त्वाऽर्घ्यं प्रतिपादयेत् । प्रातः सध्यादिवत्सर्वमुपसहारपूर्वकम् ॥६॥  
 मध्याह्ने केचिदिच्छति सावित्री तु तदित्यृचम् । असप्रदाय तत्कर्म कार्यहानिस्तु जायत ॥७॥  
 कारणं सध्वयोश्चान्न मदेहानाम राक्षसा । भक्षितुं सूर्यमिच्छति कारणं श्रुतिचोदितम् ॥८॥  
 अतस्तु कारणाद्विप्रं सध्या कुर्यात्प्रयत्नत । सध्वयोर्भयोनित्यं गायत्र्या प्रणवनं च ॥९॥  
 अथस्तु प्रक्षिपेत्तेन नायथा श्रुतिघातव । आकृष्णेनति मन्त्रेण पुष्पैर्वाद्भुविमिश्रितम् ॥१०॥  
 अलाभे वित्त्वदूर्वादपन्नेनोक्तेन पूर्वकम् । अर्घ्यं दद्यात्प्रयत्नत साग सध्याफलं लभेत् ॥११॥  
 अत्रैव तर्पणं वक्ष्ये शृणु देवपिसत्तम । भुवः पुनः पूज्य तु तर्पयामि नमो नमः ॥१२॥  
 यजुर्वेदं तर्पयामि मण्डलं तपमामि च । हिरण्यगभं च तथातरात्मानं तथैव च ॥१३॥  
 सावित्री च ततो वेदमातरं सादृतिं तथा । सध्या तथैव युवती रुद्राणी नीमृजा तथा ॥१४॥  
 सर्वार्थानां सिद्धिकरीं सर्वमन्त्राथसिद्धिदाम् । भूभुवः स्वपूरुषं तु इति मध्याह्नतर्पणम् ॥१५॥  
 उदुत्यमिति सूक्तेन सूर्योपस्थानमेव च । चित्रं देवानामिति च सूर्योपस्थानमाचरेत् ॥१६॥  
 ततो जपं प्रकुर्वीत मन्त्रसाधनतत्परः । जपस्यापि प्रवारं तु वक्ष्यामि शृणु नारद ॥१७॥  
 कृत्वोत्तानो करी प्रातः सायं चाधं करी तथा । मध्याह्ने हृदयस्थौ तु कृत्वा जपमुदीरयेत् ॥१८॥  
 पर्वद्वयमनामिक्या वनिष्ठात्त्रिमणं तु । तजनीमूलपयतं करमालां प्रकीर्तितम् ॥१९॥  
 गोध्नं पितृघ्नो मातृघ्नो भ्रूणहा गुरुत्पगः । ब्रह्मस्वक्षत्रहारी च यश्च विप्रं सुरां पिवत् ॥२०॥  
 स गायत्र्या सहस्रं पूतो भवति मानवः । मानसं वाचिकं पापं विषयद्रियसगजम् ॥२१॥  
 तत्किल्बिषनाशयति त्रीणि जन्मानि मानवः । गायत्री यो न जानाति वृषा तस्य परित्थम् ॥२२॥  
 पठेच्च चतुरो वदानं गायत्री चैकतो जपेत् । वदानां चावृतेस्तद्ब्रह्मयत्रीजप उतमः ॥२३॥  
 इति मध्याह्नसध्याया प्रकारं कीर्तितो मया । अतः परं प्रवक्ष्यामि ब्रह्मयज्ञविधिक्रमम् ॥२४॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

## अथ विशोऽध्यायः

### श्रीनारायण उवाच

त्रिराचम्य द्विजं पूर्वं द्विर्माज्जनमथाचरेत् । उपस्पृणत्सव्यपाणिं पादौ च प्रोक्षयेत्तत ॥१॥  
 शिरसि चक्षुषि तथा नासायां श्रोत्रदशके । हृदयं च तथा मौलौ प्रोक्षणं सम्यगाचरेत् ॥२॥  
 देशवालौ समुच्चार्य ब्रह्मयज्ञमथाचरेत् । द्वौ दर्भौ दक्षिणे हस्ते वामे श्रीनासनं सहृत् ॥३॥  
 उपवीतं शिखायां च दादमुले सङ्कृतसङ्कृतः । विमुक्तये सर्वपापक्षयार्थं चैवमथ हि ॥४॥  
 सूत्रोक्तदेवताप्रोक्तं ब्रह्मयज्ञं करोम्यहम् । गायत्रीं त्रिजपेत्पूर्वं चाग्निमीडं ततः परम् ॥५॥

यदंगेति ततः प्रोच्य अग्निर्वै इति कीर्तयेत् । अथ महाव्रतं चैव पंथा एतच्च कीर्तयेत् ॥६॥  
 अथातः संहितायाश्च विदा मघवदित्यपि । महाव्रतस्येति तथा इपेत्वोर्जं इतीव हि ॥७॥  
 अग्न आयाहि चेत्येवं शनोदेवीरिति च । अथ तस्य समाम्नायो वृद्धिरादेजितोव हि ॥८॥  
 अथ शिक्षा प्रवक्ष्यामि पधसंवत्सरैरिति च । मयरसतजभनेत्येव गौर्मा इत्येव कीर्तयेत् ॥९॥  
 अथातो धर्मजिज्ञासा अथातो ब्रह्म इत्यपि । तच्छ योरिति च प्रोच्य ब्रह्मणे नम इत्यपि ॥१०॥  
 तर्पणं चैव देवानां तनः कुर्यात्प्रदक्षिणम् । प्रजापतिश्च ब्रह्मा च वेदा देवास्तथर्पयः ॥११॥  
 सर्वाणि चैव छदासि तथाकारस्तथैव च । वपट्कारो व्याहृतयः सावित्री च ततः परम् ॥१२॥  
 गायत्री चैत्र यज्ञाश्च चात्रापृथिवी इत्यपि । अतरिक्ष त्वहोरात्राणि च साह्या अतः परम् ॥१३॥  
 सिद्धा समुद्रा नद्यश्च गिरयश्च ततः परम् । क्षेत्रोपधिबनस्पत्यो गधर्वाप्सरसस्तथा ॥१४॥  
 नागा वयासि गावश्च साब्बा विप्रास्तथैव च । यथा रक्षासि भूतानीत्येवमन्तानि कीर्तयेन् ॥१५॥  
 अथो निवीती भूत्वा च ऋषीन्मत्तर्पयेदपि । शनचिनो माध्यमाश्च गृत्समदस्तथैव च ॥१६॥  
 विश्वामित्रो वामदेवोऽग्निर्भरद्वाज एव च । वसिष्ठश्च प्रगाथश्च पावमान्यस्ततः परम् ॥१७॥  
 धुश्रमूक्ता महामूक्ताः सनकश्च सनन्दन । सनातनस्तथैवान्न सनत्कुमार एव च ॥१८॥  
 कपिलासुरिनामानां वोहलि पंचशौर्यकः । प्राचीनावीतिना तच्च कर्तव्यमथ तर्पणम् ॥१९॥  
 सुमंतुर्जेमिनिर्वेशम्पायन पैलमूत्रयुक् । भाष्यभारतपूर्वं च महाभारत इत्यपि ॥२०॥  
 धर्माचार्या इमे सर्वे तृप्पंतिवति च कीर्तयेत् । जगन्ति वाह्विगार्ग्यगोत्रमाश्र्वं शाकलः ॥२१॥  
 वाभ्रव्यमाहव्ययुनो माडुक्यस्ततः परम् । गार्गी वाचवनवी चैव बडवा प्रातियेषिका ॥२२॥  
 मुरुमा युक्तमैत्रेयी कडोलश्च ततः परम् । कौपीतक महाकौपीतक वै तर्पयेत्ततः ॥२३॥  
 भारद्वाजं च पैग्यं च महापैग्यं सुयज्ञकम् । साह्यायनमंतरेय महंतरेयमेव च ॥२४॥  
 वाप्ललं द्वावल चैव मुजातवन्नमेव च । औदवाहिं च सौत्रामि दौनक चाश्वलायनम् ॥२५॥  
 ये चान्ये सर्वे आचार्यास्ति सर्वे तृप्तिमान्मु । ये के चास्मत्कुल जाता अमुना गोत्रिणो मृताः ॥  
 ते गृह्णन्तु मया दत्त वस्त्रिणोऽनोदरम् । एव ते ब्रह्मयज्ञस्य विधिरक्तो महामुने ॥२७॥  
 पश्चाथ कुरते ब्रह्मयज्ञस्य त्रिभिर्मुत्तमम् । नर्ययेदानपाठ्य कृत्वाप्नोति माघवः ॥२८॥  
 वैश्वदेवं ततः कुर्यात्प्रत्यश्चाड तथैव च । अग्निपिन्डोऽप्रदान च गिरयमेव समाचरेत् ॥२९॥  
 गोघ्रात च ततो दत्त्वा भुञ्जीत ब्राह्मणं मह । अह्मस्तु पचमे भागं प्रतुयदित्तुत्तमम् ॥३०॥  
 इतिहायपुराणार्थः पष्टमत्तमवो नयेत् । अष्टमा लोकयात्रा तु बहि साध्या ततः पुनः ॥३१॥  
 अथ सादतनी सदां प्रवदन्ति महामुने । मनुष्ठानमात्रेण महाभावा प्रसीदति ॥३२॥  
 आचम्य प्राणनायम्य सायकः स्थिरमानसः । बद्धपद्मानो योगी सायकाले न्दिगे भवेत् ॥३३॥

श्रुतिस्मृत्यादिकर्मादौ सगर्भं प्राणसयम । अगर्भो ध्यानमात्र तु स चामत्र प्रकीर्तित ३४॥  
 भूतशुद्ध्यादिकं कृत्वा नान्यथा कर्म कीर्तितम् । सलभो देवता ध्यात्वा पूरकुम्भकरेचकं ॥३५॥  
 ध्यान प्रकुर्यात्सध्याया सायकाले विचक्षण । वृद्धा सरस्वती देवी कृष्णाग्री कृष्णवाससम् ॥३६॥  
 शखचक्रगदापद्महस्ता गरुडवाहनाम् । नानारत्नलसद्भूषा ववणमजीरमेखलाम् ॥३७॥  
 अर्धरत्नमुकुटा तारहारावलीयुताम् । ताटकरुद्रमाणिक्यकातिशोभिक्पोलकाम् ॥३८॥  
 पीताम्बरधरा देवी सच्चिदानन्दरूपिणीम् । सामवेदेन सहिता सयुता सत्त्ववर्त्मना ॥३९॥  
 व्यवस्थिता च स्वर्लोके आदित्यपयगामिनीम् । आवाहयाम्यह देवीमायाती सूर्यमण्डलात् ॥४०॥  
 एव ध्यात्वा च ता देवी सध्यासकल्पमाचरेत् । आपाहिष्ठेति मन्त्रेण अग्निश्चेति तथैव च ॥४१॥  
 विदध्यादाचमनक शेष पूर्ववदीरितम् । गायत्रीमन्त्रमुच्चार्य श्रीनारायणप्रोतये ॥४२॥  
 अर्घ्यं दद्याच्च सूर्याय साधकं शुद्धमानस । उभौ पादौ समौ तृत्वा हस्ते धृत्वा जलाजलिम् ॥  
 देव ध्यात्वा मण्डलस्थ श्लेषेदध्वं तत ब्रह्मात् । अर्घ्यं दद्यात्तु यो नीरे मूढात्मा ज्ञानवर्जित ॥४४॥  
 उत्लप्य स्मृतिमन्त्राश्च प्रायश्चित्तो भवेद्द्विज । तत सूर्यमुपस्यायात्पसात्रादित्यमन्त्रत ॥४५॥  
 गायत्र्याश्च जप कुर्यादुपविश्य ततो वृत्तीम् । सहस्र वा तदधं वा श्रीदेवीध्यानपूर्वकम् ॥४६॥  
 यथा प्रातः पुनस्तद्वदुपस्थानादिव चरेत् । सायं सध्यातर्पणे च ब्रमेण परिकीर्तयेत् ॥४७॥  
 वसिष्ठो ऋषिरेवात्र सरस्वत्या प्रकीर्तित । देवता विष्णुरूपा सा छन्दश्चैव सरस्वती ॥४८॥  
 सायकालीनसध्यायास्तर्पणे विनियोगकः । स्वरित्युक्त्वा च पुरप सामवेद तथैव च ॥४९॥  
 मण्डलं चेति सप्रोच्य हिरण्यगर्भकं तथा । तथैव परमात्मानं तनोऽपि च सरस्वतीम् ॥५०॥  
 वेदमातरमेवात्र मासृति तद्देव च । सध्यां वृद्धा तथा विष्णुरूपिणीमुपधी तथा ॥५१॥  
 निमृजी च तथा सर्वसिद्धिना कारिणी तथा । सर्वमन्त्राधिपतिक्वा नूभुय स्वदच पुरपम् ॥५२॥  
 हृत्वेव तर्पणं कार्यं सध्याया श्रुतिसमतम् । सायं सध्याविधानं च क्वचिन् पातनासाम् ॥५३॥  
 सर्वदुःखहन् व्याधिनाशकं मोक्षदं तथा । सदाचारेषु सध्याया प्राधान्यं मुनिपुंगव ॥  
 सध्याचरणतो देवी भक्ताभाष्ट प्रवच्छन्ति ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥२०॥

### अर्थऋविशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथात् श्रुत्यां द्रष्टुं गायत्र्या पातनासाम् । पुरश्चरणं पुण्यं यथेष्टं सदासम् ॥१॥  
 पर्वतादे नदीतीरे दित्त्वमूर्ते जलनाये । गोष्ठे देवालयेऽथवा उद्यानं गुह्यगिबने ॥२॥  
 पुण्यशाने गुरोः पार्श्वे चित्तं वा प्रपश्येऽपि च । पुरश्चरणं हृत्सुतं विध्यत्येव न संशय ॥३॥

यस्य कस्यापि मन्त्रस्य पुरश्चरणमारभेत् । व्याहृतित्रयसद्युक्ता गायत्री चायुतं जपेत् ॥४॥  
 नृसिंहाकर्कराहाणा तान्निव वैदित्र तथा । विना जप्त्वा तु गायत्री तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ५॥  
 सर्वे शाक्ता द्विजा प्रोक्तान् शैवान् च वैष्णवा । आदिगन्तिमुपामते गायत्री वेदमातरम् ॥६॥  
 मन्त्र सशोध्य यत्नेन पुरश्चरणतत्पर । मन्त्रशोधनपूर्वाङ्गमा मशोधनमुत्तमम् ॥७॥  
 आत्मतत्त्वगोधनाय त्रिलश प्रजपेद्बुध । अथवा चैकलश तु श्रुतिप्रोक्तेन वर्त्मना ॥८॥  
 आत्मशुद्धिं विना कर्तुं जपहोमादिका त्रिया । निष्फलास्तास्तु विज्ञेया कारण श्रुतिचोदितम् ९॥  
 तपसा तापयेद्देहं पितृन्देवाश्च तर्पयेत् । तपसा स्वर्गमाप्नोति तपसा त्रिदते महत् ॥१०॥  
 क्षत्रियो ब्राह्मवीर्येण तरंदापद आत्मन । धनेन वैश्य शूद्रस्तु जपहोमैर्द्विजोत्तम ॥११॥  
 अतएव तु विप्रैश्च तप कुर्यात्प्रयत्नत । शरीरशोषणं प्राहुस्तापसास्तप उत्तमम् ॥१२॥  
 शोधयेद्विधिमाग्रेण कृच्छ्रचाद्रायणादिभि । अथानशुद्धिकरणं वक्ष्यामि शृणु नारद ॥१३॥  
 अयाचितोऽऽशुक्लारूपभिक्षावृत्तिचतुष्टयम् । तान्निव वैदिकैर्देवैश्च प्रोक्तानस्य विशुद्धता ॥१४॥  
 मिथानं शुद्धमानीय कृत्वा नागचतुष्टयम् । एक भाग द्विजेभ्यस्तु गोप्रासस्तु द्वितीयक १५॥  
 अतिथिभ्यस्तृतीयस्तु तदूर्ध्वं तु स्वभार्ययो । आश्रमस्य यथा यस्य कृत्वा प्रासविधिं क्रमात् १६॥  
 आदौ शिप्त्वा तु गोमूत्रं यथाशक्ति यथाक्रमम् । तदूर्ध्वं ग्राससत्या स्याद्दानप्रस्थगृहस्थयो ॥१७॥  
 कुक्कुटाडप्रमाणं तु ग्रासमानं विधीयत । अष्टौ ग्रासा गृहस्थस्य वनस्थस्य तदधकम् ॥१८॥  
 ब्रह्मचारी यथष्ट च गोमूत्रं विधिपूर्वकम् । प्राक्षणं नवनारं च पङ्क्तारं च शिवारकम् ॥१९॥  
 निश्छिद्रं च करकृत्वा सावित्री च तदित्यूचम् । मनमुच्चार्य मनसा प्रोक्षणे विधिरुच्यते ॥२०॥  
 चोरो वा यदि चाडालो वैश्य क्षत्रस्तथैव च । अन्नं दद्यात्तु य कश्चिदधमो विधिरुच्यते ॥२१॥  
 शूद्रान् शूद्रसपकं शूद्रेण च सहाशनम् । ते याति नरकं धोरं यावच्चन्द्रविवाकरो ॥२२॥  
 गायत्रीच्छदो मन्त्रस्य यथासत्याक्षराणि च । तावल्लक्षाणि वर्तव्यं पुरश्चरणकं तथा ॥२३॥  
 द्वात्रिंशल्लक्षमानं तु विश्वामित्रमतं तथा । जीवहीनो यथा देहं सर्वकर्मसु न क्षम ॥२४॥  
 पुरश्चरणहीनस्तु तथा मन्त्रं प्रकीर्तित । ज्येष्ठापाठो भाद्रपदपौष तु मलमासकम् ॥२५॥  
 अगारं शनिवारं च व्यतिपातं च वैश्वंतिम् । अष्टमी नवमी पष्टी चतुर्थी च त्रयोदशीम् ॥२६॥  
 चतुर्दशीममावास्या प्रदोषं च तथा निशाम् । यमानिहृद्रसर्वेन्द्रवसुध्रवणजन्ममम् ॥२७॥  
 मेपककर्तुलाकुभामकरं चैव वर्जयेत् । सर्वाण्येतानि वर्ज्यानि पुरश्चरणकर्मणि ॥२८॥  
 चद्रतारानुवूले च शुक्लपक्षे विशेषतः । पुरश्चरणकं कुर्यान्मन्त्रसिद्धिं प्रजामने ॥२९॥  
 स्वस्तिवाचनकं कुर्यात्तादीश्राद्धं यथाविधि । विप्रान्स्तत्पर्यं यत्नेन भोजनाच्छादनादिभि ३०॥  
 आरभेत्तु ततः पश्चादनुज्ञानपुरसरम् । प्रत्यङ्मुखं शिवस्थाने द्विजद्वान्यतमे जपेत् ३१॥

वाशीपुरी च केदारो महाकालोऽथ नासिकम् । त्र्यम्बकं च महाक्षेत्रं पञ्च दीपा इमे भुवि ॥३२॥  
 सर्वत्रैव हि दीपस्तु कूर्मासनमिति स्मृतम् । प्रारभदितमारम्य समासिदिवसावधि ॥३३॥  
 न न्यून नातिरिक्तं च जपं कुर्याद्दिने दिने । नीरतर्येण कुर्वन्ति पुरश्चर्यां मुनीश्वरा ॥३४॥  
 प्रातरारम्य विधिवज्जपे मध्यदिनावधि । मनसहरणं शौचं ध्यानं मन्त्रार्थचिन्तनम् ॥३५॥  
 गायत्रीच्छदो मनस्य मयासख्याक्षराणि च । तावत्लक्षाणि कर्तव्यं पुरश्चरणकं तथा ॥३६॥  
 जुहुवात्तद्दशाशनेन सद्युतेन पयोऽधसा । तिलैः पत्रैः प्रसूनैश्च यवैश्च मधुरान्वितैः ॥३७॥  
 कुर्याद्दशाशतो होमं ततः सिद्धो भवन्मनु । गायत्री चैव ससेव्या घर्मकामार्थमोषदा ॥३८॥  
 नित्ये नैमित्तिके काम्ये त्रितये तु परायण । गायत्र्यास्तु परं नास्ति इह लोके परत्र च ॥३९॥  
 मध्याह्ने मितभुङ्क्ते मौनी निस्नानार्चनतत्पर । जले लक्षत्रयं घृमाननन्यमानसक्रिय ॥४०॥  
 कर्मणा योजयेत्पश्चात्त्वर्माभिः स्वच्छयाऽपि वा । यावत्कार्यं न सिद्धयेत्तु तावत्कुर्याज्जपान्दिनम् ४१॥  
 सामायत्राम्यकर्मदो यथावद्विधिरुच्यते । आदित्यस्योदये स्नात्वा सद्यः प्रत्यहं जपन् ॥४२॥  
 आयुरारोग्यमैश्वर्यं धनं च लभत ध्रुवम् । पण्मासं वा त्रिमासं वा वर्षात् सिद्धिमाप्नुयात् ॥  
 पञ्चानां लक्षहोमेन धृताक्तानां हुताशने । प्राप्नोति निखिलं मोक्षं सिद्ध्यत्येव न संशय ॥४४॥  
 मन्त्रसिद्धिं विना कर्तुं जपहोमादिना क्रिया । काम्यं वा यदि वा भोगं सर्वं तत्रिण्फलं भवत् ४५॥  
 पञ्चविंशतिं त्र्यक्षणं दध्ना धारणं वा हुतात् । स्वदेहे सिद्ध्यते जतुर्महर्षिणा मतं यथा ॥४६॥  
 अष्टागयागसिद्ध्या च नरः प्राप्नोति यत्फलम् । तत्फलं सिद्धिमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ४७॥  
 दानो वापि त्वदालो वा आहारं नियतं चरेत् । पण्मासात्तस्य सिद्धिः स्यादगुरभक्तिरतः सदा ४८॥  
 एकाहं पञ्चगव्यासो चैवाहं माह्वनाशनम् । एकाहं ब्राह्मणाभ्यां गायत्रीजपवृद्धवेत् ॥४९॥  
 स्नात्वा गंगादितीर्थेषु घृतमतजले जपेत् । शनेनापस्ततः पीत्वा सर्वपापं प्रमुच्यते ॥५०॥  
 चाद्रायणादि वृद्धस्य पञ्च प्राप्नोति निश्चितम् । राजा वा यदि वा विप्रस्तपः कुर्यात्स्वये गृहे ॥  
 गृहस्थो ब्रह्मचारी वा वानरयोऽप्यवापि च । अधिकारपरत्वनं पञ्च यज्ञादिपूर्वकम् ॥५२॥  
 श्रौतस्मार्तादिव कर्म क्रियते मागवाग्निभिः । साग्निं कश्च सदाचारो विद्विद्भिश्च सुसिद्धिः ॥५३॥  
 तत्र कुर्यात्प्रयत्नतः पञ्चमूलेदकादिभिः । भिगात्रं दृष्टमन्तोयादष्टौ घ्रातास्त्वयं भुजेत् ॥५४॥  
 एव पुरश्चरणकं कृत्वा मन्त्रागिद्धिमवाप्नुयात् । देवर्षे यदनुष्ठानाहारिदृष्टं विद्वयं यजेत् ॥

तच्छ्रुत्वापि च पुण्यानां महतीं सिद्धिमाप्नुयात् ॥५५॥



अथ द्वाविंशोऽध्यायः

श्रानारायण उवाच

अयात धमता ब्रह्मवैश्वदेवविधानम् । पुरश्चर्वाप्रसंगेन ममापि स्मृतिमागतम् ॥१॥  
 दबयज्ञो ब्रह्मयज्ञो भूतयज्ञस्तथैव च । पितृयज्ञो मनुष्यस्य यज्ञश्चैव तु पचम ॥२॥  
 पचसूना गृहस्यस्य चुल्ली पपणुपस्वर । कण्ठणो चोदकुम्भश्च तेषां पापस्य शातय ॥३॥  
 न चुल्लया नायमे पात्रे न भूमौ न च खपरे । वैश्वदेव प्रकुर्वीत कुण्डे वा स्थण्डिलेऽपि वा ॥४॥  
 न पाणिना न शूर्पेण न च मेघ्याजिनादिभिः । मुखनोपधमेदाग्निं मुखादव व्यजायत ॥५॥  
 पुट्येन भवद्वयाधि शूर्पेण धननाशनम् । पाणिना मृत्युमाप्नोति कमसिद्धिर्मुखेन तु ॥६॥  
 पञ्चदधिधृतं कुर्यान्मूलशाकोदकादिभिः । अलाभे येन केनापि काष्ठमूलतृणादिभिः ॥७॥  
 जुहुयात्सपिपाऽभ्यक्तं तैलक्षारविबर्जितम् । दद्यात् वा पायसाक्तं तदभावेऽभ्यक्षायि वा ॥८॥  
 गुप्कं पर्यपितं कुष्ठो उच्छिष्टेन द्विपा वनी । रुक्षैर्द्रिद्रता याति क्षारं हुत्वा व्रजत्यथ ॥९॥  
 अंगारान्भस्ममिश्रास्तु निर्हृत्योत्तरतोऽनलात् । जुहुयाद्वैश्वदेव तु न क्षारादिविमिश्रितम् ॥१०॥  
 अकृत्वा वैश्वदेव तु यो भुङ्क्ते मूढधीर्द्विज । स मूढो नरकं याति कालसूत्रमवावशिरा ॥११॥  
 शकं वा यदि वा पत्रमूलं वा यदि वा पत्रम् । सकल्पयेद्यदाहारं तेनाग्नीं जुहुयादपि ॥१२॥  
 अकृते वैश्वदेवे तु भिक्षो भिक्षार्थमागते । उदधृत्य वैश्वदेवार्थं भिक्षां दत्त्वा विजर्जयेत् ॥१३॥  
 वैश्वदेवकृतं दोषं शक्नो भिक्षुर्व्यपोहितुम् । न तु भिक्षुकृतं दोषं वैश्वदेवो व्यपोहति ॥१४॥  
 यतिश्च ब्रह्मचारी च पक्वान्नस्वामितावुभौ । तयोरन्नमदत्त्वा तु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरत् ॥१५॥  
 वैश्वदेवानंतरं च गोप्रासं प्रतिपादयेत् । तद्विधानं प्रवक्ष्यामि शृणु देवपिपूजित ॥१६॥  
 सुरभिर्वैष्णवो माता नित्यं विष्णुपदे स्थिता । गोप्रासं च मया दत्तं सुरभे प्रतिगृह्यताम् ॥१७॥  
 गोम्यश्च नम इत्येव पूजां कृत्वा गवैऽर्पयेत् । गोप्रासेन तु गोमाता सुरभिः सप्रसोदति ॥१८॥  
 ततो गोदोहनं कालं तिष्ठेच्चैव गृहागणे । अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात्प्रतिनिवर्तते ॥१९॥  
 स तस्मै दुष्कृतं दत्त्वा पुण्यमादाय गच्छति । माता पिता गुरुर्भ्राता प्रजा दास समाश्रित ॥२०॥  
 अभ्यागतोऽतिथिश्चाग्निरेते पोष्या उदाहृता । एव ज्ञात्वा तु यो मोहानं करोति गृहाश्रमम् ॥२१॥  
 तस्य नायं न तु परो लोको भवति धर्मतः । फलं सोमयागेन प्राप्नोति धनवान्द्विज ॥२२॥  
 सम्यक् पचमहायज्ञैर्द्विद्रस्तनं चाप्नुयात् । अथ प्राणाग्निहोत्रं तु वक्ष्यामि मुनिपुत्रम् ॥२३॥  
 यज्ज्ञात्वा मुच्यते जतुर्जन्ममृत्युजरदिभिः । परिज्ञानेन मुच्यते नरा पातककिल्बिषैः ॥२४॥  
 विधिना मुच्यते यन मुच्येत स कृष्णत्रयात् । कुलान्युद्धरतं विप्रो नरकानेर्कावशतिम् ॥२५॥  
 सर्वयज्ञफलप्राप्तिं सर्वलोकेषु गच्छति । हृत्पुंडरीकमरणिर्नो मथानसज्ञकम् ॥२६॥

चायुरज्ज्वा मधेदग्निं चक्षुरध्वर्युरेव च । तर्जनीमध्यमागुष्ठैरुदानस्याहुतिं क्षिपेत् ॥२७॥  
 मध्यमानामिकागुष्ठैरपानस्याहुतिं क्षिपेत् । कनिष्ठानामिकागुष्ठैर्यानिस्त्य तदनंतरम् ॥२८॥  
 चनिष्ठातर्जन्यगुष्ठैरुदानस्याहुतिं क्षिपेत् । सर्वांगुलैर्गृहीत्वाग्रं समानस्याहुतिं क्षिपेत् ॥२९॥  
 स्वाहातान्प्रणवाद्याश्च नाममंत्राश्च वै पठेत् । मुखे चाहवनीयस्तु हृदयो गार्हपत्यकः ॥३०॥  
 नामो च दक्षिणाग्निः स्यादघः सम्भावसध्यकी । वाग्धोना प्राण उद्गाता चक्षुरध्वर्युरेव च ॥३१॥  
 मनो ब्रह्मा भवेच्छ्रोत्रमाग्नीध्रस्थान एव च । अहकारः पशुश्चात्र प्रणवः पय ईरितम् ॥३२॥  
 बुद्धिश्च पत्नी संप्रोक्ता यदधीनो गृह्णाश्रमी । उरो वेदिस्तु रोमाणि दर्भाः स्युश्च खुबो करो ३३॥  
 प्राणमंत्रस्य च ऋषी स्वमवर्णः क्षुधाग्निः । देवतादित्य एवात्र गायत्रीच्छद उच्यते ॥३४॥  
 प्राणाय च तथा स्वाहा मंत्राते कीर्तयेदग्निः । इन्द्रमादित्यदेवाय न ममेति वदेदपि ॥३५॥  
 अपानमन्त्रस्य तथा गोक्षीरधवलोकृतिः । श्रद्धाग्निः ऋषिरेवात्र सोमो वै देवता स्मृता ॥३६॥  
 उष्णिकच्छदस्तथाऽपानाय स्वाहेत्यपि कीर्तयेत् । सोमायेदं च न ममेत्यत्रोहः परिकीर्तितः ॥३७॥  
 व्यानमन्त्रस्य चाख्यातोबुजवर्णो हुताशनः । ऋषिर्ऋतो देवताग्निरनुष्टुप् छंद ईरितम् ॥३८॥  
 व्यानाय च तथा स्वाहाऽग्नयेदं न ममेत्यपि । उदानमन्त्रस्य तथा शक्रगोपसवर्णकः ॥३९॥  
 ऋषिरग्निः समाख्यातो वायुर्देवता स्मृतः । बृहतीच्छंद आह्यातमुदानाय च पूर्ववत् ॥४०॥  
 वायवे चेद न मम एवं चैवोच्चरेद्द्विज । समानथायुमन्त्रस्य विद्युद्दर्पो विरूपकः ॥४१॥  
 ऋषिरग्निः समाख्यातः पर्जन्यो देवता मतः । पत्तिरच्छदः समाख्यातं समानाय च पूर्ववत् ॥४२॥  
 पर्जन्यायायेदमित्युक्त्वा पृष्ठी चंवाहुतिं क्षिपेत् । वैश्वानरो महानग्निर्ऋषिर्वै परिकीर्तितः ॥४३॥  
 गायत्रीच्छद आह्यातं देवस्त्वात्मा भवेदपि । स्वाहांतो मन्त्र आन्यातः परमात्मन उच्चरेत् ॥  
 इदं न मम चेत्येवं जातं प्राणाग्निहोत्रवम् । एतज्ज्ञात्वा विधिं कृत्वा ब्रह्मभूयाय षल्पते ॥  
 प्राणाग्निहोत्रविद्येयं संक्षेपात्कथिता हि ते ॥४५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

### अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अमृतापिपानमित्येवमुच्चार्य साधकीर्तनः । उच्छिष्टभाग्न्यः पात्राग्रं दद्यादतं विचक्षणः ॥१॥  
 ये वै चास्मत्पुत्रे जाता दासदास्योऽन्नकाक्षिणः । ते सर्वे तृप्तिमायातु मया दत्तेन भूतके ॥२॥  
 रोरोऽपुन्यनिलये पद्माब्जंनिवाग्निनाम् । अयिनामुदरं दत्तमशय्यमुपनिष्ठु ॥३॥  
 पयिषप्रन्यमुरमृग्य मंत्रके भुवि निक्षिपेत् । पात्रे तु निक्षिपेद्यन्तु स विप्रः पत्तिरूपकः ॥४॥  
 उच्छिष्टस्तेन संस्पृष्टं पुना मृद्रेण च द्विजः । उपोष्य रजनीमेकां पंचगव्येन नृपति ॥५॥

अनुच्छिष्टेन सस्पृष्टं स्नानमेव विधीयते । एकाहुतिप्रदानेन कोटियज्ञफल लभेत् ॥ ६ ॥  
 पचन्नि पचकोटीना तदनतफलं स्मृतम् । प्राणाग्निहोत्रे चेत्रे यो ह्यन्नदान करोति च ॥ ७ ॥  
 दातुश्चैव तु यत्पुण्य भोक्तुश्चैव तु यत्फलम् । प्राप्नुतस्तौ तदेव द्वाबुभौ तौ स्वर्गगामिनौ ॥ ८ ॥  
 सपवित्रकरो भुञ्जे यस्तु विप्रो विधानतः । ग्रासे ग्राम फल तस्य पचगव्यसम भवेत् ॥ ९ ॥  
 पूजाकालत्रये नित्यं जपस्तर्पणमेव च । होमो ब्राह्मणभुक्तिश्च पुरश्चरणमुच्यते ॥ १० ॥  
 अथ शयानो धर्मात्मा जितक्रोधो जितेन्द्रिय । लघुमिष्टहिताशी च विनीत शातचेतसा ॥ ११ ॥  
 नित्यं त्रिपवणस्नायी नित्यं स शुभभाषण । स्त्रीसूत्रपनितब्रातयनास्तिबोद्धिष्टभाषणम् ॥ १२ ॥  
 चाण्डालभाषणं चैव न कुर्यान्निमित्तम् । नत्वा नैव च भाषेत जपहोमार्चनादिषु ॥ १३ ॥  
 मधुनस्य तथालाप तद्गोष्ठीमपि वर्जयेत् । धमणा मासा वाचा मर्वाविस्थासु सर्वदा ॥ १४ ॥  
 सर्वत्र मधुनत्यागो ब्रह्मचर्यं प्रचक्षतः । राजश्चैत्रं गृहस्यस्य ब्रह्मचर्यमुदाहृतम् ॥ १५ ॥  
 ऋतुस्नातेषु दारेषु सगतिर्या विधानतः । सस्कृत्याया सवर्णायामृतु दुष्टा प्रयत्नतः ॥ १६ ॥  
 रात्रौ तु गमनं कार्यं ब्रह्मचर्यं हरेन्न तत् । ऋणत्रयमसशोध्य त्वनुत्पाद्य सुतानपि ॥ १७ ॥  
 तथा यज्ञाननिष्ठो च भोक्षामिच्छन्भ्रजत्यथ । अजागलस्य यज्जन्म तज्जन्म श्रुतिबोद्धितम् ॥ १८ ॥  
 अतः कार्यं तु विप्रेन्द्र ऋणत्रयविशोधनम् । त देवानामृषीणां च पितृणामृग्निस्तथा ॥ १९ ॥  
 ऋषिभ्यो ब्रह्मचर्येण पितृभ्यस्तु तिष्ठदकैः । मुच्येद्यज्ञेन देवभ्यः स्वाश्रमं धर्ममाचरेत् ॥ २० ॥  
 क्षीराहारी फलाशी वा शाकाशी वा हविष्यभुक् । मिक्षाशी वा जपेद्द्विद्वान्कृच्छ्रचाद्रायणादिकृत् ॥ २१ ॥  
 लवणं क्षारमम्लं च गृजन् फास्यभोजनम् । तावूत्रं च द्विभुक्तं च दुष्टवासं प्रमत्तनम् ॥ २२ ॥  
 श्रुतिस्मृतिविरोधं च जप रात्रौ विवर्जयेत् । वृथा न कालं गमयेद्द्यूतस्त्रीस्वापवादतः ॥ २३ ॥  
 गमयेद्देवतापूजास्तोत्रागमविलोकनं । भूशय्याब्रह्मचारित्वं मोनचर्यां तथैव च ॥ २४ ॥  
 नित्यं त्रिपवणस्नानं सूद्रकर्मविवर्जनम् । नित्यपूजा नित्यदानमानदस्तुतिकीर्तनम् ॥ २५ ॥  
 नैमित्तिकाचर्तनं चैव विश्वासो गुरुदेवयोः । जपनिष्ठस्य धर्मा ये द्वादशैते सुसिद्धिदा ॥ २६ ॥  
 नित्यं सूर्यमुपस्थाय तस्य चाभिमुखो जपेत् । देवताप्रतिमादौ वा बह्वौ वाऽभ्यर्च्यं तं मुखं ॥ २७ ॥  
 स्नानपूजाजपघ्यानहोमतर्पणतत्परः । निष्कामो देवताया च सर्वकर्मनिवेदकः ॥ २८ ॥  
 एवमादीश्च नित्यमा पुरश्चरणकृच्छरेत् । तस्मादद्विजं प्रसन्नात्मा जपहोमपरायणः ॥ २९ ॥  
 तपस्यध्ययने युक्तो भवद्भूतानुक्पकः । तपसा स्वर्गमाप्नोति तपसा विदत महतः ॥ ३० ॥  
 तपोयुक्तस्य सिद्धिर्घातं कर्माणि नियतात्मनः । विद्वेषणं सहरणं मारणं रोगनाशनम् ॥ ३१ ॥  
 येन येनाप्य ऋषिणा यदर्थं देवता स्तुता । स सकामं समृद्धयेत् तेषां तेषां तथा तथा ॥ ३२ ॥  
 तानि कर्माणि वश्यानि विधानानि च कर्मणाम् । पुरश्चरणमादौ च कर्मणा सिद्धिकारकम् ॥ ३३ ॥

स्वाध्यायान्मसनस्यादौ प्राजापत्यं चरेद्द्विजः । केशशमधुलोमनखान् वापयित्वा ततः शुचिः ॥३४॥  
 तिष्ठेद्दहनि रात्रौ तु शुचिरासीत वाग्यतः । सत्यवादो पवित्राणि जपेद्ब्रह्माहृतमस्तथा ॥३५॥  
 ॐकाराद्यास्तु ता जप्त्वा सावित्री च तदित्यृचम् । आपोहिष्ठेति सूक्तं च पवित्रं पापनाशनम् ॥३६॥  
 पुनंत्यः स्वस्तिमत्यश्च पावमान्यस्तथैव च । सर्वत्रैतत्प्रयोक्तव्यमादावन्ते च कर्मणाम् ॥३७॥  
 आसहस्रादाशताद्राप्यादशादथवा जपेत् । ॐकारं व्याहृतीस्तिस्रः सावित्रीभयवाऽयुतम् ३८॥  
 तर्पयित्वाद्भिराचार्यान्पीरुच्छंदासि देवताः । अनार्येण न भापेत सूत्रेणापि न गहितैः ॥३९॥  
 नापि चोदकप्रया वध्वा पतितैर्नान्त्यजैर्नृभिः । न देवब्राह्मणद्विष्टैर्नाचार्यांगुरुनिन्दकैः ॥४०॥  
 न मातृपितृविद्विष्टैर्नवमन्येत कञ्चन । कृच्छ्राणामेप सर्वेषां विधिरुक्तोऽनुपूर्वशः ॥४१॥  
 प्राजापत्यस्य कृच्छ्रस्य तथा सातपनस्य च । पराकस्य च कृच्छ्रस्य विधिश्चाद्रायणस्य च ॥४२॥  
 पंचभिः पातकैः सर्वैर्दुष्कृतैश्च प्रमुच्यते । तप्तकृच्छ्रेण सर्वाणि पापानि दहति क्षणात् ॥४३॥  
 त्रिभिश्चाद्रायणैः पूतो ब्रह्मलोकं समश्नुते । अष्टभिर्देवताः साक्षात्पश्येत वरदास्तदा ॥४४॥  
 छंदासि दशभिर्जात्वा सर्वान्कामान्समश्नुते । श्रुत्वा प्रतस्त्र्यहं सायं श्रुत्वा द्यादपाचितम् ॥४५॥  
 श्रुत्वा परं च नाशनीयात्प्राजापत्यं चरेद्द्विजः । गोमूत्रं गोमयं क्षीरदधिसर्पिः कुशोदकम् ॥४६॥  
 एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं सातपन स्मृतम् । एकैकं प्रासमश्नीयादहानि श्रीणि पूर्ववन् ॥४७॥  
 श्रुत्वा चोपवसेदित्यमतिक्च्छ्रं चरेद्द्विजः । एवमेव त्रिभिर्मुक्तं महासातपनं स्मृतम् ॥४८॥  
 तप्तकृच्छ्रं चरन्विप्रो जलक्षीरघृतानिलान् । प्रतिश्रुत्वां पिवेदुष्णात्सकृत्स्नायो समाहितः ॥४९॥  
 नियतस्तु पिवेदापः प्राजापत्यविधिः स्मृतः । यथात्मनोऽप्रमत्तस्य द्वादशाहभोजनम् ॥५०॥  
 पराको नाम कृच्छ्रोऽयं सर्वपापप्रणोदनः । एकैकं तु प्रमोत्पिण्डं कृष्णे मुक्ते च वर्धयेत् ॥५१॥  
 अमावास्या न भुञ्जोत एवं चाद्रायणे विधिः । उपस्पृश्य त्रिपवणमेतच्चांद्रायणं स्मृतम् ॥५२॥  
 चतुरः प्रातरस्नीयाद्विप्रः पिंडान्कृताह्निकः । चतुरोऽस्तमिते सूर्ये शिशुचांद्रायणं स्मृतम् ॥५३॥  
 अष्टावष्टौ समस्नीयात्पिण्डान्मर्घ्यं दिने स्थिते । नियतात्मा हृदयस्य यतिचांद्रायणं व्रतम् ॥५४॥  
 एतद्गुडास्तथादित्या वसवश्च चरति हि । सर्वे कुसालिनो देवा मरुतश्च भुजा सह ॥५५॥  
 एकैकं समराधेण पुनाति विधियत्कृतम् । त्वगभूविरजितास्थीनि मेधेमज्जावगास्तथा ॥५६॥  
 एकैकं समराधेण दृष्टपर्येय न शशयः । एभिर्ग्रतैर्विप्रात्मा कर्म कुर्यात् नित्यशः ॥५७॥  
 एवं दृष्टस्य चर्माणि सिद्धपन्थयेय न सशयः । दृष्टात्मा कर्म कुर्यात् सत्यवादो जिनैर्द्वयः ॥५८॥  
 षट्पान्मास्ततः सर्पान्चंप्राप्नोति न संशयः । निराश्रमेषोऽवधेर्दृष्टः सर्वकर्मणा ॥५९॥  
 श्रीणि नक्षत्राणि वा कुर्यात्ततः कर्म समारभेत् । एवं विघानं कथितं पुरश्चर्यात्प्रदम् ॥६०॥  
 गायत्र्याश्च पुरश्चर्यां सर्वकामप्रदायिनी । कथिता तव देव्यै महानापविनाशिनी ॥६१॥

एवं मृत्युंजयो होमः सर्वव्याधिविनाशनः । आग्नस्य जुहुयात्पत्रैः पयोक्तृज्वरशातये ॥२३॥  
 वचाभिः पयमाक्ताभिः क्षयं हुत्वा विनाशयेत् । मधुनितयहोमेन राजयक्ष्मा विनश्यति ॥२४॥  
 निवेद्य भास्करायाम्नं पायसं होमपूर्वकम् । राजयक्ष्माभिभूतं च प्राशयेच्छातिमान्पुमात् ॥२५॥  
 रुता पर्वसु विच्छिद्य सोमस्य जुहुयाद्द्विजः । सोमे सूर्येण संयुक्ते पयोक्ताः क्षयशातये ॥२६॥  
 पुंसुर्मैः संसृष्टस्य हुत्वा कुष्ठं विनाशयेत् । अपस्मारविनाशः स्यादपामार्गस्य तद्दुलैः ॥२७॥  
 शीरवृक्षसमिद्धोमादुन्मादोऽपि विनश्यति । ओदुवरसमिद्धोमादतिमेहः क्षयं व्रजेत् ॥२८॥  
 प्रमेहं शमयेद्घृत्वा मधुनेक्षुरनेन वा । मधुनितयहोमेन नयेच्छातिं मसूरिवाम् ॥२९॥  
 कपिलासपिपा हुत्वा नयेच्छातिं मसूरिवाम् । उदुवरवटाश्वत्थगौंजशामयं हरेत् ॥३०॥  
 पिपीलिमधुवत्कीके गृहे जाते शतं शतम् । शमोसमिद्धिरन्नेन सपिपा जुहुयाद्द्विजः ॥३१॥  
 तदुत्थं शातिमायाति शेषस्तत्र वलिं हरेत् । अभस्तनितभूकम्पलक्ष्यादौ वनवतसः ॥३२॥  
 सप्ताहं जुहुयादेवं राष्ट्रे राज्यं सुखी भवेत् । या दिसं शतजसेन लोष्टेनाभिप्रसाडयेत् ॥३३॥  
 ततोऽग्निमारतादिन्यो भयं तस्य विनश्यति । मनसैव जपेदेना वद्धो मुच्येत वन्वनात् ॥३४॥  
 भूतरोगविपादिभ्यः स्पृशन्नपवा विमोचयेत् । भूमादिभ्यो विमुच्येत जलं पीत्वाभिमन्त्रितम् ॥३५॥  
 अभिमथ्य शतं भस्म न्यसेद्भूतादिशातये । शिरसा धारयेद्भस्म भ्रंशयित्वा तदित्युना ॥३६॥  
 सर्वव्याधिविनिर्मुक्तः सुसीर्जावेच्छत समाः । अगक्तः कारयेच्छातिविप्रं दत्त्वा तु दक्षिणाम् ३७॥  
 अथ पुष्टिं श्रियं लक्ष्मीं पुष्पैर्हुत्वाप्नुयाद्द्विजः । श्लोकामो जुहुयात्पत्रैः रक्तैः श्रियमवाप्नुयात् ॥३८॥  
 हुत्वा श्रियमवाप्नोति जातीपुष्पैर्नवैः शुभैः । शालितंदुलहोमेन श्रियमाप्नोति पुष्पलाम् ॥३९॥  
 समिद्धिरित्त्ववृक्षस्य हुत्वा श्रियमवाप्नुयात् । विस्वस्य शालैर्हुत्वा पत्रैः पुष्पैः पत्रैरपि ॥४०॥  
 श्रियमाप्नोति परमा मूलस्य शालैरपि । समिद्धिरित्त्ववृक्षस्य पायनेन च सपिपा ॥४१॥  
 शतं शतं च सप्ताहं हुत्वा श्रियमवाप्नुयात् । लाजैजिनपुरोत्तेर्नहोमे वन्यामवाप्नुयात् ॥४२॥  
 धनेन विधिना वन्या धरमाप्नोति वाष्टितम् । रफोत्पलगनं हुत्वा सप्ताहं हेमं चाप्नुयात् ॥४३॥  
 सूर्येदिधे जलं हुत्वा जलस्यं हेमं चाप्नुयात् । अन्नं हुत्वाप्नुयादन्नं श्रीहोत्रैः हिपतिर्भवेत् ॥४४॥  
 करोपचूर्णैर्वत्सस्य हुत्वा पद्मवाप्नुयात् । श्रियं गुपायमाग्नेधं भवेत्श्रीमादिभिः प्रजा ॥४५॥  
 निवेद्य भास्करायाम्नं पायसं होमपूर्वकम् । मोक्षयेन्नदुर्नशातां पुत्रं परमवाप्नुयात् ॥४६॥  
 एतरोऽग्निताम्रभि रत्नानिर्मथुरत्रयैः । श्रीहीना च शतं हुत्वा हेमं चापुरवाप्नुयात् ॥४७॥  
 सुवर्णैश्चमलं हुत्वा शतमापुरवाप्नुयात् । दूर्वाभिः पयसा वापि मधुना शनिवापि वा ॥४८॥  
 शतं शतं च सप्ताहमपमृत्युं श्वपोऽस्ति । शमी समिद्धिरन्नेन पमगा वा च शनिगा ॥४९॥  
 तत्रं शतं च सप्ताहमपमृत्युं श्वपोऽस्ति । श्वपोपशमिषो हुत्वा पायसं होमयेत्ततः ॥५०॥

शतं शत च सप्ताहमपमुत्सु व्यपोहति । क्षीराहारो जपेन्मृत्यो सप्ताहाद्विजयी भवेत् ॥५१॥  
 अनशनन्वाग्यतो जप्त्वा त्रिरात्र मुच्यते यमात् । निमज्ज्याप्सु जपेदेव सद्यो मृत्योर्विमुच्यते ॥५२॥  
 जपेद्वित्त्व समाश्रित्य मास राज्यमवाप्नुयात् । वित्त्व ह्नुवाऽऽप्नुयाद्राज्य समूलफलपल्लवम् ॥५३॥  
 हुत्वा पद्मशत मास राज्यमाप्नोत्यकटकम् । यवागू ग्राममाप्नोति हुत्वा शालिसमन्वितम् ॥५४॥  
 अश्वत्थसमिधो हुत्वा युद्धादौ जयमाप्नुयात् । अर्कस्य समिधो हुत्वा सर्वत्र विजयी भवेत् ॥५५॥  
 सद्युक्तं पयसा पत्रैः पुष्पैर्वा वेतसस्य च । पायसेन शत हुत्वा सप्ताह वृष्टिमाप्नुयात् ॥५६॥  
 गाभिदध्ने जले जप्त्वा सप्ताह वृष्टिमाप्नुयात् । जले भस्म शत हुत्वा महावृष्टिं निवारयेत् ॥५७॥  
 पालाशीभिरवाप्नोति समिदभिर्ब्रह्मवर्चसम् । पलाशकुसुमैर्हुत्वा सर्वमिष्टमवाप्नुयात् ॥५८॥  
 पयो हुत्वाऽऽप्नुयान्मेवामाज्य बुद्धिमवाप्नुयात् । अभिमन्य पिवेदब्राह्मण रस मेधामवाप्नुयात् ॥५९॥  
 पुष्पहोमे भवेद्वासस्ततुभिस्तद्विध पटम् । लवण मधुसमिश्र हुत्वेष्ट वशमानयेत् ॥६०॥  
 नयेदिष्टं वश हुत्वा लक्ष्मीं पुष्पैर्मधुप्लुतं । नित्यमजलिनात्मानमभिपिचेज्जले स्थित ॥६१॥  
 मतिमारोग्यमायुष्यमग्र्य स्वस्थमवाप्नुयान् । कुर्याद्विप्रोऽयमुद्दिश्य सोऽपि पुष्टिमवाप्नुयात् ६२॥  
 अथ चारुविधिर्मास सहस्र प्रत्यह जपेत् । आयुष्काम शुचौदेशे प्राप्नुयादायुस्तमम् ॥६३॥  
 आयुरारोग्यकामस्तु जये मासद्वय द्विज । भवेदायुष्यमारोग्य श्रियं सामग्र्य जपेत् ॥६४॥  
 धामु श्रीपुत्रदाराद्याश्चतुर्भिश्च यशो जपात् । पुत्रदारायुरारोग्य श्रियं विद्या च पद्मभिः ॥६५॥  
 एवमेवोत्तरान्कामान् मासैरेवोत्तरैर्ब्रजेत् । एकपादो जपेदूर्ध्वबाहू स्थित्वा निराश्रय ॥६६॥  
 मास शतत्रय तिस्र सर्वान्कामानवाप्नुयात् । एव शतोत्तर जप्त्वा सहस्र सर्वमाप्नुयात् ॥६७॥  
 रुद्ध्वा प्राणमपान च जपेन्मास शतत्रयम् । यदिच्छेत्तदवाप्नोति सहस्रात्परमाप्नुयान् ॥६८॥  
 एकपादो जपेदूर्ध्वबाहू रुद्ध्वाऽनिल वशी । मास शतमवाप्नोति यदिच्छदिति कौशिक ॥६९॥  
 एव शतत्रय जप्त्वा सहस्र सर्वमाप्नुयात् । निमज्ज्याप्सु जपन्मास शतमिष्टमवाप्नुयान् ॥७०॥  
 एव शतत्रय जप्त्वा सहस्र सर्वमाप्नुयात् । एकपादो जपेदूर्ध्वबाहू रुद्ध्वा निराश्रय ॥७१॥  
 नक्तमदनहृद्विष्यान्न वत्सरदृपितामियात् । गोरमोघा भवेदेव जप्त्वा सवत्सरद्वयम् ॥७२॥  
 त्रिवत्सर जपेदेव भवेत्त्रैकालदशनम् । आयानि भगवाद्भवन्तु सर्वान्तर जपन ॥७३॥  
 पद्मभिर्वत्सरैरेवमणिगमादिगुणो भवत । एव पञ्चत्सर जप्त्वा कामस्य त्रयं पुन न ॥७४॥  
 सप्तभिर्वत्सरैरेवममरत्तमवाप्नुयान् । मनुत्र नवभिः सिद्धिमिदं त्व दगभिर्भवन ॥७५॥  
 एकादशभिरानानि प्राजापत्य सुध सरं । ब्रह्मत्वमाप्नुयादेव जप्त्वा द्वाशतत्रयान् ॥७६॥  
 एतेनैव जिता लोकास्तपसा नारदादिभिः । शाकम्ब्य पर मूलं कल्मषे पय परे ॥७७॥  
 धृतमये परे सोममपरे चरुवृत्तय । ऋषयः पद्ममस्तति केविद्भयसाशिनोऽहनि ॥७८॥

हृदिव्यमपरेऽश्नन्तः कुर्वन्त्येव परं तपः । अथ शुद्धयै रहस्याना त्रिसहस्रं जपेद्द्विजः ॥७९॥  
 मासं शुद्धो भवेत्स्तेयान्स्ववर्णस्य द्विजोत्तम । जपेन्मासं त्रिसाहस्रं सुरापः शुद्धिमाप्नुयात् ॥८०॥  
 मासं जपेत्त्रिसाहस्रं शुचिः स्याद्गुस्तल्पगः । त्रिसहस्रं जपेन्मासं कुटी कृत्वा वने वसन् ॥८१॥  
 ब्रह्महा मुच्यते पापादिति कौशिकभाषितम् । द्वादशाहं निमज्ज्याप्सु सहस्रं प्रत्यहं जपेत् ॥८२॥  
 मुच्येरन्नहसः सर्वे महापातकिनो द्विजाः । त्रिसाहस्रं जपेन्मासं प्राणानायम्य धाम्यतः ॥८३॥  
 महापातकयुक्तो वा मुच्यते महतो भयात् । प्राणायामसहस्रेण ब्रह्महाऽपि विशुध्यति ॥८४॥  
 पट्कं त्वम्यसेदूध्वं प्राणापानौ समाहितः । प्राणायामो भवेदेव मर्षपापप्रणाशनः ॥८५॥  
 सहस्रमम्यसेन्मासं क्षितिप शुचितामियात् । द्वादशाहं त्रिसाहस्रं जपेद्धि गोवधे द्विजः ॥८६॥  
 अगम्यागमनस्तेयहननाभक्ष्यभक्षणो । दशसाहस्रमम्यस्ता गायत्री शोधयेद्द्विजम् ॥८७॥  
 प्राणायामशतं कृत्वा मुच्यते सर्वविचिपात् । सर्वेषामेव पापाना सकरे सति शुद्धये ॥८८॥  
 सहस्रमम्यसेन्मासं नित्यजापी वने वसन् । उपवाससमं जप्यं त्रिसहस्रं तदित्यूचम् ॥८९॥  
 चतुर्विंशतिसाहस्रमम्यस्ता कृच्छ्रसजिता । चतुःषष्टिसहस्राणि चाद्रायणसमानि तु ॥९०॥  
 शतवृत्वोऽम्यमेन्नित्यं प्राणानायम्य सन्ध्ययो । तदित्यूचमवाप्नोति मर्षपापशयं परम् ॥९१॥  
 निमज्ज्याप्सु जपेन्नित्यं शतवृत्वस्तदित्यूचम् । ध्यायन्देवीं सूर्यरूपा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥९२॥  
 इति ते सम्यगाख्याताः शान्तिशुद्धपादिवत्पना । रहस्यातिरहम्याश्च गोपनीयास्त्वया सदा ॥९३॥  
 इति सधेपत प्रोक्तः मदाचारस्य सग्रहः । विधिनाचरणादस्य माया दुर्गा प्रसीदति ॥९४॥  
 नैमित्तिकं च नित्यं च काम्यकर्म यथाविधि । आचरेन्मनुजः सोऽयं भुक्तिमुक्तिफलाप्तिभाक् ॥९५॥  
 आचारः प्रथमो धर्मो धर्मस्य प्रभुरीश्वरो । इत्युक्तः सर्वशास्त्रेषु मदाचारफल महत् ॥९६॥  
 आचारवान्सदा पूतः । मदेवाचारवान्मुषी । आचारवान्सदा धन्यः सत्यं सत्यं च नारदः ॥९७॥  
 देशोप्रसादजनकं सदाचारविधानकम् । यदपि शृणुयान्मर्त्यो महामं पतिसौरयभाक् ॥९८॥  
 सदाचारेण सिद्धेच्च ऐहिषामुमिक्व सुखम् । तदेयते मया प्रोक्तं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥९९॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे सदाचारनिर्णयण नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

शार्ङ्ग रामाण्यनेत्रेणु [ १२४३ ] पदव्यासवृत्तः गु. नं. ।

देवीभागवतस्यास्यैषादशः स्कन्ध ईरितः ॥ १ ॥

ममाप्तोऽयमेकादशः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः

# श्रीमद्देवीभागवतम्



द्वादशः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

नारद उवाच

सदाचारविधिर्देव भवता वगित प्रभो । तस्याप्यतुलमाहात्म्य सर्वपापविनाशनम् ॥१॥  
श्रुत भवन्मुखाभाजच्युत देवाकथामृतम् । ब्रतानि यानि चोक्तानि चाश्रायणमुखानि ते ॥२॥  
दुःखसाध्यानि जानीम कर्त्रसाध्यानि तानि च । तदस्मात्साप्रत यत्तु सुखसाध्यं शरीरिणाम् ॥३॥  
देवीप्रमादजनक शुभानुष्ठानसिद्धिदम् । तत्कर्म वद मे स्वामिन्कृपापूर्वं सुरेश्वर ॥४॥  
मदाचारविधौ यश्च गायत्रीत्रिविरीरित । तस्मिन्मुह्यतम किं स्यार्त्तिकवा पुण्याविकप्रदम् ॥५॥  
ये गायत्रीगता वर्णास्नत्वसरयाम्स्वयेरिता । तेषां के ऋषय प्राक्ता कानि छ दासिते मुने ॥६॥  
तेषां का देवता प्रोक्ता सर्वं कथय मे प्रभो । महत्कौतूहल मे च मानसे परिवर्तते ॥७॥

श्रीनारायण उवाच

कुर्यादन्यत्र वा कुर्यादनुष्ठानादिक तथा । गायत्रीमात्रनिष्ठस्तु कृतकृत्यो भवेद्द्विज ॥८॥  
सध्यासु चार्घ्यदानं च गायत्रीजपमेव च । सहस्रत्रितयं कुर्वन्सुरैः पूज्यो भवेन्मूने ॥९॥  
न्यासान्करोतु वा मा वा गायत्रीमेव चाम्यसन् । ध्यात्वा निर्घाजया वृत्त्या सच्चिदानन्दरूपिणोम् १०  
यदक्षरैकसिद्धे स्पष्टत ब्राह्मणोत्तम । हरिशकरकजोत्पमूर्यचन्द्रहुताशनैः ॥११॥  
अथातः श्रूयता ब्रह्मन्वर्णानृष्यादिकास्नया । छदासि देवनास्नद्वत्क्रमात्तत्त्वानि चं व हि ॥१२॥  
वामदेवोऽत्रिर्वसिष्ठ शुक्र कण्व पराशरः । विधामित्रो महातेजा कपिलः शौनको महान् १३॥  
याज्ञवल्क्यो भरद्वाजो जमदग्निस्तपोनिधिः । गौतमो मुद्गलश्रैव वेदव्यासश्च लोमशः ॥१४॥



अगस्त्यः कौशिको वत्सः पुलस्त्यो माडुकस्तथा । दुर्वासस्तपसा श्रेष्ठो नारदः कश्यपस्तथा ॥१५॥  
 इत्येते ऋषयः प्रोक्ता वर्णाना क्रमशो मुने । गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च बृहती पंक्तिरेव च ॥१६॥  
 त्रिष्टुभं जगती चैव तथाऽतिजगती मता । शक्त्र्यतिशक्वरो च धृतिश्चातिधृतिस्तथा ॥१७॥  
 विराट् प्रस्तारपंक्तिश्च कृतिः प्रवृत्तिराकृतिः । विवृति सकृतिश्चैवाक्षरपन्तिरथैव च ॥१८॥  
 भूर्भुवः स्वरिति छदस्तथा ज्योतिष्मती स्मृतम् । इत्येतानि च छदामि कीर्तितानि महामुने ॥१९॥  
 देवतानि शृणु प्राज्ञ तेषामेवानुपूर्वशः । आग्नेय प्रथमं प्रोक्तं प्राजापत्यं द्वितीयकम् ॥२०॥  
 तृतीयं च तथा सौम्यमीशानं च चतुर्थकम् । सावित्र पञ्चमं प्रोक्तं पृष्ठादित्यदैवतम् ॥२१॥  
 वाहस्पत्यं सप्तमं तु मैत्रावरुणमष्टमम् । नवमं भगदैवत्य दशमं चार्थमेश्वरम् ॥२२॥  
 गणेशमेवादशकं त्वाष्टं च द्वादशं स्मृतम् । पौष्णं त्रयोदशं प्रोक्तं मद्राग्नं च चतुर्दशम् ॥२३॥  
 वायव्यं पंचदशकं वामदेव्यं च षोडशम् । मैत्रावरुणदैवत्यं प्रोक्तं सप्तदशाक्षरम् ॥२४॥  
 अष्टादशं वैश्वदैवमूनविशतिभानुकम् । वैष्णव विशतितमं वासुदैवतमीरितम् ॥२५॥  
 एकविंशतिमं स्यात् द्वाविंशं रश्मदैवतम् । त्रयोविंशं च कौबेरमाश्विनं तत्त्वमंहयकम् ॥२६॥  
 चतुर्विंशतिवर्णानां देवतानां च सग्रहः । वयितः परमश्रेष्ठो महापापैकशोधनः ॥

यदावर्णनमात्रेण रागं जाप्यफल लभेत् ॥२७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे गायत्र्याविचारो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

गघो रसश्च रूप च शब्द स्पर्शस्तयैव च । उपस्य पाणुपाद च पाणी वागपि च क्रमात् ॥११॥  
 प्राण जिह्वा च चक्षुश्च त्वक्श्रोत्र च तत परम् । प्राणोऽपानस्तया ध्यान समानश्च तत परम् ॥१२॥  
 तत्त्वान्येतानि वर्णाना क्रमश कोर्तितानि तु । अत पर प्रवक्ष्यामि वर्णमुद्रा क्रमेण तु ॥१३॥  
 सुमुख सपुट चैव वितत विस्तृत तथा । द्विमुख त्रिमुख चैव चतु पञ्चमुख तथा ॥१४॥  
 पण्मुखाघोमुख चैव व्यापकाजलिक तथा । शकट यमपाश च ग्रथित समुखोन्मुखम् ॥१५॥  
 विटव मुष्टिक चैव मत्स्य कूर्म वराहकम् । सिंहाक्रात महाक्रात मुद्गर पल्लव तथा ॥१६॥  
 त्रिशूलयोनि. सुरभिश्चाक्षमाला च लिंगकम् । अब्ज च महामुद्रास्तुर्यरूपा प्रकीर्तिता ॥१७॥  
 इत्येता कोर्तिता मुद्रा वर्णाना ते महामुने । महापापशयकरा कोर्तिता कातिता मुने ॥१८॥  
 इति श्राद्धवाभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे द्वितीयोऽध्याय ॥२॥

### अथ तृतीयोऽध्यायः

नारद उवाच

स्वामि सवजगताय सशयोऽस्ति मम प्रभो । चतु पष्टिकलाभिज्ञ पातकाद्योगविद्वर ॥१॥  
 मुच्येत केन पुष्येन ब्रह्मरूप कथ भवेत । देहश्च देवतारूपो मन्त्ररूपो विरोपत ॥२॥  
 कर्म तच्छ्रोतुमिच्छामि न्यात च विधिपूर्वकम् । ऋषिश्छदोधिदैव च ध्यान च विधिवत्प्रभो ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

अस्त्येव परम गुह्य गायत्रीकवच तथा । पठनाद्धारणा मर्त्य सवपापं प्रमुच्यते ॥४॥  
 सर्वात्मानमानवाप्नोति देवीरूपश्च जायत । गायत्रीकवचस्यास्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा ॥५॥  
 वृषपयो ऋग्यजु सामाथर्वश्छदादि नारद । ब्रह्मरूपा दवतान्ता गायत्री परमा कला ॥६॥  
 तदोज भर्ग इत्येया शक्तिरुक्ता मन्त्राविभि । कीलन चदिय प्राक्त मानार्थे विनियोजनम् ॥७॥  
 चतुर्भिर्हृदय प्रोक्त विभिवर्णे शिर स्मृणम् । चतुर्भि स्याच्छिखा पश्चात्त्रिभिस्तु कवच स्मृतम् ॥  
 चतुर्भिर्नेत्रमुष्टि चतुर्भि स्यात्तदन्त्रकम् । अय ध्यान प्रवक्ष्यामि मानकाभ्येष्टदायकम् ॥९॥  
 मुक्ताविष्टमहेमनीलधवलच्छायैर्मसैस्त्रीगणं

युक्तामिन्दुनिर्द्धरत्नमुक्ता तत्त्वार्थवर्णात्मिकाम् ।

गायत्री वरदाभयाकुसुमशा शुभ्र वनाल गुण

शस चक्रमयारविन्दयुगल हर्षवर्हनी भजे ॥१०॥

गायत्री पूर्वत पातु सावित्री पातु हनिष्य । ब्रह्ममध्या तु मे पश्चाद्भुतस्या सरस्वती ॥११॥

पार्वती मे दिश रक्षेत्पावकी जलशायिनी । यातुपानी दिग रक्षेद्यातुपानभयकरी ॥१२॥

अथार्यग्यास ॥ द्यौर्मूर्ध्नि देवतम् ॥ दत्तपक्तावधिनो ॥ उभे सध्वे चौष्टौ ॥ मुखमग्नि ॥  
जिह्वा सरस्वती ॥ घ्रीवाया तु बृहस्पति ॥ स्तनयोर्वसवोऽष्टौ ॥ बाह्नोर्मरुत ॥ हृदये पर्जन्य ॥  
आकाशमुदरम् ॥ नाभावतरिक्षम् ॥ बटयोरिन्द्रानी ॥ जघने विज्ञानघन प्रजापति ॥ केल-  
समलये ऊरू । विश्वेदेवा ज्ञान्वो ॥ जघाया कौशिक ॥ गुह्यमयने ॥ ऊरू पितर ॥ पादौ  
पृथिवी ॥ वनस्पतयोगुलीपु ॥ ऋषयो रोमाणि ॥ नखानि मूर्त्तानि ॥ अस्विपु ग्रहा ॥ असूड्मा-  
समूतव ॥ सबत्सरा वै निमिपम् ॥ अहोरात्रावादित्यश्चन्द्रमा ॥ प्रवरा दिव्या गायत्री सहस्रनेत्रा  
धारणमह प्रपद्ये । ॐ तत्सवितुर्वरेण्याय नम ॥ ॐ तत्पूर्वाजयाय नम ॥ तत्प्रातरादित्याय  
नम ॥ तत्प्रातरादित्यप्रतिक्षायै नम ॥ प्रातरधोयाना रात्रिर्द्वत पाप नाशयति ॥ सायमधोयानो  
दिवसद्वत पाप नाशयति ॥ सायप्रातरधोयान अपापो भवति ॥ सर्वतीर्थेषु स्नातो भवति ॥  
सर्वैर्देवैर्जातो भवति ॥ अवाच्यवचनात्पूतो भवति ॥ असदयमदण्डात्पूतो भवति ॥ अनोज्ज्वभोज-  
नात्पूतो भवति ॥ अचोप्यचोपणात्पूतो भवति ॥ असाध्यसाधनात्पूतो भवति ॥ दुष्कृतिग्रहस-  
तसहस्रात्पूतो भवति ॥ सर्वप्रतिग्रहात्पूतो भवति ॥ पत्तिद्वपणात्पूतो भवति ॥ अमूनवचनात्पूतो  
भवति ॥ अथाग्रहाचारी ब्रह्मचारी भवति ॥ अनेन हृदयेनाघोतेन क्रतुसहस्रेणैव भवति ॥  
पष्टिशतसहस्रगायत्र्या जप्यानि फलानि भवन्ति ॥ अष्टौ ब्राह्मणान्सम्यग्राहयेत् ॥ तस्य सिद्धि-  
र्भवति ॥ य इह नित्यमधोयानो ब्राह्मण प्रात ऋचि सर्वपार्ष प्रमुच्यत इति ॥ ब्रह्मलोकं  
महीयते ॥ इत्याह भगवान् श्रीनारायण ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे गायत्रीहृदय नाम चतुर्थोऽध्याय ॥४॥

अथ पंचमोऽध्यायः

नारद उवाच

भक्तानुवचिन्सर्वज्ञ हृदय पापनाशनम् । गायत्र्या कथित तस्माद्गायत्र्या स्तोत्रमोरय ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

आदिशक्ते जगन्मातर्भक्तानुग्रहकारिणि । सर्वत्र व्यापिवेऽनते श्रीसध्वे ते नमोऽस्तु मे ॥२॥  
त्वमेव सध्या गायत्री सावित्री च सरस्वती । ब्राह्मी षडैश्वरी रौद्रा रक्षाश्वेना सितेतरा ॥३॥  
प्रातर्बाला च मध्याह्ने शीवनस्या भवत्पुन । ब्रह्मा साय भगवतो चित्तपने मुनिभि सदा ॥४॥  
हृषस्या गच्छाम्ना तथा वृषभवाहिनी । ऋग्वेदाध्यायिनी भूमौ दृश्यते या तत्रस्विभि ॥५॥  
यजूर्वेद पठती च अन्तरिक्षे विराजत । सा सामगापि सर्वेषु भ्राम्यमाणा तथा भुवि ॥६॥  
रटलोक गता त्व हि विष्णुलोऽग्निवामिनो । न्वमेव ब्रह्मणो स्तोत्रेऽमर्त्तानुग्रहकारिणी ॥७॥



ब्राह्मणाणां गतिः केन केन वा मृत्युनाशनम् । ऐहिकामुष्मिकफलं केन वा पन्नलोचन ॥३॥  
वक्तुमर्हस्योपेण सर्वं निखिलमादितम् ।

श्रीनारायण उवाच

साधु साधु महाप्राज्ञ सम्यक् पृष्टं त्वयाऽनघ ॥४॥

शृणु वक्ष्यामि यत्नेन गायत्र्यष्टसहस्रकम् । नाम्ना शुभाणां दिव्यानां सर्वपापविनाशनम् ॥५॥  
सृष्ट्यादौ यद्भगवता पूर्वं प्रोक्तं ब्रवीमि ते । अष्टोत्तरसहस्रस्य ऋषिर्ब्रह्मा प्रकीर्तितः ॥६॥  
छन्दोऽनुष्टुपतथा देवी गायत्री देवता स्मृता । हलो वीजानि तस्याश्च स्वराः शक्तय ईरिताः ॥७॥  
अङ्गन्यासकरन्यासावुच्येते मातृकाक्षरं । अथ ध्यानं प्रवक्ष्यामि साधकानां हिताय वै ॥८॥  
रक्तश्वेतहिरण्यनीलघवलैर्मृक्ता त्रिनेत्रोज्ज्वला रक्ता रक्तनवत्रज मणिगणैर्युक्ता कुमारीमिमाम् ।  
गायत्री कमलासना करतलव्यानद्वकुडावुजा पद्माक्षी च वरस्रज च दधती हसाधिरूढा भजे ॥९॥  
अचिरतलक्षणाऽव्यक्ताऽप्यर्धमातृमहेश्वरी । अमृताणवमध्यस्याऽप्यजिता चापराजिता ॥१०॥  
अणिमादिगुणाघाराऽप्यर्कमण्डलसस्थिता । अजराऽजाऽपराऽधर्मा असमूत्रघराऽधरा ॥११॥  
अकारादिशकाराताप्यरिपद्बर्गभेदिनी । अजनादिप्रतीकाऽप्यजनाद्रिनिवासिनी ॥१२॥  
अदितिश्चाजपा विद्याऽप्यरविदनिभेक्षणा । अतर्वह्नि स्थिता विद्या ध्वसिनी चातरात्मिका १३॥  
अजा चाजमुक्ता वसाऽप्यरविदनिमानना । अर्धमात्रार्थदानजाऽप्यरिमंडलमदिनी ॥१४॥  
असुरघ्नी ह्यमावास्याऽप्यलक्ष्मीघ्नन्यत्यजाचिता । आदिलक्ष्मीश्चादिराक्षितराकृतिश्चायतानना ॥१५॥  
आदित्यपदवी चाराऽप्यादित्यपरितेविता । आचार्यावर्तना चाराप्यादिमूर्तिनिवासिनी ॥१६॥  
आग्नेयी चामरी चाद्या चाराध्या चःसनस्थिता । आधारनिलयाघारा चाकाशातनिवासिनी ॥१७॥  
आद्याश्ररसमायुक्ता चातराकाशरूपिणी । आदित्यमंडलगता चातरध्वातनाशिनी ॥१८॥  
इन्दिरा चैष्टदा चेष्टा चेन्द्रीवरनिभेक्षणा । इरावती चैद्रपदा चैद्राणी चेद्रुरूपिणी ॥१९॥  
इक्षुकोदंडमयुक्ता चैपुमधानकारिणी । इन्द्रनीलसमाकारा चैडापिगलरूपिणी ॥२०॥  
इन्द्राक्षी चेश्वरी देवी चेहात्रयविवर्जिता । उमा चोपा ह्युदुनिमा उर्वास्वफलागना ॥२१॥  
उदुप्रभा चोदुमती ह्युदुपा ह्युदुमध्यगा । ऊर्ध्वं चाप्यूर्ध्ववेशी चाप्यूर्ध्वघोर्गतिभेदिनी २२॥  
ऊर्ध्वबाहुप्रिया चोमिमालावाग्ग्रन्थदायिनी । ऋत चपिर्हनुमती ऋषिदेवनमस्कृता ॥२३॥  
ऋग्वेदा ऋणहर्त्री च ऋषिमण्डलचारिणी । ऋद्धिदा ऋजुमार्गस्या ऋजुधर्मा ऋजुप्रदा २४॥  
ऋग्वेदनिलया ऋज्वी ह्यसधर्मप्रवर्तिनी । लूताखिरवयम्भूता लूतादिविपहारिणी ॥२५॥  
एकाशरा चैवमात्रा चैका चैवैकनिष्ठिता । ऐन्द्री ह्यैरावताच्छ्वा चैहिकामुष्मिकप्रदा ॥२६॥  
ओकारा ह्योपधी चोता चोतप्रोतनिवासिनी । और्वा ह्योपधमत्रा औषागनफलप्रदा ॥२७॥

अण्डमध्यस्थिता दवी चाकारमनुरूपिणी । कात्यायनी कालरात्रि कामाक्षी कामसुदरोरुत्त ॥२८॥  
 वमला कामिनी काता कामदा कालकण्ठिनी । करिकुम्भस्तनधरा करवीरसुवासिनी ॥२९॥  
 यल्याणी कुडलवती कृष्णक्षेत्रनिवासिनी । कुशविददलाकारा कुडली कुमुदालया ॥३०॥  
 कालजिह्वा करालास्या कालिका बालरूपिणी । कमनीयगुणा काति कलाधारा कुमुती ॥३१॥  
 कौशिकी कमलाकारा कामाचारप्रभजिनी । कौमारी करुणापागी ककुवता करिप्रिया ॥३२॥  
 केसरी केशवनुता कदवकुसुमप्रिया । कालिंदी कालिका काची कलशोद्भवसस्तुता ३३॥  
 काममाता क्रतुमती कामरूपा कृपावती । कुमारी कुडनिलया किराती कीरवाहना ॥३४॥  
 वैकेयी कोकिलालापा वेतकीकुसुमप्रिया । कमडलुधरा काली कर्मनिर्मूलकारिणी ॥३५॥  
 बलहसगति कक्षा कृतकौतुकमङ्गला । वस्तूरीतिलका कम्पा करीद्रगमना कुहू ॥३६॥  
 कर्पूरलेपना कृष्णा कपिला कुहराधया । वूटस्था कुधरा कम्पा कुक्षिस्पाखिलविष्टया ॥३७॥  
 खड्गखटकरा खर्वा खेचरो खगवाहना । खट्वागधारिणी ख्याता खगराजोपरि स्थिता ३८॥  
 खलघ्नी खडितजरा खडास्थानप्रदायिनी । खड्गदुतिलका गङ्गा गणसगुहपूजिता ॥३९॥  
 गायत्री गोमती गीता गावारी गानलोलुपा । गीतमी गामिनी गाधा गधर्वाऽवरसेविता ॥४०॥  
 गोविदचरणाक्राता गुणत्रयविभाविता । गधर्वा गह्वरी गोत्रागिरीशा गहना गमी ॥४१॥  
 गहावासा गुणवती गुरुपापप्रणाशिनी । गुर्वी गुणवती गुह्या गोसव्या गुणदायिनी ॥४२॥  
 गिरिजा गुह्यमातङ्गी गरुडध्वजवल्लभा । गर्वापहारिणी गोदा गोकुलस्था गदाधरा ॥४३॥  
 गोकर्णनिलयासक्ता गुह्यमण्डलवतिनी । धर्मदा धनदा घण्टा घोरदानवमदिनी ॥४४॥  
 घृणिमन्त्रमयी घोषा धनसम्पत्तिदायिनी । घण्टारवप्रिया घ्राणा घृणिसनुष्टकारिणी ॥४५॥  
 घनारिमडला घूर्णा घृताची धनवेगिनी । ज्ञानघातुमयी चर्चा चचिता चारुहासिनी ॥४६॥  
 चटुला चडिका चित्रा चित्रमाल्यविभूषिता । चतुर्भुजा चारुदन्ता चानुरी चरितप्रदा ॥४७॥  
 चूलिका चित्रवस्त्राता चद्रम वर्णकुडला । चद्रहासा चारुदात्री चकोरी चद्रहासिनी ॥४८॥  
 चद्रिका चद्रघात्री च चोरी चौरा च चडिका । चचद्रागवादिनी चद्रचूडा चोरविनाशिनी ॥४९॥  
 चारुचदनलिसागी चञ्चच्चामरवाजिता । चारुमध्या चारुगतिश्चन्द्रिका चद्ररूपिणी ॥५०॥  
 चारुहानप्रिया चार्वाचरिता चद्रवाटुका । चद्रमटलमध्यस्था चद्रमण्डलदर्पणा ॥५१॥  
 चद्रयावस्तनी चेष्टा चित्रा चारुविलासिनी । चित्यवरूपा चद्रवती चद्रमाश्चर्यनप्रिया ॥५२॥  
 चादयित्री चिरप्रणा चानका चारुहेनुषी । छत्रघाता छत्रधरा छायाछदपरिच्छा ॥५३॥  
 छायादेवी छिद्राटा छनेन्द्रियविषयिणी । छन्दोनुष्टुप्रनिष्ठाता छिद्रापद्रवमदिनी ॥५४॥  
 छेदा छनेश्वरी छिद्रा छुम्बिका छेदनप्रिया । जानी जमरहिता जातवेदा जगमयी ॥५५॥

जाह्नवी जटिला जेत्री जरामरणवर्जिता । जंबूद्वीपवती ज्वाला जयंती जलशालिनी ॥५६॥  
 जितेंद्रिया जितक्रोधा जितामित्रा जगत्प्रिया । जातरूपमयी जिह्वा जानकी जगती जरा ॥५७॥  
 जनिनी जह्नुतनया जगत्त्रयहितैषिणी । ज्वालामुखी जपवती ज्वरघ्नी जितविष्टा ॥५८॥  
 जिताक्रान्तमयी ज्वाला जाग्रती ज्वरदेवता । ज्वलन्ती जलदा ज्वेष्टा ज्याघोपस्फोटदिङ्मुखी ५९॥  
 जंभिनी जम्भणा जम्भा ज्वलन्माणिक्यकुंडला । ज्ञिसिका ज्ञानिर्घोषा ज्ञज्ञामारुतवेगिनी ॥६०॥  
 झल्लरीवाद्यकुशला झरूपा जभुजा स्मृता । टंकवाणसमायुक्ता टंकिनी टंकभेदिनी ॥६१॥  
 टंकीगणकृता घोषा टंकनीयमहोरसा । टंकारकारिणी देवी ठठस्वरनिनादिनी ॥६२॥  
 डामरी डाकिनी डिभा डुंडमारैकनिजिता । डामरीतंत्रमार्गस्या डमडूमरुनादिनी ॥६३॥  
 डिंडीरवसहा डिभलसत्क्रीडापरामणा । दुंदिविध्नेशजननी ढक्काहस्ता डिलब्रजा ॥६४॥  
 नित्यज्ञाना निरुपमा निर्गुणा नर्मदा नदी । त्रिगुणा त्रिपदा तंत्री तुलसी तरुणा तरुः ॥६५॥  
 त्रिविक्रमपदाक्राता तुरीयपदगामिनी । तरुणादित्यसकाशा तामसी तुहिनातुरा ॥६६॥  
 त्रिकालज्ञानसंपन्ना त्रिवली च त्रिलोचना । त्रिशक्तित्रिपुरा तुगा तुरगवदना तथा ॥६७॥  
 त्रिमिगिलगिला सोत्रा त्रिलोता तामसादिनी । तंत्रमंत्रविशेषज्ञा तनुमध्या त्रिविष्टा ॥६८॥  
 त्रिसन्ध्या त्रिस्तनी तोषा संस्थातालप्रतापिनी । ताटंकिनी तुषाराभा तुहिनाचलवासिनी ॥६९॥  
 तंतुजालसमायुक्ता तारहारावलिप्रिया । तिलहोमप्रिया तीर्या तमालकुसुमाकृतिः ॥७०॥  
 तारवा त्रियुता तन्वी त्रिंशंकुपरिवारिता । तलोदरो तिलाभूषा ताटकप्रिययाहिनी ॥७१॥  
 त्रिजटा तित्तिरी तृष्णा त्रिविधा तरुणाकृति । तप्तकाचनसवाशा तप्तकाचनभूषणा ॥७२॥  
 त्रैयंबका त्रिवर्गा च त्रिकालज्ञानदायिनी । तर्पणा तृप्तिदा तृप्ता तामसी तंबुस्तुता ॥७३॥  
 ताक्ष्यस्या त्रिगुणाकारा त्रिमंगी तनुवल्लरिः । यात्कारो थारवा थांता दोहिनी दीनवन्धला ७४॥  
 दानवातकरो दुर्गा दुर्गासुरनिबहिर्णा । देवरीर्तदिवारात्रिद्रीपदी दुर्दुमिस्वना ॥७५॥  
 देवयानी दुरावासा दारिद्र्यघोद्धेदिनी दिवा । दामोदरप्रिया दोसा दिग्वासा दिग्बिमोहिनी ७६॥  
 दंडवारण्यनिलया दंडिनी देवभूजिता । देवबंधा दिविपदा द्वैषिणी दानवाकृतिः ॥७७॥  
 दोनानायस्तुता दोशा दैवतादिस्वरूपिणी । धात्री धनुषंरा धेनुपरिणी धर्मचारिणी ॥७८॥  
 धरंधरा धराधारा धनदा धान्यदोहिनी । धर्मशीला धनाध्यक्षा धनुर्बेदविशारदा ॥७९॥  
 धृतरथ्या धृतरथदा धर्मराजप्रिया ध्रुवा । धूमावती धूमनेशी धर्मशास्त्रवाशिनी ॥८०॥  
 नदा नंदप्रिया निद्रा ननुदा नंदनात्मिका । नर्मदा नलिनी नीला नीलवंद्यप्रमाथ्या ॥८१॥  
 नारायणप्रिया निर्या निर्मला निर्गुणा निधिः । निराधारा दिग्गता नित्यशुद्धा निरंजना ॥८२॥  
 नारदिवदुक्तानोना नारदिवदुक्तात्मिका । नृमिहिनी नगधरा नृनागविभूषिता ॥८३॥

बलाक्विनी विलाहारा विलावासा बहूदका । बहुनेत्रा बहुपदा बहुकर्णावतसिका ॥११२॥  
 बहुबाहुयुता बीजरूपिणी बहुरूपिणी । विदुनादकलातीता विदुनादस्वरूपिणी ॥११३॥  
 बद्धगोषागुलित्राणा बदर्याश्रमवासिनी । वृदारका बृहत्स्क्धा बृहती बाणपातिनी ॥११४॥  
 बृंदाध्यक्षा बहुनुता वनिता बहुविक्रमा । बद्धपद्यासनासीना बिल्वपत्रतलस्थिना ॥११५॥  
 ब्रीडमनिजावासा बडिस्था विदुदर्पणा । दाला बाणासनवती बडवानलवेगिना ॥११६॥  
 ब्रह्माड्यहिरंतस्था ब्रह्मकवणमूर्तिणी । भावनी भोषणवता भात्रिनी भयहारिणी ॥११७॥  
 भद्रकाली भुजगाक्षी भारती भारताशया । भैरवा भोषणाकारा भूतिदा भूतिमालिनी ॥११८॥  
 भामिनी भोगनिरता भद्रदा भूरिविजया । भूतावाता भृगुलता भार्गवी भूसुरार्चिता ॥११९॥  
 भागीरथी भोगवती भवनस्था भिषग्दत्ता । भामिनी भोगिनी भाषा भवानी भूरिदक्षिणा १२०॥  
 भर्गात्मिका भोमवती भववधविमोचिनी । भजनाया भूनधारी रजिता भुवनेश्वरी ॥१२१॥  
 भुजगबलदा भीमा भेहंडा भागधेयिनी । माता माया मधुमती मधुजिह्वा मधुप्रिया ॥१२२॥  
 महादेवी महाभागा मालिनी मीनलोचना । मायातीता मधुमती मधुमासा मधुद्रवा ॥१२३॥  
 मानवी मधुसभूता मिथिलापुरवासिनी । मधुकंटभसहर्षी भेदिनी मेघमालिनी ॥१२४॥  
 मंदोदरी महामाया मैथिली ममृणप्रिया । महालक्ष्मीमहाकाली महाकन्या महेश्वरी ॥१२५॥  
 माहेंद्री मेहनया मंदारकुसुमाक्षिता । मजुमजीरवरणा माधदा मजुभाषिणी ॥१२६॥  
 मयूरदाविणी मुद्रा मलया मलयान्विता । मेघा मरकतश्यामा मागरी मेनकात्मजा ॥१२७॥  
 महामारी महावीरा महाश्यामा मनुस्तुता । मातृका मिहिराभासा मुमुन्दपदविक्रमा ॥१२८॥  
 मूलाधारस्थिता मुग्धा मणिपूरकवासिनी । मृगाशी महिषारूढा महिषामुरमन्दिनी ॥१२९॥  
 योगासना योगयम्या योगा यौवनकाश्रया । यौवनी युद्धमध्यस्था यमुना युगधारिणी ॥१३०॥  
 यक्षिणी योगयुक्ता च यक्षराजप्रसूतिनी । यात्रा यानविधानज्ञा यदुवंशसमुद्भवा ॥१३१॥  
 यकारादिहकाराता याजुषी यज्ञरूपिणी । यामिनी योगनिरता यानुधानभयवरी ॥१३२॥  
 र'कमणी रमणी रामा रेवती रेणुका रति । रौद्री रौद्रप्रियाकारा राममाता रतिप्रिया ॥१३३॥  
 रोहिणी राज्यदा रेवा रमा राजीवलोचना । रात्रिणी रूमपप्रा रत्नविहासनस्थिना ॥१३४॥  
 रत्नमात्म्यावरधरा रत्नगधानुत्पेधना । राजहंससमान्ढा रभा रत्नबलिप्रिया ॥१३५॥  
 रमणीययुगाधारा राजितालिलभूनला । रघुवर्मपरीषाणा रयिनी रत्नमालिनी ॥१३६॥  
 रोगेशी रोगशमनी रावणी रोमहृपिणी । रामचन्द्रपदाक्राता रावगच्छेदकारिणी ॥१३७॥  
 रत्नवस्त्ररिच्छत्रा रयस्था रघुवर्मभूषणा । रजनाधिदेवता लोला ललिता लिंगधारिणी १३८॥  
 रत्नमौलौला लुप्तविषा लो'कनी लोकविधुता । लज्जा लबोदरी देवी लज्जा लोकरुधारिणी १३९॥



वरदा वदिता विद्या वैष्णवी विमलाकृति । वाराही विरजा वर्षा वरलक्ष्मोविलासिनी ॥१४०॥  
 विनता व्योममध्यस्था वारिजासनसस्थिता । वारुणी वेणुसभृता वीतिहोत्रा विरूपिणी ॥१४१॥  
 वायुमण्डलमध्यस्था विष्णुरूपा विधिप्रिया । विष्णुपत्नी विष्णुमती विशालाक्षी वसुन्वरा ॥१४२॥  
 वामदेवप्रिया वेला वज्रिणी वसुदोहिनी । वेदाक्षरपरीतागो वाजपेयफलप्रदा ॥१४३॥  
 वासवी वामजननी वैकुण्ठनिलया वरा । व्यासप्रिया वर्मधरा बाल्मीकिपरिसेविता ॥१४४॥  
 शाकभरी शिवा शाता शारदा शरणागति । शातोदरी शुभाचारा शुभासुरविमर्दिनी ॥१४५॥  
 शोभावती शिवाकारा शकरार्धशरीरिणी । शाणा शुभाशया शुभ्रा शिर सघानकारिणी ॥१४६॥  
 शरावती शरानन्दा शरज्ज्योत्स्ना शुभानना । शरभा शूलिनी शूद्रा शबरी शुन्वाहना ॥१४७॥  
 श्रीमती श्रीघरानन्दा श्रवणानन्ददायिनी । शर्वाणी शर्वरी वद्या पद्मापा पञ्चुप्रिया ॥१४८॥  
 पोद्दाधारस्थिता देवी पण्णुखप्रियकारिणी । पडगरूपमुमति सुरासुरनमस्तृता ॥१४९॥  
 सरस्वती सदाधारा सर्वमंगलकारिणी । सामगानप्रिया सूक्ष्मा सावित्री सामसभवा ॥१५०॥  
 सर्वावासा सदानन्दा सुस्तनी सागरावरा । सर्वैश्वर्यप्रिया सिद्धि साधुबन्धुपराक्रमा ॥१५१॥  
 सप्तपिण्डलगतः सोममङ्गलासिनी । सर्वज्ञा साद्रकरुणा समानाधिकर्वाजिता ॥१५२॥  
 सर्वोत्तुङ्गा सज्ञहोना सदगुणा सवृष्टदा । सरधा सूर्यतनया सुकेशी सोमसहति ॥१५३॥  
 हिरण्यवर्णा हरिणी ह्रीकारी हसवाहिनी । क्षीमवस्त्रपरोतागो क्षीराञ्चितनया क्षमा ॥१५४॥  
 गायत्री चैव सावित्री पार्वती च सरस्वती । वेदगर्भा वरारोहा श्रीगायत्री परांविधा ॥१५५॥  
 इति साहस्रय नाम्ना गायत्र्याश्चैव नारद । पुण्यद सर्वपापघ्न महातपस्तिदायकम् ॥१५६॥  
 एव नामानि गायत्र्यास्तोषोत्पत्तिकरणं हि । अष्टम्यां च विशेषेण पठितव्यं द्विजं सह ॥१५७॥  
 यप कृत्वा होमपूजाध्यान कृत्वा विशेषतः । यस्मै कस्मै न दातव्यं गायत्र्यास्तु विशेषतः ॥१५८॥  
 सुभक्त्या सुशिक्ष्याय वक्तव्यं भूसुराय वै । भ्रष्टेभ्य साधवेभ्यश्च बाधवेभ्यो न दर्शयत ॥१५९॥  
 यद्गृहे लिखितं शास्त्रं भयं तस्य न कस्यचित् । चञ्चलापि स्थिरा भूत्वा कमला तत्र तिष्ठति ॥१६०॥  
 इदं रहस्यं परमं गुह्याद्गुह्यतरं महत् । पुण्यप्रदं मनुष्याणां दरिद्राणां निधिप्रदम् ॥१६१॥  
 भोगप्रदं मुग्धाणां कामिनां सर्वकामदम् । रोगाद्वै मुच्यते रोगी बद्धो मुच्यते बन्धनान् ॥१६२॥  
 ब्रह्माहस्यामुरापानमुवर्णस्तयिनो नरा । गुरुतल्पगतो वापि पाठका मुच्यन्ते सद्यः ॥१६३॥  
 अमरप्रतिग्रहान्चैवामश्यमशाद्रिषोपतः । पाराहानृतमुख्येभ्यः पठनादव मुच्यते ॥१६४॥  
 इदं रहस्यममलं मयोक्तं पञ्चमोद्भव । ब्रह्मसायुज्यदं नृणां सत्यं मरत्यं सशय ॥१६५॥  
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे गायत्रीसहस्रनामस्तोत्रकथनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

## अथ सप्तमोऽध्यायः

नारद उवाच

श्रुतं सहस्रनामाख्यं श्रीगायत्र्या फलप्रदम् । स्तोत्र महोत्तिकरं महाभाग्यकरं परम् ॥१॥  
अधुना श्रोतुमिच्छामि दीक्षालक्षणमुत्तमम् । विना येन न सिद्ध्येत देवीमंत्रेऽधिकारिता ॥२॥  
ब्राह्मणानां क्षत्रियाणां विशां स्त्रीणां तथैव च । सामान्यविधिना सर्वं विस्तरेण वद प्रभो ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

शृणु दीक्षा प्रवक्ष्यामि सिष्याणां भावितात्मनाम् । देवाग्निगुरुपूजादावधिकारो यया भवेत् ॥४॥  
दियं ज्ञानं हि या दद्यात्कुर्यात्पापभयं तु या । सर्वं दीक्षेति सप्रोक्ता वेदनत्रविशारदै ॥५॥  
अवश्य सा तु कर्तव्या यतो बहुफला मता । गुह्यशिष्याद्युभावत्राप्यतिशुद्धावपेक्षितौ ॥६॥  
गुरुस्तु विधिवत्प्रातः कृत्य सर्वं विधाय च । स्नानसध्यादिकं सर्वं यथाविधि विधाय च ॥७॥  
कमण्डलुकरो मौनी गृहं यायात्सरित्ताटम् । यागमण्डपमासाद्य विशेषतश्चासने वरे ॥८॥  
आचम्य प्राणानायम्य गवपुष्पविमिश्रितम् । सप्तवारास्त्रमन्त्रेण जप्त वारिषु साधयेत् ॥९॥  
वारिणा तेन मतिमानस्त्रमन्त्रं समुच्चरन् । प्रौढयेदद्वारमखिलं ततः पूजा समाचरेत् ॥१०॥  
ऊर्ध्वोदुवरके देव गणनाथ तथा श्रियम् । सरस्वती नाममनं पूजयेद्गणपुष्पैर् ॥११॥  
द्वारदक्षिणशाखायां गंगा विघ्नेशमर्चयेत् । द्वारस्य वामशाखायां क्षेत्रपालं च सूर्यजाम् ॥१२॥  
देहल्या पूजयेदस्त्रदेवतामस्त्रमन्त्रतः । सर्वं देवीमयं दृश्यमिति सचित्यं सर्वतः ॥१३॥  
दिव्यानुत्सारयेद्विघ्नानस्त्रमन्त्रजपेन तु । अन्तरिक्षगतान्विघ्नान्पदाघातैस्तु भूमिगान् ॥१४॥  
वामशाखां स्पृशन्पश्चात्प्रविशेद्दीक्षणाग्निना । प्रविश्य कुम्भं सस्थाप्य सामान्यार्घ्यं विधाय च ॥  
तेन चार्घ्यजलेनापि नैऋत्या दिशि पूजयेत् । वास्तुनाथ पद्मयोनिं गणपुण्याशतादिभिः ॥१६॥  
ततः कुर्यात्पद्मगन्धं तेन चार्घ्योदकेन च । तोरणस्तम्भपर्यन्तं प्रोक्षयेन्मण्डपं गुरु ॥१७॥  
सर्वं देवीमयं चेद भावयेन्मनसा खिलम् । मूलमन्त्रं जपन्भक्त्या प्रोक्षणं स्थाच्छरणानुना ॥१८॥  
शरमन्त्रं समुच्चार्य साधयेन्मण्डपदामाम् । हुमन्त्रं तु समुच्चार्य कुर्याद्दिग्बुधक्षणं ततः ॥१९॥  
धूपमेदतर धूपैर्विकिरान्विकिरैस्ततः । मार्जयेत्तास्तु मार्जन्या कुशनिमित्तया पुनः ॥२०॥  
ईशानदिशि तत्पूजं कृत्वा सस्थापयेन्मुने । पुण्याह्वाचनं कृत्वा दीनानायाश्च तोषयेत् ॥२१॥  
विशोन्मुद्रासने पश्चात्प्रमदकृत्यं गुरुं निजम् । प्राङ्मुखो विधिवद्दधात्वा देवमन्त्रस्य देवताम् ॥२२॥  
भूतनुद्धादिकं कृत्वा पूर्वोक्तेनैव वर्त्मना । नृप्यादिन्यासकं च कुर्याद्विवर्त्मनस्य वै मुने ॥२३॥  
न्यसेन्मुनिं तु शिरसि भुक्ते छन्दः समीरितम् । देवतां हृदयामोजे गृह्ये बीजं तु पादयोः ॥२४॥

शक्तिं विन्यस्य पश्चात् तालत्रयखात्तत । दिग्बध कारयेत्पश्चाच्छोडिकाभिल्लिभिर्नर ॥२५॥  
 प्राणायाम तत कृत्वा मूलमन्त्रमनुस्मरन् । मातृका विन्यसेद्देहे तत्प्रकारस्तथोच्यते ॥२६॥  
 ॐअ नम इति प्रोच्य न्यसच्छिरसि मन्त्रवित । एवमेव तु सर्वेषु न्यसेत्स्थानेषु वै मुने ॥२७॥  
 मूलमन्त्र पङ्क्तौ च न्यसदग्रेषु सत्तम । अगुष्ठादिष्वगुलीषु हृदयादिषु च क्रमात् ॥२८॥  
 नम स्वाहावपङ्क्तौ ह्रवोपट्फट्पदान्वितै । प्रणवादिषु तैर्नै पृथग्भेदवदङ्गकम् ॥२९॥  
 वर्णयासादिक पश्चान्मूलमन्त्रस्य योजयत । स्थानेषु तत्तत्कल्पोक्तेष्विति न्यासविधि स्मृत ३०॥  
 ततो निजे शरीरेऽस्मिन्तददासन शुभम् । दक्षास च न्यसेद्धर्म दामास ज्ञानमेव च ॥३१॥  
 वामोरो चापि वैराग्य दक्षोरात्रय विन्यसेत । ऐश्वर्यं मुखदेशे तु मुने ध्यायदधर्मकम् ॥३२॥  
 यामपाश्वे नाभिदेशे दक्षपाश्वे तथा पुन । नज्जादीश्रापि ज्ञानादी पूर्वोक्तानव विन्यसेत ॥३३॥  
 पादा धमादय प्रोक्ता पीठस्य मुनिसत्तम । अधर्माद्यास्तु गानाणि स्मृतानि मुनिपुङ्गवै ॥३४॥  
 मध्येऽनत हृदि स्थाने न्यसेन्मन्द्रासन स्थले । प्रपञ्चपद्म विमल तस्मिन्सूर्येन्द्रपापकान ॥३५॥  
 न्यसेत्कलायुतामत्री सक्षपात्ता वदाम्यहम् । सूर्यस्य द्वादश कलास्ता इन्दो षोडश स्मृता ॥  
 दश बह्वे कला प्रोक्तास्ताभिर्युक्तास्तु ताः स्मरत् । सत्त्व रजस्तमश्चैव न्यसेत्तेषामथोपरि ॥३७॥  
 आत्मानमतरात्मान परमात्मानमेव च । ज्ञानात्मान न्यसेद्विद्वानित्य षोडश कल्पना ॥३८॥  
 अमुकासनाय नम इति मन्त्रेण साधक । आसनपूजयित्वा तु तस्मिन् ध्यायेत्पराम्बिकाम् ॥३९॥  
 कल्पोक्तविधिना मन्त्री देयमन्त्रस्य देवताम् । मानसैरुपचारैश्च पूजयेत्ता यथाविधि ॥४०॥  
 मुद्रा प्रदर्शयद्विद्वान्कल्पोक्ता मोदकारिका । याभिर्विचरिताभिस्तु मोदो देव्यास्तु जायत ॥४१॥  
 श्रीनारायण उवाच

तत स्ववामभागाग्रे षट्कोणोपरि वर्तुलम् । चतुरस्रयुत सम्यङ्मध्य मङ्गलमालिखेत ॥४२॥  
 मध्ये त्रिकोण सलिरय शखमुद्रा प्रदर्शयत । पङ्क्तानि च षट्कोणेष्वर्चयत्कुसुमादिभि ॥४३॥  
 अग्यादिषु तु कोणेषु पङ्क्तार्चनमाचरेत् । आधारपात्रमादाय शखस्य मुनिसत्तम ॥४४॥  
 अस्त्रमन्त्रेण सप्रोक्ष्य स्यापयत्तत्र मण्डले । म बह्निमङ्गलायोक्त्वा ततो दशकलात्मन ॥४५॥  
 अमुकदेव्या अर्घ्यपात्रस्थानाय नम इत्यपि । मन्त्रोऽयमक्त शखस्याप्याधारस्थापन बुधै ॥४६॥  
 आधार पूर्वमारम्य प्रदक्षिणक्रमेण तु । दश बह्निमङ्गला पूज्या बह्निमण्डलस्थिता ॥४७॥  
 ततो वै मूलमन्त्रेण प्रोक्षित शखमुत्तमम् । स्यापयत्तत्र चाधारे मूलमन्त्रमनुस्मरन् ॥४८॥  
 असूर्यमङ्गलायोक्त्वा द्वादशात् बलात्मने । अमुकदेव्याप्याधाराय नम इत्युच्यते ॥४९॥  
 य शखाय पद प्रोक्ष्य नम इत्येतदुच्यते । प्रोक्षयेत्तत्र त शख तस्मिन्नादश पूजयेत् ॥५०॥  
 सूर्यस्य द्वादश बलास्तपियाद्या यथाक्रमम् । विलोममातृका प्रोक्ष्य मूलमन्त्र विलोमम् ॥५१॥

जलैरापूरयेच्छ तत्र चेन्दो कला न्यसेत् । ॐ सोममडलायोक्त्वाते पौडशकलात्मने ॥५२॥  
 अमुकाध्यामृतायेति हृन्मन्नातो मनु स्मृतः । पूजयेन्मनुना तेन जल तु सृणिमुद्रया ॥५३॥  
 तीर्थान्यावाह्य तत्रैवाप्यष्टकृत्वो जपेन्मनुम् । पडगानि जले न्यस्य हृदासे पूजयेदप ॥५४॥  
 अष्टकृत्वो जपेन्मूल छादयेन्मत्स्यमुद्रया । ततो दक्षिणदिग्भागे शस्यस्य प्रोत्पणी न्यसेत् ॥५५॥  
 दाखाद्यु किञ्चिन्निक्षिप्य प्रोक्षयेत्तेन सर्वत । पूजाद्रव्य निजात्मान विमुद्ध भावयेत्तत ॥५६॥

### श्रीनारायण उवाच

तत स्वपुरतो वेद्या सर्वतोभद्रमडलम् । सल्लिख्य ऋणिकामध्ये पूरयेच्छालितडुल्लं ॥५७॥  
 आस्तीर्य दर्भास्तत्रैव न्यसेन्कूर्चं सलक्षणम् । आधारशक्तिभारभ्य पीठमन्वतमर्चयेत् ॥५८॥  
 निर्व्रण कुम्भमादावाप्यस्त्राद्भि क्षालितातरम् । ततुना वेष्टयेत् तु त्रिगुणेनारुणेन च ॥५९॥  
 नवरत्नोदर कूर्चपुत गधादिपूजितम् । स्यापयेत्तत्र पीठ तु तारामन्त्रेण देशिक ॥६०॥  
 ऐक्य कुम्भस्य पीठस्य भावयेत्पूरयेत्तत । मातृका प्रतिलोमेन जपस्तीर्थोदकमुने ॥६१॥  
 मूलमत्र च संजप्य पूरयेद्देवताधिया । अश्वत्थपनसाम्राणा कोमलैर्नवपल्लवै ॥६२॥  
 छादयेत्कुम्भवदन चपत्र सफलाक्षतम् । सस्थापयेत् मतिमान्ब्रह्मयुग्मेन वेष्टयेत् ॥६३॥  
 प्राणस्थापनमन्त्रेण प्राणस्थापनमाचरेत् । आवाहनादिमुद्राभिर्मोदयेद्देवता पराम् ॥६४॥  
 ध्यायेत्ता परमेशानी कल्पोक्तेन प्रकारत । स्वागत कुशलप्रदन देव्या अग्रे समुच्चरेत् ॥६५॥  
 पाद्य दद्यात्ततोऽप्यर्घ्यं ततश्चाचमनीयकम् । मधुपर्कं च साम्यग देव्यं स्नान निवेदेयेत् ॥६६॥  
 वाससी च ततो दद्याद्रक्ते क्षौमे सुनिर्मले । नानामणिगणाकीर्णानाकल्पान्कल्पयेत्तत ॥६७॥  
 मनुना पुटितैर्वर्षैर्मतृकाया विधानतः । देव्या अग्रेषु विन्यस्य चदनार्थं समर्चयेत् ॥६८॥  
 गध कालागुहमक्क कर्पूरण समन्वित । काश्मीर चदन चापि कस्तूरीसहित मुने ॥६९॥  
 कुदपुष्पादिपुष्पाणि परदेव्यं समर्पयेत् । धूपोऽगुरुषुश्रवातोशीरचदनशर्करा ॥७०॥  
 मधुमिश्रा स्मृता देव्या प्रिया धूपान्मना सदा । दीपाननेकादत्त्वाथ नैवेद्य चार्पयेत्सुधी ॥७१॥  
 प्रतिद्वयं जल दद्यात्प्रोक्षणीस्य न चान्यथा । तत कुर्यादगपूजा कल्पोक्तावरणानि च ॥७२॥  
 सांगा देवीमथाम्यर्घ्यं वैश्वदेवं ततश्चरेत् । दक्षिणे स्पष्टिलं शृत्वा तत्रापाय हृताशनम् ॥७३॥  
 मूर्तिस्यो देवता तत्रावाह्य सम्पूज्य च क्रमान । तारभ्याहृत्त्रिभिर्हृत्या मृन्मन्त्रेण च तत ॥७४॥  
 पद्मविगतिवार तु पायसेन ससर्पिया । हृनेत्यश्चाद्गधाहृतिभि पुनश्च जुहुयामुने ॥७५॥  
 गपाक्षैरर्पयित्वा च दवो पीठे तु योजयेत् । यद्वि विसृज्य हविषा पथितो विनिरेट्टिम् ॥७६॥  
 देवताया पाददेम्यो गधपुष्पादिसमुत्तान् । पद्मोपचारादत्त्वाथ तांवल्लं ह्यचामरे ॥७७॥

दद्याद्देव्यै ततो मन्त्र सहस्रावृत्तितो जपेत । जप समर्प्य चैशां गं विकिरे दिशि सस्यते ॥७८॥  
 कर्करी स्थापयेत्तस्या दुर्गामावाह्य पूजयेत् । रक्ष रक्षति चोच्चार्य नाशमुक्तेन वारिणा ॥७९॥  
 ब्रह्ममन्त्र जपन्देश सेचयेत् प्रदक्षिणम् । कर्करी स्थापयेत्स्थान पूजयच्चास्त्रदेवताम् ॥८०॥  
 पश्चादगुरुस्तु शिष्येण सह भुञ्जीत वाग्यत । तस्या रात्रौ तु तद्वेद्या निद्रा कुर्यात्प्रयत्नत ॥८१॥

### श्रीनारायण उवाच

सत बुद्धस्य संस्कार स्थडिलस्य च वा मुन । प्रवक्ष्यामि समासन यथाविधि विधानत ॥८२॥  
 मूलमन्त्र समुच्चार्य वीक्षयदस्त्रमन्त्रत । प्रीक्षयत्साडन कुर्यात्तेनैव कवचन तु ॥८३॥  
 अभ्युक्षण समुद्दिष्ट तिस्रस्तिस्रस्तत परम् । प्रागप्रा उदगप्राश्च लिखल्लेखा समतत ॥८४॥  
 प्रणवन समभ्युक्ष्य पीठ देव्या समर्चयत । आघारशक्तिमारभ्य पीठमत्रावसानकम् ॥८५॥  
 सस्मि पीठे समावाह्य शिवो परमकारणो । गघाद्यैरुपचारैश्च पूजयती समाहित ॥८६॥  
 देवा ध्यायदृतुस्नाता ससक्ता शकरण तु । कामातुरा तयो ब्रीडा किञ्चित्काल विभावयत ॥  
 अथ बह्नि समादाय पात्रेण पुरतो न्यसेत् । क्रव्यादाश पारयज्य पूर्वोक्तैर्ब्रीक्षणदिभि ॥८८॥  
 सस्कृत्य बह्नि रवीजमुच्चार्य तदनन्तरम् । चैतय योजयत्तस्मि प्रणवनाभिमन्त्रयत् ॥८९॥  
 ससवार ततो धनुमुद्रा सदृशयद्गुरु । शरण रमित कृत्वा तनुत्रेणावगुठयत् ॥९०॥  
 अर्चितं त्रि परिभ्राम्य प्रादक्षिण्येन सत्तम । कुण्डोपरि जपस्नार जानुस्पृष्टमहीतल ॥९१॥  
 शिवबीजधिया देव्या योनौ बह्नि विनिक्षिपेत् । आचामयत्तनो देव देवी च जगदम्बिकाम् ॥९२॥  
 चित्तिलगल हन वह पच युग्म तत परम् । सर्वज्ञानापय स्वागामनोऽय बह्निदीपन ॥९३॥  
 अग्नि प्रज्वलित वन्दे जातवद हुताशनम् । सुवर्णवर्णममल समिद्ध विश्वतोमुखम् ॥९४॥  
 मन्त्रेणानन त बह्नि स्तुवीत परमादरात् । ततो यसद्रह्निमन्त्र पडण देशिकोक्तम् ॥९५॥  
 सहस्रावि स्वस्तिपूर्णं उत्तिष्ठपुरुष स्मृत । धूमव्यापी सप्ताजह्नो धनुधर इति क्रमात् ॥९६॥  
 जातिमुक्ता पडगा स्यु पूवस्थानपु विन्यसेत् । ध्याये बह्नि हेमवर्ण त्रिनत्र पञ्चसस्यितम् ॥९७॥  
 इष्टशक्तिस्वस्तिकाभिर्धारक भगल परम् । परिपिचेत्तत मुण्ड मखलोपरि मन्त्रवित् ॥९८॥  
 दशै परित्वरेत्पश्चात्परिधीन्वियसेदय । त्रिकोणवृत्तपट्कोण साष्टपत्र सम्भूपुरम् ॥९९॥  
 यत्र विभावयेद्बह्ने पूर्वं वा सल्लिखेदय । तन्मध्ये पूजयेद्बह्नि मन्त्रेणानेन वै मुने ॥१००॥  
 वैश्वानर ततो जातवद पश्चादिहावह । लोहिताक्षपद प्रोक्त्वा सर्वत्रमार्गिण सापय ॥१०१॥  
 बह्निजायातको मन्त्रस्तन बह्नि तु पूजयेत् । मध्ये पट्स्वपि कोणपु हिरण्या गगना तथा ॥१०२॥  
 रक्षा वृष्णा सुप्रभा च बहुरुपातिरिक्तिका । पूजयेत्सप्तजिह्वास्ता केसरेष्वगपूजनम् ॥१०३॥

दलेषु पूजयेन्मूर्तीः शक्तिस्त्वस्तिकधारिणीः । जातवेदाः सप्तजिह्वो हव्यवाहन एव च ॥१०४॥  
 अश्वोदरजसंतोऽज्यः पुनर्वैश्वानराह्वयः । कोमारतेजाः स्याद्विष्वमुखो देवमुखः स्मृतः १०५॥  
 ताराम्नये पदाद्याः स्युर्नत्यन्ता वह्निमूर्तयः । लोकपालाश्चतुदिशु वज्राद्यायुषसंयुतान् ॥१०६॥

श्रीनारायण उवाच

ततः सूक्त्युवसस्कारावाज्यसंस्कार एव च । कृत्वा होमंततः कुर्यात्स्रुवेणादाय वै घृतम् ॥१०७॥  
 दक्षिणादृतमागात्तु वह्नेर्दक्षिणलोचने । जुहुयाद्गनये स्वाहेत्येवं वै वामतोऽज्यतः ॥१०८॥  
 सोमाय स्वाहेति मध्यादृतमादाय सत्तम । अग्नोपोमान्या स्वाहेति मध्मनेत्रे हुनेत्ततः ॥१०९॥  
 पुनर्दक्षिणभागात्तु घृतमादाय वै मुखे । अग्नये स्विष्टकृते स्वाहेत्यनेनैव हुनेत्ततः ॥११०॥  
 सताराभिर्व्याहृतिभिर्जुहुयादय साधकः । जुहुयादग्निमंत्रेण विवार तु ततः परम् ॥१११॥  
 तनस्तु प्रणवेनेवाप्यष्टावष्टौ घृताहुती । गर्भाधानादिसंस्कारकृते तु जुहुयाग्मुने ॥११२॥  
 गर्भाधानं पुंसवनं सीमतोजनयनं ततः । जातकर्म नामकमाप्नुपनिष्क्रमणं तथा ॥११३॥  
 अनाशनं तथा चूडा व्रतत्रयस्तथैव च । महानाम्न्य धनं पश्चात्तयोरनिपदं व्रतम् ॥११४॥  
 गोदानोद्गाहवा प्रोक्ता सस्वारा श्रुतिचोदिनाः । ततः शिवपार्वतो च पूजयि वा त्रिचर्जयेत् ॥११५॥  
 जुहुयात्पञ्च समिधो वह्निमुद्दिश्य साधकः । पश्चादावरणाना चाप्येकैकामाहुतिं हुनेत् ॥११६॥  
 घृतं सूचि समादाय चतुर्वारं स्रुवेण च । पित्राय ता तु तेनैव मुने तिष्ठन्निजासने ॥११७॥  
 चौपडतेन मनुना वह्नेस्तु जुहुयात्ततः । महागणेशमंत्रेण जुहुयादाहुतीर्दश ॥११८॥  
 वह्नी पीठं समम्यर्च्य देयमन्नस्य देवताम् । वह्नी ध्यात्वा तु तद्भक्ते पञ्चविंशतिर्संख्यया ॥११९॥  
 मूलमन्त्रेण जुहुयाद्भक्तकीवर्णाय च । वह्निदेवतयोरैक्यं भावयन्नात्मना सह ॥१२०॥  
 एकीभूतं भावयेत्तु ततस्तु साधकोत्तम । पडगं देवतानां च जुहुयादाहुतीः पूज्यत् ॥१२१॥  
 एनादशं च जुहुयादाहुतीर्मुनिसत्तम । एतेन नाडासधानं वह्निदेवतयोर्मुने ॥१२२॥  
 एतेन त्रययोगेनाप्यावृत्तीनां तथैव च । एकैकक्रमयोगेन घृतेन जुहुयाग्मुने ॥१२३॥  
 ततः कल्पोस्तत्र्यस्तु जुहुयादथवा तिलं । देवतामूलमन्त्रेण गजात्तत्रसहस्रकम् ॥१२४॥  
 एवं हृत्वा ततो देवीं सन्नुष्टा भावयन्मुने । तथैवावृतिदेवींश्च बह्वृषाद्या देवता अत्रि ॥१२५॥  
 ततः शिष्यं च सुम्नात्तु त्रयमध्यादिक्रियम् । वज्रद्रव्यसुतं स्वर्गान्तरजेन समन्वितम् ॥१२६॥  
 वमंडलं वरमुद्धर्षं कुण्डस्यातिक्रमानयेत् । नमस्सृज्य ततः शिष्यो मुम्नथ समासदः ॥१२७॥  
 मुल्लदेवं नमस्सृज्य विनोत्तशायं विष्टरे । गुरुस्तत्रस्तु तं शिष्यं कृपापुष्टया विलोचयेत् ॥१२८॥  
 तच्चैतन्मयं निजे देहे भावयेत्संगतं चित्ति । ततः शिष्यतनुम्यानामध्वना परित्योयनम् ॥१२९॥  
 कुर्यात्तु होमतो विद्वान्दिव्यदृष्टपबलोत्तमान् । धेने जायेत शुद्धात्मा योगी देवाद्यनुग्रहे ॥१३०॥

## श्रीनारायण उवाच

तनो ध्यायेत् शिष्यस्य पङ्कध्वनः क्रमेण तु । पादयोस्तु कलाध्वानमंधौ तत्त्वाध्वकं पुनः ॥१३१॥  
 नाभौ तु भुवनाध्वानं वर्णाध्वानं तथा हृदि । पदाध्वानं तथा भाले मंत्राध्वानं तु मूर्धनि ॥१३२॥  
 शिष्यं स्पृशंस्तु कूर्चेन तिलैराज्यपरिलुतैः । शोषयाम्यमुमध्वानं स्वाहेति मनुमुच्चरन् ॥१३३॥  
 ताराढ्यं जुहुयादष्टवारं प्रत्यध्वमेव हि । पङ्कध्वनस्ततस्तास्तु लीनान्द्रह्मणि भावयेत् ॥१३४॥  
 पुनरुत्पादयेत्तस्मात्तृष्टिमात्रेण वै गुरुः । आत्मस्थितं तच्चैतन्यं पुनः शिष्ये तु योजयेत् ॥  
 पूर्णाहुतिं ततो हृत्वा देवता कलशे नयेत् । पुनर्ध्यात्तिभिर्हृत्वा बह्नेरंगाहृतीरतथा ॥१३६॥  
 एकैव शो गुरुरेवा विसृजेद्वह्निमात्मनि । ततः शिष्यस्य नेत्रे तु वध्नीयाद्वाससा गुरुः ॥१३७॥  
 नेत्रमंत्रेण तं शिष्यं कुण्डतो मंडलं नयेत् । पुष्पाजलमुख्यदेव्या कारयेच्छिष्यहरततः ॥१३८॥  
 नेत्रबंधं निराकृत्य देशदेशकृशविष्टरे । भूतशुद्धिं शिष्यदेहे कुर्यात्प्रोक्तेन वर्त्मना ॥१३९॥  
 मंत्रोदितास्तथा न्यासान्वृत्वा शिष्यतनौ ततः । मंडलेवेशयेच्छिष्यमन्यस्मिन्कुंभसस्थितान् ॥१४०॥  
 पल्लवाञ्छिष्यशिरसि विन्यसेन्मातृका जपेत् । कलशस्थजले शिष्य स्नापयेद्देवतात्मकैः ॥१४१॥  
 वर्धनीजलसेकं च कुर्याद्रक्षार्थमंजसा । ततः शिष्यः समुत्थाय वाससी परिधाय च ॥१४२॥  
 हृतमस्मावलेपश्च संविशेद्गुरुसन्निधौ । ततो गुरुः स्वकीयात्तु हृदयान्निर्गता शिवाम् ॥१४३॥  
 प्रविष्टा शिष्यहृदये भावयेत्करणानिधिः । पूजयेद्गृध्रपुष्पाद्यैर्यम्य वै भावयस्तयोः ॥१४४॥  
 ततस्त्रिंशो दक्षकर्णे शिष्यस्योपदिशेद्गुरुः । महामंत्रं महादेव्या स्वहस्त शिरसिन्यसन् ॥१४५॥  
 अष्टोत्तरशतं मन्त्रं शिष्योऽपि प्रजपेन्मुने । दंडवत्प्रणमेद्भूमौ तं गुरु देवतात्मकम् ॥१४६॥  
 सर्वस्वमर्पयेत्तस्मिं यावज्जीवमनन्यधोः । ऋत्विग्भ्यो दक्षिणा दत्त्वा ब्राह्मणाश्चापि भोजयेत् ॥  
 सुवासिनीः कुमारीश्च बटुकाश्चैव सर्वशः । दीनानाथान्दरिद्राश्च वित्तशाठ्यविभजितः ॥१४८॥  
 हृत्कार्यता स्वरय बुद्ध्या नित्यमाराधयेन्मनुम् । इति ते वक्षितं सम्यग्दीक्षाविधिरनुत्तमः ॥१४९॥  
 विमूर्खैतदशेषेण भज देवीपदाबुजम् । नान्यस्तु परमो धर्मो ब्राह्मणस्यात्र विद्यते ॥१५०॥  
 वैदिकः स्वस्वगृहोक्तव्रमेणोपदिशेन्मनुम् । तात्रिकस्तंत्ररोत्या तु स्थितिरैवा सनातनी ॥१५१॥  
 तत्तदुक्तप्रयोगास्ते ते ते कुर्युर्न चान्यथा ।

## श्रीनारायण उवाच

इति सर्वं मयाऽऽख्यातं यत्पुष्टं नारद त्वया ॥१५२॥

अतः परं परांवाया भज नित्यं पदाबुजम् । नित्यमाराध्य तच्चाहं निर्वृतिं परमां गतः ॥१५३॥

व्यास उवाच

इति राजघ्नारदाय प्रोक्त्वा सर्वमनुत्तमम् । समाधिनीलिताक्षस्तु दक्षी देवीपदाबुजम् ॥१५४॥  
नारायणस्तु भगवान्मुनिवर्यशिलामणि । नारदोऽपि ततो नत्वा गुरु नारायण परम् ॥

जगाम सद्यस्तपसे देवीदर्शनलालस ॥१५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे सप्तमोऽध्याय ॥७॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्वशास्त्रवता वर । द्विजातीना तु सर्वेषां शक्युपास्ति श्रुतोरिता ॥१॥  
सध्याकालनयेऽयस्मिन्काले नित्यतया विभो । ता विहाय द्विजा कस्माद्गृह्णाम्युशान्यदेवता ॥२॥  
दृश्यन्ते वैष्णवा क्वचिद्वाणव्यास्तथापरि । कापालिकाश्चीनमागरता वल्कलपारिण ॥३॥  
दिगवरास्तथा वीढ्याश्चार्वाका एवमादय । दश्यते बहवो लोके वेदश्रद्धाविवर्जिता ॥४॥  
किमत्र कारणं ब्रह्मस्तद्भवावक्तुमर्हति । बुद्धिमत् पण्डिताश्च नानातर्कविवक्षणा ॥५॥  
अपि सत्येव धरेषु श्रद्धया तु विवर्जिता । न हि कश्चित्स्वकस्याग बुद्ध्या हानुमिहेच्छति ॥६॥  
किमत्र वारणं तस्माद्बद्धवदविदा वर । मणिद्वीपस्य महिमा वर्गितो भवता पुरा ॥७॥  
वीदूक्तश्चस्ति यद्देव्या परं स्थानं महत्तरम् । तच्चापि वद भक्त्याय श्रद्धात्तानाय मेजय ॥८॥  
प्रमत्तास्तु यदन्यथ गुरवो गुह्यमप्युत ।

सूत उवाच

इति राज्ञो वचं श्रुत्वा भगवान्वादरायण ॥९॥

निजपादं तन सर्वं व्रमेणैव मुनाश्वरा । यच्छ्रुत्वा तु द्विजातीना वेदश्रद्धा विवर्धते ॥१०॥

व्यास उवाच

सम्यक्पृष्टं त्वया राजसमये समयाचितम् । बुद्धिमानसि वेदेषु श्रद्धानाश्रवं लक्ष्यते ॥११॥  
पूर्वं मदोद्धता देव्या देवैर्बुद्धं तु चरिरे । शत्रव्यं महाराज महाविस्मयकारकम् ॥१२॥  
नानाशस्त्रमहरणं नानामायाविविचित्रम् । जगत्पथकरं नूनं तपा युद्धमभून्नृण ॥१३॥  
पराशक्तिप्रावेशाद्देवैर्देव्या जिना युधि । भुव स्वर्गपरिचर्य गता पानाः शत्रुमनि ॥१४॥  
ततः प्रहृषिता देवा स्वपराक्रमवर्णनम् । चक्रुः परस्परं माहात्म्याभिमानानां समतत ॥१५॥  
अयोऽस्मान् बुधो न स्यादस्माकं महिमा यत । सर्वोत्तमं कुत्र देव्या पामरा निष्यरारुमा ॥१६॥



सृष्टिस्थितिक्षयकरा वय सर्वे यशस्विन । अस्मदग्रे पामराणा दैत्याना चैव वा कथा ॥१७॥  
 पराशक्तिप्रभाव ते न ज्ञात्वा मोहमागता । तेषामनुग्रह कर्तुं तदैव जगदविका ॥१८॥  
 प्रादुरासोत्कृपापूर्णं यक्षरूपेण भूमिप । कोटिसूर्यप्रतीकाश्च चद्रकोटिसुशीतलम् ॥१९॥  
 विद्युत्कोटिसमानाभ हस्तपादादिबजितम् । अदृष्टपूर्वं तददृष्ट्वा तेज परमसुन्दरम् ॥२०॥  
 सविस्मयारतदा प्रोचु किमिद किमिद त्विति । दैत्याना चेष्टिन किं वा माया कापि महीयसो ॥  
 केनचिर्नमिता वाऽथ देवाना स्मयकारिणी । सभूय त तदा सर्वे विचार चक्रुस्तमम् ॥२२॥  
 यक्षस्य निकटे गत्वा प्रष्टव्यं कस्त्वमित्यपि । बलाबल ततो ज्ञात्वा कर्तव्या तु प्रतिक्रिया २३॥  
 ततो वह्निं समाहूय प्रोवाचेश्च सुराधिप । गच्छ बह्ने त्वमस्माक यतोऽसि मुक्षमुत्तमम् ॥२४॥  
 ततो गत्वा तु जानीहि किमिद यक्षमित्यपि । सहस्राक्षवच श्रुत्वा स्वपराक्रमगभितम् ॥२५॥  
 वेगात्स निर्गतो वह्निर्यथो यक्षस्य सनिधौ । तदा प्रोवाच यक्षस्त त्व कोऽसौति हुताशनम् ॥  
 वीर्यं च त्वयि किं यत्तद्वद सर्वं ममाग्रत । अग्निरस्मि तथा जातवदा अस्मौति सोऽब्रवीत् ॥  
 सर्वस्य दहनं शक्तिमयि विश्वस्य तिष्ठति । तदा यक्ष पर तेजस्तदग्रे निदधौ तृणम् ॥२८॥  
 दहनं यदि ते शक्तिविश्वस्य दहनेऽस्ति हि । तदा सर्वबलेनैवाकरोद्यत्स हुताशन ॥२९॥  
 न शशाकं तृणं दग्धुं लज्जितोऽगात्सुरा प्रति । पूष्टे देवैस्तु वृत्तात् सर्वं प्रोवाच हव्यभुक् ॥३०॥  
 वृषाऽभिमानो ह्यस्माक सर्वेशत्वादिके सुरा । ततस्तु वृत्रहा वायु समाहूयदमब्रवीत् ॥३१॥  
 त्वयि प्रोतं जगत्सर्वं त्वच्चेष्टाभिस्तु चष्टितम् । त्वं प्राणरूप सर्वेषा सर्वशक्तिविधारक ॥३२॥  
 त्वमेव गत्वा जानीहि किमिदं यक्षमित्यपि । नायं कोऽपि समर्थोऽस्ति ज्ञातुं यन् परं महं ॥  
 सहस्राक्षवच श्रुत्वा गुणगौरवगुणितम् । साभिमानो जगामाणु यत्र यन् विराजते ॥३४॥  
 यक्ष दृष्ट्वा ततो वायुं प्रोवाच मुदुन्नापया । कोऽसि त्वं त्वयि का शक्तिर्द्वन्द्वं सर्वं ममाग्रत ॥  
 ततो यक्षवच श्रुत्वा गर्वेण भरदब्रवीत् । मातरिश्वाऽहमस्मीति वायुरस्मीति चाब्रवीत् ३६॥  
 वीर्यं तु मयि सर्वस्य चालने ग्रहणंऽस्ति हि । मच्चेष्टया जगत्सर्वं सर्वव्यापारवद्भवेत् ॥३७॥  
 इति श्रुत्वा वायुवाणीं निजगाद परं महं । तृणमेतत्तवाग्रे यत्तच्चालय यथेष्टितम् ॥३८॥  
 नोचेद्द्वन्द्वं विहायैव लज्जितो गच्छ वासदम् । श्रुत्वा यक्षवचो वायु सर्वशक्तिसमन्वित ॥३९॥  
 उद्योगमवरोत्तच्च स्वस्थानान् चचाल ह । लज्जितोऽगाद्देवपार्श्वे हित्वा गर्वं स चानिल ४०॥  
 वृत्तात्तमवदत्सर्वं गवनिवर्षिकारणम् । नैतज्जातुं समर्था स्म मिथ्यागर्वाभिमानिन ४१॥  
 अलौकिकं भाति यन् तेज परमदारुणम् । तत् सर्वं सुरगणा सहस्राण्य समुच्चिरे ॥४२॥  
 देवराटसि यस्मात्त्वं यन् जानीहि तत्त्वत् । तत् इन्द्रो महागर्वात्तिस्य समुपाब्रवीत् ॥४३॥  
 प्राद्वच्च परं तेजो यक्षरूपं परात्परम् । अतपनि तत् प्राप तद्यन् वासवाग्रत ॥४४॥

अतोव लज्जितो जातो वासवो देवराडपि । यक्षसंभाषणाभावाल्लघुत्वं प्राप चेतसि ॥४५॥  
 अतः परं न गंनव्यं मया तु सुरससदि । किं मया तत्र वक्तव्यं स्वलघुत्वं सुरान्प्रति ॥४६॥  
 देहत्यागो वरस्तस्मान्मानो हि महता घनम् । माने नष्टे जिवितं तु मृततुल्यं न संशयः ॥४७॥  
 इति निश्चित्य तत्रैव गवं हित्वा सुरेश्वरः । षट्खमोदशं यस्य तमेव शरणं गतः ॥४८॥  
 तस्मिन्नेव क्षणे जाता व्योमवाणी नभस्तले । मायाबीजं सहस्राक्ष जप तेन सुखी भव ॥४९॥  
 ततो जजाप परम मायाबीजं पगत्परम् । लक्षवर्षं निराहारो ध्यानमीलितलोचनः ॥५०॥  
 अकस्माच्चैत्रमासोयनवम्या भव्यगे रवौ । तदेवगविरभूतेजस्तस्मिन्नेव स्थले पुनः ॥५१॥  
 तेजोमङ्गलमध्ये तु बुमारी नवयौवनाम् । मास्वज्जपाप्रमूनाभा बालकोटिरविप्रभाम् ॥५२॥  
 बालशीताशुमुकुटा बन्धातर्ष्यञ्जितस्त्रनीम् । चतुर्भवंरहस्तस्तु वरपाशाकुशाभयान् ॥५३॥  
 दधाना रमणीयागी कामलागलजा शिवाम् । भक्तकल्पद्रुमाम्बा नानाभूषणभूषिताम् ॥५४॥  
 त्रिनेत्रा मलिकामालावब्रोजूटशोभिताम् । चतुर्दिक्षु चतुर्वेदैर्मतिमद्भिरभिष्टुताम् ॥५५॥  
 दन्तच्छटाभिरभित पञ्चरागीकृतक्षमाम् । प्रसन्नस्मेरवदना कोटिकंदर्पमुन्दराम् ॥५६॥  
 रत्नावरपरीधाना रत्नचन्दनवर्चिताम् । उमामिश्रानो पुरतो देवो ह्रैमवती शिवाम् ॥५७॥  
 निर्व्यजिकरुणामृति सर्वकारणकारणाम् । ददर्श वासवस्तत्र प्रेमगद्गदितान्तरः ॥५८॥  
 प्रेमाश्रुर्नर्गनयनो रोमाञ्चितनृस्ततः । दंढवत्प्रणनामाय पादयोर्षंगदीशितुः ॥५९॥  
 तुष्टाव विविधैः स्तोत्रैर्मन्त्रिस्रस्तवन्धर । उवाच परमधीत किमिदं यशमित्यपि ॥६०॥  
 प्रादुर्भूतं च कस्मात्तद्दद सर्वं सुशोभने । इति तस्य षच श्रुत्वा प्रोवाच कर्षणार्णवा ॥६१॥  
 रूपं मदीयं ब्रह्मैतत्सर्वकारणकारणम् । मयाधिष्ठानभूतं तु सर्वसाक्षि निरामयम् ॥६२॥

सर्वे वेदा यत्पदमामनन्ति तर्पामि सर्वाणि च यद्ददन्ति ।

यदिच्छतो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तर्ते पद सप्रहेण ब्रवीमि ॥६३॥

ओमित्येवाक्षरं ब्रह्म तदबाहृष्य ह्यीमयम् । द्वे बीजे मम मनोस्तो मुख्यत्वेन सुरोत्तम ॥६४॥  
 भागद्वयवतो यस्मात्तन्मूजामि सकल जगत् । तत्रैकभाग सप्रोक्त सच्चिदानन्दनाम ॥६५॥  
 मायाप्रकृतिस्रस्तु द्वितीये भाग ईरित । सा च माया परा शक्तिशक्तिमयहोमशरी ॥६६॥  
 चन्द्रस्य चन्द्रिवेवेयं मया भिन्नत्वमागत । साम्यावस्यात्किञ्चा वैपा माया मम सुरोत्तम ॥६७॥  
 प्रत्ये सर्वजगतो मदभिर्नैव तिष्ठति । प्राणिकर्मपरीपात्रव्यसत पुनरेव हि ॥६८॥  
 रूपं तदेवमव्यक्त व्यभिभावमुपैति च । अत्रमुंक्षा तु याज्वत्स्या सा मान्येत्पनिधायते ॥६९॥  
 बहिर्मुंक्षा तु या माया तम शब्देन सोव्यते । बहिर्मुंक्षातमोरूपाज्जायते उत्पद्यन्वः ॥७०॥

रजोगुणस्तदेव स्यास्तर्गादी सुरमसत्तम । गुणत्रयात्मका प्रोक्ता ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा ॥७१॥  
 रजोगुणाधिको ब्रह्मा विष्णु सत्त्वाधिको भवेत् । तमोगुणाधिको रद्र सर्वकारणरूपधृक् ॥७२॥  
 स्यूल्देहो भवेद्ब्रह्मा लिङ्गदेहो हरि स्मृत । रुद्रस्तु कारणो देहस्तुरीया त्वहमेव हि ॥७३॥  
 साम्यावस्था तु या प्रोक्ता सर्वानर्यामिहृषिणी । अत्र ऊर्ध्वं पर ब्रह्म मद्रूप रूपवज्रितम् ॥७४॥  
 निर्गुण सगुण चेति द्विधा मद्रूपमुच्यते । निर्गुण मायया हीन सगुण मायया युतम् ॥७५॥  
 साऽह सर्वं जगत्सृष्ट्वा तदन्त सप्रविश्य च । प्रेरयाम्यनिग जीव यथावर्म यथाश्रुतम् ॥७६॥  
 सृष्टिस्थितितिरोधाने प्रेरयाम्यहमेव हि । ब्रह्मण्य सतपा विष्णु रद्र वै कारणात्मकम् ॥७७॥  
 मद्रूपाद्वाति पवनो भीत्या सूर्यश्च गच्छति । इन्द्राग्निमृत्यवस्तद्वरसाऽह गर्भोत्तमा स्मृता ॥७८॥  
 मत्प्रसादाद्भवद्भिस्तु ज्यो लब्धोऽस्ति सर्वदा । युष्माकं नर्तयामि ताऽप्युत्तलिरोपमान् ॥७९॥  
 नदाधिदेवविजय देत्यानां विजय क्वचित् । स्वतत्रा स्वेच्छया सर्वं कुर्वे तर्मानुरोपत ॥८०॥  
 तां मा सर्वात्मिना यूय विस्मृत्य निजगर्वत । अहंकारावृत्तात्मानो माहमाता दुरतश्चम् ॥८१॥  
 वनूपह तन वन्तु युष्मद्देहादनुत्तमम् । नि गूत सृष्ट्वा तेजो मदीय यन्निर्त्यपि ॥८२॥  
 अत पर सर्वभारंहित्वा गयं तु देहजम् । मामेव शरण यान सच्चिदानन्दरूपिणोम् ॥८३॥

## अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

कदाचिदय काले तु दशपथ समा विभो । प्राणिना कर्मवशतो न ववर्षं शतक्रतु ॥१॥  
 अनावृष्ट्याऽतिदुर्भिक्षमभवत्क्षमकारकम् । गृहे गृहे शवाना तु सख्या कर्तुं न शक्यते ॥२॥  
 केचिदश्वान्वराहान्वा भक्षयति क्षुधादिता । शवानि च मनुष्याणा भक्षयत्यपरे जना ॥३॥  
 बालक बालजननी स्त्रिय पुरुष एव च । भक्षितु चलिता सर्वे क्षुधया पीडिता नरा ॥४॥  
 ब्राह्मणा बहवस्तत्र विचार चक्रुरत्तमम् । तपोधनो गौतमोऽस्ति स न खेद हरिष्यति ॥५॥  
 सर्वोमलित्वा गतव्य गौतमस्याश्रमेऽधुना । गायत्रीजपससक्तगौतमस्याश्रमेऽधुना ॥६॥  
 सुमिश्र श्रूयते तत्र प्राणिनो बहवो गताः । एव त्रिमृश्य भूदेग साग्निहोत्रा कुटुंबिन ॥७॥  
 सगोधना सदासाश्च गौतमस्याश्रम ययुः । पूर्वदेनाद्ययु केत्स्त्रिचिद्वक्षिणदेशत ॥८॥  
 पाश्चात्या औत्तराहाश्च नानादिग्भ्य समाययुः । शृष्टा समाज विप्राणा प्रणनाम स गौतम ॥९॥  
 वासनाद्युपचारैश्च पूजयामास वाडवान् । चकार कुशलवदन ततश्चागमकारणम् ॥१०॥  
 ते सर्वे स्वस्ववृत्तात् कथयामासुस्तस्मया । दृष्ट्वा तां दु खितान् विप्रानभय दत्तवान्मुनि ॥११॥  
 युष्माकमतत्सदन भवद्दासोऽस्मि सवथा । का चिता भवता विप्रा मयि दासे विराजति ॥१२॥  
 यदोऽह्मस्मिन्समय मूय सर्वे तपोधनाः । यथा दानमात्रेण दुष्कृत सुकृतायते ॥१३॥  
 ते सर्वे पादरजसा पात्रयति गृह मम । को मदयो भवद्दया भवता समनुग्रहात् ॥१४॥

स्येय सर्वे सुखानं व सध्याजपपरायणे ।

व्यास उवाच

इति सर्वान्समाधास्य गौतमो मुनिराट् तत ॥१५॥

गायत्री प्राथयामान भक्तिमन्त्रकथर । नमा देवि महाविद्ये वदमान परात्परे ॥१६॥  
 व्याहृत्यादिमहामन्त्ररूपे प्रणवरूपिणि । गाम्भावस्यात्मिके मानर्नमो ह्यावाररूपिणि १७॥  
 स्वाहास्वधास्वरूपे त्वा नमामि सकलार्थदाम् । भक्तवत्पलना देवामत्रस्याप्रयसाशिशोम् ॥१८॥  
 तुर्वातीतस्वरूपा च सच्चिदानन्दरूपिणाम् । सर्ववदात्रमवर्षा मूयमङ्गवागिनाम् ॥१९॥  
 प्रातर्भाला रत्नवर्णा मध्याह्ने युवतीं पराम् । मायाह्ने कृष्णवर्णांता वृद्धानि य नमाम्यहम् २०॥  
 सर्वभूतारणे देवि शमस्व परमेश्वरि । इति स्तुता जगमासा प्रत्यग दान ददौ ॥२१॥  
 पूर्णपात्र ददौ तस्मै येन स्वात्सर्वपोषणम् । उवाच मुनिमवा साय य काम त्वनिच्छति २२॥

तस्य पूर्तिकरं पात्रं मया दत्तं भविष्यति । इत्युक्त्वा तर्दधे देवी गायत्री परमा कला ॥२३॥  
 अद्वाना राशयस्तस्मान्निर्गताः पर्वतोपमाः । पद्भूसा विविधा राजस्तृणानि विविधानि च ॥२४॥  
 भूपणानि च दिव्यानि क्षौमाणि वसनानि च । यज्ञानां च समारंभाः पात्राणि विविधानि च २५॥  
 यद्यदिष्टमभूद्राजन्मुनेस्तस्य महात्मनः । तत्सर्वं निर्गतं तस्माद्गायत्रीपूर्णपात्रतः ॥२६॥  
 अथाहूय मुनोन्सर्वान्मुनिराङ्गीतमस्तदा । धनधान्यभूपणानि वसनानि ददौ मुदा ॥२७॥  
 गोमहिष्यादिपशवो निर्गताः पूर्णपात्रतः । निर्गतान्यज्ञसंभारान्क्षुब्रक्षुवप्रभृतीन्ददौ ॥२८॥  
 ते सर्वे मिलिता यज्ञाश्चक्रिरे मुनिवाक्यतः । स्थानं तदेव भूयिष्ठमभवत्स्वर्गसन्निभम् ॥२९॥  
 यत्किञ्चित्त्रिषु लोकेषु सुंदरं वस्तु दृश्यते । तत्सर्वं तत्र निष्पन्नं गायत्रीदत्तपात्रतः ॥३०॥  
 देवागनासमा दाराः क्षोभन्ते भूषणादिभिः । मुनयो देवसदृशा बल्लचंदनभूषणैः ॥३१॥  
 नित्योत्सवः प्रववृते मुनेराश्रममंडले । न रोगादिभयं किञ्चिन्न च दैन्यभयं धवचित् ३२॥  
 स मुनेराश्रमो जातः समन्ताच्छतयोजनः । अन्ये च प्राणिनो येषुपि तेषुपि तत्र समागताः ३३॥  
 ताश्च सर्वान्पुपोपायं दत्त्वाऽभयमधात्मवान् । नानाविधैर्महायज्ञैर्विधिवत्कल्पितैः सुराः ॥३४॥  
 सन्तोषं परमं प्राप्नुर्मनेश्वरं जगुर्गताः । सभाया वृत्रहा भूयो जगौ इलोकं महायशाः ३५॥  
 अहो अयं नः किल कल्पपादपो मनोरथान्पूरयति प्रतिष्ठितः ।  
 नोचेदकाण्डे क्व हविर्वषा वा सुदुर्लभा यत्र तु जीवनाशा ॥३६॥  
 इत्थं द्वादश वर्षाणि पुषोप मुनिपुंगवान् । पुत्रवन्मुनिराङ्गवर्गघनेन परिवर्जितः ॥३७॥  
 गायत्र्याः परमं स्थानं चकार मुनिसत्तमः । यत्र सर्वैर्मुनिवरैः पूज्यते जगदम्बिका ॥३८॥  
 त्रिकालं परया भक्त्या पुरश्चरणवर्त्मभिः । अद्यापि यत्र देवी सा प्रतर्वाला तु दृश्यते ॥३९॥  
 मध्याह्ने युवती वृद्धा सार्यकाले तु दृश्यते । तत्रैकदा सभायातो नारदो मुनिष्ठतमः ॥४०॥  
 रणयन्महर्षी गायत्र्यायश्या परमाणुणान् । निवसाद सभामध्ये मुनीना भावितात्मनाम् ४१॥  
 गौतमादिभिरत्युच्चैः पूजितः शातमानसः । कथाश्चकार विविधा यदासौ गौतमस्य च ॥४२॥  
 ब्रह्मर्षे देवसदसि देवराट् तव मत्पदाः । जगौ बहुविधं स्वच्छं मुनिपोषणज परम् ॥४३॥  
 श्रुत्वा शचीपतेर्वाणी त्वा द्रष्टुमहमागतः । धन्योऽसि त्वं मुनिश्रेष्ठ जगदम्बाप्रसादतः ॥४४॥  
 इत्युक्त्वा मुनिवर्यं तं गायत्रीसदनं ययौ । ददर्श जगदम्बां सा प्रेमोत्फुल्लविलोचनः ॥४५॥  
 तुष्टाय विपिवहेवो जगाम त्रिदिव्यं पुनः । अथ तत्र स्थिता ये ते ब्राह्मणा मुनिपोषिताः ॥४६॥  
 उत्सर्पं तु मुनेः श्रुत्वाऽमूषया सेदमागताः । यथाऽस्य न मशो भूयात्कथं सर्वैर्धैव हि ॥४७॥  
 बाले समागतं पश्चादिति सर्वैस्तु निश्चितम् । ततः बालेन नियताऽप्यभूद्वृष्टिर्नरतले ॥४८॥  
 गुभिषामभवरुषवैदेषु नृपसत्तम । श्रुत्वा वातां मुनिशस्य मिलिताः सर्वैवाहवा ४९॥

गौतम शत्रुमुद्योग हा हा राजन्प्रचक्रिरे । धन्यो तेपा च पितरौ ययोस्तपस्तिरोदृशी ॥५०॥  
 कालस्य महिमा राजन्वक्तु केन हि शक्यते । गौर्निमिता माययंका मुमुर्षुर्जरती नृप ॥५१॥  
 जगाम सा च शालाया होमकाले मुनेस्तदा । हृद्दुःखद्वैरिता सा प्राणास्तत्याज तत्क्षणे ॥५२॥  
 गौर्हृताग्नेन दुष्टेनेत्येव ते चक्रुस्तुद्विजा । होम समाप्य मुनिराद् विस्मय परम गत ॥५३॥  
 समाधिमीलिताक्ष सश्रितयामास कारणम । कृत सर्वं द्विजैरेतदिति ज्ञात्वा तदैव स ॥५४॥  
 दधार कोप परम प्रलये रुद्रकोपवत । शशाप च ऋषीन्सर्वा कोपसरक्तलोचन ॥५५॥  
 वेदमातरि गायत्र्या तद्धृष्टाने तन्मनोजपे । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥५६॥  
 वेदे वेदोक्तयज्ञेषु तद्दार्तासु तयैव च । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥५७॥  
 शिवे शिवस्य भग्नौ च शिवशास्त्रे तयैव च । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥५८॥  
 मूलप्रकृत्या श्रीदव्यास्तद्धृष्टाने तत्कथासु च । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥५९॥  
 देवीभग्नौ तथा देव्या, स्थानेऽनुष्ठानकर्मणि । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६०॥  
 देव्युत्सवदिदृक्षाया देवीनामानुकीर्तने । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६१॥  
 देवीभक्तस्य सान्निध्ये देवीभक्तार्चने तथा । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६२॥  
 शिवोत्सवदिदृक्षाया शिवभक्तस्य पूजने । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६३॥  
 रुद्राक्षे वित्त्वपत्रे च तथा शुद्धे च भस्मनि । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६४॥  
 श्रौतस्मार्तसदाचारे ज्ञानमार्गे तयैव च । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६५॥  
 अद्वैतज्ञाननिष्ठाया धार्तिदान्यादिसाधने । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६६॥  
 नित्यकर्माद्यनुष्ठानेऽप्यग्निहोत्रादिसाधने । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६७॥  
 स्वाध्यायाध्ययने चैव तथा प्रवचनेऽपि च । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६८॥  
 गोदानादिषु दानेषु पितृश्राद्धेषु चैव हि । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६९॥  
 कृच्छ्राचाराम्यणे चैव प्रायश्चित्त तयैव च । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥७०॥  
 श्रीदेवीभिन्नदेवेषु श्रद्धामक्तिरमन्विता । शखचक्राद्यकिताश्च भवत ब्राह्मणाधमा ॥७१॥  
 कापालिकमतासक्तौ बौद्धशास्त्ररता सदा । पाक्षडाचारनिरता भवत ब्राह्मणाधमा ॥७२॥  
 पितृमातृसुतभ्रातृकन्याविक्रयिणस्तथा । मायैर्विक्रयिणस्तद्द्रव्यवत ब्राह्मणाधमा ॥७३॥  
 वेदविक्रयिणस्तद्द्रव्यैर्विक्रयिणस्तथा । धर्मविक्रयिणस्तद्द्रव्यवत ब्राह्मणाधमा ॥७४॥  
 पाचरात्रे कामशास्त्रे तथा कापालिके मते । बौद्धे श्रद्धायुता यूय भवत ब्राह्मणाधमा ॥७५॥  
 मातृकन्यागामिनश्च भगिनीगामिनस्तथा । परस्त्रीलपटा सर्वे भवत ब्राह्मणाधमा ॥७६॥  
 युष्माकं वधज्ञाताश्च स्त्रियश्च पुण्यास्तथा । महत्तनापदन्धास्ते नविष्यति भवत्यमा ॥७७॥

किं मया बहूनोक्ते मूलप्रवृत्तिरीधरी । गायत्री परमा भूयाद्युष्मानु रात्रु कोपिता ॥७८॥  
अधकूपादिकृण्डेषु युष्माव स्यात्सदा स्थिति ।

व्यास उवाच

वाग्दडमीदृश वृत्वाऽप्युपस्पृश्य जलं तत ॥७९॥

जगाम दर्शनार्थं च गायत्र्या परमोऽसुक् । प्रणनाम महादेवो साऽपि देवी परात्परा ॥८०॥  
ब्राह्मणानां कृतिं दृष्ट्वा स्मय चित्ते चकार ह । अद्यापि तस्या यदन स्मययुक्तं च दृश्यते ॥८१॥  
उवाच भुनिवर्यं त स्मयमानमुखाबुजा । भुजगायापित दुग्धं विषायैवोपजायते ॥८२॥  
शांतिं कुरु महाभाग वर्मणो गतिरोदृशी । इति देवो प्रणम्याथ ततोऽगात्स्वाथम प्रति ८३॥  
ततो विभ्रं क्षापदग्धं त्रिस्मृता धेदराशय । गायत्री विस्मृता सर्वैस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥८४॥  
ते सर्वेऽथ मिलित्वा तु पश्चात्तापयुतास्तथा । प्रणेर्मुनिवर्यं त दृढवत्पतिता भुवि ॥८५॥  
नोचु विचन वाक्यं तु लज्जयाऽधोमुखा स्थिता । प्रसीदेति प्रसीदेति प्रसीदेति पुन पुन ॥८६॥  
प्रार्थयामासुरभित परिवार्यं मुनीश्वरम् । कण्ठ्यापूर्णहृदयो मुनिस्थासमुवाच ह ॥८७॥  
कृष्णावतारपथं कुभीपाके भवत्स्थिति । न मे वाक्यं भूया भूयादिवि जानीथ सर्वथा ८८॥  
तत पर कल्पियुगे भुवि जन्म भवेद्वि वाम् । मद्रुक्त सर्वमेतत्तु भवेदेव न चान्यथा ॥८९॥  
मच्छापस्य विमोक्षार्थं युष्माक स्याद्यदीपणा । तर्हि सेव्य सदा सर्वैर्गायत्रीपदपकजम् ॥९०॥

व्यास उवाच

इति सर्वात्रिसृज्याय गौतमो मुनिःसत्तम । प्रारब्धमिति मत्वा तु चित्ते शांतिं जगाम ह ९१॥  
एतस्मत्कारणाद्वाजन्गते कृष्णे तु धीमति । कलौ युगे प्रवृत्ते तु कुभीपाकात्तु निर्गता ॥९२॥  
भुवि जाता ब्राह्मणाश्च क्षापदग्धा पुरा तु ये । सध्याश्रयविहीनाश्च गायत्रीभक्तिवचिता ॥९३॥  
चदभक्तिविहीनाश्च पाण्डमतगामिन । अग्निहोत्रादिसत्कर्मस्वधास्वाहाविवर्जिता ॥९४॥  
मूलप्रकृतिमव्यवता नैव जानति कर्हिचित् । तप्तमुद्राकिता केचित्कामाचाररता परे ॥९५॥  
कापालिका कौटिकाश्च बौद्धा जैनास्तथापरे । पठिता अपि ते सर्वे दुराचारप्रवर्तका ॥९६॥  
रूपटा परदारेषु दुराचारपरायणा । कुभीपाक पुन सर्वे यास्यति निजकर्मभि ॥९७॥  
तस्मात्सर्वात्मना राजससेव्या परमेश्वरी । न विष्णुपासना नित्या न शिवोपासना तथा ९८॥  
नित्या घोपासना शक्तैर्यां विना तु पतत्यथ । सर्वमुक्त समासेन यत्पृष्ट तत्स्वयाऽनघ ॥९९॥  
अत पर मणिद्वीपवर्णनं शृणु सुन्दरम् । यत्पर स्थानमाद्याया भुवनेश्या भवारणे १००॥  
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यां सहिताया द्वादशस्कन्धे नवमोऽध्याय ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

व्यास उवाच

ब्रह्मलोकाद्दूर्ध्वभागे सर्वलोकोऽस्ति यः श्रुतः । मणिद्वीपः स एवास्ति यत्र देवी विराजते ॥१॥  
 सर्वस्मादधिको यस्मात्सर्वलोकस्ततः स्मृतः । पुरा पराम्बयैवार्यं कल्पितो मानसेच्छया ॥२॥  
 सर्वादी निजवामार्यं प्रकृत्या मूलभूतया । कैलासादधिको लोको वैकुण्ठादपि चोत्तमः ॥३॥  
 गोलोकादपि सर्वस्मात्सर्वलोकोऽधिकः स्मृतः । नैतत्समं त्रिलोक्या तु सुन्दरं विद्यते क्वचित् ॥४॥  
 छत्रीभूत त्रिजगतो भवसंतापनाशकम् । छायाभूतं तदेवास्ति ब्रह्माडाना तु सत्तमः ॥५॥  
 बहुयोजनविस्तीर्णो गंभोरस्तापदेव हि । मणिद्वीपस्य परितो वर्तते तु सुषोदधिः ॥६॥  
 मरुत्संघट्टनोत्कीर्णतरंगशतसंकुलः । रत्नाच्छवालुका मुक्तो क्षपशंखसमाकुलः ॥७॥  
 वीचिसंघर्षसंजातलहरीकणशोतल । नानाध्वजसमायुक्तनागापोतगतगतैः ॥८॥  
 विराजमानः परितस्तीररत्नद्रुमो महान् । तदुत्तरमयोधातुनिर्मितो गगने ततः ॥९॥  
 सप्तयोजनविस्तीर्णः प्राकारो वर्तते महान् । नानाशस्त्रप्रहरणा नानायुद्धविशारदा ॥१०॥  
 रथावा निवसत्यत्र मोदमानाः समततः । चतुर्द्वारसमायुक्तो द्वारपालशतान्वितः ॥११॥  
 नानागणैः परिवृतो देवीभक्तियुतैर्नृप । दर्शनार्यं समायाति ये देवा जगदानुतुः ॥१२॥  
 तेषा गणा वसत्यत्र बाहानि च तत्र हि । विमानशतमंघर्षघटास्वनसमाकुलः ॥१३॥  
 ह्यहेपावुराघातत्रघिरोत्तदिङ्मुखः । गणैः किलकिलारावैर्त्रहस्तैश्च ताडिता ॥१४॥  
 सेवका देवसंपाना भ्राजन्ते तत्र भूमिप । तस्मिन्कोलाहले राजप्र शब्द केनचित्क्वचित् ॥  
 वस्यच्चिद्भ्रूयतेऽर्यतं नानाध्वनिसमाकुले । पदे पदे मिष्टवारिपरिपूर्णसरसि च ॥१६॥  
 चाटिका विविधा राजनू रत्नद्रुमविराजिता । तदुत्तर महासारधातुनिमित्तमंडलः ॥१७॥  
 पालोऽपरो महानस्ति गगनस्पर्शि यच्छिरः । तेजसा स्याच्छतगुणः पूर्वसालादयं परः ॥१८॥  
 गोपुरद्वारसहितो बहुभुशसमन्वितः । या वृक्षजातयः सति सर्वास्तास्तत्र संति च ॥१९॥  
 निरंतर पुष्पयुताः सदाफलसमन्विताः । नवपल्लवसंयुक्ताः परसौरभसंकुलाः ॥२०॥  
 पनगा वकुला लोघ्रा वणिकारादश्च सिंगपाः । देवशाकवाचनारा आम्नादचैव मुमेरव ॥२१॥  
 लिङ्गुषा हिंगुलाश्चैला लवगाः कट्फलास्तथा । पाटला मुचुकुंदाश्च फलिन्धो जयनेफलाः ॥२२॥  
 सालास्तमालाः सालाश्च कंकोला नागभद्रकाः । पुत्राणां पीलयाः सालवना वै बर्षू रसाग्निः ॥२३॥  
 अश्वत्था हस्तिपर्णास्तालपर्णाश्च दाडिमा । गणिका यपुजीपाश्च जंबीराश्च कुरंडकाः ॥२४॥  
 चापेया वयुजीवाश्च तथा वै वनत्रुमाः । सालागुह्युमाश्चैव तथा चंदनपादपाः ॥२५॥  
 गर्भरा मूषिनास्तालपर्णश्चैव तपेशवः । शौरवृक्षाश्च सदिशश्चिचामल्लातकास्तथा ॥२६॥



रुचकाः कुटजा वृक्षा बिल्ववृक्षास्तथैव च । तुलसीना वनान्येवं मल्लिकाना तथैव च ॥२७॥  
 इत्यादितरुजातीना वनान्युपवनानि च । नानावापीशतैर्युक्तान्येव सति धराधिप ॥२८॥  
 कोकिलारावसंयुक्ता गुंजद्भ्रमरभूषिताः । निर्मासस्त्राविणः सर्वे स्निग्धच्छायास्तरूतमा ॥  
 नानाऋतुभवा वृक्षा नानापक्षिसमाकुलाः । नानारसस्त्राविणोभिर्नदीभिरतिशोभिताः ॥३०॥  
 पारावतशुकव्रातसारिकापक्षमारुतैः । हंसपक्षसमुद्भूतवातव्रातैश्चलद्द्रुमम् ॥३१॥  
 सुगंधप्राहिपवनपूरितं तद्वनोत्तमम् । सहितं हरिणीयूथैर्धाविमानैरितस्ततः ॥३२॥  
 नृत्यद्ब्राह्मिकदंबस्य केकारावै सुखप्रदैः । नादितं तद्वनं दिव्यं मधुस्त्रावि समततः ॥३३॥  
 कास्यशालादुत्तरे तु ताम्रशालः प्रकीर्तितः । चतुरस्रसमाकार उन्नत्या सप्तयोजनः ॥३४॥  
 द्वयोस्तु शालयोर्मध्ये संप्रोक्ता कल्पवाटिका । येषा तरुणा पुष्पाणि काचनाभानि भूमिप ॥३५॥  
 पत्राणि काचनाभानि रक्तबीजफलानि च । दशयोजनगंधो हि प्रसर्पति समन्ततः ॥३६॥  
 तद्वनं रक्षितं राजन्वसतेनर्तुनाऽनिशम् । पुष्पसिंहासनासीनः पुष्पच्छत्रविराजितः ॥३७॥  
 पुष्पभूषाभूषितश्च पुष्पासवविधूणितः । मधुश्रीमधिवथ्रीश्च द्वे भार्ये तस्य समते ॥३८॥  
 क्रीडतः स्मेरवदने सुमस्तवककंदुकैः । अतीव रम्य विपिनं मधुस्त्रावि सन्ततः ॥३९॥  
 दशयोजनपर्यन्तं कुसुमान्मोदवायुना । पूरितं दिव्यगंधैः सागनैर्गानिलोलुपैः ॥४०॥  
 शोभितं तद्वनं दिव्यं मत्तकोकिलनादितम् । वसन्तलक्ष्मीसंयुक्तं कामिकामप्रवर्धनम् ॥४१॥  
 ताम्रशालादुत्तरत्र सीसशाल प्रकीर्तित । समुच्छ्रायः स्मृतोऽप्यस्य सप्तयोजनसंबन्धया ॥४२॥  
 सत्तानवाटिकामध्ये शालयोस्तु द्वयोर्नृप । दशयोजनगंधस्तु प्रसूनाना समंततः ॥४३॥  
 हिरण्याभानि कुसुमान्युत्फुल्लानि निरंतरम् । अमृतद्रवसंयुक्तफलानि मधुराणि च ॥४४॥  
 शोष्मर्तुनयिकस्तस्या वाटिकाया नृपोत्तम । शुक्रश्रीश्च शुचिश्रीश्च द्वे भार्ये तस्य समते ॥४५॥  
 संतापवस्तलोकास्तु वृक्षमूलेषु सस्थिताः । नानासिद्धेः परिवृता नानादेवैः समन्विताः ॥४६॥  
 विलासिनोना वृन्दैस्तु चदनद्रवपंकिलैः । पुष्पमालाभूषितैस्तु तालवृन्तकराबुजैः ॥४७॥  
 प्राकारः शोभितो राजञ्छीतलाबुनिपेविभिः । सीसशालादुत्तरत्राप्यारकूटमयः शुभः ॥४८॥  
 प्राकारो वर्तते राजन्मुनियोजनदैर्घवान् । हरिचंदनवृक्षाणा वाटीमध्ये तयो स्मृत ॥४९॥  
 शालधोरधिनाथस्तु वर्षर्तुमैघवाहनः । विद्युत्पिगलनेत्रश्च जोमूतकवचः स्मृतः ॥५०॥  
 चन्द्रनिर्घोषमुखररश्मैर्द्रघन्वा समंततः । सहस्रशो वारिधारा मुंच्चन्नास्ते गणावृतः ॥५१॥  
 नमःश्रीश्च नमस्यश्रीः स्वरस्वारम्यमालिनी । अथा दुला निरस्तिश्चाध्रमंती मेघपर्यटिका ॥५२॥  
 वर्षर्पती चिबुगिका वारिधारा च समताः । वर्षर्तौर्द्विदश प्रोक्ता शक्तयो मदविह्वलाः ॥५३॥  
 नवपल्लववृक्षाश्च नवीनलतिशान्विताः । हरितानि तृणान्येव वेष्टिता यैर्घराऽसिला ॥५४॥

नदीनदप्रवाहाश्च प्रवहति च वेगत । सरासि कलुषावूनि रागिचित्तसमानि च ॥५५॥  
 वसति देवा सिद्धाश्च ये देवीकर्मकारिण । वापीकूपतडागाश्च ये देव्यर्थं समपिता ॥५६॥  
 ते गणा निवसन्त्यत्र सविलासाश्च सागना । आरकूटमयादग्ने सप्तयोजनदैर्घ्यवान् ॥५७॥  
 पचलोहात्मक शालो मध्ये मदारवाटिका । नानापुष्पलताकीर्णा नानापल्लवशोभिता ॥५८॥  
 अधिष्ठाताऽत्र सप्रोक्त शरदुतुरनामय । इपुलक्ष्मीरूर्जलक्ष्मीर्द्वे भार्ये तस्य समते ॥५९॥  
 नानासिद्धा वसत्यत्र सागना सपरिच्छदा । पञ्चलोहमयादग्ने सप्तयोजनदैर्घ्यवान् ॥६०॥  
 दीप्यमानो महाशृगैर्वर्तते रौप्यशालक । पारिजाताटवो मध्ये प्रसूनस्तवकान्विता ॥६१॥  
 दशयोजनगधीनि कुसुमानि समन्त । मोदयति गणान्स्वर्गान् ये देवीकर्मकारिण ॥६२॥  
 तत्राधिनाथ सप्रोक्तो हेमन्तर्तुर्महोज्ज्वल । सगण सामुष सर्वान् रागिणो रजयन्पुप ॥६३॥  
 सहस्रीश्च सहस्यश्रोद्धे भार्ये तस्य समते । वसति तत्र सिद्धाश्च ये देवीव्रतकारिण ॥६४॥  
 रौप्यशालमयादग्ने सप्तयोजनदैर्घ्यवान् । सौवर्णशाल सप्रोक्तस्तप्तहाटककल्पित ॥६५॥  
 मध्ये कदम्बवाटी तु पुष्पपल्लवशोभिता । कदम्बमदिराधारा प्रवर्तन्ते सहस्रश ॥६६॥  
 याभिनिपीतपीताभिनिजानदोऽनुभूयते । तत्राधिनाथ सप्रोक्त शैशिरर्तुर्महोदय ॥६७॥  
 तप श्रोश्च तपस्यश्रोद्धे भार्ये तस्य समते । मोदमान सहैताभ्या वर्तते विशिराटृति ॥६८॥  
 नानाविलाससयुक्तो नानागणसमावृत । निवसति महासिद्धा ये देवीदानकारिण ॥६९॥  
 नानाभोगसमुत्पन्नमहानन्दसमन्विता । सागना परिवारंस्तु सद्यः परिवारिता ॥७०॥  
 स्वर्णशालमयादग्ने मुनियोजनदैर्घ्यवान् । पुष्परागमय शाल कुकुमारणविग्रह ॥७१॥  
 पुष्परागमयी भूमिर्वनायुपवनानि च । रत्नवृक्षालबालाश्च पुष्परागमया स्मृता ॥७२॥  
 प्राकारे यस्य रत्नस्य तद्गत्नरचिता द्रुमा । वनभू पक्षिणश्चैव रत्नवर्णजलानि च ॥७३॥  
 मङ्गा मङ्गपस्तभा सरासि कमलानि च । प्राकारे तत्र यद्यत्स्यात्तत्सर्वं तत्सम भवेत् ॥७४॥  
 परिभाषेयमुद्दिष्टा रत्नशालादिषु प्रभो । तेजसा स्माल्लक्षगुण पूर्वशालान्वरो नृप ॥७५॥  
 दिक्पाला निवसत्यत्र प्रतिब्रह्माटवर्तिनाम् । दिक्पालाना समष्ट्यात्मरत्ना स्फूर्जद्भ्रामुषा ७६॥  
 पूर्वशायां समुत्तुगशृगा पूरमरावती । नानोपनसयुक्ता महेंद्रस्तत्र राजते ॥७७॥  
 स्वर्गशोभा च या स्वर्गे यावती स्यात्ततोऽपिका । समष्टिस्तनेत्रस्य सहस्रगुणत स्मृता ॥७८॥  
 ऐरावतसमाह्वयो बन्धस्त प्रतापवान् । देवसेनारखितो राजतेऽत्र एतन्नृप ॥७९॥  
 दयांगनागणयुता राघो एत विराजते । बह्निषोणे बह्निपुरे बह्निपु सद्गो नृप ॥८०॥  
 स्वाहास्वधासामयुक्तो बह्निस्तत्र विराजते । निजबाहननूपादधो निजदेवार्णयुत ॥८१॥  
 याम्याशायां यमपुटी एत दहपरो महान् । स्वमटर्बेष्टितो राजन् विन्नगुप्तपुरोगम ॥८२॥

निजशक्तियुतो भास्वत्तनयोऽस्ति यमो महान । नैर्ऋत्या दिशि राक्षस्या राक्षसं परिवारित ८३॥  
 खड्गधारी स्फुरन्नास्ते निर्ऋतिनिजशक्तियुक् । वारण्या वरुणो राजा पाशधारी प्रतापवान् ॥८४॥  
 महानपसमाहृदो वारुणोमघुविह्वल । निजशक्तिसमायुक्तो निजर्यादोगणावित् ॥८५॥  
 समास्त वारुणे लोके वरुणानोरताकुल । वायुकोण वायुलोको वायुस्तत्राधितिष्ठति ॥८६॥  
 वायुसाधनससिद्धयोगिभि परिवारित । ध्वजहस्ता विशालाक्षो भृगवाहनसस्थित ॥८७॥  
 मरुदगर्णं परिवृतो निजशक्तिसमवित । उत्तरस्या दिशि महान्यक्षलोकोऽस्ति भूमिप ८८॥  
 यक्षाधिराजस्तत्रास्ते वृद्धिऋद्ध्यादिराक्षिभि । नवभिर्निधिभिर्युक्तस्तुदिला धननायक ॥८९॥  
 मणिभद्र पूर्णभद्रो मणिमानमणिवधर । मणिभूषो मणिस्रवी मणिकार्मुकधारक ॥९०॥  
 इत्यादियक्षसेनानीसहितो निजशक्तियुक् । ईशानकोणे सप्रोक्तो रुद्रलोको महत्तर ॥९१॥  
 धनध्वरत्नखचितो यत्र रुद्रोऽधिदैवतम् । मयुमान्दीप्तनयनो बद्धपृष्ठमहेपुधि ॥९२॥  
 स्फूर्जद्धनुर्बामहस्तोऽधिज्यधर्वाभिरावृत । स्वसमानैरसख्यातरुद्रै शूलवरायुधै ॥९३॥  
 विकृतास्यै करालस्यैर्वमद्राह्निभिरास्यत । दशहस्तै शतकरै सहस्रभुजसयुतै ॥९४॥  
 दशपादैदशग्रीवैस्त्रिनेत्रैरुग्रमूर्तिभि । अतरिक्षचरा ये च ये च भूमिचरा स्मृता ॥९५॥  
 रुद्राध्याये स्मृता रुद्रास्तै सर्वैश्च समावृत । रुद्राणीकोटिसहितो भद्रकाल्यादिमातृभि ॥९६॥  
 नानाशक्तिसमाविष्टडामर्यादिगणावृत । वीरभद्रादिसहितो रुद्रो राजन्विराजते ॥९७॥  
 मुण्डमालाधरो नागबलयो नागकधर । व्याघ्रचमपरीधानो गजचर्मोत्तरीयक ॥९८॥  
 चितामस्मागलिताग प्रमथादिगणावृत । निनदडुमरुच्चानैर्वधिरीकृतदिङ्मुख ॥९९॥  
 अट्टहासास्फोटशब्दै सत्रासित्नभस्तल । भूतसधसमाविष्टो भूतावासो महेश्वर ॥१००॥  
 ईशानदिवपति सोऽय नाम्ना चशान एव च ॥१०१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे दशमोऽध्याय ॥ १० ॥

### अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

पुंश्वरागमयादग्ने शुशुमारुणविग्रह । पञ्चरागमय क्षालो मध्ये भूश्रैव तादृशी ॥१॥  
 दशयाजनवा दीर्घे गापुरद्वारसयुत । तमणिस्तभसयुषता मण्डपा शतशो नृप ॥२॥  
 मध्य भुवि समासीनाश्चतुर्पष्टिमता वला । नानायुधधरा वीरा रत्नभूषणभूषिता ॥३॥  
 प्रदेक्ष्य लोचस्तासां तु तत्तल्लोकस्य नायका । समतापञ्चरागस्य परिवार्यं स्थिता सदा ॥४॥  
 स्वरवलीवर्जनीर्जुषा स्वरववाहनहतिभि । तासां नामानि वक्ष्यामि शृणु त्व जनमेजय ॥५॥

पिगलाक्षी विशालाक्षी समृद्धिवृद्धिरेव च । श्रद्धा स्वाहा स्वधाभिख्या माया सज्ञा वसुधरा ॥  
 त्रिलोकधात्री सावित्री गायत्री त्रिदशेश्वरी । सुरूपा बहुरूपा च स्कन्दमाताऽञ्जुतप्रिया ॥७॥  
 विमला चामला तद्वदरुणी तुनरारुणी । प्रकृतिविद्वृति सृष्टि स्थिति सहतिरेव च ॥८॥  
 सध्या मातासती हृषी मदिका वज्रिका परा । देवमाता भगवती देवकी कमलासना ॥९॥  
 त्रिमूर्ती सप्तमुख्या सुरामुरविमदिनी । लबोष्ठी चोर्ध्ववेशी च बहुगीर्णा वृकोदरी ॥१०॥  
 रपरेखाह्वया पश्चाच्छिरेता तथा परा । गगनवेगा पवनवेगा वेगा चैव तत परम् ॥११॥  
 वज्रे भुवनपाला स्यात्त पश्चमदनातुरा । अनगानगमयना तयैवानामेजला ॥१२॥  
 धनगजुसुमा पश्चाद्विश्वरूपा सुरादिवा । क्षयवरी भवेच्छक्तिरक्षोम्या च तत परम् ॥१३॥  
 सत्यवादिन्यय प्रोक्ता बहुरूपा शुचिब्रता । उदाराख्या च वागीशा चतु पष्टिमिता स्मृता ॥१४॥  
 ज्वलज्जिह्वानना सर्वा वमत्यो बह्निमुख्यणम् । जल पिवाम सकल सहस्रामो विभावसुम् ॥१५॥  
 पवन स्तभयामोऽथ भक्षयामोऽखिल जगत् । इति वाच सगिरते क्रोधसरत्तलोचना ॥१६॥  
 चापवाणधरा सर्वा युद्धायैवोत्सुका सदा । दष्टकटकटारारैर्वधिरौकृतदिङ्मुखा ॥१७॥  
 पिगोर्ध्ववेश्य सप्रोक्ताश्चापवाणकरा सदा । शताक्षौहिणिका सेनाप्येवैकस्या प्रकीर्तिता ॥१८॥  
 एकैकशक्ते सामर्थ्यं लभन्तद्वाहनाशने । शताक्षौहिणिका सेना तादृशी नृपसत्तम ॥१९॥  
 किं न कुर्याज्जगत्यस्मिन्नशक्य वचुमेव तत । सर्वापि युद्धसामग्री तस्मिन्शाले स्थिता मुने ॥२०॥  
 रयाना गणना नास्ति ह्ययाना करिणा तथा । शस्त्राणा गणना तद्वद्गणाना गणना तथा ॥२१॥  
 पधरागमयादये गोमेदमणिनिमित । दशयोजनदैर्घ्येण प्राकारो वर्तते महान् ॥२२॥  
 भास्वज्जपाप्रसूनागो मध्यभूतस्य तादृशी । गोमेदकल्पिता येव तद्वासिसदना च सा ॥२३॥  
 पक्षिण स्तभवय्याश्च वृक्षा वाप्य सरासि च । गोमेदकल्पिता एव कुकुमारुणविप्रहा ॥२४॥  
 तन्मध्यस्या महादेव्यो द्वानिश्चच्छक्त्य स्मृता । नानाशस्त्रप्रहरणा गोमेदमणिभूषिता ॥२५॥  
 प्रत्येकलोकवासिन्य परिवार्य समतत । गोमेदशाले सनद्धा पिशाचवदना नृप ॥२६॥  
 स्वर्लोकवासिभिर्नित्य पूजिताश्चक्रवाहव । क्रोधरक्तेभ्या मिथि पञ्च छिधि दहेति च ॥२७॥  
 वदन्ति सतत वाच युद्धोत्सुकहृदन्तरा । एकैकस्या महाशक्तेर्दशसौहिणिका मता ॥२८॥  
 मेना सत्राप्येकशक्तिर्लक्षत्रहाहनाशिनी । तादृशीना महामेना वर्णनीया कथ नृप ॥२९॥  
 रयाना नैव गणना वाहनाना तयैव च । सर्वयुद्धसमारभस्तत्र देव्या विराजने ॥३०॥  
 तासा नामानि वक्ष्यामि पापनाशकराणि च । विद्याहोपुष्टय प्रज्ञा सिनीवाली कुहस्तया ॥३१॥  
 रुद्रा वीर्या प्रभा नदा पोषिणी ऋद्धिदा शुभा । कालरात्रिर्महारात्रिर्भद्रकालो कर्पदिनी ॥३२॥  
 विद्वृतिदडिमुडिप्यौ सेन्दखडा शिखडिनी । निशुम्भशुम्भमथिनी महिषासुरमदिनी ॥३३॥

निजशक्तियुतो भास्वत्तनयोऽस्ति यमो महान् । नैर्ऋत्या दिशि राक्षस्या राक्षसे परिवारित ८३॥  
 सङ्गधारी स्फुरन्नास्ते निर्ऋतिनिजशक्तियुक् । वारण्या वरुणो राजा पाशधारी प्रतापवान् ॥८४॥  
 महानपसमाह्वो वारुणीमधुविह्वल ॥ निजशक्तिसमायुक्तो निजयादोगणावित ॥८५॥  
 समास्त वारणे लोके वरुणानीरताकुल । वायुवोण वायुलोका वायुस्तथाधित्सिष्ठति ॥८६॥  
 वायुसाधनससिद्धयोगिभि परिवारित । ध्वजहस्ता विनालाक्षो भृगवाहनसस्थित ॥८७॥  
 मरुदगणै परिवृतो निजशक्तिसमवित । उत्तरस्या दिशि महायशलोकोऽस्ति भूमिप ८८॥  
 यक्षाधिराजस्तथास्त वृद्धि हृद्यद्यादिगक्तिभि । नवभिर्निधिभियुक्तस्तु दिलो धननायक ॥८९॥  
 मणिभद्र पूणभद्रो । मणिमा मणिकधर । मणिनूपो मणिसम्बो मणिकार्मुकधारक ॥९०॥  
 हृत्यादियक्षसेनानीसहितो निजशक्तियुक् । ईशानकोण सप्रोक्तो रुद्रलोको महत्तर ॥९१॥  
 अनर्घ्यरत्नसचितो यत्र रुद्रोऽधिदैवतम् । मयुमादीतनयनो वदपृष्ठमहपुधि ॥९२॥  
 स्फुजद्गनुर्बामहस्तोऽधिज्यध वभिरावृत । स्वसमानेरसख्यातरुद्र गूलवरायुधै ॥९३॥  
 विकृतास्यै करालस्यैर्वमद्बह्लिभिरास्यत । दशहस्ते शतकरै सहस्रभुजसयुतै ॥९४॥  
 दशपादैदशग्रीवैस्त्रिनैरुग्रमूर्तिभि । अतरिक्षचरा य च य च भूमिचरा स्मृता ॥९५॥  
 रुद्राध्याय स्मृता रुद्रास्ते सर्वेश्व समावृत । रुद्राणीकोटिसहितो भद्रकाल्यादिमातृभि ॥९६॥  
 नानाशक्तिसमाविष्टडामर्षादिगणावत । वीरभद्रादिसहितो रुद्रो राजा वराजते ॥९७॥  
 मुण्डमालाधरो नागबलयो नागकधर । व्याघ्रचमपरीधानो गजचर्मोत्तरीयक ॥९८॥  
 चितामस्मागलिस्ताग प्रमथादिगणावृत । निनदद्भुमरुध्वानैवधिरोकृतदिडमुख ॥९९॥  
 अट्टहासास्फोटशब्दै सत्रासित्पनभस्तल । भूतसघसमाविष्टो भूतावाप्तो महेश्वर ॥१००॥  
 ईशानदिवपति सोऽय नाम्ना चशान एव च ॥१०१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे दशमोऽध्याय ॥ १० ॥

### अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

पुष्परागमयाद्रे कुङ्गमाचणविग्रह । पद्मरागमय शालो मध्ये भूश्रैव तादृशी ॥१॥  
 दशयोजनवा दीर्घ्यै गोपुरद्वारसयत् । तमणिस्तभसयुक्ता मण्डपा शतशो नृप ॥२॥  
 मध्य भुवि समासीनाश्चतुर्षष्टिमता वला । नानायुधवरा धीरा रत्नभूषणभूयिता ॥३॥  
 प्रदक्षलोकस्तासां तु तत्तल्लोकस्य नामका । समन्तात्पद्मरागस्य परिवार्यं स्थिता सदा ॥४॥  
 स्वश्वलोकजनेर्जुष्टा स्वश्ववाहनहृतिभि । तासां नामानि वक्ष्यामि शृणु त्व जनमेजय ॥५॥

पिंगलाक्षी विशालाक्षी समृद्धिर्वृद्धिरेव च । श्रद्धा स्वाहा स्वधामिण्या माया सज्ञा वसुधरा ॥  
 त्रिलोकघानी सावित्री गायत्री त्रिदशेश्वरी । सुररूपा बहुरूपा च स्कन्दमाताऽञ्जुतप्रिया ॥७॥  
 विमला चामला तद्दरुणी तुनरारणी । प्रकृतिविकृति सृष्टि स्थिति सहृतिरेव च ॥८॥  
 सध्या मातासती हृषी मदिना वचिका परा । देवमाता भगवती देवकी कमलासना ॥९॥  
 त्रिमूर्ती सप्तमुख्या सुरासुरविमदिनी । लबोष्ठी चोर्ध्वकेशी च बहुशीर्षा वृकोदरी ॥१०॥  
 रपरैखाह्वया पश्चाच्छिरेखा तथा परा । गगतवेगा पवनवेगा वेगा चैव तत परम् ॥११॥  
 अग्ने भुवनपला स्यात्तपश्चामदनासुरा । अनगानगमयना तयैवानगमेखला ॥१२॥  
 अनगकुसुमा पश्चाद्विश्वना सुरादिका । क्षयकरी भवेच्छक्तिरक्षोभ्या च तत परम् ॥१३॥  
 सत्यवादिन्यय प्रोक्ता बहुरूपा शुचित्रता । उदाराख्या च वागीशा चतु पष्टिमिता स्मृता ॥१४॥  
 ज्वलज्जिह्वानना सर्वा वमत्यो बह्निमुल्लङ्घनम् । जल पिवाम सकल सह्रामो विभावसुम् ॥१५॥  
 पवन स्तभयामोऽद्य भक्षयामोऽखिल जगत् । इति वाच सगिरते क्रोधसरत्तलोचना ॥१६॥  
 चापबाणधरा सर्वा युद्धार्पवोत्सुका सदा । दष्टाकटकटारावैर्वाधिरीकृतदिङ्मुखा ॥१७॥  
 पिंगोर्ध्वकेश्य सप्रान्ताश्चापबाणकरा सदा । शताक्षीहिणिका सेनाप्येकैकस्या प्रकीर्तिता ॥१८॥  
 एकैकशक्ते सामर्थ्यं लक्षत्रह्याडनाशने । शताक्षीहिणीका सेना तादृशी नृपसत्तम ॥१९॥  
 किं न कुर्याज्जगत्स्मिन्नशय वक्तुमेव तत् । सर्वापि युद्धसामग्री तस्मिन्शाले स्थिता मुने ॥२०॥  
 रयाना गणना नास्ति ह्याना करिणा तथा । शस्त्राणा गणना तद्द्वयाना गणना तथा ॥२१॥  
 पथरागमयादग्ने गोमेदमणिनिर्मित । दशयोजनदैर्घ्येण प्राकारो वर्तते महान् ॥२२॥  
 भास्वज्जपाप्रसूनाभो मध्यभूतस्य तादृशी । गोमेदकल्पिता येव तद्वासिसदना च सा ॥२३॥  
 पक्षिण स्तभवर्षाश्च वृक्षा वाप्य सरासि च । गोमेदकल्पिता एव कुकुमारुणविप्राहा ॥२४॥  
 तन्मध्यस्था महादेव्यो द्वात्रिंशच्छतय स्मृता । नानाशस्त्रप्रहरणा गोमेदमणिभूयिता ॥२५॥  
 प्रत्येकलोकवासिन्य परिवार्यं समतत । गोमेदशाले सन्नद्धा पिशाचवदना नृप ॥२६॥  
 स्वलोकवासिमिनित्य पूजिताश्चक्रवाहव । क्रोधरक्तेऽपणा भिधि पच छिधि दहेति च ॥२७॥  
 यदन्ति सतत वाच युद्धोत्सुकहृदन्तरा । एकैकस्या महाशक्तेर्दशाक्षीहिणिका मता ॥२८॥  
 मेना तत्राप्येकशक्तिर्लक्षत्रह्याडनाशिनी । तादृशीना महामना वर्णनीया कथ नृप ॥२९॥  
 रयाना नैव गणना वाहनाना तयैव च । सर्वयुद्धसमारभस्तत्र देव्या विराजते ॥३०॥  
 तासा नामानि चक्ष्यामि पापनाशकराणि च । विद्याहीपुष्टय प्रपा सिनीवाली कुहूस्तथा ॥३१॥  
 मद्रा वीर्या प्रभानदा पौषिणी ऋद्धिदा शुभा । कालरात्रिर्महारात्रिर्मद्रकाली कर्पादिनी ॥३२॥  
 विकृतिदडिमुडियो सेन्द्रखडा शिखडिनी । निशुम्भशुम्भमयिनी महिषासुरमदिनी ॥३३॥

इन्द्राणी चैव रुद्राणी धकरार्धशरीरिणी । नारी नारायणी चैव त्रिशूलियपि पालिनी ॥३४॥  
 अविका ह्लादिनी पश्चादित्येव शक्तय स्मृता । यद्येता कुपिता देव्यस्तदा ब्रह्माण्डनाशनम् ॥३५॥  
 पराजयो न चैतासा कदाचित्त्वचिदस्ति हि । गोमेदकमयादग्रे सद्ब्रह्मणिनिमित्त ॥३६॥  
 दशयोजनतुगोऽसौ गोपुरद्वारसयुत । कपाटशृङ्खलाबद्धो नववृक्षसमुज्ज्वल ॥३७॥  
 शालस्तन्मध्यभूम्यादि सर्वं हीरमय स्मृतम् । गृहाणि वीथयो रथ्या महामार्गागणानि च ॥३८॥  
 वृक्षालवालतरव सारगा अपि तादृशा । दीघिकाश्रेणयो वाप्यस्तडागा कूपसयुता ॥३९॥  
 तत्र श्रीभुवनेश्वर्या वसति परिचारिका । एकैका लक्षदासीभि सेविता मदगविता ॥४०॥  
 तालवृतधरा काश्चिच्चपकाढ्यकराबुजा । काश्चित्ताम्बूलपात्राणि धारयत्योऽतिगविता ॥४१॥  
 कश्चित्छवघारिण्यश्चामराणा विधारिका । नानावस्त्रधरा काश्चित्काश्चित्पुष्पकराबुजा ॥४२॥  
 नानादर्शकरा काश्चित्काश्चित्कुकुमलेपनम् । धारयत्य वज्रजल च सिद्धरचपक परा ॥४३॥  
 काश्चिच्चित्रकनिर्मान्य पादसवाहन रता । काश्चित्तुभूपाकारिण्यो नानाभूपाधरा परा ॥४४॥  
 पुष्पभूषणनिर्माश्र्य पुष्पशृङ्गारकारिका । नानाविलासचतुरा बह्वन एवविधा परा ॥४५॥  
 निबद्धपरिधानीया युवत्य सकला अपि । देवी कृपाशेखरशात्तुच्छ्रीकृतजगत्त्रया ॥४६॥  
 एता इत्य स्मृता देव्य शृंगारमदगविता । तासा नामानि षड्यामि शृणु मे नृपसत्तम ॥४७॥  
 अनगरूपा प्रथमाप्यनगमदना परा । तृतीया तु तत प्रोक्ता सुदरी मदानतुरा ॥४८॥  
 ततो भुवनवेगा स्यात्तथा भुवनपालिका । स्यात्सर्वशिशिरानगवदनाऽनगमेखला ॥४९॥  
 विद्युद्दामसमानाग्य क्वणत्काशीगुणान्विता । रणमञ्जीरचरणा वह्निरतरितास्तत ॥५०॥  
 धावमानास्तु शोभते सर्वा विद्युत्स्ततोपमा । कुशला सर्वकार्येषु वज्रहस्ता समतत ॥५१॥  
 अष्टदिक्षु तथैतासा प्राकाराद्बहिरव च । सदनानि विराजन्ते नानावाहनहतिभि ॥५२॥  
 चञ्चलालादग्रभागे सालो वैदूर्यनिमित्त । दशयोजनतुगोऽसौ गोपुरद्वारभूषित ॥५३॥  
 वैदूर्यभूमि सर्वापि गृहाणि विविधानि च । वीथ्यो रथ्या महामार्गा सर्वे वैदूर्यनिमिता ॥५४॥  
 वापीकूपतडागाश्च स्त्रवतीना तटानि च । बालुका चैव सर्वाऽपि वैदूर्यमणिनिमिता ॥५५॥  
 तत्राष्टदिक्षु परितो ब्राह्मघादीना च मडलम । निजैगणै परिवृत भ्राजत नृपसत्तम ॥५६॥  
 प्रतिब्रह्माड्यमातृणा ता समष्टय ईरिता । ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा ॥५७॥  
 चाराहो च तथैन्द्राणी चामुडा सप्त मातर । अष्टमी तु महालक्ष्मीनिम्ना प्रोक्तास्तु मातर ॥५८॥  
 ब्रह्मरुद्रादिदेवाना समाकारास्तु ता स्मृता । जगत्कल्याणकारिण्य स्वस्वसेनासमावृता ॥५९॥  
 तच्छालस्य चतुर्दार्पुं वाहनानि महेशितु । सञ्जानि नृपते सति सालकाराणि नित्यश ॥६०॥  
 दतिन कोटिशोवाहा कोटिश शिबिकास्तथा । हवा सिंहाश्च गहडा मयूरा वृषभास्तथा ॥६१॥

युक्ता. स्यंदनास्तद्वरकोटिशो नृपनदन । पाणिंप्राहसमायुक्ता ध्वजंराकाशचुविन ॥६२॥  
 ोटिशास्तु विमानानि नानाचिह्नान्वितानि । नानावादिनयुक्तानि महाध्वजयुक्तानि च ॥६३॥  
 वैदूर्यमणिशालस्याप्यग्रे षाल पर स्मृत । दशयोजनतुगोऽसार्विदनीलाश्मनिमित्त ॥६४॥  
 तन्मध्यभूस्तया बोध्यो महामार्गं गृहाणि च । वापोकूपतडागाश्च सर्वे तन्मणिनिर्मिता ॥६५॥  
 तत्र पद्म तु सप्रोक्त बहुयोजनविस्तृतम् । पाडशा र दीप्यमान मुदर्शनमिवापरम् ॥६६॥  
 तत्र षोडशगवनीना स्थानानि विविधानि च । सर्वोपस्करयुक्तानि समृद्धानि वसति हि ॥६७॥  
 तासा नामानि वक्ष्यामि शृणु मे नृपसत्तम । कराली विकराली च तयोमा च सरस्वती ॥६८॥  
 श्रीदुर्गोपा तथा लक्ष्मी श्रुतिश्चैत्र स्मृतिर्धृति । श्रद्धामेधा मति कातिरार्या षोडश शक्तय ॥६९॥  
 नीलजीमूतसकाशा करवालकरावुजा । समा हटकधारिण्यो युद्धोपक्रातमानसा ॥७०॥  
 सेनाय सकला एता श्रीदेव्या जगदीशिनु । प्रतिब्रह्माडसस्थाना शक्तीना नायिका स्मृता ॥७१॥  
 ब्रह्माडशोभकारिण्यो देवीशक्त्युपबृंहिता । नानारथसमारूढा नानाशक्तिभिरन्विता ॥७२॥  
 एतस्वराक्रम वक्नु सहस्रास्योऽपि न क्षम । इन्द्रनीलमहाशाश्वदग्रे तु बहुविस्तृत ॥७३॥  
 मुक्ताप्राकार उदितो दशयोजनदैर्घ्यवान् । मध्यभू पूवत्प्राक्ता तन्मध्येऽष्टदलावुजम् ॥७४॥  
 मुक्तामणिगणाकीर्णं विस्तृत तु सकेसरम् । तत्र देवीसमाकारा दिव्यायुधधरा सदा ॥७५॥  
 सप्रोक्ता अष्ट मन्त्रिण्यो जगद्गार्ताप्रवाचिका । देवीसमानभोगास्ता इगितज्ञास्तु पडिता ॥७६॥  
 कुशला सर्वकार्येषु स्वामिकार्यपरायणा । देव्यभिप्रायबाध्यस्ताश्चतुरा अतिसुदरा ॥७७॥  
 नानाशक्तिंसमायुक्ता प्रतिब्रह्माडवतिनाम । प्राणिना ता समाचारज्ञानशक या विदति च ॥७८॥  
 तासा नामानि वक्ष्यामि मत्त शृणु नृपात्तम । अनगकुसुमा प्रोक्ताऽप्यनगकुसुमातुरा ॥७९॥  
 अनगमदना तद्ददनगमदनातुरा । भुवनपाला गगनवेगा चैव तत परम् ॥८०॥  
 शशिरेखा च गगनरेखा चैव तत परम् । पाशाकुशावराभोतिधरा अरुणविग्रहा ॥८१॥  
 विश्वसन्धिनी वार्ता बोधयति प्रतिक्षणम् । मुक्ताशालादप्रभागे महामारक्तोऽपर ॥८२॥  
 शालोत्तम समुद्दिष्टो दशयोजनदैर्घ्यवान् । नानासौभाग्यसयुक्तो नानाभोगसमन्वित ॥८३॥  
 मध्यभूस्तादृशी प्रोक्ता सदनानि तथैव च । पट्कोणमचविस्तीर्णकोणस्था देवता शृणु ॥८४॥  
 र्वकोणे चतुर्बक्त्रो गायत्रीसहितो विधि । कुण्डिकाक्षपुगाभोतिदलायुधधर पर ॥८५॥  
 दायुधधरा देवी गायत्री परदेवता । वेदा सर्वे मूर्तिमत शास्त्राणि विविधानि च ॥८६॥  
 मृतयश्च पुराणानि मूर्तिमति वसति हि । ये ब्रह्माविग्रहा सति गायत्रीविग्रहाश्च ये ॥८७॥  
 याहृतीना विग्रहाश्च त नित्य तत्र सति हि । रक्षाकोण शश्वक्त्रगदावुजकरावुजा ॥८८॥  
 जघित्री वर्तते तत्र महाविष्णुश्च तादृग । ये विष्णुविग्रहा सति मत्स्यकूर्मादयोऽखिला ॥८९॥



सावित्रीविग्रहा ये च ते सर्वे तत्र संति हि । वायुकोणे परश्वशमालाभयवरान्वितः ॥१०॥  
 महारुद्रो वर्ततेऽत्र सरस्वत्यपि तादृशी । ये ये तु रुद्रभेदाः स्युर्दक्षिणास्यादयो नृप ॥११॥  
 गौरीभेदाश्च ये सर्वे ते तत्र निवसन्ति हि । चतुष्पट्टागमा ये च ये चान्ध्रेष्व्यागमाः स्मृताः ॥१२॥  
 ते सर्वे मूर्तिमतश्च तत्र वै निवसन्ति हि । अग्निकोणे रत्नकुम्भं तथा मणिकरंडकम् ॥१३॥  
 दधानो निजहस्ताभ्या कुबेरो धनदायकः । नानावीथीसमायुक्तो महालक्ष्मीसमन्वितः ॥१४॥  
 देव्या निधिपतिस्त्वास्ते स्वगुणैः परिवेष्टितः । वारुणे तु महाकोणे मदनो रतिसंयुतः ॥१५॥  
 पाशाकुशधनुर्बाणधरो नित्यं विराजते । शृङ्गारा मूर्तिभंतस्तु तत्र सन्निहिताः सदा ॥१६॥  
 ईशानकोणे विघ्नेशो नित्यं पुष्टिसमन्वितः । पाशाकुशधरो वीरो विघ्नहर्ता विराजते ॥१७॥  
 विभूतयो गणेशस्य या याः सन्ति नृपोत्तम । ताः सर्वा निवसत्यत्र महेश्वर्यसमन्विताः ॥१८॥  
 प्रतिब्रह्माण्डसस्थाना ब्रह्मादीनां समष्टयः । एते ब्रह्मादयः प्रोक्ताः सेवन्ते जगदीश्वरीम् ॥१९॥  
 महामारुतस्थाग्ने शतयोजनदैर्घ्यवान् । प्रवालशालोऽस्त्यपरः कुक्कमारणविग्रहः ॥२०॥  
 मध्यभूस्तादृशी प्रोक्ता सदनानि च पूर्ववत् । तन्मध्ये पंचभूतानां स्वामिन्यः पंच संति च ॥२१॥  
 हृल्लेखा गगना रक्ता चतुर्धा तु वरालिवा । महोरच्छुष्मा पचमी च पंचभूतसमप्रभा ॥२२॥  
 पाशाकुशधराभीतिपारिण्योऽमितभूषणाः । देवीसमानवेपाढ्या नवयौवनगविताः ॥२३॥  
 प्रवालशालादग्ने तु नवरत्नविनिमित्तः । बहुयोजनविस्तीर्णो महाशालोऽस्ति भूमिप ॥२४॥  
 तत्र चाम्नामदेवीनां सदनानि बहूग्यपि । नवरत्नमयान्येव तडागाश्च सरासि च ॥२५॥  
 श्रीदेव्या येऽजताराः स्पुस्ते तत्र निवसन्ति हि । महाविद्या महाभेदाः संति तत्रैव भूमिप ॥२६॥  
 निजावरणदेवीभिर्निजभूषणवाहनैः । सर्वदेव्यो विराजन्ते कोटिमूर्त्यगमप्रभाः ॥२७॥  
 रासकोटिमहामन्नदेवताः सन्ति तत्र हि । नवरत्नमवादाग्ने चित्तामणिमूर्तः महत् ॥२८॥  
 तत्रैवं यस्तुमात्रं तु चित्तामिनिनिमित्तम् । सूर्योद्गारोपलैस्तद्वच्चन्द्रोद्गारोपलैस्तथा ॥२९॥  
 विद्युत्प्रभोपलैः स्तभाः कल्पितास्तु सहस्रशः । येषां प्रभाभिरंतःस्थ यस्तु त्रिभिन्न दृश्यते ॥३०॥  
 इति श्रीदेवाभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

### अथ द्वादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

एतेषु देवीगदनं मध्यभागे विराजते । सत्सत्सत्समसंयुतः शरत्वारणोपु मण्डपाः ॥ १ ॥  
 शृङ्गारमण्डपं चो मूर्तिभंडय एव च । शानमंडपमंडस्तु तृतीयः परिवेष्टितः ॥ २ ॥  
 एकात्मस्यस्यैव यदुर्गैः परिवेष्टितः । नानाविधानस्युना नानाभूषिस्तु धूमिकाः ॥ ३ ॥  
 कोटिमूर्त्यमाराः शाला भारत्रेण मंडपाः शुभाः । तन्मण्डपानां पतिः वाःश्रीरवनिजा रम्या ॥ ४ ॥

मल्लिकाकुन्दवनिना यत्र पुष्कलकाः स्थिताः । असंख्याता मृगमदः पूरितास्तत्त्रया नृप ॥ ५ ॥  
 महापद्माटवी तद्ब्रह्मसोपाननिर्मिता । सुधारसेन सम्पूर्णा गुञ्जन्मतमधुव्रता ॥ ६ ॥  
 हंसकारण्डवाकीर्णा गन्धपूरितदिक्तटा । वनिकाना सुगन्धैस्तु मणिद्वीपं सुवासितम् ॥ ७ ॥  
 शृङ्गारमण्डपे देव्यो गायन्ति विविधैः स्वरैः । समासदो देववरा मध्ये श्रौजगदम्बिका ॥ ८ ॥  
 मुक्तिमण्डपमध्ये तु मोचयत्यनिशं शिवा । ज्ञानोपदेशं कुरुते तृतीये नृप मण्डपे ॥ ९ ॥  
 चतुर्यमण्डपे चैव जगद्रक्षाविचिन्तनम् । मन्त्रिणीसहिता नित्यं करोति जगदम्बिका ॥ १० ॥  
 चिन्तामणिगृहे राजञ्छक्तित्वात्मकैः परैः । सोपानैर्दशभिर्युक्तो मंचकोऽप्यधिराजते ॥ ११ ॥  
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिवः । एते पञ्च खुराः प्रोक्ताः फलत्रस्तु सदाशिवः ॥ १२ ॥  
 सस्योपरि महादेवो भुवनेशो विराजते । या देवो निजलीलायं द्विषाभूता बभूव ह ॥ १३ ॥  
 सृष्टपादौ तु न एवामं तदर्वाङ्गौ महेश्वरः । कन्दर्पदर्पनाशोद्यत्कोटिकन्दर्पसुन्दरः ॥ १४ ॥  
 पंचवक्त्रस्त्रिनेत्रश्च मणिभूषणभूषितः । हरिणार्मातिपरदूस्वरं च निजवाहुभिः ॥ १५ ॥  
 दधानः षोडशाक्षोऽसौ देवः सर्वेश्वरो महान् । कोटिभूर्धरतीकाशदवन्द्रबोटिमुशीतलः ॥ १६ ॥  
 शुद्धस्फटिकसवासस्त्रिनेत्रः शीतलद्युतिः । वामाकेः सन्निपण्णाऽस्य देवी श्रीभुवनेश्वरी ॥ १७ ॥

नानासखीभिर्दासीभिस्तथा देवागनादिभिः । सर्वाभिर्देवताभिस्तु समतात्परिवेष्टिता ॥३३॥  
 इच्छाशक्त्या ज्ञानशक्त्या क्रियाशक्त्या समन्विता । लज्जा तुष्टिस्तथा पुष्टि कीर्ति काति क्षमा दया ॥  
 बुद्धिर्मेधा स्मृतिर्लक्ष्मीमूर्तिमत्यो-ङ्गना स्मृता । जया च विजया चंवाप्यजिता चापराजिता ३५॥  
 नित्या विलासिनो दोग्ध्री त्वघोरा मगला नवा । पीठशक्त्य एतास्तु सेवते यां पराविक्राम ॥३६॥  
 यस्यास्तु पार्श्वभागे स्तो निधी तौ शखपद्यकौ । नवरत्नवहा नद्यस्तथा वै काचनस्रवा ॥३७॥  
 सप्तधानुवहा नद्यो निधिभ्या तु विनिर्गता । सुधासिन्धुवतगामि यस्ता सर्वा नृपसत्तम ॥३८॥  
 सा देवी भुवनेशानी तद्दामाके विराजते । सर्वेशत्व महेशस्य यत्सगादेव नान्यथा ॥३९॥  
 चिन्तामणिगृहस्यास्य प्रमाणं शृणु भूमिप । सहस्रयोजनायाम महान्तस्तरचक्षते ॥४०॥  
 तदुत्तरे महाशाला पूर्वस्माद्द्विगुणा स्मृता । अन्तरिक्षगत त्वेत्निराधार विराजते ॥४१॥  
 सकोचक्ष्व विकासश्च जायतेऽस्य निरन्तरम् । पटवत्कार्यवशत प्रलये सर्जने तथा ॥४२॥  
 शालानां चैव सर्वेषां सर्ववान्तिपरावधि । चिन्तामणिगृह प्रोक्तं यत्र देवो महोमयी ॥४३॥  
 ये ये उपासका सन्ति प्रतिब्रह्माडवतिनः । देवेषु नागलोकेषु मनुष्येष्वितरेषु च ॥४४॥  
 श्रीदेव्यास्ते च सर्वेऽपि स्रजत्यत्रैव भूमिप । देवीक्षेत्रे ये त्यजति प्राणान्देव्यर्चने रता ॥४५॥  
 ते सर्वे याति तत्रैव यत्र देवी महोत्सवा । घृतकुल्या दुग्धकुल्या दधिकुल्या मधुस्रवा ॥४६॥  
 स्यन्दति सरित् सर्वास्तथाभूतवहा परा । द्राक्षारसवहा काश्चिज्जम्बूरसवहा परा ॥४७॥  
 आम्रेधुरसवाहियो नद्यस्तास्तु सहस्रशः । मनोरथफला वृषा वाप्य कूपास्तथैव च ॥४८॥  
 यद्येष्टपानफलदा न न्यूनं किञ्चिदस्ति हि । न रोगपलित वापि जरा वापि कदाचन ॥४९॥  
 न चिन्ता न च मात्सर्यं कामक्रोधादिव तथा । सर्वे युवान सखीका सहस्रादित्यवर्चस ॥५०॥  
 भजति सततं देवी तत्र श्रीभुवनेश्वरीम् । केचित्सलोकतापन्ना केचित्सामीप्यता गता ५१॥  
 सरूपतां गता, केचित्साष्टि ता च परे गता । या यास्तु देवतास्तत्र प्रतिब्रह्माण्डवतिनाम् ॥५२॥  
 समष्टय, स्थितास्तास्तु सेवते जगदीश्वरीम् । सप्तकोटिमहामन्त्रा मूर्तिमत्त उपासते ॥५३॥  
 महाविद्याश्च सकला साम्यावस्यात्मिवांशिवाम् । वारणप्रहस्र्यां तां मायासवलविग्रहाम् ॥५४॥  
 इत्य राजन्मया प्रोक्तं मणिद्वीप महत्तरम् । न सूर्यचक्षो नो विद्युत्कोटयोःग्निस्तथैव च ॥५५॥  
 एतस्य भासा षोडशकोटपरीनापि ते समा । ष्वविद्भिर्दुमसकानां ष्वविन्मरुतच्छवि ॥५६॥  
 विद्युद्भ्रातुसमच्छाय मध्यसूर्यगम ष्वविवित् । विद्युत्कोटिमहापारा सारवांसिततं ष्वविवित् ॥५७॥  
 ष्वविवित्सिद्धरानीलेन्द्रमाणिवयगदशच्छवि । हीरधारमहागर्भधगदगितदिनटम् ॥५८॥  
 षोडशा द्वावानल्यम् सततं च नक्षीनम् । ष्वविवित् ष्वोत्तरीयस्य सूर्योत्तरीय च ष्वविवित् ॥५९॥  
 रताशृणिसमायुक्त रतनाकारगोपुरम् । रतापत्रं रतापत्रं द्वांसि पतिमिच्छितम् ॥६०॥

नृत्यन्मयूरसर्पश्च कपोतरणितोज्ज्वलम् । कोकिलाकाकलीलापे शुक्लापैश्च शोभितम् ॥६१॥  
 सुरभ्यरमणीयावुल्लावधिसरोवृतम् । तन्मध्यभागविलसद्विकचद्रत्नपद्मजं ॥६२॥  
 सुगन्धिभि समन्तात्तु वासितं शतयोजनम् । मन्दमारुतसम्भिन्नचलद्द्रुमसमाकुलम् ॥६३॥  
 चिन्तामणिसमूहाना ज्योतिषा वितताम्बरम् । रत्नप्रभाभिरभितो घगद्गणितदिकटम् ॥६४॥  
 वृक्षव्रातमहागन्धवातश्रातसुपूरितम् । धूपधूपायित राजन्मणिदीपायुतोज्ज्वलम् ॥६५॥  
 मक्षिजालकसञ्चिद्रतरलोदरकान्तिभि । दिङ्मोहजनक चंतदूर्णोदरसयुतम् ॥६६॥  
 ऐश्वर्यस्य समग्रस्य शृङ्गारस्याखिलस्य च । सर्वज्ञनामा सर्वायास्तेजसश्चाखिलस्य च ॥६७॥  
 पराक्रमस्य सर्वस्य सर्वोत्तमगुणस्य च । सकलाया दयायाश्च समाप्तिरिह भूपते ॥६८॥  
 राज्ञ आनन्दमारभ्य ग्रह्यालोकांतभूमिषु । आनदा ये स्थिता सर्वे तेऽर्त्रैवातभवति हि ॥६९॥  
 इति ते वणिगत् राजन्मणिद्वीप महत्तरम् । महादेव्या पर स्थानं सर्वलोकोत्तमोत्तमम् ॥७०॥  
 एतस्य स्मरणात्सद्य सर्वपाप विनश्यति । प्राणोत्क्रमणसन्धौ तु स्मृत्वा तत्रैव गच्छति ॥७१॥  
 अध्यायपञ्चक त्वेतत्पठेत्रित्य समाहित । भूतप्रेतपिशाचादिशाशा तत्र भवेन्न हि ॥७२॥  
 नवीनगृहनिर्माणे वास्तुयोगे तथैव च । पठितव्यं प्रयत्नेन कल्याण तेन जायते ॥७३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे द्वादशोऽध्याय. ॥१२॥

## अथ त्रयोदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति ते कथितं भूप यद्यन्पृष्ट त्वयाऽनघ । नारायणेन यत्प्रोक्तं नारदाय महात्मने ॥१॥  
 श्रुत्वा तत्तु महादेव्या पुराणं परमाद्भुतम् । इतश्च त्वो भवेन्मर्त्यो देव्या प्रियतमो हि च ॥२॥  
 बुध्नाम्बाम्बराजं राजन्स्वपिबुद्धरणाय वै । तित्प्रोऽसि येन राजेन्द्र विनुर्जात्वा तु दुर्गतिम् ॥३॥  
 गृहाण त्वं महादेव्या मन्त्रं सर्वोत्तमोत्तमम् । यथाविधि विधानेन जन्मशान्त्यदायकम् ॥४॥

सूत उवाच

तद्भुत्वा नृपगार्हूलं प्रार्थयित्वा मुनीश्वरम् । तस्मादेव महामन्त्रं देवीप्रणवगणनम् ॥५॥  
 दीर्गाविधिं विधानेन जपाद् नृपयत्तम । तत्र आहूय धीम्यादीन्प्रवरात्रमहागणम् ॥६॥  
 अम्बायम्बराजायु विसृज्यात्पविर्ब्रजित । ब्राह्मणं पाठयामास पुराणं रवेत्तदुत्तमम् ॥७॥  
 श्रीदेव्यप्रेऽश्विवाप्रोत्पत्तौ देवोभागवतं परम् । ब्राह्मणान्प्रोत्पद्यामासात्प्रथमं तदा मुवाचिनी ॥८॥  
 बुभुक्षुर्वादीश दीर्गागांस्तदर्थं च । इत्यप्रदानंस्तान्प्रवर्णयन्त्येव यमुपाचिन ॥९॥

समाप्य यज्ञं संस्थाने संस्थितो यावदेव हि । तावदेव हि चाकाशान्नारदः समवातरत् ॥१०॥  
रणयन्महती वीणा ज्वलदग्निशिखीगमः । ससम्भ्रम समुत्थाय दृष्ट्वा तं नारदं मुनिम् ॥११॥  
आसनाद्युपचारैश्च पूजयामास भूमिपः । वृत्त्वा तु कुशलप्रदं प्रच्छागमकारणम् ॥१२॥

### राजोवाच

कुत आगमनं साधो ब्रूहि किं कर्वाणि ते । सनाथोऽहं कृतार्थोऽहं त्वदागमनकारणात् ॥१३॥  
इति राजो वचः श्रुत्वा प्रोवाच मुनिसत्तम । अद्याश्चर्यं मया दृष्टं देवलोके नृपोत्तम ॥१४॥  
तन्निवेदयितुं प्राप्तस्त्वत्सकाशे सुविरिमत । पिता ते दुर्गतिं प्राप्नोति नृजकर्मविपर्ययात् ॥१५॥  
स एवायं दिव्यरूपवपुर्भूत्वाऽधुनैव हि । देवदेवैः स्तुतः सम्यगप्सरोभिः समन्ततः ॥१६॥  
विमानवरमाहूय मणिद्वीपं गतोऽभवत् । देवीभागवतस्यास्य श्रवणोत्थपलेन च ॥१७॥  
अम्बामखफलेनापि पिता ते सुगतिं गतः । धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि जीवितं सफलं तव ॥१८॥  
नरकादुद्धृतस्तातस्त्वया तु कुलभूषण । देवलोके स्फीतकीर्तिस्तवाद्य विपुलाऽभवत् ॥१९॥

### सूत उवाच

नारदोक्तं समाकर्ष्य प्रेमगद्गदितान्तरः । पपात पादाम्बुजयोव्यसिस्पाद्भ्रूतकर्मणः ॥२०॥  
तवानुग्रहतो देव कृतार्थोऽहं महामुने । किं मया प्रतिकर्तव्यं नमस्कारादृते तव ॥२१॥  
अनुप्राह्यः सदैवाहमेवमेव त्वया मुने । इति राजो वचः श्रुत्वाप्याशीभिरभिनन्द च ॥२२॥  
उवाच वचनं श्लक्ष्णं भगवान्वादरायणः । राजन्सर्वं परित्यज्य भज देवीपदाम्बुजम् ॥२३॥  
देवीभागवतं चैव पठ नित्यं समाहितः । अंवामखं सदा भक्त्या कुरु नित्यमन्तर्दितः ॥२४॥  
अनायासेन तेन त्वं मोक्षये भववन्धनात् । सन्त्यन्यानि पुराणानि हरिस्त्रमुत्तानि च ॥२५॥  
देवीभागवतस्यास्य कला नार्हति षोडशीम् । सारमेतत्पुराणाना वेदाना चैव सर्वशः ॥२६॥  
मूलप्रकृतिरेवैषा यत्र तु प्रतिपाद्यते । सम तेन पुराणं स्यात्कथमन्यन्नृपोत्तम ॥२७॥  
पाठे वेदसमं पुण्यं यस्य स्याज्जनमेजय । पठितव्यं प्रयत्नेन तदेव विबुधोत्तमैः ॥२८॥  
इत्युक्त्वा नृपवर्यं तं जगाम मुनिराट् ततः । जग्मुश्चैव यथास्थान धोम्यादिमुनयोऽमलाः ॥२९॥  
देवीभागवतस्यैव प्रशसा चक्रुस्तमाम् । राजा सशाम घरणो तत मन्तुष्टमानसः ॥

देवीभागवतं चैव पश्यन्नुत्थन्निरन्तरम् ॥३०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

## अथ चतुर्दशोऽध्यायः

सूत उवाच

अर्धश्लोकात्मकं यत्तु दशोक्त्वावगतिर्गतम् । श्रीमद्भागवत नाम वेदसिद्धातबोधकम् ॥१॥  
 उपदिष्टं विष्णवे यद्वटपत्रनिवासिने । शतकोटिप्रविस्तीर्णं तस्मिन् ब्रह्मणा पुरा ॥२॥  
 तत्सारमेतत् कृत्वा त्पानेन शुकहेतवे । अष्टादशमहस्र तु द्वादशस्कत्रसप्ततम् ॥३॥  
 देवीभागवतं नाम पुराणं प्रथितं पुरा । अद्यापि देवलोके तद्बहुविस्तीर्णमस्ति हि ॥४॥  
 नानेन सदृशं पुष्पं पवित्रं पापनाशनम् । पदे पदेऽश्वमेधस्य फलमाप्नोति मानव ॥५॥  
 पौराणिकं पूजयित्वा ब्रह्माग्न्याभरणादिभिः । व्यासबुद्ध्या तन्मुखात्तु श्रुत्वैतत्समुपोषित ॥६॥  
 लिखित्वा निजहस्तेन लेखनेनाथवा मुने । प्रीष्ठयद्या पौर्णमास्या हेमसिंहमन्वितम् ॥७॥  
 दद्यात्पौराणिकायाथ दग्निगा च पयस्विनीम् । सालकृता घवत्सा च कपिला हेममालिनीम् ॥८॥  
 भोजयेद्ब्राह्मणाननेऽप्यव्यायपरिषमितान् । सुवासिनीस्तावतीश्च कुमारीर्वटुर्कं सह ॥९॥  
 देवोबुद्ध्या पूजयेत्तान्ब्रह्मनाभरणादिभिः । पातसान्वरेणापि गधस्रकण्डुमादिभिः ॥१०॥  
 पुराणदानेनैवेन भूदानस्य फलं लभेत् । इह लोके सुखी भूत्वाऽप्यते देवीपुरं व्रजेत् ॥११॥  
 नित्यं यः शृणुयाद्भक्त्या देवीभागवतं परम् । न तस्य दुर्लभं किञ्चित्कदाचित्कश्चिदस्ति हि ॥१२॥  
 अपुत्रो लभने पुत्रान्वनार्थो धनमाप्नुयात् । विद्यार्थी प्राप्नुयाद्द्विधा कीर्तिमडितभूतल ॥१३॥  
 बध्ना वा नात्रबध्ना वा मृतबध्ना च यागता । श्रवणादस्य तद्दोषान्निवर्तते न संशय ॥१४॥  
 यद्गृहे पुस्तकं चैतत्सूजितं यदि तिष्ठति । तद्गृहे न त्यजेन्नित्यं रमा चैव सरस्वती ॥१५॥  
 नेशते तत्र वेनालडाविनीराशघादयः । उचरितं तु नरं स्पृष्ट्वा पठेदेतत्समाहित ॥१६॥  
 महत्प्राप्तमाप्नोति उचरो दाहसमन्वितः । शतावृत्त्याऽप्यं पठनात्सवरो गोविणश्चरति ॥१७॥  
 प्रतिसंध्यं पठेद्यस्तु सध्या कृत्वा समाहितः । एवंक्रमस्य चाध्यायं स नरो ज्ञानवान्भवेत् ॥१८॥  
 घन्तुनाश्र्वं धोषेन कार्याकार्येषु चैव हि । तत्रत्रवारं पुरस्तात्तु कथित्वाऽस्ति गदा मुने ॥१९॥  
 नवरात्रे पठेन्नित्यं सारदीयाऽतिभक्तिः । तस्याविना तु गतुष्टा ददानीच्छान्तिं फलम् २०॥  
 वृष्णवैश्वं सौवंशं रमोना प्रीयते सदा । सोरेशं गणपतेश्च स्वैष्ट्याऽथैव तुष्टये ॥२१॥  
 पठिनस्य प्रदत्तेन नवरात्रचतुष्टये । वैदिनेनिरागपत्रादीन्तये नित्यं गो मुने ॥२२॥  
 पठिनस्यं प्रयत्नेन विरोधो नात्र कस्यचित् । उपागता तु सर्वेषां शक्तिपुक्ताऽस्ति सर्वदा ॥२३॥  
 तच्छात्रेरेव तोषायं पठिनस्य सदा द्विजैः । स्त्रीशूद्रो न पठेदेतत्तत्रापि च विमोहित ॥२४॥  
 शृणुयाद्भिरववशात् नित्यमेवेति च स्थितिः । हि पुनर्वटुनोवनेन सारं यथापि तत्स्वतः ॥२५॥

वेदसारमिदं पुण्यं पुराणं द्विजसत्तमा । वेदपाठसमपाठे श्रवणे च तथैव हि ॥२६॥  
 सच्चिदानन्दरूपा ता गायत्रीप्रतिपादिताम् । नमामि ह्यीमती देवी धियो यो न प्रचोदयात् ॥  
 इति सूतवचं श्रुत्वा नैमिषीयास्तपोधना । पूजयामासुरत्युच्चं सूतपौराणिकोत्तमम् ॥२८॥  
 प्रतन्नहृदया सर्वे देवीपादाब्जार्चकाः । निर्वृतिं परमां प्राप्ता पुराणस्य प्रभावतः ॥२९॥  
 नमश्चक्रुः पुनः सूतक्षमाय च मुहुर्मुहुः । ससारवारिधेस्तातः प्लवोऽस्माकं त्वमेव हि ॥३०॥

इति स मुनिवराणामग्रतः श्रावयित्वा सकलनिगमगुह्यदोर्गमेतत्पुराणम् ।

नतमथ मुनिसद्य बद्धयित्वाऽऽशिषाम्बाचरणकमलभृङ्गी निर्जगामाथ सूत ॥३१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणोद्वादशाहस्रथा संहिताया द्वादशस्कन्धे

चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

रामपण्ड ( १६३ ) सख्यातं पद्यैर्व्यासकृतं शुभं ।

देवीभागवतस्यास्य द्वादशस्कन्ध ईरितः ॥ १ ॥



गोण्डामण्डलान्तर्गतसिसईग्रामनिवासिना पाण्डेयोपाख्येन प० रामदत्तसूनुना  
 साहित्यशास्त्रिणा प० रामतेजपाण्डेयेन सम्पादितम् ।

श्रीजगद्ग्यार्षणमस्तु

सम्बत् २०२६



समाप्तोऽयं ग्रन्थः



पण्डित-पुस्तकालय काशीके

## शुद्ध सुन्दर और सस्ते संस्कृत-महाग्रन्थ

( पौराणिक )

श्रीमद्भागवत 'अन्वितार्थप्रकाशिका' संस्कृत टीका पत्राकार	४८
श्रीमद्भागवत 'सामयिकी' भा० टी० पत्राकार ( नवीन संस्करण )	२४
श्रीमद्भागवत श्रीधरस्वामीकृत 'श्रीधरी' संस्कृत टीका पत्राकार	२४
श्रीमद्भागवत 'सचूर्णिका' सरल संस्कृत टीका पत्राकार ( सप्ताहोपयोगी )	२४
श्रीमद्भागवत 'सामयिकी' भाषा टीका ( सजिल्द )	१५
श्रीमद्भागवत केवल दशमस्कन्ध भा० टी०.	८
श्रीमद्देवीभागवत भाषा टीका पत्राकार	३०
श्रीशिवमहापुराण मूल ( सजिल्द )	१०
श्रीगुरुद्वयमहापुराण सम्पूर्ण	४
बृहत्स्तोत्ररत्नाकर वडा ( स्तोत्रसंख्या ४१४ )	३
श्रीदुर्गासप्तशती 'हैमवती' भाषाटीका सहित	१

( ऐतिहासिक )

श्रीमद्द्वाल्मीकीय रामायण 'रामाभिनन्दिनी' भा० टी० पत्राकार	४०
आनन्दरामायण भाषा टीका ( सजिल्द )	१६
श्रीमद्द्वाल्मीकीय रामायण सुन्दरकाण्ड भाषा टीका	१

( वैदिक )

श्रीगुण्यजुर्वेदमंत्रसंहिता ( कर्मकाण्डसम्बन्धी मंत्रोंका विशाल संग्रह )	१
--------------------------------------------------------------------------	---

( वैद्यक )

भैषज्यरत्नावली 'सचूर्णिका' ( सर्वश्रेष्ठ रसग्रन्थ )	
रसेन्द्रसारसंग्रह 'रसायनी' भा० टी० ( आयुर्वेदिक पाठ्य ग्रन्थ )	



माधवनिदान 'माधवी' भा० टी० ( नवीन संस्करण )	२॥
शार्ङ्गधरसंहिता भा० टी० ( वैद्योके लिए अत्यन्त उपयोगी ग्रन्थ )	४)
भावप्रकाशनिघण्टु 'सटिष्यण'	१॥)

## ( कथानक )

पञ्चतन्त्र भा० टी० ( बहुत सुन्दर छपाई सफाई बढियाँकागज )	१५)
हितोपदेश भा० टी० ( नवीन संशोधित संस्करण )	२)
दृष्टान्तदीपक ( हिन्दीमें संकलित ४३२ दृष्टान्त )	२)

## ( काव्य )

कालिदासग्रन्थावली हिन्दी टीका सहित	१०)
वाणभट्टकृत 'कादम्बरी' हिन्दी टीका सहित सम्पूर्ण	८)
महाकवि कल्हणकृत 'राजतरंगिणी' हिन्दी टीका सहित सम्पूर्ण	२०)
रघुवंश महाकाव्य हिन्दी टीका सहित सम्पूर्ण	३)
कुमारसंभव हिन्दी टीका सहित सम्पूर्ण	२)
मेघदूत ( कालिदासकृत ) मल्लिनाथी तथा हिन्दी टीका समेत	॥)

## ( नाटक )

अभिज्ञानशाकुन्तल हिन्दी टीका सहित	२)
( अर्थशास्त्र )	
कौटिल्य 'अर्थशास्त्र' हिन्दी टीका सहित	८)
( फुटकर )	

रामचरित मानस रामायण ( गोस्वामी तुलसीदासकृत ) स्पेशल	३)
उपनयनमार्तण्ड अर्थात् उपनयनपद्धति भा० टी०	॥)
राजसी कुण्डली ( नये ढंगके अनोखे जन्मपत्रफार्म )	६)
श्रीशुभविवाहलग्नपत्रिका ( बहुत बड़े आकार-प्रकारमें )	१०)

\* सब प्रकारकी पुस्तकोंका प्राप्ति-स्थान—

पण्डित-पुस्तकालय, राजादरवाजा, चाराणसी-१